

NOROGGA ALMMOLAŠ ČIELGGADEAMIT
NAČ 1993:34 S

Vuoigatvuohta Finnmárkku eatnamiidda ja čáziide ja daid
hálddašeapmi

Sámi vuoigatvuodalávdegotti duogášávnas

Lágiduvvon Justis- ja bolesdepartemeantta ovdii
juovlamánu 1993

STATENS FORVALTNINGSTJENESTE
SEKSJON STATENS TRYKNING
OSLO 1993

Govvidusat Liisa Helander

Justis- ja bolesdepartementii

Sámi vuoigatvuodalávdegottis lea bargun dábálaččat čielggadit
sámi álbmoga rievttálaš dili gažaldagaid eatnamiid ja čáziid
vuoigatvuhtii ja hálddu dáfus. Lávdegoddi lea dáid gažaldagain
erenomážit bargan Finnmárkku hárrái.

Oassin barggus galgá lávdegoddi earret eará čilget
gustojeaddji riektenjuolggadusaid ja oppalaš
riektedilálašvuodaid mudui.

Sierra bargujoavku - Riektejoavku - lea cielggadan mii dál
adno gustojeaddji riektin Finnmárkku eatnamiid ja čáziid
eaiggáduššanvuoigatvuhtii ja geavahanvuoigatvuhtii. Joavkkus
leat belohahkii leamaš sierra nammaduvvon riekteáššedovdit,
belohahkii Sámi vuoigatvuodalávdegotti miellahtut.

Eana- ja cáhcehálddu lea eará bargujoavku -
Hálddašanjoavku - ovdanbuktán. Das leat leamaš moadde Sámi

vuoigatvuodamiellahtu. Hálddašanovdanbuktin lea eará dilis go vuoigatvuodacielggadeapmi, sihke go lea álkibut ovdanbiddjon ja go hálddašannjuolggadusat dadis nuppástuvvet.

Goappašat bargojoavkku leat gergen barggus 1993:s.

Sámi vuoigatvuodalávdegoddi ovdandivvu goappašiid cielggademiid oktanaga, go vuoigatvuodain ja hálddašanortnegiin sáhttet leat oktavuohhta gaskaneaseat ja cuvgejit riektedili oppalohkái.

Bargojoavkkuid cielggadeamit leat Sámi vuoigatvuodalávdegoddái ovdandivvojuvvon, maida lávdegoddi ii leat sisdoalu iehcanasat árvvoštallan.

Cielggadeamit - oktan eará ávdnasiiguin - galget leat duogášávdnasat Sámi vuoigatvuodalávdegotti digaštallamiidda ja dálá riektedili nuppástusevttohusaide. Lávdegoddi digaštallá dán láchkai, ja cielggadeamit mat ovdandivvojit, eai mearrit makkár vuoigatvuoda- ja hálddašanortnegat boahhteáiggis galggašedje leat.

Borgemánu 1. b. 1993.

Sámi vuoigatvuodalávdegotti ovddas

Tor Falch

Jon Gauslaa

Ingunn Åsgard Bendiksen

Stein Larsen

Skjema 1, 2, 3 s. 474, 475 og 476.

1. skovvi

OHCAMIID VÁRDDUS FINNMÁRKKU
EANAVUOVDINEISEVÁLDDIIDE
1990

Sámi vuoigatvuodalávdegotti cállingoddi, cuoñománu 1993

EANAHÁLDDAŠEAPMI EANAVUOVDINLÁGA MIELDE

Viesut - Ealáhus - Alm. doaibma - Joavdobarta -
Guodohanbarta - Goahti/Ealáhusbarta - Návstu - Eanadoallu -
Mássavieccahat - Luottat - Johtasat - Lášmmohallanrusttegat -
Eará rusttegat - Vuovdin gielda - Supmi

SUPMI OHCAMAT

MIEĐIHUVVON

BIEHTTALUVVON

ÁŠŠÁIGULAKEAHTTÁ

BIDJAN ERET/GESSION

VÁIDAGIID LOHKU

-ohccis

3. bealis

RIEVDADAN EA.HOAVDA

DORJON EA.STIVRA

BIEHTTALAN EA.STIVRA

VÁIDDA DSS:i

DOARJJA DSS

BIEHTTALAN DSS

VÁIDDA SIVIILLAÁITT.

DOARJJA SIVIILLAÁITT.

BIEHTTALAN SIVIILLAÁITT.

DUOPMOSTUOLLOMEA.

DOARJJA DUOPMOSTUOLUS

VUOITTAH. DUOPMOSTUOLUS

SUPMI RIEVDADUSAT

2. Skovvi

OHCAMIID VÁRDDUS FINNMÁRKKU

EANAVUOVDINEISEVÁLDDIIDE

1990

Sámi vuoigatvuodalávdegotti cállingoddi cuoñománu 1993

RESURSAHÁLDDAŠEAPMI EANAVUOVDINLÁGA MIELDE

Omiid guhtonvuoigatv. - Muorracujuheapmi -
Luomelihttoláigoheapmi - Monnesadjecujuheapmi -
Báktedoaima - Supmi

SUPMI OHCAMAT

MIEDIHUVVON

BIEHTTALUVVON

ÁŠŠÁIGULAKEAHTTÁ

BIDJAN ERET/GESSION

VÁIDAGIID LOHKU

-ohccis

3. bealis

RIEVDADAN EA.HOAVDA

DORJON EA.STIVRA

BIEHTTALAN EA.STIVRA

VÁIDDA DSS:i

DOARJJA DSS

BIEHTTALAN DSS

VÁIDDA DN:i

DOARJJA DN

BIEHTTALAN DN

VÁIDDA SIVIILLAÁITT.

DOARJJA SIVIILLAÁITT.

BIEHTTALAN SIVIILLAÁITT.

DUOPMOSTUOLLOMEA.

DOARJJA DUOPMOSTUOLUS

VUOITTAH. DUOPMOSTUOLUS

SUPMI RIEVDADUSAT

3. Skovvi

OHCAMIID VÁRDDUS FINNMÁRKKU

EANAVUOVDINEISEVÁLDDIIDE

1990

Sámi vuoigatvuodalávdegotti cállingoddi cuoñománu 1993

RESURSAHÁLDDAŠEAPMI EARÁ LÁGAID VUOĐUL

Sáivaguollelihttoláigoheapmi - Luossalihttoláigoheapmi -
Luossasajiid cujuheapmi - Eará - Supmi

SUPMI OHCAMAT

MIEĐIHUVVON

BIEHTTALUVVON

ÁŠŠÁIGULAKEAHTTÁ

BIDJAN ERET/GESSION

VÁIDAGIID LOHKU

-ohccis

3. bealis

RIEVDADAN EA.HOAVDA

DORJON EA.STIVRA

BIEHTTALAN EA.STIVRA

VÁIDDA DN:i

DOARJJA DN

BIEHTTALAN DN

VÁIDDA SIVIILLAÁITT.

DOARJJA SIVIILLAÁITT.

BIEHTTALAN SIVIILLAÁITT.

DUOPMOSTUOLLOMEA.

DOARJJA DUOPMOSTUOLUS

VUOITTAH. DUOPMOSTUOLUS

SUPMI RIEVDADUSAT

SISDOALLU

RIEKTEJOAVKKU ČIELGGADUS

1. ÁLGGAHUS 16

1.1 Riektejoavkku mandáhta ja čoahkádus 16

1.1.1 Riektejoavkku nammadeami duogáš 16

1.1.2 Riektejoavkku
mandáhta..... 16

1.1.3 Riektejoavkku čoahkádus 18

1.2 Bargovuohki ja ovdanbuktinhápmi 19

2. DÁBÁLAČČAT 22

2.1 Muhtun guovddáš rievttálaš doahpagat 22

2.1.1 Álggahus 22

2.1.2 Eaiggáduššanvuoigatvuohta 22

2.1.3 Almennetvuoigatvuohta 23

2.1.4 Geavahanvuoigatvuohta 23

2.1.5 Buohkaidvuoigatvuohta 24

2.1.6 Oktasaš vuoigatvuođat 24

2.1.7	Gierdan geavaheapmi (precario)	24
2.2	Riektegáldogažaldagat	24
A	Eanetlogu ovdanbuktin	24
2.2.1	Álggahus	24
2.2.2	Muhtun dábálaš vuolggasajit	25
2.2.3	Dološ áiggi rájes geavaheapmi ja cieggan riektedilit	26
2.2.4	Báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuohta	28
2.2.5	Sápmelaččaid vuoigatvuođat erenoamážit	29
B	Otto Jebens:a ovdanbuktin	30
	Riektegáldogažaldagat Finnmárkku ektui	30
I	Finnmárkku rievddalmas dilit	30
II	Riektegáldolaš dilli Finnmárkkus, ee. gaskavuohta álbmotriektái	31
III	Historjjálaš riektegáldooasit	33
IV	«Cieggan geavaheami» doaba norgga rievttis	34
V	Erenoamážit Vinstra-duomu birra (Rt. 1963 s. 1263) jna..	36
VI	Láгат riektegáldun	38
VII	Vieruid ja vieruiduvvan vuoigatvuođaid mearkkašumis	38
2.3	Lobálaš geavaheami suodjaleapmi	40
2.3.1	Álggahus	40
2.3.2	Suodjaleapmi bággolonisteami bokte	40

2.3.2.1	Bággolonisteami eavttut	40	
2.3.2.2	Bággolonisteami ja ráđđejumi ráddjen	41	
2.3.2.3	Lagat oapmelaš vuoigatvuodaid suodjaleamis	41	
2.3.2.4	Vuoigatvuodaid suodjaleapmi maid árbevirolaččat ii leat atnán "oapmelažžan"	41	
2.3.2.5	Leago buohkaidvuoigatvuohta suodjaluvvon bággolonisteami bokte?	42	
2.3.3	Gilvaleaddji geavahus	42	
2.3.4	Earalágan suodjaleamit	42	
2.4	Muhtun guovddáš álbmotrievttálaš njuolggadusat		43
A	Eanetlogu ovdanbuktin	43	
2.4.1	Álggahus	43	
2.4.2	Álbmotrievttálaš geatnegasvuođat	44	
2.4.3	Álbmotrievtti mearkkašupmi siskkáldas norgga rievttis	44	
2.4.4	Siviilla ja politihkalaš vuoigatvuodaid ON-soahpamuša		
	27. artihkkal	45	
2.4.4.1	Sánit	45	
2.4.4.2	NAČ 1984:18 dulkon	45	
2.4.4.2.1	Meassamiid vuostá suodjaleapmi/doaimmaid gáibáduš	45	
2.4.4.2.2	«Kultuvra» doaba	46	
2.4.4.2.3	Joavkovuoigatvuohta vai oktagaslaš vuoigatvuohta	46	

2.4.4.3	Álbmotriektečielggadeapmái oaivilat	46
2.4.4.4	Carsten Smith:a čielggadeapmi Guolástandepartementii	47
2.4.4.5	Mearkkašumit 27. artihkkala dulkomii NAČ 1984:18:s	48
2.4.4.5.1	Mearkkašago 27. art. árjjalaš doarjaga geatnegasvuodan	48
2.4.4.5.2	Dušše ruđalaš doarjjan	49
2.4.4.5.3	Ávnnaslaš kultuvra ja kultuvrra ávnnaslaš eavttut	49
2.4.4.5.4	Ealáhusat mat leat ja eai leat árbevirolaččat	50
2.4.4.6	Oainnut muđui	51
2.4.4.6.1	Sihke vuoigatvuohta ja duohta lohpi	51
2.4.4.6.2	Kultuvrra ovdáneamit - árvoštallama áigi	51
2.4.4.6.3	Meassamiid rájá gierdan - biirerájá váikkuhusaid ektui	51
2.4.4.6.4	Ovddit meassamiid mearkkašupmi	52
2.4.4.6.5	Doarjjaortnegiid, buhtadasaid, ja molssaevttolaš duohta vejolašvuodaid mearkkašumit - muddemat kultuvrra dihte	52
2.4.4.6.6	Ollislaš árvoštallan	53
2.4.4.7	Oanehaččat ON-soahpamuša giehtaguššamis	53
2.4.5	ILO-soahpamuš nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái	53
2.4.5.1	Álggahus	53
2.4.5.2	Eamiálbmotmeroštallan	54
2.4.5.3	Soahpamuša váldoprinsihpat	54

2.4.5.4	Eanavuoigatvuodát	55
2.4.5.4.1	Álggahus	55
2.4.5.4.2	14. artihkkal	55
2.4.5.4.3	15. artihkkal	57
2.4.5.4.4	16. artihkkal	57
2.4.5.4.5	23. artihkkal	57
2.4.5.5	Eamiálbmogiid vierut ja vieruiduvvan vuoigatvuohta	57
2.4.5.6	Oanehaččat ILO-soahpamuša giehtaguššamis	58
	Thor Falkanger ja earáid sierracealkámuš.	58
B	Otto Jebens:a ovdanbuktin	60
	Sámi álbmotjoavkku riektedili álbmotrievttálaš vuođus	
	luondduriggodagaid vuoigatvuođaid dáfus	60
I	Oppalaččat	60
II	1751 Sámekodisilla	60
III	Vuoigatvuođat eamiálbmogin	61
IV	Siviilla ja politihkalaš vuoigatvuođaid 1966 ON-soahpamuš,	
	27. artihkkal	62
V	Joatka 27. artihkkala dáfus, erenoamážit luondduriggodagaid	
	ráđđejumi hárrái	63
VI	27. artihkkala lagat konkretiseren, makkár ealáhusat ja makkár	

	guovlluin riikkas	66
VII	ILO-soahpamuš nr. 169 eamiálbmogiid hárrái jna..	69
VIII	Álbmotrievttálaš riektegálduid gaskasaš oktavuoha	73
IX	Čadaheapmi	74
X	Dáža stáhtaorgánaid álbmotrievttálaš gažaldagaid meannudeamis	
	ja vuodđolága § 110 a mearkkašupmi	75
2.5	Vuodđolága § 110 a	78
2.5.1	Álggahus	78
2.5.2	Vuodđolágamearrádusa mihtilmasvuoha	79
2.5.3	Geatnegasvuoda sisdoallu	79
2.5.3.1	NAČ 1984:18 cealkámušat	79
2.5.3.2	Eará ovdabargguid cealkámušat	80
2.5.3.3	Muhtun juridihkalaš girjjálašvuoda oaivilat	80
2.5.3.4	Riektejoavkku mearkkašeami	81
2.5.4	Duopmostuoluid giehtaguššan	82
2.5.5	Vuodđoláhkamearrádusa mearkkašupmi Sámi	
	vuogiatvuodálávdegotti bargui	83

3. Vuogiatvuoha Finnmárkku eatnamiidda ja

čáziide 86

3.1	Álggahus	86
3.1.1	Finnmárkku muhtun rievddalmas dilálašvuodaid várddus	86
3.1.2	Ovdanbuktinráidu ja ráddjemat	87
3.2	Muorraávdnasat	88
3.2.1	Álggahus	88
3.2.2	Historjjálaš ovdáneami várddus	89
3.2.2.1	Dilálašvuodát sullii 1750 rádjai	89
3.2.2.2	Riektedilli sullii 1750 ja čuovvovaš jagiid	90
3.2.2.3	1775- cealkámuša §§ 4 og 5 ja 1775 riektedilli	91
3.2.2.4	Ovdáneapmi maŋŋil 1775	92
3.2.2.5	Dilli sullii 1800-logu gaskamuttu	94
3.2.2.6	Murren goahccevuovddis - ráŋggáštanáššit jna. maŋŋil 1850	95
3.2.2.7	Murren lastavuovddis - diggeáššit jna. maŋŋil 1850	99
3.2.3	Lagat eanavuovdinlága § 4 birra	103
3.2.4	Riektejoavkku konklušovnnat	106
3.2.4.1	Goahccemuorraávdnnasvuoigatvuohta	106
3.2.4.2	Lastavuovdeávdnnasvuoigatvuohta	106
3.2.5	Morraávdnnasvuoigatvuohta erenoamáš vuoduin	107
3.2.6	Erenoamážit riektesuodjalusas	108
3.3	Omiid meahcceguohtun	108

3.3.1	Álggahus	108	
3.3.2	Guohtonvuoigatvuođa vuodus	109	
3.3.2.1	Vuolggasadji - 1775 riektedilli	109	
3.3.2.2	Stáhta nuppástuvvon áddejupmi - 1863 eanavuovdinláhka	110	
3.3.3	Lagat guohtonvuoigatvuođa sisdoalus	111	
3.3.3.1	Eanagirjjit juridihkalaččat čállon 1775-1864	111	
3.3.3.2	Eanagirjjit juridihkalaččat čállon 1864-1902	112	
3.3.3.3	Eanagirjjit juridihkalaččat čállon 1902-1955	112	
3.3.3.4	Eanagirjjit juridihkalaččat čállon 1955-1966	112	
3.3.3.5	Eanagirjjit juridihkalaččat čállon manjil 1966	112	
3.3.3.6	Eanagirjjit main guohtonvuoigatvuohta ii leat muddejuvvon	112	
3.3.3.7	Loahpaheaddji mearkkašeamit	113	
3.3.4	Erenoamáš guohtonriektehámáiduvvamat stáhta eatnamiin	113	
3.3.4.1	Oktagaslaš riektehámáiduvvamat	113	
3.3.4.2	Oppalaš riektehámáiduvvan	113	
3.3.5	Erenoamážit riektesuodjalusas	114	
	Otto Jebens:a sierracealkámuš omiid guohtonvuoigatvuhtii stáhta		
	matrikulerekehtes eatnamiin	114	

3.4 Mearraguollebivdu 120

3.4.1 Álggahus 121

3.4.2 Lagat riekteovdáneamis dálážii121

3.4.3 Guolástanvuoigatvuođa ráddjehusat sierranas
muddendoaimmaid bokte 122

3.4.4 Erenoamážit riektesuodjalusas 123

3.5 Gáddevuoigatvuohta (masa gullá luossabivdu mearas) 126

3.5.1 Oppalaččat gáddevuoigatvuođas mearas ja sáivačázis 126

3.5.2 Mearragáddevuoigatvuohta Finnmárkkus -
eanabihtttáeaiggádiid .....

eanavuoigatvuođat 127

3.5.2.1 Vuolggasadji - ožžotgo čuldojuvvon gáddeopmodagat
Finnmárkkus

maiddái vuoigatvuođaid mearas? 127

3.5.2.2 Vuovdima ja lihttoláigoheami várašupmi - historjjálaš várddus
127

3.5.2.3 Eanabihtttáeaiggáda vuoigatvuohta eatnamii mearas 129

3.5.3 Leatgo gáddeopmodagaid klausulain makkárgge mearkkašupmi
gáddevuoigatvuođaide Finnmárkkus? 130

3.5.4 Lagat gáddevuoigatvuođa iešguđet osiid birra 131

3.5.4.1 Guollebivdu (luossabivdu vihtanbivdosiiguin) 131

3.5.4.1.1 Priváhta mearrabodni 131

3.5.4.1.2	Stáhta mearrabodni	132
3.5.4.1.3	Sáhhtágo jurddašit erenoamáš riektehámaiduvvamiid stáhta mearrabotnis	
	Finnmárkkus?	134
3.5.4.2	Buođđumat ja deavdimat	135
3.5.4.3	Debbot, stárát ja stuolát	136
3.5.5	Erenoamážit riektesuodjalusas	137
3.6	Riehkit ja fierváhirssat	137
3.6.1	Álggahus	137
3.6.2	Oppalaččat gáddáirievdan gálvvuid vuoigatvuodas	138
3.6.2.1	Hilgogávvut	138
3.6.2.2	Riehkit ja fierváhirssat	138
3.6.3	Vuoigatvuohta gáddáirievdan gálvvuide Finnmárkkus	139
3.6.3.1	Hilgogávvut	139
3.6.3.2	Riehkit ja fierváhirssat	140
3.6.4	Erenoamážit riektesuodjalusas	141
3.7	Sáivabivdu (masa gullá luossabivdu jogain)	141
3.7.1	Álggahus	141
3.7.2	Luossabivdu sáivačázis Finnmárkkus	142
3.7.3	Eanut	143
3.7.3.1	Vuolggasadji - lagat 1775-cealkámuša § 6 birra	143

- 3.7.3.2 Lagat guolástanvuoigatvuođas Deanučázádagas 143
  - 3.7.3.2.1 Álggahus 143
  - 3.7.3.2.2 Deanučázádaga guollebivddu muddemat - Geassemánu 23.b. 1888 deanuláhka 143
  - 3.7.3.2.3 Deanučázádaga guollebivddu muddemat - Cuo?ománu 1. b. 1911 ggl.cea. 146
  - 3.7.3.2.4 Leigo1911-cealkámuša § 2:s Deanulága vuodđu? 147
  - 3.7.3.2.5 Oaggunvuoigatvuohta Deanus 150
  - 3.7.3.2.6 Erenoamážit doaresbuođuid atnimis Deanus 153
- 3.7.3.3 Lagat guollebivdovuoigatvuođas Álttáčázádagas 154
- 3.7.3.4 Lagat guollebivdovuoigatvuođas Njávđánčázádagas 155
- 3.7.3.5 Oanehaččat guollebivddu hálddašeamis 156
- 3.7.4 Jogat 156
  - 3.7.4.1 Guollebivdovuoigatvuohta priváhta eatnamiin ja daid olggobealde 156
  - 3.7.4.2 Rádjajogat Báhpaveaijohka ja Vuorjánjohka 158
- 3.7.5 Eará sáivabivdu Finnmákkus 158
- 3.7.6 Erenoamážit riektesuodjalusas 162
- 3.8 Bivdu 163**
  - 3.8.1 Lágaid várddus dáláži 163
  - 3.8.2 Lagat bivdolágain Finnmákkus 1981 fuođđolága rádjai 163

3.8.3	Bivdovuoigatvuohta 1981 fuođđolága mielde	164
3.8.3.1	Bivdu eatnamiin maid stáhta ii eaiggáduša	164
3.8.3.2	Bivdu eatnamiin main stáhta adno leat eaiggádin	165
3.8.4	Leatgo sierrariektehámáiduvvamat Finnmárkkus?	167
3.8.5	Erenoamážit riektesuodjalusas	168
3.9	Monit ja uvjjat	168
3.9.1	Vuolggasadji	168
3.9.2	Lagat eanaeaiggátprinsihpas ja dábálaš njuolggadusain	169
3.9.3	Lagat Finnmárkku riektedilis	170
3.9.4	Erenoamážit riektesuodjalusas	172
3.10	Muorjjit (luopmánat)	172
3.10.1	Vuolggasadji	172
3.10.2	Dábálaš murjenvuoigatvuohta	173
3.10.3	Luomevuoigatvuohta Nordlánddas, Romssas ja Finnmárkkus - priváhta eatnamat	175
3.10.4	Erenoamážit luomevuoigatvuođas stáhta eatnamiin Finnmárkkus	177
3.10.5	Erenoamážit suodjalusas	179
3.11	Lavdnji	180
3.11.1	Dábálaš vuolggasajit	180

3.11.2	Finnmárkku riektedilálašvuodat	181
3.11.3	Erenoamážit riektesuodjalusas	183
3.12	Ealáhusbarttat ja -lavdnjegoadit	184
3.12.1	Vuolggasadji	184
3.12.2	Lagat eavttuin sáhttit cegget ealáhusbartta dahje - lavdnjegoadi	184
3.12.3	Leago sáhka aitosaš vuoigatvuodas ealáhusbarttaide- lavdnjegodiide?	186
3.13	Eatnanvulošriggodagat	186
3.13.1	Álggahus	186
3.13.2	Lagat ozolaš minerálain	187
3.13.2.1	Dábálaš báktelágas	187
3.13.2.2	Erenoamážit geassemánu 17. b. 1869 gollelágas	187
3.13.2.3	Oanehaččat gávnni oktavuodas eará beroštumiide	188
3.13.3	Lagat eahpeozolaš minerálain	188
3.13.3.1	Oppalaččat	188
3.13.3.2	Lagat Finnmarkku birra	188
3.13.3.3	Erenoamážit ráktogeađgedoaimmas Álttás	189
3.13.4	Rievttálaš suodjaleapmi álbmoga minerálvuoigatvuhii	189
3.14	Čáhcefápmu	190
3.14.1	Dábálaš vuolggasajit	190

3.14.2 Geas lea ávkástallanvuoigatvuohta Finnmárkku čázádagain?
190

3.15 Mohtorfievrojohtolat meahcis 192

3.15.1 Álggahus 192

3.15.2 Dábálaš njuolggadusat mohtorfievrojohtolagas meahcis
192

3.15.3 1977 mohtorjohtolatláhka 193

3.15.4 Erenoamážit mohtorjohtolatlágas Finnmárkkus 194

3.16 Olgunastin195

3.16.1 Álggahus 195

3.16.2 Dábálaš njuolggadusat 195

3.16.3 Leatgo sierrariektehámáiduvvamat Finnmárkkus? 196

3.16.4 Dábálaš olgunastinvuoigatvuođa gáržžideamit
boazoealáhusa deasttas197

3.16.5 Erenoamážit riektesuodjalusas 197

3.17 Boazodoallu 199

3.17.1 Álggahus 199

3.17.2 Boazodoalu riektesubjeavttat 200

3.17.2.1 Oktagaslaš riektesubjeavttat 200

3.17.2.2 Searvevuodát dahje joavkkut riektesubjektan 201

3.17.3 Guohtun 201

3.17.4	Johtin ja johtaleapmi	203
3.17.5	Vissui, guođohanbartii jna. sadji	205
3.17.6	Áiddit ja rusttegat	205
3.17.7	Boaldámuš ja muorraávdnasat	205
3.17.8	Bivdu ja guollebivdu	207
3.17.8.1	Oktasašgažaldagat	207
3.17.8.2	Erenoamážit guollebivddus	208
3.17.8.3	Erenoamážit bivddus	209
3.17.9	Boazodoalu riektesuodjalus	210
3.17.9.1	Álggahus - ráddjemat	210
3.17.9.2	Láhkavuođuhis riektesuodjaleapmi	210
3.17.9.2.1	Cieggan ja dárbbášlaš ealáhusgeavaheapmi	210
3.17.9.2.2	Heivehangeatnegasvuohta	211
3.17.9.2.3	Ealáhussii dahje juohke boazodoallái buhtadas	215
3.17.9.3	Elliid massin dahje vahágahttin	215
3.17.9.4	Mánngga doalliid gaskasaš riiddut	216
3.17.10	Boazodoalu rievttálaš vuođus	217
3.17.10.1	Álggahus ja čuolbma	217
3.17.10.2	Goas ferte molssaevttolaš riektevuođus leat ásahuvvon?	217
3.17.10.3	Láhkaovdabargguid oaivilat ja teoria	218

- 3.17.10.4 Riektegeavada ákkat 220
- 3.17.10.5 Konklusuvdna 223
- 3.17.11 Geahččan- ja vuojeangeatnegasvuohta 224
  - 3.17.11.1 Vuolggasadji 224
  - 3.17.11.2 Lagat geatnegasvuođa sisdoalus 224
  - 3.17.11.3 Riektejoavkku konklusuvnnat 26
    - 3.17.11.3.1 Guokte iehčanas geatnegasvuođa 226
    - 3.17.11.3.2 Geatnegasvuođaid lagat sisdoalu čoahkkáigeassu 226
- 3.17.12 Boazosápmelaččaid buhtadanovddasvástádus 227

4. Eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuođat - ČOAHKKÁIGEASSU JA KONKLUŠUVNNAT 230

4.1 Gii eaiggáduššá Finnmárkku ovddeš matrikulerekeahes

eatnamiid? 230

- A Eanetlogu ovdanbuktin 230
- 4.1.1 Álggahus 230
- 4.1.2 Eaiggáduššanvuoigatvuođa doaba 230
- 4.1.3 Oppalaččat eaiggáduššanvuođa háhkamis 231
  - 4.1.3.1 Várddus 231

- 4.1.3.2 Dehálaš dagaldagat mearrádussii 231
- 4.1.3.3 Lagat anus231
- 4.1.4 Máтта-Norgga stáhtaalmennehiid eatnamiid
eaiggáduššanvuoigatvuođa ovdáneami sárgosat 233
- 4.1.4.1 Veahá meahcceguovlluid eaiggátgáibádusa ja
eaiggáduššanvuoigatvuođa doahpaga ovdáneamis 233
- 4.1.4.2 Lagat stáhtaalmennehiid eatnamiid vuoigatvuođas 234
- 4.1.5 Nordlándda ja Romssa stáhta eatnamiid
eaiggáduššanvuoigatvuođa ovdáneami sárgosat 238
- 4.1.6 Ruota ja Suoma sámeiguovlluid eatnamiid
eaiggáduššanvuoigatvuođa
ovdáneami sárgosat 239
- 4.1.6.1 Álggahus 239
- 4.1.6.2 Hálddahaslaš juohkimat sámeiguovlluin 240
- 4.1.6.3 Iešguđet eanaeaiggáduššanvuoigatvuođat ("eanaluonddut")
Ruotas 241
- 4.1.6.4 Vearroduottarášši, NJA 1981 s. 1 242
- 4.1.7 Finnmárkku eatnamiid ja čáziid vuoigatvuođaid čuolmmat
243
- 4.1.8 Lagat iešguđet joavkkuid háldduin Finnmárkku
eatnamiidda ja čáziide
- 4.1.8.1 Álggahus 245

4.1.8.2	Boazosápmelaččaid hálddut eatnamiidda ja čáziide	246
4.1.8.3	Giliid hálddut eatnamiidda ja čáziide	250
4.1.8.4	Stáhta hálddut eatnamiidda ja čáziide	252
4.1.9	Čoahkkáigeassu	259
4.1.9.1	Álggahus	259
4.1.9.2	Olggut Finnmárku (dáža "priváhtiivva" avádat)	260
4.1.9.3	Sis Finnmárku ("oktasašguovlu")	261
B	Otto Jebens:a ovdanbuktin	266
	Eaiggáduššanvuoigatvuođa gažaldat ovddeš Finnmárkku	
	matrikulerekeahtes eatnamiidda, erenoamážit Sis	
Finnmárkkus		266
I	Stáhta áddejupmi ja dan vuođus	266
II	Finnmárkku ássanavádagat - háldu	268
III	Vearroduottarášši 1981:s Ruota Alimus Duopmostuolus	
		269
IV	Sis Finnmárku ruota duopmoválddi vuollásaš	270
V	Åke Holmbäck og Kaisa Korpijaakko dutkosat	273
VI	Sis Finnmárkui guoskevaš konklusuvnnat (1751 rádjai)	
		278
VII	Ovdáneapmi maŋŋil 1751 - árvvoštallama vuolggasajit	
		281
VIII	Stáhta hálddut	285
IX	Dáža riektegeavadis	289

X	Álbmotrievttálaš ja vuodđolágalaš vuodus	290
XI	Čoahkkáigeassu	294
XII	Riektesubjeakta	295
4.2	Gažaldat Finnmárkku almennehis	297
4.2.1	Mii oaivvilduvvo almennehiin? Álgomearkkašeami	297
4.2.1.1	Finnmárkku matrikulerekeahces eatnamat	297
4.2.1.2	Meroštallamat. Meinich Olsen ja earát.	297
4.2.1.3 duopmu	Lorentz Rynning. Meahccekommisuvnna cuoŋom. 26. b. 1990	297
4.2.1.4	Stáhta "čielga eaiggáduššanvuoigatvuođa" oahppa	298
4.2.1.5	Erenoamážit Finnmárkku birra	298
4.2.1.6 299	Sverre Tønnesen:a girji "Retten til jorden i Finnmark"	
4.2.1.7	Buohtastahttin Máttá-Norgga stáhtaalmennehiiguin	299
4.2.1.8	Várašupmi ovdanbuktima rámma ektui	299
4.2.2	Máttá-Norgga almennehat	299
4.2.2.1	Oppalaččat	299
4.2.2.2	Geavahanvuoigatvuođat eanadoalus	301
4.2.2.3	Guollebivdu stáhtaalmennehis	301
4.2.2.4	Bivdu stáhtaalmennehis	302
4.2.3	Finnmárkku almenneha gažaldaga hárrái riektegeavada,	

	stáhtahálddahusa ja láchkaovdabargguid cealkámušat	
303		
4.2.4	Eaiggáduššanvuoigatvuohta matrikulerekeahes eatnamiidda	
305		
4.2.5	Muorraávnnasvuoigatvuohta	307
4.2.6	Omiid guohtonvuoigatvuohta	310
4.2.7	Lavdnjeloggun- ja láddjehatvuoigatvuohta	312
4.2.8	Sáivabivdovvuoigatvuohta	314
4.2.9	Bivdovvuoigatvuohta	317
4.2.10	Čoahkkáigeassu dálá dili vuodul	318
4.2.10.1	Buohtastahttima vuodus	318
4.2.10.2	Vuoigatvuodát lága vuodul	319
4.2.10.3	Láhkaaddi ártta bivdovvuoigatvuođa ektui	320
4.2.10.4	Miessem. 15. b. 1992 luossalága § 22 ja geassem. 23. b. 1888 deanuláhka	320
4.2.10.5	Vuoigatvuodát vieru vuodul	320
4.2.10.6	Hálddahušlaš geavat	321
4.2.10.7	Erohusat ja bálddaldasvuodát mátta-dáža almennehiid ektui	321
4.2.10.8	Konklušuvdna	322
4.2.10.9	Oanehis historjjálaš maŋásgeahčastat	322
	Gáldovárddus ja duopmoregistar	324

I	Girjjálašvuohta	324
II	Eará gáldut (almmolaš dokumeanttat jna.)	327
III	Duopmoregisttar	329

1. Miiddus 332

Gudmund Sandvik: Stáhta eatnamat Finnmárkkus. Historjjálaš peršpektiiva. 332

Álggahus 332

1. Mo dagai stáhta iežas Finnmárkkku eatnamiid eaiggádin?
333
- 1.1 Finnmárkkku matrikuleren 1980-jagiin 333
- 1.2 Dálá stáhta eatnamiid viidodat Finnmárkkku fylkkas 333
- 1.3 Riikaráját Finnmárkkku fylkii 333
- 1.4 Finnmárkkku áigerádjá dáža riikkaoassin 334
- 1.5 Finnmárku, Lapplánda og Sami eatnam 335
- 1.6 «Stáhta eatnamat» namahus 335
- 1.7 Sverre Tønnesen gažada «Stáhta eatnamat» namahusas
336
- 1.8 Fr. Brandt Finnmárkkku birra "dáža riikka opmodahkan
boarrasamos
áiggi rájes" 336

- 1.9 Gáldut Brandt:a ohppui 337
- 1.10 1700-logu ja 1600-logu loahpa čálalaš gálduid nannema
"gonagasa eatnama Finnmárkkus" 339
- 1.10.1 "Gonagasa vuovddit" 339
- 1.10.2 "Gonagasa eana" 341
- 1.10.3 Gonagasa eana "oktasaččat", "Gonagasa almennet" 341
- 1.11 "Gonagasa Almennet ja Vuovddit" ja Christian V Dáža Láhka
343
- 1.12 "Gonagasa almennet" Norggas 1600-logus 344
- 1.13 Eaiggáduššanvuoigatvuođa vugiin 345
- 1.14 Almennehiid vuoigatvuođaid láhkajuogaduvvon ortnet
boarrasat dáža lágain 345
- 1.15 Eurohpalaš rievtti eanavuoigatvuođaid láhkajuogaduvvon
ortnegat gaskaagis 347
- 1.16 Dáža ja eurohpalaš rievtti gaskkas buhtastahttin 347
- 1.17 «Gonagasa almennehiidda» ja «stáhta álgovuolggalaš
eatnamiidda»
historjjálaš álgu 348
- 1.18 Dáža ja ruoŧa láhka Finnmárkkus ja Lapplánddas 350
- 1.18.1 Riddu 350
- 1.18.2 Sis Finnmárku 351
- 2. Maid mearkkašii stáhta eaiggáduššanvuoigatvuohta

Finnmárkku eanageavahussii? 357

- 2.1 Lágaid ja hálddašemi guovddáš mearrádusat gonagasa dahje stáhta eatnamiid geavaheames Finnmárkkus 357
  - 2.1.1 1693, Álttá vuovdi 357
  - 2.1.2 1681 - 1789 Monopolgávppašeapmi ja dázaid vearroluvven maŋŋil 1691 358
  - 2.1.3 1744, hirssat ja saháfiellut Oarjefinnmárkku girkuide 359
  - 2.1.4 1745, Schnitler:a evttohus Finnmárkku eanageavahussii 360
  - 2.1.5 1751, Sámekodisilla dáhkádusat 360
  - 2.1.6 1753, vuovdegeaskkut 360
  - 2.1.7 1760, ámtamánni vuosttas «báikelihppu» 360
  - 2.1.8 1761, ámtamánni luossabivddu lágideapmi Álttá-jogas 361
  - 2.1.9 1775, eanačujuhancealkámuš ja «ámtalihput» 1863 rádjai 361
  - 2.1.10 1826, Gávvuona veaikedoaimmahat ja Álttá vuovdi 363
  - 2.1.11 1830, Finnmárkku- guollebivdduid láhka 363
  - 2.1.12 1852, Norgga ja Suoma gaskasaš rádjagidden boazodollui ja suopmelaččaid riddoguollebivddu gielddus 364
  - 2.1.13 1852 - 1857, vuosttas geahččaleamit láivudit ruošša rádjagiddema
čuvvosiid dáža boazosápmelaččaid ektui 364

- 2.1.14 Láhkaovdabarggut ja lágat boazosápmelaččaid ja boanddaid
gaskasaš
gaskavuodain 1850-jagiid loahpa rájes 1978 boazodoallolága
rádjai 365
- 2.1.15 1863, vuosttas eanavuovdinláhka 368
- 2.1.16 Dáruiduhttinpolitihkka 1860-jagiid gaskamuttu rájes 369
- 2.1.17 1902, nubbi eanavuovdinláhka, oktan njuolggadusaiguin.
Giellaklausula geavat 369
- 2.2 Čoahkkáigeassu, Finnmárkku fylkka stáhta matrikulerekeahates
eatnamiid gustojeaddji lága áššeráiddu mielde 371
- 2.2.1 ... sáhtta vuovdit dahje lihttoláigohit 372
- 2.2.2 ... luvvet vuovdimis 372
- 2.2.2.1 ... Bohccuid láiddomat, badjesápmelaččaid johtolagat 372
- 2.2.2.2 . stáhta berrešii eaiggáduššat 373
- 2.2.2.2.1 vuovddi deasttas 373
- 2.2.2.2.2 ruvdkedoamma ... deasttas 374
- 2.2.2.2.3 guollebivddu ... deasttas 374
- 2.2.2.2.4 olgunastin- ja luonddusuodjalanberoštumiid... deasttas
374
- 2.2.2.2.5 dahje ... eará árttaid geažil 374
- 3. Konklusuvdna 374
- 4. Gáldut, girjjálašvuhta ja oanádusat 375

- 4.1 Gáldut mat eai leat deaddiluvvon 375
- 4.2 Deaddiluvvon gáldut 375
- 4.3 Girjjálašvuohta 376
- 4.4 Oanádusat 378

1. Miiddus 380

Otto Jebens: Anus ja riekteáddejumis Finnmárkkus
historjjálaš oainnus 380

- I Luondduriggodagaid atnu 380
  - I.1 Ássit 380
  - I.2 Sámi ássanguovlluid atnu 381
  - I.3 Dáža ássanguovlluid atnu 381
  - I.4 Oppalaččat anu mihtilmasvuođas 382
- II Riekteáddejupmi atnui 382
  - II.1 Ássiid (sámiid ja dážaid) jáhkut vuoigatvuođain
«stáhta eatnamiid» anus 382
  - II.2 Riekteáddejumis 383
  - II.3 Anus vuoigatvuhtii 383
  - II.4 Sámi ássanguovlluid (erenamážit oktasašorohagaid)
áddejupmi 383
  - II.5 Riddosámiid riekteáddejupmi 383

II.6	Riekteáddejupmi dáža ássanguovlluin Finnmárkkus	385
III	Dán jahkečuođi atnu ja riekteáddejupmi	386
III.1	Stáhta áddejupmi	388
III.2	Boarrasat sámi áddejupmi	388
III.3	Vuotna- ja riddoguovlluin riekteáddejupmi	389
III.4	Geavahanvuoigatvuođat	389
III.5	Omiid guohtun	390
III.6	Vuovdi	390
III.7	Bivdu ja murjen	391
IV	Riekteáddejupmi Sis Finnmárkkus	391
IV.1	Sis Finnmárkku iešláhki	392
IV.2	Riekteáddejupmi vuolggasadjin ovdal 1751	392
IV.3	Sámiid ráđđenvuoigatvuohta ja juristtaid áddejupmi eaiggáduššanvuoigatvuođas	393
IV.4	Erik Solem duottarguovllu boazoealáha birra	393
IV.5	Seamma riekteáddejupmi Kárašjogas ja Buolbmágis go Guovdageainnus	394
IV.6	Diđolašvuohta riekteáddejumiid gaskasaš riiddus dastá manjil soađi	394
IV.7	Stáhta oaidnu eaiggáduššanvuoigatvuođas Finnmárkkus ja mo dát oaidnu lea julggaštuvvon	395

- IV.8 Stáhta oainnu leat Sis Finnmárkku ássit vánit dohkkehan
395
- IV.9 Sis Finnmárkku ássit atnet iežaset áloládje oktovuoigaduvvomin
geavahit buot luondduriggodagaid 397

1. Álggahus

1. KAPIHTTAL

Álggahus

1.1. RIEKTEJOAVKKU¹ MANDÁHTA² JA ČOAHKÁDUS³

1.1.1 Riektejoavkku nammadeami duogáš

Sámi vuoigatvuođalávdegoddi mearridii čoahkkimistis čakčamánu 4.-6. b. 1984 Leavnnjas nammadit bargojoavkku, mas galge sihke lávdegoddelahtut ja erenoamáš gohččojuvvon áššedovdit⁴ leat mielde, ja mii galgai guorahallat gustojeaddji rievtti⁵ maid lávdegoddi mandáhtastis lea geatnegahtton dahkat. Bargojoavku lea maŋŋil váldán nammanis Riektejoavku.

Dákkár bargojoavku dárbbášuvvui lávdegotti joatkkabarggu ektui, go navdui váttisin alddes lávdegottis guorahallat gustojeaddji vuoigatvuođaid Finnmárkku eatnamiidda ja čáziide govttolaš áiggis. Dát lea hirbmat gáibideaddji bargu mas ferte dárkilit mannat čađa dálá rievttálaš⁶ ja riektehistorjjálaš⁷ ávdnasiid, sihke danne go áššit leat stuorrát ja go gažaldagat leat dan mađe váddásat ja go ovddalgihtii lea uhccán daiguin dahkkon. Jurdda lei vel ahte livččii vuogas oažžut mielde olggobeal juridihkalaš čehppodaga, vai oččošii eanet juristtaid árvoštallat gažaldagaid.

1.1.2 Riektejoavkku mandáhta

Sámi vuoigatvuođalávdegotti mandáhtas (NAČ 1984:18 Sámi vuoigatvuođaid dili birra, 2.2.2. kap., čuo. 1) celko vuoigatvuođaide Finnmárkku eatnamiidda ja čáziide guoskevaš riektedili guorahallama birra ee. čuovvovaš:

---

¹ rettsgruppe

² mandat

³ sammensetning

⁴ sakkyndig

⁵ gjeldende rett

⁶ rettslig

⁷ rettshistorisk

"Lávdegoddi berre oppalaččat čilget sámeálbmoga juridihkalaš saji mii guoská vuoigatvuođaide eatnamiidda ja čáziide ja dáid geavaheapmái. Lávdegoddi berre dán oktavuodas erenoamážit čielggadit Finnmárkku fylkka dili, ii dušše siseatnamis, muhto maiddái vuonain ja rittuin, ja dat berre maid dárbblaš mearis čielggadit seamma gažaldagaid eará sajiin riikkas gos sámít ášset.

Čielggadusa berre oppalaččat vuos dálá rievttiovddeamis ja rievttidilis válddahallat, ja dasto ovddidit julggaštuvvon árvvoštallama makkár riektedili nuppástusat leat sávahahtti.

Čielggadus berre dárbbu mielde addit historjjálaš čielggadusa makkár rievttiáddejupmi ja rievttinjuolggadusat leat leamaš ja mat leat guoskan eanan- ja čáhcevuogitvuođaide ja daid geavaheapmái sámeguovlluin, čielggadan dihtii dárbblaš mearis gustojeaddji vuoigatvuođaid ja ovdanbuktin dihte ođđa čoavddusevttohusaid..... Čielggadus berre maid čilget gustojeaddji rievttiáddejumiid ja gustojeaddji rievttinjuolggadusaid ja oppalaš riektedili muđui .....guovlluin mat dás leat namahuvvon."

Sámi vuoigatvuođalávdegoddi mearridii čoahkkimistis Mehámmanis skábmamánu 6.-8. b. 1984 čuovvovaš mandáhta guostojeaddi rievtti bargojovkui:

"Bargojoavku galgá čielggadit ja mearridit mii Finnmárkku fylkka eatnamiid ja čáziid eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuođaide⁸ dál fertešii leat gustojeaddji riekti. Bargojoavku galgá dán oktavuodas bidjat vuodđun lávdegotti mandáhtii addon njuolggadusaid.

Eanavuoigatvuođaid dáfus, galgá čielggadus guoskat riggodagaide sihke eatnamis ja dan alde. Eatnan al` riggodagaide gullet maid fuođđut ja lottit. Čáhcevuogitvuođa čielggadeamis galgá maid váldit mielde mearrabivdovuoigatvuođaid gokko dát leat lunddolaččat sámiid riektedili⁹ čielggadeamis.

Bargojoavkku guovddáš bargun gártá leat čielggadit stáhta nu gohčoduvvon "stáhta matrikulerekehtes eatnamiid¹⁰" háhkama¹¹. Bargojoavku berre mearridit sáhttago dáid guovlluid riektedilálašvuođaid¹² dál atnit dávistit dán rievttálaš namahussii.

Ovdeš áiggiid riektedilálašvuođaid čielggademiid ferte ráddjet dasa mii lea dárbblaš mearridit mii dál adno gustojeaddji riektin.

Bargojoavku berre, mandáhtas mielde, guorahallat sámi vieruid¹³ ja riekteádejemiid¹⁴ ja mearridit makkár deattu dáid vieruide ja

---

⁸eiendoms- og bruksrett

⁹rettsstilling

¹⁰statens umatrikulerte grunn

¹¹erverv

¹²rettighetsforhold

¹³sedvane

riekteáddejumiide dáid guovlluin ferte bidjat. Bargojoavku ferte maid geavahit riikkaidgaskasaš rievtti¹⁵ ja olgoriikkalaš rievtti nu guhkás go das sáhtá leat mearkkašupmi dáža rievtti bidjamii dán oktavuodas."

Nu go ovdanboahdá Riektejoavkku mandáhtas, galget "*ovddeš áiggiid riektedilálašvuoda*¹⁶ čielggadeamit" (min deattuhus) ráddjejuvvot dasa mii lea dárbbášlaš "mearridit mii dál adno gustojeaddji riektin". Sámi vuoigatvuodálávdegotti mandáhtas čuožžu dán čuoggás ahte berre "historjjálaččat čielggadit ..... riekteáddejumi ja riektenjuolggadusaid"¹⁷ nu guhkás go lea dárbbášlaš "čielggadan dihte dárbbášlaš mearis gustojeaddji vuoigatvuodaid ja ovdanbuktin dihte ođđa čoavddusevttohusaid". Sámi vuoigatvuodálávdegotti mandáhta lea danne viidát go Riektejoavkku, go riekteovdáneamis sáhtá leat mearkkašupmi ođđa čoavddusevttohusaid riektepolitihkalaš¹⁸ árvoštallamiidda, vaikko dat ii mearkkaš maidege gustojeaddji riektái.

Riektejoavkku *eanetlohku* lea ádden nu ahte erohus lea biddjon iešdáhtolaččat. Lea maid lassin gávnahan metodalaččat váttisin mearridit mii ovddeš áiggiid riekteortnega¹⁹ mielde sáhtá leat gustojeaddji riekti iešguđetge áigodagain, ja maddái mo dan ovddidit dálá riekteterminologias. Dan oasi joavkku mandáhtas ollašuttit mas galgá "čielggadit stáhta nu gohčoduvvon stáhta matrikulerekeahes eatnamiid háhkama", lea liikká riekteovdáneapmi váldon mielde eanet go mii duodaid livččii leamaš dárbbášlaš čielggadit dálá njuolggadusaid, go lea maid ferten geahčadit Finnmárkku vuoigatvuoda ja ráđđejumi dilálašvuodaid²⁰ ovdáneami. Historjjálaš dilálašvuodaid lea maddái guorahallan go lea digaštallan ahte gávdnojitgo almennetsullasaš²¹ dilálašvuodát fylkkas ja mángga osiin mas lea luondduriggodagaid mielde guorahallan vuoigatvuodaid eatnamiidda ja čáziide.

Dasa lassin lea ráhkaduvvon sierra riektehistorjjálaš govvádus, mii lea dárkilat go mii gáibiduvvui Riektejoavkku ulbmilii. Dás meannuduvvo ee. stáhta eaiggáduššanvuoigatvuoda eavttu bohciideami duogáš, ja mo dát maŋŋil báhkoduvvon²² lágain. Dát bargu lea, danne go dát maid meannuda eanet dábálaš historjjálaš ja ii dušše sieiva riektehistorjjálaš diliid, biddjon mildosin joavkku čielggadeapmái (1. mielddus).

Riektejoavku lea mandáhtastis maddái bivdon "*guorahallat sámi vieruid ja riekteáddejumiid* ja mearridit makkár deattu dáidda ferte bidjat" (min

---

¹⁴ rettsoppatning

¹⁵ rett

¹⁶ tidligere tiders rettsstilstand

¹⁷ rettsregel

¹⁸ rettspolitisk

¹⁹ rettsordning

²⁰ rettighets- og rådighetsforhold

²¹ almenningslignende

²² uttrykke

deattuhus). Eanetlohku lea dattetge mángga ártta geažil gávnahan váttisin dán mandáhtaoassái miehtat.

Vuohččan leat sii navdán ahte dát livččii gáibidan viiddis ja áddjás guorahallama Finnmárkku báikkálaš diliin, ja masa Riektejoavkkus ii leat leamaš gealbu, nákca dahje geavatlaš vejolašvuhta. Dasto livčče várra bohtosat gártan hui eahpevissásat. Ain juo dánne go leat hui stuorra metodalaš váttisvuodát dákkár kártemiin main dás lea sáhka.

"Riekteáddejupmi" doaba lea juo iešalddes hui eahpevissis, nu ahte maid dás dal gávnnaheš lea das muhtun muddui oktavuoha doahpaga sisdoalu bidjamii, ja fuolakeahhtá das sáhttet leat moanat vejolaš boasttogáldut dákkár guorahallamis.

Dáid sániid duođaštit min mielas dieđut maid leat ožžon guorahallamis mii lei báikkálaš riekteáddejumiin Finnmárkku ja mainna lea bargan váldolávdegotti (Guorahallama geahččaluvvo ilbmadiit Sámi vuoigatvuodálávdegotti boahhte čielggadeami mildosin, mas evttohuvvo nuppástuhtit Finnmárkku dálá riektedili.) olis. Guorahallan čájeha ee. dávjá leat váttis mearridit báhkkitgo sii gean gažada eará áddejupmi gustojeaddji rievttis nugo dat ovdanboahdá lágain ja eará ávdnasiin, vai hubmetgo riektepolitihkalaš sávaldagaideaset birra. Guorahallan orru dasa lassin čájeheamen²³ ahte dál ii sáhte dadjat go ahte áibbas unnán gávdnojit sámi vierut ja riekteáddejumit mat dehálaš čuoggáin spiehkastit riektedilálašvuodas mii ovdanboahdá gustojeaddji lágaid, lánkaásahusaid²⁴, čuožžovaš²⁵ riektegeavada jna. meroštallamis.

Ii datte mearkkaš dát ahte sáhtá šiitit dákkár spiehkasteaddji áddejumiid gávdnot. Ferte dalle navdit dáid leat hui báikkálažžan, ja ráddjejuvvon muhtun resurssaide ja ávkkástallanguovlluide, ja iige nu ahte sáhtá dan vuodul čuoččuhit dál gávdnot sierra sámi riektevuogádaga²⁶ virolaš adnojuvvon gustojeaddji rievtti bálddas. Riektejoavkkus eanetlogu riektegáldooainnu²⁷ vuodul, ii leat eambo celkon ahte spiehkasteaddji báikkálaš geavahanvierut²⁸ ja riekteáddejumit dohkkehuvvojit ovttalágan lágaide ja riektegeavadii.

Eanetlohku leage navdán ahte resurssaid ektui maid livččii dárbbášan atnit juo čađaheapmái, de livččii dákkár guorahallama árvi man birra dás lea sáhka, várra lea leamaš hui váilevaš gustojeaddji rievtti čielggadeapmái. Go váldolávdegoddi dasa lassin lea guorahallan báikkálaš riekteáddejumiid Finnmárkku ja vuordimis áigu dán ilbmadiit iežas boahhte čielggadeami mielddusin, de leat gávnahan dan dohkálažžan diktit doallamis mándáhta ollásit dán čuoggás. Berre liikká namahit ahte Riektejoavkkus olis lea ráhkaduvvon govvádus mas báikeolbmuid geavahus ja riekteáddejumit Finnmárkku leat gehččon historjjálaš perspektiivvas.

---

²³indikere

²⁴forskrift

²⁵relevant

²⁶rettssystem

²⁷rettskildesyn

²⁸brukssedvane

Seammago ovdalis namahuvvon riektehistorjjálaš ovdanbuktimis leat dán barggus maid muhtun buhtes historjjálaš dilit, ja almmuhuvvo danne joavkku čielggadeami mielddusin (2. mielddus).

Ovddit áiggiid geavaheami viidát ovdanbuktimii, čujuhuvvo Sámi vuoigatvuođalávdegotti čielggademiide maid Steinar Pedersen, Hans Prestbakmo ja Einar Richer-Hanssen (Pedersen: "Bruken av land og vann i Finnmark inntil 1. Verdenskrig", Prestbakmo: "Bruken av utmarksressursene i Finnmark i dette århundret" og Richer Hanssen: "Bruken av naturressursene i Finnmark fra 1. verdenskrig frem til ca. 1970." leat dahkan. Sin čielggadeamit leat lávdegottis meannuduvvon ja plánejuvvojit almmuhuvvot 1994:s duogášávdnasa oassin Sámi vuoigatvuođalávdegotti evttohussii boahttevaš njuolggadusaide eatnamiid ja čáziid geavaheapmái Finnmárkkus, buo. 3.1.1. oasi vulobealde. Dát ovdanbuktimat guoskkahit dasa lassin muhtun muddui riektehistorjjálaš ávdnasiid ja ovddeš áiggiid riekteáddejumiid, ja leatge leamaš dehálaš gáldut Riektejovkui maiddái dán oktavuodas. Finn Arne Scanche Selfors:a guorahallan Sámi vuoigatvuođalávdegotti ovddas mo stáhta matrikulerekeahes eatnamat Finnmárkkus hálddašuvvojit, čállon suoidnemánu 27.b. 1984 lea maid leamaš ávkin (Selfors:a guorahallan lea dárkilat máinnašuvvon Hálddašanjoavkku čielggadeapmái, 2.6.4. kapihttalas, mas maid dan oassi lea geardduhuvvon.).

Riektejoavkku miellahttu, *Otto Jebens* ii leat datte ovttaoaivilis eanetloguin, ii vejolaš spiehkasteaddji riekteáddejumiid guorahallama gažaldagas, iige ovddeš áiggiid riektedili guorahallama gažaldagas. Son lea čujuhan ahte Sámi vuoigatvuođalávdegotti mandáhtas daddjo ee.:

"Lávdegoddi berre oppalaččat čilget sámeálbmoga juridihkalaš saji mii guoská vuoigatvuođaide eatnamiidda ja čáziide ja dáid geavaheapmái.

...

"Lávdegoddi berre addit historjjálaš čielggadusa makkár rievteáddejupmi ja rievttenuolggadusat leat leamaš ja mat leat guoskan eanan- ja čáhcevuogitvuođaide ja daid geavaheapmái sámevuovlluin, čielggadan dihtii dárbbášlaš mearis gustojeaddji vuoigatvuođaid ja ovdanbuktin dihtii ođđa čoavddusevttohusaid. Seamma vuogi mielde lávdegoddi berre addit historjjálaš čielggadusa eatnamiid ja čáziid duodalaš geavaheamis dáid vuovlluin ja maiddái muđui guorahallat soahpameahtunvuođa vuoigatvuođa ja duodalaš geavaheami gaskkas.

...

Lávdegotti váldobargu lea čielggadit ja mearridit iežas oainnu dain oaiviliin, mat gusket sámeálbmoga dahje báikkálaš ássiid vuoigatvuođaide eatnamiidda ja čáziide sámiid ássanguovlluin. Dáid oaiviliid sáhtta guorrat ruovttoluotta boarráseamus sámi rievteáddejupmái, muhtunlágan kollektiivvalaš vuoigatvuođa birra. Tønnesen lea ee. čilgen dan dutkkalmasastis."

Das mii dás lea bájuhuvvon²⁹ ferte Jebens áddet dan láhkai ahte sámeálbmoga vuoigatvuođaid gažaldat galgá leat guovddáš fáddá Sámi vuoigatvuođalávdegotti barggus. Earret eará lea čielgasit čujuhuvvon boares sámiid riekteoidnui³⁰ oktasaš³¹ luondduriggodagaid vuoigatvuođaide.

Dasto Jebens čujuha ahte Riektejoavkku mandáhta fáddá maid Sámi vuoigatvuođalávdegoddi mearridii skábmamánu 1984, lea biddjon "mearridit mii Finnmárkku fylkka eatnamiid ja čáziid eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuođaide ferte leat gustojeaddji riekti". Dasto celko: "Bargojoavku galgá dán oktavuodas bidjat vuođđun *lávdegotti mandáhtii* addon njuolggadusaid" (Jebens:a deattuhus). Dát berre, Jebensa oainnu mielde, mearkkašit ahte Riektejoavkku mandáhta čielggadit gustojeaddji rievtti galgá leat seamma go Sámi vuoigatvuođalávdegotti mandáhta.

Son čuoččuha dán orrut fertemin leat váldovuodus dasa maid Riektejoavku galgá čielggadit ja ahte govttolamos galggašii leat ahte sámeálbmoga vuoigatvuođagažaldat maiddá lea Riektejoavkku váldofáddá. Son danne imašta manne joavkku čielggadeamit hui váilevaččat lea beroštan gažaldagas leago sámeálbmogis vuoigatvuođat vai eai, dahje man stuorrát dát sáhttet leat.

Jebens oaidná Riektejoavkku mandáhtalasáhusa "ovddeš áiggiid riektedilálašvuođaid čielggademiid ferte ráddjet dasa mii lea dárbblaš mearridit mii dál adno gustojeaddi riektin" hui lunddolažžan. Danne go sáhtta fertet gáržžidit menddo govda ja bienalaš³² ovdanbuktima ovddeš áiggiid riektedilálašvuođas, go dehálamosat dán oktavuodas galget leat stuorra váldolinját. Liikká ii sáhte Jebens:a mielas dulkot dán dan láhkai ahte ovddeš riektedilálašvuođa prinsihpaid galgá diktit orrut, gokko dat govttolaččat sáhttet lea dárbblašlažžan áddet riekteovdáneami ja/dahje mearridit dálá gustojeaddji rievtti.

Son čuoččuha dasto ahte Riektejoavkku mandáhtas čuožžu: "Bargojoavku berre mandáhta mielde guorahallat sámi vieruid ja riekteáddejumiid ja mearridit makkár deattu dáid vieruide ja riekteáddejumiide dáid guovlluin ferte bidjat." Nugo son oaidná dán, de ii leat Riektejoavku maidege dahje hui unnán dahkan guorahallat "sámi vieruid ja riekteáddejumiid", vaikko dát čielgasit čuožžu maid Riektejoavku lea biddjon dahkat. Dán mandáhta oassái, gullá Jebens:a oaivila mielde, ahte joavku vuos ferte guorahallat sámi vieruid ja riekteáddejumiid, ovdalgo sáhtta mearridit makkár deattu dása sáhtta bidjat rievttálaš oktavuodas.

Son čuoččuha ahte sámi vieruid ja áddejumiid dieđusferite čatnat historjjálaš diliide Finnmárkkus, ja vaikko dákkár dilid leat guoskkahuvvon go lea resurssaid mielde geahčadan vuoigatvuođaid eatnamiidda ja čáziide

---

²⁹ referere

³⁰ rettsforestilling

³¹ kollektiv

³² detaljert

Finnmárkkus, lea áibbas uhccán dahkkon sámi riekteáddejumiid ja vieruid oktavuodas. Son dalle oaivvilda ahte historjjálaš dilit ja sámi riekteáddejumiit váilot čohkkejuvvon govvádusas.

1.1.3 Riektejoavkku čeahkádus

Justisdepartemeanta nammadii Riektejoavkku miessemánu 10. b. 1985 mas álggos ledje čuovvovaš miellahtut:

1. Professor Carsten Smith, Oslo (ovdaolmmoš)
2. professor Torgeir Austenå, Ås
3. Professor Thor Falkanger, Oslo
4. Alimusriekteadvokáhta Otto Jebens, Troanddin
5. Professor Mons Sandnes Nygard, Bergen
6. Professor Gudmund Sandvik, Oslo

Lávdegoddi nammadii ieš joavkku miellahtuid geat maiddái ledje Sámi vuoigatvuodálávdegotti miellahtut (Smith, Austenå ja Sandvik). Earáid nammadii departemeanta. Manjit guoská maid sidjiide geat manjil leat nammaduvvon Riektejoavkku miellahtun.

Carsten Smith guđii Sámi vuoigatvuodálávdegotti ovdaolbmo virggi skábamanu 1. b. 1985. Láhkaduopmár³³, dál vuostasláhkaalmmái³⁴, Sverre Dragsten, Troanddin, válddii badjelasas ovdaolbmo doaimma sihke Sámi vuoigatvuodálávdegottis ja Riektejoavkkus. Dragsten manjis čuovui miessemánu 1. b. 1987 rájes Sámi vuoigatvuodálávdegotti ovdaolmmožin sundi Tor Falch, Levanger. Falch válddii veahá manjelaš maid Riektejoavkku ovdaolbmovirggi badjelasas. Dragsten lea joatkán joavkku miellahtun. Byrohoavda, dálá ekspedišuvdnahoavda, Stein Owe, nammaduvvui Riektejoavkku miellahtun juovlamánu 5. b. 1989.

Mons Sandnes Nygard jámii njukčamánu 26. b. 1991. Su sadjai ii leat nammaduvvon ođđa lahttu.

Sámi vuoigatvuodálávdegotti čállin leat čuovvovaččat maid doaimman Riektejoavkku čállin:

1. Cand. jur. Stein Owe; miessemánu 10. b. 1985 rájes gitta čakčamánu 25. b. 1989 rádjai.
2. Cand. jur. Tore Hagen; golggotmánu 1. b. rájes 1985 gitta juovlamánu 31. b. 1987 rádjai.
3. Cand. jur. Jon Gauslaa; suoidnemánu 4. b. 1988 rájes almmuheapmái.

Maiddái Sámi vuoigatvuodálávdegotti eará čállin, cand. jur. Ingvild Mestad (borgemánu 1. b. 1988 rájes njukčamánu 18. b. 1990 rádjai), cand. jur. Ken Uggerud (njukčamánu 1. b. 1990 rájes geassemánu 3. b. 1992 rádjai), cand. jur. Ingunn Å. Bendiksen (njukčamánu 1. b. 1992

---

³³ lagdommer

³⁴ førstelagmann

rájes almmuheapmái) ja cand. jur. Stein Larsen (čakčamánu 1. b. 1992 rájes almmuheapmái) leat leamaš Riektejoavkkus muhtun čállindoaimmat.

1.2. BARGOVUOHKI JA OVDANBUKTIHÁPMI

Riektejoavku doalai vuosttas čoahkkimis golggotmánu 2. b. 1985. Joavku lea gitta manjimuščoahkkimii guovvamánu 1993 rádjai, doallan oktiibuot 26 čoahkkima, oktiibuot 38 beaivvis. Dasa lassin lea leamaš dárkkástus Finnmárkkus čakčamánu 1.b. - 5. b. 1986. Čielggadeapmi ovddiduvvui Sámi vuoigatvuođalávdegoddái sin Romssa čoahkkimis cuoŋománu 22. b. 1993. Dáppe ledje maid Riektejoavkku miellahtut geat eai leat Sámi vuoigatvuođalávdegotti miellahtut.

Riektejoavkku bargu lei nu biddjon ahte dan ovttaskas miellahtut ja maiddá muhtun čállit leat ráhkadan viiddis duogášávdnasiid ja evttohusaid čielggadeami sierranas osiide. Joavkku čoahkkimiin leat dáid digaštallan ja fas ođđasit árvvoštallan dan ektui mii ain lea bohtán ovdan.

Dákkár bargujuohkin ferte diedusge mearkkašit ahte čielggadeami sierranas osiin sáhtta leat sierranas hápmi. Vai eai dattetge šatta nu stuorra erohusat, leat geahččalan čielggadeami čohkket ja redigeret oktasaš hápmái. Dán lea Sámi vuoigatvuođalávdegotti čállingoddi dahkan.

Riektejoavku lea álggos ovddidan čielggadeami oktasaččat. Muhtun čuoggáin ii leat dattetge ollen ovttamillii oktasaš ovdanbuktimii. Sierranas oaiviliid čuvvot dihto sierracealkámušat ja molssaevttolaš ovdanbuktimat, mat vulobealde leat geardduhuvvon daid osiid oktavuodas gokko lea leamaš sierramielalašvuohta. Riektejoavku lea meannudan dán ávdnasa, muhto loahpalaš hápmi lea ollásit dan čáli duohken.

Čielggadeami riektehistorjjálaš mildosa (1. mielddus) lea maiddá olles joavku digaštallan, muhto dás ovddasvástida maiddá čáli loahpalaš hámi. Seamma maid historjjálaš perspektiivva geavaheami ja riekteáddejumiid válddahallama. (2. mielddus).

Riektejoavku válljii, manjil go lei árvvoštallan čielggadeami iešguđetlágan ovddidanvugiid, prinsihpalaččat álggahit dálá čállon riektegálduiguin (lágaiguin, riekte- ja hálddašangeavadiin) ja dáidda lasihit historjjálaš gálduid nu guhkás go orui leamen dárbu čuvgen dihte gustojeaddji rievtti, dan sadjái go oppalaččat válddahallat riektehistorjjálaš ovdáneami dálážii. Seammas biddjui juohke resursašládja dahje geavahanvuohki guovddážii, sierranas geavahanjoavkkuid sadjái. Dáid válljemiid vuodđun lea ee. doavva ahte dákkár ovddidanvuohki livččii leamaš vuohkasamos dálá riektedilálašvuođa bienalaččat meroštallat ja čielggadit.

Ovdal juohke resurssa rievtti guorahallama, guoskkaha Riektejoavku 2. kapihttalas muhtun *dábálat*³⁵ diliid. Dás vuos máinnašuvvojit guovddáš rievttálaš doahpagat mat čielggadeamis leat adnon. Dasto čuovvu várddus³⁶ makkár riektegálduin lea leamaš mearkkašupmi joavkku gustojeaddji rievtti čielggadeapmái, mas maid geahčada muhtun erenoamáš riektegáldogažaldagaid mat gullet Finnmárkku giddodaga³⁷ riektedilálašvuodaide ja riggodatvuoigatvuođaide. Dasto leat mánggalágan oapmelaš³⁸ vuoigatvuođaid riektesuodjalusat³⁹ oanehaččat oppalaččat ovdanbukton. Guoskkaha maidái rájaid maid sierranas álbmotrievttálaš⁴⁰ njuolggadusat ja Vuodđolága § 110 a bidjet láchkaaddi⁴¹ lohpaí⁴² seaguhit iežas⁴³ dálá vuoigatvuođaide Finnmárkkus, ja makkár njuolggadusaid dás bidjá boahttevaš lágaide.

Finnmárkku eatnamiid ja čáziid vuoigatvuođaid riggodagaid mielde čađamannan lea stuorimus oassi Riektejoavkku čielggadeamis, ja lea čielggadeami 3. kapihttalas.

Sierranas riggodagaid gullevaš vuoigatvuođat ja geavahanvuogit leat mánggaláganat sihke viidodagas ja nanosvuođas, ja árvoštallo ahte leago juohke riggodagas dahje geavahanvuogis sáhka ávkkástallanvuoigatvuođas (geavahan- dahje buohkaidriekti⁴⁴), vai leago dihto riggodatávkkástallamis dušše vuođus stáhta beali gierdan geavaheamis⁴⁵. Riektesuodjalusa oppalaš ovddideami lasáhussan 2. kapihttalas guoskkaha maid, gokko lea heivvolaš, mánggalágan sierranjuolggadusaid suodjaleami. Čielggadan dihte dálá riektedilálašvuođa lea muhtun osiin maid historjjálaš diliid hui viidát váldán mielde.

4. kapihttalas lea *čoahkkáigeassu* ja maidái muhtun *konklusuvnnat* gažaldahki makkár vuoigatvuođat leat gustojeaddjin Finnmárkkus, ja gii dán oktavuodas lea vuoigaduvvon⁴⁶.

Dán kapihttala okta váldogažaldat lea ahte vástidago stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođa eaktu "matrikulerekeahtes" eatnamiidda Finnmárkkus rievttálaš vuoigatvuhtii. Vástidit dán čielggaduvvo ee. eaiggáduššanriektedilálašvuođaid ovdáneapmi Norggas máttabeal Finnmárkku ja sámi guovlluin Ruotas ja Suomas, ja hui dárkilit govvejuvvo mo iešguđetge joavkkut sáhttet atnit eatnamiid ja čáziid

---

³⁵ allmenn

³⁶ oversikt

³⁷ fast eiendom

³⁸ tinglig

³⁹ rettsvern

⁴⁰ folkerettslig

⁴¹ lovgiver

⁴² adgang

⁴³ gripe inn i

⁴⁴ allemannsrett

⁴⁵ tålt bruk

⁴⁶ berettiget

Finnmárkkus. Loahpalaččat suokkardallo leago sierra atnima bokte sáhttán šaddat almenne⁴⁷ - dahje almennešullasaš vuoigatvuođat báikeolbmuid muhtun fylkkaosiin, omd. gilis dahje eanet oppalaččat.

4. kapihttala suokkardallamat leat muhtun muddui dan vuodul mii lea ovdanbohtán go iešguđetge riggodatvuoigatvuođa lea čađamannan. Kapihttala sáhttáge muhtun muddui atnit riggodatčađamannama čoaikkáigeassun, ja sierranas konklusuvnnaid bokte geahččalit válddahallan riektediliid čohkket oktasaš mihtilmassan.

2. Dábálaččat

2. KAPIHTTAL

Dábálaččat

2.1 MUHTUN GUOVDDÁŠ RIEVTTÁLAŠ DOAHPAGAT

2.1.1 Álggahus

Mo Finnmarkku dilálašvuođa rievttálaš mihtilmasvuođa govve, lea hui olu dan duohen makkár dárkilit mearkkašumi muhtun guovddáš juridihkalaš doahpagaidda bidjá, ja de leatge dát doahpagat viehka guovddášis Riektejoavkku čielggadeamis. Lunddolaš leage álggos gávnnahit maid doahpagat mákset dábálaš juridihkalaš giellaatnimis. Juohke suokkardallamis eaktuduvvo dát dábálaččat leat dovddus. Go juridihkalaš giellaatnin muhtun muddui sáhttá leat erenoamáš, ja iige álo leat seammalágan, sáhttá leat ártta álggahettiin čilget muhtun eanemus adnojuvvon doahpagaidd. *Riektegáldut*⁴⁸ ja riektesuodjalus doahpagat lea muđui dárkilabbot namahuvvon 2.2 ja 2.3 osiin.

2.1.2 Eaiggáduššanvuoigatvuohta

Eaiggáduššanvuoigatvuohta mearkkaša ođđa áiggi dábálaš meroštallamis ahte muhtumiid friddja ráđđejumis⁴⁹ sáhttet leat okta dahje eanet oamit, daid gáržžidemiiguin mat čuvvot gustojeaddji lágain dahje vuoigatvuođalaččaid⁵⁰ vuhtiiválddedettiin. Eaiggáduššanvuoigatvuohta ja eaiggátráđdejupmi⁵¹ eaktuda omiid mat leat muhtun muddui konkrehta. Mii eaiggáduššanvuoigatvuođa oapmi sáhttá leat, lea lágaid mearkkašumi

---

⁴⁷ almenning

⁴⁸ rettskilde

⁴⁹ rådighet

⁵⁰ rettighetshaver

⁵¹ eierrådighet

duohken, ja lea leamaš áiggis áiggái iešguđet láchkai čilgejuvvon. Eatnamat mat gullet eaiggáduššanvuoigatvuhtii, máinnašuvvojit giddodahkan.

Eaiggátráđđejupmái gullá sihke geavahanvuoigatvuohta⁵² ja eará duodalaš ávkkástallan - mieđis⁵³ duohta ráđđejupmi- ja vuoigatvuohta heađuštit earáid oami geavahit - negatiivvalaš duohta ráđđejupmi. Dásá siskkilduvvo maid vuoigatvuohta rievttálaččat háldet⁵⁴, ovdamearkka dihte go sirdá eaiggáduššanvuoigatvuođa earáide dahje go ásaha erenoamáš vuoigatvuođaid ja gildosiid. Áinnas deattuhuvvo ahte eaiggáduššanvuoigatvuohta ja eaiggátráđđejupmi leat negatiivvalaččat gáržžiduvvon. Dát mearkkaša ahte dása gullet buot mat eai leat spiehkastuvvon, juogo gustojeaddji lága mielde dahje erenoamáš vuoigatvuođaid bokte earáide go eaiggádii⁵⁵. Gáržžideamit mat lágas čuvvot, leat dán áddejumi mielde mieđis spiehkastagat ráđđenvuoigatvuođas⁵⁶ mii muđui lea luovus. Erenoamáš vuoigatvuođain mat earáide gullet, lea maid mieđis ráddjejuvvon iešláhki ja siskkildit dušše ovttá dihto lágan ráđđejumi ja iige eará.

Go eaiggáduššanvuoigatvuohta lea negatiivvalaččat ráddjejuvvon, sáhtá dat boahttevuođas gárgiidit⁵⁷. Okta bealli dás lea ahte vuoigatvuhtii automáhtalaččat gullá dat mii guorrana go erenoamáš mieđis ráddjejuvvon vuoigatvuohta nohká. Vuoigatvuohta siskkilda dasto maiddá ođđa vejolašvuođaid mat ihtet ja mat eai miehtásit leat biddjon earáide sierravuoigatvuohtan⁵⁸.

Eaiggáduššanvuoigatvuohta daddjo dávjá sisdoallat *báhcanvuoigatvuođa*⁵⁹

- nuppiin sániiguin dan mii áiggis áigái ii leat čuldon dahje earát váldán. Go erenoamáš vuoigatvuođaid ásaha earáide, bissu spesifiserekehtes *báhcanráđđejupmi*⁶⁰

eaiggádis, sihke das mas justa dalle lea geavatlaš árvi ja das mas manjil sáhtá ihtit, ođđa ávkkástallanvugiid olis. Geavatlaččat ja ruđalaččat sáhtá dat garrasit čuohtat, omd. boahttevaš čáhcefápmohukseamis dahje viessosajiid juohkimis.

Eaiggáda báhcanvuoigatvuohta sáhtá lágaid⁶¹ mearkkašumi- ja áigegáržžidemiin leat sihkkaraston sáhttit ásahit sierra vuoigatvuođaid earáide, geahča omd. skábmamánu 29. b. 1968 vieris opmodagaid erenoamáš ráđđenvuoigatvuođaid lága njuolggadusaid (servituhttalága)

---

⁵² bruksrett

⁵³ positiv

⁵⁴ disponere

⁵⁵ eier

⁵⁶ rådhetsrett

⁵⁷ ekspandere

⁵⁸ særrett

⁵⁹ restrett

⁶⁰ restrådighet

⁶¹ lovgivning

§§ 11 - 16 vuovdegeavahanvuoigatvuođaid hárrái. Báhcánvuoigatvuohta sáhhtá maid leat váiduduvvon⁶² dahje juhkkovuvvon, omd. njuolggadusaid bokte mat addet riektelažžii⁶³ ja eaiggádii seamma vejolašvuođa nuppástuvvi diliin geavaheami rievdadit, buo. seamma lága §§ 2-3 ja 5-6.

*Ovttaseaiggáduššan*⁶⁴ čujuha dilálašvuođaide mas eaiggáduššanvuoigatvuohta lea juhkkovuvvon mángga háldejeaddji⁶⁵ gaskkas dihto gorrelogu⁶⁶ mielde, muhto muđui seamma ráđđejupmi juohkehažžii go mo muđui livččii oktoeaiggádis. Dávjá báhkkoduvvo nu ahte juohke bealli⁶⁷ eaiggáduššá ja ráđđe⁶⁸ fysalaččat ja rievttálaččat ovttaseaiggáduššanoasis, juohkehaš iežas oktagaslaš⁶⁹ vuoigatvuođiguin. Dát maid sáhhtá leat váiduduvvon, omd. oktasaš stivrejumi ja ávkkástallan eanetlogumearrádusa vejolašvuođanjuolggadusaid bokte buo. geassemánu 18. b. 1965 ovttaseaiggáduššanlága⁷⁰ nr. 6 § 4.

*Juhkkovuvvon eaiggáduššanvuoigatvuohta*⁷¹ (du. geteiltes Eigentum) jurddašuvvo háviin main eaiggátráđđejupmi lea juhkkovuvvon mánggaid gaskkas geat juohkehaš adnojuvvojit leat iežaset mearkkašumi dáfus sierra ráđđejumiid eaiggádat. Go ovttaseaiggát⁷² lea oasálaš olles eaiggátráđđejumi oasis dáfus, lea juhkkovuvvon eaiggáduššanvuoigatvuođa mihtilmasvuohta ahte juohke oasseaiggádis⁷³ lea dihto ráđđejupmi dahje ávkkástallanvuohki, omd. go eaiggádis lea vuovdedoalu vuoigatvuohta ja earás fas seamma guovllus guohtun- ja guolástanvuoigatvuohta. Dán gohčoda áinnas doaibmi⁷⁴ juhkkon eaiggáduššanriektin.

2.1.3 Almennetvuoigatvuohta⁷⁵

Almennehat leat guovllut mat leat báhcán go olbmot ássagohte ja válde eatnamiid iežaset opmodahkan. Mii bázii ja iige gullan doaluide ja giliolbmuide opmodahkan, lei almennehat oktasaš atninvuoigatvuođain sidjiide geat gulle gillái. Almennehat iešláhki juo boares áiggi rájes lei ahte eai ovttaskas olbmot eaige giliolbmot eaiggáduššan oktasaččat dáid guovlluid. Almennehat leat ain juo 1600-logu rájes, áddejuvvon Gonagasa

---

⁶² modifisere

⁶³ rettshaver

⁶⁴ sameie

⁶⁵ innehaver

⁶⁶ forholdstall

⁶⁷ part

⁶⁸ ráde

⁶⁹ individuell

⁷⁰ sameielov

⁷¹ kløyvd/delt eiendomsrett

⁷² sameier

⁷³ deleier

⁷⁴ funksjonell

⁷⁵ almenningsrett

almennehin, ja Gonagas (stáhtahálddahas) lea ráđđen hui viidát sihke eatnamiid ja almennehiid riggodagaid. Dábálaš oahppu lea ahte stáhta almenneteaiggádin hálde almennehiid báhcánvuoigatvuođaid dahje liiggiid, muhto ferte doahttalit vuoigatvuođaide mat gilis ledje boares áiggis juo ja almennetriektelaččaid⁷⁶ ráđđejumi.

1600-logu loahpas vuoddii stáhta muhtun almennehiid ovttaskas olbmuide dahje giliolbmuide, bissovaš várahusain doahttalit geavahanvuoigatvuođaid mat giliolbmuin ledje ovddežis. Gos unnimus bealli almennetvuoigaduvvon⁷⁷ giliolbmuin leat oastán dahje alcceseaset háhkan⁷⁸ almenneha, lea gilialmennehiin sáhka. Jus vieris olmmoš dahje almennetriektelaččaid unnitlohku osttii almenneha, lea priváhta almennehiin sáhka. Geassemánu 22. b. 1863 vuovdelága nr. 2 gohčui priváhtalmennehiid lonuhit. Almennetoassi lea dalle biddjon almennetvuoigaduvvomiidda ja leage ná šaddan gilialmennehin. Almennetoassi mii lea eaiggádii dahje eaiggádiidda biddjon, lea šaddan dábálaš priváhta opmodahkan. Álgo stáhtaalmennet sáhtttá maid guhkit ráđđejumi ja cieggan ja dohkkehuvvon diliid bokte iešlági nuppástuhtton gilialmennehin, dahje ovta dahje moatti gilisearvvi stuorraovttaseaiggáduššamii.

Almennehat leat maid leamaš juhkkovuvvon eará vugiid mielde. Vuovddit ja duoddarat leat ovddežis namahuvvon "bajit" almennehin. Vuovdealmennehat láhkamuddejuvvojedje aiddolaččat geassemánu 22. b. 1863 vuovdelága nr. 2 mielde ja várrealmennehat njukčamánu 12. b. 1920 várrelága nr. 5 mielde, maŋgil bohtán geassemánu 6. b. 1975 várrelága nr. 31 sadjái. Vuovdeláhka fámuhttojuvvui⁷⁹ go geassemánu 19. b. 1992 nr. 59 ja 60 gilialmennehiid ja stáhtaalmennehiid vuovdedoalu lágaid fápmui boahtima⁸⁰, mat muđui leat dagahan dihto nuppástusaid várreláhkii. Dološ áiggi rájes lea maid sáhka leamaš "olggut" almennehiin, maida ee. guske dihto guollebivdohápmanat⁸¹ ja márkansajit mat ledje oktasaš anus, áhpi ja eará eatnamat mearragáttis mat eai lean anus. Erenoamáš almennehat leat ovddeš sátko⁸²- ja ráddjagassajit ja eará erenoamáš báikkit mat leamaš oktasaš anus bahkka johtolagas (johtolatalmennehat). Dát leat áiggi mielde gártan eanaš gieldda dahje priváhta opmodahkan.

2.1.4 Geavahanvuoigatvuođat

---

⁷⁶ almenningsrettshaver

⁷⁷ almenningsberettiget

⁷⁸ løse til seg

⁷⁹ oppheve

⁸⁰ ikrafttredelse

⁸¹ fiskevær

⁸² landingsplass

Geavahanvuoigatvuohta lea nugo namma dadjá ahte muhtumis gii ii eaiggát, vuoigatvuohta lea dihto lágan geavaheapmái. Oami šlája ja iešguđetlágan dárbbuid ektui, sáhtta geavaheapmi molsut iešlági ja viidodaga. Danne leage dábálaš juohkit geavahanvuoigatvuođaid mángga šládjai. Dábálaččat earuha váldolaččat gaskal dábálaš (totala) geavahanvuoigatvuođaid ja sierranas (partiála) geavahanvuoigatvuođaid. Erohus⁸³ lea erenoamáš dehálaš giddodagaid dáfus.

Dábálaš geavahanvuoigatvuođaid dovdomearkkat leat ahte geavahanvuoigatvuođalažžii⁸⁴ gullá opmodat ja son doaimmaha dán dábálaš dahje eanaš geavaheami, omd. eanaopmodaga atnit eanadollui dahje viessosadjái hukset. Geavahanvuoigatvuođalaš váldá dalle opmodaga duohta háldosis⁸⁵ ja geavaha dan váldoáššálaččat seammaláhkai go eaiggát. Dábálaš geavahanvuoigatvuođaid geavatlamos vugiin lea geavaheaddji ja eaiggáda riektedilálašvuohta dárkilit lánkamuddejuvvon, geavahan- ja máđasatnima⁸⁶, guhkkodaga, mávssu, loahpahusa, rihkkuma, álgima, fárrema jna. njuolggadusaiguin. Njuolggadusat leat muhtun muddui bákkolaččat⁸⁷ geavaheaddjiid suodjaleami dihte. Geavatláš dehálaš lágain sáhtta namahit miessemánu 30.b. 1975 viessosadjeláigolága⁸⁸ nr. 20 ja geassemánu 25.b. 1965 lihttoláigohanlága⁸⁹ nr. 1.

Dábálaš geavahanvuoigatvuođaid njuolggadusat leatge hui sierraláganat. Oktasaš lea ahte buohkain lea dihto riektesuodjaleami almmá diggelogahallama⁹⁰ haga, 3 mánu áigodagas dahje virolaččat⁹¹ loahpahusas. Eaktun lea ahte geavaheapmi lea "álggahuvvon", buo. geassemánu 7.b. 1935 diggelogahanlága⁹² nr. 2. § 22 nr. 3. Dát mearkaša ahte ferte leat ásahuvvon geavahanvuoigatvuođadilálašvuohta geavaheaddji háldui.

Vaikko dákkár dilit eai lean olus Finnmárkkus, sáhtta muđui namuhit ahte ovdal ledje sihke láigolašgaskavuodát⁹³ ja láigodálolašsiehtadusaid⁹⁴ čuovvu geavahanvuoigatvuođa, eanageavahanvuoigatvuođaid dábálaš vuogit. Eanaláigolaččas⁹⁵ lei guhkesáigásaš (agibeavásaš) vuoigatvuohta dálui go dihto divadiid fuolaha biergasiiguin dahje ruđain. 1800-logu loahpas ledje eanaláigolašdoalut⁹⁶ eanaš jorran iešvisolašdoaluide⁹⁷.

---

⁸³ sondring

⁸⁴ bruksretthaver

⁸⁵ besittelse

⁸⁶ vedlikehold

⁸⁷ ufravikelig

⁸⁸ tomtefestelov

⁸⁹ forpaktningsslov

⁹⁰ tinglysning

⁹¹ sedvanlig

⁹² tinglysningslov

⁹³ leilendingsforhold (bygsel)

⁹⁴ husmannskontrakt

⁹⁵ leilending

⁹⁶ leilendingsbruk

Láigodálolaččas⁹⁸ lei vuoigatvuohta geavahit eanabihtá ássamii ja doallat soames šibihiid, ja dan sadjái geatnegahtui dihto bargguide váldodoalus. Láigodálolašsiehtadus láhkamuddejuvvui dárkilit čakčamánu 24. b. 1851 láigodálolašlágas, muhto das maŋnil lea láigodálolašdoaibma dađisdaga loahpahuvvon.

Erenoamáš dahje *partiála*⁹⁹ geavahanvuoigatvuođa iešláhki lea ahte dat addá vuoigatvuođa opmodaga muhtun muddui geavahit. Sáhtta leat vuoigatvuohta bidjat luotta, johtasiid, stoalposaji dahje eará erenoamáš ráhkkanusaid, elliid guohtun, meahccebivdu, muorračuohppan dahje lavdnjeroggan, fanasláigosaji dahje biilabisánansaji vuoigatvuohta. Dábálaččat lea oaidnu nu ahte eaiggádii gullá opmodat, dahje - nugo dávjá báhkkihuvvo - ahte geavahanvuoigatvuohta guoská vierroopmodahkii. Dákkár partiála geavahanvuoigatvuođat gohčoduvvojit maid mieđis servituhtat, ja skábmamánu 29. b. 1968 vierroopmodaga sierra ráđđenvuoigatvuođaid lánka fátmasta dán.

Dihto partiála geavahanvuoigatvuođaide gustot erenoamáš njuolggadusat, geahča omd. almenneha geavahanvuoigatvuođaid birra 2.1.3. oasis.

2.1.5 Buohkaidvuoigatvuohta

Dábálaš olbmui lea ovddežis leamaš muhtun vuoigatvuođat eará olbmo opmodagas ("sivahis¹⁰⁰ ávkástallanvuoigatvuohta¹⁰¹") - vuohččan meahccejohimii. Dán áiggi leat dat vuoigatvuođat hui guhkás lánkamearriduvvon, ee. geassemánu 23. b. 1957 olgunastinlágas¹⁰² nr. 16. Dehálaš njuolggadusat gávdnojit maid ránggáštanlágas ja čázádatlágas. Buohkaidvuoigatvuođaid iešlággit leat ahte eai leat ráddjejuvvon geavaheaddjiide ja ahte dain lea ráddjejuvvon riektesuodjalus. Johtolatvuoigatvuohta omd. fámohevvá jus meahci gilvá. Dasto lea dušše spiehkastahkan¹⁰³ ahte son gii massá buohkaidvuoigatvuođa ávkástallanvejolašvuođa bággolonisteamii dahje ođđa lágaid geažil, sáhtta oažžut buhtadasa buo. 2.3.2.5. oasi.

2.1.6 Oktasaš vuoigatvuođat¹⁰⁴

---

⁹⁷ selveierbruk

⁹⁸ husmann

⁹⁹ partiell

¹⁰⁰ uskyldig

¹⁰¹ nyttesrett

¹⁰² friluftsløv

¹⁰³ unntaksvis

¹⁰⁴ kollektiv rett

Oktasaš vuoigatvuođain (joavkovuoigatvuođain) jurddaša go mánggas leat searvan oktavuhtii, omd. bearaš dahje gilli, ja dan bokte oassálastá geavaheamis ja eaiggáduššanávkkástallamis. Vuoigatvuohta gullá oktavuhtii, ja juohkehaš sáhtá ávkkástallat vuoigatvuođain dušše nu guhká go gullá oktavuhtii. Jus omd. fárrre gilis masa vuoigatvuohta gullá, de sus ii leat šat oktasaš vuoigatvuođa oassi.

2.1.7 Gierdan geavaheapmi (precario)

Go vierroopmodaga geavaha ja eaiggát unnit eanet čielgasit dasa lea miehtan, ja son lea vuoigaduvvon bissehit geavaheami goas ihkenassii, lea gierdan geavaheamis (precario) sáhka. Dása sáhtá čielgasit vuođustit. Eanaeaiggát¹⁰⁵ addá lobi omd. bivdit, muhto sáhtá várret vejolašvuođa lobi fas ruovttoluotta geassit goas dan ge gávnaha. Mángii ii leat nu čielggas, iige leat vissis masa geavahuvvo. Dálle ferte konkrehtalaččat árvvoštallat leago gierdan geavaheapmi.

Jus geavaheami sáhtá gohčodit "gierdan", ii leat das oamastushákan¹⁰⁶ vuođus, ii dallege vaikko guhká lea dan geavahan. Manjit duomuin lea datte geažuhuvvon ahte "gierdan guolásteapmi" guhkit áiggiid "sáhtá leat cieggan¹⁰⁷ vuoigatvuohtii", geahča omd. Rt. 1983 s. 569 583. siiddus.

2.2 RIEKTEGÁLDOGAPALDAT

Riektejoavku lea dán čuoggás juohkásan. Eanelogu oaidnu lea geardduhuvvon vulobealde A čuoggás. Otto Jebens fas bealistis oaivvilda ahte eanetlohku lea menddo unnán bidjan Finnmárkku mihtilmas diliid vuođđun ja iige doarvá deattuhan historjjálaš ávdnasiid mat leat olamuttus. Vaikko Jebens ii leat ovttabealálaččat¹⁰⁸ vuostá dasa maid eanetlohku ovddida, de ii leat son sáhtán dasa guorrasit, muhto dan sadjái čilgen molssaeavttu. Dát molssaeavttolaš čilgehus lea váldon mielde B čuoggás.

Eanetlohku mihtte¹⁰⁹ fas bealistis ahte prinsihpas lea ovttaoaivilis olu dasa maid Jebens dadjá riektegalduid ja historjjálaš ávdnasiid geavaheamis. Muhto oaivvilda datte ahte - nu guhkás go lea geavatlaš vejolaš - lea vuhtiiváldán diliid maid Jebens cuiggoda, sihke eanan- ja čáziid vuoigatvuođaid resurssalaš čađamannamis (3. kapihttal) ja

---

¹⁰⁵ grunneier

¹⁰⁶ hevdserverv

¹⁰⁷ festne

¹⁰⁸ isolert sett

¹⁰⁹ bemerkte

Finnmárkku eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuođaid čilgemis (4.1. kapihttal).

A EANETLOGU OVDANBUKTIN

2.2.1 Álggahus

Mandáhta mielde maid Sámi vuoigatvuođalávdegoddi lea addán Riektejovkui galgá joavku ee. čielggadit ja mearridit "mii Finnmark fylkka eatnamiid ja čáziid eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuođaide dál ferte leat *gustojeaddji riekti*" (Riektejoavkku deattuhus), buo. 1.1.2. oasi. Juridihkalaš teorias adno gustojeaddji riekti doaba dávjá nu ahte cealkagat gustojeaddji rievtti birra čuvgejit makkár čovdosiid duopmostuoluid vuordit bidjat vuođđun - dan rámma siskkobealde maid dábálaš dohkkehuvvon riektégáldooahppu bidjá. Mii áddet Riektejoavkku mandáhta nu ahte galgá leat joavkku ja Sami vuoigatvuođalávdegotti gaskasaš bargujuohkin. *Riektejoavku* guorahallá riektedilálašvuođa¹¹⁰ ja čujuha eahpádussii ja eahpevissivuhtii mii leažžá iešguđet suorggis. *Sámi vuoigatvuođalávdegoddi* mearrida riektepolitihkalaš gažaldagaid ja ovddida riektedilálašvuođa aiddostahttimiid¹¹¹ ja nuppástusaid vejolaš evttohusaid.

Mii meroštallat gustojeaddji rievtti mas Alimusrieki lea guovddážiis: Formálalaš lánka mearriduvvon Sturradikkis Vuodđolága njuolggadusaid mielde, lea min dehálamos gáldu mearridit gustojeaddji rievtti. Formálalaš lánkadulkon sáhtá muhtumin leat álki, nuppi háve váttis. Muhtumin lea Alimusrieki mearridan, ja dalle adno nannejuvvon dulkon gustojeaddji riektin. Eanaš háviid eai gávdno datte makkárga dákkár mearrádusat. Dalle ferte dulkot lága daid dulkonprinsihpaid mielde maid Alimusrievtti geavadis sáhtá áddet - ja bohtosiid masa de olle, namuhuvvo gustojeaddji riektin.

Earret njuolga lánkamuddejuvvon háviid ferte dahkat dán lánkai: Jus Alimusrieki lea njuolga mearridan riektegažaldaga, lea gustojeaddji riekti čielggas; muđui ferte geahččalit heivego geavahit riektégáldooahpu maid Alimusrieki čuovvu. Mii bidjat vuođđun ahte dábálaš prinsihpaid maid Alimusrievtti geavadis sáhtá áddet, maddái sáhtá geavahit Finnmarkku eaiggáduššanvuoigatvuođa ja vuoigatvuođadiliid gažaldagaide.

Dán oainnus ferte leat eaktun ahte go Alimusriekt lea mearridan juoidá, čuvvojuvvo dat go vástideaddji dáhpáhus ovddiduvvo duopmostuoluide, ja dasto ahte dábálaš prinsihpat maid Alimusrieki geavaha juksat dán bohtosa, eai nuppástuva. Datte lea dehálaš várret veaháš. Mearrádus ii čuvvo álo, ja dábálaš prinsihpaid (riektégáldooahpu) sáhtá nuppástáhttit.

---

¹¹⁰ rettstilstand

¹¹¹ presisering

Erenoamážit sáhtta áigi golladit: Servodatdilit ja guottut sáhttet nuppástuvvot nu ahte ovddeš mearrádusat eai šat leat govttolaš čovdosat, ja nu sáhttáge govttolašvuoda ja vuoiggalašvuoda gáibádusaide bidjat stuorát mearkkašumi go stádisvuoda¹¹² ja ovttalašvuoda¹¹³ vuhtii destii. Erenoamážit leat guokte ártta manne ferte lagabui čilget dáid guottuid riektegáldolaš oainnuid. Vuohččan leat hui unnán alimusriektemearrádusat mat njuolga gustojit giddodagaid vuoigatvuođadiliide Finnmárkkus. Danne fertet doalahit vuođđooainnuide mat muđui dihttojit Alimusrievtti geavadis. Nuppádassii lea nu ahte riektegáldogažaldagat dávjá leat sierraláganat go lea giddodagain sáhka. Jus min čielggadeami ja min loahppaárvalusaid galgá sáhttit árvvoštallat áššáigulleaš¹¹⁴ láhkai, ferte leamen dárbu válddahallat makkár oaidnu lea muhtun vuođđogažaldagaide.

2.2.2 Muhtun dábálaš vuolggasajit

Go rievttálaš váttisvuhtii galgá oaivvildit maidege, lea dovddastuvvon ahte ferte leat vuoigaduvvon mánggaid dagaldagaid vuhtiiváldit. Guhkes áigi lea dassái go hállojuvvui guovtti riektegálduin - láhka ja vierru/vieruiduvvan vuoigatvuohta¹¹⁵

- vaikkovel nu ahte vierru/vieruiduvvan vuoigatvuohta sáhtii fátmastit hui olu. Vai girjáivuohta dihtto hállo dál hui olu *riektégáldoosiid*¹¹⁶ birra. Dát namahus maid orru čujuheamen eará dehálaš dovdomerkii, namalassii ahte manjimustá ferte árvvoštallat dahje vikkedallat jus galggaš konklusuvdnii joavdat. Riektégáldooahpu dábálaš ovdanbuktin lea Eckhoff, Rettskildelære (2. dea. 1987 buo. 3. dea. 1993) girjjis, sierragažaldagaide mat giddodagaide gullet, sáhtta čujuhit Falkanger, Tingsrettslige arbeider (3. dea. 1990) I kap. ja Tingsrett (1993) I kap.

Makkár dagaldagat leat čuožžovaččat bohtá konkrehta dilálašvuodain, ja makkár deattu bidjá juohke dagaldahkii, rievdá maid áššis áššái. Oppalaččat leat liikká dihto dagaldagat mat leat erenoamáš dehálaččat. Láhkatekstii biddjo danne mearrideaddji deaddu, erenoamážit jus ovdabarggut állanit seamma beallái go "láhkateavstta lunddolaš lohkan". Nuppi beales njuolvuduvvo láhkateavstta mearkkašupmi sakka jus ovdabarggut čájehit láhkateavstta leat váilevaš, ja várra boastut báhkkođuvvon láhkaaddi áigumušaid mielde. Ovdabarggut sáhttet maid čájehit lága leat vuođđuduvvon ii doalleaš duohta vuđđosi¹¹⁷ dahje ahte ii leat jurddašuvvon mo dát čuohcá.

---

¹¹² stabilitet

¹¹³ kontinuitet

¹¹⁴ adekvat

¹¹⁵ sedvanerett

¹¹⁶ rettskildefaktor

¹¹⁷ sviktende faktisk grunnlag

Danne ii sáhte oppalaččat logahallat makkárgé čuožžovaš riektegáldoosiid dievaslaš listtu, iige diehtit mat dain leat dehálamos (makkár lea nu gohčoduvvon "harmoniserenčuolbma"). Daid gažaldagaide mat dán čielggadeamis galget gieđahallot, sáhtta liikká dadjat juoidá dasa makkár riektegáldoosit vuohččan gártet leat áigeguovdilát.

(1) Guovddážis lea nugo juo geažuhuvvon, čállon láhka - ja ovddimuččas dás lea Vuodđoláhka. Dáid láhkaovdabarggut leat midjiide dehálaččat lága áddemis. Sáhtta maid leat nu ahte ovttá lága ovdabarggut sáhttet leat veahkin dasa mo eará lága galgá áddet.

(2) Riektegeavadis¹¹⁸ sáhtta leat stuorra mearkkašupmi, erenoamážit Alimusrievtti mearrádusain. Muhto maidái vuolleriektegeavadii¹¹⁹ sáhtta bidjat deattu earret konkrehta dáhpáhusii. Dát guoská erenoamážit mas ii leat dušše okta, muhto moanat čielga vuolleriektemearrádusat mat gusket seamma riektesuorgái¹²⁰.

(3) Eiseválddiid geavat (hálddašangeavat¹²¹) lea dájvja čuožžovas riektegáldu. Hálddašangeavadis sáhtta maid leat mearkkašupmi go mearrida priváhta ja almmolaš gaskasaš eaiggáduššandilálašvuođaid, mii bohtá ovdan ee. viiddis riektegeavadis mii lea stáhtaalmennehiid ektui. Ii leat datte nu ahte eiseválddiid beale juohke geavadii sáhte bidjat vahát mearkkašumi priváhta beliide. Doarvá lea čujuhit Hoåsdupmui Rt. 1940 s. 407 415. siiddus, mas vuosttasjenasteaddjit¹²² geardduhit ja guorrasit čuovvovažžii Bruås-duomuš, buo. Rt. 1935 s. 876:

"Go Stáhta háldduidis¹²³ bokte guhkit áiggi lea váikkuhan bohciiduvvon eahpečielggasvuhtii, de lea váttis dahkat earágo guorahallat mii báikkálaš diliide lunddolaččat galggašii leat. Galggašii nu bures go vejolaš headuštít ahte guhkit áiggi headuštus almennetrievevtti čađahit, mii mu mielas bohtá hálddašeami boastoáddejumis, galgá dagahit vuoigatvuođamanaheami¹²⁴ ..."

Muhto muhtumin sáhtta maidái vearrivuodalaš¹²⁵ geavat manahit vuoigatvuođa gili ássiide. Dás sáhtta čujuhit Beiarn/Skjerstad-dupmui Rt. 1991 s. 1131 ahte lei go gilis stáhtaopmodahkii almennetvuoigatvuohta.

---

¹¹⁸ rettspraksis

¹¹⁹ underrettspraksis

¹²⁰ rettsfelt

¹²¹ forvaltningspraksis

¹²² førstvoterende

¹²³ disposisjon

¹²⁴ rettstap

¹²⁵ urettmessig

Dás eai čuvvon Bruås- ja Hoås- duomuid oaiviliid Davvi-Trøndelága almenndilálašvuodaid dáfus:

"Seamma go Meahccekommisjuvna, de in oainne munge ahte duomut mat leat Davvi-Trøndelága almennehis, ja riekteovdánemiide maidda dát duomut leat vuđđosa bidjan, leat mearrideaddji Nordlándda riektedillái. Dieđut mat leat álgovuolggalaš almennduvuoigatvuodas ja gii de mahkáš dasa galggašii leat vuoigaduvvon, lea eahpevissásat Nordlándda dáfus. Sisabahkkemat leamaš garrasat ja njuolgguslat¹²⁶, ja árrat dihtto ránggáštanrievttálaš¹²⁷ geavada. Dasa lassin lea maid hui čielga prinsihppaduopmu Veikvatnet-áššis (Rt. 1918 s. 454 buo. vulobealde) ja áshuvvon riektedilálašvuoha lea doalahuvvon Nordlánddas manjilgo lea nuppástuvvon Davvi-Trøndelágas."

Mii lasihastit ahte erenoamážit Finnmárkkus ferte várrogasat deattuhit hálddašemi geavada, dannego sin eavttuid mielde geat min ovdal dáppe ásse, ledje heajut vejolašvuodát váikkuhit hálddašangeavadii go riikkas muđui, buo. 2.2.5. oasi mas čállo sápmelaččaid erenoamáš riektedilis.

(4) Priváhta beliid duohta ja rievttálaš hálldut leat dehálaččat go mearrida eaiggáduššan- ja vuoigatvuohadiliid. Dás lea doarvái čujuhit dološ áiggi rájes geavaheami¹²⁸ ja oamasteami¹²⁹ riekteášahusaide¹³⁰, buo. 2.2.3. oasi vulobealde. Stáhta maid sáhtta láhttet dego priváhta bealli, mihtilmasat go áimmahuššá beroštumiidis giddodagaid eaiggádin. Lasihuvvo ahte muhtumin sáhtta eahpidit sáhtta go stáhta beali hálldu atnit priváhtarievttálažžan dahje almmolašrievttálažžan.

(5) Velá okta čuožžovaš riektegáldoassi leat ráđđejeaddji riekteáddejumi. Giddodagaid dáfus lea erenoamážit sin áddejupmi gain lea lagaš gullevašvuoha opmodahkii - duohta dahje vejolaš geavaheaddjinn - mii lea miellagiddevaš. Muhto maiddái stuorit birrasiid áddejupmi sáhtta leat mearkkašan veara. Erenoamáš deattu bidjá dieđusge riekteáddejupmái jus sii geat leat gilvaleaddjit leat ovttaoaivilis.

(6) Juridihkalaš girjjálašvuhtii lea biddjon hui stuorra riektegáldolaš deaddu daid ávdnasiid, oaiviliid ja ákkaid bokte mat dákkko ovddiduvvojit, muhto maiddái go čállo sáttá adnot áššedovdin árvvuin ja autoritehtain.

---

¹²⁶ konsekvent

¹²⁷ strafferettslig

¹²⁸ alders tids bruk

¹²⁹ hevd

¹³⁰ rettsinstitutt

(7) Duođalašvuođat váldojit maid vuhtii. Vuosttažettiin jurddašuvvo dalle riektečovdosa¹³¹ ("bohtosa buorre vuođa") váikkuhusaid ja govttolašvuođa árvvoštallamis.

(8) Loahpas ferte namuhit álbmotrievtti. Giddodagaid riektedilálašvuođa¹³² dáfus, lea álbmotrievttis dušše spiehkastahkan mearkkašupmi, muhto opmodatvuoigatvuhtii ja giddodagaid vuoigatvuođaide Finnmárkkus, lea dát earaláhkai - nu gal ahte lea váttis dadjat vissásit goaš álbmotriekti galgá leat čuožžovaš ja makkár deattu de galgá dasa bidjat. Álbmotriekti riektegáldun lea eanet čilgejuvvon vulobealde 2.2.5. oasis, muhto 2.4. oasis fas eanet ovddiduvvo muhtun álbmotriektenjuolggadusain main lea erenoamáš mearkkašupmi sápmelaččaide.

2.2.3 Dološ áiggi rájes geavaheapmi ja cieggan riektedilálašvuođat

Dábalaččat gal lea ođđa riektegáldoosiin eanet deaddu go boarrasat osiin. Áibbas ovttageardánit guoská dát lágaide ná: Ođđasat lámka manná boarrasat lága ovddabeallai, jus eai leat erenoamáš árttat eará dahkat - omd. ahte ovdabarggut čájehit ahte boarrasat lámka berrešii doalahuvvot ainjuo dan erenoamáš áššis mii dál galggašii árvvoštallot. Muhto giddodagaid dáfus ii nuppástuva nu jođánit, ja boarrasat riektegáldoosiin sáhttet danne leat olu stuorát vuostálastinnávccat ođđasat vuostá go mii lea olu eará surggiin.

Vuodđoprinsihppa giddodagaid dáfus lea ahte mii lea leamaš gustojeaddjin ovddežis, ain lea mearrideaddjin. Olu dákkáraččat leat 1687 lámkagirjjis, buo. ge NL 3-12-1, 3 ja 6 ja 5-11-2, 4 ja 11 giddodagaid eaiggáduššan- ja vuoigatvuođadiliide.

Dálá áiggis lea lunddolaš čujuhit *dološ áiggi rájes geavaheami* riekteásahussii (buo. ruođa rievtti "urminnes hävd") mii justa gusto giddodagaid vuoigatvuođaide. Brækhus & Hærem dološ áiggi rájes geavaheami ovddideamis, Norsk tingsrett (1964) girjjis addo čuovvovaš álggaheaddji iešláhki (s. 604 čuo.):

"Dološ áiggi rájes geavaheapmi lea riekteásahus mas eahpitkeahtá lea eanet agi patina go dan čielggasvuohta. Sáhttit dušše álggahettiin dadjat ahte ásahus čujuhivččii¹³³ leat vuđđosin dihto giddodagaid vuoigatvuođaide dakkár oktavuodain gos dilít leat bisson ja leat adnon govttolažžan¹³⁴ dihto guhkit áigodagas.

---

¹³¹ rettsløsning

¹³² rettsforhold

¹³³ påberope

¹³⁴ rettmessig

...Dološ áiggi rájes geavaheapmi lea namuhuvvon muhtun láchkamearrádusain ja eaktuduvvon muhtun earáin. Dáid mearrádusaid sáhtta navdit leat kasuistalaččat dábálat vierroriektenjuolggadusaid ektui."

Dasto logahallo makkár joavkooktavuođain dološ áiggi rájes geavaheapmái biddjo mearkašupmi:

- eará olbmo opmodaga geavahanvuoigatvuohta maid ii sáhte čuoččuhit,
- vuoigatvuođat almenndiliin,
- buohkaidvuoigatvuođa ja sierravuoigatvuođa rádjá,
- vuodđonoađit¹³⁵.

Oaidnit ártta aiddostahttit¹³⁶ ahte dološ áiggi rájes geavaheamis sáhtta maid leat mearkašupmi eaiggáduššánvuoigatvuođa vuđdosin, buo Rt. 1986 s. 583 mas jerro ahte leigo muhtun guovlu priváhta opmodat vai atnuigo dat leat almennehin.

Lea maid nággejuvvon das ahte leago dološ áiggi rájes geavaheapmi duodaštus dahje iehčanas háhkanvuođđu, buo. Brækhus & Hærem op. cit. s. 608 čuo., lassi čujuhusaiguin. Rådsegn 6 Sivillovboktutvalet (1961) s. 15 čujuhuvvo ahte geavatlaččat "ii daga olus mange guvlui, oainneš dal duon dahje dán láchkai, go dološ áiggi rájes geavaheapmi lea duodaštus maid lea váttis duodaštut vuostá". Mii guorrasit gal Siviilaláhkagirjelávdegotti cealkámuššii, muhto lasihastit ahte jus dološ áiggi rájes geavaheapmi ii dohkkehuvvo iehčanas háhkanvuođdosin, lea áibbaš čielggas ahte "cieggan geavaheapmi" ("cieggan vuoigatvuođat") sáhtta leat nu.

Gos lea *cieggan geavaheapmi*, dohkkehut duopmostuolut duohta dili. Buorre ovdamearka mo duopmostuolut dán riekteásahusa geavahit, čájeha Dale-duopmu Rt. 1961 s. 1163. Gažaldat lei ahte leigo vuovdeeaiggát maid eatnama eaiggát. Go vuđolaččat lei mannan duodaštusávdnasa čađa celkkii ovttajienalaš alimusrievtti hálli¹³⁷:

"Oainnán nu ahte gitta 1955 rádjai lea leamaš ovttamielalaš áddejupmi maid sáhtta ruovttoluotta čujuhit ainjuo gitta 1840-jagiide, ahte eatnamat mat leat dan guovllu siskkobealde mii namuhuvvo Dale vuovdin gullá vuovddi eaiggádii. Lágamánneriekti¹³⁸ unnitloguin ádden *čielgasit ahte dál ii sáhte roggat ásaiduvvon vuoigatvuođa diliid dan vuodul ahte dát badjel 100 jagi boares áddejupmi lea boastut*. Muđui in sáhte, nugo ovdal lean dadjan, gávdnat doarvái ártta miehtásit čuoččuhit ahte áddejupmi ii leat

---

¹³⁵ grunnbyrde

¹³⁶ presisere

¹³⁷ talsmann

¹³⁸ lagmannsrett

riekta álgoálggus, ja ahte dat eaktu maid Daleálbmot lea bidjan vuodđun iežaset čuoččhusaide oppanassiige lea gávdnamis" (min kursiveren).

Kursiverejuvvon sánit mearkkašit ahte riektedilálašvuohta sáhhtá nuppástuvvot vádjit 100 jagis. Vuodđoprinsihppa ahte riekteposišuvnnaid¹³⁹ sáhhtá manahit (nuppi beale mielas) ja háhkat (nuppi beale mielas) guhkit áiggi geavaheamis, heive min dovddus riekteásahusaid mielde - erenoamážit lea ártta čujuhit oamastannjuolggadusaide¹⁴⁰, buo. juovlamánu 9.b. 1966 nr. 1 árbelága. Mii cieggan geavaheami njuolggadusaide iešláhki (dahje dološ áiggi rájes geavaheami njuolggadusat) lea, lea ahte háhkan- ja manahaneavttut leat eará ja eaige nu dárkilat go oamasteami hárrái.

Dale-duopmu ii leat áidna. Sáhhtá maid čujuhit Rt. 1918 II s. 32 Veivannet birra, Rt. 1963 s. 370 Lågen-bivddu birra ja Rt. 1983 s. 569 Vansjø birra. Maiddái Hoås-duopmu Rt. 1940 s. 407 čájeha mo dábálaš riekteásahusa cieggan geavaheapmi adnojuvvo.

Min oktavuodas lea erenoamáš mearkkašupmi Vinstra-duopmu Rt 1963 s. 1263. Soahpameahttunvuohta lei ahte leigo almenetvuoigaduvvomiin vai stáhtas almenet eaiggádin vuoigaduvvon láigosisaboáduide čáhcerusttethukseimiin almennehis. Gelddareivttis lei sundi unnitlogus, muhto Alimusriekti guorrasii su jienasteapmái¹⁴¹, mas ee. daddjo:

"Rievtti unnitlohku, rievtti ovdaolmmoš ii oainne ártta lagabut čilget almenetvuoigatvuođa historjjálaš ovdáneami, go son lea ovttaoaivilis ášševuložin¹⁴² (namalassii stáhtain) ahte vuohččan ferte deattuhit dálá gustojeaddji vuoigatvuođa. Son lea maid ovttaoaivilis ášševuložiin ahte dál leat cieggan vuoigatvuođat almenetvuoigatvuođaid dáfus, ja ahte dáid cieggan vuoigatvuođaid mielde ferte čuoččuhit ahte stáhta lea stáhtaalmenneha eaiggát. Meinich-Olsen dadjá girjjistis Norsk Almenningsret, mii ilmmat 1928 105. siiddus:

"Veadjá leat nu ahte gáldoguorahallamat ain sáhhtet nannudit ahte muhtun vuolggasajit maid lean bidjan vuodđun historjjálaš ovdáneapmái, eai leat riektá. Ja lea diedđusge álo stuorra mearkkašupmi ahte historjjálaš ovdáneapmi čielggaduvvo ollásit. Jus datte ferte navdit ahte dihto vuoigatvuođadilli manjit áiggis lea cieggan, de oaivvildan ahte dán ferte doahttalit, ja ahte vejolaš riektehistorjjálaš dutkamiid ođđa bohtosat justa dán vuoigatvuhtii ožžot dušše sekundeara mearkkašumi."

---

¹³⁹ rettsposisjon

¹⁴⁰ hevsregel

¹⁴¹ votum

¹⁴² saksøkt

Rievtti ovdaolmmoš navdá dán leat riehta go čállui, ja ahte vuoigatvuođadilálašvuohta mii mearkkašii ahte stáhta lei dohkkehuvvon stáhtaalmenneha eaiggádin dalle juo lei cieggan, ja riekti oaivvilda dán vuoigatvuođadilálašvuođa dál sáhttit leat ain eanet cieggan - almmá vuostálastima haga nu go leamaš vássán áiggis gitta das rájes go advokáhta Schiefloe almmuhii girjjiidis jagiin 1952 ja 1955. *Jus galggaš leat riehta, nugo Schiefloe čuoččuha, ahte historjjálaš boasttovuhtii vuođđuduvvo ahte stáhta lea gártan stáhtaalmennehiid eaiggát, de ferte dát liikká goasnu šaddat gustojeaddji vuoigatvuohtan go buot riekteovdáneapmi - teoria, lágat oktan ovdabargguin ja riektegeavat - čuožžu boasttoáddejumis doarvái guhká.* Meinich-Olsen lea nugo riekti lea ádden oaivvildan ahte doarvái guhkes áigi lei gollan juo 1928:s go čálii girjjis, ja rievtti ovdaolmmoš ii eahpit ahte dál - 30 jagi maŋŋil - lea gollan nu guhkes áigi *ahte čuoččuuvvon boasttoáddejupmi lea šaddan cieggan vuoigatvuođadilálašvuohta*" (min deattuhusat).

Beiarn/Skjerstad-duomus, buo. Rt. 1991 s. 1311, lea maid vuođđudeaddji mearkkašupmi. Nugo namuhuvvon 2.2.2. oasis lei dás gažaldat ahte leigo giliin almennetvuoigatvuohta stáhtaopmodagas. Das mii lea geardduhuvvon Bruås- ja Hoåsduomuin ja Davvi-Trøndelága ovdáneamis, daddjo viidásat alimusrievtti ovttajienalaš duomus:

"Veikvatnet-duomu (Rt. 1918 s. 454) maŋŋil lea dál gollan badjel 70 jagi. Mo dal leš álgovuolgalaš almennetvuoigatvuođain, lea dál gollan nu guhkes áigi maŋŋil go stáhta ieš ásaiduvvui vuovddi dábálaš eaiggádin, ahte dát lea oalát juo cieggan. Dás lea unnimus 150 jagis sáhka ja várra 200 jagis. Sáhtta dalle jearrat leago govttolaš ahte Nordlándda eanadoalliin galgá leat heajut dilli stáhta matrikulerekeahes eatnamiid ávkkástallamis go eanadoalliin riikkas muđui. Jus ásaiduvvon dili galgá nuppástuhttit, ferte dán dalle dahkat lánkanuppástusain dahje jus stáhta eaiggádin bidjá doaimmaid johtui."

Mii dás lea daddjon, mearkkaša čuovvovačča:

(1) Mii oktii lei riehta, ii dárbbáš dan leat dál - ii

eaiggáduššanvuoigatvuođas, iige eará vuoigatvuođadiliin. Dát guoská vaikko nuppástusa vuođđu ii leat čabočielga¹⁴³ soahpamuš, dahje čielga bággonistan¹⁴⁴ - dahje lánkamearrádušat, muhto leat vuolgahuvvon boasttoáddejumiin - ja várra vel boasttoáddejumiin maid dan áiggis illá sáhtii addit ándagassii.

(2) Vuoigatvuođadilálašvuođaid dákkár nuppástusat sáhttet leat duodaštuvvon oamastannjuolggadusaid, dološ áiggi rájes geavaheami, dahje cieggan vuoigatvuođadilálašvuođaid bokte. Sáhtta jearrat leatgo

---

¹⁴³ uomtvistelig

¹⁴⁴ ekspropriasjon

dološ áiggi rájes geavaheami ja cieggan vuoigatvuođadilálašvuođat okta ja seamma riekteásahus, muhto mii áddet dan vuosttažettiin terminologalaš gažaldahkan, maid ii dárbbáš dárkilat čilget dán oktavuodas.

(3) Dálá vuoigatvuođadilálašvuođa mearrideami dihte, ii dárbbáš álo nu guhkás ruovttoluotta áiggis mannat: Jus sáhhtá duođaštit oktílaš geavaheami ja guottu, sáhhtá 20 (muhtumiin 50) jagi áigodat leat doarvái oamastusháhkamii. Earret dáid háviid čájeha Dale-duopmu (Rt. 1961 s.1163) ahte vádjit 100 jagi lei doarvái vuođustit háhkama. Muhto dát ii mearkkaš ahte vádjit 100 jagi ferte álo gáibidit, dahje ahte vádjit 100 jagi álo lea doarvái, go áigemearri ferte leat konkrehtalat ja girját árvvoštallamis go lea gažaldat háhkamis dološ áiggi rájes geavaheami ja cieggan vuoigatvuođaid njuolggadusaid mielde. Sihkarvuođa dihte lasihuvvo ahte go árvvoštallá lea go duođai cieggan dilli, bohtá dát oppalaš konkrehta árvvoštallamis, ja erenoamáš duohta diliid Finnmárkkus ferte vuhtii váldit go ásahus galgá das adnot.

Dábalaččat ferte duhtat čujuheamen ahte mas lea leamaš sierra julggaštus¹⁴⁵ ja arahis¹⁴⁶ geavahus, ferte oanedat áigi go 100 jagi leat doarvái. Gokko geavahus lea leamaš vuorjjibut, ferte baicce guhkit áiggi atnit ovdal sáhhtá hállat cieggan riektediliin. Guhkit áiggi gáibádusa sáhhtá maid jurddašit go son dahje sii geaidda čuohtá, gullet jovkui mii lea veaháš olggobeal stuorraservodaga, ja omd. giellaváttisvuođaid geažil, eai leat nu álkit sáhhtán bealuštit beroštumiideaset buo. Rt. 1979 s. 492 man birra lea vulobealde 2.2.5. oasis čállon.

2.2.4 Báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuohta

Jus Riektejoavkku loahppaárvalus lea ahte giddodagaid vuoigatvuođat Finnmárkkus leat earáláganatgo dábálaš njuolggadusat ja prinsihpat mat riikkas muđui gustojit, de lea aiddostahtán erenoamáš riektedili dán riikaoassái. Sáhhtá de leat sáhka báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuođas mii juogo lea origineara (álgovuolggalaš) - namalassii ahte lea leamaš vuostá dábálaš dáža vuoigatvuođa, dahje kontreara - namalassii ahte lea ovdánan vaikko lea leamaš dábálaš dáža vuoigatvuohta. Dálá oktavuodas geavahuvvo datte báhkcodeapmi vieruiduvvan vuoigatvuohta erenoamáš riektehámaiduvvamiin¹⁴⁷ Finnmárkku fylkka osiin. Dán oktavuodas sáhhtá oanehaččat namuhit muhtun geavatlaš gažaldagaid.

Historjjálaš ávdnasis earuhuvvo¹⁴⁸ dávjá Finnmárku sierra osiin (omd. nugo Schnitler earuhii gaskal "priváhta dáža Finnmárkku" ja Norgga-Ruođa, dahje Norgga-Ruođa-Ruošša dahje Norgga-Ruošša gaskasaš

---

¹⁴⁵ manifest

¹⁴⁶ intensiv

¹⁴⁷ rettsdannelse

¹⁴⁸ sondre

oktasašguovlluid). Danne livččiige lunddolaš navdit ahte riektenjuolggadusat ainjuo muhtun čuoggáin ledje sierraláganat.

Riektejoavkku eanetlohku (Jebens ii leat dán čuoggás ovttaoaivilis eanetloguin, buo. su sierraoaivila¹⁴⁹ eanetlogu oamastanvuoigatvuođa čielggadeamis ovdeš matrikulerekehtes eatnamiin Finnmárkkus (geahča 4.1 A ja B oasi)).ii leat datte gávdnan makkárge mearrideaddji čuoggá sáhttit čuoččuhit iešguđet riektenjuolggadusaid dákkár erohusaid mielde, ja danne dárbbasuvvoge dárkilat čilget gáibádusaid maid livčče ferten bidjat Finnmárkku "rievttálaš juohkimii".

Dehálat lea sáhttit báikkálaččabut gávdnat vieruiduvvan riektehámáiduvvamiid. Lagamus ovdamearkkat fertejit leat Álttá, Njávdáma¹⁵⁰ ja Deanu sierra luossabivdonjuolggadusat, buo. 3.7.3. oasi vulobealde. Dálá oktavuodas lea doarvái namuhit ahte mii vuodđudit lágaid nu viidát go dat gávdnojit (buo. geassemánu 23.b. 1888 lága nr. 1 Deanu bivddu birra), ja muđui dábálaš prinsihpaide vieruiduvvan vuoigatvuođa čujuheapmái, buo Eckhoff, Rettskildelære, 2 dea. (1987), s. 226 čuo. Lasihuvvo ahte dájvja sáhttá báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuođa vuodđudit dološ áiggi rájes geavaheami njuolggadusaid mielde.

Viidásat sáhttá namuhit ahte erenoamážit Finnmárkkus sáhttet leat vierut dahje cieggan geavaheapmi mat leat áibbas nuppeláhkai dábálaš lágaid. Mii bidjat vuodđun ahte vierru sáhttá birgehalla dábálaš lágain, muhto datte lea váttis mearridit mii de dárbbasuvvošii dábálaš minsttari. Ferte dohkkehit duodástit ahte muhtun riektenjuolggadusat sáhttet leat erenoamáš ceaggái vuostálasti virrui¹⁵¹, ja eará njuolggadusat fas álkit čáhkkejti saji.

Viimmat sáhttá čujuhit ahte buohkaidvuoigatvuođa vejolaš buhttenrievttálaš suodjalusas sáhttá muhtumin leat gaskavuohka báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuhtii. Vuolgasadji lea ahte buohkaidvuoigatvuođat eai leat suodjaluvvon; gii gillá go ii šat sáhte ávkkástallat buohkaidvuoigatvuođa meassamiid¹⁵² geažil, ii buhtaduvvo, buo. 2.3.3.5. oasi. Sáhttá datte earáláhkai gártat go nana ja guhkesáiggi geavahan- ja ealáhusberoštumit guoskkahuvvojit. Buorre govvádus lea Gáivuonduopmu Rt. 1985 s. 247. Nu go dárkilat čielggaduvvo 3.4.4. oasis, oaččui dán áššis báikkálaš vuotnabivdojoavku buhtadasa geahpeduvvon bivdosállaša ovddas elfápmorusttethuksema dihte.

Ná sáhttá maid buohkaidvuoigatvuohta Finnmárkkus leat suodjaluvvon. Mii vuodđudit dasa - nugo muđui - ahte suodjalangažaldat ferte mearriduvvot seammaláhkai go riikkas muđui.

2.2.5 Sápmelaččaid vuoigatvuođat erenoamážit

---

¹⁴⁹ dissens

¹⁵⁰ Neiden

¹⁵¹ motstridende sedvane

¹⁵² inngrep

Sápmelaččain sáhttet leat erenoamáš vuoigatvuođat eatnamiidda ja čážiide sierralágaid¹⁵³ bokte mat nannejit¹⁵⁴ dálá dahje ásahit (odđa) vuoigatvuođaid. Dehálamos ovdamearka lea geassemánu 9.b. 1978 nr. 49 boazodoalloláhka. Dasto sáhttet sápmelaččain leat leamen sierra vuoigatvuođat bajábealde namuhuvvon prinsihpaid vuođul. Njuolggadusat ja prinsihpat fertejit muđui leat seamma, muhto sápmelaččaid (dahje sámejoavkkuid) erenoamáš ealáhus- ja eallindilit, sáhttet leat dehálaččat, na várra mearrideaddjin.

Riektegeavat čájeha ahte *boazoealáhusas* lea sierra riektesuodjalus. Dán suodjalusa mearkkašupmi čielggaduvvo eanet 3.17.9. oasis, muhto ferte dadjat juoidá dan dihto beliide maiddá riektegalddolaš oktavuodas.

Guovddáš mearrádus lea Álttesjávrrí-duopmu (Rt. 1968 s. 429). Álttesjávrrí buođđun mielddisbuvttii ahte guokte ruođa "čearu" (namalassii boazodoallo ovttagat) masse guohtuneatnamiid ja guollebivddu maid ledje guhkit ággi doaimmahan. Go meassamat ledje "fásta ja olu geavahan guohtunbáikkis ja bivdosajis", geatnegahtii baicce Alimusriekti bággolonisteaddji¹⁵⁵ máksit buhtadasa (s.438). Manjit ággi geavadis lea deattuhuvvon ahte dát mearrádus addá boazodoallovuoigatvuhtii bággolonistanrievttálaš¹⁵⁶ suodjalusa, buo. Rt. 1975 s. 1029 (Røssåga-duopmu guohtuneatnamiid manahanbuhtadas) gos ee.daddjo:

"In oainne ovddiduvvon áššis dárbbasuvvot dárkilat čilget boazodoallovuoigatvuođa sisdoalu. Anán leat doarvái deattuhit ahte ferte dadjat sápmelaččain leat vuoigatvuođa bohccuiguin bargat, ja ahte dát vuoigatvuohta prinsihpas lea suodjaluvvon, nu ahte ferte buhtaduvvot bággolonisteami geažil. Dát ferte adnot mearriduvvon Rt. 1968 429. siiddus.

...

Lea árta deattuhit ahte mas lea buhttenrievttálaš suodjalus bággolonisteami bokte, lea sápmelaččaid boazodoallu ealáhussan. Lea boazoealáhusčorgi árbevieruiguin ja mihtilmasvuođiguin sápmelaččaid eallinvuogis ja eallinvuđđosis masa lea addon buhttenrievttálaš dohkkeheapmi ja suodjaleapmi."

Guovddáš čuokkis Røssåga-áššis lei ahte leigo gierdan rádjá¹⁵⁷, namalassii ahte unnit meassamat eai dárbbas buhtaduvvot, buo. gránnjálága prinsihpa (geassem. 16.b. 1961 nr. 15) § 2. Dán mearrádusa ii sáhttán njuolga geavahit, muhto mearriduvvo ahte maiddá boazoealáhusa rievttálaš suodjalusa oktavuodas lea sáhka dohkkehuvvon

---

¹⁵³ spesiallovgivning

¹⁵⁴ stadfeste

¹⁵⁵ ekspropriant

¹⁵⁶ ekspropriasjonsrettslig

¹⁵⁷ tålegrense

rájás ja heivehangeatnegasvuodas: (Moanaid eará áššiin lea leamaš riidu das ahte leago gierdan rájá rihkkun, buo. Rt. 1985 s.352 (Meavki), 1986 s. 364 (Áilegas) ja 1986 s. 1370 (Inggášguolbba)). Muđui čujuhuvvo suokkardallamiidda 3.17.9.2.2. oasis.)

"Ođđagilvima ja doallonuppástuhttima bokte sáhttet priváhta eanaeaiggádat álggahit doaimmaid maid boazosápmelaččat fertejit dohkkehit ja masa fertejit boazodoalu heivehit. Seammaláhkai galget boazosápmelaččat, almmá buhtadasa haga, dohkkehit ahte eiseválddit - dábálaš ávkkálaš áigumušaid ovddideames - álggahit doaimmaid mat almmá boazodoalu ealáhusvuđđosa lihkaheamen, sáhttet dahkat ahte sápmelaččat fertejit veaháš nuppástuhttit jođihanvuogi dahje duovdagiid geavaheami guohtunvieruid. "

Go boazoealáhus lea ná suodjaluvvon, de dat váikkuha árvvoštallamis ahte leago buhtadangáibáduš boarásmuvvan, buo. Varfjell/Stifjell-ášši (Rt. 1979 s. 492). Ollislaš árvvoštallama vuodul gávnnaš Alimusriekti dás leat dakkár erenoamášvuodát ahte ii sáhtán leat boarásmuvvan vuoigatvuodáčádjádusa¹⁵⁸ prinsihpa mielde. Daddjo ee.:

"Ferte datte erenoamážit deattuhit erenoamášvuoda mii sápmelaččain lea čearddalaš unnitálbmotjoavkun. Sin váilevaš oahppu ja giellamáhttu leat guhkit áiggi heađuštan sin gulahallamis stuorraservodagain - heađuštusat mat eará sajiin maid leat deattuhuvvon sin sierralágan eallindili geažil. Sis ferte guhká leat leamaš dakkár dovdu ahte fertii váttisvuodát čađa mannat jus galggai oažžut vuoigatvuodaid stuorraservodaga ektui."

Ležžetgo dát oainnut maid adnon eará oktavuodain ja sámevuoigatvuodadiliin boazodili olggobealde lea váttis vissásit cealkit. Čearddalašvuolta sierra riektégáldun lea aiddo guoskkahallon Trollheimen-áššis (Rt. 1981 s. 1215, buo. lágamánnerievtti cealkámušaid erenoamážit s. 1245).

Erenoamáš riektégáldolaš gažaldagat gusket *álbmotrievttálaš ja stáhtarievttálaš*¹⁵⁹ *geatnegasvuodaide* mat norgga stáhtas leat eamiálbmogiin ja unnitálbmotjoavkun sápmelaččaid ektui. Eanet dáid geatnegasvuodaid birra lea máinnašuvvon 2.4. (ON-konvenšuvnna siviilla ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra 27. artihkkalis ja ILO-konvenšuvnna nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra) ja 2.5. osiin (Vuodđolága § 110 a). Sáhtá datte namuhit ahte Alimusriekti Áltá-áššis, buo. Rt. 1982 s. 241, cealká ahte meassamiid mat dása guske, ii sáhtán eahpitkeahttá atnit lea rihkkun makkárga álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid masa Norga lei čadnon (geahča erenoamážit s. 299).

---

¹⁵⁸ rettsvillfarelse

¹⁵⁹ statsrettslig

Das rájes lea Norga dohkkehan ILO-konvenšuvnna ja dasa lassin lea álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid digaštallan jotkojuvvon, ee. Sámi vuoigatvuođalávdegotti bokte NAČ 1984:18 s. 228 čuo. Storra mearkkašupmi lea maid geassemánu 12. b. 1987 sámelága nr. 56 ovdabargguin, buo. erenoamážit Od. prp. nr. 33 (1986-87) s. 37 ja s.111 čuo. Dasa vel laktása 1988 earrobiddji¹⁶⁰ politihkalaš jurddašuvuogi Vuodđolága § 110 a sámemearráduš.

Stáhta- ja álbmotrievttálaš ovdáneapmi mii bidjá stáhtaeseválddiide erenoamáš geatnegasvuodaid sámeálbmoga ektui, oažžu vuos nu go Riektejoavkku (Jebens:s lea sierraoaivil dán čuoggás, buo. su riektegáldoovddideami B čuoggás vulobealde ja su álbmotriektiecelggadeami 2.4. oasis B čuoggás.) eanetlohku oaidná, vuohččan mearkkašumi dasa mii dás duohko mearriduvvo, omd. stáhta ráđđejuvvon eatnamiid ávkkástallamis ja sámevuolluid vuoigatvuođaid muddemis.

Áigut erenoamážit namuhit ahte (dalá) professor Carsten Smith muhtun čielggadeamis Guolástandepartementii suoidnemánu 9.b. 1990, (Čielggadeapmi lea deaddiluvvon Lov og Rett:s 1990 s. 507 čuo. ja manjil Smith:s: «Rettstenking i samtiden», 1992 s. 188 čuo. Geahča muđui 2.4.4.4. oasis vulobealde.) konkludere ahte dihto eavttuin sáhtta gáibidit stáhta álggahit sierra doaimmaid suodjalit guolásteami sámi riddo- ja vuotnaguovlluin, ja go stáhtas leat sierra geatnegasvuodát sámi álbmotjoavkku ektui maidái mearrabivddu muddema dáfus. Guolástandepartemeanta lea dán dohkkehan, ja 1990 rájes vuhtii váldán sámi beroštumiid muddenmearrádušaid mearrideamis.

Gártágo dán rievttálaš ovdáneamis maid mearkkašupmi giddodagaid vuoigatvuođaide, lea váttis vissásit cealkit. Ávnnas mii dása gávdno lea menddo vánis sáhttit einnostit mo Alimusriekti livččii láhtten. Mii datte čujuhit ahte Riektejoavkku mandáhta lea válddahallat *ásahuvvon* giddodagaid riektedilálašvuodaid Finnmárkkus. Dát riektedilálašvuodát leat guhkes proseassa boadus, mii eanaš - eaggáduššuvuogaid ja earalágan vuoigatvuođaid bokte lei čielggas ovdalgo Norga guorrasii Siviilla ja politihkalaš vuoigatvuođaid ON-soahpamuššii ja manjit álbmotrievttálaš ja stáhtarievttálaš ovdáneapmái. Mii navdit ahte čájehuvvo ainjuo olu eanet skunálašvuohka diktimis ođđa riektegáldoosiid váikkuhit ásahuvvon oapmerievttálaš posišuvnnaid, go ii nugo bajábealde namuhuvvon, guoskka sámi ássávuolluid riggodatávkkástallama boahhtevaš muddemii.

Dán oainnu čielga doallevašvuohka lea Olgoriikka- ja vuodđudanlávdegotti vuodđolága ođđa § 110 a evttohusa mearkkašumis (Evt. S. nr. 147 (1987-88) s. 2):

"*Lávdegoddi* áigu datte čujuhit ahte vaikko stuorámuš váikkuhus gártá leat politihkalaččat ja moralalaččat, iige rievttálaččat, de mearráduš mearkkaša maidái dihto rievttálaš geatnegasvuoda stáhtaeseválddiid

---

¹⁶⁰ skjellsettende

beales. Ovdamearkka dihte suodjala dát dáža servodaga muđui geahččalit bahkkehit bággejuvvon dáruiduhttinpolitihka sámi unnitlohkui. *Lávdegoddi* deattuha ahte mearrádus ii nuppástuhte riektedili sámiid ja earáid eatnamiid ja čáziid vuoigatvuođa hárrái. "

B OTTO JEBENS:A OVDANBUKTIN

Riektegáldogažaldagat Finnmárkku ektui

I Finnmárkku rievddalmas¹⁶¹ dilit

Finnmárkku dilit leat rievddalmasat muđui riikka ektui, vuohččan go dán riikaoasis álgovuolggalaččat leat ássan dušše sápmelaččat, geat giela ja kultuvrra bokte ovddastit čearddalaš unnitlogu Norggas. Dasto lea Finnmárku rievddalmas go dán riikaoasis gáibida stáhta dán riikaoasi eatnamiid eanaš oasis leat oamasteaddjin (su. 96%). Lea maid čuoččuhuvvon ahte Finnmárkku ássiin eai lean álggu rájes eará vuoigatvuođat ráđđet eatnamiid ja luondduriggodagaid ovddeš matrikulerekeahes eatnamiin, go vuoigatvuohta maid stáhta lea ássiide addán, ja maid stáhta goas ihkenassii fas sáhtta ruovttoluotta váldit. 1700-logu rájes lea maddái leamaš sierra lágat ja unnit eanet jearggalaš almmolaš geavat ja áddejupmi Finnmárkku giddodagaid- ja eanageavahanvuoigatvuođaide, mii lea earálágan go riikkas muđui.

Nuppi beales gártet riikkaidgaskasaš soahpamušat masa norgga stáhta lea iežas čatnan unnitálbmogiid (erenomážit Siviilla ja politihkalaš vuoigatvuođaid 1966 ON-soahpamuš) ja eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid vuoigatvuođaid ektui (ILO- soahpamuš nr. 169) oazžut sierra mearkkašumi Finnmárkkus dán riikaoasi sápmelaččaid geažil. Dáid soahpamušain ferte navdit leat mearkkašupmi ee. luondduriggodagaid vuoigatvuođaide.

Dása lassin lea ođđasit historjjálaš dutkan iđihan boares bissovaš sosiála ja rievttálaš minstara sámi guovllu giddodagaid ráđđejupmái, ja mii ovdal ii lean dovddus dahje ii ainjuo fuomášuvvon.

Hui álki lea navdit ahte dát dilit leat iđihan áibbas sierra ođđajurddašandárbbu luondduriggodagaid vuoigatvuođaide Finnmárkkus. Riektegálduid ja siskkáldas riektegáldoosiid gaskasaš gaskavuodaid sáhtta maid fertet árvvoštallat sierranas oainnuin Finnmárkku diliid ektui.

Álbmotrievttálaš ja historjjálaš ođđa riektegáldoosiid ferte árvvoštallat stáhta dálá geavada ja riikka lágaid ektui, erenomážit Finnmárkku eatnamiid vuoigatvuođaid deasttas. Dán ii sáhte navdit gustot dušše riektepolitihkalaš áddejumis, muhto maddái das maid sáhtta atnit gustojeaddji vuoigatvuohtan. Almmá dáid dárbbuid haga ii livčcii várra

---

¹⁶¹ særegen

árta nammadit sámi vuoigatvuođalávdegotti, ja iige livččii Riektejoavku ásahuvvon.

II Riektegáldolaš dilli Finnmárkkus, ee. álbmotriektái gaskavuohta

(1) Dálá riektegeavat matrikulerekeahes eatnamiid vuoigatvuođaide Finnmárkkus lea ráddjejuvvon. Iige leat duopmu mii čielgasit ja njuolga mearrida leago stáhtas eaiggáduššánvuoigatvuohta dáid eatnamiidda.

Ii leat soahpameahttunvuohta fertet čuovvut norgalaš riektegáldooahpu maid norgalaš duopmostuolut muđui geavahit ja mat erenoamážit leat báhkkođuvvon Alimusrievtti mearrádusain sullasaš áššiin. Muhto gažaldat lea ahte man guhkás dán duođai lea vejolaš čađahit Finnmárku ektui. Mo bajábealde namuhuvvon álbmotrievttálaš riektegáldut konkrehtalaččat čuhcet giddodagaid vuoigatvuođaide, de váilu vuos eanaš riektegeavat norgalaš duopmostuoluid beales.

Eará osiid giddodagaid riektemearrádusaid dáfus, leat dát dávjá dilit maid ii sáhte sulastahttit Finnmárkku diliin. Jus fuolaheamit geavaha dákkár riektemearrádusaid, de lea álki láhppot. Dán oktavuodas áiggun erenoamážit namuhit duomuid mat leat máinnašuvvon eanetlogu čielggadeami 2.2.3. čuo. (Rt. 1918 II s. 32 Veivannet Hardangervidda birra, Rt. 1963 s. 370 Lågenguolásteami birra ja Rt. 1983 s. 569 Vansjø birra): Dáid mearrádusaid birra máinnašuvvo eanet vulobealde IV. čuo.

Muhtun ráje gártá riektedieđalaš dutkama bargun duopmostuoluid ovddit mearrádusaid vuođul einnostit makkár oaivilat seamma duopmostuoluin livčče boahttevaš sullasaš áššiin. Muhto dát ii leat álo doarvái.

Erenoamážiit go servodatdilit leat nuppástuvvan, dahje ođđa riektegáldoosit ožžot mearkkašumi, sáhtá ovddit riektemearrádusain leat ráddjejuvvon ávki. Dalle livččii dutkama bargun leat dálá riektegáldoosiid ja duođalaš diliid vuođul, riekteovdáneapmái ráhkadit ođđa njuolggadusaid. Duopmostuolut eai sáhte mearridit riekta, jus eai leat doarvái dieđut áššáiguoski rievttálaš ja duohta mávssolaš dagaldagain. Dutkama bargu sáhttáge fertet leat doalahit riekteovdáneami ovddabealde, ja bidjat njuolggadusaid mat sáhttet duopmostuoluid muhtun surggiid bargguide leat čujuheaddjin. Dát gullá mu mielas Riektejoavkku bargui.

(2) Riektejoavkku mandáhtas lea ee. daddjon ahte "bargojoavku ferte maid geavahit riikkaidgaskasaš ja olgoriikkalaš rievtti nu guhkás go das sáhtá leat mearkkašupmi dáža rievtti bidjamii dán oktavuodas".

Riektejoavkku eanetlohku ii hilggo ahte álbmotrievttis (riikkaidgaskasaš rievttis) sáhtá leat mearkkašupmi dihto riektediliide Finnmárkku giddodagaid hárrái. Daddjoge 2.2.2. oasis (čuo. 8):

"Giddodagaid riektediliide lea álbmotrievttis dušše spiehkastahkan mearkkašupmi, muhto Finnmárkku giddodagaid eaiggáduššanvuoigatvuhtii ja vuoigatvuođaide lea dát earaláhkai - nu gal ahte lea váttis vissásit dadjat goas álbmotriekti adnojuvvo leat čuožžovaš ja makkár deattu de galggašii dasa bidjat."

Datte celko viidásat Norgga álbmorievttálaš suorggi ovdáneami oktavuodas 1980-jagiin (2.2.5. čuo.):

"Gártágo dán rievttálaš ovdáneamis maid mearkkašupmi giddodagaid vuoigatvuođadiliide, lea váttis vissásit cealkit. Ávnnas mii dása gávdno lea menddo vánis sáhttit einnostit mo Alimusriekti livččii láhtten. Mii datte čujuhit ahte Riektejoavkku mandáhta lea válldahallat giddodagaid *ásahuvvon* riektediliid Finnmárkkus."

Riektejoavkku golbma lahtu lea dattetge válldahallan dihto álbmotrievttálaš gažaldagaid (2.4 A oasis). Muhto mii bajábealde lea mihtten¹⁶² orru čájeheamen ahte dát miellahtut leat mealgadii vuollánan barggus válldahallat konkrehtalaččabut álbmotrievttálaš mearkkašumi luondduriggodagaid vuoigatvuođain Finnmárkkus. Ii leat datte mu oaivila mielde doarvái árta Riektejovkui dušše válldahallat giddodagaid riektediliid Finnmárkkus go lea ásaheamen bajábealde namuhuvvon álbmotrievttálaš soahpamušaid.

Go min duopmostuoluin ain váilo riektegeavat álbmotrievttálaš riektegáldoosiid mearkkašupmái luondduriggodagaid vuoigatvuođain, leige dehálaš árta dasa ahte Sámi vuoigatvuođalávdegoddi nammaduvvui. Evttohusas maid lávdegoddi ovddidii 1984:s (NAČ 1984:18) lea maid biddjon stuorra sadji čielggadit álbmotrievttálaš mearkkašumi norgga sápmelaččaide, ja lea maid dakko bokte guorahallan vuođđoprinsihpaid main lea luondduriggodagaid vuoigatvuođaide mearkkašupmi.

(3) Mu oaivila mielde leat sihke álbmotrievttálaš ja historjjálaš riektegáldoosit menddo unnán deadduhuvvon eanetlogu ovdanbuktimis, sihke riektegálduid oasis ja maid čielggadeami 2.4 A oasis. Áiggun dán oktavuodas aistton Carsten Smith čielggadeami Guolástandepartementii (LoR 1990 s. 516-517) dadjat:

"27. artihkkal ferte dás maŋŋil dohkkehuvvot leat sámi vuoigatvuođaide nana riektegáldu, sihke politihkalaš, kultuvrralaš ja ruđalaš vuoigatvuođaide, ja dása gulli luondduriggodagaid vuoigatvuođaide sámi ássan- ja geavahanguovlluin. Sámerievttálaš joatkkabargguide ferte váldobargun leat konkretiseret dán prinsihpa.

...

---

¹⁶² sitere

Dán vuodul ferte leat vassis konklusuvdna ahte norgga stáhtaeseiválldiin lea riektegeatnegasvuohta¹⁶³ - maiddá eiseválldiid iežaset álbmotrievtti áddejumis - addit sápmelaččaide sierravuoigatvuođaid nu guhkás go dárbbasuvvo kultursuodjalusa gáibádusa ollašuttimii."

Manjimuš jagiid leat norgga duopmostuolut eanet aht` eanet állaneamen dan guvlui ahte álbmotrievttálaš riektégáldoosiide bidjet njuolga mearkkašumi duopmomearrádusaineaset. NAČ 1984:18 čállá viiddis čielggadeami riikkaidgaskasaš rievtti (erenomážit olmmošvuoigatvuođasoahpamušaid¹⁶⁴) ja siskkáldas norgalaš rievtti gaskavuođas (s. 154 - 161). Dás daddjo ee.:

"Go riikkaidgaskasaš riektenjuolggadusat leat mearriduvvon olmmošvuoigatvuođasoahpamušain, de sihke Helgesen ja Smith (Sámi vuoigatvuođalávdegotti dalá álbmotriektejoavkku lahtut) navdiba norgga duopmostuoluid sáhttit geavahit dákkár njuolggadusaid prinsihpalaččat, vaikko gávdnošivččejitge ruossut manni Norgga beal lágat. Smith lea čuoččuhan dán oaivila guhkes ággi, sihke riektepolitihkalaš gažaldahkan, namalassii ahte čoavddus berre leat dakkár ja gustojeaddji vuoigatvuođa gažaldahkan, namalassii ahte Alimusriekti várra dubmešii nie (Tidskrift for Rettsvitenskap 1964 s. 371 čuo.)".

Hui olu girjjálašvuohta lea dáid gažaldagaid birra, váldofáddán dahje eará gažaldagaid oktavuodas. Dás ráddjen dušše namuhit erenomážit: Carsten ja Lucy Smith: Norsk Rett og Folkerett (1982), erenomážit s. 207-285, Jan Erik Helgesen: Teorier om folkerettens stilling i norsk rett (1982) ja Torkel Opsahl: Mennesterettighetene i dag - internasjonal forpliktelse og nasjonal gjennomføring (1978) s. 9 čuo.

Algovuolggalaččat atne leat doarvái, go vuos siskkáldas rievtti bokte lea bohtosii joavdan, iskkadit leago dát álbmotrievttálaš mearrádusaid vuostá. Dál lea eanet aht` eanet mannamin dan guvlui ahte go mearriduvvo váldágo mielde álbmorievttálaš riektégálduid, iehčanas, mielmearrideaddji riektégáldoassin, oktan guoski siskkáldasrievttálaš¹⁶⁵ riektégáldoosiiguin. Dákkár vuohki dagaha ahte stáhta álbmotrievttálaš geatnegasvuođat luondduriggodagaid vuoigatvuođaid mearrideames Finnmárkkus, fertejit váldot mielde álggus juo, oassin buot guoski riektégáldoosiid oktiigesson árvoštallamis.

Norgga rievtti álbmotrievttálaš njuolggadusaid čađaheapmi lea maid guoskkahuvvon Sámi vuoigatvuođalávdegotti árvalusas NAČ 1984: 18, s. 346, mas ee. daddjo:

---

¹⁶³ rettsplikt

¹⁶⁴ menneskerettskonvensjon

¹⁶⁵ internrettslig

"Norgga stáhtas lea geatnegasvuohta fuolahit das ahte Norgga eiseválddit čađahit álbmotvuoigatvuođalaš njuolggadusaid. Norgga duopmostuolut leat iežaset geavadis viehka muddui váldán álbmotvuoigatvuođalaš njuolggadusaid vuhtii ovttas Norgga vuoigatvuođanjuolggadusaiguin. Lea jáhkehahtti, muhto ii sihkkar ahte min duopmostuolut attášedje dán suorggi álbmotvuoigatvuođalaš njuolggadusaide ovdasaji vejolaš riiddus Norgga vuoigatvuođanjuolggadusaiguin."

|Dás ovdanboahdá ahte ain lea dihto eahpevissisvuohta jus galggaš norgga duopmostuoluid álbmotrievttálaš njuolggadusaid geavahit njuolga, ja maid dihto sierra riektesurggiin. Muhto dát ii headuš *stáhta geatnegasvuođa* ollašuhttit álbmotrievttálaš geatnegasvuođaid ee. sámiiid ektui.

Stáhta gáibádussii Finnmárkku eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuhtii, lea guovddáš mearkkašupmi ahte dalá olmmošvuoigatvuođasoahpamušain jerro stáhta iežas geatnegasvuođas ollašuhttit dahkkon geatnegasvuođaid dán guovtti álbmotrievttálaš soahpamušain. Ferte dalle jearrat sáhttago stáhta dušše čujuhit alcces "cieggan diliid" eaiggáduššanvuoigatvuođa vuđđosin, go stáhta mahkáš geatnegahtta doahttalit sápmelaččaid vuoigatvuođa "duovdagiidda" go lea eamiálbmot ILO-soahpamuša nr. 169 art. 14 olis, dahje dárbbášlaš luondduriggodagaid ráđđenvuoigatvuohta ON-soahpamuša art. 27 olis. Dáid geatnegasvuođaid stáhtas ferte mu mielas árvoštallat juo álggu rájes, ja ferte navdit dain leat mearkkašupmi sihke eaiggáduššanvuoigatvuođa ja muđui luondduriggodagaid ektui. Carsten Smith dadjá čielggadeamistis Guolástandepartementii 1990:s, Siviilla ja politihkalaš vuoigatvuođaid 1966 ON-soahpamuša 27. artihkkala dulkomis:

"Dán vuodul ferte leat vassis konklusuvdna ahte norgga stáhtaeiseválddiin lea riektegeatnegasvuohta- ja maiddái eiseválddiid iežaset álbmotrievttálaš áddejumis - addit sápmelaččaide sierravuoigatvuođaid nu guhkás go dárbbášuvvo kultursuodjalusa gáibádusa ollašuhtedettiin."

Das mii bajábealde čuožžu ii sáhte mu mielas oažžut rivttes ja ollislaš gova Finnmárkku luondduriggodagaid vuoigatvuođaid vuoigatvuođadiliin, almmá stáhta álbmotrievttálaš geatnegasvuođaid čuozahehpet vuhtii váldimin, sihke 1966 ON-soahpamuša 27. artihkkala ja ILO-soahpamuša nr. 169 mielde.

Danne lea mu mielas dehálaš váili das mo eanelohku meannudii álbmotrievttálaš gažaldagaid ja Finnmárkku luondduriggodagaid riektediliid, go ii leat eanet geahččalan joatkit ja konkretiseret

vuogiatvuodaid prinsihpaid sápmelaččaide, mat bajábealde namuhuvvon álbmotriektesoahpamušain čuvvot.

Dát guoská erenoamážit konkrehtalaš čuozausaide Finnmárkku giddodagaid ja eatnamiid geavahanvuogiatvuodaid prinsihpaide. Čujuhan muđui iežan álbmotriektegažaldaga čielggadussii 2.4. oasis B. čuo.

III Historjjálaš riektegáldoosit

(1) Sáhtta govtolaččat navdit ahte álgovuolggalaččat lei geavaheapmi guovddášamos riektehuksejeaddji¹⁶⁶ dagaldat giddodagaid vuogiatvuodaide. Dalle jurddašuvvo erenoamážit muhtun joavkku dahje maid ovttaskas olbmuid guhkit áiggi jeavddalaš máhcci¹⁶⁷ geavahus. Lágaid lunddolaš sadi gártá álggus leat muddet vuogiatvuodaid mat juo leat ásahuvvon geavaheami vuodul , seammás go lága mearrádusat várra bidjet ásahuvvon vuogiatvuodaide čielgasit mearkkašumi.

Finnmárkkus lea guovddáži ahte riikaoasi ássiid (sápmelaččaide ja dážaid) geavahanvuogiatvuodta¹⁶⁸ oppalaččat lea boarrasat go ásahuvvon riekteservodat, ja maiddái boarrasat go stáhta eaiggáduššanvuogiatvuodta gáibáduš. Dát dagaha čuoimma mii rievda riektedilis mas eaiggáduššanvuogiatvuodta várra navdo leat álgovuolggalaččat juo ásahuvvon, ja eará vuogiatvuodtat (geavahanvuogiatvuodtat) fertejit vuodustit ceavzima eaiggáduššanvuogiatvuodta bálldas dahje dan vuostá.

(2) Odđasat historjjálaš dutkan lea nu go 1. čuo. namuhuvvon, idihan hui olu ávdnasiid mat gusket Finnmárkku diliide, ja mat ovdal illába ledje dovdosat ja eai ainjuo olus dain deastta adnon. Ovdameakan sáhtta namuhit ahte ávnnas mii lea almmolaš čielggadeamis NOU 1978:18A "Finnmarksvidda - natur og kultur", 3. ja 4. kap., mas ee. čužžot dehálaš historjjálaš dieđut. Dáid dieđuide sáhtta dál lasihit viehka olu. Dán oktavuodas berre erenoamážit namuhit viiddis ja mávssolaš ávdnasiid mat leat čohkkejuvvon Sverre Tønnesen:a nákkosgirjjis¹⁶⁹ "Retten til jorden i Finnmark" (1972, odđa dea. 1979).

Dát čáluš orru čájeheamen ahte erenoamážit Finnmárkku guovlluin gos sápmelaččat leat ássan, historjjálaš dovddus áiggi leat bisson ja lea leamaš geavatlaš áddejupmi ahte dihto báikkálaš guovlluin lea oktasaš luondduriggodagaid ráđdejupmi. Earret eará sis-Finnmárkkus, mii gitta 1751 rádjai lei ruođa juridikšuvvna vuollásaš, dorjojuvvo ahte dákkár áddejupmit mat leat leamaš báikkálaš sápmelaččain leat maid duopmostuolut dohkkehan ja bidjan vuodđun.

---

¹⁶⁶ rettsskapende

¹⁶⁷ tilbakevendende

¹⁶⁸ bruksrettsutøvelse

¹⁶⁹ doktoravhandling

NAC 1984:18 s. 200 lea maid čujuhan ahte "norgga ja ruođa sámiid geavahanvuoigatvuođas maiddái lea iežas iehčanas vuoigatvuođavuođus dábálaš vuoigatvuođavuođuštusain dološ áiggi geavaheami birra". Dát cealkka orru dán oktavuodas erenoamážit čujuheamen boazosápmelaččaide. Muhto lea nana árttat maid áddet ahte maiddái eará sápmelaččaid geavaheapmi, mii lea guhkit áiggi doaimmahuvvon, sáhtta dagahan vuoigatvuođaid dološ áiggi rájes geavaheami vuođu, juogo sápmelaččaide čearddalaš joavkun dahje dihto sámejoavkkuide.

Dán vuođu mii bajábealde lea namuhuvvon navddán ahte Riektejoavku livčcii berren bidjat olu eanet bajábealde namuhuvvon historjjálaš čállosa vuođđun. Dán oktavuodas berre galgan čielggadit man muttos dás lea leamaš sáhka rievttálaš diliin, ja dasto makkár mearkkašupmi dáid diliin lea leamaš ovdáneamis ja dan bokte dálá rievttálaš dillái.

Dákkár guorahallan livčcii dábálaš rievttálaš jurddašemi mielde bidjan dárbbášlaš eavttu árvoštallat man guhkás Finnmárkkus lea ásahuvvon "cieggan dili" nu ahte stáhta eaiggádušša matrikulerekeahes eatnamiid, ja maid de dákkár stáhta eaiggáduššanvuoigatvuohta mahkáš mearkkaša.

Vuođđun ferte bidjat ahte olu eanet ovdal sáhtta dohkkehit "cieggan dili" mas ovdalis lea leamaš ásahuvvon vuoigatvuođat. Riekteeáddejupmi mii baicce "rabas" riektesuorggis hápmašuvvo, dohkkehuvvo álkit go riekteáddejupmi mii hápmašuvvo vuostálasti vuoigatvuođaid gilvvus.

Jus eaktuduvvo ahte historjjálaš álgu lea leamaš earalágan ovddeš "privatiivva" norgga guovlluin Finnmárkkus ja álgovuolggalaš oktasašguovlluin Ruotain, ii sáhte moktege navdit ahte dákkár meannudemiin mii bajábealde lea namuhuvvon joavdá seamma bohtosii dálá Finnmárkku buot guovlluin.

(3) Erenoamáš dehálaš lea ahte historjjálaš riektegáldoosit leat ožžon lassi mearkkašumi álbmotrievtti vehkiin. Dát boahtá das go dálá álbmotrievttálaš soahpamušat maidda Norga lea geatnegahtton, viggá vuolggasaji ohcat dihto historjjálaš duohta dieđuin. Dát sáhtta ee. guoskat dán álbmotjoavkku historjjálaš oktavuodain gustojeaddji guovlluin, mat sáhttet leat dán joavkku birgenvuođu hápmašuhttán (buo. ILO-soahpamuša nr. 169, 14. art. 1. čuo. "traditionally occupy" vuolggan). Dahje, nugo lea daddjon ON-soahpamuša 27. art., ahte mearrádusat ee. geahččalit váfistit vuoigatvuođa dárbbášlaš luondduriggodagaide vai unnitálbmogiid kultuvrra sáhtta seailuhit. Go sápmelaččaid ektui lea sáhka kultuvrras mii lea vuođđuduvvon historjjálaš sirdimis, eaktuda 27. art. ahte historjjálaš vuođus čielggaduvvo nu olu dárbbášuvvo.

IV "Cieggan geavaheami" doahpa norgga rievttis

Ii leat várra áibbas čielggas leago norgga rievttis erohus "cieggan dilálašvuođa" ja "dološ áiggi rájes geavaheami" doahpágiin, ja mii dát

erohus galggašii leat. Orru datte ahte dábálamos lea ahte almmolaš beales čujuhuvvo bissut "cieggan dilálašvuotan". In jáhke ainjuo sáhttit dušše teorehtalaččat gávdnot riektedilálašvuođa, mii de sáhtášii ovddit riektedilálašvuođa jávkadit. Ferte gáibidit ahte riektedilálašvuođa ođđasit áddejupmi lea čájehuvvon geavahusas dahje dihto lágan hállduin, mat čielgasit spiehkastit das mii muđui galggašii leat vuoigaduvvon. Dasto ii sáhte leat doarvái ahte nuppi beali riektedilálašvuođa áddejupmi báhkkoduvvo sániiguin, omd. hálldahuslaš mearrádusain dahje eará almmolaš báhpariin. Fertešii gáibidit ovttalágan riektedilálašvuođa áddejumi guhkit áiggi guktuid bealde "cieggan dilálašvuođa" vuđđosin.

Dás sáhtta Finnmárkku dilálašvuotta leat ahte stáhta áddejupmi lea leamaš báhkkoduvvon almmolaš báhpariin, maid ii sáhte vuordit ahte sámít leat lohkan dahje ádden, erenoamážit giela geažil. Jus fysalaš ja oidnolaš geavahandilálašvuodát¹⁷⁰ illá leat rievdan áigodagas masa stáhta čujuha, sáhtta eahpidit almmolaš báhpariid rievttálaš mearkkašumi ja maida dás čujuhuvvo.

Munnje lea váttis oaidnit ahte riektemearrádusat maida lea čujuhuvvon eanetlogu čielggadeamis 2.2.3. oasis doalvu min "cieggan geavaheami" rájáiide, nugo mahkkejuvvon bajábealde. Mo leš, de ferte dárkilat geahčadit juohke áidna mearrádusa mearkkašumi.

Rt. 1986 s. 583 Soknedal

Dás ii ábuhan čuoččuhit oamasteami dahje dološ áiggi rájes geavaheami vuđđosin háhkat priváhta opmodaga stáhtaalmennehii. Alimusriekti celkkii (s. 593):

"Go árvvoštallá oamasteami ja dološ áiggi rájes geavaheami ovdandoallamiid¹⁷¹ ferte leat čielggas ahte oasálaččain ainjuo leat viiddis, ja vejolaš maidái sierra¹⁷², geavahanvuoigatvuođa guoskevaš eatnamiidda. Dás lea sáhka vuoigatvuodas, várra sierravuoigatvuodas guohtumiidda ja niittuide ja alcces boaldinmuora murremii. Vai geavaheapmi galgá bidjat vuđđosa oamasteapmái dahje dološ áiggi rájes geavaheapmái, ferte dat čielgasit rihkkun dákkár geavahanvuoigatvuođa vuoigatvuodavuodu¹⁷³. Oppalaččat ferte oamasteami ja dološ áiggi rájes geavaheami gáibádusaid čavget go eaiggáduššánvuoigatvuhtii bidjá almenneteatnamiid vuđđosin, geahča Alimusrievtti mearrádusa Rt. 1927 s. 805 giliálmenneha oamasteamis."

---

¹⁷⁰ bruksforhold

¹⁷¹ anførsel

¹⁷² eksklusiv

¹⁷³ hjemmel

Doaivvun eanetlogu čielggadeamis dán duomu leat jurddašuvvon čuvget priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođa háhkangáibádusa go stáhta lea eanaeaiggát, maiddá Finnmarkkus. Dalle lea sáhka *stáhtas* álgovuolggalaš eanaeaiggádin háhkamis. Muhto seamma gáibádušat galget mu mielas biddjot *stáhtii*, go dat oaivvilda leat háhkan eaiggáduššanvuoigatvuođa guovlluide mat dušše sápmelaččaid hálddus leat leamaš gitta mañimušáiggiide. Stáhta hálddut fertejit leat "čielgasit rihkkun" riektedilálašvuođa mii várra ovdal livččii bisson.

Rt. 1961 s. 1163. Dale

Alimusriekti bidjá s. 1172 mearrideaddji deattu dasa ahte "gitta 1955 rádjai lea leamaš *ovttamielalaš oaivil* (mu kursiveren) maid sáhhtá mañásguvlui dovddahit ainjuo gitta 1840-jagiide." (Dasto ii lean Alimusrievtti mielde čielggas leigo dát oaivil álgovuolggalaččat boastut). Duopmu ii ainjuo leat makkárga prejudikáhtan dasa ahte nuppi beali (stáhta) oaivil čujuhuvvo leat vuđđosin cieggan dilálašvuhtii.

Rt. 1918 II s. 32 Veivannet

Dás daddjo s. 32 (álggahus):

"Ii leat duođaštus ahte gaska muhtun áiggi lea leamaš adnojuvvon stáhtaalmennehin, ja dán gaska dálut main lea leamaš geassesadje- ja guohtundoallu, navdo don doložis¹⁷⁴ cieggan riektedilálašvuođain leat háhkan eaiggáduššanvuoigatvuođa:

Dasto daddjo s. 41:

"Dán alimusrievtti fáttá¹⁷⁵ hárrái, mearriduvvon váldonjuolggadus ahte stáhta galgá duođaštit dán gaska muhtun áiggi leat leamaš gieđahallon ja adnon stáhtaalmennehin."

Dát duopmu čujuhuvvo dábálaččat vuđđosin stáhta geatnegasvuhtii duođaštit ahte gaska muhtun áiggi leat leamaš adnon ja gieđahallon almennehin (almenetduođaštus). Duopmu čájeha ahte duođaštusgáibáduš dillái mii lea bisson boarrasamos dovddus áiggis maiddá guoská *stáhta vuostá*. Finnmarkkus lea nugo namuhuvvonge III čuo. (1) bajábealde, dat erenoamášvuohta ahte mii sápmelaččaid (várre maiddá eará ássiid) vuoigatvuođaid vuolggasaji geavahus lea, lea oktilaččat dahkkon gitta áigái olu *ovdalgo* stáhta gáibidišgođii

---

¹⁷⁴ uminnelig tid

¹⁷⁵ materie

eaiggáduššanvuoigatvuođa. Vástideaddji sáhtá dadjat ahte Finnmmárkkus váilu stáhtas duođaštus iežas eaiggáduššanvuoigatvuhtii álgovuolggalaš bissovaš dilálašvuohtan.

Rt. 1963 s. 370 Lågenguolásteapmi

Čuoččuhusain ahte guolástanvuoigatvuohta Lågen:s lågåsallihii báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuođa dahje dološ áiggi rájes geavaheami vuđđosin ii ollen gosage (earretfal nu gohčoduvvon vuodđohoavvaguolásteamis, dán čuoggás lea Alimusrievttis sierraoaivil golbmasis guovtti vuostá). Stággo- ja ohteroaggumii gávnnaš Alimusriekti (s. 373) ahte lei sáhka "dohkkehuvvon geavaheamis" ja ahte guolásteddjit fertejedje diehtán ahte guolástanvuoigatvuohta rievtti mielde gulai eanaeaiggádiidda. Dasto daddjo (s. 374):

"Dán áššis dahkko gustojeaddjin ahte joavku mii liikká áiggis áigái ferte leamen viehka unnán, geavaheami bokte lea dagahan vuoigatvuođa vissismeahtun álmennetjovkui."

Dás lea sáhka erenoamáš geavahanvuoigatvuhtii mii galggašii leat ovdánan doarrás eanaeaiggádiid dohkkehuvvon eaiggáduššanvuoigatvuođa. Vejolaš vuoigaduvvomiid mearritmeahtun joavku orru maid leamen gáibádussii stuorra headjuvuohta. Finnmmárkku mihtilmas diliid ektui lei dás ovddalgihtii eaiggáduššanvuoigatvuohta čabočielga dillin.

Rt. 1983 s. 569 Vansjø

Alimusriekti gávnnaš eanaeaiggádiin leat oktovuoigatvuođa¹⁷⁶ buot guolásteapmái Vansjø:s, buo. njukčamánu 6.b. 1964 (dalá gustojeaddji) saivačáhcélaga váldonjuolggadusa. Vuostebealit¹⁷⁷ čuoččuhedje guolástanvuoigatvuođa leat luđolaš sidjiide geain lei ássanbáiki dahje joavdoviessu ovtta dain gielddain mas jávri lei, dahje buohkaide, ja dadje iežaset dološ áiggi rájes daid geavahan, várra oamastan. Dás bivdui guolli duollet dálle, ii nu guhkás maŋás áiggis ahte dat iešalddes sáhtii bidjat vuđđosa dološ áiggi rájes geavaheami riekteháhkamii. Guollebivddus ii lean ruđalaš mearkkašupmi eanaeaiggádiidda, ja illá doaimmaheadjiidege, geahča duopmočoahkkáigeasu s. 581-584. 585. siiddus daddjo:

---

¹⁷⁶ enerett

¹⁷⁷ motpart

"Dás ii oainne lotnolas vuoigatvuoda ja geatnegasvuoda oaivila mii gáibiduvvo teorias ja riektegeavadis."

Guokte manjimušnamuhuvvon duomu leat áibbas earaláganat go dilálašvuodat duodai leat Finnmárkkus. Ii goappáge áššis dollun čuoččuhuvvon geavaheami leat leamen boarrasat go eanaeaiggáda eaiggáduššanvuoigatvuohta. Joavku mii galggai leat geavahanvuoigaduvvon, ii lean čearddalaččat ja historjjálaččat meroštallon, muhto lei eahpečielgasit ráddjejuvvon giliássiid gaskkas.

Vansjøáššis čuiggodii Alimusriekti erenoamážit ahte váilui guhkit áiggi *lotnolas oaivila* vuoigatvuoda ja geatnegasvuoda hárrái, mii lea eaktun "cieggan dilálašvuhtii", ja ná lei čielgasit maid Lågen guolástanáššis.

Doaivvun bajábeal riektemearrádusaid leat namuhuvvon eanetlogu čielggadeamis ovdamearkan "cieggan dilálašvuoda" ásahusa eavttuid ja viidodaga norgga rievttis. Muhto mus lea liikká váttis oaidnit ovttage dáid riektemearrádusain sáhttit leat veahkkin bagadeamis go mearrida eaiggáduššanvuoigatvuoda ja geavahanvuoigatvuoda gažaldaga Finnmárkkus, go doppe leat dilat dehálaš čuoggáin áibbas earaláganat.

Dát bohtá ássiid (sápmelaččaid ja dážaid) erenoamáš geavahanmihtilmasvuodas Finnmárkkus. Ássiid geavaheapmi gártá dás nugo namuhuvvon eanaš leat *boarrasat* go stáhta gáibádus leat eaiggádin. Erenoamážit guoská dát sámiide. Seammás lea sámiid geavaheapmi Finnmárkkus leamaš oktilaččat guhkás manás gitta boarrasamos historjjálaš dovddus áigái. Iige leat lunddolaš buohtastahttit olles álbmoga oktasaš dábálaš geavaheami muhtun báikkálaš guovllus Finnmárkkus diliiguin mat gusket dihto čuoččuhuvvon geavahanvuoigatvuodain, eahpečielgasat ráddjejuvvon joavkkuin nugo Vansjø ja Lågen áššiin. Sámiide Finnmárkkus guoská dát dábálaččat geavaheapmái mas álggus lea leamaš oppalaš viidodat ja hui boares historjjálaš dilis, ja dábálaččat maid geavaheapmi mii lea leamaš unnit eanet mearrideaddjin birgenláhká (dahje birgenlági mávssolaš oassin). Dása gullá maid báikkálaš guovllus gaskavuoha sápmelaččaide čearddalaš joavkun, ja makkár álbmotrievttálaš gažaldagaid dát bohciidahtta.

V Erenoamážit Vinstra-duomu birra (Rt. 1963 s. 1263) jna.

(1) Mu oaivila mielde ferte erenoamážit geahčadit dán duomu áššedilálašvuoda go galgá dubmet bissugo "cieggan riektedilálašvuoha" Finnmárkku matrikulerekeahes eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuhtii, dainna mearkkašumiin ahte stáhta lea eaiggát, ja dainna eaiggáduššanvuoigatvuoda mearkkašumiin maid stáhta čuoččuha.

Vinstra-duopmu guoskai prinsihpalaččat eaiggáduššanvuoigatvuhtii almennehiidda Máttá-Norggas mat dábálaččat gohčoduvvojit stáhtaalmennehat. Alimusriekti gávnahii ovttajienalaččat stáhta

eaiggáduššanvuoigatvuođa áigá juo leat mearriduvvon go "ainjuo riekteovdáneamis maŋimuš150 jagis (lea) deattuhuvvon stáhta duođai eaiggádit stáhtaalmennehiid ja ahte das ii leat daidda dušše hálddašanrievttálaš váldi". Áššis manai riekti viiddis historjjálaš ávdnasiid čađa, maŋás gitta gaskaahkái¹⁷⁸, mas stáhta vuostebealit čuočču hedje ahte lei historjjálaččat boastut áddet stáhta eaiggádin.

Ná guhkás sáhhtá muhtun muddui leat sulastahttin, go riidu mii čuožžila go sámít (dahje sámejoavkkut dahje Finnmárkku eará ássiid joavkkut) historjjálaš guorahallama vuodul ollásit dahje muhtun ráje biehtadit stáhta čuoččuhusa eaiggáduššanvuoigatvuhtii fylkka matrikulerekeahtes eatnamiidda. Referáhta sunndi gielddarievtti jienasteamis masa Alimusriekti guorrasii (Rt. 1963 s. 1268, buo. s.1275), sáhhtá állanit dan guvlui ahte mearrideaddji dilálašvuohta lea viehka seammalágango Finnmárkku váttisvuođat.

Go lagabut buohtastahtá dán guokte ášši berre datte maid muitit man olu ávnnas lei stáhta beales Vinstra-áššis (buo. Alimusrievtti eavttuid, erenoamážit s. 1268-1269 ja Eilif Fougner TfR:s 1964 s. 541: "Norsk Almenningsrett i dag"). Dán ávdnasis ovdanbohtá ee. čuovvovaš áššedilálašvuohta:

Das rájes go atnigohte čáhcesaháid 16. jahkečuodis oaččui gonagas eaiggáduššanvuoigatvuođa almennahiid ruđalaš árvui, ja Gonagas geahččalii ainjuo 1600-logu rájes ávkkástallat dáinna árvvuin. Dát dahkkui go vuvddii almennehiid, áramus vuovdin várra 1680-jagiin, ja go Gonagas oamastii¹⁷⁹ vuovdedoalu jodiheami vuoittu. Golgotmánu 12. b. 1857 láhka almennetvuvddiid birra eaktudii ahte stáhta lei stáhtaalmennehiid eaiggádin, ja seamma guoská geassemánu 22. b. 1863 vuovdeláhkii, 4. kap. "Om statsalmenninger". Dát lágat leat njuolga vuodđuduvvon dáid diliide.

Seamma maid borgemánu 8. b. 1908 láhka Duottarkommišuvnna ásaheami birra, ja buot mii lea mearriduvvon čuovvovaš olbmoagis¹⁸⁰ stáhtaalmennehiid ja eará opmodaga rájaid hárrái. Aisttorn Eilif Fougnera siskkildit dát 78 riektemearrádusa, buot vuodđuduvvon dan áddejumis, almmá ovttage vuosteákka haga, ahte stáhta eaiggádušai stáhtaalmennehiid. Loahpalaččat leat mánggat Álimusriekteduomut (1838 rájes ja min áigái) vuodđuduvvon seamma riekteáddejumái.

Vástideaddji sáhhtá maid dadjat ahte Gonagas oktoráđđejeaddji¹⁸¹ láhkaaddin 1700-logu rájes belohahkii lea láhtten dego son (stáhta) livččii Finnmárkku matrikulerekeahtes eatnamiid eaiggát. Seamma guoská maid geassemánu 22. b. 1863 láhkii "Om avhendelse av statens jord i Finnmark" (muđui addon seamma beaivvi go vuovdeláhka) ja guhkit áiggi

---

¹⁷⁸ middelalder

¹⁷⁹ tilegne seg

¹⁸⁰ menneskealder

¹⁸¹ eneveldig

hálddašeami geavat. Seamma eaktu lea maid vuodđun njukčamánu 12.b. 1965 lágas Finnmarkku fylkka stáhta matrikulerekehtes eatnamiid hárrái.

Dilálašvuodát leat mat mearkkašit ahte Finnmarkku dilálašvuodaid ii sáhte buohtastahttit Máttá-Norgga almennehiin. Vaikko leage gáibáduš¹⁸² leat Finnmarkku "eaiggádin", ii leat stáhtas várra goassige leat ruđalaš ávki dán ámmáhis. Vátna sisabođut go ássansajiide lea vuovdán eatnamiid (1863 rájes) lea gitta moadde jagi dassái mannan Finnmarkku Vuovdefondii, iige dušše stáhtii. Nuppegežiid go ainjuo muhtun muddui Máttá-Norgga almennehiid, leat stáhtaeseválddit Finnmarkkus álelassii ákkastallan ahte mearrádušat mat leat dahkkon, geahččaledje áimmahuššat *ássiid* beroštumiid.

Ain dehálat lea mu oainnu mielde ahte Finnmarkkus ii goassige leat leamaš ságastallan gaskal muhtun muddui seammadássaš oasálaččaid, mat livčče sáhttan bidjat vuđđosa *ovttamielalaš áddejupmái*, nu go eaktuduvvon eanaš riektemearrádušain mat leat vuodđuduvvon "cieggan dilálašvuhtii". Máttá-Norgga almennehiin dihtto ahte giliolbmot gitta 1700-lohkui dahke iežaset vuogiatvuoda almennehiidda erenoamážit gustojeaddjin Gonagasa eiseválddiide (ee. bissehuvvui jurddašuvvon almennevuovdin 1726:s go boanddat válde oktavuoda Gonagasain). Ovdaneami joatka 1700-logus leat boanddat geavahanvuogaduvvomiin árjjalaččat áimmahuššan beroštumiideaset stáhta ektui. Dán láhkai lea leamaš muhtun muddui lotnolas doahttaluvvon dássádatdilálašvuoha¹⁸³ gaskal stáhta almenneeaiggádin ja geavahanvuogaduvvon giliássiid.

Stáhta ja geavahanvuogaduvvomiid gaskasaš lotnolas riektedilálašvuoha stáhtaalmennehiin leatmeannuduvvon moanaid oktavuodain, buo. ee. 1861 Almennekommišuvvna mii guoská Nordre Trondhjems Ámtii, Holaker-kommišuvdna dainna cuoŋománu 9. b. 1923 evttohusain "Davvi-Trøndelága matrikulerekehtes stáhtavuvddiid" hárrái, ja almenneagažaldagaid lávdegotti golgotmánu 14. b. 1957 evttohusa Trøndelágas.

Finnmarkkus lea vástideaddji stáhta ja álbmoga gaskasaš ságastallan dássáži vailon, erenoamážit álbmoga sámi oasi ektui. Dát lea ee. kultuvrralaš gaska duohken, erenoamážit giela dihte, mii lea šaddan sámiid ja stáhta eiseválddiid gaskii gitta maŋimušjagiide (buo. Carsten Smith: Rettstenking i samtiden, 1992 s. 229).

Stáhta lea mearrádušaidis bidjan Finnmarkku dáfus, ja riekteoahppavaččat¹⁸⁴ leat dán vuodul ovdánahttan stáhta eaiggáduššannvuogiatvuoda teoriaideaset ja dán mearkkašumi, almmá jearramin sápmelaččaid oaiviliid. Iige njukčamánu 12. b. 1965 stáhta matrikulerekehtes eatnamiid Finnmarkkus lága ovdabargguin jerron

---

¹⁸² pretensjon

¹⁸³ balanseforhold

¹⁸⁴ rettslærd

sámiid beroštumiid áirasiin čealkámuš, ja ii oktage sápmelaš oassádallan láhkaovdabargguin.

Mu mielas ferte jearrat mo ja man viidát stáhta gáibádus eaiggádin lea mearkkašan duodalaš geavahandilálašvuodaide matrikulerekeahes eatnamiin. Erenoamáš miellagiddevaš lea jearrat eanaš sis-Finnmárkku osiid hárrái. Dás orru nu ahte sámiin ain lea leamaš sierra geavaheapmi dološ árbevieruid mielde. Dalle jurddašuvvo nu mo geavahuvvui go ii lean earáin nu buorre vejolašvuolta johtit dáid guovlluin, namalassii dadjatjuo gitta nuppi máilbmesoadi rádjai.

Eará mii sáhtta stáhta háldduid Finnmarkkus váddudit árvvoštallat lea go erenoamážit dološ áiggis, sáhtta leat leamaš eahpevissis leago stáhta konkrehta háldduin láhtten hálddašaneiseváldin dahje eaiggádin. Erenoamážit sámiide lea leamaš váttis fuomášit dán erohusa.

(2) *Varfjell/Stifjell duomus* (Rt. 1979 s. 492) jerrui njuolga ahte ledjeho boazodoalliin dihto buhtadangáibádusat stáhta vuostá boarásmuvvan mat ledje dihto rusttetvahágiid ovddas sin guohtuneatnamiin. Sáhtta dadjat ahte mearrádusa mearkkašupmi lea ráddjejuvvon gustot boazodillái.

Muhto eavttuid mearrideaddji árvvoštallan manná gal ain dobbelii, go orru čuohcamin sámiide gielalaš ja čearddalaš veahádatjoavkun. Alimusrievttis daddjo (s. 498):

"Sin ruovttufylkka, Finnmarkku, rievddalmas riektedilálašvuodát - gos belohahkii lea eahpečielga njuolggadusat man viidát stáhta vuoigatvuolta lea matrikulerekeahes eatnamiidda - lea okta moanaid ákkain maid galgá vuhtii váldit go árvvoštallá riektediehtemeahttunvuoda¹⁸⁵ cuohkkin¹⁸⁶. Erenoamážit sáhtta datte deattuhit sierradili mas sámit leat go gullet čearddalaš unnitlogujovkui. Sin váilevaš oahppu ja giellamáhttu lea guhkit áiggi leamaš headušteaddjin, juoga mii maid lea nannejuvvon¹⁸⁷ sin rievddalmas eallinvuogi eará dagaldagain. Sii leat guhkit áiggi dovdan váttisin galgat vuoigatvuodaid oččodit gustot stuorraservodahkii."

Dát cealkámuš sáhtta čuohcat nu ahte doarju oaivila ahte go maid árvvoštallá gávdnogo "cieggan dilálašvuolta" stáhta eaiggáduššanvuoigatvuoda vuđđosin, berre deastta atnit sámiid dili gielalaš ja čearddalaš unnitlogujoavkun, dainna váilevaš vejolašvuodain áddet dán suorggi norgga juridihkalaš terminologia, maid dát dilitt livčče dagahan.

Nugo bajábealde namuhuvvon, lea Alimusrievtti geavat dáid prinsihpalaš gažaldagain Finnmarkkus hui snoakkas¹⁸⁸. Go buohtastahtta stáhtaalmennehiid riektegeavada de lea ain juo viehka snoakkas.

---

¹⁸⁵ rettsuvidenhet

¹⁸⁶ unnskyldningsgrunn

¹⁸⁷ aksentuere

¹⁸⁸ sparsom

Spiehkastaga ovddasta Si-Fi-duopmu (Rt. 1960 s. 810), mas "Finnmárkku stáhta eatnamiid" gažaldaga mihtilmasvuohta (almennehin dahje ii) guoskkahuvvui, muhto ráddjejuvvon oamastanáigái.

Nugo bajábealde guoskkahuvvon, de lea stáhta oidu¹⁸⁹ "cieggan dilálašvuođa" gažaldagas, erenoamáš árta jearrat mo dát sáhtta soahpat stáhta dálá álbmotrievttálaš geatnegasvuođaide sámiid ektui. Dán oktavuodas sáhtta maid historjjálaččat, stáhta ja sámi álbmoga gaskasaš suodjedilálašvuođa¹⁹⁰ oaidnu váldot mielde.

(3) *Vinstra-duopmu* lea mañisboahhti ožžon Alimusrievttiduomus Rt. 1991 s. 1311 matrikulerekehtes eatnamiin Skjerstad ja Beiarn gielddain Nordlánddas. Dás gávnnaš Alimusriekti Veikvatnet duomu doarjagin (Rt. 1918 s. 454) ahte eanadoallit Nordlánddas, vaikkovel sis livččege ovdal leat leamaš geavahanvuoigatvuohta vuovdái álgovuolgalaš almennetvuoigatvuođa fámus, leat dál massán dán vuoigatvuođa cieggan dilálašvuođain.

Duomus vuohtta seamma oainnuid go Vinsta-duomus, muhto áššis váilot mu mielas dehálamos dovdomearkkat maidda bajábealde lea čujuhuvvon Finnmárkku ektui. Seammás orru Alimusriekti Skjerstad-áššis dovdan iežas čadnon 1918-dupmui njuolga prejudikáhtan.

VI Lágat riektegáldun

Ii leat makkárga veardni¹⁹¹ lágaid mearkkašumis riektegáldun, iige ahte ođđasat lágat dávjjimusat mannet boarrasiid ovddabealde. Mii sáhtta čuolmma čuožžilahttit Finnmárkku riektedilálašvuođain leat baicce lágat mat áiggis áigái leat leamaš gustojeaddjin dán riikkaosis, ja daid dulkon ja viidodat.

Láhkaaddi ulbmil lea guovddážis dán dulkomis. Dán oktavuodas navdo fertet deattuhit ahte boarrasat lágat Finnmárkku hárrái, erenoamážit oktoráđdejupmeáiggis¹⁹², ledje ulbmilaččat mearriduvvon. Láhkamearrádušat cealkámuššan¹⁹³ dahje geaskun¹⁹⁴ ovddiduvvojedje erenoamáš váttisvuođaid buorideapmái. Sihke 1753 vuovdegeaskkut ja 1775 eanačujuhancealkámuš¹⁹⁵ orrut leamen dákkár mihtilmas ovdamearkkat.

---

¹⁸⁹ favør

¹⁹⁰ vergemålsforhold

¹⁹¹ uenighet

¹⁹² enevoldstid

¹⁹³ resolusjon

¹⁹⁴ reskript

¹⁹⁵ jordutvisningsresolusjon

Dološ áiggi ii gal lean dihto guovlluid riektedilálašvuodain oppalaš láchkadeapmi¹⁹⁶, earret 1687 Láchkagirji ja 1274 Eanaláhka ja daid ovdamannit¹⁹⁷, sierranas eanadatlagat¹⁹⁸. Erenoamážit orrut váilomin oppalaš prinsihpalaš lágat mat lunddolaččat gulašedje gáiddus¹⁹⁹ riikaoassái nugo Finnmáarkui. Seammás ii leat várra nu stuorra meakkašupmi leigo láchkaaddis oktoráđdejupmeáiggi dihto teorehtalaš oaivil Finnmáarkku riektedilálašvuodaide, erenoamážit go dáin ii lean gaskkahis²⁰⁰ ja dárbbalaš oktavuoha dainna ulbmiliin maid guoskevaš láchkamearrádus njuolga geahččalii olahit.

Lága sátnemearkkašumi ferte dábálaččat geahččat lága ulbmila ektui. Muhto ovddeš áiggiid láchkamearrádusaid sániid ii sáhte álo atnit iešalddes mearrideaddjin. Go de lea omd. 1753 vuovdegeaskkuin sáhka " min Finnmáarkku gulli Álttá vuovdi", de ii mearkkaš dát seamma go dát bissu gonagasa vuovdin (ja ii headisge "dušše eaiggáduššanvuogatuoha"). Muhto sániin sáhttet leamen iežaset sierra mearkkašumit go dat báhkkodit oaivila ja jurddašanvuogi mii hálddahusas lei, ja mii de sáhttá bidjat "cieggan dilálašvuoda" vuđđosa, jus eavttut muđui eai cakka.

Láchkaaddi eavttut sáhttet dihto oktavuodain leat boastut dahje ainjuo eahpidahtti. Dát sáhttá boahtit das go Finnmáarkku diliid eai leat doarvái guorahallan. Nu maŋjitgo njukčamánu 12. b. 1965 lágas eai oru vel muhtun guovddáš mávssolaš dilálašvuodát eai lahkage doarvái guorahallon. Ná eai sáhte láchkaaddi eavttut leat mearrideaddjin riektedilálašvuhtii, mas maid sáhttá leat mearkkašupmi láchkasániid dulkomii.

VII Vieruid ja vieruiduvvan vuoigatvuodaid mearkkašumis

(1) Riektejoavku lea mandáhtas ee. bivdon "guorahallat sápmelaččaid vieruid ja riekteáddejumiid ja mearridit makkár deattu dáidda galgá bidjat". Ferte navdit ahte dát lei oaivvilduvvon leat dehálaš oassi Riektejoavkku barggus. Dás lea ee. oktavuoha Tønnesen:a 1972 nákkosgirjjis, mii lea viehka olu ávdnasa iđihan, ee. sámi geavaheamis ja riekteáddejumis. Tønnesen lei čujuhan dihto sierra čuolmmaide dán oktavuodas, ee. ahte sámi árbevierut ja riekteoainnut Finnmáarkkus eai lean biddjon seamma dássáigo muđui Norggas, go galggai mearridit mii lea vuoigatvuoha dahje galggai leamen vuoigatvuoha (Tønnesen s. 179). Seammás lea čielggas ahte dál lea sámi beales garrasit deattuhan oažžut čilget sámi vieruid mearkkašumi ja makkár rievttálaš mearkkašupmi dain lea.

---

¹⁹⁶ lovfesting

¹⁹⁷ forgjenger

¹⁹⁸ landskapslov

¹⁹⁹ fjernliggende

²⁰⁰ umiddelbar

Dán vuodul lea mu mielas beahttašuhhti go eanetlohku ii leat riektedilálašvuodaid joatkka ovddideames dađe eanet suokkardallan sámi vieruid ja riekteoainnuid ja daid mearkkašupmái "eatnamiid ja čáziid" vuoigatvuodaid vuđđosin.

Eanetlohku dadjá dása:

" Riektejoavku lea mandáhtas maiddá bivdon guorahallat sámi vieruid ja riekteáddejumiid ja mearridit makkár deattu dáidda galgá bidjat. Eanetlohku lea dattetge mángga ártta geažil gávnahan váttisin dán mandáhtaoassái miehtat.

Lea vuosttažettiin navdán dán gáibidit nu viiddis ja ádjás guorahallama Finnmárkku báikkálaš diliin, masa Riektejoavkkus ii leat leamaš gealbu, nákca dahje geavatlaš vejolašvuolta dahkat."

Dát eanetlogu cealkámuš lea dovddastus ahte ii leat mieđihan dán mandáhtaoassái, muhto seammás vánit doarvái vuodustus eanetlogus dán gažaldaga meannudit.

Ii várra dárbbáš eahpidit ahte riekteáddejupmi, sihke Finnmárkku dážaid ja sápmelaččaid gaskkas sáhtta leat eahpečielggas ja molsašuddi báikkis báikái. Muhto maiddá báikkálaš riekteáddejumiin ja vieruin sáhtta leat mearrideaddji rievttálaš mearkkašupmi.

Lea maid riehta ahte riekteáddejumis sáhtta leat mánggalágan nannodat ja mihtilmasvuolta, ja ahte ii dárbbáš leat nu stuorra erohus čielga riekteáddejumis ja dasa mii berrešii leat vuoigatvuolta. Tønnesen maid guoskkaha dán gažaldaga, go čujuha ahte sámi riekteáddejupmi (erenomážit giliid sierravuoigatvuodain) ovdal lei čielgasat (s. 180-181), muhto manjil lea átestuvvon dahje dahkkon eahpečielgasin, erenomážit stáhta ámmátolbmuid váikkuheami geažil. Son dadjá dan birra ná (s. 180):

"Erohusaid (norgga ja sámi riekteáddejumi váikkuheami gaskkas) livčče sáhtán garvit jus čielgasit livččii dohkkehan sámi giliid sierravuoigaduvvon almennevuigatvuodaide guovlluineaset. Dálá fiinnuhan riektejurddašavuogi mielde ii eahpiduvvo ahte dán livččii galgan dahkat jus lága livččii juo 200 jagi dás ovdal atnán rivttes láhkai, go opinio juris lei čielggas Finnmárgogiliin. Juristtaid nana áddejupmi lea dattetge dán opinio botken".

Dan vuodul maid Tønnesen lea ovdandoallan ferte jearrat sáhttago dás leat vuoiggalaš ohat gávnahit mii ferte adnot árbevirolaš ja prinsihpalaš sámi riekteáddejupmin, iige dušše dan maid stáhta ovddasteaddjit lea oahpahan. Juohke dilálašvuodas leat dás guovddáš gažaldagat mat gusket sámi riekteáddejupmái ja dan mearkkašupmái mat mandáhta mielde galggašedje gullat Riektejovkui čielggadit ja mearridit.

(2) Sámi vuoigatvuođalávdegottis leat leamaš moanat čielggadeamit mat oppalaččat govvidit dihto vieruid Finnmárkkus. Namuhan daid 1.1.2 oasis: Steinar Pedersen, Einar Richter Hanssen, Hans Prestbakmo ja Finn A.S. Selfors máinnašuvvon. Dáid čielggademiin ovdanbohtá ahte leat leamaš vierut meahccabealle geavaheamis, ee. sámi ássanguovlluin, mat čujuhit ahte dehálaš geavahanvuogit nugo niitoládju, guohtun, bivdu, sáivaguolásteapmi ja muorječoaggin vieru mielde lea leamaš sierravuoigatvuohtan dihto giliide. Guovddáš gažaldat lea ahte sáhttetgo dát geavahanvierut bidjat vuđđosa sierravuoigatvuhtii guoski gillái.

Dasto lea Riektejovkui čohkkejuvvon dábálaš várddus "Bruk og rettsoppfatning i Finnmark under en historisk synsvinkel" birra. Dán čielggadusa lean mun ráhkadan Riektejoavkku gohččumin ja čuovvu joavkku čielggadeami mielddusin ollásit mu ovddasvástádussan. Muhto dat lea, mu barggu mielde, oppalaš ja čielgasit válldahalli, nu ahte geavaheami ja riekteáddejumiid rievttálaš mearkkašumi gažaldagat eai leat olus guoskkahuvvon.

(3) Riektejoavkku mandáhta ii leat ráddjejuvvon čielggadit sámi riekteáddejumiid, go galgá maid čielggadit sámi *vieruid* ja daid rievttálaš mearkkašumiid. Dás ovdanbohtá ahte lea maddái sáhka sámiid vieruin, vaikko dát eai ferte ollašuhttán vieruiduvvan rievtti gáibádusaid.

Das mii bajábealde lea namuhuvvon Tønnesen girjjis, gažada son ahte galggašii go sámi ássanguovlluidd dilálašvuođain fertet vuodđun bidjat ahte *guhkit áiggi geavahus* sáhtta leat doarvái ásahit vuoigatvuođa²⁰¹, almmá jearramin čielga riekteáddejumi dasa (Tønnesen s. 170), vai fertešii go čielgasit meroštallon riekteáddejupmái bidjat unnit gáibádusaid go maid livččii dahkan omd. Máttá-Norgga boanddaid sierravuoigatvuođaid gáibádusaide (s. 180).

Dás ii leat dušše dat ahte álgovuolggalaš sámi riekteáddejumi sáhttet dáža ámmátolbmot leat badjelgeahččan²⁰², nugo Tønnesen čujuha. Sáhtta maid sorját das go Finnmárkkus leat nu stuorra gaskkat ahte eai leat leamaš geavahanriiddut, mii muđui livččii sáhttán dagahan bissovaččabut meroštallon riekteáddejumi (Tønnesen s. 169-170).

Čuolmmat maid Tønnesen dás ovddida lei mu mielas dehálaččat ja maid mávssolaččat árvoštalladettiin sámi vieruid rievttálaš mearkkašumi, erenoamážit sámi ássanguovlluin Finnmárkkus.

1.1.2. oasis čujuha eanetlohku maddái riekteáddejumi guorahallamii mii válđolávdegotti olis lea čađahuvvon. Dát guorahallan ii leat Riektejovkui ovddiduvvon, nu ahte joavkku miellahtut livčče sáhttán dan logadit. Mu mielas ferte govttolaš mahtodagas leat kárten sámi vieruid Finnmárkkus,

---

²⁰¹ stifte rett

²⁰² undertrykke

daid sisdoalu ja viidodaga, *ovdal* go sáhttá mearridit daid rievttálaš mearkkašumi.

Áibbas lunddolaš lea maid ahte sámi riekteáddejumiid ja vieruid válddahallan mii ii leat jotkon rievttálaš mearkkašumi analysaiguin, ii deavdde ulbmila.

Dainna áiggiin mii Riektejoavkkus lea leamaš (1985 rájes) berrešii leat vejolaš hui viidát čilget erenoamážit sámi vieruid ja riekteáddejumi Finnmárkkus.

Jus Riektejoavkku eanetlohku gávnnahii ahte ii lean gealbu ja nákca dákkár guorahallamiidda, livččii berren árrat juo diedihhan dán birra, vai earát livčče sáhttán dan dahkat.

(4) 2.2.4. oasis eanetlogu čielggadeamis lea namuhuvvon ahte "erenoamážit Finnmárkkus sáhttet leat vierut dahje cieggan geavaheapmi mat eai čuovo riikka dábálaš lágaid". Dát cealkámuš deattuha mu oaivila mielde garrasit dan mearkkašumi maid doalahin iežan beales dás bajábealde.

Muhto erenoamáš váttisvuohtan dán oktavuodas orru leamen ahte vierut mat stáhta hálddahusas leat vuolggahuvvon dábálaččat boahkkuduvvojit dihto áššebáhpáriin, ja vieruid mat álbmotlaš²⁰³ áddejumis lea vuolggahan, dávjá (dahje dávjjimusat) ii sáhte nannet čálalaš gálduin. Danne dárbbášuvvoge dán oktavuodas garrasat vuodđudit sámi vieruid ja riekteáddejumi guorahallama dan láchkai ahte manná njuolga álbmogii masa dát guoská.

(5) Man mávssolaš lea erenoamážit guorahallat sámi vieruid ja riekteáddejumi, deattuha ILO-soahpamuš nr. 169, "dábálaš njuolggadusaid" váldooasis 8. artihkkala 1. čuo. mii sámegiel jorgaleamis (St. prp. nr. 102 1989-90 s. 45) čuodjá:

"Go nášuvnnalaš lágaid ja ásahusaid geavaha guoski álbmoga ektui, galgá áššálaččat vuhtii váldit sin vieruid ja vierrorievtti".

Mearrádusa eangals sániin ("due regard shall be had to their customs or customary laws") ii oru čielgasit ovdanboahtimin man viidát guoskevaš eamiálbmoga vieruiduvvan vuoigatvuohta galgá váldot atnui go ii soaba nášuvnnalaš lágain. Ferte várra dán gažaldaga čoavdit konkrehtalaččat dábálaš dulkonprinsihpaid vuodul. Muhto ii mange láchkai oru dán álbmotrievttálaš mearrádus vuodul leamen dohkálaš áibbas badjelgeahččat sámi vieruid ja vieruiduvvan vuoigatvuođa ja daid vejolaš mávssolašvuođa.

Seammás ferte navdit ahte 8. artihkkal nr.1 mearrádusa ferte geahččat seamma konvenšuvnna II oasis "eanavuoigatvuođaid" hárrái, go dákkár vierut ja vejolaš vieruiduvvan vuoigatvuođa mii lea máinnašuvvon 8.

---

²⁰³ folkelig

artihkkalis nr. 1 ee. sáhtta veahkehit ákkastit dan gullelašvuoda mii guoskevaš álbmogis lea duovdagiidda, ja mat leat mávssolaččat ee. konvenšuvnna 14. artihkkala mielde.

Dan vuodul mii bajábealde lea namuhuvvon, ferte geahččat álbmotlaš vieruid Finnmárkkus (erenomážit sámi vieruid) stuorit oktavuodas. Dákkár vierut, erenoamážit luondduriggodagaid geavaheami dáfus, sáhttet leat álggahuvvon historjjálaččat Finnmárkku ovdáneamis, ja nu sáhttetge leat ávkin čuvget dáid dilálašvuodaid. Dasto soitet sámi vierut leat referánsavuolggasajit dahje dulkondieđut go geavaha álbmotrievttalaš prinsihpaid mat dál leat mávssolaččat Finnmárkku riektedilálašvuodaide, ee. nugo bajábealde lea guoskkahuvvon. (Jebens:a ovdanbuktima loahppa.)

2.3 LOBÁLAŠ GEAVAHEAMI SUODJALEAPMI

2.3.1 Álggahus

Dán oasis leat čohkken lobálaš geavaheami suodjaleami dábálaš njuolggadusaid. Dábálaš mihtilmas guovddáš suodjaleapmi, masa Sámi vuoigatvuodálávdegotti barggus lea stuorra beroštupmi, lea bággolonisteami ja bággolonistanlágan meassamiid buhttenrievttalaš²⁰⁴ suodjalus. Dasto lea maid beroštupmi vearrivuodalaš dahje govttolaš gilvaleaddji geavaheapmái. Dákkár suodjaleapmi lea erenomážit gieđahallon 2.3.2. ja 2.3.3. osiin, ja 2.3.4. oasis leat oanehaččat várduduvvon muhtun earálágan oppalaš suodjaleamit.

Jus muhtunlágan geavahemiin leat sierra suodjalannjuolggadusat, namahuvvojit dát juohke resurssa čađamannamis 3. kapihttalis. Dás lea boazoealáhusa geavaheapmi erenomáš dilis. Sáhka lea sierra buhtadansuodjaleamis, mii lea eanet máinnašuvvon 3.17.11. oasis (buo. maddái 2.2.5).

Muđui diktá Vuodđolága sámeaparagrafa, § 110 a, sierraláhkai dán suodjalit. Mo dán suodjaleami sáhtta čađahit lea miellagiddevaš jearrat. Vuodđolágamearrádusaid doaibma suodjaleapmin leat gieđahallon dán mearrádusa ovdanbuktima oktavuodas 2.5. oasis. Muhtun álbmotrievttalaš njuolggadusat suodjalit maddái sierranas luondduriggodagain muhtun muddui sámi geavaheami. Dát suodjaleapmi lea, nugo vuodđolágasuodjaleapmi, čielggaduvvon ovttas álbmotrievttalaš ovdanbuktima osiin, buo. 2.4. oasi.

2.3.2 Suodjaleapmi bággolonisteami bokte

2.3.2.1 Bággolonisteami eavttut

---

²⁰⁴ erstatningsrettslig

Vuođđolága § 105 nanne ahte bággolonisteamis galgá son geasa dát čuohcá oažžut ollásit buhtadasa²⁰⁵. Mearrádus eaktuda ahte sáhtá bággolonistit, muhto ii leat iešálddes vuoigatvuođavuodđun bággolonisteapmái. Vuođđolágalaš²⁰⁶ eará prinsihppa gusto dás: Jus galggaš sáhttit bággolonistit, ferte dát leat lága mielde dahje lága vuođul (legalitehtaprinsihppa).

Lágain gal leat olu man vuođul sáhtá bággolonistit, sihke priváhta ja almmolaš opmodagaid ektui. Dehálamos láhkavuodut leat golgotmánu 23. b. 1959 nr. 3 oreignetlágas (gč. erenoamážit § 2) ja geassemánu 14. b. 1985 nr. 77 plána- ja huksenlágas (gč. VIII kap.).

Bággolonisteapmi mearriduvvo maŋŋilgo lea vihkkedallan beroštumiid. Meassamat eaktudit ahte deasttat mat bealuštit bággolonisteami, čielgasit vástidit massima ja vahágiid sutnje gii massá opmodaga dahje vuoigatvuođaid. Oreignetlága § 2:s daddjo ahte ii galgga bággolonistit " jus ii sáhte diehtit ahte meassamat eahpitkeahhtá leat eanet ávkin go vahágiin". Danne fertejit leat olu eanet beroštumit meassamiid bealde. Dás vuhtto bággolonisteami vuostá dihto suodjaleapmi.

2.3.2.2 Bággolonisteapmi ja ráđđejumi ráddjen

Duohtavuodas lea bággolonisteapmi váldit eaiggáduššanvuoigatvuođa (dahje eará vuoigatvuođa) A:s ja sirdit²⁰⁷ dan B:i. A:i leat moanat meassamat mat váikkuhit seammaláhkai dahje masá seammaláhkai go dákkár sirdinmeassamat. Jus omd. su giddodaga ráđđen ráddjejuvvo sakka, sáhtá dát adnot dego sus lea váldon eaiggáduššanvuoigatvuohta. Norgga rievttis lea gal hui olu earuhuvvon dán áššis. Ráđdejumi ráddjemiid ferte juohkehaš dohkkehit almmá suodjaluvvomin Vuođđolága § 105 mielde, ja eaiggáduššan- dahje vuoigatvuođasirdimiid ovddas buhtaduvvo. Muhto áibbas erenoamáš háviin lea dohkkehuvvon ahte maiddái ráđdejumi ráddjen sáhtá čuohccái addit buhtadangáibádusa seamma prinsihpaid mielde go vuoigatvuođasirdimis. Dás lea doarvái čujuhit dievasčoahkkinmearrádussii Rt. 1918 s. 401 (Hjemfallretts-áššis) ja Rt. 1970 s. 67 (Sauholmen áššis).

Iige muđui dieđusge headuš mihkkege ahte sierralágain addá muhtun beroštupmái nannosat suodjaleami go mii Vuođđolágas lea čállon. Ovdamearka dás lea geassemánu 19.b. 1970 nr. 63 § 20 luonddugáhttenlága buhtadanmearrádusat.

---

²⁰⁵ vederlag

²⁰⁶ grunnlovsmessig

²⁰⁷ overføre

Čuovvovaččat máinnašuvvo eanet duohta bággonisteamis.

2.3.2.3 Lagabui oapmelaš vuoigavuođaid suodjaleamis

Ahte *eaiggáduššanvuoigatvuođa* ribaheapmi luvve buhtadangáibádusa lea čábočielggas ja iige gáibit dás lagat máinnašumi, buo. dan mii aiddo lea daddjon Vuodđolága § 105 birra. Sáhttetgo earát gáibidit buhtadasa boahdá das makkár beroštumiin lea bággonisteami riektesuodjaleapmi (namalassii sáhtá gáibidit buhtadasa go ii leat šat vejolaš ráđđejupmái bággonisteami geažil).

Earret eaiggáda lea čielggas ahte juohke *oapmelaš rievtti* eaiggát sáhtá gáibidit buhtadasa go vuoigatvuohta masso dahje árvu njiedjá bággonisteami geažil. Belohakkii lea leamaš nággovuloš²⁰⁸ mo oapmelaš vuoigatvuođa doahpaga galgá mearridit. Muhtun lágan vuoigatvuođain datte lea leamaš áibbas ovttaoaivilvuohta ahte lea oapmelaš vuoigatvuođa árvu, ja nu leage čielggas ahte vuoigatvuođas lea bággonisteami suodjaleapmi.

Jus omd. ollislaš geavahanvuoigatvuohta (láigohansoahpamuš, láigovuoigatvuohta²⁰⁹) dahje partiála geavahanvuoigatvuohta (servituhtta - mii omd. addá guohtuma, johtolaga, muorračuohppama dahje darfeloggama vuoigatvuođa) dahje pántavuoigatvuohta²¹⁰ bággonistuvvo, galgá vuoigatvuođalaš buhtaduvvot. Buhtadas soaitá gártat leat uhccán dahje ollásit ravgá eret (omd. pántavuoigatvuohta mii lea nu vuolás vuoruhuvvon ahte ii goassige gártta leat sáhka pántavealggi máksimis), lea eará mii ii guoskkat prinsihpalaš buhtadansuodjaleami gažaldaga.

Bággonisteami sáhtá njuolga oapmelaš beroštupmái čuohcat. Omd. go láigovuoigatvuođa dahje servituhta bággonista. Muhto ferte buhtadit maiddá jus bággonistanmassin lea "surggiidahtton": Olles opmodat bággonistuvvo omd. luddii, ja nu masso maid servituhtta ja láigovuoigatvuohta. Dákkár háviin galgá vuoigatvuođalaččaide sierra buhtadasa mearridit, buo. oreignetlága § 24. Pántalaččat leat sierra dilis, go sin manaheami galgá gokčat buhtadansupmi maid eanaeaiggát oažžu, buo. geassemánu 1. b. 1917 nr. 1 árvvoštallanproseassalága²¹¹ § 53.

Mii orru giddodagaid vuoigatvuohta, omd. johtinvuoigatvuohta, sáhtá go lagabut iskkada leat "gierdan geavaheami" mihtilmasvuohta buo. 2.1.7. oasi. Muđui ii leat johtimis prinsihpas bággonistansuodjaleapmige, namalassii ahte sii geat dan leat geavahan, sis ii leat buhtadangáibádus

---

²⁰⁸ omtvistet

²⁰⁹ festerett

²¹⁰ panterett

²¹¹ skjønnsprosesslov

go geavahusa ferte loahpahit (muhto erenoamáš diliin sáhtta leat earaláhkai).

2.3.2.4 Vuoigatvuođaid suodjaleapmi maid árbevirolaččat ii leat atnán "oapmelažžan"

Go garvá vuoigatvuođaid mat doložis leat leamaš adnon "oapmelažžan", lea bággolonistansuodjaleami gažaldaga váddásat vástidit. Govvemii namuhuvvo ahte jus oastinšiehtadus²¹² bággolonistuvvo, ferte buhtaduvvot leš dal šiehtadus diggelogahallon dahje ii. Jus baicce giddodat bággolonistuvvo ja manaha oastinšiehtadusa dan geažil, lea diggelogahallamis várra dehálaš doaibma. Jus šiehtadus lea diggelogahallon, adno dat leat leamen oapmelaš vuoigatvuohtan buhtadansuodjaleami ektui, ja oastái ferte mieđihit buhtadasa massimii, buo. oreignetlága § 24. Muhto vaikko leage diggelogahallon, sáhtta leat nu ahte oastinšiehtadus lea suodjaluvvon.

2.3.2.5 Leago buohkaidvuoigatvuohta suodjaluvvon bággolonisteami bokte?

Hui váttis gažaldat lea buohkaidvuoigatvuođaide ja sullasaš geavaheapmái laktášuvvon. Álgu lea leamaš ja lea go meassamat buohkaidvuoigatvuođas eai atte buhtadanvuoigatvuođa sidjiide geat eai šat sáhte buohkaidvuoigatvuođa doaimmahit. Muhto erenoamáš diliin lea liikká buhtadas mieđihuvvon. Ii sáhte álkes hámu²¹³ bidjat dasa goas buhtadassii sáhtášii mieđihit. Duopmostuolut leat ollislaččat árvvoštallan - nu gal ahte sáhtta čujuhit dihto dehálaš osiide. Nu leage geavahusa áigi, árja²¹⁴ ja ruđalaš mearkkašupmi geavaheaddjiide dehálaš, ja sin vejolašvuohta oažžut dohkkehit geavahusa maid buhtadansuodjaleapmi lasiha jus sáhtta dovddahit leat ráddjejuvvon biires mas válđoáššálaččat lea leamaš dása ávkin. Erenoamážit lea čázádatmuddemiid oktavuodas dán gažaldagaga árvvoštallan duopmostuoluin. Muhtun dehálamos duomuid oanehis várddus lea 3.16.5. oasis, geahča maid 3. 4. 4. oasi mearračáhceguolásteami vuoigatvuođasuodjaleami birra.

2.3.3 Gilvaleddji geavahus

Dás geahččat makkár suodjaleapmi geavahanvuoiggalaččas lea geavaheapmái mii lea gilvaleddji su iežas dollui. Sáhtta leat gilvaleddji

---

²¹² kjøpekontrakt

²¹³ formel

²¹⁴ intensitet

earalágan doaluin, dahje seammalágan doaluid geavaheaddjiin. Gilvaledji doallu sáhtá dasto leat lobálaš dahje vearrivuođalaš.

Jus gilvaledji doallu lea *vearrivuođalaš*, ferte dása ráhkkanahhtit ránggástan- ja/dahje buhtadanovddasvástádusa mii doaibmá suodjaleaddjin sidjiide geaidda dát čuohcá, buo. 2.3.4. oasi. Jus geavaheaddjis dasa lassin váilot buot vuoigatvuođat, ferte maiddái geahčadit daid dilálašvuođaid main vuoigatvuohta rasttilduvvo dahje doaimmahuvvo heivetmeahtun²¹⁵ lági mielde, vearrivuođalaš doallun. Manjit namuhuvvon lágan doaluid sáhtá suodjalit ee. geassemánu 16. b. 1961 nr. 15 ránnjálaga § 2, geassemánu 18.b. 1965 nr. 6 ovttaseaiggáduššanlaga § 3 nuppi lađas ja skábmamánu 29.b. 1968 servituhttalaga § 2.

Jus doallu baicce lea *lobálaš*, de dábálaččat ii suodjaluvvo dán doaibma. Sihke Stuorradikkis láchkaaddin, sierranas hálddašanorgánain ja eaiggádiin dahje geavahanvuoigaduvvomiin, sáhttet iešguđet vuođul - leat gealbu álggahit (ođđa) lobálaš gilvaledji doalu. Nu gártá omd. jus stáhta vuovdá guolástangoarttaid dahje earaláhkai hálde ovddeš matrikulerekeahtes eatnamiid Finnmárkkus. Muhtun háviid gal dieđusge sáhtá dát čuohcat dálá geavaheaddjiide nu garrasit ahte sin ferte buhtadit. Earret dákkár suodjaleami ii leat dán makkárge suodjalus dasa ahte ođđa geavaheaddjit bessat dohko, jus dákkár gealbu vuos lea.

Lassin gáržžidemiide mat gullet dán konkreta gealbui, leat dattetge stáhta orgánain dihto oppalaš ráddjemat. Vuodđolaga § 110 a ovdanbuktimis 2.5. oasis lea vuodđun biddjon ahte stáhta geatnegahtá fuolahit ahte eai priváhta olbmotge daga maidege mii sáhtá vahágahttit sáme kultuvrra. Mánnggalágan gilvaledji doalut sáhttet čuohcat ná. Stáhta orgánat leat čuldojuvvon²¹⁶ dákkár geavaheami diktit álggahit, ja sáhttet maid leat geatnegahtton gielidit dahje ráddjet gilvaledji geavaheami mii ovdal lea leamaš lobálaš.

Mearkkašago ON-soahpamuša siviilla ja politihkalaš vuoigatvuođaid 27. artihkkal, vástideaddji gealboráddjema, sáhtá leat eahpečielgasat, buo. 2.4.4.2.1. oasi. Namuhuvvon ráddjemii gártá prinsihpas gullat sihke váldái addit lágaid ja ásaheami, ja gealbu dahkat earjilmearrádusaid ja háldduid eaiggáduššanráđđejumi vuođul.

2.3.4 Earalágan suodjaleamit

Dát suodjaleamit maid birra dás ovddabealde leat máinnašan, eai leat áidna mat sáhttet leat áige guovdilát. Dás namuhat oanehaččat muhtun eará suodjalanvugiid dahje njuolggadusaid mat ee. uhccit eanet gáhttejit dihto geavaheami.

---

²¹⁵ utilbørlig

²¹⁶ være avskåret fra

Ráנגgáštanlágas leat muhtun mearrádusat mat čuhcet sutnje gii eahpevuoigaduvvomit²¹⁷ ávkkástallá earáid opmodaga dahje oapmelaš vuoigatvuođaid, ovdamearkka dihte §§ 396, 397 ja 407. Dákkár ránggáštanáitagat, nugo namuhuvvon 2.3.3. oasis, váikkuhit suodjaleapmin guoski vuoigatvuođaid háldejaččaide. Seamma gusto maid dábálaš njuolggadusaide geatnegasvuohtan buhtadit vahágahtti dagu. Dan ektui go bággolonistanmeassamiin lobálaččat vahágahtto, lea dás sáhka vearrivuđolaš vahágahtti²¹⁸ daguin.

Máנגgalágan eanaháldenplánat geassemánu 14.b. 1985 nr. 77 plána- ja huksenlága vuođul, čatnet uhccit eanet eatnamiid geavaheami masa guoski plána gullá. Dát maid doaibmá muhtunlágan suodjaleapmin dakkár geavahemiide mat plánas leat biddjon.

Loahpas namuhit ahte sierralágan hálddašanrievttálaš²¹⁹ njuolggadusain mat juogo bidjet gáržžidemiid orgána gealbui dohkkehít lagat mearriduvvon mearrádusaid, dahje rávvejít makkár lágasteami²²⁰ galgá čuovvut, omd. ahte buot berošteaddjiid galgá guldalit, de leat suodjalanoasit mielde. Muhtun dákkár njuolggadusat leat máinnašuvvon Hálddašanjoavkku čielggadeamis.

2.4. MUHTUN GUOVDDÁŠ ÁLBMOTRIEVTTÁLAŠ NJUOLGGADUSAT

Dán čuoggás lea maid Riektejoavku juohkásan. Otto Jebens oaivvilda ahte álbmotrievttálaš gažaldagaid ferte geahčadit stuorit oktavuodas go maid eanetlohku lea dahkan. Dasa lassin livččii Riektejoavku berren su oaivila mielde eanet joatkit álbmotriektečielggadeami NAČ 1984:18:s, ja geahččalit álbmotriektesuodjaleami mearkkašumi konkretiseret sámi guovlluid luondduriggodagaid vuoigatvuođaid ektui. Go Jebens iige sáhte ollásit guorrasit eanetlogu konklušuvnnaide, lea son oaidnán dárkun ovdanbuktít dán oktilaččat ja ná vuođustit spiehkasteaddji²²¹ oainnuidis.

Dasto lea Thor Falkanger hálidan várašit²²² dehálaš osiin das mii eanetlogu válldahallamis daddjo 2.4.4. oasis ON-soahpamuša siviilla ja politihkalaš vuoigatvuođaid 27. artihkkalis. Son lea danne dán oassái čállán sierracealkámuša, masa maiddái Torgeir Austenå ja Sverre Dragsten leaba guorrasan. Muđui leat dát golmmas dorjon eanetlogu ovdanbuktima.

Danne leatge guokte molssaevttolaš álbmotrievttálašovdanbuktima, masa nubbái leat lakton dihto sierramearkkašumit. Eanetlogu ovdanbuktin

---

²¹⁷ uberrettiget

²¹⁸ skadevoldende

²¹⁹ forvaltningsrettslig

²²⁰ prosedyre

²²¹ avvikende

²²² reservere

čuovvu vulobealde A čuoggás, mas sierracealkámuš lea loahpas. Jebens:a ovdanbuktin lea dávistuvvon B čuoggás.

A EANETLOGU OVDANBUKTIN

2.4.1 Álggahus

Álbmotrievttálaš njuolggadusain mat gusket dáža stáhta geatnegasvuodaide sámiid ektui, sáhttet leat mearkkašupmi sihke gažaldagaide maid Riektejoavkku čielggadeamis suokkardallá, ja Sámi vuoigatvuoda riektepolitihkalaš bargui. Prinsihpas sáhtta jurddašit ahte dálá riektedilálašvuotta sáhtta leat njuolga vuostá guoski álbmotrievttálaš normmaid. Dasto sáhtta go eahpida maid galgá gohčodit gustojeaddi riektedilálašvuottan mearridit makkár čoavddus buoremusat heive álbmotrivttiin. Riektepolitihkalaš barggus ovddastit álbmotrievttálaš njuolggadusat meari maid sáhtta evttohit. Jus guoski njuolggadusat maid gáibidit stáhtas mieđis geatnegasvuoda, sáhtta dát bidjat eavttuid ođđa lágaide.

Go álbmotrievttálaš njuolggadusaid nu viidát guorahalai Sámi vuoigatvuodálávdegotti vuosttas árvalusas NÁČ 1984:18, čájeha dát fertet giddet fuomášumi 27. artihkkalii ON-soahpamuša siviilla ja politihkalaš vuoigatvuodaid hárrái, mii dohkkehuvvui juovlamánu 16. b. 1966, ja bođii fápmui njukčamánu 23. b. 1976. Maŋŋil go dát árvalus mearriduvvui, lea ILO (International Labour Organisation) 1989:s dohkkehan reviderejuvvon soahpamuša eamiálbmogiid ja čearddalaš álgoálbmogiid hárrái iešmearrideaddji riikkain (ILO-soahpamuš nr. 169). Dát bođii fápmui čakčamánu 5. b. 1991, maŋŋil go ee. Norga (vuosttas riikkan) lei dan dohkkehan.

Čuovvovaččat áigut vuos oanehaččat geahčadit maid álbmotrievttálaš geatnegasvuotta mearkkaša (2.4.2. oassi) ja álbmotrievtti mearkkašupmi siskkáldas rievttis (2.4.3. oassi). Go geahččá mii Sámi vuoigatvuodálávdegotti nuppi árvalusa fáddá lea, lea váldočuolbma dalle makkár mearkkašupmi álbmotrievttálaš njuolggadusain sáhtta leat sámiid vuoigatvuhtii dahje vejolašvuhtii sierranas luondduriggodagaid ávkkástallat. Dan oktavuodas guorahallat ILO-soahpamuša mánggalárgan beliid (2.4.5. oassi), muhto váldolaččat deattuhuvvo 1966 ON-soahpamuša 27. artihkkala (2.4.4. oassi).

Dát mearrádus lea oppalaččat hábmejuvvon ja čuožžilahtta mánga dulkongažaldaga. Álggos galggašii leat dehálaš bargun geahččalit konkretiseret dan mearkkašumi. Dás sáhtta konkretiseren dušše leat muhtun oppalaš oainnut ja dihto njuolggadusaid albmadeapmi²²³ mo mearrádusa dulkot. Sáhtta dieđusge ain konkretiseret go suokkardallá

---

²²³ angivelse

maid 27. art. sáhtta mearkkašit surggiin nugo boazodoalu, mearra- ja eanoluossabivddu, bivdima jna. Dát rasttildivččii dán ovdanbuktime rámmaid. Dasa lassin njiedjá dalle bienalaš dássái mas dál áibbas unnán lea konkrehta rievttálaš ávnnas masa dorvvasta. Maid sáhtášii dadjat, fertešii leat vuodđuduvvon hui luđolaš jurdagiidda ja oaiviliidda.

Sáhtta muđui namuhit ahte sihke 27. art. ja ILO-soahpamuš maid siskkilda eará unnitálbmogiid ja eamiálbmogiid go sámiid. Min oktavuodas lea datte sámiid riektedili mávssolašvuolta mii lea guovddážis, ja danne máinnašit mii dušše dan.

2.4.2 Álbmotrievttálaš geatnegasvuodát

Go galgat čilgegoahtit álbmotrievttálaš mearkkašumi gažaldaga, sáhttit álggahit sierra álbmotrievttálaš čielggadeami cealkámušas NAČ 1984:18:s (s.156):

"Mii guoská riikkaidgaskasaš riektenjuolggadusaide, de dat sáhttet čatnat Norgga stáhtan ja geatnegahttit Norgga eiseválddiid čađahit dihto ášahusaid Norgga lánkaaddimis ja hálddahas. Jus dakkár riikkaidgaskasaš riektenjuolggadusat gokčet sámi unnitlogu Norggas, dat sáhttet ráddjet Norgga eiseválddiid doaibmanfriddjavuoda Norgga beal sámiid ektui. "

Álbmotriektenjuolggadusat čatnet nappo Norgga stáhtan, dahje nugo dávjá daddjo, álbmotrievttálaš subjeaktan. Árbevirolaččat lea stáhta álbmotrievttálaš geatnegasvuodát dušše bisson eará stáhtaid ektui álbmotriekteservodagas²²⁴. Ođđasat álbmotriektenjuolggadusaid mielde leat stáhtain datte geatnegasvuodát njuolga ovttaskas olbmui ektui, nu ahte olbmot leat njuolga vuoigatvuodasubjeavttat²²⁵ dáid njuolggadusaid mielde. Dát guoská hui olu olmmošvuoigatvuodageatnegasvuodaide. Muhtumin leat olbmot ožžon velá iehčanas vejolašvuoda cuiggodit guoski geatnegasvuodaid rihkkuma, sii leat maid nu gohčoduvvon áššečuoččaldahttinsubjeavttat²²⁶. Dákkár ovttaskas olbmo áššečuoččaldahttinriekti²²⁷ guoská ovdamearkka dihte stáhtaide, maiddái Norgii, mat leat guorrasan Sivilla ja politihkalaš vuoigatvuodaid ON-soahpamuša eaktodáhtolaš beavdegirjái (Optional Protocol), mii seamma go váldosoahpamuš lea beaivváduvvon juovlamánu 16. b. 1966 ja fápmuiduvvon njukčamánu 23. b. 1976.

---

²²⁴ folkerettssamfunn

²²⁵ rettighetssubjekt

²²⁶ pátalesubjekt

²²⁷ pátalerett

Ii leat datte juohke háve *álbmotrievttálaš* geatnegasvuođa ášši. Dát mearkaša ee. ahte jus njuolggadusaid rihkku, lea dát álbmotrievttálaš ášši mii álgovuorus ferte vuos duvdiluvvot álbmotriektevuogádaga²²⁸ (vejolaš) ásahusaide: Siviilla ja politihkalaš vuoigatvuodaid ON-soahpamuša hárrái, váidalusain ON Olmmošvuoigatvuodálávdegoddái (Human Rights Committee).

2.4.3 Álbmotrievtti mearkašupmi siskkáldas norgalaš rievttis

Álbmotrievttis lea maid mearkašupmi *siskkáldas* norgga rievttis, norgga riektegáldun. Makkár sadji das lea, lea juridihkalaš teorias leamaš giddejuvvon stuorra fuomášupmi. Álbmotrievtti sadji norgga rievttis gieđahallo NAČ 1984:18:s (s.157 čuo.).

Árbevirolaš oaivil lea leamaš ahte álbmotriekti ja norgga riekti leat guokte prinsihpalaš sirrejuvvon riektivuogádaga. Čoavddasániiguin máinnašuvvo áinnas *dualistalaš* oaivilin. Dán oainnu mielde ferte sierra čađahanmearrádus²²⁹ ovdalgo álbmotriekti šaddá norgga rievtti oassin. Earaláhkai dán báhkodit lea go traktáhtageatnegasvuođa hábme (transformere) norgga riektin ovdal dan sáhtta atnit rievttálaččat čadnin Norggas. Ná sáhtta hábmet nuppi láhkai go addá láhkamearrádussii seamma mearkašumi go guoski álbmotriektenjuolggadusaide. Eará vuohki čađahit álbmotrievttálaš mearrádusaid norgga rievttis lea go lágas čujuhuvvo dáidda ja mearriduvvo ahte dáid galgá atnit dego norgga rievttis ovttastahtton²³⁰.

Dualistalaš oaivil ii datte mearkaš ahte njuolggadusain mat leat álbmotrievttálaččat, muhto eai hábmejuvvon norgga riektin, ii leat mearkašupmi siskkáldas norgga riektegeavahussii²³¹. Min riektivuogádagas lea oppalaš prinsihppa ahte norgga riekti navdo (noahku²³²) soahpat álbmotrivtiin. Dát mearkaša ahte álbmotriekti sáhtta adnot go mearrida gustojeaddji siskkáldas rievtti. Gokko muđui (siskkáldas) rievttálaš vuoddu ii leat njuolga earalágan, bidjá dakkár áddejumi vuoddu mii ii leat vuostá álbmotrievtti. Siskkáldas norgga rievtti ja álbmotrievtti erohus boahtá datte ovdan go dát guovtti lágan rievttit leat vuostálága. Dualistalaš oainnu mielde ferte dalle riektegeavaheaddji bidjat siskkáldas rievtti vuoddu.

Nu gohčoduvvon *monistalaš*, dahje ovttalaš²³³ oainnu mielde lea dát earaláhkai. Earret muhtun spiehkastagain adnojuvvo álbmotriekti buhtalassan siskkáldas rivttiin go galgá riektegažaldagaid mearridit. Dát

²²⁸ folkerettssystem

²²⁹ gjennomføringsvedtak

²³⁰ inkorporere

²³¹ rettsanvendelse

²³² presumere

²³³ enhetlig

mearkkaša vuohččan ahte dábálaččat ii dárbbáš sierra čađahanmearrádus vai riektegeavaheaddjit galget sáhttit njuolga álbmotriektenjuolggadusa bidjat vuodđun seammaláhkai go siskkáldas njuolggadusa. Dasto ferte jus álbmotrievttálaš ja siskkáldasrievttálaš njuolggadusat leat vejolaš vuostálaga čoavdit seammaláhkai go iešguđetlágan siskkáldas njuolggadusaid gaskasaš vuostálasvuodaid.

Lassin árbevirolaš vuostálasprinsihpaid²³⁴ ahte erenoamáš njuolggadus manná ovddabealde dábálaš njuolggadusa (lex specialis) ja ahte odđasat manná ovddabealde boarrasat njuolggadusa (lex posterior), ferte maid njuolggadusaid iešlági geahčadit. Muhtun álbmotriektenjuolggadusat báhkkit dábálaš dohkkehuvvon rievttálaš prinsihpaid, ja deattuhuvvojit danne sakka. Vuohččan leat normmat mat leat iešguđet olmmošvuoigatvuođasoahpamušain čállon, main leat dákkár deaddu ahte sáhttet leat gustojeaddjin vejolaš siskkáldas rievtti vuostálasti njuolggadusaide. Álbmotriektenjuolggadusat main lea mearkkašupmi sámerievttálaš oasis, leat justa dákkár olmmošriektenormmat.

Dál ii leat makkárga dábálaš ovttamielalášvuohta leago álbmotrievtti ja siskkáldas norgga rievtti gaskavuohta dualistalaš - anke nu ahte norgga riekti navdo heivet oktii álbmotriektái - dahje monistalaš dihto spiehkastagain. Min oktavuodas ii leat dán gažaldagas datte geavtlaš beroštupmi. Jus vel vuolggasadji lešge dualistalaččat, leat olmmošriektenormmat sierra dilis. Ferte navdit ahte dáža duopmostuolut ja eará riektegeavaheaddjit dábálaččat dulkojit dáža siskkáldas rievtti nu ahte garvá vejolaš vuostálasvuoda gaskal dákkár álbmotriektenormma ja siskkáldas norgga njuolggadusa. Mo dán sáhtta báhkkit oaidná Od.prp. nr. 33 1986-87 (s.111) mas Justisdepartemeanta cealká:

".....olmmošvuoigatvuođaid njuolggadusaid ektui leat erenoamáš garra árttat noahkut ahte norgga riekti heive álbmotriektái."

Ii oru báljo jáhkehahttii, ahte dihtomielalaččat galggašii addit dahje doalahit siskkáldas njuolggadusa mii čielgasit lea vuostá álbmotrievttálaš čadni olmmošriektenormma. Justisdepartemeanta báhkkitoda justa geardduhuvvon cealkámuša oktavuodas leat áibbas lunddolažžan ahte norgga riektenjuolggadusat fertejit ollašuhittit Norgga riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid gáibádusaid čearddalaš unnitálbmogiid suodjaleami dáfus.

Konklusuvdna orru dás rájes gártamin ahte álbmotriektenjuolggadusaide maida mis lea beroštupmi - čearddalaš unnitálbmogiid suodjaleapmi olmmošriektenormmat - geavtlaččat sáhttet várra gieđahallot gustojeaddji norgga rievtti oassin, vaikko bijašiige vuodđun ahte álbmotrievtti ja norgga rievtti gaska lea dualistalaš.

---

²³⁴ motstridsprinsipp

2.4.4 Siviilla ja politihkalaš vuoigatvuodaid ON-soahpamuša 27. artihkkal

2.4.4.1 *Sánit*

27. artihkkal čuodjá autenhtalaš eangals hámis ná:

"In those states in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, person belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practise their own religion or to use their own language."

Eahpevirggálaš sámegiel jorgaleamis leat mearrádušas čuovvovaš sánit:

"Riikkain gos leat čearddalaš, oskkolaš dahje gielalaš minoritehtat, eai galgga sis geat gullet dakkáraš minoritehtaide, ovttas eará láhttuiguin mat gullet sin jovkui, manahit vuoigatvuodaideaset dikšut iežaset kultuvrra, dovddastit ja geavahit iežaset oskku, dahje geavahit iežaset giela."

2.4.4.2. *NAČ 1984:18 dulkon*

2.4.4.2.1. *Meassamiid vuostá suodjaleapmi/doaimmaide gáibáduš*

Suodjalusa mearkkašupmi 27. artihkkala mielde giedahallo sierra álbmotriektečielggadeamis NAČ 1984:18 s. 270 čuo. Vuos jerro gáibidago mearráduš dušše ahte sii geaidda dát gusto, galget giedahallot formálalaččat seammaláhkai go stáhta borgárat muđui, vai leago sis sierra suodjaleami gáibáduš. Vuosttas molssaeaktu gártá gielidit negatiivva erohusmeannudeami²³⁵, ja nubbi fas mearkkaša gohččut mieđis erohusmeannudeami, almmá lagabut čilgemin mii dát erohusmeannudeapmi galggašii leat. Dás deattuhuvvo ahte ii oppa eahpitduvvo 27. art. vuodđudit mieđis erohusmeannudeami gáibádusa go dat vuos suodjala *sierra* unnitálbmogiid mat dasa gullet, dán oktavuodas sámiiid, nappo suodjala eanetgo eará borgáriid.

Dasto jearrá suodjalago 27. art. dušše meassamiid vuostá, vai galgá go maid stáhtas árjjalaš doarjaga vuordit. Dás lea sierra suodjaleami dárkilat mearkkašumis sáhka, ja leage eará gažaldat go mii aiddo meannuduvvui, buo. álbmotriektečielggadeami s. 270.

Ii eahpiduvvo ahte go mearráduš hábmejuvvui - erenoamážit 1950-jagiin, buo. NAČ 1984:18 s. 266-267 - de ii lean áigumuššan earágo

---

²³⁵ forskjellsbehandling

sihkkarastit unnitálbmogiidda vuoigatvuođa ráfis eallit; galggai leamen assimilerema vuostá suodjalus. Muhto manit áiggis lea dađistaga čájehuvvon ahte unnitlogut dárbbasit stáhtaid árjjalaš ruđalaš doarjagii, jus sis galgá leat duohta vejolašvuohta seailuhit kultuvrraset.

Go lea čađamannan eará dulkonosiid, mas orru leamen nu ahte ulbmiliid lea sakka deattuhan, čájeha (s. 271) álbmotriekteáššedovdiid suokkardallan - maid sáhtta čatnat mearrádusa "shall not be denied" doahpagii - go 27. art. várra ferte navdit gáibidit stáhtain geatnegasvuođa addit dihto ruđalaš doarjaga vai unnitlogujoavkkut duođas sáhttet kultuvrraset dikšut. Sáhtta leat váttis dán geatnegasvuođa eanet kvantifiseret, muhto álbmotriekteáššedovdiid mielas ferte navdit ahte stáhtat gáibiduvvojit čađahit govttolaččat unnitloguid ja muđui servodaga gaskasaš kultuvrralaš boađusovttaláganvuođa²³⁶.

27. artihkkal siskkilda nappo álbmotriekteáššedovdiid oainnu mielde sihke cakki (rievttálaš ja duohta meassamiid vuostá) ja (várra) geatnegasvuođa stáhtaide dihto mieđis doaimmaide (eanet ráddjejuvvon ruđalaš doarjja).

Loahpas jerro (s. 271) ahte geatnegahttojitgo stáhtat geat leat soahpamuša dohkkehan addit ja hálddašit lágaid mat cagget eará álbmotjoavkkuid miellahtuid gilvalit unnitálbmogiiguin dakkár vuogi mielde mii lea vuostá 27. art. Dalle šattašii sáhka geatnegasvuođas fuolahit ahte eai priváhta olbmotge láhtte nugo stáhta ii sáhte láhttet.

Dát gažaldat ii leat ožžon makkárga čielga čilgehusa ON olmmošvuoigatvuođalávdegotti, soahpamuša bagadanorgána, geavada bokte. Muhtun ákkat leat ahte lávdegottis oaivvilda leat dákkár viiddis geatnegasvuohta, muhto dát ávnnas lea menddo váilevaš álbmotriekteáššedovdiid mielas sáhttit konklusuvnna gávdnat. Eará vejolaš riektegáldut eai namuhuvvo.

2.4.4.2.2. "Kultuvra" doaba

Sámi vuoigatvuođa dálá barggu oktavuodas, lea erenoamáš miellagiddevaš čielggadit leago 27. art.:s makkárga mearkkašupmi vuoigatvuođaide geavahit ja háldet luondduriggodagaid. Dát gažaldat lea dan duohken mo dulko mearrádusa "kultuvra" doahpaga. NAC 1984:18:s (s. 272 čuo.) suokkardallo mearkkašago doaba dušše nu gohčoduvvon ideálalaš kultuvrra (dahje dárkilat, kultuvrralaš báhkkodanhámiid) nugo giella, girjjálašvuohta, musihkka, govvadáidda jna. dahje maiddái dán kultuvrra ávnnaslaš eavttuid dahje osiid.

Namuhit sáhtta ahte dát erohus manná vuostá meassamiid suodjaleami ja mieđis doaimmaid gáibádusa erohusa. Jus guorrasa dasa ahte maiddái kultuvrra ávnnaslaš vuođus dahje ávnnaslaš bealit leat suodjaluvvon 27.

---

²³⁶ resultatlikhet

art.:s, de ii leat liikká dadjan maidege dasa ahte dát leat suodjaluvvon meassamiid vuostá, dahje leago stáhtas maid geatnegasvuohta árjjalaččat doarjut doalahit dán kultuvrra vuođu dahje beali.

Maŋŋilgo lea čađamannan viehka olu gálđoávdnasiid, čájehit álbmotriekteáššedovdiid mielde dán (s.286):

"Buoremuš vuođustusat hupmet dán mielde dan beales ahte "kultuvra" doaba ipmirduvvo nu viidát ahte mearrádus maiddái sisdoallá čearddalaš unnitlogu kultuvrra ávnnaslaš beliid. Ealáhusaide gullevaš ja eará ekonomalaš dilít berrejit dalle leat mielde dan muddui go dát leat mearrideaddji dasa ahte joavku galgá sáhttit bajásdoallat ja ovddasguvlui doalvut iežas kultuvrra."

Ii leat datte vuođus mearridit leatgo dušše árbevirolaš ja kulturmihtus²³⁷ ealáhusvuogit mat suodjaluvvojit, vai leatgo maiddái "ođđaágásašat" ealáhusat maid suodjaluvvon 27. art.

2.4.4.2.3. Joavkovuoigatvuohta vai oktagaslaš vuoigatvuohta

Loahpas (s. 284) jerro addágo 27. art. joavkovuoigatvuođa vai ovttaskas olbmo vuoigatvuođa. Go čujuha sihke ahte 27. art. leat moanat eará ovttaskas olbmo vuoigatvuođat namuhuvvon ja sin áddejupmái geat mearridedje, čájehuvvo ahte 27. art. addá ovttaskas olbmuid vuoigatvuođa. Guoski unnitloguid ovttaskas miellahtut sáhttet nappo čjuhit mearrádussii.

Datte galgá vuoigatvuođaid doaimmahit ovttas earáiguin geat seamma unnitlohkui gullet. Dát čuovvu sániin "... eai galgga sii geat gullet dákkáraš minoritehtaide .... ovttas eará lahtuiguin geat gullet sin jovkui". Dáinna fas jearrá ahte sáhttago oktage gii lea fárren unnitlogujoavkku ássanguovllus, čjuhit 27. art. Mearrádusa sánit ja maiddái mearrádus maid Olmmošriektelávdegoddi nu gohčoduvvon Lovelace-áššis čujuha leat vuđđosin biehttaleapmái. Daddjo ahte jus galgá sáhttit gáibidit doarjaga dikšut giela ja kultuvrra, ferte ássat riikkaguovllus gos guoski čearddalaš unnitlogus árbevirolaččat lea leamaš ássan- ja geavahanguovu.

2.4.4.3 Álbmotriektečielggadeapmái oaivilat

Olgoriikkadepartemeanttas ledje moanat vuosteákkat álbmotriekteáššedovdiid konklusuvnnaide. Departemeanta báhkkoda hui gáržžes oainnu traktáhtadulkomis ja čujuha ee. muhtun sođiid gaskkas mearrádusaide main daddjo ahte traktáhtamearrádusat maid áigumuš lei stáhta sorjjakeahtesvuođa gáržžidit galgá dulkot gáržžideaddjin²³⁸. Dasto

---

²³⁷ kulturspesifikk

²³⁸ innskrenkende

vuosttalduvvo ahte 27. art. geatnegahtta stáhtaid doarjut unnitálbmotjoavkkuid ruđalaččat vai sáhttet kultuvrraset dikšut, go dadjá (Od. prp. nr. 33 1986-87 s. 35 mielde):

"Nugo sáhtta oaidnit eai čujut ovdabarggut, iige stáhtageavat ahte mearrádus bidjá stáhtaide ná viiddis rievttálaš geatnegasvuoda. Dása várra ii sáhte dulkot árjjalaš fuolahangáibádusa. Olgoriikkadepartemeantta oaivila mielde lea stáhta dušše rievttálaččat geatnegahtton váruhit caggamis unnitloguid sáhttit dikšut kultuvrras, dovddastit ja doaimmahit oskkus, dahje hupmat gielas."

Dáža olmmošvuoigatvuođaprošeakta Asbjørn Eide ja Torkel Opsahl bokte, ii bealistis vuosttaldan olus 27. art. dulkoma. Datte čujuhuvvo ahte ii vuos sáhte duodaštit, dahje biehttalit, sierranas dulkonbohtosiid, muhto konkluderejuvvo ahte olmmošriektečielggadeami oaivilat ollislaččat leat bures vihkkejuvvon ja dárki²³⁹ (gea. Od. prp. nr. 33, s. 35).

Justisdepartemeanta iige eahpit Olgoriikkadepartemeantta čielggadeami bohtosiid. Od. prp. nr. 33 báhkka Justisdepartemeantta oainnus čuovvovaš láhkai (s. 37):

"Nu go lávdegoddige áigu *Justisdepartemeanta* deattuhit ahte álbmotrievttálaš njuolggadusat maidda Norga lea čadnon, ja mat gusket unnitálbmogiidda, bidjet meriid stáhta láhttemiidda sámiid ektui. Gažaldahkii galgetgo stáhtat maid leat geatnegahtton mieđis doaimmaid fuolahit, ádde *departemeanta* nu ahte dás leat sierranas áddejumiit. Dát guoská erenoamážit 1966 siviilla ja politihkalaš vuoigatvuođaid ON-soahpamuša 27. artihkkala dulkomii. *Departemeanta* lea fuomášán daid sierranas áddejumiid ja ahte gulaskuddanáhusaid eanetlohku doarju lávdegotti oainnuid. Lávdegotti konklusuvdna mearrádusaid dáfus lea nugo namuhuvvon ahte stáhta ferte adnot geatnegahtton unnitlogujoavkkuid árjjalaččat doarjut, ja dasa lassin ahte 27. artihkkala "kultuvra" doahpaga ferte áddet nu ahte dat maid siskkilda ávnnaslaš kultureavttuid. *Justisdepartemeanta* maid bealistis guorrasii lávdegotti 27. artihkkala prinsihpalaš dulkomii. Dulkon mearkkaša ahte stáhta váldá badjelasas geatnegasvuoda miehtásit veahkehit nu ahte sámi álbmotjoavkkus leat eavttut dikšut kultuvrras ja gielas. Man guhkás dát geatnegasvuohta manná ovttatosiin, ii oainne *departemeanta* dárbbaslašžan mearridit dán oktavuodas."

Stuorradikki Justislávdegoddi guorrasii maid álbmotriektečielggadeami konklusuvnnaide. Árvalusas O. nr. 79 1986-87 daddjo (s. 5):

---

²³⁹ overbevisende

"*Lávdegoddi* deattuha garrasit Sámi vuoigatvuođalávegotti ja Justitdepartemeantta Siviilla ja politihkalaš vuoigatvuođaid ON-soahpamuša 27. artihkkala dulkoma.

Lávdegoddi guorrasa áddejupmái ahte stáhtas lea geatnegasvuohta miehtásit veahkehit sámi álbmotjovkui ávnnaslaš eavttuid dikšut kultuvrras ja gielas, ja sáhttit váikkuhit kulturvuogis fysalaš ja ruđalaš vuđđosa".

Go láchkaevttohus meannuduvvui Odeldikkis, dadje maid muhtun stuorradiggeáirasat juoidá mii njuolga dahje eahpenjuolga doarjjui NAČ 1984:18 27. art.

2.4.4.4 *Cartsen Smith:a čielggadeapmi Guolástandepartementii*

Dalá professor Carsten Smith - gii lei áššedovdiidjoavkku, mii galgai álbmotrievttálaš gažaldagaid čielggadit Sámi vuoigatvuođalávdegoddái, ovdaolmmoš- ovddidii 1990:s Guolástandepartementii čielggadeami sámi guovlluid guolástanmuddemiid álbmotrievttálaš beliid. Dát bargu mii lea deaddiluvvon "Lov og Rett 1990:s" s. 507 čuo. lea hui olu vuodđuduvvon NAČ 1984:18 čielggadeapmái, seammás go dat joatkašuvvo muhtun čuoggáin.

Smith dadjá álggadettiin (s. 512) ahte čielggadeami ulbmil lea čielggadit sámiid álbmotrievttálaš dili, nugo atná norgga stáhta dan lea dohkkehan. Dát fas dagaha čađamannat mo sierranas almmolaš orgánat leat álbmotriektečielggadeami NAČ 1984:18 vuostái váldán. Su konklusuvdna lea ahte maŋŋil dáid oainnuid - mat leat válldahallon 2.4.4.3. oasis - ferte 27. artihkkala "dohkkehit nana riektegáldun sámi vuoigatvuođaide, sihke politihkalaš, kultuvrralaš ja ruđalaš vuoigatvuođaid ja dása gullet maid sámi ássan- ja geavahanguovlluid luondduriggodagaid vuoigatvuođat".

Smith guoskkaha (erenoamážit s. 519) maddái oktavuoda gaskal álbmotriektesuodjalusa ja Vuodđolága § 110 a. Go lea mannan čađa čealkámuša maid Justislávdegoddi ovdaolmmoš čelkkii vuodđolága stuorradiggemeannudeamis (Namuhuvvon cealkámuš lea bájuhuvvon Stuorradikki 1987-88 Šieht. s. 3025 ja fas 2.5.3.2. oasis vulobealde) gos bijai oktavuoda 27. art., konkludere Smith ná:

"Álbmotriekti ja vuodđoláhka, ON-soahpamuša 27. artihkkala prinsihppa ja vuodđolága § 110 a prinsihppa, fertejit dán maŋŋil daddjot gáibidit seamma... vuodđolága mearrádus nanne álbmotrievttálaš njuolggadusaid go dál lea maid ožžon vuodđolága vuoimmi norgga rievttis."

Nugo namuhuvvon ii mearrit NAČ 1984:18 gulletgo 27. art.:i dušše "árbevirolaš ja kulturmihtus" ealáhusvuogit, vai suodjaluvvojitgo maid

eará ealáhusvuogit. Smith čuovvola dán gažaldaga lagabui (s. 521 čuo.), konkrehta mearrabivddu ektui.

Son ii gávnnat sáhttit gáibádit ealáhusa leat kulturmihtus vai 27. art. sáhtta atnit. Dán mearrádusa mielde ferte válđoášši leat stáhta politihka boadus unnitálbmogiid ektui; sáhttago guoski kultuvrrain joatkit dán politihka mieđis doaimmaid ja/dahje negatiivva doaimmaid luobaheami²⁴⁰ bokte. Sámiide lea mearrideaddji mearkkašupmi sáhttit doaimmahit árbevirolaš ealáhusaid ássan- ja geavahanguovlluideaset, sámekultuvrra ja dákkár doaimmaid gaskasaš lagašvuoda geažil. Áidna kulturmihtus stuorra sámi ealáhus lea boazodoallu. Vuoliel 10 % sámi álbmogis leat dán ealáhusas Norggas. Jus livččii galgan bidjat sámi iešlági gáibádusa vai 27. art. sáhtta atnit, livčče buot eará ealáhusat hilgojuvvon, maiddái ealáhusat main lea guovddáš mearkkašupmi sámi kultuvrra seailluheapmái.

Maŋimuš oaidnu maid Smitha čielggadeamis galgá namuhit, lea su čujuhus (s. 524 čuo.) mas jerro leatgo meassamat 27. art. vuostá, de ii sáhte dáid meassamiid sierra geahččat. Ferte ollislaččat daid árvvoštallat.

Son vuolga Alimusrievtti Áltta-ášši cealkámušas (Rt. 1982 s.241 čuo.) ahte mudden ferte dagahit "janza²⁴¹ ja hui vahágahtti meassamiid" sámi beroštumiin ovdalgo sáhtta atnit 27. art. rihkkojuvvon. Dán cealkaga ferte Smith:a áddejumi mielde áddet váidudeaddjin²⁴². Sámelága ja vuodđolága § 110 a politihkalaš meannudeami cealkámušaid doarjagiin, mii lea máinnašuvvon 2.4.4.3. oasis, (geahča maid 2.5.3.2. oasi vulobealde) deattuha son eiseválddiid politihka sámiid ektui fertet ollásit árvvoštallat. Sámit fertejit sáhttit sihkarastit ja ovddidit kultuvrras. Ii leat doarvái ahte juohke lánka dahje juohke hálddašanmearrádus, ovttabealálaččat heive 27. art.:i. Meassamiid dáfus de ii leat dás maŋgil dušše meassamiid sturrodaga duohken, muhto maiddái makkár kulturvuodus báhcá vel meassamiid maŋgil.

Ollislaš árvvoštallan mearkkaša maid ahte negatiiva ja mieđis doaimmaid ferte oktavuodas geahččat; mieđis doaimmat sáhttet eahpidahtti negatiivva doaimmaid dagahit mieđiheapmin. Mieđis doaimmat eai sáhte datte, Smith mielde, leat vaikko makkárat, dat fertejit leat kulturseailluheaddjin. Mii dás lea daddjon čuovvu ahte mađe eanet kultuvra lea deddojuvvon, dađe unnit galgá dasa ahte meassamat adnojit leat álbmotrievtti vuostá.

2.4.4.5 Mearkkašumit 27. artihkkala dulkomii NAČ 1984:18:s

2.4.4.5.1. Mearkkašago 27. art. árijalaš doarjaga geatnegasvuodan

---

²⁴⁰ avstáelse

²⁴¹ bastant

²⁴² modifisert

Nugo leat oaidnán, gávnna NAC 1984:18 čielggadeamis ahte 27. art. várra ferte noavdit gáibidit árjjalaš doarjaga stáhtain. Veaháš eahpádus lea báhkkoduvvon sániiguin "várra ferte navdit". Mii maid eahpidit.

Álbmotriekteáššedovdit báhkkodit ahte teavstta sánit ja dan sadji siviilla ja politihkalaš vuoigatvuođaid soahpamušas, ja eaige ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid "jumeš-soahpamušas", leat hui lossa ákkat dákkár dulkoma vuostá. Dasto cuigejuvvo ahte 27. art. ovdabargguid ja ovdahistorjá čielgasit mitalit ahte stáhta livččii geatnegahtton doarjut árjjalaččat. Dáid ákkaid eai datte deattut álbmotriekteáššedovdit olus. Nugo mii áddet, lea váldoárta dasa ahte álbmotriekteservodagas leat manjit áiggi dovddastan unnitálbmogiid dárbbasit almmolaš doarjaga seilluhit kultuvrras, ja dat dađis lea báhkkoduvvon stáhtaid nuppástuvvi guottuin. Go unnitálbmogiid doarjjadárbbu čujuha, de váldá maid ulbmiliid mielde. (Geahča NAC 1984: 18 s. 272.273.)

Sániid dáfus mihttet ahte eangals sátni "denied" várra iešalddes lea eahpečielgasat go sámegiell sátni "vealahuvvot"²⁴³, ja ahte "biehttalit" orru leamen heivvolat jorgaleapmi. Go "vealahuvvot" orru čujuheamen árjjalaš negatiivva daguide - ahte váldo juoga - sáhtá dadjat dihto mearkkašumi sánis "biehttalit" lea ii oaččo vuogašvuođa, ahte dilitt eai lámččojuvvo nu. Sáhtá lasihit ahte Alimusriekti 1992:s sámi militearbiehttaleaddji²⁴⁴ áššis (ášši Inr. 92/1992) (Dát ášši lea eanet máinnašuvvon 2.5.4. oasis vulobealde) atná eará dárogieđ jorgaleami 27. art.:s go dat mii lea eahpevirggálaččat bájuhuvvon ovdabealde 2.4.4.1. oasis, mas ee. "denied" justa lea jorgaluvvon "biehttalit".

Čuigejuvvo maid NAC 1984:18:s ahte 27. art. ovdabarggut ja ovdahistorjá muđui čielgasit mitala stáhta livččii geatnegahtton doarjut árjjalaččat. Dáid eai deattut datte álbmotriekteáššedovdit olus. Nugo mii áddet, lea váldoárta dasa ahte álbmotriekteservodagas leat manjit áiggi dovddastan unnitálbmogiid dárbbasit almmolaš doarjaga seilluhit kultuvrras, juoga mii lea báhkkoduvvon stáhtaid nuppástuvvi guottuin.

Unnitálbmogiid dárbbuid dáfus, lea riehta ahte moanat unnitálbmogat dál, nu go dilli lea ovdánan, dárbbasit doarjaga seilluhit kultuvrraset. Sámit fertejit leat sin gaskkas. Govva ii leat datte ovttageardán. Earret eará moanaid indíanajoavkkuide Latin-Amerihkás omd. Amazonas-guovllus livččii várra leat doarvái go ráfis bessat eallit.

Cuiggodettiin unnitálbmogiid doarjjadárbbuid váldá mielde ulbmildárkomiid. Ferte vuohččan fuomášuhttit ahte min mielas eai leat dás guokte iehčanas ákka, muhto okta ja seamma, guovttelágan hámis. Juksan dihte dan mii čielgasit adno mearrádusa ulbmilin, seilluhit kultuvrra, lea dasa justa namuhuvvon doarjjadárbu.

---

²⁴³ berøve

²⁴⁴ militærnekter

Ige leat celkon ahte 27. art. ulbmil lea *sealluhit* unnitálbmogiid kultuvrraid, dan áddejumis ahte daid galgá veahkehit birget. Dan áiggis ja oktavuodas go mearriduvvui, ii oru nu ahte ulbmil lei sihkkarastit unnitálbmogiid miellahtuid beassat dikšut kultuvrra mii evttolaččat²⁴⁵ lei.

Lea maid veaháš eahpečielggas man nanus ja viiddis stáhta nuppástuvvi guoddu árjjalaš doarjja unnitloguide lea, ainjuo NAČ 1984:18 válddahallama mielde. Lea maid eahpečielggas man muddui dovdá ahte 27. art. *geatnegahtto* stáhtaid ná doarjut. Dán oktavuodas sáhtá muittuhit ahte Olgoriikkadepartemeanta gulaskuddancealkámustasis báhkodii ahte stáhtageavat ii čájehan dása 27. art. maid geatnegahttit "árjjalaš fuola", buo. ovddabealde 2.4.4.3. oasis.

Vaikko ovdáneapmi lea mannan dan guvlui mii válddahallui NAČ 1984:18:s - ee. leat ožžon čielga dáža guottu gažaldahkii - lea min áddejumi mielde eahpevissis geatnegahttago 27. art. stáhtaid árjjalaččat doarjut unnitálbmogiid kultuvrraid.

2.4.4.5.2 *Dušše ruđalaš doarjjan*

Jus 27. art. geatnegahttagá árjjalaš doarjuma, sáhtá jearrat makkár dát doarjja galggašii leat. Álbmotriekteáššedovdiid gažaldatmeannudeamis, lea sáhka ruđalaš doarjagis. Nugo konklusuvdna lea hábmejuvvon, cealká dat dušše dákkár doarjagiin. Mii navdit dán boahit das go doaibmagáibádusa konklusuvnna doarjja ii guoskka (primeara) ruđalaš doarjagii. Jus datte vuolgá unnitálbmogiid dárbbuin, galggašedje eará doaimmat leat seamma ávkálaččat. Sáhtá leat nugo museaid kulturdávviriiin fas máhcahit, beassat luđolaččat kultuvrralaš mearkkašumi sajiide mat omd. dál leat priváhta olbmuid hálddus, dahje ásahit vuoigatvuodaid luondduvuđđosii mii lea doarvái kultuvrra ceavzimii.

Doaimmat mat eai leat ruđalaččat, livčče áigeguovdilát sáhtá oppalaččat dadjat leat dakkárat mat njulgejit meassamiid mat eai leat lobálaččat 27. art. mielde, muhto maid ovdal leat dahkan. 27. artihkkal mudde dušše stáhta geavahusa das rájes go lea čadnon njuolggadussii. Eará meassamiid maid 27. art. gieldá, ii sáhte dahkat. Sáhttago ovddit meassamiid váikkuhusaid njulget, ferte leat dan duohken gáibidago mearrádus mieđis doaimmaid.

Mii áddet prinsihppagažaldahkan suodjalago 27. art. (erenoamážit) dušše meassamiid ektui, vai gáibidago mearrádus maid stáhtain árjjalaš doaimmaid. Viiddis dulkoma doarjja ákkain lea mearkkašupmi olggobeal konkrehta doaimmaide maida čujuhuvvo. Duodalaččat ii leat árta suokkardallat sierralágan mieđis doaimmaid gaskkas maid unnitálbmot dárbbáša vai galgá sáhttit dikšut kultuvrras, jus vuos atná 27. art. geatnegahttit dán láchkai.

---

²⁴⁵ forutsetningsvis

2.4.4.5.3 Ávnnaslaš kultuvra ja kultuvrra ávnnaslaš eavttut

NAČ 1984:18 suokkardallama "doaimmahit kultuvrras" doahpaga (s. 274 čuo.) sáhhtá leat veaháš váttis áddet. Soaitá dannego olu lea sáhka čilget "kultuvrra"doahpaga, vaikko suokkardallama váldoulbmil várra lei guorahallat man guhkás 27. art. suodjala unnitálbmotkultuvrra ávnnaslaš vuđđosa.

"Kultuvra" doahpaga meroštallama dáfus, sáhhtá molssašuddi giellaatnin ráhkadit eahpečielggasvuoda. Álggadettiin (s. 274) jerro omd. gulletgo maid ""epmolaš²⁴⁶ " doahpagii (vuoi??alaš) kultuvrra *ávnnaslaš eavttut*", ee. konklusuvnnas (s. 286) lea sáhka "čearddalaš unnitálbmot kultuvrra ávnnaslaš beliin".

Min oaivila mielde lea mángii lunddolaš geahččat ávnnaslaš doaimmaid kultuvrra beallin. Ovdamearkan dása sáhhtá leat johkasámiid fierbmebivdin Deanus. Muhtumin sáhhtá maid leat vuoigaduvvon hubmat sierra ávnnaslaš kultuvrras oppalaš kulturgova oassin. Min oktavuodas orru omd. boazodoallu leat leamen dákkár erenoamáš oassi ollislaš sámi kultuvrras. Ávnnaslaš kultuvra ii dárbbáš muđui leat ealáhusdoaimma. Sihke kultuvrra ávnnaslaš bealit ja vejolaš sierra ávnnaslaš kultuvrrat sáhhtet leat kultuvrra epmolaš báhkkodallanvugiide dehálaš eavttut.

Dát mii das daddjui dorjojuvvo ON olmmošriektelávdegotti cealkámušas, nu gohčoduvvon Kitok-áššis (CCPR/C3310/197-1985). Dás jerrui leigo mearrádus ruođa 1971 boazodoallolága mielde biehttalit boazodoalli leat čearu miellahttun vuostá 27. art. Lávdegoddi čealká (s.10):

"The regulation of an economic activity is normally a matter for the state alone. However, where that activity is an essential element in the culture of an ethnic community, its application to an individual may fall under article 27 of the covenant, ..."

Seammás orru čielggas ahte ii sáhte juohke ávnnaslaš kultuvra eavttu lunddolaččat atnit dušše kulturoassin. Johkasámiid dahje boazosámiid vejolašvuhtii doaimmahit ávnnaslaš bargguideaset, lea váldo mearkkašupmi ahte lea doarvái resursavuodas. Vaikko dát lea kultuvrra ávnnaslaš beliid eaktu, ja eahpenjuolga maid dan epmolačča, ii sáhte geahččat dušše resursavuđđosa ollislaš kultuvrra oassin.

Vaikko doalahatge ávnnaslaš doaimmaid kultuvrra eaktun, ferte liikká lohkat daid leat guoski kultuvrra oassin. Sáhhtá čuoččuhit ahte sámi kultuvrra bissuma eavttut, lea nákcet doalahit ealli sámi báikegottiid árbevirolaš sámi guovlluin. Dát lea doarvá bargosajiid, árbevirolaš dahje

---

²⁴⁶ ideel

ođđaáigásaččabut ealáhusdoaimmaid, ja várra maid mánga bálvalus- ja čálgofálaldagaid, nugo skuvllaid ja dearvvasvuođaásahusaid duohken. Ii oru datte lunddolaš meroštallat "sámi kultuvrra" doahpaga, omd. hotealla dahje bensenbuvdda doaimmaheapmin.

Mii áddet nu ahte berre earuhit gaskal 27. art. "kultuvra" doahpaga mearkašumi ja man viiddis cakkiid mearrádus dagaha. Konkrehta kultuvra dikšun galgá suodjaluvvot. Dása sáhttet gullat ávnnaslaš oasis. Vai galgá sáhttit dikšut kultuvrra, ferte juoga mii lea olggobeal kultuvrra leat olamuttos, omd. doarvái resursavuodus. Go dát juoga lea kultuvrra dikšuma eavttut, fertejit dát siskkilduvvot ráddjemiidda maid 27. art. ovddasta doaimmaid ektui mat sáhttet caggat kulturdoaimmaheami. Seamma gusto maid geatnegasvuhtii álggahit mieđis doaimmaid doarjut kultuvrra.

Vaikko sámi kultuvrras čielgasit gávdnojit ávnnaslaš oasis ja várra sáhttá hubmat sierra ávnnaslaš vuollekultuvrrain ollislaš kultuvrra siskkobealde, orru leamen govttolaš geahččat sámekultuvra ollislaččat 27. art. ektui. Guovddáš oktasaš dovdomearkkaid ektui sáhttá dadjat ahte buot sámit gullet seamma kultuvrii. Ná áddejuvvo maid dábálaččat, sihke sámiid ja earáid gaskkas.

Go galgá mearridit leago 27. art. rihkkojuvvon, ferte dalle árvoštallat vejolašvuoda muhtun láhkai dikšut sámekultuvrra. Váilevaš vejolašvuodda doaimmahit kultuvrra ávnnaslaš beliid sáhttá muhtun háviid mearkašit álbmotriekterihkkuma²⁴⁷, muhto dalle lea dannego ii leat vejolaš dikšut kultuvrra earaláhkai, dainna eavttuin ahte dat lea sámi oktavuodas dahje sámi guovllus. Dáid háviid lea ávnnaslaš osiin nana sadji ollislaš kulturdoaimmaheami siskkobealde.

2.4.4.5.4 Ealáhusat mat leat ja eai leat árbevirolaččat

NAČ 1984:18:s 27. art. kulturdoahpaga suokkardallama loahpageahčen jerro čuovvovaš gažaldat (s. 286):

"Galgetgo dušše árbevirolaš ja kulturmihtus ealáhusvuogit suodjaluvvot, vai sáhttágo čuoččuhit ahte juohke ealáhusvuohki (maiddái áibbas "ođđaáigásaš" ealáhusvuogit) maid unnitlohko joavku hálida álggahit, sáhttá gullat 27. art. vuollái?"

Nugo namuhuvvon 2.4.4.2.2. oasis, eai sáhte álbmotriekteáššedovdit vástidit dán riektegáldoávdnasiid vuodul mat leat olamuttos. Mii geahččalit veaháš lahkoni gažaldaga, ja fuomášuhttit vuos "árbevirolaš ja kulturmihtus ealahusvugiid" báhkkodeami.

---

²⁴⁷ folkerettsbrudd

"Kulturmihtus" sátni ii atte dán oktavuodas várra olus iehčanas oaivadeami. Sáhtá maid jođihit jurdagiid boasttoguvlui, go sáhtá jurddašit ahte ealáhusa *dušše* ferte guoski unnitlohku dahje eamiálbmot doaimmahit, nappo leat sin iešvuohki. Dilli lea datte nu ahte árbevirolaš unnitlogu- ja eamiálbmotealáhusat - nugo sierralágan eanadoalu ja bivdima - doaimmahit olus sihke unnitlogu- ja eanetloguálbmogat. Sáhtá "ealáhusvuogi" sátni atnin, "ealáhusaid" sajis čujuhit dan guvlui ahte lea leamaš stuorát áigumuš earuhit²⁴⁸, muhto mo dal leš de earátge go guoski unnitlohku doaimmahit maid seamma ealáhusvuogi.

Nugo álbmotriekteáššedovdit jerret, ahte galgetgo *dušše* árbevirolaš vai maiddái ođđaáigásaččabut ealáhusaid 27. art. mielde suodjalit ávnnaslaš eaktun guoski kultuvrii. Orru leamen nappo gažaldat mearrádusa suodjalusviidodagas, ja iige dan "kultuvrra" doahpaga mearkkašumis. Mii aiddostahttit dán go, nugo namuhuvvonge, min mielas lea seamma lunddolaš atnit ođđaáigásaš ealáhusaid oassin omd. sámekultuvrras, vaikko sáhttetge leat dán kultuvrra dárbbaslaš eavttut. Konklusuvdna lea dan duohken mo jearrá.

Min mielas lea prinsihppagažaldat suodjalago 27. art. kultuvrra ávnnaslaš eavttuid. Jus dán lea vástidan miehtásit, fertejit buotlágan ávnnaslaš eavttut maid dárbbasa vai duodalaččat galgá sáhttit kultuvrras dikšut, gullat dása. Makkárat dat leat, ferte konkrehta mearridit.

Sámiid dáfus, lea min mielas govttolaš dadjat ahte buot árbevirolaš ealáhusat - ja dalle maid ođđaáigásaš vuogi mielde - leat sámi ollislaš kultuvrra oasis, ja nuppi beales sáhtá dadjat *dušše* dáid ealáhusaid leat dán ávnnaslaš oasis. Dán ávnnaslaš kultuvrra vuodus, sihke eatnamat ja riggodagat, siskkilduvvojit 27. art. suodjaleamis. Nugo leat namuhan fertejit datte maid eará, ođđaáigásaččabut ealáhusat leat dárbbaslaččat vai sámit sáhttet dikšut kultuvrraset. Dát maid siskkilduvvojit dása.

Mii muittuhit muđui ahte eai leat *dušše* ealáhusdoaimmat mat sáhttet leat kultuvrra ávnnaslaš oasis dahje eavttut.

2.4.4.6 Oainnut muđui

Dán oasis geahččalit muhtun oainnuid ovddidit mat sáhttet leat lasáhussan 27. art. dulkomii mii lea NAČ 1984:18:s. Nugo namuhuvvon álgooasis, ráddjejuvvo ovdanbuktin oppalaš oainnuide.

2.4.4.6.1 Sihke vuoigatvuohta ja duohta lohpi

Álbmotriekteáššedovdit vihkkedallet ovdanbuktiminniset 27. art. teavstta sierra osiid. Ii datte guoskkat erenoamážit ahte unnitloguin ii galgga

---

²⁴⁸ differensiere

"vealahuvvot (dahje biehttaluvvot) *vuogatvuohhta* (min deattuhus) dikšut kultuvrraset". Jus dás leš sáhka dušše rievttálaš posišuvnna suodjaleamis - mas lea erenoamáš vuogatvuodavuodđu dahje dušše čuovvu dábálaš doaimmafriddjavuodá²⁴⁹ - vai siskkildago dat maid duohta vejolašvuodá doaimmahit kultuvrraŋ

Vuosttas čujuhusas ii leat stáhtain vejolašvuohhta gielddit sierranas kultuvrralaš doaimmaid, omd. giellageavaheami dahje dihto ealahusdoaimma. Nuppis eaige sáhte duohta meassamiid dahkat mat goaridit vejolašvuodá dikšut kultuvrra nugo riektedilli diktá.

Garrasit deattuhit unnitlogu dárbbuide go galgá dán gažaldaga mearridit. Áibbas guovddážis lea duohta vejolašvuohhta dikšut kultuvrra. Ii veahket sáhttit rievttálaččat dan sáhttit, jus duohta vejolašvuodát eai leat. Dáid duohta deasttain, ádde "the right" doahpaga ii berre mearrádusas gáržžet áddet, muhto maidái nu ahte dasa gullet unnitlogu duohta vejolašvuodát dikšut kultuvrras.

2.4.4.6.2 Kultuvrra ovdáneamit - árvvoštallama áigi

Kultuvra - epmolaš dahje ávnaslaš - ovdána jeavddalaččat, vaikko nuppástuhtti fápmu sáhttá molsašuddat áiggis áigái. Siskkáldas kultuvrra ovdáneapmi sáhttá čuohcat unnit eanet hearckes olggobeal meassamiidda. Jus omd. niittuid maid dállo ovdal dárbbášii, bággonistii eará ulbmilii, ii dagašii dát maidege dálá dollui mii gilvofuodariin ja fápmofuodariin doaimmahuvvo. Go galgá árvvoštallat leatgo meassamat 27. art. vuostá, ferte geahččat mo dát čuhcet kultuvrii nugo dat doaimmahuvvo dan áiggis. Orru ee. mearkkašeamen ahte vaikko kultuvrra ain sáhttá doaimmahit, sáhttet meassamat leat váddásat álbmotrievtti ektui, jus dán olggobeal váikkuheapmi bágge kulturdoaimmaheami ođđa hápmái.

Mii leat 2.4.4.5.4. oasis mearridan ahte dušše árbevirolaš ealáhusaid sáhttá ávnaslaš kultuvran gohčodit. Nugo leat dás ádden, dálá áiggis dát árbevirolaš ealáhusat dahket ávnaslaš sámi kultuvrra, ja nu gullet 27. art. suodjaleapmái.

2.4.4.6.3 Meassamiid rájá gjerdan - biirerájá váikkuhusaid ektui

27. artihkkal addá nappo dihto suodjalusa meassamiidda mat čuhcet sámiid kulturdoaimmaheapmái. Eai datte leat buot meassamat mearrádusa vuostá; dat fertejit leat dihto mahtodagas.

Go galgá lagabut dadjat meassamiid viidodagas, sáhttá álgit 27. art. sániiguin. Ii galgga biehttaluvvot (vealahuvvot) vuogatvuodá kultuvrras

---

²⁴⁹ handlefrihet

dikšut. Sáhtta eahpidit olu dát báhkkodeapmi dadjá meassamiid sturrodagas maid ii sáhte gierdat, muhto liikká jurddaša ahte kultuvrralaš doaibma ráddjejuvvo hui olu.

Alimusriekti lea geahčadan makkár meassamat sáhtášedje leat 27. art. vuostá Áltá-áššis (RT. 1982 s. 241). Vuosttasjienasteaddji celkkii dás (s. 299):

"In oainne dán áššis gáibidit guorahallat buot gažaldagaid maid leat divvon sihke go leat álbmotriektenjuolggadusaid ja daid dárkilat mearkašumi ektui. Seamma gusto maid dákkár njuolggadusaid duohta doaimmaheami duogáži, buo. erenoamážit gažaldaga leatgo sámit historjjálaččat adnon eamiálbmogin guovlluin gosa dálá muddenášši guoská. Mu oaivila mielde ii sáhte oppa eahpiditge ahte dáža sorjjaskeahtesvuhtii²⁵⁰ muddenguovllus eai guoska ráddjemat. Inge sáhte oaidnit ahte mearrádus eahpiduvvo čujuhuvvon unnitloguvuoigatvuodaid dáfus. Mu oaivila mearrideaddjin dán gažaldagas lea sámi beroštumiid meassamiid duohta viidodat. Eaktun go oppanassiige šattai álbmotrievttálaš gažaldahkan muddenáššis, fertii ainjuo leamen go mudden dagahii epmolaš ja hui vahágahtti meassamiid dákkár beroštumiide. Dalle easka sáhtii jearrat leigo guoskkahan 27. art. go boazoealáhusa meassamat ledje nu stuorrát ahte uhkidii sámiid kultuvrra. Meassamat mat dás dahkkojit, leat guhkin eret ná duodalaččat. Čujuhan iežan ovddit meassamiid suokkardallamii, ja muittuhan ahte muddema bissovaš váikkuhusat gártet leat su. 2,8 km² viidodagas mii dulvaduvvo ja nu manahuvvo guohtuneatnamin. Vaikko leage gidđa- ja čakčaguohtun mii lea váili ja iige sáhte danne geahččat dušše fuođđaroasi²⁵¹ gártat meassamiid geažil geahpeduvvot Nuortabeali oktasaš boazologu ektui. Dasto biddjo bissovaš luodda mas lea johtolat ovdán ruoktot fápmorusttegii. Go luodda nugo lea eaktuduvvon, giddejuvvo dábálaš olbmuide, čuožžila maid dás ráddjejuvvon vahátváikkuheami gažaldat. Rusttetáiggi leat vahátváikkuhusat olu stuorát. Muhto in gávnnat dänge áigodagas gártat ollislaš árvvoštallama mielde dal nu stuorrát, ii Guovdageainnu orohagaidege mat gullet Nuortabeallái. Danne ii vahágahtto boazodoallu mu mielas dan láchkai ahte sáhtta guoskat vejolaš álbmotrievttálaš suodjaleaddji sámi unnitloguvuoigatvuodaide."

Nugo oaidnit celko dás ahte meassamat, dán oktavuodas čázádatmudden, fertejit dagahit "epmolaš ja hui vahágahtti meassamiid" ovdalgo jerro leatgo guoskkahan 27. art. Dalle easka livčče meassamat boazodoalus leamaš nu stuorrát ahte livčče "uhkidan" kultuvrra. Eai rusttetáiggige livčče meassamat leamaš nu stuorrát ahte dat lahkoniit cakkiiid mat biddjojit 27. art.

---

²⁵⁰ suverenitetsutøvelse

²⁵¹ forenhet

Báhca vel čielga dovdu ahte Alimusrievtti mielde galgá leat viehka olu ovdalgo meassamat sáhttet rihkkut 27. art.

Makkár gáibádusaid duohtavuodas bidjet meassamiid sturrodaga dáfus, lea dan duohken mo gáržžida biire geaidda meassamiid váikkuhusat galget čuohcat. Meassamat mat eai mearkkaš olu olles álbmoga kultuvrii, sáhttet unnit joavkkuide mearkkašit ahte eai sáhte šat oktasaš kultuvrraset dikšut.

Alimusrievtti duomu sitáhtas leat maid miellagiddevaš cealkagat dán gažaldahkii. Go lea vuos hubman oppalaččat "sámi beroštumiin" ja "boazoealáhusas", de joavdá vahátváikkuhusaid árvvoštallamii "Guovdageainnu orohagaide mat gullet Nuortabeallai" (boazodoalloguovlu masa fápmorusttethusken čuožai).

Min árvvoštallama mielde ferte datte mannat dobbelii. Nugo namuhuvvon 2.4.4.2.3. oasis ferte 27. art. adnot addit ovttaskas olbmo vuoigatvuodá, namalassii juohke ovttá guoski unnitlogu miellahttui, vaikko vuoigatvuodá lea čadnon oktasaš kultuvrra oktasaš doaimmaheapmái. Dát áddejupmi lea maid muđui biddjon vuodđun Kitok-áššis, buo. 2.4.4.5.3. oasi. Nugo áddet, ferte dalle prinsihpalaččat mannat gitta ovttaskas olbmo dássái go galgá iskat mo meassamat čuhcet vejolašvuodáide unnitlogu kultuvrra doaimmahit. Dát ii datte mearkkaš ahte juohke okta lea suodjaluvvon juohke meassamiid kultuvrradoaimmaheami vuodul.

2.4.4.6.4 Ovddit meassamiid mearkkašupmi

Sámiid beales čuččuhuvvo dávjá garrasit ahte meassamiid sámi guovlluin ii galgga ovttaid mielde geahččat, muhto oktavuodas. Lunddolaš gažaldat lea mo dát heive 27. art.

Árvvoštallanfáddá 27. art. mielde lea ahte vealahitgo konkrehta meassamat muhtuma kultuvrras doaimmahit. Jus sáhtta leat nu, fertejit meassamat čuohcat hui garrasit kultuvrii. Go dáid čuožahusaid galgá árvvoštallat, ferte datte vuodđudit dasa mii adno leat unnimus vejolaš dárkun kultuvrii, nu ahte jus ležžet ovdalis meassamat, de livčče dat geahpedan dan mii livččii báhcan ovdal joavdá vuollel vuolleráji²⁵². Meassamat mat iešalddes eai leat stuorrát, sáhttet de dagahit rájá rasttildemi. Dán láhkai ožžot ovddeš meassamat mearkkašumi. Dát lea seamma dárkonvuohki²⁵³ go maid Carsten Smith bidjá, go son čielggadeamistis Guolástandepartementii dadjá ahte lea kulturvuodđosa duohken mii báhca meassamiid maŋis (buo. 2.4.4.4. oasi).

---

²⁵² minimum

²⁵³ betraktningsmåte

2.4.4.6.5 Doarjjaortnegiid, buhtadasaid ja molssaevttolaš duohta vejolašvuodaid mearkkašumit - muddemat kultuvrra dihte

Vuohččan jerro ahte jus mahkáš kultuvrra doaimmaha árjjalaš doarjagiin - ruđalaččat dahje earaláhkai - de leago das mearkkašupmi man muddui meassamiid sáhttá dahkat seamma kultuvrras.

Álggadettiin sáhttá namuhit ahte jus 27. art. galgá dulkojuvvot nu ahte gáibida kultuvrii árjjalaš doarjaga, ii sáhte doarjaga mainna oččoda kulturdoaimmaheami dárbblaš vuollerádjedássái, dárkot go árvvoštallá meassamiid álbmotriektelaččat. Vejolaš árjjalaš doarjja fertet leat badjel dán vuolleráji ovdal dát gažaldat gártá lea áigeguovdil.

Kultuvrra epmolaš beliid doaimmaheapmái sáhttet erenoamáš ruhtadoarjjaortnegiin - nugo sámegeiellas ja sámegillii oahpaheamis, museabarggus ja sierranas dáiddalaš báhkkodanvugiin - leat stuorra mearkkašupmi. Kultuvrra ávnaslaš beliid dáfus, erenoamážit ealáhusain, mearkkaša dákkár doarjja sakka. Vuodđoeaktu ferte datte dás leat dihto vuollerádjesturrodaga luondduvuođus, nugo guohtumat, gilvvaena dahje guolle- dahje fuoddonálii.

Jus árbevirolaš ealáhusaid doaimmaheaddjiin lea buorre dienas, omd. stáhtadoarjaga ožžot gálvuide dahje eará doarjagiid geažil leat unnát golut, de gierdo vuolideami. Dás ii leat sáhka dušše sáhttit birget doaimmain, ealáhusdoaimmain gáržžes áddejumis. Ealáhus gal ferte doaimmahuvvot mihtilmas hámistis vai ávnaslaš kultuvrras sáhttet leat doarvá birgeneavttut.

Muhtun háviid buhtaduvvo meassamiid ruđalaš vahát. Jus luondduvuođus gáržu nu ahte olle vuollel vuolleráji kultuvrra ávnaslaš beliid doaimmaheamis, gártet meassamat leat seamma váddásat 27. art. ektui.

Jus meassamat leat eará sajiid lotnolasat lassi duohta vejolašvuodain, omd. go sáhttá árbevirolaččat atnigoahtit ođđa eatnamiin, ferte dát leat áššáigullelaš 27. art. ektui. Ferte datte namuhit ahte ávnaslaš kulturdoaimmaheamis sáhttet leat oasis maid ii sáhte dušše sirdit ođđa báikkiide. Sáhttá leat báikedieđu mearkkašupmi dahje ovttasdoaimma eará kulturdoaimmaheaddjiin dan árbevirolaš geavahanguovllus.

Molssaevttolaš ávkkástallama vejolašvuodta iešguđetlágan riggodagain mat ovttas dahket ávnaslaš kultuvrra vuđđosa, šáhttet maid gullat dasa. Jus meassamat dušše čuhcet ovttá dáid riggodatávkkástallamiidda, sáhttá várra buorre luondduvuođus eará guovlluin muhtun muddui dan buhtadit. Man muddui sierra riggodagat dán láhkai sáhttet leat molssaevttut, ferte datte sorját das man dehálaš juohke riggodat lea. Dávjá dahket okta dahje moadde riggodaga ávnaslaš kultuvrra váldovuđđosa, ja eará riggodagain lei hui unnán mearkkašupmi, ainjuo ruđalaččat.

Mii maid namuhit ahte várra ferte hui guhkás gierdat muddemiid mat álggahuvvojit sealluhan dihte sáme kultuvrra dahje dan osiid. Sáhttá dadjat ahte miedis váikkuhusat vástidit ja duvdet negatiivva váikkuhusaid.

ON olmmošriektelávdegotti cealkámuš Kitok-áššis, buo. ovddabeale 2.4.4.5.3. oasis, lea dás hui miellagiddevaš. Lávdegoddi cealká (s.10-11):

"According to the State party, the purposes of the Reindeer Husbandry Act are to restrict the number of reindeer breeders for economic and ecological reasons and to secure the preservation and well-being of the Sami minority. Both parties agree that effective measures are required to ensure the future of reindeer breeding and the livelihood of those for whom reindeer farming is the primary source of income. The method selected by the State party to secure these objectives is the limitation of the right to engage in reindeer breeding to members of the Sami villages. The Committee is of the opinion that all these objectives and measures are reasonable and consistent with article 27 of the Covenant."

Mii dás lea daddjon, ferte omd. mearkkašit ahte dat hui čavga muddemat maid Finnmarkkus lea álggahan vai boazolohku heivehuvvo guohtuneatnamiidda, ii sáhte atnit váddásin 27. art. ektui.

2.4.4.6.6 Ollislaš árvvoštallan

Jus meassamat kultuvrra dikšuma vejolašvuodain leat vuostá 27. art. ferte ollislaččat árvvoštallat mo meassamat váikkuhit kulturdoaimmaheapmái, nugo dát lei meassamiid áiggi. Ferte hui sakka čuohcat kulturdoaimmaheapmái ovdalgo sáhhtá gohčodit meassamiid álbmotrievtti vuostá²⁵⁴. Dát ii datte mearkkaš seamma go ahte meassamat iešalddes dárbbášit leat nu stuorrát. Jus ovddeš meassamiid váikkuhusat oktiibuot lahkoni rájá leat álbmotrievtti vuostá, sáhhtá uhccit meassamiid geažil dán rasttildit.

2.4.4.7 Oanehaččat ON-soahpamuša giehtaguššamis²⁵⁵

Nugo namuhuvvon 2.4.2. oasis lea Norga dohkkehan nu gohčoduvvon Siviilla ja politihkalaš vuoigatvuodaid ON-soahpamuša eaktodáhtolaš lassibeavdegirjji. Dán beavdegirjji ulbmil lea addit ON-olmmošriektelávdegoddái, buo. soahpamuša IV.kap., gealbbu meannudit ovttaskas olbmuid váidagiid čuoččuhuvvon soahpamuša rihkkumiid, nappo ee. 27. art. Soahpamuša mielde leat dušše daid stáhtain mat leat dan

---

²⁵⁴ folkerettsstridig

²⁵⁵ håndhevelse

bealit main lea váidalanvuoigatvuohta²⁵⁶, buo. dan 41. art. Stáhtaváidalanriekti²⁵⁷ ii meannuduvvo dás.

Guokte guovddáš eavttu galget leat jus ovttaskas olmmoš galggaš sáhttit váidit Olmmošriektelávdegoddái. Vuohččan ferte son čuoččuhit leat soahpamušnjuolggadusaid rihkkuma oaffarin, buo. beavdegirjji 1. art. Rihkkun ferte nappo čuočcat alcces. Nuppádassii fertejit buot juvssahahtti vuogit leat geahččaluvvon ja loahpahuuvon ruovtturiikka áššegeahččaleamis, buo. 2. art. Álbmotrievttis mainnašuvvo áinnas prinsihpas ahte buot riikkasis riektegaskaoamit²⁵⁸ (local medies) fertejit leat adnon²⁵⁹.

4. art. mielde galgá váidaluvvon riika beassat vástidit. Lávdegoddi meannuda dasto ášši, ja "gaskkusta oainnus" beliide, buo. 5. art. Dás mearriduvvo leago rihkkon soahpamuša. Dán mearrádusas ii leat formálalaččat seamma váikkuhus go siskkáldas riektemearrádusas, muhto ferte navdit ahte biddjo seamma mearkašupmi, ainjuo min riikkas.

2.4.5. ILO-soahpamuš nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái

2.4.5.1 Álggahus

Siviilla ja politihkalaš vuoigatvuođaid ON-soahpamuša 27. artihkkal gusto unnitloguide oppalaččat ja lea okta moanaid mearrádusaid gaskkas soapamušas mii guoskkaha unnitloguvuoigatvuođaid oppalaččat. ILO-soahpamuš nr. 169 guoská bealistis erenoamážit ja oppalaččat eamiálbmogiid (ja čearddalaš álbmogiid) vuoigatvuođaide. Norgga sadji lei dehálaš dán soahpamuša ráhkadeamis, mii nappo dohkkehuvvui 1989:s ja bođii fápmui čakčamánu 5. b. 1991.

ILO-soahpamuša mearrádusat guoskkahit olu surggiid, muhto áigut dás vuohččan geahčadit guovddášamos eanavuoigatvuođaid artihkkaliid, go Sámi vuoigatvuođalávdegotti dálá bargu lea ráddjejuvvon dákkár gažaldagaide.

Min guoski mearrádusaid dulkomis áigut bargat lahka gulaskuddancealkámušain maid Justisdepartemeantta láchkaossodat geigii go ratifikašuvngažaldat meannuduvvui. Dát cealkámuš lea bájuhuvvon, St. prp. nr. 102 1989-1990 (s. 4-8). Soahpamuša lea muđui máinnašan Petter Wille girjjis «Mennesker og rettigheter» 1990 s. 60 čuo. ja dárkilat, Jens Edvin Andreassen girjjis «Lov og Rett» 1992 s. 67 čuo.

---

²⁵⁶ klagerett

²⁵⁷ statsklagerett

²⁵⁸ rettsmiddel

²⁵⁹ uttømme

2.4.5.2 Eamiálbmotmeroštallan

1. art. nr. 1 (b) daddjo mii galgá lohkkot eamiálbmogin dán soahpamuša mielde. Soahpamuš galgá gustot:

"Peoples in independent countries who are regarded as indigenous on account of their descent from the populations which inhabited the country, or a geographical region to which the country belongs, at the time of conquest or colonisation or the establishment of present state boundaries and who, irrespective of their legal status, retain some or all of their own social, economic, cultural and political institutions: "

Mearrádusa lea jorgalan ná St. prp. nr. 102 1989-90 (s. 42):

"Iešmearrideaddji riikkaid álbmogiidda mat adnojuvvojit eamiálbmogin dan dihte go dát álbmogat leat sin maŋisboahtit geat ásse riikkas dahje dan guovllus masa riika gulai, go guovlu váldojuvvui dahje koloniserejuvvui dahje dálá riikkarájit ásahuvvojedje, ja geat juridihkalaš servodatsajisteaset beroškeahttá leat ollásit dahje muhtun muddui seailuhan iežaset sosiála, ekonomalaš, kultuvrralaš ja politihkalaš ásahusaid."

Lea áibbas čielggas ahte soahpamuš siskkilda sámiid.

2.4.5.3 Soahpamuša váldoprinsihpat

Soahpamušas ii leat sierra ulbmilparagrafa. Soahpamuša preambelis (álggahusas) gávdná datte čuovvovaš guovddáš hámuhusaid:

"Considering that the developments which have taken place in international law since 1957, as well as developments in the situation of indigenous and tribal peoples in all regions of the world, have made it appropriate to adopt new international standards on the subject with a view to removing the assimilationist orientation of the earlier standards, and

Recognising the aspirations of these peoples to exercise control over their own institutions, ways of life and economic development and to maintain and develop their identities, languages and religions, within the framework of the States in which they live..."

Sámegillii čuodjá ná (St. prp. nr. 102, s. 41):

"mii lea bohtán dan oaivilii, ahte ovdánupmi riikkaidgaskasaš láhkaortnegis jagi 1957 maŋgil ja maiddái eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid diliin miehtá máilmmi lea dahkan dárbblašlažžan dohkkehit ođđa riikkaidgaskasaš norpmaid dán áššis ja sihkkut ovddit norpmaid assimilerenvuoi??a, ja

mii dovddasta dáid álbmogiid sávaldaga stivret iežaset ásahusaid, eallinvugiid ja ekonomalaš ovdánumi, doalahit ja ovddidit iežaset, iešvuodaovddu, giela ja oskkoldaga daid riikkaid olis main sii ássat ..."

Dás leat vuohččan čielgasit vuostá ovttaiduvvanguottu²⁶⁰ mii vuhttui ILO ovddit soahpamušas, nr. 107 1957 rájes. Dasa lassin deattuhuvvo eamiálbmogiid sávaldagat ieža beassat gozihit ovdáneamiset. Dát doahhtalus vuhtto dávjá soahpamuša máŋgga njuolggadusain, muhto erenoamáš čielgasit celko 7. art. nr. 1, mas ee. daddjo:

"The peoples concerned shall have the right to decide their own priorities for the process of developments as it affects their lives, beliefs, institutions and spiritual well-being and the land they occupy or otherwise use, and to exercise control, to the extent possible, over their own economic, social and cultural development."

Jorgaleapmi St. prp. nr. 102 (s. 44) čuodjá ná:

"Dáin álbmogiin galgá leat vuoigatvuohta mearridit dehálašvuodaortnega dan ovdánumis mii guoská sin eallimii, oskui, ásahusaide, vuoi??alaš birgenláhkái ja eatnamiidda main sii orrot dahje maid sii eará láhkái geavahit, ja vuoigatvuohta nu guhkás go vejolaš jođihit iežaset ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdánumi..."

Dasa lassin lea čielggas ahte soahpamuš bidjá stáhtaid sihke doarjut eamiálbmogiid rahčamušaid, ja maid eanet iehčanas geatnegasvuodaidd. Dát bohtá ovdan ee. 2. art. mii cealká čuovvovaččat:

"1. Governments shall have the responsibility for developing, with the participation of the peoples concerned, co-ordinated and systematic action to protect the rights of these peoples and to guarantee respect for their integrity.

2. Such action shall include measures for:

(a) ensuring that members of these peoples benefit on an equal footing from the rights and opportunities which national laws and regulation grant to other member of the population;

---

²⁶⁰ integreringsholdning

(b) promoting the full realisation of the social, economic and cultural rights of these peoples with respect for their social and cultural identity, their customs and traditions and their institutions:

(c) assisting the members of the peoples concerned to eliminate socio-economic gaps that may exist between indigenous and other members of the national community, in a manner compatible with their aspirations and ways of life. "

St. prp. nr. 102 lea dát jorgaluvvon ná (s. 42-43):

"1. Ráđđehusain lea ovddasvástádus fuolahit veahkkálagaid daiguin álbmogiiguin maidda dat gusket, koordinerejuvvon ja systemáhtalaš doaimmaid suodjalit dáid álbmogiid vuoigatvuođaid ja dáhkidit sin guoskameahttunvuođa.

2. Dákkár doaimmaide gullá

(a) sihkkarastit dáid álbmogiid lahtuide seamma dási vuoigatvuođaid ja vejolašvuođaid go maid guđege riikka lágat ja ásausat addet seamma riikka eará veagadatjoavkkuide

(b) bargat ollašuttit dáid álbmogiid sosiála, ekonomalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid, vuhtiiválddedettiin sin sosiála ja kultuvrralaš iešvuođadovddu, sin vieruid ja árbevirolaš kultuvrra ja ásausaidd.

(c) veahkehit dáid álbmogiid lahtuid sihkkut vejolaš sosiálaekonomalaš erohusaidd eamiálbmotgiid lahtuid ja riikka eará veagadaga gaskkas hehtekeahttá eamiálbmogiid viggamušaid ja eallinvugiid."

Čađa gaska²⁶¹ lea leamaš daddjon ahte soahpamuša geavat ja guottuid váldoprinsihppa lea eamiálbmogiid vuoigatvuohta sealluhit ja ovddidit kultuvrraset, ja eiseválddiid geatnegasvuohta doarjut árjjalaččat dán barggu, buo. stáhta norgga áirrasgotti raportta St. prp. nr. 102 1989-90 s. 24.

Dás berre maid namuhit 34. art. Dát oppalaš mearrádus báhkoda soahpamuša čađaheami riikkain mat dan leat dohkkehan, namalassii maid soahpamuša ferte navdit gáibidit, galgá máškit²⁶² vuogi mielde mearriduvvot ja ferte maid deastta atnit sierranas riikkaid mihtilmas diliin. Dán mearrádusas orru ainjuo belohakkii leat oktavuohta das ahte soahpamuš nr. 169 adno leat okta ILO nu gohčoduvvon "promotional conventions", namalassii ahte lea suorggis mas guovddáš ášši lea bidjat mihttomeriid, buo. St. prp. nr. 102 1989-90 s. 6.

2.4.5.4 Eanavuoigatvuođat

---

²⁶¹ sammenfattende

²⁶² fleksibel

2.4.5.4.1 Álggahus

Dákkár vuoigatvuođain lei váddásamos olahit ovttamielalášvuoda soahpamuša ráhkadettiin.

Dát oassi ILO-soahpamušas álggaha 13. art. nr.1 mearrádusain mas illá lea iehčanas mearkkašupmi, muhto maid sáhtá dadjat lea muhtunlágan "ulbmilmearrádus":

"1. In applying the provisions of the Part of the Convention governments shall respect the special importance for the cultures and spiritual values of the peoples concerned of their relationship with the lands or territories, or both as applicable, which they occupy or otherwise use, and in particular the collective aspects of this relationship. "

Sámegiell jorgalusas čuodjá ná (St. prp. nr. 102 s. 46):

"1. Konvenšuvnna dán oasi doaimmahettiin ráđdehusat galget gudnejahttit dan earenoamáš mearkkašumi mii dáid álbmogiid ja sin eatnama dahje guovllu dahje guktuid gaskavuodas lea sin kultuvrii dahje vuoi?alaš árvvuide, ja earenoamážit dán gaskavuodas servodatlaš beliid."

Dás deattuhuvvo nappo ee. makkár erenoamáš mearkkašupmi eatnamiin leat kultuvrii.

2.4.5.4.2 14. artihkkal

14. artihkkal nr. 1 lea guovddáš mearrádus eamiálbmogiid eanavuoigatvuođaid dáfus. Dat čuodjá ná:

" The rights of ownership and possession of the peoples concerned over the lands which they traditionally occupy shall be recognised. In addition, measures shall be taken in appropriate cases to safeguard the right of the people concerned to use lands not exclusively occupied by them, but to which they have traditionally had access for their subsistence and traditional activities. Particular attention shall be paid to the situation of nomadic peoples and shifting cultivators in this respect."

Sámegiell jorgalusas St. prp. nr. 102 daddjo (s. 46):

"Berre dohkkehit dáid álbmogiid oamastan- ja hálddašanvuoigatvuođa eatnamiidda main sii árbevieru mielde ássat. Heivvolaš dáhpháhusain galgá maiddái dorvvastit áššáigullelaš vugiiguin dáid álbmogiid vuoigatvuođaid geavahit guovlluid main sii eai oro okto muhto maid sii leat árbevieru mielde geavahan borramušomardeapmái ja árbevirolaš doaimmaide. Dán

dáfus berre earemoamážit váldit vuhtii johtti álbmogiid ja johtaleaddji eanandolliid dilálašvuodaid."

Dás biddjo mearrideaddji erohus gaskal nuppi beales "eatnamiid main sii árbevieru mielde ássat" (occupy) (vuosttas čuokkis) ja nuppi beales "guovlluin main sii eai oro okto, muhto maid sii leat árbevieru mielde geavahan borramušomardeapmái (subsistence) ja árbevirolaš doaimmaide" (nubbi čuokkis). Dás orru vuhttomín ahte vuosttas kategoria gusto guovlluide gos eamiálbmogiid geavahus lea leamaš oktoráđđejeaddjiin²⁶³ dahje ainjuo hui čielgasit stuorimus geavaheaddji ja ain lea dakkár mihtilmasvuohhta, buo. St. prp. nr. 102 1989-90 s. 6. Ainjuo mañit eavttuin gártet leat hui moadde, jus dal oktage guovlu main sáhtta dadjat sámi geavahus deavdá dáid eavttuid.

Jus leat dakkár guovllut, galgá eamiálbmogiid "vuoigatvuohhta oamastit ja hálddašit" dáidda dohkkehuvvot. Justisdepartemeanta cealká ILO čállingotti mearkkašumi oktavuodas čuovvovaččat dán báhkkodeami áddejupmái (buo. St. prp. nr. 102 s. 5):

"Váttis lea dulkot cealkámuša earaláhkai go ahte ođđa konvenšuvnnas lea stuorat máškitvuohhta²⁶⁴ go ovddidis, das makkár vuoigatvuodaid galgá dohkkehit. Konvenšuvnna sáhtta dán čuoggás ollašuhhtit, ii dušše eaiggáduššánvuoigatvuoda dohkkeheamis, muhto maiddá eará vuoigatvuodavugiin. "Rights of possession" sáhtta jorgalit ráđđen- dahje háldenvuoigatvuohthan. Go lea luondduriggodagaid vuoigatvuodain sáhka, lea lunddolaš ahte sámegeiel riekteterminologia doaba gártá *geavahanvuoigatvuohhta*.

Ahte geavahanvuoigatvuodaid dohkkeheapmi sáhtta leat doarvái soahpamuša nr. 169 ollašuhhtimii, sáhtta maid dadjat ahte ulbmildárkomat dorjot. Dehálamos ágga ain doalahit ja ovddidit eamiálbmogiid kultuvrra lea suodjaluvvon vuoigatvuoda árbevirolaš riggodatávkkástallamii ja eallinvuohká. Dán sáhtta juksat nana suodjaluvvon geavahanvuoigatvuodain ja eaiggáduššánvuoigatvuodain."

Dán oainnu vuostá sáhtta nugo Justisdepartemeanta ieš dadjat (s.6) ahte konkreta evttohus ovttá dássái bidjat "use" go "ownership" ja "possession" 14. art. nr. 1 vuosttas čuoggás vuosttalduvvui nu garrasit ahte máhcahuvvui, buo. norgga stáhta árrasgotti raportta s. 26 St. prp. nr. 102 1989-90. Dán oktavuodas ferte maid namuhit árrasgotti cealkámuša dastá mañnil evttohusa máinnašuvvoma. Das daddjo:

"14. art. ásaha vuolleráddjedási eamiálbmogiid geavahanguovlluide rievttálaš suodjaleapmái, namalassii ahte vuoigatvuodaid galgá dohkkehit daid guovlluide gos eamiálbmogat geavahit daid ja leat dain sorjavaččat.

---

²⁶³ enerádende

²⁶⁴ fleksibilitet

Artihkkal meannuda sihke eaiggáduššanvuoigatvuođa, háldema ja geavaheami ja leage máškirbut go ovdal."

Go dás lea sáhka geavahanvuoigatvuođain, orru dát čujuheamen vuoigatvuhtii mii galgá sihkkarastit guovlluin gos eamiálbmogiid geavahus ii leat leamaš oktoráđđejeaddjin, nappo 14. art. nr. 1 nuppi čuoggás. Fuomášuhttit de ahte lea sátne "ja" iige "dahje" mii geavahuvvo dán guovtti lágan vuoigatvuođain.

Sáhttit liikká miehtat Justisdepartemeantta oaivilii. Sáhtta várra dadjat ahte dás ulbmildárkomiid ektui láivuda geatnegasvuođa go mii galggašii sániid mielde. 34. artihkkal soahpamuša geatnegasvuođaid máškilis deavdima birra sierranas riikkain iešlági diliid ektui sáhtta maid čujuhit, buo. St.prp. nr. 102 s.7.

Gokko eamiálbmogat eai leat leamaš oktoráđđejeaddjin, gáibida 14. art. nr. 1 dušše ahte álggaha doaimmaid sihkkarastit sin vuoigatvuođa geavahit guovlluid ja dušše "heivvolaš dáhpáhusain."

Erenoamážit goalmát čuoggás daddjo ahte dán dáfus galgá erenoamážit fuobmát ee. johtti álbmogiid dili. Dán ádde Justisdepartemeanta nu ahte johtti álbmogiid doaimma ii sáhte biddjat vuđđosa navdit ahte dát álbmot árbeviero mielde ellet guoski guovlluin, dainna váikkuhusain ahte sii eaige sáhte gáibidit eaiggáduššanvuoigatvuođa dahje geavahanvuoigatvuođa dáidda (s.6). Dát galggašii ee. gustot boazosámiide. Eat sáhte oaidnit ahte 14. art. nr. 1 goalmát čuoggá dárbbasa dán láhkai áddet. Dábálaš galggašii leat ahte johtti álbmoga riggodatávkkástallan ii leat sierra, muhto geavahuvvo maid ovtas earáiguin. Jus datte johtti álbmot geavahus muhtun háve lea leamaš ja ain lea oktoráđđejeaddjin, berre maid dát sáhttit siskkildit njuolggadusa vuosttas čuoggá.

Sáhtta jearrat mii dárkilabbot mearkkaša vuoigatvuođaid galgat dohkkehit. Čuvvotgo guoski vuoigatvuođat soahpamuša njuolga dohkkeheami, vai leago dušše váldán badjelasas geatnegasvuođa daid ásahit go eai juo gávdno, juoidá maid sierra ferte dahkat? Jus geahččá soahpamuša ovtas eará mearrádusain muđui, orru ná leamen. Soahpamuš nappo eaktuda stáhtaid, guoski eiseválddiid bokte, fuolahit ásahit riektedili mii dáid gáibádusaide heive.

Sáhtta maid jearrat ahte gáibida go soahpamuš dušše ásahit eamiálbmogiidda juridihkalaš vuoigavuođaid, vai leatgo lassin meassamiid suodjalus daid duohta vejolašvuođain geavahit guoski eatnamiid. Sáhtta nuppiin sániiguin jearrat sihkkarastogo maid duohta geavahanvejolašvuohta (Buo. 2.4.4.6.1. oasi mas vástideaddji gažaldat jerro Siviilla ja politihkalaš vuoigatvuođaid ON-soahpamuša oktavuodas).

Soahpamuša ulmila ja oppalaš viggama ektui ferte leat lunddolaš ahte lea maid duohta vejolašvuohta ávkkástallat guoski eatnamiid mat sihkkarastojuvvojit, ahte njuolggadus siskkilda meassamiid suodjaleami. Sáhtta leat dát mii lea čállon 14. art. nr. 2, mas daddjo:

"Governments shall take steps as necessary to identify the lands which the peoples concerned traditionally occupy, and to guarantee effective protection of their rights of ownership and possession."

Sámegiell jorgaleamis daddjo (St.prp. nr. 102 s.46):

"Ráđđehusat galget bastit meroštallat eatnamiid mat árbevieru mielde leat dáid álbmogiid hálddus ja dáhkidit beaktilis suodjaleami sin oamastan- ja ássanvuoigatvuhtii."

Sáhtta maid namuhit ahte eatnamiid dáfus mat eai leat leamaš oktogeavahusas, mat nappo lea láivvit dilis, lea sáhka doaimmain "sihkkarastit .....vuoigatvuođa geavahit" dáid guovlluid. Dás orru leat eanet sáhka vejolašvuhtii geavahit go formálalaš vuoigatvuhtii.

Meassamiid suodjaleapmi ii leat datte vealtakeahttaí. Orru ovdanboahhtimin ee. 15. art. buo. vulobealde, ahte maiddái earát go eamiálbmogat sáhttet háldet dáid guovlluid.

Loahpas dán 14. art. čađamannamis, lea várra beroštupmi aistton Justisdepartemeantta mearkkašumiid dálá siskkáldasrievttálaš dilis ILO-soahpamuša nr. 169 gáibádusaid ektui. Daddjo St.prp. nr. 102 1989-90 s. 7:

"...berre mearkkašuhhtit ahte konvenšuvnna ii sáhte atnit gáibidit *sierravuoigatvuođaid* eamiálbmogiidda. Sin árbevirolaš geavahus galgá suodjaluvvot, ja gokko doarváii suodjalusa sáhtta ollit almmá sierradoaimmaid haga, ii leat soahpamušas gohččun liikká álggahit *sierravuoigatvuođaid*.

Soaitá muhtun riggodatávkkástallanvuogit sámiid ássanguovlluin adnojit leat menddo heajut suodjaluvvon dan ektui maid ođđa soahpamuš navdo gáibidit. Muhto lea váttis diehtit vissásit. Ártta lea go ii soahpamušteavsttas, iige ovdabargguin vástiduvvo buot gažaldagaide mat sáhttet badjánit. Dát čielggaduvvo easka go ILO gozihanorgánaid dulkon biddjo vuođđun boahhteáiggis.

Justisdepartemeantta oainnu mielde gártet vejolaš soahpameahttunvuođat juohke háve leat ráddjejuvvon, ja iige leat ártta - njuolggadusaid dulkoma vuođul maid ovddabealde lea válldahallan - gáibidit dihto nuppástusaid norgga siskkáldas njuolggadusain ovdalگو norgga ratifikašuvdna sáhtta dahkkot."

2.4.5.4.3 15. artihkkal

Dát mearrádus siskkilda ee. njuolggadusaid eamiálbmogiid vuoigatvuođas oassálastit luondduriggodagaid geavaheamis ja hálddašeamis iežaset eatnamiin, ja velá beassat ráđđádallat ovdalگو guovllu

eatnanvulošriggodagain²⁶⁵ ávkkástallagoahtá, gokko dát riggodagat eai gula eamiálbmogiidda alcceseaset. Daddjo maid ahte "vejolašvuodaid mielde" galget eamiálbmogat beassat osolažžan dákkár doaimmaid vuoittu ávkkis, ja oažžut buhtadasa vahágiin maid gillájit dákkár doaimmaid geažil.

Dán mearrádusa ferte datte áddet nu ahte dás čujuhuvvo riggodagaide eatnamiin main eamiálbmogat galget oažžut nannosamos vuoigatvuoda, buo. 14. art. nr. 1 máinnašeami 2.4.5.4.2. oasis. 15. artihkkal atná genitiivahámi "sin" eatnamat. Lea maid sáhka dáhpáhusain gos stáhta "várre alcces oamastanvuoigatvuoda" eatnanvulošriggodagaide dahje eará riggodagaide, čielgasit vuostá dan mii lea oppalaš vuoigatvuodadilli. Nugo namuhuvvon 2.4.5.4.2. oasis 15. art. ii váikkut sámiide olus.

Muđui sáhhtá fuomášit ahte 15. ja 16. art. báhkkodit "eatnamiid" buo. 13. art. nr. 2, mas daddjo:

"The use of the term "lands" in Articles 15 and 16 shall include the concept of territories, which covers the total environment of the areas which the peoples concerned occupy or otherwise use".

Sámegillii čuodjá ná (St.prp. nr. 102. s. 46):

"Sániin "eatnamat" oaivvilduvvojit 15. ja 16. artihkkalis maddái guovllut, dl. olles dat biras mas dát álbmogat ássat dahje man dat muđui geavahit."

Nugo oaidná, ii addo vástideaddji mearrádus 14. art. "eatnamiid" báhkkodeami áddejupmái.

2.4.5.4.4. 16. artihkkal

Dát artihkkal bidjá njuolggadusaid ee. buhtadaneatnamiidda go álbmot sirdá. Dás lea oaivvilduvvon stuorát meassamat mat dagahit álbmoga dahje stuorra oasi fertet guođdit guovllus. Soahpamušas váilot njuolggadusat smávit vahágahtti ja geavatlaččabut bággonistemiide. Norgga bealde cuiggoduvvui dát soahpamuša barggadettiin, go maid evttohuvvo njuolggadusat dákkár dáhpáhusaide. Evttohus ii datte dohkkehuvvon, buo. St.prp. 102 1989-90, s. 7 ja 26.

2.4.5.4.5 23. artihkkal

Dát mearrádus ii leat čállon dan soahpamuša oasis mii njuolga guoská eanavuoigatvuodaide, muhto das lea liikká dihto beroštupmi dán

---

²⁶⁵ undergrunnsressurs

oktavuođas. Dás báhkkođuvvo oppalaččat ahte ee. luondduriggodagaid ávkkástallan, bivdu ja čoaggin galget dohkkehuvvot dehálaš oassin dáid álbmogiid kultuvrra seailuheamis, ekonomalaš dillái ja ovdáneapmái. Eiseválddit galget dorvvastit dáid doaimmaid nanusmuvvama, álo go lea dárbu (whenever appropriate).

2.4.5.5 Eamiálbmogiid vierut ja vieruiduvvan vuoigatvuohta

8. art. nr. 1 daddjo ahte go nášuvnnalaš lágaid ja lálkaásahusaid geavaha eamiálbmogiid ektui galgá govttolaččat vuhtii váldit sin vieruid ja vieruiduvvan vuoigatvuođaid (due regard shall be had to their customs and customary laws).

Dát mearrádus orru vuosttažettiin guoskamin sierra riektegeavaheaddjiid heivehallamij²⁶⁶ iešguđet njuolggadusaide. Hálddašanásahusat maid várra fertejit dákkár deasttaid atnit rievttálaš árvoštallamis go galget mearridit mii dan sisdoallu berrešii leat.

Ii leat čielggas man muddui galgá deastta atnit guoski vieruide ja vieruiduvvan rivttiide; "govttolaš" ii bagat oalle konkreta. Muhto juridihkalaš metođoahpu terminologiain sáhtta dadjat ahte 8. art. dahká eamiálbmogiid vieruid ja vieruiduvvan rivttiid áššáigullevažžan riektégáldoosiin go eanetloguservodaga riektenjuolggadusaide mearrida dáid surggiin, ja riektégáldosiid maid ii sáhte diktit árvoštallamis. Mearrádus ii datte daja olu dáid riektégáldoosiid deattus.

2.4.5.6 Oanehaččat ILO-soahpamuša giehtaguššamis

ILO-soahpamuš nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái ii siskkil ieš váidinvuogasvuođa²⁶⁷ dahje eará giehtaguššama njuolggadusaide. ILO-vuogádaga oassin gustojit datte golggotmánu 29. b. 1919 oppalaš njuolggadusat ILO konstitušuvnnas maiddái eamiálbmotsoahpamuššii.

Váidinvuogasvuođa váldonjuolggadus lea konstitušuvnna 26. art. čuo. Váidinvuogasvuohta dáid miellahttostáhtaide lea dás biddjon eará miellahttostáhtaide, buo. 26. art. nr. 1; ii leat nappo ovttaskas olbmuiin váidinvuogasvuohta. Váidalus manná ILO stivrii (Governing Body, geahča 7 art.). Stivra sáhtta váidalusa sáddet mearkkašumiide stáhtii mii čuoččuhuvvo leat rihkkon geatnegasvuođaidis, buo. 26. art. nr. 2. Váidalusa joatka meannudeami doaimmaha sierra nammaduvvon iskkadankommišuvdna²⁶⁸ (Commision of Enquiry), buo. 26. art. nr. 6. Go

---

²⁶⁶ tillempling

²⁶⁷ klageadgang

²⁶⁸ undersøkelseskommissjon

dát kommišuvdna lea geargan bargguinis, galgá dat ráhkadit ášši sierranas beliid raportta, buo. 28. art. Raporta galgá 29. art. nr.1 mielde sáddejuvvot ILO stivrii ja ášši beliide. Dán galgá maid almmuhit.

Ášši sáhhtá 29. art. nr. 2 mielde lágídit Riikkaidgaskasaš duopmostullui Haagii. Duopmostuolu vejolaš mearrádus lea loahpalaš, buot. 31. art.

Berrešii dás maid namuhit 33. art. Dás sáhhtet doaimmaid álggahit miellahttoriikka vuostá mii ii čuoovo Iskkadankommišuvnna dahje Riikkaidgaskasaš duopmostuolu mearrádusa vejolaš rávvagiid.

Sáhhtá namuhit ahte Jens Edvin Andreassen artihkalis girjjis «Lov og Rett» (s. 93) navdá leat govttolažžan áddet soahpamuša 12. art. nu ahte gohčču juohke miellahttostáhta dohkkehít áššečuoččaldahttima²⁶⁹ njuolga eamiálbmogiid soahpamuša njuolggadusaid vuodul. 12. art. guoskevaš oasis čudjet ná:

"The people concerned shall be safeguarded against the abuse of their rights and shall be able to take legal proceeding, either individually or through their representative bodies, for the effective protection of these rights."

Jorgaleamis St.prp. nr. 102 (s. 45) daddjo:

"Dát álbmogat galget oažžut suoji vuoigatvuođaideaset rihkkumušaid vuostá ja vejolašvuođa čuoččaldahttit áššiid duopmostuoluid ovddas ovttaskasolmmožin dahje ovddasteaddji orgánaideaset bokte suodjalan dihte vuoigatvuođaideaset beaktilis láhkai."

Lea čielggas ahte norgga duopmostuoluide sáhhtá čuoččuhit álbmotrievttálaš njuolggadusaid doarjut gáibáidusaidis. Nugo leat guoskkahan 2.4.3. oasis, sáhhtet álbmotrievttálaš njuolggadusat leat mávssolaš riektegáldut duopmostuoluide, ja maiddái eará riektegeavaheaddjiide. Dákkár njuolggadusaid sáhhtá nannosit deattuhit. Dát guoská erenoamážit olmmošvuoigatvuođanormmaide. Ii leat áibbas čielggas midjiide makkár vejolaš nuppástusaid Andreassen oaidná ILO-soahpamuššii. Mii datte eahpidit ahte 12. art. galggašii adnot vuoigatvuođavuodđun dán suorggi eará riektedilálašvuhtii go dan mii dál gusto.

THOR FALKANGER JA EARÁID SIERRACEALKÁMUŠ

Nugo álggahettiin namuhuvvon lea Thor Falkanger čállán sierracealkámuša eanetlogu álbmotriekteovdánbuktímii 2.4. oasis. Son áigu, Torgeir Austenå ja Sverre Dragsten guorrasemiin, mihttet:

---

²⁶⁹ søksmål

Oasis leat vuos muhtun oppalaš álbmotrievttálaš prinsihpat oktan siskkáldas norgga rivttiid álbmotrievttálaš mearkkašumi máinnašumiin. Dasto máinnašuvvo ja dulkojuvvo juovlamánu 16. b. 1966 Siviilla ja politihkalaš vuoigatvuođaid ON-soahpamuš (2.4.4. vuolleoassi), ja loahpas válddahallo 1989 ILO-soahpamuš nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái iešmearrideaddji riikkain (2.4.5. vuolleoassi).

Háliidan várašuhttit iežan olu osiin mat leat celkon 2.4.4. vuolleoasis ON-soahpamuša 27. art. mearkkašumis. Dasa leat mánjga ártta:

(1) 27. art. mearkkašumi cealkámušain leat čađa gaskka oppalaš mihtilmasvuođain. Dákkárat leat - ja fertejit várra leat - hui láivvi. Munnje ain juo lea nu ahte moanaid háviid leat eahpečielgasat - muhtumin hui eahpečielgasat - mo cealkámušat konkrehtalaččat sáhttet čuohtat.

(2) Dulkoncealkámušaid vuođus (riektegáldovuođus) lea hui váilevaš. Ii dušše norgga beale oidnui, muhto maiddá riikkagaskasaččat. Go lea riikkaidgaskasaš soahpamuš, lea lunddolaš ahte norgga dulkon atná deastta mo njuolggadusaid ádde ja geavaha eará soahpamušriikkain; muhto eai leat geavadat ja guottut olus duodaštuvvon, mat dorjot dulkomiid ii ákkastallo 2.4.4. vuolleoasis.

(3) Dohkkehan - dieđusge - ahte mánjga háve lea riekttegáldovuođus headju ja ahte sáhtta eahpidit maid galgá atnit rivttes vástádussan (jus rivttes vástádussan oaivvilda einnostusa maid duopmostuolut celket loahpalaččat buo. čielggadeami 2.2. oasi). Dát ii luvve vástideames, dahje vástádusas mas čielgasit fuomášuhtta eahpevissisvuođa. Muhto dálá háve ovddasta 2.4.4. oassi - mu oainnu mielde - mearrádusa gažaldahkii mii čielgasit lea olggobeal dan masa Riektejoavku lea bivdon buktit cealkámuša. Mandáhtas daddjo:

"Bargojoavku (namalassii Riektejoavku) galgá čielggadit ja mearridit mii Finnmárkku fylkka eatnamiid ja čáziid eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuođaide dál ferte leat gustojeaddji riekti.....

...bargojoavku berre maid geavahit riikkaidgaskasaš rievtti ja olgoriikkalaš rievtti nu guhkás go das sáhtta leat mearkkašupmi norgga rievtti bidjamii dán oktavuodas."

(4) Mandáhtas lea mu oainnu mielde doarvái čujuhit čuovvovačča:

(a) Álbmotriekti lea ovdáneamen. Dát sorjá erenoamážit odđa riikkaidgaskasaš soahpamušain ja álbmotriekteservodaga vejolaš nuppástuvvi guottuide ovddeš soahpamušaid dulkomii, dasa lassin ferte namuhit nuppástusaid mii norgga rievttis dáhpáhuvvá álbmotrievtti njuolggadusaid dohkkeheami dáfus - juogo njuolga norgga riektin dahje eanet eahpenjuolga nugo norgga rievtti noahku heivet álbmotriektái.

(b) Dálá dili guovddáš lea ahte ii leat duođaštuvvon mihkkege mii galggašii čájehit ahte álbmotriekti dál lea seaguhuvvon iežas dasa ja nuppástuhtán ásahuvvon giddodaga eaiggáduššan- ja vuoigatvuođadiliid.

Lea baicce áрта čuoččuhit ahte go Vuodđolága §110 a dohkkehuvvui, celkkii Olgoriikka- ja vuodđudanlávdegoddi ee.:

"*Lávdegoddi* oaivvilda leat lunddolažžan gáibidit ođđa vuodđoláganjuolggadusain ahte dain galgá leat dábálaš iešláhki, ja leat erenoamáš árttat daid leat sisdoalu dáfus rievddakeahttabut go dábálaš láhkamearrádusat. Mearrádusa mearkašupmi lea maid dan árvvus mii čalmmustahttá prinsihpa. Ulbmil ii leat vuosttažettiin bidjat ođđa rievttálaš rájaid stáhtaeseválddiid doaibmaluđolašvuhtii dálá ektui, muhto addit allaáiggálaš²⁷⁰ ja bissovaš báhkkodeami prinsihppii masa dađisdaga leat mealgadit guorrasan. *Prinsihppa čađahuvvo almmolaš eiseválddiid lágaid ja eará mearrádusaid bokte. Vuosttažettiin lea Stuorradiggi ja Ráđđehus mat fertejit dulkot ja geavahit mearrádusa áiggis áigái.*

Lávdegoddi áigu datte čujuhit ahte vaikko mávssolaš váikkuhus gártá leat politihkalaččat ja morálalaččat, iige rievttálaččat, gártá mearrádus maid mearkašit dihto rievttálaš geatnegasvuođa stáhtaeseválddiid beales. Ovdamearkka dihte suodjala dat norgga servodaga muđui geahččalit čađahit bakkolaš dáruiduhttinpolitihka sámi unnitlogu ektui. *Lávdegoddi áigu deattuhit ahte mearrádus ii nuppástuhte riektedilálašvuođa sámiid ja earáid eana- ja čáhcevuoigatvuođain* (Árvalus S.nr.147 (1987-88) s. 2. mu deattuhusat).

Lávdegoddeárvalusas ii guoskkahuvvon mearrádus álbmotrievtti ektui. Muhto Stuorradiggi digaštalai dás, ja áirras Inger Pedersen (Justislávdegotti jođiheaddji) celkkii:

"Evttohuvvon sámeaparagrafa ii leat makkárga ovttastahttinmearrádus²⁷¹ álbmotrievtti ektui, muhto dan mearkašupmi dávista álbmotrievttálaš geatnegasvuođaide mas Norgga stáhta juo lea čadnon 27. artihkkala mielde, ja nugo dát mearrádus lea dulkojuvvon Od.prp. nr. 33 1986-87 ja Justislávdegotti árvalusas" (Šieht. Stuurad.,1988 s.3026.)

Dálá oktavuodas lea doarvái deattuhit ahte Stuorradiggi orru oaivvildan ahte álbmotriekti ii ole dobbelii go Vuodđolága §110a:i. §110a mearkašumi várašupmi giddodagaid ektui leat čielgasat, ja seamma várašumit fertejit dás rájes maid gustot álbmotrievtti váikkuhussii dálá vuoigatvuođadiliide.

(c) Galgágo stáhta hilgut muhtun vuoigatvuođaidis sámiide ovdamunnin, dahje sirdit vuoigatvuođaid priváhta olbmui sámiide (sámit

---

²⁷⁰ høytidelig

²⁷¹ inkorporasjonsbestemmelse

ovttaskas olmmožin dahje ovttas), lea politihkalaš gažaldat, maid Stuorradiggi ja Ráđđehus fertejit mearridit, buo. Olgoriikka- ja vuodđudanlávdegotti sitáhta.

(d) Datte oaivvildan ahte álbmotriekti sáhhtá bidjat rievttálaš cakkiid almmolaš beali boahttevaš mearrádusaide, maiddái lágaide ja luondduriggodagaid meassamiidda main lea mearkkašupmi sámegillii, - kultuvrii ja -servodateallimii. Áltáduopmu Rt. 1982 s. 241 doarju dán, muhto čujuha maid ahte eai buot meassamat leat rievtti vuostá. Mo rájá galgá geassit, ii gula dása čielggadit.

(5) Viimmat namuhan ahte 27. art. sáhhtá moanaid gažaldagaid čuožžilahttit eará unnitálbmotjoavkkuid ektui Norggas, ja mat leat ássan dáppe guhkit dahje oanehat áiggi. Dáid gažaldagaid eat leat árvvoštallan. Ii sáhte šiitit ahte dákkár suokkardallan sáhhtá dagahit ahte 2.4.4. vuolleoasi loahppaárvalusa ferte nuppástuhttit dahje muddet.

B OTTO JEBENS:A OVDANBUKTIN

*Sámi álbmotjoavkku riektedili álbmotrievttálaš vuodus
luondduriggodagaid vuoigatvuođaid dáfus*

I Oppalaččat

Moanat álbmotrievttálaš riektegáldoosiin navdo leat mearkkašupmi dáid gažaldagaide: 1751 Sámekodisilla, 1966 Siviilla ja politihkalaš vuoigatvuođaid ON-soahpamuš, erenoamážit 27. artihkkal, ja ILO-soahpamuš nr.169. Dasa lassin sáhhtet maid lasihuvvot, ainjuo dulkonákkain, dihto dábálaš riektevuodđoceanagat eamiálbmogiid vuoigatvuođain ja dán oktavuodas sámiiid erenoamáš dilli Norggas eamiálbmogin (indigenous people). Lea dárbbášlaš oaidnit oktavuoda dáid álbmotrievttálaš riektegáldoosiin.

Norgga sámiiid luondduriggodagaid vuoigatvuođaid ollislaš govva ferte maid deastta atnit dihto siskkáldasrievttálaš riektegáldoosiide mat vuodđudit vuoigatvuođaid sámiiide oppalaččat dahje sierra sámejoavkkuide. Dákkár ovdamearkkat leat 1726 geaskkut mearrasámiiid hárrái, boazodoallolágit, 1987 sámeláhka ja Vuodđolága § 110 a. Dás sáhhtá maid dološ áiggi rájes geavaheami prinsihpa atnit sámiiide álbmotjoavkun, dahje dihto sámejoavkkuide. Dološ áiggi rájes geavaheami mearkkašumi dáfus, lea lunddolaš ahte dát mearkkašupmi molsašuddá iešguđet riikka osiin gos ássat ja/dahje leat ássan sámiiid. Dát ovdanbuktin ráddjejuvvo mealgadis álbmotrievttálaš riektegáldoosiide.

Mávssolaš ulbmil álbmotrievttálaš riektegáldoosiid čađamannamis mat gusket sámiiide, lea buohtastahtti árvvoštallan gaskal sámiiid

rievttálaš dili luondduriggodagaid ráđđejumi dáfus siskkáldas norgga rievtti mielde ja sámiid árvu álbmotjoavkun maid galgá navdit sáhttit gávnnahit²⁷² álbmotrievtti mielde. Dákkár buohtastahttin ii gártta leat ollislaš jus Norgga sámi álbmoga duohta dilitt muhtun muddui eai válde mielde.

Norgga stáhtaeseválddiid árbevirolaš oaivil lea leamaš ahte norgga riekti álgovuorus duhtada buot álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid sámiide, maiddá luondduriggodagaid ráđđejumi dáfus, ja ahte dilli eanaš ain lea nu. Ii galggašii dán vuodul gal leat makkárga erohus gaskal siskkáldas rievtti ja stáhta álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid sámiide, ii ainjuo nu sakka.

Ii sáhte diktit moaiti buohtastahttima orrut almmá lagat iskkadeami haga. Min gažaldat gártá dalle: Leago dán guoktás erohus, ja jus leš, makkár oktavuodain sáhtta dadjat norgga siskkáldas rievtti leat earáláganin go álbmotrievttálaš gáibádusat sámiide? Gažaldat lea luondduriggodagaid ráđđejumi dáfus masa sámi álbmotjoavkkus lea vuoigatvuodavuodđu norgga siskkáldas rivttiid mielde ja norgga stáhta álbmotrievttálaš geatnegasvuodain sámiide.

Norgga siskkáldas rievtti mearkkašumis sámiide sáhtta nággovuloš, sihke eatnamiid eaiggáduššánvuoigatvuođa ja geavahanvuoigatvuođaid sturrodaga dáfus. Datte orru stáhta árbevirolaš áddejupmi ain leat mallosge²⁷³ mearriduvvon, go stáhta oaivil mealgadit earret nášuvnnalaš lágain, lea vuodđuduvvon dasa mat čuoččuhuvvojit leat "cieggan dilitt". Stáhta áddejumi mielde lea stáhta ieš ollásit Finnmárkkku vuovddekeahes eatnamiid eaiggát, ja sierra vuoigatvuođat sámiide Finnmárkkus leat juo prinsihpalaččat ráddjejuvvon dasa mii čuovvu boazodoallolágaid.

Dán vuodul orru leamen ávkkálaš geahčadit leatgo erohusat ovttá dahje moatti čuoggás gaskal stáhta oaiviliid siskkáldas rievtti dáfus, ja stáhta rievttálaš geatnegasvuodain sámiide. Dán oktavuodas lea maiddá hui stuorra mearkkašupmi 1980-jagiid ovdáneapmi álbmotrievttálaš gažaldagain, ja main lea mearkkašupmi sámiide.

II 1751 Sámekodisilla

Sámekodisilla gusto njuolga ja sániidis mielde vieris sámiide Norggas ja Ruoŧas, go dat § 10 mielde sihkarastá sin sáhttit "ovddeš vieru mielde" johtit badjel dán guokte riikka gaskasaš ásahuvvon riikarájá, ealuideasetguin ja "geavahit eatnamiid ja gáttiid" nuppi riikkas bohccuideasetguin ja iežaset atnui. Kodisilla lea ásahuvvon Norgga ja Ruoŧa gaskasaš traktáhtan, muhto diktá nu guhká go gusto,

---

²⁷² utlede

²⁷³ noenlunde

vuoigatvuodaid dihto sámi joavkkuide. Dat ii leat fámuhtton, muhto muhtun áigái 1972 gustojeaddji boazodoallosaohpamuša bokte orustahtton²⁷⁴. Jus soahpamuš galggašii heaittihuvvot²⁷⁵, navdo ahte Sámekodisilla fas boahdá fápmui.

Sámekodisilla lea maid muhtun háviid áddejuvvon siskkáldas norgga riektegáldun, go dat lea adnon vuđđosin norgga duottarsámiid vuoigatvuodáide ja geatnegasvuodáide iežaset riikkain (buo. Rt. 1862 s. 645 ja Rt. 1892. s.511). Dán mielde orru Sámekodisilla ain leat gustojeaddji norgga láchka, ja nu maid iehčanas láchkavuodđu²⁷⁶ norgga sámiid boazodili jna. geavahanvuoigatvuodáide maid kodisilla guoskkaha (buo. Carsten Smith "Rettstenking i samtiden" (1992) s.154 čuo.).

Sáhhtá maid dasa lassin dadjat ahte lea historjjálaš vuodus áddet Sámekodisilla oppalaččabut prinsihpaid váikkuhussan dán guovtti riikka sámiide. Goappašat gárvásit šiehtadalli²⁷⁷ stáhtat orrut kodisilla vuodđudeames áddemin geatnegasvuotán fuolahit "sealluhit sámi nášuvnna". Kodisilla mearkkaša ahte duottarsámiide addui rievttálaš árvu dihto duohta geavaheapmái. Dás lei dasto eaktun galgat doahttalit johttisámit áigodagaid mielde guhkit áiggi geavaheami rájá rastá. Sámekodisilla prinsihpas sáhhtá maid leat mearkkašupmi eará sámiide geat ovddežis ledje geavahan guovlluid mat 1751 soahpamuša mielde juhkkovuvvo Norgga ja Ruota gaskka. Ná sáhhtáge áddet kodisilla dološ áiggi rájes geavaheami prinsihpa váikkuhussan, go dat maid báhkoda dán prinsihpa geavahit vuđđosin vuoigatvuodáide sámiide háldet dihto luondduriggodagaid. Danne sáhhtáge dadjat Sámekodisilla ovddastit árra ovdamanni álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid sámiide buorin mii min áiggis lea ásahuvvon, ja báhkoda dihto prinsihpaid sámiid luondduriggodagaid vuoigatvuodáide goappašiid riikkain, mii lea guston gitta 1700-logu rádjai.

III Vuoigatvuodát eamiálbmogin

Historjjálaš dilli lea ahte Norgga stáhta lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga, dážaid ja sámiid, álgovuolggalaš ássanguovlluide. Dát gusto vaikko dát guokte álbmoga dihto riikkaosiin guhkit áiggi leat ássan bieđggus gaskalagaid.

Ii dárbbáš várra eahpidit ahte Norgga sámiid ferte atnit "eamiálbmogin" (indigenous people) dainna mearkkašumiin masa doaba adno riikkaidgaskasaš álbmotrievttálaš girjjálašvuodas. Sámi

---

²⁷⁴ sette til side

²⁷⁵ falle bort

²⁷⁶ hjemmel

²⁷⁷ kontraherende

vuogiatvuodálávdegotti 1984 válddahallamis (NOU 1984:18) s. 336 jerro makkár suodjalus eamiálbmogis lea gustojeaddji álbmotrievttis. Dás lea sáhka viiddis eamiálbmogiid vuogiatvuodaid teorias, mii erenoamážit lea angolamerihkálaš ja dihto latinamerihkálaš riikkain. Muhto lea eahpečielggas sáhttágo dán teoria leat ásahan čadni álbmotrievttálaš vieruiduvvan riektái. Válddahallamis lea datte konkluderejuvvon ahte eamiálbmogiid vuogiatvuodaid sierra riektégálduid ainjuo galgá sáhttit atnit go dulko 1966 ON-soahpamuša 27. artihkkala sámiiid ektui (s. 336).

Seammás lea maid čujuhuvvon (s. 335) ahte eamiálbmotvuogiatvuoda sáhttá čuoččuhit leat dihto iehčanas vuđđosa oassin "dábalaš riektevuodđoceanagiin maid siviilla riikkat leat dohkkehan". Mu áddejumi mielde leat nana árttat dasa ahte sámít Norggas eamiálbmogin dihto riikaosiin, erenoamážit Finnmárkkus, sáhttet dán vuodul njuolga čujuhit alcceseaset luondduriggodagaid dárbbalaš ráđđejumiin dihto vuogiatvuodaid vástideaddji guovlluin.

Dása sáhttá ee. dorvvastit 38. artihkkalis Haag riikkaidgaskasaš duopmostuolu njuolggadusain, gos c oasis lea čujuhuvvon "dábalaš riektevuoduin maid siviilla riikkat leat dohkkehan", duopmostuolu doaimma vuđđosin.

Mu mielas gártašii leat vuostá buot ovddit dábalaš ásaiduvvon álggolaš²⁷⁸ álbmotrievttálaš vuodđoceanagiid siviliserejuvvon stáhtaid gaskkas jus omd. sámít álbmogin galggašedje biehttaluvvot birgenvuđđosa Norgga guovlluin gos leat ássan unnimus 1000 jagi. Eaige galggašii gierdat eahpegovttolaš garra, vahágahtti meassamiid sáhttit ráđđet dán guovllu dárbbalaš luondduriggodagaid birgenláhkástis.

Dán deattuheami vuogigalašvuolta (oktan das maid Sámekodisillas sáhttá lohkat) ferte leat leamen ahte dán vuodul maddái *ovdal* 1966 ON-soahpamuša fápmuiboahatima sáhttá navdit leat leamen dihto álbmotrievttálaš geatnegasvuodát Norgga stáhtas sámiiide, ee. luondduriggodagaid vuogiatvuodaid dáfus. (Dáid geatnegasvuodaid sáhttet dihto boarrasat siskkáldasrievttálaš riektégáldut doarjut ee. 1726 geaskkut mearrasápmelaččaid birra). Lea eahpečielggas man viidát dákkár boares álbmotrievttálaš geatnegasvuodát leat leamaš rievttálaččat. Muhto ii leatge dárbu oaivvildit olus ovttatosiide go galggašii mearridit dan prinsihpa.

Dán váikkuhus gártašii ahte ii sáhte dušše mearridastit siskkáldasrievttálaš árvvu eana- ja čážiid vuogiatvuodaid dáfus nugo lei Norggas *ovdal* 1966, lobálažžan álbmotrievttálaš áddejumis sámiiide juohke dáfus. Norgga duohta ja rievttálaš diliid dievaslaš álbmotrievttálaš geahčcaleapmi sámiiid dillái eana- ja čážiid ráđđejumi dáfus, ferte dás maŋnil muhtun muddui maddái árvvoštallat

---

²⁷⁸ elementær

meassamiid ja stáhtaeiseválddiid háldduid lobálašvuoda ovdal 1966-soahpamuša fápmuibohtima.

1966-soahpamuša váikkuhus ii gártta dás manjil dušše leat soahpamuš njuolga dagahan geatnegasvuodaid, muhto maidái muhtun muddui ovddit bissu geatnegasvuodaid čielgasit meroštallon dohkkeheapmi. Čjuhuvvo dás Carsten Smith 1.c.s.191-192 riekteovdáneamis 1980-jagiin:

"Muhtumassii leat ođđa norgga riektenjuolggadusat mearriduvvon, muhtumassii lea dohkkehuvvon eanet go ovdal ahte sámiin leat álbmotrievttálaš gáibádus sierra kultursuodjaleapmái."

IV Siviilla ja politihkalaš vuoigatvuodaid 1966 ON-soahpamuš, 27. artihkkal

(1) Dán mearrádusa ferte várra atnit dehálamos mearrádussan álbmotrievttálaš mearkašumiin mii vuoigatvuodavuodđuda²⁷⁹ vuoigatvuodaid sámi unnitlohkui Norggas. Dát gusttui ainjuo gitta dassái go ILO-soahpamuš nr.169 ii lean fápmui bohtán. 27. artihkkal lea vuosttažettiin kultursuodjalusa mearrádus, go dat maid sihkarastá ahte dán unnitlogu miellahtuin "ii galgga sis guđet gullet dakkár unnitálbmogiidda, biehttaluvvot vuoigatvuohta searválagaid joavkkuideaset eará miellahtuiguin ovddidit iežaset kultuvrra, dovddastit oskkuset dahje geavahit gielaset".

Dás ovdanbohtá ahte 27. artihkkal dáhtošii vuoigatvuoda unnitlogu ovttaskas olbmuide. Muhto seammás ferte deattuhit báhk kodanvuogi "searválagaid joavkkuideaset eará miellahtuiguin", maid galggašii gáddit mearkašit vuoigatvuohta olbmojovkui (joavkovuoigatvuohta).

27. artihkkala mielde sáhtášii dulkot mearrádusa unnitlohku hehttejuvvo ovddidit kultuvrras, geavahit gielaset jna. Dákkár dulkomiin ii livččii mearrádusas olus mearkašupmi sámiide Norggas.

(2) Sámi vuoigatvuoda 1984 (NAČ 1984:18) čielggadeamis lea 27. artihkkal meannuduvvon s. 266-296. Álggadettiin giedahallá čielggadeapmi muhtun váldoprinsihpaid álbmotriektmearrádusaid dulkomis, maidái beaktivuodáprinsihpa²⁸⁰ ja ulbmildulkonprinsihpa ja dasto ee. ovdabargguid mearkašumi traktáhtaid dulkomis (buo. Miessemánu 23.b. 1969 Wienersoahpamuša 31. ja 32. artihkkalat).

Lávdegoddi ii oppa eahpidange ahte 27. artihkkal vuoigatvuodavuodđuda mieđis vealahusgáibádusa, namalassii mearrádusa suodjalit sierra joavkkuid geaid mearrádus siskkilda (s.

---

²⁷⁹ hjemle

²⁸⁰ effektivitetsprinsipp

270). Ii várra leat dát dál nággovuloš²⁸¹, muhto sáhttet leat sierramielalašvuodát dán mearrádusa viidodagas. Lávdegoddi lea joatkkabarggustis ee. mearridan guokte guovddáš gažaldaga mat ovddalgihitii orru leamen eahpidahtti:

a) Vihkkedallamiin gávnnahuvvui ahte 27. artihkkala čuožžovaš dulkonoasit várra gohččot stáhtaid geatnegahttit juolludit dihto ruđalaš veahki vai guoski unnitlohku duođai sáhttá dikšut gielas, kultuvrras jna. (s. 271).

b) Dasto gávnnahuvvui ahte "buoremus vuodustusat hupmet dán mielde dan beales ahte "kultuvra" doaba 27. artihkkalis ipmirduvvo nu viidát ahte mearrádus maiddái sisdoallá čearddalaš unnitlogu kultuvrra ávnnaslaš beliid" (s. 286). Dát máksá lávdegotti mielde ahte kultuvrra ávnnaslaš eavttut ollislaččat lea 27. artihkkala bokte suodjaluvvon.

Goappašiid gažaldagain lea lávdegotti dulkomis leamaš mearrideaddjimus ahte 27. artihkkal sáhttá oažžut duohta mearkkašumi, vai guoski unnitlohku ii dušše teorehtalaččat, muhto maiddái duođai sáhttá seailuhit kultuvrras. Dás gávnnahuvvui ahte 27. artihkkala dulkomis, ferte sakka deattuhit maid guoski unnitlohku dárbbáša duohta ja beaktilis kultuvrra seailuheapmái ja dikšumii.

NAČ 1984:18 čujuha maid mañit áiggi geažidemiide, ee. Geneva 1978 čearddakonferanssas, gos vuhtto ahte riikkaidgaskasaš áddejupmi 27. artihkkal mearkkašumis lea ahte mearrádus gohčču guoskevaš stáhtaid árjjalaččat ja heaittikeahttá doaimmaid lágidit vuoigatvuodaid beavttalmahttimis dán mearrádusa mielde. Áddejupmi maid orru leamen ahte jus stáhtat eai daga maidege leat vuoigatvuodát beavttu haga. Lávdegoddi guorrasa dasa ahte geatnegasvuohtha gohčču stáhtaid čadahit govttolaččat boadusovttalárganvuoda unnitlogu kulturdoaimmaheapmái muđui servodaga ektui (s. 272).

Eamiálbmogiid suodjaleami oktiigeassumis (s.336-337) deattuhuvvo nuppi beales 27. artihkkala ja nuppi beales "sierra eamiálbmotvuoigatvuoda" oktavuohtha. Dan vuodul lávdegoddi gohčoda 27. artihkkala earuhuvvon dulkomin²⁸², lea čujuhuvvon eamiálbmogiid leat dan dilis ahte sin kultuvra erenoamáš garrasit lea laktásan árbevirolaš vuogi ávkkástallamii guovlluin gos dát álbmot ássá ja masa sorjá.

(3) Bealistan in eahpit guorrasit mealgadit dáid guovddáš álbmotrievttálaš gažaldagaid čielggadeapmái mat leat NAČ 1984:18:s ja čielggadeami konklusuvnnaide. Vaikko muhtun gažaldagat álgovvorus orrut leamen eahpidahtti, eai mana konklusuvnnat mu mielas guhkeliid go maid ferte navdit dárbbášuvvot Norgga sámiide, jus 27. artihkkala kultursuodjalus galggaš leat leamen govttolaš duohtavuohtha.

---

²⁸¹ kontroversiell

²⁸² differensiert tolkning

Dáid álbmotrievttálaš gažaldagaid gieđahallamis NAČ 1984:18:s lea almmá buohtastahttima haga vuđolamosit mii dássáži lei Norgga bealde oppanassiige, ja várra áidna mii dássáži govda ákkastallamiin meannuda álbmotrievttálaš kultursuodjalusa Norgga sámiiide. Lávdegotti konklusuvnnat leat vuodđuduvvon viiddis ávdnasiidda ja orrut dárkilit vihkkedallan álbmotrievttálaš áššáiguoski dulkonákkaide. Jus hui spiehkasteaddji dulkon (dahje čavgadat sisdoaluin) gullogoađaši dál, ferteši dát mu áddejumi mielde eaktudit unnimus seamma viiddis vuodđoávdnasiid, ja unnimus seamma dárkilit meroštallot dehálamos dulkonosiin.

Álbmotrievttálaš gažaldagaid válddahallama NAČ 1984:18:s lea álbmotriekteáššedovdiid joavku dahkan, okta dainna professor Carsten Smith. Muhto dán válddahallama lea Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ožžon ja meannudan, masa miellahtut leat sáhtán buktit mearkkašumiid. Vaikko válddahallama sisdoalu ja hámi ovddasvástida álbmotriekteáššedovdiid joavku (buo. NAČ 1984:18 s.154), de báhkoda dát dieđusge lávdegotti oainnu. Nu leat guoskevaš stáhta ásahusat maid ádden válddahallama, buo. ee. Od.prp. nr. 33 (1986-87) s.17,22,25-34 ja 37, mas Justisdepartemeantta ee. áddejupmi oidno dán oktavuodas.

Dasa lasihuvvo ahte guoski norgga eiseválddit, maddái norgga ráđdehus ja Sturradikki justislávdegoddi, 1987 sámelága ja Vuodđolága § 110 a ovdabargguin, leat guorrasan 27. dulkomiidda nugo NAČ 1984:18:s oidno. Dát ii cakka geatnegasvuoda 27. artihkkala mielde, dainna sisdoaluin maid norgga stáhtaásahusat leat báhkodan, ain fertet áddet ollislaččat *álbmotrievttálaš geatnegasvuohtan* sámiiide álbmogin. Go vel Vuodđolága § 110 a mearridettiin ásahuvvui siskkáldasrievttálaš geatnegasvuodta vuodđolága dásis lea áibbas eará ášši.

V Joatkka 27. artihkkala dáfus, erenoamážit luondduriggodagaid ráđdejumi hárrái

(1) Sámi vuoigatvuoda I oasseárvalusas lea eaktuduvvon lávdegotti joatkkabarggus galgat joatkit oppalaš prinsihpain mat leat NAČ 1984:18 vuolggahuvvon, ja erenoamážit luondduriggodagaid vuoigatvuodaid dáfus. Dán ferte dán oktavuodas navdit maid gustot álbmotrievttálaš gažaldagaide.

Mu oaivila mielde ii eahpiduvvo dán leat Riektejovkui stuorra bargun, ja iige sáhte dušše biehttalit dainna ákkain ahte joatkkabargu lea eanaš riektepolitihkalaš dásis. Mu áddejumi mielde lea čielga dárbu norgga stáhta álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid rievttálaš konkretisermii, maddái 27. artihkkala prinsihpalaš sisdoalus ja mo dát

čuohcá stáhta geatnegasvuodáide sámiide sierra álbmogin luondduriggodagaid vuoigatvuodaid dáfus.

Jus ii geahččal konkretiseret maid 27. artihkkal mearkkašivččii surggiin mat gustot guovddáš vuoigatvuodáide nugo boazodollui, mearra-, johka- ja sáivaguolásteapmái, bivdui jna. gártet mu oaivila mielde Riektejoavkku ovdanbuktimat álbmotrievttálaš gažaldagain nu abstrákta ahte oažžu hui ráddjejuvvon árvvu. Dát gusto go joavku ii válldahala dáid gažaldagaid duođe dobbelii go maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi lea dahkan NAČ 1984:18:s.

Eai váiloge historjjálaš ja sosiálantropologalaš ávdnasat sámi geavaheames, erenoamážit guhkit áiggi dihto osiin Finnmárkkus, ja luondduriggodagaid ráđđejumi duohta mearkkašumis. Mu oaivila mielde lea váttis garvit dán ávdnasis sáhttit leat mearkkašupmi go árvvoštallá álbmotrievttálaš gažaldagaid luondduriggodagaid ráđđejumi vuoigatvuodain. Berrešii maiddá sáhttit deavdit dáid ávdnasiidda, ee. go čuvge sámi riekteáddejumi dán oktavuodas. Vaikko gárttašiige nu ahte báikkálaš riekteáddejupmi bohtá ovdan, ii cakka dát ovddidit ja čielggadit dáid ávdnasiid.

Carsten Smith lea válldahallamistis Guolástandepartemeantii suoidnemánu 9.b. 1990 (Lov og Rett 1990 s. 507 čuo.) diktán konkretiseret 27. artihkkala sámiid luondduriggodagaid vuoigatvuodaid prinsihpalaš sisdoalu, muhto váldoáššálaččat ráddjen dan guolástanmuddemiidda. Sullasaš konkretiseren váilu luondduriggodagaid vuoigatvuodaid hárrái bajábeal gáddelinnjá²⁸³ merrii, nappo buot luondduriggodagaide eatnamis, jogain ja jávrriin. Dákkár gieđahallan fertešii mu mielas maid geahčadit eaiggáduššanvuoigatvuoda dili.

(2) 27. artihkkala konkretiserema vuodul áiggun vulobealde geahččalit oanehaččat čilget váldooaiviliid main mu mielas leat mearrideaddji mearkkašupmi 27. artihkkala dulkomis.

Dán artihkkala "shall not be denied", ii leat áibbas čielggas. Dát sáhttá viiddis dulkomis mearkkašit dán unnitlogu eallindili galggašit leat nu ahte beassá doaimmahit kultuvrras jna. Dalle ferte jearrat leago 27. artihkkalis dušše sáhka *vuoigatvuodas* doaimmahit kultuvrras jna. vai maiddá *duohta vejolašvuodas* dan dahkat.

1969 Wienersoahpamuš sisdoallá 31. artihkkalis traktáhtaid dulkomis čuovvovaš mearrádusa:

"General rule of interpretation.

1. A treaty shall be interpreted in good faith in accordance with the ordinary meaning to be given to the terms of the treaty in their context and in the light of its object and purpose."

---

²⁸³ strandlinje

Dán mearrádusa mielde orru leamen vuoigaduvvon 27. artihkkala dulkomis deattuhit mearrideaddjin dan maid sáhhtá atnit guoski mearrádusa *ásššin* dahje *áiggan* ("object") ja ahte mearrádusain beaktilit sáhhtá juksat ulbmila mii navdo leat vuodđun. Ferte gáddit ahte 27. artihkkala ulbmil lea suodjalit unnitloguid kulturdoaimmahusa jna. Dát juo lea vuostá dakkár dulkoma ahte kultuvrra doaimmaheapmi gártá leat niehkun, go duohta vejolašvuolta ii gávdno. Lea dasto čielggas ahte duohta vejolašvuolta boahtá unnit eanet olbmuid vejolašvuodas ráđđet luondduriggodagaid. Norgga sámiide guosto dát hui olu. Dát lea njuolga čadnon sámi dillái dego "indigenous people" dihto guovlluin riikkas, ja mo sin kultuvra lea gitta dihto árbevirolaš vuodđoealáhusain. Das čuovvu ahte sáme kultuvrra divššu ja ovdáneami beaktilis suodjaleapmi Norggas guoská erenoamážit álbmogiid dárbbaslaš luondduriggodagaid ráđđejupmái.

Dát dilit čájehit bures ahte jus kultursuodjalus 27. artihkkala mielde galgá leat beaktil sámiid hárrái ferte dát maid siskkildit sáme kultuvrra ávnnaslaš vuđđosa (ealáhusvuđđosa). Seammás lea árbevirolaš sámi ealáhusat, nugo ovdalis čujuhan ee. NAČ 1984:18:s, guovddáš oassi olles sáme kultuvrras, ja lea danne iehčanas suodjalusgáibáduš 27. artihkkala vuodul (buo. NAČ 1984:18 s. 337 ja 350).

Go 1966 ON-soahpamuša 27. artihkkala galgá áddet unnitloguid kultuvrra oppalaš suodjaleapmin, sáhhtá jearrat fertego dán 27. artihkkala dulkon guoskat miehtá máilmmi, namalassii gustot buot unnitloguide geaidda mearrádus guoská. Dása lea dadjat ahte máilmmi unnitloguin leat hui iešguđetlágan dilit. Jus dulkon galgá vuhtiiváldit dán unnitlogu duohta vejolašvuoda dikšut kultuvrras, fertejit iešguđetge unnitloguid dárbbut leat hui iešguđetláganat. Jus galggaš jurddašit juohke unnitlogu duohta vejolašvuodas dikšut kultuvrras fertešii 27. artihkkalii earuhuvvon dulkon, juohke unnitlogu dili ja riikadili vuodul.

27. artihkkala dulkon mii galggašii leat mávssolaš Sámi vuoigatvuodálávdegotti ulbmilii, fertešii danne leat vuodđuduvvon sámiid duohta dillái Norggas. 27. artihkkala fertešii geahččalit earuhuvvon dulkomii, mii vuolgá das mo ain dihto diliide leat čadnon. Dán oainnu 27. artihkkala guoski dulkoma hárrái, doarju garrasit 27. artihkkala ja ILO-soahpamuša nr. 169 gaskavuohta.

(3) Maŋŋilgo ILO-soahpamuš nr. 169 lea fápmui boahtán Norgga dáfus, suodjaluvvojit sámi vuoigatvuodát min riikkas guovtti iehčanas álbmotrievttálaš vuđđosiin: Unnitloguid *oppalaš* kultursuodjalus 27. artihkkalis ja *sierra* suodjalus sámiide eamiálbmogin (indigenous people) dihto guovlluin Norggas, ILO-soahpamuša nr. 169 mielde.

ILO-soahpamušas leat ee. guovddáš mearrádusat eamiálbmogiid vuoigatvuhtii eatnamiidda ("lands") buo. erenoamážit 14. artihkkala. Muhto seammás siskkilda dát soahpamuš maid mearrádusaid main lea

čielga kultuvrralaš áigumuš. Nu leage 13. *artihkkalis* deattuhuvvon makkár erenoamáš kultuvrralaš mávssolašvuolta guoski álbmogiid gullevašvuolta dihto eatnamiidda, go daddjo ahte galgá doahttalit dán mávssolašvuoda. 8. *artihkkalis* lea daddjon ahte galggašii doarvái váldit vuhtii guoski álbmogiid vieruid ja vieruiduvvan vuoigatvuođaid, ja ahte álbmogis galgá leat vuoigatvuohta doalahit iežaset dábiid ja ásahusaid. 23. *artihkkal* deattuha dihto ealáhusvugiid kultuvrralaš mearkkašumi.

Dát čujuhusat čájehit ahte goappašat soahpamušat mat gusket sámiide, belohahkii gusket seamma dahje sullasaš surggiide. Goappašiin soahpamušain lea mearkkašupmi sihke sámi kultuvrra suodjaleapmái ja sámi álbmotjoavkku vuoigatvuođaide dihto luondduriggodagaide. Danne leage dárbu dulkot 27. artihkkala ja ILO-soahpamuša ovttas (buo. Carsten Smith: "Rettstenkning i samtiden" s.182, mas lea sáhka dán guokte váldolinjá syntesa álbmotrievttálaš prisihpain sámiid dáfus).

Oppalaččat sáhtta dadjat ahte ILO-soahpamuš ja sámiid dilli eamiálbmogin Norggas nanne ja ákkasta 27. artihkkala viidát dulkoma dan suorggis maid dás meannudat, ja erenoamážit guovlluin gos sámiid geavaheapmi ja hálden duhtada ILO-soahpamuša 14. artihkkala gáibádusaid, buo. 13. artihkkaliin. Dát mearradusat (maid seamma soahpamuša eará mearradusat dorjot) čalmmustahttet čielgasit erenoamáš oktavuoda gaskal guoski eamiálbmoga ja dan dahje daid eatnamiid maid álbmot lea geavahan dahje man dárbbasit birgemii. Mo dal dulkoš 14. artihkkala bienalaččat (buo. čuo. VII vulobealde), sisdollet dát mearradusat ahte guoski eamiálbmogis leat erenoamáš gáibádusat dákkár guovllu ráđđejupmái dan vuodul ahte ain birge sierra álbmogin oktan kultuvrrain. Dán doarju ON-soahpamuš 27. artihkkala dulkon mii eaktuda seamma unnitlogu mieđis sierrameannudeami, luondduriggodagaid ráđđejumi hárrái.

(4) Jus sáme kultuvra Norggas galgá bissut, ferte ainjuo sorjât ahte leat doarvái sámit Norggas geat ain háliidit seailuhit ja doaimmahit kultuvrraset, gielaset jna. ja geat ieža leat árjjalaččat das mielde.

Dán eavttu mielde mii bajábealde lea namuhuvvon, navdo ahte 27. artihkkal siskkilda mieđis vejolašvuoda gáibádusa sámiide dákkár luondduriggodagaid doarvái ráđđet, sáme kultuvrra seailuheami ja ovdánahttima vuđđosa dihte.

Man stuoris gáibádus galgá leat, lea dan duohken mii ulbmilii dárbbasuvvo ja ávkkálaš. Ferte jearrat makkár luondduriggodagaid ráđđenvuoigatvuođat govttolaččat dárbbasuvvojit vai sáme kultuvra Norggas galgá duođas sáhttit seailuhuvvot ja ovddiduvvot (dárboeaktu²⁸⁴).

---

²⁸⁴ nødvendighetskriterie

Dárboeaktun gávnaha mo árvoštallat mo sierranas diliid ja beroštumiid ferte vihkkedallat vuostálagaid. Muhto go lea sáhka Norgga stáhta álbmotrievttálaš geatnegasvuodas mii vuolgguhuvvo olmmošvuoigatvuođain, ferte geatnegasvuoda 27. artihkkala mielde vuoruhit nu guhkás go duodai lea dárbu (dárboeaktu), ja sáhttit beaktilit juksat dákkár vuoigatvuođaid bokte.

Dán vuođul ii leat eahpidahtti ahte 27. artihkkal siskkilda mieđis sierrameannudeami gáibádusa sámiide nu guhkás go dárbbáša kultursuodjaleami gáibádusa ollašuhhtit.

Dát sáhtta stáhta beales leat suodjaleapmi meassamiid vuostá. Meassamat mat mealgadit heađuštit sámiid (dahje sámejoavkkuid) ráđđet luondduriggodagaid maid dárbbášit kultuvrraset sealluheapmái.

Mieđis sierrameannudeami gáibádus sáhtta dasto bohciidit go almmolaš eiseválddit áigot muddet ealáhusdoaimma; omd. mearraguolástanmuddemiin dahje eará surggiid ráfáiduhhtinmearrádusain (buo. Smith 1.c. s. 204 čuo.).

Sáhtta leat nu ahte muhtun guovllus riikkas leat eiseválddit dahkan meassamiid sámiid ektui omd. lágaid dahje earaláhkai ovddalgihtii leat heađuštuvvon dárbbášlaččat ráđđet luondduriggodagaid mat guhkit áigái dárbbášuvvojit sáme kultuvrra boahhtevaš ceavzimii. Dalle ferte leat ulbmilii ávkin ahte dákkár meassamiid jávkada. Sáhtta leat viehka sahtedohko man muttus vahágahtti ovdáneapmi sámiid ektui guovlluin lea dál, ja dálá riektedilli nášuvnnalaš rievtti mielde nággovuloš dahje eahpečielggas. Dilli maid sáhtta leat nu ahte virggálaš riekteáddejumi leat vuostá báikkálaš sámi riekteáddejumi, dahje vuostá dan maid guovllu ássit atnet leat govttolazžan dahje oahpahuvvon vieruid mielde.

Dalle ferte jearrat sáhttago maid 27. artihkkala vuođul gáibidit dálá dilis viiddiduvvon vuoigatvuođaid sámiide luondduriggodagaid ráđđejumi hárrái. Jus stáhta galggaš ollašuhhtit geatnegasvuodaidis 27. artihkkala mielde suodjalit sáme kultuvrra beaktilit, orru fertemin ásahit priváhtarievttálaš²⁸⁵ sierravuoigatvuođaid sámiide, nu guhkás go sáhtta deavdiñ dihte kultursuodjalusa gáibádusa (buo. Smith 1.c.s.203.čuo.).

NAČ 1984:18:s s. 272 jerro sáhttago leat ealáhuslaš gilvu eará álbmotjoavkkuin dáid guovlluin gos 27. artihkkal suodjala unnitlogu erenoamážit, almmá oaivila buktima haga. Vástadus navdo leat ahte sámit dákkár gilvodilis sáhttet oazžut sierravuoigatvuođaid, gos ja man muddui dárbbášuvvo beaktilis kultursuodjaleami dihte.

Finnmárkkus gos stáhta oaivilis mielde eaiggáduššá su. 96 % buot eatnamiin, leat sierravuoigatvuođat sámiide dahje sámi gilliide leamen erenoamáš áigequovdilát, seammásgo dáid sáhtta ásahit almmá earáid priváhta subjektii vuoigatvuođaid rihkkumin.

---

²⁸⁵ privatrettslig

(5) Ovdal lea čujuhuvvon ahte dán árvvoštallamis lea dehálaš mearkašupmi ahte sámekultuvra Norggas lea erenoamáš bárut²⁸⁶ dilis, ja ahte sámegiella ja -kultuvra ii leat nu leavvan ja lea rašit go livččii leamen jus norgga eiseválddit sođiid gaska livčče lean dihtomielaččabut unnitlogugažaldagain (buo. Justislávdegotti Árvalusa O.nr.79 1986-87 s. 5). Muhto dasa lassin ferte navdit ahte sámekultuvrra otná bárut dili erenoamáš árta, lea ealáhusriggodagaid garra gilvu maid sámi gilleservodagat mángga sajis dovdet, ja mii guhkit áigái goarida sámi giliid.

Sáhtá maid čuoččuhit ahte 27. artihkkala mielde ii leat doarvá sámekultuvrra dušše doalahit heakkas ("heahtehilas"). Ferte sáhttit čuoččuhit mearrádusa eaktudit ahte dán kultuvrii ii galgga dušše áibbas duohta vejolašvuohta ceavzit, muhto ferte maid árvvoštallat dihto govttolaš čáhkitvuođain²⁸⁷.

Iige sáhte ráddjet dušše lagamus boatteáigái. Dás lea sáhka sierra álbmoga kultuvrras ja álbmogis mii lea ceavzán norgga eatnamiin gitta ovdal boarrasamos dovddus historjjálaš áiggis. Danne fertege leat guhkit áiggi ulbmil go árvvoštallá mii dárbbášuvvo.

Dárbbášlaš luondduriggodagaid gažaldaga sáhtá geahččat sihke báikkálaččat ja oppalaččabut. Ferte sihkarastit ceavzinuđđosa sámi báikegottiide mat ain leat heakkas. Muhto seammás ii dárbbášuvvo luondduvuođus juohke sajis gos sámit ássat Norggas.

Dán bálddas gullá vel sierra dábálaš ovddasvástádus sámekultuvrii Norgii stáhtan, go eanaš sámit ássat Norggas ja lea historjjálaš gullelašvuohta min riikii. Dán ovddasvástádusa vuođul ferte jearrat iigo dárbbášuvvo Norggas sihkarastit oppalaš vuođu sámekultuvrii, ja ahte luondduriggodagaid vuoigatvuođaid gažaldat maid gullá dása.

(6) NAČ 1984:18:s lea fáddá, leago stáhtas geatnegasvuohta doarjut miehtásit sámekultuvrra muhtun muddui vihkkedallon gulašiigo ruđalaš doarjja dán geatnegasvuhtii (buo. ee. NAČ 1984:18 s. 273). Čujuhuvvon lea maid ahte muhtun stáhtadoarjagiid sámekultuvrii ferte ovttas geahččat, mii gal ferte leat riehta. Ferte maid lasihastit ahte ruđalaš doarjja stáhtas sámekultuvrii, sáhtá várra dušše dássidit dan olu ruhtajuolludeami mainna stáhta doarju stuorraservodaga kultuvrra, ja nappo dárbbášuvvo ásahit nu bures go vejolaš boadusovttalárganvuođa dákkár njuolga kulturulbmiliid doarjagiidda.

Luondduriggodagaid ráđđejumi vuoigatvuođaid dárbu vuolga áibbas eará beales. Dát dárbbášuvvo jus galggaš sáhttit sámi ássanealáhusvuđđosa seailuhit ee. Finnmarkkus, namalassii vuđđosa sámi birrasii oppanassiige bisuhit dan mii sámekultuvrra doalvu ovddasguvlui.

---

²⁸⁶ utsatt

²⁸⁷ rommelighet

Dasa lassin boahdá dat ahte árbevirolaš sámi ealáhusat nugo namuhuvvon ovddabealde, iešalddes leat sáme kultuvrra dehálaš oasis. Dákkár árjjalaš kulturmálla, erenoamážit dihto vuoigatvuođaid ráđđejupmái gulli, gártá psykologalaččat buhttekeahkes²⁸⁸ árvu sámiid iešárvui²⁸⁹, mii lea dehálaš oassi unnitlogu kultuvrra vuđđosis. Dán dáfus orru váttis navdit ahte ruđalaš stáhtaveahki olus dal sáhtta buhtadit luondduriggodagaid ráđđejumi.

VI 27. artihkkala lagat konkretiseren, makkár ealáhusat ja makkár guovlluin riikkas

(1) Sáme kultuvra lea bisson ja ovdánahtton Norggas dihto riikaguovlluin ja dihto árbevirolaš ealáhusaid vuođul. Dát kultuvra lea unnit eanet sirrekeahhtá²⁹⁰ čadnon dáid riikaguovlluide ja dáid ealáhusaide. Dát mearkkaša ahte dáid guovlluid luondduriggodagaid ráđđejupmi dat álgovuorus sáhtta leat ávkin vástideaddji árbevirolaš ealáhusaide, maid ferte sihkkarastit jus geatnegasvuohta 27. artihkkala mielde galgá ollašuhhtot.

Dása gusto maid ahte historjjálaš dilit gitta min áigái fertejit hui guhkás leat bálggis maid čuovvu. Gárttašii leat nana noahkun²⁹¹ ahte ráđđenvuogit main sámit historjjálaččat ja duođai leat ávkkástallan gitta min áigái, gártet leat seammago mii álgovuorus livččii leamaš ávkin ain sealluhit sámi ássama ja kultuvrra.

Historjjálaš ja duohta dilit orrut čájeheamen ahte dárboárvvoštallan ferte leat earalágan iešguđetge osiin Norggas gos leat ássan dahje ássat sámit. Ainjuo leat Finnmárkkku dilit erenoamážat eará Norgga guovlluid ektui. Muhto Finnmárkkus leat maiddái dilit sierraláganat ja leat leamaš maid viehka sierraláganat guhkit áiggi, sámi ja dáža ássama dáfus. Dát čujuha dárbbu ráddjet guovlluid maid árvvoštallá. (Sáhtta várra geavatlaš ja/dahje historjjálaš árvvoštallamiin maid jurddašit sierra guovlluid ráddjet sierralágan geavahanvuoigatvuođaid ektui.)

Seammás dárbbasuvvo čielggadit makkár ealáhusat sáhttet leat mielde vuodđudeamen sámi báikegottiid ja sáme kultuvrra ceavzilis vuđđosa.

(2) Boazodoallu lea sierra dilis sáme kultuvrra guoddin. Boazodoallu lea Norggas sámiide kulturmihtus ealáhus dan áddejumis ahte ealáhusas leat eanaš leamaš sámit, ja nannosat go eará ealáhus lea erenoamážit čadnon sáme kultuvrii.

---

²⁸⁸ uerstättelig
²⁸⁹ selvaktelse
²⁹⁰ uadskillelig
²⁹¹ presumsjon

Boazodoalus ealáhussan lea ođđa riektegeavada mielde sierra buhtadansuodjaleapmi bággolonisteami bokte. Seammás lea boazodoalu vuoigatvuohta 1978 boazodoallolága § 3 mielde sierra vuoigatvuohta sámi sogalaččain. Muhto boazodoalus sáhtá muhtun muddui jurddašit lea dárbu vealtakeahtes suodjaleami bággolonistanmeassamiidda. Gažaldat bohciidii Álttá-áššis (Rt.1982 s. 241) mas Alimusriekti datte gávnnašii ahte fertii eaktudit «árjja ja hui vahágahtti meassamiid sámi beroštumiide.»

Go vuodđolága § 110 a lea boahtán, oktan mieđis gohččumin stáhta eiseválddiid galgat "láhčit dilálašvuodaid " ee. sámekultuvrii ja servodateallimii, ii leat várra unnit jáhkehahtti duopmostuoluid ođđasit hábmet oaiviliiddiset seammaláhkai. Justisdepartemeantta ja Stuorradikki cealkámušat 27. artihkkala geatnegasvuodaid mielde mannet maid dan guvlui mii lea váttis ovttastahttit Álttáduomu bájuhuvvon cealkámušain.

Boazodoalu sierradili sámekultuvraguoddin čuovvu ahte ealáhussii gáibiduvvo erenoamáš nana suodjalus 27. artihkkala vuoigatvuođavuoduin. Ii dušše Finnmárkkus, muhto maiddái eará riikaosiin mas sámi boazodoalus lea árbevierru. Stuorraservodaga áddejumi dehálaš boasttovuohta dássázii lea leamaš datte ahte lea atnán sámiid ja sámekultuvrra menddo sakka čadnon vuosttažettiin dušše boazodollui. Eará ealáhusat maid nugo eanadoallu, mearra-, johka- ja meahccebivdu leat leamaš birgenlágit sámiide, ainjuo Finnmárkkus, ja leat maid oasis sin ávnnaslaš kultuvrras ja dárbblaš vuodus sámi ássamii.

Finnmárkku boazodoalu dálá stuorra roassu govve ahte dušše boazodoallu ii leat doarvái sámi kultuvrra seailuheaddjin. Várra fertejit moanat boazosámit lagamus jagiin eará áigái boađu fidnet, juoga mii čájeha ahte vuoigatvuođat mat dorjot sámi árbevirolaš ealáhusaid muđui dárbbášuvvojit 27. artihkkala árvvoštallama vuodul.

(3) V čuo. Carsten Smith namuhuvvon smiehttamušas suoidnemánu 9. b. 1990 Guolástandepartementii lea čállon stáhta láhkavuodđuvuvvon válddis muddet ealáhusa, dárkilat 1972 ja 1983 lágaid vuodul sáltečáhceguolásteami oassálastima muddema hárrái. Smiehttamušas masa departemeanta guorrasii, čuoččuhuvvui ee. ahte sámiide gáibiduvvo dihto mieđis sierrameannudeapmi mearrabivddu earremuddemii²⁹².

Finnmárkku 1902 eanavuovdinlága láhkaásahusaid mielde, galggai ođđa doaluide dušše vuvdot eana sidjiide geat máhtte dárogiela ja hálle dárogiela beaivválaččat. Dát mearrádus lei formálalaččat gustojeaddjin gitta dassáigo njukčamánu 12.b. 1965 láhka biddjui fápmui. Ferte navdit ahte 1902 láhkaásahusaid njuolggadusat ainjuo álggos

---

²⁹² kvoteregulering

geavahuvvojedje. Liikká lea váttis čujuhit čielgasit man stuorra mearkkašupmi dán mearrádusas lea leamaš Finnmárkku ovddeš sámi guovlluid dáruiduhttimii.

Jus muhtumin fas gártá ásahit ođđa eanadoaluid daid guovlluin Finnmárkku gos sáme kultuvra ain lea nanus (omd. Guovdageainnus, Kárášjogas, Unjággas ja Deanu gieldda osiin), sáhtta sámi birra seailuheami dárbu dáid giliin mearkkašit ahte 27. artihkkala mielde ferte oidit²⁹³ sámiid ođđaássiin²⁹⁴. Dás ferte dalle miehtásit earuhit dihto olbmuid.

(4) Bajábealde V čuo. lea eaktudan 27. artihkkala gáibidit sámiide dahje sámi giliide mieđis sierrameannudeami, mas dát dárbbášuvvo, mearrádusa ulbmila mielde. Dás ii várra erenoamážit čujut 27. artihkkala vuohččan suodjalit rievttálaš formálalaš áddejumi mielde "meassamiid".

Orru baicce leamen guovddážis guoskágo sierrameannudeapmi ulbmilin seailuhit sámi giliid duohta ráđdejumi dahje duohta nana geavaheami, main lea leamaš stuorra mearkkašupmi ássama vuđđosin. Muhtun muddui sáhtta dárbbášuvvot 27. artihkkala ulbmila mielde doalahit dahje lohkat²⁹⁵ dáid giliid riggodagaid duohta oktoráđdejupmin, nugo erenoamážit meahccebivddu ja jávrebivddu lagaš guovlluin. Dát gusto leš dal sámi giliid geavaheapmi ovdal leamaš čadnon sierravuoigatvuhtii siskkáldas norgga rievtti ektui vai ii.

Dán mearkkašumis lea oktavuoha go norgga lágat leat guhkás dahkan vuoigatvuođaid main lea stuorra mearkkašupmi sámi ássamii ja kultuvrii "buohkaidvuoigatvuohtan". Dát gusto eanaš Finnmárkku jogaid ja jávrriid bivdimii ja meahccebivdui (buo.Smith I. c. s.168).

Ealáhusaide nugo meahccebivdui ja guolásteapmái sáhtta maid sierrameannudeami doarjaga viežžat ILO-soahpamušas 23. artihkkalis, mii ee. cealká ahte dáid ealáhusaid galgá atnit dehálaš oassin doalahit guoski álbmoga kultuvrra, ekonomalaš ceavzima ja ovdáneami.

Iskkadeamit leat čájehan ahte gitta mañimušsoađi áigái lei dilli mángga báikegottiin Finnmárkku nu ahte dušše báikeolbmot bivde eanaš jogaid ja jávrriid giliid lagašguovlluin ja bivde fuđožiid. Dát lei ainjuo mihtilmas sámi giliserviin, omd. Badje-Deanus, Juovlavuonas ja Unjággas, ja Guovdageainnus ja Kárášjogas. Ássit oidne dáid buriid leat "iežaset" ovddeš árbevieru vuođu ja dihto geográfalaš guovllu siskkobealde. (Geahča ee. Einar Richter Hanssen (sierra loahpahuovvon oasis Finnmárkku riekteáddejumiid birra) ja Hans Prestbakmo (6.7. čuo) Sámi vuoigatvuođalávdegotti ovddas čielggadeamit. Numo moddii namuhuvvon ovdal leat dát jurddašuvvon almmuhuvvot 1994:s). Jávregealliid bivde dalle muttolaččat ja seamma maid rievssahiid ja eará fuđožiid. Dáid báikegottiin áddejedje láchkamearrádusaid ahte buot

---

²⁹³ preferere

²⁹⁴ bureiser

²⁹⁵ resituere

norgga borgáriin lea vuoigatvuohta bivdit, dahje buohkain geat ássat Finnmárkkus, belohakkii dušše bábirmearrádussan. Hui moadde johtti bivdi vuostáiváldojedje davvinorgga (sámi) guossevieru mielde, almmá jurddašeamen vuoigatvuođain nu guhká go lei dušše geavahuvvui vuorjjit.

Maŋgil soađi ja erenoamážit 1970-jagiid rájes leat dát ollásit nuppástuvvon geainnuid ráhkadeami ja buoret johtolatoktavuođaid geažil. Dál fertejit báikeolbmot dušše geahččat go johtti lustooaggut gurcejit "sin" guollejávrriid, ja geat eai bivdde dušše dárbbu dihte. Rievssahat nohket johtti lustobivdiid geažil, geat gal leat olus ja systemáhtalaččat johtet juohke sajis.

Jávrebivdu, meahccebivdu ja murjen lea dákkár báikegottiin dárbbášuvvon oalgealáhussan vuotnabivddu ja eanadoalu bálddas. Dás lea sáhka sámi lotnolasealáhusaid dakkár vuogádagas mii lea máinnašuvvon erenoamážit sierra NAČ:s sámi lotnolasealáhusaid birra (NOU 1988:42, s.14 ja 93).

Sáhhtá navdit ahte dát sámi báikegoddeássan ii sáhte bissut jus ii seallut lotnolasealáhusmálla nu go lea leamaš gitta maŋjimušjagiide. Dát mearkkaša ahte jus galggaš doalahit dáid báikegottiid ássama, ferte muhtun muddui ođđasit ásahtit ovddeš duohta dili. Dát eaktuda ee. jávrebivddu ja fuđožbivddu vuoigatvuođa dáid lagašguovlluin doalahuvvot sámi báikeolbmuid go miehtásit earuha 27. artihkkala mielde. Ferte navdit eanaš háviid leat ávkkálaččamus go earuha guovlluin gos sámit ássat ja leat eanetlogus, dan ektui go earuha olbmuid mielde (buo.Smith I. c. s. 212-213).

Dán konklusuvvna sáhhtá doarjut go geahčasta ruovttoluotta bivddu ja jávrebivddu lágaid ovdánemiin Finnmárkkus. 1899 bivdolága meannudeamis ledje ovdabargguin vuos bidjan stáhta eanaeaiggádin. Odeldikki láchkameannudeames čujuhii Finnmárkku stuorradiggeáirras (sundi Johnsen) ahte Finnmárkku álbmogis ovddežis lea leamaš stuorra vuoigatvuođat dasa maid sáhhtá gohčodit "stáhta eatnamiid" Finnmárkkus, ja ahte bivdovuoigatvuođa ii sáhte dušše muddestit stáhta eaiggáduššánvuoigatvuođa mielde. Go Odeldikki ja Láchkadikki meannudeamen välljii 1899 bivdolága § 5 mielde addit bivdovuoigatvuođa Finnmárkkus "stáhta eatnamiin" buot dáža borgáriidda, orru dán ortnegii garrasamos cuohkki²⁹⁶ leat sihkkarastit Finnmárkku iežas ássiide bivdovejolašvuođa (buo. Odeldikki šiehtadallamiid 1898/99 s. 876).

Go Finnmárkku bivdomearrádusaid vejolaš ođasmahttin, vai buorebut heive báikeolbmuid, maŋgil lea leamaš láchkaaddi eiseválddiin, lea čujuhuvvon ahte fuđožvallji ii leat vel goariduvvon. Dál lea dilli áibbas eará, go dákkár vuodustus ii leat šat dálá

njuolggadusaide doallelaš (buo.1937 bivdoláhkálávdegotti miessemánu 23.b. 1939 árvalus).

Finnmárkkus lea johkabivdu álo leamaš hui mávssolaš ássamii. Ovddeš áiggi vieruid mielde lea ovdánahtton erenoamáš riektenjuolggadusat dán bivdui ja geain dat vuoigatvuohta lea. Nu leage bivdu eanuin, Áltá, Deatnu ja Njáv dán ain muddejuvvon sierra njuolggadusain, main leat vearuiduvvon vuoigatvuođa álgovuolggalaš vuođus. Sihke Deanus ja Njáv dámis lea eahpitkeahtá vieruiduvvan vuoigatvuohta sámi birrasis lea ovddiduvvon, várra seamma maid Áltájogas.

Go ovddit jávrebivdoláhka 1905:s bođii, várašuvvui § 7:s doalahit vejolaš bissovaš sierra bivdovuoigatvuođaid eará jogain Finnmárkkus go namuhuvvon golmma eanus. Ferte navdit ahte dalle sáhttet lean sierra gillevuoigatvuođat bivdui báikkálaš vieruid mielde maid dáai ainjuo muhtun eará jogain Finnmárkkus. Go mažit ovdáneamis ii leat beroštan dáid vuoigatvuođain, ferte navdit leat boastoáddejumi, go lea badjelgeahččan ovddit báikkálaš diliid (buo. Ingvald Falch: "Bygdelagsrettigheter til laksefisket i vassdragene i Finnmark", Oslo 1988, s. 96).

Das mii bajábealde lea ovdanbohtán ii leat várra garra árta doalahit dálá bivdoláhkanjuolggadusaid Finnmárkkus rievddakeahtá. Dát njuolggadusat leat historjjálaččat ja logihkalaččat vuođđuduvvon stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođa oainnus, ja eaige sierravuoigatvuođain dahje vuoigatvuođain johtti bivdiid doaimmaheami vuođul, eaige eará riikaosiin go Finnmárkkus. Dát mearkaša mu mielas ahte ii sáhte leat garra vuostemiella fertet dohkkehít dihto sámegiliid ássiide bivdu ja guollebivdu oktovuoigatvuođa gáibádusa sin lagašguovlluin. Dát vuođus ferte leamen stáhta geatnegasvuohta ILO-soahpamuša nr. 169 27. atihkala mielde ja 23. artihkala doarjagiin. Muhto mii de dáhpáhuvvá sáhtá duođas dušše leat ahte dáid giliid ássit ožžot ruovttoluotta daid mat dološ áiggi duođas ja historjjálaččat leat leamaš sin vuoigatvuođat.

(5) Bajábeale eaktuduvvon árvoštallama mielde ferte mearrideaddjin álgovorus leat dárbu sealluhit ássama guoski sámi giliin (buo. Smith l.c. s. 205 ja 209). Dán árvoštallamis gártet vuosttažettiin duohta, ealáhusruđalaš dilít gullat oassin doalahit ealáhusaid mat sáhttet leat ávkkálaš vuđđosin bissu ássamii. Muhto dasa lassin navdo dárbbášuvvot čielggadit dárbovuđđosa beassat diehtit historjjálaš oktavuoa gaskal guoski sámi giliid ja daid lagašguovlluid ealáhuslaš geavaheamis, ja eará giliid geavaheami árbevirolaš rájaid.

Dása gullá maid dieđus bivdin ja sáivaguolásteapmi, ja dán geavaheami árbevirolaš riekteáddejumi iskkadeapmi. Ja maid eará geavahanhámiin, nugo oapmeguohtun, niitoládju ja luomečoaggin lagašguovlluin, sáhtá leat mearkašupmi nannemii ja lagat

čielggadeapmái geavatlaš háldemii mat leat leamaš dáid giliid ja sin lagašguovlluid ja geavahanguovlluid viidodagas. Mu oaivila mielde lea čielga suostan²⁹⁷ Sámi vuoigatvuođalávdegotti ja Riektejoavkku beales jus dát máinnašuvvon árbevirolaš dilálašvuođat eai geahččaluvvo čuvgejuvvot.

(6) Sámi gili lotnolasealáhusa vuđđosa ceavzilis sihkkarastima dáfus, sáhtta fertet rasttildit gili árbevirolaš geavaheami duođaštuslaš²⁹⁸ geográfalaš rájaid. Vuodštus gártá dalle leat dárbu olahit doarvá čohkkes vuđđosa ceavzilis lotnolasealáhussii. Muhto dákkár oktavuodas lea erenoamáš dárbbalaš čájehit várrogasvuođa eará duohta mávssolaš beroštumiide.

Ealáhusaide mat eai leat árbevirolaččat ferte maid sullasaš dárkon. Das sáhtta leat váttis gávdnat oktovuogitvuođa vuodas, muhto stáhta ruđalaš doarjja ferte leat áigequovdil jus navdá dárbbasit gilis ásahit ruđalaš ceavzilis oktavuodas.

(7) Bajábealde lea leamaš sáhka geavahanvuoigatvuođaid birra vuđđosin sihkkarastit sáme kultuvrra. Muhto ii sáhtege garvit dihto eatnamiid eaiggáduššánvuoigatvuođa sáhttit dárbbasuvvot dása. Nugo bajábealde namuhuvvon lea sáhka guhkit áigái sihkkarastit kultuvrra ávnnaslaš vuđđosa.

Historjjálaš ovdáneapmi lea čájehan ahte geavahanvuoigatvuođat main muhtun áigodagas lea leamaš hui stuorra mearkkašupmi báikegoddái, sáhttet nuppástuhtti dilálašvuođain massit árvvus ássama doalaheami vuđđosin. Min jahkečuodis lea dát erenoamážit dovdun. Dilálašvuohta sáhtta de leat ahte dušše eaiggáduššánvuoigatvuohta, nugo ođđaáiggis lea meroštallan, ollislaččat heivehuvvon nuppástuvvi servodaga ja ealáhusdoaimma diliide, mat guhkit áigái leat dárbbaslaččat sámi kultuvrra seailuheapmái. Navdo datte ávkkálaččamussan meannudit lagat dán gažaldaga ILO-soahpamuša nr. 169 dulkoma oktavuodas.

VII ILO-soahpamuš nr. 169 eamiálbmogiid hárrái jna.

(1) Dát soahpamuš bođii Norggas fápmui čakčamánu 5. b. 1991. Soahpamuš sisdoallá 1. artihkkalis definišuvnna daid álbmogiin geaidda galgá gustot. Čielggas lea ahte Norggas gusto dát sápmelaččaide.

Soahpamuš sisdoallá moanaid mearrádusaid mat

---

²⁹⁷ forsømmelse

²⁹⁸ bevislig

báhkkodit mieđis áigumušaid eamiálbmogiid vuoigatvuođaide ja mo eiseválddit daid meannudit. Dás galgá namahuvvot:

8. *artihkkal* dadjá ahte riikka lágaid ja láchkaásahusaid atnimis guoski álbmogiidda galgá válddit doarvái deastta sin vieruin ja vieruiduvvan vuoigatvuođain.

13. *artihkkal* vuolggahuvvo "dan erenoamáš mearkkašupmi mii dáid álbmogiid ja sin eatnama dahje guovllu dahje guktuid gaskavuodas lea sin kultuvrii dahje vuoi??alaš árvvuide, ja erenoamážit dan gaskavuodá servodatlaš beliid", ja galgá gudnejahttit dán erenoamáš mearkkašupmi.

23. *artihkkal* sisdoallá guoski álbmoga árbevirolaš doaimmaid birra, mas namahuvvot bivdu, guolásteapmi ja omardeapmi, go dákkár doaibma galgá dohkkehuvvot go dehálaš oasit bisuhit sin kultuvrra, ruđalaš ceavzima ja ovdáneami. Dihto dilálašvuođain galget eiseválddit sihkarastit dákkár doaimma ovddiduvvot, ovttas guoski álbmogiin.

Sáhhtá dadjat daid namuhuvvon mearrádusain belohahkii leat mearritkeahtes²⁹⁹ sisdoallu. Liikká eai leat dat rievttálaš mearkkašumi haga, erenoamážit jus daid geahččá eará mearrádusaid oktavuodas. Sáhhtá leat ártta ohcalit lagat guorahallama ahte leago dáid mearrádusaid Norggas mange láchkai geahččalan čuovvut. Dás várra erenoamážit lea mearkkašupmi eará sámiidgo boazosámiide.

(2) 14. *artihkkal* "eanavuoigatvuođaid birra" lea áddejuvvon soahpamuša váldomearrádussan. Dán oktavuodas berre namuhit 15. *artihkkala* vuoigatvuohta dihto luondduriggodagaide nugo minerálaide jna. 14 art. 1. čuo. lea čuovvovaš cealkka:

"The rights of ownership and possession of the peoples concerned over the lands which they traditionally occupy shall be recognised. In addition, measures shall be taken in appropriate cases to safeguard the right of the people concerned to use lands not exclusively occupied by them, but to which they have traditionally had access for their subsistence and traditional activities. Particular attention shall be paid to the situation of nomadic peoples and shifting cultivators in this respect."

---

²⁹⁹ ubestemt

14. artihkkal vástida ovddit ILO-soahpamuša nr. 107 11. artihkkalii, maid Norga datte ii lean dohkkehan. *11.artihkkalis* lei čuovvovaš cealkka:

"The right of ownership, collective or individual, of the members of the populations concerned over the lands which these populations traditionally occupy shall be recognised."

Cealkaga mielde lei mearrádus eaiggáduššanvuoigatvuoda birra (right of ownwrship). Mearrádusa dulkon ii lean datte čábočielggas. ILO sierra ekspeartalávdegoddi celkkii muhtun liibbain ahte "čavga, bistevaš ja váfisteaddji³⁰⁰ háldu" ii ovddas dán soahpamušas eaiggáduššandilálašvuoda gáibádusa rihkkuma (buo. Proviisional report nr. 25 from International labour conference, 76 session, Geneva 1989, s. 23). Dát orru datte ainjuo leat belohahkii vuolgimin ahte soahpamuš nr. 107 atnui leat "promotional convention" mángga oktavuodain, mii mearkkaša ahte galggai maŋnil duohtandahkkot.

Ráhkkaneaddji³⁰¹ šiehtadallamiin soahpamuša nr. 169 hábmemis geahččaluvvui gávdnat hábmema 14. artihkkalii mas sáhtii leat stuorát máškitvuohta go ovddidis das makkár vuoigatvuodaid sáhtii atnit ollašuhttit soahpamuša. Šiehtadallamiin evttohedje dáža bealde šiehtadusain dássidit³⁰² *geavaheami* 14. artihkkala eaiggáduššanvuoigatvuodain. Muhtun eará riikka ovddasteddit vuosttaldedje datte dán evttohusa, go mánggas fihhtejedje evttohusa láivudit soahpamuša. Dáža evttohus gessui dasto ruovttoluotta.

14. artihkkala boadus lea ná čilgejuvvon norgga stáhtalaš áirrasgotti raporttas ILO-šiehtadusain, váldon St.prp. nr.102:i (1989-90) s. 26:

"14. art. vuodđuda vuollerádjedási³⁰³ eamiálbmogiid geavahanguovlluid rievttálaš suodjalussii, mea. ahte vuoigatvuodát galget dohkkehuvvot daid guvlluin maid eamiálbmogat geavahit ja main lea sorjavaš. Artihkkal suokkarda sihke eaiggáduššanvuoigatvuoda, hálddu ja geavaheami ja leat danne gártan máškilat go ovdal. Nu go artihkkal dál

---

³⁰⁰ sikret

³⁰¹ forutgående

³⁰² likestille

³⁰³ minimumsstandard

čuodjá, de galgá vuoigatvuođa árbevirolaš hápmi suodjaluvvot."

Justisdepartemeanta dadjá njukčamánu 6. b. 1990 India ráđđehusa ovddastusa oktavuoda cealkámušas 14. artihkkala loahpalaš tekstii (seamma prp. s. 5):

"Berre deattuhit ahte dát mearkkašupmi čatnasa teakstaevttohussii mii dássida "ownership" ja possession" seamma go dohkkehuvvon teaksta, vaikko eará dáhpáhusain lei earálágan go loahpalaš teaksta.

Cealkámuša lea váttis dulkot earaláhkai go ahte odđa soahpamušas lea stuorát máškitvuođa go dat ovddidis, dan ektui makkár vuoigatvuođat galget dohkkehuvvot. Soahpamuš sáhtá ollašuhttot dán čuoggás, ii dušše eaiggáduššánvuoigatvuođa dohkkeheamis, muhto eará vuoigatvuođahámiinge. "Rights of possession" sáhtá jorgalit ráđđejumi-dahje háldovuoigatvuohtan. Go lea luondduriggodagaid vuoigatvuođaid birra sáhka šattašii lunddolaš doaba dáža riekteterminologias leat *geavahanvuoigatvuohta*.

Geavahanvuoigatvuođaid dohkkeheapmi sáhtá leat doarvái deavdit soahpamuša nr. 169, sáhttet maiddái dadjat ulbmildárkumiid dorjot. Dehálamos eamiálmogiid kultuvrra bisuheapmái ja ovdáneapmái lea suodjaluvvon vuoigatvuohta árbevirolaš riggodatávkkástallamii ja eallinvuohkái. Dát sáhtá juksat nana suodjaluvvon geavahanvuoigatvuođain ja eaiggáduššánvuoigatvuođain."

Dasto dadjá Justisdepartemeanta seamma proposišuvnnas s. 7 referáhta válddahusa oktavuodas sámiid vuoigatvuođain NOU 1980:53 (Eamiálmogiid suodjalus):

"Ovddabeal sitáhtii berre mihttet ahte soahpamuša ii sáhte atnit bidjat eamiálmogiid *sierravuoigatvuođaid* gáibádusa. Sin árbevirolaš geavaheami dat galgá suodjalit, ja gokko doarvái suodjalusa sáhtá juksat sierradoaimbajuid haga, ii leat makkárgo gohččun soahpamušas goittotge atnigoahtit sierravuoigatvuođaid.

Sámi ássanguovlluin sáhttet muhtun riggodatávkkástallanvuogit adnojuvvojit leat menddo láivvit suodjaluvvon dan ektui maid odđa soahpamuša fertet navdit gáibidit. Muhto lea váttis oažžut čielga oaivila dása. Dát bohtá das go ii soahpamušteaksta eaige ovdabarggut vástit buot gažaldagaid mat sáhttet bohciidit. Galgá easka čielggaduvvot dulkomis maid ILO gozihanorgánat bidjet vuodđun boahhteáigái.

Justisdepartemeantta oainnu mielde leat vejolaš soahpameahttunvuođat juohke dilálašvuođas ráddjejuvvon, ja vejolašvuohta dákkáriidda ii atte - odđa njuoggadusaid dulkoma čielggadeamis ovddabealde - ártta gáibidit dihto nuppástusat dáža

siskkáldas njuolggadusain ovdal dáža ratifikašuvnna."

Dás sáhtta konkluderet Justisdepartemeantta 14. artihkkala dulkomis ahte mearrádus ráddjejuvvo dasa ahte addá suodjaluvvon vuoigatvuođa eamiálbmogiid árbevirolaš riggodatávkkástallamii ja eallinvuohká. Eamiálbmogiid árbevirolaš geavaheapmi dat galgá suodjaluvvot, ja gokko dán geavaheamis sáhtta juksat doarvái suodjalusa sierradoaibmabijuid haga, ii geatnegahte soahpamuš atnigoahtit sierravuoigatvuođaid.

Justisdepartemeanta dovddaha liikká (s. 7) vejolašvuođa ahte sámi ássanguovlluin muhtun riggodatávkkástallanvuogit adnojit leat láivvit suodjaluvvon soahpamuša gáibádusa ektui, muhto atná dáid soahpameahttunvuođaid juohke dilálašvuođas leat "ráddjejuvvon".

Departemeantta 14. artihkkala dulkomis čuovvu almmatge ahte sámi árbevirolaš riggodatávkkástallan galgá leat suodjaluvvon "nana suodjaluvvon geavahanvuoigatvuođain". Dán dulkoma lea miellagiddevaš buohtastahttit 1966 ON-soahpamuša 27. artihkkala sisdoaluin, nugo dát mearrádus leat dulkojuvvon bajábealde. 27. artihkkal lea vuolggasajistis kultursuodjalus, mii almmatge govtolaš duohta beaktodárbbu juksama ulbmila ektui, bajábealde lea navdon fertet mearkkašit doarvái suodjalusa maiddá sáme kultuvrra ávnaslaš oasis ja dan ávnaslaš eavttuin, erenoamážit dárbbášlaš luondduriggodagaid suodjaluvvon vuoigavuođain. ILO-soahpamušaid 14. artihkkal vuolgá njuolga eatnamiid ("lands") ráđđensuodjalusas. Liikká lea čielggas ahte dát guokte soahpamuša guhkás bohtosiineasetguin galget gokčat seamma bohtosa, maiddá Justisdepartemeantta 14. artihkkala dulkomis.

Jus departemeantta dulkomii bidjá ahte 14. artihkkal suodjala buot luondduriggodagaid dárbbášlaš ráđdejumi vai sámiid árbevirolaš riggodatávkkástallamis ja eallinvuogis ain galgá leat oadjebasvuohta ceavzimii, gártá vejolaš gáržžit 27. artihkkala dulkon gažaldat go mii bajábealde leat ovddiduvvon, dál várra bidjat gáržžit mearkkašumi.

Nugo bájuhuvvon bajábealde lea Justisdepartemeanta

čujuhan ahte 14. artihkkala sisdoalu sáhhtá čielggadan easka dulkomis maid ILO gozihanorgánat bidjet vuodđun boahhteáiggis. Liikká orru lunddolaš juo dál nu guhkás go vejolaš, geahččalit meroštallat dán mearrádusa Norgga sámiid dili hárrái.

(3) Dalle go Norga lea dohkkehan ILO-soahpamuša nr. 169, ja dat leat boahmán fápmui, ii leat eahpidahtti³⁰⁴ ahte Norga riikan lea geatnegahtton soahpamuša bealatkeahtes³⁰⁵ sisdoalus, jus geatnegasvuodain dán vuodul galget čájehit ollit guhkeli go stáhta eiseválddit leat eaktudan go ratifikašuvdna mearriduvvui. Ii sáhte danne dušše ráddjet soahpamuša mearrádusa meroštallamii čujuheamen dasa maid Justisdepartemeanta ja Gielddadepartemeanta bidje vuodđun St.prp. nr. 102 1989-90.

Bealatkeahtes meroštallama ferte čájehit várrogasvuoda 14. artihkkala teavstta bustávolaš áddejupmái, ee. gos hállo "ownership" birra. Sánis eaiggáduššanvuoigatvuohta sáhhtá leat veahá earalágan mearkkašupmi iešguđet riikka riekteárbevieruin³⁰⁶. Earret eará vuhtto 11. artihkkala dulkomis ovddit ILO-soahpamušas nr. 107 várrogasvuoda dárbu.

Liikká orru doarvái čielgasit ovdanboahtimin teavsttas ahte gokko guoski eamiálbmot lea háhkan eaiggáduššanvuoigatvuođa eatnamiiddáseaset, maid riikkalaš riekti lea dohkkehan, galgá dát eaiggáduššanvuoigatvuohta leat váfistuvvon 14. artihkkala dohkkeheami bokte.

Navdo datte leat veahá stuorát árta deattuhit dasa maid sáhhtá konkluderet 14. artihkkala hábmemis ja oktavuodas. 14.artihkkalis nr.1 lea čielgasit sáhka guokte sierranas molssaeavttus main lea iešguđetlágan fápmu.

14. artihkkalis nr.1, vuosttas čuoggás, lea sáhka eatnamiin maid guoski álbmot "traditionally occupy". Dárogiel jorgalusas lea bájuhan "eatnamiidda main sii árbevieru mielde ássat."" Jens Edvin Andreasenis leat artihkkalis "Menneskerettigheter og urbefolkning" Lov og Rett:s nr. 2/1992 (s. 87) čujuhan ahte dát

---

³⁰⁴ tvilsom

³⁰⁵ objektiv

³⁰⁶ rettstradisjon

bájuheapmi ii leat ollásit gokči. Daddjo:

" "Occupy" báhkkodeamis ferte leat sáhka geavaheamis mii lea oktoráđđejeaddji dahje ainjuo čielgasit eanemus čalbmáičuohcci, ja ahte dás fertet leat dákkár árja ahte eamiálbmot sáhhtá daddjot leat ožžon ráđđendilálašvuodaid guovlluide masa dat gustojit."

Lean ovttamielas ahte dát orru leat lunddolaš áddejupmi § 14 nr.1 teavsttas, vuosttas cealkka, mii maddái orru nannejuvvomin go buohtastahtá artihkkala boahhte cealkagiin. Mu oaivila mielde lea dasto ráđđendilálašvuoda "occupy" sánis duohta dilálašvuoha, mii soahpamuša dán čuoggá fámus lea čuohcan rievttálaččat dihto láchkai .

Dán čuoggá 14. artihkkal nr.1:s ferte buohtastahttit boahhte cealkagiin mii gusto "lands not exclusively occupied by them", muhto main eamiálbmogis lea leamaš árbevirolaš geavahanlohpi sin birgejupmái ja árbevirolaš doaimmaide. Dán čuoggá mielde galgá "in appropriate cases" álggahit doaimmaid sihkkarastin dihte álbmogiid vuoigatvuoda geavahit dáid guovlluid.

Dán guokte molsseavttus oaidná oasi flesibilitehtas masa ražai 14. artihkkala mearrideames. Vuosttas molssaeavttu mielde biddjojít čavgadat evttut duohta dilálašvuhtii go nuppi molssaeavttus, ja daid rievttálaš čuozausat orrutge sakka viidábut go vuosttas molssaeavttus.

Nuppi molssaeaktu váikkuha soahpamušši ahte eamiálbmogii galgá váfistit *geavahanvuoigatvuoha* (ovttas earáiguin), ja jus dárbu galgá heivvolaš doaimmaid álggahit dán vuoigatvuoda sihkkarastimii. Vuosttas molssaeavttus orru váttis leat iehčanas oaivil, jus riektováikkuhus ii dan headuš. Teavstta mielde lea vuosttas molssaeavttu riektováikkuhus ahte eamiálbmoga "rights of ownership and possession" - "shall be recognised". Oaivil lasihit "ownership" oktan "possession"sáhhtá šiehtadanlágasteami³⁰⁷ mielde leat leamaš árvoštallat vuoigatvuodažaldaga iešguđet čovdosiid sierranas riikkain (buo. Andreassen s. 87). Dát sáhhtá mearkkašit lassi máškitvuoda earret dasa mii ovdanboahhtá 14. artihkkalis nr.1

---

³⁰⁷ forhandlingsprosedyre

nubbi čuoggás. Dan vuodul ii leat várra doarvái ártta deattuhit ahte "ownership" ja "possession" leat čadnon konjunkšuvnnain "and". Dát almmatge orru veaháš eahpečielggas, jus dát vuosttas čuoggá guokte báhkkodeami áddejuvvojit molssaeaktun, sáhtta rievttálaš vuodđu šaddat *juogo* eaiggáduššanvuoigatvuohta dahje háldu.

Liikká báhcet vuosttas čuoggás "ownership and possession" báhkkodeamit. Go buohtastahtta nuppi čuoggáin dagaha dat ahte dáid báhkkodemiid fertet navdot mearkkašit čielgasit eanetgo dušše geavahanvuoigatvuođa. "Possession" (háldu) mearkkaša dábbálaš juridihkalaš giela mielde olles ráđđejumi. Dát vástida vuolggasajis duohtavuodas "occupy". Dán oaivil lea lunddolaččat ahte čuožžovaš duohta ráđđejupmi galgá dohkkehuvvot unnimus *rievttálaš suodjaluvvon hálddu* hámis. (Molssaeaktu galggašii leat eaiggáduššanvuoigatvuohta, jus bidjá teavstta vuodđun.)

Dát suodjala geavahanvuoigatvuođa mii lea eaktuduvvon Justisdepartemeantta dulkomis, muhto seammás maid veahá eanebuš. Logihkalaččat rievttálaš háldu (háldu mii lea rievttálaččat suodjaluvvon) galggašii siskkildit buot eanjalosiid mat gullet duohta oktoráđđendilálašvuhtii³⁰⁸ mii álbmogis lea ovdalis, namalassii siskkildit buot geavahanvugiid maid dát siskkilda. Doaba galgá várra maiddái siskkildit ođđa geavahanvugiid mat gullet olles háldui.

Dán oktavuodas orru guovddáš leamen eaktudago "possession" oktovuogitvuođa geavaheapmái vai ii. Dát oaivil dadjá sáni leat dássálaga sániin "ownership". Vástáduš sáhtta navdot leat ahte álgovuorus juo lea guoski eamiálbmogis sakka dahje dievas oktoráđđejeaddji geavaheapmi guovllus (buo. "occupy" báhkkodeami). Mearrádušas illá lea oaivil jus ii leat justa dát oktoráđdejupmi masa galgá addot rievttálaš suodjalus fámumut molssaeavttus. Dát dulkon dávista dábbálaš sisdoalu hálddu ("possession") doahpagis.

14. artihkkala nr.1 fámolamos molssaeavttu mielde orru de olu mii diktá guoski eamiálbmoga gáibidit dohkkehít *unnimus* háldovuogitvuođa³⁰⁹ eatnamiidasaset. Gažaldat lea

---

³⁰⁸ enerådighetsforhold

³⁰⁹ besittelsesrett

mii de mahkáš earuha das dievas eaiggáduššanvuoigatvuođas. Dás ii daja soahpamuš eanet. Háldovuoigatvuohta ii ferte datte várra siskkildit dušše buotlágan geavaheami, muhto maiddái vuoigatvuođa háldet rievttálaččat geavahanvuoigatvuođaid láigoheami, omd. guolásteami, bivddu jna., ja doallat earáid eret guovllu geavaheamis.

Árbevirolaš álbmotrievttálaš áddejumi mielde báhkkoda "lands" 14. artihkkalis eanagierraga³¹⁰ ja mii šaddá dan alde, earret čázadagaid nugo jogaid ja jávrriid. Datte eai gula dasa riggodagat mat gávdnojit eatnamis dahje dan vuolde olgolis omd. olju ja minerálat. Dát ovdanbohtá maiddái 15.artihkkala buohtastahttimis, buo. vulobealde.

(4) Justisdepartemeantta mearkkašumis njukčamánu 6. b. 1990 ILO-soahpamuššii nr.169 lea erenoamažit ovddidan gažaldaga boazodoalu mearkkašumi "traditionally occupy" báhkkodeami (proposišuvnna s. 6) ektui. Dás lea čujuhan ahte 14. artihkkalis nr.1, nuppi ja goalmmát čuoggáin mii mudde ee. johtaleaddjiid³¹¹ dili.

Mu oaivila mielde lea árta maiddái dán oktavuođas čujuhit ahte riektedilálašvuođat sámiide eatnamiidda ja luondduriggodagaide lea mánggalágan vuođus ja mihtilmasvuohta iešguđet osiin Norggas. Dáža siskkáldas rievtti riektegeavada mielde ii leat dábálaččat doarvái vuođus dušše boazodoalus háhkat eaiggáduššanvuoigatvuođa. Eanaš guovlluin Norggas gos sámiin lea boazodoallu, eai leat sii dušše geat geavahit luonddu, go ainjuo unnit eanet lea maiddái dáža boanddain dahje earáin árbevirolaš geavaheapmi, juogo priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođa dahje almenetgeavaheami vuođul. Dáid guovlluin lea 14. artihkkalis nr.1, nuppi ja goalmmát čuoggás atnin ja vuoigatvuođavuođu sápmelaččaide álbmotrievttálaš suodjalusa sin árbevirolaš boazodollui, lassi³¹² vuoigatvuohtan bivdui, guolásteapmái jna.

Justisdepartemeanta dadjá seammás dasto (proposišuvnna s. 6):

---

³¹⁰ jordoverflate

³¹¹ nomade

³¹² aksessorisk

"Lunddolaš áddejupmi olles 14. art. nr. 1 orru leat ahte garrasat vuoigatvuođahámit "ownership and possession" dušše sáhttá gustot guovlluide gos eamiálbmot geavaheapmi lea leamaš dadjatjuo oktoráđđejeaddji dahje ainjuo čielgasit čalbmáičuohcci, ja gos dát geavahanárbevierru leat bistán gitta dan áigái. Eará guovlluin lea dušše sáhka eará ja ii ge álo seamma viiddis váfistanvugiide joavkkuid riggodatávkkástallamis."

Sis-Finmárkkus (eanaš Guovdageainnu ja Kárášjoga gielddain ja várra bajit Deanus) lea sámiid (boazosámiid ja eará sámiid) geavaheapmi dološ áiggi rájes leamaš "oktoráđđejeaddjin dahje ainjuo čielgasit čalbmáičuohcci ". Geavaheapmi ii leat goassige leamaš ráddjejuvvon boazodollui dahje lassi evttolaččan³¹³ boazodoalu vuđđosin. Dát geavahandilli lea ainjuo bistán gitta maŋnil maŋimušsoađi. Jus menddo sakka deattuha maŋimušlogijagiid duohta dilálašvuođa nuppástusaid, nuppástuvvon johtolagaid jna. geažil, orru de čuoldimin juohke vejolašvuođa 14. artihkkal nr.1:i oažžut duohta mearkkašumi min riikkas. Dáid guoskkahuvvon álbmotrievttálaš soahpamušaid vuoigatvuođa dehálaš oassi orru justa fertet caggat ja garvit ahte dákkár eallindili nuppástusat mat čuvvot ođđaáigásaš ovdáneami galget billistit guoski eamiálbmogiid saji stuorraservodaga ja sin kultuvrra ektui.

(5) Bajábeale áššiid vuođul navddán leat nana árttaid Sis-Finmárku dilálašvuođaid gokčojuvvojit soahpamuša 14. artihkkala nr.1, vuosttas čuoggá mielde. Dát mearkkaša ahte dán guovllu ássit sáhttet gáibidit iežaset árbevirolaš ja duohta oktoráđđejuvvo eallinguovllusteaset³¹⁴, maiddá rievttálaččat adnojuvvo³¹⁵ eaiggáduššanvuoigatvuohtan dahje ahte dát maiddá rievttálaččat olles háldovuoigatvuohta suodjaluvvo bajábeal albmadaŋ ramma siskkobealde. Gártašii leat sáhka oktasaš guovllu vuoigatvuođas (buo. soahpamuša 13. artihkkala "oktasaš beliid birra" ássiid dilálašvuođas sin eallinguovlui ja Carsten Smith I. c. s. 229).

---

³¹³ betinget

³¹⁴ eksistensområde

³¹⁵ statueres

14. artihkkala nr. 2 lea eiseválddiin geatnegasvuohta fuolahit identifiseret (ja danne ráddjet) guovlluid mat siskkilduvvot garrasat molssaeavttus 14. artihkkalis nr.1. Dán mearrádusas sáhtta leat stuorra geavatlaš mearkkašupmi, go sáhtta sihkkarastit eamiálbmogiid erenoamáš vuoigatvuohta sin eallinguvlui go dát guovlu iige earuhuvvo³¹⁶ eará guovlluiguin coahkásit³¹⁷ dárkomis³¹⁸ (buo. Smith l.c. s. 230 dihto guovllu ráddjendárbbus).

Soahpamuša 15. artihkkal orru vuosttas geahčastagas vuoigavuodávuođđudeamen nana vuoigatvuohta eamiálbmogiidda buot luondduriggodagaide sin eatnamiin. Muhto várra čuovvu 15. artihkkala nr.1 vuosttas ja nuppi cealkagis dán oktavuodas ja 15. artihkkalis nr. 2 ahte dát ii siskkil eaiggáduššanvuoigatvuođa minerálaide ja eará riggodagaide eanagierraga vuolde. Dáid mearrádusaid mielde leat ássit dušše váfistuvvon vuoigatvuođa searvat dáid riggodagaid geavaheapmái, stivremii ja sealluheapmái, ja lea gáibáduš ráđđenortnegii³¹⁹ ja jus vejolaš fitnega³²⁰ ja govttolaš buhtadasa searvamii dákkár riggodagaid roggama vahágiid ovddas.

VIII Álbmotrievttálaš riektegálduid gaskasaš oktavuoha

(1) Čilgen dihte Norgga sámiid álbmotrievttálaš saji luondduriggodagaid vuoigatvuođas, ii leat doarvái meroštallat 1966 ON-soahpamuša ja ILO-soahpamuša nr.169 sierra. Ferte oaidnit oktavuodá gaskal dan guokte soahpamuša mearrádusaid gávnahan dihte ollislaš gova maid dát guokte soahpamuša ovttas vuodđudit (buo. Smith l.c. s. 181-182 oktiigeassu³²¹ guokte váldooaidnolinjá gaskka).

Boazodoallu ealáhussan lea dat suodjaluvvon buot guovlluin gos das lea árbevirolaš vuodus, ILO-soahpamuša 14.

---

³¹⁶ slå i hartkorn med

³¹⁷ overfladisk

³¹⁸ betraktning

³¹⁹ rådighetsordning

³²⁰ utbytte

³²¹ syntese

artihkkala nr.1, nuppi ja goalmát čuoggás. Boazodoalus lea maiddáiežas mearrideaddji mearkkašumi vuodul sámi kultuvrii nana suodjalus ON soahpamuša 27. artihkkalis. Lea nappo čielgas ovttasdoaimma gaskal dán guokte soahpamuša, mat gokčet seamma ealahusa ja lea seamma guovlluin. Goappá dán suorggi guovtti soahpamušas ferte ollit guhkimussii, ii oru stuorrát mearkkašit geavatlaččat.

(2) Sis-Finnmárku hárrái lea mu oaivila mielde juo nana árttat ahte eaiggáduššanvuoigatvuohta dán guovllu eatnamiidda, historjjálaš ja adno dilálašvuodaid mielde siskkáldatrievttálaš áddejumis, gullet dán guovllu ássiide. Dát bođus dorjojuvvo sakka álbmotrievttálaččat, go bajábealde áššiin lea navdon ahte dán guovllu ássit ILO-soahpamuša nr. 169 14. artihkkala nr.1 fámus sáhttet gáibidit ainjuo rievttálaš suodjaluvvon hálddu eallinguovllusteaset.

Seammás lea Sis-Finnmárku sierradilis Norggas sáme kultuvrra guovddášguovllun. Dán dorjot lassin Norgga erenoamáš geatnegasvuodát sámi kultuvrra oppalaččat, go Norgga rájáid siskkobealde leat eanemus sámit máilmmis. Sámi kultuvrra boahhteáigi oppalaččat sorjá sakka Norgga ovdáneamis.

Danne lea eahpitkeahttá stuorra árvu seilluhit sámi kultuvrra jus justa dát guovllu vuodđuduvvo guovllu ássiid eaiggáduššanguovllun. Earret eará nanne dát sakka sámi iešdovdu ja kulturdovdu. Sáhtta čuoččuhit ahte dát ákkat vánit iešalddes leat doarvái ahte dárboeaktu 27. artihkkala mielde sáhtta váikkuhit ná viidát. Oanehat áigeoainnus sáhtta nie konklusuvdna šaddat ahte dušše 27. artihkkal ii leat doarvái doarjut ná viiddis gáibádusa go sámi eaiggáduššanvuoigatvuođa gáibádusa.

Muhto justa dán sáme kultuvrra guovddášguovllu dáfus Norggas, sáhtta dárbbášuvvot bidjat hui guhkesáiggi dárkoma, jus galggaš lihkostuvvat seilluhit guovllu sámi guovddášguovllun, guhkit boahhteáiggis. Dalle várra fertešii geahččalit Sis-Finnmárkkku ássiid (eanemus sámiid) buohkaid diktit buot guovllu riggodagaid ieža háldet dušše eaiggátvuoigatvuođain, sámiid beroštumiin ja kultuvrrain,

dušše ráddjejuvvon almmolašrievttálaš³²² cakkiin maid norgga stáhta lea bidjan stáhta dárbbuid mielde. Dát orru leamen eaktun dán guovllus luđolaš sámi ávnnaslaš kultuvrii. Oainnašii dan láhkai ahte eanaš geavahanvuoigatvuođat odđaaigásaš norgga rievtti mielde leat meroštallon romárrievttálaš³²³ servituhttadoahpaga mielde, ja danne soitet árvvu haga guhkit áiggi ovdáneamis. Dajašii ahte ulbmildárkomat, erenoamážit historjjálaččat, guhkesáiggis, leat nu ahte ON-soahpamuša 27. artihkkal ja ILO-soahpamuša 14. artihkkal go adno Sis-Finmárkkus addá guovllu ássiide eaiggáduššanvuoigatvuođa, ja čielgasit eanemusat leat sámit (buo. Smith I. c. s. 229 stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođa birra Finmárkku dihto guovlluin).

Sis-Finmárkku eaiggáduššanvuoigatvuođa gažaldaga árvvoštallamis, ferte ainjuo ollislaččat árvvoštallat dán guovtti dehálaš soahpamuša vuođul mat bealuštit sámi vuoigatvuođaid álbmotrievttálaš vuođul ja guovllu erenoamaš siskkáldasrievttálaš árvodásis mielde.

Siskkáldatrievttálaččat orru mu oaivila mielde leat olu mii ákkastallá ahte "cieggan dilálašvuohta" maid stáhta čujuha alcces vuđđosin eaiggáduššanvuoigatvuhtii, ii leat goassige dán guovllus birgehalla ollásit báikkálaš dilálašvuođa duohtavuohtan. Kulturgaska gaskal dáža ja sámi áddejumi lea álo vuhtton ja sámi riektedovdu lea vánit leamaš sihkkojuvvon ámmátolbmuid oainnus. Dát lea olu eanet go dán guovllu áibbas čalbmáičuohcci geavaheapmi gitta dássáži leamaš sámi riekteáddejumi njuolga duodaštus (buo. Smith I. c. s. 229 "a legal chasm"birra).

Dáid dilálašvuođain orru erenoamážit olu ákkastallamin ahte álbmotrievttálaš konklusuvnnat maiddáiežaset vuoruheami fámuin fertejit dohkkehuvvot.

(3) Riddosámiid ja johkasámiid guovlluin Finmárkkus galget maiddáie goappašiid soahpamušain leat mearkašupmi. Sin meahcceriggodagaid geavaheapmi lagašguovlluin galgá nugo bajábealde čuoččuuvvon gokčot 27. artihkkala kultursuodjalusas, mii veadjá lea mearrádus mii addá sidjiide

---

³²² offentligrettslig

³²³ romerrettslig

fámolamos suodjalusa oktovuoigatvuoda goalmmátolbmo³²⁴ geavaheapmái ráddjejuvvon guovlluid siskkobealde. Muhto sin geavaheapmi suodjaluvvo maidái ILO-soahpamuša nr. 169 14. artihkkala nr.1, nuppi čuoggás ja maidái ILO-soahpamuša 8. artihkkala nr.1:s, jus geavaheapmi lea čadnon vieruide dahje vieruiduvvan vuoigatvuodaide. 23. artihkkal lea namahuvvon bajábealde. Dát mearrádusat dorjot lotnolasat guhtet guimmiineaset.

IX Čadaheapmi

(1) Bajábeale áššid mielde ovdanbohtá ahte moadde eaige mávssohis³²⁵ surggiin navdo leat soahpameahttunvuolta gaskal nuppi bealde stáhta oaivila siskkáldasrievttálaš njuolggadusaid sisdoalu dáfus mat gusket sámiid luondduriggodagaid ráđđejupmái Finnmárkkus, ja nuppi bealde stáhta álbmotrievttálaš geatnegasvuodaide. Dát gusto bajábeale áššiid mielde ee. Sis-Finnmárkku luondduriggodagaid ja eatnamiid ráđđejumi gažaldagas ja mearrasámiid ja johkasámiid meahcceriggodagaid ráđđejumi gažaldagas, erenoamážit Finnmárkkus.

Dás ii dárbbas eanet válddahallat váttisvuodas gaskal dáža rievtti ja álbmotrievtti, norgga riekteáddejumi mielde. Juohke dilálašvuodas ferte noahkut dáža rievtti geahččalit garvit soahpameahttunvuodaide álbmotrievttálaš njuolggadusaiguin. Dás lea sáhka álbmotrievttálaš njuolggadusain mat gustojit olmmošvuoigatvuodaide, mat navdot čielgasit leat vuoruhuvvon dáža rievttis.

Dán vuodul navdo dáža stáhta geatnegahttot bidjat dáid surggiid siskkáldas rievtti dávistit álbmotrievttálaš gáibádusaiguin. Dasa bohtá Vuodđolága § 110 a, mii gohčču³²⁶ stáhta eiseválddiid miehtásit geatnegahttit "láhčit dilálašvuodaide nu ahte sámi álbmot sáhtta sihkarastit ja ovddidit gielas, kultuvrras ja servodateallimis". Bajábeal áššiid

---

³²⁴ tredjemann

³²⁵ uvesentlig

³²⁶ pálegge

mielde lea navdán ahte maiddái dán suorggi álbmotrievttálaš njuolggadusat bidjet stáhtii dihto mieđis geatnegasvuodaid, ja nappo eai leat ráddjejuvvon " meassamiid" suodjalussii.

Nugo dán suorggi álbmotrievttálaš njuolggadusat bajábealde leat dulkojuvvon, lea vánit árta vuordit soahpameahttunvuodaid gaskal Vuodđolága § 110 a mearkkašumi ja álbmotrievttálaš gáibádusaid luondduriggodagaid ráđđejumi hárrái (buo. Smith I.c. s. 202: "Folkeretten og grunnloven stiller de samme krav").

(2) Teorehtalaččat sáhtta jurddašit ahte norgga duopmostuoluide dodjá riektegažaldagaid mat vuolget máinnašuvvon gaskkas gaskal stáhta bealuštuvvon siskkáldas rievtti ja álbmotrievtti. Datte lea ávkkálat čađahit álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid lágaid bokte.

ILO-soahpamuša nr. 169 dáfus lea maiddái 34. artihkkalis eaktuduvvon ahte stáhta geatnegasvuodát eai čađahuvvo automáhtalaččat, muhto "in a flexibel manner". Dát ferte mearkkašit ahte stáhta siskkáldas orgánat galget ovddastit³²⁷ čađaheami lágaid ja jus dárbu, hálddahušlaš mearrádusaid bokte.

Bajábealde lea ILO-soahpamuša 14. artihkkal nr. 2 guoskkahuvvon, mii eaktuda stáhta galgat váldit identifiseret eatnamiid mat leat dan dilis mii lea suokkardallon 14. artihkkala nr.1:s, (nannoseamos molssaeavttus). Dát mearkkaša dáid guovlluid fertet ráddjet siskkáldasrievttálaš mearrádusain.

Prinsihpas vástideaddji ráddjen galgá dáža rievttis ovddalgihtii sámi boazodoalu hárrái, boazoorohagain mat leat ráddjejuvvon láchkamearrádusaid vuodul. Muhto báhcá ráddjet vejolaš eaiggáduššanguovllu dahje háldoguovllu Sis-Finnmárkkus, ja maiddái ráddjet mearrasámiide ja johkasámiide dihto guovlluid sierra vuoigatvuodáide.

Sámi oktasaš geavaheami ja vejolaš opmodaga sierra ráddjejuvvon guovlluid siskkáldas ortnetmálla galggašii dáža rievttis leat dáža almenetdoaba (buo. dán čuoggás Carsten Smith I. c. s. 229). Erenoamážit Sis-Finnmárkui navddán gilialmenetmálla galggašii leat lagamuččas.

---

³²⁷ forestå

(3) Dárbblaš čáđahanlágasteapmi³²⁸ dagaha várri riiddu, ja maidái vuosteháguid ahte gokko lága bokte čáđaha mearrádusaid mat vealtameahtumat ráddjejit earáid go sámiid geavaheami dálá buohkaidvuoigatvuođaid njuolggadusaid vuođul. Dása lea dadjat ahte álbmotrievttálaš geatnegasvuođat sámii kultuvrra ja sámiid "eanavuoigatvuođaid" suodjalussii fertejit eaktudit dihto sierravuoigatvuođaid sámii, erenoamážit guovlluide gos sámii ássan galggašii sealluhuvvot.

Olgoriikka- ja vuođđudanlávdegotti árvalusas (Árvalus S. nr. 147 1987-88) s. 2, lea vuođđoláhkaevttohusa § 110 a oktavuo čujuhan ahte mearrádus maidái mearkkaša stáhtaeseválddiide dihto rievttálaš geatnegasvuođa. Dasto lea daddjon: "Lávdegoddi deattuha ahte mearrádus ii nuppástuhte riektedilálašvuođa sámii ja earáid eana- ja čáhcevuogitvuođaid hárrái."

Dát ferte guoskat vuođđoláhkamearrádussii, iige álbmotrievttálaš geatnegasvuođaide. Bajábealde lea eaktuduvvon ahte vuođđoláhkamearrádus ii sáhte navdot mannat dobbelii go mii juo čuvvo álbmotrievttálaš geatnegasvuođain.

X Dáža stáhtaorgánaid álbmotrievttálaš gažaldagaid meannudeamis ja vuođđolága § 110 a mearkkašupmi

(1) Riektejoavkku miellahtuid Falkanger, Austenå ja Dragsten álbmotrievtti sierracealkámuša vuođul áiggun mihttet:

Dát sierracealkámuš albmana várašupmin miellahtuid Falch, Owe ja Sandvik 1966 ON-soahpamuš 27. artihkkala dulkoma cealkámušas. Muhto eavttuidis geažil ovddasta dát sierracealkámuš duohtavuodas ain stuorát hástalusá álbmotriektečielggadeami ektui, mii lea váldon Sámii vuoigatvuođalávdegotti oassečielggadeamis NAČ 1984:18. Dás lea oktavuohta sihke oaivilis mii ođđa sierracealkámuša lea váldon 27. artihkkala mearkkašumi dulkonvuođdosin ja dán mearrádusa dulkomis, ja Riektejoavkku mandáhta oaivilis.

---

³²⁸ gjennomføringsprosedyre

(2) Sierracealkámušas čuoččuhuvvo ahte «eanetlogu» konklusuvnnat 27. artihkkala mearkkašumis leat láivvit. Sáhtán belohahkii leat ovttamielas nu guhkás, ja erenoamážit go eanetlohku meannudeapmi lea eahpidan konklusuvnnaid mat oidnojit Sámi vuoigatvuođalávdegotti vuosttas čielggadeamis. Sierracealkámuš čuoččuha riektégáldovuđđosa leat headjun, ja dát moaitta orru seamma olu čuohcamin NAČ 1984:18 álbmotriektečielggadeami.

Dát datte ii cakka ahte Sámi vuoigatvuođalávdegotti oasseárvalusa álbmotriektečielggadeami lea vuodđuduvvon viiddis, maiddái riikkaidgaskasaš ávdnasiid hui govda vuđđosa ja ráđđádallama ala.

Dát ávdnasis lea, dála álbmotrievtti ovdáneami doarjagiin, unnitloguid ja eamiálbmogiid vuoigatvuođaid ektui, ovdánan muhtun vuodđoprinsihpat sámiid álbmotrievttálaš sajis Norggas, mas dál berre leat dábálaš ovttaoaivilvuohta. 27. artihkkala dulkomis gusto beavttu prinsihppa, namalassii ahte mearrádusa ferte dulkot nu ahte sámit galget duođai sáhttit unnitlohkun bisuhit ja ovdánahttit kultuvrraset. Go sámit leat sihke unnitlohku ja eamiálbmot Norggas, dárbbášuvvo álbmotrievtti earuhuvvon dulkon dán álbmoga ektui.

Dáid vuolggasajiin čuovvu álbmotriektečielggadeapmi NAČ 1984:18 mielde mieđis sierrameannudeami gáibádus sámiin unnitlohkun, dás oktan ruđalaš doarjaga gáibádussan vai nu bures go vejolaš oažžu boađusovttalárganvuođa stuorraservodaga ektui. Dasto ahte kultursuodjalus 27. artihkkalis mii siskkilda unnitlogu ávnnaslaš kultuvrra ja dán kultuvrra ávnnaslaš eavttuid suodjaleami. Guovddáš mearkkašupmi daid gažaldagain maid Sámi vuoigatvuođalávdegoddi ja Riektejoavku galget meannudit, lea ahte 27. artihkkala earuhuvvon ja dárboheivehuvvon³²⁹ dulkon gáibida dárbbášlaš vuoigatvuođaid dihto luondduriggodagaid ráđđejupmái. Dát gažaldagat lea dievaslaš válddahallon NAČ 1984:18:s, ee. s. 270 čuo. ja 285, ja s. 344-345.

(3) Dáža válddahallon NAČ 1984:18:s sámiid saji hárrái

---

³²⁹ behovsrettet

álbmotrievttis ii leat áidna.

Juo ovdal dán, ledje FN:a orgánain olmmošvuoigatvuodát ja eamiálbmogiid sajis báhkkodan 27. artihkkala dulkomis ahte jus galggašii addit unnitlohkui vuoigatvuodaid dán artihkkala beaktilis mearkkašumi mielde, dárbbášuvvo riikkaid árjjalaš ja bissovaš doarjja (buo. NAČ 1984:18 s. 270-271). FN:a orgánaid meannudeamis lea maiddái báhkkoduvvon dihto vuodđoprinsihpat eamiálbmogiid vuoigatvuodaide ráđđet luondduriggodagat (buo. ee. NAČ 1984:18 s. 332), ja ahte dihto dákkár ráđđejupmi dárbbášuvvo vai eamiálbmot sáhtášii ceavzit iehčanas joavkun ja nu seilluhit identitehtas ja kultuvrras.

Ruođa almmolaš válldahallan "Samernas folkerättsliga ställning" 1986 (RAČ 1986:36) guorrasa seamma oaiviliid válidosárgosiidda go dáža 1984 válldahallan.

Ruođa válldahallan čujuha maiddái oktavuhtii gaskal unnitlogu suodjalusa njuolggadusaid ja eamiálbmogiid suodjalusa erenoamaš prinsihpaid, ja čuoččuha ahte prinsihpat "erenoamaš eamiálbmotrievttis" fertejit váldot 27. artihkkala dulkoma dulkonoassin (s. 133).

Válldahallan čujuha (s. 160) ahte gávdno álbmotrievttálaš doarjja unnitloguid mieđis sierrameannudeami gáibádusa. Dasto čuoččuhuvvo ahte riikkaidgaskasaš soahpamušat, ainjuo dákkárat mat gustojit olmmošvuoigatvuodaide, álbmotrievttálaš geavada mielde galgá dulkot "dynamalažžan". Dát dagaha ahte 27. artihkkal dál sáhtá navdot eanet suodjalit unnitlogu go mii njuolga ovdanbohtá mearrádusa cealkagis (s. 161). Nu maid čuoččuhuvvo ruođa válldahallamis (s. 161-162) prinsihppa "govttolaš boađusovttaláganvuohta muđui servodaga ektui".

Čielggadeami 162. siiddus daddjo ávnnaslaš evttuid gažaldagas kultuvrii mii galgá suodjaluvvot:

" 27. artihkkala kulturdoaba galgá min áddejumi mielde dulkot viiddis oaivilis ja maiddái atnit mearkkašit kultuvrra ávnnaslaš evttuid. Moanat árttat leat dákkár oaivila beali, ainjuo eamiálbmogiidda nugo sápmelaččaid dáfus (buohtastahte bajábealde s. 137)."

Luondduriggodagaid dárbbášlaš vuoigatvuodaid gáibádusa prinsihppa báhkkoduvvo čielggadeami konklusuvnnas, s. 166:

"Ruotta ferte nappo fuolahit várret dárbbášlaš riggodagaid sámi kultuvrra ceavzimii ja ovdáneapmái. Dán ferte vuhtiiváldit sihke láhkamearrádusas ja riekteárvvoštallamis. Ferte maid vuhtiiváldit guovddáš ja guovllu hálddašeami ja hálddahusa."

(4) Ii makkárga dilálašvuodas sáhte badjelgeahččat ahte álbmotriektegažaldaga árvalus NAČ 1984:18:s lea ožžon čielga doarjaga dáža stáhtaorgánain, ja dán doarjaga mearkkašupmái. Justisdepartemeanta celkkii 27. artihkkala hárrái proposišuvnnas sámeláhkii (Od.prp. nr. 33 1986-87, s. 37):

«Lávdegotti konklusuvdna mearrádusa hárrái lea nugo namahuvvon ahte stáhta ferte atnot geatnegahtton árjjalaččat doarjut unnitlogujoavkkuid, ja maiddái ahte 27.artihkkala "kultuvra" doaba ferte áddet ahte dat maiddái siskkilda kultuvrra ávnnaslaš evttuid. *Justisdepartemeanta* oaidná maid bealistis guorrasit lávdegotti 27. artihkkala prinsihpalaš dulkomii. Dulkon mearkkaša ahte stáhta geatnegahtto miehtásit veahkehit sámi álbmotjoavkku sáhttit dikšut kultuvrras ja gielas.»

Dán proposišuvnna vuodul ovddidii Ráđđehus ášši maid Stuorradiggi meannudii sámelága meannudeamis. Justislávdegotti áššeárvalus lei seammago proposišuvnna (Árvalus O. nr. 79 1986-87), mas ee. s. 5 daddjo:

"*Lávdegoddi guorrasii* áddejupmái stáhta leat geatnegahtton miehtásit váikkuhit ahte sámi álbmogis lea ávnnaslaš eavttut dikšut kultuvrras ja gielas, ja sáhttit váikkuhit kulturhámi fysalaš ja ruđalaš vuđđosa".

Dán vuodul lea vánit veavttasteapmi³³⁰ dadjat ahte oaivilat maid álbmotriekteáššedovdit³³¹ leat ovddidan Sámi vuoigatvuodálávdegotti 1984 oasseárvalusas dáža stáhtaorgánaid meannudeamis, leat mearriduvvon Norgga stáhta álbmotriekteáddejupmin (buo. Carsten Smith I. c. s. 197-199).

(5) Vuodđolága § 110 a meannudeapmi Stuorradikkis

---

³³⁰ overdrivelse

³³¹ folkerettsakkyndig

nanne duohtavuodas seamma dilálašvuoda go mat leat čujuhuvvon bajábealde. Olgoriikka- ja vuodđudanlávdegotti njukčamánu 17. b. 1988 árvalusas (Árvalus S. nr. 147 1978-88) daddjo (s. 1):

"Lávdegoddi čájeha goyda ráđđádallamii Sámi vuoigatvuodálávdegottis NAČ 1984:18:s Vuodđoláhkii bidjat mearrádusa sámiid álbmotjoavkku birra."

Dán čujuhusas ovdanbohtá ahte Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusa dán gažaldagas ferte sáhttit atnit dulkondagaldahkan vuodđoláhkamearrádusa mearrideamis (buo. Carsten Smith l. c. s. 201).

Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusas vuodđolágažaldaga hárrái daddjo (NAČ 1984:18 s. 447):

"Árvalusat vejolaš vuodđolága mearrádussan addet suodjalusnjuolggadusa sámiid gillii, kultuvrii ja servodateallimii. Muhto kultuvra ii sáhte bajásdoalahuvvot ja viidáseapput ahtanuššat amhá doarvái ekonomalaš ja veahkkeávdnasa haga. Mearrideaddji eaktu sámiid giela ja sámiid kultursearválašvuoda bajásdoalaheapmái oppanassii lea ahte gávdnojit eallingelbbolaš báikkálaš servodagat sámiid ássanguovllus."

Dasto ovdanbuktimis (s. 447) čujuha lávdegoddi ee. čuovvovažžii iežas álbmotriektečielggadusas:

"Buoremus vuodustusat hupmet dán mielde dan beales ahte doaba "kultuvra" ipmirduvvo nu viidát ahte mearrádus maiddá sisdoallá čearddalaš unnitlogu kultuvrra ávnnašlaš beliid. Ealáhussii gullelaš ja eará ekonomalaš dilit berrejit dalle leat mielde dan muddui go dat lea mearrideaddji dasa ahte joavku galgá sáhttit bajásdoallat ja ovddasguvlui doalvut iežas kultuvrra."

Dasto dadjá Sámi vuoigatvuodálávdegoddi sierra vuodđoláhkaparagráfa gažaldaga oktavuodas:

"Dan muddui go norgga eiseválddit leat geatnegahtton álbmotrievtti mielde, ferte dat oidnojuvvot lunddolaš áššiin ahte dát čáđahuvvo norgga eiseválddi doaimmaheamis. Ii leat gal jur nu mearrideaddji čuovvu go dat dušše álbmotrievttis dahje maiddá vuodđolágas. Muhto lea lunddolaš addit vuodđoláhkii dán čuoggáš ipmárdusa mii dávista álbmotrievtti

gáibádusaide. Lea gal goit ge eahpesihkkar man guhkás dát gáibádusat mannet, ja ipmárdus dán birra sáhtta maid rievdat áiggi mielde. Lea dasto ágga fuolahit das ahte norgga riekti addá čielga ja sihkkaris riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid deavdima.

Dán duogáža mielde berre vuodđun biddjot ahte kultursuodjaleapmi vejolaš vuodđulága mearrádusas seammás addá dárbbaslaš suodjaleami ávnnaslaš kulturvuoddu ávkin.

Dás fertet sáhttit konkluderet ahte vuodđoláhkamearrádusa evttohus geahččalii addit vuodđolága mearrádusa mii ollašuttii álbmotrievtti gáibádusa, ja gárttai riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid addit čielga ja bissovaš deavdima. Dasto ahte seammás lei ulbmil ahte vuodđoláhkamearrádus dás maid galggai ávnnaslaš kulturvuodđosa doarvái suodjalit.

Dán vuodul ferte atnit Olgoriikka- ja vuodđudanlávdegotti cealkámuša ahte vuodđoláhkamearrádus "ii muhte rievttidili sámiid ja earáid eana- ja čáhcevuogiatvuodaid hárrái." Dán cealkámuša ferte geahččat Sámi vuogiatvuodálávdegotti bajábealde geardduhuvvon válddahallama vuodul, masa Olgoriikka- ja vuodđudanlávdegoddi leat čujuhan, ja mii mearkkaša ahte vuodđoláhkamearrádus ii áigun geahččalit sámiide addit vuogiatvuoddat earret álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid maid vuodđoláhkamearrádus galggašii sihkkarastit ollašuttot.

Dát ovdanboahdá maiddái čielgasit Justislávdegotti jođiheaddji Inger Pedersen:a dájvja geardduhuvvon cealkámušas stuorradiggedivastallamis (Šiehtadusat. Stuorrad. 1987-88 s. 3026):

"Evttohuvvon sámeaparagrafa ii leat makkárga ovttašuttinmearrádus álbmotrievtti ektui, muhto dan sisdoallu vástida álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid maid norgga stáhta dál juo lea guorrasan 27. artihkkala mielde, ja nu go dát mearrádus lea dulkojuvvon Od.prp. nr. 33 1986-87 ja Justislávdegotti árvalusas."

Dás maid justislávdegotti jođiheaddji dájvja lea ahte Vuodđolága sámeaparagrafa mearkkašupmi dájvasta álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid mat juo ledje vuodđuduvvon 27. artihkkala bokte. Dasto ahte dás go

Stuorradiggi meannudii vuodđoláhkaevttohusa bijai dat 27. artihkkala vuodđun, nu go dát mearrádusa lei dulkojuvvon Od.prp. nr. 33 1986-87 ja justislávdegoddi sámelága árvalusas. Nuppiin sániiguin go Stuorradiggi meannudii vuodđoláhkamearrádusa bijai dat vuodđun dan dulkoma 27. artihkkala álbmotriektemearrádusas³³², mii lei válddahallon Sámi vuoigatvuođalávdegotti álbmotriektečielggadusas ja masa Ráđdehus ja Stuorradiggi juo ledje guorrasan sámelága meannudeamis. Konklusuvdna lea dál *álbmotrievttis* (27. artihkkal), *vuodđoláhkamearrádussii* (vuodđolága § 110 a) ja iige nuppeláhkai.

Dán áššemeannudeamis čađamannamis dáža stáhtaorgánain čuovvu Carsten Smith konklusuvdna cealkámušastis Guolástandepartementii 1990:s (buo. Carsten Smith I. c. s. 202):

"Álbmotriekti ja vuodđoláhka, ON-soahpamuša 27.artihkkala prinsihppa ja vuodđolága § 110 a prinsihppa, fertejit dán mielde daddjot bidjat seamma gáibádusa. Sámiid riektedilli ii leat muhttojuvvon vuodđoláhkamearrádusas dan áddejumis ahte sii leat ožžon odđa vuoigatvuođat luondduriggodagaide. Muhto vuodđolága mearrádus nanne álbmotrievttálaš njuolggadusaid go dat maiddái lea dáža rievttis ožžon vuodđolága fámu."

(6) Riektejoavkku mandáhtas ovdanbohtá ahte joavku ee. galgá geavahit riikkaidgaskasaš rievtti (álbmotrievtti) " dan viidodagas das sáhtta leat mearkkašupmi mearridit dáža rievtti dán oktavuodas". In sáhte dás maidege oaidnit mii mearkkašivččii ahte giddodagaid vuoigatvuođat álbmotrievttálaš vuodul eai galggašii gullat mandáhtii.

Mu oaivila mielde lea olu mii čujuha dan guvlui ahte álbmotrievtti njuolggadusat, erenoamážit olmmošvuoigatvuođaid ektui, dálá riektedilálašvuođa mielde juo fertejit adnot dáža riektái ovttaiduvvon³³³ (buo. NAČ 1984:18 s. 160-161). Muhto vaikko gártáge siskkáldas rievtti ja álbmotrievtti árbevirolaš oidnui bisánan, ahte dat leat guokte prinsihpalaš sierra riektevuogádaga, sáhttet álbmotrievttálaš

---

³³² folkerettsbestemmelse

³³³ integrere

njuolggadusat juohke dilálašvuodas norgga rievttis váikkuhit mángga láhkai giddodagaid riektedilálašvuodaide:

Prinsihpa mielde ahte norgga rievtti galgá dulkot nu ahte dat noahku heivet álbmotriektái, lea álbmotrievttis maiddái mearkkašupmi giddodagaid vuoigatvuodaid ektui, juohke sajis gos sáhtta leat vuoigaduvvon eahpádus siskkáldas rievtti sisdoalus.

Dasa vel ahte jus sáhtta čuoččuhit dáža stáhta álbmotrievttálaš geatnegasvuoda sámiid vuoigatvuodaid dáfus luondduriggodagaid háldet, ja mat várra eai leat duhtaduvvon siskkáldas riektenjuolggadusain, ferte navdit ahte dáža stáhtas lea álbmotrievttálaš geatnegasvuoha bidjat siskkáldas njuolggadus dávistit álbmotrivttiin. Lunddolaččat lea hui mávssolaš mearridit dákkár erohusaid³³⁴ gaskal álbmotrievtti ja siskkáldas rievtti, ja iige sáhte leat govttolažžan leamaš Sámi vuoigatvuodálávdegotti oaivil Riektejoavkku mandáhta hábmemis garvit dáid gažaldagaid.

Riektejoavkku mandáhtas lea álggos čujuhan "daid njuolggadusaide mat leat addon sámi vuoigatvuodálávdegotti mandáhtas". Dán mandáhtas (NAČ 1984:18, s. 43) čuožžu ahte "lávdegoddi berre oppalaččat čielggadit sámeálbmoga juridihkalaš saji mii guoská vuoigatvuhtii eatnamiidda ja čáziide ja dáid geavaheapmái". Galgá dasto addot "vuodustuvvon árvoštallan makkár nuppástusat riektedilis leat sávahahtti". Manjimuš bargu eaktuda čielgasit maiddái čilgejumi makkár nuppástusat dán suorggi siskkáldas dáža rievttis dárbbášuvvojit álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid geažil.

Sámi vuoigatvuodálávdegottis ferte dán vuodul jierpmálaččat gáibidit ahte Riektejoavku válldahallá maiddái álbmotrievttálaš gažaldagaid mat fertejit čuvgejuvvot lávdegotti joatkka barggu vuodul, ee. go čujuha álbmotrievttálaš gáibádusaide maid ferte navdit bidjat vuđđosa siskkáldas rievtti njuolggadusaid nuppástusaide sámi álbmotjoavkku "eana- ja čáhce-" vuoigatvuodaid dáfus.

(7) Bajábeale áššiid vuodul in sáhtte leat ovttamielas ahte lea doarvái ártá Riektejovkui diktimis válldahallat

---

³³⁴ divergense

álbmotrievttálaš gažaldagaid mat gustojit vuoigatvuodáide háldet giddodagaid (luondduriggodagaid).

Carsten Smith válldahallamis Guolástandepartementii 1990:s (mii departemeanttas biddjui vuodđun áššemeannudeamis) čuožžu (l.c. s. 198-199):

"27. artihkkal ferte dán mielde dohkkehuvvot sámiid vuoigatvuodáide nana riektegáldun, sihke politihkalaš, kultuvrralaš ja ruđalaš vuoigatvuodáide, ja gulli vuoigatvuodáide sám ássan- ja geavahanguovlluid luondduriggodagaide. Joatkka sámerievttálaš bargui galgá váldobargun leat konkretiseret dán prinsihpa go dáinna bargo dál sámi vuoigatvuodálávdegottis. Dassáigo dán barggu bohtosat leat gárvásat ja leat meannuduvvon politihkalaččat, leat dušše 27.artihkkala dábálaš prinsihppa masa dorvvasta."

Dán vuodul ii deavdde Sámi vuoigatvuodálávdegoddi barggustis jus váldoprinsihpat mat leat 27. artihkkalii čállon ja válldahallon NAČ 1984:18:s, leat jotkkojuvvon sámi ássan- ja geavahanguovlluin dárbbášlaš konkretiseremin luondduriggodagaid vuoigatvuodáid ektui.

Ii Riektejoavkku miellahtuid Falch, Owe ja Sandvik cealkámuš iige mearkkaš olus duodas geahččalit lahkoniit dárbbášlaš konkretiserema 27. artihkkal prinsihpaide, mii mu oaivila mielde lea hui šállošahti. Jus Falkanger, Austenå ja Dragsten sierracealkámuš čuohcá Sámi vuoigatvuodálávdegotti joatkka meannudeapmái, fertet nugo oainnán hui dehálaš suorggis leat máhccan dássái mii lei ovdal Sámi vuoigatvuodálávdegotti nammadeami 1980:s.

2.5 Vuodđolága § 110 a

2.5.1 Álggahus

Čuovvovaš ovdanbuktima ulbmil lea guorahallat makkár mihtilmasvuoda ja makkár rievttálaš sisdoallu odđa vuodđoláhkamearrádusa § 110 a:s lea, buo. 2.5.2 ja 2.5.3 osiid. Mearrádusa mearkkašumi oktavuodas bájuhit oaiviliid ovdabargguin ja juridihkalaš girjjálašvuodas ja čatnat iežamet

mearkkašumiid gažaldagaide. Guovddáš váttisvuođa mearrádusa mearkkašumi dáfus, ferte leat gaskavuohta gaskal § 110 a ja Siviilla ja politihkalaš vuoigatvuodaid FN:a soahpamuša 27. artihkkala. Maid sáhhtá dadjat ferte šaddat oalle oppalaččat, go § 110 a lagat mearkkašupmi ferte čielgat go atná mearrádusa konkrehta áššiin. Muđui geahčadit vejolašvuodaid giehtaguššat³³⁵ § 110 a duopmostuoluid ovddas (2.5.4 oassi) ja loahpageahčen čatnat mearkkašeamiid³³⁶ mearrádusa mearkkašupmái Sámi vuoigatvuodálávdegotti bargui (2.5.5 oassi).

Vuodđoláhkamearrádus, mii evttohuvvui Sámi vuoigatvuodálávdegotti vuosttas árvalusas NAČ 1984:18, lea čuovvovaš cealkka:

«Stáhta Eiseválddiid Geatnegasvuohta lea lámhit Dilálašvuodaid nu ahte sámi Álbmot sáhhtá sihkkarastit ja ovddidit iežas Giela, Kultuvra ja Servodateallima".

Nugo oaidná, bidjá mearrádus stáhta ja sámiid iežaset ovttasbargat ja oktasaččat ovddasvástit sáme kultuvrra boahhteáiggi. NAČ 1984:18 s. 439 daddjo hábmemis mii válljejuvvui ahte dat "ovdangeassá dasa lassin dan ovddasvástádusa maid sápmelaččat dieđusge galget badjelasaset váldit jus sáme giella ja -kultuvra galget eallit viiddaseapput". Rievttálaš oktavuodas lea datte beroštahti dat geatnegasvuohta maid § 110 a bidjá stáhtii.

2.5.2 Vuodđoláhkamearrádusa mihtilmasvuohta

Dán čuoggá guovddáš gažaldat lea man muttus § 110 a, mii vuohččan orru leamen prinsihppacealkámuš, sisdoallá rievttálaš geatnegasvuođa. Sámi vuoigatvuodálávdegoddi meannuda gažaldaga NAČ 1984:18 s. 440-441. Čuovvovaš sitáhta orru addimin lávdegotti áddejumi báhkcodeamen:

"Diekkár njuolggadusain sáhhtá daddjojvuvot ahte mearriduvvo

---

³³⁵ händheve

³³⁶ bemerkning

politiikkalaš ja *morálalaš* geatnegasvuođa norgga sámiid ektui. Dát várra berre adnojuvvot deháleamosin dákkár vejolaš vuodđoláhkamearrádusain.

Muhto vaikko vel váldo váikkuhus šaddá ge leat *politiikkalaš* ja *morálalaš* sorttas, ii ge vuoigatvuođalas sorttas, šaddá mearrádus maid mieldebukit *vissi vuoigatvuođalaš* geatnegasvuohta stáhtaeiseválddiide. Mearrádus lea hui oppalaš iežas hámi beales. Dat almmake prinsihpalaččat oidnojuvvo addá čadnivaš jodihanlinnjá norgga stáhtaeiseválddiid boahhteáigásaš sámipolitiikkii.

...

Stáhtaeiseválddiin lea geatnegasvuođat fievrredit *politiikkaset* dan prinsihpa mielde ahte sámiid álbmotoasi giella, kultuvra ja servodateallin (eallinmálle) galget sihkkarastot ja oazžut ahtanuššanvejolašvuođaid. Stáhtaeiseválddiin nu ii leat ge vuoigatvuođalaš lobálašvuohta fievrredit *politiikka* mii lea vuostá dán prinsihpa. Mearrádus bidjá dan gáibádusa sihke láhkaaddimii ja eará eiseváldidoaimmaide."

Dasto čujuha ahte vuohččan leat Stuorradiggi ja Ráđđehus mat mearrádusa fertejit dulkot ja atnit, ja ahte eai čadnon dihto ránggáštusat jus geatnegasvuođa devdo váilevaččat. Dát ii datte cakka prinsihpalaččat leat rievttálaš geatnegasvuođas sáhka.

Stuorradikki Olgoriikka- ja vuodđodanlávdegoddi báhkkođa dán čuoggás seamma oainnu go Sámi vuoigatvuođalávdegoddi čuovvovaš cealkámušas, buo. Árvalusa S. nr. 147 1987-88 s. 2:

"Lávdegoddi čujuha datte ahte vaikko dehálamos váikkuhus lea *politiikkalaččat* ja *morálalaččat*, eai ge rievttálaččat, mearkkaša mearrádusa maiddái dihto rievttálaš geatnegasvuođa stáhtaeiseválddiid beales. Dat ovdamearkka dihte suodjala vai dáža servodat muđui ii sáhte bahkkehit bákkolaš dáruiduhttin*politiikka* sámi unnitlohkui."

Vástideaddji oaivilat báhkkođuvvojedje muhtumiin sis geat válde sátni vuodđoláhkaevttohusa meannudettiin Stuorradikkis, gč. Šiehtad. Sturad. 1987-88 s. 3021 čuo.

Dás maŋŋil lea čielggas ahte vuodđoláhkamearrádusa buot ovdabargguin báhkkođuvvo ahte dat (maiddái) sisdoallá *juridihkalaš* geatnegasvuođa. Dán ferte vuodđun bidjat.

2.5.3 Geatnegasvuođa sisdoallu

2.5.3.1 NAČ 1984:18 cealkámušat

NAČ 1984:18 (s. 432) namahuvvo ahte oktiisuddadanpolitihkka³³⁷ čielgasit lea § 110 a vuostá. Danne doarjutge ahte vuodđoláhkamearrádus suodjala stáhta beali negatiiva sámepolitihka. Teavstta mielde datte ii leat suodjaluvvon negatiiva politihka vuostá, muhto mieđis lágideami mii mearrádusas lea guovddážis. NAČ:s báhkkođuvvo dát § 110 a bealli čielgasit. Vajos ovdal dan mii geardduhuvvui 2.5.2 oasis s. 432-433, daddjo čuovvovaš:

"Dat mearridit seammás ahte stáhtaeseválddit boahttevaš áiggiid galget ovddidit doaimbajuid maid servodatovdáneapmi dahká dárbblašlážžan vai sámiid álbmotjavkku giella, kultuvra ja serovdateallin (eallinmálla) galgá sihkkarastot ja oažžut ovdánanavejolašvuodaid."

Manjil čielggadeamis lea cealkámuš mii dán veaháš konkretisere. Go lea vihkkedallan ja biehttan vuodđoláhkamearrádusas berret leat mielde dábálat cealkámuš ahte eiseválddit berrejit rahčat oažžut sámi ássanguovlluid birgendássodaga³³⁸ ja ruđalaš eavttuid seamma veardásažžan go servodagas muđui, čuožžu (s. 447):

"Muhto galgá vuolláisárgastuvvot ahte vuodđoláhkanjuolggadus nugo árvalusain ovdanboahdá, bijašii stáhta eiseválddiid ala geatnegasvuoda buktit daid ekonomalaš gaskaomiid mat leat dárbblašláččat čađahan dihte máinnašuvvon kultursuodjaleami."

Gaskavuohta gaskal siviilla ja politihkalaš vuoigatvuodaid ON-soahpamuša 27. art. ja vuodđolága § 110 a guoskkahuvvojit skavát NAČ 1984:18:s, ainjuo čielgasit. Ráđđádallama oktavuodas ahte berrešivččiigo vuodđoláhkamearrádus maiddái berre suodjalit eará čearddalaš unnitloguid, daddjo datte dát (s. 444):

"Diekkár vuodđoláhkamearrádus ovttas prinsihppacealkámušain nugo dás lea ságastallon, oktiivástida seamma muđui norgga

---

³³⁷ assimiliseringspolitikk

³³⁸ levestandard

geatnegasvuodáiguin dan mielde maid soahpamuš ....sisdoallá ".

Dát meannuduvvo sierra (s. 444-445) ahte adnogo vuodđoláhkamearrádus sámi kultuvrra ávnnaslaš vuđđosinge. Álggadettiin čuoččuhuvvo ahte kultuvrra ii sáhte sealluhit ja ovddidit almmá doarvái ruđalaš ja ávnnaslaš vuđđosa haga. Go váldá 27. art. dulkoma mii lea čielggadeami nuppesajis dahkkon, ja čujuha gávnahan dán kultursuodjalanmearrádusa maddái siskkildit čearddalaš unnitlogu kultuvrra ávnnaslaš vuđđosa. Dán čuoggás čuoččuhuvvo leat lunddolažžan addit vuodđoláhkamearrádussii áddejupmi mii dávista álbmotrivttiin. Gaskavuohta gaskal dán guokte mearrádusa čuvgejuvo čuovvovaš cealkámušas (s. 446-447):

"Dan muddui go norgga eiseválddit leat geatnegahtton álbmotrivtti mielde, ferte dat oidnojuvvot lunddolaš áššin ahte dát čáđahuvvo norgga eiseválddi doaimmaheamis. Ii leat gal nu mearrideaddji čuovvu go dat dušše álbmotrivttis dahje maddái vuodđolágas. Muhto lea lunddolaš addit vuodđoláhkii dán čuoggás ipmárdusa mii dávista álbmotrivtti gáibádusaide. Lea gal goit ge eahpesihkkar man guhkás dát gáibádusat mannet, ja ipmárdus dán birra sáhtta maid rievdat áiggi mielde. Lea dásto ágga fuolahit das ahte norgga riekti addá čielga ja sihkkaris riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid deavdima.

Dán duogáža mielde berre vuodđun biddjot ahte kultursuodjaleapmi vejolaš vuodđoláhkamearrádusas seammás addá dárbbaslaš suodjaleami ávnnaslaš kulturvuodu ávkin."

Dát konklusuvdna oažžu várra stuorimus mearkkašumi meassamiid suodjaleames luondduvuodus maid sámit ávkkástallet ealáhusas dahje earaláhkai, muhto sáhttet dihto diliin maddái oažžut mearkkašupmi geatnegasvuhtii álggahit mieđis doaibmabijuid.

2.5.3.2 Eará ovdabargguid cealkámušat

Olgoriikka- ja vuodđudanlávdegotti árvalus (Árvalus S. nr. 147 1987-88) sisdoallá moadde cealkámuša mat njuolga suokkardit vuodđoláhkamearrádusa sisdoalu. Lávdegoddi buktá datte dán prinsihpalaš cealkámuša (s. 2):

"mearrádus ii nuppástuhte riektedilálašvuoda sámiid ja earáid eana- ja čáhcevuogitvuodaid hárrái".

Vuođđolágamearrádusa doaibma suodjalit negatiiva sámepolitihka stáhtaeseválddiid beales, guoskkahuvvo, ee. cealkámušain mat leat geardduhuvvon 2.5.2. oasis. Miedis doaibmabijuid hárrái, oaivvilduvvo várra (ee.) geatnegasvuodas dasa go lávdegoddi deattuha vuođđoláhkamearrádusa prinsihpalaš vuođul mearridit vuoigatvuoda čadāhit sierra doaibmabijuid bisuhan dihte sámekultuvrra ja addit dasa ovdánanvejolašvuodaid, buo. Árvalusa s. 2. Lávdegoddi ii máinnaš gaskavuoda gaskal 27 art. ja vuođđoláhkamearrádusa.

Stuorradiggedivastallamis gárte vuođđoláhkamearrádusa goappašat namahuvvon bealit guoskkahuvvon. Miellagiddevaš cealkámušat bohte maiddái ovdan gaskavuodas gaskal Norgga riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid ja § 110 a. Áššejodiheaddji Jan Petersen báhkodii ná, buo. Šiehtad. Stuorrad. 1987-88 s. 3021:

"Sámeaparagráfa vuođđolágas gártá prinsihpalaš vuđdosin mearridit erenoamaš doaibmabijuid vuoigatvuodaid sámi álbmogii ja báhkodit čielgasit ahte dáža riekti boahhteáiggis dávista unnitlogusuodjalusa riikkaidgaskasaš gáibádusaid."

Son gii njuolgasamos ja dievaslaččamusat bijai oktavuoha gaskal álbmotrievtti ja vuođđoláhkamearrádusa, Justislávdegotti jodiheaddji, Inger Pedersen. Son dajai čuovvovačča (s. 3025):

"Lávdegoddi deattuhii mealgat riikkaidgaskasaš ja álbmotrievttálaš beliide čearddalaš unnitloguid gaskavuhtii, vuođđooainnus duogážii. Álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid vuodus masa dás norgga eiseválddit leat geatnegahtton, lea vuosttažettiin 1966 siviila ja politihkalaš vuoigatuodaid ON olmmošvuoigatvuohtasoahpamuša 27. artihkkal. Dáinna mearrádusain lea stáhta geatnegahtton árjjalaččat doarjut nu ahte sámiin leat eavttut - maiddái sieiva ávnaslaččat - dikšut kultuvrraset ja gielaset.

Evttohuvvon sámeaparagráfa ii leat hámistis ovttaiduvvanmearrádus álbmotrievtti ektui, muhto dan sisdoallu dávista álbmotrievttálaš geatnegasvuodaiguin masa dáža stáhta juo lea čadnon 27. artihkkala mielde, ja ná lea dát mearrádusa leat dulkojuvvon Od.prp. nr. 33 1986-87

ja Justislávdegotti árvalusas."

2.5.3.3 Muhtun juridihkalaš girjjálašvuoda oaivilat

Sámi vuoigatvuodálávdegoddi vuosttas čálli, Einar Høgetveit, lea meannudan vuodđoláhkamearrádusa evttohusa artihkkalis "Krav om rettslig status for samene - om en sameparagraf i grunnloven" mii leat deaddiluvvon girjjis «Lov og Rett» 1986 s. 163 čuo.

Son čujuha (s.171) ahte árvvoštallan mo mearrádus lea ollašuhhton, ferte árvvoštallot sihke eiseválddiid oppalaš sámepolithkalaš doaibmabijuid ektui ja dáid doaibmabijuid muhtun áiggi váikkuhusaid ektui. Dát mearkaša mealgat leppohallama³³⁹ sihke makkár konkreta doarjjadoaibmabijuid eiseválddit leat geatnegahtán álggahit sámiid ektui, ja makkár meassamiid sii fertjit leat geatnegahtton heaittihit.

Høgetveit maddái geahčada Siviilla ja politihkalaš vuoigatvuodaid ON-soahpamuša 27. artihkkala ja Vuodđolága § 110 a gaskavuodas. Son cealká (s. 173) oaivila leat ahte vuodđoláhkamearrádus "galgá áddejuvvot nu ahte ainjuo deavdá dáža eiseválddiid álbmotrievtti gáibádusa."

Dalá professor Carsten Smith - gii lei Sámi vuoigatvuodálávdegotti ovdaolmmoš go NAČ 1984:18 ráhkaduvvui - guoskkaha Vuodđolága § 110 a sisdoalu čielggadeamistis "Samenes rett til naturressurser - særlig ved fiskerireguleringer" mii lea deaddiluvvon girjjis «Lov og Rett» 1990 s. 507 čuo. Nugo namahuvvon 2.4.4.4 oasis, leat su oaidnu (s. 519) ahte § 110 a ferte daddjot seamma gáibidit go 27. art., nugo dát mearrádus lea dulkojuvvon NAČ 1984:18:s ja daid eará sámelága ovdabargguin. Son vuodđuda dalle eanaš dan Justislávdegotti jodiheaddji cealkámuššii mii lea geardduhuvvon 2.5.3.2 oasis.

2.5.3.4 Riektejoavkku mearkašumit

---

³³⁹ spillerom

Vuođđoláhka sisdoallá nappo geatnegasvuođa lámčit dilálašvuođaid nu ahte sámít sáhhtet dikšut kultuvrraset. Vaikko geatnegasvuohta mieđis lágideapmái lea vuođđolága § 110 a guovddážiis, ferte leat čielggas ahte mearrádus maiddái sisdoallá stáhta beali negatiiva sámepolitihka suodjalusa; dákkár politihkka ferte leat nuppegežiid³⁴⁰ go lámčit dilálašvuođaid sámí kulturdoaimmaheapmái.

§ 110 a geatnegasvuohta ii geatnegahte dušše Stuorradikki ja Ráđđehusa, muhto buot stáhta váldeásahusaid, ee. maiddái sámí guovllu báikkálaš stáhtaorgánaid. Prinsihpas fas fertešii dasa lassin vuhtii válđit mearrádusaid buot stáhta doaimma vugiin, nugo lágain, hálddašumis, ekonomalaš politihkas dahje hállduin eaiggátráđđejumi olis.

Árta sáhhtá leat mearkašumiid buktit Olgoriikka- ja konstitušuvnnalávdegotti cealkámuššii ahte vuođđoláhkamearrádus ii nuppástuhte riektedilálašvuođa sámíid ja earáid eana- ja čáziid vuoigatvuođaid hárrái. Min áddejumi mielde fertešii áddet nu ahte § 110 a ii iešalddes váikkut dán lámkai; eai ráhkaduvvo dákkár vuoigatvuođat dán vuođđoláhkamearrádusa olis. Geatnegasvuođa maid § 110 a bidjá eiseválddiide sáhhtá datte jorahit nu ahte vuoigatvuođat fas ásahuvvojit sápmelaččaide, dahje gáržžiduvvojit earáide, sierra mearrádusaid bokte. Ferte leat čielggas ahte eiseválddit dábálaččat eai sáhhte vállet gaskal iešguđetlágan doaimbajibuid go galget lámčit dilálašvuođaid nu ahte sámekultuvra galgá sáhhtit sihkkarastot ja ovdánahttot. Eana- ja čáhcevuogitvuođaid riektedili nuppástus sáhhtá leat váikkuhangaskaoapmi, dahje dihto diliin vaikko áidna mii gullá áššái.

Dán oktavuodas sáhhtá namahuvvot ahte min árvošteami mielde vánit lea doarvái ahte eiseválddit ieža heaittihit doaimbajibuid mat sáhhtet leat vahátlaččat³⁴¹ sámíide. Ferte maiddái leat geatnegahtton dilálašvuođaid mielde fuolahit ahte eai ovttaskas borgáratge daga maidege mii ná váikkuhivččii. Mearridit dárbbašlaš njuolggadusaid vai juksá doarvái suodjalusa sámekultuvrii, sáhhtášii leat dehálaš ovdamearkan

---

³⁴⁰ motsatt

³⁴¹ skadelig

láhčit dilálašvuodaid nu ahte dát kultuvra sihkarastošii ja ovdánahttošii. Dát gažaldat ii leat njuolga vihkkedallon NAČ 1984:18:s.

Ferte leat riehta ahte sámepolitihka iešguđet beliid geahčašii ovttas go galgá mearridit leago vuodđoláhkamearrádus čuvvon. Dat mearkaša ahte doaibmabijuid mat negatiivalaččat čuhcet kultuvrii, sáhhtá buhttet mieđis doaibmabijuiguin. Guhkit áiggi sámepolitihka váikkuhusa ferte maiddá geahčadit. Sámi kulturovdáneapmi čájeha leatgo stáhtaeseválddit, ovttas sámiiguin, dahkan doarvái sihkarastin dihte kultuvrii ain eallin- ja ovdánanvejolašvuodaid. Ovttas mearrádusa oppalaš hámiin, dagahit namahuvvon dilálašvuodát ahte geatnegasvuodát § 110 a mielde eai leat nu dárkilat, ee. go lea celkon ahte mearrádus ii cakka buot meassamiid sámi kulturdoaimmas.

Vaikko mearrádusain leat leamaš hui iešguđetláganat ja danne lea leamaš váttis njuolga daid buohtastahttit, lea Riektejoavku oavttamielas ahte Vuodđolága § 110 a geatnegasvuodát gokčet geatnegasvuodaid mat siviilla ja politihkalaš vuoigatvuodaid ON-soahpamuša 27. artihkkala čuvvot, nugo dát mearrádus lea dulkojuvvon ee. NAČ 1984:18:s. Mii datte maiddá navdit ahte § 110 a fátmasta eanet.

Vuodđoláhkamearrádusa doaibma suodjalit meassamiid mat uhkidit kultuvrra, dagaha nuppeláhkai geatnegasvuoda láhčit dilálašvuodaid buoremussan sáme kultuvrii. Ii dárbbáš várra olus čuohcat negatiivalaččat ovdal dán suodjalusa ferte geavahit go suodjalus 27 art. go dán mearrádusas lea sáhka meassamiin mat rivvejit dahje biehttalit sámiid kultuvrra sáhhtit doaimmahit.

Geatnegasvuoha álggahit mieđis doaibmabijuid ferte maiddá navdit fátmastit eanet § 10 a mielde go 27. art mielde. NAČ 1984:18 dulkomis, daddjo ahte sáhhtá leat veahá eahpesihkar čuovvogo dákkár geatnegasvuoha 27. art. ja man guhkás dát dalle olašii. (Geahča 2.4.4.2. ja 2.4.4.5.1. osiid bajábealde). § 110 a sániin ovdanbohtá datte mieđis doaibmabijuid geatnegasvuoha mearrádusa guovddážin. Dasa lassin čuovvu ovdabargguin čielgasit - dása maid 27. art. guoski dulkoma

laktásemiin - ahte Vuodđolága § 110 a sisdoallá dákkár geatnegasvuoda.

Ferte dasto vuodđun bidjat ahte vuodđolága § 110 a seammago 27 art., ii dušše suodjat epmolaš kulturbáhkodemiid, muhto maiddáí sámi kultuvrra ávnnaslaš vuđđosa.

2.5.4 Duopmostuoluid giehtaguššan

Vuodđolága § 110 a suodjala nappo sámi kultuvrra. Njuolggadusa doaibma suodjalussan lea vuohččan dan sisdoalu duohken; mo dat sáhtá ráddjet vejolašvuodaid álggahit rievttálaš ja duohta meassamiid ja makkár mieđis doaibmabijuid dat rávve. Subsidiearabut, muhto dihto dilálašvuodain hui dehálaš, sáhtá leat go njuolggadus čađahuvvošii. Loahpas lea sáhka njuolggadusa giehtaguššat duopmostuoluid bokte. Dás geahčadit dárkilat makkár vejolašvuodat leat geahččalit čuoččuhuvvon § 110 a rihkkuma duopmostuoluid ovdii.

NAČ 1984:18:s lea čuovvovaš cealkámuš (s. 442) gažaldagas:

"Lea ágga buktit muhtin erenoamáš mearkkašemiid duopmostuoluid fámu birra dán oktavuodas. Norgga duopmostuoluin lea láhkageavada mielde vuogasvuolta dutkat láhkaráhkadeami, stuorradikki dievasčoahkkimiid mearrádusaid ja hálddahusmearrádusaid vuodđolágalašvuodas. Mii guoská minortehaid gáhttema njuolggadusaide sáhtá čuoččuhuvvot ahte duopmostuoluin lea erenoamáš doaibma bearráigeahččat ahte eanetlohku doalaha iežas siskkábealde vuodđolágalaš njuolggadussajiid. Ferte jáhkkojuvvot ahte iskanriekti min lágaid mielde prinsihpalaččat maid guoskkašii dakkár vuodđoláhkamearrádussii man birra dás lea sáhka.

Muhto lea seammá áiggis máŋga dili mat mielddisbuktet ahte duopmostuoluid iskanriekti oazžu ráddjejuvvon mearkkašumi dasa mii guoská diekkár vuodđoláhkamearrádussii. Vuosttažettiin leat stáhtaeiseválddiid geatnegasvuodat hirbmat oppalaččat ja árvvoštallama vuđđui hábmejuvvon. Dat sisttisdoallá ahte mearrádus iežas sisdoalus mielde addá mearkkašahti friddja saji politihkalaš eiseválddiid iežaset árvvoštallamiidda. Muhto dasto bohtá dat ahte geatnegasvuolta man birra dás lea sáhka, iežas sortta mielde addá duopmostuoluide

gáržžiduvvon vejolašvuodaid doaibmat. Go stáhtaeiseválddit galget lágídit dilálašvuodaid sámiid gillii, kultuvrii ja servodateallimii (eallinmállii) dát goit muhtin muddui ferte dáhpáhuvvat doarjjadoaimmiad sierra hámiid bokte. Duopmostuoluid eai almmake sáhte čađabágget juolludemiid dahje earámálet positiivvalaš doaibmabijuid. (Geahča Castberg, Norges statsprent., 3. oassi (1964) forfatning II s. 172). Duopmostuolu iskan fal dolvvošii dušše dasa ahte Stuorradikki mearrádus dahje hálddahusmearrádus dahkkojuvvojit fámuheapmin. Muhto dás lea vuosttažettiin beroštupmi easkka dalle go dakkár mearrádus lea mearkkašan Norgga sámiid negatiivvalaš vealaheami, namalassii ahte lea dahkkon vealahusmeannudeapmi sámiid vahágin."

§ 110 a ovdabarggut muđui guoskkahit áibba unnán duopmostuoluid iskanrievtti. Olgoriikka- ja vuodđudanlávdegoddi ii guoskkat gažaldaga njuolga. Stuorradiggedivaštallamis lei dušše áššejođiheaddji Jan Petersen gii čielgasit guoskkahii iskanrievtti, go dajai (Šiehtad. Stuorrad. 1987-88 s. 3021-22):

"Dovddahan ahte mearrádus lea prinsihpalaš sorttas, ja ii vuolggat seammás geavatlaš doaibmabijuid.

Mearrádusa ferte čađahit lánkaaddimiin ja eará doaimmain mat almmolaš eiseválddit mearridit, ja leage stuorradiggi ja ráđđehus mat ferteji mearrádusa áiggis áigái dulkot ja atnit.

...

Muhto jus prinsihppa lea átesteadđji³⁴² válđoášši, vuodđuda mearrádus liikká cakkiid lágaide maid prinsihpalaččat sáhtta geahččalit duopmostuoluid ovddas."

Nugo § 110 a ovdabargguin, ferte leat čielggas ahte duopmostuoluin vuohččan lea válđi iskat čuvvotgo stáhtaeiseválddit mearrádusa gohččun geatnegasvuodaset. Seammás maid, nu go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi čujuha, sáhttet leat dilálašvuohta mat dahket ahte iskanvuoigatvuohta ferte geavadis vurdojuvvot oažžut ráddjejuvvon mearkkašumi. Vuodđoláhkamearrádusas lea nu oppalaš hápmi ahte lea unnán ávkin dovddaldahkan sámepolitihka iešguđet osiid vihkkedallamii. Mearrádus diktá stáhtaeiseválddiid iežaset dan árvoštallat. Dasto ferte sámepolitihka iešguđet beliid geahččat ovttas ja guhkit áiggi váikkuhusaid ektui, buo. 2.5.3.4 oasi.

---

³⁴² overskyggende

Sáhhtá lea nu ahte Sámi vuoigatvuođalávdegotti cealkámuš iskanvuoigatvuođa mearkkašumi hárrái báidnui veaháš go erenoamážit lea vuođđaláhkamearrádusa doaibma mieđis doaimmaid vuođul. Eivind Smith guoskkaha dán (s. 346) artihkkalistis "Om samerettigheter og rettighetsvern" Riektediehtaga áigečállagis 1986 s. 338 čuo. Datte leat čujuhuvvon dilálašvuođat, ainjuo manjimušnamuhuvvon, maddái negatiiva doaibmabijuid bokte dahkat váttisin oažžut § 110 a giehtaguššot duopmostuoluin.

Dilálašvuohta maid sáhhtá namahit dán oktavuodas, lea gáibáduš ahte sus gii dáhttu čuoččaldahttit ášši³⁴³ ferte leat nu gohčoduvvon "rievttálaš beroštupmi". Dát oppalaš gáibáduš, mii ovdanbohtá nággolága³⁴⁴ (borgemánu 13. b. 1915 nr. 6) § 54:s, mearkkaša áššečuoččuheaddjis³⁴⁵ fertet dákkár gaskavuohta áššái ahte lea lunddolaš ja govttolaš sus sáhhtit bidjat ášši duopmostuoluide. Geatnegasvuohta mii biddjo stáhtaeseválddiide § 110 a bokte, fuolaha³⁴⁶ "sámi álbmoga". Vajos sáhtášii dalle navdit ahte livččii dušše dán oktavuodas ovdastupmi, lagamusat Sámediggi, mas livččii rievttálaš beroštupmi dán mearrádusa doahhtalit³⁴⁷.

Ovttaskas olbmot (sámit) maddái geat oaivvildit sidjiide čuočcat vuođđoláhkamearrádusa váilevaš doahhtalus, fertejit datte sáhhtit čuoččaldahttit ášši³⁴⁸. Bajábealde namahuvvon artihkkalis, eaktuda Eivind Smith (s. 360) ahte ovttaskas olbmui galggašii leat rievttálaš beroštupmi § 110 a ektui. Dasto vástida Inge Lorange Backer girjjistis "Rettslig interesse for søksmål, skjønn og klage" (Oslo 1984) (s. 151) galgágo organisašuvnnaid áššečuoččaldahttinvejolašvuohta³⁴⁹ leat ágga vuostá ovttaskas olmui rievttálaš beroštupmái.

Sáhhtá lasihit ahte Alimusriekti geavahii Vuodđolága § 110 a aiddo ránggáštanaššis³⁵⁰ mas sámi fenrihka dubmejuvvui Bergen gávpotrievttis go ii leat bohtán

---

³⁴³ gå til søksmål

³⁴⁴ tvistemålslov

³⁴⁵ saksøker

³⁴⁶ tilgodese

³⁴⁷ etterleve

³⁴⁸ reise sak

³⁴⁹ søksmålsadgang

³⁵⁰ straffesak

repetišuvdnahárjehallamii³⁵¹ (ášši Inr. 92/1992). Son čujuhii ahte sihke § 110 a ja 1751 sámekodisilla ja 27.art., sihke sierranasat ja ainjuo oktasaš árvoštallamis, fertejit mearkašit ahte son - sápmelažžan - ii lean geatnegahtton militeara bálvalit. Alimusriekti ii gávnahan borgemánu 28. b. 1992 riektecealkámušas³⁵² ovttage dáid vuđđosiin dohkálažžan, eai sierranasat eaige ovttas. Riekti orru datte eambo bidjan vuodđun ahte guoski olbmos lei rievttálaš beroštupmi § 110 a ektui.

2.5.5 Vuodđoláhkamearrádusa mearkašupmi Sámi vuoigatvuođalávdegotti bargui

Vuodđolága § 110 a mearkaša politihkalaš ja morálalaš, várra maid juridihkalaš geatnegasvuođa stáhtii lámčit dilálašvuođaid nu ahte sámi álbmotjoavku sáhtta sihkkarastit ja ovddidit kultuvrras. Dát geatnegasvuohta lea oaivadás³⁵³ Sámi vuoigatvuođalávdegotti bargui ođđa lágaid evttohusain luondduriggodagaid vuoigatvuođaid hárrái; mearrádusa lagat rievttálaš/politihkalaš mihtilmasvuohta, buo. 2.5.2 oasi, ii leat nu miellagiddevaš dán oktavuodas.

Vaikko evttohusat fertejit dieđus čuovvut vuodđoláhkamearrádusa muhtun muddui, ii sáhte datte leat makkárga gáibáduš ahte buot osiin ferte leat seammaláhkai. Dás fertet maiddá sáhttit váldit mielde ahte lágat dávjá dušše leat okta, eanet vejolaš váikkohangaskaomiid gaskkas, ja ahte sáme kultuvrra mieđis ja negatiiva váikkuheaddji doaimbijuid ferte ovttas geahččat.

Sáhtta vel leat ártat geardut ahte vuodđoláhkamearrádusa dohkkeheapmi ii leat vuolgahan eana- ja čáhcevuogitvuođaid. Dán suorggi riektedili nuppástusaid ferte earret eará Sámi vuoigatvuođalávdegoddái leat mielde bidjamin.

---

³⁵¹ repetisjonsøvelse

³⁵² kjennelse

³⁵³ rettesnor

3. KAPIHTTAL

Vuoigatvuohta Finnmárkku eatnamiidda ja čáziide

3.1 Álggahus

3.1.1 Finnmárkku muhtun rievddalmas dilálašvuodaid várddus

Muhtun *sierralágan historjjálaš ja geavahuslaš dilálašvuodát* leat gustojeaddji Finnmárkku eatnamiid ja luondduriggodagaid ávkkástallamis ja vuoigatvuodas. Vulobealde govvejuvvojit oanehaččat muhtun dehálamos dilálašvuodát. Historjjálaš dilálašvuoda govddit ovdanbuktimii sáhtta ee. čujuhit Riektejoavkku čielggadeami sierra mildosiidda maid miellahtuguovttos Gudmund Sandvik ja Otto Jebens leaba čállán, geahča 1. ja 2. mildosa vulobealde.

Ovddeš áiggiid geavahandilálašvuolta meannuduvvo dievaslaččat boahhte ilbmamis "Historisk bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalgets utredning om retten til land og vann i Finnmark". (Nugo namahuvvo 1.1.2.oasis plánejuvvo vuodđoávdnasa dát oassi Sámi vuoigatvuodálávdegotti árvalusas ilbmat 1994:s (bajilčálus lea gaskaboddosaš). Dás galgá ovddeš áiggiid meahcceriggodagaid geavahus Finnmárkkus válldahallot dievaslaččat erenoamaš namahuvvon áššedovdiid Steinar Pedersen (ovdal 1. máilbmesoađi), Hans Prestbakmo (dán jahkečuodi) ja Einar Richter Hanssen (1. máilbmesoađi rájes 1970:i) bokte. Sámi vuoigatvuodálávdegotti olis ii ovddiduvvo sierra čielggadeapmi Finnmárkku riggodagaid dálá geavahusas, muhto lea dieđihuvvon dán birra Hálddašanjoavkku čielggadeami 4. kapihttala iešguđet osiid álggahusas.

Ealáhusat Finnmárkkus leat leamaš ja leat belohahkii ain sáme kultuvrii báinnahallon. Dát gusto erenoamážit fylkka siskkit guovllus, gos ovdamearkan ii leat dušše boazodoallu, muhto maiddái nugo dihto lágan luossabivdu, sáivabivdu ja meahccebivdu. Ovdal sáhtii maid gohčodit sierra sámi eanadoallun ja guollebivdun, muhto dáid sierravuodát leat láivuduvvon.

Ealáhusat leat datte ain eanet go máddelabbos Norggas báinnahallon vuodđoealáhusaide (mearra- ja vuotnaguollebivdui, eanadollui, boazodollui ja iešguđet meahccealáhusaide) ja lotnolasealáhusaide. Manjimuš boahdá ee. das go ássit eanet go muđui riikkas dávjá leat ferten heivehit iežaset ealáhusbarggu fylkka vátna luondduriggodagaide. Ovdal lei dábálaš bargat lotnolasat iešguđet vuodđoealáhusain, ja dál lea dávjá vuodđoealáhus lotnolasat sekundeara- dahje tertiearaealáhusain.

Vuođđoealáhusat doaimmahuvvo guhká boaresáigásaččabut vugiin Finnmárkkus go riikkas muđui. Nu gohčoduvvon "reaidomolsun" eanadoalus ii álgán omd. ovdal maŋnil nuppi máilbmesoadi, ja duodas easka 1960-logus, ja molson riikkas muđui dáhpáhuvvai ovdal, ja mángga sajis juo 1800-logu loahpas. Dál lea datte sihke guollebivdu, boazodoallu ja eanadoallu Finnmárkkus buorre muddui mekaniserejuvvon. Mekaniserejuvvui vuos guolástanealáhusas, muhto 1960 rájes lea maiddái boazodoallu ja eanadoallu dađistaga eanet mekaniserejuvvon.

Eará dovdomearka Finnmárkkus lea ahte johtolathuksen álggahuvvi maŋjit. Muhtun luottaid eai ráhkadan ovdal 1930-jagiin, ollesjagegeaidnu Guovdageidnu rahppui 1964:s ja riikkageaidnu gaskal Guovdageainnu ja Kárášjoga easka 1974:s. Dát dagahii ahte Finnmárkkuduoddara riggodagat guhká ledje váddásat olahit sidjiide geat eai ássan doppe, ja danne duohtavuodas dušše báikegoddái buorrin. Geavahanriiddut gaskal báikegotti ja earáid eai lean olus ovdal 1960-logu, go johtolathuksen oaččui leavttu, seammásgo olbmui lei eanet astu ja maiddái geavahišgohte ođđaáigásaš fievruid.

Dán oktavuodas berrešivččii maiddái namuhit ahte historjálaččat lea Finnmárku leamaš veahá luvvosabbot čadnon norgga stáhtii go eará riikkaosit. Erenoamážit fylkka siskkit oasis bohte maŋnit dáža duopmoválddi³⁵⁴ vuollái, ja dalá rádjariikkaid gaskasaš rádjagažaldagat čilgejuvvojedje easka 1751 (Ruotta) ja 1826 (Ruošša). Dát lea dagahan eahpesihkkarvuoda man olu boares dáža lágat, ee. almennetrievtti suorggis, leat leamaš gustojeaddjin Finnmárkkus. Go dát golbma rádjariikka leat iešguđetláganat sihke riektedilálašvuoda ja historjjá dáfus, lea árvaluvvonge ahte rádjariikkaid boares vuoigatvuodain várra ain dál sáhttet leat mearkkašumit muhtun riektedilálašvuodaide Finnmárkkus.

Dáža ássama ovdáneapmi Finnmárkkus mielddisbuktá ahte fylka iige leat seammalágan go riikka muđui. 1300-logus ássagohte ja geavahišgohte dážat guovlluid maid dan rádjái dušše eará álbmot - sápmelaččat - ledje atnán, álggus

---

³⁵⁴ jurisdiksjon

mearrarittu ja maŋŋil maiddái siseatnama. 1800-logu loahpageahčen lei earáidgo sápmelaš eanetlohku ásaiduvvan fylkkas, erenoamážit go guollebivdu lassánii.

Muhtumat lea gohčodan dán Finnmárkku "koloniseremin". Doaba ii leat adnon sáni imperialisttalaš mearkkašumis, namalassii vuollástit³⁵⁵ eaiggátkeahtes³⁵⁶ guovllu, muhto mearkkašumis ásahtit guvlui ođđaássiid³⁵⁷. čuoččuhuvvon lea ahte stáhta beroštupmi doarjut dáža ássama Finnmárkkus, čalmmustahttin dihte guovllu leat dáža hearrávuođa vuollásažžan, lea okta árta fylkka earalágan dillái. Stáhta navdo árbevirolaš áddejumi mielde eaiggádit sullii 96 % fylkka olles 48 000 km² viidodagas. Dát eatnamat eai gula datte ollásit dábálaš njuolggadusaide stáhta eatnamiid namas, muhto lea leamaš dábálaš gohčodit dán gaskka "stáhta matrikulerekeahtes eatnamin", buo. vel njukčamánu 12.b. 1965 lága.

Lassin fárremii deike eará sajiin Norggas, lea áigodagas leamaš stuorra suoma (kveana) fárren Finnmárkui. Dát lea báidnán dilálašvuođaid, ee. go fárrejeaddjit muhtun muddui válde fárrui iežaset árbevirolaš vugiid mo ávkkástallat riggodagain. Dát lea maiddái dagahan ahte Finnmárkkus dál leat sámi, kveana ja dáža sogalaččat, ja danne lea čearddalaččat seahkalat guovlu go riika muđui.

Dákkár sierralágan geavahuslaš ja historjjálaš dilálašvuođain mat leat leamaš gustojeaddjin Finnmárkkus, sáhtii vuordit váikkuhit nu ahte mii riikkas muđui gusto leat olu *sierra riektenjuolggadusat* vuoigatvuhtii fylkka eatnamiidda ja čáziide.

Dákkár njuolggadusat leat datte lágain geahpeduvvon sakka maŋemuš jagiid, vaikko ain leat moanat sihke eanarievttis ja riggodatávkkástallama iešguđet vugiid eará lágain. Njuolggadusaid maid dás oaivvildit válddahuvvojit lagabui resurssamiel guorahallamis vuoigatvuođaide Finnmárkku eatnamiidda ja čáziide 3.2 oasis ja čuovvovaččat. Sáhtta goittotge leat ágga deattuhit ahte njukčamánu 12. b.

---

³⁵⁵ erobre

³⁵⁶ herreløs

³⁵⁷ nybygger

1965 eanavuovdinláhka gullelaš lánkaásahusaiguin ja mearrádusaiguin lea erenoamáš dehálaš dán oktavuodas. Dáid njuolggadusaide ii gula dušše eaktun ahte stáhta eaiggáduššá eanaš eatnamiid Finnmárkkus, muhto mudde maiddá njuolga vejolašvuoda ávkkástallat muhtun luondduriggodagaid, ja addá dasto erenoamaš hálddašepmái válldi hálddašit mealgadii riggodatávkkástallama fylkkas.

Dárkomin ovddeš váilelaš stáhtalaš oassálastima ja sierralágan geavahandilálašvuodaid Finnmárkkus, sáhtta maiddá jurddašit ahte dáppe eanet go máddelat Norggas lea ovddiduvvon sierra riektehámáiduvvamat *báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuoda* hámis, belohakkii guovlluin gos eai gávdno (čállon) riektenjuolggadusat, ja belohakkii vuostá (dahje mielde) dákkár njuolggadusaid.

Riggodatávkkástallan mii lea leamaš dološ rájes dovdo vuoigatvuoda doaimmaheapmin, ja gos geavaheapmi lea rievddalmas, sáhttet maiddá álkit bohciidit rievddalmas riektedilálášvuodas. Báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuodas lea datte dál unnit sadji riektevuogádagas go ovdal. Sihke danne go geavahanvuogit - ja riekteoainnut - leat eanet ovttaláganat miehtá riikka, ja danne go muddemat oktasaš čállon vuoigatvuoda hárrái leat lassánan mealgat. Lánkaaddi atná gal muhtumin deastta báikkálaš riekteáddejumiide, muhto háliidus ráhkadit riekteovttadaga³⁵⁸ vuotá dávjá.

Sáhtta gal goittotge leat ártta jáhkkit ahte vieruiduvvan riektehámáiduvvamiid lohku iešguđet luondduriggodagaid ávkkástallamiid oktavuodas lea stuorát Finnmárkkus go riikkas muđui. Ovdamearkka dihte galget sámi gili ássit geavahan čavga ja mihtilmasat guovllu gos earát dušše duollet dálle leat ávkkástallan riggodagaid, nu ahte geavaheapmi lea bidjan vuodu vieruiduvvan riektehámáiduvvamii mii lea vuostá guovllu oppalaš lágaid. Mo báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuodas dákkár dáhpáhusas manná ovddabealde lága lea konkrehta árvvoštallama duohken, ja sáhtta vel čujuhuvvot Riektejoavkku válldahallamii riektegáldogažaldagain eaiggáduššan- ja geavahanriektedilálášvuodaid mearrádusa hárrái Finnmárkkus 2.2 oasis. Báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuoda ja

---

³⁵⁸ rettsenhet

riektehámáiduvvamiid gažaldat sierra vuđđosin lea maiddái guoskkahuvvon Finnmárkku riektedilálašvuodaid resurssamiel guorahallama eanaš osiin.

Muđui lea leamašge *eahpečielga* čuokkis dasa mii lea Finnmárkku riggodagaid gustojeaddji riekti. Dát lea danne ee. das go fylkka dilálašvuodát leat erenoamážat, muhto maiddái go fáttás, earret Sverre Tønnesen:a nákkosgirjjis "Retten til jorden i Finnmark" 1972, áibbas uhccán leat riektediehtaga beales beroštan.

3.1.2 Ovdanbuktinráidu ja ráddjemat

Váttis orru ovddidit iešguđet fáttáid go olles logihkalaš *ráiddus* lea resurssamiel guorahallan vuoigatvuodaid eatnamiidda ja čáziide. Riektejoavku lea datte ovdanbuktinráiddu válljemistis deattuhan álggus ovddidit boares geavahanvugiid nugo muorraávnasteami ja meahcceguohtuma, ja guorahallama loahpageahčen ođđaáigásaččabut vugiid nugo čáhcefámu, mohtorjohtolaga ja olgunastima. Dasto lea geahččaluvvon maŋŋálaga meannudit geavahanvugiid main lea dihto oktavuoha. Danne lea mearraguollebivddu vuoigatvuoha, gáddevuoigatvuoha (gullá luossabivdui mearas), rihkiid ja sáivaguollebivddu vuoigatvuoha biddjon maŋŋálaga. Ja go sáivaguollebivdu čalmmustahtta lunddolaš sirdima eará meahcceávkástallama árbevirolaš vugiide nugo bivddu, monnema, uvjema ja murjemii, meannudat daid čuovvovaš osiin.

Boazodoalu riektedili ovdanbuktin lea sturrodaga dáfus stuorámuš eanjkaloassi vuoigatvuodaide Finnmárkku eatnamiid ja čáziid guorahallamis, ja lea maiddái sihke boares ja guovddáš geavahanvuohki. Orru leamen ahte boazodoalu livččii galgan meannudit vuosttasin guorahallamis. Joavku lea datte válljen dan meannudit maŋimužžan. Dát lea belohahkii boazodoallovdanbuktima mahtodaga³⁵⁹ ja mánggabealatvuoda³⁶⁰ geažil, ja belohahkii go

---

³⁵⁹ størrelse

³⁶⁰ mangesidighet

boazodoallovuoigatvuohta muhtun čuoggáin spiehkasta oppalaš njuolggadasain mat guorahallamis leat ovdal guoskkahuvvon.

Riektejoavku lea muđui ferten *ráddjet* dihto láhkai muhtun ja várra maid dehálaš riggodatgeavaheami vugiid Finnmárkkus.

Dát gusto vuosttažettiin boanddaide beassat *gilvit eatnamiid* maid ieža eai eaiggáduša, danin go dán ii sáhte dadjat leat vuđđosin vuoigatvuhtii. Njuolggadusat mihtádusa birra stáhta eatnamiin Finnmárkkus eanadollui leat lagat válddahallon (ođđa geavaheapmi, ođđašaddadeapmi ja gilvojuvvon gittiid ásaheapmi) Hálddašanjoavkku čielggadeami 4.oasis.

Ii dálge leat eavttuhis vuoigatvuohta Finnmárkkku ássiide oažžut čujuhuvvot viessosaji *joavdobartii* stáhta eatnamiin. Riektejoavku ii leat danne čállán joavdobarttaid vuoigatvuođas sierra oasi, muhto joavdobarttaid saji čujuheami njuolggadusat lea lagabui meannuduvvon Hálddašanjoavkku čielggadeami 4.6. oasis. Riektejoavku lea baicce ieš meannudan vuoigatvuođa ealáhusbarttaide boazodoalus ja dan olggobealde (3.12. ja 3.17.5. osiin).

Muđui leat Finnmárkkku ássit ainjuo dálloodollui, luđolaččat sáhhtán omardit dahje rabbat *eará meahcceriggodagaid*, ee. meahccefuodđariid ja niitosuinniid, sámmáliid, jeahkáliid, urtasiid ja gámasuinniid. Sverre Tønnesen čuoččuha "Retten til jorden i Finnmark" girjjis s. 285 ahte fylkka ássiin lea leamaš ja ain lea vuoigatvuohta váldit maid dárbbasit ja maid eará riggodagaid mat eai leat muddejuvvon.

Riektejoavku lea bealistis atnán dán geavaheami hui unnán áigequovdilín dál ja ii leatge danne gávnahan ávkkálažžan lagabui ráđđádallat namahuvvon dilálašvuođas addin dihte heivvolaš rievttálaš mihtilmasvuođa. Sáhtta datte namuhit ahte vulobealde lea 4.2.7. oasis veahá guoskkahan ássiid ovddeš geavaheami niittuin go Finnmárkkku almenneha gažaldagas vihkkedalle. Joavku áigu muđui mihttet ahte eahpida leago álbmogis leamaš aitosas³⁶¹ vuoigatvuohta, vai dušše "gierdan" lohpi gokčat sin dálloodárbbu, ja váraša danin Tønnesen:a cealkámušaid ahte dáid geavahanvugiin lea erenoamáš rievttálaš suodjalus.

---

³⁶¹ egentlig

3.2 Muorraávdnasat

3.2.1 Álggahus

Stáhta lea 1775 rájes vuovdimis ja láigoheames sirdán eatnamiid Finnmárkkus ovttaskas olbmuid. Gávdnojit moanat válddahallamat dáid eanaluobaheamiide³⁶² ja daid mearkkašumis muorraávdnasvuoigatvuhtii, main erenoamážit guokte leat leamaš dehálaš gáldut dán ovdanbuktimis; eanakommiseara ja sundi Knut Spilling:a sierrabargu "Av Finmarkens Skogret" mii ilmmai 1920:s mielddusin Rettstidende:i, ja professor Sverre Tønnesen:a nákkosgirji "Retten til jorden i Finnmark." Vuosttas eanaluobaheamit stáhtas ovttaskas olbmuid dáhpáhuve gonagaslaš cealkámusa vuodul miessemánu 27. b. 1775 eanačujuhusas³⁶³ Finnmárkkus. Dát luobaheamit ledje buhtadasa haga, ja eai guoskan vuovdái mii lei eatnamis. 1820-jagiin váldo datte nu gohčoduvvon "1820-klausula" vuodul, njuolggadusat eanagirjiide ahte háhkkis galgai leat vuosttasvuoigatvuohta³⁶⁴ vuovdái dálloatnui eanagirječállon eatnamis. Vuovddi mii ii dárbbášuvvui gokčat dállodárbbu, galge eiseválddit sáhttit čujuhit earáide.

1775-cealkámuša njuolggadusat buhtadasa haga luobahit eatnamiid molsojuvvo eanavuovdima mearrádusain geassemánu 22. b. 1863 lágas "Luohpat Stáhta Eanamiid Finnmárkku Eanaguovllus". Dán § 3 mañimušlaš mielde galge "Eatnamat vuvdojuvot oktan Vuvddiin". Lága § 9 mielde sáhtii datte eanaháldejaš³⁶⁵ dihto eavttuin ain oažžut sirdit opmodaga buhtadasa haga, muhto dás ii siskkildan sirdin eatnama vuovddi. Miessemánu 22. b. 1902 ja njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinlágaid olis leat eatnamat álo luobahuvvon³⁶⁶ oktan vuvddiin.

---

³⁶² grunnavståelse

³⁶³ jordutvisning

³⁶⁴ fortrinnsrett

³⁶⁵ besitter av grunn

³⁶⁶ avhende

Stáhta mánggalágan geavahus eanaluobahemiin lea mielddisbuktán ahte leat mánggalágan vuovddit Finnmárkkus. Vuosttažettiin sierra priváhta vuovddit priváhta eatnamiin. Lassin lea almmolaš vuovdi eatnamiin mat leat sirdon priváhta olbmuide, mas muhtumin lea vuosttasvuoigatvuohta eanaeaiggáda ruovttudoalldárbui, go eará háve fas ii leat dákkár vuoigatvuohta. Stáhta lea muhtun priváhta eanaopmodagain³⁶⁷ "luvven" vuovddi ovdun eanaeaiggádii. Buot eanemus vuovddit Finnmárkkus leat datte almmolaš vuovddit eatnamiin mat eai leat sirdon priváhta olbmuide, nuppiin sániiguin "stáhta matrikulerekehtes eatnamat."

Dán oktavuodas ii leat árta guorahallat lagabui vuovddi man ovttaskas olbmuide lea sirdán, earret čuoččuhit ahte vuoigatvuohta dákkár vuovdái Finnmárkkus nugo riikkas muđui vuosttažettiin gullá eanaeaiggádii. Lea baicce sakka stuorát beroštupmi vihkkedallat báikegotti vuoigatvuođa muorraávdnasiidda almmolaš vuovddis, ja dalle vuohččan vuovdái fylkka matrikulerekehtes eatnamiin. Dán birra lea dál mearridan njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinlága § 4:s čuovvovaččat:

"Stáhta matrikulerekehtes eatnamiin lea giliolbmuin vuoigatvuohta oažžut čujuhuvvot lastavuovddi boaldámuššan dálloatnui. Dát vuoigatvuohta ii galgga caggat eiseválddiid ráfáiduhhtimis ollásit dahje belohahkii dákkár vuovddi."

Eanavuovdinlága ovdabargguin lea eaktuduvvon ahte eai leat vuoigatvuođat vuovdái Finnmárkkus NL 3-12-6 vuodul. (Geahča ovdabargguid lagat máinnašeami 3.2.4. oasis.) Nugo fylkkas lea ovdánan dan ektui mo almmenneha geavaha, mo eiseválddit dán muddejit ja mo diggemearrádusat mat leat dahkkon muddema giehtaguššama oktavuodas, ferte maiddái čuoččuhit ahte ii oktage, ainjuo ii dál, sáhte gáibidit muorraávdnasiid dán Norgga Lága mearrádusa olis.

Dát ii datte mearkkaš ahte sáhtta eambo čuoččuhit ahte eanavuovdinlága § 4 bidjá ollislaš³⁶⁸ albmadeami ássiid

---

³⁶⁷ grunneiendom

³⁶⁸ uttømmende

muorraávnasvuoigatvuođas Finnmárkku matrikulerekeahtes eatnamiin. Danne lea ártta vihkkedallat leago ássiin viidát vuoigatvuohta go láhka cealká. Jearašii omd. "giliolbmuid hárrái", namalassii geat gulašedje § 4 mielde, leago sis vuoigatvuohta muorraávdnasiidda nugo dát cealká ja jearašiige leago dihto giliolbmojoavkkuin, dihto báikegottiin dahje eanadoalliin dákkár dilli.

čuvgen dihte leatgo dát čuoggát dál gustojeaddji riekti, orru fertemin geahčadit ovddeš áiggiid riektedilálašvuođa ja válddahit hui vuđolaččat riekteovddideami váldosárgosiid gitta dássáži. Dát lea dagahan ahte muorraávdnasiid vuoigatvuođa čilgehus lea gártan viehka viiddis 3. kapihttala eará fáttáid ektui. Ovdanbuktima ferte dán mađe čilget go vuovdedoalu muddemiin áiggiid čađa lea leamaš erenoamáš sadi stáhta válddalastimis³⁶⁹ Finnmárkkus, nu ahte muorraávdnasiid vuoigatvuođas lea erenoamáš prinsihpalaš beroštupmi Riektejoavkku čielggadeapmái.

Joavku galgá de 3.2.2. oasis válddahit riekteovddideami kronologalaččat dan rájes go eiseválddit 1700-logu gaskamuttus seaguhišgohte iežaset Finnmárkku vuovdeatnui, ovdalgo 3.2.3. oasis galgat lagabui geahčadat eanavuovdinlága § 4 sisdoalu. 3.2.4. oasis galgat geahččalit vástidit man olu dát mearrádus dávista ovddeš áiggiid riektedilálašvuođa ja riekteovdáneami. Muđui jearrat 3.2.5. oasis leatgo sierra priváhtarievttálaš vuđđosin sierravuoigatvuođat muorraávdnasiidda Finnmárkkus, ja 3.2.6 oasis máinnašuvvo ássiid vuoigatvuođaid riektesuodjalusas.

Muđui sáhtta namuhit ahte boazosápmelaččain geassemánu 9. b. 1978 boazodoallolága nr. 49 § 9 čuo. 4, buo. § 13 olis, lea erenoamáš vuoigatvuohta muorraávdnasiidda mii adnojuvvo lea boazodoallovuoigatvuođa oassin. Dát vuoigatvuohta galgá lagabui máinnašuvvot 3.17.7 oasis boazosápmelaččaid vuoigatvuohta boaldenmuoraide ja muorraávdnasiidda.

3.2.2 Historjjálaš ovdáneami várddus

---

³⁶⁹ myndighetsutøvelse

3.2.2.1 Dilálašvuodat sullii 1750 rádjai

Unnán sihkkaris gáldut leat mo geavahit vuvddiid ja eiseválddiid oaidnu vuvddiide Finnmárkkus ovdal go sullii 1750 ledje vuosttas oppalaš muddemat vuovddi geavaheames. Datte sáhtášii dihto konklusuvnnaid bidjat mo navdo ferten leat leamaš. Ahte ássit atne vuvddiid viessohirssain, eará ávdnasin ja muorran, illá dárbbáša lagabui duodaštit. Muorraávdnasiid vieččai dárbbu mielde lunddolaččat lagas vuvddiin, ja muđui čájeha datge ahte eiseválddit 1750-jagiin fertejedje álggahit muddejeaddji mearrádusaid, ja čájeha ahte giliolbmot ledje atnán vuvddiid dan rádjai.

Eat dieđe leatgo eiseválddit ovdal 1750 bidjan giliássiide gáržžádusaid³⁷⁰ dahje divadiid vuovddi atnimii. Gitta dien áigái ferte ná sáhttit konkluderet ahte giliássit almmá almmolašvuoda hehttema haga leat atnán Finnmárkku vuvddiid huksenávnasteapmái ja boaldenmuoraide. Tønnesen máinnaša s. 82 ráfáiduhttima³⁷¹ Ákņovági³⁷² dikkis 1693:s "K.M. Almennet ja Vuovdi doppe Álttá Diggebáikkis" man atná "čielga ovdamearkan mieđiheapmái³⁷³ ahte giliássiin lei vuoigatvuohta váldit muoraid maid dárbbášedje dálloodollui". Ráfáiduhttin gieldá oppalaččat murret Álttá-vuovdis, ja murremii ferte leat "alla Eiseválddi Lohpi", muhto dás lea čielgasit spiehkastuvvon "seamma Diggebáikki Ássit sáhttet váldit dálloodárbui". Seamma siiddus máinnaša diggevihtan³⁷⁴ Álttás 1744 gažaldahkii mo "Álttá vuovddi ovdal su bálvaleami áiggi leat atnán", ahte "Álbmot oažžu murret juohkehačča dárbui Álttá Vuovdis almmá jearakeahtta Cammer Collegi Ordre:s". Lassin čujuhuvvo s. 83 Major Schnitler dutkanbeavdegirjjiide³⁷⁵ 1745 mas oassálastit³⁷⁶ válddahedje buot vuvddiid Álttás ja lasihedje:

---

³⁷⁰ restriksjon

³⁷¹ fredlysning

³⁷² Hasvåg

³⁷³ erkjennelse

³⁷⁴ tingsvitne

³⁷⁵ eksaminasjonsprotokoll

³⁷⁶ tilstedeværende

"Dát Vuovddit leat Almennehat, man Gielddaássiit ieža atnet, dárbbu mielde atnet Viesuid, Fatnasiid, ja Áirruid ávnnasin, Luosaide, Rusttegiidda Jogas; Áiddiide dahje muohtaáiddiide áidot Bealdduid ja Gittiid: dán Almenneha atnet Gielddaássiit oktasaččat, ja Vuovddit eai leat sierra juhkkovuvvon Dáluid mielde."

3.2.2.2 Riektedilli sullii 1750 ja čuovvovaš jagiid

1750 maŋgil leat hui viiddis historjjálaš gálđoávdnasat mo Gonagas seaguhii iežas ássiid vuvddiid ávkkástallama muddemis ja ráđđemis Finnmárkkus. Dát gáldut lea roggon belohahkii diggeáššiin 1800-logu maŋimušbeales ja maŋgil, ja belohahkii girječállin geat leat meannudan vuovderievtti Finnmárkkus. Lassin 3.2.1. oasis Knut Spilling:a ja Sverre Tønnesen:a namuhuvvon bargguide, čujuhuvvo alimusriekteadvokáhta Otto Jebens:a artihkkalii "Samenes land - en rettslig realitet", mii lea ilbman sierradeaddileapmin Riektediehtaga áigečállagii 1982, s. 667 čuo.

Vuosttas dovddus muddejeaddji mearrádusat oppalaččat mearriduvvojedje gonagaslaš geaskkuin ođđajagemánu 31. b. ja golggotmánu 31. b. 1753. Goappašagat Spilling:a girjjis s. 4-6 ja gustojit vuovdái Álttás. Vuovdi namuhuvvo geaskkuin "min Finnmárkku gullevaš Álttá Vuovdi". Dieđihuvvo ahte báikkuid³⁷⁷ lea bearehaga čuhppon ja bahás giehtaguššon, ja daddjo "min ráhkis ja oskkáldas Ássiide buorrin" ferte seilluhit vuovddi. Dáinna ulbmiliin lea vuosttas geaskkus ee. mearridan ahte beazit eai galgga čullost čujuheami haga, ja eará gohččosat fas dáhttot čujuhit maddái soggid ja eará muoraid, sihke boaldámuššan ja eará geavaheapmái. Gohccái ja čujuheapmái nammaduvvui gonagaslaš vuovdefáldi.

Geaskkuid veagas muddii gonagasváldi Álttá vuovddi nannosit. Vástideaddji almenneha anu ii leat dovddus almennevuvddiin eará osiin riikkas mudden, earret Báidára³⁷⁸ ja Sáláha³⁷⁹ almennehis Nordlánddas. Sullii 1750:s

---

³⁷⁷ stedvis

³⁷⁸ Beidarn

³⁷⁹ Saltdalen

mearriduvvuige galgat gáibiduvvot sierradivat³⁸⁰, namalassii erenoamáš divat, Áltta hirssaid njeaidit. (Juovlamánu 7.b. 1748, guovvamánu 7.b. 1750 ja guovvamánu 27.b. 1753 geaskkut, geahča Tønnesen:a s. 84 ja Spilling:a s. 3 ja 89.) Reantogámmára guovvamánu 27.b. 1753 čállošis mearriduvvui dát guhtanuppelogátoassái hirssa árvvus.

Dán áiggis ii lean datte dákkár sierradivat mihkkege vearditmeahttumiid³⁸¹ Álttá vuovdái. Seamma sturrosaš sierradivat lei 1740-jagiin, vearromearrádusa láhkavuoduin, Báidára ja Sáláha allmenneha gohčuin, ja guovvamánu 17. b. 1777 ggl. cea. viiddiduvvui divatmáksima geatnegasvuohta gustot buot Nordlándda ámtta almennehiidda. Dasto álggahuvvui 1740-jagiin, dátge vearromearrádusa³⁸² láhkavuoduin, sierradivat vuovdinmuoraid guhtanuppelogátoasis Máttá-Norgga almennehiin. Ná geahččalii Gonagas oamastit buvttadusa allmennetvuvddiin mii ii mannan duhtadit geavahanvuoigaduvvomiid dárbbu NL 3-12-6 olis. (Dákko čujuhuvvo Nordlándda dáfus Taranger:i: "Fremstilling af de Haalogandske Almenningers rettslige stilling" (1892) ja Jebens: "Refleksjoner om almenningene i Haalogaland", go fas Máttá-Norgga dáfus čujuhuvvo Meinich-Olsen: "Norsk Almenningsrett" (1928) s. 71 ja Solnørdal: "Rettleiing i Almenningenslæren" (1958) s. 125 čuo.)

Dienas dihte ii sáhte gal leat leamaš nu movttiidahtti sierradivada gáibidišgoahtit Álttá vuovdái, ja eai oruge báhk koduvvon áddejumit main vuhtto dát dahkkon álbmoga váilevaš vuoigatvuođa eavttuin. Orru baicce dáppe nugo Nordlánddasge álggahuvvon, daningo áigumuš lea ahte almennet várrogasat geavaha vuovddi ja máksit meahccebarráigeahččama goluid. Dás sáhtta ee. čujuhit ahte dalá válđoámtamánni Troandimis, Fieldsted, gii ovdal lea leamaš ámtamánni Finnmárkkus, golgotmánu 24. b. 1788 julggašii čuovvovačča Københámmána reantogámmárii: (Julggaštus lea ee. bájuhuvvon Tønnesen:s s. 84-85 ja Taranger:s l.c. s. 27.)

"In sáhte almmatge goassige atnit dáid eatnamiid meahccevearu dán anus (Nordlándda ja Finnmárkku) ruhtadan

---

³⁸⁰ rekognisasjon

³⁸¹ enestående

³⁸² skatteforordning

objeaktan, danin go dat lea beali menddo uhccán; muhto lea váldán vuovddi seailluheami dihte, namalassii hirbmat uhca riektemearrádusaš, mii leat mearriduvvon murremii ja dán oažžu bearráigeahčči, gii danne dasa bálkáhuvvo. Bearráigeahčči, dahje nugo lea Finnmárkkus, meahccefáldi, čujuha juohkehažžii gii anistuvvo murret ja máksá vuovdevearus, báikki vuovddis, gos son galgá murret. Jus dál bearráigeahčči lea, nugo son berre lea, fuolalaš ja rehálaš, de goziha son juohke báikki, gosa son lea čujuhan ja váidá sin sáhkuin geat juogo lea murren eambo go berrejit dahje čujukeahtes sajiin. Dát ortnet lea meahccevearuid áigga, almmá dan haga, man uhccán dal livččii, gárttašii mealgat vuolláibáza."

Finnmárkkus lei gal Gonagas vuohččan beroštan lámhčit dilálašvuodaid nu ahte ássit ja ealáhusat ahtanuššet. Gálduin orru ovdanboahhtimin ahte go seaguhii iežas nu sakka Álttá vuovddi geavahussii, lei danin go dát fertii sihkkarastot, ii dušše dan gili álbmogii, muhto olles Oarje-Finnmáarkui. Nu lei Gonagas ovdal 1750 ráđđen dán vuovddi ovdun earáide go giliássiide.

Nugo Tønnesen čujuha s. 82 addui cuoŋománu 25.b. 1702 gávpemearrádusa olis gávpeolbmáide rittus (Compagniet) lohpi huksenhirssaide Álttá vuovddis sin "Gávpeviesuide ja Vuovdinvisttiide". Hirssaid váldima galggai ámtamánni čujuhit ja buhtaduvvot Gonagassii. Ođđajagemánu 31. b. 1753 geaskkus čuovvu ahte dán čuoggá gávpemearrádus ain galgá gustot. Tønnesen namuha maiddái s. 81 ahte olbmot Hámmárfeasttas 1742:s ožžo reantogámmára miedáhusa viežžat hirssaid Álttás ja ahte 1744 Reantogámmárgeskku olis addui oppalaš lohpi girkuide ja geafes ássiide Oarje-Finnmáarkus "dál nugo ovdal" viežžat hirssa ja fielluid Álttá vuovddis.

Tønnesen cealká s. 85 ahte son jagiin ovdal 1775 ii leat gávdnan mearrádusa, ii guovddáš- iige báikehálddahas, mii Finnmárkkus gusto earágo Álttá vuovdái. Ovddabealde namuhuvvon gonagasválddi meassamat orrut danne dušše guoskan dán vuovdái.

Ávdnasat mat dás lea válddahallon eai sáhte Riektejoavkku oaivila mielde adnot doarvái vuđđosin konklusuvdnii maid stáhtahálddahas maŋŋil lea báhkkodan, ee. 3.2.2.6. oasis ráđdehusadvokáhta máinnašuvvon miessemánu

18.b. 1864 čállagis; ahte Gonagas 1753:s lei dovddahan olles ja gáržžokeahtes³⁸³ vuoigatvuođa sihke Álttá ja olles Finnmárkku vuvddiide. Ovdal dán áigge ii oru gonagasváldi addán makkárge gildosa giliássiid murremii, ja 1753-geaskku mearrádusat orrut ain báikegoddái eaktudeamen geavahanvuogasvuođa. Dás addojit geavaheapmái dušše muddejeaddji mearrádusat, dása gulli geatnegasvuođa dohkkehít dan čujuhit čuohppat beziid. Almmatge ferte mihttet ahte Gonagas dáikko ráđđii mealgat eanet Álttá vuovddi go dábálaččat dagai Máтта-Norgga vuvddiin.

Máтта-Norggas váidaledje muhtumin boanddat Gonagasa ráđđejumi go oaivvilledje su muddemat gáržžidedje sin almenneha geavahanvuoigatvuođa. Dákkár váidalusat eai leat min dieđu mielde leamaš Álttás. Dás ferte datte leat čielggas ahte dása ledje eavttut hui guovtteláganat.

Máddin lei 1750-jagiin almenetinstituhtta nannosit vuođđuduvvon mánga čuohte jagi ovdal, ja giliolbmuid ja Gonagasa ávkkástallan almennehiin lei dahkkon dávistettiin láhkamearrádusaide mat dábálaččat mearkkašedje seammago boares dáža lágaid áigge. Danne ledje geavahanriektelaččat³⁸⁴ cieggan dološ áiggi rájes dihto giliide ja dán ledje boanddat geain ledje árbevierut ja doarvái diđolašvuohta³⁸⁵ ja fápmu giehtaguššat ja gozihit vuoigatvuođaideaset allmennehiin.

Álttás ii oru baicce leat leamaš vástideaddji geavahanriektelaččaid ráddjen vuovdáid dallego Gonagas álggii muddet geavaheami. Vuovdi iige dárbbášuvvon dušše Álttá ássamii, muhto maiddái eambo boaittoeali, báljes riddoguovlluide. Go eai lean mallosge vástideaddji ráddjejuvvon murrenriektelaččat³⁸⁶ nugo Máтта-Norggas, čuožai dat lunddolaččat Álttá vuovdáid mealgat eanet go olusat atnigohte vuovddi. Go ná lei, de lei áddemis ahte gonagasváldi gávnnahii dáppe fertejit eará láhkamearrádusat go mat čuvvo Norgga Láhka 1687 njuolggadusain ja mañit mearrádusain almennehiid birra riikkas muđui.

---

³⁸³ uinnskrenket

³⁸⁴ bruksrettskrets

³⁸⁵ selvbevisstet

³⁸⁶ hugstrettskrets

3.2.2.3 1775-cealkámuša §§ 4 ja 5 ja 1775 riektedilli

Ássiid muorraávnasanu eai leat nappo nu go diehtit eiseválddit goassige biehttalan ovdal 1775, ja ferte navdot ahte ii lean oaivil váldit ássiin vuoigatvuođaid go miessemánu 27. b. 1775 eanačujuhancealkámuša §§ 4 ja 5 olis bohte mearrádusat vuovddi hárrái mat siskkildedje olles Finnmárkui: (Geahča vel Tønnesen:a s. 208 čuo, buo. s. 134.)

"§ 4. Gos lea Soahke-Vuovdi, mearriduvvo dat dihto Giliide, mat dan dárbbášit, almmatge ahte dáid Giliid Ássit eai iešráđalaččat gávppaš Vuvddiin, muhto maid dárbbášit, ožžot heivvolaččat lobi Amtamánis, gii dan sidjiide diktá čujuhuvvot."

"§ 5. Datte gullá Gonagassii čujuhit Beahce- ja GuossaVuovdi...."

Mealgat beroštahtti muorraávdnasiid vuoigatvuođaide Finnmárkkus, lea maiddá geassemánu 8. b. 1775 eanamihtidannjuolggadusa³⁸⁷ mearrádus (man Tønnesen geardduha s. 392 čuo.) § 15:

"Lastavuovdi mii adno Boaldámuššan ja gávdno eanaš riikka Vuotnabađain, galgá Eanamihtideaddji³⁸⁸ válddahit ja čujuhit dihto Gillái, mii dan dárbbáša vai ássá bures. Seamma galgá son juohkit dihto Gaskkaid daid heivvolaš lagas Ássiide, gos sáhttet čohket Boaldenmuoraid ja Rihkiid³⁸⁹, ii galgga oktage geas lea Muorračuohpahat dan geavahit."

Sáhtta orrut veahá eahpečielggas makkár vuoigatvuođa § 4:s oaivvilda gili "ássiide" lastavuovdái. Mearrádusa báhkodanvugiin, ja jus dán geahččá ovttas § 5:in, orru datte vuođđun navdit giliássiide lea jurddašuvvon agibeavái³⁹⁰ ja sierra lastavuovdái geavahanvuoigatvuohta. Go veardida dan eanamihtidannjuolggadusa § 15:in, orru dasa lassin § 4 geahččaleamen geografalaččat muddet numo oalát vástidivččii

³⁸⁷ landmålerinstruks

³⁸⁸ landmåler

³⁸⁹ drivtømmer

³⁹⁰ stedsevarig

dálá geavahandilálašvuodáide, ja mii dávistivččii mealgadii dasa mii gusto almennetvuvddiide máddelat Norggas. Gilit galget rievttálaš vuđđosin sáhttit sihkkarastit vuoigatvuoda báikkálaš lastavuovdái. Eanamihtidannjuolggadusa mearrádus ii čuvvojuvvo datte goassige, ja lastavuovdegaskkaid geavahanriektelaččat eai mearriduvvon danne.

Sáhttá maiddái leat ártta guorahallat makkár vuoigatvuolta Gonagasas lei goahccevuođái § 5 olis. Cealkámuš ii dovddat miediheamen álbmogii goahccevuođái geavahanvuoigatvuoda, ja ferte juohke dáfus leat čielggas ahte lei áigga sihkkarastit Gonagassii goahccevuođái eanet vuoigatvuoda go lastavuovdái. Goahccevuođi galggai seammago "Gonagaslaš Rehkegis láigohuvvon Hearvásvuodát Njuorjobivddus, Monnemis ja Uvjemis ja dakkáriin, dihto Ávdin ja huksenkeahtes Sajiin" § 5 olis gullat Gonagassii "nugo dássáži". Tønnesen mihtte s. 141 ahte dát ii leat dáhpedorpmis, muhto ahte mearrádus mearkkaša čoahkkáigeasu:

"buot vuoigatvuodain Finnmárkoalmennehiin maida Gonagas ovdal lei ožžon ruđalaš vuottu láigoheami ja vearu olis. Ja Fieldsted čilge reantogámmára čielgasit leat evttohan beahcevuođi ii galgga leat mielde eanajuolludeamis, go lea čuvvon prinsihpa ahte Gonagas ii galgga massit iežas eahpevissis sisabođuid."

Tønnesen:a ovdanbuktimis dás orru govttolaš navdit ahte okta ágga goahccevuođdi várašupmái lei go dás ledje "eahpevissis" sisabođut. Lassin vel ferte Finnmárkku dili dáfus ovddiduvvot ahte lei unnán heivvolažžan bidjat goahccevuođdi dušše ássiide gilis gos vuovdi lei. Maiddái olbmot vuovddehis giliin dárbbášedje huksenávdnasiid, ja nugo čujuhuvvon 3.2.2.2. oasis lei Gonagas hálden Álttá vuovddi dákkár dárbbuid gokčama dihte. Nu orrutge leamen buorit árttat manin gonagasváldi dákkár ulbmiliid geažil dáhtui ráđđet Finnmárkku goahccevuođdiid.

1775-cealkámuš, ja 1753-geaskkutge, leat manjit áiggis deattuhuvvon sakka Finnmárkku vuovddi vuoigatvuoda árvoštalladettiin. Sihke eiseválddit, juridihkalaš girječállit ja duopmostuolut leat stáhta ja ássiid vuoigatvuodaid

árvvoštaladettiin bidjan geaskkuid ja cealkámušaid vuodđun, maid Tønnesen ja Jebens rievttuid³⁹¹ leaba moaitán. Ii sáhte leat áibbas riehta atnit dáid njuolggadusaid álgovuolggalažžan giliolbmuid vuoigatvuhtii ja lohpaí atnit vuvddiid Finnmárkkus, danne go olbmot juo dalle ledje ássan doppe ja atnán vuvddiid hui guhkes áiggi. Dát guoská erenoamážit sápmelaččaide, go ee. mearrasápmelaččat ledje viidát geavahan vuvddiid vuotnabađain, muhto 1750:s ledje maidái dážat ássan doppe mánggaid čuđiid jagiid ja atnán muoraid viesuide ja boaldámuššan.

Eai sápmelaččat, eaige dážat ja eaige earát geat ássagohte Finnmárkui sáhte jurddašan erenoamážit formálalaš láhkavuoddu go válde eatnamiid iežaset háldui ássansadjin ja atnigohte meahci ja vuovddi. Nu guhká go ii lean valljevátne³⁹² ja eai čuožžilan beroštusriiddut³⁹³ gaskal ássiid gaskaneaset dahje gaskal ássiid ja gonagasválddi, ii lean vuoigatvuodávuođu gažaldat ássiid geavaheames ja vuoigatvuodain áigeguovdil, iige nu miellagiddevaš. Mo dal leš geavaheami álgovuolggalaš riektevuodus dahje dan váili, sáhtášii dalle dadjat ahte ássiid guhkes áiggi áibbas dárbbášlaš atnu, lei cieggan dalle go gonagasváldi seaguhii iežas vuvddiid ávkkástallamii. Danne ferte bidjat vuodđun ahte gustui oalle geažehis³⁹⁴ vuoigatvuohta ássiide háhkat dárbbášlaš muorraávdnasiid.

Gonagasválddi bahkken almenneha geavaheapmái ferte atnit ovddeš luđolaš ja bearráigeahčakeahtes geavaheami ráddjemin ja muddemin. Ráđđejumi man Gonagas válddii háldosis Finnmárkku vuvddiide 1700-logus, ferte adnot giliolbmuid ođđa ráđđejupmin ja mii joatkašuvai, muhto dál ráddjejuvvon ja bearráigeahččon vuoigatvuohtan ja geavahussan. 1753-geaskkut ja 1775-cealkámuš leat dehálaš lávkkit stáhtaválddi ja álbmoga gaskasaš ovdáneamis Finnmárkku vuvddiid ávkkástallamis, muhto ii mávsse mangeláhkai ahte leat riekteovddideami mañimušlávkkit.

---

³⁹¹ med rette

³⁹² ressursknapphet

³⁹³ interessekonflikt

³⁹⁴ ubegrenset

3.2.2.4 Ovdáneapmi maŋŋil 1775

Giliolbmot jotke ain maŋŋil 1775 murret Álttávuovddis, maidái hirssaid huksemii, čujuheami ja divatmávssu olis. Ámtamánni Wedel Jarlsberg čállagis fáldái Aarestrup:i miessemánu 28. b. 1814:s čuožžu : (Spilling:a bájuheapmi s. 17.)

"Dássázii lea, earret muhtun Sajiin, Álttá Vuovdi hui ráfáiduhhton, mas sáhtta ain mánga Jagi addit Gieldda Ássiide dárbbášlaš Boaldin-ja HuksenHirssa go ii čujut menddo olu dahje juoge stuorra Murremiidda, Prinsihpa maid lean čuvvon lea Juohkehačča ektui fuolahan amas ii Vuovdi vahágahtto, hárve lea Dábálaš olmui biehttaluvvon Hirsadárbu Ássanvistái dahje Návehii, Fatnasii j.d., muhto baicce ii leat álo Gávpeolbmuid Gáibádus devdon, belohahkii danne go sin Viesuide gáibiduvvo, ii dušše stuorra muhto maid eambo Hirsa ja danin go dávjá fertejit navdit sin nagadit háhkat iežaset dárbut Ávdnasiid eará sajis.

Juohke Jagi ráhkaduvvo Rehketoallu sisabohtán Sierradivat, mii, oktan Mildosiiguin /: čállon ja Meahccefálddi čujuhusa-Lihput /: ja oktan Sierradivadiin dolvon Fáldái."

Aarestrup čállá seamma beaivvi leansmánái P. Jonsen Strand: (Spilling:a bájuheapmi s. 18.)

"Daid Eavttuin mat lea vuodđuduvvon čuovvu Ámtta čállagis beaiváduvvon Otná Beaivái áigu Leansmánni Diggemátkkistis čujuhit Sutnje Hirssa j.e. Álttá Vuovddis, Ovdanbuktimiin stipuleren Sierradivadiin, Geasa Beavdegirji dasa gulli Mildosiiguin dás ovddiduvvo."

Gitta 1800-logu gaskamuddui ii oru leamen celkon miige eiseválddiid beales ahte stáhta eaiggáduššánvuoigatvuohta vuovdái, ii Álttás iige Finnmárkkus muđui, leamen dákkárin ahte ii guđđo geavahanvuoigatvuohta buohkaide. Gitta dien áigái lea eiseválddiid namahus Finnmárkku vuvddiide mánggalágan, sihke guovddáš ja báikkálaš eiseválddiid beales.

Nugo namuhuvvo 3.2.2.2. oasis, daddjo 1753-geaskkuin "Min doppe Finnmárku gullelaš Álttá Vuovddi birra". Suoidnemánu 4. b. 1801 pro memorias evttohuvvo lasihit

murrensierradivada "Ámtta gonagaslaš Almennehiin". Golggotmánu 29. b. 1808 plakáhtas addojit njuolggadusat "gonagaslaš Vuovddi Meannudeames Hámmarfeastta Gielddas". Ráđđehusa čakčamánu 20. b. 1817 cealkámušas mearriduvvo maid galgá máksit³⁹⁵ "go murre Stáhtii gullelaš Vuovddiin Finnmárkku Fálldis". Suoidnemánu 10. b. 1825 njuolggadusain mearriduvvo Álttá Almennetvuovddi njuolggadusat." Stáhta Opmodagaid válldahusas" 1825/1826 čuožžu ahte "Duohta Finnmárkkus" ferte buot earret matrikulerekehtes eatnamiid "viidát gohčodit Almennehin", ja Álttá vuovdi gohčoduvvo "Alten Almennet". Borgemánu 14. b. 1837 njuolggadusain vuovddi geavahettiin Riehppovuonas³⁹⁶ Hámmarfeastta Gielddas čuožžu § 1:s ahte "ii oktage galgga almennehis laggut soahkebesiid." Muđui lea miessemánu 5. b. 1845, golggotmánu 21. b. 1854 ja skábmamánu 11. b. 1859 addon njuolggadusat mo atnit "Stáhta gullelaš Vuovddi Álttá Fálldis".

"Finnmárkku Almennehat" máinnašuvvojit maiddái Od. prp. nr. 21 1848:s heaittihit borgemánu 20. b. 1821 lága § 38 gildosa vuovdit almennehiid: Eai leat datte vižžon dieđut dán birra danin go dat "gárte dárkot eará Oaivila ja meannuduvvot eará Njuolggadusaid bokte go Almennehiid mat dábálaččat gullet Stáhtii". "Eará" njuolggadusain namuhuvvo ee. 1775-cealkámuš ja daddjo ahte easka dán olis šattai "Iešeaiggátomodat³⁹⁷ váldot atnui Finnmárkkus", go muđui Finnmárkkus "juhkkovuvvon vuoituid ektui gártet ... dárkot Almennehin." Namuhuvvo vel ahte "Vuovddiid Murren sáhtta dušše dáhpáhuvvat čujuhusain" ja daddjo ahte "lassin dán Geavahanriektái mii gullá bissovaš Ássiide oktasaš Duovdagiidda de ferte maid mearkkašit Vuoiगतvuođa, ee. Vuovddiid Murremii" mii boazosápmelaččain lea.

Murrenlohpi máinnašuvvo nappo proposišuvnnas geavahanvuoiगतvuohtan allmennehis, ja rievddalmas njuolggadusat Finnmárkkus, ee. geatnegasvuođain gierdat čujuheami, eai leatge dalle veaháge caggan geavaheames dákkár namahusa. Stáhtahálddahuš oaččuige easka manjil dan

---

³⁹⁵ erlegge

³⁹⁶ Repparfjord (Reppesfjord)

³⁹⁷ selveiergods

oaivila ahte čujuhanortnet³⁹⁸ murremii hehte murrenvoigatvuoda, buo. 3.2.2.6. oasi.

Ahte allmennehat Finnmárkkus nugo mihttejuvvon proposišuvnnas, meannuduvvojit eará njuolggadusaid mielde go dat mat dábálaččat guske stáhtaalmennehiidda, lea gal duohta. Mañimuš namuhuvvon njuolggadusat eai biddjon mange láhkai vuodđun dahje adnojuvvojedje go gonagasváldi 1700-logus seaguhii iežas Álttá vuovddi atnui. Vuovddi hálddašeapmi láhkavuodđuduvvui 1753-geaskkuin ja 1775-cealkámušas, go fas NL 3-12-6 mearrádus murrema hárrái allmennehis ii oru leat leamaš anus. Muđui ásahuvvo eanadoalut ja eanadoallodili ortnegat 1775-cealkámuša olis ja eaige NL 3-12-4, 7 ja 8 njuolggadusain.

Baicce lea veavttasteapmi go proposišuvnnas daddjo ahte Finnmárkku allmennehiin sáhttá dušše murret čujuhemiin. Čujuheapmi lei gal bákkolaš 31. golggotmánu 1753-geaskku ja 1775-cealkámuša § 4 olis, muhto dát ii doahttaluvvon ollásit. 1848:s, go proposišuvdna ilmmat, ii oru čujuheapmi leat leamaš váldon atnui eará sajiin go Álttás ja vel doppe mearridii ámtamánni ahte "Boaldenmuoraid maid Álttá-Dálbmeluovttá Gieldda Ássit fertejit sin Dárbui" spiehkastuvvo čujuheamis, suoidnemánu 10. b. 1825 geavahannjuolggadusaid olis. Miessemánu 5. b. 1845 njuolggadusain máhcahuvvui datte čujuhangeatnegasvuotta guoskat vel giliássiid murremii Álttás. Muđui ii lean čujuheapmi bákkolažžan ii golggotmánu 29. b. 1808 plakáhtain Hámárfeastta vuvddiide, ii ge borgemánu 14. b. 1837 njuolggadusain Riehppovuona vuvddiide, iige čakčamánu 1. b. 1857 njuolggadusain Várjjaga fálddi lastavuvddiide. Porsáŋggu vuvddiide šattai čujuheapmi baicce bákkolažžan ámtamánni golggotmánu 6. b. 1859 njuolggadusain. Oppalaš njuolggadusat main gáibiduvvo čujuheapmi eai datte addon fylkka hárrái ovdalگو cuoŋománu 23. b. 1874.

Proposišuvdna ii guoskkat muđui ahte gáibiduvvui sierradivat murremii Finnmárkkus, go várra ii lean dán áigumuš. Nugo namahuvvo 3.2.2.2. oasis mearriduvvui 1753:s ahte hirssamurremis Álttás galgai sierradivada máksit

---

³⁹⁸ utvisningsordning

guhtanuppelogátosiin hirssa árvvus. Reantogámmára suoidnemánu 4. b. 1801 promemorian (Buo. Spilling:s s.14-16, geahča maiddái Tønnesen:s s. 211-212.) bivdo ámtamánni evttohit njuolggadusaid lasihit sierradivada vuovdái "olles Ámttas", ja deattuhuvvo maiddái ahte muorraávdnasiid ferte meroštit dohkálaš hattiide danin go dán sáhhtá atnit "daid Háviin go muhtumii juolluduvvo Murren" ii leat vuoigaduvvon dása vaikko mávssešge sierradivada. Nugo Tønnesen čujuha s. 211 eaktuduvvo dás ahte Finnmárkkus lea joavku mas lea vuoigatvuohta murret dušše go mákso sierradivat, ja earát fas fertejit máksit hirssa olles árvvu.

3.2.2.2.oasis leage namahuvvon ahte 1740-jagiid rájes gustui vuovdinmuorrasierradivada njuolggadus gonagasalmennehiin máddelat Norggas. Suoidnemánu 1. b. 1816 vearrolága § 3 nr. 2:s mearriduvvui datte ahte galggai máksit ávdnasiid olles árvvu murremis go addá earáide go "guoski eanaláigolažžii", ja sin murremisge jus sii ožžot murret "lasi go láhka vuodđuda". Murrensierradivat loahpahuvvui dán maŋŋil máttaduoddara almennehiin. Finnmárkkus ja Nordlánddas addojuvvo árvomeroštallama³⁹⁹ njuolggadusat ráđđehusa 20. b. čakčamánu 1817 ja golgotmánu 14. b. 1818 cealkámušain. Finnmárkkus orru datte leat leamaš hálbbit divadat go ávdnasa árvu lei, dänge maŋŋil. (Geahča Spilling:a geardduhuvvon dokumeanttain, buo. Tønnesen:a s. 211-213ge.)

Tønnesen mihtte s. 212 ahte eiseválddiid geavat dán čuoggás ovdanbuktá girjás gova ja čujuha ahte nu maŋŋit go 1858:s ii gostige mákson Finnmárkkus ávdnasa olles árvu vuovdehoavdda Barths vásáhusaid mielde. Sierradivada sturrodat molsašuttai guovllus guvlui ja buot guovlluin ledje muorat maid ovddas ii mákson mihkkige. Tønnesena mielas čájeha dát ahte geavat lea ain jotkon nugo ovdal Finnmárkkus, ja ahte sierradivat máksui dušše go lei dárbu vuovddi geažil. Su oaidnu orru soahpamin dasa mii báhkkoduvvo 3.2.2.6 oasis ráđđehusadvokáhta máinnašuvvon miessemánu 18. b. 1864 válddahallamis.

---

³⁹⁹ taksering

Cuo?ománu 23. b. 1874 dábálaš njuolggadusain stáhta vuvddiid geavaheames Finnmárkkus, ja maidái borgemánu 1. b. 1891 čuovvu njuolggadusain, čuožžu § 6:s ahte departemeantta mearrádusain galgá beahceávdnasiid stáhta vuvddiin "Dábálaččat lonuhit dan Haddái, maid Konjunktuvrrat dagahit". § 10:s lea njuolggadus "Vuovdeávdnasiid hárrái, mii lea addon Mávssu haga ja Dállodollui nugo Boaldámuššii."

3.2.2.5 Dilli sullii 1800-logu gaskamuttu

Makkár vuoigatvuohta buohkain lea murret Finnmárkkus orru oppanassii unnán čilgejuvvon 1800-logu gaskamuttu. Ahte stáhta ámmátolbmuin muhtumin lea leamaš veahá moivi ja eahpečielga gáttut ovdanbohtá ee. Finnmárkku fálddi juovlamánu 20. b. 1834 čállagis maid Spilling geardduha s. 20: "... Juo ámtta, gonagaslaš Norgga Ráđđehusa Ruhtadan-, Jus- ja Tuollodepartemeantta Borgemánu 18. b. 1831 čál. Guovvamánu 29. b. 1832 Gohččuma olis, gohččojuvvui Sundi doallat Dárkkástus- ja Geahččanbarggu buot Stáhta Almennetvuovddiin. Dán Gohččuma ollašuhhtin ii leat dássáži álggahuvvon. ... Mus lea datte lohpi geavahit Liibba gávnnahit mo Eahpidan mo berre fuolahit gaskaboddosaš Geahču Guovllu Vuvddiin. Nugo ovdalaš departemeantta ja Ámtta čállon Njukčamánu 10. b. 1832 Reivves gohčoduvvo dát vuovdi Stáhta Almennetvuovdin, nugo maid lean čállán, mas lean oaivvildan ahte Ássiin lea Vuoigatvuohta daid geavahit nugo soahpá Lága 3-12-6 buo. Cuo?ománu 16. b. 1734, čakčamánu 28. b. 1754, čakčamánu 17. b. 1791 ja čakčamánu 21. b. 1799 addon Geaskkun. Dát ii soaba baicce Ámtta Golggotmánu 22. b. 1827 čállosii - man vuodul buot muorraávdnasat, mat eai čujuhuvvo ja máksojuvvo, galget Ođđajagemánu 31. b. ja Golggotmánu 31. b. 1753 2. addon ggl. Geaskkuin (mat eai gávdno Fálldis, eai ge Ámmátarkiivvas ja mas mun dalle in oppanassii dieđe) leat lobiheapmin ja rángojuvvot - ja Miessemánu 10. b. 1829:s, dalle go ain navdo, ahte Sierradivat galgá máksot sihke Hirssaid ja Boaldámušaid ovddas, ja manjit ainjuo Finansdepartemeantta bajábealde namuhuvvon Njukcamánu 10. b. 1832 čállosis, galgá nuvttá, go Soagit váldojit. Dieid čuoččuhusaid geažil duosttan dáhttut bagadalli čuvgehusa ja Erenoamážit álgo Mildosiid mat gullet 1753 Geaskkui."

Golggotmánu 12. b. 1857 "Láhka mii sisdoallá Mearrádusaid Almennet-vuvdiin" (almennetláhka) ja geassemánu 22. b. 1863 "Láhka Vuovdedoaimmahaga birra" (vuovdeláhka) eai čilgen veahášge murrenvuoigatvuoda gažaldaga álbmogii, ii Finnmárkku vuvddiin iige almennetvuvddiin riikkaosiin muđui. Dát ii lean datte áiggan, go lágaid ulbmil lei vuohččan ordnet hálddašeami ja muddet almennetvuvddiid geavaheami. Vaikko almennetlága § 6 ja vuovdelága §§ 56 ja 60 iežaset surggiin, orrut dássideamen Finnmárkku vuvddiid ja dábálaš almennetvuvddiin, ii sáhte dasa bidjat makkárge mearkkašumi. Ii oktage láhka leat adnon hálddašit ja muddet Finnmárkku vuvddiid, dát baicce lea, sihke ovdal ja maŋŋil almennetlága ja vuovdelága, stáhta ámmát- ja virgeolbmot fylkkas fuolahan.

1800-logu áigge celke ámtamánit Finnmárkkus moanaid njuolggadusaid muddet almmenneha murrema. Ovdal 1874 adde njuolggadusaid, main muhtumat jo leat namuhuvvon, sierra báikkálaš vuovdeguovlluide, go fas cuoŋománu 23. b. 1874:s addojuvvo oktasaš njuolggadusat olles ámtta vuvddiid. Dábálaččat ii namuhuvvo iešguđet njuolggadusaid láchkavuodđu, muhto miessemánu 5. b. 1845 njuolggadusain Álttá vuovdái lea celkon ahte ferte ohccot čujuheapmi "mii soahpá Miessemánu 27. b. 1775 ggl. Cea." Báikkálaš njuolggadusaid sisdoalus sáhhtá muđui namuhit ahte geassemánu 10. b. 1825 njuolggadusaid 2. čuoggás Álttá Almennetvuovddi hárrái" daddjo:

"Ahte ii ovttasge Guovllu Ássiin, geain lea iežaset Atnu Sajiin ja lea Ruovttudoalu dárbut Boaldinmuorra, leat vuoigaduvvon Murret Boaldinmuora Almennetvuovddis."

5. čuo. čuožžu :

"Ahte ii ovttage amas dahje joavdelas olbmui addo lohpi čuollat makkárge Muorraávdnasiid Almennetvuovddis ii alcces iige earáide, go buot murrema galget guovllu fásta ássit dahkat:"

Borgemánu 14. b. 1837 njuolggadusain addon Riehppovuona Vuovddi hárrái Hámmárfeastta Gielddas lea 5. čuo. celkon:

"Buot geavaheapmi vuvddiin juhkkovuvvo dušše gieldda fásta ja orru ássiide, muhto ii joavdelas mátkkálaččaide, geat danne juohke háve lobihuššet muorrameahcis."

Miessemánu 5. b. 1845 njuolggadusain Álttá vuovddi dáfus galget "guoski Ovdagottit" ee. buktit cealkámuša sin birra geat ohcet čujuheami ahte "ánssášitgo doalahit čujuhusa" ja "Vuovdeávdnasiid Hivvodagas, mii berre čujuhuvvot juohkehažžii ja gos berre čujuhit." Dasto galgá ovdagoddi dieđihit lea go čujuheami ohcci "Gili Gielddaássi vai Vieris" ja leago jáhkkimis čujuheapmi anistuvvon "Iežas Geavaheapmái dahje vuovdemassii". Njuolggadusaid 7. čuo. čuožžu:

"Go Ássiide Lágaid ja miessemánu 27.b. 1775 ggl. Cealkámuša § 4 ja 5 olis ii gula makkárga Geavahanvuoigatvuohta Stáhta Vuvddiide, earret geasa eiseválddit juhket háválassii, de gártá buot Murren Stáhta Vuvddiin, juogo almmá čujuhusa haga, dahje olggobealde dihto čujuhusa, de Eiseválddit váidet dán Suoladeapmin Vearrodahkkolága 19 Cap. mielde."

Golggotmánu 21. b. 1854 ja skábmamánu 11. b. 1859 njuolggadusain Álttá vuvddiid hárrái ii daddjo mihkkege čujuheami geavahanvuoigatvuođa dahje eavttuid birra, earret 1859-njuolggadusaid 11. čuo.:

" Muorraávdnasiid fievrrideapmi olggobeallái Álttá Dálbmeluovtta Báhpasuohkana ii leat dábálaččat lobálaš. Almmatge spiehkasta dás dihto Boaldámušmearri jahkásaččat Hámmárfeastta Gávpogii Gielddastivrra Gáibádusa mielde."

Dán mielde ii sáhte čuoččuhit ahte báikkálaš ámmát- ja virgeolbmuiin sullii 1800-logu gaskamuttu lei nana diehtu ahte eai árran⁴⁰⁰ geavahanvuoigatvuođat almmolaš vuvddiide Finnmárkkus. Báhkodanvuohki miessemánu 5. b. 1845

---

⁴⁰⁰ hefte

njuolggadusaid 7.čuo. orru datte čájeheamen ahte lea dán guvlui mannagoahtán.

3.2.2.6 Murren goahccevuoovdis - ránggaštanáššit jna. maŋŋil 1850

Dávjá lea čielgasit leamaš váttis stáhta virgeolbmuide oažžut ássiid čuovvut vuovdegeavahannjuolggadusaid. Jagiin maŋŋil 1850 ledjege olu čujut- ja mávssekeahes sierradivadiid murrenránggaštusáššit, belohahkii stáhta ja belohahkii priváhta eatnamiin gos vuovdi gulai almmolašvuhtii. Dás lei maiddái gažaldat geavahanvuoigatvuođas vuovdái ja dan vejolaš viidodahkii, go dás lei mearkkašupmi rivttes ránggáštanláh kavuđđui. Spilling máinnaša mánga ránggáštanuomu celkon vuollerivttiin, ja muhtun áššit meannuduvvo guoddaleami⁴⁰¹ maŋŋil maiddái Alimusrievttis.

Rt. 1853 s. 560 lea addon oanehis referáhta ránggaštusáššis Álttá albmá vuostá, go čujuheami haga lei čuollan guhtta beazi ja atnán daid fárppalávdnasiidda ja vuovdán dáid gávpeolbmái. Son áššehuvai⁴⁰² vuollerievttis, go Rettstidende geardduheami mielde ee. ággadii:

"ahte lei Almennetvuovdi, mas Áššáskuhtton⁴⁰³ lei murren, ja ahte go lei náitalan ja ásaiduvvan Almmái fertii oažžut Vuoigatvuođa Murret Boaldámuša, ja earáge Vuovdis nugo ovdal dan báikkis, ja ahte son, go rihkui dán Vuoigatvuođa ja murrii vuovdemassii, dušše lei rihkkon crll. s. 22-5, mii ii láh kavuodđut almmolaš Sivahallama⁴⁰⁴".

Alimusrievtti duomus datte áššáskuhtton dubmejuvvui suoládeames guhtta beazi. Duomus čuožžu ee.:

"Geassemánnu 3:át b. 1775 geaskkus:, §§ 4 ja 5, čakčam 30át b. 1817:s ja 13át Golggotm. 1818 Cea., ja. Suoidnemánu 1.b. 1816

---

⁴⁰¹ anke

⁴⁰² frifinnes

⁴⁰³ tiltalte

⁴⁰⁴ pátale

Vearrol § 3, Nr. 2 olis, ii ollán su Geavahanvuoigatvuohta diekkár Muoraide, ja Vierru ii ge dagahan vuovdemassii. (Buo.. Riekteč. 1852:s, s. 174-176 lassi Preajudicátain)".

Máinnašeamistis duomu birra s. 212-213 čállá Tønnesen, gii čielgasit lea logadan jienastanbeavdegirjji⁴⁰⁵, ahte Rettstidende referáhta ii leat áibbas vuogas. Son namuha ahte manjit referáhtain lea geardduhan vuosttasjienasteaddji oasi⁴⁰⁶ ahte gárttašii vuostálaga miessemánu 27. b. 1775 cealkámušain "ahte dárkot Vuovddi Finnmárkkus Dábálaččat Almennetvuovdin. Lea dušše Soahkevuovdi, man galggai § 4 mielde diktit gullat Gili Dárbui, muhto Beahce- ja Guossavuovdi galggai § 5 olis čielgasit gullat Stáhtii". Tønnesen bájuha vel veahá assessora Aall jienasteames, gos čuožžu:

"Ášši duohtavuodas in oza doarjaga nu olu dan Finnmárkku sierralágan Mearrádusaid Dulkomis, go mo dal daid galggaš dien garra Dulkomis áddet, de lea gal nugo Sundi čuoččuha, árvideames, ahte Vierru sáhtta leat danin vai Láigodálolaččat maiddáí Finnmárkkus vuoigaduvvojit murret Dálloatnui, geahča Geassemánu 3. b. 1775 Geaskku § 5 in Fine."

Nugo Tønnesen mihtte de ii oru Alimusrievtti eanetlohkuge šiiitim in ahte finnmárkolaččain sáhtii leat vuoigatvuohta murret dálloatnui maiddáí goahccevuoovdis. Vieruiduvvan vuoigatvuohta ii guoskan datte vuovdimii. Dállodárbovuogaduvvomiid muorravuovdin šattai muđui, nugo Tønnesen čujuha, maiddáí eará riikkaosiin ránggáštuvvot suoladeapmin. Tønnesen oaivvilda ahte referáhta hápmi duomus mii lea Rettstidende:s lea dorjon oainnu ahte Finnmárkkus dušše sáhtte leat vuoigatvuođat lastavuovdáí ja eai ge goahccevuoovdáí. Ja ainjuo bidjá juovlamánu 18. b. 1858 Hámmárfeastta vuolitriekteduopmu vuodđun ahte:

"Áltta Vuovddis leat, nugo muđui Finnmárkkus, miessemánu 27. b. 1775 cea. olis Beahcevuoovdi dáfus Stáhtaopmodat,

---

⁴⁰⁵ voteringsprotokoll

⁴⁰⁶ passus

Lastavuovddi Gilialmenneha dáfus Geavahanrievtti Gáržžidemiin galgá Murren fertet čujuhuvvot".

Uhccán siviilla diggeáššit leat leamaš murrenvoigatvuodagažaldagaid birra. Spilling geardduha datte s. 87-101 áššis Álttás, buo. maiddái Jebens:a s. 654 - ráđđehusadvokáhta Erik Salomonsen Elvebakken j.e. vuostá. Stáhta čuočaldahtii ášši 1864:s mii gustui gažaldahkii leatgo ášševuložat geatnegahtton máksit sierradivada hirssaid ovddas maid čujuheami mielde ledje murren iežaset eatnamis (sin eanagirjjiid lei stáhta čállán jagiin 1853, 1855 ja 1857). Ášševuložat dubmehalle vuollerievttis máksit sierradivada, muhto áššehuvve stáhta gáibádusas golggotmánu 25. b. 1869 alitrievtti duomus. Stáhta ii guoddalan⁴⁰⁷ dan ja go lei ráddjejuvvon gažaldat maid ledje mearrideamen, ii čuoza duopmu olus nu viidát.

Oppalaš oaiviliid mat báhkkoduvvojit *ráđđehusadvokáhta miessemánu 18. b. 1864 vástádusas* ferte datte navdit leat ožžon stuorra mearkkašumi stáhta mañjit geavadii. Álggos daddjo vástádusas, maid Spilling ollásit lea čállán s. 87-93, ahte (viiddis) ovdanbuktin ii navdo dárbbasuvvot dán áššái. Válddahallon lea baicce vai:

"Eiseválddit eai mañnil galgga dárbbasit fas lágastit⁴⁰⁸ Álttá Ássiiguin suodjalit Vuogiatvuodadeaset Vuovdái. Vaikko vel Stevneheadjit⁴⁰⁹ nie dábálaččat leat dohkkehan Stáhta Eaiggáduššanrievtti Álttá (dahje Finnmárkku) Vuovdái, ii leat Vahát ovddidit, man gáržžekeahttá Eaiggáduššanvoigatvuohta leš, masa leat dorjon, ja mo ja man olu Eiseválddit dan leat suodjalan."

Mañnil go lea dovddahan válddahallamiin ulbmila de ráđđehusadvokáhta lágas lohká Finnmárkku sierradili hárrái:

"Finnmárku, boares Vearroeana almmá fásta eanadoalli Ássiiguin, lea nugo diehtit váldon gáržžekeahtes Háldui ja koloniserejuvvon Ruvnnu bokte. Ollásit organiserejuvvon Stáhta

---

⁴⁰⁷ pánke

⁴⁰⁸ prosedere

⁴⁰⁹ innstevnede

válddii háldosis hearrákeahtes Johttiid sihke Eatnama ja Opmodaga dego hui Priváhtaalmájain, gii ii leat čadnon earáid Vuoigatvuođaide. Olles Finnmárku eanemus Vuovdeeana šattai Ruvdnoeatnamin. Dás gárttai dalle vuot ahte máŋgga dáfus fertii Láhka Finnmárkkus šaddat olu earáláganin go muđui riikka gustojeaddji Gohččumin."

Stáhta háldenvuoigatvuohta Finnmárkku vuvddiid hárrái čujuha ráđđehusadvokáhta ahte 1775-cealkámušas §§ 4 ja 5, nugo oppalaččat leat viggan navdit, eai lean áidna gustojeaddji láhkagohččumat⁴¹⁰. Oktoráđđejeaddjiráđđehusa ámtamánniid celkon plakáhtat, láhkamearrádusat ja cealkámušatge ledje láhkamearrádussan doahttaluvvont, ja stáhta lei "álot" cealkán vuovddi birra Álttás "aivve su Opmodahkan, mainna beasai dahkat ja láhttet nugo dáhtui". Dasto daddjo:

"Juo Borgemánu 16.b. 1732 reantogámmárčállošis daddjo muhtun Álttá vuovddi áššis vuovdit agi beaivái Troandimis ássi Albmái, gii áiggui badjelasas váldit koloniseret riikka."

Ráđđehusadvokáhta deattuhii mearrideaddjin dasa mii dáhpáhuvai 1753:s go mearrida vuoigatvuođa Finnmárkku vuvddiide. Dalle mearriduvvui ahte galgá máksot sierradivat hirssaid ovddas Álttás, ja vuovdefáldi virgáibiddjui. Dasto leat geaskkut:

"goappašat adnojit lobálaš Vuodđun Eiseválddi gáržžekeahtes Eaiggáduššanvuoigatvuhtii Vuvddiide doppe davvin. Dán guovtti Geaskku Mearrádusain leat buot maŋjelaš lobálaš Láhkamearrádusat Vuovdedoaimmahagas vuodđuduvvon, ja dan vuodul lea buot Riektegeavat Vuovdeáššiin ovdánan.

Nugo geaskkuin oidno, julggaštuvvo Vuovdi, sihke Beahce- ja Lastavuovdi Gonagasa Opmodahkan báhkkodemiin 'min doppe Finnmárkku gulli Álttá Vuovdi', go fas Máttaguovllu almmolaš Vuovdi álo dušše gohčoduvvui 'Almennehin' dahje 'Gonagasa Almennehin'. Goappašiid geaskkuin biddjo Juolludan- ja čujuhusváldi vuvddiin sihke Beziin ja Sogiiin Ámtamánnái Finnmárkku Ámttas, ... Oidno ahte Vuovdi sealluhuvvo Ássiide Buorrin, muhto justa danne

---

⁴¹⁰ lovbud

biehttaluvvo sidjiide juohke Vuoigatvuohta Vuovdái, danin go Geavahanvuoigatvuohta vádduda ja masá veadjemeahtumin dahká Vuovddi Seailuheami."

Dasto deattuhuvvo ahte vuovddi dušše sáhtii atnit ámtamánni lobiin, guhte sáhtii biehttalit anu jus nu gávnnašii. Geaskkuid mearrádusat ledje maiddái dákkár "Luonddus" ahte daid ii sáhttán gohččut geasage geas lei "veahášge Vuoigatvuohta geavahit Vuovddi". Ráŋggáštanmearrádusat ledje seamma sihke dáloniidda ja vierrásiidda, ja dálloatnomurrema ja vuovdinmurrema dihte, juoga mii eará almenneklága ektui, vánit livččii nu jus livččii "Jurddašan oppanassii dohkkehít Geavahanvuoigatvuođa geasage". Dasto sáhtii vuovdeeaiggáda (stáhta) gáržžekeahces čujuhanvuoigatvuohta nugo ráđđehusadvokáhta oinnii, váddát ovttastahttot makkárge geavahanvuoigatvuođain, daningo čujuhanvuoigatvuođa anu sáhtii "veadjemeahtumin dahkat buot VuovdeGeavahusa". Dasto čuožžu:

"Jus Eiseválddit leat doalahan gáržžekeahces čujuhanvuoigatvuođa Finnmárkku Vuovddiide, ja seammás dalle julggaštan, ahte Gonagasas ii leat duot vuoigatvuohta Geavahanvuoigaduvvomiid dáfus, de orru das gártamin, ahte ii addo Geavahanvuoigatvuohta daid Vuovddiide. Gos Geavahanvuoigatvuohta lea almmolaš Vuovdái, sáhtta min boarrasat Lága olis (Lága 3-12-6, Cuo?ománu 16. b. 1734, čakčamánu 28. b. 1754, čakčamánu 21. b. 1799 Geaskkut ja čakčamánu 17. b. 1791 Canc. Prom. olis) juohke Eanadoalli dan gilis, gos Almennehat leat Jearakeahttá ja čujuhusa haga atnit maid dárbbáša Boaldámuššii, Huksenhirssaide ja Dállodollui. Muhto Finnmárkkus eai sáhte Eiseválddit 1753 Geaskku olis ja čuoččuhuvvon Geavadin ieža juohke dáfus gáržžidit Vuovddi atnima, muhto biehttalit juohke čujuhusa, leš dal Soahkevuovdái dahje Beahcevuovdái, leš dal Dállodárbui vai vuovdemassii. De dalle 1753 Geaskku olis eahpitkeahttá lea nu ahte Stáhtas lea gáržžetkeahces Vuoigatvuohta ja Oamastan- ja Haldovuogitvuohta buot Finnmárku Vuovdái."

Várašupmi lea, dadjá ráđđehusadvokáhta, álo leamaš oamasteamis, ja ii leat goassige, ii njuolga dahje skavát,

fámuhuhetton. Dán geahččala buhtadit čujuhettiin mángga oassái ja dán oktavuodas de mihttejuvvo:

"Maŋŋil go ođđa Vearrodahkoláhka⁴¹¹ lei bohtán, eai lean Álggus ovttamielas Áššemeannudanvuogis. Nuppi beales ledje ođđa Lága Mearrádusat 19 Kapihttalis, man maŋŋil Vuovdeávdnasiid badjelasváldin ii šat dubmejuvvon láivvibun ovdal, dábalaš Suoládeapmin, ja dieđusge livččii Vuovderihkkun Áltta álbmot beales, geain ii lea Geavahanvuoigatvuohta, dán lága olis biddjot Giddagassii. Nuppi beales eai lean Ráŋggáštanmearrádusat⁴¹² 1753 Geaskku olis mat aivve mearridedje diekkár rihkkumiid Sáhkuid heaittihuvvot. Vai álkidivččii dili de mearridedje loahpas gozihit buot giliássiid dego sii livčče Geavahanvuoigaduvvomat go rihkkun guoskkai Soahkevuovdái, ja Álttá dáfus maid dai Beahcevuovdái."

Dán maŋŋil čujuha ráđđehusadvokáhta ahte badjel čuohtejagi lea gáibidan sierradivada beahcevuovddiid ovddas juohke Álttá ássis. Go suoidnemánu 1. b. 1816 vearrolága § 3 nr. 2 čielgasit čájeha "ahte ii oktage Geavahanvuoigatvuohta mas Sierradivat mákso ... lea Beahcevuovddi Servituhttaludolašvuohta maid nannejuvvon min ođđa Lágain". Son de namuha sierradivada máksingohču ee. lea leamaš molsašuddin vuovddi ja álbmoga máksinnávcca mielde. Ahte stáhta ii álo giehtaguššan mearrádusaid seamma čavgadit, muhto giehtaguššama goluid dihte áiggis áigái lea diktán lobihuššamiid geavvat, ii sáhte olus deattuhit. Ferte baicce ferte dehálaš leat "ahte Eiseválddiin geat gáržžekeahttá eaiggáduššat buot Finnmárkku Vuvddiid, álo lea leamaš vuoigaduvvon gáibidit Sierradivada dáhtuset mielde," ja ahte diet vuoigatvuohta "jámma lea adnon."

Nugo lea ovdanbohtán, deattuha Ráđđehusadvokáhta garrasit erohusa gaskal almennetvuvddiid njuolggadusaid máddelat Norggas ja Finnmárkku vuovddiin. Dán vuđđosin dahkko stuorra sihkarvuodain konklusuvdna ahte álbmogis eai leat makkárga geavahanvuoigatvuođat Finnmárkku vuvddiide. Dál lei ášši maid dai dákkár ahte dábalaš lágain ovdal 1857

---

⁴¹¹ kriminallov

⁴¹² straffebestemmelse

geavahanvuoigaduvvomiid dálloatnomurremis almennevuvddiin ii lean makkárga mearrádus geatnegasvuođas gierdat čujuheami. Dát datte goittotge šattai bákkolažžan muhtun sajiin. (Solnørdal čujuhá muhtun dákkár háviid, l.c. s. 160-163, ja s. 146.)

Earret eará gohčui 1755:s stáhtaalmennehiin Máttá-Trøndelágas gos Plassje⁴¹³ ruvkkiid besse geavahit, ruvkki beroštusa dihte, čujuhit giliolbmuid murremii iežaset atnui. Guovddášiseválddit dihte ge dan go ráhkadedje 3.2.2.4. oasis máinnašuvvon Od.prp. nr. 21 1848:s. Holtå-Drageås 1853-1855 diggeáššis almenneha hárrái, soabaduvvui⁴¹⁴ ahte boanddain galgai leat vuoigatvuohta muorraávdnasiidda almennevuoigaduvvoma namas, muhto čujuheamiin. Dasto gárte moanain almennehiin Davvi-Trøndelágas dakkár geavat ahte gáibiduvvui čujuhus ja sierradivat murremii dálloatnui. Dás lei vuđđosin dat go ámtamánni borgemánu 19. b. 1801 čállošis Stjørdála ja Verdála fáldái geatnegahtii almenneha murren ii galgan leat čujuhusa haga. (Solnørdal:a mielde s. 146:s lea dása ártan ámtamánni coahkásit lea lohkan suoidnemánu 20. b. 1801 reantogámmárčálloša.) Rávggáštanáššit dagahedje geavada, muhto Frosta:s sirdui muhtun ordnejuvvon rávggáštanášši siviilla meannudeapmái. Ášši manai Alimusriektái, buo. Rt. 1838 s. 505, muhto vaikko buot dásiin bidje vuodđun ahte NL 3-12-6 mielde sáhtii murret almmá čujuheami ja sierradivatmávssu haga, joatkašuvai ain ovdalaš geavat eará almennehiin Davvi-Trøndelágas. Dán birra daddjo St. diedáhus. nr. 19 1958:s - Almennetgažaldat Trøndelágas s. 23:

"Ovddit čuohtejagi gaskamuttu lei dilli stáhtaalmennehiin Trøndelágas nu ahte vai boanddat sáhtte doaimmahit murrenvuoigatvuođa fertejedje sii oažžut lobi, ja gierdat čujuheami ja máksit sierradivada. Dát dilli lei šaddan guhkit áiggis, geavat mii lei ovddiduvvon earáláganin go eará osiin riikkas."

Alimusrievtti duomu Rt. 1868 olis s. 477 Davvimeara priváhtaalmenneha birra biddjui vuodđun ahte álbmoga geavahanvuoigatvuohta stáhtaalmennehiin Inderøy fálddis

---

⁴¹³ Røros

⁴¹⁴ slutte forlik

dáđistaga lei gáržžiduvvon nu ahte dušše sáhtii murret lobi ja mávssu olis. Manjit Alimusrievtti duomuin lea mearriduvvon ahte láhkavuodohis⁴¹⁵ hálddahuslaš geavat ii berrešii dagahit vuoigatvuodđamanaheami, buo. dáid duomuid várdosa St. dieđ. nr. 19 s. 25-29.

Dan ektui go Davvi Trøndelágas ja muđui máddelat Norggas, de ii lean gal čujuhan- ja sierradivatmávssu gohččun láhkavuodđoheapmin Finnmárkkus, lei baicce láhkavuodđuduvvon lága geaskkuid olis. Go máddin lei jerron sáhtiigo geavahanvuoigatvuohta NL 3-12-6 olis dálloatnomurremii almennevuvddiin ráddjejuvvot go gáibáda čujuheami ja sierradivada, sáhtii baicce Finnmárkkus lunddolaččat jearrat lei go geavahanvuoigatvuođas sáhka man sierra láhkamearrádusaid mielde, dušše sáhtii dahkat čujuheami ja sierradivatmávssu olis. Dát guoskkai erenoamážit go dát šattai bákkolaš dainna ulbmiliin ahte sealluhit vuvdiid ovddasvástideaddjiide⁴¹⁶ buorin. Dasa lassin lei 1857 almennevlágas ja 1863 vuovdelágas, gártan vejolažžan gáibidit čujuhusa, vel murremisge NL 3-12-6 mielde.

Vaikko vel dát ulbmil namuhuvvo ráđđehusadvokáhta válddahallamisge, ii jerro leago Finnmárkkus ovddeš geavahanvuoigatvuohta, mii sáhtii leat muddejuvvon earaláhkaigo NL 3-12-6:s. Baicce čuoččuhuvvo ahte álbmoga lohpi geavahit vuovddi lea eará ja čavgadat njuolggadusaid vuollásaš go "min boares" almennevlága, ja das konkluderejuvvo ahte ii álggage leat sáhka geavahanvuoigatvuođas.

Ovddit ovdanbuktimis lea ovdanbohtán ahte geavat 1753-geaskku mielde ja eiseválddiid áddejupmi ii leat leamaš nu čavga go ráđđehusadvokáhta báhkkodii. Go su válddahallan ilmai oassin diggeášši vástádusas mas stáhta lei beallin, ferte go vállje gálduid, ovdandoallamiid, ákkastallama ja konklusuvnnaid árvoštallat dan vuhtiiválddedettiin. Válddahallan dagahii datte ahte dál autoratiiva beales stáhta ovddas čielgasit báhkkoduvvui ahte buohkain ii lean geavahanvuoigatvuohta Finnmárkku vuvddiide, ja ahte

---

⁴¹⁵ ulovhjemlede

⁴¹⁶ oppsitter

vuovddit ainjuo 1753 rájes ledje leamaš adnon ja meannuduvvon Gonagasa opmodahkan. Báikegoddi ii dieđusge sáhttán gal ovdánbuktit makkárge seamma garra vuosteákkastallamiid go ráđđehusadvokáhta, ja stáhta oaidnu oaččui danne fámu sihke báikkálaš ámmát- ja virgeolbmui ja duopmostuolui.

1867:s meannuduvvo Alimusrievttis guokte hirsachuohppama ránggaštusášši Porsánggus, mii dien áiggi lei cealkán duomu guovtti murrema ránggaštusáššis Báidára almennehis (1855 ja 1859), ja ovttá Børsvatnet almennehis Nordlánddas. Dáid duomuin árvoštallui giliássiid dálloatnomurren suoládeapmin 1842 vearroahkolága § 19-1 olis. Vuodđun biddjui ahte NL 3-12-6 ii gullan stáhta almennehiidda Nordlánddas ja ahte álbmogis ii lean dain makkárge geavahanvuoigatvuohta (murremii).

Vuosttas duopmu Finnmárkkus celkui guovvamánu 9. b. 1867 ja lea geardduhuvvon *Rt. 1867 s. 180*. čuđegietti almmái lei čuohppan muoraid áideverráhii vuovddis mii guoskkai su vissui. Murren lei ámtamánni golgotmánu 6. b. 1859 njuolggadusaid mielde Porsánggu vuvddiin, 1775-cealkámuša vuoigatvuođavuoduin gielddus čujuheami haga. Gažaldat lei duopmoreferáhta mielde "dušše" sáhtiigo murrema dárkot suoladeapmin go ii lean mearriduvvon dahje addon čujuheapmi. Dát "gávnnavuvvui gal veahá eahpidahttin, mii gustui finnmárkolaš Vuvddiide, mat leat rievddalmasat, go dábálaš Mearrádusain Stáhtaalmennehiin sakka spiekasteaddji, Njuolggadusain".

čujuhuvvo ahte ámtamánni njuolggadusaid mielde sáhte čuđegietti⁴¹⁷, Goaskinvákki⁴¹⁸ ja Muosáha⁴¹⁹ ássit, ja "juohke dán Guvlui boahhti Badjesápmelaš" luđolaččat ja ráddjekeahttá váldit heajos muorraávdnasiid, nugo guođđán gierragiid, ovssiid, bearragiid⁴²⁰ ja goike sorvviid. Dearvas muoraid sáhtii baicce dušše čuohppat čujuhemiin. Dasto čuožžu ahte:

---

⁴¹⁷ Kistrand

⁴¹⁸ Kjelvik

⁴¹⁹ Måsøy (Maasø)

⁴²⁰ spåne

"Dál orru, dego Almmái ieš lei rihkkon iežas Geavahanvuoigatvuođa Eavttuid go ii lean háhkan čujuhusa, ja ahte son nie ieš lei ferten oažžut Rágggáštusa § 22-5 Crll olis.

(Vearrodáhkkoлага § 22-5 mearridii rágggáštusa sutnje gii rihkui "eará Olbmo Vuovddi dahje Eatnama geavahanvuoigatvuođa.) Muhto Ássiid Lohpi daid namuhuvvon Gielddain maid sáhtta vuordit oažžut čujuheamiin Vuovddis fidnet eanet atnui, nu go gierdá, go Juohkehačča gii čujuhusa haga sáhtta oamastit, ii sáhte gohčodit Geavahanvuoigatvuohtan, muhto sin ferte atnit leat seamma Dilis Stáhta Vuovdái Porsággus go Ássiin Sálto⁴²¹ ja Ofuohtas⁴²² leat dan Vuovdái, ja man sáhtta geahččat Riekteč. 1866, s. 236-239."

Áššáskuhtton gii vuollerievtti duomus lei áššehuvvon suoládeames dainna áddejumiin ahte son dušše lei rihkkon geavahanvuoigatvuođas, ná Alimusrievttis dubmehallui suolavuhtii. Tønnesen gii lea geahčadan jienastanbeavdegirjjiid, geardduha s. 216:s ahte vuosttasjienasteaddji masa earátge guorrasedje almmá lagabui vuodustusain celkkii ahte čuđegietti ássiin ii sáhttan "lohkat lei makkárga Geavahanvuoigatvuohta Vuovdái", ja ahte namuhuvvon Sálto ja Ufuohta duomut adnojedje prejudikáhtan rágggáštut áššáskuhttoma suolavuhtii.

Nubbi duopmu Finnmárkkus dubmejuvvui⁴²³ njukčamánu 9. b. 1867 ja lea geardduhuvvon *Rt. 1867 s. 293*. Dán áššis áššáskuhtton lei Bissojogas⁴²⁴ čuđegietti eret ja lei njeaidán gávccii beazi ceggen dihte áitti. Son lei maiddái vuollerievttis áššehuvvon suoládeami rágggáštusas dainna vuodustusain ahte son dušše lei rihkkon geavahanvuoigatvuođas stáhtaalmennehis, muhto Alimusrievttis dubmehallui suolavuhtii. Duopmoreferáhtas namuhuvvo ahte guovvamánu 9.b. duomu olis, man rievtti eanetlohku anii prejudikáhtan, lei mearriduvvon ahte:

"daid namuhuvvon Gieldda Ássiid eavttuid mielde Lobis oažžut čujuhusa ii leat makkárga Geavahanvuoigatvuohta, man rihkkun dušše 22-5 dahje Geassemánu 22:át b. 1863 Lága § 53 cfr. § 56 ja Golgotm. 12:át b. 1857 Lága § 6 olis, galgá leat anihahtti, muhto

---

⁴²¹ Salten

⁴²² Ofoten

⁴²³ pådømmes

⁴²⁴ Børselv

ahte daid ferte atnit leamen seamma Láhka Stáhta Vuovdái Porsággus go Sálttu ja Ofuohta Ássiid dilli lea dan Vuovdái."

Alimusrievtti eanetlohku bijai vuodđun ahte vuovdegaskkaid Finnmárkkus (várra) ii sáhttán atnit stáhtaalmenehin, muhto ahte dat gullet stáhtii main leat sierra njuolggadusat. Dasto celkui ahte ássiin daid addon njuolggadusaid mielde, ee. 1775-cealkámušas, ii lean makkárga geavahanvuoigatvuohta vuovdái, ja dušše sáhte atnit dan eiseválddiid čujuheami mielde. Vaikko vel leige eanetlogu oaidnu mii váikkuhii maŋit dili áddejupmái, lea ártta namuhit ahte rievtti unnitlohku, assessora Saxlund, gii ovdal lei leamaš Finnmárkku fáldin mihttii ahte olu livččii sáhttán dadjat doarjun dihte vuolitduopmára áddejumi, ja ahte son "navdá Finnmárkkus ovdal álo leat atnán dili nugo U.R. Duopmu mihte." Saxlund jearai iigo ainjuo eanaeaiggádiin, nugo dán ášši áššáskuhtton lei, ferte eaktuduvvot leat vuovdevuoigatvuohta.

Alimusriektii orru dan guovtti 1867 áššis leat vuolgán Porsággus vuovddiid golggotmánu 6. b. 1859:s 1775-cealkámuša addin geavahannjuolggadusaid mielde. Ledjega áššáskuhttomat go njeide dearvas muoraid čujuheami haga dušše garván geavahanvuoigatvuođa njuolggadusaid, vai ledjega dahkan juoga masa sis ii lean oppa lohpi, gávnnavuvvui eahpidahttin. Duopmoreferáhtain orru leamen muorraávnaslohpi maid ássit sáhte vuordit oazžut eiseválddiin - earret maid "juohkehaš sáhtá oamastit čujuhusa haga"- man ii sáhttán bidjat doahpagii geavahanvuoigatvuohta. Čujuhangeatnegasvuohta orru leamen nuppiin sániiguin mearrideaddjin go ii sáhte leat leamaš sáhka geavahanvuoigatvuođas.

Suoidnemánu 23. b. 1870 Alimusrievtti ránggaštusášši duomusge bohtá dat oaidnu ovdan ja čállon *Rt. 1870 s. 609*. Ášši gustui dás guokte stuorábuš beazi ja gávccii áiroávdnasa njeaidimin stáhta vuovddis Máttá- Várjjagis. Dán háve dubmehalai áššáskuhtton suolavuhtii vuollerievttisge. Duopmu nannejuvvui maŋgil bajitrievttis ja Alimusrievttis. Duopmoreferáhtain čuožžu:

"riektedili Gažaldat ii lean gal mearriduvvon Miessemánu 27át b. 1775 Cea. čujuhusein, danne go lea áiggis áigái mii gullá dán Cealkámuša § 5 vuollásaš Njuolggadusaid duohken, man viidát Vuovddi Ráfáidahttin lea čađahuvvon."

Dákkár njuolggadusat eai lean ovddiduvvon, ja ii lean oktage eará diehtu earret vuovdefálldi vihtancealkámuš⁴²⁵ ahte murret dákkár ávdnasiid lei gielddus ja ahte galgat vástidit sierradivada. Dán dieđu dihte go buohtastahtta njuolggadusaiguin Porságggu vuvddiide mat ledje ovddiduvvon 1867-áššiin "duosttai" goittotge Alimusriekti "guorrasit ahte njeaidit Muoraid, ležžet dal dearvas dahje goiká, obban lea lobiheapmi, go leat dahkan čujuhusa haga. Dušše nappo dalle Áiroávdnasiid leat goikásii gahččan, de ii sáhttán dáid dieđuid vuodul Almmái dubmehallot 19-1 mielde".

3.2.2.7 Murren lastavuovddis - diggeáššit j.e. manjil 1850

Mánngga dáfus lea leamaš earaláhkai lastavuovddi go goahccevuoovddi ektui Finnmárkkus. Ee. 1775-cealkámuša §§ 4 ja 5 geažil. Rágggáštanduomusge Rt. 1853 s. 560 leat cealkámušat dan guvlui ahte sáhttá leat earaláhkai geavahanvuoigatvuodain lastavuovddis go goahccevuoovddis. Dasto lea sierradivat oppalaččat leamaš mealgat stuorát goahccevuoovddi go lastavuovddi murremis. Lea gal muhtumin gáibiduvvonge sierradivat giliássiid lastavuvddiid murremis, muhto earret ahte stáhta ain gáibidii sierradivada murremis vuovdima dihte vierragiliássiide, orru dát heaittihuvvon ovdal 1870. Vuovdemeaštára⁴²⁶ Norman:a suoidnemánu 5. b. 1871 čállagis vuovdekandidáhtii, cand. jur. Schjøtz, daddjo ná:

"Guorahallamat galget gustot Eiseválddidi Vuoigatvuhtii Lastavuovdái Oppalaččat, danin go jus goassige Boahtteáiggis Jerro bidjat Sierradivada Dálloanu Boaldámuššii, berre almmatge Vuoigatvuohta dasa, jus livččii, čuoččuhoš ja várašuoš.

---

⁴²⁵ vitneutsagn

⁴²⁶ forstmester

Duohtavuodas gáibiduvvo belohahkii Sierradivat Dálloanu Soahkemuoraidege, ja nie gártá Riektegažaldaga biehttalettiin čujuhit Ássiide Vuovddehis Guovlluid, ja seammás addo lohpi Vuovdeguovllu Ássiide geain lea Sierradivat čuollat "Vuovdinmuora" iežaset Dárbui. Dasto lea masá buot Guovlluin bákkolaš Sierradivat Soahkeávdnasiid ovddas "Teknalaš Geavaheapmái" nugo Áidemuoraide, Bessiide jna.

Muđui ii leat 1775-cealkámuša § 4 čujuhusa mearrádus álo geavahuvvon, orru goittetge lastavuovdemurren muhtumin leat čujuhusa haga. Cuoŋománu 23. b. 1874 oppalaš njulggadusain válđui čujuhus maid atnui lastavuovdemurremii, muhto álbmot lea dan maŋŋilge joatkán mávssekeahtá⁴²⁷ murret boaldámuša lastavuovddis. Vaikko murren lea geahppánan veahá 1950-jagiid rájes, lea goittotge, earret oanehat áigodagaid sierradivatgeatnegasvuodain, dološ áiggi árbevierru mii ii leat gaskaduhtton.

Ii oktage giliássiin oru leat áššáskuhtton ja dubmehallon vearroдахkolága § 19-1 suoládanmearrádusa⁴²⁸ mielde, rihkkumiin čujuhannjuolggadusaid dahje eará sierra geavahannjuolggadusaid Finnmárkku lastavuovdemurremis. Áiggis áigái adnui datte lága § 22-5 geavahanvuoigatvuohta rihkkumis.

Ráŋggaštusáššiin geardduhuvvon *Rt. 1897 s. 89* ja *Rt. 1899 s. 75* ledje sáhkocealkin⁴²⁹ ja áššáskuhttimat⁴³⁰ celkon borgemánu 1. b. 1891 vuovdenjuolggadusas Finnmárkkus, buo. geassemánu 22. b. 1863 vuovdelága § 61 mas mearriduvvo ahte " dán Lága vuodul čállon Njuolggadusaid Rihkkun Almennetvuovddi geavaheami hárrái ráŋggaštuvva Sáhkuiguin". 1897-áššis gávnnašii Alimusriekti ahte boađus fertii šaddat áššehuvvan, go baicce 1899-áššis gávnnašuvvui ahte áššáskuhtton sáhkohallá áššáskuhttima mielde. (Áššiid lea Tønnesen lagat máinnašan s. 218-219.)

Alimusriekteduomusge geardduhuvvon *Rt. 1902 s. 587* lei celkon áššáskuhttin vuovdelága § 61 ja Finnmárkku

---

⁴²⁷ vederlagsfri

⁴²⁸ tyveribestemmelse

⁴²⁹ forelegg

⁴³⁰ tiltale

vuovdenjuolggadusa mielde, mas § 4:s lei mearriduvvon ahte erenoamaš lobi haga ii beasa oktage murret lastavuovddis earret čakčamánus ja skábmamánus. Alimusriekti mihtte ahte ii leat ollásit dieđihuvvon man láhkavuoduin 1891-njuolggadusaid leat cealkán, muhto navdo ahte § 4 ferte leat addon 1775-cealkámuša § 4 mielde. Dasto čujuhuvvo vuovdelaga § 48:i mas mearriduvvo ahte "Daid Lága 3-12-3 ja 6 guoskkahuvvon Vuoigatvuođaide Guohtumii ja Murremii eai galgga caggat Eiseválddiid ásaheames dákkár Vuovddi Hálddašeami, mii fuolahettiin dan Dili adno dárbbalažžan". Áššáskuhtton dubmehalai de rihkkumis vuovdenjuolggadusaid § 4, buo. vuovdelága § 61.

Dát golbma ránggaštusášši čájehit sivahallaneiseválddi⁴³¹ ja duopmostuoluid eaktudit giliolbmuid lastavuovdemurrema Finnmárkkus leat "Almennetvuovddi" geavaheapmin ja ahte vuovdenjuolggadusaid muddemiid fertii átnit addon vuovdelága láhkavuoduin. Vel eiseváldditge orru dien áiggi eaktudan ahte dás lei sáhka geavahanvuoigatvuođas stáhta vuvddiin, ja ahte ferte navdit dien áddejumi leat fámus maid stáhta vuovdefálldiin dien ággis. Sii eai sáhte čielgasit diehtán ahte 1891 vuovdenjuolggadusat ledje addon dušše 1775-cealkámuša vuoigatvuođavuoduin, go ii goabbáge 1891- dahje 1874-njuolggadus čujut man láhkavuoduin daid leat cealkán.

Ahte dás dárbbášuvvui čielggadeapmi, ovdanbohtá vuovdedirektora golggotmánu 27. b. 1911 čállagis "davvi guovlluid" vuovdeallagohcci. Dás daddjo ahte stáhta vuovdi Finnmárkkus ii leat almennetvuovdi dábálaš áddemis, ja danne ii leatge álbmoga vuovdegeavahus vuodđuduvvon NL 3-12-6:i. Dan sadjái čujuhuvvo ee. 1775-cealkámuša soahke- ja goahccevuovddi mearrádusaide § 4 ja 5, ja dasa ahte ámtamánni lea cealkámuša § 12 mearrádusaid olis, iešguđet áiggiid ásahan sierra njuolggadusaid vuovdegeavahussii.

Rt. 1914 s. 509:s lea geardduhuvvon velá ovttá ránggaštusášši Finnmárkku lastavuovdemurremis. Áššáskuhttomat ledje guokte eanadoalli Álttás geat goappašagat eaiggádušaiga eatnama maid stáhta lei čuoldán 1777:s gonagaseanagirjjiin erenoamaš klausulan "Boaldámušas

---

⁴³¹ pátalemyndighet

mii lea Báikkis." 1910:s ja 1911:s leigga soai njeaidán stuorát soahkemuorra nári go almmolaš vuovdedoaimmahat lei mearridan. Sudno bolesmeaštir áššáskuhtii rihkkumin 1891 vuovdenjuolggadusaid, buo. vuovdelága § 61.

Mielduopmárrievtti⁴³² njukčamánu 30. b. 1912 duomus dubmehalaiga soai murrema dihte 1911:s áššáskuhttima mielde. Ášši dubmejuvvui Alimusrievttis njukčamánu 14. b. 1914:s.

Mielduopmárriekti vuolgá das ahte Finnmárkkus lea "boarrasamos áiggis" ja gitta 1700-logu loahpa beallái leamaš buot eatnamat stáhta opmodat. Sihke "johtti sámít" ja dálonat "elle, ásse ja huksejedje stáhta eatnamiin, ja ii lean ovttasge priváhta eaiggáduššanvuoigatvuohta eatnamiidda, čáziide, vuovdái jna." Dasto máinnašuvvo stáhta badjelasas válddii eatnamiid 1775-cealkámuša ja 1863 eanavuovdinlága mielde, ja čuoččuhuvvo ahte earret sirdon opmodagaid "lea stáhta ain buot eatnamiid eaiggádin - nie maid buot vuovdeeatnamiid main lea ja šaddá vuovdi, sihke lastavuovdi ja goahcceuovdi". Čujuhuvvo ahte 1775-cealkámuš earuha gaskal goahcceuovddi mii § 5 mielde čielgasit doalahuvvo stáhtii, ja lastavuovddi mii § 4 mielde "mearriduvvo dihto giliide, mat dan dárbbasit".

Riekti navdá ahte giliolbmot § 4 mielde, daid cakkiiguin lágat bidjet áiggis áigái, ferte navdot leat muhtunlágan geavahanvuoigatvuohta stáhta vuovdái Finnmárkkus. Dát vuoigatvuohta gohčoduvvo buohkaidvuoigatvuohtan, go juohke dálldollui dovddastuvvo dábálaččat lastavuovdemurren. Diet lea dasto čadnon olbmuide ja eaktuda ahte dat ruovttudoallu dárbbasa boaldenmuoraid, ja lea ná "áibbas earálágan vuoigatvuohta, go sierranas Finnmárkku máttabealde giliin gos gullá dihto priváhta opmodagaide diehtit gos murret stáhta almennehiin NL 3-12-6 vuodul."

Áššáskuhttomat čuoččuhedje ahte prinsihpas galge áššehuvvot danin go sis 1775-cealkámuša § 4 ja vuovdelága § 50 mielde ráddjemiid haga ferte leat vuoigatvuohta doarvái murret stáhta soahkevuovddis dáluid muorradárbui. Dasto čuoččuhedje sii ahte lei doarvái vuovdi Álttás maiddái boahttevaš dárbuige. Mielduopmárriekti gávnnašii datte ahte

---

⁴³² meddomsrett

eiseválddit sihke cealkámuša § 4 ja vuovdelága § 50 mielde vuovddi hivvodaga deasttain sáhtte ráddjet murrenmeari:

"Orru dihttomín áššis, nugo maid várra ovdanbohtá 1775 cea. § 4 mearrádusas ahte ruovttudoallit vuvddiin, ahte eiseválddiin sierra sajiin sierra dilálašvuodain ferte leat dihto mearridanvuoigatvuođa sihke mearrái "mii dárbbášuvvo" ja geavaheami gáržžideapmái gokko vuovdi lea njárbat. Ii sáhte dieđusge eará oaivvilduvvon § 4 mearrádusain, go ahte dušše lea vuovddi buvttadus ja iige dan ođasmahttin ja árvu earret buvttadusa, mii galgá dovddastuvvot ássiide. Vuovdeláhka ferte maid, jus stáhtaalmennehiid mearrádusat maid gustot stáhta vuovdá Finnmarkkus nu guhkás go mearrádusat olahit, navdot čielgasit láhkavuodđudeamen eiseválddiid leat vuovddi eaiggádin ja sis lea váldi § 50 olis gáržžidit geavaheami, go vuovdi ii gávnnahuvvo doarvái deavdimin ollásit dárbbu 'geavahanvuoigaduvvomiidda'. Finnmarkkolaččat leat gal veahá earaláhkai 'geavahanvuoigaduvvomat' go eará báikkiin, muhto sii navdojit almmatge ainjuo vuovdelagá mearrádusaid ektui stáhtaalmennehiin biddjon seamma dássái ja meannuduvvon dássálaga almennehiid dábálaš geavahanvuoigaduvvomiin. § 50 navdá vuoigatvuohta danne maid láhkavuodđudit vuovdedoaimmahaga vuoigatvuođa bidjat ássiide murrenmeari, daid gaskkas maid áššáskuhttomiid."

Go Álttá vuovdi ii lean biddjon mange almenetstivrii, muhto stivrejuvvui almmolaš vuovdedoaimmahaga bokte stáhta ovddas, de ferte rievtti mielas, navdit vuovdedoaimmahaga iežas loahpalaččat árvoštallat man olu vuovdi gierdá.

Áššáskuhttomat čuoččuhedje dasto ahte sis álgovuolggalaš gonagaslaš dálloeanagirjjiin, go eaiggádušše ja ásse das, lei sierra vuoigatvuohta viežžat boaldámuša stáhta lastavuovddis dállodárbui. Lei čielggas ahte murrenmearri maid stáhta lei mearridan ii deavdán dárbbu, muhto ii riekti gávnnahan eanagirjjiid vuoigatvuođavuodđudit⁴³³ ássansajiide makkárga sierravuogitvuođa, danin go gárttašii njuolga vuostá 1775-cealkámuša § 4. Eanagirjjiid mearrádusa "Boaldámuš dan

---

⁴³³ tilhjemle

Báikkis", fertii áddet diehtun ássansaji eaiggádii ahte son § 4 olis sáhtii oazžut (veaháš) boaldámuša stáhta vuovddis.

Loahpas áššáskuhttomat vel ákkastedje ahte sihke sii ieža ja ovddeš dálloallit álo gáržžideami haga ledje háhkan boaldámuša dárbbu mielde stáhta soahkevuovddis, ja easka dál lea stáhta dan vuosttaldan. Sin mielas ledje sii oamastusa ja dološ áiggi rájes geavaheami olis háhkan bissovaš gáržžikeahtes vuoigatvuođa. Mielduopmárrikti mearkkašii dása:

"Dálá dieđuid mielde ferte navdot duohtavuodas leat nu go áššáskuhttomat leat ovdandoallan⁴³⁴. Muhto riekti ferte velá navdit, ahte áššáskuhttomat ja sin ovddasteaddjiid geavaheapmi leat dahkkon 1775 cea. § 4 mearrádusa olis ja iige sierra priváhta opmodatvuoigatvuođa dahje eará oapmelaš vuoigatvuođa olis, vuovddis dahje eará diekkáriin ja ahte áššáskuhttomat eai sáhte vuosttaldit namuhuvvon cea., mas lea vuođđonjulggadus Finnmárkku stáhtaalmennehis, ja háhkat vuoigatvuođa oamastusa dahje dološ áiggi rájes geavaheami olis, eaige dábálaš almennet vuoigatvuođaid NL 3-12-6 ("almennetvuovddi ferte juohkehaš atnit go das ássá, mii gullá sutnje dološ áiggi rájes geavaheami dihte mii guoská boaldámušdárbbu jna.") dahje sierravuoigatvuođaid mielde."

Alimusrievtti vuosttasjienasteaddji, sierra assessor Frisak mihte ahte son eanaš sajiin sáhtta miehtat mielduopmárrievtti duopmoákkaide, dás vel 1775-cealkámuša § 4 dulkomiige. Iežas lasáhusain vuolgá son dan guovtti 1753-geaskkuin ja geardduha nubbijienasteaddji jienasteami Rt. 1867 s. 293:

"Vuovdi, mas lea gažaldat, ii sáhte várra atnit stáhtaalmennehin. Finnmárkku Vuovdi gullá stáhtii ja gusto erenoamáš njuolggadusaide, seammás go ássiide ii gula mearrádusaid, namalassii miessemánu 27. b. 1775 cealkámuša mielde, makkárga vuoigatvuohta vuovdá, masa lea dušše sidjiide addon vejolašvuohta, ahte dain lea lohpi ávkkástallat vuovddi Eiseválddiid čujuhusa mielde ... Ássit eaige leat goassige ožžon makkárga vuoigatvuođa vuovdá, mas sáhtášii sin atnit geavahanvuoigaduvvomiin dan seammai."

---

⁴³⁴ anføre

Vuosttasjienasteaddji vihkkedallagohtá dán manjil leatgo sii guđet leat háhkan eatnamiid stáhtas 1775-cealkámuša mielde maid háhkan makkárgge geavahanvuoigatvuođa stáhta báhcán eatnamiin, ja cealká:

"Sihke 1753 geaskkut ja mii leat dieđihuvvon riekteáddejumis ja eiseválddiid dahkan mearrádusain vássán, guhkes áiggi 1775 cealkámuša rájes, lea nannen mu ahte rivttes áddejupmi, lea bohtán ovdan mielduopmárrievtti duomus, ahte sii, geat stáhtas leat háhkan eatnamiid Finnmárkkus, eai leat háhkan geavahanvuoigavuođa vuovdái mii lea stáhta báhcán eatnamiin seammaláhkaigo geavahanvuoigaduvvomat stáhta almennehiin máddelabbos Norggas, ja ahte lea stáhta, mii lea doalahan ráđdejumi vuovdái Finnmárkkus ja maid ii leat čielgasit addán priváhta olbmuide. Leago dovddastuvvon ássiide, geat leat ožžon gonagaseanagirjjiid 1775 cealkámuša olis, duohta geavahanvuoigatvuođa dahje dušše lohpadusa, man ii stáhta beales ovttabeallásaččat sáhte ruovttoluotta gohččut, vai sáhttágo vuoigatvuođa atnit buohkaidvuoigatvuohtan, nie go mielduopmárrievttis celkojuvvo, dan birra in gávnnat vearan cealkit. Gávnnašan čielggasin, ahte lea stáhta virgeolbmuide bidjat mearrádusaid, maid sii áiggis áigái gávnnahit dárbbášuvvot sealluhan dihte vuovdemáddodaga, nie go dás leat dahkan gáržžideamen dáloniid vejolašvuođa murret stáhta eatnamiin .... čuovvu das maid lean cealkán, ahte anán vuovdedoaimmahaga virgeolbmuid doarvái čeahppin áddet ja mearridit dán hárrái."

Vuosttasjienasteaddji lea muđui ovttamielas mielduopmárrivttiin ahte dubmehallomiid⁴³⁵ gonagaseanagirjjiin eai lean háhkan makkárgge sierravuoigatvuođa lastavuovdái ja eaige lean ožžon makkárgge vuoigatvuođa vuovdái oamastusa dahje dološ áiggi rájes geavaheami olis. Son ii datte mieđit ahte vuovdelága § 50 láchavuodđuda eiseválddiide gáržžidit muorraávnasatnima Álttás, ja mihtte dán oktavuodas:

"In namalassii ane vuovdelága ávnasrievttálaš mearrádusaid stáhtaalmennehiin gustojeaddjin stáhta vuovdái Finnmárkkus go

---

⁴³⁵ domfelt

dát eai leat stáhtaalmennehat dábálaš áddejumis. Dása leabage maid aktor ja bealušteaddji⁴³⁶ dás rievttis ovttamielas, ja sáhtán dás čujuhit mu ovdal geardduhuvvon njukčamánu 9. b. 1867 Alimusriekteduomu, nugo maid vuosttasjienasteaddji miessemánu 28. b.1853 muhtun dubmejuvvon ránggáštusáššis lobihis vuovdečuohppamis Álttás cealká, ahte lea boasttoáddejupmi ja njulgestaga vuostá geassemánu 3.b. 1775 geaskku §§ 4 ja 5 atnit Finnmárkku vuovddi dábálaš almennetuovdin."

Vuosttasjienasteaddji gávnnaha dasto boastut bidjat murrema vuovdelagá § 61:i, go dát gusto rihkkumii "dán lága láhkavuođu čállon njuolggadusaide almennetuovddi ávkkástallamis", ja fas rihkkon njuolggadusat dán háve eai leat vuovdelága láhkavuođuin, muhto baicce 1775-cealkámuša. Go § 61:s eai leat, nugo §§ 56:s ja 60:s, njuolggadusat ahte stáhta vuovddit Finnmárkkus galget siskkildit "dan máinnašuvvon sierra njuolggadusat mat gusket stáhtaalmennehiidda", ii sáhte § 61 ránggáštanmearrádus dás adnot. Dan sadjái fertii ránggáštus vuosttasjienasteaddji mielas biddjot ránggáštanlága § 339 čuo. 2:i.

Goalmátjienasteaddji, assessor Hambro, gii eanemus sajiin ja bohtosis lei ovttamielas vuosttasjienasteddjiin, mihtte ahte 1775-cealkámuš § 4 su mielas:

"sisdoallá lohpadusa stáhta beales bidjat lastavuvddiid Álttás dáloniid háldui, muhto dákkár gáržžidemiin dahje várašumiin, ahte eiseválddit álo dolle vejolažžan beassat muddet ja mearridit man láhkai ja man viidát dát dovddastus galggai bohtit dáloniidda buorrin."

čihččetjienasteaddji, assessor Reimersge, gii eanaš sajiin lei ovttamielas vuosttasjienasteddjiin, ja maidái eanaš sajiin guorrasii assessor Hambro mearkašeamiide, lasiha ee.:

... ahte mun mielduopmárrivttiin ovttas navddán, ahte 1775 cealkámuša § 4:s dovddastan báikki dáloniid háhkat vuoigatvuoda viežžat boaldámuša ja eará ávdnasiid soahkevuovdis, geavahanvuoigatvuohta, mii ii leat stáhta hálddus eret váldit, vaikko

---

⁴³⁶ forsvarer

vel fertejit ge gierdat gáržžidemiid, mii gáibiduvvo vai vuovdi seaillošii ... ahte Álttá dáloniin lea vuoigatvuohta duhtadit sin boaldámuša ja eará soahkevuovdeávdnasiid dárbbu, muhto dušše nu ahte vuovdi gierdá dan almmá ballamis lánjodit. Duot maŋemuš, oaivvildan, lea celkon § 4:s ámtamánni stáhta áirrasin, lea vuoigatvuohta čujuhit. Ja ámtamánni dodjá dán vuovdedoaimmahahkii, mii hálde vuovddi. Dáloniin ii leat vejolaš hálddašit mearrideaddji válldi, muhto dušše vuoigatvuohta gáibidit boaldámuša ja eará ávdnasiid maid soahkevuovdi duhtada, maid vuovdehálldahus fuolaha - dan vuoigatvuođa ii sáhte stáhta válldit eret dáloniin, ja nu ii leatge nugo ádden, stáhta eiseválddit dás vikkahan."

Nugo lea ovdanbohtán, dovddaha mielduopmárriekti duopmovuođustusaidis čielgasit giliáassin leat 1775-cealkámuša § 4 láchavuoduin "muhtunlágan" geavahanvuoigatvuohta lastavuovdái. Ahte mielduopmárriekti eaktuda leat geavahanvuoigatvuohta, ovdanbohtáge go biddjo vuodđun ahte doaimmaheami sáhtta muddet vuovddi ávnaslaš njuolggadusaid mielde.

Alimusriekti guorrasii mielduopmárrievtti § 4 dulkomii, muhto vuosttasjienasteaddji lasáhusaid ja Rt. 1867 s. 293 sitáhta mielde ahte eai gullan ássiide "makkárga vuoigatvuođat vuovdái", orui eanetlogu áddejupmi geavahanriektegažaldagas veahá eahpečielggas. Dát dovdu nannejuvvo go vuosttasjienasteaddji seammásgo lea ovttamielas mielduopmárrievtti § 4 áddejumiin, jearrá leago sis geat leat ožžon gonagaseanagirjjiid 1775-cealkámuša olis makkárga duohta geavahanvuoigatvuohta.

Geavahanvuoigatvuohta ja dan vejolaš láchki ii lean datte duomus mearrideaddjin, go dan vuodushan lei ahte áššáskuhttomat go murrejedje eambo go ledje ožžon čujuhemiin ledje rihkkon čujuhangeatnegasvuođa njuolggadusaid cealkámuša § 4:s. Eanetlogu jienasteami maŋnil ferte geavahanriektegažaldat ain leat vástitkeahtta, ja nappo duopmárat Hambro ja (erenoamážit) Reimers báhkkodeaba čielgasit ahte lea sáhka giliolbmuid geavahanvuoigatvuođas. Nugo Tønnesen čuoččuha s. 220 lea danne vuosttažettiin duomus mearriduvvon, ahte

vuovdedoaimmahat sáhtta ráddjet murrema jus vuovdemáddodat muđui gillášii, maiddái jus dát dagaha ahte ii báze doarvái dállođarbui. Seammás čuoččuhuvvo vuovdedoaimmahaga iežas fertet dan árvvoštallat dárbbu mielde.

3.2.3 Lagat eanavuovdinlága § 4 birra

1775-cealkámuša §§ 4 ja 5 mearráduusat gustojedje dasságo molsojuvvui njukčamánu 12. b. 1965 vuovdevuovdinlága § 4:n. Eanavuovdinláhkalávdegoddi mearkkašii ee. dán go evttohii heaittihit daid čakčamánu 29. b. 1962 árvalusastis s. 43:

" § 4 mearráduusat berrejit dál lávdegotti oaivila mielde muhttot nu ahte mearráduš dovddaha vuoigatvuođa dákkárin go leat doaimmahuvvon áiggiid čađa. § 5 mearrádušat navdot čuovvut stáhta eaiggáduššánvuoigatvuođa matrikulerekeahes eatnamiin Finnmárbkkus ja fertejit danne sáhttit heaittihuvvot."

Sullii seamma dadjá Od. prp. nr. 48 1963-64 s.15:

Cealkámuša § 4 addá vuoigatvuođa soahkemuoraide dállođarbui. Dát njuolggadus lea lasihuvvon ovdanbuktima § 4:s, mii dovddaha vuoigatvuođa dákkárin go lea doaimmahuvvon áiggiid čađa. Cealkámuša § 5 nanne Gonagasa vuoigatvuođa beahce- ja guossavuovdái ja eará buriide nugo njuorjjobivdui, uvjemii jna. Dát vuoigatvuoha čuovvu njuolga stáhta eaiggáduššánvuoigatvuođa matrikulerekeahes eatnamiidda Finnmárbkkus."

Seamma sajis daddjo ahte mearrádusevttohusasge muorraávdnasiidda eanavuovdinlágas ii leat oaivil muhttit boazosápmelaččaid láchkamearriduvvon muorraávnasvuoigatvuođaid boazodoallolága mielde, muhto ahte muđui geahččala dievaslaččat muddet muorraávnasvuoigatvuođa matrikulerekeahes eatnamiin. Muđui boahá dás evttolaččat ovdan ovdabargguid bájuhemiin ahte lea navdon muorraávnasvuoigatvuođa mearrádušat 1687 Norgga Lágaid 3-12-6 olis eai guoskka Finnmárbkku vuvddiide.

Erenoamáš ráđđádallan dán áššis lea čielgasit gávnnahuvvon dárbbasmeahttumin.

Vuoigatvuohta mii giliolbmuide vuoigatvuodavuodđuduvvo § 4:s gusto dušše *lastavuovdái*, go láhka ii daja maidege goahccevuovddi birra. Ovdabarggus lea datte nappo 1775-cealkámuša § 5 čujuhettiin čielgasit eaktudan ahte oppalaš vuđđosin ii leat ássiide makkárga geavahanvuoigatvuohta goahccevuovdái.

Lastavuovdečuohppan sáhtta lága mielde dušše *čujuhuvvot*, buo. maiddái suoidnemánu 15. b. 1966 eanavuovdinláhkaásahusaid § 8. Láhkaásahusaid § 11 mielde vástidit Nuorta- ja Oarje-Finnmárkku vuovdehálddahasat čujuheami, báikkálaš vuovdefálldiid bokte. § 8 addá muđui Stáhta vuvddiid direktoráhtii (dál Statskog SF) addit lagat njuolggadusaid čujuheapmái. Dát lea dahkkon golggotmánu 3. b. 1967 mearrádusain muorračujuheami lastavuovddis dállodárbui. Dán § 3:s ovdanbohta ahte galgá čujuhit buhtadasa haga stáhtii, nu mo muđui lei ovdal.

Lastavuovdeávdnasiid sáhtta lága mielde dušše čujuhit *muoraid*. Dát daddjo maiddái čujuhanmearrádusaid § 3:s, gos lassin lea aiddostahtton ahte "Ávkeávdnasiid lastamuorain áidestoalppuide, hášestávrráide jna. ferte oastit dábálaš vuogi mielde." Eanavuovdinláhkalávdegoddi mihtte s. 22:s ahte duot maŋjimušdávista ovddeš geavadii.

Vuoigatvuohta oažžut muorračujuhusa lea lassin lága bokte ráddjejuvvon dállodárbui, ja čujuhusmearrádusa § 4 olis lea daddjon ahte sutnje geasa čujuhuvvojit muorraávdnasat ii beasa daid sirdit dahje vuovdit earáide. Dátge dávista ovddeš geavadii.

Dán oktavuodas orru vuogas jearrat geas lea vuoigatvuohta háldet vejolaš *badjebázaávdnasiid*⁴³⁷ lastavuovddis, namalassii hivvodaga mii ii čuozašii vuovddi lánjodeapmái maid sáhtta čuohppat maŋjilgo lea deavdán giliolbmuid dálloanu muorradárbbu. Go lastamuora geavaheapmi dál lea Finnmarkkus mealgat unnit go ovdal, ferte navdot moanaid sajiin leat beanta stuorra mearri.

---

⁴³⁷ overskuddsvirke

1775:s lei gal, nugo čuoččuhuvvui 3.2.2.3 oasis, oaivil bidjat lastavuovddi Finnmárkkus sierra giliolbmuide, vai sii maddái galge sáhttit háldet vel daid maid ieža eai dárbbášan. Geavat ja ovdáneapmi dan maŋŋil ii datte leat dávistan dán oidnui. Stáhta lea mávssuin hálddašan lastamuorraávdnasiid, ee. boaldenmuoraid márkanássiide, ja lassin čađahan ahte giliássitge fertejedje máksit ávdnasiid ovddas. Dát lea dasto nu guhkes áigodagas cieggan váikko mii jurdda lea leamaš 1775:s, ferte dálá riektedilálašvuolta adnot leat ahte stáhta Finnmárkkus, seammago mii gusto daid nu gohčoduvvon "badjebázaalmennehiin" máddelat Norggas, luđolaččat sáhttá háldet lastamuoraid masa ii lean dárbu giliolbmuid dálloatnui.

Lága mielde leat *giliolbmuide* vuoigatvuolta čujuhit muoraid lastavuovdá. Eará deattuhuvvon báhkkodeami ektui, orru vuohččan oalle eahpečielggas mii dasa gullá. Dan áddejumi ja vuoigaduvvomiid ráddjema hárrái mearkkaša eanavuovdinláhkalávdegoddi s. 22, buo. Od.prp. nr. 48 s.14:

"Vuoigatvuolta muoraide lea geavadis dušše guovlluássiin fylkka guovlluin gos šaddá lastavuovdi, namalassii siskkit vuotnaguovlluin ja johkalegiin. Gávpotássiin ii leat leamaš dákkár vuoigatvuolta ja iige Girkonjárdga⁴³⁸ ja Guvžajávri⁴³⁹ ássiin.

....

Buohkain gilis lea leamaš liiba oažžut nuvttá muoraid obban⁴⁴⁰, dainna eavttuin ahte sis lei sierra bearatgoddi⁴⁴¹ ja ruovttudoallu. Spiehkastat galgá dahkkon virgeolbmuid ja ámmátolbmuid ektui nugo báhpaid, doaktáriid, leansmánniid j.d. Báikkálaš gávpealbmát eaige dábálaččat leat gáibidan muorračujuhusa."

Lávdegotti mearkkašumiin § 4:i daddjo s. 45:

" 'Giliolbmuid' báhkkodemiin lea lávdegoddi oaivvildan ráddjet vuoigatvuoda čujuhit muoraid dálloatnui olbmuide geat áppet olggobealde gávpogiid ja čoahkkebáikkiid. Lávdegotti oaivil lea leamaš láhkadit dán geavada."

---

⁴³⁸ Kirkenes

⁴³⁹ Bjørnevåtn

⁴⁴⁰ på rot

⁴⁴¹ husstand

Dása guorrasa departemeanta Od.prp. nr. 48 s.15, mas dasto lea celkon ahte evttohus § 4:i báhkkoda vuoigatvuođa lastamuorraávdnasiidda "dákkárin go lea leamaš doaimmahuvvon áiggiid čađa".

Dobbelii datte eai guoskkat ovdabarggut ahte leatgo iešguđet vuovdeduovdagiid vuoigaduvvon giliássit gávdnamis dihto guovlluin, omd. ráddjejuvvon topografalaččat ja geografalaččat dahje juhkon hálddahušlaš. Ahte muorravuoigatvuohta lágas dušše lea mearriduvvon stáhta matrikulerekeahces eatnamiidda, seammásgo ovdabarggut leat nu snoaggasat dán čuoggás, báhca danne veahá eahpádus vuoigatvuođa geografalaš ráddjemii. Sáhtta ee. jearrat oaivvilduvvogo "gilioibmuid" olggobealde čoahkkebáikki olbmuid dan gielddas gos diet vuovdegaska lea, vai oaivvilduvvogo eará stuorát dahje unnit guovlluid, omd. ahte vuoigatvuohta prinsihpas gusto giliássiide buot matrikulerekeahces eatnamiin Finnmárkkus, vai leago ráddjejuvvon dušše giliid ássiide.

Go jo lastamuorravuoigatvuohta dán áiggi unnán adno, eai leat geavahanvuoigaduvvomat nu áigequodilat, muhto jus dát muhtto de orru, ee. ovdabargguid cealkámušain, geavahanvuoigatvuođalaččaid⁴⁴² fertemin mearridit boares geavada vuodđosin. Dát eaktuda konkrehtalaš guorahallamiid juohke vuovdegaskkain, ja oppalaččat lea unnán maid dása sáhtta dadjat.

Nugo namahuvvon 3.2.2.3. oasis, geahččala geassemánu 8. b. 1775 eanamihtidannjuolggadusa § 15 válddahit ja čujuhit lastavuvddiid Finnmárkkus dihto "Ássiide, geat dárbbasit ja ássat bures". Dát ii datte goassige čuovvoluvvon, ja ii sáhte buktit makkárga rievttálaš váikkuhusaid das maid gonagasváldi geahččalii 1775:s, muhto ii čađahan.

Mii dál ferte leat mearrideaddjin lea vuohččan mo vuoigatvuohta lastavuovdái ollásit ávkkástallui go lei anus. Dán birra várra sáhtta háhkat dieđuid boares olbmuid vihtancealkámušain, ja muđui ovdanbohtet veahá čállon gálduin, ja erenoamážit 1800-logus vuvddiid iešguđet báikkálaš geavahannjuolggadusain. (Muhtun dáid geavahannjuolggadusain leat

---

⁴⁴² rettighetshaverkrets

lagat máinnašuvvon badjelis, ee. 3.2.2.5. oasis.) Porsáŋgu golgotmánu 6. b. 1859 geavahannjuolggadusain, mat ledje guovddážiis máinnašuvvon 1867 ráŋggaštusáššiin, ledje "čuđegietti ja Goaskinvákki Gieldda, ja Muosát Báhpasuohkana" ássit albmadvuvvon vuoigadvuvvon. Muđui čuoččuha Spilling s. 45:s ahte hálddahušlaš geavat, nugo dihtto, lea doalahuvvon suohkanrájái, mat dájvja leat seamma go maŋŋelaš gielddarájái.

Tønnesen čuoččuha fas bealistis s. 223 ahte vuoigadvuohta muorraávdnasiidda 1965 -lága § 4 olis gullá gieldda ássiide. Vaikko orruge leat dihto ákkat dien guvlui boares geavadis, ii leat almmatge Riektejoavkku oaivila mielde ollásit čielggas ahte vuoigadvuođalaččat leat gielddarájái mielde. Jus dulko mat § 4 ovttas § 5:in, mas vuoigadvuohta lavdnjái mii gullá "gieldda ássiide" čielgasit lea ráddjejuvvon lavdnjejekkiide "gieldda rájái siskkobealde, " (Geahča 3.11. oasi.) sáhtta ovdandoallat ahte go § 4:s ii leat seamma ráddjen go § 5:s, doalvošii antitehtalaš dulkon dokko ahte muorravuoigadvuohta ii gula makkárga geografalaš ráddjemii earret ahte ferte leat matrikulerekeahes eatnamiid vuovdis sáhka. Dát máksá ahte Finnmárkku giliássiin lea vuoigadvuohta oažžut čujuhuvvot muoraid lastavuovdis miehtá dáid eatnamiid, muhto orru goittotge leat buoret čuoččuhit ahte go lavdnjevuoigadvuohta lea ráddjejuvvon iežas gildii berre dát ainjuo gullat muorravuoigadvuhtii.

Dasto sáhtta várra čuoččuhit ahte geavahit "giliolbmuid" báhkcodeami § 4:s dagaha ahte muorravuoigadvuohta, dan sadjái go lavdnjevuoigadvuohta, lea ráddjejuvvon iežas gillái. Nie mihtte maidái Tønnesen s. 223:s maŋŋilgo lea vuos čujuhan ahte muorraávdnasvuoigadvuohta 1775-cealkámušas gulai gillái, ahte vaikko vuoigadvuohta 1965-lága mielde vuosttažettiin gullá buohkaide gielddas, ferte jus šaddá nágu, gili ássiid vuoruhit gieldda eará ássiid ektui. Son oaivvilda ahte 1775:s eaktuduvvon, muhto eai duohtandahkon, rájái eanaš háviid livčče álki fas gávdnat ja geassit rádjabidjamiin⁴⁴³.

Nugo Riektejoavku oaidná ii leat datte makkárga rievttálaš vuodus botnjat ovdáneami ruovttoluotta dohko mii leš

---

⁴⁴³ grensegangsforretning

eaktuduvvon gonagasválddis 1775:s. Sorjjasmeahtun dás fertejit dál buot báikegottit, gilit dahje eará báikkálaš biiret ollislaš vuoigaduvvon geavahanbiires, vuosttažettiin adnot dásálaga eanavuovdinlága § 4 vuoigatvuođain. Ii sáhte datte atnit Tønnesen:a oainnu veadjemeahtumin ahte giliolbmot ledje vátnivuodas mannat ovddabealde. Dát nappo máksá dan ahte stáhta ii sáhte čujuhit muoraid vierisgiliássiide jus dát goarida vuovddi nu garrasit ahte ii šat báze giliolbmuid dárbut.

Muđui čujuhuvvojit dál, gustojeaddji geavada čuvgejumi hárrái, (Geahča Hálddašanjoavkku čielggadeami 4.4. kapihttala.) muorat dušše giliássiide sin iežaset giliguovlluin, ja ná guhkás ii leat dat mielddisbuktán erenoamáš váttisvuođaid mearridit makkár vuovdi gullá man gillái. Giliolmmožin adnojit vuovdehálddašeaddjiid geavada mielde sii geat áiggis áigái ássat gilis. Dat máksá ahte buohkat gilis leat dásálaga ja ahte eretfárrejeaddjiide⁴⁴⁴ dábálaččat ii čujuhuvvo vuovdi, muhto maŋimuščuokkis adno čavgabun Nuortta-Finnmárkkus go Oarje-Finnmárkkus.

Muđui livččii várra váttis mearridit livččiigo su dadjat ássamin siskko- dahje olggobealde gili, go ii leat seamma čielggas maid ferte atnit gillin ja čoahkkebáikin dán oktavuodas ja mo geassit olgorájáid dákkár báikkiin. Dálá geavat leage dás čavgabut Nuortta-Finnmárkus, ja nie adno omd. Deanu Šaldi čoahkkebáikin, ja Kárášjohka, Guovdageaidnu ja Leavdnja leat fas gilit, gos ássiide čujuhuvvojit muorat. Go vuovdehálddašangeavat lea mánggalágan ja eaige muđui oru leat čielga ákkat, lea váttis dadjat maidege mo dulkot § 4 dien čuoggás.

Lea nappo muhtun eahpečielggasvuođat mo áddet § 4 go jerro makkár guovlluid siskkobealde giliolbmuide sáhtta čujuhit muoraid, ja mii galgá adnot gillin mearrádusa áddejumis. Eahpečielggasvuođaid mat dás leat čujuhuvvon, sáhtta jáhkkimis dušše čilget duopmostuolus, dahje soaitá lánkanuppástusain.

Eará maid ferte jearrat eanavuovdinlága § 4 olis lea gulletgo eanadoalliide dahje eará joavkkuide sierra vuoigatvuođat go eará vuoigaduvvon giliássiide.

---

⁴⁴⁴ utflyttet

Mearrádusa ferte ovdabargguid manjil áddet dakkárin ahte muorravuoigatvuohta gullá daidda giliolbmuide geain lea sierra bearatgoddi ja ruovttudoallu, ja ahte sis álgovvorus lea seamma vuoigatvuohta oažžut sin boaldenmuoraid dálloatnui. Dát orru dávisteamen báikkálaš geavada, ja badjelis geardduhuvvon duomusge Rt. 1914 s. 509 biddjui vuodđun ahte jus lea vátnivuohta ii leat sis geat eaiggáduššet eanadoalu sirdojuvvon 1775-cealkámuša mielde, makkárga sierravuoigatvuohta earáid ovdabealde oažžut olles boaldenmuorradárbbu. Finnmárkkus ii leat ovdánan dán dáfus nugo máddelabbos Norggas, gos geavahanriektelaččat murremii almennehiin dađistaga leat ráddjejuvvon eanadoalliide. Go 1965-láhka ii bija eanadoalliid sierradillái, orru ná dávisteamen dasa mii navdo leat leamaš riektedilli láhkaaddináiggi.

§ 4 nuppi čuoggás lea mearriduvvon ahte giliolbmuid vuoigatvuohta lastavuovdáii ii galgga caggat eiseválddiid *ráfáiduhttimis* dákkár vuovddi ollásit dahje belohakkii. Ráfáiduhttinvuodđu ii leat lagat máinnašuvvon ovdabargguin, muhto Eanavuodinláhkalávdegoddi cealká iežas oppalaš mearkkašemiin muorravuoigatvuođa birra s. 22:s ahte vuoigatvuohta lea ráddjejuvvon ávnnasmeari dihte, ahte lea ferten čáhkket saji vuovddi fuolaheami dihte ja ahte ii leat čujuhuvvon eambo go mii lea leamaš dohkálaš guovllu vuovddi seailuheami dihte. Dasto čuožžu čujuhanmearrádusa § 5:s ahte vuovdehálddahuš sáhtta ráddjet čujuhusmeari go vuovddi fuolahus dan gáibida dahje oanehat áigái bissehit vuovdečujuhusa. Vuovdehálddašeaddjit mearridit muđui gos čujuhusat jagis jahkái galget leat, buo. mearrádusaid § 7.

Dát orru cealkkiheamen ahte ráfáiduhttimat ja murrengáržžideamet § 4 olis sáhttet dahkkot fuolaheamen vuovddi lánjodeami, vai sihkkarastá giliolbmuide boaldámuša vel boahtteáigáige. Muđui lea vuovdehálddahuš vásti dien čuoggás veahá ráddjejuvvon dábálaš hálddašanrievttálaš gáibádusain ahte mearrádusat galget leat vuodđuduvvon fágalaš ja áššálaš árvošteapmái.

Muđui sáhtta namuhit ahte earret Áltta ovdagotti mii oanehat áigodagas galggai addit dihto cealkámušaid

muorraávnnašohcančujuhusaide, buo. 3.2.2.5. oasis, de ii leat Finnmárkku geavahanvuoigaduvvomiid, ii válljejuvvon stivrras iige eará ovddastusain addon makkárga hálddašeapmi vuovdái ja fuolahit murrenvuoigatvuođa. Sii leat danne leamaš eará dilis go vuoigaduvvomat stáhtaalmennehiin máddelat Norggas. Duomus Rt. 1914 s. 509, vuosttaldii maiddái Alimusriekti čielgasit ahte vuovddi ávnnaš (hálddašeami) njuolggadusat galget gustot Finnmárkui. Dan rájes go eiseválddit 1700-logus seaguhišgohte iežaset Finnmárkku vuvddiid geavaheapmái ja ráđđejupmái, de stáhta vuovdevirgeolbmot árvvoštallan man olu vuovdi lea gierdan murret ja leat mearridan ráfáiduhttima. Nugo ovdanboahdá ráđđádallamis bajábealde lea dilli ná dálge.

3.2.4 Riektejoavkku konklusuvnnat

3.2.4.1 Goahccemuorraávnnašvuoigatvuohta

1853, 1867 ja 1870 ránggaštusáššiid prejudisiála⁴⁴⁵ mearrádusat murrema hárrái, mat leat máinnašuvvon 3.2.2.6. oasis, fertejit eahpitkeahtá leat váldon snoakkis gálduid ja váilevaš áššemeannudeami vuđđosin, ja eai sáhte dadjat leamen čadni geavahanvuoigatvuođa gažaldagass. čadni geavahanriektegažaldaga mearrádus ferte leat celkon siviilla áššis, muhto ii gávdno dákkár mearrádus. Stáhta, mii oaččui dohkkehuvvot oaiviliidis, vuodđudii datte dán rájes geavadis oidnui maid Alimusriekti lei dovddahan ránggaštusáššiin. Go vuovdemeašttir Norman máinnašuvvon suoidnemánu 5. b. 1871 čállagis sádde vuovdekandidáhtii Schjøtz:i ráđđehusadvokáhta miessemánu 18. b. 1864 vástádusa, dadjá son ná ahte dát:

"geardduha Oaivila ahte Stáhtavuvddiid rievttálaš Dilli, masa lean guorrasan Iskkadusain, ja man sáhtášii oanehaččat dadjat mottiin Sániiguin, mii lea váldon boares Vuovdenjuolggadsaide, namalassii, ahte Álbmogis ii leat eará vuoigatvuohta Stáhtavuvddiide Finnmárkku Ámttas go dat, man Eiseválddit ain juohke háve addet sidjiide."

---

⁴⁴⁵ prejudisiell

Sullii seamma daddjo cuoŋománu 23. b. 1874 § 1:s "Dábálaš gustojeaddji Njuolggadusain Geavahussii Stáhta gullelaš Vuvddiin Finnmárkku Ámttas", (ja maiddái borgemánu 1. b. 1891 oppalaš njuolggadusain):

"Finnmárkku Ámttas eai oaččo Ássit makkárga eará Geavahanvuoigatvuođa go dan, maid Eiseválddit dovddastit ain juohke Háve".

Riekteoidnu maid Alimusriekti lei bidjan vuodđun prejudisiála mearrádusain biddjui nappo vuđdosin maŋgelaš bissovaš geavadii, ja dása gulláge riektemearrideaddji oassi. Nugo lea ovdanbohtán gustojedje datte dát duomut dušše murremii goahccevuovddis, ja dat eai sáhte vaikko leage adnon oppalaš báhkodanvuohki, bidjat vuđđosa lastavuovddiid riektedilálašvuodaid konklusuvnnaide. Vel geavahannjuolggadusatge leat oppalaččat, muhto lei goittotge dušše goahccevuovddi nammii stáhta sullii 1870 rájes geavadis vuodđudii ja čađahii giliolbmuid váilelaš geavahanvuoigatvuođa hárrái.

Giliolbmot orrut de čuvvon stáhta geavada ja áiggi mielde šattai giliolbmuid gaskkas oaidnu, ahte ii lean makkárga geavahanvuoigatvuohta goahccevuovdái. Goahccevuovdeávdnasat stáhta vuvddiin leat, ainjuo maŋimuš100 jagi, čullojuvvon olles mávssuin ja čujuhemiin, dahje oston stáhtas njuolga. Dát dilli lea dál dasto nu guhkes áiggiis cieggan dákkárin ahte dál, váikko mo dal ovdal leš, ferte dohkkehuvvot gustojeaddji vuoigatvuohtan.

Maŋgilgo lea čujuhan ahte 1775:s ii várra lean oaivil váldit giliolbmuin vuoigatvuođa mii sis lei goahccemuoraide dološ áiggi rájes geavaheamis, de konkludere Tønnesenge s. 221 ahte ovdáneapmi ja geavat mii lea leamaš maŋgil 1867 alimusriekteduomuin ferte máksit ahte dál oppalaš vuđđosa mielde eai leat geavahanvuoigatvuođat goahccevuovdái stáhta eatnamiin Finnmárkus. Dát mearkaša dasto ahte báikegottis ii leat stuorát vuoigatvuohta muoraide dáppe go maid stáhta eanaeaiggátáirasat áiggiis áigái liigudit.

Go eanavuovdinlága § 4:s eai leat makkárga sierra geavahannjuolggadusat giliássiide goahcceuovddis, de orru diet dávisteamen riekteovdaneapmái.

3.2.4.2 Lastamuorraávnasvuoigatvuohta

Nugo namahuvvon 3.2.2.7. oasis, ovdanbuktiba duopmárat Hambro ja Reimers alimusriekteduomus Rt. 1914 s. 509:s, mii spiehkasta rievtti eanetlogus, čielga oainnu ahte giliássiin lea geavahanvuoigatvuohta lastamuorraávdnasiidda. Dát ferte Riektejoavkku oaivila mielde leat riehta. Dán gažaldaga árvvoštaladettiin ii sáhte datte vuolgat 1753-geaskkuin ja 1775-cealkámušas. Finnmárokolaččat ledje atnán vuvddiid jahkečuđiid go gonagasváldi 1700-logus seaguhii iežas muddejeaddji mearrádusaiguin, ja lastavuovddi anu ii sáhte danne atnit ássiid vuoigatvuohtan 1775-cealkámuša § 4 olis. Dan sadjái ferte mearrádusa atnit láchkanannemin vuoigatvuođa mii juo lei, ainjuo go cealkámuš addui, lei vuoigatvuođavuodđuduvvon dološ áiggi rájes geavaheamis.

Dasto ferte bidjat vuodđun ahte § 4 lea addán dárbblaš láchkavuoddu almmolaš muddemii dien ovdalaš bearráigeahčakeahtes geavaheapmái. Njuolggadus lei maiddái oassin ortnegii álggahit eanadoalu mii lei cealkámuša váldoulbmil. Gažaldahkii lei go láchkaaddis vejolašvuohta muddet, ráddjet dahje juo fámuhttit giliolbmuid vuoigatvuođa lastavuovdái, de ferte maiddái dien dili atnit čálmimis.

Álgovuolggalaččat vižže gal olbmot ávdnasiid lastavuovddis, eaige dušše boaldinmuoraid, muhto maid ávdnasiid áidiide, stávrráide, reaiduide, viessogálvuide, bešsiide, riehkajálásiidda, sabehiidda jna. Diekkár atnu lei maiddái vejolaš 1775-cealkámuša § 4 mielde, go dát ii ráddjen moktege geavahanulbmiliid. Sullii 1850 rájes biddjojedje datte muorraávdnasat teknalaš geavaheapmái (reaiduide, áidemuoraide, bešsiide jna.) sierradivatgeatnegassan, (Buo. mii lea geardduhuvvon vuovdemeaštár Norman suoidnemánu 5. b. 1871 čállagis 3.2.2.7. oasis.) ja maŋŋil 1800-logus gáibiduvvui olles

máksu muorraávdnasiin dákkár ulbmilii. Dát geavat lea dál leamaš dasto nu guhká ja nu stáđis ahte ássiid vuoigatvuohta lastavuovdái dál ferte adnot ráddjejuvvon dálloanu muoraide.

Njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinlága § 4 mearrádus ferte danne maiddái lastavuovddi dáfus adnot nannemin ja dávisteamen ovdáneami mii lea cieggan gustojeaddji vuoigatvuohtan.

3.2.5 Muorraávnnavuoigatvuohta erenoamáš vuoduin

Vuohččan jearašii sáhhtágo oktage *šiehtadusa* vuđđosin stáhtain leat háhkan muorraávnnavuoigatvuođa earret dan mii ovdanbohtá lágas. Nugo namuhuvvon 3.2.1. oasis lea datte buot eatnamat Finnmárkkus vuvdon oktan vuvddiin geassemánu 22. b. 1863 eanavuovdinlága fápmui bidjama mielde, ja 1864 eanavuovdinnjuolggadusa mielde galggašii eanagirjjiis ovdanbohtit "Ahte Eatnamat vuvdojit oktan Vuvddiin, muhto almmá eará Vuoigatvuođain Stáhta vuovddekeahces Vuovdái go dan maid eiseválddit Áiggis áigái dovddahit". Seamma lei mearriduvvon 1876, 1895 ja 1902 njuolggadusain, (Geahča Tønnesen:a s. 215.) ja gustojeaddji suoidnemánu 15. b. 1966 eanavuovdinláhkaásahusaid § 2:s lea mearriduvvon:

"Go vuovdá ja láigoha matrikulerekeahces stáhtaeatnamiid galget vuoigatvuođavuodđoáššebáhpárat⁴⁴⁶ sisdoallat mearrádusaid ahte eai addo vuoigatvuođat stáhta báhcán eatnamiin earret mat áiggis áigái čielgasit dovddahuvvojit."

Klausulaid mielde mat lea čállon eanagirjjiide, ferte nu bidjat vuodđun ahte sii geat leat háhkan eatnamiid stáhtas maŋnil 1863 eai sáhte leat háhkan makkárga vuoigatvuođa vuovdái šiehtadusrievttálaš⁴⁴⁷ vuđđosin, earret dan vuoigatvuođa lastavuovdái mii sis lea leamaš seammago eará "giliássiin", ja mii dál láhkaduvvo eanavuovdinlága § 4:s.

---

⁴⁴⁶ hjemmelsdokument

⁴⁴⁷ kontraktrettslig

Nugo namuhuvvon 3.2.2.7. oasis, guorrasii Alimusriekti ránggaštusáššis Rt. 1914 s. 509 mielduopmárrievtti oaivilii ahte klausula "Boaldámuša maid oažžu Sajis" daid áššáskuhttomiid gonagaseanagirjjiid 1775-cealkámuša mielde, dušše ferte atnit "diehtun ássansaji eaiggádii ahte son cea. § 4 vuodul oaččošii boaldámuša stáhta vuovddis". Dát ferte nugo Tønnesena čujuha s. 220 leat riehta dan áddemis ahte eanagirjehálddolaččat⁴⁴⁸ klausulain "eai oaččo makkárga vuosttasvuoigatvuođa ovdal earáid seamma gilis". Ja vaikko oaivil álgovuolggalaččat sáhtta leat leamaš bidjat ássansaji lagamus vuvddiide, eai sáhte ainjuo dál leat ovddasvástideaddjiin daid doaluin mat leat sirdojuvvon stáhtas 1775-cealkámuša dávisteami mielde, dákkár eanagirjeklausulaid vuđđosin, leat makkárga vuoigatvuohta muorraávdnasiidda earretgo dat vuoigatvuohta mii eará giliolbmui lea.

Muđui jurddašivčče ahte joavkkut dahje ovttaskas olbmot Finnmárkku giliolbmuid gaskkas *oamastusa* dahje *dološ áiggi rájes geavaheami* vuđđosin, sáhttet leat háhkan sierravuoigatvuođa muorraávdnasiidda. Sáhtta leat vuoigatvuohta mii manná guhkeli go maid lánka addá sidjiide, nu ahte sis maddái livčče vuoigatvuohta goahccemuorraávdnasiidda, dahje lastamuorraávdnasiidda eará ulbmiliidda go muoraide omd. áide- ja hášestoalppuide.

Dát gažaldat meannuduvvui Rt. 1914 s. 509:sge, ja dán čuoggásge lei alimusriekti ovttamielas mielduopmárrivttiin ahte áššehuvvomat eai lean háhkan makkárga sierravuoigatvuođa oamastusa dahje dološ áiggi rájes geavaheami bokte, go sihke sin iežaset ja ovdamanniid doallu lei dávistan 1775-cealkámuša § 4:s. Dát lea dábálaš juridihkalaš áddejumi mielde ahte ii oktage sáhte oamastit vuoigatvuođaháhkama⁴⁴⁹ mielde. Jus sáhtta duodaštit⁴⁵⁰ ahte muhtumat Finnmárkkus dainna oskkuin ahte sis lea leamaš vuoigatvuohta dasa, doarvái guhkes áiggi leat ávkkástallan stuorát mahtodaga muorraávdnasiid go lágat cealkkihít, seammásgo eiseválddit eai leat seaguhan iežaset dán atnui, sáhtta baicce šaddat earaláhkai.

---

⁴⁴⁸ skjøtteinnehaver

⁴⁴⁹ adkomst

⁴⁵⁰ godtgjøre

Dál ii oru datte vuoigatvuođagažaldagas goahccemuorraávdnasiidda iige lastamuorraávdnasiidda earágo boaldámuššii leat nu stuorra geavatlaš mearkkašumi dál, ja ássit orrutge eanaš dohkkehan ja čuvvon geavada ahte ferte stáhtas oastit dákkár ávdnasiid iešgoasttadussii⁴⁵¹. Dasto ferte navdot ahte eiseválddiid geavat dáđistaga lea ovddiduvvon ná, sihke bistu, stáđisvuođa ja seaguheami ektui dasa mii lea adnon lobihis murren, ahte ainjuo dál galgá oalle olu ovdal oamastusa dahje dološ áiggi rájes geavaheami vuoigatvuođaháhkama eavttut sáhttet daddjot leat devdojuvvon. Riektejoavku ii hilggo almmatge ná sáhttit leat, go jus galgá loahpalaččat sáhttit dán vástidit ferte konkrehta árvoštallat daid háviin go čuoččuhuvvo leat dákkár vuoigatvuođaháhkan.

Muđui lea guhká leamaš dat ortnet Finnmárkkus ahte eiseválddit leat ássiid geat eai leat vuoigaduvvon, vuosttažettiin riddoguovllu *čoahkkebáikeássiide*, diktán murret matrikulerekeahes eatnamiin go mákset dan ovddas. Dát ii leat datte álo leamaš dárkojuvvon čielga murrenlohpin, ja ii leat goassige oktage čuoččuhan ahte dát ássit leat leamaš, dahje lea makkárga aitosaš vuoigatvuohta murremii. Dán vuđđosin sáhtášiige šiitit áhttán leat háhkan makkárga vuoigatvuođa priváhtarievttálaš vuđđosin.

3.2.6 Erenoamážit riektesuodjalusas

Eanavuovdinlávdegoddi cealká árvalusastis s. 22-23, departemeantta doarjagiin Od.prp. nr. 48 1963-64 s. 14-15, ássiid vuoigatvuođas oažžut čujuhit lastavuovddi ja dan suodjaleami hárrái:

"Vuoigatvuođas oažžut čujuhit lastavuovddi nuvttá 1775 ggl. cea. mielde navdo leat buohkaidvuoigatvuođa mihtilmasvuohta ja ferte lávdegotti oaivila mielde buhtadasa haga sáhttit muhttit dahje fámuhuhttit go láchkaaddi gávnaha dan."

---

⁴⁵¹ selvkost

Riektejoavku mihtte dása ahte muorraávnasvuoigatvuohta Finnmárkkus orru leat vuodđuduvvon ássiid dološ áiggi rájes atnui ja iige 1775-cealkámuša mearrádussii, buo. 3.2.4.2. oasi. Danne ferte navdit ahte vuoigatvuohta ii sáhte fámuhttojuvvot dahje menddo nannosit ráddjejuvvot lága bokte jus ii buhtaduvvo. Almmatge ferte vuoigatvuođa, seammago eará vuoigatvuođat mat leat ovddeš anus vuolggahuvvon, álgovvorus sáhttit muddet ja gáržžidit vai sáhttá ráhkadit ordnejuvvon geavahandilálašvuođaid jna., almmá buhtadeami haga. Dát ferte maiddá i gustot ráfáiduhttin- ja murrenráddjenlohpaí⁴⁵² maid vuovdeiseválddit leat bidjan vuovddi lánjodeami vuhtiiválddedettiin.

Muđui ferte duohtavuohta ahte murrenvuoigatvuohta lea leamaš gohčoduvvon "buohkaidvuoigatvuohtan", navdot leat bohtán das go Finnmárkkus leat dat leamaš ja ain lea čadnon buot giliássiide ja iige dušše eanadollui. Dát ii sáhte baicce mearkkašit ahte lea sáhka "buohkaidvuoigatvuođas" sáni dábálaš mearkkašumis, geahča vel 2.1.5. oasi, ja danne ferte maiddá ássiid muorravuoigatvuohta navdot leat nannosat bággolonistanrievttálaš suodjaleapmi go mii buohkaidvuoigatvuođain dábálaččat lea. Go muorravuoigatvuohta ferte adnot giliolbmuid erenoamáš geavahanvuoigatvuohtan, mii dál maná dušše sáhttá doaimmahuvvot čujuheami mielde, ferte vuoigatvuohta álgovvorus navdot leat suodjaluvvon seammago eará geavahanvuoigatvuođat, buo. 2.3.3.4. oasi čuo.

Tønnesen geažida s. 223 ahte giliid muorravuoigatvuohta lea nannosat suodjaluvvon bággolonistemiin go vuoigatvuohta mii gullá eará giliássiide. Ná sáhttá gal leat, go vuohččan lea giliolbmuid atnu iežaset lagašguovllus, ja iige vejolaš atnu eará sajis, ja mii lea nu olu ja nu mávssolaš ahte soaitá buhtaduvvot bággolonisteamis. Datte ferte navdit ahte bággolonistanrievttálaš suodjaleami prinsihppa lea seamma nanus buot geavahanvuoigaduvvomiidda.

Dan muddui go dál priváhtariievttálaš vuđđosin fertejit leat sierravuoigatvuođat muorraávdnasiidda earret dan mii lea

---

⁴⁵² hugstbegrensningssadgang

mearriduvvon lágas, ferte álgovuorus biddjot vuodđun ahte dákkár vuoigatvuodatge leat bággolonistanrievttálaččat suodjaluvvon seammaláhkaigo eará oapmelaš vuoigatvuodat, buo, 2.3.3.4. oasi.

3.3 OMIID MEAHCCEGUOHTUN

Otto Jebens ii leat sáhttán guorrasit eanetlogu konklusuvdnii 3.3.2.2. oasis, buo. 3.3.4.2. oasi, ahte ii šat gusto makkárga dábálaš omiid guođohanvuoigatvuoda stáhta eatnamiin Finnmárkkus. Son lea baicce dan áddejumis ahte dákkár vuoigatvuohta leat fámus Finnmárkku eanadoalliide go duohtavuodas ii leat dán čuoggás riektenuppástuvvi⁴⁵³ geavat. Jebens lea dán duogážin ráhkadan sierracealkámuša omiid guođohanvuoigatvuodas Finnmárkku stáhta eatnamiin. Dát cealkámuš lea vulobealde bájuhuvvon vajos eanetlogu válddahallama manjil.

3.3.1 Álggahus

Eai leat makkárga njuolggadusat omiidguohtuma vuoigatvuhtii, eai 1775 eanačujuhancealkámušas, 1863, 1902 ja 1965 eanavuovdinlágain, eaige láhkaásahusain ja njuolggadusain mat leat leamaš gustojeaddjin iešguđet lágaid oktavuodas. Váikko omiidguohtuma vuoigatvuohta "stáhta eatnamiin" Finnmárkkus danne ii leat makkárga dohkkeheapmi goassige lágas njuolga báhkkoduvvon, ferte datte navdot ahte oamit leat leamaš guohtumin Finnmárkku mehciin nu guhká go leat leamaš boanddat dáppe. Ferte ainjuo leat unnimus guokte čuohte jagi ovdal fylkka stáhta eanaluobaheami vuosttas lágat bohte 1775:s. Guohtonatnu ferte danne navdot leat boarrasat go Gonagasa áddejumi iežas leat fylkka eatnamiid eaiggádin, (Geahča 4.1. oasi vulobealde.) ja dát berre, nugo Tønnesen deattuha s. 263 leat vuolggasadji go galgá árvvoštallat guohtonanu dálá rievttálaš saji.

---

⁴⁵³ rettsendrende

Riektejoavku guorahallá 3.3.2. oasis dárkilat guohtonvuoigatvuođa álgovuolggalaš vuđđosin ja das mii ferte navdot leat leamaš riektedilli 1775:s válddahallat manjit riekteovdáneami gitta dálá riektedilálašvuhtii, mas fertejit navdot leat mánga iešguđet joavkku guohtonvuoigatvuođalačča⁴⁵⁴ Finnmárkkus. 3.3.3. oasis válddahallat dárkilat dáid joavkkuid guohtonvuoigatvuođa dálá sisdoalu, ja 3.3.4. ja 3.3.5. osiin vihkkedallat ee. sáhttago dadjat leat erenoamáš guohtonvuoigatvuohtahámáiduvvamat Finnmárkkus ja riektesuodjalusa gažaldaga.

3.3.2 Guohtonvuoigatvuođa vuođus

3.3.2.1 Vuolggasadji - 1775 riektedilli

Go lea čujuhan ahte ovdal 1775 eai goassige mudden dahje biehttan stáhtaválddi beales lobis omiid guohtut Finnmárkku mehciin cealká Tønnesen s. 263:

"Ii 1775:s ge muddejuvvon ná. Ii cealkámuš, eanamihtidannjuolggadus iige eanagirjelávodat⁴⁵⁵ suokkardan guohtonanu. Dát sáhtta dušše mearkašit ahte oaivil lei ahte guohtun almennehis lei oaivvilduvvon dahkkot nugo ovdal. Cealkámuša oaivil lei justa veahkehit eanadoalu ja šibitdoalu. Ja juhkkujuvvon viesso- ja niitosajiin ii sáhtán guohtut."

Vaikko guohtun ii leat namuhuvvon 1775-cealkámušas ferte nu navdot almmolaš beales eaktuduvvon ahte finnmárkoboanddaid oamit ain galge guohtut meahcis, namalassii olggobealde eatnamiid mat cealkámuša vuođul sirdašuvvo priváhta eaiggáduššamii. Tønnesen:a oaivila mielde lea anu vuđđosin ásahuvvon oppalaš "vuoigatvuohta guohtumii gili guovllus šibiteaiggádii gii ássá gilis." Son mihtte datte s. 264 dán oppalaš vuoigatvuođa dál várra leat:

---

⁴⁵⁴ beiterettshaver

⁴⁵⁵ skjøteformular

"minimála mearkkašumis, go guhtonanu ii várra sáhte jurddašit viesuid ja ... dihto eanadoalu haga mii lea vuodđuduvvon náššat dálvefuodđara. Dákkár doaibma lea danne masá álo ... vuodđuduvvon eana vuoigatvuođaide masa lea náššan sierra vuoigatvuođavuodu omd. eanagirjjiin. Muhto jus lea dákkár eanagirji, gártá dán dulkon guovddážis.

Eanagirjjis biddjojit sutnje gii dál galgá eanaeaiggádin, sierra vuoigatvuođat mat sus ovdal eai lean. Dan sadjái ferte leat govttolaš dulkot eanagirji nu ahte eanaeaiggát alcces ja maŋit eanaeaiggádiidda luohpá⁴⁵⁶ stuorát vuoigatvuođa almennehis go maid eanagirji cealkkiha, mii gusto justa dan konkrehta atnui mii máinnašuvvo eanagirjjis."

Atnego eiseválddit 1775:s almennetrievevtti, dološ áiggi rájes geavaheami dahje šiehtaduseavttu⁴⁵⁷ rievttálaš láhkavuodđun joatkka guhtonatnui lea veahá eahpečielggas. Nugo Tønnesen čujuha s. 101 vuhtto datte gálduin ahte stáhta anii Finnmárkku eatnamiid almennehin. Ámtamánni Fieldsted cealká omd. njukčamánu 31. b. 1775 reantogámmára promemorias ahte "buot Nannán Finnmárkkus adno juohkinkeahtta Almennehin mii gullá dušše Su Majestehtii". Nugo čájehuvvon 3.2.2. oasis ledje maiddái Finnmárkku vuovddit almmolaš beales dihto oktavuodđain gitta 1800-logu gaskamuddui namahuvvon ja dárkojuvvon almennetvuovdin.

Dasto ferte nugo čuoččuhuvvon bajábealde, bidjat vuodđun ahte oamit ledje guhton badjel guokte čuohte jagi ovdal 1775 cealkámuša, ja ahte gonagasválddi beales eai mange láhkai oru seaguhan iežaset guhtonatnui, dahje dahkan dahje dadjalan juoga mii galggašii čájehit ahte "finnmárkoalmennet" guhtonatnui lei eará dilis go "Gonagasa almennehat" eará riikaosiin. Orruge buoremusat soahpamin ahte guhtonatnu adnojuvvui almennetatnun ahte guhtun ii leat namuhuvvon eanagirjjiin mat ráhkaduvvojuvvo cealkámuša mielde. Guhtonvuoigatvuohta livččii dalle gullat ođđa eanagirji⁴⁵⁸ dollui. Orru leamen nu ahte guhtun Finnmárkku

---

⁴⁵⁶ frafalle

⁴⁵⁷ kontraktsforutsetning

⁴⁵⁸ overskjøtet

mehciin adnojuvvui almenneatnun seammago guohtun "Gonagasa almennehiin" eará riikaosiin.

Mii 1775:s jurddašuvvui guohtonanu boahttevaš ortnegin ii oru datte áibbas čielggas, go ee. cealkámuša ja eanamihtideaddji bargonjuolggadusa muhtun mearrádusat sáhttet dihto láhkai eahpáduvvot. (Dás oaivvilduvvo cealkámuša §§ 1 ja 6 ja bargonjuolggadusa §§ 9 c ja e, 12 vuosttas lađas ja nuppi lađđasa b ja c bustávat. Mañimuš leat bájuhuvvon Tønnesen:s s. 394-395.) Mearridit mii áigumuš lei, ii orrun datte dárbbášuvvot eanajuolludeami⁴⁵⁹ cealkámuša mielde. Opmodahkii sirdojuvvo earret mánggalogut "meahcceniittuid", dušše unnit eanabihtát ássansajis dahje dan lahkosis.

čielggas ferte leat ahte ii sáhttán leat eaktu ahte sii geat ožžo eanagirjji eatnamiid galge beassat diktit ealliideaset guohtut dušše dáid eatnamiin, mat vuohččan galge adnot dálvefuodđariid šaddadeapmái. Dávjá ledje eatnamatge menddo unnit geasseguohtumin⁴⁶⁰, ja juohkima ja bieđggus sajádaga geažil eaige álo dohkálaččat guohtumin. Eaktun lei gal danne ahte oamit ain galge guohtut meahcis olggobealde eatnamiid mat sirdášuvve priváhta eaiggáduššamii. Dán ferte navdit váikko eanagirjjiin - muorruvuovddi ektui - ii leat celkon mihkkege meahcceguohtumis, várra go vuovddi atnu, muhto ii guohtuma, geahččaluvvui muddejuvvot. Ii lean datte jurddašuvvon nuppástuhttit meahci duohta omiid guohtonanu, mii iigedahkkon.

Maid galggaš atnit rievttálaš vuoigatvuodavuodđun joatkka guohtonatnui, ii oru nu mávssolaš leat dálá riektedili ektui dál eanadoalliide geain leat opmodagat čuldojuvvon 1775 cealkámuša vuodul. Juohke háve galgá báikki geavat dás leat mearrideaddjin guohtonvuoigatvuoda mahtodahkii ja vuoigaduvvoma lohpaí háldet vuoigatvuoda. Jáhkehahttimus lea vuoigatvuoha ráddjejuvvon dasa mii dárbbášuvvo elliide maid sáhttá dálvebiebmat dálus.

Muđui ferte muitit dasa mii guoská omiidguohtumii Finnmárkkus mañnil 1775, ahte dušše unna oasáš šibitdoalliin ožžo eanagirjjiid 1775-cealkámuša mielde. (Geahča Tønnesen s

---

⁴⁵⁹ jordtildeling

⁴⁶⁰ sommerhavn

149.) Geat báhce atne eatnamiid almmá makkárge stáhta vuoigatvuođavuoduin, ja maid eatnamiin mat ledje ámtalihpuin⁴⁶¹ juolluduvvon. Lihput adde vuoigatvuođa "váldit Atnui ja gilvit Stáhta gulli eanaoasi...", ja váldo atnui 1800-logus dannego eanačujhus cealkámuša mielde manai olu njoazit go vurdon, ja go muhtumat eai ásaiduvvan eatnamiidda maid ledje ožžon.

Ii leat datte árta navdit earágo ahte stáhta anii guohtonanu lobálažžan, leš dal eatnamiin eanagirjjiid vuoigatvuođavuoduin 1775-cealkámuša olis, ámtalihpuin, dahje formála vuoigatvuođavuodu haga. Dákkár eaktu báhkkoduvvoge geassemánu 22. b. 1863 eanavuodnínlagas mas § 1:s ee. čuožžu ahte eatnamat eai galgga luobahuvvot priváhta opmodahkan jus dan ferte atnit dárbbášlažžan " Dáloniid dahje Badjesápmelaččaid Elliid Geasseguohtumiidda...".

3.3.2.2 Stáhta nuppástuvvon áddejupmi - 1863 eanavuodnínláhka

Bajábealde lea geažiduvvon ahte gonagasváldi ainjuo ovdal 1775 dárkkui guohtonanu Finnmárkkus gilivuoigatvuohtan almennehis. Soaitá dát áddejupmige leat 1800-logus muhtun muddui.

Gitta 1864:i ii lean dieđu mielde goassige eanadollui eanasirdináššebáhpáriin celkon mihkkege guođohanvuoigatvuođas stáhta eatnamiin.

Geassemánu 2. b. 1864 Ggl. cea. njuolggadusain, geassemánu 22. b. 1863 eanavuodnínlaga § 3 olis, mearriduvvui datte mo galgá láhttet ođđa eanadoalu meahcceguohtumiin mat ásahuvvojedje go vuvdo lága mielde. Njuolggadusaid § 3b mielde galggai sirdot gaska mii gávnnahuvvui heivvolažžan "Ássansaji Dálloeatnamii ja Meahccái". Dát orui leamen váldonjuolggadus. Muhto gos rievddalmas dilálašvuođat eai rávven bidjat ássansadji mearre gaskkas meahccái, sáhtii :

---

⁴⁶¹ amtseddel

"čielga Mearkkašemiin Gávppašeamis diktit mearre Logu Omiid Ovddasvástideaddji geavahit Stáhta guoski dahje lagas Opmodagas, daid Gáržžidemiiguin maid eiseválddit áiggis áigái fertejit atnit dárbbášuvvojit Vuovddi dihte, ja várašuvvot ahte Eiseválddit áiggis áigái molsot dákkár Geavahanvuoigatvuođa čujuhemiin mearre Bihtá Meahci...".

Njuolggadusaid § 3b mearrádusat eai oru soahpamin stáhta dál eaktudit ahte riektenjuolggadusat guohtumii almennehis gustot Finnmárkku stáhta matrikulerekeahtes eatnamiidda. Almenneha njuolggadusaid mielde sáhtášedje ođđa geavahanvuoigaduvvon gili eanadoalut NL 3-12-6 láhka fámus, váldit guohtuma almenneatnamiin das lahka. Guohtonvuoigatvuohta ii livčče dalle leat stáhta makkárga lobi duohken. Stáhtas ii leat leamaš goassige makkárga ráđđejupmi gažaldagas gii áiggis áigái leat vuoigaduvvon guohtumii almennevuoigatvuođa fámus. Sáhttágo ođđa eanadoallu váldit guohtuma almennehis lea álo dušše leamaš láchkamearriduvvon dovddaldagaid duohken.

1863 eanavuovdinlága njuolggadusat ja 1864 njuolggadusat eai oppa leatge dalle gustojeaddji⁴⁶² njuolggadusaid mielde eanadoalu ođđaásaheapmái⁴⁶³ almennehis. Njáskaneana almennehis sáhtii gitta suoidnemánu 6. b. 1905 lága rádjai dušše lihttoláigohuvvot⁴⁶⁴. In lean lohpi várret njáskansaji iežas meahcis láiddomii⁴⁶⁵.

Mii dal ovdáneami vuodul gitta 1863 rádjái galggaš adnot dán áiggi leat leamaš rievttálažžan Finnmárkku stáhta eatnamiid guohtumiidda, láhttejuvvo dás rájes - guohtuma ođđa anu dáfus - dego stáhta lei seamma luđolaš eatnamiid eaiggádin mii ii gullan guohtonjuolggadusaide almennehis dahje makkárga sullasaš vieruiduvvan vuoigatvuođanjuolggadusaide.

1863 eanavuovdinlágas geahččaluvvui dušše addit ođđa njuolggadusaid stáhtaeatnamiid boahttevaš luobaheapmái. Láchkabarggu albmadvuvvon cealkámušain lea báhkkoduvvon

---

⁴⁶² dagjeldende

⁴⁶³ nyetablering

⁴⁶⁴ bygsle bort

⁴⁶⁵ beiteland

ahte eanadoalliin, geaidda lea juolluduvvon eatnamat 1775-cealkámuša mielde, ferte navdot leat geavahanvuoigatvuohta stáhta eatnamiin. 1863-lágas eai addon dán áiggis makkárgenjuolggadusat guohtumii stáhta eatnamiin. Datte ovdanboahdá sihke lága § 1:s ja dan ovdabargguin ahte dát guohtonatnu galggai jotkkojuvvot nugo ovdal, buo. mii lea mihttejuvvon 3.3.2.1. oasis. Seamma eaktu lea maiddá čielgasit vuodđun miessemánu 22. b. 1902 eanavuovdinlágas, buo. § 1 nuppi ladđasa, a bustáva.

Dát mearrádus ii leat datte geardduhuvvon njukčamánu 12. b. 1965 lágas. 1965-lága ovdabargguin lea eaktuduvvon ahte oppalaš vuoddu alde ii leat makkárgen vuoigatvuohta giliássiide diktit omiid guohtut meahcis.

Eanavuodinhkálávdegotti árvalusas (s. 25) celko baicce ahte guohtonvuoigatvuohta stáhta eatnamiin adno "vuoigatvuodavuodđoáššebáhpáriid mielde", ja dušše stáhta šiehtadusa vuoigatvuodavuoduin mas guohtonvuoigatvuoda dárkilat sisdoallu leat muddejuvvon. Namalassii dávistit mearrádusaid guohtonvuoigatvuoda hárrái mat leat čállon juohke eanadoalli eanagirjái. Dasto daddjo:

"guohtonvuoigatvuohta stáhta matrikulerekeahces eatnamiin Finnmárkkus leat áibbas earalágan go guohtonvuoigatvuohta riikkas muđui. Sierra riektedilálašvuodaid geažil mat leat ráđđen ja ain ráđđejit Finnmárkkus ..., ii sáhte jurddašit guohtonvuoigatvuodas sáhtá leat vieruiduvvan vuoigatvuoda vuodđu."

Láhkaásahusain addon 1965-lága láhkavuoduin čuožžuge ahte vuoigatvuodavuodđoáššebáhpárat vuovdimis galget sisdoallat mearrádusaid ahte eai addo vuoigatvuodas stáhta báhcán eatnamiin earret dan mat áiggis áigái čielgasit dovddahuvvojit, buo. 3.3.3.5. oasi vulobealde.

Ortnet mii lea 1864 rájes adnon ja láhkaeaktuduvvon ferte atnit leat mielddisbuktán ahte ii oktage Finnmárkkus dál sáhte váldit guohtuma omiide "stáhta matrikulerekeahces eatnamiin" almenntrievttálaš dahje eará oppalaš vuđđosin. Geavahuvvon ortnega ferte atnit ciegadan dán suorggi riektedilálašvuoda. (Veahá dárkilat máinnašepmi "cieggan riektedilálašvuohta"/"cieggan riektedilálašvuoda" báhkodemiin, sáhtá čujuhit 2.2.3. oassái

ovddabealde, geahča maiddái IV čuo. Lebens:a sierraoaivilis eanetlogu riekttegáldoovdanbuktimii (2.2 oassi).) Mo dal oktii ferte leat leamaš, ii sáhte dál váldit guohtuma stáhta eatnamiin Finnmárkkus almenetvuoigatvuođa dahje eará oppalaš vuđđosa fámus. Guohtonvuoigatvuohta eanadollui mii lea gártan stáhta vuovdimis 1863-lága njuolggadusaid olis, ja odđa guohtuma váldin, gáibida šiehtadusvuđđosa stáhtain eanaeaiggádin dahje guohtonvuoigatvuođalažžan. (Soaitá háhkamii guohtonvuoigatvuođalačča šiehtadusain gustojit skábmanu 29.b 1968 servituhttalága § 9 njuolggadusaid.) Vaikko lea dát konklusuvdna, mii datte 3.3.4.2. oasis guorahallat dárkilat sáhttago vieruiduvvan rievttálaš vuđđosin leat earaláhkai.

Eatnamiid vuovdin ja lihttoláigoheapmi⁴⁶⁶ Finnmárkkus leat nappo dahkkon Finnmárkku matrikulerekeahes eatnamiid sierra lágaid vuodul ja daid lágaid addin njuolggadusaid dahje lánkaásahusaid lánkavuoduin. Ovddasvástideaddjiin doaluin mat leat čuldojuvvon⁴⁶⁷ 1775-cealkámuša olis, fertejit nugo ovdanbohtá 3.3.2.1. oasis, navdot leat guohtonvuoigatvuohta vaikko ii daddjo mihkkege dán birra eanagirjjis. Maŋnil 1863 lea baicce daid áiggis áigái gustojeaddji njuolggadusaid ja lánkaásahusaid olis čuoldima oktavuodas ja dan oassin, mearriduvvon galgágo earret eatnamiin mat leat lihttoláigohuvvon dahje luobahuvvon⁴⁶⁸ opmodahkii, čuovvut guohtonvuoigatvuohta stáhta báhcán eatnamiin. Danne jerro leago sis geat dál háldejit opmodagaid maid lea čuldojuvvon stáhtas maŋnil 1863, guohtonvuoigatvuohta stáhta eatnamiin, dan duohken mii lea celkon dán birra álgovuolggalaš vuoigatvuođavuodđoáššebáhpáriin, ja álgovvorus lea sis dušše dat vuoigatvuohta maid vuoigatvuođavuodđoáššebáhpárat mearridit.

Jus ii mihkkege leat celkon, ii gula opmodahkii guohtonvuoigatvuohta jus ii sáhte duodaštit earaláhkai oaivila leat ahte dákkár vuoigatvuohta galggai čuovvut sirdima. Ii sáhte muđui leat veadjemeahtun ahte - háviin mas šiehtadusvuodus váilu - leat dilálašvuodat leamaš dákkárat ahte

---

⁴⁶⁶ bortfeste

⁴⁶⁷ fradele

⁴⁶⁸ avstá

guhtonvuoigatvuohta stáhta eatnamiin ferte adnot leat oamastuvvon, geahča 3.3.4.1. oasi.

Eanagirjjit leat nu go diehtit álo iskkon čállot nu ahte dávistit gustojeaddji njuolggadusaid ja láhkaásahusaid njuolggadusaid. (Geahča Tønnesen s. 265.) Go iešguđet áiggiide lea dáin leamaš iešguđet sisdoallu, rievdá maiddá guhtonvuoigatvuođa sisdoallu opmodaga čuoldima áigemuttu mielde. Nu guhkás go eanagirjjit duođai dávistit áiggis áigái gustojeaddji njuolggadusaid, leat danne mánga iešguđet joavkku vuoigatvuođalačča main leat beroštumit guhtonvuoigatvuhtii stáhta eatnamiin Finnmárkkus. Iešguđet joavkkuid vuoigatvuođa sisdoallu lea dárkilat válddahuvvon 3.3.3. oasis.

3.3.3 Lagat guhtonvuoigatvuođa sisdoalus

3.3.3.1 Eanagirjjit juridihkalaččat čállon⁴⁶⁹ 1775-1864

Opmodagaid háldejaččain geain álgovuolggalaš eanagirji lea juridihkalaččat čállon 1775-1864 áigodagas, 1775-cealkámuša vuoigatvuođavuoduin, ferte atnit leat guhtonvuoigatvuohta vaikko dát ii leat namuhuvvon dan áiggi vuoigatvuođavuodđoáššebáhpáriin. Vuoigatvuohta lea várra vuoigatvuođavuodđuduvvon almennetrievttálaš vuđđosin, muhto nugo čuoččuhuvvon 3.3.2.1. oasis, ii leat dan álgovuolggalaš vuoigatvuođavuodus dálá vuoigatvuođa mearkkašupmái. Eai leat makkárge erenoamáš njuolggadusat vuoigatvuođa mahtodagas, sisdoalus ja báikkálaš ráddjemis, ii lágas, láhkaásahusas iige šiehtadusas. Eaige leat njuolggadusat stáhta eanaeaiggádin sáhttit muddet dahje gáržžidit dan. Leš dal vuoigatvuohta navdon ásahuvvon almennetrievttálaš vuđđosin dahje šiehtadaneavttuin, orru datte olu čujuheamen ahte ferte atnit daid ráddjejuvvon omiide maid sáhtta dálvebiebmat dán opmodagas. Báikki⁴⁷⁰ atnu šattašii eanemus mearrideaddjin vuoigatvuođa sisdollui.

---

⁴⁶⁹ utstede

⁴⁷⁰ stedfunnen

3.3.3.2 Eanagirjjit juridihkalaččat čállon 1864-1902

Dainna eavttuin ahte eanagirjjis leat čállon guohtonvuoigatvuođa mearrádusat, lea eanadoalliin geaid eanagirji lea juridihkalaččat čállon 1864-1902 guohtonvuoigatvuohta áigodagas, namalassii geassemánu 22. b. 1863 eanavuovdinlága vuđđosin. § 3 b mielde galggai guohtonvuoigatvuođa hárrái, válđoáššálaččat seammalágan suoidnemánu 2. b. 1864, miessemánu 6. b. 1876 ja geassemánu 1. b. 1895 eanavuovdinnjuolggadusat, eatnamiid luobaheapmi eanadollui válđonjuolggadussan biddjot juohke doalu sierra opmodaga gaska mii "Guovllu Diliin" gávnnahuvvo heivvolažžan "Dálloeatnamii ja Meahccái". Jus dát ii dahkkon, go sierra dilálašvuođaid geažil ii addon dollui sierra meahci, sáhtii "čielga Mearkkašemiid Gávppašeamis diktit mearre Omiid Ovddasvástideaddjiid geavahit Gárdeguohtuma"⁴⁷¹ Stáhta guoski dahje lagas Opmodagas". Njuolggadusain sáhtá dasto stáhta áiggis áigái gáibidit guohtonvuoigatvuođa mas čuovvu meahccebihttá opmodahkii, ja gáibidit guohtonvuoigatvuođa gáržžiduvvon dan láhkai ja mahtodagas mii dárbbášuvvo vuovddi deasttas.

3.3.3.3 Eanagirjjit juridihkalaččat čállon 1902-1955

Jus guohtonvuoigatvuođa mearrádusat leat čállon eanagirjái, leat eanadoallit eanagirjjiin juridihkalaččat čállon 1902-1955 áigodagas miessemánu 22. b. eanavuovdinlága ja suoidnemánu 7. b. 1902 njuolggadusaid vuodul, dákkár vuoigatvuohta šibihiidda maid áiggis áigái sáhtá dálvebiebmat eatnamiin mat leat sirdojuvvon opmodahkii. Vuoigatvuohta njuolggadusaid § 3 b mielde lea muđui gustohuvvon seamma muddemiidda go namuhuvvon bajábealde. Lassin lea stáhtii addon veahá nannosat muddenlohpi, go vuoigatvuođa sáhtá muddet ja fárrehit báikkis nubbái almmá buhtadasain

---

⁴⁷¹ havnegang

guhtonvuoigatvuođalažžii. Vuoigatvuohta iige cakka ahte guovlu gos dat ávkkástallo, gilvo dahje vuovdo ássamii.

3.3.3.4 Eanagirjjit juridihkalaččat čállon 1955-1966

Njealját joavku vuoigatvuođalaččat leat boanddat 1955-1966 jagiin eanagirjjiin. 1955:s namalassii gáržžiduvvui lassi guhtonvuoigatvuohta, earret ráddjehusaid mat leat namuhuvvon 1902-1955 áigodagas, go mearriduvvui ahte vuoigatvuohta ovttá jagi várrehusain⁴⁷² galgá sáhttit lihccut⁴⁷³ vuoigatvuođalažžii buhtadasa haga.

3.3.3.5 Eanagirjjit juridihkalaččat čállon maŋŋil 1966

Eanadoalliin geaid eanagirji lea juridihkalaččat čállon maŋŋil 1966, muddejuvvo guhtonatnu njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinlágas ja suoidnemánu 15. b. 1966 láhkaásahusain. Láhkaásahusaid § 2:s lea mearriduvvon ahte vuoigatvuođavuodđoáššebáhpárat vuovdimis ja láigoheamis matrikulerekeahtes stáhtaeatnamiin galget "sisdoallat mearrádusaid ahte eai addo vuoigatvuođat stáhta báhcán eatnamiin earret dan mii áiggis áigái čielgasit dovddahuvvo".

§ 6:s čuovvu ahte ođđa eanadoalu mihtádusa⁴⁷⁴ oktavuodas sáhttá stáhta matrikulerekeahtes eatnamiin diktit guohtut nu olu ealliid go maid sáhttá dálvebiebmat doalus, jus guohtun ii vahágahte vuovddi. Lea mearriduvvonge ahte gáiccaguohtun, mii várra ii guoskka Finnmárkui, goahccevuovdeduovdagiin sáhttá leat sierra guohtumiin (oktasašguohtumiin), ja ahte sávzzaguohtun berrešii ordnejuvvot sierra guohtonguovlluin. § 7 mielde sáhttá lobálaš guhtonatnu buhtadasa haga muddejuvvot, sirdojuvvot ja váldot ollásit ruovttoluotta viđa jagi heaittihanáigemiin. Dan sáhttá dasto váldit ruovttoluotta⁴⁷⁵ áigemeari haga, dahje

---

⁴⁷² varsel

⁴⁷³ oppsi

⁴⁷⁴ mál

⁴⁷⁵ inndra

oanehat áigemiin go viđain jagiin daid vahágiid ja bilidemiid buhtademiin guohtonvuoigatvuođalažžii go heaittihanáigemearri lea oanehat go vihtta jagi.

Dát ráddjehusat leat nu stuorrát ahte dan guohtonatnu 1966-láhkaásahusaid mielde ferte stáhta beales atnit gierdan atnun. Ferte baicce gal daddjot ahte guohtonvuoigatvuohta gullá dollui mii lea čuldon ovdal 1966, muhto nugo lea ovdanbohtán ovddit oasis, leat vuoigatvuođat maid stáhta lea dovddahan luobahemiin eatnamiid eanadollui stivrejuvvon áloládje viidát ráddjehusain.

3.3.3.6 Eanagirjjit main guohtonvuoigatvuohta ii leat muddejuvvon

Go eanagirjjiin, mat leat juridihkalaččat čállon maŋŋil 1864, ii celko mihkkege guohtonvuoigatvuođas, ferte biddjot vuođđun ahte opmodahkii stáhta luobaheamis ii biddjo guohtonvuoigatvuohta, jus sáhtá duođaštit jávohis šiehtaduseaktun ahte guohtonvuoigatvuohta almmatge galggai leat mielde sirdimis. Dehálaš dás lea jearrat siskkildago sirdin meahci dahje ii. Go omiid meahcceguohtumis lei stuorra mearkkašupmi ovdalis áiggiid boanddaide, sáhtá gal leat ártanavdit ahte dákkár eavttu sáhtá duođaštit moanaid doaluide mat leat čuldojuvvon⁴⁷⁶ vuosttas jagiid maŋŋil 1864. Dát jáhkku gártá datte unnit dáđistaga go gáidá 1864:s, ja eai ainjuo doaluin čuldojuvvon maŋŋil 1966 leat guohtonlohpi jus dát ii leat čielgasit celkojuvvon eanagirjjis. Maŋimuš čuovvu eanavuovdinláhkaásahusaid § 2:s mas daddjo ahte vuoigatvuođavuodđoáššebáhpárat vuovdimis ja láigoheamis matrikulerekeahes stáhtaeatnamiin galget sisdoallat mearrádusaid ahte eai addo vuoigatvuođat stáhta báhcán eatnamiin earret dan mii čielgasit dovddahuvvo.

3.3.3.7 Loahpaheaddji mearkkašeamit

---

⁴⁷⁶ utskille

Omiid guohtun lea ovddežis leamaš searvevuodas⁴⁷⁷

Finnmárkkus, ja ii leat nu go diehtit muhtun dihto eanadoalliide juolluduvvon oktovoigatvuohta meahcceguohtumii dihto gaskkain stáhta iešguđet luobahemiin. Nuppiin sániiguin ii leat ovttage eanadoallis oktovoigatvuohta guohtumii mearriduvvon ráddjejuvvon gaskkas stáhta eatnamiin.

Muđui lea *boazodoalliin* láhkaduvvon vuoigatvuohta boazoláiddomiidda eanaš gaskkain Finnmárkkus gos eanadoalliin lea omiid guohtonvuoigatvuohta. (Boazodoalu guohtonvuoigatvuohta lea dárkilat máinnašuvvon 3.17.3. oasis.) Geavahanvuogit leat guhká leamaš gilvaleaddjit. Riddoguovlluin ja vuotnabađain ferte navdit dáloniid, erenoamážit mearrasámiid, omiid guohtun dávjá leat boarrasat go boazosápmelaččaid boazoláiddon, ja Finnmárkku siseatnanguovlluid dáloniid guohtonatnulea dávjá nuorat go boazosápmelaččaid.

3.3.4 Erenoamáš guohtonriektehámáiduvvamat stáhta eatnamiin

3.3.4.1 Oktagaslaš olbmo riektehámáiduvvamat

Orru leamen leavvan áddejumi Finnmárkku boanddaid gaskkas ahte sis lea vuoigatvuohta meahcceguohtumiidda. Eatnašat orrut váldán dán diehttelassan, ja illá leat smiehttan dan leat vejolaš gažaldahkan. Illá dihtet čuožžugo mihkkege guohtonvuoigatvuođa birra dálu eanagirjjiin, ja geat dihtet dákkár mearrádusain orrut oaivvildeamen ahte eai leat dát mat duođai muddejít sin guohtonvuoigatvuođa.

Dákkár riekteáddejupmi sáhhtá ovttas duohta guohtonanuin leat ráhkadan iehčanas guohtonvuoigatvuođa mii manná dobbelii go dan mii čuovvu juohke geavaheaddji vuoigatvuođaháhkanaššebáhpáriid⁴⁷⁸. *Leago* dákkár čálakeahtes riektehámáiduvvan dáhpáhuvon, lea konkrehta dilálašvuođaid duohken, mas maddái áigemearis lea stuorra mearkkašupmi.

---

⁴⁷⁷ fellesskap

⁴⁷⁸ adkomstdokument

Váttis lea dadjat vissásit dán mahtodagas, muhto jus konkrehta árvoštalašivččii leatgo guohtonvuoigatvuođa oamastusa eavttut, sáhtá várra gávnnavvot ahte vuoigatvuođaid ferte atnit ásahuvvon hui mángga háve. Goas guohtonvuoigatvuođa oamastus sáhtá orrut leamen, lea go geavaheaddjis eanagirjji mielde leat vuoigatvuohta mearrelogu elliid guohtumii. Sus lea álgovorus dušše guohtonvuoigatvuohta dáidda, muhto jus lea guhkit áiggi guohtun alit loguin ja stáhta ii leat maidege dahkan dán bissehit, sáhtá ákkastallat ahte lea oamastuvvon guohtonvuoigatvuohta duohta anu mielde, dahje elliid logu mielde maid doalus sáhtá dálvebiebmat. Jus dál leš oktage Finnmárkkus gii doallá ja dálvebiebmá šibihiid eatnamiin maid stáhta ii leat luobahan, lea maiddái dákkár háviin konkrehta árvoštallama duohken daid dárkilat dilálašvuođain sáhtágo son navdit leat háhkan guohtonvuoigatvuođa stáhta eatnamiin. Anu álgu ja bistu lea dás sakka mearkkašan veara. Jus lea guhkit áiggi atnán, várra ovdalgo guovllus álge luobahit stáhtas eatnamiid, sáhtá dilálašvuođaid mielde vuoigatvuohta dohkkehuvvot dološ áiggi rájes geavaheami vuođu.

3.3.4.2 Oppalaš riektehámáiduvvan

Nugo namuhuvvon 3.3.2.2 oasis leat gávnnavon ártta veahá guorahallat gažaldaga sáhtágo guohtun stáhta eatnamiin Finnmárkkus vieruiduvvan rievttálaš vuođuin leat eará dilis go mii čuovvu ortnega mii 1864 rájes lea leamaš geavahuvvon stáhta beales go čulddii eatnamiid eanadollui. Go gažaldat meannuduvvo, lea erenoamážit dannego lea dieđihuvvon ahte Finnmárkku eanadoallit eai leat fihtten stáhta vuoigatvuođavuodđoáššebáhpáriid mearrádusaid mearrideaddjin guohtumii ja dan mahtodaga vuoigatvuhtii. Galgá leat leavvan áddejupmi eanadoalliid gaskkas ahte lea viidát vuoigatvuohta go mii lea mearriduvvon vuoigatvuođavuodđoáššebáhpáriin, ja ahte lea dan mielde láhtten. Dákkár oppalaš vieruiduvvan riektehámáiduvvan sáhtá leat bohciidan vaikko eai inta buot vejolaš vuoigaduvvomat leat miehtan dán riektehuksejeddji áddejupmái.

Vieruiduvvan riektehámáiduvvamii lea datte eaktuge ahte geasa atnu čuohcá, vuosttažettiin sutnje gii atná iežas anu eatnamiid eaiggádin, dohkkeha anu vuoigaduvvomin. Vaikko dán oasis ii galgga mearridit stáhta eaiggátgáibádusaid⁴⁷⁹ vuoigatvuodas, ferte stáhta dán oktavuodas justa dárkojuvvot daid gáibádusaid mielde. Dát mearkkaša ahte stáhta láhtten ja áddejupmi sáhtta leat caggan bidjat vieruiduvvan riektenjuolggadusa omiid meahcceguohtuma vuoigatvuhtii Finnmárkkus.

Stáhta oaidnu lea ainjuo 1863 rájes leamaš ahte dáluid guohtonatnu, mat leat boahtán seamma jagi eanavuovdinlága ja maŋit lágaid čuoldima mielde, leat eahpevuoigaduvvon das mat čuvvot juohke dálu vuoigatvuodavuodđoáššebáhpáriid.

Áddejupmi ahte guohtonvuoigatvuolta galgá šiehtadusain muddejuvvot lea datte easka báhkkoduvvon 1863-lágas ja dan olis addin njuolggadusaid mielde. Eavttut ahte vieruiduvvan riektenjuolggadus gávdnui 1863:s, sáhtta danne leat leamaš, ja jus lea vieruiduvvan riektenjuolggadus, ferte sáhttit čájehit konkrehta ártta manne dat lea jávkan.

1863 eanavuovdinlágas eai addon muddema njuolggadusat dan áiggi guohtonanu. Lágas ja dan ovdabargguin ovdanboahtá ahte ovddeš adnojuvvon guohtun adnui ain vuoigaduvvon. Lágas ásahuvvui datte ortnet ahte guohtonvuoigatvuolta ođđa eanadollui galggai vuoigatvuodavuodđuduvvot ja muddejuvvot stáhtain šiehtadusa bokte. Dát mearkkašii čalmmustahtti botkema ovddeš geavadiin, ja vaikko ortnet galggai leat álggahuvvon boastoáddejumis stáhta eatnamiid ráđđenvuoigatvuodas guohtonanu dáfus, lea dat almmatge čuvvojuvvon 130 jagi. Mii atnit dán mearrideaddjin dasa ahte vejolaš vieruiduvvan riektenjuolggadus mii spiehkasta geavahuvvon ortnegis, leat jávkan.

3.3.5 Erenoamážit riektesuodjalusas

---

⁴⁷⁹ eierpretensjon

Nugo válddahallon 3.3.3. oasis leat moanat iešguđet joavkku vuoigatvuođalaččat geaidda gusket beroštit Finnmárkku stáhta eatnamiid guhtonatnu. Oasis lea oanehaččat válddahallon guhtonvuoigatvuođalaččaid sajádat stáhta ektui eanaeaiggádin. 1864 rájes lea guhtonvuoigatvuođa mahtodat ja dárkilat sisdoallu sierranas áigeáigodagain mánggaláhkai muddejuvvon vuoigatvuođavuodđoáššebáhpáriin.

Mearrádusat mat lea váldon eanagirjjiin ruovttoluotta váldima⁴⁸⁰, lihccuma, lonuheami⁴⁸¹ ja muddema hárrái, leat čadni guhtonvuoigatvuođalaččaide jus eai leat riektenuppástuhtti dilálašvuođat, buo. 3.3.4.1. oasi. Earret mudden lága oppalaš mearrádusa mielde, fertejit eanadoallit dohkkehit meassamiid mat leat várašuvvon stáhta álgovuolggalaš eanagirjjiin. Dáluid geavaheaddjit mas eai leat várašuvvon eanagirjjis, buo. 3.3.3.1. oasi, stáhtas eanaeaiggádin, dárbbasit dušše dohkkehit oppalaš lágas mearriduvvon muddema.

Ovdal lei lágain sierra njuolggadus omiid guhtuma suodjaleamis. Geassemánu 22. b. 1863 lágas čuočcui § 1:s ahte eatnamat eai galgga luobahuvvot priváhta opmodahkii go dat earret eará dárbbasuvvojit dáloniid šibihiid geasseguhtumin. Seamma lei mearriduvvon miessemánu 22. b. 1902 lága § 1 nuppi lađđasa a bustávas. Mearrádus lea datte guđđon njukčamánu 12. b. 1965 lágas, várra go dákkár suodjalusa dárbu leat oalle unnán.

Mo dal guhtonvuoigatvuohta lea vuodđuduvvon lea dat nu guhkás go oliha, buhttenrievttálaččat suodjaluvvon bággonistanmeassamiidda. Daid háviid go stáhta eanaeaiggádin eanagirjji mielde lea doalahan vuoigatvuođa gáržžidit guhtonvuoigatvuođa, galgá buhtadangažaldaga mearridettiin árvoštallat leago eaktuduvvon ahte livččego gáržžiduvvon jus ii livčče bággonistuvvon .

OTTO JEBENS:A SIERRAČEALKÁMUŠ

---

⁴⁸⁰ inndragning

⁴⁸¹ avløsning

Omiid guohtonvuoigatvuhtii stáhta matrikulerekeahtes eatnamiin

(1) Árvvoštalladettiin finnmáркоlaččaid geavahanvuoigatvuođaid ovddeš matrikulerekeahtes etanamiin, lea oppalaččat sakka mávssolaš ahte dán eatnamiid dehálamos atninvuogit leat leamaš dán riikaoasis doložis juo, ja áigemuttus guhká ovdal stáhta ovddasteaddjiidasas bokte báhkodii priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođa gáibádusa. Dát gustojit dehálaš geavahanvuoigatvuođaide nugo muorraávdnasiid háldet, vuoigatvuohta guohtumii, bivdui, guollebivdui, niittuide, lavdnjeloggamii jna.

Tønnesen čujuha girjjistis s. 183 ahte eaiggáduššanvuoigatvuohta dábálaččat lea leamaš álgovuolggalaš min eatnamiin, ja ahte sierralágan geavahanvuoigatvuođat earáin, leat maŋŋil boahtán, ja mat danne gáibidit erenoamáš rievttálaš vuđđosa. Finnmárkkus ii gusto Tønnesen:a mielde dát oppalaš eaktu, go geavahanvuoigatvuođat leat álgovuolggalaččat, ja sáhtta maiddá dahkat jáhkehahttin ahte ovddeš áiggi atnu adnojuvvui mearkkašit sierravuoigatvuođaid. Dás jerro danne dábálaččat leago stáhta anus eaiggádin leamaš dákkár mihtilmasvuohta ahte ássiid sierravuoigatvuođat soitet leat jávkan vuosteoamastusa⁴⁸² dahje friddjaoamastusa⁴⁸³ geažil, vai soaitágo stáhta leat seaguhan iežas dása lágaiguin. Mu oaivila mielde lea Tønnesen:a áddejupmi hui rivttes vuolggá árvvoštallat Finnmárkkku rievttálaš dili.

Resurssamiel čađamannamis maid Riektejoavku lea ráhkadan 3. kapihttalis, berrešii mu áddejumi mielde juohke geavahanvuoigatvuođa riektedilli árvvoštallan leat čađahuvvon daid oaiviliid sierra vuolggasajiin mat bajábealde leat bájuhuvvon. Áiggi árttaid geažil in leat datte sáhttán meannudit ná buot guoskevaš geavahanvuoigatvuođaid. Danne lean välljen mannat čađa ovttá geavahanvuoigatvuođa riektedili, namalassii omiid guohtonvuoigatvuođa. Guohtonvuoigatvuođa

---

⁴⁸² mothevd

⁴⁸³ frihevd

dáfus matrikulerekeahtes eatnamiin Finnmárkkus lea nu - nugo oainnán - ahte stáhta ii goassige leat seaguhan iežas dása lágaiguin. Dát lea omd. muorraávnasvuoigatvuođa ektui.

Guohtonvuoigatvuođa riektedilis lea mu áddejumi mielde čielga oktavuoha ovddeš Finnmárkku matrikulerekeahtes eatnamiid álgovuolggalaš mihtilmasvuođain. Gažaldat lea, leago dát eatnamat historjjálaččat sierralágan almennehat (masa gullet erenoamáš vuoigatvuođat iešguđet gili ássiide), dahje galgágo eatnamiid prinsihpalaččat áddet gustohuvvon "dušše stáhta eaiggáduššanvuoigatvuohtan", nu ahte erenoamáš geavahanvuoigatvuođat fertejit vuolggahuvvot stáhtas dahje omd. háhkkot oamastusas stáhta vuostá.

Omiid guohtonvuoigatvuođa hárrái matrikulerekeahtes eatnamiin Finnmárkkus lea min áiggi eanadoallovugiin dušše ráddjejuvvon geavatlaš mearkkašupmi. Muhto ovdalis čuožžovaš doaimmahemiin lei guohtonvuoigatvuođas matrikulerekeahtes eatnamiin stuorra ja mearrideaddji mearkkašupmi, soaitá ain stuorát mearkkašupmi Finnmárkkus go eanaš eará sajiin riikkas. Dát guohtun lei Finnmárkkus vuoigatvuhtii láddjehahkii ja omardit omiide lastafuođđariid ja muoldafuođđariid, miige lei áibbas dárbbášlaš.

(2) Eanetlogu guohtonvuoigatvuođa válddahallamis lea 3.3.2.1. oasis vuolggahuvvon ahte guohtun omiiguin lea leamaš Finnmárkkus "stáhta eatnamiin" unnimus 200 jagi ovdal fylkkas stáhtá eanavuovdimis vuosttas lágat ilbme 1775:s. Dasto daddjo ahte "orruge soahpan buoremusat ahte guohtonatnu adnojuvvui almennetatnun, ahte guohtun ii leat namuhuvvon eanagirjjiin mat ráhkaduvvojedje cealkámuša (1775) mielde". 3.3.3.1. oasi čoahkkáigeasus guohtonvuoigatvuođa sisdoalus eanadoaluide main leat eanagirjjit čállon ovdal 1864, daddjo ahte "vuoigatvuohta várra lea láhkavuodđuduvvon almennetrievttálaš vuodul."

Nu guhkás lean ovttamielas ovdanbuktimiin. Das mii bajábealde lea bájuhuvvon, ferte sáhttit konkluderet ahte gitta 1863:i lei oppalaš guohtonvuoigatvuohta omiide Finnmárkkus, juogo almennetrievttálaš dahje soaitá erenoamáš vieruiduvvan vuoigatvuođa vuodul Finnmárkkus. Dasto ferte navdot ahte dát

vuoigatvuohta gulai dáloniidda, ja ainjuo siskkildii elliid maid sáhtii dálvebiebmat doalus. Ferte maiddái navdot ahte vástideaddji vuoigatvuohta gulai mearrasámiide, vaikko sii jagis ásadedje mángga ássansajis. Dát vuoigatvuohta ii máinnašuvvon 1775-cealkámušas, muhto ferte almmatge navdot dan eaktudit ahte sis geaidda čujuhuvvo eatnamat cealkámuša vuodul, lei vuoigatvuohta omiid guohtumii stáhta guoski eatnamiin.

Datte daddjo 3.3.2.2. oasis:

"Mii dal ovdáneami vuodul ovdal 1863 galgá adnot leat leamaš rievttálaš sadji guohtumii stáhta eatnamiin Finnmárkkus, lei dás rájes - ođđa guohtuma dáfus - dego stáhtas lei seamma luđolaš sadji eatnamiid eaiggádin eatnamiin mat eai lean guohtonjuolggadusain almennehis dahje makkárga sullasaš vieruiduvvan riektenjuolggadusas."

Dasto daddjo 3.3.4.2. oasis ahte vaikko ortnet mii ásahuvvui 1863 eanavuovdinlágas galggai vuodđuduvvot boastoáddejumis, "lea dat ainjuo dál 130 jagi čuvvojuvvon". Dát adnojuvvo mearrideaddji ággan go vejolaš oppalaš guohtonvuoigatvuohta omiide Finnmárkkus vieruiduvvan rievttálaš vuđđosiin mii spiehkasta geavatlaš ortnegis, dál lea jávkan. Eanetlogu cealkámuša 3.3.2.2. oasi loahpageahčen, lea sáhka "dan gitta 1864 geavatlaš, láchkaeaktuduvvon⁴⁸⁴ ortnegis".

(3)In sáhte guorrasit áddejupmái ahte geassemánu 22. b. 1863 eanavuovdinláhka lea iešalddes sáhtán nuppástahttit makkárga ovdeš čuožžovaš riektedilálašvuoda Finnmárkku matrikulerekeahces eatnamiid ektui guohtonvuoigatvuoda dáfus.

Láhka geahččalii iežas njuolga sisdoalu mielde ásahit muhttejuvvon ovdánanvuogi "stáhta eatnamiid" luobaheamis. Go eatnamat ovdal sirdojuvvo mávssu haga galggai dál máksit

---

⁴⁸⁴ lovforutsatt

dan ovddas, juogo hatti mielde dahje soaitá bidjega fáldaga⁴⁸⁵ vuodul (buo. lága § 3 c). Lága mearrádusat sisdollet dárkilat njuolggadusaid mo láhttet go boahhte áiggis vuovdá eatnamiid, ja muhtun riektedilálašvuodaid mearrádusaid vuvdojuvvon eatnamiid hárráige (erenomážit § 3 mañimuščuokkis ja §§ 8 ja 9).

Lága ovdabargguin (Od.prp. nr. 33 1863) ovdanboahdá ahte lága gaskkahis dagaheapmi lei vuovdemeaštára Norman "govvádus" njukčamánnu 19. b. 1862 evttohit nammadit kommišuvnna ráhkkanahhtit nuppástusláhkaárvalusa Finnmárkku eanačujuhanmearrádusaide (Norman:allmenn govvádusa oassi lea bájuhuvvon Hálddašanjoavkku čielggadeamis, 2.5.1.2. čuoggás). Norman:a ákkastallan lei vuodđuduvvon Álttá dilálašvuodáide. Son čuoččuhii ahte stáhta eatnamat eanaš ledje luobahuvvon unnit eanabihtáide, belohahkii vuovdegaskkain, vuovddi suodjalanbarggu vahágii. Go stáhta sirdii eatnamiid nuvttá ja plána haga dagahii "movttiidahtit valjis, geafi, duhtameahttun ja jeagohis eanadoalloproletariáhta". Dán vuodul evttohii son ahte eatnamat eai šat galgan juolluduvvot nuvttá, muhto luobahuvvot daid árvvuin (proposišuvnna s. 3).

Dasto evttohii Norman ahte stáhtii ii šat galgan doalahuvvot eaiggáduššanvuoigatvuohta vuovdáid daid eatnamiin mat sirdojuvvo priváhta opmodahkii, ja ahte niittut lastavuvddiin eai šat galgan sirdot, muhto lihttoláigohuvvot jahkásaš divadiin. Viimmat ovdandoalai son ahte 1775 cealkámuša mearrádusat ráddjehusaid birra álbmoga vuoigatvuođas atnit lastavuovddi ja murrensierradivada mearrádusat ledje eahpečielgasat ja dárbbášedje dárkkisteami⁴⁸⁶.

Kommišuvdna mii nammaduvvui Norman:a evttohusa mielde, oaččui mandáhtan guorahallat čuožžovaš njuolggadusaid heivvolaččat čujuhit eatnamiid ássansajiide, ja vuovdedoaimmahaga ásaheami Finnmárkkus, oktan dáidda nuppástusevttohusain (proposišuvdna s. 7).

---

⁴⁸⁵ bud på auksjon

⁴⁸⁶ revisjon

Kommišuvnna evttohus lea beaiváduvvon borgemánu 30. b. 1862, maŋgilgo lei doallan čoahkkima (Hámmárfeasttas). Kommišuvdna gávnnaš dárbblašlažžan ordnet gažaldaga stáhta eanavuovdimis Finnmárkkus juo dalá Stuorradikkis, muhto ii atnán dán dárbbášuvvot vuovdedoaimmahaga dáfus (proposišuvdna s. 8). Dasto gávnnašuvvui ahte eatnamiid vejolaš vuovdimis berre vuovdináiggis leat olles árvui, ja ahte eaiggáduššanvuoigatvuohta oastán eatnamiidda berrešii leat seamma gáržžikeahtta Finnmárkkus go eará osiin riikkas.

Dasto celkkii kommišuvdna (proposišuvnna s. 9):

"Adnojuvvo ahte ii leat dán Áigái duosttáš, daid Eanagaskkaid, maid Ássit atnet oktasaš guohtumii Dáloniid dahje Badjesápmelaččaid Elliide, dahje Lavdnjeeatnamin Galgat juogo Vuvdot dahje Lihttoláigohit."

(4) Go departemeanta meannudii kommišuvnna evttohusa ledje guokte cealkámušage vuostá kommišuvnna áddejumi, nubbi kommišuvnna miellahtus guovlludoaktáris Follum, nubbi leansmánnis Dyblie, gii lei Álttá ja Dálbmeluovtta leansmánni. Goappašiid dán cealkámušain evttohuvvui bisuhit čuožžovaš ortnega eatnamiid čujuhit nuvttá. Leansmánni Dyblie čuoččuhii "ahte eatnamiid nuvttá čujuheapmi lea leamaš dehálaš sudja Finnmárku ovdáneapmái" (proposišuvdna s. 19). Dasto celkkii son:

"Evttohuvvon ođđa Mearrádušat livčče, Leansmánni Áiccu mielde, juo ásaiduvvan Finnmárkku Eanadoalliid dáfus, sáhttit jođihit Vearrivuhtii⁴⁸⁷. 1775 Cealkámuša mielde galge juohke Bearrašii čujuhuvvot nu olu Eatnamat, go dárbbášuvvo 4 gihci Guohtumii ja Dálvefuodđarii. Dilálašvuođat leat datte ovdánan nie, ahte dan sadjái go stuorát Duoddara, dušše lea čujuhan unnit Bihtáid 1 ja 2 Gihci Doallamii almmá makkárga erenoamáš Mehciin Gárdeguohtumii, mii leat oktasaš olles Álbmogii. Jus vel ferte atnit eahpidahttin, leago Álbmogis makkárga Eaiggáduššanvuoigatvuohta Áhpeguvlui, de ii sáhte Geavahanvuoigatvuohta almmatge leat nu, go 1775 Cealkámuš addá Ássiide Vuoigatvuođa Mihtidit 4 Gihci Guohtumii;

---

⁴⁸⁷ urettferdighet

muhto dán Gárdeguohtuma fertejit várra dál Eiseválddit sáhttit dárkilat ráddjet ja muddet Ássiid oktasaš Buorrin. Juohkehaš áigu, dadjá Leansmánni, dovddahit, ahte Geassesadji Dárbbášuvvo Ássiide, ja ii sáhte leat Kommišuvnna Oaivil, ahte sii galgat oastit dasa Vuoiगतvuođa."

Dyblie gohčoda maiddái cealkámušastis stáhta eatnamiid "guoski almennehin".

Dás ovdanbohtá ee. ahte leansmánni Dyblie čuoččuhii geassesaji leat "oktasažžan olles álbmogii", ja ahte dán geavahanvuoiगतvuođa ii sáhttan biehttalit ássiide. Láhkaárvalusa joatkka meannudeames ii ákkastallon šat Dyblie áddejumi vuostá dáid guohtonvuoiगतvuođa dilálašvuođaid hárrái.

Departemeanta bijai eanaš Finnmárkokommišuvnna láhkaárvalusa vuodđun iežas proposišuvdnii. Proposišuvnna evttohusas várašuvvui ahte eatnamat eai galgan vuvdot ee. jus "dat adnojit geasseguohtumiin dáloniid dahje badjesápmelaččaid elliide dahje lavdnjebihtáide". Dát orru mediheamen stáhta beales čuožžovaš guohtuma lobálažžan.

(5) Dán láhkaáššis guoski stuorradiggelávdegotti árvalus lea professor Anton Martin Schweigaard vuolláičállán lávdegotti ovdaolbmo namas (Árvalus O. nr. 79 beaiváduvvon miessemánu 4. b. 1863). Árvalusas čujuhuvvui álggos ahte "dálá láhkaárvalusa áigga lea vuovdigoahit vuovddekeahes eatnamiid Finnmárkku eanaguovllus, go dát stáhta gulli eanaoasit dálá gustojeaddji mearrádusaid mielde čujuhuvvojit ođđaássiide mávssu haga". Lávdegoddi evttohii iehčanas molssaeaktun vuovdima hatti vuodul, nu ahte bidjet bidjegii dušše go eanebut háliidedje seamma eanaoasi.

Dasto sirdii lávdegoddi mearrádusa eatnamiid birra mii galggai orrut luobakeahhtá (ee. eatnamiid mat dárbbášuvvojedje omiid ja bohccuid geasseguohtumiidda) lága § 1:i čuovvovaš mearkkašemiin: "Lávdegoddi jáhkká dán vuodđonjuolggadusa berret celkojuvvot sorjjasmeahtun hámis ja lága álgun".

Ii stuorradiggelávdegotti árvalusge sisdoallan maidege mii báhkodii muhttejuvvon áddejupmi riektedilálašvuodaide vuovddeckahtes eatnamiid dáfus, iige ahte áigga lei muhttit riektedilálašvuodát dán geažil.

Láhka mearriduvvui Odeldikkis⁴⁸⁸ ja Láhkadikkis⁴⁸⁹ eanaš stuorradiggelávdegotti árvalusa mielde. Lága § 3:s lea mearriduvvon:

"Dodjojuvvo Gonagassii dahje geasa son dan fápmuda bidjat dárbbášlaš Merremiid ja dahkat dárkilat Mearrádusaid dáid vuovdima hárrái, almmatge čuovvovaš njuolggadusaid áiccuin."

Sierra njuolggadusat mat leat čuovvovaš teavsttas seamma paragrafas suokkardit dušše mo ovddidit ieš eatnamiid vuovdima (mihtideapmi, haddi, dahje bidjet).

(6) Njuolggadusain mat addojuvvojedje suoidnemánu 2. b. 1864 Ggl. cea. lea formála láhkavuodđu lága § 3:s. Njuolggadusaid § 3:s lea mearrádus ahte eatnamat mat galge vuvdot, álgovvorus galge siskkildit dan mii "Guovllus lea heivvolažžan Dálloeatnamiid ja Meahcci Ássansadjin". Muhto "gos sierralágan Dilálašvuodaide geažil ii bija Ássansaji mearre Gaskka Meahccái" sáhtii "lohpiduvvot mearre Šibitlohkui Ovddasvástideaddjái geavahit Gárdeguohtuma Stáhta guoski dahje lagas Opmođagas", daid gáržžidemiiguin maid eiseválddit áiggis áigái fertejit atnit dárbbášuvvot vuovddi dáfus, ja stáhta várašumiin sáhttit sadjái bidjat geavahanvuoigatvuođa go čujuha mearre meahccebihtá. Tønnesen navdá s. 265 ahte eanaš adno mañimušmolssaeaktu. Dieđuid mielde Finnmárkku geavahanmálles, ferte navdit leat leamaš geavatlaš dárbu dán ortnega ain lea välljejuvvon eanaš háviid, dadjatjuo buot eanačuoldimin ođđa doaluide.

Dás ovdanbohtá vajos ahte ii 1863 lámka eaige 1864 njuolggadusat leat moktege sávvan nuppástuhttit guohtonvuoigatvuođa riektedilálašvuoda daid doaluin maid

---

⁴⁸⁸ odelsting

⁴⁸⁹ lagting

stáhta juo ovdal lei čujuhan ja luobahan. Dás orru Riektejoavkkus leat ovttaoaivilvuolta.

(7) Muhto olugiin sis geat maŋŋil 1864 ožžo stáhtas eanagirjji, ledje ovdal juo doalut ámtalihpu vuodul dahje formála vuoigatvuođavuoddu haga, muhto ovddeš anu vuodul. Maŋimuš ii lean eahpitkeahttá eahpedábálaš Nuorta-Finnmárkkus ja mearrasámiid gaskkas moanaid sajiin Finnmárkkus. Orru unnán govttolaš ja váttis dohkkehit ahte stáhta sáhtii dáid ovddasvástideaddjiid ektui atnit formála vuoigatvuođavuoddu doalu sirdimii ja seammás gáržžidit sin guohtonvuoigatvuođa, omd. guohtonvuoigatvuođa loahpaheami várašumiin. Dáid ovddasvástideaddjiid ektui ii oru lunddolaš hállat duohta šiehtadallandilis stáhta ektui, muhto ovttabeallásaččabut vuoigatvuođaid juolludemiid hárrái stáhta beale vuovdimis, nu ahte vuoigatvuođaid maid ožžo eanagirjjis, fertejedje leat lassin sin ovddeš vuoigatvuođaide.

Jus ovdal lei lobálaš almennetvuoigatvuohta guohtumii Finnmárkkus (soaitá Norgga Lága 3-12-3 láhkavuoduin), navdo ahte guohtonvuoigatvuohta lei vuoigatvuođavuodđuduvvon oppalaš mihtilmasvuođa lobálaš vuoigatvuohtan sidjiide geat dan dárbbášedje (buo. Rt. 1931 s. 110). Jus guohtonvuoigatvuohta Finnmárkkus lei vuoigatvuođavuodđuduvvon vieruiduvvan vuoigatvuohtan, navdo dilli álgovuorus leat seamma.

Dáinna vuolggasajiin orru almennetrievttálaš oaiviliiguin eahpidahtti sáhtiigo stáhta sierra lágaid haga eanagirjjiid várašumiin, biehttalit odđa dollui seamma guohtonvuoigatvuođa go ovddeš dollui. Ii ainjuo oru ahte velába guoski doalu maŋit eaiggádat eambo galget leat čadnon guohtonvuoigatvuođa luohpadeamis⁴⁹⁰ (buo. Gjeldsviks Tingsrett, 3. deaddileami s. 136).

Lea maid árta eahpidit leigo suoidnemánu 2. b. 1864 njuolggadusaid mearrádusa § 3 b:s doarvái ávnnaš láchavuoddu lága § 3 váldesirdinmearrádusas⁴⁹¹, go

---

⁴⁹⁰ frafallelse

⁴⁹¹ delegasjonsbestemmelse

njuolggadusat orru dán čuoggás rasttildeamen dan mii lágas lei eaktuduvvon.

(8) Das mii bajábeale lea ovdanbohtán orru čielggas ahte ii 1864 eanavuovdinláhka iešalddes, eaige dan ovdabarggut bija vuđđosa makkárge nuppástussii riektedilálašvuodaide daid ain vuovddekeahtes eatnamiidda Finnmárkkus. Dátge orru fertemin gustot dáid eatnamiid guhtonvuoigatvuhtii.

Eanavuovdinlágas lea seamma beaivvádeapmi go vuovdelágas (geassemánu 22. b. 1863). Danne leage dihto beroštupmi ahte vuovdelága §§ 65 ja 60 čielgasit ain atnet Finnmárkku vuovddi almennehin. Ahte dán guovtti mearrádusas vánit lea leamaš erenoamáš geavatlaš atnin Finnmárkkus, ii dárbbáš guoskat dán dilálašvuhtii.

Gažaldat lea, sáhttago 1864-njuolggadusaid ja dan stáhta beales vuolggahuvvon geavadis maŋŋil vuvdojuvvon doaluid eanagirjjiid várašumiin, liikká leat nuppástuvvon vuovddekeahtes eatnamiid guhtonvuoigatvuođa hárrái. Dát livčče juohke dilálašvuođas dušše váikkuhit maŋit ásahuvvon doaluide. Muhto dát livčče várra eaktudan ahte stáhta geavat maiddái lea leamaš dábálaččat dohkkehuvvon ja doahttaluvvon sidjiide geaidda dát guoská.

Dán oktavuodas navdo alimusriekteduopmára Saxlund Junkerdal-ášši cealkámušas (Rt. 1885 s. 606) leat mearkkašupmi. Son celkkii das go buohtastahtii guhtonvuoigatvuođa dilálašvuođaid Nordlándda ámttas ja Finnmárkkus:

"Muhto Guohtumiid Stáhta Gaskkaid dáfus navddán Seamma gustot goappašiid Orohagain ja sidjiide geat čuoččuhit, ahte Finnmárkku Álbmogis ii galgga leat Vuoigatvuohta diktit Omiidis guohtut Stáhtaeatnamiin, eai oččošii Doarjaga Ovttasge. Ovdeš Áiggis ii leamašge goassige eahpiduvvon, Álbmogis leat Vuoigatvuohta doalahit Omiideaset Guohtumis Stáhtavuvddiin."

Saxlund lei leamaš fáldi Finnmárkkus ja dáppe bohtán stuorradiggealmmái, ja ferte eaktudit son lea bures dovdan dán riikaoasi duohta ja rievttálaš dilálašvuođaid. Saxlund cealkámušas hállo čielgasit *álbmoga*_guhtonvuoigatvuođas,

iige leat makkárgge ráddjehus iešguđet ássansajiin dahje anus. Saxlund:a cealkámuš lea maiddáai addon guhkes áiggi maŋŋilgo 1863-láhka bođii fápmui.

Riektejoavkku eanetlohku cealká 3.3.4.1. oasis:

"Orru leamen leavvan áddejupmi Finnmárkku boandaid gaskkas ahte sis lea vuoigatvuohta meahcceguohtumii. Eatnašat orrut navdimen leat diehttelassan, ja illá leat smiehttan dan vejolaš gažaldahkan. Eai olus dieđe čuožžugo mihkkege guohtonvuoigatvuođas dálu eanagirjjiin, ja sii geat dovdet dákkár mearrádusaid orrut oaivvildeamen ahte eai leat dát mat duohtavuođas muddejit sin guohtonvuoigatvuođa sisdoalu."

Hans Prestbakmo čielggadeamis Sámi vuoigatvuođalávdegoddái Finnmárkku meahcceriggodagaid geavaheamis dán jahkečuođis (Prestbakmo čielggadeapmi plánejuvvui ilbmat 1994:s oktan Steinar Pedersen:a (atnu ovdal 1. máilbmesoadi) ja Einar Richter Hansen:a (sullii 1914 gitta 1970 rádjai) historjjálaš čielggademiiguin eatnamiid ja čáziid anus Finnmárkkus, geahča 1.1.2. ja 3.1.1. osiid ovddabealde) lea 2.6. čuo. válddahallan báikegotti riekteáddejumi luondduriggodagaid geavaheami vuoigatvuođaid birra. Dás čujuhuvvo ee. ahte eatnašat ovdal leat oaidnán guohtuma ja fuođđaromardeami meahcis leat lunddolaš vuoigatvuohtan giliin gos ásse. Guohtonvuoigatvuohta lea dego bivdo- ja sáivabivdovuoigatvuohta leamaš adnon juoga mii gullá giliide.

Dás orru áddejuvvomin ee. guohtun sierravuoigatvuohtan guoski gillái. Dásá lea maid váldon lunddolažžan ainjuo unnit, ahte guohtun matrikulerekeahces eatnamiin lea dárkojuvvon vuoigatvuohtan maid stáhta ii sáhte biehttalit, ja iige leat leamaš sáhka erohusas gaskal ássansajiin ásahuvvon ovdal ja maŋŋil 1864.

Bajábealde namuhuvvon dieđut čájehit ahte stáhta áddejupmi guohtonvuoigatvuođa hárrái Finnmárkkus eai leat riikaoasi boanddat dohkkehan. Ássiid dábálaš áddejupmi orru baicce ain leamen ahte lea oppalaš guohtonvuoigatvuohta dálvebiebman omiide. Dán oktavuodas čujuhange miessemánu

2. b. 1990 girjái Sámi vuoigatvuođalávdegoddái dan miellahtus Leif Kristensen:s, Lákkovuonbađas⁴⁹² eret.

(9) Vuolláičáli lea Sámi vuoigatvuođalávdegotti čállingotti bokte ohcalan dieđuid Finnmárkku eanavuovdinkantuvrras mo ja várra makkár mahtodagas vejolaš guohtonvuoigatvuođa lonuhanmearrádus lea adnon, dahje leago oktage biehttaluvvon guohtonvuoigatvuođa matrikulerekeahtes eatnamiin iežas dálvebibmojuvvon omiide. Eanavuovdinkantuvra lea vástidan gažaldaga ođđajagemánu 6. b. 1993 girjjis, man váldosisdoallu galgá bájuhuvvot dás:

'čujuhit Du girjái 4.12.92, ja vástidat dás Du gažaldaga:

1. Leago geavvan ahte guohtonvuoigatvuohta ii leat čuvvon go čuoldá eatnamiid eanadollui?

Dál geavahuvvon vuovdima ja lihttoláigoheami šiehtadusain ii namuhuvvo guohtonvuoigatvuohta - ja dan láchkai ii leat guohtonvuoigatvuohta servituhttan báhcán stáhtaeatnamiin. Klausula ilmmat 1968 eanagirjelávadagas, muhto orru go jođánit geahčasta bábirrájus leat leamaš sihkkon muhtun háviid 1955-68 áigodagas.

Lassieatnamiid mihtádus dálá doaluide ii mearkkaš nuppástusa čuožžovaš guohtonvuoigatvuođas.

Finnmárkku Eanavuovdinkantuvra ii leat goassige čuoččuhan čavga eanaeaiggátoainnu⁴⁹³, muhto dohkkehan guohtuma lohpin. Dán áddemis dárkojuvvo guohtun gierdan geavaheapmin buhtadasa haga.

Eanavuovdinlágaid eavttuide gullá ahte sáhtii maiddái veahkehit doarjut ceavzilis eanadoalu Finnmárkkus. Dán geavahanhámádagas vuhtto ahte dušše háhkat gittiid ja iige sáhttit diktit guohtut nugo lea leamaš dahkkon, livčče eanaš eanadoallodoaimma eavttut massojuvvon. Meahcceviidodaga oastima golut ja árbevierut mat laktásuvvet matrikulerekeahtes eatnamiid ovttasatnimii čilgejitge iežaset oasi hámádagas.

2. Man olu lea láchkaásahusaid § 7 Ionistanklausula leamaš geavahuvvon?

---

⁴⁹² Langfjordbotn

⁴⁹³ grunneiersyn

Eat ádde § 7 njuolggadusa Ionistanklausulan, muhto *ruovttoluotta váldinnjuolggadussan*⁴⁹⁴.

Láhkaásahusa § 7 ii leat leamaš adnon árjjalaččat stivret guohtonanu. Oktasašguohtumat mat leat ásahuvvon leat bohtán geavaheaddjiid vuolggahaemi mielde ee. juogadan dihte háhkan- ja doallogoluid, ja čoavdin dihte eanageavahanriidduid.

Guohtonvuoigatvuohta 'duvdo' eanaháldendoaimmaid⁴⁹⁵ dihte, iige árru eatnamiid servituhttan.

Eanaeaiggádat leat datte gáibidan Ionisteami, mii mearkaša guohtonvuoigatvuođa *lonuheapmin*. Eanavuovdinkantuvra lea hilgon dákkár gáibádusa, muhto ovtta áššis lea eanajuohkinriekti dahkan ná lonuheami sierra mearrádusaid mielde.

Oktagaslaš olbmo lonuheami dohkálašvuohta⁴⁹⁶ lea stáhtii geavadis duššin, jus buot doalut eai seammás oaččo lonuheami guohtonvuoigatvuođasis. Vuoittu ii sáhte dallege mihtidit *ruđalaččat*, muhto baicce servodatlaš mihtilmasvuođas. Danne ferte navdit dákkár 'lonuheami' prinsihpas berret ordnejuvvot hálddašanrievttálaš ráfáiduhhtinmearrádusaid bokte guohtumiid vuostá dálá suorgelágaid⁴⁹⁷ láhkavuođuin.

Loahppamearkašeapmi:

Tønnesen juohká girjjistis "Retten til jorden i Finnmark" s. 263-266, guohtonvuoigatvuođa 5 láhkai sierranas áigodagaid njuolggadusaid mielde. Dákkár dulkomis lea mearkašupmi áššiin main bohciida nágggu guohtonvuoigatvuođa konkrehta sisdoalus.

Finnmárkku Eanavuovdinkantuvra ii leat kárten vuvdojuvvon doaluid guohtonvuoigatvuođa, go dása ii leat leamaš beroštupmi. "Gárdeguohtun" ja "guoski dahje lagas eatnamiid" hábmemat, mat leat leamaš adnon eanagirjelávadagain, eai leat dárkilat meroštallan. Iige leat čilgejuvvon makkár eallínalit siskilduvvojit guohtonvuoigatvuođas.

Guohtonvuoigatvuođa sáhtá dovdomerket "láivves" geavahanvuoigatvuohtan, mii ii leat ráddjejuvvon čielga meroštallon eatnamiidda, ja iige leat oktovuoigatvuohta makkárga atnui.

Sáhtá nu dadjat oppalaččat ahte Finnmárkku Eanavuovdinkantuvra lea heivehan muhtun guovllu eanadoalloplánemii, ja iige geahččalan čoavdit guohtonriiddu gaskal omd. eanadoalu ja boazodoalu.'

---

⁴⁹⁴ inndragningsregel

⁴⁹⁵ arealdisponeringstiltak

⁴⁹⁶ tjenlighet

⁴⁹⁷ sektorlovgivning

Girjjis ovdanbohtá ee. ahte "Finnmárku Eanavuovdinkantuvra" ii goassige leat čuoččuhan čavga eanaeaiggátoainnu, muhto dohkkehan guohtuma dego lei lohpi dasa". Dasto daddjo nappo ahte:

"Geavahanmálles ... vuhtto ahte dušše lea háhkan gieddeeatnamiid, ja eaige diktán guohtut nugo ovdal, livččii eaktu eanaš eanadoalloaaimmas massojuvvon. Meahcceeatnamiid oastima golut ja árbevierut mat laktásit matrikulerekeahtes eatnamiid ovttasatnui čilgejitge iežaset oasi hámadagas."

Dás sáhtášii konkluderet ahte sierra klausulat vuvdojuvvon eatnamiid eanagirjjiid guohtonvuoigatvuođas leat stáhta ovddasteaddjit vánit leamaš čujuhan, go lea dohkkehan dán guohtuma, ja iige jurddašuvvon earuhit gaskal doaluid čuldon ovdal dahje maŋgil 1864. Dasto ahte Finnmarkku eanadoaluid geavahanmálle dábálaččat lea nu ahte guohtun matrikulerekeahtes eatnamiin lea leamaš dárbblaš eaktun "eanaš eanadoaluin". Dát nanne ahte dilálašvuođat maid leansmánni Dyblie válddahii 1862 cealkámušastis eanaš ain bissu go geavahanmálles nugo eanavuovdinkantuvra celkkii "vuhtto ahte dušše lea háhkan gieddeeatnamiid". Dáid eavttuin lea čielggas ahte guohtonvuoigatvuohta matrikulerekeahtes eatnamiin lea leamaš dárbblaš eaktu eanadollui, ainjuo eanaš háviid.

Jus dilli lea nu ahte stáhta várašumis mii lea eanagirjjis ii goassige dahje hárve lea leamaš geavatlaš mearkkašupmi, ja ahte guohtun dálvebibmojuvvon omiide ain lea dahkkon almmá sakka gáržžideami dahje duohtadeami⁴⁹⁸ haga stáhta beales, sáhtá mu oaivila mielde váttis dadjat ahte 1863 rájes lea ásahuvvon muhttejuvvon riektedilálašvuohta. Orru riektasamos dáinna eavttuin dadjat ahte 1864 ja 1902 njuolggadusat ja várašumit mat dáid njuolggadusaid vuoigatvuođavuoduin leat váldon eanagirjjiide, leat vuođđuvvon vuoigatvuođadilálašvuođa boasttoáddejupmái.

---

⁴⁹⁸ inngrep

(10) Njukčamánu 12. b. 1965 lága ovdabargguin stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid hárrái Finnmárkkus lea eaktuduvvon ahte guhtonvuoigatvuohta stáhta eatnamiin fylkkas dušše sáhtta adnot stáhta guoski sirdinbáhpáriid⁴⁹⁹ sierra vuoigatvuođavuođuin. Dán oktavuodas daddjo ahte Finnmárkkus ii sáhte leat sáhka guhtonvuoigatvuođas ásahuvvon vieruiduvvan vuoigatvuođa vuodul. Bajábeale ášši vuodul ferte navdot ahte dáid cealkámušain ii leat doallelaš vuodđu. Nuppi beales ii cealkke lánka dálge maidege guhtonvuoigatvuođas.

Eanavuovdinkantuvrra ođđajagemánu 6. b. 1993 girjjis daddjo dálá eatnamiid vuovdima ja lihttoláigoheami dáfus ahte guhtonvuoigatvuohta ii namuhuvvo dál šiehtadusain. Jus geahččá dainna oktavuodas mii muđui ovdanbohtá girjjis, illá sáhtta dán áddet earalánkaigo ahte dárbblaš guhtun dohkkehuvvoge dollui mii lea čuldojuvvon maŋŋilgo 1965-lánka lea bohtán fápmui.

(11) *Konklusivna*: Bajábeale árvvu vuodul navdo ahte duohta čuožžovaš dilálašvuohta guhtuma dáfus matrikulerekeahtes eatnamiin Finnmárkkus, lea ahte dát ain gitta dálá áigái lea sis geain leamaš dárbu dása, ja dálvebibmojuvvon omiide. Dasto navdo ahte dán suorggis ii leat leamaš makkárga erohus anus ásahuvvon ovdal dahje maŋŋil 1864.

Dát duohta dilálašvuođat ovddastit Finnmárkkku ovddeš riektedilálašvuođa joatkaga, mii vuolga dán riikaoasi boarrasamos dilálašvuođain. Dás orru leat sáhka árbevierus mii ii leat gaskkalduhtton, ii anu, iige riekteáddejumis Finnmárkkku eanadoalliid gaskkas. Dán vuodul ii oru gullamin áššái guorahallat *leago* dán riikaoasis šaddan vieruiduvvan riektenjuolggadus omiid guhtuma vuoigatvuhtii. Ferte baicce čujuhit konkrehta ártta manne ovddeš vieruiduvvan riektenjuolggadus lea jávkan.

čadamannamis bajábealde ovdanbohtá ahte 1863 eanavuovdinlágas lánkaaddi beales ii geahččaluvvon nuppástuhttit ovddeš čuožžovaš riektedilálašvuođa omiid

---

⁴⁹⁹ overdragelsesdokument

guohtuma dáfus. Dás ii sáhte njuolga hállat "láhkaeaktuduvvon ortnegis" vuostá ovddeš čuožžovaš riektedilálašvuođa.

Baicce lea departemeantta suoidnemánu 2. b. 1864 čállon njuolggadusain vuodđuduvvon eaktui ahte guohtonvuoigatvuohta lei stáhta šiehtadusa duohken, ja dát leat báhkkođuvvon daid várašumiin guohtuma dáfus mat leat dán áigemuttus čállon eanagirjjiide.

Lea áрта navdit 1864 njuolggadusaid dán mearrádusa boahit go ii leat doarvái diehtu departemeantta beales Finnmárkku eanadoalu duohta dilálašvuođas, ja ahte guohtonvuoigatvuohta matrikulerekeahes eatnamiin álohii lea leamaš dárbbášlaš eaktu riikaoasi eanadollui. Čujuhuvvo vel eanavuovdinkantuvrra ođđajagemánu 6. b. 1993 girjái ja daid dieđuide mat doppe ovdanbohte eanadoalu geavahanmálles Finnmárkkus. Departemeanttas iige sáhte 1864-njuolggadusaid gergemis leat leamaš doarvái diehtu dán suorggi historjjálaš ja virolaš dilálašvuođas Finnmárkkus, ja mii lea bistán ovddeš áiggi rájes.

Dihto gáibádusa ferte bidjat stáhta geavadii mii galggašii sáhttit muhttit guohtonvuoigatvuođa riektedilálašvuođa mii lea bistán ainjuo gitta 1864:i. Stáhta ovddasteaddjiid ráđđejeaddji áddejupmi ii sáhte leat doarvái, jus dat ii leat ožžon doarjaga nuppi beales, eanadoalliin. Mu oaivila mielde ii leat čálalaš várašupmi vuvdon doalu eanagirjjiin iešalddes doarvái riektedili nuppástuhttimii, jus dáid mearrádusain ii leat leamaš geavatlaš mearkkašupmi guohtumii. Dasa lassin ferte navdit dáid várašumiid leat leamaš vuostá rievtti go leat loavkidan⁵⁰⁰ guohtonvuoigatvuođa vieruiduvvan rievttálaš njuolggadusa mii bisttii ovddeš áiggi rájes.

Nugo dilálašvuođat dás leat leamaš sáhtta vánit garvit ahte eanaoastit eai leat leamaš duohta šiehtadallit stáhta ektui máinnašuvvon eanagirjjiid mearrádusaid dáfus. Dáid dilálašvuođain - ja guohtuma dárkomis dárbbášlaš dárkun guoski eanadoaluide - lea lunddolaš áddet eanagirjjiid namuhuvvon klausulaid geatnegahtekeahes⁵⁰¹ dábálaš mearrádussan.

---

⁵⁰⁰ krenke

⁵⁰¹ uforpliktende

Jus ii sáhte geavada olus duođaštit nu ahte eanagirjjiid várašumiin lea leamaš duohta mávssolašvuohta, navddán duohta guohtun maiddái eanaš deavdá dán suorggi rievttálaš čuožžovaš dilálašvuođa. Dát mearkkaša ain leat dábálaš oktasaš guohtunvuoigatvuohta eanadoalliid dálvebibmojuvvon omiide matrikulerekeahes eatnamiin.

3.4 MEARRAGUOLLEBIVDU

3.4. 1 Álggahus

Riektejoavku máinnaša dás oppalaččat mearraguollebivdovuoigatvuođas, muhto mas vihkkedallan geahččaluvvo deattuhuvvot eanaš Finnmárkku dilálašvuođaide. 3.4.2. oasis govvet riekteovdáneami oppalaččat dáláži, ja 3.4.3. oasis cuiggodit veahá iešguđet muddendoaimmaid ráddjehusain mat dáđistaga leat dahkkon guolástanvuoigatvuođas. Erenoamáš riektesuodjalusa gažaldagat leat meannuduvvon 3.4.4. oasis. Muđui sáhtá namuhit ahte luossabivdovuoigatvuohta vihtanbivdosiiguin⁵⁰² ii vihkkedallos. Dát vuoigatvuohta gullá vuohččan gáddeeaiggádii, ja leage vihkkedallon 3.5. oasis gáddevuoigatvuođa birra.

3.4.2 Lagat riekteovdáneamis dáláži

Dál lea dábálaš oahppa ahte áhpi ii leat eaiggáduššanvuoigatvuođa dahje eará sierravuoigatvuođaid vuollásaš, ja ahte guollebivdolohpi mearas lea álgoálggus buohkaide vejolaš. Nuppiin sániiguin lea dát *buohkaidvuoigatvuođa* birra. (Geahča ee. Fleisherlávdegotti NOU 1986:6:s, s.44-47, buo. 2.1.5. oasis ovddabealde.) Dát gusto sihke ábis, vuonain ja lahka gátti, earret gáddeeaiggáda oktovuoigatvuođa bivdit anadroma luossaguoli vihtanbivdosiin, dakkoge mearas gokko lea priváhta eaiggáduššanvuoigatvuohta. Historjálaččat ii leat luđolaš guolástannjuolggadus datte nu čielggas. Maná čuoččuha *Brandt Den Norske Retshistorie I* (1880) s. 263:s ahte dološ norgga

---

⁵⁰² faststående redskap

rievtti mielde lei guollebivdu ábis "luđolaš buohkaide".
Robberstad čuoččuha fas "Jus og Jord" (Gudnečálus professor Olav Lid:i 70-jagi beaivái), 1978 s. 185-186:s ahte:

"Árta lea navdit ovddeš njuolggadusa ahte juohkehaš eaiggáduššá guoli olggobeal iežas eatnama, guoskat mearraguollebivduige. Muhto guollebivdohápmanat ledje áinnas almennehat, ja doppe lei bivdu luđolaš giliide mat guollebivdohápmanii gulle.

Njuolggadus ahte mearraguollebivdu lea luđolaš buohkaide leat amas njuolggadus, vissa romárrievtti⁵⁰³ rájes, ja lea njommon dáža riektái guhkit áiggi mielde, 1500-logu rájes ja maŋás, erenoamážit 1800-logus.

Eanaš sajiin eaiggádušše eanaeaiggádat, dahje gilit, vel nuohtte- (fierbme-), liidna- ja uštinbivdosajiidge mearas. Lea dovddus ahte Sunnmøres ledje dáluin ain 1800-logus juohkehaččas bivdočázit ábis, omd. 8 mearramiilla⁵⁰⁴ gáttis eret. (Guollebivdu lei dološ áiggi rájes nu guhkin fávllis go coagis⁵⁰⁵ olii). Olbmot dolle eanajuohkima⁵⁰⁶ bovdosajiin nugo nannámisge, ja gohčodedje daid "bivdogieddin".

Robberstad čiekŋuda dán logaldallamis 15. Vestlándda Boanddačoagganeamis, (Samfund og lov i Vest-Noreg i gamal tid. Vestlandske Bondestemme. Yrkessamband for Vestlandsbygdene. čálus nr. 37 s. 14-15.) **mas ee. dadjá:**

"Lea maid dovddus ahte bivdosajiin miehtá áhpenjuorain sáhtte lean daid olbmuid namat geat daid ledje gávdnan dahje geat daid eaiggádušše, dahje dáluid namat geaidda bivdosadji gulai. Sadji gulai sidjiide, eaige mitalan gos sadji lei.

Muhto muhtun muddu ábis dahje bivdosajis lei almenet, ja dakko lei luđolaš bivdit buohkaide geat gulle gillái, dábálaš almenetnjuolggadusa mielde."

Gustav Heber válddahallá mo vuoigatvuođaid njuolggadusat šaddet ja gávnnaha ahte maid "dás maŋŋil

---

⁵⁰³ romarrett

⁵⁰⁴ nautisk mil

⁵⁰⁵ landgrunn

⁵⁰⁶ jordskifte

galggašii leat oktagaslaš eaiggáduššanvuoigatvuohta ovdal šibitdoallu bođii gártá dalle:.... ja dasa lassin vuosttasvuoigatvuohta sierra guolástannjuoraide". Son dasto dadjá ahte "várra" leat buot árjjalaš bivdit ja sin bearrašat "oaivvildan searvevuođas eaiggáduššat olles guovllu sihke gáttis ja mearas maid sii oaivvildedje gulle sin oktasaš ássansadjái." Jus earát geahččaledje bivdit dáid guvlluin sii ádjehalle. (Gustav Heber: Norske Rettsreglers Historie I ja II, 1938 s. 11 čuo. ja s. 24-25.) Fleischerlávdegoddi čuoččuha NOU 1986:6:s Erstatning til fiskere for ulemper ved petroleumsvirksomheten (Buhtadas guolásteaddjiide petroleumdoaimma vahágiid ovddas) (s. 44) sullasaš oaiviliid ja dadjá ee. nu manjit go 1700-logus ledje muhtun sajiin rittus dihto bivdosajit maid eaiggádušše, ja Lofuohtas⁵⁰⁷ ja Várjjatvuonas⁵⁰⁸ lea diggelogahallon girjjit dákkár bivdosajiin. Sunnmørerittus ledje sulluin juohkehaččas bivdočázit⁵⁰⁹ ábis".

Finnmárkku dilálašvuođaid birra čállá Tønnesen s. 93 ahte dáppe nugo muđui ovddeš áiggis lei "fihttejuvvon gustojeaddji vuoigatvohtan... ahte mearrabivdu dihto mearraguovllus gulai lagamus guollebivdohápmana ássiide.

Niemi čállá dilálašvuođain čáhcesulloguovllu (Einar Niemi: Vadsø historie I (1983) s. 231.):

"Ainjuo nu arrat go 1600-logu gaskamuttu orui čielggas ahte čáhcesulloguovllu ássiin lei masá juo sierra vuoigatvuohta mearraguvlui olggobeal bivdohápmaniid. Dát vuoigatvuohta báhkkođii giddes liinnaid⁵¹⁰ vuogádagas maida čuoččuhuvvo priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođa ja mii árbejuvvui."

Dan mielde mii dás lea celkon orru ahte ovdal gádde gáddeeaiggádiidda gullat sihke oktagaslaš ja oktasaš eaiggáduššanvuoigatvuohta mearraguvlui, ainjuo guovlluide mat ledje hui lahka gátti. Eaiggáduššandoahpagis ii lean datte seamma sisdoallu dalle go dál. Maná anii vuoigatvuođa geavahit guovllus ovttá dahje eanet vugiid, muhto dađe eanet ii

---

⁵⁰⁷ Lofoten

⁵⁰⁸ Varangerfjord

⁵⁰⁹ teig (i vann)

⁵¹⁰ faste linesett

lean vejolaš govvdallat. (Petter Ørebeck meannuda vuoigatvuođa guolástit mearas historjjálaš perspektiivva s. 16 čuo. dutkamušastis «Allemannsrett -Ingenmannsrett» (Romsa 1985).)

Stáhtage hállagođii árrat ábi eaiggáduššanvuoigatvuođas. Juo Harald Vuoktafávru galgá leat julggaštan ahte áhpi lei "Gonagasa opmodat", (Brandt op. cit. s. 363.) ja gáibidan guolásteaddjiid sutnje fertet máksit divada guollebivddu ovddas. Dát divat heaittihuvvui manjil, muhto ii leange guhká ovdal ođđa bodii sadjái.

Dannego stáhtasisaboađu dehálaš oassi ledje tuollut ja divadat, lei 1500-logu miehtá riddostáhtaide dehálaš náššat hearrávuođa⁵¹¹ áhpái. Dánška-norgga stáhtii lei ee. dehálaš oažžut hearrávuođa Nuortamerrii⁵¹², Øresund:i ja áhpái gaskal Islánda⁵¹³ ja Norgga, go dát adnojuvvojedje «Máilbmejohtolaga guokte Váldogeaidnun» (V. Mollerup: Danmarks Riges Historie 1536-1588 s.133.) , ja badjel ábi olggobeal Finnmárkku go dalle sáhtii gozihit gávppašeami ja mátkkošteami Árkanggalii⁵¹⁴. Dasto háliidedje headuštit eangals ja nederlánda fatnasiid guolástit dáža riddojohtolagain. Ábi ja gávppašeami háldašeami mearkkašupmi lea dehálaš Finnmárkku ja Lapplánda riidduin. Ruota Karl IX háhpohalai 1500-logu loahpageahčen nannosit Finnmárkku ja Davvi-Romssa rittu. Kristian IV balai ruottelaččaid oažžut oasi ábi hearrávuođas. Dát dáiddii lean dehálaš sudja sohtái mii nogai Knærød ráfiin ođđajagemánu 20. b. 1613. (V. Mollerup: Danmark Riges Historie 1588-1699, s. 1376 čuo.)

Báikeolbmuid áddejumi ahte sis lei vuoigatvuohta guolástit sin mearre guovlluin bisui guhká, muhto stáhta bivdomuddemat bilidedje dađis boares vugiid. Dán birra čálle Robberstad "Jus og Jord" girjjis s. 186-187:s:

"Vestfjorden:s lei juohke guollebivdohápmánis iežas mearrabihttá, ráddjejuvvon sivttenlinjáiguin⁵¹⁵ gáttis, ja juohkinlinját⁵¹⁶ ledje biddjon rievttálaččat⁵¹⁷ "rádjávázzimin"

---

⁵¹¹ herredømme

⁵¹² Østersjø

⁵¹³ Island

⁵¹⁴ Arkangelsk

⁵¹⁵ siktelinje

⁵¹⁶ delelinje

⁵¹⁷ judisiell

skiippaiguin. Dákkár rájaid bidje 1700-logu loahpageahčen ja 1800-logu álggus. Romárrievttálaš njuolggadus luđolaš guollebivddu hárrái álggahuvvui Lofuohtaábis miessemánu 23. b. 1857 lágain. Láhka vuosttalduvvui sakka. Ketil Motzfeldt, gii lei guovddážis lárkaráhkaneames čálii: "Davvinorgalaš gal dieđus easka mánga Jagi Geahčen doahhtališgoahdá ja atnigoahdá, ja dalle maiddái Árvvus atnigoahdá ođđa buori Lága. Dál dovda Davvinorgalaš iežas boares fránka Marquisan revolušuvnnas."

Várjjatvuotna lei liidnabivddu várás juogaduvvon bivdočáziide. 1791 dáhtui Finnmárkku ámtamánni áinnas vuoigatvuođa liidnabivdui čáhcesuolu buohta. Dalle árvvoštallui ahte čáhke guokte áhpebivdočázi sutnje ja bivdočáziid bidje sivttenbáikkiid bokte gáttis. Ain 1900:s atne olbmot čáhcesullos sin eaiggáduššat liidnabivdočáziid mearas."

Sáhttet leat mánga ártta dasa ahte ovddeš vuoigatvuođa áddejupmi dihto bivdoguovlluide fertii jávkat. Vuosttažettiin báinnii romárrievttálaš jurddašanvuohki. Dasto váikkuhii ealáhusliberalisma mii šattai nanusin 1800-logus, ja dasa lassin mearkkašii ođđa tehnikka ja ođđa jođihanvugiid ovdáneapmi sakka. Erenoamážit ovddidedje gokčojuvvon fatnasat ja mohtorat luđolaš guollebivddu jurdagiid. Fleischerlávdegoddi geažida veahá dán ovdáneamis NOU 1986:6 s. 44:s.

Mearrádussii masa dávjá čujuhuvvo go ábi luđolaš guolástanvuoigatvuođa birra máinnašuvvui, lea cuoŋománu 23.b. 1728 Ggl. geaskkus. Dás fámuhtta Gonagas borgemánu 29. b. 1725 duomu mas sundi Ulrik Leth Ryfylkkas lei mearridan gáddeeaiggádiin leat oktovuoigatvuohta bivdit hummariid, ee. NL 5-11-2 vuodustusain. Geaskkus daddjo ahte "Juohkehaš bivdá Guoli maid Áhpi sutnje guoddá, gos dal leš, earret fal Luosa." Boađus lea vuodđuduvvon ábi valjiid hálldašeami duohta árvvoštallamiidda, "Riikka ja Lága nággekeahtes Geavadis".

Sihke hálldahuslaš ja guolásteaddjiid iežaset vugiid geavada vuodul, dajašii dál ahte guollebivdu ábis lea luđolaš buohkaide. Datte sáhttet vuotnagierragat ja luovttat spiehkastuvvot, báikkálaš vieru ja dološ áiggi rájes geavaheami vuodul.

Dihto háviin sáhtta ee. jerrot dárkojuvvo go vuotnagiera

eatnun dahje mearran. Jus árvvoštallo eatnun ravgá guolástanvuoigatvuohta eanaeaiggádii, geahča omd. Rt. 1902 s. 296, ja jus vuotnagierraga gávnna dárkot mearran, sáhttet báikkálaš dilálašvuođat leat dakkárat ahte guollebivdu ii leat luđolaš. Dán bijai eanetlohku vuodđun Bolstadvuona duomus (Rt. 1912 s. 433), mas maná dušše luosa ja guvžžá guolástanvuoigatvuohta mearriduvvui. Báikkálaš geavaheapmi ja áddejupmi sáhttet maidái leat dákkárat ahte earát iešguđet árttain orrot bivdekeahttá. Nu sáhttáge geavvat ahte báikkálaš guolásteaddjit jukset dihto buhtadansuodjaleami, geahča ovdamearka dihte Gáivuona-duomu (Rt. 1985 s. 247). Meara guolástanvuoigatvuođa riektesuodjalus meannuduvvo muđui lagat 3.4.4. oasis.

Váikko vel áhpeguollebivddu ii šat sáhte dadjat gullat dihto guolásteaddjiide, sáhttá datte namuhuvvot ahte boares riekteáddejupmi ja geavat ledje mávssolaččat guolástanrádjaáššis Storrabritánian 1951:s. Dás barge olu dáža beales duođaštit bstevaš dološ geavaheami ja riekteárbevieru ja ahte rittu guolásteaddjit ledje bivdobáikkiid atnán, vuodustussan ahte nággovuđolaš dáža vuodđolinját (davábeal Træna) eai rihkkon álbmotrievtti. Riikkaidgaskasaš duopmostuollu Haag gávpogis guorrasii dása, ja gávnna hii nággovuđolaš čázit ledje siskkobealde dáža guolástanrájá.

(International Court of Justice, Reports 1951 s. 116 čuo. Dehálaš gávdoávnna lea muđui «The principal facts concerning Norwegian territorial waters» - Memorandum prepared by the Royal Norwegian committee of November 7th 1924. Gehča vel NOU 1986:6 s. 45.)

3.4.3 Guolástanvuoigatvuođa ráddjehusat sierranas muddendoaimmaid bokte

Vaikko áhpeguolástanvuoigatvuohta prinsihpas lea buohkaide luđolaš, leat guhkes árbevierut eiseválddiid beales ráddjet guolástanvuoigatvuođa iešguđet muddendoaimmaid bokte. Dát gusto hui olu Finnmáarkui, gos stuorra guollemearit fylkka vuonain ja vuotnabađain leat leamaš historjjálaččat dehálaš oassi ássama vuđđosiin, vuos sámiid ja maŋŋil maidái dážaid ássamii. Gávpevuodđuduvvon⁵¹⁸ guollebivdu lei dáža ássama

---

⁵¹⁸ handelsbasert

vuđđosiin rittuin 1200-logu rájes. Sihkkarastin dihte riddoássiid valljivuđđosa ja seammás oadjudit gáibádusas Finnmárkku bajithearrávuhtii⁵¹⁹ ja áhpái olggobealde, geahččališgodii gonagasváldi árrat muddejeaddji duohtademiiguin.

Rahčamuš doallat eangals ja nederlándda fatnasiid eret rittus 1500-logus dagahii šiehtadusa Englánddain 1583:s. (Geahča Arup: Danmarks historie, Bind B 1512-1624, s. 634-635.) Maŋŋil bargagohte ruoššaid vuostá. Ámtamánni Rasmuss Kjeldsen čuočuhii ee. ruošša guolásteaddjiid ektui ahte "Sajit ja Rávnŋjit" gos guolástedje, gulle Gonagassii. Fertejedje ohcat lobi guolástit ja máksit "govttolaš divada". Guovvamánu 10. b. 1747 geaskku mielde eai galgan dasto sin bivdosat boahit lagabui gátti go 1 miilla.

Dalle bargagohtege muddet "Davvinorgalaččaid", namalassii guolásteaddjiid geat bohte Finnmárkui bivdit guoli, eanaš Nordlánddas ja Romssas. Dáid ektui mearriduvvui čuo?ománu 25. b. 1702 gávpemearrádusas ahte go "ohcet Guolástit Finnmárkkus, galgá hiegis leat gielddus beassat Ássat Riikka Guollebivdohápmániin, go Riikii guolástit, ja guhkin eret Nuortan Várggáha⁵²⁰". Dan sadjái galge "mannat Sulluide, gos Olbmot eai ássan". Vaikko dán ulbmil vuostažettiin lei oadjudit gávpemonopola beroštumiid, ii eahpiduvvo olus ulbmiláigumuš vel leat seilluhit ja nannet báikkálaš vuotnaássiid ássan- ja ealáhusvuođu. Eiseválddit geahččaledje nappo oadjudit finnmárkoássiid vuosttasvuoigatvuođa guolleváljiide. (Geahča lagat Tønnesen s. 93 čuo. ja Trygve Solhaug: De norske fiskeriers historie I s.275-276. (Gaskavuodas máinnašuvvoge 4.6.čuo. Steinar Pedersen:a čielggadeamis Sámi vuoigatvuođalávdegoddái Finnmárkku eatnamiid ja čáziid geavaheames 1. máilbmesoađi rádjai.)

Dát nuppástuhttui čakčamánu 13. b. 1830 Finnmárkku guolástanlágas. Lága § 39 ahte "Davvinorgalaččat ja eará sisriikkalaččat" sáhtte guolástit lága njuolggadusaid mielde "seamma go Riikka iežas ássit» (Geahča Tønnesen s. 94 ja Steinar Pedersen op. cit. 7.10. čuo.) hástalii olu guolásteaddjiid máddin deike, ja dagahii ee. šakšabivdu sakka lassánii. (Geahča Solhaug op.cit. s. 276-277.)

Dehálaš mihttomearri *dálá* bivdomuddemiin lea suodjalit guolleváljiid, geahča omd. gassemánu 3. b. 1983 lága nr. 40 § 4:s mearraguollebivddu birra jna., go eará muddemiid ulbmilat

⁵¹⁹ overherredømme

⁵²⁰ Vardø

sáhttet leat juogadit valjiid, ovdamearkka dihte go dáid muhtun muddui doalaha dihto fatnasiidda dahje bivdosiidda, dahje dihto ássanguovlluide. Eiseválddit leat, manjit jagiid valljeváilebahkadasa⁵²¹ geažil, bargagoahtán mearraguollebivddu hárrái hui nana muddemiiguin lágain, láhkaásahusain ja eará mearrádusain, sihke guollenáli, bivddus- ja fanasmálliid ja geografalaš guovlluid dáfus. Mearraguollebivddu hálddašeapmi lea lagat máinnašuvvon Hálddašanjoavkku čielggadeami 4.11. kapihttalis, muhto sáhtta almmatge namuhit ahte ee. báikkálaš guollebivddu doahhtalettiin Finnmárkkus, leat addon njuolggadusat mo muddet, ráfáiduhttit ja gieldit geavahit dihto bivdosiid dihto guovlluin.

Geahččalan dihte sealluhit ja šaddadit guollenáliid leat ee. dorske- ja sákšabivdui ásahuvvon muddemat, main lea erenoamáš stuorra mearkkašupmi Finnmárkkus. Sáhtta vel namuhit ahte Guolástandepartemeanta geassemánu 7. b. 1988:s ráhkadii ođđa njuolggadusaid mearraguollebivddu báikkálaš muddengáibádusaid áššemeannudeapmái, geahččalan dihte báikkálaš beroštumiid nannet. Namuhuvvon muddemiid vuodustus lea vuosttažettiin sieiva biologalaš, muhto muhtun muddui báikkálaš, beroštumiid deasttasge. Njuolggadusat eai maná vuoigatvuodavuodđut makkárge njuolga erohusmeannudeapmái báikkálaš guolásteaddjiide ovdun, nu ahte sii sáhtášedje guolástit eaige earát, muhto lea várra dálá muddemiin leamaš eahpenjuolga mieđis mearkkašupmi báikkálaš riddo- ja vuotnaguollebivddu valljivuhtii Finnmárkkus.

Eai manjilge leat addon njuolggadusat mat mo ge njuolga vuoruhit riddo- ja vuotnaguollebivddu Finnmárkkus. Carsten Smith čielggadeami vuodul Guolástandepartementii dasa makkár rievttálaš geatnegasvuodát eiseválddiin leat guolástanmuddemiin sámi álbmoga ektui, (čielggadeapmi lea deaddiluvvon Lov og Rett 1990 s. 507 čuo. ja lea máinnašuvvon eanet 2.4. oasis.) mieđihii datte departemeanta 1990:s alldes leat rievttálaš geatnegasvuohra fuolahit sámi báikegottiid. Go ovdal eai lean vuhtiiváldán sierra sámiid dahje báikkálaš beroštumiid guolástanmuddemiin, lea dalle skábmamánu 16. b. 1990

---

⁵²¹ ressurskrise

láhkaásahusain dorskeguollebivddu searvanlobis ja muddemis dábálaš⁵²² bivdosiiguin davábealde 62. govdotatgráda 1991 ja maŋjit láhkaásahusain, dáhttun muhtun muddui vuoruhit Finnmárkku báikkálaš guollebivddu.

Jus vel seamma njuolggadusat gustojitge birrarat láhkaásahusaid geografalaš atninguovllu, leat dát hábmejuvvon doaivagiin ahte galget erenoamáš čuvgosit⁵²³ doaibmat Finnmárkku riddo- ja vuotnaguollebivdui. Báikkálaš guolásteaddjiid leage geahččalan eahpenjuolga fuolahit earáid ektui, ee. go dihto guollemearri bukto Davvi-Norggas gáddái, ja go olleseari stuorát oassi doalahuvvo dákkár fatnasiidda mat soitet leat olu Finnmárkkus, dát mearkkaša unnit fatnasiid (vuolles 8 mehtera).

Báikkálaččat lea datte čuoččuhuvvon ahte ee. go guolli maŋjit joavdá Finnmárkoriddui, leat sihke badjerádje⁵²⁴- ja fanasearreortnet⁵²⁵ leamaš heittot fylkka riddo- ja vuotnaguollebivdui. Eahpiduvvoge leatgo muddemat čuoččan áigumušaid mielde, ja eai ainjuo oru dat buoridan aitosaččat riddo- ja vuotnaguolástan dili Finnmárkkus. Nu mávssolašgo dát guollebivdu lea sámi ássamii ja kultuvrii, ii sáhte datte boahtte áiggis leat veadjemeahttumin atnigoahtit njuolggadusaid mat hui njuolga vuoruhit dán guollebivddu. Earret eará lea Guolástandepartemeanta 1993 giđa nammadán sierra lávdegotti čielggadit sámi riddo-ja vuotnaguollebivddu iešguđet beliid.

Nugo álggus namuhuvvon vihkkedallo luossabivdu mearas vihtanbivdosiiguin 3.5. oasis. Mearraluosa golgadeapmi⁵²⁶ ii leat datte gáddevuoigatvuoda oasis, ja sáttá nappo dalle namuhuvvot dan oktavuodas. Dát dasto váikkuha nu garrasit guollebivdui vihtanbivdosiiguin ahte lea váttis earuhit čielgasit. Golgadeapmi lei guovddáš fáddá 1980-logus sámepolitihkalaš digaštallamis. Maŋgil go ee. Norgga Sámeráđđi ja goappašat sámi váldosearvvit moanaid cealkámušain (Muhtumat bájuhuvvojit 4.1. oasis Sámi vuoigatvuodalávdegotti nuppi árvalusas.) gáibidedje guollebivddu

---

⁵²² konvensjonell

⁵²³ gunstig

⁵²⁴ maksimal

⁵²⁵ fartøykvoteordning

⁵²⁶ drivgarnsfiske

bissehuvvot go nu negatiivvalaččat čuožai riddolagaš⁵²⁷ luossabivdui ja danne maid sámi guovlluid sámi kultuvrii ja ássamii, bissehuvvui bivdu 1988 rájes ja mas ovdal lei konsešuvdnageatnegasvuohta, miessemánu 2.b. 1986 ggl. cea. bokte.

Muđui lea miessemánu 15.b. 1992 nr. 47 lága láchavuoduin luossa- ja sáivabivddu hárrái, buo. njukčamánu 6. b. 1964 ovddit lága, muddejuvvon eanet meara luossabivddu oktavuodas, ja earret biebmoguliid, mat eai gula luossalága doaibmaguvlui, lea gielddus vuovdalit luossaguoli ráfáiduhhtináiggis.

3.4.4 Erenoamážit riektesuodjalusas

Guolástanlohpi mearas sáhhtá nugo ovdanboahhtá ovddabealde, gohčodit buohkaidvuoigatvuohtan. Dáža rievttis lea buohkaidvuoigatvuođas dábálaččat fuones suodjalus eará hállduid ektui, buo. 2.1.5. oasi. Dát gusto maiddái áhpeguolástanvuoigatvuhtii, gos maná eiseválddiid muddemiid dihto háviin sáhhtá atnit muhtun muddui suodjalussan, omd. báikkálaš guolásteddjiid vuoigatvuođas ja lobi ávkkástallat lagamus guovlluid.

Fleischerlávdegoddi oaidná datte NOU 1986:6 s. 76-77 ja 153:s vejolašvuođa buhtadit guolásteaddjiid petroleumdoaimma vahágiid ovddas. Eanetlohku ii gávnahan mearrideaddjingo dáža riekti lei leamaš skunálažžan dovddahit buhtadasa buohkaidvuoigatvuođa doaimmaheaddjiide geat gillájit go servodat dáhttu čáđahit eará ja ođđa geavahanvugiid, ja evttohedje danne buhtadanortnega⁵²⁸.

Oljo- ja Energidepartemeantta lea meannudan lávdegotti árvalusa Od.prp. nr. 25 1988-89. Departemeanta čujuhii ahte sihke petroleumdoaimma ja guollebivdu leat hui dehálaččat servodahkii ja deattuhii ahte dán guokte ealáhusa gaskasaš riidduin lea politihkalaš hástalus gávdnat dássádatčuoggá⁵²⁹ mii

---

⁵²⁷ kystnær

⁵²⁸ kompesasjonsordning

⁵²⁹ balansepunkt

addá ealáhusaide vejolašvuođa birgehallas bálddalaga. Departemeanta ii gávnahan ávkkálažžan čoavdit riiddu buohkaidvuoigatvuođa viidodaga juridihkalaš ráđđádallamis, ja deattuhii dasto ahte (s. 25):

"Vuođustus atnigoahtit láhkaduvvon buhtadanortnega lea ahte lea áibbas sierralágan riidu gaskal áhpeguovllu guokte geavaheaddji. Ortnege ii sáhte vuođustit danne ahte lea oppalaš viggamuš viidudit buohkaidvuoigatvuođa riektesuodjaleami. Departemeanta lea ovtamielas Petroleumláhkálávdegottiin mii navdá ahte eai sáhte seammalágan mearrádusat gustot nannámis, eaige dárbbášuvvogo álggaha guolásteaddjiide buhtadanortnega. Eanadoalli gii ferte luobahit eatnamiidis ii sáhte doaimmahit doalus eará sajis. Guolásteaddjit geat duvdašuvvojit eret bivdosajiineaset, gal baicce sáhttet viežžat guoli guovlluin gos ii leat petroleumdoaimma.

Dán vuođul ii leat departemeantta áddejumi mielde vuođus čuoččuhit ahte álggahit evttohuvvon buhtadanortnega mearkkaša viiddit buohkaidvuoigatvuođas rievttálaš suodjaleami. Ortnege iige sáhte čujuhit vuođđun eará áššiid buhtadassii."

Departemeanta evttohii atnigoahtit buhtadannjuolggadusaid guolásteaddjiide ođđa kap. VI njukčamánu 22. b. 1985 petroleumlágas. Sturradiggi dohkkehii njolggadusaid geassemánu 9. b. 1989:s (láhka nr. 35), ja biddjojedje fápmui suoidnemánu 1. b. 1990 rájes, seamma jagi suoidnemánu 27. b. ggl. cea. bokte.

Ámmátbivdiid guollebivddu ja mearrabivdosajiid vuoigatvuođaid suodjaleami gažaldat lea leamaš ovddiduvvon duopmostuoluide dan oktavuodas go bajábealde (molo) ja čázi vuolde (jete) nuorit (Rt. 1897 s. 340) leat devdon, eanalanat leat luiton bivdobáikkiide (RG 1967 s. 351) ja jogat leat buođđoduvvon nu ahte váikkuha vuonaide, ee. go eanet jiknot. Mañimuš dákkár ášši Alimusrievttis (Rt. 1985 s. 247) gustui Gáivuona Ivvgus dilálašvuodaide, gos jerrui sáhttego sii geat boranguoli vižže vuonas gáibidit bivdovahátbuhtadasa jus vuotna jienui čázádatmuddema geažil. Alimusriekti bijai vuođđun ahte:

"geavaheaddjiin geain ii leat vuoigatvuodavuodđu

sierravuoigatvuođadeaset geavaheapmái, muhto buohkaidvuoigatvuođas, sáhttet dušše gáibidit vahátbuhtadasa bággolonistanmeassamiidda - dása gulli čáhcedulvadeapmi - jus atnu lea leamaš dakkár ahte olggul lea leamaš hui seammalágan go vuoigatvuođadoaimmaheapmi. "

Rievtti eanetlohku (golbma duopmára) deattuhedje ahte guollebivdu:

"guhkás sáhtta dovdomerkejuvvot sierra ássiide lagat ráddjejuvvon guovllus, namalassii siskkit Gaivuonas. Dát ferte gustot vaikko bealit leat soahpan ahte eai leat geavahan iežaset bissovaš bivdosajiid, dahje nu ahte guolásteaddjit geat eai leat ássan namuhuvvon guovllus, eai leat vuojuhuvvon⁵³⁰."

Eanetlohku deattuhii dasto ahte luonduviđá⁵³¹ vuodus siskkit Gáivuona ássamii lea sihke ovddeš áiggis ja min áiggis, "vuotnaguollebivddu doarjja mii lea leamaš ja ain lea siskkit Gáivuona ássiid ruhtadollui... nu mávssolaš ja mearkkaša sakka eanet ruđalaččat go Mátatvuona vuotnaguolásteaddjiide." (Mátatvuona vuotnaguolásteaddjiin lea vástideaddji áššis gáibidan buhtadasa almmá dan oažžumin, geahča Rt. 1969 s. 1220). Mávssolažžan atnuige ahte guollebivdu Gáivuonas "ii leat dahje sáhte vurdojuvvot šaddat unnit mávssolažžan go ovdal".

Go rievtti eanetlohku dán vuodul mii dás lea govvejuvvon gávnnaš báikkálaš vuotnaguollebivddu válđoáššálaččat albmanit seammaláhkaigo vuoigatvuođadoaimma, ožžo dat 50 vuotnaguolásteaddji Gáivuonas buhtadasa.

Ámmátbivdiid bivdosadjesuodjaleapmi gáddeeaiggádiid huksenvuoigatvuođa ektui vihkkedallo Alimusrievttis Rt. 1989 s. 285. Ášši duogáš lei go Os Båtklubb lei huksen rusttega govdoáiggiin⁵³² ja fanasláttasajiin⁵³³ Vargavågen:s Os:s Bergen láhka. Os Fiskarlag, Hordaland Fiskarlag ja Norges Fiskarlag čuoččaldahtte ášši fanassearvvi vuostá, čuoččuhusain ahte

---

⁵³⁰ bortvise

⁵³¹ naturgitt

⁵³² flytebrygge

⁵³³ opplagsplass (for båt)

fatnasiid lohku fanashápmanis fertii ráddjejuvvot 30:i, muđui gohpi billašuvai guollebáikin. Alimusrieki vuodustii ahte vaikko eanaeaiggádis dahje láigolaččas⁵³⁴ lea vuoigatvuohta deavdit ja hukset merrii, (Dát vuoigatvuođa lea Riektejoavku lagat vihkkedallan 3.5.4.3.oasis.) ii sáhte dán dahkat almmá vuhtii váldimin vahágiid eará vuoigatvuođalaččaid ja beroštumiid ektui. Vuosttasjienasteaddji celkkii ahte ášši fertii mearriduvvot:

"...árvoštalladettiin Vargavågen:a boahttevaš mávssolašvuođa gáddenuohttebivdui ja sállášgiddenbáikin álvvuide birras vuotnaguovllu. Danne ferte árvoštallat Vargavågen:a, dan ovddeš ja dálá atnima ja boahtteáiggi vejolaš geavaheami - geahčadettiin dan ovdáneapmi mii lea leamaš ja maid govttolaččat sáhtta vuordit."

Alimusrieki lei ovttamielas lágamánnerivttiin, mii lei viidát árvoštallan gohpi dálá ja boahttevaš geavaheami guollebáikin, vaikko eaktuduvvo ahte lea duohta ja áigeguovdilis riidu gaskal fanassearvvi huksenberoštumiid ja guolásteaddjiid ealáhusberoštumiid, ii sáhttan leat mearrideaddjin nággosa čovdosii. Alimusrieki celkkii lassin:

"Gáddevuoigatvuođa mávssolašvuohta ja deaddu vihkkedallui - lágamánnerievttis - dábalaš beroštumiid ektui maid guolástanealáhus gohpi ovdasta. Lágamánneriekti čujuhii ahte bivdogohpit leat olu jávkan dábalaš ovdáneami geažil go fanashápmanat ja joavdofanasgeavaheapmi oktan rusttegiin lea rittus lassánan. Dán ovdáneami deattus lea Hordalándda riddobivdiide gártan dehálažžan seilluhit Vargavågen:a go dat lea áidna anolaš báhcán gohppi.

Lágamánneriekti lea dakko bokte deattuhan dehálaš dagaldagaid vihkkedallamis. Vihkkedallamis ferte dasa lassin dasto deattuhit riddobivddu mávssolašvuođa ealáhusvuđđosin ja maid dehálaš oassin riddoguovlluid ássamii. Vihkkedallamii ferte muđui čáhkadit árvoštallat dákkár dehálaš dagaldagaid maid Hordalándda guolástanhoavda leat čuoččuhan duođaštusváldimis⁵³⁵.

Guolástanhoavda mihttii oaidnit Vargavågášši stuorábungo riiddu gaskal erenoamáš fanassearvvi ja guolásteaddjijoavkku: "Manjimuš

---

⁵³⁴ fester

⁵³⁵ bevisoptak

jovkui gusto sakka vuoigatvuohta bivdit ođasmahtti⁵³⁶ áhpevaljiid ja das ahte galgágo ain sáhttit bivdit vestlánda rittuin. Dán oktavuodas lea dehálaš diehtit ahte nuohttebivdit rittus eai leat vurtnohallon dušše olgunastinberoštumiin. Sihke guollebiebmit, Teledoaimmahat, sáddogoaivut ja geaidnoeiseválddit gáibidit áloládje oažžut ávkkástallat gohpiid mat árbevirolaččat leat gullan dušše guolásteaddjiide...

Riddobivdiide lea stuorra vára go veahážiid veahážiid mielde jávket nu mánga báikki eará ulbmiliidda ahte šaddá váttis guolástit beaktilit."

Alimusrieki arvvoštalai dáid ja eará dagaldagaid mat čuvvo ášši ja gávnnašii fanassearvvi fertet áššehuvvot guolásteaddjiid gáibádusas. Seammalahkaigo lágamánnerievttis biddjuige vuođđun ahte guolásteaddjiid geavaheapmi gohpiis ii lean dahkkon jáhkehahttin⁵³⁷:

"dakkár mahtodagas ja dakkár fámus ja stádisvuođas ja ruđalaš mávssolašvuođas sidjiide, ahte sin geavaheapmi Vargavågen:s nuohttun dahje sállášgiddensadgin, rievttálaččat galgá sáhttit gáržžidit Os Båtklubb:a vuoigatvuođa gáddevuoigaduvvoma olis hukset Vargavågenis masa ášši gusto."

Dasto fertii gohpi geavaheapmi manjit jagiid riddobivddu oktavuodas lágamánnerievtti oaivila mielde leat leamaš:

"nu gáržžiduvvon ahte vánit iešalddes duhtada govttolaš stádisvuođa ja áloládje doaimma gáibádussii.... ja sudja dasa go ná lea leamaš, ii várra leat mávssolaš nu guhká go ii gula fanassearváii."

Riektegeavadis sáhtta vel namuhit ahte Stavanger gávpotrieki miessemánu 13. b. 1988 duomus (RG 1989 s. 84) mearridedje 15 ámmátbivdi gáibidit Norgga stáhta oljudoaimmahusas buhtadasa bivdobáikki massima ovddas go Statpipeledningene leat bidjan Karmøy:i. Riekti gávnnašii duodaštuvvon johtasiid mielddisbuktán heađuštusaid

---

⁵³⁶ fornybar

⁵³⁷ sannsynliggjort

guollebivdui ja lassi goluid go guolásteaddjit fertejedje náššat nannosat bivdosiid ja gievrat mohtoriid stuorát boaldámušgeavahemiin. Gávpotriekti gávnnaš datte jáhkehahttin guolástanvuoigatvuođas buohkaidvuoigatvuohtan lei láivves riektesuodjalus, nu ahte fertii leat olu ovdalgo sáhtii šaddat sáhka buhtadasas, ja loahpahii čuovvovaš cealkámušain:

"Riekti lea gávnnaš dehálaš dovddaldahkan dasa ahte galgágo buhtaduvvot bohtá das leago máđohis⁵³⁸ meassamat. Guokte dagaldaga ovdanbohtet dás, vuohččan mii bajábealde leat celkon meassamiid mahtodaga birra maid dás ii sáhte dadjat leat máđoheapmin. Muhto dasto, ja iige nu unnán dehálašge, lea go lea erenoamáš vuoigatvuođain sáhka mat leat vuodđuduvvon almmolaš lohpaí, namalassii konsešuvdnii. Vuoigatvuođas vuodđuduvvon almmolaš lohpaí ii sáhte rievtti árvošteami mielde leat seamma riektesuodjalus meassamiid ektui, go vuoigatvuođas vuodđuduvvon giddodaga eaiggáduššanvuoigatvuhtii dahje geavahanvuoigatvuhtii.

Riekti ii dáhto vuos mearridit mo guolásteaddjiid buhttenrievttálaš diliin geavvá jus ain bidjet eanet johtasiid badjel feastonuohttebivdobáikkiid."

Loahppakonklusuvdna ferte, dán láhka ja riektegeavada čađamannama vuodul, šaddat ahte mearraguolástanvuoigatvuođa riektesuodjalus, earret petroleumlága ođđa njuolggadusaid, lea oalle láivi. Juksan dihte buhtadansuodjaleami ferte nugo Gáivuona-áššis leat sierra dilálašvuođat, go guolásteaddjit "Vargavåg-áššis nappo eai nagodan duodaštit doarvá deattu iežaset beroštumiide ja gáibádusaide. Dasto galgá hui olu ovdalgo sáhtta buhtadit feastonuohttebivddu ja eará guollebivddu meassamiid, maida guolástaneiseválddit leat vuodđudan sierralobi (konsešuvnna). Sáhtta baicce leat earaláhkai árbevirolaččabut riddu- ja vuotnaguollebivdui, mas ainjuo álggos ferte daddjot leat dihto riektesuodjalus mánggalágan meassamiid ektui, jus lea doaimmahuvvon doarvá stádisvuođain ja lea doarvá mávssolaš guoski guolásteaddjiide.

Sámi ássanguovlluid árbevirolaš guollebivddus lea dasto

---

⁵³⁸ urimelig

dihto suodjaleapmi stáhta álbmotrievttálaš ja vuodđolágalaš geatnegasvuodaid bokte. Nugo daddjon 3.4.3. oasis dagahii Carsten Smith čielggadeapmi stáhta rievttálaš geatnegasvuodaid birra sámeálbmoga ektui guolastanmuddemiid bokte ahte guolástaneiseválddit mieđihedje sis leat dihto rievttálaš geatnegasvuoda fuolahit sámi báikegottiid. Lea maná veahá eahpečielggas man guhkás stáhta geatnegasvuoha manná, muhto ieš mieđiheapmi orru ainjuo mearkkašit ahte báikkálaš riddo- ja vuotnaguolásteaddjit Finnmárkkus eai leat ollásit njuordášan⁵³⁹ eiseválddiid molsašuddi árvvoštallamiidda.

Dása gullá dalle vel dihto suodjaleapmi johttiguolásteaddjiid gilvaleaddji geavaheapmái. Go juo váldonjuolggadus lea ahte áhpeguollebivdu lea luđolaš buohkaide, lea báikkálaš guolásteaddjiid dákkár geavaheami suodjaleapmi justa eiseválddiid áiggis áigái muddejeaddji mearrádusaid duohken. Dát prinsihpalaččabut vuolggasadji ii muhtto vaikko muddemat mat leat ásahuvvon fuolahit riddo- ja vuotnaguollebivddu Finnmárkkus, eai oru olus lihkostuvvan.

3.5 GÁDDEVUOIGATVUOHTA (MASA GULLÁ MEARRALUOSSABIVDU)

3.5.1 Oppalaččat gáddevuoigatvuodas mearas ja sáivačázis

Go giddodaga rádjá *lea merrii* sáhtta eaiggáda vuoigatvuodaid valjiide guoski mearraguvlui juohkit guovtti oassái. Vuohččan lea gažaldat makkár guovllus gáddeeaiggát eaiggáduššá eatnamiid ja de man guhkás fávlái eaiggáduššanvuoigatvuohta ollá. Dasto lea gažaldat leago sus vuoigatvuodat olggobealde eaiggáduššanguovllus, nu gohčoduvvon gáddevuoigatvuodat.

Norggas lea váldonjuolggadus ahte gáddeeaiggát vel eaiggáduššá bihtá mearas. Dábálaččat daddjo ahte opmodaga

---

⁵³⁹ prisgi

rádjá manná "beaŋkká"⁵⁴⁰ buohta dahje, jus dákkár ii leat govttolaš lahkosis, gokko botni lea guokte mehter čáhceoaivvi vuolde mihtiduvvon gaskamearalaš ulis. (Mearráduusat ahte gokko meara gáddeopmodagaid olgoráját mannet, eai galgga dás meannuduvvot. NOU 1988:16 lea muđui evttohuvvon «opmodatrájáid ja hálddahuslaš juohkinrájáid láhka».) Dárki dáža riekti lea vel ahte gáddeeaiggádis leat dihto vuoigatvuođat olggobealde eanaopmodatrájá⁵⁴¹. Dát vuoigatvuođatge leat prinsihpas eaiggáduššanvuoigatvuođa láganat. Sáhttá belohahkii gohčodit "vuorjji" eaiggáduššanvuoigatvuođa, muhto lea várra dál dábálaš máinnašit daid eanaeaiggáda gáddevuoigatvuohtan. Earaláhkai sáhttá dadjat gáddeeaiggádis leat vuoigatvuođa dihto ávkkástallanvugiide iešguđet rájáiguin. (Geahča ee. Aschehoug Ugeblad for Lovkyndighet:s (1870) s. 385.)

Gáddevuoigatvuođaid oassi lea suorgeráddjejuvvon⁵⁴² ja juogaduvvon gáddeeaiggádiid gaskkas guhkiduvvon opmodatrájáin gáttis merrii. Eará vuoigatvuođat eai leat ráddjejuvvon háldduide siskkobealde gáddeeaiggáda iežas "suorggi". Dás lea dehálaš nu gohčoduvvon lahttavuoigatvuohta⁵⁴³ (namalassii vuoigatvuohta luđolaš vuoigatvuođaháhkkan opmodahkii mearas).

Alimusriekti lea Rugsund-áššis (Rt. 1985 s. 1128) meroštallan gáddevuoigatvuođa doahpaga "vuoigatvuohtan muosis atnit ovdduid mat čuvvot go opmodat guoská merrii." Vuoigatvuođat maid dábálaččat jurddaša gáddevuoigatvuođa oassin lea lahttavuoigatvuohta, vuoigatvuođa bivdit luosa, guvžžá ja vallasa vihtanbivdosiiguin, vuoigatvuohta debbuide, stuoláide ja stárráide, ja várra vuoigatvuohta sáddui ja čivrii⁵⁴⁴ge. Alimusriekti namuha Rt. 1985 s. 1128 maiddái "vejolašvuođat gálašit ja olgunastit ... ja nuoskkideami ja estehtalaš vahágiid dihto suodjaleapmi".

Gáddevuoigatvuođa ovdamearkkat mat leat namuhuvvon dán logahallamis mii ii leat ollislaš, leat belohahkii hui boarrásat. Alimusriekti máinnaša daid ráđđejupmin⁵⁴⁵ "mat árbevirolaččat gullet gáddevuoigatvuođaide". Ahte

---

⁵⁴⁰ marbakke

⁵⁴¹ grunneiendomsgrense

⁵⁴² sektoravgrenset

⁵⁴³ tilflottsrett

⁵⁴⁴ grus

⁵⁴⁵ beføyelse

vuoigatvuođat leat biddjon opmodagaide main lea rádjá merrii, leat gal ainjuo belohahkii vuođustuvvon dárbbus háldet dáid valjiid gáddeeatnamiid ealáhusvuođosa oassin. Dás sáhtá ee. čujuhit Eanadoalodepartemeantta cealkámuššii, cuoŋománu 8. b. 1905 lága luossa- ja guvžabivdduid (Od. prp. nr. 21 1903-04, s.97.) lága ovdabargguide, ja Finnmárkku priváhta opmodagaid luossa- ja guvžabivddu vuoigatvuođa hárrái:

"finnmáркоlaš eaiggádat dárbbášit vissa seamma olu go riikka eará eanaeaiggádat suodjalusa hearvásvuođaide mat lunddolaččat leat sin opmodagain."

Departemeanta oaivvilda dás hearvásvuođain mat "lunddolaččat gullet" dáid opmodagaide. Muhtun muddui ferte leat áššáiguoskevaš dán buohtastahttit dasa mii eanadoalus dárbbášuvvui - ja dárbbášuvvo - ávkkástallan dihte meahci ja almennehiid riggodagaid.

Vuohččan lea son gii eaiggáduššá eatnamiid meara rádjái, gii sáhtá háldet gáddevuoigatvuođaid. Jus eatnamat láigohuvvojit, oažžu láigolašge gáddevuoigatvuođa. Dán sisdoallu molssašuvvá go dávista láigovuoigatvuođa ulbmila mielde. (Geahča ee. duomuid Rt. 1924 s. 1039 ja Rt. 1979 s. 37, ja NOU 1988:16 s. 26-33.) Muđui sáhtá namuhit ahte gáddeeaiggát lea suodjaluvvon gáddevuoigatvuođaidis earáid meassamiidda. Dát suodjaleapmi ollá guhkeliid go eanaeaiggáduššanvuoigatvuohta, geahča ee. Rt. 1961 s. 1114.

Prinsihpas sáhtá vel hállat gáddevuoigatvuođas opmodagaide maid rádjá lea *sáivačáhci*, muhto dilli gártá dás veahá earáláhkai go eaiggáduššanvuoigatvuohta eatnamiidda eanaš háviin guoská opmodahkii nuppebeal eanu dahje jávrri. Suorgevuođduduvvon⁵⁴⁶ gáddevuoigatvuođaide leat eanaeaiggátvuoigatvuođa ja gáddevuoigatvuođa ráját ovttastuvvon. Lahttavuoigatvuhtii ja várra eará vuoigatvuođaide mat eai leat suorgevuođduduvvon gártá baicce seammago mearas. Seamma sáhtá gustot nuriin, coahkes luovttain ja gohpiin, ja jávrriin mat leat nu stuorrát ja dakkárat ahte eai leat ollásit priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođas. Dás

---

⁵⁴⁶ sektorbasert

lea sáhka jávrriin nu gohčoduvvon "almmolaš gaskabihtáin". Finnmarkkus eai lea datte priváhta eatnamat jávrriid birra nu stuorrát ahte sáhtta leat sáhka dákkár gaskabihtáin dán fylkkas.

Muhtun erenoamáš gažaldagat bohciiduvvojit gáddevuoigatvuođa hárrái *Finnmárkkus* ja Riektejoavku vihkkeallá danne čuovvovaččat hui govdadit dán dilálašvuođa.

3.5.2. oasis geahčadit muhtun gažaldagaid daid várašumiid oktavuodas maid stáhta lea váldán eanačuoldimis⁵⁴⁷ fylkkas ja eanabihttáeaiggádiid⁵⁴⁸ vuoigatvuođas eatnamiidda merrii.

3.5.3. oasis geahčadit dárkilat makkár mearkašupmi stáhta erenoamáš klausulain sáhttet leat aitosaš gáddevuoigatvuođaid sisdollui. 3.5.4. oasis čilget dárkilat gáddevuoigatvuođa muhtun daid dehálamos osiin, ja erenoamážit lea luossabivddu

vuoigatvuohta vihtanbivdosiiguin Finnmarkkus vihkkeallon

3.5.4.1. oasis govdadit. Loahpageahčen guorahallat 3.5.5. oasis veahá riektesuodjalusa gažaldaga.

3.5.2 Mearragáddevuoigatvuohta Finnmarkkus - eanabihttáeaiggádiid eanavuoigatvuođat

3.5.2.1 Vuolggasadji - ožžotgo čuldojuvvon gáddeopmodagat Finnmarkkus vuoigatvuođaid merriige?

Gáddevuoigatvuohta lea, nugo namuhuvvon, prinsihpas vuoigatvuohta mii ii leat ráddjejuvvon opmodatrájáin, ja danne ii leat leamaš dábálaš sirret dán vuoigatvuođa eanaeaiggáduššanvuoigatvuođa oassin, muhto sierra sortan. RG 1952 s. 47:s lea dát hábmejuvvon nu ahte gáddevuoigatvuohta "deavdá eanaráddjejuvvon⁵⁴⁹ eaiggáduššanvuoigatvuođa" ja bidjá dása "sisdoalu viessosaji sajádaga mielde."

Go Tønnesen válddahallamistis gáddevuoigatvuođa ovdáneami hárrái Finnmarkkus s. 231 čuo. namuha

---

⁵⁴⁷ fradeling av jord

⁵⁴⁸ parselleier

⁵⁴⁹ arealbegrensede

gáddevuoigatvuođa oassin: "Fanasláigovuoigatvuohta⁵⁵⁰,
vuoigatvuohta luđolaččat johtalit meara mielde opmodagas,
guoli ja fállá gáddeivada⁵⁵¹ vuoigatvuohta, mearraluossabivddu
vuoigatvuohta, vuoigatvuohta rihkiide ja stárráide mat rivdet
gáddái", ii leat datte áibbas čielggas maid son oaivvilda dákkár
eanaeaiggáduššánvuoigatvuođa ja gáddevuoigatvuođa
gaskasaš earuheamis. Ná ee. danne go son atná gáddeivada
gáddevuoigatvuođa oassin, vaikko dát vuoigatvuohta
njukčamánu 14. b. 1930 lága gáddeivada birra lea
laktášuvvan gádde geavahepmái. Danne heive várra čatnat
dán vuoigatvuođa eanaeaiggáduššánvuoigatvuhtii.

Finnmárkku gáddevuoigatvuođa joatka válddahallamis,
ferte earuhit gaskal báhcán stáhtaeatnamiid ja čuldojuvvon
priváhtaeatnamiid.

Norgga rievtti váldonjuolggadus lea nappo ahte go
eatnamat main lea rádjá merrii dahká eanabihttáčuoldima, lea
eanabihttáeaiggádis dahje láigolaččas vuoigatvuođaid merrii,
jus eará ii leat čielgasit šiehtaduvvon. Bindilis⁵⁵² ja stádis
riektegeavada mielde čuovvu dát
eanaeaiggáduššánvuoigatvuođa, (Geahča ee. Rt. 1928 s. 835, 1932 s. 367, 1971
s.596 ja 1979 s.1099.) ja riektegeavadisge lea biddjon vuodđun ahte
láigoviessosajit⁵⁵³ gáddelinjái ožžot váldodoalu
gáddevuoigatvuođas oasi. (Geahča Rt. 1924 s. 1039 ja 1979 s.37.) Láigolačča
gáddevuoigatvuođa mahtodat ja sisdoallu lea dađe mielde go
mii láigovuoigatvuođa ulbmil lea, mii ee. mearkaša ahte
joavdoopmodagas ja ealáhusopmodagas sáhtta leat
goabbatlágan gáddevuoigatvuohta.

Leago Finnmarkku opmodagain main lea gáddelinnjá,
vuoigatvuođat mearas, lea dás maŋŋil dan duohken mii
vuoigatvuođavuodđoáššebáhpáriin lea šiehtaduvvon. Vuohččan
jerro leago eanabihttá álggage ožžon gáddelinjá, ja ahte leago
opmodatge ožžon vuoigatvuođaid mearas.

---

⁵⁵⁰ báfesterett

⁵⁵¹ landslott

⁵⁵² langvarig

⁵⁵³ festetomt

3.5.2.2 Vuovdima ja láigoheami várašupmi - historjjálaš várddus

Miessemánu 27.b. 1775 eanačujuhancealkámušas mearriduvvui ahte "juohke fásta Ássansadjái čujuhuvvo nu olu Eana, go Bearaš dárbbáša." Juridihkalaš teorias lea dát adnon álggaheamen Finnmárkku eatnamiid priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođa. (Geahča ee. Fr. Brandt: Tingsretten (2. dea. 1878), s. 182.) Cealkámušas lei dasto mearriduvvon makkár vuoigatvuođat čujuhuvvon eatnamiid galge čuovvut. § 3:s čuoččui: "juohke Saji čuovvu Guollebivddu Vuoigatvuohta sáivva čázis ja Jogain, vel seamma gullá maid seamma Saji Rájáin, dahje mat daidda gusket." § 6:s lei dasto mearriduvvon:

"Hearvásvuođat mat dássázii leat leamaš oktasaš olles Giliide dahje Álbmogii dábálaččat, leš dal Guollebivdu Ábis ja Eanuin ja Sátkkuin ja sullasaččain, ain bissot dákkár dábálaš Geavaheapmái."

"Finnmárkku Eanamihtideaddjái" geassemánu 8. b. 1775 bagadeamis čuoččui čuovvovaš § 9 e čuo.: (Bargonjuolggadus lea bájuhuvvon Tønnesen:s s. 392-397.)

"Hearvásvuođat mat gullet Sadjái, Nugo Guollebivdu juogo sálte dahje sáivva čázis, Vuovdeeatnamis, Sátkkuin, Vuoigatvuohta Fierváhirssaide, Moniide dahje Uvjabáikkiide, Njuorjju dahje čavrebivdui, Jeahkáliidda ja eanet, biddjojit Saji Válddahussii."

Oktan cealkámuša ja bargonjuolggadusa gárvvistemiin ráhkaduvvui eanagirjelávadat dáid njuolggadusaid dávistettiin. Eanagirjjit mat čállojuvvo jagiin ovddasguvlui dávistit dán girjelávadahkii. Oktan cealkámušain ja dan ovdabargguiguin čájehit eanamihtidannjuolggadus ja eanagirjelávadagat maid Gonagas oaivvildii juolludeamen Finnmáркоlaččaide 1775:s vuoigatvuođaid. (Geahča Tønnesen:a s. 136 čuo.) Prinsihpas galggai čujuhuvvon saji eaiggát oažžut olles priváhta eaiggáduššanvuoigatvuohta eatnamiidda, muhto namuhuvvon ávdnasis ledje dihto várašumit mat ráddjejedje dihto láhkai. Vuohččan galggai čujuhuvvon viidodat ruovttoluotta fas mannat stáhtii jus "Sadjí guđđo Ávdin, ja gártá almmá Ássiid haga

Ávdin čuožžut badjel golbma Jagi." Nuppádassii doalahii Gonagas goahccevuovddi mii lei eatnamis. Gonagas várašii lihttoláigohuvvon hearvásvuodaid " Njuorjobivddu, Monnema ja Uvjema ja sullasaččaid, dihto Ávdin ja huksenkeahtes Sajiin". Goalmmádassii cealkámuša § 6 láhkavuodun várašuvvui eanagirjjiin ahte eaiggát ferte dohkkehit:

"nugo Eaiggáduššanvuoigatvuohta ii galgga Caggat moktege dábálaš Guollebivddu, de galge maid buot Merremat, mat Guollebivdui Finnmárkkus ásahuvvo dahje sáhtte álggahuvvot, cakkakeahtá Saji Eatnamiin ja Gátti, Eaiggáduššanvuoigatvuođa, sáhttit dahkat" (Sitáhta lea mearriduvvon eanagirjeláavadagas, geahča Wessel Berg: Kongelige Reskripter, Resolusjoner og Collegial-breve 1660-1813 s. 626.)

Dát maŋimuššattai hui mávssolažžan moanaid eaiggádiid gáddeavádaga⁵⁵⁴ háldenvuoigatvuhtii. Dát dagahii omd. ahte vuotnagáttiide sáhtii juohke vierrobivdi bidjat jieliid opmodahkii ja diktit dan čuožžut jahkeviissaid, dahje mávssekeahtá geassit nuohi gáddái.

Suoidnemánu 10. b. 1862 gonagaslaš cealkámušas nammadii kommišuvdna "guorahallat Ávkkálašvuođa dalá gustojeaddji Njuolggadusain Eatnamiid čujuhusas Ássansajiide Finnmárkkus ja Vuovdedoaimmahaga Ortnegis seammasajis." Kommišuvdna báhkkođii Od.prp. nr. 33 1863 (s. 8) ahte: "Eaiggáduššanvuoigatvuohta oston Eatnamiidda berre leat seamma hehttetkeahtá ja gáržžetkeahtá Finnmárkkus go eará osiin Riikkas." Datte eaktuduvvui ahte dát dušše galggai gustot eatnamiidda luobahuvvon mávssuin maŋŋil 1863, muhto evttohii seammás ovdalis sirdojuvvon eatnamiidda, ahte klausula mii vuoigatvuođavuodđudii earáide go eaiggádii vuoigatvuođa "dahkat buot Merremiid, mat Guollebivdui ásahuvvojit", galget sihkkojuvvot. Kommišuvdna vuodustii proposišuvnnas (s. 10) čuovvovačča evttohusastis :

"Dán klausula sáhtá namalassii áddet ja lea juo belohahkii áddejuvvon nu, ahte dat vuoigatvuođavuodđuda Vuoigatvuođa eiseválddiide čujuhit Earáide go Eaiggádii Viessosajiid Návsttuide, Guollevuorkkáide jna. priváhta Eatnamis.

---

⁵⁵⁴ strandsone

Go dán klausula ná ádde gáržžida dát nu olu eaiggáduššanvuoigatvuođa, ahte masá dahká Eatnamiid Opmodaga guollebivdohápmaniid niehkun."

Kommišuvdna ii lean datte mielas sihkkut klausulas ahte "Eaiggáduššanvuoigatvuohta ii galgga Caggat dábálaš Guollebivddu." Háliiduvvui maddái doalahit njuolggadusa čakčamánu 13. b. 1830 lágas guollebivddu hárrái Finnmárkkus mii attii guolásteaddjiide vuoigatvuođa gáibidit čujuhit saji jiellidollui⁵⁵⁵, gos maná lága §§ 28-29 mielde galggai máksot eanaláigu.

Jus eanabihtta manai merrii galggai erenoamážit váruhit ahte eana sajadaga ja muđui dilálašvuođa mielde eai ane "Bivdit Návsttu dahje Jielli sajiide." § 8:s láhkaduvvui čielgasit ahte ovddit eanagirjjiid várašupmi ahte guollebivddu ovddideami "Merremiid" sáhtii álggahit beroškeahttá galggaigo eaiggáduššanvuoigatvuohta loahpahuvvot." Dát gáržžideaddji Mearrádus adno danne čálakeahttán Manjitáigái, maid Merremat, mat dan Vuodul juo leat doaimmahuvvon, leat bissovaččat." Várašupmi ahte eaiggáduššanvuoigatvuohta gáddebihtáide⁵⁵⁶ ii galgan caggat dábálaš guollebivddu, boahťa ovdan miessemánu 6. b. 1876 Eanavuovdinnjuolggadusa § 4 nuppi lađđasa c čuo. mas leat čuovvovaš sánit:

"Jus Eana guoská Merrii, ii galgga Eaiggáduššanvuoigatvuohta Caggat dábálaš Guollebivddu manjit dárkilat Mearrádusaid mielde, maid Guollelágat áiggis áigái sisdollet."

Dát oassi lea váldon eanagirjjiide ja dain leat dadjatjuo leamaš seamma hápmi 1864 rájes gitta 1965 eanavuovdinláhkii, ja leatge nu gerdojuvvon sihke geassemánu 1. b. 1895 (dego § 4, 2. lađas, c čuo.) ja suoidnemánu 7. b. 1902 (dego § 1 b čuo.) njuolggadusain.

Dáid klausulaid nanosvuođas ja mo dat suodjalit sin geat guolástit lea dál iskkon Finnmárkku Eanajuohkinrievttis⁵⁵⁷.

---

⁵⁵⁵ hjellbruk

⁵⁵⁶ strandparsell

⁵⁵⁷ jordskifterett

Storekorsnes fiskarlag ja Girenjárgga⁵⁵⁸ gilli gáibidedje ođđajagemánu 21. b. 1989 rádjačielggadeami⁵⁵⁹ ja čielggaduvvot makkár vuoigatvuohta álbmogis lea "Kvernroren" opmodagas (gnr. 48, bnr. 28) Álttás. Ášši duogáš lei ahte Ovddasvástideaddji Hans Jacobsen miessemánu 3. b. 1784 gonagaseanagirjji⁵⁶⁰ oaččui sirdot alces ja iežas olbmuide "njuolga ja lobálaš Árbbolaččaid olles Opmodaga" dan "Eanasaji (son dál) buktá ja oamasta." Eanagirjji lei máinnašuvvon klausula váldon 4. čuo. Opmodat lea dál bartaguovlu, gosa vuos leat huksejuvvon guhtta bartta. Mearra lea leamaš adnon almmolaččat mánggaid buolvaid. Maŋnil soađi nášai riddodoaimmahat⁵⁶¹ fanasgealli⁵⁶². Báikkálaš guolásteaddjit ceggejedje dan mii ain lea anus. 1957:s ceggejuvvui ođđa guollejielli. Dan gaiko eanaeaiggádat ja bolde 1984:s, mii maddái gáibiduvvui ahte gealli⁵⁶³ galgá gaikojuvvot.

Guolásteaddjiid ja gili ovddasteaddjit čujuhedje gonagaseanagirjji klausulii ja Tønnesena nákkosgirjái s. 231-232 ja oaivvilledje dán bidjat vuđđosa guolásteaddjiide geavahit gátti. Eanajuohkinriekti gávnnašii datte golggotmánu 23. b. 1990 duomustis ahte álbmoga vuoigatvuođat eai šat lean fámus. Boađus láhkavuodđuduvvui geassemánu 22. b. 1863 eanavuovdinlága § 8:s mii fámuhtii eaiggátvuoigatvuođa gáržžidemiid mat ledje mearriduvvon 1775-cealkámuša njuolggadusaid mielde.

Finnmárkku stáhtaeatnamiid eanabihttáčuoldimii gusto dál *njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinláhka*. Lága láhkaásahusaid §§ 3 ja 4:n čuovvu ahte matrikulerekeahtes stáhtaeatnamiid vuovdimis ja lihttoláigoheames galgá dábálaččat stáhta doalahit buot čáhce- ja gáddevuoigatvuođat opmodagas. Dát ii hehte háhkki eaiggádit guovllu merrii ja čázevuolde dábálaš lági mielde, muhto dát sihkarastá stáhtii dehálaš vuoigatvuođaid servituhtaid hámis čuldojuvvon opmodagas. Dát gusto maddái gáddevuoigatvuhtii.

---

⁵⁵⁸ Storekorsnes

⁵⁵⁹ grensegangssak

⁵⁶⁰ kongeskjøte

⁵⁶¹ kystverk

⁵⁶² gangspill for oppsetting av båter

⁵⁶³ gangspill

3.5.2.3 Eanabihtttáeaiggáda vuoigatvuohta eatnamii mearas

Gokko čuldon eanabihtttá gáddelinjáin manná, lea dovddus nággofáddá⁵⁶⁴ miehtá riikka, mii nappo lea dan duohken mii mihtádusas dán birra lea čállon. Vuosttas jagiid maŋgil 1775, čujuhedje ja mihtidedje eanamihtideaddjit Finnmárkku eatnamiid, ja maŋgil mihtidii ja jugiid leansmánni vealggi nu gohčoduvvon "láhkarievtti⁵⁶⁵" bokte. (Geahča Od.prp. nr. 33 1863 s.1.) Láhkariecti lei dán háve guokte (ovdal 1854 njeallje) oahpoheamit⁵⁶⁶ maid erenoamáš välljejuvvon lávdegoddi nammadii. Áššebáhpáriid hápmi sáhtii gal šaddat veahá iešguđetlágan guovllus guvlui, ja soaitáhagas välljejuvvon mihtádusain (28 oktiibuot) jagiin 1914-1966 leat čuovvovaš hábmemat mángii oidnon: "ullerájá mielde", "gáddeguora", "ullerájá bajábealde", "dasttán ullerájá bajábealde", "mielli mearragáttis" ja "mielli ullerájá bajábealde".

Váldonjuolggadus Norggas lea, nugo namuhuvvon, ahte fertejit leat čielga hábmemat dahje eavttut ahte rádjá merrii galgá mannat goike eatnama mielde, ja iige mearas nu guhkás go priváhta eaiggáduššanvuoigatvuohta ollá. Gustogo dátge Finnmárkkus, ii leat ovddiduvvon Alimusriektái, muhto eará duopmostuoluin leat leamaš moanat dákkár dáhpáhusat. Earret eará celkkii Finnmárku Eanajuohkinriecti miessemánu 8. b. 1964 riektecealkámuša rádjáčielggadeamis maid Várggát gieldda ja Eanadoallodepartemeanta ovttas čuoččaldahte. Ášši mii siskkildii oktiibuot 75 beali, čuoččaldahte oažžun dihte čilget čáhppesnjárgga⁵⁶⁷-Smealljá⁵⁶⁸ guovllu rájáid go galggai dasa huksejuvvot.

Stáhta čuoččuhii lágaid ja njuolggadusaid mat gustojedje go stáhta mihtidii ja sirddii opmodaga, fertet biddjot vuodđun rádjagažaldaga árvoštallamis. Nu fertejedje cealkámušain, lágain ja njuolggadusain 1775 rájes ja gitta dálá áigái, ja

---

⁵⁶⁴ tvistetema

⁵⁶⁵ lagrette

⁵⁶⁶ legmann

⁵⁶⁷ Svartnes

⁵⁶⁸ Smelror

vejolaš várašumiin ja rádjaválddahusain leat mearrideaddji deaddu. Stáhta oaivila mielde ledje válddahuvvon ráját merrii - "bajimuš ullerájá mielde" ja "mearragáddeguora" - seamma čielgasat ja mearrideaddjin go eará válddahallon ráját, ja čuoččuhii danne ahte eaiggáduššanvuoigatvuohta mearrabodnái⁵⁶⁹ gulai stáhtii. Várggát gieldda anii bajimuš ullerájá rádjalinján merrii iežas opmodagaide, ja eará bealit čuočču hedje leat vuoigatvuohta mearrabodnái go opmodat manai merrii.

Eanajuohkinriekti gávnnašii ahte ii cealkámušain, lágain dahje njuolggadusain sáhtán gávdnat čielga ákkaid ahte stáhta mihtádusain ja vuovdimiin lei doalahan mearrabodni vuoigatvuođas. Deattuhuvvui ahte lei dábálaš áddejupmi Várjjatvuona ássiid gaskkas ahte opmodagat "main leat ráját merrii, leat válddahallon bajimuš ullerájás, mearas dahje fiervvás, gullá dáid opmodagaide mearrabodni olggobealde." Dasto biddjui vuodđun ahte rájáid válddahusat merrii fertejedje áddejuvvot gozihanmihttideapmin dahje mihttu mihtádusa viidodagas gáddeguora. Mánnggalágan hábmemiid atnin, adnojit giellageavahanerohusažat das gii ain lei mihtádusa čađahan ja válddahan.

Riekti konkluderii dán mielde ahte opmodagaide main lei rádjá merrii fertii norgga rievtti váldonjuolggadus gustot. Jus ii lean miehtásit namuhuvvon eanagirjjiis, dahje ii lean čielggas dilálašvuodain muđui, manai nu eanaeaiggáduššanvuoigatvuohta mearas seammaláhkaigo gáddeopmodagaide riikkas muđui.

Eanabihtttáeaiggáda vuoigatvuođas merrii dubmii Hålogalánda lágamánneriekti borgemánu 21. b. 1984 eará áššis. Eanavuovdinkantuvrra bokte lei stáhta 1981:s Finnmárkku Eanajuohkinrievttis gáibidan rájá merrii Šolmmadievá opmodahkii Deanus, jus ráját ledje ná válddahallon mihtádusas:

"Eanagiddes⁵⁷⁰ geađggis veahá oarjjabealde Šolmmajoganjálmmis merrii, gokko namahuvvon geađgái čullojuvvui

---

⁵⁶⁹ sjøgrunn

⁵⁷⁰ jordfast

x, mihtiduvvui muhtun stuorra duolba goamaid mielde 38/1/2 mehtera mas hui stuorra geađgái dulbosa alde čullojuvvui 0, dan rájes mihtiduvvui oarjjás badjel muhtun jorba geđggiid 37 mehtera, gos guhkedáleš baktái - vuolimuzžii čullojuvvui I, dán rájes mihtiduvvui davás vulos mielli meara guvlui 41 mehtera, gos vielttis eanagiddes geađgái čullojuvvui T, ja viimmat dan rájes mihtiduvvui miellevuole nuorttas máttaguvlui álgosadjái x 41 mehtera."

Eanajuohkinriekti lei skábmamánu 19. b. 1982 cealkán duomu ahte opmodagas lei "eaiggáduššanvuoigatvuohta mearrabodnái nu guhkás go eaiggáduššanvuoigatvuođa ollá", juoga stáhta guoddalii čujuhettiin ahte lei čielga rádjaválddahus ja merkejuvvon ráddjen vulobealde gáddeguovllu. Goappašat rádjageađggi ledje bures bajábealde ullerájá ja gátti. Stáhta ii čuoččuhan galgat leat sierranjuolggadusat Finnmáarkui, muhto oaivvildii ahte eanajuohkinrievtti boadus fertii leat boastut daid njuolggadusaid mielde mat riikkas muđui gustojedje dán hárrái.

Lágamánnerievtti áddejumi mielde lei Šolmmadievá rájá válddahus čielggas. čujuhuvvui ahte fierváguovlu⁵⁷¹ lei sullii 1 mihtu, ja guovlu maid válddahus siskkildii dagai sullii 1,7 mihtu, ja gávnnavuvvui unnán jáhkehahttin ahte ná stuorra eana galggai čuovvut opmodaga vaikko ii lean celkon dahje válddahuvvon. Fiervá lei maiddái hui bárut ja ii livčče sáhttán cegget dasa bissovaš ráhkkanusaid, nu ahte oasti vánit dárbbasii sierra ráđđejumi 1890 háhkamis. Riekti ii dannege sáhttán oaidnit ahte ledje duohta árttat vuostá opmodaga rájá merrii mannat gáttis. Lágamánneriekti ovdandoalai dasto:

"Ii mange čuoggás leat nu opmodaga ráját válddahallon "merrii dahje meara mielde", "fiervái dahje fiervvá mielde", "gáddái dahje gátti mielde" dahje sullasaš mearalaččabut⁵⁷² báhkkodemiin. Ášši leage danne áibbas earálágan go áššis mii lea čujuhuvvon Rt. 1928 s. 835 čuo. Go siskkobeal opmodahkii dán áššis dovddahuvvui eaiggáduššanvuoigatvuohta olggobeal mearrabotnái, vuodđudii mearrádus dasa ahte opmodat sihke oastinšiehtadusas ja vealgejuohkimis⁵⁷³ lei albmadvuvvon das lei rádjá merrii. Áššái maid

---

⁵⁷¹ fjæreamråde

⁵⁷² maritim

⁵⁷³ skylddelingsforretning

eanajuohkinriektige lea čujuhan áššis nr. 9/1962 Finnmárkku eanajuohkinsuohkan⁵⁷⁴, leat ráját daid opmodagaide maidda lea dovddahuvvon vuoigatvuohta mearrabotnái válddahallon "merrii dahje meara mielde", "gáddái dahje gáddeguora" jna.

Nu ii sáhtege dáid mearrádusaid vuođul konkluderet ahte dálá nákku ferte čoavdit vástideaddji lági mielde."

Lágamánneriekti gávnnahii danne earágo maid eanajuohkinriekti ja celkkii duomu ahte Šolmmadievá rádjá meara bealde manai gáttis ("miellevuolde" aistton eanagirjji terminilogia) ja iige mearas.

Ášši maid Finnmárkku Eanajuohkinriekti dubmii juovlamánu 19. b. 1986 gustui Donjevuona⁵⁷⁵ hápmanguvlui, gos gielga galggai deavdit ja eanaeaiggátgažaldat danne šattai áigevuodil. Riekti čujuhii norgga rievtti oppalaš váldonjuolggadussii ja Finnmárkku dilálašvuođaid dalá riektegeavadii, ja dovddahii buot doaluide gáddelinjain eaiggáduššanvuoigatvuođa eatnamiidda čázevuolde. Rievtti vuođustusa dábálaš hábmen lea ahte "ii leat makkárga doarvá čielga šiehtadus mii galggašii cealkkihít ahte mearrabodni ii galggašii čuovvut dán, buo. čázádatlága § 7.2." Dasto lea dálá eanajuohkin- ja mihttočáluskártta dakka deattuhan. Opmodat mas viessosadječieगत eanajuohkinkárttas ledje biddjon ovtta gitta beannot mehtera ullinčáhcerájás⁵⁷⁶, ii ožžonge vuoigatvuođa mearrabodnái, ja doalut ožžo dákkár vuoigatvuođa dallego koordináhtačuokkis lei biddjon ullinčáhcerádjái.

Dáid mearrádusaid mielde ferte sáhttit bidjat vuođđun ahte stáhta ii čuoččut leat makkárga sierradilis eanaeaiggádin Finnmárkku opmodagaid vuovdimis main lea rádjá merrii dahje gádderavdii. Dás, nugo riikkas muđuige, lea eanabihttáeaiggádis dábálaš opmodat- ja gáddevuoigatvuođat merrii, jus eai leat čielga ákkat earaláhkai čilget.

Mearrádusat čájehit dattege ahte stáhta vánit lea makkárga erenoamáš eahpeoiddolaš dilis. Gádde- ja mearrabodni ii čuovo juohke háve go vuovdá opmodaga mii ollá

---

⁵⁷⁴ jordskiftesogn

⁵⁷⁵ Mehamn

⁵⁷⁶ høyvannslinje

merrii, ja jus lea čielga válldahus rájás gáttis, biddjo dát vuodđun. Eará mávssolaš dagaldagat sáhttet ee. leat ahte rádjaválddahusas eai leat adnon "mearalaš báhkkodeamit", ahte eatnamat vulobealde válldahuvvon rájá leat nu mávssolaččat ahte berresivčče leat namuhuvvon jus galggai leat mielde, ja dasto ahte háhkki duohta beroštumit eanagirjeáigemuttus celkkii ahte son beroštii nággovuloš guovllus. Riektedilli ferte oktiibuot daddjot leat seamma Finnmárkkus go riikkas muđui.

Dagaldat mii ii oru leat vihkkedallon dán oktavuodas leat eanagirjjiid várašumit "dábálaš Guollebivddu" ovdun. Ovdal 1863 čujuhuvvojedje sajiide ee. návsttuide gáddeguora beroškeahtá ovddit eanabihttáčuoldimiid, ja 1863 eanavuovdinlága § 1 d dajai ahte gáttit mat sajádagas mielde sáhtte "bivdi Álbmot geavahit Návsttuide dahje Jiellái eai galgga luobahuvvot." Navdoge ahte geavadis lea ráddjen čuldon eanabihtáid meara guvlui vai eai ráhkat váttisvuodaid namuhuvvon ulbmila boahttevaš ávkkástallamii.

Mearrabodnái mii dáid dovddaldagaid mielde biddjo opmodahkii, lea eaiggádis dábálaš eaiggátvuoigatvuođat. Dasa lassin bohtet vuoigatvuođat mat čuvvot gáddevuoigatvuođa. Jus eanabihttá lea lihttoláigohuvvon lea láigolačča vuoigatvuođat nugo namuhuvvon, dan duohken mii láigošiehtadusa ja mii láigoheami ulbmil lei.

3.5.3 Leago gáddeopmodagaid klausulain makkárga mearkkašupmi gáddevuoigatvuođaide Finnmárkkus?

3.5.1. oasis leat gáddevuoigatvuođa muhtun guovddáš oasis namuhuvvon, ee. lahttavuoigatvuohta, iešguđet guollebivdovuogit, buodđumat ja deavdimat, ja stuoláid ja stárráid vuoigatvuođat. (Geahčage doppe máinnašuvvon duomu Rt. 1985 s.1128.) Dás jerro leago Finnmárkku gáddeeaiggádiin seamma riektedilli go gáddeeaiggádiin riikkas muđui, dákkár vuoigatvuođaid dáfus.

Tønnesen vihkkedallá dán s. 231-233:s ja álggaha dás 1775-cealkámušain ja klausulain mii cealkámuša láhkavuoduin

váldui eanagirjái, mas ee. čuožžu ahte:

"Eaiggáduššanvuoigatvuohta ii galgga Caggat dábálaš Guollebivddu." Dát dagahii ahte vierrásat ožžo cegget viesuid ja eará rusttegiid priváhta eatnamiidda guollebivddu atnui. Dát muhtui 1863 eanavuovdinlágas, mas maná ovdanbođii ahte dalá rusttegat eai galgan lihkahallot, muhto mas lei mearriduvvon ahte eanaeaiggádat, maiddái geain ledje boares eanagirjjiit, galge luvvejuvvot boahttevaš geatnegasvuođain namuhuvvon "Merremiid" hárrái.

Klausula ahte eaiggáduššanvuoigatvuohta ii galgan caggat dábálaš guollebivddu, doalahuvvui datte, sihke 1863 ja 1902-lágain. Tønnesen gávnna (s. 232) ahte eai ovdabarggut, teoria iige geavat doarjjo klausula áddejumi, muhto son konkludere ahte gáddevuoigatvuohta Finnmárbkkus, gitta suoidnemánu 15. b. 1966:i, go dalá eanavuovdinlága láchkaásahusat bohte, leat "seamma nannosat go riikkas muđui ovdánahtti geavada mielde." Son almmatge jearrá sáhttago klausula váikkuhit ahte gáddeeaiggádiin dán áigodaga mihtádusaiguin lea láivvit buhttenrievttálaš sajádat "boahtteáiggi guolástanlágaid oppalaš guolástanmearrádusaid" ektui, muhto gávnna dán "nu erenoamážin" ahte ii vihkkedala dan duode eanet.

Jus guolástanlágain láchkavuodđuduvvo meassamiidda gáttis guollebivddu ovdun, gustojit álgovvorus oppalaš bággolonistan- ja muddenrievttálaš njuolggadusat, muhto Finnmárbkorittus lea mihtádus klausulain veahá earaláhkai. Nu guhká go meassamat leat ovdun "dábálaš Guollebivdui" ferte gáddeeaiggát gierdat dan buhtadasa haga. 3.5.2 oasis namuhuvvon Finnmárbkku eanajuohkinrievtti golggotmánu 23. b. 1990 duomus, ii mearriduvvon dárkilat maid mearkkaša "dábálaš Guollebivddu" suodjalit. Riekti dušše deattuhii ahte eanagirjji klausula ii šat guston.

Mihtádussii mii dávistii 1966 láchkaásahusaid bijai Tønnesen (s. 233) vuodđun ahte dás gártet "dán opmodaga gáddevuoigatvuođa njuolggadusat seammago finnmárbkoalmennaha gáddevuoigatvuođa njuolggadusat. Mii ee. mearkkaša ahte mearraluossabivdu lea almmolaš čujuheami bokte, ahte gáddedivat ii mákso jna." Dát máksá nuppiin

sániiguin ahte dáid eanabihtáid mielde ii čuovo gáddevuoigatvuohta. Dát gullá ain stáhtii, seammaláhkaigo muđui Finnmárkorittu oassi mii ii leat luobahuvvon.

Lagat gáddevuoigatvuođa iešguđet osiid birra

3.5.4.1 Guollebivdu (luossabivdu vihtanbivdosiiguin)

3.5.4.1.1 Priváhta mearrabodni

Nugo ovdanboahdá 3.4. oasis lea norgga rievtti váldonjuolggadus ahte mearraguollebivdu lea buohkaidvuoigatvuohta. Dát ii gusto datte vuoigatvuhtii bivdit anadroma luossaguoli (vihtanbivdosiiguin), mat ovddežis leat leamaš sierradilis ja lea gáddeeaiggáda oktovuoigatvuohta.

(Sáivaluossabivddu vuoigatvuohta lea máinnašuvvon 3.7. oasis) Nu leage juo 93 Guladiggelágas⁵⁷⁷ mearriduvvon ahte "juohkehaš galgá eaiggáduššat jávrri ja bivdosaji⁵⁷⁸ mii sus lea leamaš dološ áiggi rájes" (bivdosadji mearkkaša ee. guollebivdosadji). Vástideaddji njuolggadus lea Frostadiggelága⁵⁷⁹ XIII. 9, Eanalága VII. 48 ja NL 5-11-2. Dát njuolggadusat leat dárkilat máinnašuvvon Lávdegotti ávžžuhusas luossalága dárkkisteamis (Ávžžuhus 1956) s. 8-11 mas ee. daddjo ahte lei "eanaeaiggát gii eaiggádušai luossabivdosajiid mearas, ja boares lánkanjuolggadusa dávistettiin ahte juohkehaš galgá eaiggáduššat bivdosaji dan sadjái go iežas eatnama. Dát gustui vaikko guollebivdu lei olggobeal beaŋkká."

23. cuoŋománu 1728 dovddus geaskkus lea ee. celkon ahte mearraguollebivdu lea luđolaš earret "Luosa, mii ohcá dihto Sajiid, mat leat hárve Vearuhuvvon ja Vealgáduvvon Dákkár guollebivdui.» Navdojuvvo ná gádde áhte dábálaš luossabivddu dalle lei, namalassii "Laceværp:in» (Geahča Indstilling fra Laxelovkommissionen 1898, addon 1902, s. 37 ja Rt. 1889 s. 633. Iešguđet bivdosat mat leat adnon leat maid válddahallon Tilråding:s (1956) s.10.) ja man vealggi birra hállo lea eanadivat ja ahte fertet máksit vearu dan árvvus. 1837

---

⁵⁷⁷ Gulatingslov

⁵⁷⁸ veidestø

⁵⁷⁹ Frostatingslov

rájes vearuiduhttojuvvui luossabivdovuoigatvuohta oassin
dábálaš eanavearus dainna oainnun ahte

"luossabivdovuoigatvuohta lea giddodaga oassi." (Geahča Tilráđing
1956 s.11.)

1889:s bijai Alimusriekti vuodđun ahte oktovuoigatvuohta
gáddeeaiggádii lei ráddjejuvvon bivdosiidda giddejuvvon gáddái
ja ii siskkildan vuoigatvuhtii bidjat gáidánuohtiid⁵⁸⁰ olggobeal
opmodatrájá. Duopmu mii celkui sierraoaivilis (4-3) giddii
stuorra fuomášumi ja fallehuvvui guolástanallagohcci⁵⁸¹
Landmark smiehttamušas (Rt. 1890 s. 257-266). 1898
Luossalágakommišuvdna fas ovddidii ášši go árvalusastis
(1902) s. 37-42 evttohii ahte mearraluossabivdovuoigatvuohta
vihtanbivdosiiguin galggai gullat gáddeeaiggádii ovttá
kilomehtera avádagas gáttis eret, muhto dát avádatráddjen
jávkkai Stuorradikki láhkameannudeamis.

Njuolggadus geardduhuvvui njukčamánu 6. b. 1964
luossa- ja sáivabivdolága § 44:s ja miessemánu 15. b. 1992
ođđa lága luossaguoli ja jávreguoli hárrái § 16:s. Dás lea
dárkilat albmadvuvvon makkár bivdosiidda oktovuoigatvuohta
gusto (gáidánuohti, luossanuohti, mohkkefierbmi,
botnefierbmi bissovaš čuolddain dahje sullasaš bivdosat).
Oktovuoigatvuohta siskkilda maiddái vuoigatvuođa bidjat ee.
vuojahaga⁵⁸² ja bivddusgiddestaga⁵⁸³. Vuoigatvuohta ii leat
guovllulaččat⁵⁸⁴ ráddjejuvvon merrii, muhto gusto dan muddui
maid "ferte atnit lunddolažžan go deastta atná báikkálaš
dilálašvuhtii nugo botnenekkuide⁵⁸⁵ ja gaskii eanaeaiggáda
opmodagas guollebáikásis, dahje virolaš guollebivddu
doaimmaheapmái." Guoski eatnamiid eaiggáda
oktovuoigatvuohta gusto § 16 nuppi lađđasa mielde sulluide ja
boađuide⁵⁸⁶ge mat eai leat čázevuolde "dábálaš ulli mearas ja
leat muđui veahá dárkilat aiddostahtton oivošiidda, vuonaide ja
nuriide § 16, goalmát ja njealját lađđasis.

---

⁵⁸⁰ kilenot

⁵⁸¹ fiskeriinspektør

⁵⁸² ledegarn

⁵⁸³ redskapsfortøyning

⁵⁸⁴ territoriell

⁵⁸⁵ bunnformasjon

⁵⁸⁶ skjær

Eanadoallodepartemeanta meannudii Od. prp. nr. 21 1903/1904 oppalaš njuolggadusaid mat dás leat válldahallon ja main jerro galgetgo datge gustot Finnmáarkui. Vuolggahuvvui ahte Finnmáarkku eatnamat ovdal 1775 "gulle dušše stáhtii, mii ráđđii eatnamiid hearvásvuođaid, daid gaskkas guolástanvuoigatvuođa" (s. 93). Cealkámušastis "Luossalágakommišuvnna Árvalussii" (1902), lei datte Guolástanallagohcci guorrasan dasa ahte "priváhta Eanaeaiggát Finnmáarkkus nugo eará osiin riikkas oažžu oktovuoigatvuođa mearraluossabivdui". Dán dorjo eanaš báikkálaš leansmánit ja bolesmeaštárat, ja maid guolástanstivra ja ámtamánni. Departemeantage lei ovttamielas ahte seamma njuolggadusat galge gustot luossa- ja guvžžabivdui olggobealde priváhta eatnamiid Finnmáarkkus go riikkas muđui, ja celkkii (s. 96):

"Prinsihpalaččat berrešii departemeantta áddejumi mielde Finnmáarkkus nu olu go vejolaš biddjot riikka dábálaš lágaide, ja erenoamáš riektenjuolggadusat eai berrešii vuođđuduvvot dán riikaoassái earágo jus lea áibbas dárbu. Dalá háve ii várra leat oktage erenoamáš ártta meannudit eaiggádiid Finnmáarkkus earaláhkaigo eará osiin riikkas. Addit sin opmodagaide eanet gáržžiduvvon vuoigatvuođa luossabivdui go muđui eará riikaosiin livččii lean divrras. Finnmáarkolaš eaiggádat dárbbážit duođai seammago riikka eará eanaeaiggádat suodjalit hearvásvuođaid, mat lunddolaččat gullet sin opmodagaide."

Loahpalaš mearrádus šattai dán mielde ahte cuoŋománu 8. b. luossalága 1905 b čuo. § 1 vuosttas lađđasa mielde, eanaeaiggáda guolástanvuoigatvuođa njuolggadus maiddái galggai gustot buot priváhtaeatnamiidda Finnmáarkkus, buo. proposišuvnna s. 97. Ođđa luossa- ja saivačáhcebivdolága ovdabargguin ii leat celkon mihkkege erenoamážit guolástanvuoigatvuođa hárrái olggobealde priváhta eatnamiid. Lága § 22:s leat addon oktasašnjuolggadusat buot stáhtaeatnamiidda mat eai muddejuvvo várrelágas.

Luossaláhkalávdegoddi dajai ávžžuhusastis (1956) s. 16 ahte "eanaš mearraluossabivdu Finnmáarkkus gullá stáhtii. Go stáhta lea vuovdán oasi opmodagastis, lea dat maŋimušjagiid álo diktán guollebivddu orrut almenneha geažil". Cealkámuš

vuodđuduvvo várra dan jurdagii ahte stáhta ain eaiggáduššá eanaš gáttiid Finnmárkkus, ja ahte go stáhtaeatnamiid čuoldá eanabihtáide ovttaskas olbmuide lea várašuvvon dan ektui mo eanabihtáeaiggádiid vuoigatvuođat leat merrii. (Geahča vihkkedallama 3.5.2. ja 3.5.3. osiin bajábealde.) Lávdegoddi ii guorahala dárkilat dáid várašumiid riekteváikkuhusaid, muhto eaktuda gusto ahte ainjuo muhtun dain lea čuohcan priváhta gáddeeaiggádiid luossabivddu vuoigatvuhtii.

Dieđuin suorggi geavadis, vuhtto datte ahte várašumiin lea leamaš uhccán fápmu. Eanavuovdinkantuvra dadjá omd. "Dieđut luossabivdiide Finnmárkkus" (cuoŋománu 1983) jus galge bivdit luosa mearas ferte "juogo leat priváhta mearrabodni dahje leat juolluduvvon stáhtasaji". Eanavuovdinkantuvrras lea dasto dieđihuvvon ahte luossabivdovuoigatvuohta priváhta gáddeeaiggádiidda Finnmárkkus, dárkojuvvo seammaláhkai go gáddeeaiggádiidda Norggas muđui. Nu fertege bidjat vuodđun ahte priváhta gáddeeaiggádiid gáddevuoigatvuođas Finnmárkkus, masa maid gulai luossabivdovuoigatvuohta, lea seamma sisdoallu go riikkas muđui. Dát lea maiddái Tønnesena konklusuvdna (s. 232).

3.5.4.1.2 Stáhta mearrabodni

Earret nuortalašservodagain Máttá-Várjjagis, de Tønnesen:a mielde (s. 237) ii bivdun olus luossa mearas Finnmárkkus ovdal 1800-logu loahpageahčen. Ássit áddejedje datte guollebivddu stáhta eatnamiin leat luđolažžan. Dán mearkkašii Eanadoalodepartemeanta ná Od.prp. nr. 21 1903-04 (s. 95-96):

"dát ii mearkkaš eahpitkeahtá go dan ahte stáhta ii leat gávdnan árta caggat luđolaš guollebivddu. Ahte stáhtas duohtavuodas lea seamma oktovuoigatvuohta go earáge eanaeaiggádis bivdit guovllustis, čájeha vuosttažettiin 1775 cealkámuša mearrádusaid §§ 3 ja 6 vuostálas konklusuvnnas. Dasto ovdanbohtá čielgasit das, ahte stáhta mángga háve - maiddái Deanu olggobealde, masa lea čielga vuoigatvuođavuodđu - lea

lihttoláigohan luossabivddu oktovuoigatvuođa, almmá diehtima haga, leago ássiid beales iskan eahpidit dán vuoigatvuohta."

Mii dás daddjo gusto johkaguollebivdui. Riektedilálašvuođain mearas, dadjá departemeanta leat vánit dieđut. "Datte lea čielggas ahte guollebivdu birrarat dárkojuvvo luđolažžan mearas olggobealde stáhta eatnamiid." Dasto čujuhuvvo (s. 96) ahte luossabivdu easka manimus 20-30 jagiid lei "viehka mávssolaš" ja ahte luossabivddu lassáneapmi lea bohciidahtán riidduid gaskal moanaid berošteaddjiid "go fertejit buktit bivdosiideaset ovttá ja seamma stáhta eatnamiidda gulli guollebáikái." Várjjat guolástanguovllus lea dát dagahan ahte "boles stáhta áirasin eanaeaiggáda namas čujuhii (lei čujuhan) guollesajiid nugo ovdal lei dahkkon Deanus." Dáinna cealkámušain mahkkejuvvo ahte stáhta eanaeaiggádin oaivvilda alldes leat vuoigatvuođa muddet bahkkema bivdosajiide.

Cuo?ománu 8.b. 1905 luossalágas mearriduvvui, nugo namuhuvvon, §1, vuosttas lađđasa b čuo. ahte mearra "gullá lagamus guoski Eatnamiid Eaiggáda Luossa- ja Guvžábivddu oktovuoigatvuhtii" dihto bivdosiiguin. čuoččui dasto § 2:s ahte "Luossa- dahje Guvžábivdu, nugo heivehuvvon § 1:in gullá Stáhtii doalahuvvon Eatnamiidda Finnmárkkus, Dábálaččat lea luđolaš juohke dáža Borgáarii, sihke čázadagain ja Mearas." Dát máksá leat eaktuduvvon ahte luossabivddu vuoigatvuohta olggobeal stáhta eatnamiid Finnmárkkus gullá stáhtii eanaeaiggádin.

Njukčamánu 6. b. 1964 luossa- ja sáivabivdolágas lea § 16:s sáhka "guollebivddus mii gullá stáhta eatnamiidda Finnmárkkus". Dát guollebivdu galgá maná leat luđolaš "juohke dáža borgáarii gii ássá fylkkas", muhto dán mearrádusa teaksta čujuha láhkaaddi áddejupmái ahte guolástanvuoigatvuohta gullá stáhtii eanaeaiggádin. Ođđa lágas (§ 22) lea sáhka dušše "stáhtaeatnamiin" oppalaččat, ja ovdabargguin lea várašuvvon ahte ii leat ovddalgihtii diehtán maidege eaiggáduššanvuoigatvuođa gažaldagas eatnamiidda Finnmárkkus masa Sámi vuoigatvuođalávdegotti galgá oaivila buktit, buo. Od. prp. nr. 29 1991-92 s. 54.

Oaivil mii ovdanboahdá 1964-lága § 16:s lea muđui leamaš oktoráđđejeaddjin. Ovdamearkka dihte čállá Guolástanallagohcci cealkámušastis "Luossaláhkakommišuvnna Árvalussii" (1902) luossabivddu vuoigatvuođas olggobealde stáhta eatnamiid Finnmárkkus ahte dás "lea várra govttolat ... bisuhit juohke dáža borgára luđolaš guolástanvuoigatvuođa njuolggadusa ... go dárkot stáhta seammaláhkai go priváhta eanaeaiggáda mas ee. livčče čuvvon ahte doppe ii livčče sáhtán bivdit luosa almmá guoski stáhtaeiseválddi miedáhusa haga". Dasto daddjo ahte jus "bidjá ... luđolaš guollebivddu prinsihpa" ferte lágasge diktit "eiseválddiid beassat seaguhit iežaset dása, jus eanebut dáhttot bivdit seamma báikkis dahje nu lahkálaga, ahte nubbi ii sáhte bivdit almmá oktiibeaškkehemiin dahje čalbmáičuohcci váiviin nubbái." Son evttohii sáhttit vuođđudit čujuhanvuogádaga dahje dakkár málle mii lea adnon "Deanus, buo. geassemánu 30át b. 1888 lága § 1 nubbinmañimuščuoggás."

Dát vuohččan báhkka mo Guolástanallagohcci oaivvilda njuolggadusat berrejit leat, ja iige gustojeaddji rievtti makkárga vihkkedallan. Datte lea mearkkašanveara ahte son, stáhta ektui, orru oaivvildeamen ahte guollesajiid bahkkemiid vejolaš muddemat fertejit leat lágas láhkavuodđuduvvon, ja eaige dušše sáhttit vuođustuvvot stáhta eanaeaiggátsajádagas. Dasto lea lunddolaš dulkot cealkámuša nu ahte dat eaktuda luossabivdovuoigatvuođa olggobeal stáhta eatnamiid Finnmárkkus leat buohkaidvuoigatvuohtan, maid datte iešguđet árttain livčče ferten muddet. Tønnesenge (s. 237-238) orru oaivvildeamen luossabivdovuoigatvuohta vihtanbivdosiiguin leat buohkaidvuoigatvuohta maid stáhta leat mudden ortnetválddi⁵⁸⁷ namas.

Dađe mielde go diehtit ii leat čielgasit mearriduvvon gullágo luossabivdovuoigatvuohta vihtanbivdosiiguin olggobeal stáhta eatnamiid Finnmárkkus stáhtii eanaeaiggádin, vai leago dat buohkaidvuoigatvuohta maid eiseválddiit dáđistaga leat gávnahan dárbašlašžan muddet lihttoláigohan- ja čujuhanortnega bokte.

---

⁵⁸⁷ ordensmakt

Nugo daddjon vuhtto datte teavsttas sihke 1905 luossalága §§ 1-2 ja 1964 lága § 16 eaktudeamen vuoigatvuođa gullat stáhtii eanaeaiggádin. Dieđuinge mat leat stáhta badjel čuohtejahkásaš lihttoláigohan- ja čujuhangeavadis, orru mannamin dan guvlui ahte guolástanvuoigatvuohta vihtanbivdosiiguin dál ferte atnit gullat stáhtii eanaeaiggádin seammaláhkaigo priváhta eanaeaiggádii, muhto mas álbmogii lea dodjon vuoigatvuođa geavatlaš doaimmaheapmi. Ferte ainjuo leat čielggas ahte dát lea leamaš ja lea ain eiseválddiid áddejupmi. Ja váikkovel vuoigatvuohta gullá stáhtii dahje das lea buohkaidvuoigatvuođa mihtilmasvuohta, ferte dál leat čujuhuvvon dahje lihttoláigohuvvon luossabivdosaji, vai sáhtá bivdit luosa olggobeal stáhta eatnamiid Finnmárkkus.

Vaikko luossabivdu vihtanbivdosiiguin Finnmárkkus easka albmáláhkai ovdánišgođii 1800-logu mañit bealis, dárbbášuvvui dihto sajiin jođánit *muddejuvvot*. Eanavuovdineiseválddit álge juo 1871 rájes mihtidit, vealgejuohkit ja lihttoláigohit luossabivdosajiid, (Luossabivdosadji Máttá-Várjjagis mihtiduvvui ja láigohuvvui H.P.Figenschau:i viđa jahkái, láigolihttodivat lei vihtta spd. jahkái.) ja lea dieđihuvvon ahte áiggis 1905 luossalága rádjai vuodđuduvvojedje moanat láigohandilálašvuođat. Vuosttas láigolihttošiehtaduša⁵⁸⁸ vuoigatvuođavuodđu lei 1863 eanavuovdinlágas ja 1864 njuolggadusain, main § 5:s lei mearriduvvon ahte jahkemearis (guhkimus vihtta jagi) sáhtii lihttoláigohit "Gáddebihtáid, maid ii sáhtán vuordit bivdi Álbmot atnui, muhto sáhtii leat ávkin earáide Veahkehállanbáikin, Gálláguollegoikadeapmin⁵⁸⁹ dahje sullasaččaide." Sáhtá namuhit ahte njuolggadusaid gárvvisteamis čuoččuhuvvui ahte láhka ii láchavuodđut njuolggadusa § 5:s, muhto Eanadoallodepartemeanta ii lean dasa ovttamielas. (Geahča dárkilat Departementets Tidende 1864 s.484-487.) Vuoigatvuođavuodđu lihttoláigohit vuoigatvuođa bivdit luosa ja guvžžá "Jogain ja Jávrriin" addui muđui easka miessemánu 6. b. 1876 njuolggadusa § 6:s. (Geahča dárkilat Departementets Tidende 1876 s.490 ja 497-498.)

---

⁵⁸⁸ forpaktningskontrakt

⁵⁸⁹ klippfisktørring

1905 luossalága § 2:s addui láhkavuodđu lihttoláigohit guolástanvuoigatvuođa gitta 10 jahkái háválassii. Láigohanohcan galggai sáddejuvvot guoski gieldda leansmánnái ja meannuduvvot Finnmárkku eatnamiid luobahannjuolggadusaid mielde. Dasto mearriduvvui ahte jus ii lean lihttoláigohan, sáhtii bolesmeašttir mearridit ahte siskkobealde stuorát dahje unnit guovllu osiid, sáhtii bivdit guoli dušše "čujuhusa mielde."

Dás earuhuvvui nappo, ja maiddái 1902 eanavuovdinlágas, čielgasit gaskal lihttoláigoheami ja čujuheami. Earuheapmi ii datte čuvvojuvvon, ee. go luossabivdosajiid mihtádus dáđistaga gávnnahuvvui leat áddjái ja bargogáibideaddjin. Dan sadjái bargagohte sakka čujuhit dihto sajiid gáttis. Dábalaččat oaččui son gii ozai luossabivdosaji, jus buot lei ortnegis, vuos "geahččalansaji" golmma jahkái, ja maŋŋil, jus son doahttalii gustojeaddji njuolggadusaid, "fásta saji" gitta logi jahkái ođasmahttima vejolašvuodain. Ohcamiid mearridettiin deattuhuvvui ee. sakka leigo ohcci ámmátbivdi. Lassi dieđuide dán birra čujuhuvvo čállosii nr. 1 (ođđajagemánnu 1984) maid Per Egil Stene lea čállán, gii dalle lei eanajuohkinkantuvrras čáhcesullos.

Eanavuovdinkantuvra čujuha dál luossabivdosajiid eanavuovdinlága gustojeaddji njuolggadusaid mielde. Čujuhanortnet lea dál muddejuvvon oppalaš láhkaásahusain guollehálddašeami hárrái stáhtaeatnamiin, maid Birasgáhttendepartemeanta lea addán juovlamánu 18. b. 1992, ođđa luossa- ja saivačáhcebivdolága § 22 olis. Dás čuožžu § 13:s ahte anadroma luossaguollebivdu stáhta mearrabotnis vihtanbivdosiiguin sáhtta dušše dahkat Stáhta Vuovddiid čujuhemiin. Dát mearkkaša ahte ii šat oru leat lohpit lihttoláigohit luossabivdosajiid, maid prinsihpas sáhtii ovdal, vaikko čujuheapmi dallege lei oktoráđđejeaddji, earret ovttá háve 1987:s mas rádjanákku čoavddedettiin miedihuvui logi-jagáš láigolihttošiehtadus luossabivdosajis Gángaviikas.

Mearrádus meannuduvvo dárkilat Hálddašanjoavkku čielggadeami 4.10. kapihttalis, muhto sáhtta namuhit ahte § 13 vuosttas lađđasa mielde, "berrešii" čujuheamis deattuhit biologalaš deasttaid ja guollebivddu mávssolašvuoda ealáhussii

ja ássamii. Dasto daddjo ahte čujuheapmi "vuosttažettiin berrešii leat sidjiide geain lea gullevažvuolta vuodđoealáhusaide ja fásta ássat guoski guovllus". Dálá fámuhtton skábmamánu 6. b. 1987 láhkaásahusa luossabivdosajiid čujuheamis stáhta eatnamiin Finnmárkkus § 2 nuppi lađđasa mielde (buo. guovvamánu 20. b. 1973 ásahusa § 2 nuppi lađđasa), galge luossabivdosajit vuohččan čujuhuvvot árjjalaš eanadoalliide dahje guolásteaddjiide geat gulle gildii gos luossabivdosajit leat. Báikegotti joavku geaidda sáhtta čujuhit bivdosaji orru danne muhtun muddui viiddiduvvon.

Muđui sáhtta namuhit ahte Deanu ja Várjjat gielddariecti áššis luossabivdosaji čujuheamis stáhta eatnamiin Finnmárkkus, vuodđudii dása ahte dákkár čujuheapmi vuos galggašii atnit almmolaš válddálástimin, "váikko stáhta sáhtta doaimmahit eanaeaiggátráđđejumiid⁵⁹⁰", buo. RG 1984 s. 261 s. 272. Dán áddejumis lea vuohččan mearkkašupmi makkár áššemeannudan- ja váidinnjuolggadusat adnojuvvojit.

Gažaldagas gokko lea rádjá gaskal almmolaš válddálástima ja priváhta eanaeaiggátráđđejumi⁵⁹¹, lea muđui hui áigeguovdil dan oktavuodas go čujuha luossabivdosajiid stáhtaeatnamiin Finnmárkkus ja maid livččii sáhttan dárkilat guorahallat dán oktavuodas. Earuheapmi lea datte dehálašge árvvoštallamis makkár mávssolašvuolta stáhta oktasaš hálddašeamis Finnmárkkus lea leamaš eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuođa gažaldahkii. Riektejoavku čujuha danne eaiggáduššanvuoigatvuođa vihkkedallamii vulobealde 4. kapihttalis, ja erenoamážit 4.1.8.4. oassái stáhta hállduin Finnmárkku eatnamiidda ja čáziide. Rádjá gaskal almmolaš válddálástima ja priváhta eaiggátráđđejumi lea muđuige dárkilat máinnašuvvon Hálddašanjoavkku čielggadeami 2.6.3. čuo., mas jerro gustogo hálddašanláhka eanavuovdineiseválddiid doibmii.

3.5.4.1.3 Sáhttago jurddašit erenoamáš riektehámáiduvvamiid stáhta mearrabotnis Finnmárkkus?

---

⁵⁹⁰ grunneierbeføyelse

⁵⁹¹ grunneierrådighet

Nugo namuhuvvon leat "fásta sajít"guhká čujuhuvvon, ja sáhtta leat ártta navdit ahte seamma sohka lea hálden eanet bivdosajit moanaid jagiid, muhtun buorit sajít várra gitta lagabui 80 jagi. Leago dákkár háviin háhkan guovllebivdovuogiatvuoda maid illá sáhtta fámuhttit, lea jerron njuolggadusa oktavuodas ahte dušše ámmátbivdiide ja eanadoalliide sáhtta čjuhit bivdosajiid, go dát ee. mearkkaša ahte jus heaitá dáid fidnuin, ii sáhte šat gáibidit oazžut ođđasit čujuhuvvot dan luossabivdosaji mii sus lea leamaš.

Tønnesen vihkkedallá dán (s. 239) ja deattuha ahte muhtun guollebivdit geat leat geavahan sajiid mat guhkit áiggi leat gullan sidjiide dahje bearrašii, oaivvildit sis lea sadjái "oamastus". Vaikko sáhtta dovdot láđismeahttumin massit dákkár saji, ii leat almmatge dát áddejupmi riehta, son čállá, ja čuoččuha ahte guollebáikki ođasmahttinohcama hilgumis, dan sadjái go oapmerievtti njuolggadusaide, ferte dorvvastit hálddašanvuogiatvuoda njuolggadusaide eiseválddiid boastoanu hárrái. Eiseválddiid árvvošteapmi luossabivdosajiid juolludeamis lea čadnon ovdalis čjuhangeavadii, mii ee. mearkkaša ahte seamma olmmoš galgá oazžut čujuhuvvot seamma saji jus son dan dáhttu ja ain deavdá luossabivdosaji čjuhaneavttuid.

Dán sullasaš áššiin lea hálldahus árvvoštallá viidát, geahča ee. ovddabealde namuhuvvon Deanu ja Várjjat gielddarievtti duomu RG 1984 s. 261, s. 278-279. Muhtun dagaldagaid sáhtta deattuhit, ee. investeremiid, geahča Eckhoff: Forvaltningsrett (3. dea. 1990 s. 323). Doaimma mávssolašvuohtage guovllu ássamii, ja man guhká dan lea jođihan, sáhtta leat mávssolaš go árvvoštallá ođasmahttingažaldaga.

Ášši nr. 153/76 Siviilaáittardeaddjái čájeha datte ahte guovllu ássama nana deasttat eai sáhttan vuodustit ain čjuheami go ohcci ii šat lean eanadoalli dahje guollebivdi. Dasto čájeha Áittardeaddji ášši nr. 320/76 (Dát guokte ášši Siviilaáittardeaddji geavadis leat váldon áittardeaddji 1977 jahkedieđáhusas 155-156 siidduin (ášši 320/76) ja 156-158 (ášši 153/76.)) galgatge olu ovdal áigái biddjo mearkkašupmi. Dán ášši ohccis lei guollebivdu ja eanadoallu leamaš váldoealáhus gitta manjimušvihhta jahkái, muhto ii

ožžon ođđa čujuheami, váikko sus lei leamaš luossabivdosadji 20 jagi ja ovdal lei ovttas áhčiinis bivdán 30 jagi. Áittardeaddji celkkii ee. čuovvovačča:

"Ahte Sii ovdal leat bivdán luosa moanaid jagiid ii atte Sidjiide juolludangáibádusa. Dieđuid mielde jagi 1975 čujuhangeavada hárrái, ferte navdit ahte mánggas eai leat beroštan ovdalis oktavuodas luossabivdui, ja in gávnnat danne vuđđosa moaitit ahte ii dátge leat leamaš adnon mearrideaddjin Du áššis."

Sáhttago háhkat bealát⁵⁹² sierravuoigatvuoda guollebáikái masa lea leamaš čujuheapmi, ferte dán mielde biehttaluvvot. Oamastusa ja dološ áiggi geavaheami njuolggadusat eai divtte vuoigatvuoda háhkama dákkár dilis. Dás lea dat oppalaš oaivil ahte "ii oktage sáhte čuoččuhit vuoigatvuodavuodus" mii dohkkehuvvo. Dábálaččat iige sáhte háhkat vuoigatvuoda, jus lea bivdán mearre sajis almmá čujuhanohcama haga, go vánit dohkkehuvvo ahte lei dákkár dilis dan oskkus⁵⁹³.

Boađus sáhtta gal datte šaddat eará jus lea opmodat lahka báikki ja jáhkká iežas eaiggáduššat gátti. Jus mat dás váldá boastut, leat almmatge eavttut háhkat vuoigatvuoda oamastusa dahje dološ áiggi rájes geavaheami bokte vejolaččat. Bajábealde namuhuvvon Per E. Stene čálloš, lea datte dieđihuvvon ahte priváhta gáddeeaiggádat Finnmárkkus, lassin eatnamiiddiset vuoigatvuhtii, leat ožžon lobi bivdit guoli stáhtaeatnamiin gitta 250 mehtera opmodatrájás eret. Dát dábálaččat čuoldá gáddeeaiggádiid vejolaš čuoččuhusaid guollebivddu sierravuoigatvuoda oamastusháhkama hárrái, ainjuo dan guovllu siskkobealde gosa dákkár lohpi gusto.

3.5.4.2 Buodđumat ja deavdimat

Gáddeeaiggáda vuoigatvuolta stuorrudit eatnamiid deavdimiin, ja dan hui sullasaš vuoigatvuoda hukset mearrabotnis leat dehálaš oasis gáddevuoigatvuodas. Muhtun duomuin (Geahča ee. Rt. 1903 s. 281, 1961 s. 1114, 1964 s. 261 ja 1969 s. 613, ja RG 1969 s. 55 ja 1979 s. 1042.)

---

⁵⁹² subjektiv

⁵⁹³ i god tro

mearriduvvon ahte vuoigatvuohta ii leat ráddjejuvvon dábálaš opmodatrájás mearas. Jus rusttet dahje deavdin ii cakka dábálaš johtalusa, sáhtta hukset nu guhkás go eaiggát gávdná geavatlážžan ja gánnáhahttin.

Vuohččan ferte navdit ahte dát gusto Finnmárkuige, gos eaiggáda rádđejupmi muđui dávjá ollá nu guhkás gádderavddas fávlái, go ulli ja fiervvá gaska dás lea hui stuoris. Jus leš várašuvvon 1965 lága ja 1966 láhkaásahusaid mielde (Geahča 3.5.2. ja 3.5.3. osiid.) de gal eai leat eanabihttáeaiggádis dahje -láigolaččas gáddevuoigatvuođat, ja ii eisege vuoigatvuohta deavddihit dahje buođđut meara mielde.

Ovdalis juolluduvvon eanabihtáide gusto ahte buođđun- ja deavdinuoigatvuođa ii sáhte ávkkástallat jus dát "headušta veaháge dábálaš guollebivddu." Jus lea guhkes áigi mannan das rájes go gáddeeaiggát lea huksen návsttu dahje hápmana, dahje deavddihan ja eaige "dábálaš guollebivdu" ovddasteaddjin leat ovdanbohtán vuostecealkámušat, ii sáhte dán datte gáibidit jávkadit.

Ii leat muđui eahpidahtti ahte maiddái vuoigatvuohta bidjat biebmánrusttega iežas mearrabodnái gullá gáddeeaiggádii. Rugsund-áššis (Rt. 1985 s. 1128) lea datte Alimusriekti cealkán ahte gáddevuoigatvuohta ii siskkil vuoigatvuođa bidjat dákkár rusttega olggobeal priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođa rájá, muhto dát guovlu ii leat almmátge ollásit luđolaš biebmánrusttegiidda. Rusttet ii galgá ee. vahágahttit iešguđet gáddevuoigatvuođaid doaimmaheami. Eanet ođđa lánkanjuolggadusat leat evttohuvvon dán čuoggás NOU 1988:16:s Eigedomsgrenser og administrative inndelingsgrenser (Opmodatráját ja hálldahuslaš juohkinráját) (s. 52-54 ja 82).

3.5.4.3 Debbot, stuolát ja stárá

Debbot, stuolát ja stárá adnojuvvojedje álgovuolggalaččat fuođđarin gusaide ja sávzzaide, veahkaduktamin⁵⁹⁴ ja eanabuoridangaskaoapmin. Muhtumiid leat olbmotge borran.

---

⁵⁹⁴ gjødsel

(E.A. Bjørk: Færøsk bygderet III s. 112-123 lea dievaslaš válddahus ovdalis áiggiid stuoláid atnimis ja mearkkašumis.) Debbuid, stuoláid ja stáráid álgoeavaheapmi lei navdimis boaldin čáhppessáltin. Maŋŋil leat debbot, stuolát ja stáráat ee. adnon ráhkadit suvddá lássaindustrias, ja guna sáhtii atnit juktaráhkadanávdnasinge. Dál buvttaduvvojit stuollajáffut maid ee. atnit eallifuođđarin ja ávnnasin algináhtaid ráhkadeames. Debbuin, stuoláin ja stáráin lea leamaš stuorra árvu riddoássamii Norggas, ja ain dál lea dáid riggodagaid ávkkástallamis stuorra ruđalaš árvu. Dán oktavuodas sáhtta namuhit ahte sullii bealli buot stuollajáffuin mii máilmmis ráhkaduvvo bohtá Norggas, ja NOU 1982:19 mielde "Generelle lovregler om erstatning for forurensningsskade" (Oppalaš lánkanjuolggadusat nuoskkidanvahágiid buhtadeamis), s. 82 mávssii 1977:s okta fitnodat lagabui 30 miljon ruvnu debbuid, stuoláid ja stáráid čuohppamii ja fievrrideapmái, váldoáššálaččat guolásteaddjiide ja smávvadálolaččaide rittus Jæren:s Budejju⁵⁹⁵.

Árat eanajuohkinlágain, omd. borgemánu 17. b. 1921 lága § 14:s, leat deappo-, stuollá- ja stárrágáttit máinnašuvvon dan láhkái ahte čielgasit orru čájeheamen ahte riggodagat gulle gáddeeaiggádii. Seammas leat duopmostuolut bidjan vuodđun moanaid duomuin, erenoamážit ovddit jahkečuodis. (Geahča Rt. 1856 s. 263, 1874 s. 716, 1896 s. 500, 1896 s. 710, 1909 s. 650 ja 1933 s. 17.) Duomuin ferte sáhttit dadjat ahte vuoigatvuohta ii leat ráddjejuvvon priváhta guvlui mearas, muhto gusto dan olggobealdege. Nuppiin sániiguin daddjon lea sáhka oasis gáddevuoigatvuođas. (Buo. NOU 1988:16 s. 30 ja mearkkašeami § 14:i s. 78-79.)

Finnmárkkusge lea debbuid, stuoláid ja stáráid ávkkástallamis leamaš stuorra mearkkašupmi, ja mo biedggus ássama ovdánahtán vuonain. 1500- ja 1600 jagiin futno guolleuvodnivejolašvuodát, ja dát dagahii ahte olu ássit Finnmarkku guollebivdohápmiin fárrejedje vuotnabađaide, gos sáhtte ealihit iežaset guollebivdduin lotnolasat šibitdoaluin. Bivoservodaga vuđđosa njuolvudeapmi dagahii seammás ahte sámi álbmot belohakkii álggii boazodoaluin ja belohakkii šibitdoalun ja vuotnabivdduin. Dálvejáhkodagas lei datte váigat fidnet šibitfuođđara. Dát dagahii mealgat čoavjjehuvvama⁵⁹⁶,

---

⁵⁹⁵ Bodø

⁵⁹⁶ sulteforing

muhto dange ahte debbot, stuolát ja stáráat šadde dehálaččat eallifuođđarin. (Geahča Helland: Norges land og folk XX s. 149, Kalstad: Utmarka som økonomisk ressurs for samene ved kysten (artihkkal Ottar:s nr. 4, 1982s 30-35) ja Gamst ja Samuelsberg: Loppas historie s.173.)

Nu guhkás go Riektejoavku lea ožžon čielgasit, eai leat dieđut mo debbuid, stuoláid ja stáráid vuoigatvuođat Finnmárkkus geavatlaččat árvvoštallojuvvojedje. Ferte várra álggu rájes leat áрта navdit ahte hui moatti berošteaddjiin ja olu riggodagain, hárve lei veaháge váttis gávdnat maid juohkehaš dárbbášii almmá riidaleamen earáin. Sáhtta datte namuhit ahte Lorentz Rynning "Norsk Almenningsrett", 1. čanastagas leat mearkkašan mii sáhtta čujuhit ahte "virolaš áddejupmi" Finnmárkkus lei ahte debbot, stuolát ja stáráat eai lean árvvu mielde gáddevuoigatvuođa "dárbašat"⁵⁹⁷ (s. 284, nota 2). Eará sajis (s. 457) dadjá son Finnmárkku birra "luđolašvuođa eana par excellence" mii gusto vuoigatvuhtii váldit geđggiid meahcis.

Tønnesen máinnaša debbuid, stuoláid ja stáráid "eará vuoigatvuođain" (s. 285), ja čujuha ránggástanlága § 399 mielde leat ránggástanvuloš⁵⁹⁸ váldit "stuoláid, luonddu oistariid dahje skálžžuid čázis, fiervvás dahje gáttis." Son joatka datte dadjamin ahte go "ássiit álohii leat váldán maid dárbbášedje vel Finnmárkoalmennehisge, de leat sis ain vuoigatvuođa váldit maid dárbbášit." Su oaivila mielde ii sáhte stáhta eanaeaiggádin biehttalit dan dahkamis, muhto sáhtta vuoigatvuođaid duohtadit go lihttoláigoha guovlluid sierra geavaheapmi. Tønnesen muđui eahpida ássiid vuoigatvuođa ollet dobbelii go dálloatnui. Priváhta eatnamiid dáfus oaivvilda son datte eaiggáda galgat sáhttit biehttalit earáid váldimis ee. debbuid, stuoláid ja stáráid.

Muđui sáhtta namuhit ahte eanavuovdinovdaolmmoš 1905:s ráhkadii luossabivdosajiid láigolihttogirjji dábálaš evttohusa, maid ámtamánni dohkkehii smávit nuppástusaiguin ođđajagemánu 12. b. 1906 girjjis. Nuppástusat ledje Per E. Stene (gii dalle lei eanajuohkinkantuvrras čáhcesullos) 1. čálloša (miessemánu 1984) mielde ahte fertii ovdanboahit láigolihttogirjjis "ahte láigolihttus eai čuovo makkárge

---

⁵⁹⁷ tilbehør

⁵⁹⁸ straffbart

sierravuoigatvuodát gáddái (buo. riehkit, stárá) earret mat dárbbášuvvojit guollebivdui."

Dieđuid mielde, lea várra vuodus dadjat ahte olggobeal priváhta gáttiid lea eaiggádis vuoigatvuohta debbuide, stuoláide ja stáráide gáddevuoigatvuodas oassin. Stáhta eatnamiin lea veahá váddásat čielgasit konkluderet, muhto Tønnesen:a konklusuvnnas orru leamen buorit ákkat.

3.5.5 Erenoamážit riektesuodjalusas

Gáddevuoigatvuoda iešguđet oasit leat vuosttažettiin gáddeeaiggáda vuoigatvuodaid oassi maidda sus lea suodjalus seammaláhkaigo mearrabotni eaiggáduššánvuoigatvuhtii.

Dát gusto gáddeeaiggáda mearrabivdovuoigatvuhtiige, daid bivdosiiguin mat leat namuhuvvon luossa- ja sáivabivdolága § 44:s. Dát vuoigatvuohta lea aistton luossaláhkálávdegotti ávžžuhusa (1956) s. 11:s "oassi giddodagas." Dákkár vuoigatvuoda sáhtta, seammaláhkaigo eaiggáduššánvuoigatvuoda oppalaččat, muddet buhtadasa haga, muhto dan ii sáhte fámuhttit bággolonisteami ja buhtadasa haga. Buhtadankeahtes muddemiid (ráđđengáržžidemiid) ja bággolonisteami gaskasaš ráját eai guoskkahuvvo dás.

Mii dás lea daddjon gustojit maiddái luossabivdosajiide mat gullet priváhta eatnamiidda Finnmárkkus. Vaikko fylkka eanaš oassi mearrabotnis gullá stáhtii, lea ee. dannego čujuhuvvon stáhtasajiid lohku garrasit geahpeduvvui maŋimušjagiid, lassánan priváhta luossabivdosajiid guollebivdu sakka. Dál navdit ahte sullii 600 geavaheaddjis leat "unnimus" 1200 saji priváhta eatnamiin Finnmárkkus. 1983:s ledje buohtastáhttimii 1208 čujuhuvvon luossabivdosaji stáhtaeatnamiin.

Gulaš dal vuoigatvuohta luossabivdui stáhtaeatnamiin stáhtii eanaeaiggádin, dahje leš dal buohkaidvuoigatvuohta maid stáhta lea gávnnahan dárbbášlašžan muddet, ferte biddjot vuodđun ahte luossabivdosajit stáhtaeatnamiin sáhttet váldot ruovttoluotta buhtadasa haga, jus geavaheaddji ii šat deavdde

eavttuid oažžut čujuhit stáhtasaji. Dasto sáhttet eiseválddit, ee. valljivuohtadili deasttas, buhtadasa addima haga sidjiide geaidda dát čuohcá, váldit ruovttoluotta buot sajiid mat eai lean anus 1979:s. Dán ruovttoluotta váldima geažil geahpeduvvui luossabivdosajiid lohku stáhtaeatnamiin garrasit. 1975:s ledje sullii 3200 geavahanláhkai saji stáhtaeatnamiin, ja čujuhuvvon sajiid lohku 1983:s nappo lei 1208.

Stáhtaeatnamiid luossabivdosajiid háldejeaddjit eai leat almmatge ollásit ruovttoluotta váldon suodjaleami haga. Nugo namuhuvvon 3.5.4.1.3. oasis ferte datte ohcci gii ii ođđasit oaččo luossabivdosajis stáhtaeatnamiin, vuos dorvvastit hálddašanvuoigatvuođa njuolggadusaide eiseváldeboasttoanu hárrái ja iige duohtadeami oapmelaš vuoigatvuođaid buhtadannjuolggadusaide. Muhto dán oktavuodas sáhtta namuhit ahte bealli mii lea ruđalaš vahágahtton, go mearrádus ii leat meannuduvvon gustojeaddji hálddašanrievttálaš njuolggadusaid mielde, sáhtta oažžut vuoigatvuohtagáibádusa nu ahte guoski hálddašanorgána gokča vahága. Geahča Frihagen: Forvaltningsloven II (1986) s. 936, mas čujuhuvvo vel viiddis digaštallamii mii teorias lea leamaš dán áššis.)

Dasto geažida Tønnesen (s. 177) ahte dihto erenoamáš diliin ("jus bivdi lea bivdán seamma luossabivdosajis stáhta čujuheami bokte 60 jagi ja mas dán luossabivdosaji sisaboahu álo lea leamaš áibbas mearrideaddjin su ealáhusvuđđui ja eallinvuohkái ja jus sadji ii sáhte buhtaduvvot eará čujuhemiin") sáhtta ohccái leat ságas addit suodjaleapmi buhtadasa hámis jus sutnje ii čujuhuvvo sadji ođđasit. Ovddabealde namuhuvvon áššis RG 1984 s. 261 arvvoštalai Deanu ja Várjjat gielddariecti dán gažaldaga, muhto vaikko biehttanmearrádus dovddahuvvui fámoheapmin, ii ožžun ohcci buhtadasa, geahča duopmoreferáhta s. 282.

Priváhta eanaeaiggádiid debbuid, stuoláid ja stáráid omardanvuoigatvuođas lea álgovuorus seamma buhttenrievttálaš suodjaleapmi go sin eará gáddevuoigatvuođain. Jus Finnmárkku ássiin leš vuoigatvuohta váldit debbuid, stuoláid ja stáráid dálloatnui olggobealde stáhta eatnamiid fylkkas, lea dásge buhtadansuodjaleapmi. Vuoigatvuođas lei ovdal guovddáš ja dehálaš mávssolašvuohta,

muhto dál leat deibbot, stuolát ja stárád dálloatnui eanaš teorehtalaš beroštupmi, nu ahte suodjalangažaldat vánit lea erenoamáš áigejuovdil. Sáhtá muđui eahpidit leago buhttenrievttálaš suodjaleapmi deappo-, stuollá- ja stárravallji vuđđosis gávppálaš beroštumiide, muhto dán ii sáhte dakkaviđe navdit leat veadjemeahtumin.

3.6 Riehkkit ja fierváhirssat

3.6.1 Álggahus

Riddoássiit leat álo ávkkástallan áđaiquin mat leat rievdan ábis gáttiide. Álgovuoggalaččat lei gal nu ahte válddii mii lei anihahtti jearakeahtta guđes lei eaiggáduššanvuoigatvuohta daidda, muhto dát luđolaš vuollástanvuoigatvuohta⁵⁹⁹ guđđui árrat. Nu leage juo Guladiggelágas mearriduvvon ahte «riehekkit» (Ivar Aasen:s: Norsk Ordbog čilgejuvvo «riehekkit» sátni ná: «rievdi Áhta; Nalttat mat govdot čázis dahje bálkestuvvojit gáddegurrii,...Nie maid Skiippa Hilggohasat».) mat rivdet almennehiid lea Gonagasa opmodat, ja eaiggáduššanvuoigatvuohta hilgogálvvuide⁶⁰⁰ skiipamanaheamis⁶⁰¹, ain gullá ovddit eaiggádii jus son sáhtá duođaštít eaiggáduššanvuoigatvuođas. Hilgogálvvuid ii sáhte dadjat leat makkárga luondduriggodagaid, ja gullet danin álgovorus Riektejoavkku čielggadeami rámmaid olggobeallái. Rievttálaččat lea vel erohus hilgogálvvuin ja rihkiin ja fierváhirssain. Dát earuheapmi lea datte váttis geavadis, ja várdosa dihte lea hilgogálvovuogitvuohtage guoskkahuvvon čuovvovaččat. Dás govvet 3.6.2. oasis oppalaččat govvet gáddáirievdan gálvvuid vuoigatvuođas, ja 3.6.3. oasis fas geahčadat Finnmárkku riektedili. Riektesuodjalangažaldagat meannuduvvojit 3.6.4. oasis.

3.6.2 Oppalaččat gáddáirievdan gálvvuid vuoigatvuođas

---

⁵⁹⁹ okkupasjonsrett

⁶⁰⁰ vrakgods

⁶⁰¹ skipsforlis

3.6.2.1 Hilgogálvu

Go servodatváldi árrat seaguhii iežas njuolggadusaiguin áhpeheahte⁶⁰² skiippaid hilggohasaide⁶⁰³ ja hilgogálvuide ja vejolaš manaheapmái, lei áigga suodjalit heakka ja opmodaga mearas. Ahte dása dárbbášuvvojedje njuolggadusat sáhtta govvet Sjur Brækhus:a čuovvovaš sitáhtain: Berging av vrag og vraggods (Tfr 1975, s. 509): (Dán ovdáneamis, geahča Brækhus op. cit. s. 504 cuo. erenoamážit s. 509-573. Geahča vel E.A.Bjørk: Færøsk bygeret III (1963) s. 134-137.)

"Guhkás maŋás áiggis - nu guhkás maŋás ahte dilálašvuodat leat historjjá seavdnjadasas - ledje heakte skiippat, hilggohasat ja hilgogálvvut mat gáddái rivde vieris rittuin, riddoássiid rievtti mielde lonuhasat⁶⁰⁴. Geat heakkas besse manaheami maŋnil deaividedje láđismeahttun vurbbin - sii cápmojuvvo jámas dahje šadde šláván."

Guladiggeláhka mearrida nugo namuhuvvon ahte hilgogálvu mas ii leat dovddus eaiggát gullá Gonagassii (kap. 145). Hilggohasvuoigatvuohta⁶⁰⁵ šattai nu hilggohasregálan⁶⁰⁶, (Geahča Jydske lov 1241 mas čuožžu (III 61): Hilggohasat mat bohtet gáddái, ja maid ii oktage čuovo dahje boade maŋnil eaiggáduššá Gonagas, go Gonagas eaiggáduššá buot Gáttiid ja, maid ii oktage eaiggáduša, eaiggádušša Gonagas», geardduhuvvon Brækhus:a mielde op.cit. s. 570.) ja lei dájvja dehálaš sisabohtogáldu Gonagassii dahje sutnje gii oaččui dán vuoigatvuođa alcces. Guladiggelága hilggohasaid ja hilgogálvvuid njuolggadusat šadde Eanaláhkkan VIII 26 § 2. Fredrik II:s miessemánu 9. b. 1561 mearravuoigatvuođas čužžot 49 ja 73. art.:s váldonjuolggadusat. Dát manne unnit nuppástusaiguin 1687 Norgga Láhkkan 4-4. "Gáddehilggohasaid⁶⁰⁷" njuolggadusat, mii mearkkaša hilggohasat maid ealli olbmot eai čuovo, čuožžu NL 4-4-4:s.

Hilggohasaid ja hilgogálvvuid gustojeaddji njuolggadusat leat suoidnemánu 20. b. 1893 lágas Gátti ja Hilggohasaid birra nr. 2. Lágas čuovvu ee. ahte boles galgá dieđihuvvot go skiippa lea áhpeheađis, ja go gálvvut, hilggohasat dahje rievddahagat

---

⁶⁰² havsnød

⁶⁰³ vrak

⁶⁰⁴ byttevare

⁶⁰⁵ vrakrett

⁶⁰⁶ vrakregale

⁶⁰⁷ strandvrak

rivdet gáddái. Gáddjon dahje gáddáiboahtán skiipa dahje gálvvut galget ráddjot duhtadeaddji⁶⁰⁸ vuogi mielde ja nu farggago vejolaš lágiduvvot ruovttoluotta eaiggádii jus son leat oahpis. Jus eaiggát lea amas, galgá almmuhuvvot ávžžuhus ahte son ferte dieđihit iežas ovdal guhtta mánu leat gollan, ja muđui leat njuolggadusat miessemánu 29. b. 1953 lágas gávdnon gálvvuin⁶⁰⁹ dahkkon gustojeaddjin nu guhkás go heive. Geassemánu 9. b. 1978 kulturमितolága nr. 50 § 14 čuovvu muđui ahte Stáhtas lea eaiggáduššánvuoigatvuohta hilggohasaide mat leat badjel 100 jagi boarrásat, dainna eavttuin ahte ii leat "govttolaš vejolašvuohta" gávdnat rivttes eaiggáda.

Vulobealde máinnašuvvo eanet earuheamis gaskal hilggogálvvuid ja eará rievddahagaid⁶¹⁰, ja sáhtta várrage leat ártta earuhit gaskal hilggogálvvuid ja gávdnon gálvvuid. Scheel navdá "Forelæsninger over Norsk Tingsrett" (1912), s. 432:s ahte hirssat mat golggahuvvojit eanus, bohtet johtui ja gártet merrii várra siskkilduvvojit gávdnon gálvvu njuolggadusaide. Son navdá seamma gustot hirssaide mat rundojuvvot lahttii mearas go lahtta cuovkana ja govdu eaiggáthaga birrarat. Brækhus-Hærem navdiba bealesteaba (Norsk Tingsrett (1964) s. 528) ahte "áhta" maid gádjju mearas ii leat gávdnon gálvu. Geavadis ii mearkkaš datte dát maidege, go dehálaš čuoggáin hilggogálvvuid ja gávdnon gálvvuid njuolggadusat leat ovttastahtti.

3.6.2.2 Riehkkit ja fierváhirssat

Boares dáža gálduin lea válđoáššálaččat hilggogálvovuoigatvuohta máinnašuvvon, ja leat unnán dieđut rihkiid ja fierváhirssaid vuoigatvuođas. Ferte datte navdit ahte riektedilálašvuohta lea leamaš hui seammalágan go Fearsulluin ja Isláanddas, man birra dalle lea ártta veaháš máinnašit.

---

⁶⁰⁸ betryggende

⁶⁰⁹ hittegods

⁶¹⁰ drivgods

Ovddeš islándalaš rievttis, nugo lea čállon Grågås:s, lea earuhuvvon gaskal "hvalreki" (fállabázahas), "vidreki" (dološdárogiella; "vidr = fierváhirssat) ja vágrek (hilggohasat).

(Absalon Taranger: Udsigt over den Norske Rets Historie I (1898) s. 328-329.) Hilgogálvu atnui leat buot mii ovdal lei leamaš gustohuvvon⁶¹¹ eaiggáduššanvuoigatvuhtii, ja maddái ráhkaduvvon muorraávdnasiid. Buot eará rievddahagat, fierváhirssatge, ledje "riehkit". Earuheamis lei rievttálaš mearkkašupmi go riehkit adnojuvvojedje "gáddeeaiggáda"⁶¹² opmodahkan, go álgoálggus gustui ránggáštuvvon geatnegasvuohta rádjat hilgogálvvuid ja doalvut vuosttas eaiggádii. Absalon Taranger (Taranger op.cit. s.329-330.) navdá maddái dáža rievtti earuhit gaskal "riehkiid" ja "áhpehilggohasaid"⁶¹³ (hilggohasaid). Ledje sierra njuolggadusat fállabázahasaide⁶¹⁴ge, buo. Guladiggelága fállávuoigatvuođa kap. 149 ja 150. Njuolggadusat ledje nugo namuhuvvon muđui ahte riehkit almennehis gulle Gonagassii, geahča Guladiggelága kap. 145.

Grågås:s earuhuvvui gaskal "gátti", mii easka adnui Jydske Lov 1241 III 61:s, ja luđolaš ábis (almennehis). Taranger válddahallá Tfr 1920 s. 88 čuo. lagat mii oaivvilduvvo "gáttiin", ja dadjá ee. ahte Islánddas olii priváhtarievttálaš gáddevuoigatvuođa gitta "hilgomerkiid" (rekamark), mii mearkkaša sullii 2 km gáttis eret. Olggobealde dán rájá lei áhpealmennet ("olggut" almennet), nu ahte gaskal beaŋkká ja hilgomearkka šattai priváhtarievttálaš "gáddi". Taranger navdá ahte ovdahistorjjálaš áiggis lei dákkár priváhtarievttálaš gáddi birrarat Davvirikkain.

Danmárkkus lea gáddi maŋŋil gártan gonagaslaš sierravuoigatvuohtan (gonagasalmennehin), ja Norggasge ferte navdit priváhta gátti jávkan. Go Guladiggelága kap. 145:s hállá "riehkiid" birra, gusto gal danin dát guovllu olggobeal beaŋkká, gos dalle bohciida earuheapmi gaskal priváhta eatnamiid ja almennehiid maid Gonagas gáibida eaiggáduššat. Áhpehilggohasaid (hilgogálvvuid) eaiggáduššá, gii dal eaiggádeš eatnamiid, juogo vuosttas eaiggát dahje Gonagas.

---

⁶¹¹ undergi

⁶¹² forstrandeier

⁶¹³ havrek

⁶¹⁴ hvalrek

Riehkkit (riehkit ja fierváhirssat) mat bohtet beaŋkká siskkobeallai olggobeal priváhta eatnamiid gullet eanaeaiggádii, ja riehkit mat bohtet beaŋkká siskkobeallai olggobeal almmenneteatnamiid mat mannet merrii gullet Gonagassii.

Fearsulluin lei vieruiduvvan vuoigatvuohta ahte sii geat ásse gáddeguorain leat doalahan vuoigatvuođa fiervámuoraide dahje hirssaide mat rivde gáddái, ja maid "ii oktage lea guoskkahan". Dáid rievddahagaid gohčodedje "bondatrø". Hirsá mii lei badjel 20 állan guhki, ja hilgogálvu gulai Gonagassii ("Kongsvitur"). Earuheapmi fierváhirssain badjel ja vuollel 20 állana loahpahuuvui dáđistaga, ja ovdánii maiddái nu ahte bondatrø áddii vuoigatvuohtan (ovdamunnin) ja gulai gáddeeaiggádiidda. Spiehkastahttui várra muoraide mat ledje vuollel állana guhki. Dát gulle gávdnái. (Lagat Fearsulluid dilis lea Bjørk máinnašan op.cit. s. 125-133.)

Fertet navdot ahte Norggasge lei riektedilli nu ahte rievddahagat maid ii sáhttán lohkat hilgogálvun ja mii váldui olggobeal beaŋkká, gulai gávdnái, ja mii rievddai gáddái álgovorus gulai gáddeeaiggádii. Boares njuolggadusaid mielde gulai dat mii rievddai almmenneteatnamiidda Gonagassii. Sáhtta datte leat ártá jáhkkit ahte geavadis doahhtaluvvui ahte gávdná vuollástii⁶¹⁵ maid gávnnai. Dárbu dasa mii rievddai gáddái lei gal várra dás dehálaš. Islánda ja Fearsulluin, mat lea vuovddi haga, ledje lunddolaččat gal gáddáirievdan muorat ja hirssat áibbas eará árvvus go eanaš sajiin Norggas, ja dát lea lunddolaččat báidnán riekteáddejumiid mat leat vuodđun vieruiduvvan riektehámáiduvvamii. Makkár dieđut leat riekteáddejumis Máttá-Norggas lea ahte gáddeeaiggádat eai leat olus beroštan čuočuhit iežaset vejolaš vuoigatvuođaid ađaide mat rivde gáttiide.

3.6.3 Vuoigatvuohta gáddáirievdan gálvvuide Finnmárrkus

3.6.3.1 Hilgogálvvut

---

⁶¹⁵ okkupere

Ferte bidjat vuodđun ahte hilgogálvvuid vuoigatvuohta Finnmárkkus sihke ovdal ja dál muddejuvvo seamma lágaid mielde go riikkas muđui. Álgovorus lea danin 1893 gádderievdanlága⁶¹⁶ njuolggadusat mat gustojit. Datte lea áddemis ahte rádjá gaskal dan mii lea hilgogálvu ja mii lea eará rievddahat eai leat ássit nu dárkilit čuvvon, ja ahte iige leat leamaš nu álki eiseválddiide gozihit dán.

Ávdnasat⁶¹⁷ suvdojuvvojedje dávjá bordeguorpmi⁶¹⁸ ja stoarmmas sáhttet doidojuvvot merrii nu ahte govdot sihke plá?kkut, bielkkat ja eará árvvolaš huksenávdnasat riddui. Das mii lea daddjon juridihkalaš teorias, lea dát vuosttažettiin hilgogálvvut mat čuvvot gáddelága njuolggadusaid. Riektejovkui lea datte dieđihuvvon ahte dálá olbmuid áhkut ja ádját atne gáddáirievdan huksenávdnasiid "golli árvun", ja iige lean makkárge eahpádus⁶¹⁹ geavahit dáid ruovttuineaset.

Go dákkár ávdnasiin hirssa vátnivuoda geažil, lea leamaš mealgat stuorát árvu Finnmárkkus go riikkas muđui, sáhtta dát mearkkašit ahte gávdno *vieruiduvvan riektehámáiduvvan* hilgogálvvu dálá gustojeaddji ja ovddeš lágaid vuostá. Gažaldat lea datte váttis, ja dárki konklusuvnna sáhtta vánit addit ovdalgo lea lagabut guorahallan makkár lea vejolaš geavat. Maid gal almmatge sáhtta dadjat lea ahte soaitá leat vieruiduvvan vuoigatvuohta Finnmárkkus, vai ávdnasiid unnit oasit eai galgga meannuduvvot hilgogálvun.

Tønnesen:a mielde (s. 99) earuhuvvui ovddeš áiggiid "dárkilit" gaskal hilgogálvvu mii gulai Gonagassii ja rihkiid mat gullet buohkaide gilis. Son namuha dan oktavuodas 1766 Dálbmeluovtta diggeáššis vuoigatvuođa gaskastivlái⁶²⁰ oktan báttiiguin. Báddi gulai Gonagassii, ja gaskastivli adnui leat "Rihkin", ja gulai gillái searvevuodas. Ássit galge leat "seamma oasálažžan". Ii earuhuvvon nappo nugo Fearsulluin, gos earuheapmi nugo namuhuvvon, lei das leigo gieđa ávnnasteapmi vai ii.

---

⁶¹⁶ strandingslov

⁶¹⁷ skurlast

⁶¹⁸ dekkslast

⁶¹⁹ betenkelighet

⁶²⁰ mesanstang

3.6.3.2 Riehkit ja fierváhirssat

Hirsa lea vátnevallji⁶²¹ Finnmárkkus, ja danin leat riehkit ja fierváhirssat, mat gal vuohččan bohte eanuin Sibir:s, leat leamaš dehálaččat riddoássiide. Tønnesen čállá (s. 229) ahte 1775 maŋgilge lei:

"hui dehálaš vejolaš ođđaássái diehtit sáhttágo čoaggit rihkiid báikkis gosa áiggošii ássat. Riehkit ledje rittus seamma dásis go lastavuovdi vuonain. Nugo lastavuovdi gávdno bieđggus gávdnoštumis⁶²², nu lei maiddái rihkiiguin. Danin ferte goappašiid dáid buriid leat riehta bidjat gillái ovttadahkan. Boahttevaš ođđaássiid deasttasge."

Rihkiid⁶²³ mávssolašvuohta deattuhuvvo guovvamánu 10. b. 1747 cealkámušasge, mii geahčada vátisvuođa ruošša guolásteaddjiiguin geat bohtet Nuorta-Finnmárkku rittuide ja duvdet dáža guolásteaddjiid eret. Daddjo ahte ruoššat fertejit doallat iežaset "Miilla eret" gáttis. Ii lean datte dušše guolásteami vahát mii lei vátisvuohtan, muhto maiddái ahte ruoššat "vaikko válde buot rihkiid, maid ássit *dárbašedje Huksemii ja Boaldámuššii*" (Riektejoavkku deattuhus). Njuolggadus ahte gilis galggai leat vuoigatvuohta lea muđui sullii nugo giliid vuoigatvuođat Fearsulluin. (Geahča Bjørk op. cit. s.131-132.)

1775 eanačujuhacealkámuša barggadettiin meannuduvvojedje lastamuorraávdnasat ja riehkit seammaláhkai. Galggai fuolahit ahte dihto gilit ožžo oktovuoigatvuođa dákkár buriide. Cealkámuša § 4:s leat addon njuolggadusat "Lastavuovddi" birra, ja geassemánu 8.b. 1775 eanamihtidannjuolggadusa § 15:s mearriduvvui ahte seammaláhkaigo eanamihtideaddji galgá čujuhit dihto giliide lastavuovddi, galgá son "juohkit dihto Gáddegaskka heivvolaš lagas Ássiide, gokko sáhttá omardit Boaldámuša ja

---

⁶²¹ knapphetsressurs

⁶²² forekomst

⁶²³ drivved

Fierváhirssaid, ja gosa ii oktage bahkke geasa ii gula dát Murren". Dán geavadis, geahča Tønnesen s. 230.

Riehkkit addojedje oktasašvuoigatvuohtan sidjiide geat ásse gilis. Tønnesen (s. 230) dovdomerke oktasašvuoigatvuođa mii addui eanabihtttáeaiggádiidda "aitosaš vuoigatvuohtan". Lea veaháš eahpečielggas maid dás oaivvilda, muhto orru leat bealát vuoigatvuohta olbmui dahje jovkui maid ferte govvidit "eaiggáduššanvuoigatvuohtan", vaikko ii sáhte gáibidit bággolonistanbuhtadasa dahje suodjaleami vuoigatvuođa ain eanet juohkimii go ođđa olbmot fárrejit guvlui, geahča s. 107-108, buo. doaba geavaheami s.179.

Tønnesen (s. 99, nota 5) čájeha Muosátdikki 1763 referáhtas ahte gilivuoigatvuohta rihkiide, riiddu garvima geažil, organiserejuvvui oktasašdoaibman. Iččáha⁶²⁴ ássiin galggai buohkain leat seamma stuorra vuoigatvuođa "Rihkiide". Heađuštan dihte muhtumiid háhkat eanetgo earáid, lágiduvvui ohcan vuorortnega mielde mas ledje guokte ain juohke "ohcanmátkkis". Mii gávdnui galggai seammaláhkai juhkkot, ja son gii ii deavdán geatnegasvuođas biddjon vuorroortnega mielde, ii galgan sáhttit gáibidit maidege das mii gávdnui.

Gáldoávdnasa mielde orru nu ahte juolluduvvon "gáddegaskkat" sáhte leat báhcán stáhtaeatnamiin. Fierváhirssaid ja rihkiid vuoigatvuohta lei gili oktasašvuoigatvuohta ja danin ii sáhttán vaikko gii daid váldit. 1704:s váiddii Muosátálbmot ahte Porsáŋggu-sámit bahkkejedje "beassat rihkiide ja lottiide", (Tønnesen s. 48 oktan nota 1.) ja 1757 Ákŋoluoktadikkis dovddusin dahkkui Gonagaslaš geaskku bokte ahte ámtamánni gohččojuvvui fuolahit ahte "Davvimannit" eai čohkken "Rihkiid" ja "murren Soahkemuoraid Finnmárkkus". (Tønnesen s. 99.) Eaige sii geat ásse gilis sáhttán gusto dan dahkat. Galggai leat oktasašdoaibma, buo. maid bajábealde leat geardduhan 1763 Muosátdikkis. Dás ferte čuovvut ahte ii oktage eanabihtttáeaiggát ožžon vuoigatvuođa rihkiid sierravuoigatvuohtan badjelas váldimis, buo. Tønnesen s. 230. Jus nu livččii leamaš, livččii muhtun lihkoš eanabihtttáeaiggádat juolluduvvon eanaš oasi mearrideaddji ja árvvolaš valjis.

---

⁶²⁴ Ingøy

Lea datte duođai nu ahte eanabihttáčuoldimis 1775-cealkámušaid ja eanamihtidannjuolggadusaid mielde lei ráddjejuvvon mahtodat, ja vuoigatvuođa riekteáddejupmi beassat omardit rihkiid sáhttá danin leat leamaš dahje gártan eará, doppe gos ii ná mihtiduvvon. Dás sáhttá gal vuoigatvuohta váldit rihkiid stáhta eatnamiin fihhtejuvvon buohkaidvuoigatvuohtan ja sierraopmodagain eanaeaiggáda sierravuoigatvuohtan, ja guovlluinge gos gávdnojedje eanamihtidaneanabihtát⁶²⁵ sáhttá ná ovdánan. (Dqn geažida Tønnesenge s. 230.) Snoagga dieđuin Riektejoavkkus lea dálá riekteáddejumis, navdo riehkkevuoigatvuođa sierraeaiggáteatnamis⁶²⁶ gullat eanaeaiggádii.

Stáhta eatnamiin lea dál buohkaide vuoigatvuohta luđolaččat váldit rihkiid . Geavadis dahkko háldui váldin⁶²⁷ ahte hirsu gesso gáddái dahje "biddjo" dan láchkai ahte čájeha dan leat muhtuma hálddus. Rihkiid váldá gáddái ja háldu čalmmustahtto mánggaláchkai, omd. ahte bihtát biddjojit doarrás gáddelinjás, dahje bidjá geđggiid lána ala.

Juridihkalaš teorias lea vuollástanvuoigatvuohta fierváhirssaide ja muoraide Finnmárkkus máinnašuvvon, muhto hui oanehaččat. Brandt dadjá Tingretten:s ovddidan dáža Lágaid mielde (2. dea. 1878) s. 444, čujuhusa vuođul bajábeal namuhuvvon guovvamánu 10. b. 1747 cealkámuššii ja alimusriektedupmui geardduhuvvon Rt. 1854 s. 412: "Áhta, maid Jahkečuđiid Geavadis lea atnán luđolaš Hálduiváldima dávvirin, vaikkovel duođas sihke lea leamaš ja lea duođai Eaiggáduššanvuoigatvuođa gustohuvvon, lea nu gohčoduvvon Rievdáhirssat davvi Norggas". Dán lea maŋnil Scheel geardduhan sullii seamma sániiguin (Tingsret, 1912, s. 519), Bjørk (Fearøsk Bygderett III s. 133) ja Gjelsvik (Norsk Tingsret, 3. dea. 1936, s. 429), mii muđui čuoččuha rihkiid Máttá-Norggas leat gávdnon gálvun jus juohke bihtás lea namuhanveara árvu. Ferte várra navdit dulkoma geavadis dás leamaš čáhkkilin.

---

⁶²⁵ landmålerutparsellering

⁶²⁶ særeiegrunn

⁶²⁷ bemektigelse

Cealkámuš masa Brandt čujuha, gusto nappo ruoššaid guolásteapmái "Rávnnjiin" Várggát Ámtas, ja das leat unnán njuolga cealkámušat ássiid vuoigatvuođas rihkiide, muhto eaktuduvvo gusto ahte muoraid ja hirssaid sáhttet sii geat ássat guovllus háldosis váldit.

1854 Alimusriekteduomus ránggástandubmejuvvo⁶²⁸ almmái go lea váldán hirssa maid eará olmmoš lei "gádjon ... Svartnærfjorden:s". Hirsii lei "ceahkastuvvon" mearka goappáge geahčái ja "čadnon Báttiin". Alimusriekti dadjá fierváhirssaid vuoigatvuođas: "ahte sii, geat Finnmárkku Rittuin gáddjot Hirssaid, ovddeš Vieru mielde dárkut Eaiggádin". Sitáhta teavsttas vuhtto ahte hirsá gádjui go lei rievdamin mearas. Leat áššit mat sáhttet čujuhit ahte Norggas, nugo Fearsulluinge, leat earuhan gaskal hirssa mii rievddai veaháš fávllis ("rabas mearas") mii gulai gávdnái, ja dat mii guoskkai dahje lei lahka gátti, mii gulai gáddeeaiggádii. (Geahča Bjørk III s. 133.) Dán vuođul ii sáhte 1854-duomu atnit duođaštuššan vuoigatvuhtii ahte buohkat sáhttet váldit gáddái rievdan rihkiid.

Mii lea celkon ferte datte ovttas teoriacealkámušaiguin, leat doarvái vuođus dadjat dál ferte geavat maid Finnmárkkus čuvvot, ja mii lea válddahallon bajábealde, daddjot leat láhkavuodđuduvvon gustojeaddji rievttis.

3.6.4 Erenoamážit riektesuodjalusas

Vai rihkiid váldinvuoigatvuohta suodjaluvvo, earuhuvvo gaskal suodjaleami stáhtii ja suodjaleami eará gáibideaddjiide⁶²⁹. Ferte vel earuhit gaskal priváhta ja almmolaš eatnamiid.

Dan muddui go priváhta eanaeaiggádiin lea eaiggáduššanvuoigatvuohta gádderavdii ja mearrabodnái, buo. ráđđádallama 3.5 oasi, ja nugo navdon bajábealde lea sis riehta ahte sis lea oktovuoigatvuohta sin guovllu rihkiide, dáhttot sii dábálaš lági mielde suodjaleami. Eará gáibideaddjiide dáhttot sii suodjaluvvot ránggáštan- ja buhtadannjuolggadusain, ja almmolaš meassamiidda addet

---

⁶²⁸ straffedømme

⁶²⁹ pretendent

bággolonistanvuoigatvuođa njuolggadusat buhtadansuodjaleami.

Muđui Finnmárkku rittuin gos stáhta lea eaiggát, lea suodjaleapmi eará gáibideaddjiide sorjas das ahte háldu lea merkejuvvon ("riektesuodjalandahku⁶³⁰"). Suodjaleapmi lea dalle ránggáštan- ja buhtadannjuolggadusain. Eiseválddit sáhttet muđui prinsihpas muddet vuollástanvuoigatvuođa eaige sáhte gáibidit buhtadasa dan ovddas. Inta gielddus váldit rihkiid lea datte teorehtalaččat váttis jurddašit.

3.7 SÁIVAGUOLLEBIVDU (MASA GULLÁ LUOSSABIVDU JOGAIN)

3.7.1 Álggahus

Dán kapihttalis vihkkedallojit buot bivdovuogit sáivačázis. Luossabivdu lea datte sierradilis sihke rievttálaččat ja ruđalaččat, ja meannuduvvo danin sierra ja lea maid dehálamos oassi.

Vulobealde máinnašit 3.7.2. oasis oanehaččat oppalaččat luossabivddus sáivačázis Finnmárkkus ja suokkardallat manne fylkka luossabivdovuoigatvuhtii gusto sierraortnet mas leat iešguđet bivdonjuolggadusat eanuin ja jogain. Luossabivddu njuolggadusat eanuin vihkkedallojit lagat 3.7.3. oasis, ja jogaid njuolggadusat válddahallojit 3.7.4. oasis. Eará sáivaguollebivdu meannuduvvo 3.7.5. oasis, ja 3.7.6. oasis máinnašuvvo oanehaččat riektesuodjalangažaldagas. Boazosápmelaččaid sierra guollebivdovuoigatvuohta boazodoallolága § 14 mielde, mas vuohččan lea geavatlaš mearkkašupmi sin sáivabivdui, muhto mii álgovuorus maddái gusto luossabivdui, meannuduvvo lagat 3.17.8. oasis.

Muđui sáhtta álggos namuhit ahte Ingvald Falch dutkosis "Bygdelagsrettigheter til laksefisket i vassdragene i Finnmark" (Institutt for privatrett, Uio. Stensiillaráidu nr. 118, Oslo 1988) manná govdadit čađa ja vihkkedallá luossabivdovuoigatvuođa

---

⁶³⁰ rettsvernhandling

Finnmárkku čázádagain. Falch dutkkus lea leamaš hui dehálaš gáldu čuovvu válddahallamii.

3.7.2 Luossabivdu sáivačázis Finnmárkkus

Lea ártta jáhkkit luossabivdu jogain ja jávrriin lea leamaš dehálaš oassi ássiid ealáhusvuđđosis nu guhká go lea leamaš ássan johkalegiin ja siseatnanguovlluin Finnmárkkus. Ja várra ferte navdot guolásteamis lea leamaš stuorra mávssolašvuolta báikkálaččat, ja juohke dálloodollui.

"Beretning om Kongeriget Norges Økonomiske Tilstand i Aarene 1851-1855:s" daddjo maná kapihttalas Finnmárkku birra (s. 18) ahte sáivaguolásteamis ii leat" Olus Mearkkašupmi Mearrabivddu ektui, ja unnit Mearkkašupmi go aitosaččat berre leat." Čujuhuvvo maid ahte Deanus ovdal lea bivdán "mealgat" luosa, muhto ahte dalle go raporta čállui fas unnit.

Manjit dutkamušat ja girječállit leat datte árvvoštallan guollebivddu mávssolašvuoda stuorábun. Sáhtta ee. čujuhit Amund Helland: Finnmarkens Amt III (1906) s. 442, mas daddjo luossabivddu leat váldoealáhussan Buolbmágis. H. Eidheim čállá "Samiske samlinger" bd. IV (Norsk Folkemuseum 1958) eanadoalu ja johkabivddu leat leamaš ealáhusvuđđosa váldogáldut Buolbmágis ja Almmáivákkis gitta min áigái. Guollebivdu lei ainjuo nu dehálaš go dainna sáhtii oažžut sisaboađu reaidaruhtan⁶³¹. Sonja Westerheim mielde: Seterdrift i Finnmark (Oslo 1978) s. 86 ja 234 lei luossabivdu belohakkii nu dehálaš ahte luossageassesajdoallu idii sierra geavahanmállin seammaláhkaigo niitogeassesajdoalut. Son deattuha (s. 200) luossabivdomearkkašumige Deanučázádaga ja Skuvvanvári ássiide. Várjjaga Jahkegirjjis 1988 s. 198 guoskkaha maidái Steinar Pedersen luossabivddu mearkkašumi Deanus. (Dáid gáldočujuhusaid lea váldán Einar Richter Hanssen:a čielggadeamis Sámi vuogatvuodálávdegoddái meahcceriggodagaid geavaheamis Finnmárkkus ovdal 1. máilbmesoađi sullii 1970 rádjai, mii plána mielde ilbmá 1994:s.)

Gonagas áddiige árrat luosa dehálaš oassin iežas sisaboađu vuodul, ja danin luossabivdu namuhuvvui árrat

---

⁶³¹ kontanter

leanareivviin⁶³². (Geahča Tønnesen s. 37, nota 1.) Gaskaagis ja erenoamážit 1600 ja 1700-logus háliidii gonagasváldi sihkkarastit politihkalaš váldái dárbbaslaš ávnnaslaš vuđđosa, ja gáibidišgođii danin sierravuoigatvuodaid (regálaid) muhtun dehálaš riggodagaide, ee. minerálaide, guolásteapmái, bivdui, jogaide ja eaiggátkeahtes⁶³³ gálvvuide. Dát čuožai borgáriid luondduriggodagaid vuoigatvuodáide, ee. bijai dat Gonagasa gáibidišgoahit guollebivdodivadiid.

Ferte navdit regálarievttálaš⁶³⁴ oainnu luondduriggodagaid vuoigatvuoda hárrái maiddái lei ártan gonagasválddi háldduide Finnmárkkus. Dát biddjo ee. (Geahča vel Næringskomite No. 1 cealkámuša Árvalus O. No. 3. 1888 (s.11). Lorentz Rynning: Allemandsret og særret (1928) s. 45 ja Tønnesen s.37-38.) vuodđun Alimusrievttis Rt. 1880 s. 337:s, mas daddjo:

"Boares Áiggi rájes, nu guhkás maŋás go oažžut Dieđu Dilálašvuodain ii leat Guolásteapmi Álttá-Jogas gustohuvvon dábálaš Láhkamearrádusaid, nugo leige Ollásit dat Bunzzar, ahte Eaiggáduššanvuoigatvuohta Finnmárkkus lei Stáhta, mii meannudii dán Provinssa ja dan Hearvásvuodaid Regálan."

Maid dát mearkkaša luossabivdovuoigatvuhtii ii leat várra áibbas čielggas. Čielggadeamistis Sámi vuoigatvuodálávdegoddái mo geavahit eatnamiid ja čáziid Finnmárkkus 1. máilbmesoadi rádjai, čuoččuha Steinar Pedersen ahte luossabivdovuoigatvuohta Deanus gulai sámiide geat guovllus ásse. Stáhta lihttoláigohii datte Álttá ja Deanu bivddu árrat 1600-logus, álggus lei dušše guolástanvuoigatvuohta man birra lei ášši, muhto jahkečuodi loahpageahčen bođii luossa gávppašanvuoigatvuohta eanet ovdan. (Geahča Tønnesen s. 94 ja Ingvald Falch s.11.) Riektejoavku ii lea datte dán oktavuodas gávnnahan dárbbaslašžan lagabut geahčadit historjjálaš ovdáneami, muhto áigu dan sadjái álggahit miessemánu 27. b. 1775 eanačuhancealkámušain, mas ledje čuovvovaš eatnoguolástanmearrádusat:

---

⁶³² lensbrev

⁶³³ eierløst

⁶³⁴ regalrettslig

"§ 3. Juohke Sajis čuovvu Vuoigatvuohta Guolásteapmái sáivva Čázis ja Jogain, seamma maid gullá juogo seamma Saji Rájáin, dahje mat guskat dasa."

"§ 6. Hearvásvuodát, mat dássáži leat leamaš oktasaččat olles Giliide dahje dábálaš Álbmogii, ležžet dal Guolásteamit ábis ja Eanuin, ja Sátkkuin ja sullasaččain, bissot ain dákkár dábálaš Geavaheapmái."

Njukčamánu 6.b. 1964 luossa- ja sáivabivdolágas lea § 21:s deattuhuvvon ahte láhka ii nuppástuhte "erenomáš njuolggadusaid mat gustojit báikkálaš ássiid bivdovuoigatvuhtii miessemánu 27. b. 1775 ggl. cea. mielde". Dasto ovdanboahdá ahte láhka iige nuppástuhte geassemánu 23. b. 1888 lága Deanučázadaga guollebivddu hárrái. Miessemánu 15. b. 1992 ođđaluossa- ja sáivabivdolágas leat vástideaddji hábmemat § 24:s. 1775-cealkámuša njuolggadusa § 3:s lea čuvvojuvvon manjit eanavuovdinlága njuolggadusain ja váldonjuolggadusas eanaeaiggáda oktovuoigatvuođas luossabivdui čázadagain, mii lea mearriduvvon 1964 luossalága § 43:s, buo. § 17 ođđa lágas. Cealkámuša § 6 njuolggadus ii leat baicce (vel) fámuhtton. Muđui lea luossalágain maddái muhtun sierranjuolggadusat guolásteapmái Finnmárkkus, lassin njuolggadusaide mat gustojit oppalaččat olles riikkii.

Go galgá válddahallat bivdovuoigatvuođa sáivačázis Finnmárkkus, ferte dán mielde earuhit gaskal eanuid ja jogaid. Eanuide gusto 1964-lága § 21 (§ 24 ođđa lágas) ja Deanuláhka. Eará luossajogaid luossabivdui Finnmárkkus gustojit luossalága dábálaš njuolggadusat, ja dán erenomáš spiehkastatnjuolggadusat Finnmárku hárrái.

3.7.3 Eanut

3.7.3.1 Vuolggasadji - dárkilabbot 1775 -cealkámuša § 6 birra

Go 1775-cealkámušas ii boađe ovdan makkár jogat galget gullat eanuid gaskkii, lea lunddolaš jearrat galgágo § 6:s, buo. luossalága (1992) § 24 (1964-lága § 21), gustot buot vai dušše muhtun jogaide Finnmárkkus. Ovdabargguid dulkon ja geavat

ferte guorrat konklušvdnii ahte mearrádusat dušše gustojit muhtun jogaide, ja ii oru seamma čielggas ahte dušše lea sáhka Álttá-, Deanu- ja Njávđánčázádagain. (Geahča Ingvald Falch, s.20-23, ja Tønnesen s.241.) Dasto lea dábálaš áddejupmi ahte njuolggadusat gustojit Álttájoga válđočázádahkii, muhto ii oalgejohkii Eaibujoga. Deanus siskilduvvojit baicce sihke válđočázádat ja oalgejogat, buo. Deanulága § 1. Njávđánjogas leat riektedilálašvuođat vulobealde Geav??i čilgejuvvon, muhto sáhhtá leat veahá eahpádus mo lea bajábealde goržži.

(Njávđánčázádaga danin, vihkkedallo dát lagat 3.7.3.5. oasis.)

Tønnesen čállá (s. 240-241) ahte go ealáhusdilálašvuođat Finnmárkkus galge ođdasit organiserejuvvot, lei govttolaš ahte láhkaaddi bijai eanaeaiggádiidda daid vuoigatvuođaid mat dábálaččat gulle eanaopmodahkii, guollebivddu dábálaš njuolggadusaid mielde sáivabivdovuoigatvuhtiige. Datte lei maddái dehálaš ahte ásahuvvon dilli ii muhttojuvvon vahátlaččat. Dán čilge cealkámuša §§ 3 ja 6.

Guollebivdu ii šaddan "luđolaš" cealkámuša § 6 mielde, muhto galgai sáhhtit bivdit nugo "dássáži". Go de deattuhuvvui ahte eanaluobaheamit⁶³⁵ eai galgga nuppástuhttit dan mii 1775:s lei áddejuvvon riektedillin, lei ulbmil suodjalit juo vuođđuvvovvon guolástanvuoigatvuođaid Finnmárkkus. Láhkaaddi diđii áibbas bures ahte dákkár vuoigatvuođaid geavahedje ássit čázádaga mielde, vaikko eai eaiggáduššan guoski eatnamiid, ja háliidedje čielggadit ahte sutnje geasa čujuhuvvui opmodat luossajoga mielde ii sáhhtán liikká ádjehit eaiggáduššanvuoigatvuođa fámus ovddeš vuoigatvuođalaččaid.

Guolástanvuoigatvuođa subjeakta lea eahpedárkilit válđdahallon § 6:s. Jus buohtastahttit "olles Gilit dahje dábálaš Álbmot" hábmema dainna ahte guollebivdu "Ábis" ja "Eanuin" gártašii dássálaga, orru heivemin ahte lei sáhka buohkaidvuoigatvuođas buot ássiide iešguđet gilis. (Geahča Lorentz Rynning: Allemandsret og særret (1928) s. 43.) Vuoigatvuođalaččat lea datte dáđistaga geahpeduvvon, ee. historjjálaš ja servodatlaš ovdáneami geažil dárbbášii muddet guollebivddu servodaga beroštumiid ja guolástanvuoigaduvvomiid logu ráddjema dihte.

---

⁶³⁵ avhendelse av jord

Go ovdáneapmi lea leamaš sierralágan iešguđet jogain, ferte geahččat juohke joga riektedilálašvuođaid sierra.

3.7.3.2 Lagat guolástanvuoigatvuođas Deanučázadagas

3.7.3.2.1 Álggahus

Deanučázadat lea rádjaeatnu Supmii, ja dasa lassin Finnmárkku stuorámuš ja guolleriggámuš eatnu. (Geahča gov. 3.7.3.2. Kárta lea váldon Rapporttas nr. 34. Finnmárkku fylkkamánni. Birasgáhttenossodat (1990) ja govve galle joga leat Deanučázadaga njuoskkadagas.) Tønnesen čállá (s. 241) ahte "dan guollebivddus lea leamaš eallinfámolaš⁶³⁶ mávssolašvuohta, iige dušše ovddeš "vuolle Deanu sámiide", muhto ássiide miehtá eatnogátti guhkás bajás Kárášjohkii ja Suoma bealege, Ohcejogas ja Anáris." Vaikko 1775-cealkámuša § 6 sánit nappo sáhttet mearkkašit Deanu guollebivddu gillevuoigatvuođa álgoálggus gullat buohkaide leagis gávnnašii lánkaaddi árrat fertet seaguhit iežas dása, sihke guolástanvuoigatvuođa ja guolástanvuogi muddemiiguin. Deanu luossabivdu bođii danin sierra dillái, sihke duođas, historjjálaččat ja rievttálaččat, ja dán čuohcamii lea Riektejoavkku vihkkeđallan Deanu guollebivdovuoigatvuođas gártan sakka čiekŋalat go vástideaddji vihkkeđallamat Álttá ja Njávđama ektui.

3.7.3.2.2 Deanučázadaga guollebivddu muddemat - Geassemánu 23. b. 1888 deanuláhka

"Čázadagaid, mat leat ráját ránnjáriikkii, guollebivddu lánka" dohkkehuvvui cuoŋománu 29. b. 1871. Lánka lei oppalaš ja attii ee. Gonagassii válddi mearridit lagat njuolggadusaid rádjajogaid guollebivdui. Dán lága lánkavuođu mearridii Gonagas "gonagaslaš Plakáhta bokte" miessemánu 4. b. 1872 "Guollebivddu Njuolggadusaid Deanučázadagas Finnmárkku Ámttas." Plakáhta ii sisdoallan makkárga njuolggadusa geas lei guolástanvuoigatvuohta čázadagas, muhto § 11:s lei

---

⁶³⁶ vital

mearriduvvon ahte sis geain ii lean guolástanvuoigatvuohta sáhtte oažžut stággobivdolobi jus mákse divada fáldái. Dehálamos njuolggadusain lei muđui, Tønnesen:a mielde (s. 242), vuostedoarrása⁶³⁷ gielddus, mii dagahii ahte ássit miehtá eanu ožžo ilu ja ávkki valjiin. (Ovdahistorjjá ja njuolggadusaid vuđđosa lea govdadit čađamannan Steinar Pedersen dutkkalmasas «Laksen, almuen og staten. Fiskerett og forvaltning i Tanavassdraget før 1888 i dieđut nr. 2 1986.»)

Datte čielggai árrat ahte čázádaga guollebivddus dárbbášuvvui lassi muddemii. Nu čálii ámtamánni geassemánu 12. b. 1873 Deanu fáldái ja bivddii su "iežas Dárkkástit Deanu" oažžun dihte virttis⁶³⁸ "Specifikašuvnna" "dalá Guolástanvuoigaduvvomiid", nu ahte dát sáhtte mearridit "heivvolaš" doarjaga guollebearráigeahčču. Ámtamánni bivddii seamma beaivvi eará girjjis "Smiehttamuša" "geasa Geahčču berre dovddastit dahje biehttalit Čujuhusa."

Fáldi vástidii dáid gažaldagaide juovlamánu 12. b. 1874 girjjis (Geahča juornalsaker for Finnmark fylke - jnr. 4422/74.), ja dajai ee. "ahte ii berrešii leat Sáhka dovddastit earáide Gilis dahje Álbmogis Guolástanvuoigatvuođa go sidjiide geat ássat eatnogáttis." Son čuoččuha ahte vaikko Reantogámmár "Skr. geassemánu 3át beaivvi 1775 Paragrafa 6:s doallá ovdeš Geavaheapmái," ii leat nugo diehtit "goassige leamaš virolaš, ahte earát go Eatnoássit leat Guolástan Eanus." Fáldi vihkkedallá fertego "Álbmot" doahpaga viidát dulkot, muhto konkludere "ahte almmatge Dábálaččat ii leat Čujuhuvvon Buodđosadji eará go sidjiide, geat leat oamastan Ássansaji."

Brandt cealkámuša vuodul ahte Finnmárkku oassi mii ii lean eanabihtečuldojuvvon oačču dárkot almennehin, («Tingsretten» 3. dea. (1892), lea cealkámuš s. 189.) vihkkedallá son dasto sáhtiigo Deanu guollebivddu dárkot almennetriektin mii muddejuvvui NL 5-11-1:s. Fáldi ii joavdan dárki konklusuvdnii, muhto ii navdán lean sáhka almennetrievttis. Son mieđihii datte ahte "Finnmárku lea bunzzaris⁶³⁹ Dilálašvuođas", ja jotkii dadjamin ahte makkár čovdosa gávnnahit "doalahan almmatge ahte vuodđuduvvo dihto čavga Njuolggadus, masa dál lea nu

---

⁶³⁷ tverrstengsel

⁶³⁸ pálitelig

⁶³⁹ eiendommelig

olu eambo Dárbu manjil go Guollehaddi lea nu gorgnon ja dan ovdáneapmi, Guolásteapmi doaivumis dahká."

Deanu fáldi čálii njukčamánu 20. b. 1885 ámtamánái ja bivddii fertet "gerget lassi Njuolggadusaid Guollebivddu hárrái Deanučázadagas", ee. guhte "galgá leat vuoigaduvvon bivdit Guliid dán Eanus", oažžun dihte "stuorát Stáđisvuođa dáid Diliide." Girjji áigga lei oažžut departemeantta čállit "Plakáhta" 1871-lága láhkavuođuin mas erenoamážit addojuvvojit njuolggadusat ahte "buot Leagi dálon Albmát galgat sáhttit gáibidit alcceseaset čujuhit buođđosaji, dahje dušše Dáloisidat, dahje dušše Eanaeaiggádat.» (Geahča Oth. prp. No 2 1888 s.1-2.)

Fáldái dahje leansmánái gulai čujuhit saji gokko bidjat buođuid etnui. Nu guhká go eai lean olu ássit ii lean váttis gávdat buohkaide saji, muhto manjimušjagiid ovdal 1885 bohte moanat sadjegáibádusat ja ii lean fáldái álo seamma álki mearridit geas lei gáibádus oažžut saji ja geas ii. Váttisvuođaid ráddjema dihte lei son 1884:s juogadan guovlluid goappašiid bealde eanu nummarastton avádagaide ja guorahallan galle buođđosaji sáhtii čujuhit juohke avádagas. Ortnet mearriduvvui "skábmamánus 1884 Luossadikkis" , muhto fáldi gávnnahii nappo liikká gáibidit "Eatnoálbmoga guolástanvuoigatvuođa Muddet."

Ámtamánni sáddii fálddi girjji departementii mii dasto sáddii dan Guolástanallagohccái oažžun dihte su cealkámuša evttohusaide. Allagohcci oaivvildii ahte guolástanvuoigatvuođa njuolggadusaid ii sáhttán addit cealkámuššan, muhto fertejedje mearriduvvot lága hámis. Lágas de sáhtii muddet guolástanvuoigatvuođa njuolga dahje addit "Hálddahussii Válddi addit Dákkár Mearrádusaid." Ámtaovdagoddi celkkii leat doarvái fápmudanlágain⁶⁴⁰ nu ahte njuolggadusaid sáhtii muhttit dárbbu mielde. Ámtamánige dohkkehii muddema muhto evttohii ahte "Njuolggadusat Vuoigatvuhtii searvat Guollebivdui" berrejedje addot lágas, muhto livččii leat doarvái hálddahussii fápmudanláhkvuođuin⁶⁴¹ addit "darkilat Mearrádusaid Riektevuogatvuođa doaimmaheami Vuogi ja Eavttuid hárrái." Guolástanallagohcci attii dasto ođđa

---

⁶⁴⁰ fullmaktslov

⁶⁴¹ fullmaktshjemmel

cealkámuša áššái mas son guorrasii ámtamánni oaiviliidda.

(Geahča Oth.prp.No.2 1888 s.6.)

Siskkit Departemeanta čujuhii ahte "Ássit iežage leat mieđihan dákkár Ortneгии", ja 1884 Luossadiggi lei guorrasan fálddi evttohussii "Mearrádusaid Eavttuide Beassat bivdit guliid Jogain." Navdui datte ahte dákkár njuolggadusaid ii sáhttán addit 1871 lága láhkavuođuin go dás "ii lean Gažaldat Vuoigatvuođas bivdit Guliid guoski Čázadagain - ii ainjuo guolástanvuoigaduvvon Eatnoálbmogii." Departemeanta evttohii danin galgat addot lámka Deanu "Guolástanvuoigatvuođas", ja celkii dasto: (Geahča Oth.prp.No.2 1888 s.7-8.)

"Ámtamánniin ja Guolástanallagohcciin navdo ahte dušše VuoigatvuođaEavttut bivdit Guliid Jogain berrejit váldot Láhkii, ja Dilálašvuođaid Lágášvuođa⁶⁴² mielde várra lea ávkkálamos, ahte addá Gonagassii mearridit dárkilat Guolástanvuoigatvuođa Njuolggadusaid jna."

Stuorradikki Ealáhuslávdegoddi No.1 gávnnaš "heivemin Várrogasvuođa ja Ávkkálašvuođa Gáibádusain" ahte ovdánii dán lámkai, muhto «anii muittus ahte sáhtii ii lean goittotge veaháš Eahpidit gaskal Vuoigatvuođa Doammaheami ja inta Rievtti ja Eavttu Gaskavuođa".

1888 Evttohus Oth.prp. No. 2 lei ahte galggai ráddjet guolástanvuoigatvuođa "Eatnoguovllu" olbmuide, geat devde golbma eavttu, namalassii "Ássama, Eanadoalu ja Vearu." Ealáhuslávdegoddi oaivvildii datte ahte dát sáhtii čuohtat "menddo čavgadit" dan ektui mii dássáži lei leamaš dábálaš, ja go ii oaidnán dán ollásit duhtadeaddji čuvgejuvvon proposišuvnnas, vižžojedje lassi dieđut "moadde Jagi ovdal guođđán Guovllu Ámtamánnis."

Ámtamánni celkkii ahte su oaivila mielde livččii evttohan njuolggadusa mearrideapmi "ássan- ja jođihangeatnegasvuođas" eaktun guolástanvuoigatvuhtii dušše leat "Lámkadit mii lea leamaš Geavat Muhtun Jagiid. Nugo son diđii lei buođđosadji Deanus "dušše leamaš čujuhuvvon Eatnoguovllu fásta Dáloniidda, geat geavahedje iežaset dahje

---

⁶⁴² beskaffenhet

jahkemeari láigohan eatnamiid Guovllus." Dasto ledje "Stákkuin ja Vuokkain maid Joavdelasttit oggon, ja jus ii leat atnán sin vuoigaduvvon dákkár Bivdui, lea vánit goassege Váidojuvvon. Earret áibbas moadde guovllu mat ledje lihttoláigohuvvon "eaŋgals Lustobivdiide" ii lean ámtmánni mielde, dán bivddus namuhanveara mávssolašvuohta.

Lávdegoddi navddii danin ahte "Láhka nugo evttohuvvon" livččii "ráddjen Guolástanvuoigatvuođa hui vuohkasit, almmá ovttage stuoraát Nuppástusas makkárga sajáiduvvon Riektedilálašvuođas." Vearromáksima gáibádus eaktun guolástanvuoigatvuhtii hilgojuvvui datte. Lávdegoddi celkkii ahte ráddjet gáibádussii "Ássan ja Eanadoallu Guovllus, buktá gusto Lága lagat dábálaš Eanalága dán dilálašvuođas." (Geahča Árvalusa O.No. 3 1888 s.13-14.)

Lávdegotti evttohus mearriduvvui geassemánu 23. b. 1888 "Guollebivddu vuoigatvuohta Deanučázadagas Finnmárkku Ámttas lánkan" Láhka lea ain gustojeaddjin ja dan § 1 cealká ná:

"Guollebivdu Deanus (dán Rádjá Merrii njuolga Linjás Vielttegiettnjárgii⁶⁴³ Skuvgái⁶⁴⁴) ja dan oalgejogain sáhttet dušše bivdit sii geat leat Eatnoguovllu fásta dálon Albmát dahje Nissonat, geat atnet iežaset dahje jahkemeari láigohan Eatnama Guovllus. Guolástanvuoigatvuohta gullá almmatge dušše ovttá Miellahtui juohke Bearatgoddái, namalassii Dálloisidii dahje sutnje, geasa son liiguda sirdit Vuoigatvuođa. Dárkilat Mearrádušat Guolástanvuoigatvuođa Vuogi ja Eavttuid hárrái mearrida Gonagas dahje son, geasa dan fápmuda.

Ovdalis namuhuvvon Mearráduš ii Cakka Fálldi dahje Gonagasa lagat Mearráduša mielde sáhttit almmuhit earáide go Guolástanvuoigaduvvomiidda Lobi Deanučázadagas oaggut Luosaid ja Guvžžáid Stákkuin."

Steinar Pedersen vihkkedallá (s. 119-145) dutkosis "Laksen, allmuen og staten" (Diedut nr. 2 1986) gáržžidiigo vai suodjaliigo lánka guolástanvuoigatvuođa mii eatnoleahkeássiin lei 1775-cealkámuša § 6 mielde, ja konkludere ahte 1888-lánka

---

⁶⁴³ Grønnesodden

⁶⁴⁴ Skuggemælen

adno "dohkkeheapmin ja lassi lánkanannemin⁶⁴⁵ Deanuleagi ássiid guolástanvuoigatvuođas, háhkan "dološ áiggi geavaheami rájes". Son navdá buot fásta ássiid 1888:s deavdán lága eanadoallogáibádusa, ja ahte dat danin ii mearkkašan vuoigatvuođalaččaid makkárge duohta ráddjema.

3.7.3.2.3 Deanučázádaga guollebivddu muddemat - Cuo?ománu 1. b. 1911 ggl.cea.

Deanulága geavat šattai dáđistaga váttisin, ee. go eavttut oažžut guolástanvuoigatvuođa eai lean doarvá čielgasit. Luossadikkis Deanus njukčamánu 13. b. 1909 bivdui Várjjaga bolesmeašttir evttohit "Deanu Guolástanvuoigatvuhtii Vuogi ja Eavttuid dárkilat Mearrádusaid." Evttohusas, mii ovddiduvvui geassemánus seamma jagi, lea beroštuvvo erenoamážit §§ 2 ja 3:s. Dat čudjet ná:

"§ 2. Eatnoguvlui gullá juohke opmodat mii lea gitta 2-guokte kilomehtera johkagáttis eret.

§ 3. Vai sáhhtá addit guolástanvuoigatvuođa ferte opmodat leat matrikulerejuvvon ja ainjuo nu stuoris, ahte das šaddá 1-fuođar (2000 kg) suoidni."

Bolesmeašttir mihttii ahte guokte kilomehtera gaska § 2:s lea "seamma go dat mii lea mearriduvvon luossadikkiin. Guokte kilomehtera váldá buot opmodagaid mat lunddolaččat sáhhtet gullat eatnoguvlui." § 3: dajai son ahte 1888-láhka attii guolástanvuoigatvuođa eatnoguovllu fásta ássiide geat geavahit iežaset dahje jahkemeari láigohan eatnamiid, ja čuoččuhii dasto ahte:

"Eanadoallu galgai nie leat vuoigatvuođa eaktun ja sus gii eaiggáduššá viesu ja dan viessosaji ii leat guolástanvuoigatvuohta. Nie lean munge dássáži ádden lága. Lea geahččaluvvon muhtunlágan "Jeaggedoaimmahaga" čuoldimin eanabihtá mii iešalddes ii buvttadan oažžut guolástanvuoigatvuođa, ja danin berre inta bidjat mearrádusa man stuoris opmodat berrešii leat vai oažžu

---

⁶⁴⁵ kodifisering

guolástanvuoigatvuođa. Sáhtta maid atnit matrihkkalvearu ja bidjat omd.1 gusa, dahje bidjat eanadollui bálkkašumi ja addit eanadoallái gii opmodagastis unnimus šaddada 1 gusa fuođdara (seammago 2000 kg. suoidni) guolástanvuoigatvuođa. Muhto mo dal lágideš, berrešii biddjot vuollerádji eatnamis dahje šattus."

Deanu gilisearvi vihkkedalai evttohusa ja mearridii borgemánu 7. b. 1910 čoahkkimis bivdit addit gonagaslaš cealkámuša "luossabivdomearrádusaide." Mihttejuvvui "ahte nugo dilálašvuođat maŋimušjagiid leat ovdánan čázádaga luossabivdiid gaskkas, erenoamážit Deanu gielddas, dárbbášuvvojit duođai dárkilat mearrádusat mat leat 1888 lágas eaktuduvvon, dál duohtan dahkkot." Dasto celkui ahte nu bures go vejolaš geahččaluvvui "garvit" oažžun dihte guolástanvuoigatvuođa, ja čujuhuvvui "stuorra ráđđejeaddji veahkaváldái ja iešráđálašvuhtii". Čakčamánu 11. b. čoahkkimis mearridii searvi ovttajienalaččat "mearrádusaid" evttohusa. Evttohusa 2. paragrafa lea čuovvovaš:

"Guolástanvuoigaduvvomat leat dušše albmát ja nissonat, geat leat dáža borgárat, ja geat leat fásta ássit ja geavahit iežaset dahje jahkemeari láigohan sierra matrikulerejuvvon eatnamiid ovttá dahje eanet eanabihtáin eatnoguovllus go eatnamat:

- a. lea vuollel 2 km. johkagáttis eret,
- b. lea huksejuvvon ássamii ja
- c. lea nu stuoris ja šaddá muhtun jagiin unnimus 1 Gussadoarvvi Fuođar (2000 kg. suoidni).

Almmatge sáhtta go spiehkastahkan litr. c. ođđaássiid, geain eatnamiin ii sáhte namuhuvvon mearre suinniid láddjet, ohcama bokte oažžut jahkái ain hávállassii čujuhuvvot guolástanvuoigatvuođa, go sii duođaštit, ahte eana lea dákkár, ahte gilvima maŋnil sáhtta láddjet nu olu ja siige dahket jáhkehahttin čujuhaneiseváldái, ahte áigga lea bargat eatnamiid ja jođihit eanadoalu. "

Ášši ovddiduvvui guolástanallagohccái gii guovvamánu 20. b. 1911 girjjis guorrasii "eanašii" evttohusas. Datte sáhtta namuhit ahte son evttohusa § 12:i "guolástanvuoigatvuođa háhkama ja massima mearrida bolesmeašttir" celkkii ahte diktit "vejolaš bohciidan riektegažaldagaid nugo dákkárat... mearridit

hálddahuslaš čat dan sadjáigo duopmostuoluin, lea juo erenoamáš⁶⁴⁶. Lea almmatge dohkálaš vuhtii válddedettiin Finnmárkku dilálašvuodaid ... hui ávkkálažžan."

Guolástanallagohcci navddii dákkár njuolggadusas "várra" lei dárbbášlaš láhkavuodđu 1888-lága § 1 olis, go dát ii dušše láhkavuodđudan guolástanvuogi dárkilat mearrádusaid, "muhto guolástanvuoigatvuoda eavttuid hárráige".

Eanadoalodepartemeanta gávnnašii iežas sáhttit doarjut "eanaš" dan maid guolástanallagohcci lei cealkán ja evttohan, ja cuoŋománu 1. b. 1911 ggl.cea. mearriduvvojedje Deanulága § 1 vuosttas laddasa láhkavuodđul Deanučázadaga dárkilat njuolggadusat "guolástanvuoigatvuoda vuogi ja eavttuid hárrái". Eavttuid lagat aiddostahttin leat guolle vuogaduvvon, lea cealkámuša § 2:s, mii lea seamago bajábealde bájuhuvvon Deanu gilisearvvi evttohus.

Čájehuvvui ahte ii dát iige bolesmeaštára evttohus lei ovdanbiddjon ámtamánái cealkámuššii, ja iige gieldda ja eará eiseválddiide Buolbmágis ja Kárášjogas. Amtamánni bivddiige miessemánu 2. b. 1911 girjjis oažžut geahččat cealkámuša ovdabargguid, ja golgotmánus sáddii son áššebáhpáriid ja evttohusa

namuhuvvon gielddaide cealkámuššii.

Buolbmága gielddastivra mearridii ovttajienalaččat juovlamánu 16. b. čoahkkimis ahte navddii "mearrádusaid čájehit leat anolažžan, almmatge berrešii mearrádusa § 2, c, sihkkovuvvot." Go mearrádus sáddejuvvui bolesmeaštárii čálii Buolbmága leansmánni juovlamánu 19. b. ahte son bealestis gávnnašii "sáhttit guorrasit gielddastivrra mearrádussii ollásit, liikká oainnán gielddastivrra mearkkašeami § 2, c, dárbbášmeahtumin, go dán áigái ii mávsse dát maidege Buolbmága guovlui, go buot guolástanvuoigaduvvomat devdet eavttuid."

Kárášjoga gielddastivra vihkkealai ášši juovlamánu 4. b. 1911 ja evttohii njuolggadusa mas guolástanvuoigaduvvon fertii leat fásta "ássi" ja doallat iežas dahje láigohit eatnamiid, galgá váldot eret. Gielddastivra doarjjui ahte buohkain geat ledje náitalan ja eaiggádušše eatnamiid galggai leat

---

⁶⁴⁶ isceptional

guolástanvuoigatvuohta, vaikko gulle "earáid bearatgoddái".
Ođđajagemánu 19. b. 1912 reivvestis ii daja Kárašjoga
leansmánni dal "olus mihttet ođđa njuolggadusaide", muhto
oaivvildii ahte § 2, vuosttas čuo. hábmen ii lean nu čielggas go
sávahahtti ja sáhtii dárbbasit "dárkilat čilgehusa". Son dasto
vuostálasttii ahte buot náitalan olbmui ja eanaeaiggádiin
galggai leat guolástanvuoigatvuohta, go son oaivvildii dát livččii
lean 1888-lága vuostá ja vel dagahit menddo olu
guolásteaddjiid eanus. Eanebut baicce sáhtášedje ássat
seamma viesus "ja liikká leat guolleuvuoigaduvvomat, jus eai
gullan seamma bearatgoddái ja guollebivddu eavttut muđui
devdojit."

Bolesmeašttir sáddii cealkámušaid ámtamánái
ođđajagemánu 17. b. ja borgemánu 20. b. 1912. Son gávnnašii
cealkámuša mearrádusaid "heivvolažžan", ja ii sáhttán "rávvet
makkárga nuppástusa". Ámtamánni sáddii olles ášši
departementii čakčamánu 14. b. 1912. Ii son ge oaidnán "
dárbbasuvvot makkárga nuppástusa cealkámušaid
mearrádusaide." Ášši ovddiduvvui dasto guolástanallagohccái
gii lei ovttamielas departemeanttain ahte dál sáhtii dan "váldit
dovddiidussii"⁶⁴⁷, ja iige dárbbasán "eanet" geahčadit bukton
mearkkašemiid.

3.7.3.2.4 Leigo 1911-cealkámuša § 2:s Deanulága láhkvuođđu?

Manjit áiggis lea 1911-cealkámuš moitojuvvon mángii. Steinar
Pedersen vihkkedallá ja mearkkaša áššemeannudeami 1989
dutkosis. (Geahča Steinar Pedersen: «Måten og betingelsene for utøvelse av fiskeretten i
Tanavassdraget. Den kongelige resolusjonen av 1.4.1911. Nærings- eller minoritetspolitikk» s.19-
22.) Son moaitá dan mii dáhpáhuvai, ja jearrá ee. sáhttetgo leat
čearddalaš cuohkit mat ledje áššemeannudeami duogábealde.

Dasto lea čuočuhuvvon ahte eahpiduvvo
vuoigatvuođavuodđodago 1888-láhka lobi mearridit dárkilat
njuolggadusaid "Guolástanvuoigatvuođa Eavttuid"
vuoigatvuođalaččaid muddema cealkámuša § 2:s. Tønnesen

---

⁶⁴⁷ ta til etterretning

čuoččuha (s. 244) ahte mearrádus mearkkašii "issoras vuolideami guolástanvuoigaduvvomiid logus", ja ahte gáržžideamis "illá" lei 1888 lága vuoigatvuođavuodđu. Son datte ii dárkilat geahčat vuoigatvuođavuodđováttisvuođa. Dan dahká baicce Falch (s. 57-59), gii konkludere ahte "ferte leat viehka čielggas ahte mearrádusas ainjuo go bođii *ii* lean doarvái vuoigatvuođavuodđu", geahča vulobealde.

Dát gažaldat bođii Deanu ja Várjjat gielddarievtti ovdii go Orohat nr. 9 Kárášjoga Johttisámiid Servviin veahkkeásahussan⁶⁴⁸ guovvamánu 24. b. 1983 čuoččaldahtii ášši stáhta vuostá go čuoččuheadje sis lea vuoigatvuohta fierbmebivdui Deanučázadagas sorjjasmeahtun 1911-cealkámuša. Áššečuoččuheadjit oaivvildedje cealkámuša leat lágaheapmin⁶⁴⁹ go dat rihkui Stuorradikki 1888 eavttuid, ja čujuhedje ahte jus oaivil lei bidjat guolástanvuoigatvuođa eanadollui, livčče njuolggadusaid giehtaguššan issorasat geahpidan guolástanvuoigaduvvomiid logu. Gielddarievtti duopmu celkui njukčamánu 19. b. 1984 ja lea váldon RG 1985 s. 911:s. Cealkámuša lágalašvuođa⁶⁵⁰ vihkkedallamis, erenoamážit dan § 2, (RG 1985 s. 924-926) čájeha riekti dán duogáš lei go Deatnu háliidii oažžut čielgasat njuolggadusaid. Deanu gilisearvvi ovddabealde geardduhuvvon oaivilat ovddiduvvojit, mas čujuhuvvo go lea geahččaluvvon garvit 1888-lága eanadoallogáibádusa, ja lea dáhttu dárkilat njuolggadusaide "eanadoalu ja ássansajiid lágášvuođas" caggan dihte dálá ovdáneami ja stuorra ráđđejeaddji "veahkaválddi ja iešráđálašvuođa". Riekti dulko dán dáhtun suodjalit vuođđuduvvon dili ja ahte ii háliiduvvo makkárga gáržžideapmi dalá guolástanvuoigaduvvomiid dilis, ja dadjá dasto:

"Eai oru leat makkárga ákkat čuoččuhit ahte guolástanvuoigaduvvomiid dilli veahášge gáržžiduvvo. Váldošiehtadallamiin ii čájehuvvon oktage ovdamearka ahte sii geat ledje guolle vuoigaduvvon 1888-lága mielde "hilgojuvvo" 1911 cealkámuša mielde."

---

⁶⁴⁸ hjelpeintervenient

⁶⁴⁹ ugyldig

⁶⁵⁰ gyldighet

Riekti čájehá ahte guolástanvuoigaduvvomiid lohku lea baicce lassánan dássidit, oktiibuot 181 rájes olles čázádagas 1885:s gitta 398:i 1927:s. Bolesmeaštára lasáhus Buolbmága gielddastivrra cealkámuššii sihkkut § 2 c biddjui ovdan, mas son vuosttalda dán ja dadjá dán dáidit "leat okta cealkámuša vuođđomearrádusain go dat geahččala dahkat luossabivddu eanadoalliide lassiealáhussan". Dasto daddjo :

"Rievtti áddejupmige lea ahte cealkámuš lei heivehuvvon dalá eanadollui. Cealkámuš ii gáibit dušše eanadoalu, iige makkárga eavttu ahte galgá vuovdit buktagiid, nugo muhtun bealit ja vihtanat orrut leat jáhkkán. Cealkámuš gáibida vel ahte namuhuvvon šaddu olahuvvo muhtun jagiin, mii ii mearkkaš juohke jagi. Ovddiduvvon ávdnasat válđošiehtadallamis leagi dalá eanadollui, čájehit ahte gaskamearis ledje sullii guokte gusa juohke vealgáduvvan doalu nammii. Dieđuide maidda Helland čujuha (geahča Finnmarkens Amt II (1906)) doaluid logu hárrái, čájehit ahte dat bures dávistit doaluid logu ja guolástanvuoigaduvvomiid logu. Dát fas čájeha cealkámuša leat heivehuvvon daláš eanadollui. Ovddiduvvon ávdnasat eai atte dalle makkárga ákka čuoččuhit - nugo áššečuoččuheadjit dahket - ahte njuolggadusaid riehta giehtaguššan livččii garrasit geahpedan guolástanvuoigaduvvomiid logu."

Riekti čájeha ahte cealkámuša § 2 álggahus lea seammago 1888-lága § 1, ja ahte dan dárkilat eavttuid bidjan beassat leat guolle vuoigaduvvon lea lágga guolástanvuoigatvuođa eavttuid maid lánka cealká. A ja b čuo. eavttut ássamis guokte km johkagáttis eret ja ahte eatnamiidda lea huksejuvvon ássamii, čujuha ruovttoluotta lága "fásta ássi" dovddaldahkii, go dihto buvttadus gáibádus c čuo. čatnasa "doalli" dovddaldahkii.

Nugo riekti oaidná, lea nuppiin sániiguin cealkámuša § 2, a - c čuo., sáhka lága § 1 eavttu aiddostahttimis, ja dalle konkludere ahte cealkámuš árbevirolaš lánkadulkomis "ferte daddjot gullat siskkobeallai rámma mii lea lágas biddjon. Vuoigatvuođavuodđogažaldat orru danin leat ortnegis." Nu áššehuvvui stáhta orohaga guolástanvuoigatvuođa gáibádusas. Muđui sáhhtá namuhit rievtti máinnašit Tønnesen:a vuoigatvuođavuodđogažaldaga spiekasteaddji áddejumi, muhto gávnna su oaivila "vánit leat riehta."

Duopmoeavttut⁶⁵¹ čájehit gielddarievtti oaivila mielde ahte 1911-cealkámuša ulbmil lei aiddostahttit 1888-lága eavttuid ja nu bissehit vuoigatvuođalaččaid viidánit ja láivudit earáidego eanadoalliide, go ássit ja ođđa ealáhusat leat lassánan. Gielddariecti dulkui gusto sihke cealkámuša ja lága nu ahte háliidedje bisuhit vuođđuduvvon riektedilálašvuođa, ja nu garvit sáhttit ođđa lágan vuoigatvuođaid ja vuoigatvuođalaččaid ásahit.

Falch (s. 57-59) vihkkedallá 1888-lága § 1 áddejumi ahte "Guolástanvuoigatvuođa Lági ja Eavttuid Dárkilat Mearrádusaid mearrida gonagas dahje geasa son dan fápmuda", ja čujuha ahte gažaldat lea mii siskkilduvvo "Eavttuid" báhkkodeamis. Ná oaidná Falch ahte teaksta lea eahpečielggas das, leago dušše "*vuoigatvuođa doaimmaheapmi* maid gonagas mearrida, vai *leatgo* vuoigatvuođa eavttutge siskkilduvvon."

Son baicce oaivvilda ovdabargguid leat "oalle čielgasat *vuosttas_molssaeavttu* oiddus", ja čájehii ahte departemeanta Oth.prp. No. 2 1888 s. 7-8 navddii ahte dušše "Vuoigatvuođa Eavttut Bivdit Eanus berrejit biddjot Láhkii", ja sáhtá dodjit "Gonagassii mearridit dárkilat Njuolggadusaid" guolástanvuoigatvuođas. Son namuha dasto ahte Ealáhuslávdegoddi No. 1 Stuorradikkis guorrasii dása, vaikko sáhtii geavvat nu ahte "sáhtii veaháš Eahpidit Gaskavuodas gaskal inta Rievtti ja Vuoigatvuođa Eavttu." (Árvalus O. No 3 1888 s. 13).

Ahte Deanu ja Várjjat gielddariecti RG 1985 s. 911 čovddii gažaldaga nuppegežiid oaivvildii Falch ferte boahtit ovdabargguid boasttoáddejumis. Son dasto dadjá:

"Riekti oaivvilda oaivilat mat leat geardduhuvvon bajábealde guolástanallagohcci váidudii maŋnil departemeantta ja ráđđehusa doarjagiin. Muhto váidudeapmi masa riekti čujuha, guoskkai eará gažaldahkii; namalassii makkár daid njuolggadusain fáldi lei evttohan galgat čuožžut lágas, ja makkárat galge čujuhuvvot láhkaásahusaide. (Buo. duomu s. 924 ja čujuhusa Árvalussii O. nr. 3 1888 s. 13.)"

---

⁶⁵¹ domspremiss

Manjilgo lea čujuhan ahte Tønnesen oaivvilda cealkámušas illá leat lága láhkavuođđu, konkludere Falch ahte "ferte leat viehka čielggas ahte mearrádusas ainjuo go bođii *ii* lean doarvá láhkavuođđu". Son čujuha ee. ahte Stuorradiggelávdegoddi beroštii sakka das ahte *ii* ovttasge galgan váldot guolástanvuoigatvuohta Deanulága olis, ja joatká:

"Go lea oalle máđoheapme galgat addit earáide dan lobi. Áibbas eará lea addit earáide lobi muddet *eará* beliid guollebivddus go mainna Stuorradiggi ieš lei fidnošan. Fertejit dalle nappo "eavttut" dulkojuvvot ráddjejuvvon/aiddostahttojuvvon gustot njuolggadusaide mat mearridit ee. čujuheami gáibádusa, ja eaige olmmošlaš mearrádusaid, vaikko go lea vuoigatvuohta álo gártá leat eaktun sáhttit dan doaimmahit."

Steinar Pedersen lea maiddái moaitán gielddarievtti mearrádusa cealkámuša láhkamedisvuođa⁶⁵² ektui. Bajábeal namuhuvvon 1989 dutkosis čujuha son ee. (s. 27-28) ahte alla dásis Eanadoallodepartemeanttas, cealkámuša ovdabargguin eahpiduvvui dán hárrái. Son eahpidage ahte cealkámuš *ii* gáržžidan vuoigatvuođalaččaid, ja čujuha dás ahte ainjuo ovttá háve váldui vuoigatvuođalaččas su vuoigatvuohta. Su guolástanvuoigatvuođa, mii lei 1906 rájes, válddii bolesmeaštir ruovttoluotta 1919:s cealkámuša vuoigatvuođavuoduin. Fylkkamánni mearridii datte ahte *ii* sáhttán ruovttoluotta váldit vuoigatvuođa. Vuodustusa dehálaš oassi lei ahte cealkámuššii *ii* galgan addot máhcciváikkuheaddji⁶⁵³ fápmu. Riektejoavku mihtte bealestis ahte *ii* leat vissis gielddarievtti leat ádden ovdabargguid boastut, nugo Falch navdá. Soaitá adnon sánit ja doahpagat leat earáláhkai dulkojuvvon ja deattuhuvvon. Sáhtte ainjuo sihke duomu ja ealáhuslávdegotti ovdanbuktima hábmemat s. 13 Árvalus O. No. 3 (1888) leat čielgasat.

Oaiviliid maid guolástanallagohcci Ealáhuslávdegotti mielde galgá leat "váidudan", leat bájuhuvvon Oth.prp. No 2

---

⁶⁵² lovmedholdighet

⁶⁵³ tilbakevirkende

1888 s. 4. Ođđajagemánu 19. b. 1886 girjjis dadjá iežas leat ovttamielas fálddiin ahte lea dáhttu Deanu guollebivddu njuolggadusaide, muhto son lea "millosamos jáhkkit" ahte dákkár njuolggadusaid ii sáhte láhkavuodđudit 1871-lága § 1 mielde. Go čuožžu "Guollebivddu Njuolggadusat", oaivvilda son ovdabargguid vuoduin ahte lámkaaddi ii leat jurddašan gažaldagas guollebivddu "Vuoigatvuođas" njuolga, "muhto dušše Lági birra, mo Guollebivdu doaimmahuvvo."

Guolástanallagohcci oaivila mielde lei buoret lámkavuodđudit hálldahuslaš addon njuolggadusaid, "mihtilmas Dilálašvuođas, mas Eiseválddit ovddeš Áiggi virolaš Rievtti mielde leat leamaš Finnmárkku stuorra Čázadagaid Guollebivddu duohken, Dilálašvuohta mii earret eará lea ožžon iežas Báhkkodeami Eiseválddi čabočielga Válddis Čujuhit Guollebáikkiid". Son datte ii rávven dänge iežas loahpalaš oaivilin. "Min dálá Riektevuodđonjuolggadusa čielgasat erohusa gaskal hálldahuslaš ja Lámkaaddieiseválddi" vuodul, gávnnahii son ahte "fálddi evttohuvvon Njuolggadusaid sáhtii dušše dahkkot lámkaaddimiin." Čjuhettiin Alimusrievtti Álttá-joga dupmui Rt. 1880 s. 337, oaivvildii son datte ahte dás sáhtii válljet gaskal addit lága mii sisdoalai buot evttohuvvon njuolggadusaid, ja "Lága, mii almmuha Hálldahussii Válddi addit Mearrádusaid mat leat suokkardallon".

Manjilgo ámtaovdagoddi ja ámtamánni ledje cealkán áššái, čálii allagohcci miessemánu 3. b. 1887 ahte son "navddii" leat "riektasamos" ahte váldonjuolggadus geas lei guollebivdovuoigatvuohta mearriduvvui lágas, ja ahte hálldahus oaččui fápmudusa muddet "Vuoigatvuođa Lági ja Eavttuid."

Riektejoavku lea muđui ovttamielas gielddarivttiin ahte 1888-lága ulbmil lei nannet vuoigatvuođaid nu go dat dalle ledje, ja ahte 1911-cealkámuša ulbmil ii lean váldit ovttasge guolástanvuoigatvuođa, muhto headuštít riektelaččaid viiddideami olggobeallái joavkku maid jurddašii 1888:s. Dát joavku datte lassánii dássidit, nugo gielddarievttis čujuhuvvui.

Mii eat almmatge gávnnat ártta, earret čuoččuheamen leat sierramielalášvuohta gažaldagas, oaivvildit maidege das, leigo 1911:s doarvái lámkavuodđu cealkámuša § 2:i. Dát ii gula

almmatge nu čielgasit olggobeallai 1888-lága dohkálaš dulkoma ahte lea ártta vuosttaldit dan badjel 80 jagi guhkes geavada mii dávista cealkámuša njuolggadusaide. Dát de mearkaša ahte, maid dal oaivvildeš álgovuolggalaš vuoigatvuođavuodđogažaldagas, dál vánit eahpiduvvo ahte cealkámuša njuolggadusat fertejit bidjot gustojeaddji rievtti vuodđun. Dása lea ovttaoaivilvuohhta, singe gaskkas geat leat jearran cealkámuša vuoigatvuođavuodus, geahča Tønnesen s. 244, Falch s. 61 ja Pedersen (1989) s. 26, ja RG 1985 s. 911 s. 927-930.

Danin galggašii leat viehka čielggas ahte guollebivdovuoigatvuohhta Deanučázadagas gullá sidjiide geat devdet 1911-cealkámuša § 2 gáibádusa, buo. 1888-lága § 1. Dát máinnašuvvojit čuovvovaččat "luossareiveeaiggádin", go cealkámuša § 11 mielde lea eaktun guolástanvuoigatvuhtii ahte lea ožžon bolesmeaštáris čállon nu gohčoduvvon "luossareivve".

Cealkámuša njuolggadusaid lágalašvuoda gažaldat guoskkahuvvo muđui Hålogalándda Lágamánnerievtti miessemánu 7. b. 1992 duomusge (Guoddalanášši nr. 53/1992). Dás lei vuohččan gažaldat leigo stáhtas vuoigatvuohhta čállit oaggunbivdogaartta Deanučázadahkii, buo. 3.7.3.2.5. oasi, ja nuppádassii ledjego luossareiveeaiggádat čadnon cealkámuša § 9:i mii giel dá sin vuovdit bivdogaartta čázadahkii. Leigo lihttoláigohangiellidus láchkavuodđuduvvon vihkkedallo s. 20-21 Lágamánnerievtti duomus ja vástiduvvo dan miediheamiin. Deattuhuvvui mealgat ahte gielddus lei geavahuvvon "moanaid jagiid eahpádusaid haga".

3.7.3.2.5 Oaggunvuoigatvuohhta Deanus

Mii lea celkon bajábealde gusto fierbmebivdovuoigatvuhtii Deanučázadagas, ja manjimušjagiid lea oaggunvuoigatvuohhta Deanus leamaš sakka digaštallon. Jerro ee. leago eatnoleahkeássiin iehčanas oaggunvuoigatvuohhta, soaitá symbolalaš divadiin, vai leago stáhtas lohpi luđolaččat heaittihit dahje ráddjet ortnega giliássi oagguid govttolaš jahkodatgoarttaiguin, maida gullet vel sii geain ii leat

guollebivdovuoigatvuohta 1911-cealkámuša mielde. Dán vihkkedallama álgu lea 1775-cealkámuša § 6, mas nappo daddjo ahte bivdu eanuin ain galgá gullat "Giliid dahje Dábalaš Álbmoga" "dábalaš Geavaheapmái". Maŋŋil leat eanadoallit ožžon oktovuoigatvuođa fierbmebivdui, ja jerroge velgo lea Deanuleagi ássiid oagguma sierravuoigatvuohta fámus.

Bivdu roahkkebivdosiiguin leat jahkečuđiid árbevierut Norggas ja várrage guhkes árbevierut Deanuleagis. Dás leat datte oaggumii gáttis nu ahte muhtun sajiin gáibiduvvojit bivdosat mat eai leat nu boarrásat historjjálaččat. Nu oggojuvvuige unnán eanu vuolit oasis, ja badjelabbos, ee. vihtta km guhkes guoikkas, "Geav??is", ja Ohcejoga guvlui leat moanat buorit oaggunsajit. Datte lea árta jáhkkit ahte báikegoddi 1800-logus eanaš bivde buođuiguin ja firpmiiguin, dahje fatnasis, go válđoáššálaččat oggo eangals lustaoaggut, geat muđui 1820-jagiin ledje sii geat dákkár guollebivdduin

álge Norggas. (Geahča Magnus Berg: «Det norske lakse- og innlandsfiskets historie» s.14, ja «Nord-Norske Lakseelver» s. 52 čuo. Geahčage Guolástanallagohcci A. Landmark «Beskrivelse over Tanaelvens vassdrag» (1880) ja «Beretning om Kongeriget Norges Økonomiske Tilstand i Aarene 1851-1855.»)

Oaggun šattai datte dábalaš 1800-logu maŋimušbeales, ja eiseválddit gávnnahejje danin ártta muddet dán dárkilabbot. Nu mearriduvvojedje Deanučázadaga guollebivdonjuolggadusat mat miessemánu 4. b. 1872 Plakáhtas 29. cuoŋománu 1871 olis bohte § 11:s ahte " vai Earát go Eanu Guolástanvuoigaduvvomat galge sáhttit Oaggut Luosaid ja Guvžžáid hásttuhuvvo Dasa Fálldi lohpi, maid dušše sáhtta almmuhit Divada ovdanbuktimiin".

Dasto leat muhtun cealkámušat oagguma hárrái Deanulága ovdabargguin. Ámtamánni čujuha miessemánu 15. b. 1885 girjjis fálldi máinnašeapmái dábalaš bivdovugiin čázadagas, mas namuhuvvo ahte "Rastabuođut"⁶⁵⁴ gildojuvvo 1872-plakáhtas, ja ahte maŋit jagiid "Dan sadjái (lea) ožžon Bivdit Stákkuin ja Vuokkain". Evttohusastis "Guollebivddu Njuolggadusaide" orru fáldi eaktudeamen ahte dušše sii geat evttohusa mielde galget leat guolástanvuoigaduvvomat galget sáhttit bivdit stákkuin ja vuokkain, geahča evttohusa §§ 3 ja 6, buo. § 1. Dasto dadjá fáldi § 3 mearkašeamis ahte "ii berre

---

⁶⁵⁴ overstengsel

leat Lohpi Láigohit OaggunVuoigatvuođa, go álkit sáhtta Boasttut adnot (gea. Miessemánu 4át b.1872 Plakáhta § 11)". Fálđi orru datte § 6:a mearkkašeamis eaktudeamen ahte su oaggunvuoigatvuođa láigoheami "Vierrásiidda" plakáhta mielde, galggai jotkkojuvvot nugo ovdal. Fálđi lei muđui "Govvadásas" departementii njukčamánu 20. b. 1885 jearran sáhttago bolesrievttálaččat áššečuoččaldahttit eahpevuoigaduvvon guollebivddu. Dás daddjo ahte 1872-plakáhtas eai leat makkárga njuolggadusat ahte lea gielddus earáide go guolástanvuoigaduvvomiidda bivdit jogas, "earret eahpenjuolga Oagguide". (Fálđdi geardduhuvvon oaivilat leat bájuhuvvon Oth.prp. No 2 1888 s.3-4.)

Fálđdi evttohus sáddejuvvui guolástanallagohccái cealkámuššii, gii vástadásas báhkkođii ná: (Geahča Oth.prp. No 2 s.8.)

"Garvin dihte Boasttoáddejumi berrešii várra vejolaš Lágas váldit Mearrádusa, ahte seamma ii daga makkárga Nuppástusa Miessemánu 4át b. 1872 Plakáhtas § 11 guoskkahuvvon Fálđdi Lobis mearre divada vuostá almmuheamen Vierrásiidda addit Lobi Oaggut Čázadagas."

Departemeanta (stáhtaráđđi Arctander) čujuha 1872-plakáhta § 11:i ja dadjá dasto: (Geahča Oth.prp. No 2 s.8.)

"Cuo?ománu 30.b. 1872 logaldallama Plakáhtas ovdandollui ahte dáikko bokte Oagguma Lohpi atnui leat hálbi ja Vierrásiidda, geat gallededje Finnmárkku, vuostáiváldin. Mearrádus ii navdo leat vuostá Dáloniid Guollebivddu Vuoigatvuođa mii lei čuoččuhuvvon, ahte Divat, mii máksojuvvo Oagguma Vuoigatvuođa ovddas, eahpenjuolga Lági mielde bohtá Álbmogii buorrin, mii galgá adnot Eanu Gehččui. Eaktun lea ahte namahuvvon § 1872 plakáhtas jus ii guoskkahuvvo ođđa Lágas, mii namalassii jurddaša addit Njuolggadusaid Geat guollebivdovuoigaduvvomat Eatnlaččaid gaskkas, galggašit sáhttit bivdit Eanus. Guolástanallagohcci mielde gávnnaha dán galgat čielgasit daddjot Lágas, muhto dárbbášlaš várašupmi dán oktavuodas evttohuvo § 1:i evttohuvo dán § váldit earaláhkai go Allagohcci evttohus. "

3.7.3.2.2. oasis geardduhuvvon Stuorradikki Ealáhuslávdegotti cealkámuš dan "moadde Jagi ovdalaš

guođđán Ámtamánis", čujuha ahte su árvvoštallama mielde eai deavdde dan áiggis guovllu muhtun oaggut "ássi eanadoalli" gáibádusa. Dáid beroštumiide ii datte deattuhan olus. Maŋŋilgo dáid lassidieduid lei náššan, navddii nappo lávdegoddi evttohuvvon lága livččet mearkkašit guollebivdovuoigatvuoda heivvolaš ráddjema, seammásgo dat ii livččii mearkkašit «Sajáiduvvon Riektedilálašvuhtii» olus stuorát duohtademiid.

(Geahča Árvalusa O. No 3 1888 s. 14.)

1888-lága ovdabarggut čájehit ahte sis geain eai soaitán ožžon fierbmebivdovuoigatvuoda, iige galgan leat oaggunvuoigatvuohta. 1872-plakáhta § 11 vuodul, lea datte mearriduvvon lága § 1 nuppi lađđasis ahte fálddis lea vuoigatvuohta addit "earáide go Guollebivdovuoigaduvvomiidda" lobi oaggut luosaid ja guvžžáid. Gean dále jurddašii ii leat celkon, muhto bajábealde geardduhuvvon cealkámuš ahte gávnnašii dán "hálbin Vierrásiidda, geat gallededje Finnmárkku", orru ahte lea oaivvildan vieris guollebivdiid, ee. eangals lustaoagguid. Muđui ferte navdit ahte buot dáloniin, ainjuo 1872:s lei guollebivdovuoigatvuohta.

Muđui sáhtta namuhit ahte Arnold Ræstad gii mátkkoštii Finnmárkkus 1907:s čálii Olgoriikadepartementii ahte "Oaggun adno ... luđolažžan goappašiid riikkaid borgáriidda miehtá joga". Oggojuvvui fatnasis ja lei "dego uštin". Eanaš oggo "bearraša nuorat miellahtut, geain ii lean iežaset guollebivdovuoigatvuohta". Čállošis daddjo dasto ahte "vieris (eangals) lustaoaggut" galget máksit láigodivada sihke dáža ja suoma bealde vaikko sis dušše lea "guolástanbarta" nuppi bealde.

Mii dal lei 1872-plakáhta § 11 njuolggadusa duogáš, buo. 1888-lága § 1 nuppi lađđasa, leat eatnoleahkeássit sáhtán oaggut čázadagas divatmávsoža ovddas. Mainna dál riidalit, lea ahte leago lága njuolggadus áidna vuoigatvuodavuoddu oaggumii, vai leago eatnoleagi álbmogis ain sierravuoigatvuohta dán guollebivdui.

Falch vihkkedallá gažaldaga (s. 52-56) ja doalaha eanaš jáhkehattin ahte ássiin lea oaggunvuoigatvuohta sorjjasmeahtun lága. Son oaivvilda vel ain leat čilgekeahtá,

leago vuoigatvuođavuodđu gáibidit divada, muhto navdá dalá 50-jagáš geavada "mielde sáhttit gáibidit symbolalaš mávssu".

Steinar Pedersen lea guovtti artihkkalis áviissas Finnmarken (čakčamánu 11. ja 12. b. 1987) govdadit vihkkedallan gažaldaga bajilčálloš: "Har alle i Tanadalen *rett* til stangfiske?" 1888-lága ovdahistorjjá ja geavada čađamannamis gitta dálážii čuoččuha son ahte orru nu ahte "lea muhtunlágan oktasaš guollebivdovuoigatvuohta Deanuleagi ássiin. Dát vuoigatvuohta lea heivehuvvon nu ahte ovttá joavkkus álggus lea fierbmebivdovuoigatvuohta, ja earás fas oaggunvuoigatvuohta."

Pedersen:a artihkkala duogáš lea ee. láhkaalbmá Johan Fr. Remmen cealkámuš gii 1984:s lágastii ovddabeale máinnašuvvon gielddariekteášši Stáhta ovddas. Finnmarken:s suoidnemánu 5. b. 1986 čuoččuha son ahte govttolaš oaggunlohpi Deanus lei hálldašanrievttálaš gažaldat masa stáhtas lei ollásit hearrávuoha. Oaivila čuovui ja viiddidii fylkkamánni Deanučázadaga fágabagadalli gii Finnmarken:s njukčamánu 21. b. 1987 celkkii ahte "Guollebivdovuoigatvuohta gullá sidjiide geat duhtadit gáibádusaid oažžut luossareivve, eaige earát." Vuoiggaduvvomiid fierbmebivdiid (luossareiveeaiggátsearvvi) ovttastupmi lea seamma áddejumis, ja čuoččuha Finnmarken:s miessemánu 8. b. 1987 ahte stáhta guollebivddu hálldašeamistis addá stuorra oasi guollebivdovuoigatvuođas ja dán árvvus, almmá makkárga buhtadasain guolástanvuoigaduvvomiidda.

Sihke Pedersen ja Falch vuodđudeaba iežaska oaiviliid ahte 1872-plakáhta § 11 ja 1888-lága § 1 nuppi lađas dušše barge mátkkálaččaid beale, ja oaggunvuoigatvuohta eatnoleahkeássiide (earret eanadoalliide) ii guoskkahuvvon. Nugo Riektejoavku oaidná, gártá datte dán áddejupmi ainjuo leat veahá dan duohken mo ovdabargguid lohká, ja sáhtá danin jurddašit ahte Pedersen:a ja Falch:a oaivilat eai leat ollásit gokči.

Nugo ovdanbohtá ovddit válddahallama cealkámušain ee. oagguma hárrái 1888-lága ovdabargguin, lea dulkon geat leat "Guollebivdovuoigaduvvomat" lága ja 1872-plakáhta mielde, veahá eahpevissis. Earret eará dadjá "ovddeš ámtamánni"

Stuorradikki Ealáhuslávdegoddái, ahte "Stákkuin ja Vuokkain" leat oggon "Joavdelasttit" geain ii lean vuoigatvuohta dákkár bivdui. Ii sáhte eambo šiitit ahte son vel gohčodii earáidgo vieris bargiid "joavdelastin", ja ahte oagguma mearrádus dáinna vuolggasajiin galggaige gustot sidjiide geat eai lea eanadoallit.

Muđui sáhtta namuhit fálddi Norgren čakčamánu 14. b. 1859 dovddusin dahkan, maid ámtmánni Holmboe "nannii"⁶⁵⁵ njukčamánu 20. b. 1867. Dás daddjo ahte "Guollebivdu Dolgevuokkain Stáhta Eatnamiin ii sáhte vuordit lobálažžan jus ii bija Ohcama Deanu Fálldi Fáldái". Jus, nugo Steinar Pedersen, navdá ahte buot dálonat devde lága eanadoallogáibádusa ja danin leige oaggunvuoigatvuohta 1888:s (Oaivil lea geardduhuvvon 3.7.3.2.2. oasis ja vižžon Dieđut nr. 2 1986 s.145.), jerrui sáhttago dát maŋnil bidjat vuđđosa ahte Deanuleagi ássiin geat eai šat deavdde eanaopmodaga gáibádusa, almmatge lea oaggunvuoigatvuohta ain fámus. Jus sierravuoigatvuohta lea fámus, mearkkaša dat ee. ahte stáhta ii sáhte buhtadasa haga loahpahit dahje ráddjet govttolaš jahkodatgoartaortnega giliássi oagguide geat eai deavdde fierbmebivdovuoigatvuođa eavttuid 1911-cealkámuša mielde.

Riektejoavku ii lea datte gávnahan sáhttit addit makkárge dárki konklusuvnna dán gažaldahkii, navdimis ahte loahpalaš vástádus várra dušše sáhtta addot duopmostuolus go vuos árvvoštallá guollebivdomuddema vuolggasaji ja mo guolásteaddjit ja hálddašeapmi maŋnil leat dan doaimmahan.

Eará riidogáždaldat oaggumis Deanus lea stáhta lohpi *čállit oaggungoarttaid* dákkár guollebivdui. Borgemánu 23. b. 1988 stevnnegis čuoččaldahtii Luossareiveeaiggátsearvi ášši Stáhta vuostá Birasgáhttentdepartemeantta bokte, čielggadan dihte man olu stáhtas 1888-lága § 1 nubbi lađđasa mielde lei vuoigatvuohta čállit oaggungoarttaid earáide go guolástanvuoigaduvvomiidda.

Luossareiveeaiggádat eai eahpidan⁶⁵⁶ stáhta lobis vuovdit oaggungoarttaid, muhto čuoččuhedje stáhtas ii lean váldi⁶⁵⁷

---

⁶⁵⁵ approbere

⁶⁵⁶ bestride

⁶⁵⁷ kompetanse

vuovdit goarttaid, ja nu addán vuoigaduvvomiid guollebivdovuoigatvuoda oasi 1888-lága mielde sidjiide geat eai lean vuoigaduvvomat namuhuvvon lága mielde. Dát sirdin lei nannejuvvon ráfáiduhttin- ja muddendoaimmaid bokte. Luossareiveeaiggiid čuoččuhus lei ahte dušše sis lei guollebivdovuoigatvuoha Deanučázadagas oktan oalgečázadagaiguin, dása gulli oaggun ja dán hálddašeammi, ja ahte stáhta lohpi čállit oaggungoarttaid lei ráddjejuvvon dasa mii dárbbášuvvui gokčat guollebarráigeahčču goluid. Stáhta lei danin luossareiveeaiggiid oaivila mielde lobiheamit vuovdán olu hálbbes oaggungoarttaid eatnoleagi ássiide, ja sii gáibidedje buhtadasa dan manaheami ovddas.

Deanu ja Várjjat gielddariecti dubmii ášši juovlamánu 18. b. 1989, mii lágaid ja ovdabargguid čađamannamis bijai vuodđun ahte 1888-láhka ii dušše nannen dálá geavada, muhto juo ásahuvvon vuoigatvuodaidge. Stáhta oaggungoarttaid vuovdima váldi vihkkedallan, vuolggahuvvui das ahte oaggun lei dovddus 1800-logu gaskamuttus, ja ahte árrat 1880-logus lei dábálamos bivdovuohki čázadagas earret guollebivddu oalgebuođuiguin⁶⁵⁸.

Riecti čuoččuhii ahte 1880-logu rájes ja gitta 1911:i, lei dušše stáhta vuovdán oaggungoarttaid. Ii oktage priváhta olmmoš lean láigohan oaggunvuoigatvuodas. I 1911-cealkámuša § 9:s mearriduvvui čielgasit gielddus dákkár láigoheapmái ja iige lean dovddus ahte maŋŋil iskui láigohit vuostá dahje § 9 gildosa spiehkastagain. Riecti deattuhii mealgat geavada mii lei dulkodettiin 1888-lága § 1 nuppi lađđasa, ja ii gávdnan veaháge vuđđosa julggaštit § 9 lágaheapmin, buo. 3.7.3.2.4. oasi. Ásahuvvon ortnega fertii danin dohkkehit ja bisuhit. Iige gávnahan vuđđosa čuoččuhit stáhta leat boasttot atnán muddenválldis čázadagas goksit⁶⁵⁹ sin geat eai lean guolástanvuoigaduvvomat vuoigaduvvomiid sajis. Konklusuvdna šattai danin ahte stáhta fertii áššehuvvot luossareiveeaiggiid gáibádusas.

---

⁶⁵⁸ bistengsel

⁶⁵⁹ forfordele

Ášši eará nággogážaldat⁶⁶⁰ lei siskkildiigo luossareiveeaiggádiid vuoigatvuođa *buot* guollenáliid čázádaga luossajohtti⁶⁶¹ oasis, vai siskkildiigo vuoigatvuohta dušše luosa ja guvžžá. Gielddariecti gávnnašii dás ahte guollebivdovuoigatvuohta siskkildii *buot* guollenáliid.

Luossareiveeaiggádat guoddaledje duomu Hålogalánda lágamánneriektái mii 3.2.7.2.4. oasis namuhuvvon miessemánu 7. b. 1992 duomu, nannii gielddarievtti duomu. Eanaš čuoggát gielddarievtti vuodustusas dorjojuvvo. Lágamánnerievtti duopmu lea guoddaluvvon Alimusriehtái, mii vurdo 1994 álggus mearriduvvot.

3.7.3.2.6 Erenoamážit doaresbuođuid atnimis Deanus

Deanulága § 1 vuosttas lađđasa mielde lea Gonagasas lohpi mearridit lagat njuolggadusaid "Láhki ...

Guollebivdovuoigatvuođa Doaimmaheami" hárrái. Dákkár njuolggadusat leat addon iešguđet vuogasvuođain, geahča ee. guovvamánu 24. b. 1989 (váldočázádaga) ja cuoŋománu 6. b. 1990 (norgga oalgečázádagaga) láhkaásahusaid, mat dárkilabbot máinnašuvvojit Hálddašanjoavkku čielggadeami 4.10. kapihttalis. Riektejoavku lea datte gávnnašan ártta veahá dárkilat geahčadit gildosa geavahit doarrásiid Deanučázádagas.

Gildosis giddet joga lea guhkes historjá Norggas ja lei juo Mavnnos Lagabøter Eanalágas kap. 48-4 addon njuolggadusat ahte ii oktage galgga giddet joga nu ahte guolli ii sáhte vuodjat "bajás juohke eatnooasi". (Taranger:a joralus (1915) s. 144.) 1964 luossaja sáivabivdolágas lea § 37:s vástideaddji oppalaš njuolggadus, ja 1992-lága njuolggadus lea biddjon § 35:i. Go Deatnu lea rádjajohka lea norgga lágain dás veahá ráddjejuvvon viidodat, muhto guovvamánu 24. b. 1989 ráđđedagat⁶⁶²ge gaskal Norgga ja Suoma Deanučázádaga guollebivddus leat ee. njuolggadusat rabas eanuid hárrái. Dábálaččat lea dál gielddus atnit doarrásiid sihke váldočázádagas ja oalgečázádagain. Doarrásat leat guhkit

---

⁶⁶⁰ tvistespørsmål

⁶⁶¹ lakseførende

⁶⁶² overenskomst

áiggis maŋás leamaš adnon luossabivdui Deanučázadagas, muhto nugo namuhuvvon 3.7.3.2.2. oasis, gildojuvvui miessemánu 4. b. 1872 plakáhtas čielgasit atnit doarrásiid Deanus. Seammás gildojuvvui goldit, mii mearkašii golgadii goldagiin. Lei baicce várra ain lohpi bivdit guhkes golgadagain⁶⁶³ mas fierpmi golgadangaska loahpageahčen áinnas atnui nuohhtin ("golgadat").

Gielddus ii datte bissehan dan daláš juo guhkitáiggi geavaheami nu gohčoduvvon Beangirbuođu, mii lea Ássebávttis, sullii 12 km Kárášjoga čoahkkebáikkis eret Deanu oalgejogas Kárášjogas. (Geahča Steinar Pederen: «Konflikten mellom Karasjokfolkets laksefiske og det offisielle lov og regelverk, ca 1879-1910» i Dieđut nr.1 1988 s.15, 47 ja 52-53.) Njukčamánu 28. b. 1984 čuoččaldahte 39 Kárášjoga guolástanvuoigaduvvoma, main oassi lei 1983:s gávnnahuvvon sivalažžan leat rihkkon guollebivdonjuolggadusaid Deanučázadagas geavaheamen buođu, ášši stáhta vuostá Birasgáhttemdepartemeantta bokte čuoččuhusain ahte guollebivdu lei lobáláš. Stáhta áššehuvai Deanu ja Várjjat gielddareivtti njukčamánu 2. b. 1985 duomus. Boađus bisuhuvvui Hålogalánda lágamánnerievttis suoidnemánu 14. b. 1986 duomus.

Lágamánnerievtti ovdii vuodustedje guollebivdit čuoččuhusa ahte guollebivdu Beangirbuođuin lei vuoigatvuohta mii 1775-cealkámušas § 6:s suodjaluvvui. Dasto oaivvildedje ahte guollebivdu lei dohkkehuvvon hálddašanrievttálaš vieruiduvvan vuoigatvuođa bokte, go guollebearráigeahčču guhká jáhkii guollebivddu lobálažžan ja danin dikte sin bivdit.

Lágamánneriekti bijai vuodđun ahte cealkámuša § 6 ulbmil lei suodjalit ásahuvvon guollebivdovuoigatvuođaid Finnmárkkus. Dát datte ii sáhttán caggat eiseválddiid 1872:s gielddit atnit rastabuođu čázadagas, go dás lei sáhka guollebivddu muddemis siskkobealde ássiid guollebivdovuoigatvuođaid bissu vuogádaga. Riekti iige gávnnahan Beangirbuođu leat sierradilis eará buođuid ektui mat gildojuvvo 1872-plakáhta bokte, ja mii maid lea guhkit áiggi leamaš anus.

---

⁶⁶³ langt drivgarn

Árvvoštallamis leigo hálddašanrievttálaš vierru buođu lobálašvuođa ovdun, čujuhii lágamánneriekti ahte eiseválddit geain lei váldi 1872:s ja eatnat gerddiid maŋŋil ledje mearridan rastabuođu gildosa dakkáraččain mat ledje Beangir buohta. Gitta 1917:i orui johkabearráigeahčču leat árvvoštallan Beangirbuođu lobálašvuođa jagis jahkái, vaikko lei duođaštuvvon ahte bearráigeahčču maŋŋil 1917, ainjuo belohahkii, lei bidjan vuodđun buođu leat lobálažžan. Vihkkedallamis makkár rievttálaš mearkkašupmi bearráigeahčču geavat sáhtii leat, čujuhii riekti ee. Eckhoff: Rettskildelære (2. dea. (1984) s. 207-208) mas čujuhusain muhtun duomuide, daddjo ahte galgá "hui olu" mearrádusa loahpahit, vaikko dat guhkit áiggi ii leat adnon vuoigatvuodavuodđun áššečuoččaldahttimii dahje hálldahusmearrádussii⁶⁶⁴. Čujuhuvvo dasto gielddariektái mii konkluderii ná:

"Riekti atná čielggasin ahte go ii leat dahkan maidege buođu ektui 1923-1980 áigodagas ii leat dagahan makkárge hálddašanrievttálaš vieru. Álggos galgá leat čielggas ahte ii sáhte čatnat makkárge lobálašvuodaváikkuhusa⁶⁶⁵ ealjohisvuhtii⁶⁶⁶. Dasa lasihuvvo vel ahte ii leansmánnis iige bolesmeaštáris leat váldi rihkkut mieđis láchkamearrádusaid, ja iige šatta makkárge vuoigatvuohta vaikko dát áddejit boasttot gustojeaddji vuoigatvuođa.

Nu gártá rievtti konklusuvdna ahte Beangirbuođđu dálá hámis lea vuostá gustojeaddji luossalágaid ja ahte áššečuoččuheaddjiin ii leat makkárge riektevuodus mii vuoigatvuodavuodđuda ovttá daid jogain giddet rastá."

Lágamánneriekti lei ovttamielas ahte johkabearráigeahčču vuoigatvuohtačádjádus Beangirbuođu lobálašvuodas ii sáhttán leat "doarváii vuodustit hálddašanrievttálaš vieru". Guorrasuvvui muđui gielddarievtti vuodustussii ja čujuhuvvui ahte eiseválddit geain lei váldi ledje eatnat gerddiid dan mearridan, ja doalahan rastabuoduid gildosa.

---

⁶⁶⁴ forvaltningsvedtak

⁶⁶⁵ legitimasjonsvirkning

⁶⁶⁶ passivitet

Guolásteaddjit báhkkoedje muđui čilgehusain lágamánneriektái ahte eahpidedje ábuhiigo doalahit Beangirbuođu gildosa, go sii eai oaivvildan dán caggat guliid "luđolaš jođu". Dasto oaivvildedje sii leat kultuvrralaš mearkkašumis sáhttit joatkit guhkesáigásaš buođđoatnima. Dáid ákkaide dajai lágamánneriekti:

"Dát lea dilálašvuohta mas sáhtta leat mearkkašupmi Deanučázadaga guollehivvodaga hálldašeapmái, ja maid ferte árvoštallat sierralobi ohcamis luvvejuvvot gustojeaddji njuolggadusain. Dilálašvuohta maid duopmostuolus ii leat čehppodat mearridit."

Muđui sáhtta Beangir-ášši oktavuodas namuhit ahte Alimusriehti Guovdageainnu giđđaloddema áššis Rt. 1988 s. 377 guorahallá váttisvuođa go báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuohta ja riekteáddejumi lánkanjuolggadusat leat vuostálaga, ja mávssolašvuođas ahte muhtun áigodagas lei addon lohpi giđđaloddemii (1950, 1951 ja 1952 jagiin, muhto maŋit ohcamat ledje njuolgguslaččat hilgojuvvon). Duopmu máinnašuvvo dárkilat 3.8.4. oasis vejolaš vieruiduvvan riektehámáiduvvamiid birra čadnon bivdui Finnmárkkus.

3.7.3.3 Lagat guollebivdovuoigatvuođas Álttáčázadagas

1775-cealkámuša § 6 sánit orrut nugo namuhuvvon, čájeheamen ahte gilivuoigatvuohtage guollebivdui Álttájogas álgovorus gulai buohkaide. Álgovuolggalaš vuoigatvuođalaččat leat datte vieru ja riektegeavada bokte belohahkii mealgat nohkan, ja dál gullá vuoigatvuohta Alta Laksefiskeri Interessentskap, ALI:i (Álttá Luossaguolástusa Beroštusgoddái). Geassemánu 24. b. rádjai lea guollebivdovuoigatvuohta almmatge gieldda ássiid buohkaidvuoigatvuohta. Dát bohtá das go ovddeš oktasašbivdin mii lea beroštusgotti vuoigatvuođa vuodus dušše dahkkui maŋnil Mihcamáraid. Ovdal dán lei ja lea guollebivdu luđolaš.

Eavttut beassat beroštusgotti miellahttun, ja nu sáhttit oassálastit erenoamáš vuoigatvuođain, lea mearriduvvon ALI njuolggadusaid § 1:s. Dát čuodjá ná:

"Eatnamiid eaiggádat gaskal Fállejoga⁶⁶⁷ (gitta Borsejohki⁶⁶⁸) nuppi bealde - earret Buollánávžži⁶⁶⁹- ja Jiepmaluovtta⁶⁷⁰ nuppi bealde guovllus, geat ássat guovllus, dahje geavahit eatnamiid namuhuvvon guovllus ja geat ássat opmodagas, sáhttet gáibidit iežaset miellahttun jus:

a) lea 18 jagi boaris

b) opmodagas šaddaduvvo unnimusat 2500 kg suoidni, dahje 10000 kg silosuoidni. Dán ferte dasa válljejuvvon lávdegoddi mas leat 2 miellahtu duođaštit maŋŋil go leat bearráigeahččan opmodaga maŋimušlájui ja maŋimušgolggotmánu 1. b.

c) máksá reaida 300, - ru loaidanruhtan."

Váikko guollebivdu oalgečázadagas Eaibujogas⁶⁷¹ ii siskkilduvvo erenoamáš njuolggadusaide, sáhttet Eaibuleagi eanadoallit njuolggadusaid mielde gáibidit miellahttovuođa. Dan čielga cealkámuša mii čuoldá Buollánávžži galgá muđui dulkot vuostálastin vai Jiepmaluokta lea siskkilduvvon erenoamáš njuolggadusaide.

Jus eaiggáduššá dahje geavaha dán guovllus eatnamiid, namalassii gaskal Fállejoga ja Jiepmaluovtta, lea nappo álgovvorus miellahttovuoigaduvvon beroštusgottis. Geavahemiin oaivvilduvvo dán oktavuodas láigohan- dahje láigolihttogaskavuoha. Sáhtta muđui leat ártá čujuhit ahte gáibiduvvo geavaheaddjit fertejit ássat dán opmodagas, muhto eaiggádiidda lea doarvái geavahit opmodaga ja ássat guovllus. Falchge (s. 66) fuomášuhtta dan, ja oaivvilda erohusa leat veahá vuodoheapmin⁶⁷².

Eaiggádii dahje geavaheaddjái alcces dovddahuvvo miellahttovuoigatvuohta, ja gáibiduvvo ahte eaiggádat fertejit duođaštit vuoigatvuođadeaset diggelogahallon eanagirjji bokte

---

⁶⁶⁷ Tverrelv

⁶⁶⁸ Sagfossen

⁶⁶⁹ Tverrelvdalen

⁶⁷⁰ Hjemmeluft

⁶⁷¹ Eibyelv

⁶⁷² ubegrunnet

ja geavaheaddjit diggelogahallon šiehtadusain. Jus opmodagas leat mánga eaiggáda, sáhttá dušše okta sis beassat miellahttun. Heađuštan dihte dán njuolggadusa garvimiid⁶⁷³, sáhttá beroštusgotti stivrra biehttalit beassama jus opmodat leat juogaduvvon, ja dat gávnna ahte juogadeami áigga "sakka" lea juksat eanet osiid⁶⁷⁴, buo. njuolggadusaid § 2. Jus sihke láigolaš ja eaiggát deavdiba eavttuid, manná láigolaš ovddabealde buo. § 4.

Lea čielggas ahte beroštusgotti hálddašánváldi lea stuoris, ee. galgá navdot ahte sáhttá lihccut⁶⁷⁵ miellahtuid geat boasttot atnet vuoigatvuođaid, ja ahte lea dihto vuoigatvuohtage muhttit njuolggadusaid. Tønnesen čuoččuha datte (s. 251) leat "hui eahpidahttin" jus sáhttá muhttit eavttuid guhtii galgá leat vuoigatvuohta leat berošteaddjin, ja dájna lágiin doalahit sin olggobealde geat muđui livčče deavdán miellahttovuohtaeavttuid. Dát čuvvot ovddeš vieruiduvvan vuoigatvuođas, ja sáhttá danin áddet gullat olggobeallai beroštusgotti muhttit ráđđejumi. (Geahča Falch mearridanválddi vihkkedallama s. 72 čuo.)

Eanadoallobuvttadeami gáibádus dulkojuvvo hui čavgadit. Ii dohkkehuvvo eará šaddu go suoidni ja silosuoidni, ja vaikko njuolggadusain eai leat makkárga njuolga njuolggadusat buvttadanhivvodagas, ferte njuolggadusaid § 3 mielde dohkkehit guođdit beroštusgotti jus ovddit jagi buvttadeapmi ii deavdán gáibádusaid. Jus buvttadanváili bohtá nealgejagis, buollimis, buožalmasvuođas dahje sullasaččas, navdá datte Falch (s. 67) ahte mearrádusa ii dárbbáš deavdit.

Njuolggadusaid gáibádus eanadoallobuvttadeamis nannejuvvui goalmát Álttáduomus (Rt. 1944 s. 239), mas rievtti mielas lei nu ahte eanadoallogáibádus ii lean aitosáččat ođas go 1880:s biddjojedje njuolggadusaide. Sihke Tønnesen (s. 252) ja Falch (s. 51 nota 45) oaivvildeaba duomu bohtosa leat riehta, ja ferte ainjuo sáhttit čuoččuhit dálá gáibádusa, badjel čuohte jagi maŋnil, leat gustojeaddji vuoigatvuohtan.

Lassi vihkkedallama eavttuin beassat ALI miellahttun, sáhttá čujuhit Falch:a ovdanbuktimii (s. 66-68).

---

⁶⁷³ omgáelse

⁶⁷⁴ lodd

⁶⁷⁵ ekskludere

3.7.3.4 Lagat guollebivdovuoigatvuođas Njávđánčázádagas

Tønnesen čállá (s. 254) Njávđánjoga luossabivdu álgovuolggalaččat leat nuortalaš oktasašbivdun, mii atnui sierra vuoigatvuohtan sidjiide geat doppe ásse. Guovlu lei gitta 1826 rádjai ruošša duopmoválddi vuollásaš ja doppe ásse dušše nuortalaččat. Moadde jagi maŋŋil 1826 álge datte earátge, eanemus kveanat, ássagoahtit Njávđánleahkái. Dát dagahii ahte hui jođánit nággegohte vuoigatvuođas guollebivdooassálastimis, ja dalle erenoamážit Geav??i guollebivddus.

Riidu mearriduvvui borgemánu 26. b. 1848 vuolitriekteduomus⁶⁷⁶. Riekti bijai vuodđun ahte Njávđánjoga ferte atnit eatnun 1775-cealkámuša § 6 mielde, ja go gili ássit searvevuođas ledje bivdán Geav??is, ferte cealkámuša mielde dát dilli joatkkašuvvot. Duomu bokte ožžo danin sisafárren kveanatge vuoigatvuođa oassálastit guollebivddus ja deattuhuvvui garrasit ahte lea guollebivdovuoigatvuohta go ássá leagis, leš dal álgovuolggalaš vuoigaduvvomiid dahje maŋŋil sisafárrejeaddjiid maŋisboahttit. Geassemánu 26. b. 1930 gielddariekteduomus mearriduvvui muđui viimmat ahte leagi eanaeaiggádiin ii leat dat vuoigatvuohta maid luossaláhka bidjá eaiggádiidda geain leat eatnamat eatnogáttis, seammásgo ii stáhtasge leat makkárge vuoigatvuohta, earret vuoigatvuođa seammago leagi eará eanaeaiggádiin. (Dáid duomuin lea Tønnesen lagat máinnašan s. 255 ja Falch s.22-23.)

Guollebivddu gilivuoigatvuođa Njávđánjogas ávkkástallá dál Neiden Fiskefellesskap (Njávđán Guolástansearvevuohta). Dasto lea čielggas ahte searvevuođas lea guollebivdovuoigatvuohta Geav??is ja dan vulobealde. Nugo namuhuvvon 3.7.3.1. čuo. ii baicce eahpiduvvo riektedilálašvuođaid hárrái bajábealde goržži.

Searvevuhtii dovddahuvvui, maná muhtun priváhta eanaeaiggádiid ektui Hålogalánda Lágamánnerievtti suoidnemánu 20. b. 1965 duomus, guollebivdovuoigatvuohta

---

⁶⁷⁶ underrettsdom

maidái bajábealde goržži. Nugo Tønnesen (s. 256-257) ja Falch (s. 24 ja 31-32) čujuheaba, sáhhtá datte guollebivdovuoigatvuohta bajábealde goržži ain leat veahá eahpidahtti, ja erenoamážit stáhta ektui eanaeaiggádin. Falch navdá almmatge ahte searvevuođa vuoigatvuohta guollebivdu olles čázádagas "dohkkehuvvo oalle muddui". Gažaldaga lea muđui Luossaláhkalávdegoddige namuhan (Tilráding 1956), mii (s. 16) čujuha ahte "dássáži (lea) leamaš hui unnán luossabivdu bajábealde goržži", muhto ii loahpalaččat daga maidege.

Earret dán eahpesihkarvuođa gullá dál searvevuhtii buot Njávdáma guollebivdu, sihke anadroma luossaguliid ja eará náliid.

Miellahttovuođa eavttut Njáv dán Guolástansearvevuhtii ja nu maid oassin Guollebivdovuoigatvuođas ovdanboahdá searvevuođa njuolggadusain ja sulastahttet daid mat gustojit Detnui ja Áltái. Eanadoalu gáibádus ii leat datte nu garas, ee. dohkkehuvvo muhtun muddui maidái eará doaima. Eavttuid čuovvovaš čađamannan vuodđuduvvo Falch ovdanbuktimii s. 68-69.

Njuolggadusaid § 1 mielde, buo. § 5-1 a bustáva, fertejit opmodat ja ássansadji leat "Njáv dánleagis", gaskal Geađgenjárgga⁶⁷⁷ ja Mihkkalnjárgga⁶⁷⁸ johkanjálmmi ja Suoma rájá. Govdodat ii leat erenoamážit ráddjejuvvon, nu ahte dát soaitá fertet mearriduvvot konkrehta árvvoštallama mielde ja erenoamážit topografalaččat. § 5-1 b bustávas lea muđui bienalaččatge aiddostahtton mii gullá "fásta ássan" gáibádussii.

Njuolggadusaid § 5-1 b bustáva vuosttas lađđasa mielde, ferte "eaiggáduššat dahje geavahit unnimus 5 mihttu matrikuleren opmodaga. Geavaheaddji ferte ladjudit eatnamis jahkásaččat dahje duođaštit atnima earaláhkai." Dás lea ártá mearkašit ahte teavstta mielde, ja guolástansearvevuođa geavada mieldege, dušše leat geavaheaddjit ja eaige eaiggádat geat galget ávkkástallat opmodaga. Falch datte eahpida doalahitgo duopmostuolut dákkár erohusmeannudeami, go

---

⁶⁷⁷ Steinnes

⁶⁷⁸ Mikkelsnes

eaiggáduššanvuoigatvuohta dán oktavuodas dušše lea "namma."

Ládjogáibádus čujuha mearre eanadollui, muhto Deanu ja Njávddáma ektui ferte álgovvorus buot šaddu dohkkehuvvot. "Earaláhkai" báhkkodeapmi lea baicce eahpečielgasat. Boaldenmuorračuohppan ja várra dihto turismmavuogitge dohkkehuvvojit, muhto ii guohtun. Falch jearrá datte iigo eaktu leat ahte ávkkestallan gullá eatnamiidda, nu ahte omd. guohtun ja sáddovieččahat⁶⁷⁹ge gullet dasa. Dát lea datte veaháš eahpesihkar.

§ 5-1 b bustáva nuppi lađđasa mielde daddjo, ahte seamma matrihkkalnummar dušše sáhtá leat okta miellahttovuohta. Dáinna oaivvilduvvo várra háviide mas opmodatvuoigatvuohta lea juogaduvvon (omd. gaskal moatti geavahanriektelačča), ja iige ahte guokte sirrejuvvon opmodagat mat juhket matrihkkalnummara maiddá fertejit juohkit guolástansearvevuoda miellahttovuoda. Dás sáhtá vel namuhit ahte § 5-1 c bustávas lea njuolggadus mii vástida Deanulága § 1 njuolggadusa ahte juohke bearatgottis lea dušše ovttá olbmoss miellahttovuoigatvuohta.

Muđui galgá ohcci § 5-2 mielde duođaštit ahte miellahttoeavttut leat devdon.

Falch vihkkedallá s. 72-80 giliid mearridanválddi, ja gávnnaha ahte váldonjuolggadussan lea Njávddán Guolástansearvevuoda váldi vástideaddji eará priváhta eaiggátráđđejumi. Mearrádušat eai sáhte datte rasttildit rámma mii mearriduvvo almmolaš šiehtadallamiin Suomain. Go guollebivdovuoigatvuohta vuodđuduvvo dološ vieruiduvvan vuoigatvuhtii, ii sáhte searvevuohstage čavget miellahttovuoda dovddaldagaid ja danin čuoldit olbmuid geain muđui livčče leamaš guollebivdovuoigatvuohta. Sáhtá baicce bidjat alcces gáržžidusaid, ja nu leage searvevuoha mearridan ahte ii galgga bivdit firpmiin Njávddánjogas, mii muđui livčče lean leamaš lohpi.

3.7.3.5 Oanehaččat guollebivddu hálddašeamis

---

⁶⁷⁹ sandtak

Guolástanáiggiid ja bivddusatnima rámmaid mearridit guovddáš eiseválddit, muhto guollebivdu "eanuin" lea muđui sierra hálddašanásahusaid vuollásaš. Dát ortnegat leat válddahallon Hálddašanjoavkku čielggadeami 4.10. kapihttalis, muhto dás galgá almmatge oanehaččat govvet geas lea hálddašánváldi.

Deanučázádaga hálddašánvuogádat vuolgá Deanulágas ja 1911-cealkámušas. Lassi njuolggadusat leat ee. guovvamánu 24. b. 1989 váldočázádaga guollebivddu ja cuoŋománu 6. b. 1990 oalgečázádagaid láhkaásahusain, ja guovvamánu 24. b. 1989 Norgga ja Suoma gaskasaš ráđđedagadas oktasaš guollebivdonjuolggadusaid hárrái Deanu bivdoguovllus. Eanaš hálddašeapmi lea biddjon stáhta orgánaide (fylkkamánái, Čáhcesullo bolesmeaštáarii ja Deanu ja Kárášjoga leansmánniide), muhto veahá guolástanvuoigaduvvomiid sierra orgánaidege (luossadiggái ja avádatčoahkkimiidda). Álttás ja Njávdamis gullá baicce eanaš hálddašeapmi guolástanvuoigaduvvomiidda alcceseaset, ovddastuvvon Alta Laksefiskeri Interessentskap ja Neiden Fiskefellesskap bokte.

3.7.4 Jogat

3.7.4.1 Guollebivdovuoigatvuohta priváhta eatnamiin ja dan olggobealde

Luossabivdu Finnmárkku jogain muddejuvvo nugo daddjon 3.7.2. oasis luossa- ja saivačáhcebivdolága dábálaš njuolggadusain. Eatnamiin mat leat vuvdon priváhtii iešguđet eanavuovdinlágaid olis, gusto danin álgovvorus 1992-lága njuolggadus, buo. § 16 vuosttas lađđasa a bustáva, ahte eanaeaiggádis lea oktovuoigatvuohta bivdit anadroma luossaguliid, jus eará ii čuovo lágain, vieruin dahje eará vuoigatvuođavuodus.

Guokte dilálašvuođa dagahit váldoáššálaččat ahte priváhta eanaeaiggádat eai oaččo guollebivdovuoigatvuođa dán njuolggadusa mielde. Vuohččan sáhtta opmodatrádjá eanabihttáčuoldimis leat gesson gádderavddas ja iige

čázádaga⁶⁸⁰ oalis mii lea dábálaš dáža rievttis go jogaš dahje eatnu sirre opmodagaid, buo. njukčamánu 15. b. 1940 čázádatlága nr. 3 § 2. Nuppádassii sáhtta vuovdimis leat várašuvvon nu ahte háhkki ii oaččo guollebivdovuoigatvuoda vaikko opmodaga olgorádjá manná oalis.

Dáža rievttis lea datte nana noahkun ahte rádjá manná oalis ja gáibiduvvojit hui buorit árttat oažžut miehtat čuoččuhussii ahte rádjá manná gádderavddas. Dás sáhtta ee. čujuhit Alimusrievtti cealkámuššii Rt. 1984 s. 629 s. 634. Seamma sajis dadjá Alimusriekti ahte ferte "gáibidit čielga ákkaid jus galgá navdit guollebivddu jogas galgat leat vuogitvuoha dušše nuppi beali eanaeaiggádiidda, buo. Rt. 1974 s. 294."

3.5.3. oasis gáddevuoigatvuoda birra Finnmárkkus konkluderejuvvui ahte váldonjuolggadus Norggas eanabihttáčuoldimis eatnamiin main lea rádjá čáhcai, gusto Finnmárkuige, nu ahte háhkki dásge oažžu eanaeaiggáduššánvuogitvuoda čázis. Go eai gusto makkárgge sierranjuolggadusat rájáide merrii, ferte seamma govtolaččat gustotge sáivačázi rájáide. Mearrideaddji gažaldat gártá dán mielde ahte leago nu čielga šiehtadus rájá galgat mannat gádderavddas, ahte váldonjuolggadus almmatge ii adno.

Eanabihttáčuoldimis Finnmárkkku stáhta eatnamiid opmodagain main lea rádjá čázádahkii, lea datte leamaš dábálaš bidjat mihtádusaid rájá veaháš čázádagain eret, nu ahte stáhta lea doalahan eaiggáduššánvuogitvuoda eatnamiidda čázádaga mielde ja čázádaga vuogitvuodainge. (Geahča omd. Innstilling om lov og forskrifter om statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke (1962) s. 17.) Gokko čielgasit ovdanbohtá ahte čázádaga rádjá lea gesson gáttis, ii gártta háhkis leat stuorát guollebivdovuoigatvuoha go earáin. Jus baicce lea čielggas ahte gaska čázádaga mieldege sirdojuvvo earáide, lea gáddeeaiggádis guollebivdovuoigatvuoha miessemánu 15. b. 1992 luossa- ja sáivabivdolága, § 16 mielde, buo. § 17 (buo. ovddeš njukčamánu 6. b. 1964 § 43, buo. § 76).

Luossabivdu Finnmárkkus mii dán mielde ii leat gustohuvvon priváhta eaiggáduššánvuogitvuoda, lei 1964-lága

---

⁶⁸⁰ vassfar

§ 16 vuosttas lađđasa mielde prinsihpas luđolaš buot fylkka ássi dáža borgáriidda, muhto 1992 -lága § 22 njealját lađđasa mielde lea luđolaš buohkaide, olgoriikkalaš stáhtaborgáriiddage, geat fásta ássat doppe. Dál lea datte luossabivdu buot luossajogain lihttoláigohuvvon. Ovdal lei dábálaš ahte olggobeal olbmot dahje searvvit dán láchkai ledje háhkan oktovuoigatvuođa luossabivdui jogas gosa háliidedje. Dál leat baicce váldoáššálaččat iešguđet báikkálaš organisašuvnnat ja searvvit mat lihttoláigohit jogaid, nu ahte báikegoddi lihttoláigoheaddji searvvi miellahttovuođa bokte eanet lea mielde láigolihtus.

Stáhta láigolihttogeavat dagaha ainjuo ahte guoski lihttoláigolaš⁶⁸¹ hálde guollebivdovuoigatvuođa 1992-lága § 22 viđát lađđasa mielde (buo. 1964-lága § 15 nuppi láđđasa). Bajábealde namuhuvvon vuolggasadji leat danin dál geavatraš mearkkašumi haga luossabivddu hárrái. Das lea baicce mearkkašupmi saivačáhcebivdui Finnmárkkus, ja máinnašuvvo danin veahá dárkilat 3.7.5 oasis vulobealde. Finnmárkku Eanavuovdinkantuvra dat doaimmaha jogaid luossabivddu láigoheami gustojeaddji eanavuovdinlágaid ja ođđa luossa- ja saivačáhcebivdolága § 22 (1964-lága § 16) ja stáhtaeatnama guollehálddašeami láchkaásahusa § 2 njuolggadusaid mielde, maid Birasgáhttendepartemeanta attii juovlamánu 18. b. 1992.

Ođđa oppalaš láchkaásahusa mielde fámuhttui ovddit guovvamánu 10. b. 1977 láchkaásahus guolástanvuoigatvuođa lihttoláigoheamis luossačázadagain Finnmárkku fylkkas. Dás lei § 2:s mearrádus ahte dáža borgáriin geat ássat Finnmárkkus galgá leat vuosttasvuoigatvuođa lihttoláigoheamis, ja ahte láigolihttu jus vejolaš galggai dahkkot báikkálaš organisašuvnnain dahje gielddain main lei erenoamáš nammaduvvon orgána guollebivddu ovddidan dihte. Muđui ovdanbođii ahte lihttoláigoheaddji searvvi miellahtut, ja eará ássitge eatnoleagis mas lei sáhka, galggai lean dihto ovdamunni eará guollebivdiid ektui. Ođđa ásahusa § 12:s lea addon mearrádus ahte sáhhtá dušše lihttoláigohit báikkálaš organisašuvnnaide dahje servviide, ja muđui ii daddjo mihkkege čielgasit Finnmárkku báikegotti dahje dan eatnoleagi

---

⁶⁸¹ forpakter

ovdamunis. Lihttoláigoheami njuolggadusat Finnmárkku luossačázádagas lea dárkilat meannuduvvon Hálddašanjoavkku čielggadeami 4.10. kapihttalis.

Várašupmi luossa- ja sáivabivdolága § 16 vuosttas lađđasa a bustáva (buo. 1964-lága § 43) ahte guollebivdovuoigatvuohta gullá eanaeaiggádii "jus eará ii čuovo lágas, vieruin dahje eará vuoigatvuođavuođus", gustojit sihke priváhta ja stáhtalaš eatnamiidda. Sáhtta danin jearrat sáhttetgo ovttaskas olbmot, joavkkut dahje gilit Finnmárkkus priváhtarievttálaš vuđđosiin leat háhkan *sierravuoigatvuođa* guollebivdui.

Dát árvoštallui Rávttošjoga⁶⁸²-duomus (RG 1956 s. 109) mas jerrui ee. galgetgo muhtun eanaeaiggádat leat háhkan sierravuoigatvuođa luđolaččat bivdit guliid stáhta eatnamiin oamastusa dahje dološ áiggi rájes geavaheami bokte. Sihke Eanajuohkinriekti ja Hålogalándda Lágamánneriekti hilggui datte dán. Lágamánnerievtti vuodustusas čuoččui ee.:

"Go guollebivdolohpi stáhta eatnamiin leamaš luđolaš eanaeaiggádiidda nugo buohkaide earáide lágaid, vieru dahje dábálaš lobi fámus ii sáhte guollebivdu dáinna soabahemiin dološ áiggi bidjat vuđđosa makkárge sierravuoigatvuhtii muhtumiidda. Iige sáhte dákkár geavaheapmi bidjat vuđđosa oamastussii, vaikko leat bivdán guliid guhkes áiggi ja dan oskkus ahte dat ovddasta sierravuoigatvuođa. Ferte dalle gáibidit ahte geavaheapmi galggai leat hui sierra ja, maid riekteháhkan galggai dahkkon miessemánu 23. b. 1874 lága mielde gavildanoamastusa⁶⁸³ hárrái, ahte geavaheapmi galggai leat dovddus go geavaheami sudjii áloládje bukton ráhkkanus. Ii leat oktage dáid eavttuin dál."

Falch vihkkedallá (s. 84 čuo.) ledjego ovdal cuonomanu 8. b. 1905 luossalága ásahuvvon sierravuoigatvuođat giliide "johkaguorain". Dán lága § 2 mielde galggai "juohke dáža Borgárii" leat luđolaš bivdit guliid stáhta eatnamiin Finnmárkkus, muhto dasto lei mearriduvvon ahte luossa- ja guvžábivdu gulai "Stáhta doalahuvvon Eatnamiidda Finnmárkkus", ja ahte stáhtas galggai leat vuoigatvuohta lihttoláigohit guollebivdovuoigatvuođa. Jus muhtumis lága

---

⁶⁸² Stabburselv

⁶⁸³ snikhevd

fápmui bidjama áigemuttus ledje "Sierravuoigatvuođat" guollebivdui, galge datte dát lága § 7 mielde "ain leat doalahuvvon sutnje." Dasa lea 1905-lága ovdabarggut čielgasit deattuvvuon ahte čuožžovaš gilivuoigatvuođat ain galgat bissut sorjjasmeahttun odđa njuolggadusaid. (Geahča od.prp. nr. 21 1903-04 s.99.)

Finnmárkku boares pántagirjjiin vuhtto ahte lea leamaš luossabivddu gilivuoigatvuođat muhtun jogain ovdal 1905, ja eará háviid lea eanet eahpádus. Finnmárkku Pántagirjjis nr. 3 s. 218 ovdanboahdá ahte Oarje-Finnmárkku fáldi ja sundi, Niels Raanes Scholdager geassemánu 12. b. 1822 ráfáiduhit "Guollebivddu dieđihuvvon Ráirro Jogas⁶⁸⁴, nu ahte ii oktage guhte dal leš, Lága ránggáštusain, leat dieđihuvvon Ráirrovuona⁶⁸⁵ Ássiide Caggat Guollebivddu Ráirro Jogas. Go dušše sii leat dása vuoigaduvvomat." Dákkár ráfáiduhit ii sáhte dárki konkluderet, muhto teaksta sáhtá čilget ahte ainjuo 1822:s lei gilivuoigatvuohta guollebivdui "Ráirro Jogas". (Pánttagirjji beavdegirječálus lea Sverre Eilertsen, Álttás transkriberen ja addán Sámi vuoigatvuođalávdegodái.)

Seamma pánttagirjji eará beavdegirječálus gusto ámtalihppui lovssii Johannes Olsen "Luossabuodus Dálbme Jogas⁶⁸⁶ Dálbmeluovttas⁶⁸⁷", mas daddjo ahte luossabivdu jogas ovdal buodđu biddjo ja go lea gesson "leat luđolaš buohkaide." Ámtalihpus maid ámtamánni Krogh lea čállán miessemánu 14. b. 1828, daddjo dasto ahte lihpu sáhtá geassit ruovttoluotta "go dasa ii šat leat ávki". Ii dásge sáhte dárki konkluderet, muhto teaksta orru dás cealkkiheamen ahte dán jogas eai leat olus gilivuoigatvuođat.

Falch navdá ahte go luossaláhka addui 1905:s ledje muhtun gilivuoigatvuođat, muhto konkludere (s. 96) ahte dát vuoigatvuođat manit ovdáneami ja geavada geažil dál leat loahpahun eanaš jogain.

Riektejoavku čujuha bealestis ahte gažaldaga maid dás lea vihkkedallon ii sáhte vástidit oppalaččat, muhto ferte mearriduvvot konkrehta ja vuđolaš árvoštallamis mo juohke joga dilálašvuohta lea. Dassáigo lea guorahallan dan mii

---

⁶⁸⁴ Leirbotnelv (Leerbotn Elv)

⁶⁸⁵ Leirbotn

⁶⁸⁶ Halselv

⁶⁸⁷ Talvik

gáibiduvvo čilget dáid dilálašvuodaid, ii sáhte nuppiin sániiguin šiitit ahte muhtun háviid sáhttet leat ásahuvvon sierravuoigatvuodát guollebivdui ja mat ain dál leat fámus.

3.7.4.2 Rádjjajogat Báhcaveaijohka⁶⁸⁸ ja Vuorjánjohka⁶⁸⁹

Rádjjajogat Báhcaveaijohka ja Vuorjánjohka bohtet dán oktavuodas sierradillái, go 1964-lága § 2 nuppi lađđasa mielde lea mearriduvvon ahte Gonagas sáhtta mearridit galgetgo lága njuolggadusat gustot guollebivdui čázadagas mii bidjá rájá ránnjáriikii, ja soaitá addit erenoamáš njuolggadusaid guollebivdui (buo. ođđa lága § 2 njealját lađđasa). Dán mearrádusa láchkavuodul lea miessemánu 15. b. 1990:s addon láchkaásahusat dán guovtti joga guollebivdui (mat ain gustojit, buo. 1992-lága § 50 čuo. 2). Láchkaásahusain lea ee. mearriduvvon ahte lága njuolggadusat galget adnot "nu guhkás go dat heivejit." Láchkaásahusain leat muđui dohkkehuvvon lagat guollebivdonjuolggadusat ja gii sáhtta bivdit dáža beale joga. (Geahča lagat Hálddašannoavkku čielggadeami 4.10. kapihttala.)

Falch jearrá datte (s. 112 čuo.) láchkavuodđodago 1964-lága § 2 nubbi lađas lagat muddema guđes lea guollebivdovuoigatvuohta. Nugo son oaidná, gullá guollebivdu stáhtii matrikulerekeahes eatnamiin jogain ja eanaeaiggádii priváhta eatnamiin. Falch:a konklusuvdna lea ahte mearrádus earret guollebivdonjuolggadusaid, eahpitkeahhtá láchkavuodđuda dárkilat muddema guhte sáhtta bivdit stáhta eatnamiin jogain, ja baicce leat eahpidahtti láchkavuodđudago vel njuolggadusaid guhte sáhtta bivdit priváhta eatnamiin. Gažaldat ii datte mearkkaš maidege, ja mearriduvvon láchkaásahusat, mat gustojit goappašiidlágan eatnamiidda, lea muđui nugo diehtit čuvvojuvvon oppalaččat.

3.7.5 Eará sáivabivdu Finnmárkkus

---

⁶⁸⁸ Pasvik

⁶⁸⁹ Grense-Jakobselv

Seammago luossabivdduin jogain, muddejuvvo earáge sáivabivdu Finnmárkku jogain luossa- ja sáivabivdolága njuolggadusain. Olggobealde *priváhta eatnamiid* gullá guollebivdovuoigatvuohta danin eanaeaiggádii, buo. 1992-lága § 17. Dát gusto priváhta eatnamiiddage Finnmárkkus, jus ii čielgasit ovdanboađe ahte čázádatrádjá lea gesson gáttis. Muđui gullá guollebivdovuoigatvuohta, nugo čuoččuhuvvon 3.7.4. oasis, vuohččan stáhta eatnamiidda.

Dain mat dán mielde leat *stáhta eatnamat*, lei dáža borgáriin guhká luđolaš sáivabivdu Finnmárkkus. Eanadoalodepartemeantta evttohusas luossa- ja sáivabivdoláhkii Od.prp. nr. 8 1955 daddjo omd. ahte dál "lea juohke dáža borgáris lohpi bearráigeahčakeahtta bivdit stáhta eatnamiin Finnmárkkus" (s. 21), ja deattuhuvvo ahte dát moanaid háviid lea čájehuvvon leat vahágiin guollenállái. Vai guollebivdu gozihuvvo evttohuvvui vuoigatvuođavuodđu lagat muddemii ja oaggungoarttaid vuovdimii. Go guollebivdu moanaid sajiin adnojuvvui leat dehálaš lassiealáhussan, gávnnavuvvui govttolazžan ahte finnmárolaččat ja muhtun muddui giliássitge (namalassii gili dálonat) ožžo sierradili, muhto turismaealáhusa deasttas galge eará saji olbmot Norggas ja olgoriikalaččat almmatge oažžut bivdit, muhto dušše stákkuin ja nođđoduorgguin⁶⁹⁰.

Jurdagat mat dás lea hábmejuvvon, bidjet vuoddu 1964-lága sáivabivddu njuolggadusaide Finnmárkkus. Dás lei § 16 vuosttas ja nuppi lađđasis deattuhuvvon ahte guollebivdu mii gullá stáhta eatnamiidda Finnmárkkus galggai leat luđolaš juohke dáža borgárii gii ássá fylkkas, jus ii lean lihttoláigohuvvon dahje gustohuvvon čujuheami. Dasto galggai buot dáža borgáriin leat lohpi oaggut stákkuin ja nođđoduorgguin, guovlluin gos bivdu ii lean lihttoláigohuvvon.

Dát prinsihpat leat doalahuvvon 1992-lága § 22:s guollebivddu hárrái stáhtaeatnamiin, mas njealját ja viđát lađđasis leat sierranjuolggadusat Finnmárkui. Guollebivdovuoigatvuohta ii leat datte šat čadnon dáža stáhtaborgárvuhtii, muhto fásta ássanbáikái Norggas. Guollebivdu stáhta eatnamiin Finnmárkkus ii leat danin dán

---

⁶⁹⁰ håndsnøre

mielde doalahuvvon fylkka ássi dáža borgáriidda, muhto buohkaide geat ássat doppe, buo. § 22 njealját lađđasa. Dasto ii leat oaggun stákkuin ja nođđoduorgguin 1992-lága mielde biddjon dáža borgáriidda, muhto buohkaide geat leat fásta ássan riikkas, buo. § 22 vuosttas lađđasa. Dát manjimušorru leamen - várra jurddaškeahhtá - váikkuhus ahte dáža olgoriikka ássi stáhtaborgáriin, ii šat leat vuoigatvuođa oaggut stákkuin ja nođđoduorgguin, ii Finnmárkkus iige eará osiin Norggas.

Lagat vuoigatvuođavuodđu guollebivddu *čujuheapmái ja lihttoláigoheapmái* mii gullá stáhta eatnamiidda Finnmárkkus lei 1964-lágas váldon § 16 goalmát lađđasis, ja dákkár háldduid váldi lei njealját lađđasa mielde biddjon Finnmárkku eanavuovdinkantuvrii. Dasto lei, ráddjemiin ahte fylkka ássi dáža borgáriin, galgá leat vuosttasvuoigatvuohta, sirdon Birasgáhttendepartementtii addit njuolggadusaid gii sáhtá oažžut čujuhuvvot ja gii lihttoláigohit eatnamiid.

Ođđa lágas lea § 22 viđát lađđasis addon lihttoláigaheami eaktovuogitvuođavuodđu⁶⁹¹, ja njealját lađđasis lea oppalaš vuoigatvuođavuodđu mearridit guollebivdonjuolggadusaid stáhta eatnamiin Finnmárkkus. Dákkár njuolggadusaid lea Birasgáhttendepartemeanta addán juovlamánu 18. b. 1992 lánkaásahusas guollehálddašemi hárrái stáhtaeatnamiin, mii vuohččan gusto buot stáhtaeatnamiidda Norggas, ja Finnmárkku fylkkamánni njukčamánu 10. b. 1993 lánkaásahusain ee. anadroma luossaguolle- ja jávreguollebivddu hárrái ee. Finnmárkku fylkka čázadagain ja oivošiin. Ođđa njuolggadusaid mielde gullá eanaš lihttoláigohan- ja čujuhanváldige eanavuovdinkantuvrii, buo. stáhtaeatnamiid guollehálddašemi lánkaásahusa § 2 ja fylkkamánni lánkaásahusaid § 8.

Cuošománu 20. b. 1983 lánkaásahusa § 2 mielde guollebivddu hárrái Finnmárkku čázadagain dáža borgáriidda ovdanboahhtá ahte bivdu eará bivdosiiguin go stákkuin ja nođđoduorgguin dušše lei lohpi fylkka ássi dáža borgáriidda. Dát njuolggadus lea doalahuvvon earret ahte dákkár bivdu dál lea lobálaš buohkaide geat fásta ássat doppe, buo. § 7 vuosttas lađđasa fylkkamánni lánkaásahusain, geahča § 9 nubbi

---

⁶⁹¹ forutsetningshjemmel

lađđasage buo. láhkaásahusa § 8 stáhtaeatnamiid guollehálddašeamis. Dasto lei 1983-láhkaásahusa § 5 nuppi lađđasis mearriduvvon ahte fierbmebivddu čujuheapmi dušše sáhtii dahkkot dáža borgáriidda geat manjimušjagi ledje ássan ja ain ášset Finnmárkkus, ja dáid gaskkas galggai giliássiin ja boazosámiin bohccuid barggadettiin lea vuosttasvuoigatvuohta. Vástideaddji njuolggadus, mii váikkuhii fylkka buot ássiide, lea dál váldon fylkkamánni njukčamánu 10. b. 1993 láhkaásahuisaid § 8:s.

Eai leat addon sierra láhkaásahusat sáivabivddu lihttoláigoheapmái Finnmárkkus, muhto dása gusto dál § 10 juovlamánu 18. b. 1992 stáhtaeatnamiid guollebivddu oppalaš láhkaásahusas, mas ee. lea mearriduvvon ahte guollebivdovuoigatvuohta vihtanbivdosiiguin⁶⁹² ja guolladagain⁶⁹³ sáhtta lihttoláigohuvvot báikkálaš organisašuvnnaide dahje servviide, vuohččan ulbmiliin ovddidit guollebivddu. Dát soahpá njuolggadusain lihttoláigohit stáhta jávrriid ja sáivačázadagaid guollebivdovuoigatvuođa Finnmárkkus, mii mearriduvvui suoidnemánu 8. b. 1982 Fuođđo- ja sáivaguolledirektoráhtas.

1964-lága § 17 attii departementii lobi mearridit ahte dihto guovlluin gos guollebivdu álgovuorus lei luđolaš § 16 mielde, fertii *oastit oaggungoartta* bivdin dihte. Earágiliássiide sáhtii danin bidjat sierra goartadivada, maid sáhtii finnmárkolaččaide bidjat hálbibun go eará dážaide. Mearrádus ii datte sisdoallan makkárga oppalaš vuoigatvuođavuođu atnigoahtit oaggungoarttaid olles Finnmárkkus buot finnmárkolaččaide. Vuohččan lei lohpi teavstta mielde ráddjejuvvon "dihto guovlluide", ja vaikko earágiliássi finnmárkulaččat ožžo máksit goartadivada, ii sáhtán giliássiide bidjat dákkár divada. Dát lea lágiduvvon nu ahte finnmárkolaččat eai leat dárbbášan máksit guollegoartta sáivabivdui čázadagain Finnmárkkus gos bivdu lei leamaš "luđolaš" 1964-lága § 16 mielde. Dáža borgárat geat ášset olggobealde fylkka leat baicce 1987 rájes ferten máksit oaggungoarttaid ovddas ja máksit goartadivada, buo. (dál

---

⁶⁹² bunden redskap

⁶⁹³ oter

fámuhuhetton) geassemánu 2. b. 1987 láhkaásahusa jávrebivdooaggungoarttaid Finnmárkkus.

1964-lága § 17 ii addán nappo dábálaš vuoigatvuođavuođu álggahit oaggungoartavuovdima finnmárcolaččaide "luđolaš" guollebivdui, namalassii bivdit čázadagas mii ii leat leamaš gustohuvvon čujuheami dahje lihttoláigoheami, buo. §16 nuppi lađđasa. Sáhttá baicce jearrat leago ođđa luossa- ja sáivabivdolága mielde lohpi dán dahkat.

1992-lága § 22 vuosttas lađđasis mii mudde oagguma stáckuin ja nođđoduorgguin stáhtaeatnamiin mii ii muddejuvvo várrelágas, daddjo ahte dákkár guollebivdu lea "lohpi go oastá oaggungoartta buohkaide geat manimušjagi leat ássan ja ain ássat Norggas". Dás ii leat Finnmárku várašuvvon, ja sáhttá danin orrut ahte dán mielde vel galggašii máksit oaggungoartta vai sáhttá bivdit stáhta eatnamiin. § 22 njealját lađđasa mielde lea datte guollebivdu stáhta eatnamiin Finnmárkkus "luđolaš buohkaide geat fásta ássat fylkkas", ja dan ektui mii vuosttas lađđasis daddjo guollebivddu birra stáhtaeatnamiin muđui, ii daddjo dás mihkkege oaggungoarttaid hárrái. Lága cealkaga ja systematihka vuođu, sáhtášii danin konkluderet ahte § 22 njealját lađas lea vuosttas lađđasa spiehkastat. Dát mearkkašivččii dalle ahte váldonjuolggadus vuosttas lađđasis oaggungoartta oastimis, ii gusto guollebivdui stáhta eatnamiin Finnmárkkus.

Gažaldagas sáhttágo oppalaččat álggahit oaggungoartavuovdima Finnmárkkus, lea datte nu eahpečielggas ahte vástideapmái ii sáhte dušše dán vihkkedallat ođđa lága ektui. Ferte eará riektegáldoosiidge árvvoštallat, ainjuo ovdabargguin ja ovddeš lágaid ektui.

Lávdegoddi mii galggai árvvoštallat 1964-lága (luossaláhkálávdegoddi) nuppástusaid vuosttaldii čohkket njuolggadusaid guollebivddu hárrái stáhtaeatnamiin ovttá mearrádussan, ja evttohii dan sadjái guokte mearrádusa dán guollebivddu birra, nubbi stáhta eatnamiidda Finnmárkkus (evttohusa § 24) ja nubbi stáhtaeatnamiidda muđui (evttohusa § 25). Finnmárkonjuolggadusa sisdoalu dáfus, masa gullá lohpi váldit oaggungoarttaid mávssu, dorjo eanaš doalahit 1964-lága mearrádusaid vuorddedettiin Sámi vuoigatvuođalávdegotti

árvalusa, buo. NOU 1987:2 Lov om anadrome laksefisk og innlandsfisk, s. 86-87. Dán duogáš lei ee. ahte Sámi vuoigatvuođalávdegoddi suoidnemánu 15. b. 1985 girjjis luossaláhkálávdegoddái lei čuoččuhan čuovvovačča:

"(Sámi vuoigatvuođa)lávdegoddi galgá nugo diehtit čielggadit vuoigatvuođaid Finnmárkku "eatnamiidda ja čáziide". Guovddáš gažaldat dán oktavuodas gártá leat, leago stáhta duodai fylkka matrikulerekeahes eatnamiid "eaiggát" , ja jus de makkár ráđđejupmi dán sajádagas lea.

Dáinna duogážin rávvet ahte Luossaláhkálávdegoddi ii oaivvil dáid gažaldagaide maidege, ii eavttuin iige evttohusaidis bokte. Jus lávdegoddi ferte stáhta eaiggáduššánvuoigatvuođa vuodđudit dihto eavttuide, berre deattuhuvvot ahte dát leat evttut, ja ahte danin ii leat oaivila buktán duohtavuhtii."

Luossaláhkálávdegoddi mearkkašii dáid oaiviliid ja earret ain leat dahkamušas erenoamáš guollebivdomearrádusain stáhta eatnamiin Finnmárkkus, ii liikká evttohan nuppástuhttit fylkka oaggungoartanjuolggadusaid. Dán birra dadjá ee. čuovvovačča NOU 1987:2 (s. 87):

"Lea vihkkedallon galgetgo giliássit máksit oaggungoarttaid. Finnmárkku ássi lávdegoddelahtut leat nannosit miettaštallon⁶⁹⁴ das. Lávdegoddi lea guorrasan dása."

Birasgáhttendepartemeanta geardduha lávdegotti oaivila čuovvovaš láhkai Od.prp. nr. 29 1991-92 Om lov om laksefisk og innlandsfisk mv. (s. 53):

"Lávdegoddi ii evttot *makkárga nuppástusaid* oaggungoarttaid mearrádusaide" (min deattuhus).

Departemeanta guoskkaha iešge proposišuvnnas muhtun cealkámušain mat sáhttet čilget ahte ii leat oaivvildan atnigoahtit vuoigatvuođavuodu gohččut giliássiid Finnmárkkus máksit oaggungoartadivada. Láhkaárvalusa váldosárgosiid

---

⁶⁹⁴ fraråde

várdosis daddjo 1.4.1. čuo. dehálamos nuppástusevttohusaid hárrái ee. (s. 8):

"Guollebivdovuoigatvuoda mearrádušat stáhta eatnamiin Finnmárkkus ja stáhta matrikuleren ja matrikulerekeahes eatnamiin leat eanaš seamma sisdoallu go ovddeš mearrádušain."

Dás vuhtto ahte ii leat oaivvildan álggahit oppalaš lobi váldigoahit oaggungoartadivada Finnmárkkus. Ovddeš njuolggadusaid ektui, mas lea lohpi átnigoahit oaggungoarttaid nappo lei ráddjejuvvon "dihto guovlluide" ja earágiliássiide, ii leat oppalaš lohpi nu uhcca nuppástusaš. Ii ainjuo oru riehta dadjat njuolggadusat "eanaš" leat seammago ovdal, jus seammás ii čujut ahte oaggungoartanjuolggadusat leat dán oppalaš vuolggasajis spiehkastuvvon.

Láhkaárvalusa eaŋkalmearrádušaid bienalat mearkkašumiin daddjo ee. čuovvovaš § 22 hárrái (s. 54):

"Departemeanta lea ovttamielas ahte ii berre mearridit daid vuoigatvuodağažaldagaid maid lea čielggadeamen eará oktavuodaŋ, ee. Sámi vuoigatvuodaŋlávdegottis. ... Vuoigatvuodağažaldat ... ii guoska departemeantta evttohusii."

Dát cealkámušge sáhhtá mannat dan guvlui ahte ii leat dáhttu muhttit finnmárkcolaččaid nuvttá guollebivdovuoigatvuoda. Sáhhtá datte maiddái jurddašit dás vuohččan leat jurddašan vejolaš gilivuoigatvuodaide guollebivdui Finnmárkkus, mii lea mearkkašuvvon vuollelabbos propositšuvnna seamma siiddus.

Seammásgo Birasgáhttendepartemeantta dás bájuhuvvon cealkámušat orrut oaivvildan ahte ođđa sáivabivdoláhka ii galgga moktege nuppástuhttit guollebivddu Finnmárkkus, oaggungoartanjuolggadusaid dáfus, lea propositšuvnnasge datte muhtun cealkámušat mat leat nuppegežiid. Departemeantta dábálaš mearkkašumit láhkaárvalussii 2.6.3. čuo., daddjo ee. dán § 22:s guollebivddu hárrái stáhtaeatnamiin (s. 28):

"Ođas dálá njuolggadusaid ektui lea ahte sáhhtá gohččut giliássiid máksit oaggungoartta."

Vajos sáhttá orrut veahá eahpečielggas jurddašuvvogo dás Finnmárkku giliássiinge. 1964-lága guollebovdonjuolggadusat stáhtaeatnamiin olggobealde dán fylkka, cealkkihít datte ahte guollebivdui dákkár eatnamiin leat giliássiige geatnegahtton máksit oaggungoartta. Lága § 18 mielde galgá guollebivdu stáhtaopmodagas olggobealde Finnmárkku mii ii leat sierra matrikulerejuvvon (jus dat ii muddejuvvo várrelágas) jođihit "luđolaš guollebivdu § 12 mielde". Dát mearkkaša ee. ahte departemeanta "addá" njuolggadusaid mo galgá bivdit guliid (§ 12 vuosttas lađas), ja dása "galget" addot njuolggadusat ahte sáhttá dušše bivdit guliid go oastá oaggungoartta (nubbi lađas). Vaikko sáhttáge mearridit iešguđet eavttuid guollebivdui giliássiide ja olggobealgiliássiide, orru oalle čielggas ahte § 12 ii dušše bija vuoigatvuođavuođu gohččut giliássiid máksit oaggungoartta, muhto maiddái gáibidit sis mearre goartadivada.

Guollebivdonjuolggadusaid § 18:s lea danin eará sisdoallu go § 17:s guollebivddu hárrái stáhtaeatnamiin Finnmárkkus, mas nappo čuožžu ahte "sáhttá" addit oaggungoartanjuolggadusaid. Dás ii galgga nuppiin sániiguin máksit oaggungoartta iige máksit goartadivada ovdalگو sierra mearrádus lea dahkkon dán birra. Nugo čujuhuvvon bajábealde, ovdanbohtá dasto čielgasit § 17:s ahte dat dušše vuoigatvuođavuođđuda gáibidit goartadivada earágiliássiin ja dušše "dihto guovlluin".

Dán mielde sáhttá orrut aistton cealkámuša Od.prp. nr. 29 1991-92 s. 28 ii dušše lean oaivvildan siskkildit giliássi finnmárkolaččaid, muhto cealkámuš lea vuohččan jurddašuvvon dán jovkui. Dálle mearkkaša ainjuo ahte ođđa lága § 22 vuosttas lađas gusto guollebivdui stáhta eatnamiinge Finnmárkkus, ja ahte dás justa lea oaivvildan muhttit 1964-lága vuolggasaji álgaheamen čielga oppalaš vuoigatvuođavuođu addit oaggungoarttaid ja goartadivada njuolggadusaid Finnmárkkus, mat sihke siskkildit olles fylkka eatnamiid ja buot daid ássiid.

Vaikko eaktuduvvo ahte dán lean áigon evttohit, ii oru dákkár evttohus datte leat proposišuvnnas vihkkedallon.

Departemeanta iige oru ieš addán makkárge aitosaš vuodustusa manne berre álggahit dákkár divatlobi giliássiid guollebivdui Finnmárkkus. Maŋŋilgo s. 53 čuoččuhuvvo ahte stuorát eanetlohku gulaskuddanáhusain guorrasedje luossaláhkálávdegotti evttohussii bisuhit 1964-lága njuolggadusaid, leat datte bájuhan muhtun gulaskuddancealkámušaid mat vuosttaldedje dán evttohusa. Dát sáhtta várra muhtun muddui leat beroštupmi namuhit ahte Stáhta vuvddiid direktoráhta čujuhettiin ahte lávdegotti evttohus mearkkaša giliássiid sáhttit nuvttá bivdit guliid stáhta eatnimiin Finnmárkkus ja fas bidjat divada olggobealgiliássiide, gávnnaš "unohassan lágas atnigoahtit nuvttá guollebivdinprinsihpa stáhta eatnamiin" (geardduhuvvon Od.prp. nr. 29 s. 53-54).

Proposišuvnna sierramearkkašumiin § 22:i sáhtta muđui namuhit ahte vajos ovddabealde dan maid bajábealde leat geardduhan s. 54, daddjo ee. dát:

"Go lávdegotti evttohus ovtastuvvo ovtta mearrádussan gártat buot stáhtaeatnamat earret stáhtaalmennehat seammaláhkai. "Stáhtaeatnamat" báhkcodeapmi lea oaivvilduvvon galgat gokčat buotlágan stáhtaeatnamiid sihke vuodu ja sajádaga dáfus."

Vuollelabbos seamma siiddus čuožžu :

"Departemeanta evttoha goalmát lađđasis fápmudusmearrádusa⁶⁹⁵ seamma sániiguingo fuođđolága § 31. Áigequovdilis mearrádusaid mielde sáhtta leat lohpi gohččut giliássiid máksit oaggungoartta ja govttolat oaggungoarttaid sidjiide geat áppet siskobealde mearre guovlu, dása gullá maid haddet nullii. ...

Departemeanta lea nubbin maŋimušlađđasis evttohan guollebivddu stáhta eatnamiin čázádagain Finnmárkkus ain galgat leat luđolaš buot fylkka fásta ássiide. Dát mearkkaša ahte guollebivdu eará bivdosiiguinge go stákkuin ja nođđoduorgguin lea luđolaš sidjiide geat leat fylkka fásta ássit, earret guollebivddu vihtanbivdosiiguin mearas mii sáhtta dušše čujuhemiin dahkkot, buo. vuosttas lađđasa maŋimuščuoggá. Departemeanttas lea

---

⁶⁹⁵ fullmaktsbestemmelse

[nubbin] manjimušlađđasisge vuoigatvuodavuodđu mearridit sierra guollebivdomearrádusaid stáhta eatnamiin Finnmárkkus."

Cealkámuš ahte go luossaláhkalávdegotti evttohus čohkkejuvvo ovttá mearrádussii, gártet "buot stáhtaeatnamat earret stáhtaalmennehat" seammaláhkai, čájeha leat atnigoahtán oppalaš oaggungoartta gáibádusa finnmárcolaččaidege, buo. § 22 vuosttas lađđasa. Cealkámušatge ahte giliássiid sáhtta gohččut máksit oaggungoartta ja ahte (njealját lađđasis) lea vuoigatvuodavuodđu mearridit sierra mearrádusaid guollebivdui stáhta eatnamiin Finnmárkkus, cealkkiha leat oaivvildan lohpi gohččut giliássiid máksit oaggungoartta sáhtta dás maid dahkkot gustojeaddjin.

Vaikko Od.prp. nr. 29 cealkámušain gal ollislaččat vuhtto leat oaivvildan atnigoahtit oppalaš oaggungoartanjuolggadusaid Finnmárkkusge, ii govve dat dan áibbas čielgasit. Orru ainjuo veaháš ártet go proposišuvnnas ii boađe čielgasabbu ovdan ahte departemeantta evttohusas soaita leat dákkár váikkuhus. Lea datte sáhka Finnmárkku riektedilis ja iige nu unnán nuppástusasge, mii ii leat vuostá dušše luossaláhkalávdegotti ja Sámi vuoigatvuodálávdegotti, muhto gulaskuddanáhusaid eanetlogu oainnuge.

Lága ovdabarggut muđui eai bagat veahášge dán čuoggás. Stuorradikki gieldda - ja birasgáhttenlávdegoddi guorrasii departemeantta evttohussii almmá vihkkedallamin galgágo vuovdigoahtit oaggungoartta Finnmárkkus ja Stuorradikki meannudettiin dohkkehuvvui lávdegotti árvalus ovttajienalaččat, buo. Árvalus O. nr. 48 - 1991-92 siidu 10 ja Odeldikki šiehtadallamiid nr. 30, cuoŋománu 2. b. 1992 siidu 451.

Sáivabivdoláhka lea ain nu ođas ahte ii dan geavatge sáhte čilget loahpalaččat addágo oppalaš vuoigatvuodavuodđu vuovdigoahtit oaggungoarttaid stáhta eatnamiin Finnmárkkus. Dihto ákkat leat datte dasa makkár sisdoallu láhkii lea jurddašuvvon.

Juovlamánu 18. b. 1992 láhkaásahusas guollehálddašeami hárrái stáhtáeatnamiin § 3:s mii lea mearriduvvon lága § 22

láhkaáhusa, daddjo ahte "láigudit guollebivddu galgá dahkkot oaggungoarttaid vuovdimiin, lihttoláigoheamiin dahje čujuheamiin". Jus § 22 njealját lađas lea váldonjuolggadusa vuosttas lađđasa spiehkastat, buo. bajábealde, ii gusto lánkaáhusa § 3 Finnmárkkus. Jus baicce vuosttas lađas gusto Finnmárkkui gusto maiddái lánkaáhusmearrádus⁶⁹⁶, ja lea danin mearriduvvon ahte buot guollebivdui mii ii lean gustohuvvon lihttoláigohepmái dahje čujuhepmái, galgá vuovdit oaggungoarttaid dán fylkkasge.

Dalle lea Finnmárkku eanavuovdinkantuvra mii mearrida dárkilat njuolggadusaid goartahattiid birra jna., buo. lánkaáhusa §§ 2 ja 3 nuppi lađđasa. Sáhtta earuhit gaskal giliássiid ja earágiliássiid, ee. sáhtta vuosttas namuhuvvon joavkku hatti bidjat "nullan", buo. Od.prp. nr. 29 1991-92, s. 54, muhto ii sáhte addit njuolggadusaid ahte giliássiid galget luvvejuvot oaggungoarttaid máksimis.

Dássáži eai leat addon erenoamáš njuolggadusat oaggungoarttaid birra Finnmárkku fásta ássiide, muhto Statskog SF siskkáldas čállošis (mii ođđajagemánu 1. b. 1993 lea Stáhta vuvddiid direktoráhta sajis bajit eanavuovdináhusan) beaiváduvvon cuoŋománus 1993, daddjo ahte bargojuvvo atnigoahtit oaggungoarttaid Finnmárkkus. Eanavuovdinkantuvra lea (čakčamánu 1993) dieđihan ahte bargu lea bissánan go vuoigatvuođavuodđogažaldat eahpiduvvo, muhto ahte fas várra meannuduvvo kantuvrra 1994 bušeahta oktavuodas.

Čoahkkáigeassun galgá dán mielde sáhttit dadjat ahte Birasgáhttentdepartemeantta oaivil orru leamen ođđa lága galget addit lobi gohččut giliássiid Finnmárkkus máksit oaggungoarttaid. Váikko lága sánit ja vuogádat ja ovdabarggu dihto cealkámušat cealkkihít eará, leat eará ákkat ovdabarggus ja vel čuovvu barggus addit oppalaš njuolggadusaid oaggungoarttaid hárrái fylkkas, nu nannosat ahte dát ii galgga leat nu eahpidahttin.

Eará ášši lea datte ahte dát sáhtta mearkkašit nu stuorra nuppástusa Finnmárkku riektedilis, ahte dán dilálašvuodat gal berrešivčče gustohit veahá stuorát vihkkedallama ja

---

⁶⁹⁶ forskriftsbestemmelse

vuodustusa go mearkkašeamit mat leat váldon Od.prp. nr. 29 1991-92. Orru ainjuo veahá álki dás dadjat ahte ođđa láhka ii "olus" muhttit fylkka riektedili (buo. mii bajábealde lea geardduhuvvon proposišuvnna s. 8). Mo dilálašvuodát mat dás leat ovddiduvvon berrejit čuohtat oaggungoartanjuolggadusaid sisdollui mat soitet addot Finnmáarkui, ožžot datte earát árvvoštallat.

Lassin dasa mii bajábealde lea bájuhuvvon 1964-lága § 17:s lei dás vuosttas lađđasis mañimuščuoggás maidái njuolggadus ahte *olgoriikalaččat* oaggungoartta oastimis sáhttet oažžut lobi oaggut stáckuin ja nođđoduorgguin dihto dárkilat eavttuin. Go guollebivdu Finnmáarkkus 1964 -lága § 16 mielde doalahuvvui fylkka ássi dáža stáhtaborgáriidda, lea ođđa láhka addán Finnmáarkku fásta ássi olgoriikalaččaide seamma vuoigatvuođa guollebivdui go dážaide, buo. lága § 22 njealját lađđasa.

Dán nuppástusa mielde čuovvu ahte cuoŋománu 20. b. 1983 láhkaásahus guollebivddu birra Finnmáarkku fylkka čázadagain olgoriikkalaš stáhtaborgáriidda, mas ee. leat olgoriikalaččaid oaggungoartanjuolggadusat ja sin guollebivddu lagat muddemat, ii šat gusto Finnmáarkku ássi olgoriikalaččaide. Olgoriikalaččaide geat ássat olggobeal fylkka gusto baicce ain 1983-láhkaásahus. Dán oasis datte fámuhttojuvvo fylkkamánni njukčamánu 10. b. 1993 guolástanláhkaásahusas ja dat loahpahuvvojedje áibbas ođđajagemánu 1. b. 1994. Justa dál lea veahá eahpečielggas makkár sisdoalu boahttevaš njuolggadusat olgoriikalaččaid guollebivdui Finnmáarkkus ožžot.

Bajábealde namuhuvvon láhkaásahusat ja mearrádusat gustojit olles fylkii earret jogaid luossajohtti osiide ja rádjajogaid osiide, main leat sierra guollebivdoláhkaásahusat. Dievaslaččabut válddahallan sáivabivdonjuolggadusaid hálddašeames Finnmáarkkus ja dan geavadis, čujuhuvvo Hálddašanjoavkku čielggadeami 4.9. kapihttalii.

Muđui sáhttá, seammaláhkaigo luossabivdovuoigatvuhtii vihtanbivdosiiguin stáhta mearrabotnis Finnmáarkkus, (Geahča 3.5.4.1.2. oasi bajábealde.) jearrat gullágo guollebivdovuoigatvuohta sáivačázis stáhtii eanaeaiggádin, vai leago

buohkaidvuoigatvuohta maid dáđistaga lea ferten muddet. Sáivabivdui lea nugo ovdanbohtá 3.7.3. oasi vihkkedallamis, čilgejuvvon ahte luossabivdu eanuin, dihto várašumiin luosa oaggut Deanus, gullá erenoamáš vuoigaduvvon johkaleahkeássiide. Muđui lea datte gažaldat eahpečielggas.

Stáhta lihttoláigohangeavada mielde sáhtá gal stáhta lea atnán iežas vuoigaduvvon eanaeaiggádin. Ii dušše dát sáhte leat mearrideaddjin, ee. daningo lihttoláigoheapmi čázadagain gos luossa ii jođe, álggahuvvui hui maŋjit . 1878-1902 jagiin dahkkojedje maná, vuoigatvuođavuođu haga, moadde láigolihttošiehtadusa jávrriid guollebivdui, ja 1902 eanavuovdinnjuolggadusa § 8h láhkavuođuin lihttoláigohuvvo 36 jávrrii sullii 40 lihttoláigolaččaide 1902-1945 áigodagas. (Stáhta lihttoláigohangeavadis, geahča Sverre Pavel: Finnmark Jordsalgskontors (ovddeš finnmrak Jorsalgskommisjons) forvaltning av statens jakt- og fiskerettigheter i finnmark, Čáhcesuolu 1986, s.23-25 (ovdal 1902, ja 1902-1964) ja s. 29-32 (1965-1985 jagiin.)

Dasto lea sáhka sihke 1964-lága § 16 vuosttas lađđasis ja § 1992-lága 22 njealját lađđasis ahte guollebivdu stáhta eatnamiin Finnmárkkus álgovuorus lea "luđolaš", ja Od.prp. nr. 8 1955 daddjo (s. 21) ahte stáhta eatnamiin Finnmárkkus lea buot dáža borgáriin "luđolaččat ja bearráigeahčakeahtá lohpi bivdit guliid." Dás vuhtto čielgasit ahte dás lea buohkaidvuoigatvuohta mii gávnnahuvvui fertet muddet, ee. go 1964:s doalahuvvui Finnmárkku ássi dáža borgáriidda, ja 1992:s buohkaide geat fásta ássat fylkkas. Dán oktavuodas sáhtá vel čujuhit ahte 1992-lága § 5 d mielde mearriduvvo "luđolaš guollebivdu" báhkkodeapmi guollebivduin "mii báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuođa dahje eará erenoamáš riektevuoigatvuođavuođu⁶⁹⁷ mielde ii adnojuvvo gullat eanaeaiggádii".

3.7.6 Erenoamážit riektesuodjalusa birra

Guollebivdu mii bajábealde válldahallon njuolggadusaid mielde gullá priváhta eatnamiidda, lea suodjaluvvon seammaláhkaigo eaiggáduššanvuoigatvuohta. Vuoigatvuođa sáhtá álgovuorus

---

⁶⁹⁷ rettshjemmel

muddet buhtadasa haga, muhto eanaeaiggát sáhtá gáibádit buhtadasa jus sus ollásit váldet guollebivdovuoigatvuoda.

Dasto galgá biddjot vuodđun ahte Deanu luossareiveeaiggádiin ii sáhte váldit fierbmebivdovuoigatvuoda buhtadasa haga. Ferte vel navdit ahte ferte buhtadit jus vuoigatvuoha čielgasit gáržžiduvvo, omd. go lasiha vuoigatvuodalaččaid. Oaggunvuoigatvuoda suodjaleapmi lea datte ain eahpečielggas. Álttás ja Njávdamisge ferte vuolggahuvvot nu ahte luossabivdovuoigatvuoda ii sáhte váldit jus ii mávsse buhtadasa sihke Alta Laksefiskeri Interessenskap:i ja Neiden Fiskefelleskap:i.

Luossa- ja sáivabivddus stáhta eatnamiin Finnmárkkus, lea baicce láivves riektesuodjalus. Dát gusto erenoamážit jus guollebivdovuoigatvuoha gullá stáhtii eanaeaiggádin, muhto dallege go lea buohkaidvuoigatvuoha. Dás sáhtá čujuhit 3.4.4. oassái mearraguollebivddus, mas ovdanbohtá ahte álelassii go vuoigatvuoha galgá gohčoduvvot buohkaidvuoigatvuohtan gártá láivves riektesuodjalus. Jus oktage Finnmárkkus sáhtášii duođaštit alldes leat erenoamáš guollebivdovuoigatvuodát priváhtarievttálaš vuodul, lea datte su vuoigatvuodas álgovuorus vástideaddji suodjaleapmi go guollebivddus mii lea priváhta eatnamiin.

3.8 Bivdu

3.8.1 Láhkaaddima várddus dáláži

1687 Norgga Lágaid mearrádusat bivddu birra muddejuvvojedje maŋnil soames lágain ovdal miessemánu 20.b. 1899 nr. 2 bivdolága. Dán lágas addojedje njuolggadusat buotlágan bivddus sihke priváhta ja almmolaš eatnamiin, seammásgo buot ovddeš bivdomearrádusat fámuhttojuvvo. 1920:s bivdonjuolggadusat stáhtaalmennehiin váldojedje eret bivdolágas, ja sirdojedje njukčamánu 12. b. 1920 várreláhkii nr. 5. Dán sadjái lea maŋnil bohtán geassemánu 6. b. 1975 várreláhka nr. 31. 1899-bivdolága sadjái bođii juovlamánu 14. b. 1951 bivdoláhka nr. 7, man sadjái fas lea bohtán miessemánu 29. b. 1981 fuodđoláhka nr. 38.

Earret boazosápmelaččaid bivddu boazodoallolágaid mielde, geahča vuollelis 3.17.8 oasis, lea buot bivdu Norggas dan rájes go 1899-bivdoláhka bođii fápmui suoidnemánu 1.b. 1900, álgovorus leamaš ollislaččat muddejuvvon dás namuhuvvon lágaid bokte. Gustojeaddji mearrádusat čužžot fuođđolága IX kapihttalis ja várrelága XI kap.:s . 1975-várreláhka dattetge ii gusto davábeale Davvi-Trøndelága fylkka, iige dahkan 1920-láhkage dan, muhto lága njuolggadusain almmatge máinnašit oanehaččat vuollelis.

3.8.2 Lagat bivdolágain Finnmárkkus 1981 fuođđolága rádjai

Stuorradikki mearrádusa olis suoidnemánu 23. b. 1895 nammaduvvui lávdegoddi "Parlamentáralaš Eanadoallokommišuvdna" mii galggai ráhkadit bivdoláhkii árvalusa. Dát ovdanbuvttii guovvamánu 23. b. 1898 láhkaevttohusa oktan cuhkiiguin. Váldosárgása mielde evttohuvvo eanaeaiggáda galgat leat oktovuoigaduvvon⁶⁹⁸ buot bivdui iežas eatnamiin (eanaeaiggátprinsihppa) (§ 1), ja juohke dáža borgárii galggai stáhtaalmennehiin leat luđolaš bivdu jahkásaš divada vuostá, earret ruksesgoddebivddu (§ 6), ja ahte seamma galggai gustot "Ráššain, mat vaikko eai leat almennehat eai leat priváhta Eaiggádiid duohkinge" (§ 7). § 8-árvalusas evttohuvvui:

"Stáhtavuvddiin ja eará Eatnamiin, mat leat Stáhta priváhta Opmodahkan, ja Stáhta Eatnamiin Finnmárkkus, lea Stáhtas Eanaeaiggáda olles Vuoigatvuohta Bivdui. Mo dán galgá doaimmahit mearrida Gonagas dahje son, gean son fápmuda."

§ 8-cuhkiin lea ee. mearkkašuvvon:

"Daid Opmodagaid hárrái, mat gullet Stáhtii ollásit priváhta Eaiggáduššanvuoigatvuođain, ii Dáidde Sáhttit garvit dábálaš Eanaeaiggátprinsihpa.

---

⁶⁹⁸ eneberettiget

Stáhta Eatnamat Finnmárkkus - vaikko leat mieđihuvvon Stáhta Opmodahkan - eai dattetge duohta Dilis dávis ollásit daid Eatnamiidda, maid Stáhta muđui oamasta priváhta Eaiggáduššanvuoigatvuođain. Danin lea eahpiduvvon galgágo Eiseválddiid dahkat Bivdohearrán, erenoamáš Dilálašvuodat Finnmárkkus dáidet dagahit dákkár Láhkanjuolggadusa dušše Bábirmearrádussan. Almmatge lea dán láhkái bisuhuvvon daningo logihkalaččat adno riehta ahte Eiseválddiit ožžot Bivdovuoigatvuođa dásge nugo Stáhta Opmodagain muđuid, ja nu leage Gonagasa Áššin mearridit das, man muddui Eiseválddit galget geavahit iežaset Eanaeaiggátvuoigatvuođa. ..."

Eanadoallolávdegoddi bisuhii Árvalusas O. VII 1898-99 kommišuvnna evttohusa § 8 vuosttas čuoggá, muhto evttohii nubbin lađđasin:

"Bivdočađahannjuolggadusaid mearrida Gonagas dahje son, geasa son dan fápmuda, manjil go guoski gielddastivrras lea bivdon cealkámuš."

Odeldikkis mihttii áirras sundi J. Johnsen dán árvalussii (Odeldiggešiehtadusat, 1898/99 s. 876):

"Dálá árvalusas boahká ovdan, ahte eanadoallolávdegoddi § 8:s buohtastahtta stáhta eatnamiid Finnmárkkus stáhtavuvddiin ja eará eatnamiinge, mat leat stáhta priváhta opmodagat, ja ahte lea evttohuvvon ahte stáhtas, daid eatnamiin maid eaiggáduššá Finnmárkkus, bivddu hárrái galgá oažžut olles vuoigatvuođa eanaeaiggádin. In jáhke dan leat riehta. Stáhtavuvddiid ja eará eatnamiid bokte, mat leat stáhta priváhta opmodahkan, oaivvilduvvo árvideames vuvddiid dahje eatnamiid, maid stáhta lea oastán priváhta eaiggádiin dahje háhkan eará lobálaš šiehtadusaid mielde. Stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođa buot anekeahtes eatnamiidda Finnmárkkus, vuolgá mu dieđu mielde, dušše fal dan dilis ahte stáhta, dallego eatnamat ledje eaiggátkeahtta, lea vuolládestan⁶⁹⁹ daid. Lea duohta, ahte stáhta eaiggáduššanvuoigatvuohta dáid eatnamiidda ferte leat dohkkehuvvon, muhto eanadoallokommišuvdna dadjá ieš árvalusastis 91. siiddus, ahte dát eatnamat "duohta dilis vánit ollásit dávistit daid eatnamiidda, maid stáhta muđui oamasta priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođain", ja dat gal lea vassis. Áiggun fuomášuhttit dan, ahte bivdovuoigatvuohta stáhta eatnamiin Finnmárkkus álo doložis juo lea leamaš luđolaš juohke dáža borgárii, nugo maid Finnmárkkku ássiin leat moanat ja mealgadaš vuoigatvuođat stáhta eatnamiidda. Nu leage

---

⁶⁹⁹ annektere

juohke eanaeaiggádis vuoigatvuohta doallat iežas omiid stáhta mehciin, juohkehaččas lea vuoigatvuohta lavdnjeloggumii, čujuhusa mielde, muhto divadiid haga, ja juohkehaččas lea vuoigatvuohta guollebivdui ámtta jávrriin ja jogain. Nappo leage stáhta eaiggáduššanvuoigatvuohta davvin sakka gáržžiduvvon daid nu gohčoduvvon stáhtavuvddiid ja stáhta priváhta opmodagaid ektui. Danin jáhkán ahte lea sakka vuoigatmeahtun ovtastuhttit stáhta eatnamiid Finnmárkkus ja stáhtavuvddiid ja eará stáhta opmodagaid, ja stáhtii addit olles bivdovuoigatvuođa opmodagain davvin. Dáidá dalle geavvat nu ahte stáhta gávnna vuogasvuohtan lihttoláigohit bivdovuoigatvuođa vaikko olles gielddaidege, ja nu gárttašiige eará Finnmárkku ássiid bivdu leat dadjatjuo gildon. Eanaš opmodagat davvin leat namalassii nu unnit ja dávjá muoraheapmege, nu ahte ii báľjo oktage eanaeaiggát sáhtášii áktánas ovdduin bivdit iežas eatnamiin. Gažaldahkii livččego vejolaš gáibidit divada sis geat áigot bivdit, ja gáibidit sin hálddašit bivdогоartta, mii álohii galgá čájehuvvot, de čujuhan dasa maid ovddasteaddji Finnmárkkus, hr. Moen, lea cealkán. Gáttán ahte mánggain oktavuodain šaddat dan mađe olu vahágat ja váivvadásat⁷⁰⁰, ahte dákkár mearrádus dušše dagaha ahte lágaid garvet ja rihkkot. Áiggun fuomášuhttit muhtun jovkui dáža borgáriid guovdu, namalassii badjesápmelaččaide, geaidda lea dadjatjuo veadjemeahtun sihke háhkat dán bivdогоartta áiggil ja maiddái vurkkodit dan nu, ahte álohii sáhtta čájehuvvot dasa gii dan gáibideš. Dán álbmogis eai leat bissovaš viesut; sii golggadit duoddariin, ijastallet dábálaččat ávusmáilmmis, belohahkii heajos lávuin. Go mu mielas lea mávssolaš oažžut vástádusa gažaldahkii, mo stáhta galgá sáhttit čuoččuhit alces olles bivdovuoigatvuođa dadjatjuo dan buotstuorámus oassái Finnmárkku eatnamiin, duosttan ovddidit dákkár evttohusa: "§ 7:i addo dákkár lasáhus: "Stáhta eatnamiin Finnmárkkus lea bivdu luđolažžan juohke dáža borgárii", ja ahte § 8 sánit: "ja lassin stáhta eatnamiin Finnmárkkus" sihkkovuvvo."

Johnsen:a evttohus váldui § 8 nubbin lađasin, ja čuojai "stáhta Eatnamiin Finnmárkkus lea Bivdu luđolaš juohke dáža Borgárii." Dán mearrádusa mielde ii dárbbášuvvo máksit bivdогоartta ovddas iige divada.

Juovlamánu 14. b. 1951 bivdolága ja miessemánu 29. b. 1981 fuođđolága ovdabargguin ii guoskkahuvvo makkár sajádat stáhtas lea Finnmárkku eatnamiid oktavuodas ja doppe bivddu ráđđemis. 1937 bivdoláhkálávdegoddi cealká datte miessemánu 26.b. 1939 árvalusastis ahte ii sáhte leat riehta bisuhit vuogádaga mii addá buiga olbmuide geahčahis lobi

---

⁷⁰⁰ bryderi

bivdit gos ihkinassii seamma eavttuid mielde go gieldda ássiide, muhto ii lean ágga fámuhuhttit eará dáža borgáriid lobi bivdit Finnmárkkus, go fásta ássit almmatge eai ávkkástalašii duoddariid ollásit. Danin oaivvilduvvui ahte eará giliid ássit berrešedje máksit heivvolaš divada, maid sáhtáši bidjat badjelii olggobeal Finnmárkku olbmuide, go sidjiide geat leat gullevaččat dohko. Lávdegoddi datte ii ovddidan konkrehta evttohusa vuosttasvuoigatvuođas giliássiide iige finnmárkolaččaide.

Eanadoallodepartemeantta proposišuvnnain - Od.prp. nr. 41 1949 ja Od.prp. nr. 9 1951 - ii leat oktage mearkkašupmi vierrásiid bivddu ráddjehusain, báikegotti vuosttasvuoigatvuođas dahje iešguđet divatmearis. Boahán cealkámušaid vuođul lea datte gažaldatge ráddjet bivdiid eanadoallolávdegottis vihkkedallon Árvalusas O XXI 1951.

Lávdegoddi oaivvildii ahte prinsihpalaččat lei riehta ahte bivdu lea luđolaš buot dáža borgáriidda, sihke stáhtaeatnamiin Finnmárkkus ja earáge matrikulerekeahes stáhtaeatnamiin. Jus šaddá vátnivuohta fuođđuid dáfus, ferte almmatge báikegottis, hágadettiin iežaset birgejupmái dárbašiid, leat vuosttasvuoigatvuohta, nugo fylkka industribáikkiid ja gávpogiid ássiinge berre leat vuosttasvuoigatvuohta riikka eará guovlluid bivdiid ektui, dan veajuiduvvamii ja lustadoibmii masa bivdu addá vejolašvuođaid. Nu šaddáge lágas § 19:s bivdovuoigatvuođa hárrái stáhta matrikulerekeahes eatnamiin Finnmárkkus, vejolašvuohta dihto muddui ráddjet bivdогоartalogu fylkkas. Dákkár ráddjenlohpái lei datte eaktun ahte fuođđomáddodat vuhtiiváldojuvvui, muhto báikkálaš ássiid ealáhusberoštupmi ja veajuiduvvandárbu fas ii leat báhkkoduvvon lágas.

3.8.3 Bivdovuoigatvuohta 1981 fuođđolága mielde

3.8.3.1 Bivdu eatnamiin maid stáhta ii eaiggáduša

Eanaeaiggátprinsihppa 1899 ja 1951 bivdolágain lea bisuhuvvon

gustojeaddji fuođđolágas, ja mearkaša nappo ahte eanaeaiggádis álgovvorus lea oktovuoigatvuohta buot bivdui iežas eatnamiin. Prinsihppa lea báhkkođuvvon lága § 27:s mii gusto eatnamiidda mas lea priváhta, gieldda ja fylkkagieldda eaiggát. Mearrádušas lea čuovvovaš cealkka:

"Dán lága mearridan gáržžidemiiguin ja lága mielde addin láhkaásahusain, lea eanaeaiggádis oktovuoigatvuohta bivdui."

Sihke eanaeaiggáda ja earáidge bivdovuoigatvuohta lea dáđis sakka gáržžiduvvon iešguđet muddemiiguin. Nu lea dálá vuoigatvuohta gáržžiduvvon, ee. go dat gusto dušše fuođđuide maid Birasgáhttentdepartemeanta mearrida galgá bivdit, ja dan áigodagas ja daid guovlluin maid Luondduhálldašandirektoráhta (geasa lea sirdán dán válldi) mearrida iešguđet nállái, geahča fuođđolága § 9, buo. §§ 3 ja 24.

Dihto spiehkastagat leat eanaeaiggátprinsihpas, ee. sáhttet leat sierraortnegat omd. ovddeš áiggi šiehtadusaid vuođul (ovdal suoidnemánu 1.b. 1900), dahje eanajuohkimis lea mearriduvvon ahte prinsihppa ii galgga gustot. Fuođđolága § 28:s ovdanbohtá ahte jus eanaeaiggát dodjá eanangeavaheamis nubbái, lea geavaheaddjis vuoigatvuođa bivdui, jus eará ii leat šihhton.

Lága § 29 mielde eanaeaiggátprinsihppa ii gusto ollásit ovttaseaiggátgaskaide⁷⁰¹. Dákkár gaskkain lea "buohkain geain lea vuovde-, gárdeguohtun-, giedde- dahje eanaeaiggáduššánvuoigatvuohta dahje - geavahanvuoigatvuohta bivdovuoigatvuohtage, minddar eará ii čuovo šiehtadusa dahje eará riektevuđđosa." Earret eará alimusriekteduomuid vuođul čállon Rt. 1916 s. 689 ja Rt. 1959 s. 1169, mat ain fertejit leat mearrideaddjin fuođđolága § 29 áddejupmáige danin go dát váldoáššis vástida ovddeš lágaid mearrádusaide ovttaseaiggátangaskkaid hárrái, (Geahča 1899-lága §3 ja 1951-lága §14.) de ferte datte navdit ahte dát dušše gustojit "dákkár mealgadaš gaskaide, mat leat orron juogekeahttá mánggaid dáluid dahje doaluid gaska ja main ovddeš áiggis

---

⁷⁰¹ sameiestrekning

leat leamaš mánggat geavahanvuoigatvuođat eanaeaiggáda bálldas". (Buo. Helge Christensen: Lovgivningen om viltstell og jakt (1967) s.95.)

Sierra njuolggadusat gustojit gilialmennehiiddage. Fuođđolága § 30 čujuha geassemánu 26. b. 1992 nr. 86 láhkarievdadusaid maŋŋil geassemánu 19. b. 1992 nr. 59 kap. 7 gilialmennetlága njuolggadusaide. Dás bohtá ovdan §7-1:s ahte bivdovuoigatvuohta eará nálliide go ruksesgoddái ja mádjihii gilialmennehiin gullá almenneha geavahanvuoigadiidda, buo. lága § 2-1, ja earáide geat gullet bearatgoddái⁷⁰² (bearašlahtut jna.).

Makkár guovllut rehkenastojuvvojit gilialmennehin bohtá ovdan lága § 1-1:s.

Gilialmenneha geavahanvuoigatvuohta gullá dušše eanadoalloeatnamiidda, ja geavahanvuoigaduvvomiid eatnamat lea mearriduvvon juohke gilialmenneha dáfus. Go eai leat dieđu mielde gaskkat Finnmárkkus maid sáhtá árvvoštallat gilialmennehin gilialmennetlága áddejumiin, de ii gávnnat Riektejoavku ákka čielggadišgoahtit dán čuoggá dáđe dárkilabbot.

3.8.3.2 Bivdu eatnamiin main stáhta adno leat eaiggádin

Bivdolágain leat 1899 bivdolága rájes leamaš earuhuvvon njealji (muhtun áiggi viđa) lágan stáhtaeanajoavkkuid gaska.

Vuohččan leat stáhtaalmennehat (1), mat oanehaččat daddjon leat matrikulerekeahes vuvddiin ja ráššain mátta-Norggas gitta Davvi-Trøndelága rádjai, gos giliolbmui leat almennehis dihto geavahanvuoigatvuođat, ee. guohtun-, geassesadje-, vuovde- jna. geavahanvuoigatvuođat, ja gos olu hálddašanovddasvástádus meahcceriggodagaid ávkkástallamis almennehis lea biddjon gielddaid várrestivrraide, buo. lága §§ 3 čuo. Dasto leat matrikulerekeahes eatnamat viiddis vuvddiin ja ráššain Nordlánddas ja Romssas (2), maid stáhta (dássáži) ii leat dohkkehan almennehin vuovde-, guohtun- jna. geavahanvuoigatvuođain giliássiide. Lassi stáhtaeanajoavku lea stáhta ovddeš matrikulerekeahes eatnamat Finnmárkkus (3).

---

⁷⁰² huslyd

Ja viimmat lea erenoamáš matrikulerejuvvon stáhtavuovdi ja eará eatnamat mat leat adnon stáhta "priváhta" eatnamin. Dás lea eanaš sáhka eatnamiin maid stáhta lea oastán (4).

Gitta fuođđolága fápmui boahtimii (cuoŋománu 2.b. 1982) ledje sierra njuolggadusat buot namuhuvvon stáhtaeanajoavkkuide. Stáhtaalmennehiidda gustojedje várrelága mearrádusat, ja 1951 bivdolága III kapihttalis ledje sierra njuolggadusat matrikulerekeahates eatnamiidda Nordlánddas ja Romssas (§17), matrikulerekeahates eatnamiidda Finnmárkkus (§19) ja stáhta "priváhta" eatnamiidda (§ 18).

Dálá bivdonjuolggadusaide stáhtaalmennehiin čujuhuvvo várrelága XI kapihttalii (§§ 23-27). Sáhtta datte oktilasvuoda dihte namuhuvvot ahte buohkain, geat maŋimušjagi leat ássan ja ain ássat Norggas galgá leat vuoigatvuohta seamma eavttuid mielde oažžut fuođšbivdolobi beatnaga haga stáhtaalmennehis (gea. várrelága §23, vuosttas lađđasa). Man muddui sáhteš bivdit fuođžiid dahje dakkár fuođđuid bivdit beatnagiin, lea várrestivrra lobi duohken. Várrestivrra mearrida vel addogo bivdolohipi beatnagiin sidjiide geain lea bivdovuoigatvuohta vuosttas lađđasa mielde, vai dušše sidjiide geat ássat dan guovllus gos almennet lea, dahje gilis dahje báikegottis gos ovdal almennehis lea leamaš almennetgeavaheapmi. Várrestivrra sáhtta ráddjet sihke bivdiid logu ja dan fuođđologu, maid juohkehaš sáhtta bivdit (gea. § 23 nuppi ja goalmát lađđasa).

Stáhtaalmennehis sáhtta dušše bivdit go fidne bivdогоartta ja go máksá divada várrestivrii. Álgovuorus mearrida várrestivrra divada, ja sáhttage mearridit iešguđetlágan divadiid sidjiide guđet ássat guovllus, gilis dahje báikegottis nugo namuhuvvon § 23:s nuppi lađđasis ja eará bivdiide, ja vel fuođšbivdui beatnagiin ja dan haga (gea. § 25).

Várrelága bivdonjuolggadusat gustojit ain nappo stáhtaalmennehiidda, muhto dan golmma eará stáhtaeanajovkui leat dál addon oktasaš njuolggadusat fuođđolága § 31 bokte. Dát čudjet:

"Stáhtaeatnamiin mat eai muddejuvvo geassemánu 6. b. 1975 lága bokte (Várrelága), leat fuođšbivdu ja bivdu lobálaš dáža stahtaborgáriidda

ja buohkaide geat manjimušjagi leat ássan ja ain ássat Norggas, go bivdogaartta fidne ja máksá buhtadasa. Boazosápmelaččaid bivdu muddejuvvo boazodoallolága § 14:s.

Departemeanta sáhtta addit dárkilat njuolggadusaid buot bivdui stáhta eatnamiin olggobealde stáhtaalmenneha dás maiddái vuolit hattis ja bivdovuosttasvuoigatvuođa fásta ássiide gielddas ja olgoriikalaččaid bivdolobis."

Earret stáhta eatnamiidda Finnmárkkus, gusto mearrádus Nordlándda ja Romssa stuorra stáhtaguovlluide, go várreláhka aistton ii leat dahkkon gustojeaddjin daid mealgadaš matrikulerekeahes meahcceguovlluide maid stáhta eaiggáduššá dain fylkkain. Nordlándda máttabealde § 31 guoskáges gorálaččat unnit meahcceguvlložiidda, go várreláhka dás gusto stáhtaalmennehiidda, mii mearkkaša dadjat buot matrikulerekeahes stáhtaeatnamiidda.

Fuođđolága ovdabargguin (Od.prp. nr. 9 1980-81) celko ahte váldoprinsihppa berrešii leat ahte almennehis lea fuđošbivdolohpi buotlágan stáhtaeatnamiin. Dát lea báhkkoduvvon § 31 vuosttas lađđasis, vuosttas čuoggás, ja departemeanta leage nuppi lađđasis ožžon oppalaš fápmudusa addit lagat bivdonjuolggadusaid, fuođđobivduige. Nu lea buot bivdu stáhtaeatnamiin, earret stáhtaalmennehiin ja boazosápmelaččaid bivdu boazodoallolága § 14 mielde, muddejuvvon fuođđolága § 31:s ja njuolggadusain dán lága olis. Cuo?ománu 2. b. 1982 ggl.cea. bokte lea váldi mii fuođđolága mielde lea biddjon Birasgáhttendepartementii sirdon Luondduhálddašandirektoráhtii (DN). DN lea cuoŋománu 19. b. 1988 addán gustojeaddji láhkaásahusa § 31 nuppi lađđasa mielde (fuođđoláhkaásahus).

Fuođđolága § 31 ja gustojeaddji láhkaásahusa mielde lea dušše stáhtaeatnamiin sáhka *fuđošbivdo- ja bivdovuogiatvuođas*. Láhka ii mearrit dađe dárkilabbot maid *fuđoš* doaba mearkkaša, muhto Od.prp. nr. 28:s 1982-83 fuođđolága nuppástusaid birra, lea mihttejuvvon ahte:

"... fuđoš doaba lea adnon várrelága njuolggadusainge, erenoamážit § 23:s. Dáidet stuorra boraspiret dagahan váttisvuođaid fuđošdoahpaga ektui. Mo čuohcá go fuđošdoahpaga bijai § 31:i lea ahte almennet ii galgga sáhttit sahtedohko oažžut vuoigatvuođa boraspirebivdui. Dát

čuohcá dál albasii ja § 31 nuppi lađas, fápmuda almennehii addit lobi albasbivdui."

Eanaš fuođđonálliide mat leat bivdinláhkái, (Namalassii nálliid maid Birasgáhttendepartemeanta fuođđolága § 9 vuođul mearrida mat leat bivdinláhkai.) ii dáidde leat nu váttis mearridit leatgo fuđožit vai eai. Árbevirolaččat buot lottit, stuorra gazzalottitge, árvoštallojit fuđožin. Seamma gusto uhcit fuđožiidda nu go neahti, čavrris, mievri ja rieban. Fuđošdoahpágiiges eai gula buot sarvvat (ealga, goddi, ruksegoddi ja ruoigu) ja stuorra boraspiret nu go guovža, gumpe, geatki ja albbas. Eahpedilis ferte departemeanta § 31:s nuppi lađđasa fápmudusmearrádusa olis, sáhttit mearridit lea go dihto nálli fuđoš vai ii.

Bivdu lea dál fuođđolága § 24 mielde lobálaš dušše Birasgáhttendepartemeantta addin njuolggadusaid mielde. (Váldi lea cuoŋománu 2. b. 1982 ggl.cea. bokte sirdon DN:i.) Mearrádusa nuppi lađđasa mielde sáhtta addit "láhkaásahusaid bivddu birra dallego dát sáhtta váikkuhit ealáhusvuđđosii ja muđui go dárbbášuvvo ráddjen dihte vahágiid maid fuođđu dahká". Dál lea rievssatbivdu gielain ja várra riebanbivduge erenoamáš áigeguovdil Finnmárkkus. Riikkas muđui lea earret rievssatbivddu, neahte- ja buoiddabivddusge gilláriin dihto mearkkašupmi.

Fuođđolága § 31 mielde leat aivve fal *dáža borgárat* ja geat maŋimušjagi leat ássan ja ain ássat Norggas, vuoigaduvvon fuđošbivdui stáhta eatnamiin. Buohkain sis leat, beroškeahttá ássanbáikkis, oktasaš vuolggasadjji. Cuoŋománu 8. b. 1983 lánkanuppástusain lea datte nuppi lađđasa mielde vejolašvuohta addit lagat njuolggadusaid vuosttasvuoigatvuođas bivdui dan gieldda fásta ássiide gos stáhtaeatnamat leat. Od.prp. nr. 28:s 1982-83 boahttá ovdan ahte dás lei áiggan dahkat čielggasin ahte sáhtta lágidit ortnegiid mat sihkkaruššet gili bivdiid bivdolobi unnit opmodagain "gos omd. lea sadji 10-12 bivdogortii." Váldonjuolggadus galggai almmatge ain leat ahte stáhtaeatnamiin "berre leat buohkaide fuđošbivdolohpi". Dássáži eai leat addon njuolggadusat vuosttasvuoigatvuođa birra § 31 nuppi lađđasa mielde, ja gustojeaddji

fuodđoláhkaásahusa §1 goalmmát ja njealját lađđasis leat cealkámušaid mielde merriduvvon proposišuvnnas ahte:

"Buot bivdu galgá albmosin dahkkot dakkár vugiin maid almennet dohkkeha. Jus dárbbášuvvo muddet bivdiid logu, galgá gohcit ahte lea govttolaš juogadeami giliássiid ja vierrobivdiid/bivdoservviid gaska.

Árvvoštalladettiin mii lea govttolaš juogadeapmi, galget ee. báikegotti vejolašvuodát bivdit gielddas deattuhuvvot."

Cuo?ománu 8. b. 1983 lánkanuppástusain lasihuvvui vel § 31 nuppi lađđasis ahte sáhtá addit lagat njuolggadusaid olgoriikalaččaid bivdolobis. Dát lea dál dahkkon fuodđoláhkaásahusa § 15:s mii addá Stáhtavuvddiid direktoráhtii (DSS) válddi ohcama mielde addit olgoriikalaččaide dákkár bivdolobi mii lánkaásahusas siskkilduvvo.

Fuđošbivdu ja bivdu fuodđolága § 31 vuosttas lađđasa mielde sáhtá čađahuvvot dušše *bivdogoartta* fidnemis ja buhtadasmávssuin (divat). Nuppi lađđasa mielde sáhtá addit lagat njuolggadusaid hálbbit haddái iežas gieldda giliássiide. Fuodđoláhkaásahusa § 5:s ovdanbohtá ahte beaive- ja vahkkogoartahaddi galgá leat seamma buohkaide, muhto jahkodatgoartahatti fásta ássiide iežas gielddasges sáhtá vuolidit gitta guokte goalmmátoassái - Finnmárkkus gitta goalmmátoassái - earágiliássiid ektui.

Ii ovttasge leat álgovuorus vuoigatvuohta bivdit *fuodđuid* stáhtaeatnamiin. Datte lea fuodđolága § 9 mielde lágiduvvon vejolašvuohta dákkár bivdui dihto áigodagain, ja § 16 mielde DN mearrida gos sáhtá bivdit fuodđuid. Fuodđobivdu, Finnmárkkus, namalassii ealgabivdu, hálddaša DSS fuodđoláhkaásahusa § 1 mielde. Ealgabivdu lea dárkilat muddejuvvon lánkaásahusa § 7 bokte mas ee. daddjo ahte dat galgá láigohuvvot, ja lea albmadvuvvon lagat njuolggadusat dása. Ii fuodđobivduige gávdno dihto mearráduš vuosttasvuoigatvuođa birra daid gielddaid fásta ássiide gos leat stáhtaeatnamat.

3.8.4 Leatgo sierrariektehámáiduvvamat Finnmárkkus?

Earretgo ahte bivddu jahkodatgoartahatti stáhtaeatnamiin sáhttá gieldda fásta ássiide bidjat mealgat vuollelabbui go dáloniidda riikkas muđui, ovdanbohtá ovdalis ahte lágas dahje láhkaásahusas eai leat addon erenoamáš bivdonjuolggadusat Finnmárkkus. Dákkár doaibma muddejuvvo danin Finnmárkkusge oppalaš njuolggadusain mat leat bajábealde válddahallon. Go sullii 96 % fylkka eatnamiin ollislaččat ja dadjatjuo buot meahcci, árbevirolaš áddejumi mielde leat stáhta "matrikulerekeahces" eatnamat, lea vuohččan fuođđolága § 31 áigejuovdilis mearrádus.

Datte čuoččuhuvvo duollet dálle ahte muhtun sajiin Finnmárkkus sáhttá jurddašit báikkálaš vieruiduvvan riektehámáiduvvamiid oppalaš bivdolágaid vuostá. Oahpásamos lea várra gažaldat, leago báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuohta giđđaloddemii Guovdageainnus. Gažaldat lea guoskkahuvvon ránggaštusáššis mii mearriduvvui Alimusrievttis cuoŋománu 8. b. 1988 riektemearrádusas (Rt. 1988 s. 378).

Dubmehallon lei Álttá gielddariesvttis dubmejuvvon fuođđolága § 56 mielde, buo. § 3 nuppi lađđasa miessemánu 28. b. 1985:s leat báhčán čivssa ja vuoktafiehttaga Guovdageainnu gielddas, ja rihkkun ráfáiduhttinmearrádusaid mat ledje mearriduvvon láhkaásahusain fuođđolága § 9 vuosttas ja nuppi lađđasa mielde. Son guoddalii láhkaatnima⁷⁰³ ja dagai gustojeaddjin ahte Guovdageainnu sámiid bindilis árbevieruin ja riekteáddejumiin lei ásahuvvon virolaš riektedilálašvuohta, mii diktá gieldda rájaid siste sáhttit loddet giđđat borramuššan, ja ahte dát vieruiduvvan riektehámáiduvvan ferte dohkkehuvvot fuođđolága oppalaš ráfáiduhttinnjuolggadusaid⁷⁰⁴ dáfus. Prinsipála čuoččuhuvvui de áššehuvvot go bivdu lei lobálaš, ja molssaevttolaččat áššehuvvot mohkasteaddji⁷⁰⁵ vuoigatvuohtačádjádusa geažil.

Alimusriekti čilgii vuos fuođđolága bivdonjuolggadusain ja čujuhii ahte fuođđolága § 15 nr. 2:s lea fuođđoeiseválddiin lohpi beroškeahttá muđui gustojeaddji ráfáiduhttinnjuolggadusain, diktit bivdit ee. suorssá "borramušatnui gos dát leat dábálaš".

---

⁷⁰³ lovanvendelse

⁷⁰⁴ fredningsregel

⁷⁰⁵ unnskyldelig

Ovdabargguid cealkámušat čájehedje ahte mearrádus lei láchkii bohtán justa áigumušain diktit viiddidit loddebivddu muhtun guovlluin Finnmárkkus gos dát lea leamaš dábálaš borramuššan.

1983:s lei Guovdageainnu Fuođđolávdegoddi ohcan dákkár lobi ja hilgojuvvon. Dan oktavuodas lei muhtun lávdegoddi mieđihan diktit giđđaloddet, muhto Birasdepartemeanta vuosttaldii go dat livčče leat vuostá "biologalaš prinsihpaid ja áddejumi." Ovdal lei moanaid gerddiidge ohcon lohpi giđđaloddet suorssáid dalá gustojeaddji bivdolágaid mielde. Jagiin 1950, 1951 ja 1952 lei addon lohpi, ja manjit ohcamat ledje njuolgguslašat hilgojuvvon.

Dán vuodul gávnnahii Alimusriekti čielggasin ahte ii sáhtán leat leamaš makkárga vierroriektehámáiduvvamii dainna mearkkašumiin ahte Guovdageainnus galggašii leat lohpi loddet earret bivdoáiggiid mat gustojit fuođđolága ja láchkaásahusaid mielde. Vuosttasjienasteaddji jienasteamis daddjo dasto:

"Vuoigatvuodavuodđu sáhttit dan nu gohčoduvvon giđđaloddet lea min dalá gustojeaddji fuođđolága mielde dušše sáhtán leat lobálaš § 15 nr. 2 mielde, ja dákkár lohpi ii lean, nugo namuhuvvon, addon. Moanaid gerddiid ovdal lei fuođđolávdegoddige biehttaluvvon dákkár loddema ohcamušain. Ávdnasat mat leat Alimusriektái ovddiduvvon čájehit maidái, oaivvildan, ahte gieldda ássiid gaskas ferte leat leamaš hui dovvdus, ainjuo manjit jagiid, ahte giđđalodden ii lean lobálaš, vaikko sáhttáge orrut ahte duodai lea loddejuvvon muhtun muddui ja iige mihkkege leat dahkkon dan hárrái. "

Ii sáhte muđuige leat sáhka áššehuvvot mohkasteaddji vuoigatvuohtačádjádusa geažil. Ráfáiduhttináiggit ledje almmuhuvvon Guovdageainnus dábálaš láchkai, ja riekti oaivvildii dubmehallon fertii leat geatnegas dáid áššiid birra diehtit. Danin biddjui vuodđun ahte jus "dubmehallon navddii iežas lobálaččat sáhttit loddet, ii leat dát čádjádus ainjuo leamaš mohkasteaddji."

Ášši čájeha ahte galgá hui olu ovdal báikkálaš vierut dohkkehuvvojit oppalaš muddemiid ektui, muhto go mearrádus gustui konkrehta ráfáiduhttinmearrádusaid rihkkumii, sáhtá

vánit atnit mearrideaddji prejudikáhtan go ii sáhte jurddašit báikkálaš bivdovuoigatvuođaid vieruiduvvanrievttálaš⁷⁰⁶ vuđđosiin. Maná mearkašit ráfáiduhttinnjuolggadusat ahte vejolaš loddensierravuoigatvuohta Guovdageainnus justa dál ii sáhte doaimmahuvvot, muhto jus ráfáiduhttima galggašii fámuhuhttit, sáhtta vuoigatvuohta doaimmahuvvot, jus duođaštuvvo ahte dat (ain) gávdno.

Nu ii sáhtege dadjat vissásit leatgo báikkálaš sierravuoigatvuođat, ii gidđaloddemii Guovdageainnus, iige eará bivdui Finnmárkkus. Ferte gal nugo daddjon, navdit ahte dál galgá eanet ovdalgo sáhtta čuoččuhit sierravuoigatvuođaid bivdui ja mii dohkkehuvvo lága hárrái, muhto gažaldaga almmatge gánniha guorahallat dárkilat. Dán mearrideapmái ferte datte iskat vuđolaččat ja konkrehta, masa Riektejoavkkus ii leat leamaš cuogga⁷⁰⁷.

3.8.5 Erenoamážit riektesuodjalusas

Bivdovuoigatvuođat Finnmárkkus mat gullet priváhta eatnamiidda, leat suodjaluvvon seammaláhkai go eaiggáduššanvuoigatvuohta. Vuoigatvuođaid sáhtta maná muddet buhtadasa haga, omd. gáržžiduvvon bivdoáiggiin, muhto eanaeaiggát sáhtta álgovvorus gáibádit buhtadasa jus vuoigatvuođat ollásit loahpahuvvojit. Jus muhtumiin Finnmárkkus lea bivdovuoigatvuohta omd. báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuođa vuodul, gusto seamma riektesuodjalus sidjiide.

Dan bivddu suodjaleapmi mii gullá stáhta matrikulerekeahes eatnamiidda Finnmárkkus, lea vánit makkárga sierradilis eará buohkaidvuoigatvuođaid suodjaleami ektui, ja lea iešalddes hui láivves riektesuodjalus, buo. ovddabealde 2.3.2.5. oasi.

3.9 MONIT JA UVJJAT

---

⁷⁰⁶ sedvanerettslig

⁷⁰⁷ kapasitet

3.9.1 Vuolggasadji

Dušše dihto riddoguovlluin lea monnen ja uvjen leamaš stuorát mahtodagas. Dan ektui lea dákkár čoaggin dehálaš muhtun sajiin, ja áinnas monnesajiin Finnmárkkus ja muđui Davvi-Norggas, ja guhkás maŋás lea leamaš dehálaš mearkkašupmi ealáhussii, sihke vuovdima ja dálloanu dáfus. (Unnán ávdnasat leat monnema ja uvjema mahtodagas Norggas, muhto 1800 logu loahpa dilálašvuodaide čujuhuvvo Jaktlovkommisjonen:i (1898) s. 135, dilálašvuodain ovdal 1940 Jaktlovkomiteeen:i (1939) s. 43 historjjálaš áiggi dilálašvuodain gitta Ottar mitalusa jorgaleapmái NAČ 1984:18 S s. 653-654, ja 15-1600 logu dilálašvuodain KLMN IV:i sp.395 ja KLMN XX X sp. 468. Finnmárkku dilálašvuodaid lagat válddahallamii, čujuhuvvo Einar Richter Hansen:a čielggadeapmái Sámi vuoigatvuodálávdegoddái fylkka meahcceriggodagaid geavaheamis 1. máilbmesoadi rájes sullii 1970 rádjai, mii galggašii ilbmat 1994:s.)

Monnen ja uvjen ja monnesajit eai leat erenoamážit máinnašuvvon boares dáža lágain, muhto gávdnojit muhtun gonagaslaš suodjalanreivvet⁷⁰⁸ mat erenoamážit namuhit monnesajiid. Nu siskkildii gonagas Eirik Magnusson:a suodjalusreivve 1290 Mu?kaeallingálvvuin Fugløy ja Lågøy monnesajiin Solund:s (Diplomatiarium Norvegicum (DN) XII 14), ja 1505:s bijai gonagas Hánsa sierra gildosa monnet monnesajis Várggáha vulobealde, maŋgilgo dan heavsmánni⁷⁰⁹ lei váidalan ahte olbmot dohko manne (DN XI 283). Dáđistaga geavai nu ahte monne- ja uvjasajit ráfáiduvvojedje. Ráfáiduhttin lei vuohččan ávkin čilget vuđđosa garrasabbot ránggáštít sin geat monnesajiin miedáhusa haga váldet moniid dahje uvjjaid, muhto lea veahá eahpečielggas juvssaigo eanaeaiggát ráfáiduhttimiin stuorát vuoigatvuoda go sus lei juo ovddalgihitii.

Monne- ja uvjasajiid ráfáiduhttima sierra njuolggadusat addojuvvojedje borgemánu 30. b. 1842 lágas, njukčamánu 3. b. 1860 muhtun nuppástusain. Dás ovdanbođii ee. ahte son gii lobiheamit monnii dahje uvjii sáhtii ránggáštuvvot sáhkuiguin. Lottit dasto ollásit ráfáiduhttojuvvo mearraguovllu bivddus 1,5 km rájá siskkobealde sajis eret. Vástideaddji njuolggadusat leat bisuhuvvon maŋit lágain.

---

⁷⁰⁸ vernebrev

⁷⁰⁹ høvedsmann

Norggas lea belohahkii leamaš jurddašuvvon nu ahte monne- ja uvjavuoigatvuohta ferte čuovvut guoski meahccelotti bivdovuoigatvuođa, go áššálaččat sihke lea ja berre leat dihto oktavuohta meahccelodderiggodagaid ávkkástallanvuigiid njuolggadusaid gaskkas. Dát áinnas gusto monnema dáfus ja guovddáš mávssolašvuohta mii dás lea dáid náliid ceavzimis.

(Geahča bivdoláhkakommišuvnna árvalusa (1898) s.135.) Dáža vuoigatvuođa dábálaš vuolggasadji leage guhká leamaš ahte meahccelotti monnen- ja uvjenvuoigatvuohta gullá eanaeaiggádii, ja láigolihtto- ja eará eanaláigodili vuoigatvuohta gullá geavaheaddjái, jus eará ii leat šihhton.

Lágain lea monnen ja uvjenge eanaš meannuduvvon dalle dahje geažos áiggi gustojeaddji bivdolágaid (1899, 1951 ja 1981 lágaid) oktavuođas. Čoaggin lea datte doppe leamaš gustohuvvon dihto sierramuddemiidda, ja muhtun muttu birgejit dát ávkkástallanvuogitge iežaset sierra vieruin ja árbevieruin.

3.9.2 Lagat eanaeaiggátprinsihpas ja dábálaš njuolggadusain

Vaikko ferte leat dihto oktavuohta, čájeha dat maid bajábealde lea dadjan ahte rievttálaččat ii dárbbáš bivdovuoigatvuohta nuppi beales ja monnen ja uvjen fas nuppi beales, lea seamma olbmos ja meannuduvvot áibbas seammaláhkai. Earuhuvvuige dihto láhkai go bivddu ja monnema ja uvjema eanaeaiggátprinsihppa, láhkaduvvui miessemánu 20. b. 1899 bivdoláhkii. (Geahča 3.8.2. oasi.)

Leago eanaeaiggádis oktovuoigatvuohta monnemii ja dán vejolaš ráddjehusaide, lea hui dievaslaččat vihkkedallon Jaktlovkommisjonen:a (1898) árvalusas, mas ee. daddjo (s. 135):

"Lea čielggas ahte Eanaeaiggáda Oktovuoigatvuohta ferte ollit siskkilditge Lottiid Moniid, go su Vuoigatvuohta dušše Lottiide muđui livčče šaddat hui mearkkašmeahtun⁷¹⁰. Sus lea dálá Evttohusa mielde

---

⁷¹⁰ betydningsløs

Oktovuogiatvuoha goddit buot Lottiid iežas Eatnamiin, earret dušše daid bálkašuvvon Gazzalottiid dihto Eavttuin. Sullasaš Spiehkastagat *Gazzalottiid Moniide* ii gávnnat berre ásahit ... Dábálaš Vuoigatvuoha ohcat Gazzaloddebesiid Earáid Eatnamiin livčče mai fargga ámmátlaš Monnečoaggit boasttot atnán, almmá Bearráigeahču vejolašvuoda haga.... lohkat makkár Loddenáliid Moniid galggai Eanaeaiggádis lohpi váldit, livčče leat masá veadjemeahtun. Danin lea navdon, ahte almmá Smiehtamuša haga sáhtii bidjat Paragráfii dan Hámi, ahte addá Eanaeaiggádii seamma Vuoigatvuoda buot Lottiid Moniide maid gávdná su Eatnamiin, go jáhkket sáhttit Boasttut atnit Váldimin dálá ráfáiduvvon Lottiid - Luohtoeanalottiid - Moniid ii dárbbáš ballat ..."

Eanaeaiggátvuogiatvuoha monnemii lei evttohuvvon guhkeliid go lottiid bivdovuogiatvuoha. Go gazzalottit eai dás lean mielde eanaeaiggáda oktovuogiatvuodas (dan muddui go gazzalottit eai lean mielde giđđaráfáiduhttimis, galggaige vaikko gii beassat bivdit), lei monnevuogiatvuoha oaivvilduvvon gustot almmá makkárge gáržžideami haga, das mat luđolaš bivddu njuolggadusaid čuvvot. Vuoigatvuoha iige galgan leat ráddjejuvvon guoski loddenáli bivdoráfáiduhttima njuolggadusain.

Stuorradiggemeannudeamis doalahuvvui eanaeaiggáda monne- ja uvjaoktovuogiatvuoha oppalaš njuolggadussan, gazzalottiidege mat ledje gustohuvvon luđolaš bivddu. Vuoigatvuoha váldit moniid ráfáiduhtton lottiin ráddjejuvui baicce álgovuorus dušše gustot hávdamoniide, muhto eará loddebivdoráfáiduhttin ii almmatge dahkkon automáhtalaš gustojeaddjin dákkár lottiid monnemii ja uvjemii. Dan sadjái galggai dát árvoštallot sierra ja gustohit sierra muddema. (Ná lea muđui maid manjit bivdolágain, muhto veaháš rievdaduvvon.) Obbalohkái oaččui eanaeaiggátvuogiatvuoha dakko veahá eanet sisdoalu monnemii ja uvjemii go bivdui. Lágas (§28 vuosttas gitta goalmát lađđasii) báhkkojuvui monne- ja uvjaeanaeaiggátprinsihppa čuoovvovaš láchkai:

"Galgá gildojuvot Earáid Eatnamiin muosehuhttit Loddebesiid ja dain Monnet ja Uvjet.

Eanaeaiggát ii galgga váldit dahje diktit váldit Moniid dáid §§ 13 ja 14 ráfáiduvvon Lottiin Earret Hávdas.

Monne-ja Uvja Sajiid oasálaš ii sáhte doppe almmá Oasálačča Dieđu haga váldit dahje diktit váldit Moniid dahje Uvjaid."

Eanaeaiggáda vuoigatvuohta váldit ráfáiduhhton lotti moniid gáržžiduvvo njukčamánu 3. b. 1932 nuppástusas dušše gustot hávdamoniide ráfáiduhhton monne- ja uvjasajiin, ja suorsá- ja hávdamoniid gos ledje biddjon oapmefatnasat⁷¹¹ dahje sullasaš ráhkkanusat. Juovlamánu 14. b. 1951 bivdolága §51 viiddiduvvui eanaeaiggáda vuoigatvuohta ráfáiduhhton sajiin maiddá siskkildit iežas atnui hávdavarrása, hálkka, čohkánjunhálkka ja bovttáža moniide. Dasto galggai skávlli, čielkkása, skárfa ja čearreha moniid Nordlánddas, Romssas ja Finnmárkkus dušše sáhttit omardit ovdal geassemánu 15. b. (muđui riikkas ovdal geassemánu 6. b.), go moniid oapmefatnasiin jed. dušše galggai sáhttit omardit ovdal miessemánu 15. b.

Monne- ja uvjaeanaeaiggátvuoigatvuohta dahkkui miessemánu 29. b. 1981 fuođđolága § 44 vuosttas lađđasa mielde oppalaččat evttolaččan hálddahušlaš mearrádusas. Dat gusto dušše dákkár loddenáliide ja áiggiin ja sajiin departemeanta mearrida. Lea sirdon Luonduhálddašandirektoráhtii dahkat dáid dárbbášlaš mearrádusaid.

Monne- ja uvjaeanaeaiggátvuoigatvuođa nuppástusat maid fuođđoláhka dagahii, leat hui oanehaččat vuodustuvvon lága ovdabargguin. Eanaeaiggátvuoigatvuođa njuolggadus lei evttohuvvon doalahuvvot fuođđoláhkálávdegotti árvalusas (NOU 1974:21), dábálaš muddenmearrádusa lasáhusain mas lei vástideaddji hábmen moniide ja uvjjaide go bivdovuoigatvuođas. (Geahča evttohusa §§ 61 ja 62, buo. § 4, ja miessemánu 29.b. 1981 fuođđolága nr. 38 §9, buo. §§ 3 ja 24.) **Árvalusas čuožžu dán hárrái (s. 112):**

"Evttohus dávista ..(ovddeš láhkii).. go lea eanaeaiggát dahje geavaheaddji geas lea vuoigatvuohta monnet ja uvjet loddebesiin. Muhto

---

⁷¹¹ holke

lávdegoddi navdá ahte fuođđolaš⁷¹² deasttat cealkkihit ahte fuođđodikšuneiseválddit⁷¹³ muddejit dán eanaeaiggátvuoigatvuođa."

Láhkaproposišuvnnas (Od.prp. nr. 9 1980-81) sihkkojuvvo datte njuolggadusat mas eanaeaiggátvuoigatvuohta báhkkođuvvui, ee. go giel dá monnet ja uvjet earáid eatnamiin. Dát navdui leat liiggás⁷¹⁴ dá báláš ráfáiduhttinprinsihpa bálddas mii lága § 3:s čielgasit albmadvuvui galgatge siskkildit fuođđu "moniid, besiid ja ássama". Dasto daddjo proposišuvnnas (s. 65) ahte juohke dilálašvuođas berre "čielggadvuvot ahte moniid, besiid jna. ráfáiduhttin maiddái gustui eanaeaiggáda ektui."

Dán geažil ferte datte bidjat vuodđun ahte eanaeaiggáda monnen- ja uvjenoktovuoigatvuohta ain lea lága vuolit prinsihppa. Dát ferte ee. mearkašit ahte sorjjasmeahtun mo ráfáiduhttinnjuolggadusat giehtaguššot, sáhtta eanaeaiggát ása hit rievttálaš doaimma sin vuostá geat lobiheamit monnejit dahje uvjejit opmodagas.

3.9.3 Lagat Finnmárkku riektedilis

1899 bivdolágas váldui § 28:i sierranjuolggadus ahte almennehiin ja ráššain galgai gustot oppalaš gielddus monnet ja muosehuhttit buotlágan lottiid besiid, earret lottiid mat eai lean dá báláš giđđaráfáiduhthtojuvvon. Giđđaráfáiduhhton eai lean beaiveboraloddi⁷¹⁵, dihto albmadvuvon lágan vahátlottit ja miessemánu 14. b. 1902 lánkanuppástusa mielde buotlágan mearralottit, earret suorssát. Sierranjuolggadus lea Jaktlovkommisjon:a árvalusas (1898) vuodustuvvon ná (s.136-137):

"Datte fertejit Sajiin, gos ii leat oktage priváhta Eanaeaiggát, ja gos ráfáiduvvon Lottiid Monit ja Beasit nappo eai Suodjaluvvo, maid ferte

---

⁷¹² viltmessig

⁷¹³ viltstellmyndighet

⁷¹⁴ overflødig

⁷¹⁵ dagrovfugl

eaktudit livčče sidjiide addán, leat gielddus muosehuhttit Besiid ja Váldit daid Lottiid Moniid, mat eai leat vahátlaččat."

Komišuvnna árvalusas (s. 136) lea báhkkođuvvon ahte sierranjuolggadus nugo teaksta cealká, siskkilda giliialmennehiidge, go "Ráššat" báhkkođemiin várra erenoamážit lea oaivvilduvvon dasa maid maŋŋil lea máinnašan várrealmennehin ja mii láchkamuddejuvvui njukčamánu 12. b. 1920 ja geassemánu 6. b. 1975 várrelágain. Sullasaš báhkkođanvuohki lei muđui geavahuvvon bivdolága § 7:s mas daddjo ahte "Ráššat mat eai leat Almennehat eai Eaiggáduššo priváhta" bivddu deasttas galget dássiduvvot stáhtaalmennehiiguin. (Buo. 3.8.2. oasi bivdolágain (Finnmárkku hárrái) gitta 1981 fuođđolága rádjai.)

Finnmárkku riektedilálašvuodát eai máinnašuvvon njuolga 1899-lága monne- ja uvjanjuolggadusaid oktavuodas. Liikká lea čielggas ahte lága dábálaš njuolggadusat eanaeaiggátvuoigatvuođa hárrái maiddái galget siskkildit priváhta opmodagaid Finnmárkkus, ja - dás nugo muđui - dákkár opmodagaid maid gielddat dahje stáhta eaiggáduššá. Mii galggai gustot stáhta doalahuvvon eatnamiidda fylkkas, orru baicce veahá eahpečielggas. Maná sáhtta "Ráššaid" báhkcodeapmi § 28:s iešalddes gokčat dán eaiggáduššanjoavkku stuorámus oasi, muhto ii njuolga nu go omd. mearraloddeguovlluin rittu mielde.

Vejolaš áddejupmi, geaid ovddas ee. Tønnesen (s. 282) lea hálli, sáhtta leat ahte stáhtaeatnamat Finnmárkkus eai galgga gullat mange muddemii monne- ja uvjavuoigatvuođas, ja ahte dás galggai čuovvut "dan boares vieru, man mielde juohkehaš sáhtii viežžat nu olu moniid ja uvjja go dárbbášii, jus lei almennehis mii ii lean lihttoláigohuvvon." Dán vuostá sáhtta datte ovdandoallat bajábealde geardduhuvvon cuohkkecealkámuša⁷¹⁶ monne- ja beassesuodjaleami dárbbus olggobealde priváhta eatnamiid. Dát deasta ii lean nu dehálaš Finnmárkkus go riikkas muđui, ja sáhtta dalle ákkastit ahte stáhta eatnamat Finnmárkkus ledje oaivvilduvvon gullat ráššat báhkcodeapmái lága § 28:s. Nu livččiige dát guovlu leat

---

⁷¹⁶ motivuttalelse

gustohuvvon seamma njuolggadusaid go almennehat riikkas muđui.

Njukčamánu 3. b. 1932 láhkanuppástusa § 28:s namuhuvvojit stáhta eatnamat Finnmárkkus čielgasit molssaeaktun, dássálaga almennehiiguin, ráššaiguin ja eai sierra matrikulerejuvvon stáhtavuvddiin. Ovdabargguin, mat dás maná ledje áibbas unnán, ii celkon ahte dát nuppástuhttui maidege Finnmárkku eatnamiid dáfus. Dás nugo muđui, livččii mearrideaddjin leat dasa ahte sáhtiige omardit muhtun loddenáli moniid, váldonjuolggadussan leat, leago guoski nálli dábálaččat gidđaráfáiduhhton. Láhkanuppástusas sáhtte muđui sierra lasáhusain, dáža borgárat vuoigatvuođain omardit suorsá- ja hávdamoniid ja uvjjaid namuhuvvon guovlluin seamma eavttuin go eanaeaiggádiid čoaggin iežaset eatnamiin, namalassii čoaggit ee. oapmefatnasiiguin.

Njuolggadus ahte mannen- ja uvjenvuoigatvuohta lei ráddjejuvvon lottiide mat eai lean ráfáiduhhton doalahuvvui juovlamánu 14. b. 1951 bivdolágas, muhto geavadis ráddjejuvvui vuoigatvuohta veaháš, go ráfáiduhhtima spiehkastat mearralottiid ektui gáržžui gustot buotlágan lottiide (earret suorssáide) gitta dušše skávlliide, báiskkiide, sallitgáirruide ja gáirruide, fuođđostivrra lobiin gielidit earálágan lottiidge. Dat njuolggadusge doalahuvvo ahte stáhta eatnamiin Finnmárkkus leat seamma njuolggadusat go almennehiin ja ráššain. 1932-lága luđolaš lohpi dáža borgáriidda monnet ja uvjet Finnmárkkus, ráddjejuvvui baicce oppalaš vuoigatvuhtii giliássiide (gieldda ássiide) stáhtaeatnamiin Finnmárkkus monnet ja uvjet seamma eavttuin go eanaeaiggádat, geahča lága § 51, buo. § 42.

Manjimuš gusto dálá gustojeaddji miessemánu 29. b. 1981 fuođđolága nr. 38 mieldege, mas stáhta eatnamiidda Finnmárkkus § 44 nuppi lađđasis lea mearriduvvon ahte gieldda fásta ássiin lea seamma vuoigatvuohta monnet ja uvjet go eanaeaiggádis dahje geavaheaddjis lea vuosttas lađđasa mielde. Monnen ja uvjen vuoigatvuohta gielddas lea nuppiin sániiguin doalahuvvon gieldda ássiide, ja ii leat lohpi monnet ja uvjet eará sajiin go iežas gielddas. Njuolggadus leage dalle spiehkastat dan prinsihpas ahte monne- ja uvjavuoigatvuođas

berrešii čuovvut guoski meahccelotti bivdovuoigatvuoda. Go buot dáža borgáriin álgoálggus lea seamma lohpi bivdit ovddeš matrikulerekeahtes eatnamiin Finnmárkkus, (Geahča 3.8.oasi.) lea monnen ja uvjensieravuoigatvuohta báikeolbmuide. Vaikko monne- ja uvjavuoigatvuodas várra ii šat leat seamma geavatlaš mearkkašupmi go ovdal, lea das danin liikká dihto prinsihpalaš beroštupmi.

Go monnen- ja uvjenvuoigatvuođalaččat stáhta eatnamiin Finnmárkkus 1951:s ráddjejuvvojedje giliássiide, ja dát ovdal gustui vuoigatvuhtii buot dáža borgáriidda monnet ja uvjet, sáhtta muđui čájehit ahte vuoigatvuohta mii dál gullá gieldda ássiide ferte atnit vuoigatvuohtan maid sii leat ožžon lágas, ja iige vuoigatvuohta mas lea ovddeš vieru vuodas.

Monnen ja uvjenvuoigatvuohta lea dál muđui gustohuvvon guovlluid, áigodaga ja sorttaid ráddjehusaid ektui, maid departemeanta (Luondduhállddašandirektoráhta) mearrida. Gustojeaddji njukčamánu 15. b. 1988 lámkaásahusa vuodul, lea dehálamos lobálaš monnen ja uvjen loddosorta Finnmárkkus skávli ja gáiru gitta geassemánu 14. b. ja báiski, skierru, hálka ja čohkanjunhálka gitta geassemánu 1. b, ja hávdauvjja sáhtta čoaggit geasi miehtá.

Monne- ja uvjasajit ledje 1876 (§ 7 g bustáva) ja 1902 (§ 8 g bustáva) eanavuovdinnjuolggadusain čielgasit namuhuvvon daid vuoigatvuođaid gaskkas maid stáhta sáhtii *lihttoláigohit*. Lohpi adnui unnán, ja vuohččan heađuštan dihte bilidit menddo olu monnečoaggimiin. Dálá eanavuovdinláhka ja - lámkaásahusat eai namut baicce njuolga monne- ja uvjasaji lihttoláigoheami, muhto ii leat nággu ahte eanavuovdineiseválddiin lea lohpi ođastahttit ovdalis šiehtadusaid.

Nu lea dál ain njeallje monne- ja uvjasaji maid eanavuovdinkantuvra lea lihttoláigohan. Buot dát leat Strovbmassullovuonas Bearalvági gielddas ja lei 1902-njuolggadusaid lámkavuoduin, ovdal lihttoláigohuvvon Finnmárkkku fylkkamánnái. Dalá fylkkamánni álgaga mielde loahpahuvo dát láigolihttogaskavuodas 1960- ja 1970-jagiin, ja dat leat dál lihttoláigohuvvon Bearalvági ássiide. Leago njuolga geatnegas ođastahttit šiehtadusaid, jus lihttoláigolaš

dan dáhttu ja ain deavdá láigolihttoeavttuid, sáhtá leat veahá eahpesihkar, (Buo. vihkkedallama 3.5.5.oasis, buo. 3.5.4.1.3. oasi eanavuovdineiseválddiid vejolaš geatnegasvuodas ođastahttit luossabivdosajiid čujuheami stáhtaeatnamiin.) muhto dássáži leat šiehtadusat ođasmahtton juohke viđát jagi go ohcá eanavuovdinkantuvrras.

Eahpiduvvuige leago eanavuovdineiseválddiin lohpi dál *ođđasit* lihttoláigohit monne- ja uvjasajiid. Nugo namuhuvvon bajábealde, eai daja dálá eanavuovdinlágat njuolga dákkár lihttoláigoheamis. Lága § 6 mañimušlađđasis čuožžu datte ahte ee. mearrádusat mat lea addon ovddeš 1902 eanavuovdinlága olis, galget gustot gitta dat fámuhttojuvvojit dahje ođđa mearrádusat bohtet sadjái 1965-lága olis. 1902-njuolggadusa láhkavuodđu lihttoláigohit monne- ja uvjasajiid, eai leat fámuhtton dahje sadjái bohtán ođđa njuolggadusat, ja ferte danin navdit ahte oaivil lea leamaš ahte dat ain galgá gustot. Eanavuovdinkantuvrras navdo muđuige ahte eanavuovdinlága § 2 oppalaš mearrádusa ainjuo čuovvu lihttoláigohanlohpi⁷¹⁷ ahte stáhta matrikulerekehtes eatnamiid sáhtá vuovdit dahje lihttoláigohit.

Dán lea vuosttaldan ee. go 1981 fuođđoláhka prinsihpas mearkkaša ollislaš muddema ássiid lobis monnet ja uvjet stáhta eatnamiin Finnmárkkus. Dát de mearkkaša ahte eanavuovdineiseválddit eai šat sáhte lihttoláigohit monne- ja uvjasajiid, ja danin gáržžidit gieldda ássiid vuoigatvuoda maid lea ožžon fuođđolága § 44 nuppi lađđasa mielde.

Mii datte eahpidit leago aitosáččat makkárga vuostálasvuoha⁷¹⁸ gaskal dán mearrádusa ja mahkáš eanavuovdinkantuvrra lihttoláigohanlobi. Dán oktavuodas sáhtá čujuhit ahte 1981-lága mearrádus ii leat ođas, muhto ahte vástideaddji mearrádus gustui 1951 bivdolágas. Dán áigemuttus lei čielga lihttoláigoheami vuoigatvuodavuodđu, ja ii mihkkege orui čájeheamen ahte lea atnán dán leat vuostá bivdolága mearrádusaid ahte monnen ja uvjen stáhta eatnamiin Finnmárkkus galggašii gullat gieldda ássiide.

Mii navdit dán dili fertet leat dálge. Go bajábeale duogážin ferte navdit ahte ain lea monne- ja uvjasadjelihttoláigoheami

---

⁷¹⁷ bortforpaktningssadgang

⁷¹⁸ motsetning

vuoigatvuodavuodđu Finnmárkkus, orrut danin olu ákkat dasa ahte eanavuovdinkantuvrras dálge lea lihttolaigohanlohpi. Eará ášši lea datte ahte dát lohpi, váilevaš ohcamiid geažil, illá leat geavahuvvon earágo ođastahttit ovddeš lihttoláigoheemiid.

Earret namuhuvvon lihttoláigohuvvon monnesajiid, leat muhtun sajiinge boares *sierravuoigatvuodát* dehálaš monnesajiide. Dán oktavuodas sáhtta erenoamážit leat ártta oanehaččat máinnašit Várggáha gieldda dilálašvuodain.

Vuohččan gullá monnen- ja uvjenvuoigatvuohta Ladnesullos⁷¹⁹ ain Várggáha ladni⁷²⁰ kommandántii⁷²¹. Dát vuoigatvuohta lea ain fámus, ja das lea ain dihto ruđalaš mearkkašupmi. Váttis lea duodaštit dán čuohtejahkásaš sierravuoigatvuođa historjjálaš vuoigatvuodavuodđu, muhto das lea várra iežas duogáš go leanahearrát⁷²² 1600-logus ásaiduvve Finnmárukui, oassi Ladnesullo luondduriggodagain biddjojuvvojedje Várggáha šlohttii. Go moniin ja uvjjas gárttai gávppálaš mearkkašupmi biddjui šlohttii vel dáid riggodagaid vuoigatvuohta, ja manjil lea ladni kommandánta dáid ožžon.

Dasto lea sundis ja suohkanbáhpas oktovuoigatvuohta moniide ja uvjii guovtti sulložis gielddas. Ladnekommandántta ektui, eai ane dál sii vuoigatvuodaset. Sáhtta vel namuhit ahte Várggát gieldda lea lihttoláigohan Hápmandoaimmahahkii vuoigatvuođa monnet Čoarvesullos⁷²³, mii fas láigoha vuoigatvuođa osiid guovtti searvái gielddas. Sisabohtu čoaggimis mii lea fámus, manná Hápmandoaimmahaga bargiide.

Iige sáhte šiitit ahte sáhtta leat háhkan sierravuoigatvuodaid monnemii ja uvjemii oamastusa dahje dološ áiggi rájes geavaheami vuodul. Go monnen ja uvjen stáhta eatnamiin Finnmárkkus guhká lea leamaš sierravuoigatvuođa gieldda ássiide (giliássiide), galgá várra olu ovdalگو dákkár vuoigatvuodáhákama eavttut leat devdon. Dát bohtá oppalaš juridihkalaš oaivilis ahte ii oktage sáhte

---

⁷¹⁹ Reinøy

⁷²⁰ festning

⁷²¹ kommandant

⁷²² lensherre

⁷²³ Hornøy

čuoččuhit vuoigatvuođa iežas vuoigatvuodavuođu vuostá. (Geahča bajábealde 3.2.5.(muorraávdnasat) ja 3.5.4.1.3.(mearraluossbivdu) osiin.)

3.9.4 Erenoamážit riektesuodjalusas

Seammaláhkaigo bivdovuoigatvuodain mat gullet *priváhta eatnamiidda Finnmárkkus*, leat monne- ja uvjavuoigatvuodatge mat gullet dákkár eatnamiidda, suodjaluvvon seammaláhkaigo eaiggáduššanvuoigatvuohta. Go eanaeaiggáda monnen ja uvjenge dál lea hálddahuslaš mearrádusa duohken, sáhtta datte dás leat gohčoduvvon buhtadankeahtes⁷²⁴ ráđđengáržžideapmi, omd. go ain ráfáiduhtta dahje ráddje monnema ja uvjema áigodaga dahje guovlluid.

Dan muddui go Finnmárkkus muhtumiin leat *sierravuoigatvuodát* monnemii ja uvjemii báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuođa dahje sullasaš dilálašvuođa vuodul, gusto prinsihpas seamma riektesuodjalus dáiddage. Dát orru ovdamearkan konkrehta mearkkašeamen ahte ii sáhte leat vassis sáhttago sierravuoigatvuohta mii gullá Várggáha kommandántii fámuhttit buhtadasa haga. Kommandánta ferte datte, nugo earátge, dohkkehit monnema ja uvjema oppalaš muddemiid ja gáržžidemiid.

Gieldda ássiid dábálaš monnen- ja uvjenvuoigatvuohta stáhta eatnamiin Finnmárkkus, ferte maiddái dohkkehit ahte ain gáržžiduvvo ođđa ráfáiduhttimiin, ja go ávkkástallanáiggit ja -guovllut ráddjejuvvojit duos dás. Vaikko dás lea sáhka vuoigatvuodas mii gullá ráddjejuvvon vuoigatvuodalaččaide, lea dasto árta navdit ahte buhtadangažaldat iige leat áigeguovdil iešguđet bággolonistanlágan gáržžidemiid oktavuodas. Dát ainjuo gusto jus vuoigatvuohta mii gullá gieldda ássiide lea vuoigatvuohta mii sidjiide lea addon lágas, muhto várrage jus vuoigatvuodas lea ovddeš vieru vuodus.

3.9.3. oasis lea navdon ahte eanavuovdineiseválddiin ain lea lohpi ráddjet dan vuoigatvuođa mii gullá gieldda ássiide, go lihttoláigohit monne- ja uvjasajiid stáhta eatnamiin. Dán sáhtta luđolaččat dahkat almmá makkárga buhtadasa haga. Seamma

---

⁷²⁴ erstatningsfri

várra gusto sullasaš gáržžidemiide, omd. ahte vuoigatvuođalaččat lága bokte ráddjejuvvojit nu ahte čoaggin dihto guovlluin biddjo omd. giliássiide.

3.10 MUORJJIT (LUOPMÁNAT)

3.10.1 Vuolggasadji

Dáža rievttis adnojit dábálaččat luonddu muorjjit eanaeaiggáda opmodahkan nu guhká go leat čoakketkeahtta, (Geahča Brækhus/Hærem: Norsk Tingsrett s.524-525, buo. ruoŧa rievttis Bengtsson: Speciel fastighetsrätt, 3. dea. s.189-190.) ja dábalaš muorječoagginjuolggadusat leat danin álgovuorus opmodatvuoigatvuođaid⁷²⁵ suoládeami ja sullasaš rihkkosiid⁷²⁶ ránggáštannjuolggadusain sierra spiehkastahkan. Nu leage ássiid murjenlohpi jna. lagat muddejuvvon miessemánu 22. b. 1902 ránggástanlága § 400:s (buo. § 399). Mearrádusas lea čuovvovaš cealkka:

"Son, gii áiddehis Báikkis čoaggá luonddu Niehtiid, maid Dasttán borrá, dahje luonddu Murjjiid, Guobbariid dahje Liđiid dahje váldá luonddu Urtasiid Ruohttasiid, ii ránggáštuvvo.

Dát Mearrádus ii Adno sutnje, gii Lubme Luomejeakkis Romssa Fylkkas juogo Eaiggáda čielga Gildosa vuostá dahje jus ii bora daid Dasttán."

Mearrádusas lea guhkes árbevierru, ja dohkkehuvvui⁷²⁷ 1842:s vearroдахkolága 16-22 art. bienalaš muddemiin. Go dan hábmemis ain sáhtta leat dihto mearkkašupmi ránggástanlága § 400 dihto beliid áddejupmái, bájuhuvvo vearroдахkolága murjenmearrádusasge jna.:

"Jus Mátkkálaš váldá Vuovddis dahje Eatnamiin, maid dárbbáša ja ii sáhte oastit, nu ahte sáhtta divvut Vuodjin-Reaidus dahje dan, maid muđui dárbbáša iežas Johtimiidda; dahje jus muhtun áiddehis Báikkis omarda dahje čoaggá Ruohttasiid, maid son Dasttán borrá dahje luonddu Murjjiid dahje Liđiid, dahje čuohppá luonddu Urtasiid Ruohttasiid, ii

---

⁷²⁵ formuesrettighet

⁷²⁶ forseelse

⁷²⁷ knesette

Ráŋggáštuvvo. Almmatge galget leat Eahpevuoiggalaš gildosat Nordlándda, Romssa ja Finnmárkku Ámttain áiddehis Luomejekkiin omardit dahje čoaggit Luopmániid, maid ii bora Dasttán. Iige Oktage galgga Eaiggáda čielga Gildosa vuostá dákkár Luomejeakkis, mii bajábealde namahuvvo, omardit dahje čoaggit luopmániid Dasttán Borrama dihte. Son gii dán rihkku, ráŋggáštuvvo Sáhkuiguin ovttá gitta guoktelogi Speciedálain. Dán Lága Rihkkumiid eiseválddit eai áššečuoččaldahte."

Láhka sisdoalai álgovuolggalaččat dušše vuosttas čuoggá njuolggadusa, ja davvinorgga fylkkaid lubmennjuolggadusat easka mearriduvvojedje geassemánu 9. b. 1854 sierralágas, ja váldojedje vearroдахkoláhkii geassemánu 3. b. 1874 lassilágas. Manjil lea sierranjuolggadus mii álgovuorus doalaha lubmema Finnmárkkus fylkka iežas ássiide, mearriduvvon njukčamánu 11. b. 1977 lága nr. 12:s, ja váldon 1965 eanavuovdinláhkii § 5 a:in. Gažaldagat oppalaš murjenvuoigatvuođas riikkas lea obbalohká meannuduvvon 3.10.2. oasis, ja lubmensierranjuolggadusat Davvi-Norggas ja Finnmárkkus, leat dárkilat vihkkedallon 3.10.3. ja 3.10.4. osiin. Loahpalaččat lea 3.10.5. oasis oanehaččat máinnašuvvon riektesuodjalusa gažaldagas.

3.10.2 Dábálaš murjenvuoigatvuohta

Ráŋggáštanlága § 400 mearrida njuolga ahte dušše meahcce⁷²⁸ murjjiid jna. čoaggin "ii ráŋggáštuvvo." Go vearroдахkolágas dát njuolggadus lei biddjon ovttas čielga heahterievttálaš⁷²⁹ njuolggadusain, vuoigatvuođas váldit dárbbášlaš muorraávdnasiid biliduvvon vuošana divodit, lea muhtun muddui digaštallon galgágo muorjevuoigatvuođa áddet duohta vuoigatvuohtan vai ii.

Schweigaard juo čuoččuha ahte Vearroдахkolága njuolggadus láhkavuodđudage priváhtarievttálaš murjenvuoigatvuođa, ja ahte makkár báhkodanvuohki leš "leat min Lágat dássáži leamaš áddejuvvon nie, ahte Dagu

---

⁷²⁸ viltvoksende

⁷²⁹ nødrettslig

Mearrádus Dagu Earáid Eatnamiid dáfus lei rihkkomeahtun, dát gustui Lohpin dahje Vuoigatvuohtan" (Criminalloven (1844) s. 43). Dán oainnu leat eatnašat dorjon manjit oapmeriekteteorias⁷³⁰, (Geahča Scheel (Tingsret, 1912) s.206, Gjelsvi (Norsk Tingsret, 1936) s.163 ja Brækhus/Hærem (Norsk Tingsrett, 1964) s. 77, ja brandt (Tingsretten, 1878) s. 89-91, bealestis čuočchedje girjásat oainnu.) ja ránggáštanriekteteorias⁷³¹ leat gažaldagas leamaš várrogasalat. Nu meannuda Kjerschow (Kommentar s. 914-916) njuolggadusa aivve ránggáštanbeassannjuolggadussan⁷³² almmá namuheamen dan priváhtarievttálaš mearkkašumi, ja Skeie čuoččuha ahte njuolggadus dušše gusto ránggáštanlága atnimii ja iige daja maidege "dagu lobálašvuođa birra" (Strafferett II s. 358).

Muđui sáhhtá namuhit ahte Lorentz Rynning artihkkalis Rt. 1950 s. 209-214 čuoččuha ahte ránggáštanláhka ii láchkavuodđut makkárgge geavahanvuoigatvuođa dábálaš áddemis, ja ahte berre sáhhtit ráddjet ja muddet dálloanu čoaggimii ja vuovdimii nu ahte dát eanet doalahuvvo giliássiide. Dán vuostá cealká Helge Christensen (Rt. 1950 s. 657-661) ahte lea sáhka duohta vuoigatvuođas maid sihke eanaeaiggádat ja eiseválddit fertejit doahttalit.

Gažaldat lea vel meannuduvvon dihto láchkaáššiid oktavuodas, ja Eanadoallodepartemeanta lea mángii báhkkodan ahte lea sáhka duohta vuoigatvuođas, ee. Njukčamánu 21. b. 1947 árvalusas vuollástanlágaid⁷³³ birra, (Árvalus lea geardduhuvvon Ot.prp. nr. 37 1947:s mii manjil gessui ruovttoluotta. Muđui lea mángii evttohuvvon sierra lágat meahccemurjjiid vuoigatvuođa hárrái (ee. Bleikelilávdegotti árvalus (1934) ja guovtti stuorradiggealbmás 1949:s), almmá evttohusaid meannudeamen. Láchkadoaimmat muorjevuoigatvuođa ektui, leat namuhuvvon Friluftskomiteen:a árvalusasge s. 27, buo. s. 14-16, mas orru dárbbasheamen lassi láchkamearrádusaide «ráfi ja čielgasa» dili dihte, muhto lávdegoddi čoahkádusas mielde ii oru iežas mielas gelbbolažžan «daid čoavdit».) muhto ii leat makkárgge mearrideaddji láchka ovdanbohtán. Iige leat duopmostuollogeavat⁷³⁴ mii njuolga sáhhtá daddjot dán mearrida, nu ahte digaštallan ii sáhte daddjot leat čilgejuvvon.

Mo murjenvuoigatvuođa gažaldat lea hábmejuvvon, adnogo leat duohta vuoigatvuohtan vai ii, orru datte veahá badjelmeari ja orušii ahte sierramielalašvuohta lea stuorát go

---

⁷³⁰ tingrettsteori

⁷³¹ strafferettsteori

⁷³² straffrihetsregel

⁷³³ okkupasjonslovgivning

⁷³⁴ domstolspraksis

dat duođai lea. Álbmoga lohpi čoaggit luonddu murjjiid lea dáža riekteárbevierus hui viiddis ja manná čielgasit guhkitgo ránggáštanbeassan⁷³⁵ omd. heahteriektedárkomiid⁷³⁶ mielde. Lea čabočielggas ahte dát lea ásahuvvon riektedilálašvuohta, ja dalle lea unnit mearkkašupmi jus dán sáhhtá dadjat čuovvu njuolga strl. § 400, dahje dávisteaddji⁷³⁷ vieruiduvvan rievttálaš láhkavuođu. Gohčoduvoš dal vuoigatvuohta buohkaidvuoigatvuohtan dahje sivahis ávkkástallanvuoigatvuohtan - goappašat oasit leat, ja ain adnojit - ii leat veahášge miellagiddevaš, ja ii berre addit vuđđosa konklusuvnnaide mo iešguđet gažaldagat galget čovdot.

Dán duogážin gávnnaha Riektejoavku ávkkálažžan ainjuo álggos áddet álbmoga murjenlobi jna. vuoigatvuohtan, várra de sierralágan ja mearkkašumi dáfus erenoamáš vuoigatvuohtan, ja ráddjejuvvon riektesuodjalusain. Man guhkás vuoigatvuohta manná ja makkár viidodagas dat ferte gáidat eará duohta dahje rievttálaš doaibmabijui ektui, berrešii dán mielde čovdojuvvot eanet gažaldagain ja vihkkedallot sorjjasmeahttun oppalaš mihtilmasvuođas.

Murjenvuoigatvuohta lea *oppalaš*, dan áddemis ahte dat gusto buohkaide ovdun. Dat dássida olgoriikalaččaid ja dáža stáhtaborgáriid, earágiliássiid ja gili iežas ássiid, ja ii leatge makkárge ovdamunnin sidjiide geat seamma guovllus leat vuoigatvuođa guhkit áiggi olu atnán, dahje dienasláhkai⁷³⁸ čoaggimii dan sadjáigo joavdočoaggimii. Iige leat makkárge ovdamunnin eanaeaiggádii dahje eará erenoamáš vuoigatvuođalaččaide opmodahkii. Vaikko eanaeaiggát adno murjjiid eaiggádin nu guhká go dat leat čoakketkeahtá, (BuO. 3.10.1. oasi, nota 127.) lea son álggos dássálaga buohkain earáin murjenvuoigatvuođa dáfus. Sáhhtáge dadjat ahte vuoigatvuohta vuosttažettiin gusto eanaeaiggáda ja erenoamáš vuoigatvuođalaččaid ektui. Dát ii berre almmatge ollit nu guhkás, go leat maddái dihto erohusat gaskal eanaeaiggádiid ja earáid. Okta dehálaš erohus lea ee. lubmensierranjuolggadus

---

⁷³⁵ straffritak

⁷³⁶ nødrettsbetraktning

⁷³⁷ korresponderende

⁷³⁸ ervervsmessig

golmma davimus fylkkain, mii dárkilat máinnašuvvo 3.10.3. oasis.

Muorječoaggi gii doalaha iežas § 400 rámmaid siskkobealde, ii leat makkárge čoagginmieđáhusa duohken. Su ii sáhte gevret⁷³⁹ dahje biehttalit joatkimis čoaggima, ja iige leat veahášge geatnegas dohkkehít eaiggáda dahje earáid čujuheami gos sáhhtá čoaggit. Maná geažida Rynning bajábealde máinnašuvvon artihkkalis ahte eaiggádiin ja almennetstivrrain berre leat dihto hilgun⁷⁴⁰- ja čujuhan⁷⁴¹-vuoigatvuohta, muhto dáid ferte čielgasit áddet su danin rávvagiin ja moaitagiin ahte njuolggadus ii leat heivehuvvon ođđa áiggi ovdáneapmái. Eanaeaiggáda beale iskan caggat čoaggima ferte danin áddet lobiheapmin.

Dán oktavuodas sáhhtá vel namuhit ahte geassemánu 28. b. 1957 olgunastinlága nr. 16 mielde lea eanaeaiggádis dahje geavaheaddjis vuoigatvuohta gevret sin geat rihkkot gildosa lága § 11 deasttalaš⁷⁴² ja várrogas⁷⁴³ meanu hárrái. (Geahča 3.16.oasi.) Murjenvuoigatvuohta lea datte doalahuvvon olggobeal lága, ja ferte navdit ahte eanaeaiggáda gevrenvuoigatvuhtii⁷⁴⁴ ii sáhte addit analogalaš atnima earáid murjema ektui, jus ii čuoza muđui sin johtalussii ja ásadeapmái.

Gažaldat mii lea olu digaštallon, sihke vearroдахkolága ja ránggáštanlága mearrádusaid oktavuodas, lea mii gullá "*dáhrhis*⁷⁴⁵ *báiki*" báhkcodeapmái. Ránggáštanlága meannudettiin čuoččuhii Justislávdegotti ovdaolmmoš Hagerup ahte áidi fertii leat biddjon "justa suodjalit murjjiid ja sullasaččaid", muhto áidi mii omd. galggai doallat omiid opmodaga siskkobealde ii lean mearrideaddjin. Earát oaivvildedje fertet leat doarvái jus lei dáhra⁷⁴⁶ mii deavdá áidelága gáibádusa, namalassii dábálaš šibitáidi.

Artihkkalis Rt. 1910 s. 209-210 čuoččuha Ferdinand Roll ahte lassin sierra biddjon áiddiide, ferte vel dohkkehít dábálaš

---

⁷³⁹ vise bort

⁷⁴⁰ avvisning

⁷⁴¹ anvisning

⁷⁴² hensynsfull

⁷⁴³ varsom

⁷⁴⁴ bortvisningsrett

⁷⁴⁵ uinnhegnet

⁷⁴⁶ innhegning

šibitáiddiid go eaiggát čielgasit almmuha álbmogii ahte lei gielddus čoaggit áiddi siskkobealde. Skeie dadjá bealestis ahte áiddi ulbmil ii leat mearrideaddjin, jus vuos lea sáhka áiddis mii gidde olbmuid ja elliid ovdii, ja iige dušše ovttagardánit čalmmustahtta juohkinmearka ja iige leat sáhka nu stuorra meahcceguovlluin (Strafferett II s. 357).

Gjelsvik lea fas cealkán ahte mearrideaddjin ferte leat ahte giliin leat ádden buot meahci "meahcabealde", vaikko lea áidojuvvon. Danin ii sáhte eaiggát "caggat sivaheami ávkkástallanvuoigatvuođa doaimma meahcis áidomin dan birra. Dát gusto dallege go áiddi ulbmil justa lea caggat dán ávkevuoigatvuođa" (s. 163). Syn og Segn 1945 artihkkalis s. 236-243 čuoččuha Helge Drabløs ahte Gjelsvik:a oaidnu heive buoremus sihke giliolbmuid ja gávpotolbmuid áddejupmái, muhto son liikká oaivvilda ahte áidojuvvon gilvojuvvon giettít ja eará gilvonbihtát fertejit spiehkastuvvot. Eanadoallodepartemeantage lea čuoččuhan sullasaš oainnu. Bajábealde namuhuvvon njukčamánu 21. b. 1947 árvalusas vuollástanlágaid hárrái, daddjo ee. čuovvovaš:

"Sánis sátnái siskkilda báhkkodeapmi juohke guovllu mii ii leat áidojuvvon - ležžet dal gieddeeatnamat dahje meahcci. Dan láhkai áddejuvvon livččii datte mearrádus guovtti guvlui orrut máđoheapmin. Nuppi beales sáhtášii dalle luđolaččat čoaggit luonddu murjjiid áiddehis gieddeeatnamiid ja nuppi beales eai livčče sii beassan čoaggit murjjiid buot áidojuvvon meahcis livčče dal muorječoaggin vahágahtán dahje ii. Departemeanta lea danin navdán ahte mearrádusa ferte sáhttit dulkot nu ahte vástida geavatlaš dárbut. 1944:s sáddejedje danin preassadieđáhusa mas departementta áddejupmi ránggáštanlága § 400 válddahallui. Dás celkui:

Mearrideaddjin lea nu maid galgá áddet "dáhrahis Báiki" báhkkodemiin. Lága ulbmil ferte navdot leat nuppi beales headuštít ahte luđolaš murjenvuoigatvuohta dahkko guovlluin gos sáhttet vahágahttit eatnamiid dikšuma dahje guovllu atnima geažil ja nuppi beales váfistit álbmoga murjenvuoigatvuođa guovlluin gos dan sáhtta dahkat vahágahttima haga. Dalle sáhtášii dadjat ahte meahcis sáhtta juohkehaš luđolaččat čoaggit luonddu murjjiid, muhto gieddeeatnamiid gullá vuoigatvuohta dušše eaiggádii (geavaheaddjái).

Dárkilat čuvgemii dás mihttejuvvo:

1) Gieddeeatnamiin ferte navdit leat gielddus čoaggit luonddu murjjiid ležžet dal áidojuvvon dahje eai. Maid galgá áddet

gieddeeatnamiin lea eanaš háviid čielggas. Dábálaččat ferte sáhttit dadjat ahte gieddeeatnamat lea gilvon eatnamat ja lunddolaš gieddi mii lea čoahkis lea lahka opmodaga viesuid ja dahká aitosaš doalu. Unnit jalgetkeahtes bihtát mat leat dán guovllu siskkobealde fertejit gullat gieddeeatnamiidda. Dasto fertejit šaddaduvvon bihtát mehciin adnot gieddeetnamin.

2) Meahcis lea juohkehaččas lohpi čoaggit luonddu murjjiid vaikko meahci leat áidojuvvon. Dán njuolggadusas ferte datte dábálaččat spiehkastit áidojuvvon dikšunguohtumiid ja niittuid, áidojuvvon bihtáid gilvojuvvon- dahje gilvevuovddiin, ja áidojuvvon unnit ruovttugilvvahagaid."

Olgunastinlágas lea johtolatvuoigatvuhtii addon viehka dievaslaš mudden das mii galgá gullat gieddeeatnamiidda dahje meahccái. (Geahča 3.15. ja 3.16. osiid.) Nugo namuhuvvon bajábealde lea datte murjenvuoigatvuohta doalahuvvon olggobealde lága, ja iige dán ektui sáhte olgunastinlága njuolggadusaid njuolga atnit. Vuolggasadji ferte leat ahte olgunastinláhka ii muhtán murjema riektedili, muhto lága johtolatvuoigatvuođa geografalaš ráddjehusain lea liikká skavát mearkkašupmi muorjevuoigatvuhtii. Nu eai leatge láddjehagat, dikšunguohtumat, vuovdegilvinguovllut jna. geavadis mielde, muhto nuppi beales ii sáhte eambo navdit ahte lea lobálaš murjet buot sajiin gos (geassit) lea johtolatvuoigatvuohta olgunastinlága mielde.

Ii leat muđui makkárge mearrideaddji riektegeavat mii čilge fertego ránggáštanrievttálaččat ja siviilarievttálaččat⁷⁴⁷ beroštit ahte guovlu lea áidojuvvon dahje ii ja makkár doaimma áiddis lea. Maid duopmostuolut dása oaivvildit, lea váttis čielgasit dadjat.

Vuoigatvuohta *siskkilda* čoaggit meahccemurjjiid, muhto ii šattuid mat leat gilvon dahje šaddaduvvon, ja iige várra go lea olu bargan šattuoin duktemiin ja eará dikšundoaimmain. Murjjiid ii berre muđui áddet menddo gáržžit ja siskkildit omd. várra beatnatruvssomurjjiidge. Sáhtá maid muittuhit ahte ránggáštanlága § 400 gusto vel guobbariid, liđiid ja luonddu urttasruohtasiid. Dasto gusto dat niehtiid, muhto dainna

---

⁷⁴⁷ sivilrettslig

ráddjemiin ahte eai earátgo eanaeaiggát sáhte čoaggit daid dasttán borramii.

Murjjiid ja eará šattuid sáhtta baicce čoaggit sihke dasttán borramii, ja váldit ruovttudoalloatnui dahje vuovdimii.

Máŋggalágan meahccemuorjjit vuvdojuvvojit olu

ruovttudoaluide ja ribadahttinindustriai⁷⁴⁸, main stuorra oassi

boahdá čoaggiin geat murjejit buohkaidvuoigatvuohtan. Murjen vuovdimii leage nu máŋgga sajis leamaš mielamiel

lasseáigáiboahu. Dát gusto maiddá Davvi-Norgga ja

Finnmárkku ektui. Dás lea datte vuohččan luopmániin main lea

leamaš ja ain lea geavatláš ja ruđaláš mearkkašupmi, ja

sierranjuolggadusat mat dás gustojit lubmemii, meannuduvvojit nappo dárkilat čuovvovaš osiin.

Dábálaš murjenláhkamuddemii Norggas, gullá dattege erenoamáš *miessemánu 6. b. 1970 láhka*, mas gildo oppalaččat

čoaggit luomegarahiid. Luopmánat lohkkokit leat láddan go daid

sáhtta čoaggit nu ahte lasta ii čuovo. Rihkkun ráŋggáštuvo

sáhkuiguin. Almmolaččat áššečuoččaldahtto dušše go dábálaš

deasttat dan cealkkihit, ja juohke fylkkadiggi sáhtta mearridit

ahte láhka ii galgga gustot olles fylkii dahje dan osiide. Dát lea

dábálaš muddenláhka mii gusto sihke buotlágan čoaggiide ja

eanaeaigádiidda.

3.10.3 Luomevuoigatvuohta Nordlánddas, Romssas ja Finnmarkkus - priváhta eatnamat

Nugo namuhuvvon geassemánu 9.b. 1854 sierra lágas, (váldon geassemánu 8. b. 1874 vearroдахkoláhkii) eanaeaiggát doalahii

oktovuoigatvuođa lubmet vuovdimii ja dálloatnui "luomejekkiin"

min golbma davimus fylkkas. Dákkár eatnamiin galggai

álbmogii leat gielddus lubmet earágo dasttán borramii, ja ii

datge galgan dahkkot vuostá eaiggáda čielga gildosa. Go 1902

ráŋggáštanláhka mearriduvvui háliiduvvui bisuhit dili mii lei

ásahuvvon 1854-lágas golmma davimus fylkkas, ja nu lea

njuolggadus dál váldon ráŋggáštanlága § 400 nuppi lađđasii.

---

⁷⁴⁸ konserveringsindustri

Dán sierranjuolggadusa evttohus ovddiduvvui Finnmárkku ámtamánni ávžžuhusa mielde. Vuodustusain ovdandoalai son ee. sisaboađuidis Dávdnesállas⁷⁴⁹ Porsáŋgovuonas, "man dehálamos ja juohke áidna Hearvásvuohta lea daid Luomejekkiin", muhto mii vearroдахkolága álgovuolggalaš njuolggadusa geažil dál lei njuordásan vaikko geasa. Departemeanta lei guhkás ovttamielas dáinna, ja čujuhii ovdanbuktimestis ee. ahte 1842:s eai lean diehtán ahte dalá dohkkehuvvon murjennjuolggádus várra lei vuostá ráđđejeaddji riekteáddejumiiguin ja vieruiguin mat gustojedje lubmemii Davvi-Norggas. Davimus fylkkaid sierralágan šaddoeavttuid vuodul, gos leat šaddiliš luomejeakkit vuolládagas gitta meara rádjai ja dávjá lahka ássama, navdo dán leat dagahan ahte dás lei ovddiduvvon eará riekteáddejumi go riikkas muđui: (Geahča Ot.prp. nr. 25 1854, buo. Árvalusa O. nr. 23 1854.)

".. go Luomejeakkit namalassii, ležžet dal áiddehaga, váldoáššálaččat adnojit dego dan Eaiggáda priváhta, adnot eará vuoigaduvvon dušše Opmodahkan. Dás sáhtta dušše bidjat áigáibohui, luopmániid, allaárvvugin nugo Vuovdingálvu addá ... ii fas Návddašeapmái maid vurddii go čoaggá Murjiid dasttán Borramii, Geavahus, mii várra álo, Nordlánddas ja Finnmárkkusge, lea adnon lobálažžan."

Stuorradiggemeannudeamis ovddiduvvui veahá viidát go departemeantta evttohus. Earret eará lonuhuvvui "Luomejeakkit" viidát báhkkodeimiin "Luomeeatnamat". Dasto galggai eanaeaiggát sáhttit gielddit čoaggit dasttán borramii, omd. plakáhtain dahje áviisaalmmuhusain, go departemeantta evttohus virggálaččabut "ráfáiduhttima" eaktun dákkár gildosii ii dorjojuvvon.

Dán mielde lea čielggas ahte golmma davimus fylkka *priváhta* eaiggáduššan eatnamiin lea vuolggasadjá ahte eanaeaiggádis lea oktovuoigatvuohta lubmemii, mii muđuige ferte gustot sidjiide geain Finnmárkkus lea lihttoláigohuvvon eatnamat. Datte sáhtta leat ártá váldit dihto várašumi eanaeaiggáda lubmenvuoigatvuođa ektui dán fylkkas. Orru vuhttomín ahte lea leamaš dábálaš riekteáddejupmi ahte lea lohpi lubmet priváhta eatnamiinge, jus dát eai leat áidojuvvon,

---

⁷⁴⁹ Tamsøy

leat hui lahka stobu ja viesuid, dahje eanaeaiggáda vuoigatvuohta earaláhkai lea erenoamážit čalmmustahhton. Orru muđui eahpečielggas leago § 400 nuppi lađas jurddašuvvon vel gustot stáhta eatnamiidda, oktan "matrikulerekeahtes" eatnamiin Finnmárkkus. Go dás lea dihto oktavuoha Finnmárkku lubmema erenoamáš muddema vihkkedallamis, meannuduvvo dát gažaldat dárkilat 3.10.4. oasis.

Mii muđui lea dagahan dihto váttisvuođaid § 400 nuppi lađđasa áddejumi oktavuodas, lea mii gullá "*luomeeana*" báhkcodeapmái. Dát lea hui dievaslaččat meannuduvvon alimusriektecealkámušas⁷⁵⁰ bájuhuvvon Rt. 1968 s. 24, mii gustui go vihtta olbmo mángga diimmu guhkosaš várremátkkis Skjerstad:s Sálttus ledje juohkehaš čoaggán moadde lihttara luopmániid. Gielddarievttis ledje sii dubmejuvvon (ránggástanmañidemiin⁷⁵¹ guovtti jahkái) lobiheamit lubmen ja gohččojuvvon máksit eanaeaiggádiidda buhtadasa. Sii bealuštedje iežaset ee. ahte muorjjit šadde hui bieđgosat ja ahte ii lean vuođus gohčodit dán guovllu "*luomeeanan*". Bealušteaddji ovdandoalai dán báhkcodeami áddejupmái lágas ahte ferte leat seamma mearkkašupmi go luomejeaggi, nu ahte danin sáhtii lubmet buot guovlluin main ii lean dákkár mihtilmasvuohta.

Vuosttasjienasteaddji (Stabel) deattuhii bealestis ahte lea hui eahpečielggas maid galgá áddet "*luomeeanan*", ja ahte lága ovdabarggut dušše láivvit dan ákkastit. Son ii lean datte ovttamielalaš bealušteaddji áddejumiin ja celkkii:

"Stuorradiggelávdegotti molsun "*Luomejekkiin*" "*Luomeeanan*" oainnán spiehkastatnjuolggadusa viidodaga dihtomielalaš viiddideapmin vai dát heivehuvvo Davvi-Norgga erenoamáš šattusdillái. Sihke lánkanjuolggadusa sánit ja dan duogáš cealkkiha danin mu oaivila mielde ahte dan sáhtta atnit juohke luomešattu gávdnoštupmái gos dal šattaš, dainna eavttuin ahte dat gokčá muhtun sturrodaga ja leat dihto mánggadáfot guovllu, nu ahte ávkkástallamis lea ruđalaš mearkkašupmi dán eanaeaiggádii. Árvvoštallan ferte dieđusge gártat árvvošteapmin⁷⁵². Go lea eahpesihkar ferte dilálašvuođaid mielde sáhttit leat mearkkašumi

---

⁷⁵⁰ høyesterettskjennelse

⁷⁵¹ straffeutsettelse

⁷⁵² skjønnsmessig

leago eanaeaiggát njuolgguslaččat čalmmustahtán oktovuoigatvuođa gáibádusa luopmániidda ráfáiduhttimiin vai earaláhkai. Muhto dát ii gal sáhte leat mearrideaddjin."

Gielddarievtti duopmu sisdoalai datte dušše belohahkii árvvoštallamiid ahte leigo dát guovlu duođai "luomeeana" lága áddemis, ja dan fertii danin eanetlogu oaivila mielde fámuhuhttit. Guokte mihtus⁷⁵³ duopmára dorjo eanaš vuosttasjienasteaddji láchkaáddejumis, muhto gávdne liikká sáhttit dohkkehit gielddarievtti árvvoštallamiid.

Alimusriektecealkámušge váldon Rt. 1986 s. 693 doarjá dihto láhkai § 400 nuppi lađđasa áddejumi. Ášši lei vuos Deanu ja Várjjaga gielddarievttis ja gustui guokte luomečoaggái Nuortta-Finnmárkus geaid eanaeaiggát lei bissehan, nubbi 50 jahkásaš lámis nisson. Gielddariekteduumus bohtá ovdan ahte dát guokte čoaggi leigga vuodján biillain giettis tráktormáđi mielde, guođđán biilla áiddi siskkobeallai ja mannan badjel áiddi čoaggit luopmániid dan opmodaga oasis mii lei olggobealde. Go nisson oinnii biilla ja čoaggiid siđai son vuos 12 jahkásaš biebmobártnis dáhtut sin mannat das eret. Go dát ii lihkestuvvan, manai son ieš sudno lusa, ja ákšuin mainna fáippui lei son áitán sudno addit sullii 6 kg luopmániid.

Nisson lei ee. ákkastallan ahte go lei juolggeheapme, fertii sus leat vuoigatvuohta alldes lubmet lahka stobu, ja ahte son eanaeaiggádin lei lobálaččat iežas heahtegádjun⁷⁵⁴ ránggástanlága § 48 mielde, ja dieđus fertii áššehuvvot. Gielddariekti ii datte mearridan nissona vejolaš luomevuoigatvuođas, ja hilggui čujuhusain ahte ii lean makkárga heađušandahku⁷⁵⁵, heahtegádjunovdandoallamis⁷⁵⁶ lagat vuodustusa haga. Nisson danin dubmejuvvui ránggástanlága §§ 227 ja 392 mielde lobihis áitagiid ja rievtti vuostá háldeváldima⁷⁵⁷ ovddas.

---

⁷⁵³ dissenterende

⁷⁵⁴ nødverge

⁷⁵⁵ avvergelseshandling

⁷⁵⁶ nødvergeanførsel

⁷⁵⁷ besittelsestakelse

Alimusriekti fámuhuhtii duomu ovttajienalaš mearrádušas daningo heahtegádjuma eavttut eai lean vihkkedallon, ja dasto čujuhii vuosttasjienasteaddji (Endresen):

"Mu oainnu mielde dávjá dihtto meattáhus duomus ahte riekti ollásit lea diktán mearrideames ávnnasrievttálaš⁷⁵⁸ gažaldaga dubmehalloma oktovuoigatvuodas lubmet opmodagastis, dahje go son ainjuo dan oskkus oaivvildii alddes leat dákkár vuoigatvuolta."

3.10.4 Erenoamážit luomevuoigatvuodas stáhta eatnamiin Finnmárkkus

Nugo geažiduvvon bajábealde ráđđe dihto eahpečielggasvuohta ránggástanlága § 400 nuppi lađđasa atninguovllu hárrái, namalassii gustogo dušše "dábálaš" priváhta eatnamiidda, vai stáhta matrikulerekeahtes eatnamiiddage Finnmárkkus.

Eanadoallodepartemeanttas lea mángii bidjan vuodđun mearrádusa gustot stáhta eatnamiiddage, ja ahte danin stáhta sajádat vuoigatvuodavuoduin eanaeaiggádin sáhhtá addit muddejeaddji mearrádusaid lubmema hárrái stáhta eatnamiin Finnmárkkus.

Dát eaktu lei ee. vuodđun go skábmamánu 19. b. 1952 reivves addojuvvui fylkkamánái váldi dáid mearridit. Fylkkamáni dagai dán suoidnemánu 7. b. 1953. Earát leat datte eahpidan § 400 nuppi lađđasa gustot stáhtaeatnamiidda, ja danin leigo stáhta sajádaga hárrái matrikulerekeahtes eatnamiid eaiggádin, vuoigatvuodavuodđu dahkat čadni mearrádusa dákkár sisdoaluin.

Tønnesen čuoččuha (s. 276-278) ahte ferte leat seamma čielggas ahte go § 400 nubbi lađas addá eanaeaiggádiidda oktovuoigatvuodá lubmemii priváhta eatnamiin, go ahte mearráduš ii gusto stáhta eatnamiidda. Dán vuđđui bidjá son ahte lága ovdabargguid mielde dušše leat priváhta eanaeaiggádiid lubmenvuoigatvuodat mat galgat suodjaluvvot nuppi lađđasa mielde. Dát lea spiehkastatnjuolggadus, mii ii berre dulkojuvvot viidátgo ulbmil cealkkiha, ja dieđus lea buot

---

⁷⁵⁸ materiellrettslig

eará go priváhta eatnamiidda, vuosttas lađđasa váldonjuolggadus adnojuvvon murjema hárrái. Son dasto čujuha ahte nuppi lađđasa mearrádus, jus dat adno stáhta eatnamiin Finnmárrkkus, doalvu dan guvlui ahte dás leamaš ránggášvuloš lubmet. Dán gávnnaha Tønnesena nu máđoheapmin ahte dušše dát ferte mearkašit ahte mearrádus ii sáhte ná adnot.

Tønnesen:a mielde ferte vel § 400 nuppi lađđasa mielde gullat eaktu ahte eanaeaiggát ii sáhte biehttalit sin, geat leat dábálaš priváhtarievttálaš njuolggadusaid mielde háhkan vuoigatvuođa lubmet. Dát ferte gustot vaikkovel gávnahešge ahte mearrádus álgovuorus gusto stáhta eatnamiiddage. Su konklusuvdna lea danin ahte stáhta eanaeaiggádin ii sáhte sierra vuoigatvuođavuođuin seaguhit iežas lubmema vuoigatvuođaide maid ássit leat háhkan dološ áiggi rájes geavaheami ja báikkálaš vieru fámus, ja ahte fylkkamánni mearrádusain dieđus váilo dákkár láhkavuođđu.

Muddenmearrádusa láhkavuođu eahpádusa geažil, nammaduvvui miessemánu 15. b. 1970 sierra lávdegoddi čielggadit dán. Lávdegoddi attii árvalusa juovlamánu 13. b. 1972, mii maŋgil lea bájuhuvvon Od.prp. nr. 68 1975-76 mielddusin. Rievttálaš gažaldagaide bivdui Sverre Tønnesen buktit cealkámuša mii su nákkosgirjji oaiviliid mielde, čuoččuhii ahte lubmen gulai báikegoddái, ja ahte dalá muddenmearrádusain váilo doarvai vuoigatvuođavuođđu. Lávdegoddi lei ovttamielas dása ja evttohii láhkadit čielga vuoigatvuođavuođu.

Departemeanta doalahii bealestis das ahte ránggáštanlága § 400 nubbi lađas ii dušše guston priváhta eatnamiidda, muhto stáhta matrikulerekeahtes eatnamiiddage Finnmárrkkus. Liikká lei ovttamielas ahte addui čielga láhkavuođđu muddet lubmema. (Od.prp. nr.68 1975-76.) Finnmárrkui addui danin lassin dábálaš murjennjuolggádusa ja golmma davimus fylkka lubmensierranjuolggádusa, njuolggadus eanavuovdinlága §5 a:s lubmema hárrái ovddeš matrikulerekeahtes stáhtaeatnamiin fylkkas. Mearrádus mearriduvvui njukčamánu 11. b. 1977 sierra lágas nr. 12, ja čuodjá čuovvovaččat:

"Stáhta matrikulerekeahces eatnamiin Finnmárkkus galgá vuoigatvuohta lubmet váldonjuolggadussan leat doalahuvvon fylkka iežas ássiide. Earret čoaččat luopmániid mat dastán borrojit.

Gonagas mearrida dárkilat lánkaásahusaid lubmema muddemis ja sáhtá dás ee. addit sierra háviid lobi beassat vuosttas lađđasa váldonjuolggadusas ja addit ovttaskas olbmuid, joavkkuid dahje gilliide oktovuoigatvuođa čujuheami mielde ávkkástallat dihto luomevaljiid dárkilat eavttuid mielde.

Oktovuoigatvuohta nugo namuhuvvon nuppi lađđasis ii sáhte addot vuostá earáid sierravuoigatvuođaid, ja ferte dákkár várašumiid váldit mat dárbbasuvvojit juohke háve, ee. jus badjesápmelaččat lubmejit go leat lobálaččat ásadeamen bohccuiguin orohagas.

Dán paragrafa dahje lánkaásahusaid mearriduvvon paragrafa mielde rihkkun ránggáštuvvo sáhuiguin."

Vaikko lánkavuodđováttisvuohta dán mielde ferte adnot čilgejuvvon ja § 5 a mearkkaša ahte strl. § 400 nubbi lađas geavadis dušše oážžu mearkkašupmi priváhta áiddehis eatnamiin Finnmárkkus, ii atte dát makkárga vástádusa eanet prinsihpalaš gažaldadahkii ahte gustogo § 400 nubbi lađas stáhta eatnamiiddage.

Jus gávnna ahte mearrádus maiddáii gusto stáhtaeatnamiidda, mearkkaša dát nappo ahte prinsihpas lea leamaš ránggášvuloš finnmárolaččaidege lubmet stáhta matrikulerekeahces eatnamiin Finnmárkkus, earágo dastán borramii. Go stáhta liikká lea diktán čoaččat almmá seaguheamen iežas dasa, ferte dát mearkkašit ahte lea atnán dán gierdan geavaheapmin. Ahte nu lea, govve datte Tønnesen sieiva fikšuvdnan, ja son dasto báhkkoda ahte "áddet dán nu ahte juohkehaš dagai ránggášvuloš dagu go lubmii Finnmárkkus, livččii *čielgasit* leat vuostá riekteáddejumi ja čájeha ahte dákkár dulkon ferte leat boastut.» (Geahča Tønnesen s.277-278.)

Riektejoavku lea ovttamielas ahte vánit sáhtá bidjat vuodđun ahte prinsihpas lea leamaš ránggášvuloš Finnmárkkku ássiide lubmet stáhta eatnamiin fylkkas. Dákkár boadus sáhtá juogo vuodđuduvvot ahte ránggástanlága § 400 nubbi lađas ii gusto stáhtaeatnamiidda, dahje ahte sorjjasmeahtun dán mearrádusa lea ásahuvvon lubmenvuoigatvuohta báikegoddáii vieruiduvvan rievttálaš vuđđosiin. (Goalmmát molssaeaktu lea iešalddes ahte stáhta ii goassige leat eaiggáduššan matrikulerekeahces eatnamiid, muhto go buot geavat ja lágat-

datge maid dás vihkkedallá ja eará osiid 3. kapihtalis - vuodđuduvvon stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođa eavttuide, lea Riektejoavkku vihkkedallangeavahanvuoigatvuođain mat dáid eatnamiidda gustot álggos vuodđuduvvon dán ektui. Datte ferte deattuhit ahte ii dáinna leat oaivvildan ovddalgihtii diehtit mii Finnmárkku eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuođa konklusuvdna galggašii leat, muhto ahte dát vihkkedallo sierra 4.1. oasis.)

Mii atnit dasto čielggasin ahte finnmárkolaččat leat leamaš dan áddejumis ahte lea leamaš vuoigatvuohta lubmet stáhta eatnamiin, iige dušše dasttán borramii. Eiseválddit eai leat viggan dahkat maidege čoaggima ektui, ja orrut leamen hui moadde ákka leat daningo stáhta mieleavttos lea dohkkehan báikegotti lubmema joatkkašuvvot seammaláhkai, vaikko lea atnán dán leat vuostá gustojeaddji vuoigatvuođa.

Riektejoavku leage ovttamielas Tønnesen:in ahte báikegoddii vieruiduvvan rievttálaš vuđđosiin, ovddeš anu ja riekteáddejumi ja eiseválddiid váilevaš seaguheami vuodul, lea háhkan lubmenvuoigatvuođa stáhta eatnamiin. Danin ii leatge eanavuovdinlága § 5 a vuosttas lađas finnmárkolaččaid lubmema sierra vuoigatvuođa vuodus. Dát mearrádus dušše báhkka juo ásahuvvon riektedili nannema.

Dás sáhtta oppalaččat leat sáhka fylkka ássiid dábálaš vuoigatvuođas, muhto eanet sierra diliin iešguđet gili sierravuoigatvuođasge. Orru datte leamen váttis, ja vánitge dárbbášuvvoge, gávnnahit čielga rievttálaš mihtilmasvuođa das makkár vuoigatvuođain lea sáhka. Go dát lea nu eahpesihkar, sáhtta dákkár mihtilmasvuohtage álkit dagahit ahte boastut konkludere gustojeaddji vuoigatvuođa hárrái. Riektejoavku ii leat danin gávnnahan ártta dárkilat dán meannudit.

Dán oktavuodas sáhtta vel lasihit ahte eiseválddit eanavuovdinlága § 5 a mearrádusa mielde doalahit vuoigatvuođa fylkka ássiide lubmet stáhta eatnamiin Finnmárkkus, ainjuo eahpenjuolga ferte daddjot leat mearridan ahte ii sáhte headuštít finnmárkolaččaid lubmema. Earret háliidit čielga vuoigatvuođavuodu muddenmearrádussii, lei dán mearrádusas báikkálaš daninge Finnmárkku ovddeš sávaldat láhkadit báikegoddái nannosat ja sierralat vuoigatvuođa fylkka luomevaljiide. Muddemis leat danin suodjaleami beallige, buo. 3.10.5. oasi. Muđui ledje muddemiinge maid fylkkamánni mearridii 1953:s, mearriduvvon ahte lubmen stáhta matrikulerekeahes eatnamiin Finnmárkkus "doaisttáži" galggai dušše leat lohpi fylkka fásta ássiide.

Lassin § 5 a vuosttas lađđasa mearrádussii, lea nuppi lađđasis Gonagassii addojuvvon lohpi lagat muddet lubmema ja nu ráddjet ássiid oppalaš vuoigatvuođa. Sáhtá addit sierralobiid sihke sidjiide geat eai leat vuoigaduvvomat ja dihto luomevaljiid sáhtá čujuhemiin doalahit lagat ráddjejuvvon biirii. Dáid surggiid hálddašeami ja geavada lagat válddahallamii, čujuhuvvo Hálddašanoavkku čielggadeami 4.7. kapihttalii.

Bajábealde lea geažiduvvon ahte vieruiduvvan rievttálaš vuđđosiin sáhttet Finnmárkkus leat iešguđet gillái ásahuvvon dihto *sierravuoigatvuođat* lubmemii. Dás nugo muđuige, lea datte easka vuđolaš konkrehta guorahallama maŋŋil, vejolaš mearridit makkár guovllut soitet leat ásahan dákkár sierravuoigatvuođaid, ja Riektejoavku ii leat nappo gávnnahan cuokka guorahallat dán. Sáhtá almmatge leat ártta dán oktavuođas oanehaččat máinnašit erenoamáš riektedilálašvuođaid Láhpi sullo lubmemis.

Hui árrat eaiggádušše priváhta olbmot sullo ja ledje moanat priváhta sirdimat 1800- ja 1900-loguin. 1937:s vuvddii datte gávpejas Osvald Solberg dan stáhtii Gávpedepartemeantta bokte. (Geahča lagat Gamst/Samuelsberg: Loppas Historie, bygdebok for Loppa kommune, s.300-301.) Láhpi suolu ferte dán mielde adnot "dábálaš" stáhtaeatnamin, ja iige oassin ovddeš matrikulerekeahes eatnamiin Finnmárkkus. Sullo eana ii leatge eanavuovdinlágaid njuolggadusaid vuollásaš, muhto eanavuovdinkantuvra leat ožžon departemeanttas sirdot sullo hálddašangeatnegasvuođa. Maŋŋil sirdima stáhtii leat olbmot beassan sullos oastit stáhtas opmodagaid, ja eará mii sirdima čuovui lei ahte ásahuvvui ortnet mii attii Láhpi sullo ássiide sierra oktovuoigatvuohta čoaggit luomevaljiid doppe. Dát sierraortnet lea ain gustojeaddjin, ja lea ásahuvvon sierra luomelávdegoddi earret vuoigaduvvomiid gaskkas geat ee. mearridit čoaggináiggiid ja čállet luomegoarttaid. (Geahča Hálddašanoavkku čielggadeami 4.7.oasi.)

Dievvasa⁷⁵⁹ dihte sáhtá vel namuhit ahte Finnmárkku duottarviesuid ovddasvástideaddjiin šiehtadusa vuodul lea oktovuoigatvuohta luopmániidda ja eará riggodagaide

---

⁷⁵⁹ fullstendighet

ráddjejuvvon guovllus duottarviesuid gaskkahis lahkosis, dábálaččat 2,5 km radiusa jorbodaga siskkobealde mas duottarviesut leat guovddážis.

3.10.5 Erenoamážit riektesuodjalusas

Vállješ dal dovdomerket *dábálaš murjenvuoigatvuoda* buhkaidvuoigatvuohtan dahje sivahis ávkkástallanvuoigatvuohtan, ferte bidjat vuodđun ahte das lea láivves riektesuodjalus, buo. vel mii lea celkon buhkaidvuoigatvuodaid suodjaleami birra ovddabealde 2.3.2.5. oasis. Go eanaeaiggádat leat dássálaga álbmogiin murjenvuoigatvuoda dáfus, lea sin dábálaš murjenvuoigatvuodasge láivves suodjaleapmi.

Ferte baicce bidjat vuodđun ahte eanaeaiggádiid (ja lihttoláigolaš) sierra vuoigatvuohta *luopmániidda* golmma davimus fylkkas, lea gustohuvvon dábálaš bággonistanrievttálaš suodjaleami, seammaláhkaigo eará eanaeaiggátvuoigatvuodaid ja eaiggáduššanvuoigatvuodage. Dát bohtá danin lassin dan suodjaleami álbmoga čoaggima vuostá mii gullá ránggástanlága njuolggadusaide.

3.10.4. oasis lea konkluderen ahte ii leat eanavuovdinlága § 5 a mii láchavuodđuda báikegotti sierra lubmenvuoigatvuoda Finnmárkkus, muhto ahte dát mearráduš dušše nanne vuoigatvuoda mii lea šaddan vieruiduvvan rievttálaš vuodđosiin. Dát ferte várra mearkašit ahte stáhta eanaeaiggádin ii sáhte buhtadasa haga gieldit dahje bidjat dehálaš cakkiid finnmárolaččaid lubmemii. Dát dábálaš vuoigatvuohta gullá datte olu ássiide, maná geografalaččat ráddjejuvvon osiide, nu ahte earret dán, ferte navdit leat gustohuvvon hui láivves bággonistanrievttálaš suodjaleami. Vaikko vuoigatvuohta galgai gáržžiduvvot ovtta báikkis, lea dasto stuorra báhcánguovlu gos dan ain sáhtta doaimmahit, nu ahte ferte navdot galgat leat oalle olu ovdal buhtadas soaitá dárbbasuvvot.

Eanavuovdinlága § 5 a nuppi lađđasa mielde sáhtta stáhta ráddjet finnmárolaččaid dábálaš lubmenvuoigatvuodage, go

čujuha dihto luomevaljiid giliide dahje ovttaskas olbmuide ja go addá čoagginlobiid sidjiide geat eai leat finnmárkolaččat. Vaikko goalmát lađđasa mielde galgá dihto deastta atnit čujuhemiin, ferte bidjat vuodđun ahte dás jurddašuvvo vejolaš lubmensierravuoigatvuođas unnit biiriin dihto ráddjejuvvon guovlluin, buo. vulobealde. Báikkálaš álbmot ferte baicce dohkkehit ahte eanavuovdineiseválddit ráddjejit sin oppalaš vuoigatvuođa čujuhemiid bokte, ainjuo nu guhká dát dahkko mallosge govttolaš rájáid siskkobealde.

Dán oktavuodas sáhhtá muđui mihttet ahte ferte leat lohpi lágasge ráddjet dábálaš vuoigatvuođa finnmárkolaččaide, ovdamearkan go dihto lagat ráddjejuvvon guovlluin doalahuvvo lubmenvuoigatvuohta muhtun gili ássiide. Go finnmárkolaččaid lubmenvuoigatvuođas ferte navdot leat sierra riektevuođus, lea datte dásge bajit rádjá man viiddis ráddjehusaid sáhhtá gierdat buo. bajábealde.

Jus Finnmárkkus leat ovttaskas olbmot dahje gilit mat priváhtarievttálaš vuđđosiin dihto sajiin leat háhkan *sierravuoigatvuođaid* lubmemii, leat dákkár vuoigatvuođain álgovorus seamma bággonistanrievttálaš suodjaleapmigo eará sierravuoigatvuođain háhkkon vástideaddji lági mielde.

Dát báhkkoduvvo ee. eahpenjuolga go eanavuovdinlága § 5 goalmát lađđasis lea várašuvvon ahte sierra luomevaljiid čujuheamit eai galgga dahkkot "earáid sierravuoigatvuođa" ovdii. Ferte bidjat vuodđun ahte "sierravuoigatvuođa" báhkkodemiin dán oktavuodas oaivvilduvvo gilivuoigatvuođaid ja sullasaš báikkálaš sierravuoigatvuođaid ráddjejuvvon biirii, ja nappo dábálaččat sáhhtá čujuhit fylkka ássiid oppalaš lubmenvuoigatvuođa ovdii, buo. bajábealde. Go dáinna vugiin lea várašuvvon, čájeha dasto ahte almmolaš bealdege lea mieđihan ahte sáhhtet leat lubmensierravuoigatvuođat stáhta eatnamiin Finnmárkkus. Dákkár sierravuoigatvuođat leat suodjaluvvon sihke eanavuovdineiseválddiid muddejeaddji háldduid ja bággonisteami ja bággonisteamilágan gáržžidemiid vuostá.

Loahpas sáhhtá lasihit ahte sihke finnmárkolaččaid dábálaš lubmenvuoigatvuođa ja vejolaš báikkálaš sierravuoigatvuođain,

lea dihto suodjaleapmi eanavuovdinlága § 5 a njealját lađđasa ránggástanmearrádusas.

3.11 Lavdnji

3.11.1 Dábálaš vuolggasajit

Moanaid sajiin riikkas, erenoamážit njárbesvuovdeguovlluin rittus ja meahccegiliin, lei ovddežis dábálaš atnit goikaduvvon jeaggelavnnji dálloanu boaldámuššii. Jeaggelavdnji lei muhtun muddui ráhkaduvvon vuovdimiige, ovddeš áiggis boaldámuššii ja ođđasat áiggis eanet industrialiserjuvvon ráhkaduvvon eanabuoridangaskaoapmin. Finnmárkkus atnui lavdnjige guhká boaldámuššan, muhto várra easka 1800-logus stuorra mahtodagas ee. olmmošlogu lassáneami ja muorraávnnaváni geažil. (Geahča Helland Finnmarkens Amt I (1906), s. 474.) Eanadoalldirektora cealkámušas fylkka 1880-90 jagiid dilálašvuodain, mat leat bájuhuvvon Od.prp. nr. 12 1897 (s. 22) čuožžu ahte "Lavdnji ainjuo moanaid Ámtta Guovlluin lea dehálamos ja várra muhtuminge Boaldámuš."

Jagiin ovdal nuppi máilbmesoađi sáhtii almmolaš nammaduvvon lávdegoddi, Riddogiliid jeagge- ja eanasuodjalanlávdegoddi (1936), čuočuhit ahte lavdnjevaljit moanaid riddoguovlluin ledje ollásit nohkamin ja ahte lavdnječuohppan⁷⁶⁰ bilidii olu, erenoamážit Hordalánddas ja Finnmárkkus. Finnmárkku diliin lea ee. lávdegotti Árvalusas nr. 10 (1946) čuvgejuvvon ahte 13 (Láhppi, Dálbmeluokta, Ákŋoluokta, Sállánnuorri, Fálesnuorri, Čuđegieddi, Muosát, Goaskinvággi, Gáŋgaviika, Davvesiida, Bearalváhki, Várggát ja Davvi-Várjjat.) fylkka 20 gielddain leat almmuhan leat váttis dilis boaldámuša hárrái, ja ahte lavdnjevárit soitet bistit dušše 20 jagi jus lavdnjeatnu dáid gielddain bissu seamma dásis go dássáži (s. 13).

Maŋŋil soađi lea boaldinlavdnjeatnu maŋistaga geahpeduvvon, ja dál navdo geavahanvuohki dadjat juo leat geavatlaš mearkkašumi haga. Dát gusto Finnmárkkusge, gos

---

⁷⁶⁰ torvstikking

datte atne lavnnji boaldámuššan, ainjuo 1960-logu muhtun muddui. Eanavuovdinlágálávdegotti árvalusas (1962) daddjo ee. (s. 28):

"Lea ain dihto dárbu lavdnjái boaldámuššan Finnmárkkus. Stáhta vuvddiid direktoráhta barggu mielde čuhppojuvvo muhtun jagiid sullii 40000 m³. Dát ii leat datte eanetgo 40 pst. dan mearis mii čuhppojuvvui 30-jagiin. Moanaid guovlluin gos lavdnji lea leamaš adnon boaldámuššan lea buot lavdnji dál čuhppon... Vuoigatvuohta čuohppat lavnnji boaldámuššan lea nugo ovdanbohtá ovdabealde, olu unnit adnon maŋŋil nuppi máilbmesoadi go ovdal, ja dat oažžu ain unnit mearkkašumi go eará ja ulbmálaččabut⁷⁶¹ liggenvuogit válđojit atnui."

Dáža rievttis lea dábálaš njuolggadus ahte vuoigatvuohta lavdnjeloggumii gullá eanaeaiggádii jus dan ii leat bidjan earáide šiehtadusa dahje eará erenoamáš vuoigatvuođavuoduin. Dábálaš lea leamašge ahte juohke dollui leat biddjon erenoamáš lavdnječuohppansajit⁷⁶² oktasaš meahcis, ja lavdnjeloggun almennehiin lea gullan vuoigatvuođaide maid eanadoallit ožžo guoski gilis. Nu ledje 1920 várrelágas čielga mearráduusat lavdnjeloggunvuoigatvuhtii gili eanadoalliide, muhto gokko vuoigatvuohta ii lean leamaš adnon ovdal, šattai várrestivrra čujuheami duohkai (§§ 28 ja 29). Gustojeaddji 1975 várrelágas ii leat baicce lavdnjeloggun erenoamážit suokkarduvvon.

Lavdnjejekkiid goarideapmi mii idii ovdal nuppi máilbmesoadi guorahallamiin dagahii ahte njukčamánu 18. b. 1949 mearriduvvui erenoamáš eanabillistansuodjalanláhka. Dás lea ee. mearriduvvon ahte go muhtun loggu ee. boaldinlavnnji galgá álo báhcit dihto eana- ja lavdnjeassodat, ja čáhci "sálladuvvot⁷⁶³" (§§ 1 ja 2). Dát gusto sihke sutnje gii loggu lavnnji eatnamistis ja go lavdnjevuoigatvuohta lea sierra vuoigatvuohtan. Finnmárkkus dáhkkui láhka álgovuolggalaččat dušše gustojeaddjin dan muddui go seamma gažaldagat ii juo lean láchkamuddejuvvon (§ 6), muhto dán spiehkastagas ii leat šat geavtlaš mearkkašupmi, geahča 3.11.2. oasi.

---

⁷⁶¹ rasjonell

⁷⁶² torvteig

⁷⁶³ veite

3.11.2 Finnmárkku riektedilálašvuodát

Lavdnjeloggumis Finnmárkkus ii lean lágain erenoamáš fuomášupmi ovdalgo 1800-logu loahpageahčen nohkagođii lavdnji muhtun sajiin. Priváhta eatnamiin lei čielggas ahte eanaeaiggádis lei oktovuoigatvuohta lavdnjái. Stáhtaeatnamiin gal orru gili olbmui leamen lohpi loggut lavnnji iežaset atnui čujuheami dahje ovddalgihtii mieđáhusa⁷⁶⁴ haga. Áidna dovddus gáržžideapmi lei gielddus, várra skihkalaš⁷⁶⁵ mihtilmasvuoda dihte, maid Nuorta-Finnmárku fáldi lei bidjan miessemánu 28. b. 1830 ámtmánni šiehtadusa mielde, jus čuohpai lavnnji dihto guovlluin Čáhcesullo birra. (Geahča Tønnesen s. 269-270.)

Eahpenjuolga duodaštus boaldinlavdnjelogguma lohpaí bođii geassemánu 22. b. 1863 eanavuovdinlága mielde, mii mearridii ahte guovllut mat dárbbášuvvojedje dáloniid ja boazosápmelaččaid ee. lavdnjeatnimii, eai galgga vuvdojuvvot priváhta olbmuide. Dát doalahuvvui miessemánu 22. b. 1902 eanavuovdinlágas, § 1 nuppi lađđasa a bustávas. Dan bottus lavdnjeloggunlohpi eanet muddejuvvon borgemánu 3. b. 1897 lavdnjeloggunlágas stáhta eatnamiin Finnmárkkus.

Lága duogáš lei ahte Finnmárkku ámtaovdagoddi suoidnemánu 12. b. 1893 girjjis departementii báhkkođii dáhtu váldit atnui ordnejuvvon bearráigeahčču lavdnjejekkiid anus, sihkkarastin dihte guhkesáigášat ruđalaš ávkkástallama dilis mas riddogilitge eanet čujuhuvvojit atnit lavnnji. Čuovvovaš meannudeamis čuoččuhii báikkálaš vuovdemeaštir ahte ovddeš anu vuodul gulai álbmogii "Geavahanvuoigatvuohta, maid ii sáhte rivvet" lavdnjebihtáide stáhta eatnamiin Finnmárkkus, ja maid fertešii ráddjet lágas. (Geahča Vuovdemeaštára Solem ođđajagemánu 25.b.1894 čállaga, geardduhuvvon Tønnesen:s s.270.) Vuovdedirektoras ii lean mihkkege mihttet vuovdemeaštára cealkámuššii ja geardduhii dán departementii, mii fas bealistis sáddii ášši ámtamánái

---

⁷⁶⁴ forhåndssamtykke

⁷⁶⁵ ordensmessig

cealkámuša ávžžuhusain ahte leigo duođai "Ássiin makkárgé Vuoigatvuohta dákkár Atnui".

Ámtamánni bijai ášši ámtaovdagotti ovdii, mii guoski lávdegotti árvalusa mielde evttohii ahte galggai várret gaskaomiid erenoamáš lavdnjejeaggegehččui. Lávdegoddeárvalusa cuhkiin ovdandollui ee. ahte "Finnmárkku Ássit Dološ Áiggi ja Geavaheami Oamasteamis ledje Ámttas háhkan Vuoigatvuođa Ávkkástallat Stáhta Lavdnjejekkiid ". Cealkámušastis departementii čujuhii ámtamánni njukčamánu 11. b. 1895 ahte ii leamaš liiba makkárgé ollislaš meannudeapmái gažaldagas ja čujuhii dasto:

"In jáhke datte, ahte dahká makkárgé Vearrivuođa ovttage vuostá go navdá Ássiid Atnu almmolaš Lavdnjejekkiin lea gierdan; muhto go ferte ordnet, go Dilálašvuođat dahket Sávahahttin, ja ferte ruovttudoalu Ávkkástallama deasttas Álbmoga ja Boahhteáiggi beroštumiin... Bealistan navddán maid, ahte Lavdnjelogguma jurddašuvvon Lasáhusa Ortnegii ferte sáhttit hálldahuslašččat Mearridit ... Datte duosttai leat várrogas, ahte Fápmudit nu viiddis ja Priváhtaolbmui ná viehka nana guoski Lasáhusa maid dát, mas dás leat Sáhka, bidjat Láhki...."

Departemeanta celkkii bealistic Ot.prp. nr. 12 1897 ahte gáibiduvvojedje mearrádušat mat váfistedje Finnemárkku lavdnjejekkiin ulbmálat anu, sihke guovllu dáhtu miehtama dihte ja heađuštit "almmolaš Opmođagaidd fuotnánit dahje duššaduvvot". Go dušše jerrui ráddjet ja muddet álbmoga beroštumi anu ja iige dan giellit, ii vihkkedallon vuoigatvuođagažaldat, earret mearkkašeami ahte "Dili várra ferte áddet nie go Ámtamánni čuoččuhii, ahte Ássiid Lavdnjejekkiid atnu dušše gierddai Almmolašvuođa". Gávnnahii eahpenjuolga doarjaga dása ee. lávdegoddeárvalusa 1863 eanavuovdinlága cealkámušain mii eaktudii lobi vuovdit lavdnjejekkiid vaikko "ii Dalle adnon leat Duosttáš". Departemeanta lei muđui ovttamielas ahte dárbbášlaš lasáhusaid fertii sáhttit hálldahuslašččat mearridit, muhto ahte fápmudus⁷⁶⁶ berre addot lága hámis go njuolggadusat "sakka rivvejit Priváhta olbmuid Beroštumiid". Lavdnječuohppan

---

⁷⁶⁶ bemyndigelse

priváhta eatnamiin ii guoskkahuvvon proposišuvnnas, earret vuovdemeaštára čuovvovaš cealkámuša bájuheamis:

"Nugo dieđán, eai leat makkárga stuorát Jeaggegaskkat, earret soitet muhtun Sulluin, priváhta Eaiggáduššamis, vánit Navdit dárbbu addit makkárga Lága dan Olámuttus, ahte galggašii ráddjet priváhta Eaiggádiid Lavdnjejekkiid anu".

Lavdnjeloggunláhka⁷⁶⁷ ráddjejuvvui danne čielgasit stáhta eatnamiidda Finnmárkkus, ja mearridii ahte lavdnjeloggun "doaisttáži" galgai leat lohpi gieldda ássiide dálloatnui ja (nuvttá) čujuheami mielde, ja earáin fertii leat erenoamáš lohpi ámtamánnis, geahča lága §§ 1 ja 2. Jus lei nággu sáhtii ámtamánni juogadit lavdnjejekkiid gieldda báikegottiid gaskkas. Gielddastivrrat sáhtte gáibidit ámtamánni mearrádusaid ovddiduvvot departementii loahpalaš mieđáhussii. Muđui sáhtta namuhit ahte lága § 4 mielde galgai ásahuvvot erenoamáš bearráigeahčču lavdnjejekkiid atnui, maid finnmárkku vuovdefoanda ruhtadii.

Ovddeš eanavuovdinlágaid gielddus vuovdit jeaggeeatnamiid mat dárbbášuvvojedje lavdnjeloggumii, ii leat doalahuvvon 1965-lágas, ja Eanavuovdinláhkalávdegoddi (1962) iige navdán Finnmárkkus šat dárbbáhit sierra lavdnjeloggunláhkii ja sierra lavdnjebearráigeahčču. Vaikko lavdnječuohppama mávssolašvuohta nohkagođii, eai datte dáhtton evttohit nuppástusaid lavdnjeloggunvuoigatvuhtii stáhta eatnamiin. Lavdnjeloggunláhka danne fámuhtui, ee. nu ahte 1949 eanasuodjalanláhka dál gusto ollásit stáhta eatnamiidda Finnmárkkusge, ja lága njuolggadusat ássiid vuoigatvuođa hárrái čuohpat lavnnji boaldámuššii, lasihuvvojedje baicce eanavuovdinlága § 5:i ja čuovvovaš hámis:

"Stáhta matrikulerekeahtes eatnamiin sáhttet gieldda ássit doaisttáži čujuhemiin čuohpat lavnnji dálloatnui lavdnjejekkiin mat leat gieldda rájáid siskkobealde. Dát mearrádus ii galgga headuštít eiseválddiid ráfáiduhttit lavdnjejekkiid ollásit dahje belohakkii, dahje vuovdimiin dahje láigolihtuin ávkkástallet lavdnjejekkiid eará ulbmiliidda."

---

⁷⁶⁷ torvskurlov

Lágaid válddahallan gitta dáláži bohciidahtta moanaid riektegažaldagaid. Vuosttažettiin sáhttago lavdnječuohppama stáhta eatnamiin Finnmárkkus *dovdomerket* fylkka ássiid vuoigatvuohtan, vai gulletgo lavdnjevárit álgoálggus stáhtii eanaeaiggádin, nu ahte ássiid lavdnječuohppama dušše ferte atnit gierdan geavaheapmin.

Dan muddui go oppanassiige lea smihtton dan birra, vánit eahpiduvvo Finnmárkku álbmoga oaivvildit ahte anii vuoigatvuođa go 1800-logus vižže lavnnji stáhta eatnamiin. Báikkálaš vuovdemeaštára ja earáid cealkámušat 1897-lága oktavuodas nannejit dán, ja čájehit seammás ahte áddejupmi, ainjuo ovdal 1897, lei leavvan báikkálaš eiseválddiide ja hálddašeaddjiidege. Tønnesenge lea čielggas dan áddejumis ahte ássiin lei oppalaš vuoigatvuohta lavdnječuohppamii stáhta eatnamiin. Vuoigatvuođas lei ovddeš anu vuođus ja lei geavadis ráddjejuvvon giliássiide giliguovllusteaset (s. 270).

1897-lága hábmemis ahte lavdnječuohppan "doaisttáži" galgá leat lohpi "Gieldda Ássiide", čájeha datte ahte lánkaaddi lea atnán dán leat gierdan geavaheapmin, dahje soaitá buohkaidvuoigatvuohtan gieldda ássiide. Nugo ovdanbohtá ovddabealde, leat čielga cealkámušat lága ovdabargguinge, main báhkoduvvo ahte lavdnječuohppan stáhta eatnamiin dušše lea gierdan geavaheami váikkuhus. Dát cealkámušat eai oru datte leat vuođđuvvon makkárga vuđolaš vihkkedallamii, ja eai sáhte ainjuo dušše dát leat mearrideaddjin.

Vaikko ii sáhte šiitit ovdal 1897 lei oppalaš gilivuoigatvuohta lavdnječuohppamii stáhta eatnamiin Finnmárkkus, ferte bidjat vuođđun ahte lavdnječuohppan 1897-lága, ja manjit eanavuovdinlága § 5 vuođuin, juogo lea leamaš gierdan geavaheami váikkuhus dahje buohkaidvuoigatvuohta gieldda ássiide. Dan ektui go lavdnječuohppan almmolaččat ovdal nappo gohčoduvvui gierdan geavaheapmin, lea eanavuovdinlága ovdabarggut gohčodan buohkaidvuoigatvuohtan. (Geahča 3.11.3. oasis nota 2.) Riektejoavku ii lea datte gávnnahan ártta vihkkedallat dán dárkilat, go ii šat doaimmahuvvo, ja ferte daddjot leat uhccán geavatlaš mearkkašupmi makkár rievttálaš mihtilmasvuođa dasa bidjá.

Ovddabealde ovdanbohtá ahte joavku ii šiidte ovdal 1897 leat ásahuvvon lavdnječuohppamii erenoamáš gilivuoigatvuođat dahje eará vuoigatvuođat priváhtarievttálaš vuđđusa stáhta eatnamiin Finnmárkkus. Jus leš riehta maid Tønnesen čuoččuha (s. 272), ahte lavdnjeloggunláhka ii duohtadan moktege ássiid jeaggeanu, muhto baicce suodjala anu dihto láhkai, seammásgo hálddahussii fápmuduvvo juogadit jekkiid giliid gaska, sáhtá dát ákkastit ahte vejolaš vuoigatvuođat eai jávkaduvvon, muhto baicce ledje fámus moadde jagige maŋŋil 1897. Dát mearkkaša dalle ahte láhka ii moktege mudden lavdnječuohppama ollislaččat, ja dasto ahte ii ainjuo nu sahtedohko, sáhte bidjat vuodđun ahte dát dál lea muddejuvvon ollislaččat eanavuovdinlága § 5:s.

Leatgo dál *sierravuoigatvuođat* lavdnjejekkiide Finnmárkkus, ferte datte dás, nugo muđui, gustohit viiddis konkrehta árvoštallama, ja Riektejoavku áigu danne duhtat geažideamen dihto vuolggasaji. Vuosttažettiin galgá gal olu ovdal sáhtá duođastit leat vuoigatvuođaháhkkan⁷⁶⁸ maŋŋilgo lavdnječuohppan láchkamuddejuvvui. Dasto lea eahpečielggas leatgo sierravuoigatvuođat mat leat ásahuvvon ovdal 1897 ja mat ain leat fámus. Vuoigatvuođat eai sáhte danne leat leamaš anus unnimus 20-30 jahkái, ja vaikko háhkanvuoigatvuohta ii eambo massojuvvo go ii adno, dárbbášuvvo almmatge olu ovdal konkrehta háviid sáhtá čuoččuhit leat vuoigatvuođaid mat ain leat fámus, jus lavdnječuohppan fas galggašii šaddat áigeguovdilis geavahanvuohki Finnmárkkus. Ferte navdit ahte moanaid lavdnjejekkiin gos várra leat leamaš sierravuoigatvuođat, dál leat čuhppojuvvon, nu ahte gažaldagas lea uhccán geavatláš mearkkašupmi.

Eanavuovdinlága § 5 mielde lea muđui vejolaš eiseválddiide ráddjet ássiid lobi stáhtaeatnamiin loggut lavnnji lavdnjejekkiid *ráfáiduhhtima, vuovdima dahje lihhtoláigoheami bokte*. Go lavdnječuohppan ii leat leamaš nu bivnnut, ii leat min dieđu mielde dárbbášan ná háldet. Dás lea sáhka nappo doaimma muddemis mii ii leat anus. Mearrádus badjánahtá datte moanaid prinsihpalaš gažaldagaid riektesuodjalusa ektui, maid Riektejoavku meannuda veahá lagabui čuovvovaš oasis.

---

⁷⁶⁸ rettighetsserverv

3.11.3 Erenoamážit riektesuodjalusas

Lavdnječuohppanvuoigatvuohta *priváhta eatnamiin*, ferte seammago eará eanaeaiggátvuoigatvuođat navdot prinsihpas leat suodjaluvvon bággolonisteamis. Seamma gusto várrago lavdnjevuoigatvuohta lea čuldojuvvon sierra vuoigatvuohtan. Manjit namuhuvvon háviid lea vel dihto suodjaleapmi eanasuodjalanlága § 5:s, mas lea mearriduvvon ahte geavahanriektelaš gii oaivvilda lága muddemiid geahpedit máđoheamit vuoigatvuođa, (Láhka lea lagat máinnašuvvon 3.11.1. oasis.) eanajuohkinrievtti vehkiin sáhtá oažžut mearriduvvot sirdit vuoigatvuođa dahje eará ávkkálat nuppástuhttima geavahandilálašvuođas, dahje dovddahuvvot dihto ruhtabuhtadasa maid eanaeaiggát ferte vástidit iežas ovdui go vuoigatvuohta lea geahpeduvvon. Go dás lea sáhka vuoigatvuođas maid dál illá atná, ii várra soaitte vuoigatvuođamassin vahágahttit moktege ruđalaččat, ii eanaeaiggádii iige vuoigatvuođalažžiige, ja iige leat dieđus makkárga geavatlaš mearkašupmi jus lasihivččii buhtadansupmi dahje iešalddes čuozašii buhtadassii.

Leš dal ássiid lavdnjeloggunlohpi stáhta eatnamiin Finnmárkkus lea gierdan geavaheami dahje buohkaidvuoigatvuohta vuođus, sáhtá dan muddet ja gáržžidit, ja várra fámuhttitge. Vaikko muhtun buohkaidvuoigatvuođain livččii dihto bággolonistanrievttálaš suodjaleapmi, buo. 2.3.3.6. oasi, gustošivčče dát vánit dása. Sáhtá namuhit ahte Eanavuovdinlávdegoddi celkkii ahte "vuoigatvuođas lea buohkaidvuoigatvuođa mihtilmasvuohta, ja sáhtá muhttit dahje ollásit fámuhttit go láchkaaddi gávnnaha ártta almmá fertemin máksit buhtadasa sidjiide geaidda guoská." Departemeanta doarjjui bealistis dán láchkaproposišuvnnas.

(Geahča Jordsalgslovkomiteen 1962 árvalusa s. 28 ja Ot.prp. nr. 48 1963-64 s. 15.) Danne leage eanavuovdinlága § 5 ovdabargguin čielgasit eaktudan ahte ii ráfáiduhttin, vuovdin dahje lihttoláigoheapmi, eaige eará duohtadeamit, galggašedje geatnegahttit máksit buhtadasa vuoigatvuođalaččaide geaidda dát soaitá čuohtat.

Lavdnječuohppamii mii lea dušše lágaid vuodul dahkkon, lea gal eaktu riehta ahte stáhta hehttekeahtta sáhtta háldet lavdnjekkiid stáhta eatnamiin. Danne ii leatge danne daddjon dat doallá deaivása dan *sierravuoigatvuoda* ektui dihto lavdnjekkiide ráddjejuvvon vuoigatvuodalaččat dahje gilli ferte leat háhkan oamastusa dahje dološ áiggi rájes geavaheami olis. Dákkár vuoigatvuohta lea ainjuo prinsihpas mealgat nannosat go buohkaidvuoigatvuohta. Tønnesen geažida ahte eanavuovdinláhka dán čuoggás sáhtta dagahit vuodđolága vuostá bohtosiid (s. 273):

"Mu oaivila mielde lea dilli nu, ahte jus gilli lea atnán dihto jekkiid lavdnječuohppamii dološ áiggi, ja eiseválddit váldet lavdnječuohppanvuoigatvuoda buot jekkiin lahkosis, omd.boazosápmelaččaid dihte, sáhtta dákkár láhkaatnin leat vuostá vuodđolága § 97. Ahte vuoigatvuohta sáhtta leat dakkár ahte dilálašvuođaid mielde sáhtta eaktudit buhtadasa omd. buodđudeamis, navddán leat nu."

Gažaldat gártá leago lavdnječuohppan Finnmárkkus deavdán eavttuid vai sorjjasmeahtun eanavuovdinlága § 5 mearrádusa ja ovddeš muddemiid, lea ásahuvvon riektegeavat maid ii sáhte fámuhttit dahje muhttit buhtadasa haga. Dat lea viiddis ja váttis, muhto vaikko dan dáđistaga hui rikkis riektegeavada mii leat ožžon vuoigatvuodasuodjalusa hárrái, gustojit eará dilálašvuođaide go lavdnječuohppamii stáhtaeatnamiin, ferte almmatge sáhttit juoga geažidit. Eanaš atnovugiin masa álbmogis dahje dan ráddjejuvvon oasis lea leamaš lohpi, sihke lavdnjái ja omd. johtalussii, vuotnaguolásteapmái, murjemii, monnemii ja uvjemii, ja atnu lea leamaš ovddeš áiggi ja dávjá guhká ovdal go láchavuodđuduvvui ja muddejuvvui sierra láchamearrádusain. Ja jus ja man guhká lea leamaš láchamuddejuvvon, dahje čielgasit dohkkehuvvon rievtti mielde, ii leat datte mearrideaddji mearkkašupmi gažaldahkii leago ásahuvvon sierra vuoigatvuohtasuodjalus vai ii.

Dehálaš lea baicce anu bistu ja stádisvuohta, sorjjasmeahtun leago leamaš vuoigatvuodavuodđuduvvon vierus dahje lágas. Dasto lea dehálaš ahte atnu galggašii

dihttot sierra vuoigatvuođa atnun. Dát mearkaša ee. ahte dihto guovllus ii dárbbáš atnu leat leamaš nu menddo stuoris ja mearritmeahttun geavaheaddjiin, geat ainjuo muhtun muddui leat dušše ieža ávkkástallan guovllu.

Mas buhtadangažaldaga ektui almmatge leat stuorimus mearkašupmi, lea leago anus leamaš ruđalaš ja ealáhuslaš mearkašupmi geavaheaddjiide, ja leago seamma dárbbášlaš nu ahte vuoigaduvvon ii gillá ruđalaččat jus vuoigatvuođa ii šat sáhte doaimmahit. (Guovddáš duomut dán oktavuodas leat ee. Rt. 1953 s. 1166 (Lågen), 1962 s. 163 (Álttesjávri I) 1968 s. 429 (Álttesjávri II), 1969 s. 1220 (Málatvuotna) ja 1985 s. 247 (Gáivuotna). Leago doaimmas iehčanas mearkašupmi dan buhtadansuodjaleapmái, sáhtta gal leat veahá eahpidahtti. Várra ainjuo oalle unnán mearkašupmi ruđalaš vahágahttima eavttu ektui.

Čielggas lea ahte álbmoga lavdnječuohppan stáhta eatnamiin Finnmárkkus lea geavvan ovddeš áiggis ja guhká ovdal lohpi láhkaduvvui ja lagabui muddejuvvui. Dasto lea álgoálggus dušše ráddjejuvvon biire (gieldda ássit, gilli) geat leat sáhttán ávkkástallat lobiin gáibádusain oazžut gokčat dálloanus, ovdal earát besse dohko. Nugo dilálašvuođat leat ovdánan gitta dáláži, lea datte vánit šat sáhka fásta anus dahje anus mas lea ruđalaš ja ealáhuslaš mearkašupmi. Boaldindárbu čovdo dál eará ja gánnáhahttibut⁷⁶⁹ vugiid mielde, ja lea vel váttis jurddašit ahte ná bargo- ja nákcagáibideaddji jođihanvuohki go lavdnječuohppan boaldámuša čiehkán alces meannuduvvo ođđasit. Danne ii vahágahtto moktege ruđalaččat jus ii šat sáhte čuohppat lavnnjiid, ja diehttelas ii dárbbášuvvo buhtaduvvot.

Go danne orru eahpiduvvomin galggašiigo ássiid lavdnječuohppanlobis, sáhttit bidjat vuđđosa mieđihit buhtadasa bággonistemiin, ii mearkaš almmatge sáhttit leat veadjemeahttun ain sáhttit leat sierra lavdnječuohppanvuoigatvuohta stáhta eatnamiin Finnmárkkus sorjjasmeahttun lágaid. Vaikko dákkár vuoigatvuohta nappo vánit oazžu buorre buhtadansuodjaleami, sáhtta datte jurddašit das lea suodjaleapmi eará ektui, omd. gilvaleaddji anu vuostá.

---

⁷⁶⁹ regningssvarende

Doaibmabijuid ektui mat leat muddejuvvon eanavuovdinlága § 5:s, ferte navdot lavdnjejekkiid ráfáiduhttimiid ja suodjalanplánaid ferte dohkkehit buhtadasa haga. Dát ferte ainjuo gustot jus ráfáiduhttinulbmil gullá sámiid beroštumiid dahje oppalaš luonddugáhttema destii, ja várrage jus eará ruđalaš ávkkástallan deasta stáhtas dahje earáin geat leat duogábealde. Gažaldat sáhtta gal leat veahá eahpidahttibut jeaggeeatnamiid vuovdimii ja lihttoláigohemiide, omd. industriála ávkkástallamii nu ahte stáhta danne ávkkástallá riggodagaid ruđalaččat, muhto ferte navdit dänge dábálaččat fertet dohkkehit almmá addimin buhtadangáibádussii vuđđosa.

Man olu eanavuovdinlága dálá njuolggadus láhkavuodđuda doarvá mearridit omd. ráfáiduhttimiid dahje eará suodjalandoaibmabijuid, ii leat dán oktavuodas nu unnit dehálaš. Leat ankke eará láhkavuodut ja sáhtta addit eanet, vaikko ii vuodđolága § 97 dahje § 105 oru bidjamin makkárga cakkiid eanavuovdinlága § 5:s, mat sáhttet suodjalit dan doaisttáži bisuhuvvon lavdnječuohppanlobi.

3.12 Ealáhusbarttat ja -lavdnjegoađit

3.12.1 Vuolggasadji

Finnmárkkus lea guhká leamaš dábálaš doaimmahit iešguđet ealáhusvugiid main meahccebarttain dahje -lavdnjegođiin orostaddá. Earret boazodoalliid, geaid vuoigatvuohta meannuduvvo dárkilat 3.17.3.4. oasis, leat sii geat árbevirolaš meahccealáhusaid doaimmahit, nugo jávre- ja luossabivddu, meahccebivddu ja lubmema vuovdimii, atnán dákkár ealáhusbarttaid dahje -lavdnjegođiid. Meahccásteami mávssolašvuohta lea geahppánan jagiin maŋnil nuppi máilbmesoadi, ja dat doaimmahuvvojit dál válđoáššálaččat lassiealáhussan eará fidnodoibmii. Danne lea doaimmaheaddjiid barta ja -lavdnjegoahtedárbuge ealáhusaid oktavuodas geahppánan. Datte leat ain muhtumat Finnmárkkus geat unnit

eanet atnet dahje dárbbasit ealáhusbarttaid dahje -lavdnjegodiid.

Meahcceealáhusdoalliin ii leat dál láhkamearriduvvon gáibáduš ealáhusbartasadjái, muhto eanavuovdineiseválddit sáhttet Finnmárkku Eanavuovdinkantuvrra vuovdima ja láigoheami mearrádusa § 9 mielde (Mearrádusa lea Stáhta Vuvddiid

Direktoráhta addán 3.10.1967, ja lea manjil gustohan nuppástusaid.) addit lobi biđgosit eanabihttaláigoheamiide⁷⁷⁰, namalassii bartasajiide olggobealde muddejuvvon bartaguovlluid, "barttaide mat dárbbasuvvojit bivdo- ja guollebivdoealáhusdoibmii".

Dasto čuožžu mearrádusaid § 17 vuosttas ja nuppi lađđasis ahte sáhtta cegget lavdnjegodiid olggobealde sierra várrejuvvon bartaguovlluid ee. ealáhusa dárbbaslaš idjadansajiide. Goachtehuksen ii sáhte sakka vahágahttit dahje bilidit boazodoalu, eanadoalu dahje eará dehálaš beroštumiid ovddas, ja iige sáhte suovvat hukset jus guovllu dárbu adno leat doarvái gokčon earaláhkai.

3.12.2 Lagat eavttuin sáhttit cegget ealáhusbartta dahje -lavdnjegoadi

Eanavuovdinmearrádusaid sáhtta dás moanaid láhkai dulkot. Vuohččan sáhtta jearrat mii dárbbasuvvo jus bivdu ja guollebivdu galget adnot *ealáhussan*. Jus lea ožžon čujuhuvvot luossabivdosaji mearas, adno dieđus ealáhussan eanavuovdinmearrádusaid áddemis. Muđui vuodđudit eanavuovdineiseválddit hui olu dálá livnnetdieđáhusaide ja gáibidit dábálaččat ahte ohccit leat almmuhan meahcásteami sisaboađuid ovddit jagiid vearrodahttimii⁷⁷¹. Gokko sisaboahtorádjá manná sorjá konkrehta árvvoštallamii mas sisaboađu sturrodaga gáibádušat rivdet ohcciid mielde, muhto gáibádušat eai leat oppalaččat erenoamáš čavgadat. Dábálaččat leat sullii 10.000 ruvdnosaš sisaboahtu, ja sierra háviid gitta 4000-5000 ruvdnui, doarvái doaimma atnit ealáhussan. Stáhta vuvddiid direktoráhta (DSS) mielde ii galgga deattuhit makkár

---

⁷⁷⁰ enkeltfeste

⁷⁷¹ beskatning

boahttevaš sisaboađuid meahcásteamis sáhhtá vuordit fidnet, muhto dát leat almmatge duollet dálle leamaš váldon ollislaš meroštallamis.

Eará gažaldat lea, mii gullá gáibádussii ahte barta dahje lavdnjegoahti ferte leat *dárbblaš* ealáhusas. Čielga gáibádus dán oktavuodas leat ahte ealáhus ferte jođihuvvot dás. Muđui ferte árvvoštallat konkrehta mas ee. dilálašvuodát masa gullet nugo gaska ruoktot, luoddavejolašvuodát, gálvovuorká dárbu jna. Dasa lassin ferte lavdnjegoađi dahje bartta dárbu árvvoštallot guovllu eará lavdnjegođiid ja ealáhusbarttaid ektui.

Jus gávnaheš ahte dárbu ii leat albmaláhkai devdon, ferte *guoskevaš beroštumiid* ektui árvvoštallat. Lavdnjegođiide ovdanboahotá dát njuolga mearrádusaid §17:s, ja vaikko § 9 b:s ii leat makkárga vástideaddji hábmen ferte dát gustot ealáhusbarttaidege. Dás ferte árvvoštallat konkrehta, mas meahcceealáhusdoalli beroštumit oažžot cegget lavdnjegoađi dahje bartta vihkkejuvvo boazodoalu ja eará beroštumiid vahágiid ektui, ee. go guovllu atnigoahotá olu eanet. Go gáibiduvvo huksema fertet mearkkašit sakka vahága dahje bilideami, galgá álgovuorus olu ovdal dušše boazodoalu dahje eará beroštumiid deasta lea doarvái bissehit huksema maid ferte atnit *dárbblaš*žan meahcceealáhusas. Datte lea doarvái jus orru čielggas ahte boazodoallu dahje earát gillájit sakka eanet go maid ohcci vuoitá jus hukse.

Dán árvvoštallamis lea stuorra mearkkašupmi makkár guovlluide dát čuohcá. Jus lea boazodoalu johtolagain dahje *dárbblaš* guohtonguovlluin gusto eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa suodjalus, ja galgá viehka olu ovdal oažžu cegget bartta dahje lavdnjegoađi dehálaš boazoguovlluid lahka nugo guottet-, njuovvan-, rátkin- ja merkenguovlluid. Nuppi beales leat earret ohcci ealáhusberoštumiid, báikkálaš meahcceávkástallama árbevierutge dehálaš dagaldat.

Ovdamearkan mo ferte válljet, sáhhtá čujuhit Eanavuovdinstivraáššái 47/91 (Deatnu). Dás hilgojuvvui vuos ohcci lavdnjegoahteohcan, go lei almmuhan 4000-5000 ruvnnu sisaboađu meahcásteamis áidna sisaboahdogáldun lassin lámispenšuvnna, ee. go sisaboahtu lei menddo uhccán sáhhtit gohčodit ealáhussisaboahatun. Son celkkii váidimis DSS:i ahte

biehhtaleamis dovddai iežas garrasit vealahuvvon, ja ahte su sámi eallinvuohki lotnolasealáhusain ja luondduruovttudoaluin⁷⁷² ollásit badjelgehččui ja bilkiduvvui leat joavdodoaibman.

Eanavuovdinhoavda evttohii váidima mearkkašumiinis eahpádusas doalahit mearrádusa, muhto muhttejuvvon vuodustusain. Go ee. sisaboahu lei veahkkin doalahit ohcci birgendássodaga ja mo dearvvasvuohhta headuštii meahcásteapmái, navdo váidi⁷⁷³ sáhttit atnit ealáhusbargin eanavuovdinmearrádusaid áddemis. Guoski guovllus ledje datte moadde rabas lavdnjegoađi ja barta sullii 500 mehtera goahtesajis eret. Čujuhusain ovddeš geavadii hilgojuvuvui danne ohcan go guovllu goahtedárbbu fertii atnit leat doarvái. Dán konkrehta áššis gávnnahuvvui nappo ahte lavdnjegoahti ii dárbbášuvvon su ealáhusas.

Dasa lassin čujuhuvvui boazodoalu destii, ja ahte lavdnjegoahti livččii dagahit guvlui eanet johtalusa ja danne maid stuorát boazomastadanvára guovtti orohaga gaskka. Ii datte gávnnahuvvon doarvái duođaštuvvon ahte guoski guovlu lei boazojohtolat, ja go eai leat eará dehálaš boazoguovllut čohkkenguovllut rátkimii, mearkumii dahje njuovvamii, ii lean dušše boazodoalu deasta vuodustit biehhtaleami.

(Eanavuovdinstivrraášši 30/91 (Deatnu) hilgojuvuvui baicce goahtehuksenohcan go ohcci ealáhusberoštumiid ferte navdit leat čielgasit uhccitgo vahágat boazodollui jus goahti huksejuvvošii, go dát lei dehálaš boazodoalu bargoguovlun (rátkinguovlu). Dievaslaččabut čađamannamis Finnmárkku barta- ja goahtehuksema njuolggadusain ja geavadis čujuhuvvo Hálddašánjoavkku čielggadeami 4.6.oassái.)

Eará gažaldat lea *makkár meahcceealáhusat* sáhttet vuodustit ealáhusbartta dahje -lavdnjegoađi dárbbu. Dát lea erenoamážit leamaš áigequovdil vuovdinlubmemis, go dát ii leat seammago bivdu ja guollebivdu namuhuvvon eanavuovdinmearrádusaid § 9 b:s ealáhusbarttaid hárrái. Siviilaáittardeaddji cealkámušas dán birra, ferte DSS:a áddet nu ahte ii sáhte dulkot dan earaláhkai. Eanavuovdineiseválddit leat danne bidjan vuodđun ahte lubmen ii ánsás⁷⁷⁴ oažžut ealáhusbartasaji, nu ahte dušše sii geat bivdet dahje guolástit, geaidda juolluduvvo dákkár bartasadi. Dáid doahpagiid

---

⁷⁷² naturalhusholdning

⁷⁷³ klager

⁷⁷⁴ kvalifisere

mearkkašumi dáfus, lea čielggas ahte bivdu, geavadis rievssatbivdu gielain, gullá "bivdui", ja "guollebivdu" siskkilda sáivabivddu ja vuotnaguollebivddu, sihke mearraguoli ja luosa.

Eanavuovdinmearrádusaid njuolggadusas lavdnjegođiid hárrái ii daddjo baicce eanet lagabut ealáhusain, muhto "ealáhusdoalus" eanet oppalaččat. Riektejoavku ii áiggo dás dárki konkluderet, iige sáhte šiitit ahte vuovdinlubmemisge sáhtášii leat mearkkašupmi lavdnjegoahtejuolludeapmái. Sáhtášii ainjuo navdit ahte dát lotnolasat eará meahcceealáhusain sáhtášii váikkuhit ahte sisaboahtogáibádusa leat deavdán.

3.12.3 Leago sáhka aitosaš vuoigatvuođas ealáhusbarttaide- ja lavdnjegođiide?

Eavttuid čađamannamis oažžut juolluduvvot ealáhusbartta dahje -lavdnjegoađi, sáhtta jearrat adnogo meahcceealáhusdoalliid vejolašvuohta juolluduvvot bartasaji makkárga aitosaš vuoigatvuohtan. Nugo eará hálddašangeavadis lea datte eanavuovdineiseválddiin dákkár bartasajiid čujuheamis, dihto rievttálaš čuvvosat⁷⁷⁵. Prinsihpa vuođul ahte hálddahus ii sáhte dahkat eahpeáššálaš⁷⁷⁶ dahje nana máđohis erohusmeannudeami, lea meahcceealáhusdoallis dihto háviid gáibáduš, ja danne muhtunlágan vuoigatvuohtage, ealáhusbartta- dahje lavdnjegoahtesadjái.

Dát eaktuda datte ahte eai juo leat doarvái lavdnjegoađit dán guovllus ja ahte ruossalas beroštumit eai leat menddo lahkálaga. Son ferte vel deavdit nannejuvvon eanavuovdinmearrádusaid ja ovddeš geavada eavttuid. Dahkágo ohcci dan, lea muhtun muddui dodjojuvvon eanavuovdineiseválddiid árvošteapmái. Sii sáhttet vel álgovuorus nuppástuhttit oppalaš geavada, ja gáržžiditge.

Vuoigatvuohta oažžut čujuhuvvot ealáhusbarttaid ja -lavdnjegođiid ii sáhte danne daddjot leat erenoamáš nanus. Jus vuos lea ožžon dákkár čujuheapmi, ii dárbbáš šat ohcat

---

⁷⁷⁵ følge

⁷⁷⁶ usaklig

ođasmahttima jeavddálaččat, ja sáhtta danne dadjat lea háhkan vuoigatvuoda ealáhusbartii dahje -lavdnjegoahtái. Dasto sáhtta oktagaslaš dásis jurddašit lea šaddan sierra vuoigatvuoha, sorjjasmeahttun makkár njuolggadusat ja eavttut muđui gustojit. Áigequovdilamos riektivuodus lea dás várra dološ áiggi rájes geavaheapmi.

Vuodđun ferte bidjat ahte dákkár vuoigatvuoha *suodjaluvvo* bággolonisteamis dábalaš lági mielde, leš dal šaddan sierravuoigatvuohtan, dahje go lea juolluduvvon bartasadji sierra ohcama mielde. Nu guhkágo barttas dahje lavdnjegoađis lea ruđalaš mearkkašupmi go dan atná meahcceealáhusas, buhtaduvvo de ruđalaš massin maid muđui livččii gillán go ii sáhte šat vuoigatvuoda atnit. Bartajuolludanlobis dahje lavdnjegoahtejuolludanlobis ii leat datte makkárga suodjaleapmi earretgo dohkálaš áššemeannudeami čielga hálddašanrievttálaš gáibádusat leat devdon.

3.13 Eatnanvulošriggodagat

3.13.1 Álggahus

Eatnanvulošriggodagaid vuoigatvuoda válddahallamis lea lunddolaš earuhit gaskal ozolaš⁷⁷⁷ ja eahpeozolaš⁷⁷⁸ minerálaid. Ozolaš minerálaid vuoigatvuoha leat muddejuvvon geassemánu 30. b. 1972 nr. 70 bákteleágas⁷⁷⁹. Eahpeozolaš minerálain ii leat baicce makkárga vástideaddji sierraláhka. NOU 1984:8 Unyttelse og forvaltning av mineralressurser, lea datte evttohan minerállága mii gokčá goappašiid beliid.

Maid ádde ozolaš minerálain lea albmadvuvvon bákteleága § 1:

"Čuovvovaš minerálat (metállat ja málmmat) leat ozolaččat ja gullet dán lága mearrádusaide:

---

⁷⁷⁷ mutbar

⁷⁷⁸ ikke-mutbar

⁷⁷⁹ bergverkslov

1. 5 dahje alit iešmássaidd metállat ja dákkár metállaid málmmat
2. titána ja arsena metállat ja dáid metállaid málmmat
3. magnehtakisa ja riššakisa

Jeagge- ja mearramálbma ja doidon⁷⁸⁰ golli eai leat ozolaččat. Departemeanta sáhttá addit lobi iskat ja roggat doidon golli stáhtaeatnamiin ja mearridit lagabut eavttuid dákkár lobiide."

Ozolaš minerálat leat nu, earret mat sierra namuhuvvojit vuosttas lađđasis, 5 dahje alit iešmássaidd metállat (Namalassii unnimus vihtta kg geassoovttadat (1000 cm deattuin.) (dása gullet diamánttat) ja dákkár metállaid málmmat, omd. ruovdi ja veaika. Nuppi lađđasis lea spiehkastan metállaid mat eai gávdno giddes bávttiin (mearra- ja jeaggemálbma) ja golli mássaluvvosa⁷⁸¹ (doidon golli). Eai eará minerálatge mat eai gula vuosttas lađđasa logahallamii, leat ozolaččat. Dáid gaskkas lea dábálaš earuhit gaskal industriminerálaid (kálkageađgi semeantabuvttadeapmái, dolomihitta, nefelinsyenihtta ja oliviidna), luonddogeađggi (ráktogeađggi), várregávdnoštumiid mollemii (mollengeađgi), ja mássaluvvosiid (čievra, sáttu ja láirá).

3.13.2 Lagat ozolaš minerálain

3.13.2.1 Dábálaš bákteleálgat

Dáža báktedoaibma⁷⁸² láchkamuddejuvvui vuosttas háve 1539:s Gonagasa Christian III bákteleálgas. Ovdal 1972 lága lea maiddái geassemánu 23. b. 1683 bákteleálgas, čakčamánu 7. b. 1812 bákteleálgas ja manjil suoidnemánu 14. b. 1842 bákteleáhka mudde báktedoaibma Norggas. Dát lágat leat maid leamaš gustojeaddjin miehtá riikka. Lea ainjuo dábálaš oahppa ahte 1842-láhka attii njuolggadusaid Finnmárkuige. (Geahča ee. Tønnesen s. 285.)

---

⁷⁸⁰ alluvial

⁷⁸¹ løsmasse

⁷⁸² bergverksdrift

1842-láhka lei vuodđuduvvon *bákteregála*⁷⁸³ prinsihppii (mii lea 1400-logu rájes ja nu mealgat boarrasat go láhka), namalassii ahte Gonagas eaiggáduššá buot metállaid ja málmmaid, oktan *bákteludolašvuoda prinsihpain*. Juohkehaš sáhtta ohcat (šerpet⁷⁸⁴) metállagávdnoštumiid ja lea vuoigatvuohta roggat gávdnoštumiid maid gávnaš. Mañimuš vuoigatvuohta váfistuvvui ohcama ja mihtádusa njuolggadusain. Ohcan lea muhtunlágan logahallan⁷⁸⁵, masa eiseválddit čállet ohcanreivve mii gávnni suodjala dihto láhkai, ja olles suodjalanvuoigatvuođa juksá sierra mihtádusain.

Málmma sáhtii šerpet earáid eatnamiin, dieđus dehálaš ráddjehusaiguin ee. ássama ja gilvon eatnamiid ektui. Eanaeaiggát lei 1842-lága § 14 mielde "vuoigaduvvon Gávnniin searvat Logátosiin", muhto lei čielgasit várašuvvon gávnoštumiide almennehis:

"Jus Čujuhus Gávdno Almennehis, maid ii leat sirdán priváhta Olbmo Opmodahkii, lea Gávdnis Vuoigatvuohta okto bargat."

Dastá mañnil jahkečuohtemolsuma meannudii Eanadoaldepartemeanta gažaldaga doalahit almennehiid sierranjuolggadusa. Ot.prp. nr. 26 1902-03 ee. ákkastallui ahte ii lean ártá bidjat gávdni čuvgosabbun go gávdnoštupmi lei almennehis. Stáhta searvanvuoigatvuohta ii livčče dovdot lossadin dahje máđoheapmin gávnni ektui, ja jotkkojuvvo ná (s. 4):

"Eai leamaš váttisvuodát soahpat eaiggádiiguin čujuhit stáhta eatnamiin Finnmárkkus stáhta vuoigatvuođa hárrái eanaeaiggádin, vaikko stáhta eatnamat Finnmárkkus lágis ja lunddolaš lágášvuodas várra sáhtta bálddastit eatnamiiguin, maid riikka eará osiin gohčodit almennehin, mii ii leat sirdon priváhta olbmuid opmodahkii".

Vuodustusas evttohit almenneha sierranjuolggadusa heaittihit, gullá vel ahte mañnil "mañimušáiggi gávdnon málbmariggodagat Finnmárkkus" lei sávahahtti

---

⁷⁸³ bergregale

⁷⁸⁴ skjerpe

⁷⁸⁵ registreringsforretning

láhkanuppástusain ja dilálašvuoda čielggademiin "dan ámtta eanaeaiggátgaskavuoda eahpesihkaris áddejumi oktavuodas", nugo Romssa bakteguovllu baktemeašttir báhkkodii. (Geahča Árvalusa O. nr. 45 1902-03 s.83 «Málbmariggodagaid» mat oaivvilduvvojit leat rikkis ruovdemálbmagávdnoštumit maid Girkonjárguovllus gávdne dalá maŋŋil jahkečuohtemolsuma.)

Gávppašan- ja industridepartemeantta doarjjui

Eanadoallodepartemeantta oainnu, ja loahpalaš boadus šattai ahte bajábealde geardduhuvvon sánit § 14:s fámuhttojuvvo miessemánu 9. b. 1903 nr. 2 sierra lágas.

Dál ii leat makkárge eahpádus ahte stáhta baktelágaid olis eaiggáduššá ovddeš matrikulerekeahes eatnamiid Finnmárkkus. Stáhtas leat dasa lassin go vuovdá dákkár eatnamiid doalahan dihto eaiggátvuoigatvuođaid, buo. suoidnemánu 15. b. 1966 eanavuovdinláhkaásahusaid § 3, mas ee. čuožžu:

"Go vuovdá matrikulerekeahes stáhtaeatnamiid galgá dábálaččat doalahit stáhtii:

.....

b) vuoigatvuođaid mat eanaeaiggádis leat koallii, eanaoljui ja eará minerálaide maid sáhtta roggat bakteoaimma bokte, ja eanaeaiggáda vuoigatvuođat baktelága mielde,

....

Namuhuvvon vuoigatvuođaid sáhtta stáhtas láigohit sierra."

Stáhta ii luohpan makkárge dáid eanaeaiggátvuoigatvuođaid 1972 baktelága mielde. Nu leage Finnmárkkus eanaš dušše eanaeaiggádat geat leat ožžon sirret opmodagas ovdal 1966, geain sáhttet leat eanaeaiggátvuoigatvuođat baktelága mielde, ja sii geat maŋŋil leat ožžon sirret opmodaga, eai oaččo dákkár vuoigatvuođaid. (Buo. Tønnesen s. 286.)

1972-lága olis lea muđui njuolggadus ahte eanaeaiggát sáhtta searvat dollui, buhtaduvvon njuolggadusain ahte eanaeaiggádis lea vuoigatvuohta ovttá promilla árvvu divadii (royalty) vuoittus maid ruvkeeaiggát leat ávkkáiduvvan vuovdimis (§42). Dasa lassin ferte ruvkeeaiggát máksit sierra jahkedivada stáhtii (§ 45). Muđui lea dát láhkage vuodđuduvvon bakteregála ja bakteludolašvuoda prinsihpaide. Lága § 2:s lea mearriduvvon ahte bakteludolašvuoda prinsihppa

dušše gusto lága rámmaid siskkobealde. Lagat njuolggadusat šerpema, roggama ja mihtádusa hárrái leat dáid kapihttaliin 2 (§§ 3 čuo.), 3 (§§ 8 čuo.) ja 4 (§§ 23 čuo.).

3.13.2.2 Erenoamážit geassemánu 17. b. 1869 gollelágas

Nugo ovdanboahdá báktelága § 1:s lea nu gohčoduvvon doidon golli sierradilis, namalassii mássaluovus golli mii ee. roggojuvvo oaivvošjogain. Dán sierranjuolggadusa duogáš lei ballu gártat california golleroggandiliide maŋŋilgo gávdnui golli Finnmárkkus 1866 ja 1867:s. Lassin skihkalaš deasttaide lei vel dáhttu suodjalit vuovddi ággan miessemánu 2. b. 1868 addit gaskaboddosaš ásahusa mii čuvvui geassemánu 17. b. 1869 lágas. Láhka mearkkašii ahte gollebassanvuoigatvuohta gulai eanaeaiggádii. Roggamiid dáfus stáhta eatnamiin lei eaktuduvvon ahte Gonagas galggai addit lagat njuolggadusaid, ja dasa lei addon sierra mearrádus Finnmárkkui § 2:s: (Golleláhka máinnašuvvo eanet Tønnesen:s s. 286-288 ja Innstilling fra Bergverkslovkomiteen (1961) s. 86-88.)

"Hearvás metállaid báktedoaimma ferte stáhta Opmodagain Finnmárkku Ámttas dušše doaimmahuvvot daid Eavttuin, maid Gonagas mearrida."

Golleláhka fámuhtui 1972 báktelágain, mii datte bisuha riektedili doidon golli dáfus. "Hearvás metállaid Finnmárkku Ámttas" sierranjuolggadusat leat baicce loahpahuovvon. Nu lea dál sihke golli, silba, platiidná, eallisilba ja eará hearvás metállat giddes bávttis Finnmárkkusge ozolaččat báktelága § 1 mielde. (Geahča Bergverklovkomiteen:a árvalusa s. 88.)

Industridepartemeanta attii guovvamánu 8. b. 1974 láhkaásahusaid ohcat ja roggat doidon golli stáhtaeatnamiin. Dáid sadjái lea maŋŋil boahdán borgemánu 18. b. 1987 nr. 687 láhkaásahusat. Láhkaásahusaid mielde sáhtta Báktemeašttir addit lobi ohcat golli dihto guovllus gitta viđa jahkái háválassii, ja Industridepartemeanta (dálá Ealáhus- ja energideparteanta) sáhtta addit lobi doidon golli stáhta eatnamiin.

3.13.2.3 Oanehaččat gávnni oktavuodas eará beroštumiide

Vuoigatvuodat maid gávdni oažžu bákteleágaid mielde, ja maid sáhtta nannet go ohcá ja mihtida, mearkkaša ahte eanaeaiggáda ráđdejupmi gáržžiduvvo. Dasa lassin sáhttet earátge guoskkahuvvo, omd. son geas lea geavahanvuoigatvuohta guvlui masa mihtádus gusto. Ii leat vuodus čuočuhit ahte dákkár riidduid sáhtta čovdit earaláhkai Finnmárkkus go riikkas muđui.

3.13.3 Lagat eahpezolaš minerálain

3.13.3.1 Oppalaččat

Vaikko ii leat makkárga sierra láhkamudden eahpezolaš minerálaide, lea váldonjuolggadus eahpitkeahtta ahte dat gullet eanaeaiggádii. (Geahča ee. Helland: Norsk Bergret (1892) s. 596 čuo. ja Od.prp. nr. 1 1971-72 s.6.) Dán spiehkastahkan sáhtta namuhit ahte petroleumgávdnoštumit gullet stáhtii, geahča miessemánu 4. b. 1973 lága nr. 21 § 1. Stuorat beroštumi spiehkastat lea almmatge mihtáduseaiggát⁷⁸⁶ vuoigatvuohta lassibuktagiidda, namalassii geađgebázahasat mat eai sisdoala rogganveara⁷⁸⁷ meriid minerálaid - nu gohčoduvvon geađgeduvdni⁷⁸⁸, buo. bákteleága § 39.

Dán oktavuodas lea erenoamáš beroštupmi makkár vuoigatvuodat geavahanvuoigaduvvomiin leat almennehis, ja makkár vuoigatvuodat álbmogis leat stáhta eatnamiin. Norsk Bergret (1892):s vihkkedallá Helland goappašiid gažaldagaid, ja eaktuda ahte álbmogis dábálaš stáhtaeatnamiin ii leat makkárga vuoigatvuohta, jus ii leat addon lohpi (s. 615 čuo.). Almennehiid beales daddjo olu vuoigatvuodas váldit veardnagedggiid⁷⁸⁹ Roltdalen almennehis Selbu:s. Vihkkedallan (s. 607-615) datte loahpaha oppalaš konklusuvnnain:

---

⁷⁸⁶ utmålshaver

⁷⁸⁷ drivverdig

⁷⁸⁸ berghald

⁷⁸⁹ kvernstein

"Jus álggáge almennehiin galgá mihttet vuoigatvuođa geđggiide ja ávkkálaš minerálaide, ahte ii makkárge dilálašvuođas sáhte biehttalit geavahanvuoigaduvvomiid váldit geđggiid, maid dárbbasit geađgejuolgái dahje viesuideaset vuđđui, seammago čuohppat lavnnji iežaset atnui dahje jeaggemálmma, jus jurddaša, ahte muhtun dáhtošii ráhkadit ruovddi iežas atnui. Seamma sáhtá biehttalit geavahanvuoigaduvvomiid váldit omd. rohperávttu iežas rohpái, darffi bidjat dáluide jna. Dákkár geavahanvuoigatvuohta sáhtá ovddiduvvot stuorábui, vuoigatvuođain vuovdit ávkkálaš geađgeslájaid, čájeha Selbo veardnageađgelaiggohaga ovdamearka, ja jus geavahanvuoigaduvvon almennehis, almmá jearramin ovttasge, álgá roggat ávkkálaš minerála, eahpiduvvo, leago stáhtas šat nu fásta ásahuvvon vuoigatvuohta, ahte dákkár ávkkálaš minerálaroggama sáhtá biehttalit."

Rynning máinnaša Norsk almenningsrett I (1934) s. 455-475:s hui olu almenetgáždagain. Moanaid háviid duođaštuvvo ee. mas buohkaidvuoigatvuođain dahje almenetvuoigatvuođain leat sáhtán seaguhit iežaset opmodahkii jávkadeamen ja ávkkástallamin čievrra ja geđggiid, muhtun ráje lunddolaš bođu geđggiid ja muhtun ráje geđggiid maid bávkkuha luovus giddes bávttis. Lea datte mihtilmas ahte lea sáhka uhccit duohtademiin ja ahte ávkkástallan eanaš lea dálloatnui (doallođarbui).

3.13.3.2 Lagat Finnmárkku birra

Finnmárkku beales čuoččuha Tønnesen, almmá lagabut duođašteamen, ahte juohke giliássis ferte leat vuoigatvuohta matrikuleres eatnamiin váldit geđggiid ja sádduid maid dárbbasa. Son datte eahpida ollá go dobbelii go dálloatnui, ja navdá gáibiduvvot sierra vuoigatvuođavuođu jus áigu vuovdit (s. 288, buo., s. 275).

Miessemánu 27. b. 1775 eanačujuhancealkámušas ii namuhuvvo mihkkege sáddo ja geđggiid dahje eará minerálaid oamasteamis⁷⁹⁰. Ii geassemánu 22. b. 1863 eanavuovdinláhkege guoskkat dán. Dasa čadnon njuolggadusain leat datte muhtun mearrádusat maid berre

---

⁷⁹⁰ tilegnelse

namuhit. Nu diktet suoidnemánu 2. b. 1864 njuolggadusat čuo. 5 beassat lihttoláigohit ee:

"Báktelaiggahagaid, main oažžu Gávpegálvvuid ... mat eai leat Eatnama Rájáid siskkobealde, maid priváhta Olbmot Eaiggáduššet dahje leat sin Hálddus".

Miessemánu 6. b. 1876 njuolggadusain lea vástideaddji mearrádus 7 e čuo., mas maiddái ráktolaiggohat⁷⁹¹ lea čielgasit namuhuvvon ("Sten- eller Skiferbrudd , der kunne afgive Handelsvare"). Geassemánu 1. b. 1895 njuolggadusain leat 6 e čuo. seamma hábmen go 1876-njuolggadusain. Eai miessemánu 22. b. 1902 eanavuovdinlágasge leat mearrádušat main lea njuolga mearkkašupmi sáddo-, geađge- ja eará eahpeozolaš minerálaid ávkkástallamis. Suoidnemánu 7. b. 1902 gulli njuolggadusaid § 8 e:s bisuhuvvo datte 1895-njuolggadusa hábmen geađge- ja ráktolaiggohaga dáfus.

Dál čuovvu lihttoláigoheami lohpi njuolga njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinlága § 2, vuosttas lađđasa. Suoidnemánu 15. b. 1966 láchkaásahusain sáhhtá leat mearkkašanveara dat juo belohahkii geardduhuvvon § 3, mas ee. čuožžu:

"Go vuovdá matrikulerekeahtes stáhtaeatnamiid galgá dat dábálaččat doalahuvvot stáhtii:

...

b) vuoigatvuođat mat eanaeaiggádis leat koallii, eanaoljui ja eará minerálaide maid sáhhtá roggat báktedoaimma bokte, ja eanaeaiggáda vuoigatvuođaid báktelága mielde,

c) vuoigatvuohta ... čievrvieččahahkii⁷⁹² ... sihke gieddeeatnamiin ja mehciin buhtadasain šiehtadusa dahje árvošteami mielde,

...

Namuhuvvon vuoigatvuođaid sáhhtá stáhtas láigohit sierra."

Dáid njuolggadusaid duogážis daddjo dát Eanavuodínláhkalávdegotti árvalusas (1962) s. 17:

"Guovlluin gos leat minerálat sáhhtá fertet gáibidit váldit sierra málbmaklausulaid mat njihtet vuovdimis eanaeaiggáda dábálaš

---

⁷⁹¹ skiferbrudd

⁷⁹² grustak

vuogiatvuodaid koallii, eanaoljuid, ja eará minerálaide ja baktešlájaide maid sáhtta roggat báktedoaimmas. Go vuovdá eatnama ii mákso sierra ruđalaš buriid ovddas nugo čáhcefámu ja minerálaid jna. Minerálaid dáfus sáhtta dasa ovdandoallat ahte dákkár klausula sáhtta heađuštit ahte okta ja seamma gávdnoštupmi juhkkovuvvo eanet eanaeaiggádiidda, mii sáhtta váddudit ulbmálaš ja ávkkálaš doaimma."

3.13.3.3 Erenoamážit ráktogeađgedoaimmas Áltás

Stáhta, Finnmárkku Eanavuovdinkantuvrra bokte, lea njuolggadusaid mielde mat bajábealde leat válddahallon, Finnmárkkus lihttoláigohan eahpeozolaš minerálaid gávdnoštumiide moanaid vuogiatvuodaid. Dáin lea ráktogávdnoštumit Áltás oahpásamos. Dáppe lea 1850-logu loahpa rájes leamaš gávppálaš ráktodoaibma, ja dán doibmii lea eiseválddiin ohcon lohpi (láigolihttu), ovdal vuosttas 1864 eanavuovdinnjuolggadusaidge. Lobit leat leamaš áigeráddjejuvvon, ja doaibmaeatnamiid juolludeami prinsihpat leat veaháš rievddadan. Dáđistaga lihttoláigohuvvo datte gávdnoštumit a/l Alta Skiferbrudd:i, mii lea oassesearvi mas buot oasálaččat rogget rávttuid. Vai sáhtta roggat rávttuid ferte leat searvvi miellahttu ja ruovttubáiki ferte leat Áltá. (Geahča Tønnesen s. 288-289.)

Vuosttas mihtádusáigodagas lea historihkkár Henry Minde girjjis "Stein og brød, skifernæringa i Alta frem til 1940" (1983) s. 40 čuo. ovddidan ávdnasiid maid oaivvilda doarjut ahte vuogiatvuohra rávttuide - vuovdimiige - lei almennetvuogiatvuohra, nu ahte mihtádusortnet lei almennethálddašeami ja iige eanaeaiggátvuogiatvuohra váikkuhus. Ii oru datte dárbbalaš ákkastallat eanet dán áššis. Dál lea doarvái čujuhit ahte lihttoláigohanmearrádušat iešguđet eanavuovdinnjuolggadusain 1864 rájes eai soaba almennetteoriain. Gustojeaddji eanavuovdinláhka oktan láhkaásahusainguige vuodđudit čielgasit govvádussii ahte stáhta lea eaiggát eahpeozolaš minerálaid gávdnoštumiide Finnmárkkus.

Makkár vuolggasadjji leš, ferte konkluderet ahte mihtádusat lága- ja láhkaásahusaid oktavuohras govvejit bindilis stáhta eaiggáduššanvuogiatvuohra árbevieru

minerálariggodagaide. Ii leat árta navdit gávdnot makkárgge báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuođa mii spiehkasta das mii báhkkoduvvo lágain, njuolggadusain ja láhkaásahusain.

3.13.4 Rievttálaš suodjaleapmi álbmoga minerálvuoigatvuhtii

Ozolaš minerálaide vuodđudit nugo namuhuvvon gustojeaddji njuolggadusat bákteleuđolašvuođa prinsihppii, ahte son gii gávdná minerálaid sáhtta daid oamastit. Dán vuostá lea bákteregála, namalassii ahte Gonagasas (stáhtas) lea aitosaš vuoigatvuolta minerálaide. 1969 konsešuvdnaláhkanuppástusaid ovdabargguin lea Juovlamánu 14. b. 1917 dábálaš konsenšuvdnalága dárkkisteami árvalusas jna., mii ovddiduvvui⁷⁹³ 1960:s, celkon (s. 63):

"Rievttálaš vuolggasadji lea nu ahte stáhtas lea sierra vuoigatvuolta lossa metállaide ja málmmaide mat eai leat čujuhuvvon. Stáhta lea datte dan áiggi rájes go Norggas aitosaš báktedoaibma álggahuvvui, sierranas bakteásahusaid bokte dodján gávdnoštumiid gávdnái. Gustojeaddji báktelehka lea maiddái vuodđuduvvon vuogádahkii "vuosttas gávdni vuoigatvuolta."

Dát ii mearkkaš ahte stáhta loahpalaš váikkuhusain lea luohpan bákteregálas. Stáhtas lea vaikke goas vuoigatvuolta fámuhttit vuosttas gávnni vuoigatvuođa, dahje dan gáržžidit. Maid leat oaidnán historjjálaš kapihttalas, lea konsešuvdnalága muddejeaddji mearrádusatge bákterusttega háhkama ja doaimmaheami birra rievttálaččat vuodđuduvvon stáhta sierra vuoigatvuhtii, buo. konsešuvdnalávdegotti 1907 árvalusa."

Dát oaidnu lea geardduhuvvon gustojeaddji bákteleága ovdabargguin, geahča ee. Báktelehkalávdegotti árvalusa (1967) s. 27, buo. s. 5.

Dán mielde biddjo vuodđun ahte bákteleuđolašvuođa fertešii sáhttit ráddjet dahje fámuhttit nu ahte ii oktage liikká galggašii sáhttit ovddidit buhtadangáibádusa. Son gii juo leat háhkan vuoigatvuođaid gustojeaddji njuolggadusaid mielde, lea

---

⁷⁹³ avgi

dieđus eará dilis. Dihto gáržžideami ferte gal dohkkehit, muhto buot vuoigatvuođaid gaskkahis váldin ferte luvvet buhtadangáibádusa.

Eahpeozolaš minerálaide leat álbmoga vejolaš vuoigatvuođat stáhta eatnamiin Finnmárkkus várra dakkárat ahte dain ii leat buhttenrievttálaš suodjaleapmi. Čujuhuvvo vel duomuide mat leat namuhuvvon 3.16.4. oasis. Sáhtta datte jurddašit spiehkastaga háviin go unnit joavkkuin, omd. gilis, leat ealáhusberoštumit mat leat bindil ja nannosit čadnon eahpeozolaš minerálaid roggamii. Fertešii sáhttit jearrat iigo ráktodoaimmas Álttás lea dakkár árbevierru, stádisvuohta ja ealáhuslaš mearkkašupmi ráddjejuvvon biires, ahte das lea bággonistanrievttálaš suodjaleapmi. Dušše duopmostuolut sáhttet dán almmatge loahpalaččat vástidit.

3.14 ČÁHCEFÁPMU

3.14.1 Dábálaš vuolggasajit

Njukčamánu 15. b. 1940 čázádatlága nr. 3 § 1:s čuoččuhuvvo ahte:

"Dát duovdagat gos jogat ja ádjagat, jávrrit ja eará čáhcečoahkut leat, gullet daid duovdagiid eaiggádiidda jus eará ii čuovo erenoamáš riektedilálašvuođas."

Dán prinsihpa hábmemis lei oktii mealgat riidu. Johkagáddái ja johkavuđđui gustojedje (ja gustojit) eahpitkeahttá priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođa dábálaš njuolggadusat, (Dát leat veaháš lagat máinnašuvvon 3.7.4.1. oasis luossabivdovuoigatvuođas priváhta eatnamiin ja daid olggobealde, Geahča 3.5.2. oasisge sáivačázi gáddevuoigatvuođas.) ja leige čielggas ahte eanaeaiggádis ledje moanat vuoigatvuođat čázi ávkkástallamii ja álggahit iešguđet doaibmabijuid čázadagas. Váttisvuohta lei galggaigo vuoigatvuođaid dárkot geavahanvuoigatvuohtan vai maid eaiggáduššanvuoigatvuođa oassin. Čázádatlága gárvvistemiin

láhkaaddi datte mearridii, ja Od.prp. nr 65 1939 daddjo ee. dán oktavuodas § 1:s:

"Departemeanta atná báhk kodanvuogi gažaldaga duohta mearkkašumi haga. Navdo ahte láhkamearrádus berre čadnot álbmotlaš terminilogii man mielde olmmoš "eaiggáduššá" goržžis, guollejávrris etc. ja atná dárbbášmeahttumin dárkilat dieđalaš huksejupmi čilget."

Dán oktavuodas lea doarvái čujuhit ahte eanaeaiggáda ráđđejupmi moanaid háviin lea ráđdjejuvvon. Dat lea nu ee. ráđdjejuvvon earáid deasttas geat gullet čázadáhkii, buo. čázádatlága § 8 prinsihpa mas ee. eará geavaheaddjit ja álbmot namuhuvvojit. Muđuige leat ráđdjehusat, main dat mat iešguđet konsešuvdnaortnegiid čuvvot leat erenoamáš dehálaččat. Dáid gaskkas sáhttá leat áрта erenoamážit namuhit juovlamánu 14. b. 1917 čázádatmuddenlága nr. 17 ráđdjehusaid ja čázádatlagá § 104 konsešuvdnanjuolggadus.

3.14.2 Geas lea ávkkástallanvuoigatvuohta Finnmárkku čázádagain?

Čázádaga okta dehálaš ávkkástallanvuohki lea guollebivdu, muhto go sáivaguollebivddu vuoigatvuođagažaldat lea meannuduvvon 3.7. oasis, lea Riektejoavkkus dás earáge ávkkástallanvuogit muittus. Dáin lea erenoamážit beroštupmi vuoigatvuhtii bohcciin golggahit čázi ealáhussii ja viessoatnui, ja ávkkástallat čázi elfápmobuvttadeapmái.

Dálá čázádatlága ovdabargguide ii mihttejuvvo veaháge ahte dás livččii guston sierra njuolggadusat Finnmárkku dáfus. Dás sáhttá namuhit ahte čázádatláhkakommišuvdna láchkaárvalusa oktavuodas merrii viiddis gulaskuddamiid, ja eai oidnon makkárga cealkámušat Finnmárkkus mat čujuhivčče ahte dás gávdnojit sierra riektenjuolggadusat. (Geahča Čázádatkommišuvnna árvalusa 4. Mildosa (1917).)

Muđui lea hui vuđolaččat árvoštallan gaskavuodas Rt. 1960 s. 810:s. Ášši gustui riidui gaskal sallitoljofabrihka (Sifi) mii lei láigohan eatnamiid stáhtas ja buvttadanproseassas ávkkástallan čáhcebohcci badjel láigohuvvon eatnamiid, ja

gieldda mii lei bidjan čáhcerusttega čázadahkii. Dálá oktavuodas lea čeahkis Alimusriekti ee. vuosttasjienasteaddji čuovvovaš cealkámušain beroštahti:

"Seammago gielddariekti ja lágamánneriekti gávnhan munge eahpitkeahttá ahte Sifi:s mii láigoha láigolihttonummara 863 lea vuoigatvuohta atnit čáhcebohcci dán opmodaga badjel. Dat čuovvu dábálaš prinsihpa mii lea mearriduvvon sihke 1940 čázádatlágas ja 1887 čázádatlágas, ahte eanaeaiggát eaiggáda vel čázi opmodagas alde, ja lea ráđđejupmi das nu guhkás go su vuoigatvuođat eai leat erenoamážit gáržžiduvvon.

Fysalaš ráđđejupmi mii eaiggádis lea, manná dábálaččat lihttoláigoheamis láigoheaddjái, jus eará ii leat mearriduvvon sierra. In sáhte gávnahit dan daid erenoamáš riektenjuolggadusain mat gustojit Finnmárukui ahte lea mihkkege mii dán čuoggás galggašii vuodđudit makkárga eará ortnega, ii eanaeaiggáda iige láigoheaddji ráđđejumis čázadahkii mas dás lea sáhka. Ii 1775 ggl. cea. eanajuolludeami hárrái Finnmárkkus, iige miessemánu 22. b. 1902 láhka oktan guoski njuolggadusain stáhta eatnamiid luobaheamis Finnmárkkus láchkavuodđut ahte riektedilálašvuohta galggašii leat earaláhkai go riikkas muđui."

Alimusriekti mearrida nappo ahte dábálaš njuolggadusat eanaeaiggáda, ja láigoheaddji vuoigatvuođa hárrái gustojit Finnmárukui. Muđui ovdanboahttá mearrádusas evttolaččat ahte matrikulerekeahtes eatnamiidda lea stáhta dán oktavuodas ipmirduvvon eanaeaiggádin. Ferte almmatge namuhit ahte oamastusgažaldaga vihkkedallama oktavuodas mii maiddái lei áššis, lea váldon dihto várašupmi (s. 814):

"Vaikko in daja ahte stáhta eatnamiid Finnmárkkus juohke háve sáhtta dárkot aivve priváhtaeatnamiin, anán čielggasin ahte ii ainjuo leat aivve stáhtaalmennet."

Suoidnemánu 7.b. 1902 eanavuovdinnjuolggadusain, mat lea miessemánu 22. b. 1902 eanavuovdinláhkii čadnon, lea § 8 mielde lohpi lihttoláigohit opmodagaid ja hearvásvuođaid iešguđet ulbmiliidda, almadan a gitta k bustávain. Čázádatvuoigatvuođat eai leat dás erenoamážit namuhuvvon, muhto mearrádus ii leat ipmirduvvon ollislašžan ja danne lea lihttoláigohuvvon muhtun čázádatvuoigatvuođat Finnmárkkus. Eanavuovdinlávdegotti árvalusas (1962) namuhuvvo ahte jagiin

manjil soađi leat eanet čázádagat lihttoláigohuvvon elfápmoatnimii, ee. Strovbmavuon⁷⁹⁴ čázádat, Luostejohka, Juvravuotna⁷⁹⁵, Báhcaveadji⁷⁹⁶, Reihváhki⁷⁹⁷, Koven ja Borsi⁷⁹⁸ (s. 11). Dasto daddjo (s. 17):

"Eará vuovdineavttut mat ovdanbohtet eanagirjelávadagain maid dál atná ja mat gáržžidit oasti eaiggáduššanvuoigatvuohta, leat lávdegotti áddejumi mielde govttolaččat ja gokčet dehálaš dárbbu. Nuppi beales sáhtta leat árta vihkkedallat váldit lassi giddehusaid⁷⁹⁹ eanagirjjiin. Go vuovdá stáhta eatnamiid riikkas muđui, lea dábálaš várašit vuoigatvuođas ávkkástallat čáhce- ja gáddevuoigatvuođas mii gullá opmodahkii. Stáhta lea dasto doalahan vuoigatvuođa čáhcefámu ulbmálaš ávkkástallamii golgadi čázi badjel opmodaga buhtadasa máksima haga, ja dasto gáibidit luobahit eatnamiid dákkár ulbmiliidda buhtadasa dahje hatti ovddas.

Dasto lea eiseválddit doalahan lahtten- ja buođđovuoigatvuođa čázádagas almmolaš vuovddiid vuovdebuktagiidda, ja seamma maid vuoigatvuođa buktit juohkelágan lahttenráhkkanusaid⁸⁰⁰ gátti mielde mii guoská čázadahkii. Go eiseválddit ovdal eai leat dákkár várašumiin beroštan lea danne go ee. vuovdimat leat lágiduvvon nu ahte čázádat ii čuovo vuovdima. Mihtádusaid ráját leat danne gesson čázádagas veaháš eret nu ahte stáhta doalaha eaiggáduššanvuoigatvuođa eatnamiidda čázádaga mielde ja nu maid čázádaga vuoigatvuođa.

Hirsalahtten ii leat olus adnon Finnmárkkus. Muhtun čázádagain lea lahttejuvvon ja ain lahttejuvvo hirsas, ja ferte vuordit ahte boahhteáiggisge adnojit čázádagat hirsalahttemii.

Lávdegotti oaivila mielde berre ain garvit vuovdimis eatnamiid mat gusket čázadahkii. Dihto háviid sáhtta datte leat sihke ávkin ja lunddolaš dahkat dan, ja dalle ferte leat govttolaš stáhtas doalahit vuoigatvuođas bidjat ráhkkanusaid čázádaga mielde ja mat dárbbášuvvojit čáhcefámu atnui dahje hirsalahttemii. Nuge vuoigatvuohta dárbbášlaš johtalusii čázádaga mielde lahttema oktavuodas."

Dát dajahusaid vuodul lea njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinlága geassemánu 15. b. 1966 láhkaášahusaid § 3 a bustávas, mearriduvvon ahte go vuovdá matrikulerekeahes stáhtaeatnamiid galgá dábálaččat stáhtii doalahit "buot čáhce-

---

⁷⁹⁴ Kongsfjord

⁷⁹⁵ Gandvik

⁷⁹⁶ Pasvik

⁷⁹⁷ Repvåg

⁷⁹⁸ Porsa

⁷⁹⁹ heftelse

⁸⁰⁰ fløtningsinnretning

ja gáddevuoigatvuođat opmodagas". Dás sáhhtá namuhit ahte Eanavuodinláhkalávdegotti árvalus dadjá ahte várašupmi "nugo namuhuvvon a čuo. galget ... dušše váldot vuovdimis eatnamiid main lea čázádat dahje mat gusket čázadahkii" (s. 49). (Geahča 3.5.3.3. oasige várašumi ektui. Čáhce- ja gáddevuoigatvuođas vuovdimis ja láigoheamis stáhtaeatnamiid mat gusket dahje siskkildit meara ja čázádaga.)

Čoahkkáigeassun sáhhtá dán mielde dadjat ahte iešguđet lágat, njuolggadusat ja láhkaásahusat vuođđudit dasa ahte stáhta lea eanaeaiggát, ja nu leage vuoigaduvvon ráđđet čáhcevuogitvuođain matrikulerekeahes eatnamiin Finnmárkkus. Geavatge dávista dán oidnui. Finnmárkku Eanavuovdinkantuvrra mielde lea 1966 rájes miessemánu 1987 rádjai eanavuovdinstivrii leamaš ovddiduvvon oktiibuot 15 ášši eana- ja čázádatvuoigatvuođaid ja linnjábiddjama rávdnjehuksema oktavuodas. Dáid áššiid meannudeami mielde čuvvot muhtun váttis gažaldagaid - nugo dávjá lea rávdnjehukseamis. Olles áiggi lea leamaš vuođus datte ahte eanavuovdinkantuvra ja eanavuovdinstivra láhttejit dego stáhta ovddasteaddji eanaeaiggádin.

Ii oru ovddabealde vihkkedallama vuođul leat vuođus navdit leat *sierrariektehámáiduvvamat* mat bidjet Finnmárkku álbmogii dahje báikegottiide nannosat sajádaga go mii oppalaččat gusto riikkas muđui čázádaga vuoigatvuođaid ektui. Iige oru leamen árta lasihit maidege erenoamážit vuoigatvuođalaččaid *suodjaleami* hárrái, earret ahte priváhta eanaeaiggádiin ja láigoheddjiin álgovvorus lea dábálaš bággonistanrievttálaš suodjaleapmi čáhcevuogitvuođaide mat gulašit dan opmodahkii.

Muđui sáhhtá mihttet ahte ee. juovlamánu 14. b. 1917 čázádatmuddenlága §§4 gitta 8:i, leat viiddis njuolggadusat *áššemeannudeapmái* stuorát čázádatmuddemiid oktavuodas. Álttá-čázádaga buođđudeami oktavuodas čuožžilii nana riidu buođđudeami áššemeannudeami ja mearrádusa hárrái, buo. Rt. 1982 s. 241. Dás lea dehálaš čujuhit ahte áššis ii eahpiduvvon ahte riektenjuolggadusat leat seamma go riikkas muđui, earret ahte sápmelaččaid boazodoallu dagaha sierra gažaldagaid. Duopmu ii de guoskkat vuođđoprinsihpa eaiggáda vuoigatvuođas ávkkástallat goržži opmodagastis, muhto lea vuosttažettiin mearkkašupmi mo huksenášši galgá meannudit.

Dát áššemeannudannjuolggadusat leat muđui lagat válddahallon Hálddašanjoavkku čielggadeami 4.14 kapihttalis.

3.15 MOHTORFIEVROJOHTOLAT MEAHCIS

3.15.1 Álggahus

Mohtorfievrojohtolat meahcis gáttis dahje rabas dahje galbmon čázis muddejuvvo dál válđoáššálaččat geassemánu 28. b. 1957 nr. 16 olgunastinlágas, geassemánu 10. b. 1977 nr. 82 lágas mohtorfievrojohtolaga meahcis ja njukčamánu 15. b. 1940 nr. 3 čázádatlágas. Eará lágat main sáhtta leat mearkkašupmi, leat ee. ránnjá- ja luonddugáhttenlágat.

Lea čielga oktavuoha gaskal dábálaš johtolatvuoigatvuođa, mii meannuduvvo lagat 3.16. oasis, ja dan mohtorfievrojohtolága vuoigatvuođas. Muhto dás lea doarvái mearridit ahte Finnmárkku beales eai oru leamen dovdomearkkat dábálaš johtolatvuoigatvuođas mii vuoigaduhtta⁸⁰¹ eará dulkoma mohtorfievrojohtolaga oppalaš lánkanjuolggadusain. Dábálaš gažaldagaide lea danne doarvái oppalaččat govvet gustojeaddji rievtti riikkas, geahča 3.15.2. ja 3.15.3. osiid.

Sierra dilálašvuođat Finnmárkkus leat datte dán fylkii dagahan erenoamáš lánkaásahusaid. Dása guoski gažaldagat mañiduvvojit 3.15.4. oassái, ja buhttenrievttálaš suodjaleami gažaldaga hárrái čujuhuvvo 3.16.4. oasi ovdanbuktimii.

Boazoealáhusas dárbbášuvvo erenoamáš várašumiide oppalaš vuolggasaji ektui. Ii leat dábálaš johtolatvuoigatvuohta mii vuoigatvuođavuodđuda boazodoalliid vuoigatvuođa ásadit, johtalit ja johtit bohccuiguin. Dát vuoigatvuođat čuvvot boazodoallolága § 9 boazodoallovuoigatvuođa. Dán vuoigatvuođa, mii meroštallojuvvo geavahanvuoigatvuohtan mii gusto beroškeahhtá gii eaiggáduššá eatnamiid, siskkilda ee. "vuoigatvuođa bohccuiguin ásadit ja johtalussii, johtimii ja johtolagaide". Boazodoalu mohtorjohtolaga gažaldagat leat

---

⁸⁰¹ berettige

danne lagat meannuduvvon 3.17.4 oasis,
boazodoallovuoigatvuođa oktavuodas muđui.

3.15.2 Dábálaš njuolggadusat mohtorfievrojohtolagas meahcis

Dábálaš johtolatvuoigatvuohta *meahcis* lea dál láhkaduvvon olgunastinlága § 2 vuosttas ja nuppi lađđasis:

"Meahcis sáhtta juohkehaš johtit vácci miehtá jagi, jus dan dahká fuolalaččat ja doarvái várrogasvuođain.

Seamma gusto johtalussii riiden- dahje guorbmeheasttain, gielkkáin, duolbmansyhkkeliin dahje sullasaččain luottas dahje bálgás meahcis ja birrarat váriin, jus eaiggát ii leat olgunastinlávdegotti miedáhusain gieldán dákkár johtalussii dárkilat albmadvon gaskkain."

§ 2 dulkomis badjánit guokte váldogažaldaga. Vuohččan jerro mii mearrádusa geografalaš viidodat lea, namalassii mii lága áddemis lea meahcci. Dát lea lágas čovdon, go § 1 nuppi lađđasis daddjo ahte buot eatnamat mat eai gula gieddeeatnamiidda, lea meahcci. Gieddi lea vuosttas lađđasis

meroštallon ná: (Gieddeeatnamiid ja mehciid earuheapmi olgunastinlága áddemis lea maid máinnašuvvon bajábealde 3.10.2. oasis dábálaš murjenvuoigatvuođas, geahča vel vulobealde 3.16.2. oasis olgunastinvuoigatvuođa dábálaš njuolggadusain ja 3.17.3. boazodoalu guohtonvuoigatvuođas.)

"Gieddeeanan dahje seammago gieddeeanan adno dán lágas šillju, viessosadji, gilvon eana, láddjehat, gilvojuvvon gieddi ja vuovdegilvon guovlu ja sullasaš guovlu gos álbmoga johtalus lea heivemeahttun átestuvvamii⁸⁰² eaiggádii dahje geavaheaddjái. Gilvonkeahtes, uhccit eanabihtážit mat leat gilvon eatnamis dahje láddjehagain dahje leat áidojuvvon dákkár guovllus, adnojit maiddá seammago gieddeeatnamat. Seamma gusto industriála dahje eará erenoamáš áigumušaid guovllus gos álbmoga johtalus lea heivemeahttun átestuvvamii eaiggádii, geavaheaddjái dahje earáide."

Nubbi váldogažaldat lea makkár fievrut leat lobálaččat § 2 mielde. Mearrádus ii siskkil čielgasit johtalusa losit vuojániiguin nugo biilla ja tráktora, ja Od.prp. nr. 2 1957 s. 25 ja 27 mielde

---

⁸⁰² fortrensel

ii gula mohtorsyhkkel, iige "syhkkel veahkkemohtoriin (knallertmopeda dahje mopeda)" johtalus dása. Rt. 1973 s. 869:s lea Alimusriekti mearridan ahte iige johtalus muhtaskohteriin leat lohpi § 2 mielde. Ahte johtolatvuoigatvuohta ii vuoigaduhte atnit mohtorvuošana ovdanbohtá muđuige evttolaččat lága §§ 4 ja 5:s, mii diktá priváhta luotta eaiggádii vuoigatvuođa gielddit ee. mohtorfievrojohtolaga luottas, ja vuoigatvuođa gáibidit bummeruđa priváhta šaldi dahje luotta geavaheamis.

Johtalus rabas dahje galbmon *mearas* lea muddejuvvon sierra olgunastinlága § 6 vuosttas lađđasis, mas leat čuovvovaš cealkka:

"Mearas lea johtalus fatnasiin luđolaš juohkehažžii. Johtalit galbmon mearas sáhtta maid juohkehaš dahkat."

Dát njuolggadusat gustojit dan gáddeavádaga oassáige rittu mielde mii lea priváhta eaiggáduššánvuoigatvuođa vuollásaš, namalassii gádderavddas beaŋká, dahje jus beaŋkká ii sáhte čájehit, guoktemehterlinnjá⁸⁰³ bokte gaskamearalaš vuolle čáhcerájás⁸⁰⁴. Dán gáddeavádahkii lea johtolatvuoigatvuohta sihke giehta- ja bieggajođihuvvon ja mohtorjođihuvvon fatnasiiguin. Ferte dán avádagasge leat vuoigatvuohta johtalit mohtorjođihuvvon ráhkkanusaiguin jienja alde. (Olgunastinlága § 6 lea maid máinnašuvvon vulobealde 3.16.2. oasis.) Olggobealde beaŋkká, dahje guoktemehterlinjá lea vuoigatvuohta johtalit.

Olgunastinlága § 6 nubbi lađđasis ovdanbohtá ahte johtolatvuoigatvuohta rabas dahje jikŋon *čázádagas* (jávrriin ja jogain), leat muddejuvvon čázádatlágas. Dás daddjo § 65 vuosttas čuoggás:

"Juohkehaččas lea lohpi johtalit fatnasiiguin daid čázádagain mat leat jođihahtti luondus dahje leat dahkkon jođihahtti ovdal dát láhka biddjui fápmui nu ahte son gii mávssii jođihahttidahkama oažžo oktovuoigatvuođa johtalussii."

Muđui leat § 65 vuosttas lađđasis muhtun njuolggadusat čázádagain mat dahkkojit jođihahttin čázádatlága fápmui

---

⁸⁰³ tometerskote

⁸⁰⁴ vannstand

bidjama mielde, ja maid ii dárbbáš meannudit lagat dán oktavuodas. Nuppi lađđasis lea muđui čujuhuvvon ahte mohtorjohtolatláhkage gusto mohtorjohtolahkii čázádagain, geahča 3.15.3. oasi.

Dálvejohtolahkii gustojit čázádatlága § 12 njuolggadusat:

"Jus eará ii čuovo sierra mearrádusain, leat juohkehaččas lohpi... atnit čázádaga ... johtalussii jienja alde, jus sáhtá dáhpáhuvvat almmá vahágahttimin ovttage geas lea jávrái vuoigatvuohta, jus ii leat heivemeahttun átestuvvamii earáide ja jus ii mana vieris eatnamiidda lobiheamit."

Johtolatvuoigatvuohta čázádatlága mielde siskkilda eahpitkeahttáge geavahit mohtorfievrruid (mohtorfatnasa geassit, biilla ja muhtaskohtera jienja alde dálvit). Lea maná leamaš čuoččuhuvvon ahte johtolatvuoigatvuohta lea ráddjejuvvon "ávkkálaš" ulbmiliidda ja ii gusto čielga lustii⁸⁰⁵, muhto dát oaivil ii leat ožžon duopmostuluid mieđáhusa. Dán oktavuodas sáhtá ee. čujuhit RG 1973 s. 277 (Eidsivating Lágamánnerievttis čáhcesabetlášmmohallan Mjær jávrris) ja Rt. 1977 s. 267 (suhkan buohkaidvuoigatvuohtan). Geahča vel cealkámušaid Od.prp. nr. 45 1976-77 s. 10.

3.15.3 1977 mohtorjohtolatláhka

Geassemánu 10. b. 1977 mohtorjohtolatláhka nr. 82 siskkilda mohtorjohtolaga meahcis ja čázádagain. Dat ráddje mohtorfievrojohtolaga lobi dan ektui mii olgunastinlága ja čázádatlága njuolggadusaid čuovvo. Vuodustus lea "suodjalit luonddubirrasa ja ovddidit čálggu⁸⁰⁶" deasttas, buo. lága § 1.

Mohtorjohtolat lága áddemis lea meroštallan ná § 2 vuosttas lađđasis:

---

⁸⁰⁵ fornøyelsesformål

⁸⁰⁶ trivsel

"... geavahit vuojániid (biilla, tráktora, mohtorsyhkkeliid, bealtabiillaid, muhtaskohtera jna.) ja fatnasiid dahje eará govdi dahje girde fatnasiid mat jođihuvvojit mohtoriin, ja mohtorjođihuvvon girdeid seaivumiin ja girdilemiin."

Meahccedoaba lea seammago olgunastinlágas, muhto guovtti viiddidemiiguin. Nuppi lađđasa mielde adnojit "geassesajgiettit, viessosajit, láddjehagat, gilvojuvvon giettit ja vuovdegilvon guovlu mat leat meahcis" meahccin. Dasto adno goalmát lađđasa mielde luodda "meahcis mii ii leat divvojuvvon biilavuodjimii" ja "divvojuvvon luodda mii ii leat boltojuvvon biilavuodjimii" maid meahccin. Čázádat lea njealját lađđasis meroštallon "rabas ja jiknon jogat, ádjagat ja jávrrit."

Rámmaid siskkobealde mat dás leat albmadvon, bidjá § 3 gildosa mohtorfievrojohtolahkii, jus eará ii čuovo njuolga mohtorjohtolatlágas dahje mearrádusas mii dása lea láhkavuodđuduvvon. Dát gielddus gusto eanaeaiggádii ja geavahanvuoigaduvvomiige.

Njuolga láhkavuodđuduvvon spiehkastat lea albmadvon lága § 4 vuosttas lađđasis mas dán oktavuodas geavatlaš dehálamos spiehkastat leat albmadvon c bustávas:

"dárbblaš olbmo- ja gálvosáhttu ovddas manás fásta ássanbáikkiin ja eanadoallo-, vuovdedoallo- ja boazoealáhusas. Bivdu, guollebivdu ja murjen ii adno ealáhussan dán oktavuodas".

Njuolggadusa čuvgemii sáhtá čujuhit mearrádussii váldon Rt. 1980 s. 273 mas mearriduvvui ahte doalvut ávdnasiid muhtaskohterin heaittihuvvon geassesadjái lei lobiheapmi. Muđui lea departemeanta nuppi lađđasis addán lobi láhkaásahusas addit "earáide mohtorjohtolatlobi", ja danne viiddidit vuosttas lađđasa logahallama. Goalmát lađđasa mielde lea lohpi johtalit mohtorvuojiiguin jávrrin mat leat guokte njealjadaskilomehtera dahje stuorát, jus gielldastivra ii mearrit eará.

Gielldastivrii lea vel addon dihto váldi spiehkastit lága oppalaš vuolggasaji. § 5 mielde sáhtá mearrádusa mielde addit oppalaš lobiid "girdeid seaivumii ja girdileapmái dihto sajiin meahcis ja čázádagain" ja "vuodjit mohtorvuojiin unnit go 2

njealjádaskilomehtera jávrriid alde go leat erenoamáš árttat maid ferte albmadiet láhkaásahusas." Dasto sáhtta gielddastivra § 6 mielde go erenoamáš árttaid geažil, addit mohtorjohtolatlopi ohcama mielde "dihto háviide" dahje "dihto áigodahkii". Departemeanta sáhtta § 7 mielde addit lagat njuolggadusaid, masa gullá ráddjet, §§ 5 ja 6 atnima.

Dehálaš mearrádus leat muđui §4 a, mii lasihuvvui láchkii ođđajagemánu 15. b. 1988 nr. 4 nuppástuslágas. Dás mearriduvvui ahte mohtorvuojániiid dušše sáhtta atnit meahcis ja galbmon čáziid alde departemeantta addán láhkaásahusaid mielde. Dákkár láhkaásahus mii dárkilat mudde mohtorjohtolaga meahcis ja čázádagain, lea addon miessemánu 15. b. 1988:s (láhkaásahus nr. 356). (Láhkaásahus lea Finnmárkku beales lagat máinnašuvvon 3.15.4.oasis. Geahča vel Hálddašánjoavkku čielggadeami 4.21. oasi.)

Nugo daddjon gusto mohtorjohtolatlága johtolatgielddus eanaeaiggádiidda ja geavaheddjiidege, muhto lága § 10:s lea prinsihpalaš dehálaš mearrádus ahte lága njuolggadusat eai gáržžit "eanaeaiggáda dahje geavaheaddji vuoigatvuohta gustojeaddji riektenjuolggadusaid mielde gielddit dahje ráddjet mohtorjohtolaga opmodagastis". Ii leat áibbas čielggas man guhkás eanaeaiggáda muddenvuoigatvuohta manná, muhto NOU 1974:37:s Motorferdsel i utmark og vassdrag, celko s. 56 ee. ahte:

"moanaid dáhpáhusain eahpiduvvo man guhkás eanaeaiggádis gustojeaddji riektenjuolggadusaid mielde lea vejolaš ráddjet earáid mohtorjohtolaga opmodagastis. Johtalusa dáfus mielli alde, ferte atnit čielggasin ahte álbmoga dábálaš johtolatvuoigatvuohta meahcis ii siskkil geavahit mohtorvuojániiid; eanaeaiggáda vejolašvuohta ráddjet dákkár johtalusa manná nappo várra guhkelii go lávdegotti evttohuvvon oppalaš muddemiid. Mohtorjohtolahkii čázádagas addet baicce evttohuvvon láchkamearrádusat sakka stuorát vejolašvuođa muddet go mii dál gullá eanaeaiggádii dahje čázádateaiggádii."

3.15.4 Erenoamážit mohtorjohtolatlágas Finnmárkkus

Oppalaš njuolggadusaid ektui mat leat máinnašuvvon bajábealde, addui geassemánu 8. b. 1984 nr. 71 nuppástuslágas sierra njuolggadus muhtaskohtervuodjimii

Finnmárkkus, mii ođđajagemánu 15. b. 1988 lága nr. 4 mielde gustojedje Davvi-Romssas. Dát mearrádus lea váldon § 5 goalmmát lađđasis ja čuodjá dál ná:

"Finnmárkkus ja Davvi-Romssas (Návuona, Gáivuona, Ivgu, Ráissa, Skiervá ja Omasvuona gielddain) sáhtá fylkkamánni gieldda evttohusa mielde addit lámkaásahusa lohpaí atnit muohtaskohtera dálvesiivvus sierra láhttuid mielde meahcis ja galbmon čázadagaid alde. Guoski gieldda galgá fuolahit láhttuid dihkádeami ja dieđihit dan birra."

Dasto leat addon sierranjuolggadusat Finnmarkkui ja Davvi-Romsii bajábealde namuhuvvon miessemánu 15. b. 1988 nr. 356 lámkaásahusas. § 4:s čuožžu :

"Finnmárkkus ja Davvi-Romssas (...) sáhtá bealtamohtorsyhkel (muohtaskohter) adnot dálvesiivvus láhttuin maid mohtorjohtolága § 5 goalmmát lađđasa mielde fylkkamánni lea dohkkehan gielddastivrra evttohusa mielde.

Muohtaskohterlahtut galget vuosttas lađđasa mielde jus vejolaš, biddjot boltokeahtes luottaide ja eret dábalaš čuoiganláhttuin. Láhttuid ii galgga bidjat rašis luonddusuodjalus-, olgunastin- dahje fuođđoguovlluide.

Láhttu ii sáhte atnit miessemánu 5. b. rájes geassemánu 30. b. rádjai, buo. § 9."

Dasa lea mearriduvvon § 9:s:

"Finnmárkkus ja Davvi-Romssas (...) ii leat mohtorjohtolat dáid lámkaásahusaid mielde lobalaš áigodagas miessemánu 5. b. rájes ja geassemánu 30. b. rádjai. Fylkkamánni sáhtá mearridit ahte gielddus galgá gustot eará áigodagas, olles gildii dahje sierra guovlluide, go adno dárbbasuvvot áimmahuššat boazodoallo- dahje fuođđoberoštumiid, dahje eará beroštumiid maid mohtorjohtoláhkka galgá áimmahuššat.

Fylkkamánni sáhtá spiehkastit gildosis sierra háviid, vuodustuvvon gieldda dahje ovttaskas olbmo ohcama mielde. Ovttaskas olbmo ohcan sáddejuvvo gieldda bokte, ja fylkkamánni mearrádusa sáhtá guoddalit⁸⁰⁷ Luondduhálddašandirektoráhtii.

Giellidus ii gusto mohtorjohtoláhkii mii lea lohpi mohtorjohtolága § 4 vuosttas lađđasa mielde."

---

⁸⁰⁷ páklage

Finnmárkku ja Davvi-Romssa sierra ortnega duogážis daddjo ee. dát Od.prp. nr. 60 1986-87 mohtorjohtolatlága nuppástusaid hárrái (s. 11):

"Nugo ovdalis namuhuvvon addá mohtorjohtolatlága § 5 goalmát lađas sierramearrádusa⁸⁰⁸ Finnmarkui ... Dán mearrádusa mielde sáhtta Finnmarkku fylkkamánni dohkkehit veajuiduvvanlahtuid muohtaskohtervuodjimii. Gulaskuddanreivves ii evttohuvvon nuppástus dán mearrádusas.

Nugo ovdanboahotá V kap. 2 oasi a:s), oaivvildit muhtumat ahte lohpi veajuiduvvanvuodjit muohtaskohteriin berre ložžejuvvot⁸⁰⁹. Dát oaivil báhkkođuvvo erenoamážit muohtaskohterserviid cealkámušain.

Sierra Finnmarkkoortnega álggaheapmi 1984:s vuodđustuvvui ahte Finnmarkku fylka mánggaláhkai lei sierradilis riikka eará osiid ektui. Fylkka dilálašvuodát leat earalárganat garra dálkadaga guhkes dálvviin ja oanehis gesiin, stuorra gaskkain ja bieđggus ássama dáfus.

...

Finnmarkku erenoamáš ortnet veajuiduvvanláhttuiguin ii leat departemeantta dieđu mielde dássáži doaimman áibbas áigaga mielde. Vuos leat dušše moadde gieldda ožžon dohkkehit dán lárgan sierra muohtaskohterláhttuid. Sudja sáhtta leat ahte gielddat atnet láhttuid mat juo leat dohkkehuvvon - gokko vuodjin dušše lea lohpi albmadvuvvon ulbmilii. Go ortnet lea viehka ođas, sáhtta vel leat sudja ahte dušše muhtun gielddain lea ásahan dákkár láhttuid. Eará sudja sáhtta leat ahte lága § 5 mielde lea geatnegas dihkádít dáid láhttuid, ja geatnegasvuohtha gullá gildii. Gieldda vátna resurssat sáhttet dan heađuštit. Bearráigeahččama lasáhusat jna. maid muohtaskohteriid divada lassáneapmi vuodđuda, ja Finnmarkku Várrebálvalusa ásaheapmi, dahket vejolažžan gielddaid veahkkehit dáinna.

Ođđa mearrádusaid evttohus ii váikkut Finnmarkku sierraortnegii. Departemeantta áddejupmi lea ahte dát sierraortnet deavdá dohkálaččat Finnmarkku muohtaskohteranu sierra dárbbu. Danne ii dárbbáš viiddidit ortnega. Datte lea evttohuvvon ahte fylkkamánni, gii gustojeaddji mearrádusaid mielde galgá dohkkehit láhttuid, ... galgá nammadit ráđđeaddi lávdegoddi dákkár áššiide."

3.16 Olgunastin

---

⁸⁰⁸ særbestemmelse

⁸⁰⁹ liberalisere

3.16.1 Álggahus

Maid čoavddasániin gohčoda olgunastinvuoigatvuohtan, leat aitosaččat moanat vuoigatvuođat mat gullet álbmogii, main vázzin, gáfestallan, gohtten ja gálašeapmi gullet dehálapmosiid gaskii. Oktasaš lea ahte mis leat daidda guhkes ja dehálaš lánkačálakeahtes⁸¹⁰ árbevierut. Dál leat datte dehálamos vuoigatvuođat lánkaduvvon geassemánu 28. b. 1957 nr. 16 olgunastinlágas. Dasa lassin leat njukčamánu 15. b. 1940 nr. 3 čázádatlága, áinnas §§12 ja 65, ja miessemánu 22. b. 1902 ránggástanlága nr. 10 § 400 njuolggadusat. (Geahča 3.10.1. oasi dábálaš murjenvuoigatvuođas jns. ja 3.15.2. oasi dábálaš mohtorjohtolatnjuolggadusain ee. čázádagain.)

3.16.2. oasis govvejuvvo oppalaččat makkár vuoigatvuođat gullet olgunastimii, muhto mas váldodeaddu lea biddjon vázzinvuoigatvuhtii. 3.16.3. oasis vihkkedallos leatgo sierra riektenjuolggadusat Finnmárkkus ja 3.16.4. oasis gieddhallojit boazoealáhusa erenoamáš dilálašvuođat. Loahpas 3.16.5. oasis govvejuvvojit oppalaččat makkár njuolggadusat suodjalit dákkár buohkaidvuoigatvuođa maid olgunastinvuoigatvuohta ovddasta.

3.16.2 Dábálaš njuolggadusat

Dehálamos oassi⁸¹¹ olgunastinvuoigatvuođas lea dábálaš *johtolatvuoigatvuohta*, (Geahča Falkanger: Eierrådighet og samfunnskontroll (3.dea. 1986) s. 172 čuo.) mas lunddolaččat vuhtto makkár eatnamiin áiggošii mátkkašit. Govttolaš lea sakka deattuhit eanaeaiggáda beroštumiid gokko guoská eatnamiidda mat leat lahka su viesu dahje gilvon eatnamiid, go gos lea dobbelat ráššain sáhka. Go olgunastinlágas leat guokte váldobeali: gieddeeatnamat nana ráddjejuvvon johtolatvuoigatvuođain, ja meahcci mealgat eanet vuoigatvuođaigne álbmogii, vuhtto dieđus dáidige báhkodemiid meroštallamis lága § 1:s ahte eanaeaiggát oaivvilduvvo sáhttit gáibidit eanet suodjaleami go lea gieddeeatnamiin sáhka.

---

⁸¹⁰ ulovfestet

⁸¹¹ komponent

§ 1 vuosttas lađas lea geardduhuvvon 3.15.2. oasis, ja dás ovdanbohtá nappo ahte gieddeeatnamat dahje seammago gieddeeatnamat lohikko viessosadji, šillju ja gilvvagárđi, gilvon eana (bealdu ja gieddi), ja láddjehat, gilvojuvvon gieddi ja vuovdegilvin guovlu. Dasa galgá maiddái "sullasaš guovlu gos álbmoga johtalus lea heivemeahttun átestuvvan eaiggádii dahje geavaheaddjái" dárkojuvvot gieddeeanan lága áddemis. Dás jurddašuvvo ee. "dihto eana- ja vuovdedoallogaskkain ja guovlluin maid dárbbasa ráfáiduhttin dihte stobu ja ruovttu" (Od.prp. nr. 2 1957 s. 24). Unnit, gilvvakeahtes eatnamat mat leat gilvon eatnamiin dahje láddjehagain dahje leat áidojuvvon oktan dákkár guovlluin, adnojit maid gieddeeatnamin. Seamma gusto industriála doaibmaguvluige, ja dihto guvlui das birra. Mañimuččas lea muđui mearkkašupmi muđuige, omd. militeara guvlui ja guvlui mii leat giddejuvvon juhkančázi suodjaleapmái. Buot gilvvakeahtes eatnamat mat dán mielde eai lohikko gieddeeatnamin, leat § 1 nuppi lađđasa mielde meahcci.

Vaikko dás lea meroštallon hui viidát, lea čielggas ahte hui guhkás liikká ferte leat njunnálaga áššiiguin mas sáhttá eahpidit galgágo guovlu lohkkot gieddeeatnamin dahje meahccin, ja mas dieđusge ferte árvvoštallat mearrádusaid dan báikki ja áiggi ektui. Váttisvuodaid sáhtášii várra čoavdit jus eanadoallo- ja olgunastinlávdegoddi buktet cealkámuša § 20 njuolggadusaid mielde, muhto loahpalaš mearrádus gullá duopmostuoluide.

Johtolatvuoigatvuohta lea lága § 2 vuosttas lađđasa mielde ahte *meahcis* sáhttá mátkkašit vácci birra jagi (čuoigatge dálvet) dainna eavttuin ahte johtalus lea fuolalaččat ja čájehuvvo doarvái várrogasvuohta⁸¹². Dát mearkkaša ahte juohkehaš sáhttá mátkkašit eatnamiin dahje bálgáin ja luottain meahcis. Ii leat datte vuoigatvuohta njáskat bálgá dahje dan buoridit, geahča almmatge § 10 nuppi lađđasa mii eaktuda vuoigatvuođa gaskaboddosaš mearkumii ja dihto njáskamii, omd. luonddu- dahje meahcceviehkama ja gilvočuoigama oktavuodas. Muđui sáhttá namuhit ahte Gonagasas § 35:s lea lohpi addit dihto "servviide main ulbmil lea ovddidit mátkkošteami ja olgunastima" (omd. turismasearvvi)

---

⁸¹² aktsomhet

vuoigatvuodá dahkat dihto duohtademiid, ee. dihkádit, mearkut, deliid⁸¹³ hukset jna.

§ 2 nuppi lađđasa mielde lea seamma johtolatvuoigatvuohta go vácci, riiden- dahje guorbmeheastta, gielkká, duolbmansyhkkela jna. johtalussii meahcis váriin, muhto eará mehciin leat dát johtolatvuogit vuolggasajis ráddjejuvvon bálgáide dahje luottaide.

Mohtor- dahje heastavuojániid johtalus lea vuoigatvuohta ráddjejuvvon luddii, muhto priváhta eanaeaiggádat sáhttet § 4 vuosttas lađđasa mielde gielddit dákkár johtalusa, ja sáhttet vel gáibidit bummaruđa, buo. § 5. Váldonjuolggadusa mielde lea lohpi guođdit vuojániid meahcis almmolaš luotta gurrii § 4 nuppi lađđasa mielde. Mohtorjohtolahkii meahcis gustojit dasto mohtorjohtolatlága njuolggadusat, ja čujuhuvvo danne muđui 3.15. oassái.

Gieddeeatnamiin leat álbmoga vuoigatvuodát johtalussii sakka uhccit go meahcis. (Geahča Falkanger op.cit. s.175.) Dušše dálvet - namalassii goas eana leat galbmon dahje muohttagin, ii almmatge cuoŋománu 30. b. rájes golggoimánu 14. b. rádjai-sáhttá mátkkašit doppe vácci dahje čuoigga. Ii leat dákkár johtalus dieđus lohpi šiljus dahje viessosajis, áidojuvvon gilvvagárddis dahje párkkas dahje eará áigumuššii áidojuvvon guovllus gos johtalus lea heivemeahttun átestuvvamii eaiggádii dahje geavaheaddjái, buo. § 3 vuosttas lađđasa. Áidegáibádus lea biddjon vai álbmot galgá diehtit gos rádjá manná. Muđui addá nubbi lađas eaiggádii dahje geavaheaddjái vejolašvuodá stuoridit ráfáiduvvon avádaga, geahča goalmmát lađđasage fylkkalávdegotti vejolašvuodas gáržžidit dahje guhkidit dálvejohtolatáigodaga.

Geasset ii leat álbmogis makkárga vuoigatvuohta johtalus gieddeeatnamiin, earret - nugo čuožžu ovdabargguin - "luottain dahje bálgáin mat leat rahpasat dábálaš johtalussii". Jus lea johtolatdoali birra maid álbmot ovddeš rájes leat atnán, ferte datte eanaeaiggát sáhttit biehttalit dán dábálaš anu. Son sáhttá nu omd. biehttalit olbmuid atnit ođđa dálloluotta gieddeeatnamiin mii vuolgá almmolaš luottas gáddeguvlui vulobealde.

---

⁸¹³ klopp

Muđui gusto bajábealde namuhuvvon § 4 njuolggadus mohtorvuojániid ja heastavuojániid johtalusas, manaš dal luodda gieddeeatnamiin dahje meahcis. Goappašiid háviid sáhhtá nappo eaiggát gieldit vuodjima. Muđui sáhhtá dálvejohtolat gieddeeatnamiin heasttain ja regain olggobealde luottage geavvat. Láhka ii datte mearrit leago dákkár johtalussii lohpi.

Olgunastinlága § 6 vuosttas lađđasis leat johtalusa njuolggadusat *sáltečázis*, dan avádagas gáddelinjás ja fávlái mii lea priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođa vuollásaš (beaŋkái dahje guoktemehterlinnjái). (Geahča 3.5. oasis gáddevuoigatvuođas.) Nugo lea čujuhuvvon 3.15.2. oasis sáhhtá juohkehaš johtalit fatnasiin, ja dát gusto mohtorjođihuvvon fatnasiiddage. Dasa daddjo § 6:s ahte juohkehaš sáhhtá johtalit jienja alde.

Vuoigatvuohta johtalit *čázádagain* lea nugo namuhuvvon 3.15.2. oasis, muddejuvvon čázádatlága §§ 12 ja 65:s. Čázádagat leat ovddežis leamaš dehálaččat ávkejohtalussii, muhto dál lea čielggas ahte vuoigatvuohta lea dáid atnit veajuiduvvamii ja olgunastimiige. Go njuolggadusat juo leat máinnašuvvon, lea dás doarvái muittuhit ahte dat addet vuoigatvuođa mohtorfievrojohtolahkiige. Mohtorjohtolatláhka gáržžida datte mealgat vejolašvuođa geavahit mohtorfievrruid čázádagain, buo. 3.15.3. oasis.

Olgunastinlága §§ 8 ja 9, buo. čázádatlága § 12 addá njuolggadusaid *gálašeami*, *gáfestallama*, *gohttema* ja *eará ásadeami hárrái*. Vuoigatvuođat gustojit dušše meahcis, ja ferte atnit doarvái deastta earáin - omd. sáhhtá gálašeapmi leat heivemeahttun guollebivdoberoštumiide, buo. Rt. 1954 s. 213. Dihto dáhpáhusain aiddostahtto lágas lagat mii lea lohpi. Nu fertege gálašit govttolaš gaskkas barttas dahje viesus eret gos áppet olbmot, ferte gohttet unnimus 150 mehtera barttas dahje viesus eret gos olbmot áppet ja dušše guokte jándora eaiggáda mieđáhusa haga. Duoddaris dahje eará boaittoeale sajiin ii datte gáibiduvvo mieđáhus.

Vuoigatvuođat álbmogis leat olgunastinlága jna. mielde, sáhhtá mánggaláhkai jurddašit muddet dahje *ráddjet*. Mohtorjohtolatlága njuolggadusat leat dása ovdamearkan, ja sáhhtá muittuhitge ahte olgunastinláhka oppalaččat gáibida ahte

álbmot go atná lága buohkaidvuoigatvuođaid, ferte láhttet dohkálaččat. (Geahča Falkanger op.cit. s. 177 čuo.) Daid háviin go ii daga dan, lea eanaeaiggádis olgunastinlága § 11 nuppi lađđasa mielde vuoigatvuohta su gevret mannat. Sáhtta leat sáhka buhtadanovddasvástádusasge sutnje gii lea vahágahttán, buo. § 12. Dát njuolggadusat eai datte álo sáhte doarváii suodjalit eanaeaiggáda, ja lágas leat danne lassi njuolggadusat. Nu sáhttáge várra fertet bidjat divada guovllu atnui dahje giddet dan, §§ 14 ja § 16 mielde. Jus eiseválddit eai čuovo caggangáibádusa dahje ii sáhte caggat beaktilit govttolaččat, sáhtta opmodaga gáibidit lonistuvvot⁸¹⁴ § 18 mielde, namalassii ahte fylkkagiella ferte dan oastit.

Muđui ráddje boazodoallolága § 28 dihto láhkai dábálaš johtolatvuoigatvuođa boazodoalloguovlluin, geahča 3.16.4. oasi. Ja nuppi beales leat iešguđet njuolggadusatge mat váfistit álbmogii johtolatvuoigatvuođaid jna. Dát máinnašuvvojit lagat 3.16.5. oasis.

3.16.3 Leatgo sierrariektehámáiduvvamat Finnmárkkus?

Ii sáhte leat veadjemeahttun ahte báikkiin Finnmárkkus, omd. oamastusa dahje ovddeš anu vuođul, leat šaddan dihto sierra johtolatvuoigatvuođat jna. báikegotti stuorát dahje unnit joavkkuide. Ii leat datte vuođus oppalat vuođul čuoččuhit sierra riektenjuolggadusaid bajábealde máinnašuvvon "olgunastinvuoigatvuođa" osiide, mii addá Finnmárkku álbmogii nannosat sajádaga go mii gusto riikkas muđui. Nuppi beales iige leat vuođus čuoččuhit ahte álbmot oppalaččat lea rievttálaččat heajut dilis Finnmárkkus go muđui. Ráddjehusaid maid boazodoallolága § 28 bidjá dábálaš johtalussii, leat dieđusge nannosat gustojeaddjin dán fylkkas, go boazoealáhusas lea dáppe stuorát geografalaš viidodat.

Muđui sáhtta muittuhit ahte murjemii, mii dávjá lohko "sivahis ávkkástallanvuoigatvuođa" oassin, gustojit sierra njuolggadusat mat addet Finnmárkku ássiide nannosat sajádaga riikkas muđui, buo. 3.10. oasi.

---

⁸¹⁴ innløse

3.16.4 Dábálaš Olgunastinvuoigatvuoda gáržžideamit boazoealáhusa deasttas

Johtolatvuoigatvuohta ja eará vuoigatvuođat mat gullet boazoealáhussii eai gula olgunastima oassái. Dát lea ealáhusberoštumiid birra mat meannuduvvojit 3.17. oasis, muhto sáhttá dán oktavuodas leat ártta čujuhit ahte dábálaš olgunastinvuoigatvuođas leat dihto ráddjehusat boazoealáhusa deasttas.

Olgunastinláhka ii mudde, nugo ovdanbohtá 3.16.2. oasis, dušše álbmoga doaimma eaiggáda ektui, muhto namuha moanaid sajiin *geavaheaddji* seammago eaiggáda, geahča de § 3 nuppi lađđasa áiddi hárrái ja § 9 vuosttas lađđasa gáfestallama, beaivebáittadastima⁸¹⁵ ja idjadeapmi jna. hárrái, buo. goalmát lađđasa gohttema ja eará ásadeami hárrái. Bissovaš ássansajiid dáfus ja geasseviesuide ja guođoheaddjibarttaide fertejit boazodoallit dáid mearrádusaid mielde adnot geavaheaddjin, muhto muđui ii leat nu. Go boazodoallolága § 9 meroštallá boazodoallovuoigatvuođa geavahanvuoigatvuohtan ii dagat ahte ealáhusdoalliid oppalaččat sáhttá atnit geavaheaddjin olgunastinlága áddemis. Dilálašvuođaid mielde lea goittotge olgunastinlága dábálaš gohččun § 11:s johtolatkultuvrra dáfus (buohtastahhton ránggáštanmearrádusa § 39:in), suodjalit boazodoalu dihto láhkai:

"Juohkehaš guhte mátkkaša dahje ásada earáid eatnamiin dahje mearas olggobealde, galgá láhttet fuolalaččat ja várrogasat vai ii vahágahte dahje bilit eaiggáda, geavaheaddji *dahje earáid ovdii*" (Riektejoavkku deattuhus)

Ii lea datte ártta lagat geahčadit dán mearrádusa, go boazodoallolága § 28, buo. ránggáštangohččuma § 34:s, lea joatkka njuolggadus:

---

⁸¹⁵ solbad

"Sii geat mátkkašit guovllus gos bohccot guhtot, geatnegahttojit čájehit deastta ja láhttet várrogasvuodain nu ahte boazu ii dárbbášmeahttumit muosehuhttojuvvo dahje baldojuvvo guođodettiin, jođedettiin jna. Erenoamáš deasta galgá čájehuvvot bohcco ragatáiggi, guotteha, rátkima ja njuovvama oktavuodas."

Dán mearrádusa hárrái celkkii Boazodoalloláhkálávdegoddi árvalusastis ná (1966) s. 52 čuo. (masa departemeanta muđui guorrasii Od.prp. nr. 9 1976-77 s. 64):

"Vástideaddji mearrádušat eai leat 1933 lágas, ja lea čájehuvvon leat váilin. Duohtavuohtha lea ahte olbmot duollet dálle láhttejit nu ahte vahágahttet ja bilidit boazodoalu ovdii. Dát lea laskan manjimušjagiid go dađisdaga eanet olbmot ohcalit vuovdái ja meahccái gos maid bohccot leat. Erenoamážit lea muohtaskohtervuodjin álkidahttán beassat várrái. Sáhtta vahágahttit omd. go olbmot geahččalit lahkoniid áldduid ruksesmisiiguin nu ahte áldu ballá ja guođđá miesi, go eallu vuojeheamis baldo ja háddjana dahje go eallu gárddis baldo ja geassadá. Bohccot sáhttet maid muosehuhttot vuollelis girdis, ja vuoddi bohccot fatnasiin."

Dasto bidjá boazodoallolága § 29 sierra gáibádusa beatnagiidda, ja dása gullá johtalit beatnagiiguin, gos lea boazodoallu. Beatnagiid eaiggádis ja háldejaččas lea ee. erenoamáš ovddasvástáduš fuolahit ahte beana ii ruohta luovus bohccuid lahka ja geatnegahttojit fuolahit ahte beana ii dárbbášmeahttumit muosehuhte bohccuid. Cuo?ománu 1. b. rájes borgemánu 20. b. rádjai galget beatnagat leat gitta dahje leat moskkas dahje áidojuvvon guovllus gos bohccot guhtot. Rihkkun sáhtta ránggáštuvvat sáhkuiguin (boazodoallolága § 34) dahje giddagasain gitta golmma mánnui (ránggáštanlága § 354). Dasa lassin sáhtta jus eaiggát dahje háldejaš ii leat čájehan doarvái bearráigeahču, ovddasvástidit buhtadasain dan vahága maid beana lea dahkan bohccui, buo. § 29 čihččet lađđasa, ja geassemánu 29. b. 1926 lága nr. 4 § 1 ja geassemánu 13. b. 1969 lága nr. 26 § 1-5. Njuolggadusat buhtadanovddasvástádussii maid beana vahágahtta lea namuhuvvon 3.17.9.3. oasisge.

Nugo ovdanbohta 3.15.4. oasis lea boazodoalu deasta dilálašvuohtha maid ferte dárkot, go mohtorjohtolaga lobit

addojit mohtorjohtolatlága §§ 5 ja 6 mielde, buo. § 9 miessemánu 15. b. 1988 nr. 356 láhkaásahusa.

3.16.5 Erenoamážit riektesuodjalusas

3.16.2. ja 3.16.4. osiin ovdanbohtet ahte olgunastinlága ja boazodoallolága dihto njuolggadusat ráddjejit álbmoga johtolatvuoigatvuođa jna. Duođalaččamus "áitta" álbmoga atnui lea gal goittot ahte eaiggát atná eatnamiid ulbmiliidda mat iešalddes leat sihke jearggalaččat ja lobálaččat, omd. ahte meahci gilvá dahje atnigohtá huksenvuođđun. Ovddeš gustojeaddji vuoigatvuohta mearkkašii ahte álbmoga vuoigatvuohta dákkár háviid ráddjejuvvui vástideaddji, ja olgunastinláhka ii leat mielddisbuktán makkárga nuppástusa dán vuodđoprinsihpas. Datte leat njuolggadusatge mat váfistit álbmoga vuoigatvuođa. Eaiggát ii galgga omd. ártta haga váddudit álbmoga anu, buo. olgunastinlága § 13 ja miessemánu 21. b. 1965 vuovdedoallolága §§ 17 a ja 17 b.

Báhcá goittotge vel ahte eaiggáda vuoigaduvvon opmodatávkkástallama prinsihppa sáhtta gáržžidit dahje ollásit caggat álbmoga anu. Datte lea dihto vejolašvuohta headuštit⁸¹⁶ dákkár "falleheami", ee. geassemánu 14. b. 1985 plána- ja huksenlága nr. 77 njuolggadusaid mielde. Plánamearrádusaid bokte, áinnas gielddaplánaid areáloasis, sáhtta guovllu atnu mearriduvvot. Dasa namuhuvvo huksengiellidus 100-mehter govodagas gáddelinjá mielde § 17-2:s, buo. vuoigatvuođavuodđomearrádusage ásahtit vástideaddji gildosa čázadagaid mielde § 20-4 nr. 6 a bustávas. Viimmat addá § 33 lánkavuodu heaittihit gaskaboddosaš juogadeami ja huksenbargguid gildosa. Eará lánkanjuolggadusat sáhttet vel leat mávssolaččat, ee. sáhttet álbmoga vuoigatvuođat suodjaluvvot, muhto ráddjejuvvotge geassemánu 19. b. 1970 nr. 63 luonddusuodjaluslága mielde.

Go dahká duohtademiid mat ráddjejit álbmoga vuoigatvuođa, sáhtta doaimmaheaddji geatnegahttot álbmogii

---

⁸¹⁶ avverge

váidudit⁸¹⁷ vahágiid dahje bilidemiid, geahča omd. juovlamánu 14. b. 1917 nr. 17 čázádatmuddenlága § 12 nr. 6 ja 8, ja § 19 (njuolggadusat leat veaháš nuppástuvvon geassemánu 19.b 1992 nr. 62 lágas). Dávjá lea datte dákkár váidudeapmi duohtavuodas veadjemeahtun, ja moanaid háviid eai gusto dákkár njuolggadusat oppanassiige. Danne jerro leago buohkaidvuoigatvuođa *buhtadasa* gáibádus. Buhtadit buohkaidvuoigatvuođaid duohtademiid lea moddii ovddiduvvon duopmostuoluide, dávjá eatnamiid bággolonistemiid ja čázádatmuddemiid lobi oktavuodas.

Ohapásamos duomut manjit áiggis leat Rt. 1953 s. 1166 (Otta-čázádaga mudden váddudii vuoigatvuođaháhkama), Rt. 1961 s. 117 (Numedalslågen:a mudden váddudii beassat Nore geavaheaddjiidsearvái), Rt. 1961 s. 459 (johtinluodda fiervái giddejuvvui), Rt. 1962 s. 53 (mudden bilidii jiekŋaluotta hotellii), Rt. 1962 s. 163 (Álttesjávri⁸¹⁸ I: Álttesjávrrri mudden fuotnudii guollebivddu), Rt. 1969 s. 1220 (Álttesjávrrri mudden fuotnudii jiekŋadili Málátvuonas⁸¹⁹), Rt. 1970 s. 1367 (Hunderfossen:a mudden headjudii guollebivddu Mjøsa:s), Rt. 1971 s. 438 (Røssåga mudden váddudii Sundsfjorden:a jiekŋadili), Rt. 1972 s. 292 (Ustevann mudden váddudii bartaeaiggádiidda beassat barttaide), Rt. 1973 s. 452 (guohtun vádduduvvui báhčinguovllu geažil), Rt. 1973 s. 922 (ee. Sundfjordelv:a mudden váddudii Holmsundfjord:a jieŋa). Rt. 1977 s. 267 (čáhcerusttet gáržžidii beassat suhkat, gálašit ja bivdit guliid) ja Rt. 1985 s. 247 (čázádatmudden fuotnudii guollebivddu Gáivuonas⁸²⁰).

Dušše golmma dáin áššiin mieđihuvvui buhtadas. Rt. 1953 s. 1166 ožžo Vågø ja Davvi-Fron gielddat buhtadasa skuvllamánáide divrasat sáhtu ovddas, Rt. 1973 s. 452 buhtaduvvo guohtonmeassamat ja Rt. 1985 s. 247 fuonit guollebivdui. (Manjimuš namuhuvvon duopmu lea dievaslabbot meannuduvvon 3.4.4. oasis mearraguollebivddu riektesuodjalusa oktavuodas.) Duomuin leat datte moanat cealkámušat das

---

⁸¹⁷ avbøte

⁸¹⁸ Altevann

⁸¹⁹ Malangen

⁸²⁰ Kåfjord

mii galgá ovdalgo buohkaidvuoigatvuođa duohtadeamit buhtaduvvojit.

Dáid cealkámušaid ektui orru unnimus gáibádus leamen ahte lea sáhka cieggan, ásahuvvon anus. Mađe guhkit atnu lea leamaš, dađe stuorát lea vejolašvuohta suodjaluvvot. Dasto orru eaktun leamen ahte unnit biires leat geavahan anu, nu ahte duođas orru leamen sierravuoigatvuohta. Muđui orru atnu eanadoalu oktavuodas leamen nanus, jus atnu lea hui mávssolaš. Nore-áššis (Rt. 1961 s. 117) hilgojuvvui buhtadas, go ii oaidnán dan váddudan luotta dárbblaš oassin eana-dahje vuovdedoallopmođaga jodiheamis. Gáivuona-ášši (Rt. 1985 s. 247) čájeha datte ahte eanadoallolaš oktavuoha ii leat makkárga mearrideaddji eaktu buhtaduvvot. Jus leš sáhka anus mii gusto dahje dárbbášuvvo su ealahusvuđđosii, lea dát doarvá. Muhto buhtadasas sáhhtá leat sáhka earáge háviin, buo. Rt. 1953 s. 1166 gos gielddaide buhtaduvvojedje lassu skuvllasáhhtogolot.

Vaikko dihto háviid lea buhtaduvvon, ferte váldonjuolggadus goittotge daddjot leat ahte buohkaidvuoigatvuođain dábálaččat ii leat bággolonistanrievttálaš suodjaleapmi. Jus galgá buhtaduvvot, fertejit leat erenoamáš dilálašvuođat. Go omd. eanaeaiggát eanabihttáčuoldá guovllu, eai joavdda ovttaskas olbmot dahje álbmot gosage buhtadangáibádusain (omd. gieldda dahje ovttastupmi dahje searvi mat galget áimmahuššat álbmoga beroštumiid) buohkaidvuoigatvuođa massima ovddas, jus eanabihttáčuoldima ii sáhte áddet duohtademiin dasa mii dološ áiggi rájes geavaheami bokte lea ožžon sierravuoigatvuođa mihtilmasvuohta. Dan muddu go sáhhtá čuočuhit dákkár sierravuoigatvuođaid Finnmárkkus leat dieđusge dátge suodjaluvvon.

Muđui sáhhtá namuhit ahte riektegeavadis lea ovddiduvvan mealgat nannosat suodjaleapmi johtimii jna. mii gullá boazoealahussii, go dábálaš buohkaidvuoigatvuođaide. Dán háve ii leat datte makkárga buohkaidvuoigatvuođas sáhka, muhto geavahanvuoigatvuođas, buo. boazodoallolága § 9. Dát boazodoalu sierra suodjaleapmi lea lagat válddahallon 3.17.9. oasis.

3.17 BOAZODOALLU

3.17.1 Álggahus

Dálá boazodoallu muddejuvvo geassemánu 19. b. 1978 nr. 49 boazodoallolágas, mas ealahusdoalliid vuoigatvuodát ja geatnegasvuodát lagabut albmadvvojit.

Boazodoalloláhkálávdegoddi ráhkkanahkii lága, mii attii árvalusastis skábmamánu 22. b. 1966, muhto

Eanadoallodepartemeanta vuodđudii dušše belohahkii dán árvalussii go 1976:s ovddidii Od.prp. nr. 9 1976-77 ođđa boazodoallolága Stuorradiggái. Maŋnil go Eanadoallolávdegotti árvalus meannuduvvui (Árvalus O. nr. 98 1976-77), mearridii Odeldiggi sáddet proposišuvnna ruovttoluotta Ráđđehussii.

Vaikko ii ovdanboađe njuolga, lei dehálamos árta dása ahte Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi lei vuostaldan proposišuvnna muhtun historjjálaš ja rievttálaš ovdanbuktima beliid. Seammás ávžžuhuvvui oažžut proposišuvnna jorgaluvvot sámegillii ovdal dat fas ovddiduvvui Stuorradiggái. Ráđđehus ii gávnahan dasa árta, ja ovddidii jagi maŋnil ođđa proposišuvnna, Od.prp. nr. 24 1977-78, mii válđoáššálaččat dušše čujuha vuosttasii. Dán proposišuvnna meannudeami referáhta lea Árvalus O. nr. 37 1977-78 ja Tidende O & L 1977-78, Odeldiggešiehtadallamiin s. 212-247 ja Láhkadiggešiehtadallamiin s. 30-35.

Boazodoalu sáhtta jođihit nu gohčoduvvon guohtonguovlluin ja daid olggobealde, buo. boazodoallolága §§3 ja 5, muhto eanaš dahkko daid guovlluin. Dát gusto hui olu sámi boazodollui. Danne lea Sámi vuoigatvuodálávdegotti bargui beroštahti dáid guohtonguovlluid boazodoallonjuolggadusat, ja Riektejoavku ráddje ovdanbuktimis dása.

Čielggas lea ahte lassin vuoigatvuodaide mat boazodoallolágas leat albmadvvovon, sáhttet vuoigatvuodát earágo lága vuodul leat ásahuvvon stuorát dahje unnit boazosámiid biiriide, buo. Røssoga-duomu Rt. 1975 s. 1029 s.

1035 ja Gáivuona-duomu, Rt. 1979 s. 1283 s. 1290. (Geahča lagat 3.17.9.2. oasis (Røssoga-duomu) ja 3.17.6 (Gáivuona-duomu).) Datte gáržžidit dás ja dušše meannudit vuoigatvuođaid mat čuvvot lágas.

Ovdal Riektejoavku lagat guorahallá dáid vuoigatvuođaid, geahččat 3.17.2. oasis geat leat *riektesubjeavttat* boazodoallolága mielde, namalassii geain duođai leat vuoigatvuođat ja geatnegasvuođat mat lágas leat mearriduvvon.

Boazosápmelačča *vuoigatvuođat* boazodoallolága mielde leat albmaduvvon oppalaččat § 9:s, ja leat lagat meroštallon lága 3. kap. eará mearrádusain. § 9 álggus čuožžu ahte boazodoallovuoigatvuohta lea geavahanvuoigatvuohta mii gusto almmá deastta atnimin gii eaiggáduššá eatnamiid gos doaimmaha doalu. Vuoigatvuođat gustojit danne álgovvorus priváhta eatnamiinge. Nu gohčoduvvon Korssjø-duomus Rt. 1988 s. 1217, mii lagabut máinnašuvvo 3.17.3. oasis boazodoalu guhtonvuoigatvuođas, lea datte dán čuoggás girjálahttán riektedili. Eará vuoigatvuođat mat leat muddejuvvon boazodoallolágas meannuduvvojit 3.17.4. oasis gitta 3.17.8. oassái.

Riektegeavadis lea boazosápmelaččaide ásahuvvon buhttenrievttálaš *suodjaleapmi* sin ealáhusa meassamiid vahágahttimii. Dát suodjaleapmi meannuduvvo 3.17.9 oasis, ovttas muhtun eará buhtadannjuolggadusain ja boazodoallolága § 15 mánggaid doaluid gaksasaš riidduid hárrái.

Riektejoavku guorahallá 3.17.10. oasis boazodoallovuoigatvuođa *vudđosa*, namalassii leatgo boazosápmelaččaid oppalaš vuoigatvuođat dušše boazodoallolágas vuođđuduvvon, vai leago dain vel eará rievttálaš vuođus. Boazodoallolágas leat maid njuolggadusat boazodoalliid geatnegasvuođas geahččat ealu ja vuojehit bohccuid mat guhtot lobiheamit. Dát njuolggadusat meannuduvvojit lagat 3.17.11. oasis.

Viimmat guorahallat 3.17.12. oasis lága njuolggadusaid boazodoalliid *buhtadanovddasvástádusas* sin bohccuid dahkan vahágii.

Norgga ja Ruota gaskasaš guovvamánu 9. b. 1972 guhtuneanakonvenšuvvna ja dan gulli geassemánu 9. b. 1972

nr. 31 lága mielde, lea muhtun ruođa čearuinge (boazosámiid ovttastumit) vuoigatvuohta doallat bohccuideaset geasseorohagas Romssas, Nordlánddas ja Davvi-Trøndelágas. Ruođa boazosámiid vuoigatvuođat ja geatnegasvuođat čuvvot belohahkii boazodoallolága ja belohahkii dán sierra lága. Dát sierramearrádusat eai meannuduvvo čuovvovaččat.

Muđui sáhhtá namuhit ahte Eanadoallodepartemeanta Stuorradiggedieđáhusas nr. 28 1991-92 Nana bissovaš boazodoallu, vuolggahii dálá boazodoallolágas muhtun nuppástusaid ja heivehallamiid. Dieđáhus meannuduvvui Stuorradikki Eanadoallolávdegottis 1992 giđa (Árvalus S. nr. 167 1991-92) ja departemeanta ovdanbuvttii suoidnemánu 27. b. 1993 gulaskuddannotáhta boazodoallolága nuppástusaid evttohussan. Gulaskuddanáigemearri lea biddjon juovlamánu 1. b. 1993:i, ja geahččaluvvo ovddidit proposišuvnna lánkanuppástusaid evttohusain 1994 giđa. Dát nuppástusevttohusat, mat muđui dušše hui unnán guoskkahit mearrádusaid maid Riektejoavku meannuda, eai máinnašuvvo lagat čuovvovaččat.

3.17.2 Boazodoalu riektesubjeavttat

3.17.2.1 Oktagaslaš riektesubjeavttat

Ovttaskas olbmui geat leat riektesubjeavttat boazodoallolága mielde, sáhhtet leat sihke vuoigatvuođat ja geatnegasvuođat, ja sáhhtet nu leat sihke vuoigatvuođa- ja geatnegasvuođasubjektan. Go hállá riektesubjeavttaid birra, jurddaša dábálaččat sin birra geat leat vajos vuoigaduvvon dahje geatnegasat. Boazodoallolágas sáhhtáge datte leat oktagaslaš riektesubjeavttat gean sajádat lea dás sirdon.

Boazodoallolága oktagaslaš vuoigatvuođat gullet sutnje geas lea boazodoallovuoigatvuohta. Ferte nappo guorahallat eavttuid sáhhtit boazostallat mearridan dihte geat lága mielde leat *vuoigatvuođasubjeavttat*. Nugo ovdanbuktimis muđui, doalahit boazodoallonjuolggadusaide guohtonguovlluin.

Guovddáš mearrádus lea dalle boazodoallolága § 3 vuosttas lađas, mas čuožžu ahte dušše sámesogalaš dáža borgáriin lea vuoigatvuohta boazodollui guohtonguovllus. Dasto gáibiduvvo ahte juogo alldes lea lága fápmui bidjamis boazodoallu orohagas váldoealáhussan, dahje ahte ovttas váhnemiin dahje áhkus dahje ádjás lea leamaš boazodoallu váldoealáhussan. § 3 nubbi lađas addá sutnjege gii lea náitalan boazodoalliin vuosttas lađđasa mielde, vejolašvuođa leat boazodoalus searválaga beallelaččain nu guhká go náittosdilli bistá. Sáhtá danne dadjat ahte boazodoallu lea sierravuoigatvuohta boazosámebearrašiid miellahtuide.

Álgit iehčanas boazodoallin, namalassii oažžut nu gohčoduvvon doalu⁸²¹, ferte lassin deavdit § 3 vuosttas lađđasa eavttuid, § 4 vuosttas lađđasa mielde ferte orohaga stivra miehtat dasa. Ii datte dárbbáš dákkár mieđáhusa jus doallu juogakeahtá manná eaiggáda lagaš fuolkái dahje su beallelažžii, gii deavdá eavttuid § 3 mielde, buo. § 4 vuosttas lađđasa, nuppi čuoggá. Dát lea geavadis hui dehálaš spiehkastat.

Čielggas lea ahte geas lea sierra doallu leat vuoigatvuođat maid § 9 máinnaša, muhto eai leat dušše sis vuoigatvuođat boazodoallolága mielde. § 4 nuppi lađđasis ovdanbohtá ahte doallu, earret eaiggáda iežas bohccot, sáhttet leat eaiggáda fulkkiid bohccotge masa doallu sáhtá sirdašuvvot guovlustivrra mieđáhusa haga. Eaktun lea ahte sis ii alldeset leat sierra doallu, ja ahte sis lea iehčanas vuoigatvuohta boazodollui § 3 mielde. Dát mearkkaša ahte boazodoallu ii eaktut sierra doalu, ja iige mearkkaš ahte buohkain geat leat boazodoalus § 3 mielde, leat vuoigatvuođat boazodoallolága mielde.

Boazomearkka njuoggadusat sáhttet datte dán veaháš váddudit. Boazodoallolága § 16 mielde galget buot lojis bohccot leat merkejuvvon. Geassemánu 12. b. 1984 láhkaásahusaid mielde lojis bohccuid mearkuma jna. hárrái, addojit § 2:s lagat mearrádusat geas lea vuoigatvuohta oažžut logahallat⁸²² boazomearkkas. Álggus čuožžu ahte dušše sus geas lea vuoigatvuohta boazodollui boazodoallolága § 3 mielde, lea

---

⁸²¹ driftsenhet

⁸²² registrere

dákkár vuoigatvuohta. Ásahusa § 2 vuosttas lađđasa loahpalaš hábmemis sáhtá vuhttot ahte dát vuoigatvuohta ii álo geavahuvvo, ja ahte bohccos muhtun háviid leat eará olbmo mearka. Dás čuožžu ahte "fuolki, gii § 4 nuppi lađđasa láhkavuođuin leat bohccot doalus, sáhtá gáibidit oažžut logahallot iežas mearka".

Dákkár háviin sáhtá jearrat leago eaiggádis iehčanas vuoigatvuođat boazodoallolága mielde, vai leago su vejolaš vuoigatvuođat dušše vuolggahuvvon doalu eaiggáda vuoigatvuođain. Nugo sáhttit áddet, galgá duohta eaiggáduššandilálašvuohta ja iige mearka leat mearrideaddjin. Vuoigatvuođat boazodoallolága § 9 mielde čuvvot boazodoallovuoigatvuođa. § 3:s mearriduvvojit dán vuoigatvuođa eavttut, ja ii leat gusto iežas mearkkain makkárge eaktu bargat bohccuiguin, vaikko dát galggašii leat dábálaš. Jus boazodoallis mahkáš ii leat iežas mearka, oažžu son danne Riektejoavkku áddejumi mielde, seammaláhkai iehčanas vuodul vuoigatvuođaid boazodoallolága mielde.

Dasto sáhtá jearrat leatgo sisge geat servet boazodollui bargin, omd. boazovázzit, muhto geat ieža eai eaiggát bohccuid, vuoigatvuođat iehčanas vuodul. Muhtun boazodoallolága mearrádusat leat hábmejuvvon nu ahte dat sáhttet addimin sidjiidege iehčanas vuoigatvuođaid. Dát gusto § 13:i boaldenmuora vuoigatvuhtii ja § 14:i bivddu ja guollebivddu vuoigatvuhtii, mas lea atnán hábmema "lobálaš boazodoalu oktavuodas". Dát hábmen orru heivemin seamma bures sidjiide geat servet boazodollui guođoheaddjin, go eaiggádiidda. Njuolggadusat leat várra vuolggahuvvon boaldenmuorra- ja borramušdárbbus sidjiide geat áiggis áigái čuvvot ealu.

Od.prp. nr. 9:s 1976-77 máinnašuvvojit "boazodoallit" sii geain leat vuoigatvuođat lága §§ 13 ja 14 mielde. Dát sátni lea iešalddes bealatkeahtá ja sáhtá siskkildit guođoheaddjiide. Datte geavahuvvo seamma sátni vuoigatvuođaid oktavuodas maid ii sáhte leat leamaš oaivil bidjat sidjiide geat dušše lea čadnon boazodollui bargin, omd. vuoigatvuohta oažžut čujuhit viessosaji § 10 vuosttas lađđasa nr. 2 mielde. Guovddáš § 9:s adno boaldenmuorra-, bivdo- ja guollebivdovuoigatvuohta

ovttas eará vuoigatvuodáiguin mat gullet sutnje geas lea boazodoallovuoigatvuohta guohtonguovllus, vuoigatvuođat orrut gullamin oktii. Nugo namuhuvvon, leat sin vuoigatvuođat geat devdet § 3 eavttuid, mat mearriduvvojit § 9:s.

Oktiibuot orru danne govttolamos navdit ahte sis geat servet boazodollui dušše bargofápmun, eai leat makkárge iehčanas vuoigatvuođat boazodoallolága mielde. Dákkár vuoigatvuodáide ferte § 3 eavttuid deavdit .

Nugo namuhuvvon sáhtta datte boazovázziin leat seamma stuorra dárbu, erenoamážit boaldenmurrii, muhto bivdui ja guollebivduige borramušlassin, nugo earáin geat servet boazodollui. Jus boazovázziin ii sáhte atnit leat vuoigatvuođat iehčanas vuodul, orru sáhttimin dulkot nu ahte sis leat vástideaddji vuoigatvuođat go sin bargoadiin, vuolggahuvvon sin vuoigatvuođain. Dát várra ferte leat eará háviidge, go guođoheaddjit doaimmahit vuoigatvuođaid boazodoallolága mielde, omd. bidjamin mánggalágan boazorusttegiid dahje vuojeheamen bohccuid árbevirolaš johtolagaid mielde. Ii sáhte nappo eambo cealkit, go juo ii doala, ahte sis geat boazodoalus leat dušše guođoheaddjin, eai leat álggage vuoigatvuođat.

Boazodoallolágas čuovvu muđui čielgasit geat leat oktagaslaš *geatnegasvuodásubjeavttat*. V kap. mearrádusaid mielde, mat sisdollet guovddáš geatnegasvuodáid njuolggadusaid, lea boazodoallis guoski geatnegasvuodat. Geatnegasvuodat gullet dalle sihke boazodoalliide oktan ja sierra doalu haga, muhto ii guođoheaddjiide ja earáide geat dušše barget boazodoalus. Ahte geatnegasvuodat nu čielgasit gullet boazodoalliide, nannejit muđui oaivila ahte vuoigatvuođatge gullet sidjiide.

3.17.2.2 Searvevuodat⁸²³ dahje joavkkut riektesubjektan

Boazodoallolágain leat maiddái muhtun njuolggadusat boazodoalu oktasaš riektesubjeavttaid hárrái. Dát lea erenoamážit orohagat, muhto dihto oktavuodáinge guohtonguovllut. Seammaso oktagaslaš, sáhttet oktasaš

---

⁸²³ kollektiv

riektesubjeavttat leat sihke vuoigatvuođa- ja geatnegasvuođasubjeavttat.

Vuohččan leat searvevuođat riektesubjeavttat lágasteami⁸²⁴ oktavuodas. Boazodoallolága § 8 nuppi lađđasis čuožžu ahte orohatstivra orohatovdaolbmui ovddasta orohaga beroštumiid ja sáhtta oktasaš áššiin ee. soahpat, áššečuoččuhit⁸²⁵ ja áššečuoččuhuvvot⁸²⁶ guovllu orohaga boazodoalliid beales. Orohat sáhtta maidái gáibidit oažžut mearridit muhtun gažaldaid árvošteamiin, geahča omd. § 15 goalmmát lađđasa ja § 26 goalmmát lađđasa.

Dan lágasteami sajádat soaita mielddisbuktit ahte searvevuođa oažžu ávnnaslaš vuoigatvuođaid dahje geatnegasvuođaid. Ovdamearka dás lea § 26:s ovddasvástit bohcco dahkan vahágii. Njealját lađđasamielde sáhtta vahágahttojuvvon⁸²⁷ gáibidit buhtadasa juogo navdon sivalaš bohcco eaiggádis, dahje orohagaid orgánain. Manjit háve lea guovlu buhtadangeatnegahtton, jus vahágahttojuvvomii mieđihuvvo gáibáduš.

3.17.3 Guohtun

Boazoguohtunvuoigatvuođain lea boazodoallolága § 11 mielde lohpi bohccuid guohtut "váriin ja eará mehciin". Mii galgá adnot meahccin ja gieddeeatnamin dán mearrádusa áddemis, čujuha Boazodoallohálddáhhus, maid sáhtta atnit

Eanadoallodepartemeantta direktoráhtan, (Earret válldi mii lea biddjon boazodoallostivrenorgánaide (boazodoallostivra, guovllustivra ja orohatstivra buo. boazodoallolága §§ 6-8), lea Boazodoallohálddahusas válldoovddasvástáduš norgga boazodoalu hálddašeamis. Boazodoallohálddašeapmi lea lagat válldahallon Hálddašanjoavkku čielggadeami 4.3.oasis.) dieđáhusas nr. 32 1984 gitta geassemánu 28. b.1957 nr. 16 olgunastinlága § 1. Dát lea máinnašuvvon 3.16.2. oasis buo. 3.15.2. ja čuodjá čuovvovaččat:

"Gieddeeatnamin dahje seammago gieddeeatnamin gullá dán lágas šilju, viessosadji, gilvon eatnamat, láddjehat, gilvojuvvon

---

⁸²⁴ prosessuell

⁸²⁵ saksøke

⁸²⁶ saksøkes

⁸²⁷ skadelidte

gieddi ja vuovdegilvinguovlu ja sullasaš guovllut main álbmoga johtalus lea eaiggáda dahje geavaheaddji heivemeahtun átestuvvamii. Gilvvakeahtes, uhccit eanabihtát mat leat gilvojuvvon eatnamis dahje láddjehagas dahje leat áidojuvvon ovttas dákkár guovlluin, adnojit maiddá seamma go gieddin. Seamma gusto industriála dahje eará erenoamáš áigumuša guvlui mas álbmoga johtalus lea eaiggáda, geavaheaddji dahje earáid heivemeahtun átestuvvamii.

Mehciin oaivvilduvvo dán lágas gilvvakeahtes eatnamiid mat ovddit lađđasa mielde eai adno seammago gieiddeeatnamin."

Lassin galget § 11 mielde ovdal gilvon eatnamat ja niittutge adnot meahccin, jus eatnamat leat sierra eaige lahka ássanguovlluid dahje gilvon eatnamiid mat leat anus, ja eaige leat dikšojuvvon dahje adno gilvojuvvongieddin. Sáhtá dadjat ahte ovddit geavaheaddji galgá daid leat almmuhan. Dát báhkkuovvoge go guovllut eai sáhte ollásit adnot guohtuneatnamin, jus dat leat áidojuvvon "áiddiin mat ráfáiduhttet bohccuin". Maid galgá gáibidit ovdalge áiddi sáhtá dadjat "ráfáiduhtta bohccuin", ii leat čilgejuvvon. Datte ii leat eaktun ahte áidi ferte leat nu ahte inta suodjala bohccuid beassat guvlui, geahča Od.prp. nr. 9 1976-77 s. 57.

Lea jerron guohtonvuoigatvuođa ráddjemis gávpogiid ja čoahkkebáikkiid hárrái. Gustojeaddji guohtonguovlluid ráját leat maŋimuščuote jagis mearriduvvon iešguđet áiggiide. Muhtumin lea Boazodoallohálldahus bidjan rájaid nu ahte gávpogat dahje čoahkkebáikkid gullet olggobeallai boazodoalloguovlluid. Dát gusto omd. Loavgasullui⁸²⁸ oktan Romssain. Eará háviin ii leat rájá ná ráddjen. Ferte dalle máhccat oppalaš ráddjemii masa gullá ahte guohtonvuoigatvuohta dušše gusto meahcái. Dát lea ee. Hámmárfeastta dilli.

Guohtonguovllut sáhttet boazodoallolága § 11 nuppi lađđasa mielde gáržžiduvvot ráfáiduhttimiid bokte. Ovddeš ráfáiduhttimiid čorgema maŋgil 1985:s lea dál Finnmárkkus gildojuvvon diktit bohccuid guohtut muhtun duottarviesuid birra Finnmárkoduoddaris, Guovdageainnu ja Kárášjoga

---

⁸²⁸ Tromsøya

čoahkkebáikkis ja dan gaskkahis lahkosis, Leaibevuomis⁸²⁹ ja Bri??as⁸³⁰ Porsáγγgus ja beahcevuovddiin Álttá gielddas. Ráfáiduhttin Álttás siskkilda čoahkkebáikkige.

Jus vel eat beroš ráddjehusain maid dás leat namuhan, sáhttá boazodoalli diktit bohccuidis guohtut vaikko gokko guohtonguovlluin. Guovllut leat juogaduvvon nu gohčoduvvon orohagaide, buo. lága § 2. Dál leat 46 dákkára, juhkojuvvon 23:in sihke Oarje- ja Nuorta-Finnmárkkus. Juohke boazodoallis lea jodihangearddu juohke áigemuttus guohtonvuoigatvuohta dušše ovttá dákkár orohagas.

Sihke boazodoalliid iežaset gaskkas ja stáhta orgánain mat hálddašit ealáhusa, Eanadoallodepartemeantage, lea guhká čielgasit ádden ahte guohtonvuoigatvuohta boazodoallolága mielde gusto olles orohagas, daid ráddjehusaiguin mat bajábealde leat guoskkahuvvon. Nu gohčoduvvon Korssjø-duomus Rt. 1988 s. 1217 gávnnaš datte ovttajienalaš Alimusriekti eará bohtosa.

Ášši lei guohtonvuoigatvuođa viidodagas priváhta eatnamiin guovtti boazorohaga boazoeaiggáid dálveorohagas Máttá-Trøndelágas. Sii čuoččuhedje prinsipálalaččat ahte guohtonrádjá čuovui orohatrájá. Dát hilgojuvvui guoski dálveorohaga ásaheami dilálašvuodain 1894:s, áinnas nu gohčoduvvon 1892 Sámekommišuvnna⁸³¹ árvalusa cealkámušaid geažil. Čielggas lea ahte orohagain mat leat ásahuvvon 1883 oktasašsámelága⁸³² mielde, olii guohtonvuoigatvuohta dušše nu guhkás go das lei vuodus vieru dahje dološ áiggi rájes geavaheami mielde. Maŋit 1933 ja 1978 boazodoallolágat eai nuppástuhtán rievtti oaivila mielde veaháge guoski orohagaid riektedili, geahča s. 1224 ja lágamánnerievtti vihkkedallama bájuheami s. 1229-1232. Guohtonvuoigatvuođa viidodat fertii danne mearriduvvot konkrehta duođaštusárvoštallamiin⁸³³, mas boazodoallit fertejedje duođaštit anuset.

---

⁸²⁹ Oldereidnes

⁸³⁰ Bringnes

⁸³¹ Lappekommisjon

⁸³² felleslappelov

⁸³³ bevisbedømmelse

Nugo Riektejoavku sáhtta áddet, ferte Alimusrievtti (ja lágamánnerievtti) oainnu mielde miessemánu 12. b. 1933 ja geassemánu 9. b. 1978 lágaid čuovvut ahte eai orohagainge mat leat dáid olis ásahuvvon, čuovo guohtonráját automáhtalaččat orohatrájá. *Priváhta eatnamiin* fertejit boazodoallit nappo sáhttit čájehit vuoigatvuođavuodđudeaddji⁸³⁴ ovddeš geavaheami dákkár orohagainge.

Sáhtta jearrat mo dát *lea stáhtaeatnamiin*. Siskkit departemeantta Indre cealkámušain ja Sámekommišuvnnaš oktasašsámelága riektedilis mii lea geardduhuvvon s. 1223 ja 1224 Alimusrievtti duomus, ii earuhuvvo gaskal priváhta eatnamiid ja stáhtaeatnamiid.

1933-lága § 2:s daddjui vuosttas lađđasis:

"Badjesápmelaččaid boazodoallu galgá dušše leat Finnmárkku, Romssa, Nordlándda, Davvi-Trøndelága, Mátta-Trøndelága ja Hedemárkku fylkkaid osiin maid Gonagas mearrida. Jus sáhtta galget dušše váldot guovllut main badjesápmelaččain lea leamaš boazodoallu ovddeš áiggis ja gos lea ávkkálaš diktit jođihit boazodoalu."

Od.prp. nr. 9 1976-77 daddjo dán njuolggadusas (s. 47):

"1993 Boazodoalloláhka doalaha badjesápmelaččaid boazodoalu dihto ráddjejuvvon guovlluide maid Gonagas mearrida nugo gávnaha heivvolažžan boazosápmelaččaid ovddeš geavaheami rámmaid siskkobealde. Boazodoalloláhkálávdegoddi ii datte gávnahan heivvolažžan mearridit konkrehta rájaid daid guovlluide gos boazosápmelaččat sáhttet jođihit boazodoaluset. Lávdegoddi gávnahiii doarvái doalahit boazosápmelaččaid vuoigatvuođa "guovlluide gos boazodoallu lea leamaš dahje lea dološ áiggi rájes geavaheami fámus".

Ii dásge ovdanboađe ahte galggašii leat erohus gaskal priváhta eatnamiid ja stáhtaeatnamiid. Geahča lágamánnerievtti 1933-lága čađamannamage, bájuhuvvon s. 1229-1231 Korssjø-duomus.

---

⁸³⁴ rettsstiftende

1978-lága § 2 lea láivvitgo 1933-láhka, go dat dadjá ahte guohtonguovlluid mearridettiin "galgá deattuhit" leamašgo ovddeš áiggis dáppe boazodoallu. Od.prp. nr. 9 s. 47 daddjo datte ahte ovddiduvvon § 2 evttohus duohtavuodas vástida "dasa mii gusto boazodoallolága 1933 mielde". Gitta álggus § 2 merkkášepmái (s. 46-47) celko dasa lassin:

"Dán paragrafii leat čohkken muhtun mearrádusaid ráddjema ja juohkima birra guovlluin gos galgá boazosápmelaččaid boazodoallu dihto vuoigatvuođain ja geatnegasvuođain leat vuođđuduvvon badjesápmelaččaid ovddeš boazodollui."

Dán mielde orru nu ahte gitta dáláži lea lágaide bidjan vuođđun oppalaš prinsihppan ahte boazodoallovuoigatvuođat, mas guohtonvuoigatvuohta lea dehálamos, leat ráddjejuvvon guovlluide gos ovddežis lea leamaš boazodoallu. Boazodoallu stáhtaeatnamiin ii oru dal leat erenoamáš dilis. Dát ferte álgovvorus gustot stáhtaeatnamiiddage Finnmárkkus. Manne Korssjø-duopmu almmatge oažžu hui ráddjejuvvon váikkuhusa dán fylkkas, lea go boazodoalus dás lea leamaš mealgat stuorát mahtodat go Máttá-Norggas. Danne várra dábálaččat ii šatta erenoamáš váttis boazodollui duođaštit jus dárbbášuvvo, ahte ovddežis lea leamaš boazodoallu dihto guovllus.

Datte sáhtta jearrat iigo liikká leat erohus gaskal priváhta eatnamiid ja stáhtaeatnamiid. Sihke 1933-lága ja erenoamážit 1978-lága mielde orru čielggas ahte guohtonguovlluid ja orohagaid mearrideames eai leat inta čadnon guovlluide gos boazodoallu ovddežis lea leamaš. Jus vuos lea mearridan guovlluid ja orohagaid mat siskkildit stáhtaeatnamiid gos ovdal ii leat leamaš boazodoallu, sáhtta dát áddejuvvot nu ahte stáhta dáinna mearrádusain lea addán boazodollui dáid guovlluide vuoigatvuođaid mat čuvvot boazodoallolága. Vaikko dás ii dárbbáš deastta atnit priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođas vl. § 105 ektui, sáhttet datte guoski meahccegaskkain leat geavahanvuoigatvuođat, omd. almmennetvuoigatvuođat. Jus boazodoallu gártá leat gazzalaga ásahuvvon geavahanvuoigatvuođaid, ii leat namuhuvvon dárkonvuohki anihahtti.

Go boazodoallu guovllus vuos lea ásahuvvon, orru muđui fertet viehka olu ovdal dan jođihanlobi luobaha vaikko ii geavat guovllu. Dát guoskkahuvvui nu gohčoduvvon Mevki⁸³⁵-duomus (Rt. 1985 s. 532). Lágamánneriekti cealká dás (s. 540):

"Lágamánneriekti atná čielggasin ruođa sámiid boazodoalu gitta 1923:i leat nu sajáiduvvan ja mihtilmas ahte dat livččii lean suodjaluvvon dákkár meassamiidda mat muđui riektegeavada mielde gáibidit buhtadasa boazoealáhussii. Lágamánneriekti oaivvilda dasto ahte ii váikkuhan guovllu boazodoallovuoigatvuođa massima go ii lean virolaš⁸³⁶ boazodoallu dás 1923 gitta 1957 áigodagas.

...

Soaitá boazodoallovuoigatvuohta massojuvvo jus ii doaimmahuvvo ja eará doaibma mii hehte boazodoalu ásahuvvo ja mii lea leamaš doaimmahuvvon mealgat jagiid. Muhto ná ii leat Mevkkis."

Alimusriekti ii bealistis čielgasit mearridan boazodoallovuoigatvuođa massimis go ii geavahuvvo guovlu, muhto eaktuda čielgasit ahte dán guovllu boazodoallu ii leat vuoigatvuođaid haga (buo. s. 537).

Boazodoallolágas eai leat makkárga sierra mearrádusat erenoamáš dehálaš guohtonguovlluide, ja boazodoalliin ii leat danne álgoálggus makkárga sierra vuoigatvuođat dákkár guovlluide, earret dábálaš guohtonvuoigatvuođa. Sáhtta datte namuhit ahte eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa a bustáva mielde, eai sáhte Finnmárkkku eanavuovdineiseválddit vuovdit guovlluid maid "eiseválddit atnet dárbbášlažžan bohccuid guohtoneatnamin". (Dát mearrádus lea lagat válddahallon Hálddašanoavkkku čielggadeami 2.5.1.3.1. oasis.)

Boazodoallolágas eaige leat makkárga erenoamáš njuolggadusat boazodoalu ragat- ja guottetguovlluide, earret § 28 mii lassin dábálaš geatnegasvuohta atnit deastta jođedettiin lojisboazoguovlluin, lea erenoamáš geatnegas fuolalaččat johtalit ee. gos lea ragat ja guottet. (Boazodoallolága § 28 lea lagat máinnašuvvon 3.16.4. oasis.) Vuoigatvuohta geavahit ragat- ja

---

⁸³⁵ Mauken

⁸³⁶ regulær

guottetguovlluid čuovvu dábálaš vuoigatvuođa § 10 orostaddat bohccuiguin, muhto boazodoalliin eai nappo leat makkárgge sierra vuoigatvuođat guovlluide mat leat nu mávssolaččat dollui.

3.17.4 Johtin ja johtalus

Boazodoallovuoigatvuođa dehálaš oassi lea mii boazodoallolága § 9 nr. 1:s lea namahuvvon "vuoigatvuohta ásadit bohccuiguin ja johtalussii, johtimii ja johtolagaide". Dát vuoigatvuohta lea lagat aiddostahttojuvvon lága § 10:s.

Boazosápmelaččaid vuoigatvuohta *johtit* bohccuiguin lea muddejuvvon boazodoallolága § 10 nr. 4:s, mas vuosttas lađđasis čuožžu ahte sis lea vuoigatvuohta "luđolaččat ja hehttekeahttá jođihit ja sirdit bohccuid daid osiin guohtonguovllus gos boazu lobálaččat sáhhtá eloštit". Namalassii meahcis, buo. §§ 10 nr. 1 ja 11 vuosttas lađđasa, jus guovllut eai leat ráfáiduhthtojuvvon johtimii § 11 nuppi lađđasa, maŋimuščuoggá mielde. Dán áigái gusto dákkár ráfáiduhhtin dušše beahcevuvddiide Álttá gielddas.

Lassin dán johtinvuoigatvuhtii, besset boazodoallit geavahit árbevirolaš johtolagaideaset. Dán iehčanas mearkkašupmi čájehuvvo gos ii šat leat vuoigatvuohta ásadit bohccuiguin, omd. gilvima dahje čoahkkebáikehuksema geažil.

Sáhhtá leat veahá váttis dadjat mii gullá "árbevirolaš johtolat" doahpagii § 10 nr. 4:s. Gažaldat lea guoskkahuvvon Hålogalándda lágamánnerievtti golggotmánu 11. b. 1988 (ášši nr. 123/1987 A) duomus. Earret eará 1933 boazodoallolága mearrádusa doarjagiin, mas čujuhuvvo merkkašemiide § 10 nr. 4 Od.prp. nr. 9 1976-77 (s. 57), daddjo (s. 8) ahte molssaevttolaš johtolagaid mat eai adno juohke jagi, ii sáhte dárkot "árbevirolaš johtolahkan" lága áddemis. Man dávjá johtolat adnojuvvon, orru nappo leat guovddáš dagaldat. Nu gohčoduvvon molssaevttolaš johtolagat adnojit dábálaččat sierra ja áinnas váttis dilálašvuođain.

Rievttálaš árvoštallama sáhhtá váddudit go johtolagas ii leat makkárgge ovttalaš geografalaš sturrodad, muhto rievdá

veahá jagis jahkái, sihke govvodagas ja spáittus⁸³⁷. Dás sáhtá čujuhit ahte Boazodoallohálddahas iežas erenoamáš ráhkaduvvon boazodoallokárttas válddahallá johtolagaid čuovvovaččat:

"Johtolat

Kárttas lea čujuhuvvon sullii 1,5 km govda johtolaga. Dát johtolat sáhtá rievdat mealgat dálkkádaga ja siivvu dáfus. Johtolat albmada danne dušše váldoguovllu, ja gáddit fertet johtit badjel mealgat govddit guovllu".

Suodjalan dihte boazosápmelaččat vai sin vuoigatvuohta ii dahkko árvoheapmin duohta meassamiid bokte, mearrida § 10 nr. 4 nubbi lađas ahte boazodoalu johtolagat eai galgga giddejuvvot. Eanadoalodepartemeanta sáhtá datte miedihit johtolagaid nuppástuhttit, jus vuoigaduvvomiid beroštumit dan diktet. Jus dákkár nuppástuhttin vahágahtá ruđalaččat, galgá dán buhtadit. Departemeanta namuha erenoamážit Od.prp. nr. 9 1976-77 (s. 57) ahte johtolatgiddema gielddus ii hehte johtolagaide sáhttit čuohcat ja soaitá giddet viidát doaibmajuid oktavuodas jus leat dasa bággonistaneavttut. Dákkár doaibmajuid ovdamearkan namuhuvvojit čázádatbuođđudeamit ja luoddaráhkadeamit.

Sáhtá leat ártta deattuhit dán leat áidna eanaháldengildosa⁸³⁸ boazodoallolágas, ja ahte njukčamánu 18. b. 1955 nr. 2 eanalágas, leat moanat dákkár gildosat eanadoalu suodjaleapmái. Berre datte namuhit ahte eanavuovdinlága § 2 nubbi lađas, lassin ráddjet háldenlobi eatnamiidda mat dárbbášuvvojit guohtonguovlluide, lea b bustávas njuolggadus ahte eanavuovdineiseválddit eai sáhte vuovdit dahje lihttoláigohit eatnamiid mat "adnojit dahje navdojit adnot boazosápmelaččaid johtolahkan". (Geahča lagat Hálddašanjoavkku čielggadeami 2.5.1.3.2. oasi.)

Boazodoalu *johtolat*vuoigatvuohta lea muddejuvvon § 10 nr. 3:s ja addá:

---

⁸³⁷ trase

⁸³⁸ arealdisponeringsforbud

"lobi geavahit dábálaš johtin- ja fievrridanvuojániid mat dárbbášuvvojit boazodoalus dákkár gáržžidemiiguin mat muđui gustojit, ee. mohtorvuojána geavaheames priváhta luottas."

Od.prp. nr. 9 1976-77 s. 57 lea Eanadoallodepartemeanta merkkášán ná § 10 nr. 3:

"Nr. 3 suokkarda lobi boazodoalus geavahit dábálaš johtin- ja fievrridanvuojániid go dárbbášuvvo, dákkár gáržžidemiiguin mat muđui gustojit ee. mohtorvuojána geavaheames priváhta luottain jna. Nugo mearrádus lea čállon navdo addit lobi geavahit boazodoalus muohtaskohtera muohttagis alde jus dárbbášuvvo ja iige vahágahte sakka. Vuovdegilvinguovllus⁸³⁹ ja vesáluvvan guovllus⁸⁴⁰ lea muohtaskohtera geavaheapmi eavttolaččat hui ráddjejuvvon. Mearrádus ii dábálaččat vuoigatvuođavuodđut geavahit meahccevuojániid bievllass. Muhto sierra háviid ii sáhtte dán gielddit erenoamáš fievrridemiide omd. áideávdnasiid dahje eará ávdnasiid go ii vahágahte sakka. Ferte muđui merket dás leat sága teknalaš veahkkeávdnasiid birra mat eai leat gullan árbevirolaš boazodollui ja mat sáhttet vahágahttit ja muosehuhttit ja earaláhkai bilidit."

Earret dán sierravuoigatvuođa lea boazodoalus dihto mohtorjohtolanvuoigatvohta geassemánu 10. b. 1977 nr. 82 lágas meahccemohtorjohtolaga hárrái. Nugo ovdanboahdá 3.15.3. oasis lea mohtorjohtolanlága § 3:s oppalaš gielddus johtalit meahcis ja čázádagain. Lága § 4 sisdoallá datte dán gildosis muhtun spiehkastagaid, ee. "dárbbášlaš olbmo- ja dávvirfievrredeapmái .... boazoealáhusas", buo. vuosttas lađđasa c bustáva. Dasto sáhttá spiehkastit hálddašeami erenoamáš mearrádusa mielde, buo. §§ 5 ja 6. Dát mearrádusat eai maná namut boazoealáhusa sierra, muhto muhtun cealkagat sáhttet leat mávssolažžan justa dán ealáhussii.

Nuppi beales dárbbáša boazodoalluge suodjaluvvot eará mohtorjohtolagas. Dán ferte vuhtii váldit go lánkaásahusaid ráhkada ja sierralohpeohcamiid mearrida meahci ja čázádagaid

---

⁸³⁹ skogplantefelt

⁸⁴⁰ foryngelsesfelt

mohtorjohtolaga oktavuodas, buo. vel dan 3.15.4. oasis máinnašuvvon miessemánu 15. b. 1988 láhkaásahusa nr. 356, § 9. Muđui dihtto boazodoalu suodjalandárbu johtalussii maiddái boazodoallolága § 28 mearrádusa geatnegasvuodas láhttet fuolalaččat go johtala boazodoalloguovlluin, ja erenoamáš fuolalaččat áiggiin goas lea dehálaš ahte boazu ii muosehuhttojuvvo. Go álbmoga mohtorjohtolat juo álgovuorus lea oalle ráddjejuvvon mohtorjohtolatlága njuolggadusain, bidjá § 28 vuosttažettiin cakkiid dábálaš johtalussii boazodoalloguovlluin, ja mearrádus leat danne lagat máinnašuvvon bajábealde 3.16.4. oasis.

3.17.5 Vissui, guođohanbartii jna. sadji

Oassi das maid láhka gohčoda "vuoigatvuohta ásadeapmái bohccuiguin", lea boazodoalliid vuoigatvuohta buhtadasa vuostá oažžut čujuhuvvot *saji* vissui mii dárbbášuvvo ealáhusa ulbmálaš doaimma deasttas, buo. § 10 vuosttas lađđasa nr. 2. Eaktun lea ahte son ii sáhtte náššat dákkár viesu earaláhkai. Od.prp. nr. 9 1976-77 (s. 57) bohtá ovdan ahte erenoamážit lea jurddašan mearrádusa adnot geasseviessosadjái.

Prinsihpas gusto vuoigatvuohta oažžut čujuhuvvot viessosaji sihke priváhta eatnamiin ja stáhtaeatnamiin. Čujuheapmi priváhta eatnamiin galgá datte proposišuvvna mielde (s. 57) leat dássálaga bággonistemiin, ja sáhttá dušše dahkkot go lea "čielga spiehkastat". Stáhtaeatnamiin báhkkoduvvo ahte ferte "navdit hálddahusa miedihit govttolaš vuođustuvvon dárbbu". Finnmárkkus mearridit eanavuovdineiseválddit galgágo čujuhuvvot viessosadji stáhta eatnamiin.

§ 10 vuosttas lađđasa nr. 1 mielde lea boazodoalliinge vuoigatvuohta háldet eatnamiid *barttaide* dahje *lavdnjegodiiide* mat dárbbášuvvojit boazoguođoheapmái, ja návsttuide ja sajádagaide mat dárbbášuvvojit biebmo- ja gándin⁸⁴¹vurkemii. Ii leat datte nu ahte boazosápmelaččat sáhttet cegget guođohanbarttaid sahtedohko. Skábmamánu 1.b. 1982

---

⁸⁴¹ løsøre

láhkaásahusa mielde ferte vuos oažžut Boazodoallohálldahusa dohkkeheami. Láhkaásahus ii gusto várra lavdnjegodiide, muhto dákkárat eai masá atno guođohanorrunsadjin.

Eatnamat mat lea čujuhuvvon dahje váldon atnui, ja viesut ja rusttegat mat leat ceggejuvvon dáid máinnašuvvon njuolggadusaid mielde, ii sáhte dábálaččat atnit eará ulbmilii go boazodollui, buo. § 10 mañimušlašdđasa. Guođohanbarta masa ealáhusas ii šat leat dárbu, omd. go johtolat leat sirdojuvvon, ii sáhte atnit joavdobartan. Álgovvorus ii sáhte eatnama, viesuid ja rusttegiidge sirdit earáide go boazosámiide geat ieža devdet § 10 nr. 1 ja 2 eavttuid. Konkrehta háviin sáhtá spiehkastit dán njuolggadusas, muhto dalle gáibiduvvo sihke Eanadoallodepartemeantta ja eanaeaiggáda mieđáhus.

3.17.6 Áiddit ja rusttegat

Boazodoallolága § 12 albmada lagat mii mearkkaša vuoigatvuohta cegget rusttega boazodoalu atnui. Dehálamos rusttegat leat áiddit, gárddit ja njuovahagat, muhto vuoigatvuohta siskkilda maiddá eará dárbbášlaš rusttegiid.

Rusttegiid ii sáhte bidjat vaikko gosa. Vuohččan galgá fysalaš birrasa váldit doarvá vuhtii, nu ahte rusttegat eai bilit dárbbášmeahttumit. Iige galgga eaiggát dahje eará rievttálaš berostumit olus vahágahttot dahje biliduvvot. Mañimuš molssaeaktui gullet ee. eará boazodoalliid ja álbmoga deasttat.

Vuoigatvuohta lea álgovvorus ráddjejuvvon áiddiide ja rusttegiidda mat dušše ovttá jahkodaga galget čuožžut. Bissovaččabut rusttegat gáibidit Eanadoallodepartemeantta mieđáhusa, vaikko eanaeaiggát ja eará geavahanvuoigaduvvomat mihtet dasa, buo. Od.prp. nr. 9 1976-77 s. 58. Sáhtá vel oažžut lobi bissovaččabut rusttegiid cegget eanaeaiggáda dahje geavahanvuoigaduvvoma dáhttu vuostá, muhto dáid vahágahttima ja bilideami galgá dasto boazodoalli buhtadit árvošteami mielde. Áiddiid ja eará rusttegiid mat eai deavdde lága gáibádusa, sáhtá gáibidit gaikut.

Gáivuona-duopmu (Rt. 1979 s. 1283), mii konkrehta gustui vuoigatvuhtii atnit njuovvansaji, sisdoallá muhtun cealkámušaid (s. 1289) main boazodoalus rusttetceggema vuoigatvuodas sáhttet leat dihto oppalaš beroštumit :

"Hui čielggas lea ahte boazodoallovuoigatvuhta sisdoallá njuovvansadjevuoigatvuoda, nugo dat ledje ovdal. Ja lean ovttamielas boazoguohtonvuoigaduvvomiiguin ahte dát vuoigatvuhta ii leat ráddjejuvvon guovlluide gos ovdal lea leamaš njuovvansadji. Ahte boazoguohtonvuoigaduvvomat sáhtte ásahit njuovvansaji Ruvkebahtii⁸⁴², orru danne álgovorus čielggas.

Lean dasto ovttamielas guohtonvuoigaduvvomiiguin ahte njuovvansadjevuoigatvuhta ii leat čadnon makkárge eaktui ahte vuoigatvuhta doaimmahuvvo áiggiide ja dan láchkai mo ovdal lei dábálaš. Ferte odđa teknihka ja ortnegiid sáhttit atnigoahtit njuovvamii ja mat dárbbášuvvojit juksan dihte dohkálaš ruđalaš bohtosa."

Dát cealkámušat gullet boazodoalliid vuoigatvuhtii 1933-lága mielde, muhto seamma ferte gustot dálá boazodoallolága ektui.

Muđui deattuhuvvui (s. 1290) ahte sierra vuoigatvuodaid sáhttá ásahit earágo lága rievttálaš vuođul, sihke rusttetceggenlobis ja eará boazodoallosurggiin.

3.17.7 Boaldámuš ja muorraávdnasat

Boazosápmelaččaid vuoigatvuhta boaldámuššii ja muorraávdnasiidda lea lagat muddejuvvon boazodoallolága § 13:s. Vuoigatvuhta lea vuosttas lađđasa mielde ráddjejuvvon boaldámuššii ja muorraávdnasiidda iežas atnui lobálaš boazodoalu oktavuodas. Dat gusto sihke almmolaš ja priváhta eatnamiin, ja addá lobi váldit lastamuoraid, miestagiid, reatkkáid, siedggaid, soahkeovssiid, goike beziid ja goike gahčahagaid, gahččan ovssiid ja rissiid, guddodagaid, bessiid ja bárkkuid čuovvovaš ulbmiliidda:

---

⁸⁴² Kåfjordbotn

1. boaldámuššii
2. lavdnegoahtin, luoggun, navstun dahje gándin- ja biebmovurkenceggemiidda
3. lávvomuorran, bivdosin ja álkis atnubiergusin
4. gárdin (duolmmahahkan, girdnun)
5. meaidin

Boazosápmelaččaid muorraávnasvuoigatvuohta lea nappo, seammago Finnmárkku giliolbmuin vuoigatvuohta lastavuovddi muoraide njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinlága § 4 mielde, nu gohčoduvvon dálloatnovuoigatvuohta. (Eanavuovdinlága § 4 lea lagat meannoduvvon 3.2.4. oasis.) Giliolbmuid vuoigatvuođa ektui, ii leat datte boazosápmelaččaid vuoigatvuohta ráddjejuvvon boaldámuššii. Sii sáhttet váldit mánggalágan ávdnasiidge. § 13 nuppi lađđasa mielde ii galgga váldit dearvvas lastamuorraávdnasiid ja dearvvas miestagiid, jus gávdnojit eará ávdnasat das dahje lahkosis maid sáhtta atnit seamma ulbmilii.

Lága ovdabargguin dáhtui Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi § 13 logahallamii "báhkiid⁸⁴³ ja vettiid⁸⁴⁴", go dát lea ávnasdarbbu oassi árbevirolaš sámi muorraduodjai. Od.prp. nr. 9:s 1976-77 (s. 58) departemeanta báhkkoda dán leat dárbbášmeahttumin "go dákkár ávdnasiid galgá navdit gullat logahallamii". Dán mielde lea várra govttolaš navdit buot ávdnasiid árbevirolaš muorradujiide sáhttit váldit § 13 mielde.

Murren- ja ávnastanvuoigatvuohta gusto sihke almmolaš ja priváhta opmodagain. Stáhtaeatnamiin ii galgga máksit ávdnasiid ovddas. Priváhta vuovdeeaiggádat sáhttet baicce § 13 goalmát lađđasa mielde gáibidit mávssu dearvvas lastamuorain, muhto eai sáhte muđui gáibidit buhtadasa. Boazodoallit geat váldet ávdnasiid main sáhtta gáibidit mávssu galget dalán dieđihit eanaeaiggádii dán birra.

Dán oktavuodas sáhtta jearrat leago boaldámuš- ja muorraávnasvuoigatvuohta ráddjejuvvon gustot "lobálaš boazodoalu oktavuodas". Leagoson boazodoallis dušše vuoigatvuohta muoraide go lea meahcis, dahje siskkildago

---

⁸⁴³ ríle

⁸⁴⁴ teger

vuoigatvuohta muoraidege su fásta vissui orohagas. Dát lea lagat mearkkašuvvon suoidnemánu 26. b. 1983 girjjis Eanadoallodepartemeanttas Stáhta vuvddiid direktoráhtii. Departemeanta čállá ee.:

"Gažaldat siskkildago boaldenmuoravuoigatvuohta muora boazodoalli orohaga valdovissuige, ii leat njuolga vástiduvvon ii lágas iige ovdabargguin. Nugo diehtit eai leat makkárge riektemearrádusat mat vástidit gažaldaga. Dalle lea hui eahpečielga dulkongažaldat mas sáhtta sihke rievttálaš ja duohta ákkaid bidjat ja mat bahkkejit goappašiid guvlui. Eanadoallodepartemeanta lea ovdal muhtun sullasaš áššiin cealkán dán vuoigatvuođa mahtodaga fertet árvvoštallat konkrehta ee. báikkálaš vieru vuodul, muhto lea ovttá hávege aiddostahtán 1933 lága (§ 30) vástideaddji mearrádusa sisdoalu, nu ahte dat siskkilda muorradárbbuge fásta vissui vuollin gilis, dainna eavttuin ahte oktasaš muorraatnu dán mielde ii "leat eanet go sámebearraša dábálaš atnu boazodoalus". Dasto aiddostahttojuvvui ahte mearrádus vel attii lobi čoaggit boaldenmuoraid orohagas maid fásta vissui vieččai ja anii.

Vai lea daddjon mihttejuvvo dás ahte eai leat ákkat navdit ahte dálá gustojeaddji lága § 13 sisdoalolaččat spiehkasta boares lága mearrádusain seamma dilálašvuodas.

Lágas čuožžu ahte boaldámuš- ja muorraávnnašvuoigatvuohta gusto "iežas atnui lobálaš boazodoalu oktavuodas". Dás čuvvot čielgasit dihto ráddjehusat. Anu mahtodat lea ráddjejuvvon bearraša, dahje doalu iežas dárbbui, ja vuoigatvuohta ferte geografalaččat leat ráddjejuvvon dan dahje daid orohagaide gos boazodoallu lea. Mearrideaddjin ferte navdot leat ahte boaldámuš- ja muorraávnnašdárbbu bohtá boazodoalu doaimmas.

Dás čuovvu ahte ii sáhte leat mearrideaddjin makkár viesus muorra boldo. Ahte muorra boldo bissovaš viesus ii mearkkaš iešalddes ahte vuoigatvuohta ii gusto. Mearrideaddjin ferte leat ahte viessu lea dakkár sajis ahte dat duođai lea doalu guovddáš, ja ahte iežas anu mahtodahkii rasttilduvvo."

Dát orru Riektejoavkku árvvošteami mielde leat mearrádusa govttolaš áddejupmi. Dán dulkomii lea várra mealgat doarjjage čuovvovaš cealkámušas Od.prp. nr. 9 1976-77 (s. 58):

"Nuppi beales lea departemeanta gávnahan fertet deattuhit vuostecealkámušaid mat leat ovddiduvvon boazodoalliid lobis viiddideames váldit ávdnasiid vuvddiin mat gullet earáide. Dán oktavuodas sáhtá leat áрта namuhit ahte nuppástuvvon doallohámit ja eallindilli ee. fásta ássamiin sáhtá dagahit ahte boaldenmuorra ja muorraávdnasat váldojit eanet ovtta sajis ja stuorát meriin nu ahte muhtun opmodagat gollet viehka olu".

Eanaš boazodoalliin lea dál fásta geasseviesut lassin fásta dálveviesuid. Dan jurdagis mii lea vuođđun biddjon Eanadoallodepartemeantta girjái, ferte dán viesu muorradárbuge siskkildit boaldámušvuoigatvuođa.

Boazodoallolága § 14:s bivdo- ja guollebivdovuoigatvuođasge lea "lobálaš boazodoalu oktavuodá" hábmema, muhto dát vuoigatvuohta lea vel ráddjejuvvon gustot "orohagas gos lea boazodoallu". Dát erohus cealkkiha ahte boaldenmuora ja muorraávdnasiid vuoigatvuohta galgá gustot árjjalašvuođaidege boazodoalus mat leat olggobealde orohaga gos eallu guohtu. Dát dávista dan mii orru ovdanboahhtimin Eanadoallodepartemeantta girjjis, ja mearkkaša omd. ahte boazodoalli § 13 mielde sáhtá váldit muorraávdnasiid dálveorohagas áiddiid ja rusttegiid divvumiidda vaikko guohtun lea geasseorohagas.

§ 13 mañimušlašdasis addo Eanadoallodepartementii vuoigatvuođavuodđu ráddjet dahje ollásit gielddit váldit muorraávdnasiid dihto guovlluin, jus dát dárbbášuvvo vuovddi seailuheapmái, vesáluvvamii dahje lánjodeapmái⁸⁴⁵ dahje dannego orohagas lea muorraávnasváili. Sáhtá nu ráddjet ahte dearvvas ávdnasiid váldá dušše čujuhemiin. Suoidnemánu 26. b. 1983 girjjis dadjá departemeanta oaidnit "govttolažžan ja halddašanláhkai dárbbášlažžan ahte boazosápmelaččat guovddášat guovlluin ohcet čujuheami ovdalgo ávnnastit, jus áigot olu ávnnastit." Muorraávdnasiid vuoigatvuođas eai leat datte addon dákkár čujuheami lánkaásahusat, dahje eará ráddjehusat. Departemeanta ieš báhkkoda dán fertet mearkkašit ahte boazodoallit eai geatnegahto ohcat čujuheami, vaikko sii leat dan viehka muddui dahkan.

---

⁸⁴⁵ gjenvekst

Vai lea daddjon, de ii leat makkárge vuostálasvuohta gaskal dan mii dás daddjo, ja eanavuovdinlága § 4 vuoigatvuohta lastavuovddis muoraid viežžat čujuhemiin. Nugo namuhuvvon 3.2.4. oasis, daddjo čielgasit Od.prp. nr. 48 1963-64 (s. 15) ahte eanavuovdinláhka ii áiggošii muddet boazosápmelaččaid muorraávnasvuoigatvuođaid boazodoallolágaid mielde.

3.17.8 Bivdu ja guollebivdu

3.17.8.1 Oktasašgažaldat

Boazodoallolága § 14 mudde boazosápmelaččaid bivddu ja guollebivddu sierra vuoigatvuođa. Vuosttas lađđasa vuosttas čuoggá mielde gusto vuoigatvuohta ee. "stáhtaalmennehis ja iige sierra matrikuleren stáhtaopmodagas". Maŋimuš molssaeaktu lei jurddašuvvon Finnmárkku hárrái. Fylkka eatnamat leat dál matrikulerejuvvon, muhto dát ii sáhte mearkkašit makkárge nuppástusa boazosápmelaččaid vuoigatvuođas das bivdit ja guolástit.

Eatnamiin mat gullet dáid mearrádusaide sáhhtá bivdit ja guolástit dušše "lobálaš boazodoalu oktavuodas guohtonguovllus... boazodoalloorohagas". Nugo namuhuvvon 3.17.3. oasis, gullá juohke boazodoalli jahkodaga⁸⁴⁶ juohkeáigemuttus dušše ovttá dihto orohahkii. Vuolggasajis lea dušše dán orohagas sus vuoigatvuohta bivdit ja guolástit § 14 njuolggadusaid mielde. Jus boazodoalli omd. fárre menddo árrat geasseorohahkii, ii sáhte son bivdit dahje guolástit doppe § 14 vuoigatvuođavuoduin, dannego guohtun ii leat lobálaš. Vástideaddji ii sáhte boazosápmelaš gii geasset vuolgá dálveorohahkii bivdit guliid, čujuhit § 14:i, go boazodoallu ii leat dalle dán orohagas.

Datte fertešii veaháš váidudemiid⁸⁴⁷ diktít dán vuolggasaji ektui. Ferte beassat jearrat addetgo "boazodoalu" dán oktavuodas ráddjejuvvon árijalašvuođaide go čuovvu ealu, vai

---

⁸⁴⁶ driftssyklus

⁸⁴⁷ modifikasjon

doalu doaimmaid oktavuodasge mat dahkkojit eará sajis go eallu lea, vuoigatvuodaid § 14 mielde.

Dát lei ášši maid Deanu ja Várjjat gielddariecti dubmii geassemánu 1. b. 1982 (ášši 34/82 S). Ášši lei, fertego boazosápmelaš máksit guolledivada go geasset bivddii dálveorohagas dan bottago lei divvumin gárddiid doppe. § 14 dulkomis celkkii gielddariecti ee. (s. 5):

"Boazodoallolága § 14 mielde lea boazodoalliin vuoigatvuohta lobálaš boazodoalu oktavuodas bivdit guliid earret eará matrikulerekeahes stáhtaopmodagas "orohagas gos lea boazodoallu". Gielddariecti navdá dán fertet jurddašuvvon orohagas gos lea lobálaš boazoguohtun. Guollebivdovuoigatvuohta § 14 mielde diktá nu vuoigatvuođa náššat guoli borramuššii dan botta go boazodoallit ásadit bohccuideasetguin lobálaš guohtumis. Gielddariecti diehtá ahte boazodoallu ealáhussan siskkilda earáge doaimma go geahččat bohccuid. Earret eará cegget ja mađasatnit gárddiid ferte nu leat oassi boazoealáhusa barggus. Muhto sáni "boazodoalu" mearkkašumi ferte eanet ráddjet go mii § 14:s lea."

Riekti dulko nappo § 14 nu ahte dat dušše addá vuoigatvuodaid orohagas gos eallu lea. Dát vuodustuvvo dainna ahte §1933-lága (§ 38) vástideaddji mearrádušas lei dákkár sisdoallu, mii lea nannejuvvon nu gohčoduvvon Marsfjell-duomus (Rt. 1955 s. 361, geahča s. 364), ja ahte ii lean oaivil muhttit dán riektedili. Dát vuodustuvvo čujuheamen 1978-lága ovdabargguid iešguđet osiide, almmá njuolga namuheamen ahte Od.prp. nr. 9 1976-77 § 14 sierracuohkit (s. 58) čielgasit dadjet ahte evttohus "dávista duohtavuodas gustojeaddji lága § 38". Riektejoavku lea ovttamielas gielddarievtti § 14 dulkomii.

Earalágan gažaldat bohciida go bohccot leat orohagas gos eai galggašii leat. Dábálaččat eai leat nappo vuoigatvuođat § 14 mielde, dannego dát lea lobihis guohtun, muhto erenoamáš heahstedilis sáhtá almmatge jurddašit ahte dán ii sáhte atnit lobiheapmin. (Geahča lagat 3.17.11.2. oasi.) Danne ferte bidjat vuodđun ahte sis geat ealu čuvvot leat vuoigatvuođat § 14 mielde. Vaikko eallu lea lobiheamit olggobealde orohagas galget boazodoallit dihto diliin sáhttit leat lobálaččat doppe ja nu leat vuoigatvuohta bivdit ja guolástit dán oktavuodas. Dát sáhtá

omd. leat go vuojeha bohccuid mat leat boahtán boasttu orohahkii.

Sáhhtá namuhit ahte boazodoalli geas eai leat vuoigatvuođat § 14 mielde, oažžu njuolggadusaid ja eavttuid mielde mat muđui gustojit dán guovllu árjjalašvuođaide vuoigatvuođa bivdit ja guolástit. (Dát leat lagat meannuduvvon 3.7. (erenomážit 3.7.5.) ja 3.8. osiin.)

Vuoigatvuođaid *sisdoalus ja mahtodagas*, mearrida § 14 vuosttas lađas ahte boazosápmelaččain lea vuoigatvuohta bivdit ja guolástit "seamma eavttuin go sii geat fásta ássat gielddas, gilis dahje báikegottis gos almennet dahje stáhtaopmodat lea". Dát mearkaša ahte boazosápmelaččat leat seamma ráddjehusaid vuollásaččat, omd. bivddusatnima ja ávkkástallanáiggiid ektui. Dás čujuhuvvo sáivabivddu vuoigatvuođa oppalaš ovdanbuktimiidda 3.7. oasis ja bivdovuoigatvuođas 3.8. oasis, ja Hálddašanoavkku čielggadeami 4.8. (fuodđu) ja 4.9. (sáivabivdu) kapihttaliidda.

Ii ovdanboađe njuolga ii boazodoallolágas iige dan ovdabargguin leago bivdo- ja guolástanvuoigatvuohta ráddjejuvvon dálloatnui. Nugo namuhuvvon 3.17.7. oasis, leat baicce muorraávnasvuoigatvuohta § 13:s ráddjejuvvon iežas atnui. Dasto lea lága § 25:s boazoealáha birra gaskal Norgga ja Ruota (geassemánu 9.b. 1972 nr. 31) aiddostahttojuvvon ahte ruota boazosápmelaččaid vuoigatvuohta bivdui ja guolásteapmái ii rihko iežas dárbbu. Goappašat dát dilálašvuođat čájehit ahte dákkár ráddjehus ii gusto norgga boazosápmelaččaid bivdo- ja guolástanvuoigatvuhtii. Dát oaivil leage danne, guolásteami ektui, váldon Eanadoallodepartemeantta cuoŋománu 29. b. 1981 girjjis Stáhta vuvddiid direktoráhtaii, ja lea Riektejoavkku oaivila mielde buoremus árttat.

Maná bođii nu gohčoduvvon Brekken-duomus (Rt. 1968 s. 394) nuppelágan bohtosii. Dát duopmu gusto datte eanaeaiggádiid ja boazosápmelaččaid gaskasaš šiehtadusa dulkomii guoski guovllus, ja iige vuoigatvuođaid áddejumis boazodoallolága mielde. Dalá lánka ii addán vuoigatvuođa bivdit ja guolástit priváhta eatnamiin.

Lassin vuoigatvuođa mii lea válddahuvvon bajábealde, ja mat nappo gustojit "stáhtaalmennehiin ja eai erenoamáš

matrikulerejuvvon stáhtaopmodagain", lea boazosápmelaččain § 14 vuosttas lađđasa nuppi čuoggá mielde dihto vuoigatvuohta bivdit ja guolástit daid stáhta matrikuleren vuvddiin ja ráššain mat leat guohtonguovlluin. Vuoigatvuohta galgá dás leat nugo lea leamaš ovddežis, namalassii ahte dan dárkilat sisdoallu galgá konkrehta mearriduvvot juohke háve.

Mañimuš lađđasa mielde ii galgga máksot láigu dahje goartadivat bivdui dahje guolásteapmái § 14 olis. (Dát lea eará go guollebivdo- ja fuođđodivat, buo. vulobealde.) Go boazosápmelaččaid bivdu ja guollebivdu § 14 vuosttas lađđasa vuosttas čuoggá mielde muđui galgá leat seamma guovllus seamma eavttuin go dáloniin, lea danne dán čuoggás earuhan boazosápmelaččaid ja dáloniid.

3.17.8.2 Erenoamážit guollebivddus

§ 14 nuppi lađđasa mielde sáhhtá Eanadoallodepartemeanta mearridit ahte boazodoalliin galgá leat oktovuoigatvuohta atnit vihtanbivdosiid mearre jávrriin ja johkagaskkain, ja vel mearridit ahte dihto javrrit ja johkagaskkat ollásit galget doalahuvvot boazodoalliide. Dát vuoigatvuođavuodđu gusto dušše eará stáhtaopmodagaide go stáhtaalmennehiidda, ja ii leat vuos leamaš anus. Muđui sáhhtá namuhit ahte § 5 nuppi lađđasa oppalaš láhkaásahusain guollebivddu hárrái Finnmárkkus dáža borgáriidda maid (dalá) Fuođđo- ja sáivaguoli direktoráhta dohkkehii cuoŋománu 20. b. 1983, mearrida ahte earret giliássit, galget boazosápmelaččain ealáhusaset doaimmas leat vuosttasvuoigatvuohta fierbmebivddu čujuheamis. Dán njuolggadusa sadjái lea dál bohtán vástideaddji mearrádus § 8 láhkaásahusain anadroma luossaguliid ja jávreguliid bivddus čázádagain ja oivošiin jna. Finnmárkku fylkkas, maid Finnmárkku fylkkamánni lea addán njukčamánu 10. b. 1993. (Mearrádus lea lagat máinnašuvvon Hálddašanjovkku čielggadeami 4.9.oasis. Geahča 3.7.5. oasisge bajábealde.)

Nugo namuhuvvon luvve § 14 mañimušlađas boazosápmelaččaid bivddu láiggus dahje goartadivada máksimis mearrádusa olis, buo. miessemánu 15. b. 1992 sáivabivdolága nr. 47, § 22 nuppi lađđasa. Sáivabivdolága § 30

nuppi lađđasa mielde leat boazosápmelaččatge luvvejuvvon máksit dan muđui geatnegahtton guolledivada Guollefondii bivddu ovddas boazodoallolága láhkavuođuin.

Boazosápmelaččaid guollebivdovuoigatvuohta § 14 mielde gusto vuolggasajis *luosaid* ja eará luossaguliid bivduige. Dán guollebivdui gusket datte erenoamáš dilálašvuođat.

Nugo namuhuvvon 3.7.4.1. oasis lea stáhta guhká lihttoláigohan luossabivddu nu gohčoduvvon "unna" luossajohtti čázadagain Finnmárkkus, ja dál leat buot miellagiddevaš luossajogat stáhta eatnamiin lihttoláigohuvvon iešguđet servviide. Go dál oalle muddui dán eatnoguora báikeolbmot geat návddašit dákkár láigolihtuid buriid lihttoláigoheaddji searvvi miellahttovuođa bokte, sáhtta jearrat leago boazosápmelaččain vuoigatvuohta guolástit lihttoláigohuvvon čázadagain boazodoallolága § 14 mielde.

Mo dál leš, lei boazosápmelaččain guollebivdovuoigatvuohta lihttoláigohuvvon luossačázadagain Birasgáhttendepartemeantta guovvamánu 10. b. 1977 lánkaásahusa mielde mo lihttoláigohit stáhta guollebivdovuoigatvuođa Finnmárkku fylkka luossačázadagain. Maŋŋilgo § 5 nuppi lađđasis lei mearriduvvon ahte jahkodatgoartta dušše sáhtii čállit lihttoláigoheaddji searvvi miellahtuide, geat ássat fylkkas, ja sidjiide geat ássat guoski johkaleagis, čuožžo dasto:

"Lobálaš ásadeames bohccuiguin orohagas johkaleagis lea boazosápmelaččat vuoigaduvvon bivdit guliid oaggungoartta mávssekeahhtá, muhto fertejit muđui čuovvut áiggis áigái guollebivddu gustojeaddji mearrádusaid."

Dát lánkaásahus lea datte fámuhttojuvvon go miessemánu 15. b. 1992 nr. 47 ođđa luossalánka čuovui Birasgáhttendepartemeantta stáhtaeatnamiid guollehálddašeami juovlamánu 18. b. 1992 oppalaš lánkaásahusa bođii dan sadjái. Nugo namuhuvvon 3.7.4.1. oasis lea dán lánkaásahusa § 12:s mearrádus ahte anadroma luossaguliid čázadagain galgá dušše lihttoláigohit guollebivddu báikkálaš organisašuvvnaide dahje servviide. 1977-

láhkaásahusa ektui, ii daddjo datte mihkkege njuolga ii báikegotti ovdamunis guoski johkaleagis iige boazosápmelaččaid guollebivdovuoigatvuodas.

Nugo ovdanboahdá 3.7.3. oasis gustojit erenoamáš njuolggadusat luossaeanuide, namalassii Deanu, Álttá- ja Njávvdánjoga.

Dáid eanuid guollebivdovuoigatvuoha ii navdo gullat stáhtii, muhto guoski eatnoleagi eanadoalliide. (Buo. Od.prp. nr. 3 1962-63ge.) Deanu beales čuovvu dát Geassemánu 23. b. 1888 deanulága, maid ferte atnit vieruiduvvan vuogitvuoda láhkanannemin mii lea sajáiduvvan, ja Álttá- ja Njávvdánjoga sierradilli vuodđuduvvo vieruiduvvan riektehámáiduvvamii ja riektegeavadii. Go dáid eanuid guollebivdovuoigatvuoha ii adno gullat stáhtii, go ii leat "ii sierra matrikuleren stáhtaopmodagain" oassin, ferte leat olggobealde boazodoalu § 14:a doaimmaguovllu. (Geahča Ingvald Falch:a vihkkedallama «Bygdelagsrettigheter til laksefisket i vassdragene i Finnmark fylke:s» s. 35-37.) Dát mearkkaša nappo ahte dát mearrádus ii sáhte addit boazosápmelaččaide seamma sierra guollebivdovuoigatvuoda go mii Deanu, Álttá ja Njávvdáma eanadoalliin leat.

Dát ferte gustot oaggusierravuoigatvuhtiige mii eatnoleahkeássiin geain ii leat fierbmebivdovuoigatvuoha deanuleagis, soaitá fertet leat. (Geahča 3.7.3.2.5. oasi.) Jus leš dákkár vuogitvuoha, ferte dat datte várra gullat boazosápmelaččaidege geat johtet deanuleagis, ja ainjuo sáhttet sii nugo eará báikeolbmot oaggut luosa, guvžžá ja vallasa stákkuin ja nođđoduorgguin jus mákset veaháš dan ovddas. (Geahča Deanu guollebivdoguovllu guovvamánu 24.b. 1989 guollebivdoláhkaásahusaid § 3 B, buo. § 2, ja vástideaddji njuolggadusaid oalgečázádagaid cuonománu 6.b. 1990 guollebivdoláhkaásahusain.)

Muđui sáhtta namuhit ahte Deanu ja Várjjat gielddarievtti áššis nr. 31/1983 A, mas duopmu celkojuvvui guovvamánu 21. b. 1984, čuoččuhuvvo ee. ahte boazosápmelaččat ovdal 1888 lága ledje ásahan sierravuoigatvuoda fierbmebivdui Deanus mii galggai leat fámus beroškeahttá dán lága ja manjit láhkaásahusaid. Riekti ii gávnahan leat ásahuvvon makkárgé dákkár guollebivdovuoigatvuoha, ja ahte livččii leamen buohkaidvuogitvuoha masa láhkaaddi livččii lean vuogaduvvon seaguhit iežas.

Muđui muittuhit ahte ii sáhte leat veadjemeahttun ahte stuorát dahje unnit boazosámiid joavkkut leat báikkálaččat sáhttán háhkan sierravuoigatvuođa guollebivdui priváhtarievttálaš vuođu lassin guollebivdovuoigatvuođa mat čuvvot boazodoallolága ja eará lágaid. (Geahča Boazodoallolágalávdegotti árvalusa (1986) s. 38. Numo ovddiduvvon 3.17.1. oasis ii gusto dát muđui dušše guollebivdovuoigatvuhtii, muhto oppalaččat boazosápmelaččaid vuoigatvuođaide.)

3.17.8.3 Erenoamážit bivddus

Boazosápmelaččaid bivdovuoigatvuohka lea ráddjejuvvon fuođžiidda⁸⁴⁸, go fuođđobivdu⁸⁴⁹ lea doalahuvvon eanaeaiggádii, buo. miessemánu 29. b. 1981 fuođđolága nr. 38 VII kap., ja Riektejoavkku bivdovuoigatvuođa válldahallamii fuođđolága mielde 3.8.3 oasis.

Boazosápmelaččat eai nappo dárbbáš máksit bivdoláiggu dahje -goartadivada § 14 mielde. § 11 vuosttas lađđasa mielde dál fámuhuhttan juovlamánu 14. b. 1951 nr. 7 lágas (bivdolágas) eai dárbbášange máksit dan muđui geatnegahtton fuođđodivada, muhto dál gáibiduvvo boazosápmelaččainge vástideaddji divat, bivdidivat, mii lea 1981-lága § 40:s láhkavuodđuduvvon.

Datte sáhtá jearrat siskkildago dát divat aitosaččat boazosápmelaččaid bivddu boazodoallolága mielde, go § 40 vuosttas lađđasis čuožžu: "Gii áigu bivdit *dán* (min deattuhus) lága mielde, galgá máksit bivdidivada". Dál láhkavuodđuda boazodoallolága § 14 datte álgovuorus boazosápmelaččaid bivdovuoigatvuođa, mii vel báhkkoduvvo njuolga fuođđolága § 31 vuosttas lađđasis. (Geahča 3.8.3. oasi.) Dán mielde sáhtá orrut dego boazosápmelaččat báhcet olggobeallai biire mii galgá máksit bivdidivada fuođđolága § 40 mielde.

Fuođđolága ovdabargguin lea datte čielgasit eaktuduvvon ahte § 40 siskkilda boazosápmelaččaidge. § 42:s sáhtá luvvet bivdidivadis dihto sierralágan bivdduin. Od.prp. nr. 9 1980-81 (s. 64) daddjo dán mearrádusa merkkášeamis:

---

⁸⁴⁸ smávilt

⁸⁴⁹ storviltjakt

"Departemeantta fápmudus mearridit divatluvvema gusto dušše dallego ii gotte elliid dábálaš bivdoáiggi, ee. dieđalaš ulbmilii ja vahágiid ráddjemii jna. lánkaárvalusa §§ 11-14 vuodul.

Gustojeaddji rievtti mielde leat boazosápmelaččat luvvejuvvon máksit bivddus fuođđodivada boazodoallolága sierra vuoigatvuodaid vuodul. Dát divatluvvema njuolggadus čuožžu bivdolága § 11:s ja Bivdoláhkálávdegoddi lea evttohan dan bisuhit. Departemeanta oaivvilda ahte buohkat geat bivdet, makkár riektedilálašvuolta sis leš, berrejit máksit divada."

Eai leat čuovvu ovdabargguin ákkat dasa ahte Sturorradiggi lea eará áddejumis go Birasgáhttendepartemeanta. Vaikko mearrádusa sánit erreimiin celket eará bohtosa, ferte vuodđun bidjat ahte ođđa lága mearrádusas háliidii lánkaaddi riektedili mieđis nuppástusas boazosápmelaččaidge galgat máksit dán oppalaš divada Fuođđofondii.

3.17.9 Boazodoalu riektesuodjalus

3.17.9.1 Álggahus - ráddjemat

Čuovvovaččat gártá guovddáš fáddá leat ahte boazosápmelaččaid buhttenrievttálaš suodjalus sin ealáhusa meassamiin eatnamiid gáržžidemiin ja doalu muosehuhttimiin.

Juohke boazosápmelaš sáhtta leat ásahan oktagaslaš vuoigatvuodaid doalus oktavuođas. Sis lea dábálaš buhttenrievttálaš suodjaleapmi, seammalánkaigo eará bealát vuoigatvuodaid. Mii dás meannuduvvo, lea datte boazodoalu suodjalus dábálaš boazodoallovuoigatvuoda vuodul. Dát suodjalus ii leat olus lánkaduvvon. Vuodđudeaddji Álttesjávriidomus (Álttesjávri II) geardduhuvvon Rt. 1968 s. 429, lea Alimusriekti dadjan ja ovddidan erenoamáš buhttenrievttálaš suodjaleami boazodollui. Vuolleriektegeavatge lea veahkehan dán ovdáneapmái. Riektejoavku geahčada 3.17.9.2. oasis dán suodjalusa iešguđet beliid mii duopmostuolus lea šaddan.

Lassin suodjalit meassamiidda ealáhusas, guorahallo 3.17.9.3. oasis veahá boazosápmelaččaid buhtadangáibádusas elliid massimis dahje vahágahttimis. Dasto máinnašuvvo

3.17.9.4 oasis suodjaleapmi maid sáhtta dadjat gullat boazodoallolága §15:i mánggaid doaluid gaskasaš riiduid čovdosiid hárrái.

Eat dán oktavuodasge guorahala man luđolaččat láchkaaddi sáhtta oppalaččat gáržžidit boazodoallovuoigatvuoda, namalassii gokko rádja manna gaskal gáržžidemiid maid sáhtta dahkat buhtadandárbbu haga - nu gohčoduvvon buhtadankeahtes ráđđengáržžidemiid - ja gáržžidemiid mat luvvejit buhtadangeatnegasvuoda. Dát guoskkahuvvojit datte belohakkii 3.17.10. oasis boazodoallovuoigatvuoda rievttálaš vuđđosa hárrái, ja oppalaš hámis 2.3. oasis lobálaš geavahansuodjaleami hárrái.

Muđui ii leat boazodoalu suodjaleapmi meassamiidda ja eará doaimmaide mat čuhcet ealáhussii ráddjejuvvon buhttenrievttálaččat, muhto áigut dás nappo váldoáššálaččat doalahit dákkár suodjaleapmái. Suodjaleapmái mii gullá eanavuovdinlága § 2:i, iešguđet álbmotriektenjuolggadusaide ja vuodđolága § 110 a dáfus, čujuhit maid Hálddašanjoavkku čielggadeami (eanavuovdinlága § 2) 2.5. kapihttalii ja Riektejoavkku oppalaš ovdanbuktimiidda 2.4. oasis (álbmotriektenjuolggadusat) ja 2.5. (vuodđolága § 110 a).

3.17.9.2 Láhka vuodohis buhtadansuodjaleapmi

3.17.9.2.1 Cieggan ja dárbbášlaš ealáhusgeavaheapmi

Vuodđoduopmu boazodoalu buhtadansuodjaleami hárrái, lea nappo nu gohčoduvvon Álttesjávri(II)-duopmu (Rt. 1968 s. 429). Dás lei gažaldat galggaigo guokte ruođa "čerrui", namalassii boazodoalliid ovtastumit, dovddahit buhtadasa bistevaš ja mealgadaš boazoláiddomiid massimis ja guollebivddu vahágis go Álttesjávri Romssas buodđuduvvui.

Sin vuostebealli, Norges Vassdrags- og Elektrisitetsvesen (Norgga Čázadat- ja Elfápmodoaimmahat) (NVE), ovdandoalai ee. ahte boazosápmelaččat eai lean háhkan makkárge priváhtariievttálaš vuoigatvuoda, sin geavaheamis lei gierdan geavaheami mihtilmasvuolta (s. 433-34). Mearrádusastis ii

mearrit Alimusriekti čielgasit ledjego boazosápmelaččat háhkan priváhtarievttálaš vuoigatvuođa, muhto cealká (s. 437-38):

"Áššedilálašvuođa dáfus, bijan nugo bajitárvoštanriekti⁸⁵⁰ vuođđun ahte sogas sohki orohagas gos čearut leat, ainjuo čuohte jagi ovdal rádjá mearriduvvui 1751:s, lea leamaš ássansajit Álttesjávrrri buohta oktan áittiiguin, rátkingárddiiguin, fatnasiiguin ja eará bivddosiiguin sii dárbbášedje ja ahte sápmelaččat manjil jahkeviissaid leat adnán guovllu guohtumiin ja guollebivdduin. Ferte dalle nugo bajitárvoštanriekti sáhttit mearridit ahte historjjálaš áiggis leat sápmelaččat dán dihto guovllus ásahan ja cieggadan dárbbášlaš anu ealáhussii.

Lean dasto ovtamielas bajitárvoštanrivttiin ahte dákkár meassamat vuoigaduhttet dábálaš riektevuođuid mielde bággonisteami buhtadasa. Dán háve lea mearriduvvon vel ahte čearut leat massán mealgat čázádatbuođđudeami geažil.

Nugo ovdalis namuhuvvon lea čázádatdoaimmahat deattuhan ahte meassamiid sámiid geavaheames liikká sáhtá dahkat buhtadasa haga. Lea čujuhuvvon ahte stáhtat 1751 rájes ja otná beaivái ee. leat gidden ja sirdán boazodoalloguovlluid, ja ahte sii leat duohtadan sakka ealáhusas mearrideamen boazologu ja guohtonáiggiid. Guoddaleaddji bealli⁸⁵¹ lea dán ovdáneames čoahkkáigeassán ahte lea doaisttázii dušše gierdan geavaheames sáhka ja mas vailo buhttenrievttálaš suodjaleapmi. Guoddalanvuostebealit⁸⁵² leat nuppi beales čuoččuhan ahte dušše lea okta buođđudeapmi mii čuohcá sápmelaččaid vuoigatvuhtii. Mu áddejumi mielde ii sáhte guoddaleaddji beali ovdandoallamiin olahit gosage. Gávnnahan namalassii ahte dálá buođđun leat meassamat nu divdna atnu guohtumiin ja guollebivddus Álttesjávrris ahte bággonisteaddji ferte máksit buhtadasa."

Čearut buhtaduvvoge ovttajienalaš mearrádusas massimiiddiset ovddas, ja vaikkoheaddji lei ahte lea cieggan ja dárbbášlaš atnu ealáhusas. Sáhtá dadjat ahte dákkár atnui go dán duomus lea addon buhttenrievttálaš suodjaleapmi.

Muđui hilggu Alimusriekti ovdandoallama ahte sierra geavaheapmi guovllus lei buhtadasa eaktu (s. 439).

---

⁸⁵⁰ overskjønnsrett

⁸⁵¹ ankende part

⁸⁵² ankemotpart

3.17.9.2.2 Heivehangeatnegasvuohta

Røssåga-duomus, maidái gohčoduvvon Kappfjell-duopmu (Rt. 1975 s. 1029), mas nákkáhallui leigo muhtun boazodoalliin Davvi-Trøndelágas ja Nordlánddas massima buhtadangáibádus rávdnjejohtosa biddjama oktavuodas, leige guovddáš gažaldat, leago boazodoalus heivehangeatnegasvuohta ealáhusa atnoguovlluid meassamiin. Alimusrievtti vuosttasjienasteaddji bijai dán oktavuodas čuovvovaš cealkámuša (s. 1033):

"Gávnnan ártta deattuhit ahte mas lea buhttenrievttálaš suodjaleapmi bággolonisteamis, lea sámiid boazodoallu ealáhussan. Lea ieš boazoealáhus dan árbevirolaš ja mihtilmas iešvugiin sámiid eallinvuogis ja eallinvuđđosis mii lea ožžon rievttálaš dohkkeheami ja suodjalusa. Gilvimiin ja doaibmanuppástuhttimiin sáhttet priváhta eanaeaigádat lágidit doaimmaid maid boazosápmelaččat fertejit dohkkehít ja heivehit iežaset boazodoalu dan mielde. Seammaláhkai fertejit boazosápmelaččat, buhtadangáibádusa haga, dohkkehít ahte eiseválddit - buotbeallasašávkálaš ulbmiliid ovddideami dihte - lágidit doaimmaid mat, almmá boazodoalu ealáhusvuđđosa lihadeami haga, sáhttet dahkat dárbbášlažžan sápmelaččaide nuppástuhttit guohtuma dihto láhkai, jođihanvuogi dahje eanaávkástallama ektui.

Dákkár oainnu mielde in gávnnat sáhttit bidjat eiseválddiide buhtangeatnegasvuođa jus boazosápmelaččat eai šat gávnnat jeahkála ja eará guohtuma ealliidasaset ráddjejuvvon guovllus rávdnjejohtasa ja dan vuddjojuvvon luotta geažil. Nugo eará ealáhusdoallit fertejit sápmelaččatge gierdat ahte servodatlaš ja teknalaš ovdáneapmi sáhtta dárbbášuhttit nuppástuhttit boazodoalu vuogi ja báikki. Erenoamáš suodjaleapmi maid lea velggolaš juolludit sámi álbmogii, dan kultuvrii ja eallinvuohkáii, ii hedjon dákkár meassamiin, ja ealáhusa vuodas bissu ain. Aidalas duovdagiin gos árbejuvvon guohtonvuogivuođa sáhtta doaimmahit, sáhttet bohccot ain gávnnat dárbbášlaš biebmovuđđosa."

Nubbijienasteaddji báhkodii vástideaddji oainnuid (s.1036):

"Ja gažaldat lea suodjaluvvojitgo láiddomat nu sakka ahte buot meassamat, juohke bilideapmi, prinsihpas lea vuostá rievtti ja sáhttá dušše diktot buhtadasain. In sáhte gávnnahit vuđđosa ná viiddis riektesuodjalussii.

...

Sierra riektesuodjalus mii boazoealáhusas lea, lea danne mu oainnu mielde ráddjejuvvon meassamiidda mat njuolga gáržžidit ealáhusvuđđosa ja eaige dušše luvve geavatlaš váikkuheaddji nuppástusaid ealáhusas ja mat dárbbášuvvojit heivehussan earáidege geain leat vuoigatvuođat seamma guovllus."

Dákkár heivehangeatnegasvuohta mii dás leat válddahallon, nappo ahte geatnegahtto heivehit nuppástuvvi dilálašvuhtii dan muddui go dát lea geavatlaččat ja ruđaláččat vejolaš, dávista dábálaš bággolonistanrievttálaš vuodđocelealkagiidda.

Sáhttá namuhit ahte Norges Vassdrags- og Elektrisitetsvesen:a beales ovdandollui ahte boazodoalu massimat ja bilideamit eai lean eanet go mii lea lohpi ránnjálága ja servituhttalága mielde, dahje dáid lágaid prinsihpaid mielde (s. 1030-31). Vuosttasjienasteaddji datte čielgasit hilggui dáid lágaid galgat sáhttit atnit (s. 1033).

Røssåga-duomus ii addon buhtadas ahkkái láiddoma massimii. Bajitárvoštanriekti lei dattege dovddahan buhtadasa čuovvovaš gaskaboddosaš massimii: "láiddonmassin, johtima- ja johtolagaid, guottet- ja ragatsajiid muosehuhttin, ja muđui vaikko makkár bilideamit". Dáid buhtadanmearrádusaide celkkii vuosttasjienasteaddji guovtti eará duopmára doarjagiin (s. 1034):

"Ovdal lean čuoččuhan ahte sápmelaččaid buhtadanvuoigatvuohta ferte vuodđuduvvot dasa ahte leat dahkkon meassamat sin boazodoalu vuoigatvuođas ealáhussan ja ealáhusvuđđosin. Bajitárvoštanriekti lea gávnnašan duođaštuvvon ahte sápmelaččat rusttetdoaimaáiggis ja oanehis áiggis manjelaš leat gillán bilidemiid ja massimiid ealáhusas, ja leat dovddahuvvon buhtadasa dán ovddas.

Bajitárvoštanriekti lea bidjan vuodđun ahte rávdnjelinnjá rusttetdoaibmaáiggis ja vuosttas jagiid maŋŋil lei giksi⁸⁵³ mii muosehuhti bohccuid luđolaš johtalusa ja čálggu go bohccot gitta golbma jagi maŋŋil rusttetdoaibmaáiggi doalahedje iežaset unnit eanet jođasspáittus eret ja ahte gaskaboddosaš árvvolaš láiddonmassima geažil lasihii arahis guohtonávkkástallanbarggu. Seamma guoskkai, bajitárvoštanrievtti mielde, rávdnjelinnjá muosehuhtti váikkuhus, sihke guottetaiggi ja maid maŋŋil, ragat- ja guottetguovllus ja johtolagain ja johtimiin. Lassibarggu ovddas mii sápmelaččaide ná lea gártan, lea bajitárvoštanriekti dovddahan buhtadasa árvvošteami mielde.

In sáhte oaidnit ahte dán čuoggá mearrádus vuodđuda boasttu riektegeavahussii. Vaikko sápmelaččat eai leat ahkkái massán ealáhusaset vuđđosa meassamiid geažil, leat guoski doallit nugo čujuhuvvon, heađuštuvvon gaskaboddosaččat doaimmahit ealáhusa nugo ovdal. Dáid massimiid geažil, fertejit mu oainnu mielde sáhttit gáibádit buhtadasa.

Bilidemiid ferte mu oaivila mielde árvvoštallat ovttas. In datte gávnnat dán háve leat vuđđosa ollásit dahje belohahkii biehttalit buhtadasa dainna vuodustusain ahte dás leat leamaš erenoamáš bilideamit boazoealáhusas mat eai leat dehálaččat, dahje eai rasttil oppalaš gierdanrájá dahje maid sápmelaččat ovdáneami geažil fertejit dohkkehit."

Nubbijienasteaddji ii lean áibbas ovttamielas vuosttasjienasteaddjiin. Son celkkii ovttas duopmára doarjagiin čuovvovačča (s. 1036):

"Muhto gávnnan vel ahte dan muddui go rávdnjejohtasa dihte sápmelaččat gaskaboddosaččat leat ferten gierdat láiddongáržžideami ja fárrehit ragat- ja guottetsajiideaset, leat heivehallamat siskkobealde bisuhuvvon ealáhussturodaga⁸⁵⁴. Vássevaččat⁸⁵⁵ lea váikkuhan veahá fuonit gánnáheami, muhto doaimma leat sáhtán doalahit rievddakeahtá. Nuppástusat ja váikkuhusat eai leat mu oainnu mielde buhtadanevttolaččat⁸⁵⁶ jus áibbas sierra dilálašvuodát eai leat. Navddán baicce ahte rávdnjejohtasa muosehuhttimat mat lea bilidan bohcco johtma ja

---

⁸⁵³ uromoment

⁸⁵⁴ næringsvolum

⁸⁵⁵ forbigående

⁸⁵⁶ erstatningsbetingende

johtolagaid ovddas, sihke báikkálaččat ja erenoamážit daid jahkodatlaš johtimiidda, eaktudit buhtadasa. Bohccuid johtolat- ja johtinvejolašvuodát leat guovddážiis boazodoalus, ja meassamat dás čuhcet mu oainnu mielde ealáhusvuodđosii ja go dát vuos adno riektesuodjaluvvon, fertejit dákkár meassamat leat buhtadanevttolaččat. Čujuhan dán oktavuodas ahte rávdnjejođas manná rastá buot guohtumiid, nu ahte bohccot fertejit doaibmajagis mángii mannat johtasiid meattá."

Áilegas-áššis (Rt. 1986 s. 364) dohkkehii Alimusriekti lágamánnerievtti buhtadanmearrádusa gaskaboddosaš massima ovddas 700 mihtu láiddoma rusttetluotta mielde. Vahágat válddahallogit ná árvvoštanárttain (s. 369):

"Rusttetbarggut ja johtolat rusttetspáittu mielde oktan šlámáin ja eará muosehuhttimiin, orui guohtuma caggin avádagas goappašiid bealde luotta, vaikko dán avádagas šaddu ii billašuvvan."

Go Røssoga-duomus buhtaduvvui lassibargu gaskaboddosaš ealáhatmassimis, buhtaduvvui dás, nugo sáhttit áddet, guohtuma massin. Sihke lágamánneriekti (s. 376) ja Alimusriekti (s. 369) orrut bidjan vuodđun ahte ii lean vejolaš buhttet guohtonmassima ávkkástaladettiin dan sadjái eará guovlluid. Čuovvovaš cealkámuš loahpaha Alimusrievtti meannudeami dán gažaldagas:

"Ferten dán mielde bidjat vuodđun ahte lágamánneriekti lea gávnahan duođaštuvvon dás leat dahkan meassamiid mat fertejit luvvet buhtadangáibádusa. Meassamat rasttildit gierdanrájá maid ferte atnit gustojedje. Meassamiid ferte atnit leat čuohcan guohtonvuoigaduvvomiid sin ealáhusas."

"Gierdanrájá" doahpaga geavaheapmi sihke dás ja eará alimusriekteduomuin, duollet dále lotnolasat "heivehangeatnegasvuodáin ja gierdanrájain", sáhtta gáibidit mearkkašeami. Doaba muittuha ránnjálága ja servituhttalága, muhto nugo namuhuvvon eai leat dát lágat Røssoga-duomus adnon anihahttin dákkár áššiin. Dábálaš bággonolistanrievttálaš vuodđoceankealkagiid mielde, galgá máksit buhtadasa ruđalaš

massima ovddas maid ii sáhte garvit heivehusa bokte, dahje dákkár doaibmabiju geažil ihtet, eará massimiid ráddjema dihte. Dát gusto bilidemiide main ii leat dábálaš mihtilmasvuohhta, sorjjasmeahtun massima sturrodagas. Doaivut čujuhus rasttildit gierdanrájá Áilegas-áššis justa čujuha ahte dán háve lei dákkár massin. Orru dušše leamen eará vuohki báhkkodit ahte meassamat čuhcet boazodoalu ealáhusvuđđosii, dahje konkrehta daddjon " guohtonvuoigaduvvomiid sin ealáhusas".

Porsangmo-duomus (Rt. 1986 s. 1370) bijai orohaga proseassafámuheaddji⁸⁵⁷ ovdandoallamiid (s. 1374) maid Alimusrieki áddii nu ahte ii galgan masá leat makkárge ráddjehus makkár lassibarggu vahágiid sáhtta buhtadit. Oppalaš oaiviliid čujuhussii "heivehangeatnegasvuođa ja gierdanrájá" oktavuodas mii báhkkoduvvui Røssoga-duomus, hilggu riekki čielgasit dán riekteáddejumi (s. 1377).

Varfjell/Stifjell-áššis (Rt. 1979 s. 492) lei Alimusriektái dušše gažaldat ledjego boazosápmelaččaid buhtadangáibádušas guokte telekomuniserenrusttega ceggema oktavuodas boarásmuvvan. Lágamánneriekti meannudii datte buhtadangažaldaga, masa gulai gaskaboddosaš massinbuhtadas. Riekki gávnnaš gaskaboddosaš guohtonmassima leat menddo unnin sáhttit hállat buhtadasa birra. Buhtadii baicce bilidemiid sihke rusttetdoaibmaáiggis ja muhtun áiggi maŋŋil go rusttegat ledje gárvásat. Riekki cealká dáid dilálašvuodaid hárrái ee. (s. 504-505):

"Rusttetdoaibmaáiggis ferte leat leamaš mealgat johtolat Varfjell:i, mii lea mielddisbuktán lassi dárbbu guođohit bohccuid, ja muđui lassibarggu sápmelaččaide dikšut ja geahččat ealuid.

...

Áigodagas maŋŋilgo Varfjell rusttet lei gárvvis, oaivvilda lágamánneriektige ahte boazodoalliide gárttai lassibarggu, sihke dannego rusttet ja dan jodiheapmi muosehuhtte ealuid. Govttolaš lea navdit ahte bohccot mat leat riegádan maŋŋilgo rusttet ceggejuvvui, maŋistaga sáhtte heivehit dása. Boarrasat bohccot eai nákke dan seammaláhkai. Muhto go áigi gollá, geahppánit boares

---

⁸⁵⁷ prosessfullmektig

bohccuid váttisvuodát dađisdaga. Dát mearkkaša ahte boazodoallit ožžo lassibarggu ealliideasetguin muhtun áiggi das maŋŋilgo rusttegat ledje gárvásat. Ealu gaskamearalaš eallinahki lea 6-7 jagi.

...

Lassibarggu maid lágamánneriekti oaivvilda boazodoalliin lea leamaš, siskkilda vel vahágiid guottetáiggis. Boazodoallit válljejedje johtit ođđa guottetguovlluide. Dás lea boazodoalliinge leamaš lassibargu ja eanet golut. Muhto ii dásge leat sáhka eanetgo gaskabottus."

Gaskabottut mat bidjojedje vuodđun, ledje Varfjell:i 5 jagi ja Stifjellrusttegii 7 jagi.

Dán riektegeavada čađamannan orru čájeheamen ahte prinsihpas ii ráddjejuvvo das makkár massimat ja vaháгат leat siskkilduvvon buhtadansuodjaleapmái, nu guhká go dat gullet ealáhussii.

Sáhtta jearrat makkár guovlluid galgá geahčadit go galgá mearridit nuppástuhttetgo meassamat, dahje njuolga gáržžidit boazodoalu ealáhusvuodđosa.

Ferte leat čielggas ahte ee. guohtuma, guottetsajiid, biggohansajiid vejolašvuodaid olggobealde guoski orohaga ii sáhte vuhtii váldit. Boazodoallolága vuogádaga mielde lea juohke boazodoallis jođihangearddu dihto áigemuttus dušše vuoigatvuohta mearre orohagas. Áilegas-duomus (Rt. 1986 s. 364) bohtá čielgasit ovdan ahte leat vejolašvuodát (geasse)orohagas man ektui massima galgá vihkket. Dás celkojuvvo (s. 369):

"Namuhan ahte áhkkai massojuvvon eatnamat gártet 0,01% dán geasseláiddomis. Ná unnán massin - nugo arvvoštalan dili - ii sáhte leat buhtadanevttolaš, earágo jus sierralágan dilálašvuodát massojuvvon eatnamiin galget sáhttit dan vuodustit, jus dáid veaháš eatnamiin ledje hui olu dehálaš guohtonávdnasat mat muđui váilot."

Dán háve lei olles orohat mii čuoččaldahtii ášši⁸⁵⁸ ja čuoččuhii leat gillán massima. Jus meassamat dušše čuhcet orohaga muhtun boazodoalliide, ferte várra guovllu ain garžžidit. Dál leat dávjá moanat sierra doallojoavkkut main lea

---

⁸⁵⁸ anlegge sak

doallu seamma orohagas. Dát lea mihtilmasamos guovtti stuorra dálveorohagain Kárášjogas ja Guovdageainnus, muhto gusto muhtun geasseorohagaidege. Vaikko eai leat formála ráddjehusat gos sierranas doallojoavkkut sáhttet johtit, lea ainjuo dássáži dábálaččat leamaš čálakeahtes normmat mat leat meroštallon sierranas joavkkuid guovlluin orohaga ollislaš viidodagas. Dákkár dilis lea vánit riehta árvvoštallat orohaga massima, omd. ealáhatmahtodagas, orohaga oktasaš cuokka ektui. Joavkku duohta eatnamat lea várra mealgat unnit, ja dás berre vuolgahuvvot.

Muhtun háviin lea formálalaččat juohkán ovddeš stuorát orohagaid iešguđet doallojoavkkuid duohta geavaheami rájaid mielde, mii dálge vihkkedallos stuorra dálveorohagaide. Muhtun muddui lea nappo soaitáhagas govvego formála orohatjuohkin eahpeformála rájaid. Dát dáhtošiige bidjat duohta areála vuodđun.

Vaikko riehteteknalaččat livččii leamen álkit álgit orohagain maid boazodoallohálddahus leat mearridan, ii berrešii dábálaččat leat nu menddo váttis čilget duohta atnoguovlluid. Dán oktavuodas sáhtta namuhit ahte muhtun orohagain leat ceggen guhkes áiddiid eahpeformála rájaid mielde. Stuorra oktasašorohagat Kárášjogas ja Guovdageainnus sáhttet datte várra váddudit erenoamážit.

Eará maid ferte jearrat go galgá árvvoštallat mo meassamat nuppástahttet dahje gáržžidit ealáhusvuodđosa, lea galgágo deastta atnit boazodoalloguovlluid vejolašvuodáinge, nappo gárggiideami⁸⁵⁹ vejolašvuodas. Meassamat sáhttet danne leat buhtadanevttolaččat vaikko dálá boazodoallu sáhtta seamma dásis bisuhuvvot, jus vejolašvuodat stuorrudit ealu čuldojuvvo meassamiid bokte.

Dát jerrui Porsangmo-duomus (Rt. 1986 s. 1370). Dás lei gažaldat buhtadasas go massii guohtuma, vahágahttui jna. Garnisonen i Porsanger (Porsánggu fáktagotti) militearaguovllu oktan báhčinguovllu ásaheami ja mañnil sturideami oktavuodas. Boazodoallit čuoččuvedje ee. ahte lea orohaga čuovggus⁸⁶⁰ ealáhatvejolašvuodat mat galget biddjot vuodđun

---

⁸⁵⁹ ekspansjon

⁸⁶⁰ optimal

go galgá árvvoštallat mo meassamat čuhcet.
Vuosttasjienasteaddji ovddidii oktan guovtti duopmára
doarjagiin čuovvovaš cealkámuša (s. 1378) mii ee. guoskkaha
dán gažaldaga:

"Nubbi gažaldat lea, fertego militeara doaimma Garnisonen i
Porsanger:s nugo huksejuvvui 1972:s, árvvoštallot oktan
bággolonistanlágan meassamiin, mii čuohcá nu ahte ii galgga unnidit
buhtadasa vahágiid ja bilidemiid ovddas mat leat vuollel gierdanrájá,
ja iige vahágiid ja bilidemiid ovddas mat čuvvo doaimmaid mat
álggahuvvo sullii 1950. Molssaeaktu lea atnit 1972 stuorideami
errejuvvon meassamiin mat eaktudit buhtadasa.

Oaivvildan mañimušoainnu fertet leat riehta. Nugo
namuhuvvon lean gávnahan ahte fáktagotti ásaheapmi sullii 1950:s
ii lonistan makkárga buhtadangáibádusa boazoealáhusa ektui.
Buhttenrievttálaččat ii nuppástuvvon mearkkašanveara ovdal 1972
stuorideami. Dalá stuorideapmi lei čalmmustahtti. Dát stuorideapmi
ii sáhte mu oaivila mielde lonistit buhtadanovddasvástádusa ii
doibmiige ásahuvvon sullii 20 jagi ovdal. Čoavddus livččii eará jus
stuorideapmi livččii lean mañistagasabbot.

Eará gažaldat lea, ovddasvástidago stáhta vel buhtadasa ovdal
ásahuvvon doaimma ovddas boazoealáhusa mañit nuppástusaid
geažil, vuosttažettiin boazologu gárggiidettiin. Dát gárggiideapmi lea
čuohcan ruđalaččat boazoealáhussii, go sullii 1950 massui láiddon.
Orohaga beales deattuhuvvo danne ahte eatnamiid
ealahatvejolašvuodát galget buhtaduvvot.

Lean gávnahan ahte orohakii ii sáhte miehtat dänge
čuoggás.

Čujuhan ahte buhtadanovddasvástádusa árvvoštallamis dan
militeara doaimma oasis mii ásahuvvui sullii 1950:s, ii jerro galgágo
deastta atnit ealáhusa jáhkehahtti ja ávaštalli⁸⁶¹ ovdáneamis. Dán
háve lea dakkár gárggiideami ovddas mii gullá dán rámma
olggobeallai. Gielddariekti lea, lágamánnerievtti doarjagiin, bidjan
vuodđun ahte lei easka 1980:s - nappo sullii 30 jagi mañjilgo
fáktagoddi ásahuvvui - ahte ealahatcuogga olggobealde
báhčinguovlluid ollásit ávkkástalle.

...

Dasto gávnahan ahte ii sáhte árvvoštallamii stuorrát
mearkkašit ahte báhčinguovllut juo dalle go ásahuvvo, ovddastedje

---

⁸⁶¹ forutselig

stuorra ja árvvolaš geasseorohagaid. Dehálamos ferte leat ahte eai beaškkehan oktii boazodoalloberoštumiiguin ovdal manja jagi manjil, ja dalle ealáhusa nana gárggiideami geažil."

Unnitlohku (2 duopmára) áddejedje earaláhkai.
Nubbijenasteaddji celkkii (s. 1379):

"Muđui mihttejuvvo ahte mu oaivila mielde ferte militeara oktasaš doaibma dán áigodagas go bajitárvošteapmi siskkilda, vuhtii váldojuvvot go mearrida maid orohat sáhtta gáibidit buhtadit. Lea militeara oktalaš geavaheames sáhka Garnisonen i Porsanger:a ásaheami rájes. Inggášguolbba báhčinguvlui láigohuvvui eana 1955:s ja Hálkavári báhčinguvlui 1966:s. Vaikko riidu boazoealáhusain easka buollái albmaláhkai 1972:s manjilgo militeara árjjalašvuohta viiddiduvvui mealgat, in gávnnat dán viiddideami - mas stáhta mieđiha leat rihkkon gierdanrájá - buhttenrievttálaččat sáhttit luvvejuvovt militeara rusttegiid ovddeš ásaheamis. Go boazolohku manjit jagiid lea lassánan mealgat, ja áššedovdiid mielde lea dál menddo allat orohaga ealáhatmahtodaga ektui, ii bija mu oainnu mielde ášši eará prinsihpalaš dillái. Čielggas lea ahte báhčinguovlluid geavaheapmi hui sakka lea rivven orohagas ruonasealáhaga ja ahte ruonasealáhat, nugo lágamánnerievttis celkon, lea vuollerádjedagaldat orohagas. Nugo ádden lágamánnerievtti, leat báhčinguovlluid geavaheapmi seaguhan iežas ja ráddjenge orohaga dábálaš ealáhatvejolašvuođaid ja nu bilidan orohagas boazodoalu ealáhussan."

Veahá eahpečielggas sáhtta leat man stuoris sierramielalašvuohta lea gaskal eanetlogu ja unnitlogu ealáhatvejolašvuođa buhtadasa dáfus, nappo guhtumiidda mat eai adno dallego meassamat dahkkojit. Orru dego bohtosa erohus vuosttažettiin bohta go lea sierralágan oaidnu das mo 1972 viiddidemiid berrešii árvvoštallat iehčanas meassamiin, dahje ovttas dainna mo militeara ovdal geavahii guovllu. Vuosttasijenasteaddji báhkkoda eahpenjuolga ahte galgá dárkot "jáhkehahti ja einnostuvvi⁸⁶² ealáhusovdáneami", ja nubbijenasteaddji atná "orohaga dábálaš ealáhatvejolašvuođaid" ráddjejuvvon meassamiid geažil. Orru

---

⁸⁶² forutsigelig

leat ovttamielas ahte vejolaš ealáhatcuoggage, ja iige dušše duohta ávkkástallon guohtun, ainjuo muhtun muddui galgá dárkojuvvot.

Riektejoavku mihtte ahte ealáhatvejolašvuodaid massima buhtadas, mii dárko stuorát dárbbu go mii čuovvu doalu jáhkehahtti ja einnostuvvi ovdáneamis, lea váttis ovttastahttit bággolonistanrievttálaš vuodđoceanagiiguin heivehangeatnegasvuodá hárrái. Jus heivehusain nagoda joatkit massima haga ii sáhte gáibidit buhtadasa, jus ležžet lassibarggut ja eará ruđalaš vaháгат nuppástuhttima oktavuodas. Jus bidjá guovllu, omd. orohaga, čuovggus ealáhatvejolašvuodaid vuodđun, livčče buot meassamat ealáhatcuokkas luvven buhtadasa. Nappo beroškeahtta leago álo doarvai guohtun guovllus doalahit doaimma.

3.17.9.2.3 Ealáhussii dahje juohke boazodoallái buhtadas

Muhtun guovddáš cealkámušat Røssoga-duomus (Rt. 1975 s. 1029) sáhttet mearkkašit ahte guohtonvuoigatvuodá ferte atnit ealáhusa vuoigatvuohtan, nappo («Oktasaš vuoigatvuodá» doahpagis, geahča ovddabealde 2.1.6. oasis.) maid sáhtta gohčodit oktasaš vuoigatvuohtan. Danne sáhtta jearrat gii lea vuoigaduvvon buhtadassii maid galgá juolludit boazodoalu meassamiin. Vuosttas dan áššáigullelaš cealkámuššii lea s. 1033, gos vuosttasjienasteaddji cealká:

"Gávnnanan ártta deattuhit ahte mas lea buhttenrievttálaš suodjaleapmi bággolonisteamis, lea sápmelaččaid boazodoalus ealáhussan. Lea boazoealáhus dan árbevirolaš ja mihtilmas iešvugiin sápmelaččaid eallinvuogis ja eallinvuodđosis masa lea addon rievttálaš dohkkeheapmi ja suodjalus."

Dasto lea sáhka "sierra suodjalusas maid lea velggolaš sámi álbmotjovkui, dan kultuvrii ja eallinvuohkái".

Soaitá leat veahá váttis áddet dán cealkámuša mearkkašumi. Go lea sáhka leago "ieš boazoealáhus ... masa lea addon rievttálaš dohkkeheapmi ja suodjalus", orru datte álki fihttet dán nu ahte oaivvilduvvo boazoealáhus searvevuohtan.

Ahte suodjalus guoská "sámi álbmogii, dan kultuvrii ja eallinvuohká" sáhtta doarjut dákkár áddejumi. Orru nubbijienasteaddjige áddemin vuosttasjienasteaddji dán láhkai ja son oaidná ieš čielgasit boazoealáha vuoigatvuođa oktasaš vuoigatvuohtan. Son cealká ee. (s. 1035):

"Boazosápmelaččat čearddalaš joavkun dat guddet dán vuoigatvuođa, dán jovkui ja dan mihtilmas eallinvuohká gullelašvuohta dat diktá sin sáhttit boazostallat árbevirolaš áddejumi mielde, ii makkárga vuoigatvuođa háhkan árbbi, šiehtadusa dahje sullasačča bokte. Iige leat lunddolaš dovdomerket juohkehačča ráđđejumi geavahanvuoigatvuođa dahje servituhta váikkuhussan dahje eará oktagaslaš ja sierra vuoigatvuođaráđđejupmin. Boazoealáhusa vuođus dat lea suodjaluvvon, duohta lohpi háldet eatnamiid maid boazodoallu gáibida. Dasto lean ovtamielas vuosttasjienasteaddjiin go cealká ahte lea "boazodoallu ealáhussan" mii leat rievttálaččat suodjaluvvon, muhto bijan dása maid dás lean namuhan."

Vaikko boazoealáhat vuoigatvuohta galggašii leat oktasaš vuoigatvuohtan, mii soaitá leat vuosttasjienasteaddji ja danne buot duopmáriid áddejupmige, ii dárbbáš dát datte váddudit dan dáfus ahte geas lea buhtadasii gáibáduš. Nubbijienasteaddji guoskkaha maid dán, go dadjá (s. 1035):

"Dasto in daja maidege dasa geat áiggiš áigái leat guoddit ja sáhttet ovddastit olles vuoigatvuođabuori mii lea suodjaluvvon. Dálá áššái lea doarvái ahte juohke boazosápmelaš geasa ealáhusa buhtadanevttolaš meassamat čuhcet, ferte sáhttit gáibidit buhtaduvvot dan oasi massimis mii čuohcá justa sutnje. Dát lea dálá áššis dahkon, vaikko gáibádušat eai leat bienasta bitnii čilgejuvvon, muhto boazosápmelaččat geat barget juohke dáid guoski orohagain leat ovtas čuoččaldahttit ášši."

Riektegeavada mii čuovvu Røssoga-duomu mielde, lea justa ovttaskas sápmelaččat dahje orohagat mat leat čuoččaldahttan ášši ja leat dovddahuvvon buhtadasa.

3.17.9.3 Elliid massin dahje vahágahttin

Muhtun alimusriekteduomut leat gal beroštahtti boazodoalliid buhtadangáibádussii elliid massimis dahje vahágahttimis. Dasto leat boazodoallolága § 29 beana dahkan vahágiid njuolggadusat. Ovddasvástádus biilaovddasvástáduslága mielde berre vel namuhuvvot.

Rt. 1978 s. 521:s jerrui leigo NSB bealátkeahces ovddasvástideaddji boazomassimii go dat vuddjojti Nordlandsbanen:s. Riekti gávnnaheami golmma jienain guovtti jiena vuostá ahte ii lean bealátkeahces ovddasvástádus. Eanetlogusge lei mánggalágan vuodustus dán oaivili, ja duomu sáhtta vánit dadjat leat čilgen dán riektedili loahpalaččat.

Ovttajienalaš duomus Rt. 1986 s. 1019 gohččojuvvui Varanger Kraftlag A/L buhtadi boazomassima jieknaluoddaneames jávrris, gos luoddaneamit bohte čázádaga muddemis. Alimusriekti vuodđudii dás erenoamážit láhkačálakeahces njuolggadusaide bealátkeahces fitnodatovddasvástádusa hárrái, muhto vieččai doarjaga bággolonistanrievttálaš oaiviliinge. Bealátkeahces fitnodatovddasvástádusa ektui celkui (s. 1024-1025):

"Nugo ovddit rievttit lea bidjan vuodđun, muddejuvvui ovddeš boazojoholat 6. orohagas. Jieknaluoddaneamit golggaheami geažil, lea stuorimus Loddejávrris⁸⁶³. Luoddaneamit oktan muhtaborggain lea áloládje máhcci várra mii lea vearrámuš dalle go bohccot giđdat johtet guovllus. Boazodoallit eai sáhte olus dahkat garvit vára.

...

Várra maid jieknaluoddaneamit ovddastit, lea ođđa váralašvuotta boazodollui mii lea rávdnjelágádusa dábálaš doaimmaheami mihtilmas váikkuhus."

Kraftlaget lei čujuhan dan justa máinnašuvvon dupmui Rt. 1978 s. 521 doarjagii ahte dákkár vahágii ii gusto makkárga bealátkeahces ovddasvástádus. Dát duopmu datte ii adnon mearrideaddjin, buo. s. 1025-1026.

Čujuhettiin Røssoga-dupmui ja Áilegas-dupmui lei Kraftlaget dasto bidjan ahte massin fertii leat stuoris jus galggai

---

⁸⁶³ Fuglevatn

leat buhtadanevttolažžan. Čujuhuvvui ahte eelliid maid ledje massán, lei olles ealus dušše "proseantta hui uhcca cuovkkaosasáš". Dan ferte áddet čujuhussan gáibádussii ahte "gierdanrádjá" ferte leat rihkkojuvvon. Dát ovdandoallan hilgojuvvui čuovvovaš láhkai (s. 1026):

"Diggemearrádusaide maida Kraftlaget beales leat čujuhan - Rt. 1975 1029 siidu ja 1986 364 siidu - gustui unnit ealahatmahtodagaid massima buhtadangažaldahkii, ja eat dárbbáš mu oaivila mielde beroštit dás dán áššis, mii gusto áibbas konkrehta massimii. Bijan vuodđun ahte juohke ealli mii masso, ovddasta ruđalaš árvvu."

Dán mielde ferte sáhttit dadjat ahte eelliid massimis ii gusto makkárge vuolit rádjá makkár massimii sáhttá gáibidit buhtadit.

Boazodoallolága § 29 čihččet lađđasis lea njuolggadus bealátkeahtes ovddasvástádussii beatnaga vahágis (vuonjas)bohccui. Beatnaga eaiggát dahje háldejaš leat vahága ovttasvástolaš⁸⁶⁴ ovddasvástideaddji. Buhtadanovddasvástádus siskkilda dasa lassin goluid ja vahágiid mat čuhcet boazodoallái go beana vearrivuodalaččat vuojeha dahje baldá bohccuid lobálaš ásadeamis dahje johtimis. § 29 gávccát lađđasis ovdanbohtá ahte ovddasvástádus čihččet lađđasa mielde dušše gusto orohagaide.

Viimmat sáhttá namuhit ahte bohccovahát siskkilduvvo guovvamánu 3. b. 1961 biilaovddasvástidanlága bealátkeahtes buhtadanovddasvástádussii. Geatnegahtton ovddasvástidandáhkádus gokčá dás vahága ja nappo dalle dáhkádussearvi, buo. § 4.

3.17.9.4 Mánngaid doaluid gaskasaš riiddut

Boazodoallolága § 15:s leat njuolggadusat nu gohčoduvvon mánngaid doaluid gaskasaš riidduin gaskal boazodoalliid nuppi bealde ja eanaeaiggádiid dahje geavahanvuoigaduvvomiid guhtonguovllus nuppi bealde. Mearrádus ii gusto viidát

---

⁸⁶⁴ solidarisk

meassamiin ja iige earáid go dáid doaibmabijuin, buo. Od.prp. nr. 9 1976-77 s. 59. § 15 vuosttas lađas čuodjá:

"Eanaeaiggát dahje geavahanvuoigaduvvon ii galgga mangeláhkai mo ii leat dábálaš, atnit opmodagas guohtonguovllus nu ahte dat sakka vahágahttá dahje bilida dábálaš guovllu boazodoalu ovddas dán lága njuolggadusaid mielde, go atnu orru leamen dárbbášmeahttun dahje máđoheapme."

Nugo oaidná, lea golbma eavttu mat buot fertejit leat ollašuhhton, ovdalgo oamasteaddji dahje geavahanvuoigaduvvoma ráđđejupmi ráđdjejuvvo. Vuohččan ferte leat eahpedábálaš anu birra, dasto ferte dát atnu sakka vahágahttit dahje bilidit dábálaš boazodollui ja viimmat ferte atnu orrut leamen dárbbášmeahttumin dahje máđoheapmin. Molssaeaktu ahte atnu orru máđoheapmin čujuha ahte galgá vihkkedallat gaskal boazodoalu ja oamasteaddji dahje geavahanvuoigaduvvoma beroštumiid. Beroštanvihkkedallan galggai mearrádusa mielde dušše leat áigeguovdil go eahpedábálaš ja vahágahtti atnu dárbbášuvvo eaiggádii dahje geavahanvuoigaduvvomii.

Gaskkahis dovdu lea ahte § 15 ii oru suodjaleamen boazodoalu dal olus. Jus geahččá mearrádusa ovdabargguid, váiduduvvo datte govva veaháš. Od.prp. nr. 9 1976-77 cealká Eanadoallodepartemeanta ee. (s. 59):

"Mearrádus čadno "eahpedábálaš" atnui mii albmana "dárbbášmeahttumin" dahje "máđoheapmin" ja mii lea "sakka" vahágin dahje bilideaddjin. Danne galggašii leat čielggas ahte giddodaga dábálaš atnu eana- ja vuovdedoallun ja mii gullá dákkár doibmii nugo lea dábálaš orohagas, ii galgga mearrádus dábálaččat heađuštit. Muhto dákkár doaimmasge ferte sáhttit gáibidit ahte dárbbášmeahttun riidu eará govttolaš beroštumiiguin ja doaimmaiguin garvojuvvo go sáhttá ja soaitá gáidá menddo čielgasit dehálat beroštumiin."

Eanadoallolávdegoddi cealká bealistis Árvalusas O.nr. 98 1976-77 (s.8):

"Lávdegoddi fuomáša ahte lea árvvoštangažaldat maid galgá áddet "eahpedábálaš" anuin mii albmana "dárbbášmeahttumin" dahje "máđoheapmin" ja mii lea "sakka" vahágin dahje bilideaddjin, ja cealkkašii ahte juohke doaibmabidju maid sáhtá navdit vahágahttit boazodoalu namuhanveara guovddáš orohagain berrešii ovddalgihtii vihkkedallot guoski boazodoalliiguin, ja soaitá fertet mearridit árvvoštemiin."

Departemeantta cealkámušas ovdanboahdá ahte eaktu anu fertet leat eahpedábálažžan ii leat inta, go sáhtá orrut dego lávdegoddi ii ráddje moktege namuhuvvon eavttuid: Atnu ii dárbbáš leat eahpedábálaš, vahát ii dárbbáš leat sakka ja iige jerro leago atnu dárbbášlaš dahje máđoheapme. Sáhtá vuosttaldit ahte vuosttažettiin hállo buot dákkár meassamiin berre ráđđádallat boazodoaluin; ii leat vuos sáhka makkárge njuolga ráddjehusas nugo § 15 vuosttas lađđasis. Datte namuhuvvo vejolašvuohtage oažžut mearridit árvvošteamis sáhtágo doaimma čađahit.

Dán mielde sáhtá leat veahá váttis mearridit § 15 vuosttas lađđasa dárkilat mearkkašumi. Orru datte vikkaheamen go dáid beroštumiid vihkkedallet, álkit sáhttit oidit boazodoalu go mii errejuvvon teavsttas dovddahuvvo. Ii leat muđui maŋŋil boazodoallolága fápmui bidjama, mearrádus olus čielggaduvvon, go áibbas uhccán lea leamaš anus.

§ 15 nuppi lađđasis mearriduvvo ahte boazodollui galgá dieđihuvvot doaibmabijuin mat sáhttet sakka vahágahttit dahje bilidit, ovdalgo doaibmabidju álggahuvvo, jus vejolaš maŋimušgolbma vahku ovdal. Dán dieđihangeatnegasvuođa oaivli lea ahte vuosteoainnut ja vuostecealkámušat galget sáhttit ihtit, nu ahte doaibmabiju čuozahtat čielggaduvvojit ja vejolaš molssaeavttut árvvoštallojuvvojit, buo. Od.prp. nr. 9 1976-77 s. 59. Go dákkár doaibmabidju plánejuvvo álggahuvvot, orru eaiggát dahje dan geavahanvuoigaduvvon evttolaččat fertemin atnit doaibmabiju juogo dábálaš anu váikkuhussan dahje dárbbášlažžan, ja nappo lobálaš vuosttas lađđasa mielde.

Boazodoalliin sáhtá leat eará áddejupmi dása. § 15 goalmát lađđasa mielde sáhtá dákkár sierramielalašvuođa mearridit ovddalgihtii leansmánneárvvoštemiin. Sihke son gii

áiggošii álggahit doaibmabiju, ja boazodoallit, dábálaččat orohatstivrra bokte, sáhttet gáibidit dákkár árvvošteami. Ii leat dušše doaibmabiju lobálašvuohta maid sáhtta mearridit leansmánneárvvošteamis, muhto dange mo ja makkár eavttuin doaibmabiju sáhtta čađahit.

3.17.10 Boazodoalu rievttálaš vuoddu

3.17.10.1 Álggahus ja čuolbma

Váldočuolbma čuovvovaččat lea, leago boazosápmelaččaid vuoigatvuohta ealáhussii aivve gitta das mat áiggis áigái gustojit boazodoallolágain, vai leago vuoigatvuođas eará vuodusge.

Dán dáhtut jearrat sihke oppalaš dahje dábálaš boazodoallovuoigatvuođa ektui, namalassii vuoddo vuoigatvuođa ealáhussii mii gullá boazosápmelaččaide joavkun dahje searvevuohtan, ja oktagaslaš dahje erenoamáš vuoigatvuođaide mat leat šaddan ovttaskas olbmuide dahje dihto guovlluin.

Molssaevttolaš riektevuođus ferte dalle leat anu čálakeahtes riektehámaiduvvan. Vuoddoeaktu vai duohta atnu sáhtta vuoigatvuođa ásahit, lea jus dat ii dávis vuoigatvuhtii mii juo lea. Go fertet navdit ahte boazodoalus eanaš lea čuvvon lágaid mat leat leamaš áiggiid čađa, ferte dábálaš boazodoallovuoigatvuohta várra leat ásahuvvon čálakeahtes riektehámaiduvvamiin ovdal oaččuimet dán suorggi vuosttas lánkanjuolggadusaid. Oktagaslaš vuoigatvuođaide ferte álggos gustot seamma. Dákkár vuoigatvuođaid mat rihkkot lágaid, sáhtta maŋgilge ásahit.

Leago boazodoallovuoigatvuođas molssaevttolaš rievttálaš vuodus, sáhtta dán vuodul jearrat ahte nanniigo⁸⁶⁵ ja muddiigo vuosttas boazodoalloláhka dušše dalá čálakeahtes vuoigatvuođa, vai bijaigo⁸⁶⁶ boazodoallovuoigatvuođa gaskaboddosaččat.

---

⁸⁶⁵ kodifisere (en lov)

⁸⁶⁶ konstituere (en lov)

Árta lea deattuhit ahte dás galgat boazodoallovuoigatvuođa *vuođul* fidnošit, nappo mo vuoigatvuohta leat šaddan, ja eatge vuoigatvuođa sisdoalus/mahtodagas, mii albmada maid lea vuoigatvuohta dahkat. Vuođu ja sisdoallu/mahtodat leat guokte iešguđet oainnu vuoigatvuođas mat prinsihpas lea nubbi nuppis sorjjasmeahtun.

Boazodoallovuoigatvuođa rievttálaš vuođul gažaldagas sáhhtá ee. leat mearkkašupmi vuoigatvuođa oppalaš gáržžidemiid suodjaleamis boazodoallolágaid nuppástusaid bokte. Jus boazodoallovuoigatvuohta dušše lea boazodoallolágaid duohken, ferte navdit láhkaaddi sáhhtit iežas beassat gáržžidit ja várra vaikko fámuhuhttit vuoigatvuođa. Dákkár gáržžidemiid sáhhtá čađahitge jus vuoigatvuođas lea iehčanas vuođus čálakeahtes riektehámáiduvvamis, muhto Vuodđolága § 105 mielde sáhhtá heittihit ja olu gáržžidit dušše jus daid buhtada.

Dál eai leat várra datte dákkár viiddis gáržžideamit boazodoallovuoigatvuođas politihkalaččat áigeguovdil, eai ainjuo lagamus áiggis. Lassin livčče dákkár janza mihtilmas oppalaš gáržžideamit mat luvvešivčče buhtadangeatnegasvuođa, várra sihke Vuodđolága § 110 a ja Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuođaid vuostá, buo. 2. 4. ja 2.5. osiid bajábealde.

Leago boazodoallovuoigatvuođas eará rievttálaš vuođusge go boazodoalloláгат, ii leat nappo geavatlaččat nu dehálaš. Prinsihpalaš mearkkašupmi orru leat stuorát. Gažaldat lea mángii ovddiduvvon suorggi láhkabargguid oktavuodas ja diggeáššiin, almmá oažžumin loahpalaš čielgasa dasa. Boazosápmelaččaide ferte navdot leat stuorra mearkkašupmi jus sáhhtá čuoččuhit sin vuoigatvuođa ii dušše leat stuorraservodaga lágaid duohken, namalassii eanádatalbmoga politihkalaš dáhtus.

Go čuovvovaččat galgat iskat vástidit váldočuolbmamet, dadjat mii vuos veahá eambo goas soaitá dábálaš boazodoallovuoigatvuođa molssaevttolaš riektevuođu ferte leat ásahuvvon (3.17.10.2. oassi). Dasto guorahallat makkár ákkat

láhkaovdabargguin ja teorias leat (3.17.10.3.) ja riektegeavada (3.17.10.4.), ovdal vihkkedallama konkluderet (3.17.10.5.).

3.17.10.2 Goas ferte molssaevttolaš riektevuodđu leat ásahuvvon?

Jus boazosápmelaččaid vuoigatvuodas galgá leat molssaevttolaš riektevuodus, ferte dát vuoigatvuohhta, nugo namuhuvvon bajábealde, leat ásahuvvon ovdalgo dán riikkas oaččuimet vuosttas boazodoallolágaid.

Dál ferte atnit duodaštuvvon ahte Ruoŧa 1751 rádjasoahpamuša lasáhus, nu gohčoduvvon Sámekodisilla, (maiddái) ferte lohkkot boazosápmelaččaid riektedili siskkáldasrievttálaš muddemin, geahča ee. NAČ 1984:18 S Sámiid vuoigatvuodaid dili birra, s. 183 čuo. Dás báhkkođuvvo vuosttas háve ahte boazosápmelaččain lea vuoigatvuohhta "geavahit Eatnamiid ja Gáttiid sin Elliid ja sin iežaset Ealáhusii" (§ 10) ja ahte sis lea vuoigatvuohhtage "Bivdui ja Guollebivdui" (§ 12). Geassemánu 21. b. 1862 duomus mii maid lea váldon NAČ 1984:18 S s. 654:s, dulko Alimusriekti árbevirolaš vuoigatvuodá muorraávdnasiidda kodisilla § 10:s. Mii jearrat nappo ledjego dát guovddáš vuoigatvuodát boazosápmelaččaide juo ásahuvvon árbevirolaš anus ovdal dat ožžo lágaid (kodisilla) láhkavuodđu.

3.17.10.3 Láhkaovdabargguid oaivilat ja teoria

Riekteteorias lea cealkámušamii njuolga guoskkaha dili ovdal rádjasoahpamuš ja Sámekodisilla sohppojuvvo. Aschehoug dat "Norges nuværende Statsforfatning" (1875) vuosttas čatnasis cealká (s. 75):

"Ferte datte várra mihttet ahte Norga, jus beasada Kodisillas, ii oaččošii luđolaččat Ráđđet Dilálašvuodá. Go Soahpamuš loahpahuvvo dahje Fámuhuttojuvvo, de šaddá Álbmotrievtti mielde Ovddeš riikkaidgaskasaš Riektedilálašvuohhta, mii doaimmai ovdal Soahpamuša, fas bokton Heggii. Ja dát Riektedilálašvuohhta lei

Kodisilla iežas Dovddastusa⁸⁶⁷ § 10 mielde, ahte nuppi Riikka Sápmelaččat ovddeš Vieru fámus johte juohke Giđa ja Čavčča Ealuideasetguin nuppi Riikii ja dáppe iske ealihit Eatnamiiguin ja Gáttiiguin seammago dan Borgárat. Dákkár Vierru ii almmus leat seamma eavttuid duohken go sii, geaid sáhtta navdit oažžut áigái riikkaidgaskasaš Ráđđedagaid. Máinnašuvvon Vierru lea vuolgán sápmelaččaid Eallinvuogis ja Guovllu Luonddus, gos sii ásadit."

Aschehoug cealká dás dušše álbmotrievttálaš njuolggadusaid hámaiduvvamis. Atnu mii válddahallo sáhtta datte leat hábmen siskkáldasrievttálaš vuoigatvuođaid.

Nu gohčoduvvon Sámekommišuvdna mii 1897:s nammaduvvui hábmet ođđa njuolggadusevttohusaid "Sámedoaimmahaga hárrái", guoskkaha 1904 árvalusastis (s. 195) boazodoalu riektevuđđosa:

"Mii badjesápmelaččaid ealáhusa dovdomerke lea dan atnu, erenoamážit go elliideaset ealihit opmodagain, mat earáide gullet.

Dása vejolašvuohta lea leamaš vuodđuduvvon historjjálaš šaddamii, dološ áiggi árbejuvvon dilálašvuođas.

Riikaosiin, gos dákkár atnu ráđđe, leat namalassii johttisápmelaččaid johtin bohccuideasetguin dološ áiggiid, nuge ovdal láiddomiidda dohkálaš soahpamušat šadde priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođa vuollásaččat.

Maŋŋilgo dát dahkkui, leat sápmelaččat ain doalahan dán atnovejolašvuođa, mii ain bissu ja mii lágasge lea nannejuvvon.

Mo dán vuodustus lasáhusain lea iskon háhkat badjesápmelaččaide vuoigatvuođa, mas lea vieru dahje dološ áiggi rájes geavaheami duohken, ii gávnnat dálá cuhkiin mávssolažžan dutkat. Obbalohká galggašii riektevuodusgažaldat badjesápmelaččaid lobis boazoealáhii priváhta eatnamiin leat eanet teorehtalaš go geavatlaš beroštupmi, danbáli go ii gáibiduvvo dilálašvuođa heaittihit, ja danbáli go muddema dárbu ja vuoigatvuohta soahpá olles servodaga atnui ja dát eai eahpiduvvo (buo. vulobealde)."

1922 Boazodoallolága evttohusas (s. 42) guorrasa riikaadvokáhta Kjerschow "eanaš" dán cealkámuššii. (Dán

---

⁸⁶⁷ vitnesbyrd

oktavuođas berre namuhit ahte Kjerschow lei 1897 Sámekommišuvnna ovdalmoš.)

Sámekommišuvnna árvalus ja Kjerschow evttohus leat 1933 boazodoallolága ovdabarggut. Go dál adnojuvvui leat áigi dan ođasmahttit, nammaduvvui 1960:s nu gohčoduvvon Boazodoalloláhkálávdegoddi mii gárvvistii árvalusas skábmamánu 23. b. 1966. Dát lávdegoddige cealká boazodoallovuoigatvuođaid rievttálaš vuđđosis. Dan ektui go Sámekommišuvdna báhkka dat njuolga, nugo áddet, ahte anus leat ásahuvvon vuoigatvuođat. Árvalusas daddjo (s. 26):

"Ovdáneapmi mii leamaš ee. boazoorohagain das rájes go 1933 láhka bođii fápmui, ja beroštankollišuvnnat ja vuostálasvuođat mat danne leat badjánan, dahket dárbbášlažžan vihkkedallat boazodoalu vuoigatvuođagažaldagaid govddimus vejolaš oainnus ja vuođus. Dás lea oainnat sáhka vuoigatvuođas ávkkástallat daid guovllu luondduriggodagain gos dušše boazodoallit ovddeš áiggis leat ávkkástallan dáid vuoigatvuođain mat laktásit boazodollui, bivdui ja guollebivdui ja gos sis leat leamaš viiddis oamastuvvon⁸⁶⁸ vuoigatvuođat. Vánit navdo doarvái dušše diktit orrut nu go lea. Dáid gažaldagaid ektui navdo dábálaččat ahte sápmelaččat eanaš ledje vuosttamušat geat álge bivdduin, guollebivdduin ja boazodoaluin láiddomiin, ja danne prinsihpalaččatge berrejit oažžut vuosttasvuoigatvuođa. Boazoealáhusa vuoigatvuođat leat duohtavuođas muhtunlágan *servituhtat* mii lea buot guovllu eatnamiid duohken, gos ovddežis lea leamaš boazodoallu. Dás lea nuppiin sániiguin muhtunlágan *almennetlágan geavahanvuoigatvuohta*" (min deattuhusat).

Min dálá gustojeaddji boazodoallolága Odeldiggeproporsišuvnna barggadettiin, Od.prp. nr. 9 1976-77, garvvii Eanadoallodepartemeanta mealgat Boazodoalloláhkálávdegotti evttohusa, ja orruge ahte lea eará áddejupmi boazodoallovuoigatvuođa molssaevttolaš vuđđosa gažaldagas. Proposišuvnna 42 s. lea čuovvovaš guovddáš cealkámuš:

---

⁸⁶⁸ hevdvunne

"Orohaga boazodoalus lea mihtilmas leat vuodđuduvvon atnit eatnamiid maid geavaheaddji ieš ii eaiggát. Vuolggasajis várra lea leamaš duohta atnu almmá jurddašeamen eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuođas dahje makkárga rievttálaš vuodúštuvvon vuoigatvuođavuoduin. Várra lea leamaš seamma luđolaš dasge go bivddus, guollebivddus, monnemis, murjemis, boaldenmurremis ja ávnnasteamis jna. Stáhta (gonagasa) ráđđenvuoigatvuođa⁸⁶⁹ dahje eaiggáduššanvuoigatvuođa ektui, go dát bođii, ja nu maid priváhta eanaeaiggádiid ektui sulastahtá dát atnu sakka vuogi mii maŋŋil lea gohčoduvvon "buohkaidvuoigatvuohtan". Áddejupmi ahte lei sáhka duohta *vuoigatvuođas* lea várra ovddiduvvon dađisdaga iige vuoigatvuođa mihtilmasvuohta ja sisdoalu lagabui meroštallan. Vuoigatvuođa lea ee. gohčodan sápmelaččaid vierroopmodaga ávkkástallan- ja geavahanvuoigatvuohtan, lašis⁸⁷⁰ ávkkástallan- ja geavahanvuoigatvuohtan, árbejuvvon vuoigatvuohta jna. Jus dal *vigihis* dahje *lašis* ávkkástallanvuoigatvuođa mihtilmasvuođa ovdal lea atnán riehta, lea dát vánit dál heivvolaš oppalaš mihtilmasvuohta. Lohpi boazostallat orohagas lea muđuige iešvuohki mii muhtun muddui sáhhtá muittuhit gili vuoigatvuođaid almenetgaskkain.

Eanadoallodepartemeantta oaivila mielde ii leat mearrideaddji mávssolaš heivešgo dát vuoigatvuohta čielga meroštallamis makkárga dihto árbevirolaš juridihkalaš doahpagii. Baicce lea dehálaš ahte láhka hábmejuvvo nu ahte láiddonvaljit sáhttet ávkkástallot servodatbuorin mii oadjuda sin ruđalaččat ja sosiálalaččat geain lea boazodoallu fidnuin ja nu ahte boazodoalu sáhhtá seilluhit sámekultuvrra dehálaš oassin.

Gustojeaddji 1933 boazodoalloláhka vuodđuda seammaláhkai go 1883 sámeláhka ahte vuoigatvuohta *boazodollui jna. orohagas lea mearriduvvon ollislaš láhkai lágas, nu ahte dán vuoigatvuođas lea dat mahtodat ja sisdoallu maid láhka áiggis áigái mearrida* (min deattuhus). Dát eaktu lea báhkkođuvvon namahuvvon lágaid ovdabargguinge ja lea vuodđun Norgga ja Ruota gaskasaš guohtoneanakonvenšunnaide. Dán vuodđoáddejumis ahte vuoigatvuođa mahtodaga ja sisdoalu sáhhtá muhttit ođđa lágas.

Eanadoallodepartemeantta ođđa boazodoallolága evttohus vuodđuduvvo seamma prinsihppii."

---

⁸⁶⁹ overhøyhetsrett

⁸⁷⁰ uskadelig

Vajos lea várra dán cealkámuša lunddolamos áddejupmi ahte láhka lea boazodoallovuoigatvuoda áidna rievttálaš vuodus.

Go lagat geahččá dan mii lea geardduhuvvon, soaitá dás datte leat dušše sáhka boazodoallovuoigatvuoda *sisdoalus/mahtodagas*, ja iige dan *vuđđosis*. Daddjo ahte vuoigatvuolta lea ollislaččat mearriduvvon lágas, das ii leat sisdoallu/mahtodat earret mii áiggis áigái leat mearriduvvon lágain. Cealkámuša sáhhtá nappo ee. áddet ahte jus boazodoalus ovdal ledje viidát vuoigatvuodát, áinnas ovddeš anu vuodul, leat dat dál fámuhttojuvvon. Váldoášši dán áddejumis gárta ahte boazoealáhus, nugo eará ealáhusatge, leat láhkaaddi muddenválddi vuollásaččat. Cealkámuša dákkár dulkomii⁸⁷¹ ii mearrit departemeanta vuoigatvuoda vuđđosa.

Cealkámuššii čáhkká datte eanetgo dát. Nugo guoskkaheimmet 3.17.10.1. oasis, bidjá Vuodđolága § 105 dihto rájaid makkár gáržžidemiid lágat buhtadankeahtá sáhhtet čađahit vuoigatvuodain mat eai dušše čuovo ovddeš lágaid. Eanadoalodepartemeanta dadjá ahte boazodoallovuoigatvuoda mahtodaga ja sisdoalu sáhhtá lágas muhttit. Jus dás oaivvilduvvo nuppástusaidege mat rihkkot rájaid § 105 mielde, vaikko dát departemeantta oaivila mielde gáibidit buhtadasa, lea eahpenjuolga cealkán ahte vuoigatvuodát dušše leat lága duohken.

Leat čielga ákkat dán leat departemeantta oainnu. 1933 Boazodoallogolága mielde lei earáinge go boazosápmelaččain vuoigatvuolta boazodollui Finnmárkkus. Dát vuoigatvuolta fámuhttui 1978-lágas, iige lean sáhka buhttet ovddeš vuoigatvuodalaččaid massima. Evttohusa oktavuodas čađahit dán nuppástusa, cealká departemeanta Od.prp. nr. 9 1976-77 (s. 47):

"Muđui sáhhtá leat ártta mearkkašit ahte departemeanta dáinna vugiin lea ovddeš celkojuvvon áddejupmi vuhtiiváldán ahte čuožžovaš vuoigatvuolta boazodollui sáhhtá gáržžiduvvot ja soaitá ođđa lágas fámuhttojuvvot."

---

⁸⁷¹ utlegning

Dán konkrehta háve gustojedje gáržžideamit nappo earáidego boazosápmelaččaide. Departemeantta cealkámušat leat datte oppalaččat hábmejuvvon, ja ii leat árta jáhkkit ahte dat áddejupmi iige siskkil boazosápmelaččaid vuoigatvuoda.

Datte namuhitge proposišuvnna eará cealkámuša mii sáhttá áddejumi veahá váddudit. S. 42:s, veaháš maŋŋil dán cealkámuša mii lea geardduhuvvon seamma siiddus ovddabealde daddjo :

"Boazoealáhusa rievttálaš vuđđosa dáfus daid guovlluin gos boazosápmelaččain lea leamaš boazodoallu ovdežis, oaivvilda departemeanta leat riehta joatkit seamma riektevuodđosiin árbevieru ja vieru, lága ja riektegeavada duogážiin. Muhto adno ávkkálažžan lagat aiddostahttit vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid sisdoalu."

Dás sáhtii dovdat ahte boazodoalu rievttálaš vuodus lea eanet go dušše láhka, ee. boazosápmelaččaid árbevirolaš atnuge. Nugo áddet, hállá datte departemeantta dás aitosáččat dušše vuoigatvuoda sisdoalus, makkár vuoigatvuodat boazosápmelaččain leat ja berreivčče leat. Geavahuvvo nappo "rievtálaš vuodus" doaba earaláhkaigo dás dahkat dán ovdanbuktimis. Cealkámuš ii datte lihkahala áddejumi ahte boazodoallovuoigatvuodta Eanadoallobdepartemeantta oainnu mielde lea aivve boazodoallolágaid duohken.

Go Eanadoallolávdegoddi meannudii Od.prp. nr. 9, mearkkašuvvui departemeantta oaidnu dán čuoggás erenoamážit. Maŋŋilgo lea bájuhan sisdoalu guovddáš cealkámuša maŋimušoasi proposišuvnna 42 s. dadjá lávdegoddi (Árvalus O.nr. 98 1976-77 s. 3):

"*Lávdegoddi* mihtte bealistis ahte dán oktavuodas ii leat mearridan boazodoalu vuoigatvuodaid riektevuđđosa."

Go ášši ođđasit meannuduvvui jagi maŋŋil buo. 3.17.1. oasi, lei Eanadoallobdepartemeanttasge veahá mieđis dasa mii lea boazodoallovuoigatvuoda vuodus, geahča Od.prp. nr. 24 1977-78 s. 1-2.

Odeldikki láhkaárvalusa meannudeames doalahedje mánga hálli riektevuđđosa rabasvuođa, buo. 1977-78 Tidende O&L s. 212 čuo. Muhtumat sis deattuhedje boazodoallovuogiatvuođain sáhhtá leat iehčanas vuođus dološ áiggi rájes geavaheames.

Sáhhtá namuhit ahte Tønnesen (s. 193 čuo.) čielgasit vuođđuda ahte boazosápmelačča vuogiatvuođat gullet dološ áiggi rájes geavaheamis. Erenoamážit sáhhtá namuhit ahte son dadjá iežas leat ovttamielas Boazodoalloláhkálávdegotti ovdanbuktimis (s. 208).

Čoahkkáigeassun sáhhtá daddjot ahte dáid oaiviliid čađamannamis teorias ja ovdabargguin ii čájehuvvo makkárga čielga govva. Boahhte oasis galgat guorahallat addágo riektegeavat čielgasat ákkaid vástidit leago boazosápmelaččain vuogiatvuođain iehčanas riektevuođus lága bálldas.

3.17.10.4 Riektegeavada ákkat

Dás mannat kronologalaččat čađa Alimusrievtti geavadis daid osiin boazodoalloáššiin main celkojuvvo juoga mii min áššái lea beroštahti. (Moanat dáid áššiin mat dán oasis máinnašuvvojit leat máinnašuvvon vel ovddabealde 3.17.9.2. oasis boazodoalu láhkavuođuhis buhtadansuodjaleamis.)

Vuosttas mearrádus mii namuhuvvo lea suoidnemánu 21. b. 1862 duopmu, mii lea máinnašuvvon 3.17.10.2. oasis. Alimusriekti vuođđuda dás bohtosis Sámekodisilla muhtun dulkomii. Datte orru riekti oaivildeamen livččii sáhhtán mearridit ášši eará vuođu, go cealká (geardduhuvvon NAČ 1984:18 S s. 665 mielde):

"Juo historjjálaš Gaskavuolta Sápmelaččaid Eatnama Álgoássiin ja sisafárren dáža Eananeaiggádiid gaskkas čujuha ahte ferte doallat fámus ja suodjalit dan Geavahanrievtti, maid Sámit Dázaid Sisabahkkemiid maná leat joatkán ovddeš isitkehtes eatnamis. Dán sivas sáhhtá maidái čujuhit Lága Vuođđoeavttuide, mii guoská Geavaheapmái, man vuođu lea dološ áiggi Niektu."

Nugo sáhhtit áddet, báhkkoda dás Alimusriekti ahte boazosápmelaččat (guhká) ovdal Sámekodisilla ledje ásahan

vuogiatvuodá bohccuiguin bargat. Dát geavahanvuogiatvuohhta ii oru leat ráddjejuvvon sierra olbmuide dahje unnit guvložiid. Duomu loahpageahčen čuožžu ahte (geahča NAČ 1984:18 S s. 656):

"ožžojuvvo Prejudikáhtta dušše dasa ahte dákkár Duottarguovlluin, gos Sámit juo Dolin leat johtán Ealuideasetguin, doppe sis lea ain boahtte áiggis vuogiatvuohhta geavahit Eatnamiid ja Muoraid dáinna lágiin, mii lea dárbbášlaš sin Eallimi."

Marsfjell-áššis (Rt. 1955 s. 361), mii gustui vuogiatvuhtii cegget lavdnjegođiid ja bivdit guliid priváhta eatnamiin Røyrvik:s Davvi-Trøndelágas, čeahkkáigessui dán boazosápmelačča ovdandoallamiid oassi ná (s. 363):

"Dán guovllu njáskan ja ássan álggahuvvui 1800-logu vuosttas jahkebealis. Muhto mealgat ovdal dan áiggi - 1400-logus čuoččuha guoddaleaddji bealli, 1600-logus čuoččuhit vuostebealit - ledje sápmelaččat bahkken dáid guovlluide, ja ovddidan boazodoaluset doppe. Sis ledje guohtonguovlluset ja johtolagaset, vuojehedje ja bivde, ceggejedje lavdnjegođiideaset gokko lei boazodollui ávkkálaš, ja válde beziid ja beziid heađuškeahhtá⁸⁷² dáloniid beroštumiin. Mo dáid guovlluid atne, 200 dahje 400 jagi ovdal dálonat dohko ásaiduvve, oaivvildit sii vuogiatvuohthan adnon - lei ainjuo ožžon duodai geavahanvuogiatvuohhta mihtilmasvuodá go ođđaássit⁸⁷³ bohte 1800-logu vuosttas jahkebeali. Dát vuogiatvuohhta ii leat sis váldon maŋit lágain, ja stáhta ii leat vuovdimiiguin almennehis oaivvildan sin duvdit eret guovlluin mat ná leat priváhta eaggáduššon, iige leat leamaš vuogiatvuohhta dan dahkat. 1883 sámeláhka ja 1933 boazodoalloláhka, čuoččuhuvvo, mudde boazodoalu láhkaásahusaid ja dan anu mii das čuovvu, muhto dát leat láhkaásahusat sápmelaččaid oktasaš beroštupmái, mat leat vuolggahuvvon ovddeš virolaš ásahuvvon dilálašvuodain ja báhkkođit daid, eaige atte iešalddes vuodá vuogiatvuodáide mat sápmelaččain dál leat."

Vajos maŋnil dan mii dás lea geardduhuvvon, dadjá Alimusriekti ahte oaivilat eai sáhte ovddidit maidege. Go

---

⁸⁷² uhindret

⁸⁷³ rydningsmann

dárkilat meroštallá čájehuvvo datte ahte maid lea jurddašan, lea ahte lágat eai leat váldán boazosápmelaččain vuoigatvuođaid eret earret mat čuvvot lága, mat sis soitet leat leamaš. Go lea čilgen erenoamážit 1883-lága ovdahistorjjá, vuođusta Alimusriekti oainnus dán láhkai (s. 364):

"Go lohka 1883 sámelága ja 1933 boazodoallolága dáinna duogážiin, orru munnje oalle čielggas ahte lágain lea oaivvildan áigut muddet ollislaččat badjesápmelaččaid vuoigatvuođaid geavahit earáid opmodagaid ja stáhta ráššaid. Ii eahpiduvvo ahte lágat moanaid háviin ráddjejit sápmelaččaid vuoigatvuođa dan anu ektui mii sis lea leamaš ovddeš áiggi rájes. Dás lea justa dan beroštanvihkkedallama báhkcodeapmi maid lahkaaddit oaivvildedje iežaset ferten dahkat."

Jus dát leš riehta, ii mearrit Alimusriekti leago boazodoallovuoigatvuođas riektevuođus sorjjasmeahttun lágain.

Álttesjávrrí(II)-duomus (Rt. 1968 s. 429) guoskkahallo riektedilálašvuođagažaldagat čielgasit ovdal Sámekodisilla fápmui boahtima. Earret eará ovdidii nubbi bealli, Norges Vassdrags- og Elektrisitetsvesen, čuovvovaš ovdandoallama (s. 433):

"Dán áššis ii leat ruođa čearuain dahje sin dálloisidiin priváhtarievttálaš vuođus gáibádussii čáhcefápmodoaimmahaga vuostá mii čuovvu Álttesjávrrí muddema. Eahpiduvvo leatgo ruođa sámít háhkan guohton- ja guollebivdovuoigatvuođa ovdal go dát álbmotrievttálaččat ordnejuvvui gaskal Ruođa ja Norgga rádjasoahpamuša ja 1751 sámekodisilla bokte. Nu ii duhtatge atnu gáibádusaid maid ferte bidjat riekteháhkamii, ja bajitárvoštanriekti leat meaddán go lea navdán ahte vuoigatvuohta háhkkojuvvui ovdal 1751."

Ášši mearrádusastis ii mearrit Alimusriekti čielgasit leatgo boazosápmelaččat háhkan priváhtarievttálaš vuoigatvuođa. Fuomášupmi giddejuvvo ieš atnui. Riekti cealká ee. (s. 437-38):

"Áššedilálašvuođa dáfus, bijan nugo bajitárvoštanriekti vuođđun ahte sogas sohki orohagas gos siiddat leat, ainjuo čuođi

jagi ovdal rádjá mearriduvvui 1751:s, leat leamaš ássansajit Álttesjávrrri lahkosiin áittiiguin, rátkingárddiiguin, fatnasiiguin ja eará bivdosiiguin maid dárbbášedje ja ahte sápmelaččat manñil jahkeviissaid leat atnán guovllu guohtumiin ja guollebivdduin. Sáhtášii nugo bajitárvoštanriekti mearridit ahte historjjálaš áiggis leat sápmelaččat dán dihto guovllus ásahan ja cieggadan dárbbášlaš ealáhusdoalu."

Røssåga-duomus, gohčoduvvon Kappfjell-duopmunge (Rt. 1975 s. 1029) lea celkon dihto sierraoaivil konkrehta buhtadangažaldagaid hárrái. Jienasteamis maid duopmáriid eanetlohku doarjjui, celko ee. (s. 1032 ja 1033):

"In gávnnat dán áššis dárbbášlašžan lagat geahčadit boazodoalu vuoigatvuođa sisdoalu. Anán leat doarvái čuočuhit ahte sápmelaččain ferte daddjot leat vuoigatvuohta boazodollui, ja ahte dát vuoigatvuohta prinsihpas lea suodjaluvvon, nu ahte dat buhtaduvvo bággolonistanduohtademiin. Dán ferte atnit mearriduvvon Rt. 1968 s. 429... Gávnnašan ártta deattuhit ahte mas lea buhttenrievttálaš suodjaleapmi bággolonistemiin, lea sápmelaččaid boazodoallu ealáhussan. Lea boazoealáhus dan árbevirolaš ja mihtilmas iešvugiin sápmelaččaid eallinvuogis ja eallinvuđđosis masa lea addon rievttálaš dohkkeheapmi ja suodjaleapmi."

Nubbijenasteaddji, unnitlogu hálli, celkkii čuovvovačča (s. 1035):

"Boazodoalu ávkkástallan árbevirolaš láiddomistis lea historjjálaččat boarrasatgo ávkkástallanvuogit maiguin dál ferte gilvalit. Eará vuoigatvuođat láiddomis mat dađis⁸⁷⁴ lea ásahuvvon árbevirolaš mihtilmasvuođain, oktan priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođain eatnamiidda, lea ovdánan boazodoaluin mii juo lea eatnama lunddolaččat ávkkástallan.

Boazoealáha vuoigatvuohta lea riektesuodjaluvvon: Mearrideaddjin nu leage, nugo vuosttasjenasteaddji leage namuhan, Álttesjávrrri-ášši Alimusriekteduopmu, Rt. 1968 s. 429, mas láiddomiid stuorra buođđun luvvii boazosápmelaččaide buhtadanvuoigatvuođa. Suodjaluvvon vuoigatvuođa mihtilmasvuođa

---

⁸⁷⁴ suksessivt

lea datte váttis heivehit árbevirolaš rievttálaš doahpágiidda. Boazosápmelaččat čearddalaš joavkun dat guddet dán vuoigatvuoda, dán jovkui gullevašvuhta ja dán mihtilmas eallinvuohki dat juohkehažžii addá vejolašvuoda árbevirolaš áddemis leat boazodoalus, ii makkárga vuoigatvuoda háhkan árbbiin, šiehtadusain dahje sullasaččain. Iige leat lunddolaš dovdomerket juohkehačča ráđđejumi geavahanvuoigatvuoda váikkuhussan dahje servituhttan dahje eará oktagaslaš ja sierra vuoigatvuohtaráđđejupmin⁸⁷⁵. Boazoealáhusa vuodus dat lea suodjaluvvon, dan duohta lohpi háldet eatnamiid mat boazodollui gáibiduvvojit. Lean vaikko ovttamielas vuosttasjenasteddjiin go cealká ahte lea "boazodoallu ealáhussan" mii lea rievttálaččat suodjaluvvon, muhto bijan dása maid dás lean namuhan. Dát vuolggasadji lea dálá áššis guovddáš mu oidnui. Dás in leat eisege šiitán ahte boazosápmelaččatge sáhttet leat háhkan sierra persovnnalaš árbevirolaš vuoigatvuodaid, omd. guollebivdovuoigatvuoda. Muhto vuodus lea dalle áibbas eará. Gažaldat ii lea áigeguovdil dálá áššis.

Namuhan ahte in daja maidege vuolggahuvvogo boazosápmelaččaid riektesuodjalus dušše formála lágas, vai leago das riektivuodus mas lea eanet suodjaleapmi. Dán áššái lea dát gažaldat mearkkašumi haga."

Dás čuoččuhuvvo čielgasit ahte vuoigatvuoha mii mearriduvvui buhttenrievttálaš suodjaleamis Álttesjávrriduomus, áddejuvvo dábálaš vuoigatvuohtan. Vuoigatvuoha biddjo persovnnalaš dahje oktagaslaš vuoigatvuodaid vuostá. Dasto orru vuodđun bidjamin ahte dán vuoigatvuodas lea vuodus boazodoallolágas, iige leat mearkkašupmi oktagaslaš vuoigatvuoda duohtadeami buhttenrievttálaš árvvoštallamii.

Gaivuona-duomus (Rt. 1979 s. 1283) - mii konkrehta gustui njuovvansaji vuoigatvuhtii 1933 boazodoallolága ektui - áddejuvvo Álttesjávrriduopmu earáláhkai. Dás celko (s. 1290):

"Lean ovttamielas boazodoallovuoigaduvvomiiguin⁸⁷⁶ ahte 1933 boazodoalloláhka ii sisdoallan ollislaš albmadeami sápmelaččaid vuoigatvuodain iige sáhttetgo vuoigatvuodain dilálašvuodaid mielde leat sierra riektivuodus, ovdamearkka dihte dološ áiggi rájes atnu. Čujuhan dán oktavuodas Rt. 1968 siidu 394 ja Rt. 1968 siidu 429.

---

⁸⁷⁵ rettighetsbeføyelse

⁸⁷⁶ reindrifftsberettiget

Dát duomut, maid boazoguohtonvuoigaduvvomat⁸⁷⁷ čjuhit alcceseaset, gustojit datte dallego atnu leat leamaš čadnon dihto opmodagaide dahje ráddjejuvvon guovlluide. Maid boazoguohtonvuoigaduvvomat dás dalle čjuhit alcceseaset, leat boazodoallu mii lea leamaš guohtonguovllus dološ áiggi rájes ja mii nappo mearkkaša árbevirolaš boazodoallovuoigatvuohta.

Dás ii gehččo vuoigatvuohta mii buhttenrievttálaččat suodjaluvvui Álttesjávrrí-duomus dábálaš vuoigatvuohtan, muhto erenoamáš riektehámáiduvvamin (Nuppi duomus masa čjuhuvvo, Brekken-dupmui, ledje vuoigatvuođat šiehtadusa vuođul.)

Vajos maŋŋil dan mii bajábealde lea geardduhuvvon, joatká Alimusriekti (s. 1291):

"Dát vuoigatvuohta (namalassii árbevirolaš boazodoallovuoigatvuohta) čjuhuvvo leat riektevuđđosis dásálaga lágain, ja vuoigatvuohta čuoččuhuvvo leat rievdadeaddji dahje gárgiideaddji vai heivehuvvo áiggis áigái boazodoalu dárui . ...

Dán áddejupmái in leat ovttamielas. Nugo namuhuvvon duomus Rt. 1955, 361 siidu galgai 1933 boazodoalloláhka ollislaččat muddet sápmelaččaid oppalaš vuoigatvuođaid, ja oaivil mii ovdandollo, lea dán vuolggasaji vuostá."

Álggos sáhtta dás orrut dego molssaevttolaš riektevuđđosis biehttalemiin sáhttit leat dábálaš boazodoallovuoigatvuohtan. Nugo Marsfjell-duomus, jáhkkít mii datte Alimusrievtti dušše biehttalit osiid mat ovdandollojit. Sihke geardduhuvvon ja čuovvu cealkámušain orru ovdanboahhtimin ahte masa vuosttalduvvo, leat ovdandoallamat ahte boazodoalu oppalaš vuoigatvuođat galget mannat dobbelii go láhka, nuppiin sániiguin ahte láhka ii ollislaččat mudde riektedili. Dat čuoččuhus ahte vuoigatvuođain lea eará vuođus go lágas, ii mearkkašuvvo.

Veahá maŋŋelis duomus vuhtto Alimusrievtti cealkámušas ahte dábálaš boazodoallovuoigatvuođas lea dákkár vuođus. Nugo muitit dajai Eanadoallolávdegoddi Árvalusas O. nr. 98

---

⁸⁷⁷ reinbeiteberettiget

1976-77 ahte dat ii "mearrit boazodoalu vuoigatvuođaid riektevuđđosa". Dát cealkámuš mearkkašuvvo ná (s. 1291):

Eanadoallolávdegotti mearkkašumiid ferte nu go ádde čujuhit Eanadoallodepartemeantta cealkámuša oassái mii gusto lohpaí muddet sápmelaččaid vuoigatvuođaid lágain. Dán oktavuodas sáhtta jearrat, man viidát dát sáhtta geavvat vuodđolága § 105 mielde buhtadasa haga. Dákkár buhtadasa gažaldat ii datte gula min áššái, ..."

Alimusriekti orru dás eaktudeamen ahte eai sáhte boazodoallovuoigatvuođain buot oppalaš muddemiid čađahit buhtadasa haga. Nugo namuhuvvon 3.17.10.1. oasis, daddjo danne eahpenjuolga ahte vuoigatvuođat eai dušše dorjo lágas, muhto ahte dain lea lassin eará vuodus.

Mevkki-áššis (Rt. 1985 s. 532), mii gustui buhtadit báhčinguovllu ásaheami ja viiddideami, ledje áššečuoččuheadjit 1957:s johtán boazodoalusetguin guvlui mii dalle ii siskkildan orohagatjuohkima boazodoallolágaid mielde. Dálá Mevkki orohat ásahuvvui 1963:s. Norgga boazosápmelaččat eai lean dáid guovlluid ovdal atnán, muhto ruođa sápmelaččain lei boazodoallu dáppe gitta 1923:i, dassážiigo guovlu giddejuvvui sidjiide Norgga ja Ruođa gaskasaš 1919 guohtoneanasoahpamuša mielde.

Lágamánneriekti báhkkodii čuovvovaš oainnu riektedilis (s. 540):

"Lágamánneriekti atná čielggasin ahte sihke Mevkkiguovllus ja Mevkkiorohaga eará osiid mánggaid čuđiid jagiid lea leamaš boazodoallu gitta 1923 rádjai. 1923 rájes gitta 1957:i ii lean makkárga organiserjuvvon boazodoallu dán guovllus. Ruođa sápmelaččat dat gitta 1923:i dikte bohccuid guohtut Mevkkiguovllus.

Lágamánneriekti atná čielggasin ahte boazodoallu maid ruođa sámít ledje jodihan gitta 1923 rádjai, lea nu stádisnuvvan ja das lea dakkár mihtilmasvuohta ahte livččii suodjaluvvon dákkár meassamiid vuostá mat muđui riektegeavada mielde leat gáibidan boazoealáhussii buhtadasa. Lágamánneriekti oaivvilda dasto ahte ii čuohcan guovllu boazodoalu vuoigatvuhtii go ii lean muddejuvvon boazodoallu dás 1923 rájes gitta 1957:i. "

Lei nappo lágamánnerievtti áddejumi mielde ásahuvvon boazodoallovuoigatvuohta anu bokte. Ahte dát vuoigatvuohta lea sorjjasmeahttun lágain, báhkkoduvvo čielgasit go lágamánneriekti veahá manjelaš (s. 541) dadjá:

"Oskal-joavku jođii guvlui 1957:s Romssa boazoeiseválddiid mieđáhusa mielde. Dan oainnu mielde mii lágamánnerievttis lea guovllu boazodoalu vuoigatvuođaide, oaivvilduvvo boazoeiseválddit geatnegahtto mieđihit boazodoalu fas álggahuvvot guovllus jus ealáhatheiveheami deasttat eai dan headušan."

Boazoeiseválddiin ledje nappo ná geatnegasat vaikko dalle ii lean ásahuvvon orohat guovllus 1933 boazodoallolága mielde.

Stáhta beales lei guostojeaddjin ahte fertešii sáhttit čájehit muhtunlágan vuoigatvuođasirdin⁸⁷⁸ ruođa boazosápmelaččain norgga boazosápmelaččaide. Dása dajai lágamánneriekti (s. 540-41):

"Lágamánneriekti ii oaivvil dán dárbbasit. Kappfjell-duomus bijai Alimusrievtti eanetlohku (Rt. 1975, 1033 siiddus) vuodđun "ahte mas lea buhttenrievttálaš suodjaleapmi bággonolonesteamis, lea sápmelaččaid boazodoallu ealáhussan. Lea ieš boazoealáhus, dan árbevirolaš ja mihtilmas iešvugiin sápmelaččaid eallinvuogis ja eallinvuoddis masa lea addon rievttálaš dohkkeheapmi ja suodjaleapmi". Alimusrievtti unnitlohku (guokte duopmára) oaivvildedje leat boazosápmelaččat, čearddalaš joavkun mii guttii boazodoallovuoigatvuođa, ja ahte ii lean sáhka dán vuoigatvuođa háhkamis árbbi, šiehtadusa dahje sullasačča bokte, buo. unnitlogu geardduheami jienasteamis 8 siiddus bajábealde. Lágamánneriekti oaivvilda ahte sihke eanetlogu ja unnitloguge cealkámušat dorjot bures áddejupmi ahte ii dárbbas čájehit makkárga vuoigatvuođasirdima ovddeš ruođa sápmelaččain Mevkkiguovllu dálá boazodoalliide. Lea mánggaid čuđiid jagiid bindilis atnu, ja iige gii lea atnán, mii lea mearrideaddjin."

Dás orru lágamánneriekti áddemin vuoigatvuođa mii lea ásahuvvon dábálažžan, ainjuo dan áddemis ahte dat ii leat

---

⁸⁷⁸ rettsovergang

čadnon dihto boazosápmelaččaide dahje dihto doallojoavkkuide, muhto lea vuoigatvuohta iešalddes ealáhussii.

Alimusrievtti áššemeannudeapmi lea veaháš oanehat. Buhtadangažaldahkii lea doarvái (s. 537) čuoččuhit ahte boazosápmelaččain lea leamaš ollásit buhttenrievttálaš suodjaleapmi das rájes go Mevkkiorohat ásahuvvui 1963:s. Alimusriekti ii gávnnat fertet mearridit makkár vuoigatvuođat boazoealáhusas leat leamaš guovlluin ovdal dán.

Korssjø-ášši (Rt. 1988 s. 1217) gustui boazosápmelaččaid guohtonvuoigatvuođa viidodagas sin orohagas. Lei čielggas ahte go dát orohat ásahuvvui 1894:s, lei guohtonvuoigatvuohta ráddjejuvvon guovlluide gos dat ledje ásahuvvon ovddeš anu olis. Boazosápmelaččat čuoččuhedje iešguđet ákkaid doarjagiin, ee. 1978 boazodoallolága, ahte dát riektedilálašvuohta dál lei muhttojuvvon nu ahte guohtonvuoigatvuohta gustui birrarat orohaga rájaid, muhto ii ožžon doarjaga (duopmu leat lagat meannuduvvon bajábealde 3.17.3. oasis).

Alimusriekti geardduha muhtun cealkámušaid mat gusket dán áššái. Vuos namuhuvvo (s. 1223) dovddusin dahkkon suoidnemánu 28. b. 1894 Siskkit departemeanttas, mas ee. čuožžu:

" Vuogasvuohtadeasttas⁸⁷⁹ lea eanet bajábealnamahuvvon Orohagaid váldon Gaskkat, gos Sápmelaččat *eai* navdo leat ožžon virolaš Vuoigatvuođa johtit, ja gos nappo buot Guohtun leat gielddus Sápmelaččaide, nie ahte sii ovddasvástit buot Vahágiid maid sin Bohccot dagahit.

Ahte dákkár gaskkat leat mielde orohatjuohkimis *eai* váikkut nappo unnimus Lági mielde, ahte Sápmelaččat ožžot Vuoigatvuođa ásadiit Orohaga Osiin, gos ii virolaččat leat leamaš Vuoigatvuohta johtit".

Dasto namuhuvvo Sámekommišuvnna 1892 árvalusas cealkámuš masa lullisápmelaččaid guovllu orohatjuohkima vuođđudedje. Dás daddjo (s. 1224):

"Moanaid Boastoáddejumiid ja Eahpádusaid gaskkas maid 1883 láhka lea dahkan vejolažžan, ii leat unnimus ahte Láhka

---

⁸⁷⁹ hensiktsmessighetshensyn

galggai erenoamážit Čujuhit Čovdosiid Jearaldagaide norgga Sápmelaččaid láiddoma duohta dahje báikkálaš Viidodagas, ja ferte namalassii čuoččuhit ahte Orohatjuohkima Álggaheapmi soabai Lága § 6:i ja ii Vaikkut moktege mearridit Sápmelaččaid Vuoigatvuođaid Rájáid, mat leat ja gártet leat seamma, juhkkoš dal Orohagaid dahje ii. Guovlu mii biddjo Oktasašguvlui ii divtte nappo Sápmelaččaide unnit dahje eanet Johtit ja ohcat Boazoealáha dán Guovllus mat sis ovdal ledje."

Dás ovdanbohtá ahte boazodoalu guovddáš vuoigatvuođain ii leat álgovuolggalaš vuođus boazodoallolágas, muhto leat ásahuvvon riektivuodđudeaddji anus. Ahte lágamánneriekti lea seamma áddejumis čuovvu dán cealkámušas (s. 1232-33):

"Leago boazoealáhusas vuoigatvuođat dálveguohtumii guovllus, čujuhuvvo juridihkalaš vuđđosii nugo dološ áiggi rájes geavaheapmi-vieruiduvvan vuoigatvuohta-ásahuvvon/cieggan atnu. Dán áššis nugo eará ovddeš áššiinge lea boazodoallu ealáhussan mas lea riektesuodjalus. Dát sierralágan dilli dahká ahte sihke juvssahahtti duopmoávdnasiin ja lahkacuhkiin lea mánggalágan vuođustus boazoealáhusa vuoigatvuođaide ja suodjaleapmái. Riektivuđđosis sáhtta leat mearkkašupmi lánkaaddi vejolašvuhtii muddet ealáhusa, ja soaitá dan heaittihit ođđa lágaid bokte. Dákkár oktavuodas sáhtta fertet bienasta bitnii ovdanbuktit riektesuodjalusa dahje riektivuđđosa. Leš dal vuoigatvuođavuodus/vuoigatvuođaháhkkan vuodđuduvvon dološ áiggi rájes geavaheapmái-vieruiduvvan vuoigatvuhtii-cieggan atnui, lea gažaldaga guovddáš vuoigatvuođa viidodaga hárrái, ahte gullágo ovddeš ealáhatgeavaheapmi dihto muddemiiguin guovlluide masa nágggu gusto. Ii eahpiduvvo ahte boazoealáhusas lea dákkár dálveguohtonvuoigatvuohta Femunden boazoorohagas, gažaldat leat dušše man stuorra geografalaš viidodagas dákkár vuoigatvuohta orohagas lea."

3.17.10.5 Konklusuvdna

Dán čađamannama mielde orru čielggas ahte ovttaskas vuoigatvuođat sáhttet leat šaddan boazodoalus lassin

vuoigatvuođaide mat leat čuvvon áiggis áigái gustojeaddji boazodoallolága. Orru vel nu ahte oktagaslaš vuoigatvuođat ledje šaddan dološ áiggi rájes geavaheames ovdal oaččuimet 1751 Sámekodisilla.

Boahtte gažaldat gártá, fertego navdit leat šaddan dábálaš vuoigatvuohta bohccuiguin bargat, ovdal suorggi álgolágaid. Várra lea riehta dadjat ahte dábálaš dahje oppalaš boazodoallovuoigatvuohta aitosaš áddemis dušše sáhtta ásahuvvot lágaid olis. Unnit eanet báikkálaš vieruiduvvan riektehámáiduvvamis, dahje eará riektehámáiduvvama anus, šaddet datte vuoigatvuođat stuorát dahje unnit biiriide. Jus guovlu ja biire gosa báikkálaš riektehámáiduvvan siskkilda, lea mávssolaš, sáhtta dát leat dábálaš vuoigatvuođa vuohkái. Vástideaddji sáhtta dadjat jus moanaid báikkálaš riektehámáiduvvamiin lea sullasaš sisdoallu.

Ávdnasis mii lea ovdanbukton ovddabealde, leat moanat ákkat ahte juo ovddežis ledje boazosápmelaččaide ásahuvvon veahá eanet go oktagaslaš vuoigatvuođaid. Álttesjávrrí (II)-duomus daddjo, nugo leat oaidnán, čielgasit ahte guoski čearut unnimus čuohte jagi ovdal Sámekodisilla ráhkaduvvui, ledje "ásahan ja cieggadan dárbbášlaš anu ealáhusas". Mii oaivvildit fertet leat riehta bidjat vuođđun ahte mealgadaš leat dákkár riektehámáiduvvamat nugo namuhuvvon bajábealde, ovdal Sámekodisilla áiggi. Go boazodoallu lea sullii seammaláhkai jođihuvvon iešguđet guovlluin, lea vel govttolaš navdit ahte vuoigatvuođain guhkás lea seammalágan sisdoallu. Dán áddemis sáhtta hállat dábálaš boazodoallovuoigatvuođas eará go lága vuođul.

Dehálaš eaktu go vuoigatvuođat leat šaddan, ležžet dal oktagaslaš dahje oppalaččabut, lea ahte ovdal Sámekodisilla sáhtta hállat anu riektehámáiduvvamis. Dát eaktuda leat riektevuogádagas ja ahte dát dohkkeha lagat dihto anu riektevuođđudeaddjin.

Jus manná doarvái guhkás áiggis maŋás, gustui dát vánit dákkár riektevuogadahkii, ii ainjuo makkárga dáža riektevuogadahkii guohtonguovlluin. Ferte datte navdit ahte atnu lea adnon riektevuođđudeaddjin guhká ovdal Sámekodisilla. Vaikko dát mearrádus ii njuolga gusto masage

eará, sáhtta dán oktavuodas čujuhit 1687 Norgga Lága 3-12-6:i ahte "Nu galgá Dábálaččat leat, nugo lea leamaš ovddeš Áiggis".

Áiggiid čađa sáhtta boazodoallolágain buot ovddeš čálakeahtes riektehámáiduvvamiid, oktagaslaš ja oppalaččabut, daddjot dahkkon dábálažžan ja addon seammalágan sisdoallu. Dát proseassa, mii nu čielgasit báhkkoduvvo gustojeaddji boazodoallolága ovdabargguin, ii leat datte mielddisbuktán ahte vuoigatvuoda boares vuđus lea masson.

Jus dat mii dás lea celkon lea riekta, mearkkaša dat ahte boazodoalloláгат Sámekodisillas ja gitta min áigái leat muddenlágat, buo. Jebens Tfr. 1982 s. 675. Boazodoalloláhka ii vuođđut guovddáš boazodoallovuoigatvuođaid, muhto mudde daid seammaláhkai go eará láгат muddejit eará álgovuolggalaš mihtilmasvuoda vuoigatvuođaid, omd. eaiggáduššanvuoigatvuoda dahje almennetvuoigatvuođaid.

3.17.11 Geahččan⁸⁸⁰ - ja vuojuhangeatnegasvuohta⁸⁸¹

3.17.11.1 Vuolggasadji

Boazosápmelačča vuoigatvuohta guohtumii ja johtimii vástida geatnegasvuođa geahččat bohccuid "albmaláhkai" ja fuolahit ahte dat leat "dohkálaš" lojit, buo. boazodoallolága § 20 vuosttas lađđasa, mas dasto deattuhuvvo ahte boazodoalli geatnegahtto doallat bohccuid orohagas gos dat lobálaččat sáhttet leat. Jus bohccot leat boahtán olggobealde orohaga gos dat lobálaččat besset guohtut, galgá boazodoalli "dakkaviđe⁸⁸²" fuolahit daid jávkadit ja vuojehit lobálaš orohahkii, buo. § 24 vuosttas lađđasa.

Eará boazosápmelaččaid deasta ja ealáhusa ollislaš buorre lágideapmi, orru oktan riidogarvima deasttain eará ealáhusaiguin ja beroštumiiguin, leat dehálamos deasta lága geahččangeatnegasvuođa mearrádusas, buo. Od.prp.nr. 9

---

⁸⁸⁰ vokte

⁸⁸¹ utdrivningsplikt

⁸⁸² omgående

1976-77 s. 61. Seamma deasta deattuhuvvo vuojuhangeatnegasvuoda oktavuodas § 24 merkkašeamis s. 62. Geavadis ii leat datte beassan riidduin, ii boazoealáhusas iige eará beroštumiid ektui. Iešguđet gažaldagat leat badjánan geahččan - ja vuojuhangeatnegasvuoda lagat sisdoalus.

3.17.11.2 Lagat geatnegasvuodaid sisdoalus

Boazodoallolága ovdabarggut eai oaivát olus eanet go dan mii juo čuožžu lahkateavsttas, jus galggaš geahččalit lagat aiddostahttit maid geatnegasvuodát mearkkašit. Od.prp. nr. 9 1976-77 (s. 61) daddjo datte ahte gáibádusat maid 1978-láhka bidjá geahččangeatnegasvuhtii leat muttálat⁸⁸³ go ovddit boazodoallolága "gáibádus boazodoalli áloládje leat lahka ealus ja geatnegas čuovvut bohccuid áiggis áigái". Nugo Riektejoavku sáhtta áddet, ii sisdoallan 1933-láhka dákkár gáibádusa guohtonguovllus eanet bistevaš ásadeapmái, muhto dušše johtimiidda ja orostaddamiidda jođedettiin, geahča dan § 29. Liikká ferte dát cealkámuš mearkkašit ahte ii sáhte atnit dálá geahččangeatnegasvuoda gáibidit guođoheaddji álot čuovvut bohccuid. Dát várra livčče geavatlaččat veadjemeahttun dálá dilálašvuodas go boazosápmelaččat eanaš ássat seammaláhkai go dálonat. Dákkár arahis doallohápmi livččii vel várra gáibidit nu stuorra bargofámu ahte gánnáheapmi ain geahpeduvvošivččii.

Rt. 1986 s. 403:s lea vuosttas alimusriektemearrádus geahččan- ja vuojuhangeatnegasvuodas 1978-lága mielde. Rávggaštanáššis rihkkumiin §§ 20 vuosttas lađđasa ja 24 vuosttas lađđasa, ovdandolle boazodoallit ahte geahččan- ja vuojuhangeatnegasvuodas ferte heivehuvvot ruđalaš dohkálaš boazodollui. Dát aiddostahtui nu ahte goluid maid geahččan ja vuojeheapmi⁸⁸⁴ dagahit boazodoallái, ferte buohtastahttot mo ruđalaččat vahágahtto jus ii gehččo dahje vuojuhuvvo dahje ii dahkko dan mađe go livččii sávahahtti eará ealáhusaid deastta ektui.

---

⁸⁸³ moderat

⁸⁸⁴ utdriving

Ovttajienalaš mearrádusas Alimusriekti ii dorjon dán geahččan- ja vuojeangeatnegasvuođa áddejumi. Geatnegasvuođat, maid muđui gohčodii seamma ášši guovtti beali, eai boađe ruđalaš beroštanvihkkedallamis, nu ahte boazodoalli ii dárbbáš geahččat ja vuojehit dallego ruđalaš ovdu sutnje lea stuorát go maid boazo vahágahtta ruđalaččat go ii gehččo dahje vuojevuvvo. Geatnegasvuođaid njuolga sisdoallu ii aiddostahtton dađe eanet.

Hámmárfeastta gielddariekti čujuha suoidnemánu 4. b. 1989 duomus dán dupmui. Áššáškuhtton boazodoallit áššehuvvo gielddarievttis geahččangeatnegasvuođa rihkkumis, muhto duopmu guoddaluvvui Alimusriektái mii dan fámuhtii. Alimusrievtti riektecealkámušas, Rt. 1990 s. 33, čuožžu ee. (s. 34):

"Gielddariekti leat dasto seamma alimusriekteduomu čujuhusain bidjan vuodđun ahte geahččan- ja vuojeangeatnegasvuohta boazoealátlaga mielde ii leat aivve ruđalaš beroštanvihkkedallama duohken. Geahččangeatnegasvuođa ráddjen ferte gielddarievtti mielde dahkkot dili ja daid guoskkahuvvon beroštumiid ektui, sihke boazoealáhusa deasttas ja eará ealáhusaid ja beroštumiid deasttas, mas maddái lea mávssolaš maid sáhttet juksat lassid bidjosiin. Gielddarievtti oppalaš rievttálaš vuolggasajit leat mu mielas riehta. Lasihan ahte konkrehta árvvoštallamiin mii lea dohkálaš geahččan boazodoalloga § 20 mielde, ferte vel deastta atnit sámi kultuvrra suodjaleami dárbbus ja boazodoalu sajis sámi kulturguoddiin."

Dán jagis ledje masá 3.000 bohcco Sálliris⁸⁸⁵, ja alimus boazolohku lei mearriduvvon 2.000 heggii. Mávssolašvuođa geahččangeatnegasvuođa ektui celkkii Alimusriekti (s. 34):

"Dát dilálašvuođat eai dagat mu oaivila mielde iešalddes ahte geahččangeatnegasvuohta lea rihkkovuvvon. Dat dahket datte, nugo oainnán, fertet vuđolaččat árvvoštallat leatgo boazodoallit deavdán dan viiddis geatnegasvuođa sii leat gohččovuvvon fuolahit ahte sin bohccot ásadit orohagain gos lobálaččat sáhttet guohtut. Dán árvvoštallama vuodđu lea geahččanortnet mii lea geavahuvvon."

---

⁸⁸⁵ Kvaløya

Dán oktavuodas deattuhuvvo ahte bearráigeahččodoaimma mahtodat lea guovddáš dagaldat go árvoštallá leatgo boazodoallit fuolahan dohkálaš geahččama. (Guoskevaš ášši meannuduvvui muđui Alimusrievtti riektecealkámuša mielde, ođđasit gielddarievtis 1990:s, dál dubmehalli duomu⁸⁸⁶ bohtosiin. Hålogalánda lágamánneriekti lea maŋŋil doalahan bohtosa).

Sierra dilálašvuoda maid dat suokkarda, addá Alimusriekti riektecealkámušage Rt. 1988 s. 1 geahččangeatnegasvuoda sisdoallomearrádusa oaivadeami. Alimusriekti cealká dás (s. 2):

"Ovdanbohtá ... ahte bohccot álot bohtet gittiide guovlluin mat sáhkocealkimis leat albmadvuvvon. Go riekti almmatge lea gávnahan geahččangeatnegasvuoda leat devdon, leat ee. go áššáskuhtton ja su veahkit "barge nu olu go sáhtte ja mii oppa leage geavatlaččat vejolaš", ja ahte geahččat bohccuid nu ahte dat eai boađe gieddeeatnamiidda, livčče gáibidit nu olu návccaid ahte dán guovllu boazodoallu livččii veadjemeahttumin. In sáhte oaidnit dáid ja sullasaš dagaldagaid maid gielddariekti leat ovddidan, čájehit ahte boazodoallolága § 20 vuosttas lađas lea adnon boastut."

Gielddarievtti duopmu fámuhuhttui dán hávege, dál go duopmu ii sisdoallan dárbbášlaš duohta dieđuid sáhttit árvoštallat leigo geahččangeatnegasvuoda doahttaluvvon.

Indre Sogn gielddariekti guoskkaha cuoŋománu 11. b. 1985 duomus geahččan- ja vuojeangeatnegasvuoda eará beliid. Riekti vuolgá das ahte boazodoallu dál jođihuvvo earaláhkai go ovdal - ovttadagat leat stuorát ja eaige čuovo šat ealliid geažos áiggi. Dasto ihtet jagiid dihto áiggiin sierralágan guođohanválttisvuodat, ee. guottetáiggi goas varihat ja čierpmahat bahkkejit vuosttas ruonas rahtáide, ja ragatáiggiis čakčat go bohccot juohkásit moanat čorrangiidda mat háddjanit orohagas. Riekti čuoččuha dáinna duogážiin ahte lea luondduvidá dilálašvuoda bohccuin rasttildit rájaid ja boahit guovlluidege gos lobálaččat eai sáhte leat, ja guođoheaddjit eai sáhte álo leat das caggamin.

---

⁸⁸⁶ fellende dom

Dát ii datte mearkkaš ahte boazogeahččama geatnegasvuohta lea susttojuvvon. Riekti báhkkoda ahte boazodoalliin lea árjjalaš guođohangeatnegasvuohta, muhto dadjá vel leat maid dan duohken oažžugo dieđu ahte bohccot leat gielddus guovllus, vai farggamusat sáhttet vuojehit bohccuid ruovttoluotta. Riekti orru dasto oaivvildeamen ahte árvoštallamis leago geatnegasvuohta rihkkojuvvon, ferte mealgat deattuhit leatgo bohccot vižžon ruovttoluotta nu farggago eaiggádii alddes dahje earáide lea cavgiluvvon ahte dat guhtot lobiheamit. Danne sáhttá orrut geatnegasvuođa váldosisdoallun leat ahte ferte dahkat juoidá go bohccot leat bohtán lobiheamit (vuojeangeatnegasvuohta), ja iige dárbbas dušše leat dán caggan (geahččangeatnegasvuohta).

Láhkaeavttuin čujuhuvvo ahte dát dávista Eanadoalodepartemeantta báhkkoduvvon oaiviliidda. 1983 gulaskuddannotáhtas cealká departemeanta ahte dihto guohtondiliin lea dárbbaslaš ja ollásit lobálaš diktit bohccuid háddjanit stuorát guovlluin, nu ahte lea veadjemeahtun čuovvut buot bohccuid geažos áiggi. Daddjo ahte "bearráigeahčču" báhkkodeapmi govve buorebut geatnegasvuohta go lága "geahččangeatnegasvuođa" báhkkodeapmi. Departemeantta Boazodoallokantuvrra byrohoavda celkkiige ášši vihtanin, ja dajai ee. iežas áddejumi mielde "lea diktit viežžamis bohccuid ruovttoluotta § 20 váldosisdoallu. Ná doaibmá ainjuo geavadis. Boazodoallolága § 20 ja § 24 gullet ná hui lahkálaga." Son celkkii dasto:

"Rádjarasttildeamiin sáhttet leat moanat árttat, muhto dehálaš sudja lea ahte moanat ráját eai leat lunddolaš ráját bohccuide. Dihto dálkkádagain ja siivvuin sáhttá leat hui váttis caggat rádjarasttildeami. Danne lea geatnegasvuohta dahkat juoidá rádjarasttildemiiguin nu dehálaš dan ektui go caggat dákkár rasttildeami."

Boazodoallohálddáhusege lea cealkán mo geahččan- ja vuojeangeatnegasvuođa mearrádusaid galgá dulkot. Dieđáhusas 32/1984, daddjo gáibádusaid birra § 20 vuosttas lađđasis:

"Dát mearkkaša ahte boazodoalli geatnegahtto bearráigeahččat ealu ja heivehit jođu nu ahte lobihis guohtunvárra ja gieddeeatnamiid vahágahttin lea nu unnán go vejolaš. Son galgá diehtit gos eallu lea ja ovddasvástidit ahte lea bargoveahka dan bearráigeahččat ja vuojehit jus bohtet guovlluide gos eai galgga leat."

Alimusriekti orru guhkás dohkkehan dán dulkoma.
Riektecealkámušas Rt. 1988 s. 1386 čuožžuge (s. 1388):

"Mus ii leat dasto mihkkege mihttet go riekti cealká čuovvovačča geahččangeatnegasvuođa hárrái:"...
Geahččangeatnegasvuođa guovddáš oasis leat rievtti mielas fuolahit bohccuid lea dohkálaš lojit, čuovvut gos eallit geažos áiggi leat ja oanehis áiggis leat das go cavgiluvvo bohccuid leat lobihis guovllus. Dát mearkkaša bohccot beaivválaččat áinnas fertejit guohtut gos ihkenassii orohagas, nu guhkágo eaiggádat áloládje bearráigohcet⁸⁸⁷ ravddaid ja vuojehit bohccuid mat leat rasttildan rájá."

Boazodoallohálldahusas lea 32/1984 dieđáhusasge mearkkašeapmi "dakkaviđe" sátnái § 24 vuosttas lađđasis. Dása biddjo ahte bohccot galget vuojehuvvot lobálaš guvlui nu fargga go lea geavatlaččat vejolaš. Čuožžu ahte dás ferte árvvoštallat konkrehta eallisuodjalanlaš⁸⁸⁸ dilálašvuođaid, namalassii leago vuojeheapmi dohkálaš elliid dahje guohtumiid dilis.

3.17.11.3 Riektejoavkku konklusuvnnat

3.17.11.3.1 Guokte iehčanas geatnegasvuođa

Bajábealde geardduhuvvon ávdnasis dihtto dávjá iešvuohki ahte lea oktavuohka gaskal geahččan- ja vuojehangeatnegasvuođa. Sáhtta orrut nu ahte vuojehangeatnegasvuohka eanet lea geahččangeatnegasvuođa oassi, go iehčanas geatnegasvuohka, muhto min árvvošteami

---

⁸⁸⁷ føre tilsyn

⁸⁸⁸ dyrevernmessig

mielde ii leat dát riekta. Sáhttá dadjat, nugo Alimusriekti Rt. 1986 s. 403, ahte geatnegasvuohta doallat bohccuid mearre guovllus ja geatnegasvuohta lágídit daid ruovttoluotta jus dat goittotge besset dán olggobeallai, leat seamma ášši guokte beali. Datte lea liikká ollásit guokte iehčanas geatnegasvuođa.

Dán vuodusteapmái lea datte doarvái čujuhit sieiva formála dilálašvuođa ahte geatnegasvuođat leat biddjon boazodoallolága iešguđet paragrafii. Muhto lea vel dahkamuš guovtti iešguđet daguin, mas nubbi eaktuda ahte nubbi ii leat dahkkon. Sáhttá dušše viežžat ruovttoluotta bohccuid mat eai juo leat gos galggašedje leat. Ahte leat guokte iehčanas geatnegasvuođa, vaikko dat gullet lahkálaga, ovdanbohtá Alimusrievtti riektecealkámušasge Rt. 1990 s. 33, geahča s. 35.

Dás lea § 20 vuosttas lađđasa gáržžideaddji dulkon. Ii leat nu ahte eavttuheamit rihkku dán geatnegasvuođa jus ii doala bohccuid lobálaš guovllus. Dihto dilálašvuođain dohkkehuvvo go bohccot bohtet eará orohakkii dahje gieddeeatnamiidda, dainna eavttuin ahte seammás vuojeha bohccuid lobihis guovllus. Dákkár vuojeheames ii dollo geahččangeatnegasvuohta, muhto § 24 geatnegasvuohta. Vástideaddji ii leat geahččangeatnegasvuohta mii rihkkojuvvo jus ii vuojet bohccuid, muhto vuojeangeatnegasvuohta.

3.17.11.3.2 Geatnegasvuođaid lagat sisdoalu čeahkkáigeassu

Geahččalit dálá riektegeavada ja eará riektégálduid vuodul čohkket dan maid sáhttá dadjat geahččangeatnegasvuođa ja vuojeangeatnegasvuođa lagat sisdoalus.

Boazodoalloláhka ii gáibit geahččangeatnegasvuođas ahte čuovvu bohccuid geažos áiggi. Dihto guohtondiliin lea lohpi diktit elliid leat bieđggus stuorát guovlluin. Boazodoalli geatnegahtto datte gohcit ealu. Dát orru mearkkašeamen sihke ahte son diehtá gos eallit leat, ja ahte bearráigeahččá ahte dat leat lobálaš sajis. Dohkálaš geahččandagaldumiin⁸⁸⁹ lea guovddáš mearkkašupmi. Jodíheapmi galgá oppalaččat

---

⁸⁸⁹ voktingsrutine

heivehuvvon nu ahte lobihis guohtonvárra ja gieddeeatnamiid vahágahttin gártá nu unnángo vejolaš.

Vuojehangeatnegasvuodas orru riektegeavadis erenoamážit deattuhuvvon vuojehago eaiggát elliid jođánit eret go fuobmá guhtot lobiheamit. De leage erenoamážit gažaldat mii gullá "dakkaviđe" sátnái § 24 vuosttas lađđasis.

Boazodoallohálddaha dulkoma mielde galgá vuojehuvvot nu fargga go lea geavatlaččat, ja sáhttá maid dadjat boazodoallofagalaččat, vejolaš. Mii navdit dás jurddašan lobihis guohtumis eará orohagas dahje guohtun iežas orohagas lobihis áiggis. Gieddeeatnamiid guohtuma ektui ferte geatnegasvuohtha min árvvošteami mielde leat intabut. Vuojehangeatnegasvuoda ollašuhhtima dihte ferte boazodoalli jođánit sáhttit náššat doarvái olbmuid fuolahit bohccuid mat guhtot lobiheamit. Ferte várra geažos áiggige leat ovddasvástideaddji geainna sáhttá váldit oktavuoda go ná geavvá.

Muđui ii leat vuolggasajis áššáiguoskevaš ii geahččan- iige vuojehangeatnegasvuhtii ahte doaimmat maid ferte álggahit, leat boazodoallái stuorát ruđalaš gollun go ruđalaš vahágin jus ii livčče geahččan dahje vuojehan bohccuid. Jus beaktilis geahččan gáibidivčče nu olu návccaid ahte boazodoallu šattašivčče veadjemeahtumin, sáhttá almmatge orrut nu ahte geatnegasvuodaid lagat ráddjen ferte mearriduvvot seagáš beroštanvihkkedallama mielde, mas sihke boazodoalu ja eará ealáhusaid ja beroštumiid deasttat fuolahuvvojit. Ferte vel deattuhit sámi kultuvra dárbbášuvvo suodjaluvvot ja maid boazodoalu sámi kulturguoddin.

Dát čađamannan lea erenoamážit § 20 vuosttas lađđasii bidjan dárkilat mearkkašumi go maid sáhttá njuolga lohkat láhkateavsttas. Liikká báhcet moanat gažaldagat. Lassi válddalaš⁸⁹⁰ mearrádus geahččan- ja vuojehangeatnegasvuoda sisdoalus bohtá vuohččan bohttevaš riektegeavadis.

3.17.12 Boazosápmelaččaid buhtadanovddasvástádus

Boazodoallolága VII kapihttal sisdoallá njuolggadusaid boazodoalliid buhtadanovddasvástádusas sin bohccuid dahkkon

---

⁸⁹⁰ autoritativ

vahágiin, omd. jus leat bohtán orohakii gosa ii leat lohpi, dahje gilvva eatnamiidda. Maid boazu vahágahtta galggašii buhtaduvvot sorjjasmeahtun leago boazodoalli čájehuvvon mange láhkai sivalažžan. Ovddasvástádus lea nu gohčoduvvon bealátkeahtta, buo. boazodoallolága § 25 vuosttas lađđasa. Dát ee. máksá ahte jus muhtun lea vahágahtton, sáhtta boazodoalli šaddat buhtadanovddasvástideaddjin, vaikko son lea várrogasat⁸⁹¹ láhtten, go lea sihke geahččan albmaláhkai ja vuojehan bohccuid dakkaviđe go liikká leat bohtán lobihis guvlui. Jus dát geatnegasvuođat leat doahttaluvvon sáhtta eaiggát geahpedit vahátsturrodaga ja danne buhtadanmávssuge, muhto ii luvvejuvvot vahágahttima ovddasvástádusas.

Buhtadanovddasvástádus gullá § 25 nuppi lađđasa mielde buot boazodoalliide orohagas gos lea vahágahtton. Gillájeaddjái ovddasvástidit "okta nugo buohkat ja buohkat nugo okta ". Lea nappo sáhka nu gohčoduvvon ovttasvástolaš ovddasvástádusas. Dán geatnegasvuođahámi váikkuhus, diktá § 26 njealját lađđas gillájeaddji välljet gaskal gáibidit orohagas dahje navdon vahágahtti bohcco eaiggádis. Geavadis välljejuvvo álo vuosttas molssaeaktu. Dáid ovttasvástolašovddasvástádus⁸⁹² njuolggadusaid duogáš lea ahte dávjá ii sáhte mearridit jur makkár boazu lea vahágahttan.

Buhtadas mii biddjo orohakii, galgá boazodoalliide siskkáldasat dásseduvvot juohkehačča boazologu ektui, buo. § 25 viđát lađđasa. Boazodoallái sáhtta datte siskkáldasat garvit iežas ovddasvástádusoasi. Eaktun lea sáhttit duođaštit ahte su boazu ii leat vahágahttan.

Jus sáhtta duođaštit ahte lea eará orohaga boazu mii leat vahágahttan dahje lea leamaš das mielde, sáhtta regressa § 25 maŋimušlađđasa mielde, buhtadanvuoigatvuohta gustot dán orohaga ektui. Mearkašanveara lea nappo ahte nu leatge boazodoalliin orohagas gos vahágahttui vuodđoovddasvástádus.

Boazodoallolága § 26:s leat dihto spiehkastagat boazovahágiid bealátkeahces ovddasvástádusas. Dat eai siskkil vuosttažettiin go vahágahtto lobálaš johtimis, ásadeames dahje

---

⁸⁹¹ aktsom

⁸⁹² solidaransvar

guohtumis, jus vahát ii leat olus eanet go maid ferte atnit eaktuduvvot ulbmálaš ja dohkálaš jodiheames, buo. § 26 vuosttas lađđasa. Láhkaaddi lea dás vuhtii váldán ahte lea váttis jodihit boazodoalu almmá makkárge lágan vahágiid haga omd. omiid guohtumiin dahje vuvddiin, ja ealáhusas lea dänge láhkai veaháš gollanmunni.

Bealátkeahtes ovddasvástádus ii galgga § 26 nuppi lađđasa mieldege gustot jus bohccot vahágahttet lobálaš ásadeames láddjejuvvon suinniin mat eai leat suodjaluvvon áiddiin "mii ráfáiduhtá bohccos" dahje eará dohkálaš láhkai.

Dán bealátkeahtes ovddasvástádusa váidudeamit eai mearkkaš datte nu olu geavadis, go eai siskkil eanemus vahága - ahte boazu vahágahtá gilvvaeatnamiid. Bohccuin leat gilvvaeatnamis, ii leat "lobálaš" § 26 áddemis, ja dát gullá danne njuolga § 25 ovddasvástidanjuolggádussii. Muđui leat goappašat suolgimearrádusat⁸⁹³ § 26:s hábmejuvvon nu ahte lea bealátkeahtes buhtadanovddasvástádus mii ii gusto dáid háviid. Dilálašvuođaid mielde sáhtá datte muhtumin fertet buhtadit dábálaš lánkačálakeahtes sudjageatnegasvuođa njuolggadusaid ektui (culpa-ovddasvástádus).

Boazovahágiidda buhtadangáibádus galgá dábálaččat guovllu leansmánni mearridit árvvošteami, buo. § 27 vuosttas lađđasa. Jus boazodoalli dahje orohat čálalaččat mieđihit vahága ja geatnegasvuođa buhttet, ja ovttaoaivilvuohta šaddá buhtadasa sturrodaga hárrái, ii dárbbášuvvo leansmánni soabadeapmái⁸⁹⁴. Dán oktavuođas sáhtá namuhit ahte leansmánni § 27 njealját lađđasa mielde áššemeannudeami juohke ceahkis sáhtá geahččalit oažžut eaktodáhtolaš⁸⁹⁵ ortnega. Earret njuolggadusaid mat muđui leat mearriduvvon § 27:s, gustojit dábálaš njuolggadusat leansmánneárvvošteami dáfus, geahča Od.prp. nr. 9 1976-77 s. 63.

---

⁸⁹³ lempingsbestemmelse

⁸⁹⁴ mellomkomst

⁸⁹⁵ minnelig

4. Eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuodat - čoahkkáigeassu ja konklusuvnnat

4. KAPIHTTAL

Eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuođat - čoahkkáigeassu ja konklusuvnnat

4.1 GII EAIGGÁDUŠŠÁ FINNMÁRKKU OVDDEŠ MATRIKULEREKEAHTES EATNAMIID?

Riektejoavku lea juohkkásan Finnmárkku ovddeš matrikulerekeahtes eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuođa gažaldaga dáfusge. Unnitlogus, gii lea Otto Jebens, ii leat olus vuosttaldeapmi eanetlogu ovdanbuktiin hámi ja metodihkii, ja leage sáhtán guorrasit eanetlogu konklusuvdnii eaiggáduššanvuoigatvuođa hárrái olggut Finnmárkkus, daid nu gohčoduvvon "priváhtiivva" dáža guovlluin.

Jebens:s lea datte dat áddejupmi ahte go galgá konkluderet eaiggáduššanvuoigatvuođa Sis-Finnmárkku guovlluide mat ovdal 1751 ledje ruođa duopmoválddi vuollásažžan, berre earaláhkai deattuhit historjjálaš gálduid ja deattuhit garrasit sámi riekteáddejumi go maid eanetlohku lea dahkan. Son lea gávnahan dán earalágan deattuhusas leat mearrideaddji mearkkašupmi bohtosii, ja danin ii leat sáhtán guorrasit eanetlogu konklusuvdnii Sis-Finnmárku guovlluid hárrái. Spiehkasteaddji oaiviliiddis vuodustan dihte lea gávnahan dárbbaslažžan hábmet oktilaš ovdanbuktima.

Danin leatge Finnmárkku eatnamiidda guokte eaiggáduššanvuoigatvuođa ovdanbuktima, main eanetlogu ovdanbuktin lea bájuhuvvon vulobealde A čuoggás, ja Jebens:a fas B čuoggás.

A EANETLOGU OVDANBUKTIN

4.1.1 Álggahus

Go galgá mearridit gii eaiggáduššá makkár nu objeavtta, ferte konklusuvnna vuodus ee. leat lágain, lánkaásahusain, riektegeavadis, čálalaš čielggademiin, geavaheamis ja riekteáddejumis. Dán kapihttala fáddá lea guorahallat makkár

áššáiguoskevaš riektégáldooasit leat olamuttos, daid vihkkedallat ja sáhttit bajilčállaga gažaldaga vástidit.

Dán barggu bargovuohki lea *juogo* álgit riektehistorjjálaš ovdáneamis ja guorahallat mo riektedilli lea ovddiduvvun gustojeaddji vuoigatvuohtan, *dahje* álgit dálá čállon riektégálduin ja lasihit dása historjjálaš gálduid ja eará gáldoávdnasiid nu guhkásgo dárbbášuvvo juksat ja bealuštit konklusuvvna mii dán vuđđosis navdo leat gustojeaddji vuoigatvuohtan. Nugo namuhuvvon 1.2. oasis, lea Riektejoavku válljen manjit bargovuogi vuodđun barggustis.

Dáinna vuolggasajiin lea Riektejoavku 3.2. gitta 3.17. oassái meroštallan iešguđet resurssaid mat leat áigequovdilát. Juohke resursašlájás lea vihkkedallon adnu mii lea leamaš, njuolggadusat mat leat leamaš gustojeaddjin ja dan guovllu riektegeavat. Dán resurssamiel čađamannamis lea viehka olu riektehistorjjálaš ávdnasatge váldon mielde. Dát ávdnasat lea čuovvovaš čielggadeamis viehka stuorra vuodusoassin. Riektégálduid dábálaš geavaheapmái čujuhuvvo eanetlogu ovddabealde 2.2. oasi válddahallamii.

4.1.2 Eaiggáduššanvuoigatvuođa doaba

Eaiggáduššanvuoigatvuođa doaba lea leamaš meroštallon iešguđet láhkai iešguđet áiggis. Dál mearkkaša eaiggáduššanvuoigatvuohta dábálaš juridihkalaš jurddašuvvogi mielde ahte muhtumis lea ráđđejupmi ovttá dahje moanaid áđaide, gustojeaddji lágaid ráddjehusaiguin dahje sierra vuoigatvuođalaččaid deasttas.

Eaiggátráđđejupmi siskkilda sihke vuoigatvuođa atnui ja eará duohta ávkkástallamii - mieđis duohta ráđđejupmi - ja vuoigatvuođa diktít earáid geavaheamis áđa - negatiivva duohta ráđđejupmi. Dat siskkilda vel vuoigatvuođa háldet rievttálaččat, sirdit eaiggáduššanvuoigatvuođa earáide dahje ásahit erenoamáš vuoigatvuođaid ja gildosiid. Áinnas deattuhuvvo ahte eaiggáduššanvuoigatvuohta ja eaiggátráđđejupmi leat negatiivvalaččat ráddjjuvvon, ja dat siskkildit buot mat eai leat spiehkastuvvon juogo gustojeaddji

lágain dahje erenoamáš vuoigatvuođain earáide go eaiggádii. Ráddjehusat mat čuvvot lágas, ipmirduvvo dán mielde ráđđenvuoigatvuođas muđui mieđis spiehkastahkan.

Várra lea árta lea deattuhit ahte dálá servodagas gáržžiduvvo hui olu eaiggáda háldoluđolašvuohta lága bokte giddodaga ektui. Dát gusto sihke duohta ja rievttálaš hállduide.

Erenoamáš objeavtta vuoigatvuođas lea riektelaččas seamma háldenvuoigatvuohta go eaiggádis livččii, nu guhkásgo su vuoigatvuohta ollá. Dát vuoigatvuođat - servituhtat dahje geavahanvuoigatvuođat - lohkkajt miehtásat ráddjejuvvon. Geavahanvuoigatvuohta siskkilda háldoveaju⁸⁹⁶ mii čuovvu vuođđudanvuđđosa⁸⁹⁷ ja iige eanet, muhto dákkár vuoigatvuođas sáhtá leat hui iešguđetlágan sisdoallu ja mahtodat. Muhtun vuoigatvuođat duohtadit dušše veaháš eaiggáda haldoveajus. Earát leat baicce nu viidát ahte objeavtta eaiggádis eai báze šat olu háldoveajut.

Eaiggáduššánvuoigatvuohta lea nugo namuhuvvon negatiivalaččat ráddjejuvvon, ja dát mearkkaša dihto gárggiidangálgga⁸⁹⁸ boahhteáigái. Okta bealli dás lea ahte vuoigatvuohta automahtalaččat siskkilda dan mii guorrana go erenoamáš mieđis ráddjejuvvon vuoigatvuohta jávká. Vuoigatvuohta siskkilda ođđa vejolašvuođaid mat bohciidit ja mat eai miehtásit leat biddjon muhtun earái sierravuoigatvuohtan. Eaiggáduššánvuoigatvuohta daddjo áinnas siskkildit *báhcanvuoigatvuođa* mii áiggis áigái lea báhcan. Muđui čujuhuvvo 2.1.2. oassái mas veahá eanet lea máinnašuvvon eaiggáduššánvuoigatvuođadoahpagis.

4.1.3 Oppalaččat eaiggáduššánvuođa⁸⁹⁹ háhkamis

4.1.3.1 Várddus

Eaiggáduššánvuohta sáhtá háhkkot mánggaláhkai. Jus objeavttas ii leat ovdalis eaiggát, sáhtá vuollástit

---

⁸⁹⁶ disposisjonsmulighet

⁸⁹⁷ stiftelsesgrunnlag

⁸⁹⁸ evne til ekspansjon

⁸⁹⁹ eierposisjon

(árbevirolaččat gohčoduvvon originæra dahje álgovuolggalaš háhkan). (Geahča Gudmund Sandvik:a čielggadeami čuo. 1.17 «Statens grunn i Finnmark. Et historisk perspektiv» mii lea deaddiluvvon Riektejoavkku čielggadeami mildosiin). Jus objeavttas lea eaiggát, eaiggáduššanvuohta sirdo dábálaččat eaktodáhtolaččat šiehtadusain (árbevirolaččat gohčoduvvon derivatiiva dahje surggiidahtton háhkan). Bággosirdin bággolonistuvvo. Eaiggáduššanvuohta sáhhtá datte háhkkot sirddekeahttáge, go ođđa "jáddada" (jávkada⁹⁰⁰) boares vuoigatvuođa. Dán sáhhtá dahkat dan oskkus go háhká áđa sus gii orru leamen rivttes eaiggát (nu gohčoduvvon dan oskkus háhkan⁹⁰¹). Eará háviid ii dušša boares vuoigatvuohta vuosgo lea mannan dihto áigi ja ođđa eaiggát lea halden objeavtta. Dákkár háviid lea sáhka oamastusas, dološ áiggi rájes geavaheamis, ealjohisvuođas dahje "cieggan riektedilis", geahča dárkilat dán birra ovddabealde 2.2.3. oasis.

Finnmárkku eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuođa dáfus lea mañimuš joavku áigeguovdil ja danin vuodđofáddán dán kapihttala vihkkedallamiidda.

4.1.3.2 *Dehálaš dagaldagat mearrádussii*

Go galgá mearridit guhte lea eaiggát, lea guovddáš gažaldat gii lea atnán dahje halden objeavtta. Dát oidno čielgasit go meahcceeatnamiid eaiggátvuoigatvuođa galgá mearridit. Go dát leat dárkon ovttaskas olbmuid opmodahkan, lea justa mo sii leat báikki atnán ja heivehan iežaset ealáhusa ja eallima dasa.

Lassin dán atnui lea(t) geavaheaddji(t) buoremusat geahččalan caggat eará gáibideaddjiid. Moanat gille- ja rádjánaččut leat bohciidan dákkár meahcceriggodagaid haldema gilvvus. Lassin duohta dollui ja dan suodjaleapmái, jerro dehálaš dagaldat vuoigatvuođavuodusge ahte gii rievttálaččat lea halden daid áigeguovdilis riggodagaid.

Servodat oinnii árrat ávkin ahte ovttaskas olbmo, dahje geavaheaddjiid joavkku, doallu ja ealáhusvuođđu suodjaluvvui.

---

⁹⁰⁰ estingvere

⁹⁰¹ godtroerverv

Ovdal lei doallu guovddážiis go opmodatvuoigatvuođas lei sáhka. Go mánggas atne ovtta guovllu iešguđetláhkai, lei áddemis ahte juohkehaččas lei opmodatvuoigatvuohta dan háldovuohkái maid ánie, buo. professora Robbestad:a artihkkala "Kløyvd eignedomsrett" 1963 LoR:s 162 s. čuo. Dán oainnus ledje iešguđet háldovuogit vuodđun, ja ii lean sáhka oppalaš eaiggáduššanvuoigatvuođas mii galggai siskkildit vejolaš háldovuogiidde mat eai lean anus ("báhcánráđđejumit⁹⁰²").

Áddejupmi ahte eaiggáduššanvuoigatvuohta lei oppalaš ja prinsihpas buotdivnnat⁹⁰³, lassánii 1700-logus dađistaga. Duiska-romálaš riekteváikkuhus soaitá leat duogážin, muhto erenoamážit jurdda ahte oppalaš eaiggáduššanvuoigatvuohta lea olmmošvuoigatvuohta. Servodatovdáneapmi dagahii vel ahte oppalaš eaiggáduššanvuoigatvuođadoaba ipmirduvvui ávkkálaččabut. Dál ii gal várra leat áige guovdil máhccat "juhkkojuvvon eaiggáduššanvuoigatvuođa" vuogá dahkii. Juohkehaš ja servodat leat oppalaš eaiggáduššanvuoigatvuođa prinsihppii vuodđuduvvon, dan ektui go sierra ráđđejumiid dan mielde go lea leamaš duohta doaimmaheapmi.

4.1.3.3 Lagat anus

Bajábealde čujuhuvvui ahte atnu lea guovddáš dagaldagat go galgá mearridit leago eaiggáduššanvuoigatvuohta dahje molssaevttolaččat sierra vuoigatvuohta giddodahkii dahje giddodagas. Geavadis lea dát dájvja hábmejuvvon gažaldahkan geas lea *eaiggátráđđejupmi*⁹⁰⁴ eatnamiidda. Dát gusto eavttuheapmin jus vuoigatvuođagaibideaddji⁹⁰⁵ ii sáhte čujuhit mangelágan eaiggáduššanvuoigatvuođa duođaštussan čuoččuhusa vuodđun. Eaiggátráđđejumit leat datte dájvja mearrideaddji mearkkašupmi vaikko leat áššebáhpárat ja vuosttažettiin go lea gažaldat dulkot čálalaš ávdnasa. Eaiggátráđđejumiin jurddašuvvo sihke rievttálaš ja duohta háldduš, buo. Rt. 1956 s.1085 s.1094 báhk kodanvuogi.

---

⁹⁰² restbeføyelse

⁹⁰³ altomfattende

⁹⁰⁴ eierbeføyelse

⁹⁰⁵ rettighetspretendent

Manjimužžii gullá vel giehtaguššat vuoigatvuoda nu ahte earái heađušta háldet dán guovllus dán vuoigatvuoda vuostá. Geas lea sierravuoigatvuohta, sáhtá háldet vuoigatvuoda addán rámmaid siskkobealde. Riekteáddejumit maid riektelačča hálddut báhkodit, leat dehálaččat konkrehta árvoštallamis. Dát gusto riekteáddejupmáige mii ihtá go vejolaš riektelaš ii vuosttal dan guovllu earáid háldduid.

Ášši mii lea geardduhuvvon Rt. 1975 s.112, govve mánggaláhkai mo duopmostuolut mearridit guhte lea eanaeaiggát. Konkrehtalaččat lei riidu leatgo goahccevuovdeeaiggádat vai guhtonvuoigatvuodalaččat eanaeaiggádat. Alimusrievtti eanetlohku (golbma duopmára) dadje ahte "dákkár" áššis ii sáhte "oppalaš dárkodemiin jáhkehahtti historjjálaš ovdánemiin gávnnahit čadni konklusuvnna" eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuhtii. Dát ferte mearriduvvot konkrehta árvoštallamiin "buot dálá dieđuid vuodul". Dákkár árvoštallan sáhtá leat iešguđetlágan riikka sierranas osiin, iešguđet giliin, ja velá seamma gilisge.

Áššis ii lean vuodđuáššebábir, ja riekti čujuhuvvui danin konklusuvnnaide maid gávnnahii «dan anus ja hálddus mii lea leamaš dan áiggi masa mis leat dilálašvuhtii dieđut."

Árvoštallamis iešguđet "atnovugiid", čujuhii eanetlohku ovddimusat ahte guohtunatnu "ain" lei searvevuodas, dat lei dehálaš ealáhusvuđđosii, ja riektelaččat ledje árjjalaččat áimmahuššan beroštumiideaset. Láddjehagaide vuoigatvuodas ja bivdo- ja guollebivdohálddus háleštuvvui ja árvoštallui. Dasto árvoštalai eanetlohku rievttálaš háldduid. Vuodđun ledje ovddit ja dán jahkečuodi áššebáhpárat, geahča lagat s. 115-117. Eanetlohku deattuhii garrasit gahčahatvuoigatvuodaid⁹⁰⁶ háldduid 1869 rájes dássáži. Dát áddejuvvui «čielga eaiggátháldun⁹⁰⁷».

Eanetlohku gávnnahii ahte anus ja hálddus mat ledje, hui čielgasit čujuhuvvui ahte vuovdeeaiggádat ledje « iežaset adnán vuoigaduvvomin» háldet vuovddi oktan eatnamiiguin. Guhtonvuoigatvuodalaččain ii lean vuosteágga⁹⁰⁸ dása «earret

---

⁹⁰⁶ fallrettighet

⁹⁰⁷ eierdisposisjon

⁹⁰⁸ innsigelse

go dárbbášuvvo headuštit meassamiid sin guohtonvuoigatvuhtii» (referáhta s. 122).

Dát ášši čujuha moanaid dagaldagaide mat leat áigeguovdilat go eaiggátgažaldat galgá čielggaduvvot ja mearriduvvot. Konkrehta deattuhuvvojit rievttálaš hálddut sakka, mii ii mearkkaš ahte ii beroštuvvo duohta anus. Eanaš háviid leat lotnolasdoaimmat mearrideaddjin. Leat ovdamearkkat ahte duohta atnu bidjá eanaš eaiggáduššanvuoigatvuhtii vuđđosa. Mahkáš áššis mii lea geardduhuvvon 1967 Rt. s. 101 (Junkerdal-ášši). Dás deattuhuvvui guovllu láddjehaga ja beasselogguma⁹⁰⁹ háldu ja geavaheapmi. Dilálašvuodain čájehuvvui ahte guovlu ii lean leamaš nu árjjalaš anus, ja lei váttis čájehit dán guhkes áiggi anu. Deattuhuvvui vel Stáhta eaiggátgáibideaddjin⁹¹⁰ ii lean dahkan maidege atnui ja mii čájehii ahte ovddasvástideaddjit eaiggátráđđejedje guovllu. Dát ii leat sáhttán leamaš amas Stáhtii vuovdehálddašeami bokte. Lei doarvái vuodus dáinna dahkat juoidá.

Guovddáš dákkár áššiin lea, leago atnu sierravuoigatvuodarámma siskkobealde mii alldes lea, vai čájehuvvojitgo « eanaeaiggátráđđejumit» masa ii leat vuoigatvuohta. Dihto láhkai vihkkedallo leago geavahanvuoigatvuohta- vai eaiggátráđđejupmi, Rt. 1968 s. 1202 s.1212-1213. Dás namuhuvvo anu ealjohisvuohtage.

Vaikko eaiggáduššanvuoigatvuođa vuodđu váilo, dahje lea eahpečielggas dahje eahpidahti, sáhttá son gii guhkit áiggi lea eaiggátráđđen, adnojuvvot eaiggádin go son gii áitosaččat alces čuoččuha eaiggáduššanvuoigatvuođa ii leat čielgasit seaguhan iežas dasa. Dát lea hui čielggas Rt. 1961 s.1163, mas daddjo, s. 1172 buo. s. 1187 leat «čielggas» ahte ii sáhte «čuoggut» ásahuvvon riektedilálašvuoda dainna vuoduin ahte dát badjel 100 jagi boares riekteáddejupmi lea boasttut», buo. lagat 2.2.3. oasi.

---

⁹⁰⁹ neverløping

⁹¹⁰ eierpretendent

Dagaldagat ja rievttálaš jurdagat dat leat govvejuvvon dáid namuhuvvon alimusriekteduomuin, mat bidjet vuolggasaji dán kapihttala joatkka vihkkedallamii.

4.1.4 Mátta-Norgga stáhtaalmennehiid eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuođa ovdáneami sárgosat

4.1.4.1 Veahá meahcceguovlluid eaiggátgáibádusa ja eaiggáduššanvuoigatvuođa doahpaga ovdáneamis

Giddodat lei álggos eallinvuogi ja válldi vuođus. Dađe mielde go gonagasat geahččaledje nannet servodatortnega stuorát guovlluide, lassánii dárbu náššat ruđalaš vuođu mii lei eaktun hálldašit ja stivret guovllu. Danin dárbbášuvvui gozihit dahje ainjuo sisboaduid buot guovllu eatnamiin. (Geahča ee. Monica Wernstedt: «Fastighetsrättens historia» (1972) s.1:5).

Opmodagain maid ovttaskas olbmot geavahedje, gáibiduvvui vearru. Gonagas čuoččuhii sus lei vuoigatvuohta eatnamiidda mat eai lean anus. Gonagasa vuoigatvuohta gohčoduvvui dáđis vuođđoregálan⁹¹¹. Iešguđetlágan gonagaslaš regálat dáđis lassánii. Ii eahpiduvvo ahte regála mii lea vuolgan romálaš ja germánalaš rievttis, beasai iešguđet vugiid mielde bures Skandináviai. Dovddus lea ee. vuođđoregála, almennevuoigatvuohta, hilggohasaid ja fállaid vuoigatvuohta, eaiggákeahtes diŋggaide (“maid ii oktage eaiggáduša, eaiggáduššá Gonagas”), ja bákteregála (Geahča Ole Fegner: «Romerrett i Norden» (1977) s. 77-78, Gøran Inger: «Svensk rättshistoria» (1982) s. 43 ja Knut Robberstad: «Jus og Jord» (1978) s 182-183). Riektejoavkku juovlamánu 21. b. 1988 siskkáldas čielggadeamis (“Eanaeaiggáduššanvuoigatvuođa ja Finnmárkku almenneha gažaldaga birra») čujuha Otto Jebens (36-39 s.) ahte lea veahá eahpevissis man olu Gonagasa vuođđoregála oahppa oaččui dáža rievttis, Ruota ovdáneami ektui. Son deattuha datte (54-64 s.) ahte vuođđoregála oahpas lea leamaš mearkkašupmi Norggas almennehiid eatnamiid

---

⁹¹¹ grunnregale

eaiggáduššanvuoigatvuođa dáfus. Regála doaba lea duopmostuolutge atnán, geahča ee. Rt. 1852 s. 404 mas Alimusriekti dadjá ahte gitta «...Čiezanuppelot Jahkečuođi lohppii galgá Deanu ja Álttájoga Luossabivdu Regála leat lihttoláigohuvvon», s. 405, buo. s. 420-421.

Ii leat čielggas mii regála doaba mearkašii. Álgovuorus várra báhkkodii Gonagasa vuoigatvuođaid servodatválddi ovddasteaddjin. Soaitá dattege oaivvilduvvon ahte gonagasválddis lei eaiggáduššanvuoigatvuohta priváhtarievtálaš áddemis. Ii eahpiduvvo ahte doaba maŋgil 16-1700-logus báhkkodii servodaga duohta eaiggáduššanvuoigatvuohtan. (Geahča Wernstedt op.cit. s.1:5). Doahpaga eahpečielga atnu oidno čielgasit Rt. 1880 s. 337. Konkrehta gustui ášši Álttá luossabivdovuoigatvuhtii. Vuosttasjienasteaddji lohká dás ahte “boares ággi rájes” ii leat Álttá guollebivdu leamaš dábálaš lánkanjuolggadusaid vuollásaš. Son joatká dadjamin «... nugo Ollislaččat lei dat Bunzzar, ahte Finnmárkku eaiggáduššanvuoigatvuohta lei Stáhta, mii meannudii dán Provinssa ja dan Hearvásvuođaid Regálan.» Dán oktavuodas dajai vel ahte doppe 1775:s eai «lean priváhta opmodagat aitosaš Finnmárkkus.» Eará duopmárat ledje ovttamielas ahte Finnmárkkus hállui regálas, guovttis sis hálle datte regálas «Ráđđenvuoigatvuohtan». «Ráđđenvuoigatvuođa» doaba mii lea namuhuvvon 1880 duomus, čujuha dan boares earuheami badje- ja vuolleopmodatvuoigatvuohtas. Doahpagat vulget feudalavuogádagas ja čujuhit gaskaagat eurohpalaš rievtti lánkajuhkkojuvvon eanavuoigatvuođa ortnegii. (Geahča Gudmund Sandvik:a Jussens venner:s 1989 s. 230-235.)

Numo namuhuvvon 4.1.3.2. čuo. áddejuvvui dađis nu ahte eaiggáduššanvuoigatvuohta siskkildii olles háldenvuoigatvuođa objektii, iige dušše juohke geavahanvejolašvuhtii. Oppalaš eaiggáduššanvuoigatvuođa áddejupmi oahpahuvvui teorias 1700-logus Danmárkkus. Christiania universitehtas logaldalai Schweigaard romárrievttis 1840-1870 áigodagas, ja dás lunddolaččat máinnašuvvui buotdivnnat eaiggáduššanvuoigatvuohtas. (Geahča Robberstad LoR 1963 s. 164.) Brandt čuoččuhii Tingsretten:s (2. dea. 72 s.) ahte ná lei dáža rievttisge, muhto dohkkehii gal boares dáža juhkkojuvvon

eaiggáduššanvuoigatvuođa áddejumi. Robberstad válddahallá dán suorggi ovdáneami Jus og Jord:s (1978) s.170-173 ja konkludere ahte dat easka lei Scheel Tingsrett (1. cakkus, 1901) ahte romarrievttálaš eaiggáduššanvuoigatvuođa juogakeahtes riekteáddejupmi liikostuvai dáža rievttis. Ruota rievttisge 1800-logus dohkkehuvvui oaidnu ahte eaiggáduššanvuoigatvuohta lea "bassi ja juogakeahtta", "muhte hui manjit ja hui njozet" geahča Mauritz Bäärnhelm "Rättshistoriska studier tilägnade Gösta Hässelberg" 1977 s. 64.

Dan ovdáneami vuodul mii lei eaiggáduššanvuoigatvuođa doahpaga mearkkašumi áddejumis, sáhtta gal daddjot ahte go 1880:s Alimusriekti hállá stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođas, ii leat dat áibbas ovttalaš. Liikká ferte leat ártta navdit ahte Alimusriekti anii doahpaga dainna oaiviliin ahte lei hállu oppalaš ja priváhtarievttálaš eaiggáduššanvuoigatvuođas.

Láhkaovdabargguin 1800-logu rájes ja eará oktavuodain leat dávjá cealkámušat stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođas. Ii leat álo álki oaidnit oaivvilditgo eaiggáduššanvuoigatvuođa priváhtarievttálaš áddejumis vai dušše stáhta sadjádagas hálddašeaddjin. Datte lea ártta navdit ahte lei priváhtarievttálaš ja oppalaš eaiggáduššanvuoigatvuohta mii oaivvilduvvui. Sii geat čálle stáhta ovddas bohte eatnašat seamma birrasis ja lei seamma oahppu go sis geat čálle teoriaid ja duomuid.

4.1.4.2 Lagat stáhtaalmennehiid eatnamiid vuoigatvuođas

Bajábealde čujuhuvvui ahte servodatválddi dárbu ruđalaš vuđđui sajadagasis sáhtta leat dehálaš oassi oahppavuđđosii ahte buot maid ovttaskas olmmoš ii "ieš ane", gullet Gonagassii.

Dánka rievttis lea Jydske Lov:s (1241) mearriduvvon ahte gonagas eaiggádušša hilgogálvvuid maid ii oktage jearat, sonhan eaiggádušša olles gátti, ja "maid ii oktage eaiggáduša, eaiggádušša gonagas", (Tredie Bog LXIII 61. Første Bog LV 53:s lea njuolggadus vuovddi birra mii guoská eará eatnamiidda. Jus leš hállu almennetvuovddis, "de eaiggádušša

gonagas eatnamiid ja boanddat vuvddiid". Dás hállo ahte gonagas *eaiggáduššá* "gátti" go dat ii leat priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođa vuollásaš ja son *eaiggáduššá* almennehiid eatnamiid.

150 jagi dás ovdal lei juo dalá Gonagas gáibidan beassat «eaiggáduššat» almennehiid ja eatnamiid mat eai lean anus. Dán gáibádusa maid Robberstad čállá (Retts saga I (1976) 115-116 s.) álbmot ii dohkkehan go ii lean dikkis dohkkehuvvon. Goappašiid háviid hállo Gonagasa "eaiggáduššanvuoigatvuođas". Mii dalle oaivvilduvvoi doahpagiin, ii leat dál áibbas álki dadjat.

Oaivámušservodagas⁹¹² lea vel nu ahte čeardaoaivámuš seamma dárbbuin gáibidii leat "eaiggát", geahča Knut Odner: Finner og Terfinner(1983) s. 85.

Guladiggelágas G 145 (Ngl I s. 58) lea celkon ahte jus njáskko dállu almennehis lea Gonagas dálu eaiggát. Frostadiggelága álggahusas lei vástideaddji njuolggadus ahte galgá leat nugo "riikka nuortan dahje máddin ", (F Innledning 19, XIV 8 Ngl s.125). Lea dasto Frostadiggelágas XIV 8 (Ngl I s. 251) ja Enalága VII 62 (Ngl II s. 145) celkon ahte Gonagas sáhtta lihttoláigohit almenneha "... geasa dáhtoš" Mii dáid lágain lea celkon vástida dasa mii lea celkon bajábealde Gonagasa gáibádusas vuovddekeahces eatnamiid eaiggáduššanvuođas.

Jus geahččá dálá terminologia, dulkojuvvo lihttoláigoheapmi "eaiggátráđđejupmin". Alimusriekteduopmár B. Berger čujuha datte artihkkalis Tfr 1956 s. 106-123 ahte njáskama njuolggadusain sáhtta leat áibbas eará ulbmil, namalassii ovddidit ja suodjalit eanagilvima. Dán oidnui orru Robberstad guorrasesamen Jus og Jord:s (1978) s.189 ja Sandvikge mildosis Riektejoavkku čielggadeapmái. (Geahča 1. mildosa, čuo. 1.17.) Dalle lea dálá terminologias hállo hálddahušlaš čabut njuolggadusas.

Min boarrasamos lágaid njuolggadusat ahte dušše Gonagas sáhtii lihttoláigohit almennehiid njáskkahagaid, dulkojuvvo maiddái ahte earát gildojuvvo dán dahkamis, várra nappo headuštit gili fámoláččabut bálkáhít bálvváid iežaset

---

⁹¹² hǫvdingssamfunn

almennehiid eanaláigolažžan. Seamma sáhtta njuolggadusaidge dulkot ahte Gonagasa áittardeaddji galgá áššečuoččuhit su gii lobi haga lea almennehis njáskan, buo. Eanalága 61 ja 62 kap. Gudmund Sandvik lea "Brev om Sjodalen" 1976 Norgga Turismasearvvi jahkegirjjis s.106 čilgen mo dát njuolggadusat doibme Heidal:s muhtun 1432 áššis.

Min boarrasamos lágaid njuolggadusat eanaš joatkkašuvve Christian V 1987 Dáža Lágas. (Geahča 1. mildosa čuo.1.14.) Nordlándda ja Romssa Meahccekommisjuvna lea cuoŋománu 26. b. 1990 duomus (ášši nr. 3/1987: Skjerstadfeltet) čilgen Máttá-Norgga almenetvuoigatvuođa válidosárgosiid ja ovdáneami, geahča s. 55-72. Čuvvovaččat čujuhuvvo dušše ovdáneami guovddáš sárgisiidda.

Dađe mielde go servodatváldi gievrui ja organiserejuvvoi buorebut, nannejuvvui Gonagasa almennehiid riggodagaid háldu. (Dát leat lagabut válddahallon 1. mildosis čuo. 1.17. ja Robberstad Jus og Jord.s (1978) s.189-190.) Dás lea ruđalaš dárbuge duohta duogáža oassin. Láhkanjuolggadusaid láhkavuodu haga álggii Gonagas vuovdit almennehiid. 1663-1688 áigodagas vuvddii hui moadde almenneha. 1726:s vuvdojuvvo moanat almennehat, muhto eanaš dain rievdaduvvo boanddaid váidaleami geažil.

1750 ja 1761:s vuvddii Gonagas Nordlándda Helgelándda ja Romssa fálddi almennehiid. 1700-logu loahpageahčen ja 1800-logu álggogeahčen vuvddi viimmat Gonagasas oasi almennehiin, buo. Rt. 1888 s. 1252 mii máinnaša "gieddevuovdima" 1844 ja 1846 gonagaseanagirjjiin. Boares norgga lágaid láhkavuodu haga ja njuolga Chr. V NL 5-11-1 mearrádusaid vuostá, lihttoláigohii Gonagasa fáldi bivdojávrriid almennehis ovttaskas olbmuide. Dasto attii fáldi, ii makkárga láhkavuoduin lobi ja manjil lihttoláigoheami almenneha geassesajiin ja gittiin.

Almmolaččat gievrudii gonagas virggistis go "Gonagasa almenet" báhkkodeami valddii almenetnjuolggadusaide sihke Chr. IV Norske Lovbog:i ja Chr. V Dáža Láhki. NL 3-12-6 ráddjejuvvoi almenetvuovddis boanddaid murrenvuoigatvuohta viessodárbui. Lei eaktovuoigatvuođavuoddu ahte Gonagas sáhtii atnit muorranjeaidima buhtes buvttadussii mii ii dárbbášuvvon

boanddaide. Gonagasváldi geahččaliige 1600-logu loahpageahčen ja erenoamážit 1700-logus ávkkástallat almennehiid goahccevuovdevuoitobuvttadusa. Moadde vuovddige lihttoláigohuvvojedje ollásit njeaidimii.

Čálalaš gáldut almennehiid eaiggáduššanvuoigatvuođas eai oru gávdnomin ovdal 1700-logus. Gažaldat badjánii 1726 almennetvuovdima oktavuodas. Oassi gili almennehiin gohčoduvvojedje "gilialmennehin", ja boanddaid beales báhkkođuvvui dáid leat sin opmodahkan. Muhtun prosessain 1700-logu loahpageahčen gaskal Gonagasa ja boanddaid almennehiid eaiggáduššanvuoigatvuođas ovdandollui dát earret eará. Earret moatti spiehkastagain ledje prosessat Gonagasa oidduš.

Norgga stáhtaeiseválddit leat manjil 1814 bidjan vuodđun ahte stáhta eaiggáduššá gonagasalmennehiid mat eai lean vuvdon geavahanvuoigaduvvomiidda boanddaide dahje eará priváhta olbmuide. Dát orru leat eaktuduvvon borgemánu 20. b. 1821 ámmátlaš⁹¹³ opmodagaid birra, § 38, mas čuoččui ahte "Stáhta almennehat galge, Doaisttázii, leat spiehkastuvvon duohtan dahkamis ja luobaheamis". Dát mearrádus fámuhuhtui borgemánu 5. b. 1848 lágas, mas ledje ámmátlaš opmodagaid mearrádusat borgemánu 20. b. 1821 lágas ja borgemánu 4. b. 1827 lágas, ja 1848-1857 áigodagas vuvddii stáhta oasi almennehiin. Golggotmánu 12. b. 1857 láhkage, almennetvuovddi mearrádusaid birra ja geassemánu 22. b. 1863 láhka, vuovdedoaimmahaga birra bidjá eavttuid stáhta almennehiid eaiggáduššanvuoigatvuođas.

Borgemánu 8. b. 1908 nr. 6 lágas
"riektedilálašvuodaortnega birra stáhta ráššaid dáfus."
(Duottarláhka) vuodđuda láhkaaddi dan ahte stáhtas lea ođđaáigásaš eaiggáduššanvuoigatvuohta almennehiidda. Dát oidno lága ovdabargguin, Od.prp. nr. 32/1905 ja Árvalus O.XVIII/1908:s.

Manjit lágat, njukčamánu 12. b. 1920 nr. 5 várreláhka mii lonuhuvvui dálá gustojeaddji geassemánu 6. b. 1975 nr. 31 várrelágain, juovlamánu 14. b. 1951 bivdoláhka, lonuhuvvui miessemánu 29. b. 1981 nr. 38 fuođđolágain ja njukčamánu 6.

---

⁹¹³ beneficierende

b. 1964 luossa- ja sáivabivdoláhka, mii dál lea lonuhuvvon miessemánu 15. b. 1992 nr. 47 luossa- ja sáivabivdolágain, mitalit maiddái čielgasit ahte stáhta lea stáhtaalmennehiid eaiggát.

Almennehiid rádjageassin gaskal Gonagasa/stáhta ja giliid vuoigatvuođaid láhkaoktavuođas ii oidno leat báhkkoduvvon ovdal ovddabealde namuhuvvon borgemánu 5. b. 1848 lága ovdabargguin. Dás lea - ráđđehusárvalusas - logahallon stáhta ja giliid vuoigatvuođa. Álggos lea celkon makkár dihto vuoigatvuođat lágaid mielde gullet eiseválddiide. Mat leat

- 1) vuoigatvuohta lihttoláigohit njáskansajiid,
- 2) oktovuoigatvuohta murret vuovdimii ja
- 3) vuoigatvuohta eanagoivongálvvuide, jápmán fálláide ja šaddadit almennehis.

Dasto čuožžu "lassin stáhta *nu gohčoduvvon* eaiggáduššánvuoigatvuođa leat lagas giliide dehálaš geavahanvuoigatvuođat" (min deattuhus).

«Váldomearrádušaid» vuoigatvuođat lohkkojit

- 1) vuoigatvuohta geassesadjái ja šibitdollui,
- 2) murret eanadollui,
- 3) bivdo- ja guollebivdovuoigatvuohta ja
- 4) vuoigatvuohta čáhcebohciide jávrriin.

Dasto čuožžu :

" Duodas ii sáhte, álbmoga geavahanvuoigatvuođa gáržžidit mearriduvvon albmadvon rájaid mielde. Ferte várra navdit, ahte gilli beassá dohko gos boaldinlavnnji viežžá ja oamastit debbuid, lasttaid, sámmála ja sullasaččaid."

Numo bohtá ovdan, ii leat stáhta "nu gohčoduvvon eaiggáduššánvuoigatvuohta" vel gártan "báhcanvuoigatvuohtan". Stáhta vuoigatvuohta lea datte gohčoduvvon eaiggáduššánvuoigatvuohtan ja giliid vuoigatvuohta leat gohčoduvvon geavahanvuoigatvuohtan. Golgotmánu 12. b. 1857 ja geassemánu 22. b. 1863 lágat geavahit "murrenvuoigaduvvon" ja "geavahanvuoigaduvvon" báhkkodemiidge.

Teorias lei ovddeš ovdamearka hui nana earuheapmái gaskal Gonagasa "Eatnamiid" eaiggáduššanvuoigatvuođa ja giliolbmuid "Ávkki ja Geavaheami" vuoigatvuođa. Dien oktavuodas sáhtta ee. čujuhit Lauritz Laurberg Kongslew: "Den Danske og Norske Private Rets Første Grunde II" (1782) Anden Bog:i, mas "Norgga almennehiid" vuoigatvuohta máinnašuvvo, s. 81-83 ja Lauritz Nørregaard: "Anden part om Tingenes Ret. Første Deel" s. 24 čuo. (Kbh. 1788).

Áddejupmi ahte stáhta lei almennehiid eanaeaiggát, lei guhká áidna oaivil čálalaš ovdanbuktimiin. Guovddáš gáldu dán oktavuodas lea Meinich Olsen: Norsk Almenningsret (1928). 1950-jagiid álgogeahčen álggus hui viiddis ákkastallan das ahte ovddeš čuoččuhuvvon oaidnu lei boastut. Lei Schiefloe gii iežas guovtti dutkosiin "Kritiske bemerkninger til norsk almenningsrett " (1952) ja "Hovedlinjer i norsk almenningsrett " (1955) lei njunuš hálli eará áddejupmái go dan mii ovdal lei čuoččuhuvvon.

Dát guokte barggu leat vuolggasadjin bajábeale namuhuvvon Alimusriekteduopmára B. Berger artihkkalii 1956 Tfr s.102 čuo. Berger doarju (s. 104-105) Schiefloe:a oainnu almennehiid eaiggáduššanvuoigatvuođa gažaldagas ja čujuha ahte olles teoria Gonagasa eaiggáduššanvuoigatvuođa birra lei báinnahallon ovddeš eaiggáduššanvuoigatvuođa⁹¹⁴ ohppii (dominium directum). Go dát oahppa loahpahuvvui juridihkalaš teorias, guđde dan Gonagasa vuoigatvuođa almennetvuoigatvuođa háhkama oahpasse. Danin molsojuvvui Gonagasa vuoigatvuođa oahppa mihtilmasvuođa leat Gonagasa almennetgaskavuodá almmolašrievttálaš válddi oahppan šaddat Gonagasa priváhta eaiggáduššanvuoigatvuohta almennehiidda oahppan.

Berger ii gávnnat čuovvovaš vihkkeallamis (s. 105-126), vuđđosa doarjut konklusuvvna ahte stáhtas lea eanaeaiggátvuoigatvuohta stáhtaalmennehiin. Su konklusuvdna (s. 127) lea ahte almennehiin lea buohkaide vuoigatvuohta, muhto eanaš vuoigatvuođat gillái ja dihto vuoigatvuođat Stáhtii. Stáhta vuoigatvuođaid guovddáš, Berger:a mielde, Stáhta sorjjasmeahttunvuođasajádagas, ja "... unnit

---

⁹¹⁴ overeiendomsrett

priváhtarievttálaš vuoigatvuođa háldejeaddji sajádagas". Son dadjá loahpas ahte:

"Jus dilli lea nu ahte Stáhta duohtavuođas ii adno almennehiid eaiggádin, de ferte dát dahkkot gustojeaddjin dál, váikkovel lea leamaš áigodat mas Stáhta navdui leat eaiggádin, ja váikkovel Stáhta dán áigodagas lea iežas heivehallan leat almennehiid priváhtarievttálaš eaiggádin."

Edvard Løchen vuostálastá dutkosistis "På streiftog i tusen års almenningsrett" TfR 1957 s.14-37 oainnu man ovddas Schiefloe ja Berger hálaiga.

Schiefloe:a ákkastallamis lei rievttálaš mearkkašupmi vihkkedallan "Dominium directum, regála, eaiggáduššanvuoigatvuođa" doahpagiin guovddážis. Su oaivila mielde ii lean vuođus dadjat rievttálaččat lei sáhka, min áddemis, priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođas. "Gonagasa almmolašrievttálaš ráđđejumiid" láchkavuođus dat lei sáhka.

Løchen čujuha (s.33-34) ahte vihkkedallan cuhkiin ja ávkkálas vuđđosiin dávjá ii ábut. Mearrideaddjin ferte leat nu mo duođai lei, ee. ahte stáhta duođai oamastii vuvddiid vuovdinvuoittu ja háldii mángga eará vugiin almmá njuolga lága vuođuin. Løchen ovdandoallá ahte das rájes go Gonagas Sverre álggahii ovdáneami mii vihtta čuohtejagi botta dagai gonagasválddi oktoráđđejeaddjin. Go Gonagas loahpas lei ovttá ja seamma olmmožin láchkaaddi, hálddašeaddji ja bajimuš duopmár, čuohtá dat nu ahte mearrádusat ja hálldut mat dahkkojedje, ledje lobálaččat ja gustojeaddji vuoigatvuohta dallego adnojuvogohte. Dál várra gávnnahit ahte stáhta vuoigatvuođaid oamastemiid vuođus lei hui eahpidahti. Dát almmatge ii čuoza nu ahte sáhttit máhcahit⁹¹⁵ historjjá. Jus ovdal háchkan vuoigatvuođaid suodjaleami gažaldat meannuduvvo dál, fertejit dálá njuolggadusat biddjot vuodđun. Løchen hábmii konklusuvnnas ná (s. 35-36):

"Historjjá, boares lágaid ja gonagasa sorjjasmeahttun lágaid, su hálddašeaddjiid ja duopmáriid geavada duogážiin mániduvvui, ahte almennehat ledje gonagasa earret giliid anu, ja go lágastuvvo

---

⁹¹⁵ reversere

eaiggáduššanvuoigatvuođas almennehiidda, lei *eaiggáduššanvuoigatvuohta dábálaš oaivilis* mas lei sáhka. Vuohččan vuoittu ráđđejumis maŋŋilgo geavahanvuoigaduvvomat ledje oasis ožžon, muhto juridihkalaš ráđđejumisge, vuoigatvuohta vuovdit dahje lihttoláigohit almenneha, ja oppanassiige vuoigatvuohta duođas ráđđet dan nugo juohke eaiggát dagašii.

Gii ovdamearkan lohka duomuid gonagasa eaiggáduššanvuoigatvuođas østerdála almennehiidda 1786 ja 1790:s illá sáhhtá eahpidit duohtavuoda."

Duopmostuoluid gažaldagat vihkkedallama dáfus, sáhhtá čujuhit ahte Duottarkommišuvdna, mii nammaduvvui 1908 duottarlága vuodul, iežas vuosttas duomuin guoskkahii stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođa vuđđosa almennehiidda. Juovlamánu 1. b. 1910 duomus, áššis duottarlága § 2b mielde, vuodđuda kommišuvdna čuovvovaš vuodđoidnui:

"Go šadde ordnejuvvon dilálašvuođat dán riikkas, ja go dát lei stáhtaservodat, ledje stuorra gaskkat maid ii oktage lean atnigoahtán. Muhto dát ii soaba ordnejuvvon stáhtaservodaga doahpágiin, ahte muhtun oassi daid eatnamiin lea eaiggátkeahhtá. Maid ii oktage eaiggáduša, ferte gullat stáhtii, olles servodahkii. Vuollásteami vuoigatvuohta heaittihuvvo das rájes go stáhta lea ásahuvvon. Hardangerduottar lea eahpitkeahhtá álgovuolggalaččat gullan gonagassii (stáhtii), muhto dušše dan áddemis ahte dan rádŋagiliin lea leamaš vuoigatvuohta geavahit dan, nugo láchkagirjji 3-12 ja boarrasat lágat čujuhit. Min boares lágaid mearráduusat almennehiid birra, leat eahpitkeahhtá oaivvilduvvon gustot buot eatnamiidda maid ovttaskas olmmoš ii hálde. Stáhta duottar doaba ii gávdno, masa almennehiid lea ii galggašii gustot.» (Sitáhtat gulle Duottarkommišuvnna 1909-44 duomuid ja riektecealkámušaid osiide, Edvard Lassen bokte s. 1; Tidskrift for Rettsvitenskap 1946 oassi. Sitáhta lea maid 1. mildosa čuo. 1.17.) Jurdda orru hámádatlaš⁹¹⁶ ja ávkkálaššan. Nugo namuhuvvon bajábealde, lea ártta jáhkket ahte ledje lossa stáhtapolitihkalaš ákkat mat ledje Gonagasa "eaiggátkeahtes eatnamiid" gáibádussii. Mo dal vuodustuvvui, leat liikká ákkaid rievttálaš čuozašusat mat šadde maŋit riekteovdáneami vuodul.

Duottarkommišuvdna čiekŋudii ja nannii jurdaga juovlamánu 14. b. 1914 duomus. Alimusriekti nannii bohtosa Rt. 1916:s s. 1249. S. 1258:s geardduha Duottarkommišuvdna:

---

⁹¹⁶ formalistisk

"Nugo Duottarkommišuvdna ovdal lea ovdandoallan celkon duomus - kommišuvdna navdá ahte ordnejuvvon stáhtaservodagas fertejit buot eatnamat, maid ii oktage ovttaskas olmmoš eaiggáduša - ávdin eatnamat - gullat stáhtii - olles servodahkii. Ovddeš áiggis ledje min riikkas eahpitkeahttá stuorra dákkár ávdin gaskkat - dušše vuovddit ja várit - , mat nappo maŋgilgo min riika lei ordnejuvvon stáhtaservodahkan fertejit adnot gullat dása dahje Gonagassii seamma ovddasteaddjin. Dákkár stáhta gaskkain adnojedje dološ rájes ja min boarrasamos lágaid mielde dáid giliássiin leat dihto vuoigatvuođat. Dát ortnet stáhta dahje Gonagas eaiggádin, ja gili ássit geavaheaddjin lea justa min almennetvuoigatvuohta.

Ášši guovddáš nággofáddá maid duopmostuolut mearridedje gustui "eami dilálašvuhtii, stáhta ráššaid eaiggádin", mii lei maŋgil muhttojuvvon nu ahte Eidfjord ja Ullensvang gielddat dál ledje eaiggádat. Vihkkedallamis bidjá Alimusrikti vuođđun ahte gilit eai lean "almennehiin ráđđen *opmodaga*", ovdal gielдалáhka bođii 1837:s. Áššis lei čájehuvvon ahte giliolbmot 1830-jagiin ledje láigohan guohtuma vierrásiidda, ja ahte geassesajit almennehiin ledje vuvdon. Dása dajai Alimusrikti ahte ii lean doarvái ártta navdit ahte giliolbmot dáikko bokte ledje hálden dainna eavttuin, "dahje dainna jáhkkuin", ahte sii danin "atne duohta *eaiggáduššanvuoigatvuođa*".

Rievtti mielas baicce navde ahte hálddut ledje vuođđuduvvon boasttu govvádusaide "man guhkás gili *geavahanvuoigatvuohta* olii", nuppiin sániiguin muhtunlágan vuoigatvuohtačádjádus. Konklusuvdna lei ahte guovlu ain lei almennet mii gulai stáhtii.

Duopmu govve bures olu galggai vai vuoitá eaiggáduššanvuoigatvuođa stáhtaalmennehis. Duopmostuolut deattuhedje sakka aiddostahttit ahte lea eaiggáduššanvuoigatvuođačuolbma maid mearridit ja iige leatgo gielddat oamastusa bokte dahje earaláhkai háhkan eará "dahje joatkka vuoigatvuođa *opmodaga atnui ja ávkkástallamii* go dan mii čuovvu dábálaš almennetdili" (s.1256).

Namuhuvvon duomus lea muđui 1793 duopmuge geardduhuvvon, mii Bergen Lágamánnedikkis celkui, ja mas

hállo dábálaš olbmo áddejumiin ahte "várri lea Gonagasa almennet, gii okto sáhtta dan atnit."

1963:s jerrui stáhtaalmennehiid eanaeaiggáduššanvuoigatvuođas prinsihpalaččat nu gohčoduvvon Vinstra-duomus (Rt. 1963 s. 1263), mii muđui lea máinnašuvvon ovddabealde 2.2.3. oasis eanetlogu válldahallamis riektegálduid geavaheamis, ja V čuo. Jebens:a sierraoavilis dása. Nággu lei ođđa áigeguovdilis riggodagaid háldenvuoigatvuođas, konkrehtalaččat gahčhatvuoigatvuođain. Geavahanriektelaččat čuočchedje vuohččan čujuhettiin bajábealde namuhuvvon Schiefloe ja Berger dutkosiidda, ahte almennehat álgovuolggalaččat gulle giliide ja ahte dát eaiggáduššanvuoigatvuohta ii goassege lean sirdon Gonagassii ja stáhtii. Duohtavuoha ahte Gonagas mánggain oktavuodain (teorias, lágain ja duomuin) lei máinnašuvvon almennehiid eaiggádin ii lean priváhtarievttálaš eaiggáduššanvuoigatvuođas dahkamuš, muhto gohčoduvvui dás Gonagas *almmolašrievttálaš hálddašánváldin*. Erenoamážit manjil 1814, lei maná olu eahpečielggasvuohta ja boastoáddejupmi dán čuoggás. Manjit lágat ja riektegeavat ledje dávjá bidjan vuodđun dán boasttu eavttu ahte stáhta eaiggáduššanvuoigatvuohta stáhtaalmennehiidda lei priváhtarievttálaččat. Geavahanriektelaččat čuočchedje datte ahte dát boasttu eaktu ii cakka duopmostuoluid dál, go boastoáddejupmi lei čilgejuvvon, bidjat álgovuolggalaš ja riehta dilálašvuođa vuodđun, namalassii stáhta vuoigatvuohta stáhtaalmennehiidda lei hálddašánrievttálaččat.

Duopmostuolut eai bealuštan geavahanriektelaččaid stáhtaalmenneha eaiggáduššanvuoigatvuođa oainnu. Lágaduopmárat jienastedje maná riektelaččaid beali gielddarievttis. Gielddarievtti ovdaolmmoš (sundi), gii nappo lei unnitlogus, ii lohkan vuodustusas leat ártta dárkilat geahččat almennetvuoigatvuođa historjjálaš ovdáneami. Sutnje lei dehálamos deattuhit dálá gustojeaddji rievtti. Sunddi oaivila mielde lea dál "cieggan riektedilli" dán guovllus. Dáid dáfus ferte sáhttit dadjat ahte stáhta lei stáhtaalmennehiid eaiggát. Historjjálaš ovdáneami hárrái, geardduhii sundi Meinich-Olsen:a girjjis "Norsk Almenningsrett " (1928) s. 105:

“Joatka gáldolohkamat soitet sáhttit duođáštít ahte muhtun mu vuolggasajiin mat leat vuodđun historjjálaš ovdanbuktimis, leat boastut. Ja lea dieđusge álo stuorra mearkkašupmi ahte historjjálaš ovdáneapmi čilgejuvvo ollásit. Jus navdo mearriduvvon riektedilálašvuoda leat cieggan mañimuš áiggis, ferte mu oainnu mielde doahttaluvvot, ja ahte ođđa riektehistorjjálaš dutkanbohtosat, dán rievttis ii leat dehálamos.”

Joatká ahte son navddii:

"dát lei riehta go čállui, ja ahte riektedilálašvuoha mii mearkkašii ahte stáhta lei dohkkehuvvon stáhtaalmennehiid eaiggádin dalle juo lei cieggan, ja riekti oaivvilda ahte dát riektedilálašvuoha ferte olu eambo leat cieggan dál go ii leat vuosttalduvvon dán áiggis gitta dassáigo láhkaolmmái Schiefloe ilbmadii girjjiidis 1952 ja 1955:s. Lei go duohta maid Schiefloe čuoččuhii, ahte lea vuodđuduvvon historjjálaš boasttoáddejupmi ahte stáhta lea beassan leat stáhtaalmennehiid eaiggát, de ainge loahpas ferte leat gustojeaddji riektin go olles riekteovdáneapmi - teoria, lágat oktan ovdabargguin ja riektegeavat lea doarvá guhká boastut áddejuvvon. Meinich-Olsen lea nu mo riekti ádde oaivvildan ahte doarvá guhkes áigi lei vássán juo 1928:s go čálii girjjis, ja rievtti ovdaolmmoš ii eahpit ahte dál - 30 jagi mañjil - lea gollan nu guhkes áigi ahte dát čuoččuhuvvon boasttoáddejupmi lea cieggan riektedilálašvuohan."

Lágamánneriekti lei ovttamielas gielddarievtti ovdaolbmui dán jurdagis ja dajai ahte dárkilat guorahallan guhte aitosaččat lei stáhtaalmennehiid álgovuolggalaš eaiggát beroštuvvo riektehistorjjálaččat ja kulturhistorjjálaččat. Boađus ii datte sáhte váikkuhit dasa maid dál áddet gustojeaddji riektin. Beroškeahttá ledjego hálddahušlaš geavat ja duopmostuolut dulkon dan boaresdáru rievtti almennehiid birra boastut, lea gažaldat dál čovdon vieruiduvvan vuoigatvuodain. Lágamánneriekti jotkii:

"Viehka guhkes ja cieggan geavat ferte adnot mearridan ahte stáhta dál lea stáhtaalmennehiid eaiggát, ja lágamánneriekti aiddo dal guorrasa dasa maid gielddarievtti ovdaolmmoš lea dása dadjan."

Alimusriekteduomus čuožžu:

"Nugo lágamánnerievtti ja gielddarievtti unnitlohku - ovdaolmmoš - oaivvildan ahte stáhta gustojeaddji rievtti mielde lea stáhtaalmennehiid eaiggát iige dušše hálldašanrievttálaččat lea vuoigatvuohta hálldašit ja ráddjejuvvon mieđis láchkamearrádusaid vuoigatvuođavuodđui. Guorrasan eanaš lágamánnerievtti ja gielddarievtti ovdaolbmo vuodustussii. Čujuhan erenoamážit gielddarievtti ovdaolbmo vuodustusaoassái mas son - ovddit oasi maŋgil lea čujuhan ahte Alimusriekti muhtun duomuin leat mearridan stáhta stáhtaalmennehiid eaiggáduššanvuoigatvuohta - cealká: "Ferte leat čielggas ahte go dássáži gustojeaddji teoriain, lágain ja lágaid ovdabargguin lea maŋimuš áiggiin báhkkoduvvon ahte stáhta lea stáhtaalmennehiid eaiggát, de lea oaivvildan duohta eaiggáduššanvuoigatvuođa iige dákkár vuoigatvuođa maid áššečuoččuheadji namuha. Buohkaide orru leamen čielggas ahte lea erenoamáš mihtilmasvuođa eaiggáduššanvuoigatvuohta, sierralágan ja stuorra ráddjehusaid geažil maid geavahanvuoigaduvvomiid vuoigatvuođat dagahit. Dán dafus fertii alimusriektái leat čielggas ahte livččii áibbas boasttut addejuvvon jus mearridivččii stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođa áibbas eará mearkkašumis."

Alimusriekti ii gažat mo ovddeš áiggiid dilálašvuođat ledje, muhto duhtá čujuhit "maŋimuš áiggiid lágaide ja láchkaovdabargguide" ja guoskkaha erenoamážit borgemánu 8. b. 1908 duottarlága ovdabargguid.

Dáinna duomuin lea "stáhta stáhtaalmennehiid eaiggáduššanvuoigatvuohta Máttá-Norggas - gitta Davvi-Trøndelágii" doaba mearriduvvon. Stáhtas lea priváhtarievttálaš eaiggáduššanvuoigatvuohta eatnamiidda. Lea datte ártá deattuhit ahte geavahanriektelaččain leat stuorra vuoigatvuođat almennehiid dehálaš riggodagaide, buo. duomu mearkkašeami ahte «lea hálлу erenoamáš mihtilmasvuođa eaiggáduššanvuoigatvuođas.» Stáhta eaiggádin ii sáhte hálđet dáid vuoigatvuođaid vuostá.

4.1.5 Nordlándda ja Romssa stáhta eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuođa ovdáneami sárgosiid

Máttá-Norgga váldonjuolggadus lea ahte buot eatnamat mat eai leat "ovttaskas olbmo hálldus" ja danin šaddan priváhta opmodagat, gullet Stáhtii. Dákkár eatnamat gullet stáhtii

álgovuolggalaš eaiggáduššanvuoigatvuođain ja adnojit Máttá-Norggas stáhtaalmennehin. "Stáhta duottar" mii ii leat almennet, ii gávdno.

Nordlándda ja Romssa Meahccekommisšuvdna vihkkedalai eanaeaiggátgažaldaga cuoŋománu 26. b. 1990 duomus mii lei Skjerstadvuodde birra (Ášši nr. 3 1987). Kommisšuvdna bijai vuodđun ahte ávdnasiidda ii lean mihkkege vuodđosii dadjat Gonagasas dovddus áiggis lea earalágan ráđđen Nordlándda ja Romssa eatnamiidda mat eai leat anus, go máttá Norggasge. Ferte navdot ahte Gonagas riikka davit osiinge, nu go riikas muđui, oppalaš riekteortnega fámus mii dađe mielde ciekkai, lei gártan daid eatnamiid eaiggát mat eai lean priváhta halddus. Gonagasa Davvi-Norgga eatnamiid mat eai lean anus, riektedilli lei seammago Máttá-Norggas. Mat eai lean "ovttage eatnamat" ledje Gonagasa almennehat (Skjerstad-duopmu 72 s.).

Meahccekommisšuvdna vihkkedallá (s.84-86) riektegeavada leatgo stáhta álgovuolggalaš eatnamat Nordlánddas ja Romssas stáhtaalmennehat vai eai. Čujuhuvvui ahte almennetduomu in ii lean oppalaččat várašuvvon oktage riikaoassi. Diggeášši in mat guske stáhta álgovuolggalaš eatnamiidda Nordlánddas ja Romssas ii lean Alimusriekti biehttan oppalaš oaivila. Hålogalándda lágamánneriekti (RG 1961 s. 24) lei dasto seamma vuodđojurdagis mearridan leat stáhtaalmennet Báidáris. Alimusrievtti duomu vuodul Storheimáššis (Rt. 1986 s. 1124) bijai Meahccekommisšuvdna vuodđun ahte buot álgovuolggalaš stáhtaduottar dán riikaoasis lei almennet 1700-logu gaskamuttos (s.86). Kommisšuvdna jotkkii dadjain ahte "duopmostuolun in leat mearriduvvon ahte stáhta álgovuolggalaš eatnamat miehtá Nordlándda ja Romssa dán maŋŋil lea massán almenneha mihtilmasvuodá", ovdal konkluderejuvvui ná (s. 86-87):

"Meahccekommisšuvdna oaivila mielde ferte leat riehta dadjat ahte stáhtaeatnamat Nordlánddas ja Romssas ain leat stáhtaalmennehat nu guhkás go dákkár eatnamat eai leat vuovdima bokte dahje eará riektenuppástuvvi dilálašvuodain massán almenneha mihtilmasvuohas. Ahte ovdeš atnu sierraovdáneami geažil leat jávkan dahje ahte dán gaskkas in goassige leat álgon eanadoalločadnon atnu, in sáhte dárkojuvvot riektenuppástuvvi dilálašvuohtan eatnamiid rievttálaš hámi dáfus.

Seamma gusto bivddu ja guollebivddu sierralágaide. Makkár namahus eatnamiidda addo lea datte mearkkašumi haga dasa maid kommišuvdna galgá mearridit. Leatgo dál geavahanvuoigatvuođat stáhta eatnamiin, ferte mearriduvvot juohke gaskii daidda anuide mat jerrojit."

Meahccekommišuvnna duomu guoddaledje eanaeaiggádat. Sii ledje ovttamielas ahte álgovuolggalaš stáhtaeatnamat, namalassii eatnamat mat eai leat leamaš priváhta eaiggáduššánvuoigatvuođa vuollásaččat Nordlánddas ja Romssas, seammaláhkai go riikkas muđui, fertejit adnot stáhtaalmennehin. Eanaeaiggádat čuoččuhedje datte ahte Meahccekommišuvnnas lei eahpenjuolgguslaš⁹¹⁷ dohkkehit guhtonvuoigatvuođa almenetrievttálaš vuođul, muhto ii eará geavahanvuoigatvuođaid mat leat dábálaččat Máttá-Norgga stáhtaalmennehiin.

Alimusriekti dagai mearrádusa skábmamánu 19.b. 1991 guoddalanášši duomus (Rt. 1991 s. 1311). Murrenvuoigatvuođa ja guollebivdovuoigatvuođa gáibádus almenetrievttálaš ja priváhtarienvttálaš vuođuin hilgojuvvui.

Guovddáš gažaldat dán oktavuodas lea mo vejolaš álgovuolggalaš almenetvuoigatvuođa sáhtá massit ja erohus mii dalle šattašii gaskal almenetvuoigatvuođaid máttabealde ja davábealde Nordlándda rájá. Guovddáš Alimusriektái dán oktavuodas lei dat gohčoduvvon 1918 Veikvatnet-duopmu (Rt. 1918 s. 454). Duopmu áddejuvvo prinsihppamearrádussan stáhta vuoigatvuhtii vuvddiide matrikulerekeahes stáhtaeatnamiin Nordlánddas. Veikvatnet-duomus deattuhuvvui ee. garrasit professor Taranger:a čielggadeapmi riektedilálašvuođaid birra. Taranger oaivvildii lei dahkkon vearrivuolta giliolbmuid vuostá go stáhta lei oamastan eanaš almennehiid Nordlánddas, muhto ahte 100 jagi maŋgil ii lean mihkkege dainna dahkat.

Go gažaldat dál fas meannuduvvui, badjel 70 jagi maŋgil Veikvanet-duomu, bođii Alimusriekti seamma bohtosii. Mo dal leš leamaš álggus, lei dál gollan nu guhkes áigi maŋgilgo stáhta duodai lei šaddan vuovddi dábálaš eaiggádin, ahte dát áigá juo lei cieggan. Muđui sáhtá čujuhit Riektejoavkku eanetlogu

---

⁹¹⁷ inkonsekvent

válddahallamii 2.2.3. oasis, mas ee. čujuha dán duomu ja Vinstra-duomu oktavuhtii.

Eanaeaiggádat čujuhedje ahte stáhta Trøndelágasge lei geavahan vuoigatvuođaidis vuovddis rievtti vuostá juo árra 1800-logu rájes, muhto ahte dát rievtti vuostá láhttemat doppe eai lean vuođustan ođđa vuoigatvuođaid stáhtii ja vuoigatvuođaid eret priváhta olbmui. Dát lei mearriduvvon golmma alimusriekteduomuin; Rt. 1929 s. 817, Rt. 1935 s. 876 ja Rt. 1940 s. 407. Erenoamážit čujuhuvvui mañimuš duomu (Hoås-duomu) vuođustussii, mas Alimusriekti celkkii ee. ahte vaikko hálddahus bijai vuođđun ja álggahišgođii riektevuođđosa boastoáddejumi, ii galgan dát vahágahttit giliolbmuid.

Skjerstad-duomus gávnnahii datte Alimusriekti, nugo Meahccekommišuvdnage, ahte Davvi-Trøndelága almennehiid duomut eai lean mearrideaddjin Nordlándda riektedillái. Duohta dilli lei doppe eará, geahča Rt. 1991 s. 1311 s. 1321. Vejolaš máđohisvuohta sáhtii leat go gilis ii lean geavahanvuoigatvuohta vuovdá almennehiidvuohtalaš vuođul, nu ahte Nordlándda eanadoallit danin ledje heajut dilis go eanadoallit riikkas muđui, fertešii nuppástuvvot «láhkanuppástusain dahje stáhta doaibmabijuiguin eanaeaiggádin».

4.1.6 Ruota ja Suoma sámeaguovlluid eatnamiid eanaeaiggáduššánvuoigatvuođa ovdáneami sárgosat

4.1.6.1 Álggahus

Riekteáddejupmi mii dál lea válddahallon almennehiin ja stáhtaeatnamiin máttabealde Finnmárkku, ii sáhte eambo njuolga sirdit Finnmárkku dilálašvuođaide, gos duohta dilli lea earalágan. Geografalaš sajádagas, ealahusvuođđosis ja ássamis ja historjjálaš ovdáneamis leat dovdomearkkat maid ferte deattuhit, ja lágainge lea eanavuoigatvuohta sierradilis. Liikká lea gávnnahuvvon árta ovddidit Máttá-Norgga nu govdadit daningo moanat čuolmmat leat sullasaččat, ja rievttálaš

čovdosat Máttá-Norggas sáhttet maiddái váikkuhit čovdosiidda Finnmárkkus.

Dasa lassin lea velá okta oassi mii sáhtta dása váikkuhit, namalassii gaskavuohta ruođa riektái. Finnmárkkus gulai stuorra oassi gitta 1751:i ruođa duopmováldái. Dás ain sáhtta leat mearkkašupmi fylkka eanaeaigátvuoigatvuođa árvoštallamii. Danin leat gávnnahan fertet čájehit oppalaččat vuoigatvuohtadilálašvuođa⁹¹⁸ Davvi-Ruožas ja osiin Suomas, ovdal lagat geahčadit mii dál lea gustojeaddji riekti Finnmárkku eanavuoigatvuhtii.

4.1.6.2 Hálldahuslaš juohkimat sámeguovlluin

Davvi-Ruožas ja Suomas juhkkovuvvo eatnamat árrat "siiddaide". Juohke siiddas lei dihto láiddon, muhto almmá rájaid lagat mearrideami haga. Siiddain ja guovllunge mii ii lean juhkkovuvvon siiddaide, lei dábálaš ahte juohke bearaš virolaččat bođii ruovttoluotta ja anii seamma láiddoma. Gullelašvuohta nanosmuvai dáđis ja manne moanaid sajiin muhtunlágan vuoigatvuohtan, maid sáhtii háhkat ee. oastimiin, árbbiin ja go lei lotnolasat dihto vearrogeatnegasvuođaiguin stáhtii. Dábálaččat máinnašuvvui guovlu "sámevearroatnamin"⁹¹⁹. Oažžun dihte guovllus vuoigatvuođa nugo máinnašan, lei sorjas almmolaš orgána miedáhusas, nu gohčoduvvon vuoigatvuođalačča "miediheami". Álggos miedi hedje duopmostuolut dáidda, maŋgil fas fylkkahálldáhus. Go miedi huvvui ožžo sápmelaččat sierra vuoigatvuođa bohccuideasetguin leat dihto guovllus. Goas dát ortnet bođii ii leat dovddus, muhto 1500-logus ledje čielga duođaštusat ortnegii.

Eará dehálaš territoriála juohkin ruođa guovlluin, gaskaagis dovddus, lea dat gohčoduvvon "sámeguovllut". Álgovuolggalaččat ledje dát birkelaččaid⁹²⁰ gávpeguovllut. Sii ledje gávpejasat oktovuoigatvuođain gávppašit

---

⁹¹⁸ rettighetssituasjon

⁹¹⁹ lappskatteländ

⁹²⁰ birkarl

sápmelaččaiguin. Sii maid fuolahedje vearrogeahpáibideami⁹²¹. Gávppašan- ja vearuhussierravuoigatvuođaid⁹²² fámuhtui Gustav Vasa, muhto sámeguovllut doalahuvvojedje hálddahaslaš ovttadahkan.

Dádis bahkkejedje ođđaássit davás ja sápmelaččaid guovlluide, erenoamážit 1600-logu rájes go stáhta dalle vearrogeahpádusain⁹²³ ja eará doaibmabijuin movttiidahtii ođđaássamii davveguovlluin. Koloniserema geažil riidaledje ja eanet mearrádusat ilbme, ja sullii 1750 gessui nu gohčoduvvon "sámeguovllurádjá". Ođđaássan jotkii datte rájá siskkobealde, ja dát mielddisbuvttii nu gohčoduvvon "eanamolsumiid", gos ođđaássiid opmodagaid ráját mearriduvvojedje. 1873 mearrádusa láhkavuođul gessui rádjá ("gilvinrádjá"⁹²⁴) gaskal meahccegiliid ja Davvebađaeatnama ja Viesttarbađaeatnama sámeguovlluid osiin maid sáhtii gilvit. Vaikko rájaid áigga lei doalahit guovlluid bajábealde rájá sápmelaččaide, ii devdon dát ollásit. Storra ruvkeservodagat ja olu bieđggus ássamat leat rájá bajábealde.

1873-mearrádusas muddejuvvui sápmelaččaid guohtonvuoigatvuohta. Mearriduvvui ee. ahte sápmelaččat geažos áiggi jagis galge sáhttit geavahit sámeguovlluid vulobealde gilvinrájá ja maid stáhta lei várren sápmelaččaid sierra atnui namahusain"boazoláiddon, samevearroeana dahje vearroduottar"⁹²⁵. Eará eatnamiin go mat dás leat namuhuvvon, ii lean sápmelaččain vuoigatvuohta ásadit geasset.

Jämtlanddas lei ortnet veaháš earaláhkai go Davvibađaeatnamis ja Viesttarbađaeatnamis. Doppe ii lean makkárga rádjamearriduvvon sámeguovlu mii ráddjii boazodoalloguovllu fylkkas muđui. Jämtlánda sámiide dovddahuvvojedje dihto ráššat maid ovddas mákse, nu gohčoduvvon "sámevearrováriid", seammago oktagaslaš sámevearroeatnamiin Davvibađaeatnamis ja Viesttarbađaeatnamis. Dieđut ruođa ortnegiid birra leat viežžan

---

⁹²¹ skatteoppkreving

⁹²² beskatningsprivilegie

⁹²³ skattelette

⁹²⁴ odlingsgrense

⁹²⁵ skattefjell

" Innstilling avgitt av den norsk-svenske reinbeitekommisjon av 1964" (1967) s. 33-34.

Kaisa Korpijaakko guoskkaha barggustis "Samerna och jordägenderätten 2", deaddiluvvon Diedut nr. 4 1985 s. 8 čuo. mo ruoŧa stáhta juo Gustav Vasa áiggi 1500-logus áсахii hálddahuslaš vuđđosa beaktilis vearrogaibideapmái⁹²⁶. Dát fas šattai vuđđosin das ahte go uhcca stáhtas nugo Ruotta sáhtii áсахit soahtefámu mii dagai riikka europeálaš

stuorrafámolažžan. (Geahča Øystein Rian árvvoštallama Sven A.Nilsson girjji «De stora krigens tid. Om Sverige som militärstat och bondesamhälle.» (Norsk) Historisk tidskrift 1992 s. 112-114.)

Herttoga Karl njukčamánu 4. b. 1602 mearrádus, lei hui dehálaš oassi sápmelaččaid riektedilis Davvi-Ruoŧas ja Suomas. Dán mearrádusa mielde galge guollejávrrit juhkkjuvvot sámebearrašiid gaskkas, juohke bearaš galggai leat iežas jávrris "ja ii oktage sápmelaš galgga beassat johtit eatnamiin nugo leat dássáži dahkan, earret huksejeaddjit ja gosa mearrida ja gokko geavaha jávrriid, vuvddiid ja eatnamiid.

(Geahča Lennart Lundmark: «Uppbörd, utarming, utveckling. Det samiske fängstsamhällets övergang till rennomadism i Lule Lappmark, Lund 1982 s. 102.)

Kaisa Korpijaakko meannuda juridihkalaš nákkosgirjjistis "Om samernas rättsliga ställning i Sverige-Finland" sápmelaččaid nuppástuhttima Viesttarbađaeatnama sámeguovllus 1602:s. Mii čuovui lei ahte buot sápmelaččat ("lappene") galge logahallot. Seamma galge sámeguovlluid buot jogat ja jávrrit. Seammás galggai logahallot sin geat dássáži ledje atnán jogaid ja jávrriid. Jávrrit ja čázádagat galge juhkkjuvvot "olmmošlogu mielde" nu ahte ii oktage ožžon eanet jávrriid ja "jogaid" go sáhtii geavahit.

Boares ruoŧa vearrorievttis lei "olmmošlohku" "gárdima" vearronávcca⁹²⁷ mihttu. Dát fas lei boares eanaopmodaga namahus ja mii lei "biddjon olmmošlohkui". Das rájes go sápmelaččat ja eatnamat ledje logahallon galge sii máksit vearu juhkkjuvvon jávrriid ja čázádagaid ovddas. Bajábealde lea namuhuvvon ahte vai oažžu vuoigatvuođa siiddas dárbbášuvvui "mieđiheapmi". Duopmostuolut adde vuos dan, maŋgil fylka. Korpijaakko dulko njuolggadusaid nu ahte juohke sápmelaš

---

⁹²⁶ skatteinnkreving

⁹²⁷ skatteevne

oaččui háldet guovllu mii lei doarvái ealáhusvuđđosin sutnje, muhto ii eanet go son eiseválddiid áddejumi mielde dárbbášii. Guovllut adnojuvvojedje boazodollui, bivdui ja guollebivdui. 1602 Vearromearrádus ii dovddahan sápmelaččaide eará geavahanvuoigatvuođa go bivdo-ja boazodoallovuoigatvuođa. Dát prinsihppa lei gustojeaddjin gitta 1673:i (geahča dutkosa s. 311-312). (Dát ja mañit siidočujuhusat Korpijaakko dutkosii gullet Sámi Instituhta ruotagiel jorgalusii.)

Vearrovuogádat ovddiduvvui nu ahte vearu sturrodát biddjui dihto supmái olles "olmmošlohkui". Dát mearkašii dáđis áibbas eará go olbmo. Dáđis hállui ollesvearrosámiid⁹²⁸, beallevearrosámiid⁹²⁹ jna. birra. Korpijaakko namuha ovdamearkan 1/8 vearrosápmelačča (s. 314). Mii dás lea válddahallon lea kamerála (namalassii ruhtahálddahaslaš) vuoigatvuođajuohkin. Korpijakko dadjá (s. 305) ahte dilálašvuođat 1600-1700 logus dahká veadjemeahttun njuolgguslaš earuhit gaskal priváhta- ja kamerálarievttálaš vuoigatvuođa mahtodaga.

Vearroortnet muhtui 1695:s (geahča Korpijaakko s. 359 čuo.). Buot siiddat mat mákse vearu dušše Ruttii galge máksit mearre supmi ovddeš vearuid sadjái. Siiddat mat vel galge máksit vearu Danmárkui (Guovdageaidnu, Kárášjohka, Deatnu ja Ohcejohka) galge doaisttáži máksit "boares geavada mielde" (s.362) jus Danmárku ii heitán gáibidit vearustis.

4.1.6.3 Iešguđet eanaeaiggáduššánvuoigatvuodát ("eanaluonddut") Ruotas

SOU 1968:57 s. 76 čuo. lea ee. celkon ahte dan muddui go ovdal jahkečuohtemolsašumi 1800 Ruotas sáhttá hállat giddodaga eaiggáduššánvuoigatvuođas dálá áiggi oaivila mielde, lei vuoigatvuohta mii garrasit váikkuhuvvui boares davviriikkalaš áddejumis soga vuosttasvuoigatvuođas eatnamiidda maid soga miellahtut atne, muhto kontinentála feudalarievttálaš govvádusainge.

---

⁹²⁸ helskattelapp

⁹²⁹ halvskattelapp

Ruotas ihte 1200-logu loahpas golbma boanddajoavkku; "vearroboanda"⁹³⁰, "vearokeahtes boanda"⁹³¹, ja "stáhtaboanda". 1700-logu álggus ledje dát golbma joavkku sullii seamma sturrosaččat. "Stáhtaboanddas" lei muhtunlágan láigohanvuoigatvuohta iežas eatnamiidda (arrendator). "Vearokeahtes eana" gulai ádelii. Eanaš eana láigohuvvui boanddaide. "Vearroboandda" vuoigatvuohta molsašuttai oalle olu jahkečuđiid mielde. 1600-logu loahpas illá lei erohus gaskal "vearroboandda" ja "stáhtaboandda". Vearroboanddas lei eanebuš vuoigatvuođa dállui. Sus lei ee.

"árbevuoigatvuohta"⁹³². Dát lei oastinvuoigatvuohta⁹³³ fulkkiide. Vuoigatvuohta dállui árbejuvvui, muhto su vuoigatvuođa háldet duohta ja rievttálaččat lei gáržžiduvvon mánggaláhkai. Su vuoigatvuohta lea maid dovdomerkejuvvon árbejuvvon vuoigatvuohtan dállui maid "stáhta" ipmirduvvui eaiggáduššat. Vuos Gustav III revolušuvdneara 1789 lágain nannejuvvui

sakka vearroboandda sadji. (Geahča ee. Monica Wernstedt: Fastighetsrättens historia sVII D čuo. SOU 1981:85 Historiska Arrenden s. 44-45 ja Mauritz Bäärnhelm Rättshistoriska studier:s. Tillägnade Gösta Hasselberg (1977) s. 59.)

Dehálaš čuolbma Kaisa Korpijaakko nákkosgirjjis lea, leigo vearroboandda vuoigatvuohta dakkár mainna dohkálaččat hállat eaiggáduššanvuoigatvuođas dálá áddemis. Dasto vihkkedallá son leigo sápmelaččain Viesttarbađaeatnama sámequovllus vearroboandda riektedilli. Gažaldat mii "eaiggáduššanvuoigatvuođa" doaba lea, gártá guovddážis dákkár vihkkedallamis.

Korpijaakko lea datte ovttamielas ahte eaiggáduššanvuoigatvuođa doaba, dálá sisdoaluin, ii sáhte adnot ovddeš áiggiid giddodaga vuoigatvuođa ektui. Son datte čujuha ahte vaikko vearroboandda vuoigatvuohta 1600-logus lei garrasit ráddjejuvvon, ferte "historjjálaččat eahpidahtti" (s. 202) čuoččuhit ahte boandda vuoigatvuohta liikká ii lean eaiggáduššanvuoigatvuohta. Korpijaakko čuoččuha ahte su oaivila mielde ferte leat dohkálaš hállat eaiggáduššanvuoigatvuođas eatnamiidda "ruota-suoma

---

⁹³⁰ skattebonde

⁹³¹ frelsebonde

⁹³² bórdsrätt

⁹³³ løsningsrett

riekteortnega buot historjjá áigodagas, dallege go liiguda eatnamiid verrui" (s. 204). Su oaivila mielde lea doaba ávkkálaš geavahit go guorahallá sihke ovddeš ja ođđa áiggiid riektedilálašvuodaid eatnamiidda ja čáziide. Dehálamos dán oktavuodas leat ahte eatnamiid duohta atnu "ja anu riektesuodjaleapmi - eaiggátháldu - bisso rievddakeahttä siskkildasat áiggiid čađa" (s. 204). Korpijaakko čujuha datte ahte go vihkkedallá galgágo riekteposišuvdna gohčoduvvot eaiggáduššanvuoigatvuohtan vai ii, ii sáhte gávnnahit riehta konklušuvnna jus ii bija vuodđun "máinnašuvvon áigodaga iežas jurddašanvuogi" ja meroštallá dán vuodul (s. 201-202).

Dán guovddáš gártá dalle unnit eanet terminologalaš gažaldat, dahje nugo Korpijaakko dadjá, "man olu ráddjehusaid eaiggáduššanvuoigatvuohta gierdá, ovdalgo nohká leat eaiggáduššanvuoigatvuohtan" (s. 195). Nuppiin sániiguin sáhtta báhkkuovvot ná: Goas ii leat šat ávkkálaš geavahit eaiggáduššanvuoigatvuođa doahpaga giddodaga riektedilálašvuodas?

Korpijakko čállá vearroolbmorievtti⁹³⁴ rievttálaš mearkkašumis s. 185 čuo. Vearroboandda vuoigatvuohta lei stáhta oainnu mielde gáržžiduvvon guovtti dehálaš prinsihpas. Lei dehálaš ahte boanddas lei doarvai ealáhusvuodus sihke eana- ja vearropolitihkalaš árttain. Dát gáržžidii vearroboandda luđolašvuoda eatnamiid háhkama, sirdima ja juogadeami ektui.

Mauritz Bärnhielm: guoskkaha 58. siiddus dutkosis "Sameland och samerätt" girjjis "Rättshistoriska studier tillägnade Gösta Hasselberg "(1976) váttisvuoda "eaiggáduššanvuoigatvuođa" doahpagiin ja gii eaiggádušša Lapplándda eatnamiid - sápmelaččat vai stáhta. Sápmelaččat čuoččuhit iežaset eaiggáduššat go ledje ovddemuš, ja dasa sihke lei ja lea eaiggáduššanvuoigatvuohta eatnamiidda dárbbášlaš eaktu boazoealáhussii ja sáme kultuvrii. Stáhta čuoččuha bealistis leat eaiggát go árrat ja ainjuo Vasagonagasaid áiggi ásahii "duohta eaiggáduššanvuoigatvuođa Lapplándii".

Bäärnhielm ii dohkket goappáge dáid oaiviliid. Vuodustus lea ahte lea "historjjákeahtes " atnit eaiggáduššanvuoigatvuođa

---

⁹³⁴ skattemannarett

doahpaga eatnamiidda Ruota ektui nugo ledje gitta "1800 jahkečuohtemolsašumii". Dát gusto guovddáš ja mihtilmas giliide Ruotas ja ain eanet Lapplánddas, čuoččuha son. Eaiggáduššanvuoigatvuođa doaba lea gorálaš, ja lea "historjávearistus"⁹³⁵ atnit dálá juridihkalaš nammamearkkaid ovddeš áiggiid rievttálaš duohtavuhtii. Nákku čoavddus ii leat gii ovddemuš anii eaiggáduššanvuoigatvuođa sáni. Dán sánis lea áiggiid čađa leamaš mánggalágan oaivil. Mii duohtavuođas lea mearrideaddjin, lea "makkár duohta vuoigatvuođaid riekteortnegat - sámiid ja earáid - iešguđet áiggiid mieđihuvvojit sámiide ja stáhtii."

Bäärnhjelm mielde (s. 59) lea eanaeaiggáduššanvuoigatvuođa doaba, dainna mearkkašumiin mii dál biddjo sátnái, Ruotas 1800-logu buvttá. Ovdal dan áiggi ii lean - ii ainjuo Norrlánddas - "oppanassiige mihkkege eaiggáduššanvuoigatvuohta eatnamiidda". Buohkain lei muhtunlágan vuoigatvuohta eatnamiidda maid geavahedje, muhto ii eaiggáduššanvuoigatvuohta. Johnny Kalderstam arvoštallamis: "Kungamakt och kyrkojord" (1989), SvJT 1990 s. 628 čujuha Bäärnhjelm ahte áddejumi dáfus mii eaiggáduššanvuoigatvuođa doaba mearkkaša, dálá olbmot álkit dovdet romálaš rievtti go áigodagas gitta 1800-lohkui. (Váttisvuohta iešguđet beliin lea Östen Undenge vihkkedallan: «Svensk sakrätt II» (1969) s. 44 čuo. Göran Inger: «Svensk rättshistoria» (1972) s. I:4-1:9 ja VII D:2-VII D:3, Bäärnhjelm: «Når bönderna ble självägande», SJT 1970 s. 337-345 ja Bertil Bengtsson Nordisk Administrativt Tidsskrift:s 1990 s. 195 s. 198.)

4.1.6.4 Vearroduottarášši⁹³⁶, NJA 1981 s. 1

1981:s mearridii ruota Alimus Duopmostuollu⁹³⁷ sápmelaččaid gáibádussii eanaeaiggátvuoigatvuođa sámevearroeatnamiidda Jämtlánddas. Nugo namuhuvvon bajábealde ii lean eanajuohkima ovdáneapmi seamma Jämtlánddas go Davvibađeeatnama ja Viesttarbađaeatnama fylkkain. Jämtlándda sápmelaččaide juhke dihto ráššaid maid ovddas

---

⁹³⁵ historieforskning

⁹³⁶ skattefällsmål

⁹³⁷ Högsta Domstolen

mákse vearu, nu gohčoduvvon "sámevearroduottar⁹³⁸". 1700-logu loahpageahčen dolle eanajuohkkindikkiid Jämtlánddas main bidje rájá gaskal stáhta ja priváhta eatnamiid. Dáid gávppašemiin eai beroštan álggage sápmelaččaid vuoigatvuođain. Easka cuoŋománu 20. b. 1841 Ggl. girjji vuoigatvuođavuođuin, mii mearridii ahte juohke vearroduottar galggai rádjamearriduvvot⁹³⁹ ja juohkkojuvvot dárbblaš guohtumiidda guoski stáhtaopmodagain. (Geahča dáža-ruoŋa boazoguohtonkommišuvnna 1964 (1967) árvalusa s.34.) Alimus Duopmostuolu duopmu gusto dáid guovlluid eanaeaiggáduššánvuoigatvuhtii.

Vearroduottaráššis čuoččaldahte moadde čearu ášši ruoŋa stáhta vuostá gáibádusain oazžut oktasaš eaiggáduššánvuoigatvuođa dihto duottarguovlluide Jämtlánddas. Sápmelaččat eai čuoččuhan eaiggáduššánvuoigatvuođa ovttaskas sápmelažžii, muhto searvevuhtii mii geavahii duottarguovlluid. Dát searvevuhta ii dihtton, muhto sápmelaččat ledje ieža álo diehtán ahte searvevuodas dat ledje sápmelaččaid vuoigatvuođat. Ovttaskas sápmelaččas lei dušše vuoigatvuhta hálddašit iežas oasi nu guhká go ii vahágahtán searvevuoda. Vuoigatvuođadilálašvuhta ruoŋa sápmelaččat mielde, sulastahtii dan mii gustui "gielddaalmennehiidda".

Boazosápmelaččat gáibidedje prinsipála searvevuhtii olles eaiggáduššánvuoigatvuođa eatnamiidda mii lei nággioášši objekta. Vuoigatvuođa vuđđosin čujuhuvvui vuollásteapmi, bienalaš logahallan, "dološ oamastus" ja stáhta beale miediheapmi. Dasto čuoččuhuvvui ahte vearuhuvvan čájehii leat vuđđosa gáibidit eaiggáduššánvuoigatvuođa, geahča Vearroduottarášši s. 12. (Dát ja maŋit siidočujuhusat Vearroduottaráššái geardduhuvvo duomu beavdegirječállosa mielde.)

Alimus Duopmostuollu vihkkedalai dán systemáhtalaččat iešguđet áigeáigodagain ja ovdal 1645 Brømsebroráfi rájes go Jämtlánd lei dáža rievtti vuollásaš ja gitta 1886 boazodoallolága rádjai. Konklusuvdna šattai (s. 113) ahte sápmelaččain ii lean eanaeaiggátvuoigatvuhta mii vástidii ruoŋa vearroolbmoriektái.

---

⁹³⁸ lappskattefjell

⁹³⁹ grensebestemmes

Datte aiddostahtto ahte duopmu dušše gusto áigeguovdilis duottarguovlluide Jämtlánddas (s. 53). Čujuhuvvo ahte davvelabbos sáhtta dilli sápmelaččaide leat čuovggusabbot (s. 44, 48-49, 60 ja 69). Daddjo (s. 69) ávdnasa čájehit ahte sápmelaččat dávjá dássiduvvojit "vearroboanddaiguin ainjuo dihto háviin".

Nordisk Administrativt Tidsskrift nr. 2 1990 s. 195-202:s vihkkedallá Bertil Bengtsson, gii lei H.D. duomu čálli, "Samernas rätt och statsmakten". Bengtsson vihkkedallá duomu sisdoalu ja viidodaga. Erenoamáš beroštupmi dán oktavuodas lea go vihkkedallá vuoigatvuohtadilálašvuoda Ruota davimus osiid Korpijaakko bohtosiid ektui. Son ii leat oppanassiige atnán Vearroduottarášši iežas ákkastallama oassin.

Konklusuvnna vuđđosa dáfus čujuha Bengtsson ee. ahte 1863 maŋgil lei stáhtas eaiggátháldu go divttii ođđaássama dán guovllus. 1800-logu gaskamuttus eanajuohkin⁹⁴⁰ ásahuvvui gusto dasa go sápmelaččat eai lean eaiggádat, ja go boazodoalloláhka bođii 1886:s "lei čielggas ahte sihke stáhta ja sámit atne eatnamiid leat stáhtaopmodahkan, nu lea leamaš dan rájes" (s. 200).

Vearroduottaráššis bijai H.D. eahpádusas vuodđun ahte *sápmelaččaide* lei *vejolaš* 1600-logus háhkat eaiggáduššanvuoigatvuođa go geavaha duoddariid boazoealáhii, bivdui ja guollebivdui. Datte lei eahpesihkar makkár eavttuide dalle galgai ásahit, muhto H.D. navddii fertet gáibidit agibeavái ja arahis anu maid "ránnját" eai muosehuhtán. Guvlui gáibiduvvojit mallosge bissovaš rájátge. Dát eavttut eai lean devdon dán duottarguovllus Jämtlánddas. Dáid eavttuid gávnnašii Kaisa Korpijaakko devdon guovllus maid guorahalai. Korpijaakko duođaštus ja ákkastallan lea Bertil Bengtsson mielde SvJT 1990 s. 140:s jáhkkehahtti. Seamma gearddui Bengtson guosselogaldallamis Romssa Universitehtas, čakčamánu 1991.

Nugo namuhuvvon várašuvvui Vearroduottaráššis čielgasit ahte duopmu vuodđuda Jämtlándda riektedilálašvuodaide,

---

⁹⁴⁰ jorddelingsforretning

muhto ahte Duortnosa⁹⁴¹ ja Giema⁹⁴² sámeguovlluid ávdnasat vigge dássidit sápmelaččaid vearroboanddaiguin (s. 60 ja 69). Bengtsson mielde dát oaivil bealuštuvvui ja nannejuvvui garrasit Korpijaakko dutkosis. Guosselogaldallamis, mii lea deaddiluvvon nr. 13 čállosráiddus Romssa Universitehta Riektediehtaga instituhtas, dadjá son (s. 7) ahte Duortnosa ja Giema sámeguovlluid ávnnas "nappo gitta Finnmárkui" čájeha ahte duopmostuolut ja eiseválddit meannudedje ja árvoštalle sápmelaččaid nugo boanddaid "vearroolbmorivttiiguin". Bengtsson dadjá iežas leat ovttamielas Korpijaakko:n ahte dát vuoigatvuohta vástida dálá áiggi eaiggáduššanvuoigatvuođa.

(Bengtsson:a logaldallan/artihkkal lea lagat máinnašuvvon 1. mildosis, 1.18.2. čuoggás.)

Vulobealde guorahallat fas mearkkašumi ruođa ja suoma teoria "ođđa" áddejumiin Finnmárkku vuoigatvuođadilálašvuođas.

4.1.7 Finnmárkku eatnamiid ja čáziid vuoigatvuođaid čuolmmat

Stáhta lea čuoččuhan alldes leat eaiggáduššanvuoigatvuođa buot eatnamiidda Finnmárkkus maid ii leat luobahan priváhtii, dál mearkkaša sullii 96% fylkka viidodagas. Maŋimuš logi-jagis lea datte sápmelaččaide čearddalaš joavkun gáibiduvvon eaiggáduššanvuoigatvuohta eatnamiidda Finnmárkkus.

Ákkastallan lea go sápmelaččat "eamiálbmogin" leat ovddemuš ássit Finnmárkku stuorámus oasis dovddus, historjjálaš áiggis, fertejit leat eatnamiid eaiggát olles sin ássanguovllus.

Rievttálaš vuođus livčče dalle leat vuollásteami ja dološ áiggi rájes geavaheami njuolggadusain. (Dán oaivila lea Otto Jebens ovddidan

vuđolaččat su siskkáldas čielggadeamis Riektjovkui beaivváduvvon 21.12.1988 «Om eiendomsretten til grunnen og spørsmålet om almenning i Finnmark», s. 39 čuo.)

Dán guokte eaiggáduššanvuoigatvuođa gáibádusa vuolggasajit leat sierraláganat. Gonagasa eaiggáduššanvuoigatvuođa oahppa lea vuolggahuvvon dáža lágas eanalága rájes ja maŋistaga ovttastahttimin Finnmárkku Norgga riikii 1300-logu rájes, ja sápmelaččaid

---

⁹⁴¹ Torne

⁹⁴² Kemi

eaiggáduššanvuoigatvuođa áddejupmi fas vuodđuduvvo duohta háldui ja atnui mii lea leamaš. Geasa dál galgá dovddahit eaiggáduššanvuođa, ferte čoavdit riektehuksejeddji háldduid árvvoštallamis mat leamaš áiggiid čađa, várra erenoamážit maŋimuš 100-150 jagiin.

Lea čuoččuhuvvon ahte dán árvvoštallamis sáhtta gártat váttisvuohta vuodđolága § 105 ektui. § 105 prinsihppa lea ahte jus muhtun ferte "addit" opmodagas "Almmolaš Geavaheapmái", galgá son ollásit buhtaduvvot. Min oktavuoda čuolbma galggašii leat ahte jus sápmelaččat ledje háhkan eaiggáduššanvuoigatvuođa eatnamiidda ovdal 1814 ja vuodđolága § 105, livččii vuodđoláhkkanjuolggadus headušan dán vuoigatvuođa massima olles buhtadasa haga. Dát boadus lea gal čielggas go lea bággolonisteapmi. Seamma ferte leat jus stáhta váldá alcces⁹⁴³ eatnamiid oppalaš rávvagiiguin⁹⁴⁴ hálddahusmearrádusain dahje lágain.

Boahte gažaldat lea, fertego stáhta dárkot earaláhkai go priváhta beliid go iešguđet eanaháldduid galgá árvvoštallat ja vihkkedallat mearridan dihte leago opmodatháhkan priváhtarievttálaš vuodul. Jus stáhta bohtá eará dillái, lea min vuodđobargu mearridit eaiggátgažaldaga ovdal 1814. Jus baicce stáhta "eaiggátráđdejumit" 1814 maŋnil galget árvvoštallot seammaláhkai go dalle go eaiggáduššanvuođas lea riidu gaskal guokte priváhta beali, gártá bargun árvvoštallat maŋimuš 100-150 jagiid háldduid.

4.1.3.1. oasis leat čujuhan dábálamos vuđđosiid eaiggáduššanvuođa háhkamis. Vinstra-duomus (Rt. 1963. s. 1263) stáhta dovddahuvvui eanaeaiggáduššanvuoigatvuođa sakka "cieggan riektedilálašvuođa" vuodul, geahča 2.2.3. oasi ovddabealde. Skjerstad-duomus (Rt. 1991 s. 1311) lea seamma prinsihpalaš oaivilat biddjon vuodđun buo. s. 1321 mas daddjo ahte "(lea) nu guhkes áigi gollan maŋnilgo stáhta duođai ásaiduvai dábálaš vuovdeeaiggádin, ahte dát dilálašvuohta áigá juo lea cieggan". Mo eaiggátdilli lei ovdalگو álggahii VI. § 105 1814:s ii deattuhuvvon ovttage dán áššis.

---

⁹⁴³ beslaglegge

⁹⁴⁴ direktiv

Čuovvovaččat áigut, 3. kapihttala resurssamiel čađamannamis dehálaš duogášávdnasin, guorahallat iešguđet joavkkuid eaiggátháldduid ja riekteáddejumiid, geahččan dihte leago vuodus dovddahit ovttage jovkui eaiggáduššanvuođa dálá gustojeaddji rievtti mielde.

Dáinna vuolggasajiin, eat dárbbáš loahpalaččat mearridit eaiggáduššanvuoigatvuohtagažaldaga ovdal 1814. Dálá dili galgat mearridit, ja dalle leat mañimuš 100-150 jagiid hálddut mearrideaddjin. Dán árvvoštallamis váldojit mielde dat oaivilatge mat leat bohtán álbmotrievtti ja dáža siskkáldas sámerievtti nuppástussan.

Bajábealde 4.1.3.1. ja 4.1.3.2. osiin addui oppalaš várddus eaiggáduššanvuođa háhkamis earaláhkai go šiehtadusa bokte. Oaivilat iešguđet háldduide mat leat máinnašuvvon, fertejit min oaivila mielde álgovuorus, adnojuvot Finnmárkkusge. Geografalaš sajádat, dálkkadat, šaddu ja historjjálaš ovdáneapmi dagaha maná belohahkii eará čuolmmaid dáppe go máddelabbos riikkas. Muhto čuolmmaid ja ákkastallama oassi stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođa beali ja vuostá gártá datte, nugo namuhuvvon, dat seamma.

Mátta-Norggas ledje gilit geavahanvuoigatvuođain stáhtaalmennehiin mat čuoččuvedje alddineaset ja eaige stáhtas leat eanaeaiggáduššanvuoigatvuohta stáhtaalmennehiin. Finnmárkkus lea dilli váddásat. Sámi beales lea čuoččuhuvvon ahte sápmelaččat iige stáhta leat aitosaš eanaeaiggát, buo. ee. válddahallama 5. kap. NAČ 1984:18:s s. 119-153. Go sápmelaš doaba adno dás, ferte dat siskkildit olles čearddalaš joavkku ja iige dušše bozosápmelaččaid.

Dát dagaha ahte eanaš sápmelaččaid sáhtta juohkit báikeolbmunge. Báikegoddái gullet datte dážat ja kveanatge. Guokte mañimuš joavkkuin eai leat nugo diehtit, bohtán čielga gáibádušat eanaeaiggáduššanvuoigatvuođa hárrái. Porsáŋggu SLF lea 1985 prošeaktaraporttas válddahallan "dáloniid vuoigatvuođaid" sámi riddo- ja vuotnaguovlluin. Dás čujuhuvvo ee. ahte sii geat ásse riddo- ja vuotnaguovlluin leat álgo geavaheaddjit lagas meahcceguovlluide. Johtti bozodoallu lei nuorat ealáhus mii lei bahkken sin guovlluide, geahča raportta s. 34 jna.

Mátta-Norggas čuoččuhedje geavahanriektelaččat ahte historjálaččat eaiggádušše gilit almenneha. Dát vuoigatvuohta ii lean goassige sirdojuvvon Gonagassii ja stáhtii. Duohtavuohta ahte Gonagas lei máinnašuvvon almenneha "eaiggádin", ii lean priváhtarievttálaš eaiggáduššanvuoigatvuođain dahkamušas, muhto lei adnon čalmmustahttit Gonagasa "almmolašrievttálaš válldi."

Sámi beales lea sullasaččat čuoččuhuvvon ahte ovddežis, lei siida buot eatnamiid ja čáziid vuoigatvuođaid "guoddi ja doaimmaheaddji" "sámeguovlluin", geahča lagat NAČ 1984:18 s. 124-125. Lea deattuhuvvon ahte sápmelaččat "eamiálbmoga" namas ja "dološ áiggi rájes geavaheami dahje dološ oamastusa" fámus ferte leat rivttes eanaeaiggát. Sápmelaččat eai dohkket ahte sii "goassege lobálaččat" leat massán dán riekteposišuvnna. Sin áddejumi mielde, ii sáhte stáhta duođaštit makkárga šiehtadusa dahje earálágan "riektefámolaš sirdima" čuoččuhuvvon eaiggáduššanvuođa vuođul. Seammaláhkai go Mátta-Norggas čuoččuhuvvo áddejupmi ahte stáhta lea priváhtarievttálaš eaiggát eatnamiidda, ii sáhte leat rievtálaččat čadni go áddejupmi vuođđuduvvo boastoáddejupmái ja sámi vuoigatvuođaid olgušteapmin⁹⁴⁵.

Alimusrievttis ii leat makkárga prinsihppaduopmu dán nággogážaldagas Finnmárkku ektui, nugo Mátta-Norggas Vinstra-duomuin (Rt. 1963 s. 1263). Čuolbma gártá čuohcat Finnmárkku sierralágan dilálašvuođaide nu ahte boadus ferte šaddat earágo Mátta-Norggas.

Stáhta oaidnu Finnmárkku eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuhtii hábmii Alimusrievtti vuosttasjienasteaddji 1880:s ná (Rt. 1880 s. 337):

"Ovddežis juo, nu guhkás maŋás go leat Diliin Dieđut, ii leat Álttájoga Guollebivdu leamaš dábálaš Láhkamearrádusaid vuollásaš, iige lean Oppalohkái Iešvuohki, ahte Finnmárkku Eaiggáduššanvuoigatvuohta lei Stáhta, mii meannudii dán Provinssa ja Hearvásvuođat Regálan".

---

⁹⁴⁵ tilsidesettelse

Dáža oktavuodas lea eahpedábálaš ahte dát oaidnu adnojuvvo olles fylkkas. Dát addá, riikka muđui ektui veahá eará vuolggasaji dahkkon háldduid ja eatnamiid geavaheami árvvoštallamii. Muhtun muddui sáhtta dadjat Gonagasválddi hálddut Finnmárkkus vástidit dan mii dahkkui Máttá-Norgga almennehiin erenoamážit 1600-logu manjimuš oasi rájes, muhto Finnmárkkus háldejedje eiseválddit olu luđolabbot. Lea čuoččuhuvvon ahte ávnnas sáhtta čájehit ahte Gonagas ja su ámmátolbmot ledje gievrrat Finnmárkku ássiid ektui, go dan maid duste máddelabbos. (Geahča Jebens:a op. cit. s. 12-13, ja Tønnesen:a «Retten til jorden i Finnmark» s. 76 ja 145.) Dás ledje moanat árttat. Ledje hirbmat guovllut, unnán olbmot, ii makkárge boandaálbmot boares vuoigatvuođaign, unnán goahccevuovdi, ja ruđalaš beroštumit eai čadnon dábálaš eana- ja vuovdedoalu sisabođuide, muhto guollebivdduide ja sápmelaččaid personvearuhussii⁹⁴⁶. Lassin lei guovllus, ja várra erenoamážit riddoguovllus, olgoriikapolitihkalaš mearkkašupmi.

Go dál galgá mearridit eanaeaigggáduššanvuoigatvuođa, ferte dás nugo Máttá-Norggasge geahččat geat leat hálđen, ja mo leat hálđen. Dán vuodul ferte mearridit makkár riekteposišuvnnaide iešguđet haldovuogit sáhttet leat vuodđun.

Dehálamos lea geahčadit geat leat hálđen dan mii dábálaččat norgga rievtti mielde gullá eanaeaigggádii ja geat leat hálđen dan mii geavahanriektelaččas dábálaččat lea leamaš dáža rievtti mielde. Áddejumit leat guovddáš dagaldagat. Stáhta sadji hálddašeaddjin ferte maiddái árvvoštallot. Konkrehta jerro geat leat hálđen eatnamiid ja čáziid ja mo. Gii lea diktán guohtut, vuovdán viessosajiid viessohuksemii ja industriai, eanačuoldán ođđa opmodagaid, ávkkástallan guollebivdduin jna.

Manjit árvvoštallamis das mii duodai lea dáhpáhuvvon, sáhtta jearrat makkár kultuvrralaš rámmas dán galgá dahkat. Dás leat gávnahan fertet doalahit dáža rámmas dáža riektevuogadaga vuolggasadjin: Sieiva sámi riektevuogadaga lea duodas váttis bidjat vuodđun. Sáhtta várra dadjat ahte dáža riektevuogadat muhtun muddui lea duvdán sámi, jus dat leš leamaš.

---

⁹⁴⁶ personbeskatning

4.1.8 Lagat iešguđet joavkkuid háldduin Finnmárkku eatnamiidda ja čáziide

4.1.8.1 Álggahus

Nugo namuhuvvon 4.1.7. oasis ráhkadit iešguđet álbmotjoavkkut Finnmárkku dihto váttisvuodaid go eaiggátháldduid gažaldaga galgá vihkkedallat. Dát lea belohakkii váttisvuolta mii ii leat máddelabbos riikkas. Álggadettiin, ovdal iešguđet joavkkuid háldduid vihkkedallá, leat mii danin gávnahan ávkkálažžan čujuhit guovllu ássan- ja ealáhusovddideami dihto sárgosiidda.

Finnmárkku ássamis leat báhcagat mat leat badjel 10.000 jagi boarrásat. Nuorta-Finnmárkku lea vejolaš vuohttit dálá sámi kultuvrra ovttalašvuolta ruovttoluotta áiggis gitta sámi ruovdeáiggi álgui, namalassii sullii Kristusa riegádeami rájes.

(Geahča ee. NOU 1978:18 (Finnmarksvidda) ja Steinar Pedersen:a historjjálaš čielggadeami álggahusa Sámi vuoigatvuođalávdegoddái «Bruken av land og vann i Finnmark inntil 1.

verdenskrig», mii galggašii ilbmat 1994:s.) Árkeologat leat leamaš várrogasat čatnat geađgeáigegávdnasiid Finnmárkku sámi čearddalašvuhtii. Sámekultuvra lei álggos bivdokultuvra. Ássan lei mearriduvvon dán kultuvrra eanadaga ja riggodagaid heivehallamii. Ovddeš sámi báikegoddi ja atnuguovlu lei siida.

Mealgadaš váttisvuodaid dagaha válddahallat veagadatovddideami Finnmárkku go eai gávdno govttolaš virttis olmмоšlohkamat ovdal 1801. NAČ 1984:18:s lea s. 83 Amund Helland gáldun bájuhuvvon muhtun logut. Govus čájeha ahte 1567:s ledje merošteamiid mielde 3070 dáža ja 840 sápmelačča guovllus, 1747:s ledje 1760 dáža ja 1740 sápmelačča ja 1757:s (Ruota rájá bidjama maŋŋil) 1970 dáža ja 3340 sápmelačča. Lea váttis čilget manne sápmelaččat leat ná lassánan 1747 rájes 1757:i. 1805:s ledje 1590 dáža ja 4930 sápmelačča ja 1900:s ledje juo 17964 dáža ja 9572 sápmelačča. NAČ 1984:18 s. 82:s lea čujuhan muhtun ráje boasttogáldduid mat sáhttet leat dáid meroštemiin ja olmмоšlohkamiin. Váttisvuoda lea Steinar Pedersenge govven čielggadeamistis Sámi vuoigatvuođalávdegoddái geavaheames

eatnamiid ja čáziid Finnmárkkus gitta 1. máilbmesoadi rádjai mas son 2.2. čuo. čujuha erohusa gaskal Helland loguid ja Einar Niemi loguid Čáhcesullo historjjás Bd. (1983). Helland albmadii 1597:s dážaid logu 2830, ja Niemi meroštii dán 4590.

Kveanat ihte easka listtaide 1845:s 1692 loguin. 1900:s lei lohku lassánan 5406:i.

Sápmelaččat leat álgovuolggalaččat bivdoálbmot. Go goddebivdu geahppánii, ovddiduvvui johtti boazodoallu, ja boazosápmelaččat johtaledje gaskal siseatnama ja rittu. Dát luddii siidarájáid sidjiide geain lei boazodoallu váldoealáhussan, ja riddosámiid nana vuosteháguinge geat geassejahkebealis fertejedje badjesápmelaččaiguin juohkit riggodagaid ja geavaheami riddoguovllus. (Geahča Tønnesen:a s.53, ja Jebens:a op.cit. s. 25-26 ja 29.) Vuostehágut čájehit čielga riekteáddejumi riggodagaid hálddu ektui. Muhtunláhkai juogaduvvui sámi geavahanjoavku gaskal eanagáibideaddji⁹⁴⁷ johtti boazodoalu nuppi beales ja nuppi beales sámiid geat jodihedje eanadoalu ja šibitdoalu, guollebivddu, bivddu, murjema jna, várra álo lotnalasealáhussan. (Geahča Steinar Pedersen op.cit. čuo. 2.4.) Joavkkuid gaskasaš rádjá ii lean moktege čavga, muhto lea nu ahte stuorámus oassi sámi álbmogis ledje vuonain ja dađis šadde dálonin.

Boazodoallu Finnmárkkus dárbbáša stuorra eatnamiid dálve- ja geasseguohtumiidda. Maid dás lea čealkán čuovvu ahte sámi álbmogis hui uhca boazodoalli oasáš lea hálden matrikulerekeahes eatnamiin stuorra oasi.

Historjjálaččat ledje sámi lotnolasealáhusdoalliinge dihto johtti doallu meahcceguovlluin. Sii fárrehedje ássansajiideaset iešguđet jahkodagaid luondduriggodaid mielde. Manñil šattai báikkáiduvvanbut lotnolašealáhusdoaibma ja dalle dávjá ovttá ássansajiin. Dát doallu lea oassin giligeavaheapmái mii lea vihkkedallon vulobealde.

Vaikko ovdal johtaledje jahkodagaid ja riggodatváriid mielde, lei maid dihto sierra atnu. Bearrašat ja doalut geavahedje guovlluideaset, geahča ee. čuo. 2.6. Steinar Pedersen čielggadeamis Sámi vuoigatvuođalávdegoddái. Eatnamiid geavaheamis sámi ássanguovlluin sáhhtá čujuhitge

---

⁹⁴⁷ arealkrevende

nuortalaččaid eallinvuogi válldahussii ovdal 1800 RG 1990:s s. 264 s. 265, NOU 1978:18 A s. 144 čuo. ja 1.2. čuo. Otto Jebens:a mildosis Riektejoavkku čielggadeapmái Finnmárkku anu ja riekteáddejumi birra historjjálaš oainnus (2. mielddus vulobealde).

Dáža ássan Finnmárkku rittuin álggahuvvui várra 12-1300-logus. (Geahča Steinar Pedersen op. cit. 2. čuo. ja 1.4.čuo. 1. mildosis vulobealde.) Dáža ássama ealáhusvuodus lei vuohččan guollebivdu ja danin bođii dat vuos olggumuččas rittus, manñil fárrejedje dážat siskkelii vuonain ja dalle ealáhusvuodus lei eanet lotnolasat guollebivdduin ja gádderiggodaid ávkkástallamiin. Sápmelaččaid ja dážaid riggodatávkkástallan lahkonii goabbat guoimmi.

Kveanat leat Ruota ja Suoma davit osiid sisafárrejeaddjit. Sii ledje čeahpes eanadoallit ja ásaiduvve áinnas vuollin johkalegiin birget eanadoaluin ja guollebivdduin. Sii ássagohte datte rittusge bivdit guliid, buo. nana kveana ássama Čáhcesullo-guovllus. Steinar Pedersen mielde bohte vuosttas kveanat 1700-logu vuosttas bealis. (Pedersen op.cit.4.6.čuo.)

Go galgá válldahallat iešguđet joavkkuid anu riekteráhkadeaddji⁹⁴⁸ oasis, lea váttisvuohtan ahte sámi atnu muhtunláhkai lea juohkkásan guovtti oassái. Boazosápmelaččat geavahit eatnamiid mihtus láhkai eará sámejoavkkuid ektui. Jus galggaš sápmelaččaid geahččat ovttas, badjánit váttisvuodat dážaid ja kveanaid ektui, geatge leat iešguđet báikegottis oassin ja leat atnán guovlluid seammaláhkai go sápmelaččat seamma guovllus, muhto earret boazosápmelaččat.

Dán ovdanbuktimis leat välljen válldahallat boazodoalu eanageavaheami sierra ja eará veagadatjoavkkuid báikegoddi dahje giliid háldduid namahusain. Dákkár gilit leat sihke sis ja olggut Finnmárkkus. Sis Finnmárkkus maná nana eanet ja belohahkii aivve sámít.

4.1.8.2 Boazosápmelaččaid hálddut eatnamiidda ja čáziide

---

⁹⁴⁸ rettskapende

Boazosápmelaččat eanageavaheapmi leat mihtus. Erik Solem čállá (Lappiske rettsstudier, Oslo 1933, s. 252):

"Álggos ii leat várra ovttasge leamaš eaiggáduššanvuoigatvuohta *giddodagaide*. Juohke bearrašis lea leamaš geavahanvuoigatvuohta - vuoigatvuohta ávkkástallat bivdoguovllu, - ja dás lea muhtunlágan oktovuoigatvuohta ihtán guollejávrriid ja bivdosajiid ávkkástallamis.

Vuoigatvuohta bohccoláiddomii ii leat ainjuo davimus sámeguovlluin leamaš ráddjejuvvon dan láhkai ahte juohke sápmelažžii dahje juohke siidii lea leamaš čujuhuvvon mearre láiddon. Boađus leage Finnmárkku dáfus gártan ahte dáža boazosámiin lea luđolaš guohtunvuoigatvuohta sin guovllus. Máttabealde Finnmárkku lea dilli belohakkii leamaš eará, daningo sápmelaččat dáppe leat lihttoláigohan láiddomiiddiset.

Maŋnilgo hálddahus lei čađahan buoret ortnega eanadilálašvuođain Finnmárkkus, ja sápmelaččat belohakkii leat ásáiduvvan, lea eaiggáduššanvuoigatvuođa áddejupmige eatnamiidda dása dohkkehuvvon. Go eatnamiidda leat huksejuvvon mallosge albma viesut ja dikšojuvvojit šibitdoalu deasttas, gáibiduvvoge duođai suodjaluvvon eaiggáduššanvuoigatvuohta stuorát gáibádusain. Dán eanaeaiggáduššanvuoigatvuođa ovdáneapmi lea erenoamážit mihtilmas *Karášjogas*."

Mii dás geardduhuvvo gusto eanaš sápmelaččaide mat dađisdaga ásáiduvve ja barge lotnolasealáhusain, muhto boazodoalluge lea namuhuvvon.

Hui gieskat leat, 1960-1970 logus, boazosápmelaččat heaitán ássamis lávuin dahje soaitá viesuin olggobealde luottaid ja čoahkkebáikeguovlluid. Erenoamážit 1970-logus bargui Sis-Finnmárkku viessoprográmmain. Viessoguovllut ja luottat ráhkaduvvojedje ja dáid jagiin ožžo eanaš boazosápmelaččat dálveássanbáikkiid dákkár guovlluin. Sii háhke eaiggáduššanvuoigatvuođa dahje láigovuoigatvuođa dáid viesuid sajiide.

Boazodoallu lea dán jahkečuođis ovdánan ja nuppástuvvon nannosit. Dát doallonuppástus lea erenoamážit johtilit mannan maŋimuš logejagiid, mii álggahuvvui go molsojuvui lonuhangávppášeamis ja iešbirgejumis ruhtaruovttudollui⁹⁴⁹. Nu guhkágo eallit dárbbášuvvojedje iežas atnui, gáibiduvvui áloládje bearráigeahčču ja bargu. Eallit fertejedje miehtá jagi

---

⁹⁴⁹ pengeusholdning

gehččot geažos áiggi. Doalut fertejedje leat unnit. Dálá viiddis⁹⁵⁰ doallohámiin ja ruhtadiliin gáibiduvvo stuorra eallu ja alla mekaniseren. Ođđa doallovuohki dagaha eará geavaheami Finnmárkku láiddomiidda. Dán lea ee. Einar Richter Hanssen válddahallan čielggadeamistis Sámi vuoigatvuođalávdegoddái mo geavahit luondduriggodagaid Finnmárkkus 1. máilbmesoadi rájes gitta 1970 rádjai (4. čuo. boazodoalu oasis). (Čielggadeapmi ilbmá várra 1994:s, oktanaga ee. dan moddii namuhuvvon Steinar Pedersen:a čielggadeami.)

Unnán árta lea eahpidit ahte boazodoallit leat oaivvildan sis lea vuoigatvuohta geavahit eatnamiid guohtumii. Datte sáhtta geardut ahte go johtti boazodoallu álggahuvvui, bohte dađis garra vuostehágut riddoguovllu sápmelaččain geat váidaledje go badjesápmelaččat atnigohte "min Mearaid vuonjas elliideasetguin": Dán lea ee. Tønnesen válddahallan (s. 53 čuo.) ja Steinar Pedersen dán čielggadeamis Sámi vuoigatvuođalávdegoddái (čuo. 5.1) ja NOU 1978:18 A (s. 156-158). Pedersen čujuha čielggadeamistis dasto (čuo. 5.4-5.6) ahte boazodoallu lei "priváhtiivva dáža Badjesápmelaččain" riddoguovllus ja siskkelii siseatnamiige. Dán vuosttaldedje siseatnanguovlluinge.

Dálbmeluovttá dikkis borgemánu 15. b. 1692 mearriduvvui ahte jus "Koutken ja Adevehr" boazosápmelaččat eai doallan elliideaset eret "Riddoduoddariin" galge dat merkejuvvot "Gonagasa Mearkkain". Jus badjesápmelaččat fálle "Vuostálastima" ožžo "Mearrasápmelaččat" vuoigatvuođa báhčit "buot Badjesápmelaččaid Bohccuid". (Geahča Finnmárkku diggegirjji oasi, deaddiluvvon Hålløygminne nr. 7:s 1945-48.)

Nugo namuhuvvon NOU 1978:18 A s. 158:s leat riddoguovllu váidalusat namuhuvvon 1682 rájes diggegirjjiin. Váidui Gonagassiige mii dagahii ahte ámtamánni oaččui dieđu leat várrogas siseatnangiliid johttiin ja nu giktalit sin máksit vearu Danmárku/Norgii ja ássagoahit borgárin Norggas. Dán badjesápmelaččaid oidima sudja lei gal stáhtapolitihkalaččat. Rádjašiehtadallan Ruotain lei fargga jođus. Korpijaakko čujuha moanaid sajiin dutkosistis dan duohtavuhtii ahte sihke Ruota ja Danmárkku-Norgga gonagasaide ledje boazosápmelaččat várra dehálamosat mo oažžut hearrávuođa davvi eanaguovlluide. Dát

---

⁹⁵⁰ ekstensiv

lei dávjá ovdun sápmelaččaide geat meannuduvvo várrogasvuodain vai eai váldde bearrašiiddiset ja ealuideaset ja jođe ránnjáriikii (geahča ee. Korpijaakko čujuhusa nota 272 s. 327). Dán čujuha Bertil Bengtssonge artihkkalis "Samernas rätt och statsmakten" (Nordisk Administrativt Tidsskrift 1990 s. s. 195 199:s) ja namuhuvvo RG 1990 s. 264 s. 266:s.

Juridihkalaš váldoášši dán nuppástusproseassas lea go siidarájáid sihko fertejedje boazodoallit diehtit ahte dál bohtet earáid vuoigatvuodaguovlluide. Dát jurdda eaktuda ahte doaimmaheaddjiin ii lean dat áddejupmi ahte guohtonvuoigatvuohta lea luđolaš birrarat, geahča Tønnesen s. 63 mas navdá sisabahkkejeaddji sápmelaččat eai oaivvil alldeset leat vuoigatvuođa doaimmaseaset.

Dán nuppástusproseassa boađus šattai ainjuo ahte sápmelaččat guovlluin gos ii lean johtti boazodoallu vuollánedje⁹⁵¹ ja dohkkehedorje boazodoalliid guohtonvuoigatvuođa. Dohkkeheapmi ii várra mannan dobbelii go dohkkehut guohtuma ja riggodagaid háldduid mat dása dárbbášuvvojedorje. Dát mearkkaša nu guhká go ásadedje ovttá báikkis, boazosápmelaččat eanaš geavahedorje seamma meahcceriggodagaid go dálonat guoski guovllus, geahča NOU 1978:18 A s.177.

Eanaeaiggátháldduid earret guohtuma ja bivddu ja guollebivddu mii dárbbášuvvui eallinvuohkáii, lea datte váttis guorrat. Jus boazosápmelaččat ceggejedje bissovaš viesuid, háldejedje sii viessosaji, mii prinsihpas galgai lihttoláigohuvvot eanavuodineiseválddiid šiehtadusain. Lavdnjegoađit gal várra ceggejuvvojedorje gokko lei atnu almmá eiseválddiid dárkilat šiehtadusain dahje dohkkehemiin.

Dáid gálduin mat leat, iige sáhte oaidnit ahte boazosápmelaččat vuosttaldedorje eanabihttáčuoldima viessosajiide ja eanadollui, eai Guovdageainnus eaige Kárášjogas. Dát lea várra dilli kveanaid ektuige geat ássagohte Kárášjogas 1700-logu manjit oasi rájes. Deanuleagi vuollin lea eanabihttáčuoldimis kveanaide baicce vuosttalduvvon báikkálaččat, erenoamážit luossabivddu vuoigatvuođa geažil.

(Pedersen op. cit. 4.7.1. čuo., ja Tønnesen s. 38, 3. nota.)

---

⁹⁵¹ resignere

Dađis go eanadoallu ovddiduvvui ja viiddiduvvui, riidališgohte vuotna- ja riddoguovlluin boazosápmelaččat ja boanddatge. Dát lea lagat válddahallon 2.1.13.-2.1.15. čuo. Sandvik mildosis Riektejoavkku čielggadeapmái. Geahča vel NOU 1978:18 A s. 230-231 ja 5.9.1. čuo. Steinar Pedersen:a čielggadeamis Sámi vuoigatvuođalávdegoddái. Eiseválddit leat geahččalan dán muddet boazosápmelaččaide geahččangeatnegasvuođa ja buhtadanovddasvástádusa njuolggadusain. Sápmelaččaide láiddonmassin gilvima geažil ii leat buhtaduvvon, buo. NOU 1978:18 A s. 231.

Boazodoallolága § 9:s, lea mearriduvvon ahte vuoigatvuohta boazodollui lea geavahanvuoigatvuohta mii gusto gii dal eaiggádeš guohtonguovllu eatnamiid. Hálddašemi áddejupmi lea leamaš ahte dát prinsihppa gustui birrarat rájáid siskkobealde mat leat mearriduvvon guohtonguovlluin gustojeaddji lágain. Alimusriekti mearridii datte Korsjøfjell-duomus (Rt. 1988 s. 1217) ahte prinsihppa ii leat spiehkastaga haga. Gávnnahuvvui ahte várre- ja meahccegaskkat orohatrájáid siskkobealde eai lean giddehuvvon⁹⁵² boazodoallovuoigatvuođain. Dákkár vuoigatvuođa ceavzin lei sorjas duođaštanárvoštallamii sáhttágo boazodoallu bidjat vuđđosa dákkár geavahanvuoigatvuhtii vierroopmodagas. Eanadoallodepartemeanta leat St. dieđáhus. nr. 28 1991-92 álggahan lagat dán váttisvuođa muddet, geahča dieđáhusa s. 84.

Guovllus mii lea leamaš adnon boazoealáhii doarvái guhkes áiggi, ii masso guohtonvuoigatvuohta vaikko guohtun bissehuvvo ja álggahuvvo fas moanaid jagiid maŋnil. Dát šaddá boađus vaikko sápmelaččat geat fas jotket doaluin eai leat sogalaččat singuin geat heite guohtumiin ja guđđe guovllu. Dát boađus čuovvu RG 1986 s. 501 (Hålogalánda) duomus, geahča vel RG 1986 s. 385 s. 389. Dán konkrehta háve ledje ruođa boazosápmelaččat atnán guovllu ovdal badjel 30 jahkái bissehuvvui guohtun. Dáža sámít guođohišgohte fas 1957-58 jagiin.

Nugo válddahallon bajábealde 3.17.11. oasis, lea boazodoallovuoigatvuođas gustojeaddji rievtti mielde

---

⁹⁵² behefte

buhttenrievttálaš suodjaleapmi meassamiidda mat vahágahttet guohtuma ja váddudit vuoigatvuoda atnima. Go boazoealátvuoigatvuohta doaimmahuvvo priváhta eatnamiin, sáhtta eanaeaiggát datte gilvit muhtun oasi eatnamiin almmá boazodoalu buhtadangáibádusa haga, geahča Rt. 1975 s. 1029 s. 1033. Dát lea seamma njuolggadus go šibitguohtuma suodjaleapmái. Rt. 1954 s. 411 vuovdeeaiggáda háldduid dáfus vuostá guohtonvuoigatvuohta dajai Alimusriekti (s. 414) ahte vuovdeeaiggát "ferte hui viidát sáhttit dahkat dákkár háldduid maid dálá áiggi dilálašvuodain fertte atnit leat govtolaččat ja jearggalaččat vuvddiid ulbmálaš doaimmas". Rt. 1956 s. 411 lea s. 414 sullii seamma gaskal gilvima ja guohtonvuoigatvuohta. Njuolggadusa sáhtta vel daddjot leat čállon servituhttalága § 2:s.

Dál leat guohtonvuoigatvuohta vaháгат ja eará meassamat mat bilidit ja vahágahttet boazosápmelaččaid ovddas buhtaduvvon. Ii baicce leat oktage duopmu vuoigatvuohta massinbuhtadasas eanaeaiggádin.

Eanaeaiggátvuoigatvuohta boazosápmelaččaide dahje boazoealáhussii fertte várra historjjálaš ja eará árttain leat oktasaš ja iige oktagaslaš eaiggáduššanvuoigatvuohta. Oktasaš eaiggáduššanvuoigatvuohta gažaldat sápmelaččaide iskui nugo namuhuvvon 4.1.6.4. oasis ruođa alimusrievtti Vearroduottaráššis. Dás ledje moanat čearut čuoččaldahttán ášši ruođa stáhta vuostá gáibádusain oažžut oktasaš eaiggáduššanvuoigatvuohta dihto ráššaide Jämtlánddas. Gáibiduvvui prinsipála olles eaiggáduššanvuoigatvuohta searvevuohta eatnamiidda mat ledje nággoášši objektan ja ovdandolle vuđđosin vuollásteami, duodaštusa, "dološ oamastusa" ja stáhta miediheami. Alimus Duopmostuollu vihkkedalai dán systemáhtalaččat iešguđet áigodagain, muhto konkluderii ahte sápmelaččain ii lean eanaeaiggátvuoigatvuohta mii vástidii ruođa vearroolbmoriektái, buo. duomu dievaslaččabut máinnašemi 4.1.6.4. oasis.

Sápmelaččaid oktasaš eanaeaiggátvuoigatvuohta gažaldat ii leat ovddiduvvon dáža Alimusriektái. Boazosápmelaččat leat buhtaduvvon vahágiid ja bilidemiid ovddas mat iešguđetlágan meassamiin leat ealáhussii čuohtan. Dás leat guovddáš duomut

ee. Rt. 1968 s. 429, Rt. 1975 s. 1029 ja Rt. 1979 s. 492. 1975-duomus dadjá Alimusriekti ahte lea "boazodoallu ealáhussan" mas lea buhtadansuodjaleapmi. Lagat válldahallan dán báhkkodeami dulkomis, ja buhtadasa gažaldagas ealáhussii dahje juohke doallái, geahča bajábealde 3.17.11. oasis ja Rt. 1990 s. 141, buo. Rt. 1985 s. 532 s. 542.

Min oaivila mielde ii sáhte dálá lágaid ja riektegeavada mielde, eahpiduvvot ahte boazosápmelaččain lea belohahkii hui viiddis ja nana vuoigatvuohta boazodollui geavahit Finnmárkku eatnamiid.

Leago boazosápmelaččatge hálden dákkár vuogi mielde ahte ferte dovdomerket "eaiggáthállduid", lea boahte váttisvuohta. Guovddáš ja mearrideaddji gažaldat go galgá mearridit mo rievttálaččat čuohcá go guovllu hálde ja geavaha, lea makkár mahtodat ja sisdoallu daid dahkkon hállduin leat. Duođaštitgo dát geavahanvuoigatvuođa vai eaiggáduššánvuoigatvuođan Čuolbma oažžu liige sárgosa daid háviin go atnu lea boarrasamos guovllus.

Ovdamearkkat dasa leat ee. Eidfjord-duomus (Rt. 1916 s. 1249). Eidfjord ja Ullensvang ássit ledje atnán Hárdangerduoddara guoski guovlluid "dološ áiggi rájes". Alimusriekti dadjá dán anu mii guovlluin lei "justa leat dákkárin" (s. 1251) mii lea vuoigatvuođavuodđun ja dábálaš almenetguovlluin. Stáhta bealistis lei unnán dahje ii maidege hálden daningo guovllu riggodagat dassáži eai lean bidjan vuđđosa stáhta hállduide. Konklušvdna šattai ahte go giliolbmuid hálldut eai čuoza dasa mii lei dábálaš almennehis, ii addán rievttálaš vuđđosa go geavahanvuoigatvuhtii. Junkerdal-áššige (Rt. 1967 s. 101) sáhhtá namuhit ovdamearkan. Lágamánneriekti (masa Alimusriekti guorrasii) meannuda váttisvuođaid s. 112-113 ja dadjá ahte eahpidahti gažaldat lea, leago guovlu "adnon nu ahte ánsása eaiggáduššanoamastusa⁹⁵³". Konkrehta dilálašvuođa vihkkedallamis gávnaha riekti ahte go ovddasvástideaddjiid atnu gehččo ovttas vuovdehálldašeami jahkeviisaid guottuide

---

⁹⁵³ eiendomshevd

dása, lea "dievas"⁹⁵⁴ duođaštus dákkár eaiggátráđđejupmái, ahte bidjá vuđđosa oamastusháhkamii".

Dáža rievttis lea dárki vuđus dadjat ahte jus lea geavahanvuoigatvuohta muhtun guovllus, fertejit hálddut maid dahká mannat olggobealde dan vuoigatvuođa rámma mii lea, ovdal daid soaitá sáhttit gohčodit eaiggátháldun (geahča ovdamearkan lágamánnerievtti cealkámušaid RG 1990 s. 264 s. 275).

Jus geahččá dan mii dás lea daddjon boazosápmelaččaid háldduid ja riektedili ektui, orru dalle fertemin mearridit makkár riekteposišuvdnii álggos atnu bijai vuđđosa, ja dasto mo mañit ovdáneapmi čuožai dán posišuvdnii.

Dasa mii dás lea ovdandollon, sáhtá vuosttaldit ahte ii sáhte eambo atnit dáža riektenjuolggadusaid ja riekteprinsihpaid ollásit. Boazosápmelaččat leat unnitlogu- ja eamiálbmoga oassi. Norgga stáhta lea ásahuvvon guovtti álbmoga árbevirolaš eallinguovlluin, ja mii deaivvadit dás kulturgaskkain. (Geahča II čuo. Jebens.a mildosis (2. mildosis) Riektejoavkku čielggadeapmái, ja Tønnesen s. 306.) Sáhtá daddjot ahte go dákkár mihtus álbmogis lea leamaš duohta háldu guovllus ja náššan eallinvuđđosa bissovaš, oktilaš ja bindilis anus, de gáibiduvvo eará rievttálaš lahkonanvuohki go riikkas muđui. Dasto sáhtá čujuhit ahte ovdalgo konkludere diggemearrádusain ja cealkámušain riektedilálašvuođas máddelabbot riikkas, ferte gohčit ahte mallosge riektegáldut ja mahtodat leat sullasaččat go mearriduvvo Finnmárkku ektui.

Boazosápmelaččaid eanageavaheapmi Finnmárkkus bidjá buori vuđđosa gáibidit nana riekteposišuvnna. Ii várra eahpiduvvo ahte dákkár ákkat dat suodjala boazodoalu ealáhussan. Gažaldat lea datte sáhttetgo sin atnu ja riekteáddejumiid bidjat eaiggáduššanvuođa vuđđosa. Dán vihkkedallamis ferte stáhta guovllu háldduid šlája ja mahtodaga árvoštallat. Dát árvoštallo lagat 4.1.8.4. oasis.

Dasto lea čuoččuhuvvon ahte go oaidnu sápmelaččaid vuoigatvuođaide mañimuš 30 jagiid lea oidojuvvon addit sápmelaččaide nannosat sajádaga go mii sis ovdal lei, ferte dát čuočcat árvoštallamii mii dárbbášuvvo go rievttálaš

---

⁹⁵⁴ fyldestgjørende

konklusuvdna galgá biddjot. Sáhtta muhtun muddui bálddastahttit oaiviliid mat almennetriektelaččain ledje Vinstraduomus (Rt. 1963 s.1263). Duopmu lea máinnašuvvon bajábealde.

Ođđa oaiviliid ja riekteáddejumiid atnin ovddeš háldduin ja dilálašvuodain sáhtta leat váttis. 3.17.11.2.2. oasis mas máinnašuvvo Porsáŋggu ášši (Rt. 1986 s. 1370) fertii Alimusrikti mearridit juoidá dán váttisvuodas. 1955:s láigohii Garnisonen i Porsanger Finnmárkku Eanavuovdinkommišuvnnas eatnamiid Porsangmoen báhčinguvlui. Orohat nr. 14A ovddidii 1970-jagiin buhtadangáibádusa láiddoma massima ovddas. Áššis čuoččuhuvvui ee. ahte báhčinguovllu ásaheapmi lei rievtti vuostá boazoealáhusa ektui. Dása dajai Alimusrikti (s.1377) ahte dat ii sáhte leat riehta:

"atnit Garnisonen i Porsanger ásaheami leat rievtti vuostá boazoealáhusa ektui. Dábálaš áddejupmi dalle lei ahte dákkár doaimma fertii sáhttit ásaht almmá makkárga ráddjehusa haga boazoealáhusa deasttas. Maŋnil lea ovdánan riektesuodjalusa dáfus mii dán ealáhusas lea, muhto dat ii sáhte bidjat vuđđosa atnit ovddeš ásahuvvon doaimma leat rievtti vuostá".

Go Alimusrikti dás dadjá "dábálaš áddejupmi", lea várra oaivvildan áddejumi mii oidno háldduid ja cealkámušaid hámis.

Lea veaháš eahpevissis man guhkás sáhtta konkluderet das mii bajábealde lea alimusriekteduomus geardduhuvvon. Mo dat mii daddjo čuohcá, min oaivila mielde, lea liikká ahte riektedilálašvuolta, mii lobálaččat lea ásahuvvon vuodđudanáiggi riekteoainnuin, ii sáhte muhttot dušše daningo, jus dálá riekteáddejupmi lei leamaš gustojeaddjin dalle, livččii eará bohtosa gávnahan. Nuppiin sániiguin: Lobálaš ásahuvvon riektedilálašvuoda ii sáhte eambo ođđasit árvvoštallat, dušše dainna vuoduštusain ahte dál leat eará riekteáddejumit dán suorggis. Dán prinsihpas ferte leat stuorra deaddu ainjuo oapmerievttis, buo. 2.2.5. oasi bajábealde.

Vástideaddji oaivil ferte adnot dan nuppástusa ektuige mii álbmotrievttis lea dán suorggis, erenoamážit maŋimuš 10-15 jagiin.

4.1.8.3 Giliid hálddut eatnamiidda ja čáziide

Álggadettiin lea áрта čujuhit muhtun váttisvuođaide dán čuoggá ovdanbuktimis. Vuosttažettiin ii leat "gilli" doahpagis makkárga fitmadis meroštallan go adnojuvvo Finnmárkkus. Mátta-norgga almennetvuoigatvuođas lea mearkkašupmi hui čielggas, muhto dábálaččat lea sátni rievttálaš mearkkašumi haga. Dán ovdanbuktimis galgá "gilli" leat báiki gos olbmot ássat ja lagašguovlu dahje riggodatguovlu (meahcci ja duottar) maid ássit ávkkástallet.

Nubbi váttisvuohta lea guoskkahuvvon bajábealde 4.1.8.1. oasis. Guovlluin maid sáhtta gohčodit gillin ássat mángga sajiin dušše sámit, eará sajiin leat datte sámit, kveanat ja dážat seaguhuvvon. Geat leat eanetlogus sáhtta molssašuvvot báikkis báikái. Dán čielggadeamis leat nugo namuhuvvon válljen vihkkeallat háldduid ja vuoigatvuođaid giliguovllu báikegottis ovttadahkan. Dán oktavuodas namuhuvvo ahte ovddabealde máinnašuvvon Porsáŋgu SLF prošeaktaraporttas (Porsáŋgu SLF prošeaktaraporta (njukčamánu 1985) dáloniid vuoigatvuođaid birra sámi riddo- ja vuotnaguovlluin. Geahča 4.1.7.oasi.) daddjo (s. 13) ahte "kveanat ja dážat geat ássagohte mearrasámegiliin ja -báikegottiin seaguhuvvo birrasii ja ožžo ollesárvosaš oasi riggodagaide, almmá giliid čearddalaš riidduid haga".

Válljejuvvon ortnega hedjodat lea ahte vuoigatvuođat "sápmelaš" álbmogii vihkkeallojuvvo guovtti oainnus. Dasa lassin lea ahte boazosápmelaččat vel gullet báikegoddái báikkis gos leat fásta ássit.

Gitta hui gieskat leat moanat gilit dušše ieža hálde lagašguovlluideaset. Ássit, geat dávjá leat leamaš sámit, kveanat ja dážat, leat riggodagaid eanaš atnán dárbbu mielde. Ii leat makkárga áрта eahpidit sin leat ádden dán anu lobálažžan. Álggos váldojedje riggodagat atnui almmá ovttage mieđáhusa haga. Nu guhká go ii oktage gilvaledji atnu lei dieđihuvvon ja ii oktage stáhtaváldi seaguhan iežas dasa, ii lean vuoigatvuođagažaldat anu hárrái aiddo áigejuovdil. (Geahča Jebens:a mildosa 4. čuo. Riektejoavkku čielggadeapmái.) Dáđis seaguhii servodat iežas dasa ja gildii anu dárbbalaš mieđáhusa haga. Vuovdi lei okta vuosttas riggodagain man atnui dárbbášuvvui oažžut

miedáhusa. 1700-logu loahpas váldojuvvo miedáhusa njuolggadusat atnui ámtalihpuid ja oastinšiehtadusaid hámis eaktun badjelasas váldit eatnamiid odđa dollui ja viessosajiide. Dađis gáržžiduvvojedje eará riggodagat ee. luossabivdu mearas vihtanbivdosiiguin, ii fal miedáhusa haga. Jebens čujuha siskkáldas čielggadeamistis Riektejovkui beaiváduvvon juovlamánu 21. b. 1988 (s. 48) ahte juo 1690:s evttohuvvui lihttoláigohit eatnamiid Finnmárkkus Gonagasa namas.

Tønnesen válddahallá (s. 85 čuo.) 1700-logu ovdáneami eanadoalu ja "sadjelihpuid" ektui. Su dutkosis ovdanbohtá ahte geavaheaddjit ožžo geavahanvuoigatvuođa duodaštusa - ja eaige eaiggáduššanvuoigatvuođa - láddjehagaide ja eará eatnamiidda maid ávkkástalle. Hui čielgasit ovdanbohtá dát áššis Álttás 1764:s maid namuha s. 91:s. Muhtumis váldui eaiggáduššanvuoigatvuohta su mielladilli geažil. Son buhtaduvvui viesu ja áiddiid ovddas, muhto ii fal eatnama gal. Seamma oidno maid čielgasit diggegirjjis nr. 19 Ákņovági dikkis suoidnemánu 23. b. 1689 ámtamánni oidnosis, bájuhuvvon čuo. 1.10.2. Sandvik mildosis Riektejoavkku čielggadeapmái. Dás daddjo ahte "gieddi" dodjojuvvui "almmatge ii ovttage Opmodaga Vuoigatvuohtan, muhto dárbblaš Geavaheapmái".

3.7.3. oasis ovdanbohtá ahte eanadoalli oassi Álttá, Deanu ja Njávddáma ássit leat ožžon oktovuoigatvuođa bivdit luosa firpmiiguin ja vihtanbivdosiiguin. Dárkilat dán vuoigatvuođas, geahča Hålogalánda lágamánnerievtti miessemánu 7. b. 1992 duomu (Guoddalanášši 53/1992). Earret dán, ii leat dássáži leamaš sáhka priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođas eatnamiidda ja riggodagaide jus ii leat háhkan eanavuovdinlága njuolggadusaid mielde. Maid lea jearran, lea sáhhtágo ovddeš ja dálá anus vuodustit eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuođa gáibádusa.

Dávjá lea leamaš nu ahte muhtun doallu dahje dihto bearaš háldii riggodagaid (murjiid, láddjehagaid, guohtumiid jna.) dihto ("iežas") guovllus. Dákkár juohkimiidda doahhtaledje eanašat, geahča ee. eanadoalu oasi Einar Richter Hansen čielggadeamis Sámi vuoigatvuođalávdegoddái. Seamma ovdanbohtá ovdalis namuhuvvon Porsáŋggu SLF prošektaraporttas (s. 13). Henry Mindege čuoččuha

logaldallamis "Bruksmåte og bruksrett i sameområder", semináras Davvikalohta historjjás ja girjjálašvuodas Harstad gávpogis geassemánu 23. b. 1977, ahte sámeguovlluin dovdet muhtunlágan "juhkkovuvvon geavahanvuoigatvuođa". Okta gilli eaiggádušai guollebivdovvuoigatvuođaid, nuppis lei vuoigatvuohta murjet ja goalmmát gilli sáhtii viežžat dálvemuoraid seamma guovllus.

Máinnašuvvon riggodatjuogadeami, lea váttis govvet eaiggáthállduid váikkuhussan. Moanaid háviid lea leamaš doarvái buohkaide, ja dákkár juogademiin lea leamaš čuovggus muosálaš ja buorre ránnjávuhit. Datte lea vánit ártta eahpidit ahte juohke ássi dahje juohke gilli bealát lea dovdan ahte guoski guovllu riggodagat gulle sidjiide (dákkár guottuid ovdamearkkat leat dovdosat Máttá-Norggasge). Dákkár "riektedilálašvuohta" lea máinnašuvvon čuo. III.4:sge Lebens:a mildosis Riektejoavkku čielggadeapmái.

3. kapihttala riggodagaid čađamannamis eai leat ovdamearkkat ahte dákkár "vuoigatvuođas" doarvái riggodagaid ektui, mahkáš láddjehagat, muorjjit, guolit, lea leamaš buhtadan- dahje ránggástanrievttálaš suodjaleapmi. Dalle ii beroš daid háviin go suoinnit omd. leat láddjejuvvon ja hášjuvvon dahje biddjon stávrráide, geahča omd. Rt. 1859 s. 636 ja dán máinnašeami 4.2.7. oasis vulobealde.

Dilli sáhtta leat eará vátnevalljái, omd. rihkiide. Ovdamearkan máinnašuvvo čuo. 2.6 Steinar Pedersen:a čielggadeamis Sámi vuoigatvuođalávdegoddái go suodjaluvvui olggobeal gilvaledjiid vuostá. Giliin siskkáldasat leat ovdamearkkat ahte rihkiid čohkken lágiduvvui nu ahte buohkat galge oažžut oasisaset, buo. Tønnesen s. 99 nota 5 ja 3.6.3.2. oasis bajábealde. Juohkehaš gii lei váldán rihkiid háldosis lei suodjaluvvon, geahča Rt. 1854 s. 412.

Steinar Pedersen čujuha čuo. 2.6 čielggadeamistis ahte riggodat nugo luossabivdu Deanus lei sápmelaččaid atnu dihto guovllus nu ahte sáhtii earáid doallat olggobealde. Dát guollebivdu lea maŋgil ovddiduvvon šaddat sierravuoigatvuohtan Deanuleagi eanadoalli oassái. Dan vuoigatvuođa ferte sáhttit gohčodit "muhtunlágan eaiggáduššánvuoigatvuohtan". Riggodagaid

háldenvuoigatvuohta lea datte ráddjejuvvon. Sutnje lea vuoigatvuohta geasa geažos áiggi gullá opmodat ja geavaha dan. Ii leat dasto sáhka eanaeaiggáduššánvuoigatvuođas, muhto eanet erenoamáš suodjaluvvon geavahanvuoigatvuođas dihto ealáhussii.

Eai leat oppalohkáii ovdamearkkat das ahte gilit leat háhkan eaiggáduššánvuoigatvuođa eatnamiidda báikkálaš áddejumi vuoigatvuođavuoduin vuoigatvuođas atnit juvssahahtti riggodagaid. Soaitá muhtun Máttá-Norgga gilialmennehat sáhhtá dadjat leat ovdamearkkat ahte eanaeaiggáduššánvuoigatvuohta lea háhkkon dán láchkai. Go galgá árvoštallat fertego giliid meahcceriggodagaid háldduid áddet eaiggátháldun ja danin maid vuđđosin gáibidit eanaeaiggáduššánvuoigatvuođa, fertejit eambo dagaldagat vihkkeallot vuostálaga. Báikegotti riekteáddejupmi gaskaneaset ja muđui servodaga ektui. Dasto leat servodaga hálddut ja áddejumi nugo báhkkoduvvojit lágain, njuolggadusain ja konkrehta háldduin. Riektegeavat lea dehálaš dagaldat.

Tønnesen vihkkeallá Finnmárkoalmenneha eaiggáduššánvuoigatvuođa gažaldaga s. 301-308. 305-307 siidduin čujuha son moanaid ákkaide maida sáhhtá lohkat báikegottis lea eaiggáduššánvuoigatvuohta. Vihkkeallan gusto erenoamážit guovlluide Guovdageainnu birra. Son ii datte konkludere maidege.

Nubbi gažaldat lea, leago muhtun riggodaga geavaheaddji joavku, mii álgovvorus lei luđolaš buohkaide, háhkan sierra suodjaluvvon vuoigatvuođa dán atnui. Ovdamearkkat leat ahte ná lea suodjaluvvon. Mii dalle leat "cieggan anu" háhkanvuđđosis. Dát gullá dan vuđđosii maid sáhhtá čujuhit sihke eaiggáduššánvuoigatvuhtii ja geavahanvuoigatvuhtii, geahča lagat 2.2.3. oasi. Árvoštallamis leago doarvái vuodđu riekteposišuvdnii cieggan anu vuoigatvuođavuoduin, mearkkaša báikegotti áddejupmi ja atnu hui olu. Nugo namuhuvvon, galgá olu ovdal meahcceváriid atnu galgá addit sierravuoigatvuođa oktii dahje eanebuidda jus atnu álgovvorus leat luđolaš buohkaide, geahča Rt. 1985 s. 247 s. 251.

Rt. 1953 s. 1166 buhtaduvvui go ii sáhttán šat geavahit jieknaluotta. Gielda lei sullii 90 jagi vuođđudan skuvlaortnega nu ahte mánáin lei luodda jienja alde joga rastá. Dán áddii Alimusriekti ortnegin mas lea dakkár stáđisvuohta ja mihtilmasvuohta ahte lei geavahanvuoigatvuohta buhttenrievttálaš suodjalemiin.

Álttesjávrris muddemis ledje muhtun Bearddu eanaeaiggádat ja láigolaččat gáibidan buhtadit guollebivddu. Sii čuočču hedje ahte gitta áibbas vuosttas ássama rájes lei leamaš guollebivdu dáid dáluin, ja ahte guollebivdu lei doalu ealáhusvuđđosa dehálaš oassi. Vaikko guollebivdu prinsihpas lei luđolaš buohkaide, čuočču hedje sii ahte sin dáluide lei ásahuvvon dákkár stáđisvuođa ja mihtilmasvuođa dilli ahte sii gáibidedje buhtadit meassamiid mat gáržžidit doalu árvvu.

Alimusriekti hilggu buhtadangáibádusa, geahča Rt. 1962 s. 163. Vuodustus lei ahte doallu ii lean vuođđuduvvon Álttesjávrris guollebivdui iige dás lean dálu ealáhusvuđđosii mearrideaddjin dahje hui mávssolaš. Mearrideaddjin lei dilli bággolonisteami áiggis. Ii lean áššáiguoskevaš ledjeho eanaeaiggádat ovddeš áiggis vuođđudan "ruđalaš hommáideaset"⁹⁵⁵ dihto eavttuide mat ovdáneami geažil leat massán mearkkašumis". Guollebivdu lei buohkaide vejolaš jus háhkká oaggungoartta, ja guollebivdu lea garrasit lassánan earáin gilis ja earágiliássiin.

Alimusriekti ii mearridan mo livččii leamaš jus atnu livččii leamaš sierra ráddjejuvvon dáluide, ja dát atnu livččii leamaš mearrideaddjin dahje hui mávssolaš dálloeaiggádiid ealáhusvuđđosii.

Ruota boazosápmelaččaid vuoigatvuođat guollebivdui Álttesjávrris lea vihkkedallon Rt. 1968 s. 429. Duopmostuolut gávnna hedje dás ahte sápmelaččaid vuoigatvuođain lei eará vuođus go Bearddu eanadoalliin. Sápmelaččat ledje historjjálaš áiggi rájes bivdán Álttesjávrris guohtonjahkodagas. Lei mihtilmas dálloatnubivdu mas lei stuorra mearkkašupmi sápmelaččaid dállo dollui ja danin sin ealáhusvuđđosii. Danin sáhtii gáibidit buhtadasa.

---

⁹⁵⁵ foretagende

Alimusriekti attii 1985:s golmma jienain vuostá guovtti jiena siskkit Gáivuona Romssas guollebivdiide buhtadasa geahpeduvvon guollebivdui čázádatbuođđudeami geažil (Rt. 1985 s. 247). Vuodustus lei ahte guollebivdu lei doahhtaluvvon ealáhussan, doalahuvvon dán vuotnaoasi ássiide, go guollebivdit giedda eará osiin eai lean searvan báikkálaš vuotnaguolásteaddjiid gilvvus. Dát dagai guollebivddu sierra lagat ráddjejuvvon guovllu ássiide. Eanetlogu árvvoštallamii lei guovddážis guollebivddu nana geografalaš ráddjehus, ahte dihto uhcca guovllu ássit ledje dan dahkan, ahte guollebivdu ii lean nu unna oasáš gaskamearalaš jahkesisaboadus ja ahte guollebivddu mávssolašvuolta vurdojuvvui leat sullii seamma ovddasguvlui.

Guovddáš dagaldagat árvvoštallamii leago báikkálaš áddejupmi ja atnu ožžon dákkár mihtilmasvuođa ja stádisvuođa ahte dat lea suodjaluvvon, sáhtta čeahkkáigessot ná: Lea deattuhuvvon leago ráddjejuvvon biire mas lea sierralat mihtilmasvuođa atnu (Rt. 1985 s. 247), ahte atnu lea doaimmahuvvon guhkit áiggi, ja ahte das lea dehálaš mearkkašupmi guoski ealáhusvuđđosii (Rt. 1968 s. 429 ja Rt. 1985 s. 247). Ii sáhte šiitit ahte muhtun gilit lea háhkan sierra vuoigatvuođa dihto riggodagaid atnui dološ áiggi rájes geavaheami, báikkálaš vieruiduvvan vuoigatvuođa dahje "cieggan dilálašvuođa" njuolggadusaid vuoigatvuodavuoduin nugo dát leat hábmejuvvon geavadis ja teorias. Ovdamearkan lea Ingvald Falch dutkosis "Bygdelagsrettigheter til laksefisket i vassdrag i Finnmark" (s. 84 čuo.) navdán dán sáhttit leat leamaš fylkka muhtun luossajogaid guollebivdovuoigatvuodas. Son datte navdá (s. 96) ahte dát vuoigatvuodát dál leat masson servodaga guollebivddu háldduid geažil. (Dutkkus, maid Institutt for privatrett, Uio (Stensiilaráidu nr. 118 (1988)), lea ilbmadan, lea máinnašuvvon hui dievaslaččat 3.7.oasis.)

4.1.8.4 Stáhta hálddut eatnamiidda ja čáziide

"Stáhta eatnamat Finnmárkkus" doaba leat adnon lágain ovddit jahkečuodi gaskamuttu rájes. Rt. 1853 s. 560 leat "Stáhta gullelaš Eanabihtta" ja "Stáhta Vuovdi" doahpagat adnon

eatnamiid lihttoláigoheami birra Álttás. Čakčamánu 7. b. 1854 lágas § 1 lea maná hábmejuvvon "Stáhta gullevaš Gaskkat". 1898 Parlamentára Eanadoallokommišuvnna bivdolága evttohus leat § 8:s merkkášeamit stáhta eatnamiid hárrái celkon ahte "Stáhta Eatnamat Finnmárkkus leat - vaikko mieđihuvvon Stáhta Opmodahkan - duohta Dáhpáhusas" ii áibbas seammalágango stáhta eatnamat riikkas muđui. Kommišuvdna gávnnašii liikká ahte bivdovuoigatvuohta dáppe galggai biddjot stáhtii seammago riikkas muđui, "go oažžu leat Gonagasa Ášši Mearrádit man guhkás Almmolašvuohta galgá geavahit *Eanaeiggátvuoigatvuođas*", (min deattuhus).

4.1.8.3. oasis máinnašuvvon Ákņovági suoidnemánu 23. b. 1689 diggegirjjis, lea čuovvovaš čállon:

"Hr. Cancellie Ráđđi Lillianschiold [ámtamánni] jearai dán álbmogis dikkis ledjego earáin go Su Ma. Opmodaga Vuoigatvuohta dán Riikkas juogo SuoidneGuolbanat dahje eará Hearvásvuođat, masa Álbmot vástidii ahte ii oktage eará go su Majestehtas, lea Vuoigatvuohta dahje Hearvásvuohta makkárga Opmodahkii, muhto Wilchen Vierenhalben gii lea Tor Møhlen bálvá dás su Gávppis, vástidan ahte leat 2 SuoidneGuolbana dasa (*fol. 76v*) Gávpaí, maid Son dán Jagi vuosttas Hellodat Beaivvi lea diktán Ráfáiduhttot, ja oaivvildii ahte seamma Giettit ain berrejit gullat dán Gávpaí luđolaš Opmodagas, gos son dan dárbbáša hui divdna.....".

Seamma mearrádusas geardduhuvvui nugo bajábealde ahte gittiid sirdin lei "dárbbášlaš Atnui" ja iige "ovttage Opmodaga Vuoigatvuohta".

Gudmund Sandvik válldahallá čuo. 1.10. rájes 1.12. rádjai mildosis Riektejoavkku čielggadeapmái nannemin dan mii gávdno čálalaš gálduin 1600- ja 1700 logus "Gonagasa eatnamat Finnmárkkus", "Gonagasa Almennet ja Vuovddit", "Gonagasa eatnamat oktasaččat", "Gonagasa Almennet" doahpágiidda ja oppalaččat "Gonagasa almennet" doahpaga birra Norggas 1600-logus. Son máinnaša "stáhta eatnamat" namahusa čuo. 1.6. Sandvik mielde ii adnon namahus dáža lágas ovdal 1863, muhto son čájeha ahte "Stáhta gullevaš Gaskkat" báhkkođanvuohki lea adnon ovdal. Almmolaš giellaatnin "stáhta eatnamiid" hárrai Finnmárkkus vihkkedallo muđui 4.2.3. oasisge vulobealde.

Lea áibbas čielggas ahte stáhta iežas lágain ja hálddašeamis leat atnán stáhta eatnamat Finnmárkku namahusa guovlluid birra. (Geahča laga 1. mildosa 2.1. čuoggá.) Maid fertet mearridit lea mii lagat biddjui dán giellaatnui ja háldduide maid stáhta leat dahkan Finnmárkku eatnamiid ektui. Árvalusas O. nr. 3 1888 lea lávdegoddi báhkkodan ahte stáhta 1700-logus lei miehtá Finnmárkku "eanahearrá", geahča Hålogalándda Lágamánnerievtti miessemánu 7. b. 1992 duomu s. 16 (guoddalanášši nr. 53/1992). Gažaldat lea nappo leigo dát dušše stáhta allatvuodárievtti⁹⁵⁶ báhkkodeapmi nu ahte dahkkojuvvon háldduid, ferte atnit almmolaš hálddašeapmin, vai leigo sáhka háldduid birra main stáhta báhkkodii iežas háldet eaiggádin (namalassii eaiggátgáibádusain).

Árta lea jearrat leago áššáiguoskevaš earuhit gaskal priváhtarievttálaš ja hálddašanrievttálaš háldduid Norgga oktoráđđenáiggis. Geahča ovdamearkan Korpijaakko nákkosgirjji mas son (s. 305) dadjá ahte 1600- ja 1700-logus ii sáhhtán earuhit njuolgguslaččat gaskal vuoigatvuođa "priváhta- ja kamerálarievttálaš mahtodagas". Go vuodđoláhka váldui atnui 1814:s, earuhuvvui Norggas gaskal iešguđet stáhtafámuid, ja sáhhtá dalle jearrat mo dát váikkuhii stáhta áddejumis eanaháldduide mat ovdal adnojuvvojedje stáhtaeatnamin.

Vinstra-áššis (Rt. 1963 s. 1263) čuoččuheadje almenetstivrrat ahte ovddeš áiggiid máinnašeapmi Gonagasa almennehiid eaiggádin ii lean várra mihkkege priváhtarievttálaš eaiggáduššanvuoigatvuođain dahkamuš. Báhkkodanvuohti lei dušše namahus Gonagassii "almenethearrán", namalassii almmolašrievttálaš hálddašánváldin. Dát áddejuvui boastut almenetstivrraid mielde maŋŋil 1814, ja danin šattai boasttu eaktu ahte stáhta eaiggáduššanvuoigatvuohta lei priváhtarievttálaš. Gielddarievtti ovdaolmmoš hilgguui dán oaivila hui oanehaččat čujuheamen ahte go teorias, lágain ja lága ovdabargguin lei báhkkoduvvon stáhta leat eaiggádin, de "lea duohta eaiggáduššanvuoigatvuođa mii lea oaivvilduvvon ja iige dakkár vuoigatvuohta maid áššečuoččuheadjit namuhit"

---

⁹⁵⁶ høyhetsrett

(duopmu s. 1276-1277). Dán nannii ovttajienalaš Alimusriekti (duopmu s. 1267-1268).

Min oktavuodas jerro dalle leago vuodus eará konklusuvnna gávnnaht stáhta háldduide Finnmárkkus. Jus bidjá vuodđun áddejumi mii báhkkođuvvo stáhta beales Od.prp. nr. 21 1848 (geahča čuo. 1.9 Sandvik mielddusčielggadeamis), ferte vástáduš leat ii.

Tønnesen (s. 10) bidjá vuodđun ahte ii lean makkárga eaiggátgáibáduš dahje háldodáhttu (animus possessedendi) stáhtaváldiid beales "Finnmárkoalmennehiid ektui ovdal 1600-logu loahpas". Dát mearkaša ovdalgo oktoráđđejupmi álggahuvvui 1660:s. Tønnesen vuosttalda (s. 15-16) ee. Solem:a gii "Lappiske Rettsstudier" girjjis dadjá ahte «Finnmárkkus lei stáhta álo atnán iežas buot eatnamiid eaiggádin, muhto dát eanaeaiggátvuoigatvuohta ii giehtaguššon guhká» (s. 35).

Solem geardduha dán oktavuodas Stephan Hans Stephanus girjjis: De Regeno Daniæ et Norgwegiæ Tractatus Varij (Leiden 1629). Sitáhta lea Solem váldán Amund Heland:s; Norges Land og Folk, Finnmarkens Amt bd. I (1905) s. 8-9. Helland cealkámuš lea ná (Mo Helland jorgala Stephanus ja lea bájuhuvvon čuo. I Jebens sierraoaivilis Finnmárkku eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuođasge, buo. vulobealde):

"Lea erenoamášvuohta⁹⁵⁷ Finnmárkkus ahte Dát riikaoassi ii seammago mii earásajis dáhpáhuvvá, leat Juogadan opmodaga ja priváhtahálddu, muhto lea das buohkaide, sutnje gii ovddemuš váldá eatnama. Muhto eanahearrá ii hága aitosáččat eaiggáduššanvuoigatvuođa eatnamiidda, dušše vuoigatvuođa atnit ja buorrindahkat dan ".

Čájehuvvo ahte Helland jorgalus lea hui friddja dan ektui maid Stephanus čállá. Danin leat gávnnaht fertet Stephanus vuodđoteavstta váldit mielde s. 96 rájes:

"Wardhusia ultima versus Aquilonem Norvvegiæ & pene orbis Christiani arx, in insula collocata. *Warda* vulgo que in ambitu milliare unum Norvvagicum cum dimido complectitur (Notandum autem unum milliare Norvvagiensis duobus Germanicis respondere) Distans a

---

⁹⁵⁷ eiendommelighet

Continenti circiter quartam partam milliaris, & patens in longitudinem circiter medium milliare; continet præter arcem, circiter trecentas ædes ligneas.

Subest illi cum vicinis Lappis, Finmarchia & universus ille tractus maritimus qui *Trunsolens* dicitur, piscatura præcipue insignis, Præfectus enim Vvardhusiæ toti Finmarchiæ jus dicit; quæ & ipsa præfectum habet æstivum & hybenum.

Finmarchia

Finmarchia adjacet Norvvegiæ ad septentriones, vulgo Taakemarchia dicta, quæ hoc habet peculiare, quod regio illius in dominia ac possessiones, ut alibi alit non sit distincta, sed omnibus obvia primique occupantis. Qui autem primus occupat, ejus non tam Dominium qua usum fructum acquirit. Finni /s. 97/ quoque qui ad mare piscatum veniunt, facile sedes mutant, quum ligna vicina in pyras deficiunt, niai quod & piscatara æstivis mensibus absoluta, sub hyemem in mediterranea recedunt. Verem Insulares, qui Heymeland aliasque insulas inhabitant, status habent sedes suasque Ecclesias i Trom, Suro, Maggere & alibi. Finni qui littora accolunt plane diverso idiomate utuntur quam mediterranei, ita ut alii alios sine interprete minime intelligent.

Basilicæ in Finmarchia numerantur decem: Prima Vvardhusiæ quæ duo sub se habet sacella, unum i *Wadsoen*, alterum in *Kiberga*: Secundo *Ommegang*. Tertia *Scuttingberg*: Quarta *Kielingh*, quæ sacellum sub se habet in *Hellenes*, quæ est parocia in *Maggeroe* insula quinque milliara Germanica logga et pauciora lata. Quinta *Thunes*: Sexta *Hellemsnes*: Septima in insula *Ingien*: Ottava *Meifiord* in *Suroii*, quæ est insula undecim aut duodecim milliara à Tromsunda circiter octo milliara longa, sed valde angusta. Nona *Sorffru*: Decima *Loppen*. Atque hæ quidem Basilicæ apud Scritofinnos sunt: Nam apud Fieddines qui mediterranei, & Lapponium similes aut illorum pars, nulla sunt templa."

Maid min oktavuodas sáhtta mearkkašit lea ahte Várggáha leana siskkildii "rádjasápmelaččaid" (vicinis Lappis) ja ahte leanahearrás lei duopmováldi olles Finnmárukui (buo. diggegirjjiid maŋnil 1622). Dasto ovdanbohtá ahte leanas lea sihke geassefáldi ja dálvefáldi, buo. DN VII s. 644-646 ja čuo. 1.18.1 Sandvik historjjálaš mildosis Riektejoavkku čielggadeapmái.

Eaiggáduššanvuoigatvuođa dáfus sáhtta dasto mearkkašit ahte Finnmárkkus Stephanus mielde:

"lea dovdomearka ahte dát regiuvdna ii leat sirrejuvvon opmodagaide (*dominia*) ja háldduide (*possession*), nugo eará sajiin, muhto lea buohkaide ja sutnje gi ovddemuš vuollsta (*primit... occupantis*). Muhto son gii ovddemuš vuollásta (*primis occupat*), ii vuoitte opmodaga (*Dominium*) nu go (son vuoitá) buvttadusa (*usum fructum*)", ahte sápmelaččat mannet áhpái guollebivdui ja álkit molsot ássanbáikki go nohket muorat lahkosis, muhto ahte sii, go geassebivdu lea nohkan, mannet ruovttoluotta siseatnamii (aitosaččat "gaskaeatnamii", mediterranea) dálváii".

Sitáhta čájeha eaiggáduššanvuoigatvuođa áddejumiid mat dan áiggi ledje. Stephanus lei ee. professor Sorö akademias gos sihke riikaráđđeadel⁹⁵⁸ ja Kanselia ja Reantogámmára alimus ámmátolbmot oahpahallo. Dansk biografisk Leksikon (1942) mielde lohko son njunuš historihkkárin Danmárkkus Christian IV áiggi.

Mons Sandnes Nygard máinnaša dán sierramielalašvuođa gaskal Tønnesen:a ja Solem:a geassemánnu/suoidnemánnu 1976 čálloš s. 8-9. Nygard dadjá dás ahte Helland sitáhta lea unnán válddalaš ja dasto ahte Solem menddo viiddis konklusuvnnaid das bidjá. Nuppi beales lea Tønnesen, Nygard:a oaivila mielde, ain duostilabbu konklusuvnnastis. Bealistis dadjá Nygard ahte riektedilálašvuohta vejolašvuođaide priváhta eanavuollásteami⁹⁵⁹ lohpaí, muhto dušše atnui, "livččii gal áinnas mañit áiggis leat báhkcodeapmi vuostálas gonagaslaš vuoigatvuođa eaiggáduššanvuoigatvuođa steampaliin dalá áiggi gielaatnima ja jurddašanduogi mielde. Áddet dan gonagaslaš vuoigatvuođa sierra ráddjema báhkcodeapmin ii várra lean jurdagisge - ja gulašii várra ođđasat áigái." Soaitá bajábealde máinnašuvvon mearráduš Ákņovági 1689 dikkis livččii Nygard:a ovdandoallamis doarjjan.

1500-logu loahpageahčen orru Gonagas gáibideamen eaiggáduššanvuoigatvuođa luossabivdui Álttájogas (Tønnesen s. 38.) Mañnil háldii Gonagas Deanuge (l.c. s. 40). Tønnesen konkludere ahte Gonagas 1700-logu molsumis anii iežas Finnmárkoalmenneha eaiggádin dábálaš almennetrievttálaš áddemis (s.43).

---

⁹⁵⁸ riksrádsadel

⁹⁵⁹ landnám

Finnmárkkus eai lean gonagasválddi hálddut eatnamiidda ja luondduriggodagaide dán árra áigodagas nu stuorrátgo máddelabbos riikkas. Riikaoasi sajádat, sturrodat ja dilálašvuodaid mielde, hui uhccán ássit ovttas historjjálaš ovdáneamiin sáhtta dán čilget.

Oktoaráđdejumi álggaheami rájes nuppástuvvui stáhtaválddi oaidnu iežaset vuoigatvuodaid ja almennehiid dáfus, buo. Tønnesen s. 70 čuo. Dál lei áigi láddan ovddidit oainnu ahte Stáhta eaiggádušai buot masa priváhta olbmot eai sáhttan čájehit mieđis vuoigatvuodavuodu. Tønnesen čujuha muhtun ovdáneami sárgosiidda Finnmarkku dáfus ja dadjá dán vuodul fertejedje ámmátolbmot "nu dál áinnas oazžut dan áddejumi ahte Gonagas (stáhta) eaiggádušai eatnamiid Finnmarkkus, dárkomin sihke juridihkalaš árbevieu maidda ledje bagadallon ja duohta dilálašvuoda masa deaividedje báikkálaš dásis" (s. 75). Tønnesen čujuha dán oktavuodas dasa maid ámtadoaimmaheaddji⁹⁶⁰ Sporing celkkii 1734:s. Sáhtta čujuhit ámtamánni, kanseliráđi Lilienschiold sániidege, Ákņovági 1689 dikkis. Nugo namuhuvvon 4.1.8.3. oasis hállet "Opmodaga Vuoigatvuodain" ja "dárbblaš Geavaheamis".

Tønnesen čujuha s. 76-77 ahte dihto láhkai nuppástuvai gonagasválddi oainnu báikegotti vuoigatvuodaide. Eiseválddit máhcce veaháš das ahte Gonagas lei oktoaráđdejeaddji almennehiin. Tønnesen oaivvilda dán sáhttit dagahit mánggalágan áddejumi gaskal báikkálaš ja guovddáš beliid ja muitala mo Finnmarkkus lea oktii geavvan. Miessemánu 27. b. 1771 dikkis Álttás vuosttaldii fáldi Heide diggelogahallamiid mat ledje ámtamánni Hammer áiggis dahkkon. Heide čuočuhii ee. ahte huksejuvvon opmodagaide gullet "dušše Viesut ja daid Heajos Áiddit, Báikkis ja ii mihkkege Opmodaga Vuoigatvuodta Eatnamiidda dahje Gittiid Guolbaniidda, maid atnet ja ávkástallet, gos Viesut, Báikkis ássat." Dán vuodusta Heide dainna ahte "buot Eatnamat dušše gullet Gonagassii", geahča Finnmarkku Diggegirjji 47, StA Tromsø, folio 68 r. Borgemánu 8. b. 1772 promemorias cealká Dáža Kammers dán áššái ámtamánni Fieldsted:i (girjji lea Tønnesen bájuhan dutkosa mildosiin s. 391-392).

---

⁹⁶⁰ amtsfullmektig

Tønnesen atná dán reivve nannemis ahte ledje mánggalágan oainnut guovddáš ja báikkálaš eiseválddiin eaiggáduššanvuoigatvuohtagažaldaga dáfus. Mons Sandnes Nygard čuoččuha bealistis bajábealde máinnašuvvon 1976 čálloš s. 12 ahte dákkár konklusuvnnas "lea menddo heajos duodaštus".

Das maid sáhttit vuohttit leat guovddáš Dáža Kammers:i dán girjjis láhčit dilálašvuođaid buoremus vejolažžan ássama lássaneapmái. Sii čujuhit ahte Finnmárku lea "Eanaš ávdin ja olbmuid haga Eatnamat" ja ahte "Ássiid lohku" njiedjá ja bivdet "Hr. Ámtamánni (dáhttu) mielamiel almmuhit Midjiide Smiehttamušas ja Evttohusa buoremus ávkkálaš Gaskaomiid oažžun dihte Olbmuid ásaiduvvat namuhuvvon Eatnamiin". Dáža Kammers:s ii lean mihkkege vuostá diggelogahallamii jus ii oktage dan bokte "eddun Anus ja lobálaš háhkan Hálddus". Dán rievves lea váttis oaidnit ahte lea sierramielalášvuohta gaskal Dáža Kammers ja Heide, das gii aitosaččat eaiggáduššá Finnmárkku eatnamiid.

Gudmund Sandvik vihkkedallá mielddusčielggadeamistis historjjálaš duogáža "Gonagasa Eatnamat", "Gonagasa Almennehat ja Vuovddit" jna. báhkkodemiide. Son konkludere čuo. 1.11 dadjamin čuovvovačča:

"Mii sáhttit nappo dadjat ahte riikkastivra ja báikkálaš ámmátdoaimmahaga áddejupmi fálddi ja sunddi Niels Knag 1685-1695 ámmátáiggis lei ahte Finnmárkku eatnamat eai lean juogaduvvon sierra priváhtaeatnamiidda, muhto ahte dat divadiid haga ledje oktasaš anus sidjiide geat gulle unnit dahje stuorát joavkkuide, ahte ledje "Gonagasa vuovddit ja eatnamat", ja ahte ámmátdoaimmahat duollet dálle máinnašii vuvdiid "Gonagasa Almennehat" mo ain lei oaidnán anu."

Vihkkedallamistis leatgo stáhta beales "eaiggáthálddut", deattuha Tønnesen sakka leatgo stáhta hálddut "dianas". Go ássansajiid atnu lei nuvtá ja Gonagas, earret Govdaluovttas⁹⁶¹ Sállánis⁹⁶², ii gáibidan eanavearus⁹⁶³, ferte sáhttit navdit son ii atnán iežas eanaeaiggádin⁹⁶⁴ (s. 34). Nygard lea nugo

---

⁹⁶¹ Breivikfjord

⁹⁶² Sørøya

⁹⁶³ landvard

⁹⁶⁴ jorddrott

namuhan veaháš vávjálas dákkár konklusuvnna vuđđosii (s. 9). Vai dohkkeha stáhta beliid háldduid *vuostegeavaheapmin* vuoigatvuođaide maid lea vuotán dološ áiggi rájes geavaheamis, dohkkeha Tønnesen dušše háldduid mat geahččalit náššat stáhtii sisabođuid (s. 77). Nygard bealistis čujuha ahte eanaeaiggátvuoigatvuohta "ferte várra áinnas leat geavahit badjebáhčaga, maŋŋilgo dološ áiggi rájes geavaheapmi lea doahttaluvvon" (s.12).

Suoidnemánu 1. b. 1778 lei diggi Gollesullos Deanus (Finnmárkku diggegirji 47, StA Tromsø, Folio 378 v). Dikkis váidaluvvui "Sáme Álbmogis Vuokkáhis⁹⁶⁵" go njurjo- ja čeavrebivdu "dasto" lei lihttoláigohuvvon sidjiide stuorra vahágiin. Garvin dihte álbmoga "Heavu" bivde dákkár láigolihtu heaittihuvvot ja ahte "Sáme Álbmot" ožžo doalahit ja ávkkástallat iežaset "divdna dárbbášuvvon Vuoigatvuođaid Báhčimii, Bivdimii ja Bohccuideaset Doallamii". Liikká guovllu oasis lihttoláigohuvvojedje Peder Pedersen:i Riikkis Boazosápmelažžii golmma jahkái guovtti riikadalára divadiin jahkásaččat, Finn Márku diggegirji 47, folio 431 r. Dát ášši čájeha ahte eiseválddit atne iežaset ollásit vuoigaduvvon háldet lihttoláigohemiin beroškeahttá báikkálaš ássiid vuostálastima. Láigolihttováttisvuohta lea muđui guoskkahuvvon 4.2.9. oasisge vulobealde.

Alimusriekti lea sullii 1850 rájes atnán "stáhta eatnamat" báhkcodeami muhtun mearrádusain. Rt. 1880 s. 337 cealká vuosttasjienasteaddji ahte Finn Márkku eatnamiid eaiggáduššánvuoigatvuohta "dološ rájes" lea gullan stáhtii, "mii meannudii dán Provinssa ja dan Hearvásvuođaid Regálan". Nugo namuhuvvon ovdal ii leat gal áibbas čielggas maid bijai regála doahpagii, muhto go geahččá Gonagasa (Stáhta) háldduid 1700-logu gaskamuttu rájes, sáhhtá dulkot dán eaiggáduššansullasaš háldduin.

1826:s Gávvuona veaikedoaimmahat álggahuvvui. Dát doaimmahat lei 1800-logus stuorámus industriála doaibma Davvi-Norggas. Eaktu doaimmahit lei ahte ii lean lohpi ávkkástallat "Guovllu Vuvddiid" muoraid ja čađa buvttadanvuođđun (eavttu teaksta vižžon Jens Kraft:s,

---

⁹⁶⁵ Omgangsnæs

Topographisk-Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge, bd. 6, 1835, lea bájuhuvvon čuo. 2.1.10 Sandvik:a mielddusčielggadeamis). Dán áiggi ii lean Gonagas šat oktoráđđejeaddji. Guovllu luobaheami ja biddjojuvvon eavttuid sáhtii dulkot eaiggáhdun.

Sihke stuorra gaska Finnmárkkus riikka oaivegávpogii ja Finnmárkku eará mihtilmas dilálašvuodaid geažil, oaččui ámtamánni olu nannosat sajádaga dán riikkaosis. Maid ámtamánni mearridii⁹⁶⁶ fertejedje ássit dábálaččat atnit riektan. (Geahča čuo. VI.2 (s.48) Lebens:a siskkáldas čielggadeamis Riektejovkui (21.12.1988 «Om eiendomsrett til grunnen og spørsmålet om almenning i Finnmark».)

Henrich Adelaer evttohii 1690:s ahte gieltit galge lihttoláigohuvvot eanadoalliide "eanavealggi" vuostá. Lea ságas addit geavaheaddjiide "sturráid"⁹⁶⁷ vuoigatvuodaid, geahča Martha Brock Utne ja O.Solberg: Finnmark omkring 1700, NNS Bind I s. 320. 1751:s mihtiduvvojedje vuosttas eanabihtát Dálbmeluovttas, 1758:s lihttoláigohuvvojedje vuosttas sullot Oarje-Finnmárkkus, 1760:s váldo "sadjelihput" atnui, buo. Tønnesen s. 90-93, ja 1775:s bođii eanačujuhancealkámuša.

Konkrehta háldduin sáhtta muđui ee. namuhit ahte 1500-logu loahpas adnojuvvui Gonagas Áltta luossabivddu eaiggádin, geahča *Tønnesen* s. 38. 1600:s daddjui ahte boazosápmelaččat atne "Gonagasa eatnamiid ja čáziid", 1609:s "Gonagasa jogaid ja meara" (*Tønnesen* s. 14).

Dát namuhuvvon ovdamearkkat, sáhttet čilget ahte Gonagas (Stáhta) anii iežas eaiggádin, almmá dadjamin maidege eaiggátdoahpaga sisdollui mii dalle atnui. 1863 eanavuovdinlága rájes, ferte sáhttit dadjat ahte Stáhta hálddut orrut eanet sulastahttimin eaiggáhdáid, numo dákkár doaba dál áddejuvvo.

Gudmund Sandvik:s lea čuo. 2 mielddusčielggadeamistis čujuhán ahte stáhta iežas lágain ja hálddašemiin lea atnán "Gonagasa" dahje "stáhta" eatnamat doahpaga Finnmárkkus 1693 rájes. Stáhta háldduid mihtilmasvuohtha rievdá guovllus guvlui, unnit duohtademiin sáivabivddu oktavuodas gitta čiekŋalat eanamuddemiidda ja erenoamážit vuvddiid háldduid oktavuodas. Stáhta háldduin lea eaiggátgáibádusaid stuorámuš

---

⁹⁶⁶ dekretere

⁹⁶⁷ proprietet

oassi vuvddiid, eanabihttáčuoldima, geavahit eatnamiid infrastruktuvrra ja eatnamiid riggodagaid ávkkástallama dáfus.

Ii sáhte beassat das ahte stáhta lea hálden gitta badjel mánggaid čuđiid jagiid, unnit eanet garra eaiggátgáibádusain Finnmárkku matrikulerekeahes eatnamiid dáfus, buo. ee. Tønnesen s. 303. Eai leat boahtán mángga dahje ii oktage vuosteákka ovdal maŋimuš jagiid. Bajábealde namuhuvvui ahte báikegoddi Gollesullo dikkis Deanus suoidnemánu 1. b. 1778 váiddii go lihttoláigohedje njurjo- ja čevrábivddu. Dát váidda ii váldon vuhtii.

Galgágo stáhta háldduid Finnmárkku eatnamiin áddet almmolaš hálddašeapmin vai eaiggátgáibádusaid báhkcodeapmin leat duopmostuolut guoskkahan, muhto Alimusrieki ii leat mearridan das maidege. Hålogalándda lágamánneriekti guoskkahii gažaldaga geassemánu 28. b. 1978 duomus (Guoddalanášši nr. 23/1977 A: Anna Gustafsson Næss-Staten v/landbruksdepartementet). Ášši váttisvuohta lei ahte leigo stáhta mearrádus eanabihttáčuoldináššis eaiggáda ráđđema doaibma, vai almmolašrievttálaš mearrádus ja nu gustohuvvon hálddašanlága áššemeannudeami, váidinvejolašvuođaid jna. njuolggadusaid hárrái. Lágamánneriekti dajai dása:

"Finnmárkku stáhta matrikulerekeahes eatnamiid hálddašeami ii sáhte bálddalastit dakkár stáhta ealáhusdoaimmain mii váldoáššálaččat lea duopmostuoluid hálddašanbearráigeahču olggobealde. Lágamánneriekti baicce gávnaha ahte stáhta matrikulerekeahes eatnamiid háldu Finnmárkkus ii leat olus earálágan go hálddašeapmi árbevirolaš áddemis. Lágamánnerievtti dorjo Finnmárkku stáhta matrikulerekeahes eatnamiid vuovdima, lihttoláigoheami ja hálddašeami lánkaásahusat, mearriduvvon suoidnemánu 15. b. 1966 Ggl.cea. Čujuhuvvo erenoamážit II kap. hálddašanorgánaid ja III kap. áššemeannudanjuolggadusaid birra. Gustojeaddji rievtti rámmaid siskkobeaide sáhtta danin sihke čujuhuvvon árvošteami ja áššemeannudeami iskat".

Duopmu ii datte mearrit háldiigo stáhta eaiggádin dahje hálddašeaddjin, dás lei guovddáš sáhtiigo láigolaš gáibidit suodjaleami mii lea hálddašanlága njuolggadusvuogádagas.

Stáhta háldduid mihtilmasvuođa gažaldatge leat guoskkahuvvon go čujuhuvvojit luossabivdosajit mearas, geahča 3.5.1.4.2 oasi ovddabealde mas lea čujuhuvvon Od.prp. nr. 21 1903-04 s. 96 mas geažiduvvo ahte go boles čujuhii bivdosajiid lei son "stáhta ovddasteaddji eanaeaiggáda namas". Dás ainjuo stáhta báhkkoda eaiggátgáibádusa. 3.5.1.4.2. oasis lea konkluderen ahte guollebivdovuoigatvuohta vihtanbivdosiiguin gullá stáhtii eanaeaiggádin. Álbmot sáhtta dan atnit nu ahte stáhta dat juogada ja mudde riggodaga.

Justisdepartemeantta lánkaossodat lea golggotmánu 23. b. 1985 cealkámušas cealkán mo stáhta hálddut matrikulerekeahces eatnamiidda Finnmárkkus leat almmolaš válldi doaibma dahje priváhtarievtálaš mearrádusat. Dás daddjo (cealkámuš lea geardduhuvvon Matheson-Woxholt mielde (1990) s. 349-350):

"Čujuhit Eanadoalodepartemeantta čakčamánu 19. b. 1985 girjai, mas jerro mo mearrádusat viessosadjeohcamiidda stáhta eatnamiin Finnmárkkus leat eanjkalmearrádusat hálddašanlága mielde.

Vuolggasadi lea ahte stáhta giddodagaid vuovdin ja oastin ii leat "almmolaš válldalastin" hálddašanlága 2,1. lađđasa a bustáva mielde, ja danin ii eanjkalmearrádus. Dás jerro leago vuovdimis stáhta nu gohčoduvvon matrikulerekeahces eatnamiin Finnmárkkus njukčamánu 12. b. 1965 lága mielde nu erenoamáš ahte liikká ferte lohkkot almmolaš válldalastimin.

Váldoeaktu dasa galgágo maidege atnit priváhtarievtálaš mearrádussan, lea válldi vuodus. Vuovdima dáfus stáhta eatnamiin Finnmárkkus, lea háldenvuoigatvuođas sihke lága ja stáhta eanaeaiggátdili vuoigatvuođavuodđu. Seamma gusto dábálaš stáhtaalmennehiige. Vuovdin dákkár eatnamiin lea dássáži adnon gávppašandoaibman. Leš dal vuovdin nu gohčoduvvon matrikulerekeahces eatnamiin Finnmárkkus dahje dábálaš stáhtaalmennehis, berrejit dilin hálddašanlága mielde min oaivila mielde leat seamma. Oaivil viessosadjevuovdimii Finnmárkolága mielde ferte danin čuohtat seammaláhkai vuovdimiige Stáhtaalmennehis. Lánkaossodat lea ovdal cealkán juoidá mii leat áššáiguoskevaš dán gažaldahkii.

Finnmárkolága lánkaásahusaid nuppástusaid oktavuodas báhkkodeimmet ahte *vuovdin jna. lága mielde ledje priváhtarievtálaš mearrádusat*. (Guovvamánu 23. b. 1970 girji jnr. 439/70 E.)

Gažaldat datte árvoštallui várrelága 1979:s vástideaddji váttisvuođa hárráige (geassemánu 6. b. 1975 lánka nr. 31). Dás jerrui leago eanačujuheapmi eanadollui lága § 19 mielde eanjkalmearrádus.

Dalle gávnaheimmet, loahpalaš konklusuvdnan, ahte ii dátge leat almmolaš válldalastin. Eavttuin daddjo ahte dát áibbas čielgasit gusto jus leat *vuovdima* dahje *lihttoláigoheami* birra lága mielde (Dás guovvamánnu 28.b. 1979 girji jnr. 621/79 E ja cuoŋománu 30.b. jnr 1057/79 E.)

Mávssolaš lea ođđajagemánu 3. b. 1984 Áittardeaddjicealkámušge, ášši 1548/82. Dás gustui johtolatmuddema mearrádusa birra (sierralohpi geassemánu 10. b. 1977 lágas nr. 82 mohtorjohtolaga ja Finnmárolágas). Áittardeaddji gávnnahi cealkámušas ahte dát *ii* lean almmolaš válldalastin.

Nugo dás ovdanboahdá, lea hálddašangeavat 1970 maŋŋilge čielgasit bidjan vuodđun ahte vuovdin stáhtaalmennehis ja nu gohčoduvvon matrikulerekeahates eatnamiin Finnmárkkus, *ii leat almmolaš válldalastin*. Danin ii leat min oaivila mielde moktege ovdánan nu ahte min ovddit oaivila sáhtá cealkkihit earaláhkai."

Mohtorjohtolaga ášši oktavuodas stáhtaeatnamiin Finnmárkkus lea Siviilaáittardeaddjige, nugo namuhuvvon justa geardduhuvvon cealkámušas, vihkkedallan eanavuovdinkantuvrra hállduid gažaldaga leago priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođa vai almmolaš hálddašeami doaimmaheapmi. Geahča Áittardeaddji 1984 jahkedieđáhusa s. 126-130, mas ee. daddjo:

"Rievttálaš vuodđu Direktoráhta ja Eanavuovdinkantuvrra mearrádusaide dán dihto áššis lea stáhta eanaeaiggátdilli, čállon 1965 lágas gullevaš lánkaásahusain. Vuolggasajis leat dát mearrádusat priváhtarievttálaččat, buo. Justisdepartemeantta cealkámuša.

.....

Mearrádusat Finnmárkku stáhta eatnamiid hálddašeami oktavuodas sáhttet leat hui máŋggaláganat. Muhtun mearrádusat leat sakka báinnahallon čielga gávpelaš árvvoštallamiidda, ja earát fas servodatlaččabut deastta ja beroštumiid ektui. Leago válldalastin vai ii, ii de sáhte dieđus vástidit oppalaččat. Dárkilat ferte vihkkedallat dáid hállduid konkrehta árvvoštallama vuodul."

Áittardeaddji konkludere cealkámušas ná:

"In gávnnat liikká vuđđosa mearridit ahte dáid mearrádusaid dálá áššis ferte atnit almmolaš válldalastimin ja mo dat čuhcet meannudannjuolggadusaide. Eará gažaldat leat datte berrego almmolaš eiseválddiid dákkár ráđđengeavadii biddjot dát mihtilmasvuohta."

Árvvoštallamii mii *berre* gustot, čujuha Áittardeaddji Sámi vuoigatvuođalávdegotti bargui mii lea jođus.

Siskkáldas čielggadeamis Sámi vuoigatvuođalávdegoddái beaiváduvvon cuonomanu 9. b. 1992 " Rettslige disposisjoner over grunnen i Finnmark" birra, dalá čielggadančáli Ken Uggerud vihkkedallá govdadit Finnmárkku eatnamiid iešguđet háldduid, ja geas lea váldi ná háldet. Daddjo (s. 2) čállosa váldosisdoalus:

"Ii leat earuhan gaskal háldduid mat dahkkojit priváhtarievttálaš lágaid láhkavuođuin ja njuolggadusaid mat leat mearriduvvon almmolaš rievttis. Dása sáhtá ártta leat ahte erohus gaskal almmolaš ja priváhta rievtti lea masá juo jávkan dálá rievttálaš teorias - ođđaáigásaš lágaid iešvuohki lea ahte lágain leat sihke árbevirolaš almmolašrievtálaš ja priváhtarievttálaš njuolggadusat. Dehálabbo lea datte, ahte jus leat lágat ja njuolggadusat Finnmárkku stáhta eatnamiid lága láhkavuođuin, ii oáččo *makkárge rievttálaš mearkkašumi* báhkkoditgo mearrádušat opmodathálddašeami dahje almmolaš válddalastima stivremii. Jus guovllut leat láhkamuddejuvvon, ii leat nappo nu miellagiddevaš makkár tearpma bidjá hálddašeapmái, anešgo dan vuoigatvuođahálddašeapmin vai almmolaš válddalasimiin. Láhka ja lága njuolggadusaid ferte aŋkke čuovvut, ja Sturradiggi ii sáhte eará rávvet sturradiggemearrádušaid bokte ii vuoigatvuođahálddašeapmái iige almmolaš válddalastimii. Jus njuolggadusat galget muhttojuvvot, ferte láhkaluotta čuovvut.

Surggiin mat eai leat láhkamuddejuvvon, oážžu datte eaiggáduššánvuoigatvuođalaš mearkkašumi. Eaiggátráđdejumi sáhtá doaimmahit lágaid rámmaid siskkobealde (ja eará ráddjejuvvon riektegáldoosiid). Jus doalaha gustojeaddji rievtti rájaid siskkobealde, sáhtá eanaeaiggát háldet eatnamiid dáhtus mielde, ovdamearkka dihte vuovdima, lihttoláigoheami jna. oktavuodas.

Olu eanavuovdineiseválddiid válddis, mii válddahallo 3. kapihttalis, gullá eaiggátráđdejupmái."

Gustogo hálddašanláhka eanavuovdineiseválddiid doaimmaheapmái, lea čállosis vihkkedallon govdadit s. 138-169. Dát válddahallan lea eanaš váldon ovddit evttohusas Hálddašanjoavkku vihkkedallamis, mas konklusuvdna lei ahte háldduin *berre* sáhttit dárko almmolaš válddalastimin. (Evttohusii masa dás čujuhuvvo lea váldon Hálddašanjoavkku čielggadeami 2.6.3. oassái, veaháš muhttojuvvon hámis, go lea duhtan oážžut ovdan muhtun dagaldagaid almmá čielga konklusuvnnain.)

Maid Hålogalándda lágamánneriekti, Láhkaossodat, Siviilaáittardeaddji ja Sámi vuoigatvuođalávdegotti čállingoddi

dás leat bájuhan, čájeha ahte álgovvorus leat stáhta hálddut priváhtarievttálaš mihtilmasvuodas. Rievddalmas dilálašvuodaid geažil berrejit datte eanaš oktavuodain bidjat seamma gáibádusa áššemeannudeapmái ja váidinnjuolggadusaide dego háldu livččii leamaš dábálaš almmolaš hálddašepmi.

Teorias lea numo namuhuvvon bajábealde, čujuhuvvon ahte stáhta ii leat dahkan dan mii dávjá leat mihtilmas eanaeaiggádii, namalassii gáibidit eanadivadiid jna. stáhtakássa ovdun, geahča ee. *Tønnesen* s. 304 čuo. (3). Dát ágga ii leat min oaivila mielde seamma dehálaš Finnmárkku eatnamiid ektui, go máddelabbos riikkas. Stáhtahálddahusa stuorámuš váttisvuolta gitta 1600-logu rájes lea leamaš ee. stáhtapolitihkalaš árttain lasihit Finnmárkku ássiid ja fuolahit ahte ealáhusvuodus lei doarvái, geahča ee. bajábealde namuhuvvon Reantogámmára borgemánu 8. b. 1772 promemoria. Dán juksat lea áiggiid čađa geahččalan moanaid doarjjaortnegiid ja liigedoaimbajuid bokte. Vearoheapmi⁹⁶⁸ lea mieđihuvvon ja mánggalágan njuolga doarjja lea addon, buo. čuo. 2.3.2 Sandvik:a mildosis Riektejoavkku čielggadeapmái. Dát sáhtášii váikkuhit vuostá stáhta politihka váldodeastta Finnmárkkus jus stáhta bijašii divadiid eanaláigoheapmái, vuovdevuovdimii jna., jus divat ii njuolga dahje eahpenjuolga dorjjošii guovllu ássama ja eallindili, nappo gulašii guovllu atnui.

Riggodagaid lihttoláigoheami ovdamearkkat gal leat. *Tønnesen* namuha s. 282 monne- ja uvjasajiid lihttoláigoheami, muhto dát ii galgan leat vuostá guovllu anu ja lohpi atnui unnán. Dan moadde láigolihttošiehtadusaid áigga mat sohppojuvvo, lei dáhttu headuštít riggodagaid bilidemiid go menddo sakka monnet.

Tønnesen máinnaša njuorjobivddus 15-1600 logus s. 37 ja erenoamáš Sállánrievtti oktavuodas s. 41-42. (Sállána dilisge lea vulobealde máinnašuvvon 4.2.4. oasis.) Son čujuha ahte áidna báikkis njuorjobivdu attii sisabođuidd ruvdnui lei Sállánis, gos priváhta eaiggádat ja Gonagas juhke sisabođuidd. Sáhtta maidái láigolihttošiehtadusaidege mat leat máinnašuvvon Gollesullo

---

⁹⁶⁸ skattefrihet

dikkis Deanus, suoidnemánu 1. b. 1778, buo. bajábealde dán mearrádusa birra.

Dán oktavuodas namuha Tønnesen (s. 42) ahte 1500-logus ledje finnmárcolaččat jábálaččat nu ahte go Gonagas ii gáibidan divadiid geavahit vuodđovaljiid, sáhhtá dán áddet "čielga indisuman" ahte hálddahus ii atnán guovllu Gonagasa opmodahkan. Su hypotesa soaitá leat riehta, muhto sáhhtet earáge čilgehusat leat hálddahusa geavadii, buo. bajábealde namuhuvvon Mons Sandnes Nygard vuosttaldemiid. Ealáhusdilálašvuoda ja hálddahusa ovdáneapmi 17-1800 logus ferte deattuhuvvot eanetgo loahpalaš konklusuvnnaid. Tønnesen (s. 98-99) čujuha ee. Oarjefinmárkkku sulluid lihttoláigohemiide. Dát hálddut eai lean olus sisaboadut stáhtakássii ja Paus ii ane dáid leat vuohkasat mearrasámiide. Hálddahus lei danin mieđis heaittihit dáid láigolihttoortnegiid. Dát ii liikká dahkkon, geahča Tønnesen s. 99. Láigolihtutge leat máinnašuvvon 4.2.9. oasis.

Stáhta eanaeaiggátvuoigatvuođa gažaldat ii leat leamaš Alimusrievttis seammaláhkai go stáhta vuoigatvuohta eatnamiidda Máttá-Norgga almennehiin. 1850-60 jagiin čuoččalduvvo ránggaštanáššit vuostá sin geat murrejedje goahccemuorraávdnasiid lobi haga "Stáhta Vuvddiin" Finnmárkkus, geahča Rt. 1853 s. 560 ja dasto Rt. 1867 s. 180 ja Rt. 1867 s. 293. Ránggaštanáššit goahccevuovddi lobihis čuollamis leat namuhuvvon vulobealde 4.2.5. oasis, muhto leat dievaslažžabut máinnašuvvon ovddabealde 3.2.2.6. oasis. Dás čujuhuvvo ee. ahte ránggaštanáššiid okta sudja ledje go leat dihto váttisvuodát oažžut ássiid čuovvut addon njuolggadusaid Finnmárkkku vuvddiid atnui. Riektejoavku máinnaša ránggástanáššiid čađamannama oktavuodasge govdadit stáhta oppalaš oaivila nugo lea bájuhuvvon ráđđehusadvokáhta miessemánu 18. b. 1864 vástádusas. (Ráđđehusádvoháhta vástádus lea dievaslaččat máinnašuvvon ovddabealde 3.2.2.6. oasis.)

Nugo ovdanbohtá 3.2.4.1. oasis lea konklusuvdna ahte giliolbmot leat heivehan iežaset stáhta oainnu ja geavada miele, nu ahte dál eai leat oppalaš vuodul, geavahanvuoigatvuođat goahccevuovdái stáhta eatnamiin Finnmárkkus. Tønnesen:s lea vástideaddji konklusuvdna s. 221. Lastamuorraávdnasiid dáfus lea konklusuvdna, buo. 3.2.4.2.

oasi, ahte Finnmárkkus sáhttá stáhta seammaláhkai go badjebázaálmenehiin⁹⁶⁹ máddelabbot Norggas, háldet buot ávdnasiid maid giliolbmot eai dárbbas boaldámuššii. Muoraid dálloatnui lea sis datte vuoigatvuohta oažžut. Geavaheaddjiid gáibáduš eanaeaiggáduššánvuoigatvuođa vuoigatvuođavuodđu, eat leat mii fuobmán.

Fertešii dadjat ahte stáhta láhtte dáid áššiin eaiggátgáibádušain. Manjit Alimusriekteduomuin leat cealkámušat mat unnit eanet čielgasit leat bidjan stáhtii eaiggáduššánvuođa eatnamiidda, geahča ovdamearkan Rt. 1880 s. 337, Rt. 1899 s. 75 (murren lobi haga "Stáhta gullelaš Vuvddiin"), Rt. 1902 s. 587 (murren) ja Rt. 1914 s. 509, erenoamážit s. 511 (geavahanvuoigatvuođa háhkan "stáhta báhcán eatnamiin" Finnmárkkus).

Rt. 1952 s. 1007:s lea geardduhuvvon ášši gaskal ruvkefitnodaga ja stáhta muhtun guovllu eaiggáduššánvuoigatvuođa Riehppovuonas. Alimusriekti čujuha dás ahte konsešuvnna oktavuodas maid searvi oaččui 1905:s daddjui dan leat addon eavttuin ahte "mas eatnamiid luobaheapmi deasta ja lagat eavttut sohppojuvvot Eanadoallodepartemeanttain". Dán cealkámuša, dadjá Alimusriekti, ferte áddet stáhta beale dovddaheapmin ahte dat eaiggádušai konsešuvdnasaji eatnamiid.

Seamma duomus lea Alimusrievttis cealkámuš láddjehaga, guohtuma, murrema ja lavdnjelogguma birra. Riekti dadjá ahte ii dárbbas cealkit dán hárrái leat "buohkaidvuoigatvuođat aitosaš áddemis", muhto čuoččuha dáid riggodagaid leat leamaš "álbmoga luđolaš ávkkástallan", muoraid ja lavnnji maná čujuhemiin. Riekti joatká datte čujuheamen ahte vaikko searvvi riekteovdamanni⁹⁷⁰ lei váldán lavnnji ja murren čujuheami haga, de lei dát atnu hui unnán. Riekteovdamannige lei gáibidan, ja muhtun háviin ožžon gáddedivadage. Alimusriekti eahpidii leago searvi doaimmahan "eaiggátráđđejumi" nu čielgasit ahte dat deavdá gáibádušaid maid ferte bidjat

---

⁹⁶⁹ overskuddsalmening

⁹⁷⁰ rettsforjenger

oamastanháldui⁹⁷¹. Searvi vuoittahalai áššis eaiggáduššanvuoigatvuođa oamastanháhkamis danin go riekti gávnnašii dan oskku gáibádus ii lean devdon.

Rt. 1960:s s. 810 (Si-Fi-duopmu) máinnašuvvo stáhta "eanaeaiggádin", muhto Alimusriekti joatká dadjamin ahte dat ii daja leatgo stáhta eatnamat Finnmárkkus "álo dárkojuvvon sieiva priváhtaeatnamin", muhto adnojuvvo maiddá "čielggas dat ainjuo ii leat sieiva stáhtaalmennet". Eará oamastanáigái go dábálaš 20 jahki, ii gávnnašan Alimusriekti vuđđosa. Ášši lea dárkilat máinnašuvvon 4.2.3. oasis.

4.1.9 Čoahkkáigeassu

4.1.9.1 Álggahus

Min konklusuvdna das gii eaiggáduššá ovddeš matrikulerekeahtes eatnamiid Finnmárkkus vuodđuduvvo hui govda čielggademiide iešguđet riggodagaid vuoigatvuhtii mat 3. kapihttalis oidnojit, mas leat čujuhan muhtun guovddáš čuoggáide dás 4. kapihttalis. Dasto vuodđuda konklusuvdna historjjálaš čielggademiide, lágaide, riekte- ja hálddahušlaš geavadii.

Historjjálaš ovdáneami geažil Finnmárkku oktavuodas Norgga stáhtii, ferte joatka vihkkeallamis mearridit eaiggátgažaldaga sierra sis ja olggut Finnmárkkus. Dás galgat datte vuos čujuhit muhtun oppalaš iešvugiide.

Oppalaččat čájehit ávdnasat man čađa leat mannan ahte duollet dále lea eatnamiid duohta atnu ja muhtun riggodagaidge, leamaš hui viiddis ja friddja. Ávdnasiin datte gávdná áibbas veahá dahje ii maidege mii orru čajeheamen ahte geavaheaddjit leat atnán iežaset eanaeaiggádin vuoigatvuođaiguin eanetgo dan anu mii dárbbášuvvui birgejumái ja ealáhussii. Geavaheaddjiin lea leamaš, áigá juo, stáhta vuostebeallin ja dat mii mearridii eatnamiid anu. Geavaheaddjiid beales eai leat ovdamearkkat rievttálaš háldduide matrikulerekeahtes eatnamiin. Stáhta beales leat

---

⁹⁷¹ hevdsbesittelse

nugo čájehuvvon čielga vuđđosat⁹⁷² ahte dat guhkit áiggi maŋás lea atnán iežas eaiggádin. Tønnesen čuoččuha (s. 72 čuo., buo. s. 227) ahte 1600-logu loahpas leat mearkkat stáhta olbmuid muhttojuvvon áddejumis. Stáhta áddejupmi leat eaiggádin lea ainjuo čielggas ovddit jahkečuođi gaskamuttus ja čalmmustahtton dán jahkečuođis. Dát ovdanbohtá lágain, lágaid ovdabargguin, stáhta ákkastallamis diggeáššiin ja hálddahušlaš mearrádusain. Duopmostuoluinge lea unnit eanet čielgasit eaktudan stáhta eanaeaiggádin.

Mielddusčielggadeamistis anu ja riekteáddejumi birra čállá Jebens II čuo. veaháš oppalaččat makkár govvádusat finnmárgolaččain eat leamaš vuoigatvuođaide eatnamiid duohta geavaheami oktavuodas. Tønnesen (ee. s. 66 čuo.) čájeha ahte sii geat geavahedje lunddolaš gittiid 1600-logu loahpas ja 1700-logu álggus, atne dáid gullat sidjiide (s. 67 vuolimuččas). Ovdáneapmi čájeha datte ahte dán áddejumi gilis eai buohkat doahttalan. Tønnesen čájeha (s. 67) ovdamearkkaid dán gealddus, ja čuoččuha ahte dát ovdáneapmi dagahii ahte stáhta 1775 cealkámušas atnigođii priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođa ovttaskas olbmuid eatnamiidda (s. 66). Son vel čujuha (s. 58 čuo., buo. s. 121) ahte 1700-1775 áiggis riektedovdu ja riekteáddejupmi láivudivvui. Eallinvuogi ja ealáhusmálla nuppástusaid geažil.

Siseatnama "badjesápmelaččaide" ferte leat govttolaš čielggas ahte sii 1600-logu loahpas ja das ovddasguvlui eai dan oskkus sáhttán oaivvildit iežaset leat riddoguovllu eatnamiid eaiggádat, dahje lei vuoigatvuohta guohtumiidda. Dikkiid olu váidámušat⁹⁷³ fertejedje sis dákkár áddejumi jávkadit, geahča Tønnesen NOU 1978:18A s. 193. Sáhtta várra navdit sin oaivvildit leat buohkaidvuoigatvuohtan man juohkehaččas lei vuoigatvuohta ávkkástallat. Boazosápmelaččaid ja dáloniid gaskavuodas, geahča Adolf Steen: Kautokeinostudier (1956) s. 64-68. Tønnesen (s. 122) čállá ahte "ruoŧa" badjesápmelaččat ledje falleheamen ja váttisvuohta lei heađuštit badjesápmelaččaid bilidit vuotna- ja riddoássiid vuoigatvuođaid.

---

⁹⁷² indikasjon

⁹⁷³ klagemål

1751 Sámekodisillas adno: "Eaiggáduššat Vearro- dahje Lihttoláigo Eatnamiid" báhkkodeapmi. Dán giellaatnimis ii sáhte konkluderet ahte sápmelaččain lei eaiggáduššanvuoigatvuohta atnuguovlluidasaset, geahča Jebens:a: "Om Lappekodisillen av 1751" s. 127-129 og Alimus Duopmostuollu Vearroduottaráššis s. 75-76. NOU 1984:18 s. 181-182:s dulkojuvvo báhkkodeapmi hui govdadit. Konklusuvdna lea dasge ahte báhkkodanvuohki ii bija vuđđosa sámi eanaeaiggáduššanvuoigatvuhtii.

4.1.9.2 Olggut Finnmárku (dáža "priváhtiivva" avádat)

4.1.8.1 oasis válddahallo ahte veagadatovddideami logut Finnmárkkus leat eahpevissásat. Sápmelaččain leat datte, NOU:1984:18 s. 83 dieđuid mielde, eanet logut 1700-logu gaskamuttus, ja dáid gaskkas leat riddo- ja mearrasámit eahpitkeahttá stuorámus joavku. Dás čuovvu ahte stáhta muddemat ja meassamat váikkuhedje eanemusat sidjiide. 1500-logu rájes čájehit vearrolisttat ahte ledje olu eanet dáža riddoássit, vuonain ja siseanamis dat ledje eanemus sámit. Dát lea lagat meannuduvvon 2. kapihttalis Steinar Pedersen čielggadeamis Sámi vuoigatvuođalávdegoddái das mo geavahit eatnamiid ja čáziid Finnmárkkus gitta 1. máilbmesoadi rádjai, mas son ee. (čuo. 2.3) oaivvilda leat ártan navdit 1500-logu loahpas lei ássama ja riggodatgeavaheami váldomálla ahte sápmelaččat geavahedje siseatnama (badjesápmelaččat) ja vuonaid (mearrasápmelaččat), ja dážat bivde vuovdinguliid iežaset sajiin sulluin jarittus.

Knärödráfis 1613:s luobahii Ruotta dáža ruvdnui gáibádusas sorjjasmeahtunvuođa mearrasámiide Divttasvuonas Várjjagii, ja seammás juohke gáibádusage sorjjasmeahtunvuhtii guvlui gos mearrasápmelaččat ásse, geahča dán birra Tønnesen NOU 1978:18A s. 191, ja Steinar Pedersen:a čielggadeami 3. kapihttalis. Dánska-dáža oktisorjjasmeahttanguovllus ii lean áibbas fásta ráddjen siskkelii riikkas. Danin sáhtta fuobmát dán "rájás" dihto duvdimiid gaskal 1613 ja 1751, geahča Steinar Pedersen čuo.

3.3. Guovlu máttabealde máinnašuvvon rájá lei ruota duopmoválddi vuollásaš gitta 1751 rádjašiehtadussii.

Dáža avádaga riektedilálašvuodát, gohčoduvvon dáža priváhtiivva avádahkange, galgá dál vihkkedallot. Dán avádagas ássit unnit eanet dáđis ásaiduvve. Dáža ássan olggumuččas mearragáttis sirdašuvai dáđis siskkelii, muhto Steinar Pedersen:a mielde (čuo. 4.5) hui čavga ráddjejuvvon ássanavádagaid siskkobealde ainjuo 1600- logus ja 1700-logu vuosttas beales. Maŋŋil lei seahkalat báikegoddi. Dát vihkkedallan gusto addetgo dálá ávdnasat vuđđosa báikegottis gáibidit eanaeaiggáduššanvuoigatvuođa.

Tønnesen čujuha (s. 70) ahte mearrasámi guovlluin ii leat mihkkege 1740-1790 duopmobeavdegirjjiin main vuhtto ahte dáid guovlluin leat dovdan ahte váldojedje vuoigatvuođat go earát ožžo hukset ođđa doaluid vuotnagiliin. Váttisvuohta lei suodjalit badjesápmelaččaid bahkkema vuostá geasseguohtumiin.

Steinar Pedersen oaivvilda (čuo. 4.5.1) datte leat vuđđosa dadjat ahte mearrasápmelaččat, ainjuo dihto háviin, muhtun áigái nagodedje vuostálastit dážaid leavvama vuotnabađaide.

Jebens čujuha mielddusčielggadeamistis (čuo. 5) ahte riddosápmelaččaid riekteáddejupmi sin ássanguovlluin ii sáhte duodaštuvvot seamma čielgasit go badjesápmelaččain sis Finnmárkus (oktasašorohagain). Ferte liikká leat nu ahte mearrasámit lea oaivvildan iežaset leat vuoigaduvvon geavahit guovlluid nugo ovdal ledje dahkan.

Siskkáldas čielggadeapmistis juovlamánu 21. b. 1988 (s. 52-53) cealká Jebens historjjálaččat sáhttit dadjat ahte Finnmárkku fásta ássiid gáibáduš eaiggáduššanvuoigatvuhtii eatnamiidda Finnmárkku iešguđet osiide, ii leat fuonit dilis go stáhta čuoččuhus eaiggáduššanvuoigatvuođa hárrái. Ovdáneapmi, maid Jebens lea válddahallan sihke dán čielggadeamis (s. 33-53) ja mielddusčielggadeamistisge (čuo. III.1-3), ja mii lea válddahallon NOU 1978:18A s. 189-199:s, lea datte dagahan ahte dál ii šat sáhte rievttálaččat eahpidit stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođa eatnamiidda álgovuolggalaš priváhtiivvalaš dáža Finnmárkus. Jebens ja Tønnesen (NOU

1978:18A:s) čujuheaba dás ahte ámmátsehtus⁹⁷⁴ ja dáža hálddahas sullii jagis 1700 lea leamaš dat áddejupmi ahte ledje stáhta eatnamat. Seamma áddejupmi leat leamaš dáža ássiin. Dehálaš ja mearrideaddji mearkkašupmi lea vel ahte duopmostuoluid geavat guhkit áiggi lea njuolgguslaš leamaš vuodđudan stáhtii matrikulerekehtes eatnamiid biehttalkehtes eaiggádin.

Vulobealde 4.2.4. oasis daddjo čuovvovaš dán ovdáneami čuozašain:

"Miessemánu 27. b. 1775 eanačujuhancealkámuša vuodđun lei eaktu ahte gonagasas lei vuoigatvuohta čujuhit eatnamiid priváhta ássansajiide Finnmárkkus. Dán livčče sii geaidda guoská lunddolaččat ádden ahte gonagas lei eaiggát ii dušše Finnmárkku vuvddiide, muhto eatnamiiddage, go son sáhtii čujuhit (sirdit) eanabihtáid priváhta opmodahkan.

Veahá seamma guvlui gávnnavuvvui suoidnemánu 6. b. 1863 lágas, mii mearridii galgat máksit oastinsupmi eatnamiid ovddas mat boahteáiggi čujuhuvvo priváhtii..

Ovdáneapmi ja geavat mii guhkit áiggi lea leamaš vuodđun dáid guovddáš mearrádusaid vuodul, lea govttolaš navdit ahte namuhuvvon oainnut leat dohkkehuvvon daid guovllu ássiin gos áiggi mielde leat dáža ássit šaddan eanetlogus, ja dáža riekteáddejumi leat eanemus vuhtton."

Mii dás daddjo áddejumi ja ovdáneami birra dán oasis Finnmárkkus lea hui seammaláango maid Alimusriekti bijai vuodđun Vinstra-duomus (Rt. 1963 s. 1263).

Konklusuvdna eanaeaiggáduššánvuoigatvuođa ektui ferte danin šaddat seamma Olggut Finnmárkku go nággovuloš eatnamiidda Vinstra-duomus. Stáhta eaiggáduššá matrikulerekehtes guovlluid Finnmárkku ovddeš priváhtiivva oasis. Boazoealáhusas lea datte guovllus hui nana ja viiddis geavahanvuoigatvuohta, ja eará ealáhusain ja ássiidjoavkkuinge sáhttet leat dihto geavahanvuoigatvuođat stuorát dahje unnit mahtodagas, geahča čielggademiid iešguđet riggodagaid birra 3. kapihtalis ja Jebens:a mielddusčielggadeami čuo. III.4-7.

---

⁹⁷⁴ embetsstand

4.1.9.3 Sis Finnmárku ("oktasašguovlu")

Ruotta doalahii, nugo namuhuvvon, duopmoválddi Finnmárkkus 1613-1751 áiggis olggobealde priváhtiivva dáža avádaga. Dás lei sáhka, veaháš eahpedárkilit daddjon, Guovdageainnu, Kárášjoga ja Deanuleagi bajit oasis (Ohcejohka) guovlluin. Guovllu máttarádjá gessui 1751:s "Giellasis"⁹⁷⁵.

Dát guovlu lea guovtti dehálaš čuoggáin earálágan go priváhtiivva avádat. Vuosttažettiin lea doppe eanemus, dálge, sápmelaččat. Nuppádassii lei dat nappo ruotta duopmoválddi vuollásaš gitta 1751:i. Dáid dagaldagaid ferte vuhtii váldit go árvvoštallá dálá rievttálaš dili. Dán lea Tønnesena čujuhan s. 303 ja NOU 1978:18A s. 198-199 ja dasto Jebens mielddusčielggadeamistis čuo. IV ja Carsten Smith dutkosis "Samerett - gamle rettskilder og ny rettsdisiplin" ("Rettstenkning i samtiden", Oslo 1992, s. 161 čuo., erenoamážit s. 167-168). 4.1.6 oasis máinnašuvvon guosselogaldallamis Romssa universitehta Riektediehtaga Instituhtas čakčamánu 20. b. 1991 "samernas rättigheter till naturressurser i svensk rett" birra vihkkedallá Bertil Bengtssonge dán dagaldaga, geahča Riektediehtaga Instituhta čállosráiddus nr. 13 s. 9 čuo.

Tønnesen vihkkedallá eaiggátgáždaga Guovdageidnui s. 303-308 ja ovdandoallá dás muhtun ákkaid stáhta eaiggátvuoigatvuođa ovdun ja vástideaddji báikegotti vuoigatvuhtii, muhto son nappo ii vástit gažaldaga, geahča erenoamážit čuo. C, s. 306-307. Min geahččaleamis gávnnahit konklusuvvna, de vuolgut rievttálaš dilis go sirdá ruotta duopmoválddis dáža duopmováldái. Dán dili vihkkedallan vuodđuduvvo bajábeale válddahallamii 4.1.6 oasis.

Vearroduottaráššis aiddostahtá (s. 53) ahte duopmu dušše gusto dan duottarguvlui Jämtlánddas. Datte geažiduvvo ahte dilli sáhhtá leat čuovggusat sápmelaččaide davvilabbos. Muhtun guovlluin sáhhtá sápmelaččain várra leat seamma riekteposišuvdna go vearroboanddas.

Bertil Bengtsson vihkkedallá dán 1990 Nordisk Administrativt Tidsskrift:s s. 195-208. Čujuhettiin Kaisa

---

⁹⁷⁵ Kjølen

Korpijaakko nákkosgirjái dadjá son čielgasit vuhttot ahte sápmelaččat "lagamus Golmmariikkamuvrra"⁹⁷⁶ ja birrarat..... dárkojedje eaiggádin dan áiggis" (s. 202).

Vuolggasadjin ahte sápmelaččain davvi duottarguovlluin lei "muhtun vearroolbmoriekti", vihkkedallá Bengtsson (s. 202-203) mo ovdáneapmi 1600-logu gaskamuttus sáhtta leat váikkuhan dákkár vejolaš riekteposišuvdnii. Ieš ii gal daja mii dákkár gažaldaga vástádusa galggašii leat, muhto čujuha ee. daid stuorra duođastanválttisvuođaide go guovllu historjá 300 jagi rájes galgá čilgejuvvot ja áibbas unnán čállon ávdnasat gávdnojit. Hui váttis gártá go lea eahpečielggas gii soaitá leat vuoigatvuođaid subjeavtta. Leigo juridihkalaš olmmoš vai ovttaskas sápmelaš? Dát čuokkis lea Bengtsson:a mielde stáhta dehálamos vuosteágga jus šattaš nággu.

Kaisa Korpijaakko guorahallá dutkosistis sápmelaččaid vuoigatvuođaid Viesttarbađaeatnama sámeguovllus gitta 1734 rádjai. Geografalaš guovlu siskkilda Ruotage máttás gitta Jämtland:i. Dutkosa váldodeaddu lea liikká biddjon guovlluide mat leat Suoma dálá rájaid siskkobealde ja dalle erenoamážit Rounala siida, mii eahpedárkilit siskkilda guovlluid máttanuorttabealde Golmmariikkamuvrra, ee. Gárasavvon⁹⁷⁷ Ruotas ja Eanodat⁹⁷⁸ Suomas. (Geahča dutkosa čuo. II.2.a (erenoamážit s.41-42 ja 44.)

Guovdageaidnu, Kárášjohka ja Deanu bajit oassi gulle Duortnosa sámeguovlui mii dalle prinsihpas lea Korpijaakko guorahallamis mielde. Su konklusuvdna lea ahte sápmelaččain lei seamma vuoigatvuohta go "vearroboanddas", ja dát vuoigatvuohta lea nugo son oaidná, eaiggáduššánvuoigatvuohta dalá dilálašvuođaid ektui. Dát lea oaivilat masa ee. Bäärnhielm ii leat ovttamielas. (Buo. máinnašemiid 4.1.6.3. oasis Bäärnhielm dutkosis «Sameland og samerätt (1976)). Bertil Bengtsson bealestis dohkkeha ahte Korpijaakko duođastus lea nu buoŋis ahte ainjuo guovllus ja áigodagas mii erenoamážit dutkojuvvui, ferte dohkkehít ahte sápmelaččain lei seamma sajádat go vearroboanddas, geahča SvJT 1990 s. 138 s. 140.

---

⁹⁷⁶ Treriksrøset

⁹⁷⁷ Karesuando

⁹⁷⁸ Enontekiö

Korpijaakko lea nappo vihkkedallan sápmelaččaid riektedili gitta 1734 rádjai. Maid ovdáneapmi mannil 1750 livččii mearkkašan dáid vuoigatvuođaide ii leat meroštallon. Gudmund Sandvik meannuda dán fáttá čuo. 1.18.12 mielddusčielggadeamistis. Son čujuha dás ahte dušše sámit geain lei "sámeealáhus" (boazoealát, guollebivdu ja bivdu" ledje "sápmelaččat". Jus ledje eará ealáhusat ledje sii "boanddat". Sandvik:a oaivila mielde atnui mátta Ruoŧa vearroolbmoriekti analogalaččat sámeguovlluid dilálašvuođaide, "muhto dušše belohahkii". Ođđaáigásaš eaiggáduššanvuoigatvuođas ii sáhtán leat sáhka.

Kamerála vuogádat mii vuodđuduvvui dasa ahte sápmelaččain lei "sámeealáhus" sin oktagaslaš vearroeatnamiin, ii váldon atnui Duortnosa sámeguovllu oasis mii dál siskkilda Guovdageainnu, Kárášjoga ja Ohcejoga. Daningo dás lei Danmárkku-Norggasge vearuhavuoigatvuohta. Dát dagaha ahte vihkkedallama ja konklusuvnna Korpijaakko dutkosis ii sáhte eambo sirdit dása maid dás gohčodii Sis Finnmáarkun, gos rievttálaš dilis lei, dahje ainjuo sáhtta leat leamaš, áibbas eará vuolggasadji.

Sandvik čujuha 1.18.2. oasis ahte dán guovllu riektedilálašvuođat eai leat vel albmáláhkai guorahallon. Dálá ávdnasiid vuodul čujuha son dihto dilálašvuođaide mat várra leat leamaš riektegeavadis biddjon vuodđun. Masá bissovaš ráját leat leamaš gaskal čearuid, guollejávrrit ledje várra juohke čearus oktasaš anus, ja oktagaslaš vuoigatvuohta dihto jávrride. Badje Deanu luossabivdu orru leamen juogaduvvon gaskal siiddaid. Vuoigatvuohta láddjehagaide njárggain ja jekkiin orru sáhttimin čuoččuhit bearrašiidda, vearru lea olbmuide biddjon ja iige riggodagaid geavaheapmái ja (ovdal 1759) leat bohtán kveana ođđaássit Kárášjohkii.

Vearroduottaráššis eahpidii Alimus Duopmostuollu vuđđosa bidjat ahte lei *vejolaš sápmelaččaide* 1600-logus háhkat eaiggáduššanvuoigatvuođa go geavahedje váriid boazoealáhii, bivdui ja guollebivdui. Datte lei eahpevissis makkár eavttuide dalle galggai vuodđudit, geahča Bertil Bengtsson Nordisk Administrativt Tidsskrift 1990 s. 199 ja 201. Alimus Duopmostuollu navddii fertet gáibidit agibeai ja arahis

anu maid "ránnjás" illá muosáhuhtta. Guvlui gáibidedje vel mallosge bissovaš rájaid. Dát eavttut eai lean devdon dán duottarguovllus Jämtlánddas. Kaisa Korpijaakko baicce gávnnaš daid leat devdon guovllus maid son guorahalai. Su duođáštus ja ákkastallan lea Bertil Bengtsson mielde jáhkkehahti (SvJT 1990 s. 140).

Korpijaakko bohtosiid dan guvlui maid son guorahalai, áinnas Rounala siidda, ii sáhte datte nugo čujuhuvvon bajábealde, eambo sirdit eará guovlluide. Rounalasse livččii, Bertil Bengtsson mielde SvJT 1990:s s. 141, proseassa boadus dál leat "hui eahpevissis". Son čujuha stuorra duođáštanválttisvuodáide "láhkalaš maŋisboahttiid" 1700-logu vuoigatvuodalaččain. Dasto sáhttet "sakka eará juridihkalaš váttisvuodatge ... váikkuhan sámi riektedilálašvuhtii jahkečuđiid botta". Geahča Carsten Smith:age: "Rettstenkning i samtiden" s. 168.

1751 rádjabidjama maŋŋil šattai sis Finnmárku dáža guovlun ja dáža lága vuollásažžan. 1700-logus dáža lága mielde lei Finnmárku "Gonagasa eana", geahča Sandvik:a mielddusčielggadeami čuo. 1.18.2 (konklusuvdna). Liikká lea nu ahte jus sápmelaččat dalle ledje eanaeaiggádat dalá áiggi áddejumis, ii livčče sirdin dáža láhkii eambo váldán sis vuoigatvuoda, buo. Carsten Smith: op.cit. s. 167.

Ruota-suoma rievtti válddahusa mielde 4.1.6 oasis ja bajábealde ii sáhte eambo dadjat mii 1751:s lei dása gustojeaddji riekti sis Finnmárkkus. Gažaldaga ferte loahpas duopmostuollu mearridit. Jus duopmostuollu dalle gávnnašivččii ahte boazosápmelaččat eai lean juksan eaiggátárvvu, ferte vuolgit Karl XI 1683 mearrádusas maid Bertil Bengtsson artihkkalis "Samernas rätt och statsmakten" (Nordisk Administrativt Tidsskrift 2/1990) válddahallá ná: "buot opmodagat maid ledje "huksekeahtta" opmodatrájás eret ja gilit galge gullat eiseválddiide ja Ruota ruvdnui ja iige oktiige earáide". Mearrádus livččii šaddan gustojeaddjin seammaláhkai go Vearroduottarášši ja boadus livččii várra gártan seamma sis Finnmárkku dáfus. 1683-mearrádusa mávssolašvuodas, geahča Vearroduottarášši s. 65-66 ja Bertil Bengtsson SvJT 1990 s. 138-139.

Geas lei eaiggáduššanvuoigatvuohta sis Finnmárkku eatnamiidda justa dalle go guovlu šattai dušše dáža hearrávuođa vuollásažžan, ferte danin ainjuo daddjot leat eahpevissis. Dát mearkaša ahte ovdáneapmi 1751 rájes dat ferte leat mearrideaddjin.

Jus eaktudit ahte sápmelaččat ledje eaiggádat juo ovdal 1751, lea jerron mo sápmelaččat soitet leat massán dán vuoigatvuođa. 1979:s dajai Davviriikkalaš Sámi Instituhta mielbargi, mag. art. Alf Isak Keskitalo semináras Romssas ná:

(Geardduhuvvon Trond Thuen mielde (red.): Samene - urbefolkning og minoritet (1980) s. 43-44. Cealkámuš lea bájuhuvvon Sandvik mielddusčielggadeamis čuo. 1.18.2.:sge.)

"Ferte leat hui hearkkes riekteváttisvuođa mo duottar mii ovddeš ruođa áddejumi mielde čielgasit dárkojuvvui sámi eatnamin priváhtarievttálaš áddemis, seamma eavttuin biddjui dáža sorjjasmeahttunvuođa vuollásažžan, maŋgil lea šaddan stáhta opmodahkan almmá makkárge šiehtadusain gaskal sápmelaččaid ja stáhta, dahje eará riektefámolaš sirdimiin. Ja duottar lea danin gártan stáhta opmodahkan *priváhtarievttálaš áddemis*. Ii oktage eahpit stáhta sorjjasmeahttunvuođa guvlui."

Vástideaddji gažaldaga lea Bertil Bengtsson jearran SvJT 1990:s s. 140-141 ja guosselogaldallamistis Romssa universitehtas "Samernas rättigheter till naturressurser i svensk rätt"(Institutt for Rettsvitenskap. Skriftsserie nr. 13, s. 9) birra. Son čujuha seamma váttisvuhtii ruođa rievttis (s. 7) ja deattuha ahte stáhtas ii leat makkárge diggegulahallan háhkan guvlui. Ruođa rievtti mielde lea diggegulahallan opmodatháhkama dárbblaš oassi. Nu ii leat dáža rievtti mielde. Bengtsson dadjá dasto ahte stáhtas ii leat leamaš "háldu".

Hálddu doaba ii leat lahkage čielggas, geahča Brækhus-Hærem: Norsk Tingsrett s. 26-35. *Sáhtta* ee. mearkašit leat hearrávuohta muhtun dávvirii. Dán mearkašumis ii sáhte eambo daddjot ahte stáhtas ii leat leamaš háldu. Veaháš dás leat oaidnán 1963 Vinstra-duomus. Bengtsson:a mielde diehtá ahte Ruođas "vánit" sáhttit háhkat eaiggáduššanvuoigatvuođa guvlui "hálddahušlaš giehtaguššamin". Dán datte vánit sáhtta dadjat dáža rievtti hárrái. Go Alimusriekti mángii leat bidjan

vuodđun "cieggan riektediliid" riekteposišuvnna vuodđun, lea dájvja hálddahuslaš geavat deattuhuvvon sakka.

Dáža rievttis lea duohtavuoda ahte mii oktii lei riehta, ii dárbbas dál leat nu - ii eaiggáduššanvuoigatvuoda iige eará vuoigatvuodadilálášvuoda dáfus. Dát gusto vaikko nuppástus ii vuodđuduvvo šiehtadussii, čielga bággononistan- dahje láhkamearrádusaide, muhto lea vuolgán boastoáddejumiin. Vaikko boastoáddejumi dalle illá sáhtii bealuštit, gusto liikká njuolggadus, geahča 2.2.3 oasi ovddabealde.

Tønnesen:a mielde lea s. 122, áibbas čielggas ahte dáža stáhtahálddahus vuosttas beavvi rájes anii Finnmárkku sisguovlluid gullat seamma njuolggadusaide go fylka muđui. Dát lei lunddolaš váikkuhus das ahte stáhta geažos áiggi lei čuoččuhan dáid guovlluid áitosaččat álo leat dáža Finnmárkku oassin. Dát čuoččá nugo Tønnesen s. 70 čuo. máinnaša stáhtaválddi muhttašuvvon oidnui eaiggátgáždahkii go adnojuvvogodii ollásit. Váttisvuohtan lea dalle mearridit mii galgá leat fámolamos; stáhta áddejupmi ja háldu 1751 rájes ja gitta dássáži, vai sápmelaččaid áddejupmi ja hálddut seamma áigodagas.

Sáhtta daddjot ahte stáhta áddejupmi álggos ii stuorrát dihtton duohta háldduid bokte dán oasis Finnmárkkus, geahča Tønnesen s. 122. Boazosápmelaččat jotke bargguineaset nugo ovdal. Stáhta beales sáhtta daddjot dán leat sávahahtti geavahanvuoigatvuoda joatkkan ja danin ii makkárga ártta vuosttaldit. Eará duohtadeamit eai lean dalá dilálašvuodain áigeguovdilát. Sáhtta vuohttit ahte lassánedje kveanat ja sámít geain ii lean dušše boazodoalus áigáiboahu.

Eiseválddit ledje juo ovdal 1751 álggahan čállit sadjelihpuid Finnmárkku priváhtiivva oasis, geahča Tønnesen s. 90-91. Dákkár lihppu attii geavahanvuoigatvuoda dihto guvlui ja ferte ainjuo dalá áiggi oainnus, áddejuvvot eaiggátháldun. Dákkár jurddašanvuogi mielde mii orru leamen ráđđen lágain ja hálddašeamis, lea ártta jáhkkít eiseválddiid ovdalge ádden dán eaiggátháldun. Mo ássit dán áddejedje, eat dieđe vissásit.

Datte ovdanboahdá geassemánu 18.b. 1764 Dálbmeluovtta-dikki girjjis nr. 41 b (maid *Tønnesen* vihkkeallá s. 91 nota 2:s) ahte eatnamiid maid juohkehaš anii, juogo

sadjelihpu dahje ovddeš geavaheami vuoigatvuođa vuodul, ii sáhttán vuovdit riekteváikkuhusain. Boahhte dikkis válddii ámtamánni muhtumis eatnama, gii buozalmasvuođa geažil ii sáhttán dan dikšut, ja sirddii eatnama earáide. Dán dagai almmá makkárge buhtadasa haga eatnama ovddeš háhkkái, go dát lei "Gonagasa". Son gii massii eatnama oaččui baicce buhtadasa stobu ja áiddi ovddas. Dalle earuhii čielgasit gaskal opmodat- ja sirdinvuoigatvuođa eatnamii ja vissui ja eará ráhkkanusaide maid geavaheaddji ieš lei goasttidan. Ii leat sáhttán nannet áddejumiid mat leat dáid vuostá. Vulobealde guorahallat fas mo sáhtášii deattuhit dákkár jávohisvuođa ja ealjohisvuođa.

Sadjelihpuid juridihkalaš sisdoallu 1770-jagiid álggus, geahča Tønnesen s. 91-92. Sadjelihput adnogohte Deanuleagisge go kveana sirddolašvuohta álggahuvvui. Maŋŋil 1775 atnui áinnas namahus ámtalihput. Dákkár ovdamearkkat leat Guovdageainnus ja Kárášjogas. 1775 eanačujuhancealkámuš šattai Finnmárkku eatnamiid vuovdima ja čujuheami láhkavuodđu. Dát vuos adnogohte easka Oarje-Finnmárkkus. Deanuleagis leat vuosttas čujuheamit pántagirjjis sullii 1795:s, muhto easka 1800-logus laske čujuheamit dán guovllus. (Geahča lagat Steinar Pedersen:a čielggadeami Sámi vuoigatvuođalávdegoddái čuo. 6.3 mo eatnamat ja čázit adnojuvvo Finnmárkku ovdal 1. máilbmesoadi.)

Stáhta báhkkodii árrat eaiggáduššanvuoigatvuođa goahccevuovdái Finnmárkkus. Dát oaččui dáđis duopmostuoluin doarjaga ja ássit leat heivehan diliset dán mielde, nu ahte dál ii sáhte stáhta vuoigatvuohta eahpiduvvot, geahča 3.2.4.1. oasi ja 4.2.5. (6). oasi. Dát gusto goahccevuovdái Kárášjogasge. Dán bijai sundi Schelderup vuodđun Deanu dikkis Gollesullos suoidnemánu 6. b. 1776. (Geahča Finnmárkku diggegirjji 47, StA Tromsø, folio 272, ja lagat máinnašeami Sandvik:a mielddusčielggadeami čuo. 1.10.1 ja 1.18.2.)

Vuovddi eaiggáduššanvuoigatvuohta ii dárbbáš mearkkašit ahte eaiggáduššá eatnamiidge. Jus datte bidjá vuovddi áddejumi eatnamiid áddejumi oktavuhtii mii báhkkoduvvo 1775-cealkámušas ja maŋit eanavuovdinlágain, vánit eahpiduvvo stáhta leat adnán iežas eatnamiid eaiggádin, ainjuo maŋimuš 150 jagi. Dát báhkkoduvvo lágain, lágaid ovdabargguin ja riektegeavadis.

Sápmelaččat lea miehtá dán áigodaga geavahan eatnamiid eanaš nugo ovdal. Sáhtta čuoččuhuvvot ahte stáhta hálddut čujuhemiiguin, eanavuovdimiin jna. lea stáhta sajádaga váikkuhus almmolaš váldin ja iige eaiggádin. Sápmelaččat eai danin dárbbáš leat rievddan áddejumisteaset leat eatnamiid eaiggádin go sii leat daid eanaš atnán oktoráđđejeaddjin geažos áiggi, geahča ee. čuo. IV.7 Jebens:a mielddusčielggadeamis. Dasto čuoččuha Jebens čuo. IV sierraovilistis eanetlogu riektegáldočilgemii (2.2. oassi) fertet gáibidit goappašiid beliin guhkit áiggi riektedilálašvuoda ovttaoaivilis áddejumi "cieggan dilálašvuoda" vuodul.

St. dieđáhus. nr. 19 1958 vihkkedallo čuo. 8 s. 19-21 "Utviklingene i almeningsforholdet fra eldre tider til i dag. Festnede retsforhold". Dás daddjo ee. ahte go duopmostuolut galget čuoččuhit gustojeaddji rievtti fertejit dan áiggi rievttálaš stahtusa meroštallat. Duopmostuolut galget de geahččalit mearridit mii lea "dáhpi ja atnu, mii eallima ovdáneapmi, mo ruossalas deasttat leat váikkuhan gitta (dán) áigái". Dasto čujuhuvvo muhtun 1886 duomuid mearrádusaide (ee. Rt. 1886 s. 657). Dáid mearrádusain báhkkuovvojit eavttut mánggaláganat, muhto váldojurdda orru leamen čielggas. Lea ovdamearkan sáhka "duohta ja buohkain doahttaluvvon ortnet ja atnu", "cieggan dilit ja ráđđejeaddji riekteáddejupmi", "duohta dilli" masa "oamasteaddjit ja almmenneteaiggádat guhkit áiggi leat heivehan iežaset".

Sánit leat nugo oaidnit, veahá sierraláganat, muhto go ortnet leat dovddus ja doahttaluvvon, dohkkehuvvo dát riektnan almmá nu čiekŋalit ohcamin bealát áddejumiid mat vuosttaldit oppalaš gova. Dákkár áddejumit fertejit leat čielgasit čalmmustahtton. Áitit čuoččaldahttit ášši mii ii čađahuvvo, ii leat doarvái, geahča ee. Rt. 1937 s. 158 s. 162-163. Suorggi maŋimuš duomus, Rt. 1991 s. 1311 Skjerstad-duopmu, lea sáhka ahte "stáhta lea ásahan eaiggádin ja dát dilálašvuolta ferte áigá juo leat cieggan".

Válddonjuolggadus ahte ferte leat "ovttaoaivilis áddejupmi" lea gal vuolggasajis riekta, buo. Dale-duomu (Rt. 1961 s. 1163). Sáhtta čujuhuvvot Vansjødupmuige (Rt. 1983 s. 569 s. 585). Dás namuhuvvo vel ahte teorias ja geavadis lea

gáibidan "lotnolas áddejumi rievttis ja geatnegasvuodas". Fåbergduomus (Rt. 1963 s. 370) guoskkaha Alimusriekti muhtun guovddáš dagaldagaid árvvoštallamis leago anus dákkár stádisvuolta ja dákkár vuodus ahte lea "cieggan dilálašvuolta" mii addá vuoigatvuodaid. Ášši vuolggasadji lei ahte eanaeaiggátsearvi čuoččuhii ášši njealljása vuostá - geat ásse Fåberg:s - ja čuoččuhedje sin eahpevuoigaduvvon oaggut lågåsallidiid stáckuin ja ohterin ja vuodđohoavain. Eanaeaiggádat vuote gieldda- ja lágamánnerievttis. Alimusrievttis gávnnaš eanetlohku (golbma duopmára) ahte, "cieggan dilálašvuoda" vuoigatvuodavuoduin, lei vuoigatvuolta bivdit guliid vuodđohoavain⁹⁷⁹, ii dušše ášševuložiidda, muhto "guovllu olbmuid gos ovddežis lei dábálaš searvat guollebivdui."

Dehálaš čuokkis eanetlohkui lei ee. ahte unnán eahpiduvvui ahte vuodđohoavaguollebivdit ledje bivdán dan oskkus ahte sis lei vuoigatvuolta ja ahte eanaeaiggádat eai sáhttán biehttalit dákkár guollebivddu go ii lean guollebivddu vihtanbivdosiiguin ovddas. Eanaeaiggádat bealesteaset ledje guhká leamaš ealjoheamit vuodđohoavaguollebivddu ektui. Buohkat dihte bivddu birra ja lei mihtilmas borramušbivdu mii lei bivdiide duodai mávssolaš.

Eanaeaiggádiid áddejupmi guollebivddu hárrái, dajai Alimusrievtti eanetlohku ahte ii lean "lunddolaš" geahččat eanaeaiggádiid ealjohisvuoda dáhtuin nu ahte lei "gierdan geavaheapmi". Ášši dieđut čujuhit dan guvlui ahte sii ledje dohkkehan dán guollebivddu, "juogo daningo leat navdán sii eai sáhte dan biehttalit, dahje daningo sii leat eahpidan iežaset vuoigatvuodas ja danin eai leat seaguhan iežaset dasa". Guollebivdu lei ovddiduvvan eanaeaiggádiid beale "njuolgguslaš čáđahuvvon ealjohisvuodain ja lea hui guhkes áiggis ožžon nana stádisvuoda ja bissovašvuoda".

Tønnesen máinnaša dán duomu s. 170-171 ja dadjá dás ahte "riekteoainnut anu ektui čielgasit leat mearkkašan hui unnán". Dákkár duostilis konklušuvdna vánit bidjá dupmui vuodu, muhto ferte sáhttit daddjot ahte duomus ii gáibiduvvo ollásit ovttaoaivilis áddejupmi vai galggašii leat "cieggan atnu".

---

⁹⁷⁹ grunnháv

Sis Finnmárkkus boazosápmelaččat leat čielgasit jođihan boazodoaluset ja dan oktavuodas ávkkástallan guollebivddu, bivddu, murjjiid ja eará riggodagaid sihkkarastin dihte eallinvuđđosa, dainna jáhkuin ahte sis lei vuoigatvuohta dasa. Atnu lei jahkečuđiid boaris ja ii oktage vuosttaldan dán sis Finnmárkkus. Rittus, geasseorohagain, lei dát earaláhkai muhtun áigodaga, muhto dásge fertejit sis Finnmárkku boazosápmelaččat dáđis leat ožžon dan áddejumi ahte sis lei vuoigatvuohta geavahit guovlluid iežaset ealáhussii.

Datte ii leat dieđihuvvon ahte boazosápmelaččat leat hálden guovlluid earret dan mii lea leamaš dárbblaš ealáhusoktavuodas. Maná sáhtta gal leat muhtun boazosápmelaččaid joavku soahpan iešguđet geavahanšiehtadusaid eará joavkkuiguin, muhto sii eai leat luobahan dahje láigohan viessosajiid maid sii ovdal eai leat háhkan stáhtas. Sii eaige leat vuostáiváldán láiggu bivddu dahje guollebivddu jna. ovddas. Bággolonistemiin leat sii buhtaduvvon guohtunmassimiid ja bilidemiid ovddas maid duohtademiid dagahit ealáhussii, muhto ii eatnamiid ovddas gal. Eat sáhte oaidnit leat vuosttalduvvon, go stáhta lea hálden dáid namuhuvvon vugiid mielde.

Bajábealde leat čujuhuvvon ahte ealjohisvuohta lea okta dagaldagain mat deattuhuvvojit go galgá mearridit leago vuoigatvuohta masson dahje vuiton. Ealjohisvuođa gáibádusat várra rivdet veaháš. Duottarkommišuvdna bijai 1914:s garra gáibádusaid vuodđun ahte galgai leat riektenuppástuhtti ealjohisvuohta. Kommišuvdna dajai: "Galget boisbotneheapme⁹⁸⁰ nana árttat mearridit jávohaga hilgut dahje sirdit vuoigatvuođa" (Rt. 1916 s. 1249 s. 1263). Alimusrieki ii gerdon dán garra báhkkodeami ja leat duomut mat ainjuo orrut bidjamin unnit gáibádusa ealjohisvuhtii. Sáhtta dovdat ahte duopmostuolut konkrehta gehččet ollislaš dili ja atnet ealjohisvuođa dagaldaga ollislaš ákkastallama oassin dan bohtosii masa loahpaloahpas guorrasit.

Sáhtta vuosttaldit ahte sápmelaččaid ealjohisvuohta dán suorggis lea sudja go dás ii leat sáhka guovtti dássidis beliin. Kultuvralaččat lea gaska gaskal boazosápmelaččaid ja

---

⁹⁸⁰ overmáte

birastahtti dáža servodaga, geahča Lebens:a mielddusčielggadeami čuo. IV.6-7. Dás čuoččuha son ee. ahte unnitlogujoavkku áddejunit maid vuoigatvuođat mearkašit ja stuorra giellavattisvuođat leat duohta dilálašvuođat maida ferte deastta atnit. Dás čujuhuvvo Alimusrievtti cealkámuššii Varfjell/Stifjell-duomus (Rt. 1979 s. 492), mas bajábealde namuhuvvon "kulturgaska" adnojuvvui vuođđun dadjat ahte boazosápmelaččaid buhtadangáibádusat eai lean boarásmuvvan. Áššis lei čielggas ahte lei boarásmuvvan dábálaš njuolggadusaid mielde. Guovddáš juridihkalaš gažaldat maid Alimusriekti mearridii, lei sáhttego kultureaktudeaddji⁹⁸¹ dilálašvuođat dagahit ahte sápmelaččaid diehtemeahttunvuohta boarásmuvvanjuolggadusaid hárrái sáhti addit andagassii nu ahte áigemearri ii lean rihkkon. Dán nannii Alimusriekti, geahča duopmoreferáhta s. 497-498.

Duopmu gustui nappo dohkálaš riektediehtemeahttunvuohta boarásmuvvanlága veahá váttis njuolggadusaide, ja ii sáhte min oaivila mielde dulkot nu viidát ahte dat sáhtta bidjat vuđđosa oppalaš njuolggadussii ahte boazosápmelaččaid riektediehtemeahttunvuohta dáža rievtti birra ferte dagahit ahte sin ealjohisvuohta stáhta eatnamiid háldduid ektui lea rievttálaš mearkašumi haga. Dákkár konklusuvdna livčče mannan menddo guhkás Varfjell/Stifjell-duomu bohtosis. Maid sáhtta dadjat lea ahte boazosápmelaččaid kultuvrralaš ja sosiála duogážis sáhtta leat mávssolaš dilálašvuođaid mielde.

Stáhta hálddut eanavuovdimis viessosajiide ja ođđadoallohuksemiidda sáhtta váddásit áddet eará go eaiggátháldduid. Illá sáhtta bealuštit dadjat dán leat hálddašanválddi doaimmaheapmin seammaláhkai go omd. muddet eanadoalu jođihanvugiid. Boazosápmelaččat lea ovddit jahkečuođi rájes deaivvidan stáhtain boazodoallogažaldagaid muddenváldin ja lea vánit árta dadjat dán bidjat vuđđosa áddejupmái ahte stáhta eanahálddut galget áddejuvvot seammaláhkai. Sáhtta buohtastahttit boazosápmelaččaid láhttema eanaeaiggádiid láhttemiin Fåberg-duomus. Alimusriekti čujuhii das (s. 378) ahte ii lean álki fuobmát maid

---

⁹⁸¹ kulturbetingede

eanaeaiggádat oaivvilledje guollebivddu hárrái, muhto sii ledje dohkkehan dan nu guhká ahte dát čuoza sin vuoigatvuhtii.

Ovddabealde ovdanbohtá ahte ii sáhte daddjot áibbas vissásit eanaeaiggátvuoigatvuođa hárrái sis Finnmárkkus 1751 rádjageassimis. Ovdáneapmi dán rájes sáhtá vánit bidjat vuđđosa buoriduvvon sajádahkii eaiggáduššánvuoigatvuhtii, ii boazosápmelaččaide iige dán guovllu báikegoddái muđui.

Bertil Bengtsson SvJT 1990:s s. 141 ja Carsten Smithge "Rettstenkning i samtiden:s" s. 168:s čujuheaba váttisvuhtii vejolaš dikkis sápmelaččaid eaiggáduššánvuoigatvuođas. Vuoigatvuođasubjeavtta fertešii sáhttit čujuhit. Konklusuvdna mii dovddaha "sápmelaččaide" eaiggáduššánvuoigatvuođa lea menddo eahpedárkil. Vuoigatvuođasubjekta ferte čilgejuvvot dárkilabbot. Olggut Finnmárkkus sáhtá dát šaddat váttisin. Sis Finnmárkkus lea várra veaháš álkit.

Dagaldagat mat dilálašvuođaid mielde sáhttet sápmelaččaid eanaeaiggáduššánvuoigatvuođa ollislaš meroštallamis guoskkahuvvot gažaldagas, lea manjimuš jagiid ovdáneapmi unnitloguid álbmotrievtti ja siskkáldas rievtti vuoigatvuođaid ektui. Dalle jurddašuvvo ON-soahpamuš siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid hárrái mii dohkkehuvvui 1966:s (geahča NOU 1984:18 s. 264 čuo.) ja bođii fápmui 1976:s, 1989 ILO-soahpamuš nr. 169, fámus 1991 čakčamánu, geassemánu 12. b. 1987 sámeláhka nr. 56 ja Vuodđoláhka § 110 a. (Namuhuvvon njuolggadusaid sisdoalus (earret sámelágas) čujuhuvvo 2.4. (buo. Jebens:a sierraalvila) ja 2.5. osiide ovddabealde.)

Moanaid dáid njuolggadusaid váttisvuohtan lea go leat nu oppalaččat hámis. Hálo ee. "láhčit dilálašvuođaid nu ahte" sáhtá doaimmahit unnitloguid kultuvrra. Dán illá sáhtá atnit vuđđosin mearridit eaiggáduššánvuođaide vuđđosa.

ILO-soahpamušas lea datte eaiggátvuoigatvuođa hábmemat, muhto jus dás dárbbášuvvo eaktu ahte lea leamaš oktoráđdejupmi sihke ovdal ja dál, eahpiduvvo sakka leatgo dákkár guovllut Norggas. ILO-soahpamuša eará hábmemat leat oppalaččabut ja eahpedárkilat, geahča 2.4.5. oasi bajábealde.

Jus gávnnahuvvo ahte gažaldat gii eaiggáduššá Finnmárkku eatnamiid eahpiduvvo, sáhttet ođđa njuolggadusat oažžut mearkašumi. Dilli gártá baicce eará jus gávnnahuvvo ahte stáhta eaiggáduššánvuoigatvuohta sis Finnmárkku

eatnamiidda lei ásahuvvon juo ovdal ođđa oaiviliid ihtin vuhttojuvvo duodas 1960-logus. Ođđa njuolggadusat eai geahččalan sirdit eanavuoigatvuoda ovtta joavkkus nubbái, geahča ee. ovddabealde 2.2.5. oasis ja Carsten Smith dutkosa "Om samenes rett til naturressurser - særlig ved fiskerireguleringer", bájuhuvvon s. 188-219 "Rettstenkning i samtiden:s", Oslo 1992, mas son s. 202 ee. dadjá:

"Álbmotriekti ja vuodđoláhka, ON-soahpamuša 27. artihkkala prinsihppa ja vuodđolága § 110 a prinsihppa, fertejit dán mielde daddjot gáibidit seamma. Sápmelaččaid riektedilli ii leat nuppástuvvon vuodđoláhkamearrádusa olis dan áddemis ahte sii leat ožžon ođđa vuoigatvuodaid luondduriggodagaide. Muhto vuodđolága mearrádušat nannejit álbmotrievttálaš njuolggadusaid go dál leat ožžon vuodđolága fámuže dáža rievttis."

Min oaivila mielde lei stáhta eaiggáduššanvuoigatvuohta Finnmárkku eatnamiidda, siskkit oasisge, ásahuvvon ovdal ođđa álbmotrievttálaš ovdáneapmi álggahuvvui. Dán vuodus lea guhkes proseassa boadus mii lea válddahallon ovddit vihkkedallamis. Dát riektedilli ii leat min oaivila mielde nuppástuhtton mañimuš jagiid.

Áibbas eará gažaldat lea makkár váikkuhusa láhkaaddi bidjá ođđa njuolggadusaide ja áddejumiide go ođđa njuolggadusat Finnmárkku eatnamiid vuoigatvuodas galget mearriduvvot. Dát lea datte gažaldat maid Sámi vuoigatvuodálávdegoddi ferte árvvoštallat, ja masa dát joavku ii dárbbáš mearridit maidege. Min bargun lea mearridit mo mii oaivvildat riektedili lea dál. Skjerstad-duomus (Rt. 1991 s. 1311) hábmii Alimusriekti dán ná (referáhta s. 1321):

"Jus ásahuvvon dili galgá muhttit ferte dát datte dahkkot lánkanuppástusain dahje stáhta eanaeaiggádin doaibmabijuin."

Riektejoavku lea ovddit vihkkedallama vuodul gávnahan ahte stáhta ferte adnot Finnmárkku ovddes matrikulerekehtes eatnamiid eaiggádin. Dát ii gusto dušše riddoguovlluide, buo. bajábealde 4.1.9.2. oasi, muhto siseatnamiige.

B OTTO JEBENS:A OVDANBUKTIN

Eaiggáduššanvuoigatvuođa gažaldat ovddeš Finnmárkku matrikulerekeahates eatnamiidda, erenoamážit Sis Finnmárkkus

I Stáhta áddejupmi ja dan vuođus

(1) Eanetlogu ovdanbuktimis eaiggáduššanvuoigatvuođas ovddeš matrikulerekeahates eatnamiidda ja Gudmund Sandvik:a riektehistorjjálaš mildosis Riektejoavkku čielggadussii (1. mielddus), lea válddahallon mo stáhta lea eaiggádišgohtán Finnmárkku eatnamiid. Mu mielas barggut válddahallet vuosttažettiin mo *stáhta áddejupmi* lea ovddiduvvon dán gažaldagas.

Áiggi mielde lea stáhta beales čuoččuhuvvon mánga sierralágan vuođustusa dasa mo Finnmárkku eatnamat oaivvilduvvojit stáhta opmodahkan. Nu celkuige Eanavuodninhálkálávdegotti árvalusas (1962) ahte Finnmárkku eatnamat doložis jo leat adnon gullan stáhtii dahje Gonagassii. Ođđasat iskkadusat leat čájehan ahte dát ii dáidde doallelaš. Eaiggáduššanvuoigatvuođa gažaldat eatnamiidda orru álggos stáhta beales leamaš guhkit áiggi eahpečielggas dahje unnán áigequovdil.

Major Schnitler:a dutkanbeavdegirjjiin, čállon 1740-jagiin, čanas III, s. 55 lea čuovvovaš cealkámuš dalá Finnmárkku (sulluin ja olggut rittuin) dáža ássanguovlluid eatnamiid birra, gos dáža eandoallit orro:

"Muhto Sin Eatnamat eai gula Sierra, leat oktasaččat buohkaide, geat áigot dohko ásaiduvvat."

Orru measta vuhttomin ahte guovlu adnojuvvui *eaiggátkeahates*. Seamma guvlui orru vuhttomin beakkán cealkámuš Stephanus válddahusas 1629:s (buo. Sverre Tønnesen: Retten til jorden i Finnmark (1972) s. 15 ja eanetlogu válddahallama 4.1.8.4. oasis):

"Finnmárku lea bumeránska go Dát riikkaoassi ii leat seammago eará sajiin, Juhkkojuvvon opmodahkan ja priváhtaháldun⁹⁸², muhto buohkaide lea vejolaš, geat ovddemuš váldet eatnamiid atnui. Muhto eanaváldeolmmoš ii datte oaččo aitosaččat eaiggáduššanvuoigatvuođa eatnamiidda, dušše vuoigatvuođa geavahit ja ávkkástallat daid".

Tønnesen:a mielde s. 55 lei dolin Finnmárkku sámi ássanguovlluid álbmoga áddejumi ahte giliin lei muhtunlágan eaiggáduššanvuoigatvuohta geavahanguovlluidasaset. Tønnesen bealušta dán viiddis duođaštusain.

Dáidá easka 1600-logu loahpageahčen ahte eiseválddit celket dihto áddejumi mas daddjo Finnmárkku eatnamiid gullamin Gonagassii, muhto dallege "Gonagasa almennehiin".

Ovdamearka dása lea go fáldi Knag 1693:s ráfáiduhtii Álttá "Majestehta Almenneha ja Vuovddi". Son máinnašii dalle doppe vuovddi gonagasa opmodahkan, muhto seammás almennehin. 1753 guovtti vuovdegeaskkuin⁹⁸³, maid dalá ámtamánni Collett čálii, máinnašuvvo Álttá vuovdi "midjiide (Gonagassii) doppe Finnmárkkus gullevaš Álttá vuovdi".

Major Schnitler:a dutkanbeavdegirjjiin mas deaivvada Joganjálmmi álbmogiin Álttás cuoŋománu 6. b. 1744:s čuožžu:

"Buot dát Vuovdi lea Almenneha, man Gielddaássit ieža atnet, dárbbu mielde Viesuid, Fatnasiid, ja Áirruid divodit, Luossa-Rusttegiidda Jogas; Áiddiide dahje Muohtaáiddiide, áidut Beallduid ja Gittiid: Almenneha atnet Gielddaássit oktasaččat, ja Dáluide eai leat Vuovddit sierra juhkon. Sahá lea gieskat ráhkaduvvon Borsejohkii 1740:s. Sáltevuoššahat ii leat dáppe.»

Schnitler dadjá muđui Finnmárkku eatnamiid hárrái ahte lea "Gonagasa almenneha", seammaláhkai go riikkarájá guovllut dalá Nordlándda ámttas. Dáid dieđuin vuhtto ahte stáhta ovddasteaddjit ledje ožžon dakkár áddejumi 1600-logu loahpas ja 1700-logus ahte Finnmárkku eatnamat gulle Gonagassii. Muhto dán áddejumi vuosttaldedje dážaguovllu ássit ja dadje eatnamat maid ledje *almenneha*, masa álbmogis lei viiddis geavahanvuoigatvuohta, ja mii álggos siskkildii buot dárbbášlaš anu birgejupmái. Nie orru leamen Finnmárkku dáža (ja kveana)

---

⁹⁸² privatbesiddelse

⁹⁸³ skogreskript

álbmoga áddejupmi, ja áddejumi mas eatnamat ledje almennehat orru maid dalá ámmátolbmot doarjumin.

Áddejupmi atnit Finnmárkku eatnamiid almennehin orru eaktudeamen ahte almenneha mearrádus Dáža Lága 312-1 kap. lei fámus Finnmárkkusge. Dát mearkkaša ahte eatnamat mat eai gullan oktiige, fertejedje dalle leat almennehat. Ná orru leamen ráđđejeaddji áddejupmi dáža ássanguovlluin Finnmárkkus 1700-logu gaskkamuttus.

Sámi giliássiid gaskkas Finnmárkkus jáhkkimis ain jotkui áddejupmi ahte gilis lea eaiggáduššanvuoigatvuohta eatnamiidda ja luondduriggodagaide.

(2) Od.prp. nr. 21 1848:s (beaiváduvvan juovlamánu 8. b. 1847) almennehiid vejolaš vuovdimis lea áddejupmi ahte Finnmárkku eatnamat lea stáhta opmodagat vuođustuvvon sápmelaččaid johtti eallinvuohkái. Dás čuožžu (s. 23):

"Aitosaš Finnmárku lea namalassii dološ rájes juo dárkon gullamin Gonagassii ja Stáhtii, go álggos ásse doppe dušše johttit, sápmelaččat fásta viesuid haga."

Dál atnit nannejuvvon ahte dát áddejupmi lei boastoáddejupmi sápmelaččaid johtinvuogis, iige doallevaš. Eai dalle lean fuomášan ahte sápmelaččaid dološ johtimat eai dahkkon dáhpedorpmis, muhto vuohččan čuvvo jahkásaš málle jahkodagaid mielde, dihto geografalaš guovlluin.

Seamma proposišuvnnas deattuhuvvui ássiid geavahanvuoigatvuohta go čuožžu:

"Juhkkojuvvon Eatnamiid ektui šaddá muđui Finnmárku adnot Almennehin geahča §§ 3, 4, 5 ja 6 addon cea. Vuvddiid Murren dahkko dušše čujuhemiin. Čakčam. 30át 1817 cea. Earret geavahanrievtti, mii fásta ássiin lea oktasaš Duovdagiidda, ferte mearkkašit vuoigatvuođa Gárdeguohtumii, Bivdui, Guolásteapmái ja Murret Vuvddiid, mii gullá sihke dáža ja ruođa boazosámiide, geahča Golggotm. 18át 1751 Tráktáhta ja Čakčam. 27et 1726 Geaskku."

(3) Riektejoavkku eanetlogu jienasteamis lea stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođa áddejupmi vuođustuvvon "cieggan dilálašvuođain". Dát ovdandollo leat fámus dálá gustojeaddji

rievttis, vaikkovel diekkár áddejupmi leage álggos vuodđuduvvon moaittehahti boastovuhtii. Dás oidno ahte eaiggátdili eai šat čuoččut dárbbášeamen leat almennevládan dilálašvuotnan, go eaiggátvuodadilli eatnamii orru adnomin sierra áššiin.

Bajábealde ovdanbohtá ahte sáhtta leat guovddáš gažaldat leatgo "cieggan dilálašvuoda" eavttut Finnmárkku matrikulerekeahes eatnamiid eaiggáduššamis, eanetlogu čuoččuhuvvon váikkuhusain, ja mii čuohcá olles Finnmárkku vuovddekeahes eatnamiidda.

II Finnmárkku ássanavádagat - háldu

Eanetlohku lea 4.1.9.3. oasis čujuhan ahte Sis-Finnmárku (sullii dálá gielddat Guovdageaidnu, Kárášjohka ja badje Deatnu) lea guovtti dehálaš čuoggá dáfus eará dilis go dálá Finnmárkku ovddeš "priváhtiivva oassi". Das daddjo:

"Vuosttažettiin lea das (guovllus) eanaš, dálge, sápmelaččat. Nuppádassii lei biddjon ruođa duopmoválddi háldui 1751 rádjai. Dagaldagaid ferte árvvoštallat dálá rievttálaš dili ektui."

Mieđihan dasa, muhto dan sadjái go eanetlohku, de navddán guovllu erenoamáš dilálašvuoda ain leat mearrideaddjin go árvvoštallá eaiggáduššangažaldaga guovlluide eanetlogu bajábealde máinnašuvvon sitáhtas. Lassin stáhta áddejupmái lea mu mielas dehálaš guorahallat doarjjuigo dan guovllu álbmot ollásit dien áddejumi. Orru vel juohke láhkái dárbbášit guorahallat makkár leamaš guovllu háldodilli⁹⁸⁴, geat leat eanemusat geavahan guovllu doložis gitta dán áigái.

Stáhta beales ii leat čiegaduvvon ahte ássandiliid lea adnán sierraláganin muhtun Finnmárkku guovlluin, ja ahte erenoamážit Sis-Finnmárkkus dovddus áiggi leamaš sieiva sámi ássan. Major Schnitler:a dutkkosgirjjiin, čanas III, s. 54-57 válddahallo ássanguovllu juohkin viđa sadjái čearddalaččat ja

---

⁹⁸⁴ besittelsesforhold

ealáhuslaččat man Schnitler lei mearridan barggustis. Dušše olggut gos ledje sullot ja riddoguovllut, ásse Schnitler áiggi (1740-jagiin) eanaš dážat.

Boahtte avádagasges, vuotnagáttiin, ásse Schnitler:a áiggi eanaš mearrasámit (čanas III, s. 56). Muhto nannámis, siskkelis vuonaid, ásse Schnitler:a mielde "priváhtiivva norgga boazosápmelaččat" (namalassii boazosámit geat gulle buhtes norgga sorjjasmeahttunvuhtii), sin lulábealde ásseges "Guovdageainnu báhpasuohkana oktasaš boazosápmelaččat" (mii dan áiggi siskkildii maid dálá Kárášjoga gieldda), namalassii boazosápmelaččat geat mákse vearu sihke Norgii ja Ruttii. Seamma dahke Deanu ja Ohcejoga sámesiiddat. Sin nuortta-ja máttabealde ledje Anársápmelaččat, geat mákse vearu sihke Norgii, Ruttii ja Ruššii. Sihke Guovdageaidnosápmelaččat, Deanu, Ohcejoga ja Anára sápmelaččat ledje dan áiggi ruoŧa duopmováldái gullevaččat.

Schnitler:a mielde ledje sápmelaččat "rivttes ja boarrasamos ássit Finnmárkkus (čanas III, s. 55) ja "Finnmárkku sikkit, bissovaš eatnamis ledje duoddarat, gos ii oktage dáža ássan", go eana lei ávkin dušše sápmelaččaide. Sáme guovlu ii gierdan Schnitler:a mielde earalágan ássiid, "go Boandaálbmogii ii lean doppe orohahti, lei guttaheapme⁹⁸⁵" (čanas II, s. 17). Schnitler:a sitáhtat čájehit ahte 1700-logu gaskkamuttus lei dušše sápmelaččain geavahuslaš háldu olles Sis-Finnmárkku guvlui, ja dán dili lei dánskka-dáža stáhtage dohkkehan.

(2) Čuovvovaš rádjaárvaladdamiin Ruotain, sullii 1750:s, čuoččuheigga dánskka-dáža Gonagasa juristtaguovttos, čeahpes jurista generálaprokurora Henrik Stampe ja su bargoustit justisráđđi H. Hielmstjerne ahte sihke Finnmárkku ja Nordlándda mearrasápmelaččat ja badjesápmelaččat "leat leamaš boares dáža Gonagasaid vuollásaččat" (Nye Danske Magazin, ilbman 1806:s, nubbi čanas s. 88). Dáža gonagasaid sorjjasmeahttunvuoda háhkan lea dieid juristtaid mielde dáhpáhuvvan "occupatio per universitatem" vugiin (oppalaš

---

⁹⁸⁵ ubrukelig

vuolláastin), go čujuheaba dovddus álbmotriektejuristtaide Hugo Grotius:i ja Pufendorf:i dán vuolláastima vuodul.

"Oppalaš vuolláastin" boares dáža gonagasaid ovdun lei ásahuvvon go sápmelaččat searválaga ledje váldán guovllu iežaset háldui (L.c. s. 90-91), ja má??il ledjegártan vearrovelggolažžan⁹⁸⁶ dáža gonagasaide. Dán vuodul čuoččuuvvui Danmárkku-Norgga beales šiehtadaladettiin ahte olles ságaáiggi⁹⁸⁷ boares Finnmárku, ainjuo Giellasii (másealgi) gulai Norgii stáhtan. Dát ákkastallan lei nappo sámiid eanaeaiggáduššama duohken, mii lei dohkkehuvvon. Dákkár gonagaslaš (almmolaš) sorjjasmeahttunvuoda háhkanvuogis ii datte celkon konklusuvdna ahte stáhtii gulai priváhta eaiggáduššanvuoigatvuohta.

Sullii seammaláhkai čujuhedje dánskka-dáža eiseválddit rádjašiehtadettiin 1613 Knærød-soahpamuššiige, 3 art., ja man maŋgil Ruotta luobahii Danmárkku gonagassii "buot vuoigatvuođa Mearrasámiide, Áhpegátti ja Dominum Maris". Dán vuodul de čuoččuheigga Danmárkku-Norgga juristtaguovttos Stampe ja Hielmstjerne Gonagassii čakčamánu 16. b. 1750-girjjis:

"Nappo jerro, gokko Mearrasámiid Guovlu sudduda dan, maid Ruotta gohčoda oktasaš Finnmárkun, go Riika han gullá aivve Norgii."

Dás lei nappo jurddašánvuohki ahte Finnmárkku dihto vuotnaguovlu lei "Mearrasámiid guovlu". Dát ferte dalle eaktudit ahte dát guovlu dan áiggi lei mearrasámiid hálddus geat geavahedje dan eanemusat.

Guovlluin maid dalle gohčodedje "mearrasámiid guovlun" Finnmárkku vuotnagáttiin, lea dál belohahkii seahkalas čearddalaš álbmot. Muhto Finnmárkku siskkit guovlluid leat sámit eanemusat geavahan miehtá áiggi goittotge gitta maŋná soađi rádjai.

(3) Sverre Tønnesen dadjá girjjistis Sis-Finnmárkku báikkálaš ássiid eaiggáduššangažaldaga áddejumi birra,

---

⁹⁸⁶ skattskyldig

⁹⁸⁷ sagatid

čujuhettiin Guovdageainnu erenoamáš dili ovdamearkan (s. 306):

"Jáhkkimis lea "eaiggátvuoigatvuođa" áddejupmi bistán hui guhká ja stáhtajuristtaid gaskkas virggálaš áddejupmi masa bajábealde čujuhuvvui stáhta ákkastallamis ii goassege leat ollásit cieggan Guovdageainnus."

Dasto daddjo:

"Guovlu leamaš duođai guovdageaidnolaččaid hálddus ja leat atnán dan ávkin birgejupmái⁹⁸⁸ čuđiid jagiid. Geavaheapmi lea nie bissovaš, oktilaš, ja bistán erenoamáš guhkes áigge.

Lea dadjat juo aivve báikegoddi mii lea doppe atnán eatnamiid gitta maŋemuš 20 jagi rádjai. Dalle lea leamaš sierra. Sáhtta muitit ahte omd. rádjá gaskal Suoma, Kárášjoga ja Alttá manná justa dološ geavahanguovlluid bokte. Virggálaš rádjágeassima lea dalle muhtunláhkai dološ vuoigatvuođat nannen."

Bajábealde áššid mielde sáhtta deattuhit ahte geavatraš ráđđejupmi Sis-Finnmárkku stuorra duovdagiidda ain leat dušše báikki sápmelaččat atnán eanemusat gitta min áigái. Dán ferte atnit dáid guovlluid fysalaš háldun. Mun jearan dasto: Makkár rievttálaš mearkkašupmi lea dán háldodilálašvuođas? Seammago stáhta dál čujuha alcces háldduid miehtá Finnmárkku "cieggan dilálašvuođa" mearkan, mii lea eaiggáduššanvuoigatvuođa vuođu, sáhttet sápmelaččaid beales ain garrasabbot hállat cieggan dilálašvuođas mii lea leamaš juo don doložis. Dán háldodilálašvuođa mearkkašumi hárrái sáhtta jearrat eaiggáduššanvuoigatvuođa ektui, vejolaš geatnegasvuođaid eaiggáduššanvuoigatvuođa anu ektui ja iešguđetlágan geavahanvuoigatvuođaid oktavuoda. Dálá govvehallamis lea háldodilálašvuohta mearkkašupmi *eaiggáduššangažaldaga* oktavuodas guovddážis. Háldodilálašvuođa sáhtta navdit mearkkašit olu sihke siskkáldas norgga rievtti ja álbmotrievttálaš njuolggadusaid ektui.

III 1981 Vearroduottarášši Ruota Alimus Duopmostuolus

---

⁹⁸⁸ livsfornødenhet

(1) Sverre Tønnesen jearrá girjjistis, s. 103 čuo. priváhtarievttálaš dilis mat ledje Sis-Finnmárkkus, go dát guovlu ain lei dáža-ruođa oktasašguovlun, ja ahte leago dáid diliin ain dál rievttálaš mearkkašupmi. Maŋgilgo Tønnesen:a bargu ilmmat 1972:s leat olu ávdnasat ilbman ruođa ja suoma bealde mat eai gávdnon go Tønnesen čálii girjjistis. Čujuhan dalle erenoamážit Vearroduottaráššái Ruođa Alimus Duopmostuolus ođđajagemánu 29. b. 1981, Ellen Simma Fjellgren Durtnosa Sámeiguovllu diggegirjjiid oassečállosiidda, ráhkaduvvon stensiilan 1981:s Davviriikkalaš Sámi Instituhtas ja Kaisa Korpijaakko bargguide, maŋimušsu nákkosgirji "Om samenes rättsliga ställning i Sverige-Finland", ilbman 1989:s. Seammás lea Norgga bealdege dáhpáhuvvon mealgadaš ássit: Sámi vuoigatvuođalávdegotti oasseárvalusa I (NAČ 1984:18) ovdanbuktin ja 1987 sámelága dohkkeheapmi ja Vuodđolága § 110 a.

Vearroduottarášši gustui njuolga eaiggáduššanvuoigatvuođa ja vejolaš eará vuoigatvuođa gažaldagaide nu gohčoduvvon "Vearroduoddarii" Jämtlánddas. Guovllu sápmelaččat gáibidedje eaiggáduššanvuoigatvuođa vearrováriide, ja stáhta vuostebeallin čuočuhii leat eaiggádin, ja ahte sápmelaččain dušše ledje vuoigatvuođat mat ovdanbohte ruođa "boazodoallolágas"⁹⁸⁹. Alimus Duopmostuollu mieđihii stáhta čuoččuhusaide, muhto duomu eavttut siskkildedje seammás mealgadaš mávssolaš cealkámušaid sápmelaččaid riektedilálašvuhtii oppalaččat duovdagiid ráđđejumi dáfus, belohahkii sápmelaččaid oiddus. Duopmu lea hui mávssolaš, go ovdal ii leat leamaš prejudikáhtamearráduš ruođa rievttis sápmelaččaid vuoigatvuođas guovlluide maid atnet.

Alimus Duopmostuollu vulggii ahte nággovuloš Vearroduottar čábočielgasit lei eaiggátkeahces eana dalle go sápmelaččat geavahišgohte dan (Nytt Juridisk Arkiv Avd. I, 1981, s. 185). Várra lea dás juo earágo dázá rievttis, go ruođa riektevuogádagas giddodagaid dáfus ii leat makkárga njuolggadus mii vástida prinsihppii mii dábálaččat lea biddjon

---

⁹⁸⁹ rennäringslag

Dáža Lága 3-12-1: Ahte buot eatnamat mat eai gula oktiige priváhta opmodahkan leat almennehat. Gonagasa (stáhta) eaiggáduššanvuoigatvuođa viidodat ávdin guovlluide lea dán mielde ruoŧa rievttis leat lágaid duohken maid ruoŧa gonagas dološ áiggis leat dása addán, ja dákkár lágagohččumiid giehtaguššan, ja vel ahte earát (sápmelaččat) lea doaimmahan gilvaleddji vuoigatvuođa.

Áššis lei guovddáš mearkkašupmi ledjego sápmelaččat go atne eaiggátkeahtes eatnamiid ealáhussii (boazodollui, bivdui ja guollebidui) guovllus, Brömsebroráfi áiggis (1645) sáhttán háhkan vuoigatvuođa vástideaddji ruoŧa boanddaid dalá "vearoolbmovuoigatvuođa", almmá gilvimiin eatnamiid. Alimus Duopmostuollu gávnnahii dán leat vejolažžan, muhto dán eavttut livčče lean earaláganat mo ain sápmelaččat ledje guovllus fásta ássit vai eai (NJA 1981 s. 190). Go dákkár háldoguoivddášguovlu váilu, fertii atnu vai sáhtta buohtastahttit eanagilvimiin, leat árat, agibeavái ja hui muosálaš earáide. Dasto ferte navdot ahte gáibiduvvojedje mallosge fásta ráját geavahuvvon guvlui (NJA 1981 s. 191). Dáid gažaldagaid fertii mearridit geavahandilálašvuođaid ja sámiid ráđđjumiid ektui "justa dán guovllus" (NJA 1981 s. 192).

Jämtlánddas konkreta duottarguovlluid dáfus čujuhii Alimus Duopmostuollu ahte eai lean dušše sápmelaččat mearrideaddji áiggis geat ávkkástalle dáid guovlluin, go ránnjágiliid boanddatge geavahedje guovlluid. Váilot vel áššis dieđut bidjego dáid duoddariin sápmelaččat makkárga fásta rájaid iežaset doibmii (NJA 1981 s. 195). Sápmelaččat ledje dasto áššis čuoččuhan ahte mearrideaddji áiggis háldejedje mánga čearu duoddariid, ja duopmostuollu fas gávnnahii ahte sápmelaččaid gaskavuohta eiseválddiin guovlluid ektui lei ovttaskas sápmelaš dásis, ja čearrojuohkin, vástideaddji sámesiiddaid davvi Lapplánddas ii oru leat leamaš Jämtlánddas dán áiggi.

Guovllut gos 1600-logus geahččaluvvui dássidit sápmelaččaid vearroboanddaiguin, lei Alimus Duopmostulu mielde erenoamáš Durtnosa ja Giema sámevuoivlluin, nappo guovlluin olu davvilabbos Ruoŧas go Jämtlánda (NJA 1981 s. 189). Rievttálaš sajádat ruoŧa Lapplándda davimus guovlluin

16-1700-logus meannuduvvo lagat čuovvovaččat, gálduid vuodul mat guoskkahit dáid guovlluid.

IV Sis Finnmárku ruoŧa duopmoválddi vuollásaš

(1)Riektejoavkku bargguin livččii mu oaivila mielde sávahahtti vuđolabbot guorahallat juvssahahtti árkarádjoávdnasiid mat čuvgešedje Finnmárkku boares áiggi rievttálaš dilálašvuoda, áinnas sámi ássanguovlluin. Dalle fertešii váldit mielde ii dušše dáža gálduid, muhto áinnas ruoŧa ja suoma árkarájuid gálduin ge.

Almmolaš čielggadeamis NOU 1978:18A "Finnmarksvidda, Natur-Kultur" lea 135. siiddus čuo. oanehis várddus Finnmárkoduoddara kulturhistorjjás, mii lea ee. árkarádjoávdnasa, erenoamážit ruoŧa beales ja guoská áigái ovdal 1751 vuodul. 150. siiddus čuo. leat dieđut boares sámiid "čearuin" (siiddain), dása gullet álgo Finnmárkku siseanasiiddat (Guovdageaidnu, Láppojávri, Ávjovárri (dál Kárašjohka), Deatnu ja Ohcejohka); ja siiddaid gaskarájaid birra. Ovdanboahdá ahte siidaráját ledje ásahuvvon atnima olis man "álbmot" lei čuvvon jo dološ áiggi rájes. 155. siiddus čuo. leat vástideaddji dieđut Finnmárkku riddosiiddain ja daid rájain, mas ee. ovdanboahdá riddosámiid ássanguovllut dálá Finnmárkkus ledje eanaš vuonaid vuotnabađain.

189. siiddus čuo. lea Sverre Tønnesen:a dahkan válddahallan "Eierforhold og bruksretter" birra. Das daddjo (s. 189) sámi guovlluid dilis:

"Orru čielggas ahte siiddas lei oktovuoigatvuohta ávkkástallat luondduburiid⁹⁹⁰ siidaguovllus.... Dán vuoru fertet guorrasit dasa ahte áddejupmi mas stáhta lea eanaeaiggát lei vuostálaga dábálaš riekteáddejumi Finnmárkku sámegiliin.

193. siiddus dadjá Tønnesen:

---

⁹⁹⁰ naturgode

"Dán válddahallon dilis, fertešii várra dán áiggi juridihkalaš mihttomeriin válddahallat siidaguovllu dahje "almenneha" eaiggáduššanvuoigatvuohtan eatnamiidda".

(2) Ruota duopmováldi doaimmai muhtun muddui guovlluin mat dál gullet Sis-Finnmáarkui, maid sáhtta guorrat maŋás 1500-logu gaskamuddui. Sullii 1660 rájes gávdnojit čielga gáldut ee. duopmočállošii⁹⁹¹, ovdal go guovlu šattai dáža oktosoarjjasmeahtunvuhtii 1751 rádjásoahpamušas.

1981:s lei nugo namuhuvvon čuo. III:s, oassečálus Duortnosa Sámeaguovllu duopmogirjjiin, man Ellen Simma Fjellgren ráhkadii Sámi Instituhtas. Oassečálus sisdoallá olu dán guovllu diggečoahkkimiid čállon beavdegirjjiid. Hui stuorra oassi oassegirjjiin gustojit 1660-1782 áigodaga čearuid gaskasaš giddodatdatnákkuide ja rádjánákkuide, dasto 1643-1782 áigodaga ee. muhtun nákkut bivddu ja guollebivdovuoigatvuođain.

Mu čállošis beaiváduvvon skábmamánu 3. b. 1987 Riektejovkui "Den privatrettslige status med hensyn til retten til jord og vann i Indre Finnmark før 1751" lean guorahallan Fjellgren:a oassečálloša. Dán oktavuodas lean čállošis s. 114-116 várdun 30 nággosa oassečállošis, ja mielddusin lea váldon buot nákkuin visot diggebeavdegirjjiid čállošat. Dát 30 ášši leat belohakkii dálá Sis-Finnmáarkku dikkiin, belohakkii dasa guoski guovlluin Eanodagas, Čohkkerasas, Anáris ja Ohcejogas.

Duopmogirjjiin ovdanbohta ahte ruota suohkanduopmárat hávállasii juohke dálvvi ođđajagemánu-guovvamánus (muhtun gerddiid juovlamánus) dolle dikki sápmelaččaiguin juohke namuhuvvon čearuin dalá dáža-ruota oktasašguovllus, ja seammaláhkai dálá Ruttii ja Supmii (Eanodat, Čohkkeras, Anár j.e.) guoski guovlluin. Beliid oaivilat dikkis ja daid vuodustusat leat oalle dievaslaččat geardduhuvvon juohke nákkus, ja ii baljo eahtiduvvo ahte dás báhkoduvvo sápmelaččaid iežaset áddejupmi. Dábálaččat lei áššebeali oaivila rádjánákkuid ja sullasaš gažaldagaid vuodđu dat áddejupmi mii lei sirdon máttarmáttuin "doložis", ja mii lei geavahuvvon doloža rájes.

---

⁹⁹¹ domsutskrift

Dađe bahábut ii leat Riektejoavkku eanetlohku dárkilat guorahallan dáid ávdnasiid, vaikko dát leat ávdnasat mat ovddastit álgogáldduid mo áddet dalá dilálašvuođaid sihke dálá Sis-Finnmárkkus ja dalá ruoŧa/suoma Lapplándii guoski guovlluin. Hui guovddáš mearkkašupmi lea go Fjellgren:a čállosat mealgadii gustojit justa dálá Sis-Finnmárkku siiddaide, nu ahte go vuosttalda ávdnasiid gullamin njuolga dán guvlui, de sáhtta dan hilgut⁹⁹². Áiggon ovdamearkan dáid ávdnasiid vulobealde válddahallat 14 duopmočállosa, mat buohkat gustojit dálá Sis-Finnmárkui, ja mat njulgestaga guoskkahit guovddáš gažaldaga ráđđet dán guovllu luondduriggodagaid, ja geat dalle ledje subjeaktan dákkár vuoigatvuođaide.

Ávjovári dikkis guovvamánu 15. b. 1671. Čuovvovaš guollejávrrit "mearkkašuvvojedje⁹⁹³" eatnanhearrá⁹⁹⁴ čállagis ja gohččumis: Kilbijärvi ja Yjärvi atná olles siida ja bivdá "juohkehaš dološ njuolggadusa⁹⁹⁵ ja soabadeami⁹⁹⁶ olis". Waddisjärvi atnet dušše guokte dihto olbmo. Iešjogas ja Kárášjogas bivdá olles siida luosaid, juohkehaš iežas báikkis.

Guovdageainnu dikkis juovlamánu 8. b. 1671. Guovdageainnu siidda sápmelaččat geavahit "vurrolaga" čuovvovaš guollejávrriid: Rigasjärvi, Kiasvordijärvi ja Spoligijärvi. Dasa lassin leat sis olu eará jávrrit maid eai goassege láve bivdit, go leat dohkkemeahttumat ja guoleheamit.

Guovdageainnu dikkis juovlamánu 9. b. 1674. Guokte Ávjovári sámi váidaleigga Guovdageainnu siidda "dán guovtti siidarájá dihte ja erenoamážit dán guovtti siidda Luossabivddu dihte Sávits Jogas". Riekti gávnnaš guollebivddu gullamin Ávjovárrái "dološ ja máttarmuittuid rájes" ja ahte Guovdageainnus ii goassege leamaš makkárga luossabivdu doppe. Danin riekti mearridii dán guollebivddu nugo ovdal gullat Ávjovárrái.

Deanusiidda dikkis guovvamánu 15. b. 1686. Nággu luossabivddus dihto sajiin. Riekti gávnnaš juohke siidalahttu

---

⁹⁹² avvisse

⁹⁹³ annotera

⁹⁹⁴ landshøvding

⁹⁹⁵ stadga

⁹⁹⁶ förligning

galgá geavahit árbeoasis⁹⁹⁷ ovddeš ja dološ geavada mielde. Bárdni nugo nieida juohkehačča gori⁹⁹⁸ ja vuoigatvuođa mielde.

Ohcejoga dikkis guovvamánu 3. b. 1693. Nággu luoduelliid bivddus. Cemet Person Deanusiiddas lei váidán mánga ohcejohkalačča go 1692:s ledje atnán Deanu meahci bivdui ja guollebivdui. Riekti mearridii guovtti váidaluvvon albmá dán háve galgat veahkehit deatnolaččaid báhpa sáhtostallat herggiiguin gaskal Deanu ja Ávjovári. Deanu ja Ohcejoga siidarájá galggaiga dasto guokte dihto bealátkeahtes olbmo geahčadit, ja riekti dasto mearridit.

Guovdageainnu dikkis juovlamánu 16. b. 1697.

Guovdageainnu báhppa Anders Tornensis váiddii⁹⁹⁹ eamidis Aili Jønsdatter bokte Peder Matson Pietkeinen:a go son mágainis ja guvttiin bártiin lei bahkken Guovdageidnui ja bivdán jogaid ja jávrriid mat "galge Guovdageainnu ássiide gullat". Riekti mearridii garrasit gielddit su mannamis báhpa ja eará oasálaččaid¹⁰⁰⁰ ovdii ja prejudisa sin "lobálaš¹⁰⁰¹ guollejávrrí". Jus sisagohččomat rihkustedje¹⁰⁰² gildosa, de sáhkohalle Ruota lága ja dan 28. kapihttala gonagasoasi¹⁰⁰³ mielde máksit 40 silbamárkki. Seammas gildii riekti girkohearrá váldimis alcces eambo guollejávrriid go sutnje rievtti mielde.

Guovdageainnu dikkis juovlamánu 16. b. 1697. Päive Aslakson dás Guovdageainnus gáibidii rievttis, ahte ii oktage eará siidaolmmoš galgga beassat su golmma "buori¹⁰⁰⁴" guollejávrrái, gos son oktan boares máttarvánhemiiddisguin dološ rájes, moaittekeahttá¹⁰⁰⁵ ja muosálaččat ledje bivdán, ja máksán vearu ruvdnui, mii vuđolaččat duođaštuvvui.

Riekti mearridii ahte jus oktage dán maŋŋil bahkkii daidda jávrríide Päive lobi haga, de áššálaš sáhkohalai gonagasoasi 28. kapihttala mielde 40 silbamárkki máksit.

---

⁹⁹⁷ arvelodd

⁹⁹⁸ proporsjon

⁹⁹⁹ innklage

¹⁰⁰⁰ partisipant

¹⁰⁰¹ lagfågen

¹⁰⁰² forse

¹⁰⁰³ konungsbalk

¹⁰⁰⁴ velfågen

¹⁰⁰⁵ klanderløs

Guovdageainnu dikkis guovvamánu 11. b. 1703.
Lávdegoddeolmmoš ovdanbuvttii diggái "Rádjareivve"¹⁰⁰⁶
ásahuvvon boares olbmuid válddahusain "Guovdageainnu siidda
opmodaterohusain", vuolláičállán Girkoverdde Anders
Tornensis, mii gáibádusa mielde čállui beavdegirjái.
(Girkoverdde lei várra maid veahkehan čállit válddahusa
sápmelaččaid cealkámušaid vuodul.)

Guovdageainnu dikkis guovvamánu 11. b. 1704. Nággu
gaskal Guovdageainnu ja Suondavári sámiid mángga
guollejávrrri vuoigatvuodas. Gielddariecti mearridii
vihtanuššamiid¹⁰⁰⁷ vuodul gokko rádjá gaskal dán guovllu
guovtti siidda manai ovddeš anu mielde, mii dagahii muhtun
nággovuloš guollejávrrriid gullamin Guovdageidnui ja muhtumiid
Suondavárrái.

Ávjovári dikkis guovvamánu 16. b. 1728. Nággu gustui
vuoigatvuhtii láddjet dihto gittiid. Čoavdin dihte dán nátku fertii
čilgejuvvot goappábeale Deanu ja Ávjovári siidarájaid
("rádjamearkkaid"¹⁰⁰⁸) giettit duodai ledje.

Guovdageainnu dikkis ođđajagemánu 30. b. 1729. Nággu
gaskal Eanodaga ja Guovdageainnu sámiid "Porovuoma ja
Somasjärvi eatnama ja gátti" alde mearriduvvui
ovdanbuvttedettiin namuhuvvon "rádjamearkka" mángosa
gaskal dán guovtti siidda, mii lei čállon guovvamánu 11. b.
1703 dikkis.

*Guovdageainnu ja Deanu dikkis guovvamánu 6. ja 10. b.
1733.* Álbmogii dovddahuvvui fargga boađi rádjá gaskal
Eanodaga, Guovdageainnu ja Ávjovári siiddaid mii galggai
gessot dalán beassážiid maŋŋil seamma jagi, ja álbmot
ávžžuhuvvui nammadit ovddasteaddjiideaset rádjageassimii.

Ávjovári dikkis guovvamánu 6. b. 1735.
Meannuduvvojedje muhtun anáraččaid váidda (masá bealli
álbmogis) Ávjovári sápmelaččaid vearredahkui go gávnnahalle
bivdimin gottiid "min rájaid ja rádjamearkka" siskkobealde.
Váidojuvvon olbmot leansmánni (sámeleansmánni) Nils
Sjulson:a bokte čujuhedje gesson rádjái Kárášjoga dikkis

---

¹⁰⁰⁶ Raabref
¹⁰⁰⁷ vitneprov
¹⁰⁰⁸ ráskillnad

guovvamánu 6. b. 1728 ja julggaštedje eai diehtán eará go ahte lei rivttes rádjá.

Deanu ja Ohcejoga dikkis guovvamánu 11. - 12. b. 1736. Nággu lei gaskal dán guovtti diggejoavkku. Dikkis soabaiga goappašat bealit "mieđihit boares Rádjái" mii boahhteáiggis geatnegahtii beliid, sin mánáid ja manjisboahttiid. Seammás merkejedje beavdegirjái eanadagaid rádjásajit čuoggás čuoggái."

Lullelat ránnjáčearuid beavdegirječállosat, nugo Čohkkerasa ja Eanodaga, čájehit belohahkii sullii seamma ain lulit ruoŧa Lapplánda diliide. Dás gustojit soames oktagaslaš sámevearroeatnamiid áššiide ja dasa gulli vuoigatvuođaide. Guovtti áššis 1673:s ja 1696:s gustojedje lohpeeavttuide ásahit ođđadálu sámevearroeatnamii, dahje sámiide geain lei goskevaš sámevearroeana. Goappašiid háve geatnegahtui ođđaássi ahte ii "bahkke dahje gáržžit" sápmelaččaid boares guolásteami dahje vuovdedoalu j.e. Muhto muhtun háviid gustojedje nákkut Čohkkerasas ja Eanodagasge dasa gokko siidaráját manne čearuid gaskka.

Go geahčastages Guovdageainnu, Ávjovári (dálá Kárášjoga), Deanu, Ohcejoga ja Anára siiddaide, de lea álkibuš govva. Dákko ledje rádjanákkut eanemusat dušše das gokko siidaráját manne. Dás rádjanákkut leat eanaš siidarájáid alde. Dát gustui stuorra nággologuide maid dikkit meannudedje daid diggebáikkiin. Guovdageainnu diggeáššiin 1738:s ja 1746:s gustui dalle rádjanággui gaskal Guovdageainnu siidda ja Eanodahkii gulli siiddaid. Riekti gávnnaš dihto guovllu "oktasaš almennehin sihke Guovdageainnu ja Eanodaga álbmogii".

Mealgat diggeáššiin dálá Sis-Finnmárkkus lea mihtilmas dilli ahte konkrehta ráđđennákkut (guollebivdu, bivdu, láddjehat jna.) čuožžilahttet gažaldaga gokko manná rádjá gaskal guovtti bálddalas siidda. Jus bealit omd. nággejit guollebivdovuoigatvuođas dihto jávrái dahje johkii, lea mearrideaddjin man siidda guovllus johka dahje jávri lea.

Muhtun ášši mii meannuduvvui Ávjovári dikkis guovvamánu 6. b. 1728 lea Sverre Tønnesen dievaslaš meannudan girjjistis (s. 112). Diggebeavdegirjjis ovdanboahdá ahte mearridan dihte vuoigatvuođanákku geavahit dihto gittiid,

de ferte guorahallat "rádjámearkka gaskal Deanu ja Ávjovári siidda". Dát čájeha Tønnesen:a mielas ahte eai atnán siidda opmodahkan dušše boares árbevirolaš sámiid geavahanvugiid vuoigatvuođa bivdui ja guollebivdui, muhto maid gittiide, mii lei ođđa geavahanhápmi.

Eará beavdegirječállosat oktasašorohaga siiddain gustojit siidda siskkáldas riektedillái. Guovdageainnu dikkis guovvamánu 10. b. 1671 namuhuvvojit moanat guollejávrrit Guovdageainnu siidarájáid siskkobealde, maid sápmelaččat geavahedje searválaga. Ávjovári dikkis guovvamánu 15. b. seamma jagi namuhuvvojit guokte jávrri maid "olles siida - dološ vieruid ja soahpamuša mielde" atne, ja nuppi eará jávrriges atne dušše guokte namahuvvon sápmelačča. Iešjogas ja Kárášjogas bivddii olles siida luosaid "juohkehaš sajistis ja báikkistis". Dás ovdanbohtá ahte belohahkii lei ságas muhtun sámiid oktovuoigatvuođas jávrride dahje bivdosajiide dihto siidda guovllus.

Nákkuin mat njuolga gustojedje siidarájáide gárttai dávjá siida ieš maid áššebeallin, ja ovddastuvvui dikkis muhtun siidaolbmuid bokte. Man stuorra geavatlaš mearkkašupmi lei siidda rájái dan áiggi ovdanbohtá omd. go Anár siiddas 1600- ja 1700-logus ledje buot ráját eará siiddaid vuostá meannuduvvon gielddadikki riektemearrádusain, buo.

Korpijaakko s. 294. (Siidočujuhus geardduha, Korpijaakko nákkosgirjji ruođa jorgalusa maid Sámi Instituhtta lea bargan (buo. 13 nota ovddabealde.)

Ja vaikko ovttaskas sámit ieža muhtumin ledje áššebeallin nákkuin, de livččii nággu liikká dávjá duohtavuodas gullamin siiddaid gaskarájáide. Nie lei dilli juohke sajis gos nákkáhallit gulle goabbat siidii. Dalle livččii siidarádjáge leat mearrideaddjin ovttaskas sámi vuoigatvuođas omd. bivdosadjái dahje boazoorohahkii.

(3) Dás čoahkkáigeasášii dalá dáža-ruođa oktasašguovllu riektedili hárrái ahte ovttaskas sápmelačča vuoigatvuohta geavahit guollejávrrit, bivdoguovllu dahje láiddoma dábálaččat gulai su siidii. Siidarájáid olggobealde ii lean sus prinsihpas makkárga vuoigatvuohta. Muhto siidarájá siskkobealde orrut dan guovllu ávdnasat čájehamen ahte dát vuoigatvuođat vuolggasajis ledje oktasaččat siidaolbmuide.

Dát orru gustomin buot golmma siidii mat 1751:s gárte dáža hearrávuođa vuollái (Guovdageaidnu, Ávjovárri ja oassi Deanus). Seamma ovdanbohtá moanaid gielddadikkiid beavdegirječállosiinge main čielgasit nannejuvvo siidaolbmuide oktasaš vuoigatvuohta luossa- ja jávrebivdui siidarájáid siskkobealde. Muhto muhtun dihto guollejávriide siidarájáid siskkobealde ledje muhtun sámít jo ovddeš áiggi geavahettiin háhkan oktovuogitvuođa sierravuoigatvuohtan.

Dát duopmoávnna orru duođašteamen dieđuid mat leat eará historjjálaš gálduin sápmelaččaid álgo siidavuogádagas. Vuodđu lea navdit ahte dát vuogádat lea ovdánan sápmelaččaid iežaset vieruid bokte. Nággo fáttá vuodđun moanaid dás máinnašuvvon duopmoávdnasiid riektenákkuide lea čielgasit eaktudan ahte sápmelaččat goappašiid bealde nákku leat atnán iežaset čadnon rievttálaččat dáid vieruide, vieruiduvvanvuoigatvuođa namas.

Dán guovllu gielddadikkiin doaimmai juridihkalaš oahppan suohkanduopmár oktan lávdegottiin, mas dán guovllus dá báláččat dušše ledje sámít. Ovdanbohtá ahte dikkiid daid duopmostuolut leat atnán sámí vieruid gustojeaddji norbman, mat "boaitto beale vieru" namas leat biddjon riektegeavada vuodđun. Dás sáhtá čeahkkáigeassit ahte dalá ruođa báikkálaš duopmostuolut leat dohkkehan sámí vieruiduvvan vuoigatvuođa gustojeaddji ruođa rievtti vuodđun geavahit dán guovllu eatnamiid ja čáziid. Korpijaakko guorahallamat duođaštit dán, geahča čuo. V vulobealde.

(4) Konklusuvnnat mat dás leat vižžon namuhuvvon Duortnosa sáme guovllu duopmogirjjiid ávdnasiin orrut čielgasit nannemin Tønnesen:a oainnu Finnmárkku sámí guovlluid riekteáddejumis. Dát gusto áinnas Sis-Finnmárkku, namalassii ahte siida háldii buot vejolaš vuoigatvuođaid ráđđet siidaguovllu luondduriggodagaid. Dát juo mearkaša vuoigatvuođa siidii mii garrasit sulastahtá eaiggáduššánvuoigatvuođa ođđaáigásaš áddejumis.

Árta lea vel čujuhit ahte Sis-Finnmárkku siiddat orrut dákkó deavdimin riektegeaibádusa dássálaga daláš ruođa boandaid "vearoolbmorivttiin", man Alimus Duopmostuollu

čuoččuhii Vearroduottaráššis: Agibeaivái ja arahis ráđđejupmi, eanaš muosálaš earáid ektui, ja dohkkehuvvon ja giehtaguššon eanadatrájáid siskkobealde (NJA 1981 s. 191).

Tønnesen:a mielde (s. 106) ráddjejuvvui datte siidda vuoigatvuohta, go Gonagasasas lei vuoigatvuohta diktit ođđaássiid ásaiduvvat čearu guvlui. Dat gonagasa vuoigatvuohta ovdanbohtá Duortnosa sámeguovllu duopmogirjjiinge. Muhto ovdanbohtá vel ahte čearru dábálaččat mieđihii ođđadáluid ásahit. Seammás ovdanbohtá nugo bajábealde namuhuvvon ahte mieđáhus lei sorjavaš ahte ođđaássi geatnegahtii iežas doahttalit sámiid boares geavahanvieruid.

Ođđaássiid riektevuđđosa gažaldat ruođa/suoma Sámis meannuduvvo lagat vulobealde, VII oasis.

V Åke Holmbäck ja Kaisa Korpijaakko dutkosat

(1) Bajábeale áššiid oktavuhtii sáhtta laktit soames lasi historjjálaš ja rievttálaš ávdnasiid mat gusket Ruođa Lapplánda ovdáneapmái. Dán oktavuodas ráddjejuvvo ovdanbuktin eanemusat guovddáš girječálii guoktái, Åke Holmbäck ja Kaisa Korpijaakko.

Åke Holmbäck čálii válddahallamis "Om lappskattelandsinstitutet og dets historiska utveckling" 1922:s ruođa ráđđehusa bivdin barggus.

Holmbäck:a mielde lei ruođa Lapplánda juo 1500-logus hálddahušlaš juhkkovuvvon sierra sámeguovlluide. Lohkkon lullin Upmi, Bitoma, Julevu, Duortnosa ja Giema Sámeguovllut, nammasuvvon vástideaddji gávpebáikkiide dalá Ruođa Norrlánda. (Dálá Sis-Finmárkku meannudii Ruođa 1751 rádjái gullamin Duortnosa Sámeguvlui.) Sámeguovllut ledje fas juhkkovuvvon sierra "siidan" (sámesiidan) (Holmbäck s. 7). Juohke sámesiidda (čearu) ássit gáibidedje vieru vuodul oktovuoigatvuođa dihto guovlluide. 1600-logu álggu rájes leat dieđut mo siidaráját ledje mearriduvvon ovddeš oamastusas, ja čuovvovaš 200 jagi gávdnojit valjis dieđut mat nannejit dáid rájáid (s. 9).

Juo 1500-logus leat maid dieđut ahte muhtun sámít jagis jahkái vieruset mielde atne dihto "eatnamiid" siidda viiddis guovllus. Erenoamážit leat dieđut ahte dihto sámít geavahedje sierra namahuvvon guollejávrriid ja mákse vearu dien guollebivddus. Dán áigemuttus sáhtá nappo gávdnat duppalas juohkima atnuguovlluin, álggos siidaguovlun ja dasto sierra "eatnamin" dán siskkobealde. Lapplándda giddodatgirjji evttohusas man Viesttarbađaeatnama eananhearrá, Johan Graan ráhkadii 1670:s, daddjo ahte olles Sámeguovlu lei juhkkjuovvon dihto siiddaide, muhto eai lean dássáži dovdán dárkilabbot eatnamiid maid juohke áidna sápmelaš oamastii oktan sierra guollejávrriguin (s. 11). Muhto 1965:s lei Lapplánd:i ráhkaduvvon giddodatgirji, mas ledje eanaš "eatnamat" Sámeguovllus, ja mas juohke siidda sápmelaš mávssii vearu. Dán giddodatgirjji vuođu ordnejuvvui sápmelaččaid vearuheapmi (s. 13).

Sullii 1700:s lei Ruota Lapplándda eanemusat dakkár dilis ahte guovllut maid sierranas čearut oamastedje, ledje juhkkon sierra osiide maid muhtun sámít atne, prinsihpalaš oktovuoigatvuođa anu namas iežaset oassái. Guovlu man ovttaskas sápmelaš geavahii, gohčoduvvui Davvebađaeatnama ja Viesttarbađaeatnama leanain "sámevearroeatnamin", Jämtlánddas ja Herjedalenis fas "sámevearroduoddarin" (s. 15).

Sierra vearroeanaortnet orru leamen oalle njuolgguslaččat čađahuvvon Julevu, Biřoma ja Upmi sámeguovlluin, dasa lassin Jämtlánddas ja Herjedalenis. Muhto Jämtlánddas ja Herjedalenis váilui almmatge historjjálaš árttain čohkkejuovvon čearrun (siidan). Baicce orru Holmbäck:a mielde Duortnosa Sámeguovllus 1700-logus leat leamaš dušše soames albma vearroeatnama (s. 17).

Digaštallan lea leigo Ruota sámevearroeanaásahus álggos ásahuvvon Gonagasa ámmátolbmui vearuhusa várás. Muhto várra lea sierra "sámevearroeatnamiidda" juohkin ovttaskas sápmelažži Holmbäck:a mielde sámiiin vuolggahuvvon ja ovddiduvvon sierra sámii iežaset vieruid bokte. Datte lea lunddolaš ahte Gonagasa ámmátolbmot atne ortnega veahkin ásahit sámiiid vearuhanortnega, ja nie embbo ovddidan ortnega (Holmbäck s. 26-28).

Dutkosistis 39-40. siidduin cealká Holmbäck:

"Árvvu haga ii leat datte ruoŧa duopmostuoluid cealkámuš mas čuoččuhuvvo mii adno vuoigatvuohtan sámiid iežaset gaskkas. Ášši leat namalassii doahttaleapmi. Ii gávdno makkárga čálalaš láhka sámevuolluid eanadilis, man mielde duopmostuolut - áinnas ledje sámit lávdegottis - lunddolaččat ja várra eanaš háviid čuoovvedje sámi vieruid, nugo mahká boaittoealvierru lei fámus. Ii leat várra oppanassiige menddo roahkkat čuoččuhit ahte olles dien áigodagas, mii gollá dassáži go ruvnu riekti biddjo fápmui Lapplándii, lea dovdomearkan ahte boares sámi vierut ráđđejit eatnamiid atnui."

Holmbäck:a mielde lei ovttaskas sápmelaččas nana geavahanvuoigatvuohta iežas sámevearroatnamiidda, ja das oktovuoigatvuohtage dollui eará sámiid ektui. Liikká ii lean goassege Holmbäcka mielde ságas sámi vuoigatvuođa sámevearroatnamiidda dássidit boanddaid vearroolbmorivttiin (s. 42).

Fáttá mahtodaga ektui lea Holmbäck:a dutkkus oalle oanehaš. Dat lea mealgadii vuodđuduvvon ruoŧa hálddahusa gálduide, muhto Holmbäck lea gal muhtun muddui dutkan giddodatgirjjiidge.

(2) Kaisa Korpijaakko dutkkus "Om samernas rettsliga ställning i Sverige-Finland" ilmmat 1989:s. Dan lea manjil bealuštan nákkosgirjin Oulu Universitehtas. Dutkkus lea muhtunlágan rahčamuš geargat dán suorggi ovddes áddejumiin, muhto lea vuđolaš historjjálaš árkaráđjoávdnasiid dutkamuš. Dutkosa álggahusas (s. 5) čujuha son viiddis árkarájuide main leat dievva ávdnasat Ruttii gullelaš sámesiidaguovlluin, mat duhtadivččii lasi gáibideaddji dutkanbarguid dárbbuge, muhto mat dassáži eanaš leat leamaš čihkosis. Dáid ávdnasiid lea ge Korpijaakko geavahan dutkosa vuđdosin.

Dan sadjáigo ovddeš girječállit válđoáššálaččat leat válđdahallan sámi dološ rievttálaš dili alimus stáhtaeseválddiid dieđuid ja áddejumi vuodul, de Korpijaakko juo álggahusas geahččala meroštallat "rievttálaš duohtavuođa mii lea oassin ovddeš sámi servodagas" (s. 6). Danin čuožžilit girječállis

guokte gažaldaga vássánaiggi ovdáneamis: Mii lei sápmelaččaid iežaset áddejupmi vuoigatvuođaide eatnamiidda ja čáziide, ja mo lea gažaldaga vuolggasadji sámi ovddeš sierra servodatásahusas (s. 37-38)? Nuppi bealesges, mo fertešii Korpijaakko mielas seamma gažaldagaid árvvoštallot go bidjá vuođđun dalá almmolaš gustojeaddji riekteortnega ja stáhtaválddi oainnuid sámi eanageavaheamis dálá láhkaortnetrámmain, vearuhusas ja riektegeavadis? Su ulbmil lea suokkardit bealátkeahtá goappašiid servodatbeliid (s. 38).

Korpijaakko ovdanváldá ee. dáža girječálli Erik Solem:a áddejumi das mo sápmelaččat háldejit eatnamiid ja čáziid, mat Solem mieldege čielgasit duođaštuvvojit boares gálduin, ja ii leat seamma go eaiggáduššanvuoigatvuohta ođđaáiggi áddejumis. Solem:a mielde eai dárbbášan sámit eaiggáduššanvuoigatvuođa eatnamiidda, go dárbu čuožžilii easkago bargagohte eatnamiin ássama dahje eanadoalu dihte. Dien oainnu vuostá geardduha Korpijaakko boarrasat girječálli Serlachius:a, guhte juo 1884:s čuoččuhii eaiggáduššanvuoigatvuođa eatnamiidda sáhtá ja lea sáhtán šaddat go geavahišgohte eatnama ávkin (ávkkálaččat¹⁰⁰⁹), almmá dárkilis váikkuheaddji eanageavahanhámi haga (s. 20).

(3) Korpijaakko lea árkarádjoiskkadallan lea ráddjejuvvon Viesttarbađaeatnama Leanii, mii 1638 rájes fátmastii vihtta dien guđa Ruođa sámeguovllu, namalassii Upmi, Bitoma, Julevu, Duortnosa ja Giema Sámeguovllu (s. 41). Juo álggahusas deattuha son čearuid mearkkašumi ja dadjá (s. 42):

"Čearuid mearkkašupmi ja sajádat ovddeš sámi servodagas lea leamaš hui berošteaddji erenoamážit ođđa etnologalaš dutkamis. Eanageavahanovttadaga ektui ledje čearut buohtalaga dábálaš riikka ássanbáikkiid, sihke sturrodaga ja muđui eará dáfusge ledje masá dássálagabut gielddaiguin. Earret eanageavahanovttadaga, doaimmai siida fásta sohkačohkkejeaddjin, sidjiide geat ásse siidda guovllus."

Ovttaskas sápmelačča guovllu sámesiiddas, mii gohčoduvvui árbeeatnamin, sámevearroeatnamin, vearroeatnamin dahje sámeeatnamin, geardduha son (s. 43)

---

¹⁰⁰⁹ ändamålsenligt sett

ovddeš sámeeanamuitaleaddji Johannes Schefferus:a, guhte girjjis Lapponia (1674) čálii dán birra:

"Siidda guovllus hálde juohke bearaš dahje goahti dihto guovllu iežas birgejumái ja elliide; ii leat sáhka makkárga ruovttus, jus oktage doivvošii dan, muhto dasa gullet viiddis eatnamat, eatnamat main leat jogat, jávrrit, vuovddit ja diekkárat, mat leat jo váldon atnui dihto sogaid oamastanguovlun ... Muhtun siiddain leat moanat goadit, nuppiin unnánat, dan duohken leago rájá siskkobeaide stuorra dahje unna eanaguvlloš ... Juohku vuolgá dološ áiggis, mii lea dađe eambo jáhkehahtti, go sápmelaččat ieža eai dieđe eará juogu ja eai ruottelaččatge gohččon earáláhkái juohkit dan botta go Sámeguovlu gulai ruođa riikii."

Olles sámeguovllu váldoealáhusat ledje bivdu, guollebivdu ja boazodoallu, muhto mii lei eanemus dán golbmasa gaska molsašuvai siiddas siidii. Oažžun dihte ollásit konkreetalaččat suokkardit eatnangeavaheami vállje Korpijaakko bienasta bitnii iskkadit dihto sámesiidda: *Rounala*. Sámesiida lei Duortnosa Sámeguovllus "suoma gáidda¹⁰¹⁰" davágeahčen mii manná golmmariikkamuvrii, ja fátmastii maid osiid dálá Ruoŧas, ja guoskkai Norgga rádjái Rostojávrris (s. 56). Rounala siida lei Eanodaga girkosuohkana oassin. Guovllu ássit barge eanaš boazodoaluin.

1500-logu gaskkamuttus leat boarrasamus gáldut Rounalas ja eará sámesiiddaid historjá vearrolisttain gávdnamis. Muhto diggebeavdegirjjit govvidit dárkilamosit, mánggabealalaččamusat ja sisdoalloriggámusat eanageavaheami ja dan riekteáddejumi. 1639 rájes leat diggebeavdegirjjit Rounalas, eanaš buoridan duopmogirjjit (s. 47). Korpijaakko guorahallan lea áiggi dáfus ráddjejuvvon 1734 rádjái (s. 51)

Dutkosa govva duopmostuolu doaimmas Rounalas áiggiid čađa, heive bures dasa mii njuolga ovdanbohtá Fjellgren:a beavdegirječállošii Duortnosa Sámeguovllu duopmogirjjiin (buo. bajábealde IV oasi).

109. siiddus čuoččuha Korpijaakko ahte duopmostuolut mearkkašedje hui olu doalahit normmaid maid ássit atne bastevažžan geavahettiin eatnamiid ja čáziid. Eanaš

---

¹⁰¹⁰ finske kile

meannuduvvon áššiin ledje gáibádusat maid ieža sámesiidda lahtut bukta ovdan diggái, vaikko diggi doaimmai gaskaoapmin eiseválddiid sosiála goziheamisge. Diggeáššiin sáhtta njuolga oaidnit man váilevaččat dálá eana- ja čáhceguovllut ledje, ja mat ledje olu nákkuide vuodđun (s. 110). Guovddáš áššin lei háhkat dahje doalahit *oktovuoigatvuođa* eatnamiidda mat ledje ealáhusa objeaktan.

Dát dillet leat Korpijaakko mielde vuostálaga eará ovddeš girječálliid čuoččuhusaid ahte sámit eai diehtán dahje dárbbášán priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođa ásahussan. Ávdnasat čájehit baicce ahte eanageavaheami vátneváttisvuohta mii lea eaiggáduššanvuoigatvuođa mihtilmas dárbovuodus, lea leamaš áibbas guovddáš gažaldat Rounala ássiide 1600- ja 1700-logus, man dienas ledje "sámeealáhusat" (s. 111).

Gáldut čájehit ahte vaikko Rounala sámesiiddas lei sáhka boazojohtti eallinvuogis ja danin kultuvrrasge, lei bearrašiid siidaeallin nannosit čadnon dihto geografalaš ovttadahkii, mii lei *vearroeana*. Dán guovllus ledje bearrašat bivdán, guolástan ja bargan bohccuiguin. Juohke bearaš guođohii bohccuidis sierra, ja odđááigásaš vuohki mas lea oktasaš orohat olles siidda dahje boazosearvvi bohccuide eai dovdan dan áiggi (118).

Korpijaakko hilgu¹⁰¹¹ Holmbäck:a ovdandoallama ahte Duortnosa Sámeiguovllus dábálaččat eai juohkán vearroeatnamiid sierra, ja dalle eai Rounalasse. Dát ii heive gálduid duohta sisdollui, maid girječálli čájehá. Baicce lei Rounalasse ovttaskas bearrašiid eallin ja ealáhusdoaimma nannosit čadnon vearroeatnamiidda, ja Rounalasse lei hárvve soahpameahttuvuohta gaskal vearroeatnamiid háldejeaddjiid das gokko ráját manne.

Rounala sámesiidda várásge leat viiddis ávdnasat mat mearridit siidda ravdarájáid (s. 127). Siidda davveráját viimmat mearriduvvojedje 1751 Dánmárkku-Norgga rájasoahpamušas.

Korpijaakko konklusuvdna geavahusa dáfus (s. 139) lea ahte sápmelaččat eatnamiidaset ektui eai moge čuldojuvvon ruođa-suoma eanaeaiggáduššanrievtti¹⁰¹² vuodđoeavttuin. Dát

---

¹⁰¹¹ tilbakevise

¹⁰¹² markeiendomsrett

čalmmustahtui erenoamážit go duopmostuolut atne dábálaš ruođa riektenjuolggadusaid mat gulle boanddaid nu gohčoduvvon "vearoolbmoriektái" mii vástidii sámi sámevearroeatnamiid.

(4) 141-204. siidduin ovdanbuktá Korpijaakko viidát ruođa-suoma eanaopmodatvuoigatvuođa historjjá. Erenoamážit gusto dat boanddaid "vearoolbmorievtti" mearkkašupmái, mii leamaš nággovuloš. Su konklusuvnnas (s. 202) lea ahte gáržžideamit mat leat vearoolbmorievttis daláš áddejumiin, eai lean mávssolaččat riekteárvvoštallamii. Vaikko gáržžideamit mat ledje fámus vearoolbmorievttis Ruođa stuorrafápmoáiggi¹⁰¹³ ja gitta 1700-logu lohppii, de lei dát riekti geažos áiggi eaiggáduššanvuoigatvuohta, mii lei vuolgán ruođa boanddaid álgovuolggalaš "odelrievttis". (Dán oainnu dorjo maid eará dovddus¹⁰¹⁴ ruođa dutkit). In ane dás dárkun logahallat gažaldaga dárkilit, muhto čujuhan meannudeapmán artihkkalistan "Den privatrettslige status til retten til jord og vann i Indre Finnmark før 1751", IX oasis.

Ovdamearkkat ovttaskas sápmelačča oktovuoigatvuođas geavahit sámevearroeatnamis: Riektegeavat čájeha ahte guollehivvodat lei oassin eaiggáduššanvuoigatvuođas mii gulai sámevearroeatnamii dahje siidii (s. 217). Earáid eatnamiin lei lobiheapme bivdit. Duopmostuoluid mearrádusat vuodđuvvojedje Kristoffer Landslag (Bygningabalken, kap. 20) njuolggadusaide opmodateaiggádiid hárrái, maid atne sámevearroeatnama háldejeaddjiid várás.

Boazodoalluge gulai álggos logihkalaččat vearroeanarievtti oassin, mii báhkkodii eanaeaiggáduššanvuoigatvuođa (s. 233). Sihke guollebivdu, bivdu ja boazodoallu suodjaluvvojedje eaiggádiid riektesuodjalusa eanalága mearrádusaid olis (s. 238). Datte eai adnon stáhtaalmenehiid mearrádusat (s. 239).

Árberievtti áššiinge geavahuvvo dábálaš láhkamearrádusat sámi vearroeatnamiidda (s. 243). Sámevearroeatnamat sirdojuvvo, ja sámevearroeatnamiid háldejeaddjis atnui leamen sirdinváldi (s. 263), vaikko dát háreve dáhpáhuvai.

---

¹⁰¹³ stormaktstid

¹⁰¹⁴ fremtredende

Go lei riidu vierrásiiguin lea duopmostuollu čielgasit meannudan sápmelaččaid iežaset eanaeaiggádin, ja sin riektesuodjalan dábálaš opmodateaiggátsuodjalusa prinsihppadoarjagiin (s. 275).

Árbe- dahje vuovdinsirdimisge doaimmai duopmostuolu sirdinnannen erenoamáš riektesuodjalus dárkun mat ledje dán olis (s. 277), ja ii duodaš Korpijaakko mielde ahte sámít eai eaiggáduššan sámevearroatnamiiddiset, oktan árbevuogiatvuodain ja háldenvuogiatvuodain nugo eará giddodaga eaiggáduššanvuogiatvuodas.

Son meannuda sierra oasis (s. 278) mo *ráját* erenoamážit mearkašit sámevearroatnamiin ja gaskaráját sámesiiddain mat leat vuđđosin dálá oktovuogiatvuhtii. Sámesiidda rájaid birra daddjo (s. 291-92):

"Boares ávdnasiin, maid Sámevuovllu duopmogirjjit almmuhit, ovdanbohtet rádjanákkut, mat ledje gaskal siiddaid, mat ledje čielgasit sierra joavkun riektedilis mii gidde fuomášumi *dárkilvuhtii* mo rádjalinját gessojedje ja dasa gulli *guhkesáiggi riekteárbevierut*. Boarrasamus dovddus virggálaš rádjalinjáid nannemat gaskal siiddaid leat 1500-logu loahta rájes ja 1600-logu álgui, muhto lea čujuhuvvon áššebáhpáriidda ja dieđuide, dikkiin nu guhkás go ávdnasat ja dát dutkkus meannuda: nie gitta 1700-logu lohppii. Rádjanákkut leat leamaš erenoamáš dábálaččat dálá suoma rájabealde Giema sámevuovllus. Sámesiidarájaid rievdadusaid dálá ruođa bealde ii lean seamma álki čujuhit, vaikko lea deattuhan rájaid gaskal iešguđet vearroatnamiid."

Muhtun vuovlluin lea ealáhusmálla geažil deattuhuvvon ráját gaskal priváhta eatnamiid, ja siidaráját eará vuovlluin ledje dehálabbot go ráját gaskal priváhta eatnamiid. Eaiggáduššanvuogádaga dákkár juohkin lea 1600- ja 1700-logu dilis leamaš mihtilmas oppanassii Ruotas, ja ii lean nappo erenoamáš sámesiiddaide (s. 299-304, buo. s. 417).

(5) Korpijaakkoge oažžu doarjaga iežas opmodatodili áddejupmái dálá vearuhusas (s. 305 čuo.). 1602 vearromearrádus lei sámevuovlluid vuosttas dábálaš vearuhanmearrádus¹⁰¹⁵. Dat dagai "sámeealáhusa" sajádaga

---

¹⁰¹⁵ skatteleggingsforordning

lobálažžan, ja mii lei prinsihpas áidna lobálaš ealáhus davábealde sámeguovllurájá (s. 311).

Prinsihpas lei sámi ollesvearboanda seammago ruođa ollesvearboanda. Vearru lei goappašiid háve guovllu sturrodaga duohken mii lea juohke vearromáksi hálddus. Sámeguovlluid vearuhus čuovui seamma váldolinjáid go eanavearuhus¹⁰¹⁶ riikkas muđui. Nie sámevearroatnamat adnojedje iehčanas opmodat- ja eanavearroovttadahkan. Vearuhus lei geažos áiggi eanavearuhus, iige personvearuhus (s. 316).

Erenoamáš dehálaš ovdamearkan čuoččuha Korpijaakko riektegeavada čájeheamen ahte vearroráhtosáhus¹⁰¹⁷ adnui sámi vearroatnamiin seammaláhkaigo boanddaid vearroatnamiin. (Eatnamat maid ovddas golbma maŋŋálas jagi ii lean mákson vearru, manai Ruvdnui "vearroráhtun¹⁰¹⁸".) Dát čájeha ahte sámevearroatnamiid meannudedje "vearrolunddot" opmodahkan, eaige "ruvdnun", namalassii eatnamat gulle Ruvdnui. Dát lei fámus juo ovdal 1695 vearromearrádusa (s. 311-321).

Ovdal 1695 vearromearrádusa evttohii almmolaš vearrolávdegoddi ahte siiddaide mat mákse vearu dušše Ruttii, galggai gustot dakkár ortnet ahte juohke siidda máksit dihto supmi. Ortnet lei Korpijaakko mielde heahtečoavddus go lei váttis oanehis áigemearis gárvvistit buot sámevearroatnamiid sturrodaga (s. 324 čuo.).

Sámesiiddaide mas Dánmárku-Norggasge lei iežas oassi, galggai vearuhus doaisttáži ovddasguvlui leat nugo ovdal. Dása gulai Guovdageaidnu, Ávjovárri, Deatnu, Ohcejohka ja Anár Duortnosa Sámeguovllus (s. 369).

Leansmánit ja lávdegotteolbmot juogadedje siskkáldasat siidda (opmodaga mielde). Giddodatgirjái¹⁰¹⁹ lohkkui ain 1695 maŋŋil juohke vearroráhtosáhus, juohke vearroana namain ja mákson vearuin eatnama ovddas. Eai čállán datte davimus sámesiiddaid vearroananamaid. 1695 vearromearrádus ii

---

¹⁰¹⁶ jordbeskatning

¹⁰¹⁷ skattevrakinstitutt

¹⁰¹⁸ skattevrak

¹⁰¹⁹ jordebok

rievdadan Korpijaakko oaivila mielde nu stuorrát prinsihpalaččat ahte sámevearru ain lei eanavearru (s. 371).

(6) Čoahkkáigeasus (s. 412 čuo.) čuoččuha son ahte iskkaduvvon árkarádjoávdnasat čájehit ahte sámevearroeatnamat sihke sámiid sierra áddejumis ja duopmostuoluid geavada mielde meannuduvvojedje ollásit seamma go ruođa boanddaid vearroolbmorievttis. Ná dáhke go duopmostuolut atne ruođa eanaláhkamearrádusaid boanddaid vearroolbmorievttis ja sin opmodagain, vástideaddji sápmelaččaid sámevearroeatnamiin. Sámi vieruid atne deasttas, mii lei lunddolaš, go eanaš háviid ledje sápmelaččat lávdegottis dubmemin áššiid ovttas juridihkalaš oahppan duopmáriiguin.

Korpijaakko mieđiha ahte juo 1600- ja 1700-logus čujuhedje alimus hálddahusa cealkámušat dohko guvlui ahte olles Sámevuovlu lei "stáhtaalmennet" (namalassii ruvnnu opmodat). Dán áigodaga golmma dovddus Viesttarbađaeatnama eatnanhearráin oaivvildeigga guovttis (Johan Graan ja Grundell) ahte sámevearroeatnamat gulle sápmelaččaide ja goalmát (Douglas) ahte gulle "ruvdnu". Alimus eiseválddiid negatiivlaš cealkámušat sámi vuoigatvuodas vulggii Korpijaakko oaivila mielde stáhta beroštusain ja iige historjjálaš vuđđosis (s. 414, buo. s. 418).

Dákkár cealkámušat eai caggan duopmostuoluid ja hálddahusa báikkálaš dási áddejupmi leat čielggas nugo ee. ovdanbohtá gielddarievtti mearrádusas vulobealde máinnašuvvon Haukiniemi-áššis, namalassii ahte sámevearroeana lei "vearro"-lunddot. Vaikko láhkamearrádusat livčče eahpečielgasat, "heivehedje"¹⁰²⁰ báikkálaš duopmostuolut daid ovdeš geavadii (s. 419).

Haukiniemi-ášši, mii lei Suoma Nuortabađaeatnamis ja bekkii¹⁰²¹ 1730-jagiin lei mearrideaddjin bohtosii leigo sámevearroeana "vearro" dahje "ruvnnu" lunddot. Áššis buvtii Viesttarbađaeatnama suohkanduopmár Carl Sadelin čielga cealkámuša, guhte várra dan áiggi dovddai diliid buoremusat,

---

¹⁰²⁰ synkronisere

¹⁰²¹ versere

ee. go nu guhká lei bálvalan Lapplánda duopmárin. Su cealkámušaid mielde lei sámevearroeana "vearro" lunddot, namalassii dássálaga dalá ruođa vearroboanddaid riektediliin (vearoolbmorivttiin), ja ii ge "ruvnnu", namalassii Ruvnnu opmodat (s. 402 čuo.), buo. NJA 1981 s. 202 Haukiniemi-áššige.

*****

(7) Árvvoštettiin Korpijaakko dutkosa mávssolašvuoda, lea sakka beroštahti go lea suokkardan vuđolaččat árkarádjoávdnasiid mat dássáži eai leat leamaš doarvái guorahallon, ja ahte diet ávdnasat dat leat vuđđosin su konklusuvnnaide. Orru erenoamáš dehálaš go diet ávdnasat mannet báikkálaš dássái, nu ahte sámiiid ja báikkálaš eiseválddiid (ee. báikkálaš duopmostuoluid) oainnut báhkkuovvojit.

Orru čielggas ahte Korpijaakko konklusuvnnat eanaš dávistit konklusuvnnaide mat bajábealde leat váldon njuolga Fjellgren:a Duortnosa Sámeguovllu duopmogirjjiid beavdegirječállosiin. Son ii čujut Vearroduottaráššái. Liikká Vearroduottarášši guovddáš eavttut dávistit bures Korpijaakko dutkosa konklusuvnnaide.

Okta vearroduottarášši oassálasti duopmár, dovddus ruođa jurista Bertil Bengtsson lea logaldallamis Romssas čakčamánu 20. b. 1991:s, almmuhuvvon namain: Samernas rättigheter till naturressurser i svensk rätt" (Institutt for rettsvitenskap, Universitetet i Tromsø: Skriftsserie nr 13) cealkán Korpijaakko dutkosa birra: :

"Dat čájeha mealgat čielgasabbot go vearroduottarášši ávdanasat ahte sámiiid Duortnosa ja Giema Sámeguovlluin - nappo gitta Finnmárkkus - duođas meannuduvvojedje duopmostuoluin ja eiseválddiin seammaláhkai go nu gohčoduvvon "vearoolbmorievtti", dálá eaggáduššanrievtti boanddat."

Erenoamáš miellagiddevaš lea go sámesiida Rounala, man Korpijaakko lea dutkan erenomášobjektan, lea Guovdageainnu ránnjágovvu.

VI Sis-Finnmáarkui guoskevaš konklusuvnnat (1751 rádjai)

(1) Schnitler:a dutkkosbeavdegirjjiin leat dihto dieđut Sis-Finnmáarkku dilis. Čanas 1, s. 230:s dieđihuvvo Guovdageainnu suohkana "Oktasaš Sámiin" (dalle gulai Ávjovárrige dokko) ahte "atnet duoddariid ovttas, nu Guollejávrriidge". 292. siiddus daddjo oktasaš badjesápmelaččaid birra Ohcejoga gielddas (Arrisbye) ahte "atnet Duoddariid, Jávrriid ja Vuvdiid sihke Davá- ja Lulábealde Ohcejoga oktasaččat, almmá Duottar-Eatnama juohkima haga, jođašit ja orodallet gos heive".

Nuppi bealesges daddjo s. 357 Anára sámiid birra:

"Go Duottar-Eatnamat leat juhkkovuvvon sin gaskka, ja dieđus orru juohkehaš áinnas iežas Duottar-guovllus."

Njávddáma, Báhcaveaji ja Beahcáma sápmelaččaid birra daddjo (čanas III s. 72) ahte duottar lea oktasaš sápmelaččain, muhto jogaid ja jávrriid leat juohkán.

Viimmat čilge Schnitler:a vihtanuššamis badjesápmelaš John Pedersen (čanas II s. 130) ruođa sápmelaččaid vearroeatnamiin:

"Ruođa Sápmelaččaid Vearro-Eatnamat leat sakka juhkkon stuorát ja unnit Eatnamiidda, ja das boahtá unnit eanet vearru: datte ii mávsse oktage eambogo 3 Rillera jahká, earret tuolluid Vuoi??alaš ja Máilmmálaš Bálvaleaddjiide; Seamma Sámiid Eatnamat, juohke áidna, lea albma Eana-Guohtumiin, nugo Boanddaid-Dálut Norggas, juhkkon, ja Muhtima Eana Gaska lea Nuppis sirrejuvvon Rádjá-Mearkkain."

Dás ii leat várra vejolaš bidjat áibbas oppalaš njuolggadusa buot sámevuovlluin dálá Ruođas ja oktasašvuovlluin juohkimis sámesiidaguovlluid sámevearroeatnamiin juohke eaiggádii dahje bearrašii. Nuppe beales orru čielggas dieid diliide ahte Schnitler:s leat heajobuš gáldut go ruođa duopmogirjjit ja Korpijaakko ávdnasat, main njuolggabut ja álgogáldun govve báikkálaš dili.

Korpijaakko ávdnasiid mielde ráddjejuvvo sámevearroeatnamiid oppalaččat Duortnosa Sámevuovllu lulágeahčen, ee. Rounalas. Muhto Guovdageainnu, Ávjovári ja

Deanu duopmocealkámušain vuhtto ahte dieid sámesiiddain eai lean sámevearroeatnamat ráddjejuvvon ovdal 1751.

Ii dáidde baicce vuodus deattuhit gažaldaga galgágo juohkit sierra sámevearroeatnamiin vai ii, siidadilálašvuodain *olggosguvlui*. Daláš ávdnasiin ovdanbohtá ahte ovttaskas sámevearroeatnamiid áddejedje ja atne álo *siskkobealde* oktasaš sámesiidda. Korpijaakko oaivila mielde mearrida konkrehtalaš siidaealáhusmálla (Korpijaakko s. 299 čuo.) gažaldaga ahte leigo biddjon váldodeaddu sámesiidalahitud oktasaš vuoigatvuhtii vai ovttaskasat juhkkon vuoigatvuhtii sámesiidda siskkobealde. Sihke duopmogirjjiid ja Schnitler:a dieđuin vuhtto maid ahte siiddaguovllu sikkobealdege livčče sirdinhámit oktasaš ja ovttaskas riektegeavadis siidda ja luondduriggadagaid ektui.

Dálá Sis-Finnmárkku siidaávdnasiid konklusuvdna orru čielgasit čájeheamen ahte *siiddas* vuosttažettiin lei vuoigatvuolta guovllu riggodagaide.

(2) Ruota stáhta beales čujuhuvvui Vearroduottaráššis Karl XI 1683 gohččumii "Om Skogarna" vuodđun stáhta opmodatvuoigatvuhtii. Alimus Duopmostuollu gávnnahii dán gohččuma ovddasteamen ruvnnu priváhtarievttálaš gáibádusa gáidagasa orru guovlluide maid atne meahceeatnamin. Muhto gohččun lei vuolggahuvvon báktedoaimmaid dárbbuin, erenoamážit muorraávdnasiidda, ja dasa ledje mearit. Dasa eai gullan eatnamat mat ledje vearroboanddaid "ruovttu ja dálu" rájaid siskkobealde. Jus daidda eai lean ráját, de lei bággorádjageassin ("avvitring"), vai boanddaide čuldošii doarvái vuovdi sin dárbbui ("olles ruktui"). Juohke dáfus lei 1683 gohččuma mearrádusaid ulbmil Alimus Duopmostuolu mielas aivve fal vuovddit, ja eaige dan áiggi lean priváhtarievttálaš gáibáduosat riikka duottarguovlluide (NJA 1981 s. 200). Easka maŋnil oaččui 1683-gohččun viidát rámmaid.

(3) Ođđadáluid ceggema oktavuodas ruota sámeguvlui 1600-logu loahpas, ferte oanehaččat máinnašit 1673 ja 1695 sámeguovlluplakáhtaid. Njuolggadusat vuolggahuvvo ruvnnu dáhtus diktit ođđagilvima Lapplánddas. Navdojuvvo ahte ovdal

1673 sámeguovlluplakáhta ii lean rievttálaččat lohpi cegget ođđadáluid sámeguovlluide, namalassii davábeallái nu gohčoduvvon sámeguovlorájá, mii manai čađa davvi Ruota ja Suoma (Korpijaakko s. 382). Dáid mearrádusaid vuodul lei vejolaš álggahit eanadoalu ođđa, ja lobálaš ealáhussan sámeeatnamiin bálddalaga sámi árbevirolaš ealáhussaid, mat dien áiggi rádjai ledje leamaš oktoráđđejeaddjin dán guovllus.

1673 ásahuvvon sámeguovlluplakáhtaid ortnega vuodđun, ja mii doalahuvvui 1695 plakáhtas, lei oaidnu man gohčodedje "paralleallateorian", ja man eatnanhearrá Johan Graan lei 1670:s báhkodan pro memorias Gonagassii. Oaidnu lei nu ahte sámit ja ođđaássit besse juohkit sámeguovllu atnima riidalkeahttá, danin go lei sadji goappašiid ealáhusaide (Korpijaakko s. 384). Jurddašanvuohki lei ahte eatnamat mat liiguduvvo ođđaássandollui, ii galgan gáržžidit sámiid boazoláiddomiid, bivdoeatnamiid dahje guollejávrriid. Prinsihpas ii galgan dasto ođđadáluid ásaheapmi vahágahttit sámi sámevearroguovlluid eaiggátvuoda, ii ge gáržžidit sin vuoigatvuodaid.

Kaisa Korpijaakko čuoččuha dutkosistis ahte ođđadáluid ásaheapmi sámeguovlluplakáhtaid vuodul mearkašii dušše ahte "govttolaš birgejumi¹⁰²²" prinsihppa, ruota vearroboanddaid ektui, galggai adnot seammaláhkai sámiid sámevearroeatnamiin (Korpijaakko s. 333, buo. Kristoffers Landslag, Konungsbalken 30.2). Govttolaš birgejumi prinsihpa mielde ii ovttage vearroboanddas lean lohpi eaiggáduššat eanet eatnamiid go dárbbášii vai livččii "birge govttolaččat", namalassii govttolaš birgejupmái. Danin eai galgan 1673 ja čuovvovaš plakáhtat dagahit ahte sámiid dilli árvvoštallui earaláhkaigo ruota vearroboanddaid dilli dalá gustojeaddji prinsihpaid mielde.

Bajábealde áššiin ovdanbohtá sámeguovlluplakáhtat vuolggahuvvojedje čiekŋalis stáhtaberoštumiin. Gos nie dáhpáhuvai navdo ahte Gonagas dološ áiggi, davviriikka eatnamiinge beasai atnigoahtit priváhta olbmuid dávviriid ja opmodagaid. Dat vulggii Gonagasa almmolaš allavuodarievttis ja sáhtta ođđaáigásaš riektelágain sulastahttit stáhta

---

¹⁰²² besuttenhet

bággolonistemiin. Nuppe beales ii lean bággolonisteami buhtadanprinsihppa vel čielgasit ovdánan 1600-logus. Ja go lei eaktuduvvon ahte ođđadálut eai galgan vahágin sámevearroeatnama eaiggáda geavahussii, de ii dalá jurddašanvuogis lean ságas buhtadit meassamiid.

Ruota stáhta beales lea gal ođđa áiggis leamaš dakkár áddejupmi ahte ruvnnu vuoigatvuohta attii lobi ođđadáluid cegget Sámevuolluide ja mii báhkodii stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođa. Muhto dát ruvnnu vuoigatvuohta ii vuolgán álgo bissovaš riektedilis, muhto dasa lei sierra dihto gonagasa gohččumiid vuoigatvuođavuodđu, erenoamáš ulbmiliin ja gáržžádusain (1673 ja 1695 guokte sámevuolluplakáhta ja 1749 sámeeatnannjuolggadus). Ii oru danin lunddolaš dan áddet nu ahte lei ságas olles dahje belohahkes gonagasa eaiggáduššanvuoigatvuođas, muhto baicce *spiehkastat* čuožžovaš eaiggátdilis, dahje gonagasa *duohtadeapmi* sámi čuožžovaš vuoigatvuođas. Dálá Sis-Finnmáarkui ledje dušše moattis ásahan ođđadáluid 1751 rádjai, Guovdageidnui ii dáidán oktage ja Ávjovárrái golbma ja Detnui guokte, buohkanassii menddo unnán ahte šattašii oppalaččat mávssolaš dán guovllu riektedillái (Tønnesen:a girji s. 112).

Orru dalle riektasamos áddet ruvnnu háldduidge mat ledje vuodđun 1673 ja 1695 sámevuolluplakáhtaide vuosttažettiin nu ahte dat vulggii Ruvnnu almmolaš allavuođarievttis Lapplánda viiddis ávdinmehciide.

Dát orru dávisteamen Alimus Duopmostuolu áddejupmáige. Duopmostuolu oaivila mielde áddejuvvojit sámevuolluplakáhtat báhkcodeamen stáhta árbevirolaš sávaldaga stivret ođđaássandoaimma, ja čájehit liige viggamuša háldet Norrlánda ávdinguovlluid. Muhto - dadjá Alimus Duopmostuollu - ii dán guovtti sámevuolluplakáhtain iige 1748 sámevuollumearrádušas čuožžil makkárga gáibáduš stáhta beales mii livččii čielga priváhtarievttálaš lunddot (NJA 1981 s. 206).

Dát dagaha konklusuvdnii ahte ain 1751 rádjásoahpamuša áiggi orru ruota stáhta beales váilomin čielga priváhtarievttálaš hálddut, ja dakkár mahtodagas ahte livččii ásahan priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođa ruota ruvdnui sámevuolluid

duoddariidda oppalaččat. Dát orru maiddái dávisteamen Alimus Duopmostuolu áddejupmái. Duopmostuolu mielde orru dán dárkomis vel leat hui mávssolaš dalá ruoŧa Lapplánda davvi guovlluide (buo. NJA 1981 s. 189 ja bajábealde čuo. III).

(4) Čuovvovaččat ráddjejuvvo guovlluid meannudeapmi mat ovdal 1751 gulle oktasaš norgga-ruoŧa sorjjasmeahttunvuhtii, muhto mat gulle ruoŧa máilmmálaš ja girkolaš¹⁰²³ sorjjasmeahttunvuhtii (oktasašguovllut). Dáid guovlluin lei siidda (dahje sámeálbmoga) háldovuoigatvuohta ásahuvvon geavahusa bokte mealgat ovdal historjjálaš áiggi, váldon ovddeš hearrákeahtes guovlluid. Geavahus lei oktilaš sogas sohki hui guhkes áiggi, ja orru siskkildeamen buotlágan geavahanvugiid mat dalle ležže áige guovdil, ja buot vejolaš riggodagaid.

Guovddáš mearkkašupmi orru leamen ahte atnu ii lean dušše dihto geavahanvuogi atnu, muhto buotlágan, ja ovddastii daláš dilis prinsihpalaččat buot duohta ja fysihkalaš hálddu guovlluide, juohke siiddas dohkkehuvvon rájaid siskkobealde.

Orru leamen unnebuš mávssolaš ledjeho dáid duohta diliin dáža riektedoahpagin sáhka oamastusas, dološ áiggi rájes geavheamis vai muđui "cieggan dilis" vuoigatvuođaid vuđđosin. Ruoŧa riektivuogadas livččii riektivuođus áinnas fertet leamaš "dološ oamastus", dahje vuolládestin. Juohke dáfus orru háldu čuohtejagiid ovdal 1751 addán doarvái coavcci oppalaš vuoigatvuhtii geavahuvvon guovlluide ja buot riggodagaide. Livččii lunddolaš dássidit dákkár vuoigatvuođa eaiggáduššánvuoigatvuođain odđááiggi giellaanus. Juohke dáfus fertešii leat ártta ságastallat vuoigatvuođas mii lea hui sullasaš eaiggáduššánvuoigavuođa.

Korpijaakko lea fuomášahtán ahte ferte deattuhit mo *sápmelaččat ieža* áddejedje vuoigatvuođadilisetge. Su gálldoávdnasiin ii oru eahpádus ahte dán guovllu sámmit atne iežaset "eaiggádin" riekteáddejumiset ektui, ja lea ártta atnit ruoŧa eiseválddiid riektegiehtaguššama mieđiheamen dasa.

Easka manjil, go odđááigásaš eaiggáduššandoaba 1800-logus (romárvievttálaš ovdagova doarjagiin) ovdánii,

---

¹⁰²³ geistlig

eaiggátdoaba čadnui čavgabut jáhkku mas *eatnamat* ledje eaiggáduššanvuoigatvuođa objektan. Sierra eaiggáduššanvuoigatvuohta eatnamiidda sáhtii gal iešalddes ovdalge leat dehálaš gilvoneatnamiin dahje gilvineatnamiid guovlluin. Muhto dakkár guovllus go Sis-Finnmárkkus, gos dábálaččat ii lean vejolaš eanadollui, lei eaiggáduššanvuoigatvuođa jáhkku eatnamiidda, čuldojuvvon áigeguovdilis ávkeriggodagain, ja unnán váikkuhii 1700-logu dillái.

(5) Bajábealde geahččaluvvui ovdanbuktit dehálaš osiid mat leat roggamis sierralágan ávdnasiin namahuvvon III-V oasis. Dáid ávdnasiin vižžon konklusuvnnat orrut ollásit seamma oaivilis.

1981 Vearroduottaráššis gáibiduvvui ahte sámii 1600-logus (1658 Brømsebroráfi áiggi) sáhtte háhkat eaiggáduššanvuoigatvuođa eatnamiidda (dahje danin dássálas vuoigatvuođa) dalá ruođa riekteortnega olis, buo. bajábealde čuo. III. Alimus Duopmostuolu mielde gáibiduvvui, gos váilui guovddášguovlluide háldu, ahte geavahus lei, vai dássidivččii bargon eatnama, arat, agibeavái ja oalle muosálaš. Dasto navdui gáibiduvvot oalle bissovaš rájaid geavahuvvon guvlui.

Čuo. IV.2 bajábealde lea Fjellgren:a Duortnosa Sámeguovllu duopmočállosa vuodul čuoččuhuvvon ahte dát ávdnasat orrut duođašteamen siiddaid dalá oktasaš guovllus mat dál gullet Sis-Finnmárkkui, áigodagas man duopmočállosat siskkildit (su. 1670-1750) deavdimen gáibádusaid vai sámesiiddaid vuoigatvuođa dássidivččii dalá ruođa boandaid "vearroolbmovuoigatvuođain".

Dát duopmočállosat orrut čájeheamen dušše siidda miellahtuid ávkkástallamin buot áigeguovdilis luondduriggodagaid nu garrasit go girde, ja ahte dát juo dalle lei bistán mihá guhkes áiggi. Dasto giehtagušše ovttaskas siiddaid bissovaš rájaid, vaikko áššečuoččaldahttimiin ruođa duopmostuoluide, mat virolaččat dikšo vuoigatvuođaideaset dáid guovlluin.

Eanaš seamma duohta dilli ovdanbohtá ja lea vuđolaččat čuvgejuvvon Korpijaakko dutkosis. Belohahkii lea Korpijaakko

atnán seamma duopmočállosiid mat leat Fjeldgren:a čoakkáldagas, muhto Korpijaakko guorahallan lea čielgasit siskkildan mealgat viiddát ávdnasiidge, sihke geografalaččat ja áššesisdoalu dáfus. Bajábealde čuo. V.7 lea bájuhuvvon Bertil Bengtsson:a konklusuvnnat Korpijaakko dutkosa vuodul, namalassii ahte dat čielgasabbot go Vearroduottarášši ávdnasat lobálažžan dahket ahte Duortnosa ja Giema sámeguovllu sámit (dálá Sis-Finnmárku gulai dalle Duortnosa sámeguvlui) dien áiggi Ruoŧa duopmostuoluin ja eiseválddiin eanaš háviid meannuduvvojedje seammaláhkai go boanddat vearroolbmovuoigatvuodain, vuoigatvuohta mii vástida dálá eaiggáduššánvuoigatvuođa.

Namuhuvvon čohkkejuvvon ávdnasat: Vearroduottarášši, Korpijaakko dutkosat ja ainnašuvvon duopmočállosat Duortnosa sámeguovllus, fertejit vuoigadit *ollislaš konklusuvnna*, mii gárttašii ahte dálá Sis-Finnmárkkku ássiin 1751 rádjái lei ollislaš dahje beanta áibbas oktasaš ráđđenvuoigatvuohta buot áigeiguovdilis luondduriggodagaide guovllustis (siidda guovllus).

Dát orru dalá dilis áddejuvvomin eaiggáduššánrievttálaš ráđđejupmin. Dán guovllu dalá dilis lei *eatnamiid* ráđđejumis dušše dalle oaivil go lei vuolggasadjin oktoráđđet eanjal luondduriggodagaide mat gulle eatnamiidda: guhton-, bivdo-, guollebivdo-, vuovde-, gittiid-, viessosadjiid- jna. vuoigatvuohta. Dákkár dilis ii orrun leamaš sadi sierra eanaeaiggáduššánvuoigatvuhtii iešalldes, ja ii dieđusge sadi sierra stáhta eaiggáduššánvuoigatvuhtii.

VII Ovdáneapmi manjil 1751 - árvvoštallama vuolggasajit

(1) Ii sáhte eahpidit ahte Norgga badjelasváldin oktosoarjjasmeahtunvuođa ovddeš oktasašguovlluide Sis-Finnmárkus 1751:s iešalldes ii leat muhtán priváhtariievttálaš suorggi riektedilálašvuođaid badjelasváldán eatnamiin. Alimus Duopmostuollu nannii Vearroduottaráššis seamma dili go luobahii Jämtlánda Norggas Ruttii 1645 Brømsebrorafis. Ii dárbbas eahpidit ahte buot priváhtiivva riektedilit ain jotkojuvvo

nugo ovdal Skåne, Blekinge ja Halland Dánmárkkus luobadettiin Ruttii, buo. Bengtsson op.cit. s.9.

Ahte norgga láhka gustui Sis-Finnmárkuige 1751 rájes, ii mávsse ahte sámít masse eaiggáduššanvuoigatvuođa dahje eará vuoigatvuođaid giddodagaide mat sis ležže ovdal dan áiggi.

(2) Major Schnitler oaivvildii ahte ruoŧa eiseválddit ja gávpejasat ledje ožžon stuorát oktavuođa ja miehtemiela sápmelaččaiguin "Máttaduoddaris" (ee. dálá Sis-Finnmárku) go norgalaččat (geahča Schnitler:a Eksaminasjonsprotokoller, Bind III s. 66). Dán čilgii belohahkii ahte "Ruottelaččat ledje sáhttán háleštit ja gávppošit Sápmelaččaiguin sin Gillii, maid Norgalaččat eai máhttán", dasto ahte Ruoŧas ledje olu eanet duottarsápmelaččat stivrejumi vuolde ee. go Ruoŧta lei fuolahan addit girkolaš ja máilmmálaš duopmoválddi sápmelaččaide "man Áiggi dál ožžot Árbevirolaš vuoigatvuođa¹⁰²⁴ doložis."

Norgga Riikaarkiivva Rádjaárkarájus lea vuorkkás Schnitler:a evttohus miessemánu 28. b. 1750:s meannudanvuogis jus Norga mahkáš váldá sorjjasmeahttunvuođa dihto Ruoŧa eatnamiin. Ee. árvalii son ahte Finnmárku ámtamánni dáhtošii sirdojuvvon eatnamiid riektebeavdegirjjiid oažžut ruoŧa eiseválddiin, dasa lassin matrihkkala ja vearroolmmošlogu j.e. Dasto evttohii:

"Almmatge livččii buorre: jus Ámtamánni jearahalašii Ruoŧa Bálvaleaddjiid, ja muosáhivččii Sin geavahan Láhkii ja Rievtti vuogi meannudettiin Sápmelaččaide" (geahča Jebens op.cit. s. 172).

Ii vuhtto árkarádjoávdnasiin ahte guorrasedje Schnitler:a rávvagiidda.

(3) Vuosttas norgga dikkit 1751 maŋgil ovddeš oktasašorohagain dollojedje Ávjováris guovvamánu 18. b. ja Guovdageainnus guovvamánu 20. b. 1754. Dikkiin lohkojedje mearrádušat, ee. osiid 1751 rádjasoahpamušas gaskal Norgga

---

¹⁰²⁴ positionsret

ja Ruota, buo. vulobealde Gudmund Sandvik:a riektehistorjjálaš mildosa čuo. 1.18.2 Riektejoavkku čielggadeamis.

Seamma gálduin ovdanbohtá ahte 1763 rádjai dollojedje dálvedikkit (gaskal guovvamánu 14. ja 21. b.) Ávjováris ja Guovdageainnus:

"Dasto dollojedje dikkit Álttás, goappašiid dikkiide¹⁰²⁵. ...

Dikkiin lohkkjedje mearrádušat ja eará gohččumat, vuoigatvuođaolmmošlogut divvojedje, ja soames dikki dollojedje, eanaš ránggáštanáššit. Muhto Guovdageainnu ja Ávjovári dikkiin 1754-1783 *eai* dollon diggegirjjiid (StA Tromsø, filmmat NM 116,117, RA Oslo; GS) mielde dikkit dakkár riidduin maid Ellen Simma Fjellgren bájuha Viesttarbađaeatnama leana duopmogirjjiin dahje maid Kaisa Korpijaakko lea dutkan Rounala siiddas. Dás eai leat iskkaduvvon diggegirjjit 1784 rájes. Muhto Just Qvigstad barggaldii áiggistis Finnmárkku diggegirjjiin 1800-lohkui. Nu guhkás go diehtit de ii lean oaidnán oapmerievttálaš áššiid Sis-Finnmárkkus" (geardduhuvvon 1. mildosa, čuo. 1.18.2 mielde).

Dieđuin vuhtto čielgasit ahte Sis-Finnmárkku dikkit maŋgilgo Norga badjelasas válddii sorjjasmeahttunvuođa dán guovllus, eai šat lean seamma dehálaččat sápmelaččaid gaskkas go ovdal. Ahte diggesadji sirdui Áltái dan maŋgilgo Guovdageainnu ja Ávjovári sámit goit su. 1660 rájes jahkásaččat dolle dálvedikkiid ruota suohkanduopmáriiguin iežaset diggesajiin, ferte sámiid mielas leamaš mealgat heajubun. Muhto vel dehálabbot lea ahte dikkit 1751 maŋgil eai oru meannudan dakkár áššiid maid sámit ieža ovdanbukte, ja mat gulle sin iežaset vuoigatvuođaide.

Čilgehus dasa lea ahte dáid siiddaid sápmelaččain ii lean seammalágan luohttámuš ja oktavuohhta norgga go ovdal lei ruota duopmáriiguin, ja ahte leat baicce ieža válljen čoavdit riittuideaset. Várra vulggii dát ee. giellavattisvuođain norgga ámmátolbmuid ektui, buo. bajábealde.

(4) Dás namahuvvon dilálašvuođaid vuođul fertešii prinsihpalaččat leat várrogas dohkkeheamen ahte norgga stáhta riektegiehtaguššan livččii dagahan ahte Sis-Finnmárkku sámit masse vuoigatvuođaideaset eallinguovlluide mat sis ovdal

---

¹⁰²⁵ tinglag

fertejit leamaš. Dan sadjáigo ovdal lei buorre oktavuoha gaskal ruođa eiseválddiid ja dán guovllu sámiid, mii čielggadii ja doalahii dihto vuoigatvuođaid sámi álbmogii, de orru fas oktavuoha norgga eiseválddiiguin álggos juo leamaš heittot. Dát mearkaša ahte kultuvrralaš ja gielalaš oktavuoha leamaš goit belohakkii heittot, ja ahte vuolláičáli (ee. eanetlogu álbmotriektečilgehusa sierraoaivilis, čuo. 2.3 (B) bajábealde) čujuhuvvon kultuvrralaš gaska leamaš dehálaš duohtavuoha juo álggu rájes.

Álbmotrievttálaš jurddašuvuogis lea jáhkkimis norgga stáhtas dološ rájes juo leamaš sierra fuolahangeatnegasvuoha¹⁰²⁶ Norgga sámiid ektui (buo. Sámekodisilla ovdabargguid ulbmilis "sealluhit Sámi Nášuvnna"). Dát albmotrievttálaš geatnegasvuodát navdojit mearkašamen dulkonvuođđun árvvoštaladettiin ovdáneami siskkáldas riektedilis mii dán guovllus lei 1751 rájes. Guoskkai áinnas sámiide geaid sirde norgga duopmováldái nie maŋjit, ja mas baicce livččii galgan beroštit ja seammás geatnegahttit norgga eiseválddiid guorahallat ja bisuhit sámi vuoigatvuođaid mat sis ovddežis ležže. Vaikko diekkár álbmotrievttálaš geatnegasvuoda viidodat dalá dilis ii leat áibbas čielggas, de orru ieš geatnegasvuoha vuosttaldeamen ahte stáhta dušše háldduid bokte livččii sihkastan sámi vejolaš eaiggáduššuvuogitvuođa ja hoigadan iežas eaiggáduššuvuogitvuođa sadjái.

(5) Čuovvovaččat biddjo vuodđun ahte Sis-Finnmárkku sápmelaččat ovdal 1751 ledje háhkan eaiggádáššuvuogitvuođa dahje vuoigatvuođa dássálaga eaiggáduššuvuogitvuođain, iežaset eallinguovlluide, juohkahažžii iežas siidarájaid siskkobeaide. Gažaldat lea dasto livččiigo eaiggáduššuvuogitvuođa maŋnil masson, ja man láhkai?

Dát galggašii stáhta áddejumi mielde dáhpáhuvvan, vaikko dán guovllu ássit ain leat mealgadii aivve sámit, geaid máttut njuolga vulget seamma guovllu 1700-logu siiddaid ássiin, ja geat oktilaččat leat joatkan seamma ealáhusain buolvvas bulvii.

---

¹⁰²⁶ vergemålsforpliktelse

Dát olles stuorra ealáhusvuohki lei ainjuo bures bissumin gitta maŋŋil soađi. Orruge dalle leamaš vuodus boatkkakeahtes rievttálaš oktillašvuhtii 1700-logus dán áigái.

Bertil Bengtsson dadjá Romssa logaldallamistis čakčamánu 20. b. 1991 (Inst. for Rettsvitenskap, čálusráidu nr. 13) vástideaddji vátisvuodas ruođa rievttis (s. 7):

"Go sámiid atne 1600-logus eaiggádin, dehan eai lean duoddarat eaiggátkeahtes eatnamat. Ja dalle ii váikkuhan 1683 gohččun sámi guovlluide. Jus stáhta livččii šaddan eaiggádin maŋit áiggis, de sáhtášii jearrat mo lea dáhpáhuvvan. Leago jearaldat háhkamis oamastusa bokte? Muhto stáhta ii leat diggelogahallan guovlluide, ja Ruođas dárbbášuvvo diggelogahallat jus galggaš šaddat eanaeaiggádin oamastusa bokte (earret sierra dáhpáhuvvan guhkes áiggi oamastusa bokte). Stáhtas ii báljo leamaš háldu, ii ainjuo dábálaš háldu. Eiseválddit leat eanet mearridišgoahtán eatnama eaiggát namas ja ožžon earáid dan dohkkehit, muhto iešalldes eatnamiid gal leat sámit atnán. Vai stáhta livččii háhkan eaiggáduššanvuoigatvuođa diekkár dilis de livččii measta galgat dahkkon dán guovllu hálddahušlaš giehtaguššama bokte, ja dienlágan háhkamušat eai báljo dihtto muđui Ruođas. Ahte sámit vássán čuohtejagiid ledje ealjoheamit eaiggáduššan jearaldahkii ii sáhte dán oktavuodas leat mearrideaddjin, erenoamážit go stáhta lea addán errejuvvon álbmogii nugo sámiide boasttu riekteáddejami."

Dát dagaha ahte norgga stáhta ákkastallan "cieggan dilálašvuodas" ii livčče doallelaš ruođa dikkis, Finnmárkku duohta dili ektui. "Cieggan dilálašvuoda" prinsihpas masa Riektejoavkku eanetlohku čujuha, ii leat láchkavuodđu norgga láchkamearrádusain. Danin orruge stuorát árta čielgasamosit čuvgehit mo ráddjet lágahis¹⁰²⁷ cieggan dilálašvuoda prinsihpa norgga rievttis. Čujuhan iežan riektégáldogažaldaga válddahallamii 2.2. (B) oasis, mas dát gažaldat lagat meannuduvvo, ja vuolábealde IX oasis norgga riektegeavadis.

(6) 1950-1960 jagiid rájes leat sámit gáibidan eaiggáduššanvuoigatvuođa eatnamiidda mat leat dehálaččat sáme kultuvrii, dása gullet Sis-Finnmárkku guovllutge, nu ahte stáhta eiseválddit fertetit leat diehtán dákkár gáibádusa birra. Danin orru riehta árvoštallat ovdáneami anus, hálddus ja

---

¹⁰²⁷ ulovsatt

riekteáddejumis mii leamaš dan áiggi rádjai go álggus gáibiduvvui sámi eaiggáduššanvuoigatvuohta dáidda eatnamiidda.

Gitta dán áigemuddui geavahii sámi álbmot Sis-Finnmárkku guovlluid nu čielgasit eanemusat ahte orru vuoigaduvvon gohčodit ain sámi háldun. Oamastus doaba ektui navdo ahte ii sáhte čuoččuhit eaiggáduššanvuoigatvuođa juoidái masa eaiggádis alddes juo eaiggáduššanvuoigatvuođa namas lea muhtun muddui ráđđejupmi, geahča Brækhus/Hærem, Tingsrett s. 580. Dát omastannjuolggadus ainjuo orru čájeheamen váttisvuhtii dainna lágiin ahte "cieggan dilálašvuođa" čuoččuhus lea vuođus riekteháhkamii dahje vuoigatvuođa massimii.

Stáhta ákkastallan lea datte erenoamážit ahte lea stáhta mii lea dahkan "rievttálaš háldduid" mat gullet eaiggáduššanvuoigatvuohta doahpagii: viessosajiid vuovdin ja čujuheapmi, bivddu ja guollebivddu lihttoláigoheapmi eará olbmuide j.d. Sámiid atnu lea eanaš leamaš boazodoallu oktan dan lassi vuoigatvuođaid: Bivdu ja guollebivdu ja dihto vuovdedoallu. Dávistettiin dása lea sámiin stáhta mielas dušše geavahanvuoigatvuohta boazodollui, mii lea váfistuvvon dálá 1978 boazodoallolága § 9 olis. Stáhta eaiggáduššanvuoigatvuohta lea badjelmearálaččat aiddostahtton njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinlágas.

(7) Datte sáhtta jearrat leago stáhta ákkastallan doaba heivehuvvon vuohki mo ovdanbuktit váttisvuođa masa lea gárvves vástáduš dalle go vállje váttisvuođa. Orru leamen guovddáš mearkkašupmi rivttes váttisvuođa válljemii ahte sámi vuoigatvuođat historjjálaččat ja duohtadilis ii leat "dušše" vuoigatvuohta boazodollui (lassi vuoigatvuođaiguin), vaikko boazodoalus dál lea dakkár ráđđejupmi mii mearkkaša eanemus ekonomálaččat dán guvlui. Nugo bajábealde čuoččuhuvvon leat sámeálbmoga vuoigatvuođat dán guovllus álgovvorus *olles vuoigatvuohta* vuodđuduvvon 100-jagáš guovlluháldemii.

Mu oainnu mielde ii sáhte olus rievdadit ollislaš gova, go muhtun áiggis navdo guovllu boazosámiid gaskkas leat finnmárvuonaid lulli lagaš várreguovllu "priváhtii"vva"

boazosápmelaččat ja Guovdageainnu, Ávjovári ja Deanu álgo "oktasaš" boazosápmelaččat seaguhuvvon. Sis-Finnmárkku guovlluid atne ain oktasaš (seaguhuvvon) Guovdageainnu, Kárášjoga ja Buolbmága boazosámit dálveguohtumii ja belohahkii geasseguohtumii ja eará háldduide. Ovdal namahuvvon guovtti boazosámi joavkku seaguheami juo, lei gárggiiduvvon vuotnaguovlluide maid atne boazogeasseguohtumii. Vuotnagátti geasseguohtumat eai datte goassege hehtten háldodili guovlluide mat álggos jo gulle siseatnansiiddaide ja maid ain háldejit Guovdageainnu, Kárášjoga ja Badje Deanu sámit.

Dál lea boazodoallu Finnmarkoduoddaris, nugo eará guovlluin Norggas gos lea sámi boazodoallu, formálalaččat vuodđuduvvon 1978 boazodoalloláhkii. Lága § 3 mielde lea vuoigatvuohta boazodollui boazodoalloguovlluin erenoamáš vuoigatvuohta sámi sogat norgga borgáriidda. Áddejupmi mo boazodoallu mearkkašii eaiggaduššanvuoigatvuhtii orru eanetlohku vuodđudan dillái man boazodoalloláhka ásahii, namalassii ahte boazodoallu lea sierra vuoigatvuohta mii válđoáššálaččat máksá jođihit boazodoalu dihto guovlluin, geahča bajábealde čuo. 4.1.9.3.

Muhto easka 1933 boazodoallolágain gohčoduvvui boazodoallu norgga lágas *vuoigatvuohtan*. Vuoigatvuohta lei maid dalle evttolaš guovddášhálddahusa mearrádusaide, nu ahte "gažaldat leago johttiin lohpi álgit boazodoaluin dihto guovllus ii sáhte divvut duopmostuoluid ovdii" (Kjerschow, boazodoallolága evttohusas 1922, s. 47).

Ovdal dán áigemuttu lei (earret Sámekodisilla 1751) 1854 rájes láhka mii muddii boazodoalu mearrádusaid, ee. geahččangeatnegasvuohta, vahágiid buhtadanovddasvástádus jna., muhto mii ii prinsihpalaččat mearridan boazodoalu duohta rievttálaš vuđđosa dahje vuoigatvuođa mearkkašumi. Láhkaaddi eaktudii jávoheamit ahte boazodoallu bisui ain duohta dilis. Dán oaidná čielgasit ee. 1897 Sámekommišuvnna 1904 Árvalusas, mas boazodoallu gohčoduvvui "ávkkástallan lohpin", man Árvalusa § 1 mielde, galggai dušše diktit «doaisttáži» (Árvalusa s. 196). Čujuhan muđui dán ovdáneami

birra Jebens:a: "Samenes land - en rettslig realitet?" Tidsskrift for Rettsvitenskap 1982 s. 667 čuo., erenoamážit s. 672-673.

Dás čuovvu ahte duohta rievttálaš vuođus sámi boazodollui Norggas gitta 1933 boazodoallolága rádjai álgovuorus lei *virolaš atnu*. Geavahit Norgga eatnamiid sámi boazodollui lea datte earalágan historjjálaččat ja mihtilmasvuođas riikka sierranas osiin. Dalle livččiige govttolaš árvoštallat rievttálaš vuolggasaji boazodoalus iešguđetláhkai iešguđet Norgga osiin. Gažaldaga ovdanválddii eanadoalodepartemeanta 1933 boazodoallolága ráhkkanettiin, buo. Od.prp. nr. 28, 1932, s. 6. Boazodoallolága evttohusastis celkkii datte riikkaadvokáhta Kjerschow ahte barggadettiin ávdnasiiguin čájehuvvui ahte "eai lean láhkateknalaš dahje eará váttisvuođat dahje bilideamit gođđit evttohussii lasáhusaid dahje spiehkastagaid maid Finnmárkku fylkka sierralágan dilálašvuođat gáibidedje". Evttohus siskkildiige boazodoalu boazoorohagain miehtá riikka, ja láhka hábmejuvvui dávistit dasa, geahča Kjerschow:a boazodoallolága evttohusa, beaiváduvvon suoidnemánus 1922, s. 36. Boazodoalu erenoamáš historjjálaš vuođus Finnmárkkus čuoldašuvai danin láchkameannudeamis.

Nugo bajábealde namuhuvvon lea boazodoallu Finnmárkoduoddaris álggahuvvon sámi siiddaid álggos ollislaš guovlodoallohálddus. Jus nugo bajábealde eaktuduvvo ahte dát háldu lea dagahan eaiggáduššanvuoigatvuođa (dahje vástideaddji vuoigatvuođa) siidda olbmuide, de lea dát mearrideaddjinge stáhta čuoččuhussii ahte lea háhkan eaiggáduššanvuoigatvuođa seamma guvlui cieggan dilálašvuođain. Dalle galgá stáhta čuoččuhus leat háhkan eaiggáduššanvuoigatvuođa árvoštallat juo ovdal čuožžovaš sámi vuoigatvuođa ektui, mii lea eaiggáduššanrievttálaš hámat, ja iige eavttuin ahte sápmelaččaid vuoigatvuohta seamma guovlluide prinsihpalaččat lea geavahanvuoigatvuohta boazoguohtumii.

(8) Stáhta beale ákkastallamis lea leamaš árbevirolaččat dábálaš eanemusat deattuhit dakkár háldduid main leat sierralágan "eaiggáduššanrievttálaš

mihtilmasvuodat", nu gohčoduvvon "rievttálaš hálldut":
Viessosajiid ja eatnamiid vuovdit smávvadáluide ja
vuoigatvuodaid láigohit (omd. bivdui ja guollebivdui).

Jerro leago dasto diekkár dihto hállduid välljen¹⁰²⁸ sámi
oktasaš guovloráđđejumis mii livččii doallevaž luondduálbmogii
stáhta ektui. Luondduálbmot sáhtta gal buorredáhtus diktit
vierrásiid guolástit, bivdit j.e., muhto ii gáibidivčče várra
mávssu, ii ráhkat áššebáhpira dása ja iige čále beavdegirjji.
(Muhto Anársápmelaččat láigohedje muhtun áiggi oasi sin
guovllus ránnjásiidii, mii gulai ruošša duopmováldái.)
Sáhtášii vel jearrat mo vuolggasaji dihto vuoigatvuodaid
válljemis maid stáhta navdo erenoamážit doaimmahan,
ovttastahtášii sápmelaččaid álbmotrievttálaš diliin guovllu
eamiálbmoga namas, ja eaiggáda namas ráđdet álgovuolggalaš
olles vuoigatvuoda dáidda guovlluide.

Finnmárkoduoddara sápmelaččaide lei lunddolaččamus
áddet viessosajiid dahje eatnamiid čujuheami smávvadáluide ja
sullasaš hállduid nu ahte lei eanet ságas stáhta oktasaš
fápmoollisvuodas¹⁰²⁹ go eaiggáduššánvuoigatvuodas.
Erenoamáš ruđalaš mearkkašupmi stáhtii eaiggáda namas, ii
lean dáid hállduin. Govttolaš dárbbu dihte fertii ovdáneami
geažil "muhtun" dan doaimmahit, ja stáhtas ledje juo orgánat.
Sis-Finnmárkku sápmelaččain eai lean baicce guhkás áigái
makkárge orgánat main lei gealbu dahkat "rievttálaš hállduid"
sámi siiddaid ovddas. Seamma lei go galgai mátkkošteaddjiid
ja turisttaid suovvat oaggut dahje báhčit rievssahiid, nu guhká
go lei valljivuohtha. Juohke láhkai gártašii váttisin earuhit
gaskal stáhta almmolaš válddi ja eaiggáda hálldu guovllus.

Earret earágo atná deastta álbmotrievttálaš prinsihpaid
dulkonvuodđun de orru dás riehta dárkot gažaldaga iešguđet
eaiggáthállduid vuodul háhkat dahje massit
eaiggáduššánvuoigatvuoda 1751 maŋŋilge go buot lea
árvoštallan, bijakeahtta váldodeattu välljet dihto ráđđenvugiid
maid anášii eambo "opmodathuksejeaddjin" go nuppiid.
Sápmelaččaid geavahusa galgá bajábeale ákkaid olis navdot
álgovuolggalaš ollislaš priváhtarievttálaš ráđđenvuoigatvuohtan

---

¹⁰²⁸ seleksjon

¹⁰²⁹ maktfullkommenhet

eallinguovlluide. Dáinna vuolggasajiin gártá váldooaidnu: Geas leamaš su. 250 maŋemuš jagi stuorámuš háldolohku eatnamiid dáfus ja dehálamus geavaheapmi, oppalohká? Guovllu lunddolaš dili dihte oaivvilduvvo dás erenoamážit háldet guovllu boazodollui, bivdui ja guollebivdui. Eanaš Finnmárkoduoddara eatnamat eai anit eará doaimmaide.

(9) Ferte goit árvvoštallat dili bealátkeahtá ja dássálaga gaskal nuppe beales stáhta háldema áigeguovdilis guovllus ja nuppe bealesges ráđđejumi man 1751 maŋŋilge doaimmahedje báikkálaš álbmot, boazosámit ja eará ássit, mii lea joatkkan báikegotti ovddeš geavahussii.

Ii leat biehttaleames ahte dás lea sáhka *árvvoštallamis*, mii orru váttis. Galggašii árvvoštallat rievttálaš dili, muhto mas vuolggasadji lea duohta ja historjjálaš dilálašvuohta. Vaikko siskkáldasrievttálaččat lea sáhka árvvoštallat norgga rievtti vuodul, de ferte árvvoštallamis nu guhkás go vejolaš vuhtii váldit sámi oainnuid ja vieruidge. Dát vuolga vuosttažettiin njuolga das go gusto guovlluide gos árbevirolaččat lea eanemus sáme kultuvra, muhto dasto gustojeaddji álbmotrievttisge sámiid ektui, buo. ILO-soahpamuša nr. 169, 8. artihkkala. Dán artihkkala mielde galgá anedettiin riikka lágaid ja láhkaásahusaid guoskevaš álbmoga várás "doarvá vuhtii váldit sin vieruid ja vieruiduvvan vuoigatvuođa".

Dás lea navdimis ahte 8. artihkkal aitosaččat deattuha dan mii ovdalge lei álbmotrievttálaš geatnegasvuohta sápmelaččaid ektui "eamiálbmogin" (indigenous people) dáid eatnamiin, buo. NAČ 1984:18 s. 332 "dain almmolaš bajásčuvgehuvvon nášuvnnat leat dovddastan". Oassin sámi vieruide ja riekteáddejupmái gullá ee. sámi guovlluid nana árbevierru oktasaš eaiggátvuođas. Dilálašvuođat navdojit dagahan ahte dihto konklusuvnnat norgga riekteáddejumis ja norgga riekteteorias, mat leat ovdánan eará riikkaosiid dilálašvuođain, eai boađe atnui automáhtalaččat dahje divukeahtá.

Sis-Finnmárkku erenoamáš historjjálaš, čearddalaš, ealáhuslaš ja álbmotrievttálaš dilli badjánahtá guovddáš gažaldaga - eaiggáduššánvuoigatvuođa gažaldaga - maid vánit sáhtášii dássidit sullasaš riektegažaldagain riikkas muđui. Mu

oaivila mielde duođastivččii dán go meroštalašii norgga riektegeavada, buo. vulobealde IX oasi.

(10) Árvvoštallama vuolggasadjin galggašii mu oaivila mielde nugo bajábealde namuhuvvon leat ahte dán guovllu ássiin ovdal 1751 lei nu olles dahje mealgadii olles oktasaš ráđđejupmi sin guovlluide nugo válldahallon bajábealde. Dás oaivvilduvvo ráđđejupmi eaiggáduššanrievttálaš mihtilmasvuođas.

Eaiggátgáibideaddji stáhta bálldas eai leat bajábealde ovdáneami mielde, dušše boazosápmelaččat, muhto buot báikkálaš ássit, buo. Tønnesen:a girjji s. 303. Dološ rájes juo lea leamaš álo dán guovllus ássit geat eai leat bargan boazodoaluin, ja geaidda ee. siskkilledje sii guđet maŋŋil johtti boazodoalu ovdáneami jotke bivdoservodaga ovddeš árbevieru birget bivdimiin ja guolástemiin. Dáidda ealáhusaide lasihuvvui dađistaga eanadoallu.

Danin orru boastut go eanetlogu cealkámuš (ee. 4.1.9.3 oasis) geažida "boazosápmelaččaid" leat stáhta vuostegáibideaddjin¹⁰³⁰.

(11) Go árvvoštallá gaskal dan guovtti áigeguovdilis eaiggátgáibideaddji, de ii leat seamma fáddá mii livččii jus guovllu sámiin ii livčče ovdalaččas juo guhkes oktoháldu¹⁰³¹ oktan ráđđenvuoigatvuođain. Dábálaš oapmerievtálaš jurdaga mielde lea jearaldat leamašgo stáhta hálldut guovllus 1751 maŋŋil doarvái dasa ahte livččii rivven báikegottis stuora oasi álgo vuoigatvuođain.

Dás navdo eaktuduvvot ahte stáhta guhkes áiggi ja njuolgguslaččat lea doaimmahan hállduid guovllus mat leamaš čielgasit priváhtarievtálaččat ja doarvái mahtodagas ja mat leat čielgasit vuostálaga báikegotti ovddeš vuoigatvuođaid. Dása orru fertemin gáibidit hállduid mat čielgasit leat čuohcan ássiid vuoigatvuođaide, dahje beaktilit seaguhan iežaset vuoigatvuođaide.

Seammás sáhttá čujuhit Tønnesen:a girjái s. 305:

---

¹⁰³⁰ motpretendent

¹⁰³¹ enebesittelse

"Goalmmádassii ilbmá fas dáikko ahte guoskevaš doaimbajut leat álggahuvvon báikegoddái buorrin ja sin dáhtu mielde. Leat dušše doaimbajut *vuostálagá* báikegotti dáhtuid maid sáhtá bidjat vuodđun láivudeamen ássiid vuoigatvuođaid."

Danin ferte guorahallat mat stáhta hálldut konkrehtalaččat ledje, man áiggis ja man guovllus. Eanetlogu cealkámušas váilo mu oaivila mielde eanaš dákkár guorahallan ja meroštallan.

Norgga juristtain orru dán oktavuodas leamen dihto oaidnu árvoštaldettiin stáhta hállduid - sin árbevirolaš jurddašuvugiin - buktit oppalaš konklusuvnnaid mat sulastáhtte eaiggáduššuvuoigatvuođa. Seammás mat gullet báikegotti hállduide, de eai atnán vástideaddji oppalaš jurddašuvuogi, muhto ráddjejedje smiehttat *geavahanvuoigatvuođas*. Muhto logálaččat livččii lunddolaččabut navdit álgo vuoigatvuođa cieggan dilálašvuohtan, ja oppalaš oainnuid olis.

VIII Stáhta hálldut

(1) Boarrasamos dovddus stáhta hálldut Finnmárkkus oppalaš viidodagas, mat leat adnon váikkuheamen stáhta eaiggáduššuvuoigatvuhtii, gustojit vuovdehálldui. Ovdamearkan čujuhuvvo fálddi Knag Álttá vuovddi ráfáiduhittimii Ákņovági 1693 dikkis. Maņnil bohte guokte 1753 vuovdegeaskku, maid ámtamánni Colett čálii. Goappašiid háve čujuhuvvui gonagasa eaiggáduššuvuoigatvuhtii teavttas mii adnui, muhto ulbmilin lei seailuhit vuovddi ávkin báikegoddái. (Vaikko gonagas eaiggádušai vuvddiid, ii dárbbášan eaiggáduššat eatnamiid.)

Ii oktage dáid hállduin navdo njuolga mearkkašan Sis-Finmárkui.

1775 eanačujuhancealkámušain lei várra formálalaš vuolggasadji stáhta áddejumis ahte gonagas lei eaiggát ja danin sáhtii sirdit eatnamiid priváhta olbmuide ássansadjin. Muhto cealkámuša *ulbmil* ii lean áimmahuššat

eaiggáduššanvuoigatvuođalaš dahje ruđalaš beroštumiid stáhtii, muhto sihkkarastit buoret vuđđosa Finnmárkku eanadollui, ja seammás bissovaš ássama riikkaoassái, nu ahte go ássit šadde eaiggádin iežaset ássansajiide, čadnojedje nannosabbot dokko.

Dát lea vuostálaga gonagasa háldduid Mátta-Norgga almennehiin, maid ulbmil álggus juo lei, erenoamážit háhkat ruđa gonagassii, almennehiid vuovdemiin 1600-logu loahpas, ja ahte gonagas sullii seamma áiggi ráđđegođii almennehiid vuovdebadjebáhčaga. Finnmárkkus válđui eana badjelassii nuvttá 1775 cealkámuša mielde.

Dalle lea nannemis ahte stáhta boarrasamos háldduid ulbmil Finnmárkku eatnamiin, gitta min áigái erenoamážit lea čujuhuvvon vuđđosin stáhta eaiggáduššanvuoigatvuhtii, eanaš leamaš *servodatlágan*. Ulbmilis sáhtášii mealgadii atnit dáid háldduid dego livčče vuolgán servodatlaš movttidahtti riggodagaid hálddašeames go vuolgán priváhta eaiggátráđdejumis. Dát gusto vaikko hálddut formálalaččat livčče hábmejuvvon stáhta eaiggáduššanvuoigatvuohtan.

(2) Navdo vássán badjel 100 jagi eanačujuhancealkámuša rájes ovdalgo Sis-Finnmárkkus šattai áigeguovdilín čujuhit eanebuš eatnamiid priváhta olbmuide opmodahkan. 1741 olmmošlohkui ii leat čállon oktage dálon Guovdageainnus, muhto 1756:s ledje logahallon golbma ássi kveanabearraša Guovdageainnu márkanbáikái, geahča P.L. Smith, Kautokeino og Kautokeinolappene, (1938) s. 297. Muhto 1854 rádjai lea juohkehaš guhte háliidii ássat Guovdageidnui, ásaiduvvan dokko gosa gávnnai vuogas saji, ja atnigoahtán gittiid ja niittuid maid dárbbášii. Vuosttas eanamihtádus Guovdageainnus lei 1854:s, ja gustui báhpagárdimii (Smith s. 300).

Tønnesen:a girjji mielde, s. 122 lea "easka dán jahkečuodis Kárášjoga, Buolbmága ja Guovdageainnu ássit leat dovddagoahtán vuoigatvuođa gáržumin bivdui, guollebivdui ja lubmemii. Bahkkejeaddjit¹⁰³² leat boahtán stáhta eiseválddiid lobiin".

---

¹⁰³² inntrenger

Muhto erenoamážit maŋimušsoađi maŋŋil (ja várra erenoamážit 1960-jagiid rájes) leat olggobeale bahkkemat dákkár riggodagaide garrasit čuohcagoahtán Sis-Finnmárkui, buo. ee. Prestbakmo válldahallama Sámi vuoigatvuođalávdegoddái, čuo. 6.7 (Prestbakmo čielggadeami "Bruken av utmarksressursene i Finnmark i dette århundre", almmuhuvvo várra 1994:s, oktan Steinar Pedersen:a ja Einar Richter Hansen:a historjjálaš čielggademiiguin, buo. 1.1.2 osiid bajábealde.)

(3) Sis-Finnmárkkusge lea stáhta, erenoamážit maŋemus jagiid, vuovdán ja lihttoláigohan barta- ja viessosajiid, ja muhtun muddui eatnamiid ođđadoaluide. 1981:s ledje Finnmarkku Eanavuovdinkantuvrra 1982 jahkedieđáhusa mielde, 208 bartta Guovdageainnu, 69 Kárášjoga ja 140 Deanu gielddain. Eanavuovdima j.e. dietnasat eai mannan 1961 rádjai stáhtakássii, muhto Finnmarkku Vuovdefondii, nugo lei mearriduvvon 1863 eanavuovdinlágas.

Dát hálddut leat dehálaččat, ee. servodatlaččat, muhto gokčá liikká unnebuš guvlluža dan su. 96 % Finnmarkku 48.649 km² viidodaga ektui ja mii ain gullá nu gohčoduvvon "stáhta ovddeš matrikulerekeahes eatnamiidda".

Dáid háldduid ulbmil lea leamaš muddet viesso- ja bartasajiid, ja ovddidit eanadoalu bargan eatnamiin nugo ovdal.

Stáhta lea vel gustojeaddji lágaid olis vuovdán jahkásaččat oalle olu bivdo- ja oaggungoarttaid, ja lihttoláigohan jogaid ja jávrriid Sis-Finnmárkkusge. Muhtumin lea lihttoláigohan servviide mat ovddastit dahje gullet báikegoddái. Ulbmil lea leamaš addit álbmogii vejolašvuođa govttolaččat olahit riggodagaid, ja seammás fuolahit bivddu ja guollebivddu muddema.

Stáhta lea Sis-Finnmárkkusge hálddašan vuvddiid, formálalaš eaiggádin. Soaitá leat leamaš dehálamos Kárášjohkii ja dihto Deanu guovlluide, erenoamážit Buolbmágii. Muhto vuovdehálddašemi doaibma Finnmarkkus, eambo go muđui eará riikkaosiin, lea sealluhit vuvddiid luondduriggodahkan, sihke buoremussan báikegoddái ja báikebirrasii, ja riikka biras- ja dálkkádatdeasttain.

Ainjuo 1850-jagiid rájes lea stáhta lágain ja hálddahusain seaguhan iežas boazodoalu muddemis. Dát ovdanboahdá sihke 1854 boazodoallolágas, dalle go ruošša cára giddii rájá

boazoealuin johtimis dalá stuorraoaivugasvuoda¹⁰³³ Supmii, ja manjelaš boazodoallolágain. Dása bohtet boazodoallohálldáhusa hálddut gitta otnáži. Dán suorggis orru eanemusat leamen sáhka čielga almmolašrievttálaš háldduid birra.

(4) Buot namuhuvvon háldovugiid lea stáhta lágidan olggut Finnmárkku guovlluidege (riddo- ja vuotnaguovlluide). Muhto doppe lea ássiin leamaš oalle guhkes áiggi dássái, eará árbevierut ja riekteáddejupmi. Dán guovllu ássiin lea seahkalas duogáš, dál eanaš sajiin dárogielhálli eanetloguin. Historjjálaš ja rievttálaš árbevierut leat dieppe eanaš earaláganat go Sis-Finnmárkkus, go váldá vuolggasaji ovddeš dáža áddejumis almennehiin ja almenneha vuoigatvuođain. Dán lea Tønnesen dievaslaččat válddahallan girjjistis.

Sis-Finnmárkkus lea stáhta eaiggátráđđejumi doaibma mealgat ođđasat, ja navdo leat vuostálaga guovllu boares historjjáin ja sámi boares riekteáddejumiin.

Árvvoštalladettiin stáhta háldduid rievttálaš mearkkašumi leat čuoččuhusa vuđđosin ahte lea Sis-Finnmárkku eaiggátge, sáhhtá čuoččuhit ahte váldodeattu ii berrešii bidjat árvvoštallat eanjalháldduid dahje iešguđet stáhta háldduid. Dáid háldduid sáhhtá muhtumin gohčodit almmolaš válddalastimin ja muhtuminges priváhta eaiggátráđđejupmin, ja formálalaš vuodus orru veahá soaitáhagas. Duohtavuohta orru leamen ahte stáhta priváhtarievttálaš ja almmolašrievttálaš hálddut leat álo leamaš *giehtalaga*. Ná lea leamaš gitta miehtá oktoráđđeneáiggi rájes, dallego háldduid erohus lei uhcci dahje ii oppanassiige. Riektasamos lea dalle hállat stáhta *ollislaš hálddašeamis*.

Dán vuodul orru eahpelunddolaš bidjat vealtameahttun ja mearrideaddji erohusa gaskal stáhta almmolaš válddi ja priváhta eaiggátráđđejumi doaimmas Sis-Finnmárkkus. Seammas orru veahá evttolaš diktit dán erohusa leat mearrideaddjin go árvvoštallá dán guovllu eaiggáduššanvuoigatvuođa. Nubbi molssaeaktu lea árvvoštallat stáhta háldduid guovllus olislaččat. Árvvoštallama bohtosat

---

¹⁰³³ storfyrstedømme

dákkár eavttuin sáhttet ain veahá eahpiduvvot. Muhto nana árttat orrut bidjamin mearrideaddji deattu *ulbmilii* mii stáhta hállduin lea oktiibuot guovllus. Dákkár árvvoštallan orru dahkamin ahte vaikko vel stáhta guovllu hálddašeami oasis leat leamašge eanaš priváhtarievttálaš mihtilmasvuodain, de lea álo váldoulbmil leamaš sealluhit servodatberoštusaid, áinnas báikegoddái buorrin. Danin eai leat várra stáhta hállduin dán guovllus oppalohkái liikká leamaš nu nana eaiggádduššamat go dábálaččat čuoččuhuvvo, muhto baicce stáhta doaibma bajimuš almmolaš servodatorgánan, oktan geatnegasvuodáiguin.

Dalle orru lunddolaš čujuhit Tønnesen:a cealkámuššii girjjis "Samene og sameområdenes rettslige stilling historisk belyst" (Univerisitetsforlaget 1977, s. 138):

"Lága logadettiin orru čájeheamen ahte lámkaaddi čielga ulbmil lea leamaš muddet almenneha geavaheami báikegoddái buorrin. Ja iige ovdamearkka dihte háhkat stáhtii sisaboáduid.

Gávnnahuvvui dárbbášlažžan lágaide daningo dan báikkálaš ássiin eai lean doarvái nana organisašuvnnat ordnet gili buriid juogadeami. Lei nappo stáhtas ortnetválddi namas mas ožžo veahki, eaige eanaeaiggádis.

Dás lea várra mearkkašupmi go árvvoštallá stáhta cealkámuša ahte lea oamastanvuoduin ožžon eaiggáda vuoigatvuoda Finnmárkoalmenneha buriide."

(5) Vaikko leat stáhta hálldut, de orru oalle heivvolaš govvet Sis-Finnmárkku dili gitta dán áigái nugo Bertil Bengtsson dahká sullasaš ruođa Lapplánda guovlluid ektui bajábealde geardduhan logaldallamis (Inst. for Rettsvitenskap, čálusráidu nr. 13, s. 7): Ahte stáhtas ii soaitte leat leamaš háldu, " ii ainjuo dábálaš háldu". Vaikko vel eiseválddit (formálalaččat) "leat hálddašan eatnamiid eaiggát namas ja ožžon earáid dán dohkkehit".

Bengtsson:a cealkámuša mielde orru vuoiggalaš deattuhit ahte leahan ain sápmelaččain (báikegottis) leamaš eanemus háldu guovlluide gitta dássáži. Guovddáš ášši lea Bengtsson válddahan ná: "*Ieš eatnama leat sámít atnán*".

Nie lea goit ášši duohta dilli. Nugo buot vássán čuohte jagiid leahan sámi álbmot Sis-Finnmárkkus atnán beaivválaččat olles Finnmárkoduoddara ja atnán virolaččat ja čielgasit

eanemusat ja losimusat buot dábálaš juvssahahtti riggodagaid guovllus.

Ahte atnu lea heivehuvvon ealáhusdiliide ja dál eanemusat boazodollui, ii hehte dan gohčodeames *ain bistevas atnin* mii lea vuolgán bivdoservodagas ovdal go johtti boazodoallu leavai dán guvlui.

(6) Nugo bajábealde čuoččuhuvvon lea ohpit gažaldat leatgo stáhta hálddut oktiibuot dán guovllus doarvái stáhta gohčodit eaiggádin, ja nie duvdán ássiid ovddeš eaiggáduššanvuoigatvuođa, dahje dan gáržžidan ráddjejuvvon geavahanvuoigatvuohtan.

Nugo Bertil Bengtsson čujuha (buo. bajábealde čuo. VII.5) lea ruoŧa rievttis váttis hállat das ahte dušše hálddahušlaš geavadis lea doarvái vuođus opmodatháhkamii vuostálaga ovddeš bissovaš eaiggáduššanvuoigatvuođa. Dáža rievttisge lea gažaldat eahpidahtti. Čujuhuvvo 1923 Holakerkommišuvnna cealkámuššii mas árvaluvvui dát Davvi-Trøndelága almennetgaskavuodaide:

"Muhto ferte nuppe beales leat čielggas ahte hálddahus ii sáhte hábmet geavadis nu vai fallehivččii dili lági ja mihtilmasvuođa man ieš hálddaša, ođđa riektedilálašvuođat eai ráhkaduvvo hálddahuslaš geavada bokte".

Muhto stáhta sáhtta lassin iežas hálddahušlaš geavadii dán háve várra maiddái čujuhit ahte áddejupmái mas stáhta lea Finnmárkku eanaeaiggádin lahkaaddis ja duopmostuoluin lea leamaš biddjon vuođđun, várašumi haga Sis-Finnmárkui.

Vaikkovel čujuhage bajábealde oainnuide, lea mu oaivila mielde fámolamos árttat dasa ahte stáhta hálddut dán guovllus eai leat doarvái stáhtii čuoččuhit eaiggáduššanvuoigatvuođa. Sis-Finnmárkku erenoamáš čearddalaš dilálašvuođat dorjot maid dan, ja maida leage oktavuohhta. Dát dilálašvuođat dagahit ahte álbmotrievttálaš prinsihpatge váikkuhit árvoštallamii, ainjuo dulkonvuođđun. Dasto lea Sis-Finnmárkku sierra dilálašvuođain erenoamáš mearkkašupmi bealát dilálašvuođaide ealjohis beali (sápmelaččaid) dillái, gažaldagas lea go háhkat vuoigatvuođa "cieggan

dilálašvuodain" ovddeš vuoigatvuhtii hehttehussan. Gažaldagat válddahallogit dárkilat vulobealde IX ja X oasis.

Tønnesen lea girjjistis, s. 301-308 čoahkkáigeassán ákkaid mielde ja vuostá mo stáhta ja guoskevaš ássit čuoččuhit eaiggáduššanvuoigatvuoda, muhtun oasis gusket erenoamážit Sis-Finnmárkui. Čujuhan dása iežan oaiviliid lasáhusas.

(7) NOU 1978:18:s, s. 198 geažida Tønnesen molssaevttolaš oaivila sámi giliássiide : Ahte stáhta beassá dušše doalahit formálalaš háldenvuoigatvuoda eatnamiidda, dassáži go dát soaitá muhttojuvvot odđa lágas. Dalle beasašedje Tønnesen:a mielde ássit gáibidit oamasteaddji saji "báhcanrivttiin". Dása gulašedje eanaš vuoigatvuodat mat árbevirolaččat dáža rievttis leat čadnon "ieš eatnamiidda". Dán bohtosa vuodus livččii ahte stáhta ii goassege leat ožžon áktánas sisabođuidd luondduriggodagain vuovddekeahtes eatnamiin Finnmárkkus, seammásgo buot meassamiid leat vuodustan "ássiid buoremussan".

Dát oaidnu livččii seammás mearkkašit molssaevttolaš oaivila stáhtii. Dákkár čovdosin bisuhivččii stáhta jur dan formálalaš vejolašvuoda dahkat nu gohčoduvvon "rievttálaš háldduid" man leage duohtadilis doaimmahan, ja man čuoččuha, muhto ii dađe eanet.

IX Dáža riektegeavadis

(1) Guovddáš gažaldat lea guorahallat addá go dáža riektegeavat sullasaš áššiin mearrideaddji dahje bagadalli njuolggadusaid mo árvoštallat opmodatdili Sis-Finnmárkkus.

Dáža riektegeavada čađamannamis lean iežan sierramearkkašumiin eanetlogu riektégáldočilgemii (ovddabealde 2.2 B oasis, erenoamážit čuo. IV-V), guoskkahan mángga alimusriekteduomu, erenoamážit maida lea čujuhuvvon vuodus stáhta oaiviliidda eaiggáduššanvuoigatvuoda gažaldagas min guovllus. Garvin dihte dárbbášmeahtun gearduma čujuhuvvo dása. Sierramearkkašumiin leat čuovvovaš alimusriektemearrádusat mannon čađa:

Rt. 1918 II s. 32 (Veivatnet)
Rt. 1940 s. 407 (Hoås)
Rt. 1961 s. 1163 (Dale)
Rt. 1963 s. 370 (Lågenguolásteapmi, gohčoduvvon Fåbergduopmuge)
Rt. 1963 s. 1263 (Vinstra)
Rt. 1979 s. 492 (Varfjell/Stifjell)
Rt. 1983 s. 569 (Vansjø)
Rt. 1986 s. 583 (Soknedal)
Rt. 1991 s. 1311 (Skjerstad ja Báidár)

Dás ráddjen čuovvovaččat ovdanbuktimis dušše muhtun guovddáš čuoggáid riektegeavadis, mat mu mielas leamaš hui dehálaččat sápmelaččaid dillái Sis-Finnmárkkus.

(2) Vuolggasadjin eanaš diggemearrádusaide mat leat čujuhuvvon vuđđosin stáhta oaiviliidda eaiggáduššanvuoigatvuođas Sis-Finnmárkkus, leat dat oalle garra gáibádusat riektevuđđosii ja duođaštussii go čuoččuhuvvo háhkan eaiggáduššanvuoigatvuođa dahje erenoamáš geavahanvuoigatvuođa dakkár eatnamiidda mat álgoálggus leat stáhta opmodat. Dát gusto omd. Soknedal:a mearrádussii (Rt. 1986 s. 583).

Vástideaddji gullá čuoččuhusaide háhkat erenoamáš geavahanvuoigatvuođa maid ovddida eatnamiid dáfus mat duođaštemiin gullet priváhta eanaeaiggádiidda. Dát gusto omd. mearrádussii Rt. 1983 s. 569 Vansjø, mas lei gažaldat háhkamis guollebivdovuoigatvuođa mearritkeahtes veagadatjovkui priváhta eanaeaiggádiid vuostá. Sullasaš váttisvuohta lei Rt. 1963 s. 370 (Fåberg-duopmu) mas lei gažaldat guollebivddus dábálaš bivdosiiguin (stággu ja ohter), mas Alimusrikti hilggui guollebivdovuoigatvuođa gáibádusa, go guollebivdu adnui "gierdan geavaheapmin", mii lei dáhpáhuvvan eanaeaiggádiid buorredáhtuin, go ledje dan diktán.

Muhto Veivatnet alimusriekteduomus (Rt. 1918 II s. 32) ovdanbohtá ahte seamma garra gáibádusat gullet *stáhta*

čuoččuhussiige leat háhkan eaiggáduššanvuoigatvuođa. Áššis dovddastuvvui guoskevaš guovlu leat priváhta opmodahkan, go stáhta ii lean duođaštan ahte lea leamaš dovddus áiggis almennet (nu gohčoduvvon "almennetduođaštus"), ja go guovllu ledje priváhta olbmot atnán guhkes áiggi.

Finnmárkkus (erenomážit Sis-Finnmárkkus) lea dilli nuppegežiid eanaš riektenákkuin stáhta vuostá mat dás leat máinnašuvvon. Sápmelaččaid geavahus lea *boarrasat* go stáhta boarrasamos gáibádusat eaiggáduššanvuoigatvuhtii. Dát ásaha nuppegežiid vuolggasaji dáid áššiid ektui, ja lea eambo sullalaga Veivatnet ášši. Ee. Veivatnet-duomu vuolggasadji orru váikkuheamen ahte Sis-Finnmárkkus ferte stáhta duođaštit iežas vuoigatvuođavuođu.

(3) Vuolláičáli lea ovdal ovdanbuktán ahte "cieggan dilálašvuođaid" riekteháhkamis ferte eaktudit ahte goappašat beali guhkes áiggi leaba soahpan riekteáddejupmái mii galggašii boahit fápmui, ja nie sihkastit ovddeš riektedili. Brækhus/Hærem, Tingsrett, s. 612 čuoččuhuvvo guhkes áiggi geavaheames ahte "navdo dábálaččat ahte ealjohis beallige galgá gaskavuodas miehtat áddejupmái ahte geavahuvvo vuoigatvuođa fámus".

Ovdal lea dán oktavuodas čujuhuvvon Dale-dupmui (Rt. 1961 s. 1163), mas Alimusriekti bijai mearrideaddji deattu go lei guhkes áiggi leamaš *ovttaoaivilis áddejupmi*. Ja Vansjø-duomus (Rt. 1983 s. 569) celkojuvvui (s. 585):

"Dás ii gávnnat *lotnolas áddejumi* vuoigatvuođas ja geatnegasvuođas mii gáibiduvvo teorias ja riektegeavadis" (mu deattuhus).

Mu riektegáldosierra oaivilis čuo. V.1, lea erenomážit deattuhuvvon earru mii lea bistán gaskal dáža hálddahusa ja sámi álbmoga Finnmarkkus, erenomážit Sis-Finnmarkkus ja erenomážit gielaláččat. Danin lea dán guovtti beali gaskkas váilon ságastallan rievttálaš gažaldagain. Danin ii leatge stáhta áddejupmi rievttálaš gažaldagain cieggan ássiide, erenomážit Sis-Finnmarkkus. Ássiin eai leat leamaš fas govttolaš vejolašvuođat oažžut eiseválddiid sin áddet.

Opmodatgažaldagaid dilít Sis-Finnmárkkus eai sáhte ee. dalle sulastahttot Vinstra-duomuín (Rt. 1963 s. 1263), mii lea guovddáš duopmu stáhta čujuhuvvon riektegeavadis.

Dán oktavuodas lea lunddolaš čujuhit Alimusrievtti eanetlogu cealkámuššii Rt. 1940 s. 407 (Hoås), s. 418:

"Go dán (háve) livččii ieš stáhta almenneteaiggáda namas vuoitán boasttu riekteáddejumiid geažil maid dan eiseválddit ledje čuoččuhan."

(4) Eanetlogu válddahallamis, 4.1.9.3. oasis, lea čujuhan Fåberg-dupmui (Rt. 1963 s. 370), mearrádussii erenoamáš guollebivdui *vuodđohoavain*, mii lea vuodđun dasa ahte ii álo gáibiduvvo ollásit ovttaoaivilis áddejupmi vai livččii "cieggan dilálašvuhta".

Alimusrievtti dán čuoggá mearrádus lei sierraoaiviliin (3 vuostá 2), ja lei eanetlogu áddejumi mielde mearrideaddjin go eanaeaiggádat ledje guhká čájehan *ealjohis guottu*, vaikko bivdui "guolli eanaeaiggádiid oidnosis" (s. 377). Eanetlohku celkkii dasto "njuolgguslaš čáđahuvvon ealjohisvuodas" (s. 378) ja ahte "eanaeaiggádat lea ávžžuhuvvon juoga dahkat (377). Ii báljo eahpiduvvo ahte eanaeaiggádiid ealjohisvuhta mearridii Alimusrievtti eanetlogu konklusuvnna.

Ii leat amas ođđasabbo dáža riektegeavadis ahte guhkes áiggi ealjohisvuhta sáhtta mearridit oapmerievttálaš dilálašvuoda. Bealli mii govttolaččat lea ávžžuhuvvon juoga dahkat, ii ge áimmahuššan dan, sáhtta vuottahallat áššis jur dan geažil. Ealjohisvuhta lea áigá nannejuvvon sáhttit mearridit riektevuodosa, ja lea maiddái olu mielde mearrideamen eará ákkaiguinge.

Ovttaoaivilis áddejumi gáibádus eaktun "cieggan dilálašvuhtii" ja ealjohisvuoda mearkkašupmi adnojit guovtti iehčanas dillin, ja leat sierra mearrideaddjin. Fåberg-duopmu lea dáikko ovdamearkan ealjohisvuoda mearkkašumis, muhto ii leat vuosteággan dasa ahte ovttaoaivilis áddejupmái lea ankke dárbu, go ii sáhte áššis čuoččuhit ealjohisvuoda.

(5) Eanetlohku ovdandoallá datte 4.1.9.3. oasis ahte ealjohisvuhta sámiid bealesge biddjo vuoddosin stáhta

mearrádussii. Vearroduottasáššis lei ruoŧa stáhta čuoččuhan ahte sápmelaččat vearroduoddariin ledje ealjohisvuoda geažil dohkkehan eiseválddiid mearrádusa ja nu heaittihan eaiggáduššanvuoigatvuoda nággovuloš guovlluide (NJA 1981, s. 182). Alimus Duopmostuollu gávnnašii ahte ii dohkket dán vuosttaldeami, go riekti celkkii:

"Sámit leat geažos áiggi 1886 rádjai leamaš unnitlogus politihkalaš válddi haga, ja unnán vejolašvuodát váikkuhit ja erenoamáš váttisvuodát fihttet buotlágan juridihkalaš jurdagiid ja hábmema sisdoalu. Sidjiide ferte dehálamos leat leamaš, váikkuhago njuolggadus sin eanageavaheapmái dahje muđui eallindillái - ja go nu lea dahkan de leat leamaš geanuheamit stáhta ektui, ja dalle lea leamaš lunddolaš vuollánit. Ahte sámit muhtumin leat maŋjit ja eahpádusas vuostálastán eiseválddiid meassamiid ealáhusaide ii leat mearkkašan dán nággui."

Logaldallamistis Romssa universitehtas čakčamánuš 1991:s celkkii Bertil Bengtsson čuovvovaččat:

"Ahte sámit olu jahkečuđiid čájehedje ealjohisvuoda eaiggátgáždagas ii sáhte leat mearrideaddjin dán oktavuodas, eanemusat daningo stáhta bealestis lea sierra čerdii nugo sámiide addán boasttu gova riektedilis" (Inst. for Rettsvitenskap, čálusráidu nr. 13, s. 7).

Mu mielas ii eahpiduvvo ahte Alimus Duopmostuolu cealkámuš mieđiha dás oidnui mii lea heivvolaš riekteservodahkii sullasaš gažaldagain gaskal stáhta ja unnitlogu numo sápmelaččaid (buo. muđui dáža riektegeavada Rt. 1940 s. 407 Hoås, mii bajábealde máinnašuvvo).

Dalle sáhtta jearrat leatgo stáhta duohtadeamit duođai váikkuhan olu sápmelaččaid eanageavaheapmái dahje muđui sin eallindillái. Eanaeaiggáduššanvuoigatvuoda gažaldat lea teorehtalaš gažaldat masa sápmelaččain ii leat leamaš makkárga vejolašvuolta guorahallat, ja iige vejolašvuolta čuovvolit mii stáhta áddejupmi duođai lei. Gitta maŋimušsoađi rádjai lea sápmelaččaid giellaoahpahus leamaš Sis-Finnmárkkus heittot, ja rievttálaš terminologiai (geavahan- dahje eaiggáduššanvuoigatvuolta) eai leat sis leamaš eavttut man vuodul mearridit.

Ealjohisvuodagažaldaga fertešii ná divvut: Leago sámiin leamaš govttolaš hástalus seaguhit iežaset dáža hállduide dahje vuostálastit daid, vai sin sáhtášii sivahallat ealjohisvuodain? Fertešii várra árvvoštallat das makkár geavatlaš mearkkašupmi stáhta hállduin lei sámi eallindillái ja sin duohta atnui. Dákko lea čielgasit vuostálaga Fåbergduomu: Das lei áššáiguoskevaš bivdun (bodnehoavvabivdu) "guliid njuolga eanaeaiggádiid oidnosis", nu ahte sis geavatlaččat ja álkitge livččii govttolaš hástalus áššiin bargagoahtit.

Seammás namahuvvo maid Skjerstad-duopmu (Rt. 1991 s. 1311). Das lei gažaldat massego Skjerstad:a ja Báidára eanadoallit vejolaš álgovuolggalaš murrenvoigatvuoda stáhta eatnamiin (vejolaš almenetdili ektui). Alimusriekti gávnnašii voigatvuoda lei masson "cieggan dilálašvuoda" geažil 1860-jagiid rájes dássáži. Muhto dásge ságastallo áibbas oidnosis ja konkrehta dilálašvuodas, go stáhta eiseválddit biehttaledje eanadoalliid murret badjel čuohte jahká.

(6) Mu áddejumi mielde ovdanbohtá diggemearrádusain maid stáhta lea čuoččuhan mearrádusaid vuđđosin, ahte ii oktage dain bija čielga ja/dahje áššáiguoskevaš vuđđosa dasa go stáhta čuoččuha eaiggáduššanvoigatvuoda Sis-Finnmárkku eatnamiidda. Váttisvuoda stáhta čujuhuvvon diggemearrádusain lea nu guhkás go oainnán mealgadis eret min guovllu áššedili. Danin leage váttis gávdnat mearrádusaid dáža riektegeavadis mas eambo bagadalašii gažaldagas mo lea eaiggáduššanvoigatavuoda Sis-Finnmárkku eatnamiidda. Gažaldaga fertešii dalle mearridit prinsihpalaččat sorjjasmeahtun ja konkrehta historjjálaš ja duohta áššebeliid áibbas sierra ja čiekŋalis guorahallama bokte.

Muhto go gažaldat gullá guvlui mii boarrasamos áiggi lea leamaš sámi unnitlogu eallinvuodus, ja ain leat guovddášguovlun sáme kultuvrii, ii leat doarvái meannudit eaiggáduššanvoigatvuoda gažaldaga dušše siskkáldas dáža rievtti árbevirolaš riektégálduid vuodul, go seammás fertešii gažaldaga čuvget álbmotrievttálaš riektégálduid ektuige.

X Álbmotrievttálaš ja vuodđolágalaš vuodus

(1) Go Tønnesen čálii girjjis 1972:s ja válddahallamis NOU 1978:18A:s, lei jo ásahuvvon 1966 ON-soahpamuš siviila ja politihkalaš vuoigatvuodain, muhto dan čuohcamat norgga beale sápmelaččaide eai lean vel guorahallon. Tønnesen iige guoskkahan barggustis sámi vuoigatvuoda álbmotrievttálaš gažaldagaid.

Datte lea áрта navdit ahte sápmelaččaid vuoigatvuodát háldet luondduriggodagaid leat mealgat muhttojuvvon sámiid oidun min riikkas álbmotrievttálaš ovdáneami geažil, erenoamážit 1980-jagiid. Dát gažaldat leat vuosttas geardde dárkilat čilgejuvvon govdadit ja oppalaččat Sámi vuoigatvuodálávdegotti vuosttas oasseárvalusas (NAČ 1984:18).

Oasseárvalus sisdoallá viiddis válddahallama oppalaš ja guovddášamos gažaldagain sámi vuoigatvuodas ráđdet luondduriggodagaid. Álbmotrievttálaš gažaldagaid válddahallan lea NOU 1984:18 erenoamážit vuodđudan ON-soahpamušas siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid 27. artihkkalii, ja muhtun mudduigedárkomiin eamiálbmot (indigenous peoples) doahpagii. Dán válddahallamii dárbbša datte lasihit konkretiserema, ee. gažaldahkii *maidda eanaguovlluide* Norggas ja *maidda dihto vuoigatvuodaide* sáhttet sámit álbmotrievttálaččat gáibidit vuoigatvuoda. Vuolláičálii lea cealkámušastis riektejovkui álbmotrievttálaš gažaldagain (2.4 B oasis) geahččalan veahkehit dákkár konkretiseremiin, ja sáhtán dás álggos čujuhit dasa.

(2) Dán oktavuodas lea beroštahti gažaldat sáhttetgo Norgga sámit álbmotrievttálaš vuodul gáibidit *eaiggáduššanvuoigatvuoda* dihto guovlluide Norggas, erenoamážit Sis-Finnmárkui. Lassin ON-soahpamuš siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid 27. artihkkalii, lea erenoamážit ILO-soahpamuš nr. 169 14. artihkkal mat leat mávssolaččat dása.

NAČ 1984:18:s lea ovdanbukton ee. konklusuvdna ahte sápmelaččat 27. artihkkala olis besset muhtun muddui gáibidit ráđdet luondduriggodagaid, jus leš dárbu sáme kultuvrra

sealluheami ja ovddideami dihte. Ovdanboahdá vel ahte sápmelaččat sáhttet gáibidit dihto mieđis erohusmeannudeami, ja ahte 27. artihkkal ii suodjal dušše epmolaš kultuvrra, muhto maid ávnnaslaš kultuvrra ja vuđđosa mii dárbbášuvvo bisuhit sámekultuvrra ollisin. Dás čujuhuvvo ee. NAČ 1984:18:i, s. 270, 276 ja 285. Seamma oainnuid lea Carsten Smith ovddidan smiehtamušas Guolástusdepartementii 1990:s (váldon Lov og Rett 1990:i s. 507 čuo., ja maŋnelaš Rettstenkning i samtiden:s, Oslo 1992, s. 188 čuo.).

Vánit eahpiduvvo ahte stáhta geatnegasvuodát sámiid ektui 27. artihkkala mielde dagahivččii stáhta dihto guovlluid eaiggádin geatnegassan doaimmahit eaiggáduššanvuoigatvuođa nu ahte deavddášii 27. artihkkala geatnegasvuodá. Mu mielas dagahivčče vel geatnegasvuodát stáhtii bággun dohkkehít dihto oapmelaš vuoigatvuođaid (geavahanvuoigatvuođaid) mat leat agibeailáganat daidda dihto guovllu giddodagaide, main lea seamma ulbmil. (Boazodoallovuoigatvuohta lea ovdamearkan dása, buo. geassemánu 9. b. 1978 boazodoallolága, erenoamážit § 9.) Muđui čujuhan bajábeal čielggademiide.

Muhto sáhtášiigo 27. artihkkala olis dasto lávket dobbelii, vai mearrádus attášii sámi álbmogii vejolašvuođa gáibidit *eaiggáduššanvuoigatvuođa* dihto guovlluide? Gažaldat livččii várra ráddjejuvvon guovlluide gosa stáhta dál gáibida eaiggáduššanvuoigatvuođa. Vuolgá ee. dan vuodus go dás lea *stáhtas* álbmotrievttálaš geatnegasvuohta.

Geatnegasvuohta mii vuolggašii 27. artihkkalis dorjojuvvo dasto dál nannosit vuodđolága § 110 a mearrádusas, mas stáhta eiseválddit geatnegahttojit "láhčit dilálašvuođaid nu ahte sámi álbmot sáhtta sihkkarastit ja ovddidit sin giela, kultuvrra ja servodateallima". Dása ii gula dušše politihkalaš ja morálalaš geatnegasvuohta, muhto stáhtii rievttálaš geatnegasvuohtage.

(3) Gaskavuohta gaskal 27. artihkkala ja Vuodđolága § 110 a navdo dán oktavuodas mealgat beroštahti. Dán birra celkkii Stuorradikki Justislávdegotti jođiheaddji stuorradiggedivaštallamis vuodđolága § 110 a birra:

"Evttohuvvon sámeparagráfa (namalassii vuodđoláhkaparagráfa) ii leat makkárgge ovttastahttinmearrádus álbmotrievtti ektui, muhto dan sisdoallu dávista álbmotrievttálaš geatnegašvuodaide maid norgga stáhta lea juo 27. artihkkala mielde dohkkehan" (Šiehtadusat Stuorrad. 1987-88 s. 3025).

Artihkkalis Lov og Rett:s 1990 celkkii Carsten Smith seamma oktavuodas (s. 519):

"Álbmotriekti ja vuodđoláhka, ON-soahpamuša 27. artihkkala prinsihppa ja Vuodđolága § 110 a prinsihppa, ovdanbuktet dalle dán mielde seamma gáibádusaid. Sámiid riektedilli ii leat rievdaduvvon vuodđolágamearrádusain dainn áddejumiin ahte sidjiide leat addon ođđa vuoigatvuodát luondduriggodagaide. Vuodđolága mearrádus baicce nanne álbmotrievttálaš njuolggadusaid go leat ožžon maid vuodđolága fámu norgga rievttis."

Dás čeahkkáigesso ahte dán guovtti namuhuvvon mearrádusas lea prinsihpalaččat seamma ávnnaslaš viidodat sámiid ektui, ja dát orru gullamin luondduriggodagaid vuoigatvuodaidege. Dán gažaldaga orru datte Riektejoavkku eanetlohku boasttut ádden, go vihkkedallama loahpageahčen 4.1.9.3. oasis dadjá:

"Ođđa njuolggadusaid ulbmil ii leat sirdit eanavuoigatvuoda nuppi joavkkus nubbái."

Bajábealde geardduhan Carsten Smitha cealkámušas ovdanbohtá ahte *vuodđoláhkamearrádusa* dohkkeheapmi iešalddes ii rievdat riektedili luondduriggodagaid vuoigatvuodaid dáfus. Dát ii datte mávsse seammago ahte ođđa álbmotriektemearrádusat eai dagahivčče dákkár nuppástusaid, dahje eai čuozašii vuodđoláhkamearrádusa mearkkašupmái mii das duodai lea.

Vaikko vuodđolága § 110 a ii leat ovttastahttinmearrádusa hámis álbmotrievtti ektui, lea goit beanta dehálaš ahte "nanne álbmotrievttálaš njuolggadusaid go dál leat maid ožžon vuodđolága fámu norgga rievttis". Dát dagahivččii vuordimis ahte vuodđolága § 110 a duodas livččii muhtunláhkai čađaheamen 27. artihkkala siskkáldas norgga rievttis. Dalle

árbevirolaš dualismma váttisvuohta gaskal álbmotrievtti ja norgga rievtti livččii čovdojuvvon 27. artihkkala ektui.

Seammás orru dán guovtti guovddáš mearrádusa gaskavuohta mearkkašeamen duohta rievttálaš deattu vuodđoláhkamearrádussii. Vuodđolága § 110 a ii adnojuvvo čielga vealttalaš njuolggadussan, go livččii geatnegasvuođaid čađaheamen mat leat stáhtas álbmotrievttálaččat 27. artihkkala mielde. Seammás deattuha vuodđoláhkamearrádus iešalddes ahte dása gullá bajitdásat geatnegasvuohta man stáhta ferte ollašuhttit, vaikko dát soaitá vuostálaga vuolitdásat rievttálaš mearrádusaid.

(4) Sihke 27. artihkkala ja vuodđolága § 110 a teavsttain ovdanbohtá ahte mearrádusaid viidodat luondduriggodagaid vuoigatvuođas lea govda árvoštallama duohken. Carsten Smith:a namuhuvvon artihkkalis lea mearrádusa oktavuodas daddjon "rievttálaš dásis". Dulkomis ferte dasto eaktudit ahte dán guovtti sierra mearrádusa teavsttat lasihit nubbi nubbái. Árvoštallanfáddá orru leamen mii *fertešivčče* vai sámiide livččii duohta vejolaš váfistit ja doaimmahit kultuvrraset. Ii leat eahpideames ja leage lagabui čilgejuvvon NAČ 1984:18:s ahte dás eaktuduvvošii ahte Norgga sámi álbmot ráđđešii doarvái luondduriggodagaid.

Artihkkalistis lea Carsten Smith báhk kodan dán ná (s. 516):

"27. artihkkal ferte dohkkehuvvot nana sámi vuoigatvuođaid riektegáldun, sihke politihkalaš, kultuvrralaš ja ruđalaš vuoigatvuođaide, dása maid vuoigatvuođat luondduriggodagaide sámi ássan- ja geavahanguovlluin. Viidásat sámerievttálaš barggu váldodoaibman lea konkretiseret dán prinsihpa."

Dasto daddjo (s. 517):

"Dán vuodul galgá leat sihkkaris konklusuvnna ahte dáža stáhtaeiseválddit leat riektegeatnegasat - eiseválddiid iežaset álbmotrievttálaš áddejumisge - addit sápmelaččaide sierravuoigatvuođaid nu guhkás go dárbbášuvvojit deavdin dihte kultursuodjalusa gáibádusa."

(5) 27. art. váikkuha sierraláhkai luondduriggodaga vuoigatvuođaide iešguđet riikkaguovlluin. Dás guoská mo konkrehtalaččat geavahit bajábealde namahuvvon riektegáldolaš oainnuid Sis-Finnmárkku dillái. Tønnesen celkkii NOU 1978:18:s s.199:

"Siskkit gilit (Finnmárkkus) dat vuitet go eaiggáduššanvuoigatvuohta ja háldenvuoigatvuohta almenetgeavahusas addo báikegoddái. Namahuvvon giliid sáhtá seammás ain gohčodit sámegillin. Daidda lea hui dehálaš - vai seailluhivččii sámekultuvrra - oažžut almennehiid iežaset vuollásažžan. Čeardda identitehta livččii ainnaš álkít bisuhit jus livčče eatnamat mat čielgasit gulašedje sidjiide. Diet leage várra duogážin sámi aktivistajoavkkuid gáibádussii oažžut eaiggáduššanvuoigatvuođa sámi eatnamiidda."

Mu oaivila mielde lea riehta bidjat mearrideaddji deattu Tønnesen:a čuočuhussii. Sámekultuvra lea dálge Finnmárkkus nu heajos dilis ahte fertešivččii atnigoahtit oalle radikála gaskaomiid, jus galggaš juksat 27. artihkkala ulbmila. Sámi iešdovdui (ja danin sámi identitehta dovduige) livččii min áiggi dehálaš ahte gávdnošedje dihto guovllut gos sámit beasašedje ollásit mearridit (dábálaš láhkamearriduvvon rájaid siskkobealde), ja gos sámi ávnnaslaš kultuvra duohtan dahkkošii luonddu geavahettiin eaiggáda namas.

Sis-Finnmárku lea dás sihke historjjálaččat ja dálá dilis sámi guovddášguovlun. Dát ii hehte Finnmárkku rittusge leat sámit geat govttolaččat beasašedje gáibidit eaiggáduššanvuoigatvuođa álbmotrievttálaš vuodul ja 27. artihkkala ja vuodđolága § 110 a vuoigatvuođavuoduin.

Tønnesen:a bajábealde namahuvvon cealkámušain ovdanbohtá ahte livččii *dehálaš* sealluhan dihte sámekultuvrra ahte Sis-Finnmárkku ássiide dohkkehuvvošivčče eaiggáduššanvuoigatvuohta eatnamiiddáseaset. Muhto lea go dása *dárbuge*, vai livččii stáhtii geatneagasvuohtan go dulko 27. artihkkala rievttálaš dási?

Dás lea lunddolaš čujuhit Finnmárkku boazoealáhusa heahtedillái. Heahtedilli ii leat dušše fáhkka, muhto ferte gehččot guhki vuollái. Heahtedilli čájeha ealáhusa headjovuoda, mii geavaha dušše ovttá ráddjejuvvon riggodaga, mas

vuoigatvuođavuodus boazodoallolága mielde gullá válđoáššálaččat aivve dán ealáhussii, boazodollui. Jus sámekultuvrra galggašii bisuhit dán guovllus guhkit áiggi, livččii dárbu eambo heivehallat nuppástuvvan diliide go masa dálá láhka miehtá.

Go nana ja sierralágan sámekultuvra lea ceavzán erenoamážit Sis-Finnmárkkus ii leat aivve boazodoalu geažil, muhto eará duohta ja geográfalaš diliidge. Guhkes gaskkat guovddáš guovlluide Sis-Finnmárkkus lea maŋŋá soađi rádjai váfistan ahte guovllu sámít ovdal duođai ráđđejedje dadjatjuo buot árbevirolaš riggodagaid guovllus, nugo omd. guolásteami ja bivddu.

Dálá johtolat- ja servodatdilis, bisuhuvvo dákkár oktorádden dušše rievttálaš mearrádusaid olis. Oažžu roahkka árvoštallat fertet seailuhan dihte sámekultuvrra nu bures go vejolaš dán guovllus, ahte dušše dát ássit nugo ovdal besset háldet buot guovllu árbevirolaš luondduriggodagaid, erenoamážit bivddu ja guolásteami oppalohkáii, ii dušše geavahanvuoigatvuođa namas boazodoalus. Dákkár oktoráđđejupmi ferte dieđusge maid siskkildit vejolašvuođa lihttoláigohit vuoigatvuođaid, mat dábálaččat leat čadnon eaiggáduššánvuoigatvuhtii.

Vai juvssašii 27. artihkkala ulbmila navdo seamma dárbblašžan ahte vuoigatvuođat nugo viessosajiid lihttoláigohanvuoigatvuohta (muđui ráddjejuvvon vuovdin) berre doaimmahuvvot ássiid beroštusain ja ulbmiliin seailuhit sámekultuvrra. Ii oktage leat heivvolamos doaimmahit go ieža ássit orgánaideaset bokte.

Carsten Smith:a namuhuvvon artihkkalis s. 519-520 daddjo deattuhettiin 27. artihkkala kultursuodjalusa riektevieru birra:

"Dábálaš riekteprinsihpas ávnnaslaš kulturvuđđosa suodjaleames - ja sámiiid vuoigatvuhtii oažžut mieđis sierrameannudeami - galget eiseválddit dahkat dárbblaš mearrádusaid. Sáhtášii ánnas dadjat, go geavaha dábálaš riektedoahpaga. ahte dás lea rievttálaš dássi, man eiseválddit galget aiddostahttit (rasjonaliseret) sierranas riektesurggiid mearrádusaid bokte.

Dát livččii ovddidanvuohki mearridettiin buot riektegažaldagaid sámi vuoigatvuođain luondduriggodagaide, omd. sámi eaiggáduššánvuoigatvuođas eatnamiidda Finnmárkkus, boazodoallovuoigatvuođa viidodagas, sámi geavahanvuoigatvuođas stáhta eatnamiin jna."

Go biddjo vuodđun ahte 27. artihkkal ovddasta rievttálaš dási de mearkkaša ahte moanat oasis lohkkojit mearrádusa dulkodettiin. Muhtun osiide lea čujuhuvvon bajábealde. Muhto go ollislaččat árvoštallá áššáiguoskevaš osiid orru mu oaivila mielde váttis stáhtii dadjat ahte lea deavdán geatnegasvuođaidis 27. artihkkala mielde, almmá Sis-Finnmárkku ássiid dovddasteamen eaiggáduššánvuoigatvuođa eatnamiiddáseaset. Dát galgá goit siskkildit oktovuoigatvuođa dehálamos eaiggáduššánvuoigatvuođa osiide, ee. bajábealde namahuvvon vuoigatvuođaide.

(6) ILO-soahpamuša nr. 169 14. artihkkalis eamiálbmogiid ja čearddaid¹⁰³⁴ birra lea maiddá mearkkašupmi go lea gažaldat dihto guovlluid eaiggáduššánvuoigatvuođas sámi unnitlohkui Norggas. Čujuhan dás mu álbmotriektesierraoaivili 2.4.B oassái, čuo. VII. 14. artihkkala 1. čuo. teavstta mielde lea fámolamos molssaeavttus sáhka "rights of ownership and possession", ja gustojit eatnamiidda maid dát eamiálbmot "traditionally occupy".

Mu álbmotriektesierraoaivilis lea čuoččuhuvvon ahte mearrádus álgovvorus galgá dulkojuvvot dáid sániid mielde. 14. artihkkala nr. 1, vuosttas čuoggá sániid mielde ságastuvvo dihto guovlluid eaiggáduššánvuoigatvuođa ja hálldu birra (ownership and possession).

Bertil Bengtsson celkkii logaldallamistis Romssa universitehtas čakčamánu 20. b. 1991:s čuovvovaččat soahpamuša čuoggá sisdollui (Inst. for rettsvitenskap, čálusráidu nr. 13, s. 6):

"Vearroduottarduopmu mielde lea dása bohtán dihto bealit mat mu mielas rievdadit dili sakka - vaikko in dieđe ležžetgo stáhtaválddit dahje duopmostuolutge dan ádden.

---

¹⁰³⁴ stammefolk

Álggos sáhtta ovdanbuktot mii lea dáhpáhuvván álbmogiidgaskasaš dásis. Dása lea bohtán ILO-soahpamuš eamiálbmogiid ja čearddaid birra iešmearrideaddji riikkain - mii geatnegahtta ráđđehusaid suodjalit álbmogiid vuoigatvuođaid ja sin integritehta doahttalit ja gielidit vealahusa. Sin eaiggáduššanvuoigatvuohta ja háldovuoigatvuohta eatnamiidda gos árbevirolaččat ássat galgá mieđihuvvot ja njuolggadusat ráhkaduvvot vai suodjalivčče vuoigatvuođaid ávkkástallat eatnamiid gos eai dušše sii ása; erenoamážit fuolahit johttiid dili. Sin vuoigatvuohta luondduriggodagaide galgá erenoamážit suodjaluvvot.

Stáhta mii áiggošii searvat soahpamuššii ferte dieđus guorahallat mu namuhan hearkkes gažaldagaid. Sáhttitgo Davviriikkain jurddašit oassálastit soahpamuššii dálá láhkadilis? Ruotas dagaha gažaldat čielgasit stuorra váttisvuođaid. Riikkabeivviid dohkkehan árvalusas ii navdon vejolažžan dál vuos, eahpečielga dili geažil - láhkabargu lea han ain jođus. Ee. čuoččuhuvvo ahte eat leat vel lihkostuvvan oažžut geavahanvuoigatvuođa molssaeaktun dásálaga eaiggáduššanvuoigatvuhtii soahpamuša mielde. *Ja dalle lea čielggas ahte min riektedilálašvuohta ii heive soahpamuša čállosii.* - Árvalusa mielde galget datte soahpamuša áigumušat ja gáibádusat "veahá vihkkedallot sámeagažaldagaid joatkkabarggus" (Mu deattuhus).

Dás čuovvu ahte sámi geavahanvuoigatvuohta boazodollui j.e. numo dál lea Ruotas ruota lága mielde, ii Bengtsson:a áddejumi mielde duhtat soahpamuša "eaiggáduššanvuoigatvuođa ja hálddu" gáibádusa.

Bengtsson čuoččuha almmatge ahte ILO-soahpamuš dán čuoggás ii leat čielggas:

"Ii ILO-soahpamuša cealkámušge leat nu čielggas. Makkár sámi háldovuoigatvuođa galggašii dohkkehit, go juo sidjiide ii addo eaiggáduššanvuoigatvuohta. Galget gusto oažžut oasi luonddoriggodagain vaikko eai leat eaiggádat, ja lea muhtun juridihkalaš ođashápmi - muhtunlágan juogaduvvon eaiggáduššanvuoigatvuohta, man birra 1600-logus ságastallui romárvievtálaš málle mielde, muhto man eai goassege dohkkehan Ruotas."

Suoma riikkabeivviid Olgoriikkalávdegotti smiehttamušas ođđajagemánu 30. b. 1991:s (árvalusa nr. 306 1990) celkui:

"Ráđđehus evttoha ahte soahpamuš ii dohkkehuvvo dán muttus, danin go Suoma láhkamearrádusat eai navdo heivemin soahpamuša mearrádusaide, sámiid eanavuoigatvuođaid dáfus."

Bajábealde ovdanbohtá ahte ILO-soahpamuššii nr. 169 ii leat dál guorrasan Ruotta iige Suopma, ja ahte dán guovtti riikka áddejupmi lea ahte dálá lágat eai duhtat soáhpamuša gáibádusaid. Norga gal baicce lea vuolláičállán ILO-soahpamuša, ja dagaha stáhta geatnegassan čuovvut dan, dan sisdoalu mielde.

Vuolláičállii lea mu álbmotriektecealkámušas (2.4 B oasis) báhk kodan áddejumi ahte Sis-Finnmárkku guovllut duhtadit fámolamos molssaeavttu 14. art. nr. 1:s, namalassii guovllut galget leamen unnitlogu hálddus gitta dássáži. Dát dávista bajábealde Finnmárkku duohta dili ovdanbuktimii.

Dás čujuhuvvo Rt. 1963:i s. 370 čuo. (Fåberg-duopmu), erenoamážit s. 378, mas daddjo:

"Dás ii galgga váldit mielde maŋemus áiggi ovdáneami, erenoamážit áiggi maŋgil soadi."

Ná orru leamen dábálaš dárkon norgga oapmeriektegeavadis, mii dávjá čuočuhuvvo moanaid áššiin.

Bajábealde namuhuvvon 14. artihkkala nr. 1 teavstta dulkomis ilbmá ahte Sis-Finnmárkku sámiin lea vejolaš gáibidit *unnimusat* "hálddu" dán guovllus. Gáibádus, mii lea vuodđuduvvon iehčanas álbmotrievtti vuđđosii, bissu ain vaikko eaiggáduššanvuoigatvuohta lea masson ollásit dahje belohahkii siskkáldas rievtti ovdáneames.

Jus doalaha dušše "háldo"-gáibádusa, lea gažaldat maid dát mearkkaša. Mu mielas attášii sámiide juoba juo fysihkalaš oktoráđdejumi goskevaš eatnamiidda, soaitá dihto sierra ráđdejumiid spiehkastagain. Dás navdo buot árbevirolaš geavahanvuoigatvuođat gullet dušše dihto guovllu sámiide. Dát vejii maid sisdoallat oktovuoigatvuođa lihttoláigohit vástideaddji vuoigatvuođaid, omd. bivddu ja guollebivddu.

Muhto mo de eanavuoigatvuođain, omd. viessosajiide, ođđadoallohuksemiidda dahje geaidnodárbbuide dahje gahčahatvuoigatvuođaide? Mu mielas livččii eahpidahtti dán molssaeavttus, ja jus vällješii "hálddu" molssaeavttu mielddisbuvttášii erenoamáš ráddjenváttisvuođaid. Dát nannudivččii viidábut dulkot 14. art. nr 1, erenoamážit jus eará árttat dagahivččii dan.

Šiehtadusain ovdalgo mearridedje ILO-soahpamuša hilgojuvvui "geavahanvuoigatvuođa" molssaeaktu, ja mearriduvvui loahpas cealkka mii dál lea, ja mas lea "ownership and possession". Lunddolaš áddejupmi dás, go ovdalaš šiehtadallamiid dáfus, lea ahte dán guovtti doahpaga galgá áddet ja atnit *oktanaga*: Eamiálbmogii galgá gáibiduvvot sihke *eaiggáduššanvuoigatvuohta* guovlluide mat dássáži leat leamaš álbmoga hálddus ("occupy") ja olles *hálduge*. Sátnelonohallan gaskal "occupy" ja "possession" orru válljejuvvon hámulaš árttain. Dán jurddašanguogis čovdojuvvo váttisvuohta ráddjet errejuvvon "hálddu" sisdoalu "eaiggáduššanvuoigatvuođa" sisdoalus. Dát dulkon ovddasta mu mielas várra riektasamos 14. art. nr. 1 áddejumi.

Muhto dán molssaeavttusge galgá deastta atnit soahpamuša 15. art. čuo. 2, mii orru eaktudeamen ahte stáhta doalaha ("retain") eaiggáduššanvuoigatvuođa minerálaide dahje eará eatnavuloš riggodagaide. Dákkár riggodagain lea eamiálbmoga vuoigatvuohta ILO-soahpamuša mielde ráddjejuvvon ráđđejearramii¹⁰³⁵, roggansearvamii ja soaitá vahátbuhtadasaide.

Art. 14. nr. 1 sániid mielde lea sáhka eaiggáduššanvuoigatvuođas ja hálddus. Vaikko dát dulkošii gáržžet dušše mearkkašit eaiggáduššanvuoigatvuođa *dahje* hálddu, bohciida gažaldat makkár eavttut mearridit *válllejumi* dien guovtti molssaeavttus.

Vejolaš áddejupmi livččii ahte eará dilit dihto unnitlogučeardda oktavuodas dihto guvlui mearridivččii válljema gaskal dušše hálddu dahje maiddái eaiggáduššanvuoigatvuođa. Dát mávssášii várra dan maid gávdnat eará riektegálduin, sihke siskkáldarievttálaš (guovllu historjjás) ja eará álbmotrievttálaš riektegálduin.

Dákkár jurddašanguogiin doarjjošit 27. art. ja ILO-soahpamuša 14. art. nubbi nuppii bohtosiid. Dát čujuha mu mielas nu ahte ILO-soahpamuša 27. art. doarjagiin attášii vejolašvuođa Sis-Finnmárkku sámiide gáibidit norgga stáhtas dohkkehuvvot dán guovllu eaiggádin mii dávistivččii 14. art. nr. 1.

---

¹⁰³⁵ konsultasjon

XI Čoahkkáigeassu

Mu álbmotriektesieraoaivilis (erenoamážit VIII oasis) lean ohcalan dárbbu oktilaš smiehttamuššii anedettiin álbmotrievttálaš riektegálduid mat mearkkašedje sámiiid riektedillái ráđđet luondduriggodagaid, ja ahte siskkáldasrievttálaš riektegáldutge válddošedje mielde oktasaš árvoštallamii.

Riektejoavkku eanetlohku lea čujuhan ahte lea ságas geahččat riektedili mii *lei ásahuvvon* eaiggáduššanvuoigatvuođa dáfus Finnmárkkus *ovdal* go bajábealde namahuvvon álbmotrievttálaš ovdáneapmi álggii 1980-logus. Mu mielas ii leat nu stuorra prinsihpalaš erohus go geahččá riektedili dušše 1751:s vai dušše 1966:s, jus ulbmil leš gávnnahit *dálá* riektedilálašvuođa.

1933 riektedilálašvuođa dáfus, lea eanaš historjjálaš mearkkašupmi gávnnahit riektedilálašvuođa mii lei *ovdal* 1966, jus stáhta dál leš váldán badjelasas geatnegasvuođaid dihto unnitlogučerdii mas livččii eará boađus. Konkrehtalaččat máksá ahte stáhta dál lea geatnegas sámiiid ektui unnitlogu ja eamiálbmoga namas hehttet stáhta bisuheames sajádaga mii muđui livččii bistán.

Dása boahotá vel ahte ii livčče riehta bidjat vuođđun ahte Norga stáhtan *ovdal* 1966 ii oppanassiige lean álbmotrievttálaš geatnegasvuohta riikka sami álbmoga ektui. Geahča dán oktavuodas ee. NAČ 1984:18, s. 332 soames dábálaš dohkkehuvvon riektecealkagiid eamiálbmogiid suodjaleames.

Gávnnahan dás buoremussan čohkket ollislaš rievttálaš árvoštallama mas oainnášii mii lea *dálá* bissovaš riektedilli eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuođas Sis-Finnmárkkus, guorahaladettiin sihke siskkáldasrievttálaš ja álbmotrievttálaš riektegálduin. Dalle ii sáhte leat vuođus garvit árvoštallamis stáhta *dálá* duohtandagakeahtes¹⁰³⁶ geatnegasvuođaid, go bidjá vuođđun ahte stáhta háliida ollásit čađahit geatnegasvuođaidis.

---

¹⁰³⁶ urealisert

Sihke álbmotrievttálaš ja siskkáldasrievttálaš árvvoštallamis ferte lohkkot ahte dán guovllu sápmelaččaide gitta 1751 rádjai lei dohkkehuvvon duohta ja rievttálaš sajádat ráđđet olles guovllu luondduriggodagaid. Dasa lassin lea guovllu sámiin ain 1751 maŋgil eanaš geavahanháldu gitta otnáš rádjái, vaikko stáhta 1751 maŋgilge lea dahkan soames dehálaš háldduid.

Errejuvvon siskkáldasrievttálaš árvvoštallan bajábealde namuhuvvon vuodul soaitá eahpiduvvot. Liikká leat mu stuorámus árttat ahte ássiid eaiggáduššanvuoigavuohta Sis-Finnmárkui lea doarvái nannosit vuodđuduvvon dábálaš siskkáldas riektégálduide ja eai leat masson stáhta háldduid geažil. Ná ferte boadus gártat go siskkáldasrievttálaš gálduid dulko álbmotrievttálaš ovdáneami vuodul ja dán ovdáneami gáibádusaide norgga riektái.

Muđuige sáhttet álbmotrievttálaš riektégáldut leat mearrideaddjin ollislaš árvvoštallamis. Álbmotrievttálaš riektégálduid doarju dás vuodđolága § 110 a , mii áiggošii duohtandahkat eanaš seamma ulbmiliid go 1966 ON-soahpamuša 27. artihkkal. Mu mielas mielddisbuvttášii go árvvoštallá bajábealde čuoččuhan álbmotrievttálaš riektégálduid, buriid árttaid dasa ahte guovllu sámis norgga stáhta ektui galget dohkkehuvvot Sis-Finnmárkku guovlluid eaiggádin. Go ollislaččat árvvoštallá sihke álbmotrievttálaš ja siskkáldasrievttálaš gálduid de doalvvošii mu mielas seamma bohtosii.

XII Riektesubjektta

(1) Bajábealde leat máinnašuvvon vuoigatvuođat (eaiggáduššanvuoigatvuohta) "Sis-Finnmárkku sami álbmogii", belohahkii historjjálaš vuoduin ja belohahkii álbmotrievttálaš mearrádusaid ja vuodđolága § 110 a láchavuoduin. Jus dákkár vuoigatvuođaid geavahivččii odđaaigásaš rievttis, bohcidivččii erenoamáš váttisvuohta gávdnat buoret *riektesubjeavtta* meroštallama namuhuvvon vuoigatvuođaide. Sihke Bertil Bengtsson ja Carsten Smith leaba máinnašan dán váttisvuođa.

Váttisvuohta vuolgá das go árbevirolaš norgga riektejurddašeames leamaš váttis sámi vuoigatvuodaid heivehit dábálaš oapmerievttálaš doahpaga skoviide. Leago sáhka vuoigatvuodain ovttaskas sápmelažžii, báikkálaš sámejoavkkuide vai soaitá oppalohkái Norgga sámi álbmogii?

Ovddabealde ovdanbuktimis lei historjjálaš vuolggasadji ahte Sis-Finnmárkku siiddain (čearuin) ledje álggos stuorámus vuoigatvuodat eatnamiidda ja čáziide, nugo dilli lei dalle dan áiggi go guovllut gulle ruođa duopmováldái 1751 rádjai. Vaikko leatge dieđut mat čujuhit nu ahte muhtun sajiin lei oktagaslaš vuoigatvuohta dihto guollejávrride dahje oaggunsajiide, lei datte dán guovllus váldonjuolggadus ahte ovttaskas siidda *oktasaš vuoigatvuodas* riektesubjeavtta namas, namalassii dán siiddaolbmuide. Dákkár oktasaš vuoigatvuohta veahá sulastahtta almenetvuoigatvuodaid mat leat norgga boanddain, ja vaikko báikegottiin, ja mii Norggas lea bistán historjjálaččat hui guhkes áiggi.

(2) Guoskkahuvvon oktasaš siidavuoigatvuodat orrut nannosit čanastuvvon čearddalaš dilálašvuhtii. Ná lea govvejuvvon omd. Giema Sámejuovllu álgo siiddain, gos sámi ássit cagge suoma ođđaássiid atnimis siidda buriid, erenoamážit goddebivddu ja mádjjetbivddu, mat ledje dehálaččat birgemii. Muhto 1700-logu loahpageahčen dat rievddai, ee. go ođđaássitge besse oassálastit mádjjetbivdui. Dalle gárte ođđaássit oassin siidda searvevuhtii mii dalle lei.

Sullasaš ovdáneapmi lei Njávvdánjoga guollebivdovuoigatvuodas, maná gal álggos nuortalaččaid dáhtu vuostá, buo. Tønnesen:a girjji s. 254-25 ja borgemánu 26. b. 1848 vuolleriekteduomu ja geassemánu 26. b. 1930 gielddariekteduomu. Eará ovdamearka vižžo Guovdageainnus, go báhppa Anders Tornensis geavahii gili niittuid searválaga sámi ássiiguin. Ja su bártnit maid bargagohte boazodoaluin seammaláhkai go sápmelaččat.

Finnmárkku diliin eai navdo boazosápmelaččat joavkku namas (báikkálaš ráddjemiin dahje eai) leat leamaš riektesubjektan eanaeaiggáduššánvuoigatvuhtii. Vuosttažettiin

historjjálaš árttaid geažil, danin go eaiggáduššanvuoigatvuođa historjjálaš vuolggasadji ii leat dušše boazodoallu, muhto siidda ollislaš luondduriggodagaid geavahepmi, nugo ovdabealde namahuvvon. Lassin vel go siiddas álo lei leamaš eará sápmelaččatge earret boazosápmelaččaid, geat maid oassálaste guovllu geavaheames, omd. bivddus ja guollebivddus.

(3) Bajábealde ovdamearkkat orrut čájeheamen ahte dán guovllu siiddain álggos lei oktasaš riektesubjeakta juohke siiddas ja mii álggos lei vuodđuduvvon sámi čearddalaš searvevuhtii. Muhto guhkes áiggi ledje buot siidaguovllu ássit sápmelaččat sihke máttuid ja kultuvrra dáfus. Danin ii leange vuostálasvuohta gaskal čearddalaš searvevuođa ja dan searvevuođa mii vulggii ássamis dihto guovllus.

Go muhtun vierrásat 1700-logus fárregohte siidaguovlluide, gárte áiggi mielde oassin siidda searvevuhtii. Siiddat ledje nie muhtun muddui luvvosat čearddalašvuođa dáfus.

Bajábealde lea geahččaluvvon čuvget oktilašvuođa mii leamaš gaskal siiddaid álgoássiid ja dálá ássiid erenoamážit Guovdageainnus, Kárášjogas ja Buolbmágis. Diet oktilašvuohta lea ain vuodđuduvvon sámi čearddalašvuhtii, ja sámekultuvra lea guoddi oassin oktasaš joavkku identitehta dovdui. Muhto seammás mearrida álgo siidaguovllu ássange, daningo gilibirrasa ássan dárbbášuvvo vai bisuhivččii oktasaš kultuvrra ja identitehta dovdu. Dalle lea sáhka searvevuođas mii lea čilgejuvvon sihke čearddalaččat ja ássama vuodul.

(4) Tønnesen guoskkaha girjjistis s. 302 gažaldaga gii livččii eaiggátgáibideaddji stáhta vuostá, ja čuoččuha dás *gili*. Dadjá dás ahte sámi joavkkut, omd. "Guovdageainnu sápmelaččat", dahje "Oarje-Finnmárkku sápmelaččat" *eai* berre navdot eaiggátgáibideaddjin, sierra riekteteknalaš árttain. Seammás čuoččuha datte Tønnesen ahte sámi áddejumi oaidnu lea justa ahte *báikegotti vuoigatvuohta* manná ovddabeallái eanavuoigatvuođaid.

Vuogádat mas gilli (báikegoddi) lea gáibideaddji riektesubjektan duhtadivččii sieiva sámi beroštumiid omd. Guovdageainnus ja Kárášjogas, nu guhká go sámit leat eanetlogus dáid gielddain. Seamma guoskkašii eará Finnmárkku báikkiidege, muhto dalle dávjá ráddjejuvvon smávit báikegottiide.

(5) 27. art mielde lea sáhka vuoigatvuođain ovttaskas olbmuid dikšut kultuvrraset, searválaga seamma unnitlogu miellahtuiguin. Dalle lea sáhka olbmuid vuoigatvuođain, muhto datte olbmuid searvevuođas, buo. Carsten Smith:a LoR 1990 s. 528.

Vuođđolága § 110 a mielde galgá dilálašvuođaid lámhit nu ahte "sámi álbmogii" sihkkarasto ja ovddiduvvo sin giella, kultuvra ja sin servodateallin. Sihke 27. art. ja § 110 a mielde, lea váldoulbmil sihkkarastit epmolaš kultuvrralaš árvvuid. Dát orru mearkkašeamen oalle luovosvuohta riektesubjeavtta válljemis, jus galggaš juksat *ulbmila*.

Carsten Smith čuoččuha LoR 1990:s s. 528 stáhta geatnegasvuođaid čađahit 27. art. mielde čuovvovaččat:

"Oktasaš ortnegat leat dábálaččat buorebut vuođustuvvon go oktagaslaš ortnegat. Miedis sierrameannudeami ulbmil lea addit sápmelaččaide álbmogin váikkuhangaskaoami suodjalit álbmoga oktasaš kultuvrra. Ii leat vuosttažettiin váikkuhangaskaoapmin ruđalaš vuitui ovttaskas sápmelažžii, vaikko vel duohta nuge doaibmá. Oktasaš ortnegat gártet eanet čohkkejeaddjin ja dalle kultuvragáhttejeaddjin."

Dán cealkámuššii navdo heivemin sihke 27. art. ja § 110 a mielde.

Smith čuoččuha seammás ahte sierra vuoigatvuođat čearddalaš vuođul dagahivččii sierra váttisvuođaid. Jus áiggoš garvit dan, ferte hábmet sierraortnegiid sámi ássanguovlluide (s. 528). Diet oainnutge orrut dagaheamen ahte dárbbášuvvojit oktasaš vuoigatvuođat, vuosttažettiin čadnon báikkálaš guovlluide, vai čađahivččii 27. art. ja § 110 a ulbmila.

(6) ILO-soahpamuša nr. 169 14. art. lea dehálaš ahte lea iešalddes dihto eamiálbmot dahje čearda mii lea dahkkon riektesubjektan. 14. art. nr. 1 namuha vuoigatvuođaid "the

peoples concerned" cealkagiin. Dás ovdanboahhtáge ahte riektesubjeaktan sáhtta leat njuolga *dihto eamiálbmot oppalaččat*, iige ovttaskas olmmoš dahje báikkálaš joavku. 14. art. teavstta ii sáhte áddet nu ahte hehte vuoigatvuođaid, mat leat mearrádusas láchavuodđuduvvon, čatnamis dihto álbmotjoavkkuide, omd. mánnga báikkálaš searvevuođaide.

Seamma soahpamuša 34. art. mielde galget dasto soahpamuša mearrádusat dasa lassin čađahuvvot luvvosit ("in a flexible manner"). Orru maid mearkašeamen ahte 14. art. gáibádusaid "eaiggáduššanvuoigatvuođa ja hálldu" čađaheami duhtadivččii jus vuoigatvuođat heivehuvvošivčče báikkálaš oktasaš riektesubjeavttaide, nu go leat heivolažžan.

Dihto olbmuide čadnon opodatvuoigatvuođaid orru baicce váddásat heivehit 14. artihkkalii, ee. daningo lea sirdinvejolašvuohta earáide go sámiide.

(7) *Konklusuvdna*. Historjjálaš ovdáneapmi mii lei boares siiddain 1751 rádjái vuolggahuvvon, orru mearkašeamen ahte álgovvorus lea sáhka oktasaš riektesubjeavttain dasa mii gohčoduvvo "sámi vuoigatvuohtan", go vuoigatvuohta adno lea čadnon dihto báikkálaš guovllu ássiide, geat eanaš vástidit ovddeš siiddaide. Dálá dilis lea sáhka gielddaid dahje gilážiid ássiin.

Čađahettiin stáhta geatnegasvuođaid 27. art ja vuodđolága § 110 a mielde, lea dehálaš juksat mearrádusaid ulbmila, namalassii sihkkarastit ja ovddidit sáme kultuvrra. Jus dán ulbmila galggaš juksat, eai oru gal dát mearrádusat bidjamin nu gáržžes čilgengáibádusaid go válljet vaikko riektesubjeavtta luondduriggodagaid vuoigatvuhtii dahje juo eaiggáduššanvuoigatvuhtii, earret ahte ferte gustot go okta dahje mánnga riektesubjeavtta mat áimmahuššet ja ovddidit sáme kultuvrra. Muhto geavatlaš riektégállduid árttatge dagahit ahte gáibádusaid buoremusat duhtadivčče go oktasaš riektesubjeavttaide čadnon vuoigatvuođat, giddejuvvojit báikegoddái gos sáme kultuvrra sihkkarastošii ássiide.

ILO-soahpamušas orru čielggas ahte vuolggasadji lea oktasaš riektesubjeakta, namalassii eamiálbmot ieš.

Oktasaš konklusuvdna orru gártamin ahte ferte dorvvastit oktasaš riektesubjeavttaide, vuohččan dihto báikkálaš guovlluin, guoddin dasa maid gohčodit "sámi vuoigatvuohtan". Carsten Smith lea girjjistis "Rettstenkning i samtiden" geažidan norgga almennehiid riektedilálašvuođa ovdagovvan čađaheames sámi vuoigatvuođaid. Bajábealde čuoččuhusain orru lagamus sullasaš dilli leat min gilialmennehat, mas guovddáš ášši nugo diehtit lea go buot geavahanvuoigatvuođat ja eaiggáduššanvuoigatvuohtage gullá seamma biirii gilisearvvi siskkobealde.

(Jebens:a ovdanbuktima loahppa.)

4.2 GAÐALDAT FINNMÁRKKU ALMENNEHIS

4.2.1 Mii oaivvilduvvo almennehiin? Álgomearkkašeamit

4.2.1.1 Finnmárkku matrikulerekeahtes eatnamat

Čuovvovaččat atnit "Finnmárkku stáhta eatnamiid" dahje "Stáhtaeatnamiid" báhkkodeami seamma mearkkašumis go "Stáhta matrikulerekeahtes eatnamat Finnmárkku fylkkas". Dáid báhkkodemiin ii mearriduvvo leago stáhtas eaiggáduššanvuoigatvuohta dáid eatnamiidda. Gažaldat maid dás galggašii čuvget, lea galgágo "Finnmárkku matrikulerekeahtes eatnamiid" gohčodit almennehin vai ii.

4.2.1.2 Meroštallamat. Meinich Olsen ja earát.

Dáža rievttis ii leat čielga ja seammás áibbas dábálaš dohkkehuvvon almenneha doahpaga meroštallan. Doaba lea almmatge dájvja dáža teorias ja riektegeavadis adnon dihto implikašuvnna oktavuodas dihto oktasaš joavkkuid geavahanvuoigatvuođain, vuohččan unni eanet čielga ráddjejuvvon báikkálaš guvlui. Mátta-Norgga almennehiin gullá dehálamos geavahanvugiid vuoigatvuohta eanadoalu geavahanriektelaččaide, dábálaččat gohčoduvvon "gillin".

Almennetdoahpaga oktavuoha geavahanvuoigatvuođaide ovdanbohtá omd. Meinich Olsen meroštallamis Dáža almennetrievttis (1928) s. 220: "Almennehin ádden gaska gos ovttá dahje moatti gilis lága fámus lea geavahanvuoigatvuohta." Almennetdoahpaga dákkár áddejupmi ferte navdot leat hui lahka dáža riektegeavada ja teoria árbevirolaš áddejumi.

Vástideaddji celkkii Nikolaus Gjelsvik diggerievttistis (nubbi deaddileapmi 1926) s. 133 ahte stáhtaeatnamat Finnmárkkus eai leat almennet, dainna vuodustusain ahte giliássiin ii leat makkárge duohta geavahanvuoigatvuođa daidda. Seammaláhkai ferte áddet almennet doahpaga mearkkašumi go Alimusriekti duomustis Rt. 1914 s. 509 Álttá vuovdeáššis celkkii ahte stáhta vuovddit Finnmárkkus eai leat stáhtaalmennehat "dábálaš áddemis", go dán cealkámuša vuodustus lei ahte Finnmárkku ássiin ii leat geavahanvuoigatvuohta vuovdái mii máinnašuvvo Christian V 1687 Dáža Lágas, 3-12-6.

Seamma oaivil ferte navdot leat báhkkođuvvon Eanadoallodepartemeantta cealkámušain dán jahkečuođi soames vuogasvuodain ahte eai leat almennehat Nordlánddas ja Romssas. Dáid cealkámušaid vuolggasadji lei navdu ahte dáid fylkka ássiin ii lean geavahanvuoigatvuohta vuovdái stáhta eatnamiin.

4.2.1.3 Lorentz Rynning. Meahccekommišuvvna 26. cuoŋománu 1990 duopmu

Eará terminilogia lea čielgasit biddjon vuodđun go Lorentz Rynning dutkosis "Allemannsrett og særrett" (1928) s. 20 nota 2 cealká ahte "ii leat soabakeahtá almennet doahpágiin ahte boanddain ii leat dain geavahanvuoigatvuohta dáluidasaset". Ovdamearkan čujuhii Rynning ee. Nordlándda almennehiidda, Näämesjevuemie¹⁰³⁷ stáhtaalmenehii Davvi-Trøndelágas ja vuovdedirektora julggaštussii, deaddiluvvon Várrelahkalávdegotti árvalussii (1917) s. 85. Dán cealkámušas

---

¹⁰³⁷ Namdalen

dadjá vuovdedirektora:

"ahte Troanddimis, Nordlánddas ja eará sajiin leat almennehat main daid giliid eanadoallit eai ovddeš áiggis leat murren doalldárbui ja danin ii navdo gullat dákkár vuoigatvuohta. Dát gohčoduvvojit stáhtavuovddit, muhto leat eahpitkeahtá stáhtaalmennehat."

Cuo?ománu 26. b. 1990 duomustis Skjerstadfeltet hárrái Sálttus (s. 71) cealká Nordlándda ja Romssa Meahccekommisšuvdna:

"Go geavahanvuoigatvuođa gažaldat lea jerron, lea dat čuoččaldahtán sakka moivvi álmennetdoahpagii. Nugo ovddabealde leat válddahallon, leat sierranas almennehiin iešguđetlágan atnu. Leago muhtun almennetgaskkas lea geavahanvuoigatvuođat murremii, guohtumii ja geassesadjái jna. lea dan duohken leago dáluin dahje dállojoavkkuin dološ áiggi rájes geavaheami bokte háhkan dákkár vuoigatvuođa. Meahccekommisšuvdna mielas lea riehta gohčodit buot eatnamiid min riikkas maid stáhta lea adnon eaiggáduššat álgovuolggalaš eaiggáduššanvuoigatvuođa fámus, ja mat boatkakeahtá ja ain leat stáhta eaiggáduššamis, stáhtaalmennehin."

Dán mielde siskkilda Meahccekommisšuvdna almenneha doaba buot eatnamiid Nordlánddas ja Romssas maid stáhta adno eaiggáduššat álgovuolggalaš eaiggáduššanvuoigatvuođa fámus. Dán oainnus lea oktavuoha álgomearrádussii almennehiidda 1687 Dáža Lága, 3-12-1, mii earuha gaskal almenneha ja "muhtuma iežas eatnamiid". Meahccekommisšuvdna mielde eaktuda dát mearrádus vuolggasajis ahte buot eatnamat Norggas leat juogo dát dahje duot, nuppiin sániiguin ahte buot eatnamat mat eai leat priváhta opmodagat leat almennehat. Muhtun girječállit leat dán njuolggadusa gohčodan "almennetprinsihppan".

Geavahanvuoigatvuođa dáfus almennehis oaivvilda kommisšuvdna duomus (s. 72) ahte dát sorjá das leago báikkis dološ áiggi rájes geavaheami bokte háhkan dákkár geavahanvuoigatvuođa, ja velgo dat lea fámus. Muhtun girječállit leat garrasat deattuhan¹⁰³⁸ almennetvuoigatvuođa mihtilmasvuođa lobálaš vuoigatvuohtan, njuolga láhkagirjji

---

¹⁰³⁸ betone

mearrádusaid láhkavuoduin 3-12 kapihttaliin, erenoamážit 3-12-6 murrenvoigatvuodas ja 3-12-3 guhton- ja geassesadjevuoigatvuodas. Dát gusto ee. Solnørdal "Rettleiing i almenninglæren" (1958) ee. s. 40 ja Schiefloe girjjistis "Hovedlinjer i Norsk almenningrett". Dáid girječálliid lea ee. Heiberg-duopmu Rt. 1931 s. 110 dorjon. (Heiberg-duopmu lea lagat máinnašuvvon vulobealde 4.2.2.2. oasis.)

4.2.1.4 Stáhta "čielga eaiggáduššanvoigatvuoda" oahppa

Finnmárkku dáfus leat stáhta eiseválddit guhká čuoččuhan oahpa ahte stáhtas lea "čielga eaiggáduššanvoigatvuoha" fylkka matrikulerekeahes eatnamiidda. Dát oaidnu várva vuosttas háve celkui čielgasit ja oppalaččat Ráđđehusadvokáhta 1864 čálalaš lágasteamis áššis vuostá Joganjálmmi Álttás ovddasvástideaddjiid. (Geahča erenoamážit Ráđđehusadvokáhta vástádusa beaiváduvvon miessemánu 18. b. 1864, mii lea lagat máinnašuvvon bajábealde 3.2.2.6. oasis.) Sunddi Spilling:a barggus "Av Finnmarkens skogrett" (1920) lea tesa dohkkehuvvon oaidnu ahte stáhtas lea čielga eaiggáduššanvoigatvuoha Finnmárkku vuovddekeahes eatnamiidda. Dát oaidnu čuohcá nu ahte juohke voigatvuoha stáhta eatnamiin ferte leat vuolgán stáhtas, šiehtadusa, erenoamáš láhkamearrádusa j.s. bokte, dahje leat erenoamáš voigatvuodavuodđu oamastusas dahje sullasaš dilálašvuodas. Dát lea njuolga vuostá áddejumi ahte matrikulerekeahes eatnamat Finnmárkkus leat almennet (okta dahje moanat almennehat).

Lorentz Rynning ovdandoalai das 4.2.1.3. oasis namuhuvvon dutkosis (s. 48):

"Ahte stáhta Finnmárkkus lága bokte (1775 ggl. cea.) lea doalahan opmodat- ja háldenvuoigatvuodas stáhtaeatnamiin mat eai leat earáid hálddus regálan, ja eará riikkaid stáhtaalmenehiidda fas lága bokte lea bidjan dološ áigeprinsihpa gustojeaddji vuoddocealkagin geavahanvoigatvuoda háhkamii",

go son čujuha láhkagirjji 3-12-6:i. Dán ferte áddet nu ahte Rynning oaivvildii ahte Finnmárkkus ii gusto almennetprinsihppa láhkagirjji 3-12-1:s iige dološ áiggi rájes geavaheami prinsihpa voigatvuodáháhkama vuđđosin gusto

Finnmárkkus.

4.2.1.5 Erenoamážit Finnmarkku birra

4.2.1.3. oasis namuhuvvon Nordlándda ja Romssa
Meahccekommišuvvna duomus lea ovdandollon (s. 86):

"Numo ovddabealde máinnašuvvon lea diggeáššiin mátta Norgga meahccegaskkain duopmostuoluin čielgasit mearriduvvon ahte álgovuolggalaš stáhtaeatnamat lea almenet. Eai leatge, earret Finnmarkkus, gos stáhta eatnamat guhká lágalaččat leat leamaš sierradilis, veaháge várašan makkárga riikkaoasi".

Sierra láhkamearrádusat Finnmarkkui maid sáhtta jurddašit leat ásahan oppalaš sierradili, stáhta riektedili dáfus riikkaoasi ássiid ektui, lea vuolggahuvvon belohahkii oktoráđđenáiggis, buo. erenoamážit 1775 Eanačujuhancealkámuša. Seamma oktavuodas lea geassemánu 22. b. 1863 láhkage vuovdima birra stáhta eatnamiin Finnmarkkus leamaš namuhuvvon. Dasto berrešii njukčamánu 12. b. 1920 várreláhka nr. 5 namuhuvvot, mas § 50:s daddjo ahte lága mearrádusat eai adno Finnmarkkus ja njukčamánu 12. b. 1965 láhka stáhta matrikulerekeahes eatnamiid birra Finnmarkkus. Dát láhkamearrádusat guoskkahuvvojit vulobealde juohkehaš sierra konkrehtalat oktavuodas.

Historjjálaš vuolggasaji ektui lea Finnmarkku earalágan go árbevirolaš dilálašvuohta mátti-dáža almennehiin, gos vuoigatvuohta eanaš guovddáš geavahanvugiide, murren, guohtun ja geassesadji jna. adnojit gullat eanadoalloeláhušsii, ja dalle erenoamážit matrikulerejuvvon eanadollui. Sierra eanadoalločadnon geavahanvuoigatvuohta illá sáhtta historjjálaš árttain leat ságas Finnmarkku hárrái, ii ainjuo seamma áddemis go Máttá-Norggas. Eai lean matrikulerejuvvon eanadoalut Finnmarkkus ovdal 1775.

4.2.1.6 Sverre Tønnesen:a girji "Retten til jorden i Finnmark" (Vuoigatvuohta Finnmarkku eatnamiidda)

Sverre Tønnesen:a girjjis "Retten til jorden i Finnmark" (1972) máinnašuvvo "Finnmárkku-almennehis ". Čielggas lea ahte girječálli dáinna báhkkodemiin oaivvilda guovlluid maid almmolaš giellaatnin dál máinnaša "stáhta matrikulerekeahtes eatnamin" Finnmárkkus. Tønnesen ii meroštala justa mii mearkkaša namahus almennet, muhto son čuoččuha (s. 310) ahte "mii historjjálaččat lea mihtilmas almennehiidda, lea datte dušše ahte leat eatnamat maid ii oktage dihto olmmoš eaiggáduša". Son dasto čujuha Ørsted:a 1812 meroštallamii: "Buot Opmodat, mii lea oktasaš Geavahusas juogo olles Stáhtii, dahje dihto Provinsii, dihto Guovllu Ássiide, lea Almennet, gulaš dal Opmodat olles Stáhtii dahje ...". Dása lasiha Tønnesen: "ahte Finnmárkoalmennet deavdá dás biddjon gáibádusaid, orru leamen čielggas."

4.2.1.7 Buhtastahttin Máttá-Norgga stáhtaalmennehiiguin

Navdo leat váttis vástidit Finnmárkku almenneha gažaldaga čielgasit ja ollislaččat doabalaš¹⁰³⁹ meroštallamis. Dán vuolggasajis lea vástádus dan duohken makkár almennetdoahpaga meroštallan välljejuvvo. Danin baicce dan sadjái konkrehta buhtastahttit gaskal rievttálaš dilálašvuodaid mat gustojit matrikulerekeahtes eatnamiidda Finnmárkkus ja dilálašvuodaid mat gustojit máttá-dáža almennehiidda. Vai buhtastahttin ii šatta dárbbášmeahttun váttis, välljet buhtastahttit almennehiiguin maid stáhta eaiggáduššá (stáhtaalmennehiid).

Min čuolbma lea dalle ná: Sáhttetgo stáhtaeatnamat Finnmárkkus unnit eanet rievttálaččat seammaláganatgo Máttá-Norgga stáhtaalmennehiiguin? Makkár čuoggáin leat seammalágan dahje sullasaš dilálašvuodat, ja makkár čuoggáin leat erohusat?

Dákkár buhtastahttimis ferte guorahallat sihke eanaeaiggáduššanvuoigatvuođa gažaldaga ja geavahanvuoigatvuođaid mat ležžet. Danin fertege guorrat

---

¹⁰³⁹ begrepsmessig

dihto láhkai eaiggáduššanvuoigatvuođa ovdanbuktima 4.1. oasis (geahča 4.2.4. oasi vulobealde) ja iešguđet geavahanvuoigatvuođaid ovdanbuktima 3. kapihttalis (geahča 4.2.5. gitta 4.2.9. oasi) vulobealde.

4.2.1.8 Várašupmi ovdanbuktima rámma ektui

Álggos navdo riehta dihto láhkai várašit ovdanbuktima rámmaid ektui:

(a) Dat oassi Finnmárkkus mii šattai aivve dáža sorjjasmeahttunvuođa vuollái 1751:s lei ovdal dán guhká ruođa duopmoválddi vuollásaš. Ruođas lea almennehiid njuolggadusaid ja gonagasa eaiggáduššanvuoigatvuođa ektui leamaš eará rievttálaš ovdáneapmi go Norggas. (Lagat válddahallan

Ruođa riekteovdáneamis, geahča 4.1.6. oasi.) Dálá ovdanbuktimii lea

válljejuvvon ráddjet meannudeami dilálašvuođaide dan oasis Finnmárkkus mii juo ovdal 1751 lei aivve dáža sorjjasmeahttunvuođa vuollásaš ("privatiivva dáža guovllut").

(b) Dáža stáhta lea čadnon dihto álbmotrievttálaš geatnegasvuođaide Norgga sámi unnitlogu ektui, buo. erenoamážit 1966 ON-soahpamuša siviilla ja politihkalaš vuoigatvuođaid hárrái 27. artihkkala ja 1989 ILO-konvenšuvnna nr. 169. Dasa lassin leat geatnegasvuođat mat leat geassemánu 12. b. 1987 sámelága nr. 56 ja Vuodđolága § 110 a:s. Ii leat vuos áibbas čielggas makkár čuvvosat dáid geatnegasvuođain sámi ealáhusa vuoigatvuođaid ja Finnmárkku luondduriggodagaid ráđđejumi, dahje fylkka dihto guovlluid ektui leat. Dálá ovdanbuktin ii guoskkat daid gažaldagaid maid sáhhtá jearrat álbmotrievttálaš vuodul, ja iige siskkil vejolaš vuoigatvuođaid dán vuodul. (Veahá lagat albmadeapmi dáid geatnegasvuođain, geahča 2.4. (álbmotriekti) ja 2.5. (Vuodđolága § 110 a) osiid ovddabealde).

Dás čuovvu ahte jus siskkáldas lágat Norggas ja dan čuožžovaš hálddašangeavat ii galggašii duhtadit riikka álbmotrievttálaš geatnegasvuođaid sámiid álbmoga ektui, ii boađe dat ovdan čuovvovaš ovdanbuktimis.

4.2.2 Mátta-Norgga almennehat

4.2.2.1 Oppalaččat

(1) Mátta-Norggas lea dál vuolggasajis buot eatnamat, várit ja vuovddit mat eai leat priváhta opmodagat, almennet. (Dalle ii lohko stáhta ostojuvvon opmodat.) Áigodagas 1800-logus ja dán jahkečuođi álggus čuoččuhuvvui ahte ledje ráššatge Mátta-Norggas mat "almmá leamen almennet eai lean priváhta opmodat" (nu gohčoduvvon "stáhta duoddarat").

Duottarkommišuvdna mii ásahuvvui borgemánu 8. b. 1908 duottarlágas (fámuhuhtton cuoŋománu 9. b. 1954 lágas) mearridii datte vuosttas duomustis juovlamánu 1. b. 1910 ahte earuheapmi gaskal stáhtaalmenneha ja stáhtaduoddara ii sáhttán adnot mearkkašit maidege. Alimusriekti báhkkodii seamma oainnu Eidfjord almenneha áššis (Rt. 1916. s. 1249).

(2) Almenneha eaiggáduššandilálašvuohta sáhttá leat mánggalágan. Eanaš almennehiid eaiggáduššá stáhta (stáhtaalmennehiid) dábálaš áddejumi mielde, muhto muhtumiid eaiggáduššet buohkat dahje eatnašat geain lea geavahanvuoigatvuohta almennehis (gilialmennehis), ja soitet maid leat ain muhtun priváhtaalmenneha maid okta dahje moadde priváhta olbmo eaiggáduššet.

Almennehiid mihtilmasvuohta lea árbevirolaš áddejumi mielde geavahanriektelaččaid oktasaš atnu, dábálaččat gohčoduvvon "gillin". Dát biire lea dávjá guvlui ráddjejuvvon, muhto geavahanriektelaččat, dehálamos geavahanvuoigatvuođa ektui, sáhttet leat unnit eanet bieđggus eanadoallojoavkkutge.

(3) Almennehiin lea vuolggasadji historjjálaš ovdáneamis mii manná guhkás maŋás, várra gitta dán riikka vuosttas bissovaš ássamii. Dáža eanadatlagain, mat čállojuvvo 12. jahkečuođis ledje njuolggadusat almenneha anus, ja seamma gusto Mávnnos Håkonsen:a 1274 Eanaláhkiige. Christian V 1687 Dáža Lága mearráduusat almennehiid birra, mat gitta min áigái leat leamaš min almennetvuoigatvuođa dehálaš osiide

vuodus, leat belohakkii seammago gaskaagi boares lágain, Christian IV1604 dáža Láhkagirjji bokte.

Árta lea navdit ahte eaiggáduššandoahpagis, numo dan dál dovdat, vánit lei sadji álgovuolggalaš dáža almenneinstituhtas. Baicce ledje gaskaagi dáža lágain oktan 1274 eanalágas njuolggadusat dihto ráđđejumiid birra almennehiin gonagassii. Nu leige gonagasas eanalága mielde vuoigatvuohta beallái rievdan fállás ja vuoigatvuohta hilggohasaide mat almennehis rivde gáddái. Muhto dehálamos ovdáneapmi lei gonagasa vuoigatvuohta nammadit almennehis ođđaássiid. Gonagasas lei juo Guladiggelága mielde vuoigatvuohta "lihttoláigohit almenne geasa dáhtoš", ja seamma njuolggadus lei fas Eanalága VII - 62 - 1. Muhto earret sierra vuoigatvuođaid mat gulle gonagassii ovddeš lágaid mielde, lei giliássiin prinsihpas vuoigatvuohta geavahit buot vejolašvuođaid almennehis.

Mañitgaskaáiggi¹⁰⁴⁰ ja dánskaáiggi riekteovdáneapmi nannii gonagasa saji giliid ektui almennehiid ráđđejumi dáfus. Dás lei ee. oktavuoha go ovddiduvvui čavgasat eaiggáduššandoaba, romálaš rievtti váikkuhussan ja dánska rievtti doarjagiin. Gonagasa lihttolaigohanvuoigatvuohta áddejuvvui njuolga váikkuhussan gonagasa eaiggáduššanvuoigatvuođas almennehiidda. Lihttolaigohanvuoigatvuohta lea eaktuduvvon Dáža Lága 3-12-4, vuosttas cealkagii mii čuodjá:

"Gonagasa Fálde ii galgga lihttoláigohit makkárga Saji Almennehis jus dat ii lobálaš Mearrideami dovddahuvvo ahte oasti Áiggošii čorget dan Vearroássama¹⁰⁴¹".

1600-logu mañit oasis anii gonagas iežas vuoigaduvvon vuovdit almennehiid. Muhtun almennehiid vuvddii juo 1600-logus ja lasi 1700-logus. Sullii oktanaga oamastišgođii gonagas vuovdealmennehiid murrenbadjebáhca.

Dilli álbmoga murrenvuoigatvuođa ektui muddejuvvui Dáža Lága 3-12-6:s, mii čuodjá:

---

¹⁰⁴⁰ senmiddelalder

¹⁰⁴¹ skatteboel

"Almenneha Vuovddi ferte juohkehaš atnit, gii doppe ássá, numo Dološ Áiggis, mii dárbbášuvvo juohke Muorrasallii, Huksen Hirssaide ja Dálu Geavaheapmái. Gii njeaidá eanet Vuovddi Almennehis ja boaldá Njáskkahagaid Čorgenlobi haga, nugo dál leat cealkán, ohcá danin, numo son gii murre vieris Vuovddis".

Dát mearrádus lei ođas boares lágaid ektui. 1687 Dáža Lágas mearriduvvui de ahte álbmoga vuovdevuoigatvuohta lei ráddjejuvvon dálloatnui. Dán čuovus lei ahte ávnnastanvuoigatvuohta ja almennehiid ávnnasbadjebáhca vuovdin gulai dušše gonagassii (stáhtii).

1700 ja 1800-logus atne eiseválddit gonagasa eaiggáduššánvuoigatvuođa almennehiidda diehttelassan. 1800-logus ráđđejeaddji áddejupmi riektehistorjáčáliid gaskkas lei ahte juo Harald Vuoktafávru lei oamastan eaiggáduššánvuoigatvuođa almennehiidda, áddejupmi mii vánit lea doallelaš. 1900-logus leat muhtun juristtat biehttan dahje eahpidan stáhta eaiggáduššánvuoigatvuođa almennehiidda (advokáhtat Solnørdal ja Schiefloe ja alimusriekteduopmár Bernt Berger). Vinstra-áššis (Rt. 1963 s. 1263) mearridii datte Alimusriekti ahte stáhta lea stáhtaalmennehiid eaiggát, ja iige leat dušše hálddašanvuoigatvuohta dáidda. Alimusriekti guorrasii gielddarievtti ovdaolbmo cealkámušaide dán áššái (bájuhuvvon duopmoreferáhtas s. 1275):

"Rievtti unnitlohku, rievtti ovdaolmmoš ii gávnnat ártta lagat guoskkahit almennetvuoigatvuođa historjjálaš ovdáneami, go lea ovttaoavilis ahte vuosttažettiin ferte deattuhit dan mii dál lea gustojeaddjin. Son leage ovtamielas ášševuložiin ahte dál leat cieggan riektedilit almennetvuoigatvuođa dáfus, ja ahte dáid cieggan riektediliid mielde ferte dadjat ahte stáhta lea stáhtaalmennehiid eaiggát."

4.2.2.2 Geavahanvuoigatvuođat eanadoalus

(1) Almennehiin earuhuvvo árbevirolaččat gaskal guokte geavahanvuoigatvuođa vuodđojoavkku: "Duohta vuoigatvuođat" mat gullet eanadollui, ja eará vuoigatvuođat (bivdu ja guollebivdu) mat gullet buohkaide gilis. Duohta geavahanvuoigatvuođat siskkildit vuosttažettiin

muorraávnnasvuoigatvuođa (Dáža Lága 3-12-6) ja geassesadje- ja guhtonvuoigatvuođa almennehis (Dáža Lága 3-12-3). Dáid vuoigatvuođain lea eanetgo earáin sakka ja mearrideaddji mearkašupmi riikka mángga guovlluid eanadollui. Dása lasihuvvojit vel eará sullasaš vuoigatvuođat: Láddjehat-, sámmálčoaggin-, lastačoagginvuoigatvuohta, eanadollui sáddovuoigatvuohta ja historjjálaš vuoigatvuođat numo jeaggemálbma, bihkkaboaldin j.s.

Eahpiduvvo leatgo dát vuoigatvuođat álggos leamaš doalahuvvon eanadoalliide vai leago buot giliássiide leamaš vuoigatvuohtan. Goappašiid 4.2.2.1. osiin namuhuvvon mearrádusain orru leamen mañimušáddejupmi, buo. Dáža Lága 3-12-3; "juohkehaš galgá návddašit" jna.

Mii dal historjjálaš vuolggasadji leš, lea dál riektegeavadis mearriduvvon gustojeaddji riektin ahte murren-, guhton-, geassesajdoallo- ja láddjehatvuoigatvuohta dušše gullá eanadoalliide, geahča ee. Alimusriekteduomu Rt. 1914 s. 35 (Jevnaker almennet), mas celko ahte vuolggasadjin ferte

"biddjot ahte almennetvuoigatvuohta historjjálaš ovdáneami mielde dárkojuvvo biedgoássanruđalaš¹⁰⁴² instituhttan, mii galggašii doarjut eanadoalu go dovddasta dasa lobi náššat eanadollui dihto dárbbášlaš riggodagaid almennehis".

Dás fas čuovvu ahte dát vuoigatvuođat gullet dán gili eanadoalliide, nu gohčoduvvon "duohta vuoigatvuođat".

(2) Duopmostuolut leat moanid diggemearrádusain bidjan eavttuid doalahit almennetvuoigatvuođa, sihke eanadoalu sajádaga ja geavahanvuoigatvuođa historjjálaš vuđđosa ektui ja lágášvuođa gáibádussii juohke eanadollui mas sáhtta leat almennetvuoigatvuohta. Dán riektegeavadis lea eanaš áššiin murrenvuoigatvuohta almennehis guovddáš gažaldat.

Duopmogeavadis ferte adnot dohkkehuvvon ahte okta eaktu oažžut almennetvuoigatvuohta lea ahte dat eanadoallu gullá gillái dahje báikegoddái masa almennet "gullá dološ áiggi

---

¹⁰⁴² landboøkonomisk

rájes". Dán mearrideamen eai leat hálddahaslaš ráját mearrideaddjin, muhto mo dilálašvuolta lea leamaš ovddežis. Dát mearkkaša ahte juohke háve ferte guorahallat mo geavahandilálašvuodát leat leamaš. Seamma gusto rájáidege gaskal moadde almenneha, ja makkár gillái dahje báikegoddái almennet oppalaččat "gullá" lága vuodul.

(3) Almennetvuoigatvuođa rievttálaš mihtilmasvuođa gažaldagas čuvgejuvvui Alimusriekteduomus Rt. 1931 s. 110 (Heiberg-duopmu). Dán duomus mearriduvvui ahte go vuovdá čuldojuvvon eanabihtá almennetvuoigaduvvon opmodagas ii sáhte várašupmi ahte eanabihtás ii galgga leat geavahanvuoigatvuohta, leat makkárga riekteváikkuhus, ii ainjuo oasti iežas háldenáiggis. Dát lea duomu mielde daningo juohke dálu almennetvuoigatvuođas lea lága vuoigatvuođavuodđu, nu ahte ii dárbbášuvvo makkárga maŋŋálasgaskavuolta¹⁰⁴³ ovddeš vuoigatvuođalažžii. Dát guoská muđui várrelága doibmii mearriduvvon dálá geassemánu 6. b. 1975 várrelágas nr. 31ge, mii § 2 nuppi lađđasis, nuppi cealkagis dadjá ahte almennetvuoigatvuohta dábálaččat ii sáhte luobahuvvot, láigohuvvot dahje gáibiduvvot lonuhuvvot buhtadasain.

Heiberg-duopmu ii leat caggan ahte maŋit duomuin lea mearriduvvon ahte geavahanriektelaččat eai dárbbáš leat seamma iešguđet ávkkástallanvugiide dihto almennehis. Geahča ee. Rt. 1989 s. 107 (Leir- ja Bøverdalen stáhtaalmennet), mas celkui ahte almennetvuoigatvuohta ferte árvoštallot konkrehta historjjálaš ja geavahaslaš dilálašvuodain.

4.2.2.3 Guollebivdu stáhtaalmennehis

(1) Guollebivddus almennehiin lei áiggistis mángga guovllus riikkas stuorra mearkkašupmi biebmodollui, erenoamážit siseatnangiliin ja duottargiliin. Gaskaagi dáža lágain leat árta navdit ahte sáivabivdu almennehiin dan áiggis lei doalahuvvon

---

¹⁰⁴³ suksesjonsforhold

gillái, ja nu atnui leat almennevuogáhtan. Dán doarju Guladiggelága mearrádus 145. kap.: "Juohkehaš háhká čázi ja muoraid almennehis", nu maid 1274 eanalágas: "Buot guollejávrrit almennehis leat buohkaide seamma vuogáhtavuođus".

Dát njuolggadus lei fas Christian IV 1604 dáža lágas: "Buot guollejávrriid almennehis ferte juohkehaš atnit masa dasa lea oassi". 1687 Dáža Lága 5-11-1 oaččui dát njuolggadus čuovvovaš sániid: "Buot guollejávrriid almennehis ferte juohkehaš atnit geas lea oassi dasa, ja ii oktiige sierra lihttoláigohuvvot".

Seamma čujuha herttot Haakon Magnusson Hadeland ja Ringerike 1297-1298 diggesáhkus¹⁰⁴⁴, mas čuožžu (geardduhuvvon Norgga boares Lága III, Keyser ja Munch, Christiania 1849 mielde):

"Muhto almenneha ja guollejávrriid hárrái dáhtošiemmet daid galgat dávistit mo ovdal ledje leamaš ja návddašan daid bures ja numo láhkagirji dadjá".

(2) Eahpidahttibut gažaldat lea, leago guollebivdu almennehiin dolin leamaš vuogáhtan gili boanddaide vai leigo vuogáhtan olles gillái. Maná ledje gaskaagis eatnašat geat ásse giliin boanddat dahje gullevaččat eanadollui eanaláigodálolažžan ja láigoolmmožin j.s. Muhto ledje earátge, geat ealihedje iežaset sálteboaldin¹⁰⁴⁵, jeaggemálbmaroggin¹⁰⁴⁶, bihkkaboaldin dahje bivdin ja guollebivdin. Unnán vuhtto ahte dát gažaldat dábálaččat bastilit daddjon¹⁰⁴⁷, muhto čuožžovaš dilálašvuođas vuhtto várra ahte guollebivdu lei vuogáhtan buohkaide gilis.

1912 várrelahkalávdegoddi navddii dán ain leat ráđđejeaddji áddejupmin eanaš giliin (lávdegoddeárvalus s. 73 ja 80). Norsk almenningsrett:s (s. 154-155) navddii Meinich Olsenge ahte guollebivdovuođavuohta almennehis álgovuolggalaččat lei iežaslaš vuogáhtan buot

---

¹⁰⁴⁴ rettarbot

¹⁰⁴⁵ saltbrenner

¹⁰⁴⁶ myrmalmvinner

¹⁰⁴⁷ sette på spissen

almenetguovllu ássiide. Seamma dagai Aubert Obligašuvdnavuoigatvuođa sierra oasis (s. 265, 4. mearkkašupmi). Brandt tingrett:s, 2. deaddileapmi (s. 417) lea baicce navdon ahte dolin gulai guollebivdovuoigatvuohta almennehis buot gili eanadoalliide.

Dán gažaldagas lea dalle nákkáhallan. Rt. 1938 áššis s. 741 Tydal ovddeš stáhtaalmennehis jerrui leigo buohkain Tydal:s guollebivdovuoigatvuohta ovdal almenet juogaduvvui 1869:s, vai gulaigo guollebivdovuoigatvuohta dušše gili eanadoalliide. Go lei čađamannan ee. várrelahkalávdegotti árvalusa (1916) ja Rt. 1893 duomu s. 610 celkkii Alimusrievtti eanetlohku: "Dán mielde ii sáhte bidjat makkárga dábálaš cealkaga ahte ássiin lea guollebivdovuoigatvuohta, ja iige - nugo lágamánneriekti dahká - makkárga duođaštannoadi almenneha eaiggáidii".

(3) Njukčamánu 11. b. 1920 várrelágas ledje §§ 35 ja 36:s guollebivdomearrádusat stáhtaalmennehiin. Dáid mearrádusaid mielde earuhuvvui gaskal sin geat ásse gielddas gos almenet lei dahje geavahanvuoigaduvvon gilis, ja eará dáža borgáriid. Dálá gustojeaddji mearrádusat guollebivddus stáhtaalmennehiin leat geassemánu 6. b. 1975 várrelága nr. 31, § 28. Dát láchkamearrádus válldahallo vulobealde, go buohtastahtá njuolggadusaid guollebivdduin Finnmárkkus, geahča 4.2.8. ja 4.2.10.4. osiid.

4.2.2.4 Bivdu stáhtaalmennehis

(1) Sihke gaskaagi dáža lágain ja 1687 Dáža Lágas daddjo unnán mii sáhtášii čielgasit oaivadiit bivdovuoigatvuođas almennehis. Dáža Lága 5-10-10:s daddjui:

"Bivdoáiddiid ja Gumpebivdorokkit fertejit juohkehaš dahkat Almennehis, geat áigot, almmatge nu, ahte ii oktage bilit eará Bivddu, nugo ovdal leat cealkán gilláriid¹⁰⁴⁸ ja Bivddu birra".

---

¹⁰⁴⁸ gildre

Dát mearrádus lea belohahkii leamaš áddejuvvon nu ahte buohkat sáhtte bivdit almennehis. Muhto vánit lea riehta dás bidjat mearrideaddji deattu sániide. Solnørdal (s. 39) (Rettleing i almenningsslæren (1958), geahča ovddabealde 4.2.1.3. oasis.) ádde mearrádusa nu ahte dušše giliolbmui lei Dáža Lága mielde vuoigatvuohta bivdit almennehis.

Dalle lei bivdovuoigatvuohta dolin almennetvuoigatvuohta.

Meinich Olsen máinnaša (s. 28) (Norsk almenningsrett (1928), geahča ovddabealde 4.2.1.2. oasis.) dološ bivddu seammago láddjema, sámmálčoaggima jna., seammago murrema, geassesaji ja guollebivddu almennetvuoigatvuohtan. Son bealušta dáid ee. proseassaiguin mat dolin ovddiduvvojedje duopmostuoluin giliid gaskkas njuolga dihto guovlluid bivdovuoigatvuođaid ektui. Son čuoččuha ahte bivdovuoigatvuohta dolin, belohahkii guollebivdovuoigatvuohtage, várra áddejuvvui "iežaslaš vuoigatvuohtan - buohkaidvuoigatvuohtan - sidjiide geat leat ásaiduvvon dán almennetguvlui" (s. 154-155).

(2) 1800-logus dohkkehuvvui gal bivdu beatnaga haga priváhta eatnamiin, ja dalle dieđus almennehisge. Geassemánu 22. b. 1863 lágas biddjui datte ealga-, sarva- ja mádjitbivdu stáhtaalmennehis eiseválddiide.

1899 bivdoláhka deattuhii eanaeaiggáda oktovuoigatvuođa bivdui priváhta opmodagas. Almennehiidda lei datte láhkaovdabargguin evttohuvvon ahte juohke dáža borgár galggai sáhttit bivdit jahkásaš divatmávssuin. Dás lei oktavuoha áddejumiin mii lei ovddeš rievttálaš dilálašvuohta. Lága § 6 mearridii dánmielde ahte fuđošbivdu stáhtaalmennehiin galggai leat buot dáža borgariidda go háhke bivdogaartta, muhto vierisgiliássit galge dábálaččat máksit divada. (1899-bivdoláhka lea lagat máinnašuvvon ovddabealde 3.8.1. ja 3.8.2. osiin.)

(3) 1920-várrelága ráhkkanahhtimis celkkii várrelahkalávdegoddi árvalusastis (1916) s. 48: "Áigadas anu ja riikka boares lágaid mielde ledje giliássit oktovuoigaduvvon buot bivdui gielddas". Lávdegoddi oaivvildii ahte giliin berre sihkkarastit lohpi "ávkkástallat duoddara hearvásvuođaid nu olu go vejolaš, iige dušše iežas dárbbu gaskkahis duhtadeapmái,

muhto láigohanlohpaige" (s. 49). Manjit livččii "dálá gustojeaddji almenetvuoigatvuođa viiddideapmin."

Dáid oaiviliid mielde mearriduvvui lága § 30:s ahte dán almennehiin giliássiin dahje dološ geavahanvuoigaduvvomiin galggai leat bivdovuoigatvuohta stáhtaalmennehis, belohahkii divatmávssuin. Eará dáža borgáriin ii lean § 31 mielde mihkkege rievttálaš gáibádus bivdit stáhtaalmennehis, ii divada mávssuinge. Muhto sáhtii "várrestivrra lagat mearrádusa mielde" addot lohpi bivdit go mákse várrestivrra mearridan divada.

Dálá gustojeaddji bivdonjuolggadusat stáhtaalmennehiin leat 1975-várrelága §§ 23-27:s. Dát njuolggadusat meannuduvvojit vulobealde ja doppe buohtastahttojit Finnmárkku matrikulerekeahes eatnamiid vástideaddji njuolggadusaiguin, geahča 4.2.9. oasi.

4.2.3 Finnmárkku almenneha gažaldaga hárrái riektegeavada, stáhtahálddaha ja lánkaovdabarguid cealkámušat

(1) Alimusrievttis leat muhtun mearrádusain dálá áiggis guoskkahan Finnmárkku stáhtaeatnamiid mihtilmasvuođa gažaldaga.

"Álttá vuovdeáššis" (Rt. 1914 s. 509) daddjo Norsk Rettstidende álggus ahte "Stáhta vuovddit Finnmárkkus eai leat stáhtaalmennehat, ja vuovdelága ávnnasrievttálaš mearrádusat eai gusto daidda." Vuosttasjenasteaddji eavttuin leat dát veaháš earaláhkai čállon:

"In ane namalassii vuovdelága ávnnasrievttálaš mearrádusaid stáhtaalmennehiid birra gustojeaddjin Stáhta vuvddiide Finnmárkkus, go dát eai leat stáhtaalmennehat dábálaš áddemis."

Duopmoeavttuid čađamannamis čájehit ahte duopmu gusto lastamuorraávnnasvuoigatvuhtii čuohppat muoraid ja dán vuoigatvuođa eavttuide. Duopmu lea hui dievaslaččat meannuduvvon ovddabealde 3.2.2.7. oasis ja máinnašuvvo lagat 4.2.5. oasisge vulobealde.

Si-Fi-duomus (Rt. 1960 s. 810) celkkii
vuosttasjienasteaddji, eará duopmáriid doarjagiin (s. 814):

"Almmá cealkimin maidege dasa ahte sáhttago stáhta eatnamiid
Finnmárkkus juohke álo dárkot čielga priváhta opmodahkan, anán
čielggasin ahte dat ainjuo ii lea čielga stáhtaalmennet".

Dát celkui go jerrui leigo dábálaš 20 jagáš oamastanáigi
adnon áššis, vai fertiigo geavahit 30 jagáš erenoamáš
oamastaniáiggi almennehiidda. Alimusrikti celkkii joatkagis:

"Vuoigatvuođavuodđu ahte dan (Stáhta eatnamiid Finnmárkkus)
ektui, ii leat nu ahte galggašii gustot eará oamastanáigi go dábálaš 20
jagi, nugo Davvinjárgga gielda lea čuočuhan."

Varfjell/Stifjell-duomus (Rt. 1979 s. 492) lei boazodoalliid
buhtadangáibádusas stáhta vuostá vahágiidda ovddas go
ceggejedje telekommuniserenrusttega. Ášši guovddáš gažaldat
lei, leigo boazodoalliid gáibádus boarásmuvvan. Alimusrikti ii
gávnahan gáibádusa boarásmuvvan ja celkkii dán oktavuodas
ee. čuovvovačča (s. 498):

"Rievddalmas riektedilálašvuohta sin ruovttufylkkas, Finnmárkkus -
belohahkii eahpečielga njuolggadusaiguin stáhta vuoigatvuođa
mahtodagas matrikulerekehtes eatnamiidda - lea okta mángga
dagaldagain masa ferte deastta atnit go árvoštallá
riektediehtemeahttunvuođa cuohkkin".

Álttá-áššis (Rt. 1982 s. 241) jerrui áššemeannudeami
lobálašvuođas go ovddiduvvui ggl.cea. Álttá-čázádaga
buođđudeamis. Dán oktavuodas čuočuhedje sihke čázádaga
guolástanvuoigaduvvomat ja guoski orohagaid
boazoguohtonvuoigaduvvomat ahte áššemeannudeamis ledje
stuurra meattáhusat. Stáhtaeatnamiid almenneha
mihtilmasvuohta dahje ii, ii meannuduvvon áššis, iige
Alimusrikti guoskkahan dán gažaldaga.

(2) Almmolašvuođa giellaatnin stáhta eatnamiid hárrái
Finnmárkkus muđui lea leamaš nu ja ná. Datte lea čielggas
ahte dáid eatnamiid moanaid vuogasvuođain almmolaš

áššebáhpáriin 1600-logu loahpa rájes ja 1800-logu álgobeallai gohčodedje dáid eatnamiid almennehin, dábálaččat "Gonagasa almennehin."

Nu geavahii fáldi Knag 1693:s Ákņovági dikki mearrádusas "Gonagaslaš Majestehta almennet ja Álttá Vuovdi dikkis" namahusa. Major Schnitler:a Dutkonbeavdegirjjisge 1745 rájes Várggáha ámtta birra lea Álttá vuovdi gohčoduvvon almennehin. Ámtamánni Fieldsted promemorias reantogámmárii Københámmanis njukčamánu 31. b. 1775 daddjo:

"Go buot nannán Finnmárkkus adno juohkinkeahtá almennehin mii dušše gullá Su Majestehtii".

3.2.2.2. oasis máinnašuvvon 1753 geaskkuin Álttá vuvddiin, mat ledje ráhkaduvvon dalá ámtamánni Collett evttohusa vuodul, gohčoduvvo datte vuovdi "Finnmárkkku gulli Álttá vuovdi", almmá dadjamin maidege almennehis. Miessemánu 27. b. 1775 eanačujuhancealkámušas, mii ráhkaduvvui ámtamánni Fieldsted evttohusa mielde iige namuhuvvo almennet báhkkodeapmi. Muhto cealkámuš eaktuda čielgasit ahte eatnamat gullet Gonagassii, ja ahte son sáhtta sirdit čujuhan eatnamiid ássansajiide, mii de gártá priváhta opmodahkan sidjiide geaidda čujuhuvvojit eatnamat.

Reantogámmára suoidnemánu 4. b. 1801 promemorias mii gustui "sierradivadii" mii galggai máksot vuovdemurremii Finnmárkkus, hállo murrensierradivatlasieheamis "Ámtta Gonagaslaš Almennehiin". 1800-logus ráhkadii Finnmárkkku ámtamánni moanaid háviid njuolggadusaid vuovdemurremii matrikulerekeahes eatnamiin, belohahkii muhtun guovlluide ja belohahkii olles Finnmárkui. Ámtamánni Buck geassemánu 10. b. 1825 njuolggadusain adno "Álttá Almennetvuovddi" namahus. Seamma ámtamánni suoidnemánu 3. b. 1837 njuolggadusain vuovddi birra Riehppovuonas hállo ain "almennehis".

Miessemánu 5. b. 1845 vástideaddji njuolggadusain maid ámtamánni Harris ráhkadii hállo baicce dušše "Álttá Fálldi Stáhta Vuovddis". Seamma gusto ámtamánni Motzfeldt golgotmánu 21. b. 1854 ja ámtamánni Nannestad

skábmamánu 11. b. 1859 čuovvovaš njuolggadusaide. 1874 ja 1891 ráhkadii ámtamánni "almennetguostojeaddji njuolggadusaid" Finnmárkku vuovddi atnui, mas gohčoduvvui "Stáhta gullevaš Vuovdi" Finnmárkku ámttas". Báhk kodanvuogi dán nuppástusas soaitá leat oktavuoha das ahte dat guokte 1753 vuovdegeaskku, 1845:s deaddiluvvojedje Lassin Wessel-Berg čoašku "Rescripter bind IV" jagiide 1797 - 1813.

Stahta opmodagaid 1825-26 olles riikka almmolaš logahallamis daddjo Stáhta eatnamiin Finnmárkkus:

"Aitosaš Finnmárkkus gos áibbas unnán dahje eai oppanassiige leat matrikulerejuvvon eatnamat, ferte várra buot vuđolaš¹⁰⁴⁹ áddemis gohčoduvvot almennet."

"Vuđolaš ádden" báhk kodanvuohki orru geažideamen dihto várašumi ahte dilálašvuodat Finnmárkku stáhta eatnamiid ektui, álo galggašedje leat seammago almennehiin muđui.

Vástideaddji válddahusas 1842-43 rájes daddjo:

"Aitosaš Finnmárkkus, dahje dat golbma fálddi Áltá, Hámmárfeasta ja Nuorta-Finnmárku, gos dušše veaháš matrikulerejuvvon eatnamat leat, ferte várra buot atnit almennehin, almmatge earret dan mii lea čorgejuvvon ja sirdon priváhtii, 27.05.1775 ggl.cea. ja 03.09.1816 Alimus Cealkámuša mielde".

Finansdepartemeantta proposišuvdna nr. 21 beaiváduvvon skábmamánu 13. b. 1847 vejolaš vuovdimis stáhta almennehiid ii bargan Finnmárkku ektui. Departemeanta iige lean áššis viežžan dieđuid Finnmárkku birra ja vuodustii dán ná (proposišuvdna s. 23):

"Aiddo dal mihttejuvvi, ahte Departemeanta ii leat gulahallan Finnmárkku Almennehiiguin, gos Eatnamat leat, ahte dát dárkojuvvojit eará Oainnus ja ahte meannuduvvojit eará njuolggadusaid mielde go Almennehat mat Dábálaččat gohčoduvvojit Stáhta. Aitosaš Finnmárku lea namalassii doložis leamaš dárkojuvvon gullat Gonagassii dahje Stáhtii, go álgovuolggalaččat dušše ásse Johttit, sápmelaččat almmá bissovaš Viesuin. Veahážiid mielde almmatge Muhtun ráje das huksegohte Sirddolaččat, geat almmatge eai dárkojuvvo Eatnamiid eaiggádin (buo. §

---

¹⁰⁴⁹ vidløftig

19 Guovvam. 5.b.1685 Mearrá.).

Finnmárku lea danin boares Áiggiid rájes leamaš gohčoduvvon ja meannuduvvon Koloniain."

Dás orru ovdanboahhtimin ahte Finansdepartemeanta vuodustii sierradili Finnmarkui ee. sápmelaččaid johttiid iešvuodain ja maid sáhtta gohčodit "koloniserenoaidnun". Iige departemeantta guorahallan lagat maid mañimušlivččii mearkašit, earret logahallat Finnmarkku boares sierramearrádusaid, erenoamážit dán riikkaoasi gávpeovdamuniin¹⁰⁵⁰.

Proposišuvnnas lea datte ain teavsttas oanehis válddahallan departemeantta riektedilálašvuoda áddejumis dán riikkaoasi matrikulerekeahtes eatnamiid hárrái. Daddjo ee. (s. 24):

"Juhkkojuvvon Osiid ektui, dárkojuvvo Finnmarkku muđui Almennehin, geahča §§ 3, 4, 5 ja 6 dieđihuvvon cealkámušas. Vuovdemurren sáhtta dušše leat Čujuhemiin. Čakčamánu 3. b. 1817 cealkámuš. Dán Geavahanvuoigatvuoda bálddas, mii bissovaš ássiin lea njeaidán Duovdagiin, ferte maid mihttejuvvot dan Gárdeguohtuma, Bivddu, Guollebivddu ja Vuovdemurrema Vuoigatvuoda, mii gullá sihke dáža ja ruođa Sápmelaččaide, geahča golggotmánu 18. b. 1751 Soahpamuša ja čakčamánu 27. b. 1726 Geaskku."

Dás orru departemeanta lohkamin guovttelágan geavahanvuoigatvuodaid stáhta eatnamiin Finnmarkkus:

a) Geavahanvuoigatvuohta dáloniidda geat eaiggáduššet sajiid mat ledje čujuhuvvon 1775-enačujuhancealkámuša vuodul. "Juhkkojuvvon osiid" ektui galge vuovddekeahtes guovllut departemeantta áddejumi mielde adnot almennehin. Dát orru báhkkodeamen sullasaš riektedilálašvuoda go eanadollui vuolggahuvvon almennehis riikkas muđui.

b) Gárdeguohton-, bivdo-, guollebivdo- ja murrenvuoigatvuohta sápmelaččaide, go departemeanta sihke čujuha 1751 rádjasoahpamuššii Ruotain ja čakčamánu 27. b. 1726 geaskkuide. Čujuhus rádjasoahpamuššii lea čielgasit sámekodisillii, mii ainjuo vuosttažettiin ja njuolga gustui

---

¹⁰⁵⁰ handelsprivilegie

badjesápmelaččaid vuoigatvuođaide. 1726-geaskkut ledje várra erenoamážit jurddašuvvon mearrasámiide. Departemeantta čujuhus dáidda ferte adnot eaktudeamen ahte atne dáidge mearrádusaid ain gustojeaddjin, ja ahte vuođđudedje mearrasápmelaččaidege vuoigatvuođaid Finnmárkku stáhta eatnamiin mat leat proposišuvnnas logahallon.

Geassemánu 22. b. 1863 vuovdeláhka orru §§ 56 ja 60:s guovtti konkreta háviin eaktudeamen ahte "stáhta vuovdi" Finnmárkkus maid gullá stáhtaalmennehat namahussii. § 56 mearrádus, mii máinnaša áššečuoččaldahttima lobihis meassamiin stáhtaalmennehis, fámuhuhttui geassemánu 14. b. 1985 lága nr. 71. § 60 mearrádus, mii gustui áigemearrái almmuhit dan almennevuoivdi mearrádusaid mii gohčču geavahanvuoigaduvvomiidda ođđa gáržžidemiid dahje geatnegasvuođaid sin vuovdeatnui, ja mii Finnmárkkus bijai sierra gávcci vahkosaš áigemeari, lea dál sadjai bohtán geassemánu 19. b. 1992 vuovdedoalloláhka nr. 60 stáhtaalmennehin § 4-1 manjmušlaš (mas Finnmárku ii leat sierra namuhuvvon). Ferte almmatge navdot ahte ii goabbáge §§ 56 ja 60 duođastuvvui lean geavatláččat mávssolaš Finnmárkkus, ii ainjuo dán jahkečuodis.

Seamma beaiváduvvon lágas "stáhta eatnamiid Finnmárkkus luobaheami hárrái", go vuovdeláhka, ii atno almennehat namahus stáhta eatnamiid birra fylkkas, ja almenneha gažaldat iige leat guoskkahuvvon dán lága ovdabargguin. Miessemánu 20. b. 1899 bivdolágas atno maid "Stáhta eatnamat Finnmárkkus" namahus.

Njukčamánu 12. b. 1920 várreláhka geahččalii ođasmahttit stáhta almennehiid lánkanjuolggadusaid, mat gitta dán áigái eanaš ledje ráddjejuvvon almennehatmearrádusaide 1687 Dáža Lágas, erenoamážit 3-12 kapihttaliin. (Dalle eai lohko 1857 lága mearrádusat almennevuoivdiid birra ja vuovdelága njuolggadusat almennehiid birra). Sihke 1920-várreláhka ja dálá geassemánu 6. b. 1975 várreláhka addet stáhtaalmennehiin dábálaš njuolggadusaid anu, hálddahusa ja guohtuma, geassesajdoalu, bivddu ja guollebivddu birra. Muhto ii 1920- iige 1975-láhka meannut murrenvuoigatvuođa almennehis.

1920 várrelága ovdabargguin ovdanbohtá ahte Nordlándda ja Romssa ámtadikkít eaktudedje ahte várrelága mearrádusat giliássiid geavahanvuoigatvuođat guohtumii, guollebivdui, bivdu jna. livčče adnon dán guovtti fylkkas. Finnmárkku ámtadiggi gávnnašii baicce ahte ii "dárbbášuvvon makkárge evttohuvvon dahje sullasaš láhka". Ámtadiggi celkkii dasto ahte vuovdedoaimmahat ja lavdnjeloggun gulai almmolaš hálddahussii, ja ahte ii sáhttán rávvet dása olles nuppástuhttima. Dasto čuoččui :

"Bivddus ja guollebivddus stáhta eatnamiin eai lea dološ áiggi rájes leamaš dáža borgárat, ja eanaš guovlluin Finnmárkkus lea vel ássan ovddiduvvan dáinna luđolašvuođa ja vuoigatvuođa eavttuin. Ferte garrasit miettaštallat geahččalit dán nuppástuhttit, nuppástus mii livččii rivven stuorra oasi riikkaoasi ássiin sin lobálaš vuoigatvuođa ja headušan buohkaid ávkkástallat dán vuoigatvuođa."

Njukčamánu 12. b. 1920 várrelágas lei mearriduvvon § 50:s "Dát láhka ii adno stáhta eatnamiin Finnmárkku fylkkas." Muhto lagat válddahallan adnojitgo stáhta eatnamat Finnmárkkus almennehin dahje eai, ii leat lága ovdabargguin. Gustojeaddji geassemánu 6. b. 1975 várrelágas lea § 1:s celkon ahte láhka gusto "stáhtaalmenehiidda". Od.prp. nr. 55 1972-73:s (s. 25) ovdanbohtá ahte dát mearkaša ahte láhka dušše siskkilda matrikulerekeahates stáhtaeatnamiid Máttá-Norggas gitta Davvi-Trøndelága fylkkaid rádjai. Datte lasihuvvo:

"Muhto jus rievttálaččat mearriduvvošii ahte muhtun matrikulerekeahates stáhtaeatnamiin Davvi-Norggas lea stáhtaalmennet, čuovvu iešalddes ahte láhka danin gusto dákkár guvluige."

(3) Dán vihkkedallamis ovdanbohtá ahte almennet namahus dávjá adnojuvvui almmolaččat stáhta eatnamiid birra Finnmárkkus, ain gitta 1863 vuovdelága rádjai. Muhto sullii 1860-logu rájes láhppo namahus almmolaš áššebáhpáriin. Dárkilis sudja dasa válddahallo čuovvovaččat.

Ii leat áibbas čielggas mii eiseválddiid beales lea "gonagasa almennet" namahus mearkašan, go dát leat adnon Finnmárkku eatnamiin 1600-, 1700- ja guhkás 1800-lohkui.

Namahus sáhtta várra datte adnot indisiumii ahte guovddáš eiseválddit Københámmánis (maŋŋil Christiania) ja Finnmárkku ámmátdoaimmahagas dan áiggis leat oaivvildan, unnit eanet, sáhttit Finnmárkku eatnamiid árvvoštallat seammaláhkaigo almennehiid riikkas muđui.

4.2.4 Eaiggáduššanvuoigatvuohta matrikulerekeahtes

eatnamiidda (Dán dilálašvuođa dievaslaččabut vihkkedallamii čujuhuvvo Riektejoavkku eanetlogu 4.1. kap.(A čuo.) ja Jebens:a oaivilerohussiige (B čuo.) válddahallamiidda ovddabealde.)

Go almenet namahus dolin lea adnon Finnmárkku eatnamiid birra lea dát dávjá leamaš "gonagasa almenneha" oktavuodas. Liikká lea ártá navdit ahte eaiggáduššanvuoigatvuođa gažaldat dáid eatnamiidda álgovuolggalaččat illá lei áigeguovdil ja seammás eahpečielggas. Dás ii lohko Sállán Oarje-Finnmárkkus, gos gonagas ovddeš árbevieu mielde eaiggádušai epmolaš goalmmátoasi, ja Schønnebøl bearaš fas dan nuppi oasi. Dán sáhtta várra guorrat gitta Ráhkka-opmodahkii gaskaagis, mas várra ledje vuoigatvuođat nu guhkás davás go Sállánii.

Major Peter Schnitler oaččui barggadettiin ráhkkanahhtit rájá Ruttii 1740-jagiin dieđu ahte eatnamat dáža guollebivdohápmaniin muđui ledje oktasaččat, ja eaige gullan oktiige sierra. Su 1742-1745 rádjadutkanbeavdegirjjiid III čanas s. 55:s daddjo de dáža eanadoalliid birra Finnmárkkus:

"Sin Eatnamat eai gula oktiige Sierra, dat leat oktasaš buohkaide ja juohkehažžii, gii dohko áiggošii ássat."

Muhto seammás leat juo 1600-logu loahpas almmolaš áššebáhpárat mat máinnašit Finnmárkku eatnamiid "gonagasa". Mihtilmas ovdamearka lea báhk kodanvuohki 4.2.3. oasis máinnašuvvon 1693 Ákŋovági diggi, mas fáldi Knag mearridii ráfáiduhhtit "Su Majestehta Almenneha Vuovddi doppe Áltta diggebáikkis". Seammás go Áltta vuovdi dás gohčoduvvui gonagasa opmodahkan, ovdanbohtá diggebeavdegirjjiis ahte diggebáikki ássiin lei murrenlohpi, almmatge čujuhemiin.

Sullii seammaláhkai ledje guokte 1753 vuovdegeaskkuin Álttá vuovddi gohčodan "Dan min doppe Finnmárku gullelaš Álttá Vuovdi". Seammas eaktudedje goappašat geaskkut ahte Álttá ássit ain sáhtte geavahit vuovddi iežaset dárbei, muhto ahte fertejedje gierdat čujuheami ja eará murrengáržžádusaid.

Dáid mearrádusaid jurddašuvuohtii orru leamen sulastahttimin dan maid dovda almmolaš áššebáhpáriin máttadáža almennehiin sullii seamma áiggi; ahte gonagas eaiggádušai vuovddi, ja báikegottis lei vuoigatvuohta atnui. Dát orru doabalaččat laktášuvvon oktavuoha gaskal gonagasa almennehiid eaiggáduššuvvovuohta govvádusa ja álbmoga geavahanvuoigatvuohta, mat sullastahttet Norgga dilálašvuohtaid muđui seamma áiggi.

Finnmárkkus vaillahuvvo várra čielga čujuhus Dáža Lága 3-12-1:i. Bajábealde namuhuvvon 1693 ja 1753 mearrádusat orrut liikká gullamin seamma eaktui go dát láhkamearráduš adno báikkodeamen, ahte eatnamat mat eai gula ovttage olbmui, fertejit leat almennehat ja danin seammas gullat gonagassii opmodahkan.

Miessemánu 27. b. 1775 eanačujuhancealkámuša vuodđun lei eaktun ahte Finnmárkku gonagasas lei vuoigatvuohta čujuhit eatnamiid priváhta ássansajiide. Go sáhtii čujuhit (sirdit) eanabihtáid priváhta opmodahkii, áddejuvvo dát lunddolaččat sis geaidda guoskai ahte gonagas lei eaiggát, ii dušše vuovddi, muhto Finnmárkku eatnamiidge.

Seamma joatkkašuvai geassemánu 6. b. 1863 lágasge, mii mearridii ahte galggai máksot eatnamiid ovddas mat boahhteáiggi čujuhuvvo priváhtii.

Ovdáneamis ja geavadis mii guhkit áiggi lea leamaš dáid guovddáš mearrádusaid vuodul, lea govtolaš navdit ahte daid guovlluid ássit, gos dážat leat áiggiid čađa šaddan eanetlogus ja gos dáža riekteáddejupmi lea vuotán, leat dohkkehan namuhuvvon oainnuid.

Mátta-Norgga almennehiidda lea Alimusriekti Vinstraduomus (Rt. 1963 s. 1263) mearridan ahte stáhta eaiggáduššá stáhtaalmennehiid. Matrikulerekehtes eatnamiid hárrái Finnmárkkus, ii leat dássáži makkárga vástideaddji prinsihpalaš mearráduš.

Nu guhkásgo bajábealde namuhuvvon ovdáneapmi cieggan áddejumis ja geavadis sáhtá leat ásahan eaiggáduššanvuoigatvuođa stáhtii matrikulerekeahtes eatnamiin Finnmárkkus, lea sáhka eaiggáduššanvuoigatvuođas mii ii leat vuolggahuvvon mastege, ja mii várra ferte áddejuvvot nu gohčoduvvon "álgovuolggalaš eaiggáduššanvuoigatvuohtan". Dalle livččii seammago eaiggáduššanvuoigatvuohta mii stáhtas lea almennehiidda Máttá-Norggas ja eatnamiidda Nordlánddas ja Romssas mat leat gohčoduvvon stáhtaeatnamat álgovuolggalaš mihtilmasvuođas. Jus galggaš Meahccekommišuvnna almennet doahpaga meroštallama bidjat vuođđun ja maid leat bájuhan 4.2.1.3. oasis, de lea jáhkehahtti ahte matrikulerekeahtes eatnamat Finnmárkkusge fertejit adnot almennehin.

Mii datte geahččalit joatkit buohtastahttima gaskal matrikulerekeahtes eatnamiid Finnmárkkus ja máttá-dáža almennehiid riektedilálašvuođa. Dán vuođul guorahallat vulobealde rievttálaš mihtilmasvuođa geavahanvuoigatvuođain matrikulerekeahtes eatnamiidda, mat finnmáркоlaččaide bistet ja leat bistán. Dalle erenoamážit fidnošit dehálamos vuoigatvuođaiguin; numo muorraávnas-, omiid guohton- ja guollebivdo- ja bivdovuoigatvuođaiguin.

Berrešii muđui mihttet ahte čuovvovaš oasis muhtun muddui lea latnjalas dasa mii lea celkon 3. kapihttala resurssamiel čađamannamis. Vuođđoáigumuš 3. kapihttalis lea datte leamaš válddahallat iešguđet vuoigatvuođaid mearkkašumi, ja vulobealde lea geahččaluvvon geahččat vuoigatvuođaid almennehiidrievtálaš oainnus ja meannudit daid erenoamážit gažaldagain leatgo almennehat dahje almennetsullasaš dilálašvuođat Finnmárkkus.

4.2.5 Muorraávnasvuoigatvuohta (Lagat muorraávnasvuoigatvuođas, geahča bajábealde 3.2. kapihttalis.)

(1) Dás galgá nappo geahččalit giddet fuomášumi murrenvuoigatvuhtii ja dan ovdáneapmái mas sáhtá leat stuorra mearkkašupmi Finnmárkku almennehiidgažaldahkii.

Muorraávnasvuoigatvuođas lea historjjálaččat leamaš hui

guovddáš mearkkašupmi riektedilálašvuodaid dábálaš áddejupmái Finnmárkku eatnamiid ektui. Dás leat belohakkii leamaš sierra mearrádusat sihke čujuhuvvon priváhta opmodaga vuovddis ja stáhta matrikulerekeahes eatnamiin, mat spiehkastit riikka muđui dilálašvuodain. Dát ovdanbuktin ráddjejuvvo stáhta matrikulerekeahes eatnamiid vuovddi riektedilálašvuodaide.

(2) Navdo ahte njukčamánu 12. b. 1965 láhka stáhta matrikulerekeahes eatnamiid hárrái Finnmárkku fylkkas álgovuorus geahččala leat ollislaš fylkka ássiide oppalaš mihtilmas vuoigatvuodaid dáfus. Goahccevuovddi birra ii daja láhka maidege, muhto ovdabargguin ovdanbohtá ahte stáhtas lea oktovuoigatvuohta háldet goahccevuovddi, ja ahte dát adno čuovvut njuolga stáhta eanaeaiggáduššánvuoigatvuođa.

Lastavuovddi hárrái dadjá lága § 4:

"Stáhta matrikulerekeahes eatnamiin lea giliolbmui vuoigatvuohta oažžut čujuhit lastavuovddi dálloatnui. Dát vuoigatvuohta ii galgga heađuštit eiseválddiid ollásit dahje belohakkii ráfáiduhittit dákkár vuovddi."

Teavsttas čuovvu ahte muorraávnasvuoigatvuohta siskkilda "lastavuovddi dálloatnomuoraide". Dán ferte áddet nu ahte láhkaaddi eaktu lea ahte vuoigatvuohta ii siskkil lastamuorraávdnasiid eará ulbmiliidda, omd. viessohukseii, áideávdnasiidda, hášestávrráide, bivdosiidda dahje luossabivdovuoduide. Dás ovdanbohtá ahte lea sáhka sakka eanet ráddjejuvvon vuoigatvuođas go vuoigatvuođas mii gullá geavahanvuoigaduvvon eanadoalliide Máttá-Norgga almennehis.

Nuppi beales ii leat lastavuovddi geavahanvuoigatvuohta Finnmárkkus ráddjejuvvon dušše eanadoalliide, go dat gullá "giliolbmuide" oppalaččat, makkár dal fidnu dahje ealáhus sis leš. Dát lea daningo Finnmárkkus ii leat ovdánan numo máddelat Norggas, gos geavahanriektelaččat leat ráddjejuvvon eanadoalliide.

Jus bidjá vuodđun ahte murrenvuoigatvuohta Máttá-Norgga almennehiin prinsihpas lea vuoigatvuohta mas lea lága vuodus (Dáža Lága 3-12-6), leat dilálašvuodat Finnmárkkus

dán sullasaččat, go dásge lea láhkamearriduvvon dábálaš vuoigatvuohta oktasaš biirii. Dát lea servituhtaid ektui ovttaskas olbmuide dahje muhtun opmodagaide ovdun. Finnmárkkus dego mátta-dáža almennehiin lea sáhka dušše dálloatnovuoigatvuođas, go ávdnasiid ii sáhte sirdit dahje vuovdit earáide. Numo ovdanbohtá bajábealde, leat datte dehálaš erohusat gaskal njuolggadusaid Finnmárkkus ja mátta-dáža almennehiin, sihke vuoigatvuođa mahtodaga ja geavahanvuoigaduvvomiid dáfus.

Sihke Finnmárkkus, Romssas ja Nordlánddas ja Máttá-Norgga boazoorohagain lea boazosápmelaččain boaldámuš- ja muorraávnasvuoigatvuohta, buo. geassemánu 9. b. 1978 boazodoallolága § 9 čuo. 4, buo. § 13. Dát ii leatge danin nu erenoamáš Finnmáarkui. (Lagat boazosápmelaččaid muorraávnasvuoigatvuođas 3.17.7. oasis.)

(3) Datte lea áрта navdit ahte Finnmárkku muorraávnasvuoigatvuođa ja máttá-norgga almennehiid ovttalárganvuohta historjjálaččat lea leamaš stuorát go mii ovdanbohtá dálá láhkamearrádusain.

Dálá ávdnasat bidjet vuđđosa dasa ahte giliássit sullii 1750 rájes almmolaš eiseválddiid seaguheami haga leat atnán Finnmárkku vuovddi mo dáhtto, sihke huksenávnasteapmái, boaldámuššii ja eará atnui. Ii oru baicce, nu guhkás manás go boares gáldut mannet, leamen adnon lobálažžan oktiige gii ii oro Finnmárkkus viežžat muorraávdnasiid dáid vuvddiin.

Muhto geografalaš guovlu murrengeavaheaddjiide, lea várra leamaš viidát dahje máškilat ráddjejuvvon go Máttá-Norggas. Dán dieđut eaige leat čielgasat. Nu dieđihuvvo fálddi Knag Finnmárku 1694 matrihkkalis ahte "Álttá Vuovddit adnojit dušše boaldenmurrii ja dárbašlaš huksenhirssaide, Álttá, Láhppi, Ákņovági ja Hámmárfeastta diggebáikkiid ássiide". Dát lea čielgasit daningo olggut guovlluin Oarje-Finmárkkus váilui albma vuovdi ja danin fertejedje viežžat eanaš muorraávdnasiid Álttás. Sullasaš čuožžu seamma matrihkkalis Goaskinvákki gieldda ássiin: "Álbmot ferte stuorra goasttádusain viežžat šibitbiepmus ja boaldenmuoraidis Porsággus guhtta čieža miilla duohken. "

(4) Sáhtta digaštallot mii lei rievttálaš vuodus finnmárcolaččaid friddja vuovdeatnui gitta 1700-logu gaskamuddui. Atnu lei maná leamaš olu guhkit áiggis manás ja leige áibbas dárbbášlaš ássiide. Gitta dán áigái ferte muđui leat leamaš doarvái muorraávnna riikkaoasi iežas dárbut. Datte lea nugo bajábealde namuhuvvon čielggas ahte 1740-jagiin ledje moanaid virggálaš vuogasvuodain Áltta vuovddi gohčodan "Almenneha Vuovdin."

Guokte gonagaslaš 1753 geaskku ovddastedje vuosttas viiddis geahččaleami guovddáš stáhtaválddi (ámtamánni álgaga mielde) beales bearráigeahččat Finnmárcu vuovddi. Geaskkuid ártta lei ahte vuovdi lei "čuhppon ja earaláhkai bahás meannuduvvon". Cuohkki gohččut gáržžádusaid lei geaskkuid mielde ahte dát lei áibbas dárbbášlaš "dán vuovddi áimmahuššamii¹⁰⁵¹ ráhkis ja oskkáldas vuollásaččaide buoremussan". Dáinna áiggain geatnegahtui sihke beahcevuovdi ja lastavuovdi čujuhuvvot ja earáge murrenmearrádusain.

Reantogámmára juovlamánu 7. b. 1748 ja guovvamánu 7. b. 1750 čállagiin lei mearriduvvon ahte galge máksit "vearu" Áltta hirssa ovddas. Dás lei 1740 vearromearrádusa vuoigatvuodavuodđu. Guovvamánu 27. b. 1753 mearrádusas dohkkehuvvui dát vearru guhtanuppelogátoassiin hirssa árvvus. (Geahča 3.2.2.2. oasige ovddabealde.) Dát lea "sierradivada" vuolgga mii manjil guhká unnit eanet njuolgguslaš gáibiduvvui vuovdemurremii Finnmárcu.

(5) 1753-geaskkuin gustui sániid mielde dušše *Áltta vuovdi*, muhto áddejuvvo gusto gustojeaddjin miehtá Finnmárcu. Miessemánu 27. b. 1775 eanačujuhancealkámušas addojedje mearrádusat mat čielgasit gustojedje olles riikkaoasi vuovdá. Cealkámuša dát guokte mearrádusa mat gustojedje vuovdá (§§4 ja 5), gustojedje gitta dat fámuhttojuvvo njukčamánu 12. b. 1965 lágas. (1775-cealkámuša §§ 4 ja 5 leat lagat meannuduvvon 3.2.2.3.oasis.)

1775-cealkámuša § 4 nannii ahte lastavuovdi galggai "mearriduvvot dihto giliide mat dan dárbbážit", seammásgo

---

¹⁰⁵¹ conservation

čujuhangeatnegasvuohta aiddostahtui. Mearrádusa ferte geahččat ovttas gohččosiin eanamihtideaddjái gii galggai čujuhit eatnamiid ássansajiide. Dán gohččosa § 15:s eanamihtideaddji galggai čujuhit lastavuovddi dan gillái "mii dan dárbbáša ja ássá vuohkasamos".

Cealkámuša § 5:s čuoččui ahte Gonagassii "doalahuvvo ain numo dássáži čuožžovaš beahce- ja guossavuovddi", earret soames hearvásvuodaid mat ledje leamaš lihttoláigohuvvon. Dát mearrádus orru sániid mielde leamen eahpečielggas, muhto galggai várra geahččalit bisuhit Gonagassii dihto "eahpevissis sisaboáđuid". Mañitáiggis lea datte ádden mearrádusa nu ahte dat nannii Gonagassii olles eaiggáduššanvuoigatvuođa goahccevuovdái.

1700-logus nuppástusat dagahedje ahte ássiid lohpi geavahit vuovddi ain bisui, muhto dál eiseválddit dan ráddjejedje ja gozihedje. Ovddasguvlui 1800-logu mielde lei eiseválddiid geavat dás mañggalágan, ja ámmátolbmuid áddejupmi dilálašvuodaide lei belohahkii eahpečielggas. Ii lean vel 1800-logu gaskamuttus eiseválddiid beales ovdanbohtán mihkkege mii dovddahii ahte stáhtas lei dákkár eaiggáduššanvuoigatvuohta vuovdái Finnmárkkus ahte ii lean báhcán makkárga geavahanvuoigatvuohta álbmogii.

Áddejumi molsun bođii 1860-jagiin. Siviila áššis maid stáhta čuoččaldahtii 1864:s, mii gustui geatnegasvuhtii máksit hirsasierradivada, lei vástádus riektái ráđđehusadvokáhtas, beaiváduvvon miessemánu 18. b. 1864. Dás lei oppalaš válddahallan stáhta áddejupmái Finnmárkku vuovddi riektedilálašvuodain, mas ee. čuoččuhuvvui ahte stáhta háldenvuoigatvuohta vuovdái ii lean gáržžiduvvon ja ahte ássiin ii lean makkárga geavahanvuoigatvuohta dasa. (Ráđđehusadvokáhta vástádus lea dievaslaččat meannuduvvon ovddabealde 3.2.2.6. oasis.)

(6) Guokte ránggáštanduomu Porsáנגgus, goappašagat 1867:s, leat mañnil áddejuvvon prejudikáhtan dasa ahte finnmárcolaččain ii leat goahccevuovdái geavahanvuoigatvuohta. Dáid duomuin ovdanbohtá ahte dán ovdáneamis Finnmárkkus lea oktavuoha vástideaddji ovdánemiin dalá Nordlándá ámttas.

Vuosttas ránggáštanáššis celkui Alimusrievttis duopmu

guovvamánu 9. b. 1867 (Rt. 1867 s. 180). Áššáskuhtton, mearrasápmelaš Mattis Tapio, ovttajienalaččat dubmejuvvui suolavuhtii, go lei njeaidán 12 stoalppu ja 28 verrátdoarvvi muoraid beahcevuovddis mii lei su opmodagas. Maná eahpiduvvui Alimusrievttis sáhtiigo atnit dán suolávuohtan vai dušše geavahanvuoigatvuođa rihkkumin. Dubmehalli duomu vuođustus lei eanaš čuovvovaš:

"Čuđegiettiin ássiin ii sáhtán datte daddjot leat makkárga geavahanvuoigatvuohta vuovdá, sii leat seamma dilis stáhta vuvddiid ektui go Sálttu ja Ofuohta ássit leat stáhta vuvddiid ektui doppe, ja dárkomin prejudikáhtain mat leat maŋimušnamuhuvvon vuvddiide, navdo áššáskuhtton fertet ránggáštuvvot suolavuodas."

Prejudikáhtaide maida dás čujuhuvvo leat guokte alimusriekteduomu Nordlánddas, namalassii Báidáris 1859:s ja Ofuohtas 1866:s.

Nuppi ránggástanáššis, vuostá mearrasápmelačča Per Persen Jux Bissojogas eret, celkkii Alimusriekti duomu njukčamánu 8. b. 1867 (Rt. 1867 s. 293). Ášši gustui njeaidán guhtta beazi áitti ceggemii. Vuollerievttis lei áššáskuhtton áššehuvvon dainna vuođustusain ahte lei geavahanvuoigaduvvon beahcevuovdá, "mii lei stáhta gullelaš almennet".

Assessora Blich, gii lei eanetlogu valdohálli, ovdandoalai:

"Vuovdegaskkain main lea Gažaldat, ii sáhtán ovdaolmmoš atnit Stáhtaalmennihin. Finnmárkku Vuovddit gullet Stáhtii ja leat sierra Njuolggadusaid vuollásaččat; nugo Ássiin daid ilbman Mearrádusaid mielde, nammalassii 27.5.75 Cea. ii leat makkárga Vuoigatvuohta Vuovdegaskkas, masa lea várrejuvvon ássiide ávkkástallat vuovddi nugo Eiseválddit čujuhit".

Sihke Báiddára 1859 ášši ja dat guokte ránggástanášši Porsáŋggus ovddiduvvojedje nu gohčoduvvon oanehis meannudeamis čakčamánu 6. b. 1845 lága § 1 mielde, mii ee. mearkkaša áššáskuhttomiid bealušteaddji haga. Dát eaktudii namuhuvvon lága mielde ahte lei olles dovddastus. Áššáskuhttomiid dáid áššiid dovddastus¹⁰⁵², siskkildii datte

---

¹⁰⁵² tilstáelse

dušše murrema, iige riektedilálašvuoda dan vuovdegaska ektui. Liikká lea duomuin leamaš mearrideaddji mearkkašupmi manjit ráđđejeaddji áddejupmái ahte finnmárkolaččain ii leat goahccevuovdái geavahanvuoigatvuohta.

Stáhta lea sullii 1870 rájes giehtaguššan oainnus giliolbmuid váilevaš goahccevuovddi geavahanvuoigatvuođas. Dát ii lean ássiid vuosttaldeami haga, mii ee. ovdanbohtá ain mánga ránggaštanáššiin dáid gažaldagaid hárrái. Tønnesen namuha (s. 217) ahte ássiid áddejumi geažil loahpas ii šat lobihis murrema áššáškuhtton suolvuohtan, muhto dušše eará formála vuodul.

Liikká lea dál ráđđejeaddji áddejupmi ahte finnmárkolaččaide ii leat makkárga goahccevuovdegeavahanvuoigatvuohta. Dán áddejumi dorjjošii go stáhtas leamaš nu bindilis geavat, maid dál várra navddašii ássiid leat dohkkehan. Datte orru liikká leamen mealgat beroštumi čilget mo dát riekteáddejupmi álgovuolggalaččat lea ásahuvvon.

(7) Lastavuovddis lea ovdáneamis eará vuolggasadji, go 1775-cealkámuša § 4:s nappo lea čielga mearráduš ahte lastavuovdi lea doalahuvvon dihto giliide, almmatge čujuhangeatnegasvuodain. Ássit leat ain geavahan lobiideaset mávssekeahtá čuohppat boaldámuša lastavuovddis. Earret oanehat áigodagaid goas lea leamaš gáibiduvvon sierradivat, lea dán suorggis doloža rájes boatkkakeahtes árbevierru.

Ránggaštanášši Álttás mii loahpalaččat mearriduvvui Alimusriekteduomus Rt. 1914 s. 509, lea dán jahkečuodis eanaš leamaš adnon mearrideaddjin Finnmárkku lastavuovddi riektedilálašvuodaide. Ášši gustui guovtti eanadoallái Álttás geat leigga áššáškuhtton goabbáge leat stáhta lastavuovddis murren njeallje guorpmi muoraid badjel meari maid leigga ožžon čujuhuvvot vuovdedoaimmahagas. Numo namuhuvvon 4.2.3. oasis čuožžu Rettstidende álggus: "Stáhta vuovddit Finnmárkkus eai leat stáhtaalmennehat ja vuovdelága mearrádušat eai gusto daidda."

Duomu mearkkašupmi ii leat datte čielggas, ja iige leat ollásit oktavuoha gaskal jienastemiid mat celkojuvvo

Alimusrievttis. Liikká lei konklusuvdna ovttajienalaš, go goappašat áššáskuhttoma dubmejuvvuiga gustojeaddji murrenjuolggadusaid doaibmabijui rihkkuma mielde, mat geatnegahte čujuheami.

Mielduopmárriekti lei cealkán ahte giliid ássiin 1775-cealkámuša vuodul lei "muhtunlágan geavahanvuoigatvuohta stáhta vuovdái Finnmárkkus", mii mielduopmárrievtti mielde fertii adnot "buohkaidvuoigatvuohtan". Mielduopmárrievttis ledje áššáskuhttomat dubmejuvvon rihkkon gustojeaddji vuovdenjuolggadusaid, vuovdelága § 61 láhkavuoduin (mii máinnaša almenetvuovddi anu njuolggadusaid rihkkuma), ovdalis geavada mielde.

Alimusrievtti vuosttasjienasteaddji ii gávnahan darbbašit mearridit leigo áššáskuhttomiiin 1775-cealkámuša vuodul "duohta geavahanvuoigatvuohta, vai dušše lohpadus maid stáhta beales ii sáhte ovttabeallásaččat ruovttoluotta gohččut, vai leago rievttis buohkaidvuoigatvuođa mihtilmasvuohta". Vuosttasjienasteaddji ii dáhtton datte bisuhit subsumšuvnna¹⁰⁵³ vuovdelága § 61 mielde, go rihkkojuvvon vuovdenjuolggadusat eai lean addon vuovdelága almenetvuovddi njuolggadusaid láhkavuoduin, daningo son ii atnán "vuovdelága ávnasrievttálaš mearrádusaid stáhtaalmennehiid birra gustojeaddjin stáhta vuovdái Finnmárkkus, go dát eai leat stáhtaalmennehat dábálaš áddemis". Dán háve lei rihkkon 1886 vuovdenjuolggadusaid (galggašii várra leat 1891) ámtamánni addán 1775-cealkámuša (§ 12) láhkavuoduin. Nu ii leange ránggástanvuodđu vuovdelágas, muhto blankeahttaránggáštusas¹⁰⁵⁴ ránggástanlága § 339 2. čuo. Dás oaččui vuosttasjienasteaddji doarjaga vihtta eará duopmáriin.

Buot duopmárat 1914-áššis ledje ovttamielas hilgut áššáskuhttomiid čuoččuhusa ahte sii dološ áiggi rájes geavaheamis, oamastusas dahje iežaset gonagaseanagirjjiin ledje háhkan vuoigatvuođaid vuovdái earret dan mii 1775-cealkámuša § 4 čuovui. Báhcán gažaldat Alimusriektái lei danin duohtavuodas formála riehta vuoigatvuođavuodđu ránggáštussii, vuovdelága § 61 *dahje* ránggástanlága § 339 2.

---

¹⁰⁵³ subsumsjon

¹⁰⁵⁴ blankettstraffebud

čuo. Guhtta čieža duopmáriin välljejedje manjmučča, vaikko Alimusriekti ovdal sullasaš háviid Finnmárkkus lei atnán vuovdelága § 61 mearrádusa almennehiin vuoigatvuođavuodđun ránggáštussii. Rievtti cealkámuš Finnmárkku stáhta vuvddiid rievttálaš mihtilmasvuoda eavttuin, lea nu aitosaš ráddjejuvvon ágga. Dán vuodul eai oru eanetlogu eavttut go daid hiehkasiid dulko, mearkkašeamen earágo ahte stáhta vuovddit Finnmárkkus eai leat dákkár gaskkat main Dáža Lága 3-12-6 murrenvuoigatvuoda mearrádus ja vuovdelága ávnnasrievttálaš mearrádusat almennehiid birra, livčče dal gustojeaddjin.

(8) 1800-logus lei guhká álbmoga vuovdegeavahanvuoigatvuohta adnon dehálamos dovddaldahkan almennehii. Vástideaddji jurddašuvvui almennehiid ektui dábálaččat eanaš vuovdealmennehiid birra, ja stuorra ráššat mat dál adnojit almennehin fas dávjá badjelgehččo. Easka Duottarkommišuvnna bargguin (1910 rájes) Mátta-Norgga ráššaiguin, bohciidii várrealmennehiid gažaldat.

Dánne ádde ahte 1867 ránggáštanduomut ja 1914 Alimusriekteduopmu (ja dáid duopmobohtosiid hápmi Rettstidende álggus) leat dorjon áddejumi ahte stáhta eatnamat Finnmárkkus eai leat almennehat mange láhkai. Bajábealde ovdanbohtá ahte dát duomut vánit iešalddes bidjet nu viiddis konklusuvdnii vuđđosa.

(9) Numo namuhuvvon bajábealde, dadjá dálá gustojeaddji njukčamánu 12. b. 1965 lága § 4 ahte lastamuorraávdnasiidda vuoigatvuohta gusto "muoraide dálloatnui". Dát adno dál stáhta beales leat dán suorggi gustojeaddji vuoigatvuohtan. Eanavuovdinláhkalávdegoddi celkkii čakčamánu 29. b. 1962 árvalusastis (s. 22) dán riektedilálašvuoda birra mii dassáži lei leamaš: "Vuoigatvuohta gusto dušše boaldámuššii. Lastamuorraávdnasat nugo áidestoalpput, hášestávrrát jna. leat ássit ferten oastit dábálaš vuogi mielde." Eanadoallodepartemeanta guorrasii dása Od.prp. nr. 48 1963-64 (s. 14-15).

Dát lei áddejupmi vaikko vuoigatvuođa ráddjemis dušše gustot muoraide ii leat 1775-cealkámuša § 4 sániin vuoigatvuođavuodđu, mii lei gustojeaddjin gitta njukčamánu 12. b. 1965 lága fápmui boahtimii. Ii Eanavuovdinláhkalávdegoddi iige departemeanta guorahallan dán gažaldaga lagat. Áddejupmi lea datte várra leamaš ahte 1775-cealkámuš dán čuoggás lei nuppástuhtton bindilis geavada bokte. Dán geavada vuođus ii leat lagat guorahallon.

4.2.6 Omiid guohtonvuoigatvuohta (Omiid guohtonvuoigatvuođas, geahča lagat 3.3.kapihttalis.)

(1) Njukčamánu 12. b. 1965 lágas ii lea makkárgge mearrádus omiid guohtonvuoigatvuođas stáhta eatnamiin. Muhto Eanavuovdinláhkalávdegotti árvalusas daddjo (s. 25) ahte guohtonvuoigatvuohta stáhta eatnamiin doaimmahuvvo "dávisteamen mearrádusaid mat vuoigatvuođavuodđoáššebáhpáriin leat addon." Dás oaivvilduvvo eanagirjjiide mat leat čállon go sirdá eatnamiid stáhtas priváhtii. Láhkaovdabargguin biddjo de vuođđun ahte guohtun stáhta eatnamiin dušše doaimmahuvvo stáhta šiehtadusa vuoigatvuođavuoduin. Dasto lea ovdandollon ahte erenoamáš riektedilálašvuođaid geažil mat leat leamaš ja ain leat Finnmárkkus ii sáhte "jurddašit ahte guohtonvuoigatvuođas ii sáhte leat vieruiduvvan vuoigatvuođavuodđu". Dán vuođul navddašii lávdegotti leat hilgon guohtonvuoigatvuođa vejolašvuođa stáhta eatnamiin Finnmárkkus guohtuma almennehis dahje dákkár sullasaš dilálašvuođa namas.

Suoidnemánu 2. b. 1864 njuolggadusat, ráhkaduvvon geassemánu 22. b. 1863 eanavuovdinlága láhkavuoduin adde lagat mearrádusaid vuvdojuvvon doaluid guohtonvuoigatvuođas. Sullasaš njuolggadusat leat addon manjit miessemánu 22. b. 1902 ja njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinlágaid oktavuodas. Dáid mearrádusaid mielde lea eanavuovdimis ođđa doaluide molssaevttolaččat leamaš dan dollui biddjon sierra guohtonmeahcci *dahje* dihto šibitlohkui addon vuoigatvuohta dahje lohpi guohtumii stáhta eatnamiin.

Tønnesen:a mielde (s. 265) lea várra maŋimušmolssaeaktu eanaš adnon. Gos ná lea, eaktuduvvo de ahte guohtonvuoigatvuohta lea muddejuvvon njuolggadusaid ja mearrádusaid mielde mat njuolggadusaid vuođul leat addon dan eanagirjái. Gustojeaddji suoidnemánu 15. b. 1966 láhkaásahusaid § 7:s lea ee. addon njuolggadusat stáhta vuoigatvuođas sáhttit váldit ruovttoluotta guohtonvuoigatvuođa vihtta jagi heaittihanáigemiin. Ii leat dieđihuvvon man olu stáhta lea atnán dán mearrádusa.

Eanadoalloeatnamiin čuldon maŋgil 1864 ii galggašii dán mielde álgovuorus leat sáhka guohtonvuoigatvuođas earágo stáhtain šiehtadusa vuođul. Dákkár anu hárrái, orru de gustojeaddji njuolggadusaid mielde leat eaktuduvvon ahte guohtumis ii leat sáhka dilálašvuođas man rievttálaš vuođus sulastahtta guohtonvuoigatvuođa almennehis, numo dát lea máinnašuvvon Dáža Lága 3-12-3:s. Dát liikká ii headuš doalu vuvdon maŋgil 1864, konkrehta háviid sáhttit leat háhkan guohtonvuoigatvuohta eará vuođul, omd. jávohis eavttuin stáhta vuovdimis, dahje soaitá oamastusas.

(2) 1962 árvalus ii datte máinnaš eanasirdimiid ássansajiide mat ledje 1775-1863 jagiin 1775-cealkámuša mielde. Iige departemeantta njukčamánu 12. b. 1965 láhkaproposišuvdna máinnaš dáid vuovdimiid.

Niels Knag:a "Matrikul og beskrivelse over Finnmarken anno 1694)" leat mángga sajis dieđut "omiid" doalu birra. Čuvgejuvvo omd. sápmelaččaid birra Álttá diggebáikkis ahte buohkain leat oamit, šibihat ja sávzzat. Sápmelaččain ledje dán gáldu mielde vihtta-guhtta gusa ja 20-30 sávzza, ja dážain ledje njeallje gitta logi gusa, earret sávzzaid ja gáiccaid. Sullasaš dieđut leat Finnmárkku eará diggebáikkiinge, ja seamma duodaštit eará gáldut. Illá eahpiduvvo ahte viiddis šibitguohtun lei leamaš hui guhká ovdal 1775, sihke mearrasámiid ja dážaid šibihiidda. Dát guohtun fertii dieđus leat eatnamiin maid stáhta ainjuo sullii 1750 rájes anii gonagasa opmodahkan.

1775-cealkámuš ii daja maidege guohtuma birra stáhta eatnamiin iige leat celkon mihkkege dán birra eanagirjjiin čállon

dáid olis. Tønnesen dadjá dása (s. 263):

"Dasto muido ahte ii leat goassege stáhtaválddi beales moktege muddejuvvon iige biehttaluvvon dán doalu vuoigatvuođas. Ii 1775:sge muddejuvvon ná. Ii cealkámuš, ii eanamihtidannjuolggadus iige eanagirjelávodat máinnaš guohtonanu. Dát sáhtá dušše mearkašit oaivila leat ahte guohtun almennehis lei oaivvilduvvon galgat leat nugo ovdal. Cealkámuša oaivil lei justa veahkehit eanadoalu ja šibitdoalu. Ja viesuid ja láddjehagaid juhkkjuvvon sajiin ii sáhtán guohtut."

Dán guohtonanu áddejumi sáhtá doarjot ee. go eatnamat ássansaji birra mat biddjosedje priváhta opmodahkan 1775-cealkámuša olis, dábálaččat ledje nu unnit ahte váttis lei daid atnit sihke láddjehahkan omiid dálvefuodđariidda ja guohtumii. Láddjehagat mat biddjosedje eará sajiide ledje dábálaččat nu biđgosat ahte eai sáhtán adnot omiid guohtumin. Eaktu ferte danin 1775-cealkámušas navdot leat leamaš ahte oamit ain galget guohtut meahcis, olggobealde eatnamiid mat sirdojuvvo priváhta eaiggáduššamii.

Dás lea lunddolaš fuomášit ahte Finnmárkku eatnamat dán áiggis gohčoduvvojit "Gonagasa almennehin", ja áddejuvvo dakkárin ee. vuovdegeavaheami ektui. Gonagasválddi beales ii lean dán áigemuttu mihkkege celkon ahte "Finnmárkoalmennet" guohtonanu dáfus, lei eará dilis go "Gonagasa almennehat" eará riikkaosiin. Dát sáhtá orrut nu ahte guohtonatnu 1775:s ja čuovvovaš áiggis fihhtejuvvui atnun seammago almennetvuoigatvuohta guohtumii riikkas muđui.

Dán vuođul ferte navdot jáhkkehahttin ahte guohtonvuoigatvuohta stáhta eatnamiin sorjjasmeahttun formála šiehtadusain lea jeavddalaččat 1775-1863 čujuhuvvon ássansajiin, ja ássansajiinge main lea sadjelihpu dahje ámtalihpu vuoigatvuođavuodđu seamma áigodagas dahje ovdal.

(3) Geassemánu 22. b. 1863 láhka stáhta eatnamiin vuovdima birra Finnmárkku geavahuvvo "stáhta eatnamat Finnmárkku eanaguovllus" namahus, ja ii daddjo mihkkege almenneha birra. Láhkaovdabarggut máinnašit guohtongažaldaga dušše gažaldagas makkár eatnamiid sáhtášii

vuovdit priváhtii, go daddjo Finnmárbokommišuvnna árvalusas (1862):

"Ii ainjuo dán áigái ávžžuhuvvo juogo vuovdit dahje lihttoláigohit eanagaskkaid, maid ássit atnet ovttas guohtumii dáloniid dahje badjesápmelaččaid elliide, dahje lavdnjeeatnamin."

Dás eaktuduvvo duohta dilálašvuohtan ahte dáloniid šibihiin lea oktasaš guohtun stáhtaeatnamiin. Ii mihkkege várašuvvo dán guohtuma ektui, iige daddjo mihkkege njuolga leago dát vuoigatvuohta dáloniidda, dahje dákkár vuoigatvuođa vuđđosis.

Departemeanta duđai proposišuvnnas bájuhit (Oth.prp. nr. 33 1863) kommišuvnna cealkámuša. Lága § 1 a bustávas, lea várašuvvon vuovdit eatnamiid mat "gáibiduvvojit"¹⁰⁵⁵ geassesadjái dáloniid dahje badjesápmelaččaid elliide dahje lavdnjebihtáide." Dát ferte várra áddejuvvot čielga dohkkeheapmin stáhtas ahte dalá oktasaš guohtun matrikulerekeahtes eatnamiin lea lobálažžan. Ii lágasge iige daid ovdabargguin leatge celkon mihkkege mii geažida ahte seamma ii galggašii gustot dan doalu guohtumii mii ođđa lága vuođul livččii čuoldojuvvon boahhteáiggis.

Lága §§ 3 ja 4:s lei hálldahussii addon vuoigatvuođavuodđu čállit "lagat mearrádusaid" daid eanavuovdimiid mihtideami ja vealgáduvvamiid birra. Dát ferte adnot leat Finnmárbokku stáhta eatnamiin vuovdinnjuolggadusaid vuođus maid departemeanta lea ráhkadan suoidnemánu 2. b. 1864. Dás lea numo bajábealde namuhuvvon stáhtaeatnamiid guohtonlohpaí biddjon lagat eavttut, daid háviid go ii galggašii "rávvet bidjat ássansaji dihto meahccegaskkii." Dása gullá ahte guohtonvuoigatvuođa gažaldat eaktuda sorját stáhta beales lagat mearrádusa go ođđa doalu čuoldá, ja ahte ii gustošii juohke čuldojuvvon doalu guohtonvuoigatvuhtii. 1864-njuolggadusat orrut de eaktudeamen ahte ii galggašii leat sáhka makkárgge oppalaš guohtonvuoigatvuođas.

Manjit 1876, 1895 ja 1902 njuolggadusain leat sullasaš mearrádusat, mat ee. doalahit eiseválddiide geažos áiggi sáhttit

---

¹⁰⁵⁵ páfordre

lonuhit guohtonvuoigatvuođa meahccebiihtáin.

1863-láhka ii geavat nugo namuhuvvon bajábealde, almenet namahusa stáhta eatnamiid birra Finnmárkkus. Liikká orru bajábealde ášši geažil leamen váttis dadjat ahte láhka lea vuođđuvon čielga ektui ahte *ii* leat dábálaš vuoigatvuohta omiid guohtumii matrikulerekeahes eatnamiin. Geavat orru baicce suoidnemánu 2. b. 1864 njuolggadusaid láchkavuođuin leamen vuođđuvon dákkár ektui.

Miessemánu 22. b. 1902 eanavuovdinlágas lei § 1 nuppi lađđasis a bustávas vástideaddji mearrádus go 1863-lágas, mas lei nannejuvvon ahte ii galggašii stáhta eatnamiid luobahit Finnmárkkus "go eiseválddit atnet gaska dárbbášuvvot geassesadjái dáloniid dahje badjesápmelaččaid elliide". 1965-lágas lea dát sihkkojuvvon omiid guohtuma hárrái. Numo namuhuvvon eaktuduvvo dán ovdabargguin ahte ii leat sáhka makkárga dábálaš guohtonvuoigatvuođas stáhta eatnamiin Finnmárkkus.

Dainna eavttuin ahte stáhta hálldahuslaš doaimma dán oktavuođas dál guhkit áiggi leat guoskevaš finnmárolaččat dábálaččat dohkkehan, sáhhtá jurddašit ahte dál dušše lea ráddjejuvvon mearkkašupmi hállat oppalaš guohtonvuoigatvuođas almenetlágan dilálašvuođaid vuođu. Muhto dát orru dan mielde mii bajábealde leat celkon, danin leat mañimušsullii 125 jagi geavada boadus.

Otto Jebens lea dán oktavuođas ovddidan čuovvovaš mearkkašumi:

"Navdo ahte guoskevaš ássiid riekteáddejupmi dán gažaldahkii, ja nu maid ássiid dán dilálašvuođa geavat berrešii leat lagat guorahallon ovdal loahpalaš konklusuvnna."

4.2.7 Lavdnjeloggun- ja láddjehatvuoigatvuohta

(Lavdnjevuoigatvuohta lea lagat meannuvvon 3.11. kapihttalas, ja láddjehatvuoigatvuohta lea adnon nu áigeovdilkeahhtá dál ahte ii leat meannuvvon, buo. 3.1.2.oasi.)

(1) Sihke lavdnjejoggumis ja láddjehagain lea dál nu unnán geavataš mearkkašupmi, muhto goappašiiin dán geavahanvugiin sáhhtá leat historjjálaš oainnus beroštupmi ja

dán oktavuodas oppalat áddejumi oassin, das mo ássiid rievttálaš sadji lea stáhta ektui go dat navdo leat eanaeaiggádin.

Almennehiin lea *lavdnjeloggun* álo gullan vuoigatvuoðaide mat gulle dan gili eanadoalliide. Njukčamánu 12. b. 1920 várrelágas lei stáhtaalmennehiin čielga lavdnjeloggunvuoigatvuođa mearrádus gili eanadoalliide, muhto nu ahte gos ii lean leamaš ovdal vuoigatvuohta lei dat várrestivrra čujuheami duohken (buo. §§ 28 ja 29). Geassemánu 6. b. 1975 várrelágas ii leat lavdnjeloggun sierra máinnašuvvon, muhto dát vuoigatvuohta ferte várra liikká ain adnot leat oassin dábálaš geavahanvuoigatvuođain mat gullet gillái, buo. lága § 2.

Finnmárkku dáfus lea lavdnjeloggunvuoigatvuohta sierra muddejuvvon njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinlága § 5:s, gieldda ássiide lohpin "doaisttáži" loggut lavnnji dálloatnui lavdnjejekkiin mat leat gieldda rájaid siskkobealde. Láhka dadjá ahte dát ii galgga heađuštit stáhta ráfáiduhttit lavdnjejekkiid dahje vuovdimiin dahje láigolihtuin ávkkástallat daid eará ulbmiliidda.

Dán mielde gusto lavdnjeloggunlohpi dál dušše dassáigo stáhta mearrida eará. Ássiid geavahanlobis ii leat lága mielde vuoruheapmi ovddabealde stáhta ávkkástallama lavdnjejekkiin eará ulbmilii vuovdimiin dahje láigolihtuin. Dán mielde galggašii dálá vuoigatvuohta masá lea seammadássásažžan nu gohčoduvvon "gierdan vuoigatvuođain", ja ii leat giliolbmuid almennehiin vuoigatvuođa ektui vuoruhuvvon ovddabealde eanaeaiggáda vuoigatvuođa.

(2) Lavdnjeloggunvuoigatvuohta ii leat namuhuvvon 1775-cealkámušas dahje eará boares gálduin. Liikká ii sáhte hilgut ahte dákkár vuoigatvuohta sáhtášii gullat "hearvásvuoðaide mat dássáži leat leamaš oktasaččat olles giliide dahje álbmogii dábálaččat", buo. cealkámuša § 6. Ii eahpiduvvo ahte dán riggodaga leat finnmárolaččat atnán áigá juo, ja álgovuolggalaččat eiseválddiid duohtademiid haga. Nu orruge Finnmárkku dilli leamen almennetanu láhkai. Almmatge nu ahte ii lavdnjeloggunanus Finnmárrkusge leat leamaš makkárge

ráddjehus eanadoalliide ovdun, go lea leamaš adnon buot dáloniin geat dan dárbbášedje.

Geassemánu 22. b. 1863 eanavuovdinlágas lea § 1:s mearrádus ahte gaskkat mat dárbbášuvvojedje ee. "lavdnjebihtáide" eai galgan vuvdot priváhtii. Dát njuolggadus geardduhuvvui 1902-lágas. Dás ferte dadjat stáhta lea dohkkehan ássiid lavdnjejeaggeávkástallama lobálažžan, seammaláhkai go 4.2.6. oasis máinnašuvvon omiid guohtuma dáfus.

Lahkaaddi ágga lavdnjeloggunlobi duohtadeapmái lei Finnmárkku ámtaovdagotti suoidnemánu 12. b. 1893 ohcan oažžut ordnejuvvon bearráigeahčču geavahit darfejekkiid. Finnmárkku dalá vuovdemeaštter Solem čuoččuhii ođđajagemánu 25. b. 1894 čállagis dán leat ássiid ovddeš atnun ja ahte "dat várra adno lunddolažžan ahte álbmot lea háhkan geavahanvuoigatvuođa maid ii sáhte sis rivvet". Ámtaovdagoddi báhkkođii seamma áiggi vástideaddji oainnu.

Finnmárkku ámtamánni oaivvildii baicce "ássiid almmolaš darfejekkiid anu lea girdojuvvon". Departemeanta lei ovttamielas dása, muhto ovdandoalai ahte go dál ii lean gažaldat gielddit anu, muhto dušše ráddjet ja muddet dan álbmoga beroštumi mielde, lei dárbbášmeahttun vihkkedallat vuoigatvuođagažaldaga bienasta bitnii.

Borgemánu 3. b. 1897 lavdnjeloggunláhka attii lobi lavdnjeloggumii "doaisttázii" dálloatnui ja čujuheami mielde. Earát go gieldda ássit fertejedje lága mielde oažžut sierra lobi ámtamánnis. Láhka ii duohtadan ássiid jeaggeanu, muhto fuolahii ahte atnu muddejuvvui ássiide ja dábálaš beroštumiide buoremussan.

(3) Njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinláhka ii leat bisuhan 1863- ja 1902-lágaid gildosa ahte eatnamat mat dárbbášuvvojit lavdnjeloggumii eai galgga luobahuvvot priváhtii. Lága § 5:s lea baicce nappo čielga várašupmi, ii dušše ahte eiseválddit sáhttet ráfáiduhttit darfejekkiid, muhto vel ahte eiseválddit vuovdimiin dahje lihttoláigohemiin sáhttet daid atnit eará ulbmiliidda go ássiid dálloatnui. Dán duogáš lea várra ahte lavdnječuohppamis boaldámuššii dál lea nana gáržžiduvvon

mearkkašupmi. 1965-láhka fas gáržžida ássiid vuoigatvuoda eanetgo ovddit lágat.

Tønnesen (s. 273) jearrá mo darfejeakkit, mat dološ áiggi rájes leat adnon, riektesuodjaluvvojit. Son geažida ahte jus eiseválddit soitet giliin váldit lavdnječuohppanvuoigatvuoda buot jekkiin govttolaš lahkosis, omd. boazosápmelaččaid deasttas, livččii gustojeaddji lága dákkár atnin leat vuostá Vuodđolága § 97 ja várra luvven buhtadasa. Tønnesen navdá ahte gili vuoigatvuohtage sáhtášii eaktudit buhtadasa jus lea buodđudeamis sáhka.

Dát gažaldagat orrut dálá gustojeaddji láhkanjuolggadusaid mielde leamen eahpidahttin. Mearrideaddjin sáhtta navdot leat mo dát sierra vuodus deattuhuvvo ássiid dološ áiggi rájes geavaheami dahje vieru vuoigatvuhtii.

(4) *Láddjehagaid* anus lei ovdal stuorra mearkkašupmi Finnmárkku eanadollui. Muhto 1965-láhka ii namut láddjehagaid stáhta eatnamiin, várra go dát gažaldat adnui leat geavatlaš mearkkašumi haga.

Mátta-dáža almennehiin lei láddjehatvuoigatvuodas álgovuolggalaš vuoigatvuodavuodđu 1274 eanalágas VII-62-2. 1987 Dáža Lága 3-12-5 sániid dihte ferte láddjehatvuoigatvuohta giliid eanadoalliide Mátta-Norgga almennehiin adnot dološ vuoigatvuohtan. 1920-várrelágas ledje láddjehatvuoigatvuoda mearrádusat §§ 24-27:s, ja 1975-láhka ii namut láddjehatvuoigatvuoda sierra.

Ii 1775-cealkámušge namut láddjehatvuoigatvuoda, muhto Finnmárkkus sáhtii juo ovdal cealkámuša náššat sierra vuoigatvuodavuodđu láddjehagaide go oažžu ámtamánis sadjelihpu. Cealkámuša eanamihtidannjuolggadus namuha § 9 c ja f bustávain "gieddebihtáid" mat eaktuduvvo biddjot iešguđet ássansajiide. Čujuhangeavadis mii čuovui 1775-cealkámuša čujuhuvvo dábálaččat eanaš láddjehagat juohke ássansadjái, dávjá hui máŋga.

Liikká eahpiduvvo vánit ahte jus ii lean makkárge sierravuoigatvuohta láddjehahkii, sáhtii juohkehaš atnit láddjehagaid maid gávnai. Fálldi Kierschow 1864 cealkámuša

mielde háhke finnmáркоlaččat ain 1860-jagiin stuorámu oasi dálvefuodđaris niittuin, ja olu dain adnojedje almmá makkárga "báhpara" haga, muhto dan oskkus ja ovddeš geavada vuodul.

Geassemánu 13. b. 1859 alimusriekteduopmu (Rt. 1859 s. 636) čuvge dalá čuožžovaš dilálašvuoda muhtun muddui.

Guokte sápmelačča leigga láddjen "stáhtaalmennehis"

duoddaris gaskal Álttá ja Guovdageainnu ja hášen suinniid.

Áššáskuhtton gii lei Biggajávrrri duottarviesu ovddasvástideaddji lei dolvon suinniid eret, ja dubmejuvvui suolavuhtii giddagassii ja máksit buhtadasa váidiide. Alimusrievtti

vuosttasjienasteaddji mihttii:

"Ášši lea gal nu ahte juohkehaš atná iežas vuoigaduvvon láddjet dáid ávdin mehciin, ja ahte suoinnit gullet sutnje gii lea láddjen ja stávrádan daid, mii galggašii leat lunddolaš, go dán bargu lea dehálamos."

Finnmáркоkommišuvdna (1862) máinnašii árvalusastis (s. 9) "niittut dábálaččat, maid dán áigái láddjejit gilvima haga". Dát niittut eai berre vuvdot nu guhká go dilálašvuodát eai leat nu ahte sáhtášii daid gilvit. Geassemánu 22. b. 1863 lága § 1:s várašuvvui dan mielde vuovdit eatnamiid mat ledje "dušše Niittut gos Guovllus ii sáhte albmaláhkai Gilvit". Dát dagahii ahte dákkár niittut eai šat luobahuvvon eaiggáduššamii ovttas ássansajiiguin maid stáhta čulddii ja vuvddii čuovvovaš áiggi. Nuppi beales ferte lága várašupmi niittuid bealesge, várra áddejuvvot anu lobálažžan, doppe maid gos anus ii lean čujuheami dahje sadjelihpu formála vuoigatvuodavuodđu.

Miessemánu 22. b. 1902 lága § 2 nuppi lađđasa c bustávas lei vástideaddji mearráduš niittuid birra, ja ii 1965-láhka numo namuhuvvon bajábealde, daja maidege nittuid birra.

Sáhttá veahá eahpidit mo lága jávohisvuohta sáhttá čuohtat dán čuoggás. Eai lága ovdabarggutge guoskkat dán gažaldaga, nu ahte láhkaaddiid beales ii leat dušše sáhka čielga eavttus makkár nu guovlu.

4.2.8 Sáivabivdovuoigatvuohta (Sáivabivdovuoigatvuohta lea meannuduvvon ovddabealde 3.7. kapihttalis.)

(1) 1775-cealkámušas lea ain mearkkašupmi sáivabivdui Finnmárkkus. Cealkámuš máinnaša § 6:s " hearvásvuodaid mat dásáži leat leamaš oktasaš olles giliide dahje álbmogii dábálaččat". Dás namuhuvvo erenoamážit "guollebivdu ábis ja eanuin". Dáid hearvásvuodain daddjo ahte "ain bissot dákkár dábálaš anus". Nuppiin sániiguin mearriduvvui eanuide ahte ovddeš oktasaš atnu galggai bissut.

Njukčamánu 6. b. 1964 luossalága § 21:s leat sierra njuolggadusat báikkálaš ássiid guollebivdovuoigatvuhtii Finnmárkkus bisuhuvvon 1775-cealkámuša ja geassemánu 23. b. 1888 deanulága mielde. Vástideaddji mearrádus leat ođđa miessemánu 15. b. 1992 luossalága váldon § 24:s. Dát dagaha ee. ahte Finnmárkkus ferte meannudit eanuid guollebivddu sierra. (Geahča ovddabealde 3.7.3. oasi.) Dán dávistettiin lea luossalága § 16 mañimušlađđasis (buo. 1992-lága § 22 viđát lađđasa) spiehkastuvvon muđui gustojeaddji guollebivdonjuolggadusain Finnmárkkus mat gusket Álttájoga váldočázá dahkii, Deanučázá dahkii ja Njávđánčázá dahkii.

2) Finnmárkkku eará jogaide ja jávrriide gustui gitta ođđajagemánu 1. b. 1993 rádjai fylkka 1964-lága § 16 sierramearrádus. Dán sadjai lea dál 1992-lága § 22 bohtán mii gusto buot guollebivdui stáhta eatnamiin, earret mii muddejuvvo geassemánu 6. b. 1975 várrelágas. Datte lea áibbas uhccán duohta nuppástusat Finnmárkkku ektui, várra earret finnmárcolaččaid guollebivdогоartta háhkámis ja máksimis buo. ovddabealde 3.7.5. oasis. Ainjuo lea lunddolaš buohtastahttit dáid njuolggadusaid daiguin mat gustojit stáhtaalmennehiidda várrelága vuodul.

Finnmárkkku jávrriin ja jogain lea vuolggasadjji 1992-lága § 22 njealját lađđasa mielde, buo. 1964-lága § 16 vuosttas lađđasa, ahte fylkka juohke dáža borgár sáhtá bivdit stáhta eatnamiin. Dát datte ii gusto gos guollebivdu lea lihttoláigohuvvon dahje gustohuvvon stáhta čujuheapmái Finnmárkkku eanavuovdinkantuvrra bokte. Dasa lassin sáhtá juohke dáža borgár bivdit stákkuin dahje nođđoduorgguin earret gos guollebivdu lea lihttoláigohuvvon.

1964-lága § 17 mielde gustojit Finnmárkkus sierra njuolggadusat mat departemeantta mearrádusa mielde dagahit ahte dihto guovlluin ferte háhkat oaggungoartta, ja ahte earágiliássit fertejit máksit divada vai ožžot goartta. Divat sáhttá leat hálbbit finnmáркоlaččaide go eará dáža borgáriidda. 1992-lágas lea oppalaš njuolggadus sullii seammago § 22 goalmmát lađđasis.

Dán suorggi eanjkalmearrádusaid buohtastahttin čájeha ahte buohkat riikkas sáhttet bivdit "luovus bivdosiin" sihke stáhtaalmennehiin ja stáhtaeatnamiin Finnmárkkus, buo. várrelága § 28 vuosttas lađđasa ja 1992 luossalága § 22 vuosttas lađđasa.

Guollebivdui eará bivdosiiguin (firpmiin jna.) gusto stáhtaalmennehiin várrelága § 28 nuppi lađđasa mielde láhkaduvvon vuosttasvuoigatvuohta sidjiide geat ássat guovllus gos almenet lea, ja giliide ja báikegottiide mat ovddežis leat atnán almenneha. Dát vuolga historjjálaš árbevirolaš dáža almenetvuoigatvuođas, numo ovdanbohtá Dáža Lága 5-11-1:s. Finnmárkkus lea guollebivdu "vihtanbivdosiinge" álggos doalahuvvon buot fylkka ásside, buo. 1992-lága § 22 njealját lađđasa.

Čalbmáičuohcci erohus lea vel ahte várreláhka bidjá válldi hálddašit guollebivdovuoigatvuođa stáhtaalmennehiin báikkálaš orgánii, várrestivrii, ja vástideaddji válldi Finnmárkkus lea stáhta orgánas, Finnmárkkku eanavuovdinkantuvrras. Dát orgána fuolahage čujuheami ja lihttoláigoheami Finnmárkkus, departementiige lea fas sirdon mearridit njuolggadusaid geasa galgá čujuhuvvot guollebivdu ja geasa láigolihttu. (Njuolggadusat mat dása leat mearriduvvon leat lagat meannuduvvon Hálddašanjoavkku čielggadeami 4.8. (sáivabivddu) ja 4.9. (luossabivddu) osiin.)

Ii 1964- iige 1992-lágas leat namuhuvvon gilivuoigatvuođaid birra bivddus jávrriin ja jogain main lea rádjá Finnmárkkku stáhtaeatnamiidda, earret eanuin.

Cuo?ománu 8. b. 1905 luossalágas lei mearriduvvon § 2:s ahte luossa- ja guvžábivdu Finnmárkkus gulai "stáhta doalahuvvon eatnamiidda Finnmárkkus", muhto juohke dáža borgár galgai sáhttit bivdit guoli dáid guovlluin. Stáhtas lei liikká, nugo dál, vuoigatvuohta lihttoláigohit guollebivdovuoigatvuođa, ja guoskevaš bolesmeašttir sáhtii vel

mearridit ahte guollebivdu dihto guovlluin dušše galggai leat čujuheami mielde. Lága § 7:s lei datte mearriduvvon ahte jus muhtumis ledje "sierravuoigatvuodát" dán guollebivdui, galge dát ain leat fámus. Danin lea dehálaš jearrat ledjego ovdal 1905-lága dákkár sierravuoigatvuodát, ja velgo dat leat fámus. Gažaldaga ferte konkrehta mearridit ja Ingvald Falch lea dan vihkkedallan dutkosis "Bygdelagsrettigheter til fiske i ferskvann i Finnmark". Dát lea maiddáí namuhuvvon ovddabealde 3.7.4. oasis.

Falch navdá (s. 84 čuo.) ahte 1905:s ledje muhtun gilivuoigatvuodát jogain. Son konkludere datte dáid eanaš jogain dál leat jávkan, ja lasiha: "Muhto lea imaš ahte lea geavvan diehtemeahttunvuoda ja boastoáddejumiid geažil, go eiseválddiid mielaevtos válljemiin."

Vuodđoárta go gilivuoigatvuodát soitet jávkat lea go lea leamaš lihttoláigoheapmi gitta 1905 rájes. Eanaš lea lihttoláigoheapmi ainjuo manit áiggis, leamaš guolástanservviide mas báikegoddi ieš lea miellahttu.

Guollebivddu lihttoláigoheamis ja čujuheamis stáhta eatnamiin Finnmárkkus, lei luossalága § 16 njealját lađđasis mearriduvvon ahte fylkka ássi dáža borgáriin galgá leat vuosttasvuoigatvuohta. Dát leage riektedilli 1992-lága mielde ja sáhtta gehččot buohtalassan várrelága § 28 nuppi lađđasii, mii addá gillái vuosttasvuoigatvuođa oažžut lobi "eará guollebivdui", namalassii guollebivdui vihtanbivdosiiguin. Dán čuoggá erohus lea erenoamážit ahte vuosttasvuoigatvuohta Finnmárkkus lea addon viidát biirii go báikkálaš gillái, namalassii buot fylkka ássiide.

(3) 1775-cealkámuša § 6 ulbmil eanuid birra lei suodjalit juo ásahuvvon guollebivdovuoigatvuodaid Finnmárkkus. Go cealkámuš addui, fuomášuvvui ahte dáid vuoigatvuodaid doaimmahedje ássit čázadagaid mielde vaikko eai eaiggáduššan eatnamiid daid lahkosis. Mearrádusa áigga lei danin čielggadit ahte geasa čujuhuvvui opmodat guoski luossajoga mielde ii sáhtán datte eaiggáduššanvuoigatvuođa fámus ádjehit ovddeš vuoigatvuodalaččaid.

Vuoigatvuođa subjeakta lea § 6:s válddahallon "olles gillin

dahje álbmogin dábálaččat". Dás vuhtto ahte atne leat guokte vejolašvuoda; juogo vuoigatvuohta ovttá gillái, dahje muhtunlágan oppalaš buohkaidvuoigatvuohta. Lea datte čielggas ahte duohta ovdáneapmi lea mielddisbuktán ahte Álttá-, Deanu- ja Njávđánjogaid guollebivdovuoigatvuođalaččat leat ráddjejuvvon gillái. Álttá ja Deanu dáfus lea stuorra oassi vuoigatvuođas ráddjejuvvon báikkálaš guovllu gáržžit biiriige.

Numo mihttejuvvon 3.7.3.1. oasis lea historjjálaš ovdáneapmi leamaš iešguđetlágan dan golmma jogas main lea sáhka. Vuoigatvuođalaččat fertejit danin iskot sierra juohke jogas.

(4) *Álttájogas* (Lagat Álttá guollebivdovuoigatvuođas ovddabealde 3.7.3.3.oasis.) lea guollebivdovuoigatvuohta vieru mielde ain buohkaidvuoigatvuohta buohkaide gielddas guollebivdojahkodaga¹⁰⁵⁶ vuosttas oasis, namalassii gitta geassemánu 24. b. juohke jagi.

Dás lea oktavuoha go ovddeš oktasaš bivdu mii lea dálá Alta Lakseinteressentskap:a vuodus, dušše lea mihcamáraid rájes. Dás rájes lea beroštusgottis oktovuoigatvuohta guollebivdui. Jus galggaš sáhttit leat miellahttun dáid njuolggadusaid mielde, de ferte eaiggáduššat dahje geavahit eatnamiid váldoleagi dihto guovlluin, ja ferte vel opmodagas šaddadit unnimus 2500 kg suoinni dahje 10000 kg silosuoinni. Dáid njuolggadusain lea čielga ulbmil headuštít guollebivdovuoigatvuođa leavvat menddo olu guolástanvuoigaduvvomiidda.

Njuolggadusat leat ovdáneami boadus mii navdo mannat maŋás gitta ovdal 1775:i. Guollebivdovuoigatvuođa gažaldat Álttás lea Alimusrievttis moddii meannuduvvon, ee. 1852:s nákkus gaskal eanaeaiggáda (doaimajodiheddji Thomas) ja ovttá Alta Lakseinteressentskap:a miellahtu (Rt. 1852 s. 404). Nággu gustui gažaldahkii leago Thomas:s joga lahka eanaeaiggádin guollebivdovuoigatvuohta, vai gulaigo guollebivdovuoigatvuođa dušše beroštusgoddái. Duopmoreferáhtas čuožžu:

---

¹⁰⁵⁶ fiskesesong

"Numo nu mánga eará ášši Finnmárkkus - mii riikka lágášvuođa ja ássiid eallinvuogi mielde dehálaš háviin sáhtta dárkot almennehin - lea eanuid luossabivduge leamaš hui earalágan go eará osiin riikkas, ja danin leat leamaš sierranas váivvit, masa dálá ášši lea ovdamearkan."

Alimusriekti gávnnašii duomus ahte guollebivdovuoigatvuotta gulai beroštusgoddái oktovuoigatvuottan ovddeš oamastuvvon geavada vuodul.

(5) Álttájoga ektui lea *Deanučázádaga* guollebivdovuoigatvuotta (Lagat Deanu guollebivdovuoigatvuodas ovddabealde 3.7.3.2. oasis.) leamaš meannuduvvon maŋŋil 1775-cealkámuša, namalassii geassemánu 23. b. 1888 lágas "Deanučázádaga guollebivdovuoigatvuodas Finnmárkku ámttas." Lága duogáš lei dárbu muddet guolástanvuoigaduvvomiid ja bivdosajiid čujuheami čielga vuoigatvuodavuodđu.

Deanu guollebivdovuoigatvuotta lea várra álgovuolggalaččat gullan oktasaččat leagi ássiide. Ná celkkii Nuorta-Finnmárkku fáldi Deanulága ráhkkanahhttimis:

"Guollebivdovuoigatvuotta ii adno namalassii gullat lagas gáddái dahje opmodagaide mat gusket johkii. Dat lea leamaš dárkojuvvon oktasažžan eatnoálbmogii leagi joganjálmmis dan gierragii."

Nuppi beales celkkii Finnmárkku ovddeš ámtamánni, geas Sturradikki ealahuslávdegoddi láchkaráhkkanahhttimis jearrai ráđiid, ahte nugo son diđii ledje buodđosajit Deanus "dušše leamaš čujuhuvvon eatnoguovllu fásta ássiide, geat atne iežaset dahje jahkemeari láigohuvvon eatnamiid."

Geassemánu 23. b. 1888 lágas, mii ain gusto, lea § 1:s mearriduvvon:

"Guollebivdu Deanus (dán Rádjá Meara vuostá njuolga Linjás Grønnesodden:s Skuggemælen:i) ja dan oalgejogain sáhttet guoli bivdit dušše Johkaguovllu fásta dáloniid Albmát dahje Nissonat, geat atnet iežaset dahje jahkemeari láigohan Eatnamiid Guovllus. Guollebivdovuoigatvuotta gullá almmatge dušše ovttá Miellahttui juohke Bearatgottis, namalassii Dáloisidii dahje dasa, geasa son anistuvvá Vuoigatvuotta sirdot. Lagat Mearrádusaid Guollebivdovuoigatvuotta Láhki ja Eavttuid hárrái mearrida Gonagas dahje dan, geasa son dan fápmuda."

Čuo?ománu 1. b. 1911 Gonagaslaš Cealkámušas aiddostahttojuvvo Deanu guollebivdovuoigatvuođa eavttut ain go johkaguovllu rájáid lagat albmadii, ja cealkámuša § 2:s mearriduvvui ahte opmodat guollebivdovuoigatvuhtii fertii leat matrikulerejuvvon ja leat nu stuoris ahte dás šaddaduvvui unnimus ovttá gusafuođđara (2000 kg) suoidni.

Sáhttá diggot geahpediigo 1888-láhka duođai guolástanvuoigaduvvomiid, ja dasto ovddastiigo 1911-cealkámuš lassi geahpedeami eanetgo lága mearrádusat. (Geahča ovddabealde 3.7.3.2.2 gitta 3.7.3.2.4.osiin.) Dát gažaldat meannuduvvui áššis maid 9. orohaga boazosápmelaččat čuoččaldahtte stáhta vuostá, fierbmebivddu vuoigatvuođa gáibádusain Deanučázadagas sorjjasmeahtun 1911-cealkámuša. Deanu ja Várjjaga gielddarievtti njukčamánu 19. b. 1984 duomu stáhta áššehuvai (RG 1985 s. 911). Riekti gávnnahtii ahte 1911-cealkámuš lei heivehuvvon daláš eanadollui, ja ferte daddjot leat 1888-lága rámma siskkobeaide.

Gielddarievtti duomu mielde ferte navdot ahte 1888-lága ulbmil lei nannet vuoigatvuođaid nugo dat ovdal ledje. Ii 1911-cealkámušainge lean ulbmil váldit ovttasge guollebivdovuoigatvuođa, muhto headuštii ahte vuoigatvuođalaččat ožžot maid leat earátgo joavku mii jurddašuvvui 1888:s.

Leš dal doarvái láhkavuođđu cealkámuša § 2:i go dat addui 1911:s, lea ainjuo dál guhkit áiggi geavada mielde vánit eahpidahtti ahte cealkámuša njuolggadusaid ferte bidjat vuodđun gustojeaddji vuoigatvuohtan. Dán mielde ferte navdot ahte Deanučázadaga guollebivdovuoigatvuohta gullá nu gohčoduvvon "luossareiveeaiggádiidda", namalassii sidjiide geat duhtadit 1911-cealkámuša gáibádusaid, buo. 1888-lága. Dát váikkuha nu ahte guollebivdovuoigatvuohta Deanus dál lea vuoigatvuohta mii gullá eanadoalliide.

Mii bajábealde lea celkon gusto guollebivdui vihtanbivdosiin, muhto manjit jagiid lea oaggunvuoigatvuohta Deanus hirbmadit digaštallon. Ee. lea ovdandollon ahte báikkálaš áddejupmi lea ahte johkaleagi ássiin, gulažit dal eanadollui vai eai, lea sierravuoigatvuohta oaggumii. Dán vuodus lea ee. čuoččuhuvvon leat joga álgovuolggalaš

riektedilálašvuohta, mii bisuhuvvui 1775-cealkámuša § 6:s.

Stáhtas beales lea čuoččuhuvvon ahte oaggunvuoigatvuohta čázadagas lea hálddašanrievttálaš gažaldat masa stáhtas lea olles hearrávuohta. Stáhta lea ee. čujuhan Deanulága § 1 nuppi lađđasii, mii dodjá stáhtii addit lobi oaggut.

Dás ii navdo dárbbášuvvot vástidit dán gažaldaga, maid dušše duopmostuolut sáhttet loahpalaččat dahkat. Jus leš riehta ahte báikegottis lea sierra vuoigatvuohta oaggumii, leat Deanusge guovttelágan sierra vuoigatvuođalaččat guollebivddu ektui: Luossareiveeaiggádat ja johkaleagi eará ássit, go maŋjmuččain dušše lea oaggunvuoigatvuohta.

(6) Luossabivdu *Njávdamis* (Lagat Njávdáma guollebivdovuoigatvuođas ovddabealde 3.7.3.4. oasis.) lei álgovuolggalaččat nuortalaš oktasaš bivdu. Guovlu lei 1826 rádjai ruošša duopmoválddi vuollásaš, ja gitta dassáži ásse dušše nuortalaččat doppe. Sii háldejedje luossabivdduge iežaset oktovuoigatvuohtan.

Moadde jagi maŋjil 1826 fárrejedje muhtun kveanat Njáv dánleahká, ja sii gáibidedje áiggi mielde oažžut searvat oktasaš bivdui. Nággu mearriduvvui borgemánu 26. b. 1848 vuolitriekteduomus. Dán duomus ožžo sisafárren kveanatge vuoigatvuođa searvat guollebivdui. Riekti vuodđudii dasa ahte Njáv dánjohka ferte dárkojuvvot dákkár eatnun mii lea 1775-cealkámuša § 6:s máinnašuvvon. Nuppi beales mearriduvvui duomus ahte guollebivdovuoigatvuođa eaktu lea fásta ássan johkaleagis.

Dál ávkkástallá Neiden fiskefellesskap gili guollebivdovuoigatvuođa. Lea gal čielggas ahte searvevuodas lea Geav??is¹⁰⁵⁷ ja dan vulobealde guollebivdovuoigatvuohta oktovuoigatvuohtan. Oktovuoigatvuohta siskkilda sihke oagguma ja eará bivdosiiguin bivddu vuoigatvuođa, ja luossabivddu ja eará guollenáliid ráđđenvuoigatvuođa.

Neiden fiskefellesskap:a miellahttovuođa eavttut ja danin oasi guollebivdovuoigatvuođas sulastahttá dan mii gusto Álttás ja Deanus, muhto eanadoalu gáibádusat eai leat gustojeaddji njuolggadusaid mielde ollásit nu hiehkásat. Njuolggadusaid § 5-

---

¹⁰⁵⁷ Skoltefossen

1 mielde ferte eaiggáduššat dahje geavahit unnimus vihtta mihtu matrikulerejuvvon opmodaga, ja geavaheaddji ferte láddjet dáid eatnamiid jahkásaččat dahje duođaštit anu earaláhkai.

(7) Vaikko guollebivdonjuolggadusat dán golmma etnui Áltá, Deatnu ja Njáv dán eai leat seammaláganat, leat čielga ovttaláganvuođat. Dehálaš ovttaláganvuohta lea ahte sierra meroštallon gilis lea *oktovuoigatvuohta* guollebivdui (dahje bivdui dihto áiggis guollejahkodagas dahje bivdui vihtanbivdosiin). Dalle lea gili sierravuoigatvuohta mealgat nannosat dás go mii dálá njuolggadusaid mielde gusto stáhtaalmennehiidda. Dán golmma eanu riektedilálašvuođat leat dalle čielgasit earaláganat go eará jogain ja jávrriin Finnmárkkus, maid luossalága § 22 oppalaš njuolggadusat (buo. 1964-lága § 16) bidjet vuođđun.

Vuođđoárta dása ferte navdot leat dan hirbmat dehálaš mearkkašupmi mii dáid jogaid luossabivddus lea álo leamaš dán golmma johkaleagi ássama ealáhusvuođđosiin. Dát gusto várra erenoamážit Detnui ja Njáv dámi.

4.2.9 Bivdovuoigatvuohta (Bivdovuoigatvuođas, geahča ovddabealde 3.8. kapihttalis.)

(1) Stáhta eatnamiidda Finnmárkkus gusto dál miessemánu 29. b. 1981 fuođđolága § 31, mii gusto buotlágan eatnamiidda maida stáhta adno eanaeaiggádin, earret stáhtaalmennehiidda. Dát mearkkaša ahte matrikulerekeahes eatnamat Finnmárkkus dán suorggis leat dássálaga nu gohčoduvvon matrikulerekeahes stáhtaeatnamiiguin Nordlánddas ja Romssas ja osttojuvvon stáhtaopmodagaiguin (stáhta priváhta opmodagain).

§ 31 vuosttas lađđasa mielde buot dáža stáhtaborgáriin ja buohkain geat mañimušjagi leat ássan ja ain ássat Norggas lea fuđošbivdu ja bivdu dáid guovlluin lohpi, go háhket bivdogaartta ja mákset buhtadasa. Nuppi lađđasa mielde sáhtta departemeanta addit lagat njuolggadusaid buot bivddus stáhta eatnamiin olggobealde stáhtaalmennehiid. Dát gusto

fuodđobivduige. Departemeanta sáhtta bivdui addit hálbibut hattiid ja vuosttasvuoigatvuođa njuolggadusaid gieldda fásta ássiide. Dákkár njuolggadusat eai leat datte addon, eai Finnmárkkusge.

Nuppi lađđasa olis addán láchkaásahusaid vuodul, galgá gos dárbbášuvvo muddet bivdiid logu, gohcit ahte lea govttolaš juogadeapmi gaskal giliássiid ja earágiliássiid bivdiid. Finnmárkkku hárrái addet láchkaásahusat lobi fuđošbivddu jáhkodatgoartahatti iežas gieldda fásta ássiide bidjat goalm mátoassái earágiliássiid ektui. Earret dán eai atte dálá njuolggadusat makkárge oiddu¹⁰⁵⁸ giliássi bivdiide Finnmárkkus eará dáža stáhtaborgáriid ektui.

(2) Stáhtaalmennehiidda gusto numo namuhuvvon 4.2.2.4. oasis várrelága §§ 23-27, mat addet buot Norgga fásta ássiide vuoigatvuođa seamma eavttuin bivdit fuđožiid beatnaga haga. Fuđošbivdui beatnagiiguin dahje bivdui, ferte baicce leat várrestivrra lohpi. Várrestivra mearridage galgágo dát diktot buot Norgga ássiide, vai dušše sidjiide geat ássat guovllus gos almenet lea, dahje gilis dahje báikegottis gos ássiin ovddeš áiggis lea leamaš almenetatnu almennehis. Báikkálaš orgánas várrestivrras lea de váldi addit dárkilat dihto báikkálaš ráddjejuvvon biirii oktovuoigatvuođa fuđošbivdui beatnagiin ja bivdui. Dat maid sáhtta bidjat lagat mearrádusaid bivdiid logu, bivdoáiggiid jna. ráddjehusain.

(3) Dás ovdanbohtá ahte muhtun muddui leat bálddalas njuolggadusat bivddu hárrái stáhtaalmennehiin ja matrikulerekehtes eatnamiin Finnmárkkus: Dát guoská masá ollásit fuđošbivdui beatnaga haga, go goappašiid sáhttet buot Norgga ássit dahkat.

Fuodđobivdui leat vánit dehálaš erohusat gaskal stáhtaalmennehiid ja matrikulerekehtes eatnamiid Finnmárkkus, go dát goappašiid háviid háldejuvvo stáhtas eanaeaiggádin. Stáhtaalmennehiid dáfus biddjo láigoheami sisabohtu várrekássi.

Erohus gaskal dan guovtti lágana lea erenoamážit válddis

---

¹⁰⁵⁸ begunstigelse

mii stáhtaalmennehiidda leat biddjon báikkálaš orgánii várrestivrii, fuđošbivdui beatnagiin ja dan haga ja fuđošbivddu eará mearrádusain. Finnmárkku stáhtaeatnamiidda, gos fuođđolága § 31 gusto, lea datte buot bivdohálddašeapmi biddjon stáhta orgánaide.

Dan muddui go dál lea bálddalasvuohta gaskal bivddu gustojeaddji dilálašvuođain stáhta eatnamiin Finnmárkkus ja stáhtaalmennehiin, leat dat ásahuvvon lágain. Goappašiid sorttaid eatnamiin lea dehálaš cuohkki leamaš nu olusiidda go vejolaš riikkas addit lobi bivdit.

(4) Dálá fuđošbivddu ja bivddu njuolggadus stáhta eatnamiin Finnmárkkus lea nappo ahte dát lea lohpi buot dáža stáhtaborgáriidda ja Norgga buot fásta ássiide. Fuođđobivdu (ealgabivdu) hálde stáhta eanaeaiggádin.

Dáid njuolggadusain lea vánit Finnmárkku álgovuolggalaš čuožžovaš dilálašvuođaid vuođus. Sámi ássanguovlluin lei goddebivdu álgovuolggalaččat dehálaš ealáhus, maid olu bivdorokkit duođaštit. Dihto guovlluin lei mádjitbivdu mávssolaš, jur numo dálá Suoma rádjaguovlluin. Dáid hearvásvuođaid háldejede dolin guovllu ássit, almmá makkárge eiseválddiid duohtademiin.

Gáldoávdnasat Finnmárkku guovlluid birra, mat ovdal 1751 ledje ruođa duopmoválldi vuollásaččat, čájehit hui čielgasit ahte buot bivdovuogit dáid guovlluin dalle siidda ássiide adnojuvvojedje oktovuoigatvuohtan. Várggáha Ámtta justisbeavdegirjjiin 1700-logu vuosttas oasis orru ovdanboahhtimin ahte sullasaš áddejupmi lei Finnmárkku vuotnaguovlluid dáža mearrasápmelaččain.

Cuo?ománu 25. b. 1702 Finnmárkku gávpemearrádusas čuo. 25 lei mearriduvvon: "ahte mearrasápmelaččat doppe Finnmárkkus eai mallosge galgga heađuštuvvot dahje gildot, sin diggebáikkiin dahje daid olggobealde báhčimis¹⁰⁵⁹ ja bivdimis¹⁰⁶⁰", almmatge earret lihttoláigohuvvon sajiin. Seamma mearrádusas gildojuvvo davvinorgalaččat mat bivde Finnmárkkus, čielgasit "báhčit maidege juogo gáttis dahje

---

¹⁰⁵⁹ skytteri

¹⁰⁶⁰ veidefang

čázis". Dát orru čilgemin Tønnesen:a ovdandoallama leat riehta (s. 97, buo. s. 280), ahte dán áiggi ii lean sis geat ásse olggobeal fylkka vuoigatvuohta bivdit Finnmárkkus. 1702-mearrádusa bivdomearrádušat bisuhuvvojedje go dát muđui fámuhttojuvvo ođđa borgemánu 20. b. 1778 Gávpešearvvi bokte.

Govttolaš lea navdit ahte mearrasámit ledje vuotnaguovlluid ángiramos bivdit, ja sii navddašedje bures suodjalusa maid 1702-mearráduš attii sidjiide. Suodjalus ráddjejuvvui datte 1700-logus dihto Oarje-Finnmárkku sulluid láigolihtuin, mii ee. siskildii njuorjo- ja čavrábivddu. Vástideaddji láigolihttu lei golmma sullos Várggáha lahkosis. Láigolihtuid ulbmil lei dietnasa háhkat gonagassii. Sundi Hans Paus evttohii dieđáhusastis "Finnmarkens økonomiske tilstand" (1769) ahte Finnmárkku sulluid lihttoláigoheapmi bivdovuoigatvuođain jna. loahpahuvvo, "ja ahte sápmelaččat navddašit ovddeš ovdamunnin¹⁰⁶¹ bivdit goas dáhtošit". Ii 1702-mearráduš iige Paus namut maidege ahte bivdu galggašii leat ráddjejuvvon dan gilisearváii dahje diggái. Dát sáhtta čájeheamen veahá earalágan áddejumi dán gažaldagas báikkálaš sámiid álbmogis nuppi bealde, ja ámmátolbmoss Paus:s ja eiseválddiin nuppi bealde.

(5) Fuođđolága § 31 dálá gustojeaddji njuolggadusat leat vuolggahuvvon miessemánu 20. b. 1899 bivdolágas ja dan ovdabargguin. 1899-láhka mearridii vuodđoprinsihppan ahte bivdovuoigatvuohta galggai gullat eanaeaiggádii. Parlamentára eanadoallokommišuvnna guovvamánu 23. b. 1898 árvalusas lei dán vuolggasaji mielde evttohan čuovvovaš mearrádusa § 8:s:

"Stáhtavuvddiin ja eará Eatnamiin, mat leat Stáhta priváhta Opmođagat, ja Stáhta Eatnamiin Finnmárkkus, lea Stáhta Eanaeaiggáda buot Vuoigatvuođat Bivddu ektui. Mo dán galgá Doaimmahit mearrida Gonagas dahje dat, geasa dan fápmuda."

Lága meannudeamis Odeldikkis njukčamánu 22. b. 1899 vuosttaldii finnmárkoáirras, sundi Johnsen, dán evttohusa go ii

---

¹⁰⁶¹ privilegium

lean ovttamielas ahte kommišuvnna § 8 evttohusastis lei "bidjan stáhta eatnamiid Finnmárkkus dássálagaid stáhta vuvddiiguin ja eará eatnamiiguin mat leat stáhta priváhta opmodagat". Son ovdandoalai sáhkavuorustis ee. ahte álo lei leamaš juohke dáža borgáris bivdovuoigatvuohta stáhta eatnamiin Finnmárkkus, numo finnmáркоlaččainge ledje mánga ja mealgadaš vuoigatvuođat stáhta eatnamiin. Stáhta eaiggáduššánvuoigatvuohta eatnamiidda Finnmárkkus lei danin mealgat gáržžiduvvon stáhtavuvddiid ektui ja stáhta priváhta opmodagain.

Dán vuođul evttohii son čuovvovaš mearrádusa: "Stáhta eatnamiin Finnmárkkus sáhtta juohke dáža borgár bivdit". Evttohus mearriduvvui lága § 8 lasáhussan.

Sundi Johnsen ii evttohan nappo njuolggadusa ahte bivdu galggai doalahuvvot fylkka ássiide dahje gáržžit biirii. Dán sáhtta datte gehččet dan oktavuodas ahte stáhtaalmennehiidda lei seammás evttohuvvon ja mearriduvvui lága § 6:s ahte juohke dáža borgár galggai sáhttit bivdit jus háhkká bivdогоartta. Finnmárkku ja stáhtaalmennehiid njuolggadus šattai de seamma, earret ahte Finnmárkkus ii galgan gáibiduvvot bivdогоarta. Maŋimuš lei Johnsen:a sáhkavuoru mielde Odeldikkis erenoamážit badjesápmelaččaid deasttas.

1937 bivdoláhkálavdegoddi evttohii árvalusastis (1939) nuppástusa 1899-lága § 8 ektui nu ahte stáhta eatnamiidda Finnmárkkus galggai addot lohpi earuhit borgáriid divatmávssu ektui oažžut bivdогоartta gaskal olbmuid geat gulle dan gildii ja eará dážaid. Dát lei daningo bivdu ain adnui leat dehálaš ealáhussan Finnmárkkus. Sullasaš dárkon lei Árvalusa O. XXI 1951 juovlamánu 14. b. 1951 bivdolága ráhkkanahhttimis, muhto ii nuppástuhtán eará Finnmárkku njuolggadusain (§ 19:s) go giliássiid divatlurvema ja vejolašvuođa geahpedit jahkedivada Finnmárkku ássi bivdiide eará dáža borgáriid ektui.

Muhto ii 1951-lága iige miessemánu 29. b. 1981 fuođđolága ovdabargguin, lei stáhta sadji Finnmárkku eatnamiid ekui ja stáhta bivdoráđđejumi vuđđosis doppe lagat guorahallon.

4.2.10 Čoahkkáigeassu dálá dili vuodul

4.2.10.1 Buohtastahttima vuodus

Ovdalis lea biddjon vuodđun ahte vástáduš gažaldahkii adnojitgo stáhta eatnamat Finnmárkkus dál almennehin vai eai, berrešii biddjot dakkár vuodđui mii earret eaiggáduššanvuoigatvuođa gažaldaga, siskkilda earáid go eaiggáda juohke ráđđejumi čađamannama ja mii sáhtta leat mávssolaš dán oktavuodas. Erenoamážit leat sáhka ráđđejumiin mat gullet oktasaš joavkkuide vuoigatvuohtan, erenoamážit geavahanvuoigatvuođat mat gullet Finnmárkku ássiid báikkálaš joavkkuide. Erenoamážit lea geahččaluvvon buohtastahttit vuoigatvuođaid mat gullet "giliide" mat ovddastit geavahanriektelaččaid Máttá-Norgga almennehiid njuolggadusaid ektui.

4.2.4. gitta 4.2.9. osiid čađamannamis čuovvu ahte geavahanvuoigatvuođat báikkálaš joavkkuide Finnmárkkus dál belohahkii leat láchkamearrádušain vuodđuduvvon ja belohahkii vieru dahje dološ áiggi rájes geavaheami vuodul.

Láगत leat meannudan ássiid anu stáhta eatnamiin Finnmárkkus moanaid cuhkiid ektui: Belohahkii lea leamaš sáhka muddet anu ja dušše diktít ráđđejuvvon, gohcojuvvon anu, garvin dihte riikkaoasi snoagga luondduriggodagaid bilidemiid, ja belohahkii lea láchkaaddi cuohkki, dás numo riikkas muđui, bidjat luondduriggodagaid stuorat álbmogiid ráđđejupmái. Dát maŋimušgusto erenoamážit bivdo- ja guollebivdovuoigatvuhtii.

4.2.10.2 Vuoigatvuođat lága vuodul

Vuos čujuhit ássiid geavahanvuoigatvuođaide main lea lága vuodđu. Dáinna oaivvilduvvo ahte láchka lea dál anu formála rievttálaš vuodus. Dát gusto vuohččan njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinlága muhtun mearrádusaide.

Dás lea § 4:s láchkavuodđuduvvon vuoigatvuohta giliolbmuide buhtadasa haga čujuhuvvot lastamuoraid dálloatnui. Dát vuoigatvuohta manná maŋás 1775-cealkámuša

§ 4:i lastavuovddi birra, ja lea historjjálaš vuolgga anus mii ássiin dološ áiggis lea leamaš áibba dárbbášlaš ja dan doaimmahan. Storra erohus gaskal dán geavahanvuoigatvuođa Finnmárkkus ja dálloatnuvuoigatvuohta almennehiin, mo dat lea máinnašuvvon Dáža Lága 3-12-6:s, lea ahte vuoigatvuođas Finnmárkkus ii leat dákkár gullevašvuohta eanadoalloealáhussii go mátta-dáža almennehiin. Ii Finnmárkkusge leat vuoigatvuohta ráddjejuvvon konkrehta meroštallan eanadoallobiirii, nugo riektegeavadis lea mearriduvvon Mátta-Norggas.

Sullasaš, muhto formálalaččat eanet ráddjejuvvon vuoigatvuohta lea mii 1965-lága § 5:s addá gieldda ássiide "doaisttáži" čujuheami mielde loggut lavnnji dálloatnui. Mearrádus lea vuolgán erenoamáš borgemánu 30. b. 1897 lágas lavdnjelogguma birra stáhta eatnamiin Finnmárkkus. Dán lága ovdal lei datte ássiid bindilis atnu, mii lágas muddejuvvui.

Goappašiid dáid geavahanvugiide lea dálá lágaid mielde sáhka sakka unnánat viiddis ráđđejumiin Finnmárkku báikegottiide go vástideaddji vuoigatvuođain geavahanvuoigaduvvomiidda almennehis. Álgovuolggalaš ártá dáid surggiid sierra njuolggadusaide Finnmárkkus ferte datte navdot leat leamaš seilluhit dáid riggodagaid báikkálaš ássiide buoremussan. Njuolggadusat leat erenoamážit vuolgán sierra dálkkádatlaš dilálašvuođas, mii lea dahkan hiegis várrogasvuođa dárbbášit geavahit dihto luondduriggodagaid.

Njukčamánu 11. b. 1977 lágas oaččui eanavuovdinláhka sierra lasáhusa § 5 a bustávas, mii mearridii ahte lubmenvuoigatvuohta stáhta matrikulerekeahes eatnamiin Finnmárkkus váldonjuolggadussan galggai doalahuvvot fylkka iežas ássiide. (Geahča lagat ovddabealde 3.10. kapihttala, erenoamážit 3.10.4.oasi.) Sániid mielde albmana dát mearrádus vuoigatvuođalaččaid gáržžideapmin. Muhto seammás láhkavuodđuda mearrádus fylkka ássiide lubmenoktovuoigatvuođa stáhta ektui eanaeaiggádin, go dan ferte geahččat ránggástanlága § 400 nuppi lađđasa njuolggadusa vuodul, mii muđui doalaha golmma davimus fylkkas lubmenvuoigatvuođa eanaeaiggádii.

Dát mearrádusge lea vuolggahuvvon ássiid ovddeš anus stáhta eatnamiin. Goalmmát lađđasis lea várašuvvon ahte dihto

guovlluin sáhttet leat sierravuoigatvuodát lubmemii. Dát sáhttá ee. leat muhtun giliin dahje báikegottiin, várra áinnas muhtun álgovuolggalaš sámi ássanguovlluin ja boazodillái. Leago ovttage sajis Finnmárkkus vuodus dákkár sierravuoigatvuhtii ii oru leamen lagat guorahallon. (Sierravuoigatvuodáin oaivvilduvvo dás vuoigatvuodáide ásahuvvon priváhtarievttálaččat (vierru/ dološ áiggi atnu), ja iige go Eanavuovdinkantuvra § 5 a nuppi lađđasa vuodul lea áigeráddjejuvvon (vihtta jagi) čujuheamen lubmenoktovuoigatvuodá olbmuide/gilliide dihto ealáhusheajos guovlluin, geahča lagat Hálddašanjaovkku čielggadeami 4.7. oasi, buo. 3.10.4. oasi bajábealde.)

Sihke stáhtaalmennehiin numo priváhta Máttá-Norgga eatnamiinge lea vuoigatvuohta lubmemii, seammaláhkaigo murjemiige muđui juohkehažžii lohpi ránggáštanlága § 400 vuosttas lađđasa olis. Dán erenoamáš suorggis lea láhkaaddis eanet ráddjejuvvon vuoigatvuodálaččat Finnmárkkus go mii lea stáhta eatnamiin riikkas muđui.

Miessemánu 29. b. 1981 fuođđolága § 44 nuppi lađđasa mielde leat gieldda fásta ássiin vuoigatvuohta, gustojeaddji ráfáiduhttinmearrádusaid siskkobealde, monnet ja uvjet loddebesiin stáhta eatnamiin Finnmárkkus. Muđui riikkas lea dát vuoigatvuohta doalahuvvon opmodaga eanaeaiggádii dahje geavaheaddjái. Sierranjuolggadus Finnmárkkku ektui, ferte navdot leat ovddeš vieru vuodul.

4.2.10.3 Láhkaaddi ártá bivdovuoigatvuodá ektui

Láhkaaddi ártá bidjat muhtun luondduriggodagaid Finnmárkkus eanemusaid ráđđejupmái vuhtto erenoamážit fuđošbivddu ja bivddu njuolggadusain fuođđolága § 31:s. Dán mearrádusas leat dát ráđđejumit stáhta matrikulerekeahes eatnamiin Finnmárkkus vejolaččat buot dáža stáhtaborgáriidda ja buohkaide geat mañimušjagi leat ássan ja ain ássat Norggas. Njuolggadusas lea bálldalasvuohta várrelága § 23:s, mii stáhtaalmennehiidda addá vuoigatvuodá fuđošbivdui beatnaga haga buot Norgga fásta ássiide.

Vaikko leat dihto bienalaš spiehkastagat¹⁰⁶², leat nappo Finnmárkkku stáhtaeatnamiid njuolggadusaid ja stáhtaalmennehiid prinsihpat hui sullalaččat. Dehálaš erohus

---

¹⁰⁶² detaljavvik

leat datte várrestivrraid váldi stáhtaalmennehiin várrelága § 23 nuppi ja goalmát lađđasa mielde. Báikkálaš orgánat vástideaddji várrestivrrat eai leat Finnmárkkus.

Stáhta eanaeaiggádin hálde gustojeaddji lágaid mielde fuođđobivddu sihke stáhtaalmennehiin ja stáhta eatnamiin Finnmárkkus.

4.2.10.4 Miessemánu 15. b. 1992 luossalága § 22 ja geassemánu 23. b. 1888 deanuláhka

Lahkaaddiid dáhttu diktit dihto luondduriggodagaid Finnmárkkus eanebuid atnit, lea maidái miessemánu 15. b. 1992 luossalága § 22 njealját lađđasa njuolggadusa vuodđun (buo. 1964-lága § 16 vuosttas lađđasa) ahte guollebivdu stáhta eatnamiin Finnmárkkus lea buot fylkka ássiide vejolaš. Dát njuolggadus adno dál gustot eanaš jogaide ja jávrriide Finnmárkkus. Guollebivdui stákkuin ja nođđoduorgguin leat vuoigatvuođalaččat ain eanet, go dán sáhhtá juohke Norgga ássi dahkat.

Dáid njuolggadusain lea datte dehálaš ráddjehus stáhta guollebivddu lihttoláigoheami vuoigatvuođas, dainna váikkuhusain ahte vuoigatvuohta álbmogii (fylkka ássiide dahje buot dáža stáhtaborgáriidda) ferte čáhkket saji. (Stáhtage sáhhtá čujuhit fierbmebivddu dihto guovlluin, muhto dát ii iešalldes gáržžit stággo- ja nođđoduorgobivddu). Dás ovdanbohtá ahte stáhta navdon eanaeaiggát ráđđe mealgat guollebivddu stáhta eatnamiin, mii gáržžida vuoigatvuođa **stuorát biirii**. (Finnmárkku luossa- ja sáivabivddu lihttoláigoheami ja čujuheami njuolggadusat ja geavat leat meannuduvvon Hálddašanoavkku čielggadeami 4.9 (sáivabivddu) ja 4.10 (luossabivddu) osiin.)

Álbmoga vuoigatvuohta bivdit vuokkaiguin vihtanbivdosiid haga stáhtaalmennehiin lea muddejuvvon várrelága § 28 vuosttas lađđasis, ja lea geavadis seammago mii gusto dákkár guollebivdui Finnmárkkus. Muhto stáhtaalmennehiin lea dán suorggisge várrestivrras viiddis váldi eará bivdosiiguin guollebivdovuoigatvuođas, buo. § 28 nuppi lađđasa. Mañimuš namahuvvon mearrádusasge leat dehálaš njuolggadusat dihto giliid vuosttasvuoigatvuođas.

Miessemánu 15. b. 1992 luossalága § 22 mielde (buo. 1964-lága § 16) eai gusto makkárgge vástideaddji njuolggadusat Finnmárkku giliid vuosttasvuoigatvuođas, earret maŋimušlađđasa spiehkastat Álttájoga, Deanu ja Njávdáma hárrái. Muhto luossalága § 24 (1964-lága § 21) váraša numo namuhuvvon 4.2.8. oasis sierra njuolggadusaid mat gustojit báikegotti guollebivdovuoigatvuhtii Finnmárkkus, ee. 1775-cealkámuša mielde. Dán várašumi mearkkašupmi guoskkahuvvo vulobealde 4.2.10.5. oasis.

Geassemánu 23. b. 1888 deanuláhka vuodđuda sierra oktasaš guollebivdovuoigatvuođa Deanuleagi matrikulerejuvvon eatnamiid eaiggádiidda dahje geavaheaddjiide. Dát guollebivdovuoigatvuohta lea sierra dan áddemis ahte dat maid hehte stáhta eanaeaiggádin ráđđet guollebivddu, earret oaggunvuoigatvuođa, buo. § 1 nuppi lađđasa. Seammas lea čielggas ahte láhka ferte adnot johkaleagi ássiide lahkadeamen ovddeš gustojeaddji vierrocieggan vuoigatvuođa.

4.2.10.5 Vuoigatvuođat vieru vuodul

Moanat geavahanvuoigatvuođat stáhtaeatnamiin Finnmárkkus gili dahje gieldda ássiide, fylkka ássiide dahje eanebuidda lea čállon nugo oaidnit ovddabealde, formálalaččat lánkamearrádusain. Muhtun háviid lea datte sáhka vuoigatvuođain main ain lea ovddeš vieru rievttalaš vuoigatvuođavuodđu.

Dát gusto ee. guollebivdovuoigatvuhtii Álttá váldojohkii ja Njávdamii. Dát leat guoskkahuvvon luossalága § 22 maŋimušlađđasis, muhto dušše nu ahte daddjo vuosttas ja njealját lađđasa mearrádusat eai gusto dáid jogaide. Dán bokte lea mearriduvvon ahte ovddeš vieruiduvvan vuoigatvuohta ain bissu dán guokte čázadaga guollebivddu vuoigatvuođavuodđun. Virolaš dilálašvuohta, erenoamážit vuoigatvuođalaččaid hárrái, lea maná sierra njuolggadusain nannejuvvon mat belohahkii leat vuodđuduvvon vuoigaduvvomiid dohkkeheamis.

Bajálbeal namuhuvvon luossalága § 24 várašupmi báikegotti guollebivdovuoigatvuođas 1775-cealkámuša vuodul,

ferte adnot erenoamážit gullat cealkámuša § 6:i mii ee. máinnaša "olles giliid" oktasaš vuoigatvuođain. Ii sáhte atnit numo namuhuvvon 4.2.9. oasis (Geahča 3.7.4. ja 4.1.8.3. osiidge.) veadjemeahttumin ahte ain sáhttet leat sierra gilivuoigatvuođat muhtun daid eará jogain Finnmárkkus. Dát livčče dasto leat vuoigatvuođat main leat njuolga rievttálaš vuođus vieruiduvvan vuoigatvuođas dahje dološ áiggi rájes geavaheamis.

Jus leš sierra oaggunvuoigatvuohta Deanu ássiin dábálaččat, ferte dátge navdot leat ovddeš vieru vuođul.

Jus juo ain ležžet giliide dahje eará joavkkuide guhton-, láddjehat- dahje lavdnjeloggunvuoigatvuođat stáhta eatnamiin, earret dan vuoigatvuođa mii čuovvu gustojeaddji láhkamearrádusaid dahje eará dilálašvuođaid stáhtas, leat dát vuoigatvuođat ovddeš áiggi anu vuođul. Seamma gusto jus leš sierravuoigatvuohta lubmemii dihto gilis dahje báikegottis. Go dán logahallama ii sáhte atnit ollislažžan, sáhtta jurddašit eará vuoigatvuođavugiidge go mat dás leat namuhuvvon.

4.2.10.6 Hálddahaslaš geavat

Ássiid muorraávnasanu leat numo máinnašuvvon 4.2.5. oasis stáhta eiseválddit mudden ja áiggiid čađa ráddjen láhkamearrádusainge. Dás lea vel hálddahaslaš geavatge leamaš viehka mielváikkuheaddjin ássiid álgovuolggalaš anu geahpedeapmái.

Guhtonvuoigatvuohta lea dehálaš vuoigatvuohta stáhtaalmennehiin ja lea máinnašuvvon Dáža Lága 3-12-3, 1920 várrelága §§ 8 ja 10 ja geassemánu 6. b. 1975 várrelága §§ 15-17:s. Earret guhtonvuoigatvuođa lea stáhtaalmennehiin dasa lassin geassesadjevuoigatvuohta. Finnmárkkus ii leat datte geassesadji goassege leamaš nu dehálaš. Ovddeš áiggis lea baicce fylkkas leamaš mealgat omiid guhtun stáhta eatnamiin.

Ii goassege leat addon makkárga láhkamearrádus mii čielgasit lea mudden dahje gáržžidan guhtonanu Finnmárkkus. Liikká lea eiseválddiid áddejupmi dál ahte ii leat makkárga omiid guhtonvuoigatvuohta stáhta eatnamiin sierra

šiehtadusain stáhtain vuoigatvuođavuođu haga. Dán suorggi dilálašvuođat sáhttet ain orrut leamen veahá eahpečielgasat. Jus dál ii leš makkárge dábálaš guohtonvuoigatvuohta omiide stáhta eatnamiin Finnmárkkus, ferte dákkár ovdáneami vuođus erenoamážit geahčaduvvot 1864 rájes, suoidnemánu 2. b. 1864 ráhkaduvvon njuolggadusaid vuođu. Dát geavat lea leamaš vuođđuduvvon dasa ahte guohtun dušše sáhtta leat stáhta šiehtadusa vuođu. Dán vuođu lea dás sáhka geavadis mii soaitá leat jávkadan dahje gáržžidan ássiid dehálaš vuoigatvuođa anu, dan mearkkašumis ahte omiid guohtonlohpi ii šat leat dábálaš vuoigatvuohta báikkálaš ássiide (buo. Lebens:a guohtonvuoigatvuođa sierramearkkašumi ovddabealde 3.3. oasis, s. 114-120).

4.2.10.7 Erohusat ja bálddalasvuođat mátta-dáža almennehiid ektui

Dán ráđđejumiid čađamannamis mat gullet Finnmárkku ássiid oktasaš joavkkuide, čájeha ahte leat mealgadaš erohusat gaskal mátta-dáža almennehiid ja stáhtaeatnamiid Finnmárkkus. Dát lea celkon Alimusrievtti moanaid mearrádusainge, buo. erenoamážit Rt. 1914 s. 509 (Áltta vuovdeášši) ja Rt. 1960 s. 810 (Si-Fi-duopmu).

Nuppi beales čájehuvvo ahte stáhtaeatnamiidda Finnmárkkus leat dehálaš geavahanvuoigatvuođat. Dákkár vuoigatvuođat sáhttet gullat oktasaš joavkkuide, omd. báikkálaš giliide, gieldda ássiide, olles fylkka ássiide, Norgga buot ássiide dahje buot dáža stáhtaborgáriidda.

Dán mielde iige leat riehta ipmirdit stáhta eatnamiid Finnmárkkus "stáhta priváhta opmodahkan", dan mearkkašumis ahte eai leat ássiin eará vuoigatvuođat go dat mat stáhtas vuolggahuvvojit, omd. ahte stáhta lea sidjiide giddehuvvan¹⁰⁶³ šiehtadusaid dahje halddašanláš mearrádusaid bokte.

Dáid dilálašvuođaid dálá rievttálaš vuođus lea numo ovdanbohtá ovddabealde, belohahkii Finnmárkku sierra

---

¹⁰⁶³ páhefte

láhkamearrádusain ja belohahkii lea vuodus ássiid sierranas ráđđejumiin stáhta eatnamiin mat oktilaččat mannet maŋás áigái go stáhta eiseválddit eai doaimmahan makkárga čielga eaiggátráđđejumi Finnmárkku eatnamiin. Dán ovdamearkkat orrut leamen Álttá ja Njávddáma johkabivdu, muhto ovdalis leat earáge ovdamearkkat namuhuvvon.

Dás lea sáhka sierranas atnovugiid birra mat eai goassege leat leamaš čadnon dihto olbmuid ja álgovuoggalaččat eaige dihto priváhta opmodagaide doaimmaheami subjeaktan. Dákkár oktasaš atnu orru sulastahttimin oktasaš anu maid ferte navdit leat historjjálaš vuolggasadjin mátta-dáža almennehiiddage.

Dan dihte lea lágaid doaibma ahte dat leat leamaš mielde muddemin ássiid anu mii ovddalgihtii lei guhká juo leamaš. Sáhtta hállat ovttasdoaimmas gaskal ássiid boares anu ja lágaid, mii lea ásahan dálá riektedilálašvuoda. Dát gusto omd. ássiid lastavuovdeatnui.

Belohahkii leat lágat leamaš mielde Finnmárkku dilálašvuodain eará politihkalaš ulbmiliin. Dát gusto erenoamážit go guollebivdo- ja bivdovuoigatvuohta láhkamearrádusain lea addon viiddis biirii olggobealde báikkálaš gili, buot fylkka dahje riikka ássiid vuoigatvuohtan.

4.2.10.8 Konklusuvdna

Konklusuvdna fertešii šaddat ahte stáhta eatnamat Finnmárkkus dálá dilis eai sáhte gohčoduvvot almennehin dan mearkkašumis mii dán doahpagis lea Máttá-Norggas. Dánne go almenet doahpagii Máttá-Norggas gullet moanat rievttálaš čuozašusat mat eai gusto Finnmárkkus. Sáhtta omd. čujuhit Dáža Lága 3-12-6:i almennehiid birra, mii láhkavuodđuda guoski geavahanriektelaččaide dábálaš dálloatnovuoigatvuođa muorraávdnasiidda eanadollui, mii dál ii gusto stáhta eatnamiidda Finnmárkkus. Dan 4.2.1.3. oasis namuhuvvon Nordlándda ja Romssa Meahccekommisuvnna cuoŋománu 26. b. 1990 duomus Skjerstadfeltet birra ii leat dáid fylkkain makkárga vuoigatvuohta murret, ii álbmot eaige eanadoallit.

Finnmárkkus leat ássiid moanat ráđđejumiin stáhta

eatnamiin leamaš erenoamážit muddejuvvon hálddahušlaš geavada ja sierra lágaid bokte, mat leat ásahan seagášat gova, mat mángga čuoggás spiehkastit Máttá-Norgga almennehiid riektedilálašvuodain. Dát gusto dákkár álgovuoggalaš hui dehálaš ráđđejumiide nugo muorraávnasvuoigatvuhtii, ja stáhta áddejumi mielde šibihiid guohtonlohpaí ja lavdnjeloggumii. Muhtun surggiin lea Finnmárkku ovdáneapmige dagahan riektedilálašvuodaid mat eai oru leat áibbas čielgasat.

Nuppi beales čájehuvvo ain moanaid surggiin ahte stáhtaalmennehat ja stáhta eatnamat Finnmárkku leat sullalágaid. Nu guhkás go navdo ahte stáhta lea háhkan eaiggáduššánvuoigatvuođa eatnamiidda Finnmárkku, leat dát eatnamat eaiggáduššándilálašvuođa dáfus seamma dilis go stáhtaalmennehat Máttá-Norggas. Dasto lea sullii seamma bivdo- ja guollebivdovuoigatvuođa dáfus, mas stáhtaalmennehiin ja stáhta eatnamiin Finnmárkku gustojit sullasaš mearrádušat, erenoamážit buoremussan álbmogii. Dasto lea giliolbmuid lastamuorravuoigatvuohta Finnmárkku, vaikko leage ráddjejuvvon, dihto láhkai sullasaš eanadoalliid vuoigatvuođa stáhtaalmennehis. Finnmárkku golmma eanu johkabivddu njuolggadusat sulastahttet čielgasit giliid oktasaš vuoigatvuođaid. Dás lea nappo nu ahte gilivuoigatvuođat ollásit dahje belohakkii mearkkašit *oktovuoigatvuođa* guollebivdui, ja nappo mannet mealgat guhkeliigo giliid vuoigatvuođat mat dál gustojit guollebivdui stáhtaalmennehiin.

Dán vuodul ii sáhte addit čielga vástádusa gažaldahkii leago dál go buohtastahtta Máttá-Norgga almennehiiguin ja lea čohkkejuvvon árvvoštallan, riehta gohčodit stáhtaeatnamiid Finnmárkku muhtunlágan almennehin. Várra sáhtta liikká bajábealde válljejuvvon jearramis jurddašit almennehis mas lea áibbas sierralágan mihtilmasvuohta. Almenneha namahusas iešalddes, ii sáhte datte dihto láhkai rievttálaš konklusuvnnaid mearridit ássiid geavahanvuoigatvuođaid ektui.

4.2.10.9 Oanehis historjjálaš maŋásgeahčastat

Sáhhtá leat ártá navdit ahte historjjálaš maŋásgeahčastat doarju lassi čuvgea leago lunddolaš ipmirdit stáhta eatnamiid Finnmárkkus almennehin vai ii.

Jus nugo Tønnesen, vuolga duohta dilálašvuodain mat navdojit leat leamaš Finnmárkkus 1700-logu gaskamuttus ja ovdal, lea dát riikkaoassi gos báikkálaš ássit (sámit ja dážat) doaimmahedje viiddis álgovuolggalaš oktasaš anu. Dát atnu siskkildii eanaš luondduriggodagaid mat gávdnojedje guovllus.

Lassin geavahanvuoigatvuođaide mat dál leat dábálaččat dohkkehuvvon, doaimmahuvvui omd. murren, guohtun ja láddjehatge, sullii numo seamma áiggis Máttá-Norgga almennehiin. Dasto lea ártá navdit ahte dalle bivde ja guolástedje Finnmárkkus eanemus báikkálaš guovllu ássit, eaige nu earaláhkaigo mátti-dáža almennehiin.

Dán oktavuodas ii dárbbáš mearridit galgágo ja mo dát atnu Finnmárkkus ovddeš áiggiid vástidii dasa maid ođđaáigásaš terminologias gohčodivččii "vuoigatvuođat". Almmatge livččii dalá čuožžovaš duohta anus leat lunddolaš atnit Finnmárkkku eatnamiid muhtun lágan almennehin, dan áddejumis ahte dan riggodagat ledje ávkin guovllu ássiid oktasaš atnui, várra mánggaláhkai. Dán mielde orru leat vuođus konklusuvdnii ahte historjjálaš vuolggasadji Finnmárkkus, álgovuolggalaš čuožžovaš duohta geavahandilálašvuhtii vuođđuduvvon, lea muhtunlágan almenet dán albmaduvvon mearkkašumis.

Gáldovárddus ja duopmoregistar

I Litteratur

- Andreassen Jens Edvin, "Menneskerettigheter og urbefolkning", *Lov og Rett* 1992, s. 67 čuo.
- Arup Erik, *Danmarks historie, Anden bog, Bind B 1512-1624*, København, 1932, 2. dea. 1961
- Aschehoug Torkel Halvorsen, artihkkal *Ugeblad for Lovkyndighet:s*, 1870
- Aubert L. M. B., *Obligasjonsrettens spesielle del*, 1923
- Backer Inge Lorange, *Rettslig interesse for søksmål, skjønn og klage*, 1984
- Barth Jacob Bøckmann, *Om Skovforholdene i Finmarken. Indberetning til Departementet for det Indre*, 1858
- Bengtsson Bertil, "Samernas rätt i ny belysning", *Svensk juristtidning*, 1990 s. 138 čuo.
- " B., "Samernas rätt och statsmakten", *Nordisk Administrativt Tidsskrift*, 1990 s. 195 čuo.
- " B., "Samernas rättigheter til naturressurser", *Institutt for rettsvitenskap: Skriftserie nr. 13*, 1991, Tromsø
- " B., *Spesiel fastighetsrätt*, 3 dea.
- Berg Magnus, *Det norske lakse- og innlandsfiskets historie*.
- Berg Magnus, *Nord-Norske lakseelver*.

- Berger Bernt, "Til almenningens retten", *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 1956, s. 102 čuo.
- Bergsland Knut, red., *Samenes og sameområdenes rettslige stilling historisk belyst*, (Logaldallan ja digaštallamat symposiummas skábmamánu 7.-9. b. 1973), Institutt for sammelnende kulturforskning, Oslo 1977
- Bjørk E.A., *Færøsk bygderet III*, Torshavn, 1963
- Brandt Fr., *Tingsretten, fremstillet efter den norske Lovgivning*, 1867; 2. dea. 1878; 3. dea. 1892
- " Fr., *Forelæsninger over Den Norske Retshistorie I*, 1880
- Brækhus Sjur, og Axel Hærem, *Norsk tingsrett*, 1964
- " S., "Berging av vrag og vraggods", *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 1975
- Bäärnhiem Mauritz, "Når bönderna blir självägande", *Svensk Juristtidning*, 1970 s. 337 čuo.
- Bäärnhielm Mauritz, "Sameland och samerätt. Ett aktuellt minoritetsproblem i rättshistorisk belysning", *Rättshistoriska studier tillägnade Gösta Hässelberg*, Lund 1977
- Castberg Frede, *Norges statsforfatning bd. II*, 3.dea. 1964
- Christensen Helge, "Om retten til ville bær", *Rt.* 1950 s. 657-661
- " H., *Lovgivningen om viltstell og jakt*, 1967
- Drabløs Helge, artihkkal *Syn og Segn:s* 1945 s. 236 čuo. (muorjevuoigatvuodas)

- Eckhoff Torstein, *Rettskildelære*, 2. dea. 1984, 2. rev. dea. 1987, 3. dea. 1993
- " T., *Forvaltningsrett*, 3. utg. 1990
- Eidheim Harald "Samiske samlinger" bd. IV (Norsk Folkemuseum), 1958
- Falch Ingvald, "Bygdelagsrettigheter til laksefisket i vassdragene i Finnmark", *Institutt for privatrett, Universitetet i Oslo. Stensiila-ráidu nr. 118*, 1988
- Falkanger Thor, *Eierrådighet og samfunnskontroll*, 3. dea. 1986
- " T., *Tingsrettslige arbeider*, 3. dea. 1990
- Fenger Ole, *Romerrett i Norden*, 1977
- Fougner Eilif, "Norsk Allmenningssrett i dag", *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 1964, s. 541-545
- Frihagen Arvid, *Forvaltningsloven II*, 1986
- Gamst Leonhard og Harald Samuelsberg, *Loppas Historie, bygdebok for Loppa kommune*, Loppa, 1984
- Gjelsvik Nikolaus, *Norsk Tingsret. Forelesninger*, 1919; 2. dea. 1926; 3. dea. 1936
- Hanssen Einar Richter, "Bruken av naturressursene i Finnmark fra 1. verdenskrig frem til ca. 1970" *čielggadeapmi Sámi vuoigatvuodálávdegoddái*, beiv. borgemánu 30. b. 1989, jurddašuvvon almmuhuvvot 1994
- Heber Gustav, *Norske Rettsreglers Historie I og II*, 1938

- Helland Amund, *Norges Land og Folk, Finnmarkens Amt bd. I-III*, 1905, 1906
- " A., *Norges land og folk*, bd. X, 19??
- " A., *Norges land og folk*, bd. XX, 19??
- Helland A., *Norsk Bergret*, 1892
- Holmbäck Åke, *Om lappskattelands-instituttet og dets historiska utveckling*, Stockholm 1922
- Hærem Axel, *geahča Brækhus*, Sjur
- Høgetveit Einar, "Krav om rettslig status for samene - om en sameparagraf i grunnloven", *Lov og Rett*, 1986, s. 163 čuo.
- Inger Göran, *Svensk rättshistorie*, 1982
- Jebens Otto, "Samenes land - en rettslig realitet?", *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 1982 s. 667 čuo.
- " O., *Om Lappekodisillen av 1751*, 1986
- " O., *Refleksjoner om almenningene i Haalogaland, siskkáldas čielggadeapmi Riektejovkui*, 1986
- " O. "Den privatrettslige status med hensyn til retten til jord og vann i Indre Finnmark før 1751", *siskkáldas čielggadeapmi Riektejovkui*, skábmamánu 3. b. 1987
- " O. "Om eiendomsretten til grunnen og spørsmålet om allmenning i Finnmark", *siskkáldas čielggadeapmi Riektejovkui*, juovlamánu 21. b. 1988

" O. "Om bruk og rettsopfatning i Finnmark under en historisk synsvinkel", 2. *mielddus Riektejoavkku čielggadeapmái eana- ja čáhcevuogatvuodaide Finnmárkkus*, 1993

Kalderstam Johnny, *Kungamakt och kyrkojord*, 1989

Kalstad Johan A., "Utmarka som økonomisk ressurs for samene ved kysten", *Ottar nr. 4*, 1982, s. 30 čuo.

Keskitalo Alf Isak, "Samiske rettsopfatninger til samisk land", i Trond Thuen red., 1980

Kjerschow Peder, *Kommentar til Kriminalloven 1842*

Kongslew Lauritz Laurberg, *Den Danske og Norske Private Rets Første Grunde II*, Københamman, 1782 (Anden Bog)

Korpijaakko Kaisa, "Samerna och jordägenderätten 2", *Diedut nr. 4 1985*, s. 8 čuo.

" Kaisa, *Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa*, 1988 (dr. avh.); Om samernas rättsliga ställning i Sverige-Finland, foreløpig oversettelse, ms., 1991

Kraft Jens, *Topographisk-Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge*, bd. 6, 1835

Landmark A., *Beskrivelse over Tanaelvans vassdrag*, 1880

" A., artikkel i *Rt. 1890* s. 257-266 (om retten til laksefisket i sjøen)

Lundmark Lennart, *Upphörd, utjevning, utveckling. Det samiske fångstsamhällets övergång til rennomadism i Lule Lappmark*, Lund 1982

Løchen Edvard, "På streiftog i tusen års almenningsrett",
Tidsskrift for Rettsvitenskap 1957 s. 14-37.

Matheson Wilhelm(?) og Geir Woxholt (red.),
Lovavdelingens uttalelser, 1990

Meinich Olsen, K., *Norsk Almenningsret*, 1928

Minde Henry, *Stein og brød. Skifernæringa i Alta fram til 1940*, Alta 1983

Mollerup V. (m.fl.), *Danmarks Riges Historie 1536-1588*,
København, 1900-1906

Mollerup V., *Danmarks Riges Historie 1588-1699*,
København, 1896-1902, Fridericia, I.A.

Niemi Einar, *Vadsøs historie*, bd. 1, Čáhcesuolu 1983

Nygaard Mons Sandnes, *notat om retten til grunnen i Finnmark*,
beaivád. geassem./suoidnem. 1976

Nörregaard Lauritz, *Forelæsninger over den Danske og Norske Private Ret, Anden part. Om Tingenes Ret. Første Deel*, København 1784

Odner Knut, *Finner og Terfinner*, 1983

Opsahl Torkel, *Menneskerettighetene i dag - internasjonal forpliktelse og nasjonal gjennomføring*, 1978

Paus Hans, *Indberetning om Finmarkens økonomiske stilling, med forslag om dens forbedring, datert Talvik 16. januar 1769*, utg. A. B. Wessel, Čáhcesuolu 1908

- Pavel Sverre, *Finnmark Jordsalgskontors (tidligere Finnmark Jordsalgskommisjons) forvaltning av statens jakt og fiskerettigheter i Finnmark, Čáhcesuolu* 1986
- Pedersen Steinar, "Laksen, almuen og staten. Fiskerett og forvaltning i Tanavassdraget før 1888, *Diedut* nr. 2, 1986
- " S., "Har alle i Tana rett til stangfiske?", *artihkkalat Finnmarken áviissas*, čakčam. 11. og 12. b. 1987
- " S., "Konflikten mellom Karasjokfolkets laksefiske og det offisielle lov og regelverk, ca. 1870-1910", *Diedut* nr. 1, 1988
- " S., *Måten og betingelsene for utøvelse av fiskeretten i Tanavassdraget. Den kongelige resolusjon av 1.4.1911. Nærings- eller minoritetspolitikk*, 1989
- " S., "Bruken av land og vann i Finnmark inntil 1. verdenskrig", *čielggadeapmi Sámi vuoigatvuođalávdegoddái* beaivád. geassem. 18. b. 1986, jurddašuvvon ilbmat1994
- Prestbakmo Hans, "Bruken av utmarksressursene i Finnmark i dette århundret", *čielggadeapmi Sámi vuoigatvuođalávdegoddái*, beaivád. suoidnem. 24. b. 1984, jurddašuvvon ilbmat 1994
- Robberstad Knut, "Eigedomsretten til statsålmennig", *Stud. jur.*, 1956, nr. 7 s. 5-15
- " K., "Kløyvd eigedomsrett", *Lov og rett*, 1963 s. 162 čuo.

- " K., *Retts saga I*, 1976
- " K., artikkel i *Jus og Jord (gudnečáalus professor Olav Lid:i)*, 1978, s. 170 čuo.
- " K, "Samfund og lov i Vest-Noreg i gamal tid", *logaldallan 15. Vestlandske Bondestemne:s*, Yrkessamband for Vestlandsbygdene, Skrift nr. 37
- Roll Ferdinand, "Om Retten til Bærplukking", *Rt. 1910 s. 209-210*
- Rynning Lorentz, *Allemandsret og Særret*, 1928
- " L., *Norsk Almenningsrett I*, 1934
- " L., "Om retten til ville bær", *Rt. 1950 s. 209-215*
- Samuelsberg Harald, geahča Gamst, Leonhard
- Sandvik Gudmund, "Brev om Sjodalen", *Den norske turistforenings årbok*, 1976
- " G., "Ei forelda lære: 'Statens umatrikulerte grunn i Finnmark'", *Lov og rett*, 1980 (maiddái Trond Thuen red., 1980)
- " G., "Europeisk rettshistorie i mellomalderen. Førellesningar", *Jussens Venner*, 1989 s. 201 čuo.
- " G., "Statens grunn i Finnmark - et historisk perspektiv", *1. mielddus Riektejoavkku čielggadeapmái Finnmárkku eana- ja čáhcevuogatvuodaide*, 1993
- Schefferus Johannes, *Laponia*, 1674

- Scheel Herman, *Tingsret 1. gihpa* , 1901
- " H., *Forelæsninger over norsk Tingsret*, 1912
- Schiefloe Asmund, *Kritiske bemerkninger til norsk almenningsrett*, 1952
- " A., *Hovedlinjer i Norsk almenningsrett*, 1955
- Selfors Finn Arne Schanche, *Forvaltningen av statens umatrikulerte grunn i Finnmark*, iskkadeapmi Sámi vuogiatvuodálávdegoddái, beaivád. suoidnem. 27. b. 1984
- Skeie Jon, *Den norske Strafferett, Annet bind*, 1938
- Smith Carsten: "Samerett - gamle rettskilder og ny rettsdisplin". Logaldallan Institutt for rettsvitenskap ved Universitetet i Tromsø rahpamis, njukčam. 25. b. 1987, maŋŋil deaddiuvvon *Rettstenkning i samtiden:i*, 1992, s. 161 čuo.
- " C. "Om samenes rett til naturressurser - særlig ved fiskerireguleringer", čielggadeapmi Guolástandepartementii, maŋŋil deaddiluvvon *Lov og Rett:i* 1990 s. 507 čuo. og *Rettstenkning i samtiden:i*, 1992, s. 188 čuo..
- " C., *Rettstenkning i samtiden*, 1992
- Smith Carsten og Lucy Smith, *Norsk rett og folkerett*, 1982
- Smith Eivind, "Om samerettigheter og rettighetsvern", *Tidsskrift for rettsvitenskap* 1986 s. 338 čuo.
- Smith Lucy, geahča Smith Carsten

- Smith Peter Lorentz, *Kautokeino og Kautokeinolappene*, 1938
- Solberg O. og Martha Brock Utne, *Finnmark omkring 1700*, Nordnorske samlinger (NNS), Bind I 1938; Bind II 1942; Bind III 1945
- Solhaug Trygve, *De norske fiskeriers historie I*, 1975
- Solem Erik, *Lappiske rettstudier*, 1933
- Solnørdal O., *Rettleiing i almenningslæren*, 1958
- Spilling Knut, "Av Finnmarkens skogret", *Mielddus Norsk Retstidende:i*, nr. 4-6, 1920.
- Steen Adolf, *Kautokeinostudier*, 1956
- Stene Per Egil, Notat nr. 1 (om laksefiske på statens sjøgrunn i Finnmark, odđajagem. 1984
- Stephanus Stephan Hans: *De Regeno Daniæ et Norgwegiæ Tractatus Varij*, Leiden 1629
- Taranger Abasalon, *Fremstilling af de Haalogalandske Almenningers rettslige Stilling*, 1892
- " A., *Udsigt over den Norske Rets Historie I*, 1898
- " A., *Udsigt over den Norske Rets Historie II*, 1915
- " A., artikkel i *Tidsskrift for Retsvidenskap*, 1920, s. 88 čuo. (om retten til rekved)
- Thuen Trond, red., *Samene - urbefolkning og minoritet*, 1980

Tønnesen Sverre, *Retten til jorden i Finnmark. Rettsreglene om den såkalte "Statens umatrikulerte grunn" - en undersøkelse med særlig sikt på samenes rettigheter*, 1972, 2. dea.. 1979 (nákkosgirji)

Tønnesen S., *Om retten til jorden i Finnmark*, i Knut Bergsland, red. , 1977, s. 124-156.

Tønnesen S. "Eiendomsforhold og bruksretter", *NOU 1978:18A*, s. 189 čuo.

Uggerud Ken, "Rettslige disposisjoner over grunnen i Finnmark", *siskkáldas čielggadeapmi Sámi vuoigatvuodálávdegoddái*, beaivád. čuo?om. 9. b. 1992

Unden Östen, "Svensk sakrätt II, 1969

Utne Martha Brock, geahča Solberg O.

Wernstedt Monica, *Fastighetsrättens historia*, 1972

Westerheim Sonja, *Seterdrift i Finnmark*, 1978

Wille Petter, "ILO-konvensjon nr. 169 - en milepæl for urbefolkninger og stammefolk", *Mennesker og rettigheter* 1990, s. 60 čuo.

Woxholt Geir, geahča Matheson, Wilhelm

Ørebeck Petter, *Allemannsrett - Ingenmannsrett*, Romsa 1985

Aasen Ivar, *Norsk Ordbog*, 1850, 4. dea. 1918

(Ilbmanbáiki norgga čállosiidda lea Christiania dahje Oslo go eará ii leat albmadvont)

II EARÁ GÁLDUT (ALMMOLAŠ DOKUMEANTTAT JNA.)

Beskrivelse over Statens Eiendomme, forfattet deels i Aaret 1825 og deels i 1826 og 1827 (Finansdepartemeanta)

Beretning om Kongeriget Norges økonomiske Tilstand i Aarene 1851-1855 (Finansdepartemeanta)

Bleikeliutvalget, innstilling, 1934

Betenkning til Kongen 16. september 1750 fra generalprokurør Henrik Stampe og justisråd H. Hielmstjerne. Gjengitt av Lappekommisjonen 1897 i Indstilling 1904, som noter til Lappekodusillen, Bilag 1, s. 8-17.

Bruksmåte og bruksrett i sameområder, av Henry Minde logaldallan semináras Davvikalohta hirstorjjás ja girjjálašvuodas Harstad:s geassem. 23. b. 1977

Dansk biografisk Leksikon, 1942

Departements-Tidende 1864 (Eanadoallodept.)

Departements-Tidende 1876 (Eanadoallodept.)

Diplomatarium Norvegicum I-XXII- 1849-1992

Finnmark Jordsalgskontor, *Informasjon til laksefiskere i Finnmark*, cuoŋom. 1983

Finnmark tingbok 47, Statsarkivet Tromsø, Folio 272

Forhandlinger i Odelstinget 1898/99

Forhandlinger i Odelstinget nr. 30, cuoŋom. 2. b. 1992

Forhandlinger i Stortinget for 1987-88

Fylkesmannen i Finnmark, miljøvernavdelingen. Rapport nr. 34. (1990)

Holaker-kommisjonen med dens innstilling om "de umatrikulerte statsskoger i Nord-Trøndelag" 9. april 1923

Indst. O. No. 23 1854 lubmema hárrái «Nordlándda ja Finnmárkku ámttain»

Indst. O. No. 79 1863 Lágas luobahit Stáhta eatnamiid Finnmárkku eanaguovllus

Indst. O. No. 3 1888 Lágas guolástanvuoigatvuođas Deanučázadagas Finnmárkku Ámttas

Innst.O. VII 1898-99 parlamentaralaš eanadoallokommišuvnna bivdolága evttohusa hárrái

Innst. O. nr. 45 1902-03 lágas suoidnemánu 14. b. 1842 báktelága nuppástusain

Indst. O. XVIII/1908 stáhta ráššaeatnamiid riektedilálašvuođaid ortnegiid lága hárrái

Innst. O XXI 1951 1) fuođđodivššu ja bivddu lágas 2) njukčamánu 12. b. 1912 várrelága nuppástusain

Innst. O.nr. 98 1976-77 boazodoallolágas

Innst. O. nr. 37 1977-78 boazodoallolágas

Innst. O. nr. 79 1986-87 dan birra go od.prp. nr. 60 1986-87 ii meannuduvvon, mii lei geassemánu 10. b. 1977 meahcce ja čázadagaid mohtorjohtolaga lága nuppástusain

Innst. O. nr. 48 - 1991-92 luossaguolle- ja sáivaguolleslágas

Innst. S. nr. 147 1987-88 vuodđolága ođđa § 110 a sámi vuoigatvuodaid hárrái

Innst. S. nr. 167 1991-92 boahttevaš boazodoallopolitihka hárrái

Indstilling fra Almenningskommisionen av 1861 vedrørende Nordre Trondhjems Amt

Indstilling fra Finnmarkskommisjonen (om avhendelse m.v. av grunn i Finnmark) addon 1862

Indstilling fra Lappekommisjonen, addon 1892

Indstilling fra Den parlamentariske Landbrukskommission (jaktlovkommissionen) Ang. Forslag til Jagtlov, addon guovvam. 23. b. 1898

Indstilling fra Laxelovkommissionen av 1898, addon 1902

Indstilling fra Lappekommisjonen nedsatt 1897 for å utarbeide utkast til nye regler om "Lappevæsenet", addon 1904

Indstilling fra fjellovkomiteen av 1912

Indstilling fra Vassdragslovkommissionen, 1917, bilag 4

Innstilling fra Jaktlovkomitéen av 1937, addon 1939

Innstilling nr. 10 (om forholdene i Finnmark) fra Komitéen av 1936 for myr og jordvern i kystbygdene, addon 1946

Innstilling 21. mars 1947 om okkupasjonslovgivningen.

Innstilling fra Friluftslovkomitéen, addon čakčamánu 1954

Innstilling fra utvalget for allmenningsspørsmål i Trøndelag, golggotmánu 14. b. 1957

Innstilling til revisjon av den alminnelige konsesjonslov juovlamánu 14. b. 1917, addon 1960

Innstilling fra Bergverkslovkomitéen, 1961

Innstilling fra Jordsalgslovkomitéen om lov og forskrifter om statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke, addon čakčamánu 29. b. 1962

Innstilling fra Reindriftslovkomitéen, addon skábmamánu 23. b. 1966

Innstilling fra den norsk-svenske reinbeitekommisjonen av 1964, addon guovvamánu 24. b. 1967

Innstilling fra utvalg oppnevnt 15. mai 1970 for å utrede retten til multeplukking i Finnmark, addon juovlamánu 13. b. 1972

Innstillinger og betenkninger 1814-1924, utg. Vilhelm Haffner, 1925

Journalsaker for Finnmark fylke, jnr. 4422/74

Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegieal-Breve 1660-1813, bind I-V, dea. Fr. Aug. Wessel Berg, 1841-1847 (NB «Tillæg 1661-1812» bd. IV s. 1137-1156)

Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder (KLN) IV sp. 395 og XX X sp. 498.

Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjons-protokoller 1742-1745, bd. I utg. Kristian Nissen ja Ingolf Kvamen (m. "Innledning" av Kristian Nissen) 1962; bd. II dea. J. Qvigstad ja K.B. Wiklund, 1929 (*sic*); bd. III dea. Lars Ivar Hansen ja Tom Schmidt (m. "Innledning" Lars Ivar Hansen), 1985

Matricul og Beschrifuelse ofuer Findmarchen for Anno 1694,
av Niels Knag, Nordnorske samlinger, bd. 1, s. 1-32, 1938

Norges gamle Love indtil 1387, I - III, 1846, 1848, 1849, dea.
Rudolf Keyser og P. A. Munch; IV Supplementer og
Haandskriftsbeskrivelse, utg. Gustav Storm, 1885; V
Supplementer og Glossarium, dea. Ebbe Hertzberg, 1895

Norske Kammer, promemoria 8. august 1772, gjengitt etter
Tønnesen: Retten til jorden i Finnmark, s. 391-392

Norges Offentlige Utredninger (NOU):

NOU 1974:21 Ny viltlov

NOU 1974:37 Motorferdsel i utmark og vassdrag

NOU 1978:18A Finnmarksvidda, natur - kultur

NOU 1978:18B Bruken av Finnmarksvidda

NOU 1980:53 Vern av urbefolkninger

NOU 1982:19 Generelle lovregler om erstatning for
forurensningsskade

NOU 1984:8 Utnyttelse og forvaltning av mineralressurser

NOU 1984:18 Sámi vuoigatvuodaid dili birra

NOU 1986:6 Erstatning til fiskerne for ulemper ved
petroleumsvirksomheten

NOU 1987:2 Lov om anadrome laksefisk og innlandsfisk

NOU 1988:16 Eigedomsgrenser og administrative
inndelingsgrenser

Notat 1907 til Utenriksdepartementet om laksefisket i Tana av Arnold Ræstad

Nye Danske Magazin, annet bind, 1806 (vedr. grenseforhandlingene med Sverige i 1750)

Oth.prp. No. 21 for 1848 Om eventuelle Salv av almenninger

NOU 1986:6 Erstatning til fiskerne for ulemper ved petroleumsvirksomheten

NOU 1987:2 Lov om anadrome laksefisk og innlandsfisk

NOU 1988:16 Eieidomsgrenser og administrative inndelingsgrenser

Notat 1907 til Utenriksdepartementet om laksefisket i Tana av Arnold Ræstad

Nye Danske Magazin, annet bind, 1806 (vedr. grenseforhandlingene med Sverige i 1750)

Oth.prp. No. 21 for 1848 Om eventuelle Salg av Almenninger

Oth.prp. No. 25 for 1854 vedr. særlov om multeplukking i "Nordlands og Finmarkens amter"

Oth.prp. No. 33 for 1863 Om Lov om afhændelse af Statens Jord og Grund i Finmarkens Landdistrikt

Oth.prp. No 2 for 1888 Om Lov om Retten til Fiskeri i Tanavassdraget i Finmarkens Amt

Oth.prp. No. 12 for 1897 Om Lov om Torvskur paa Statens Grund i Finmarken

Ot.prp. nr. 26 for 1902-03 Om lov om endringer i

bergverksloven 14. juli 1842

Ot.prp. nr. 21 for 1903-04 Om lov om lakse- og sjøørretfiskeriene m.v.

Ot.prp. nr.32 for 1905 Om lov om ordningen av rettsforholdene vedkommende statens høifjellsgrund m.v.

Ot.prp. nr. 28 for 1932 Om Lov om Reindriften

Ot.prp. nr 65 for 1939 Om lov om vassdragene

Ot.prp. nr. 37 for 1947 Om lov om plukkingstiden for ville bær (manjil gesson ruovttoluotta)

Ot.prp. nr. 41 for 1949 Om 1) lov om viltstellet, jakt og fangst
2) endring i fjelloven av 12. mars 1920

Ot.prp. nr. 9 for 1951 Om 1) lov om viltstellet, jakt og fangst 2)
endring i fjelloven av 12. mars 1920

Ot.prp. nr. 8 for 1955 Om lov om innlandsfiske og om tilleggslov til lov om lakse- og sjøørretfiskeriene m.v. av 27.
februar 1930

Ot.prp. nr. 2 for 1957 Om lov om friluftslivet

Ot.prp. nr. 3 for 1962-63 Om lov om laksefiske- og innlandsfiske

Ot.prp. nr. 48 for 1963-64 Om lov om statens umatrikulerte grunn i Finnmark

Ot.prp. nr. 1 for 1971-72 Lov om bergverk

Ot.prp. nr. 55 for 1972-73 Om lov om utnytting av rettar og lundende m.m. i statsallmenningene (várreláhka)

Ot.prp. nr. 68 for 1975-76 Om lov om endringer i lov av 12. mars 1965 om statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke

Ot.prp. nr. 9 for 1976-77 Om lov om reindrift

Ot.prp. nr. 45 for 1976-77 Om lov om motorferdsel i utmark og vassdrag

Ot.prp. nr. 24 for 1977-78 Om lov om reindrift

Ot.prp. nr. 9 for 1980-81 Om lov om viltet

Ot.prp. nr. 28 for 1982-83 Om endringer i viltloven

Ot.prp. nr. 33 for 1986-87 Om lov om sametinget og andre samiske rettsforhold

Ot.prp. nr. 60 for 1986-87 om endringer i lov om motorferdsel i utmark og vassdrag 10. juni 1977

Ot.prp. nr. 25 for 1988-89 Utkast til lov om endringer i lov 22. mai 1985 nr. 11 om petroleumsvirksomhet (guollebivdiid buhtadannjuolggadusaid lasáhusat)

Ot.prp. nr. 29 for 1991-92 Om lov om laksefisk og innlandsfisk m.v.

Ottars beretning til kong Alfred, i *The Old English Orosius*, dea. ved Janet Bately for Early English Text Society, 1980, jorgalan Arthur Sandved, NAČ 1984:18, s. 643-644

Pantebok nr. 3 for Finnmark, Sverre Eilertsen, Alta, čálus maid lea transkriberen ja addon Sámi vuoigatvuođalávdegoddái

Porsanger SLF, *Fastboendes rettigheter i samiske kyst- og fjordstrøk*, prosjektrapport, njukčamánu 1985

Promemoria fra amtmann Fieldsted til rentekammeret i København njukčamánu 31. b. 1775

Provisional report nr. 25 from International labour conference, 76 session, Geneva 1989

Regjeringsadvokaten, *vástáduš Erik Salomonsen Elvebakken ja earáid vuostá, beaiváduvvon miessem. 18. b. 1864*, geardduhuvvon Spilling:s, 1920, s. 87-93 (ášši dubmejuvvui eahpeoidun stáhtii golggománu 25. b. 1869 duomus Troanddima ámtabajitrievttis)

Relation angaaende Finmarcken, av J. Sporning, Kbh. 1734, i Topographisk Journal for Norge, bd. 2, 1793

Sivillovbokutvalget, Rådsegn 6, 1961

Skriv fra amtmann Wedel Jarlsberg i Finnmark til fogd Aarestrup 28. mai 1814, Spilling:a mielde geardduhuvvon, Av Finnmarkens skogret, 1920, s. 18

Skriv fra fogd Aarestrup til lensmann P. Jonsen Strand, Spilling:a mielde geardduhuvvon, 1920, s. 18

Skriv 5. juli 1871 fra forstmester Norman i Finnmark til forstkandidat Schøtz

Skriv 25. januar 1894 fra forstmester Solem i Finnmark, Tønnesen:a mielde geardduhuvvon: "Retten til jorden i Finnmark", s. 270

Statens offentliga utredningar (SOU):

SOU 1968:57

SOU 1981:85 Historiska Arrenden

SOU 1986:36 Samernas folkerättsliga ställning

St. meld. nr. 19 for 1958 Ålmenningsspørsmål i Trøndelag

St. dieđ. nr. 28 1991-92 Nana bissovaš boazodoallu

Stortingets ombudsmann for forvaltningen, cealkámuš áššis 320/76, Ombudsmannens årsmelding for 1977, s. 155-156

Stortingets ombudsmann for forvaltningen, cealkámuš áššis 153/76, Ombudsmannens årsmelding for 1977, s. 156-158

Stortingets ombudsmann for forvaltningen, cealkámuš áššis 1548/82, Ombudsmannens årsmelding for 1984, s. 126-130

St.prp. nr. 102 for 1989-90 Om den 76. internasjonale arbeidskonferanse i Geneve, 1989

"The principal facts concerning Norwegian territorial waters" - *Memorandum prepared by the Royal Norwegian Committee of November 7th 1924*, buo. CJ Reports s. 116 flg.

Tidende O & L for 1977-78, Odelstingsforhandlingene s. 212-247 ja Lagtingsforhandlingene s. 30-35

Tillegg til Rescripter bind IV 1797-1813, dea. Wessel Berg, Christiania 1845

Tilråding fra Komiteen til revisjon av lakselovverket, 1956

Utdrag av Høyfjellskommisjonens dommer og kjennelser, 1909-1944, ved Edvard Lassen, 1. dea. *Tidskrift for Rettsvitenskap* 1946

Utdrag fra Finnmark tingbøker, deaddiluvvon *Håløygminne nr. 7:s*, 1945-1948

Utdrag ur domböckerna över Torneå lappmark, utskrifter ved Ellen Simma Fjellgren, ráhkaduvvon stensiilan 1981:s Davviriikkalaš Sámi Instituhtas, Guovdageainnus

Utkast til ny reindrifslav av riksadvokat Kjerschow, 1922

Varanger Årbok 1988

Øystein Rians anmeldelse av Sven A. Nilsons bok "De stora krigers tid. Om Sverige som militärstat och bondesamhälle", i [norsk] Historisk Tidsskrift 1992, s. 112-114.

Årsmelding for Finnmark Jordsalgskontor, 1982

III Duopmoregistar

(referánsain čielggadeami siiduide main mearrádušat leat namuhuvvon)

Norsk Rettstidende

1838 s. 505	s. 98
1852 s. 404	s. 233 og 315
1853 s. 560	s. 95-96, 100, 232 ja 258
1854 s. 412	s. 141 ja 251
1856 s. 263	s. 136 (nota 67)
1859 s. 636	s. 251 ja 313
1862 s. 645	s. 61
1867 s. 180	s. 98-99, 258 ja 308
1867 s. 293	s. 99, 101-102, 258 ja
308-309	
1868 s. 477	s. 98
1870 s. 609	s. 99
1874 s. 716	s. 136 (nota 67)
1880 s. 337	s. 142, 149, 233, 244-245,
255 ja 258	
1885 s. 606	s. 117
1886 s. 657	s. 264
1888 s. 1252	s. 234
1889 s. 633	s. 131 (nota 64)
1892 s. 511	s. 61
1893 s. 610	s. 302
1896 s. 500	s. 136 (nota 67)
1896 s. 710	s. 136 (nota 67)

1897 s. 89	s. 100
1897 s. 340	s. 124
1899 s. 75	s. 100 ja 258
1902 s. 296	s. 121
1902 s. 587	s. 100 ja 258
1903 s. 281	s. 135 (nota 64)
1909 s. 650	s. 136 (nota 67)
1912 s. 433	s. 121
1914 s. 35	s. 301
1914 s. 509	s. 100-102, 105-107, 258-259, 297, 303, 309-310 ja 321
1916 s. 689	s. 165
1916 s. 1249	s. 237, 249, 265 ja 300
1918 s. 454	s. 26, 28, 38 ja 239
1918 II s. 32	s. 27, 31, 35 ja 288
1924 s. 1039	s. 126 (nota 47) ja 127 (nota 49)
1928 s. 835	s. 127 (nota 48)
1929 s. 817	s. 239
1931 s. 110	s. 117, 298 ja 301
1932 s. 367	s. 127 (nota 48)
1933 s. 17	s. 136 (nota 67)
1935 s. 876	s. 26 ja 239
1937 s. 158	s. 264
1938 s. 741	s. 302
1940 s. 407	s. 26, 27, 239, 288 ja 289
1944 s. 239	s. 154
1952 s. 1007	s. 259
1953 s. 1166	s. 184 (note 146), 148 ja 251
1954 s. 213	s. 196
1954 s. 411	s. 248
1955 s. 361	s. 207, 220-221 ja 222
1956 s. 411	s. 248
1956 s. 1085	s. 232
1959 s. 1169	s. 165

1960 s. 810	s. 37, 190-191, 259, 303 ja 321
1961 s. 117	s. 198
1961 s. 459	s. 198
1961 s. 1114	s. 126 ja 135 (nota 64)
1961 s. 1163	s. 27, 28, 35, 232, 264 ja 288
1962 s. 53	s. 198
1962 s. 163	s. 184 (nota 146), 198 ja 51-252
1963 s. 370	s. 27, 31, 35, 264-265, 88, 289 ja 293-294
1963 s. 1263	s. 27-28, 36-37, 237-238, 244, 253, 261, 263, 288, 300-301 ja 306
1964 s. 261	s. 135 (nota 64)
1967 s. 101	s. 232 ja 249
1968 s. 24	s. 176
1968 s. 1202	s. 232
1968 s. 394	s. 208
1968 s. 429	s. 29, 184 (nota 146), 210-211, 221, 248 og 252
1969 s. 613	s. 135 (nota 64)
1969 s. 1220	s. 124, 184 (nota 146) ja 198
1970 s. 1367	s. 198
1971 s. 438	s. 198
1971 s. 596	s. 127 (nota 48)
1972 s. 292	s. 198
1973 s. 452	s. 198
1973 s. 869	s. 192
1973 s. 922	s. 198
1974 s. 294	s. 156
1975 s. 112	s. 232
1975 s. 1029	s. 29, 199 (nota 169), 211-212, 215, 221 ja 248
1977 s. 267	s. 193 ja 198
1978 s. 521	s. 215

1979 s. 37 s. 126 (nota 47) ja 127
(nota 49)

1979 s. 492 s. 28, 29-30, 37, 212-213,
248, 265, 288 ja 303

1979 s. 1099 s. 127 (nota 48)

1979 s. 1283 s. 199 (nota 169), 205 ja
221

1980 s. 273 s. 193

1981 s. 1215 s. 30

1982 s. 241 s. 30, 47, 51-52, 59, 67,
192 ja 303

1983 s. 569 s. 24, 27, 31, 35-36, 264
ja 288

1984 s. 629 s. 156

1985 s. 247 s. 29, 122, 124, 184 (nota
146), 198, 251 ja 252

1985 s. 532 s. 29, 203, 222-223 ja 248

1985 s. 1128 s. 126, 130 (nota 55) ja
136

1986 s. 364 s. 29, 212 ja 213

1986 s. 403 s. 224

1986 s. 583 s. 27, 34-35 ja 288

1986 s. 693 s. 176-177

1986 s. 1019 s. 215-216

1986 s. 1124 s. 238-239

1986 s. 1370 s. 29, 213-214 ja 249-250

1988 s. 1 s. 225

1988 s. 378 s. 154 ja 167-168

1988 s. 1217 s. 199, 202-203, 223 ja
248

1988 s. 1386 s. 226

1989 s. 107 s. 301

1989 s. 285 s. 124-125

1990 s. 33 s. 225

1990 s. 141 s. 248

1991 s. 1311 s. 26, 28, 38, 239, 244,
264, 266, 288 ja 290

Rettens Gang

1952 s. 47	s. 153
1956 s. 109	s. 157
1961 s. 24	s. 238
1967 s. 351	s. 124
1969 s. 55	s. 135 (nota 64)
1973 s. 277	s. 193
1979 s. 1042	s. 135 (nota 64)
1984 s. 261	s. 134, 135 ja 137
1985 s. 911	s. 148-149 ja 316
1986 s. 385	s. 248
1986 s. 501	s. 248
1989 s. 84	s. 125
1990 s. 264	s. 247 ja 249

Riektemearráduſat mat eai leat deaddiluvvon

Alimusriektemearráduſat

Geassemánu 21. b.1862 duopmu (NAČ 1984:18 s. 654:s)	s. 218 og 220
Áſſi lnr. 92/1992	s. 48 og 83

Lágamánneriektemearráduſat (ja vástideaddji)

Trondhjem stiftsoverrett:a golggománu 25. b. 1869 duopmu (murren Álttás),	s. 96-97
Hålogalánda l.r.d. suoidnem. 20 b. 1965	s. 155
Hålogalánda l.r.d. geassem. 28. b. 1978 (Guoddalanáſſi nr. 23/1977 A)	s. 256
Hålogalánda l.r.d. borgem. 21. b. 1984, buo. d. Finnmárkku Eanajuohkinrievtti, skábmam. 19. b. 1982	s. 129-130
Hålogalánda l.r.d. suoidnem. 14. b. 1986, buo. Deanu ja Várjjat a.r.d. njukčam. 2. b. 1985	s. 153-154
Hålogalánda l.r.d. golggotm. 11. b. 1988	

(ášši nr. 123/1987 A)	s. 204
Hålogalánda l.r.d. miessem. 7. b. 1992 (Guoddalanášši 53/1992), buo. Deanu ja Várjjat a.r.d.juovlam. 18. b. 1989	s. 152, 250 ja 253

Gielldariektmearrádusat (ja vástideaddji)

Várjjat v.r.d. borgem. 26. b. 1848	s. 155 og 295
Hámmárfeastta a.r.d. juovlam. 18. b. 1858	s. 96
Várjjat a.r.d, geassem. 26. b. 1930	s. 155 og 295
Deanu ja Várjjat a.r.d. geassem. 1. b. 1982 (ášši 34/82S)	s. 207
Deanu ja Várjjat a.r.d. guovvam. 21 b. 1984 (Ášši 31/1983A)	s. 209
Indre Sogn a.r.d. cuoŋom. 11. b. 1985	s. 225-226

Eará riektmearrádusat

Høyfjellskommisjonen, d. juovlam. 1. b. 1910s.	236 og 300
Finnmark Jordskifterett, kj. miessem. 8. b. 1964	s. 129
Finnmark Jordskifterett, d. juovlam. 19. b. 1986	s. 130
Utmarkskommisjonen for Nordland og Troms, d. cuoŋom. 26. b. 1990 áššis 3/1987: Skjerstadfeltet (jfr. Rt. 1991 s. 1311)	s. 234, 238-239, 298, 306 og 322
Finnmark Jordskifterett, d. golggom. 23. b. 1990 og	s. 128-129 131

Olgoriikkalaš ja riikkaidgaskasaš riektmearrádusat

Alimus Duopmostuollu (Ruotas) NJA 1981 s. 1 (Vearroduottarášši)	s. 242-243, 248, 260 262, 269-270, 273, 278, 279-280, 281 og 289
--	---

International Court of Justice, Reports 1951,

s. 116, oktan "The prinicipal facts
concerning Norwegian territorial waters",
Memorandum prepared by the Royal
Norwegian Commitee of November 7th 1924 s. 122

Human Rights Committee, decissions
Communication No. 197/1985 (CCPR/C/33/D/
197/1985) (ON olmmošvuoigatvuođa-
lávdegotti mearrádus Kitok-áššis) s. 49 og 53

(1.) Mielddus

Gudmund Sandvik: Stáhta eatnamat Finnmárkkus. Historjjálaš peršpektiiva

1. Mielddus

Gudmund Sandvik: Stáhta eatnamat Finnmárkkus. Historjjálaš peršpektiiva

Dán Riektejoavkku čielggadeami mildosa lea historihkkár Gudmund Sandvik čállán. Mánge evttohusa leat ovddiduvvon jovkui, madda miellahtut leat ovdanbuktán mearkkašumiid ja nuppástusevttohusaid. Loahpalaš sisdoalu ja hámi ovddasvástida Sandvik. Čielggadeami sisdoallolistu lea ovdabealde.

ÁLGGAHUS

Njukčamánu 12. b. 1965 Finnmárkku fylkka stáhta matrikulerekeahes eatnamiid láhka, lea eaktudan ahte stáhta eaiggáduššá fylkka eatnamiid stuorámuš oasi. Sámi vuoigatvuođalávdegoddi attii danin Riektejovkui guovddáš bargun "čielggadit stáhta háhkama dasa maid gohčodit "stáhta matrikulerekeahes eatnamiid" (geahča ovdabealde 1.1.2 oasi joavkku mandáhtas).

Dán čielggadeami ulbmil Riektejoavkku historihkkármillahtus lea jearrat guokte gažaldaga ja iskat daid vástádit:

- 1. Mo šattai stáhta Finnmárkku eatnamiid eaiggádin?**
- 2. Maid mearkkašii stáhta eaiggáduššanvuoigatvuohta Finnmárkku eatnamiid geavaheapmái?**

Sihke gažaldagat ja iskkadeamit vástidit áddejuvvojit *historjjálaš* čielggadeapmin, vaikko leatge rievttálaš fáttát. Dán sáhtta várra leat váttis earuhit.

Historihkkárat atnet dávjá rievttálaš gálduid (lágaid, smiehtamušaid, dutkosiid) oassin historjjálaš čielggadeami gáldovuodusin, dáid gažaldagaid vástádussii. Rievttálaš gáldut ledje dan áiggis áššebáhpárat mat dábálaččat ledje jurddašuvvon boahhteáigái. Dat galge unnit eanet muddet boahhteáiggi. Historihkkárat sáhttet danin geavahit dákkár áššebáhpáriid háhkat dieđuid birrasis ja ásahusain main áššebáhpárat hábmejuvvo báhkkit politihkalaš dáhtu. Historjáfágalaččat dáddjo nu ahte rievttálaš gáldut sáhttet adnot "normatiiva, boahttevaš bázahassan" (Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*, 1967 (vuosttas dea.), s. 40f) ovddeš áiggis maid historihkkárat áigot logadit.

Dás guoskkahuvvojit dábálaš juridihkalaš jurddašuvvugiin, go historihkkárat - unnit eanet - sáhttet čilget "maid lánkaaddi oaivvildii" ja ahte juristtat danin sáhttet geavahit čilgehusa "dulkondagaldupmin" *jus* dat orru jáhkkehahttin. *Dalle* easka sáhtta historjjálaš jurddašuvvohki šaddat juridihkalaš jurddašuvvugi oassin. Muhto juristtat lasihit álo dáid dulkondagaldumiide eará dulkondagaldumiid. Juristtat galget mearridit gustojeaddji rievtti. Danin fertejit sii čuovvut ođđasamos riektegálduid, *lex posterior* "ođđasat lága" prinsihpa geavaheames.

Historjjálaš čielggadeami ja juridihkalaš čielggadeami váldoerohus lea ahte juridihkalaš čielggadeami galgá sáhttit geavahit normatiiva konklusuvvna fágalaš vuodusin, omd. duopmovuodđun. Juridihkalaš čielggadeaddji jurddaša dábálaččat dego duopmár. Historjjálaš čielggadeapmi galgá - nugo duiska historihkkár Ranke (1795-1886) hábmii ideala maid eanaš historihkkárat geahččalit čuovvut - govvet "mo duodai lei". Historjjálaš čielggadeaddji ii ainjuo leat duopmár. Historjjálaš čielggadeami konklusuvvnnas ii leat iešalddes čadni mihtilmasvuohka, nugo duomus sáhtta leat.

Historjjálaš čielggadeapmi álgá dábálaččat "boarrasamosiin" ja joatka áiggis ovddasguvlui. Olu lohkkit

badjelgehččet dalle ahte historihkkárat - nugo earátge - leat báidnon áiggisteaset, ja maid historihkkár vállje jearrat vássán áiggis, dávjá lea báidnon historihkkára dálá áiggis. Dat guokte gažaldaga bajábealde, leat ainjuo nannosit báidnon dálá áiggis, erenoamážit mañimušjagiid mañjil 1970.

Dát historjjálaš čielggadeapmi vulggii duohtavuodas Finnmárkku fylkka stáhta matrikulerekeahes eatnamiid gustojeaddji lágas.

*

Eanaš njuolggadusain stáhta eatnamiid hárrái ja stáhta eatnamiid geavaheames lea guhkes historjá. Historjjálaš peršpektiivvas leat dálá njuolggadusat njuolggadusráiddu mañimušlađas.

Čielggadeami vuosttas oasis áiggun "máhccat", geahččalan dihte vástidit mo stáhta dagai iežas Finnmárkku eatnamiid eaiggádin.

Čielggadeami nuppi oasis áiggun álggos čuovvut njuolggadusráiddu dehálaš lađđasiid čohkkejuvvon ja eanemus vejolaš kronologalaš peršpektiivvas "ovddasguvlui" min áigái ja nu čeahkkáigeassit ordnejuvvon 1965 lága áššeráiddu mielde, ovdal konklusuvnna goalmát oasis.

1. MO DAGAI STÁHTA IEĐAS FINNMÁRKKU EATNAMIID EAIGGÁDIN?

1.1 Finnmárkku matrikuleren 1980-jagiin

Buot eatnamat Finnmárkkus leat matrikulerejuvvon 1980-jagiin (Fylkeskartsjef Jørgen Dahl, "Matrikkel for Finnmark. Bakgrunn for og arbeidet med ny matrikkel", *Kart og plan*, 2-82, s. 179-196).

Danin leat "stáhta eatnamat" dahje čielgasabbot "stáhta vuovddekeahes eatnamat" dál gokči namahus eatnamiin mat 1965 lágas siskkilduvvojit. Miessemánu 22.b. 1902 Stáhta Eatnamiid Luobaheapmi Finnmárkkus lágas lea geavahuvvon "Stáhta *doalahuvvon* Eatnamat", gullevaš suoidnemánu 7. b.

njuolggadusain "Stáhta vuovddekeahtes Vuovddit" (§1, a) ja "Stáhta vuovddekeahtes Eatnamat" (§ 1, d).

Matrihkkal lea lista, logahallan. Matrikuleret mearkkaša dábálaččat čállit listii dahje logahallamii.

Ovdal mearkkašii Finnmárkkus "matrikuleren" ahte go eatnamat sirdašuvvo stáhta eatnamiin priváhta eaiggádiidda, de čállo maidái juohke diggebáikkis almmolaš, muhto báikkálaš eaiggátlogahallamiidda ("matrihkkaliidda"). Dákkár matrihkkalat ásahuvvojedje miessemánu 27. b. 1775 ggl. cea. olis. Muhto Finnmárku maddelat fylkkaid ektui eai leat Finnmárkomatrihkkalat goassige leamaš vearromatrihkkalat. Dat eai leat goassige leamaš adnon vuodusin čállit matrihkkalvearu stáhtii dahje dásedit¹⁰⁶⁴ gieldda goluid. Danin eai leat Finnmárku matrihkkalat gullan "riikka matrihkkalii" ovdal 1980-jagiin.

Stuorradiggi mearridii 1836:s ahte ii galgan gáibidit matrihkkalvearu (dahje "eanavearu") *stáhtii* boahttevaš golmmajageáigodagas. Eanavearru heaittihuvvui bistevažžan. Muhto 1838 (borgemánu 17. b. 1818 lága vuodul) ođđa matrihkkal ja manjil dárkkistuvvon ođđa matrihkkal (geassemánu 6. b. 1863 lága vuodul) atnui dásedit *gieldda* goluid. Gieldda matrihkkalvearru massii olu mearkkašupmi go sisaboaho- ja opodatvearru (cuoŋománu 15. b. 1882 gieldda vearroláhka) bođii atnui, ja dat heaittihuvvui ollásit 1975:s (Geassemánu 6. b. 1975 gielddaide opodatvearroláhka).

"Matrihkkal" oaččui dađis dušše *giddodat- ja vealgeologahallama*¹⁰⁶⁵ mearkkašumi fylkkain Finnmárku máttabealde. *Giddodatlogahallama*¹⁰⁶⁶ mearkkašumis lea Finnmárku dál lahttuduvvon¹⁰⁶⁷ riikka matrihkkaliin dahje, ođđaáigásaččat celkon, GAB(EČV)-logahallamis (**E**anaopodat-, **Č**ujuhus-ja **V**uessologahallamis; gea. Geassemánu 23. b. 1978 juogadanláhka, 4. kap.).

Čielga eaktu Finnmárku matrikuleremii 1980-jagiin lei ahte dat ii galgan moktege lihkahallat čuožžovaš opodatoktavuodaid. 1965 lága "stáhta matrikulerekeahtes

---

¹⁰⁶⁴ utlikne

¹⁰⁶⁵ skyldregister

¹⁰⁶⁶ eiendomsregister

¹⁰⁶⁷ innlemme

eatnamat" vástidit ollásit 1990-jagiid "stáhta eatnamiid" opmodatoktavuođa dáfus.

1.2 Dálá stáhta eatnamiid viidodat Finnmárkku fylkkas

Finnmárku fylka siskkilda dál sullii 48 000 km², nappo eanetgo Danmárku mii lea 43 000 km².

Stáhta eaiggáduššá sullii 96 % fylkka viidodagas, 1965 lága oahpa vuodul báhkkoduvvon.

1.3 Riikaráját Finnmárkku fylkii

Finnmárkkus leat ođđasat riikaráját go makkárge eará dáža fylkkas.

Bistevaš ráját gessojedje nu maŋjit go 1826:s (Várjjat, rádjasoahpamuš Ruoššain) ja 1751:s (Finnmárkoduottar, rájasoahpamuš Ruotain). Goappašat áššebáhpárat leat bájuhuvvon *Norske traktater:s*, maid Olgoriikadepartemeanta lea ilbmadan.

Dáid jagiid rádjai lei Norggas (dahje gonagasriikkain Danmárku ja Norga) guovllulaš gáibádusat nu gohčoduvvon "oktasašguovlluide". Gáibádusat Ruššii gustojedje vuosttažettiin Njávdáma, Báhčaveaji ja Beahcáma "oktasašguovlluide" dahje siiddaide (čearuide), gáibádusat Ruttii gustojedje Guovdageainnu, Ávjovári (dahje maŋgil Kárášjoga) ja Ohcejoga oktasašguovlluide dahje siiddaide. Buot golbma riikka atne Anár-siidda maid "oktasašguovlun".

Gáibádus *Ruššii* lei 1326 ráfišiehtadusa vuodul gullelaš Norgga ja Novgorod gaskasaš 1329 vearrošiehtadusain (NgL III s. 151, gea. NAČ 1984:18, s. 648 jorgaleami).

1300-logu šiehtadus attii Norgii vuoigatvuoda verrui Guoládagas ja Novgorodii oarjjás gitta Ivgui. Šiehtadusas gaskal Ruošša ja Ruota 1595:s (Teusina-ráfi) lei Ruošša hilgun gáibádusaidis Várjjaga oarjjabealde dan sadjái ahte Ruotta ii gáibidan Beahcáma nuorttabeali. Dán šiehtadusa ii dohkkehan Danmárku. "Davviduoddariid" vearrošgáibádus bisuhuvvui gitta 1813 lohppii. Finnmárkofáldi ovddidii dan dávjá Guoládagas,

gitta 1700-lohkui juohke jagi, dasto juohke goalmát jagi. Seamma virolaččat hilggu Ruošša vearrogáibádusa 1595 šiehtadusa vuodul. Duohta dáža-ruošša "oktasašguovllut" maŋnil 1595 ledje nappo dušše Várjjat siiddat.

Ruttii gáibádus lei vuodđuduvvon govvádussii (teorehtalaš doaba) ahte "Gielas" dahje másealgi¹⁰⁶⁸ gitta allagaskaagi rájes lei leamaš dán guovtti riikka gaskasaš lunddolaš rádjá.

Maŋnilgo Ruotta 1523:s Kalmar-uniovnna geassádii, "birkelaččaid" gávpedoaimma 1500-logus nannejuvvui ruota gáibádussii ráđđenvuoigatvuohtan "Oarjemeara" mearrasámiid guovdo, Divttasvuonas gitta Várjjagii. Birkelaččat ledje gávpálaččat Duortnusleagis eret ja ruota ruvnnu vearrogáibideaddjit¹⁰⁶⁹. 1560-jagiid rájes sin vearrogáibideapmi biddjui gonagasa fálddiide.

Sihke Christian IV mátki Várjjagii 1599:s ja Kalmar-soahti 1611-13 gustui hearrávuoda Ruota ektui rittus nuorttas gitta Várjjagii. Knäred-ráfi 1613:s hilggu Ruotta buot gáibádusaid rittus Divttasvuonas Várjjagii, Danmárkku-Norgga ovdun. Dát gohčoduvvui "priváhtiivva" dáža guovlun. Muhto Danmárku-Norgga gáibidii "duoddariid" siiddain vearu "oktasašguovllus", mii mearkašii Guovdageainnus, Ávjováris ja Ohcejogas, earret Anáris gos, nugo namuhuvvon, maidái Ruošša gáibidii vearu. Eai gesson bissovaš rájât dáid "Máttaduoddariin". Knäred-ráfi mearkašupmi lei vuohččan ahte riddu váfistuvvui dánska-norgga gonagasriikkaide.

Gitta 1751 ja 1826 rádjasoahpamušaide lei riddu *oktan sulluin ja vuonain* mii duohtavuodas lei Várggáha leana dahje Finnmárku ámtta mo dat gohčoduvvui 1670-80 jagiid rájes. Namuhuvvon gáibádusguovlluin ii lean Norggas ii girkolaš iige dubmejeaddji váldi ("jurisdikšuvdna").

Ruošša vuollástii Suoma 1809:s ja attii dán ovddeš ruota riikkaoassái cára vuollásaš stuorraoavugasvuoda árvodási, nappo almmá lahttudeamen Suoma ruošša riikkii. 1809:s gitta 1918:ii lei Finnmárkku rádjá dán ovddeš Ruota oassái dárkojuvvon Ruošša riikkarádján. 1918 rájes lea dát Suoma riikkarádjá. Suopmelaččat vuollástedje Beahcáma 1920

---

¹⁰⁶⁸ vannskille

¹⁰⁶⁹ skatteoppkrever

cuoŋománus, ja Dorpat ráfis golggotmánus seamma jagi dohkkehuvvui "Beahcán-feaskkir" suoma duovdagin. Sovjetlihttu válddii Beahcán-feaskkára ruovttoluotta 1944:s, nu ahte dan rájes lea Finnmárkkus leamaš riikkarádjá Sovjetlihtui (dahje Ruššii) Vuorjánjoga oivožis ja máttás Golmmariikkamuvrii.

1.4 Finnmárkku áigerádjá dáža riikkaoassin

Finnmárkku-rittu boarrasat historjá dáža riikkaoassin govve maid riikkanamma "Norga" aitosáččat mearkkaša, namalassii "davvimáđii", «johtolat davás». Boaresdáro substantiiva "Noregr" (nominatiiva) lei maskulinum. Geassejahkebealis sáhtii borjjastit birra jándora davás ja nuorttas, hápmanii manakeahtá. Muhto fertii leat viehka váttis mátkkoštit siseatnamis geasset. Heargesáhtuin johtit siseatnamis dálvet sáhtii mannat beanta jođánit, muhto gáibiduvvui ahte sii geat bohte olggobealde ássagohte fásta riddui ja lágidedje sáhtu das rájes. Dát lea hui duohta čilgehus go dážat bidjagohte gáibádusaid *maŋešgaskaagis* (namalassii sullii 1300) rittus "Giellasa" guvlui ja mii fertii várra leat leamaš teorehtalaččat, gránnjáriikkaid gáibádusaid vuostá.

Vánit sáhtá navdit leat leamaš fásta dáža ássan Finnmárkku-rittus ovdal 1200-logu. Muhto várra lea vuhtton dáža ássan 1200-logu rájes, vaikko dasa eai leat sihkkaris arkeologalaš duođaštusat.

Jáhku mielde lea earkebisma Jørund 1307:s vihahan girku Várggáhis (*Islandske annaler*, dea. Gustav Storm, 1888 [1977], s. 74). Danin lea váttis jurddašit ahte juo 1200-logus galget leat leamaš bivdo- ja guollebivdosajit girkuiguin oarjelabbos ja máddelabbos Finnmárkku-rittus. Muhto ainjuo 1307 rájes lei Finnmárku earkebisma iežas bismágotti oassin. Girkorievttálaččat lei Finnmárku "miššoneana", "terra missionis", reivelonohallama vuodul pávvain 1480-jagiin (DN XVII nr. 746). Dát mearkkašii ee. ahte earkebisma ieš doalai kapellánaid maid son ieš bálkáhii, vaikko "miššoneana" ii lean juhkkon girkosuohkaniidda báhpagárdimiiguin,

báhpaeanaopmodagaiguin¹⁰⁷⁰ ja suohkangirkoopmodagaiguin nu mo bismágottis muđui. Troanddima 1589 reformats čilge oanehaččat iešlágan girkolaš dilálášvuodaid Finnmárkku rittus (*Norske kyrkjelege jordebøker etter reformasjonen*, II, dea. Anne-Marit Hamre, 1983, s. 92f.)

Várggáha ladnit leat vuosttas geardde máinnašuvvon reivves 1340:s (DN VIII nr. 125). Dás daddjo ahte dan dárbaša divodit ("vmbott"). Dat ferte nappo dalle leat boarrasat, ja sáhtta leat biddjon ovdal Håkon V. Magnusson jápmima 1319:s. Heive dalle Håkon V diggesáhkui Hålogalándii 1313:s (NgL III s. 106, gea. jorgalusa NAČ 1984:18, s. 647), vaikko "Hålogalánda" vánit lea siskkildan Finnmárkku-rittu. Seamma ádde maid namuhuvvon ráfisoahpamušas vearrošiehtadusain gaskal Norgga ja Novgorod 1326-29.

Ságaid mielde (*Heimskringla, Olav Haraldssons saga*, kap. 133; *Egil Skallagrimssons saga*, kap. 10, 13, 14, 17; *oingasaga med "Sigurd Ranesons proses"*, buo. Finn Hødnebo *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, XX, 1976, bálsttás 377ff) ledje sihke oaivámuččain ja gonagasválddis olu ovdal beroštupmi gávppašan- ja rievandanmátkkiin "davvimáđii" mielde nuorttas nu guhkás go Vilgesmerrii. Riikkagonagasat oaivvildedje ahte sis 1100-logu rájes juo lei náhkiid oastinovdavuogiatvuohta¹⁰⁷¹ davábealde Njárkki regálan (boarrasamos sealluhuvvon gáibádus lea Sigurd Jorsalfar, Øystein ja Olav diggesáhkku, lasihuvvon Frostadiggeláhkii, NgL I s. 257f). Muđui leat sihke Trondenenes, Mátatvuotna ja Loavgasuolu namuhuvvon rádjaguovlun 1100- ja 1200-logus.

Finnmárkku-rittu historjá dáža riikkaoassin ii danin leat nuorat go 1300-logu rájes. Muhto illá boarrasatge.

Sullii 1300 gártá danin historjjálaččat jáhkehahtti mañit áigerádjá "norgga stáhta eatnamat Finnmárkku" namahussii.

Muhtumin adno "vearroeana" namahus Finnmárkku birra gaskaagis (Andreas Holmsen, "Finneskatt, finneleidang og nordmannsleidang", *Gard, bygd, rike*, 1966, s. 161). Dát ii leat riehta (buo. Holmsen muhtun jagiid mañnil, "Finnskatt og nordmannsskatt:s", *Samenes og sameområdenes rettslige*

---

¹⁰⁷⁰ prestebolsgods

¹⁰⁷¹ forkjøpsrett

stilling historisk belyst, red. Knut Bergsland, 1977, s. 57f). Boaresdáro láhka- ja hálddahasgielas geavahuvvui "vearroeana" dušše Oarjemearrasulluid birra (geahča Ebbe Hertzberg, "Glossarium", NgL V, s. 562f, čujuhusaiguin). Báhkcodeapmi mearkkašii ahte ássit ledje miehtan vearu máksit gonagassii.

1.5 Finnmárku, Lapplánda ja Sámi eatnan

Seamma govvideaddji go riikkanamma Norga, lea namma maid dážat leat bidjan Finnmárkui.

"Finn" lei boaresdáro namma "sápmelaš" (*finnr*, gen. -s, nominatiiva ml. *finnar*; Johan Fritzner, *Ordbog over det gamle norske Sprog*, 1867, 4. dea. 1973). Namahus lea dovddus angelsaksistalas eanetlogus *finnas* Ottar dieđáhusas, sullii 890:s (NAČ 1984:18, s. 643). Dat dohkkehuvvui riikkaidgaskasaččat latiinnagielas eanetloguin finnis (nu omd. *Historia Norvegiæ*, sullii 1180:s; jorgalus seamma NAČ:s, s. 644ff).

Boaresdáro sátni Suoma riikkaássiide dahje Ruota nuorta riikkaosis lei "kvenir", dahje várra "karelat" sidjiide geat nuortalamos orro (buo. Norgga-Novgorod 1326-29 vearrosoahpamuš: "Halfkarelar æda Halffinnar ...deir sem finzka modor hafua aat", NgL III s. 153, jorgalus NAČ 1984:18, s. 648; buo. Fritzner, *Ordbog*).

Namahusas "*lapp*" lea riikkaidgaskasaš oamastus 1500-logu rájes. Das lea *ruota* vuolgga, várra dárbbus mii lei 1500-logus sirret sápmelaččaid ja suomelaččaid.

Karl 9 almmuhii 1608:s ahte Kristoffers Landslag dál lei deaddiluvvon ja dušše deaddiluvvon oassi galggai geavahuvvot. Dás lea gonagasa bajilčálus: "Wj Carl then Nijonde medh Gudz nådhe, Swerikes, Göhtes, Wendes, Finnars, Carelers, Lappers j Nordlanden, the Caijaners, och Esters i Lifland, etc. Konung" (*Konung Christoffers Landslag*, Utgiften af D.C. J.Schlyter, Lund 1896, s. 4).Dábálaš čilgehus lea ahte vállejuvvui suoma namahus sidjiide "geat ássit guhkin eret", *lappulaiset*, ja

oanedan dan *lapp*. Sáni adnojuvvogođii davvi Ruota hálddahušlaš juohkima (Suomain) oktavuodas "Lapplánda lappmarker" namahusain.

Ságain (nugo *Egil Skallagrimsson saga*, kap. 14, čállon várra gaskal 1210 ja 1230, várra Snorri Sturluson čállán) daddjojuvvo eanetlohkosátni "Finnmork" siskkildit Davvi-Skandinavia stuorámuš oasi. - Bihtás čállon vihtanuššamiin rádjearuid gaskal Norgga ja Ruota, várra biddjon 1268:s dahje 1273:s, daddjo ahte Jemtlánda davvin lea rádjá "Finnmorkii" (NgL II, s. 490r). - "mork" mearkkaša dás *vuovdi, meahcci, duottar* (Fritzner, Hertzberg)

Diggesáhku¹⁰⁷² maid Olav Håkonsson lea čállán Bergen:s 1384:s, davvi Norgga gávppašeamis mearriduvvui ahte "Finnmárkkui" ("aa Finndmarkum") ássiin galgá leat Vågar Lofuohtas gávpebaikin (Ngl III, s. 222f).

Norges gamle Love girjjis sátneddejumii vuodul bijai Ebbe Hertzberg dán geografalaš čilgehusa eanetlohkosátnái "Finnmork":

"mearraguovllus ii lean datte dát, nu gitta riikka eanadahkii ovdeš áiggi davábealde Málatvuona ja Sáččá ja maŋŋil Navuonas, ja duoddariid nuorttabealde fas olui gitta Jæmtelánda davvirádjai" (NgL.V, "Glossarium", s. 797).

Muhto sihke boarasamos ja stuorra "Finnmork" ja ođđasat *riikkaoasit* Finnmárku ja Lapplánda ledje dalá áiggi namahusat guovlluide gos sámit ássat. Finnmork namahus fertte leat ráhkaduvvon ovdal oassi "Finnmárkkui" šadde dáža riikkaoassin. Norrøna namahusat siskkildit dalle historjjálaččat *Sámi eatnan* sámi namahusa.

1.6 "Stáhta eatnamat" namahus

1965 "*Finnmárkkui fylkka stáhta matrikulerekeahkes eatnamat*" vástida namahusa mii lea miessemánu 22. b. 1902 "Finnmárkkui Ámtta Eanaguovllu *Stáhta Eatnamiid* Luobaheami

---

¹⁰⁷² retterbot

lágas" ja geassemánu 22. b. 1863 "Finnmárkku Eanaguovllu *Stáhta Eatnamiid Luobaheami Lága*".

"Stáhta eatnamat" namahus ii leat adnon norgga lágas ovdal 1863:s.

Aiddo nu eavttoheapme ii leat "gullat (tilhrøre)" vearba, go oamastangenitiiva. Dat lea adnon čakčamánu 7. b. 1854 lágas, geasseboazoguohtuma ráfáiduhttin Nuortta-Finnmárkkus (1852 rádjagiddema geažil) "Stáhtii *gullevaž* Gaskkain" (§ 1). Ja departemeantaevttohus proposišuvdnii dahkat Čáhcesullo gávpebáikin loahpahuvo ná

"go Eatnamat leat Stáhtii *gullevažčat*, ferte Láhkaárvalusas siskkildit Mearrádus, ahte sii, geat livčče nammaduvvot, Eiseválddiin sáhtte oažžut čujuhuvvot Huksensajiid dárbbu mielde, ... (*Storthings Forhandling*, 1833, I, s. 243).

Sihke proposišuvdna (seamma sajis, s. 226) ja suoidnemánu 22. b. 1833 lágas lea čuovvovaš § 5:s:

"Juohkehaš gii áigu ásaiduvvat namahuvvon Báikái, lea eiseválddiid beales vuoigaduvvon oažžut čujuhuvvot dárbbaslaš Huksensajiid, mii geatnegahtta ahte, ovdal golbma Jagi gollama Viessosaji čujuheami rájes, hukset seamma, ...".

Mañimuš namuhuvvon virggálaš namahusat lea vuolggahuvvon miessemánu 27. b. 1775 cealkámušas, čielgasamos 7c čuoggás. Dás daddjo ahte čujuhuvvon ássanbáiki mii ávdin orru, galgá golbma jagi mañnil leat "Gonagassii ruovttoluotta máhccon". Cealkámuša loahpas čállo girjeláavadagain " juogakeahtes Ássansaji Opmodaga-Girji dahje Eanagirji".

Miessemánu 27. b. 1775 cealkámuš lei láchkalágan - earret § 6 - gitta dasságo fámuhtte dan 1863 ja 1965 lágaid bokte (buo. *Norges Lover*).

DárogIELA vealtakeahtes substantiiva "grunn (eana)" rievttálaš ja abstrákta namahus eatnamii ja eará vástida latiinnagielas *solum*, fránkkagielas *sol* ja duiskagielas *Boden*.

1.7 Sverre Tønnesen gažada "Stáhta eatnamat" namahusas

Sverre Tønnesen čuoččuhii nákkosgirjjistis *Retten til jorden i Finnmark* (1972, s. 11) ahte 1600-logu loahpgeahčai "ii lean dássáži dihtosis makkárge gonagasgohččun¹⁰⁷³ dan áigodagas gos Gonagas/Stáhta čielgasit julggašta leat Finnmárkoalmenneha eaiggádin priváhtarievtálaš áddejumis".

Tønnesen válljii "Finnmárkoalmenneha" báhkkodeami "stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid" namahussan, belohahkii geavatlaččat, ja belohahkii go lei su govvádusa *tesis* (s. 2).

Maid Tønnesen čuoččuhii 1972:s, ii lean dieđusge amas ovddežis. Muhto dás lei vuosttas geardde ovddiduvvon riektedieđalaš dutkosa oassin.

1.8 Fr. Brandt Finnmárku birra "dáža riikka opmodahkan boarrasamos áiggi rájes"

1965 Finnmárkkku fylkka stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid lága vuođđun lei Stáhta vuvddiid direktoráhta nammaduvvon lávdegotti addán árvalus. Eanadoallodepartemeantta fápmudusa vuođul nammaduvvui dát lávdegoddi.

Lávdegoddi dajai Finnmárkkku eatnamiid birra ná:

"Nu guhkás manás go norgga sága diehtá muitalit, ledje buot eatnamat aitosaččat Finnmárkus dárkon stáhta opmodahkan" (*Innstilling om lov og forskrifter om Statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke*. Ilbman čakčamánu 29. b. 1962, s. 5).

Ii oktage lávdegoddelahtuin lean historihkkár. Dán oktavuodas bájuha cealkámuš 1960-jagiid dábálaš áddejumi, ii dušše juristtaid gaskkas, muhto historihkkáriidge. Sáhtta dadjat ahte cealkámuš Finnmárkkku stáhta eatnamiid birra ii lean digaštallojuvvon, ii rievttálaš iige historjjálaš váttisvuohtan.

Andreas Holmsen čálii nu namuhuvvon artihkkalis "Finneskatt, finneleidang og nordmannsleidang" (*Gard, bygd,*

---

¹⁰⁷³ kongebud

rike, 1966, s. 163) ahte Finnmárkku vearovugiid 1600 jagiin ferte čilget ealáhus- ja servodatdili ovttaláganvuodas: "... eai mearrasámit eaige dážat lean vel eanadoallit; sis ii lean makkárge eanaopmodat, go buot eatnamat gulle eanahearrái, gonagassii."

Eai 1902 eanavuovdinlága ovdabarggutge divaštallan mo Finnmárku šattai gonagasa eatnamin.

1965 ja 1902 láhkaovdabarggut ledje vuodđuduvvon geassemánu 22. b. 1863 eanavuovdinlága sátneatnui ja áddejupmái mii rievttálaččat hábmejuvvui 1860-jagiin. Áddejupmi ovddiduvvui dábálaš juridihkalaš oahppan go professor Fr. Brandt deaddilahtii iežas "Brudstykker av Forelæsninger over Tingsretten" *Ugeblad for Lovkyndighed, Statistik og Statsøkonomi:s*, (UfL), 3. jahkegeardi 1863-64, s. 175f. Finnmárkku oassi šattai unnit nuppástusaiguin § 39 Brandt:a *Tingsretten:i, fremstillet etter den norske Lovgivning*, 1867. Dás ovddiduvvui dáža diggeriekti vuosttas háve monografias.

Brandt álggahii § 39 "Finnmárkku Stáhta Eatnamat" dáiinna cealkagiin:

"Aitosaš F i n m á r k u lea gitta boarrasamos Áiggis dárkon leat dáža Stáhta O p m o d a h k a n. Easka manjit historjjálaš Áiggis leat dán Guvlui Sirddolaččat ássagoahtán; muhto sii eai adnon Eatnamiid Eaiggádin.""

Duođaštussan ahte "Sirddolaččat" eai lean eaiggádat, čujuhii Brandt dovddus guovvamánu 5. b. 1685 mearrádussii "Norgga Lobihis Gohččuma Heaittiheames", čuo. 19, mii čuođjána:

"Ja nugo Mii fertet gáddit, ahte Bergen Borgárat, mat doppe Finnmárkkus jođašit, árpmolaš vuostá Ásahit, galget sirdit Ássiid Báhpá Suohkanis Nubbái, iežaset Dáhtu mielde, Albmát Bilidemiide ja Duššamii, nu galgá dákkár Johtin dákkko bokte duođai leat gielddus. Gildosa rihkkuma galggai ránggáštít (Chr. V's Forordninger og Aabne Breve,.KBN 1737. s. 201).

Dasto čujuhii Brandt mearrádusaide ja almmolaš lobiide¹⁰⁷⁴ gaskal 1680 ja 1789 Finnmáarkogávppi lihttoláigoheamis, vuos Bergen gávpejasaide, 1729 rájes belohahkii gávpeservviide Københámmánis, ja belohahkii alddes gonagassii:

"Easka Miessemánu 27. ggl. Cea., čuvgejuvvon reantokámmára Čállagis Geassemánu 3át 1775 lei Finnmárkkus P r i v á h t a o p m o d a t, ...".

Dasto meannudii Brandt čuovvovaš lága 1863 vuovdelága ja eanavuovdinlága rádjai.

Son loahpahii čujuhettiin "geavahanvuoigatvuhtii, mii dalle gullá oktasaš duovdagiid fásta ássiide" ja vuoigatvuhtii mii norgga ja ruoŧa sápmelaččain lea gárdeguohtumii, bivdimii ja guolásteapmái ja muorračuollamiige vuovddis" 1751 Sámekodisilla ja čakčamánu 27. b. 1726 geaskku olis. Son aiddostahtii ahte 1852 rádjagiddema geažil ii lean "r u o š š a sápmelaččain" (Suoma stuorraoaivugasvuođas) šat dát vuoigatvuohta.

(Buot dáid ovddabealde sihtáhtaid deattuhusaid lea Fr. Brandt dahkan. - "Aitosaš Finmárku" vástida dálá Finnmárkku fylkka, mii 1787-1866 lei ovttas "Sáččá ja Romssa Fálldiiguin" dahje mii dál lea Romssa fylkka namain "Finnmárkku Ámta").

Brandt oahppa lei sullii seammaláganin deaddiluvvon 1878 2. dea. ja 1892 3. dea. Dat leavai dasto Herman Scheel:a bokte universitehtaohppogirjjiiguin, *Forelæsninger over norsk Tingsret*, 1912 (s. 130, Finnmárku, gos ovdal miessemánu 27. b. 1775 gea. eaiggádušai Stáhta buot Eatnamiid, mearriduvvui ..."), ja maid Nikolaus Gjelsvik čálii *Norsk Tingsret:i. Forelesninger*, 1919 (s. 113f) čuovvovaš deaddilemiiguin 1926:s ja 1936:s. Gjelsvik čálii ahte

"ferte čielgasit earuhit gaskal stáhtaalmennehiid ja eará stáhtaopmodagaid. Stáhtas leat olu vuovddit ja eará opmodagat, maida giliássiin ii leat makkárge geavahanvuoigatvuohta. Dasa gullet maid Finnmárkku stáhtaeatnamat. Dat ii leat almennet, muhto stáhta lea dás

---

¹⁰⁷⁴ oktroa

mealgat muddui addán álbmogii geavahanvuoigatvuođa dihto njuolggadusaid mielde. ...

Geavahanvuoigatvuođa, maid stáhta lea Finnmárkkus addán, leat vuoigatvuohta, maid stáhta sáhtta ruovttoluotta váldit, goas ihkkenassii, almmá leat priváhtaolbmo vuoigatvuođa rihkkumin. ..."

Stáhta atnigođii oahpa 1864 diggeáššis Áltta-vuvddiid murremis. Ráđđehusadvokáhta lágasteapmi lei prinsihpalaččat, jurdagiin suodjalit boahttevuođas Finnmárkku stáhta vuvddiid. Son čálii nuppi sáhkavuorustis ee.:

"Finnmárku, ovddeš Vearroeana almmá fásta eanadoallolaš ássiid haga, lea nugo diehtit Ruvdnu váldán ollásit Háldosis ja koloniseren. Ollásit ordnejuvvon Stáhta válddi vuollásažžan hearrákehtes Eatnamiid opmodahkan gos Johttit johte, ja geavahedje Opmodaga Priváhtaolmmožin, geat ii leat gitta earáid Vuoigatvuođain. Olles Finnmárku, mas stuorámus oassi leat Vuovdeeatnamat, šattai Ruvdnoeatnamin. Dás čuovui ahte mángga Háve ledje Finnmárkku Lágat áibbas earáláganat go mat riikkas muđui gustojeaddji Lágaid Gohččun, mearridit mii Finnmárkkus galgá ... sáhttit atnit gustojeaddji Riektin. Mañimuš áiggiid čielggahis mearrádusaid ja Lágaid Finnmárkku hárrái ferte namalassii dulkot ollásit oaidnimin sierranašvuođaid dáinna vugiin ja daid dilálašvuođaid mo Provinsa šattai Stáhta Ráđđevenvejolašvuođa vuollásažžan. ..." (Geardduhuvvon Spilling:s, s. 88, geahča vulobealde. Nubbin mañimušcealkagis orru juoga leat láhppon Spilling sitáhtas. Ráđđehusadvokáhta dan áiggi rádju ii leat seilluhuvvon).

Eanakommiseara ja sundi Spilling govvii 1920:s dievaslaččat ja duođaštuvvon oahpa mii Finnmárkku vuvddiide geavahuvvui ("Av Finmarkens skogret", *Norsk Retstidende* nr. 4-6, 1920 mielddus. Deaddiluvvon eanadoallodepartemearntta merrema vuodul). Govvádusas váilu dađe bahát sisdoallolistu.

1.9 Gáldut Brandt:a ohppii

Fr. Brandt lei dovddus iehčanas almmájin. Dát boahdá ovdan oapmerievtti ovdasánis *UfL* (1863-64, s. 105), muhto maiddá mo son lea "Norgga Riikka Opmodaga" oahpa vuodustusa hábmen.

Lea čielggas ahte Brandt - ráđđehusadvokáhtange - lea eanaš vuodustusa viežžan dalá virggálaš áddejumis. Čielga

cealkin lea Od.prop. 21/1848 (Finansdepartemeanttas) odđa lága bokte fámuhttit gildosa vuovdit almennehiid borgemánu 20. b. 1821 ámmátlaš¹⁰⁷⁵ gálvvuid lágas, § 38. Departemeanta lei bivdán ámmátdoaimmahagas dieđuid. Departemeanta čálii (s. 23f):

"Árbmogasat lea mearkkašuvvon, ahte Departemeanta ii leat viežžan Julggaštusaid ja Dieđuid Finmárkku Almennehiid hárrái, man Ártá lea ahte dát dárkojuvvot eará Oainnus ja meannuduvvojit eará Njuolggadusaid mielde go Almennehiid, mat Dábálaččat gohčoduvvojit Stáhtii gullat. Aitosaš Finmárku lea namalassii ovddeš Áiggis juo leamaš dárkojuvvon Gonagassii dahje Stáhtii gullevažžan, daningo álggos ásse dušše Johttit, Sápmelaččat almmá bissovaš Viesuid haga. Veahážiid mielde almmatge ássagohte Sirddolaččat, geat almmatge eai dárkojuvvon leat Eanamiid eaiggádin (cfr. § 19 Guovvam. 5. b. 1685 Mea.). Finmárkku lea danin ovddeš Áiggis juo namahuvvon ja meannuduvvon Kolonian. ...".

Álggos čujuhii Departemeanta dan boaresdáro "Mearrádussii" ja hanseáhtaid ja bergensáriid ovdamuniide ja dasto seamma monopolgávppašannjuolggadusaide maidda Brandt maid čujuhii 1860-jagiin, ja jotkkii:

"Easka miessemánu 27:át 1775 Ggl. Cea. álggahuvvui Finnmáarkui Iešeaiggátomodat, go dát vuoigatvuođavuodđuda Juohkehažžii, gii áigu seamma báikkis oažžut Vuoigatvuođa doalahit Eanabihtá Opmudahkan. Juhkkojuvvon bihtáid ektui gártá muđui Finnmáarkkus dárkot Almennehin, geahča §§ 3, 4, 5 ja 6 dieđihuvvon Cea. Murren Vuvddiin sáhtta dušše Čujuhemiin, Cea. Čakčam. 30át 1817."

Departemeanta loahpahii čujuheamen "dan Geavahanvuoigatvuhtii, mii bissovaš Ássiin [namalassii eatnamiid eaiggádat 1775 cealkámuša vuođul] lea oktasaš Duovdagiin", ja "dat Vuoigatvuohta Gárdeguohtumii, Bivdui, Guollebivdui ja Vuovdemurremii, mii bohta ávkin sihke dáža ja ruođa Sápmelaččaide" 1726 sámekodisilla ja geaskku vuođul (Wessel Berg I, s. 489 ff).

Sihke Finansdepartemeanta 1848:s ja Brandt 1863:s leat váldán muhtun dieđuid *Samlinger til Det Norske Folks Sprog og*

---

¹⁰⁷⁵ benefisert

Historie, bd. III:s (1835), namalassii J. Chr. Berg:a Finnmárkku ámtamánni G. Hammer deaddileapmi, "Historisk underretning om Finnmarkens Handel" (1763) ja muđui láhkagálduin. Muhto go Finansdepartemeanta 1848:s ii gulaskuddan Finnmárkku ámmátolbmui, lea várra go departemeanta lea doalahan iežas *Stáhta Opmodaga Válddahussii, oassi čállon 1825:s ja oassi fas 1826:s*, ilbman 1827:s.

Dás čuožžu Finnmárkku birra (s. 75f):

"Á i t o s a š F i n m á r k k u s, gos unnán dahje illá leat matrikulerejuvvon eatnamat, ferte dalle buot eará gohčoduvvot Almennehin, muhto dušše *Álttá Almennehis* sáhtta leat veahá Árvu, go doppe leat Vuovddit maid Hukseiid geavahit sáhtta, maid eará Sajis ii fidne. Dáid Vuovddiin ii murrejuvvo, almmá eiseválddiid Čujuhemiin, Sierradivada vuostá, muhto garra Muorračuohppan goarida Vuovddi jagis Jahkái.

Stáhta eaiggáduššá dasa lassin muhtun Sulluid ja Gittiid Oarje-Finnmárkkus, masa gullet Vuogitvuodát čohkket Uvjjaid ja Moniid ja Bivdit lottiid ja Čavrá- ja Riebanbivdu. Dát dihttokehtes Opmodagat leat dál lihttoláigohuvvon 15 Spd. 64 sk. jahkásaš Divadii.

Buot eará ávdineatnamat Finnmárkkus sirdojuvvojit, Geassemánu 8át 1775 Reantokámmárčállosa vuodul, sidjiide Álbmogis geat dáhttot čorget eatnama, ja, go lea Čorgejuvvon, vealgáduvvojit."

Muhto Brandt sihkui, nugo oidnojuvvo, Finansdepartemeantta 1848 lasáhusa johttiid birra "Sápmelaččat fásta orrunviesuid haga" vuodustussan ahte Finnmárku lei "dološ áiggis juo dárkojuvvon Gonagassii dahje Stáhtii gullevažžan". Dan sadjái álggahii son kapihttala dainna iehčanas ja garrasat cealkámušain mii lea geardduhuvvon bajábealde.

Brandt sáhtta leat gávnahan cealkámuša sámiid johtti eallinvuogi birra dárbbášmeahtumin "Stáhta Opmodaga" rievttalaš vuodustussan.

Go Brandt cealkámušas lea maid *riekteteorehtalaš* oktavuoha dasa maid čálii *Tingsretten:s* "Hálddus", álggos "Eaiggátkehtes Giddodagain dábálaččat" (§ 107, s. 468):

"Dan Cealkagis, ahte eaiggátkehtes Opmodat gullá sutnje, gii áiggošii dan alces, váldá dan háldosis, leat datte Spiehkastuvvon sakka.

a) Dábálaš albmotrievttálaš Cealkka, lea ahte buot Giddodat, maid ii oktage eaiggáduša, gullá Stáhtii (Almennehii). Duovdagiid allavuohta siskkilda maid Eaiggáduššanvuoigatvuođa, mii ii leat juo priváhta Eaiggátvuođas.

Res nullius cedit occupanti [eaiggátkeahces giddodagat gullet sutnje gii dan váldá háldosis; GS) cealkka gusto dasto dušše Gándimiidda.

b) ...".

Dákkár riekteteorehtalaš eavttuin šaddá logihkalaš oktavuohta Brandt:a oahpas, namalassii *ahte* Finnmárku dárkojuvvui stáhta opmodahkan gitta boarrasamos áiggis *daningo* "priváhta eaiggáduššanvuoigatvuohta"¹⁰⁷⁶ dahje priváhta eaiggáduššanvuoigatvuohta easka bođii Finnmárukui 1775 cealkámušain (buo. sitáhta, bajábealde 1.8, mas son geardduhii ahte "sirddolaččat" geat ledje huksen guvlui, eai adnojuvvon "Eatnamiid Eaiggádin". Riikka lei, nuppiin sániiguin, leamaš eaiggátkeahttá).

Brandt lea nappo gustojeaddji rievtti govvejumis doalahan lága sátnái (buo. girjenama *Tingsretten, fremstillet efter den norske Lovgivning*). Muhto lea doalahan dábálaš riekteteorias *čilget* dábálaš ja boarrasat áddejumi Finnmárukku stáhta eatnamin ja *vuodustit* dán áddejumi gustojeaddji riektin.

Nugo oaidná lea dát Brandt:a oahppa mii maŋgil lea čuvvojuvvon, maŋimuš 1965 lága ovdabargguide, váikko leage giella veaháš divvojuvvon.

Herman Scheel jurddašii seammaláhkai: "Muhtunlágan Opmodagaid deasttain, namalassii Giddodagaid, lea maid dábálaččat dohkkehuvvon, ahte daid ferte dárkot leat Stáhta Opmodahkan, jus eará Eaiggáda ii sáhte čujuhit", (*Forelesninger over Norsk Tingsret*, 1912, "§ 68. Om Bemæktigelse som Erhvervsmaade i almindelighet", s. 464).

Nikolaus Gjelsvik oaivvildii ahte "... ahte stáhta oažžu eaiggáduššanvuoigatvuođa ... giddodahkii, mii ii goassige leat leamaš priváhta eaiggáduššamis, " - čujuhusain nota 13: "Brandt:a vuogádagas eaiggáduššanvuoigatvuođas stáhtii (dominium eminens) dasa ahte buot giddodagat riikkas, sáhtii ollet dákkár bohtosii go Brandt, muhto stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođa teoria lea boaresáigásaš." (*Norsk*

---

¹⁰⁷⁶ selveiendomsrett

Tingsret. Forelesninger, 1919, s. 186, "§ 25, Okkupation (oamastus)"[maid Gjelsvik oaivvildii lei heivvolabbo go "háldu"]).

*

Ieš jurddašin 1979:s ahte 1775 eanačujuhancealkámuš ja 1863 ja 1902 eanavuovdinlágat sáhtte leat leamaš vuodusin Finnmárkku stáhta eatnamiid ohppui:

"Dássázii lea don dološ riektenjuolggadusas, várra boarrasat go Ulpian, celkon ahte ii oktage rievtti melde sáhte nubbái addit eambo go mii sus alddes lea. Ođđa eanaeaiggádat Finnmárkkus ožžo čujuhuvvot dahje oastit eatnamiid gonagasas dahje stáhtas. Dáid matrikulerekeahes eatnamiid eai šat nappo eaiggáduššan gonagas ja stáhta. Muhto dan mii bázi? Na, dan "ferte" gonagas dahje stáhta (ain) eaiggáduššat. Muđui ii livčče gonagasas iige stáhtas leat leamaš vuogiatvuolta sirdit eatnamiid." (GS, ' Ei forelda lære: "Statens umatrikulerte grunn i Finnmark", *Lov og Rett*, 1980, s. 1139)

Muhto mus lei dás boastut. Nugo galgat oaidnit, lea dát leamaš oahpa geavahus, iige dan vuodus.

1.10 1700-logu ja 1600-logu loahpa čálalaš gálduid nannema "gonagasa eatnama Finnmárkkus"

Áiggon dál čuovvut 1800-logu virggálaš áddejumi ja Finnmárkku birra oahpa nu guhkás *maŋás* go dákkár áddejumit leat nannejuvvon ámmátdoaimmahaga čálalaš gálduin.

Áddejumit bohtet eanaš ovdan guovtti oktavuodain, "Gonagasa vuovddit" ja "Gonagasa eatnamat". Čuovvu áinnas ahte eatnamat leat "Gonagasa almennehat" ja gullet "oktasaččat", namalassii almmá ovttage ovttaskas olbmo iežas guovlluid.

1.10.1 "Gonagasa vuovddit"

Geassemánu 3. b. 1775 cealkámušas, maid ámtamánni Fieldsted hábmii, daddjo álggos ahte gos lastavuovdi lea, galgá

dat "mearriduvvot" dihto giliide, muhto ássit fertejit náššat čujuheami ámtamánis (§ 4), ja dasto (§ 5) ahte

"Almmatge doalaha Gonagas ain nugo dássáži daid Beahce- ja Guossa-Vuvddiid mat leat, ...".

Cealkámuš čujuha dan "dássáži" ruovttoluotta ođđajagemánu 31. b. ja golggotmánu 31. b. 1753 geaskkuide, maid ámtamáni Collett čálii (ilbman 1845:s Fr. Aug. Wessel Berg, *Rescripser, Resolutioner og Collegial-Breve*, bd. IV (1797-1813), "Tillæg" s. 1144ff, nappo eai deaddiluvvon čoakkáldaga kronologias). Goappašat 1753 geaskkut máinnašit álggahusas "Gonagassii gullevažžan Áltá Vuovddis Finnmarkkus".- Dát geaskkut julggaštuvvojedje guoskat Kárášjoga beahcevuovdái ja Deatnoráigge Deanu dikkis Gollesullos suoidnemánu 6. b. 1776, ovttas ovddit jagi eanačujuhancealkámušain (*Finnmárkku diggegirji* 47, folio 272v; vulobealde 1.18.2).

*

Guovddáš gáldu Finnmarkku historjái leat Peter Schnitler:a 1742-45 rádjadutkanbeavdegirjjiin¹⁰⁷⁷.

1720 ráfisoahpamušas stuorra davviriikkalaš soađi maŋgil mearriduvvui ahte ráját gaskal "goappašiid Finnmarkkuid" galge muddejuvvot. Bindilis álggaheaddji šiehtadallamiin bohte 1734:s ovttaoavilii guorahallat ja mearridit buot rádjanákkuid gaskal Norgga ja Ruoŋa, máddin Svinesund:a rájes gitta davás Várjjagii. 1741:s ledje guorahallamat ollen Femund:i, ja njukčamánu 1742 bálkáhuvvui Peter Schnitler ollášuhttit "rádjadutkamiid".

Major Peter Schnitler (1690-1751) lei riegádan Københámmanis ja Rostock:s oahppan juristtan. Son ásai Troanddimis 1717 rájes, lei auditora dahje militeara dutkkadanduopmár¹⁰⁷⁸ ja lei mealgat hárváneapmi vuovdegažaldagain Gauldalen:s ja Plassje-doaimmahusas.

Schnitler:a guorahallamat Plassjes Várjjagii biste cuoŋománu 1742 rájes skábmamánu 1745 lohppii. Dás bohte rádjadutkanbeavdegirjjet ja valjis oktavuodát ja kártabarggut.

¹⁰⁷⁷ grenseeksaminasjonsprotokoll

¹⁰⁷⁸ forhørsdommer

Dát ledje čiegus dieđut, bajimuš eiseválddiid šiehtadallamiid atnui mat jovde Norgga ja Ruota gaskasaš 1751 rádjasoahpamuššii. Ávdnasat leat dál vuorkkas Riikkaarkiivvas (Rádjaarkiivvas) ja belohahkii deaddiluvvon (*Major Peter Schnitlers grenseeksamisnasjonsprotokoller 1742-1745*, bd. 1962, Kristian Nissen "Álggahusain"; bd. II, 1929; bd. III, 1985, Lars Ivar Hansen "Álggahusain". Maŋimuš ilbmojuvvon, "Det 7. Volumen", gusto erenoamážit Finnmáarkui).

Maŋgilgo ámtamánni Kjeldsen lei lihccojuvvon ámmátsuostama¹⁰⁷⁹ geažil, jerrui Peter Schnitler 1750:s nammaduvvot Finnmáarkku ođđa ámtamánnin. Muhto son lei dalle 60 jagi ja ii váldán vuostá ámmáha. Son jámii maŋit jagi.

1744-45 Finnmáarkku dárkkástusas jearai Peter Schnitler dábálaš gažaldaga vihtaniin. Gažaldat nr. 9 lei:

"Makkár Vuvddiin lea sáhkaŋ Mat leat Gonagasa Almennehat ? ja mat leat Ovttaskas olbmuid ? Saháid birra ? Sáltevuoššahagaid birra ?" (*Eks. prot.I s.228*, buo. gažaldaga čujuhusaide nr. 9 Finnmáarkku vihtannuššančilgehusain, s. 256, 265, 281, 310, 348, 352, 367 ja 421).

Vihtanat Álttás válddahalle soahke- ja beahcevuvddiid ja dadje daid birra:

"Buot Vuovddit leat Almennehat, gos Ássit vižžet, maid dárbbu mielde fertejit geavahit daid Viesuid, Fatnasiid ja Áirruid Máđasatnimii, Luossa-Návsttuide jogas; *dain* Áiddit dahje Miehteáiddit, áidut Bealdduid ja Gittiid: Dát dábálaš adno Ássiin oktasaččat, ja juohke Dálus eai leat iežas Vuovddit áibbas juhkkojuvvon.

Sahá Borsejohkii lea gieskat biddjon 1740:s. Sáltevuoššahat ii leat dás" (*Eks. prot. 1, s. 228*).

Ja vihtanat Hámmárfeasttas vástidedje seamma gažaldahkii:

"Roava Guossa- ja BeahceVuovddit eai leat Láhppi dahje Hámmárfeastta-Gielddain; Danin ceggejedje mearra-sápmelaččat Lavdnjegodiid dahje Barttaid Soahke-Muorain Bessiin ja Eatnamiin; ja dat allaárvvot Dážat fertejedje viežžat Huksen-Hirssa Álttá Vuvddiin, go hukset áigo Viesuideaset" (*Eks. prot .I, s. 256*).

---

¹⁰⁷⁹ embetsforsømmelse

Goaskinvákki dikkis Máhkarávjjus oaččui Schnitler dieđuid beahcevuovddis Porsáγγgus ja gos álbmot bálljes Muosáhis ja Máhkarávjjus lávejit viežžat soiid boaldámuššii (*Eks. prot. I, s. 269, 281f*).

Gietti¹⁰⁸⁰ dikkis gulai Schnitler Deanu lastavuvddiin, ja mo Ohcejoga sápmelaččat ja Kárášjoga kveanat lávejit murret beziid fiellun ja smávva johkafatnasiidda maid vuvde mearrasámiide. Vuolit Buolbmátjávrris lei maid soames beahci, muhto johka lei menddo unni lahttemii (*Eks. prot. I, s. 299, 310*).

Schnitler beasai gullat norgga-ruošša oktasašorohaga Njávdáma vuovddis ahte

"Liikká lea Dáža Várjjagis sihke Mearra- ja Badjesápmelaččat máđasatnán, ja ain doallan Dábi, mii Dološ Áiggi rájes lea geavahuvvon, ahte (geain ii leat makkárge eará Beahce-Vuovdi) ožžot murret Hirssaid Beahce-Vuovddis Njávddán Eanu lahka Fatnasiiddáseaset ja Lavdnjegodiidasaset Huksemiidda" (*Eks. prot. I, s. 348, buo. muđui Várjjaga vuovddis s. 352f*).

Kárášjoga márkanbáikki dikkis mearkkašii Schnitler leat buorre beahcevuovddi máγγga báikkis ja ahte "gille-rádjamearkkat" gaskal Kárášjot-ja Porsáγγgosápmelaččaid ledje "Gonagasa Almennehis" (*Eks. prot. I, s. 367, 371*).

*

Fáldi ja sundi Niels Knag čállii dieđáhusastis 1694:s Reantogámmárii ee. lastavuovddi geavaheames Oarje-Finnmárkkus ("Matricul oc Beschrifuelse ofuer Findmarchen for Anno 1694", *Nordnorske samlinger*, bd. 1, 1938, s. 2-11). Álttá (beahce)vuovddis son čállii

"Álttá vuovddit eai adnojuvvo dušše boaldinmuorran, ja dárbbu mielde huksen-hirsan, sidjiide geat ášset Álttá, Láhppi, Ákŋoluovtta, ja Hámmárfeastta diggebáikkiin".

Dát lea lávga čadnojuvvon Knag almmuhussii Ákŋovági dikkis Sállánis 29.-30.6.1693.

---

¹⁰⁸⁰ Leirpollbotn

Hámmárfeastta dikkis moadde beaivvi ovdal lei Viesttirála¹⁰⁸¹ guolásteaddji stevdnejuvvon go Álttás lei čuollan alcces viessohirssaid. Gažaldahkii lei go sus lohpi murret vuovddis "K.M. Almennehis ja mii riikkas gávdno", son vástidit ii. Muhto olusat ledje dadjan ahte geat dáhtto sáhtte nuvttá njeaidit viessohirssaid dáppe. Fáldi Knag áššehuhtii¹⁰⁸² "Davvinorgalačča" lága ránggáštusas go ii diehtán gildosis. Muhto hirssat duoguštuvvojedje¹⁰⁸³, ja vuvdojedje gonagassii sisabohtun (*Finnmárkku diggegirji* nr. 21, fol. 183 f).

Áknjovági ráfáiduhtii Knag "Álttá vuvddiid" čuovvovaš sániiguin:

"Nu go formerchis ahte muhtun vieris Olbmot almmá Alla eiseválddiid lobi haga leat leamaš doppe Álttá Vuvddiin, ja muhtun Muoraid njeaidán ja dolvon, danin ja earát diktán sin návddašit, ahte livčče diktán čuollat buoremus ja stuorámus Vuvddiid sin Dáhttu mielde, maid jus sáhttá, galgá K. Ma. [Gonagasa Majestehta) ráđdet, imaš Prejudis ja vahát; go áibbas vuollegašvuoda dárkomiin Ámmát geatnegasvuodas, jáhkkán mun K. M. seamma fuones bálvá ahte dát viiddis riikka, headuštit ja caggat sin geat vigget goaridit *Su K.M. Eatnamiid ja Opmodagaid*, ja danin dán gohččuma fámus, ráfáiduhtto ja gildo su K.M. mu árbmogas árvvolaš Gonagas ja Hearrá beales, *su K.M. almennehat ja Vuovddit* Álttá diggebáikkis, ahte ii oktage, almmá alla eiseválddiid lobiin, maid ferte čujuhit, galget dahje sáhttet duostat murret dahje diktit murret mástamuoraid dahje eará vuvddiin namuhuvvon Álttá diggebáikki guovllus, váriin, luossajogaid lahka, dahje mearragáddeguorain, juogo Vissui, Saháhirssaide, Mástaide, dahje boaldámuššii, earret jus seamma diggebáikki ássit sáhttet dárbbášit dálloatnui (dállodollui ?), geat berrejit Vuolitfálldi (leansmánni] ja su guokte albmá čujuhan. Jus oktage hástala sin, dahkat dahje diktit dahkat, galgá vuolitfálldi Jonas Jansen oktan albmáin, suostama haga njeaidit Gonagasa Ruvnnu juohke muoras lea biddjon, ja váldit sin giddagassii geat rihkkot ja seamma dágus, ja caggat ahte ii goassige beasa riikkas vuolgit, ovdal leat čorgen iežaset manis.

Áknjovági diggi geassemánu 30. b.1693. Niels Knag." (*Finnmárkku diggegirji* nr. 21, fol. 188 f; StA Tromsø; film PF nr. 994, RA; nuppástus ja uth. GS; buo. Tønnesen 1972, s. 81f)

---

¹⁰⁸¹ Vesterålen

¹⁰⁸² frikjenne

¹⁰⁸³ beslaglegge

Nu go almmuhusas oaidnit, mearridii fáldi 1693:s ahte "alla eiseváldi" (ámtamánni dahje su ovddasteaddji fáldi) galggai čujuhit mástaávdnasiid ja eará ávdnasiid viesuide, saháhirssaide, másttaide dahje bihkkaboaldimii, dalle go namuhuvvon vuolitfáldi (leansmánni, ii "sámeleansmánni") sáhtii čujuhit vuovddi "viessodárbui" (boaldinmuorran, viessohirssaide, fanasdudjomii, luossabuođuide?) Áltta diggebáikki ássiide.

Jagi maŋŋil, Dálbmeluovtta dikkis Álttás suoidnemánu 20.-21. b. meannuduvvui stuorra ášši Bergen-borgára Thor Møhlen:a kanturdoaimmaheaddji vuostá go son čujuheami haga lei diktán murret hirssaid Álttávuovdis. Vuolitfáldi lei stevdnen kanturdoaimmaheaddji murremin

"Álttás mat lea su K.M.Almenneha vuovddit, gos Ggl. Commissarier Ao 85 ja Ao 90 leat gildon ja jahkásaččat diggái ráfáiduhhton."

Duomus celkui ahte go kanturdoaimmaheaddji lei riikka guođđán, ii sáhttán son sáhkkoallot. Muhto:

"Ahte almmá muittu dahje lobi gildosa vuostá lea murren Su K.M. Almennaha Vuovdis , berre lága mielde leat rihkkon ja su K. Ma. rivttes Eaiggádin, geasa gullá , maid dal mávsseš , ja gii dal leš atnán dan; geat leat fálddi vuollásaččat guđain Albmáin leat váldon ja árvvoštallon, máksit dan maid leat vuovddi vahágahtán, mii fas galgá buhtaduvvot , ja go su K. M. buoremussan buohkaide šiehtadallat." (*Finnmárku diggegirji* nr. 21, fol. 244 f)

1685 kommisearaid čujuhus gusto justisráđi Lauritz Lindenov, Bergenhus váldoámtamánni¹⁰⁸⁴, ja Várggáha ámtamánni Hans Lilienschiold. Áiddo nammaduvvon sundin (maŋŋil maddái fáldin) čálii Niels Knag dutkkadusaid¹⁰⁸⁵ beavdegirjji maid nu gohčoduvvon Lindenov-kommišuvdna doalai dikkiin Finnmárkkus (*Nordnorske Samlinger*, bd. 1, 1938, s. 141 - 175) . Kommišuvdna čálii ee. bargonjuolggadusa Finnmárkkku fálddiide (čállon Finnmárkkku *diggegirjái* nr. 18, fol. 107 - 117). Dás čuožžu 22. čuo.:

---

¹⁰⁸⁴ stiftamtman

¹⁰⁸⁵ forhør

"Vuovdemearrádusa mielde galgá son Gozihit buot Vuvddiid Anuin ahte eai goariduvvo, ja seastit gokko sáhhtá, ..." (Miehttáriikasaš 1685 vuovdemearrádusas, vulobealde 1.12).

Dát lea boarrasamos dovddus nannemat "Gonagasa vuovddit ja almennehat" namahusain Finnmárkkus. Daddjo maná 1566-67 leanarehketdoalus ahte namahuvvon olmmái lei máksán 4 riikkadalera sáhku "go son válddi ovttá gonagasa muora Álttás" (*Norske lensrekneskapsbøker 1548-1567, V, 1943, s. 229*). Sáhku lei vearditmeahtun stuoris ja čájehuvvo leat mástaávnas maid gonagasa bálvá lei diktán čuohppat Álttávuovddis ja bidjat gonagasa mearkka dasa (buo. Knag almmuhusas loahpa).

Niels Knag (1661 - 1737) lei sunddi bárdni ja riegádan Sunnmøre:s. Nuorran son áasai Máttá-Gudbrandsdalen sunddi luhtte. Son nammaduvvui Finnmárkku sundin 1685:s ja 1688:s maidái fáldin. 1695:s nammaduvvui son lágamánnin Bergen:s. Son ádeljuvvui namain Knagenhjem 1721:s ja lei mánggii gaskaboddosaččat nammaduvvon váldoámtamannin (*Norsk biografisk leksikon, bd VII*).

1.10.2 "Gonagasa eana"

Ahte Finnmárku lei gonagasa eatnamat, eaktuduvvui, nugo namuhuvvon (bajábealde 1.6), 1775 cealkámušas.

"Gonagasa" báhkkodeapmi lea J. Sporning:a "Relation angaaende Finmarcken", čállon Københamman:s 1734, deaddiluvvon *Topographisk Journal for Norge, bd. 2, guđát gihpa, 1793*. Ilbmejeaddji mielde ii leat mihkkege dovddus Sporning birra, muhto dan ektui lea sus leamaš oktavuoha ámtahálddahasain. Son čálii (s. 61) ahte Schønnebøl-gárdin Sállánis lei

"áidna Opmodat Finnmárkkus, mii muđui Nannámis dego Sulluin lea Gonagasa, nugo juohkehaš gii ii oamastan dahje lihttoláigohan, almmá makkárge divdadiin dahje Eanavearuin ássá ja iežas ávkái atná; ...".

Nugo leat oaidnán, geavahii fáldi Knag 1683:s viiddis namahusa "su K. M. Eatnamat ja Opmodat". Muhto sus lei jerron Sállánis moadde jagi ovdal, Ákņovági dikkis suoidnemánu 23. b. 1689. Dáppe lei ieš ámtamánni:

"Hr. Cancellie Ráđđi Lilienschiold jearai álbmogis dáppe dikkis leago ovttasge earás go Su Ma.:s Eaiggáduššanvuoigatvuohta Eatnamiidda juogo Gittiide dahje eará Hearvásvuođaide, masa Álbmot vástidii ahte ii ovttasge go su Mayt. leat makkárgge Vuoigatvuohta dahje Hearvásvuohta makkárgge Opmodahkii, muhto Wilchen Vierenhalben gii lea tor Møhlen bálvá su Buvddas diđii ahte guokte Gietti gullet dán Buvdii, maid son lei dán jagi vuosttas Hellodatbeaivvi ráfáiduhttán, ja oaivvildii seamma Gittiid ain berrešit gullat dán Buvdii luđolaš Opmodahkan, go juo son divdna dárbbáša, Suohkanbáhppa Hr Alexander Wigand, Šállošii go sus eai lean Giettit ja danin ii sáhttán doallat šibihiid, gáibidii ahte Eiseválddit veahkehivčče su Gittiin, mii ii livčče lean nu váttis, ja iige návddašit eará Eatnamiid buriid,

Moanaid háleštemiid maņjil dáid Gittiid birra, liigudii Wilchen Virdenhalber Gittiid mat ledje su oamastusas, namalassii Hossfiorden (*Ákņovuotna*¹⁰⁸⁶?) Hr. Alexander Wigant:i, ahte son seamma Gittiid dan beaivvi rájes luđolaččat ja heađuškeahtta sáhtta návddašit ja Atnit, almmá makkárgge vuosttaldemiin, masa fas Suohkanbáhppa liigudii Finne Konne Vigeness (*Finnkonvika* ?) Gittiid Márre Gohpis¹⁰⁸⁷ Wilchen Virdenhalber:i, ja dasa sii guorrasedje ja dohkkehedje Rievtti Mearrádusa, ahte Hr. Alexander das ja álo oažžu atnit seamma Gittiid Ákņovuonas nu bures go vejolaš, almmá Váidalusa dahje áššečuohččaldahttima haga, muhto ii makkárgge Eaiggáduššanvuoigatvuođain , muhto dárbbášlaš Atnui." (*Finnmárkku diggegirji* nr. 19, fol. 76 f)

1.10.3 *Gonagasa eatnamat "oktasaččat", "Gonagasa almennet"*

Erenoamážit Nuorta-Finnmárkkus mearkašii Schnitler ahte sámejoavkkut atne guovllu gullat alceset (*Eks. prot.* I, s. 343ff, erenoamážit s. 348, viidasabbot s. 359f ja s.423ff). Njávdáma sápmelaččat suvve dušše Várjjat-sápmelaččaid ja dážaid vuovdái čielga "forloff" dahje lobiin. Ja Deanu-sápmelaččat eai luoitán Várjjat-sápmelaččaid eaige dážaid Detnui luosaid bivdit Geav??i rádjai (*Eks. prot.* I, s. 305).

---

¹⁰⁸⁶ Hasfjord

¹⁰⁸⁷ Sørvær

Muhto son várra áinnas beroštii dákkár dilálašvuodaide go dat maid guske riikkarádjagažaldagaide. Muđui son ii guorahallan dáid systemáhtalaččat.

Oarje-Finnmárkus ii lean olus oaidnán dákkár searvevuodaide. Áltávuonas de čálii son:

"Dáppe lea nu, ahte Sáme-Eatnamiin dahje Sáme-sajiin dáppe Finnmárkkus ii leat juohkehaččas iežas sierra Namma, muhto gohčoduvvojit dušše Vuona, Joga dahje Ovddasvásteddjiid namas. Sáme-sajit gohčoduvvojit maid Dán Rikka sámiin Siidan, váikko leat dušše 1. dahje 2. olbmo ássansadji" (*Eks. prot. I, s. 222*).

Muhto dutkančoahkkimis Kárášjogas njukčamánu 26. b. 1745 loaiddasteapmi čájeha sullasaš guottuid Oarje-Finnmárkkus go mat Nuorta-Finnmárkkus leat. Gažaldat lei gokko rittus Ávjovári ja Ohcejoga "oktasaš-badjesápmelaččat" ledje geasset. Dieđihuvvui ahte okta Ohcejoga ("Arisbye") badjesápmelaš láve orrut Sáltesávjjus¹⁰⁸⁸ Lágesvuonas¹⁰⁸⁹.

"Dás bođii Norgga Porsáŋgu Badjesápmelaš Peder Nielsen ovdan, ja váidalii iežas ja Norgga Mearra-Sápmelaččaid beales Sáltesávjjus, ahte Ohcejoga Oktasašsápmelaš Sáltesávjjus geasset bohtá menddo lahka sin, sidjiide Vahágin.

Ohcejoga Sápmelaš Anders Aslaksen lei justa das, ja biehttalii, leamaš geange Sáltesávjju Norgga Sápmelaččaid Vahágin; Son lea dies orrun 20 Jagi, dan rájes go náitalii Norgga Sápmelaš-Nissoniin, ja Lágesvuona Sápmelaččat leat sutnje addán lobi orrut Sáltesávjju lahka, nu guhká go son ii boađe menddo lahka sin gilvon eatnamiid Bohccuiguin" (*Omd. prot. I, s. 370*).

Muhto ahte etanamat dákkár stuorát dahje unnit guovlluin ledje "oktasaččat", dahje riektasat daddjon ii oktage leat alces sirren eatnamiid, dihte dieđus sihke Schnitler ja báikkálaš ámmátolbmot. Dát lea 1775 cealkámusa eaktu, ja mii daddjo olu girjjiin ja dieđáhusain 1700-logu rájes.

Dalle lea mearkkašanveara ahte Peter Schnitler čuoččuhii erohusa gaskal nuppi beales ruođa ("priváhtiivva") sámevuovlluid earret ruođa-ruošša-norgga Anár, ja nuppi

---

¹⁰⁸⁸ Veidnes

¹⁰⁸⁹ Laksefjord

beales norgga-ruođa "oktasašorohagaid" ja "priváhtiivva" norgga Finnmárkku.

Son lei álggos, Joganjálmis¹⁰⁹⁰ Álttás, gažadan badjesápmelačča Joen Nilsen ja ee. jearran čuovvovaččat (*Eks. prot. I*, s. 230, gaž. nr. 20):

"Mo dát Oktasaš Sápmelaččat geavahit Guovdageainnu Duoddariid ? Leago dát oktasaččat, vai juohkehaččas iežas Duottarbáiki sierra ?"

Joen Nilsen vástidii:

"Sii geavahit Duoddariid oktasaččat, nu Guolle-Jávrridge."

Nubbi vihtan, badjesápmelaš Mikkel Aslaksen (s. 233), vástidii dan seamma.

Vieravuonas¹⁰⁹¹ Unjárggas jearai son mearrasápmelaččain Thomas Pedersen:s ja Peder Johansen:s, goappašagat Várjjagis eret (s. 330), ja Ole Mortensen:s Anáris eret (s. 326) ja (s. 357):

"Man guhkás Indiager [Anár] Eatnamat ollet Ruošša Siiddaid guvlui, Søndergiel nuortan? iioktage diehtán; eaige dieđihuvvon Indiager Sápmelaččat; Váikko sin Várre-Eatnamat leat sin gaskka juhkkovuvvon, ja dieđus juohkehaš áinnas bissu báikkistis."

Anára birra dajai badjesápmelaš Samuel Samuelsen, riegádan Anáris, ahte (s. 360)

"... Olbmot ealihit Bohccuidisguin, Guollebivdduin, Goddebivdduin ja Mádjet-Bivdduin, ja Duoddariin ja Jávrriin vuoruid mielde (Vástideaddji s. 354).

Karášjoga márkanbáikkis dutkkai Schnitler njeallje vihtana geat gulle Porsáŋgui. Buohkat ledje ain dahje ledje leamaš boazosápmelaččat. Sii ledje *Johannes Pedersen* (riegádan mearrasámeváhnemiin, "ealiha iežas boazo-Sápmelažžan", s. 366), *Peder Jonsen Lille* (ovdal Ávjovári badjesápmelaš, muhto fárrii "Geafivuoda Dihte" Porsáŋguvutnii,

---

¹⁰⁹⁰ Elvebakken

¹⁰⁹¹ Veines

"gos son ealiha iežas Mearra-Sápmelažžan, ja lea Boasta-Sápmelaš", s. 371), *nuorra Peder Nielsen* ("Norgga Boazosápmelaš Porsáŋggu Duoddariin", s. 372) ja *Hans Hansen* ("Dáža Porsáŋggu Boazo-Sápmelaš", s. 373). Schnitler jearai ee. 20. gažaldaga sis, ja Johannes Pedersen vástidii, seammago dat golmmas earátge, ahte (*Eks. prot.* I, s. 368)

"Duottar-eatnamat Sámiid gaska eai leat juogaduvvon priváhtiivva-Dáža Eatnamiin, eaige oktasaš máttaeatnamiin Guovdageainnu-Suohkanis."

Go Schnitler čohkkii dovdduidis Finnmárkku birra sierra "7. Volumen:s", čilgii son dáža ja ruoŧa hálddašanerohusa čuovvovaččat (*Eks. prot.* III, s. 66):

"c) Ruoŧa láve nu, Riikkas doallat Riika-Mihtideddjiid (1630-40-jagiid rájes, Norgga ektui], man bokte ožžot háhkat dárkilis Dieđuid eai dušše iežaset Eatnamiin ja daid Lágážemiin, muhto go dás Davvin rasttildit Rájáid vieris Eatnamiidda; Go Ii oktage Dáža leat diehtán, man guhkás Dáža Finmárku máddin Giellasii [namalassii másealgi) ollá; sii eai leat Váriide boahtán (go Mearas geahččalit biepmu háhkat) eaige Boazosápmelaččaid lusa; Mii sidjiide lei váttis, ja sin Giela eai ádden."

Son joatkká maŋnelabbos (s. 123), jurdagiin "mo Riikka Ássiiguin sáhhtá Dikšut":

"Sápmelaččaid, dahje Boazosápmelaččaid dáfus: De leat várra Ruoŧa Sámeiguovllut, ja Indiager Eatnamatge [Anár], gos Norga ja Ruošša oktan Ruoŧain juogadit, gaskal ássiid, nu ahte juohkehaččas leat sierra čujuhuvvon Eatnamat. ... Muhto Guovdageaidnu ja Arisbye [Ohcejoga] Siiddat Davábealde Giellasa, maid Ruoŧa Girkolaš- og Máilmmálaš Jurisdikšuvdna lea álggahan, ja oktavuohŧa Norggain Vearu gáibideames, eai leat juogaduvvon ássiid gaskkas; Soaitá danin, ahte Ruoŧa vuos áiggui oaidnit mo, Rádjasoahpamuš gaskal Norgga ja Ruoŧa dán guovtti Sámeigieiddain manná ?

Ja seamma Árttain orru Gonagaslaš Dáža Beales rávven, ahte Finnmárkku fásta Riikka Juohkin gaskal Gonagaslaš Dáža Boazosápmelaččaid galggašii diktit orrut dassáigo Rádjakommišuvnna boadus lea gárvvis, vai dieđášii, maid sáhhtá juohkit; Norgga Boazosápmelaččat leat maid nu moattis, ahte Riika gierdá, ja sáhhtá biebmat eanetgo, sii dál leat."

Ná ovttageardán lea várra čilgehus dasa ahte norgga-ruođa oktasašorohagat - dahje dálá sis Finnmárku - ii lean juhkkovuvvon ovttaskas vearroeatnamiidda, nu mo "priváhtiivva" ruođa sámeguovllut.

Muhto Schnitler fertii dieđus¹⁰⁹² smiehttat bohtosiidda go riikka lei oktasaš.

Riddoguovllus lei garrasamos sutnje čuohtan, dan maid ieš oinnii. Son čielgasit áddegođii mearrasámiid eallindili, sin geasse- ja dálvesajiin. Son govvi áššedieđuiguin ja miehtemielain mo geavahedje eatnamiid. Muhto atnu sáhtii buoriduvvot.

"Dát Mearra-Sápmelaččaid Eanasajit eai leat juhkkovuvvon, ja ii ovttasge leat sierra Namma, ja danin ferte várra bohtit, ahte dat, mii olusiidda lea oktasaš, suostá juohkehaš, danin leat dát Mearra-Sápmelaččat, main maidái dieđihuvvon 1686 Ásahus ... [geardduhuvvon *Eks. prot.* III, s. 222] ... ovddiduvvon Váttis Ovdamearkan Eanadoalliide, muhto eai nu čeahpes Eanadikšut, go Kveanat geat Ruođas leat bohtán, geat eai gáibit olus, muhto álget jorgut ja áidut Eatnamiid ja Gittiid."

Son gulaskuttai dán birra (-"Dáža Lága mielde) Álttá leansmánnis (*Eks. prot.* III, s. 231) ja árvalusastis Københámmánii rávvii son nammadit bearráigeahččiid geat leansmánniin ovttas galge "badjeliigeahččat Mearra-Sámiid Eatnamiid ja Anu" ja rávvet eatnamiid dikšumis. Juohke diggái galggai dieđihuvvot;

"go Sundi fertii dieđihit ja doallat sierra Giddodat-Girji Mearra-Sámiid Eatnamiin, dárkilis Čilgehusain, mo, ja man olu juohke Eana jahkásaš buoriduvvo, ja Sápmelačča Ássan de lassána.

Dán Mielde sáhtte Eiseválddit muhtun Áiggi Geahčen, merket, ja juohkit juohke Mearrasápmelačča Eatnamiid, mii de šaddaduvvui, sierra Namain, ja movttiidahtii sin Viššalvuhtii dainna Doavagiin, ahte juohkehaš sis galggai návddašit Dáhkádusa ja Lihttoláigoheami iežaset dikšovuvvon Gittiin, sidjiide ja sin mánáide, Norgga Lága mielde, doalahit, ja giehtaguššat Vieris Loavkašuvvomiidda."

Schnitler lei dieđus, duogážiinnis juristtan Trøndelágas, oahppis Dáža Lágas. Su jurdagiin lei NL 3-12-7 ja 8, "sii geat

---

¹⁰⁹² uvegerlig

váldet ávdin Eatnamiid badjelasas, juogo Gielddas dahje Almennehis, ...".

Schnitler rávvii seamma "Dáža Ássiide Finnmárkku Sulluin ja Mearragáttis". Muhto son dubmii sin garrasat, sihke dás ja eará sajiin árvalusastis. Sii

"goaridedje, dahje Badjelgehčče ruovttu Eatnamiiddiset, ja fertejit viežžat Borramušaid guhkin Nuriid ja Vuonaid nuppi bealde, ..."

ja son čálii erenomážit

"sin stuorra Luđolašvuhta, ... Riikka Searvevuhta, dahje Communio Terræ, ahte Olbmot dán Riikkas ássagohtet, gosa háliidit, jearakeahtta geasge; Gos 1. 2. dahje eanet huksegohtet, dasa lea nu olusiidda go háliidit, Luđolaš ássagohtit, ja geavahit Sulluid ja Eatnamiid ollásit nu luđolaččat go ovddeš Ovddasvástideaddjit. Seamma go Mearra gullá buohkaide, leat Eatnamatge buohkaide oktasaččat gullevažžan; Buot gullá buohkaide, ii oktiige mihkkege erenomážit; Das leage, ahte iioktage raža erenomážit, bargat, dahje dikšut eatnama, mii ii gula dušše sutnje, muhto vierrásiiddage ávkin.

Dát Communio Bonorum, lea danin, mii Stáhtii lei vahágin, lea eará sajis áigá juo heaittihuvvon, ja earuha gaskal Mu ja Du; Go Opmodat movttiidahtta bargat, Bargoáŋgirvuhta buktá jábálašvuoda, ja Jábálašvuoda duddjo snoakkisvuoda ja hánisvuoda, das maid lea háhkan."

Schnitler evttohii dasto seamma vuogi dáloniidda go mearrasámiide, muhto bijai dasa vejolašvuoda ahte jus eiseválddit loahpas adde sidjiide eanaláigohanlihpu¹⁰⁹³ báikkis, de galge sii

"jus šadde nu jábálažžan, oažžut dan, nugo Máddin Norggas, oastit Odelii ja Opmodahkan; ..."

(Ovddabeale sitáhtat leat váldon *Eks. prot.* III, s. 123-126:s.)

1.11 "Gonagasa Almennet ja Vuovddit" ja Christian V Dáža Láhka

---

¹⁰⁹³ bygselseddel

Go fáldi Knag Ákņovági dikkis 1693:s ráfáiduhtii "*Su Majestehta almennehiid ja Vuvddiid*" lea son ođđa láhkagirjji namahusa geavahan. Christian V cuoņománu 15. b. 1687 Dáža Láhka lei gieskat boahtan fápmui (Mihkalmahas, čakčamánu 29. b. 1688. Dát mearrádus, cuoņománu 14. b. 1688, lei son ieš almmuhan Nuorta-Finnmárkku dikkiin 1688 geasset ja čakčat).

NL 3-12 ("Om Atskilligt, som Bøygde-Folk i Almindelighed angaar") siskkilda 1-8 artihkkaliid almennehiin («Alminding»). NL 3-12-1 čujuha "sihke bajimužžii ja olggumužžii", nappo duoddara ja vuvddiid ja eará meahci almennehiidda maidái rittus (buo. 13. artihkkala , NL 5-12 "Fállá ja Njuorjobivddu birra").

"Gonagasa Almennehiin" máinnašuvvo NL 3-12-2:s.
Láhkagirji ii dieđe makkárga eará almennetšlájaid.

Ii livčče leamaš doallelaš gávnnahit fálddi Knag Álttá-vuovddi 1693 ráfáiduhttima bohtosiid ja namahusa NL 3-12-2:s jus dušše livčče lean ráfáiduhttin. Muhto nugo leat oaidnán, dávista ráfáiduhttin dasa maid ámmátdoaimmahat 1700-logus oktilaččat gávnnahedje čállit "Gonagasa vuvddiin ja eatnamiin".

1753 geaskkuin ja 1775 gonagaslaš cealkámušas ledje justa "Gonagasa vuovddit ja eatnamat" eaktun. Finnmárkku ámtamánnit leat hábmen njuolggadusaid, báikediđuin ja ámmátolbmuid oainnuin. Njuolggadusaide guorrasedje ja ožžo lága fámu Københámmana guovddášhálldahusas.

Go juo 1753 ja 1775 mearrádusat leat sakka deattuhuvvon maņit áiggis, lea árta vástideaddji deattuhit dan mii dássáži lea vuhtton Finnmárkku ámmátdoaimmahaga jurddašanvuogis. Erenoamáš fuomášumi ánsšášá Schnitler:a jurddašanvuohki Finnmárkku 1744-45 guorahallamiin. Buot 1700-logu válldahusain Finnmárkku hárrái leat dát systemáhtalamos ja stuorámus, mii lei nugo namuhuvvon eaktun eiseválddiid ákkastallamii šiehtadaladettiin Ruotain ja nu maid 1751 rádjasoahpamušas.

Sáhtta nappo áddet nu ahte riikkastivrra ja báikkálaš ámmátdoaimmahaga áddejupmi fálddi ja sunddi Niels Knag ámmátáiggi 1685 - 1695 rájes lei ahte Finnmárkku eatnamat eai lean juhkkovuvvon sierra priváhtaeatnamiidda, muhto divadiid haga ledje eatnamat oktasaš anus sidjiide geat gulle

unnit dahje stuorat joavkkuide, mat ledje "Gonagasa vuovddit ja eatnamat", ja go ámmátdoaimmahat duollet dále máinnašii vuvddiid "Gonagasa almennehin" dan ektui go lei anus oaidnán.

Nugo Sverre Tønnesen čálii (bajábealde 1.7), lea vánit boarrasat nannejupmi Finn Márku ámta erenoamáš áddejumis "Gonagasa eatnamin".

Riikkastivrra ja báikkálaš ámmátdoaimmahaga erenoamáš áddejummi ahte olles Finn Márku lea "Gonagasa eanamat", lea baicce leamaš *dábálaš* duogáš.

1.12 "Gonagasa almennet" Norggas 1600-logus

NL 3-12-1 almennetnjuolggadusat gitta 8 rádjai, earret 5-10-10, 5-11-1 ja 5-12-13, leat joatka vástideaddji njuolggadusain *Christian IV 1604 Dáža Láhkagirjjis*, namalassii Landsleiebolken 58 - 60, earret mañimušlađas 61. kapihttalis.

"Gonagasa Almennet" báhkkodeapmi sierra proseassanjuolggadusas NL 3-12-2:s vástida "gonagasa almennehii" proseassanjuolggadusas Christian IV NL, Landsleiebolken 58, mañimušlađđasis.

Christian IV Dáža Láhkagirji lea Magnus Håkonsson 1274 Eanaláhka dárkkistuvvon hámis, jorgaluvvon dánkagillii ja deaddiluvvon. Dat juogaduvvui Norgga lágamánniide 1605:s, nu lágamánniidege «Nordlánddain» Peder Hanssøn [Schønnebøl] Steig:s (*Norske Rigs-Registranter*, IV, s. 118; buo. "Forerindring", s. 16, Hallager ja Brandt deaddileamis 1855:s [1981]).

Mallosge gaskal dien guokte 1600-logu láhkagirjji almmuhii Christen Ostersøn Weyle iežas *Glossarium juridicum Danico-Norvegicum* (Københámmán 1652). Galgá leat leamaš olu geavahuvvon giehtagirji ovdal Christian V dánka ja dáža láhkagirjjid 1680-jagiin.

Weyle dulkui álggos viehka oppalaččat ohcansániid:

"Almennet/ dahje Dábálaš ... lea mii lea oktasaš ja iige juhkkuojuvvon/ Eatnamat dahje eará/ nu ahte ii oktage doppe dieđe iežas sierra Dili. ..."

Son de oanehaččat čujuhii Jydske Láhkii I:53 "almindelig" báhkkodeapmái ("gos Gonagas eaiggáduššá eatnamiid / ja Boanda vuvddiid / jna.") ja jotkkii dievaslaččabut geardduheamen "Norgga Lága" "Almennehis", muhto dulkokeahtta. Ohcansánis "*Fális*" son čujuhii Landsleiebolken 61:i (Fális mii rievdá almennehii).

Norgga rievttis lea "gonagasa almenhet" erenoamážit 1600- ja 1700-logu báhkkodeapmi. Man dovddus dat lei álggu rájes lea eahpevissis. Muhto čabočielgasat oaččui gal nana ja dovddus sisdoalu 1600-logu rájes. Stáhtarievttálaččat sorjá dát 1660 oktoráđđejumiin.

Gonagasváldi hágai stuorat sajadaga vuovdeávkkestallamis go ovdal. Ovdal 1660 ledje duohtadeamit eanaš sahádivadiin dahje áikka ja másttaávdnasiid ráfáiduhhtimis. Muhto 1662 gávpotovdamuniiguin¹⁰⁹⁴ mearridii gonagas ee. ahte "muorraávnasgávpi galgá bissut dušše borgárvuođas", juovlamánu 5. b. 1685 čálii son vuollái garra mearrádusa Norgga lobihis vuovdečuohppamis (buo. bajábealde 1.10.1), ja 1688 sahánjuolggadusa sierraovdamuniiguin biddjojedje eksportasahát borgárvuhtii (mañimušdábálaš várddus Knut Mykland:a, *Gjennom nødsår og krig 1648-1720* (Norges historie bd. 7), 1977, ja Dyrvik, Fossen, Grønlie, Hovland, Tveite, *Norsk økonomisk historie 1500 - 1970*, I, 1979, s 41ff, s. 85). Prográmma galggai ráddjet boanddaid vuoigatvuođaid siskkit Østlánda vuovdealmennehiin Dáža Lága mielde dasa masa boanddas "lei atnu", ja de háldet mii báhca riikka saháeaiggádiid ja muorraávnasgávpašeaddjiid ovdun. Ná sáhtii gonagas gáibidit muorraávdnasiin sahádivadiid ja eksporttuollu. Norgga muorraávdnasiin lei buorre dássi ja Davvimeara birra gilvvu haga. Muhto jagiin mañnil 1660 ja London:a gávpotbuollimis lei masá badjelmeare vuovdečuollan lagamus rittu Máttá-Norggas, ja eksportvuovdin lei leamaš geahču haga. Lea čielggas ahte ođđa sahánjuolggadusat, nugo lei sávahahtti, geahpedii nannosit muorraávnaseksportta, ii dušše jorbahirssas¹⁰⁹⁵ (saháide Nederlánda!),), muhto maiddái čuhppon guormmis.

---

¹⁰⁹⁴ byprivilegie

¹⁰⁹⁵ rundtømmer

Dát cealkkihii buoret hattiid dasa mii vuvdui olgoriikii ja buoret dietnasa borgárvuhtii. Danin sáhtte Østlándda stuorra siseatnanvuvddiid alladásit málbmabeziidge atnigoahtit. Plá?kovuodjima ja hirsalahttema goluid sáhtii ruhtadit.

Saháovdamunit¹⁰⁹⁶ dagahedje nappo saháid riikkaássiid gieđaid gaskii ja sisaboáđuid gonagasa kássii. Muhto dat ii mearkkašan ahte boanddaid árbevirolaš almennehiid geavaheapmi gáržžiduvvui. Sis lei ain ollásit vuovddis vuoigatvuohta muoraide, huksenhirssaide ja eará dálldollui ("nu olu go dárbbasit", NL 3-12-6) ja muđui almennehiin guohtumiidda, njáskamiidda, geassesajiide, guollebivdduide ja bivdduide.

Dát dávista ahte bákteregála válđui atnui 1500- ja (erenomážit) 1600-logus báktedoibmii silbba, veaikki ja ruovddi ohcamii, juogo sieiva stáhta doaibman (Kongsberg:a silbadoaimmahat) dahje stáhta ovdamuniin (davviváriid veaikedoaimmahagat ja máttaváriid ruovdedoaimmahagat).

Skoválaččat¹⁰⁹⁷ orru válđoášši leat ahte gonagas (dahje guovddášváldi) doalahii alcces almennehiid anu "vuoittu", erenomážit dan maid ruhtan sáhtii eksporttas jorahit, ahte guovddášváldi sierravuoiggalaš¹⁰⁹⁸ borgáriid ovttastumiin ovddastedje "erenomášvuođa". Oktoráđđejumi stáhtaekonomia gohčoduvvui maŋŋil (Adam Smith ja ekonomalaš liberalisttat) badjelgeahččanvuođain¹⁰⁹⁹ "merkantilismman", namalassii dahkat stáhta duohtademiid vai oažžu vuoittu jállometállas¹¹⁰⁰ olgoriikka gávppášemiin. Dalle fertii gozihit riikka luondduriggodagaid anu, doalahan dihte buvttadannávcca ja geahpedit importdárbbu.

Dát gustui Finnmárkuige. Ruotta lei gal hilgon boarrasat plánaid bahkket "Oarjemeara" rádjai. Muhto gáržžes riddocáhcu lei maid váralašvuođas. Maŋŋilgo guollebivdu - dahje riektasabbo celkon, guolleeksportta ruđalaš vuoitu - ii lihkostuvvan 1600-logu gaskamuttus, sáhtte ássit geat máddin

---

¹⁰⁹⁶ sagbruksprivilegie

¹⁰⁹⁷ skjematisk

¹⁰⁹⁸ privilegert

¹⁰⁹⁹ nedlatende

¹¹⁰⁰ edelmetall

ledje Finnmáarkui fárren ja geat ásse "olgolamos" fas fárret ruovttoluotta. Ja erenoamážit sidjiide lei vuovdi heakkadárhun.

Ná oaidnit mo fálddi 1693 ráfáiduhttin "su Majestehta Vuvddiid ja Almennehiid" Álttás ja buot su báhkkodanvuohki dávistii bures golbmalogi jagi boares oktoráđđejumiin, 1685 vuovdemearrádusain ja ođđa láchkagirjiin.

1.13 Eaiggáduššanvuoigatvuođa vugiin

Oalle oanehis artihkkalis "Kløyvd eignedomsrett" (*Lov og Rett*, 1963, s. 162-166; buo.) veahá guhkebuš "Eignedomsretten til statsålmennig", *Stud. jur.*, 1956:7, s. 5-15) Knut Robberstad vihkkealai eatnamiid (meahci) eaiggáduššanvuoigatvuođa ovddeš áddejumiid. Son čujuhii mo ovdalis áiggi miehtá riikka

"lei juhkkjuvvon eaiggáduššanvuoigatvuohta, nu ahte nubbi oamasta guohtuma, nubbi vuovddi, ja goalmát vel bivdovuoigatvuođa dahje bivdorokkiid, ja vel sierra eaiggáduššanvuoigatvuohta guollebivdovuoigatvuhtii, ruvkevuogitvuohta gullá eanaeaiggádii jna. Olu manjelis lea báhcán-vuoigatvuohta ihtán ja maid dál gohčodit eaiggáduššanvuoigatvuođa, dahje maid sáhtášeimmet gohčodit eanavuoigatvuohtan" [1963, s. 163, buo. "eatnamiid" mearkkšumis bajábealde 1.6].

Robberstad čálii artihkkalistis eatnamiid priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođas, ja mii lei "juhkkjuvvon" gaskal dássádis eaiggádiid *bálddalas* vuoigatvuođain, "laskkodásis"¹¹⁰¹ dadjat juo. Son oanehaččat fuomášuhtii eará vugiid guorahallat eaiggáduššanvuoigatvuođa.

1956 artihkkalis lei son dievaslaččabut čilgen stáhtaalmennehiid eaiggáduššanvuoigatvuođa gažaldaga. Son konkluderii:

"Gažaldaga ferte vihkkeallat govdadabbot, ee. juhkkjuvvon ja olles eaiggáduššanvuoigatvuođa oktavuodas, dilálašvuodas ja heivehallamis gaskal ruovttulaš, ulbmillaš eaiggáduššanvuoigatvuođa ja justiniána olles eaiggáduššanvuoigatvuođa" (s. 14f).

---

¹¹⁰¹ horisontalplan

Robberstad oaivvildii dán ollislaš eaiggáduššanvuoigatvuođa dál leat dohkkehuvvo norgga riektediehtagis ja lágain (buo. vulobealde 4.2.9.1). Seammaláhkai sáhtii juhkkovuvvon eaiggáduššanvuoigatvuohta ain leat duohtavuohta meahci ovttaseaiggáduššamis, ja dan galge duopmostuolut atnit čalmmis molsojumiin (1963, s. 164ff).

1.14 Almennehiid vuoigatvuođaid láhkajuogaduvvon ortnet boarrasat dáža lágain

1687 Dáža Lágas, 3-12-1 gitta 6 rádjai, čuožžu maid muhtunlágan "juhkkovuvvon eaiggáduššanvuoigatvuođas". Muhto maid dás oaidnit, lea vuoigatvuođaid " l á g a juhkkovuvvon" dahje láhkajuogus ortnet, vaikkoba "ceakkodássi¹¹⁰²" dahje vuolit- ja bajit pyramidageardi.

Juohkehaččas galgá leat iežas almennet nugo dološ rájes (3-12-1), giliássiin lea vuoigatvuohta geassesadjái ja šibitdollui almennehis (3-12-3) ja dasa maid meahcis dárbbasit (3-12-6).

Muhto lea "Gonagasa Almennet" (3-12-2), ja dušše gonagasa fáldi sáhtta almennehis eatnamiid lihttoláigohit eanadollui čorgemii. Guhtta vuosttas jagi galget leat eanadivadiid ja vearuid haga ja beassat geatnegasvuođas guoddit sátnegoađi¹¹⁰³ ja vuostáváldit gefiid¹¹⁰⁴. Dasto galget eatnamat leat velgolaččat eanadivadiid ja vearu (3-12-4 ja 5, buo. 7 ja 8).

Dás leat nappo guovttelágan vuoigatvuođalaččat, gilli ássiiguin ja gonagas gean fáldi ovddasta.

Dán ortnega sáhtta Christian IV 1604 *Dáža Láhkagirjji*, Landsleiebolken 58 - 61 bokte, máhcahit gitta gaskaahkái, gitta 1274 Eanaláhkii, Landsleiebolken (VII) 61-64 (NgL II, s. 144-148), ja das rájes manás Frostadiggelága sáhkkocealkimii XIV 7-10 (NgL I, s. 250-252).

---

¹¹⁰² vertikalplan

¹¹⁰³ budstikke

¹¹⁰⁴ legdslem

Ieš Frostadiggelága "álgočálus", nu gohčoduvvon Codex Resenianus, lea duššan. Dálá Frostadiggelága oassečállosat (NgL I, s. 120; buo. NgL IV s. 393, 489f) leat dán Codex Resenianus oasis. Dát várra ráhkaduvvui go trønddaid láhkagirji ođasmahttojuvvui gaskal 1240-jagiid ja 1260.

Guladiggegirjji sealluhuvvon oasis leat veahá asehabbo almennejuolggadusat (G 145, 150; NgL I, s. 58, 60). Dát oassi lea várra 1100-logu loahpa dahje 1200-logu álggu rájes. Muhto Guladiggelága njuolggadusat leat várra ožžon lasáhusaid dan maŋnil. Galgá oainnat mearkkašit Håkon Håkonson 1260 láhkagohččuma, lasihuvvon Frostadiggeláhkii:

"Of eignir oær leat haga stafs ero kallaðar ja siste almenningum ero görvar. vilium leat ahte standi slic lög ja scipan meoal birra gonagasa ja karl sem austr eoa suor siste landit. ja slic oegnscyldu geri oeir dás sem oar eptir gonagasa skipan."

"Opmodagaid birra mat gohčoduvvojit "utenstavs" ja mat leat čorgejuvvon almennehiin, de háliidat ahte galgá leat dákkár láchka ja ortnet¹¹⁰⁵ gaskal gonagasa ja bargoolbmá nugo riikka nuortan dahje máddin, ja riikkavuloš¹¹⁰⁶ geatnegasvuodát galget devdot dás gonagasa ortnega mielde" (F Álggahus 19, NgL I, s. 19, jorgalus dárogillii GS).

Almennehiid mearrádusat Frostadiggelágas vástidit oalle dárkilit Eanalága mearrádusaid - mii dalle maiddái govve ovdalis gonagasgohččumiid njáskamiid hárrái "riikka nuortan ja máddin", namalassii láchkaduopmostuluin nuortan ja Guladiggelágas.

Eanalága láchkajuogadeamis lei ovttageardánis hápmi. Dat nannii álbmoga ovddeš anu vuoigatvuohtan, seammásgo gonagas doalahii vuoigatvuoðastis lihttoláigohit njáskamiid almennehis (nuppeláhkai nappo ahte oaivámuččain dahje stuorraboanddain ii lean dát vuoigatvuohta, namalassii viiddidit dállobiireset¹¹⁰⁷ bijadettiin bálvváideaset almennehii), buot dáhkiduvvon gonagasa áittardeaddji bokte (*konungs umboosmaor*) áššečuoččaldahttinváldin¹¹⁰⁸ ja erenoamáš proseassanjuolggadusaiguin almennehiid suodjaleapmái.

---

¹¹⁰⁵ skipan

¹¹⁰⁶ undersåttlig

¹¹⁰⁷ gardsvald

¹¹⁰⁸ påtalemakt

Gáibiduvvui *guhttalogi* jagi biehtalkeahtes¹¹⁰⁹ atnu čuoččuhit juoidá almennehis, nu gohčoduvvon "odeloamastus¹¹¹⁰" (oaneduvvon 30 jahkái 1604 *Dáža Láhkagirjjis* ja NL 3-12-2:s).

Lea dušši bargu iskat ohcat almennehiidda *ovtta* eaiggáda - dahje "*eaiggáda*" - , ležžet dal gonagas dahje boanddat dahje gilli. Norgga riekteáddejupmi 1200-logus ii lean dákkár. Geahččalit dan guvlui livččii vuostá dan mii daddjo fállárievdama birra Landsleiebolken:s:

"Nu rekr hual i almenning:oann a konungr halfan boendr halfan oeir sem oann almenning eiga uif konung."

"Dál rievda fális almennehii, dalle eaiggáduššá gonagas beali, muhto dat boanddat beali, geat eaiggáduššet almenneha ovttas gonagasain" (L VII 64, loahppa; NgL II s. 148; jorgaluvvon dárogillii GS).

Mañešgaskaagi iešguđetlágan áššebáhpáriin leat biđgosii Eanalága láhkajuogaduvvon ortnegat vuoigatvuođain. Ovdamearkkat leat gal doarvái (vihtta) duodaštit dán leat dábálaš riekteáddejupmin.

Bjørn lágamánni Skien:s celkkii ovttas guvttiin albmáin 1328:s riektecealkámušas¹¹¹¹ njáskanbáikkis Svene gielddas Flesberg:s. Áššečuoččuheaddjit váidaledje go ášševuloš Anund lei vuostáiváldán njáskanbáikki gonagasa áittardeaddjis sin šiljus ja dasa ásaiduvvan. Anund čuoččuhii bealestis dan leat gonagasa almennehin (*konungs almænningr*). Eanalága proseassanjuolggadusaid mielde vihtanušše áššečuoččuheaddjit ahte vuovdi gokko njáskansadji biddjui, sihke ovddeš ja dálá áiggis lei leamaš sin anus eaiggádin (*sem æigindar*). Lágamánni cealkkihii de lága mielde (*logsagdi æk*) njáskansaji áššečuoččuheadjiide (DN VI nr. 131. Álgočálus RA:s).

Láhkajuogaduvvon rievtti áddejupmi boahtá konkrehta oidnosii gonagas Mavnnos Eriksson girjjis, čállon Oslo:s 1349:s, Lom ja Vågå álbmogii Sjodalen jávrriid birra (DN I, nr. 315. Dát lea dálá Langmorkje stáhtaalmennet, mii geavahuvvo gilialmennehin vuovddi ráđđema ja geavaheami dáfus). Gonagas almmuhii ahte go lei váidon go gonagasgirjjiin lei

---

¹¹⁰⁹ ubestridd

¹¹¹⁰ odelshévd

¹¹¹¹ orskurd

iskkan rivvet gonagasa álbmogis namahuvvon jávrriid "mat leat min almennehis dinguin" (*er ligiæ i varom almennighom her ydr*), ja go son dáhtui su álbmoga galgat beassat návddašit vuoigatvuođaidis (*sinnæ rettyndæ*), de gohčui son jávrriid ruovttoluotta [juohke] giliolbmáin nu ahte jávrrit galge álbmogii (*oeim*) ávkin ovddeš vieru mielde. - 1432:s váide Vågå boanddat gonagasa áttardeaddjái Pål Jonsson:i go Bjølstad stuorraboanda lei bidjan lagaš meahcis¹¹¹² siskkelii gonagasa almennehii (*jn j konongs almennig*) go berrii rievtti mielde. Vågå láhkariekteolbmát¹¹¹³, geat gárvvistedje dán birra girjji (DN III nr. 717), čálle ahte diggi áttardeaddji gullamin lei mearridan geatnegahtti váikkuhusain man guhkás Bjølstad lagaš meahci olii (buo. GS, "Brev om Sjodalen", *Den norske turistforenings Årbok*, 1976, s. 111).

Nubbi ovdamearka lea Håkon VI Magnusson stuorra Østerdal:a diggesáhku almenmetmearrádusat, ráhkaduvvon Nes:s Romerike:s guovvamánu 22. b. 1358. Dás divttii gonagas čálihit ahte buohkat geat háliidit ohcat ruovddi "*j almennet varom her*", luđolaččat galge fidnega oažžut barggustis ja jeaggeruovddistis, leagi ovddeš vieru mielde. Ja almennehiid ja guollejávrriid deasttain dáhtui gonagas olbmuide galgat leat seamma ávkin go ovdal ja nugo láhkagirji dadjá (NgL IV, s. 378f).

Manjelat ovdamearka lea Ringsaker ja Svabu álbmoga ovddasteaddjiid 1534 vihtangirji Borgesysle lágamánnái ahte ii ovttage ássiin lean eambo vuoigatvuohta go earáin guollebivdui ja bivdui "*gonagasa almennehiin ja čáziin*". Go buohkat mákse vearu ja noađi návcca mielde, ja

"jávrrit ja eatnamat leat min Hearná gonagasa ja min buohkaid almennehat, mii leat buohkat bestton ovddeš vieruid Ringsager gieldda Ássit."

Muhto seammás mearridii čoahkkin ahte buohkain geain leat geassesajit, guollenávsttut ja bivdoráhkkanusat almennehis, galge deaivvadit Halvartmasas (15.5.) juohke jagi njáskat geassesajmáđiid ja divvut roviid ja šalddiid. Gii diktá

---

¹¹¹² heimrast

¹¹¹³ lagrettemann

boahtimis, galgá das maŋŋil "sirrejuvvot" bissovaš ráhkkanusain almennet geavahas (Duđaštuvvon nubbehusčállošis 1602:s; DN XXI nr. 804; dea. 1972).

Dát gonagasa vuoigatvuohta dat nannosit viiddiduvvot maŋŋil 1600 - ja erenoamážit čuohtejagi loahpageahčen -, muhto guoskkakeahtta boanddaid vuoigatvuođaid menddo lahka, iige eisege surggiin mat ledje stáhtaruhtadeami beroštumi haga, nugo boaldinmuorat, viessohirssat, guohtumat, geassesajit, njáskamat, bivdu ja guollebivdu.

Láhkajuogaduvvon eaiggáduššavuoigatvuohta gaskaagi rájes ii lean nappo bissovaš. Das ledje rievdadeaddji vejolašvuođat ođđa konjunktuvrraiguin.

1.15 Eurohpalaš rievtti eanavuoigatvuođaid láhkajuogaduvvon ortnegat gaskaagis

Vuoigatvuođaid láhkajuogaduvvon ortnet ii lean dieđus Norgga dovdomearka. Dákkár ortnegat ledje dábálaččat Davviriikkain ja Eurohpas muđui.

Gaskaagi oahppan juristtat válddahalle dákkár ortnegiid latiinnagillii ja sátneriggodagain mii *orui* váldon romárrievttis (dahje keaisár Justiniana lágain 529-534, 1500-logu rájes gohčoduvvon *Corpus Iuris Civilis*). Muhto ferte daddjot *čielgasit* ahte válddahusat *eai* lean justiniána romárriekti, ja eai eisege romárriekti klassihkalaš áiggis čuođijagis lagamus Kristusa riegeadeami. Válddahusat govvejedje *gaskaagat* kontinentála opmodatruhtadili (oktan Danmárkkuin) feudala servodatortnegiin stáhtahábmema guvlui. Erenoamážit fyrstta sadji lea sorjas Oarje- ja guovddáš Eurohpa riikkahábmemiid sullii jagis 1000. Fyrstta sadji nannejuvvui stáhtadoaimmaid nannema mielde alla- ja maŋitgaskaagis.

Válddahusaid sáhtta hui skoválaččat čohkket ná:

Fyrsta dominium eminens (feudalajoavkku¹¹¹⁴ (c: soahtefámu) jodiheaddji, vearuhahhtin,

---

¹¹¹⁴ feudal oppbud

riektedikšu, Englánddas 1066 manjil Englándda eatnamiid bajimuš hearrá)

Hearrá dominium directum (opmodagaid hearrá, vuoigatvuođain eanadivadiidda ja bággobargguide¹¹¹⁵ eanaláigolaččiin hearrágárdimis, earret eará heurvásvuođaide ("Herrlichkeiten"))

Eanaláigolaš dominium indirectum dahje dominium utile, namalassii "anolaš" dahje "analoga" dominium (vuoigatvuohta sáhttit leat dálus gilis, erenoamážit atnit eatnamiid ja guohtumiid, go máksá eanadivada ja bargá bággobarggu)

Dákkár ortnegiid vuođđusárgosat biste gitta oarje- ja guovddášeurohpalaš eanaođastusa áigái sullii 1800, nugo boaittoealodastusat¹¹¹⁶ Danmárkkus 1786-1814 (buo. GS, "Europeisk rettshistorie i mellomalderen", *Jussens venner*, gihpa 6/7-1989, s.208ff ja s. 230ff, earret "Romersk rettshistorie" seamma áigečállagis, 1990, gihpa 5, s. 260f, s. 288ff ja s.307f)

1.16 Dáža ja eurohpalaš rievtti gaskkas buohtastahttin

a. Fyrstta sajádat skoválaš várdosis (1.15) vástida dáža *gonagasa* sajádaga.

Dáža gonagas jođihii 1200-logus mearrasoahteveaga¹¹¹⁷ oktan gullelaš mearrasoahteveagavearu¹¹¹⁸ gáibádusain (maid Eanalága mielde galggai dásedit velggiin, albma matrikulerema mielde, ja ovddasvástideaddjiid mávssuin ležže dal odelboanddat dahje eanaláigolaččat). Gonagas lei máilmmálaš riektedivššu hearrá. Gonagasa láchkadovdi lágamánnit šadde duopmárat Håkon Håkonsson 1260 ortnegis (F Álggah. 16; NgL I, s. 124). Dát gárttai Eanalága váldonjuolggadussan (Tingfarebolken 4; NgL II, s. 16). Gonagas lei geavadis máilmmálaš suorggi láchkaaddin.

---

¹¹¹⁵ hoveri

¹¹¹⁶ landboreform

¹¹¹⁷ leidang

¹¹¹⁸ leidangskatt

Mearrideaddji duođastus lea ahte vaikko Eanaláhka ja Gávpotláhka "dohkkehuvvui" láhkadikkis ja gávpotdikkis láhkagirjin juohke láhkaduopmostullui ja gávpogii, eai leat olus erohusat gaskal Eanalága ja Gávpotlága hámiid (Buo. GS, "Sættargjerda i Tunsberg og kongens jurisdiksjon", *Samfunn Rett Rettferdighet. Ávvučálus Torstein Eckhoff:a 70-jahkebeivái*, 1986, s. 563ff).

Gonagasa dominium eminens báhkkodeapmi dáža oktavuodas leat ahte Mávnnos Håkonsson lagabøte Hirdskræn 1273-74:s (kap. 14, NgL II s. 403) julggaštii ahte "olles riika lea gonagasa opmodat ja odel" (*at hans æign oc odall er alt landit*). Konkrehtabut lea ahte gonagas Mávnnos Eanalágas (Mannhelgebolken 12, NgL II s. 58) gáibidii árvvošteami mearriduvvon *oegnildi* dahje njulgestaga mávssu go massii bálváid olmmošgoddimis.

Erenoamáš beroštupmi dás ja min oktavuodas lea ahte Finnmárku lea mielde 1326 ráfisoahpamušas gaskal Norgga ja Novgorod ja 1329 šiehtadusain goappáge riikka geahčemearkkain ja vearus (NgL III s. 151f; bajábealde 1.3). Šiehtadus gustui guovllu Ivvgus gitta nuortalamos Guoládagas.

Sáhtta orrut dego gonagas Mávnnos vuolggahii soahpamuša, go su sáttaoimmái Håkon "olles Norgga riikka beales" (*ex parte totius regni Norvegie*) bođii Novgorod:i. Dás ráfisoahpamuš ráhkaduvvui ja nannejuvvui¹¹¹⁹. Dat lea čállon latiinnagillii, dan áiggi riekte- ja diplomáhtagiella Oarje- ja guovddáš Eurohpas.

Soahpamušas daddjo ee.:

"Ubi regis Norvegie terra et aqua sua extenderit se ibi debent Norici pertransire inhabitare et agnoscere terram suam et aquam secundum antiquam terre considerationem signationem vel divisionem."

"Nu guhkás go Norgga gonagasa eatnamat ja čázit ollet, doppe galgá leat dáččain lohpi vánddardit, orrut ja atnit dan iežaset eanan ja čáhcin, boares geahčuid, mearkumiid ja juohkimiid mielde" (NAČ 1984:18, s. 648).

Go Novgorod vuorustis jorgalii dáža gonagassii, galge rájât mearriduvvot boares eanamearkkaid ja rádjaearuid mielde", vai

---

¹¹¹⁹ besegle

goabbáge galggaigga doalahit eatnamis" (*sicut unus quisque tenetur habere terram suam*). Muhto, daddjo "dán rájá dodjedit mii Ipmilii ja Norgga gonagassii, vai son juohká nu go áigu, oamedovddus mielde". Ná sáhtta čilget ahte seailuhuvvon 1329 áššebábir¹¹²⁰ lea čállon boaresdárogillii ja ahte duovdagat ja vearrogaibádusat ledje latnjalassii gaskal Ivvgu ja Guoládaga nuortageahčen.

Dáža gonagasa dominium eminens dahje davviguovlluid allatvuodariecti lea ráfisoahpamušas čielgasabbot báhkkođuvvon go ovttaga eará stáhtarievtálaš áššebáhpáris dáža gaskaagis, ja oktasaš oarje riektégielas.

b. Dáža *stuorrát*¹¹²¹ ledje vulobealde kontiteantta ja Englándda hearráid.

Dehálaš erohus lei ahte dáža stuorrát eai sáhttan gáibidit bággobarggu iežaset eanaláigolaččain. Sis ledje válđoáššálaččat dušše opmodagaideaset eanadivatsisabođut¹¹²². Vealgádahttin galggai Eanalága mielde dahkkot dego guhtta albmá vearromatrikuleren, daningo mearrasoahteveagavearru galggai vealggi čuovvut. Dáža stuorráin eaige lean dákkár erenoamáš vuoigatvuodát ("hearvásvuodát") bivdui ja guollebivdui opmodagainaset alde nugo dásseverddet kontiteanttas ja Englánddas.

c. Dáža *eanaláigolaččat* ledje vástideaddji gievrrat go kontineantta eanaláigolaččat.

Sii eai lean bággobargogeatnegasat¹¹²³ ja eaige mange láhkai gustohan stuorradoalloeaiggátduopmoválddi¹¹²⁴. Máilmmálaš áššiid dubmejeaddji ásahusat ledje juogo boanddat dahje gonagasa lágamánit. Eanadivat lei bissovaš. Divat máksui luonduávdnasiiguin¹¹²⁵.

Nana láhkajuogaduvvon vuoigatvuodaid báikegirkolaš opmodagaid válđdahus (*bona ecclesiae*, juogaduvvon *mensa*

---

¹¹²⁰ aktstykke

¹¹²¹ stormann

¹¹²² landskyldinntekt

¹¹²³ hoveripliktig

¹¹²⁴ godseierjurisdiksjon

¹¹²⁵ naturalia

pastoris ja fabrica ecclesiae) Norggas gaskaagis, suohkanbáhppii, gildii ja ske?kejeaddjiide¹¹²⁶ ja gitta pávvii, lea GS čállán, *Prestegard og prestelønn. Studiar kring problemet eignedomsretten til dei norske prestegardane*, 1965, dr. avh., s. 22, 98f.

1.17 "Gonagasa almennehiidda" ja "stáhta álgovuolggalaš eatnamiidda" historjjálaš álgu

Maid de dáža gonagasa gaskavuodain almennehiidda ?

Sáhttit, nugo geažiduvvon bajábealde, oaidnit gonagasa rievtti manjistaga nannejuvvomin, Guladiggegirjji seailuheames 1100-logu loahpas Håkon Håkonson 1260 ortnega bokte ja gitta Eanaláhkii.

Go riikalaš riektegáldut ná ovdánit ii dárbbáš čuovvut Snorri Sturluson *Heimskringla:s* (ja *Egil Skallagrimsson sága ?*) dán fáttás.

Go Fr. Brandt 1862-63:s čálii logaldallamiidis oapmerievttis, čuovui son Heimskringla ja Egil Skallagrimsson sága gonagasa eaiggáduššanvuoigatvuhtii almennehiidda álggu čilgedettiin. (*Ugeblad for Lovkyndighed, ...*, 1863/64, s. 169f; *Tingsretten*, 1867, s. 173 (§ 35); *Forelæsninger over den norske Retshistorie*, I 1880, s. 241f). - Dán sáhtii dahkat maddái P. A. Munch doarjaga, *Det norske Folks Historie*, I:1, 1852, s. 466f, 714ff.

Snorri oinnii nu ahte Harald Vuoktafávru "oamastišgođii buot odela ja divttii buot boanddaid máksit eanadivada alcces, sihke riggáid ja gefiid" (*Harald Vuoktafávrru sága* 6) ja ahte buoret Håkon fálai "dahkat buot boanddaid odelriegádahtton ja addit sidjiide ruovttoluotta odeleatnama mas ásse (*buoret Håkon:a sága* 1). *Egil Skallagrimsson ságas* (kap. 4) lea Harald Vuoktafávrru "hirmaváldi"¹¹²⁷ (tyranni) válddahallon ain issorabbot.

---

¹¹²⁶ donator

¹¹²⁷ ovriike

Dáinna čoahkkáigesii Fr. Brandt ahte gonagas doalahii alcces huksenkeahtes gaskkaid gaskal dáluid, nappo almennehiid.

Muhto ádde buorebut Snorri ná, ahte go lei Norggas 1218-20, geahččalii son čilget maid dás oinnii, ja maid ii dovdan Islánda. Almennedoaba ii váldon atnui islándalaš "siseatnamii". Ain lea seamma mearritmeahtun gii "eaiggáduššá" Islánda váriid. Ja Snorri beroštii oalle ođđa ovdamearkkas, mo Normandie herttot Vilhelm Norman lei vuollástan Englánda ja bidjan riikka vuollásis 1066 maŋŋil (*Harald Hardråde sága*, 96. kap.). Eaŋgals gonagas lea muđui ain Englánda eatnamiid "bajimuš eaiggát".

Eat sáhte várra navdit ahte Ynglingsoga riikkagonagasat oamastedje almennehiid. Norga gal čohkkejuvvui oktan riikkan Harald Vuoktafávrru rájes Olav Haraldsson áigái 1000-logu álggus. Muhto nu garras eai lean dát gonagasat, nu ahte eai lean huksen stivrendoaimmahaga.

Maid de galgá bidjat "stáhta álgovuolggalaš eatnamat", "stáhta álgovuolggalaš duottar" dahje "almennehat mat gullet stáhta álgovuolggalaš eaiggáduššanvuoigatvuođain" namahusaide?

Dáid namahusaid atnet dál duopmostuolut rievttálaš suorgin stáhta rievttis almennehiin, maŋimuš Nordlánda ja Romssa Meahccekommišuvnnas *Áššis 3/1987 Skjerstadfeltet*, duomus celkon cuoŋománu 26.b. 1990 (erenomážit s. 70f, čujuhusaiguin ovddeš duomuide). Namahus "gullá stáhtii álgo eaiggáduššanvuoigatvuođain" lea dalle vuostá eatnamiid mat ovdal ledje ovttaskas olbmo opmodahkan, muhto maid stáhta lea háhkan omd. oastimiin, nappo nu gohčoduvvon "surggiiduvvon háhkamiin".

Dás lea čielgasit oapmerievtti oktasašeurohpaš doabapárat, namalassii dikotomia "originæra" (álgovuolggalaš, latiinnagielas *origo*, máddu) ja "derivatiiva" (surggiidahtton, latiinnagielas *derivare*, sollet, surggiidit).

Fr. Brandt báhkkodii dán ná:

"Buot Háhkan lea juogo i e h č a n a s (origineara) dahje s u r g g i i d u v v o n (derivatiiva), go dat lea sorjjasmeahtun Ášši dássážiin
Eaiggáduššanoktavuođas, dahje dušše ođđa Háhkki ovddeš bisson

Vuoigatvuođa Sirdima bokte. Origineara Háhkan ohcá Lágalašvuođa alldes; derivatiiva lea fas evttolaš ovddeš Vuoigatvuođa Lágalašvuohta, go ii oktage sáhte sirdit Earáide eanet Vuoigatvuođa, go maid ieš oamasta." (*Tingsretten, ovddidan dáža Lágaid mielde*, 1867, s. 457f; uth FB.)

-Vástideaddji Herman Scheel, *Norsk Tingsret*, 1912, s. 269ff; Nikolaus Gjelsvik, *Norsk tingsret*, 1919, s. 177; Sjur Brækhus ja Axel Hærem, *Norsk tingsrett*, 1964, s. 372f.

Dát teoretihkkárat juhket (Brandt ektui, s. 458) origineara háhkanvugiid "primitiivva" háhkamis eaiggátkeahtes biergasiid ja "ekstinktiivva" háhkamiid mat fámuhttet ovddeš eaiggáduššanvuoigatvuođa.

"Stáhta álgovuolggalaš eaiggáduššanvuoigatvuohta" vástida várra "primitiivva" háhkamii". Muhto lea govttolat geahččat adjektiivva "álgovuolggalaš" *njuolga* "origineara" jorgalussan.

Ođđasat riektegeavadis - Duottarkommišuvnnas ja Alimusrievttis - lea dát konkretiserejuvvon. Duopmostuolut lea bidjan vuođđun ahte guovlluid maid ii oktage eaiggáduša, gullá stáhtii, olles servodahkii. Nu celkkii Duottarkommišuvdna vuosttas duomustis 1.12.1910, borgemánu 8. b. 1908, Duottarlága áššis § 2 b:

"Go ledje ordnejuvvon dilálašvuođat dás riikkas, ja go dát lei stáhtaservodahkan, ledje stuorra gaskkat maid ovttaskas olbmot eai lean váldán atnui. Muhto dát ii soaba doahpágiin ordnejuvvon stáhtaservodat, ahte muhtun oassi eatnamiin lea eaiggátkeahtá. Mii ii leat ovttaskas olbmo eaiggáduššamis, ferte gullat stáhtii, olles servodahkii. Vuollástanvuoigatvuohta loahpahuvo das rájes go stáhta lea šaddan. Hardangerduottar lea eahpitkeahtá álgovuolggalaččat gullan gonagassii (stáhtii), muhto dušše dan áddemis ahte rádjagiliin lea leamaš vuoigatvuohta geavahit nugo láhkagirjji 3-12 ja boares lágat čujuhit. Mearrádusaid maid min boares lágat sisdolle almennehiid birra, leat eahpitkeahtá oaivvilduvvon gustot buot eatnamiidda maid ovttaskas olbmot eai leat váldán háldosis. Stáhta duottar doaba, masa almenetláhka ii galgga leat gustojeaddjin, ii gávdno." (Dás geardduhuvvon *Duottarkommišuvnna 1909 - 1944 duomuid ja riektemearrádusaid osiin*, Edvard Lassen bokte, s. 1; dea. Tidsskrift for Rettsvidenskap, 1946)

14.12.1914 duomus, geahča Rt. 1916 s. 1258, mihttii Duottarkommišuvdna:

"Nugo ovdalis Duottarkommišuvnna celkon duomu in - navdá kommišuvdna ahte ordnejuvvon stáhtaservodagas fertejit buot eatnamat, mat eai leat ovttaskas olbmo eaiggáduššamis - ávdin eatnamat - gullat stáhtii - olles servodahkii. Ovddeš áiggis ledje min eatnamiin eahpitkeahttá stuorra dákkár ávdin gaskkat - mat ledje vuovddit ja várit - , mat nappo maŋŋil go min riika lei ordnejuvvon stáhtaservodahkan fertii atnit gullat dasa dahje Gonagassii seamma ovddasteaddjin. Dákkár, stáhta gullelaš gaskkain atnui dološ áiggi rájes ja min boarrasamos lágaid mielde ahte lagaš giliid ássiin galge leat dihto geavahanvuoigatvuođat. Dát ortnet stáhtain dahje Gonagasain eaiggádin, ja gili ássit geavaheaddjin lea justa min almennevuoigatvuođa sisdoallu."

Duopmostuolut leat nappo laktán gonagasa dahje stáhta almennehiid "álgovuolggalaš" dahje origineara háhkama áiggis maŋŋilgo Norga lei šaddan ordnejuvvon stáhtaservodahkan.

Sáhttago "álgovuolggalaš" áiggi meroštallat dárkilat, *historjjálaččat* ?

Riekteovdáneami doarjagiin eanadatlágain gitta eanaláhkii sáhtta ainjuo daddjot ahte dáža gonagasváldi válldii konkrehta vuoigatvuođaid huksekeahtes eatnamiin eanaláigoheapmái ja beallái gáddái rievdan fálláide dađis *go Norga šattai stáhtan, namalassii* 1100-logu rájes ja 1200-logu mielde (buo. Knut Helle girjetihhtela, *Norge blir en stat 1130-1319*, Handbok i Norges historie, bd. 3, 1964, 1974). Gonagas oktan albmáidisguin ožžo várra dás unnit sisabođuid. Dehálabbot sáhtta leat ahte lihttoláigoheapmi ja bealle fállávuogitvuohta mearkkašii almennehiid árbevirolaš anu dáhádussan, erenoamážit garra proseassanjuolggadusain boanddaid ektui geat iešráđálaččat juhke almennehiid (Landsloven VII 61). Gonagasa *oktovuoigatvuođa* lihttoláigohit njáskansajiid almennehiin ádde álkit dán oaivila mielde. *Mávnnos Lagabøte Landslov mearkkašii oppalaččat ahte gonagasváldi oadjudii ássiide riekteortnega.*

Dás lea, historjjálaččat, várra "Gonagasa almenneha" álgu. Muhto, go nu dávjá guhkit áigebotta, ii leat okta earru ja dušše okta erenoamáš mearrideaddji áššebábir. Sihke historjjálaččat

ja rievttálaččat ferte áddejumi ohcat moanaid ártadagaldumiin, sajis ja áiggis.

Dát gusto maiddái go galgá iskat áddet mo Finnmárku šattai "stáhta eatnamin".

1.18 Dáža ja ruota láhka Finnmárkkus ja Lapplánddas

1.18.1 Riddu

1274 eanaláhka loahpahuvo Mávnnos Håkonsson lagabøtes diggesáhkuin, "ahte dát girji galgá dás rájes gustot miehtá Norgga". Muhtun giehtačállosat dadjet ahte láhka galgá gustot Guladiggeláhkii, Eidsivadiggeláhkii dahje Frostadiggeláhkii (NgL II s. 178, notain 10).

Eat 1270-jagiin vuos sáhte lohkat Finnmárkorittu dáža riikkaoassin. Muhto 1300-logu álggus lea Finnmárku leamaš riikkaoassin, álggos várra earkebismma iežas bismágotti oassin, maŋnil Várggáha ladin ja Novgorod 1326-29 šiehtadusain. Ahte Håkon V Magnusson lea Eanalága dahkan gustojeaddjin sápmelaččaide geat šadde risttalažžan, bohtá ovdan su Hålogalánda 1313 diggesáhkus (NgL III s. 106; jorgaluvvon NAČ 1984:18, s. 647f). Muhto Hålogalánda ii oro leat siskkildan Finnmárkkku, ja eat dieđe maidege risttalašvuodabarggus sámiid gaskkas gaskaagis. Ainjuo lea buoremus lohkat ahte hui moadde finnmárkosápmelačča ieža leat ohcan davvinorgga lágamánni, vaikko gonagasa ja earkebismma áittardeaddjit¹¹²⁸ leat áššečuoččuhan davvinorgga sámiid, nugo diggesáhkku cealká.

Muhto gaskal 1526 ja 1536 gávdnojit vihtta girjji mat čielgasit celket ahte Norgga ja bassi Olav láhka galgá gustot Finnmárkui. Guokte girjjiin leat sámiide jurddašuvvon.

Cuoŋománu 14. b. 1526 girjjis (DN VII nr 621) almmuhii Vincens Lunge Helgelánda ja Finnmárkkku ássiide ahte riikkaráđđi¹¹²⁹ lei bidjan lágamánni Steig:i "leat Nordlánddas".

---

¹¹²⁸ ármann

¹¹²⁹ riksråd

Lágamánni galggai ássiin doalahit "bassi Olav lága ja Norgga riikka buriid boares vieruin".

1528 rájes leat golbma vearrogirjji Fredrik I:s Finnmáarkui (DN VII nr 644, 645 ja 646). Dás lea sáhka gonagasa riikkavuložiin, belohahkii Finnmárkkus, belohahkii Guoládagas ja belohahkii Finnmárkku vuonain. Ássit dárkojuvvojit (girjjis nr 645 ja 646) "boandan dahje sápmelažžan". Vearroguitečállit¹¹³⁰ ledje gonagaslaš čáli, duottarfáldi Gøstaff ja "geassefáldi". Vearrogáibáduš lei ovttalágan, golbma albmá galge addit njeallje viegu¹¹³¹ guollebeali¹¹³². Girjjiin geatnegahtui gonagas vuos "Norgga ja bassi Olav lágas". Son loahpahii girjjiid dainna ahte jus muhtun lei vahágahtton ja vearrivuođa gillán "Norgga lága ektui", galge sii váidit gonagassii go son bođii Osloi. Son dalle veahkehivččii sin "nu olu go láhka ja vuoigatvuohta lea". Viimmat čálii Christian III geasseguovdil 1536 (DN II nr. 1116) Finnmárkku ássiide ja Várggáha vehkii ahte Bergenhus hoavda galggai leat sin hoavda. Son galggai sin "lágas, geatnegasvuodas¹¹³³ ja riehta doallat ja iige diktit ovttage vahágahttot¹¹³⁴ Norgga ja bassi Olav gonagas lágas".

Eanalágas leat moanat giehtačállosat, maiddái áiggis ovdal 1349 stuorra Olmmošjámu¹¹³⁵. Muhto vaikko Steig:a lágamánnis ferte leat leamaš Eanaláhka, ii leat liikká seailuhuvvon makkárge su giehtačáluš.

Vuos 1605 gonagasgirji Christian IV Eanalága ođđa hámis, namalassii su *1604 Dáža Láhkagirjji* (bajábealde 1.2.4) ja Finnmárkku diggegirjjit 1620 rájes (*Tingbok for Finnmark 1620-1633*, red. Hilde Sandvik ja Harald Winge, alm. Norsk lokalhistorisk institutt, 1987) čabočielgasit duodaštit ahte dáža láhka dalle adnojuvvui Finnmárkkus. Finnmárkku diggegirjjit Finnmáarkui ráddjojuvvojit Romssa stáhtaarkiivvas, muhto eai leat dađe bahát ilbman áigái maŋŋil 1633.

Fertet fuomášit ahte Finnmárkku diggebáikkit 1620-1633 seammago girkut ledje johtolagaid mielde, olggumuččas rittus

---

¹¹³⁰ oppebørselmann

¹¹³¹ våg

¹¹³² råskjær

¹¹³³ skjell

¹¹³⁴ forurette

¹¹³⁵ Mannedaud

(kártta *Tingbok*, s. 385). Ii vuos dollon oktage diggi "sámevuotnabađain", iige eisege váriin (buo. Schnitler 1745 mearkkašumi, *Eks..prot.* III, s. 66; bajábealde 1.10.3). Easka 1600-logu mielde sáhtta lohkat ahte mearrasámit dihte veaháš eanet *Dáža Láhkagirjji birra*.

"Gonagasa almennet" doaba atnui nugo namuhuvvon vuosttas geardde 1604 láhkagirjjis. 1600-logu mielde ja erenoamážit maŋŋil 1660 ledje riikka máttaolbmot vásihan mo eiseválddit bidje doahpagii ođđa sisdoalu, go atnigohte vuovdealmennehiin ođđa lági mielde, vuos go gáibidit sahádivadiid ja 1662 ja 1688 rájes addit sierraovdamuniid gávppogiid borgárvuhtii ja murrema muddemiin.

Lea ártta navdit ahte go fáldi Knag 1693:s almmuhii iežas "Gohččuma" "Gonagasa vuvddiin ja almennehiin Áltta diggebáikkis", almmuhuvvui gohččun vuosttas háve ja konkretiserejuvvui sidjiide geat gulle Hámmárfeastta, Ákŋovági, Dálbmeluovtta ja Áltta dikkiide¹¹³⁶. Vaikko Finnmárkku ámtaeiseváldi guhká lei láivi ja ámmátdoaimmahagas dušše moattis, de lei eiseváldiin ođđa láhkagirji masa čujuhedje ja Københámmana guovddášhálddahus duogábealde.

1.18.2 Sis Finnmárku

Ovddabealde lean iskan govvet mo "Gonagasa almennet" doaba sáhtta leat bohciidan, mo 1604 rájes dađis oaččui viidát sisdoalu, ja mo ainjuo 1693 rájes Finnmárkku eiseválddit atnigohte dan.

Muhto dáža-norgga "oktasašorohagaid" jurdagiin 1613 Knäred-ráfi rájes ja ahte daid eanaš oassi šattai "sis Finnmárkun", ferte jearralit maid ruođa gonagasváldi lea Lapplánda guovlluin dahkan ?

Dás sáhtta dušše oanehaččat vástidit.

1300-logus lei ruođa gonagasváldi ainjuo seamma nanus go dážas, jus várrogasat dan dajašii. Ja ruođa guovddášhálddahus ja báikehálddašeapmi nannejuvvui ainjuo eanet 1500- ja 1600-logus go Norgga hálddašeapmi.

---

¹¹³⁶ tinglyd

Čuovvovaš oanehis govvádus báikehálddašeamis ja eatnamiid ja jávrriid geavaheamis ruođa sámeguovlluin lea vuodđuduvvon álggos Upmi¹¹³⁷-geográfá Nils Arell guokte dutkosiidda, *Rennomadismen i Torne lappmark - markanvändning under kolonisationsepoken i fr.a. Enontekis socken*, 1977, og *Kolonisationen i lappmarken. Några näringsgeografiska aspekter*, 1979, lasihuvvon Kaisa Korpijaakko, *Om samernas rättsliga ställning i Sverige-Finland*, 1989 (ruođa gaskaboddosaš jorgalus, 1991).

Gitta 1751 ledje ruođa-dáža "oktasašorohagat" Duortnosa *sámeguovllu oassin*. Dat siskkildii Čohkkirasa¹¹³⁸, Eanodaga, Guovdageainnu, Ávjovári (manjil Kárášjoga), Ohcejoga ja dáža-ruošša-ruođa Anára gielddaid. Máttabealde ledje Julevu¹¹³⁹, Bihtán¹¹⁴⁰ ja Upmi sámeguovllut ja nuortabealde fas Giepmá sámeguovlu. Ovttas Viesttarbađaetanama¹¹⁴¹ eanadagain ledje dát vihtta sámeguovllu Viesttarbađaetanama *leana* 1638 rájes. Ovdal lei Giepmá sámeguovlu gullan Nuortabađaetanama¹¹⁴² lenii.

Guovddáš diehtogáldu ruođa sámeguovlluid ovddeš dilálašvuodaide leat Viesttarbađaetanama *leana* gielddadikkiid duopmogirjjiin. Dat leat guovtti ráiddus, álgoduopmogirjjit ja nu gohčoduvvon "buorideamit"¹¹⁴³.

Vuosttas ráidu lea aiddo dal sealluhuvvon Duortnosa sámeguovllus (1699 - 1711 ja 1713 - 1714), Härnösand riikkaarkiivvas.

Leat baicce buhtisin čállon ja divoduvvon duopmogirjjit ("buorideamit") 1635 rájes sealluhuvvon masá buot, Stockholm:a Riikkaarkiivvas. Suoma riikkaarkiivvas leat dáid duopmogirjjiid filmmat gitta 1720 rádjai.

1695 *sámevearroodastusaid*¹¹⁴⁴ *geažil* ruođa sámeguovllut dađis juhkkojuvvo *oktagaslaš vearroeatnamiidda* ("eatnamat

---

¹¹³⁷ Umeå

¹¹³⁸ Jukkasjärvi

¹¹³⁹ Lule

¹¹⁴⁰ Pite

¹¹⁴¹ Vesterbotten

¹¹⁴² Østerbotten

¹¹⁴³ renovation

¹¹⁴⁴ lappskattereform

mat ledje ja maid sápmelaš sáhtii atnit boazoealáhii, guollebivdui ja fuođđobivdui").

Eahpádusa haga ásahuvvo sámi anu *hálddahaslaš* vearroana-suorgi hui guhkás maŋás, gitta áigái ovdal johtti boazodoallu šattai dábálaš dahje čalbmáičuohcci. Dát čujuha ovttaskas olbmo dahje *ruovttudoalloordnejuvvon*¹¹⁴⁵ riggodagaid ávkkástallamis unnit eanet čielga ráddjejuvvon guovllus.

Seammaláhkai sáhtášii navdit ahte *girkolaš* juohkin suohkaniidda ("*socknar*") ja *máilmmálaš* vuolitjuohkin "*siiddaide*" govve boares sámiid searvevuodaid vástideaddji nuortasápmelaččaid *siiddat*. Eanodaga "suohkanis" ledje nu "siiddat" Rounala, Sundavara ja Peldojärvi. Guovdageainnu, Ávjovári ja Ohcejoga suohkanat siskkildit baicce buot siiddaid main lea seamma namma.

Ođđa 1695 hálddahaslaš vearroanajuohkin sorjá boares ja soaitáhagalat čáđahuvvon personvearuhusa sirdimis veauhit riggodagaid maid juohke ruovttudoallu ávkkástalai. Personvearu áiggis, juo 1550-jagiin, lea "jávrriid njuolggadus" dovddus. Divat biddjui sidjiide geat bivde guollejávrriid sámevuovlluin, vuos riddolaččaide, 1500-logu loahpageahčen sámiidege. 1602 vearromearrádus sápmelaččaide celkkii nu ahte sápmelaččat galge máksit vearu dan mielde go atne sámevuovlluin jávrriid ja jogaid, vuvddiid ja eatnamiid. Dát ortnet geahččaluvvui vuogáduvvot ja viiddiduvvot 1695 sámevearrodastusain.

Riggodagaid duođai hadden juohke vearroeatnamis dan stuorra Viesttarbađaeatnama leanas fertii leat váttis, láivvet daddjon. Juohke vearroeatnama vearru, mii dábálaččat lei guokte riikkadalára, lei danin ovttastahtton guoskevaš siidda vearuin, nappo nu ahte juohke siidda vearru lei mallosge seamma sturrosaš ja de dásseduvvon juohke vearroeatnama háldejeaddjiide.

Schnitler várra máinnašii dán vearroeatnama juohkima 1745:s (bajábealde 1.10.3). Schnitler:a mielde ii lean ortnet vel čáđahuvvon Guovdageainnus, Ávjováris ja Ohcejogas (Eanodaga ja Anára ektui). Son dieđihii ahte dán golmma siidda

---

¹¹⁴⁵ husholdsorganisert

ruoŧa vearru gárttai oktiibuot 45 rd. (mas 18 rd. Guovdageainnus, 7 rd. Ávjováris ja 20 rd. Ohcejogas [Eks. prot. III, s. 66]).

1695 sámevearroođastus lei sihke politihkas ja áiggis oktan 1673 ja 1695 guovtti *sámevearroplakáhtain*¹¹⁴⁶. Vuosttas plakáhta dieđihii guorahallamiid, belohahkii jurdagiin sihkkarastit sápmelaččaid sámevuolluid anu ("*sámeealáhus*"), belohahkii jurdagiin ávkkástallat riggodagaid doppe, maid sápmelaččat eai atnán, báktedoibmii ja ođđadoallohuksemiidda ("*ođđadálu*"). Nubbi plakáhta attii ođđaássiide vihtanuppelohkái jagi vearroluvvema ja soalddátčállimis luvvema, gohčui sin hukset viesuid ja njáskat bealdduid ja gittiid ja biehttalii sin "valjis boaldit vuvddiid". Sámevuolluid ođđaássiid fertii váldit vearroeatnamiidda. Ođđaássit ledje sihke sámít ("sis kolonisašuvdna") ja suoma- dahje ruoŧagielhállit geat fárrejedje rittus deike. Vahága diktit ođđaássiid ássat vearroeatnamiidda dahje siidii sáhtii buhttet go vearronoađđi dássejuvvui eambogiidda. "Sápmelaččat" ja "ođđaássit" galge áigumuša mielde ávkkástallat goabbatgelágan riggodagaid. Dát lea gohčoduvvon "buohtalas-teoria".

Stuorra mearkkašupmi lei maiddái 1683 *vuovdemearrádus*. Dat vuolggahuvvui 1542 gonagaslaš *plakáhtain* ahte (ee.) vuovddit mat ledje "huksekeahtta" ja gáidasis "Giliin, gullet Eiseválddiide ja Ruoŧa Ruvdnui ja ii oktiige earái". 1683 vuovdemearrádusa ulbmil lei áimmahuššat dákkár "Min ja Ruvnnu Vuvddiid". Dát eai galgan gullat suohkanalmennehiidda dahje ovttaskas olbmuide, muhto leat báktedoibmii ávkin (nugo čađđa ja eará). Veaiki ja ruovdi ledje Ruoŧa stuorámuš eksportagávvut.

Sámevearroplakáhtat, vuovdemearrádus ja sámevearroođastus ledje stáhta ja ruhtadili seamma teoriaid váikkuhusat maid diehtit Norggas áiggis maŋŋil 1660 (bajábealde 1.12). Sámevearroođastus vástidii nu gohččuma vuosttas háve matrikuleret "Nordlándda ámtta". Gohččun lei lávki 1665 riikkaviidosaš matrikuleremiidda ("boares matrihkkal"). Muhto Finnmárku ii matrikulerejuvvon nugo

---

¹¹⁴⁶ lappskattplakat

namahuvvon, ja eaige Guovdageaidnu, Ávjovárri ja Ohcejohka juhkkovuvvon vearroeatnamiidda.

Ruota sámequovlluid ođđaássit ledje áibbas uhccán jagis 1700, sullii 25 ođđadoalu guovllus mii maŋŋil 1751 ja 1809 gulai Ruttii. Vihttalot jagi maŋŋil, jagis 1750, lei lohku lassánan sullii 80. Moattis sis ledje Duortnosa ja Julevu sámequovlluin. 1750 rájes ođđaássandoaibma lassánišgođii johtilit. 1749 *Sámequovllunjuolggadusat*¹¹⁴⁷ ledje láidesteaddjit. Dás lei mearriduvvon ahte eatnanhearrá ("ámtamánni") galggai čujuhit njáskansaji ámmátdoaimmahaga ja gielddalávdegotti vehkiin (geat olusat ledje sápmelaččat). "Luđolašvuodaáiggi" gaskal vihtanuppelogi ja golbmalogi jagi maŋŋil, galggai ođđadoallu mihtiduvvot ja vearuhuvvot ("insyning"). Juohke ođđadoalus galggai leat "sirkumferens" niittuide. Ođđaássit eai galgan heaitit bivdimis dahje "sámeealáhusain". Eaktu lei ahte fuođđuid ja guliid sáhtii bivdit dušše dálloatnui, iige vuovdimii. Jagis 1800 lohkkjedje badjel 300 ođđadoalu. Muhto stuorra koloniserenbárru bođii 1800-logus, erenoamážit Upmi, Bihtán ja Julevu sámequovlluin, unnit Duortnosa sámequovllus. Bárru láivvui jagis 1900. Hirpmus molsumiin ("*eanajuohkin*") sámequovlluin maŋŋil 1873 sirdui "ođđadállu" eanaš ruvnnus priváhta opmodahkii. Eará ođđaássit jotke stáhta eanaláigolažžan ("kronotorpare"), iige sin ja eaiggádiid gaskka lean nu stuoris.

Nils Arell mielde (1977, erenoamážit s. 201) orru oktagaslaš "sámevearroeana" oažžumin unnit mearkkašumi 1700-logu gaskamuttu rájes. Arell bidjá dán johtti boazodoalu ovdáneami oktavuhtii, go álgovuolggalaš "jorba" čearut ledje "guhkedáleš" boazosámiid guovdu, namalassii guhkidan badjel Giellasa ja vulos dáža riddui. Dasto navdá Arell ahte "ođđadállu" - 1673, 1695 ja 1749 eavttuid dihte - čuožai nu garrasit birrasii ahte vearroeatnamat riggodagaideaset "sámeealáhusaide" ledje váddásat áimmahuššat. Vuodđudit ruovttudoallusis ja "sámeealáhusasis" vearroeatnamis válđoáššálaččat bivdimii ja guollebivdui ferte šaddat áloládje váddásat.

---

¹¹⁴⁷ lappmarksreglement

Geográfá Nils Arell divttii dihtomielalaččat meannudeames vearroeatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuođa gažaldaga 1970-jagiid dutkosiinis. Muhto son deattuhii dovdduidis ahte konkrehta riggodagaid duohta ráđđejupmi ferte leat dehálat go abstaktalat "vearoolbmoriekti" (1977, s. 69f). - Nu guhkás Nils Arell.

Dan stuorra diggeáššis "vearroduoddara birra" Jämtlánddas dajai Alimus Duopmstuolu ođđajagemánu 29. b. 1981 duomustis ahte *dás eai* lean sápmelaččat háhkan eaiggáduššanvuoigatvuođa (ja ovddeš "vearoolbmovuoigatvuođa") Muhto ruoŧa alimusrieki aiddostahtii (ee. s. 112f stensilerejuvvon duomus) ahte dat ii lean mearridan mo riektedilli lei olggobealde Jämtlándda leana:

"Berrešii deattuhit ahte cealkámušat dušše liigudit dan vearroduoddara masa mihttomearrái guoská; ahte mearridit riektedilálašvuođa duottarguovlluide olggobealde Jämtlándda leana ii leat vejolaš mihttomeari čielggadeami vuodul."

Dán aiddostahttimis lea hástalus historjjálaččat lohkat ruoŧa sámevuovlluid opmodatoktavuođaid. Dát gusto maiddái ovdal 1751 ruoŧa-dáža oktasašorohagaide ja vuovlluide mat sirrejuvvojedje Ruoŧas ja biddjojedje Suoma stuorraoaivugasvuhtii 1809:s, nappo Duortnosa sámevuovllu oasit ja olles Giema sámevuovu.

Juo ovdal Ruoŧa alimusrievtti duomu lei Davviriikkalaš sámi instituhta mielbargi, mag. art. Alf Isak Keskitalo čohkan gažaldaga ná Romssa dávvirvuorká logaldallamis 1979 čavčča:

"Ferte leat hui hearkkes riekteváttisvuođa mo duottar, mii ovddeš ruoŧa áddejumi mielde čielgasit dárkojuvvui sámi eatnamin priváhtarievttálaš áddemis, seamma eavttuin go šattai dáža sorjjasmeahtunvuohta vuollásažžan, mii lea šaddan stáhta opmodahkan almmá šiehtadusain gaskal sápmelaččaid ja stáhta, dahje earálágan riektefámolaš sirdimiin. Ja duottar lea gártan stáhta opmodahkan *priváhtarievttálaš áddemis*. Ii oktage eahpit stáhta sorjjasmeahtunvuođa guvlui." ("Samiske rettsoppfatninger til samisk land", *Samene - urbefolkning og minoritet*, red. Trond Thuen, 1980, s. 43f)

Hástalusa vuosttas *dutkansvástádusa* lea suoma jurista Kaisa Korpijaakko buktán, juridihkalaš 1988 nákkosgirjjiinis (*Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa*, jorgalan ruoŋtagillii bajilčállosiin *Om samernas rättsliga ställning i Sverige-Finland*, gaskaboddosaš mánus 1991, 425 s.)

Nugo namma dadjá, siskkilda Kaisa Korpijaakko dutkkus hui viidát. Son lea, dárkilat go oktage dutki ovdal, guorahallan olu ávdnasiid. Vuohččan *buot* duopmogirjeávdnasiid Ruoŋa-Suoma sámeguovlluin 1720 rádjai ja vel sámeguovlluid duopmogirjeávdnasiid Suoma dálá rájáid siskkobeaide 1740 rádjai. Duopmogirjeávdnasiid gaskal 1720 ja 1751 Guovdageainnu, Ávjovári ja Ohcejoga oarjjabealde Deanu ii leat son várra guorahallan (dát duopmogirjeávdnasat leat nugo namuhuvvon Ruoŋa riikkaarkiivvas). Guorahallan gusto nappo váldoáššálaččat diliide Kristoffer eanalágas ja ovdal Ruoŋa riikka 1734 láhka fápmui bohtima.

Rounala siida lea dutkosa guovddážis. Dat lea Guovdageainnu oarjjabealde ja siskkilda dál davvelat beali suoma "gieđas" dahje "suomagáiddás". Ovdal 1809 lei rádjá oarján Čohkkirasa siidii (gos Giron dál lea). Storra Rostojärvi lei okta rádjaguovlluin gaskal dán guokte siidda. 1809 riikkarádjá biddjui Geagganeanu mielde, nu ahte Rounala massii sullii beali guovllustis.

Justisráđđi (ovddeš siviilarievtti professor Uppsalas) Bertil Bengtsson árvvoštallá Kaisa Korpijaakko dutkosa *Svensk juristtidning:s*, 1990 s. 138-142 og i *Nordisk Administrativt Tidsskrift:s*, 1990, s. 195-208. Son lei okta alimusriekteduopmáriin 1981 vearroduottaráššis.

Artihkkalis "Samernas rätt i ny belysning" *Svensk juristtidning:s* čálii Bengtsson (s. 140) "ahte davvi sámeguovlluid ođđa ávdnasiid vuodul...

"... čujuha son čuoggás čuoggái ahte sámit - siiddat dahje muhtumin ovttaskas olbmot - duohta meannuduvvojit duopmostuoluid ja eará eiseválddiid eaiggádin, ainjuo áiggis ovdal 1740. Seammás čilge su dutkkus, ahte buot eavttuid maid HD bijai vai sámit galge dárkojuvvot vearroboandan ledje devdon dán áiggis. Sin duottaratnu lei arat, agibeavái ja muosálaš, ja bissovaš ráját ledje sin guovlluin (juoga mii HD

mielas lei erenoamáš eahpevissis); ja ainjuo siiddat láhttejedje nugo namuhuvvon dego dihto guovlluid eaiggádin: Boađus gártá eahpečielggas: dán áiggis fertejit sámít eai dušše duohta muhto velá formála leat oaivvildan seamma davvi duoddariid gažaldagas nugo eará beali vearroboanddat. Mii ovdal lei HD mielas vejolašvuohtan lea dutkkus duođaštuvvon duohtavuohtan."

Artihkkalis "Samernas rätt och statsmakten" *Nordisk Administrativt Tidsskrift:s* čálii Bengtsson (s. 196) ahte dákkár gažaldagain deaivvida

"min lohkanáiggi rájes lei juoga mii dájvá idii ja maid eat jáhkán goassige galgan šát dárbbasit jurddašit: okta lea juogaduvvon vuoigatvuohta eatnamiidda, maid sáhtášii jorahit jurdagii juogaduvvon eaiggáduššanrievtti klassihkalaš digaštallamii - dominium directum ja dominium utile - ja gažaldat ruvnnu álgovuolggalaš vuoigatvuohta eatnamiiddage, mii Danmárkkus (*Norggas?*, GS) šattai áigejuovdil gonagasa almennehiid vuoigatvuođain."

Dát oažžu Bertil Bengtsson:a smiehttat jurddašuvvon ja "vuostá duohta" ovdáneamis: Jus sápmelaččain 1600-logu gaskamuttus duođai lei muhtunlágan "vearroolbmovuoigatvuohta" duottarguovllus davvin, "mo dalle sáhtá jurddašit ovdáneami?" (s. 202) Danin, oaivvilda Bengtsson, eai sáhtán sápmelaččaid leat 1683 vuovdemearrádussii guston, ahte davvi vuovddit ledje stáhta opmodagat. Siidda sápmelaččat livčče leat vástideaddji dilis go eará vearroboanddat, ja vuovdi ii livčče leat leamaš "huksenkeahtá", muhto gili suohkanalmennehin. Ja danin livčče dálá siiddat várra sáhttit adnot rivttes árbbolaččat¹¹⁴⁸ siiddaide 1600-logu rájes.

Muhto ná *ii* leat nappo mannan. "Makkár háhkan son de galggašii leat váldán sápmelaččaid vuoigatvuođan", jearrá Bengtsson. Go sii geat ledje lobálaš eaiggádat 1600-logus ain atnet guovlluid buohtalassan ja ležžet dal stáhtas hálddut vai eai, hilgu Bengtsson vejolašvuođa stáhta sáhtán leat háhkan eaiggáduššánvuoigatvuođas oamastusa olis. Son čujuha dán gažaldagas leat stuorra sárgosat. Ii gusto dušše Davvi-Ruttii, muhto sis Finnmárkui ja Davvi-Supmiige, go dás lea dahkamuš

---

¹¹⁴⁸ arveetterfølger

guovlluiguin mat gitta 1751 ja 1809 rádjai ledje ruota duopmoválddi vuollásaččat.

Guosselogaldallamis 1991 čavčča Riektediehtaga instituhtas, Romssa Universitehtas (Čálusráidu nr. 13, "Samernas rättigheter til naturressurser i svensk rätt") lea Bertil Bengtsson vearroduottarduomu ja Kaisa Korpijaakko dutkosa vuodul buohtastahtán ruota ja suoma dilálašvuodaid dáža dilálašvuodain. Son erenoamážit deattuha sis Finnmárkku (s. 1,9). Bengtsson fuomášuhtá (s. 6) ahte Ruotas ii leat makkárge vuoigatvuođamálle mii vástida almennetvuoigatvuođa Norggas. Ja son smiehtá (s. 10) vejolaš boahttevaš, muhto "válttis" čovdosiid Ruttii:

"Makkár hálddu sámiide galgá sáhttit dohkkehit, jus ii atte sidjiide eaiggáduššánvuoigatvuođan Sii galget čielgasit oažžut luondduriggodagaid vaikko eai leat eaiggádat, ja dát mearkkaša dihto juridihkalaš odđa - muhtunlágan juogaduvvon eaiggáduššánvuoigatvuođa, man birra ságastallui 1600-logus romárrievttálaš minstara mielde, muhto ii goassige dohkkehuvvošivčče Ruotas."

(Manjimučča sáhtá eahpidit, Göran Inger govvádusas, *Svensk rättshistoria*, 1979, ohcansátni "dominium-oahppa" áššelogahallamis. Bengtsson ja Inger leigga ovdal bargoolbmát Uppsalas. Muhto Bengtsson láve fuomášuhttit ahte son ieš ii leat riektehistorjáčáli.- Buo. muđui Gösta Åqvist, "Rättsbegreppens historiska användning på samiskt område", *Samene og sameområdenes rettslige stilling historisk belyst*, red Knut Bergsland, Instituttet for sammenlignende kulturforskning, 1977, Ráidu A: Forelesninger, XXVIII.)

Bertil Bengtsson lea Kaisa Korpijaakko dutkosa ovdanbuktimistis álggahan, aiddostahttima haga, vuostá duohta *eavttu* vuostá duohta jurddaiskosis. Dát eaktu lea mearrideaddjin. Eaktu lea ahte sámi vearroolbmovuoigatvuohta ii vástidan dušše boandaid vearroolbmovuoigatvuhtii, muhto *odđaáigásaš eaiggáduššánvuoigatvuođa*. Dát eaktu lea anakronisma.

Njeallje sámevuovluođastusa 1600-logu loahpageahčen vuodđudedje ahte sápmelaččat atne iežaset oktagaslaš vearroeatnamiid "sámeealáhusaide", namalassii boazoealáhii,

guollebivdui ja bivdui. Dušše dákkár sámít ledje "sápmelaččat". Jus sápmelaš álggii šibitdoaluin dahje šattai "ođđaássi", ii lean son šat "sápmelaš", muhto "boanda" (Kaisa Korpíjaakko, ms. 1991, s. 52 f; dego Arell, 1977, s. 37 - 40). Vástideaddji fertii gustot sápmelažžii gii boldii čađa ja sáhtostii herggiiguin báktedoibmii. Dát ledje guokte ođđa vuogi mo ávkkástallat sámevuovlluid riggodagaid. Ođđaáigásaš eaiggáduššanvuogitvuodain livčče "sápmelaččat" juogo sáhttán biehttalit mieđihit dákkár ávkkástallanvugiide dahje leat buhtadanvuogitvuohka bággolonisteapmái. Juohke háve livčče sii "báhčanrievtti" háldejeaddjin ieža sáhttán álgit ođđaássin dahje čađđaboaldin. Njeallje ođastusa 1600-logu loahpas ja 1749 sámevuovlonjuolggadusat livčče leat leamaš rievtti vuostá *eaiggáduššanvuogitvuodá ođđaáigásaš áddejumis*.

Ruota ránnjáriikkaid beales orru dát čájeheamen ahte vearroolbmovuogitvuohka mátta Ruotas lea adnon analogalaččat sámevuovlluid dilálašvuodain, *muhto dušše belohahkii*. Ii sáhte ainjuo leat makkárga eaiggáduššanvuogitvuohka ođđaáigásaš hámis. Ja ferte daddjot ahte Kaisa Korpíjaakko ii leat iskan tesus "sámiid eaiggáduššanvuogitvuohka" ovdal 1734 rájes, ovdáneamis maŋŋil 1750. Sáhttá jearrat mii váttisvuohkan dalle sáhtii leat leamaš ? Guorahallat ledjega ruota stáhta hálddut rievtti vuostá duohtadeamet eaiggáduššanvuogitvuodá ođđaáigásaš áddejumis ?

*

Eai leat vuos makkárga lohkat dan oktasašorohaga oasi dilálašvuodain mii biddjui Norgii 1751:s. Muhto Ellen Simma Fjellgren gal lea (1970-jagiin) viidát čállán Duortnosa sámevuovllu buoriduvvon duopmogirjijn (Mášenčállon vuodđočálloša čuovgamáŋggus, *Utdrag ur domböckerna över Torneå lappmark*, Davviriikkalaš sámi instituhtas).

Almmá bargamin eanet ávdnasiin lea Ellen Simma Fjellgren sirren beavdegirječállošiid áššejoavkkuide. Dehálamosat min oktavuodas leat

"Nákkut giddodagaid hárrái, rádjanákkut siiddaid gaskkas",
"Bivdo- ja guollenákkut",

"Vearrosápmelaččaid johtimat gaskal sámeguovlluid",
"Vearut ja mávssut",
"Nággu suoidnesorttain",
"Goikesuinniid ja guollenákkut".

Olu áššiin ja nákkuin gustojedje dilálašvuodaide
"oktasašorohagain" mat ledje ruođa duopmoválddi vuollásaččat
1751 rádjai, nappo Guovdageaidnu, Ávjovári (Karášjohka) ja
Ohcejohka. *Dán guovllu ávdnasis* sáhtta sakka várašumiin
čoahkkáigeassit čuoovvovačča:

- leat leamaš hui bissovaš rájât gaskal čearuid ("rájá" mielde ja belohahkii "rádjamearkka" bidjamin),
- gáibiduvvo ja dohkkehuvvo vuoigatvuohta namahuvvon guollejávriide, muhto dábálaš orru leamen ahte guollejávrit ledje oktasaččat juohke čearus,
- luossabivdu bajit Deanus orru leat leamaš juogaduvvon gaskal Ohcejoga (vuolimuččas) ja Ávjovári (bajimuččas ja Karášjoga mielde davás). Dihto joavkkut čearuid siskkobealde gáibidedje oktovuoigatvuođa bivdit dihto bivdosajiin vihtanbivdosiiguin. Dát sáhtti giddet Deanu "oali" doarrás go lei unnán čáhci. Guollebivdit bajábealde váidaledje dán "gielddariecti", mii gohčui geahču ja rahpat oali,
- orru sáhttit čuoččuhit vuoigatvuođa bearrašiidda láddjehaga eatnonjárggain ja jekkiin,
- vearru orru leat leamaš dásseduvvon vearrogeatnegahttiin deastta haga makkár riggodagaid geavahedje dahje háldejedje,
- Guovdageainnu, Ávjovári ja Ohcejoga siiddat eai leat leamaš juhkkovuvvon vearroeatnamiidda,
- kveana ođđaássit leat boahtán Ávjovárrái, Karášjoga girkobáikki bálddas,
- "mielduopmárat" ledje eanemusat sápmelaččat.

Dáid sáhtta dušše atnit gaskaboddosaš konklusuvdnan.

Várre sáhtta Ruonala ránnjasiidda systemáhtalaš lohkan leat oaivadussan Guovdageainnu, Ávjovári ja Ohcejoga duopmogirjjiid áššiid guorahallamiidda. Go vearroanaortnet ii leat leamaš álggahuvvon dáid suohkaniin, sáhtta leat sierra

beroštupmi guorahallat daid. Dás várra sáhtášii iskat Nils Arell ja Kaisa Korpjaakko hypotesaid ahte hálddahušlaš vearroeanajuohkin 1600-logu loahpas vuodđuda sámii ja álgo ortnegii oktagaslaš árbeeatnamiiguin. Oppalohkái orru dálges sis Finnmárkkku "gilihistorjjáid" vuorru, maŋŋilgo 1980-jagiin leat čállon moanat riddoguovllu gávpot- ja gilihistorjját.

Vuosttas dáža diggit ovddeš oktasašorohagain dollojuvvo Ávjováris guovvamánu 18. b. ja Guovdageainnus guovvamánu 20. b. 1754. Deike bođii gaskaboddosaš fáldi Troels Krog (gii maddái lei duopmár dahje sundi) ámtamánni Collett beales. Fáldi divttii lohkalit mearrádusaid, daid gaskkas

"muhtun Oasit Rádjasoahpamušas gaskal Norgga ja Ruota Gonagasriikkaid, bea. Chr.borga šloahtta d. 7/18 Golggotmánnu 1751." (Finnmárku diggegirji 44, Stáhtaarkiivvas Romssas, s. 335f; nubbehusčáluš GS).

Gitta 1763 rádjai dollojedje dálvedikkít (gaskal guovvamánu 14. ja 21. b.) Ávjováris ja Guovdageainnus. Dasto dollojedje dikkit Álttás, goappašiid dikkiide. Ođđa sundi, oahppan finnmáркоlaš Čáhcesullos eret Hans Paus doalai vuosttas dálvedikkis Guovdageainnus guovvamánu 21. b. 1756. Guovdageainnus ja Ávjováris dollojedje dušše dálvedikkít, eaige giđđa- dahje čakčadikkít.

Dikkiin lohke mearrádusaid ja eará gohččumiid, heivehedje daid vuoigatvuodáolmmošloguide, ja meannudedje muhtun diggeáššiid, eanaš ránggaštanáššiid. Muhto Guovdageainnu ja Ávjovári 1754 - 1783 dikkiin ea/lean diggegirjjiid mielde (StA Romsa; filmmat NM 116, 117, RA Oslo; GS) diggeáššit dakkár nákkuin maid Ellen Simma Fjellgren lea bájuhan Viesttarbađaeatnama leana duopmogirjjiin dahje maid Kaisa Korpjaakko lea guorahallan Rounala siiddas. Diggegirjjiit 1784 rájes eai leat guorahallon dán oktavuodas. Muhto Just Qvigstad barggai áiggistis Finnmárkkku diggegirjjiiguin gitta 1800-lohkui. Nugo diehtit ii leat songe oaidnán dákkár mihtilmasvuodá oapmerievttálaš gažaldatáššiid sis Finnmárkkus.

Vuosttas oapmerievttálaš fáddá mii guoskkahuvvui dáža dikkiin sis Finnmárkkus, lei bearralčoaggin Kárášjoga siste. Ávjovári dikkis guovvamánu 16. b. 1761 almmuhii ámtamánni

Hammer girjji ahte bearralčoaggin gulai dronnegiidda. Son lea dás doalahan miessemánu 28. b. 1718 mearrádussii "Bearralčoaggimis Christiansand ja eará Norgga Fylkkain", muhto iige čállimin dan.

Dieđus fertejit leat leamaš oapmerievttálaš nákkut¹¹⁴⁹ sis Finnmárkkus seammago eará sajiin. Muhto bealit eai leat daid ovddidan sundái. Sáhtta jearrat mii čilgehus dasa sáhtta leat?

Vuohččan fertet doalahit ahte ruođa vearroeanaortnet ii leat dáppe leamaš anus. Ja norgga vearrovuogádat Finnmárkku dáfus lea vuodđuduvvon nu ahte boazosápmelaččat eai máksán makkárge "opmodatvearu" riggodagaid dahje duovdagiid ovddas, muhto personvearu "vuoigatvuođa" hámis (vulobealde 2.1.2.).

Nuppádassii, vaikko ovttaskas bearrašat buolvvaid čađa ledje atnán dihto guollejávrriid, de livčče sii vánit ožžon mieđáhusa sundiin vejolaš "eaiggáduššanvuoigatvuođa" gáibádusas. Dáthan ii lean anus Finnmárkkus.

Dán oktavuodas lea mealgat beroštupmi bájuhit muhtun prinsihpalaš álggahemiid dikkiin rittus seamma áiggi:

Áltta dikkis miessemánu 27. b. 1771 (*Finnmárku diggegirji* 47, folio 68ff) diggelogahallojuvvo muhtun pántemat ja viesuid ja áiddiid eanagirjjit Álttás, nubbi eanagirji ámtamánis Hammer:s ođđajagemánu 2. b. 1768:

"Fáldi Heide, gii lei Rievttis, vuostálasttii buot Opmodaga Vuoigatvuođa Eatnamiidda ja Eatnama Luottaide dán Riikkas, go buot Eatnamat gullet dušše Gonagassii; go namuhuvvon Sajiin, ii áddejuvvo eará, go dušše Viesuid ja Aluhis Áiddiid, Báikki ja ergo ii mihkkege Opmodaga Vuoigatvuođa Eatnamiidda dahje Giedde Guolbaniidda, maid atnet ja ávkástallet, gos Viesut, Báikkis ássat." (Dát loaiddasteapmi dat vuolggahii Reantogámmára girjái borgemánu 8. b. 1772 ámtamánái Fjeldsted:i; maid Sverre Tønnesen lea bájuhan, *Retten til jorden i Finnmark*, s. 391f.)

Áknjoluovtta dikkis guokte jagi maŋŋil lei sáhka gilvvagárdesajis maid gávpejas Buch lei oastán ja dasa bidjan gilvvagárddi ja huksen viesu. Ámtamánni Fjeldsted "divttii Liibbas dás lasihit, ahte Su Maytt territoriála-Vuoigatvuohta

---

¹¹⁴⁹ tvistemål

ferte šaddat dás nugo eará Eatnamiid Luobaheami Várggáha Ámta, almmá Loavkki várašumiin" (*Finnmárku diggegirji* 47, folio 136r).

Goalmmádassii šadde vuovdegeaskkut Álttás 1753 rájes gustojeaddjin Kárášjoga ja Deanuleagi beahcevuvddiin oktan 1775 eanačujuhancealkámušain.

Oktavuohta lei čuovvovaš:

Deanu dikkis, Gollesullos suoidnemánu 6. b. 1776, jearai gávpejas Hvistendahl Kárášjoga beahcevuovdehirssain su gávppašeapmái Gilivuonas ja Deanus. Son bivddii ahte leansmánit, láhkariecti ja álbmot vástidit leago leamaš almmuhuvvon gielddus dárbblaš čuollamii viesuide ja earái Kárášjoga-vuovdis? Álbmot vástidit ii, ii Kárášjoga-vuvddiin iige eanu mielde vulos Ohcejohkii, ja ahte "... juohke Álbmoga Almmái Juolludeapmi ja Čujuheapmi haga lea dán Vuovdis murren, ovddeš Áiggiid rájes ja ain, sin dárbblaš Huksen Hirssaid, Fielluid dahje Plá?kkuid, Fanas Muoraid, Áirruid ja nu ain máksima haga Vuovdi Láiggu dahje Sierradivada guoddaleami ja áššečuoččaldahttima haga."

Sundi, gii lei ožžon bargun "sárdnidit Ámtamánni Dáhttu" ja gii seamma beivvi lei lohkan "Gonagaslaš Cealkámuša, Finnmarkku Eatnamiid Juohkima hárrái ja ovddeš árpmolaš Geaskkuid", almmuhii álbmogii ahte dás rájes ii galgan oktage murret Ohcejoga ja Kárášjoga vuvddiid ámtta juolludeami ja čujuheami haga ja sierradivada vuostá, heađuštit "buot iešráđlaš Hommá Su Majestehta Vuvddiin, Riikka Vahágii". Son rávvii álbmogage leat várrogasat dolain vuovdis (*Finnmárku diggegirji* 47, folio 272v)

Njealjádassii lei Guovdageainnus ja Ávjováris vuorjjit ássan. Mañit Kárášjoga girkobáikkis ledje muhtun ođđaássit, muhto muđui ledje eanaš badjesápmelaččat mañnil 1751 johtti boazodoallit. Geasset ledje sii rittus. Earret luossabivdu Kárášjoga mielde ja ođđaássiid láju ferte várra ealahusdoaimma leat rittus eanaš osiid jagis (nugo Schnitler, *Eks.prot.* I, s. 312, 387). Boazosápmelaččaide ferte mearrabivdu leat leamaš seamma dehálaš go guollebivdu jávriin. Guovdageainnu ja Ávjovári siiddat ledje Nils Arell sániid mielde šaddan "guhkedálešin".

Viđádassii, 1764 rájes ja 1828 rádjai; geassemánu 21. b. 1762 geasku, Wessel Berg III) dollojuvvo Ávjovári ja Guovdageainnu dikkit *Álttás*, ja dušše *oktii jagis*. Vejolašvuohta duođai ohcat dikki oapmerievttálaš nákkus ja álggahit vejolaš duomuid ferte leat leamaš uhccán. Vaikko láhkariecti biddjui sámeleansmánniin ja badjesápmelaččaiguin (dulka bálkkás, borgemánu 7. b. 1782 geasku, Wessel Berg III), lei guhkin eret ámtamánneorrunvisttis Álttás Ávjovárrái ja Guovdageidnui.

Várra fertejit badjesápmelaččat leat mearridan nákkuideaset gaskaneaset, almmá dikkiid haga. Ruota áiggis dovde sii "lávdegottiid", mas sápmelaččat ieža ledje duođai mielluopmárin ovttas "suohkanoaivámuččain." Sáhtta ainjuo *jurddašit* ahte nákkut leat mearriduvvon "Sápmelaš-Rievttis", Sámekodisilla §§ 22 -25 mielde. Muhto dáža bealde eai leat makkárge čálalaš bázahasat "sápmerievtti" maŋgil. - Ođđajagemánu 20. b. 1797 mearrádus gohčui ásaht soabadankommišuvnnaid bieđggus guovlluin Norggas, mas leat mielde ámmátolmmoš ja "árvosaš boanda" (§ 6). Eat dieđe goas soabadankommišuvnna¹¹⁵⁰ bohte atnui sis Finnmárkkus. Seailluhuvvon soabadanbeavdegirjjit Guovdageainnus leat 1833 - 1907 jagiin, Kárášjogas 1889 - 1920 (Stáhtaarkiivvas Romssas).

Guovdageainnu beavdegirjjiid leaba Jan O. Walsøe ja Dag Ellingsen, Oslo 1981 guorahallan kriminologia gaskafágabargun. Dušše 5 % áššiin meannudii soabadankommišuvdna mas guokte sápmelačča ledje miellahtut. Eanaš (64 % dahje 217 ášši) meannudedje sápmelaš ja dáža, muhto mealgat (29 % dahje 100 ášši) meannudedje guokte dáža (s. 37). Áššesorttaid gaskkas, nugo girječállit leat juohkán daid, sáhtta dušše "Suoidne/guohtonágggu" lohkkot oapmerievttálaš nággun. 1830-jagiin eai lean dákkár nákkut, 1840-jagiin 3 (45:s), 1850-jagiin 15 (52:s), 1860-jagiin 11 (46:s). Das maŋgil ledje dušše hui moadde dákkár nákku (s. 22ff). Girječállit dieđihit dáid nákkuid eanaš leat gaskal boazosápmelaččaidda ja dáža dahje sámi boanddaid.

Sáhtta nappo *jurddašit* ahte sis finnmárkolaččat soitet leat sáhttan mearridit siviilla nákkuid gaskaneaset, duopmostuoluid

---

¹¹⁵⁰ forlikskommisjon

haga. Ja ferte ainjuo leat leamaš ávkin geahččalit ná čoavdit áššiid, ležžet dal sámerievtti dahje soabadankommišuvnna dahje sámeleansmánni, dahje sieiva priváhta hálademiid ja soabademiid bokte.

*

Dán iskkaduvvon konklusuvnna ferte buohtastahttit go 1751 Sámekodisilla čájeha mo sihke Norggas ja Ruotas jurddašuvvo seammaláhkai gonagasa rievtti hárrái. Dás lei 30. artihkkalis (vuosttas lađđasis, mañimušoasis) deattuhuvvon:

"Muhto goappáge Riikkas galgá leat dás ovddas, iežaska bealdenammaduvvon rájaid siste, okto ja almmá bahkkemiid vuoigatvuohta hárjehit ja doalahit buot *Regalia* (kruvnnuvuoigatvuođaid) ja *Jura Majestatis* (ráđđenlágaid), Vuoi??alaš nuvt go maid Máilmmálaš Áššiin" (NAČ 1984:18, s. 623).

Stáhtarievttálaččat lea dát cealkka surggiiduvvon skábmamánu 14. b. 1665 Gonagaslága álggahusas ("preamble"). Dás julggaštii Fredrik III ahte riikkaráđđi ja servodatjoavkkut ledje sirdojuvvon sutnje.

"Árbevuoigatvuohta dáid Min Gonagasriikkaide Danmárku ja Norga ja buot Min Majestatis, inta Váldi, Sorjjasmeahttunvuohta ja buot Gonagaslaš Hearvásvuođat ja Regálat."

Nappo: Seamma Sámekodisilla mii dáhkidii vuoigatvuođaid "Sápmelaččaide", celkkii loahpas ahte dás duohko lei juohke riikkas gáržžetkeahttá sorjjasmeahttunvuohta iežas rájaid siskkobealde. Oassi dán sorjjasmeahttunvuođas norgga riikka eiseválddiide lei atnit dáža lága.

Ja dáža lága mielde 1700-logus lei Finnmárku "Gonagasa eatnamat".

2. MAID MEARKKAŠII STÁHTA EAIGGÁDUŠŠANVUOIGATVUOHTA FINNMÁRKKU EANAGEAVAHUSSII?

Ovdalis lean čuvvon virggálaš riekteáddejumi Finnmárku "stáhta eatnamiin", vuos dálá gustojeaddji rievtti 1965 lága olis ja "ruovttoluotta" 1693 rádjai, ja čujuhan ahte riekteáddejupmi lea leamaš oktilaš ja ovttalaš. Lean dasto iskan jáhkehahttin dahkat ahte dán riekteáddejumis lea iežas historjjálaš vuolggas gaskaagis stáhtaásaheamis ja lágas máttá Norggas, ahte gonagaslaš vuoigatvuohta viiddiduvvui sakka máttá Norggas 1600-logus ja mii sirdui Finnmárku 1600-logu loahpageahčen.

Finnmárkku ámtamánni ja ámmátdoaimmahat ledje ieža viehka muddui heivehan riikka lágaid Finnmárku dahje ieža vuolggahan ja čállán mearrádus- ja geaskoevttohusaid. Dasto galge sii, gonagasa ja maŋnil stáhta ovddasteaddjin, bidjat virggálaš riekteáddejumi fápmui. Dát mearkkašii ahte lágat oktan gullelaš "stáhta eatnamiid" (dahje "Gonagasa vuvddiid ja eatnamiid") hálddašemiin čájehit maid dát riekteáddejupmi konkrehta mearkkašii. Virggálaš riekteáddejupmi, báikkálaš ja guovddáš eiseválddiin, berrešii dál biddjot njunnálaga¹¹⁵¹ álbmoga dahje muđui álbmotjoavkkuid riekteáddejumiiguin Finnmárkkus maŋnil 1693.

Dán áiggi álbmotlaš riekteáddejumi lea váttis duodaštit. Ja lea boarrásat áiggis ain váddásat. Dušše hárve lea álbmotlaš riekteáddejupmi čállon. Ánnas dušše ámmátgirječálašeamis ja láchkaovdabargguin. Liikká gal Finnmárkku historjjá gálduid (erenoamážit *ámmátarkiivva*) plánamiel čađamannan idihivččii dábálaš olbmuid riekteáddejumiid "stáhta eatnamiid" hárrái.

Ovdamearkan mo ámtamánni Collett 1754:s bájuhii mearrasámi riekteáddejumi: Mearrasámit oaivvilledje sis leat vuoigatvuođa niittuide gittiin gos váhnemat dahje fuolkkit ovdal ledje ássan (Vulobealde 2.1.7.)

Dát livččii sierra dutkanbargu, maid dás ii leat leamaš vejolaš čađahit. Várre livčče leamaš váttis oažžut doallelaš earuheami gaskal *riekteáddejumiid* ja *riekteberoštumiid*, jus barggu galggašii čađahit.

---

¹¹⁵¹ konfronterre

Áiggon dál, nugo namuhin álggahusas (s. 2), álggos kronologalaččat čuovvut lága ja hálddašeami dehálaš lađđasiid ja nu guhkás go vejolaš doallat áššesurggiin, ja guorahallat maid virggálaš riekteáddejupmi *mearkkašii*.

Dasto čoahkkáigesso, ordnejuvvon Finnmárkku fylkka stáhta matrikulerekeahes eatnamiid gustojeaddji lága áššeráiddu mielde.

2.1 Lágaid ja hálddašeami guovddáš mearrádušat gonagasa dahje stáhta eatnamiid geavaheames Finnmárkkus

2.1.1 1693, Álttá vuovdi

Fáldi Knag almmuhii (bajábealde 1.10.1) ahte geat Álttá gieldda diggebáikái gulle sáhtte váldit maid dárbbášedje beahcevuovddis "viesso atnui", namalassii dábálaš dálloatnui ja eallindillái, leansmánni čujuhemiin. Geat gulle dasto viiddiduvvon Álttá diggebáikki guvlui (Álttávuonat ja sullot ábi guvlui) fertejedje oažžut ámtamánni lobi váldit mástaávdnasiid, huksen- ja sahámuoraid ja bihkkamuoraid, nu go maddái oidno Knag 1694 dieđáhusas Reantogámmárii. Ii daddjo mihkkege mávssus geavahit "Gonagasa almenneha ja Vuvddiid". Almmuhusa ulbmil lei suodjalit vuovddi báikegoddái buorrin.

Dávistemiin fálddi Knag almmuhusa mearriduvvui juovlamánu 10. b. 1698 Finnmárkku gávpemearrádušas, 9. artihkkalis, ahte

"Mátkkošteaddjit Oarje-Finnmárkkus galget beassat iežaset Gávpe-Viesuide ja Návsttuide Dárbui riikkas, diktit viežžat Huksen-Hirssaid Álttá Vuovddis, almmatge galgá Vuolitfáldi Álttás guvttiin Albmáin álggos čujuhit Vuvddiin, jus Muorat seamma Huksen-Hirssaide dárbbášuvvojit, ja eai makkárga Hirssat Finnmárkkus galgga dolvojuvvot, earago jus Min sierra árpmolaš Lohpi dasto ovdanbuktojuvvo."

Gohččun geardduhuvvui Finnmárkku gávpemearrádušas cuoŋománu 25. b. 1702, 38. artihkkalis (vulobealde 2.1.2):

"Searvvit sin Gávpe-Viesuid ja Gálvo-Návsttuid Dárbbuide Oarje-Finmárkkus fertejit viežžat Huksen-Hirssaid Álttá Vuovddis, almmatge Čujuhuvvo Min Ámtamánni Ásahusaid mielde, ja juohke háve merkejuvvo, man olu ja geasa lea Čujuhuvvon, nu go son dasa vástidit galgá, ja eai galgga dalle makkárga Hirssat Finmárkkus dolvojuvvot, mii sáhtta dahkkojuvvot, earago jus Min sierra árpmolaš Lohpi čájáhallojuvvo" (dás geardduhuvvon daid mallosge dalá áigásaččat *Mearrádusaid ja Rabas Girjjid mielde.*)

1702 Gávpe-mearrádusa sadjái biddjui borgemánu 15. b. 1763 Finmárkku Almmolaš lohpi (maidái FAaB:s). Goappašat áššebáhpárat leat ođđaáigásaččabut deaddileames: Ole Feldbæk, *Danske Handelskompagnier 1616-1843. Oktrojer og interne Ledelsesregler*, Kbh. 1986, s. 506ff, s. 639ff)

2.1.2 1681 - 1789 Monopolgávppašeapmi ja dážaid vearroluvven maŋnil 1691

Lihkohis konjunktuvrrat Finmárkku-guollebivddus 1630-jagiid rájes dahke ahte olbmot fárrejedje guollebivdohápmániin rittus. Ballu ahte Finmárku galggai massojuvvot Danmárku-Norgii "veagahuvvoma" geažil - ja ahte dušše sápmelaččat galge báhcit, lei várra dehálamos cuohkki go ráđdehus Københámmanis attii monopola gávppašeapmái Finmárkkus sierranas gávpejasservviide, álggos Bergenis, maŋnil Københámmanis.

Searvvit geatnegahttojuvvojedje Finmárkku ássiide lágídit buot dárbbášlaš gálvvuid ("gálvoskáhppon"), maidái vealggás, jus ožžo oktovuoigatvuođa fievrridit ja vuovdit buot buktagiid Finmárkkus. Buktagiid ja gálvvuid hattit ledje dárkilit mearriduvvon mearrádusain dahje almmolaš lobiin (oktroanene). Galggai dušše gávppašit diggebáikkiin dahje mearriduvvon hápmániin. Searvvit sáhtte dás váldit logátoasi buktagiin maid vuvde. Searvvit ožžo, divada vuostá, buot gonagasa sisaboađuid vearus, logátoasis ja mearrasohteveagavearus, jus mákse "vuoigatvuođaid" gonagasa ámmátdoaimmahakkii. - 1787:s luvvejuvvui gávppašeapmi ja Finmárku oaččui vuosttas gávpogiid.

Hámmárfeasta ja Várggát ožžo gávpebáikevuoigatvuodaid. Čáhcesuolu oaččui seamma áiggi "gávpeláiggu"¹¹⁵² árvvu ja nu gávpebáikevuoigatvuodage 1833:s.

Čalbmáičuohcci gávpemearrádusain ledje mearrádusat Finnmárkku ássiide várret riggodagaid. Dát ii guston dušše vuvddiide (1698, art. 9; 1702, art. 38; 1763, art. 27), muhto guollesajážiiddage¹¹⁵³ guollebivdohápmaniin, gottiide, náhkkeelliide ja hávddaide (1698, art. 7, 8; 1702, art. 24, 25; 1763, art. 27), dieđus sihke ássama ja gávpeservviide skáhppomiid dihte. Eará čalbmáičuohcci lei gohččun gávpeservviide náššat sirddolaččaid Finnmárkui (1687 oktrea, art. 7, 8, 9; 1691 oktrea, art. 18, 19, 20; 1702, art. 36, 37, 39; 1763, art. 25). Álkit juvssahahtti várddus 1660-1813 Finnmárkku geaskkuin jna. lea Wessel Berg V, ohcansánis "Finnmárku".

Monopolgávppašeapmi lea mánggaláhkai árvvoštallojuvvon mañitáiggis. Guokte mearálaš¹¹⁵⁴ ja buresdádjadan¹¹⁵⁵ várdosa ja čoahkkáigeasu leat gieskat guokte gaskaneaset sorjjasmeahttun dutki čállán. Einar Niemi lea iežas *Vadsø historie*, bd. 1., 1983:s, guovtti stuorra kapihttalis (s. 354 - 490) árvvoštallan ovttas erenoamážit Várjjaga beale oainnus. Arnved Nedkvitne álggahii lohkamiidis artihkkaliin "Fiskerier og økonomisk politikk under eneveldet: Islands- og Finnmarksmonopolene," *Historisk tidsskrift* 1984, s. 430ff. Buohtastahttimis Isláandain idihii son ulbmillaš mearkkašumi mii Finnmárkkus lei Danmárku-Norgii. Mañjil lea son govven mánggabealalaš duogáža monopolgávppašeapmái stuorra álggahankapihttalis "Kystøkonomien i Finnmark" "*Mens Bønderne seilte og Jægterne for*". *Nordnorsk og vestnorsk kystøkonomi 1500-1700*, 1988, s. 49-194. Sáhtá daddjot ahte monopolgávppašeami árvvoštallan ja dan váikkuhusat finnmárkolaččaide lea buori guvlui doalahan.

Muhto ássanpolitihkka "Gonagasa eatnamiin" ii bisánan dása.

---

¹¹⁵² kremmerleie

¹¹⁵³ fiskeklakke

¹¹⁵⁴ nøktern

¹¹⁵⁵ velorientert

Go *nuppi* oppalaš váikkohangaskoami maid Københámmánis 1680-90-jagiin válljejedje bissehit veagahuvvama ja ovddidit "Finnmárku Veagaiduvvama", lei dáža ássiid vearrolovven, nappo positiivva erohusmeannudeapmi doalahit dážavuođa ja movttiidahttit fárret Finnmárkui. Vearrolovven bisui 1800-lohkui. (Dieđu mielde ii leat ovdal geahččaluvvon oktilaččat bidjat várdosa Finnmárkku sierra vearronjuolggadusain 1690-jagiid rájes ja ii eisege makkárga govvádus mo dat leat doaimman).

Geassemánu 6. b. 1691 mearrádus ... "Ggl. Sisabođu Livnnet ja Vearroguitečállin Finnmárkkus" siskkilda 5. ja 6. art. prinsihpaid mat čuvvojuvvo suoidnemánu 1. b. 1816 vearrologa rádjai (ja suoidnemánu 20. b. 1905 "vuoigatvuođaid" lága rádjai):

"5.) Buoredit Borgáriid Veagaiduvvama ja Ássiid jahkásaš goluid *vuoigatvuođaide* (uth. GS) Gávpejassii, Báhpáide, Fáldái, Sundái ja earáide, dáhtu Gonagas buot vearu ja mearrasohteveagavearu, mii sutnje láve boahit (Sápmelaččat, geat eai leat čállojuvvon menddo olu [vealgáiduvvan], earret sii, geat Vearu ja Mearrasohteveagavearu dás rájes, leat máksán) leat guođđán ja buot eará nođiin beassan, earret dušše Logátoasi, mas Ámtamánni ja Fálldi bálká, Garnison:a bálká [Várggát] ja Málbma Mátkkošteami goluin [vearromátkkit Guoládhakii] galgá váldot.

6.) Dieđihuvvon Sápmelaččaid Vearu ja Mearrasohteveagavearu dáfus, dalle galgá Livnnege ja Vearroguitečállima nu, go Fálldi lea Málbma Mátkkošteames, galgá son seamma mátkkis dálvet gáibidit, nugo dábálaččat Gonagasa vearuid Nuortagátte-Sápmelaččain Ruošša rájain, ja Badje-Sápmelaččain Ruođa rájain, ja dasto Krautken:s [Guovdageaidnu] Oarje-Finnmárkkus sáhtostit duoddara badjel ruovttoluotta fas Čáhcesullui. Dasto galgá fas geasset, go Digge-mátkkis lea, Mearra-Sápmelaččaid vearru, Ámtamánni dahje su Doaimmaheaddji ovddas, dikkiin dárkilit livnnehit ja dasto Fálldi gáibida dan."

Sápmelaččat galge nappo máksit "stáhtavearu" (gohčoduvvon "Vuoigatvuohta", go gáibiduvvui bálkán ámmátdoaimmahakii), seammásgo "Dálonat" dahje dážat eai dárbbasán.

Čuvvovaš vearromearrádusat gitta juovlamánu 13. b. 1756 (II D) mearrádussii čájehedje ja nannejedje 1691

mearrádusa. 1746 vearromearrádus doaimmai 1816 vearrolága rádjai (buo. VI. § 94, nuppi oasi, "dálá bissovaš Vearuid" birra).

Cuo?ománu 25. b. 1702 gávpemearrádusa, 37. art., mieđihii luvvet velgoheaddjiide¹¹⁵⁶ buot vealgeoaguheamis¹¹⁵⁷ sidjiide geat orro rittus gaskal Stavanger:a ja Nordlándda, nu guhká go barge Finnmárkkus ja, jus ásaiduvve dohko, ollásit luvvema buot almmolaš divadiin viđa jahkái. Dát gerdduhuvvui borgemánu 15. b. 1763 mearrádusas ("Octroy"), 21. art. Go gávppašeapmi luvvejuvvui, vihtta vuosttas jagi divatluvven gustui buot sirddolaččaide (čakčamánu 5. b. 1787 mearrádus, 10. art.). - Borgemánu 26. b. 1796 geaskkuin (Wessel Berg) oaččui ámtamánni gohččuma addit mealgat ásahandoarjaga kveana sirddolaččaide.

Suoidnemánu 1. b. 1816 vearroláhka fámuhuhtii 1. kap. olu "boares Gohččumiid" (muhto ii "Vuoigatvuođa").

Vearroláhka čađahii dan sadjai "dábálaš Gávpebáike- ja Eanavearu" stáhtii (4.kap., §§ 15, 6). Dán vearus luvvejuvvojedje sihke fálddit ja gávpebáikkiit Finnmárkkus (§ 17). Ovdamearkan leat gávpebáikkiit ja fálddit "aitosaš Finnmárkkus" earret dán vearu dássemis borgemánu 26. b. 1833 "Vearuid ja Divadiid Almmuheamis", Litra F ja G:s.

Muhto sápmelaččat ja soames earát galge ain máksit "Vuoigatvuođa" maŋŋil 1816, borgemánu 26. b. 1833 Vearrodoaimmahaga lága § 9 mieldege:

"... Vearru, maid namahuvvon Guovlluin (Nuorta- ja Oarje-Finnmárku Fálldiin) mákset sii, geain lea olles dahje bealle Vuoigatvuohta guoskevaš Ámmátolbmui dahje Gávpejeaddjiide, mearrida Sundi ja Gávppálaš Dikkis Juohkehačča Dili ektui, ja máksojuvvot juogo olles, bealle, dahje njealjátoassi dahje gávccátoassi Vearru. Čielggadit Vearu galge dušše luvvejuvvot juogo: a) Sii geat Nuorta- ja Oarjefinnmárkku Fálldiin dál ássagohte ja geat leat riegádan Dážan; b) sii, geat fárrejedje seammabáikái, vuosttas 5 Jagi maŋŋil Fárrema; c) buot Earát, geat čálihuvojit vearroolmmošlohkui, vel vuosttas Jagi maŋŋilgo Čáliheapmi guoská; ja d) Leansmánnit."

1837 sierra Stuorradiggi divttii, nugo diehtit, bidjamis dábálaš gávpebáike- ja eanavearu olles riikii (vástideaddji

---

¹¹⁵⁶ kreditor

¹¹⁵⁷ gjeldsforfølgning

guovvamánu 14. b. 1837 "Almmuhus") - dainna váikkuhusain ahte dáža borgárat eai máksán stáhtavearu oppanassiige dan čuohtejagis.

Nugo oinniimet 1691 mearrádusas, galge buot "ealáhusdoallit" máksit *logátoasi*. Dat gáibiduvvui riikka buktagiid vuovdimis gávpebáikkiin, vuos fáldi, dasto gávpejasat geat gávpeservviid beroštumiin fuolahedje logátoasi gáibideami. 1702 gávpeimearrádusa rájes manai logátoassi gávpeservviide, geat fas mákse divada gonagassii.

Ámmát- ja virgeolbmuid bálká gohčoduvvui nappo "*vuoigatvuohtan*". Vuoigatvuođaortnet lea dárkilat máinnašuvvon cuoŋománu 25. b. 1702 mearrádusas, 42. ja 43. art. Vuoigatvuođageatnegasat ledje prinsihpas *buot* rávis ja bargonávccalaš¹¹⁵⁸ sápmelaččat (mearrasápmelaččat ja badjesápmelaččat). Sundi galggai juohke jagi dikkis ráhkadit vuoigatvuođaolmmošlogu¹¹⁵⁹ sis geat galge máksit olles dahje bealle vuoigatvuođa (dahje eai oba vuoigatvuođage dávdá dahje agi geažil). - Borgemánu 20. b. 1778 mearrádus bijai vuoigatvuođaid (12. art.) ja máksima (48. art. meriid mielde) bearrama¹¹⁶⁰ gávpešearvá, ja sundi galggai ain čállit vuoigatvuođaolmmošlogu (art. 47). - Go gávppašeapmi luvvejuvvui, buot vearu ja vuoigatvuođaid bearran biddjui fáldái jahkásaš dikkiide (5.9.1787 mearrádus, 11 art.).

Vuoigatvuođaolmmošlohku lei nappo Finnmárkku vearroolmmošlohku. Vuodđoláhka bijai § 50b:s jienastanvuoigatvuođa¹¹⁶¹ *boaittobealguovlluide* sidjiide geat eaiggádušše dahje láigohedje erenomáš matrikulerejuvvon eatnamiid, nappo sidjiide geat mákse vearu, nu ahte vearrogeatnegasvuohta ánsšášii jienastanvuoigatvuođa. Go dušše unnitlogus sápmelaččain lei eaiggáduššanvuoigatvuohta eatnamiidda, lei dušše vuoigatvuođaolmmošlohku mii sáhtii vástidit eará ámttaid (vearro-)matrihkkala. Danin atnui vuoigatvuođageatnegasvuohta jienastanvuoigatvuohtan njukčamánu 31. b. 1821 vuodđoláhkamearrádusa § 50b lasáhusain:

---

¹¹⁵⁸ arbeidsfør

¹¹⁵⁹ rettighetsmantall

¹¹⁶⁰ innkrevning

¹¹⁶¹ stemmerettskvalifikasjon

"Sii geat Finnmárkkus leat leamaš Vuoigatvuodalaččat 5 Jagi, ja deavdán 25 Jagi, berrejit, nugo sii, geat eaiggáduššet dahje geavahit matrikulerejuvvon Eatnamiid, oažžut Jienastanvuoigatvuoda."

Dát lei áidna vuodđoláhkanuppástus ovdal 1842, 1814 "Skábmamánovuodđolágas" (Buo. NAČ 1984:18, s. 407f. - Øystein Bottolfsen bájuha fálddiid várdosa Finnmárkkku 1837 jienastanvuoigaduvvomiin¹¹⁶², *Finnmark fylkeskommunes historie 1840-1990*, 1990, s. 65). Olles 945:s ledje jienastanvuoigatvuodalačča¹¹⁶³. Galles vurdno¹¹⁶⁴ stáhta njuolggadusaide, dikte čálihit jienastanolmmošlohkui (dalá VI. § 51 vuodul) ja geat dasto jienastedje, ii leat baicce čielggas).

Vuoigatvuodaortnet joatkkašuvai geassemánu 6. b. 1863 "Nu gohčoduvvon Vuoigatvuodat Finnmárkkus lága dáfus" bokte. Cuošománu 21. b. 1898 vuodđoláhkamearradus dábálaš jienastanvuoigatvuoda hárrái (dievdduide) jávkadii vuoigatvuodaolmmošlogu ovtta dárbbu. Vuoigatvuodaortnet fámuhuhttojuvvui suoidnemánu 20. b. 1905 Sadjásašdoaimma daid gohčoduvvon Vuoigatvuodaid Finnmárkkus Lágain.

2.1.3 1744, hirssat ja saháfiellut Oarjefinnmárkkku girkuide

Oarje-Finnmárkkku báhpaid gáibádusat¹¹⁶⁵ gonagassii Álttá vuovddis huksenávdnasiid hárrái Hámmárfeastta, Ákņovági ja Láhppi girkuide mieđihuvvui (Wessel Berg, golggotmánu 2. b. 1744; gáibádusat RA, Missions Collegiet, Indkomne Breve 1735-45).

Dás ferte leat leamaš sáhka mealgat hirsahivvodagas daid báljes guovlluide.

2.1.4 1745, Schnitler:a evttohus Finnmárkkku eanageavahussii

---

¹¹⁶² stemmeberettiget

¹¹⁶³ stemmerettskvalifisert

¹¹⁶⁴ avlegge ed

¹¹⁶⁵ supplikk

Árvalusastis ráđđehussii rávvii Peter Schnitler soames eanabuoridemiid mearrasámiid ja dáloniid ássansajiin, vealgáduhttima ja eanaláigoheami áigumušain, ja vejolaš vuovdima odelii ja opmodahkan dáloniidda (bajábealde 1.10.3).

2.1.5 1751, Sámekodisilla dáhkádusat

Sámekodisilla dáhkidii vuoigatvuođaid boazosápmelaččaide dáža duovdagiin (olles dalá) Ruotas, ja danin skavát unnimusat seamma vuoigatvuođaid norgga boazosápmelaččaide (buo. Fr. Brandt, *Tingsretten*, § 39, mañimušoassi).

2.1.6 1753, vuovdegeaskkut

Vuovddit ledje heakkadehálaččat sihke Finnmáarkui ja maid Davvi-Norgii muđui. Borgemánu 7. b. 1752 plakáhtain [mearrádusain] gildui buohkaide muorraávdnasiid doalvut Davvi-Norggas eará guovlluide. Dát bisttii gitta 1845:i. Ođđa gielddus geassemánu 27. b. 1892 lágas, ođasmahtton borgemánu 20. b. 1915 lágas, fámuhuhttojuvvui njukčamánu 13. b. 1925 lágas).

Mathias Collett bođii Áltái 1751:s ođđa ámtamánin (Peter Schnitler:a sadjái, gii ii vuostáiváldán ámmáhá masa son jearatkeahtta lei nammaduvvon). Collett hárbmaluvai go oinnii mo vuovddi sáhtte goaridit (*Amtets kopibøker* 1751-58, Stáhtaarkiivva Romssas). Máñggosgirjjit čájehit mo Collett ieš čálii ođđajagemánu 31. b. ja golggotmánu 31. b. 1753 vuovdegeaskkuid gonagassii geasa "Finnmárkku Vuovddit gullet" (Wessel Berg, IV, "Tillæg", s. 1144f; Spilling s. 4f; bajábealde 1.10.1). Geaskkut gustojedje sihke beahce- ja lastavuvddiide.

Álbmot ii galgan máksit vuovddi geavaheames. Muhto beziid ja sogiid čuollamii galggai vuovdefáldi vuos čujuhit, ja maid fertii máksit. Jus dán láhkamearrádusa rihkku, de sáhkohallo ja stuorát rihkkumat soite rumašlaččat

ráŋggáštuvvot. Bealli sáhkus galggai báhcit albmadeaddjái¹¹⁶⁶, bealli vuovdefáldái. Muđui čjuhuii maŋimušgeaskku 1702 mearrádusa Finnmáarkogávppašeami 38. artihkkalii.

Collett oaččohii dasto Reantogámmára miedáhusa nammadit vuovdefálddi Áltái, gii galggai čjuhit ja muđui gozihit vuvddiid. Dát ortnet bisttii jahkečuohtemolsašumi maŋnelii (Jens Petter Nielsen, *Altas historie*, bd. 1, 1990, 283ff).

Vuovdegeaskkut mat namuhuvvojedje (1.10.1; 1.18.2) gustojedje Kárášjoga ja Deanuleagi beahcevuvddiide 1776:s, oktan 1775 eanačjuhancealkámuša álmmuheami.

Go ámtamánni Fr. Wilhelm Wedel-Jarlsberg 1814:s fárrii Álttás, sáddii son vuovdebeavdegirjji vuovdefáldái ja bijai girjji mielde. Lei muhtunlágan čoahkkáigeassu iežas ja su ovdamanniid vuovdehálddašeamis ja seammás oaivadeapmi sutnje gii galggai ovddasvástádusa badjelasas váldit. Ieš, čálii ámtamánni, ii lean son goassege čjuhan eambo go maid "Vuvddiin almmá Vahága haga sáhtii liigudit":

"Hárve lea Dábálaš olmmoš biehttaluvvon Hirssaid viežžamin dárbblaš Ássan- dahje Šibitdáluide, Láđuide j. d. s., muhto eai leat báicce álo Gávpealbmáid Gáibádusat dáid oktavuođain miedihuvvon, belohahkii go dáid Viesuide eai dárbbáš dušše stuorra ja olu Hirssat ja dávjá ferte navdit ahte lea nákcun náššat daid dárbbášuvvon Ávdnasiid eará sajiin."

Son oaivvildii ahte Áltá-vuovddis ain jahkeviissaid sáhtii njeaidit

"Gieldda Ássiid Atnui dárbbu Boaldin-muoraid ja Huksen-Hirssaid, go eai Čjuhuvvo menddo sakka dahje stuorra Murrenhivvodagat" (Nielsen, s. 287).

2.1.7 1760, ámtamánni vuosttas "báikelihppu"

Dálbmeluovtta dikkis geassemánu 18. b. 1760 divttii ámtamánni Gunder Hammer (1757-68) čállit beavdegirjái

---

¹¹⁶⁶ angiver

vuosttas "báikelihpu", namalassii ámtta dáhkádus ahte lihppoegaiggát sáhtii leat ássansajis eallináiggistis. Sverre Tønnesen lea ieš guorahallan diggegirjji sullii 1760:s ja čujuhan ovdáneapmi gittiid diggelogahallamis ja ássansajiid ja láddjehagaid riektenákkuin (finnmárkolačča, sundi Hans Paus mearrádus) gitta báikelihpuid rádjai (*Retten til jorden i Finnmark*, 1972, s. 85-93).

Jus Tønnesenge livččii diehtán Schnitler:a erenoamáš dieđáhusas Finnmárkku birra (*Eks. prot. III*, 1985) ja ámtamánni Collett mánggogirjjiin, livččii oaidnán ain eanet ovdamearkkaid mo ámmátdoaimmahagas ovdal juo dihte dán dárbbus ja danin sáddii ođastusevttohusaid Københámmanii.

Ná čálii ámtamánni Collett Reantogámmárii golggotmánu 23. b. 1754:

"Okta daid stuorámus Cakkiin Riikka buorideames ja Ássiid čálggus ja veagaiduvvamis, leat dat áloládje fárremat geain eatnašat leat Mearra-Sápmelaččat ja belohahkii maiddái muhtun nu gohčoduvvon Dážat. Mearrasápmelaččaid dáfus, de lea dábálaš sis, ahte ássat nuppi Báikkis geasset ja nuppi Báikkis dálvet; Geassesadji lea sis danin, go šibihiid ii sáhte biebmát geasset, ja sii ieža besset guođoheames šibihiid, mat guođokeahtá, jus orrot seamma sajis dálvet go Geasset, livčče bilidan buot ealáha maid dálve-biebmun áigo láddjet. Dát sirdin dálve- ja Geasse-sajiid gaskkas attii sidjiide vejolašvuoda, ahte eai dušše sii ane ávkki dan muhkis mii dálvvi mielde báhcá go šibihat leat návehis, muhto maid ahte sii fuolaheamet diktet šibihiid guođokeahtá guohtut earáid áidonkeahtes gittiin, mat leat dastán sin Geasse-guohtuma bálddas, ja gos unnán lea vuovdi ja eatnama iešvuolta hehte áidut. Nappo sáhtii dat vahát go fárre Geasse- ja Dálve-sajiid gaskka leat doarvái ártan dáhtut dán Dábi heaittihit, muhto dušše dat ii oru; dasgo jus Mearra-sápmelaš lea dálvet, heivemeahttun láchkai nie gurben dan suhkkes soahke-vuovddi lavdnjegoađis lahka, nu ahte son ii bussái sáhte guoddit muoraid maid son juohke beaivvi murre iežas dárbus lavdnjegoahtái, fárre son nuppi-báikái gos lea suhkkes vuovdi, ja seamma báikkis lea dálve-sadji, nu guhká dassá son ii šat dábálaš vuogasvuodain ole Vuovdái. Ja leat gal dat Mearrasápmelaččat geat leat fárren 10 ja vel eambo gerddiid, ja buot dás lea viehka ártet, ahte go daid njáskkojuvvon vuvddiin lea šaddan vuogas suoinnit guohcaga gudduid ala, sápmelaš oamasta láddjet alces buot suinniid mat šaddet iežas njáskkon sajis, maid eatnašat sápmelaččain gohčodit gittiid eatnamiid maid ieža leat čorgen; nu ahte *dát lea háhkan maid eanaš sápmelaččain boahu gittiideaset, maid juohkehaš čuoččuha berre geavahuvvot váhnemiidiset dahje fulkkiideaset manis geat leat*

čorgen daid lastavuvddiid. ..." (Finnmarkens Amts Kopibog 1752-1756 udenfor Amtet, StA Tromsø, s. 144-146. Nubbehusčáalus ja uth. GS).

Sitáhta čájeha vuohččan mo vuovdi lei guovddážis Collett jurddašanvuogis. Muhto mañimušlinjain lea čielga mearrasámi riekteáddejupmi, go oaivvilledje sis leat vuoigatvuođa láddjet niittuid gos váhnemiin dahje fulkkiin ovdal ledje leamaš gittiin ássansajit (Buo. bajábealde, 2. čuo. álggahusa).

2.1.8 1761, ámtamánni luossabivddu lágideapmi Álttá-jogas

13.5.1761 mearrádusainis álggahii ámtamánni Hammer luossabivddu muddema Álttá-jogas (čállon Finnmárkku *diggegirjái* 45, s. 559-566; StA Romsa). Guollebivdu doalahuvvui Álttá ássiide. Dát hámáduhtii iešguđetlágan "servviid" maid álbmot ain juo 1600-logu loahpageaži rájes lei lágidan Álttá-joga luossabivddus (J. P. Nielsen, *Altas historie*, bd. 1, 1990, s. 197ff, s. 289ff).

Muhtun nuppástusain lea Hammer mearrádus ain doaimmas (Tønnesen 1972, s. 96, 245; J. P. Nielsen, "Om Altaelva, laksefiske og Alta laksefiskeinteressentskap", *Norsk skogbruksmuseum, Årbok nr. 11 (1985-1986)*, Elverum 1986, s. 297-316).

2.1.9 1775, eanačujuhancealkámuš ja "ámtalihput" 1863 rádjai

Ámtamánni Collett beroštii - seammago Peter Schnitler - hirbmadit Finnmárkku eanadivššus ja eanadoallovejolašvuodain. Dán birra sáddii son 1757:s dievaslaš "dillečállosa" Reantogámmárii (nubbehusčáalus Kjeldeskriftavdelinga, RA; buo. Collett ođastusrahčan Várjjagis, Einar Niemi, *Vadsøs historie*, bd. 1, 1983, s. 432ff).

Sundi Hans Paus evttohii 1769:s Reantogámmárii, fárrehit "liige" badjesápmelaččaid riddui, mii ii dohkkehuvvon Reantogámmára alimus dásis. Eanet fuomášuhtii jurdda juolludit mearrasápmelaččaide bissovaš dálve- ja geassesajiid, heivvolaš gieddeguolbaniiguin, guohtumiiguin ja bivdosajiiguin,

ja njeallje bearraša joavkkuin. Dážat galgat ássat guollebivdohápmaniin gos leat unnimus njeallje bearraša, eai dušše vuotnabađain, muđui berrešii sidjiide biehttaluvvot gávpemonopola čielggadeapmi (*Indberetning om Finnmarkens økonomiske tilstand, med forslag om dens forbedring, beaiváduvvon Dálbmeluovttas ođđajagemánu 16. b. 1769*, dea. A. B. Wessel, Čáhcesuolu 1908).

Muhto easka ámtamánni Torkil Fieldsted joraha dákkár jurdagiid láhkan.

Torkil Fieldsted lei islándda sogalaš. Son lei ámtamánni Finnmárkkus 1771-78 ja válđoámtamánni Troanddimis 1786-95. Dás lea nana oktavuohtha ruvdnoprinssa njuolggadussii, maŋgil Frederik 6, 1788:s ja válđoámtamánni 1794 cealkámuššii sápmelaččaid vuoigatvuođas boazodollui Troanddima ámttas (NAČ 1984:18, s. 185).

Torkil Fieldsted oaivvildii - nugo Paus - ahte Finnmárkku ovdánanvejolašvuođat ledje mearrabivddus. Danin berrešedje eiseválddit geahččalit rittus čohkket birasgotti gosa golbma gitta vihtta bearraša ásaiduvvet. Berrešii čujuhuvvot ássansadji eatnamiidda olles eaiggáduššanvuoigatvuođain, muhto odelvuoigatvuođa haga. Fieldsted ii dáhttun nappo lihttoláigoheami¹¹⁶⁷ ja eanaláigoheami gaskadási.

Miessemánu 27. b. 1775 ggl. cea. cealkámuša ja eanagirjelávadaga lea Fielstied ollásit čállán Finnmárkkus. Muhto son háleštalai dan birra Reantogámmáriin Københámmanis 1775 giđa orruma oktavuodas (Tønnesen, 1972, s. 134-146; Tønnesen:a govváduš vuodđuduvvo álgogálduide: Rentekammeret, Kammerkollegiet, Dok. til forestillinger, Pk. 22 (1772-1775), RA).

Mánga Reantogámmára bálvá¹¹⁶⁸ ledje 1760-jagiid rájes beroštan "Finnmárkku Veagaiduvvamis", erenoamážit greavaguovttus Thott ja Oeder. Thott dat hilggui Paus:a beannta garra evttohusa. Fieldsted hábmii evttohusastis justa "veagaiduvvan" jurdagiin, ja ráđđehus čuovvolii evttohusa politihkanis.

---

¹¹⁶⁷ bygsel

¹¹⁶⁸ deputert

Ássansaji eaiggát oaččui "Vuoigatvuođa" jávrriid ja jogaid bivdui ássansajis dahje dan lahkosis (§ 3). Ii daddjo, nugo galggašii NL 5-11-2 vuođul, dán leat sierra vuoigatvuohtan. Substantiivvas "Vuoigatvuohta (Rettighed)" lea mearritkeahtes hápmi ja orru danin addit láivvit vuoigatvuođa ássansaji eaiggádii go jus livččii leamaš mearriduvvon hápmi ("Vuoigatvuohta [Rettigheden]").

Giliin gos dárbbášuvvui lastavuovdi (§ 4), galge oažžut juolluduvvot vuovddi ("mearriduvvot ... dihto Giliide"), atnui ámtamánni čujuheami vuođul.

Beahcevuvddiid várrii baicce gonagas alcces (§ 5). Seamma maid dainna mii lei lihttoláigohuvvon njuorjo-, monne- ja uvjasajiide "dihto ávdin ja huksenkeahtes Sajiin; muhto go dáid Sajiin leat fásta Ássit, galgá Ámtamánni Evttohit, *sihke Ássiide ja Gonagaslaš Beroštupmiide buorrin ovddasguvlui*" (uth. GS. - Tønnesen, 1972, s. 147, čájeha mo ámtamánni dán ásahii, omd. 1831-32:s).

Čuovvovaš § 6 máinnašii "Hearvásvuođaid, mat dán rádjai leat leamaš oktasaččat olles Giliide dahje Dábálaš Olbmuide". Daid ii galgan sirdit opmodahkan, muhto "diktit ain dákkár dábálaš Geavaheapmái". Ovdamearkan ("leat") dákkár "Hearvásvuođain" čujuhii cealkámuš "Guollebivdui ábis ja Eanuin [Áltá ja Deatnu], ja Sátkkuide ja sullasaččaide". Vástideaddji njuolggadusat mat eai galgan luobahuvvot "Gonagasa eatnamiin" priváhta opmodahkan, leat bisuhuvvon ja aiddostahttojuvvon buot čuovvovaš eanavuovdinlágain.

Orrunsajiid galge mihtidit ja luobahit nuvttá, muhto stáhtadivadiin¹¹⁶⁹ sundái eanagirjji ovddas (beroškeahtá mahtodagas) ja diggelogahallan lei geaskkus mearriduvvon eanemusat 24 skillet dahje njealjadas riikkadalára (§ 8). Dákkár stáhtadivadiid badjerádjemearit¹¹⁷⁰ bohte nappo Finnmáarkui mealgat ovdal go Norgii muđui (geassemánu 11. b. 1788 stáhtadivatnjuolggadusat¹¹⁷¹).

Ássansajiid galggai matrikuleret, go "mearriduvvo ... jahkásaš Divat" 8 sk. juohke gusafuođđara meari mielde (§

---

¹¹⁶⁹ sportel

¹¹⁷⁰ maksimaltakst

¹¹⁷¹ sportelreglement

10). Badjerádjesturrodat galggai leat 4 gusafuođđara (dahje 32 sávzafuođđara). - Stuorradiggi fámuhtii divada 1839:s (Almmuhus Vearuid ja Divadiid hárrái, golggotmánu 17. b. 1839, čuo. g 3).

Ámtamánni gohččojuvvui dán sisdoalloriggá § 11:s gozihit ahte eanačujuhugas lei ovdáneapmi, erenoamážit anu, šattu ja vuovdegilvima dáfus.

Čuovvovaš áiggi eanagirjjit (Finnmárkku sundeámmát, *Pantebok 1, 1776-1794, StA Romsa*) almmuhit báikkiid namain ja beanta olu "láddjehagaid", daidge namain. Daddjo áinnas ahte "Boaldámuš lea lahkosis". Juohke báiki lei vealgáiduvvon, 4 "gusa" dahje 32 "sávzza" badjerádjái.

Vuosttas pántagirjjis ledje hui moadde ámtalihpuge. Dá lea ovdamearka Oarje-Finnmárkkus:

"Hámmárfeasta Dikkis Geassemánu 6. 1780 almmuhuvvui

...

Dákko bokte oažžu Jon Axelsen, Sievjjus¹¹⁷² Luđolaččat Lobi orruohtit Njižževuonas¹¹⁷³ Sievjjus Michel Jonsen luhtte, gos Elias Arnesen ovdalis lea orrun, ja dieđihuvvon Jon Axelsen galgá geavahit ja atnit Eatnamiid ja Niittuid maid seamma sajis ovdalis namuhuvvon Elias lea geavahan, datte berre son dainna eatnamiin mii sutnje lea addon ráfáidahttit Vuovddi mii gullá Báikái ja ii galgga duššadit ja Dárbbášmeahtumit geavahit, jus nu son massá dán máinnašuvvon Luđolašvuoda ja čujuheami.

Hámmárfeasta Suoidnemánu 16. b. 1778.

T. Fieldsted."

Ole Hannibal Sommerfelt, Nuorta- ja Oarjefinnmárkku fáldi 1783 rájes ja Finnemárkku (Romssain) ámtamánni 1787-1800) máinnašii 1799:s 1775 cealkámuša váikkuhusaid ná:

"Nuortafinnmárkkus eaiggáduššat Dážat, Mearrasápmelaččat ja Kveanat dábálaččat iežaset ássansajiid ja vealgáduvvon eatnamiid, earret hui moadde Ođđa-Ássi. Nuortafinnmárkkus ii leat čorgekeahtes ja gilvvakeahtes Muoldavuoddu Eanajuhkkojuvvon. Riikka lea Gonagassii gullan ja ain gullá sutnje, nuguhká dat ii leat vealgáduvvon dahje vuvdojuvvon." ("Kort Beskrivelse over Finnmarken", *Topographisk Journal for Norge*, bd. 7, 1799, s 144f).

---

¹¹⁷² Seiland

¹¹⁷³ Hølseby

Cealkámuš šattai nappo Oarjefinmárkkus duohtan, muhto ii Nuortafinmárkkus. Baicce joatkkašuvai ain báikelihpuid geavaheapmi miehtá Finnmárkku, 1775 rájes "ámtalihpuid" namas.

Ámtalihpuid čuovui maiddái dábálaččat eaiggáda ja beallelačča vuoigatvuohta sadjái ahkásii¹¹⁷⁴, vuosttasvuoigatvuođain manjšoahttiide. Mihtideami ("mihtádusa") ja vejolaš diggelogahallama galggai gal máksit, muhto sajit eai matrikulerejuvvon iige jahkásaš divat biddjon. Ámtalihpu eaiggát ii sáhttán pántet ássansajis, muhto justa danin ii lean sus sajistis massinvárra. Nie lei son seamma oadjebas sajistis go eanaláigolaččat Nordlánddas ja Romssas seamma áiggis (Axel J. Coldevin, *Jordegods og storgårder i Nord-Norge*, 1943). Álttá Pántaregisttar čájehage ahte olu ođđa eaiggádat fertejedje luobahit ássansajiideaset gávpejasvealggi dihte (njálmmálaš diehtu GS:i Sverre Eilertsen:s, Eaibu, Áltá).

Spilling, *Av Finnmarkens skogret*, 1920, s. 32, bájuha deaddiluvvon girjelávadaga, maid ámtamánni Harris ráhkadii, ja ámtalihpu diggelogahallama ovdamearkka Álttás 1848:s. Spilling bájuha eanaš girjelávadagas. Vulobealde lea dat ollásit geardduhuvvon, guovtti seammalágan lávadagain 1846:s ja 1853:s, goappašagaid lea ámtamánni Harris vuolláičállan (sierra kasehtas, StA Romssas):

"Deaddiluvvon Girjelávadat Finnmárkku Ámtta Ámtamánnis Ássansajiid Liigudeapmái.

Finnmárkku Ámtta Ámtamánni cealká ahte duođai lea addán lobi, nugo mun dákkobokte divttán ... váldit Geavaheapmái ja Gilvimii Stáhtii gullevaš Eanabihtá, mii lea ... makkár Eanabihtá Ráját ja Sajádat Mihtideamis ... nu go lea čilgejuvvon:

...

Dieđihuvvon Eanabihtá, masa várrejuvvo rihkkokeahtta masa Muhtimiidda ovddeš Vejolašvuođa vuodul lei Vuoigatvuohta, geatnegahtta geavaheaddji fuolahit dohkálaččat, nu ahte Opmođaga sáhtta geavahit Ávkin ággi Guhkodagas ja vealgáduvvot. Jus Báiki 2 Jagi manjšil odná LohpeBeaivvi rájes ain orru gilvvakeahtta, lea seamma fas ruovttoluotta Almmolažžii, ja sáhtta almmá Váiddakeahtta Soabadan-kommišuvdnii, Láhkii ja Duomuide dastán čorgejuvvot.

---

¹¹⁷⁴ pã livstid

Dálá Lohpi ii vuoigatvuodavuodđut Geavaheaddjái makkárgé Vuoigatvuoda Vuovdá, mii lea eanabihtás. - Jus dárbbášuvvo Vuovddi čuollat eatnama gilvigoahtimii, lea Geavaheaddjis dieđihit dán guoskevaš Meahccefáldái, gii fuolaha Vuovddi, mii galgá čullojuvvot, čujuhuvvon Geavaheaddjai ja Earáide, geat leat gáibidan Čujuheami."

Kommišuvdna mii 1862:s eanavuovdima hárrái árvalii, čilgii geavada ná:

"Nugo dihtosis leamaš moanaid jagiid lea Geavat bisson, ahte Ámtamánni maŋŋil Stáhta eatnamiid mihtideami gaskaboddosaččat lea dieđihan gullevažžii nu gohčoduvvon Ámtalihpu, dahje lobi Eantamiid váldit atnui dáinna áigumušain, go lea gilvon ja áidon, de oažžu Eanagirjji. Miehtá Finnmárkkus geavahuvvojit olu eatnamat dákkár Ámtalihpuid vuodul. Duokkot dákkó leat maid muhtun Ássansadji, masa geavaheaddjis ii eisege leat Vuoigatvuodavuodđu.

Kommišuvdna Oaivvilda dárbbášit, ahte Lágat, dasgo dál álggahuvvo ođđa Vuogádat Eanajuolludeamis Finnmárkkus, ordnet Gaskavuodaid dáid Ovddasvástideaddjiin, geat geavahit Eatnamiid belohahkii almmá Vuoigatvuodavuodđu haga ja belohahkii Ámtalihpu vuodul, hálbbes vuogi mielde, nu ahte seamma olu Ovttaskas olbmuid Vuoigatvuoda ja hálbbes Deastta dan Oskkus Eanabarggus mas eiseválddiid Beroštumit váldojit vuhtii" (*Od.prop.* 33/1862-63, s. 10).

Ja Siskkit Departemeanta bealestis lasihii ahte "Vuogi, mii dássážii lea čuvvojuvvon Eiseválddiid Beales Eatnamiid Luobaheamis Priváhta eaiggadiidda, lea leamaš hui hálbi, go dat ii leat máksán Háldejeaddjiide eambo go Moadde Dalára" (*Od.prop.* 33/1862-63, s. 18).

Váilo gáldolaš ja čohkkejuvvon sadje- ja ámtalihpuid geavada lohkan Finnmárkkus gitta 1860-jagiid rádjai. Ámta ferte leat bargan guovddáš eiseválddiid čielga vuoigatvuodavuodđu haga. Muhto lea doarvái čielggas ahte lihput čállojedje ássiid iežaset dáhtu mielde. Ii lean sáhka sirdimis.

A?kke sáhtta dadjat ahte ámtaeiseválddit, iežaset guhkes ja iešráđálaš ámtalihpuid halddáhangeavadiin, njuovzilit mihte eiseválddiid fertet oadjudit ja muddet árbevirolaš anu mii olbmui lei ássanbáikkiin oktan lagaš riggodagaiguin.

2.1.10 1826, Gávvuona veaikedoaimmahat ja Álttá vuovdi

Gávvuona veaikedoaimmahat, Álttás, surggiidisguin Návutnii, šattai stuorámus industriála doaimmahat Davvi-Norggas 1800-logus. Dát ásahuvvui 1826:s Hámmárfeasttas brihttalaš konsula Crowe bokte. Doaibma lei álggos dušše ruvkedoaibma. Málbma ii suddaduvvon garkobberin:

"Fievrridat namalassii Málmma suddatkeahhtá Englánddii. Guovllu Beahcevuovddis lea Doaimmahagas lohpi váldit hirssa dárbbus mielde Ruvkehukseimii ja Mášendoibmii; muhto Doaimmahahkii lea váldoeaktu, ahte eai váldde koalaid ja boaldinmuoraid guovllu vuvddiin. Danin fertege, jus Bartadoaibma Álggahuvvo, ahte koalla Suddadeapmái vižžojuvvo deike E?lánddas dárbbu mielde." (Jens Kraft, *Topographisk-Statitistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge*, bd. 6, Christiania 1835, s. 576f).

Lea mearkkašanveara dán konsešuvdnaeavttu "stáhta vuovddi" geavaheapmái Álttás.

Álgovuorus lei ámtamánni Johan Caspar Krogh, gii dan evttohii ja gii geassemánu 10. b. 1825 almmuhii ođđa njuolggadusaid Áltá-vuovddi geavahusas. Muhto dat bisuhuvvui guovvamánu 27. b. 1826 ggl. cea. Eanet cealkámušas - masa Kraft lea vuodđudan - J. P. Nielsen:s, *Alta historie*, bd. 1, 1990, s. 356f.

Plassjeduoddara njáskamiin dihte 1600-logus. Njáskamat Álttás livčče ožžon billisteaddji váikkuhusaid Oarjefinnmárkku ássamii.

1830-jagiid loahpas sáhttigođii báktečina buktit olgoriikkain tuollo haga veaikedoaimmahahkii. Buvttadeapmi lei maŋŋil gitta 200 tonna jahkái (Cuo?ománu 26. b. 1838 ggl. cea., čuo. 11, ja skábmamánu 23.b. 1839; buo. Ståle Dyrvik j.ea., *Norsk økonomisk historie 1500-1970*, I, 1979, s. 170).

2.1.11 1830, Finnmárkku-guollebivdduid láhka

Čakčamánu 13. b. 1830 láhka siskkildii njuolggadusaid Finnmárkku-rittu rikkis guollebivdui, erenoamážit dorskibivdui. Láhka attii seamma guollebivdovuoigatvuodaid Nordlándda ja Norggas muđui guollebivdiide go Finnmárkku guollebivdiide.

Finnmárkolaččaid sierravuoigatvuođat, erenoamážit liidnabivdui, danin fámuhttojuvvo.

Miessemánu 18. b. 1860 láhka attii bienasta bitnii ránggáštanmearrádusaid earáid bivdosiid vahágahttimis. Borgemánu 3. b. 1897 láhka, § 11, mearridii ahte áhpi galggai juhkkujuvvot "Fierpmi ja Liinna geavaheaddjiid gaskka". Danin nogai 1890-jagiid loahpas vuoigatvuohta "liinnaide". Ledje seakka bivdočázit gáttis fávlái, ráddjejuvvon bivdočáhcemearkkain¹¹⁷⁵. Várjjat-vuotnas diggelogahallo dákkár liinnat nu maŋjit go 1860-jagiin. Dáppe lei eaiggáduššavuoigatvuohta liinnaide leamaš dábálaš juo 1600-logu rájes (Einar Niemi, *Vadsøs historie*, Čanas 1, 1983, s. 292-295; buo. 1702 gávpemearrádusa, bajábealde 2.1.2.).

Seamma beavvi tuolluláhka Finnmarkkui divttii tuollo haga sisabuktit juohkelágan biergasiid guollebivdui ja eanadollui. Finnmarkorittu guollebivdu ja go álkit beasai ássansajiide ja dárbbášlaš oamit dagahedje rittu fárrenguoavlun, erenoamážit mátta guollebivdit bohte (čohkkejuvvon válddahus, Francis Sejersted, *Den vanskelige frihet 1814-1851*, 1978 (Norges historie, red. Knut Mykland, bd. 10), s. 146-167).

Guolli ja eatnamat hohkahedje maid sisafárrema stuorraoaivugasvuođas Suomas (Einar Niemi, *Oppbrudd og tilpassing. Den finske tilflyttingen til Vadsø 1845-1885*, 1977).

Finnmarkku olmmošlohku lassánii 1800-logus proseantalaččat *nuppi geardásaččat* go Norggas muđui oppalaččat (Øystein Bottolfsen, *Finnmark fylkeskommunes historie 1840-1990*, 1990, s. 142ff, oktan moanaid diagrámmaiguin). Stuorra oassi olmmošlassáneamis lei guollebivddu laskama geažil.

2.1.12 1852, Norgga ja Suoma gaskasaš rádjagidden boazodollui ja suomelaččaid riddoguillebivddu gielddus

1840-jagiid rájes vuohttit Christiania ja Stockholmma ámtahálddahusas ja guovddáš eiseválddiin badjáneaddji balu ruošša ránnjáide, oktan Suomain mii lei cára

---

¹¹⁷⁵ mēd

stuorraoaivugasvuohta 1809 rájes. Ballu ii gustun dušše Várjjagii, muhto miehtá guovllu davvenuorttabealde Ivggu ja "suomagáiddá".

Ruošša rádjagidden Finnmárkku bohccuide 1852:s vástiduvvui dáža beales rádjagiddemiin suoma bohccuide ja suoma guollebivdiide. Almmolaš almmuheapmi čuojai ná:

"Suoidnemánu 29. b. 1852, Gonagaslaš Cealkámuš, mas - dan oktavuodas go keaisárlaš ruošša Ráđđehus easka vássán Suoidnemánu 10át celkkii Dovddahuvvon, ahte Čakčamánu 15át rájes áigu diktít Suoma Rájá Norgga vuostá giddet dáža Badjesápmelaččaide oktan Boazoealuiguin - earret eará mearriduvvui: ahte seamma Áiggis galgá leat gielddus suoma riikkavuložiidda rasttildit rájá Norgii guođohit bohccuideaset ja sihke Norggas dahje norgga Rittus moge bivdit dahje makkárga guliid bivdit."

Dáža rádjagiddema ferte navdit leat dáža allatvuođarievtti váikkuhussan. Dat ii lean vuođustuvvon Finnmárkku stáhta eatnamiid oahpas. Muhto čuojai vuohččan suoma sámiid valljigeavaheapmái dáža guovlluin. Danin gullá dáža rádjagidden dan oktavuhtii mii dás lea ovdan.

Dáža beale rádjagidden oaččui ránska-brihttalaš dáhkádusa (milolaš ja dál ii nu dovddus) 30. skábmamánu 1855 "Skabmamánusoahpamušain". Dat máinnašuvvui vel "Soahpamuš Fránkariikkain ja Englánddain Ruošša vuostá" dan áiggi lánkaáigečállagis (uth. GS):

"1. A r t i h k k a l. Su Majestehta Ruota ja Norgga Gonagas ii čana iežas luobahit Ruššii dahje dán Riikkain lonuhit dahje diktít seamma ahte ásaiduvvot makkárga osiin Riikkas, mat leat Ruota ja Norgga Ruvnnu vuollásažžan. Su Majestehta Ruota ja Norgga Gonagas čatná iežas dasto ahte ii luobat Ruššii makkárga Vuoigatvuođa Guohtumii (Bete) dahje Guollebivdui dahje makkárga Vuoigatvuhtii makkárikkenassii eará Lágážemiid, leš dal Ruota ja Norgga bajábealnamahuvvon Duovdagiin dahje daid Rittuin, muhto hilgut juohke šiehtadallama, maid Ruošša dahká dáiinna Áigumušain sihkkarastit muhtun namahuvvon Vuoigatvuođaid.

2. A r t i h k k a l. Jus geavvá nu, ahte Ruošša ovdanbuktá Su Majestehtii Ruota ja Norgga Gonagassii makkárga Evttohusa dahje makkárga Gáibádusa, man Áigumuš lei doalahit, leš dal Luobaheapmi dahje Lonuhus makkárga Oasis Riikkas, mii lea Ruota ja Norgga Ruvnnuid vuollásažžan, dahje Vuoigatvuohta hálddašit dihto Osiid dáiid Eatnamiin, dahje Miediheapmi Vuoigatvuhtii Guollebivdui, Guohtumiidda (Bete) dahje

makkárnu eará Lágážemiid namuhuvvon Duovdagiin dahje Ruota ja Norgga Rittuin, - čatná Su Majestehta Ruota ja Norgga Gonagas makkárga gaskaluhttima haga almmuhit Su Majestehta Fránska Keisáarii ja Su Stuorra-Británia Majestehtii dákkár Evttohusa dahje dákkár Gáibádusa; masa mañimušnámuuvvon Majestehtat váldet badjelasas Geatnegasvuoda addit Su Majestehtii Ruota ja Norgga Gonagasa Soahtefámuide eatnamiin ja čáziin, doarvái Ovttastahttit Su Majestehta Soahtefámuid eatnamiin ja čáziin ahte vuosttaldit Ruošša Gáibádusaid dahje Fallehemiid. Lágážeapmi, Fápmu ja Atnin dáid Soahtefámuin galge bajábealnamahuvvon Dáhpáhusain mearridit oktasaš Soahpamuša gaskal ovtastuvvon Fámuid."

Norgii bođii skabmamánusoahpamuš skábmamánu 2. b. 1907 Integritehtasoahpamuša sadjái (Duiskkain, Fránkariikkain, Stuorrabritániaain ja Ruoššain. Dat loahpahuvvui gaskal 1922 ja 1928).

2.1.13 1852 - 1857, vuosttas geahččaleamit váidudit ruošša rádjjagiddema čuvvosiid dáža boazosápmelaččaid ektui

Ruošša rádjjagidden 1852:s fámuhuhtii de facto Sámekodisilla vuoigatvuodaid boazosápmelaččaide Várjjagis Guovdageidnui dálveorohakkii Suomas ja váddudii sin dili hirbmadit.

Ráđđehus nammadii seamma jagi golmmaolbmo kommišuvnna iskat váttisvuodaid váidudit.

Okta miellahtuin lei Even Saxlund (1811-1902). Son lei 1835 cand. jur., Nuortafinnmárkku fáldi ja sundi 1838-52, Fredrikshald:a gávpotfáldi 1852-63, alimusriekteduopmár 1863-94 ja buot stuorradikkiid ovddasteaddji 1845-1864 earret 1859-60).

Dárkkástusaid mielde ja ovttasráđiin boazosápmelaččaiguin árvalii kommišuvnna eanetlohku (gávpotfáldi Saxlund, fáldi Hauge; ámtamánni Harris ii searvan eará ámmátdoaimmaid geažil) ahte dálveguohtumat Duoddaris ja Máttá-Várjjagis galge ráfáiduhttot guohtumis miessemánus skábmamánnui. Bohccuid galggai danin geahččat birra jagi, sihke dálveguohtumiid ja Suomarájá geažil. Boazoáidi gaskal Vuotnabađa ja Skiippagura livččii doallan Várjjat-bohccuid Várnjárggas geasset, doarvái guhká eret rájás.

Geassegeahččan livččii nappo váttisvuodaid haga. Deatnu livččii giđđadulvvis beaktilit caggan Nuortta-Finnmárkku eará bohccuid, ja muđui vigge bohccot ieža geasseorohagaide rittuide. Kárášjoga ja Oarje-Finnmárkku bohccot livčče maid ieža viggan rittobeallai Oarje-Finnmárkui ja Davvi-Romsii. Kárášjoga ja Guovdageainnu boazodoallit čuoččuheadje ahte geassemánu ja suoidnemánu álggus livčče lean veadjemeahtun geahččat bohccuid, muhto ledje ovtamielas ahte dálveorohaga jeagil fertii suodjaluvvot juo čakčagease. Dát lea čakčamánu 7. b. 1854 lága duogáš (Od. prop. 42/1854; Árvalus O 82/1854), mii luvvii Kárášjoga ja Guovdageainnu boazosápmelaččaid geahččangeatnegasvuodas geassemánu 1. b. rájes suoidnemánu 8. b. rádjai.

Ráđđehus guorrasii nappo kommišuvdnamiellahtuide Saxlund ja Hauge. Soai leigga ráddjen mandáhtaseaska rádjagiddema čuvvosiidda, vaikko diđiiga boazosápmelaččaid ja boanddaid ("Dáloniid") gaskasaš vuostálasvuoda Oarje-Finnmárkkus.

Ámtamánni Harris ii lean ovtamielas dása. Son navddii Saxlund ja Hauge

"vánit leaba ožžun doarvái Liibba Bienasta bitnii oahpásmuvvat dán Dilálašvuhtii, mii allaárvvot leat ovdánan Sáččá ja Romssa Fálldiin ja Álttá-Dálbmeluovtta Báhpasuohkanis" (Od. prop. 42/1854, s. 22).

Ámtamánni ráđđii danin láhkadit dievaslaš geahččangeatnegasvuoda birra jagi sihke Finnmárkkus ja Romssas. Ráđđehus válddii dán vuhtii, ja guovvamánu 25. b. 1857 plakáhtas gohččojuvvo maiddái Oarje-Finnmárkku ja Kárášjoga boazodoallit geahččat bohccuid birra jagi (Dán birra, Od. prop. 25/1862-33 Lága čállima birra, mii sisdoallá Mearrádusaid Bohccuid Geahččamis jna. aitosaš Finnmárkkus, Miellidus I. Buo. čuovvovaš oasi).

2.1.14 Láhkaovdabarggut ja lágat boazosápmelaččaid ja boanddaid gaskasaš gaskavuodain 1850-jagiid loahpa rájes 1978 boazodoallolága rádjai

Ovddit geahččannjuolggadusat ledje gal njulgestaga 1852 rádjagiddema čuovus. Muhto álggahedje moanaid iskkademiid doallelaš njuolggadusaide "stáhta eatnamiid" guohtumis, láivudan dihte boazosápmelaččaid ja boanddaid gaskasaš heajos gaskavuoda. Iskkadeamit eai leat vel heaittihuvvon. Čuovvovaččat biddjo várddus muhtun váldoiskkademiin 1850-jagiid loahpa rájes ja 1978 boazodoallolága rádjai. Dát gustojit stáhta eatnamiid geavaheames Finnmárkkus, vaikko lea iskon ráhkadit doallelaš ortnetnjuolggadusaidge.

Guovvamánu 25. b. 1857 ggl. cea. olis nammadii Finnmárkku ámtamánni, Siskkit departemeantta miedáhusain, kommišuvnna čielggadit bohccuid geahččama ja vejolaš vahátbuhtadusa gažaldagaid. Kommišuvnna raportta dievaslaš oassi ja departemeantta dan meannudeapmi lea váldon mielde Od.prop. 25/1862-63 Om udfærdigelse ... (buo. ovddit oasi loahpa).

Miellahtut ledje fáldi ja sundi Norgreen Deanus, Romssa suohkanbáhppa ja fylkkaproavas, ovddeš Guovdageainnu suohkanbáhppa, Hvoslef, Álttá-Dálbmeluovtta leansmánni Dyblie ja gávpejas Fanrem.

Kommišuvdna čilgii álggos manne ledje riiddut gaskal boazosápmelaččaid ja boanddaid ja čujuhedje ahte váttisvuodát ledje stuorámus Álttá-Dálbmeluovttas, go eanadoallu lei erenoamáš dehálaš dáppe. Muhto kommišuvdna oaivvildii (s. 5) ahte

"ii sáhttán mohkastit Bahás giieldimis Badjesápmelaččaid Lobi Mearragáddái dahje čujuhit sidjiide Guovlluid Caggan dihte dihto eará báikkiin, daningo dákkár Erren livččii leat issoras Hearjiduhttin dondološ Vuoigatvuodain, dát livččii maid Moiven ollásit sin ruhtadili, mii ainjuo dán Áigái eaktuda hehtekeahtes Johtinvuoigatvuoda."

Kommišuvdna evttohii láhkadit čielga prinsipála ja persovnnalaš buhtadanovddasvástádusa ja dasto álggahit subsidieara ja oktasaš ovddasvástádusa boazovahágiin gieddeeatnamiin, áiddehis niittuin gittiid lahka, niittuin ja mehciin mat

"bissovaš Mearkkain dahje Čorgemis lea nu čielggas, ahte seamma sáhttá sirret birastahtti Almennehis, "

ja čujuhuvvon njáskansajiin (§ 9).
Kommišuvnna lei vuodđudan oktasaš
buhtadanovddasvástádusa (s. 4) ahte dat livččii boktán

"Searvedoaimma, maid ... Johttieallimis eai dovdda ja eai dárbbáš, nuguhká go ellet sierra, muhto mii berre leat dárbbášlaš Eaktun dan Bistimii, go áloládje lassánit Riiddut ovdáneaddji Servodagain."

Muhto kommišuvnna *eanetlohku* dagai oktasaš
buhtadanovddasvástádusa evttohusa *evttolažžan* ahte
boazovahága buhtadanovddasvástádus meahccegaskkain ja
áiddehis niittuin geahpeduvvui beliin dahje heaittihuvvui ja ahte
eanagirjjit ja ámtalihput dákkár guovlluin duoguštuvvojedje
stáhtakássa buhtadasain. Dán vuodustedje ná (s. 11):

"Ahte Boazosápmelaččaid dondološ Johtolagat ain berrejtit leat sin
atnui, ii dárbbáš gal ođđa Nannema, go Vuoigatvuohta gullá oamastussii."

Kommišuvnna *unnitlohku* lei áidna juristta, fáldi ja sundi
Norgreen (Deanus 1855-67, buot golbma stuorradikkiid 1859-
65 ovddasteaddji). Son árvalii olles buhtadanovddasvástádusa
buot vahágiin, áiddehis gaskkainge. Son vuodustii dan ná (s. 6)

"Vahátbuhtadusa ráddjen beliin lea sihke Soaittáhagas ja lea
eahpidahtti Bahkken Opmodatvuoigatvuhtii. Orru divrras, ja vánit
doalvvuha sávahahtti Dillái muosálaš Ovdáneapmái, jus fásta Ássit, geat
guhkes Áiggiid leat gillán stuorra Vahágiid Badjesápmelaččaid
deaivvadeamiin, galget Riektenávddašeamis Buhtadassan, mii fállujuvvo,
joatkit áloládje máksimiin Áittardit dán Johttičeardda, mas Jávkadeapmi
Riddoguovlluin lea dat ángiramos dáhttu. Maid dal sáhteš dadjat
Opmodatvuoigatvuođa erenoamáš Vuolggahames, ja dan Geavaheames,
mii lea Finnmárkku eatnamiin, de lea čájehuvvon, ahte Ássit,
báidnojuvvon Riektegeavadiin ja Gáttuin, maid Áigi lea ovdánahttán
Riektedoahpigiidda, atnet iežaset vuoigaduvvon navddašit
Opmodagaideaset ja Gáibidit Suodjalusa, nugo Opmodat álohii berre leat
váfistuvvon ortnet Servodagas."

Departemeanta ráđđádalai dasto gávpotfálldiin Even
Saxlund:in. Son čujuhii ahte vuoddogirjjit ledje nuvttá čállon,
nu ahte dan geažil iige sáhttán daid duoguštit stáhtakássa

buhtadassan. Dasto čálli (s. 14) ahte eahpitkeahtá lei leamaš sávahahtti

"ahte ii goassige lei galgat mieđihuvvot Vuoigatvuođauođđu dákkár Gaskaide, muhto go dát lea dáhpáhuvvan, fertejit Vuostáiváldit duostat váldit dan vára, go Badjesápmelaččaid eahpitkeahtá Lohpi geavahit Almennehiid, gos Niittut leat, dan maid ferte vuordit, ahte Ealut sáhttet Vahágahttit su Opmodagas, dan Vahága maid son ieš sáhtá garvit jus ráfáiduhtá Bihtáid Dáhrain dahje eará Láhkai - ..."

Son lasihii (s. 15) ahte anii diehttelassan ahte badjesápmelaččaid

"boares Johtolagaid ... eai sáhte rivvet sis go Ovttaskas Olbmot váldet Háldosis Gaskkaid, váikko Vuoigatvuođavuodđu lea 1775 Cealkámuša mielde. Mihtideamit duoddaris ... eai berre eisege dahkkot, earájus jurdda lea ásahit Ássansajiid dohko."

Departemeanta guorrasii kommišuvnna ovttaoaivilis evttohussii, maid Saxlund lei dorjon, olles buhtadanovddasvástádusa boazovahágiin gieddeeatnamiin ja lagamus mehciin ja hábmii láchkaevttohusas ná (§ 7, s. 19):

"Juohkehaččas lea ovddasvástádus iežas Ealus ja geatnegahtton ollásit Buhtadit Vahága, maid Bohccot, mat gullet Ellui, dahket priváhta Olbmo Opmodahkii. Sus ii lea dattetge ovddasvástádus vahágis mii lea dáhráhis meahcis, mas ii leat oinnolaš oktavuolta Siseatnamis, dasgo gažaldat vahágis dákkár meahcis ii čovdojuvvo dán lága vuodul."

Subsidieara oktasaš ovddasvástádusa evttohus álggahuvvui ná (§ 9):

"Go Bohccot leat Vahágahttán priváhta Olbmo Opmodagas almmá diehtimis, gean Ellui Bohccot gullet, lea geatnegasvuohta čilget Buhtadasa buot Badjesápmelaččain Searvevuođas, geain leat boazoguohtumat gohcciguovllus, gos Vaháгат leat, Juohkehaš bohccologu ektui. ..."

Muhto 2. ealáhusaid lávdegoddi - gos Schweigaard lei ovdaolmmoš - hilggui árvalusa proposišuvnna Odeldiggái (Árvalus O 88/1862-63. Ealáhuslávdegoddi fuomášii ahte ledje gal leamaš nana árttat proposišuvnna "Váldoulbmilii",

oktasašovddasvástádus boazovahágiidda dihto rájaid
siskkobealde. Muhto dát livččii leamaš "[sierra]
Láhkanjuolggadus", vaikko Ruotas lei dat leamaš ainjuo 45 jagi.
Lávdegoddi čujuhii ahte

"Lassin Dáloniid Beroštumit ovddiduvvojit Deasttat, mat leat
Badjesápmelaččaid geažil."

Lávdegoddi guorrasii kommišuvnna eanetlohkui mii lei
gávnahan dušše

"duosttáš gohččuhit Badjesápmelaččaid garrasamos
Ovddasvástádusa muhtun sajis, go seammás addojuvvojit sidjiide
vástideaddji Geahpedeamit nuppi sajis."

Ii ealáhuslávdegoddige livččii duostan rávvet
proposišuvnna § 7. Muhto orui dárbbášlažžan guorahallat
dárkilabbot evttohusa luvvet riiddoguovlluid.

"Go nu Dehálaš lea čoavdit Riiddu, man stuorámus ártta oažžu
dadjat lea Riidu gaskal guovtti Čeardda, navdá Lávdegoddi, ahte dát
Guorahallamat berrejit loahpavuvot, "

ja loahpahii árvalusastis Odeldiggái ahte ii mieđihivččii
proposišuvnna ovttage oasi (nappo Od.prop. 25/1862-63).

Árvalus meannuduvvui miessemánu 27. b. Fálde Norgreen
ávžžuhii Schweigaard:i ahte proposišuvdna "Dál" ii berre
mieđihuvvot¹¹⁷⁶. Dát šattai maid Odeldikki mearrádus (*Od. tid.*
1863, s. 818).

Muhto Ealáhuslávdegoddi nr 2 ja Odeldiggi ledje oahppan
dán áššis. Ártta dan beanta dievaslaš oasi govvádussii dássáži
lea go oahppu atnui miessemánu 19. b. ja geassemánu 12. b.
1863 (*Od. tid.* 1862-63, s. 799ff, 894f; geahča čuovvovaš oasi)
eanavuovdinlága meannudeamis.

Dan sadjáigo duoguštit ámtalihpuid ja eanagirjjiid
stáhtakássa buhtadassan bođii 24. cuoŋománu 1869
Finnmárkkku Ámtta Eanadilálašvuodaid Ortnega Láhka, (Od.
prop. 19/1868-69).

---

¹¹⁷⁶ bifalle

Departemeanta lei proposišuvnnas ja láchkaevttohusa § 1a mielde rávven *bággo* molsuma, ahte nammaduvvon dubmejeaddji kommišuvnnas galggašii lea válđi "ovddidit Eatnamiid Molsumiid dahje Lonohallamiid nu guhkágo Kommišuvnna mielas lea dárbblaš ja ávkkálaš ortnet ja Ovdáneapmi Eanadilálašvuodain, beroškeahtá lea go Eanaeaiggát dákkár Molsuma bivdán." (buo. s. 4).

Stuorradiggi lei ovttamielas ahte dárbbášuvvojit sierraduopmostuolut¹¹⁷⁷ dákkár ulbmiliidda ja ahte dubmejeaddji kommišuvnnat galggašedje nammaduvvot, muhto eai háliidivčče addit nu viiddis válđdi go maid departemeanta evttohii. Lága mielde (§ 1c) galge kommišuvnnat earret eará, oasseaiggádiid¹¹⁷⁸ mieđáhusain,

"Juohkit Opmodagaid, mat gullet dákkár Searvevuhtii, mii guoskkahuvvo Golggománu 12:át 1857 Lágas § 1" [mearkkaša dalá gustojeaddji molsunlága].

Dákkár molsumat ledje loahpalaččat ja ii sáhttán daid guoddalit (§ 2).

Čakčamánu 29. b. 1962 Finnmárkku fylkka stáhta matrikulerekeahates eatnamiid lága ja láchkaásahusaid arvalusastis, addá ovdal namuhuvvon lávdegoddi (bajábealde 1.8.) dán várdosa 1869 láchkaásaheamis (s. 11):

"Namuhuvvon lága mielde lea leamaš nammaduvvon 3 dubmejeaddji kommišuvnna:

- a) "*Álttá-kommišuvdna*" 1870-73. Dát barggai Álttá, Dálbmeluovtta ja Láhpi gielddain ja meannudii birrasii 2500 opmodagaid.
- b) "*Deanu-kommišuvdna*" 1876-83. Meannudii opmodagaid Deanus, Buolbmágis, Kárášjogas ja Davvesiiddas. Olu opmodagaid muddii.
- c) "*Nubbi Álttá-kommišuvdna*" 1898-99. Meannudii opmodagaid dušše Álttá gielddas. Dát gustui erenoamážit opmodagaide main rádjá lei beahcevuovdeguovlluide. Oktiibuot meannudii 458 opmodaga.

Muhto juo 1911 gáibiduvvui ahte ođđa kommišuvdna galggašii meannudit Dálbmeluovtta, Láhpi ja - 3. geardde - Álttá. Ámtadiggi čujuhii dán birra. Dát čájeha man váttis opmodatoktavuođat ledje šaddan. Dán háve lágiduvvui nu ahte eanakommiseara (sundi Spilling) nammaduvvui.

---

¹¹⁷⁷ spesialdomstol

¹¹⁷⁸ loddeier

Son barggai Dálbmeluovttas, Láhpis ja Áknoluovttas, Áltá fas ii váldon mielde dán háve."

Miessemánu 6. b. 1876 ggl. cea. addui Finnmárkku stáhta eatnamiid vuovdima ja lihttoláigoheami njuolggadus, 1863 eanavuovdinlága olis. Njuolggadusa § 8:s mearriduvvui ee. ahte

"Go Lihttoáigohii Niittuid ja Geassesajiid guovlluin, gos Ealut johtet, eaktuduvvo Badjesápmelaččaide Geatnegasvuodaluven, jus sin bohccot lihttoláigohuvvon Gaskkain bilidit, liikká hilgojuvvo dákkár Luđolašvuolta, jus Vahágat leat gaskkain, maid birastahtá 1 1/2 Állana alla Dáhra".

Dát mearrádus nuppástuvvui suoidnemánu 7. b. 1902 eanavuovdinnjuolggadusaid § 1b:s ná

"Jus Eatnamat leat Badjesápmelaččaid Johtolagaid lahka, ja dat eai dáhraduvvo dohkálaččat, galget Badjesápmelaččat leat Ovddasvástádusa haga, jus sin ealut dahket Vahága, earájus Eaktodáhttu dahje roava Fuollameahttunvuolta sáhttet sin sivahit."

Sáhtá gal dadjat ahte njuolggadusat ledje eahpečielgasat sihke bozosápmelaččaide, boanddaide ja duopmáriidda.

Ođđa bozodoallolága bindilis barggadettiin mii álggahuvvui 1917:s ja mii gergejuvui 1933:s, lei Kristian Nissen áššedovdi ráđđeaddi riikaadvokáhtii Peder Kjerschow:i. Nissen manai 1920 čađa bozovahágiidbuhtadasa vuolitriekteduomuid gitta 1876 rájes. Kjerschow:i báhkkuovvon smiehttamušas, beaiváduvvon juovlamánu 30. b. 1920, čálii Nissen ahte vahátbuhtadasas dušše lei dubmejuvvon priváhta opmodagaid ovddas.

"Omiid guhtonbuhtadas stáhta eatnamiin ii oidno goassige leat gáibiduvvon" (s. 36)

"... stáhtaeatnamiin láiddomiidda dáfus leat dálonat ja badjesápmelaččat gustojeaddji riekteáddejumis áibbas seamma vuoigaduvvomat".

...

"... go dálonat dál - čielga lobiin eaiggáduššaneanagirjjiidasaset dahje eai - geavahit guhtumiid stáhta eatnamiin olggobealde opmodagaideaset omiid gárdeguhtumiidda, de ii leat sis makkárge vuoigatvuolta vahátbuhtadassii, maid bozoguhtun dás sáhtá

vahágahttit lobálaš omiid guohtumiidda. Go boazoguohtumat árbevirolaččat lea leamaš dihto gaskkain Finnmárkkus ja dat eai leat sierra mearrádusas ráfáidahtton boazoguohtumiidda, lea boazosápmelaččain dalle vuoigatvuohta almmá buhtadanovddasvástádusain diktit bohccuideaset guohtut stáhta eatnamiin" ("Finmarkens reindriftslovgivning", s. 37; Boazodoallokantuvra pk. 4, Eanadoallodepartemeanta, RA; nubbehusčálus GS).

Dát duopmogeavat lea čilgehus dasa ahte miessemánu 12. b. 1933 boazodoallolága, § 41:i, lasihuvvo erenoamáš njuolggadusat Finnmárku fylkka hárrái.

Buhtadanovddasvástádus gáibiduvvui boazovahágiin bealdduin ja gittiin siskkobealde **guokte** km eanadoalliid ássansajiid, go guovlu lei áidon dan láchkai ahte bohccot eai ráfehuhte.

Bealdduid, gittiid, láddjehagaid ja áidonkehtes gittiid vahágiidda, lei buhtadanovddasvástádus dušše jus boazodoalli beales lei eaktodáhtolašvuohta¹¹⁷⁹ dahje roava váruhisvuohta¹¹⁸⁰. Muhto subsidieara oktasaš buhtadanovddasvástádus orohakkii, "buohkat dahje ii oktage" álggahuvvui Finnmárkkus, nu mo riikkas muđui juo lei ovdal.

Erenoamáš guokte-kilomehternjuolggadus Finnmárkkus lea sihkkovuvvon geassemánu 9. b. 1978 boazodoallolágas, §§ 25-27. Buhtadannjuolggadusat leat dál seammaláganat miehtá riikka.

Váttisvuohta lea leamaš ja lea hui stuoris. Muhto lágat ja hálddašeapmi eai leat vel 1990-jagiin čoavdán váttisvuođa maŋnil go dát šattai fáhkкалаš 1850-jagiin.

2.1.15 1863, vuosttas eanavuovdinláhka

Geassemánu 22. b. 1863 eanavuovdinláhka álggahii opmodatvuovdima "Stáhta Eatnamiin Finnmárkku Eanaguovllus", maiddái bidjegis¹¹⁸¹ sutnje gii eanemus fálai. Vuovdinmávssut eai galgan dolvot ámttas eret, muhto čohkkejuvnot Finnmárkku vuovdefondii. Áiggi mielde galggai vuovdefoanda ruhtadit Finnmárkku vuovdedoaimmahaga.

---

¹¹⁷⁹ forsett

¹¹⁸⁰ uaktsomhet

¹¹⁸¹ auksjon

Eanavuovdinláhka lei ođđa riikaviidosáš vuovdegáhttema oassin, mii álggahuvvui seamma beaiváduvvon ođđa vuovdelágain. Dát ovdanbohtá *mearrideaddjin* ovdabargguin (Stáhta vuvddiid direktoráhta arkiivvas, 1988 rájes RA:s).

Eanavuovdinlága álgu lei čujuhettiin Siskkit Departementii, maid čálii suoidnemánu 1. b. 1860 rájes Finnmárkku (oktan Romssain) vuovdemeašttir, Johannes M. Norman. Son lei ovdal leamaš universitehtabotanihkkár Tøyen:s, ja son vuodđudii jurdagiidda *Om Skovforholdene i Finmarken, Indberetning til Departementet for det Indre af J. B. Barth, Vuovdemeašttir*, Chr.a. 1858 (geahča biografiid goappašagaid birra *Norsk Biografisk Leksikon:s.*)

Láhkateavstta evttohusa (bájuhan *Od.prop.* 33/1862-63) čálii Finnmárkku ámmátolbmuid departemeantanammaduvvon kommišuvdna oanehis čoaikkimis Hámmárfeasttas borgemánus 1862. Departemeanta hoahpuhii evttohusa meannudeami vai beasai dan buohtalastit vuovdelága proposišuvnnain.

Kommišuvnnas ovdaolmmoš lei fáldi ja sundi C.C.Kjerschow Várjjagis. Eará miellahtut ledje fáldi ja sundi Jens Holmboe Hámmárfeasttas, vuovdemeašttir Norman, fáldi ja sundi Norgreen Deanus ja guovlludoavttir Follum Álttás.

Evttohusas siskkildii **§ 10:s** čoaiddasániid listta eatnamiin maid *ii* berren vuovdit.

Siskkit Departemeanta čiekŋudii čoaiddasániid ja dagai daid láhkaproposišuvnna **§ 3:in** (vuodustus proposišuvnnas s. 22).

Ealáhuslávdegoddi nr. 2, ain Schweigaard ovdaolmmožin, oaččui maidái dán proposišuvnna meannudeapmái. Lávdegoddi čálii árvalusastis Odeldiggái (Árvalus O nr. 89/1862-63) ahte deattuhii sakka

"ahte dáid guorba Guovlluin áinnas ferte atnit Čalmmis, ... ahte seailluhuvvojit Gaskkat luobahemiid haga, jus Sirdin priváhta Opmodahkan vahágahtta Guovllu dábálaš Ruovttudoalu, nugo mahká vádduda Badjesápmelaččaid Johttimiid dahje heivetmeahttumit gáržžidit guolásteaddjii Álbmoga oažžumis Sadjí Fanasnávsttuide dahje Jielliide ja sullasaččaide."

Danin oaivvildii Ealáhuslávdegoddi ahte

"Gielddus juohkit eatnamiid, mii guovllu Beroštumis berre leat luobakeahttá, lea Proposišuvnna § 3:s ožžon Saji daid bagadeaddji Láhkaásahusain Leansmánnái gii hovde Mihtidemiid. *Lávdegoddi navdá, ahte dát Vuodđonjuolggadus berre celkojuvvot sorjjásmeahtun Hámis ja Lága Álgun* " (uth. GS).

Stuorradiggi bidjai danin *iežas* láhkameannudeamis vuovdingildosiid **§ 1:in** Finnmárkku Eanaguovllu Stáhta Eatnamiid Luobaheami Lágas:

"Stáhta Eatnamat Finnmárkkus eai galgga luobahuvvot Priváhta Opmodahkii, go dan Luobaheapmi livččii leamaš Vuostá guovllu Anu, namalassii jus

- a) adno Geassesadjin Dáloniidda dahje Badjesápmelaččaid Elliide dahje Lavdnječuohppamiidda;
- b) adno Luoddan Badjesápmelaččaid Johtolagaide dahje Dáloniid Mátkkoštemiide, dahje sáhtta vuordit ahte livčče gáibiduvvon dán áigumuššii;
- c) dás leat dušše Niittut, main Guovllu Dilálašvuodaid geažil ii sáhte albmaláhkai gilvit;
- d) dan Sajádat Dilálašvuodaid ektui muđui várra, adno guolásteaddjiin Fanasnávsttuide dahje Jiliide."

Dát vuovdingildosat eanaš doalahuvvo dahje ođđahábmejuvvo 1902 ja 1965 lágain. Dat leat maid doalahan seamma saji go 1863 eanavuovdinlágas.

Golbma vuosttas gildosa bohtet njuolga 1857 kommišuvnna árvalusa meannudeamis (bajábealde 2.1.14) Maŋimuš gielddus lea vuodđoduvvon 1775 cealkámuša § 6:ii (bajábealde 2.1.9).

Eanadoallolága § 6 doalahii vel 1775 njuolggadusaid nu ahte fáldi sáhtii čujuhit ássanbáikkiid

"ávdin Gaskkain, gos ii leat jáhkehahti, ahte Olusat livčče ássagoahtán lahkálaga."

Čujuhuvvon ássanbáiki galggašii leat opmodahkan golmma jagi maŋnil, jus háldejeaddji ceggii viesu báikái ja divttii dan mihtidit ja vealgádit.

Eanavuovdinláhka mearridii dasto § 9:s ahte geain juo lei ámtalihpu *dahje* geat ledje gilván ja áidon eatnamiid *dahje* huksen viesu ássansadjái, sáhtte oažžut saji čállot eanagirjái opmodahkan 1775 ja manjit njuolggadusaid olis.

Eanavuovdinlága okta gielddus § 1:s jotkui borgemánu 3. b. 1897 (nr. 6) "Lavdnjeloggun Finnmárkku stáhta Eatnamiin Lágain". Láhka divttii "doaisttáži" loggut lavnnji stáhta eatnamiin dálloatnui, amtta čujuheami vuodul. Láhka attii vuosttasvuogitvuoda dan gieldda ássiide gos darfejeakkit ledje.

2.1.16 Dáruiduhttinpolitihkka 1860-jagiid gaskamuttu rájes

1860-jagiid gaskamuttu rájes vuhttui Finnmárkopolitihkas ain Ruošša ballu. Ballu dihttui nu ahte kveana sirddolašvuolta ja ássan vuosttalduvvui ja Finnmárkku "dáruiduhttin" laskkai eanet aht' eanet, skuvllain, girkuin ja báikenamain.

"Dáruiduhttin" lei 1870-jagiid rájes dán politihka dábálaš ja virggálaš namma. Dat galggai guhkit áiggis suodjalit sihkarvuodapolitihkalaččat Finnmárkku ja caggat ahte Norga oaččui davvi "Slesvig:a".

Cuo?ománu 21. b. 1888 "Norgga Stáhtaborgárvuoigatvuohta j.n. láhka" čielggadii geat leat norgga stáhtaborgárat ja makkár eavttut leat oažžut stáhtaborgárvuoigatvuođa. Lága bokte lei vejolaš mearridit geat sirddolaš kveanain ain ledje cára vuollásaččat Suoma stuorraoaivugas iešvuodas, jus sii eai lean ohcama bokte ožžon norgga stáhtaborgárvuoigatvuođa. Dušše norgga ja ruođa stáhtaborgárat sáhtte dán rájes háhkat giddodaga dahje geavahanvuoigatvuođa eatnamiin olles riekteváikkuhusain. Dušše spiehkastahkan sáhtii earáide mieđihuvvot láigu eanemusat logi jahkái (§ 9).

Dán birra sáhtta dás ja čuovvovaččat oppalaččat čujuhit Knut Einar Eriksen ja Einar Niemi, *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860 - 1940*, 1981 (ee. s. 448, Finnmárkku ámtamánin gulahallamis, 1888 lága ovdabarggus). Girječállit eai leat fuomášan 1863

vuovdelága ja eanavuovdinlága oktasaš álggu. Eará ášši lea ahte 1863 eanavuovdinláhka juo moatti jagi manjiil dulkojuvvui sihkarvuodapolitihkalaš ulbmiliin, ja dan birra leaba girječállit dievaslaččat čilgen.

2.1.17 1902, nubbi eanavuovdinláhka, oktan njuolggadusaiguin. Giellaklausula geavat

Miessemánu 22. b. 1902 eanavuovdinláhka geardduhii eanavuovdinlága 1863 vuovdingildosa, ja lasihii ahte eatnamat eaige galgan vuvdojuvvot jus vuovdin vahágahtii vuovddi dahje lea vuostá "Riikka Beroštumiid dahje Guovllu Anu". 1863 lágas lei dás dušše "Guovllu Atnu".

Muđui ii siskkildan ieš láhka stuorát nuppástusaid 1863 lága ektui. Suoidnemánu 7. b. 1902 njuolggadus baicce aiddostahtii bienasta bitnii maid ii sáhtán ja maid sáhtii vuovdit ja makkár eavttuin.

Erenoamážit Njuolggadusaid § 1 c. mearrida guhkás vuovdima eavttuid:

"Luobaheapmi galgá dušše leat Norgga Stáhtaborgáriidda ja erenoamážit ovddidit Guovllu Ássama Deasttain, dán Gilvimii ja muđui Ávkin Ássiide, geat máhttet hállat, lohkat ja čállit dárogiela ja hállat dan beaivválaččat."

Ja ohcci galggai ohcamuša b čuoggás čuvget

"Ohcci stáhtaborgárlaš Dilálašvuoda, Našunálitehta ja Riegádanbáikki, ja máhtta go son hállat, lohkat ja čállit dárogiela ja hállat dan beaivválaččat".

Leansmánni galggai duođastit b čuoggá.

Wollert Konow, ođđa Eanadoalodepartemeantta stáhtaráđđi, bealuštii propositšuvnna giellaklausula ráđdehusa beales. Son dajai Odeldikkis ná:

"Dát han lea min eana, dat lea Norgga eana, stáhta eana, mii ferte dalle sáhttit váldit vuhtii go mii addit eret eatnama, ahte dat lea nannen dihte norgalaš álbmotlašvuoda. Juohke stáhtalahtus leat iežas

vuoigatvuođat dán riikkas. Dát ii leat mihkke ge maid mii háldit váldit sis eret, baicce dás lea attáldat dahje skearjka, maid stáhta addá ja mun navddán dat ovddimustá berre addojuvvot Norgga stáhtalahtuide. Lea guhkkín eret mu oainnus ahte kvenat dahje sámít eai oččoše eatnama, muhto jus šaddá olles gilli dahje guovlu gos lea ballu ahte dušše vieris čeardda olbmot ássat, de mun jáhkán, ahte dán ferte muhtun muddui hehttet (Od.tid. 190102, s. 1243; maddái geardduhuvvon NAČ 1984:18, s. 417:s).

1902 eanavuovdinláhka ja eanavuovdinnjuolggadusat govvejit ráđđehusa, ámmátdoaimmahaga ja stuorradikki, ja buot bellodagaid hirbmat ruošša ránnjá balu. Láhka hábmejuvvui (Stáhta vuvddiid direktoráhta arkiiivva čálalaš ovdabarggut, RA) ja addui áigodagas go ruošša ráđđehus geahččalii čađahit Suoma ruoššaduhttima ja hálddahuslaš ovttastahttima stuorraoaivugasvuođa keaisárriikkain, Suoma vuodđonjuolggadusaid vuostá. Generála Nikolaj Bobrikov oaččui dán barggu go son borgemánu 1898 nammaduvvui Suoma generálaguvernoran. Bobrikov čađahii garra politihka álggu rájes juo, ja eará birrasat St. Petersburg:s ledje jurddašan hihtásat ja plánamiel ruoššaduhttima, ee. gielalaččat (Eino Jutikkala ja Kauko Pirinen, *Finlands historia*, 4. dea. 1982, s. 132-153; Tuomo Polvinen, *Riket och gränsmarken N. I. Bobrikov, Finlands generalguvernör 1898 - 1904*, Helsset 1984, jorgaluvvon ruoŧagillii 1988). Eugen Schauman bážii Bobrikov geassemánu 16. b. 1904, ja ruoššaduhttinpolitihkka danin gaskaluvai.

Okta ovdamearka moanaid vejolašvuođaid gaskkas mo norgga ballu lei ruošša beroštumis Finnmárkui lea Francis Hagerup čuvgehus bellodatjoavkosis guovvamánu 4. b. 1905, nappo go ain lei stáhtaministtar. Dalle miettaštalai son jurddaškeahttá uniovnna luddema. Uniovnnaš ja vuodđonjuolggaduslaš¹¹⁸² headis livčče

"várra leat beanta lahka, ahte Ruošša atná liibba vuollástit Finnmárku dahje muhtun dehálamos hápmániid " (*Dagbok ført i 1905 av statsminister Francis Hagerup*. H. Falck Myckland almmuhii, 1951, s. 59; buo. s. 36, ja hálešteamit ovddeš Finnmárkku ámtamánniin Nicolai

---

¹¹⁸² forfatningsmessig

Prebensen s. 43. Buo. Alf Kaartvedt, *Drømmen om borgerlig samling 1884 - 1918*, s. 204 f; Høyres historie, bd. 1, 1984).

Dássázii eai leat leamaš makkárge duodaštusat ruošša háldoáigumušaide¹¹⁸³ Finnmárkku jienahis vuonaide (Einar Niemi, *Oppbrudd og tilpasning*, 1977, s. 155 oktan notaiguin 19 ja 20; Polvinen, 1984/88, s. 47f oktan notain 9). Davvi-Norga lei guhkin eret, ja Ruoššas alldes lei jienahis vuotna Guoládagas. Professorstipendiáhta Jens Petter Nielsen lea dievaslaččat vihkkedallan gažaldaga artihkkalistis "Ønsket tsaren seg en isfri havn i nord?", *Historisk tidsskrift* 1991, s. 604-621. Son duodašta ahte 1880 rájes ledje mearrahápmánplánat Guoládatvuonas, muhto ahte dát hilgojuvvo 1893:s, earret eará go ii lean vel huksejuvvon ruovdemáđii davás. Murmánsmáđii huksejuvvui easka 1915-16. Ahte Ruošša galggai leat rahčan jienahis hápmaniid manjis Davvi-Norggas, ii oru Jens Petter Nielsen mielde jáhkehahttin.

Eanavuovdinláhka lea jurddašuvvon, ovdabargguid mielde (Od.prop. 20/1901-02; Árvalus O XI/1901-02), kveana sirddolaččaide, erenoamážit sin geat 1888 stáhtaborgárlága, § 8 olis, eai lean norgga riikkavuložat. Muhto dasa lassin balle ahte sápmelaččat galge "kveanaluvvat", namalassii seaguhuvvot ja báinnahallot kveana kultuvrras. 1900 olmmošlohkamis ledje sii geat iežaset atne "dážan" 48 % badjelaš 30 000 ámtta ássiin, sápmelaččaid (36 %) ja kveanaid (16 %) eanetlogu ektui. Muhto "muhtun gielddat leat sakka báinnahallon vieris čearddain", daddjui proposišuvnnas ja namuhii Máttavárjjaga¹¹⁸⁴ ovdamearkan kveana báidnimis ja Unjárgga ovdamearkan sámi báidnimis (Od. prop. 20/1901-1902, s. 18f. 1900 olmmošlohkama oassi 5. mielddusin, s. 52-64). Danin galge stáhta eatnamat vuohččan luobahuvvot sidjiide geat adne iežaset "dážan", ja dasto sámiide ja kveanaide geat hálle dárogiela beaivválaččat. Kveanain fertii leat norgga stáhtaborgárvuohta. Dušše sii geat devde dákkár eavttuid, sáhte oažžut sirdojuvvot stáhta eatnamiid opmodahkan (buo. NAČ 1984:18, s. 408ff).

---

¹¹⁸³ anneksonsplan

¹¹⁸⁴ Sørvaranger

Nugo oidno (moadde vahku lohkamiid mañil, GS) mánggosgirjjiin ja eará Čáhcesullos eanavuovdinkantuvrra arkiivvas ja Stáhta vuvddiid direktoráhta arkivvas, vánit geavahuvvojedje eanavuovdinláhka ja njuolggadusat biehttalit sámiid eatnamiid oastit, hálle dal sii dárogiela vai eai. Muhto vissásit dán vástidit gáibida vuodđoávdnasiid dárkilat guorahallama. Sáhtta ahte eará vuodustusat leat geavahuvvon. Láhka geavahuvvui baicce kveanaid vuostá vuosttas jagiid mañil 1902 ja birrasii 1920.

Sihke láhka ja njuolggadusat doibme gitta 1965 rádjai, vaikko Stáhta vuvddiid direktoráhta 1958:s gohčui eanavuovdinovdaolbmo (c: fylkkamánni) jávkadit giellaklausula njuolggadusaid almmuhusain.

Eanadoallodepartemeantta ráđđádallamat¹¹⁸⁵ 1914:s orrut šaddan čujuheaddjin eanavuovdinlága geavadii. Departemeantta hovdii 1913 álggu rájes stáhtaministtar Gunnar Knudsen. Son lei miedas dulkot giellamearrádusa hiehkásit.

Golbma Finnmárkku stuoradiggeáirasa, H. Finstad, Joh. Gjetmundsen ja Hagb. Lund, čálle stáhtaministarii guovvamánu 5. b. 1914, ja čujuhedje ahte eanavuovdinlága proposišuvnnas lei ráđđehus čállán čuovvovačča giellaklausula geavada hárrái (Od. prp. 20/1901-02, s. 20):

"Beroškeahhtá masa dás čujuhuvvo leat liikká Finnmárkku dilálašvuodát - nu mo dán áigái leat - departemeantta oaivila mielde - ja dasa lea lávdegotti eanetlohku ovttamielas - menddo garra ja lossa merradus čađahit bissovaš njuolggadussan, ahte sii dušše galget beassat oastit stáhta eatnamiid Finnmárkkus, geat leat dárogielhallit. Dát áššebeallige berrešii biddjot hálddahussii luđolaččat mearridit juohke háve."

Stuoradiggeáirasat čujuhedje ná leat maid lága adnon dássáži. Muhto čavget¹¹⁸⁶ giellaklausula, nugo Eanadoallodepartemeanta 1913:s lei árvalan (Karášjoga Anárjotlegiin rádjaguovlluin), livčče dovdon vánhurskkismeahttun eanaš háviid.

---

¹¹⁸⁵ overlegning

¹¹⁸⁶ innskjerpe

Sii jotke:

"Guovlluin nugo Guovdageaidnu, Kárášjohka, Buolbmát, Unjárga, Máttavárjjat, Davvesiida¹¹⁸⁷ jna. gielddain ášset moanaid sajiin dušše sápmelaččat, geat illá sáhttet leat ovttas dážaiguin.

Menddo olu gáibidivččiimet sis jus dáhtošeimmet sin hállat dárogiela ruovttuin. Seamma gusto muhtun muddui Kveanaide Ánnejoga¹¹⁸⁸, Gállojoga¹¹⁸⁹ guovlluin, jna. báikkiin Davvevárjjagis ja eará gielddain.

Dasto vel lasihit, ahte boarrasat sápmelaččat ja kveanat (badjel 30 jahkásaččat) dábálaččat leat ožžon heajos skuvlaoahpu, mas vel stuorra oasis lea leamaš sámi ja kveana oahpaheaddjit geat oahpahit, geat ieža eai leat máhttán dárogiela albmáláhkai. Dál diktit dán álbmoga gillát, go stáhtaeseválddiin ovddeš áiggiid ii lean rivttes oaidnu dáruiduhttinbarggus sámi ja kveana guovlluin, ferte dovddastit lea menddu garas.

...

Departemeantta dáid gažaldagaid ovddeš oainnu mielde, duostat vuollegašvuodas muitalit, ahte boahttevuodasge berre hálddahus luđolaččat juohke háve mearridit, geat norgga stáhtaborgáriin eanavuovdinnjuolggadusa olis berrejit oažžut oastit eatnamiid stáhtas."

Girji čájeha ahte Finnmárkku stuorradiggeáirasat dorjo dáruiduhttinpolitihka ("rivttes oainnu"), muhto liikká háliidedje eanavuovdinnjuolggadusas veahá luđolat geavahusa.

Sihke dát girji ja eará álgagat Finnmárkku-bealde ožžo áigái konferanssaid Eanadoallodepartemeanttas maid stáhtaministtar jođihii. Čállin Gustav Peter Schult (gii maiddái lei Várrelahkakomitea 4.10.1912 čállin, *Statskalenderen* 1914) ráhkadii giehtačállon PM vihkkedallamiidda, beaiváduvvon miessemánu 29. b. 1914. Doppe čuožžu:

"Máhttit hállat dárogiela Finnmárkkus sáhttá, Eanavuovdima oktavuodas, jurddašit guovtti, Prinsihpas sakka sierranas Vugiin:

1. Stáhta Eatnamiid Oastit galget álo beaivválaččat hállat Dárogiela (*čadnojuvvon Prinsihppa*).

2. Oasti Giellageavaheames ii gáibiduvvo mihkkege, masa Eanavuovdinortnega galgá erenomážit čalmmis atnit goasnu skáhppot Ássiid Ámtii, geat beaivválaččat hállat Dárogiela.

Eanavuovdinkommišuvdna sáhttá juohke Háve árvvoštallat mo dán Ulbmila buoremusat galgá fuolahit. Jus leat moadde Liebhabera ovttá ja seamma Eanabihtái, berre dan Liebhabera oidit, gii buoremusat

---

¹¹⁸⁷ Lebesby

¹¹⁸⁸ Jakobselv

¹¹⁸⁹ Skallelv

ovddidivččii namahuvvun Ulbmiliid jus ásaiduvvá. Sápmelaš berre danin dábálabbot oidojuvvot ovdal Kveana ja Dáža fas ovdal Sápmelačča. Datte sáhttet Liebhabera Bearašoktavuođat, dárogiehalli Eamit ja Mánát jna., Dilálašvuodain govttolat ovddidit áššiid earáLáhkai. Álggage galget buot Dilálašvuodát dárkojuvvot Mearrideames, dasgo lea dieđusge Dáruiduhttin Oppalaččat, mii lea ulbmilin, iige Giella maid ihkinassii *Oasti* hállá (*luđolaš Prinsihppa*). (Goappašat bihtát Stáhta vuvddiid direktoráhtas, Arkiiva;1988 rájes RA; nubbehusčáluš GS)

Ii vissa dahkkon makkárga *mearrádus* mo láhka galggai geavahuvvot. Muhto mánggoggirjjin vuhtto čielgasit ahte Eanavuovdinkommišuvdna čuovui "luđolaš Prinsihpa" ja ii biehttan vuovdima dušše giellaklausula olis. Gaskačoavddus lea várra leamaš mieđihit láigolihtu gitta 30 jahkái (Eanadoalodepartemeantta miessemánu 14. b. 1913 čállosa olis, eanemusat 5 jahkái 1902 njuolggadusa, § 8 mielde) ja láhčit dilálašvuodaid oastimii láigolihttoáiggi loahpageahčen. Suoidnemánu 23. b. 1915 smávvadállo ja viessoloana jna. lága, 4. ja 5. kap. ja oktan sierra § 83:in Finnmárkku hárrái, galggai sáhttit oažžut govttolaš viessoloana gieiddastivrra ohcama ja dáhkádusa mielde, siige geat ledje lihttoláigohan eatnamiid. Ii leat guorahallon mo dáid mearrádusaid čađahedje. Muhto lea áibbas vissis ahte buot ohcciide gitta 1930-jagiid álgogeahčai biddjui N, L dahje K mii muitalii leago dáža(N), sápmelaš(L) dahje kveana(K), dahje NL ohcciide geain váhnemat ledje nubbi dáža ja nubbi sápmelaš. Eará lotnolasat ledje NK dahje LK (Eanavuovdinkantuvrra arkiiva, Čáhcesuolu). Sullasaš namahusat adnojuvvo muđui 1920 ja 1930 olmmošlohkamiin.

Lágaid giellaklausula, mii adnui "luđolaš Prinsihppan" dahje "hálddašeami luđolaš árvošteapmin", soaitá "ollismeroštallama vuodul", bijai stuorra válldi ámta- ja eanavuovdineiseválddiide. Mearrádusat ledje eanaš humána, ainjuo "jegolaččaide". Muhto mearrádusaid ii sáhttan iskat duopmostuoluin. Ja lágaid giellaklausula bijai 1965 rádjai *virggálaš* vuolibušvuodamearkka¹¹⁹⁰ dákkár norgga stáhtaborgáriidda geat lunddolaš árttaid geažil eai hálddašan dahje eai hállan dárogieala.

---

¹¹⁹⁰ mindreverdsstempel

Oppalaččat sáhtta dadjat ahte 1902 lágat leat leamaš Finnmárkku ravidamearálamos¹¹⁹¹ giehtaguššan Norgga riikka oassin ja norgga našunálstáhtas. Vaikko lei diehtemeahttunvuohta¹¹⁹² ahte proposišuvnnas sápmelaččat adnojedje "vieris čeardan", ii oktage dán vuostaldan Stuorradikkis.

Manjit buolvvain lea riehta fuomášit ahte sullii 1900 ráđđii leavvan ovttaoaivilvuohta ahte olles Finnmárku ja maiddái dan ássiid dáruiduhttit lei buoremus sápmelaččaide. Áiggi mielde dáruiduhttin váfistivččii Finnmárkku eatnamiid. Muhto dása gullá maid áddet mo dovdui badjelgeahčči¹¹⁹³ ja loavkašuhtti¹¹⁹⁴ fertet luobahit gielas ja seaguhuvvot eará čearddain jus galggai leat ollesveardásaš¹¹⁹⁵ Norgga borgár.

2.2 Čoahkkáigeassu, Finnmárkku Fylkka stáhta matrikulerekeahes eatnamiid gustojeaddji lága áššeráiddu mielde

Nugo namuhuvvon **Álggahusas** ja 2. čuo. álggahusasge galgá dál čoahkkáigeassit Finnmárkku stáhta eatnamiid historjjálaš perspektiivva. Čoahkkáigeassu čuovvu Njukčamánu 12. b.1965 Finnmárkku Fylkka stáhta matrikulerekeahes eatnamiid lága disposišuvnna.

2.2.1. ... sáhtta vuovdit dahje lihttoláigohit (§ 2, vuosttas lađas, buo. §§ 3, 4 ja 5)

1965 Finnmárkku fylkka stáhta matrikulerekeahes eatnamiid lámka, álggaha § 2:s lobi vuovdit dahje lihttoláigohit stáhta eatnamiid. Dát lea geavada joatkka mii eiseválddiid beales álggahuvvui báikelihpuiguin 1760-jagiin ja 1775 cealkámušain ássansajiid čujuhit. Geavat vástida finnmárkolaččaidd dárbbuid,

---

¹¹⁹¹ ytterliggående

¹¹⁹² fåkunne

¹¹⁹³ fornedrende

¹¹⁹⁴ ydmykende

¹¹⁹⁵ fullverdig

beroškeahttá čearddalaš duogážis, ahte dušše sii oamastit ja soitet eaiggáduššat eatnamiid.

Áigumuš addit nannosat vuoigatvuođa ássansajiide oktan láddjehagaiguin ja guohtumiid ja lastavuvddiid lobiin lea ámmátdoaimmahaga dieđáhusain (Schnitler, Collett) 1740-50-jagiin, jus juo ii ovdal. Diggelogahallan sadje- dahje ámtalihpuid geavat álggahii ámtamánni Hammer 1760-jagiin. Dát lei ámttas dáhkádus vai háldejeaddji galggai beassat doalahit saji iežas ja beallelačča eallináigái. 1769:s sundi Paus vikkahii mearridit ahte njeallje - vihtta ruovttudoalu ain galge ássat čoaškis rittus. Muhto dát hilgojuvvui Københámmenis. Ámtamánni Fieldsted lea 1775 eanačujuhancealkámuša vuolggahan. Dat dagahii ahte sii geat háliidedje, masá juo nuvttá sáhtte oažžut čujuhit ássansajiid opmodahkan. Čujuheami galggai máksit, ruhtadit čujuhanortnega. Ássansajiin galge sáhttit leat gitta 4 gusa (dahje 32 sávzza). Omiid logu ektui galggai mearriduvvot unnit jahkásaš eanavearru (heittihuvvui 1836:s). Ortnet geavahuvvui eanaš dušše Oarje-Finnmárkkus, erenoamážit Álttás. Nuorta-Finnmárkkus joatkkašuvvui ámtalihpuid geavaheapmi, ja virolaččat nu ahte mañisboahttiin lei vuosttasvuoigatvuohta badjelasaset váldit saji. Ámtalihput (čujuheapmi ja vejolaš diggelogahallan) ledje hirbmat hálbbit. 1863 eanavuovdinláhka attii háldejeaddjiide vuoigatvuođa jorahit ámtalihpuideaset eaiggáduššaneanagirjin¹¹⁹⁶.

1863 eanavuovdinláhka ásahii stáhta eatnamiid *vuovdin* prinsihpa, ja vuohččan bidjegis sutnje gii eanemus fála. Bidjega plánat hilgojuvvo jodánit hatti mielde vuovdima ovdun. Muhto *láigolihttuge* váldui atnui, belohahkii joatkkain ámtalihpu ortnegii, belohahkii garvin dihte vuovdit eatnamiid kveana sisafárrejeaddjiide.

1902 eanavuovdinláhka (oktan njuolggadusaiguin) lei 1863 lága ođasmahttin, earret eará dahkat gustojeaddjin ahte eatnamat dušše sáhttet vuvdojuvvot oastiide geat leat norgga stáhtaborgárat (1888 stáhtaborgárlága olis). Muhto lágat dikte maiddáa negatiiva erohusmeannudeami dáža stáhtaborgáriin čearddalaš vuodul. Láhka gildii vuovdimis eatnamiid oastiide

---

¹¹⁹⁶ eiendomsskjøte

geat eai hállan dárogiela beaivválaččat. Dát sáhtii dušše guoskat sámiide ja kveanaide. Giellaklausula lea adnon kveanaid ektui moadde jagi maŋŋil 1902 ja birrasii 1920, muhto ii várra sámiid ektui. Liikká bisui láhka oktan njuolggadusaiguin 1965 rádjai. Njuolggadusaid (§ 8) divttii lihttoláigohit ássansajiid gitta 5 jahkái ja soames riggodagaid stáhta eatnamiin. Giellaklausula čađaheami váttisvuođaid čoavdin dihte várra guhkiduvvui láigolihttoáigi 1913:s gitta eanemus 30 jahkái, vejolašvuođain oastinlohpadussii go láigolihttoáigi nogai.

1863 eanavuovdinlágas ledje § 10:s njuolggadusat lotnolas vuoigatvuođas ja geatnegasvuođas máđasadnon ja dievaslaš mearkkaide dahje earuheamis gaskal "Stáhta ja priváhta Eatnamiid". Muhto 1902 eanavuovdinláhka § 4 gohčui eaiggádiid ja geavaheddjiid doalahit mearkkaid ja rádjearuid "Stáhta doalahuvvon Eatnamiidda". Dát mearrádus viiddiduvvui 1965:s luvvet stáhta buot áidedoallamis gaskal stáhta eatnamiid ja guoski eatnamiid (§ 3).

Finnmárkkus lea unnán beahcevuovdi. Das lea leamaš Finnmarkui erenoamáš mearkkašupmi ávdnasin (viesuide, reaiduide, fatnasiidda, buođuide), nu ahte ii lean goassige sáhka vuovdit dan priváhtii. 1775 eanačujuhancealkámušas iige bidjan lastavuovddi juohke ássansaji nammii, muhto gillái ja ássiid geatnegasvuođain náššat ámtamánni čujuheami murret maid dárbbášedje. Ámtalihpuin sáhtii dán báhkkodit go "Soahkevuovdi lea báikkis". Dát ii muhttejuvvon 1863 eanavuovdinlágas. Sis geain dušše lei ámtalihppu, ožžo dan muhttot eaiggáduššaneanagirjin, muhto nu ahte stáhta doalahii alces buot vuovddi sajis (§9). Easka 1902 eanavuovdinláhka divttii eanavuovdima "oktan vuvddiin" (§ 1, vuosttas lađas), muhto nana várašumiin (§ 1 e; § 2, goalmmát lađas). Dát vuvddiid vuovdinlohpi heaittihuvvui 1965 lágas. Dan sadjái bođii § 4 mii attii giliássiide vuoigatvuođa čujuhit lastavuovddi dálloatnui stáhta eatnamiin.

2.2.2 ... luvvet vuovdimis (§ 2, nubbi lađas)

1965 láhka joatká § 2:s julggaštit ahte dihto lágan eanaviidodagat eai galggašii vuvdot. Finnmárkku stuorámuš oassi ii leat vuvdon, várra nu olu go 96 % Finnmárkku 48 000 km²:s. Muhto lea eahpečielggas man stuorra proseantaoassi vuovddekeahkes eatnamiin lea *lihttoláigohuvvon*.

Galgat dál, lága ráiddus, čohkket historjjá mearrádusaid eatnamiin mat eai galgga vuvdojuvvot.

2.2.2.1 ... Bohccuid láiddomat, badjesápmelaččaid johtolagat (§ 2, nubbi lađas, a ja b bustávva)

1863:s bođii vuosttas boazodoalu háldu lága hámis stáhta eatnamiid geavaheames erenoamážit Finnmárkkus. Muhto báikkálaš dahje guovllu šiehtadusat ja hálddut leat leamaš olu ovdal.

Boarresamos dovddus šiehtadus lea 1590 rájes. Dasa lea čujuhuvvon 1625:s (*Finnmárkku diggegirji* 1, folio 97 b; dea. 1987, s. 132f). Šiehtadus lei gaskkal nuppi bealde «Bierggi¹¹⁹⁷» (Vuossegeassin¹¹⁹⁸?, GS) , Ižžoha¹¹⁹⁹ ja Čáhcesullo ássiid ja nuppi bealde fas Várjjat-sápmelaččaid. Dat lei das ahte jus Várjjat-sápmelaččat vuojehedje bohccuideaset ja sávzzaideaset Ánejoga rastá ja dáloniid "eatnamiidda ja gittiide" maŋjelat beaivvi go 14 beaivvi maŋgil hellodatbeaivvi 1591:s, leat sii elliideaset bokte gonagasa rihkkon.

Dát ii leat rivttes báiki čilget čuovvu háldduid ja šiehtadusaid várdosa mat čuvvo, nugo daid sáhtii guorrat diggegirjjiin ja ámmátarkiivvain. Muhto lea hirbmat dehálaš ahte 1751 rádjasoahpamuša oasit oktan sámekodisillain lohkkosedje vuosttas norgga dikkiin Ávjováris ja Guovdageainnus 1754:s. Dáid badjesápmelaččaide (nappo ovddeš "oktasaš Badjesápmelaččat") mearkkašii rádjasoahpamuš ahte eai šat galgan máksit vearu Dánmárkku ja Norgga gonagassii go geasset atne su "meara ja eatnama". Rádjasoahpamuš ferte dasto áddejuvvot nu ahte norgga

---

¹¹⁹⁷ Kiberg

¹¹⁹⁸ Kiby

¹¹⁹⁹ Ekkerøy

boazosápmelaččaide lei váfistuvvon ainjuo seamma vuoigatvuohta Norggas go ruoŋa boazosápmelaččain.

Nugo dárkilit máinnašuvvon (bajábealde 2.3.12 - 15) mearridii Stuorradiggi 1863 "Vuodđonjuolggadussan ... ja Lága Álggahussan" ahte stáhta eatnamiid ii galgan vuovdit go dat dárbbášuvvui bohccuid ja omiid geasseguohtumiidda ja "Boazosápmelaččaid johtolagaide" ja dáloniid johtimiidda. Dát geardduhuvvui seamma sajis 1902 eanavuovdinlágas ja - boazodoalu dáfus - 1965 lágas.

Oppalohkáii sáhtta daddjot ahte diehtit Finnmárkku eatnamiid leat sápmelaččat ja dážat geavahan bohccuid ja omiid guohtumiidda unnimus čuohte jagi ovdal boarrasamos dovddus cealkámušaid gonagasa "eatnamiid ja Opmodagaid" hárrái ja gitta min áigái. Diehttelas lei, nu diehttelas ahte dat ii namuhuvvon erenoamážit lágain ovdal 1863:s, ja dalle oamastuvvon anu muddemis.

Olu ipmašat lea go omiid guohtumat eai leat 1965 lágas ožžon saji.

2.2.2.2 ... stáhta berrešii eaiggáduššat

2.2.2.2.1 vuovddi deasttas (§ 2, nubbi lađas, c bustávva, vuosttas oassi).

Stáhta hálddut Finnmárkku eatnamiin oktan daid riggodagaiguin álggahuvvo *vuovdegáhttemiin*, fálddi Knag Áltta vuovddi ráfáiduhttimiin 1693:s. Ráfáiduhttin dahkkui gustojeaddjin gávpesearvvi vuovdegeavahemes 1698 ja 1702 gávpemearrádusaide. Mañitáigi lea erenomážit deattuhan Áltta 1753 vuovdegeaskkuin. Dan čálii ámtamánni Collett ja dađis dahkkojedje gustojeaddjin buot ámtta vuvddiide, formálalaččat 1775 eanačujuhancealkámušain ja 1776:s konkrehta Kárášjoga ja Deanuleagi beahcevuvddiide.

Finnmárkku vuovdegáhtten lei oktasaš Davvi-Norgga vuovdegáhttema oassin. Muorraávdnasiid doalvungiiddus Davvi-Norggas addui easka 1698 ja 1702 gávpemearrádusaid

oassin, muhto bođii sierra 1750 mearrádusain (1800-logu lohpebeali gaskaluvvamiin doaimmai dat 1925 rádjai) ja leige nappo mallosge oktanaga Álttá 1753 vuovdegeaskkuiguin. 1863 vuovdelága mielde Davvi-Norgga vuovddit jođihuvvogohte almmolaččat. Finnmárku ja Romsa ožžo oktasaš vuovdemeaštára. 1863 vuovdeláhka lei Finnmáarkui buohtalastton seamma jagi eanavuovdinlágain, nu ahte eatnamiid vuovdinmávssut galge biddjot " Finnmáarkku Vuovdedoaimmahaga Ovddideami Fondii". Vuovdegáhttema ferte lágidit guhkes áigeperšpektiivvas. 1965 lága olis eai berre eatnamat oktan vuovdiiguin vuovdo.

Vuovddiid fertejedje gáhttet go dat ledje heakkadárbbaslaččat. Dát gustui sihke Finnmáarkku ja Davvi-Norgga álbmogii muđui. Danin fertii 1800-logu Davvi-Norgga stuorámuš industriefitnodat, Gávvuona veaikedoaimmahat, Englánddas oastit báktečina. Čađa boaldin Álttá vuovddis lei gildojuvvon.

Ahte vuovddi fertii gáhttet go lei heakkadárbbaslaš, mearkkašii nuppi beales ahte sáhtte *geavahit* vuovddi, muhto čujuheami olis. Finnmáarkku vuovdegáhttemis lea eanaš vuhtton čuollančujuheami njuolggadusat, nu 1965 lágain lastavuovddiid ruovttudoalu muorradárbbu čujuhanortnegiinge (§ 4). Vuovddi sáhtii beastit¹²⁰⁰ (dahje bisttáhallat¹²⁰¹) go geavahedje lavnnji boaldámuššan. 1863 eanavuovdinláhka mearridii ahte eatnamat mat dárbbasuvvo "Lavdnječuohppamii", eai galgan vuovdot (§ 1 a; geardduhuvvon 1902:s seamma báikkis). 1897 lágain bođii njuolggadus giliássiide čujuhit lavdnjelogguma gieldda jekkiin. Njuolggadus lea bisuhuvvon 1965 lága § 5:n. Muhto stáhta lea doalahan vuoigatvuođa ráfáiduhittit sihke lastavuovddiid ja darfejekkiid (§§ 4 ja 5).

Buot 1753 vuovdegeaskkuid áigumuš lei ahte vuovdegáhtten galgai ruhtadit doaimmaidis, go geavaheaddjit ieža galge máksit čujuheami. Muhto dáid sisabođuidd ii diehtán goassige ja ledje ainjuo unnán. 1863 eanavuovdinlága ulbmil lei ahte eanavuovdin bidjegis, vuovdefoandda bokte, galgai veahkehit ruhtadit Finnmáarkku vuovdedoaimmahaga. Dan rájes

---

¹²⁰⁰ skåne

¹²⁰¹ drøye

lea vuovdedoaimmahat ovddasvástidan ruhtadit beahcevuovddi ja sahá doaimma.

Stáhtas eai leat leamaš njuolga sisaboadut Finnmárkku vuvddiin, muhto lea čađahan vuovdegáhttema mii nu olugo vejolaš ruhtaduvvo báikkálaččat. Vuovdegáhttema áigumuš lei váfistit heakkadárbblašá riggodaga finnmáркоlaččaide, vuohččan rittus mii lea vuvddiid haga.

2.2.2.2.2 ruvkedoaimma ... deasttas (§2, nubbi lađas, c bustávva, nubbi oassi).

Dát stáhta eatnamiid vuovdin ráddjejuvvui easka 1965:s. Vuohččan sorjas Norgga vuoigatvuođas eatnanvuloš minerálaide mii leamaš regála juo 1400-logu rájes, nappo njulgestaga gonagasa dahje stáhta vuoigatvuohta. Regála gusto beroškeahtá gii eatnamiid eaiggáduššá ja miehtá riikka. Dat gustogođii maiddá 1960-jagiin oljui norgga aládasas¹²⁰². Dán vuoigatvuođa lea stáhta ovttastahtán sierraovdamuniid juolludemiin ja 1800-logu rájes ruvkedoaimmaide konsešuvnnaid juolludeamis.

Muhto go "ruvkedoaimma" váldui láhkii geavahuvvon 1965:s, sorjá dat várra go guhká lea leamaš málbmaohcan Finnmáркоkus. Ruvkedoaimmaide konsešuvnnaid juolludeapmi čuohcá garrasit sidjiide geat ássat dahje mátkkoštit ruvkeguovlluin ja geat dáid eatnamiid atnet.

2.2.2.2.3 guollebivddu ... deasttas (§2, nubbi lađas, c bustávva, goalmmát oassi; buo. § 6, 1. čuoggá).

1775 eanačujuhancealkámuša 6. čuokkis guoská "Daid Hearvásvuođaide, mat dássáži leat leamaš oktasaččat olles Giliide dahje Álbmogii Dábálaččat". Ovdamearkan namuhuvvo "Guollebivdu Ábis ja Eanuin, ja Sátkkut ja sullasaččat". Čuoggás lea ámtamánni Fieldsted steampal, go su mielas lei guollebivdu boahttevaš ealáhussan Finnmáркоkus. Dát hearvásvuođat eai

---

¹²⁰² sokkel

galgan ovttaskas olbmo ráđđejupmái, muhto "orrut ain dákkár dábálaš Geavaheamis".

6. čuokkis ii fámuhuhttojuvvun 1863 (§ 12) ja 1902 (§ 7) eanavuovdinlágain. Muhto 1775 gohččun ábi guollebivddus aiddostahtii ahte stáhta eatnamiid ii galgan vuovdit go daid várra livčče atnán "guolásteaddji Álbmot Návsttuid dahje Jielliid sajiide" (1863 ja 1902, § 1 d).

1965 láhka čohkke ovdalis beliid nu ahte eatnamat maid stáhta berrešii eaiggáduššat guollebivddu geažil, eai galggašii vuvdot. 1775 6. čuoggá ektui, mearkkaša 1965 njuolggadus ahte "dábálaš Atnu" ovdal 1775 ain lea fámus, ainjuo njuolggadussan guollebivdui ábis, rittus ja eanuin.

2.2.2.2.4 olgunastin- ja luonddusuodjalanberoštumiid .... deasttas (§ 2, nubbi lađas, c bustávva, njealját oassi; buo. § 5 a).

Dát leat ođđa deasttat.

Vuosttas deasta govve áiggi maŋŋá suođi joavdduin, luottaiguin, girdihámmaniiguin, mohtorfievrojohtolagain ja galmmihanbumbbáiguin. Gitta 1960-jagiide ledje hui moadde rittu finnmárcolačča ja eará fylkalačča geat bohte sis Finnmárcui, vaikko bivdu ja guollebivdu stáhta eatnamiin lei hálbi dahje nuvtá buot norgga borgáriidda. Dassáži besse sis finnmárcolaččat ráfis ávkkástallat eanaš ođasmahtti riggodagain stáhta eatnamiin (murjjiin, guliin, fuođđuin). Dáid riggodagaid geavahit meahcceealáhussan, borramuššan ja vuovdimii, lei ruovttudoalloruhtadili oassin. 1960-jagiid rájes lea sis Finnmárcui álki beassat. Ii leat váttis ollet Oslos Guovdageidnui beaivvát ala, omd. "Olgunastinberoštumit" ledje 1965:s vuohččan mátkkálaččaid beroštumit. Lahkaaddit ledje 1965:s oaidnán dán ovdáneami ovdun.

Muhto iešguđet bealit Finnmárckus vuostálaste ovdáneami. Dan boadus lei 1977 lassiparagráfa 5 a vuoigatvuohta lubmet stáhta eatnamiin. Vuoigatvuohta várrejuvvui válđoáššálaččat Finnmárcku álbmogii, muhto vejolašvuodain addit "ovttaskas olbmuide, joavkkuide ja giliide

oktovuoigatvuodá". Dákkár spiehkastagat eai galgga liikká leat vuostá eará sierravuoigatvuodaid, ja galget vuhtii váldit "badjesápmelaččaid lubmema sin lobálaš ásadeamis bohccuiguin orohagain".

Luonddusuodjalanberoštumit lea nubbi deasta. Dat lei maiddái ođas 1960-jagiin. Go eatnamiid eaiggáduššá stáhta, leat olu álkit daid bidjat álbmotmeahccin ja suodjalanguovlun, nugo omd. Rávttošvuomis, Báhčaveajis ja Bajit Anárjogas lea dahkan. Luonddusuodjalanberoštumit gullet ovttas lastavuvddiid ja darfejekkiid ráfáiduhttimii (§§ 4 ja 5), vaikko ráfáiduhttima ulbmil maiddái lea áimmahuššat riggodagaid boahhte áigái.

2.2.2.2.5 dahje ... eará árttaid geažil (§ 2, nubbi lađas, c bustávva, viđát lađas).

Dát lea oppalaš mearrádus, mii bođii 1902 eanavuovdinlága sadjái, § 1:i mii gilddii eanavuovdima jus vuovdin livččii riikka beroštumiid dahje orohaga anu vuostá.

3 KONKLUŠUVDNA

1965 Finnmárkku fylkka stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid láhka ovddasta, nugo leat oaidnán, dássáži 1600-logu loahpa rájes hálddašan- ja lahkaárbevieru mañimušlađđasa.

Hálddašan- ja lahkaárbevieru válđoášši lea leamaš muddet árbevirolaš anuid mat olbmuid mielas ledje bures vuodustuvvon ja lobálaččat. Spiehkastat lea 1902 eanavuovdinlága njuolggadusa giellaklausula (2.1.17).

Hálddašan- ja lahkaárbevierru lea vuolggahuvvon 1200-logu lágain, erenoamážit Mávnnos Håkonsson lagabøte 1274 Eanalágas, Landsleiebolken:s 61 - 64, ja dasto Christian IV 1604 Norgga Láhkagirjjis, Landsleiebolken:s 59 - 61, ja Christian V 1687 Norgga Lágas, 3-12-1 gitta 8.

Sáhtta dalle - nugo Sverre Tønnessen - geahččat nu ahte hálddašan- ja lahkaárbevieru áigumuš lea leamaš *heivehit*

Christian V Dáža Lága 3-12-1 Finnmárkku sierralágan dilálašvuodaide, ahte "nu galgá Almennet leat, nugo dat lea leamaš ovddeš Áiggis, sihke bajimuččas ja olggumuččas" ?

Vástáduš lea *juo* gitta 1800-lohkui, nappo nu guhká go dáža lágaid almennetnjuolggadusat ledje dušše oppalaččat.

Oppalaš almennetnjuolggadusaid aiddostahttin álggii 1863 vuovdelágain ja jotkkui Duottarkommišuvnna (1909 - 1954) duomuiguin ja 1920 ja 1975 várrelágaiguin.

Aiddostahttin jurddašuvvui álggos Østlándda vuovdealmennehiidda ja Mátta-Norgga várrealmennehiidda, muhto sođiid gaska gustojuvvo Trøndelágii ja 1991:s Nordlánddii ja Romsii, go Alimusriekti (*Rt.* 1991, s.1311) guorrasii Nordlándda ja Romssa Meahccekomišuvnna 26. cuoŋománu 1990 dupmui.

Almennetnjuolggadusaid áiddostahttima ovttaláganvuohta 1863 rájes lea leamaš laktit almennetvuoigatvuođa dihto stuorra erenoamáš matrikulerejuvvon *eanadollui*. Norgga Lága ja boares almennetnjuolggadusaid (1604, 1274) ektui gáržžida dát almennehiid vuoigatvuođalaččaid.

Muhto dajašii maid ahte dál lea vel Stuorradiggái aiddostahttit Dáža Lága oppalaš almennetnjuolggadusaid Finnmárkku hárrái.

(2.) mielddus

Otto Jebens:

Finnmárkku anus ja riekteáddejumis historjjálaš oainnus

2. mielddus

Otto Jebens: Finnmárkku anus ja riekteáddejumis historjjálaš oainnus

Gudmund Sandvik lea válldahallamistis 1. mildosis válldahallan historjjálaš ovdáneami Finnmárkku riektedilálašvuođa áddejumis, eanaš dáža lágaid oainnus, ja

dáža hálldahusa ja dáža riekteteoria áddejumis. Ovdanbuktin guoská erenoamážit nu gohčoduvvon Finnmárkku "stáhta matrikulerekeahes eatnamiid" eaiggáduššanvuoigatvuođa gažaldahkii.

Navdo leat govttolaš lasihit dán ovdanbuktimii oanehis válldahallama fylkka luondduriggodagaid duohta geavaheames historjjálaš áiggis, ja ássiid áddejumi anu vuoigatvuođaid dáfus, nu guhkás go dákkár áddejumi sáhtta čuvget juvssahahtti gálduid bokte. Geahččaluvvo vel čuvget man stuoris stáhta áddejupmi riektedilálašvuođain sáhtta navdot leat dovddus ja/dahje ássit dohkkehan.

I LUONDDURIGGODAGAIÐ ATNU

I.1 Ássit

Orru čielggas ahte dálá Sis Finnmárkkus dego guoski guovlluin dálá ruoŧa ja suoma Lapplánddas lei ássan hiehkásit gitta ođđasat áigái. Muhto Finnmárkku álgo ássit historjjálaš áiggis, geat aivve ledje sámít, ealihedje ollásit iežaset riikka riggodagain, erenoamážit guollebivdduin mearas ja jávrriin ja meahcebivdduin. Dát atnu lei eallinvuođus dán álgo sámeeálbmogii.

Dáža ássan Finnmárkkus álggii várra veahážiid mielde 1200-logus ja lei ainjuo 1300-logu álggus. Muhto dáža ássan lei álggos ja ain guhkás áiggis ráddjejuvvon riddoguovllu olggomužžii Jiekŋaábi guvlui.

Peder Claussøn Friis dieđihii 1500-logus Finnmárkku dilálašvuođain, go su gáldu lei lágamánni John Simonsen, gii lei leamaš Nidaros:a earkebismastuolus barggus (P.C. Friis, dea. 1881 s. 396-397). Dán dieđáhusa mielde eai ássan dážat Finnmárkkus seamma guovlluin go sápmelaččat, go dážat ásse dušše "Sulluin ja olggumuš Njárggain". Dán mielde ferte navdit ahte 1500-logus dušše sápmelaččat ain ávkkástalle Finnmárkku luondduriggodagaid hui stuorámus oasis.

Ferte navdit ahte ruđalaš fuones áigi¹²⁰³ Finnmárkku guollebivddus 1600-logus dagahii ahte oasáš dáža ássiin fárrejedje eret guollebivdohápmaniin olggomuččas ábis ja gávdne ođđa ássansajiid siskkelis Finnmárkku vuonain, gos gitta dán áigái aivve ledje sápmelaččat.

Juo Peder Claussøn Friis namuha earu gaskal mearrasámiid geat ásse vuonain, ja badjesápmelaččaid geat ásse váriin vuonaid siskkobealde. Muhto lea eahpečielggas goas badjesápmelaččat muhttigohte ealáhusa sieiva bivdoservodagas ordnejuvvon johtti boazodollui¹²⁰⁴.

Peter Schnitler 1742-45 jagiid rádjadutkanbeavdegirjijn leat dieđut Finnmárkku dilálašvuodain 1740-jagiin. Guovddážis lea Schnitler:a válldahallan das maid ovddida dalá njeallje ássanavádagain Finnmárkkus (Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-45, čanas III s. 54 čuo.).

Olggumuččas ábi lahka ásse Schnitler:a mielde dážat, geat ealihedje iežaset eanaš áhpeguollebivdduin. Sin guovlu siskkildii Schnitler:a mielde sulluid, "Vuokkáha¹²⁰⁵ njárga" (Čorgas¹²⁰⁶), ja "muhtumat sis fas Mearragáttis Vuonaid gaskkas".

Boahte avádat ledje Schnitler:a mielde mearrasámit, "geat leat Vuotnabađain Vuotnagáttiin" ja geat ealihedje iežaset mearrabivdduin, meahccebivdduin ja jávrebivdduin ja dolle "Moadde Gusa, Sávvza ja muhtun vuonjas Bohcco".

Vuonaid siskkobealde áiccai Schnitler "priváhtiivva dáža badjesápmelaččaid", geat ásse davimuččas Finnmárkku nannámis, lagamus ábi. Sii ealihedje iežaset váldoáššálaččat boazodoaluin, muhto bivde maid jávriin ja mehciin, ee. gottiid. Máttabealde "priváhtiivva dáža badjesápmelaččaid" ledje Schnitler:a mielde "oktasaš badjesápmelaččat" geat vástidedje vearu sihke Norgii ja Ruttii, ja geat dálvet ledje duottarguovlluin máttabealde priváhtiivva dáža badjesápmelaččaid, muhto geasset johte bohccuideasetguin vulos mearragáddái.

Mo Schnitler govve ássandili ja anu lea lunddolaččat áibbas skoválaččat, muhto eará historjjálaš gáldut dorjot daid

---

¹²⁰³ nedgangstid

¹²⁰⁴ nomadisk tamreindrift

¹²⁰⁵ Omgang

¹²⁰⁶ Nordkyn

váldosárgosiid. Dán mielde orru vuoigaduvvon navdit ahte ain Schnitler:a áiggis ledje dušše sápmelaččat geat ávkkástalle luondduriggodagaid Finnmárkku fylkka viidodagas hui čielga stuorámuš oasis. Schnitler maiddái dadjá "Finnmárkku bissovaš siseatnama hárrái" ahte doppe eai sáhtán dáža boanddat ássat (Schnitler, čanas III, s. 55).

Schnitler:a dieđáhusas leat vel juoga maid son gohčoda sullii "Finnmárkku ássiid cohkodat¹²⁰⁷", mas ovdanbohtá ahte dáža Finnmárkus 1740-jagiin ásse oktiibuot 746 bearraša. Dán ledje 315 bearraša dáža dálonat, 367 mearrasápmelačča ja 64 badjesápmelačča. Lassin dása bohte oktiibuot 152 bearraša Ruota ja Ruošša oktasašguovlluin, ja sii ledje aivve sámít (Schnitler, čanas III, s. 58).

Finnmárkku dáža guovlluid ja sámi guovlluid ealáhusmálla lei álggos hui mánggalágan. Dás čuovvu ahte luondduriggodagaid atnuge lei sierralágan. Rittu ja sisguovlluid sápmelaččaid gaskkas lea "eatnamiid ja čáziid" atnu leamaš guovttelágan guhkás maŋás áiggis. Dán mielde navdo lunddolaš válddahallat luondduriggodagaid anu erenoamážit juohke dáid golbma álbmotjoavkkuin.

I.2 Sámi ássanguovlluid atnu

Sámi ássanguovlluid anus leat hui dievaslaš dieđut "Finnmarksvidda, natur - kultur" válddahallamis (NOU 1978:18A), s. 144 čuo.

Dáid guovlluin lei ássan ja atnu álggos báinnahallon bivdokultuvrra heivehussii eanadahkii ja daid riggodagaide. Goddebivdu lei álggos dehálaš, ja dat cealkkihii olles báikegoddi fertii ovttas rahčat. Muhto muđui leige atnu álggos lágiduvvon iešguđet báikkálaš sámi giliin (siiddain), juohke siiddas iežas guovlu, ráddjejuvvon eará giliide lunddolaš rájain.

Siidaguovlluin johte virolaččat jahkodagaid mielde, mii lei heivehuvvon juohke siidaguvlui ekologalaččat. Danin lea boasttoáddejupmi ahte sápmelaččaid johtimiin lea leamaš "soaittáhat johtin" mihtilmasvuohhta, nugo ovdal lea leamaš

---

¹²⁰⁷ ekstrakt

leavvan áddejupmi. Siidaguovllu iešguđet jahkodatorohagaid gaskasaš johtima áigumuš lei guovllu buot árvvolaš luondduriggodagaid nu bures go vejolaš ávkkástallat, ainjuo meahccebivddu, jávrebivddu ja mearrabivddu. Muhto vuovdige dárbbášuvvui, boaldámuššii ja huksenavdnasiidda ja bivdosiidda.

Go riddosámit doallagohte omiid, gusaid ja sávzzaid, šadde omiid guohtumat ja láddjehagatge dehálaš riggodagat. Válddahallon johtin gaskal jahkodatsajiid lea muhtun riddoguovlluin jotkkojuvvon gitta dán jahkečuohtái.

Ráddjejuvvon boazodoallu sápmelaččain lea leamaš ainjuo muhtun sajiin gitta boarrasamos dovddus áiggis. Muhto ođđasat áiggis, várra erenoamážit 1500-logu loahpas muhttojuvvui bivdoservodagas ordnejuvvon johtti boazodollui, sihke Finnmárkku dáža "priváhtiivva" sis guovlluin ja guoski oktasašguovlluin Guovdageainnu, Ávjovári ja Ohcejoga (oktan Deanusiiddain) siiddain. Johtti boazodoallu luddii dađis ovddeš siidaguovlluid rájáid, erenoamážit go boazosápmelaččat dáža/ruođa oktasašguovlluin atnigohte geasseorohahkan njárgaguovlluid Finnmárkku stuorra vuonaid gaskkas.

Dán gárggiideami váide mearrasámiit ee. Álttás ja Lágesvuonas Adelaer-kommišuvdnii 1690-jagiin. Muhto oktan dán gárggiideami álge dáža "priváhtiivva" boazosápmelaččat geain aitosáččat ledje oktavuodat Finnmárkku vuotnaguovlluide, omd. Porsáŋgui ja Lágesvutnii, geavahit duottarguovlluid siseatnamis bohccuid dálveguohtumii. De álggahuvvuige dihto bálddalas johtti boazodoallu gaskal dán guovtti joavkku boazosápmelaččaid, mat goappašagat molso gaskal riddoguovllu geasseorohahkan ja sisguovlluid dálveorohahkan.

Áiggi mielde sudde dát guokte boazosápmelaččaid joavkku oktii, ja leat dál eanaš adnon gullevažžan Guovdageidnui, Kárášjohkii, Buolbmágii jna. Dás lei ee. oktavuoha čakčamánu 7. b. 1854 lágain, mii addui Suoma rádjágiddemiin 1852:s. Láhka dagahii ahte boazosápmelaččatge geat álggos adnojuvvo gullat vuotnaguovlluide, lága fápmui bidjama maŋŋil logahallo gullat siseatnamii. Dán bienalaš ovdáneami hárrái čujuhuvvo Steinar Pedersen:i: "Bruken av land og vann i Finnmark inntil

første verdenskrig", (Numo namuhuvvon moanaid sajiin Riektejoavkku čielggadeamis, plánejuvvo Pedersen:a čielggadeapmi ilbmat 1994:s, oktan Hans Prestbakmo ja Einar Richter Hanssen:a čielggademiiguin.) erenoamážit čuo. 4.6.1. gitta 5.1. ja 5.10.1:i.

I.3 Dáža ássanguovlluid atnu

Meara buorre guollebivdu dat álggos geasuhii dážaid Finnmárkui, ja bijai vuodđusa dáža ássamii rittu mielde, Láhpis Várjjagii. Dása gulai vel ahte dáža ássit Finnmárkkus álggos juo ledje áibbas dan duohken ahte guliid vuvde ja eanaš eará birgendárbbuid ožžo máddin.

Muhto dážatge dárbbášedje dihto luondduriggodagat earret ábi valljivuodaid¹²⁰⁸, ja maid fidnii ássansajiid lahkosis. Boaldámuša dárbbášedje ássit álo. Olggumuččas ledje riehkít dehálamos boaldámušat ja atnojedje belohahkii viessohuksemiige. 1578:s mearridii Bergen Hearráriehti¹²⁰⁹ váidima Várggáha leana dáža ássiin go Gonagasa áittardeaddji lei sin gielán váldit rihkiid (Tønnesen: Retten til jorden i Finnmark s. 47). Váidagis čuoččuhuvvui ahte álo lei leamaš virolaš ahte ássit galge oažžut rihkiid viesuideaset buorideapmái. Hearráriehti mieđihii dan sidjiide ja julggaštii ahte dát galgai leat nugo lei leamaš ovddeš áiggis.

Fáldi Niels Knag "Matricul og beskrivelse over Finmarken for anno 1694:s" leat dieđut ássiid luondduriggodagaid anus. Ákŋovági diggebáikki ássiid birra čuožžu ahte sii "fertejit viežžat Boaldinmuoraideaset Álttás njeallje a vihtta Miilla duohken". Vástideaddji daddjo Álttá vuvddiin ahte dat adnojit "dušše Boaldinmuoraide ja dárbbášlaš Huksenhirssaide Álttá, Láhpi, Ákŋovági, ja Hámmárfeastta Diggebáikkiid ássiide" (Nord-Norske Samlinger, I. čanas, 1938, s. 5-6).

Seamma daddjo Goaskinvákki gielddas ahte "álbmot ferte stuorra Golluin viežžat Šibitbiepmu ja Boaldinmuoraid Porsáŋggus guhtta a čieža Miilla duohken". Seamma fertejedje Skiehttebierrgi¹²¹⁰ ja Gilivuona¹²¹¹ ássit viežžat fuodđara omiide

---

¹²⁰⁸ rikdom

¹²⁰⁹ Herredag

¹²¹⁰ Skjøtningberg

ja boaldenmuoraid Lágesvuonas, njeallje a vihtta miilla duohken (l.c. s. 12 ja 14). Dát dieđut čájehit čielgasit gal ahte dáža ássitge ávkkástalle Finnmárkku luondduriggodagaid, ja belohahkii guhkin eret ássanbáikki.

Rihkiid hárrái Várggát birrasiin dadjá Knag ahte rihkiid Ladnesullos geavahii Ámtamánni gii dalle áasai Várggáha ladnis. «Muhto álbmot Atná buot Rihkiid mat gávdnojit eará sajiin Diggebáikkis» (l.c. s. 20).

Knag áiggis ledje sihke dážat ja sámít áigá álgán doallat omiid. Láhpi gieldda boandaid (dáloniid) hárrái daddjo Knag matrihkkalis ahte juohke sajis dollet njeallje, guhtta a gávccii gusa ja moanaid sávzzaid ja gáiccaid. Áknováigi diggebáikki mearrasámiid ja dážaid hárrái dieđiha Knag vástideaddji omiid doalus. Porsáŋgu ja Lágesvuona mearrasámiid hárrái oaidná son sin doallat ovttá, guokte á golbma gusa ja áibbas moadde sávzza, muhto sis ledje dasa lassin moanat bohccot, ja muhtumiin gitta čieža-gávccičuohte ealli (l.c. s. 6 ja 8). Dát šibitdoallu eaktuda sihke sápmelaččaide ja dážaide ahte eallit guhto mehciin, ja vel stuorra dárbbu láddjehagaide dálvefuodđariidda. Eará dehálaš riggodat vuotnaguovllu ássiide lei lavdnji boaldámuššii. Dát šattai áigeguovdil nu fargga go vátnugohte vuovddit dahje riehkít, erenoamážit go ássit lassánedje hirbmadiit 1800-logu mielde. 1890-jagiid dieđihuvvui boaldinlavdnji lei dehálamos ja muhtun áiggiid áidna boaldámuš moanaid fylkka guovlluin (Tønnesen s. 269).

I.4 Oppalaččat anu mihtilmasvuodas

Guovddáš mearkkašupmi lea ahte ássiid atnu Finnmárkkus lea olu boarrasat go dán guovllu ordnejuvvon stáhtaváldi, ja ahte dát lea vuolggasadji anu mihtilmasvuhtii. Čielgasamos albmana dát guovlluin gos ovddeš áiggis ja ovddasguvlui min áigái leat orron dušše sámít dahje čielgasit eanemus sámít. Bieđggus sámi ássan lea dáid guovlluin birgen boares dovddus historjjálaš áiggis, dego guoski osiin Ruoŋas, Suomas ja Ruoššas. Dalle lea leamaš diehttelassan ahte sápmelaččat

---

¹²¹¹ Kjøllefjord

fertejedje geavahit dán eanadaga buot juvssahahtti luondduriggodagaid. Álggos eai lean earát geat singuin gilvaledje dán eanadat oppalaš anus, bivdoguovlluiguin, jogaiguin, jávrriguin ja vuonaiguin.

Dás čuovvu ahte ovddeš áiggi rájes sámi guovlluid anus lea leamaš *oppalaš geavaheami* mihtilmasvuohta buot vejolaš riggodagain dihto geografalaš guovllus. Dáinna vuolggasajiin ferte ássiid beales leat ártet juohkit eatnamiid ja čáziid dábálaš anu sierra ráđđjumiide, nugo okta atnu bivdui, nubbi guollebivdui, goalmmát vuovdá jna. Nu guhká go ii oktage gilvaleaddji atnu lean dieđihuvvon ja ii oktage stáhtaváldi seaguhan iežas dasa, lei atnovuoigatvuođa gažaldat vánit áigequovdil. Muhto dát gažaldat fertii šaddat áigequovdil dalle go sámejoavkku atnu deaividii eará joavkkuid gilvuvuin, várra álgovuolggalaččat áinnas eará siidda sámiin.

Dáža dáloniid guovllunge ferte atnu álggos leat leamaš oppalaš. Dáid guorba olggomuš guovlluid Jiekŋaábi guvlui guollebivdit ávkkástalle buot riggodagain nugo vuovddi, rihkiid, monnesajiid, láju jna. mat ledje olamuttus. Go gávnnai ássansaji mii lei buoret guollebivddu dahje eará árttaid dáfus go sadji gos juo ásai, soittii sáhttit fárret ođđa sadjái.

Sihke sámi ja dáža guovlluin lei easka stáhtaválddi duohtademiin sierranas surggiin, nugo lágain ja hálddahuslaš hállduin, ahte šattai áigequovdil fihttet anu biđgejuvvon sierra atnovugiide, nugo murremii, guohtumii, boazodollui jna.

II RIEKTEÁDDEJUPMI ATNUI

II.1 Ássiid (sámiid ja dážaid) jáhkut vuoigatvuođain "stáhta eatnamiid" anus

Dás galgá jearro makkár jáhkut Finnmárkku ássiin leat leamaš vuoigatvuođaide duohta ráđđejumi oktavuodas eatnamiin mat virggálaččat lea ožžon namahusa "stáhta matrikulerekehtes eatnamat Finnmárkkus".

Orru juo vuolggasajis čielggas ahte dát jáhkut eai leat dárbbášan leat seammago stáhta eiseválddiid ja dan ámmátolbmuid áddejupmi. Dát sorjá ee. dan mealgadaš

kulturgaskkain mii gitta min áigái lea bisuhuvvon gaskal stáhta ámmátolbmuid ja sápmelaččaid giellaerohusa geažil. Orru dego Ruotas guhkit áiggi lea leamaš veaháš stuorát dáhttu oktavuhtii gaskal ámmátdoaimmahaga ja riikka sámiid, ja Norggas guhkás ovddas áiggis lea eanaš dodjalan uhca báhpajovkkožii hálddašit sámegiela, ja dalle áinnas miššonbargguid oktavuodas sápmelaččaid gaskkas.

Dáža ássiin lea oktavuohhta stáhta ovddasteaddjiiguin lunddolaččat leamaš áiggi mielde buoret. Muhto ii dásge leat čielggas ahte oaidnu rievttálaš dilálašvuodaide álo lea leamaš seamma stáhta ovddasteaddjiin go mii ássiin lea.

II.2 Riekteáddejumis

Riekteáddejumi sáhhtá oppalaččat ja veaháš ehpedárkilit meroštallot dain maid dihto birrasa olbmot oaivvildit fertejit čuovvut earáin ovttas. Dás gusto dát luondduriggodagaid anu gažaldahkii. Garžžidamos áddemis sáhhtá doahpaga meroštallot áddejupmin masa oaivvilda sáhhtit oažžut stáhta duopmostuoluid doarjaga. Muhto viiddit áddemis ja erenoamážit boares áiggis sáhhtá maidái leat sáhka áddejumis sis geat eai smiehta mii eiseválddiid oaidnu galggašii leat, muhto vuolggahit das maid gilibirrasis atnet riehta vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid ektui. Vuodus lea dalle dábálaččat dat áddejupmi maid ovddeš buolvvain leat oahppan. Viimmat sáhhtá leat sáhka das maid guovllu ássit atnet govttolážžan ja vuoiggalažžan, guovllu duohta dilálašvuodaid ektui, ja danin dan čuvvot. Dákkár áddejumit mat dás namuhuvvojit, soitet sáhhtit bidjat vuđđosa vieruiduvvan vuoigatvuhtii.

II.3 Anus vuoigatvuhtii

Sihke sámiin ja dážain Finnmárkkus ferte navdit ahte boarrasamos áiggi ássit leat ádden anuset lobálažžan. Dás áddejuvvo ássiid oppalaš lohpi geavahit riikka lunddolaš

riggodagaid. Dát gustui diehttelassan, nu guhká go lobi ii eahpidan oktage, ii stáhtaváldige.

Anu vuoigatvuođa gažaldat šattai áigeguovdil justa go stáhtaváldi áiggui gáržžidit dihtolágan anu, dahje jus gili atnu bođii eará anu ovdii. Dalle lei lunddolaš ahte ássit iske ohcat anudeaset lobálažžan čujuheamen ahte dan ledje sin máttármáttut doaimmahan guhkes áiggi maŋás. Bergen Hearráievtti 1578 mearrádus rihkiid vuoigatvuođas lea dása ovdamearkan, ja ahte dán áddejumi dorjo riikka bajimuš eiseváldditge.

Atnolobi gažaldat *vuoigatvuohtan* lea čielgasat go jearra vuoigatvuođas háldet riggodaga eará geavaheaddjiid átestuvvamin, dahje soaitá stáhta ektui. Ferte dalle iskat čuvget Finnmárkku ássiid áddejumi maidái dán ektui. Vai ovdanbuktima mahtodaga galgá sáhttit oanedit, áiggun ráddjet álggos válddahallat riekteáddejumi 1700-logu vuosttas jahkebeallái, namalassii ovdal stáhtaváldi álggahii stuorát duohtademiid ássiid anus. Liikká dárbbáša geavahit veahá boarrasat áiggi gálduidge, 1500- ja 1600-logu rájes, ja muhtun čuoggáin čuovvut ovdáneami gitta 1800-lohkui.

II.4 Sámi ássanguovlluid (erenoamážit oktasašorohagaid) áddejupmi

Sámi ássanguovlluid oassi dálá Finnmárkkus (eanaš vástideaddji dálá Guovdageainnu ja Kárášjoga gielddat ja Deanu gieldda bajit oassi) ledje gitta 1751:i ruoŧa duopmoválddi vuollásažžan. Ruoŧa suohkanduopmárat dolle virolaččat dikki juohke dálvvi sámeálbmogiin buot sámeaguovlluin mat ledje ruoŧa duopmoválddi vuollásažžan. Duortnosa sámeaguovllu duopmogirjjiid oasi lea Ellen Simma Fjellgren čohkken Davviriikkalaš Sámi Instituhta olis, *Guovdageainnus* ("Utdrag ur dombøckerna øver Torneå lappmark 1981"). Vástideaddji systemáhtalaš justisbeavdegirjjiid čađamannan dáža Finnmárkkus ii leat vuos dahkkon, earret áigodagas 1620:s 1636 rádjai.

Sverre Tønnesen girjjis "Retten til jorden i Finnmark" lea nannosit čuoččuhuvvon ahte riekteáddejupmi sámii ássanguovlluin ovddeš áiggis lei vuodđuduvvon dasa ahte sápmelaččat ledje ordnejuvvon unni servodagaide, nu gohčoduvvon "siiddaide". Dát vástidedje eanaš dikkiid guovlluin mat ledje ruođa duopmoválddi vuollásažžan. Dalle lei siida mii sámii áddejumi mielde háldii sin guovllu buot luondduriggodagaid, leš dal bivdovuoigatvuohta (dás erenoamážit mádjitbivdu ja goddebivdu), dahje guollebivdovuoigatvuohta (Tønnesen ee. s. 108). Boazoealáhus bođii veahá maŋŋelaš, mas čuovui gáibádus guohtonvuoigatvuođaid ráddjet. Velá maŋŋelat lei vel dáid guovlluin sáhka doallat omiid, mas čuovui ahte gieddegeavaheapmi (ládjehagat) šattai áigeguovdil. Almmatge eai suodjaluvvon sápmelaččat Tønnesen:a mielde ođđaássiid vuostá álggahit eanadoalu siidda guovlluin.

Vihtannuššančilgehusain maid "rádjamajor" Peter Schnitler 1742-45 jagiin náššai ovdanboahdá ahte sápmelaččat Guovdageainnus atne duottarguovlluid oktasaččat, ja ahte dát gustui guollejávrridege (Schnitlers greenseksaminasjonsprotokoller, čanas I, s. 230, vihtan badjesápmelaš Joen Nielsen, čilgejuvvon cuoŋománu 6. b. 1744 Joganjálmmis Álttás).

Vástideaddji čilgii sápmelaš Johannes Pedersen, njukčamánu 26. b. 1745 Kárašjogas (Schnitler, čanas I, s. 368): "Duoddarat Sámiid gaskkas eai lea juhkkujuvvon eai priváhtiivva Dáža Eatnamiidda, eaige oktasaš Máttaduoddariidda Guovdageainnu Suohkanis." Dán ektui dieđihuvvui Schnitler:i Anára siiddas ahte duottar Anáris lei juhkkujuvvon sápmelaččaid gaskkas gaskaneaset (Schnitler, čanas I, s. 357).

Duortnosa sámeaguovllu duopmogirjjid ávdnasiin ii oru almmatge ovdanboahhtimin čielga earru gaskal omd. Anár siidda dilálašvuođaid ja daid guoski siiddaid dáža-ruođa oktasašorohagain Ohcejohka, Ávjovárri ja Guovdageaidnu. Guovdageainnus ja Ávjováris ledje duopmogirjjid mieldege dihto guollejávrrit ja bivdosajit maid dihto sámebearrašat oaivvildedje iežaset oktovuoigaduvvon ovddeš anu vuodul. Muhto earret dáid háviid orru ruođa duopmogirjjiid mielde buot

dáža-ruoŧa oktasašorohagain dábálaččat luondduriggodagaid ávkkástallama vuoigatvuohta leat leamaš oktasaš siidda ássiide.

Mii hui čielgasit orru ovdanboahhtimin Duortnosa sámeguovllu duopmogirjiin, lea man hirbmat mearkkašupmi siiddaid guovlluid gaskasaš rádjá ráđđejeaddji áddejumi mielde lei vuoigatvuhtii geavahit dákkár riggodagaid go guollebivddu, bivddu ja boazodoalu. Máhcci fáddá dáid guovlluid dikkiin lei danin rádjá gaskal siiddaid, mat duođaštuvvo dikkiin maid sápmelaččat ieža čilgejedje "dološ" anus. Dás orru maid ovdanboahhtimin ahte siidaráját álggos ledje mearrideaddjin *buot* áigequovdilis riggodagaide siidda guovllus. Ovdamearkan moanaid earáid gaskkas sáhttá namuhit:

Diggi Guovdageainnus juovlamánu 9. b. 1674. Guokte Ávjovári sápmelačča váiddiiga Guovdageainnu siidda "rájá hárrái gaskkas dieđihuvvon siiddaid ja erenoamážit Luossabivddus mii lei dieđihuvvon siiddaid ja dan joga gaskkas. «Riekti gávnnahii dán guollebivddu gullat Ávjovárrái "dološ ja máttarmuittu rájes" ja ahte Guovdageainnus ii goassige lean leamaš luossabivdu. Riekti mearridii danin ahte guollebivdu dás nugo ovdal galggai gullat Ávjovárrái.

Diggi Guovdageainnus guovvamánu 11. b. 1703. Lávdegoddeolmmoš ovddidii dikkis "Girjji" čállon boares olbmuid válddahusa mielde "Guovdageainnu siiddaid opmodagaid erohusas", Girkoverdde Anders Tornensis vuolláičállán, mii gáibiduvvui čállot beavdegirjái. (Várra lei Girkoverdde maiddái veahkehan Čállit válddahusa sápmelaččaid cealkámušaid vuodul).

Diggi Guovdageainnus guovvamánu 11. b. 1704. Nággu Guovdageainnu ja Suondavári sámiid gaskkas moatti guollejávrrí vuoigatvuođas. Gielddariekti mearridii vihtanuššamiid vuodul gokko rádjá ovdeš anu mielde gaskal dan guovtti siidda manne dán guovllus, nu ahte muhtun daid nággovuloš guollejávrríin gávnnahuvvo gullat Guovdageidnui ja muhtumat Suondavárrái.

Diggi Ávjováris guovvamánu 6. b. 1728. Nággu gustui vuoigatvuhtii láddjet dihto gittiid. Čoavdin dihte dán nákku fertii čilgejuvvot makkár bealde rájás Deanu ja Ávjovári siiddaid

gaskkas giettit duohta ledje. Dán lea Tønnesen erenoamážit deattuhan (s. 112) ovdamearkan ahte siiddaid vuoigatvuohta ii dušše siskkildan árbevirolaš vuoigatvuođaid numo bivdit ja guolástit, muhto dan aiddo ihtán árvvuge, giettit.

Diggi Guovdageainnus ođđajagemánu 30. b. 1729. Nággu Eanodaga ja Guovdageainnu sámiid gaskkas "Porovuoma ja Somasjärvi eatnamiid ja gáttiid" hárrái mearriduvvui go buvttii namuhuvvon "rájá" kopia dán guovtti siidda gaskkas, mat ledje čállon guovvamánu 11. b. 1703 dikkis.

Diggi Guovdageainnus ja Deanus guovvamánu 6. ja 10. b. 1733. Dás álbmogii almmuhuvvui fargga rádjá gaskal Eanodaga, Guovdageainnu ja Ávjovári siiddaid mii galggai dahkkot dalá maŋŋil beassáža seamma jagi, ja álbmot ávžžuhuvvui nammadit iežaset ovddasteaddjiid rádjái. Dasto seamma beavdegirječállimis ovdanbohtá ahte ee. lei nággu gaskal Ohcejoga ja Anára dikkiid "rivttes rájás ja erohusas gaskal vuvddiid ja eatnamiid".

Diggi Deanus ja Ohcejogas guovvamánu 11. - 12. b. 1736. Nággu lei gaskal dán guovtti dikki. Dikkis bohte ovttamillii ahte goappašat bealit "mieđihedje boares Rádjái" čadnin boahhteáigái beliide, sin mánáide ja maŋisboahttiide. Seammas čállo rádjačuoggát eanadagas beavdegirjái čuoggás čuoggái.

Dát diggebeavdegirjjit orrut bures dávisteamen dan maid Tønnesen čuoččuhii (s. 108) ahte siiddaid gaskasaš rádjá belohahkii lei čielggas, ja mas lei nággu, ii guston eahpádussii leigo rievttálaš mearriduvvon rádjá siiddaid gaskkas, muhto *gokko* rádjá manai.

Kaisa Korpijaakko dutkosa "Samerna och jordägenderetten" mielde (ilbman 1985) čanas I, s. 142 čuo., lei ovdamearkan Anára siida dán áiggis ožžon rievttálaš mearrádusa buot siiddaid olggut rájáide eará siiddaide. Seamma dutkosis čanas II. s. 209, daddjo oasis "loahpaheapmi":

"Nugo dutkama manus lea ovdanbohtán, sáhtta čájehit, ahte riektegeavadis leat mearriduvvon bissovaš ja lobálaš ráját siiddaid gaskkas dainna lágín. go láhka gáibidii. Dát juohkin lea leamaš doarvá buot Sámeiguovlluin".

Namuhuvvon ovdamearkkat Duortnosa sámeiguovllu diggegirjjiin ollet áigodagas sullii 1670:s gitta 1730-jagiide. Seamma guovlluid diggebeavdegirjjit vástideaddji sisdoaluin leat 1740-jagiinge. Danin lea árta navdit ahte riekteáddejupmi mii albmana dáid diggebeavdegirjjiin, lea sápmelaččaid gaskkas dáža-ruođa oktasašguovlluin gitta 1751 rádjasoahpamuša rádjai ovddasteaddjin dán suorggi ráđđejeaddji árbevrrui. Guovddášamos dán riekteáddejumis orrut leat čearu (siidda) oktasaš vuoigatvuođat buot luondduriggodagaide. Dát albmana guovddáščuoggáin das maid sáhtta dalá dáža-ruođa oktasašorohagain gohčodit sámi vieruiduvvan vuoigatvuođa.

II.5 Riddosámiid riekteáddejupmi

Riddosámiid áddejupmi sin ássanguovlluin Finnmárkkus ii sáhte duodaštuvvot seamma čielgasit go oktasašorohagaid badjesápmelaččaid. Dát sáhtta boahit das go buot diggebáikkit álgovuolgalaš dáža Finnmárkku oasis ledje riddoguovllus, gos dážat álggos ásse. Nugo bajábealde daddjon, eai leat dáža justisbeavdegirjjit Finnmárkku dáfusge dievaslaččat guorahallon. Dasa lassin váilo čálalaš árbevierru sámi gálduin dáža bealde, lunddolaččat sámiid váilevaš čállindáiddu geažil.

Fáldi Knag "Matricul og Beskrivelse" 1694 rájes válddahallá gal riddosámiid ássanguovlluid ja albmada galle "mearrasámi" ledje vearováldit¹²¹² juohke guovllus. Almmolaš čielggadeamis NOU 1978:18A, s. 154 (káarta nr. 23) ja s. 157 (káarta nr. 24) leat riddosámiid ássanguovllut sárgojuvvan Knag válddahallama vuođul ja daid lunddolaš rájáiiguin ássanguovlluid (siiddaid) gaskka.

Seamma NOU:s s. 155 čuo., lea válddahallon riddoguovlluid historjjálaš ovdáneapmi, mii ee. siskkilda johtti boazodoalu ovdáneami, mii várra 1600-logu loahpas luddii ovddeš siidarájáid vuotnaguovlluin ja lagamus guoski duottarguovlluin.

1679:s juo váide Várjjaga sápmelaččat dan dikkis ahte badjesápmelaččat vahágahtte "sin rivttes gullevaš

---

¹²¹² skattemann

Boazoguovllus" (Just Qvigstad: Vardøhus amts justisprotokoller i Håøygminne s. 424). Vástideaddji váidagat ihte jeavddalaččat dikkiin Finnmárkkus 1680-90 jagiin. Mihtilmas ovdamearka leat váidda Gilivuona dikkis 1697:s (Qvigstad s. 369). Dás váide "Riikka rivttes Gielddaássit ja Mearrasámit" go ruoŧa Arisby (Ohcejoga) badjesápmelaččat seaguhedje iežaset mearrasámiid bivdui mearraguovllus, ja ahte sin stuorra ealut dulbmo suoidneeatnamiid ja borre buot jeahkáliid. Dikkis geardduhedje eiseválddit ovddeš váruhusa dáid bahkkemiidda, ja Arisby-sápmelaččat gohččojuvvo geassádit "Mearraguovllus ja Mearrasápmelaččaid geavahuvvon Váriin" sajiide gos eai vahágahte mearrasámiid ovddas.

Sullasaš váidagat ovddiduvvo Adelaer-kommišuvdnii dan mátkkis Finnmárkkus 1690:s (Nord-Norske samlinger s. 296, váidda "siiddaolbmui" - Davvesiidda ja Bondø mearrasámiin suoidnemánu 25. b. 1690, ja s. 298, váidda "Álttá Sámiin" Ávjovári ja Guovdageainnu boazosápmelaččaide, ovddiduvvon Dálbmeluovtta diggebáikkis borgemánu 22. b. 1690).

Dát váidagat mearrasámiin olle 1700-jagiid álggus gitta gonagassii (geahča NOU 1978:18A, s. 158). Muhto Københámmánis bivdui ámtamánni leat várrogas siseatnansiiddaid badjesápmelaččaiguin, vai oažžu sin máksit vearu Danmárku-Norgii, ja oažžu sin ássagoahtit dán riikka borgárin. Dás lei oktavuohŧa riikka nášunála beroštumiin nákkus Ruotain sisguovlluid hárrái.

Árta lea navdit ahte dán áiggis eai leat Københámmánis ádden (dahje beroštan) makkár riidu lei riddosápmelaččaid ja badjesápmelaččaid gaskkas. Ii lean ainjuo eiseválddiid seaguheapmi dasa riddosámiide oidun. Boađus šattai ahte siida-ráját riddoguovllus jávkaduvvo, johtti boazodoalu ektui.

Go riddosápmelaččat eai ollen gosage váidagiiguin dikkiin, mearkkašii dát ahte sin áddejupmi sierra vuoigatvuođas "gáissáide" eai giehtaguššan eiseválddit guhkit áigái, vaikko Ohcejoga-sápmelaččat gohččo dan Gilivuona 1697 dikkis. Mearrasámit eaige nagodan guoskevaš guovlluin earaláhkai caggat badjesápmelaččaid gárggiideami guhkit áigái.

Dát ovdáneapmi ii leat heađuštan ahte riddosámiid gáibáduš oktovuogitvuhtii "iežaset gáissáide" sáhtta leat

leamaš vuodđuduvvon nana ja cieggan vuoigatvuođa áddejupmái, hui boares árbevierus vuolggahuvvon. Várra lea áddejupmi luondduriggodagaid vuoigatvuhtii álggos leamaš seamma čielggas riddosámiin go sin duottarfulkkiin. Dat mánga ja sullii seammalágan váidagat dikkiin ja Adelaer-kommišuvdnii 1690:s, orru čájeheamen ahte riddosápmelaččat leat dovdan riekteáddejumiset loavkiduvvon go badjesápmelaččat leat gárggiidan ealuideasetguin miehtá vuonaid ja njárggaid sin gaskkas.

Badjesápmelaččaid geasseorohat bohccuiguin guovlluin maid riddosámit ovddeš áiggis ledje ádden leat "sin", ii caggan ahte riddosámit dárbbášedje ain doaimmahit boares anuseaset seamma guovlluin iežaset eallima vuodđun. Dát mearkaša vuotnaguolásteapmi, sáivabivdu, bivdu, guohtun, láddjehat, atnit vuovddi ja lavnnji boaldámuššii. Vánit eahpiduvvo ahte sii dasto atne vuoigaduvvon dása, ainjuo iežaset máttarmáttuideaset anu vuodul.

Bivddu dáfus, fertii dát leat gili iežas lagamus guovllus. Cuo?ománu 25.b. 1702 gávpemearrádusas lei riddosápmelaččaid bivdolohipi čielgasit sidjiide doalahuvvon. Seammás davvinorgalaččat čielgasit gildojuvvo bivdit Finnmárkkus (Tønnesen s. 97). Mearrádusa čuo. 25:s čuožžu:

"Seammaláhkai livččet Mii vátneviša leat gohččun, ahte Mearrasámit doppe Finnmárkkus mallosge galget heađuštuvvot dahje gildot, Digge-Sajiin dahje daid olggobealde ohcat sin Báhčit ja Bivdit, maid buoremusat máhttet, go eai bahkken Beassat Sállánis Láigolihttohit ja Bohccuid-Báhčit dieđihuvvon Sállánis ja Gádde-Iččáhis, ja Hávdda-Lottiid-Báhčiit sin Manne ja Lálle-Áiggiin, mii lea gielddus ja ráfáiduhhton. Muhto maid Nordlánda dahje Ruovttubáikematkkosteaddjiid dáfus, dalle galgá hiehkásit ja duodas leat gielddus, muhtun Áiggi atnit makkárga Báhčima ii Gáttis iige Čázis ..."

Ovdamearka áddejumis sáivabivdovuoigatvuođas riddoguovllus lea Schnitler:a beavdegirjjis Gilivuona dutkondikkis golggotmánu 2. b. 1745, mas daddjo (Schnitlers eksaminasjonsprotokoller , čanas I s. 305):

"Dát Deatnu lea Luossariggásamos Finnmárkkus, mas jahkásaččat bivdo ja gávpašuvvo 100 gitta 300 Fárpala luossa. Buot Dáža Mearra- ja

Badjesápmelaččat Dáža Deanu Capella Gielddas, ja ii oktage eará báikki Dáža, leat vuoigaduvvon bivdit guliid dán Deanus gitta Geavgñái."

Riddosámiid luđolaš atnu vuvddiide murremii iežaset atnui, beahceávdnasiidge jotkui ainjuo gitta mealgat 1800-lohkui. Dát ovdanbohtá ee. ránggaštanáššis riddosápmelačča Per Persen Jux Bissojogas Porsáŋggus vuostá, mii meannuduvvui Alimusrievttis njukčamánu 8. b. 1867 (Rt. 1867. s 293).^(Ášši lea dievaslaččat máinnašuvvon ovddabealde, čielggadeami 3.2.2.6. oasis.) Ášši gustui beahceávdnasiid murremii áitái, ja áššálaš lei Alimusriekteduomu referáhta mielde ee. čilgen ahte son ii ádden dagus leat lobiheapmin. Gielddarievttis lei son áššehuvvon vuodustusain ahte vuolitduopmár lei atnán su vuovdái geavahanvuoigaduvvomin. Alimusrievttis lei sierraoaivil áššis, go golbma čieža duopmáris jienastedje áššehuvvoma¹²¹³. Eahpidahtti gažaldat Alimusrievttis lei, leigo áššáskuhttomis dakkár geavahanvuoigatvuohta maid vuolitduopmár lei navdán, vai ii. Assessor Saxlund gii gulai Alimusrievtti unnitlohkui ja gii ee. lei leamaš fáldin Finnmárkkus ja dan stuorradiggealmmái, celkkii jienasteamistis: "In várra meatte go navddán Finnmárkkus ovdal álo leat dárkon dilálašvuodaid nu go vuolitriekteduopmu geažidii" (Alimusrievtti jienastanbeavdegirjjis čállon).

Dás ovdanbohtá ahte murrenvuoigatvuohta ii dušše lean riddosámiid iežaset áddejupmi, muhto áddejupmi maid gitta dán áigái báikkálaš eiseváldditge dohkkehede.

II.6 Riekteáddejupmi dáža ássanguovlluin Finnmárkus

Dás lea lunddolaš vuolgit major Peter Schnitler:a cealkámušain dáid guovlluid eatnamiid hárrái. Rádjadutkanbeavdegirjjis čanas III, s. 55 ja 125 daddjo dáža dáloniid ássanguovlluid dilálašvuodas ahte "Sin Eatnamat eai gula oktiige sierra, dat leat oktasaččat buohkaide ja juohkehažžii, gii dohko ásaiduvvá." Dás sáhttá čoahkkáigeassit ahte doppe dáid guovlluid áddejumi mielde Schnitler:a áiggis (1740-jagiin) ii

---

¹²¹³ frifinnelse

lean makkárge priváhta eaiggáduššanvuoigatvuohta eatnamiidda dáža ássanguovlluin Finnmárkkus. Earret Sállánis, gos Schønnebøl bearaš ovddeš áiggis adnojuvvui guovtti goalmmátoasi eaiggádin, ja gonagas eaiggádušai báhci goalmmátoasi.

Dieđut ee. Knag 1694 matrihkkalis ahte Finnmárkoguollebivdohápmaniid ássit vižže boaldenmuoraid ja fuođđariid guhkin siste vuotnabađain, čujuha ahte dáža guovlluin ráđđii buohkaidvuoigatvuođa áddejupmi dákkár riggodagaide. Lunddolaš lea navdit ahte dáža sirddolaččat Finnmárkui, main eatnašat bohte Máttá-Norggas, bukte árbevirolaš áddejumi almenneha vuoigatvuođaid hárrái.

Seammás leat olu ávdnasat main vuhtto ahte ovddeš áiggis dáža guollebivdohápmaniinge lea bisson áddejupmi ahte giliin (guollebivdohápmaniin) lea sierravuoigatvuohta riggodagaide mat ledje lagamus guovllus, ja ahte danin ferte leat geografalaš rádjá eará gili guovlluide.

Nord-Norske samlinger:s (čanas IV s. 208) lea šiehtadusas gaskal Čáhcesullo dážaid ja Várjjaga-sápmelaččaid čállon Várjjatvuona vuoigatvuođain, mii ásahuvvui Bergen Hearráievttis 1591:s. Šiehtadus gusto ee. vuoigatvuođas fállái mii rievddai gáddái Várjjatvuonas, ja mas lei dan áiggis stuorra ruđalaš mearkkašupmi. Šiehtadusa mielde galggai gonagas oažžut beali fállás mii rievddai vuotnagáddái ovddeš mearkka olggobealde ja Čáhcesullo dážat dan nuppi beali. Muhto go fális rievddai vuotnagáddái seamma mearkka siskkobealde, gulai dat Várjjat-sápmelaččaide (dahje juogaduvvui gonagasain). Dán birra celkojuvvui šiehtadanáššebáhpáriin ahte dát dávvistii "Norgga lágain ja ovddeš vieruin". 1591 šiehtadus leige nu go čállon áššebáhpáriin Eanalága mearrádusaid VII-64-19 mielde fálláid birra mat rivdet gáddái almennehis.

Seamma šiehtadus ovddiduvvui maŋŋil ja čujuhuvvui Čáhcesullo 1608, 1617 ja 1625 dikkiin. Maŋimuš háve dalle go Várjjat-sápmelaččat ledje stevdnehallon dáža guollebivdohápmana Bierggi, Čáhcesullo ja Ižžoha olbmui, go sii sávzzaid ja bohccuid ledje diktán guohtut "sin Opmodagain ja Eatnamiin".

Sullasaš oainnut geografalaš rájá hárrái gaskal juohke guollebivdohápmána vuoigatvuođaid bohte ovdan Muosát 1704 dikkis, mas Muosát álbmot váiddii go Porsáŋggu-sámit ledje ásaiduvvon Lávvarvutnii¹²¹⁴ ja bahkkejedje "beassat" váldit rihkiid ja lottiid. Muosát-álbmot čujuhii alces áššis ovddeš láhkadiggeduomu vuđđosin iežas váidagii (Tønnesen s. 48).

Nu maid suoidnemánu 21. b. 1712 Goaskinvákki dikkis gildojuvvo Muosát, Finnaviika¹²¹⁵ ja Vanfjord álbmot láddjet suinniid nuortabeale Skáhternjárgga¹²¹⁶, "go dieđihuvvui Altesulen ja Balhopen sajit nuortabeale Skáhternjárgga ja Lávvarvuona álo leat gullan Goaskinvákki Álbmogiid" (J: Qvigstad: Utdrag av Vardøhus Amts Justisprotokoller, geahča Tønnesen s. 48).

Tønnesen čeahkkáigeassá (s. 49) dáža guovlluid dilálašvuođaid nu ahte gáldovuođus lea menddo unnán sáhttit ovddeš áiggis dáhkidit dáža ássiid oainnu "Finnmárkku-almennehii". Muhto, dadjá Tønnesen:

"Sáhtta gal hui vissásit navdit ahte ássit oaivvilledje sis leat buohkaidvuoigatvuohta buriide maid almennet sáhtii fállat. Ja vel ahte oaivvilduvvui dán buohkaidvuoigatvuođa gullat sidjiide geat ledje ásaiduvvan guvlui (gillái/diggái) gos buorit gávdnojedje."

1700-logus ámtamánni lihttoláigohii muhtun sulluid Oarje-Finnmárkus (Gádde-Iččat¹²¹⁷, Jealmmeseadju¹²¹⁸ jna.) gonagasa kássa ovdun, go láigolihttu siskkildii oktovuoigatvuođa njuorjjo- ja čavrrabivdui dáid sulluin ja vuoigatvuođa uvjet ja monnet. Seamma gustui muhtun unnit sulluide Nuorta-Finnmárkus. Fertet navdit ahte guoski guovlluid ássit leat dohkkehan láigolihtu ámtamánni árvofámu¹²¹⁹ geažil. Muhto láigolihtut ledje ráddjejuvvon dušše namuhuvvon sulluide ja albmanit masá juo spiehkastahkan dán áiggi Finnmarkku oppalaš dilálašvuođain (buo. Tønnesen s. 98-99).

---

¹²¹⁴ Lafjord

¹²¹⁵ Finnvik

¹²¹⁶ Skatøre

¹²¹⁷ Rolvsøy

¹²¹⁸ Hjelmøy

¹²¹⁹ autoritet

Go fáldi Niels Knag Ákņovágis geassemánu 29. b. 1693 dikkis ráfáiduhtii Álttá vuovddiid, lei vuodusteapmi ahte "muhtun vieris olbmot" eiseválddiid lobi haga ledje murren hirssaid Álttá-vuovddis. Knag ráfáiduhttin luvvejuvvui "jus seamma Diggebáikki Ássit dárbbášedje daid Idjadansadjái", maid liikká fertejedje leansmánni ja guokte albmá čjuhit. Dát orru čájeheamen ahte ássiide Álttá-diggebáikkis lei oaivvilduvvon vuosttasvuogatuohhta atnit vuovddi dikki guovllus, unnit eanet dávisteamen máttá-dáža almennehiid áddejumiin.

Oaivil "almennet" ii čjuhuvvon dušše vejolaš anu gáibádusaide eará giliid ássiin, muhto maiddá *stáhta ektui*. Manjit čuolmmas ovdanbohtá gažaldagas maid ámtamánni Kjeldsen ovddidii moanaid vihtaniidda diggevihtanis Álttás 1744:s (Tønnesen s. 82). Okta gažaldagat vihtaniin lei:

"Mo Álttá Vuovdi ovdal su bálvameami áiggi lea adnon, juogo su Mayestæta doalahuvvon Vuovdin, masa ii oktage almmá Cammer Collegi lobi haga ožžon murret dahje Almennehin, masa juohkehaš gii dárbbášii geavaheapmái lea murren sihke Fielluid ja hirssaid, go lea leamaš dárbu."

Vuosttas vihtan, Reinholt Larsen, vástidii dása:

"Buot Álbmot lea murren juohkehačča dárbut Álttá Vuovddis almmá Cammer Collegi Gohččuma haga."

Dán duodaštedje eará vihtanat.

Vástáduš maid Schnitler oaččui Joganjálmmi cuoņománu 6. b. 1745 dutkandikkis dávista dása ollásit (Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller, čanas I, s. 228):

"Buot Vuovddit leat Almennehat, maid Gielddaássit atnet, ja dárbbu mielde fertejit atnit sin Viesuide, Fatnasiidda, ja Áirruid Máđasatnimii, Luossa-Buoduide Jogain, daid, Áiddit dahje Miehteáiddit, mainna birrastit Bealdduid ja Gittiid. Dán Almenneha atnet Ássit oktasaččat, ja juohke Dálus ii soaitte leat iežas Vuovdi sierra juhkkjuvvon."

Dáid dieđuin ovdanbohtá ahte Álttá giliolbmuid áddejupmi dán áigemuttus lei ahte lei vuogatuohhta viežžat buot dárbbášlaš ávdnasiid Álttá vuovddis iežas dárbut. Maid sáhttá eanet eahpidit, lea leago Oarje-Finnmárkkku eará dikkiid

ássiide oaivvilduvvon leat makkárge aitosaš "vuoigatvuohta murret Álttá-vuovddis. Knag 1693 ráfáiduhttima mielde lea ártá navdit ahte dát juohke háve lei eiseválddiid lobi duohken.

1753 geaskkut gustojedje Álttá vuvddiide, sihke beahcevuovdái ja lastavuovdái, ja dahke buot murrema sorját čujuheami. Muhto dát geaskkut eai váldán gili ássiin murrenvuoigatvuođa. Baicce ovdanbohtá ahte eiseválddit giehtagušše čielgasit gildosa ahte álbmot mii bođii olggobealde Finnmárkui, sáhtii murret dán riikkaoasi vuovddis. Dát ovdanbohtá ee. Láhpi 1757 dikki beavdegirjjis, mas "davvimannit" gildojuvvo murret Beasfeardda¹²²⁰ vuovddis (Tønnesen s. 81). Govttolaš lea navdit dán eiseválddiid gildosa dávistit báikkálaš ássiid áddejumiin. Nuppi beales lea govttolaš navdit ahte dáža ássit ain oaivvildedje iežaset vuoigaduvvon murret, sihke goahcevuovddis ja lastavuovddis iežaset áigumušaide lagašguovlluineaset, ja ahte dát áddejupmi bisui ainjuo gitta 1775 eanačujuhancealkámuša rádjai, ja belohakkii ain sakka guhkit.

Dego riddosámiidege lea eahpečielggas goas dáža ássit Finnmárkkus álge doallat omiid. Nugo bajábealde namuhuvvon, ovdanbohtá datte fálddi Knag 1694 matrihkkalis ahte omiid doallan dán áigemuttus lei virolaččat leavvan, sihke riddosámiid ja dáža dáloniid gaskkas. Omiid doallu eaktudii guohtuma mehciin ja lohpi háldet láddjehagaid omiid dálvefuođđariidda ja dávjá guhkin eret ássansajis.

Ássansajit mat čujuhuvvojedje opmodahkii 1775-cealkámuša olis ledje virolaččat nu unnit ahte eai addán namuhanveara vejolašvuođa guohtumii sajiid rájaid siskkobealde. Danin orru čielggas ahte go čujuhii ássansajiid jeavddalaččat lea dat eaktudan ahte eallit sáhtte guohtut eatnamiin olggobealde saji rájaid.

Geassemánu 22. b. 1863 eanavuovdinlága árvalusas (O. nr. 33 1863, s. 19) lea cealkámuš Álttá dalá leansmánnis, Dyblie, mas čuožžu:

"Evttohuvvon ođđa Mearrádusat livčče, Leansmánni Áiccu mielde, juo ásaiduvvon Eanadoalliid deasttas Finnmárkkus, sáhtán doalvut

---

¹²²⁰ Bergsfjord

Vearrivuhtii. 1775 cealkámuša mielde galgai juohke Bearrašii čujuhuvvot nu olu eana, mii dárbbášuvvui Guohtumii ja Dálvefuodđariidda 4 gihccái. Dilálašvuođat leat datte ovddiduvvon nie, ahte dan sadjái go stuorát Duottar, dušše lea čujuhan unnit Bihtáid 1 dahje 2 Gihciid Doallamii almmá erenoamáš Meahcci Geassesadjái, mii lea oktasaš olles Álbmogii. Jus ferte eahpidit, leago Álbmogis makkárga Eaiggáduššanvuoigatvuohta Gárdeguohtumii, de ii sáhte Geavahanvuoigatvuođa liikká leat nu, go 1775 Cealkámuš addá Ássiide Vuoigatvuođa Mihtideapmái Doallat 4 Gihci; muhto dát Gárdeguohtun ferte várra dál Almmolaččat sáhttit dárkilat ráddjet ja muddet Ássiid oktasaš Buorrin. Juohkehaš galgá, vikkaha Leansmánni, dovddahit, ahte Geasseguohtun Dárbbášuvvo Ássiide, ja ii sáhte leat Kommišuvvna Oaivil, ahte sii galge oastit dasa Vuoigatvuođa."

Govttolaš lea navdit ahte leansmánni áddejupmi oktasaš vuoigatvuođa omiid geasseguohtumii mehciin olggobealde biddjojuvvon doalu, dávistii Álttá ássiid oainnuin. Gitta dán áigemuddui eaige leat dahkan makkárga duohtadeamit eiseválddiid beales omiid luđolaš guohtuma ektui.

Berre mearkkašit ahte ássiid dát áddejupmi ferte leat leamaš hui dovddus Finnmárkku eiseválddiidege. Dás lea doarvái čujuhit assessora Saxlund cealkámuššii su jienasteamis Álimusriekteáššis guohtonvuoigatvuođas stáhta eatnamiin Junkerdalen:s Nordlánddas (Rt. 1885 s. 602), mas son cealká (s. 606):

"Muhto Stáhta Gaskkaid Guohtuma Dáfus navddán Seamma gustot goappašiid Orohagaide ja son gii čuoččuheš, ahte Finnmárkku Álbmogis ii galggašii leat Vuoigatvuohta diktit Omiidasas guohtut Stáhtaeatnamiin, ii oaččošii Miedáhusa Masge. Ii leatge doppe ovddeš Áiggis goassige leamaš eahpiduvvon, ahte Álbmogis lea Vuoigatvuohta lágidit Omiidasas Guohtumii Stáhtavuvddiin. Sáhtta maid mihttet, ahte doppe leat Muhtunlágan guohtun, mii lea eahpitkeahttá vuoigaduvvon sihke Nordlánddas ja Finnmárkkus, namalassii Badjesápmelaččaid Lohpi guohtun Ealuideasetguin Stáhtaalmennehiin, gea. Golgotmánu 7.b. 1751 Soahpamuša. 1751. Dát Vuoigatvuođa fertejit Badjesápmelaččat juohke Dilálašvuođas oažžut maid Sáláhis; imaš galggašii leat, mu mielas, jus ii dás galggašii leat Lohpi Dáloniidda diktit Omiideaset Guohtut Stáhtavuvddiin."

Go ámmátolbmos Saxlund:s lei dát oaidnu, ii eahpiduvvo ahte dát govve áddejumi masa lei deaivvidan Finnmárkku ássiin

ámmátáiggistis doppe. Miellagiddevaš lei vel ahte Saxlund buohtastahtá omiid guohtuma badjesápmelaččaid boazoealáhin.

III DÁN JAHKEČUOĐI ATNU JA RIEKTEÁDDEJUPMI

III.1 Stáhta áddejupmi

Stáhta áddejupmi riektedilálašvuodain mat Finnmárkkus dál leat, báhkkoduvvo njukčamánu 12. b. 1965 lágas, mas eaktuduvvo ahte stáhta eaiggáduššá buot eatnamiid Finnmárkkus maid stáhta ii leat sirdán earáide. Ássiid atnovuoigatvuodát leat lága mielde ráddjejuvvon giliolbmuid vuoigatvuhtii oažžut čujuhit lastavuovddi muoraide (§ 4) ja vuoigatvuhtii lubmet, mii § 5 a mielde váldonjuolggadussan lea Finnmárkkus doalahuvvon fylkka ássiide.

Lága § 5 mielde lea gieldda ássiide "doaisttáži" lohpi čujuhit lavnnji dálloatnui. Dát ii leat nappo lága mielde makkárge vuoigatvuoha aitosaš áddemis.

Guohtonvuoigatvuoha matrikulerekeahes eatnamiin ii leat máinnašuvvon lágas, muhto ovdanbohtá ovdabargguin leat eaktuduvvon ahte ii biso dábálaš guohtonvuoigatvuoha omiide. Lága proposišuvnnas (Od.prp. nr. 48 1963-64) ráddjii Eanadoallodepartemeanta lávdegoddeárvalusa referáhtii (prp. s. 2-3). Proposišuvdna meannudii baicce áidedoallama stáhta eatnamiid vuostá (s. 14). Eanavuovdinláhkalávdegotti árvalusas (1962) daddjo s. 25 ahte ii sáhte "jurddašit ahte guohtonvuoigatvuodas sáhhtá leat vuodđu vieruiduvvan vuoigatvuodas. Guohtonvuoigatvuoha dávista dalle mearrádusaide mat leat váldon vuodđobáhpáriidda, ja nugo namuhuvvon ovddabealde, lea hui ráddjejuvvon". Dás ovdanbohtá ahte stáhta oaivila mielde dušše lea sáhka guohtonvuoigatvuodas mii lea vuodđuduvvon juohke doalu eanagirjjiin.

Lassin dáid čuvvot boazosápmelaččaid boazoealáha atnovuoigatvuodát jna. geassemánu 9. b. 1978 boazodoallolága mielde, ja álbmoga bivdo- ja guollebivdovuoigatvuodát sierra lágaid mielde mat dáid máinnašit.

Das mii bajábeale lea ovdanbohtán ferte adnot eiseválddiid oaivilin ahte stáhtas lea olles eaiggáduššanráđđejupmi Finnmárkku vuovddekeahtes eatnamiidda, ja ahte eai leat dáid eatnamiin dábálaš mihtilmasvuođa vuoigatvuođat ássiid ovdamunnin earret dan mii miehtásit lea láchavuodđuduvvon.

III.2 Boarrasat sámi áddejupmi

Stáhta áddejumi ektui lea historjjálaš ja árbevirolaš áddejupmi sámi kultuvrras ("sámi vieruiduvvan vuoigatvuohta") geahččaluvvon válddahallot bajábealde. Dát áddejupmi sáhtta nugo bajábealde namuhuvvon, čielgasamos čájehuvvot dážaruota oktasašguovlluin 1751 rádjasoahpamušas. Dán sámi áddejumi mielde lei siidda ássiin háldenvuoigatvuohta buot dan geografalaš guovllu dáid luonduhearvásvuođaide ("eatnamiidda ja čáziide"). Dás lei prinsihpas sáhka riggodagaid oktasaš ráđđejumis, iige vuoigatvuohta juohke sápmelažžii. Nuppi beales lei gažaldat eaiggáduššanvuoigatvuođas eatnamiidda iešalddes heivemeahttun gažaldat.

Stáhta áddejupmi ektui nugo dat lea meroštallon njukčamánu 12. b. 1965 lágas, leage dalle sáhka guovtti earuhuvvon jurddavuogádagain, maid lea váttis ovttahttit. Eará ášši lea ahte ii leat álki čájehit prinsihpalaš vuostálasvuođa gaskal dáža ássanguovlluid ovddeš áiggi riekteáddejumi ja guoski sámi giliid áddejumi. Ovddeš áiggi vejolaš báikkálaš nákkut gaskal dán guokte čeardda manai baicce das *gokko* rádjá gaskal giliid lobálaš atnuguovlluid manne, buo. ovdamearkan riidu mii čuožžilii Muosátálmogis 1704:s, go Porsáŋggu sápmelaččat ledje ásaiduvvan Lávvarvutnii (Tønnesen s. 48).

Gitta min áigái lea stáhta ja eiseválddiid oaidnu, eanet aht` eanet váikkuhan. Stáhta áddejumi duogábealde ledje lágat, mat sierranas surggiin seaguhedje Finnmárkku dilálašvuođaide. Dákkár duohtadeamit áinnas vuodustuvvo dainna ahte ledje ássiide buoremussan, muhto go mearráduusat álo hábmejuvvo stáhta jurddašanvuogi mielde, ledje dákkár

duohtadeamit seammás bealušteamen stáhta vuoigatvuođaid. Seamma gusto hálddahusa váikkuheapmái áiggiid čađa. Go čuožžiledje eahpečielggasvuođat ássiid vuoigatvuođaid hárrái, lei lunddolaš ohcat oaivadeami eiseválddiin.

Go lea nu stuorra gaska Københámmanii, lei oktoráđđenáiggis dávjá nu ahte maid Finnmárkku ámtamánni mearridii, adnojuvvui riektan. Nugo sosiála dilálašvuođat Finnmárkkus ledje gitta min áigái, báikegottis unnán jerrui hábmemis njuolggadusaid ja mearrádusaid mat galge gustot Finnmárkui. Erenoamážit jerrui sápmelaččain unnán (dahje eai goassige). Dát árbevierru lea joatkašuvvon gitta áibbas mañimušáigái.

III.3 Riekteáddejupmi vuotna- ja riddoguovlluin

Finnmárkku ássiid riekteáddejumi dáfus min jahkečuodis, válljen čujuhančuoggán¹²²¹ áiggi gitta nuppi máilbmesoahtái. Dalle ferte jearrat man olu stáhta áddejupmi gitta dán áigemuddui lea báikegottit dohkkehan ja duvdán boares árbevieru mii lei vuođđuduvvon virrui. Dán oktavuodas áiggun meannudit Finnmárkku *vuotna- ja riddoguovlluid* ovttas. Dáid guovlluin lea áiggiid čađa šaddan seagusbiras, mas dáža, sámi ja kveana oasis leat mielde.

Dán birrasis lea govttolaš vuordit ahte ássiin lea leamaš stuorra vejolašvuohta dohkkehit ámmátolbmuid oainnu. Ferte vel muittuhit ahte johtti boazodoallu iežas gárggiideamiin dáid guovlluide lea historjjálaččat biđgen boares sámi áddejumi ahte siiddas lea oktovuoigatvuohta dan guovllu siskkobealde.

Kveanat ledje adnojuvvon beaktilis eanadoallin, ja bukte Suomas áddejumi ahte gilvon eatnamiidda lea iežaslaš eaiggáduššánvuoigatvuohta. Seamma guvlui čuhce eanačujuhusat 1775-cealkámuša mielde ja mañit lágat, mat geahččaledje ásahit iežaslaš eaiggáduššánvuoigatvuođa čujuhuvvon eatnamiidda, ja eaktudedje ahte stáhta ovddalgihtii eaiggádušai eatnamiid mat sirdojuvvo.

---

¹²²¹ referansepunkt

Jahkečuđiid bajábeal máđđásiin ferte navdot ahte dálá stáhta áddejupmi *eaiggáduššanvuoigatvuođas* vuovddekeahes eatnamiidda, lea dán guovllu báikegoddi dohkkehan. Dát ii headuš ahte erenoamážit sámeálbmogis (riddo- ja vuotnaguovlluinge) guhkás áiggis sáhtii leat leamaš eará oaidnu, áinnas dávistemiin maid bajábealde lea gohčodan "sámi vieruiduvvan vuoigatvuohtan".

III.4 Geavahanvuoigatvuođat

Eará ášši lea ássiid *geavahanvuoigatvuođaid* gažaldat. Čuovvovaččat galgá iskat válddahallat juvssahahtti ávdnasiid vuođul báikkálaš ássiid áddejumi matrikulerekeahes eatnamiid geavahanvuoigatvuođas. Dán oktavuodas ii galgga liikká dás mearridit mo dákkár áddejumiid sáhtášii vuordit duopmostuolut bijašedje vuođđun.

Einar Richter Hanssen:a historjjálaš čielggadeamis Sámi vuoigatvuođalávdegoddái, lei nu gohčoduvvon "oamastanvuogádat"¹²²² dábálaš Finnmárkkus gitta maŋimušsoađi áigái, ja oamastus áddejuvvui seammavuoigaduvvon¹²²³ formála *eaiggáduššanvuoigatvuođain*. (Rihter Hanssen:a čielggadeapmi plánejuvvo numo namuhuvvon moanaid gerddiid ovdalis ilbmat 1994:s.) Masa dás várra oaivvilduvvo, lea vuoigatvuohta juohke bearrašii atnit niittuid, lavnnjiid dahje sárgáid jna. mat leat vuođđuduvvon guhkit áiggi ávkkástallamii. Richter Hansen dadjá dasto: "Olusat leat ádden stáhtaeatnamiid luđolažžan, mii lei ássiid olles ja luđolaš geavahusas". Son čujuha vel ahte moanaid sajiin, ee. Porsáŋggus, fuođđobivddu ja murjema oktavuodas "ledje šaddan geavahanavádatráját gaskal daid sierranas giliid, báikegottiid ja belohahkii gitta bearašdássái".

Hans Prestbakmo lea válddahallamistisge Sámi vuoigatvuođalávdegoddái: "Bruken av utmarksressursene i Finnmark i dette århundre» (Dát čielggadeapmige plánejuvvo ilbmat 1994:s.) válddahallan gaskavuođa gaskal stáhta riekteáddejumi ja

---

¹²²² hevdssystem

¹²²³ likeberettiget

Finnmárkku báikegottiid áddejumi, sihke vuotna- ja siseatnanguovlluid ássiin (čuo. 2.6 čuo. mas son meannuda báikegottiid riekteáddejumi čeahkkáigeasus).

Prestbakmo čujuha ahte báikegottis leat leamaš iežas čálakeahces njuolggadusat hárrái giliid gaskkas ja bearrašiid gaskkas luondduriggodagaid juogadeami ja ávkkástallama. Báikegottis riggodagaid atne dološ anu mielde gullat sidjiide ja ledje birgejumi ráđđejupmái. Muhto báikegotti riekteáddejupmi válđui áibbas unnán vuhtii go stáhta hábmii njuolggadusaid ja láhkaásahusaid. Dan sadjái oinnii báikegoddi dávjá stáhta mearrádusaid dušše bábirmearrádussan. Dáid dilálašvuođain lea mánggaláhkai leamaš mearkkašupmi ássiid ja duohta anu riekteáddejumis iešguđet geavahanvugiid dafus. Dilálašvuođain maid Prestbakmo dás válddahallá, sáhhtá stáhta sajádatges eanaeaiggádin leat leamaš ráddjejuvvon mearkkašupmi báikkálaš birra.

III.5 Omiid guohtun

Erenoamážit dovddus orrut dát dilálašvuođat leat stáhta eatnamiid omiid guohtuma dáfus. Prestbakmo dadjá álggadettiin 2.6 čuo. dán hárrái: "Guohtun lea beroškeahhtá das mii čuožžo eanagirjjiin, leamaš ávkkástallon luđolaččat. Eatnašat leat jáhkkán dán leat sin vuoigatvuohtan meahccái."

Historjjálaš vuđđosis guohtonvuoigatvuhtii dadjá son (čuo. 6.2): "Dálonat leat historjjálaš peršpektiivvas ávkkástallan láiddomiid seamma arat ja seamma guhká go boazodoallu". Gitta mañimušsoađi mañnil ledje láiddomat áibbas mearrideaddjin Finnmarkku eanadollui. Dás sáhhtá áddet suostan stáhta beales go eanadoalu guohtonvuoigatvuohta ii leat mearriduvvon lágaid bokte (buo. Prestbakmo čuo. 6.5).

Dáid cealkámušaid áddejumi birra báikegotti guohtonvuoigatvuođa ektui dán jahkečuodis berre geahččat dán oktavuodas maid bajábealde leaba assessor Saxlund ja leansmánni Dyblie bájuhan 1800-logus. Dás vuhtto ahte lea sáhka fásta oktílaš áddejumis eanadoalliid gaskkas, mii oktílaččat manná mañás áigái guhká ovdal 1775 cealkámuša.

Eará ášši lea ahte láiddon mehciin maŋŋil maŋimušsoađi lea Finnmárkkus nannosit massán mávssolašvuođa, nugo eará sajiin riikkas. Muhto eanadoalli ja Sámi vuoigatvuođalávdegotti miellahtu, Leif Kristensen:a, Bávnnejogas¹²²⁴ eret, girjjis lávdegoddái miessemánnu 2.b. 1990 vuhtto ahte guohtonvuoigatvuohta matrikulerekeahes eatnamiin ain lea mávssolaš. Girjjis ovdanbohtá ahte Kristensen áddejupmi lea ahte omiid guohtonvuoigatvuohta matrikulerekeahes eatnamiin ain berre adnot vuoigatvuohtan, mii gáibiduvvo suodjaluvvot. Kristensen dadjá: "Mu áddejumi mielde lea dáloniid guohtonvuoigatvuohta gustohuvvon seamma suodjaleami go boazodoalu". Dát gažaldat lea gártan hui áigequovdil go boazolohku Finnmárkkus leat garrasit laskan maŋimušjagiid.

Seammago guohtun lea gitta min áigái fuođaromardeapmige mehciin leamaš adnon lunddolaš vuoigatvuođain gili olbmuide lagas guovlluin. Dása gullet vuohččan atnit láddjehagaid, muhto omardit eará fuođdariidge nugo lasttaid, muoldafuođdariid (gáiskeruohhtasiid) ja stuoláid.

III.6 Vuovdi

Vuovdeanu vuoigatvuođaid dáfus lea áрта navdit ahte báikkálaš ássit dál leat dohkkehan stáhta vuoigatvuođa goahccevuovdá. Mo dal 1775 eanačujuhancealkámuša § 5 mearrádus goahccevuovddi hárrái álgovuolggalaččat áddejuvvui, lea stáhta vuovdedoaimmahat dál badjel 100 jagi giehtaguššan stáhta oktovuoigatvuohta goahccevuovdá, ja daid moanaid ránggaštanáššiid dáid hárrái 1800-logus (ee. 1867 guovtti alimusriekteduomu) leat váikkuhan lágiset mielde.

Seamma orru báikegoddi dohkkehan ahte čujuheapmi dárbbášuvvo vuovdeávdnasiidda (Prestbakmo čuo. 2.6). 1914 ránggaštanášši Alimusrievttis (Rt. 1914 s. 509) mearridii ahte ii lean lohpi murret lastamuorraávdnasiid eanetgo čujuhuvvon meari.

---

¹²²⁴ Bognelv

Lea baicce ártta eahpidit ahte ássit oppalaččat leat adnán iežaset čadnon dasa go lastamuorraávdnasiid vuoigatvuohta lea ráddjejuvvon muoraide ja ahte ávdnasiid hášiide, áiddiide ja bivdosiidda nu ferte oastit. Prestbakmo mielde (čuo. 2.6) ordnejuvvo dát go "ávdnasat" válđojit sárgáin mat čujuhuvvojit muoraide.

III.7 Bivdu ja murjen

Ođđasat miessemánu 15. b.1992 lágas luossa- ja sáivabivddu hárrái lea § 22:s njealját lađđasis mearriduvvon ahte čázadagain Finnmárkku stáhta eatnamiin sáhttet buohkat bivdit geat leat fylkka fásta ássit. Bivddu dáfus ovdanbohtá miessemánu 29. b. 1981 fuođđolága § 31:s ahte fuđošbivdu ja bivdu stáhta eatnamiin lea lobálaš buot dáža stáhtaborgáriidda ja Norgga ássiide jus háhket bivdогоartta ja mákset buhtadasa. Bivdo- ja sáivabivdovuoigatvuođas matrikulerekeahes eatnamiin Finnmárkkus eanet olbmuide, lei datte gitta maŋjimušsoađi áigái dušše ráddjejuvvon geavatláš mávssolašvuohta.

Richter Hanssen dadjá dán mearkkašemiidis Finnmárkku riekteáddejumiid hárrái:

"Makkár áddejupmi Finnmárkku álbmogis leš fylkka riggodagaid vuoigatvuođa hárrái, dagahedje stuorra gaskkat ja fuones johtolat áiggis sođiid gaska nu ahte báikegottit dihte mo sin lagašguovllu riggodagaid atne. Soađi maŋgil dát muhttašuvai hui sakka buoret johtolagaid ja lassi buoredili ja joavddu geažil. Maid muhtun báikegottiid ássit ledje dovdan gullat alcceseaset (mahkáš muorjejekkiideaset, guollejávrrideaset, bivdoguovlluset), jerre dál eará joavkkut nugo turisttat, bartaeaiggádat, eará báikegottiid álbmogat jna."

Prestbakmo meannuda seamma gažaldaga čuo. 6.7:

"Nugo namuhuvvon, leat geainnut ja lassáneaddji buoredilli dagahan ahte riggodagat maid giláš ovdal leat sáhttan ráfis atnit, dál sáhttet olles fylkka/riikka olbmot ávkkástallat. Áddemis lea ahte dán dihte sáhtta riidalit, erenoamážit go čálakeahes lágat ja njuolggadusat mat gilis leat riggodagaid anus, mas ii leat čanas lágain ja danin ii doahhtaluvvo sis

geat bohtet olggobealde. Dasa lassin leat riggodagat main dás lea sáhka, moanaid háviid vuodus álbmoga giliássamii."

Ovdamearkan sáhtášii namuhit ahte rievssatbivdu Finnmárkkus lei dehálaš ealáhus báikegotti oassái ain soađi áiggi. Maid dát guokte girječálli dás válldahallaba lea riidu mas mátkkálaš bivdit, guollebivdit dahje muorječoaggit dávjá áiggošedje sáhttit čujuhit alcceseaset, riikka dábálaš lágaid mielde. Muhto báikkálaš ássiide gustojit dás riggodagat main álo lea leamaš sakka mearkkašupmi ealáhii, ja ain dárbbášuvvo vai ássan bisuhuvvo guhkit áigái. Ii leat eahpelunddolaš ahte báikegoddi dihto guovlluin Finnmárkkus dán dilis sáhtta fihttet ovddeš duohta oktoráđdejumi guollebivddus jávrriin, fuođđuid ja murjjiid lagašguovlluin dego juoidá maid sáhtta gáibidit doalahit ovddeš vieru fámus, ja govtolašvuodas.

Ii leat dárkilat guorahallon man viidát dákkár báikkálaš áddejumit leat. Muhto vánit eahpiduvvo ahte dákkár áddejupmi lea leavvan, sihke Finnmárkku vuotnaguovlluid riddosámiid ja dážaid gaskkas (vuolláičálli leat áican dán oainnu Deanodaga riddosámiin geassemánu 1990 háleštemiin).

NOU 1988:42:s "Næringskombinasjoner i samiske bosettingsområder", s. 14 čuožžu:

"Ainjuo meahcceealáhusat leat leamaš dehálaš sadjedagaldupmi sámi ássamii. Davvi-Norgga riikkaosseplána (NOU 1972:33) čujuha ahte "sii geat leat čujuhuvvon eallit vuodđoealáhusain sámevuovlluin, dárbbášit meahcceburiid ealáhusvuodđosa oassin doalahit ássama". Dasto čuožžu ahte sápmelaččaid guhkes árbevierut dáid ealáhusain gáibidit dáid riggodagaid báikkálaš stivrenvuoigatvuodas "politihkalaš ja juridihkalaš deattu"."

Dát lea dárkilat válldahallon NOU 1988:42 s. 80:s:

"sámi guovlluid historjjálaš ovdáneapmi lea mielddisbuktán ahte leat ovddiduvvon guovttelágan atnuguovllut - dáloniid ja boazosápmelaččaid. Boazosápmelaččaid atnuguovllut, omd. Finnmárkkus, ollet rittus badjeeatnamii, ja dáloniid atnuguovllut leat sajáiduvvan juogo rittus dahje siseatnamis. Dáloniid atnuguovllut leat dábálaččat leamaš "lagamus" guovllut gili birra. Guovlluid viidodat orru sorjamin luondduriggodagain

ássesturrodaga ja sáhttodeastta ektui. Sámi ássanguovllus lea latnjalassii atnuguovlluid girjáivuohta."

Bajábeale ovdanbohtá ahte báikegotti gáibádusas sealluhit meahcceriggodagaid sin lagašguovlluin sáhttá leat nana sosiála ja morálalaš duogáš, ja lea erenoamáš mávssolaš sealluhit mearrasámi ássama ja kultuvrra.

Stuorra oassái lea guollebivddu jogain (buot jogain earret Álttá, - Deanu ja Njávdáma) stáhta lihttoláigohan báikkálaš bivde- ja guollebivdeservviide ja bohtá dalle eahpenjuolga báikegoddái buorrin. Jávrebivduige muđui gustojit sierra njuolggadusat, ee. guollenáli suodjaleapmi.

Bivddu dáfus, lea giliássiin dihto ovdamunni, ee. go lea hálbbit bivdогоarta.

Lubmemis lea ain dihto giliin Finnmárkkus lassiealáhusa mávssolašvuohta. Eanavuovdinlága § 5 a nuppi lađđasa mielde, sáhttá Gonagas mearridit láhkaásahusaid mat ee. sáhttet addit ovttaskas olbmuide, joavkkuide dahje giliide oktovuoigatvuođa čujuheami olis ávkkástallat dihto luomevaljiid. Dát mearrádus lea datte áibbas uhccán geavahuvvon.

Namuhuvvon njuolggadusat eai datte cakka mátkkálaččaid (eará sajiinge Finnmárkkus) sáhttit átestit báikkálaš ássiid dahje nannosit gáržžidit báikkálaš ássiid dáid hearvásvuođaid fitnega. Ii leat várra eahpegovttolaš ahte báikegoddi belohahkii sáhttá áddet dálá bissu čálalaš mearriduvvon njuolggadusaid eahpegovttolažžan sin ektui ja iige guhkit áigái doarvái dihto boaittobeale ássama doalahit.

Ingvald Falch dutkosis "Bygdelagsrettigheter til laksefiske i vassdragene i Finnmark" (Institutt for privatrett, UiO. Stensiillaráidu nr. 118, 1988) lea s. 81 čuo. meannudan gilivuoigatvuođaid gažaldaga jogain. Lea ee. čujuhuvvon (s. 84) ahte § 7 ovdabargguin ovddeš 1905 luossalágas lei eaktuduvvon ahte gili dahje giláža ovddeš guollebivdovuoigatvuođat ain galge bistit. Dát orru nannemin ahte báikegotti áddejupmi Finnmárkkku muhtun guovlluin guollebivddu sierravuoigatvuođa gáibádussii sáhttá leat historjjálaš vuođus eará jogain ja jávrrriinge Finnmárkkus go dan golmma eanuin. Dađe bahát ii leat mihkkege dán

oktavuođas dahkkon guorahallat vejolaš dákkár gilivuoigatvuodaid ja riekteáddejumi leavvama.

Go báikkálaš birrasa áddejupmi galgá čuvgejuvvot, sáhttet sullasaš gažaldagat jerron bivdovuoigatvuoda oktavuođasge. Dán oktavuođas ii dárbbas leat doarvá jearrat dovdetgo eanaš fylkka ássit fuođđolága dábálaš njuolggadusaid. Bivddu dáfus sáhtta báikkálaš birrasa riekteáddejupmi leat vuodustuvvon ovdeš virrui ja giliolbmuid áddejumis vieru mávssolašvuodas. Guhkes áiggi čállon njuolggadusaid váilevaš govttolašvuoda ja čuožžovašvuoda árvvoštallamis sáhtta dán oktavuođas giliolbmuid áddejupmige leat vuolggahuvvon dahje dorjojuvvon. Báikegotti áddejumi dahje árvvoštallama iige leat dárkilat guorahallon bivdovuoigatvuoda ektui.

Go 1899 bivdoláhka meannuduvvui Stuorradikkis, álgovuolggalaš evttohus lága § 8 mearrádusas muhttojuvvui dalá stuoradiggeáirasa (ja sunddi) J. Johnsen:a evttohusa mielde. Son čuoččuhii "ahte bivdovuoigatvuohta stáhta eatnamiin Finnmárkkus álo dološ áiggiid lea leamaš luđolaš juohke dáža borgárii". Muhto su láchkaevttohus (mii lei luđolaš bivdovuoigatvuohta juohke dáža borgárii) lei čielgasit erenoamáš movttiidahtti Finnmárkku ássiide, ja son ovddidii erenoamážit badjesápmelaččaid deastta.

1937 bivdoláhkálávdegoddi (Árvalus miessemánu 26. b. 1939) celkkii ee. (s. 28):

"Dilli lea datte ahte bivdu ain lea dehálaš ealáhus Finnmárkkus, ja ii sáhte leat riehta bisuhit vuogádaga mii diktá riikka eará guovlluid olbmuid gohccekeahhtá lobi bivdit vaikko gos seamma eavttuin go gieldda ássit. Lávdegoddi oaivvilda leat riehta ahte gieldda ássit biddjojiet sierradillái. Vai dásge galgá leat várddus bivdiin geažos áiggi, berre almmatge gáibiduvvot ahte giliássiinge galgá leat bivdогоarta, muhto dán berre čállit mávssu haga. Fámuhuhttit eará dáža borgáriid lobi bivdit Finnmárkkus, lea vánit ártta go duoddariid doppe eai vel sáhte dálonat ollásit ávkástallat."

Manjimuš dilálašvuohta, ahte bivdovaljiid eai sáhte dálonat ollásit ávkástallat, lea vánit riehta dál, go dilli lea áibbas muhttojuvvon, nugo Richter Hanssen ja Prestbakmo leaba válddahallan iežaska čielggademiin Sámi vuoigatvuođalávdegoddái.

IV RIEKTEÁDDEJUPMI SIS FINNMÁRKKUS

IV.1 Sis Finnmárkku iešláhki

Sis Finnmárku báhkkodeimiin oaivvilduvvo dás dálá gielddat Guovdageaidnu, Kárášjohka ja Deanu gieldda bajit oassi, maŋimušnamuhuvvon mallosge vástideaddji ovddeš Buolbmát gieldda. Dát gielddat vástidit roavvasit guovlluid mat gitta 1751 rádjai ledje ruoŧa duopmoválddi vuollásažžan.

Dás ii galgga iskat vástidit gii rievttálaččat dál lea dán guovllu eanaeaiggát. Gažaldat lea dás nugo bajábealde ráddjejuvvon čuvget makkár riekteáddejumi eaiggáduššanvuoigatvuođa ja atnuvuoigatvuođaid dáfus sáhtta vuordit leat dán guovllu ássiin. Erenoamáš guovddážis lea sáhttago daddjot ahte dán guovllu ássit leat dohkkehan stáhta áddejumi leat eanaeaiggádin.

Eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuođa gažaldaga oktavuodas lea Tønnesen (s. 303) čujuhan ahte dát sáhtta leat earaláhkai Finnmárkku siseatnamis go riddoguovllus. Oktan dáinna leat govttolaš navdit ahte báikkálaš riekteáddejupmige sáhtta leat earalágan. Dás lea ee. oktavuohhta historjjálaš vuolggasajis, mii bajábealde lea iskkon čuvgejuvvot erenoamážit riektegeavada dáfus, vuodđuduvvon báikkálaš riekteárbevieruide mat ovdanbohtet Duortnosa sámevuođu duopmogirjijn dáid guovlluide ja guoski osiide dálá Ruotas ja Suomas. Dáid ávdnasiin vuhtto ahte historjjálaš vuolggasadji lea čielgasat dahkkon lobálažžan Finnmárkku sisguovlluin go vuotnaguovllus ja rittus.

Ain dehálabbo leat dilálašvuođat Sis Finnmárkku guovlluid joatka anu ja háldduid dáfus gitta min áigái. Dáid guovlluin lea mánga čuohte jagi dušše sámi álbmot ain ávkkástallan buot riggodagaid, ja dát dilálašvuohta lea válđoáššálaččat bistán gitta maŋŋá soađi. Báikkálaš ássiid riekteáddejumi gažaldaga hárrái, ii sáhte garvit dáid guovlluid nana čearddalaš ja kultuvrralaš ovttalašvuođa, mas gitta maŋimušáigái lea sámi kultuvra hui sakka vuhtton.

Sihke Guovdageainnus ja Kárášjogas lea boazodoallu ain váldoealáhus, maid aivve sámít doaimmahit. Muhto dálon boanddat ja bivdit dahje guollebivditge leat áloládje ollásit eanemusat sámít. Dás orru leat oktavuodá sierralágan historjjálaš, geografálaš ja dálkkádatlaš dilálašvuodain. Bajábealde lea namuhuvvon Schnitler:a cealkámuš 1740-jagiid ahte sis Finnmárkkus eai sáhttán dáža boanddat ássat, ja ahte dušše sámít sáhtte ealihit iežaset dáppe.

IV.2 Riekteáddejumi vuolggasadjin ovdal 1751

Dán jahkečuodis ii leat Sis Finnmárkku báikegotti riekteáddejupmi systemáhtalaččat guorahallon. Muhto go dán guovllu duohta geavahandilálašvuolta eanaš ovddasta sápmelaččaid ealáhusdoalu oktilaš joatkkaga mánggaid čuđiid jagiid čađa ja eanemus oktohálddu guovlluin, ferte leat lunddolaš vuolgit riekteáddejumis mii lei guovllu ássiin ja lea lobálaš 1700-logu rájes. Dása boahtá dilálašvuolta ahte galdoávnas orru leat hui unnán dáid guovllu sámii riekteáddejumis áiggis maŋŋilgo lahttudii Norgii 1751:s.

Dát jurddašanvuohki orru leat vuodđun Tønnesen:a oaiviliidda dáid guovlluid riekteáddejupmái, maid son lea čujuhan erenoamážit Guovdageidnui. Tønnesen dadjá s. 305 riekteáddejumi birra Guovdageainnus:

"Vuohččan ferte várra sáhtášii čuoččuhit guovdageaidnolaččaid ovddeš rájes leat oaivvildan iežaset oktovoigaduvvon buriide maid almenneteatnamat liigudit. Dát gustui buriide main dalle sáhtii gáddit leat árvu, muhto orru maidái leat ollán nu guhkás ahte "eaiggáduššanvuogatvuolta" dikki ássiide sáhtii ollit aiddoihtán buriid háldenvuogatvuhtiige. Dáid (gittiid) sáhtte "dikkiid ássiid" ovttagas háldet rievttálaččat: Dása sáhtášii mihttet:

Eahpiduvvo leigo dát riekteáddejupmi virggálaš ruota riekteáddejupmi nu maŋŋit go 1751:s. Muhto dása sáhtta fas dadjat ahte báikegoddi várra ainjuo ii leat ožžon oahppat eará áddejumi go ahte lei oktovoigaduvvon dasa maid almenneteatnamat liigudedje, ja nu lei "eaiggáduššanvuogaduvvon" dása min terminologia mielde."

Dasto dadjá Tønnesen dán hárrái:

"Lea jáhkehahtti ahte dát áddejupmi "eaiggátvuoigatvuođas" lea bistán hui guhká ja ahte virggálaš áddejupmi stáhtajuristtain mat leat sárgojuvvon ovddabealde, stáhta ákkaid mielde eai goassige aitosaččat leat dohkkehuvvon ollásit Guovdageainnus."

IV.3 Sámiid ráđđenvuoigatvuohta ja juristtaid áddejupmi eaiggáduššanvuoigatvuođas

Riekteáddejupmi masa Tønnesen čujuha, lea oanehaččat báhkkoduvvon ahte guovdageaidnolaččat juo doložis leat adnán iežaset oktovuoigaduvvon buot buriide maid matrikulerekeahes eatnamat liigudit. Dás ovdanbohtá ahte riekteáddejupmi ii bienasta bitnii leat dušše eaiggáduššanvuoigatvuohta eatnamiidda. Dás lea oktavuoha go eaiggáduššanvuoigatvuođa gažaldat eatnamiidda álgovuolggalaččat ii lean áigeguovdil sámeálbmogii. Govttolaš leat navdit ahte dát ain lea leamaš ná masá gitta min áigái. Mii dárbbášuvvui lei *ráđđejupmi* daid riggodagaide mat gávdnojedje váriin, vuvddiin ja čáziin.

Vástideaddji ii leat várra goassige iskkjuvvon bienasta bitnii maid Sis Finnmárkku sámit oaivvildeje ieš *eatnamiidda*. Muhto dát ii leat datte seammago ahte sápmelaččaid riekteáddejupmi ráđđejumi hárrái *buot* guovllu riggodagain ii sáhte siskkildit "báhcanvuoigatvuođage" mii lea odđaaigásaš eaiggáduššanvuoigatvuođa doahpagis.

Dán doabariiddu birra celkkii Carsten Smith logaldallamis "Samenes rettslige og politiske stilling i Norge" Det Norske Vitenskapsakademi:s" skábmamánu 13. b. 1986:

"Jáhkečuđiid mielde jođihedje riddosámit lotnalasealáhusaideaset, ja boazosápmelaččat johte bohccuideasetguin, almmá erenoamáš ávžžuhusa haga mearridit makkár vuoigatvuohta sis lei atnuguovlluidasaset. Muhto hálddáhhusguovddážiin ledje juristtat.

Eaiggáduššanvuoigatvuođa dáfus ledje sii ovddidan oahpa buot eatnamiid stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođa hárrái mas ii lean erenoamáš vuoigatvuođavuodđu leat priváhta eaiggátvuođas. Dákkár vuoigatvuođavuodđu gávnnaledje jus eanadoalli lei gilván eatnamiid, muhto ii jus dušše lei johtti atnu. Ja go juristtat čálle ahte stáhta eaiggádušai eatnamiid, elle sápmelaččat eallimiiddisett go atne daid eatnamiiniset."

Sáhttá daddjot ahte čielga áddejupmi sápmelaččaid beales eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuođas easka manjit lea čálalaččat báhkkođuvvon. Tønnesen:a mielde (s. 306) celkui dát sámiid beales vuosttas háve čielgasit sámečoahkkimis Johkamohkis Ruotas 1953:s, čuovvovaš cealkámušain Finnmárkku sámi ráđis 1956:s:

"Sápmelaččat ássat dan vissis oskkus ahte duottar ja njárggat ja sullot olggobealde rittus masa sis lea leamaš geavahanvuoigatvuohta dološ áiggiid, ii leat leamaš eaiggátkeahkes opmodat, muhto gulai sápmelaččaide. Sámi searvevuođa sosiála joavku lea dárkon iežas leat oktovuoigaduvvon dáid guovlluide oamastuvvon geavahanvuoigatvuođa fámuš, go sápmelaččat válđoáššálaččat leat ávkkástallan ja belohakkii orron dáid guovlluin árra áiggiin gitta dássázii. Dát geavahanvuoigatvuohta ii gula dušše boazodoalus sápmelaččaide, muhto sápmelaččaidege geat guhkes áiggiid birgejit ealáhusaideaset dáid guovlluid bivdduin, guollebivdduin ja šibitdoaluin ... ."

IV.4 Erik Solem duottarguovllu boazoealáha birra

Erik Solem meannuda girjjistis "Lappiske rettsstudier" ilbman 1933:s boazodoalloguovlluid giddodaga ráđđejumi gažaldaga (s. 81 čuo.) ja čujuhii ee. ahte juohke sápmelačča badjelas válđin "eatnama" (láiddoma) dáid orohagain lei siidda mieđáhusa duohken (s. 86). Son konkluderii dás ahte juohke sápmelaččas danin dušše lei geavahanvuoigatvuohta, mii lei sorjas siidda dohkkeheami. Muhto Solem ii meroštallan dárkilat siidda rievttálaš sajádaga ja iige guoskkahan siidda vejolaš háldenvuoigatvuođa gažaldaga (várra eaiggáduššanvuoigatvuođa) dahje várra stuorát sámiid searvevuođas.

190. siiddus dadjá Solem dálá siiddaid birra Finnmárkkuduoddaris (mii aitosaččat lea moanaid boazodoalliid guhtonsearvevuohta moatti orohagas):

"Dárkojuvvo dál masá mearriduvvon áššin ahte dat ja dat siida galgá oažžut dálveorohaga dan ja dan dihto guovllus. Muhto bozosámit eai oaivvil alldeset leat eaiggáduššanvuoigatvuohta guhtonsajiide, juoga mii sis iige leat; sii vel addejit nu ahte sis ii leat makkárge riektesuodjalus

lohpi doallat earáid eret. Muhto lea vassis ahte adno oalle ovttageardánis mátkkošteapmin bahkket eará siidda boares ealátguvlui hiegis dárbbu haga. Go dávjjimus lea nu ahte mánát jotket siiddas masa váhnemat leat gullan, árbejuvvojit guohtonsajit dán láhkai buolvvas nubbái."

Vánit eahpiduvvo ahte maid Solem dás dadjá lea juohke boazosiidda ráđđejumis. Solem ii guoskkat vejolaš oktasaš eanaráđdejumi gažaldaga sámeálbmogii oktasaččat dahje stuorát sámejoavkkuide.

199. siiddus son dadjá:

"Boazosámit dahket gustojeaddjin ahte várit lea sin; doppe lea sis áigadas vuoigatvuohta guohtumii, ja lea váttis, dadjatjuo veadjemeahtun, heađuštit bohccuid boahtit dákkár niittuide mat dávjá leat guhkkin váriin áididit haga. Sii oaivvildit dálonat ieža ožžot áimmahuššat dáid niittuid go juo bohtet guovlluide maid boazosámit leat ovddeš áigis atnán."

Dán cealkámuša berre várra áddet nu ahte boazosápmelaččat Solem mielde ainjuo oaivvildedje leat vuosttasvuoruhuvvon¹²²⁵ vuoigatvuhtii duottarguovlluide gos boazoealát Finnmárkkus lei ovddeš áiggi rájes.

IV.5 Seamma riekteáddejupmi Kárášjogas ja Buolbmágis go Guovdageainnus

Vánit lea makkárga ártta navdit ahte riekteáddejupmi ovddeš áiggi rájes lea leamaš sakka earalágan Kárášjoga ja Buolbmága sápmelaččain go dan maid Tønnesen lea čállán Guovdageainnu birra. Jus eaktuda dán guovllus dán áddejumi leat leamaš čuožžovažžan ovddeš áiggi rájes, lea gažaldat leago stáhta duohtademiidisguin dahje earaláhkai sáhttán muhttit dáid áddejumiid áiggis mañimušmáilbmesoađi rádjai. Gažaldat lea vel sáhttago ovdáneapmi iešalddes jávkadit boares sámi rievttálaš ráđdejumi áddjumi mii dáid guovlluin lea bistán.

Dát guovllut ledje gitta ovdalaš mañimušsoađi ain nannosit errejuvvon riikkas muđui. Luottat ieš Kárášjoga ja Guovdageainnu girkobáikkiide bohte easka 1930-jagiin.

---

¹²²⁵ førstprioritet

Giellaoahpahuš sápmelaččaide lei hui fuotni gitta maŋŋil soađi rádjai. Buot riektečoahkkimat Guovdageainnus ja Kárašjogas 1940-jagiin ledje dulkkaguin. Vuolláičáli lea ieš vásihan ahte *buot* oktavuoha gaskal rievtti ja sámiid *fertii* leat dulkkaid bokte dán áiggi riektečoahkkimiin. Juridihkalaš doahpagat nugo eaiggáduššanvuoigatvuohta ja geavahanvuoigatvuohta eaige leat vuosttas maid mánát ja nuorat ohppet dárogiel oahpahušas.

IV.6 Diđolašvuohta riekteáddejumiid gaskasaš riidduš dastá maŋŋil soađi

Várra lea easka maŋŋil soađi Sis Finnmárkku sápmelaččaš leat leamaš mielaevttot¹²²⁶ riidui gaskal sin árbevirolaš áddejumi ja virggálaš dáža oahpa stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođas "matrikulerekeahšes eatnamiidda Finnmárkkus". Čielga čuvgen dán čulbmii bođii easka Sverre Tønnesen:a girjjis "Retten til jorden i Finnmark" mii ilmmat 1972:s.

Od.prp. nr. 48 (1963-64) lágas stáhta matrikulerekeahšes eatnamiid hárrái Finnmárkkus daddjo (s. 12):

"Departemeanta lea maiddái ovttamielas Lávdegotti oainnus eanavuovdinhálddáhusa gaskavuodas sápmelaččaide ja boazodoalloberoštumiide. Sápmelaččaš vuoigatvuođaid ferte doahhtalit juohke oktavuodas."

Dát ii caggan ahte dán lávdegottis mii lei ráhkkanahštan njukčamánu 12. b. 1965 lága ii lean Finnmárkku guovlluberoštumiid makkárga aitosaš ovddastus, ja guhkin eret oktage sápmelaš. (Lávdegottis ledje guokte Eanadoallodepartemeanta ovddasteaddji, guokte Stáhta vuvddiid direktoráhtas, sundi ja eanajuohkinduopmár.)

Finn A.S. Selfors dadjá suoidnemánu 27. b. 1984 válddahallamistis Sámi vuoigatvuođalávdegoddái "Forvaltningen av statens umatrikulerte grunn i Finnmark:s" (s. 3): "Váttisvuohta mii lea erenoamáš čalbmáičuohšci dán

---

¹²²⁶ bevisst

ovdanbuktimis, lea sámi vuoigatvuođaid mahtodat. Nugo diehtit lea gažaldat váilevaččat čielggaduvvon." Selfors dadjá (s. 5) ahte "návccahis guovllulaš ovddastus" eanavuovdinlága ráhkkanahhtimin čujuhii stuoradiggeáirras Leirfall Odeldikki meannudeames. Dasto son dadjá (s. 6) 1965 lága ovdabargguin:

"Go eanavuovdinlága ovdabarggut máinnašit sápmelaččaid dili, leat vuohččan boazosápmelaččaid vuoigatvuođat mat guoskkahuvvojit. Dát máinnašuvvo dárkilat čuo. 5.2.

Leago eará sámiin dahje berrejitgo leat erenoamáš vuoigatvuođat, leat unnit ovddiduvvon. Orrut leat duhtan fámuhttit sámiid negatiivva vealahusa mii ovddit eanavuovdinlágas lei. Lávdegoddi árvvoštallá maiddá sámelávdegotti evttohusa mieđis vealahusa eanavuovdimis."

Dása sáhtta lasihit ahte ii dáidige lánkaovdabargguin leat boazosápmelaččaid vuoigatvuođaid oktavuodas árvvoštallan eanaeiggáduššanoktavuođa boazodoalloguovlluin, earret oppalaš čuoččuhusa ahte buot eatnamat Finnmárkkus boarrasamos áiggiid rájes leat gullan stáhtii.

Orru leamen govttolaš konklusuvnna ahte gitta Sámi vuoigatvuođalávdegott nammadeapmái 1980:s eai leat Finnmárkku eatnamiid riektedilálašvuođat leamaš albmaláhkai almmolaččat válddahallon. Nu guhká go dát ii leat dahkkon, orru álgovuorus unnán govttolaš vuordit ahte sápmelaččat galget leat ádden ja dohkkehan stáhta áddejumi oppalaččat dahje daid dehálaš čuoggáid.

IV.7 Stáhta oaidnu eaiggáduššanvuoigatvuođas Finnmárkkus ja mo dát oaidnu lea julggaštuvvon

Nuppi beales sáhtta stáhta ovddasteddjiid áddejumi stáhta eaiggáduššanvuoigatvuođas Finnmárkku eatnamiidda guorrat guhkás maŋás áiggi. Nu gohčodii fáldi Niels Knag 1690-jagiin Áltta vuvddiid "su Majestehta almennehin". Nu atnui 1753 geaskkuin, maid dalá Finnmárkku ámtamáni, Collett, lei čállán, "min (Gonagasa) doppe Finnmárku gullevaš Áltta Vuovdi" báhkcodeapmi. Muhto ain nu maŋjit go

riikkaviidosáččat logahalle stáhta opmodagaid 1825 ja 1845:s, ledje Finnmárkku fálddiid dieđut dán áššis eahpečielgasat. Ja erenoamáš eahpečielggas orru áddejupmi ain dán áigodagas leat leamaš vejolaš eaiggádusššanvuoigatvuohta stáhtii sisdoalu dáfus. Ii makkárge láhka leat čielgasit mearridan ahte Finnmárkku eatnamat galget gullat gonagassii. 1700-logus geavahedje eiseválddit moanaid liibbain "gonagasa almennet" namahusa, ja "almennet" namahusa eiseválddit dábálaččat atne ain gitta sullii 1860:i. Eiseválddit gohčodedje maŋnil dušše "stáhta eatnamin" dahje "matrikulerekeahes eatnamin". Stáhta beales lea lunddolaš čujuhit ahte Sis Finnmárkku eatnamat eai goassige leat leamaš adnon eiseválddiin earaláhkai go Finnmárkkus muđui.

Liikká lea ártta jearrat mo ja makkár lági mielde stáhta áddejupmi lea konkrehta báhkkoduvvon Sis Finnmárkku mihtilmas sámi guovlluid ássiid ektui, nu ahte dát lea ožžon mearrideaddji váikkuheami dáid guovlluid ássiid eaiggátgáždaga áddejumis.

Stáhta beale hállduid main sáhtii leat mearkkašupmi báikegotti oidnui eaiggátgáždagas, fertejit erenoamážit leat hálldut sakka mahtodagas ja virolašvuođas¹²²⁷ eaiggáduššansajádaga mađđásiin, ja maid čielgasit sáhtta earuhit stáhta sajádagas almmolaš völdin. Muhto eai stáhta ovddasteaddjitge leat guhká čielgasit earuhan gaskal gonagasa sajádaga stáhta bajimuš völdin ja priváhta vuoigatvuođa háldejeaddjin. Livččii leamen erenoamáš mávssolaš jus stáhta sáhtáši čujuhit alcces hállduid stáhta iežas beroštumis eaiggádin, ja mii lei vuostá ássiid beroštumiid. Muhto stáhta hálldut leat virolaččat leamaš vuodustuvvon dainna ahte justa das beroštii báikegoddi.

Čielggas lea ahte stáhta lea doaimmahan válddis stáhtan viidát ja virolaččat Sis Finnmárkku guovlluinge. Dán völddi leat sápmelaččat doahhtalan diehttelassan.

Boazodoallolágat mat Finnmárkkusge leat lágalaččat, leat leamaš 1850-jagiid rájes (čakčamánu 7. b. 1854 láhka). 1933 ja 1978 boazodoallolágainge lea lágalašvuohta Finnmárkkus. Dálá gustojeaddji geassemánu 9. b. 1978 boazodoallolága § 9:s

---

¹²²⁷ regelmessighet

lea boazodoallovoigatvuohta orohagain albmadvon *geavahanvuoigatvuohtan*, mii gusto "beroškeahhtá gii eaiggáduššá eatnamiid". Boazodoalloláгат siskkildit oppalaččat sakka muddejeaddji mearrádusaid boazodollui ealáhussan, dása gullet maid ránggáštusa ja buhtadasa mearrádusat go dáloniid eatnamiid ja vuvddiid vahágahttá. Dán láга atnima mielde lea váttis dadjat maidege mearrideaddjin eanaeaiggátgaskavuodas Finnmárkku "matrikulerekeahtes eatnamiid" hárrái.

1775 eanačujuhancealkámuša ja mañit eanavuovdinlágaid olis lea stáhtas leamaš láhkavuodđu čujuhit eatnamiid Finnmárkkus ovttaskas olbmuide. Gitta 1863 rádjai lei dát nuvttá, muhto geassemánu 22. b. 1863 láга rájes lea gáibiduvvon máksu eatnamiid ovddas, mat liikká gitta 1961:i manne Finnmárkku vuovdefondii. Vuosttas čujuheamit Guovdageainnus ledje 1854:s (Tønnesen s. 387) ja gustojedje viessosajiide girko báikkis. Sis Finnmárkku dilálašvuodát leat álo heađuštan olus šaddat eanavuovdimiid priváhtii. Oahppameahttun¹²²⁸ ássiide ii leat várra leamaš álki fihttet dáid eanavuovdimiid (áinnas viessosajiid, muhto muhtun háviid ođđadoallohukseamiid) stáhta muddejeaddji válddi váikkuhussan, seammago hukseneiseválddiide ja eanadoalloeiseválddiide. Vuovdimatge leat álo leamaš ráddjejuvvon guovlluide mat eai leat leamaš adnon dárbbášlažžan boazoláiddomiidda (buo. 1965-láга § 2 nuppi lađđasa, litra a). Nu lea boazodoalu vuoruhuvvon vuoigatvuohta álo leamaš čalmmustahttin.

Stáhtage lea lihttoláigohan guollebivdovuoigatvuođa, omd. ovddeš njukčamánu 6. b. 1964 láга § 16, nuppi lađđasa láhkavuoduin, buo. 1992-láга § 22 viđát lađđasa, ja láigohan fuođšbivddu vuoigatvuođa (dál miessemánu 29. b. 1981 fuođđoláга § 31 láhkavuoduin), earágili ássiidege. Ovdal mañimušsoađi ii lean dat nu olu geavatlaš árttaid geažil.

Stáhta bartasajiid lihttoláigoheapmi lea mañimušjagiid hui sakka lassánan. Dát lea datte dáhpáhuvvan sullii oktanaga go sámeálbmot lea morránan dan ektui mo stáhta ádde iežas eaiggádin.

---

¹²²⁸ ulærd

IV.8 Stáhta oainnu leat Sis Finnmárkku ássit vánit dohkkehan

Doaba "ássiid riekteáddejupmi dihto báikkálaš guovllus ferte iešalddes leat binná váttis meroštallat. Áddejupmi sáhtta leat eahpečielggas, ja dat sáhtta rievdat olbmos olbmui ja áiggis áigái. Erenoamážit gusto dát go riekteáddejumi gažaldat galgá giddet fuomášumi teorehtalaš doahpagii nugo eaiggáduššanvuoigatvuhtii.

Liikká orru mallosge čielggas ahte Sis Finnmárkkus álggos ferte leat leamaš dákkár dábálaš riekteáddejupmi sámiid gaskkas mii bajábealde lea válldahallon, namalassii ahte vuoigatvuohta buot luondduriggodagaide (vuoigatvuohta eatnamiidda ja čáziide) gulai ássiide alcceseaset, geat ásse ja geavahedje guovlluid birgejupmái.

Dát vuoigatvuohta ássiide orru árbevirolaš sámi áddejumi mielde prinsihpas leat leamaš buotdivnnat, dušše ráddjejuvvon gonagasa sajádagas bajimuš váldin.

Nu guhkágo Sis Finnmárkku báikkálaš ássit ain leat dovdan iežaset guovllu sierra luondduriggodagaid ávkkástallama oktoráđđejeaddjin, go lea dadjatjuo vierrásiid duohta gilvvu haga, lea govttolaš áрта navdit ahte álgovuolggalaš áddejupmi livččii ain bistán.

Nugo bajábealde namuhuvvon, ii leat Sis Finnmárkku sámiid riekteáddejupmi duođalaččat goassige guorahallon. Danin orruge eahpečielggas leago Sis Finnmárkku ássit dohkkehan gitta mañimušsoađi rádjai stáhta áddejumi leat dán guovllu eatnamiid eaiggádin.

Árvvoštallama mielde oppalohkái ii oru almmatge buoremus árttaid mielde dán guovllus gitta soađi áigái ná leat nuppástuhtán daid duohta dilálašvuođaid, dahje dákkár duohtadeamit stáhta beales go eaiggáthállduid doaimmaha, ja mii mearrideaddji lági mielde sáhtášii leat muhtán ássiid álgovuolggalaš árbeviero. Dát galggašii cealkkihít ahte stáhta oaidnu eaiggáduššanvuoigatvuhtii gitta dán áigemuddui vánit sáhtta daddjot lea darvában Sis Finnmárkku ássiide riekteáddejupmin (buo. Tønnesen s. 306). 1950-jagiid rájes lea

sámeálbmoga šaddi diđolašvuohta sápmelaččaid iežaset vuoigatvuođain "eatnamiidda ja čáziide" caggan stáhta oainnu cieggama.

IV.9 Sis Finnmárkku ássit atnet iežaset áloládje oktovuoigaduvvomin geavahit buot luondduriggodagaid

Geavahanvuoigatvuođaid dáfus ovdanbohtá das maid bajábealde lea cealkán ahte Sis Finnmárkku ássit boares áiggi rájes leat atnán iežaset oktovuoigaduvvomin *buot* áigeguovdilis luondduriggodagaide, ja eaige dušše lasáhussan¹²²⁹ boazodollui. Dát mearkaša ahte eará ássitge go boazodoallit álggos leat atnán iežaset vuoigaduvvomin bivdui ja guollebivdui ovddeš vieru vuođul, ja belohahkii leat eallán dáinna. Dát gusto ee. eanadoalliide Guovdageainnus, Kárášjogas ja Buolbmágis. Lea govttolaš navdit ahte dát áddejumi ain bissot.

Erenoamážit Deanu hárrái berre namuhuvvot ahte moanat ássit eanoleagis geat eai eaiggáduša matrikuleren eatnamiid ja nu eai leat "luossareivvet", liikká ovddeš riekteáddejumi vuođul oaivvildit lea Deanus guollebivdovuoigatvuohta stákkuin dahje vuokkain.

Omiid guohtuma vuoigatvuohta ja láddjehagaid vuoigatvuohta jna. dáfus matrikulerekehtes eatnamiin, ferte navdot ahte Sis Finnmárkkus lea áddejupmi eanaš seammago vuotnaguovlluin.

---

¹²²⁹ aksesorie

1. Hálddašanjoavkku doaibma, čoahkádus ja bargu

1. KAPIHTTAL

Hálddašanjoavkku doaibma, čoahkádus ja bargu

Sámi vuoigatvuođalávdegotti doaibman lea čilget dábálaččat sámeálbmoga juridihkalaš sajádaga eatnamiid ja čáziid vuoigatvuođa dáfus (NAČ 1984:18 Sámi vuoigatvuođaid dili birra, 2.2.2 kapihttal, 1. čuokkis, 42. siiddus). Eatnamiid ja čáziid haldema galgá dán oktavuodas áddet haldema dan mearkkašumis mo eatnamiid ja luondduriggodagaid ávkkástalašii. Dát siskkilda nu gohčoduvvon eananeaiggáthálddášeami ja eará hálddašeami mii mearrida dahje ráddje ávkkástallama.

Vai miehtá dán oassái Lávdegotti barggus bálkáhuvvui borgemánu 1982 loahpageahčen Finn Arne Schanche Selfors guorahallat mo fylka hálddaša stáhta matrikulerekeahces eatnamiid. Selfors:a guorahallama vuođul, mii ovddiduvvui suoidnemánu 27. b. 1984, mearridii lávdegoddi čoahkkimis ođđajagemánu 29. b. 1985 Oslo:s nammadit bargojoavkku mas ledje moadde lávdegotti miellahtu, čállit evttohusa fáttás maid lávdegoddi loahpalaččat ovdanbuvttašii. Joavku, mii maŋgil lea gohčoduvvon Hálddašanjoavkun, galggai Selfors:a guorahallamis geavahit osiid dan muddui go ieža dáhtto, ja "lasihit maid gávnnahit dárbbaslažžan".

Joavkku bargu lei álgovuolggalaččat ráddjejuvvon máinnašit njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinlága mielde hálddašeami, mii láhkaásahusaidisguin ja mearrádusaidisguin addá sierra hálddašandoaimmahussii (eanavuovdinásahusaide) válddi Finnmárkkus hálddašit eatnamiin ja riggodagain stuorra osiid. Joavku gávnnahii oanehis áiggi maŋgil nammadeami ahte barggu meriid berrešii veahá viiddidit dan ektui mii lei oaivvilduvvon go nammaduvvui. Vai ollislaččat sáhtášii govvet

eatnamiid ja čáziid hálddašeami Finnmárkkus berrešii ee. nu gohčoduvvon lossa meassamiid oktavuodas hálddašeamige meannudit, mas eanavuovdinásahusain áibbas unnán lea váldi. Danin hábmejuvvui čálus beaiváduvvon guovvamánu 14. b. 1986 mas joavku evttohii viiddidit barggus ja bivddii Sámi vuoigatvuođalávdegottis dása oaiviliid. Maŋŋil álggaheaddji ráddjema priváhta eatnamiidda, daddjo ee. čuovvovaččat čállosa 4. čuoggás barggu aiddostahttimis ja ráddjemis:

"Go hállo matrikulerekeahes "eatnamiid" hálddašeamis ii leat dušše eatnamiid maid jurddašit. Áigut meannudit hálddašeami riggodagain mat laktásit eatnamiiddage, nugo fuođđut ja guolit ja eatnanvulošriggodagat.

Joavkku mielas galggašii ovdanbuktin siskkildit matrikulerekeahes eatnamiid buot dálá hálddašeami. Eai dušše eanavuovdineiseválddiid hálddašeami mearrit mo Finnmárkku luondduriggodagaid ávkkástalašii. Jurdda ii leat datte seamma bienasta bitnii geahčadit buot hálddašanorgánaid ja daid doaimmaid. Eanavuovdineiseválddiid hálddašeapmi lea liikká sihke erenoamáš Finnmárkui ja geavatlaččat nu dehálaš ahte dat lea guovddážiis min fuomášumis."

Dasto daddjo ahte dás dušše meannuduvvo eatnamiid hálddašeapmi nugo luottaid, viessosajiid, gilvima jna. iige bienasta bitnii ja konkrehta ávkkástallama mii dáhpáhuvvá dáid ulbmiliin. Evttohuvvui maiddáid giddet fuomášumi "dálá hálddašanortnegiidda", ja ahte dušše várdudit "ovddeš áiggiid" ortnegiin.

Sámi vuoigatvuođalávdegoddi guorrasii njukčamánu 10.-12. b.1986 čoahkkimistis Oslo:s ortnegii maid Hálddašanjoavku ovddidii. Erenomážit deattuhuvvui ee. ahte:

"Dálá matrikulerekeahes eatnamiid hálddašeami ovdanbuktin berrešii siskkildit buot áigeguovdilis orgánaid hálddašeami, iige dušše eanavuovdineiseválddiid hálddašeami.

....

Ovdanbuktimis ii berrešii dušše čujuhit eahpidahtti riektegažaldagaide, muhto geahččalit daid vástiditge omd. ahte guoskágo hálddašanláhka eanavuovdineiseválddiid doibmii."

Hálddašanjoavkku barggu ortnega ja mearige lea váldolávdegoddi maŋŋil vihkkedallan. Lávdegotti čoahkkimis Hámárfeasttas golggotmánu 4. b. 1988:s guorrasuvvui ahte ii

galggašii váldot mielde dušše njuolggadusaid main lea mearkkašupmi Finnmárkku stáhta eatnamiid hálddašeapmái, muhto oppalat njuolggadusaidge mat gustojit iešguđet hálddašansurggiide. Dasto lei ovttaoaivilvuolta ahte joavku galggai várdudit suoidnemánu 14. b. 1985 plána- ja huksenlága nr. 77 eanahálldašeami.

Hálddašanjoavkku doaimma Sámi vuoigatvuođalávdegotti ektui sáhtta dán maŋnil čoahkkáigeassit ahte lea bivdon ovdanbuktit mo sáhtta lávdegoddái addit doarvái vuđđosa árvvoštallat leago dárbu nuppástuhttit dálá hálddašanortnegiid Finnmárkku "matrikulerekeahtes" eatnamiid ja riggodagaid geavahas doppe.

Joavku lea dán oktavuodas váldodeattu bidjan eanavuovdinorgánaid hálddašeapmái, muhto maiddái resurssalaččat čađamannan iešguđet resurssa ja geavahanvuogi hálddašanortnegiid. Dás lea iskan govvet mo iešguđet hálddašanguovlluid orgánat mearridit dahje stivrejit eatnamiid anu ja iešguđet riggodagaid. Dát gusto ee. geas lea lohpi daid atnit, mo atnu sáhtášii doaimmahuvvot ja anu máksu. Várdosa dihte lea čilgejuvvon hálddašanorgánain ja daid válddis, áššemeannudeamis ja geavadisge.

Hálddašanjoavkkus lea leamaš čuovvovaš čoahkádus:

1. Kari Husabø (jodiheddji),
2. Per Abelvik,
3. Mari Teigmo Eira,
4. Leif Kristensen.

Lassin dáidda lea Sámi vuoigatvuođalávdegotti ovdaolmmoš miessemánu 1. b. 1987 rájes, Tor Falch, 1990 rájes searvan joavkku čoahkkimiin seamma dásis go nammaduvvon miellahtut. Dáid gaskkas guđii Mari Teigmo Eira doaimmastis Sámi vuoigatvuođalávdegotti miellahttun ođđajagemánu 1993, ja luobai seammás Hálddašanjoavkku miellahtun. Su sadjái ii leat nammaduvvon ođđa miellahttu.

Sámi vuoigatvuođalávdegotti čállingoddi lea leamaš Hálddašanjoavkku čállingoddinge, mas dat leat ovddasvástidan joavkku čállingoddedoaimma:

1. Stein Owe; odđajagemánu 31. b. 1985 rájes čakčamánu 25. b. 1989 rádjai.
2. Ingvild Mestad; borgemánu 1. b. 1988 rájes njukčamánu 17. b. 1990 rádjai.
3. Ken Uggerud; njukčamánu 1. b. 1990 rájes geassemánu 3. b. 1992 rádjai.
4. Ingunn Å. Bendiksen; njukčamánu 1. b. 1992 rájes ilbmama rádjai.

5. Stein Larsen; čakčamánu 1. b. 1992 rájes ilbmama rádjai.
Dasa lassin lea Sámi vuoigatvuođalávdegotti válđočállis, Jon Gauslaa, njukčamánu 18. b. 1990 rájes, leamaš dihto doaimmat joavkku barggu loahpaheami oktavuodas.

Hálddašanjoavkkus lei vuosttas čoahkkin skábmamánu 15. b. 1985:s Čáhcesullos. Joavkkus leat leamaš oktiibuot 19 čoahkkima oktiibuot 25 beaivvis. Čielggadeapmi ovdanbuktui Sámi vuoigatvuođalávdegoddái borgemánu 31. b. 1993, lávdegotti čoahkkimis Álttás.

Hálddašanjoavkku bargu ii leat leamaš oktilaččat olles joavkku doaibmaáiggis. 1988 rádjai lei árja duollet dálle beanta heittot, ja bargu lei 1990-čavčča rájes ollásit gaskaluvvan guovtti jahkái. Veahá váttis bargidilálašvuoda geažil, fertii čállingoddi dáid ággiin vuoruhit válđolávdegotti ja Riektejoavkku bargguid.

Joavkku eanavuovdinortnega válđdahallan čuovvu vulobealde 2. kapihttalis. Earret Finnmárkku ovddeš hálddašeami várdosa, erenoamážit eanavuovdinlágaid, maid Sámi vuoigatvuođalávdegotti miellahttu professor Gudmund Sandvik lea čállán, meannuduvvojit dás iešlágan gažaldagat eanavuovdinorgánaid hábmema, válđdi, áššemeannudeami ja geavada oktavuodas. Orgánaid válđdi válđdahallan eatnamiid vuovdimis ja lihttoláigoheamis eanavuovdinlága § 2 olis ja gustojitgo hálddašanlága oppalaš áššemeannudannjuolggadusat sin doibmii lea kapihttalis ožžon stuorra saji. Berrešii lasihuvvot ahte Hálddašanjoavku dán ovdanbuktima bargooasis lea atnán ávkki Selfors:a čielggadeamis. Danin lea 2. kapihttalis maid čoahkkáigesson dán dehálamos oasit.

3. kapihttal várduda plána- ja huksenlága njuolggadusaid, mat leat mávssolaččat eatnamiid ja eará luondduriggodagaid hálddašeapmái.

4. kapihttalis leat geahčadan riggodagaid ja geavahanvugiid main leat erenoamáš hálddašanortnegat ja main lea mearkkašupmi lávdegotti mandáhta ektui. Dieđusge lea ferten máinnašit eanavuovdinorgánaid bargguin iešguđet riggodaga dahje geavahanvuogi hálddašeami oktavuodas. Dás sáhtta gal šaddat muhtun duppalmeannudeapmi. 2. kapihttalis eanavuovdinorgánaid birra lea fuomášupmi datte giddejuvvon hábmema, válldi ja áššemeannudeami dábálaš beliide, ja 4. kapihttalis meannuduvvojit erenoamáš njuolggadusat iešguđet riggodaga hálddašeami oktavuodas.

Loahpas lea 5. kapihttalis várdojuvvon Guovdageainnu suohkana meahccehálldahusa friddjasuohkangeahččaleamis¹²³⁰ mii dál lea jođus.

2. Eanavuovdinortnet

2. KAHPIHTTAL

Eanavuovdinortnet

2.1 ÁLGGAHUS

Eanaš Finnmárkku eatnamiin, njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinlágas gohčoduvvon stáhta matrikulerekeahces eatnamat, hálddašuvvojit sierra njuolggadusaid mielde. Dán ovdanbuktimis čilgejuvvo orgánain mat hálddašit stáhta matrikulerekeahces eatnamiid, lágat ja eará njuolggadusat mat leat hálddašeami vuodđun, ja mo hálddašeapmi duođai dahkko.

Eanavuovdinlágas ja daid gullevaš lánkaásahusain ja njuolggadusain čuovgá čađa ahte stáhta eaiggáduššá Finnmárkku matrikulerekeahces eatnamiid, mii maid biddjo

---

¹²³⁰ frikommuneforsøk

vuodđun dán ovdanbuktimii. Eatnamiid eaiggáduššanvuoigatvuođa dárkilat vihkkedallamis čujuhuvvo Riektejoavkku čielggadeami 4. kapihttalii.

2.2 HISTORIIHKKA

Geahčastit maŋás mo Finnmárkku lea hálddašuvvon, erenoamážit go atná muittus 1965 rájes eanavuovdinortnega.

2.2 oasi lea lávdegoddelahttu Gudmund Sandvik čállán, Hálddašanjoavkku ávžžuhusain. Evttohus ovddiduvvui Sámi vuoigatvuođalávdegotti čoahkkimis Álttás borgemánu 31. b. 1993, oktan Hálddašanjoavkku čielggademiin. Unnit nuppástusaiguin ovddiduvvui oassi Hálddašanjoavkku dan maŋimuščoahkkimis čakčamánu 28. b. 1993. Oasi loahpalaš sisdoalu ja hámi ovddasvástida Sandvik.

2.2.1 Álggahus

"Hálddašemiin" sáhtta oppalaččat oaivvildit fápmui bidjat (guovddáš, guovllulaš, báikkálaš) lahkaaddi ja guovddášhálldahusa njuolggadusaid (lágaid, lánkaásahusaid, jna.). Dákkár njuolggadusat, lágat ja lánkaásahusat muitalit mo boadus *galgá leat* - dahje *galggašii leat* -, ja hálddašemiin válddahus muitala mo boadus *lea* - dahje *duođai lei*.

Jus boadus lea dahje lei earalágan go guovddáš hálldahusa beales lei jurddašuvvon, sáhtta skoválaččat jurddašit guokte ártta seamma váikkuhusain: *Juogo* ahte guovddáš hálldahusa hábmejuvvon njuolggadusat j.d. eai heive (eai leat heiven) guvlui dahje báikái, *dahje* njuolggadusat lea (ledje) váilevaččat guovllu dahje báikki erenoamáš dilálašvuođaide. Ja seamma skoválaččat sáhtta boadus leat (lea leamaš) hálddašepmi mas unnit eanet lea (lei) guovllulaš mihtilmasvuohta, ja daid diliin hábmejuvvon ja "ihtán¹²³¹".

---

¹²³¹ sjølgro

Dát gusto hui sakka Finnmárkku "eanavuovdinortnegii". Go geahččá má?os 1900-logu loahpa rájes lea Finnmárkkus álo leamaš sierradilli Norgga fylkkaid (ámttaid, leanaid) gaskkas. Dá leat muhtun erenoamáš dilálašvuodát mat leamaš Finnmárkku mihtilmasvuodát:

- Easka 1300-logus šattai Finnmárku (riddu) Norgga riikka oassin, muhto bissovaš rájáid ránnjáriikkaide ii ožžon "Finnmárku Ámta" ovdal 1751 ja 1826.

- Finnmárku lea 1751 ja 1826 rájes leamaš sullii seamma stuoris go Danmárku ("Gonagasriikka"). 48 600 km² lea Finnmárku olu stuoratgo oktage eará norgga fylkka (lagamusas lea Nordlándá 38 000 km² ja Hedmárku 27 000 km²).

- Finnmárkkus lea leamaš eanet iešguđetlágan ássit go gostege eará norga riikaoasis. Juo boaresdáro *Finnmork* namahus čájeha ahte dás ásai ovddeš rájes juo erenoamáš čearda, oaivvildeš dal sápmelaččaid rittus davabealde Málátvuona dahje davábealde Romssa dahje bidje riddogaskka oktii dainna stuorra guovlluin mátta- ja nuorttabealde "Giellasa"(másealggi) ja davábealde Jämtlándda. 1200-logu rájes ja ainjuo 1300-logu rájes bohte dážat máddin ja ásaiduvve olggumužžii riddui gos ledje buorit hápmanat ja bivdosajit. 1700-logus ja maŋŋil ássagohte suomagielhálli boanddat (kveanat) Davvi-Romssii, Oarje-Finnmárkui ja maŋimušVárjjagii. Eanetgo ovttage eará báikkis riikkas lea iešguđetlágan čearddalaš gullevašvuolta dáppe leamaš duohtavuohtan. Eiseválddit áice duohtavuođa, buot olmmošlohkamiin gitta 1930 rádjai.

- Ii ovttage eará norgga fylkkas leat nu unnán ássit. Dát lea juo vuosttas luohtehahti olmmošlohkama rájes Danmárkkus ja Norggas gitta 1990 olmmošlohkama bohtosii :

Jahki	Olmmošlohku - olmmošlogu proseanta oktiibuot Norggas		
1801	7 700	0.9	883 000
1875	24 200	1.3	1 813 000
1900	32 800	1.5	2 240 000 (Statistisk
sentralbyrå, Historisk statistikk 1978, s. 33.)			
1990	74 600	1.9	4 250 000

Muhto vaikko proseantaoassi álo lea leamaš vuollin, lea Finnmárku mañimušguokte čuohte jagi logegeardásaččat lasihan olmmošlogu ja dan proseantaoasistis lasihan eanetgo oktage eará fylka, dieđus earret Oslo ja Akershus lasáhusain 8, 2 rájes 20, 4 proseanta rádjai.

- Finnmárkkku "eanadoallu" lei válđoáššálaččat šibitdoallu, vuodđuduvvon guohtumii ja iešguđetlágan dálvefuodđariid háhkamii. Dušše unna oasáš ---Finnmárkkus lea dohkálaš eanadollui, dikšojuvvon eatnamiid suoidne- ja buđet- ja dieđusge gornniid buvtadeami mearkkašumis. Bohccot guhtot rittus geasset, jeahkáliid siseatnamis dálvet, ja boazodoallu lea Finnmárkkku mihtilmasvuohtha ainjuo 1600-logu rájes. Dá lea okta válđoárta manne Finnmárkkus ii goassige leat leamaš opmodatvearru¹²³² eanaeaiggáduššamis, nu ahte Finnmárku ii leat goassege leamaš riikka vearromatrihkkalis¹²³³. Danin lei Finnmárkuge olggobealde riikka matrihkkala

opmodatlogahallama (Dárkilat Innstilling om lov og forskrifter om Statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke:s, ilbman čakčamánu 29. b. 1962 (Eanadoallodepartemeanta) kap. III

«Skylddeling og matrikkelvesen i Finnmark».) mearkkašumis. Juohke dikki báikkálaš matrihkkalat 1775 eanačujuhancealkámuša ja 1863 eanavuovdinlága rájes heivehuvvojedje easka 1980-jagiin odđa riikaviidosáš GAB-logahallamii (**e**anaopmodat-, **č**ujuhus- ja **h**uksenlogahallan (**g**runneiendoms-, **a**dresse- og **b**yggningsregisteret); geassemánu 23. b. 1978 juogadanláhka, 4. kapihttal). Dás rájes eai leat šat "matrikulerekeahtes" stáhtaeatnamat Finnmárkkus.

- Johtolagat Finnmárkkus leat leamaš váddásat go eará riikkaosiin. Luottat, ja dieđusge girdihámmanat, gullet 1900-lohkui. Siseatnamis sáhtte dušše mátkkoštit dálvesiivvus, ja heargesáhtuin. Mearrajohtu lea leamaš vejolaš birra jagi ja álohii. Báikkálaš ja guovllulaš hálddáhusguovddážit (girkut, diggebáikkít, ámta- ja fylkkahálddáhusat) biddjojedje danin riddui. Ovdal 1840-jagiid sáhtii Troanddima bisma dušše mátkkoštit meara bokte go galledii bismágottistis davvi oasi, lei dal katolalaš earkebisma dahje lutherlaš mañisboahhti¹²³⁴.

---

¹²³² formueskatt

¹²³³ skattematrikkel

¹²³⁴ ettermann

Olu eanet sáhtášivčče namuhit Finnmárku sierradilis mii álo lea leamaš. Muhto dál lea doarvái namuhuvvon áddet manne Finnmárkku fertii hálldašit earaláhkai go eará Norgga osiid.

Dálá hálldašanortnega ovdahistorjjá sáhtta juohkit golmma áigodahkii:

1. Leanaáigi¹²³⁵ oktoráđđejumi rádjai.
2. Oktoráđđejupmi ja 1863 rádjai.
3. 1863 ja 1902 eanavuovdinlágat 1965 rádjai.

2.2.2 Leanaáigi oktoráđđejumi rádjai

Bergenhus:a oaivámuš hálldašii Finnmárkku refoibmašuvdnaáiggis. Sus lei Várggáha fáldi gii ovddasvástidii Finnmárkku dahje "Várggáha leana". Dát siskkildii dušše rittu. Muhto 1597 rájes buot leanat Davvi-Norggas ovttastahttojuvvo váldoleanan, ja Finnmárkku leanahearrá dahje "gohččunalmmái" galggai ássat¹²³⁶ Várggáhis. Christian IV lei ieš oaidnán Várjjaga 1596:s, ja ahte gaskavuohta Ruššii ja Ruttii dagai Finnmárkku hearckes oassin su riikkas. (Rolf Fladby, Hvordan Nord-Norge ble styrt. Nordnorsk administrasjonshistorie fra 1530-åra til 1660, 1978, s. 12, 28f, 61ff.)

Finnmárkku leanahearrát galge iežaset seammalágan hábmejuvvon leanareivviiguin doallat "Boanddaid, geat das orro, Norgga Lága, Geatnegasvuodain ja Rivttiin, ja ii oktage sis galgan vahágahttit Lága ja Giddodatgirjji...». (Ná mañimušFinnmárkku leanareivves, Jørgen Friis, 1651, (Norske Rigs-Registranter X, s.145). Seammalágan omd. Hans Olufsen 1597 leanareivves (NRR III, s.1597) ja vástideaddji omd. omd. viđa gonagasgirjjiis 1526, 1528, ja 1536. (Diplomatarium Norvegicum VII nr. 621; VII nr. 644, 645, 646; II nr. 1116.) Sáhttego guovddáš hálldahusas dákkár njuolggadusaid bidjat fápmui Finnmárkkus? Heivejedjego norgga láhkagirjji oppalaš njuolggadusat Finnmárkui? Dát leat áiggiid čađa guovddáš gažaldagat Finnmárkku hálldašeamis.

1500-logus ovddiduvvui diggeordnet rittobealde. Diggebáikkit ledje Várggát, Čáhcesuolu, Biergi, Máhkir¹²³⁷, Vuokkát, Skiehttebiergi, Spierta¹²³⁸, Goaskinvággi, Stáhppu¹²³⁹,

---

¹²³⁵ lenstid

¹²³⁶ residere

¹²³⁷ Makaur

¹²³⁸ Sverholt

Jealmmeseadju, Dálvesadji¹²⁴⁰, Girkovuotna¹²⁴¹, Hámmárfeasta, Áknováhki, Márregohppi ja Láhppi. Eatnašat ledje maid girkobáikkít. Muhto eai buot diggebáikkít adnojuvvon geažos áiggi. 1640-jagiin ledje olles 6 diggebáikki loahpahuovvon: Máhkir, Spierta, Stáhppu, Jealmmeseadju, Girkovuotna ja Márregohppi. Sihke girkut ja diggebáikkít ledje nappo rittobealde. Easka 1660-jagiin dollojedje dikkit Álttás. 1620 rájes leat Finnmárkku diggegirjjit viehka bures seailuhuvvon. Dat leat buot Stáhtaarkiivvas Romssas, ja guokte boarrasamosa (1620-27 ja 1627-33) leat deaddiluvvon. (Tingbok for Finnmark 1620-1633. Red. Hilde Sandvik ja Harald Winge, Norsk lokalhistorisk institutt, Oslo, 1987. Kart over tingstedene s. 385.)

Leanaáiggi diggegirjjiin ovdanbohtá ahte "láhka" dalle lei 1604 *Christian IV Dáža Láhkagirji*. Dát lei Mavnnos Håkonsson:a 1274 Eanaláhka mii lei dárkkistuvvon, jorgaluvvon dánskagillii ja deaddiluvvon.

Eavttut atnigoahtit láhkagirjji Finnmárkkus sáhttá vuos vástidit čállošis mii dássáži lea leamaš dovddusin veahá heajos jorgalusas. (Amund Hellan, Norges Land og folk, Finnmarkens Amt, 6d. I, 1905, s. 8f. Erik solem geavahan, Lappiske Rettsstudier, 1933 (2. dead. 1970), s. 27, 84, ja Sverre Tønnesen, Retten til jorden i Finnmark, 1972 s. 15.) Historjáprofessor ja gonagaslaš historiográfá Stephan Hans Stephanius, Sorø akademias almmuhii 1629:s iežas "Forskjellige avhandlinger om Danmark og Norges rike" (Leiden:s, latiinnagillii ja bajilčállošii *De Regno Daniæ Norwegiæ Tractatus varij*). Stephanius čálii ahte Várggáha leanahearrás lei duopmováldi olles Finnmárkui, ja ahte

"Finnmárku lea Norggas davviguovlluid rájáid alde, mii álbmotgillii gohčoduvo *Taakemarchia*, ja mas lea dovdomearkan, ahte dát guovlu ii leat juhkkujuvvon opmodagaide (*dominia*) ja háldduide (*possession*), nu go eará sajiin, muhto lea rabas buohkaide ja sutnje gii ovddemuš vuollásta (*primi... occupantis*). Muhto son gii vuollásta ovddemus (*primus occupat*), ii vuoitte opmodaga (*Dominium*) nugo (son vuoitá) vuoitte¹²⁴² (*usum fructum*). («Finnmarchia adjacet Norvegiæ ad septentriones, vulgo Taakemarchia dicta, quæ hoc habet peculiare, quod regio illius in dominia ac possessiones, ut alibi sit non sit distincta, sed omnibus obvia, primique occupantis. Qui autem primus occupat, ejus non tam Dominium qua

---

¹²³⁹ Stappen

¹²⁴⁰ Gåsnes

¹²⁴¹ Mefjord

¹²⁴² avkastning

usum fructum acquirit.» (De Regno Daniæ et Norwegiæ Tractatus varij, 2. dea. («Editio secunda»), s. 96; Universitetsbiblioteket i Oslo (Johan Schwigaards samling).)

Stephanius (Stefen Hansen) čálie dás oanehaččat¹²⁴³ oapmerievttis dalá áiggi riikkaidgaskasaš fágagillii. Finnmárkkus eai lean opmodagat ja hálddut dábálaš oaivilis. Dalle ii sáhtán Norgga Láhkagirjji Landsleiebolken:a giddodagaid njuolggadusaid atnit dáppe. Muhto ássit ožžo barggusteaset vuoittu. Gándimiid njuolggadusaid sáhtii nappo atnit, nugo eará láchkaoasi njuolggadusaid. Dán sáhttit diggegirjjiin oaidnit bienasta bitni.(«Emneregister» ja «Lovanvendelsesregister», Tingbok for Finnmark 1620-1633, s. 324 ff, 339 f.) Dás oaidnit vel goas leanahearrá ja lágamánni leigga diggemátkkiin fárus.(«Ting holdt i Finnmark 1620-1633», seamma girjgis, s. 320ff.) Ja jus leanahearrá ii čuvvon fálddi ja sunddi diggemátkkiin "olggobealde", sáhtii son diggegirjjiin gozihit leana diggehálddašeami.

2.2.3 Oktoráđđejupmi ja áigi 1863 rádjai

2.2.3.1 Finnmárkkku ámtamánni 1687 erenoamáš bargonjuolggadus

Københámmana 1660 stáhtaváldegomiheapmi¹²⁴⁴ dagahii oktoráđđejumi. Báhkkodeami sáhtá álkit boasttut áddet iežaslaš gonagasstivran. Muhto dat lei guovddáš jodiheami ámmátolbmostivra¹²⁴⁵. Oktoráđđejupmi mearkašii sihke guovddášhálddahusa ja guovlluhálddašeamige *vuđolaš*¹²⁴⁶ ođasmahttima ja buohtastahttima. Dát lei beaktilis stáhtastivra. 1814 maŋnil sáhtii "Luđolaš Norga" oktoráđđejumi ain nannet.

Ovdamearkan lea ahte boares stuorát ja unnit leanat dál ordnejuvvojedje ámttaide (duiskagielas "Amt", ámmát). Sáni albmada ahte ámtamánnit njuolggá ovddastedje gonagasa ja guovddášhálddahusa iežaset ámmátguovllus. Oktoráđđejumi ámmátráját leat válđoáššálaččat seamma go dálá

---

¹²⁴³ summarisk

¹²⁴⁴ statskupp

¹²⁴⁵ embetsmannsstyre

¹²⁴⁶ gjennomgripende

fylkkaráját. (Kárta Norsk historisk leksikon:s...1500-1850, red. Rolf Fladby, Steinar Imsen, Harald Winge, 1974, s. 15ff.) Ja dan sadjáigo oktagaslaš leanareivvet juohke ođđa nammaduvvon leanahearrái, bođii dál oppalaš "Norgga Ámttaolbmuid Bargonjuolggadus", beaiváduvvon guovvamánu 7. b. 1685. Dát lei ámtamánniid ámmáhiid bargu guhkás 1800-logus (Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660-1815, dea. Fr. Aug. Wessel Berg. 1.bd., 1845. Instruksa nota s. 126.) muhto sáddejuvvui dušše ovcci ámtamánniide Finnmárkku máttabealde.

Sierra ja mealgat oanehat "Finnmárkku Ámtmánni bargonjuolggadus" addui, beaiváduvvon 9. cuoŋománu 1687. (Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv goappašat instruvssat, dea. C.F.Wegener, 2.bd., Kbh. 1856-1860, s. 253ff, s. 272ff.) **Manne?**

Finnmárkkus fálddit ledje biddjon Nordlándda ámtta vuollásažžan ođđajagemánu 5. b. 1680 geaskkus. Guokte jagi maŋŋil mearriduvvui ahte Várggáha ámta galggai biddjot Bergen gávpotámmátolbmo¹²⁴⁷ vuollásažžan, muhto de nammaduvvui Hans Lilienskiold 1684:s Finnmárkku ámtamánnin. 1685:s nammaduvvui Bergenhus váldoámtamanni Lauritz Lindenow ovdaolmmožin kommišuvdnii guorahallat Finnmárkku diliid, erenoamážit guollebivddu headi ja olmmošlogu njiedjama. Guorahallan lei 1685 čavčča Finnmárkku dikkiin. Ođđa ja dáža riegáduvvon sundi Niels Knag čálii diggegirjjiid. Kommišuvnna soames láhkamearrádusaid nannii ráđđehus 1686 ja 1687:s. (Diggegirjereferáhtat leat almmuhuvvon osiin ja etnográfaid Martha Brock Utne ja O. Solberg mearkkašemiiguin Nordnorske samlinger, Finnmárkkus sullii 1700, bd. 1, 1938, s.141-180.)

Ráđđehus Københámmanis ii lean liikká duhtavaš. Ođđa Finnmárkokommišuvdna nammaduvvui 1690:s, ja dán háve kanseliveaga¹²⁴⁸ ámmátolbmuin ovdaolmmožin, Henrich Adelaer. Juo juovllaid áiggi gergii kommišuvdna masá 1200 siidosáš dievaslaš raporttastis. (Ilbman redigerejuvvon osiin ja seamma báikki mearkkašemiiguin, s.181-328.) Raporta lei vuodus 1691 gávpemearrádussii.

Čájehuvvui nappo leat johtu Finnmárkku sierradilis ámmátolbmodieđáhusaide¹²⁴⁹ Københámmanii. *Speculum*

---

¹²⁴⁷ magistrat

¹²⁴⁸ kansellikollegie

¹²⁴⁹ embetsmannsinnberetning

Boreale lea gal eanemus čalbmáičuohcci, maid ámtamánni Lilienschiold lea čállán ja diktán govvet ámmátarkiivva ja mátkevásáhusaidis vuodul. (Ilbman osiin O. Solberg seamma girjjis, bd. 2 ja 3, 1942, 1945. Beaiváduvvon ja proveniens ii leat addon.) Mearálaččabut lea golbma oanehis, sisdoalloriggá ja diehttevaš¹²⁵⁰ válddahusa maid Niels Knag sáddii 1694:s, iežas logi jagi loahpas Finnmárkku sundin ja fáldin. (Dadjatjuo ollislaččat ilbman ja Martha Brock Utne ja O. Solberg mearkkašemiiguin seamma girjjis, bd. 1, s.1-6.)

Københámmana ráđđehussii leige vuđolaččat dieđihuvvon ahte Finnmárkku gal ii sáhte hálddašit seamma oppalaš njuolggadusaid mielde go Norgga muđui. Danin attiige sierra bargonjuolggadusa Finnmárkku ámtamánnái. Dušše golbma čuoggá oppalaš bargonjuolggadusas leat dás: Áimmahuššat gonagasa vuoigatvuodaid ja beroštumiid (1), bearráigeahččat riektedivššu (2) ja sunddi diggegirjjiid čállimiin (3, = "sørinstruksen:a"4. čuokkis). 4. čuoggás oaččui Finnmárkku ámtamánni gohččuma ahte

"son oktii dahje guktii Jagis galggai mátkkoštit miehtá Ámtta ja gohččut buot Álbmoga čoahkkái juohke Diggái ja gulaskuddat, leatgo sis Váidagat, ja dákkobokte jus hálbi (dás mii lea "govttolaš", "vuoiggalaš", GS) Veahkehit."

Finnmárkku ámtamánni oaččui dás *sierraválddi árvvošteami mielde ieš* mearridit ja čorget boasttovuodaid. Su bargoolbmát máddin galge dušše veahkehit váidagiid sáddet Københámmanii, gáibádusaid hámis (12. čuokkis, 1687 NL 1-24 "láhki" čujuhusein Gáibádusaid birra). Ja oktoráđdejumi diggegirjjit čájehit ahte álbmot bođii, sihke dálonat ja "sápmelaččat" geaid ovddas leansmánni ja sámeleansmánni hálle.

5. ja 6. čuoggát gustojit "rádjásápmelaččaide". Ámtamánni galggai fuolahit ahte go ledje máksán vearu dikkis - váikko dušše oktii -, de galge bissut vearrolisttain ("Matriculen") personvearroatnegasain¹²⁵¹. Ja ámtamánni galggai dárkilit gohcit ahte vearru "Sápmelaččain Duoddaris" riehta dásseduvvui. Nugo lea dihtosis lei Ruotas ja Suomas girkolaš ja

---

¹²⁵⁰ velinformert

¹²⁵¹ personskattepliktig

máilmmálaš duopmováldi sápmelaččaide "oktasašorohagain", muhto Knæred-ráfis 1611:s lei Dánmarku-Norga doalahan vuoigatvuođa "duoddariid" (Guovdageainnu, Avjovári, Ohcejoga ja Anára) sámesiiddaid verrui. Vearrogáibádus ja vearrolisttat ledje konkrehta vuođusin čuoččuhussii ahte riikkarádjá "áittosaččat" manai "Giellasis" dahje másealggis. Dát duodaštus čájehuvvui leat dehálažžan šiehtadusain ovdal 1751 rádjasoahpamuša.

9. ja 10. čuoggát gustojedje ámtamánni ovddasvástádussii Finnmárkui gálvvuid lágídit. Maŋŋilgo guolleeksporta ii lihkostuvvan 1600-logu gaskamuttus, lei Finnmárkkus - ja erenoamážit dáloniid ja guollebivdiid gaskkas - áloládje várra ahte heakkadárbbut eai boađe máddin.

Dušše okta čuokkis gustui Finnmárkku iežas riggodagaide. Muhto dan áiggis lei dát dehálamos, namalassii *vuovdi*. Dat máinnašuvvui 13. čuo. ná:

"Galgá son ángirit gažadit ja ieš gohcit, jus makkárga Vuovdi gávdno Ámttas, gos Másttaid ja Spiiriid (unnit hirssaid; GS) vuohkasit sáhtta buktit, ja dastán dieđihit, seammalágan... " (luottaid birra).

Guhkin eret lei nappo fálddi Knag iešválddálaš hutkáivuoha go 1693:s ráfáiduhit gonagasa "almenneha ja Vuovdi Áltta diggebáikkis" ja attii njuolggadusaid gii sáhtii vuovdi geavahit ja masa. Fálddis lei sihke gonagasa ođđa láhkagirji, guovtti kommišuvnna (Lindenow ja Adelaer) mearrádusat¹²⁵² ja ámtamánnebargonjuolggadusa maid galggai čuovvut. (Lagat Riektejoavkku čielggadeamis, Mielddus 1, 1.10.1.)

2.2.3.2 Muhtun fáttát Finnmárkku hálddašeamis oktoráđđejumi áiggis ja 1863 rádjai

2.2.3.2.1 Gávpemonopola ja vearru

Guokte hálddašandoaibmabiju Finnmárkkus 1600-logu loahpageahčen ledje čielgasit vuolggahuvvon veagahuvvoma

---

¹²⁵² anordning

balus, dan áddemis ahte norgga guollebivdit ja dálonat ollásit galge guođdit Finnmárkku.

Nubbi doaibmabidju lei álggahit **gávpe-monopola**. Ortnet doaimmai 1787 rádjai gaskaluvvamiin. Bergen dahje Københámmana gávpejassearvvit¹²⁵³ ožžo oktovuoigatvuoda oastit buktagiid Finnmárkkus, erenoamážit guoli, jus sii háhke ("vuojehedje") dárbbášlaš borramušaid ja guollebivdorusttegiid, erenoamážit guollebivdohápmaniidda, buot vealggás. Danin doalahuvvojedje guollesajážat ja liinnat guollebivdohápmaniin guolásteaddjiide. Gávpejas- ja rehkjetgirjjit¹²⁵⁴ galge čájehuvvot dikkis (NL 5-13-49 gitta 51 rádjai). Dán dahke, goappašiid beliid beroštumiid ektui. 1700-logu diggegirjjiit čájehit hui čielgasit ahte sápmelaččain lei unnimus gávpejasvealgi. Guollebivdit ja dálonat dárbbášedje olu eanet máttagálvvuid.

Nubbi doaibmabidju lei **dážaid vearro-luvven**. Luvven álggahuvvui geassemánu 6. b. 1691 mearrádusain ja doaimmai gitta erenomáš Stuorradiggi 1837:s loahpahii stáhtavearu buot norgga borgáriidda. Seamma 1691 mearrádus gáibidii sámiid máksit vearu gonagasa ámmátolbmuide. Vearru gohčoduvvui danin "Vuoigatvuohtan". Gávpe-searvvit gáibidedje dán vearu. Sierra geatnegasvuohta sápmelaččaide máksit "vuoigatvuoda" lei hui guhká fámus. Finnmárkku "vuoigatvuodalaččat" ožžo jienastanvuoigatvuoda 1821:s (V.I. § 50, b). Sámiid sierravearru fámuhuhttojuvvui suoidnemánu 20. b. 1905, "Finnmárkku nu gohčoduvvon Vuoigatvuodaid Loahpaheami **Lágain**". (Geahča lagat gávpe-monopola ja vearu birra seamma Mildosis 1, 2.1.2. «Vuoigatvuodalaččaid» ja jienastanvuoigatvuoda birra 1821-1898 NAČ 1984:18 Sámiid vuoigatvuodaid dili birra, s. 408.)

2.2.3.2.2 Sis Finnmárkku ja Máttá-Várjjaga hálddašeapmi maŋnil 1751 ja 1826 rádjášiehtadusaid

Goappašat rádjášiehtadusat bohte áigái go riikkaidgaskasaš dilli lei dáža beroštumiide čuovggus. Ruotta lei njulvun maŋnil stuorra davviriikkalaš soađi (1718) ja Ruoššain 1743 soađi vuoittahallamiid. Cára lei mielas mearridit rájá norgga-ruošša

¹²⁵³ kjøpmannskompani

¹²⁵⁴ kontrabok

oktasašorohagain Várjjagis maŋŋilgo Suopma lei šaddan su stuorraoaivugasvuohtan 1809:s.

Dánška-norgga beroštumit rádjašiehtadusas Ruotain lei oažžut "duoddariid", siskkobealde gáržžes riddoguovllu oarjjabealde Várjjaga ja máttás Romssa rádjai. Riddoguovlu lei leamaš biehttalkeahtes norgga duovdda ("priváhtiivva norgga Finmárku") Knæred-ráfi rájes maŋŋil 1611-13 Kalmarsoađi. "Duoddarat" galge ulbmilaččat¹²⁵⁵ váfistit rittu, ja "duottargálvvuid" sáhtášii dás vuovdit, iige Duortnosis. Deatnu šattai rádjasárggisin Buolbmágis Kárášjohkii.

De juogaduvvui Ohcejohka. Máddelabbos gessojuvvo ráját Ávjovári (Kárášjoga) ja Guovdageainnu siiddaid gaskkas. Eanodat lei biehttalkeahtá "priváhtiivva ruođa Sámeiguovlluid" oassin, ja dáppe ii lean Danmárku-Norga goassige gáibidan makkárga vearu.

Mearrasámi beroštumiid dán hárrái lea váttis diehtit. Lei várra baicce badjesápmelaččaide ovdun gullat dušše ovttá stáhtii. Johtti boazodoallu 1600-logu rájes dagahii badjesápmelaččaid sorjavaš norgga rittu geasseorohagain. Dálvet besse luđolaččat jeagilguohtumiidda Ruođas (dahje maŋŋil 1809: Suomas; Sámekodisilla 10).

Ruođa guovllu duopmováldi ainjuo loahpahuvvui. Ja norgga duopmováldi vuhttui guhkes áiggi áibbas unnán "sis Finmárkkus". Rádjasoahpamuša ja sámekodisilla oassi lohkkui vuosttas norgga dálvedikkiin Ávjováris ja Guovdageainnus 1754:s. Dákkár dálvedikkít dollojuvvojedje 1763 rádjai. Dasto ja gitta 1828 rádjai dollojuvvojedje dikkit ámtamánnedálus Álttás, ja goappašiid dikkiide. Ođđa ámtamánni Hammer oaivvildii johtin galgat leat sihke álbmogii ja riektibargiide ovdun, ja cakkašii vel gielddus ruođa gávppašeami dálvedikkiin duoddaris. (Geassemánu 21. b. 1762 geasku, Wessel Berg (buo. nota 11) bd.2.) Ná sáhttá várra daddjot ahte sis Finmárkkus badjesápmelaččat ledje luđolat dilis logijagiin maŋŋil 1751. Ohcejoga-sápmelaččat (ruođa beale Deanu) ožžo doalahit oktavuoda norgga gávppašemiin, seammago norgga riikkavuložat (Sámekodisilla 28). Ohcejoga ja Anára boazosápmelaččat bivde ain geasset guliid Várjjagis.

---

¹²⁵⁵ strategisk

Rádjasoahpamušas Ruoššain 1826:s lei eará mihtilmasvuohta. Norgga beroštumit ledje fitnet guhkes riddosárgá, gitta Vuorjánjohkii. Dan sadjai "luddejuvvui" Njávdaansiida máttaoarjabealde Geav??i, ja Báhcaveajsiida juogaduvvui Báhcaveajjoga mielde. Ii ožžon lobi johtit rastá rájá bohccuiguin, ja "ruošša" Báhcaveajsápmelaččat ožžo norgga duovdagiin dušše ráddjejuvvon vuoigatvuođa luossabivdui geasset. Ulbmillaš árttain movttiidahte norgga eiseválddit dáža ássama Njávdamii ja Báhcaveadjai. Njávda-sápmelaččat fertejedje juogadit Njávdañjoga luossabivddu sisafárrejeddiiguin. (Sverre Tønnesen, Retten til jorden i Finnmark, s. 123: «..ránis kapihttal dáža riektehistorjjás.» Buo. s. 254-257.) Báhcaveajsiidda juogadeapmi dagahii ahte dát álbmot jávkkaš čuohtejagis manñil 1826. (Astri Andersen, Sii` daen som forsvant. Østsamene i Pasvik eller den norsk-russiske grensetrekningen i 1826, Sør-Varanger Museum 1989 (historjjá váldobargu, Romsa, 1983), buo. melding i Historisk tidskrift 1991, s. 673ff.) Veaháš mo 1852 boazojohntima rádjagidden gaskal Norgga ja Suoma čuožai, meannuduvvo vulobealde (2.2.3.2.5. oasis).

2.2.3.2.3 Vuovdi

Nugo namuhuvvon čálii Stephan Hans Stephanius 1629:s ahte finnmáarkolaččat "vuoite vuoitu" (*usum fructum*) bargguseaset. Ovttagardánisvuođas lei dát Finnmáarkku eatnamiid ja čáziid geavaheami guovddáš ášši gitta 1863 rádjai.

"Eaiggáduššanvuoigatvuohta" ja "háldovuoigatvuohta" eatnamiidda eai lean dehálaččat. *Mearrideaddjin* lei eatnamiid ja čáziid (jávrriid ja meara) riggodagaid geavaheapmi, ja makkár dieđut, galggat ja barggut dasa dárbbášuvvojit.

Riggodagat nappo geavahuvvo, juoga mat orru leat doarvai. Áidna spiehkastat lei vuovdi. Erenoamážit guollebivdohápmanniin "olggobealde" ja olggut vuotnaguovlluin gos guollebivdit ja dálonat orro, lei heakkadárbbášlaš beassat vuovdái, ja áinnas lastavuovdái viežžat boaldámuša. Fatnasiidda, bivdosiidda ja várra soames viesuide dárbbášuvvui beahcevuovdi. Storra vuovdi lei dušše Álttás. Veaháš beahcevuovdi gal lei Porsáñggus.

Ámtaeiseválddit álge danin juo 1693:s muddet beahcevuovddi geavaheami Álttás. Fálldi Knag mearrádus nannejuvvui mánggaláhkai dáid jagiin. Erenomáš mearkkašanveara lea mo ámtamánni Collett 1753:s čálii guokte geaskku mat de almmuhuvvojedje gonagasa namas Københámmanis, ahte ámtamánni Fielsted 1775:s bijai gutnis sihkkarastit lastavuovddi ođđa ásaheamiide, ja go 1776:s divttii sunddi 1753 vuovdegeaskkuid leat gustojeaddjin Kárášjoga beahcevuovdá. 1800-logus rievdadedje ámtaeiseválddit veaháš guottuideaset vuovdegeavaheapmái. Gávvuona veaikedoaimmahat Álttás fertii Englánddas oastit báktečina doibmii. Álttá beahcevuovddis ii sáhttán eisege čađđasa boaldit. (Geahča lagat vuovddi birra riektejoavkku čielggadeamis. Miellodus 1 (logaldallanlisttu mielde.))

Vuovdešaddadeami mánggabealalaš ja riikkaviidosáš barggu mielde mii álggahuvvui 1850-jagiin bodii 1863 vuovdeláhka ja nu maid ordnejuvvon almmolaš vuovdegáhtten Finnmárkkus. Vuovdi lei heakkadárbbášlaš riggodat finnmáркоlaččaide, gitta dassáigo sáhtii dahje lei dábálaš boaldit koala, koksa, petroleuma ja elfámu liggemii ja oastit huksenávdnasiid máttafylkkain ja Suomas. Ná ii geavvan ovdal 1900-logus.

2.2.3.2.4 1775 eanačujuhancealkámuš ja ámtalihput (Geahča lagat dán birra seamma Mildosis, 1.10 ja 2.19.)

Kveana sirddolaččat Áltái 1700-logu álggus leat várra sávvan eaiggáduššanvuoigatvuođa ja áididid birra eatnamiid maid gilve. Henry Minde lea navdán ahte 1740-jagiid riiddu ártá gaskal ámtamánni Kjeldssen ja kveanaid, lei go ámtamánni lei daid sápmelaččaid bealde geat dáhtto eatnamiid ain gullat «buohkaide». (Henry Minde, folketilveksten i Alta på 1700-tallet (historjjá váldobargu, Romsa, 1975, ms.) Muhto seamma logijagis ákkastalai Peter Schnitler vealgáhuhttima, lihttoláigoheami ja vel eanavuovdimage Finnmárkkus. Ja ámtamánni Collett geardduhii 1761:s ahte sápmelaččat oaivvildedje alldeset leat vuoigatvuođa ovddeš ja guđđojuvvon ássansajiid niittuide.

1760-jagiin álge danin ámtaeseválddit čállit "sadjelihpuid". Dákkár báhpárat gohčoduvvojedje maŋŋil "ámtalihpun", várra maŋŋil 1775. Sadje- dahje ámtalihppu mearkkašii vuoigatvuohta eaiggádii ja beallelašžii orrut ássansajis eallinahkái ja oktovuogitvuohta dihto niittuide ja dárbbu mielde maid eará riggodagaide lahkosis. Áššebábir geardduhuvvui pántagirjjis dahje ainjuo čállui dasa, namalassii diggelogahallojuvvui. Dát ortnet govve mo ámtaeseválddit leat iešráđálaččat bargan. Ii makkárga ráđđehusgohčus Københámmanis dahje Christianias orru leat addon, vaikko ortnega ainjuo dađis dovtagohte doppege.

Ámtamánni Torkel Fieldsted oaččui áigái 1775 eanačujuhancealkámuša. Son čálii dan ieš Álttás. De manai Københámmanii ja jáhkkihii¹²⁵⁶ Reantogámmára dan almmuhit gonagaslaš cealkámuššan. Su gonagasjurdda lei ahte Finnmárkku boahhteáigi lei guollebivdu, ahte stáhta berre movttiidahttit ássamii rittus. Dáppe galge čujuhuvvot unnit ássansajit oktan dárbblaš riggodagaiguin, erenoamáš matrikulerejuvvon giddodahkii ja golmma gitta viđa bearrašiidda. Áibbas unnán divat galggai máksojuvvot (fámuhuhttojuvvon 1839:s).

Eanačujuhancealkámuš atnigohte Oarje-Finmárkkus, erenoamážit Álttás, várra unnit riddoguovllus. Nuorta-Finmárkkus dat ii doaibman. Veadjá leat menddo amas. Dehálabbo soaitá leat ahte miehtá Finnmárkku devde¹²⁵⁷ ámtalihput dakkár dárbbuid mat várra ledje váfistan dihte ássansajiideaset ja riggodagaide mat dárbbášuvvo eallinahkái ja maŋisboahttiide. Ámtalihpuid mielde eai čuvvon eanagirje- ja matrikulerengolut. Ássansajiin ii sáhttán nappo loanaid sihkkarastit pántan. Muhto justa danin ii lean háldejeaddjiin massinvárra ássansajiideaset, nugo mánga iešeaiggáda Álttás bártidedje. (Diehtu GS:i Sverre Eilertsen, Eaibu, Áltá. Vuodus lei su Oarje-Finmárkku pántaregisttariid lohkan.)

Erenoamáš dilálašvuohta lei Deanu ja Buolbmága gielddain. (Steinar Pedersen, Laksen, almuen og staten. Fiskerett og forvaltning i Tanavassdraget f?r 1888, Dieđut 1986:2, Sámi instituhtta (historjjá váldobargu, Romsa, 1985). Geahča sisdoallolistta.) Ámtaeseválddit bidje 1826 rájes fásta ássansaji

¹²⁵⁶ overbevis

¹²⁵⁷ innfri

ámtalihpu eaktun guollebivdovuoigatvuhtii Deanus. Maŋŋil ámtalihpuid nuppástuhttima eaiggáduššaneanagirjin 1863:s lei giddodat geassemánu 23. b. 1888 lága mielde guollebivdovuoigatvuoda (vihtanbivdosiin) eaktun.

Ii lean ámtaeseválddiid beales makkárga čoahkis plána ássansajiid čujuheames iige ámtalihpuid juolludeamis. Háldduid ii leat historjjálaččat guorahallan kárttaiguin. Muhto álgovvorus govvejit hálddut sin dárbbuid geat dáhtto fásta ássansaji, ja eiseválddit mihte dárbbuide almmá makkárga čearddalaš erohusmeannudemiin. Ássanstáhtistihkka čájeha justa ovdáneami maid eiseválddit dáhtto, namalassii stuorra olmmošlaskama¹²⁵⁸ Finnmárkkus maŋŋil 1800. (Bajábealde 2.2.1.)

Nugo diehtit, lei eallinvuogi sakka lotnolasealáhusain gitta. Eatnašat dárbbášedje ovttá dahje guokte gusa ja moadde sávzza, ja sáhttit omardit dálvefuodđara ja muoraid. Riggodagaid ávkkástallan fertii nappo leat errejuvvon 1700-logu vuollelis olmmošlogu ektui. Riggodagaid alde fertejit leat gilvališgoahtán, eai dušše vuovddi alde, muhto dađis buriid ássansajiid ja guohtumiid ja dálvefuodđariid aldege.

2.2.3.2.5 Boazodoallu

Boazodollui dovdogođii gilvu guohtumiin 1800-logus, erenoamážit Oarje-Finnmárkkus, danin vel go boazolohku laskai. 1600-jagiid rájes ledje boazosápmelaččat geavahan riddoguovlluid geasset. Giđđageasi ohce bohccot dearvvas ja ruonas šattu vuonain. Ja niittuin dáppe šattai suoidni mii galggai omiide dálvefuodđarin. Čavččabeallai jotke sihke bohccot ja oamit várrái. Doppe lei buot elliide valljivuohta. Muhto čakčajohtimis ja ragatáiggis vigge bohccot jeaggesuinniide dahje niittostávrráide. Áinnas ledje välljen ássansajiid suoddjás sajiin, ja niittuin gos buorre lei šaddu. Ássansajit ja niittut ledje ovddeš rájes juo leamaš sihke omiid ja bohccuid loaiddumat. Muhto dalle ledje unnánat olbmot ja unnánat eallit. Ja olbmot dovde nubbi nuppi, go boazosápmelaččat ledje buot riddogiliin, eaige dušše

---

¹²⁵⁸ folkevekst

siseatnamis. Lotnolaš váidagat guohtonrihkumiin¹²⁵⁹ ledje dábálaččat, muhto eiseválddit dáid dušše cuiggodedje.

Go bohccot caggojedje rasttildit rájá gaskal Norgga ja Suoma 1852:s šattai guohtumiid gilvu nu garas ahte lei olles heahti boazosápmelaččaide. Dálveguohtumiin fertii dál birget sis Finnmárkku viehka vátna jeageleatnamiin. Vai dáidda ožžo vuoigatvuođa jotke boazosápmelaččat rittus Buolbmága, Kárášjoga ja Guovdageainnu duottargielddaide. (Steinar Pedersen, Bruken...,5.10.1.) Dat lea vel áрта manne jeagil fertii sestojuvvot. Buohkat ledje dasa ovttamielas, sihke ráđđehusnammaduvvon báikkálaš ámmátolbmo kommišuvdna ja boazosápmelaččat. Geasset fertejedje bohccot buot siseatnama ja vári duottarguohtumiin vulos ja riddui.

Ii lean nu váttis nuortta-Finnmárkkus gal, go Deatnu lei dulvvis giđđat ja maŋŋil go ođđa áidi Sieiddá-vári badjel doalahii bohccuid geasset dušše Várjjat- ja Čorggašnjárggain ja olggomuččas Máhkarávjjus. Oarje-Finnmárkkus lei olu váddásat. Johtolat badjel "Suomagáiddá" Davvi-Romsii lei caggon. Oarje-Finnmárkkus ledje moanat iešeaiggádat ja ássansajit johtolagaid guoras riddui ja giđđageasseguohtumiid guoras. Muhto proposišuvdna duoguštit ámtalihpuid ja eanagirjjiid niittuin johtolagaid mielde, várra buhtadasa vuostá, hilgojuvvui Stuorradikkis 1863:s. (Lagat dán birra Riektejoavkku čielggadeamis,

1. Mielddus, vuosttas oassi 2.1.14.oasis.) Liikká lei Stuorradiggi 1859-60 ja 1862-63 čielggas ahte rádjagidden lei Finnmárkku boazosápmelaččaid dahkan duohta heahtái. Heađi diehtu bođii lassin Guovdageainnu 1852 vártnuhis dáhpáhusaid suorganeami. (Vuosttas dieđalaš govváduš dáhpáhusain Skiervás ja Guovdageainnus Nellejet Zorgdrager:s, De strijd der rechtvaardigen Kautokeino 1852. Relegieus verzet van Samen tegen intern Noors kolonialisme, Groningen 1989 (dr. avh. Riksuniversitetet i utrecht, Jorgaleamen, Norsk Folkemuseum.)

2.2.4 Finnmárkku hálddašeamis 1863 - 1965, 1863 ja 1902 eanavuovdinlágaid oktavuodas

2.2.4.1 Finnmárkku eatnamiid ja čáziid guovddáš- ja guovlluhálddahus,

---

¹²⁵⁹ beitekrenking

erenomážit maŋŋil 1863

Masá aivve stáhta virgeolbmot čađahišgohte 1863 ja 1902 eanavuovdinlágaid, sihke guovddáš ja guovlluid eiseválddiid beales. Eanaš áššebáhpárat mat gustojedje Finnmárkku "eatnamiid ja čáziid" hálddašeapmái dáid lágaid olis, leat dál arkiivvaide lágiduvvon. Dábalaš áigemearri stáhta hálddašanáššebáhpáriid lágidit dohko lea 25 jagi. Áššebáhpárat guovddášhálldahusas leat lágiduvvon Riikkaarkiivii. Stáhta ámtta ja fylkka guovlluhálldahusa áššebáhpárat leat lágiduvvon Stáhtaarkiivii Romssas.

Finnmárkku "fágadepartemeanta" oktoráđđejumi áiggi lei Reantogámmár (Nordenfjeldska reantočállingottiin). Deike ledje čohkkejuvvon mealgat áššedieđut Finnmárkku birra. (Håndbok for Riksarkivet. Red. Knut Johannessen, Ole Kolsrud, Dag Mangset, 1992, s. 54ff.) Reantogámmár oaččui váldodieđuid Finnmárkku ámtamánis. Finnmárkku ámtaarkiiva lea Finnmárkku historjái dievaslaš ja mánggabealat gáldu oktoráđđejumi áiggi. Finnmárkku ámtamánis lei nannosat iehčanas sajádat go eará ámtamániiin Norggas.

Finnmárkku **guovddášhálldahusa** áššesuorggit ledje maŋŋil 1814 ja 1818 rádjai nu gohčoduvvon siskkáldas áššiid, kameráldoaimmahaga¹²⁶⁰ ja ruhtadilli 4. departemeanta vuollásažžan. 1818 departemeantajuohkima oktavuodas "domenaid" (stáhta opmodagaid) ovddasvástidii Finansdepartemeanta. Muhto go stuorra ođđa Sisdepartemeanta ásahuvvui 1846:s (Frederik Stang 1846-1856 ráđđejumis), mánggat áššesuorggit sirdojuvvo dohko, ja mat ledje eanadoaimmahat, guollebivdu ja báktedoaimmahat, sihke Finnmárkkus ja eará ámttain. (Seamma girjjis, s.87,116,138.)

Stáhta vuvddiid ođđa hálldahus sullii 1860 rájes ásahuvvui sierra ossodahkan Sisdepartemeanttas. Dáppe juhkkujuvvo guovllut guovtti oassái, áibbas earaláhkai go buot eará hálldahuslaš juohkimat. Departemeanta bijai Finnmárkku, oktan Sáččá ja Romssa fálddiid nuppi vuovdeguvlui. Nuppi vuovdeguvlui gulle Hedmárkku, Akershus:a ja Christian:a (Opplánnda) ámtta guovllut, eanemusat stáhtaalmennehat.

---

¹²⁶⁰ kameralvesen

1863 vuovdeláhka njuolggadusaiguin stáhtaalmennehiid hárrái lei válđoáššálaččat heivehuvvon dán máddelat *vuovdeguvlui*. Girkodepartemeanta doalahii vuovdehálddahusastis ámmátlaš opmodagas.^{(Edgeir Benum, Sentraladministrasjonens historie, bd. 2 (1845-1884), 1979, s. 192-198.)} 1876:s nammaduvvui vuosttas vuovdedirektora, várra čohkket vuovdehálddahusa, ja oanehis áiggis 1878 rájes lei vuovdedoaimmahat Finansdepartemeanttas. De sirdui vuovdedoaimmahat fas Sisdepartementii 1885:s, ja seamma jagi sirdui stáhta eanaopmodagaid hálddašeapmige dohko, nappo ee. Finnmárkku stáhta eatnamat.^(Håndbok..., s.116.)

Eanadoallodepartemeanta ásahuvvui cuoŋománu 1. b. 1900. Das ledje 1951 rádjai válđoáššálaččat golbma "direktoráhta": Eanadoallo-, Vuovde- ja Šibitdoavttirdirektoráhta, juohkehaččas hui iehčanas direktorat. Eanadoalldirektoráhta oaččui 1902:s ovddasvástádusa soames sámeáššiide ja lei 1912 - 1965:s "Boazodoalu ja sáivabivddu kantuvra" (1965 rájes "Boazodoalu jna. kantuvra"). Vuovdekantuvra dahje Vuovdedirektoráhta oaččui 1900:s áššesuorgin ee. stáhta vuovdeopmodagaid, bivddu, stáhta eatnamiid Finnmárkkus ja lavdnjedoaimmahaga¹²⁶¹. Dán dehálamos áššit biddjojedje 1951-1957:s Direktoráhta "Almmolaš vuovdedoaimmahaga" ossodahkii.

1957:s ásahuvvui Stáhta vuvddiid direktoráhta, bođu¹²⁶² direktoráhtan departemeantta olggobealde. Dat oaččui dadjatjuo "Almmolaš vuovdedoaimmahagas" buot áššiid ja eará kantuvrraid osiid áššiide.^(Seamma girjjis, s. 161-170.) Govvádussan man guovddážin vuovdehálddahus lei Finnmárkogažaldagain 1860-jagiid rájes, sáhtta namuhit ahte 1863, 1902 ja 1965 eanavuovdinlágaid buot lávdegoddearkiivvat leat Stáhta vuvddiid direktoráhtas (dál Riikkaarkiivvas).

Guovddáš ásahus Finnmárkku **guovlluhálddahusas** lea oktoráđđejumi rájes ja gitta fylkkagieldda ásaheapmái manjil soađi leamaš ámtamánni dahje 1920 rájes fylkkamánni. Ámtamánni ja fálddit juolludedje nugo namuhuvvon "báikelihpuid" 1760-70-jagiid ja juolludedje "ámtalihpuid" 1863

---

¹²⁶¹ torvvesen

¹²⁶² frittstående

rádjai. Lunddolaččat hálddašii ámtamánni, fálddiid bokte, maŋŋil 1863 eanavuovdima ja dan lihttoláigoheami.

1902 eanavuovdinláhka gaskaluhtii dás veaháš. Guovddáš eanavuovdineiseváldi Finnmárkkus šattai dál Eanavuovdinkommišuvdna, ja kommišuvnna ovdaolbmo nammadii Gonagas. Guokte eará miellahtu galge ovddastit gielddaid gos kommišuvdna ain bargá. Lei leansmánni ámmástis fámus ja okta gieldda ássi; geaid ámtamánni nammadii golmma jahkái hávállassii.

Stáhtas lei hirbmat nana sajádat Eanavuovdinkommišuvnnas, belohahkii go eanavuovdinovdaolbmos lei fásta sadji kommišuvnnas beroškeahttá molsojuvvogo dat guokte eará miellahtu, belohahkii go ovdaolbmos lei váldi iežas árvoštallama mielde biehttalit oastin- ja láigohanohcamiid. Geahččaluvvui gal báikkálaš ovddasteapmi, muhto ovddasteaddjit eai lean álbmotválljejuvvon ja sis lei dušše ráđđeaddi doaibma. Eanavuovdinkommišuvnnas lei kantuvra Čáhcesullos, lahka dahje ieš ámtahálddahas.

Eanavuovdinnjuolggadusat mearridedje ahte Eanadoalodepartemeanta galggai dohkkehit kommišuvnna árvalusaid ja čállit eanagirjjiid. Dát barggut sirdojuvvo fylkkamánnái skábmamánu 11.b. 1932 ggl. cea. mielde.

Maŋŋil 1902, ja erenoamážit maŋŋil 1945, nannejuvvui sihke stáhta fylkkahálddahas ja fylkkagielddalaš hálldahas, sihke Finnmárkkus ja Norggas muđuige. Seamma gusto gielddahálddassii. Čoavddasánnit dás lea fylkka- ja gielddaagronomat, sámeváldi, eanastivra, huksenráđđi, fuođđolávdegottit, olgunastinlávdegottit ja fylkkaeanadoallostivra. Virgeolbmot ja hálldahasorgánat leat mealgat muddui sirdojuvvun stáhtas ja biddjon fylkkadikki ja gielddastivrraid vuollásažžan.

Ná geahččaluvvui ovdánahttit Finnmárkku eatnamiid ja čáziid hálddašeamis 1965 lága lánkaásahusaiguin. Ođđa dás lei go eanavuovdinhoavda jođihii eanavuovdinstivrra ja eanavuovdinkantuvrra. Guovddážiis ledje eanavuovdinorgánat ain Eanadoalodepartemeantta vuollásažžan, Stáhta vuvddiid direktoráhta bokte.

2.2.4.2 1863 eanavuovdinláhka

Vuovdemeašttir Johannes M. Norman vuolggahii lágabárggu (ovttasráđiin vuovdemeašttir Barth:in (goappašiid biografiat Norsk biografisk leksikon:s.) oktavuodain Siskkit departemeanttain 1862:s.

Departemeanta nammadii báikkálaš lávdegotti mii guovttebeaivásaš čoahkkima maŋnil Hámárfeasttas borgemánu 1862:s sáddii láhkaárvalusa cuhkiiguin Christianiai. Departemeanta hábmii hoahpus proposišuvnna mii ovddiduvvui Stuorradiggái veahá maŋnelaš go deaivvadedje čakčat.

Sihke lávdegoddi ja departemeanta ákkastalle vuovdit Finnmárkku eatnamiid, sutnje gii eanemus fálai bidjegis ja oktan vuvddiin.(Ákkastallama sitáhtat, vulobealde 2.5.1.2.) De livččii maid Finnmárku viimmat ožžon stuorat ieseaiggát¹²⁶³ boanddaid joavkku. Vuovdinmávssut galge čohkkejuvvot "Finnmárkku Vuovdefondii", seastin dihte stáhta goluid ruhtadeamen ámtta vuovdehálddahusa. Ámtalihput berrejedje jorahuvvot eanagirjin eaiggádii olles eaiggáduššanvuoigatvuodain. Dán ákkastallanoassái guorrasedje. 1860-jagiid lei ruđalaš liberalismma alladamos dásis, sihke Norggas ja Europas muđui.

Muhto sihke Sisdepartemeanta ja Stuorradiggi divodedje eará oasi evttohusas, namalassii maid ii galgan vuovdit stáhta eatnamiin Finnmárkkus. Dán birra lei lávdegoddi bidjan njuolggadusaid § 10:n evttohusastis. Departemeanta bijai njuolggadusaid § 3:n proposišuvnnas, ja Ealáhuslávdegoddi nr. 2 Anton Martin Schweigaard:in ovdaolmmožin bijai daid § 1:n árvalusastis Odeldiggái. Nu mearriduvvuige láhka ovttajienalaččat.

1. paragráfa lea boahhteáiggi ektui ja lea *eastadeaddji*. Muhto boazodoallohehti ja vuostálasvuodát gaskal boazosápmelaččaid ja boanddaid lei duogážin ahte láhka álggahuvvo čielga *gildosin*:

---

¹²⁶³ sjøleinde

" § 1. Stáhta Finnmárkku Eatnamat eai galgga luobahuvvot Priváhta Opmodahkan, go dan Luobaheapmi livččii leat Vuostá guovllu Anu, nugo namalassii go dat

a) adno Geasseguohtumin Dáloniid dahje Badjesápmelaččaide Elliide dahje Lavdnječuohpahagaide;

b) adno Badjesápmelaččaid Johtolagaide dahje Dáloniid mátkkoštemiide, dahje sáhtta boahhteáiggis várra gáibiduvvot dákkár atnui;

c) leat dušše Niittut, maid Guovllu Dilálašvuodain ii sáhtte álggahit albma Gilvimii;

d) Sajádat Dilálašvuodaid oktavuodas muđui dahká jáhkehahttin, ahte dat geavahuvvo guolásteaddji Álbmogii Návsttuide dahje Jiliide. (Dán birra lagat Riektejoavkku čielggadeamis, 1. Mielddus, 2.1.15.)

Muhto § 1:s lea 1775 cealkámuša § 6 dobbelat duogáš:

"Hearvásvuodát, mat dássázii leat leamaš oktasaččat olles Giliide dahje dábálaš Álbmogii, ležžet dal Guollebivdu Ábis ja Eanuin, ja Sátkkuin ja sullasaččain, ain bistet dákkár dábálaš Geavaheapmái.» (Norges Lov:s 1685-1991, s.21)

Vuovdingildosat bisohuvvojedje eanaš nu go ledje dahje hábmejuvvojedje ođđasit 1902 ja 1965 lágain. Dat lea maid doalahan seamma saji go 1863 eanavuovdinlágas.

Vuovdingildosat 1775 rájes leat oanehaččat láhkavuđus go 96 % Finnmárkku eatnamiin ain leat stáhta eatnamat ja iešguđet vugiin oktasaš dahje "dábálaš" anus. (Riektejoavkku čielggadeamis lea geahččalan čohkket systemáhtalaččat ja historjjálaččat dán čoahkkáigeasu, 1. Mielddus, 2.2.2)

2.2.4.3 1863 eanavuovdinlága čađaheapmi

Suoidnemánu 14. b. 1864 ggl. cea. olis mearriduvvojedje njuolggadusat mo fáldi galggai hálddašit eanavuovdima ja dan lihttoláigoheami. Dás celkui § 2:s ahte ii galgan vuovdit dahje luobahit eatnamiid cikkin ássama dahje "ávdin gaskkain" Álttás, Dálbmeluovttas, Leavnnjas, Bissojogas ja Rávttošnjárggas Porsánngus, Deanuleagis bajábealde Gollesullo ja Máтта-Várjjat beahcevuovddis. *Dán* njuolggadusa ulbmil sáhtta dušše leat leamaš headuštít riidduid gaskal boazodoalu ja boanddaid,

earret Máttá-Várjjagis, gos galggai headuštit ođđadoallohuksema beahcevuovddis seammago Álttás.

Geahččalit eatnamiid vuovdit bidjegis guđđojuvvui farga hálbbes vuovdima dahje hálbbes lihttoláiggu ovdun. Sisaboadut vuovdefoanda ásaheapmái bohte eanaš ámtta buolliviidnevuovdima divadiin. Foanddaruhta orru eanaš leamen lonehuvvon ruhtadit mánga almmolaš viesu. Foanddarehketdoaluid sáddejedje jahkásaččat Stuorradiggái ja deaddiluvvojedje Stuorradiggešiehtadusain.

Finnmárku oaččui nugo namuhuvvon vuovdehálddahusa ovttas Romssain (Sáččá ja Romssa fálddiid). Máttá-Romssa vuvddiin dinii viehka bures. Finnmárku bisuhuvvui dán oktasaš vuovdeguovllus maŋŋilge go Finnmárku ođđasit šattai sierra ámttan 1867:s, dál ámtaoaivegávpogiin Čáhcesullos. Vuovdeguovllus ledje báikkálaš vuovdebargit juohke gielddas. Sii galge giliássiide gohcit vuvddiid ja čujuhit lastavuvddiid.

Cuo?ománu 24. b. 1869 lága olis Finnmarkku Ámtta Eanadilálašvuodaid Ortnega vuodul nammaduvvo dasto golbma dubmejeaddji kommišuvnna ovdal 1900. (Dákkár dubmejeaddji orgánain, geahča GS, dømmande kommisjonar i Norge. Ein retthistorisk studie, Institutt for privatrett, Stensiilaráidu, 1974:1.) Sin bargun lei lonuhit ja heivehallat¹²⁶⁴ giddodagaid, justa geahpedan dihte šibitdoalu ja boazodoalu gaskasaš riidduid. Erenoamážit geahččaluvvui loahpahit vuoigatvuodavuoddu niittuide mat ledje guhkin eret ássanbáikki ja maid ii sáhttan áidut, mat ledje 1876-83 Álttá-kommišuvdna (Áltá, Dálbmeluokta ja Láhppi), 1876-83 Deanu-kommišuvdna (Deatnu, Unjárga, Buolbmát, Kárášjohka ja Davvesiida; arkiiva masson vuollásteamis) ja nubbi 1898-99 Álttá-kommišuvdna (dušše Áltá ja dál erenoamážit jurdagiin beahcevuovderájáin). Dasa lassin nammaduvvui sundi Spilling 1911:s ámtadikki evttohusain eanakommisearan buoridit eanadilálašvuodaid Dálbmeluovttas, Láhpis ja Ákŋoluovtta (Geardduhuvvon Innstilling..., 1962 (Eanadoallodepartemeanta; bajábealde nota 2), s.11.) Spillings:a čálus, *Av Finnmarkens skogret*, gokčá oainnu maid eiseválddit guhká ledje ovddidan Finnmarkku vuvddiid hárrái. (Norsk rettstidende mielddus, nr. 4-6, 1920. «Trykt etter landbruksdepartementets foranstaltning.»)

---

¹²⁶⁴ arrondere

Jus das mii dássáži lea namuhuvvon orru leamen guoskamin dušše vuvddiide ja šibitdoalu ja boazodoalu gaskavuodaide, de bođii ođđa, gelddolaš ja bindilis mearka Finnmárkku (ja Romssa) eanahálddašeamis 1865-66 Stuorradikki rájes, mii lei "suoma várra", čielga ballu ahte cára stuorraoaivugasvuoda Suoma kveanat sáhtte leat Finnmárkku ja Davvi-Romssa sihkkarvuodavárran¹²⁶⁵. In sáhte oaidnit - nugo Knut Einar Eriksen ja Einar Niemi orrua oaivvildeamen (Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1970, 1981, s. 69f.) - dán balu leat vuhtton 1862-63 Stuorradikkis dahje 1864 eanavuovdinnjuolggadusain, ja nu iige go golbma dubmejeaddji kommišuvnna nammaduvvo ovdal 1900. Muhto go preussa fallehii Dánmárkku 1864:s ja go Sønderjylland vuollástuvvui badjánii ballu ahte Norga sáhtii "oažžut davvi Slesviga". Dát ođđa iešvuohki lea dárkilit ja vuosttas háve almmolaččat meannuduvvon Eriksen ja Niemi bokte.

Dás dušše čujuhit ahte sihke báikkálaš ja guovddáš eiseválddit vuosttažettiin geahččaledje *dulkot* 1863 eanavuovdinlága nu ahte kveana sirddolašvuolta bissehuvvui. Miessemánu 6. b. 1876 ggl. cea. addojuvvo ođđa njuolggadusat Finnmárkku stáhta eatnamiid vuovdimis ja lihttoláigoheamis. § 2, f čuoggás, gohččojuvvo

"Mihtiduvvon Opmodahkii biddjo norgga Namma oktan dan vejolaš dábálaš sápmelaš dahje kveana lasáhusain ruođuin".

Ja § 4 vuovdineavttuin čužžo *d* čuoggás:

"Go - namalassii Rádjaguovlluin - Skuvladoaimmahaga Geažil lea Beroštupmi eastadit Giellaseaguhusa Guovllus, gos Opmodagat leat: d) ahte dalle luobahuvvo dáinna Gáržžidemiin eaiggáduššanvuogitvuodas, ahte Oasti ja juohkehaš gii maŋnil Eaiggáduššá vai sáhtta vuovdit dan earáide go Árbbolaččaide, ferte oažžut Ámtamánni Miedáhusa, ja ahte Eaiggát ii sáhte láigohit Opmodagá Earáide dahje váldit Láigodálolaččaid dahje Vehkiid¹²⁶⁶ almmá Fálldi Miedáhusain, ja ahte dáid mearrádusaid Rihkkun Váikkuha, ahte Eatnamat Oktan viesuin ja Áiddiin mannet ruovttoluotta Stáhtii.

---

¹²⁶⁵ sikkerhetsrisiko

¹²⁶⁶ inderst

Dát ledje issoras duohtadeamit eaiggáduššanvuoigatvuođas, ja mearrádus moitojuvvui garrasit Stuorradikkis. Beavdegirjelávdegoddi celkkii danin 1877:s ahte njuolggadusain váilui láhkavuodđu. (Vástideaddji mearrádus šattai goittotge «fas váldon» 1915-1930 eanagirjjiide, «Innstilling ..» mielde, 1962 (bajábealde nota 2), s.16. Ii leat almmuhuvvon Norsk Lovtidende 1915-1916:s.) Borgemánu 4. b. 1879 ggl. cea. mearriduvvui ahte "Stáhta Eatnamat" dárkilat dihto osiin Máttá-Várjjagis, Deanus ja Unjárggas eai vuos galgan vuvdot, ja ahte olggobealde dáid guovlluid galggai Finansdepartemeanta fámuhuhttit dákkár velggiid eatnamiin mat ledje vuvdojuvvon 1876 njuolggadusa eavttuid olis.

Čielga láhkavuodđu bođii easka Cuo?ománu 21. b. 1888 lágain ee. norgga Stáhtaborgárvuoigatvuođa birra. § 9 mielde sáhtte giddodaga háhkat dušše norgga (ja ruoŧa) stáhtaborgárat. Vieris borgárat sáhtte ohcama mielde fitnet norgga stáhtaborgárvuođa, ee. jus ledje eará riikkas čealkán eret¹²⁶⁷ stáhtaborgárvuođa ja ožžon dasa mieđáhusa (§ 3). Muhto *dás* ii gáibiduvvon dárogielmáhtolašvuohta.

Skábmámánu 9. b. 1889 ggl. cea. mearriduvvui ahte § 9 olis eaige vieris borgárat sáhttán eatnamiin makkárge geavahanvuoigatvuođa háhkat. Mearrádus lei jurddašuvvon justa norgga stáhtaborgárvuođa haga kveana sirddolaččaide Finnmárkkus. Sin sáhtii ain atnit cára riikkavuložin su suoma stuorraoaivugasa namas.

1879 cealkámuš fámuhuhttojuvvui geassemánu 1. b. 1895 (§10) ggl. cea. olis. Dás addojuvvo viiddis njuolggadusat Finnmárkku stáhta eatnamiid vuovdimis dahje lihttoláigoheamis. Ohcamuš galggai sáddejuvvot fáldái. Son galggai áššemeannudišgoahit, "jus Ohcci deavdá dán Riikka Opmodatháhkama Eavttuid", nappo jus ohcan ii dasttán galgan hilgojuvvot stáhtaborgárlága § 9 ja 1889 cealkámuša mielde.

2.2.4.4 Miessemánu 22. b. 1902 eanavuovdinláhka, oktan Suoidnemánu 7. b. 1902 njuolggadusaiguin

---

¹²⁶⁷ frasi

Dát láhka geardduhii § 1:s 1863 eanavuovdinlága vuovdingildosiid. Muhto gildosiidda lasihuvvui mañimuščuokkis:

"go ...

f. dan Luobaheapmi muđui livččii lean vuostá Riikka Beroštumiid dahje Guovllu Anu."

1863 lágas lei dás dušše "Guovllu Atnu." Dasto galggai buot vuovdimiid golmma miellahtu eanavuovdinkommišuvdna ráhkkanahhtit: Gonagasa nammadan ovdaolmmoš, báikkálaš leansmánni ja guoski gieldda miellahtu maid ámtamánni nammadii (§ 2). Kommišuvdnaovdaolmmoš sáhtii mearridit álkes meannudeami áššiin mat ledje váttisvuodaid haga, ja dušše vuovdeguovlluin galggai dieđihit vuovdedoaimmahahkii. Kommišuvdnaovdaolmmoš galggai ieš mearridit galgego ohcamat ovddiduvvot dahje dasttán hilgojuvvot (nu go fáldi 1895 cealkámuša olis). Dákkár mearrádusaid sáhtii ovddidit ámtamánnaí ja departementii.

Stáhta eatnamiid vuovdima golut galge belohahkii ovddalgihtii máksojuvvot, belohahkii vuovdefoanda máksit. Máksot galge leansmánni mátkegolut, dasto kommišuvdnaovdaolbmo bálká, kanturdoallu ja mátkkit. Go lei foandaduohččama¹²⁶⁸ dahkan, sáhtii Stuorradiggi foanddas juolludit ruđa "Ovddidan dihte Eana- ja Vuovdedoalu Finnmárkku Ámttas".

Njuolggadusat, mearriduvvon suoidnemánu 7. b. 1902 ggl. cea., ledje ovddiduvvon Stuorradiggái lága meannudeamesge. "Dábálaš Luobaheami Njuolggadusaid " § 1:s lei c čuoggás):

"Luobaheapmi ferte dušše leat norgga Stáhtaborgáriidda ja erenoamáš Deasttain ovddidit Guovllu Ássama, dan Gilvima ja eará Ávkki Ássiide buorrin, ja geat máhttet hállat, lohkat ja čállit Dárogjela ja geavahit dan Beavválaččat."

Ja § 2 olis, b čuoggás, galggai ohcan čuvget

---

¹²⁶⁸ fondsavsetning

"Ohcci stáhtaborgárlaš Dilálašvuođa, Čeardda ja Riegádanbáikki, ja máhtiigo son hállat, lohkat ja čállit dárogiela ja geavahit dan beaivválaččat."

Dán erenoamáš čuoggá galggai leansmánni duođaštit¹²⁶⁹. Ohcci galggai vel ee. čuvget

- d) bearašoktavuođas (náitalan, eamida agi ja našonalitehta),
- e) persovnnalaš dilálašvuođas, leigo čorgat, muttolaš¹²⁷⁰ ja barggán, ja
- f) masa eatnamiid jurddašii geavahit.

Dát dievašlaš § 5 attii viehka dárkilis njuolggadusaid viidodagas, rájain, velggiin, hattis ja eará eavttuin opmodaga sirdimis. Loahpalaččat čuoččui d čuoggás: "Mihtiduvvon Eanaopmodahkii biddjo sierra norgga Namma."

Dasto meannudedje Njuolggadusat maid sáhtii lihttoláigohit, mat ledje ee.

- niittut maid ii galgan vuovdit,
- ássansajit maid ii berren vuovdit,
- darfejeakkit, gos sáhtii vuovdinlavnnji viežžat,
- geađe- ja ráktolaiggohagat, main sáhtii vuovdinávdnasiid fitnet,
- viessosajit gos guolásteaddjit ieža sáhtte cegget návsttuid ja jieliid,
- loddebáikkít,
- vuoigatvuohta bivdobarttaide ja guollejávrride,
- vuoigatvuohta bivdit luosa ja guvžžá, ja
- gilvvakeahtes gaskkat geassesajiide.

Kommišuvndnaovdaolbmos lei mearrideaddji sátni áššemeannudeamis ja ohcamiid lihttoláigoheami dahje biehttaleami mearrideames.

Oppalohkái sáhtta daddjot ahte láhka ja njuolggadusat láhkadedje ođđa dovddaldaga Finnmárkku eatnamiid vuovdimis dahje lihttoláigoheamis, lassin stáhtaborgárvuhtii 1888 lága vuođu. Ođđa dovddaldat lei "našonalitehta", giellageavaheami

---

¹²⁶⁹ bevitne

¹²⁷⁰ edruelig

meroštallamis. Dát dovddaldat doaimmai gitta 1965 (Eanavuovdinlága, § 6, čuo. 4) rádjai, váikko Stáhta vuvddiid direktoráhta 1958:s mearridii ahte giellaklausula ii galgan geardduhuvvot álmuhemiin dahje čuožžut ochanskoviin. (Seamma Innstilling...s.15)

Mañit áiggis lea dán "našonalitehta"-dovddaldaga eanebut dovdan norgga lágaid bindilis heahpadin. Ii sáhte liikká oktage badjelgeahččat ahte láhka mearriduvvui ovttajienalaččat Stuorradikkis, mii diđii evttohusa njuolggadusaidge. Goappašiid ovddidii ođđa Eanadoalodepartemeanta Stuorradiggái Od. prp. nr. 20 1901-02:s. Dás vuodđudii departemeanta čearddalašvuodadovddaldaga (Od.prp. nr. 20 1901-02, s.13) ja bealuštii dan eanavuovdinhistorihkain mañnil 1866. Ii lean mañimušjagiinge lihkestuvvan čuoldit kveanaid oastit dahje lihttoláigohit stáhta eatnamiid. Departemeanta deattuhii ahte eanavuovdinortnet lei dehálaš gaskaoapmi muddet čearddalašvuoda- ja gielladiliid. (Seamma sajis s.16.) 1900 olmmošlohkama mielde ledje 48 % norgalačča ámttas oktiibuot, 36 % sámit ja 16 % kveanat. Muhto mángga guovlluin ledje sámit ja kveanat olu eanet. Departemeanta máinnašii njuolgguslaččat sámiid ja kveanaid "vieris Čearddalažžan", eanetloguge geat ledje norgga stáhtaborgárat. Olmmošlohkama vuodusin attii departemeanta proposišuvnna 5 mildosis hirbmat bienasta bitnii várdosa Finnmárkkku čearddalašvuodain, juogaduvvon joavkkuide "Suopmelaš (Kveana)", "Sápmelaččat" ja "Muđui dehálaš dáža Ássit".

Eanadoallolávdegoddi dajai válđoáššálaččat leat ovttamielas departemeanttain, muhto ráđđii atnit giellaklausula njuolggadusaid loažžadit. (Indst. O.XI 1901-02, s.8) Dušše okta Odeldikki ovddasteaddjin lei ovttamielas dása digaštallamis (báhppa Lützw Holm, moanaid jagiid bálvalan Finnmárkkus). (Od. tid. 1901-02, s.1239.) Eará digaštallit bealuštedje proposišuvnna, belohakkii ravdamearálaš oaiviliiguin. (Oanehis referáhta digaštallamis NAČ 1984:18:s Sámiid vuoigatvuodaid dili birra, s.409.) Odeldiggi mearridii lága ovttajienalaččat, ja Láhkadikkis eai lean mearkkašumit mearrádussii.

Mo galgá *áitosaččat* čilget dán Stuorradikki ja Ráđđehusa ovttamielalaš guottu?

Vuohččan stuorui ballu mii iđii 1860-logu gaskamuttus, ruošša politihka siskkáldas ovdáneamis reakšuneara cára Aleksander III (1881-94) ráđđejumis. Manisboahtti Nikolai II (1894-1917) lei návccahis almmái gii háliidii čuovvut áhčis luottaid. 1902 láhkii hábmejuvvui (Čállon ovdabarggut, numo namuhuvvon bajábealde (2.2.3 Sentraladministrasjon...), Stáhta vuvddiid direktoráhta arkiivvas, RA.) ja addojuvvui dalle go ruošša ráđđehus geahččalii ruoššaduhttit Suoma ja stuorraoaivugasvuoda hálddahaslaččat ovttahttit keaisárriikkain, Suoma vuodđonjuolggadusaid vuostá. Generála Nikolaj Bobrikov oaččui dán barggu go son borgemánu 1898:s nammaduvvui Suoma generalgubernoran. (Eino Jutikkala ja Kauko Pirinen, *Finlands historia*, 4. dea. 1982, s. 132-153; Tuomo Polvinen, *Riket och gränsmarken*. N.I. Bobrikov, *Finlands generalguvernør 1898-1904*, Helsingfors 1984, jorgaluvvon ruoŋagillii 1988.) Bobrikov jodihii garra politihka vuosttas beaivvi rájes juo, go eará birrasat St. Petersburg:s jurddašedje áddjásat ja plánamiel ruoššaduhttima, ee. gielalaččat. Eugen Schauman bážii Bobrikov geassemánu 16. b. 1904, ja ruoššaduhttinpolitihkka danin vuos gaskaluhttui. Buot eanavuovdinlága ja 1902 eanavuovdinnjuolggadusaid ovdabarggut govvejedje Ráđđehusa, ámmátdoaimmahaga ja Stuorradikki ja *buot bellodagaid* leavvan balu ruošša ránnjai ja mo Suoma stuorraoaivugasvuoda ruoššaduhttinpolitihkka sáhtii čuohcat Finnmárukui ja Romsii.

Nuppádassii lei leavvan áddejupmi ahte kveanat ledje bargánat ja árjjalaččat, eai dušše ođđadoallolažžan ja boandan, muhto guollebivdin ja huksejeaddjinge. Seamma olu leavai rittu ámmátolbmuid ja norgalaččaid ja gávpebaikkiid áddejupmi ahte sámi ealáhusat ledje bázahallon¹²⁷¹, erenoamážit eanadoallu ja vuotnaguollebivdu. Boandaid (erenoamážit norgga) ja boazosápmelaččat gaskkas ledje garra vuostálasvuodat, man boadus lei ballu ahte kveanat sáhtte čuovvolahttit sápmelaččaid ođasmahttit iežaset boaresáigásaš ealáhusaid. Dalle sáhtte sápmelaččat "kveanaduvvat" "Seahkalasgiellaguovlluin", sihke náitalemiin, gielalaš fuolkevuodas gaskal sámegiela ja suomagiela, ja nappo kveana ealáhusaid ovdagovain. Heađuštan dihte balu ovdáneami ahte Finnmárku veahážiid veahážiid galggai massit dáža iešvuogis,

---

¹²⁷¹ tilbakeliggende

fertii fámuid bidjat olu surggiin - skuvllain, girkuin,

ámtahálddahas, suodjalusas, gielas (Ámtamánni Christen Heiberg evttohii 1782:s diggedulkkaid ortnega sáme-ja suomagielagiidda Finnmárkkus, bálkáhuuvvon sierra «Vuoigatvuođain» ja dat šattai gustojeaddjin borgemánu 7.b. ggl. cea. seamma jagi. Nuppástusaiguin lei ortnet fámus gitta dassá ámtamánni Graff 1898:s čálii oavillis, ja ámtadikki mearrádusa doarjagiin, ahte sáhtas dahje ámttas lei boastut máksit diggedulkkaid goluid siviilla ášššin. Bealit beššešedje ieža máksit vurdnojuvvon dulkkaid. Finnmárkku duopmáiid jearahallamis ráhkadii Justisdepartemanta geassemánu 14. b. 1901 ggl. cea. mii loahpahii siviilla áššiid diggedulkkaid ortnega. Dát cealkámuš almmuhuvvui dušše Departements-Tidende:s, muhto gustui 1990 rádjai. G.S. «Non-existent Sami Language Rights in Norway, 1850-1940», Sergei Vilfan (ed.) Ethnic Groups and Language Rights (Comparative Studies on Governments and Non-dominant Ethnic Groups in Europe, 1850-1940, Volume III), European Science Foundation 1993 (dea. Dartmouth ja New York University Press), s. 274-277.) **ja báikenamain** (Lagat NOU 1983:6 Stadnamn, s. 42-47; erenoamážit Thor Frette, «Samiske stedsnavn», s.42-45.), **máttanorgalaš ođđaássiin Finnmárkkus - ja nappo eatnamiid vuovdimis ja lihttoláigoheamis.** Dát galggai, áiggi mielde, **váfistit Finnmárkku buot ássiin doppe ja riikkas.**

Dan áiggi oktasašnamahus dán politihka buot beliin lei "dáruiduhttin". Dat vástida "oktiisuddadeapmin¹²⁷²", oppalaš ja unnit bilko sátni manjil soađi. Hállat dárogiela beaivválaččat - dahje ainjuo čájehit dáhtu dasa - lei mearrideaddji dovddaldat sutnje gii lei "dáža". Gii hálai sáme- dahje suomagiela, lei "vieris čearddalaš". Dát guoskkai maid kveanaide geat ledje šaddan norgga stáhtaborgárin. Cealkámuš ahte sápmelaččat gulle "vieris Čerdii", čájeha sihke čiekŋalit historjjálaš diehtemeahttunvuođa ja man guhkás dáža sáhtii mannat čearddalašvuođa ovddidemiin jahkečuohtemolsumis.

Goalmmádassii soames guovddáš eiseválddit hábmejedje, ovddidedje ja čađahedje lága ja geat ledje eanadoalldirektora Jonas Smitt (mátkkistis raporttain Finnmárkkus 1901:s (Raportta oassi Steinar Pedersen:s, bruken...(nota 28), 6.7.1. oassi.)), Finnmárkku ámtamánni 1897-1906 T.J.W.Graff, (Biografalaš čálus Eriksen ja Niemi:s (nota 45 s. 92) Geahča vel «Person- og stedsnavnsregister».) boanda ja politihkkár H. K. Foosnæs Beitstaden:s eret, ja politihkkár ja gárdineaiggát Wollert Konow (Hedemarken). Foosnæs lei báinnahallon álbmotallaskuvllas nuorravuodastis ja šattai 1897:s Sámekommišuvnna

(Lappekommissionen 1897. Indstilling...1904.) ja ođđa

Eanadoalldepartemeantta láchkaráhkkaneddi ja siskkáldas lávdegotti miellahttun. Konow lei Eanadoalldepartemeantta vuosttas stáhtaráđdi (1900-1903). Goappašagat gulaiga rádikalá dahje Gurutbellodaga nana «náššovna»

---

¹²⁷² assimilasjon

beallái. (Goappašiid birra Norsk biografisk leksikon (earret čállošiid Tallak Lindstøl, Stortinget og statsraadet, bd.1, 1914), Konow Foosnæs birra (dievaslaččabut ms. Foosnæs birra artihkkalis Konow girječoakkáldagas, Håndskriftsamlingen, Universitetsbiblioteket i Oslo. Das lea erenoamážit bealuštus manne Foosnæs nu guhká lei Eanavuovdinlávdegotti ovdaolmmožin), Foosnæs:a priváhtaarkiiva lea lágiduvvon Norske videnskabers selkab:i, Troandin (professor Per Fuglum lea dan dieđihan).) **Foosnæs lei 1902-1908 eanavuovdinkommišuvnna ovdaolmmoš ja dasto eanadoalloministtar Gunnar Knudsen vuosttas ráđđehusas 1908-1910. Gunnar Knudsen doaimmai duollet dále eanadoalloministtarin Blehr ráđđehusas 1902-1903, ja stáhtaministtarin nuppi ráđđehusastis 1913-1920 välljii son stivret Eanadoallodepartementta. Ráđđehus lei nappo, Eanavuovdinkommišuvnna ovdaolbmo nammademiin ja go ámtamánni nammadii guoskevaš suohkanáirasa, njuolga goziheamen Eanavuovdinkommišuvnna.**

Eanavuovdinlága ja 1902 Njuolggadusaid ovttaoaivilvuoda Stuorradikkis ja čuovvovaš ráđđehusain - ja oaivegávpotpreassas - sáhtá jáhkkimis čilget dáid golmma dilálašvuodain. Mu dovddut dávistit eanemus dasa maid Knut Einar Eriksen ja Einar Niemi buvttiiga ovdan vuosttas geardde 1981:s, *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860 - 1940:s*. Soai leabage guorahallan olu eanet ávdnasiid go mun.

Mo de hálddašedje dáid lágaid? Ieš ledjen lágaid vuodul vuordán gávdnat čielga erohusmeannudeami

Eanavuovdinkommišuvnna arkiivvas. (Eanavuovdinkantuvra, Čáhcesullos. Vuosttas háve 4.6.1981, maŋgil golbma beaivvi njukčamánu 1982 ja moadde beaivvi skábmamánu 1986.)

Oidnen ahte áibbas moadde kveana hilgojuvvo oastimis eatnamiid 1902 rájes 1905 rádjai ja birrasii 1920. Dás sáhtá leat oktavuoha Bobrikov ráđđehusain Suomas dassá son goddui geassemánu 16. b. 1904, ja ruošša revolušuvnnain, norgga ráhkkanemiin viiddidit Finnmárkkus rájaid 1918-24 (Eriksen ja Niemi (nota 45) s.132-186.) ja suoma Beahcán-feaskkára vuollásteapmi cuoŋománu 1920. Dasto oidnen ahte ainjuo gitta vuosttas 1930-jagiide ledje eana- ja láigolihttoohcanskoviin dieđihuvvon "čearddalašvuodas" ja giellaatnimis, ja ahte ohcciide mánggogirjjiin sáddejuvvon girjjiin ledje merkejuvvon K, L ja N, dahje lotnolasat nugo NL, LK. Seamma adnojuvvo muđui olmmošlohkamiin 1930 rádjai.

Muhto in leat gávdnan makkárge ovdamearkkaid ahte sámít čielga sániiguin biehttaluvvojedje oastit dahje

lihttoláigohit eatnamiid Njuolggadusaid giellaklausula vuodul. Vuovdedirektoráhta lei 1900 rájes ámtamánni dahje Finnmárkku stáhta eatnamiid eanavuovdinkommišuvnna mearrádusaid guoddalanásahus¹²⁷³. In dáppege leat gávdnan makkárge mearrádusa mas vuhtto ahte sámít biehttaluvvojedje oastit dahje lihttoláigohit eatnamiid. Dáppe baicce gávdnen ahte stáhta- ja eanadoalloministtar Gunnar Knudsen hilggui Johan G. Gjermundsen:a 1917 ohcama oastit eatnama. Son ii dáhtton hállat earágo suomagiela. Danin oaččui son dušše lihttoláigohit eatnama. (Seamma girjjis, s. 127. Girječállit čájehit (s. 395, nota 187) ee. boazodoalloallagohccái Kristian Nissen:i gii ohcama lei dorjon. Nissen lei loavkašuvvan biehttaleami dihte.)

In sáhte nappo oaidnit earágo ahte hiegis láhka hálddašuvvui loažža. Mánnga ártta leat dasa. Eanavuovdinkantuvrras celkui munnje (Kanturdoaimmaheaddji Aronsen bokte, 1982.) ahte sámiid ja kveanaid oastinohcamiid biehttaleapmi dasttán dahje láigolihttoáiggi loahpageahčen gal sáhtii vuodđuduvvot dieđuiguin Njuolggadusaid § 2 e ja f čuoggáin (muttálašvuolta, barggánvuolta, masa eatnamat galge adnot) dahje eará dilálašvuodain, omd. ohcci ruhtadilli. Gielddat eai háliidan goluid dákkár ássiide. Guorahallat leigo dát duodai nie, eaktuda dárkilis báikedieđuid.

Andreas Urbye lei Finnmárkku ámtamánni 1906-1912. Son lei jierbmás almmái, guhkes hárbjáneapmi, manjimušbajimuš dási čállin Karlstad-šiehtadusain Ruotain 1905:s (1905 Karlstadšiehtadallamat. Norgga áirrasgotti čállis Andreas utbye. Olgoriikkadepartemeanta almmuhan. Gyldendal Norsk Forlag, 1953. «Renbeitespørsmålet» birra, s. 34ff, 109ff,-Oanehis biografalaš čálus Den finske fare:s (nota 45), s. 179.) ja riektedieđalaš girječállin (dr. juris 1909). Dasto lei Erik Solem sundin Deanus 1912-1921, son maddái stuorra juridihkalaš girječállin. Son barggai ovdabargguid iežas *Lappiske rettsstudier* (1933) girjái go lei Deanu sundin. Várra leaba dát guovttos iežaska juridihkalaš árvofámuin mearkkašan juoidá ásaheimiin 1902 njuolggadusaid.

Muhto vuostemiella lága čađaheapmái Finnmárkkus lea gal leamaš dehálabbo. Olmmošlaš deasttat fertejit leat veahkehan gávnnahit mo garvit giellaklausula. "Seahkalasgiellaguovlluin" dovde sámiid ja kveanaid ránnján. Ja ruoššaballu lei vánit nu leavvan eatnašiid gaskkas davvin. Ruoššat ledje vuohččan

---

¹²⁷³ ankeinstans

Vilgesmeara ja Árkanggala gávpejasat¹²⁷⁴. Sii bohte buriid jáffuiguin lonuhit guliiguin. Politihkalaš mihtilmasvuodas lea Isak Saba ákkastallan ovdal 1906 stuorradiggeválgga fámuhttit dárgogielmáhtu gáibádusa eaktun eanaháhkamii. (Steinar Pedersen bájuhan, Bruken...(nota 28), 6.7.1. oasis.) Son lei Nuorta-Finnmárkkku ovddasteaddji guokte áigodaga 1906-1912, muhto fertii leat leamaš áibbas okto lánhanuppástusa gáibideames. Olu finnmáркоlaččat dovde háhtadusa¹²⁷⁵ go trøndár Foosnæs orui Finnmáркоkus dušše geasset vaikko lei Eanavuovdinkommišuvnna ovdaolmmoš ja ledje viiddis fápmudusat maid dušše son sáhtii atnit. Boađus lei ahte áššemeannudeapmi maŋŋonii sakka.

Buot golbma Finnmárkoáirasa vuolggahedje dehálaš politihkalaš ášši 1914:s. (Lagat Riektejoavkku čielggadeamis, 1. Mildosis, 2.1.17.) Girjjis stáhtaministtarii ákkastalle sii ahte stáhtaeatnamiid vuovdima mearrádusat berrešedje leat "juohke áššis dodjaluvvon hálddahusa luđolaš árvoštallamii." Sihke dáid ja eará jorgalemiid geažil Eanadoallodepartementii dollo konferanssat maid stáhtaministtar jođihii. In leat oaidnán mearriduvvui go mihkkege ja man birra dat livččii lean. Muhto boađus veadjá leat ahte "luđolaš prinsihppa" javohaga dohkkehii Eanadoallodepartemeantta bajimuš dássi, nappo stáhtaministtar. Eanavuovdinkantuvrra máŋggogirjjiin vuhtto eahpitkeahttá nu.

Geavatlaš čoavddus lea leamaš mieđihit láigolihtu gitta 30 jahkái (Eanadoallodepartemeantta miessemánu 14. b. 1913 čállosa vuodul, eanemus 5 jagi 1902 Njuolggadusaid § 8:s) ja vejolašvuodain oastit láigolihttoáiggi loahpageahčen. Suoidnemánu 23. b. 1915 lánka smávvadálu ja viessoloana birra jna., 4. ja 5. kapihttaliiguin ja erenoamáš § 83:n Finnmáркоkui, sáhtii addit hirbmat govttolaš viessoloanaid ohcama mielde ja gielldastivrra dáhkádusain, sidjiidege geat ledje lihttoláigohan eatnamiid. Muhto mearrádusat mat ledje vuodđuduvvon hálddašeami árvošteapmái - ja 1902 lága dulkomiidda - eai sáhttán geahččaluvvot duopmostuoluin.

---

¹²⁷⁴ pomor

¹²⁷⁵ forbitrelse

Eanavuovdinkommišuvnna ja fylkka iehčanas iešvuohki maŋŋil 1920 lei heaittihit guollejávrriid láigolihtuid ja sirdit luossajogaid láigolihtuma báikkálaš guollebivdiserviide.

Dalle báhcá vel gažaldat *manne eai juoba Njuolggadusain dat nuppástuvvon*. Čilgehus lea várra guovttesuorat¹²⁷⁶. Storra eanetlohku dážain lea guhká maŋŋil soađi almmá dárkilat jurddašemiin oaidnán "Finnmárkku dáuiduhttima" mihttomearrin ja buorin - dan muddui go álggaga dovde dilálašvuoda. Giellaklausula ii lean dalle makkárge áigeguovdilis váttisvuhtan, ja ii lean ártta sihkkut dan lágas dahje dan rievdadit.

Muhto "Finnmárkku dáruiduhttin" lei virggálaš politihkka. Alimus dásis jođihedje ja buohtalaste dan. Dán čilgiiga vuosttas geardde Knut Einar Eriksen ja Einar Niemi 1981:s dutkosiin *Den finske fare*. Finnmarkku skuvladirektora barggai 1917 - 18:s "dáruiduhttinlávdegotti" plánaiguin.^{(Den finske fare, s. 124 (nota 45.))} Plánat joatkkašuvvo fas 1925 - 26:s, dál Girkodepartemeantta ja Olgoriikadepartemeantta jođihemiin. Soames jagiid maŋŋil vuortnoheigga Kommanderejeaddji generála ja Hålogalándda bismma riikkalaš politihka davvin buohtalastit. Boađus lei ahte Eanadoalodepartemeanta nammadii "Finnmárkolávdegotti" 1931:s. Dat doaimmai 1938 rádjai ja gergii 7 árvalusa. Eanadoalodirektora lei ovdaolmmožin miehtá áiggi. Muđui ovddastvuvvui Suodjalusdepartemeanta, Olgoriikadepartemeanta ja Bargodepartemeanta alla¹²⁷⁷ ámmátolbmui, ovttas Finnmarkku ja Romssa fylkkamánniguin. Bismma áiggistis Hålogalánddas (1928 - 36) lei bisma Eivind Berggrav sealgilis¹²⁷⁸

dáruiduhttinpolitihkkár.^(Seamma girjjis, áinnas s.188. Geahča muđui Emneregisteret, ohcansáni «Finnmarksnevnden» s. 458. Geahča Kilde- og litteraturfortegnelse s. 448 Finnmarksnevnden «Innstilling I-VII».)

Virggálaš ja siskkáldas dáruiduhttinpolitihkka lei čielgasit vuostá dáža olgoriikapolitihka sođiid gaska. Dalle oaivvildii Norga stáhtan ahte unnitlogupolitihkka Álbmotlihtu¹²⁷⁹ áiggis ja suorggi álbmotrievttálaš ovdáneapmi ii guoskan Norgga

---

¹²⁷⁶ todelt

¹²⁷⁷ høytstående

¹²⁷⁸ initiativrik

¹²⁷⁹ Folkeforbund

dilálašvuodaide. Mii čuoččuheimmet Álbmotlihtu ektui ahte Norggas eai lean unnitloguálbmogat.

Eriksen ja Niemi leaba dahkan eanemus jáhkehahttin ahte eahpečielga ballu sihke suoma ahttamii¹²⁸⁰ Finnmárkkus ja Davvi-Romssas ja sápmelaččaid "kveanaduvvan" lea dáruiduhttinpolitihkka ártta sođiid gaskka. Hui oanehaččat daddjon galggai kveanaid dáruiduhttin headuštit sápmelaččaid "kveanaduvvamage".

Sutnje gii ii goassige leat vásihan iežas duogáža ja giela stáhtaborgárlašvuodas váilin, lea veadjemeahtun áddet eahpegutni maid sámi ja kveana stáhtaborgárat sáhttet leat vásihan go guhká leat vuortnohallan oktiisuddadeapmái ja luobahit olles identitehtaset. Muhto buohkat gullet ođđasit huksenáiggi¹²⁸¹ sámi cealkámušas bahčavuoda: "Vuos olbmot, dasto sápmelaččat". Ja sáhtta muhtun ráje lohkalit Reidar Nielsen:a girjjis, *Folk uten fortid*, 1986. Ja sáhttit áddet kultuvrralaš massima mii lei virggálaš dáruiduhttinpolitihka boadus. Sámi ja kveana váhnemat várjaledje dieđusge mánáideaset sáme gielas ja suomagielas. Hui olu sámiide ja kveanaide lea gártán nu ahte dušše skuvla sáhtta sidjiide giela fas máhcahit. Eahpevissis lea man guhkás sáhttet lihkostuvvat.

2.3 LÁHKAVUODUS JA NJUOLGGADUSAT

Njukčamánu 12. b. 1965 **Eanavuovdinláhka** (Finnmárkku fylkka stáhta matrikulerekeahes eatnamiid láhka) addá njuolggadusaid matrikulerekeahes eatnama hálddašeamis.

Suoidnemánu 15. b. 1966 **Eanavuovdinláhkaásahus**, addon eanavuovdinlága § 2 láhkavuodus, addá dievaslaš láhkaásahusaid eanavuovdinláhkii. Lassin bohtet vuovdima ja lihttoláigoheami mearrádusat mat gustot Finnmárkku eanavuovdinkantuvrii ja Finnmárkku eanavuovdinkantuvrra kanturbargonjuolggadusaide, goappašagaid lea Stáhta vuvddiid direktoráhta gergen golggotmánu 3. b. 1967.

---

¹²⁸⁰ infiltrasjon

¹²⁸¹ gjenreisningstid

Eará láchkaásahusat main leat eanavuovdinorgánaid hálddašeami njuolggadusat lea láchkaásahus guollehálddašeames stáhtaeatnamiin, maid Birasgáhttendepartemeanta lea mearridan juovlamánu 18. b. 1992, ja láchkaásahus fuođđohálddašeames stáhtaeatnamiin, maid Luondduhálddašandirektoráhta lea mearridan 19. cuoŋománu 1988. Eanavuovdinorgánain leat vel barggut borgemánu 20. b. 1976 láchkaásahusa olis guollebivddus Vuorjánjoga norgga oasis, miessemánu 15. b. 1990 láchkaásahusa olis oaggungoartaortnegiin Vuorjánjoga norgga oasis ja borgemánu 20. b. 1976 láchkaásahusa olis guollebivddus Báhčaveajjoga norgga oasis.

Eanavuovdinorgánaid eatnamiid vuovdimiid ja lihttoláigohemiid stivre Statskog, ovddeš Stáhta vuvddiid direktoráhta, bajimuš orgánan njuolggadusaid ja mearrádusaid bokte. Dát dahkko ee. MA 2/91 johtučállosiin, "lihttoláigoviessosajiid vuovdin - njuolggadusat", addon njukčamánu 13. b. 1991, ja njuolggadusat haddemearrideames Finnmárkku stáhtaeatnamiid vuovdimis ja láigoheames, addon geassemánu 17. b. 1991.

St. dieđáhus nr. 57 1980-81 Stáhta vuvddiid direktoráhta mihttomearit ja barggut leat eanavuovdinásahusaide dehálaš stivrenráva¹²⁸². Stáhta vuvddiid direktoráhta mihttomearri lea addon 5. siiddus:

"Departemeanta eaktuda čuovvuvaš mihttomeari mo hálddašit ja jođihit opmodagaid maid DSS (SVD) hálddaša:

DSS galgá hálddašit ja jođihit opmodagaid beaktilit juksan dihte dohkálaš ruđalaš bohtosiid. Seammás galgá deattuhit opmodagaid mávssolašvuoda ássiid čálgumis, jođihit árjjalaš luonddusuodjalusa ja atnit deastta olgunastimis. Riggodagaid galgá áimmahuššat ja ovdánahttit."

Stáhta vuvddiid direktoráhta ođđasit organiseremis stáhtafitnodahkan, Statsskog SF, geahča vulobealde 2.4.3. čuoggás, mearriduvvui ahte mihttomearit mat dás leat árvaluvvon, ain galget gustot. Maŋŋilgo eanavuovdinkantuvra šattai Stáhta vuvddiid direktoráhta Finnmárku hálddašeami

---

¹²⁸² styringsdirektiv

fylkkaossodaga oassin, dál Statskog Finnmark, geahča vulobealde 2.4.3. čuoggás, gustojit doaibmaplánat ja mihttomearit mat Statskog:i gustojit Finnmárkku eanavuovdinkantuvriige.

Lassin dás namuhuvvon rávvagiid lea Stáhta vuvddiid direktoráhta, dál Statskog, iešguđet surggiin addán johtučállosiid ja bargonjuolggadusaid iešguđet riggodathálddašemiin. Man dákkárat lea addon, boahotá ovdan resurssamiel čađamannamis 4. kapihttalis vulobealde. Stáhta vuvddiid direktoráhta, dál Statskog, dahje Luodduhálddašandirektoráhta váiddagieđahallamis áššiin mat gusket fuođđuide ja guliide, ráhkaduvvojit njuolggadusat eanavuovdinásahusaid hállduidege.

Eanavuovdinstivrra meannudan prinsihppaáššit ja áššesuorggi guhkes, bindilis geavat lea maiddá mearrideaddjin mo stáhta eatnamiid galgá hálldašit.

2.4 ORGÁNAT

2.4.1 Eanavuovdinorgánat

Eanavuovdinorgánat leat ásahuvvon orgánan mii galgá hálldašit Finnmárkku stáhta eatnamiid, ja lea ordnejuvvon dávistit suoidnemánu 15. b. 1966 eanavuovdinláhkaásahusaid. Láhkaásahus ii leat nuppástuvvon maŋŋilgo Finnmárkku eanavuovdinkantuvra gárttai Stáhta vuvddiid direktoráhta finnmárkoossodaga oassin, Finnmárkku hálldašeapmi, ja maŋŋil Statskog-Finnmark oassin. Dát nuppástusat leat meannuduvvon vulobealde 2.4.3. oasis. Dán ovdanbuktimis lea "eanavuovdinorgánat" eanavuovdinstivrra, eanavuovdinhoavdda ja eanavuovdinkantuvrra oktasašnamahus.

Eanavuovdinstivra galgá § 11 mielde leat bajimuš báikkálaš eanavuovdinorgána, ja galgá leat bajábealde eanavuovdinhoavdda, gii lea eanavuovdinkantuvrra jođiheaddji. Eanavuovdinstivrra čoahkádus ja barggut leat muddejuvvon eanavuovdinláhkaásahusa §§ 12 ja 13:s.

Eanavuovdinláhkaásahusa § 12 mielde nammaduvvo eanavuovdinstivra njeallje jahkái hávássii ja čieža miellahtuiguin persovnnalaš várrelahtuiguin. Fylkkamánni galgá láhkaásahusa mielde dieđus leat eanavuovdinstivrra miellahttu ja ovdaolmmoš, ja fylkkakantuvrahoavda várrelahttun. Stivrra sadjásaš ovdaolbmo válljejit stivrra eará miellahtut iežaset gaskkas. Dáid miellahtuin galget golmmas ovddastit ealáhusberoštumiid, namalassii fylkkaeanadoallostivrra, boazoealáhusa ja stáhta vuovdehálddašemiid Finnmárkkus. Dáid miellahtuid oktan várrelahtuiguin nammada Eanadoallodepartemeanta, fylkkalávdegotti evttohusa mielde. Golbma eará miellahtu oktan várrelahtuiguin galgá fylkkalávdegoddi nammadit. Eanavuovdinstivrra váldi lea muddejuvvon eanavuovdinláhkaásahusa § 13 mielde. Eanavuovdinstivrra barggu sáhtta juohkit golmma váldooassái: eanavuovdinkantuvrra bargguid gohcit, eanjaláššiid mearrádit, ja gárvvistit oppalaš njuolggadusaid eanavuovdinorgánaid iešguđet áššesurggiid politihkkii.

Gohccigeatnegasvuohta lea eanavuovdinláhkaásahusa § 13 vuosttas lađđasa mielde gohcit ahte eanavuovdinkantuvra "fuolaha bargguidis dávistemiin lágaide, láhkaásahusaide ja bargonjuolggadusaide". Gohcci lea nu ahte eanavuovdinhoavda searvá stivrra čoahkkimiin ja dieđiha áššiid eanavuovdinstivrii, go jahkedieđáhus manno čađa ja dohkkehuvvo ja go dehálaš dahje váttis áššit ovddiduvvojit eanavuovdinstivrii.

Eanavuovdinstivrra mearrádusválddi dáfus, čuožžu láhkaásahusa § 13 nuppi lađđasis ahte eanavuovdinstivra galgá meannudit "prinsihpalaš mihtilmasvuođa ja stuorát ruđalaš mearkkašumi áššiid, ja muđui áššiid maid bajit eiseváldi ja eanavuovdinhoavda ovddidit". Stivra mearrida ieš leago ášši dakkár ahte galgá stivrra ovdii.

Dasto lea eanavuovdinstivrras vejolašvuohta, iežas dáhtu mielde, muhttet mearrádusaid maid eanavuovdinhoavda mearrida, guoddaleami haga, geahča eanavuovdinláhkaásahusa § 13 goalmát lađđasa. Eanavuovdinstivra sáhtta maid váidaga maŋnil fámuhttit dahje muhttit eanavuovdinhoavdda mearrádusa, geahča eanavuovdinláhkaásahusa § 16a. Váidin-

ja muhttenjuolggadusat leat govviduvvon vulobealde 2.6.1 kapihttalis.

Eanavuovdinstivrras lea bajimuš ovddasvástádus mo Finnmárkku eatnamiid hálddaša, ja sáhtta gárvet njuolggadusaid eanavuodinhoavdda mearrádusaide.

Eanavuovdinhoavda lea eanavuovdinkantuvrra jodiheaddji ja ovddasvástida kantuvrra beaivválaš jodiheami, geahča eanavuovdinláhkaásahusa § 14. Eanavuovdinhoavddas lea mearrádanváldi buot áššiin maid eanavuovdinstivra dahje bajit orgánat eai galgga meannudit, geahča eanavuovdinláhkaásahusa §§ 10 ja 13. Geavadis eanavuovdinhoavda mearrida eanaš áššiid eanavuovdinorgánaid beales. Áššiid maid eanavuovdinstivra galgá mearridit, ráhkkanahhtá ja ovddida eanavuovdinhoavda, geahča § 14.

Eanavuovdinhoavda galgá juridihkalaččat čállit ja vuolláičállit buot šiehtadusaid ja vuoigatvuođavuodđobáhpáriid, dalle maid go bajit orgána lea dahkan mearrádusa. Vai bajit orgánat ja eará beroštumit dihtet doaimma birra, galgá eanavuovdinhoavda fuolahit ahte jahkásaččat čállo raporta eanavuovdinkantuvrra doaimmas. Dát sáddejuvvo Stáhta vuvddiid direktoráhtii, (dál Statskog), geahča kanturbargonjuolggadusa § 7.

Earret Eanavuovdinhoavdda leat dál 14 bargi eanavuovdinkantuvrras. Dát juohkásit opmodathálddašeami, meahccehálddašeami ja hálldahusa surggiide.

2.4.2 Bajit orgánat

Stáhta eatnamiid hálddašeapmi eanavuovdinlága olis, galgá eanavuovdinláhkaásahusa § 10 vuosttas lađđasa mielde leat Stáhta vuvddiid direktoráhta, dál Statskog, vuollásažžan, geahča vulobealde 2.4.3. čuoggá. Guliid ja fuođđuid hálddašeapmi ii gula dása, muhto baicce Luondduhálddašandirektoráhtii, geahča eanavuovdinláhkaásahusa § 10 nuppi lađđasa.

Stáhta vuvddiid direktoráhta ásahuvvui 1957:s, ja Finnmárkku stáhta eatnamiid hálddašeapmi, mii dan rádjai lei gullan Eanadoallodepartementii, sirdojuvvui dohko. Go eanavuovdinlágaid ođasmahtto, digaštallui galggaigo dát ortnet doalahuvvot, vai ledjego eará guovddáš orgánat vuohkasat. Molssaeavttut maid vihkkedalle, ledje Stáhta huksen- ja opmodatdirektoráhta ja Eanadoallodepartemeantta eanaossodat. Evttohusa vuodustus bisuhit ortnega Stáhta vuvddiid direktoráhtain bajit orgánan, oidno eanavuovdinláhkalávdegotti čakčamánu 29. b. 1962 árvalusas 39-40. siidduin:

"Stáhta vuvddiid direktoráhta hálddaša dál eanaš stáhta matrikulerejuvvon ja matrikulerekeahtes vuvddiid ja duottarguovlluid ja stáhtaalmennehiid, ja hálddaša vuoigatvuodaidge namuhuvvon guovlluin mat eai miehtásit leat spiehkastuvvon lágas, vierus dahje šiehtadusas. Direktoráhtii lea dalle biddjon hálddašanváldi ja barggut main ii leat njuolga oktavuoha stáhtavuvddiid doaimmaheames ja mii lea eanet dábálaš hálddašeami vuohká.

Vaikko direktoráhta váldobargun lea stáhtavuvddiid doaimmahit ja stáhta vuovdeberoštumiid áimmahuššat, oaivvilda lávdegoddi leat vuogas ahte Finnmárkku matrikulerekeahtes stáhtaeatnamiid hálddašeapmi ain gullá direktoráhtii. Eai leat danin árttat evttohit guovddáš hálddašanortnega nuppástuhttit.

Nugo namuhuvvon ovddabealde gullá luossa- ja guvžábivddu hálddašeapmi dál njuolga Eanadoallodepartemeantta boazodoallo- ja sáivabivdokantuvrii. Lávdegoddi ii gávnnat makkárga árttaid evttohit eará ortnega."

Dát čiekŋuduvvo eanet 39. siiddus, gos Lávdegoddi celká:

"Nu guhkás go vejolaš berrejit eanaš barggut mat gusket opmodathálddašeapmái gullat ovttá ja seamma guovddášorgánii čielga kommandolinjaid ja ovddasvástádusoktavuođa dáfus ja hehtten dihte duppalmeannudeami¹²⁸³ dahje váldenákku¹²⁸⁴ gaskal guovddáš eiseválddiid. Dušše go dihto opmodagaid dahje dihto vuoigatvuodaid hálddašeapmi gáibida erenoamáš áššedovdi meannudeami guovddáš eiseválddiinge, berre váldi biddjot máŋggaid guovddášorgánaide."

---

¹²⁸³ dobbelbehandling

¹²⁸⁴ kompetansestrid

Eanadoallodepartemeanta guorrasa Eanavuovdinlávdegotti oidnui Od. prp. nr. 48 1963-64 Finnmárkku fylkka stáhta matrikulerekeahes eatnamiid lága 12. siiddus, ja vuodusta ná:

"Departemeanta atná gažaldaga sieiva ávkkálašvuodagažaldahkan ja ii gávnnat makkárga ártta spiehkastit stáhta vuvddiid- ja eanaeiggađuššanhálddašeami¹²⁸⁵ dán oasi Stáhta vuvddiid direktoráhtas, mii ovddasta buot earáge dákkár eiggáđuššanhálddašeami. Áššesuorgi gullá juo maid ain departemeantii, ja direktoráhta mearrádusaid sáhtta álo ovddidit departementii."

Dehálaš vuodustus manne stáhta matrikulerekeahes eatnamat galggašedje leat Direktoráhta ovddasvástádussuorgin¹²⁸⁶, lei nappo čohkket stáhta eatnamiid- ja vuovdeopmodagaid hálddašanovddasvástádusa ovttá orgánii. Opmodagaide masa dát gusto, leat olu várit, duoddarat ja vuovddit. Oktiibuot leat dát sullii 1/3 riikka eatnamiin, main Finnmárkku eatnamat leat gaskal 40 ja 45 %.

Eanavuovdineiseváldiid báikkálaš orgána ja Stáhta vuvddiid direktoráhta, guovddáš bajit orgána gaskasaš váldejuohkima dáfus, čuožžu 1962 eanavuovdinláhkalávdegotti árvalusas 38. siiddus:

"Lávdegoddi oaivvilda ahte stuorra gaskkat ja váttis johtolatoktavuodat váikkuhit ahte orgána mii galgá fuolahit Finnmárkku eiggáđuššanhálddašeami berrešii eanaš áššiid sáhttit mearridit iehčanassii.

Guovddášhálddahusa bargu berrešii eanaš leat ráddjejuvvon ráhkadit mearrádusaid ja bargonjuolggadusaid báikkálaš orgánaide, ja leat guoddalanásahus mearrádusaide maid báikkálaš orgánat leat dahkan."

Lávdegoddi joatká 40. siiddus:

"Lávdegoddi eaktuda ahte Finnmárkku stáhta matrikulerekeahes eatnamiid hálddašeami oppalaš njuolggadusat biddjojit lánkaásahussan ja ahte guovddášhálddahus addá dievaslaš bargonjuolggadusaid opmodathálddašeapmái, masa gullet áššemeannudannjuolggadusat. Dasto berrešii guovddášhálddahus eanavuovdinkantuvrra ja stivrra ávžžuhusa

---

¹²⁸⁵ jordeiendomsforvaltning

¹²⁸⁶ ansvarsfelt

mielde meannudit prinsihpalaš ja stuorra ruđalaš mearkkašumi eanċaláššiid ja áššiid maid ferte ovddidit departementii."

Departemeanta doarju dáid oaiviliid Od. prp. nr. 48 (1963-64) 12. siiddus:

"Departemeanta julggášta leat ovttamielas váldejuohkimis ahte eanaš vejolaš áššiid berre báikkálaš orgána mearridit. Áššit maid birra dás lea sáhka eai leat vuohkasat guovddášhálldáhusa gáiddusstivremii¹²⁸⁷."

Stáhta vuvddiid direktoráhta (dál Statskog) sáhhtá bajit orgánan eanavuovdinláhkaásahusa mielde beassat eanavuovdinorgánaid hálldašeapmái golmma láchkai. Muhtun áššit adnojuvvojit nu dehálažžan ahte bajit orgána galgá mearridit áššiin. Láhkaásahusa § 10 mielde gustojit dát "stuorra prinsihpalaš dahje ruđalaš mearkkašumi áššiid, ja áššiid mat fertejit ovddidit Eanadoalodepartementii". Ovdamearkan sáhhtá namuhit ahte maid šiehtada stuorát čázadathukseamiid oktavuodas adnojit gullat dán jovkui. Seamma gusto opmodagaid vuovdimiidda main árvu lea badjel 500.000, - ru.

Moanat háviid lea eanavuovdinkantuvrra duohken mearridit leago áššis stuorra prinsihpalaš dahje ruđalaš mearkkašupmi. Eanavuovdinkantuvrras dieđihuvvo ahte lassin dáidda áššiid maid lea álki mearridit, leat dušše stuorra dehálaš áššit mat sáddejuvvojit Direktoráhtii (dál Statskog) meannudeapmái.

Dasto addá Direktoráhta bargonjuolggadusaid mo eanavuovdinkantuvra galgá hálldašuvvot, buo. eanavuovdinásahusa § 10. Bargonjuolggadusaid maid Direktoráhta lea addán, leat eanaš leamaš sierra áššesurggiid hálldašeami dábálaš johtučállosat. Maŋŋilgo Eanadoalodepartemeantta haddenváldi¹²⁸⁸ eanavuovdinláhkaásahusa § 9 vuodul sirdui Stáhta vuvddiid direktoráhtii njukčamánu 7. b. 1991:s, lea Direktoráhtas maid váldi hattiide ja divadiidda gárvet oppalaš njuolggadusaid.

---

¹²⁸⁷ fjernstyring

¹²⁸⁸ prisfastsettelsesmyndighet

Direktoráhta gárvii dákkár njuolggadusaid geassemánu 17. b. 1991.

Direktoráhta lea vel váiddaorgána¹²⁸⁹ eanavuovdinorgánaid mearrádusaide mat leat eanavuovdinlága láhkavuoduin, geahča eanavuovdinláhkaásahusa § 16 a ja vulobealde 2.6. čuoggás.

Eanadoallodepartemeanta galgá, Direktoráhta bajit orgánan, searvat eanavuovdinkantuvrra áššemeannudeapmái dihto áššiin. Eanavuovdinláhkaásahusa § 10 mielde galgá Stáhta vuvddiid direktoráhta ee. meannudit "áššiid maid ferte ovddidit Eanadoallodepartementii". Muhtun mearrádusat eaktudit nappo leat nu dehálažžan ahte Eanadoallodepartemeanta, Direktoráhta bajit orgánan, ferte gohcit mearrádusaid.

Ii leat dárkilat čilgejuvvon makkár áššit dát galggašedje leat, eaige leat addon oppalaš njuolggadusat makkár áššiid galggašii ovddidit Eanadoallodepartementii. Eanadoallodepartemeanttas dieđihuvvo ahte eanjaláššit háreve ovddiduvvojit Departementii, muhto njuolggadusa mielde sáhtta váttis dahje dehálaš áššiin ná dahkat.

Lassin searvá Departemeanta go oppalaš gažaldagaid meannuda. Maŋgilgo Direktoráhta rievdaduvvui stáhtafitnodahkan, geahča vulobealde 2.4.3. čuoggás, lea sáhkocealkingeatnegasvuohta¹²⁹⁰ earalágan das lohkkogo ášši hálddašeapmin dahje gávppašeapmin.

Luonduhálddašandirektoráhta galgá eanavuovdinláhkaásahusa § 10 nuppi lađđasa mielde ovddasvástidit áššiin mat gusket fuođđuide ja guliide. Maŋgil go eanavuovdinláhkaásahus bođii, leat dás leamaš dehálaš nuppástusat. Birasgáhttendepartemeanta lea luossa- ja sáivabivdolága § 22 láhkavuoduin sirdán stáhtaeatnamiid guollebivdohálddašanválddi doarrás Stáhta vuvddiid direktoráhtii, geahča juovlamánu 18. b. 1992 láhkaásahusa stáhtaeatnamiid guollehálddašeami hárrái § 2 vuosttas lađđasa. Finnmárku ii leat datte mielde dán sirdimis; dás galgá Finnmárkku Eanavuovdinkantuvra hálddašit guollebivddu.

---

¹²⁸⁹ klageorgan

¹²⁹⁰ foreleggelsesplikt

Vaikko Finnmárkku eanavuovdinkantuvra rievdadeami maŋŋil lea Stáhta vuvddiid direktoráhta oassin, dál Statskog, geahča vulobealde, orru dát mearkašeamen ahte eanavuovdinkantuvra, sorjjasmeahtun Statskog:s, galgá hálddašit guollebivddu láchkaásahusa mielde.

Luondduhálddašandirektoráhta sáhhtá láchkaásahusa § 18 vuođul addit dárkilat njuolggadusaid láchkaásahusa geavadii, ja sáhhtá dán láchkai stivret guollehálddašeami Finnmárkkus. Dan muddui dát lohpi adno, hálddašuvvojit guolleveljit stáhta matrikulerekeahes eatnamiin eanavuovdinláchkaásahusa § 10 nuppi lađasa mearrádusa mielde. Makkár hálddášanbargguid Finnmárkku eanavuovdinkantuvra lea ožžon dán áššesuorggis, lea dárkilat čilgejuvvon kapihttaliin 4. 9. sáivabivddu hárrái ja 4. 10. luossabivddu hárrái.

Cuo?ománu 19. b. 1988 fuođđohálddašeami stáhtaeatnamiin láchkaásahusa § 1 olis maid Luondduhálddašandirektoráhta attii, galgá bivdduid hálddašeapmi stáhtaeatnamiin, namalassii sihke fuđošbivdu ja fuođđobivdu, gullat Stáhta vuvddiid direktoráhtii. Luondduhálddašandirektoráhta lea dás sirdán válddi doarrás, nu ahte buot stáhtaeatnamiid fuođđohálddašeapmi, Finnmárkku matrikulerekeahes eatnamiinge, galggai gullat Stáhta vuvddiid direktoráhtii, dál Statskog. Váldesirdin lea leamaš vaikko eanavuovdinláchkaásahusa § 10 nuppi lađas bidjá Luondduhálddašandirektoráhta hálddašit áššiid "mat gusket bivdui" Finnmárkku stáhta matrikulerekeahes eatnamiin.

Fuođđoláchkaásahusas eai leat addon erenoamáš njuolggadusat Finnmárkku hárrái, ja eanavuovdinorgánaide eai leat biddjon barggut láchkaásahusa olis. Láchkaásahusa § 17 mielde váidaga hárrái eaktuduvvo goittotge ahte Finnmárkku eanavuovdinkantuvrras galgá leat mearridanváldi, juoga mii sis leage. Maŋŋil go Stáhta vuvddiid direktoráhtas lei siskkáldas bargujuogadeapmi, lea dilli dál ahte guovddáš Statskog mearrida bivdогоarttaid hattiid, Várrebálvalusa jodiheaddji ovddasvástida fuođđobivddu ja Finnmárkku eanavuovdinkantuvra hálddaša fuđošbivddu ja bivddu.

Birasgáhttendepartemeanta ovddasvástida Luondduhálddašandirektoráhtii bajit orgánan fuođđo- ja

guollehálddašeami Finnmárkku stáhta matrikulerekeahes eatnamiin.

2.4.3 Rievdadeapmi

Ovddabealde čađamannan čájeha ahte eanavuovdinorgánaid hálddašeami stuorra oassi galgá gullat Stáhta vuvddiid direktoráhta ovddasvástádussuorgái, geahča eanavuovdinláhkaásahusa § 10. Guokte dehálaš nuppástusa leat leamaš dan rájes go eanavuovdinláhkaásahus gárvvistuvvui 1966:s. Vuohččan leat eanavuovdinorgánat ovtastuvvon Stáhta vuvddiid direktoráhta fylkkaossodaga ovtadahkan, Finnmárkku hálddašeapmin. Nuppádassii lea Stáhta vuvddiid direktoráhta rievdaduvvon stáhtafitnodahkan, gohčoduvvon Statskog SF.

Vuosttas nuppástus geavai go Stáhta vuvddiid direktoráhta stivra golggotmánu 22. b. 1990 (ášši 61/90) mearridii ahte eanavuovdinkantuvra galgá šaddat direktoráhta fylkkaossodaga ovtadahkan, Finnmárkku hálddašeapmi:

"Mearrádus:

Stivra doarju ahte Stáhta vuvddiid doaibma Finnmárkkus ordnejuvvo ovtadahkan ovttain jođiheaddjin.

Rievdadeapmi eaktuda máškes sirdima:

1. Nuorta- ja Oarje-Finnmárkku hálddašeamit ovtastuvvojit ovtadahkan jagis 1991.
2. Finnmárkku Eanavuovdinkantuvra ovtastuvvo hálddašemiiguin jagis 1992.
3. Hálddašanhoavdda virgi eaktuduvvo almmuhuvvot 1991 1. jahkebealis virgáibidjamiin.
4. Hálddašanhoavddas galgá leat kantuvra Álttás.
5. Hálddašanordnenmálla ja bargoveaga gažaldat dodjaluvvo hálddahussii ovttasráđiin ođđa hálddašanhoavddain."

Dát mearrádus loahpahii ovdáneami mii lei leamaš mánggaid jagiid ja man ulbmil lei geahpedit Stáhta vuvddiid direktoráhta báikkálaš hálddašemiid logu, ja ásaht govttolaš

hálddašnovttadagaid¹²⁹¹. Finnmárkkus lei, lassin guovtti vuovdehálddahusa, eanavuovdinkantuvrage.

Moanat lávdegottit leat čielggadan Finnmárkku boahttevaš ordnema. Stáhta vuvddiid direktoráhta mearridii skábmamánu 21. b. 1977 ásahit lávdegotti mii galggai evttohit Direktoráhta olggut etáhta ordnema nuppástusaid, namalassii vuovdehálddašemiid. Lávdegoddi, gohčoduvvon Guovllulávdegoddi, gergii árvalusastis njukčamánu 22. b. 1982. Finnmárkui árvaluvvo ahte dat guokte vuovdehálddašeami ovttastuvvojit, ja ahte buot eaiggáduššanhálddašeapmi mii gullá vuovdehálddašemiide biddjojuvvo Eanavuovdinkantuvrii. Dasto čuožžu 38. siiddus:

"Lávdegoddi ii hilggo ahte dievas ovttastuhttin gaskal eanavuovdinkantuvrra ja vuovdehálddašemiid livččii leat ulbmálaččamus, muhto navdá dán leat váttis čađahit Finnmárkolága j.d. geažil."

Čakčamánu 27. b. 1983 nammaduvvui bargojoavku mii galggai dárkilat geahčadit ovttasbargoordnema gaskal fylkka eanavuovdinkantuvrra ja vuovdehálddašemiid. Bargojoavku galggai ee. mearkut bargguid mat eanavuovdinkantuvrras ja vuovdehálddašemiin ledje, ja nu guhkás go vejolaš kvantifiseret dáid. Dasto galggai válddahit bargo- ja kantuvradili Finnmárkku ossodagain, mas ee. ovttasbargovejolašvuođat lei okta fáddán. Bargojoavku gergii ávžžuhusastis njukčamánu 27. b. 1984.

Direktoráhta Finnmárkku ovttadagaid ortnega gažaldat vihkkealai ain Finnmárkojoavku, mii gergii raporttastis njukčamánu 31. b. 1989. Bajilčállagiin "Dálá ortnet - buorit ja heajut bealit" 34. siiddus čuožžu :

"Stáhta vuvddiid hálddahus Finnmárkkus golmmain hálddahusovttadagain, sáhtta dušše áddejuvvot historjjálaččat ja erenoamáš eaiggáduššanoktavuođain Finnmárkku ektui, mas stáhta lea dadjatjuo oktoráđđejeaddji eanaeaiggádin.

Ii leat soaittáhagas ahte lea Eanavuovdinkantuvra meahce- ja eaiggáduššanhálddašemiin, Finnmárkolágain ja eanavuovdinstivrrain, almmolašrievttálaš osiin ja eanaeaiggátdoaibmaosiin nuppi beales, ja gávpelaččabut vuovdehálddašeamit nuppi beales. Dán juogadeames lea

---

¹²⁹¹ forvaltningsenhet

ain várra ávki. Muhto dál jerro leago áigi láddan ovttastahttit dán golbma oasi hálddahušlaš ovttagadahan, go dálá barggut ja boahhteáiggi hástalusat leat eará go dállego dán hámadaga bidje, ja go buot golbma ovttagada leat seamma bajit direktoráhta vuollásaččat. Vuovdehálddašemiid ovttastahttin nugo guovllulávdegoddi evttohii, ii leat dál váttis formálalaččat. Muhto dat ii várra čoavdde váttisvuođaid organisašuvnnain mii ii leat heivehan bargguid rievdademiid, ii das mii lea dáhpáhušvan iige boahttevaš jagiid rievdademiin."

43. siiddus oidno Lávdegotti váldokonklusuvdna:

"Ovddit oasis lea smiehtaduvvon dálá ortnegis ja vejolaš boahttevaš ordnenvugiin. Konklusuvdnan lea Finnmárkojoavku gávnahan ahte boahttevaš ordnenvuohki buot doaimmahusa osiid čohkket seamma "suoji" vuollái oppalohkái lea boahhteáigásaččabut ¹²⁹²organisašuvdna go dálá čoavddus.

Dán váldovuodostus lea dat mii lea celkon 5.1. kap.:s :

- Vuovdehálddašeamiid ja Eanavuovdinkantuvra hálddašit seamma eatnamiid ja leat seamma bajit válddi vuollásažžan.

- Vuovdehálddašeamiid leat unna sierra ovttagagažat, ja leat danin rašit ja eaige vuohkasat oažžut sirdojuvvot stuorát válddi ja ovddasvástádusa.

- Dáid golmma ovttagagaid laktámis berre sáhttit ulbmálaččabut atnit oktasaš hálddahušlaš návccaid. Nu sáhttaga geahpedit hálddahušgoluid, dahje oažžu stuorát hálddahušlaš cukka seamma goluin. Lassi hálddahušlaš cuokka sáhttaga ee. bidjat ođđa vuoruhansurggiid ¹²⁹³ árvolassáneapmái ¹²⁹⁴ ja barggaheapmái.

- Sidjiide geain lea dahkamuš Stáhta vuvddiid iešguđet hálddahušlaš ovttagagain Finnmárkkus, livčče leamen várdosat doallat oktavuoda ovttain orgánain."

Loahpas namuha Lávdegoddi ahte ovttastahttin čuohcá eanavuovdinláhkaásahussii, eanavuovdinstivrii, bargovehkii, sihke hálddahušbargiide ja eará bargiide, ja rehketoallodoaimmaheapmái.

Aarseth-lávdegoddi, maid Stáhtavuovdehoavda nammadii čakamánu 28. b. 1989, oáččui bargun dáinna joatkit, ja ovddidii cuoŋománu 3. b. 1990 Finnmárkkku hálddašemi boahttevaš ordnema evttohusaidis. Lávdegoddi ovddidii ovttajienalaš

---

¹²⁹² fremtidsrettet

¹²⁹³ satsingsområde

¹²⁹⁴ verdiskaping

organisašuvdnamáille evttohusa, mas guovddáš Stáhta vuvddiid direktoráhta lei bajimuš orgánan, oktan Direktoráhta fylkkaossodagain, Finnmárku hálddašeapmi, bajábealde dan njeallje báikkálaš ossodaga; Opmodatovddidanossodaga, Vuovde- ja giliossodaga, Várrebálvalusa ja Hálddašanossodaga.

Eanavuovdinlágaid mielde galggai áššemeannudeapmi lávdegotti evttohusa mielde gullat Hálddašanossodahkii. Dasto lei eanavuovdinstivra evttohuvvon orgánan gaskal Finnmárkku hálddašeami ja guovddáš Direktoráhta, ja mas lei váldi áššiinge maid Direktoráhta ovddasvástidii. Lávdegotti oaivila mielde livččii dákkár organisašuvdnamáilles leat čuovvovaš nana bealit (17. siiddus) :

"- das sáhtta ángiruššat mánggalágan doaimmain (lea vuolggaheddji¹²⁹⁵)

- dagaha nana oassálastima olu sajiin fylkkas, mii buorida vejolašvuodaid álggahit ođđa doaimmaid, ja buorida oktavuoda olbmuiguin

- bargojuogadeapmi lea vuodđuduvvon iešguđet ossodaga ovdamuniin (geografalaš, fágabirrasiid, lahka atnujoavkkuid j.d.)

- bargojuogadeapmi mielddisbukta ahte sáhtta hukset nana gelbbolašvuoda mángga sadjai

- mearkaša nana sirrema gaskal eanavuovdinlágaid ja gávppašanjođiheami áššemeannudeami

- iešguđet vuoruhansuorggit (ossodagat) leat seamma dásis ja leat njuolga hálddašanhoavdda vuollásažžan

- organisašuvdna lea oanehisgaskkat, namalassii ahte lea oanehis gaska jurdagis mearrádussii ja čađaheapmái

- sáhtta doaimmat eará stivrenorgánaid vuolde (sámi vuoigatvuodálávdegotti)

- málliid lea álki čađahit go eai gáibit sirddihit olbmuid."

Stáhta vuvddiid direktoráhta ovddidii oainnustis Aarseth-lávdegotti čielggadeapmái 28. b. miessemánu 1990 girjjistis :

" ...

Gustojeaddji áššeovddideami vuodul lea direktoráhta gaskaboddosaš árvoštallama olis mearridan čuovvovačča:

1. DSS jođiheapmi guorrasa lávdegotti čielggadeami konklusuvdnii oktan organisašuvdnan ovttain jođiheaddjin.

---

¹²⁹⁵ offensiv

2. Dán vuodul oaivvilda direktoráhta ahte ovttahttin sáhtá čađahuvvot, ja ahte hálddašanhoavdda virgi almmuhuvvo 1990 čavčča.
3. Hálddašanhoavddas galgá leat kantuvra Álttás. Dohko galgá maid ásahuvvot rehketdoallokantuvra olles Finnmárkku doibmii.
4. Ovttahttin eaktuduvvo čađahuvvon 1.1.1991 rájes ja doaivumis olles rehketdoaluin/bušehtain 1.1.92 rájes.
5. Eaktuduvvo ahte eai galgga leat láchkanuppástusat. Eanavuovdinkantuvra, eanavuovdinhoavda ja eanavuovdinstivra bisuhuvvojit nugo dál, muhto eanavuovdinhoavda lea hálddašanhoavdda vuollásažžan ja oažžu válldis sirdot hálddašanhoavddas.
6. Buot dálá guovllukantuvrrat bisuhuvvojit lunddolaš guovttesuorrai¹²⁹⁶ doaimmas:
  1. Eanavuovdinkantuvra Finnmárkolága vuodul
  2. Eara doaimmat Stáhta vuvddiin Finnmárkkus.
7. Earret hálddašanhoavdda eai berre jodiheaddji áddejumis ásahuvvot ođđa virggit.
8. Organisašuvnna ja bargoveaga ovdáneapmi ferte leat ruhtadili duohken.

Eanavuovdinstivrra čoahkkimis golgotmánu 1. b. 1990 meannuduvvui Aarseth-lávdegotti árvalus. Eanavuovdinstivra mearridii dalle (ášši 57/90) ovttajienalaččat čuovvovačča:

- "1. Eanavuovdinstivra lea meannudan Aarseth-lávdegotti árvalusa Stáhta vuvddiid Finnmárkkus ordnemii, oktan virgeolbmuidservviid¹²⁹⁷ ja earáid sisabohtán cealkámušaiguin.
2. Eanavuovdinstivra lea ovttamielas ovttahttima ja ordnema válidosárgosiidda nugo lávdegoddi lea evttohan. Stivra deattuha dás sakka ahte čielggadeapmi lea dahkon siskkáldasat Finnmárkkus ja ahte konklusuvdna lea ovttajienalaš earret ovtta čuoggás.
3. Eanavuovdinstivra lea erenoamáš duhtavaš go gávpelaš oassi sirrejuvvo sierra ossodahkan, mii dahkko hui ámmátlažžan¹²⁹⁸, ja ahte ángiruššá álggahit ealáhusdoaimbajuid ja jodiheami.
4. Eanavuovdinstivra eaktuda ahte doaibma joatkkašuvvá vuos nugo ovdal, dálá gustojeaddji lágaid- ja njuolggadusaid vuodul.
- 5d. Eanavuovdinstivra eaktuda ahte vuoigatvuođadilálašvuohta ii muhttašuva go ovttahtto ja rievdaduvvo."

Nugo eaktuduvvon Stáhta vuvddiid direktoráhta stivrra golgotmánu 22. b. 1990 (ášši 61/90) mearrádusas, mii lea

---

¹²⁹⁶ med todeling

¹²⁹⁷ tjenestemannsorganisasjon

¹²⁹⁸ profesjonalisere

bájuhuvvon ovddabealde, lea rievdadeapmi Finnmárkkus leamaš dađisdaga. Finnmárkku hálddašeapmi, dál Statskog Finnmark, lea ordnejuvvon njeallje iehčanas ovttadagaide; váldokantuvra Álttás, várrebálvalus Čáhcesullos, eanavuovdinkantuvra Čáhcesullos ja vuovdeossodat Girkonjárvggas.

Ovttastahttin lea dagahan ahte eanavuovdinorgánaid hálddašeapmi stáhta matrikulerekeahes eatnamiin lea eanet ovttaidahtton oassin Stáhta vuvddiid direktoráhtas, dál Statskog, go ovdal. Earret eará gulai eanavuovdinkantuvrra bušeahtta ja rehketoallu, rehketoallojagi 1992 rájes Finnmárkku hálddašeapmái.

Dasto lea Statskog Finnmark šaddan bajábeallai eanavuovdinstivrra soames gažaldagain. Dát čuovvu ee. go Eanadoallodepartemeanta njukčamánu 7. b. 1991 sirdii válddis addit hattiid ja divadiid njuolggadusaid eanavuovdinláhkaásahusa § 9 mielde Stáhta vuvddiid direktoráhtii. Direktoráhta attii de geassemánu 17. b. 1992 haddennjuolggadusaid Finnmárkku stáhtaeatnamiid vuovdimii ja lihttoláigoheapmái. Njuolggadusaid mielde lea dihto váldi mearridit hattiid, indeksamuddet hattiid ja beassat haddemerremis sirdon Direktoráhta fylkkaossodahkii, dál Statskog Finnmark. Statskog Finnmark mearrádusat dán láhkavuođul, leat eanavuovdinstivrii čadni dego livčče addon Eanadoallodepartemeanttas, nugo lea eaktuduvvon eanavuovdinláhkaásahusa § 9:s.

Dán dilálašvuođa geažil lea ee. jerron makkár sajádat Statskog Finnmark:s galgá leat eanavuovdinorgánaid ektui, dahje nuppiin sániiguin, makkár áššiin galgá Statskog Finnmark leat bajábealde eanavuovdinorgánaid. Eanavuovdinhoavdda áššeovddideamis¹²⁹⁹ eanavuovdinstivrraáššis 30/92 geassemánu 18. b. 1992 čuožžu:

"Ođđa eanavuovdinlága árvalusas (gergon 29. 9. 62) bohtá čielgasit ovdan ahte Eanavuovdinkantuvrra bušeahtta lea okta áššiin maid Eanavuovdinstivra galgá meannudit. Eanavuovdinstivrra bajit sajádat ja gohcciovddasvástádus ii soaba jus stivra seammás ii ovddasvástit

---

¹²⁹⁹ saksframlegg

kantuvrra ruhtadili. Eanavuovdinkantuvrra (ja Várrebálvalus maŋŋil ásaheami 1987:s) jahkásaš bušeahtta oktan rehketdoaluin lea álo leamaš ovddiduvvon stivrii meannudeapmái.

Maŋŋil rievdeamei Finnmárkkus ja rehketdoalu nuppástuhttima rehketdoallojagi 1992 rájes čájehuvvui veadjemeahttumin sirret Eanavuovdinkantuvrra rehketdoalu ja bušeahta Stáhta vuvddiid, Finnmárku hálddašeami rehketdoalus. Dát ii dávis Eanavuovdinláhkaásahusaide, ja iige lean jurddašuvvon rievdeameis. Dát lea geavvan go Eanavuovdinkantuvrra rehketdoallodoaibma sirdojuvvui Finnmárkku Vearrofálddis Stáhta vuvddiide, Finnmárkku hálddašeapmái.

Vuovdebálvalusas lea ovttasbargošiehtadusas Fylkkamánniin eaktuduvvon ahte bušeahtta galgá ovddalgihtii ovddiduvvot Birasgáhttenossodahkii, ja ahte Birasgáhttenjođiheaddji sáhtta searvat eanavuovdinstivrra bušeahttagieđahallamis. Dát ovddasvástádusge lea váddudan rievdeamei ja rehketdoallonuppástuhttima geažil.

Eanavuovdinhoavdda áddejumi mielde leat golbma molssaeavttu:

1. Eanavuovdinláhkaásahusat fertejit dán čuoggás nuppástuvvot. (Dát lea vánit áigejuovdil Sámi vuogitvuodálávdegotti barggu geažil.)
  2. Eanavuovdinkantuvrra (oktan Várrebálvalusa) rehketdoallu ferte muhttejuvvot vai čielgasit boahá ovdan Finnmárkku hálddašeami sierra boadussuorgin.
  3. Eanavuovdinstivra meannuda rehketdoalu ja bušeahta olles Stáhta vuvddiid organisašuvnnas Finnmárkkus.
3. molssaeaktu orru jearggalamos. Jus dán ii sáhte čađahit *ferde* 2. molssaeaktu čađahuvvot."

Eanavuovdinstivrra mearrádusas čuožžu:

"Eanavuovdinstivra čujuha Eanavuovdinláhkaásahusaid § 13:i ja Eanadoallolávdegotti eanetlohkomearkkašupmái (Árvalus S. nr. 158, 91-92), ja eaktuda ahte bušeahtta- ja rehketdoallovuogádat heivehallo dárbbu mielde nu ahte Eanavuovdinstivra sáhtášii áimmahuššat bajit ovddasvástádusas Eanavuovdinkantuvrra doaimmas."

"Dasto bivdá Eanavuovdinstivra Stáhta vuvddiid direktoráhta/ Eanadoalodepartemeantta heivehit Eanavuovdinstivrra Stáhta vuvddiid, Finnmárku hálddašeami ovddasvástádus- ja váldesuorggi ektui "Stáhtavuovdehoavdda nammadan bargolávdegotti raportta" mielde (Aarseth-lávdegoddi) gergon 3. 4. 90.

Aarseth-lávdegotti raporttas, masa eanavuovdinstivra čujuha, daddjo 17. siiddus eanavuovdinstivrra sajádagas boahttevaš organisašuvnnas čuovvovaččat:

"Eanavuovdinstivrras ii leat dál makkárge váldi vuovdehálddašemiid doaimmas. Evttohuuvvon organisašuvdnamálles leat guokte vejolašvuoda stivrra bidjamis. Dan válddi sáhtta ráddjet dušše gustot hálddašanosodahkii (ohcamiid meannudit eanavuovdinlágaid mielde), dahje addit stivrii válddi olles organisašuvdnii.

Goappašat vejolašvuodát leat vuđolaččat digaštallon, ja lávdegoddi leat gávnahan ahte stivrras berre leat váldi Stáhta vuvddiid, Finnmárku olles doaimmas. Dehálamos árttat dása leat politihkalaš dásis: Stáhta lea monopoldilis Finnmárkku eanaeaiggádin, muhto seammás leat eatnamiidda laktášuvvan olu vuoigatvuodát, sihke čállon ja čálakeahtes (árbevirolaš atnu). Stáhta ii oaččo danin luđolaččat ávkástallat eatnamiiddis, muhto ferte álo gamus dovdat¹³⁰⁰ mii politihkalaččat dohkkehuvvo báikkálaččat ja guovllulaččat. Eanavuovdinstivra lea guovllu orgána mas leat eavttut dárbbášlaččat gamus dovdat "álbmotoainnu", ja go lea belohahkii politihkalaš čoahkádus lea maid doarvái oktavuoha politihkalaš birrasiin.

Lávdegoddi dáhttu deattuhit stivrra fágalaš/politihkalaš čoahkádusa mávssolašvuoda. Fágalaš ovddasteaddjit buktet stivrii ja hálddahussii áddejumi iežaset fágasurggiin mii lea hui mávssolaš áššiid árvoštallamis, seammásgo politihkalaš ovddasteaddjit váfistit dárbbášlaš oktavuoda fylkka politihkalaš eiseválddiin.

Eanavuovdinstivrras lea guovllupolitihkalaš mávssolašvuohtage. Stivrra haga stivrejuvvošivčče stáhta luondduriggodagaid ávkástallamat Finnmárkkus njuolga Oslos (ja Troanddimis). Dálá olggobealde guollevaljiid vuoigatvuoda vuostálasvuoda geažil Finnmárkorittu, sáhtášii navdit dán sáhttit geavahit vuostá Stáhta vuvddiid jus leat beroštanriiddut.

Sámi vuoigatvuodálávdegotti barggu ektui lea várra dehálaš ahte Stáhta vuvddiid doaimma fylkkas stivrejuvvo guovllulaččat."

Maŋŋilgo eanavuovdinstivra dagai mearrádusas, lea Statskog Finnmark guovlluhoavda ožžon fápmudusa¹³⁰¹ Stáhtavuvddiid hálddašeaddji direktoras guovvamánu 10. b. 1993 vuovdit dahje lihttoláigohit eatnamiid Finnmárkkus 1 miljon ru. ovddas juohke eaŋkaláššis. Ii leat biddjon rádjá gaskal stáhtaeatnamiid mat hálddašuvvojit eanavuovdinlága vuodul, ja eará stáhtaeatnamiid fylkkas maid Statskog Finnmark hálde.

Dát dilálašvuohta meannuduvvui guovddáš Statskog:s ee. Finnmárkku fylkkamánni, gii lea eanavuovdinstivrra ovdaolmmoš, suoidnemánu 7. b. 1993 girjjis. Dás čujuhuvvo

---

¹³⁰⁰ ha føling med

¹³⁰¹ prokura

ahte eanavuovdinhoavddas dat lea eanavuovdinlága ja eanavuovdinláhkaásahusa olis váldi háldet stáhta matrikulerekeahes eatnamiid Finnmárkkus, ja ahte ferte lánkanuppástus dán nuppástuhttit. Fápmudus¹³⁰² ii sáhte hilgut eanavuovdinlága.

Čakčamánu 17. b. 1993 vástidii Stáhtavuovdi čujuhusa. Dás čujuhuvvui ahte fitnodaga guovlluhoavddat leat ožžon fápmudusa dárkilat albmadvon meriid siskkobealde, ja ahte sáhttet dán válddi addit earáide.

Dát dahkkui Statskog Finnmark beales geassemánu 8. b. 1993, go váldi háldet stáhta matrikulerekeahes eatnamiid sirdui Statskog Finnmark guovlluhoavddas eanavuovdinhovdii. Váldesirdin siskkilda buot mii gullá Finnmárku eanavuovdinkantuvrra dábálaš doibmii, namalassii buot opmodagaid lihttoláigohemiid ja vuovdimiid 1 miljon ruvnnu mearis.

Dilli lea dán maŋgil nu ahte eanavuovdinhoavddas lea fápmudus háldet stáhta matrikulerekeahes eatnamamiid, muhto váldi vuolggahuvvo Statskog Finnmark guovlluhoavddas.

Nubbi dehálaš nuppástus, nappo earret dan ahte eanavuovdinkantuvra lei ovttastuvvon Stáhta vuvddiid direktoráhta eará ossodagain fylkkas, lea ahte Direktoráhta dasto rievdaduvvui bođu, stáhta hálldašanfitnodagas stáhtafitnodahkii, Statskog SF. Rievdadeapmi doaibmagođii ođđajagemánu 1. b. 1993. Stáhtafitnodat lea organisatoralaččat hálldašanfitnodaga ja stáhtaossodatsearvvi gaskkas. Statskog ásahuvvui stáhtafitnodatlága § 7 lánkavuodu formálalaččat suoidnemánu 30. b. 1992 ráđ. cea. Rievdadeapmi dagaha ahte borgemánu 30. b. 1991 lánka nr. 71 stáhtafitnodagaid birra gusto Statskog doibmii. Danin bájuhuvvojit das lága soames váldosárgosa.

Stáhtafitnodatlánka gusto finodagaide maid dušše stáhta eaiggádušša ja maida Gonagasas lea mearridan ahte lánka galgá gustot, geahča § 1. Stáhtafitnodagas leat alldes vuogiatvuodát ja geatnegasvuodát, oassálastá šiehtadusain priváhta olbmui ja almmolaš eiseválddiin ja lea bealálaš duopmostuolu ja eará eiseválddiid ektui, geahča § 3.

---

¹³⁰² prokurafullmakt

Hálddašanláhka ja almmolašvuodáláhka eai galgga gustot stáhtafitnodahkii, geahča § 4 vuosttas lađđasa.

Stáhtafitnodaga bajimuš orgánat galget § 18 mielde leat stivra ja hálddašeaddji direktora. Stivrra váldi lea mearriduvvon § 23:s, mas čuožžu ahte fitnodaga hálddaša stivra, mii maid galgá gozihit ahte doaimma dávista fitnodaga ulbmiliidda ja njuolggadusaide mearriduvvon fitnodatčoahkkimis. Stivra galgá dán oktavuodas ovddasvástidit fitnodaga ordnema ja gozihit ahte hálddašuvvo duhtadeaddji gohcimiin. St. prp. nr. 52 (1991-92) Stáhta vuvddiid direktoráhta rievdadeamis cealká Eanadoallodepartemeanta evttohuuvon Statskog stivrra hárrái (18. siiddus):

"Dehálaš eaktu rievdadeapmái lea ahte stáhtafitnodaga stivra ovddasvástida gávpelaš jodiheami ja ahte finodat jodihuvvo nu bures go vejolaš gánnáhahtti meriin mat mearriduvvojit. Lea maid eaktun ahte Statskog SF oažžu vejolašvuoda bargat guhkesáiggi ulbmiliin bálvaleaddji ja gávpelaš doaimmastis."

Hálddašeaddji direktora ovddasvástida beaivválaš jodiheami, stivrra njuolggadusaid ja gohččumiid mielde, geahča § 27. Eahpedábálaš dahje stuorra mávssolašvuoda áššiid galgá dábbalaččat stivra meannudit, jus stivra ii leat addán dán áššis válddi earáide.

Stáhtafitnodat galgá gullat muhtun departementii, ja njuolggadusaid § 4 mielde galgá Statskog gullat Eanadoallodepartementii. Eanadoallodepartemeanta galgá leat mielde dehálaš áššiin, mii stáhtafitnodatlága § 23 nuppi lađđasa mielde mearkkaša áššiin mat "navdojit leat sakka mávssolaččat fitnodaga ulbmilii dahje mat sakka sáhttet muhttit doaimma mihtilmasvuoda". Dát áššit galget čálalaččat ovddiduvvot departementii ovdal mearriduvvo mihkkege. Dasa lassin sáhtta njuolggadusain mearriduvvot ahte eará áššitge galget ovddiduvvot departementii, geahča § 23 nuppi lađđasa. Njuolggadusain čuožžu § 8 nuppi lađđasis:

"Statskog SF:s lea váldi vuovdit ostojuuvon ja álgovuolggalaš stáhtaopmodaga gitta 10 mill. ruvnnu ovddas juohke jagi, ja lassin dása vuovdit opmodagaid várrelága § 13. 3. mielde. Statskog SF:s lea fápmudusas oastit vuovdeopmodagaid oktiibuot gitta 10 mill. ruvnnu

ovddas jahkásaččat. Eanaopmodagaid vuovdima ja oastima evttohusat lassin dáid galget ovddiduvvot departementii."

Dán mearrádussii dadjá Eanadoallodepartemeanta St. prp. nr. 52 1991-92 24. siiddus:

"Departemeanta navdá ahte ovddidangeatnegasvuođa lea beanta áigeguovdil eanaopmodagaid oastimis ja vuovdimis go sáhtta leat suorgepolitihkalaččat mávssolaš. Danin leat ráddjehusat mat gullet Stáhta vuvddiid direktoráhtii dál joatkkašuvvon njuolggadusaid § 8:s. Departemeanta čujuha ahte fápmudusaid siskkobealdege sáhttet leat gažaldagat mat dagahit fitnodaga fertet ášši ovddidit departementii ovdalگو mearriduvvo."

Departemeanta masa finodat gullá, galgá stáhtafitnodatlága § 38 vuosttas lađđasa mielde doaimmahit fitnodaga bajimuš válddi. Váldi galgá doaimmahuvvot fitnodatčoahkkimis, mii aiddostahttojuvvo nuppi lađđasis, mas čuožžu ahte departemeanta ii sáhtte doaimmahit válddis olggobealde fitnodatčoahkkima. Bajimuš váldi doaimmahuvvo go dušše guoskevaš stáhtarádis lea fitnodatčoahkkimis jienastanvuogitvuoha.

Evttohusa vuodustus dahkat Stáhta vuvddiid direktoráhta stáhtafitnodahkan addá Eanadoallodepartemeanta St. prp. nr. 52 1991-92 16. siiddus:

"Manne Eanadoallodepartemeantta evttohii Stáhta vuvddiid direktoráhta rievdaduvvot lea go Stuorradiggi meannudii Eanadoallolávdegotti Árvalusa Stáhta vuvddiid direktoráhta jagi 1987 doaimma, stáhtavuvddiid ja opmodagaid vuovdin - Árvalus S. nr. 205 (1988-89). Stuorradiggi mearridii čuovvovačča: *Stuorradiggi bivdá Ráđđehusa čielggadit molssaevttolaš Stáhta vuvddiid direktoráhtii ordnenvugiid. Čielggadeami áigumuš galgá leat ulbmálabbot ávkkástallat direktoráhta ealáhusdoaimma ovttá dahje mángga iehčanas, gávpelaš ovttadagain.*

...

Departemeanta oaivvilda dárbbášuvvo ordnet stáhta vuvddiid doaimma iehčanas juridihkalaš ovttadahkan. Stáhta vuvddiid doaimma váldoasit leat čohkkejuvvon ealáhusdoibmii, muhto seammás galggašedje eanaopmodagaid hálddašeamis váldot servodatlaš deasttat. Dás berrešii leat oktavuoha stáhta ovddasvástádusas eaiggádin. Eanadoallodepartemeanta oaivvilda leat buorre dássevuoha gaskal

ealáhusdoaimma beaktilis heivehallama dárbbuid ja politihkalaš stivrema dárbbus, go ordne Stáhta vuvddiid direktoráhta stáhtafitnodahkan, gohčoduvvon Statskog SF.

...
Departemeanta oaidná dehálažžan ahte barggut mat dál gullet stáhta vuvddiide, ain ordnejuvvojit ovttá fitnodahkii. Muhto rievdadeapmi cealkkiha liikká ahte almmolaš válddalastin sirrejuvvo váldokantuvrra sierra ovttadahkan. Dákkár áššiin doalahuvvo njuolga bagadanváldi¹³⁰³ ja váidinvejolašvuolta, nu ahte riektesihkarvuolta ja seammameannudeapmi áimmahuššo. Hálldahuslaš gohččojuvvon bargguid dáfus berrejit dát čovdojuvvot fitnodagas, muhto ferte čielgasit boahit ovdan sierra boadussurggiin. Fitnodaga doaimma ođđa surggiid ordnen ferte árvvoštallot gánnáhandárbbus, beavttus ja ahte gulletgo fitnodaga doaimmasurggiide."

Statskog doaimma mihttomearri lea hábmejuvvon das mo Sturradiggi meannudii St. dieđáhusa nr. 57 (1980-81) Stáhta vuvddiid direktoráhta mihttomeriid ja bargguid birra ja St. dieđáhus. nr. 46 (1984-85) Stáhta vuvddiid direktoráhta jagi 1983 doaimma. Mihttomearit mat lea biddjon Stáhtavuvddiid doibmii, leat addon St. prp. nr. 52 (1991-92) Stáhta vuvddiid direktoráhta rievdadeamis 18. siiddus:

"Rievdadeami vuolggasadji lea ahte St. dieđáhus. nr. 57 (1998-81) mihttomearit galget jotkojuvvot. Statskog galgá hálldašit ja doaimmahit opmodagaid beaktilit áigumušain juksat dohkálaš ruđalaš bohtosa. Seammás galgá deattuhit vuovddi mávssolašvuoda ássiid čálgui, doaimmahit árjjalaš luonddusuodjalusa ja fuolahit olgunastima. Riggodagaid galgá áimmahuššat ja ovdánahttit."

Eaktuduvvo ahte Stáhta vuvddiid direktoráhta rievdadeapmi ii galgga nuppástuhttit daid bargguid mat Finnmárkku eanavuovdinorgánain leat eanavuovdinlága olis. Eanadoalldedepartemeantta oaidnu boahotá ovdan St. prp. nr. 52 1991-92 17. siiddus:

"Deattuhuvvui ahte rievdadeapmi ii galgga mielddisbuktit hálldašeami mii seaguha iežas sápmelaččaid riektedillái earaláhkai go dál. Meriid maid mihttomearit, lágat ja njuolggadusat bidjet fitnodaga eanahálldašeapmái leat seammago mat dál gustojit direktoráhtii. Danin

---

¹³⁰³ instruksjonsmyndighet

galgá aiddostahttot ahte rievdadeami ovdanbuktin ii nuppástuhte stáhta vuvddiid- ja duottarguovlluid hálddašanortnega, dát gusto maid stáhta matrikulerekeahes eatnamiidda Finnmárkkus. Stáhtabušehta bruttobušehtain garvojuvvo maid hálddašandoaimma eahpenjuolga deaddu, nugo Sámediggi lea ballan."

Sullasaš oaivilat báhkkoduvvojit Árvalus S. nr. 158 (1991-92) 6. siiddus, mas Stuorradikki eanadoallolávdegotti eanetlohku cealká:

"Eanetlohku leat mearkkašan ahte evttohuvvon rievdadeapmi ii nuppástuhte stáhta matrikulerekeahes eatnamiid hálddašanortnega Finnmárkkus.

Eanetlohku čujuha ahte Finnmárkku eanavuovdineiseválddit leat álo láhtten "almmolašrievttálaš váldeásahussan" mii lea ovddasvástidan oktasašopmodagaid hálddašeami, stáhta matrikulerekeahes eatnamiid, fylkka ássiide ovddas ja ain buorrin. Ná lea 1775 Eanačjuhancealkámuša álggaheami rájes geavvan.

Eanetlohku eaktuda dán geavada joatkkašuvvot eará hálddašanortnegiinge. Eanetlohku lea mearkkašan ahte gulaskuddancealkámušain lea báhkkoduvvon ahte gánnáheami ja beavttu gáibádusat eai átestuhte iešguđet deasttaid maid ferte áimmahuššat dákkár guovlluid hálddašeamis."

Ovdabargguin lea nappo eaktuduvvon ahte galgá earuhit gaskal hálddašeami dahje almmolaš válddalastima nuppi bealde ja gávppašeami dahje ealáhusa fas nuppi.

Hállduide mat gohčoduvvojit *ealáhussan dahje gávppašeapmin*, lea biddjon gávpelaš doaibma, mii gusto eanavuovdinorgánaid bargguid oassáige mat gullet dákkáriidda. Gávpelaš bargguid deasta lea guovddážis Statskog dán organisašuvdnavuogi válljenvuođustusas. St. prp. nr. 52 (1991-92) 17. siiddus cealká Eanadoallodepartemeanta:

"Fitnodaga ordnen sierra riektesubjektan dagaha árjjalaš searvama stáhta vuvddiin eanaeaiggátvuogitvuodaid ovdáneamis ja ordnemis, eanageavaheami, bivddu ja guollebivddu oktavuodas. Stáhta vuvddiid beales dáid surggiide árjjalaš guoddu lea dehálaš doarjjan guovllus ovddidit ođđa gánnáhahtti ealáhusaid ja bargosajiid. Rievdadanevttohusa mielde sáhtta ain joatkit sirdit ovddasvástádusaid vuollelabbui organisašuvnnas. Dás lea maid mieđis guovllupolitihkalaš beaktu, go stáhta vuvddiid doaibma sáhtta heivehuvvot báikkálaččat buorebut."

Stáhtafitnodatmálla mearkkaša ahte Statskog ieš galgá ovddasvástidit gávppašanjođiheami stáhtafitnodatlága njuolggadusaid mielde, ja ahte Eanadoalodepartemeanta dušše galgá váikkuhit dan muddui go lea lága mielde.

Bargguid birra mat gohčoduvvojit *almmolaš válldalastimin dahje hálddašeapmin* cealká Eanadoalodepartemeanta St. prp. 52 1991-92 19. siiddus:

"Organisašuvdnamálla evttohus mearkkaša ahte almmolaš válldalastin mii dál doaimmahuvvo Stáhta vuvddiid direktoráhtas, galgá ođđa finodatge doaimmahit. Dát mearkkaša ahte Eanadoalodepartemeantta sirdá finodahkii válldi.

...
Departemeanta deattuha¹³⁰⁴ ahte dan muddui go finodat doaimmaha almmolaš válldi, leat dat mearrádusat dábálaš hálddašanrievttálaš njuolggadusaid vuollásažžan. Dát mearkkaša ahte departemeantta sáhtta bagadallat finodaga dáid gažaldagain. Dasto gustojit hálddašanláhka ja almmolašvuodáláhka dáid mearrádusaide dábálaš láchkai. Rievdadeami ja váidaga njuolggadusat gustojit vástideaddji láchkai. Válldi mii lea sirdojuvvon fitnodahkii, sáhtta departemeanta jus dárbbášuvvo geassit ruovttoluotta nu ahte ii leat sáhka heaittiheames¹³⁰⁵. Dán láchkai bissu riektesihkkarvuohta seamma dásis go eará hálddašanmearrádusat.

Departemeanta lea gávnnahan ahte fitnodaga doaimma oassi mii guoská válldalastimii, nu guhkás go vejolaš berrešii ordnejuvvot sierra ovttadahkan fitnodaga váldokantuvrras. Dán láchkai lea álkit earuhit gaskal fitnodaga válldalastima ja ealáhus- ja bálvleaddji doaimma. Dákkár organisatoralaš juogadeapmi berrešii maid leat guovllukantuvrrain jus bargohivvodat ja geavatlaš dilálašvuohta cealkkiha ja dahká dan vejolažžan.

Vuodusin biddjojuvvo ahte válldalastima golut lágaid mielde mat ovddabealde leat namuhuvvon, máksojuvvojit Eanadoalodepartemeantta bušehtas. Doaimmasuorgi ferte leat sierra boadusovttadat fitnodagas, nu ahte politihkalaš stivrenvejolašvuođat lea váfistuvvon. Ná headuštuvvo duppalruhtaveahki¹³⁰⁶ gaskal hálddašeami ja gávppašeami. Jus buohtastahtto dálá diliin lea dát čielgasit buoret."

---

¹³⁰⁴ fremheve

¹³⁰⁵ oppgivelse

¹³⁰⁶ krysssubsidiering

Bargguid maid gohčodit hálddašeapmin dahje almmolaš válldalastin, galget nappo ordnejuvvot sierra ovttađahkan, sihke guovddáš Statskog:s ja áinnas maid báikkálaš hálddašanovttadagas. Dákkár mearrádusaide lea eaktuduvvon ahte hálddašanláhka ja almmolašvuođaláhka galget gustot ja ahte Eanadoallodepartemeanta ain galgá stivret hálddašeami. Váiddagieđahallan galgá leat dábálaš vuogi mielde, juogo sierra Statskog ossodagas mii galgá bargat hálddašanáššiiguin, dahje Luonduhálddašandirektoráhtas nugo dál.

Mii dás lea celkon, lea mearrideaddji mearkkašupmi mo earuha gaskal gávppašeami ja hálddašeami eanavuovdinorgánain. Aarseth-lávdegotti raporta, mii lei vuodđun eanavuovdinkantuvrra ja Direktoráhta Finnmárkku vuovdeossodagaid ovtastuvvamii, earuhii gaskal gávppašeami ja hálddašeami 7. siiddus:

"Eanavuovdinkantuvrra opmodathálddašeamis leat guokte sierranas oasi; láhkahálddašeapmi¹³⁰⁷ ja gávppašeapmi. Láhkahálddašemiin oaivvilduvvo áššemeannudeapmi eanavuovdinlága mielde, ja gávppašeapmin oaivvilduvvo láigomássa¹³⁰⁸ doaibma, čievrravuovdin, málbma, gahčahatvuoigatvuohta, bivdo- ja oaggungoarttaid jna. vuovdin. Vaikko dán doaimmas leat hiegis muddemat/mearit, lea lávdegoddi válljen atnit "gávppašeami" namahusa.

Ja dasto daddjo 10. ja 11. siidduin:

"Áššemeannudeapmi eanavuovdinlága mielde lea almmolaš hálddašeapmi, ja ferte leat dohkálaš dásis sorjjasmeahtun dinestusas.

...

Eanavuovdinlága mielde meannuduvvo ášši dassáigo lea miehtan dasa dahje dat lea hilgojuvvon, ja váidinvejolašvuohta lea meaddil. Manñil go oastin- dahje lihttoláigohanohcan lea mieđihuvvon, šiehtadit oasti/láigolaš ja Stáhta vuovddit gávpelaččat. Vaikko šiehtadusa muhtun eavttut (ee. haddi) leat politihkalaš eiseválddiid addon meriide čadnon, vállje lávdegoddi gohčodit dán gávppašandoaibman. Dát doaibma siskkilda:

- lihttoláigodivadiid ja vuovdinhattiid mearrideami

---

¹³⁰⁷ lovforvaltning

¹³⁰⁸ festemasse

- mássavieččahaga¹³⁰⁹ ja bákterusttega šiehtadanbargu, goziheapmi ja divatmudden

- inkasso

Lávdegoddi lea ovttamielas ahte dát leat barggut maid berrešivčče sirret áššemeannudeames."

Dán juohkima mielde gártá eanavuovdinlága mielde opmodat- ja vuoigatvuođahálddašeapmi guovtteoasat¹³¹⁰ proseassa, mas vuosttas oassi, ohcanmeannudeapmi, lohikko hálddašeapmin. Go ohcan lea mearriduvvon dábálaš njuolggadusaid mielde, šaddá ášši gávppašeapmin.

Geavadis lea Statskog earuhun veahá earáláhkai. Go eanavuovdinkantuvra lea šaddan Statskog:a oassin, lea eanavuovdinkantuvrra bargu heivehuvvon Statskog iešguđet doaimmaide, mat bohtet ovdan Statskog SF Stivrenvuogádagain 1.0 oasis, Oslo 1992. Čuovvovaš doaimmat leat namuhuvvon:

1. Vuovdedoallu,
2. Bivdu/guollebivdu,
3. Eanahálddut¹³¹¹,
4. Eará ealáhusdoaimmat,
5. Opmodat- ja vuoigatvuođasihkkarastin,
6. Olgunastin/meahccásteapmi,
7. Luonddugáhttenbargu,
8. Almmolašrievttálaš válddalastin,
9. Juohkinkeahtá/oktasašgolul.

Dáid doaimmain leat eanavuovdinorgánat mearridan mii galgá lohkkot hálddašeapmin ja mii fas gávppašeapmin. Eanavuovdinorgánaid dáfus lea 3. doaibmasuogi, eanahálddut, dehálaččat. Dát doaibmasuorgi siskkilda buot doaimmaid mat gusket eatnamiidda, eanariggodagaide ja ođasmahtti riggodagaide, earret fuođđuid, guliid ja vuvddiid. Go eanavuovdinkantuvra bargá dán suorggi bargguid, lohkkojit čuovvovaš barggut hálddašeapmin:

1. Lassibargu čuovvut eanavuovdinlága,

---

¹³⁰⁹ massetak

¹³¹⁰ toledet

¹³¹¹ grunndisponering

2. Riggodatkártten oppalaččat,
3. Geavahanvuoigatvuođat, lavdnji, luopmánat, guohtun,
4. Eanavuovdinstivraáššit oppalaččat,
5. Boazodoallobarttat, boazodoalloáššit.

Gávppašeapmin lohkkojit:

1. Viessosajiid ja eatnamiid ohcamiid meannudeapmi,
2. Muddenplánen iežas olis,
3. Čievra-, geađge-, báktedoaibmaáššit,
4. Láigorivttiid sirdin,
5. Dárkkástusat, gieddebarggut oppalaččat,
6. Oppalaš láigomássaid bargu.

Ovdamearka dihte 8. doaibmasuorgái, almmolašrievttálaš válddalastimii, gullet buot barggut mat čuvvot go váldi mearridit eanjalmearrádusaid dahje ráhkadit lánkaásahusaid lea biddjon Statskog:i. Buot dán suroggi barggut lea hálldašeapmi, ja siskkildit:

1. Gárvvistit lánkaásahusaid ja "eanaeaiggátnjuolggadusaid" eanavuovdinlágas, fuođđolágas dahje luossa- ja sáivabivdolágas lánkavuodđuduvvon,
2. Gárvvistit "eanaeaiggátnjuolggadusaid" mat gusket meannudit ja mearridit čievra- ja báktedoaibmaáššiid, murrenčujuhusaid, sirddolaš rusttegiid jna.,
3. Gárvvistit njuolggadusaid čujuhit luossabivdosajiid, jogaid lihttoláigohit jna.,
4. Meannudit váiddaáššiid.
5. Áššemeannudit suodjalannjuolggadusaid mielde guovlluid mat leat suodjaluvvon luonddunsuodjalanlága mielde.

Earuhuvvo maiddá gaskal gii galgá lohkkot eanavuodinorgánaid iešguđet bargguid bargoaddin. Áigga lea ahte barggoaddit galget máksit sin ovddas dahkan barggu ovddas. Eanadoallodepartemeanta galgá omd. váldoaššálaččat máksit eanavuovdinkantuvra dahkan hálldášánbargguid goluid, oktan lassigoluid go eanavuovdinlágas lea hálldovejolašvuođas¹³¹² mearriduvvon sierra áššemeannudannjuolggadusat ja ráddjehusat. Eará bargoaddit

---

¹³¹² disponeringsadgang

leat Girko-, oahpahus ja dutkandepartemeanta ja Birasgáhttendepartemeanta. Go de bargu lohkkovuođđat gávppašeapmin, lohko Statskog bargoaddin.

Doaimmasurggiid vuogádagas ii leat mearkašahetti galgetgo eanavuovdinláhkaásahusa áššemeannudannjuolggadusat gustot. Statskog dieđiha ahte eanavuovdinorgánaid buot mearrádusat, gustosežžet dal mearrádusat eatnamiid- ja valljihálddašeapmái eanavuovdinlága mielde, dahje fuođđo- ja guollehálddašeapmái fuođđu- ja guolástanmearrádusaid mielde, lohkkovuođđat dat álgovuođđat gávppašeapmin. Eanavuovdinláhkaásahusa ja fuođđu- ja guolástanmearrádusaid áššemeannudannjuolggadusat galget datte gustot dábbalaš lágái, ja jus mearrádus guodduvuođđat, lohko ášši hálddašanmearrádussan.

Dát mearkaša ahte vaikko viessosajiid vuovdin lohkkovuođđat gávppašeapmin, eanahálddu boadussuorggis, galget eanavuovdinláhkaásahusa njuolggadusat ráhkkanahetti áššemeannudeami ja váidaga hárrái gustot. Jus váidinvuoigatvuohta geavahuvvo, gártá datte ášši joatkabargu adnot hálddašeapmin. Vuodustus lea ahte váiddagieđahallan lea lassibargu mii čuovvu go eanavuovdinlága erenoamáš njuolggadusat gustojit Finnmáarkui, maid dán vuogádaga mielde berre Eanadoallodepartemeanta gokčat.

Rievdeami oktavuodas mearriduvvui vel ahte buot eatnamat maid Stáhta vuvddiid direktoráhta hálddaša, oktan stáhta matrikulerekeahes eatnamiid Finnmáarkkus, galge eanagirjesirdot¹³¹³ Statskog:i. Eanadoallodepartemeanta dadjá St. prp. nr. 52 1991-92 28. siiddus:

"Go Stáhta vuvddiid direktoráhta rievdaduvvo stáhtafitnodahkan ferte jearrat galgágo stáhtafitnodat badjelasas váldit dahje láigohit/lihttoláigohit/luoikkahit vuoigatvuođaid maid hálddašanorgána Stáhta vuvddiid direktoráhta hálde stáhta beales. Departemeanta lea gávnahan ahte ferte giddodatvuođdosirdin¹³¹⁴ opmodagain main stáhta vuovddit dál ovddasvástit hálddašeami. Dán ártá lea ahte rievdeami

---

¹³¹³ overskjøte

¹³¹⁴ grunnbokoverføring

eaktuda Statskog SF:s galgat leat seamma vuoigatvuođat ja geatnegasvuođat go maid Stáhta vuvddiid direktoráhta hálddaša dál."

Stuorradikki mearrádusas čuožžu :

"Statskog SF áigu badjelasas váldit giddodatvuođuid¹³¹⁵, oktan vuoigatvuođaiguin ja geatnegasvuođaiguin, opmodagaide main Stáhta vuvddiid direktoráhta dál ollásit ovddasvástida hálddašeami. Dát siskkildit álgovuolggalaš stáhtaopmodagaid, oston opmodagaid ja stáhtaalmennehiid."

Matrikulerekeahtes stáhtaeatnamat Finnmárkkus adnojuvvojit Eanadoalodepartemeantta beales gullat "álgovuolggalaš stáhtaeatnamiid" jovkui, geahča St. prp. nr. 52 (1991-92) 24. siiddu.

Eanagirjesirdima¹³¹⁶ oktavuodas mearridii Sámi vuoigatvuođalávdegoddi ahte lávdegotti ovdaolmmoš galggai čujuhit Justisdepartementii, lávdegotti bargoadin, čilgen dihte mo lávdegotti bargui čuohtá go sirdá eaiggáduššánvuoigatvuođa Statskog:i. Ovdaolmmoš čálii girjjistis čakčamánu 22. b. 1992 ee.:

"Mearriduvvon rievdadeapmi earret eará Finnmárkku stáhta eatnamiid hálddašeames ii dieđusge nuppástuhte Sámi vuoigatvuođalávdegotti barggu. Lávdegoddi árvvoštallá ain Finnmárkku stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid hálddašanortnega mo ieš dáhttu.

.....

Go lea sáhka diggelogahallat eaiggáduššánvuoigatvuođa sirddiheami eatnamiidda Finnmárkkus Statskog SF:i, jáhkká Sámi vuoigatvuođalávdegoddi danin leat ártta dáinna vuordit dasságo lávdegoddi leat geargan čielggademiinis Finnmárkku birra.

- Čujuhan muđui ahte go "stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid" Finnmárkkus matrikulerii 1970-80 jagiin lea mu dieđu mielde leamaš eaktun ahte dát ii galgan moktege nuppástuhttit eanariectedilálašvuođaid. Eaiggáduššánvuoigatvuođa sirddiheami diggelogahallan - maid sáhtta matrikulerema geažil dahkat - čájeha datte justa eatnamiid riektedilálašvuođa formála nuppástusa."

---

¹³¹⁵ grunnbokshjemmel

¹³¹⁶ overskjøting

Justisdepartemeanta čujuhii golggotmánu 13. b. 1992 girjjis Eanadoalodepartementii Sámi vuoigatvuodálávdegotti čujuhusa birra, ja navddii Eanadoalodepartemeantta leat rivttes ásahus árvvoštallat čujuhusa. Eanadoalodepartemeantta vástádusas golggotmánu 23. b. 1992 čuožžu :

"Eanadoalodepartemeanta čujuha dán oktavuodas St. prp. nr. 52 (1991-92) ja Stuorradikki miessemánu 14. b. 1992 mearrádussii. Dán vuodul čujuhit:

1. Stáhtas gártá leat seamma eaiggáduššansajádat manjil rievdadeamige go dan ovdal.
2. Giddodatvuodu galgá sirdit dáinna eavttuin ja nu ii nuppástuhttit Finnmárkku eanariectedilálašvuodaid."

Finnmárkku eatnamiid eanagirjesirdin Eanadoalodepartemeanttas Statskog SF:i lea čakčamánu 1993:s dadjatjuo čáđahuvvon. Eanagirjji lea juridihkalaččat čállon buot eatnamiidda mat gullet 1 atnonummarii¹³¹⁷ buot dállonummariidda juohke duopmosuohkana gielddain. Oktiibuot leat fylkkas njeallje duopmosuohkana. Eanagirjjit leat diggelogahallon Čáhcesullo duopmosuohkana opmodagain, ja seamma galgá dahkkot Hámmárfeastta ja Álttá duopmosuohkaniid opmodagain. Várggáha sundi lea datte mánggaid árttaid geažil biehttan diggelogahallat eanagirjji.

2.5 EANAVUOVDINORGÁNAID VÁLDI

Válddalastin eanavuovdinlága ja eará láhkavuoduid mielde galgá eanavuovdinorgánaid sadji čilgejuvvot eará orgánaid ektui maidda almmolašrievttálaš válddalastin lea biddjon . Gaskavuohka dákkár orgánaide ii meannuduvvo dás, muhto lea vihkkedallon sierranaš áššesurggiid čađamannamis 4. kapihttalas.

2.5.1 Váldi eanavuovdinlága mielde

---

¹³¹⁷ bruksnummer

Eanaopmodagaid vuovdin ja lihttoláigoheapmi ja eará vuoigatvuođat dahkkojit eanavuovdinlága njuolggadusaid mielde. Dáid bargguid gohčodit eanavuovdinorgánat eaiggáduššanhálddašeapmin.

Lastavuovdečuheapmi muoraide muddejuvvo eanavuovdinlága § 4 mielde ja galggašii danin leat eanavuovdinorgánaid bargun. Eanavuovdinásahusa § 11 mielde galgá datte dát gullat Direktoráhta vuovdeossodahkii. Mo dát váldi dál doaimmahuvvo, lea dárkilat ovddiduvvon 4.4. kapihttalis vulobealde.

2.5.1.1 Eanavuovdinlága mearrádusaid várddus

Stáhta matrikulerekeahes eatnamiid láchka galgá § 1 mielde gustot stáhta matrikulerekeahes eatnamiidda Finnmárkku fylkkas. Lága ovdabargguid olis galgá láchka siskkildit "buot eatnamiid, čázádagaid ja juohkelágan eanavuoigatvuođat", geahča Od. prp. nr. 48 (1963-64) 13. siiddus. Dát mearkkaša ahte buot stáhta vuoigatvuođat fylkka eatnamiidda siskkilduvvojit lága njuolggadusain.

Eanavuovdinlága § 2 lea lága váldomearrádus. Dás mearriduvvo vuosttas lađđasis ahte eatnamiid sáhhtá vuovdit dahje lihttoláigohit, muhto daid spiehkastagaiguin mat leat namuhuvvon nuppi lađđasis. § 2 goalmát lađas addá láchkavuođu mearridit stáhta eatnamiin vuovdima, lihttoláigoheami ja hálddašeami láchkaásahusaid ja čujuhemiid §§ 4 ja 5 olis, geahča vulobealde.

Hálddašanjoavku lea gávnahan dárbblašlažžan mannat erenoamážit čađa eanavuovdinlága § 2 sisdoalu, dán mearrádusas go lea nu guovddáš mearkkašupmi stáhta matrikulerekeahes eatnamiid hálddašeapmái Finnmárkkus. Dáid njuolggadusaid sisdoallu lea vihkkedallon 2.5.1.2. ja 2.5.1.3. čuoggáin vulobealde.

Lága § 3:s addo njuolggadus ahte stáhta lea luvvejuvvon áidegeatnegasvuođas miessemánu 5. b. 1961 ránnjááiddiid birra lága mielde. Mearrádus digaštallui go 1965 eanavuovdinláhka mearriduvvui, gos čuoččuhuvvui ahte stáhta

áidegeatnegasvuođa ektui ferte adnot nugo earáge eanaeaiggádin. Eanadoallodepartemeanta vuođustii luvvema ná:

".. Finnmárkkus lea šaddan vieruiduvvan riektenjuolggadus áidedoallama hárrái Finnmárkku stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid ektui, ja ahte stáhta "erenomáš riektedilálašvuođa" mearrádusaid olis ránnjááiddi birra lága § 1:s boahtteáiggisge ferte luvvejuvvot oassálastamis priváhtaeatnamiid ja matrikulerekeahtes stáhtaopmodagaid gaskasaš áidedoallamis." (Od. prp. nr. 48 1963-64 14. siiddus).

Departemeanta dadjá dasto ahte vieruiduvvan riektenjuolggadusa vuođu lea ahte opmodagat leat leamaš vuvdon viehka govttolaš hattiide, ja ahte stáhtii dábálaččat ii leat leamaš makkárga ovdu priváhtaeatnamiid ja matrikulerekeahtes stáhtaeatnamiid gaskasaš áiddiin, mii várra boahtteáiggisge lea erenomáš Finnmárkku dáfus.

Eanavuovdinkantuvrra beales dieđihuvvo ahte dát spiehkastat adnojuvvo maid guoskat rájaid máđasatnima geatnegasvuhtii, ja láigolaš dahje oasti gohččo goasttidit láigohuvvon dahje ostojuvvon eatnamiid rájaid merkema. Rádjaáššiin eanajuohkinlága olis lea datte stáhta Finnmárkku eanavuovdinkantuvrra bokte áddejuvvon veardásaš ránnján, ja eanavuovdinkantuvra lea rádjaáššiid geažil gohččojuvvon máksit eanajuohkingoluid¹³¹⁸.

Eanavuovdinlága § 4 addá giliolbmuide vuoigatvuođa čujuhuvvot lastavuovddi muoraide. Vuoigatvuohta lea ráddjejuvvon dálloatnui. Od. prp. nr 48 (1963-64) 14. siiddus gohčoduvvo muorravuoigatvuohta buohkaidvuoigatvuohtan ja iige suodjaluvvon vuoigatvuohtan, ja daddjo ahte njuolggadusa sáhttá heaittihit buhtadasa haga jus muorradárbu áiggi mielde nohká. Seamma sajis albmadvuohtat vel gii galgá lohkkot "giliássi":

""Giliássi" báhkcodeamiin lea - nugo ovdanbohtá lánvegegoddi cealkámušas - oaivvilduvvon ráddjet vuoigatvuođa čujuhuvvot muoraid dálloatnui sidjiide geat ássat olggobealde gávppogiid ja čoahkkebáikkiid."

---

¹³¹⁸ jordskiftekostnad

Mearrádusa rievttálaš sisdoallu lea meannuduvvon Riektejoavkku čielggadeami 3.2. kapihttalis, ja čujuhannjuolggadusa geavat lea govviduvvon vulobealde 4.4. kapihttalis.

Mearrádus mas guhká ii leat leamaš geavatlaš mearkašupmi, lea § 5, mii doaisttáži¹³¹⁹ addá gieldda ássiide lobi gielddas čuohppat lavnnjiid jekkiin. Lavdnječuohppan galgá maid čjuhuvvot. Departemeanta gohčoda lavdnječuohppama vuoigatvuoda buohkaidvuoigatvuohtan maid sáhtá heaittihit jus lavdnjeboaldin nohká. Njuolggadusa rievttálaš bealit leat vihkkedallon Riektejoavkku čielggadeami 3.11. kapihttalis. Go njuolggadus ii leat dál anus, ii leat dat Hálddašanoavkku čielggadeamis lagat meannuduvvon.

Eanavuovdinlága § 5 a bođii 1977 eanavuovdinlága lassin. Dás lea biddjon njuolggadus ahte dušše finnmárkolaččain galgá leat stáhta eatnamiin vuoigatvuohta lubmet. Eará norgga borgárat ja olgoriikalaččat sáhttet lubmet dušše go murjjiid borra dastán.

Dasto addo Gonagassii váldi addit lánkaásahusa lubmenmuddemii, ja dan oktavuodas sáhtá mearridit ahte muhtun luomeguovllut čujuheami bokte galget spiehkastuvvot álbmoga čoagginvuoigatvuođas, ja dan sadjái doalahuvvojit ovttaskas olbmuide, joavkkuide ja giliide. Luomevaljiid čujuhannjuolggadusat leat addon eanavuovdinlánkaásahusa § 8 a:s.

§ 5 a rievttálaš bealit leat meannuduvvon Riektejoavkku čielggadeami 3.10. kapihttalis. Njuolggadusaid geavat lea govviduvvon vulobealde 4.7. kapihttalis.

2.5.1.2 Vuovdin ja lihttoláigoheapmi

Eanavuovdinlága § 2 vuosttas lađas lea lága váldomearrádus mas lea dákkár teaksta:

"Stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid sáhtá vuovdit dahje lihttoláigohit."

---

¹³¹⁹ inntil videre

Mearrádus bidjá vuoigatvuodavuodu eanavuovdinorgánaide sáhttit rievttálaččat ráđđet stáhta matrikulerekeahes eatnamiid Finnmárkkus. Vuoigatvuodavuodđu dárbbášuvvo vai eanavuovdinorgánat stáhta beales sáhttet vuovdit stáhta eatnamiid, almmá šaddat vuostá Vuodđolága § 19 gildosiin. Vuodđolága § 19 ektui cealká Eanadoallodepartemeanta Od. prp. nr. 48 (1963-64) 11. siiddus:

"Finnmárkku stáhta eatnamiid vuovdima (miessemánu 22. b. 1902) gustojeaddji lága váldomearrádus lea § 1, vuosttas lađas mii čuodjá: "Stáhta Finnmárkku Ámtta Eanaguovllu Eatnamiid oktan Vuvddiin sáhtta luobahit". Nugo čujuhuvvon árvalusas lea dat hálldašánválddi mearrádus maid Gonagas sáhtta doaimmahit Vuodđolága § 19 Stuorradikki mieđáhusa olis. Dán mieđáhusa sáhtta Stuorradiggi, nugo lávdegoddi lea ovdandoallan, addit dábálaš dievasčoahkkinmearrádusas¹³²⁰. Sáhtta addot lága hámisge.

Departemeanta lea ovtamielas lávdegottiin ahte livččii leamen ovdun ahte Stuorradikki vuovdinmieđáhus addo lága hámis ja ahte mieđihanvárašumit váldojit láchkii."

Njuolggadus ahte Finnmárkku stáhta matrikulerekeahes eatnamiid sáhtta vuovdit dahje lihttoláigohit, lea vástideaddji njuolggadusa joatkka mii vuosttas geardde lei váldon 1863 eanavuovdinláchkii, ja mii maŋŋil joatkkašuvvui 1902-lágas. Almmolaš kommišuvdna evttohii 1862:s njuolggadusa, ja maid vuovdemeašttirguovttos Barth ja Norman vuolggageigga. Ovdahistorjá ja vuodustus addit njuolggadusa mii attii lobi vuovdit dahje lihttoláigohit stáhta eatnamiid Finnmárkkus, bohtá ovdan Od. prp.nr. 33 1863:s, mas 8. ja 9. siiddus čuožžu:

"Kommišuvdna lea dan Oaivilis, ahte dat dássáži gustojeaddji Prinsihppa, Boahhteáiggis berre nuppástuvvot nu, ahte Stáhta Eatnamat eai šat ske?kejuvvo, muhto juogo vuvdojuvvojit Haddái, mii vástida olles Árvvu vuovdináiggis, dahje - go Vuovdin Dilálašvuodain ii leat ávkkálaš - Buhtadasa vuostá sáhtta addit Priváhtaolbmo Atnui, ja ahte Eaiggáduššanvuoigatvuohta ostojuvvon Eatnamiidda berre leat seamma hehttetkeahhtá ja gáržžitkeahhtá Finnmárkkus, go eará Riikaosiin.

---

¹³²⁰ plenarbeslutning

Lagabui vuođustit Mearrádusa, ahte Eatnamat dás rájes eai addo Nuvttá, ii oro dán Báikkis dárbbasuvvomin, go dan Oktavuodas sáhtta čujuhit Vuovdefálldi Norman mildosiidda, mat čuvgejit Gonagaslaš Sis-Departementii Njukčamánu 19. b. dán jagi, mas jáhkku ođđa Prinsihppa min oainnu mielde lea doarvái vuođustuvvon. Dás galgá dušše mihttet, ahte vissa einnosta ođđa Vuogádaga Guoddaleapmi, ahte dat vádduda ja muhtun Muddui caggá Finnmárkkus eanet hukset, muhto dat Dárkon ii leat Kommišuvdnii moktege Issoras, go baicce várra lea buoret Guovlluide ahte leat moadde, muhto árjjálaš ja jábálaš Iešeaiggáda, go ahte leat olut, geain váilot dat namuhuvvon Galggat, ja go diehtit, ahte eai eisege sii daidda, geat dikšot Eatnamiid, dábálaččat dál leat gillán, go baicce dábálaččat juo leat geavahan eanet Eatnamiid go sii dássáži leat gillen dahje sáhtán gilvit.

Go vuos Eatnamat leat vuvdojuvvon ja mákson olles Árvvus, berrešii dat maid leat Opmodat sáni duohta Áddemis, ja iige Gáržžiduvvot Eaiggáduššanvuoigatvuodas nugo bajábealde namahuvvon. Ahte buot dat berrešivččii loahpahuvvot, gusto datte lunddolaččat dušše Eatnamiidda, mat máksojuvvojit, nappo dan maid Stáhta dás rájes luobada. Vel guoská, mat lea juo addon, ainjuo Dál evttohuvvo dušše Gáržžidemiid lasihit dan oassái, maid birra eanet vulobealde.

Eatnamiid Vuovdima dáfus, ii leat diedusge min Oaivil, ahte buot Eatnamat galget vuvdojuvvot ja iige, ahte berrešii doapmat vuovdit, maid sáhtášii jurddašit Áiggiid mielde berrešii sirdit priváhta Eaiggáduššamii."

Dan "jáhkus" maid vuovdemeašttir Norman lea čállán ja masa kommišuvdna guorrasii, geardduha kommišuvdna ee.:

"Álttás, láhttesta Vuovdemeašttir, lea guhkit Áiggi juohkán ávkkolaš Eatnamiid Beallduide, Gittiide ja Niittude hui unna Eanabihtáide.

....

Dušše lea Vuohki, mo Eatnamiid luobaha, mii ferte leat unohas. Dát luobahuvvojit unnit Eanabihtáide, Dielkun vuvddiin, eai leat doarvái ávkkálaččat Atnui dasa gii daid oažžu, muhto doarvái Bilidit Vuovddi das birra. Ii gávdno makkárga gárvves Plána maid čuovvu, mas lea čielggaduvvon, gokko berrešii leat Vuovdi ja gokko Bealdu ja Gieddi.

....

Ainjuo navdá Vuovdemeašttir dáppe, ahte mo Vuovdi lea Vahágahtton, jus ii čalbmáičuohccái, liikká uhccán Vahát, dan ektui mo Eanabihtájuohkin Áiggi mielde čuohcá Eanadollui, Gildii ja Stáhtii. Go ferte dovddahit, ahte vel doppe daid Guovlluin Finnmárkkus, gos Eanadoallu lea duođai vejolaš, lea Ártá Dáluid unnidit mealgat go mánggaid eará Sajiin riikkas, go Eanadoallu Finnmárkkus ii sáhte Eatnašiid leat áidna Eallinvuohki, nu ahte ii galgga mannat nu Guhkás, go dál, váikko ii álo, muhto dávjá dahká. Dáinna juogademiin lea

hohkaheamen, vaikko Dilálašvuodát muđui eai iešalddes dárbbášivčče, vártnuhis, geafes, duhtameahttun, ja lobihis Eanadoallo-Proletára. Dán riikaoasis iđiha seamma Dilálašvuoda, go Molsunláhka ná viggá Duhtadit Almmolaš ja priváhta olbmuid go nuppástuhttimin eará sajiin riikkas. Manne Čujuhuvvo ná vahátlaš Lági mielde, oaivvilda Vuovdemeašttir ártan leat go Stáhta ske?ke Eanabihtáid, mat eai leat šat, nugo lei 1775:s, go dieđihuvvon Cealkámuš ilmmat, Ruhtaárvvu haga.

.....

Vuovdemeašttir atná danin riektasamos, ahte Eatnamat eai šat ske?kejuvvo, muhto luobahuvvojit árvvu mielde. Gos das ii leat makkárga árvvu, lea buoremus ahte ii giktal Geange ássagoahtit dohko.

...

Vuovdemeaštára geažiduvvon Lági mielde navdá, ahte Ii oktage gillá, Ii oktage oidojuvvo. Eatnamat bohte dušše sin giedáid gaskii, geain juo lei veahá Ruhta, nappo Dábálaččat ruovttudoallolaš¹³²¹ ja bargánis Olbmuide. Dan sadjái go eanebuidda, muhto geafes, eai birgejeaddji ja duhtameahttun Eanaeaiggádiidda, geat dávjá šaddet Gefiidkássii Noađđin, eai dárbbáš nu mángga, muhto jábálat, iehčanas ja duhtavaš Eanadoallit.

Vuovdemeaštára bajábealde namuhuvvon cealkámušat gusket, son mearkkaša, dušše Álttá Báhpasuohkanii. Galgágo Stáhta Eatnamiid Vuovdin leat Njuolggadussan muđui Finnmárkkusge, ii duostta árvvoštallat, go leat unnán Dieđut, muhto lea gullan oahppan ja buorremanolaš Olbmuid Nuortafinnmárkkus cealkimin dan hárrái, ahte galggašii leat ávkkálažžan doppege Vuovdigoahtit heađuštan dihte sahtedohko Ođđaássama báikkiide, gos eai sáhte ealihit iežaset, muhto guđdet maŋgilgo leat vuvddiid bilidan, na várra vel Eatnamiid bilidan nu ahte eai anihahte." (O. nr. 33 1862 2. siiddus)

Sisdepartemeanta guorrasii 5. siiddus čuo. lávdegotti oidnui, go "Stáhta... hálde Eatnamiidis, gos vuohččan Álttás, várra ii šat sáhte leat dárbbášlažžan dahje ávkkálažžan luobahit Buhtadasa haga". Mearriduvvui nammadit eanavuovdinkommišuvnna mii galggai fuolahit stáhta eatnamiid vuovdima Finnmárkkus.

Vuovdinlobi ulbmil lei nappo mánggasuorat¹³²²; belohahkii livččii giddodatvuovdimis leat sisabođut ruhtadit stáhta vuovdedoaimmahaga fylkkas, ja belohahkii oaivvilduvvui ahte fylkka ássiid buoremussan, erenoamážit eanadoalliid, lei go ieža besset eaiggáduššat eatnamiid. Stáhta matrikulerekeahtes

---

¹³²¹ husholderisk

¹³²² flerdelt

eatnamiid vuovdinprinsihppa, lágas gohčoduvvon luobaheapmin, joatkkašuvai 1902 eanavuovdinlágasge.

Dálá gustojeaddji eanavuovdinlága § 2 ii sisttisdoala makkárge oppalaš mearrádusa makkár deasttat galget deattuhuvvot, dahje eanemus deattuhuvvot, go áiggošii oastit dahje láigohit eatnamiid. Mo vuodustuvvo go dát ii leat mielde lea Od. prp. nr. 48 (1963-64) 11. siiddus:

"Departemeanttas lea, nugo Lávdegottisge, dakkár áddejupmi ahte Finnmárkku stáhta matrikulerekeahes eatnamiid hálddašeames berrešii váldodeaddu biddjot mo lea servodatávkkálažžan ja ruđalaččat riehta háldet eatnamiid. Departemeanta oaidná dehálaš bargun lámččit dilálašvuodaid nu ahte nu bures go vejolaš sáhtá áššiid meannudit dohkálaččat.

Departemeanta ii datte ane olus ávkin hábmet dákkár mihttomeari ieš lámkii. Vai ulbmálaš hálddašeapmi ii caggo go dát mihttomearri válđui lámkii, fertešivččii vejolaš lámkamearrádus leat nu dábálaš hámis ahte dat illá attašii aitosaš ákkaid makkárge konkrehta áššis. 1902 lámka ii sisdoalage ovttage dákkár mearrádusa.

Departemeanta navdá dalle árvalusa mielde lága berret ráddjejuvvot mearridit ahte stáhta matrikulerekeahes eatnamiid Finnmárkkus oktan lágas dárkilat hábmejuvvon spiehkastagaiguin, sáhtá vuovdit ja lámghit. Áiggis áigái vuovdima ja lihttolámghoheami njuolggadusaid ja dárkilat mearrádusaid berrešii Gonagas mearridit daid eavttuid mielde maid Sturradiggi bidjá lámkameannudeami vuodđun."

Guovddážin galgá nappo leat "servodatávkkálažžan ja ruđalaččat riehta" eatnamiid hálddašeapmi. Dát mihttomearri báhkkoduvvo eanavuovdinlámkaásahusa § 1:sge, mii njuolga suokkarda fylkka opmodathálddašeami plánema, muhto mii maid várra báhkkoda eatnamiid hálddašeami vuodđudeaddjibut prinsihpa. Eanavuovdinlámkaásahusa § 1 vuosttas lađas lea hábmejuvvon ná:

"Juksan dihte ulbmálaš ávkkástallama stáhta matrikulerekeahes eatnamiin galggašii eanaš vuovdit ja lihttolámghit dihto guovllu beroštumiid oktasaš árvoštallama vuodul".

§ 2 vuosttas lađđasa hábmen lea ahte eatnamiid "sáhtá" vuovdit dahje lihttolámghit. Dát mearkkaša, nugo čájehuvvon bajábealde, ahte eanavuovdinorgánain lea válđi vuovdit eatnamiid. Hábmema sáhtá dasa lassin dulkot ahte

eanavuovdinorgánat besset ieža mearridit galgágo eatnamiid vuovdit vai ii, nappo leago vuovdin dan háve sávahahtti dahje ávkkálažžan. Geavadis lea jerron galgágo eanavuovdinlága § 2 áddet ná, vai leatgo eanavuovdinorgánat geatnegasat luobahit eatnamiid jus ii oktage § 2 namuhuvvon spiehkastagain guoskkahuvvo.

Eanavuovdinorgánat gohčodit eanavuovdinlága "jo-láhkan", ja eatnamat vuovdojit dahje lihttoláigohuvvojit jus eai leat konkrehta árttat biehttalit ohcama. Dát guoddu vuodustuvvo ahte láhka lea addon justa ásahan dihte priváhta opmodagaid Finnmárkkus. Dasa lassin ii leat stáhtas olus alddes beroštupmi eaiggáduššanvuoigatvuhtii go eatnamat eai berre bissut stáhta eaiggáduššamis daid deasttaid vuodul mat leat biddjon § 2 nuppi lađđasii. Illá ábuha biehttalit ohcama jus eai leat dákkár árttat mat vuodustit biehttaleami.

Ii sáhte liikká várra dás gávnnahit ahte lea vuovdingeatnegas, nu ahte ohccis lea vuoigatvuohtagáibádus oažžut ohcama mieđihuvvot, jus ii spiehkastuvvo veahášge § 2 nuppi lađđasa mielde. Hálldašangeavat sáhtta datte dás ráddjet. Dađis lea šaddan bissovaš geavat ahte eanabihtta vuvdojuvvo dahje lihttoláigohuvvo jus ii oktage nuppi lađđasa mearrádus devdojuvvo. Danin sáhtta adnot eahpeáššálaš dahje eahpegovttolaš erohusmeannudeapmin jus ovttá áššis, govtolaš árttaid haga, biehttala ohcama. Muhto eanavuovdinorgánat sáhttet muhttit geavada oppalaččat, ja eaige danin ohccit geat leat hilgojuvvon, sivahala eahpegovttolaš erohusmeannudemiiin, maŋŋilgo geavada lea muhtán.

Vuovdin- ja láigohaneanavuovdinmearrádusain, maid Eanadoaldepartemeanta gergii golggotmánu 3. b. 1967, lea § 10:s njuolggadus mas leat eará sánit go eanavuovdinlága § 2 vuosttas lađđasis, ja mas eanet orru ahte addá lihttoláigohangeatnegasvuoda. § 10 vuosttas lađđasis čuožžu ahte váldonjuolggadussan galget joavdobarttat čohkkejuvvo muddejuvvon bartaguovlluide. § 10 nuppi lađđasis lea datte celkon ahte dábálaččat galgá dán njuolggadusas sierralobi oažžut, jus erenoamáš deasttat eai headus. Mearrádusa nuppi lađđasa teaksta lea ná:

"Sierralobi galgá dábálaččat addit go boazodoalldilit, eanadoalldilit, álbmoga beroštumit, luonddusuodjalandeasttat, gielddateknalaš dilit, mátkkoštandilit dahje eatnamiid vejolaš eará dehálaš ávkkástallamat eai cakka dan. "

Njuolggadus orru vuosttažettiin muddemiin gaskavuođa gaskal čohkkejuvvon ja bieđggus joavdobarttaid huksema. Muhto dat maid áddejuvvo nu ahte bidjá geatnegasvuođa lihttoláigohit bartasajiid go ii čuoza ovttage namuhuvvon beroštumiide.

Iešalddes mearrádus ii sáhte vuodđodit riektegeatnegasvuođa vuovdit, lága mearrádusaid rihkkuma olis. Njuolggadusa ferte baicce dárkot báhkkodeapmin makkár politihkka galgá leat bieđggus bartahuksema áššiin. Liikká lea dušše "dábálaččat" sierralohpi galgá addot, ja lea mearriduvvon ahte "dehálat eanaávkkástallan" galgá leat ovddabeale eanaláigoheami joavdobarttaide.

Manne njuolggadus válđui eanavuovdinmearrádusaide lei go Eanadoalldedepartemeanta, ráđđehusa liberála bartapolitihka geažil, bivddii Stáhta vuvddiid direktoráhta muhttit bartamearrádusaid nugo dat dál leat.

2.5.1.3 Luobahanvejolašvuođa ráddjemat

Eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa a-c bustávain lea eanavuovdinorgánaid luobahanvejolašvuohta ráddjejuvvon. Doppe čuožžu :

Eai vuvdo eatnamat:

- a) maid eiseválddit atnet dárbbaslážžan boazoguohtomiidda,
- b) mat geavahuvvojit dahje navdot geavahuvvot badjesápmelaččaid johtolagaide,
- c) mat berrešedje leat stáhta eaiggáduššamis mehciid, ruvkedoaimmaid, guollebivddu, olgunastin- ja luonddusuodjalanberoštumiid dahje eará árttaid geažil."

Dán golbma mearrádusas lea oktasaš ahte albmadiid eatnamiid mat eai "galgga vuvdot". Gažaldat lea gustojitgo ráddjehusat § 2 nuppi lađđasis dušše go eatnamiid *vuovdá*,

sániid mielde, vai gustojitgo ráddjehusat eará viiddis háldemisge. § 2 vuosttas lađđasis máinnašuvvo sihke vuovdin ja láigoheapmi háldduin maid eanavuovdinorgánat galget sáhttit dahkat. Go de ráddje háldolobi, namuhuvvo dušše vuovdin. Gažaldat šaddá leago dát mielaevttot¹³²³ erohus, vai galgágo dulkot njuolggadusa nu ahte gielddus gusto eará háldduinge go vuovdimis, namalassii lihttoláigoheames dahje viessosadjeláigoheamesge.

Dušše gielalaš dulkoma mielde gustojit ráđđenráddjemat¹³²⁴ dušše aitosaš vuovdimis. Nuppi beales cealkkihit duohta deasttat ahte ráddjehusat berrejit maid adnot eará háldduin. Boazodoalloberoštumiide lea ovdamearkka dihte seamma vahát massáš dal láiddomiid dahje johtolagaid eará háldduid go vuovdima geažil. Háldu čuohcá anjke nu ahte ii sáhte eatnamiid atnit.

Ovdabargguin ii leat gažaldat čielgasit meannuduvvon, muhto leat dihto ákkat. Maŋŋilgo eanavuovdinláhkalávdegoddi lei vihkkedallan makkár lohpi berrešii leat eatnamiid luobahit, guoskkaha lobi láigohit dahje lihttoláigohit eatnamiid. Eanavuovdinláhkalávdegoddi cealká 1962 árvalusastis 15. siiddus:

"Jus ii árttaid geažil mat ovddabealde leat namuhuvvon galgga leat eahpidahtti, galggašii Finnmárkku eatnamiid sáhttit láigohit dahje lihttoláigohit. ... Dalle berrešii addit oppalaš vejolašvuoda lihttoláigohit eatnamiid Finnmárkkus go dát ii leat vuoigatvuođaid vuostá maid badjesápmelaččat dahje dálonat leat háhkan, dahje riikka dahje guovllu anu vuostá."

Dán cealkámuša mielde sáhtta orrut ahte lávdegoddi oaivvilda láigohan- ja lihttoláigohanlobis galget leat seamma ráddjehusat go lobis vuovdit matrikulerekeahntes eatnamiid. Seammaláhkai ádde V čuoggá "Vuovdin dahje lihttoláigoheapmi" 29. siiddus, mas geahčada eanaháldduid iešguđet ulbmiliidda, ja vihkkedallá deasttaid mat bealuštit vuovdima dahje láigoheami. Vihkkedallamat čájehit ahte dán atná ávkkálašvuodağažaldahkan, ja ii leat celkon mihkkege das

---

¹³²³ tilsiktet

¹³²⁴ ráđighetsbegrensning

ahte galget leat sierranaš njuolggadusat eanavuovdinorgánaid vuovdin- ja lihttoláigohanháldolobis. Liikká namuhuvvo lávdegotti láchkaárvalusas dušše vuovdin, ja § 2 sierramearkkašumiin 45. siiddus lea dušše vuovdimisge sáhka.

Eanavuovdinlága (Od. prp. nr. 48 1963-64) proposišuvnnasge lea soames miellagiddevaš cealkámuša. Dábálaš mearkkašumiin dadjá Eanadoalodepartemeanta (12. siiddus):

"Departemeantage lea ovttamielas lávdegotti oidnui eanavuovdinhálddáhusa gaskavuodas sápmelaččaide ja boazodoalloberoštumiide. Sápmelaččaid beroštumit fertejit doahttaluvvot juohke oktavuodas."

Dát oppalaš oaivil bealušta ahte ainjuo ráddjehusat mat leat mielde boazosápmelaččaid geažil, galget gustot eará háldduidege go vuovdimii.

Dakka manjil dán cealkámuša jearrá departemeanta berrešiigo válljet vuovdit vai lihttoláigohit go hálde Finnmárkku eatnamiid. Departemeanta cealká:

"Galgágo vuovdit vai lihttoláigohit eatnamiid go galgá dodjit háldu makkárnu ulbmilii, atná departemeanta sieiva ávkkálašvuodagažaldahkan. Jus lea čielggas ahte eanabihtta adnojuvvo ulbmila mielde, oidojuvvo vuovdin. Nu guhkágo lea viissismeahtun, berrešii láigohit. Departemeanta ii cuiggot lávdegotti oainnu dáid gažaldagaide ja namuha erenomážit leat ovttaoaivilis ahte bartasajiid ii berrešii vuovdit."

Vaikko čuolbma leage eará, vuhtto sitáhtas ahte ii leat oaivvilduvvon leat makkárga erohus sáhhtágo vuovdit vai lihttoláigohit. Dán doarju departemeantta cealkámuš evttohusa sierracuhkiin 13. siiddus:

"Ovdanbuktima § 2 vuosttas lađđasis lea ulbmil addit láchkavuodu vuovdimii dahje láigoheapmái. Go lea oaivvilduvvon báhkkodit molssaeavttu, lea departemeanta gávnahan fertet buhtadit "ja" báhkkodeami evttohusa vuosttas lađđasis "dahje"-sániin ovdanbuktimis."

Eará dagaldat leat mo mearrádusa leat geavahan. Suoidnemánu 3. b. 1978 girjjis attii Stáhta vuvddiid direktoráhta bargonjuolggadusaid ahte Finnmárkku

Eanavuovdinkantuvra galgá árvvoštallat gaskavuođa § 2 nuppi lađđasii eará viiddis háldduinge go vuovdima. Dás daddjo ee.:

"§ 2 nuppi lađas čujuha sániid mielde opmodagaid sirdimii (vuovdimii) ja iige láigoheapmái.

Olu hálddut leat nuppi beales nu viidát ahte dat vuovdingildosa ektui berrešedje lohkkot vuovdimin lága ektui, go beroštumiid maid áiggošii áimmahuššat eai livčče muđui doarvái suodjaluvvon.

Dasa mii ovddabealde lea namuhuvvon, mearriduvvo dás ahte eanavuovdinkantuvra buot vuovdináššiin ja eará viiddis háldduin mat lága áddemis bálddastahttojit vuovdimiin (omd: eanahálddut huksemii, viesuide, industriai, luottaide) ferte árvvoštallat dárkilit rihkkugo vuovdin/hálden lága § 2 nuppi lađđasa gildosa."

Seamma čavčča, golggotmánu 26. b. 1978, muhtii Eanadoalodepartemeanta eanavuovdinláhkaásahusa § 15 njealját lađđasa dán mielde, nu ahte dat dál čuodjá:

"Vuovdima dahje eará viidát háldduid dáfus maid bálddalastá vuovdimiin, omd. eanahálden huksemii, viesuide, industriai ja luottaide, árvvoštallá eanavuovdinhoavda galgágo eanabihtá vuovdit eanavuovdinlága § 2, nuppi lađđasa ltr a. ja b mielde. Direktoráhta mearrida jus eahpiduvvo maŋŋilgo eanavuovdinstivra lea buktán dasa cealkámuša."

Eanavuovdinkantuvra dieđihii ahte sii geavatlaččat leat dulkon "galgágo vuovdit" báhkcodeami maiddá "galgágo vuovdit, lihttoláigohit dahje háldet earaláhkái".

Dát dagaldagat galget ovttas čilget ahte § 2 nubbi lađas ii galgga dušše gustot vuovdimis gáržžes áddemis, muhto eará viiddis háldduinge main lea nu bindilis dahje viiddis váikkuhusat ahte dán oktavuođas ferte leat dássálaga vuovdimiin. Go vuovdin báhkcodeapmi adnojuvvo maŋŋil dán ovdanbuktimis, oaivvilduvvo danin sihke vuovdin ja lihttoláigoheapmi. Ovdalis earuheapmi gaskal departemeantta vuovdima ja ámtamánni dahje fylkkamánni lihttoláigoheami lea sihkkovuvvon 1965 lágas.

2.5.1.3.1 Boazoláiddomat

§ 2 nuppi lađđasa a) bustáva háldenspiehkastat gusto eatnamiidda maid "almmolaš eiseválddit oidnet dárbblašlažžan boazoláiddomiidda". Álggos ferte mearridit maid siskkilda "*boazoláiddomiid*" doaba. 1863 ja 1902 eanavuovdinlágaid § 1 mielde eai galgan guovllut mat dárbbášuvvojedje geasseguohtumii, vuvdot. Gustojeaddji eanavuovdinláhka geavaha oppalat báhkkodeapmi "láiddomat", mii siskkilda buot láiddomiid bohccot atnet jagis.

Ráhkkaneaddji lávdegoddi evttohii bisuhit ráddjema guovlluin mat adnojedje dárbbášuvvot "geasseguohtumin". Eanadoallodepartemeanta čuovui lávdegotti evttohusa ja hilggui čielgasit boazodoalliid gáibádusa viiddidit suodjalusa "guohtumiidda" oppalaččat, geahča Od. prp. nr. 48 1963-64 13. siiddu.

Eanadoallolávdegoddi muhtii datte "geasseguohtuma" "láiddomiidda" čuovvovaš mearkkašemiin (Árvalus O VII 1964-65 5. siiddu):

"Lávdegoddi oaivvilda ahte "geasseguohtun" báhkkodeapmi a čuo. ii leat áibbas gokči ja evttoha ahte "geasseguohtun" lonuhuvvo "*láiddomiin*".

Vaikko nuppástus vuodustuvvo ahte "geasseguohtun" ii leat áibbas gokči, ferte leat lávdegoddái čielggas, ja dan áiggage, ahte oppalat sátni livččii viiddidan suodjalusa gustot eará boazoláiddomiiddage. Dán láchkai mieđihivččii dáhttui mii ovdalis lei ovddiduvvon boazoealáhusa beales.

§ 2 nuppi lađđasa a) bustáva spiehkastat gusto danin vuos buot láiddomiidda maid boazoealáhus geavaha, iige dušše geasseguohtumiidda.

Dás sáhtta namuhit ahte 1965 eanavuovdinláhka ii spiehkastat omiid láiddomiid vuovdima (Dáloniid geasseguohtun... Eallit..."), nugo ovddit eanavuovdinlágat.

Teavstta mielde leat dušše eatnamat mat leat "*dárbbášlaččat*" boazoláiddomiidda mat leat spiehkastuvvon eanavuovdinorgánaid háldolobis. Dárbbu ferte árvoštallat iešguđet guovllu dilálašvuodaid ektui, muhto sáhtta stivret oppalat njuolggadusaid vuodul. Eai leat olus ákkat dákkár njuolggadusaide.

Soames oaivadeapmi lea suoidnemánu 5. b. 1977 girjjis Eanadoalodepartementii eanasirdima diggeáššis Hámárfeasttas. Dás lea ráđđehusadvokáhtaámmát cealkán "dárbblaš" báhkkodeamis:

"Mearráduš ..... mearrida datte vuovdingildosa dárbblaš boazoláiddomiidda. Soaitá gielddus maid ferte váikkuhut láigoeavttuide¹³²⁵ mat sulastahttet eaiggáduššansirdima. In geahččal dárkilit "dárbblaš" báhkkodeami dulkot. Sáhtá goittotge čujuhit ahte láchkaeaktu várra lea viiddit go buhtadanbággolonisteami dovddaldat."

Dán áddejumis sáhttet guovllut eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa a) olis leat dárbblaš láiddomat ja danin eai galgga vuvdot, vaikko meassamat eai attašivčče bággolonistanbuhtadasa vuoigatvuođa. Dákkár áddejummi mielddisbuktá ahte meassamiid gierdama vuolimuš ceahkki eanavuovdinlága 2 nuppi lađđasa a) vuođu, biddjojuvvo vuollelabbui go bággolonistanbuhtadasa vuolimus ceahki.

Galgágo dárboárvvoštallan vuolggahuvvot juohke orohaga mearriduvvan bajimuš lobálaš boazologus, vai duohta boazologus, mii dán áigái lea alibut. Boazodoallolága § 2 nuppi lađđasa mielde sáhttet boazoeiseválddit mearridit juohke orohaga guhtonáiggi ja bajimuš boazologu. Dát vejolašvuohta lea ođas 1978 boazodoallolágas, ja ii lean 1965:s go eanavuovdinláhka mearriduvvui.

Jus boazolohku lea menddo allat dan ektui mii lea mearriduvvon, sáhtá čuoččuhuvvot ahte dasságo boazolohku lea geahpeduvvon vulobeallai mearriduvvon rájaid, dárbbášuvvo liige elliidege guohtun. Dáid elliid fysalaš dárbu ii leat nohkan, vaikko lea mearriduvvon geahpedit boazologu. Muhto go boazoeiseválddit fágaeiseváldin leat mearridan bajimuš boazologu, lea dát dehálaš eanavuovdinorgánaid láiddondárbbuid árvvoštallama vuođu. Dán láchkai buohtalasto hálddašeapmi maid iešguđet stáhtaeseválddit doaimmahit seamma áššesuorggis.

Leat guovllut maid "*almmolaš eiseválddit atnet*" dárbblašžžan láiddomiidda ja maid ii galgga vuovdit dahje lihttoláigohit. Eanavuovdinnjuolggadusaid mielde leat

---

¹³²⁵ festevilkár

eanavuovdinorgánat dán oktavuodas eiseválddit. Muhtun áššiin sáhttet eanavuovdinorgánat ieža mearridit guoskágo ášši gildosii. Dát sáhtta leat go guovlu čielgasit ferte lohkkot "dárbbášlažžan boazoláiddomiidda".

Jus guovlu ii leat dákkár ahte ohcan hilgojuvvo seammás, galget moanat orgánat, boazodoalloorgánatge, beassat cealkit dása, geahča eanavuovdinláhkaásahusa § 16. Dákkár áššiin lea boazodoallu ovddastuvvon orohatstivrra ja guovlustivrra bokte. Muhto boazodoalus lea dušše cealkinvuoigatvuohta, ja eanavuovdinorgánat dat loahpalaččat árvvoštallet ášši. Jus eanavuovdinorgánat eai ane guovllu "dárbbášlažžan láiddomiidda", sáhtta eatnamiid luobahit.

Dán árvvošteami mearrádusa sáhtta guoddalit, geahča eanavuovdinláhkaásahusa § 16 a. Váidaga čuovvu váiddameannudeapmi, sihke eanavuovdinorgánain ja Statskog:s, mii lea dákkár áššiid bajit orgána. Mearrádusa ii várra sáhte duopmostuoluid ovdii geahččalit, earretgo jus lea váldeboasttoatnu¹³²⁶. Mearrádus lea čielgasit biddjon "eiseválddiide", namalassii hálddašanorgánii. Sihke njuolggadusa hábmen, árvvošteami fágalaš ja teknalaš mihtilmasvuohta ja go eanavuovdinorgánat leat hárjánan dovdat guoskevaš gažaldagaid, duopmostuolut vánit dárkkistit¹³²⁷ eanavuovdinorgánaid árvvoštallama. Mearridit leago guovlu dárbbášlaš láiddomiidda, gullá nappo hálddašeami luđolaš árvvošteapmái.

Maŋimuš, ja várra dehálamos gažaldat maid galgá vihkkedallat dán mearrádusa ektui, lea gieldágo § 2 nubbi lađas a) inta luobaheami jus eanavuovdinorgánat gávnnahit guovlluid dárbbášuvvot boazoláiddomiidda, vai sáhttetgo eanavuovdinorgánat seaguhit eanet ealáhus- dahje servodatberoštumiid dárboárvvoštallamii, ja dákkár ollislaš árvvoštallamis mearridit dárbbášuvvogo guovlu boazoláiddomiidda.

Vuosttas áddejupmi mearkkaša ahte dušše boazoláiddomiid dárbbuid galgá árvvoštallat, nu ahte dušše boazodoalu dárbu lea mearrideaddjin sáhttago guovllu luobahit.

---

¹³²⁶ myndighetsmisbruk

¹³²⁷ overprøve

Nubbi áddejupmi diktá eanavuovdinorgánaid ollislaččat árvvoštallat ja mearridit leago boazoealáhusa dárbbut dehálamosat go eará beroštumiid ektui vihkkedallá. Manjit áddejupmi sáhtta mielddisbuktit ahte boazoláiddon sáhtta duvdot eret mearrádusa suodjalusas, go eanavuovdinorgánat ollislaš vihkkedallamis atnet eará deasttaid dehálabbon. Gažaldat šaddá nuppiin sániiguin makkár deasttaid eanavuovdinorgánat sáhttet atnit go árvvoštallo dárbbášuvvogo guovlu láiddomin. Gažaldat lea buicii áššiin mas eanavuovdinorgánat gal oidnet eatnamiid dárbbášuvvot láiddomiidda, muhto mas liikká atnet eará beroštumiid dehálabbon.

Teavstta mielde guoskkaha eanavuovdinlága § 2 nubbi lađas eatnamiid mat eai "galgga" vuvdot. Dákkár hábmema mielde lea dás sáhka luobahangildosis jus guovlu duođai dárbbášuvvo boazoláiddomiidda.

Nuppi beales daddjo ahte daid guovlluid maid "eiseválddit atnet dárbbášuvvot" láiddomiidda, ii galgga vuovdit. Leagosa de sadi dihto árvvošteapmái eanavuovdinorgánaid beales, nu ahte luđolaččat sáhttet mearridit sáhttetgo eatnamat muhtun háve dárkojuvvojit dárbbášlaš láiddomin.

Eanavuovdinlága ovdabargguin ii leat gažaldat čielgasit vihkkedallon. Lávdegotti, mii ráhkkanahit 1965 eanavuovdinlága, árvalusas, celko ahte "eat gávnnat ártta evttohit makkárga nuppástusaid badjesápmelaččaid vuoigatvuođain dahje vuoigatvuođain mat badjesápmelaččain leat boazodoallolága ja eanavuovdinlága vuođu", geahča eanavuovdinláhkalávdegotti 1962 árvalusa 24. siiddus. Lávdegoddi gergii láhkaárvalusa mii dán čuoggás lei seammago dalle gustojeaddji § 1 1902 eanavuovdinlágas, mas ee. čuožžo:

"Stáhta Finnmárkku Ámtta Eanaguovllu Eatnamiid oktan Vuvddiin sáhtta luobahit.

Luobaheapmi ii galgga liikká leat Priváhtii, go

a. Gaska eiseválddiid mielas adno dárbbášuvvon Geasseguohtumin dáloniid dahje Badjesápmelaččaid Elliide dahje Darfečuohppamiidda,

b. dat geavahuvvo Badjesápmelaččaid johtolagaide dahje dáloniid Johtalusaide dahje sáhtta navdit gáibiduvvo dákkár atnui,

.....

f. dan Luobaheapmi muđui šaddá leat vuostá riikka Beroštumiid dahje Guovllu Anu."

1902-lága sániid mielde ii galgga luobahit, mii mearkkáša ahte gielddus lea vealtameahttun jus guovlu adno dárbbášuvvot guohtumiidda. 1902 eanavuovdinnjuolggadusa § 1 mielde lea sáhka háviin go ii galgga luobahit:

" Luobaheapmi Dábálaš Njuolggadusaide gusto:

a) Eatnamat eai galgga luobahuvvot, go Luobaheamis Stáhta Eatnamiin Finnmárkku Ámtta Eanaguovllus 22:át Miessemánus 1902 Lága § 1 albmadvon dahje eará Deasttain - omd. Ruvkedoaibma, Darfejeakkit, Sámileatnamat, Guollebivdu, Bivdu dahje eará Hearvásvuodát - leat ávkkálažžan bisuhit dan Stáhta Eaiggáduššamis.

....."

Go lávdegoddi mii ráhkkanahit 1965 eanavuovdinlága, ii lean oaivvildan nuppástuhttit gustojeaddji rievtti dán čuoggás, sáhtta 1902-lága áddejupmi oažžut mearkkašumi mo dálá gustojeaddji eanavuovdinlága galgá áddet. 1902-lága ovdabargguin, Od. prp. nr. 20 1901-1902 26. siiddus, cealká Eanadoallodepartemeanta:

" Redakšuvnnalaš árttaid geažil lea dán paragrafii čohkkejuvnon mearrádusat, mat leat lávdegoddi evttohusa § 1, § 2 ja § 3, 2 čuoggát. Dás leat ee. albmadvon háviid, go ii berre luobahuvvot, vástideaddji 1863 lága mearrádusaide, § 1. Lávdegoddi dadjá dás:

"Lea eahpiduvvon, livčče go leamaš ávkkálažžan dás rehkenastit daid háviid, goas ii ávžžuhivčče vuovdit. Belohahkii livčče namalassii dát deasttat ovdáneamis rievdaduvvon áiggiid čađa, belohahkii livčče namalassii evttohusa prinsihpat eanavuovdima ovdánanvuogis dohkken buorebut njuolggadusaide go láchkii. Datte leat navdán buoremussan doalahit eanemus gustojeaddji láchkii ja departemeantta gaskaboddosaš evttohussii, muhto deattuhuvvo almmatge, ahte juohke háve ferte hálldahus atnit namahuvvon deasttaid, buot dárkojuvnon, deattu, maid čearddalaš ja ruđalaš beroštumit gávnnaht lasihit."

Lávdegoddái masa Eanadoallodepartemeanta čujuha, lei áššedovdi lávdegoddi mii galggai mannat čađa Eanadoallodepartemeanta ráhkadan ođđa eanavuovdinlága gaskaboddosaš evttohusa maid. Álggos máinnaša Eanadoallodepartemeanta daid háviin goas ii *berrešii* luobahit

eatnamiid. Lávdegotti sitáhtas hállo "háviin, goas ii ávžžuhuvvo vuovdit" ja ahte eanavuovdinorgánat juohke háve fertejit "atnit namahuvvon deasttaid, buot dárkojuvvon, deattu, maid čearddalaš ja ruđalaš beroštumit gávnnahit lasihit". Dát cealkámušat sáhttet vikkahit dan guvlui ahte eai leat dušše boazodoalu dárbbut mat galget mearridit árvvoštallanbohtosa, ja ahte boazodoalu dárbbut eai inta gielán háldet eatnamiid jus eará dehálaš deasttat eai caggan. Nugo lávdegotti ealkámušat geardduhuvvujit, ferte áddet departemeantta oaivvildit guorrasit dása.

Eanadoaldepartemeanta čujuha dasto dan dalá gustojeaddji 1863 láhkii, nu ahte "háviid goas ii galggašii luobahit", galgá vástidit háviide mat leat namuhuvvon 1863-lága § 1:s. Dát mearrádus čuojai ná:

"1. Stáhta Finnmárkkus eatnamat eai galgga luobahuvvot priváhta opmodahkan, go dan luobaheapmi livččii leamen vuostá guovllu anu, nugo namahuvvon go lea:

a) ahte dat geavahuvvo geasseguohtumin dáloniid dahje badjesápmelaččaid elliide dahje lavdnjeloggumii,
....."

1863 láhkamearrádusa vuolggasadji lea árvvoštallat livččiigo vuovdin "leat vuostá guovllu anu". Dát mearkkaša dábálaččat moanaid dilálašvuođaid seagáš¹³²⁸ árvvoštallama. Mearrádusa sáhtta áddet nu ahte dat lohka daid háviid goas luobaheapmi erenoamážit ("namalassii") livččii lean vuostá guovllu anu, nu ahte ii mearkkašan ahte ii galgan sáhttit eará dilálašvuođaidge dárkot. Dalle sáhtii dihto háviid gávnnahit ahte vuovdin ii livččii vuostá guovllu anu, vaikko guovlu adno geasseguohtumin dáloniid ja sápmelaččaid elliide.

Teaksta orru leamen almmatge čájeheamen ahte luobaheapmi livččii leamen vuostá guovllu anu, *ainjuo* namahuvvon dilálašvuođaid mielde. Vuovdin daid háviid mat erenoamážit namuhuvvojit mearrádusas, ee. go eatnamat "geavahuvvojit geasseguohtumin", livččii iešalddes sáhttit áddejuvvot "vuostá guovllu anu", nappo vaikko ii árvvoštala eará deasttaid. Dán ferte dalle áddet vuovdingildosin dán lága

---

¹³²⁸ sammensatt

mielde dan muddui go eatnamiid dárbbáša
boazogesseguohtumin. Dán dulkoma doarju 1863-láhka § 2,
mas čuožžo:

"Eatnamat, mat ovdalis namuhuvvon Eavttuid olis eai gávnnavuvvon
dárbbášlažžan dahje ávkkálažžan bisuhit Stáhta Eaiggáduššamis, sáhtá
ain Luobahit".

1863-lága ovdabarggut vigget maid dan guovlui ahte lea
oaivvildan bidjat luobahangildosa namuhuvvon háviid. O. nr. 33
1863 9. siiddus čuožžu :

"Eatnamiid Vuovdima ektui, dalle ii leat dieđusge min Oaivil, ahte
buot Eatnamiid galgá vuovdit ja iige, ahte berrešii doapmat luobahit, maid
sáhtá jurddašit Áiggi mielde berre sirdit priváhta Eaiggáduššamii.

Dán oktavuodas mearkkašuvvo erenoamážit Čuovvovaš: Ii dál vuos
leat áigi árvalit, ahte Eanagaskkat, mat geavahuvvojit Ássiin oktasaš
Guohtumiidda Dáloniid dahje Badjesápmelaččaid Elliide, dahje
Lavdnjeeatnamin Vuvdo dahje Lihttoláigohuvvo."

Dán maid lea bájuhan, sáhtá dulkot ahte 1863
eanavuovdinlága § 1 ja 1902-lága § 1 mearridedje
luobahangildosa dihto albmadvuvvon háviin.

Sáhtá datte jearrat bijaigo lávdegoddi mii ráhkkanahitii
1965-lága dán áddejumi dalá gustojeaddji § 1 vuodul, nappo
leigo dákkár njuolggadusa sii háliidedje joatkan. Árvalusastis
máinnaša lávdegoddi 14. siiddus 1902 eanavuovdinlágas ja
eanavuovdinnjuolggadusas, bajilčállagis "Gustojeaddji lágas ja
njuolggadusain". Dás čuožžu ee.:

"Luobaheami ja lihttoláigoheami njuolggadusat leat mearriduvvon
lága § 1:s, njuolggadusaid § 1:s ja 8:s. Lága § 1, 2. lađđasa mielde ii
sáhte luobahit eatnamiid go dat dárbbášuvvojit badjesápmelaččaid dahje
dáloniid elliid geasseguohtumii dahje lavdnjeloggumii. Ii leat dasto lohpi
luobahit guovlluid maid gáddá dárbbášit dahje atnit badjesápmelaččaid
dahje dáloniid johtolagaide. Dasto ii leat lohpi luobahit eatnamiid jus leat
niittut maid ii sáhte albmáláhkai gilvit, dahje eatnamiid sajádat lea nu
ahte guolásteaddjit soitet daid atnit návsttuide dahje jieliide. Jus eatnamat
leat mávssolaččat vuovddi seailuheames ii galgga luobahit ja iige jus
luobaheami lea vuostá riikka beroštumiid dahje guovllu dárbbu."

Lávdegoddi atná njuolgguslaščat "ii sáhte luobahit" ja "ii leat lohpi luobahit" báhkkodemiid. Sátneatnimis vuhtto ahte lávdegoddi áddii dalá gustojeaddji njuolggadusa inta gildosin, dajaldagaid mielde. 15. siiddus geardduhuvvo dát, muhto dás ii leat giellaatnin seamma čielggas:

"Lávdegoddi oaivvilda ahte go eatnamiid luobaha dahje láigoha berrešii váldodeaddu biddjot háldet eatnamiid servodatávkkálažžan ja gánnáhahttin.

.....
Lávdegoddi oaivvilda ahte láchkamearrádušas berrešii doalahit ahte eatnamat mat dárbbášuvvojit badjesápmelaččaid elliid johtolagaide dahje geasseguohtumin eai berrešii vuvdot. Seamma gusto go vuovddi dahje ruvkedoaimma, darfejekkiid, sámmáčoaggima, bivddu ja guollebivddu geažil lea ovdun sealluhit eatnamiid stáhta opmodahkan.

.....
Jus árttaid geažil mat ovddabealde leat namuhuvvon ii galggašii leat eahpidahtti, ferte Finnmárkkku eatnamiid sáhttit láigohit dahje lihttoláigohit. Dál ásahuvvojit láigogaskavuodát¹³²⁹ eará ulbmiliiddage go daid mat leat namuhuvvon njuolggadusaid § 8:s, ja ii leatge boahhteáigái gáibiduvvon ráddjet lihttoláigohanlobi ulbmiliidda mat leat namuhuvvon njuolggadusas. Berrešivččege addot oppalaš lohpi lihttoláigohit eatnamiid Finnmárkkkus go dát ii leat vuostá vuoigatvuodaid maid badjesápmelaččat dahje dálonat leat háhkan, dahje vuostá riikka dahje govllu dárbbu."

Lávdegoddi deattuha dás man mávssolaš lea go eatnamat hálddašuvvojit servodatlaš ja ruđalaš buoremus lági mielde. Dihto boazodoalldárbbuid deasttas, ja iešguđet riggodagaid ávkkástallama deasttas, cealkkihuvvo datte muhtun háviid ahte eatnamat eai vuvdo. Vaikko "berre" báhkkodeapmi adno nuppi oasis, lea maŋimušoasis sáhka vuoigatvuodain maid ee. boazodoallu lea háhkan, ja maid ferte doahttalit. 23. ja 24. siidduin, oasis eanavuovdima ja boazodoalu birra, cealká lávdegoddi sullii seamma:

"Vuoigatvuohta mii badjesápmelaččain lea diktit bohccuid guohtut ja johtit, leat vuoigatvuodát mat dál leat nannejuvvon dahje eaktuduvvon boazodoalldága § 2 ja §§ 27 ja 28:s. Eanavuovdinláhkege lea geahččalan suodjalit badjesápmelaččaid boares vuoigatvuodaid ja lea § 1:s mearridan ahte eatnamiid maid sáhtta atnit badjesápmelaččaid johtolagaide, dahje

---

¹³²⁹ festeforhold

maid eiseválddit atnet dárbbášuvvot geasseláiddomiidda badjesápmelaččaid elliide, ii sáhte luobahit.

.....
Lávdegoddi ii gávnnat makkárga ártta evttohit makkárga nuppástusaid badjesápmelaččaid vuoigatvuodain dahje vuoigatvuodain mat badjesápmelaččain leat boazodoallolága ja eanavuovdinlága vuodul."

§ 2 sierracuhkiin láchkaárvalusastis cealká Lávdegoddi fas nu ahte sáhhtá orrut leat geldinnjuolggadus. 45. siiddus čuožžu:

"Dán mearrádusas leat lohkkon muhtun dilálašvuodat mat cagget vuovdit matrikulerekeahes stáhtaeatnamiid. Mearrádus dávista hui sakka eanavuovdinlága § 1.

.....
Eanavuovdinlága § 1 oppalaš mearrádus, mii geldá vuovdit eatnamiid jus luobaheapmi lea vuostá riikka beroštumiid dahje guovllu anu leat guđđon evttohusas ja buhtaduvvon oppalaš vuovdingildosiin jus eatnamat "eará árttain berrešedje leat stáhta eaiggáduššamis."

Eanadoallodepartemeanta bijai ovdan lávdegotti evttohusa Od.prp. nr. 48 1963-64. Eanadoallodepartemeantta oaidnu evttohuvvon § 2:i lea 11. siiddus :

"Departemeanta navdá danin nugo árvalusge ahte láchka berrešii ráddjet mearridit ahte stáhta matrikulerekeahes eatnamiid Finnmárkkus lagat lágas hábmen spiehkastagain sáhhtá vuovdit dahje lihttoláigohit.

Departemeantta oainnu mielde lea § 2 spiehkastat lobis háldet stáhta matrikulerekeahes eatnamiid Finnmárkkus. Árvalusa § 2 sierramearkkašumiin cealká departemeanta 13. siiddus:

«Boazodoalu beales lea čujuhuvvon ahte § 2 a ja b čuoggát leat vátnásit hábmejuvvon, ja ahte "geasseguohtuma" sajis berrešii leat čužžon "guohtun". Seamma daddjo ahte b čuoggás berrešii leat čužžon "boazodoallu atná dahje navdo atnit njuovvan- dahje mearkunsadjin, guotteteatnamin, johtolahkan dahje vuoi??astansadjin jna."
Departemeanta čujuha dán oktavuodas ahte gustojeaddji eanavuovdinlága § 1 a ja b mielde justa lea atnán deastta badjesápmelaččaid geasseguohtuma ja johtolagaid dárbbui mat árbevirolaččat leat leamaš adnon erenoamáš mávssolažžan boazoealáhussii. Eará dárbbut mat boazoealáhusas galggašedje leat, ferte árvoštallat ja buohtastahttit eará

ealáhusaiguin, ja departemeanta oaivvilda danin ahte boazoealáhusa beroštumiide ollásit lea atnán deastta ovdanbukton § 2 a ja b mearrádusain oktan c čuo.»

Dás earuha gaskal dárbbuid mat erenoamážit leat namuhuvvon a ja b bustávain, ja eará dárbbuid mat boazodoalus galggašedje leat. Go lea gažaldat háldet eatnamiid, leat manjimušdárbbut dakkár deasttat olusiid gaskkas ollislaš árvvoštallamis, ja dárbbut mat leat earuhuvvon sierra spiehkastagaide a) ja b) bustávain, leat departemeantta oainnu mielde oaivvilduvvon erenoamáš, nannosat.

Leago mearrádus luobahangiiddus, ii leat vihkkedallon Eanadoallolávdegotti árvalusas (Árvalus O VI 1964-65). Lávdegoddi báhkodii datte ahte "boazosápmelaččaid vuoigatvuođaid ferte doahttalit ollásit", geahča 5. siiddu. Dasa lassin viiddidii nugo namuhuvvon ovdal geasseguohtunspiehkastaga láiddomiidda oppalaččat.

Vástideaddji guottut bohte vel ovdan go Stuorradiggi meannudii lánkaárvalusa, mas áššejodiheaddji Unsgård (Tidende O&L 1964-65, Forhandling i Lagtinget 37. siiddus) celkkii:

"Boazosápmelaččat leat báhkodan ahte ovdáneami mielde, ja eanet aht` eanet Finnmarkku eatnamiin ávkkástallo mánggalágan ulbmiliidda, čuohtá dat sin vuoigatvuođaide ja sin vejolašvuođaide boazoealáhusas. Dál lea sihke lándegoddi ja departemeanta cealkán ahte boazodoalu vuoigatvuođaid ferte doahttalit juohke oktavuodas. Deattuhan nannosit dán cealkámuša. Dás lea dahkamuš joavkkuin mas leat iežas váttisvuođat. Dán joavkku vejolašvuođat eai galggašii gáržžiduvvot - baicce nuppeláhkai; ferte iskat buoridit sin eallindili."

Geassemánu 15. b. 1966 lánkaásahusas matrikulerekeahces eatnamiid hálddašeami hárrái, lea mearkkašan ahte galgá oppalaččat vihkkedallot go galgá mearridit sáhttago eatnamiid vuovdit, ja ahte a) bustávva danin ii ovttabeallásaččat galgga deastta atnit boazodoalu dárbbuide. Eanavuovdinlánkaásahusa § 1:s lea čuovvovaš cealkka:

"Juksan dihte stáhta matrikulerekeahces eatnamiid ulbmálaš ávkkástallama, galggašii vuovdit ja láigohit eatnamiid, guovllu buot árvvoštallama beroštumiid vuodul. Plánemiin, mii berrešii leat huksenlága

viidodatplánema meriid mielde, ferte atnit deastta eanadoallu eanadárbei, viesso- ja industriasajiide, luoddahuksemiidda, čáhceatnemiidda, duolvačáhcegolgadeapmái, girdihápmaniidda, Suodjalusa atnursttegiidda, luondduguovlluide, olgunastinguovlluide ja eará dábálaš beroštumi rusttegiidda.

Stáhta vuvddiid direktoráhta mieđiha departemeantta dohkkehemiin dárkilat mearrádusaid stáhta matrikulerekeahes eatnamiid vuovdimis ja láigoheames".

Dulkonvejolašvuohta leat lohkalit vuosttas cealkaga iehčanas mearrádussan mii galggašii leat vuodđun árvvoštallat eanjaláššiin a) bustáva mielde. Mearrádus livččii dalle dagahan ahte eará servodat- ja ealáhusberoštumiidge sáhhtá váldit mielde go galgá mearridit galgetgo boazodoalu dárbbut láiddomiidda heađuštit luobahit eatnamiid.

Jus olles mearrádusa lohká oktanaga, oaidná ahte dát ii leat eanjaláššemeannudeami njuolggadus, muhto eanavuovdinorgánaid_eanaávkkástallama¹³³⁰ *plánen*. Nubbi cealkka álggahuvvo "plánemiin" (min deattuhus), mii sáhhtá dulkojuvvot čujuhus vel vuosttas cealkagii, mii danin dušše lea oppalaš mearrádus das makkár mihttomearri berrešii leat eanahálldašeamis, vaikko ii leat oaivvilduvvon guorahallat lága § 2 dulkoma.

Leago oaivvilduvvon mearridit maidege eanavuovdinorgánaid plánemis, bohtá ovdan lága ovdabargguinge. Eanadoallodepartemeanta cealká Od. prp. nr. 48 (1963-64) 12. siiddus:

"Eaiggáduššanháldašeami njuolggadusat

Departemeanta lea ovttamielas lávdegottiin ahte Finnmárkku stáhta eatnamiid hálden nu bures go vejolaš berrešii ovdánit systemáhtalaččat ja plánamielde, geahččalan dihte ávkkástallat eatnamiid buoremussan ulbmálaččat ja ruđalaččat. Láhkaásahusaid evttohusa § 1:s lea lávdegoddi báhkkodan ná: [Láhkaásahusa § 1 lea bajábealde čállon.]

Departemeanta deattuha dán oktavuodas mávssolašvuođa farggamusat oazžut ruđalaš kárttaid daid guovlluide Finnmárkkus gos vuovdin ja lihttoláigoheapmi leat áigeguovdilát, ja departemeanta guorrasa lávdegotti dáid ovdandoallamiidda."

---

¹³³⁰ grunnutnyttelse

Eanavuovdinmearrádušat maid Stáhta vuvddiid direktoráhta lea gergehan golggotmánu 3. b. 1967, orrut leat vuodđuduvvon ahte dás lea eanavuovdinorgánaid eanaávkástallama plánemis sáhka. Maŋŋilgo lea čujuhan eanavuovdinláhkaásahusa § 1:i, geahčada dás makkár plánaid berrešii ráhkadit ovdalgo hálde eatnamiid eanadollui, huksensajiide, barttaide, návsttuide ja lavdnjegodiide. Go mearrádušat galggašedje leat eanavuovdinláhkaásahusaide deavddan, orru dát eaktudeamen njuolggadusaide seamma áššesuorggi.

Go dás leat plánennjuolggadusain dahkamuš, ja iige njuolggadusain mii muhtá lága mearrádusa sisdoalu, čuovvu maddái dábálaš láhkateknalaš prinsihpaid, go noahkuda ahte láhkaásahusat leat lága rámma siskkobealde. Dáid njuolggadusaid mielde de ii sáhte mearridit láhkaásahusa mii nu sakka nuppástuhtá njuolggadusaid mat leat čállon lágas mas dás lea sáhka.

Jus láhkaásahusa § 1 liikká állana dan árvvoštallama guvlui maid eaŋkaláššiin galgá dahkat, lea mearkkašahti ahte boazodoallu ii leat čielgasit namuhuvvon daid beroštumiid gaskkas madda galggašii deastta atnit, go boazodoalu beroštumit leat nannosit deattuhuvvon eanavuovdinlága ja boares lágaid ovdabargguin. Dán sáhhtá ákkastallat go árvvoštallan man birra jurddaša, lea eaŋkaláššiid árvvošteapmi go lea čielggas ahte boazodoalu láiddondárbbut eai headuš luobaheami. Dákkár háviid lea datte eanavuovdinlága ovdabargguinge eaktuduvvon ahte galgá govddidabbot árvvoštallat.

Dán mielde ferte navdot ahte láhkaásahusa § 1 čállimis leat leamaš plánenbarggut jurdagiin, ja oaivil ii leat nappo leamaš mearridit ahte eará deasttat galggašedje leat mielde árvvoštallamis dárbbášuvvojitgo eatnamat boazoealáhii.

Sverre Tønnesen lea "Retten til jorden i Finnmark" girjjis (1979) cealkán boazodoalu ja eará anu gaskasaš riidduid birra, erenoamážit eanadoalu. Son čállá earret eará (201-202. siidduin):

"Vuosttas čujuhanlága rájes 1775:s ja gitta dássáži ii leat eiseválddiid beales goassige eahpiduvvon ahte eiseválddiin lea lohpi čujuhit ássansajiid ja eatnamiid *gilvimii* beroškeahtta fuotnánitgo boazodoalliid láiddomat. Jus boazodoallit háliidežžet ráddjet eanačujuheami, fertešii leat váikkuheamen hálldahusa árvvošteami čujuhemiin ahte guohtumiid geahpedeapmi livččii leat guovllu anu vuostá ja iige lága olis¹³³¹. Muhto dákkár oainnuin ii leat joavdan gosage, go otná dan beavái lea eanadoalus adnon leat sakka stuorát mávssolašvuolta guvlui go boazodoalus. Oaidnu ahte boazodoallu lea vuolibuš eanadoalu ektui dat lea boazodoallolága § 2 duogábealde, mas boazodoallovuoigatvuolta báikkálaččat ráddjejuvvo ii dušše guovlluide gos boazosápmelaččain ovddeš áiggi lea leamaš boazodoallu, muhto maiddái gos leat ávkkálaš diktit doaimmahit boazodoalu.

Ahte stáhtas lea dákkár vuoigatvuolta leat gal čabočielggas. Stáhta vuoigatvuolta čujuhit ássansajiid almennehiin dahkko Finnmárkkusge. Dát vuoigatvuolta lea oppalaččat Norggas leamaš lága olis eanadatlága áiggi rájes. Finnmárkkus nugo muđuige lea čujuhanriekti eanaš adnon miehtat giliolbmuid iežaset dárbbuide eanasierravuoigatvuhtii."

.....

Nu sáhttagé Finnmárkkus .... dadjat ahte lága mielde lea boazoealátvuoigatvuolta leamaš adnon vuoruhuvvon huksenvuoigatvuoda ja gilvinvuoigatvuoda mielde ja lea ferten dáidda čáhkket saji".

Tønnesen ii namut čielgasit gaskavuoda eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa a):i. Soaitá daningo son dán oktavuodas jurddaša dakkár dillái ahte eatnamat eai dárbbášuvvo boazoláiddomiidda. Son hállá ahte ássansajiid ja eatnamiid čujuheapmi fuotnánahtta boazoealáhiid, mii dávjá geavvá Finnmárkkus, gos olu bohccot guhtot masá miehtá fylkka. Árvvošteami maid oaivvilda boazosápmelaččain lea uhccán vejolašvuolta váikkuhit, sáhtta leat go eanavuovdinorgánat vihkkedallet beroštumiid go lea mearriduvvon ahte eatnamiid sáhtta vuovdit, ja de galggašii mearriduvvot leago luobaheapmi ávkkálaš dahje sávahahtti, ja iige árvvošteami mii galgá mearridit dárbbášuvvogo guovlu guohtumii ja danin iige vuvdot. 1863 ja 1902 eanavuovdinlágaid mielde, vuostasis § 1 ja nuppis § 1 nuppi lađđasa mielde, lea dán árvvošteami fáddá justa leago luobaheapmi vuostá guovllu anu, ja dán anus lea eanadoallu árbevirolaččat leamaš nannosat. Dát árvvošteapmi ii gártta datte áigeovdil ovdal lea čilgejuvvon sáhttago guovllu

---

¹³³¹ lovmedholdig

boazodoalu dárbbu ektui luobahit. Jus Tønnesen:s lea dát áddejupmi riehta, ii ákkastallo das eará dulkon § 2 nuppi lađđasis a):s go teaksta ja ovdabarggut.

Muhto Tønnesen:a sitáhta sáhhtá maiddái áddet čujuhussan ahte eanavuovdinorgánat dan háve sáhhtet mearridit fertejitgo boazodoalu dárbbut láiddomiidda čáhkket saji eará dehálaš deasttaide, nugo huksemiidda ja eanadollui. Dákkár áddejumi čuovvu ahte eará deasttaid dihte eai oru boazodoallu dárbbut guohtumiidda dán guovllus adnot mearrideaddjin. Dás ii leat dasto inta gildosin dahkamuš, muhto čujuhemiin govddit vihkkedallamii buot dilálašvuođaid ektui masa eatnamat dárbbášuvvojit eanemusat.

Dát áddejupmi nannejuvvo go Tønnesen manjil orru bidjamin johtolatmearrádusaid b) bustávas eará dillái go láiddomiid dárbbu a) bustávas. B) bustáva birra cealká Tønnesen 203. siiddus:

"Lágain orru árrat fuopmámin sierra dilálašvuođaid mat sáhhtet gullat johtolagaide jna. Ná oaidná juo 1863 eanavuovdinlága § 1:s ahte okta eavttuin hálddahusas sáhhtit vuovdit eanabihtá lei jus ii lean báikkis maid badjesápmelaččat atne johtolahkan. Vástideaddji mearrádusat leat 1902 lágas § 1, 1. lađđasis litra b ja dálá gustojeaddji 12.3.1965 lága § 2, 2. lađđasis litra b. Hálddahus lea oskkáldasat¹³³² čuvvon eanavuovdinnjuolggadusain ja geavadis daid vuođul."

Oppalohkái orru váttis dadjat vissásit oaivvildiigo Tønnesen § 2 nuppi lađđasa a) bustávvii go lea čuoččuhan ahte boazodoallu dihto háviid ferte čáhkket saji eará nana beroštumiide fylkkas, vai máinnašago dušše ávkkálašvuođáárvošteami¹³³³ mii doaimmahuvvo go lea čielggas ahte a) bustáva gielddus ii headuš luobaheami. Liikká lea govttolaš čielggas ahte son atná boazodoalu johtolagaid leat eanet suodjaluvvon, ja ahte eanavuovdinorgánat ainjuo dákkár háviid eai sáhte vihkket johtolagaid dárbbu vuostá dárbbu geavahit eatnamiid eará ulbmiliidda.

Eanavuovdinorgánaid geavat sáhhtá leat mávssolaš láhkaáddejupmáige. Eanavuovdinorgánat eai leat, nugo

---

¹³³² lojal

¹³³³ hensiktsmessighetskjønn

čujuhuvvon vulobealde 2.6.4.1. čuoggás, dušše deastta atnán boazoealáhii, muhto eará deasttaidege go árvvoštalle vuovdingažaldaga. Dán leat dahkan sihke ovdal ja maŋŋil 1965 eanavuovdinlága. 1965 láhka ii danin nuppástuhtán maidege. Geavat lea vánit vuodđuduvvon makkárga čielga oidnui lága dulkongažaldagaide, muhto liikká lea leamaš viehka bissovaš.

Sáhhtá jearrat makkár mearkkašupmi nu guhkes ja bissovaš geavadis lea § 2 nuppi lađđasa a) rievttálaš árvvoštallamii. Juridihkalaš teorias lea dán gažaldaga ee. Torstein Eckhoff vihkkedallan "Rettskildelære:s" (1989), mas 201. siiddus daddjo hálddašangeavada birra čuovvovaš:

"Man olu geavat deaddá, sorjá ee. man bissovaš, dovddus ja bindil dat lea. Dihto mearkkašupmi lea maiddá boahágo geavat orgánain main duopmostuolut atnet lea erenoamáš máhttu dán suorggis. Eará mávssolaš dagaldat lea, leago čuovggus dahje eahpečuovggus¹³³⁴ priváhta beliide ahte geavada garvá. Dát illá garvojuvvo maŋit namuhuvvui háviid - erenoamážit jus lea sáhka njuolggadusain maida lea dehálaš ahte olbmot sáhhtet heivehit iežaset. Loahpas atnit muittus ahte lea mearrideaddji mearkkašupmi mo riektegáldogovva muđui neaktá. Hálddašangeavat mii čielgasit lea vuostá lága dahje alimusriekteduomu, ii eisege dábálaččat dohkkehuvvo. Muhto geahppasat vuosteákkat duvdojuvvojit dávjá eret."

209. siiddus máinnašuvvo priváhta geavat. Dás čuožžu :

"Priváhta olbmuid geavadis sáhhtá muđui leat riektegáldolaš mearkkašupmi vaikko *ii* leat ovttastahtton dákkár geatnegasvuoda dovdduin ahte das lea vieru iešláhki. Jus- omd. leat árta navdit ovttage leat heivehan iežas dálá riektegeavadii dahje hálddašangeavadii, lea dát dilálašvuolta man berrešii doalahit. Priváhta geavat sáhhtá nuppiin sániiguin váikkuhit cieggadit¹³³⁵ váldegeavada nu ahte lea eahpidahti jus dan garvvešii".

Mii dás daddjo, sáhhtá állanahttit dan guvlui ahte geavada maid eanavuovdinorgánaid beales lea čuvvon, ja mii lea joatka ovddeš geavadis, sáhhtá bidjat vuđđosa ahte geavahuvvon njuolggadus adno leat gustojeaddji riektin.

Maná sáhhtá das maid ovddabealde lea vihkkedallan čujuhit ahte eanavuovdinorgánaid § 2 a) atnu ii leat lága

---

¹³³⁴ ugunstig

¹³³⁵ sementere

mielde, muhto láhka ii leat leamaš čielggas dán čuoggás. Dát lea maiddái čujuhuvvon, erenoamážit eanadoalu beales. Čuoččuhuvvo ahte ii oidno čielgasit ovdabargguin ja lága sániin ahte lea oaivvildan muhttit lága. Ii njuolggadusa geavatge leat muhttašuvvon maŋgilgo ođđa eanavuovdinláhka bođii fápmui, eanavuovdinorgánat leat hálddašan eatnamiid seammaláhkai go 1902-lága § 1 mielde. Jus oaivvildedje muhttit riektedili dán láhkai, nappo nu ahte boazodoalu sadji nanosmuhtto, ja mii fas čuohcá dáloniidda ja erenoamážit eanadoalliide, de ferte geavvat njuolggadusa čađaheamis. Nu guhká go ii leat dáhpáhuvvan, ii sáhte dadjat ahte riektedilli lea muhtton, vaikko dat livččii galgan leat áiggan. Datge ahte lea gávnahan dárbbášuvvon addit njuolggadusaid suodjalit boazodoalu láiddomiid ja johtolagaid guovtti sierra mearrádusain, lea biddjon áiggan ahte a) bustávva b) bustáva ektui ii leat oaivvilduvvon vealtameahttun gildosin.

Dát oaivil vuodđuduvvo dasa ahte boazosápmelaččaid ja dáloniid elliid geasseguohtun 1902-lága § 1:s leat dássálaga. Seammaláhkai go eatnamat mat adnojit dahje sáhttet adnot dáloniid johtimiidda dahje boazosápmelaččaid johtolagaide leat dássálaga. Eanavuovdinlága nuppástusas sihkkojuvvui dáloniid luoddadárbu lágas, go dán gokčá luoddaláhka, muhto boazodoalu johtolagaid suodjaleapmi doalahuvvui, geahča b) bustáva. Dáloniid dárbu geasseguohtumii elliidasaset lea datte sihkkojuvvon a) bustávas, mas dušše boazodoalu guohtondárbbut namuhuvvojit.

Jerro danin ahte oaivvilduvvuigo spiehkastit ovddeš lágain go eanavuovdinláhka mearriduvvui, go juo čielgasat earuha gaskal boazodoalu ja dáloniid elliid guohtonvuoigatvuođaid. Dáloniid elliid guohtonvuoigatvuođas cealká lávdegoddi 25. siiddus:

"Lávdegoddi diehtá ahte moanain guovlluin Finnmárkkus leat stuorra stáhtaeatnamat mat leat buorit šibitguohtumat. Muhtun eatnamat leat viehka guovddážis, dáluid ja ássama lahkosis. Go dákkár eatnamat dohkkehuvvojit gilvimii gáržžiduvvojit ealáhateatnamat go mihtiduvvojit lassieatnamiidda dahje ođđa doaluide.

Muhto leat maid stuorra guohtongaskkat mat leat doaresbealde, maid boahhteáiggisge berrešii sáhttit atnit lunddolaš guohtumin. Lunddolaš

guohtumiid ávkkástallama dáfus eaktuda lávdegoddi ahte stáhta eanaeaiggádin ferte atnit dárbbášlaš deasttaid vuovdeberoštumiide ja boazodollui. Guohtun ii galgga dasto headuštit eatnamiid ávkkástallat eará ulbmiliidda (gilvin - viessosajit jna.).

...

Finnmárkku stuorra guovllut lunddolaš guohtonguovlluid ferte navdit sáhttit addit ealáhatvejolašvuodaid mealgat šibihiidda nu ahte dát ii čuoza bohccuid geasseláiddomiid dárbbuide.

Namuhuvvon várašumiin navdá lávdegoddi leat ruđalaččat riekta boahtteáiggisge addit guohtonvuoigatvuođa stáhtaeatnamiin ođđa doaluid mihtádusaide. Guohtonvuoigatvuohta berrešii nugo dássáži ráddjejuvvot šibitlohkui maid sáhtta dálvebiebmat doalus. Sierra guohtonvuoigatvuohta dihto eatnamiidda berrešii dušše addit geassesajiide dahje oktasašguohtumiidda."

Guohtonvuoigatvuođa rievttálaš dilis dadjá datte
Lávdegoddi 25. siiddus:

«Lávdegoddi čujuha dás ahte guohtonvuoigatvuohta stáhta matrikulerekeahes eatnamiin Finnmárkkus lea áibbas earalágan go guohtonvuoigatvuohta riikkas muđui. Sierra riektedilálašvuodaid geažil mat leat ráđđen ja ain ráđdejit Finnmárkkus ja mii lea ovdal válddahallon, ii sáhte jurddašit ahte guohtonvuoigatvuođas lea vuoigatvuođavuodđu vieruiduvvan rievttis. Guohtonvuoigatvuohta dávista danin mearrádusaide mat leat vuoigatvuođavuodđobáhpáriin, ja mii nugo namuhuvvon ovddabealde, lea hui ráddjejuvvon."

Buohtastahttimii daddjo boazoealátvuoigatvuođa rievttálaš
dilis 23. ja 24. siidduin:

"Vuoigatvuohta mii badjesápmelaččain lea boazoguohtumiidda ja johtimiidda, leat vuoigatvuođat mat dál leat nannejuvvon dahje eaktuduvvon boazodoallolága § 2 ja §§ 27 ja 28:s. Eanavuovdinláhka lea maid geahččalan suodjalit boazosápmelaččaid ovddeš vuoigatvuođaid ja lea [1902 eanavuovdinlágas] § 1:s mearridan ahte eatnamiid maid sáhtta atnit boazosápmelaččaid johtolagaide, dahje maid eiseválddit atnet dárbbášuvvot geasseguohtumiidda boazosápmelaččaid elliide, ii sáhte vuovdit.

...

Lávdegoddi ii oainne ártta evttohit makkárga nuppástusaid badjesápmelaččaid vuoigatvuođaide dahje vuoigatvuođaide mat badjesápmelaččain leat boazodoallolága ja eanavuovdinlága vuodul."

Departemeanta doarju lávdegotti evttohusa, almmá vihkkedallamin dán čuolmma erenoamážit.

Bajábeale sitáhtat čájehit ahte lávdegoddi oaivvildii váfistit ja nannet boazodoalu láiddomiid suodjaleami, ođđa boazodoallolága mielde. Guohtonvuoigatvuohta dáloniid elliide adnojuvvo baicce olu láivvit vuoigatvuohtan, vuoigatvuohta mas ii leat vieruiduvvan rievttálaš vuodus ja ii danin suodjaluvvo eanavuovdinlágas seamma nannosit. Lávdegoddi bijai nuppiin sániiguin vuodđun ahte dán guovttelágan guohtonvuoigatvuođain lea sierralágan vuodus ja fápmu, ja go dáloniid guohtonvuoigatvuohta elliidasaset adnojuvvo stáhta beales gierdan geavaheapmin, ii joatkkašuvvon "Geasseguohtun dáloniid Elliide" ođđa lágas.

Dáloniid guohtonvuoigatvuohta elliidasaset lea lagat vihkkedallon Riektejoavkku čielggadeami 3.3. kapihttalis. Riektejoavkkus, ja erenoamážit unnitlogus, ii leat seamma oaidnu dasa leago omiid guohtonvuoigatvuohta gierdan geavaheapmi nugo eanavuovdinláhkalávdegoddi bijai vuodđun.

Maŋimuš dagaldat maid sáhtta geahčadit § 2 nuppi lađđasa a dulkomis, lea mo álbmotrievttálaččat lea ovdánan das rájes go eanavuovdinláhka mearriduvvui. ON-soahpamuša siviilla ja politihkalaš vuoigatvuođaid hárrái 27. artihkkalis, dohkkehuvvon 1966:s ja fámus 1976:s, ja ILO-soahpamuš nr. 169:s, mii bođii fápmui 1991:s, leat mearrádusat eamiálbmogiid vuoigatvuođaid birra. Riektejoavku lea 2.4. kapihttalis dárkilat geahčadan dáid mearrádusaid mearkkašumi. Dán oktavuodas lea guovddáš ášši ahte goappašiid dán álbmotriektegálduin leat mearrádusat mat galget váfistit unnitlogu kulturdoaimma ávnaslaš vuđđosage, ja boazodoalu láiddomat lea dákkár vuodus. Go Norga maŋgilgo eanavuovdinláhka mearriduvvui leat váldán dákkár álbmotrievttálaš geatnegasvuođaid badjelasas, sáhtta leat dagaldat mearrádusaid dulkomis mat galget suodjalit sámi beroštumiid. Dán ákka lea datte váttis oažžut dohkkehít daid háviid go boazoláiddon lea vuostá eará sámi kultuvrra ávnaslaš vuđđosa.

Dán boazoealáha eatnamiid dárbbu čađamannama maŋgil, ferte sáhttit daddjot ahte eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa a)

rievttálaš mearkkašupmi lea eahpečielggas. Teavsttas vuhtto luobahangiiddus eatnamiidda mat dárbbášuvvojit boazoláiddomiidda, jus geahččá boazodoalu beales. Ovdabarggut govvejit eahpečielgasit makkár njuolggadusa oaivvildedje addit. Lága mielde lea mearrideaddjin "maid eiseválddit atnet" dárbbášuvvot boazoealáhii, ja eiseválddiide sáhtta leat lunddolaš vihkket moatti deastta vuostálaga. Geavadis leat moadde deastta árvoštallon luobahangažaldagas. Makkár mearkkašupmi dán hálddašangeavadis lea riektedillái, ii leat čielggas.

2.5.1.3.2 Johtolagat

Eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa b) bustávva sisdoallá eanavuovdinorgánaid luobahanlobi ráddjemage, boazodoalu erenoamáš dárbbuid ektui. Dán mearrádusa mielde eai galgga eatnamat mat "adnojit dahje mat navdot adnot boazosápmelaččaid johtolagaide" vuvdot. Mearrádusa ferte seammaláhkai go a) bustáva dulkot nu ahte gielddus gusto eará háldduinge go vuovdimis.

§ 2 nuppi lađđasa b) bustáva sánit leat earaláganat go a) bustáva. Ii leat makkárga čujuhus maid "eiseválddit atnet" dahje mii "dárbbášuvvo" johtineatnamin. Láhka ii divtte luđolaš árvošteami dasa mat leat ávkkálaš eatnamat johtolahkii. Gártá dušše gažaldat čilget duohta ja eaktuduvvon eanageavaheami johtolahkii ja čielggadit vejolaš eahpádusa mii adno ja várra adno johtolahkan. Dákkár anu eatnamat eai galgga vuvdot.

Eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa b) bustávva geavaha "boazosápmelaččaid johtimiin" doahpaga. Boazodoallolága § 10 nr. 4 geavaha sáni "johtolaga", mii várra buorebut báhkkoda mas geavadis lea sáhka. Boazojohtimat eai čuovo čielgasit ráddjejuvvon "geainnuid", muhto hui govda eanadagaid. Ruvttot eaige álo leat justa seamma jagis jahká. Orru govttolaš dulkot eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa b) bustáva báhkkodeami nu ahte gokčá duohtavuodaid, maid nappo namahus "johtolat" válddahallá gokčilat. Eanavuovdinkantuvrage lea bidjan dán dulkoma vuodđun.

Eará gažaldat lea suodjalago mearrádus dušše johtolagaid gaskal rittu ja siseatnama (giđđa- ja čakča-johtimiid), vai gokčojitgo johtimat gaskal iešguđet osiid geasse- ja dálveorohagaidge. Áššis S 31/74 Porsánjggus eanavuovdinhoavda oaivvilda dán gažaldagas dán:

«"Badjesápmelaččaid johtimiin" doahpágiin oaivvilduvvo johtolagaid mat geavahuvvojit badjesápmelaččaid giđđa- ja čakčajohtimiin ealuideasetguin gaskal dálveláiddoma siseatnamis ja geasseláiddoma rittus. Johtolat *guohtuma botta* ii gula de dán doahpagii.»

Dán oaivila orru boazodoallolága § 10 nr. 4, doarjumin go diktá:

"luđolaččat ja hehttetkeahttá jođihit ja johtit bohccuiguin daid osiin boazoláiddomis gos bohccot lobálaččat sáhttet jođášit ja johtit bohccuiguin árbevirolaš johtolagain. Johtolagat lohkkojit bissovaš guorbmesajit boazofievrridemiidege".

Dás earuhuvvo gaskal johtima guohtonguovllus, namalassii geasse- dahje dálveorohagas, ja johtima árbevirolaš johtolagaid mielde. "Johtolat" báhkkodeapmi ii adno go johtá orohagain. Orru govttolaš áddet eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa b) bustáva dán doabageavahemi mielde nu ahte luobahangiiddus dušše gusto johtolagaide gaskal rittu ja siseatnama.

Leat eatnamat mat adnojit dahje maid ferte navdit atnit johtolahkan mat siskkilduvvojit gildosii. Ainjuo álgovvorus ferte mearkkašit ahte gielddus ii cakka háldet eatnamiid mat gusket dákkár eatnamiidda. Geavadis lea eanavuovdinorgánaid vierru ahte eai hálde nu ahte dagahit johtolagaid gidde dahje johtin sakka vádduduvvo.

2.5.1.3.3 Eará deasttat

Eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa c) bustáva mielde ii sáhte eatnamiid vuovdit jus dát leat vuvddiid, ruvkedoaimma, guollebivddu, olgunastin- ja luonddusuodjalanberoštumiid dahje "eará árttaid" deasttaid vuostá. Dán mearrádusas lea oaivvildan

namuhit eará deasttaid go daid mat leat miehtásit namuhuvvon a) ja b) bustávain, mat sáhttet cealkkihit ahte eatnamiid ii hálde. Mearrádus gokčá iešguđet servodatlaš deasttaid ja álbmoga dárbbu. Ovdamearkan sáhtta c) bustávva vuoigatvuođavuodđudit biehttaleami go guovlu leat dehálaš fuođđobiotohpa dahje ealga dálvebáiki, dehálaš eanadoalloberoštumit leat gustojeaddjin, lea dehálaš sáddo-dahje čievragávdnoštupmi guovllus, kulturmuitosuodjalusa deasttat cealkkihit biehttaleami, dahje guovlu lea menddo lahka militeara suodjaluvvon guovlluid.

Dasa lassin siskkilduvvojit dárbbut mat boazodoalus ležžet, eanetgo mii gokčo § 2 a) ja b) bustávain. C) bustávas lea omd. láhkavuodđu luobahit mihtideami dahje viessosadjeohcama jus guovlu lea boazodoalu guotteteana dahje njuovvan- dahje mearkunčohkkenguovlu.

Biehttaleapmi c) bustáva mielde lea mángga háve vuodustuvvon mánggaid deasttain, ja muhtun háviid lotnolasat biehttaleami a) bustáva mielde. Manjit vejolašvuohta govve ahte eanavuovdinorgánaid beales eai leat atnán a) bustáva inta gildosin, buo. 2.5.1.3.1. čuoggá ovddabealde.

§ 2 nuppi lađđasa c) bustávva spiehkasta sániid mielde eanavuovdinorgánaid vejolašvuođa háldet matrikulerekehtes eatnamiid. Lága ovdabargguin eaktuduvvo ahte dilálašvuođat mat dásge lea namuhuvvon, sáhttet vuodustit luobahanvejolašvuođa spiehkastaga. Eanavuovdinláhkalávdegoddi cealká 1962 árvalusastis 15. siiddus:

"Lávdegotti áddejupmi lea ahte berrešii doalahit láhkamearrádusa ahte eatnamat mat dárbbášuvvojit boazodoalliid elliid johtolagaide dahje geasseguohtumiidda ii berrešii vuovdit. Seamma gusto go vuovddi dahje ruvkedoaimma, darfejekkiid, sámmálvieččahagaid, bivddu ja guollebivddu deasttas lea ovdun doalahit eatnamiid stáhta eaiggáduššamiš."

Lávdegotti sierramearkkašemiin olles § 2:i čuožžu 45. siiddus:

"Dán mearrádusas leat lohkkon muhtun dilálašvuođat mat cagget matrikulerekehtes stáhtaeatnamiid vuovdima.

...

Oppalaš mearrádus 1902 eanavuovdinlága § 1, i, mii gieldá eanavuovdima jus vuovdin lea vuostá riikka beroštumiid dahje guovllu dárbbu, leat seammaláhkai guđđon evttohusas ja buhtaduvvon oppalaš vuovdingildosiin jus eatnamat "eará árttain berrešedje leat stáhta eaiggáduššamis".

Eanadoallodepartemeanttas eai leat Od. prp. nr. 48 (1963-64) 13. siiddus makkárga vuosttaldeamit dása.

Nugo sitáhta čájeha, lea "eará árttain" hábmemiin oaivvildan gokčat dan mii ovddeš eanavuovdinlágain lea gohčoduvvon riikka beroštumit dahje guovllu dárbbu. 1863 eanavuovdinlágas čuoččui :

"1. Stáhta Finnmárkkus eatnamat eai galggašii luobahuvvot priváhta opmodahkii, go dan luobaheapmi livččii leat vuostá guovllu dárbbu, nugo namalassii go leat:
..."

Dát joatkkašuvvui, jus dal veahá muhttojuvvon hámis, 1902 eanavuovdinlága § 1 f) bustávas:

"Luobahit ii galgga almmatge Priváhtii, go
...
f. dan Luobaheapmi muđui livččii vuostá Riikka beroštumiid dahje Guovllu dárbbu".

Vaikko riikka beroštumiid ja guovllu dárbbu deasta ii leat seamma čielgasit namuhuvvon 1965-lágas, lea oaivvilduvvon ahte dát deasttat ain galget gustot. Oktiibuot fáhte § 2 nubbi lađas eanaš háldoráddjemiid¹³³⁶ maid 1863 ja 1902 eanavuovdinlágat bidje. Muhtun geavahanvuogit eai leat adnon geavatlašžan buorit ja eai leat danin erenoamážit namuhuvvon, nugo eatnamat mat adnojit lavdnječuohppamii, niittuide, návsttuide ja jieliide. Seamma gustui spiehkastahkii eatnamiidda mat galge dáloniid luottaide leat dárbbášmeahttumat luoddalága njuolggadusaid bálddas. Dan ektui lea ruvkedoaimma, guollebivddu, olgunastin- ja luonddusuodjalanberoštumiid deasta váldon c) bustávvii. Ja

---

¹³³⁶ disposisjonsbegrensning

guovllu dárbu ja riikka beroštumit leat nappo áimmahuššon čujuhettiin "eará árttaide".

Go dán eanabihtás leat muhtun namuhuvvon riggodagain dahje dábálaš olgunastin- dahje luonddusuodjalanberoštumit leat gustojeaddjin, ii iešalddes dagat luobahangildosa. Dasa lassin lea eaktu ahte eatnamiid, dáid riggodagaid deasttas, berrešii bissut stáhta eaiggáduššamis. Dán gáibádusas vuhtto čielgasit ahte stáhta adno eanaeaiggádin ja ovddasvástida erenoamážit eatnamiid- ja valljihálddašeami ávkki. Ahte eatnamiid "berre stáhta eaiggáduššat" ferte áddet eanavuovdineiseválddiid ávžžuhussan arvvoštallat áimmohuššojitgo namuhuvvon beroštumit albmaláhkai jus eatnamiid vuovdá dahje lihttoláigoha, ja dodjojuvvo eanavuovdinorgánaide mearridit galgágo biehttalit vuovdima. Dán árvvoštalladettiin lea lunddolaš váldit mielde sihke árttaid ahte eatnamiid ain berre stáhta eaiggáduššat, ja iešguđet árttaid mat bealuštit luobaheami. Dás lea de eanavuovdinorgánaide addon váldi viiddis ja luđolaš árvvošteapmái.

2.5.1.4 Erenoamážit "lossa" meassamiin

Muhtun doaibmabijut, nu gohčoduvvon lossa meassamat, namalassii čáhcefápmohuksen, bákterusttetindustria, eatnamat luodda- ja johtolanhuksemiidda, rávdnjejohtasat ja suodjalus, leat doaibmabijut maid guovddáš eiseválddit dávjá alla politihkalaš dásis mearridit álggahit. Dákkár doaibmabijuid čađaheapmái Finnmárkkus dárbbášuvvojit eatnamat rusttegiidda ja viesuide, ja johtolat-, sáddo-, čievravieččahatjna. vuoigatvuohta. Eanavuovdinorgána eanaš fylkka eatnamiid hálddašeaddjin lea danin eanaš áššiin searvvis.

Vaikko geavat sáhtta leat mánggalágan, leat eanavuovdinorgánat eanaš dákkár áššiin dahkan nu ahte mearrádusat mat diktet dákkár meassamiid dahkkot, dušše váldojit vuhtii, ja eatnamiid ja vuoigatvuođaid luobaha mearrádusa mielde, almmá hálldu árvvoštallamin eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa ektui. Dát oaidnu ihtá omd.

83/1979 áššis, mii albmadii láigohit gahčahatvuoigatvuođaid Fálesnuori rávdnjelágádussii. Eanavuovdinhoavdda áššelogaldallamis čuožžu :

"Eanavuovdinlága § 2:s lea molssaevttolaš¹³³⁷ mearrádus, namalassii ahte dihto rájáid siskkobeaide leat dodjaluvvon eanavuovdineiseválddiid árvošteapmái galgágo eatnamiid sáhttit háldet vuovdimis dahje háldduin maid bálddalastá vuovdimiin daid háviid go boazoealáhussii - earret eará - čuohcá.

...
Eanavuovdinkantuvra ii mearrit loahpalaččat beroštanriidduid mat dás bohciidit, go Eanavuovdineiseválddit dábálaš hálddahuslaš prinsihpaid fámus, juohke dilálašvuođas livččii leat čadnon dasa mii mearriduvvo konsešuvdnaáššis".

Eanavuovdinstivrra mearrádusas čuožžu :

"Dainna eavttuin ahte konsešuvdna addo, addá Eanavuovdinstivra lobi láigohit čázádat- ja eanavuogatvuođaid nu olu go dárbbášuvvo Fálesnuori Rávdnjelágádusa huksemii. Sierraeavttuid dáfus, čujuhuvvo dasa mii soaitá fertet mearriduvvot huksenlobis".

Eanavuovdinorgánat atnet nappo iežaset čázádat huksenáššiin "dábálaš hálddahuslaš prinsihpaid mielde" čadnon dasa maid eará almmolaš mearridanorgánat leat mearridan. Nugo namuhuvvon gusto dát eará "lossa" meassamiinge.

Vuođustus ahte dákkár áššiin luobaha eatnamiid mearrádusa mielde, lea ahte dákkár doaibmajut lea mearriduvvon álggahuvvot guovddáš politihkalaš dásis. Dát doaibmajut leat dasa lassin adnon dábálaš ávkkálaš ulbmilin, ja govda servodatberoštumit mieđihit meassamiidda. Danin eai seagut eanavuovdinorgánaid beales iežaset suorgeorgánaid mearrádusaide.

Dát mearrádus lea dasa lassin maid liikká sáhtta bágget bággonistemiin, juogo bággonistanlága láhkavuođuin dahje ieš konsešuvdnamearrádusas.

---

¹³³⁷ fakultativ

Eanavuovdinorgánaid beales adnojuvvo veahá amasin ahte galgá bágget stáhta baggolotnut guovlluid maid leat atnán stáhta eatnamiin.

Eanavuovdinkantuvrras datte dieđihuvvo dáhkiduvvot ahte beroštumit mat leat suodjaluvvon § 2 nuppi lađđasis leat beassan cealkit áššis suorgeorgánii ovdal mearriduvvui mihkkege. Ii liikká gozihuvvon man muddui mearridanváldi anii deastta vejolaš vuostecealkámušaide. Eanavuovdinorgánaid sadji "lossa" meassamiin lea dárkilat govvejuvvon 4.13. - 4.17. kapihttaliin vulobealde.

Sáhtta jearrat leago dán geavadis doarjja njuolggadusain mat leat eanavuovdinorgánaid doibmii oaivvilduvvon. Eai leat makkárga mearrádusat mat čielgasit bidjet muhtun meassamiid sierradillái eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa ektui. Ovdabargguin iige leat celkon ahte doaibmabijut eai galgga suodjaluvvot § 2 mielde. Cealkámuš mii lea veaháš eahpečielggas, lea eanavuovdinlága 1963 árvalusas 40. siiddus, mas eanavuovdinkantuvrra áššemeannudeapmi vihkkeallo:

"Buot stuorát áššit mat gieldda dahje fylkkagieldda orgánain, dahje eará almmolaš etáhtain meannuduvvojit, eaktudit muđui meannuduvvot dan láhkai go lea čállon guoskevaš orgána áššemeannudeapmái".

Oktavuohta ja teaksta ("eaktuduvvui muđui") čájeha dás leat oaivvildan aiddostahttit ahte stuorát áššit eaktudit meannuduvvot áššemeannudannjuolggadusaide mieldege mat gustojit dán orgánii. Oaivil sáhtta danin dušše leat čujuhit ahte áššemeannudeapmi eanavuovdinlága mielde ii galgga seaguhuvvot suorgeorgána dábálaš áššemeannudeapmái.

Eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa áigaga mielde ferte sáhttit daddjot leat govttolaš ahte lossa meassamat siskilduvvojit mearrádusaid suodjaleapmái. Jus cealkámuša áigga lea ahte lossa meassamat eai galgga meannuduvvot eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa mielde, sáhtášii navdit ahte dát livččii čielgasabbot boahtán ovdan, juogo láhkateavsttas dahje ovdabargguin. Oppalohkái ii bija eanavuovdinláhkalávdegotti cealkámuš makkárga nana ákkaid ahte stuorra meassamat galget biddjot sierradillái § 2 nuppi lađđasa ektui.

2.5.2 Eanavuovdinorgánaid váldi eará lágaid vuodul

Guolit ja fuođđut hálddašuvvojit juovlamánu 18.b. 1992 stáhtaeatnamiid guollehálddašeami lánkaásahusa mielde, mii lea miessemánu 15.b. 1992 luossa- ja sáivaguolledága lánkavuoduin addon ja cuoŋománu 19. b. 1988 stáhtaeatnamiid fuođđohálddašeami lánkaásahusa mielde, mii lea miessemánu 29.b. 1981 fuođđolága lánkavuoduin addon. Dáid bargguid gohčodit eanavuovdinorgánat meahccehálddašeapmin.

Vuovdebálvalus fuolaha meahccehálddašeami. Dat lea ásahuvvon eanavuovdinorgánaid ja fylkkamánni birasgáhttenossodaga oktasaš suorgeorgánan. Vuovdebálvalusas lea sihke fuolahusbarggut, hálddášanbarggut ja giehtaguššan- dahje gohcebarggut.

Eanavuovdinkantuvra hálddaša fuođobivddu ja bivddu, mii váldoáššálaččat máksá bivdogaartta vuovdin, ja Vuovdebálvalusa jođiheaddji ovddasvástida fuođobivddu.

Guollebivddu hálddahussii gullet barggut nugo čujuhit bissovaš luossabivdosajiid mearas ja lihttoláigohit luossajogaid ja jávrriid. Dál lihttoláigohuvvojit sullii 1600 bissovaš luossabivdosaji stáhta eatnamiin. Sullii 55 luossa- ja guvžžájoga ja sullii 70 sáivačázadaga lihttoláigohuvvojit. Dasa lassin meannuduvvojit fierbmečujuhusa ja 5-km avádaga olgoriikalaččaid guollebivddu sierralobi ohcamat, ja oaggungoarttat vuvdojit. Vuovdebálvalus kárte oppalaččat riggodagaid ja iská máddodagaidge.

Eanavuovdinorgánaid dáid surggiid válddi čađamannamis, čujuhuvvo 4.8. kapihttalii fuođđuid birra, 4.9. kapihttalii sáivabivddu birra ja 4.10. kapihttalii luossabivddu birra.

2.5.3 Eará barggut

Várdosa dihte sáhtta namuhit ahte eanavuovdinorgánain leat muhtun barggut mat čuvvo go stáhta lea lohkkon Finnmárkku eatnamiid eaiggádin.

Geassemánu 30. b. 1972 báktelága mielde galgá Báktedoaimmahat gohcit ozolaš minerálaid doaimma. Eavttuid vuodul mat biddjojit go ohcá sierralobi háhkat dahje roggat dihto eará eahpezolaš gávdnoštumiid, biddjo konsešuvdnaeaktunge ahte doaimma galgá Báktedoaimmahat gohcit. Finnmárkku eanavuovdinkantuvrra ja Báktedoaimmahaga gaskasaš siehtadusas galgá eanavuovdinkantuvra gohcit Báktedoaimmahaga ovddas. Vuodustus lea belohahkii ahte eanavuovdinorgánat ovddastit stáhta, ja belohahkii geavatraš árttaid geažil. Minerálriggodagaid hálddašannjuolggadusat leat ovdanbiddjon vulobealde 4.13. kapihttalis.

Eanavuovdinorgánaid guoddu lea ahte go juo lea sierra láhka dása, berrešii guoskevaš orgána dan muddet dan lága vuodul, ja eaige eanavuovdinorgánat. Dát guoddu boahhtá ovdan 2405/89 áššis, beaiváduvvon skábmamánu 22. b. 1989, mii lea bartaguovllu luoddaráhkadeami birra. Go lea čujuhan lágaide mat muddejtit luoddaáššiid, cealká eanavuovdinhoavda:

"Dábálaš geavada vuodul berre stáhta eanaeaiggádin leat skunálaš geavaheames eanaeaiggátvuoigatvuođa muddet dilálašvuođa maid eará lágat gokčet."

Eanavuovdinorgánaid oainnu mielde sáhtta liikká muhtun háviid leat ávkkálažžan fas máhccat eanahálddašeadji sajádahkii. Ovdamearkan dása lea almmuhuvvon njuolggadusain "bidjat sirddolaš rusttegiid meahccái 1993", maid eanavuovdinhoavda lea addán njukčamánu 1993. Almmuhus lei oaivvilduvvon nu gohčoduvvon "gumppiide", mat leat muhtunlágan muohtaskohterreagat¹³³⁸ main sáhtta ássat. Eanavuovdinhoavda lea dás addán lobi, dihto eavttuin, guođđit dákkár "sirddolaš rusttegiid" lundui njukčamánu 19. b. rájes ja dassážiigo mohtorjohtolatgielddus álgá, dábálaččat miessemánu 5. b.

---

¹³³⁸ snøscootertilhenger

Dás lea molssaeaktu leamaš dodjit gielddaide dán muddet plána- ja huksenlága § 85 láchkavuoduin "gaskaboddosaš rusttegiid dahje maid sáhhtá fievrridit, campingvovnnaid, tealttaid jna. Skajaid ja ráddjosiid", maida gáibiduvvo diehtit ovddalgihtii gosa biddjojit ja huksenráđi lohpi jus rusttet galgá das leat guhkit áiggi. Huksenráđi sáhhtá njuolggadusaid olis čujuhit makkár guovlluide ja mo dákkár rusttegiid guođđit.

Eará ovdamearka lea eanavuovdinorgánaid mearrádus stáhta eatnamiin ráddjet muhtaskohtergeavaheami. Lágaid dárkilat čađamannan mat gustojit mohtorjohtolahi leat addon 4.21. kapihttalis vulobealde. Dás sáhhtá dušše namuhit ahte geassemánu 10. b. 1977 mohtorjohtolahláhka nr. 82 mearrida § 10:s ahte láhka "ii gáržžit eanaeaiggáda ja geavaheaddji lobi gustojeaddji riektenjuolggadusaid mielde gielddit dahje ráddjet mohtorjohtolaga opmodagas alde".

Muddenlohpi geavahuvvui go Finnmárkku eanavuovdinkantuvra njukčamánu 1982 almmuhii ahte Stáhta vuvddiid direktoráhta eanaeaiggádin lei mearridan oppalaš mohtorjohtolatgildosa stáhta matrikulerekeahes eatnamiin miessemánu 5. b. - suoidnemánu 1. b. áigodagas. Muhtun gielddat sáhhte addit sierralobiid, muhto dušše miehtan dihte erenoamáš dárbbuid ja dušše dan muddui go sierralohpi ii vahágahttan fuođđuid ja boazoealáhusa ovddas. Dása atne deasttaid maid Direktoráhta oaivila mielde galge gieđahallot hiehkásabbot go gieldda láchkaásahusaid mielde. Okta gieldda ozai sierralobi 5 albmadvon láhttuide miessemánu 18. b. rádjai, ja mieđihuvvui vuosttas vuorus guovtti láhttui, váidaga maŋnil dan golbma earáige. Ovtta láhttus váldui sierralohpi ruovttoluotta maŋnil.

Luonddugáhttenlihtu okta báikesearvi váiddii maŋnil Siviilaáittardeaddjai sierralohpemearrádusa čuoččuhusain ahte sierralobiid maid eanavuovdinorgánat ledje addán iežaset gildosis, ledje eanetgo mii sis lága mielde lei lohpi dahkat. 1548/82 áššis, beaiváduvdon ođđajagemánu 3. b. 1984, celkkii Siviilaáittardeaddji (Siviila áittardeaddji 1984 jahkedieđáhusa 128. siiddus):

"Birasgáhttendepartemeanta ja iešguđet gielddat hálldašit mohtorjohtolalágaid. Vuohččan ferte leat hálldašanorgána duohken

gozihit ahte gieldda láhkaásahusat leat l ga meari siskkobealde. Ii leat rievttalaš vuodus gáibidit ahte eiseválddit eanaeaiggádin galget fuolahit ásahit duohta riektedilálašvuoda mii soahpá l ga epmolaš gáibádusaide.

Duohtavuodas s h t   uo  uhit ahte eiseválddiid sierralohpegeavat leat g r  ideaddjibut go gieldda láhkaásahusain lei jurddašuvvon. Eanet ii s hte mu oaivila mielde gáibidit eanavuovdineiseválddiin. Moit muš eiseválddiid geavadis ahte ii leat mahkáš mohtorjohtolatl gaid meriid siskkobealde, ii s hte doalvut gosage. "

D n  šši vuodul  v  uhii Eanadoallodepartemeanta ahte eanavuovdinkantuvra ii geavat muddenlobi mohtorjohtolatl ga   10 mielde, addit njuolggadusaid mat spiehkastit l hka sahuvvon mohtorjohtolatorg naid njuolggadusain, ja maid eanavuovdinkantuvra v lddii vuhtii.

2.6  ŠŠEMEANNUDEAPMI JA GEAVAT

D s lea f dd   ššemeannudannjuolggadusat ja  ššemeannudangeavat mat gustojit eanavuovdinorg naid d balaš h lden ššiide eanavuovdinl ga vuodul. Njuolggadusat mat gustojit eanavuovdinorg naid mearr dusaide guollebivdo- ja fuo  ovaljiid h lddašeames leat mannon  a a 4.8., 4.9. ja 4.10. kapihttaliin vulobealde.

2.6.1 Eanavuovdinl hka sahusa  ššemeannudannjuolggadusat

Go eanavuovdinkantuvrra  ššemeannudeapmi digaštallui eanavuovdinl ga ja eanavuovdinl hka sahusa ovdabargguin, celkkii eanavuovdinl hkal vdegotti 1962  rvalusastis 40. siiddus:

"Nugo namuhuvvon ovdalis oaivvilda lávdegoddi ahte sierranas b ikkalaš  ššedovdiorg nat fertejit leat searvvis áššemeannudeames ja cealkit ohcamiid hárrái. Dákkár meannudanvuohki berrešii sihkkarastit buoremus vejolaš vu  osa árvvoštallat ja mearridit eaŋkal ššiin. Vaikko dákkár cealkámušat fertešedje leat r d deaddin, de deattuhuvvojit d t mealgat."

Eanadoallodepartemeanta doarjjui dán, ja celkkii Od. prp. nr. 48 1963-64 12. siiddus:

"Dása [formála áššemeannudeapmái] cealká departemeantta danin dušše ahte áššemeannudeami njuolggadusat berrešedje geahččalit jođánit ja ulbmálaččat meannudit ja atnit ollásit ávkin áššedieđuid maid iešguđet ásašusat fylkkas ovddastit".

Eanavuovdinláhkaásahusa §§ 15 ja 16:s leat *áššeráhkkaneami* njuolggadusat. Eanavuovdinláhkaásahusa § 15 mielde sáddejuvvojit stáhtaeatnamiid láigohan- dahje oastinohcamat eanavuovdinkantuvrii, mii ovddasvástida joatkka áššeráhkkaneami, ee. oažžut sierranas gulaskuddanorgánain cealkámušaid ja dárbblaš lobiid mat eará njuolggadusaid mielde gáibiduvvojit.

Daid háviid go juogadanlohpi dárbbášuvvo plána- ja huksenlága § 63 mielde, galgá ohcama vuos sáddet huksenráđđái, nu ahte sáhtta čilget sáhttago eanabihtá juogadit, ovdalگو dábálaš áššemeannudeapmi álggahuvvo, geahča láhkaásahusa § 15 goalmmát lađđasa. Jus huksenráđđi biehttala ohcama "dán váldesuorggi lága, láhkaásahusa dahje mearrádusa geažil, galgá eanavuovdinkantuvra biehttalit ohcama, almmá eará orgánaide ovddideami haga".

Jus sáhtta addit juogadanlobi, galgá eanavuovdinhoavda árvvoštallat sáhttago eanabihtá vuovdit eanavuovdinlága § 2 a) dahje b) bustáva mielde, jus ii de ferte ohcan hilgojuvvot. Jus eahpiduvvo, galgá Stáhta vuvddiid direktoráhta (dál Statskog) mearridit gažaldaga, maŋŋil eanavuovdinstivrra cealkámuša áššis, geahča láhkaásahusa § 15 njealját lađđasa.

Daid háviid go lea čielggas ahte eanabihtá sáhtta vuovdit dahje láigohit almmá leat vuostá eanavuovdinlága § 2 a) dahje b) bustáva, sáddejuvvo ášši gulaskuddamii. Láhkaásahusa § 16 mielde galget soames orgánat cealkit áššái ovdalگو loahpalaččat mearriduvvo:

"- Eanadoallolávdegoddi ja fylkkaeanadoallostivra, eatnamiid dahje eanadollui vuoigatvuođaid áššiin.

- Guoski orohatstivra ja guovllustivra, boazoealáhusa beroštumiide áššiin.

- Orgánat maid Fuođđo- ja sáivaguolledirektoráhta áiggis áiggi mearrida guollebivddu áššiin.
- Geaidnodoaimmahat olggobealde muddejuvvon guovlluid viesuid, gávppiid, industria jna. sajiid áššiin.
- Olgunastinlávdegottit olggobealde dohkkehuvvon bartaguovlluid bartasajiid áššiin.
- Luonddusuodjalaneiseválddit ávkkástallamis čievragávdnoštumiid, dahje go guoskkahit ráfáiduhhtinplánaid áššiin.
- Vuovdehálddašeaddji go vuovdedoalus leat beroštumit guovllus.
- Guoskevaš militearahoavda (siviilla girdihápmaniin: Áibmojohtolatdoaimmahus) áššiin mat gusket eanaoastimii dahje - láigoheapmái ja vuoigatvuođaide lahkosis dahje mat leat mávssolaččat Militeara ásahusaide, rusttegiidda, hárjehallanguovlluide jna.
- Eanadoallolávdegoddi ja fylkkaeanadoallostivra, orohagat orohatstivrrat ja guovlustivrrat ja gielddastivrrat luomevaljiid čujuhanáššiin."

Váidinnjuolggadusat leat addon eanavuovdinláhkaásahusa § 16 a:s. Vuosttas lađđasis čuožžu ahte "mearrádusaid dán láhkaásahusa vuođul sáhtta guoddalit. Hálddašanlága IV kap. váidinnjuolggadusat gustojit vástideaddji."

Hálddašanlága VI kapihttal čujuhusa mielde galget gažaldagat mat eai erenoamážit leat máinnašuvvon eanavuovdinláhkaásahusas, čuovvut hálddašanlága njuolggadusaid. Earret eará gusto váidinlohpi "beallái dahje earái geas lea áššis rievttalaš váidinberoštupmi", geahča hálddašanlága § 28 vuosttas lađđasa, ja váidináigemearri leat 3 vahku das rájes go mearrádusa diehtu leat ollen beallái, geahča § 29.

Galgá váidit orgánii mii lea lagamus bajábealde orgána mii leat mearrádusa dahkan, geahča hálddašanlága § 28. Eanavuovdinláhkaásahusa § 16a nuppi lađđasa mielde lea direktoráhta masa ášši gullá eanavuovdinhoavdda dahje eanavuovdinstivrra mearrádusaid váiddaorgána, namalassii Luondduhálddašandirektoráhta fuođđo- ja guolleáššiin, ja muđui Stáhta vuvddiid direktoráhta, dál Statskog, geahča láhkaásahusa § 10.

Go eanavuovdinhoavda lea dahkan mearrádusa guoddaluvvon mearrádussii, sáhtta ášši ovddiduvvot eanavuovdinstivrii ovdal de sádde dan direktoráhtii gosa galggašii, geahča § 16 a njealját lađđasa. Dát siskkáldas

váiddagieđahallan galgá diktit eanavuovdinstivrra rievdadit eanavuovdinhoavdda mearrádusa, geahča § 16 a goalmát lađđasa. Jus mearrádus rievdaduvvo, bisána váiddagieđahallan dása. Váiddaáššiid ráhkkanahttá ja lágida eanavuovdinhoavda eanavuovdinstivrii, geahča láchkaásahusa § 14 buo. hálddašanlága § 33 nuppi lađđasa. Eanavuovdinhoavda sáhhtá dán oktavuodas rievdadit mearrádusas, geahča § 16 a goalmát lađđasa. Dalle lohká dušše váidaga stivrra ovddas.

Dalle maid go eanavuovdinstivra lea juo dahkan mearrádusa, sáhhtá rievdadit iežas mearrádusa maŋgil váidaga, geahča láchkaásahusa § 16 a goalmát lađđasa. Eanavuovdinláchkaásahusa njuolggadusat mo rievdadit iežas mearrádusa maŋgil váidaga lea seammago hálddašanlága § 33 njuolggadusat, earret ahte § 33:s lea rievdadeamis eaktuduvvon ahte orgána gávnnaha váidaga leat vuodustuvvon. Dát eaktu galggašii maddái áddejuvvot¹³³⁹ eanavuovdinláchkaásahusaid njuolggadusain, vaikko ii daddjo čielgasit.

Váiddaorgána váldi ii leat albmadvon eanavuovdinláchkaásahusas, muhto bohtá ovdan hálddašanlága § 34:s, mas čuožžu nuppi ja goalmát lađđasis:

"Jus váidda meannuduvvo, de sáhhtá váidalanásahus¹³⁴⁰ iskat buot áššebeliid ja váldit vuhtii ođđa dilálašvuodaid. Dat galgá árvvoštallat váidi oaiviliid, ja sáhhtá maid meannudit dilálašvuodaid maid son ii leat guoskkahan. Mearrádusa ii sáhte muhttit nu ahte vahágahtta váidi, earágo jus su beroštumit fertešedje čáhkket saji eará priváhta olbmuid dahje almmolaš beroštumiid ektui. Dákkár nuppástusa birra ferte leat sáddejuvvon váidaleaddjái ovdal 3 mánu maŋgilgo vuolitásahussii bođii váidda.

Váidalanásahus sáhhtá ieš ođđasit mearridit áššis dahje fámuhuhttit dan ja máhcahit ášši vuolitásahussii¹³⁴¹ áibbas dahje belohakii ođđa meannudeapmái."

Váidalanásahus galgá nappo áibbas ođđasis ja iehčanasat árvvoštallat buot áššebeliid, nu ahte sihke rievttálaš ja duohta gažaldagaid árvvoštallá ođđasit. Jus váiddaášši mieđihuvvo

---

¹³³⁹ underforstå

¹³⁴⁰ klageinstans

¹³⁴¹ underinstans

váidái, ii sáhtte ođđa mearrádusa guoddalit, buo. hálddašanlága § 28 vuosttas lađđasa nuppi čuoggá. Ođđa mearrádusa sáhtta liikká rievdadit, geahča hálddašanlága § 35.

Mearrádusa sáhtta maid muhttit go dat *rievdaduvvo*, vaikko dat ii leat guoddaluvvon. Eanavuovdinláhkaásahusa § 16 a viđát lađas čájeha makkár orgánat sáhttet rievdadit eanavuovdinorgánaid mearrádusaid. Dás čuožžu ahte "váidalanásahusas dahje eará bajit orgánas" lea dákkár vejolašvuohta. Njuolggadus ahte lagamus bajit orgána (váidalanásahus) ja eará bajit orgánat sáhttet rievdadit mearrádusa, čuovvu maid hálddašanlága § 35 nuppi lađđasis.

Mearrádusa rievdadeami eaktu, lea ahte eavttut láhkaásahusa § 13 goalmmát lađđasis leat devdon. Dán mearrádusa mielde gáibiduvvo ahte "nuppástus ii vahágahte geange geaidda mearrádus guoská dahje njuolga fuolaha, dahje mearrádusa diehtu ii leat joavdan sutnje ja mearrádus iige leat almmolaččat almmuhuvvon, dahje mearrádusa ferte atnit fámoheapmin". Dát eavttut leat seammago dat mat leat hálddašanlága § 35 vuosttas lađđasis, ja mat hálddašanlága § 35 nuppi lađđasa mielde galget gustot go bajit orgána rievdata mearrádusa.

Eanavuovdinláhkaásahusa § 16 viđát lađđasis eai leat njuolggadusat ahte *mearridanorgána ieš* sáhtta rievdadit mearrádusa go dat ii leat guoddaluvvon. Eanavuovdinhoavddas lea liikká dákkár rievdadanvejolašvuohta eanavuovdinláhkaásahusa § 14 nuppi lađđasa olis, mas čuožžu ahte eanavuovdinhoavda daid eavttuid vuodul mat leat namuhuvvon § 13 goalmmát lađđasis sáhtta rievdadit mearrádusas. Eanavuovdinstivrras ii leat eanavuovdinláhkaásahusa mielde vástideaddji vejolašvuohta. Láhkaásahusa § 13 mielde sáhtta eanavuovdinstivra dárkilat albmadvuvvon eavttuin rievdadit eanavuovdinhoavdda mearrádusa, muhto ii fal iežas mearrádusaid.

Manjilgo láhkaásahusa § 16a viđát lađas lea almadan geas lea rievdadanváldi ja makkár eavttuid mielde dát gustojit, daddjo ahte hálddašanlága § 35 gusto vástideaddji. Mii dás várra oaivvilduvvo, leat mearrádusa goalmmát lađas, mii addá váidalanásahusa dahje eará bajit orgánii válddi rievdadit

mearrádusa *vahágin* sutnje geasa mearrádus guoská dahje njuolga fuolaha. Dákkár háviid lea eaktun ahte eará priváhta olbmuid dahje almmolaš beroštumiid deasta dan cealkkiha. Jus dát vejolašvuohta adno, biddjo áigemearri dieđihit nuppi beallái mearrádusas.

Go mearrádus rievdaduvvo guoddaleami haga, lea rievदानmearrádus iehčanas eanjalmearrádus maid guoskevaš goalmátbealli jus berošta sáhtta guoddalit, buo. hálddašanlága § 35 nuppi lađđasa ja § 28 vuosttas lađđasa. Váiddagiedahallan galgá dasto leat dábálaš njuolggadusaid mielde.

2.6.2 Áššemeannudangeavat

Njuolggadusat mat leat ovddiduvvon 2.6.1. čuoggás eai leat áibbas heivehuvvon dálá áiggi áššemeannudeapmái. Dát bohtá eanaš das go stáhtaeatnamiid vuovdin ja lihttoláigoheapmi, lassin eanavuovdinlága, meannuduvvojit geassemánu 14. b. 1985 plána- ja huksenlága njuolggadusaid mieldege. Danin fertešii buohtalastit eanavuovdinkantuvrra ja gielddaid áššemeannudeami.

Ovdal fertii eanavuovdinkantuvrra áššemeannudeapmi buohtalastot miessemánu 31. b. 1974 háhkankonsešuvdnalága¹³⁴² mieldege. Eanadoallodepartemeantta addon njukčamánu 30. b. 1990 lánkaásahus čuoldá datte opmodagaid maid Finnmárkku eanavuovdinkantuvra háhká konsešuvdnageatnegasvuođa lága mielde.

Áššemeannudangeavat lea leamaš muhttojuvvon soames gerddiid dan rájes go eanavuovdinlánkaásahus bođii. Dál leat njuolggadusat nu ahte stáhtaeatnamiid oastin- dahje láigohanohcan sáddejuvvo eanavuovdinkantuvrii, nugo eanavuovdinlánkaásahusa § 15 vuosttas lađđasis albmadvuvvon. Joatka áššemannu lea dan duohken leago dat eanabihtá muddejuvvon ohcon ulbmilii vai ii.

---

¹³⁴² ervervskonsesjonslov

Jus guovlu lea *muddejuvvon* ohcon ulbmilii, lea eanavuovdinorgánaid meannudeapmi viehka ovttageardán. Go ohcan gusto viessosadjái muddejuvvon ássanguovllus, juolluduvvojit viessosajit meannudeami haga eanavuovdinlága njuolggadusaid mielde. Eanavuovdinmearrádusaid § 5 mielde berrejit viessosajit mat muddejuvvojit ássanguovllun "vuohččan vuvdot dahje lihttoláigohuvvot guoskevaš gildii, gieldda vejolašvuodain lihttoláigohit ovttaskas viessosajiid." Daid háviid go gieldda oastá dahje láigoha ássanguovllu, ferte oasti váldit gielddain oktavuoda viessosaji oastima dahje ovdaláigoheami¹³⁴³ dihte. Jus gieldda ii oastte dahje láigot eatnama, lihttoláigoha eanavuovdinkantuvra viessosajiid njuolga. Dát gusto erenoamážit njuolggadusaide go sajiide juo leat huksejuvvon viesut, geahča § 7.

Bartasajiid bartaguovllus juohká eanavuovdinkantuvra. Bartasajiid sáhtá dušše lihttoláigohit, geahča eanavuovdinmearrádusa § 8 vuosttas lađđasa.

Jus guovllu lea mudden, muhto eará ulbmilii go masa ohcco, dárbbášuvvo sierralohpi plána- ja huksenlága § 7 mielde ovdal viessosaji sáhtá luobahit. Muđui áššemeannuduvvo muddejuvvon guovlluid ohcamiid vieruid mielde.

Muddejuvvon guovlluid eatnamiid eanavuovdinorgánaid háldema dárkilat čađamannamii, čujuhuvvo resurssamiel čađamannamii 4. kapihttalis vulobealde, erenoamážit 4.2 kapihttal eanadoalu birra, 4.5. kapihttal viesuid ja rusttegiid birra ja 4.6 kapihttal barttaid, lavdnjegodiid ja návsttuid birra.

Muddejuvvon guovllu olggobealde lea álo eanavuovdinkantuvra mii juohká viessosajiid ja eatnamiid iešguđet ulbmiliidda, ja dákkár áššiid áššemeannudeapmi lea olu viidát go jus ohcan gusto muddejuvvon guovllus.

Áššemeannudeapmi álggahuvvo nu ahte ohcan vuos čilgejuvvo dahje dahkko ovddalgihtii árvvoštallan¹³⁴⁴ eanavuovdinlága ektui. Jus eanavuovdinkantuvra gávnaha ohcama biehttalit, ovdamearkka dihte go ovdal lea seamma guovllu ohcamiid biehttaleapmi dahje go lea čielggas ahte guovllu ii sáhte luobat § 2 nubbi lađđasa geažil, biehttaluvvo

---

¹³⁴³ framfeste

¹³⁴⁴ förhåndsbedömning

ohcan. Biehttaleami sáhtta guoddalit eanavuovdinláhkaásahusa § 16 a mielde buo. hálddašanlága VI kapihttala.

Jus eanavuovdinkantuvra ii gávnna ártta biehttalit ohcama álggos, lágiduvvo dát guoskevaš gildii dábálaš meannudeapmái. Huksenráđđi galgá mearridit sáhttago eatnamiid juogadit plána- ja huksenlága § 63 mielde. Huksenráđđi galgá § 63 mielde sáddet ášši orgánaide mat leat namuhuvvon plána- ja huksenlága § 95 nr. 2:s, ee. nuoskkidaneiseválddiide, olgunastin- ja ráfáiduhttineiseválddiide, eanadoalloeiseválddiide ja geaidnoeiseválddiide.

Muhtun dát suorgeorgánat fertejit mieđihit juogadeapmái, ja earáin lea fas dušše vuoigatvuohta cealkit áššái. Jus dárbbášuvvo ovttaháje eanet suorgeorgánaid lohpi, ja dákkár lohpi ii addojuvvo, bisáná ášši dasa. Geaidnoeiseválddit sáhttet omd. biehttalit ohcama luotta dahje luoddaearu geažil, ja kulturmuoiteiseválddit sáhttet biehttalit go viessosadji lea guovllus man kulturmuoiteisuodjalusa geažil ii sáhte ávkkástallat. Biehttaleapmi almmuhuvvo ohccái, gii sáhtta váidit suorgeorgána bajit orgánii. Jus bajit orgána rievdata mearrádusa, meannuduvvo ášši dego ođđa áššin.

Jus orgánas dušše lea váldi ovddidit čealkámuša áššái, ja čealkámuš lea dákkár ahte eanavuovdinorgánat sáhttet biehttalit ohcama, máhcahuvvo ášši fas eanavuovdinkantuvrii, nu ahte gaskavuotta eanavuovdinláhkii čilgejuvvošii. Ohcan huksenráđđái daddjo dákkár háviin leat gessojuvvon ruovttoluotta.

Ahte gieldda ohcanmeannudeapmi dákkár háviid loahpahuvo, lea čállon eanavuovdinkantuvrra ja buot fylkka gielddaid gaskasaš šiehtadusas. Šiehtadus ráhkaduvvui ovttasráđiin fylkkamánniin. Huksenráđđi sáhtášii gal iehčanasat mearridit sierra njuolggadusaid olis, máhcatkeahhtá ášši fas eanavuovdinkantuvrii, muhto ii daga dan. Dát boahtá das go oaivvilduvvo leat unnán ávki meannudit ášši huksenráđdis jus eanabihtá goittotge ii sáhte vuovdit dahje lihttoláigohit eanavuovdinlága mearrádusaid olis. Nu árrat go vejolaš áššemeannudanproseassas galggašii maid diehtit ahte ášši sáhtta biehttaluvvot, vuodđuduvvoš dal biehttaleapmi plána- ja

huksenláhkii dahje eanavuovdinláhkii. Jus ášši ii gesso huksenráđi meannudeamis, sáhtta maid dagahit guovttegeardásaš ja oktanas váidinmeannudeami seamma ášši guovtte bealis. Vaikko sáhtta jearrat formála gažaldagaid dán geavada hárrái, lea dieđihuvvon ahte dat lea sajáiduvvon ja doaibmá bures.

Jus eanavuovdinkantuvra gávnnaha ahte suorgeorgána cealkámušaid ferte vuhtii váldit eanavuovdinlága njuolggadusaid ektui ja danin biehttala ohcama, sáhtta mearrádusa guoddalit eanavuovdinláhkaásahusa dábálaš váidinnjuolggadusaid mielde. Muhto jus eanavuovdinkantuvra gulaskuddancealkámušaid vuostá liikká mieđiha ohcamii, máhcahuvvo ášši huksenráđđái ođđa áššin.

Huksenráđi meannudeami boađus sáhtta leat juogo ahte ohcamii mieđihuvvo dahje dat hilgojuvvo. Goappašiid háviid sáhtta mearrádusa guoddalit, ja sihke ohcci ja guoskevaš goalmátbealli sáhttiba váldit. Huksenráđi mearrádusa váidda meannuda fylkkamánni hálddašanlága njuolggadusaid mielde.

Jus huksenráđđi mieđiha ohcamii, sáddejuvvo ášši loahpalaš meannudeapmái eanavuovdinkantuvrii. Dán muttus fertejit boahtit cealkámušat orgánain mat eanavuovdinláhkaásahusa § 16 mielde galget gulaskuddot, muhto eai leat beassan buktit cealkámuša huksenráđi ášši meannudettiin. Eanavuovdinkantuvra ii dárbbáš doarjut huksenráđi mieđis mearrádusa, ja galgáge iehčanassii árvoštallat ohcama eanavuovdinlága ektui.

Jus ohcamii mieđihuvvo, čállo ohcciin láigošiehtadus. Ovdalgo láigošiehtadus čállo, ferte lágidit mihtideami¹³⁴⁵. Ášši sáddejuvvo gieldda mihtidaneiseváldái, mii fuolaha ráhkadit mihttočálloša, buo. eanavuovdinláhkaásahusa § 17. Sihke mihttočálus ja láigošiehtadus diggelogahallojit.

2.6.3 Gustojitgo hálddašanlága áššemeannudannjuolggadusat eanavuovdinorgánaid mearrádusaide?

---

¹³⁴⁵ holde kartforretning

2.6.3.1 Gažaldaga duogáš

Guovvamánu 10. b. 1976 hálddašanláhka addá njuolggadusaid almmolaš orgánaid áššemeannudeapmái. Mánnggalágan oaivilat leat leamaš ahte gustojitgo mángga dáid njuolggadusain eanavuovdinorgánaid doibmii.

Hálddašanlága II kapihttal bealátkeahthesvuoda¹³⁴⁶ birra ja III kapihttal áššemeannudeami dábálaš njuolggadusaiguin gustojit "stáhta dahje gieldda juohke orgánii", buo. § 1, namalassii stáhta eanavuovdinorgánaidege. Muhto hálddašanlága § 3 vuosttas lađđasa mielde gusto IV kapihttal áššemeannudeamis, V kapihttal mearrádusain ja VI kapihttal váidagiin ja rievdademiin baicce dušše áššiin main dahkkojit nu gohčoduvvon eanjkalmearrádusat. Seamma gusto VIII kapihttal áššemeannudanmeattáhusaid váikkuhusas ja álggaheami mañideames. VII kapihttal gusto dušše láhkaásahusaide. Doaimma ráddjen muhtun oasis lágas eanjkalmearrádusaide ja láhkaásahusaide (maid láhka gohčoda ovttas mearrádussan), mearkkaša ahte mearrádus ferte leat dahkkon "almmolaš válddalastimin", buo. § 2 a.

Gustojitgo buot hálddašanlága áššemeannudannjuolggadusat eanavuovdinorgánaid mearrádusaide, boahtá das leago mearrádus *almmolaš válddalastin*. Mearrádusat leat eanaš eatnamiid vuovdimis dahje láigoheames, buo. eanavuovdinlága § 2 vuosttas lađđasa, ja ná háldejit maid priváhta eanaeaiggádat. Eanavuovdinkantuvrra vuovdimat ja lihttoláigoheamit orrut danin mánnggaláhkai dássálaga dákkár priváhtarievttálaš hállduin, mii nappo ii leat almmolaš válddalastin.

Eanavuovdinorgánaid váldi eanavuovdinlága mielde - ja belohahkii eará mearrádusaid mieldege - lea vuodđuduvvon láhkaaddi ektui ahte stáhta eaiggáduššá nu gohčoduvvon matrikulerekeahtes eatnamiid Finnmárkkus. Eaktu lea leamaš vuodđun ovdalis 1863 ja 1902 eanavuovdinlágain, ja geardduhuvvo 1965 eanavuovdinlága ovdabargguin. Láhka adno leat Stuorradikki mieđáhussan vuodđolága § 19 olis hálidet stáhta eatnamiid Finnmárkkus (Od. prp. nr. 46 1963-64 lágas

---

¹³⁴⁶ ugildhet

stáhta matrikulerekeahces eatnamiid birra Finnmárkku fylkka 11. siiddus).

Sáhttit mearridit gažaldaga leago eanavuovdinorgánain almmolaš válddalastin, leat árta dárkilat geahčadit sihke orgánaid - erenoamážit eanavuovdinkantuvrra - háldduid dovdomearkkaid ja mii dábálaččat adno almmolaš válddalastimin.

2.6.3.2 Eanavuovdinorgánaid háldduid dovdomearkkat

Eanavuovdinorgánaid barggut leat ovddiduvvon ovddabealde 2.5. čuoggás. Dás máinnašat mat eanavuovdinorgánaid eatnamiid ja vuoigatvuođaid hálddut- namalassii eaiggáduššanvuoigatvuohta ja geavahanvuoigatvuođat - galggašedje leat, ja makkár njuolggadusat gustojit dáid háldduide.

Eanavuovdinorgánaid njunuš bargu lea háldet Finnmárkku eatnamiid. Eatnamat háldejuvvojit erenoamážit eanadollui, viessosajiide, bartasajiide, gávppašan- ja industrisajiide, rusttegiidda čáhcefápmohuksemiidda ja mineráloggamiidda¹³⁴⁷, eatnamat luottaide ja eará johtolatrustedgiidda ja rusttegiidda suodjalussii.

Fylkka stuorámuš eanaeaiggádin lea eanavuovdinorgánain olu dadjamuš go fylkka ássit dahje earát dárbbášit eatnamiid iešguđet ulbmiliidda. Dieđus sáhtta maid háhkat ovdalis čuldojuvvon opmodagaid mat leat priváhta eaiggáduššamis, muhto buot ođđa viessosajiid ferte eanavuovdinorgánaid bokte háhkat, mii dalle lea monopoldilis.

Stáhta matrikulerekeahces eatnamiid hálddašeami ulbmilat ja njuolggadusat lea Eanadoalodepartemeanta máinnašan Od. prp. nr. 48 1963-64 Finnmárkku stáhta matrikulerekeahces eatnamiid lágas 11. siiddus bajilčállagiin "Dábálaš mearkkašumi":

"Departemeanttas lea, nugo lávdegottisge, dat áddejupmi ahte Finnmárkku stáhta matrikulerekeahces eatnamiid hálddašeames berrešii

---

¹³⁴⁷ mineralutvinning

biddjot váldodeaddu ahte eatnamat háldejuvvojit servodatávkkálaččat ja ruđalaččat riehta. Departemeanta oaidná dehálaš bargun láchčit dilálašvuodaid buoremussan vai áššit meannuduvvojit buoremus duhtadeaddji ja ulbmálaš vuogi mielde.

Departemanta ii oainne datte olus ávkin geahččalit dákkár ulbmila bidjat ieš láchkii. Vai dan ulbmil ii biddjo láchkii ja danin heađušta ulbmálaš hálddašeami, fertešii vejolaš láchkamearrádus várra leat nu dábálaš ahte ii livččii moktege bidjan coavcci dán konkrehta áššis. 1902 lágas ii leatge makkárge dákkár mearrádus.

Departemeanta navdá danin árvalusa mielde ahte láchka berrešii ráddjejuvvot mearridit ahte stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid Finnmárkkus lága dárkilat spiehkastagain sáhhtá vuovdit ja lihttoláigohit. Njuolggadusaid, ja áiggis áigái vuovdima ja lihttoláigoheami dárkilat mearrádusaid, berrešii gonagas mearridit eavttuid mielde maid Sturradiggi bidjá vuodđun láchkameannudeamis."

Eanavuovdinorgánat galget hállduideaset vuodđudit dihto guovllu buot beroštumiid oktasaš árvoštallamii. Dát boahtá ovdan eanavuovdinláchkaásahusa § 1:s, mas daddjo:

"Juksan dihte stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid ulbmálaš ávkkástallama, galgá vuovdit ja láigohit nu guhkás go vejolaš guovllu beroštumiid oppalaš árvoštallama vuodul. Plánemis, mii berrešii leat eanaplánen meriid siskkobealde huksenlága mielde, ferte vuhtii váldit eatnamiid dárbbu eanadollui, eatnamiid viesso- ja industrisajiide, luoddaráhkademiide, čáhcai viesuide, duolvačáhcai, girdihápmaniidda, rusttegiidda Suodjalusa atnui, luondduguovlluide, olgunastinguovlluide ja eará rusttegiidda maid dábálaččat dárbbasa."

Mearrádusa mielde vuhtto eanavuovdinorgánaid eanahálddus ahte stivrejuvvo iešguđet guovllu servodatovdáneami. Dát oidno earret eará mo viessosajiid vuovdima ordne. Eanavuovdinmearrádusaid § 5 mielde, buo. § 7, eai sáhte huksenkeahtes viessosajiid guovlluin mat leat muddejuvvon gieldda muddenplánas, vuovdit earáide go goskevaš gildii. Ii berre álgovvorus lihttoláigohitge earáide. Dát biddjo gielddaid šiehtadussii ahte gieldda eaktuda juogadit guovllu eanjalviessosajiide mat lihttoláigohuvvojit, ja ii sáhte viessosajiid vuovdit eanavuovdinkantuvrra miedáhusa haga. Eai industriai vuvdo eatnamat earáide go gielddaide, ja dalle guovlluin mat leat dán ulbmilii muddejuvvon. Muddejuvvon guovllu olggobealde sáhhtet eanavuovdinorgánat dušše vuovdit

dahje lihttoláigohit eanjalviessosajiid ovttasráđiin gieldda eiseválddiiguin, geahča eanavuovdinmearrádusaid § 6.

Dát njuolggadusat mearkašit ahte eanavuovdinorgánat iehčanasat ovddasvástit stáhta matrikulerekeahes eatnamiid eanahálldašeami. Eaktu lea ahte gielddain galgá leat váldoovddasvástádus plánemis, ja eanavuovdinorgánat galget doalahit iežaset daid meriid siskkobealde maid gieldda pláneneiseválddit bidjet. Muhto jus gielddat eai pláne eanageavaheami, ovddasvástit eanavuovdinorgánat ahte eanahálddut lea oktasaš plána mielde, geahča eanavuovdinláhkaásahusa § 1. Njuolggadusas lei stuorát mearkašupmi ovdal; dál leat eanaš Finnmárkku gielddain mearriduvvon plánat mat muddejit eanageavaheami.

Dasto sáhtta čujuhit geavat nuppástuhttimii bartasajiid čujuheames. Dan ektui go addá bieđggus eanabihttaláigohemiid barttaide álge eanavuovdinorgánat čohkket bartasajiid bartaguovlluide, vai sáhte buorebut gozihit fylkka bartahuksema ja dan láhkai geahpedit vaháguvvama gilvaleaddji beroštumiid ovddas.

Vel okta ovdamearka dihtto eanadoallosuorggis. Finnmárkkus lea leamaš váttisvuohtan ahte ovddeš eanadoalloeatnamat šaddet orrut go doallu heaittihuvvo, ja ránnjádóallu mii lea anus, dárbbáša lassieatnamiid. Vai sáhtta sirdit eatnamiid heaittihuvvon doalus, evttohii eanavuovdinkantuvra 1977:s ahte galggašii sáhttit álgit sierra mihtidemiin viessosajiide ja doalloeatnamiidda. Viessosaji sáhtášii oastit, muhto buvttadaneatnamiid galggai dušše lihttoláigohit, vejolašvuođain eret cealkkihit jus eatnamat eai adnojuvvo. Evttohusain ii olahán gosage, muhto dát muitala veaháš mo eanavuovdinorgánat áddejit doaimmasteaset fylkka eanahálldašeaddjin.

Eanavuovdinláhkaásahusa § 3 mearrida ahte soames vuoigatvuođat galget eanavuovdimis doalahuvvot stáhtii, ja mat gusket earret eará čáhce- ja gáddevuoigatvuođaide ja vuoigatvuođat minerálaide eatnamiin mat gullet eanaeaiggádii ja eanaeaiggáda vuoigatvuođaide bákteleaga mielde. Servodat- ja stivrenoainnus¹³⁴⁸ lea várra § 3 c) miellagiddevaččamus. Dán

---

¹³⁴⁸ styringsperspektiv

mearrádusa mielde galget čuovvovaš vuoigatvuođat doalahuvvot stáhtii:

"vuoigatvuohta áсахit, viiddidit dahje geavahit luottaid, čievravieččahagaide, bidjat muohtasujiid, stoalposajiide telegráf-, telefon- ja rávdnjejohtasiidda dahje áсахit eará rusttegiid maid dábálaččat dárbbáša, sihke gieddeeatnamiin ja mehciin šiehtadusa dahje árvošteami vuodul buhtadasain".

Go dát vuoigatvuođat doalahuvvojit stáhtii, sáhtá stáhta álggahit doaibmabijuid main lea dábálaš beroštupmi ja nu ahte priváhta eaiggáduššánvuoigatvuohta ii váddut doaibmabiju.

Eanavuovdinorgánaid dáhttu stivret fylkka ovdáneami lea maid dihtton govtolaš haddepolitihkas mii lea ja ain joatkkašuvvo. Láhka ja láhkaásahusaid árvalusas Finnmárkku fylkka stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid hárrái 1962 rájes lea 30 - 33. siidduin ovddeš haddepolitihka čilgejuvvon ja boahttevaš njuolggadusat leat evttohuvvon. Lávdegoddi čujuha dás ahte stáhta lea váldán nana sosiála deasttaid ja atnán hattiid váikkuhangaskaoapmin ássanstivremis. Daddjo earret eará (33. siiddus):

"Finnmárkku stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid servodatlaš árvu ii leat ruđas maid sáhtášii fitnet vuovdimis dahje maid láigoheamis fitnešii jahkásaččat. Árvvut mat šaddet go ávkkástallá eatnamiid ealáhussii, huksemiidda jna. lohkkojit áibbas earaláhkai servodatuhtadilis. Lávdegotti áddejumis ferte danin stáhtas leat oppalaš beroštupmi doalahit govtolaš vuodđohattiid."

Viessosadjehattit adnojuvvojit ain váikkuhangaskaoapmin sihkkarastit fylkka ássama ja ealáhusaid.

Lassin eanahállduide maid birra dál lea máinnašuvvon, háldejit maid eanavuovdinorgánat erenoamážit muhtun riggodagaid eatnama alde ja dan siste. Dihto hálldut lea addit ovttaskas olbmuide dahje ráddjejuvvon joavkkuide oktovuoigatvuođa ávkkástallat dihto riggodagaid.

Eahpeozolaš minerálgávdnoštumit, nu go ráktu, geađgi, sáttu ja čievra, leat riggodagat mat dábálaččat gullet eanaeaiggádii. Dákkár minerálriggodagat leat árbevirolaččat leamaš hui mávssolaččat Finnmárkkus, ja

minerálvuoigatvuodaid láigoheapmi leat oassi eanavuovdinorgánaid bargguin. Eanadoallodepartemeanta lea cuoŋománu 24. b. 1987 (MA 17/87) johtučállošis gohččun olu eavttuid galgat bidjat go šiehtaduvvo vuoigatvuohta dákkár riggodagaid ávkkástallat, ee. galggai ráhkadit jođihanplánaid ja báktheoavddas galgá leat váldi gozihit ja gohcit.

Eanavuovdinstivra lea 1991:s (21/91 áššis) mearridan sáddo- ja čievragávdnoštumiid hálddašannjuolggadusaid vai "servodat fitne hivvodagaid maid dárbbáša", geahča 4.13.5. kapihttala minerálaid birra vulobealde. Muđui lea háłbi dalle maid go láigoha vuoigatvuođa váldit rávttu, sáddo ja čievrra, láchčin dihte vejolašvuođaid ealáhusaide ja barggaheapmái.

Eanavuovdinláhkaásahusa § 8 a mielde, mii lea addon eanavuovdinlága § 5 a láchkavuoduin, besset eanavuovdinorgánat lihttoláigohit luomevaljiid, ja dan láchkai doalahit dáid riggodagaid ovttaskas olbmuide. Vuosttas lađđasa mielde sáhtta lihttoláigohit "sidjiide ávkin geat ášset guovlluin gos lea ovttagardánis dahje heajos ealáhusvuođus - gos luomevaljiid, bivddu dahje guollebivddu ávkkástallan lea leamaš mávssolaš ealáhussii". Njuolggadus áimmahušša meahcceealáhusdoalliid deasttaid.

Luossabivdosajiid mearas olggobealde stáhtaeatnamiid čujuha Birasgáhttendepartemeanta juovlamánu 18. b. 1992 láhkaásahusa mielde miessemánu 15. b. 1992 luossa- ja sáivabivdolága nr. 47 § 22 láchkavuoduin. Čujuheapmi addá oktovuoigatvuođa guollebivdui dárkilat mearriduvvon báikkis. Láhkaásahusa § 13 mielde galgá čujuhemiin váldit vuhtii guollebivddu mávssolašvuođa ealáhussii ja ássamii, ja čujuheapmi berrešii, muđui seamma dásis, vuohččan leat sidjiide geain lea gullevašvuohta dán guovllu vuodđoealáhusaide. Ovddeš guovvamánu 20. b. 1973 láhkaásahusas lei § 2:s vástideaddji njuolggadus; dás čuožžu ahte čujuheapmi vuohččan galggašii leat gieldda árjjalaš eanadoalliide ja guollebivdiide.

Erenoamáš deasttat leat vuodđun njuolggadusaidege lihttoláigohit stáhta eatnamiid guollebivdui vihtanbivdosiiguin ja ohteriin sáivačázadagain ja luossabivdui luossagolgi čázadagain. Dákkár lihttoláigohemiid, mat leat hirbmadit

leavvan, mudde seamma láhkaásahus § 10 ja § 12, eanavuovdinkantuvrra bokte. Váldonjuolggadus lea ahte báikkálaš organisašuvnnat ja searvvit main lea guollebivddu ovddideapmi ulbmilin, namalassii báikkálaš bivde- ja guollebivdosearvvit, galget beassat lihttoláigohit guollebivddu. Lihttoláigoheapmi galgá dušše spiehkastahkan leat ovttaskas olbmuide, joavkkuide dahje fitnodagaide. Sáhttet maid ráddjet vierrásiid beassat oastit oaggungoarttaid lihttoláigohuvvon čázádahkii. Álbmot galgá nappo beassat bivdit guliid, seammásgo dáhtošii báikkálaš fámuid guollemáddodaga hálddašit. Lihttoláigoheamis galgá atnit biologalaš deasttaidge ja sihkkarastit guollehivvodat muttát bivdo.

2.6.3.3 Almmolaš válddalastin

Vai sáhtá mearridit leago eananvuovdinorgánat iežaset háldduid bokte álmolaš válddalastimin, ferte nugo ovdalis namuhuvvon čilget mii dábálaččat lea oaivvilduvvon hálddašanlága "almmolaš válddalastima" báhkkodeamis, buo. § 2 vuosttas lađđasa a bustáva. Almmolaš válddalastima ráddjen priváhta eaiggátháldduid ektui, ii leat áibbas čielggas.

Hálddašanlága *ovdabargguin* ferte álggos namuhit hálddašanláhkalávdegotti 1958 árvalusa almmolaš hálddašeami oadjebas vugiid birra, mii ovddidii earret eará hálddašanlága birra evttohusa. Das lea almmolaš válddalastima doaba ja doahpaga ráddjemis vuos máinnašuvvon. Mihtilmas almmolaš válddalastima válddahallama mielde, ráddjejuvvo dát almmolaš gávppašandoaibman, bálvalusdoaibman¹³⁴⁹, hálddahussan ja iešhálddašeapmin¹³⁵⁰, mat álgovorus eai leat almmolaš válddalastin. Iešhálddašeapmái gullet earret eará hálddut mat čuvvot go stáhta ja gielda eaiggáduššet stuorra opmodagaid ja hálddašit mealgat ruđa. Ráddjemiid oktavuodas báhkkoduvvojit 3. siiddus čuovvovaš oaivilat:

---

¹³⁴⁹ tjenesteyting
¹³⁵⁰ egenforvaltning

"Liikká leat dán suorggi meannudanvuogitge hui mávssolaččat juohkehažžii. Go eiseválddit dohkkehit fállaga¹³⁵¹, nammadit dahje lihccot¹³⁵² bargi, láigohit ásodaga dahje vuvdet opmodaga, lea dehálaš juohkehažžii ahte mearriduvvo oadjebas vugiid mielde. Lávdegoddi maid oaivvilda ahte almmolaš gávppašandoaimma áššemeannudeapmi lasiha mávssolašvuoda juohke borgárii dađis go eiseválddiid dán suorggi doaimma ain viidána. Erenoamážit surggiin mas eiseválddiin lea monopollágan dilli, lea oadjebas áššemeannudeami ja gohcci mávssolašvuolta áššiin mat gusket juohkehažžii hirbmat dehálaš.

Telefunohcama dahje rávdnjeoažžuma biehttaleapmi almmolaš doaimmas ii leat olbmuid mielas duođe earalágan go oastinlobi¹³⁵³ dahje importlobi¹³⁵⁴ biehttaleapmi. Ja duohtavuodas lea guoskevaš doaimmas dásge almmolaš válddalastin dákkár oktavuodain. Buorit ákkat bealuštit ahte duhtadeaddji meannudeami gáibádusat mat biddjojit dábálaš hálddašeapmái, adnojit almmolaš gávppašandoaimmas go dat lea monopollágan ja juogada buriid borgáriid gaskkas."

Dáid oaiviliid čiekŋuda láchkaárvalusa § 2 sierracuhkiin, geahča 432. siiddus, ja geardduhuvvon Od. prp. nr. 38 1964-65 hálddašanlága birra 23. siiddus:

"Nugo ovdanbohtá álggaheadji oasis, leat almmolaš gávppašeami ja bálvaleddjidoaimmaid ja iešhálddašeami mearrádusat juohke borgáriige mávssolaččat. Muhto dáid surggiin doibmet stáhta ja gieldda dávjá "priváhtarievttálaččat" ja leat dálle bálldas ja seamma dásisgo borgárat dahje priváhta riektesubjeavttat. Stáhta ja gieldda ulbmilat čuvvot dalle eará ulbmiliid go jus stáhta ja gieldda doibmet ja válddalastet almmolašrievttálaš riektesubjeaktan. Maŋimuš háviin leat mearrádusat mávssolaččat juohke borgára almmolašrievttálaš dilálašvuhtii, ja dán dilálašvuodas vuosttažettiin dihto áššemeannudeami riektesihkarvuodadáhkádusaid¹³⁵⁵ dárbu dihttot.

Datte leat moanat rádjadilálašvuodát mas almmolašrievttálaš deasttat dihttojit nannosit gávppašanulbmiliid bálldas."

Sitáhtat čájehit ahte juo 1958:s ákkastallui ahte eiseválddiid gávppašandoaimma, iešhálddašeapmi ja bálvalandoaimma duođai lea almmolaš válddalastin, dahje ainjuo berrešii leat hálddašanlága

---

¹³⁵¹ anbud

¹³⁵² avskjedige

¹³⁵³ kjøpeløyve

¹³⁵⁴ importlisens

¹³⁵⁵ rettsikkerhetsgaranti

áššemeannudannjuolggadusaid vuollásažžan. Stáhta sajadaga ovdáneapmi ja mávssolašvuolta maŋit áiggi ii leat láivudan ovdandollon oaiviliid.

Riektegeavat mii lea miellagiddevaš min gažaldahkii lea vissa dušše moatti vuolitriekteduomuin. Geassemánu 28. b. 1978 (guoddalanášši nr. 23/1977 A) Hålogalánda lágamánnerievtti duopmu guoskai biehttalit ohcamiid oastit, dahje ain láigohit eatnamiid Fálesnuori gielddas, ja guoská dalle njolgga eanavuovdinorgánaid hállduide. Lágamánneriekti ovddida čuovvovaš dábálaš hábmejuvvon cealkámuša:

"Ášši mearrádusaid dáfus, lea guoddalanvuostebealli čuoččuhan ahte ii leat hálldašeapmi árbevirolaš áddemis, muhto oamasteaddji ráđđenráđdejumi¹³⁵⁶ doaimmaheapmi. Oastima ja ain láigoheami ohcamiid biehttaleamit eai galgga danin leat almmolašrievttálaš suorggi mearrádusat, ja danin eaige duopmostuolloiskkaduvvot. Lágamánnerievttis lea eará oaivil. Finnmárkku stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid hálldašeami ii sáhtte bálldalastit dákkár stáhta ealáhusdoaimmain maid duopmostuoluid hálldašeapmi váldoáššálaččat ii dárbbáš bearráigeahččat. Lágamánneriekti gávnnaha baicce ahte Finnmárkku stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid hálldut eai leat olus earáláganat go hálldašeapmi árbevirolaš áddejumis. Lágamánnerievtti oainnu doarju Finnmárkku stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid vuovdima, lihttoláigoheami ja hálldašeami láchkaásahus, mearriduvvon suoidnemánu 15. b. 1966 ggl. cea. Čujuhuvvo erenoamážit II kap. hálldašanorgánaid birra ja III kap. áššemeannudannjuolggadusaid birra. Gustojeaddji rievtti meriid siskkobealde sáhttá danin iskat sihke doaimmahuvvon árvošteami ja áššemeannudeami."

Nordfjord gielddarievtti duomus (RG 1983 773. siiddus) lei guovddáš čuolbma ahte leigo gieldda viessosadjevuovdin almmolaš válldalastin hálldašanlága áddemis. Maŋgilgo lei čujuhan lága ovdabargguide ja juridihkalaš girjjálašvuhtii, ovdandoallá riekti čuovvovačča:

"Álgovvorus ii galgan nappo viessosajiid oastin ja vuovdin leat almmolaš válldalastin. Dát heive nu guhká go lea sahtedohko viessosadjevuovdin dahje jus viessosajit vuvdojit nugo gieldda fitnodagaid bálvalusat.

---

¹³⁵⁶ rådighetsbeføyelse

Gieldda viessosadjevuovdin lea datte áibbas earalágan gielddain main leat stuorat čoahkkebáikkít. Dábálaččat lea sáhka viessosadjepolitihkas. Dalle oaivvilduvvo gieldda proseassa mii eaktuda gieldda mángga guovddáš orgánaid mearrádusaid. ----

Gielldastivrra hadden ii leat álki. Dás dihtto várra gieldda viessosadjepolitihka buoremusat. Go haddevuđđosa mearrida, vuhtto doarjjadárkon¹³⁵⁷ bures. ---

Go viessosajiid galgá juogadit vuhttojit viessopolitihkalaš dárkomat. ---

Sáhtta omd. várret "viessosadjeeriid" maid juogada sosiálalaš vuđđosiin dahje ealáhusdárkomiid¹³⁵⁸ mielde. ---

Gielddat leat, ainjuo go leat mealgadaš čoahkkebáikkít, ožžon eanet aht` eanet duohta monopoldili gárvves viessosajiid vuovdimiid dáfus. ---

Riekti galgá maid namuhit moadde dagaldaga mat állanit nu ahte jerro válldalastimis.

Ii leat sáhka unnit eanet veardásaš beliin lotnolasat deaddašuvvon¹³⁵⁹ dilálašvuodas. Gieldda deattuhuvvon sajádat lea čielggas. Nuppi beali sorjjasvuolta - gieldda - mearrida masá buot. Šiehtaduvvo ollásit gieldda eavttuid mielde."

Riekti konkludere ahte viessosajiid maid gieldda lea juolludan, fertejit adnot mearrádussan hálddašanlága áddemis, namalassii ahte gieldda mearrádus ferte adnot almmolaš válldalastimin. Ferte dadjat leat stuorra ovttaláganvuodát dákkár vuovdimiid ja eanavuovdinorgánaid vuovdimiid gaskkas.

Sihke Justisdepartemeanta láhkaossodat ja Stuorradikki hálddašanáittardeaddji leat *cealkán* Finnmárkku stáhtaeatnamiid háldduin.

Láhkaossodat bivdui 1970:s ovddidit cealkámuša eanavuovdinláhkaásahusa váidinnjuolggadusaid nuppástusevttohusa hárrái. Ossodaga guovvamánu 23. b. 1970 (439/70 E) girjjis daddjo álggus:

"Justisdepartemeanta mearkkaša ahte mearrádusat daid namuhuvvon láhkaásahusaid olis leat priváhtarievttálaččat ja danin eai eanjalmearrádusat hálddašanlága áddemis."

Dát ii vuodustuvvo lagat. Dasto meannuduvvojit váidinnjuolggadusat. Sáhtta namuhit ahte cealkámuša geažil

---

¹³⁵⁷ subsidiebetragtning

¹³⁵⁸ næringsbetragtning

¹³⁵⁹ bebyrdende

lasihuvvui cuoŋománu 3. b. 1970 cea.

eanavuovdinláhkaásahussii, mas ođđa § 16 a:s mearriduvvui ahte hálddašanlága váidinnjuolggadusat gustojit vástideaddji mearrádusaide láhkaásahusa olis.

Miellagiddevaččat sáhttet maid leat 1979 Láhkaossodagas guokte cealkámuša vástideaddji gažaldagas stáhtaalmennehiin eatnamiid vuovdimis. Guovvamánu 28. b. 1979 cealkámušas čuožžu (bájuhuvvon Matheson ja Woxholth: Lovavdelingens uttalelser, 1990, 346. siiddus):

"Justisdepartemeanta navdá lassieatnamiid juolludeami mearrádus várrelága § 19 mielde fertet dárkot eaŋkalmearrádussan. Mii deattuhit ahte juolludeamis lea láchkavuodđu ja danin prinsihpalaččat eará vuodus go jus lei leamaš vuodđuduvvon stáhta válldis eanaeaiggádin.

Nuppi cuoŋománu 30. b. 1979 cealkámušas (ii leat bájuhuvvon namuhuvvon Láhkaossodaga cealkámušaid čoakkáldagas) dadjá Láhkaossodat ahte ii leat datte nu, jus geahččá mearrádusa sierra. Erenomáš dilálašvuodát vuhttojít datte, erenoamážit dat ahte mearrádusat várrelága § 18 mielde várrelága vuodul (§ 10) galget lohkkot eaŋkalmearrádussan. Dát cealkkiha Láhkaossodaga oainnu mielde ahte mearrádusat § 19 mieldege, mat sisdoalu dáfus lea seammago § 18, *berrejit* meannuduvvot eaŋkalmearrádussan.

Boahte cealkámušat bohtet áittardeaddjis ja gusket Finnmárkku stáhtaeatnamiidda. Áittardeaddji ođđajagemánu 3. b. 1984 cealkámušas lei gažaldat meahccemohtorjohtolatlága oppalaš gildosa sierralobiin- maid Stáhta vuvddiid direktoráhta lei mearridan eaiggátráđđejumi dáfus - ja ledjego mearrádusat almmolaš válldalastimis hálddašanlága áddemis. Áittardeaddji cealká (Áittardeaddji 1984 Jahkedieđáhus, ášši 1548/82, 128. siiddus):

"Direktoráhta ja eanavuovdinkantuvrra mearrádusaid rievttálaš vuodđu dán áššis lea stáhta eanaeaiggátsajádat, čállon 1965 lágas oktan gullelaš láhkaásahusain. Vuolggasajis leat dát priváhtarievttálaš mearrádusat, buo. Justisdepartemeantta cealkámuša. Ii oru ainjuo moaitinveara¹³⁶⁰ jus eiseválddit leat dán bidjan vuodđun. Manjit áiggi

---

¹³⁶⁰ kritikkverdig

gažaldat fertešii várra leat, ledjego erenoamáš dilálašvuodát mat galggašedje dagahit ahte eiseválddit berrešivčče čuovvut almmolaš válddalastima prinsihpaid.

Mearrádušat Finnmárkkku stáhta eatnamiid hálddašeami oktavuodas sáhttet leat juohkeláganat. Muhtun mearrádušaid leat hui čielgasit gávpelaččat árvvoštallan, ja earáid fas servodatlaččabut deasttaid ja beroštumiid ektui. Leago válddalastin ii sáhtege dieđus vástidit oppalaččat. Dárkilat ferte vihkkedallat hállduid konkrehta árvvoštallama vuodul.

Stuorat guovlluid johtolatmuddemis fuođđu ja boazoealáhusa deasttaid dáfus leat olu seammavuodát almmolaš válddalastimiin, erenoamážit daid masá buohtalas mearrádušaid vuodul maid gieldda eiseválddit sáhttet mearridit mohtorjohtolága § 5 ja § 6 olis. Nuppi beales ii galggašii vajáldahttit ahte justa seamma sáhttet priváhta eanaeaiggádat mearridit sin eaiggáduššanvuogatvuoda fámus ja njuolga johtolága § 10 olis. Dát leat eahpitkeahtá áibbas priváhtarievttálaš hálldut. Erohus lea dušše ahte nuppi mearráduša dagai almmolaš váldi ja nuppi fas priváhta eanaeaiggát. Ja dákkár dilálašvuodain go eiseválddit láhttejit seammaláhkai go eanaeaiggádat, dahje sin namas, lea dalle árbevirolaččat válddalastima olgobealde.

Dál lea hálddašeami mearrádušaid oaidnu eahpitkeahtá nuppástuvvon dan rájes go hálddašanláhka doaibmagodii 1970:s. Eanet aht` eanet lea hálddašandoaimma gohčoduvvon "almmolaš válddalastimin" ja danin ollásit hálddašanláhkii gullevažžan.

In gávnnat liikká vuđđosa mearridit ahte dán ášši mearrádušaid fertešii atnit almmolaš válddalastimin ja mo dat čuozašii meannudannjuolggadusaide. Eará gažaldat leat datte berrešiigo dát almmolaš eiseválddiid ráđđenvuohki leat dákkárin."

Dán sitáhta nuppi oasis orru áittardeaddji oaivvildeamen ahte ainjuo muhtun eanavuovdinorgánaid hállduin sáhtta leat almmolaš válddalastin, ja ahte konkrehta hálldoárvvoštallan dárbbasuvvo vai sáhtta dan mearridit.

Nubbi ášši guoskai ealáhusbartasaji ohcama áššemeannudeapmái. Miessemánu 7. b. 1985 cealkámušastis dadjá áittardeaddji (Áittardeaddji 1985 Jahkedieđáhus, ášši 1024/84, 147 siiddus):

"Direktoráhta lea báhkkodan ahte viessosadjejuolludeami ohcamiid mearrádušat stáhta matrikulerekeahtes eatnamiin Finnmárkkus eai leat mearrádušat hálddašanlága áddemis, buo. lága § 2 a ja b bustáva, dahje - nuppiin sániiguin celkon - ahte dákkár mearrádušat eai leat almmolaš válddalastin. Vaikko ii daddjo čielgasit, ádden direktoráhta nu ahte dás galggašii čuovvut ahte lága njuolggadusat eanjalmearrádušaid

ovdánanvuogis eai adno viessosadjejuohkináššiin. Iežan beales ferten várašit dákkár láhkaáddejupmái, muhto in leat gávnahan dárbbášit loahpalaččat mearridit dán vuoru. Sihke juohke ohcci dáfus ja eiseválddiide alddiineaset orru dárbbášeamen čilget ášši, ja lean danin dán ášši ovddidan Eanadoallodepartementii oppalaš vuodul, buo. reivve mildosa departementii."

Eanadoallodepartemeanta meannudii gažaldaga Justisdepartemeantta láhkaossodagain. Ossodaga golggotmánu 23. b. 1985 vástádusreivves celko álggus (Matheson og Woxholth: Lovavdelingens uttalelser, 1990, 349. siiddus):

"Vuolggasadji lea ahte stáhta giddodaga vuovdimat ja oastimat eai leat "almmolaš válddalastin" hálddašanlága § 2 vuosttas lađđasa a bustáva mielde, ja danin eaige eaŋkalmearrádusat. Dál lea gažaldat leago stáhta nu gohčoduvvon matrikulerekeahtes eatnamiid Finnmárkkus vuovdin njukčamánu 12. b. 1965 lága olis nu erenoamáš ahte dan liikká ferte lohkat almmolaš válddalastimin.

Váldodovddaldat dasa ahte galgágo juoidá atnit priváhtarievtálaš mearrádussan, lea válddi vuodus. Stáhta eatnamiin Finnmárkkus vuovdima dáfus, lea háldenvuoigatvuodas láchkavuodđu sihke lágas ja stáhta eanaeaiggátsajádagas. Seamma guoská dábálaš stáhtaalmennehiige. Dákkár eatnamiid vuovdin lea adnojuvvon gávppašandoaibman. Leš dal vuvdon nu gohčoduvvon matrikulerekeahtes eatnamiin Finnmárkkus dahje dábálaš stáhtaalmennehiin, berrešii min oaivila mielde oktavuoha hálddašanláhkii leat seamma".

Láhkaossodat joatká dasto ossodaga ja áittardeaddji ovddeš cealkámušaide čujuheamen, almmá namuheamen áittardeaddji várašumi miessemánu 7. b. 1985 girjjis, mii lei ossodaga gažaldaga ágga. Láhkaossodat konkludere ná:

"Nugo dás ovdanbohtá, lea hálddašangeavat maid maŋnil 1970 čielgasit bidjan vuodđun ahte stáhtaalmennehiid ja nu gohčoduvvon matrikulerekeahtes eatnamiid vuovdin Finnmárkkus, ii leat almmolaš válddalastin. Danin ii leat min oaivila mielde leamaš makkárga ovdáneapmi maid sáhtta dadjat lea nuppástuhtán min ovddeš oaivila."

Láhkaossodaga cealkámuša vuodul almmuhii Eanadoallodepartemeanta ahte gaskavuoha ii bidjan sidjiide vuodu lassi mearkkašumiide. 1985 jahkedieđáhusas celkkii áittardeaddji ahte sáhtii dušše dán oaivila váldit vuhtii. Sihke

áittardeaddji ieš cealkámuš ja mo dán vuostáiválddii sáhtta čilget ahte ainjuo dás, viessosajiid juolludeamis, su áddejumi mielde lea sáhka almmolaš válldalastimis.

Eanadoallodepartemeanta lea maŋŋil cealkán Stáhta vuvddiid direktoráhta doaimma hárrái, masa eanavuovdinorgánat gullet. St. dieđáhus. nr. 52 1992-93 Stáhta vuvddiid direktoráhta rievdadeamis lea departemeanta várdudan direktoráhta doaibmasurggiin, mat leat juogaduvvon ealáhusdollui, bálvleaddjidoibmii ja válldalastimii. Válldalastimis daddjo (12 - 13. siiddus):

"Áimmahuššan dihte bargosuorggis válldalastá direktoráhtage stáhta eatnamiin. Válldalastima vuolggasadji lea fuolahit ahte áimmahuššojit njuolggadusat mat lobálažžan dahket geavahanvuoigaduvvomiid vuoigatvuođaid eatnamiidda ja hálddašeapmi dán oktavuodas. Válldalastin lea dasto čadnon stáhta eatnamiid riggodatháldui¹³⁶¹. Dás lea Stáhta vuvddiid direktoráhtas buohtalasti doaibma, nu ahte riggodagaid sáhtta sihke juogadit vuoigatvuođaid mielde mat gávdnojit ja ceavzilis lági mielde. Dán láchkai áimmahuššo ja ovddiduvvo biras. Stáhta eatnamiid válldalastima dovdomearkan lea dan njuolga oktavuoha eará bargguide.

Dat lea nu ahte hálddašemiid dahkan olu mearrádušat gártet iešguđet doaibmasurggiid gaskasaččat. Dákkár doaimmaheapmi dávista Stuorradikki njuolggadusaide."

Eanadoallodepartemeanta atná dás earret eará stáhta eatnamiid riggodatháldema ja -juogadeami válldalastimin.

Stuorradikki eanadoallolávdegotti dieđáhusárvalus lea eanetlogus earret eará čuovvovaš cealkámuš (Árvalus S. nr. 158 6. siiddus):

"Eanetlohku čujuha ahte Finnmárkku eanavuovdineiseválddit álo leat láhtten "almmolašrievttálaš váldeásahussan" mii lea ovddasvástidan oktasašopmodaga hálddašeami, stáhta matrikulerekehtes eatnamiid fylkka ássiid beales ja sidjiide buoremussan. Ná lea leamaš 1775 Eanačjuhancealkámuša rájes."

Juridihkalaš teorias lea erenoamáš gažaldat eanavuovdinorgánaid hállduid mihtilmasvuodas vánit meannuduvvon, earret cealkámušaid čujuhusat jna. mat leat

---

¹³⁶¹ ressursdisponering

namuhuvvon ovddabealde. Dábálaš gažaldaga dáfus almmolaš válddalastima doahpaga sisdoalus, leat datte soames oaivila mat berrešedje leat miellagiddevaččat.

Girjjis "Forvaltningsloven" (1986) cealká Arvid Frihagen ee. čuovvovačča (48. siiddus):

"Vuolggasadji ferte leat ahte priváhtarievttálaš mearrádusaid - almmolašrievttálaš mearrádusaid ektui - váikkohangaskaoamit, eai várra leat almmolaš válddalastimin Hl. § 2 vuodul. Mearrádusat eiseválddiid eaiggáduššanvuoigatvuođa vuodul leat maid áinnas olggobealde. Dát sáhtta liikká muhtun muddui leat dan duohken sihke go lea sáhka dábálaš priváhtarievttálaš ulbmiliin maid áimmahušasii ja go lea sáhka dábálaš priváhtarievttálaš eaiggáduššanvuoigatvuođas ja váikkohangaskaomiin."

Torstein Eckhoff cealká girjjis "Forvaltningsrett" (4. dea. 1992) 483. siiddus:

"Priváhtarievttálaš hálddut leat dávjjemusat lotnolasat deaddašuvvon, seammásgo mihtilmas válddalastin lea ovttabealat gohččumat, gildosat dahje lobit. Muhto leatgo hálddut ovttabealat dahje guovttebealat¹³⁶² ii leat mearrideaddjin man jovkui de gulašedje. Dás leat ovttabealat priváhtarievttálaš hálddut. Ja nuppi beales šiehtadit stáhta ja gielddat moanaid oktavuodain main vuhtto garrasat dahje láivvit válddalastin. Man bures dát ferte dihttot vai šiehtadus galgá adnošii sisdoallat "mearrádusa", leat eahpevissis."

Eivind Smith lea lahkonan gažaldaga mángga oainnus dasa mii gullá almmolaš válddalastima doahpagii. Barggustis "Avtaler om forvaltningsvedtak" (Lov og rett 1978 304. siiddus čuo.) sáhtta bájuhit čuovvovačča (310. siiddus):

"Eará čuoggáin leat beliinge dávjá fuopmášahtti erohusat. Hálddašeapmi, erenoamážit stáhta orgánat, láhttejit ruđalaš riggodagaid vuodul ja vejolaš molssaevttolaš váikkohangaskaomiid mielde mat áinnas báidnet oktavuoda eanaš šiehtadallanbeliide¹³⁶³ (buo. lagabui II. 2. čuoggá vulobealde). Mii fertet várra goittotge bidjat eavttu vuodđun ahte hálddut oassin "almmolaš ealáhusas" eai gula mearridandoahpaga¹³⁶⁴ hl. § 2, buo. II bajábealde. Muhto dán suorggi ráját eai leat čielgasat, ja eaktu láivu mađe unnit duohta lotnolasat mihtilmasat gávpedoaimmat lea".

---

¹³⁶² tosidig

¹³⁶³ forhandlingspartner

¹³⁶⁴ vedtaksbegrep

Eivind Smith lea ilbmadan dábálat miellagiddevaš ávdnasiidge, "Om fordeling av økonomiske goder i forvaltningsretten" (Jussens venner 1978 115. siiddus) ja "Rettsikkerhet ved offentlig tjenesteyting" (1984). Mat lea su artihkkaliid čeahkkáigeassu, ja main sáhtta daddjot son ákkastallá almmolaš válldalastima doahpaga fertet ollit dobbelii go maid árbevirolaččat lea bidjan vuodđun.

Ingvald Falch leat dutkosis "Bygdelagsrettigheter til laksefisket i vassdragene i Finnmark" (Institutt for privatrett stensiillaráidu nr. 118, 1988) cealkán gaskavuodas gaskal ovttalágan eanavuovdinorgánaid hálddu, johkabivddu lihttoláigoheapmi, ja hálddašanlága. Čuovvovaš oaivil lea maid dábálat beroštahti:

"Erenoamážit johkabivddu lihttoláigoheami dáfus, ferte ainjuo meroštallat dárkilat makkár lágan ja makkár mihtilmasvuohtha mearrádušas lea. Dás ii sáhte erenoamážit deattuhit ahte orrut leamen sieiva šiehtadanrievttálaš láganat.

Mearrádušain vuhtto bures válldalastin. Ohcamat meannuduvvojit hui bienasta bitnii njuolggadusaid mielde. Moanat almmolaš orgánat galget nugo namuhuvvon beassat daidda ovddidit cealkámuša. Leat njuolggadusat makkár deasttaid galgá atnit mearrideames (erenoamážit 1977 § 2 láchkaásahus, geahča vulobealde). Ohccit illá sáhttet šiehtadit eavttuid; go dat leat dihto málle mielde biddjon. Sihke oaggungoartahattit ja stáhtadivat maid lihttoláigolaš galgá máksit leat mearriduvvon eavttuin ja dain lea vuodđu lágas. Lihttoláigolaš vuoitu lea čadnon dikšundoaimmaide. Lea menddo hálbi dasa ahte oktage diinešii maidege.

Čeahkkáigeassun ii sáhte lihttoláigohemiin vuohttit makkárge gávpelaš beali. Iige sáhte oaidnit sullasaččaid eará eanaeiggádiid háldduin. Dás ferte dilli gal danin daddjot leat earalágan Siviilaáttardeaddjis namuhuvvon áššiinge.

Ornet orru báicce leat muhtun lágan čázadagaid almmolaš hálddašeapmin, oažžun dihte buriid dilálašvuodaid. Ulbmil oassi lea maiddá ovttaštahttit ja lovttahit iešguđet gustojeaddji deasttaid ja beroštumiid."

2.6.3.4 Čeahkkáigeassu ja konklusuvdna

Ovddabeale čađamannan 2.6.3.2 čuoggás eanavuovdinorgánaid hállduid dovdomearkkain čájehit ahte eanavuovdinorgánat eai doaimma ollásit dábálaš priváhta eanaeaiggádin eatnamiid ja vuoigatvuođaid hálddašeames Finnmárkkus.

Eanavuovdinorgánaid hálddašeapmi ii leat dušše eaiggátráđđejumi dábálaš ráddjehusaid siskkobealde. Muhtun sin dehálaš mearrádusain eatnamiid ja vuoigatvuođaid hálddašeames leat bienasta bitnii muddejuvvon erenoamáš lánkaásahusain, belohahkii eanavuovdinlága ja belohahkii eará lágaid lánkavuoduin. Dasa lassin leat bajit váldeásahusain moanat hállduide bargonjuolggadusat ja njuolggadusat.

Eanavuovdinorgánaid hálldut galget vuođđuduvvot ovttá guovllu buot beroštumiid čoahkis plánaárvoštallamii, ja galgá erenoamážit váldit vuhtii earret eará dábálaš beroštumiid ja ássama ja ealáhusdoaimma váfisteami. Hálldut galget ovddidit albmadvuvvon almmolaš ulbmiliid áigumušain oažžut servodatávkkálaš hálldu. Njuolggadusain ja hállduin čielgasit vuhtto Finnmárkku servodatovdáneami iešguđet beliid stivren. Stivren lea vejolaš go stáhtas eanavuovdinorgánaid bokte lea dadjatjuo monopola fylkka eanariggodagaide. Stivrejuvvo juogademiin - njuolga ja eahpenjuolga - luondduriggodagaid buriid borgáriid gaska eanavuovdinorgánaid mánggalágan šiehtadusaid bokte.

Eanavuovdinorgánaid válldis daid guovddáš ja dehálaš surggiin sáhtta daddjot leat guovttegeardásaš riektevuođus - sihke lágas ja eanaeaiggátráđđejumis. Nu guhkás sáhttet stáhtaeatnamiid hálldut Finnmárkkus leat sullasaš dilis go dihto hálldut stáhtaalmennehiin eara sajis riikkas. Makkár riektevuođus dihtto eanemusat iešguđet hállduin, lea váttis dadjat. - Almmolaš stivrema lánkai, ii leat várra seamma stáhtaalmennehiid hállduin go Finnmárkkus. Stáhtaalmennehiin lea muđui hálddašanlága njuolggadusat eanjalmearrádusaid hárrái, čielgasit dahkkon gustojeaddjin várrestivrra áššemeannudeamis.

Eai servodatlaš deasttat mat galget biddjot vuođđun, eaige almmolaš ulbmilat mat galget ovddiduvvot, iige monopoldilli ja eanavuovdinorgánaid juogadanbargu, dahje veardásašvuođa váili mii lea eanavuovdinorgánaid ja priváhta šiehtadallanbeliid

gaskkas, leat Láhkaossodaga cealkámušain namuhuvvon, vaikko ossodat leat gažadan leago stáhtaeatnamiid vuovdin Finnmárkkus nu erenoamáš ahte vuovdin danin ferte lohkkot almmolaš válldalastamin. Sihke hálddašanlága ovdabargguid ja juridihkalaš teoria ja áttardeaddji cealkámušaid mielde sáhtta dákkár oaiviliid váldit mielde go árvvoštallá galgetgo hálldut main lea vuodus (maiddái) eanaeaiggátráđđejumis, adnot almmolaš válldalastimin. Iešguđet hállduid konkrehta árvvoštallan šattašii dalle mearrideaddjin.

Dat guokte duomu báhkkodit ahte viessosajiid almmolaš vuovdin ja lihttoláigoheapmi adnojedje almmolaš válldalastimin.

Eat galgga loahpalaččat dás vástidit gažaldaga, muhto sáhtášii daddjot ahte muhtun árttat bealuštit vuosttažettiin Finnmárkku stáhtaeatnamiid vuovdima ja lihttoláigoheami, muhto dihto hállduidege mat addet oktovuoigatvuoda erenoamáš riggodagaide, almmolaš válldalastima. Nu guhkás go eanavuovdinorgánaid mearrádušat adnojit almmolaš válldalastimin, mielddisbukta dat ahte buot hálddašanlága njuolggadusat gustojit áššemeannudeapmái.

Danin sáhtta čujuhit ahte Stáhta vuvddiid direktoráhta čakčamánu 20. b. 1984 girjjisge eanavuovdinkantuvrii lea cealkán ahte kantuvra áššemeannudeamistis berrešii čuovvut hálddašanlága mearrádušaid.

2.6.4 Eanavuovdinkantuvrra geavat

Govven dihte mo eanavuovdinorgánat hálddašit stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid Finnmárkkus, bájuhuvvo Finn Arne S. Selfors:a eanavuovdinkantuvrra geavada guorahallama oassi. Dasto čilgejuvvo oanehaččat Hálddašanjoavkku logahallan buot áššiin mat bohte eanavuovdinkantuvrii 1990:s, ja mat čađahuvvo 1993 giđa.

Finn Arne S. Selfors:a guorahallan "Forvaltningen av statens umatrikulerte grunn i Finnmark", addon Sámi vuoigatvuodálávdegoddái suoidnemánu 27. b. 1984, lea várdudan eanavuovdinorgánaid geavada, erenoamážit

eatnamiid hálddu. Oasit geavadis mii Selfors:a guorahallamis lea čađamannon lea máinnašuvvon ja joatkkašuvvon das mii lea celkon ovdalis dán kapihttalis eanavuovdinortnega birra. Čuovvovaččat galgá guorahallama oassi, 6 kapihttala váldoosit vuoigatvuođa vuovdimis, láigoheamis dahje eará láigoheamis bájuhuvvot. Guorahallan lea bájuhuvvon ee. oaidnin dihte oktavuođa guhkit áigge hálddašangeavadis, ja seammás čiekŋudit eanavuovdinorgánaid hálddašeami gova.

6. Vuoigatvuođaid vuovdin, láigoheapmi dahje eará láigoheapmi

6.1. Álggahus

6-7. čuoggáin válldahallo makkár geavada eanavuovdineiseválddit atnet go vuvdet, láigohit dahje earaláhkai láigohit muhtun lágan vuoigatvuođaid/anu. Dát mearkkaša nuppiin sániiguin válldahallat mo eanavuovdineiseválddit atnet válldiset (hálddašeami luđolaš árvvosteami).

Dáid čuoggáin vihkkedalloyuvvojit stáhta eatnamiid juohkelágan anu njuolggadusat ja geavat. Ovdanbuktin deattuha vuoigatvuođaid ásaheami, muhto nu olugo dárbbášuvvo meannuduvvojit vuoigatvuođaid sisdoalu erenoamáš dilálašvuođat.

Čuovvovaš kasuistalaš ovdanbuktimis ii earuhuvvo gaskal vuovdima, láigoheami dahje eará láigoheami vuoigatvuođaid háldduid. Dán árta lea ahte láigohanvuoigatvuohta maid sáhtta leat hui bisttevažžan, nu ahte vuostálasti deasttaid dihte - ainjuo oanehis áigái - lea seamma mo dal vuoigatvuođat vuođđuduvvojit. Gaskaboddosaš atnu sáhtta maid bistevaččat dahkat mađđása, omd. vahágahttit luonddu agibeavái.

Eanaviidodagaid háldemis mearriduvvon muddenplána mielde ii máinnašuvvoge olus.

6.2. Eatnamat eanadollui

6.21. Dušše gieddeeatnamiid vuovdá dahje lihttoláigoha. Muhto eanagirjjis dahje šiehtadusas sáhttet addot vuoigatvuodát meahcisge, geavatlaččamus guohtonvuoigatvuodát.

Gieddeeatnamiid sáhtttá juogadit gilvvaeatnamiidda ja dikšunguohtumiidda, muhto seamma mearrádusat gustojit goappašiidda, nu ahte dás meannuduvvojit ovttas. Ođđa doaluide, ferte dieđusge lassin mihtidit viessosajiid.

Earret eanavuovdinlága § 2 nubbi lađđasis eai leat makkárge ávnnašlaš cakkít mihtidit eatnamiid eanadollui. Muhto jus ohcco mihtádus guvlui mii galgá eanajuogaduvvot, gullá ášši eanajuohkinriektái, buo. eanajuohkinlága § 1. Muđui lea eanadoalloeiseválddiin mearrideaddji váikkuheapmi cealkámušaideaset bokte dárbbášago ohcci lassieatnamiid. Dás árvoštallo juohke ohcci persovnnalaš eaktuge nákcet ássan- ja jođihangeatnegasvuoda.

Čuovvovaš govus čájeha mo Kárášjogas, Porsággus ja Davvesiiddas leat mearridan gilvoveatnamiid ohcamiid :

Biehttaluvvon:									

-----									
ohc.		Eana-		vuovde-		boazo-		eai	
meann./		doallofága		doalu		eará eana-			
Jahki . lohku		Mea. deast.		deast.		deast.		deast.	
molsun		gesson							

1968	57	27	14	2	0	0	3	11	
1974	65	31	11		3		1	1	3
16									
1980	101	45	12	0	0	1	4	41	

Ohcamat eai leat nu olu go mieđihuvvon/hilgojuvvon oktiibuot. Dása sáhtta leat ártá go muhtun ohcamat leat biehttaluvvon kumulašuvnnain mángga biehttalanvuodustusain¹³⁶⁵.

6.22 Eanadoallofágalaš árvvoštallamat

Nugo govus čájeha leat eanaš eanadoallofágalaš árvvoštallamat vuodustuvvon mihtádusohcamiid biehttalemiide.

Eanavuovdinmearrádusaid § 3:s čuožžu :

"Stáhtaeatnamat mat galget adnot eanadollui berrešedje ovdal luobaheami plánejuvvot stuorát oktilaš guovlluide geavahanberoštumiid, gilvovejolašvuodaid, sajádaga ja beassama logahallama geažil."

Dákkár bienasta bitnii eanaháldenplánat leat dássáži unnán ráhkaduvvon, muhto juohke eanadoallolávdegottis navdo almmatge leat várddus mo eanariggodagaid buoremusat sáhtáži geavahit, ja dát báhkkođuvvo juohke ohcama cealkámušain.

Ohcan nr. 9/68 Deatnu govve soames dáid dilálašvuodaid. Dás ohccui lassieana sullii 5 km eret ieš dálus. Eanadoallolávdegoddi rávvii ohcama ja ovdandoalai ahte "heivehallan ii šatta buorre, muhto doallu jođihuvvo bures ja dárbbášuvvo eanet eana." Fylkkaeanadoallostivra celkkii fas ahte:

"Guovlu lea čobmái ja dulbemis ihtá sáttoeana. Fylkkaeanadoallostivra danin miettaštalai mihtádussii."

Maŋgil dán biehttaluvvui ohcan go eana ii adnon dohkálažžan gilvimii.

Muhtun guovlluin váilot gilvvaeatnamat. Dás vuoruhuvvojit dálá doalut dan sadjáigo áсахit ođđa doaluid. Ovdamearka leat S 54/80 Porsángu sullii 40 mihtu mihtádusas. Ohccit ásse dábálaš viessosajis. Goappašagat leigga fástta barggus, muhto

---

¹³⁶⁵ avslagsbegrunnelse

leigga álggahan smávit eanadoaluin. Fylkkaeanadoallostivra miettaštalai mihtádusa vuodustusain:

"Eatnamat mat dohkkejit gilvimii lea viehka unnán dán guovllus, seammásgo dárbbášuvvo lassieatnamiidda dálá eanadoaluide. Stáhtaeatnamiid mihtideamit ođđa doaluide mearkkašit ođđa eahpeulbmálaš¹³⁶⁶ doaluid ásaheapmin."

Eanavuovdinstivra biehttalii ohcama čujuhusain fylkkaeanadoallostivrra cealkámuššii ja árvvoštallamii.

6.23. Mihtádusat boazodoalloberoštumiid vuostá

Geavada hárrái sáhtta čujuhit áššiide mat leat geardduhuvvon 5.2 čuoggás [Oktavuoda dihte galget muhtun 5.2. čuo. áššit bájuhuvvot dás].

Geavadis lea prinsihpalaš ášši mas báhkkoduvvo ahte árvvoštallanfáddá lea beroštanvihkkedallan gaskal boazodoalu dárbbu ja dárbbuid mat mieđihivčče ohcamii. Dát lea S 6/79 Várggát. Ášši lei lassieatnama mihtádus dálá doalu oktavuodas. Guovllustivra vuosttaldii ohcama dáinna vuodustusain:

"Giđđaguohtun lea vánis nr. 6 orohagas. Mihtádus numo ohccojuvvon fuotnuda dili, ja dán ferte maid bidjat Čáhppesnjárgga stuorra huksema oktavuhtii, gos massá stuorra boazoealáhatguovlluid. Guovlu lei ovdal erenoamáš buorre giđđa- ja geasseláiddon bohccuide. Dát guovllut leat mañimušjagiid fuotnánan láiddomiin sierranas luondumeassamiid geažil."

Eanavuovdinhoavda mihttii:

"Finnmárkku fylkka stáhta matrikulerekeahes eatnamiid lánka § 2 a adno dás. Mearrádusaid mielde ii sáhte vuovdit (ja lihttoláigohit) "eatnamiid maid eiseválddit atnet dárbbášuvvot boazoláiddomiidda". "Eiseválddiin" oaivvilduvvo orgána mii galggašii hálddašit lága, namalassii eanavuovdineiseválddit.

Ahte eanavuovdineiseválddiin lea váldi čujuhit eatnamiid gilvimii lea vuostá boazodoalloberoštupmiid namalassii láiddomiidda ii adno eahpidahttin. Ieš lánkateaksta čujuha árvvoštallamii, buo. "adno

---

¹³⁶⁶ urasjonell

dárbbasuvvot" báhkkodeami. Dás čujuhuvvo maid Tønnesen:a "Retten til jorden i Finnmark" III kap. 1 (5) mas erenoamážit geardduhuvvo: "Ahte stáhtas lea dákkár riekti leat gal čabočielggas. Stáhta vuoigatvuohta čujuhit ássansajiid almennehiin gusto maid Finnmárkkus. Dát vuoigatvuohta leat oppalaččat Norggas leamaš lága olis eanadatlága áiggi rájes. Finnmárkkus nugo muđuige lea čujuhanvuoigatvuohta eanemusat geavahuvvon miehtat giliolbmuid iežaset eanasierravuoigatvuođa dárbbuide."

Go dát lea celkon lea čielggas ahte ii beasa meattá hálddašarievtti dábálaš gáibádusa mearrádusaid dohkálaš ja áššálaš vuođustussii.

Árvvoštallanfáddá mii galgá biddjot vuođđun berre aiddostahttot dárkilat. Ieš láchkateaksta masá geažida ahte galgá árvvoštallat dárbbasuvvojitgo eatnamat láiddomiidda, ja ahte eará vuostálasti deasttat eai sáhte dárkojuvvot. Eanavuovdinláhkaásahusaid I kap. § 1:s lea datte čielgasit celkon ahte eatnamat galggašedje hálddašuvvot ovttá guovllu beroštumiid oktasaš árvvoštallama vuođuin. Dalle lea govttolaš navdit ahte ainjuo ovttá háve nugo dál, sáhhtá árvvoštallat guovllu eanadoalu ovdáneami. Eará livččii mearkašit ahte boazoealáhus vuoruhuvvošii evtuheamit ovddabeale eanadoalu. Njuolggadusat oppalohkáii eai oru láchčimin dákkár čovdosiidda. Dása bohtá ahte dákkár prinsihppa livččii mearkašit áibbas ođđa geavada álggaheami, buo. Tønnesen:a čujuhusa ovddabealde dán suorggi geavadii. Ii leat danin celkon ahte boazoealáhus lea sekundeara eanadoalu ektui - goappašiid ealáhusain lea eahpitkeahhtá - historjjálaččatge - vuoigaduvvon sadji.

Eanavuovdinhoavda gávnnahe dalle ahte ferte vihkkedallat beroštumiid mas boazoealáhusa vahágahttimat ja bilideamit galget vihkkedallot doaimbajuid čađaheami ovdduid ektui. Muhto guovllu boazoealáhusa guohtonvuoigatvuođa deasttas, ferte eaktun leat ahte dát ii menddo sakka gillášii".

Eanavuovdinstivra mieđihii ohcamii čuovvovaš vuođustusain:

"Ohcci dárbbáša eahpitkeahhtá lassieatnamiid dollui mii sus juo lea. Čujuhuvvo dasage ahte son lea buorideamen doalus go ásaha ceavzilis bearašdoalu. Dán ulbmila juksan dihte ferte dollui juolludit eanet gilvinveara eatnamiid. Dáid lassieatnamiid haga ii sáhte doallu leat vuđđosin gánnáhahtti ollesáiggedoibmii.

Mihtádus gáržžida boazoealáha dan eatnama mielde mii gilvimii liiguduvvo. Eanavuovdinstivra ii sáhte datte oaidnit ahte boazoealáhusat nu garrasit vahágahttojit ahte danin ii sáhte mihtidit eatnama. Dalle deattuhuvvo ahte láiddonmassin lea áibbas unnán báhčán eatnamiid ektui.

Dát ferte leat nu vaikko dušše dárko Várnjárgga¹³⁶⁷ anihahtti giđđaguhtumiid.

Dán oktavuodas deattuhuvvo ahte dás lea sáhka dálá doalu viiddideamis masa berre addot ain ceavzinvejolašvuohta. Deattuhuvvo maid ahte eanadoallofágalaččat lea báhkkođuvvon ahte vánit lea sáhka ođđaásahemiin dán guvlui. Mearrádus ii mearkkaš ahte addo lohpi ásahit eará doaluid."

Stáhta vuvddiid direktoráhta nannii mearrádusa manjil boazoorohaga váidaga.

S 21/78 Porsáŋgu, mihtádusas báhčínšilljui, vuhtto ahte eará áššesorttain go eanadoalus leat válđoárvoštallan gaskavuohta boazodollui. Mearrádusa vuodustusas čuožžu ná:

"...guovllu plánejuvvon geavahus lea boazoealáhusa vuostá nu ahte stáhta eanaeaiggádin caggojuvvo háldet eatnamiid nugo lea ohcon. Dás čujuhuvvo eanavuovdinlága § 2 a bustávvi, buo. láhkaásahusa § 1, njealját lađđasa."

(Lassin dáid geardduhuvvon áššiide 5.2. čuo. ovddabealde, lea dasa lassin) dieđus eanet dagaldagat - lassin boazodoalloberoštupmiid deastta- mat oktiibuot bidjet mearrádusvuodustusa. S 6/80 Kárášjohka (ođđadoallohuksen) cealká eanavuovdinhoavda mearrádusastis:

"Guovllustivra čujuha ahte eatnamat leat dehálaš giđđa- ja čakčaboazoguohtonguovllus, ja ahte čađa guovllu manná dehálaš johtolat. Čujuhemiin Finnmárkku stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid lága § 2:i eai leat dákkár eatnamat eanavuovdineiseváldiid hálddus.

...

Mearrádusas lea maid deattuhuvvon ahte fylkkaeanadoallostivra ja Huksenráđdi leat vuosttaldan ohcama."

6.24. Mihtádus vuovdegáhttenberoštumiid vuostá

Vuovdegáhttenlága § 50 mearrádusaid mielde gáibiduvvo muhtun háviid meahccebearráigeahču lohpi vuovdeeatnamiid anu rievdadeapmái. Go Finnmárkku ii leat olus goahcceuovdi, lea vuovdegáhtten leamaš dehálaš Finnmárkku

---

¹³⁶⁷ Varangerhalvøya

eanaháldenpolitihkas. Rávttošnjárgga¹³⁶⁸ Álbmotmeahcci lea danin ásahuvvon ee. beahcevuovddi suodjaleami dihte. Muhto eanadoalu ja vuovdegáhttendeasttaid gaskasaš vihkkedallama dáfus, lea eanadoalu ovdáneapmi dávjá vuoruhuvvon.

Lassin goahccevuovddi suodjaleami, sáhtta lastavuovdige bidjat vuđđosa biehttalit lassieanaohcama, muhto dalle suodjalanmeahccin, mihtilmasat sáttoborrama¹³⁶⁹ vuostá. Dát lei nu S 17/68 Deatnu, mas vuovdesárggá gaskal geaidnoearu ja Deanu sealluhuvvui sáttoborranvára geažil.

6.25. Eará deasttat

Gilvvaeatnama eará ávkkástallange gilvala dieđus eanadoalloberoštumiiguin, ovdamearkan olgunastinberoštumiiguin, viessohukseamiin ja industriaálggahemiin. Muhto dát lea beanta háreve leamaš lassin áššiide maid eanavuovdineiseválddit leat meannudan.

Gažaldat guoskkahuvvui S 54/74 Áltá. 2 mihtusaš mihtádus ohccui, gilvojuvvon gieddin jurddašuvvon. Ohcci ii ožžon datte eanadoallolávdegotti doarjaga, mii celkkii ahte eatnamat eai lean dohkálaččat eanadollui. Ohcci beales ákkastallui ahte guovlu lei vuogas doalloviesu ektui. Ohcan biehttaluvvui. Mearrideaddjin lei ahte guovlu lei siskkobealde plánejuvvon eanaháldenplána industriguovllu.

S 16/74 Kárášjohka gustui 130 mihtu eanadollui. Eanadoallolávdegoddi rávvii ohcama go ohcci dárbbášii mihtádusa álkidahttin dihte doaimma. Eanavuovdinhoavda biehttalii ohcama čuovvovaš vuodustusain:

1. Guovllu leat muddemin.
2. Guovllus lea masá buoremus vuovdi báikkis.
3. Fylkkaeanadoallostivra lea miettaštallan mihtádusa ja rávven ahte guovlu vuosttažettiin berrešii sealluhuvvot gaskaboddosaččat dákkár párka vuovdeguovlun, ja ahte danin livčče leat riektasamos muddet guovllu luohthoguovlun¹³⁷⁰/vuovdedoallun."

---

¹³⁶⁸ Stabbursnes

¹³⁶⁹ sanderosjon

¹³⁷⁰ friareal

6.3. Viessosajit

Vaikko eanaš viessohuksema dál lea muddejuvvon guovlluin, lea ain olu bieđggus viessohuksen Finnmárkkus. Muhtun gielddat lea maid plánen bieđggus viessohuksema ja dán mielde dorjon luoddaráhkadeapmái, čáhce- ja duolvačáhcerusttegiid, go lea adnon dan dárbbášit doalahan dihte dálá ássanmálla. Muhto nugo čuovvovaš várddus čájeha, leat muhtun viessosadjeohccit muosáhan ahte olu deasttat sáhttet gomihit huksenplánaid. Govus čájeha viessosajiid olggobealde muddejuvvon guovllu.

Jahki	Ohcamat		Mieđihán Biehtt.		Geassán/eai meannudan
1968	49	27	10		12
1974		76	32	27	17
1980		130	48	48	34

Biehttanvuodđustusat:	Jahki		
	1968	1974	1980
- guovlu berrešii muddejuvvot	5	14	4
- ii ožžon eretvuojáhatlobi	0	4	7
- eanadoallodeasttat	0	3	8
- menddo lahka almmolaš rusttega	2	1	0
- vuovdegáhttendeasttat	1	2	0
- boazodoallodeasttat	0	0	1
- eará deasttat	2	3	2

Jus mánga ákka leat biehttaleami vuodđustan, leat govvošis geahččalan dan merket mearrideaddjimuse deastta sadjái.

Alla biehttanlogu ártta 1974:s vuodustusain ahte guovllu berrešii muddet, lea ahte eanavuovdinstivra gáržžidii máŋga guovllu Leavnnja birrasiin muddenplána vuorddedettiin - mii báikkálaččat veaháš moitojuvvui.

Nugo várddus čájeha lea boazoealáhusa deasta háreve dagahan viessosadjeohcamiid biehttaleami. Várra go heivvolaš viessohuksenguovlluin ii leat mearrideaddji mávssolašvuolta boazodollui, go viessohuksen dávjá lea dálá ássanguovlluid oktavuodas. Muhto orru vel nu ahte boazoealáhusa ovddasteddit háreve vuosttaldit viessohuksema - bartahuksema ektui. Ohcan (S 46/80 Guovdageaidnu) mii biehttaluvvui boazodoalloberoštumiid geažil, gustui guvlui gos lei boazojohtolat, ja mas biehttaleapmi vuodustuvvui čujuhemiin eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa, b bustávvii. Baicce lea stuorát riidu gaskal viessohuksema ja eanadoalu. Dás ferte muittuhit ahte gitta 1981 rádjai navdui ahte eanalága § 55 gustui stáhta matrikulerekeahes eatnamiid juogadeamesge, nu ahte eanavuovdineiseválddit ledje čadnon fylkkaeanadoallostivrra juogadanmieđiheami ¹³⁷¹biehttaleapmái.

S 1/77 Davvesiida celkkii Eanadoallólávdegoddi:

"Váikko sáhtášii dovddastit ahte viessosadji dás ii livčče mearkkašan maidege eaiggáda eanadoalloeatnamiidda ja doaimmaheapmái, de livččii viessosajis leat unohas sadji maŋit áiggi eanadollui."

Fylkkaeanadoallostivra celkkii:

"Fylkkaeanadoallostivra ii sáhte muđui mieđihit eanalága § 55 olis viessosadječuoldimii eanadoalloeatnamiid oktavuodas dás ..... Viessosaji sáhtá čuoldima maŋnil dasto vuovdit ja maid eanadoalloeiseválddit eai sáhte caggat. Viessohuksen mii ii leat eanadoalu oktavuodas berrešii biddjot guovlluide gieldda lea várren ássamii."

S 38/80 Porsáŋgu gustui guvlui maid eanadoallólávdegoddi válddahii ná:

"Eatnamis šaddá veaháš lastavuovdi. Muoldavuodđu lea 5 - 10 cm humuseana sáttoseaguhuvvon láirrás stuorra geađgebihtáiguin miehtá

---

¹³⁷¹ delingssamtykke

eatnama. Eana ii leat dohkálaš gilvimii. Eanagieragilvin¹³⁷² lea várra vejolaš jus olu bargá geđgiid čorgemiin."

Eanadoallolávdegoddi rávvii viessosadjemihtádusa gitta 2 mihtui go "mihtádus ii orrun eanadoalloberoštumiid ovddas bilideamen."

Fylkkaeanadoallostivra biehttalii juogadanmiehtama daningo:

"Viessosadji šattašii eanadoalloguovllus gos ii sávašii viessohuksema mii ii leat eanadoalu oktavuodas. Gilvojuvvon ja šaddi eatnamat leat juohke bealde ja luodda fertešii šaddat viessoluotta mielde gitta ..."

Vuovdegáhttendeasttat biddjojít muhtun háviid ággan viessosajiid mihtádusa vuostá. S 5/74 Áltá celkkii vuovdehálddašeaddji:

"Guovllus šaddá nuorat buvttadanvuovdi ja lea oassi stuorát, oktilaš vuovdeguovllus . . . Muđui mihtten ahte vejolaš vuovddi luvven ássamii Álttás berrešii dušše giedda generálplána mielde dahkkot ja maŋŋilgo lea ráhkaduvvon muddenplána."

Eanavuovdinhoavda mieđihii ohcamii vuovdegáhttendeasttaid árvoštallama haga, muhto soaitá eanadoallolávdegotti oaivil leat leamaš vuodustussan:

"Dál lea hui vátná viessosajit Álttás ja vaikko guovllus lea unnán beahcevuovdi lea dát lahka dálá ássanguovllu ja danin ii ráhkat makkárga váttisvuodaid heivehallamii."

S 42/74 Kárášjohka, viessosadjeohcan vuovdeguovllus, biehttaluvvui datte, muhto dás vuosttaldii huksenráđđige ohcama - earret eará eretvuojáhatváttisvuodaid geažil.

Jus geaidnohoavda biehttala bidjat eretvuojáhaga almmolaš luottas, biehttalit eanavuovdineiseválddit ohcama dán vuodustusain.

6.4. *Bartasajit*

---

¹³⁷² overflatedyrking

6.4.1. Álggahus

Lassin bartasajiide, meannuduvvojit návsto- ja lavdnjegoahtesajitge. Barttat, návsttut ja lavdnjegoađit mearkkašit dás huksemat mat árvvoštallojit eanavuovdinmearrádusaid §§ 9, 15 ja 17 mielde, namalassii joavdoviesut (birrajageviesuid ektui), ja huksemat mat geavahuvvojit vuodđoealáhusas, turismaealáhusas, priváhta ja almmolaš bearráigeahččanbálvalusas ja eará almmolaš doaimmas.

Ovdalگو 1965 eanavuovdinláhka bođii fápmui, juolludedje bartasajiid almmá makkárge ordnejuvvon plána haga. Bartahuksema ođđa mearrádusaid váldoulbmil lei buoridit dán dili, ja caggat miehtá fylkka bieđggus bartahuksema. Dát lea báhk koduvvon eanavuovdinmearrádusaid § 9:s, man mannil oažžu hukset bartta olggobealde bartaguovllu dušše jus okta § 9 a - f mieđis albmadvon eavttuin lea devdon. Mearrádusat mearkkašit ahte omd. joavdobarttaid dábálaččat ii oaččo cegget olggobealde bartaguovlluid. Vaikko eavttut eanavuovdinmearrádusaid § 9 mielde leat devdon, ii sáhte liikká barttaid cegget jus deasttat mat leat mearrádusaid § 10:s namuhuvvon leat dan vuostá ee. boazodoalu, eanadoalu ja luonddusuodjalusa deasttat.

Eanavuovdinmearrádusat celke čuovvovačča bartasajiid hárrái:

« § 9

Heađuštan dihte ahte bartahuksen šattašii hui biđgosit, galget bartaláigoheamit spiehkastagaiguin mat leat namuhuvvon vulobealde čohkkejuvvot bartaguovlluide dohkkehuvvon plánaid mielde. Bieđggus eanabihttaláigohemiid sáhtta dušše diktit čuovvovaš háviid:

- a) Barttat maid galget boazoealáhussii ávkin.
- b) Barttat mat dárbbášuvvojit bivdui ja guollebivdui go leat ealáhussan.
- c) Hoteallat, turistabarttat ja stuorat fitnodat- dahje searvebarttat.

- d) Barttat mat dárbbášuvvojit go bearráigeahččá luottaid, telefuvn- ja dahje rávdnjejohtasiid, buđđorusttegiid¹³⁷³, tuollogohcci¹³⁷⁴, fuođđo- ja guollegohcci jna.
- e) Barttat mat gullet geavahanvuoigatvuođaide dahje servituhtaide stáhta opmodagas, nugo guohtonvuoigatvuođat, láddjenvuoigatvuođat jna.
- f) Barttat maid eará árttaid geažil sáhhtá leat govttolaš bidjat olggobealde bartaguovlluid.

§ 10

Bartaláigohemiid iii galgga ásahit:

- a) Guovlluin gos ássan sáhhtá sakka bilidit geavahanvuoigatvuođaide, dahje guovlluin maid sáhhtá atnit geassesadjin, lassieatnamin, gilvojuvvon gieddin dahje guovlluin mat leat sakka mávssolaččat boazodollui - nugo njuovvan- ja mearkunsajit, guotteteatnamat, johtolagat jna.
- b) Guovlluin maid lea evttohan suodjalit luonddusuodjalanlága mielde, dahje eará guovlluin stuorra suodjalusberoštumiiguin.
- c) Guovlluin main leat buođđudanplánat."

(Eanavuovdinmearrádusaid muhtte 1983:s)
Cuovvovaš geavada čađamannan vuodđuduvvo boares mearrádusaide.

6.42 Miedis eavttut bartasajiid mihtádussii

§ 9 a "Barttat mat galget boazoealáhussii ávkin."

Vuoigatvuohta cegget dákkár barttaid lohikko oassin boazodoallovuoigatvuođas, buo. boazodoallolága § 10. Boazodoallolága ferte dán háve navdit mannat ovddabealde eanavuovdinlága, nu ahte eanavuovdineiseválddit eai sáhte biehttalit juohkit dákkár barttaid, mo dal § 9 mearrádusat ležžet. Nu meannuda dákkár áššiid dál boazodoallohálddáhus, ja eanavuovdineiseválddit dušše logahallat mearrádusa ja ráhkadit láigošiehtadusa.

§ 9 b "Barttat mat dárbbášuvvojit bivdui ja guollebivdui ealáhussan."

---

¹³⁷³ damanlegg

¹³⁷⁴ tolloppsyt

Moanaid háviid čájehuvvo leat váttis čilget duohta dilálašvuodaid, leago ohccis duohtavuodas bivdu ja guollebivdu ealáhussan. Dás leat eanavuovdineiseválddit sakka vuodđudan livnnetkantuvrra boahtodieđáhusaide¹³⁷⁵. Jus gávnnavuvvo ahte ohccis lea bivdu ja guollebivdu ealáhussan, ferte dasto čilgejuvvot galgágo dát ealáhus jodihuvvot ohcon bartta oktavuodas. Árvvošteapmi lea válđoáššálaččat árvvoštallat leago ealáhus dan mađe ahte dárbbášuvvo barta. Eará gažaldat lea sáhhtágo mearrádusaid dulkot viidát nu ahte buot meahcceealáhusat, lubmenge, sáhhtá bidjat ealáhusbartii vuđđosa. Eanavuovdineiseválddit eai leat datte miedihan dákkár viiddiduvvon dulkomii.

Eanavuovdineiseválddiid geavadis, geardduhuvvojit čuovvovaš áššit:

S 34, 68 ja 78/72 Deatnu.

Ohcan gusto golmma bartii guovllus, sullii 20 km biilaluottas eret, gos ohcci bearrašat leat juogadan guovllu ávkkástallama gaskaneaset. Sisabođu hárrái cealká eanavuovdinkantuvra ohcama nr. 34 oktavuodas:

"Vaikko dán meahccevaljii fitnet sáhhtá leat leamaš stuorát, (6 900 ru 1972 ovddas), lea dušše buorre lassin báhci sisabohtui, . . . Dan guokte eará ohcci sisabohtu rievdá 0 ru 4 900 ru rádjai, ja 0 ru 5 000 ru rádjai. Dát ovddastit meahcceealáhusdoaimmaid ollislaš sisabođuid."

Eanavuovdinstivra miedihii ohcamii ovttá jiena vuostá.

S 45/72 Guovdageaidnu.

Ohcan gusto cegget bivdobartta (lavdnjegoađi) geainnohis guvlui sullii 10 km ohcci ássanbáikkis eret. Livnnetkantuvrra mielde ii leat ohccis mañimušjagiid leamaš sisabohtu meahcceealáhusas. Ohcci cealká:

"Vaikko mu hommá ii leat leamaš nu gánnáhahttin ahte dan sáhtán duođaštit stuorra loguin iešdieđáhusas, de lea duohtavuohka ahte álo lean eallán váriin ja váris, ja eará in máhte ja sáhte."

---

¹³⁷⁵ inntekstoppgave

Gulaskuddanásahusat; sámefáldi, huksenráđđi, olgunastinlávdegoddi ja ovdagoddi, rávvejedje ohcama. Ohcamii mieđihuvvui.

S 45/80 Davvenjárga¹³⁷⁶ gusto guollebivdobartii mearragáttis. Ohccis ii lean 1978:s ja 1980:s sisaboahtu guollebivddus. 1979:s lei su sisaboahtu sullii 11 500 ru guollebivddus. Huksenráđđi ja eanastivra rávvejedje ohcama, guovllustivra vuosttaldii. Ohcci lea 68 jagi boaris. Ohcan biehttaluvvui čuovvovaš vuodustusain:

". . . ohccis (ii) lea(t) doarvái dárbu ealáhusbartii. Čujuhuvvo su sisaboađuide guollebivddus . . . Oppalohkái ii oru vuodus mearridit ahte dás lea ealáhus masa ohccái dárbbášuvvo ealáhusbarta. Dán oktavuodas čujuhuvvo ohcci ahkáige . . ."

S 91/80 Guovdageaidnu siskkilda bartta ealáhusbartta oktavuodas jávregáttis. Bartasadji lea sullii 1 miilla lagamus luottas eret. 1979 ja 1980:s lei sisaboahtu guollebivddus/meahccásteamis 1 000 ru ja 567 ru. Buot gulaskuddanorgánat earret guovllustivra leat dorjon ohcama. Ohcamii mieđihuvvui čuovvovaš vuodustusain:

". . . dán háve lea riehta mieđihit ohcamii. Vaikko eai leat stuorra sisaboađut meahcceealáhusas dán áigái ohcci ollislaš sisaboađu ektui, navdá eanavuovdinhoavda ahte ohcanmieđiheapmi ohcamis sáhtá váikkuhit lámčit dilálašvuodaid ohccái nu ahte son boahhteáiggis sáhtášii lasihit sisaboađuidis meahcceealáhusas."

S 61/73 Deatnu.

Ohcco barta lubmema oktavuodas. Váiddagieđahallamis lea ohcci dasa lassin dieđihan ahte son bivdá elliid ja guliidge. Ohcon sadji lea sullii 8 km lagamus luottas eret. Sus lea duodaštuvvon sisaboađut lubmemis, jagiin 1971 gitta 1973 rádjai 11 000 ru gitta 21 000 ru rádjai, muhto ii sisaboahtu bivddus ja guollebivddus. Ohcan biehttaluvvui, go ii adnon duodaštuvvon ahte ohccis lei bivdu ja guollebivdu ealáhussan. Váidaga oktavuodas Áittardeaddjái jerrui sáhtiigo § 9 b dulkot

---

¹³⁷⁶ Nordkapp

viidát nu ahte gusto lubmemiige. Doarjocealkámuš Bergen Samiid Searvvis sáhhtá leat miellagiddevaš, go dat meannuda dálon sápmelaš vuoigatvuođaid gažaldaga:

" . . . Eará dieđut duođaštedje datte ahte ohcci bivddii ja guolástiige lassiealáhussan¹³⁷⁷ .

Ferte navdit ahte namuhuvvon mearrádusa duogáš lea dáhttu láchit dilálalašvuođaid buoremussan dáloniid¹³⁷⁸ dološ meahcceealáhussii, go addá lobi hukset bartta ealáhusdoibmii. Ovdáneapmi lea dál nu ahte muhtumiidda lea lubmemis stuorát mávssolašvuohta go bivddus ja guollebivddus. Dán vuođul lea danin dát namuhuvvon paragrafa áigumuša mielde addit lobi bartahuksemii sidjiidege geain lea lubmen ealáhusvuđđosa stuorra oassin. . . "

Stáhta vuvddiid direktoráhta cealká dán oktavuodas čuovvovačča:

"§ 10 b (dálá § 9 b) namuha dušše bivddu ja guollebivddu, ja direktoráhta áddejumi mielde ii leat vuođus dulkot mearrádusa viidát nu ahte bartadárbu lubmemiige galgá addit lobi cegget barttaid olggobealde bartaguovllu. Jus luomečoaggin muhtumiidda áiggiid čađa galggašii oažžut stuorát mearkkašumi go bivdu ja guollebivdu, ferte jearrat leago ártá muhttit mearrádusaid, muhto ii čoavdde maidege go váidi ášši galgá árvvoštallat. Dán ferte dálá gustojeaddji njuolggadusaid mielde mearridit."

Bajábealde namuhuvvon ášši oktavuodas árvvoštallui muhttit mearrádusaid § 9 b. Gažaldat mañiduvvui vuorddedettiin resursalávdegotti árvalusa, ja ii leat mañjil ođđasit meannuduvvon.

Namuhuvvon ášši oktavuodas árvvoštallui vel mo galggašii árvvoštallat ohcama mas bivdu ja guollebivdu biddjojit *boahhtevaš* ealáhussan. Dákkár háviid čuoččuhuvvo dávjá ahte barta lea ulbmálaš ealáhusadoaimma eaktun. Stáhta vuvddiid direktoráhta cealká dán hárrái:

" . . . (vuođđuduvvo) dasa man mávssolaš ealáhus lea ohccái dalle go oažžu ohcama. Ii deattuhuvvo man mavssolaš ealáhus boahhteáiggis vurdo leat ohccái. Dákkár njuolggadusa navdo maddái leat váttis atnit."

---

¹³⁷⁷ bierverv

¹³⁷⁸ bufinn

Direktoráhta cealkámuš ii dávis ollásit eanavuovdineiseválddiid ođđa geavadii, omd. S 91/80 Guovdageaidnu, mii bajábealde lea bájuhuvvon ja mii mieđihuvvui ee. čuovvovaš árvvoštallamiiguin:

"Ohcanmieđáhus sáhtá váikkuhit lámhit dilálašvuodaid ohccái nu ahte son boahhteáiggi sáhtáši sisaboáđuidis lasihit dán meahcceealáhusas."

Seamma gusto S 94/80 Guovdageaidnu, muhto dás lei gieldda meahccekantuvra ráhkadan doalloplána.

Go árvvoštalai *dárbbášuvvuigo* barta bivdui ja guollebivdui ealáhusan, árvvoštallo konkrehta leago nu. Vuollerádjeeaktu¹³⁷⁹ dás lea dieđus ahte ealáhus galgá leat bartta oktavuodas. Dasto lea gaska ealáhusbargi ássanbáikkis ja luoddavejolašvuodaide, dárbbášuvvogo barta anu idjadeapmái dahje bivdosrádjami, dehálaš dagaldagat. Árvvoštallan dárbbášuvvogo barta, lea dávjá váttis ealáhusbarttaid ohcamiin go ohcco luossabivdosadji mearas.

S 80/72 Áltá.

Ohccis lea luossabivdosadji sullii 10 km eret ássanbáikkis go fatnasiin johtá. Son cealká ohcamis ahte son dárbbáša bartta bivdosiidda dálvet. Sus ferte dasa lassin leat idjadanbáiki guollebivdojahkodagas, nu ahte sáhtá nuhti geahččat. Ášši mearkkašemiide cealká eanavuovdinkantuvra čuovvovačča:

" . . . nuppi beales lea prinsihpalaš ášši: jus buohkat gain lea luossabivdosadji unnit eanet automáhtalaččat galget oažžut vuoigatvuoda ealáhusbartasadjeláigui, šaddet nu olu dákkár barttat Finnmárkorittu mielde. Nuppi beales sáhtá dás váldit deastta ovttaskas olbmui, ja dadjat ahte son dárbbáša dán bartta, muhto ii fal muhtun earái. Maŋimuš gáibida mis buorre báikedieđu áššiide, nu ahte son gii duodai dárbbáša, oažžu bartasadjeláigguge. Dás lea álkit evttolaččat mearridit."

Ohcamii mieđihuvvui.

---

¹³⁷⁹ minimumsvilkár

§ 9 c "Hoteallat, turistabarttat ja stuorát fitnodat- dahje searvebarttat."

S 30/75 Davvesiida.

Valáštallansearvi ohcá bartasaji. Ohcamis čuožžu :
"Searvvi miellahtut ja earát geain lea beroštupmi dan geavahit, galget geavahit dán go leat mátkkiin váris, geasset ja dálvet."
Eanavuovdinhoavda mihttii:

" . . . dákkár ohcamiid berrešii meannudit buorredáhtuin. Daid ii sáhte bidjat dásálaga priváhta olbmuid ohcamiiguin geat áiggošedje bartasadi olggobealde muddejuvvon guovllu. Dákkár barta govččasii dán guovllu bartadárbbu."

Eanavuovdinstivra mieđihii ohcamii golmma jiena vuostá, ovdalbmoo duppalljenain, vuodustusain:

"Bartta sáhttet buohkat atnit. Dákkár barta gokčá dán guovllu bartadárbbu."

Nugo čuovvu namuhuvvon áššis mieđihuvvojit searvebartta ohcamiiddage go ulbmil lea joavdofidnošepmi¹³⁸⁰. Muđui mieđihuvvo dákkár ohcamiidda go bartadárbu lunddolaččat bohtá searvvi doaimma mielde. Ovdamearkkan servviide maida lea mieđihuvvon bartasadjehcan namuhuvvojit: gilit, mátkesearvvit, bivdo- ja guollebivdosearvvit, Røde Kors, Norsk Folkehjelp ja Lions Club.

Moatti áššis leat eanavuovdineiseválddit biehttan servviid ohcamiid badjelassas váldit lobiheamit ceggejuvvon barttaid. Dáid áššiin lea navdon ahte eaiggáduššansirdin¹³⁸¹ ii lean duodas dahkon, nu ahte ovddit eaiggádis ain livččii háldenvuoigatvuohta.

Jagiin 1968, 1974 ja 1980 eai leat mieđihuvvon ohcamiidda hoteallaide, turistabarttaide ja stuorát fitnodatbarttaide. Stuorát fitnodatbarttaid doahpagii, navdojit maddái gullat barttat maid fitnodagaid bargiidsearvi hálde. Dás ferte datte vel navdit ahte eanavuovdineiseválddit leat

---

¹³⁸⁰ fritidsbeskjeftigelse

¹³⁸¹ eiendomsovergang

várrogasat mieđihit ohcamiidda mas fitnodatbarttaid duohtavuodas háldejit priváhta olmmoš.

§ 9 d "Barttat mat dárbbášuvvojit bearráigeahččat luottaid, telefun- dahje rávdnjejohtasiid, buđđorusttegiid, tuollogohcci, fuođđu- ja guollegohcci jna."

Mearrádus adno sihke almmolaš ja priváhta gohccibarttaid oktavuodas. Árvvošteamat leat dárbbášuvvogo gohccibarta. Almmolaš barttaid dáfus eanavuovdineiseválddit háreve rievdadit fágaossodagaid árvvoštallama barttaid dárbbus.

§ 9 e "Barttat mat gullet stáhta opmodaga geavahanvuoigatvuođaide dahje servituhtaide, nugo guohtonvuoigatvuođaide, láddjenvuoigatvuođaide jna."

Bartta vuodosis leat dál dušše sávzaguohtonvuoigatvuođat mávssolaččat. Vaikko mearrádusas geavahuvvojit sánit: "mat gullet geavahanvuoigatvuođaide . . .", árvvoštallo maid leago ohccis duohta dárbu bartii dán ulbmilii.

S 69/79 Porsáŋgu.

Ohccis ledje 23 dálvebiebmojuvvon sávzza. Son jurddašii stuoridit doalu 50 dálvebiebmojuvvon sávzzaide. Eanastivra rávvii ohcamii mieđihit vuodustusain:

"sii . . . geain lea sávzzadoallu ealáhussan fertejit oažžut mihtiduvvot bartasaji láiddomis."

Dás navdui ahte ohcci dárbbášii bartta.

Namuhuvvon ášši oktavuodas jerrui berrešivččiigo gáibidit plána dákkár barttaid huksemiidda, ja oktasašbarttaid huksemiiddage. Ášši vuosttas háve meannudeamis mearridii eanavuovdinstivrra čuovvovačča:

" . . . ii gávnnat sáhttit juolludit saji guođoheaddjibartii (sávzzaohcanbartii) . . . , ovdal dákkár barttaid dárbu lea lagat

čilgejuvvon. Jus dán govllu eará sávzaeaiggádiin lea vástideaddji dárbu . . . , berrešii iskat geahččalit oktasaš guođoheaddjibarttain."

Váidaga maŋnil meannudii eanavuovdinstivra ášši 69/79 Porsáŋgu ođđasit, mas čuovvovaččat mearriduvvui:

" . . . sávzza guođoheaddjibartaohcamii. . . mieđihuvvo. Stivra lea dán oktavuodas bidjan mearrideaddji deattu (orohaga ovdaolbmo) cealkámuššii, ahte dát ii vahágahte boazoealáhusa govllu ávkkástallama. Ii gáibiduvvo álgovvorus makkárga plána dahje oktasaš bartageavaheapmi sávzzaohcanbarttaid oktavuodas. Go eanavuovdineiseválddit muhtun áššiin liikká isket ná čoavdit, lea eanavuovdinlága § 2 deasta mearrideaddjin."

§ 9 f "Barttaid maid eará árttaid geažil sáhtta leat govttolaš bidjat olggobeallai bartaguovlluid".

Mearrádus galggašii fáhtet daid háviid maid ii sáhte heivehit a gitta e bustávaide, muhto main eará árttaid geažil sáhtta leat govttolaš bidjat barttaid olggobeallai bartaguovlluid. Eanavuovdineiseválddit leat geavahan mearrádusa nu ahte ohcci ferte duodaštit erenoamáš árttaid ovdal sáhtta mieđihit ohcamii. Dát gal dávista mearrádusa áigumušaide. Go gáibida mieđis eavttuid mieđihit ealáhusbarttaid ohcamiidda, ferte seamma gustot joavdobarttaide.

Jus § 9 galgá adnot ollislažžan, fertešii muhtun barttaide almmolaš rusttegiid oktavuodas sáhttit mieđihit f bustáva mielde. Ferte evttolaččat čuovvut lánkaásahusaid § 1, man maŋnil ee. galggašii deastta atnit suodjalusa rusttetatnui ja eará rusttegiidda maid dábálaččat dárbbáša, eanaplánema oktavuodas huksenlága mielde. Suodjalusa válmmasvuoda¹³⁸² ja hárjehallanbarttaide fertešii danin sáhttit mieđihit § 9 f mielde. Seamma ferte omd. gustot barttaide teledoaimmahaga doaimmaid oktavuodas. Eanavuovdineiseválddiid geavadis namuhuvvojit ruovttusuodjalusa kommandobarttat, ja barttat teledoaimmahaga TV-rusttegiid oktavuodas.

---

¹³⁸² beredskap

§ 9 f ferte maid sáhttit atnit go ohccojuvvo barta eanet ulbmiliidda namuhuvvon a gitta e bustávain, muhto mas barta ii adno dárbbášuvvot mearrádusaid juohke eavttu mielde, omd. go ohcá barttaid bivdui, guollebivdui ja sávzzaohcamii. Ii leat čielga ovdamearka dása geavadis, muhto ohccis lea buoret vejolašvuolta oažžut jus son dárbbáša bartta moanais ulbmiliidda.

Joavdobarttaid ohcamiid dáfus olggobealde bartaguovllu lea hui čavga geavat čuvvojuvvon. Áibbas moatti háve lea mieđihuvvon ohcamiidda masa lea biddjon sosiála dahje medisiinnalaš árttat.

Lagaš bearaš oktavuolta báikái lea maiddá dohkkehuvvon vuodustussan. S 18/80 Porsángu:s mieđihuvvui ohcamii oažžut hukset barta sullii 700 m ruovttusis eret. S 12/80 Kárašjohka:s ii lean datte lagaš bearaš oktavuolta báikái adnon doarvái vuodustussan. S 8/80 Čáhcesuolu:s ii addon bartahuksenlohpi báikkis gos bearrašis guhkit áiggi ledje leamaš láddjehagat.

Manjit áiggis lea eanavuovdinstivra mieđihan muhtun ohcamiidda ohcciin geat leat ássan boaittobealde gos eai leat bartaguovllu muddenplánat.

S 109/78 Áltá

Ohcá saji bivdo-, guollebivdo- ja joavdobartii. Álttá eanastivra cealká:

"Ohcci lea eanadoalli ja lea čadnon idit ja eahket návethastimii. Danin lea čálgui buorre go lea barta nu lahka ahte dat sáhttá leat ávkin eaiggáda ja bearraša mohkiide. . . Sis geain lea eanadoallu boaittobealbáikkiin leat čálgofáldagat mearrideaddjin bestemii¹³⁸³ fidnui mii čatná doalli návethastimii idit ja eahket, miehtá jagi. . . . Čálggu deasta sidjiide geain lea báikečadnon ealáhus ja ássamii, ferte dás leat mearrideaddjin. . .".

Eanavuovdinhoavda mihttii:

"Ohcon sadji ii leat siskkobeaalde ovttage guovllu Álttá gielddas mat leat biddjon bartahuksemmii. Illá eahpiduvvo ahte ohcco joavdobartta cegget. . . Eanavuovdinmearrádusaid ja ovdalis geavada mielde fertejit leat áibbas sierra árttat jus dákkár ohcamiidda galggašii sáhttit mieđihit.

---

¹³⁸³ rekruttering

Dán háve ii gávnnavuvvo ohcci leat makkáge dákkár sierradilis mii galggašii cealkkihit ahte addo sierralohpi hukset olggobealde dohkkehuvvon bartaguovllu. Moanat sadjeohccit leat vástideaddji dilis, ja sii fertejit eanavuovdinmearrádusaid mielde čujuhuvvot dohkkehuvvon bartaguovlluide."

Eanavuovdinstivra miedihii datte ohcamii 6 jienain ovttá jiena vuostá, čuovvovaš vuodustusain:

".... lea gilli heajos ovdáneamis, ja joavdofálaldagat leat unnán. Eanavuovdinstivra gávnnaha dán vuodul ahte leat erenoamáš árttat mat dahket govttolazžan biddjgus eanabihttaláigoheapmái dán ealáhusbartii, . . .".

Boazoealáhus guoddalii mearrádusa, ja ášši ii leat 1.1.84 loahpalaččat mearriduvvon. (Ohccái mieduhuvvui loahpas, maŋgilgo Stáhta vuvddiid direktoráhta ja Siviillaáittardeaddji ledje dan meannudan.)

6.43 Negatiiva eavttut bartasajiid mihtideapmái

Eanavuovdinmearrádusaid § 10 mielde eai galgga barttat láigohuvvot "guovlluin mat leat hui mávssolaččat boazodollui - nugo njuovvan- ja mearkunsajit, guotteteatnamat, johtolagat ja sullasaččat". § 17:s čuožžu ahte "goahtehuksema ii sáhte diktit jus dat sakka vahágahtta dahje bilida boazodoalu ovddas".

S 53/75 Áltá, mátkesearvebarta
Sámefáldi cealká:

"Barta biddjojuvvo guovdo dálá guotteteatnama . . . dasa lassin gártá barta Sievjju, Fieddar, Seinos ja Fálá orohagaid johtolaga alde. Sievjju ja Fálá orohagain leat dasa lassin guottetguovllut dán guovllus. Guovlu lea nuppiin sániiguin boazodoalu guovddášguovllu. . .".

Ohcamii miedihuvvui ovttá jiena vuostá. Vuodustusas čuožžu :

"go dát ruvtto giddejuvvo muohtaskohtervuodjimii, navdo ahte boazoealáhusa stuorra váttisvuodát jávket."

S 5 ja 6/74 Láhppi¹³⁸⁴, joavdobarttat.

Eanavuovdinstivra mieđihii vuos ohcamii, muhto nu ahte gokko justa barttaid galge cegget galggai leat ovttasráđiid boazoealáhusain. Sámefáldi ja orohat guoddaledje mearrádusa. Orohat celkkii:

". . barttat šaddet guovddáš guottetguovlluide ja diehtit vásáhusaid mielde ahte joavdobarttat muosehuhttet boazodoalu (guottetmuosehuhttimat) . . .".

Eanavuovdinstivra rievdadii mearrádusastis ja biehttalii ohcama čuovvovaš vuodustusain:

"Láhpi boahttevaš bartaguovlluid dárkkástusain 1977 geasi, vuosttaldedje boazodoallit garrasit bartahuksenlobi olggobealde biddjojuvvon bartaguovlluid. (Ohcon guovlu) lea daid guovlluid gaskkas maidda leat garra vuostehágut bartahukseii..."

S 6/80 Muosát, ealáhusbarta.

Guovlustivra celkkii:

"Guovlu lea bohccuide guottetguovlu, dasa lassin lea guovlu dehálaš geasseláiddon ja čohkkenbáiki bohccuide mearkuma, njuovvama ja johtima oktavuodas . . ."

Eanavuovdinhoavda mihttii:

"Ii sáhte oaidnit ahte ohcon bartasadji dal livččii sakka eanet vahágahtán guovllu boazoealáhussii go juo leat 3 bartta das lahkosis, dain leat guokte priváhta eatnamiin. . . . mañit áigái eai mieđihuvvo eanet bartasadjeohcamat deike..."

Ohcamii mieđihuvvui ovttá jiena vuostá.

S 2/81 Porsáŋgu, joavdobarta.

Orohaga luohttámušolbmolávdegoddi celkkii čuovvovačča mo barta vahágahtá:

---

¹³⁸⁴ Loppa

"a. Čohkke olu olbmuid deike. Mii leat vásihan ahte nu fargga go idjadanvejolašvuodát leat meahcis de atnet eaiggádat, sin ustibat ja ustibiid ustibat dan joavdoviessun. Leat vel áican ahte leat ustibiid ustibat geat eanemus geavahit meahci. Sii galget oanehamos vejolaš áiggis ásadeami eanemusat ávkin atnit. Ieš barta ii headus olus boazodoalu, muhto johtolat ja muosehuhttin mii das vuolgá vahágahtta ja bilida boazodoalu ovddas.

b. Guohtun massojuvvo ja fiervá giddejuvvo. Boazu garvigoahhá guovllu.

c. Jus vuos okta oažžo bidjat bartta olggobealde muddejuvvon guovllu, gáibidišgohtet eanet aht` eanet dan seamma.

d. Ii berrešii addit bartasajiid olggobealde juo muddejuvvon guovlluid. Boazodoalu beales lea juo mieđihan nu guhkás go lea leamaš dohkálaš . . ."

Ohcamii mieđihuvvui 2 jiena vuostá, čuovvovaš vuodustusain:

"Ohcon bartasadjii lea 100 m eret . . . Guovllus leat juovat ja ii sáhte gohčodit láiddomin. Čujuhuvvo vel ahte gieldda eiseválddit leat mieđihan ohcamii, ja boazoealáhusa oppalaš vuđđosa cealkámušaide."

S 22/77 Davvesiida.

Ohcan bivdiid- ja guollebivdiidsearvvis fáktá/bargobartii čázádaga láigolihtu oktavuodas. Sámeváldi celkkii:

"Guovlu (lea)...boazočohkkenguovlu, ovdal bohccuid jođiha njuovvangárdái... Jus álbmot johtala dán guovllus sáhttet bohccot jorgalit, ja eaige mana gárdái..."

Eanavuovdinstivra mieđihii ohcamii. Šiehtadussii biddjui sierramearrádus ahte ii sáhte luotta ráhkadit riikkageainnus bartii, barta ii galgga adnot vuolggasadjin bivdui ja ii galgga váldit beatnaga áigodagas 1.4 gitta 15.6. ja 15.9. gitta 15.11. Mearrádus guoddaluvvui ja boazodoalloagronoma cealká dán oktavuodas:

"(Guovllus ii leat) dábálaččat oktage boazojohtolat ... muhto guovlu lea hui dehálaš boazočohkkemii čakčat, go jođihuvvo merken- ja njuovvangárdái..."

Direktoráhta válldii vuhtii váidaga ja rievdadii eanavuovdinstivrra mearrádusa.

S 7/81 Gáŋgaviika¹³⁸⁵. Ealáhusbartta, návsto- ja jiellisaji ohcan. Guovllustivra celkkii:

"Eanet barttat guovllus . . . gos manná dehálaš boazojoholat, ii sáhte diktit cegget. Jus galget eanet barttat guovllus, merkkáša dát ahte boazodoalliin čakčat ja giđdat lea hui váttis oažžut bohccuid muotki badjel. . ."

Ohcci celkkii:

" . . . gaska ohccojuvvon bartasajis boazojoholahkii lea birrasii 2 km, namalassii ahte boazujohotin lea oarjjabealde . . . muotki gárddi bokte. . . Ealáhusbartasadi lea olggobealde ieš muotki davvenuortabealde, dainna sajádagain ii leat das danin makkárga oktavuoha ja iige headuš moktege boazodoalu. . ."

Eanavuovdinhoavda mihttii:

"Boazoealáhus lea vuosttaldan huksema dainna vuodustusain ahte leahki lea baski boazojohotimis ja geaidnohoavdda áddejupmi ahte huksendoaibma fylkkageainnu mielde ii berrešii leat soaittáhagas. . .Guovllu guoski beroštumiid čohkkejuvvon árvvoštallama mielde gávnna eanavuovdinhoavda ferte mearrideaddjin deattuhit boazodoalu cealkámuššii."

Eanavuovdinstivra biehttalii ohcama.

S 88/79 Porsáŋgu, searvebarta (Norsk Folkehjelp) Orohatstivra vuosttaldii bartasaji lihttoláigoheami ja celkkii:

"bartasadi lea guovdo . . . láiddoma. Guovlu bartasaji birra adno geasi miehtá. Erenoamážit álddut leat hirrasat ja čájeha dávjá ahte "ballet" guovlluin gos lea bartahuksen ja olbmojoholat. Guovlu mas boazu ballá barttaid geažil lea dávjá máŋgga geardde stuorát go ieš bartasadi. Geassi lea áigi jagis go bohccot dárbbasit ráfi ahtanuššama dihte, nu ahte birgejit dálvvi badjel. Bartahuksen ja barttat guovdo láiddoma ii soaba ráfiin ja guohtonáiggiin bohccot dárbbasit geasset".

---

¹³⁸⁵ Gamvik

Eanavuovdinstivra miedihii ohcamii čuovvovaš mearkkašumiiguin:

"Ii gávnnavuvvo duođastuvvon ahte ohcon bartasadi gártá leat boazodoalloberoštumiid vuostá dan láhkai ahte eanavuovdineiseválddit heađuštuvvojit háldet ohcon guovllu eanavuovdinlága § 2 vuodul. Dábálaš beroštumiid deasta cealkkiha ahte ohcamii miedihuvvo."

Direktoráhta bivddii iskat sáhttetgo bealit dohkkehit ohcama miediheami dainna eavttuin ahte gildo áibbas atnit bartta dalle go bohccot johtalit guovllus. Orohatstivra celkkii:

"Guovlu birra bartasaji lea boazoguohtun 6 mánu jagis miessemánus golggotmánui. Mii ballat ahte bartta ollislaš geavahangildosa jahkebeallái ii sáhte čađahit . . ."

Boazodoalloagronoma celkkii:

"Sáhtta jearrat gii galgá geahččat ahte gielddus doahttaluvvo? Juohke sajis váilu muhtun gii goziha ahte njuolggadusat ja mearrádušat doahttaluvvojit. "

Direktoráhta nannii dasto eanavuovdinstivrra mearrádusa, čuovvovaš lasáhusain:

"Bartasaji mihtádus ...lea evttolaš ahte (bealit) bohtet ovttaoavilvuhtii geavahangildosa áigeráddjema hárrái..."

6.9 Bartasajiid juolludeapmi eará ulbmiliidda

Earret huksensajiid leat bartasajit mat eai seammaláhkai gáibit sierra geavahanvuoigatvuođa (valáštallanrusttegat, čáhcerusttegat jna), muhto mat liikká gáržžidit eatnamiid nu ahte lea veadjemeahtun dahje vádduda eará doaimmaide. Eai leat addon erenoamáš njuolggadusat dákkár bartasajiide, muhto geavadis čuvvojit njuolggadusat mat gustojit huksensajiide, nu ahte eai mihtiduvvo dakkár bartasajit jus gieldda orgánat vuosttaldit.

Muđui lea gažaldat caggágo eanavuovdinlága § 2 nuppi lađas dákkár bartasajiid mihtádusa. Prinsihpas ferte dás dán árvvoštallat guovttesuorrái; vuosttažettiin leatgo beroštumit mat gáibidit suodjaleami ja nuppádassii leago odđa atnu dákkár ahte suodjaluvvon beroštumit vahágahttet nu ahte § 2 nubbi lađas adno. Guokte báhčínšilju mihtádusa ovdamearkkat govvejit dán.

S 21/78 Porsángu, referáhta 5.2 čuo.

Dát ohcan gustui bissovaš báhčínšilljui, mas rusttegii ferte hukset čuožžunbáikkiid¹³⁸⁶, hávdidiid jna., ja dás gávnnahejje nappo eanavuovdineiseválddit ahte lága § 2 nuppi lađđasa litra a cakkai mihtádusa.

S 1/80 Sállánnuorri¹³⁸⁷ báhčínšilju hárrái
Guovllustivra celkkii:

"Báhčínšilju ásaheami Sivlo¹³⁸⁸leagis lea vihkkedallon ovdal. Orohat 20 - Fálá lea garrasit vuosttaldan báhčínšilju ásaheami dán sullooasis. Áidna guovlu gosa orohat lea rávven báhčínšilju ásaheami lea Rávdjnenjarga¹³⁸⁹ olggut oasis (Goahtesulluid¹³⁹⁰ bokte).

Báhčínšilju Sivloleagis vahágahtta ja bilida sakka boazodoalu ovdii. Earret stuorra olmmošjoru guovllus lea báhčínšiljus go lea anus lárpmá ja baldá bohccuid guovllus eret. Dán guovllus leat álo bohccot geasset, seammásgo boazovázzit mátkkašit dáppe."

Dán mielde biehttalii eanavuovdinstivra ohcama go báhčínšillju "šattašii boazoealáhusa vuostá dakkár láchkai ahte stáhta eanaeaiggádin heađuštuvvošivččii háldet eatnamiid eará ulbmilidda." Ohcci guoddalii mearrádusa ja dieđihii ahte

"Eat eisege áiggošii leat vuostá boazoealáhusa go ohcat geavahit guovllu čakčamánu/golggotmánu rájes ja dasságo bohccot bohtet Sállirii gidđat".

---

¹³⁸⁶ standplass

¹³⁸⁷ Sørøysund

¹³⁸⁸ Forsøl

¹³⁸⁹ Strømsnes

¹³⁹⁰ Klokkeøy

Váidda válđui vuhtii ja ohcamii mieđihuvvui čuovvovaš eavttuin:

"Lohpi gusto dušše áigodagas golggotmánu 1. b. - cuoŋománu 30.b. Hárjehallanšillju ii leat lohpi geavahit áigodagas go lobálaččat leat bohccot guovllus. ... Ii dikto cegget fásta rusttegiid guovllus. Skearuid ja eará biergasiid ferte jávkadit juohke báhčima maŋgil. . . ."

Guorahallan Sámi vuoigatvuođalávdegotti olis, dahkkon cuoŋománus 1993, čađahuvvui nu ahte sámi vuoigatvuođalávdegotti čállingoddi ja hálddašanjoavkku miellahttu, Per Abelvik, logahalle buot ohcamiid mat bohte eanavuovdinkantuvrii 1990:s. Galle ohcama bohte oastit, láigohit dahje háhkat eará vuoigatvuođaid stáhta eatnamiin rivde jagis jahkái. Jagis 1990 välljejuvvui danin go navđui ahte eanaš váiddaáššit ledje meannuduvvon gárvvisin Stáhta vuvddiid direktoráhtas (dál Statskog) ja Luondduhálddašandirektoráhtas. Eanavuovdinkantuvra anii jagi 1990 leat áššehivvodaga ja áššesorttaid ovddasteaddjin.

Guorahallama áigga lei várdudit eanavuovdinkantuvrra áššiid soaittáhaga välljejuvvon jagis, makkár ohcamat ledje eanemusat, galle mieđiheami ja biehttaleami jna. Biehttalemiin lei vel miellagiddevaš geahččat galle ášši guoddaluvvo, ja váiddaášši boadus. Ii lean áigi dárkilat geahčadit mii lei biehttaleami vuođustus, nugo Selfors:a čielggadeamis. 1993-guorahallama ávdnasiid ii leat sáhttán buohtastahttit omd. 1980-logu lohpageaži loguin, go Sámi vuoigatvuođalávdegoddi ii leat ráhkadan vástideaddji várdosa ovdal, ja go eanavuovdinkantuvra ii leat addán jahkedieđáhusaid 1985 rájes.

Guorahallan čađahuvvui nu ahte gárvvesmeannuduvvon áššiid ja áššiid maid ledje meannudeamen arkiivvat čađamanno. Buot áššit čállojuvvo golmma iešguđet skovvá. 1. skovvi čájeha eanaháhkamiid ohcamiid eanavuovdinlága § 2 mielde. 2. skovvi čájeha eará vuoigatvuođaid ohcamiid eanavuovdinlága mielde. 3. skovvi čájeha vuoigatvuođaid ohcamiid eará láhkavuođuid mielde, namalassii fuođđo- ja guolleslága mielde. Čállingoddi ráhkadii skoviid ja áššejuohkima,

ja eai leat ráhkaduvvon eanavuovdinkantuvrra makkárga mále mielde.

Sáhtta erenoamážit namuhit ahte dán kártemis ii sirrejuvvon gustuigo huksensadjeohcan eatnamiid muddejuvvon guovllus dahje dan olggobealde. Sáhtta namuhit ahte "áššeguoskekeahces" joavkku áššitge siskkildit daid háviid go ii leat áigejuvvdil eanavuovdinorgánaide vuovdit eatnamiid, ee. go suorgeorgánat biehttalit huksema dahje luobaheami, dahje go eai leat šat eanet guorus huksensajit. Maŋimuš lea erenoamáš áigejuvvdil go juolluda bartasajiid muddejuvvon bartaguovllus.

Oktiibuot logahallo 1034 ohcama, main juogaduvvo 648 ohcamiidda 1. skovis, 23 ohcama 2. skovis, ja 363 ohcama 3. skovis. Skovit leat deaddiluvvon vulobealde.

Eanaháhkama ohcamat šadde *nr. 1 skovis* juogaduvvon čuovvovaš joavkkuide:

- sajit viesuide
- sajit ealáhusviesuide
- sajit almmolaš doaimmaide
- sajit joavdobarttaide
- sajit guođoheaddjibarttaide
- sajit gođiide/ealáhusbarttaide
- sajit návsttuide
- eatnamat eanadollui
- vuoigatvuohta mássavieččahakkii (sáttu ja čievra)
- eatnamat luottaide
- eatnamat rávdnjejohtasiidda
- eatnamat valáštallanrusttegiidda
- eatnamat soames eará rusttegiidda
- eanavuovdin gielddaide.

Juogadeapmi bohta ovdan nr. 1 skovis. Nugo skovvi čájeha, guske eanaš ohcamat joavdobarttaide, oktiibuot 350 ohcama. 64 ohcama guske viessosajiide, ja 40 ohcama guske gođiide/ealáhusbarttaide.

Seammás logahallui galle ohcamii mieđihuvvui, galle biehttaluvvon ohcama guoddaledje, ja váiddaášši boadus. Nugo nr. 1 skovvi čájeha, ovdamearkka dihte 191 bartaohcamii mieđihuvvui ja dán guoddaluvvo 27. Manne

"áššeguoskekeahtes" joavku lea nu stuoris, 122 ášši, lea go eanavuovdinorgánat, nugo čujuhuvvon 2.62. čuoggás ja vulobealde 4.6. kapihttalis, muddejuvvon bartaguovllus juhket nu olu bartasajiid go leat várrejuvvon. Go eai leat šat bartasajit, logahallojit sin ohcamat mat eai vuorbáduvvon dán háve. 10 bartaohcamiid gaskkas olggobealde muddejuvvon guovlu mat guoddaluvvo, eai vuhtii váldon váiddaáššis, eai eanavuovdinstivrras eaige Stáhta vuvddiid direktoráhtas.

Nr. 2 skovis, mii čájeha eará riggodagaid ohcamiid eanavuovdinlága mielde, ledje biddjon 5 jovkui:

- guohtonvuoigatvuohta omiide
- čujuhit muoraid
- čujuhit luopmániid
- čujuhit monnesajiid
- bákterusttegiid ja sullasaš áššit.

Dákkár riggodagain logahallo dušše omiid guohtonvuoigatvuođa ja báktedoaimma áššiid ohcamat. Guohtonvuoigatvuođa ohcamiin biehttaluvvui bealli, muhto ii oktage guoddaluvvon. Báktedoaimma dahje minerálaid áššiin mieđihuvvo 12 ášši 15 áššis, ja ii oktage guoddaluvvon.

Nr. 3 skovvi čájeha fuođđu ja guliid áššesurggiid ohcamiid. Dás ledje joavkkut:

- sáivabivddu láigolihttu
- luossabivddu láigolihttu
- čujuhit bissovaš luossabivdosajiid
- eará

Eanaš ohcamat, 329 oktiibuot, guske čujuhit luossabivdosajiid. Dáin mieđihuvvo 262 ja 67 biehttaluvvo. 19 biehttaleami guoddaluvvo, eanavuovdinstivra ii rievadan ovttage, muhto ovttaleami rievdadii Luondduhálddašandirektoráhta.

Buot ohcamiidda luossačázádaga láigolihttus, 9 oktiibuot, mieđihuvvui. 24 ohcamiin mat gulle jávrriid láigolihtui 18

mieđihuvvojedje, ja 3 biehttaluvvo. Ii oktage biehttaleapmi
váiddagieđahallon.

3. Plána- ja huksenláhka

3. KAPIHTTAL

Plána- ja huksenláhka

3.1 ÁLGGAHUS

Eana- ja eará luondduriggodagaide gullet iešguđet ulbmilat ja beroštumit. Dat sáhttet leat oktasaččat, muhto vuostálastige. Ovdalgo juohke riggodaga ja áššesuorggi hálddašeami njuolggadusaid ovdanbuktá, lea danin lunddolaš čilget min njuolggadusaid buohtalasti stáhta, fylkkagieldda ja gieldda doaimmaid plánema birra ja eana- ja eará luondduriggodathálddus¹³⁹¹.

Geassemánu 14. b. 1985 plána- ja huksenláhka nr. 77 lea dás dat dehálaš láhka. Dat lea oppalaš ja suorgegaskasaš¹³⁹², "sierralágaid" ektui ja mo geavahit sierralágan fysalaš resurssaid nugo eanalága, luoddalága, luonddusuodjalanlága jna.

Láhka siskkilda Norgga olles eanaguovllu, oktan čázádagaiguin, geahča lága § 1 vuosttas čuoggá. Cuo?ománu 21. b. 1989 lánhanuppástusa maŋŋil gusto dat maid mearraguovlluide gitta vuodđolinjáide.

Njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinláhka lea nubbi guovddáš láhka eanaháldema hárrái. Dát láhka gusto datte dušše Finnmárkui. Láhka lea meannuduvvon 2. kapihttalis ovddabealde. Dán oktavuođas ferte čujuhit ahte dát guokte lága máinnašit sierranas dilálašvuodaid ja eaige leat vuostálaga. Goappašiid lágaid gáibádusaid ferte deavdit ovdal dihto atnu sáhtta álggahuvvot. Go eanavuovdineiseválddit vuvdet dahje lihttoláigohit eatnamiid omd. barttaide, ii čana dát gielddaid plána- ja hukseneiseválddiid. 1966 eanavuovdinláhkaásahusaid § 1 mielde galgá datte stáhta

---

¹³⁹¹ naturressursdisponering

¹³⁹² sektorovergripende

matrikulerekeahces eatnamiid vuovdin ja eará hálden nu guhkás go vejolaš leat plána- ja huksenlága plánaid mielde.

Dát ovdanbuktin geahččala válddahallat guovddáš váikkuhangaskaomiid eanageavaheami stivremis plána- ja huksenlága mielde ja mii lea eruoamáš beroštahti Finnmáarkui. Bággolonisteami, ruovttoluotta máksima¹³⁹³, árvošteami njuolggadusat ja huksenáššiid bienasta bitnii njuolggadusat ja ránggáštusat¹³⁹⁴ eai leat danin váldon mielde. Moanat eará lágat lea maid muđui mávssolaččat eanaávkástallamii, muhto eai máinnašuvvo dás.

3.2 LÁHKAVUOĐUS JA NJUOLGGADUSAT

Plánenvuogádat lea vuodđuduvvon álbmotválljen stivremii, ja barggut ja váldi leat biddjon gildii, fylkkagildii ja departementii.

Vuodđoprinsihppa leat ahte servodatplánen galgá buohtalastot. § 2 vuosttas lađđasa mielde lea plánema ulbmil lámhit dilálašvuođa stáhta, fylkkagieldda ja gieldda doaimmaid buohtalastimii bidjan dihte vuodđosa eatnamiid ja eará luondduriggodagaid huksema, ja anu ja suodjaleami mearrádusaide. Dán golmma dási (stáhta, fylkka ja gieldda) plánaeiseválddit ovddasvástit buohkat ahte suodjaleapmi, eanahálddašeapmi muđui ja huksen lea nu bures go vejolaš ávkin ovttaskas olbmuide ja servodahkii, buo. § 2 nuppi lađđasa. Suodjaleapmi ii leat danin seamma čielga ulbmil plánemii go huksen lea. Ulbmilmearrádusas lea dasa lassin erenoamážit deattuhuvvon ahte galggašii deattuhit sihkkarastit mánáide buriid bajáššaddaneavttuid, buo. § 2 goalmát lađđasa.

Lága eará dehálaš prinsihppa lea mielváikkuheapmi plánaerseassas nu árrat go vejolaš. Gielddain lea guovddáš sadji, go dat ovddasvástit rievttálaš čadni plánaerseassaid plánema ja válddi. Stáhta fágaorgánain ja fylkkagielddas lea datte sihke vuoigatvuohta ja geatnegasvuohta searvat proseassaide, buo. § 9-3. Seammás galget gielddat ja fylkka-

---

¹³⁹³ refusjon

¹³⁹⁴ sanksjon

ja guovddášeiseválddiid pláneneiseválddit árjjalaččat dieđihit plánema birra. Dasto lea lágas čielga mearrádus ahte pláneneiseválddit geatnegahttet lámčit dilálašvuodaid nu ahte guoskevaš ovttaskas olbmot ja joavkkut besset searvat árjjalaččat plánaproseassaide, buo. § 16. Mearrádus lea lasáhus daid sakka bienalaš áššemeannudannjuolggadusaide juohke plánamálle oktavuodas.

Plánavuogádat lea juogaduvvon:

- Riikkapolitihkalaš njuolggadusaide, buo. § 17-1 vuosttas lađđasa, ja stáhta muddenplánii, buo § 18,
- Fylkkaplánaide ja fylkkaosseplánaide, buo. V kapihttala,
- Gielddaplánaide ja gielddaoasseplánaide, buo. VI kapihttala,
- Muddenplánaide ja huksenplánaide, buo. VII kapihttala.

Gielddas, fylkkagielddas ja stáhtas leat sin barggut ja sin plánaváldi lágas njuolga mearriduvvon, buo. § 14 vuosttas lađđasa ja iešguđet mearrádusa. Plána sierranas beroštumiid vihkkeallojit vuosttažettiin gielddas, muhto čielga čatnasumiin¹³⁹⁵ bajit njuolggadusaid ja plánaid ektui. Lágas lea dovdomearka ahte riikkalaš ja guovllu politihkka gitta gieldda plánemii ferte gaskkustuvvot daid mearrádusaid mielde maid lámka bidjá gulaskuddama, gulahallama ja mielváikkuheami hárrái. Dát mearkkaša ahte plána- ja huksenlámka lea vuodđuduvvon eará vuogádahkii go suorgelágat, main váldomálle leat ahte váldi biddjo guovddáš orgánii mii sáhhtá sirdit válddi ja mas lea bagadanváldi guoskevaš suorggis vulosguvlui. Vuogádat mearkkaša ahte buohkat geaidda guoská árjjalaččat mielváikkuhit, sihke eiseválddit ja earát, mii lea dehálaš eaktu joavdat plánaide main buot mávssolaš beroštumit leat leamaš mielde ja váikkuheamen bohtosa. Plánaproseassa gártá danin stuorra hástalussan buohkaide joavdan dihte buoremus vejolaš plánii main riikkalaš ja báikkálaš áššáiguoskevaš beroštumit ja deasttat leat árvvoštallon.

Ráđđehus bajimuš hálddašánváldin sáhhtá plánemii addit njuolggadusaid. Parlamentára vuogádaga vuodul doaimmaha

---

¹³⁹⁵ binding

Ráđđehus plánaválddis ulbmiliid ja njuolggadusaid mielde maid Stuorradiggi mearrida. Dábálaččat adnojit stuorradiggedieđáhusat, johtučállosa njuolggadusat jna. ja mánggalágan suorgeplánat addin dihte njuolggadusaid ja ulbmiliid stáhta fágaorgánaide, fylkkagielddaide ja gielddaide. Lassin servodatovdáneami iešguđet fáttáid ja vuoruhansurggiid stuorradiggedieđáhusaid, ovddida Ráđđehus juohke njealját jagi plánendoaimma dieđáhusaid lága mielde, maŋimušSt. dieđáhus. nr. 31 (1992-93) Om den regionale planlegging og arealpolitikk. Ráđđehusa dieđáhus sámepolitihka birra, St. dieđáhus. nr. 52 (1992-93) norgga sámepolitihka birra, ferte vurdot šaddat dehálaš geaidnun gaskkustit plánendoaimmaid ulbmiliid.

Lága sierra plánaásahus lea mearrádus ahte Ráđđehus sáhtta addit *riikkapolitihkalaš njuolggadusaid* čieknudan dihte oppalat ulbmiliidis, nu ahte daid sáhtta juohke gieldda ja fylkkagieldda plánadillái buorebut heivehit, buo. § 17-1 vuosttas lađđasa. Njuolggadusat máinnašivčče ulbmiliid maid háliidivčče juksat, ja livčče álo sorjas konkrehta árvoštallamis mo gieldda buoremusat sáhtta čuovvolit ja heivehit ulbmiliid plánaidasas. Dássáži leat dákkár njuolggadusat addon Gardermoen:i, ee. birasgáibádusa hárrái, mánáid ja nuoraid hárrái plánemis sierralágan gáibádusaid ieš plánaprosessii ja lagasbirrasa fysalaš hábmemis, Oslovuonaguvlui eanaháldema njuolggadusaide iešguđet lágan gáttiide, ja viimmat buohtalaston eana- ja fievrridanplánen. Dasto bargo riikkapolitihkalaš njuolggadusaiguin guovlluide suodjaluvvon čázádagaid birra. Riikkapolitihkalaš njuolggadusaid sáhtta atnit ovddidan dihte riikkalaš rámmaid fáttáin mat leat sámepolitihkalaččat beroštahti.

Riikkapolitihkalaš njuolggadusat eai leat ovttage borgárii rievttálaččat čadni. Čadni eanahálden biddjon rámmaid ja ulbmiliid mielde, easka geavvá pláneamearrádusa dahje várra eanjaláššemeannudeami bokte mat leat lága mielde dahje eará stáhta fágaeiseválddiid bokte. Láhka diktá datte Ráđđehusa ovttasráđiid guoskevaš gielddain sáhttit bidjat áigeráddjejuvvon huksengildosiid stuorát guovlluin go riikkalaš dahje regiuvnnalaš deasttat dahket dan dárbblašlažžan, buo. § 17-1

nuppi lađđasa. Gielddus sáhtta siskkildit lagat albmadvon huksen- ja rusttetdoaibmajuid. Departemeanta, dál fylkkamánni váldesirdima mielde, sáhtta luvvet gildosis. Dát mearráduš lea adnon Reinheimen:s ja Sálteduođdaris vuorddedettiin suodjaleami ja buođđuma gaskavuoda lagat čielggadeami.

Birasgáhttendepartemeanttasge leat láhkavuodđu njuolga seaguhit iežas gielddaid ektui ja bivdit dahje ieš ráhkadit ja mearridit *stáhta muddenplána* dahje *stáhta eanaoasi gielddaplánas*. Stáhta suodjalan- dahje huksendoaimmaid dahje eará servodatlaš deasttaid čađaheami eaktu ferte dahkat dan dárbbaslažžan, buo. § 18. Dát mearráduš lea dásáži leamaš adnon sihkarastin dihte kulturmitoberoštumiid Plassjes ja Oslos, ja Gardermoen girdihápmána huksemii.

Fylkkaplánaid bokte sáhttet stáhta ja fylkkagielda seammaláhkai go riikkapolitihkálaš njuolggadusain bidjat gieldda plánemii rámmaid ja ulbmiliid, geahča lága § 19-1. Ráđđehus dohkkeha fylkkaplánaid, ja sáhtta dan oktavuodas nuppástuhttit plánain maid "gávnna fertet riikkapolitihkalah beroštumiid geažil", buo. § 19-4 mañimušlađđasa.

Lága mielde geatnegahttet gielddat ráhkadit fysalaš, ruđalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami *gielddaplánaid*. Plána galgá siskkildit guhkes áiggi ja oanehis áiggi prográmma ja eanaoasi, buo. § 20-1. Dát mearkkaša ahte gielddaplána sisdoallá iešguđet surggiid sihke eanaplánaid ja plánaid ja ulbmiliid mat eai guoskkat eanadoaimmaid.

Ulbmiliid maid sáhtta ovddidit čadni váikkuhusain gielddaplána eanaoasis, leat mearriduvvon lága § 20-4 vuosttas lađđasis. Sáhtta čadnat mearrádusaid ulbmiliidda čiekŋudan dihte plánamearrádusaid mađđásiid. Eanageavahanulbmilat mat leat lohkkon § 20-4 vuosttas lađđasis ja daid čadni mearrádusat nuppi lađđasis leat ollislaččat.

Plánnenvejolašvuodát leat mánggat, ja dás galget dušše muhtun ovdamearkkat namuhuvvot: Huksenguovllut siskkildit iešguđetlágan huksemiid nugo čoahkkebáikeguovlluid, ássanguovlluid, bartaguovlluid jna. mat leat spesifiserejuvvon dárbbu mielde. Huksenguovlluin sáhtta gáibidit muddenplána ovdal huksema, sáhtta gielddat hukset 100 mehtera čázádaga

avádagas, ja sáhhtá mearridit ahte ii sáhte hukset ovdal muhtun vuodđo servodatbálvalusat leat ásahuvvon. Huksenguovlluin ja eanadoallo-, luonddu- ja olgunastinguovlluin (LNF-guovlluin) sáhhtá diktit bieđggus ássamii, dákkár ássama ja ávkkástallandási mahtodaga ja sajáldaga mearrádusaiguin.

Eanaoasi mearrádusa riektemađđása čuovvu eanaanu ulbmila ja dasa gulli mearrádusaid, buo. § 20-6. LNF-guovlluin mearkaša dát ahte dábálaš huksen ii sáhte dahkkot, muhto dušše doaibmabijut mat leat eanadoalu, luonddusuodjalusa dahje olgunastima oktavuodas. Dát eanaatnu lea čadnon lotnolasat ja ii sáhte juogaduvvot gielddaplánas, omd. ii sáhte olgunastinguovllu bidjat rievttálaš čadni váikkuhusain eanadoalu ektui. Boazodoalluge lea lotnolas oassin eanadoalus, ja dán ulbmila guovlluid ii sáhte daninge gielddaplánas čilget eanadoalu ektui rievttálaš čadni mađđásiin. Ii daga datte maidege jus juohká iešguđetlágan guovlluid, omd. boazodoalu dahje olgunastinguovllu, ieš plánakártii, njuolggadussan viidásat plánemii ja earjaláššemeannudeapmái.

Gielddaplána eanaoasis sáhhtá dasto várret guovlluid luondduávdnasiidda ja johtolatvuogádaga dehálaš beliide, ja sáhhtá gáibit muddenplána ovdal luondduávdnasiid háhkagoahtá.

Eará eanageavahanulbmil leat guovllut mat leat dahje galget gáržžiduvvot juogo sierralága mielde dahje muddenplánas, omd. guovlu masa ii galggašii hukset vuorddedettiin muhtunlágan suodjalanulbmila dahje erenoamáš huksenulbmila. Dás lea rievttálaš čatnasupmi ráddjejuvvon njeallje jahkái vejolašvuodain guhkidit guovtti jagiin.

Gielddaplána eanaoasi ii sáhte guoddalit, buo. § 20-5 ovccát lađđasa.

Dan ektui go gielddaplána eanaoassi lea várddusplána, lea *muddenplána ja ássanplána* doaibmabijuid čađaheami dárkilat plánat, buo. §§ 25 - 28-2 ja § 35 bággonisteami čađaheames plána vuodul. Muddenplána riekteváikkuhus čuovvu § 31:s ja mearkaša nugo gielddaplána eanaoasis ahte ii sáhte hukset jna. ulbmila vuostá, ja ahte guovllu iige eará láhkai sáhte váldit atnui ulbmiliidda mat váddudit plána čađaheami.

Muddenplánaid ulbmilat leat eanet ja mánggalárganat gielddaplánaid ektui, buo. § 25, ja sáhtta čatnat muddenmearrádusaid juohke ulbmila eatnamiid ja viesuid hábmemis ja geavaheames. Sáhtta bidjat atnueavttuid ja sáhtta gielddit muhtunlágan anuge, ja dán láhkai sihkkarastit ulbmila muddema bokte, buo. § 26.

Eanadoalloguovllut lea sierra muddenulbmil, buo. § 25 nr. 2. Eará beroštahti ulbmil lea sierraguovllut, mat leat máinnašuvvon § 25 nr. 6. Dát siskkilda ee.

boazodoalloguovlluid, luondduguovlluid ja olgunastinguovlluid.

Gieldda plánaid sáhtta earaláhkai muddet dárbbu mielde. Sihke gieldda ja departemeanta sáhttet bidjat huksengildosa guovtti jahkái, áigemearri maid erenoamáš háviid sáhtta guhkidit, buo. § 33.

Plána- ja huksenlága VII a kapihttal sisdoallá *čuozašielggademiid* birra mearrádusaid, mat mearkkašit čavgejuvvon gáibádusat áššemeannudeapmái ovdal stuorra doaibmabijuid. Gáibádusat leat lassin hálddašanlága dábálaš mearrádusaid ahte hálddašanorgána galggašii fuolahit ahte ášši birra lea nu bures dieđihuvvon go vejolaš ovdalgo mearriduvvo. Čielggademiid ulbmil lea lága § 33-1 mielde "čielggadit doaibmabijuid váikkuhusaid mat sáhttet sakka čuohcat birrasii, luondduriggodagaide ja servodahkii." Čuozašielggadeapmi galgá sihkkarastit ahte dáid váikkuhusaid dárko go pláne doaibmabiju ja go mearrida, ja makkár eavttuin de, doaibmabiju sáhtta čađahit".

§ 33-3 vuosttas lađđasa mielde galgá doaimmaheaddji nu árrat go vejolaš doaibmabiju ráhkkanahhttimis dieđihit doaibmabijus, jus dát gullá lálkaásahusaide addon nuppi lađđasa olis. Dákkár lálkaásahusat mearriduvvojedje suoidnemánu 27. b. 1990:s. Doaibmabijuid ovdamearkkaid logahallon lálkaásahusaid § 2:s, sáhtta ee. namuhit:

- hukset čáhcefápmorusttega mas jahkásaččat buvttaduvvo badjel 40 Gwh

dahje huksemat mat mearkkašit čázádatmuddema lassáneami

unnimus 9000 luondduheastafámu,

- hukset rávdnjejohtasiid 132 kV gealddain dahje eanet,

ja badjel 20 km guhkudagas (gusto easka borgemánus 1995),

- hukset bohccevuogádaga oljju ja gássa jodiheapmái,
- hukset liggerfápmolágadusa ja fápmoliggerlágadusa badjel 10

MW,

- ráhkadit luottaid mat gáibidit badjel 200

miljon ruvdnui investeremiid gávcci jagi áigodagas dahje oanehat áiggis,

- áсахит ja sakka viiddidit girdihápmaniid,

- áсахит stuorát militeara báhčinguovlluid,

- stuorát rusttegiid sierradoabbariidda,

- cegget, viiddidit dahje sakka muhttit viesuid ja

rusttegiid anu badjel 250 milion ruvdnui investeremiiguin,

- álgit dahje viiddidit váldimis málmmaid, mineráloid, geđggiid, sádduid, láirrá dahje eará mássaid vuovdima jna. dihte mas

unnimus

50 mihttu m³ giera guoskkahuvvo dahje 500 000 m³ mássa váldo.

Vaikko doaibmabidju ii gula láchkaásahusaid § 2 logahallamii, sáhhtá Birasgáhttendepartemeanta ovttasráđiid guoskevaš fágadepartemeanttain mearridit ahte galgá dieđihuvvot, buo. § 33-3 goalmmát lađđasa ja láchkaásahusaid § 2 goalmmát lađđasa. Lága dieđáhusa ja čuozašielggadeami mearrádušat leat hábmejuvvon geahččalit rabas meannudanproseassain mii váfista ahte eiseválddit, báikegoddi ja guoskevaš joavkkut ožžot duohta vejolašvuodaid váikkuhit doaibmabijuid molssaeavttuid ja hábmema, seammásgo vejolaš eavttut doaibmabiju čađaheapmái čielggaduvvojit.

Meannudeami vuosttas muddu lea doaimmaheaddji dieđáhus doaibmabiju ráhkkanahhtimis ovdal teknalaš ja ruđalaš plánen leat čađahuvvon. Dieđáhus galgá sáddejuvvot guoskevaš fágadepartementii, gildii, fylkkagildii ja fylkkamánnaí, ja fágadepartemeanta galgá dieđáhusa bidjat almmolaš dárkkistussii¹³⁹⁶ ja sáddet dan guoskevaš

---

¹³⁹⁶ ettersyn

eiseválddiide ja beroštanorganisašuvnnaide cealkámuššii, buo. § 33-4 ja láhkaásahusaid § 3.

Fágadepartemeanta sáhtta ovttasráđiid Birasgáhttendepartemeanttain mearridit leatgo doaibmabijuid váikkuhusat mat fertejit čielggaduvvot, bohtán ovdan dieđáhusa meannudeamis. Jus leš, sáhtta čielggadangeatnegasvuohta adnot devdon, buo. láhkaásahusaid § 6 nr.1. Jus eai, gáibiduvvo čuozašielggadeapmi prográmma vuodul maid fágadepartemeanta lea mearridan maŋŋilgo Birasgáhttendepartemeanta lea buktán cealkámuša, buo. láhkaásahusaid § 5. Čuozašielggadeapmi meannuduvvo de seammaláhkai go dieđáhus, guoskevaš eiseválddiid ja servviid gulaskuddamiin ja almmolaš dárkkistusain. Dasa lassin lea dás láhkaduvvon gáibáduš almmolaš čoaškkima doallat ášši birra. Ii sáhte čadni lobi oažžut álggahit doaibmabiju mii gullá mearrádusaide (omd. konsešuvdna/čadni pláneamearráduš) ovdalgo čielggadangeatnegasvuohta lea devdon, buo. § 33-6 maŋjimušlađđasa.

Bagadanávdnasis¹³⁹⁷ mii lea sáddejuvvon čuozašielggadanmearrádusaid hárrái, lea aiddostahtton ahte doaibmabijuide sámi ássanguovlluin galgá deattuhuvvot sáhttetgo doaibmabijus leat stuorra dahje eahpesihkaris váikkuhusat sámi servodahkii. Vástideaddji galgá gustot go árvvoštallá galgágo gáibidit dieđáhusa eará doaibmabijuide ja eanetgo mii láhkaásahusaid § 2:s lea mearriduvvon. Dasto leat deattuhuvvon ahte doaibmabijuide mat sáhttet mealgadaš čuošcat sámi servodahkii, leat sámi organisašuvnnat ja Sámediggi guovddáš gulaskuddanášahusat. Fylkkamánni eaktuda addit fágadepartementii fágalaš ráđi das mo doaibmabidju čuošcá sámi servodahkii. Sámi guovddášguovlluid doaibmabijuin galgá čuozašielggadeami čoaškkáigeassu čállot sihke sáme- ja dárogillii.

Plána- ja huksenlága § 6 olis leat moanat *láhkaásahusat* addon huksendoaimma rámmaiguin ja dássegáibádusaiguin, buo. 1987 huksenláhkaásahusaid. Dasto sáhttet gielddat báikkálaš láhkaásahusa (njuolggadusa) §§ 3 ja 4 olis mearridit

---

¹³⁹⁷ veiledningsmateriale

lágaid ložžemiid, čavgemiid, lasáhusaid dahje spiehkastagaid maid báikkálaš deasttat cealkkihit. Muhtun lagat dihto kapihttaliid ii sáhte garvit dán láhkai.

Stuorradikkis ja Ráđđehusas lea hui čielga politihkalaš ulbmil buohtalastit plána- ja huksenlága vuogádaga eana- ja luondduriggodatháldema njuolggadusaide. Vuolggasadjji lea ahte eanageavaheapmi mii lea mearriduvvon čadni plánas galgá leat sierranas suorgeeiseválddiidege čadni. Dát prinsihppa biddjo dađis vuodđun eanaanu buot dárkkisteamis ja ođđa lágain.

3.3 HÁLDDAŠANORGÁNAT JA DAID VÁLDI

Ráđđehus ovddasvástida ja jođiha plánadoaimma riikkadásis, buo. § 13 vuosttas lađđasa.

Birasgáhttendepartemeanta ja Gieldda- ja bargodepartemeanta juhket bajit hálddašanovddasvástádusa. Roavvasit sáhtta dadjat ahte Birasgáhttendepartemeanta fuolaha plánema, ja Gielddadepartemeanta stivre huksenáššeosi, buo. § 13 nuppi ja goalmát lađđasa ja geassemánu 20. b. 1986 ggl. cea.

Fylkkagielda ovddasvástida fylkkaplánema, buo. § 19-1. Báikkálaččat leat barggut ja váldi biddjon gildii, dás maid hui roavvasit juhkkovuvvon gaskal plánabeali ja huksenbeali.

Giellastivra dohkkeha gielddaplána eanaplána ja muddenplána rievttálaš čadni váikkuhusain nu guhká go dávista bajit njuolggadusaide ja rámmaide. Váldi ráddjejuvvo jus lobálaš vugiin lea ovddiduvvon vuosteágga plánii. Dalle ferte Birasgáhttendepartemeanta dohkkehit dahje nannet plána, buo. vulobealde 3.4 oasi.

Ođđajagemánu 1. b. 1994 rájes čađahuvvojit ođđa gielddalága sierralágaid báldalastima oktavuodas dehálaš nuppástusat gieldda plána- ja huksenválddiid ordnemis. Huksenráđđi luohpahuvvo plána- ja huksenáššiid láhkamearriduvvon orgánan gustojeaddji lága mielde. Váldi lea álgovuorus biddjon gildii giellastivrra bokte. Plánaáššiide leat

datte dehálaš barggut ja válldi oassi biddjon plánaáššiid láchkamearriduvvon fásta lávdegoddái, buo. § 9-1 geassemánu 11. b. 1993 láchkannuppástusa mielde, ja gielddat sáhttet ieža mearridit mo huksenáššiid barggut ja válldi galgá hálddašuvvot.

Eará departemeanttain ja stáhta regiuvnnalaš orgánain nugo boazodoalu guovllustivrrain, fylkkamánni birasgáhttenossodagas, fylkkaeanadoallostivrras ja luoddahoavddas leat dehálaš doaimmat plánaproseassas gulaskuddanáshussan, buo. ovddabealde 3.2 oasis, ja orgánan mii sáhtta ovddidit vuosteákka plánii maid gielddastivra dohkkeha.

Fylkkamánnái lea sirdon muhtun bargguid válldi departemeanttain. Dehálamos mearrádus lea váidalanortnegiin¹³⁹⁸, go fylkkamánni lea váiddaorgána gielddaid mearrádusaide plána- ja huksenlága mielde, buo. §15 goalmát lađđasa ja váldesirdinmearrádus¹³⁹⁹ Birasgáhttendepartemeantta suoidnemánu 1. b. 1986 johtučállošis T-8/86. Dasto galgá fylkkamánni gohčit ahte stáhta orgánat devdet ovttasbargogeatnegasvuodas, oaivadi, soabahit plánaáššiin gohčit lobálašvuoda.

3.4 ÁŠŠEMEANNUDEAPMI JA GEAVAT

Lassin plána- ja huksenlága § 16 mielváikkuheami birra plánaproseassas leat mearriduvvon viiddis njuolggadusat mat mearkkašit gielddaplánaid ja muddenplánaid guovttelávkemeannudeami¹⁴⁰⁰, buo. § 20-5 ja §§ 27-1 ja 27-2. Sihke gielddaplána eanaoasis ja muddenplánemis galgá plánenbarggu álgin dieđihuvvot. Muddema dáfus, galgá barggu birra almmuhit ainjuo guovtti áviissas maid báikkis lohket, eaiggádiidda ja vuoigatvuodálaččaide galgá čállit ja galgá iskat ovttasbargat almmolaš eiseválddiiguin, organisašuvnnaiguin jna. Dán áigga lea olahit buot áššáiguoskevaš beroštumiid ja oaiviliid nu árrat go vejolaš, muddenbarggu váikkuheapmái.

---

¹³⁹⁸ klageordning

¹³⁹⁹ delegasjonsvedtak

¹⁴⁰⁰ totrinnshandling

Gielddaplána eanaoasi ja muddenplána evttohusat galget fas biddjot almmolaš dárkkistupmái ja sáddejuvvot almmolaš eiseválddiide ja guoskevaš organisašuvnnaide jna. Muddenplánas galgá fas čállit eaiggádiidda ja vuoigatvuođalaččaide. Riektesihtkarvuohta daid viiddis eanaháldenmearrádusaid ektui maid plánamearrádus mearkkaša ja bággonistanvejolašvuohta lea vuođustusa oassi, muhto buot guoski beliid mielváikkuheami dehálašvuohtage olahán dihte buoremus vejolaš bohtosa, lea vuođđodagaldat.

Plána- ja huksenláhka vuođđuda bieđggus ássama, báikkálaš iešstivrema ja lagašdemokratia prinsihpaide. Seammás sisdoallá láhka váikkuhangaskaomiid sihkarastin dihte ahte gieldda plánen ja eaŋkaláššemeannudeapmi plána ektui sáhttet giehtaguššot bajit dási geažos áiggi gustojeaddji rámmaid ja njuolggadusaid siskkobealde. Dehálaš mearrádusat dán oktavuodas leat:

- stáhta fágaorgánas jna. lohpi cealkit vuostá gieldda plánamearrádusa, buo. § 20-5 viđát lađđasa ja § 27-2 nr. 2,
- departemeanttas lohpi seaguhit iežas dáhttus mielde ja muhttit plánamearrádusaid dihto eavttuin, buo. §§ 20-5 čihččet lađđasa ja 27-2 nr. 3 maŋimušlađđasa,
- stáhta orgánaid váidinvuoigatvuohta gieldda eaŋkalmearrádusain, maddái muddenmearrádusaid, buo. §§ 15 nuppi lađđasa ja 27-3 nuppi lađđasa,
- ortnet ahte departemeanta álgovvorus lea lága mielde váidinásahus, buo. § 15 nuppi ja goalmmát lađđasa,
- stáhta eanaplánema mearrádusat, buo. §18.

Dušše *vuosteággavuogádat*¹⁴⁰¹ máinnašuvvo lagat dás. Stáhta fágaorgánat, fylkkagielddat ja ránnjagielddat sáhttet ovddidit vuosteákka gieldda plánamearrádusaide, ja lea čielga eaktu ahte dát leat gieldda plánaproseassa mielváikkuheami ja gulaskuddan oktavuodas. Danin leat orgánat mat lága § 9-3 mielde galget veahkehit gielddaid plánemiin, mat dan galget fuolahit. Boazodoalu guovllustivrrat oktan orohatstivrraiguin mielváikkuhit gieldda plánaprosessain boazodoalloberoštumiid ektui, ja ieš vuosteággavejolašvuohta lea biddjon juohke

---

¹⁴⁰¹ innsigelsessystem

guovllustivrii. Eará dehálaš stáhta orgánat vuosteággavejolašvuodain leat fylkkaeanadoallostivra, fylkkamánni birasgáhttenossodat, geaidnohoavda ja guolástanhoavda. Eanavuovdinorgánain ii leat vuosteággavuoigatvuohta.

Vuosteággagaortnet ráddje gielddastivrra válldi dahkat plánamearrádusaid. Rievttálaš váikkuhusat leat ahte gieldda mearrádusat eai leat loahpalaččat, ja válldi dahkat mearrádusaid sirdojuvvo Birasgáhttendepartementii. Vuosteággaga ii galgga muđui lotnašuvvot váidagiin, maid easka sáhtta atnit go loahpalaš plánamearrádus lea gárvvis.

Go geavaha plána- ja huksenlága § 7 *sierralohpemearrádusa* lea huksen jna. dávjá leamaš čovdon eaŋkaláššemeannudemiiin. Dáđistaga gogárvvistuvvojit gielddaplánat, šaddá álgoširren čielgasabbot guovlluide gos sáhtta hukset viesuid ja guovlluide mat fertejit doalahuvvot nu go leat. Dát dieđus váikkuha sierralohpegeavada čuovggus guvlui. Dasto sáhtta dát várra váikkuhit sierralohpegeavadii ahte ođđajagemánu 1. b. 1994 rájes lea plánaáššiid bissovaš lávdegoddi mas lea sierralohpeváldige plánaid ektui.

§ 7 mearrádus deattuha ahte sierralobi dušše sáhtta addit "erenomáš árttaid geažil", mii mearkkaša ahte ferte rievttálaččat árvoštallat leago gáibádus devdon. Sihke ovdabargguin ja johtučállošiiin lea báhkkoduvvon ahte nuppástuhttit plána váldoáššálaččat dušše dahkko lága § 28-1 mearrádusa mielde, ja ahte eaŋkalsierralobit eanaš dušše addojit gaskaboddosaš ja áigeráddjejuvvon spiehkastagain. Datte rievdá olu gielddas gildii mo sierralohpeváldi adno. Ođđajagemánu 1. b. 1994 rájes lea § 7 mielde čielgasit mearriduvvon gáibádus ahte guoskevaš stáhta eiseválddiid galgá guldalit ovdal sierralohpi addo plánas.

Lága §§ 93-95 mearrádusat mearkkašit ahte ferte leat *huksenlohpi* ovdal huksema jna. Gieldda galgá dan oktavuodas gohcit ahte bargu ii leat vuostá lágaid, láchkaásahusaid dahje rievttálaš čadni plánaid. Seammas lea gieldda huksenválldis bálldalastinbargu¹⁴⁰² eará dárbblaš lobiid ja cealkámušat ektui, buo. § 95. *Rusttegiid ja bissovaš huksejumiid* galgá

---

¹⁴⁰² samordningsoppgave

dušše *dieđihit*, ja dás ferte gieldda vástidit ovdal lagat dihto áigemeari jus plána- ja huksenláhka dahje vejolaš eará njuolggadusat cagget čađaheami.

Finnmárkku fylkkagieldda dieđuid mielde lea bealli gielddain dál mearridan gielddaplánii eanaoasi, ja earát, earret okta gieldda, leat boahtán nu guhkás proseassas ahte vurdo dát leat mearridan gielddaplánaideaset 1993:s. Viđa plánii (Áltá, Kárášjohka, Guovdageaidnu, Davvesiida ja Fálesnuori) ovddidedje vuosteákka, ja buohkat ledje suoidnemánu 1. b. 1993 ain fylkkamánni soabaheamis¹⁴⁰³. Boazodoalu guovllustivrras lea leamaš vuosteágga buot njeallje háve, fylkkaeanadoallostivra golbmasis, ja geaidnohoavddas ja fylkkagielddas lea leamaš vuosteágga ovttá háve goappásge.

Eanavuovdinkantuvra lea dán áigodagas mielváikkuhan árjjalaččat čeahkebaíkeovddideamis jna. sihke gielddaplánemis ja muddenplánemis. Bartahuksema dáfus, lea geavat ahte eanavuovdinkantuvra ieš ovddida muddenplána evttohusa gos guovllut leat čielgasat gielddaplánas, buo. plána- ja huksenlága § 30.

Suoidnemánu 1. b. 1993 golbma čuozaheamis čielggadanášši meannuduvvo Finnmarkkus. Buohkat guske čievrvieččahakkii, guokte Kárášjogas ja okta Máttá-Várjjagis.

4. Hálddašanguovllut

4. KAPIHTTAL

Hálddašanguovllut

4.1 ÁLGGAHUS

Dát kapihttal geahččala válddahit mo hálddašuvvojit dehálamos riggodagat ja atnuguovllut stáhta eatnamiin Finnmarkkus. Kapihttaliid leat vuodđudan seamma fáddái daningo navdo álkibun lohkkái fuomášit mo lea dilli iešguđet guovllus.

---

¹⁴⁰³ megling

Juohke kapihttala 1. čuoggá álggus válddahallo muhtun muddui duohtavuolta riggodaga dahje eatnamiid geavaheami dáfus. Dás deattuhuvvo ahte áigumuš ii leat dievvasit govvet anu. 2. čuokkis várduda dehálamos láhkavuđđosa ja várra eará mávssolaš njuolggadusaid. Muhtun muddui lea maid ovdanbukton oppalaš njuolggadusat mat dás ležžet beroštahti. 3. čuokkis várduda hálddašanorgánain ja daid válddi dán guovllus. Dás leat muhtun háviid, dihto hálddašanorgána oktavuodas, lagaat govviduvvon dehálamos riektenjuolggadusat riggodaga dahje eatnamiid geavaheames. 4. čuoggás várduduvvo dehálamos gustojeaddji áššemeannudannjuolggadusain, ja dan suorgegeavat logahallo.

Muhtun háviid ii heive dát vuohki, ja danin leat ge spiehkastagat soames kapihttaliin. Dát gusto omd. kapihttala fuođđuid birra, mas leat válljen govvidit monne- ja uvjahálddašeamige. Buot čielggadusas lea geahččalan ovdanbuktit hálddašanguovlluid, riektenjuolggadusaid, hálddašanorgánaid ja duohta dieđuid mat navdojit eanemus berošteaddjin Sámi vuoigatvuodálávdegotti politihkalaš árvoštallama duogášávnasin.

Dás deattuhuvvo ahte sihke riektenjuolggadusat - erenoamážit guoská lagabui addon njuolggadusaide - ja hálddašanorgánaid hábmen, dađistaga nuppástuvvet ja ovdánit. Danin lea jáhkkehahti ahte govvádusa oasis dihto áiggi mielde sáhttet boarásmuvvan. Čielggadeapmi lea datte geahččalan leat ajour golgotmánu 1. b. 1993:s.

4.2 EANADOALLU

4.2.1 Álggahus

Finnmárkku váile 48 000 km² eanaviidodagas leat eanaš guorba čearut ja eanabákti. Unnit go 1% eatnamiin sáhtta gilvit, ja dál lea dušše sullii 0,2% Finnmarkku eanadoalloviidodagas gilvon. Sihke fylkka eana ja dálkkádat ráddjejit eanadoalu vejolašvuodaid, muhto sajádaga ektui lea almmatge luonddu

beale šaddadandilli Finnmárkkus beanta buorre, erenoamážit geassebotta čuovgatáigge geažil.

1992:s lei eanadoalloviidodat Finnmárkkus sullii 92 100 mihtu, go fas 1969:s lei 108 000, 1979:s 94 000 ja 1989:s 95 411 mihtu. Fylkka guovtti stuorámus eanadoallogieldda leat Áltá ja Deatnu main eanadoalloeatnamat leat 23 557 ja 22 713 mihtu. Kárášjoga, Porsáŋggu ja Máttá-Várjjaga gielddain leat juohkehaččas birrasii 7 500 - 9 500 mihtu. Gilvoneatnamiid ektui leat fylkkas stuorra guovllut maid lea vejolaš gilvit. Navdimis livččii sáhttán gilvit oktiibuot sullii 250 000 mihtu. Stuorámus liigegilvineatnamat leat Máttá-Várjjagis, Unjárggas ja Porsáŋggus.

Go muđui buohtastahtta riikka leat eanaš doalut fylkkas viehka ođđasat. 1959 rájes, go lea logahallon eanemus doaluid Finnmárkkus, 1992 rádjai, de lea stuorrátgo 5 mihtu doalut njiedjan 4756:s 718 rádjái. Eanemus njiedjan leamaš unnimus doaluin, namalassii vuollel 50 mihttosáš eatnamiin, go fas stuorát doalut badjel 100 mihttosáččat, leat lassánan. Nu leage hápmi sakka rievdan finnmárukueanadoalus maŋimuš30-35 jagi, seammaláhkai go muđui riikka eanadoalus. Eanadoalloviidodat juohke dollui lea mealgat lassánan seammásgo doallolohkuges lea geahpeduvvon. Mekaniseren ja rasjonaliseren lea geahpedan bargiidlogu eanadoalus maŋemuš áigge. Go 1970:s ledje 2675 bargi, 8,2% bargoveagas, lei lohku geahpeduvvon 1566:i, dahje 4,2% 1980:s ja 1308 dahje sullii 3,5% bargoveagas 1990:s. (Gáldu: Folke- og boligtinger, Statistisk Sentralbyrå.)

Oasseáiggeeanadoallu lei ovdal dábálamos doallohápmi Finnmárkkus, erenoamážit unnit doaluin. Dábálamos lassefidnut ledje guollebivdu, bivdu, viesso- ja huksendoaimmat ja almmolaš kantuvrrain bargu. 1979 rádjai lei Finnmárkkus unnimus oassi doaluin main 90%, ja eanemus oassi doaluin main 10% nettosisaboađus bođii doalus. Maŋemuš áigge lea stuorát oassi doaluin addigoahtán eanadoallái badjel 90% ollislaš boađus¹⁴⁰⁴, nu ahte Finnmárkkku dilli lea sullii nugo riikkas muđui. Maŋemuš jagiid eanadoalu ruhtadili

---

¹⁴⁰⁴ totalinntekt

čavgemiid¹⁴⁰⁵ badjelmearebuvttadeami¹⁴⁰⁶ geažil, leat boanddat eanet bargagoahtán lotnolasealáhusaiguin. Lotnolasealáhusaid ođđa hápmi lea dahkan vejolažžan sihkkarastit bissovaš eanadoalu, ja eanadoalu investerenruđaid stuorát oassi lea maŋemuš jagiid addon cegget lassiealáhusaid.

Sáhhtá namuhit ahte muhtun Finnmárkku (Álttá, Deanu, Njávddáma) johkalegiid eanadoalliin lea sierravuoigatvuohta luossabivdui eanuin johkaleagi eará ássiid ektui. Omd. Deanu eanadoalliin lea duohtadilis oktovuoigatvuohta fierbmebivdui. Mearraluossabivddu dáfus vihtanbivdosiiguinge lea eanadoalliin ja eará vuodđoealáhusdoalliin buoret dilli go earáin báikegottis, daningo čujuheapmi dákkár guollebivdui vuohččan lea addon árjjalaš eanadoalliide ja/dahje guollebivdiide.

Luonddu dili ja Finnmárkku sajádaga dihte, lea šaddadeapmi eanemusat dakkárin mii unnán gáibida lieggasa ja oanehis šaddanáiggi. Suoidne- ja ruonasfuodđariidda¹⁴⁰⁷ leat vuodđun fylkka eanadollui go dát birgejit buoremusat dálkkádagain dáppe. Eana mii lea anus, lea sullii 90% gieddeláddjemii ja guohtumii, sullii 8% ruohtasšattuide, ruonasfuodđariidda ja silošattuide, ja dušše sullii 0,4% geavahuvvo buđetšaddadeapmái. Finnmárkku eanadoallu lea danin eanaš vuodđuduvvon šibitdollui, namalassii šibihiid, spiinniid, sávzzaid ja vuoncáid.

Eanaš oassi šibitdoalus lea mielkebuvttadeapmi, ja Finnmárku lea ieš birgen milkkiin 1980 rájes. Mielkebuvttadeaddjiid lohku lea geahppánan sakka maŋimuš 20-30 jagis, muhto gaskamearalaš lohku lea lassánan 4 eallis 1969:s ja dál 13. Sávzadoaluid lohku lea olu geahppánan, seammásgo gaskamearalaš sávzalohku lea lassánan 8:s sullii 30 sávzii juohke doalus. Biergobuvttadeapmi gokčá dušše sullii 30% dárbbus, ja monnebuvttadeapmi gokčá sullii 20% fylkka ollislaš dárbbus¹⁴⁰⁸. Buđet-, ruonasšaddo- ja muorjebuvttadeapmi leat uhccán. Eai leat sihkkaris logut, go stuorra oassi manná iežas dálloatnui, muhto buvttadeapmi navdo gokčamin sullii 10% fylkka dárbbus. Eanaš

---

¹⁴⁰⁵ innstramming

¹⁴⁰⁶ overproduksjon

¹⁴⁰⁷ grønnforvekst

¹⁴⁰⁸ totalbehov

eanadoalloeana adno ávkin roavvafuođđariid¹⁴⁰⁹ šaddadeapmái, áinnas suinniide. Ii leat buvttadusvárdus, muhto navdo dábálaččat leat iešbirgejeaddjin roavvafuođđariid dáfus. Fuones šaddojagiid bukto datte veahá roavvafuođđar, earret eará Suomas. Muđui lea oston álbmefuođđar¹⁴¹⁰ ja meahcceguohtun sávzzaide- ja nuorrašibihiiddage mearkkašan Finnmárkku ollislaš eanadoallobuvttadeapmái. Navdo dábálaš jagiid leat birrasii 45% eallifuođđaris álbmefuođđar. Váttis lea dadjat loguin man dehálaš lea omiid meahcceguohtun, muhto árvui han gullá go geahpeda eanadoalli geavaheames iešbuvttadan¹⁴¹¹ ja oston fuođđara seammásgo das lea iežas árvu diktit omiid guohtut olgun muhtumin jagis.

1985:s meroštuvvui vuosttasárvu¹⁴¹² eanadoallobuvttadeamis Finnmárkkus 176,7 mill. ruvdnui. Maŋgil ii leat meroštallon sullasaččat, muhto árvu navdo leamen badjelaš 200 mill. ruvnnu. Lassin ieš vuosttasárvui váikkuha eanadoallu iešguđetlágan árvolassánemiide maidda iige leat nu álki bidjat hatti. Eanadoalus leat mealgat eahpenjuolga bargosajit ja árvolassámeani nálástuhttima¹⁴¹³ ja vuovdima dihte. Dasa lassin lea eanadoallu okta dehálaš osiin bisuheames ássama giliin, ja dalle bisuheames ealli sámegiliidge.

4.2.2 Láhkvuođus ja njuolggadusat

Njukčamánu 18. b. 1955 eanaláhka nr. 2 gusto olles riikii, ja dan ulbmil lea "láhčit dilálašvuodaid nu ahte riikka duoddarat vuvddiiguin ja váriiguin ja buot daidda gullevaččat, geavahuvvojit ávkkálamosen servodahkii ja geat barget eanadoalus", buo. § 1 vuosttas lađđasa. § 1 nuppi lađđasis čuožžu ahte vai juvssašii mihttomeari sáhhtá "stáhta veahkkehit háhkat eatnama, guohtuma, vuvddiid ja eará eatnamiid ja vuoigatvuodaid" cegget ođđa doaluid ja stuoridit boares doaluid

---

¹⁴⁰⁹ grovfor

¹⁴¹⁰ kraftfor

¹⁴¹¹ egenprodusere

¹⁴¹² førstehåndsverdi

¹⁴¹³ foredling

vai livčče "doarváí stuorrát oadjudit eaiggáda ja bearatgotti ruhtadili". Eanalága guovddážiis lea § 54 vuosttas lađas, mas daddjo ahte gilvon ja gilvvehahtti¹⁴¹⁴ eatnamat eai galgga "geavahuvvot doaimmaide mas ii leat eanabuvttadanulbmil" ja § 53 mearrádus mas daddjo buot gilvon eatnamiid galgat dikšut. Dáid njuolggadusain čuovvu § 55 mielde ahte opmodat mii adno dahje sáhtta adnot eanadollui ii juhkkovuvvo ovdal go fylkkaeanadoallostivra mieđiha. Datte lea nannejuvvon ahte eanalága § 55 ii leat fámus Finnmárkkus, geahča 4.2.3. čuoggá.

Miessemánu 31. b. 1974 konsešuvdnaláhka nr. 19 mearkkaša maiddáí veahá Finnmárkkui, muhto leat spiehkastuvvon dehálaš áššiin konsešuvdnamearrádusain. Lágas "lea ulbmil muddet ja gohcit giddodagaid vuovdima vai suodjalivčče beaktilit eanadoalu buvttadaneatnamiid ja eaiggát- ja geavahandilálašvuodaid mat leat ávkkálamos servodahkii..", geahča § 1. § 2 vuosttas lađđasis čuovvu ahte giddodaga dábálaččat "ii sáhte háhkat Gonagasa lobi haga (konsešuvnna)." Dát konsešuvdnaváldi lea dihto áššiin sirdon Eanadoallodepartementii ja Ealáhusdepartementii, fylkkaeanadoallostivrii ja gielddastivrii ođđajagemánu 6. b. 1989 láhkaásahusa nr. 82 mielde.

3. kapihttalis addojit mearrádusat sirdimiin main ii dárbbášuvvo konsešuvdna. Dát gusto earret eará unnit eanjal ássan- ja joavdoviessosajiide § 5 mielde ja sirdin beallelažžii ja lagasfulkkiide § 6 nr. 1 mielde. Eana- ja vuovdedoallopmoagaide lea datte "konsešuvdnafriddjavuohta eaktuduvvon dasa ahte háhki ásašii opmodahkii ovdal go gollá jahki ja ieš ássá ja jođiha dan uhcimusat 5 jagi", geahča § 6 nr. 1 nuppi čuoggá (ássan- ja jođihangeatnegasvuoha).

Nugo namuhuvvon lea spiehkastuvvon dehálaš áššiin Finnmárkkku hárrái. Njukčamánu 30. b. 1990 láhkaásahusas konsešuvdnafriddjavuođa birra háhkat dihto giddodagaid Finnmárkkku fylkkas daddjo I. čuoggás ahte ii dárbbáš konsešuvdna go háhká huksejuvvon ja huksejuvvonkeahtes guovlluid Finnmárkkku eanavuovdinkantuvrras, ja II čuoggás ahte ii dárbbáš konsešuvnna go háhká vuollel 10 mihtu

---

¹⁴¹⁴ dyrkbar

huksejuvvon opmodaga. Konsešuvdnafriddjavuohta gusto vel go ásaha geavahanvuoigatvuođaid ja eará vuoigatvuođaid konsešuvdnalága § 3 mielde. Suoidnemánu 28. b. 1978 ggl. cea. láhkaásahusa § 1-12 konsešuvdnafriddjavuođa birra háhkat dihto giddodagaid j.e. čuožžu ahte ii dárbbas konsešuvdna háhkat lassieatnamiid mat leat čuldon eanavuovdinlága § 2 olis. Konsešuvdnaláhka lea datte fámus: nu ahte ássan- ja jođihangeatnegasvuohta lea fámus dieid háviid. Ii leat datte spiehkastuvvon olgoriikalaččaid konsešuvdnageatnegasvuhtii, buo. juovlamánu 14. b. 1917 industrikonsešuvdnalága III kapihttala.

Njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinláhka oktan láhkaásahusaiguin ja mearrádusaiguin lea hui guovddážis dán oktavuodas, go láhka mudde Finnmárkku stáhta matrikulerekeahates eatnamiid hálddašeami.

Eanavuovdinlága § 2 olis sáhttet stáhta "matrikulerekeahates" eatnamat sirdot (vuvdot dahje láigohuvvot) priváhtii ee. eanadollui. Eanadollui sáhttet leat eatnamat ođđa doaluide, lassieatnamat dálá doaluide ja gilvojuvvon giettii. Dan lagat hálddašeapmi lea muddejuvvon suoidnemánu 15. b. 1966 eanavuovdinláhkaásahusain maŋŋelaš golggotmánu 3. b. 1967 1. kapihttala vuovdima ja láigoheami nuppástusaiguin ja mearrádusaiguin, maŋimuš Eanadoalodepartemeantta muhtán suoidnemánu 2. b. 1979. Eanavuovdinláhkaásahusa § 11 mielde ovddasvástit eanavuovdinorgánat dán hálddašeami.

Eanavuovdinláhkaásahusa § 1:s, buo. § 1 mearrádusas, čuoččuhuvvo ahte galgá vuovdit ja láigohit stáhta eatnamiid guovllu beroštumiid ollislaš árvvoštallama vuodul, mas ee. vuhtii váldá eanadoalu eanadárbbu. Eanavuovdinlága § 2 nubbi lađas giel dá vuovdit ja lihttoláigohit guovlluid mat leat erenoamáš dehálaččat boazodollui. Dasto čuožžu eanavuovdinláhkaásahusa § 1:s ahte eanavuovdinorgánat berrešivčče árvvoštallat ja plánet eanaplánema rámma siskkobealde plána- ja huksenlága mielde. Dohkkehuvvon plánat ráhkadan plána- ja huksenlága mielde čatnet geavaheaddjiid - stáhta "matrikulerekeahates" eatnamiid háldemiinge.

Mo vuovdit ja lihttoláigohit eatnamiid eanadollui čuožžu mearrádusa § 2:s ahte stáhtaeatnamat mat galget ávkin eanadollui berrejit plánejuvvot stuorebuš oktilaš guovlluide ovdalgo luobahuvvojit, ee. geavaheaddjiid beroštusaid, gilvingánáheami, sajadaga ja vuoigatvuođavuodu logahallama olis. Eai lágas eaige eanavuovdinláhkaásahusas leat lagat njuolggadusat goappá molssaeavttu vuovdima dahje lihttoláigoheami galggašii geavahit guđege háve. Mearrádusaid § 2 nuppi čuoggás čuožžu datte ahte lassieatnamiid álggos berrešii lihttoláigohit. Go eatnamat leat gilvon ja dat jáhkkimis ain boahhteáiggis adnojit eanadollui, de easka sáhtta daid vuovdit.

Makkár vejolašvuohta ođđa doaluin galgá omiid meahcceguohtumiidda, lea lagat muddejuvvon eanavuovdinláhkaásahusa §§ 6 ja 7:s. § 6:s oidno ahte eanavuovdinorgánat "sáhttet" diktit guohtut stáhta eatnamiin jus ii vahágahte vuovddi. Dasto berre guohtuma dábálaččat ordnet "sierra láiddomiin". Dát ii mearkkaš ahte dihto guovlu dollo dihto geavaheaddjái, muhto ahte son sáhtta diktit guohtut guovllus searválaga eará geavaheaddjiin (oktasašguohtun). Dehálaš deastta iešguđet láiddonválljemii lea juksat govttolaš guohtonjuohkima gaskal boazodoalliid ja eanadoalliid. § 7 mielde sáhtta guohtonvuoigatvuođa gáržžidit, muddet dahje sirdit, dahje áibbas bissehit viđa jagáš heaittihanáigemeriin almmá buhtadusa haga geavaheaddjái. Jus guohtonvuoigatvuohta bissehuvvo áigemeari haga, dahje oanehat áigemeriin go vihtta jagi, de buhtaduvvo vuoigatvuođaeaiiggáda vahát go lea ožžon oanehat heaittihanáigemeari go vihtta jagi. Dás namuhuvvo ovdeš eanavuovdinlágaid njuolggadus mas gildojuvvo vuovdit guovlluid mat leat dehálaččat omiid guohtumiidda, sihkkojuvvui 1965 eanavuovdinlágas. Muđui čujuhuvvo Riektejoavkku čielggadeapmái 3.3. kapihttalii meahcceguohtun omiide, 4.2.6. kapihttalii guohtonvuoigatvuohta omiide ja 2. mildosii, III.5.

Geassemánu 14. b. 1985 plána- ja huksenláhka nr. 77 deattuha ulbmilparagrafas ahte láhka galgá láchit dilálašvuođaid nu ahte eanageavaheapmi ja huksen gártet ávkkálaččamussan juohkehažžii ja servodahkii, geahča § 2

nuppi lađđasa. Ulbmilmearrádusa ferte geahččat ovttas eanalága ulbmiliin.

Stuorradikkedieđáhusas nr. 57 (1980-81) Stáhta vuvddiid direktoráhta mihttomeari ja bargguid birra, čuožžu earret eará:

"Opmodagaid hálddašettiin berrešii DSS bargat eana- ja resursahálddašemiin mii lea ávkkálaččamus servodahkii, guovlluide gos stáhta opmodagat leat ja mas stáhta lea eanaeaiggádin." (5. siiddus)

Finnmárkku 1992-95 fylkkaplána deattuha 5.1. čuoggás ahte lea váldoulbmil sihkkarastit Finnmarkku oasi riikkalaš eana- ja vuovdedoallobuvttadeamis ja -barggaheamis. Vai juvssašii ulbmiliid galgá ee. bargat amas nuppástuhttin čuoža fylkka eanadollui, oččodit dohkkehit eanadoalu sierrameannuduvvot oassin lotnolasealáhussan sámevuovlluin, nannet roavvafuođđar- ja biergobuvttadeami, movttiidahttit ávkkástallat muorje- ruonasšaddo-, buđet- ja eará gilvvagárdešaddobuvttadeami.

4.2.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Eanadoallodepartemeanta sáhtta, eanalága § 8 mielde, buo. miessemánu 26. b. 1978 ggl. cea., addit lánkaásahusaid fylkkaeanadoallostivrra ja gieldda áššemeannudeames, earret eará siskkáldas bargujuohkimis nu ahte fylkkaeanadoallostivra sáhtta dodjit jođiheaddjái dahje hálldahussii addit cealkámušaid ja dahkat mearrádusaid stivrra dahje lándegotti beales. Gildii sáhtta maid sirdit váddi bargguin mat gullet fylkkaeanadoallostivrii.

Fylkkaeanadoallostivra leat stáhta orgána fylkkadásis. Stivrras leat 7 miellahtu várrelahtuiguin geaid fylkkadiggi vállje sierra fylkkagieldda válgaáigodahkii. Stivra galgá stáhta beales čadahit lága § 1 ulbmila, ja geahččalit oažžut govttolaš vuovdinfálaldagaid opmodagaide, veahkkehit oažžut áigái eanaatnima oastimiid ja bargat plánaiguin, buo. eanalága § 6.

Eanalága § 53 mielde sáhtta fylkkaeanadoallostivra mitalit eaiggádii geas leat gilvon eatnamat mat lea

"suostojuvvon¹⁴¹⁵" dahje "ávkkeheamit", makkár doaimmaid galggašii čađahit vai eatnamat govttolaččat buvttaduvvošivčče. Stivra sáhtta gohččut eatnama lihttoláigohitge ainjuo 5 jahkái. Eanalága § 54 mielde sáhtta fylkkaeanadoallostivra erenoamáš háviid addit sierralobi gilvon dahje gilvvehahtti eatnamiid atnit eará ulbmiliiddago eanadollui "jus dilálašvuođaid ollislaš árvvoštallama mielde gávnna ahte eanadoalloberoštumiid ii berrešii vuhtii váldit."

Fylkkaeanadoallostivrra dat maid miediha eanaopmodagaid juogadeapmái § 55 mielde. Dán mearrádusas ovdanbohtá ahte galgá dušše miedihuvvot "jus juogadeapmi lea doaimmaekonomalaččat¹⁴¹⁶ dohkálaš dahje nana servodatberoštumit dan bealuštit. " Justisdepartemeantta lánkaossodat (guovvamánu 25. b. 1977 girjjis) ja Sivilaáittardeaddji (borgemánu 3. b. 1981 girjjis) leat bidjan vuođđun ahte eanalága § 55 ii leat oaivvilduvvon gustot Finnmárukui. Čujuhuvvui eanavuovdinlága ja dan ovdabargguid cealkkekeahtes¹⁴¹⁷ ektui ahte eanalága § 55 ja eanavuovdinláhka eai galgan gustot bálddalágaid Finnmárkkus.

Konsešuvdnalága § 24:s (ja geassemánu 28. b. 1974 odellága § 27 § 29) čuovvu ahte gieldda ja fylkkaeanadoallostivra galget gohcit ahte ássan- ja jođihangeatnegasvuohta konsešuvdnalága § 6 nr. 1 (ja odellága) mielde doahhtaluvvo. Fylkkaeanadoallostivrras lea váldi mearridit galgágo addot sierralohpi ássan- ja jođihangeatnegasvuođas, geahča ođđajagemánu 6. b. 1989 mearrádusaid IV čuoggá váldesirdimis fylkkaeanadoallostivrrain gielddastivrraide. Muđui galgá fylkkaeanadoallostivra bargat maid stáhta gohčču.

Fylkkamánneámmáha eanadoalloossodat lea ordnejuvvon fágaossodahkan fylkkamánneámmáhii man jođiha eanadoalldirektora, geahča eanalága § 3 nuppi lađđasa. Finnmárkku ossodagas galgá leat dušše eanadoallojuogus man jođiha eanadoalldirektora. Ii leat vuos áshuvvon vuovdedoallojuogus numo riikkas muđui, muhto dákkár

---

¹⁴¹⁵ vanhevde

¹⁴¹⁶ driftsøkonomisk

¹⁴¹⁷ uuttalt

evttohusa lea Fylkkamánni ovddidan ovttasráđiid fylkkaeanadoallokantuvrrain ja eanavuovdinkantuvrrain. Eaktuduvvon lea ahte ossodagas galget ieža beassat fágalaččat mearridit, iige olus fylkkamánni. Dehálamos barggut gullet eanadoallošiehtadussii, servodatplánemii ja giliovdánahttimii. Eará dehálaš áššit leat áššemeannudeapmi konsešuvdnalága, eanalága, odellága jna. mielde.

Gielda ovddasvástida, eanalága § 3 vuosttas lađđasa mielde, ja mii lea fámus ođđajagemánu 1. b. 1994, "eanadoalloáššiid meannudeami ." Ovdal lei stáhta lávdegoddi gielddadásis 5 miellahtuiguin geaid gielddastivra válljii. Dál mearrida gielddastivrra mo dát bargu galgá ordnejuvvot. § 3a:s čuožžu ahte buot gielldain galgá leat hálldahus mas lea dárbblaš eana- ja vuovdedoalu fágagealbu. Gielda galgá ovttas fylkkaeanadoallostivrrain bargat čađahit eanalága ulbmila, geahča § 6 buo. § 1. Gielda galgá addit ráđiid maid berrešii dahkat vai eanadoalloeatnamat livčče gánnáhahttin. Eanalága § 54 mielde lea gieldda bargu gohcit ahte gilvon ja gilvvehahtti eatnamat eai adno earágo eanadollui. Barggut mat eai gula stáhtii, sáhtta gielda ieš čoavdit mo gávnaheš eanamus ávkkálažžan. Gielddastivra galgá cealkit ássan- ja jođihangeatnegasvuoda sierrálobi ohcamiid ektuige.

Báikkálaš eanadoallohálldahus galgá ođđajagemánu 1. b. 1994 rájes báikkálaš dásis buhttet stáhta eanadoallokantuvrraid. Gielda váldá badjelasas earret eará ovddasvástádusa ahte barggut mat lágas dahje lánkaásahusas leat biddjon gildii dahkkojit eavttuid mielde. Gielda sáhtta ordnet hálldahuslaš barggus numo ieš áiggoš. Eanadoallošiehtadusa oassin ovddasvástidit gielddat gaskkustit sirdimiid gieldda eanadollui. Sáhtta namuhit ahte omd. 1991:s sirdojedje sullii 65 miljon ruvnnu Finnmárkku eanadollui.

Finnmárkku eanavuovdinkantuvra hálldaša stáhta eatnamiid Finnmárkkus eanavuovdinlága njuolggadusaid mielde. Dát oažžu mearkkašumi earret eará eatnamiid vuovdimii ja lihttoláigoheapmái eanadollui. Njuolggadusat mat leat mearriduvvon eanavuovdinlágas ja eanavuovdinásahusain leat čađamannon bajábealde, ja čujuhuvvo dasa mii doppe

daddjui. Muđui čujuhuvvo 2. kapihttalii eanavuovdinortnega birra.

4.2.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Áššemeannudeapmi

Konsešuvdnaohcama áššemeannudannjuolggadusat konsešuvnna dahje odellága mielde eai meannuduvvo dás. Seamma gusto seamma guovtti lága mielde sierralohpeohcamii ássan- ja jođihangeatnegasvuođa njuolggadusaid ektui.

Ohcan Finnmárkku eanavuovdinkantuvrii čuoldit eatnamiid eanadollui ovddiduvvo dábálaččat ovttas báikkálaš eanadoalloossodagain, ja gustoha vuđolaš eanadoallofágalaš árvvoštallama. Sihke gieldda ja fylkkaeanadoallostivrra cealkámušat deattuhuvvojit sakka. Sáhtta earret eará leat ságas dohkkego eana eanadollui, man buorre šaddadaneana lea olámuttus guovllus, dárbbášago ohcci lassieatnamiid ja maid ohcci čehppodaga ja máhtu hárrái. Eanavuovdinkantuvra sáhtta prinsihpas ieš árvvoštallat makkár deattu bidjá dákkár cealkámušaide eará deasttaid ektui mat leat ovdanbohtán, muhto geavadis eanadoalloorgánaid dán suorggi árvvoštallamat hárve rievdaduvvojit. Jus lea sierramielalašvuolta gaskal báikkálaš eanadoalloorgána ja fylkkaeanadoallostivrra, čuvvojuvvo fylkkaeanadoallostivrra árvalus. Eanavuovdinlága § 2 árvvoštallan, namalassii berrešedjego eatnamat oppanassiige vuvdot boazodoallodeasttaid dahje eará deasttaid geažil nugo omd. guollebivddu dahje olgunastima geažil, mearrida eanavuovdinkantuvra ieš. Daid háviid go eanavuovdinkantuvrra mearrádus lea vuostá fylkkaeanadoallostivrra árvalusa, galgá mearrádusa sáddet Eanadoallodepartementii.

Eanavuovdinkantuvrra áššemeannudeapmi lea lagat muddejuvvon eanavuovdinláhkaásahusaid §§ 15 ja 16:s. Dán oktavuodas leat erenoamážit njuolggadusat § 15 nuppi lađđasis beroštahti, go eanavuovdinkantuvra ferte viežžat dárbbášlaš cealkámušaid eará orgánain: buo. láhkaásahusa § 16, ja lobi eará lágaid mielde. Eatnamiid dahje eanadoallovoigatvuodaid

áššiin galgá viežžat cealkámuša gielddas ja fylkkaeanadoallostivrras. Dasto galgá áššiin mat gusket boazoealáhussii, eatnamiid čuoldin eanadolluige, viežžat cealkámuša guoski luohhtámušlávdegottis (orohatstivrras) ja guovllustivrras. Sihke eanadoallo- ja boazoealáhusas lea vejolašvuhta njuolga váikkuhit mearrádusaide, go sihke fylkkaeanadoallostivrras ja boazoealáhusas galgá leat goappásge ovddasteaddji eanavuovdinstivrras, geahča eanavuovdinláhkaásahusa § 12.

Eanavuovdinláhkaásahusa § 16 a:s ovdanbohtá ahte hálddašanlága VI kapihttal váidima birra galgat gustot earret eará eanavuovdinásahusaid mearrádusaide mihtádit eatnamiid eanadollui. Dákkár áššiid váiddaorgána lea Statskog guovddáš eiseváldi.

Geavat

Geavadis lea Finnmárkku eanavuovdinkantuvra eanaš lihttoláigohan - iige vuovdán - eatnamiid lassieatnamiidda ja gilvojuvvon gittiide dálá doaluide ja eatnamiid ođđa doaluide. Earret eará lea navdon ahte vuovdin guhkit perspektiivvas sáhtá váddudit ulbmálaš ja ávkkálaš ávkkástallama guovllu stáhtaeatnamiin, ja dárbbasmeahttumit juogadit stáhtaeatnamiid ja bidjat heajos rájáid gaskal stáhtaeatnamiid ja priváhta eatnamiid. Muđui ii čuoza erenoamážit dasa geasa dát guoská, go láigolažžii go lihttoláigoha gilvineatnamiid dahje gilvojuvvon gittiid dábálaččat addo olles duohta geavahanvuoigatvuoha, earret dihto vuoigatvuođaid mat eanavuovdinláhkaásahusa mielde § 3, buo. § 4 vuosttas lađđasa galgá doalahuvvot stáhtii, jus dat eai láigohuvvo dahje lihttoláigohuvvo sierra. Dát gusto earret eará čáhce- ja gáddevuoigatvuođaide, koalla, oljju, minerálaid jna. vuoigatvuođaide, vuoigatvuhtii ráhkadit, stuoridit dahje geavahit luottaid ja bidjat iešguđet rusttegiid, stoalpoláigoheami ja čievrvieččahaga vuoigatvuoha. Dát vuoigatvuođat galget dábálaččatge doalahuvvot stáhtii

vuovdimis, nu ahte geavadis ii leat makkárge duohta¹⁴¹⁸ erohus gaskal eatnamiid mat lihttoláigohuvvojit ja dain mat vuvdojit eanadollui. Muđui sáhtta namuhit ahte stáhta várra ii leat dáid vuoigatvuođaid atnán.

Mañimuš jagiid leat uhccán čuldojuvvon eatnamat ođđa doaluide. Ođđa doaluide čállo láigošiehtadus 10 jahkái, mii automáhtalaččat ođasmuvvo jus báikkálaš eanadoalloeiseválddit dan ávžžuhit, maid dahket jus láigoáigodagas lea álggahuvvon doallu dahje háhkamat eanadollui. Ohcama mielde sáhtta guoskevaš guovllu sirdit eaiggáduššamii. Dás deattuhuvvo dat eanadoallu mii duođas doaimmahuvvo ja leago guovlu lunddolaš doallun vuogas rájáiguin. Go dehálamos oassi lihttoláigohuvvon guovllus leat gilvon ja láigolaš dan ain jođiha, oažžu dábálaččat oastit eatnamiid.

Go vuovdá eatnamiid eanadollui mearriduvvojit dábálaččat muhtun sierraeavttut mat gustojit 20 jagi sirdimis. Eaiggát gohččojuvvo earret eará leat ássan- ja jođihangeatnegas ja ii sáhte sirdit opmodaga alit haddái go oastinhaddái. Fylkkaeanadoallostivra sáhtta datte addit dás sierralobi. Jus eavttuid rihkku, lea eanavuovdinkantuvrras ruovttoluotta oastinvuoigatvuohta¹⁴¹⁹ opmodahkii. Dát vuoigatvuohta lea hárve geavahuvvon, ja eavttut orrut muđui leat oalle seammaláganat go mii muđui gusto eana- ja konsešuvdnalága njuolggadusaid mielde.

Statskog-Finnmark mearrida vuovdinhatti njukčamánu 7. b. 1991 Statskog guovddášhálddahusa addán njuolggadusaid mielde, eanavuovdinláhkaásahusa § 9 láhkavuođuin, buo. eanavuovdinlága § 2, oaččui sirdot válddi Eanadoalodepartemeanttas. Eanavuovdima haddi eanadollui biddjo eatnama "buorrevuođa¹⁴²⁰ ja sajádaga" mielde, muhto vuolimus haddi 1993:s lea sullii 213 ru. mihtus. Dasa lassin mákso vuovddi ovddas mii lea opmodagas. Eanahaddi láigohit gilvojuvvon gietti ja gilvoeatnama biddjo gaskal 10,60 ja 31,80 ru. mihtus jahkái. Vuolimus divat lea liikká 480 ru. jahkái

---

¹⁴¹⁸ reell

¹⁴¹⁹ gjenkjøpsrett

¹⁴²⁰ bonitet

makkár ulbmilii dal leš ja man stuoris, geahča golggotmánu 30. b. 1992 haddemiid¹⁴²¹.

Eanaš ohcamat eanamihtádusaide eanadollui leat lassieatnamat dálá doaluide, dábálaččat fuođđarvuđđosa¹⁴²² lasihan dihte. Ohcamat leat geahppánan mealgat mañimušjagiid. 1970-80 jagiid čuldojuvvo gaskamearalaččat sullii 4 000 mihtu jahkái, ja mañimušjagiid leat čuldon sullii 1 000 mihtu jahkásaččat. Dán oktavuodas sáhtášii namuhit ahte eanadoalloorganisašuvnnat guhkit áiggi leat gáibidan láhkaduvvon vuoigatvuođa dárbbášlaš lassimihtádusaid¹⁴²³ eatnamiidda, ja vuoigatvuođa čujuhuvvot hirssa ja muorraávdnasiid earret eará áidestoalppuide, hášestávrráide ja viesuide.

Eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa gielddus vuovdit dahje lihttoláigohit eatnamiid mat adnojit "dárbbášlašžan" boazoláiddomiidda dahje leat johtolagat jna. cagget hui hárve eatnamiid luobahit eanadollui boazodoalloberoštumiid deasttas. § 2 gildosat baicce dávjá headuštit eanamihtádusa eará ulbmilii go eanadollui. Eanadoalu sierradilli lea gal servodaga árbevirolaš nana saji duohken. Eanavuovdinorgánat orrut dávjá vuodđudan ahte dušše okta mihtádus ii vahágahte boazoealáhussii maidege, muhto lea hui mávssolaš eanadoallái geasa dát guoská. Danin lea vihkkedallan gaskal eanadoalu beroštumiid ja boazodoalu beroštumiid eanamihtádusáššiin eanadollui. Dán beroštanvihkkedallamis čujuhuvvo 2. kapihttala eanavuovdinlága § 2 vihkkedallamii eanavuovdinásahusaid birra. Eanadoalu beales lea celkon ahte oaivvilduvvo eanavuovdinkantuvra menddo sakka atná deastta boazodoalloberoštumiide go mearrida lassieanamihtádusaid eanadollui.

Boazodoallu orru nannosat eanamihtádusas ođđa doaluide go lassieanamihtádusas čuožžovaš dollui. Jus čuoldá eatnamiid ođđa dollui siskkilda dát dábálaččat stuorát guovlluid go mihtádus lassieatnamiidda, ja danin álkit sáhttit guoskat guovlluide maid ferte atnit "dárbbášlašžan" boazoealáhii. Dávjá

---

¹⁴²¹ prisfastsettelse

¹⁴²² förgrunnlag

¹⁴²³ tilläggsåling

dárbbášuvvo lassieanamihtádus vai guoskevaš eanadoallu lea ulbmálaš dahje lea doarvái stuoris "eaiggáda ja bearatgotti oadjudit ruđalaččat", buo. eanalága § 2 nuppi lađđasa b bustáva, buo. a bustáva.

Eanavuovdinlága § 2 nuppi lađas b bustávva orru addimin boazodoalu johtolagaide buoret suodjaleami go láiddomiidda, go dat inta giel dá luobahit eatnamiid mat leat johtolagain. Ná lea mearrádus adnonge.

Eanačuoldin eanadollui sáhhtá leat vuostá eará beroštumiidge, numo omd. vuovdegáhttema, olgunastinberoštumiid, viessohuksemiid ja ealáhusulbmiliid deasttaid. Muhtun háviid lea eanadoallu ferten čáhkket saji vuovdegáhttenberoštumiide, ja eará beroštumit leat hui háreve oiduduvvon eanadoalloberoštumiid ektui. Muhto mihtádus eanadollui lea biehttaluvvon danin go guovlu lei plánejuvvon industriguovllus earret eará Álttás, dahje go leat gávnnahan guovllu dohkálaččabun bođuguovlun omd. Kárášjogas.

Ii mearriduvvo váldit ruovttoluotta guohtonvuoigatvuođa, muhto go eanavuovdinkantuvrras eará ulbmiliidda áigot geavahit láiddomiid, masso vuoigatvuohta automáhtalaččat.

Muhtumin lea guohtonvuoigatvuohta formaliserejuvvon šiehtadusa bokte mas guohtonservviide lea juolluduvvon ráddjejuvvon guovlu. Šiehtadusat eai atte vuoigatvuođa eará go sávzzaide ja gálbbiide guohtut dán guovllus. Šiehtadusáiggis lea datte guohtonsearvi sihkaraston guohtonvuoigatvuođa ruovttoluotta váldimis. Dábálaččat mákso jahkásaččat muhtun čuohte ruvdnosaš divat dákkár šiehtadusaid ovddas, mat sáhhtet siskkildit badjel čuohte njealjadaskilomehtera guovlluid.

4.3 BOAZODOALLU

4.3.1 Álggahus

Navdo ahte boazodoallu váldoealáhussan ja johtti boazodoallun, nugo dat dál lea, ovddiduvvui 1400 rájes ja gitta 15-1600 logu guvlui. Muhto ođđa dutkama mielde vuhtto ahte boazodoallu lea leamaš ovdalge. Ovdal dán elle eanaš sápmelaččat nana

ovddiduvvan bivdokultuvrras, mii lei vuodđuduvvon ávkkástallat vaikko makkár luondduriggodagaid. Muhtun guovlluin lei veaháš eanadoallu ja šibitdoalluge ja eanet fásta ássi dálonat. Vaikko bivdu ja guollebivdu lei váldovuodus, geavahuvvo bohccot sihke borramuššan, vuodgñinboazun¹⁴²⁴ bivddus ja sáhhtun. Go ođđa bivdovuogit ja bivdosat leavvagohte deike de ávkkástallagohte badjelmearalaččat fuođđovaljiin, man boadus lei ahte johti boazodoallu dáđistaga šattai váldoealáhussan muhtun sápmelaččaide. Nuppástuvvan johti boazodollui váldoealáhussan mearkkašii geahččat ealu miehtá jagi ja danin sihkkarat birgejummi go jahkodagaid bivdu ja guollebivdu. Náhkki lei dehálaš gávpegálvun ja dehálaš vearromáksingaskaoapmin. Muhtun Finnmárkku guovlluin muhtun áiggi golbma riikka vearuhuhte sápmelaččaid. Earret eará dát dilálašvuodaid dagahedje ahte sápmelaččat dorvvastedje dušše ovttá ealáhussii, ja ahte bohciidedje riiddut gaskal šaddi boazoealáhusa guovlluávkkástallama ja eará sápmelaččaid ja fárren dáža ja kveana ássiid. (Geahča Gudmund Sandvik Riektejoavkku čielggadeamis, 1, 1.3. mildosa.)

Áramus čálalaš dieđut vuonjas bohccuid birra leat 500 - logu rájes. Skandinávia lea Ottar dieđáhus 800-logu loahpas áramus vassis čálalaš gáldu vuonjas bohccuid birra. Boares sámi boazo- ja guohtondilálašvuodaid rikkis terminilogias vuhtto ahte boazodoalu álggu leat olu boarrasat. Sápmelaččain lea leamaš gaskavuohtha bohccuide dondološ rájes ja lea vuolgán juo vuosttas olbmuid rájes mañnil jiekñaáiggi sullii 10 000 jagi dás ovdal. Dát duodaštuvvo báktesárgomiin Álttás.

Boazodoallu čuovvu áibbas dihto jahkodatjoru¹⁴²⁵, mas iešguđet bargguin lea sierra sadji heivehuvvon dollui. Doaibmajahki álgá cuoñománu 1. b. Eallu johtá gaskal dálveguohtuma, giđđa- ja čakčaguohtuma ja geasseguohtuma. Dábálaččat lea mearkun, njuovvan ja čohkken/rátkin láiddomiid gaskasaš jođedettiin. Finnmárkkus ja Davvi-Romssas geavahuvvojit duoddarat dálveguohtumiidda, ja geasseguohtun lea rittus ja belohahkii sulluinge. Eanaš dálveláiddomat ja

---

¹⁴²⁴ lokkedyr

¹⁴²⁵ årssyklus

čakča- ja giđđaláiddomat Finnmárkkus leat stuorát oktasašorohagat, mii garrasit čuohcá ealáhii ja maid bohciidahtta juogadanriidduid.

Boazodoallu lea čadahan hui jođánis ja viiddis ođasmahttima ja jođihanvuogit leat garrasit muhtton maŋimuš20-30 jagiid. Ealáhus mekaniserejuvvui hui jođánit, ja dálá boazodoalus lea alla teknologalaš dássi mas geavahuvvo olu johtolatteknologia. Dákkár biergasiid geavaheapmi lei omd. 1987:s sullii 62% sámi boazodoalu goluin. Árbevirolaš heivehanmálla mas bearaš čuovui ealu, lea jávkan. Dál leat boazodoalliin bissovaš dálve- ja geasseviesut. Áiddiid, muhtaskohtera ja meahccevuojániiid atnu dahká ahte sáhtta guođohit ja doaimmahit barggus fásta ássanbáikkis. (Gáldu: St. diedáhus. nr. 28 1991-92 Nana bissovaš boazodoallu.)

Boazodoalu mávssolašvuohta ealáhussan riikkadásis lea viehka unni, muhto sámi kultuvrra guoddi lea ealáhus árbevirolaččat leamaš dehálaš riikkaoktavuođasge. Sámi ealáhussan lea das almmatge hui stuorra mearkkašupmi, vaikko navddašii ahte sullii 90% sápmelaččain Norggas gullet eará ealáhusaide. Finnmárkkus lea ealáhus nu stuoris ahte das lea sihke ruđalaš, barggaheaddji ja válmmasvuođa mearkkašupmi. Dát gusto erenoamážit Kárášjoga ja Guovdageainnu gielddaide, gos 18 ja 41 proseanta ássiin lea njuolga oktavuoha boazodollui. Dát vástida sullii 312 jahkebarggu¹⁴²⁶ Kárášjogas ja sullii 547 bargojahkodaga Guovdageainnus. Lassin bohtá barggaheapmi ealáhusain ja eará bálvalusdoaimmain mat leat čadnon boazodollui. Boazodoalus lea dasa lassin stuorra ealáhus- ja barggaheaddji mearkkašupmi Porsáŋggu, Unjárgga ja Deanu gielddaide.

Oppalaččat Finnmárkkus leat sullii 2100 olbmo boazodollui gullevaččat. Dáin leat badjelaš 1300 olbmo juogaduvvon 288 dollui Oarje-Finnmárkus, ja sullii 800 olbmo leat juogaduvvon 214 dollui Nuortta-Finnmárkus. Elliid, doaluid ja buvttadeami ektui ii leat boazoealáhus goassige leamaš stuorát go dál. Ealáhus lea 1970-logu álggu rájes ja gitta 1989 rádjai oktilaččat sturron sihke buvttadeami, barggaheami ja ealáhusa olmmošlogu ektui. Ealáhus ahtanušai sakka 1980-logus.

---

¹⁴²⁶ ársverk

Hui stuorra erohusat leat boazodoalus Finnmárkkus. Go Kárašjogas ja Guovdageainnus leat 166 ja 180 bohcco juohke bargojahkodaga nammii, lea boazolohku Buolbmágis ja Várjjagis 299 juohke bargojahkodaga nammii. Erohus lea stuoris gánnáheami dáfus. Sullii 3/4 Nuortta-Finnmárku doaluin gullet Kárašjohkii ja 1/4 Buolbmágii ja Várjjagii. Sisaboađuid, doarjaga ja ruhtajuolludemiid supmi leat seamma dan guovtti guvlui.

Boazodoalliin geain lea vuollel 400 bohcco leat sullii 67% fylkka doaluin ja sis lea oktiibuot sullii 38% bohccuin. 33% doaluin ja boazodoalliin sullii 62% bohccuin. Boazodoalliin geain lea badjel 600 bohcco lea 16% doaluin ja eaiggáduššet sullii 40% bohccuin.

Masá buot gielddain davábealde Davvi-Trøndelága leat guohtonguovllut. Vaikko ealáhus lea unni dárbbáša dat hui stuorra eatnamiid. Dát dagaha ahte boazodoallu álkit šaddá eará beroštumiiguin ja ávkkástallanvugiiguin gazzalaga ja daid deattu vuollái. Seamma doalus lea dávjá guohtun dahje johtolat moatti gielddas. Ealáhusas ii leat hálddašanorgána gielddadásis. (Gáldut: Finnmárkui 1992-95 Fylkkaplána, St. dieđáhus. nr. 28 1991-92 Nana bissovaš boazodoallu, Sis-Finnmárkku nupástuhttin (Fløtten-lávdegoddi) 1992.)

4.3.2 Láhkvuođus ja njuolggadusat

Geassemánu 9. b. 1978 **boazodoalloláhka** nr. 49 oktan gullelaš láhkaásahusaiguin lea dan suorggi guovddáš láhka.

Vuođđoláhka ja álbmotrievttálaš geatnegasvuodát.

Lassin boazodoallolága lea Vuodđolága § 110a, ILO-soahpamuš nr. 169 eamiálbmogiid birra ja 27. artihkkal ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid hárrái mearrádusat mat leat beroštahtti dán oktavuodas. Norgga ja Ruota gaskasaš 1972 guohtoneanakonvenšuvdna nanne ja mudde vuoigatvuoda dáža ja ruota boazosápmelaččaide rasttildit rájaid elliideasetguin. Dát vuoigatvuohka, ja boazodoallu sámi sierravuoigatvuohkan, nannejuvvui vuosttas háve formálalaččat Sámekodisilla bokte 1751 dáža-ruota rádjášiehtadusas.

Boazodoalu riektevuđđosa lagat meroštallamii čujuhuvvo Riektejoavkku 3.17. kapihttalii boazodoalu birra.

Njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinlága § 2 nubbi lađas a ja b bustávat ráddjejit eanavuovdinásahusaid válddi háldet eatnamiid eará ulbmiliidda go boazodollui. Eanavuovdinlága njuolggadusaid dáfus čujuhuvvo govvádussii bajábealde 2. kapihttalis eanavuovdinortnega birra.

Stuorradiggedieđáhusas nr. 28 (1991-92) Nana bissovaš boazodoallu deattuha ráđđehus earret eará ahte ulbmil lea

"ovddidit boazoealáhusa mii leat ceavzil, sihke ekologálaččat ja ekonomalaččat."

Dát mearkkaša ráđđehusa oaivila mielde ahte ferte geahpedit boazologu, ahte ferte leat govttolaš gaskavuohka gaskal ealáhusa valljivuđđosa ja olbmuid lohku geat sáhttet oažžut sisaboahto- ja barggahanvejolašvuodaide ealáhusas ja ahte buvttadeamis ferte leat kvaliteahta mii lea heivehuvvon márkanvejolašvuodaide. (9. ja 10. siidduin).

Ráđđehus dadjá dasto earret eará:

"Riikka dásis lea ealáhus unni, muhto sámi ealáhussan lea das sakka stuorat mearkkašupmi ja mihttu. ... Ealáhusa árvu kultuvrra guoddiin lea dábálaš áddejumi mielde guovddážiis. ... Sihke dan kultuvrralaš ja ealáhuslaš mearkkašupmi dahká ahte das lea Ráđđehusa oainnu mielde áibbas vuđolaš mearkkašupmi árbevieruid, iešdovddu ja sámi servodaga ovdánahttima dáfus, sihke ekonomalaččat, sosiálalaččat ja kultuvrralaččat. Dát dahká Ráđđehusa oainnu mielde dárbbalažžan geahččat boazodoalopolitihka lagas oktavuohkas sámeapolitihkain muđui." (18-19. siidduin)

Finnmárkku 1992-95 fylkkaplánas lea mihttomearri sihkkarastit boahttevaš boazodoalu valljivuđđosa, stuorimus vejolaš ruđalaš vuottu ealáhatvaljiid ektui ja eanemus vejolaš oadjebas ja buriid bargosajiid boazodoalus. Dáid ulbmiliid juksan dihte dahká fylkkagiieldda earret eará čuovvovačča 50-51. siidduin:

Geahpedit boazologu nu ahte guohtonvuodđu fas nanosmuvvá. Lasihit gárvvisteami, mearridit rájiid doallosturrodagaide, ávkin atnit liigebuvttaigiid lassisisabohtun, ovdánahtti molseealáhusaid masa boazodoallu lunddolaččat searvá, movttiidahttit boazodoalu nuoraid čađahit oahpahusa mii addá bargovejolašvuodaid eará ealáhusain, movttiidahttit boazodolliid váldit ođđa máhttáhusa: dan láhkai ahte ožžot 3 gitta 5 jagi oahpahusa bálkkáin."

Boazodoalu váldošiehtadus dahkkui vuosttas háve gaskal stáhta ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvvi (NBR) 1976:s ja lea dál buhktejuvvon guovvamánu 26. b. 1993 váldošiehtadusain. Váldošiehtadus lea, oktan jahkásaš boazodoallošiehtadusain, boazodoalu guovddáš stivrenneavut. Ealáhus lea NBR bokte ožžon šiehtadallanvuoigatvuoda stáhtain soames ruđalaš doaibmabijuin boazodollui doarjagii, muhto bealit sáhttet šiehtadit fágalaš, sosiála, organisašuvdna ja eará mávssolaš gažaldagaid ektuige, geahča váldošiehtadusa § 2. Sámediggi lea 1993-šiehtadusas ožžon vejolašvuoda buktit cealkámuša Boazodoallošiehtadusa birra ovdalgo Stuorradiggi dan meannuda ja loahpalaččat dohkkeha, geahča váldošiehtadusa § 4. Ođas 1993-šiehtadusas lea vel ahte NBR dál lea geatnegahtton ráđđádallat¹⁴²⁷ eará "dehálaš ealáhusorganisašuvnnaiguin", namalassii Boazoealáhusserviin (BES), geahča šiehtadusa § 1. Jagiide 1992 ja 1993 juolluduvvui 85 ja 83 miljon ruvnnu čađahit boazodoallošiehtadusa. 1993 supmis sullii 2 miljon ruvnnu sirdojuvvo Sis Finnmárkku Nuppástuhttinprográmmii.

Šiehtadusas lea guovddáš ulbmil geahpedit sihke boazologu ja boazodoalliid logu. Eanadoallodepartemeanta dadjá earret eará čuovvovačča St.prp. nr. 66 1992-93 Boazodoallo ođđa váldošiehtadusa hárrái 3. siiddus:

"Boazolohku lea mañimušjagiid njiedjan. ... Datte ferte ain geahpedit boazologu moanaid guovddáš guovlluin sihkkarastin dihte guhkesáiggi ovdáneami. ... Lea mearri man olu boazologu sáhtta njeaidit almmá boazodoalliid geahpedeamen, jus stáhtadoarjja ii lasihuvvo. Boazologu ovdáneapmi dás duohko sis Finnmárkkus lea danin ealáhusbargiid logu geahpedeami duohken."

---

¹⁴²⁷ konsultere

Boazodoallošiehtadusa láhkavuoduin leat moanat láhkaásahusat addon. Guovddážis lea miessemánu 3.b. 1993 láhkaásahus Nuorta- ja Oarje-Finnmárkku orohagaid boazodoalliide nuppástuhttinbáiká geat eaktodáhtolaččat heaittihit boazodoaluset.

Oanehaččat boazodoallolágas

Boazodoallolága ulbmil lea lága § 1 mielde:

"láhčit dilálašvuodaid nu ahte lea servodatbuorin láiddonvaljiid ávkkástallan nu ahte oadjuda ruđalaš ja sosiála eallindili ja váfista vuoigatvuodaid sidjiide geain lea boazodoallu fidnun, ja seailuhit boazodoalu dehálaš oassin sámi kultuvran, ee. go :

- 1.mearrida boazoealáhusa vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid meriid,
- 2.mudde gaskavuoda eará ealáhusaide ja beroštumisurggiide,
- 3.mudde boazodoalliid dilálašvuoda gaskaneaset,
- 4.bidjá vuđđosa ávkkálaš organisašuvdnan ja hálddahussan."

Boazodoallu galgá váldonjuolggadussan leat nu gohčoduvvon boazodoalloguovlluin, ja boazodoallolága § 2 vuosttas lađđasa mielde galgá Gonagas (sirdon Eanadoallodepartementii) juohkit Hedemárkku, Máttá- ja Davvi-Trøndelága, Nordlándda, Romssa ja Finnmárkku fylkkaid guohtonguovlluide. Lága §§ 3 ja 5 mielde, buo. § 2 sáhtá boazodoallu jodihuvvot sihke guohtonguovlluin ja daid olggobealde, muhto buot stuorámus oassi lea guohtonguovlluin, mii mearriduvvui 1935:s 1933 boazodoallolága olis.

Departemeanta galgá dasto juohkit guohtonguovlluid orohagaide ja mearridit guohtonáiggi ja bajimuš boazologu iešguđet orohakkii, buo. § 2 nuppi lađđasa. Eanadoallodepartemeantta miedáhusain sáhtá guovllustivra muddet juohke orohaga doaluid logu ja mearridit bajimuš boazologu juohke dollui.

Dušše sámesogalaš dáža stáhtaborgáriin lea vuoigatvuohta boazodollui guohtonguovlluin, geahča boazodoallolága § 3. Lagat vihkkedallamii geas lea

vuoigatvuohta boazodollui, čujuhuvvo Riektejoavkku 3.17. 2. kapihttalii boazodoalu riektesubjeavttiid birra.

Finnmárkku boazomáddodaga eaiggáduššet ja jođihit priváhta boazodoallit, geat leat ordnejuvvon nu gohčoduvvon doalliide. Boazodoallolága § 4 nuppi lađđasis čuovvu ahte doalu dušše sáhtta jođihit okta ovddasvástideaddji jođiheaddji, vaikko doallu siskkilda beallelačča ja vejolaš eará lagaš fulkkiid bohccuidge.

Doalut gullet iešguđet orohagaide, buo. § 2, ja juohke áigemuttus jođihangearddus gullá dušše ovttá dákkár guvlui. Vai sáhtta álgit boazodoaluin boazoláiddonguovllus, gáibiduvvo váldonjuolggadussan guovllustivrra mieđáhus, buo. § 4 vuosttas lađđasa. Boazodoalli iige sáhte fárrehit boazodoalus eará guvlui almmá guovllustivrra addán mieđáhusa haga, buo. § 4 goalmát lađđasa.

Boazoláiddonguovlluid olggobealde lea váldonjuolggadussan gielddus jođihit boazodoalu jus Eanadoallodepartemeanta ii leat dasa mieđihan, buo. § 5.

Boazodoallolága § 9 cealká ahte boazodoalu vuoigatvuohta lea geavahanvuoigatvuohta mii, sorjjasmeahtun gii eaiggádušas eatnamiid, siskkilda vuoigatvuođa earret eará ásadeapmái, johtalussii, johtimii, guohtumii, dárbbášlaš rusttegiid buktin, boaldámuššii ja muorraávdnasiidda ja bivdui ja guollebivdui. Geavahanvuoigatvuođa lagat mearkkašumi čuovvu §§ 10-14. Dán geavahanvuoigatvuođa mearkkašumi ja mahtodaga lagat máinnašeapmái čujuhuvvo Riektejoavkku čielgadeami 3.17. kapihttalii.

Buohkat geat leat boazodoalus ealáhusdoallin, sáhttet gáibidit logahallot boazomearkka. Beallelaččat geain lea boazodoallu ovttas, sáhttiba gáibidit logahallot goappáge boazomearkka, buo. § 17 vuosttas lađđasa. Dasto čuovvu § 16 vuosttas lađđasis ahte buot bohccot galget leat merkejuvvon eaiggáda logahallon mearkkas ovdal golggotmánu 31. b. bohcco riegdánjagis. § 17 njealját lađđasis čuovvu ahte gildojuvvo atnigoahtit boazomearkka ovdalgo dat lea logahallon.

Jus boazu ii leat merkejuvvon njuolggadusaid § 16 vuosttas lađđasa áigemeari mielde, massá boazodoalli

eaiggáduššanvuoigatvuođa bohccui, geahča § 16 goalmmát lađđasa. Dát boazu gártá dalle eiseválddiid opmodat, ja galgá vuvdot dárkilat njuolggadusaid mielde. Juohke orohaga bohccuid sisaboahtu manná guovllu boazodoallofondii, geahča § 16 goalmmát lađđasa, buo. § 32.

Boazodoalli geahččangeatnegasvuohta čuovvu § 20:s. Dás daddjo ahte boazodoalli geatnegahtto geahččat albmaláhkai ja fuolahit ahte bohccot leat dohkálaš lojit. Son geatnegahtta erenoamážit gozihit ahte bohccot doalahuvvojit dan orohagas gos bohccot lobálaččat sáhttet leat. Jus boazodoalli ii ieš fuolat dohkálaččat geahččat bohccuid, sáhttet orohatstivra ja soaitá guovlustivra eaiggáda rehkega alde mearridit háhkat dárbbášlaš geahččanveahki. Jus geahččangeatnegasvuohta bistevaččat suostojuvvo, sáhtta mearridit boazologu geahpedit dahje heaittihit doalu, geahča § 20 nuppi ja goalmmát lađđasa. Dákkár mearrádusa sáhtta guoddalit Eanadoallodepartementii hálddašanlága njuolggadusaid mielde.

Dan maid boazu vahágahtta, ovddasvástida eaiggát beroškeahhta iežas siva, buo. § 25 vuosttas lađđasa. Maid bohccot vahágahttet orohagas, ovddasvástidit buot boazodoallit ovttasvástolaččat. Seamma gusto maid bohccot vahágahttet orohaga olggobealde. Dát bealátkeahtes ja ovttasvástolaš ovddasvástádus ii gusto liikká go vahágahtto lobálaš johtimis, ásadeamis dahje guohtumis johtolagas dahje láiddomis duoddariin dahje meahcis jus "ii leat sáhka vahágis mii sakka rihku dan maid ferte atnit eaktuduvvon čuovvut ulbmálaš ja dohkálaš jodiheami, ..", buo. § 26 vuosttas lađđasa. Bealátkeahtes ovddasvástádus ii gustoge maid bohccot vahágahttet lobálaš ásadeamis láddjejuvvon giettis, omd. suoinnit soahtus, stávrráin dahje hášes jus gieddi ii leat áidojuvvon dahje earaláhkai suodjaluvvon, buo. § 26 nuppi lađđasa.

4.3.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Boazodoalu stivrenorgánat leat vuodđuduvvon boazodoallolága njuolggadusaid mielde. Ovdal lei boazodoalu stáhta stivren

vuodđuduvvon sámefáldeámmáha birra. Fylkkamánnisge ledje dehálaš barggut ja lei masá juo "bajitsámeváldi".

Ráđđehusas (Gonagasas) lea boazodoallolága vuogádaga mielde dehálaš oassi hálddašánválddis. Gonagasa váldi lea váldoáššálaččat sirdon Eanadoalodepartementii, buo. geassemánu 22. b. 1979 ggl. cea. nr. 3372.

Váldesirdinmearrádusas ovdanbohtá ahte departemeanta sáhhtá dasto sirdit válddi vuolit orgánii.

Eanadoalodepartemeanta lea boazodoallohálddašeami bajit orgána, ja lea vuolit orgánaid dahkan mearrádusaid váiddaásahus, nugo boazodoallostivrra ja guovllustivrraid. Departemeantage lea bajábealde boazodoallohálddáhusa Álttás ja boazodoalloagronomaid.

Váldi juohkit árbevirolaš boazodoalloguovlluid guohtonguovlluide, buo. boazodoallolága § 2 vuosttas lađđasa, lea sirdojuvvon Eanadoalodepartementii. Boazodoallostivra galgá golggotmánu 10. b. 1979 girjji mielde addit cealkámuša dákkár áššiin. Dálá guohtonguovlluid juohkin mearriduvvui 1935:s 1933 boazodoallolága olis. Prinsihpalaččat ii leat láiddonguovlu mearriduvvon agibeavái, muhto dát váldi áibbas hárvve geavahuvvo.

Departemeanttas lea váldi ráfáiduhttit lagat mearriduvvon eatnamiid guohtonguovlluin guohtumii, buo. lága § 11 nuppi lađđasa. Dát gusto vuosttažettiin goahccevuvddiide gos ráfáiduhttin adno gáibiduvvon vuovddi nuorasmuhttima dahje ođđa šattu deasttas. Dákkár ráfáiduhttimat leat dál vuosttažettiin Álttá-guovllus. Go erenoamáš deasttat cealkkihit, sáhhtá departemeanta ráfáiduhttit eará guovlluid boazoguohtumiige. Kárašjoga ja Guovdageainnu čoahkkebáikkít leat omd. ráfáiduhtton dán mearrádusa mielde. Eai leat goassige leamaš stuorra guovllut ráfáiduhtton boazodollui Finnmárkkus. Ráfáiduhttimiid čađamannama ja loahpaheami maŋnil 1980-logu gaskamuttus, leat dál ovddeš áiggi ektui sakka unnit guovllut mat leat ráfáiduhtton boazoguohtuma vuostá, geahča ođđajagemánu 29. b. 1985 láchkaásahusa.

Ođđajagemánu 29. b. 1985 láchkaásahusa mielde lea boazodoallohoavddas, gii lea guovddáš boazodoallohálddahusa

jođiheaddji, váldi addit sierralobi guohtonráfáiduhttimiin. Son ferte vuos gulaskuddat guoski beliiguin.

Boazodoallolága § 10 nr. 4 nuppi lađđasa mielde eai galgga boazodoalu johtolagat giddejuvvot. Dát lea áidna gielddus boazodoalloeatnamiid sáhhtit earaláhkai atnit. Eanadoallodepartemeanta sáhhtá datte mieđihit nuppástuhttit johtolagaid dahje ođđa johtolagaid dahkat jus vuoigaduvvon beroštumit cealkkihít dán. Jus dát vahágahtta, galgá dát buhtaduvvot árvvošteamiin jus bealit ieža eai soaba. Departemeanta sáhhtá dalle dodjit árvvošteapmái dan bienasta bitnii johtolaga mearrádusa. Ii leat dávjá ahte dálá johtolagat sirdojuvvojit dahje ođđa dahkkojit, muhto go dat dahkko, mearrida departemeanta ieš gokko johtolat galgá mannat.

§ 11 nuppi lađđasa mañimuščuoggá mielde sáhhtá departemeanta ráfáiduhttit guovlluid boazojohtimiige. Dát váldi iige leat adnon.

Máñggalágan rusttegat boazodoalu atnui, nugo gárddit, áidit, njuovahagat ja šalddit, eai sáhte ceggejuvvot Eanadoallodepartemeantta mieđáhusa haga, jus dat galget leat das badjel jahkodaga, geahča boazodoallolága § 12 nuppi lađđasa. Dát gusto vaikko eatnamiid eaiggát, Finnmárkkus lea dát dábálaččat stáhta, ja eará geavaheaddjit mieđihit dása. Jus sii biehttalit mieđihit, sáhhtá departemeantta almmatge addit lobi bidjat rusttegiid, muhto dalle buhtadasain vahága ja bilideami ovddas árvvošteami mielde.

§ 12 goalmát lađđasis addo Eanadoallodepartementii earret eará váldi addit lagat láchkaásahusaid mo áidit ja eará rusttegat galget biddjot eanodagas. Dákkár njuolggadusat eai leat addon.

Boazodoalu stivrrat

Boazodoalloláhka addá boazosápmelaččaide alldeset mealgat mielváikkuheami ja belohahkii iešstivrejumi ealáhusa siskkáldas dilálašvuodaide. Eanaháldemis jođihuvvo dát mielváikkuheapmi boazodoallostivrra ja guovlustivrraid bokte. Boazodoallolága stivrenorgánat leat boazodoallostivra, guovlustivrrat ja

orohatstivrrat (luohttámušolbmuidstivrrat). Boazodoallostivra lea bajimuš orgána, ja guovlustivrrat leat bajábealde orohatstivrraid.

Boazodoallostivrras lea olles riikka bargoguovllustis ja lea válddis muddejuvvon boazodoallolága § 6:s ja golggotmánu 24. b. 1979 boazodoallostivrra láchkaásahusain.

Boazodoallostivrras leat čieža miellahtu, maid Eanadoallodepartemeanta nammada Gonagasa váldesirdima mielde. § 6 nuppi lađđasis čuožžu ahte nammadeamis galgá deattuhit govttolaš geografalaš juogadeami, mánggabealat¹⁴²⁸ fágalaš eavttuid ja oppalaš árvádusa¹⁴²⁹ ja servodatdovddiidusa¹⁴³⁰. Boazodoalloorganisašuvnnat leat lága mielde váfistuvvon ovddastuvvot boazodoallostivrras, ja sin organisašuvnnain lea evttohanvuoigatvuohta, geahča lága § 6 nuppi lađđasa.

Boazodoallostivrra barggut ovdanbohtet boazodoallolága § 6 vuosttas lađđasis ja láchkaásahusa 1. čuoggás. Lágas ovdanbohtá ahte stivra galgá leat fágalaš ráđđeaddi guovddáš boazodoallohálddahussii, boazodutkamii ja nevvohahkii¹⁴³¹. Boazodoallostivrii sáhtta bidjat eará hálddášanbargguid ja válddige. Eanadoallodepartemeanta lea golggotmánu 10. b. 1979 girjjis sirdán moanaid bargguid boazodoallostivrii.

Boazodoallolága § 2 nuppi lađđasa váldi juohkit orohagaide, mearridit guohtonáiggiid ja bajimuš boazologu mat geažos áiggi ožžot guohtut juohke orohagas, lea Eanadoallodepartemeanta sirdán boazodoallostivrii. Orohagaid juohkimis čuozzu earret eará čuovvovaš St. dieđáhus. nr. 28 1991-92 Nana bissovaš boazodoallu:

"Juohkin boazodoallo-orohahkan lea Finnmárkkus badjel 100 jagi boaris. Nuppástumit ea.ea. teknologia ja doaibmavugiid dáfus dahket ahte dát juohkin ii šat heive doaibmavugiide. Ráđđehus atná dan dihte dárbblašlažžan ođđasit geahčadit orohatrájiid Finnmárkkus, ea.ea. buordan dihte obbalaš eananhálddašeami." (20. siiddus)

---

¹⁴²⁸ allsidig

¹⁴²⁹ innsikt

¹⁴³⁰ samfunnsferfaring

¹⁴³¹ rettledningstjeneste

Boazodoallostivra galgá eahpádusas mearridit leatgo eavttut jodihit boazodoalu devdon ja miedihit jodihit boazodoalu go leat erenoamáš árttat, buo. § 3 manjimušlađđasa.

Boazodoallostivra doaibmá váiddaorgánan guovllustivrraid mearrádusaide, ja láchkaásahusa 12 čuoggás ovdanbohtá ahte boazodoallostivrra earjaláššiid mearrádusaid sáhtta guoddalit Eanadoallodepartementii hálddašanlága njuolggadusaid mielde.

Guođoheaddjibarttaid dohkkeheapmái boazodoalus lea sierra skábmamánu 1. b. 1982 láchkaásahus. Dohkkehanváldi lea biddjon boazodoallostivrii Eanadoallodepartementain váiddaásahussan. Njuolggadusain ovdanbohtá ahte bartta ferte bidjat nu ahte das lea vuogas sadji sihke boazodoalu ja eará áššáiguoskevaš deasttaid beales, ja nu ahte ii eanaeaiggát eaige eará guoskevaš beroštumiide dárbbasmeahttumit čuoza, geahča láchkaásahusa § 1 goalmát lađđasa. Boazodoallostivra lea njukčamánu 23. b. 1988 sirdán válddi boazodoallohálldahussii dohkkehit earjalbarttaid dohkkehuvvon Guovdageainnu oktasašorohaga guođoheaddjibartaplánas. Eaktu lea ahte ii leat sierramielalášvuođa guoskevaš ealáhusbargiid gaskkas, dasa geas galgá leat guođoheaddjibarta dán báikkis.

Boazodoallohálldahus Álttás lea earret eará boazodoallostivrra čállingoddi. Boazodoallohálldahus galgá ráhkkanahhtit ja lágidit áššiid stivrra ovdii. Hálldahus lea juhkkon golmma juhkosiidda; juridihkalaš ja hálldahuslaš juogus, plánen- ráđđeaddi- ja diehtujuohkinjuogus ja dutkanjuogus. Boazodoallohoavda jodihá orgána mii lea bajábealde boazodoalloagronomaid. Boazodoallohálldahusa sáhtta gohčodit Eanadoallodepartementta vuollásaš direktoráhtan. Boazodoallosuorggis leat oktiibuot sullii 37 virggi, 3-4 bargi leat juhkkovuvvon juohke dan guđa boazodoallokantuvvraide, ja earát barget boazodoallohálldahusas Álttás.

Guovllustivrrat. Árbevirolaš sámi boazodoalloguovllut Davvi-Hedmárkkus ja Mátta-Trøndelága nuorta osiin gitta Finnmáarkui, leat juhkkovuvvon guđa guohtonguvlui. Daid guohtonguovlluin leat iežaset vihtta miellahtu guovllustivrrat

maid fylkkadiggi lea nammadan njeallje jahkái fylkkain maidda guovllut gullet, buo. boazodoallolága § 7 vuosttas lađđasa. Guovllustivrrain galget leat árjjalaš boazodoallitge. Geavadis leat unnimus golmmas stivramiellahtuin boazosápmelaččat, buo. eanadoallolávdegotti cealkámuša Árvalusas O. nr. 98 1976-77, 6. siiddus, ahte boazodoallit váldonjuolggaduslaččat berrešedje leat eanetlogus. Eanadoalu organisašuvnnat leat guovllustivrrainge geahpedan dihte dan guokte ealáhusa gaskasaš riidduid.

Guovllustivrraid barggut leat mearriduvvon golggotmánu 17. b. 1979 láchkaásahusas. Dat galget bargat mii lágas dahje lága láchkavuoduin lea gohččojuvvon, ja bargat maid boazodoallostivra ja Eanadoallodepartemeanta gohččot.

Boazodoallolága § 2 mañimušlađđasa mielde sáhttet guovllustivrrat muddet iešguđet orohagaid daluid logu. Dat sáhttet vel mearridit bajimuš boazologu juohke dollui orohaga ollislaš boazologu ja guohtunáiggi ektui maid boazodoallostivra lea mearridan. Goappašiid muddemiid ferte boazodoallostivra dohkkehit, mii lea dán dohkkehanválddi ožžon Eanadoallodepartemeanttas.

Guovllustivrrat galget dasto mearridit ohcamiid álgit boazodoalu ealáhusdoallin guohtonguovllus, geahča lága § 4 vuosttas lađđasa. Dat galget mearridit ohcamiid sirdit doaimma eará orohahkii guovllus dahje sirdit eará láiddonguovllus, geahča § 4 goalmát lađđasa. Dat galget mearridit boazodoalliid ohcamiidge guhkidit áigemeari boazodoalu heaittiheames, ja fuolahit boazodoalu heaittiheami boazodoallái gii lea guođđán ealáhusa, geahča § 4 mañimušlađđasa.

Golggotmánu 16. b. 1979 girjjis lea Eanadoallodepartemeanta addán guovllustivrraidege válddi juogadit orohagaid gaskal iešguđet doallojoavkkuid dahje boazodoalliid jus orru ávkkálažžan. Váldi ii leat goassige geavahuvvon.

Guovllustivrra eanjaláššiid mearrádusaid sáhttá guoddalit boazodoallostivrii hálddašanlága njuolggadusaid mielde, geahča láchkaásahusa 12. čuoggá.

Boazodoallokantuvrrat leat ásahuvvon dan guđa guohtonguovlluin ja boazodoalloagronomat jođihit dáid mat leat

boazodoallohoavdda Álttás vuollásaččat. Boazodoalloagronoma galgá leat guovllustivrraid čáli ja sus lea árvalanvuoigatvuohta orgánii. Boazodoalloagronoma lea guovllu mearkalávdegotti čállige ja loahpalaččat logahallá mearkkaid ja juridihkalaččat čállá mearkaduodaštusaid, geahča mearkanjuolggadusat § 4 vuosttas ja njealját lađđasa. Boazodoallokantuvrrat barget muđui oaivademiiin ja plánemiin. Finnmárku lea juhkkon guovtti guohtonguvlui Kárášjoga ja Guovdageainnu kantuvrraiguin.

Luohtámušolbmolávdegoddi (Orohatstivra) galgá ásahuvvot buot orohagain mat lea ásahuvvon boazodoallolága § 2 olis, geahča boazodoallolága § 8. Stivrras galget leat unnimus golbma miellahtu ja välljejuvvot guovtti jahkái háválassii. Lávdegotti miellahtut ja ovdaolmmoš galget orohaga árjjalaš boazodoallit välljet iežaset gaskkas lagat njuolggadusaid mielde mearriduvvon njukčamánu 4. b. 1987 láchkaásahusas nr. 164. Nuorta-Finnmárkus leat 14 orohatstivrra, ja Oarje-Finnmárkkus leat 26. Dáid loguin leat oktasašorohagaid stivrratge.

Orohatstivrra barggut leat guovttesuorat, ja ovdanbohtet boazodoallolága moanaid mearrádusain, earret eará § 8 nuppi lađđasis, ja njukčamánu 4. b. 1987 láchkaásahusa § 9:s. Vuohččan galgá orohatstivra ovdaolbmo bokte ovddastit orohaga beroštumiid olggosguvlui. Stivra sáhtá orohaga beales soabadit¹⁴³², áššečuoččuhit ja áššečuoččuhuvvot oktasaš áššiin, geahča lága § 8 nuppi lađđasa. Nuppádassii lea lávdegottis stivrenbarggut ja galgá gozihit ahte boazodoallu orohagas lea gustojeaddji lágaid ja láchkaásahusaid mielde, geahča lága § 8 goalmát lađđasa. § 8 goalmát lađđasa mielde galget sis leat várddus orohaga boazodoalliin ja boazologus. Stivra sáhtá dán oktavuodas gohččut ja lágidit čohkkema, mearkuma, rátkima ja lohka jus boazodoallit gaskaneaset eai šatta ovttamillii ja ieža čađat dákkár doaimmaid, geahča § 8 goalmát lađđasa.

Orohatstivra lea orohaga doaimmaheaddji orgána ja galgá earret eará čađahit orohat- ja jahkečoahkkimiid mearrádusaid, fuolahit orohaga beaivválaš hálddašeami ja earret eará addit cealkámušaid eanaáššiin ja hovdet oktasaš rusttegiid ja gaskaomiid, geahča láchkaásahusa § 9 nuppi lađđasa.

---

¹⁴³² inngå forlik

Orohatstivrras lea guovddáš sadji buhtadanáššiinge. Boazodoallolága § 25 vuosttas ja nuppi lađđasa mielde lea buhtadanovddasvástádus, nugo namuhuvvon ovddabealde, bealátkeahtá ja ovttasvástolaččat boazodoalliin orohagas gos vahágahtto. Vahágahtton sáhhtá gáibádusa ovddidit njuolga boazodoallái, muhto buoremus leat ovddidit gáibádusa orohatstivrii ovdaolbmo bokte, geahča § 25 njealját lađđasa. Buhtadasa galgá dásedit orohaga boazodoalliide juohke boazodoalli boazologu ektui. Boazodoalli gii sáhhtá duođaštit ahte su boazu ii leat vahágahttán, sáhhtá liikká das beassat.

Orohatstivrra mearrádusat eiseválddiid beales, sáhhtá guoddalit hálddašanlága njuolggadusaid mielde, geahča láhkaásahusa § 11. Boazodoallostivrra dieđáhusain boazodoalu birra ovdanbohtá ahte leat viehka máŋga váiddaášši.

4.3.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Áššemeannudeapmi

Dás dušše oanehaččat namuhuvvo áššemeannudeapmi doaibmabijuid ektui mat váikkuhit eanaávkkástallamii. Áššemeannudeapmi boazodoalliid geasseviesuid ceggema oktavuodas čuvvut plána- ja huksenlága dábálaš njuolggadusaid, ja eai máinnašuvvo dás lagat.

Suoidnemánu 28. b. 1983 johtučállošis lea Boazodoallohoavda addán njuolggadusaid mo ohcamat rusttegiidda mat galget leat das badjel jahkodaga, galget meannuduvvot. Tevnnegat, kárttat ja vejolaš eará duođaštusat sáddejuvvojit rivttes boazodoalloagronomii.

Boazodoalloagronoma galgá oažžut cealkámuša guoskevaš beroštumiin, earret eará orohatstivrras, gielddas, fylkkaeanadoalloeiseválddiin, fylkkamánni birasgáhttenossodagas, vejolaš priváhta eanaeaiggádiin ja eanavuovdineiseválddiin, ja soaitá ovddidit ášši guovllustivrii. Ohcan oktan cealkámušaiguin sáddejuvvo boazodoallohálddaha bokte Eanadoalodepartementii.

Guođoheaddjibarttaid ohcamat sáddejuvvojit boazodoallostivrii dahje, Guovdageainnu oktasašorohaga beales, boazodoallohálldahussii Álttás (boazodoallostivrra njukčamánu 23. b. 1988 váldesirdinmearrádus). Guođoheaddjibartta ohcci, galgá vuos ovddidit ohcama eará orohagaide maidda dat guoská, eanaeaiggádiidda ja dárbblaš ásahusaide eará lágaid vuodul. Eanavuovdinkantuvra oažžu mearrádusa Boazodoallostivrras ja juridihkalaččat čállá šiehtadusa. Ii leat láigodivat guođoheaddjibarttaide. Mearrádusa cegget boazodoalu guođoheaddjibartta sáhtta guoddalit Eanadoallodepartementii, geahča skábmamánu 1.b. 1982 láhkaásahusa § 2.

Geavat

Vaikko boazodoalloláhka dan vuodđuda, ii leat mearriduvvon bajimuš boazolohku juohke dollui Finnmárkkus. Cuo?ománu 1992:s ledje virggálaččat sullii 67 000 ealli Nuorta-Finnmárkku giđđaealus, ja badjelaš 90 000 Oarje-Finnmárkkus, oktiibuot sullii 157 500 ealli. (Gáldu: St.prp. nr. 66, 1992-93, Om ny Hovedavtalen for reindriften, 4. siiddus.) Fágalaš árvvoštallamiid mielde leat guohtumat menddo fuonit dán boazologu ektui, nu ahte jus guohtumiid galggašii sáhttit fas ođasmahttit, ferte boazolohku ain geahppánit. Boazodoallohoavda lea rávven bajimuš boazologu biddjot oktiibuot 127 000 olles fylkii, sullii 57 000 Nuorta-Finnmárkui ja 70 000 Oarje-Finnmárkui. Dákkár plánejuvvon boazologu geahpedeapmi čuohcá garrasit sosiálalaččat ja ruđalaččat sidjiide geat dál leat boazodilis. Finnmárkkus fylkkagieldda olis leat álggahuvvon doaimmat dustet dákkár boazodoalu nuppástuhttima váikkuhusaid ja ráhkadit doaibmaevttohusaid mat sáhttet caggat boazodoalu geahpedeami barggaheaddji čuoza husaid. Lávdegoddi (Fløtten-lávdegoddi) leat ovdanbuktán ovttajienalaš árvalusa 35-40 konkrehta doaibmabijuin oaivvilduvvon ealáhusbargiide ja servodahkii muđui. Eanadoallodepartemeanta lea dán oktavuodas miessemánu 3. b. 1993, nugo ovdal namuhuvvon,

dohkkehan Oarje- ja Nuorta Finnmárkku boazodoalliid nuppástuhttinbálkká láhkaásahusaid, sidjiide geat eaktodáhtolaččat heaittihit boazodoaluset.

4.4 VUOVDI

4.4.1 Álggahus

Čoaska ja biekkas dálkkádat Finnmárkkus ráddje lunddolaš šattu riddoguovllus ja stuorra osiid duoddaris árktalaš šattuide, daknasiidda, miestagiidda, suinniide ja jeahkáliidda. Legiin ja vuotnabađain leat dálkki eavttut buoremussan beahce- ja lastavuovdái, muhto guosaide, leibbiide¹⁴³³, sieđggaide, skábiide¹⁴³⁴, subiide¹⁴³⁵ ja duomaide¹⁴³⁶ge. Finnmárku lea davvi orda¹⁴³⁷ dehálaš muorrasorttaide nugo beahcái ja gussii. Máilmmi davimus beahcevuovdi lea Rávttošnjárgga álbmotmeahcis. Guossa ii šatta vuovdin Finnmárkkus, ja gávdno dušše unnit bieđggus sajiin, erenoamážit Máтта-Várjjagis.

Vuolles 7% Finnmárkku eatnamiin leat vuovddit. Go Finnmárku siskkilda 15% Norgga eanaviidodagas, lea Finnmárkuvuovdi dušše 3,2% riikka ollislaš vuovdeviidodagas. Buvttadeaddji vuovdeeatnamat lea 1,7% fylkka eatnamiin, ja leat sullii 831 km². Buvttadeaddji vuovdi Finnmárkkus lea dušše 1,2 % Norgga buvttadeaddji vuovdeeatnamis, ja leat eanaš Báhcaveajis Máтта-Várjjagis, Álttás, Kárásjogas ja Porsáנגgus.

Eanemus oassi fylkka vuvddiin leat stáhta "matrikulerekeahces" eatnamiin. Priváhta olbmot eaiggáduššet sullii 100 km² buvttadeaddji vuovddi fylkkas. Priváhta vuovdi lea juogaduvvon muhtun čuohte opmodagaide, eanaš Álttás, Kárásjogas ja Máтта-Várjjagis. Fylkka vuovdeopmodagat leat dadjatjuo hui unnit. 1989:s ledje 466 vuovdeopmodaga fylkkas; 70% dain ledje gaskal 25-99 mihtu. Riikkas oppalaččat

---

¹⁴³³ gråor

¹⁴³⁴ rogn

¹⁴³⁵ asp

¹⁴³⁶ hegg

¹⁴³⁷ utbredelsesgrense

lei nuppeláhkai; dušše 30% vuovdeopmodagain ledje gaskal 25-99 mihtu. (Gáldu: Statistisk Sentralbyrå, Regionalstatistikk for Finnmark, Statistisk Årbok 1992.)

Dábálaš jagis čuhppojuvvo sullii 10-12 000 m³ goahccevuoarvi Máttá-Várjjagis. Kirkenes Trelast váldá sullii 6500 m³, ja sullii 3 500 m³ vuovdo Troms Treforedling:i. Mii báhcá, geavahit báikkálaš sahát. Muđui fylkkas čuhppojuvvo sullii 3-4000 m³, eanaš Álttás, Porsáŋggus ja Kárášjogas. Kárášjogas, Álttás ja Porsáŋggus čullet báikkálaš doaimmaheaddjit vuovddiid Statskog-Finnmark ovddas, dahje ostet vuovddiid obban. Dát doaimmaheaddjit leat eanaš eanadoallit, geain lea vuovdedoaibma lassiealáhussan. Muorraávdnasat lágiduvvojit báikkálaš priváhta saháide ja gilisaháide.

Olles fylkii lei dáid muorraávdnasiin bruttoárvu badjelaš 4. mill. ru. 1990/91:s.

4.4.2 Láhkvuođus ja njuolggadusat

Miessemánu 21. b. 1965 vuovdedoalloláhka lea guovddáš láhka mii bidjá vuovdedoalu rámmaid.

Eará lágat mat sáhttet váikkuhit vuovdeeatnama hálddu leat geassemánu 14. b. 1985 plána- ja huksenláhka nr. 77 ja geassemánu 19. b. 1970 luonddusuodjalusláhka nr. 55. Dáid lágain lea hui uhccán mearkkašupmi. Stáhta eaiggátráđđejupmi Finnmárkkus lea dasa lassin njukčamánu 12. b. 1965 Finnmárkku stáhta matrikulerekehtes eatnamiid lága (eanavuovdinlága) oktan gullelaš láhkaásahusaid ja mearrádusaid erenoamáš mearrádusaid vuollásaš.

Finnmárkku 1991-95 fylkkaplánas lea čuovvovaš váldoulbmil vuovdedollui:

"Sihkkarastit Finnmárkku oasi nášuvnnalaš eanan- ja vuovdedoallobuvttahusas ja -bargguin."

Moanat doaibmabijut (strategiat) leat álggahuvvon dán ulbmila juksan dihte, earret eará čuožžu :

"Sihkarastit buvttadeaddji ja geavahahtti vuovdeviidosiid. Ráhkadit ressuršačuhosaid priváhta- ja stáhtavuvddiide. .. Árvvoštallat eana- ja vuovdedoalu vejolašvuodaid gávppašit Ruoššain ...Oččodit politihkalaš dohkkeheami eana- ja vuovdedoallobuvttahusa Finnmárkkus, vuhtiiválddedettiin sihke ássama ja gárvehusa."

Eará rámmaeavttut leat sárgojuvvon NOU 1989:10:s Flersidig skogbruk ja St. dieđáhus 46:s (1988-89) om Miljø og Utvikling: Norges oppfølging av Verdenskommisjonens rapport, St. dieđáhus nr. 57:s (1980-81) Om målsetting arbeidsoppgaver for Direktoratet for statens skoger ja St.prp. nr. 52:s (1991-92) Omorganisering av Direktoratet for statens skoger.

St.dieđáhus. nr 57:s (1980-81) Om målsetting og arbeidsoppgaver for Direktoratet for statens skoger, čuožžu earret eará vuovde - ja meahcceguovlluid hálddašeami ulbmiliin:

«Opmodagaid hálddašeamis berrešii bargot eana- ja riggodatháldemiin mii lea ávkkálamos servodahkii, guovlluin gos stáhtas leat opmodagat ja stáhtii eanaeaiggádin.»

Earuhuvvo gaskal buvttadeaddji ja unnán buvttadeaddji¹⁴³⁸ vuovdeeatnamiid. Buvttadeaddji vuvddiid ulbmil lea ee. galggašii guhkit áiggis juksat buoremus vejolaš ruđalaš bohtosa. Ruđalaš stivren galgá leat dábálaš fitnodekonomalaš¹⁴³⁹ eavttuid mielde. Unnán buvttadeaddji vuovde- ja meahcceguovlluid hálddašeamis, mas vuovdebuvttadeapmi ii mearkkaš olus barggaheapmái ja industriávnasatnimii, daddjo ahte olgunastima ja luonddusuodjalusa deasttat berrešivčče leat ovddabealde ekonomalaš gánnáheami deastta. Finnmárkku vuovddit leat eanaš unnán buvttadeaddji, muhto Báhčaveajis Máttá-Várjjagis lea vuovdedoaimmas dihto mearkkašupmi barggaheapmái ja industriai.

St. dieđáhus. nr. 46:s (1988-89) Miljø og utvikling deattuha ráđđehus ahte ulbmil lea

---

¹⁴³⁸ lavproduktiv

¹⁴³⁹ bedriftsøkonomisk

"sihkarastit guhkes áiggi ekologálaš lovttahusa nu ahte dálá ealáhuslaš resursaávkástallan seailuha boahhteáiggi resursaávkástallama vejolašvuoda nu ahte luonddu girjáivuohta ii fuotnán."

Oanehaččat vuovdedoallolágas

Vuovdedoallolága § 1:s ovdanbohtá ahte lága ulbmil lea ovddidit vuovdebuvttadeami, vuovdešaddadeami ja vuovdegáhttema. Dasto čuožžu ahte geahččaluvvo vuovdedoalu ulbmálaš divššu bokte, albma bohtosa oažžut ealáhusa doaimmaheaddjiide ja sihkarastit beaktilis ja dássidis ávdnaslasiheami industriai. Lassin dáid ekonomalaččabut ulbmiliid galgá deattuhit vuovddi mávssolašvuoda ássiid veajuiduvvangáldun¹⁴⁴⁰, dehálaš oassin eanadagas, šattuid ja elliid heaggabirrasin ja bivddu ja guollebivddu guovlun.

Lága II kapihttalis lea mearriduvvon gii lea vuovdegohcci ja addon dihto áššemeannudannjuolggadusat. Dás máinnašuvvo vulobealde 3. ja 4. čuoggáin.

§ 16:s leat muorračuohppan prinsihpat mearriduvvon. Buot muorračuohppan galgá plánejuvvot ja dahkkot govttolaš luonddubirrasa ja olgunastima deasttas, nu ahte álbmot ain sáhtá maŋŋil muorračuohppama geavahit bálgáid, láhttuid ja eará johtolagaid almmá dárbbášmeahttun váttisvuodaid haga, buo. goalmát lađđasa. Boazodoalu ja omiid guohtuma deasttat eai leat baicce lágas namuhuvvon.

§ 16 njealját lađđasa mielde lea vuovdegohccis vuoigatvuođavuodđu seaguhit iežas vuovdeeaiggáda ektui jus nuorasmahttinčuohppama dahje njáskama čađahanplánat sáhttet "čielgasit váikkuhit heajos guvlui boahttevaš muorračuohppamii guovllus dahje opmodaga boahttevaš doaimmas dahje navdo sakka vahágahttit olgunastimii dahje luonddubirrasii."

§ 17a addá eiseválddiide vuoigatvuođavuoddu addit láhkaásahusaid geaidnoplánemii, geaidnohukseii ja eará

---

¹⁴⁴⁰ rekreasjonskilde

rusttegiidda dahje teknalaš meassamiidda ahkkái vuovdedoalu oktavuodas. Vuovdeeaiggát sáhtta álgovuorus luđolaččat bidjat omd. meahcceluottaid iežas eatnamiin, muhto vuovdedoallolága § 17a addá Eanadoallodepartementii válddi addit lánkaásahusaid mat muddejit meahcceluottaid ráhkadeami lobi. Departemeanta sáhtta ee. mearridit njuolggadusaid geaidnoplánema hárrái, vel oktan ahte vuovdegohcci sáhtta biehttalit dohkkehit plána, earret eará jus dat sakka vahágahtta olgunastima dahje luonddubirrasa ovddas. Boazodoallovahát ii leat datte namuhuvvon. Plánema ja meahcceluottaid dohkkeheami lánkaásahus lea addon skábmamánu 1. b. 1991.

Vuovdeguovlluide mat leat erenoamáš árvosaččat olgunastimii ja luonddusuodjalussii sáhtta ráđdehus addit lánkaásahusaid mat leat viidátgo doaibmabijut mat leat vuovdedoallolágas lánkavuodđuduvvon, geahča § 17b.

V kapihttalis leat addon njuolggadusat ahte fylkkaeanadoallostivra dihto háviid sáhtta gohččut vuovdedoalloplána ráhkadit, geahča § 30.

Vuovdedoallolága § 50:s leat njuolggadusat mo earaláhkai háldet vuovdeeatnamiid eará áigumuššii. Mearrádusa mielde gáibiduvvo vuovdegohcci lohpi njáskat eatnama eanadoalloulbmilii, dahje atnit dan viessosadjin, luoddan, čievrvieččahahkan, industriála rusttegin, guorbme- lásta- dahje gurrensadjin go vuovdeeatnamis šaddá nuorat buorre goahccevuovdi, dahje suodjalanvuovdi¹⁴⁴¹. Dákkár háviid sáhtta vuovdegohcci addit lobi earaláhkai atnit, soaita eará ulbmilii go namuhuvvon, buo. mearrádusa goalmát lađđasa. Eanadoallodepartementta miessemánu 15. b. 1991 váldesirdinnjuolggadusas eanalága § 8 olis, leat addon lagat njuolggadusat makkár barggut vuovdegohcci iešguđet orgánain galget leat. Lánkaásahusa § 4:s čuožžu ahte mearrádus vuovdedoallolága § 50 mielde mearrida fylkkaeanadoallostivra vuosttas vuorus. Gielddas lea datte váldi mearridit dihto spesifiserejuvvon áššiin, nugo ee. atnit vuvddiid eaŋkalviessosajiide mat eai leat badjel 2 mihtu ja atnit gilvimii go eatnamat eai leat badjel 50 mihtu.

---

¹⁴⁴¹ verneskog

Sápmelaččaid beroštumit muddejuvvojit vuovdedoallolága § 3 viđát ladđasis, mii cealká ahte lága mearrádusat eai adno jus dat leat vuostá sápmelaččaid vuoigatvuođaid. Sápmelaččaid vuoigatvuođaignin oaivvilduvvojit "vuoigatvuođat maid leat lágas, soahpamušain dahje vieruin mearriduvvon." Ovdabargguin oaivvilduvvo várra vuohččan boazosápmelaččaid vuoigatvuođain. Mearrádus báhkka lex specialis-prinsihpa, mii cealká ahte sierra njuolggadus manná ovddabealde oppalaš mearrádusa. Mearrádusas lea datte mearkkašupmi eanetgo dát, go das celko ahte sámi vuoigatvuođat main lea vieru vuođus, jus šaddá nággu manná ovddabealde vuovdelága mearrádusaid. Muđui livččii vierru sirdašuvvon čállon vuoigatvuohta ovddas. Mearrádus mearkkaša ráddjehusa Statskog háldoluđolašvuođas ja eará hálddašanorgánaid válddis. Lea eahpečielggas makkár mearkkašupmi mearrádusas lea.

4.4.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Vuovdegohcci lea gieldda, fylkkaeanadoallostivrra ja Eanadoallodepartemeanta, geahča vuovdelága § 4. Dát ortnet gusto dál miehtá riikka ja buot vuvddiide. Vuovdegohccis leat vuovdehálddašeami muhtun barggut sorjjásmeahtun gii dan eaiggáduššá. Ovdal lei stáhta vuvddiid gohcciváldi, vuovdedoallolága § 34 láchavuođuin, sirdon Stáhta vuvddiid direktoráhtii (DSS), buo. Eanadoallodepartemeanta ođđajagemánu 4. b. 1966 mearrádusa. DSS rievdadeami Statskog SF oktavuodas ođđajagemánu 1. b. 1993 rájes nuppástuvvui dát nu ahte Statskog:s ii galgga leat váldi gohcit vuvddis. Dábalaš fylkkaeanadoallostivrrat ja gieldda leat dál danin guovllu ja báikkálaš vuovdegohcci buot vuvddiide Norggas.

Eanadoallodepartemeanta lea, vuovdedoallolága § 4 mielde, buo. § 11, guovddáš hálddahus ja lea bajimuš gohcci lága čađahemiin ja doahttalemiin, ja galgá gohcit vuolit vuovdegohccieiseváldiid ja addit bargonjuolggadusaid ja gohččumiid maid dárbbáša. Stáhta eaiggáduššá

"matrikulerekeahces" eatnamiid, ja hálddaša vuovddis Finnmárbkkus Statskog bokte, mii gullá Eanadoallodepartementii. Statskog lea ordnejuvvon sierra juridihkalaš ovttadahkan, fitnodatčoahkkimiin, mas dušše eanadoalloministaris bajimuš váldin, lea jienastanvuoigatvuohta.

Fylkkaeanadoallostivra leat stáhta orgána mas leat 7 miellahtu várrelahtuiguin, maid fylkkadiggi vállje, geahča eanalága § 4, buo. § 3 nuppi lađđasa. Fylkkaeanadoallostivra lea vuovdedoallolága § 4 nr. 2 mielde bajábealde gieldda.

Miessemánu 15. b. 1991 láchkaásahusa vuodul, addon eanalága § 8 olis, mo sirdit válddi vuovdedoallolága mielde lea Eanadoallodepartemeanta sirdán dihto bargguid fylkkaeanadoallostivrraide. Láchkaásahusa § 4 mielde lea vuolggasadji ahte lea fylkkaeanadoallostivra dat galgá mearridit atnit vuvddiid eará ulbmilii vuovdedoallolága § 50 mielde, muhto dihto mearrádusat leat sirdon gildii.

Fylkkaeanadoallostivra doaibmá váiddaorgánan gieldda dahkan mearrádusaide hálddašanlága VI kapihttala njuolggadusaid mielde jus Eanadoallodepartemeanta ii leat mearridan ahte fylkkamánni galgá leat váidalanásahus, geahča vuovdedoallolága § 14.

Fylkkavuovdehoavddas leat dihto hálldahuslaš ja áššeráhkkaneaddji barggut mat gullet juohke fylkka fylkkaeanadoallostivrraide. Mihtus Finnmárbkui leat ahte fylkkas ii leat dál sierra fylkkavuovdehoavda, muhto lea Romssa fylkkavuovdehoavdda vuollásaš. Vuovdedoallohoavda Álttás lei ovdal Romssa fylkkavuovdehoavdda vuollásaš, ja ledje barggut miehtá Finnmárbkku ja ovttá gielddas Romssas. Ođđajagemánu 1. b. 1994 rájes lea dát virgi gielddalaš, nu ahte ferte soahpat ovttasbargat gaskal guoskevaš gielddaid. Vuovdedoallohoavda bargá moanaid bargguin mat dábálaččat gullet fylkkavuovdehovdii. Oktasaš fylkkavuovdehoavdda ortnet vuolgá das ahte Stáhta vuovddit ovdalge lei sierra vuovdegoacci, ja ahte fylkka priváhta vuovddit ledje menddo unnán bealuštit sierra fylkkavuovdehoavdda Finnmárbkkus.

Miessemánu 15. b. 1991 váldesirdinnjuolggadusa § 4 nuppi lađđasa mielde sáhhtá fylkkaeanadoallostivra váldesirdit

dihto bargguid mat gullet vuovdedoallolága § 50:i vuovddi earaláhkai atnimis fylkkavuovdehovdii. Dát gusto ee. go dát guovlu ii leat badjel 50 mihtu.

Gielda lea vuovdedoallolága § 4 mielde fylkkaeanadoallostivrra vuollásaš. Ovdal ledje stáhta eanadoallolávdegottit báikkálaš vuovdegohcciorgána. Ođđa giieldalága vuodul sirdojuvvo eanadoallolávdegottiid barggut gildii, geahča Od. prp. nr. 71 1992-93 ja St. dieđáhus. nr. 40 1991-92 Frå sektoretatar til samfunnsetatar.

Vuovdedoalloláhka muitala dušše makkár barggut "vuovdegohccis" leat lága vuodul. Miessemánu 15. b. 1991 váldesirdinláhkaásahusas lea Eanadoallodepartemeanttas eanalága § 8 olis váldesirdon dihto bargguid ovddeš eanadoallolávdegottiide, dál gildii. Gielda galgá ee. addit dihto árvalusaid fylkkaeanadoallostivrii, mearridit vuovdedikšunbargguid buollima maŋŋil jna. buo. vuovdedoallolága § 22 nr. 2, mearridit gohččut ráhkadit doalloplánaid, ja dáid dohkkehit, buo. § 30 vuosttas ja goalmát lađđasa. Giieldas leat maiddái dihto barggut vuovddi earaláhkai atnima oktavuodas vuovdedoallolága § 50 mielde.

Skábmamánu 1. b. 1991 láhkaásahusain meahcceluottaid hárrái earuhuvvo gaskal meahccebiilaluottaid ja tráktorluottaid. Gielda dohkkeha plánaid mat gusket ráhkadit ođđa bistevaš meahccebiilaluottaid dahje buoridit dálá meahccebiilaluottaid. Ovdal mearrádusa galgá earret eará birasgáhtteneiseválddiin ja kulturmuoiteiseválddiin leat vuoigatvuoda cealkit dása, buo. § 4 vuosttas lađđasa.

Tráktorluottaid dáfus lea álgovuorus vuovdedoallohoavda gii loahpalaččat mearrida dohkkehago plánaid maŋŋilgo gieldda birasásahus lea cealkán áššái. Dán válddi sáhtta datte dodjalit gildii, buo. § 4, nuppi lađđasa. Mearrádusváidaga mearrida fylkkaeanadoallostivra. § 4 goalmát lađđasis čuožžu ahte boazodoalloberoštumiid guovlluin galgá boazodoalloagronoma cealkit áššái ovdal mearriduvvo mihkkege. Boazodoalliid orgánat eai leat namuhuvvon. Dasto celko meahcceluoddaláhkaásahus¹⁴⁴² § 7:s ahte guoskevaš

---

¹⁴⁴² skogvegforskrift

birasgáhtten- ja kulturmuítóeiseválddiin ja gielddainge lea váidinvuoigatvuodá, muhto ii boazodoalloorgánain.

Statskog SF galgá hálddašit ja jođihit stáhta vuvddiid lágaid, fitnodaga njuolggadusaid ja ulbmiliid mielde mat leat addon earret eará St. dieđáhusa nr. 57 (1980- 81) Om målsetting og arbeidsoppgaver for Direktoratet for statens skoger (buo. 4.4.2. čuo.) ja St. prp. nr. 52 (1991- 92) Omorganisering av Direktoratet for statens skoger.

Statskog njuolggadusaid § 2:s čuožžu :

"Fitnodaga ulbmil lea hálddašit, jođihit ja ovddidit stáhta vuovde- ja várreopmodagaid oktan gullelaš riggodagaiguin, mat gullet dáidda ja eará lunddolaš sullasaš doaimmaide. Dán rámma siskkobealde sáhtta finodat searvama bokte dahje ovttasbargguin earáin, hálddašit ja jođihit opmodagaid ja eará bálvalusaid fitnodaga doaimmaid siskkobealde.

Opmodagaid galgá jođihit beaktilit geahččalan dihte juksat dohkálaš ruđalaš bohtosa.

Galgá jođihuvvot árjjalaš luonddusuodjalus ja deastta atnit olgunastinberoštumiide.

Riggodagat galget ávkkástallot dássidit, ja ođasmahtti riggodagaid galgá áimmahuššat ja ovdánahttit."

Statskog-Finnmark ovddasvástida jođihit ja hálddašit stáhta vuvddiid Finnmarkkus. Vuovddi ja giliovdánahttima ossodat lea biddjon Girkonjárgii, gos leat 3 olbmo barggus, ja sullii 10 fásta vuovdebargi.

Girkonjárggas lea muđui ásahuvvon saháge (Kirkenes Trelast A/S), mas lea sullii 20-30 bargi. Fitnodat lei ovdal Stáhta vuvddiid direktoráhta oassin, muhto 1993 giđa, Stuorradikki mearrádusa mielde, šattai belohahkii priváhta olbmuid gieđaide go jođihangoddi ja muhtun bargiin oste 66% ossosiin.

Statskog-Finnmark Várrebálvalus lea nammadan sullii 30 vuovdefálldi dahje muorračujuheaddji diimmaid mielde, geat ee. čujuhit lastavuvddiid giliássiide. Dasa lassin lea lagaš ovttasbargu Statskog Finnmark Várrebálvalusain.

Statskog-Finnmark:i lea guovddáš bargu fuomášit mánggalágan doaimmaid, nu ahte dat dán láhkai sáhtta ovddidit guovlluin ođđa bargosajiid eatnamiid vuodul maid

Statskog hálddaša ja fágagelbbolašvuodain mii sis geat organisašuvnnas lea. Ulbmil lea ráhkadit gánnáhahtti bargosajiid, muhto geavadis lea eanet sáhka áimmahuššat bargosajiid mat juo leat. Konkrehta geahččaluvvo bargat earáid ovddas, omd. fylkkamánni birasgáhttenossodaga, buvttadit áidestoalppuid, diehtujuohkintávvaliid, lámčit olgunastimii go omd. fálla ofelaččaid mátkkiide álbmotmehciin.

Boaldinmuora ja muorraávdnasiid čujuheapmi giliássiide lea muddejuvvon eanavuovdinlága § 4:s, buo. § 8 ja "Mearrádusain čujuhit lastavuovddis boaldinmuoraid", maid Stáhta vuvddiid direktoráhta lea addán golggotmánu 3. b. 1967. Dát mearrádusat addet giliássiide vuoigatvuoda nuvttá čujuhuvvot lastavuovddi boaldinmuoraid dálloatnui stáhta eatnamiin. Dát giliolbmuid vuoigatvuohta ráddje Statskog vuovdeopmodagaid jođiheami ja hálddašeami. Statskog:s lea váldi addit lagat mearrádusaid, buo. eanavuovdinlága § 2 ja eanavuovdinláhkaásahusa § 8. Eanavuovdinláhkaásahusa § 11 mielde galget vuovdehálddašeaddjit fuolahit čujuheami. Vuovdehálddašeaddjit eai šat leat virgeolmmážin, muhto Statskog-Finnmark doaimmat.

Earret muorraávdnasiid vuoigatvuohta boazodoallolága § 13 mielde galgá stáhta eatnamiin buot vuovddi ja beziid čuollama ja geavaheami báikkálaš vuovdehálddašeapmi čujuhit dahje addit sierra lobi dasa, buo. 1967-mearrádusaid § 1. Vuoigatvuohta nuvttá čujuhuvvot lastavuovddi gusto dušše muoraide. Ávdnasat omd. áidestoalppuide, hášestávrráide jna. ferte oastit dábálaš láhkai, buo. 1967-mearrádusa § 3. Ii leat lohpi vuovdit dahje sirdit nuvttá ávdnasiid vuoigatvuoda earáide, buo. § 4.

Go vuovddi deasta cealkkiha, sáhtta vuovdehálddašeapmi ráddjet meari mii galgá čujuhuvvot, dahje ollásit dahje belohahkii ráfáiduhttit vuovddi čujuheapmái oanehat dahje guhkit áigái, buo. eanavuovdinlága § 4 nuppi čuoggá. Vuovdehálddašeapmi mearrida juohke jagi gos čujuhuvvo, mo sárggát merkejuvvojit, ja muđui mo jođihit ja čorget iešguđet čujuhuvvon sárggáid, buo. mearrádusa § 7.

Muđui čujuhuvvo Riektejoavkku čielggadeami 3.2 kapihttalii muorraávdnasiid birra.

Boazosápmelaččaid muorravuoigatvuohta lea sierra muddejuvvon boazodoallolága § 13 ja § 9 vuosttas laddasa nr. 4. Vuoigatvuohta lea ráddjejuvvon boaldámuššii ja muorraávdnasiidda iežas atnui iešguđet ulbmiliidda lobálaš boazodoalu oktavuodas, omd. boaldámuššii, lavdnjegodiiide, luokkuide¹⁴⁴³, lávvomuoraide, bivdosiidda, gárddiide, ostemiidda¹⁴⁴⁴ jna. Hálddašanorgánain ii leat váldi boazosápmelaččaid muorraávnnasávkástallama vuoigatvuođa ektui, ja eai sáhte váldit mávssu. Čujuhuvvo dásge Riektejoavkku čielggadeami 3.17.7. čuoggái.

4.4.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Áššemeannudeapmi

Statskog lea ráhkadan njuolggadusaid vuovdedoaimma plánaidasas stáhtaeatnamiin. Plánamannu¹⁴⁴⁵ sisdoallá čuovvovaš osiid:

Vuovddit juhkkojit dan mielde leatgo eahpebuvttadeaddji¹⁴⁴⁶, háldogáržžiduvvon¹⁴⁴⁷ dahje eai čuohppanveara iešguđet árttaid geažil. Vuovdi haddejuvvo ain 5-10 jagi geahčen, goas vuovdehivvodat, šaddolassi, ahkeluohkkáčoahkádus¹⁴⁴⁸, eatnamat ja buorre vuohta logahallo. Haddi lea jahkásaš muorračuollanhivvodaga merošteami vuodus, mii fas lea boadusulbmila¹⁴⁴⁹ vuodus maid bidjá vuovdedollui guhkit áigái. Dás vuhtii váldá sihke luondduvidá dilálašvuodaid, sierra dilálašvuodaid ja makkár eará beroštumit leat seaguhuvvon¹⁴⁵⁰ dasa.

Hattiid vuodul ráhkaduvvojit 10-jagi plánat, mat doibmii bidjet váldorámma, ja sisdollet muorračuohppanplána, investerenplána, ja bargofápmo- ja hálldahusplána. Dát

---

¹⁴⁴³ bue

¹⁴⁴⁴ garving

¹⁴⁴⁵ planprosedyre

¹⁴⁴⁶ uproduktiv

¹⁴⁴⁷ båndlegge

¹⁴⁴⁸ aldersklassesammensetning

¹⁴⁴⁹ resultatmål

¹⁴⁵⁰ involvere

sáddejuvvojit gulaskuddamii fylkkamánni birasgáhttenossodahkii ja fylkkavuovdeossodahkii, mii hálddašeapmái fas dieđihuvvo oktan vejolaš geavahanberoštumiid (suodjalan-, olgunastin- ja ealáhusberoštumiid) várdosiin. Iešguđet geavahanberoštumiid ovddasteaddjit galget váldot mielde plána joatka vihkkedallamis. 10-jagi plánaid ráhkada Statskog-Finnmark ja Statskog guovddášhálddahuš dohkkeha daid.

10 jagi-plánaid vuodul ráhkaduvvojit 3 jagi plánat oktan gullelaš liigeguovlluin¹⁴⁵¹. 3 jagi plána galgá ee. várdudit konkrehta luoddaprošeavttaid ja vuovdedikšundoaibmabijuid. Eatnamiid geavaheaddjit leat šattut ja maid eallit ja olbmot. Geavaheaddjiid beroštumit leat golmma vuodđojoavkkus: suodjalan- olgunastin ja ealáhusberoštumit. Dat eai leat formála gulaskuddanásušat, muhto lea eaktuduvvon ahte dat galget váikkuhit plánaide.

3 jagi plána vuodul ráhkaduvvo jahkeplána oktan bušeahtain, mii siskkilda dálluottaid, jođihanguovlluid oasseráddjema, liigeguovlluid várreemiid ja čuollanvuogi válljema prošekteremiid. Jahkeplána dohkkeha Statskog bušeahta bokte.

Plánenbarggu buot dásiin galget bargit oassálastit gáibádusaideasetguin ja oaiviliideasetguin. Lea bagadallon makkár surggiin bargiin lea šiehtadallanvuogatuoha, vihkkedallanvuogatuoha ja diehtujuohkinvuogatuoha.

Mañimuš dássi geavatlaš hálddašeamis lea ieš čuollan, maid vuovdebargit dahket. Vuovdebargit sáhttet ieža omd. válljet makkár beazit galget čullot, ja sis fertejit leat buorit dieđut ekologia ja eará geavahanberoštumiid dáhtuin ja gáibádusain. Datte leat dán bargui addon konkrehta njuolggadusat.

Vuovdedoallu adno stáhta gávppašeami oassin. Plánaide ja konkrehta doaibmabijuide ii danin gustohuvvo dábálaš gulaskuddan nugo eará hálddašanáššiin. Muhto 10 -jagi plánaid gárvvisteami oktavuodas lea Stáhta vuvddiid miessemánu 15. b. 1992 eanetbealat¹⁴⁵² vuovdedoalu stategia čállošis biddjon

---

¹⁴⁵¹ reserveområde

¹⁴⁵² flersidig

fylkkavuovdeossodagaide ja fylkkamánni birasgáhttenossodahkii gulaskuddamii, ja manjil vihkkedallamii iešguđet geavahanberoštumiide bajit dásis. 3 jagi plánaid gárvvisteami oktavuodas galget iešguđet geavaheaddjit hábmet gáibádusaideaset ja dáhtuideaset guovllu iežaset geavaheami vuodul.

Finnmárkkusge leat addon njuolggadusat ahte jeavddalaččat galgá čuvget boazodollui, gielddaide ja fylkkamánni birasgáhttenossodahkii plánaid ja doaibmajuid birra main lea stuorát mearkkašupmi, buo. mii lea celkon bajábealde meahcceluottaid hárrái. Duogáš lea dáhtu geahpedit ealáhusaid gaskasaš riidduid. Njuolggadusaid mielde galget dollot dávjá oktavuohačoahkkimat ja muđui dollot jeavddalaččat oktavuoha gaskal vuovdehálddašeami ja boazoealáhusa. Dát čuvvo virolaš čoahkkimiiguin gaskal vuovdehálddašeami ja boazoealáhusa.

Geavat

Lastavuovddi čujuhit boaldinmuoraide juohke giđa ja čavčča gili báikkálaš vuovdefálldit, geat jus dárbbášit ožžot veahki vuovdehálddašeaddjiin. Vuovdefálldit ožžot dihto oahpahusa, muhto gealbu lea vuohččan ahte sii dovdet báikki. Sáhtta maid geavvat ahte giliolbmot ieža dieđihit jus sin mielas vuovdi njásko menddo sakka.

Sii dušše geat ášset olggobealde gávpogiid ja čoahkkebáikkiid dárkojuvvojit "giliáassin". Dát mearkkaša ahte sii geat leat fárren, ii leat dákkár vuoigatvuohta murret álgovuolgalaš ruovttugiliset. Dát čuvvo čavgadat Oarje- go Nuorta-Finnmárkkus, ja áddejupmi mii lea gilli leat leamaš guovttelágan dán guovtti ovdeš hálddašanguovlluin. Oarje-Finnmárkus lea nu ahte Kárásjohka, Guovdageaidnu ja Leavdnja lohkkovit gillin. Nuppi beales ii lohko Áltá gillin. Dás gessojit hui viiddis ráját gii lea muoraide vuoigaduvvon. Nuorta-Finnmárkus lohko omd. Deanušaldi čoahkkebáikin, nu ahte sidjiide eai čujuhuvvo muorat. Sii geat ášset Girkonjárggas ja Guvžajávrris eaige siskkil ortnegii. Vuovdedoalu rievdadeami

manjil olles fylkka ovddasvástideaddji vuovdehálddašeaddjái navdo Statskog beales ahte geavat šadda seammalárganat miehtá Finnmárkku.

Giliássiid gaskkas meannuduvvojit buohkat seammaláhkai, ležžet dal virgeolbmot, vuodđoealáhusdoallit dahje eará. Eanavuovdinlága ovdabargguin geažiduvvo ahte ovdal lea leamaš eará geavat.

Vuoigatvuohta nuvttá muoraide adno nu ahte dat dušše gusto sidjiide geain iežaset lahkosis leat lastavuovderiggodagat maid sáhttá ávkkástallat. Geavadis ožžot giliolbmot dušše čujuhuvvot muoraid iežaset giliguovllus. Jus muhtun jagi lea menddo unnán vuovdi muhtun guovllus eai čujuhuvvo giliolbmuide muorat eará guovllus, daningo nu gohčoduvvon "dássádathivvodatprinsihppa¹⁴⁵³" cealkkiha ahte ii galgga eanet loaktit go maid galgá sáhttit ávkkástallat agibeivái. Dán geavada lea rihkkun erenoamáš háviid go váilo muorraávnas.

Iešguđet gillái eai leat bohciidan váttisvuođat vuovdeguovllu geografalaš ráddjemii. Vaikko giliolbmuin dušše lea vuoigatvuohta lastavuovdái, ožžot Nuorta-Finnmárkkusge čujuhuvvot beahcegierragiid veaháš haddái.

Dasa lassin vuvdet vuovdehálddašeamit beahceávdnasiid juogo ráhkaduvvon dahje obban. Nuorta-Finnmárkkus vuvdo sihke giliolbmuide ja earágiliássiide. Sis geain ii leat vuoigatvuohta muoraide nuvttá, ožžot oastit muoraid obban nu guhkás go vuovdi gierdá.

Vuoigatvuohta oažžut čujuhit lastavuovddi muoraide dálloatnui lea dál hui mávssolaš. 60-jagiid loahpas ja 70-jagiid álggus čujuhuvvui uhccán, muhto lea garrasit lassánan 80-logu álggus. Juohke jagi čujuhuvvojit sullii 15 000 m³ lastamuorraávdnasat Finnmárkku giliássiide. Dán mearkkašumi oaidná go diehtá ahte 1 m³ goikemuorra vástida sullii 200 lihttara boaldinoljju. Čujuhuvvon lastavuovddi mearri lea stuorátge go mii jahkásaččat čullo goahccevuovddis dábálaš gávpelaš vuovdimii. Dát vuoigatvuohta giliolbmuide lea danin hui mávssolaš, ja vástida máŋga miljon ruvnnu unnit boaldingoluid jahkásaččat.

---

¹⁴⁵³ balansekvantumsprinsipp

4.5 VIESUT JA RUSTTEGAT

4.5.1 Álggahus

Finnmárkkus áset sullii 76 000 olbmo háddjanaan 48 637 km² sturrosaš guvlui. Dát mearkaša ahte leat sullii 1,6 ássi juohke njealjadaskilomehtera nammii Finnmárkkus, ja omd. Oslos leat 1094 ja Vestfoldas sullii 93 ássi juohke njealjadaskilomehtera nammii. Sullii 96% Finnmárkkus lea "matrikulerekeahtes" stáhtaeatnamat mat 1775 rájes ja gitta dássáži leat čuldojuvvon (vuvdon dahje lihttoláigohuvvon) sullii 55-60 000 opmodagaide.

2. máilbmesoadi maŋŋil biliduvvui stuorra oassi Finnmárkku viesuin duiska vuollástanfámu¹⁴⁵⁴ dahje bombafalleheami ja eará soahtedaguid systemáhtalaš bilidemiid geažil. Danin álggahuvvui soadi maŋŋil stuorrát hukset fas gávppogiid ja čeahkkebáikkiid. Dát lea mielddisbuktán ahte dala viesuin lea stuorra oassi viehka ođas. Leat omd. dušše sullii 380 viesu fylkkas mat leat huksejuvvon ovdal 1920, ja sullii 10 700 huksejuvvo gaskal 1946 ja 1960. 1961 rájes 1990 rádjai leat sullii 17 700 viesu ceggejuvvon. (Gáldu: 1990 Folke- og boligtingen, Statistisk Sentralbyrå 1992.)

Hui olu viesut maid huksejedje vuosttas 15 jagis soadi maŋŋil huksejedje johtilit dalle goas váilo ávdnasat ja fágaolbmot. Danin ferte navdit ahte dain leat muhtumiin heajos teknalaš dássi go dain mat huksejedje riikkas muđui seamma áigodagas.

Eanavuovdinkantuvrra dieđuid mielde leat dál Finnmárkkus lihttoláigohuvvon sullii 4000 eanjkalsaji viesuide. Galle opmodaga viessosajiide leat čuldojuvvon (vuvdon), ii leat dasa justa várddus. Stuorra oassi opmodagain leat vuvdon gielddaide, mat fas leat vuovdán dahje lihttoláigohan opmodagaid ee. priváhta viessosajiide. Muhto fitnodagatge láigohit dahje eaiggáduššet stuorra guovlluid, mat

---

¹⁴⁵⁴ okkupasjonsmakt

lihttoláigohuvvojit ee. viessosajiide. Dát gusto omd. A/S Sydvaranger:i mii lihttoláigoha badjelaš 1200 viessosaji Máttá-Várjjat gielddas, eanaš viesuide.

Mañimuš álbmot- ja viessolohkama 1990:s guorahallamat čájehit ahte oktiibuot leat 29 555 viesu Finnmárkkus, main 20 491 (69%) leat bođu bearašviesut dahje eanadoalu orrunviesut. Sullii 7700 (26%) leat earalágan bearaš- ja guovtteolbmoviesut ja visožat. Uhccán árbevierru lea blohkaide dahje láigogárdimiidda. Dušše badjelaš 680 (2, 3%) viesu leat blohkas dahje láigogárdimiin. Guorahallan čájeha ahte gaskamearálaččat ássat sullii 2, 5 olbmo juohke viesus ja ahte viesuin lea gaskamearálaččat sullii 4 lanja.

Eanaš finnmáркоlaččat eaiggáduššet viesuset, eanaš priváhta ja uhccán ásodatservviid bokte. Oktiibuot eaiggáduššet sullii 20 300 (69%) viesuin, badjelaš 18 000 (61%) priváhta, muđui ásodatservviid jna. bokte. Sullii 31% dahje 9189 viesuin láigohuvvojit.

1992:s huksegohte 351 viesu fylkkas, 157 dáin Álttás, muhto ii oktage riddogielddain Várggát, Áknoluokta ja Bearalvággi. (Gáldu: Regionalstatistikk for Finnmark, Statistisk Sentralbyrå, njukčamánu 17. b. 1993.)

Dán áigái lea unnán ealáhusviessohuksen ođđaásahemiide jna. fylkkas. 1992 státtistihkka álggahan viesuin Finnmárkkus čájeha ahte eanaš ásahemiin lei Álttás ja Porsáנגgus ja Máttá-Várjjagisge. Ođđaásaheamit báktedoaimmas ja industrias leat garrasit njiedjan oktiibuot atnueatnamiin 6095 m² 1989:s gitta 934 m² 1992:s. Kantursajiid ásaheapmi lea seamma áigodagas njiedjan 19062 m² rájes 17493 m² rádjai, atnueatnamat hotellaide ja restoraŋnaviesuide 2449 m² 1989:s gitta 345 m² 1992:s. (Gáldu: Regionalstatistikk for Finnmark, Statistisk Sentralbyrå, njukčamánu 17. b. 1993.)

4.5.2 Láhavuodut ja njuolggadusat

Láгат. Finnmárkkus lea viessohuksen ja eará huksemat dál eanaš geassemánu 14. b. 1985 plána- ja huksenlága nr. 77 mielde. Muhto njukčamánu 12. b. 1965 láhka stáhta

matrikulerekeahces eatnamiid birra Finnmárkkus oktan lánkaásahusaiguin ja mearrádusaiguin lea dehálaš go stáhta eaiggáduššá sullii buot eatnamiid fylkkas. Go meannuda huksensadjeohcamiid olggobealde plánejuvvon guovllu sáhtta eará lágainge leat mearkkašupmi, omd. geassemánu 9. b. 1978 boazodoalloláhka nr. 49, geassemánu 21. b. 1963 luoddaláhka nr. 23 ja geassemánu 9. b. 1978 kulturमितoláhka nr. 50. Dán oktavuodas eat geahčat lagat dáid lágaid.

Dán oktavuodas biddjo váldodeaddu eanavuovdinlága njuolggadusaide viessosajiid vuovdimis dahje láigoheames viesuide. Eanavuovdinlága áššemeannudannjuolggadusaid ja plána- ja huksenlága vuogádaga dáfus, čujuhuvvo govvdussii 2. ja 3. kapihttaliidda ovddabealde.

Guovddáš viessopolitihkalaš ulbmiliid lea ráđđehus hábmen ná St.dieđáhus nr. 12 1981-82 viessopolitihka birra:

"Váldoulbmil ferte leat fuolahit ahte juohke bearaš ja juohke oktoolmmoš galggašii sáhttit háldet vuogás viesu goluide mat leat govttolaččat sisaboáduid ektui."

St.dieđáhus nr. 34 1988-89 90 jagiid viessopolitihka birra lea ráđđehusa váldoulbmil čuovvovaš:

"Váldoulbmil 90-jagiid viessopolitihkkii lea ahte buohkain galggašii leat vejolašvuhta háldet buori ja govttolaš viesu buori ássanberrasis. Áigumuš ferte leat ahte viessohattit eai gárta eanet go ahte juohkehaš iežas sisaboáduin sáhtta náššat alcces buori viesu. Danin lea 90-jagiid viessopolitihkalaš váldohástalus sihkkarastit govttolaš dássádaga gaskal viessomárkana fáldadaga ja jearaldaga. Ulbmil lea sihkkarastit viessoressainge beaktiilamos anu ja juogadeami."

Finnmárkku 1984-87 fylkkaplána sisdoalai earret eará čuovvovaš čuoggá viessopolitihka doaibmaprogrammas (221. siiddus) :

"Ođđa viesuid dárbu áigodagas 1984-87 lea ovddabealde árvaluvvon sullii 800 viesu jahkásaččat.

... Gielddaid ovddasvástádus lea sihkkarastit eatnamiid viessohukseami, ja gárvvistit viessosajiid.

...Gielddain berre fuolahit veardásaš meannudeami, sihke ruđalaččat ja eará lánkai, muddejuvvon guovlluid viessosadjeohcciiin ja daid

olggobealde. Stáhta suorgeorgánat berrešivčče deattuhit jođánit ja ulbmálaččat meannudit áššiid go ohccojit viessosajit biedggus huksenguovllus. Berrešii rahčat mieđis ja ávkkálaš guottu dákkár ohcamiid meannudeames.

... Sierra ruhtadanortnegat, nugo ásahanloatna ja ásahandoarjja, fertejit biddjot stuorát mahtodagas nu ahte easkaálggaheaddji bearrašat ja eará ruđalaš heajos joavkkut sáhttet náššat albma viesu."

4.5.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Birasgáhttendepartemeanttas ja

Gieldddepartemeanttas lea 1972 rájes leamaš juogaduvvon plána- ja huksenlága hálddašanoavddasvástádus.

Birasgáhttendepartemeanta ovddasvástida lága plánenkapihttaliid (fylkkaplána, gielddaplána, muddenplána ja ássanplána), ja Gieldddepartemeanta ovddasvástida huksenáššemearrádusaid mat eanet muddejit ieš huksendoaimbajuid čađaheami. Dasa lassin lea earret eará eará fágadepartementtain hálddašanoavddasvástádus njuolggadusaide ja hálddahuslaš dagaldumiide mat njuolga váikkuhit huksenáššiide.

Gielddain lea váldoovddasvástádus sihkkarastit doarvái huksengárvves viessosajiid sihke industriai, ealáhussii ja viesuide, earret eará ordnemiin luotta, čáhce- ja duolvačáhcebargguid. Plána- ja huksenlága § 20-1 mielde galget gielddat dahkat oktilaš gielddaplánema. Gielddaplána eanaoassi ja doaimmaprogrammat bidjet rámmaid earret eará viesuid sajiide, viessohuksema leaktui ja infrastruktuurra buori ávkkástallamii. Gielddat sáhttet hábmet gielddaplánaid iežaset dárbbuid mielde.

Muddenplánain biddjojit bienalaš rámmat dihto guovllu huksemii. Bienalaš plánabarggus sáhttet gielddat váikkuhit huksenmáliid, ávkkástallanmeari¹⁴⁵⁵, viesuid čoahkádusa (blohkka, ráidoviesut, bearašviesut), oktasašdoaimmaid ordnema (skuvla, stuohkanšillju), geaidnorájáid (johtolatsihkarvuotta), jna. válljemii.

---

¹⁴⁵⁵ utnyttelsesgrad

Fylkkagielda sáhtta ráhkadit prográmma omd. viessohukseii fylkkagieldda doaibmaprográmmas. Finnmárkku 1992-95 fylkkaplánas ii leat viessoprográmma.

Eanavuovdinorgánat hálldašit stáhta eatnamiid Finnmárkkus eanavuovdinlága ja eanavuovdinláhkaásahusaid njuolggadusaid mielde. Eatnamiid vuovdimii ja lihttoláigoheapmái leat dasa lassin eanavuovdinlágas ja láhkaásahusain addon sierra mearrádusat mat lagat muddejit dán doaimma, geahča golggotmánu 3. b. 1967 mearrádusaid vuovdima ja lihttoláigoheami birra. Huksensajiid njuolggadusat leat mearrádusaid III kapihttalas. Dás earuhuvvo gaskal huksensajiid muddejuvvon guovllus ja dan olggobealde.

Muddejuvvon guovllus lea váldonjuolggadus ahte viessoeatnamat vuohččan galget vuovdot dahje lihttoláigohuvvot guoskevaš gildii, ja dan gielddas lea lohpi lihttoláigohit eaŋkalviessosajiid, geahča mearrádusa § 5 vuosttas lađđasa. Nuppi lađđasis čuoččuhuvvo čielgasit ahte viessoeatnamiid ii sáhte vuovdit earáide go guoski gildii. Gieldda ieš mearrida dáhttugo ieš oastit eatnamiid ja dasto vuovdit dahje láigohit daid, jus dušše áigut láigohit guovllu ja ovdaláigohit¹⁴⁵⁶ viessosajiid viessohuksejeaddjiide, vai sirdetgo buot eaŋkalviessosajiid lihttoláigoheami Finnmárkku eanavuovdinkantuvrii.

Muddejuvvon guovllu olggobealde sáhttet eanavuovdineiseválddit dušše vuovdit dahje lihttoláigohit eaŋkalviessosajiid ovttasráđiin gieldda dahje almmolaš eiseválddiiguin, geahča mearrádusa § 6. Juo huksejuvvon viessosajiid lea datte spiehkastan dáid njuolggadusain, geahča mearrádusa § 7. Dát mearkkaša ahte viessosajiid viesuiguin muddejuvvon guovllus sáhtta vuovdit dahje lihttoláigohit priváhta viessohuksejeaddjiide ja ahte muddejuvvon guovllu olggobealde sáhtta vuovdit dahje lihttoláigohit huksejuvvon viessosaji almmá vuos gielddačielggadeami haga.

Eanavuovdimis háldii stáhta ovda sisaboáđuid vuovdefoandda bokte, ja 1960 rájes fas hálldofoanda¹⁴⁵⁷, ja láigosisaboáđuid háldii Finnmárkku eanavuovdinkantuvra. Dál

---

¹⁴⁵⁶ framfeste

¹⁴⁵⁷ disposisjonsfond

mannet sihke vuovdima ja lihttoláigoheami sisaboadut Statskog Finnmárkku rehkettollui, ja jus leš badjebáza de hálde Statskog guovddášhálddahuš dan.

Viessosajiid vuovdimis leat dihto vuoigatvuođat mat ain formálalaččat galget leat stáhta fámus, geahča eanavuovdinláhkaásahusa § 3. Dát gusto earret eará buot čáhce- ja gáddevuoigatvuođaide, koallavuogitvuođaide, eanaoljui ja eará minerálaide, vuoigatvuhtii ráhkadit, stuoridit dahje geavahit luottaid, čievrvieččahat vuoigatvuhtii, stoalpoláigoheami ja eará rusttegiid maid dábálaččat dárbbáša. Dákkár háviid galgá buhtadit šiehtadusa dahje árvošteami mielde.

Lihttoláigohit viessosajiid viesuide, industriai, almmolaš viesuide jna. lea datte dábálamos. Šiehtadusain galgá láigolaš dábálaččat addot olles duohta geavahanvuoigatvuohta. Láigošiehtadusat galget báhkodit makkár ráđđejupmi láigolaččain galgá leat opmodahkii. Eanavuovdinláhkaásahusa § 4:s ovdanboahdá ahte seamma vuoigatvuođat mat doalahuvvojit stáhtii vuovdimis eanavuovdinláhkaásahusa § 3 mielde dábálaččat galget doalahuvvot stáhtiige lihttoláigoheames. Stáhta sáhtá láigohit dahje lihttoláigohit dáid vuoigatvuođaid sierra, earáidego viessosadjeláigolažžii¹⁴⁵⁸, geahča eanavuovdinláhkaásahusa § 3 nuppi lađđasa.

4.5.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Áššemeannudeapmi

Jus gieldda lea mudden guovllu omd. viessohuksemii dáhttu gieldda dájvja ieš oastit dahje láigohit guovllu, nu ahte sáhtá vuovdit dahje láigohit fas earáide. Gieldda dákkár ohcan manná eanavuovdinkantuvrra dábálaš áššemeannudandagaldumiid mielde. Jus gieldda ii dáhto oastit dahje láigohit guovllu, ferte juohkehaš ohcat eanavuovdinkantuvrras láigošiehtadusa, maŋŋilgo gieldda lea juolludan viessosaji. Muddejuvvun guovllus eai ovddas dákkár ohcamat makkárga váttisvuođa ja dábálaččat

---

¹⁴⁵⁸ tomtefester

čállo láigošiehtadus. Viessosadjeohcan muddejuvvon guovllu olggobealde ferte baicce lassi áššemeannudeami čađa. Dás čujuhuvvo áššemeannudannjuolggadusaid máinnašepmái 2. kapihttalis eanavuovdinortnega birra.

Geavat

Moanat fylkka gávpogiin ja čoahkkebáikkiin leat eahpečielgga opmodatoktavuođat earret eará go ođđasit huksen 2. máilbmesoadi maŋnil moanat háviid álggahuvvui ovdal ráját ja opmodatoktavuođat ledje doarvái čilgejuvvon. Mánngga gielddain leat moanat unnit stáhtaeaganaguovllutge mat leat bahkkašuvvon gaskal gieldda dahje priváhta eatnamiid. Dákkár guovlluid fálojuvvojit gielddat dahje guoskevaš eanaeaiggádat oastit veaháš haddái.

Jahkásaččat eai lea mánnga viessosadjeohcama muddejuvvon guovllu olggobealde. Dákkár ohcamat sáhttet gullat dáhttui hukset viesu guvlui mii lea láigohuvvon eanadollui. Dákkár háviid ferte čállit ođđa šiehtadusa beliid gaskkas. Ohcan ferte danin sáddejuvvot gildii dábálaš áššemeannudeapmái. Dákkár háviid ii leat áššemeannudeapmi eanavuovdinlága njuolggadusaid mielde, muhto baicce dábálaš juogadanášši. Dábálaččat gustojit dákkár ohcamat guovlluide mat leat lahka čoahkkebáikki nu ahte eanaš juo lea čielggas.

Go vuovdá "matrikulerekeahtes" stáhtaeatnamiid gielddaide viessosadjin biddjo eaktun ahte guvlui lea nannejuvvon muddenplána, ahte stáhtas leat fámus vuoigatvuodát mat leat namuhuvvon eanavuovdinláhkaásahusa § 3:s, namalassii earret eará čáhce- ja gáddevuoigatvuodát, koalla, eanaolju, minerálat, dihto luoddavuogitvuodát, vuoigatvuohka čievravieččahahkii, stoalpoláigoheapmái dahje eará rusttegiidda. Eanavuovdinkantuvra eaktuda ahte opmodagat maid sirdojit juogaduvvojit viessosajiide maid gieldda lihttoláigoha. Ii sáhte vuovdit eanavuovdinkantuvrra mieđáhusa haga.

Muddejuvvon guovllu olggobealde lihttoláigohuvvojit eaige vuvdo eanaš viessosajit. Láigoáigi eatnamiidda "soames

ulbmiliidda" lea dábálaččat "doaisttáži" 2 jagáš eretcealkináigemerii¹⁴⁵⁹, ja viessosadjái vissui lea 80 jagi viessosadjeláigolága njuolggadusaid mielde, buo. lága § 6. Dalle go "doaisttáži" hábmi lea geavahuvvon lea vai láigoáiggi sáhttá guhkidit vaikko lága oaneamos áigi lea gollan. Eaktun lea ahte láigolaš 3 jagis lea álggahan huksema, jus ii, sihkkovuvvo šiehtadus várrehusa haga. Ii leat lohpi ráhkadit luotta, áidut, fápmo- dahje telefonlinjáid bidjat dahje goavut j.d. eanavuovdinkantuvrra mieđáhusa haga. Ii leat lohpi muhttit geavaheami eará ulbmilii, seamma gusto ovdaláigoheapmái. Láigovuoigatvuođa ii sáhte sirdit earáide eanavuovdinkantuvrra mieđáhusa haga. Láigodivada sáhttá muddet juohke 5. jagi "soames ulbmila" viessosadjái, ja muddejuvvo juohke 10. jagi viessosajiide, dahje nu dávjá go viessosadjeláigoláhka diktá. Go viessosadjái lea huksejuvvon sáhttá dan oastit, leš dal čoahkkebáikkis dahje dan olggobealde.

Eanaohcan ealáhussii lea dál áigeguovdilamos guollebiebmanrusttegiid, olgunastinturisma, luondugeađgedoaimma ja ealáhusbarttaid ásaheami oktavuodas. Dávjá lea nu ahte eatnamiid mat leat muddejuvvon industriaulbmilii váldá gieldda badjelassas, nu ahte ohcci dušše dárbbáša jorgalit dohko oažžun dihte dárbbášlaš lobiid ja láigošiehtadusaid. Stáhta eatnamiin lea dávjá dušše sáhka sirdit láigovuoigatvuođa eatnamiidda reastaluvvamis ja/dahje eaiggátmolsumis. Dát lea erenoamáš áigeguovdil guolleindustrias mas mañimušjagiid lea leamaš moanat reastaluvvamat ja heaittiheamit. Jus ođđa beroštumit dáhttot fas álggahit, ferte fas ođđa láigošiehtadusaid čállit. Ealáhusdoaimma viessosajiide dábálaččat čállojit dušše láigošiehtadusat, sihke go eanavuovdinkantuvra áiggošii sihkkarastit ahte guovlu duođai adno dan ulbmilii masa eatnamat leat ohcon, ja go lea govttolat juohke ealáhusdoallái máksit jahkásaš láigodivada go oastit viessosaji. Muhto jus ohcá viessosaji dakkár doibmii muddejuvvon guovllu olggobealde, dárbbášuvvo olles áššemeannudeapmi eanavuovdinlága vuogádaga mieldege, namalassii ahte ášši ferte gulaskuddamii ja árvoštallot eanavuovdinlága § 2 ektui.

---

¹⁴⁵⁹ oppsigelsesfrist

Eai vuvdo eatnamat čievrvieččahahkii, geađgelaiggadahkii jna. go várra ferte luobahit láigošiehtadusa go riggodagat leat nohkan ja geavahit eatnama eará ulbmilii. Muđui sáhttá eatnamiid ealahussiige vuovdit maŋŋilgo viessosadji lea ulbmilii váldon atnui.

Eatnamat almmolaš doibmii omd. skuvllaide, hálddabusviesuide ja dearvvasvuođaásahusaide leat áigeguovdilamos čoahkkebáikkiin, ja gielda dahje fylkkagielda leat dávjá juo daid oastán. Muhto lea čállon muhtun láigošiehtadusatge, omd. dearvvasvuođaásahusain, Suodjalusain ja Teledoaimmahagain rusttegiidda ovddas. Dáinge leat dán áigái uhccán huksemat.

Muddejuvvon eatnamiid oastima dahje láigoheami dáfus molsašuddet fylkka iešguđet gielddain. Go gielddat omd. Čáhcesuolu, Áltá ja Hámjárfeasta mat váldonjuolggaduslaččat ostet olles muddejuvvon eatnamiid, lea Kárášjoga ja Guovdageainnu gielddain fásta geavat ahte dodjet eanavuovdinkantuvrii láigohit eaŋkalviessosajiid. Deanu gielda eaiggáduššá oalle muttus eatnamiid čoahkkebáikkiin ja daid birra, ja ruvkefitnodat A/S Sydvaranger eaiggáduššá dahje láigoha stuorra oasi eatnamiin Máttá-Várjjaga gieldda čoahkkebáikkiin. Várggát gielda eaiggáduššá omd. sulluin eanaš eatnamiid.

Stáhtaeatnamiid **hattit vuovdimis ja lihttoláigoheames** galget dávistit njuolggadusaide maid Statskog (DSS) lea mearridan geassemánu 17. b. 1991 Eanadoalodepartemeantta váldesirdima mielde njukčamánu 7. b. 1991 eanavuovdinláhkaásahusa § 9 olis.

Dás ovdanbohtá ahte hattit berrešedje doalahuvvot báikki ásahuvvon haddedásis (márkanhattis). 1993:s lea vuolimus divat viessosajiid láigoheapmái muddejuvvon guovlluin 637 ru. mihtus, ja haddi muddejuvvon guovlluin olggobealde lea 478 ru. mihtus. Industriai, rádjosiidda, gávppašeapmái, fuolahusulbmiliidda, skuvllaide, dearvvasvuođa- ja sosiálásahusaide jna. ii galgga haddi leat vuollelabbosgo vástideaddji viessoeatnamiidda. Divat meroštallo unnimus 1000 m² ovddas.

Go vuovdá eatnamiid viesuide, skuvllaide, dearvvasvuoda- ja sosiálásahusaide galgá báikki ásahuvvon haddi biddjot vuodđun. Dát mearkkaša ahte haddi sáhhtá molsašuddat báikkis báikái. Go vuovdá iešguđet huksemiidda jna. mearriduvvo haddi eanavuovdinkantuvrra ja huksejeddji gaskasaš šiehtadallamiin.

4.6 BARTTAT, LAVDNJEGOADIT JA NÁVSTTUT

4.6.1 Álggahus

Stuorra oassi Finnmárkku olgunastimis lea priváhta barttaid oktavuodas. Dát gusto erenoamážit doaimmaide numo vázzimiidda ja čuoigamiidda, bivdui ja guollebivdui, gálašeapmái jna. Olgunastin lea mángasii dehálamos ártta oastit bartta. Sii geat eaiggáduššet dahje hálddašit bartta lea dávjá árjjalat olgunastin go earáin, seammásgo bartastallamiin sáhhtá olgunastit ovttas bearrašiin ja ustibiiguin.

Finnmárkkus leat sullii 6500 bartta. Stáhta eatnamiin leat dál sullii 4400 láigosaji joavdoviesuide, earret guođoheaddjibarttaid, ealáhusbarttaid ja lavdnjegodiid. Priváhta eatnamiidda ii leat statistihkka, muhto 1980-logu gaskamuttus navdo leat sullii 2 000. Ferte deastta atnitge ahte stuorra oassi ávdin smávvidoaluin ja viesuin dál adnojit joavdoviessun. Stuorra oassi barttain leat huksejuvvon biđgosit ja luonddu guovlluin unnán eará teknalaš meassamiiguin. Eanaš barttat leat vuotna- ja riddoguovllus, muhto manjit áiggis lea bartahuksen lassánan siseatnamis ja váriin.

Finnmárkcolaččain lea buorre vejolašvuohta bartastallamii, sihke eaiggáduššama ja láigoheami bokte. Barttat leat sihke mearragáttis ja siseatnamis, ja leat dávjá anus, erenoamážit miessemánu-suoidnemánu áigodagas. Oanehis mátkkeáigi barttaide movttiidahtta lasihit bartageavaheami. Guorahallamat čájehit ahte sullii bealli sis geat hálddašit barttaid Finnmárkkus,

lea vuollel diimmu mátkkoštanáigi. (Gáldu: Hovedtrekk ved friluftslivet i Finnmark, NIBR-notáhta 1988:109.)

Finnmárkku ollislaš eatnamiid ektui, eai leat stuorra guovllut duoguštuvvon bartahuksemii. Dávjá leat barttat datte biddjon eanaš geasuheaddji guovlluide. Danin ii leat váttisvuotta ahte barttat gáibidit stuorra guovlluid, muhto ahte doaibma barttaid oktavuodas dagaha lassi gilvvu meahcceriggodagaid alde. Dát gusto erenoamážit mañimušáiggi mohtorfievrojohtolagaid geažil.

Dološ rájes lea Finnmárkkus geavahan lavdnjegođiid meahcceriggodagaid, nugo guliid, fuođđuid ja murjjiid, ávkkástallama oktavuodas. Lavdnjegoađit leat smávva eanjkalis idjadansajit, huksejuvvon báikki ávdnasiiguin. Dat leat dábálaččat leamaš buohkaide rahpasat, muhto sus gii ceggii goađi lei vuosttasvuoigatvuotta. Dálá árjjálaš¹⁴⁶⁰ meahccegeavaheamis earret eará mohtorfievrojohtolaga geažil, leat daid dávjá earát váldán badjelasat go sii geat daid leat geavahan ealáhusoktavuodas. Váttisvuottan lea vel go daid ceggejit lobiheamit. Ii leat makkárga čohkkejuvvon várddus fylkka lavdnjegođiid logus.

Mañnil leat ealáhusbarttat šaddan dábálabbot, erenoamážit meahcceealáhusdoalliide. Dán oktavuodas eai gula boazodoalu guođoheaddjibarttat "ealáhusbarttaid" doahpagii. Boazodoalliin lea boazodoalolága § 10 nr. 1 olis lohpi háldet eatnamiid guođoheaddjibarttaide jna. Dávjá lea váttis earuhit gaskal ealáhusbarttaid ja dábálaš joavdobarttaid. Danin biddjojit hiegis gáibádusat duođaštit ahte barta dárbbášuvvo ealáhussii.

Earalágan ealáhusbarttat go mat leat váriin, lea barttat luossabivdosajiin rittus ja vuonain. Dát dárbbášuvvojit dávjá vai sáhtta bivdit luosaid. Ii leat makkárga čohkkejuvvon várddus fylkka guođoheaddji- ja ealáhusbarttainge.

Hui váttis lea mihtidit bartasajiid duohta jearaldaga Finnmárkkus. Riikkas oppalaččat navdá Birasgáhttendepartemeanta ahte jearaldat lea njiedjan sullii 18% dálloaluin 1978:s gitta sullii 11% 1984:s. Guorahallamat Finnmárkkus 80-jagiid gasku čájehit ahte sullii

---

¹⁴⁶⁰ intens

13-15% dálloaluin ferte navdot leat bartasajiid duohta jearrit. Geasuheaddjimus sajit leat guovllut gos lea njárbes vuovdi. Hui čielgasit lea stuorimus beroštumi ássiin oažžut bartasajiid mearragáttis ja váriin, ja barta berrešivččii leat lahka luotta ja áinnas guovllus gos leat unnán eará barttat. Vaikko ulbmil lámhčit dilálašvuodaid buoremusat fylkka bartahuksema, lea ain olu jearru ja dalle erenoamážit geasuheaddjimus guovlluide, gos lea váttis náššat bartasaji. (Gáldut: St. dieđáhus. nr. 40 Om friluftsliv, 1986-87, Hovedtrekk ved frilufslivet i Finnmark, NIBR-čálus 1988:109.)

4.6.2 Láhkavuodus ja njuolggadusat

Láгат. Bartahuksema guovddáš lámha lea geassemánu 14. b. 1985 plána- ja huksenlámha nr. 77, daningo bartahuksen bohciidahtta moanaid seamma gažaldagaid ja riidduid go eará huksen. Finnmárkkus lea njukčamánu 12. b. 1965 lámha Finnmárkku stáhta matrikulerekeahes eatnamiid hárrái, oktan lámhaásahusaiguin ja mearráduasaiguin addon dan olisge dehálaš, go sullii 96% fylkka eatnamiin leat "matrikulerekeahes" stáhtaeatnamat. Eará láгат maid sáhttet leat áigequovdilát bartahuksema leat earret eará geassemánu 9. b. 1978 boazodoallolámha nr. 49 ja geassemánu 9. b. 1978 kulturmuitalámha nr. 50.

Stuorradiggedieđáhus nr. 40 (1986-87) Om friluftsliv cealká čuovvovačča 8.6. čuoggás Bartapolitihka ulbmilis:

"Bartastallan ja árjjalašvuodát mat dása gullet, leat mángasiidda luomu ja joavddu dehálaš oassin, ja dehálaš oassi sosiála eallimis, dearvasvuodasuodjalusas, rumašlaš dikšumis ja máhtu ja gálgga oahppamis. Bartastallan sáhtta bidjat vuđđosa oktavuhtii luonduin ja báikegoddái olggobealde bissovaš ássanbáikki. Lassi gávpot- ja čoahkkebáikeovddidemiin ja teknalaš ovdánemiin bistá bartastallama árvu. Departemeanta oaidná danin dehálažžan ahte dilálašvuodát lámhčojit nu ahte nu olus go vejolaš sis geat dáhtošedje bartta, sáhttet náššat dahje sáhttet geavahit bartta. Dát ferte dahkkot nu ahte garvvašii riiddu eará beroštumiiguin." (42. siiddus)

Finnmárkku 1992-95 fylkkaplánas čuožžu earret eará čuovvovaš bartahuksema birra 124. siiddus:

"Lea poitiivalaš oktavuoha gaskkal bartahákama ja olgoáimmo doaimmaid. Danin berrege lágidity nu ahte buohkat geat nu háliidit oččošedje vejolašvuoda bartii, jogo iežas bartta dahje luoikkahit/láigohit bartta. Bartasajiid ohcamat dávistit hui bures bartasajiid fallamii, sihke rittu guovlluin ja siseatnamiin. Dáđis lea šaddan uhccán sávahahtti suovvat barttaid hukset ávdin guovlluin, ja nu gohčoduvvon "ávdinbarttaid" huksemii gal šaddá váttis oažžut lobi.

Go bartaguovlluid/bartasaji mearrida, de ferte garvit dehálaš fuođđoguovlluid, eará hearkkes guovlluid ja guovlluid mat leat dehálaččat friddjaágge doaimmaide. Ferte eastadit barttaid bidjamis guhkin geainnus eret, go dán maŋŋá hui dávjá bohtet gáibádusat beassat vuodjit mohtorfievrruin bartta lusa sihke dálvet ja geasset. Mo bargii lea jurddašan boahit ferte ovddalgihtii jurddašan.

Dilit fertejit lágidityvot nu ahte rittu guovlluid olbmot oččošedje vejolašvuodaid bartasajiide siseatnan- ja vuotnagiiddain."

Ja dasto 121. siiddus čuožžu váldoulbmilis sihkarastit birrasa ja valljivuđđosa:

"Duhtadahttit bartasajiid ohcamiid. Bartasajiid lágideapmi ferte heivehit dárbbuide stuorát regiovnnaide, iige dušše eankil gieldda várás.

Bartaguovllut mat leat guhkebuš eret geainnus eai galgga oažžut buoret juvssahahttivuoda geaidnohuksema bokte, skohterláhttuiguin dahje ahte ložžet dálá njuolggadusaid.

Ráddjen. Dán ovdanbuktimis suokkardat eanavuovdinlága ja mearrádusaid mat leat addon bartahuksema jna. Álggos namuhuvvojit dušše oanehaččat plána- ja huksenlága mearrádusaid váldonjuolggadusat bartahuksema hárrái. Muđui čujuhuvvo plána- ja huksenlága oppalaš ovdanbuktimii ovddabealde 3. kapihttalis. Eanavuovdinlága njuolggadusat ovdanbuktojit 4. 63. čuoggás vulobealde eanavuovdinorgánaid birra. Guođoheaddjibarttaid, ealáhusbarttaid ja lavdnjegođiid áššiid meannudeamit čuvvot eará njuolggadusaid go dábálaš bartaáššiid. Oanehaččat namuhat áššemeannudannjuolggadusaid 4. čuoggás vulobealde.

Bartahuksen plána- ja huksenlága mielde.
Váldonjuolggadus lea ahte bartasajit galget biddjot

dohkkehuvvon plánaid mielde. Plána- ja huksenláhka gusto ollásit joavdohuksemii, earret dihto mearrádusaid almmolaš čáhce- ja duolvačáhcejohtasiid laktámiin.

Guođoheaddjibarttaide ja ealáhusbarttaide gusto láhka nu guhkás go heive, buo. § 81. Dán mearrádusa mielde lea lága vuolggasadji ahte galgá sáddejuvvot diehtu gildii dákkár barttaid ceggema birra, muhto § 93 huksenlobi birra lea dávjá gustojeaddjin. Fylkkamánni 1980 čielggadeapmi konkludere ahte lavdnjegoadit eai lean rusttegat huksenlága áddemis ja ahte huksenlága njuolggadusat (ee. ohcangeatnegasvuodas §§ 93 (82) mielde buo. 95) ii gusto, earret dieđihangeatnegasvuohta § 84 mielde.

Plána- ja huksenlága § 20-4 vuosttas lađas nr. 1 vuoigatvuodavuodđuda gielddastivrii liigudit huksenguovlluid mat siskkildit eatnamiid ee. bartaulbmilii. Gielddaplána eanaoasis lea vuolggasajis njuolga riekteváikkuhus dan gieldda eanageavaheapmái. Hukset barttaid sáhhtá danin váldonjuolggadussan dušše guovllus mii lea biddjon huksenguovlun gielddaplána eanaoasis. Láh kavuođđu lea gáibidit muddenplána dahje ássanplána ovdal huksema, buo. § 20-4 nuppi lađđasa a bustáva. Muhto guovlluin mat leat biddjon eanadoallo-, luonddu- ja olgunastinguovlluide sáhhtá addit bieđggus bartahuksema mearrádusaid, muhto gáibádus lea dalle ahte barttaid mahtodat ja sajádat galgá leat mearriduvvon, buo. § 20-4 nuppi lađđasa c bustáva. Eanadoallo-, luonddu- ja olgunastinguovlluin muđui sáhhtá hukset barttaid dušše sierralobiin. § 20-4 nuppi lađđasa e bustáva olis, sáhhtá gieldda gielddit cegget ođđa barttaid ja sakka stuoridit dálá barttaid.

4.6.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Birasgáhttendepartemeanta ovddasvástida erenoamážit eanaplánema ja olgunastinpolitihka bajit hálddašanorgánan.

Gielddas lea dábálaš plánema bokte váldoovddasvástádus čadahit bartapolitihka. Dat ovddasvástida ordnet ja bargat gielddaplánain, gielddaoasseplánain, muddenplánain ja

ássonplánain. Gielddat sáhttet álgovuorus ieža válljet mo meannudit joavdohuksema plánenoktavuođas ja dat mearrida álgovuorus ieš plána oktan buohkaide čadni váikkuhusain. Datte galgá deastta atnit fylkkaplána vejolaš njuolggadusaide. Fylkkagielda ja stáhta fágaeiseválddit sáhttet ovddidit vuosteákkaid jus gielda mearrida plána riikka ja guovllu beroštumiid vuostá.

Jus guovlu leat biddjon eará ulbmilii go bartahuksema, ráddje dát gieldda háldduid muddejuvvon guovllus. Jus galgá cegget barttaid dákkár guovlluin, lea váldonjuolggadus ahte gielda ferte addit sierralobi plánas plána- ja huksenlága § 7 olis. Guovlluin mat leat muddejuvvon eanadoallo-, luonddu- ja olgunastinguovllun, sáhtta ealáhus- ja guođoheaddjibarttaid cegget go dat gullet ulbmilii. Eaktun lea ahte rusttet deavdá ávnnaslaš eavttuid maid lágat bidjet ieš rusttegi.

Muddenplána lea bienalaš plána maid atná unnit guovllus. Gielddaplána eanaoasis sáhtta mearridit ahte eanaávkástallan dušše galgá leat muddenplánaid mielde.

Gielddaplána eanaoasis ii sáhte earuhit eanadoallo-, luonddu-, ja olgunastinguovlluid iešguđet osiid. Muddenplánain lea nuppeláhkai. Olgunastinguovlluid ja luonddusuodjalanguovlluid ii sáhte ovttahttit eanadoalloguovlluin.

Finnmárkku eanavuovdinorgánaid bargun lea hálddašit stáhta "matrikulerekeahes" eatnamiid Finnmarkkus njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinlága mielde oktan gullelaš láchkaásahusaiguin ja mearrádusaiguin. Eanavuovdinlága § 2 vuosttas lađas láchkavuodđuda vuovdit dahje láigohit eatnamiid. Láchka ieš ii sisdoala makkárge erenoamáš vuodin- dahje lihttoláigohannjuolggadusaid eatnamiid ealáhus- dahje joavdobarttaide. § 2, goalmmát lađđasa olis leat addon láchkaásahusat vuovdima ja lihttoláigoheami birra. Eanavuovdinláchkaásahusa § 1 maŋimušlađđasa olis dat lea vel addon suoidnemánu 3. b. 1967 «vuovdin- ja láigohanmearrádusat mat gustojit Finnmarkku Eanavuovdinkantuvrii», Eanadoallodepartemeantta dohkkehan nuppástusaiguin maŋimušborgemánu 9. b. 1983. Finnmarkku eanavuovdinkantuvra meannuda priváhta ja earáid ohcamiid

viessosajiid láigoheames dahje oastimis ja vuoigatvuođaid moanat iešguđet ulbmiliidda, sajiid sihke ealáhus- ja joavdobarttaidege.

Bartasajiid galgá váldonjuolggadussan čohkket dohkkehuvvon bartaguovlluide maid lea ráhkadan plána- ja huksenlága mielde, buo. eanavuovdinláhkaásahusa mearrádusaid §§ 1 ja 5 ja § 10. Muhto § 10 nuppi lađđasis lea vuoigatvuođavuodđu addit sierralobi biedggus bartahuksemii jus ee. boazodoalu, eanadoalu, luonddusuodjalusa dahje eará dehálat eanaávkkástallama deasttat eai cakka. §§ 13 ja 14:s leat addon bienalaš njuolggadusat earret eará ássama mahtodagas.

Láigošiehtadus addá láigolažžii vuoigatvuođa cegget bartta ja olgovistti. Láigoáigi lea 80 jagi. Viesuid birra ii sáhte áidut láigoheaddji¹⁴⁶¹ lobi haga, ja láigolaš ii sáhte njeaidit beziid ja doaimmahit stuorát eanaháldduid. Unnit doaibmabijuid sáhtta čadahit guovllus 1 mihtus birra bartta. Láigolaš ii oaččo eará vuoigatvuođaid birra bartta jus ii leat čielgasit celkon šiehtadusas.

Ealáhusbarttat leat muddejuvvon lagat mearrádusa § 9:s, mas leat addon njuolggadusat goas sáhtta diktit biedggus eanabihttaláigohemiid ealáhusa ja eará doaimmaid atnui. Dát gusto ee. boazoealáhusa, bivddu ja guollebivddu barttaide ja hoteallaide, turistabarttaide, stuorát fitnodat- dahje searvebarttaide, iešguđet gohccibarttaide ja barttaide čadnon geavahanvuoigatvuođaide dahje servituhtaide omd. guohtun-, láddjenvuoigatvuođat jna. Ealáhusbarttaid láigoáigi earret boazodoalu lea "doaisttáži" dahje guovtti jagi eretcealkináigemeriiin. Go eai šat dárbbášuvvo ealáhusbarttat, loahpahuvo láigovuoigatvuohta automáhtalaččat.

Návsttut leat dárkilat muddejuvvon § 15:s. Návstu sáhtta dušše cegget jus dárbbášuvvo ealáhusguolásteapmái, dahje stuorát jávregáttiin dahje mearragáttiin gos fanas dárbbášuvvo ulbmálaš guollebivdui ja gos guollebivdu lea okta váldocuhkiin bartta huksemii ja gallestaddamii. Návstu sáhtta diktit ceggetge jus dárbbášuvvo beassat bartii, ja jus lea govttolaš dihto eará háviin.

---

¹⁴⁶¹ bortfester

Lavdnjegoadit leat muddejuvvon § 17:s. Dat galget biddjot sierra bartaguovlluid olggobeallai, ja ferte dárbbášuvvot idjadansadjái ealáhusdoalus, várresuodjalanbálvalusas¹⁴⁶² ja suodjin vázziide garradálkkis. Dákkár lavdnjegodiid ii sáhte cegget jus dat sakka vahágahttet dahje bilidit boazodoalu, eanadoalu dahje eará dehálaš beroštumiid ovddas dahje go guovlludárbu leat devdon.

Lobit addojit vuohččan servviide dahje eará ovtastumiide mat lágidit olgunastindoaimmaid dahje ávkkástallet meahcceriggodagain. Lavdnjegodiid galgá bidjat unnimus 5 km luottas eret ja unnimus 100 mehtera mearas, jávrris dahje čázadagas eret. Mearrádusa § 17:s leat addon bienasta bitnii njuolggadusat ávnnasgeavaheamis, mahtodagas jna. Lavdnjegoadit galget leat rahpasat ja olamuttus buohkaide, jus eanavuovdinkantuvra ii leat addán lobi dan doallat gitta.

Váldonjuolggadus lea ahte bartasajit stáhta "matrikulerekeahtes" eatnamiin galget lihttoláigohuvvot. Dušše spiehkastahkan sáhtta bartasajiid vuovdit, buo. eanavuovdinláhkaásahusa § 5. Golgotmánu 3. b. 1967 mearrádusain čuožžu § 8:s ahte "stáhtaeatnamat mat galget ádnat barttaide, návsttuide ja lavdnjegodiid, sáhttet dušše lihttoláigohuvvot." Geavadis čállojit dušše láigošiehtadusat. 1970-80 logus leat vuvdon dušše moadde saji barttaide mat juo ledje ceggejuvvon. MA 2/91 njukčamánu 13. b. 1991 johtučállošis Stáhta vuvddiid direktoráhtas láigosajiid vuovdima njuolggadusaid dáfus, čuožžu 3.2. čuoggás barta- ja návstosajiid birra ahte ii sáhte vuovdit dákkár "sajiid Finnmárkkus". Dát ii datte gusto oston stáhtaopmodahkii, duottarviessomihtádusaide¹⁴⁶³, ja eatnamiidda maid dál Statskog hálddaša eará stáhtaásahusaid beales, buo. 3.1. čuoggá ja 3.2. čuoggá nuppi lađđasa. Dákkár stáhtaeatnamiid sáhtta prinsihpas vuovdit, muhto ii dát dahkko.

Eanavuovdinlága § 2 nubbi lađas cealká ee. ahte eatnamiid ii sáhte vuovdit dahje lihttoláigohit jus guovlu adno dárbbášuvvot boazoláiddomiidda, boazodoalu johtolagaide dahje eará deasttaide numo omd. guollebivdui, ruvkedoibmii,

---

¹⁴⁶² fjellsikringstjeneste

¹⁴⁶³ fjellstuemål

olgunastin- ja luonddusuodjalanberoštumiide. Vuovdin- ja láigoheami eanavuovdinmearrádusaid § 10 vuosttas lađđasa mielde galget joavdobarttat váldonjuolggadussan čohkkejuvvot bartaguovlluide huksenlága mearrádusaid dohkkehuvvon plánaid mielde. Dasto čuožžu § 10:s nuppi lađđasis ahte "sierralobi galgá dábálaččat addit go ii boazodoallodilli, eanadoallodilli, álbmoga beroštumit, luonddusuodjalandeasttat, gielddateknalaš dilálašvuodát, johtolatdilit dahje vejolaš eará dehálat eanaávkástallan dan cakka." Dán árvvoštallannjuolggadusas dát lea mearkkašupmi eanjaláššiin. Njuolggadus orru vuohččan galgamin muddet gaskavuoda joavdobarttaid čohkkejuvvon ja bieđggus huksema. Muhto sáhtá jearrat mearkkašago njuolggadus geatnegasvuoda lihttoláigohit bartasajiid go árvvoštallan lea ohccái ovdun. Dán gažaldahkii ja gažaldahkii geatnegahttot lihttoláigohit bartasaji čujuhuvvo 2. 5.1.2. kapihttalii ovddabealde.

Eanavuovdinláhkaásahusa §§ 1 ja 5 ja mearrádus vuovdima ja lihttoláigoheami birra § 10 vuosttas lađas eaktuda ahte bartasajit galget lihttoláigohuvvot gieldda dahje eanavuovdinorgánaid ráhkadan dohkkehuvvon plánaid mielde.

§§ 8 čuo. eanavuovdinmearrádusain leat addon lagat njuolggadusat eanalihttoláigoheames barttaide, návsttuide ja lavdnjegodiide. § 11:s čuožžu ahte bartaguovlluid vuodus berrešii leat várddusplána mii lea vuodđuduvvon buot geavahanberoštumiid ja beroštanriiduid meroštallama ollislaš logahallamii.

4.6.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Áššemeannudeapmi

Plánaproseassa ja eanjalohcamiid áššemeannudannjuolggadusaid dáfus plána- ja huksenlága ja eanavuovdinlága njuolggadusaid mielde, čujuhuvvo oppalaš govvádussii bajábealde 2. kapihttalis eanavuovdinortnega birra ja 3. kapihttalii plána- ja huksenlága birra.

Dás dušše oanehaččat namuhuvvo ahte stáhtaeatnamiin lea eanavuovdinkantuvra mii juohká čuoggáláiggu¹⁴⁶⁴ joavdoviesuide dahje barttaide. Barta- dahje joavdoviessosadjeohcamat sáddejuvvojit álo eanavuovdinkantuvrii, ja gieldda addá fas huksenlobi. Áššemeannudeami mahtodat, namalassii gulaskuddanvuorru¹⁴⁶⁵, lea dan duohken leago guovlu gos barta galggašii huksejuvvot muddejuvvon joavdohuksemii.

Bartasajiid muddejuvvon guovllus juolluda eanavuovdinkantuvra almmá namuhanveara áššemeannudeami haga. Go plánaproseassa bokte leat mearriduvvon muddenplánat, lea dárbbášmeahtton ođđasit árvvoštallat caggágo vuovdima dahje lihttoláigoheami gielddus eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasis lihttoláigohit bartasajiid. Jus ležžet guorus viessosajit, fuolaha eanavuovdinkantuvra ahte čállo láigošiehtadus ja ráhkaduvvo mihttočálus. Jus eai leat guorus viessosajit, biddjo ohcci vuordinlistui. Jus guovlu ii leat muddejuvvon bartahuksemii, čađahuvvo viiddis gulaskuddanvuorru ja áššemeannudeapmi mii siskkilda moanaid hálddašanorgánaid ja eará berošteaddjiid.

Lavdnjegođiid, ealahusbarttaid jna. áššemeannudeapmi, ii leat nu vuđolaš¹⁴⁶⁶ go joavdobarttaide. Dáidda lea doarvái dieđihit gildii. Muhto eanavuovdinkantuvra lea iežas mearrádusaid vuodul geatnegahtton konkrehta árvvoštallat guovllu eará beroštumiid, ja dalle erenoamážit boazodoalu ja eanadoalu ektui, buo. eanavuovdinlága § 2, láchkaásahusa § 1, mearrádusa § 17 lavdnjegođiide ja § 9 ealahusbarttaide. Dásge sáddejuvvo ohcan gulaskuddamii gildii, eanastivrii, olgunastinlávdegoddái, boazodollui jna. Eanavuovdinkantuvra galgá vihkkedallat guovllu eará beroštumiid ektui ja fuolahit ahte barta dahje goahti ii ceggejuvvo eanavuovdinmearrádusaid vuostá. Muđui lea áššemeannudeapmi seammago joavdobarttaide. Boazodoalu guođoheaddjibarttat čuvvot boazodoallolága njuolggadusaid, geahča § 10 vuosttas lađđasa nr. 1. Skábmamánu 1.b. 1982

---

¹⁴⁶⁴ punktteste

¹⁴⁶⁵ høringsrunde

¹⁴⁶⁶ omstendelig

láhkaásahusa mielde mii dohkkeha boazodoalu guođoheaddjiidbarttaid, galgá Boazodoallostivrra dahje Boazodoallohoavdda váldesirdimiin, dohkkehit guođoheaddjibartta ceggema. Muđui čujuhuvvo 4.3. kapihttalii boazodoalu birra.

Váidin

Eanavuovdinláhkaásahusaid § 16 a vuosttas lađas cealká ahte mearrádusaid láhkaásahusaid olis, sáhtta guoddalit hálddašanlága VI kapihttala njuolggadusaid mielde.

Váidda galgá sáddejuvvot orgánii mii lea lagamus bajábealde hálddašanorgána mii lea dahkan mearrádusa, geahča hálddašanlága § 28. Láhkaásahusa § 16 a, nuppi lađđasa mielde lea direktoráhta masa ášši gullá, mii lea váidalanásahus eanavuovdinhoavdda dahje eanavuovdinstivrra mearrádusaide. Dát máksá ahte mearrádusaid guoddala Statskog:i bartahuksema dáfus. Láhkaásahusa § 16 a viđát lađđasis čuožžu ahte váidagat eanavuovdinhoavdda mearrádusaide galget ovddiduvvot stivrii ovdal ášši sáddejuvvo direktoráhtii (Statskog). Dát lea eanavuovdinhoavdda mearrádusa "siskkáldas" gohcci, ja ii dagat ahte váidi ii beasa váidit Statskog:i mii lea dáid áššiin bajit orgána Finnmárku eanavuovdinkantuvrra ektui.

Gieldda dahje eiseválddiid dahkan mearrádusaid váidda čuovvo hálddašanlága njuolggadusaid dahje dan sierralága, ja ii máinnašuvvo dás.

Geavat

1960-jagiid gaskamuttus huksejuvvojedje barttat Finnmárkkus almmá almmolaš plánema haga. Geat ohce bartasaji, ožžo dábálaččat saji gokko sii háliidedje. Geavaige ahte muhtun hüksii bartta ja maŋnil válddii oktavuoha dan dalá eanavuovdinkommišuvnnain juridihkalaččat čálihan dihte láigošiehtadusa. 1960-logus lassánii garrasit bartahuksema

beroštupmi fylkkas, ja seamma áiggis huksemat biddjojedje čavgasat plánaid mielde. Moanat bartasajit stáhta eatnamiin main ovdal ii lean láigošiehtadus, ožžo dán ordnejuvvot eanavuovdinkantuvrra bokte.

Bartahuksen fylkkas lassánii 1970-logus. Ođđajagemánu 1. b. 1992 ledje juridihkalaččat čállon sullii 4 400 láigošiehtadusa bartasajiide stáhta eatnamiin. Dát láigošiehtadusat adde 1991:s sullii 1.1 mill. ru. sisaboáđuid Finnmáarkui hálddašeapmái. 1991:s mieđihuvvo 156 ohcama joavdobartasajiide. Láigodivat 1993:s lea 775 ru. dábálaš joavdobarttaide ja 480 ru. ealáhusbarttaide.

Eanaš bartasajit leat vuotna- ja badjeeanagiielddain. Máttá-Várjjat lea viehka geasuheaddji, muhto sihke Fálesnuoris, Čáhcesullos, Álttás, Bearalvágis ja Guovdageainnus leat viehka olu barttat. Hui olu barttat leat čohkkejuvvon Riehpponávžžis Fálesnuoris, Geadnejogas Bearalvágis, Stuorájogas Várggáhis ja Ánejoga guovllus Čáhcesullos. Erenoamážit riddoássit jerret bartasajiid suoddjás vuovdás guovlluin.

Eanaš bartasajit Finnmárkkus leat čujuhuvvon giliássiide (sullii 66%) ja dušše 4-5% barttain gullet olggobealde fylkka ássiide. Muhto badjel 90% bartasajiin omd. Fálesnuoris leat juolluduvvon earágiliássi finnmáarkolaččaide, erenoamážit hámmárfeastalaččaide. Deanus ja Sállánnuoris gullet sullii 80% ja Guovdageainnus sullii 60% bartasajiin earágiliássiide. Eará giielddain lea dilli nuppegežiid; eanaš bartasajit leat juolluduvvon gieldda iežas ássiide. (Gáldu: Fylkesplan for Finnmark 1984-87, 242. siiddus.)

Muhtun váttisvuodát leat bohciidan boares barttaid dahje lavdnjegodiid ođđasit huksemis ja mat leat leamaš ceggejuvvon dalle goas eai lean hiegis gáibádusat láigošiehtadussii dahje lohpaí.

Guhká lea leamaš viehka váttis oažžut bartasaji fylkka muhtun sajiin. Eanavuovdinorgánat leat gitta 1980-jagiid álgui viehka hiehkásit čađahan bargguset. Muhtun gielddat, omd. Guovdageaidnu ja Deatnuge, leat čađahan čavga bartapolitihka, erenoamážit boazoealáhusa ektui, muhto eanadoalu, fuođđu- ja luonddusuodjalanberoštumiid ektuige. Muhtun guovlluin lea

báikegoddi nannosit vuosttaldan bartaplánaid go áinnas dáhtošedje iežaset meahcceriggodagaid alcceseaset. Riddogielddain lea čađahuvvon loažžadat bartapolitihka. Maŋgilgo ráđđehus 1980-jagiid álggus háliidii ložžet bartapolitihkka, nuppástuhtto 1983:s eanavuovdinmearrádusat stáhtaeatnamiid vuovdimis ja láigoheamis.

Sidjiide geat bivdet ja guolástit ealáhusvuoduset oassin, suvvo ealáhusbarttaid dihto muddui. Eai leat oppalaš njuolggadusat mat mearridit man stuorra sisaboahtu galggašii leat bivddus, guollebivddus dahje meahcceriggodagaid eará ávkkástallamis, jus galggaš adnot ealáhusvuđđosa oassin. Ferte dihto árvošteami atnit. Eanavuovdinkantuvra lea vuodđudan livnnetkantuvrra boahtodieđáhussii. Jus leš čilgejuvvon ahte lea sisaboahtu dákkár ealahusas, fertešii árvoštallot dárbbášuvvogo barta dán doibmii, ja šaddágo barta mahkáš eará beroštumiid vuostá. Eanavuovdinkantuvrage lea juridihkalaččat čállán šiehtadusa ealáhusbartii mas murjen lea váldocuohkki, muhto dalle lotnolasat guollebivdduin ja bivdduin.

Lea dohkkehuvvon ahte eavttut oažžut lavdnjegoađi lea álkit go bartii, go ovddeš árbevierru váfistii ahte geavaheaddjit atne deastta birrasis, ja dat veaháš atnu ii čuohcan guvlui. Maŋit áiggis lea datte meahccegeavaheapmi muhttojuvvon. Olbmot váldet earret eará eanet biergasiid goahtái go ovdal. Muhtaskohteratnu álkidii goastama ja lasihii anu.

Stuorát dássegáibádus dagahii ahte ođđa lavdnjegoađit galge leat stuorát ja ahte muhtumin lobiheamit huksejuvvojit geasehuvvon ávdnasiiguin. Go lavdnjegoađiid eanet geavaha jovdui, adno eanet guovluge birra lavdnjegoađiid ja danin čuohcá eanet luondduriggodagaide ja šaddet riiddut eará geavaheaddjiiguin, erenoamážit boazodoaluin. Boazodoallu oaivvilda ahte lavdnjegoađit sáhttet ráhkadit stuorát váttisvuodaid go joavdobarttat, go lavdnjegoađit eai galggašii njuolggadusaid mielde leat lohkkaduvvon ja danin álki eanaš olbmuide beassat dohko. Joavdobarttaid eaiggádat sáhtta heađuštit anu jus dan lohkkadit. Boazodoallu dáhttu ahte eavttut oažžut lavdnjegoahtesaji galgá buorebut árvoštallot, seammaláhkai go joavdobarttaid dáfus.

Hui unnán ohcco cegget ođđa lavdnjegodiid, ohcco baicce divodit boares lavdnjegodiid dahje oažžut almmolaš duodaštusa ("julggaštusa") bearraša boares lavdnjegoađis. Eanavuovdinkantuvrras bidjet hui hiegis gáibádusaid divodeapmái, duodáštusain ee. eaiggáduššandilálašvuodas ja Várrebálvalusa beale gehččui. Lavdnjegoahtevuoigatvuohta masso jus lavdnjegoahti mieská ja ii leat orohahtti. Dan ektui go ovdal juridihkalaččat čállojuvvo láigošiehtadusat lavdnjegoahtesajiide, ja maŋŋil 1980 juogadanlága álggaheami oktavuodas gáibiduvvui nu gohčoduvvon "logahallanreive¹⁴⁶⁷ge", čállo dál dušše oanehis "julggaštus" goahteaiggádii gii addá namahuvvon olbmui vuoigatvuođa cegget ja máđasatnit rabas lavdnjegoađi dihto báikkis.

Dušše addo čuoggáláigu bartaceggemii ja viessosadjeráját eai merkejuvvo. Guovlu maid bartaeaiggát oažžu háldosis, dávista dalle viessosadjeláigolága oppalaš mearrádusaide, namalassii 1 mihtu juohke bartii. Ovdal lea dihto háviin mihtidan bartarájaid.

60-jagiid gaskamuttus, go bartaguovlluid plánegohte, ja gitta 1985-90 rádjai lea eanavuovdinkantuvra fuolahan plánema eanaš oasi. Dađis lea bartaguovlluid gárvvisteapmi čilgejuvvon gielddaplánain ja eanavuovdinkantuvra eanaš ráhkadii bártaguovlluid muddenplánaid.

Fylkkas leat lassin priváhta barttaid eará joavdohuksematge. Sis Finnmárkku duottarviesut leat fálaldagat sidjiide geat dáhttot olgunastit. Sullii 15 bálvaleaddji duottarviesu leat Álttás, Guovdageainnus, Kárásjogas, Deanus ja Máttá-Várjjagis, oktiibuot sullii 350 seaŋgasajiiguin. Dasa lassin leat sullii 6 ávdinviesu¹⁴⁶⁸ sullii 30 seaŋgasajiiguin. Dákkár fálaldagat eai gáibit olus eatnamiid, ávkkástallá cuokka buorebut ja báikegoddái lea buoret ruđalaš lassivaikkuhusat.

Muhtun fitnodagat ja searvvit, omd. bivde- ja guolástallansearvvit, valáštallansearvvit ja fágalihtut, leat maid huksen barttaid maid miellahtut ja bargit ja soitet earát sáhttet hálddašit. Dákkár bartahuksen lei eanet 50-60 logus. Dál mannagoahtá nu ahte olbmot dáhttot iežaset priváhta barttaid.

---

¹⁴⁶⁷ registreringsbrev

¹⁴⁶⁸ ødestue

4.7 LUOPMÁNAT

4.7.1 Álggahus

Finnmárku lea erenoamáš muorjerikkis. Dábálamos muorjjit leat luopmánat, sarrihat, jo?at ja čáhppesmuorjjit. Dáin leat luopmánat bivnnuhamosat ja mas lea stuorimus ruđalaš mearkkašupmi. Eai leat virttis merošteamit luobmemii oktiibuot, muhto vuollerádjelohkun lea árvaluvvon ahte gaskal 500 ja 1000 tonna sáhttá čoaggit gaskamearálaš buorre luomejagis. Ii gávdno statistihka man olu muorji čoggo fylkkas. Iige gávdno lohku man olu muorjjit vuvdojit, muhto sáhttá árvaladdat ahte oastiide vuvdo unnimus 30 tonna jahkái. Sullii 50 ru. kg hattiin vástida muorjeárvu gaskal 25 - 50 mill. ru. jahkásaččat. (Gáldu: NOU 1988:42 Næringskombinasjoner i samiske bosettingsområder).

Dábálaččat bistá luomejahkodat sullii suoidnemánu 20. b. rájes čakčamánu álgui. Stuorra oassái finnmárcolaččain lea dábálaš murjet. Muorjjit leat ávkkástallon eanemus buot meahcceriggodagain sihke čoaggiid ja čoaggán meari dáfus. Murjema searvan Finnmárkkus lea stuorát go riikkas muđui, seammásgo lea dávjjit olbmuid gaskkas. Guorahallamat čájehit ahte go 6% riikkadásis serve 10 dahje eanet gerddiid jahkásaččat, serve 12% Finnmárkkus 13 dahje eanet gerddiid. 15 iešguđetlágan joavdodoaimmain lei murjen nr. 6 doaimmain maidda eanemusat liikojedje, sullii seammago bivdu. (Gáldu: Friluftslivet i Finnmark, NIBR- čáluš 1987: 133.)

1970-logu loahpa guorahallan čájeha ahte ássiid gaskkas leat sii geat barget vuodđoealáhusain, geat ávkkástallet muorjeriggodagain ángiramos. Guorahallamat välljejuvvon fylkka guovlluin čájehit ahte gaskal 70 -100% boazodoalliin ávkkástalle lubmema lassiealáhussan. Eanadoalliid gaskkas ledje gaskal 80-95% geat ávkkástalle riggodaga lassiealáhussan. Muhto eará ássiid gaskkasge lei lubmen hui mávssolaš; eará fidnobargiid gaskkas lei sullii bealis sisaboahtu

lubmemis. (Gáldu: NOU 1978 : 18 A, Finnmarksvidda, Natur - kultur, 254. siiddus.)

Mánngasii lea veajuiduvvan ja luondduvásáhusat lubmema vuodđun, ja ruđalaš mearkkašupmi lea unnit. Muhto eatnašat čogget gal murjjiid iežaset dálloodollui go lea dehálaš doarjja bearraša biebmodillái, seammásgo mánngas atnet luopmániid herskun.

4.7.2 Láhkavuodus ja njuolggadusat

Ránngáštánlága § 400 vuosttas lađđasis lea vuolggasadji ahte buohkain lea lohpi lubmet meahcis. Muhto dát ii gusto ollásit luomeeatnamiin "Romssa fylkkas" (maiddái Finnmárkkus). Luomeeatnamiin oaivvilduvvojit guovllut gos leat dan mađe luopmánat ahte ávkkástallamis lea ruđalaš mearkkašupmi. Dákkár guovlluin mearrida § 400 nubbi lađas ahte gildojuvvo lubmet maid ii bora dasttán, muhto ii dange sáhte dahkat jus eaiggát čielgasit lea dan gieldán. Lea eahpečielggas gustogo ránngáštánlága § 400 nubbi lađas stáhta matrikulerekeahces eatnamiidda. Jus ii gusto, lea váldonjuolggadus § 400 vuosttas lađđasis luđolaš čoaggima hárrái mii gusto stáhta eatnamiin, geahča lagat Riektejoavkku čielggadeami 3.10. kapihttalis.

Njukčamánu 12. b. 1965 **eanavuovdinlága § 5a**, buo. suoidnemánu 15. b. 1966 eanavuovdinláhkaásahusa §§ 8a ja 16 lea sierranjuolggadus Finnmárkui. Váldonjuolggadus lea ahte lubmen fylkkas lea doalahuvvon fylkka iežas ássiide. Lubmen jus borrá dasttán lea datte lohpi buohkaide, geahča eanavuovdinlága § 5a vuosttas lađđasa nuppi čuoggá. Ii gáibiduvvo dáža stáhtaborgárvuohta; dušše gáibáduš ahte veagadatgirjjis¹⁴⁶⁹ lea logahallon fylkka ássiin. Sámi vuoigatvuođalávdegotti riektejoavku oaivvilda ahte báikegoddi virolaš vuodul lea háhkan lubmenvuoigatvuođa Finnmárkkus, ja ahte eanavuovdinlága mearrádušat vel nannejit ovddeš ásahuvvon riektedili. Mearráduš lea addon vai lea čielga láhkavuodđu stáhta vuoigatvuhtii muddet lubmema, geahča

---

¹⁴⁶⁹ folkeregister

Od.prp. nr. 68, 1975-76. Eanavuovdinlága § 5a mearrádus mearkkaša ahte ránggáštánlága § 400 nubbi lađas geavadis dušše oažžu mearkkašumi daid guovlluin mat eai leat nu gohčoduvvon "matrikulerekeahtes" eatnamat.

Eanadoallodepartemeanta mearridii 1952:s ahte lubmen lea doalahuvvon fylkka iežas ássiide. Áigga lei bissehit daid olu ordnejuvvon luomečoaggiid leavvama fylkii mii dassái lei geavvan, ja mii lei juo bilideamen fylkka ássiid ealáhusvuđđosa. Ii goassige leat leamaš oaivil heađuštit ovttaskas olbmuid lubmemis go fuolkkit ja guossit gallestallet sin Finnmárkkus.

Váldonjuolggadusa spiehkastat lea eanavuovdinlága § 5a nuppi lađđasis, mas čuožžu ahte earátge go finnmárcolaččat sáhttet oažžut lobi lubmet, ja ahte fylkka ovttaskas olbmot dahje joavkkut ja gilit čujuhemiin sáhttet oažžut oktovuoigatvuođa ávkkástallat dihto luomevaljiid. Eanavuovdinlága § 5a goalmát lađđasis ovdanbohtá ahte dákkár oktovuoigatvuođa ii galgga addit eará sierravuogiatvuođa vuostá, ja ferte váldet dárbblaš várašumi eará beroštumiid ektui. Erenoamážit namuhuvvo boazosápmelaččaid lubmema deastta sin lobálaš ásadeamis bohccuiguin orohagas.

Eanavuovdinláhkaásahusaid § 8a:s leat addon lagat njuolggadusat luomevaljiid čujuheames. Dát čujuhanvuoigatvuohta lea doddjon eanavuovdinkantuvrii. Oktovuoigatvuohta galgá áigeráddjejuvvot¹⁴⁷⁰ 5 jahkái, ja dušše čujuhuvvot sidjiide geat leat guovlluin main lea ovttabealat dahje heajos ealáhusvuođus, mas luomevaljiid ávkkástallan, bivdu dahje guollebivdu leat leamaš mávssolaš ealáhusvuđđosii. Dát mearkkaša ahte guovllu ássiin fertejit leat leamaš árbevierut meahccástallamii. § 8a nuppi lađđasis ovdanbohtá ahte luopmániin ii dárbbáš leat sisabohtu. Ohccit fertejit jáhkehahttin dahkat ahte luomečoaggin dahje lubmema sisabohtu "eai leat mávssosheami doarjumin dálloalu dahje ealáhusa ja danin ealáhusvuđđosa." Sihke ovttaskas olbmot ja searvvit, njuolggadusaiguin maid eanavuovdinkantuvra lea dohkkehan, dahje ráddjejuvvon gilli, sáhttet oažžut dákkár čujuheami. Eanavuovdinláhkaásahusa § 8a njealját lađas cealká

---

¹⁴⁷⁰ tidsbegrense

ahte čujuhanrievtti ii sáhtte ovdaláigohit, ja čujuhuvvon luomevaljiid galget čoaggit dušše sii geat leat dákkár lobi ožžon.

Várdosa dihte sáhtta fuomášuhttit ahte Finnmárkkusge lea gielddus čoaggit luomegaragiid, go fylkkadiggi ii leat eará mearridan buo. miessemánu 6.b. 1970 nr. 25 lága luomegaragiid čoaggima gildosa hárrái §§ 1 ja 3. Luopmánat lohkkovit láddan go daid sáhtta čoaggit nu ahte lasta ii čuovo.

Finnmárkku 1992-1995 fylkkaplána deattuha 18. kapihttalis eanaplánema ja luondduhálddašeami eavttuid ahte váldomihttomeari lea sihkkarastit biras- ja valljivuodda ja ahte ulbmil lea sealluhit ja ovddidit daid buriid vejolašvuodaid mat Finnmárkku ássiin leat olgunastimii. Čuoggás strategiat juksat mihttomeriid čuožžu :

"Sihkkarastit oppa fylkka álbmogii buori vejolašvuoda bivdui ja muorječoaggimii stáhta eatnama hálddašeamin."

4.7.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Ráđđehus lea, eanavuovdinlága § 5a nuppi lađđasa mielde, lasihan njukčamánu 11. b. 1977 lágas, válddi addit lánkaásahusaid lubmenmuddemis. Dákkár lánkaásahus lea addon suoidnemánu 14. b. 1978 ggl. cea. lassin 1966 eanavuovdinlánkaásahussii.

Finnmárkku eanavuovdinkantuvra lea lánkaásahusa § 11 mielde dat orgána mas lea báikkálaš váldi hálddašit stáhta matrikulerekehtes eatnamiid Finnmárkkus. Dát mearkkaša ahte lea eanavuovdinkantuvrage mii hálddaša fylkka luomevaljiid, ja mas lea váldi ee. čujuhit luomevaljiid ja addit earáide go finnmárkolaččaide vuoigatvuoda lubmet, buo. eanavuovdinlánkaásahusa § 8a.

Guovdageainnu suohkan lea birasgáhttema ja luondduhálddašeami váldolávdegotti bokte ožžon válddi earret eará dahkat mearrádusaid lubmemii stáhta matrikulerekehtes eatnamiin guovvamánu 15.b. 1993 eanavuovdinlánkaásahusaid § 8a mielde, geahča § 3 c lánkaásahusa

friddjasuohkanmearrádusaid¹⁴⁷¹ hárrái gieldda biras- ja luondduhálddašeami dáfus. Dárkilat válddahallamii friiddjasuohkanortnegii¹⁴⁷² Guovdageainnus čujuhuvvo 5. kapihttalii.

Finnmárkku leansmánniide sirdui 1980 rájes ja "doaisttáži" váldi addit earáide go finnmárkolaččaide sierralobi lubmet, buo. eanavuovdinkantuvrra suoidnemánu 16. b. 1979 ja suoidnemánu 24. b. 1980 girjjiid.

Eanavuovdinláhkaásahusaid § 8a guđát lađđasis lea dát sierralohpeváldi biddjon eanavuovdinkantuvrii, dahje masa dat fápmuda. Guovdageainnus lea datte gielddas dát váldi.

Leansmánit eai leat vuolit orgánat eanavuovdinorgánaid ektui, ja sáhtta álgovuorus orrut dego dát váldesirdin leansmánniide lea dábálaš váldesirdinoahpa¹⁴⁷³ vuostá. Dát oahppa lea earret eará doarrás¹⁴⁷⁴ váldesirdin orgánas nubbái, mii ii leat vuosttas vuollásaš, ii leat dábálaččat fámoláš. Geahča Torstein Eckhoff, "Forvaltningsrett" 4. deaddileami, 235-236. siidduin. Mii doarju váldesirdima, lea ahte láhka diktá váldesirdit, ja go eanavuovdinkantuvrras eai leat eará orgánat vuollásaččat, lea dákkár váldesirdin mo dal leš "doarrás" ja eará hálddašanorgánaide mat eai leat eanavuovdinorgánaid vuollástandilis¹⁴⁷⁵. Dasa lassin leat leansmánniin ovddežis leamaš dákkár barggut mat gullet Finnmárkku luondduriggodagaid hálddašeapmái.

Leansmánniid sierralohpevejolašvuoda geavat galgá leat loažža ja dan mielde manne earaid gieldigohte lubmet; namalassii headuštit olmmoščorragiid leavvama ja ordnejuvvon lubmema. Nu ii leat vuoigatvuodavuodđu earáid čoaggima ráddjet sierralobis dihto guovlluin dahje dihto áigodagas. Dát ovdanbohtá sihke njuolggadusain maid eanavuovdinkantuvra lea addán ja Finnmárkku fylkkadikki miessemánu 6. b. 1976 mearrádusas.

---

¹⁴⁷¹ frikommunevedtekt

¹⁴⁷² frikommuneordning

¹⁴⁷³ delegasjonslære

¹⁴⁷⁴ sidelengs

¹⁴⁷⁵ underordningsforhold

4.7.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Áššemeannudeapmi

Finnmárkolaččaid lubmen ii leat dieđus áššemeannudeami vuollásaš. Dán oktavuodas lea danin spiehkastagaid njuolggadusat beroštahti, ja erenoamážit čujuhit luomevaljiid ja lobiid dasa ahte geat eai leat finnmárkolaččat ožžot lubmet Finnmárkkus.

Áššemeannudannjuolggadusat čujuhit luomevaljiid, gáibidit ahte galgá viežžat cealkámuša eanadoallolávdegottis, fylkkaeanadoallostivrras, boazoorohagas, guovllustivrras ja gielddastivrras ovdal čujuheami, buo. eanavuovdinláhkaásahusaid § 16.

Áššemeannudannjuolggadusaid dáfus sidjiide geat eai leat finnmárkolaččat ja geat dáhttot lubmet, lea numo namuhuvvon leansmánniide sirdon dát váldi. Dát dahkko nu ahte sii geat dáhttot murjet, bohtet leansmánni lusa ja ohcet dasttán murjema vuoigatvuoda. Leansmánnit addet čálalaš lobi, maid son ferte váldit mielde jus Várrebálvalus válddahallo.

Guovdageainnus lea dál birasgáhttema ja luondduhálddašeami váldolávdegoddi mii meannuda buot sierralohpeohcamiid eanavuovdinláhkaásahusaid § 8a mielde.

Geavat

Čujuheami dáfus, leat eanavuovdinorgánat dásáži leamaš várrogasat geavahit válddiset addit oktovoigatvuoda luomevaljiide olbmuid dahje servviide dahje organisašuvnnaide. Dás lea ee. go erenoamážit gieldda orgánat leat miettaštallan addit dákkár oktovoigatvuoda oppalaš oainnu vuodul go ii berrešivččii addit sierravuoigatvuodaid fylkka meahcceriggodagaide. Eanadoallodepartemeantta eanavuovdinláhkaásahusaid meannudeames báhkkoduvvui čielgasit ahte fertejit leat viehka lossa árttat várašit luomevaljiid ovdamunnin ovttaskas olbmuid dahje earáide.

Eanavuovdinstivra mearridii árrat ahte čujuheapmi vuohččan galggašii leat smávit giliide siskkit riikkageainnu mielde (Guovdageaidnu-Kárášjohka) Gievdneguoikka ja Jergula gaskka. Duogáš lei lassi johtolat ja eanet luomečoaggit go luodda ráhkaduvvui. Eanavuovdinstivra bargá nu ahte čujuha oktasaččat juohke gili dahje báikegotti ássiide. Buot fásta ássiin lea seamma vuoigatvuohta čoaggimii čujuhuvvon guovllus.

Eanavuovdinstivrra 1979 rájes 1993 rádjai áššiid čađamannan čájeha ahte 13 ovttaskas olbmo ja 6 searvvi leat ohcan luomejekkiid lihttoláigohit. 11 ovttaskas olbmuid ohcamat leat biehttaluvvon, 1 lea mieđihuvvon ja 1 ii lean gárvvisin meannuduvvon. Nubbi bearaš lei Mázes eret, ja oaččui čujuhuvvot sullii 30 km² luomeguovllu. Datte lea eaktun ahte boazosápmelaččain lobálaš ásadeamiin bohccuiguin orohagas lea vuoigatvuohta lubmet čujuhuvvon guovllus. Bearraša ohcan 1985:s viiddidit guovllu sullii 100 km² eanavuovdinstivra biehttalii.

6 servviin leat 3 biehttaluvvon, ja 3 leat mieđihuvvon ohcamiidda. Guovttis dán leat Guovdageainnu suohkanis, okta dán lea báikkálaš guollesearvi. Go dát eai šat leat fámus, dahje ođđa ohcamiin lea birasgáhttema ja luondduhálddašeami váldolávdegoddi mii mearrida gažaldaga. Eanavuovdinkantuvra lea lassin mieđihan ohcama čujuheames Sáltesávju gillái Sáltesávjojoga lahka Davvesiidda gielddas, go oaivvilduvvui ahte dát guovlu lea seamma dilis go Guovdageainnu guovlu. Dán guovllus lea olles báikegottis vuoigatvuohta.

Dát čájeha ahte lea čuvvon geavada mii lea teavstta mielde, go lea čujuhan luomevaljiid guovlluin main lea "ovttabealat dahje heajos ealáhusvuodus". Eai leat biddjon erenoamáš hiegis gáibádusat jáhkehahttin dahkat gáibádusa ahte lubmen dahje dán sisabođut eai galgan "leat mávsssoheamit doarjut dállođu dahje ealáhusa." Vuolggasajis lea doarvái ahte ássá heajos dahje ovttabealat ealáhusvuodosa guovllus.

Jus searvi ohcá čujuheami, lea eaktun biddjon ahte searvvi miellahtut sáhttet leat olles báikegoddi.

Finnmárkku duottarviesuin lea ovddasvástideaddjiin stáhta šiehtadusain ožžon oktovuoigatvuohta ee. luopmániidda ja

guliide lagat ráddjejuvvon guovllus birra duottarviesuid, dábálaččat 2,5 km duottarviesu birrasis. Dán ortnega duogáš lea ealáhuslaš; dáhttu livčče duottarviesuin sáhttit fállat gussiidasas ávkkástallat dihto luondduriggodagaid ásadeami oktavuodas.

Láhpi sullos lea mihtus ortnet. Láhpi suolu ii lohikko matrikulerekeahates eatnamiin, muhto dábálaš oston stáhtaeatnamiin, daningo stáhta Gávppašandepartemeantta bokte osttii sullo ruovttoluotta. De ii leatge suolu eanavuovdinlága oktan láchkaásahusaiguin ja mearrádusaiguin vuollásaš, muhto eanavuovdinkantuvrra hálldašanovddasvástádusa vuollásaš maŋŋilgo lea sirdon Gávppašandepartemeanttas váldi.

Dán sullos leat ássit ožžon sierra oktovuoigatvuoda lubmet. Ássit leat ásahan luomelávdegotti, mii mearrida čoagginbeaivvi ja čállá luomegoarttaid vuoigaduvvomiidda. Dát luomegoarta ferte leat fárus čoaggimin. Luomelávdegoddi lea gohcci, ja oažžu eanavuovdinkantuvrras jahkásaš buhtadasa barggu ovddas.

Sierralohpegeavada dáfus earáid go finnmárkolaččaid ektui, leat eanaš váttisvuodát Kárášjoga ja Guovdageainnu gielddain. Dáid gielddain dáhttot olugat sierralobi. Guovdageainnus čuvgejuvvo ahte dábálaččat leat sullii 500 olbmo geat jahkásaččat ohcet gielddas lobi lubmet. Leansmánit ja gieldda eiseválddit leat háliidan bidjat erenoamáš čoaggináiggiid earáidego finnmárkolaččaide, muhto dán lea eanavuovdinkantuvra vuostaldan váilevaš láchkavuodu geažil.

4.8 FUOĐĐUT

4.8.1 Álggahus

Finnmárku lea fylkka mas leat hui mánggalágan luondu; várit, duottar, gáissát, taiga ja johkaleagit gusket oktii viehka ráddjejuvvon guovllus mat mannet čiekŋalis vuonaide ja áhpái. Go lea mánggalágan luondu ja molsašuhtto dáid gaskkas de lea

dás vuodus hui girjás fuođđoeallimii, mii siskkilda mánggalágan bivddehahtti šlájaid.

Finnmárkolaččain lea bivddus guhkes árbevierut, erenoamážit sápmelaččaid gaskkas. Bivdu lei doarjjaealáhus guollebivdui, monnemii ja uvjemii, boazodollui ja eanadollui. Ovdal bivdui mánggalágan elliid; njuorjju ja luostti vuonain, gironiid ja rievssahiid, suorssáid, mearralottiid, čuvččáid ja goahppiliid, riebana, njoammila, albasa, geatkki, gumppe, mádjiga jna. Dál bivdo eanaš rievssat, ealga, njoammil, ruksesrieban, beahcelottit, suorssát ja mearralottit.

Dál bivdo váldoáššálaččat veajuiduvvama ja biebmolassima¹⁴⁷⁶ dihte ja dušše spiehkastahkan ealáhusoassin. Ealáhusdoalliide lea váldoáššálaččat rievssahis ruđalaš mearkkašupmi. Ovdal lei giellabivdu dábálaš sápmelaččaid gaskkas; erenoamážit rievssat- ja njoammilbivdu. Bivdu beatnagiin lea “dáža” vuohki, ja lei ovdal amas sápmelaččaide. Dál bivdet sullii 50% bivdiiguin beatnagiiguin, ja giellabivdo mearkkaša sullii 4% gaskamearálaččat. Fuođđobivddu dáfus, lea dál dušše ealgabivdu áigeguovdil Finnmárkkus. Goddi ii gávdno, ja dat moadde vuovderuiggu¹⁴⁷⁷ leat ráfáiduhhton.

Riikka muđui ektui leat olu eanet finnmárkolaččat geat bivdet. Norsk Institutt for By- og Regionforskning (NIBR) 1987 guorahallamat čájehit ahte go 24% geat leat jerron Finnmárkkus leat bivdán, lea lohku dušše 9% olles riikkas. Bivdu lea eanaš albmáid joavdodoaibman. 38% fylkka albmáin bivdet, ja dušše 7% nissoniin servet. Riikka muđui ektui go dušše 2% nissoniin leat searvan bivddus, lea nissonoassi stuoris Finnmárkkus.

Bivdu lea mihtilmas doaibma nuoraidege. Olles 33% sis geat leat vuollel 20 jagi leat searvan bivdui, ja dušše 23% 40-49 ahkejoavkkus leat dan dahkan. Bivdu gullá muhtun muddui vuodđoealáhusaidege. 1987 guorahallamat čájehit ahte 54% sis geat barget vuodđoealáhusain leat searvan bivdimii, ja dušše 10% bá?ko- ja priváhta fitnodatbargiin ja 11% dearvvasvuoda- ja sosiálasuorggi bargiin leat searvan bivdimii. Go 29%

---

¹⁴⁷⁶ matauk

¹⁴⁷⁷ rådyr

industriabargiin bivde, ledje viehka olu almmolaš suorggi bargit; olles 38%.

Guorahallamat čájehit ahte olles 95% bivdiin deattuhit čalggu ja gealddu bivdiid stuorámus giktalussan, dušše 27% deattuhit duhtavašvuoda ieš háhkat borramuša. Dušše 13% bivdiid mielas lea bivdu ruđalaš mearkkašupmi iežas dálloodollui.

(Gáldu: Friluftslivet i Finnmark, NIBR-notat 1987:133.)

Monnemis ja uvjemis leat guhkes árbevierut fylkkas, ja das lea ovdal leamaš dehálaš ealáhuslaš mearkkašupmi, geahča 6 čuoggá.

4.8.2 Láhkavuodus ja njuolggadusat

Miessemánu 29. b. 1981 fuođđoláhka nr. 38 ja láhkaásahusat ja mearrádusat daid láhkavuoduin muddejit bivdonjuolggadusaid. Finnmáarkui leat fuođđolága § 31 ja cuoŋománu 19. b. 1988 láhkaásahus fuođđohálddašeami birra dehálaččat, mat muddejit bivdolobi, ja mo bivdu galgá láigohuvvot álbmogii, olgoriikalaččaid bivdolohpi jna. Fuođšbivdu muddejuvvo láhkaásahusa §§ 5-6:s, ja fuođđobivdu fas §§ 7-12:s.

Finnmárkku 1992-95 fylkkaplána bidjá čuovvovaš váldomihttomeari luondduhálddašeapmái, 121. siiddus:

"Daid buriid vejolašvuotđaid mat Finnmárkku álbmogis leat asttoáigge doaimmaide olgon galget bisohuvvot ja ovdánahttojuvot."

Strategiat dán váldoulbmila juksat leat earret eará:

"Sihkkarastit oppa fylkka álbmogii buori vejolašvuoda bivdui ja muorječoaggimii stáhta eatnamiid hálddašeamiin. ... Bivdu eará ássiide riikkas galgá stivrejuvot nu ahte riiddut guovllu ássiiguin šaddet nu unnán go vejolaš."

Oanehaččat fuođđolágas

Fuođđolága § 1:s ovdanboahdá ahte fuođđoeiseválddit geatnegahttet hálddašit fuođđuid ja daid eallinguovlluid nu ahte seailuha luonddu buvttadanmuni¹⁴⁷⁸ ja nálleriggodaga¹⁴⁷⁹. Dan muddui go lea dohkálaš, sáhttet fuođđut leat buorrin eanadoalloealáhussii ja olgunastimii. Láhka vuodđuda nu gohčoduvvon speadjalgovaprinsihppii¹⁴⁸⁰, mas vuolggasadji leat ahte buot fuođđut lea ráfáiduhtton, jus lágas, láhkaásahusas dahje mearrádusain lága láhkavuoduin lea lohpi bivdit, buo. fuođđolága § 3. Ráfáiduhttin gusto buot fuođđuide, fuođđuid moniide, besiide dahje ássamiiddage. Ráfáiduhttinprinsihppa mearkkaša ahte lea gielddus vuojehit, goddit dahje vahágahttit fuođđuid. Luondduhálddašandirektoráhta lobi haga gildojuvvoge doallat ráfáiduhtton elliid gitta, § 3 vuosttas lađđasa.

Sii geat dáhttot bivdit Norggas, fertejit čadahit ja ceavzit bivdorgeahččaleami, buo. fuođđolága § 39. 1994 rájes fertejit buot ealgabivdosearvvit hálddašit dohkkehuvvon bivdobeatnaga ealgabivddus. Dát gáibádus lea lassin fuođđobivddu bivdorgeahččaleami ja báhčingeahččaleami.

Buohkat geat áigot bivdit Norggas fertejit máksit bivdodivada fuođđofondii, buo. fuođđolága § 40. Luondduhálddašandirektoráhta hálddaša fuođđofoandda, buo. fuođđolága § 43. Geat áigot bivdit fuođđuid Norggas, galget lassin bivdodivadii máksit goddivada¹⁴⁸¹ stáhtii.

Fuođđolága § 23 mielde lea beana bivddus álgovuvorus gielddus, earret njoammil-, ruksesrieban- ja albasbivddus. Fuođđolága XI kapihttalas leat addon lagat njuolggadusat beatnagiid hárrái, dása gullet gittadoallanáiggis¹⁴⁸², beatnagat mat ruhttet luovus jna.

Buot bivdosat leat álgovuvorus gildosat, ja lea dušše lohpi go lea addon lohpi juogo lágas dahje mearrádusas láhkavuoduin, geahča fuođđolága § 24.

Skábmamánu 1. b. rájes rievssatbivdoáiggi lohppii lea lohpi gielain bivdit buot Finnmárkku gielddain, earret Várggáhis, buo. guovvamánu 6. b. 1992 láhkaásahusa bivdoáiggiid ja

---

¹⁴⁷⁸ produktivitet

¹⁴⁷⁹ artsrikdom

¹⁴⁸⁰ speilvendingsprinsipp

¹⁴⁸¹ fellingsavgift

¹⁴⁸² båndtvangstid

bivdovugiid jna. birra , VI oasi. Muđui sáhhtá bivdosiid atnit lobálaš mearriduvvon bivdoáiggi guoskevaš fuođđonállái, buo. suoidnemánu 2. b. 1990 láhkaásahusa § 4 bivdosiid anus.

Bivdu stáhta eatnamiin

Vuolggasadji fuođđolága § 27 mielde lea ahte eanaeaiggádis lea oktovuoigatvuohta bivdit opmodagastis meriid siskkobeaalde maid fuođđoláhka áiggis áigái bidjá.

Stáhta bivdovuoigavuođa hálddašeapmi Finnmárkkus muddejuvvo lagat fuođđolága § 31:s. Fuođđolága § 31 mudde lobi bivdit stáhtaeatnamiin maid várreláhka ii siskkil, namalassii ahte § 31 gusto stáhta eatnamiidda Finnmárkkus. Mearrádusa mielde dáža stáhtaborgáriidda ja buohkaide geat mañimušjagis ásse ja ain ássat Norggas lea lohpi bivdit Finnmárkkus jus háhká bivdogaartta ja máksá buhtadasa.

§ 31 nuppi lađđasa mielde sáhhtá addit lagat njuolggadusaid earret eará hálbbit hattis ja gieldda fásta ássiid vuosttasvuoigatvuođas earáid ektui. Hálbbit hattiid mearrádusaid lea Statskog addán cuoŋománu 19. b. 1988 láhkaásahusas § 5 fuođđohálddašeapmi stáhtaeatnamiin láchkavuođuin. Fuođđolága § 31 ii mudde fuođđobivddu stáhtaeatnamiin, muhto fuođđobivddu láigoheami mearrádusat leat addon 1988-láhkaásahusas, geahča §§ 7 čuovvovaččat. Olgoriikalaččaid bivdolobi njuolggadusat galget mearriduvvot láhkaásahusas, buo. § 31 nuppi lađđasa. Dát gažaldat lea meannuduvvon 4.8.5. čuo. olgoriikalaččaid bivdolibis.

Oktavuođa dihte sáhhtá namuhit ahte stáhtaalmennehiin (maid geassemánu 6. b. 1975 várreláhka mudde) galget buohkain geat mañimušjagi leat fásta ássan ja ain ássat Norggas, leat vuoigatvuohta seamma eavttuin bivdit fuđožiid beatnaga haga, buo. várrelága § 23 vuosttas lađđasa. Fuođđolága § 31 ektui, ii leat várreláhka addán dáža stáhtaborgáriidda, geat eai ása dahje leat ássan Norggas mañimušjagi, bivdovuoigatvuođa. Várrelága § 23 nuppi lađđasis celko ahte várrestivrras lea váldi mearridit ahte bivdu galgá doalahuvvot sidjiide geat mañimušjagis fásta leat ássan ja ain

ásset guovllus gos almenet lea dahje gilis dahje báikegottis gos ássit ovddeš áiggis leat doaimmahan almenetanu almennehis. Várrestivra sáhtta vel ráddjet fuođđuloguge maid sáhtta goddit, oanidit bivvdoáiggi, gáržžidit bivdovuogi ja bivdoguovllu, ja ráddjet galles sáhttet bivdit fuđđožiid ja muddet beanageavaheami, geahča várrelága § 23 goalmát lađđasa.

Gilialmennehiin lea "sus gii doaimmaha geavahanvuoigatvuođa almennehis opmodahkii oktan geavahanvuoigatvuođain, ja beallelaš, mánát ja vejolaš eará sogalaččat geat ássat ovtta ja lea oktasaš ruovttudoallu suinna" bivdovuogitvuohta, geahča geassemánu 19. b. 1992 gilialmenetlága nr. 59 § 2-1. Almenetstivra mearrida galgágo earáide go dáidda addot bivdolohpi, geahča § 7-2, ja sáhtta § 7-5 mielde dihto eavttuin šiehtadit láigohit bivdovuogitvuođaid jahká ain hávállasi.

Boazosápmelaččaid vuoigatvuohta guollebivdui ja bivdui mudde Boazodoallolága § 14, buo. fuođđolága § 31 vuosttas lađđasa. Nu gohčoduvvon "ii erenoamáš matrikulerejuvvo stáhtaopmodagas", mii siskkilda ee. Finnmárkku, lea sis vuoigatvuohta bivdit dan orohagas gos dalle leat bohccot seamma eavttuiguin go gili dahje gieldda fásta ássit. Boazosápmelaččat galget máksit bivdodivada fuođđolága § 40 mielde, muhto eai dárbbáš bivdогоartta ovttage dáid guovlluide, buo. boazodoallolága § 14 goalmát lađđasa.

4.8.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Fuođđolága § 4 mielde leat čuovvovaš hálddašanorgánat:

- 1) Departemeanta [Birasgáhttendepartemeanta]
- 2) Luondduhálddašandirektoráhta
- 3) Fylkkamánni
- 4) Gieldda

Fuođđoláhka muhtui suoidnemánu 3. b. 1992, nu ahte ođđajagemánu 1. b. 1993 rájes biddjui báikkálaš fuođđohálddašeapmi gildii. Ovdal lei stáhta fuođđolávdegoddi

báikkálaš fuođđohálddašanorgána. Seamma áigemuttus šattai departemeantage sierra fuođđoorgánan.

Birasgáhttendepartemeanttas lea bajit ovddasvástádus fuođđohálddašeapmái ja dahká dihto mearrádusaid vuosttas vuorus, omd. makkár nálit leat bivdinveara ja mearrida bivdoáigerámmaid § 9 mielde. Cuo?ománu 2. b. 1982 ggl. cea. lea departemeantta válđi addit láhkaásahusaid sirdon Luondduhálddašandirektoráhtii. Birasgáhttendepartemeanta lea addán dihto láhkaásahusaid maŋŋil 1982ge, ee. golggotmánu 28. b. 1986 láhkaásahusa bivdoahkerájáid birra.

Luondduhálddašandirektoráhta (DN) lea geavadis guovddáš hálddašanorgána fuođđohálddašeami ektui olles riikkas. Direktoráhtas lea válđi addit láhkaásahusaid ja njuolggadusaid mat lagat muddejit fuođđohálddašeami. Ođđajagemánu 1. b. 1993 rájes oaččui DN válđdi mearridit fuođđugoddima eriidge.

Njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinlága láhkaásahusain § 10 nuppi lađđasa mielde lea stáhta matrikulerekeahes eatnamiin Finnmárkkus direktoráhtii addon bajit hálddašanválđi bivddu ja guollebivddu hállduid ektui. Konkrehta mearkaša dát ahte Luondduhálddašandirektoráhtas lea válđi doaimmahit daid mat dábálaččat gullet eanaeaiggádii; addit njuolggadusat láigohit bivdovuoigatvuođa, mearridit hatiid, oanidit bivdoáiggi jna.

Cuo?ománu 19. b. 1988 láhkaásahus fuođđohálddašeamis stáhtaeatnamiin lea datte Luondduhálddašandirektoráhta "doarrás" sirdán válđdi Stáhta vuvddiid direktoráhtii, dál Statskog. Láhkaásahusa § 1:s čuožžu ahte "bivdohálddahus stáhtaeatnamiin earret stáhtaalmennehiin .... galgá gullat Stáhta vuvddiid direktoráhtii." Dán láhkaásahusas lea Luondduhálddašandirektoráhta stáhtaeatnamiin bidjan prinsihpaid bivdoortnegii. Suoidnemánu 5. b. 1990 johtučállošis nr. 5/1990, lea Luondduhálddašandirektoráhta addán njuolggadusaid stáhtaeatnamiid fuođđohálddašeamis. Dás čuožžu earret eará:

"Láhkaásahusas lea duhtan mearridit rámmaeavttuid ja prinsihpaid. Priváhtarievttálaččabut hálddašeami ovddasvástádusa lea dodjan DSS:i, válđdi mearridit hatiidge."

Jus Statskog oaivvilda dárbbášit muddet bivdiid logu, galgá fuolahit ahte lea govttolaš juogadeapmi gaskal giliássiid ja earágiliássiid bivddáriid ja bivdoserviid. Árvoštallamis mii lea govttolaš juogadeapmi galgá earret eará deattuhit báikegotti bivdovejolašvuodaid gielddas, geahča láhkaásahusa § 1 goalmát ja njealját lađđasa. Statskog dat mearrida goartašlájaid ja goartahattiid, muhto Direktoráhta sáhtta jus dárbbášuvvo mearridit badjerádjehattiid. Láhkaásahusa § 5:s ovdanbohtá ahte giliássiid jahkodatgoartta hatti sáhtta bidjat 1/3 haddái earágiliássiid ektui, dan ektui go eará goartahattit galget leat seammaláganat.

Láhkaásahus § 6 mearrida ahte Statskog sáhtta fuđošbivddu "muddet mo dárbbášuvvo". § 6c mielde sáhtta Statskog oanidit bivdoáiggi maŋŋilgo ášši lea ovddiduvvon fylkkamánnái. Jus lea sierramielalašvuhta gaskal Statskog ja fylkkamánni oanideami hárrái, mearrida Luondduhálddašandirektoráhta ášši. Direktoráhta bajit sadji báhkkoduvvo láhkaásahusa § 18:sge, mas lea addon váldi addit lagat njuolggadusaid mo láhkaásahusaid atnit.

Fylkkamánni birasgáhttenossodagas leat barggut mat vuohččan gullet fuođđofágalaš oasi hálddašeapmái; namalassii boraspirehálddašeapmi, buhtadasat ja eastadeaddji doaimbidjut, ja suodjaluvvon guovlluid hálddašeapmi. Sii leat dán oktavuodas ožžon váldesirdot moanaid bargguid Luondduhálddašandirektoráhtas, dahje njuolga láhkaásahusas dahje ggl. ca.

Finnmárkkus čuvvojit seamma njuolggadusat go stáhtaeatnamiin muđui, vällajuohkima¹⁴⁸³ ja eará bivdonjuolggadusaid dáfus. Dát mearkkaša ahte lea fylkkamánni gii, gieldda evttohusa mielde, mearrida makkár gielddain sáhtta bivdit ja mearrida bivdoguovllu unnimus viidodaga, buo. borgemánu 1. b. 1989 rukesgoddeláhkaásahusa §§ 9 ja 10. Unnimus viidodat lea lohkkjuovvon eatnamat mat galget biddjot vuodđun juohke eallái masa addo goddinlohpi. Bivdoguovllu unnimus viidodat molsašuvvá fylkka osiid mielde, ja sáhtta maid molsašuvvot

---

¹⁴⁸³ valdfordeling

iešguđet gielddain, earret eará guohtonvuđđosa, náli eallineavttuid ja máddodaga sturrodaga ektui. Go fylkkamánni lea mearridan unnimus viidodaga ovdanbohtá galle ealggá sáhhtá goddit go gieldda fuođđoorgána juohká gieldda juohke vállas

mearriduvvon unnimus viidodaga olles bivdoguvlui (lohkkojuvvon eatnamat). Fylkkamánnis leat muhtun eará barggutge, ee. bajit ovddasvástádus bivdogeahččaleapmái, buo. juovlamánu 20. b. 1985 ggl. cea.

Gielladas lea fuođđolága § 4 nr. 4 mielde dál sierra fuođđoorgána. Ovdal lei stáhta fuođđolávdegoddi buot gielddain mat eai das lean luvvejuvvon sierra. Gielldastivra válljii fuođđolávdegotti 4 jahkái hávállassii, ja das lei jođiheaddji ja 4 miellahtu oktan várrelahtuiguin. Jus muhtun boazoorohagas ledje fásta ássi boazodoallit, galge sii leat ovddastuvvon fuođđolávdegottis ovddeš § 5 mielde.

Ođđajagemánu 1. b. 1993 rájes lea gieldda fuođđoorgánan ja mearrida ieš mo ordne fuođđohálddašeami gielladas. Dat mearrida galgágo ásahuvvot gieldda fuođđolávdegoddi, luonddu ja birra váldolávdegoddi vai eará orgána. Lága mielde ii leat gieldda geatnegahtton ásahit válljejuvvon orgána, dat sáhhtá bidjat bargguid gielldabargiide.

Suoidnemánu 3. b. 1992 láchkanuppástusa oktavuodas fámuhtui ovddeš § 5. Dát mearkkaša ahte boazodoalliin ii šat leat láchkamearriduvvon ovddastus gieldda fuođđoorgánas. Evttohus ovdanbiddjui Od. prp. nr. 63 1991-92 almmá erenoamážit namuheamen mo dát čuohcá.

Gieldda fuođđoorgánas lea unnán váldi ja moadde formálalaš barggu fuođšbivddu ektui, earret go galgá gohcit, dieđihit fylkkamánnái, čállit statistihka, juohkit dieđuid jna.

Gielladas lea datte stuorát váldi fuođđobivddu ektui. Gieldda fuođđoorgána galgá dohkkehit ealgavállaid, geahča borgemánu 1. b. 1989 láchkaásahusa ruksesgottiid hálddašeami birra § 13. Statskog-Finnmark ferte ohcat dohkkehit vállaid iešguđet fuođđoorgánain ovdal miessemánu 1. b, buo. ruksesgoddeláchkaásahusa § 14. Finnmarkkus lea eanaš juohke gieldda okta válla, earret ee. Máttá-Várjjat ja Deatnu mat leat

juhkkon moatti vállii. Vállajuohkin ii leat danin váttisvuohtan Finnmárkkus.

Ii sáhte bivdit ealggaid jus gieldda fuođđoorgána ii lea addán goddinlobi, geahča ruksesgoddelahkaásahusa § 2. Dán orgánas lea danin ee. bargun juridihkalaččat čállit goddinlobiid sihke stáhta ja priváhta eatnamiin, buo. fuođđolága § 16 nuppi lađđasa. Maŋŋilgo fylkkamánni lea mearridan unnimus viidodaga, lea das váldi mearridit galle ealli sáhtta goddit iešguđet vállas, ja evttoha Statskog Finnmark:i bivdoguovlluid vállajuohkima ja mo goddinlobiid galgá juogadit gieldda dahje vállaid iešguđet bivdoguovlluide.

Datte lea fylkkamánni gii mearrida galgágo diktit bivdit iešguđet gielddas, ja gieldda fuođđoorgána ferte danin ohcat fylkkamánnis bivdoálgima ja evttohit unnimus viidodaga, geahča ruksesgoddelahkaásahusa § 9. Vaikko lea fylkkamánni gii mearrida unnimus viidodagaid, lea fuođđoorgánas váldi garvit dáid gitta 50% gieldda dahje iešguđet válla osiin, geahča ruksesgoddelahkaásahusa § 11.

Erenoamáš dehálaš lea ahte gieldda fuođđoorgána lea árjjalaččat mielde gieldda eanaplánemis, buo. ee. fuođđolága § 7 ja plána- ja huksenlága § 9-3.

Statskog SF (ovddeš Stáhta vuvddiid direktoráhta) hálddaša "stáhta matrikulerekeahes eatnamiid" Finnmárkkus, buo. eanavuovdinláhkaásahusaid § 10 vuosttas lađđasa. Dán oktavuodas čujuhuvvo 2. kapihttalii bajábealde eanavuovdinortnegis ja Stáhta vuvddiid direktoráhta rievdadeamis Statskog:i.

Eanavuovdinláhkaásahusa § 10 nuppi lađđasa mielde, gullet datte "bivddu ja guollebivddu hálldut" "Fuođđo- ja sáivaguolledirektoráhtii", dál Luondduhálddašandirektoráhta. Direktoráhta ordnii ovdal ee. bivdogoartavuovdima Finnmárkkus, ja bivdogoartavuovdima sisabođut manne fuođđofondii, maid Luonddohálddašandirektoráhta hálddaša. Dál oažžu Finnmárkkku eanavuovdinkantuvra fuđošbivddu goartavuovdima sisabođuid.

Nugo namuhuvvon ovddabealde lea Luondduhálddašandirektoráhta 1988:s váldesirdán stáhtaeatnamiid bivddu hálldahusa Finnmárkkus Stáhta

vuvddiid direktoráhtii. (Statskog ásaheami oktavuodas ii muhtton fuođđoláhkaásahus, muhto Stáhta vuvddiid direktoráhta barggut leat sirdon Statskog:i.)

Bivdогоarttaid jna. hattiid ektui, maid Statskog lea mearridan, sáhtá daid váidit Luondduhálddašandirektoráhtii, buo. 1988-láhkaásahusa § 17. Luondduhálddašandirektoráhta bajit sadji báhkkoduvvo maiddái láhkaásahusa § 6 c):s mas čuožžu ahte Luondduhálddašandirektoráhta manimušvuorus mearrida jus leat bivdoáiggi oanideamis báikkálaččat sierramielalašvuohta, ja § 3 mas Luondduhálddašandirektoráhta sáhtá mearridit badjerádjehattiid.

Dát doarrás-váldesirdin mearkaša ahte lea Statskog guovddášhálldahus mii áimmahuššá stáhta eatnamiid bivddu hálddašeami Finnmárkkus. Bajit stivrema ja hálddašeami prinsihpaid mearrida datte Luondduhálddašandirektoráhta. Dát mearkaša ahte Direktoráhta, bivddui "hállduid" ektui, lea bajábealde hui luđolaš stáhtafitnodaga mii lea eará departemeantta vuollásaš: Eanadoallodepartemeantta.

Dákkár "doarrás" váldesirdima hárrái dadjá Torstein Eckhoff girjjistis "Forvaltningsrett", 4. deaddileapmi 236. siiddus:

"Ainjuo lea čielggas ahte "doarrás" váldesirdin orgánas nubbái mii ii leat makkárga vuollásaš dilis vuosttasii, dábálaččat ii sáhte dahkat. Deasttat mat leat vuostá departemeanttaid addit lobi "doarrás" váldesirdimii, gusto dás ainjuo seamma nannosit. Direktoráhta ii sáhte omd. váldesirdit nuppi direktoráhtii, lávdegoddi ii sáhte váldesirdit nubbái, fylkkamánni ii sáhte váldesirdit bolesii etc. Dát gusto ainjuo jus láhka ii ákkastala eará dahkat."

Statskog-Finnmark ovddasvástida fuođđohálddašeami stáhtaeatnamiin Finnmárkkus. Bargojuohkin Finnmárkkus lei nu ahte eanavuovdinkantuvra Čáhcesullos hálddaša fuođšbivddu ja bivddu, ja Várrebálvalusa jodiheaddji ovddasvástida fuođđobivddu. Várrebálvalusa jodiheaddji vuollásaččat leat guokte doaibmi¹⁴⁸⁴ ovddasvástideaddji Girkonjárggas ja Álttás geat bálvalebba Oarje- ja Nuorta-Finnmárkku. Fuođšbivddu

---

¹⁴⁸⁴ operativ

bivdогоartavuovdima sisaboađuid oažžu eanavuovdinkantuvra, ja Statskog-Finnmark oažžu fuođđobivddu sisaboađuid.

Statskog-Finnmark láigoha bivdovuogitvuoda njuolggadusaid mielde mat leat mearriduvvon cuoŋománu 19. b. 1988 lámkaásahusain stáhtaeatnamiid fuođđohálddašeamis §§ 7-12 ja iešguđet mearrádusain maid Statskog guovddášhálldahuš lea mearridan ee. stáhtaeatnamiid fuođđobivddu haddemearis. Lassin bivdodivadii ja goddindivadii stáhtii ferte juohke bivdosearvi máksit divada Statskog-Finnmark:i. Goddinloguid (galle ealli sáhhtá goddit) mearrida gieldda fuođđohálddašeami seammalámkaigo priváhta eatnamiidda. Stáhtaeatnamiin Finnmárkkus lea Statskog-Finnmark mii juohká válla bivdoguovlluide, ja formálalaččat mearrida mo gieldda mearriduvvon goddinlohpi galgá juogaduvvot iešguđet bivdoguovlluin.

Sulastahttima dihte sáhhtá namuhit ahte stáhtaalmennehiin hálddaša várrestivra fuđošbivddu, ja fuođđobivddu hálddaša vuovdehálddašeami. Gilialmennehiin hálddaša almennetstivra buot bivddu. Sihke várrestivrra ja almennetstivrra hálddašeami ferte dásge leat ovttasráđiid iešguđet gieldda fuođđoorgánaiguin. Jus leš sierramielalášvuohka gaskal fuođđoorgána ja várrestivrra mearrida Birasgáhttendepartemeanta ášši, buo. várrelága § 23.

5. kapihttalis lea lagat čilgejuvvon mo Guovdageainnus friddjasuohkangeahččaleapmi váikkuha ee. suohkana fuođđohálddašeamái.

4.8.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Finnmárkkus lea fuođđobivddu ja fuđošbivddu ja bivddu hálddašeami hálldahuslaččat juogaduvvon gaskal eanavuovdinkantuvrra ja Statskog-Finnmark Vuovdebálvalus. Válddahallan dás earuha danin gaskal fuđošbivddu ja fuođđobivddu, buo. cuoŋománu 19. b. 1988 lámkaásahusa stáhtaeatnamiid fuođđohálddašeamis. Guovdageainnu suohkana áššemeannudeapmi ja geavat lea máinnašuvvon 5. kapihttalis Guovdageainnu friddjasuohkangeahččaleamis.

Fuđošbivddu áššemeannudeapmi

Fuđošbivdu ja bivdu láigohuvvo stáhtaeatnamiin bivdогоarttaid vuovdimiin, geahča fuođđolága § 31 ja cuoŋománu 19.b. 1988 láhkaásahusa stáhtaeatnamiid fuođđohálddašeamis § 5. Dál mearrida Statskog guovddášhálldahus goartašlájaid ja goartahattiid. Luondduhálddašandirektoráhta sáhhtá datte mearridit badjerádjehattiid, buo. láhkaásahusa § 3. Direktoráhta mielas ii leat árta mearridit badjerádjehattiid, muhto lea duhtan addimin oppalaš njuolggadusaid Statskog haddemiidda.

Hattit muddejuvvojit dábálaččat juohke nuppi jagi. Statskog sádde čakčat haddeevttohusa iešguđet guovllukantuvrraide, mearkašemiid ja nuppástusevttohusaid ávžžuhusain. Jus leat nu gohčoduvvon ovttasbargolávdegottit mas leat bivdit ja guollesearvvit, gielddat ja eará organisašuvnnat, besset dat buktit cealkámuša, ovdal Statskog guovddášhálldahus mearrida hattiid jagi álggus. Go hattit leat mearriduvvon almmuhuvvojit dat "Norsk Lysingsblad" áviissas, sáddejuvvojit Luondduhálddašandirektoráhtii, Statskog guovllukantuvrraide ja moanaid organisašuvnnaide jna. mat beroštit áššis, dieđuin ahte haddemiid sáhhtá guoddalit Luondduhálddašandirektoráhtii ovdal 3 vahkku leat gollan maŋgil go lea almmuhuvvon.

Dán ráhkkanahhti áššemeannudeamis lea dihto ovttalágansárgosat áššemeannudanjuolggadusaiguin láhkaásahusaid ráhkadeamis hálddašanlága mielde, vaikko hábmegáibádusat eai devdo, geahča lága §§ 37-40. Ii Statskog iige Luondduhálddašandirektoráhta ovddeš, ja iige vejolaš boahhtevaš hadde- dahje haddemearremearrádusaid, sáhte gohčodit "almmolaš válddálástima" hálddašanlága § 2a mielde. Haddemearrádusat eai leat dalle láhkaásahusat hálddašanlága áddemis, ja ferte gohčodit gávppašeapmin. Dán oktavuodas čujuhuvvo Siviilaáittadeaddji 1980 jahkedieđáhusa cealkámuššii, mas navdá ahte bivdovuogiatvuodá láigoheami stáhtaalmenehiin prinsihpas ferte atnit gávppašeapmin. Celkui

ahte stáhtaalmennehiid bivddu almmolaš hálddahusa
riektevuođđosa ferte ohcat stáhta
eanaeaiggáduššanvuoigatvuođas.

Cuoŋománu 19.b. 1988 láhkaásahusa § 6 mielde sáhhtá
Statskog dasto muddet beanageavaheami, juohkit guovllu
bivdoguovlluide ja bivdoáigodagaide ja juohkit bivdiid, vaikko
vuorbádeami bokte, buo. § 6 a) ja b). Statskog sáhhtá ná
muddet álmhá gulaskuddamin dahje viežžamin earáin
cealkámušaid.

§ 6c) mielde sáhhtá Statskog oanidit báikkálaččat
bivdoáiggiid. Jus Statskog galgá ná oanidit bivdoáiggi, ferte ášši
vuos ovddiduvvot fylkkamánái cealkámuššii. Jus lea
sierramielalašvuohta gaskal fylkkamáni ja Statskog mearrida
Luondduhálldašandirektoráhta ášši.

Geavat

Ee. cuoŋománu 19. b. 1988 Luondduhálldašandirektoráhta
láhkaásahusa ja johtučállosa 5/1990 Stáhtaeatnamiid
fuođđohálldašeami njuolggadusaid birra láchkavuoduin,
mearridii Stáhta vuvddiid direktoráhta guovvamánu 11. b. 1993
čuovvovaš goartahattiid Finnmárkui 1993-95 áigodahkii:
Jahkodatgoarta giliássiide iežas gielddas: 80, -ru.
Jahkodatgoarta earágiliássiide gielddas: 230,-ru.
3-jándorgoarta miehtá fylkka: 120, - ru.
Vahkkogoarta miehtá fylkka: 220, - ru.
Jahkodatgoarta buohkaide miehtá Finnmárkku: 360, - ru.

Hattit gustojit sihke bivdui beatnagiin ja dan haga.
Olgoriikalaččain sáhhtá gáibidit 50% lassin. Statskog
bivdogoarta gusto buot stáhtaeatnamiidda Finnmárkkus earret
Guovdageainnu suohkanis, gos ferte háhkat sierra
bivdogoartta, ja dalle divrasabbui go fylkkas muđui.

Earret Guovdageainnu suohkanis ovddasvástida
eanavuovdinkantuvra ja oažžu sisaboađuid
bivdogoartavuovdimis Finnmárkkus. Oktiibuot vuvdojuvvojit
Poastadoaimmahagas gaskal 4-5000 iešguđetlágan

bivdогоartta Finnmárkkus, mii lea ee. rievssatmáddodaga sturrodaga duohken. Bivdогоartalohku maid bivdit leat oastán eará fylkkain molsašuddá, muhto lea maŋimušjagiid leamaš sullii 30 %. Fuđošbivddu sisaboađut leat dábálaččat leamaš sullii 5- 600 000 ru. jahkái. 1992:s ledje sisaboađut sullii 738 500 ru. Navdo njiedjat maŋgilgo gielddat ožžo hálddašit stáhta bivdovuogiatvuoda Guovdageainnus. (Gáldu: Finnmárku eanavuovdinkantuvra.)

Fuođđobivddu áššemeannudeapmi

Statskog:a haddema dáfus lea áššemeannudeapmi seamma go fuđožiidda, ja čujuhuvvo dasa mii lea celkon ovddabealde.

Fylkkamánni mearrádus unnimus viidodaga juohke goddinlobálaš ealli nammii, lea mearrádus mii sáhhtá guoskat olu ja mearritkeahces olmmošlohkui, ja ferte danin dárkojuvvot láhkaásahussan hálddašanlága áddemis. Hálddašanlága njuolggadusat láhkaásahusaid ráhkadeapmái gustojit danin. Ovdalgo giella lea ovddidan unnimus viidodaga evttohusa galgá evttohus almmuhuvvot cealkin vejolašvuodain sidjiide geaidda guoská. Fylkkamánni de galgá hábmet ja almmuhit láhkaásahusa nugo lea mearriduvvon hálddašanlága § 38:s. Láhkaásahusa máŋggus galgá sáddejuvvot Luonduhálddašandirektoráhtii.

Maŋgilgo giella fuođđoorgána, fylkkamánni unnimus viidodaga mearrádusa vuodul, lea mearridan galle ealgga sáhhtá goddit iešguđet gielddain ja bivdoguovllut leat juhkkujuvvon, almmuha Statkog- Finnmark almmolaččat ávžžuhusain bivdoservviide ohcat iešguđet ealgaguovllu ovdal mearriduvvon áigemeari. Makkár bivdosearvvit galget oažžut iešguđet bivdoguovllu, mearriduvvo almmolaš čoahkkimiin vuorbáдемиin.

Geavat

Statskog-Finnmark lea láigohan ealgabivdoguovlluid Máttá-Várjjat, Unjárgga, Deanu, Čáhcesullo, Kárásjoga, Porsáŋggu, Álttá, Fálesnuori ja Guovdageainnu gielddain. 1993 rájes ja nu guhká go geahččalanortnet bistá, hálddaša nugo namuhuvvon Guovdageainnu suohkan ieš ealgabivddu.

Goddinlohku oktiibuot olles fylkii lea dábálaččat sullii 300 ealli. Goddojit sullii 50-60% eelliin, muhto molsašuddá sakka guovllus guvlui ja jagiid mielde. Ealgabivddu sisaboadut leat sullii 750 000 ru. Oktiibuot oassálastet gaskal 3-400 bivdi. Áibbas unnán ealgabivdit eai leat Finnmárkkus eret.

Borgemánu 1. b. 1989 ruksesgoddelašhaásahusaid § 24 mielde galgá buot bivdoservviin leat ovddasvástideaddji bivdojođiheaddji. Statskog-Finnmark ja bivdosearvvi gaskal šiehtaduvvo, mas bivdojođiheaddji ja buot miellahtuid namma čállo. Dasa lassin mearriduvvo galle ealli sáhttá goddit, vejolaš lassilogu, divadiid, hálddašeami oktavuohtaolbmo, báhčindieđáhusa ja eará raporttaid mearrádusaid, mohtorjohtolaga njuolggadusaid, bivdobeatnaga dieđuid jna. birra.

Gili- ja earágiliássiid bivdoservviid gaskasaš juohkin galgá, Stáhta vuvddiid direktoráhta njukčamánu 18. b. 1985 stivrramearrádusa mielde, váldonjuolggadussan geavvat 60 : 40 goris. Vuorbádeapmi dahkko nu ahte vuos geassá giliássiid gaskkas nu ahte ožžot 60% bivdovállain. Dasto gessojit báhčan 40% bivdovállain buot ohcciid gaskkas, nu ahte giliássiid bivdoservviid oassi dávjá lea badjel 60%.

Dát geavat ii dávis njuolggadusaid maid Luondduhálddašandirektoráhta lea addán johtučálloš nr. 5 1990, mas 5. čuoggás čuožžu:

"Ruksesgoddebivddus sáhttet gili bivdiide addot vuosttasvuoigatvuođa almmatge nu ahte *eanemus* 60% goddinlobiin sáhttá doalahuvvot giliássiide." (Min deattuhus.)

Bivdosearvvit mat áigot bivdit fuođđuid galget lassin bivdodivada ja goddindivada, máksit vuodđodivada Statskog:i juohke juolluduvvon ealli ovddas, sorjjasmeahttun goddogo ealli dahje ii. Dasto mákso biergohaddi, mii mearriduvvo ruvnnuin kg nammii. Sáhttá leat mánggalágan haddi Statskog

iešguđet hálddašanguovlluin, muhto ferte leat daid dihto meriid siskkobealde maid Statskog guovddášhálldahus lea mearridan.

Goddindivada stáhtii bearrá Statskog-Finnmark ovttas eanaeaiggáda vuodđodivadiin. Eanaeaiggáda bargun lea sirdit stáhta goddindivada fuodđofondii. Eanaeaiggáda biergohatti ovddas sáddejuvvo rehket jus goddá elliid, ja gesso vuodđodivadis go loahpaha rehketbihtá.

Finnmárkui lea Statskog guovvamánu 11. b. 1993 mearridan ahte biergokilo haddi galgá leat gaskal 15 ja 50 ruvnnu momssain 1993-95 bivdojahkodahkii. Vuodđodivat lea mearriduvvon eanemus 2 500, - ru. momssain juohke lobálaš goddon ealli nammii.

Váidin

Hálddašanlága mielde lea lohpi guoddalit almmolaš hálddašanorgána dahkan eaŋkalmearrádusa. Eaŋkalmearrádusaid maid gieldda fuodđoorgána sáhtta dahkat ruksegoddelahkaásahusa láhkavuoduin, gullet vuohččan válladohkkehemiid, goddinlobi juohkima ja unnimus viidodaga muddemiid ohcamiidda. Dan oktavuodas go gieldda ásahuvvui sierra fuodđoorgánan ođđajagemánu 1. b. 1993 rájes, álge atnit ođđa mearrádus fuodđolága § 4 goalmát ladđasis, mas čuožžu ahte gieldda mearrádusaid sáhtta guoddalit fylkkamánái.

Fuodđolága §§ 37 ja 38 sierranjuolggadus váidinvuogasvuoda birra Luondduhálddašandirektoráhtii gusto gieldda mearrádusaidege dáid paragrafaid mielde.

Cuošománu 19. b. 1988 láhkaásahusaid § 17 mielde stáhtaeatnamiid fuodđohálddašeami birra, sáhtta dan maid Statskog lea mearridan bivdогоartta hatti dáfus lágiduvvot Luondduhálddašandirektoráhtii. Finnmarkku eanavuovdineiseválddiid dahkan mearrádusaid váidagat, mannet njuolga Luondduhálddašandirektoráhtii. Ii sáhte guoddalit bivdoáiggiid oanidanmearrádusaid dahje mearrádusaid olgoriikalaččaid bivdolohepeohcamiid oktavuodas.

1988-láhkaásahusas čuožžu § 17:s ahte DSS, dál Statskog, dahkan mearrádus, *haddemiid* hárrái sáhtta guoddalit Luondduhálldašandirektoráhtii ovdal 3 vahkku leat gollan das rájes go mearrádus lea almmuhuvvon. Luondduhálldašandirektoráhta johtučállosa 5/1990:s čuožžu 8. čuoggás váidinvuogasvuoda birra:

"Áššemeannudandagaldumiiguin mat čuvvot DSS báikkálaš gulaskuddamiin ovdal vuovdinfállovuogit¹⁴⁸⁵ ja muddemat jna. mearriduvvojit, leat gávnnahuvvon dárbbášmeahtumin ja lossadin álggahit oppalaš váidinvuogasvuoda. Bovdoáiggi báikkálaš oanideami gažaldagas galgá fylkkamánige gulaskuddot, ja jus son ii leat ovttaoavilis galgá Luondduhálldašandirektoráhta mearridit áššis. Dušše haddema sáhtta váidit. Lea datte lossat ja iige dárbbášuvvo addit vaikko geasa lobi váidit. Ferte leat doarvái addit váidinvuogasvuoda dušše beroštanjoavkkuide, namalassii servviide jna. mat sáhttet čájehit rievttálaš váidinberoštumi, buo. hálldašanlága § 28."

4.8.5. Olgoriikalaččaid bivdolohti Finnmarkkus

Fuođđolága § 31 mielde lea olgoriikalaččain geat mañimušjagi leat ássan ja ain ássat Norggas, seamma vuoigatvuohta bivdit, fuđožiidge stáhta eatnamiin go dáža stáhtaborgáriin. Olgoriikalaččat mat eai gula dáid searvái, leat sii geat juogo eai ása dahje eai leat ássan Norggas oppanassiige, dahje eai leat ássan dáppe mañimušjagi.

Birasgáhttendepartemeanta sáhtta, fuođđolága § 31 nuppi lađđasa mielde, addit lagat njuolggadusaid bivdinlobis stáhta eatnamiin olgoriikalaččaide geat eai gula dáid searvái § 31 vuosttas lađđasa mielde. Dát lea dahkkon cuoŋománu 19. b. 1988 láhkaásahusa § 15:s. Dat mearrida ahte Stáhta vuvddiid direktoráhta, dál Statskog, ráhkkaneaddji ohcama mielde sáhtta addit olgoriikkalaš stáhtaborgáriidda sihke fuđožiid ja fuođđuid bivdoloji.

Eanavuovdinstivra attii juovlamánu 10. b. 1990 lagat njuolggadusaid olgoriikalaččaid fuđošbivdolohtpái Finnmarkkus. Eai leat addon njuolggadusat olgoriikalaččaid

---

¹⁴⁸⁵ utbudsmåte

fuodđobivdolohpái. 1. ja 2. čuoggás eanjallohpeohcamiid hárrái čuožžu ahte olgoriikkalaš stáhtaborgáriidda sáhtta addit lobi fuđošbivdui jus sis juogo lea lagas bearaš Finnmárkkus, lea bargu fylkkas badjel mánu, leat bovdejuvvon ja bivdet ovttas báikkálaš bivdiiguin, dahje eará erenoamáš árttain.

Báikkálaš turismadoaimmaide sáhtta addit sierra guovlluin olgoriikalaččaide lobi ordnejuvvon bivdomátkkiide, buo. njuolggadusaid 3-5 čuoggá. Ovdal dákkár bivdui sáhtta addit lobi, galget sihke fylkkamánni ja guoskevaš gielddat cealkit dasa gos berrešivčče bivdit ja man olu. Gustojeaddji njuolggadusaid mielde galgá gieldda cealkámuš mealgat deattuhuvvot.

Eanavuovdinkantuvra galgá sáhttit bidjat eavttuid dákkár ordnejuvvon bivdomátkkiide ahte omd. ofelaš galgá leat mielde, dihto náliid ii galgga bivdit, galgá bivdoraporttaid ja bivdodieđuid lágidit kantuvrii, ja galgá čorget manjis. Dihto guovlluin sáhtta gielddit beanageavaheami. Sii geat ássat Ruotas sáhttet dasto váldit beatnaga mielde jus sáhttet čájehit šibitdoavttirduođaštusa. Geat ássat eará riikkain fertejit - dálá njuolggadusaid mielde - Eanadoalodepartemeanttas ohcat sisafievrridanlobi, ja fertejit rehkenastit 6 mánnosaš errenáiggi¹⁴⁸⁶. Eanavuovdinkantuvra sáhtta mearridit divrasat bivdогоarttage olgoriikalaččaide. Olgoriikalaččaid fuđošbivddu ja bivddu lobi njuolggadusaid gárvvisteami oktavuodas, eanavuovdinkantuvrra beales čáđahuvvui guokte viiddis gulaskuddama gielddain ja eará berošteaddjiin ovdal eanavuovdinkantuvra loahpalaččat mearridii áššis.

Geavat

Jagis eai addo mánga bivdolobi olgoriikalaččaide. 1992:s addo sullii 10 lobi eanjalohcamiid mielde. Guovtti turismafitnodahkii Kárášjoga ja Deanu gielddainge leat addon lobit.

Váidin

---

¹⁴⁸⁶ karantenetid

Ii leat lohpi guoddalit mearrádusaid olgoriikalaččaid bivdolibis Finnmárkkus, buo. cuoŋománu 19. b. 1988 láhkaásahusa stáhtaeatnamiid fuođđohálddašeames.

4.8.6. Monit ja uvjjat

1987 guorahallamat čájehit ahte monnen lea Finnmárkkus olu eanetgo riikkas muđui. Go dárko ahte monnet dušše sáhhtá moadde vahkku giđđat, lea hirpmástuhtti ahte 11% Finnmárkku ássiin almmuhit iežaset leat searvan monnemis maŋimušjagi. (Gáldu: Friluftslivet i Finnmark, NIBR-notat, 1987:133.)

Fuođđolágas lea vuolit prinsihppa ahte eanaeaiggádis lea oktovuoigatvuohta monnet ja uvjet. Dát vuoigatvuohta lea datte evttolaš ahte Birasgáhttendepartemeanta láhkaásahusa bokte mearrida ahte galgá leat lohpi monnet ja uvjet, buo. fuođđolága § 44 vuosttas lađđasa. Dábálaš ráfáiduhttinprinsihppa lága § 3:s gusto "moniide, besiide ja ássamiige", ja eanaeaiggáda ráđđenvuoigatvuohta leat danin evttolaš departemeantta mearrádussii.

Stáhta eatnamiin Finnmárkkus lea datte sis geat fásta ássat gielddas, seamma vuoigatvuohta go eanaeaiggádis dahje geavaheaddjis monnet ja uvjet, buo. fuođđolága § 44 nuppi lađđasa. Gieldda ássiin leat oktovuoigatvuohta monnet ja uvjet iežaset gielddas. Dát mielddisbuktá ahte ii leat vuoigatvuohta omardit eará sajiin go iežas gielddas. Dan ektui go váldonjuolggadus bivdui muđui lea ahte dáža stáhtaborgárat ja buohkain geat leat fásta ássan ja ain ássat Norggas maŋimušjagi, lea seamma vuoigatvuohta, lea vuoigatvuohta monnemii ja uvjemii stáhta eatnamiin Finnmárkkus ráddjejuvvon gieldda ássiide.

Monnen- ja uvjenvuoigatvuohta lea Finnmárkkusge ráddjejuvvon fuođđolágas ja mearrádusain maid Luonduhálddašandirektoráhta mearrida lága vuodul. Njukčamánu 15. b. 1988 láhkaásahus lea gustojeaddji ja addá lagat mearrádusaid náliid, áigodaga jna. birra. Láhkaásahusas

ovdanboahdá ahte Finnmárkkus lea lohpi váldit skávlli¹⁴⁸⁷, gáirru¹⁴⁸⁸, báiskki¹⁴⁸⁹, skierruha¹⁴⁹⁰ ja čoadggi¹⁴⁹¹ moniid gitta geassemánu 14. b. rádjai. Hávdidi dáfus ovddeš ráfáiduhtton monne- ja uvjasajiin lea lohpi monnet geassemánu 1. b. rádjai, ja hávdeuvjja sáhtta váldit miehtá geasi maŋŋil čivgama.

Olgoriikalaččatge sáhttet prinsihpas oažžut dákkár vuoigatvuođa. Eaktun lea ahte gielddas fásta ássat. Dán oktavuodas ii gáibiduvvo leat ássan gielddas maŋimušjagi. Dát mearkaša ahte olgoriikalaččat sáhttet oažžut dán vuoigatvuođa nu fargga go leat dieđihan gildii fárren. Leago dát erohus bivdonjuolggadusaid hárrái sávahahtti, lea eahpečielggas.

Monne- ja uvjasajiid lihttoláigoheames leat guhkes árbevierut fylkkas, muhto lea dál nohkagohtán. Dušše 4 sullo leat dál lihttoláigohuvvon monne- ja uvjasadjin, ja buohkat leat Strommavuonas Bearalvági gielddas.

1965 eanavuovdinláhka oktan lánkaásahusaiguin ii namut monne- ja uvjasajiid lihttoláigoheames. Muhto eanavuovdinlága § 6 maŋimušladdásis čuožžu ahte mearrádusat maid leat addon ee. miessemánu 22. b. 1902 lága olis Stáhta Eatnamiid Finnmárkku Ámtta Eanaguovllu Luobaheamis, galget ain gustot gitta dat fámuhttojuvvojit dahje ođđa mearrádusat eanavuovdinlága olis sadjái bohtet.

Miessemánu 22. b. 1902 njuolggadusaid § 8 1. laddásis g) bustávas lea dákkár lánkavuodđu lihttoláigohit monne- ja uvjasajiid. Dát mearrádusat eai oru leat fámuhtton eaige ođđa mearrádusat bohtán sadjái. Ferte dalle navdit dain ain gustot. Eanavuovdinkantuvrra beales navdoga ahte lihttoláigohanvuoigatvuohta čuovvu eanavuovdinlága § 2 oppalaš mearrádusa.

Ovdal lei monne- ja uvjavuoigatvuohta muhtun sajiin doalahuvvon fylkka dihto eiseválndeolbmuide, ee. fylkkamánái. Monne- ja uvjasajit Strommavuonas Bearalvági gielddas ledje várra ovdal lihttoláigohuvvon fylkkamánái, muhto

---

¹⁴⁸⁷ grámáke
¹⁴⁸⁸ svartbak
¹⁴⁸⁹ fiskemáke
¹⁴⁹⁰ krykkje
¹⁴⁹¹ kvinand

loahpahuuvui 1960-70 jagiin iežaslaš vuoigatvuohtan dalá fylkkamánni dáhttu mielde. Nu dát guovllut lihttoláigohuvvo priváhta olbmuid Bearalvágis.

Várggáha gielddas Várggáha ladni kommandánttas lea ain oktovuoigatvuohta monnemii ja uvjemii Ladnesullos, ja sunddis ja suohkanbáhpas leat vuoigatvuohta monnet ja uvjet guovtti sulložis gielddas. Kommandánta lea áidna gii atná vuoigatvuođas, ja gii dál oažžu iežaslaš sisaboađu monnemisge.

Dasa lassin lea Várggát giella lihttoláigohan vuoigatvuođa monnet Čoarvesullos Hápmandoaimmahakii, mii fas juohke jagi láigoha láigolihttovuoigatvuođa osiid guovtti searvá gielddas. Eará monnema sisaboahtu manná Hápmandoaimmahaga bargiide.

Sullot leat ráfáiduhhton luonddusuodjalanlága mearrádusaid mielde, muhto ođđajagemánu 28. b. 1983 ggl. cea. leat addon sierra njuolggadusat ee. monnemii, mas čuožžu ahte "skávlli, gáirru ja báiskki moniid sáhtta omardit fuođđolága mearrádusaid mielde. Eará lottiid moniid čoaggin lea gielddus." Njukčamánu 15. b. 1988 lánkaásahusas monnemis ja uvjemis, lea Luondduhálddašandirektoráhta mearridan makkár lottiid ja man áigodagas sáhtta monnet loddebesiin ee. Finnmárkkus.

4.9 SÁIVABIVDU

4.9.1 Álggahus

Dán kapihttalís dušše meannudit sáivabivddu Finnmárkkus. Luossabivdu meannuduvvo 4.10. kapihttalís vulobealde. Sáivabivdduin oaivvilduvvo guollebivdu jávrriin ja sáivačázadagain earret guollebivdu luossajohtti čázadagas. Sáivaguollin oaivvilduvvo buot eará guolli čázadagas go anadroma luossaguolli (namalassii mii johtá gaskal meara ja sáivačázi ja godđá sáivačázis), ja dákkár guliid meadđemiid ja veajehiid, ággaras¹⁴⁹²ge, geahča miessemánu 15. b. 1992

---

¹⁴⁹² ál

luossa-ja sáivabivdolága § 5 b. Sáivaguolli lea nuppiin sániiguin guolli mii eallá agistis sáivačázis.

Finnmárkkus leat sullii 60 000 jávrri ja guollejávrrri sullii 2150 km² viidodagas. Guollevaljiin lea ovdal leamaš stuorra mearkkašupmi báikegoddái ealahusvuđđosa dehálaš oassin. Dál lea sáivabivddus stuorimus mearkkašupmi borramuššan ja ássiid veajuiduvvanfálaldahkan. Eanaš guollebivdit bivdet lášmohallan dihte dahje joavdodoaibman. Navdo ahte dušše sullii 3% sis geat bivdet sáivaguliid leat ealahusguolásteaddjit. Sáivabivdu lotnolasat eará ealahusaiguin lea muhtun muddui leavvan Máttá-Várjjaga, Deanu, Unjárgga, Kárášjoga ja Guovdageainnu gielddain. Sáivaguollevuostáiváldi lea ásahuvvon Báhčaveajis Máttá-Várjjagis ja Mázes Guovdageainnus.

Hui stuorra oassi Finnmárkku ássiin bivdet guliid jogain ja jávrriin ja juo?astit. Bealli ollesolbmui leat searvan muhtunlágan guollebivdui. Fylka geasuha eará sis- ja olgoriikka guollebivdiidge. Ii čállo statistihka sáivaguoli bivdomearis, muhto lea ártá jáhkkít ahte lea hui olu. Ealahusoktavuođas bivdo jahkásaččat sullii 25 tonna. Birrasii 17 tonna bivdo Báhčaveaj-čázádagas ja vuvdo eanaš Supmii. Iešjávrris Guovdageainnus bivdo gaskal 4-8 tonna mii eanaš vuvdo Ruttii. (Gáldut: NIBR-notat 1987:13 Friluftslivet i Finnmark, Innlandsfiske i Finnmark, ressurskartlegging og markedsanalyse, geassemánu 27. b. 1991, Finnmarksforskning, Akvaplan.)

Dehálamos guollenálit main lea árvu borramuššan leat rávdu, dápmot, čuovža ja vuoskku. Hávggas ja njágásge lea leamaš mearkkašupmi báikkálaččat. Čuovža, vuoskku ja hávga leat eanaš fylkka sisguovlluin ja Báhčaveajis Máttá-Várjjagis. Dápmot ja rávdu lea dadjatjuo miehtá Finnmárkku.

Finnmárkku sáivabivdu lea árbevirolaččat unnán muddejuvvon. Vuosttas guollebivdonjuolggadusat bohte 1901:s, ja gitta 1966:i ráhkaduvvo moanat gielddain njuolggadusat. 1964 luossa- ja sáivabivdoláhka cealká ahte bivdit guliid stáhtaeatnamiin Finnmárkkus sáhtii juohke dáža borgár gii ásai fylkkas. Olgoriikalaččat sáhtte oažžut lobi oaggut stákkuin ja nođđoduorgguin go háhke oaggungoartta. Sáivabivddu oaggungoarttat Finnmárkkus dáža borgáriidda lea

leamaš mángii evttohuvvon, muhto lea bisánan dasa go ovddeš láhka ii diktán gohččut giliássiid máksit oaggungoarttaid ovddas, buo. 1964-lága § 17. 1986 rájes váldojedje datte atnui sáivabivddu oaggungoarttat Finnmárkkus dáža borgáriidda geat eai ása Finnmárkkus. Leago miessemánu 15. b. 1992 odđa luossaguolle- ja sáivabivdolága nr. 47 gáibidan oastit oaggungoarttaid finnmárcokolaččaide, lea Riektejoavku dárkilat vihkkedallan 3.7.5. kapihttalis.

4.9.2 Láhka vuodus ja njuolggadusat

Miessemánu 15. b. 1992 láhka nr. 47 **luosseguoli ja sáivaguoli** hárrái ja láhkaásahusat ja njuolggadusat addon dan láhka vuoduin, mudde sihke luossa- ja sáivabivddu Finnmárkkus. Láhka bodii fápmui odđajagemánu 1. b. 1993. Lága §§ 22 ja 24 leat addon mearrádusat guollebivddus stáhtaeatnamiin, ja guollebivddusge stáhtaeatnamiin Finnmárkkus. Muhtun oppalaš láhkaásahusat leat addon, muhto dehálaš dán oktavuodas lea juovlamánu 18. b. 1992 láhkaásahus nr. 1176 guollehálddašeamis stáhtaeatnamiin ja skábmamánu 27. b. 1992 váldesirdinláhkaásahus nr. 864. Finnmárkkku fylkkamánni lea dasa lassin addán njukčamánu 10. b. 1993 láhkaásahusa anadroma luossaguoli ja sáivaguoli guollebivddus čázadagain ja oivošiin jna. Finnmárkkus ja njukčamánu 31. b. 1992 láhkaásahusaid sáivačázi fierbmebivddus Finnmárkkus.

Finnmárkkku 1992-95 fylkkaplána mearrida 18. kapihttalis ahte váldomihttomearrin lea sihkkarastit fylkka biras- ja valljivuđđosa. Okta oassemihttomeriin lea ahte "daid buriid vejolašvuodát mat Finnmárkkku álbmogis leat asttoáigge doaimmaide olgon galget bisohuvvot ja ovdánahttojuvvot." Strategia dáid mihttomeriid juksat lea hábmejuvvon ná:

"Sihkkarastit oppa fylkka álbmogii buori vejolašvuodaid bivdui ja muorječoaggimii stáhta eatnamiid hálddašeamin." .. "Bivdu eará ássiide riikkas galgá stivrejuvvot nu ahte riiddut guovllu ássiiguin šaddet nu unnán go vejolaš."

Lagat luossaguolle- ja sáivaguollelágas

Dás máinnašuvvojit dušše dehálamos njuolggadusat sáivabivddus stáhtaeatnamiin Finnmárkkus ja muhtun oppalaš mearrádusat. Ollisvuodá dihte čujuhuvvo 4.10. kapihttalii vulobealde luossabivddus mearas ja čázádagain ja Riektejoavkku 3.7. kapihttalii sáivabivddus.

Lága ulbmil lea "sihkkarastit anadroma luossaguoli, sáivaguoli lunddolaš máddodaga ja sin eallinguovlluid ja eará sáivaealánat hálddašuvvojit nu ahte luonddu girjáivuohta ja buvttadanmunni sealluhuvvo. Dáid meriid siskkobealde galgá láhka bidjat vuđđosa máddodaga ovdáneapmái lassi buvttadusa áigumušain, vuoigatvuodálaččaide ja joavdobivdiide buoremussan", buo. § 1.

Dan ektui mii gusto anadroma luossaguliide, geahča lága § 4, ii gusto makkárge oppalaš ráfáiduhttinprinsihppa sáivaguliide, earret daid čázádagain dahje čázádatosiin gos lea sihke sáivaguolli ja anadroma luossaguolli. Dát mearkkaša ahte vuolggasadjin lea lohpi bivdit sáivaguliid čázádagain luossaguoli haga. § 34:s lea eiseválddiin baicce vuoigatvuodávuodđu dihto eavttuin dahkat konkrehta mearrádusaid sáivabivddu muddemis ee. bivddusráddjemiin¹⁴⁹³ ja ráfáiduhttinmearrádusain gitta 5 jahkái.

Vai sáhtta bivdit luosa dahje sáivaguoli ferte máksit guolledivada guovddáš guollefondii, man bargun lea ruhtadit guolledikšundoaibmabijuid, buo. lága § 29 ja 30. Dán geatnegasvuodas leat luvvejuvvon vuollel 16 jahkásaš mánát ja dáža ja ruođa boazosápmelaččat geain lea boazodoallu geassemánu 9. b. 1978 boazodoallolága mearrádusaid mielde. Jus boazosápmelaččat áigot bivdit guliid olggobealde boazodoalloguovlu gos sis lea lobálaš boazodoallu, fertejit siige máksit guolledivada.

Ođđa ovdeš 1964 luossa- ja sáivabivdolága ektui lea ahte mánáid vuoigatvuolta nuvttá bivdit sáivačázis lea láhkamuddejuvvon, buo. § 18. Mearrádus lea addon movttiidahttin dihte mánáid ja nuoraid olgunastit, ja gusto

---

¹⁴⁹³ redskapsbegrensning

dušše bivdui čielga sáivačázadagain dan áiggis goas dábálaččat ii leat ealáhusguolásteapmi. Vuoigatvuohta gusto vuollel 16 jahkásaš mánáide ja lea ráddjejuvvon stággo- ja nođđoduorgobivdui.

Lága § 17:s čuožžu ahte eanaeaiggádis váldonjuolggadussan lea oktovuoigatvuohta bivdit sáivaguoli čázadagain " nu go lea leamaš ovddeš áiggis nu guhkás go su eatnamat mannet". Eanaeaiggáda oktovuoigatvuohta sáhtta datte leat gáržžiduvvon lágas, lánkaásahusas, vierus, dološ áiggi rájes geavaheamis dahje eará vuoigatvuođavuodus álbmogiid ovdun. Guollebivdu stáhta eatnamiin lea lagat muddejuvvon § 22, buo. § 24 erenoamáš vuoigatvuođat Finnmárkkus. Guollebivdui stáhtaeatnamiin lea váldonjuolggadus ahte buohkat geat fásta ássat ja leat ássan Norggas mañimušjagi sáhttet bivdit stákkuin ja nođđoduorgguin oaggungoartta mávssuin, earret stáhtaeatnamiin mat muddejuvvojit várrelága mielde, buo. § 22 vuosttas lađđasa.

Bivdogoartta máksin finnmáarkolaččaide lea leamaš ja lea guovddášamos gažaldat dán oktavuodas. Sáhtta jearrat leago ođđa lága mielde finnmáarkolaččan álgán mávssu váldit oaggungoarttaid ovddas. Mearrideaddjin dán oktavuodas lea, leago lága § 22 njealját lađas spiehkastat § 22 vuosttas lađđasis nu ahte vuosttas lađas ja danin gáibádus háhkat oaggungoartta ii gusto Finnmáarkui. Dát gažaldat lea dárkilat vihkkeallon Riektejoavkku čielggadeami 3.7.5. kapihttalis Finnmáarkku sáivabivddus muđui.

Finnmárkkus ii leat luđolaš guollebivdu šat čadnon dáža stáhtaborgárvuhtii nugo lei ovddeš njukčamánu 6. b. 1964 lágas luossa- ja sáivaguollebivddus § 16 vuosttas lađđasis, muhto lea eaktun ahte ferte "fásta ássat fylkkas", buo. luossa- ja sáivabivdolága § 22 njealját lađđasa. Lága 22 vuosttas lađas dadjá ahte stáhtaeatnamiin "lea lohpi bivdit stákkuin ja nođđoduorgguin jus oastá oaggungoartta, buohkaide geat mañimušjagi fásta leat ássan ja ain ássat Norggas", namalassii lassigáibádus sihke oaggungoarttaoastimii ja ovttá jagi ássanáigi Norggas, muhto lánka ii bija šat gostege dáža stáhtaborgárvuoda gáibádusa.

Lága vuogádaga sáhtta jurddašit leat Finnmárkku guollebivddu dáfus, ahte § 22 vuosttas lađas mudde *bivddu stákkuin ja nođđoduorgguin sidjiide geat eai ása Finnmárkkus*. Sidjiide biddjot dás guokte eavttu (earret gáibádusa ássat Norggas) mii ii gusto finnmárolaččaide, namalassii ahte ferte fásta leat ássan Norggas maŋimušjagi, ja ahte ferte háhkat bivdogoartta jus galggaš beassat bivdit stákkuin ja nođđoduorgguin. Dalle lea § 22 njealját lađas § 22 vuosttas lađđasa spiehkastat.

Muhto lága vuogádat sáhtta maid leat ahte § 22 vuosttas *lađas mudde stággo- ja nođđoduorgobivddu buohkaide*, ja dehálamos lea fertet *oastit bivdogoartta* vai sáhtta ná oaggut Finnmárkkus, sorjjasmeahtun leago Finnmárkkus fásta ássi vai eará sajis Norggas. Dákkár dulkon mearkaša ahte oaggungoarttaid mearrádus § 22 vuosttas lađas gusto sidjiidege geat fásta ássat Finnmárkkus, ja ahte § 22 njealját lađas dušše spiehkasta ovttá jagi ássanáigegáibádusas finnmárolaččaide.

Jus bidjá dán maŋimušáddejumi vuodđun gusto § 22 njealját lađas dušše bivdui *vihtanbivdosiiguin* nugo omd. fierbmi, ohter, meardi, liidna jna. Lága § 22 njealját lađđasa sáhtta de áddet nu ahte dušše sis geat ássat fásta Finnmárkkus lea vuoigatvuođa luđolaččat čázádagain bivdit vihtanbivdosiiguin.

Muhto njealját lađđasa mearrádus cealká dasto ahte ii vihtanbivdosiiguin bivduige dárbbašuvvo deavdit gáibádusa leat fásta ássan Norggas maŋimušjagi; doarvá lea ahte veagadatgirjjis lea logahallon ahte fásta ássá Finnmárkkus. Finnmárkkus lea danin fárren olbmuide álkit oažžut lobi bivdit go riikkas muđui. § 22 njealját lađđasis ii biddjo muđui eaktu ahte galgá oastit oaggungoartta dákkár guollebivdui.

Vaikko láchka dadjá ahte guollebivdu Finnmárkkus lea luđolaš buohkaide geat fásta ássat fylkkas, sáhtta addot vuosttasvuoigatvuohta dihto joavkkuide. Juovlamánu 18. b. 1992 láchkaásahusa stáhtaeatnamiid guollehálddašeamis § 9 nuppi lađđasa mielde sáhtta Finnmárkku eanavuovdinkantuvra mearridit ahte báikegoddái omd. gielddas dahje gielddaosiin sáhtta addot vuosttasvuoigatvuođa guollebivdui

vihtanbivdosiiguin ja ohteriin. Dán sáhhtá dahkat go báikegotti dálloatno- dahje ealáhusguolásteami deastta dan cealkkiha. Eai leat addon mearrádusat stággo- ja nođđoduorgooagguma vuosttasvuoigatvuodas.

Boazosápmelaččaid guovllebivdu muddejuvvo geassemánu 9. b. boazodoallolága 1978 nr. 49 § 14, mii maŋimušlađđasis cealká ahte bivddu ja guollebivddu ovddas, dán mearrádusa njuolggadusaid mielde, ii dárbbáš máksit láiggu dahje goartadivada, geahča sáivabivdolága § 30 nuppi lađđasage.

4.9.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Luossaguoli ja sáivaguoli jna. lága § 6 mielde leat čuovvovaš orgánat guollehálddašeamis:

- a. Departemeanta
- b. Luondduhálddašandirektoráhta
- c. Fylkkamánni
- d. Gielda.

Birasgáhttendepartemeanttas lea bajit ovddasvástádus hálddašit luossaguolleslága ja sáivaguolleslága, buo. skábmamánu 27. b. 1992 ggl. cea. Dán sirdinmearrádusa mielde lea Birasgáhttendepartemeanta ožžon válddi mii lága mielde leat biddjon sihke departementii ja Gonagassii.

Luondduhálddašandirektoráhtii lea cealkámuša vuodul váldesirdon barggut luossa- ja sáivabivdolága moanaid mearrádusaid mielde. Direktoráhta lea geavahan válddi ráhkadit moanaid guovllebivddu lánkaásahusaid oppalaš mearrádusaiguin mat danin gustojit Finnmárkkusge.

Direktoráhtii lea sirdon váldi § 10 mielde addit lobiid ásahit dikšunrusttegiid¹⁴⁹⁴, muddet bivdoárjja¹⁴⁹⁵ ja diktit bivdit dan meari maid lea lohpi čázadagain jna. § 11 vuosttas lađđasa mielde, gohččut bidjat hehttenáđaid¹⁴⁹⁶ čáhcegolgamiin ja

---

¹⁴⁹⁴ kultiveringsanlegg

¹⁴⁹⁵ fangstintensitet

¹⁴⁹⁶ sperreanordning

luoitimiin sihkkarastin dihte guliid johtima dahje headuštit ahte dat ii vahágahtto dahje mana rusttegii § 14 mielde.

Direktoráhta sáhtta addit lagat njuolggadusaid guollegorkŋohaga¹⁴⁹⁷ ja guolleavi¹⁴⁹⁸ jna. mearkumisge § 15 nuppi lađđasa mielde ja addit lagat njuolggadusaid mánáid guollebivddus § 18 mielde. Direktoráhtii lea dasto sirdon váldi addit njuolggadusaid dikšundoaimmaide § 26 mielde, gohččut vuovdit oaggungoarttaid § 27 vuosttas lađđasa mielde, gielldit dihto bivddu ja heakkahuhttinvuogiid¹⁴⁹⁹ ja addit sierralobi bivdovugiide maid § 37 mielde lea gielddus geavahit.

Direktoráhtii lea vel sirdon § 39 mielde váldi addit njuolggadusaid johtalit vihtanbivdosiid lahkosis ja daid gaskkas. Seamma gusto goziheapmái ja gohcciváldái § 42 mielde ja váldi viiddidit almmuhangeasku¹⁵⁰⁰ § 44 mielde gustot sáivaguliidege.

Fylkkamánái lea, skábmamánu 27.b. 1992 ggl. cea., váldesirdon moanaid bargguid luosa- ja sáivabivdolága oppalaš mearrádusaid mielde. Dát gusto ee. váldái § 11 nuppi lađđasa mielde, seammás bissehit dahje guhkidit guollebivddu go čáhcejohtu dahje eará erenoamáš dilálašvuodát cealkkihit dan. Seamma gusto álggahit doaibmabijuid fáhkкалаš heahtediliin fáhkкалаš nuoskkideami áitaga geažil § 12 mielde ja lága dahje lánkaásahusa mielde sierralobis bivdit máddo- ja gilvaguliid dieđalaš guorahallamiidda, geahččalemiide ja guolledikšundoaimmaide, ja bidjat ráfáiduhhttinguovlluid mat spiehkastit § 15 vuosttas lađđasa mearrádusas gielldit bivdit guliid guollegorkŋohagas jna. ja 50 mehter eret bajábealde ja vulobealde guollegorkŋohaga.

Fylkkamánnis lea vel váldi dohkkehit guhkit áigái go 10 jahkái guollebivdovuoigatvuodáláigoheami álbmogii ovdun, buo. lága § 19. Seamma gusto váldái § 20 mielde dahkat mearrádusaid hálddašit guollebivddu mii lea luđolaš, buo. lága § 5 d bustáva lobálašvuodámeroštallama¹⁵⁰¹.

---

¹⁴⁹⁷ fisketrapp

¹⁴⁹⁸ fiskerenne

¹⁴⁹⁹ avlivningsmetode

¹⁵⁰⁰ oppgaveplikt

¹⁵⁰¹ legaldefinisjon

Váldi § 25 goalmát lađđasa mielde ieš álgit ráhkadit čázádaga dahje bivdoguovllu guollevaljiid hálddašandoaibmaplána, lea maiddái biddjon fylkkamánái. Seamma gusto váldái addit dárkilat njuolggadusaid sisaboáđuid ja goluid juogadeamis vuoigatvuođalaččaid guollevaljiid oktasaš hálddašeami oktavuodas.

Fylkkamánái lea dasto sirdon váldi § 31 mielde mearridit nákku jávrriid dahje čázádagaid dihto rádjagažaldagain. Seamma gusto váldái § 34 mielde addit lámkaásahusaid sáivabivddu muddemii, omd. ahte guollebivdu galgá ráfáiduhttot gitta 5 jahkái, muddet bivddusatnima jna. Váldi § 35 mielde oalis, guovdorávdnjeoalis¹⁵⁰² ja § 36 guollebivddus oalis, ja § 40 muddet ee. mearraguollebivddu čázádagaid oivošiin, nuriin jna., lea maiddái biddjon fylkkamánái.

Luossaguolle- ja sáivabivdolága §§ 22, 33 ja 34 lámkavuoduin lea fylkkamánái njukčamánu 10. b. 1993 addán ođđa lámkaásahusaid Finnmáarkui. III kapihttalas leat lagat njuolggadusat addon sáivabivddu hárrái. (Leago fylkkamánái lámkavuodđu addit lámkaásahusaid § 22 mielde vihkkedallo dárkilat vulobealde.)

Sáivaguolleoaggun stákkuin ja nođđoduorgguin lea lohpi miehtá jagi. Guollebivdu jogain ja jogažiin gos luossa, guvžá ja valas johtá ii leat almmatge lohpi. Čázádagaid jávrriin gos luossa, guvžá ja valas vudjet lea sáivaguoli stággo- ja nođđoduorgooaggun lohpi miehtá jagi, jus oaggu unnimus 200 mehter oivošis ja njálmmis eret, buo. lámkaásahusa § 6.

Fierbmebivdu stáhta eatnamiin Finnmárkkus lea juogaduvvon golmma suorgemállái, buo. fylkkamánái njukčamánu 10. b. 1993 § lámkaásahusa § 7:

- bođuguovllut, gos fierbmelohku ii ráddjejuvvo,
- fierbmeráddjenguovllut¹⁵⁰³, gos lea lohpi bivdit gitta ovttá dahje golmma firpmiin juohke árjjalaš oassálasti bivdi namas, ja gos juohke fierbmeguhkodat ii galgga leat badjel 30 mehtera, ja

---

¹⁵⁰² midtstrømslinje

¹⁵⁰³ garnbegrensningsområde

- fierbmegiellusguovllut, gos fierbmebivdu dušše lea lohpi eanavuovdinkantuvrra dahje gean dat fápmuda čujuheami mielde.

Fierbmebivdu lea giellus jogain ja jogažiin ja jávrriin 100 mehtera avádagas njálmmis ja oivošis eret. Seahkalas čázadagas (gos sáivaguolli, luossa, guvžá ja valas johtá), mii ii leat lihttoláigohuvvon lea sáivaguollebivdu dušše lohpi go bivdo badjel 200 mehtera njálmmis ja oivošis eret, buo. § 7 goalmmát lađđasa.

Vuolggasadi lea ahte bivdu ee. firpmiin § 7 vuosttas lađđasa mielde, fierbmebivddu čujuheapmi § 8 mielde, ja guollebivdu eará bivdosiiguin go stákkuin ja nođđoduorgguin § 9 vuosttas lađđasa mielde, dušše lea lohpi sidjiide geat fásta ássat Finnmárrkus. Fierbmebivddu čujuheapmái § 8 mielde lea lassan gáibiduvvon leat ássan fylkkas manjimušjagi.

Sáhtta jearrat leago fylkkamánis váldi mearridit njuolggadusaid gii sáhtta bivdit vihtanbivdosiiguin. Fylkkamánni njukčamánu 10. b. 1993 láhkaásahusas čujuhuvvo ahte láhkaásahus lea mearriduvvon earret eará luosa- ja sáivabivdolága § 22 ja skábmamánu 27. b. 1992 ggl. cea. láhkavuoduin. Lága § 22 njealját lađas dadjá ahte Birasgáhttendepartemeanta sáhtta mearridit sierra guollebivdonjuolggadusaid stáhta eatnamiin Finnmárrkus. Skábmamánu 27. b. 1992 ggl. cea. ii leat fylkkamánnái sirdon váldi lága § 22 mielde, buo. cealkámuša 5. čuoggá. Váldi § 22 mielde gullá Birasgáhttendepartementii, mii leat geavahan válddis § 22 mielde addit juovlamánu 18. b. 1992 láhkaásahusa nr. 1176 stáhtaeatnamiid guollehálddašeamis. Dán láhkaásahusa § 2:s ovdanbohtá ahte Finnmárrku eanavuovdinkantuvra dat galgá hálddašit luossa- ja sáivabivddu stáhtaeatnamiin Finnmárrkus.

Fylkkamánni mearráduš §§ 7 vuosttas lađđasis ja 9 vuosttas lađđasis sáhtta danin áddejuvvot dušše luossaguoli ja sáivabivdolága § 22 njealját lađđasa váldonjuolggadusa geardduheapmin, mas čuožžu: "Guollebivdu čázadagain stáhta eatnamiin Finnmárrkus lea luđolaš buohkaide geat fásta ássat

fylkkas." Váldi spiehkastit dán váldonjuolggadusas lea biddjon Finnmarkku eanavuovdinkantuvrii, iige fylkkamánái.

Fylkkamánái mearrádus njukčamánu 10. b. 1993 láhkaásahusa § 7 nuppi lađđasis (ahte Finnmarkku eanavuovdinkantuvra, guolledikšunbarggu oassin, sáhhtá addit earáide go Finnmarkku fásta ássiide lobi bivdit firpmiin sierra jávrriin ja sierra eavttuid mielde), sáhhtá baicce orrut leat addon láhkavuoddu haga ja vuostá sihke juovlamánu 18. b. 1992 láhkaásahusaid stáhtaeatnamiid guollehálddašeamis ja skábmamánu 27. b. 1992 ggl. cea. váldesirdima¹⁵⁰⁴ hárrái. Mearrádus livččii leat sáhhtán láhkavuodđuduvvot lága § 13:i, mas čuožžu ahte beroškeahhtá eanaeaiggádis dahje mearrádusain addon lágas dahje dan olis, sáhhtá addot lohpi earret eará guolledikšundoaimmaide. Ii leat datte čujuhuvvon fylkkamánái njukčamánu 10. b. 1993 láhkaásahusa lága § 13:i, ja dát bealušta ahte fylkkamánis ii leat vuoigatvuodavuoddu addit dákkár njuolggadusa.

Fierbmebivddu ja guollebivddu dáfus eará vihtanbivdosiiguin § 8 mielde čuožžu ahte čujuhit "galgá dušše sidjiide *geat manjimušjagi leat ássan ja ain ássat Finnmarkkus.*" (Min deattuhus.) Dát gáržžida olbmobiire geain lea vuoigatvuohka oažžut čujuhuvvot fierbmebivddu, lága mearrádusaid § 22 njealját lađđasa ektui ahte guollebivdu "lea luđolaš buohkaide geat fásta ássat fylkkas." Sáhhtá jearrat leago álggage vuoigatvuodavuoddu ráddjet olbmobiire dan mielde man guhká lea Finnmarkkus ássan, ja geas de livččii dát váldi.

Orru čielggas ahte fylkkamánis ii leat vuoigatvuodavuoddu bidjat dákkár dihto ássanáiggi lassieavttu, buo. mii lea celkon bajábealde ahte geas dat váldi livččii lága § 22 mielde.

Birasgáhttendepartemeanttas leat datte oppalaš láhkavuoddu "mearridit sierra njuolggadusaid guollebivdui stáhta eatnamiin Finnmarkkus", buo. lága § 22 njealját lađđasa. Dát váldi lea nu oppalaš ahte departemeanta várra sáhhtá ain ráddjet olbmobiire.

---

¹⁵⁰⁴ myndighetsdelegasjon

Gažaldat gártá datte sáhttágo Finnmárkku eanavuovdinkantuvra ná ráddjet juovlamánu 18. b. 1992 láhkaásahusa stáhtaeatnamiid guollehálddašeami § 9 nuppi lađđasa maŋimuščuoggá láchkavuoduin, mas čuožžu:

"Stáhta Vuovddit sáhttet mearridit ahte bivdu vihtanbivdosiiguin ja ohteriin Finnmárkkus ollásit dahje belohahkii galgá doalahuvvot fylkka, guovllu, gieldda dahje gielddaosiid fásta ássiide."

Mearrádusa duogáš lea ahte sáhttá deastta atnit báikegotti dálloatnui ja ealáhusguolásteapmái. Orru datte veaháš eahpidahtti sáhttit mearridit dihto ássanáigegáibádusa Finnmárkkus (ovtta jagi), muhto sáhttá várra láchkavuodđuduvvot hábmemis "belohahkii doalahuvvot fylkka fásta ássiide". "Belohahkii" doaba sáhttáge áddejuvvot nu ahte ii buohkain geat fásta ássat leat vuoigatvuohta čujuheapmái vihtanbivdosiiguin ja ahte eanavuovdinkantuvra danin sáhttá bidjat lassi eavttuid omd. dihto ássanáiggi hárrái. Muhto dát lea gal eahpidahtti go mearrádusa § 9 nuppi lađas válđoáššálaččat diktá muhtun finnmárkolaččain bisuhit muhtun jávrriid ja / dahje geavahit muhtunlágan bivdosiid, namalassii fásta ássi báikegoddái sorjjasmeahttun leago fylkkas ássan maŋimušjagi.

Gielladas lea, lága § 6 mielde, guollehálddašeami oassi. Lága ortnegis čuovvu ahte eaktuduvvo gieldda oažžut sirdot muhtun sáivabivdohálddašeami¹⁵⁰⁵ bargguid, muhto ii leat loahpalaččat čilgejuvvon makkár barggut dát galget leat. Eanas gielddain gos fierpmit čujuhuvvojit lea Finnmárkku eanavuovdinkantuvra addán gildii (omd. sáivabivdolávdegoddái dahje eará orgánii) bargun čujuhit firpmiid. Unjárga ja Várggát eai leat dás mielde go eai leat bivdán ieža oažžut válldi.

Finnmárkku eanavuovdinkantuvra. Láhkaásahusa § 2:s stáhtaeatnamiid guollehálddašeamis, maid Birasgáhttendepartemeanta mearridii juovlamánu 18. b. 1992, lea luossa- ja sáivabivddu hálldahus biddjon Statskog:i stáhtaeatnamiidda earret stáhtaalmennehiid.

Finnmárkku dáfus lea datte mearriduvvon ahte Finnmárkku eanavuovdinkantuvra galgá fuolahit hálldahusa,

---

¹⁵⁰⁵ innlandsfiskeforvaltning

buo. l hka sahusa   2 vuosttas la đasa nuppi  uogg . Eanavuovdinkantuvra lea h lddahusla  at Statskog:a vuoll sa , muhto lea fu o bivddu ja guollebivddu h ldda eamis Luondduh ldda andirektor hta vuoll sa , buo. suoidnemánu 15. b. 1966 eanavuovdinláhkaásahusa   10 nuppi la đasa. Guolleh ldda eami stáhtaeatnamiin láhkaásahus, maid Birasg h ttendepartemeanta lea dohkkehan, ferte  ddet nu ahte Finnmárkkus lea eanavuovdinkantuvrras barggut mat Statskog guovdd  h lddahusas leat guolleh ldda eamis stáhtaeatnamiin mu ui. V ldesirdinmearr dus mearkka a danin ahte Finnmárkkus ii leat Statskog guovdd  h lddahus mii galg  mearridit omd. oaggungoarttaid hatti, láigolihtu ja  juheami divada láhkaásahusa   3 mielde, g r  idit guollebivddu   6 mielde dahje lihttoláigohit   10 ja 12 mielde. D n láhkaásahusa m inna eamis danin geavahit Finnmárkku eanavuovdinkantuvrra Statskog sajis, vaikko láhkaásahusas  uo  u Statskog SF.

Mearkka anveara lea ahte Finnmárkku fuo đoh ldda eami ektui lea veah   erohus v ldejuohkimis. Cuo om nu 19. b. 1988 láhkaásahusa nr. 336 mielde fuo đoh ldda eamis stáhtaeatnamiin, lea Stáhta vuvddiid direktoráhta (Statskog) mii galg  h ldda it bivddu stáhtaeatnamiin earret stáhtaalmennehiin, buo.   1 vuosttas la đasa. Finnmárkku eanavuovdinkantuvrras lea Statskog:s du  e siskkáldas geavatlaš bargojuogadeami ovddasvástádus fu o bivdui, ja Várrebálvalusa jodiheaddji ovddasvástida fuo đobivddu (ealgabivddu). D t mearkkaša ahte luossa-ja sáivabivddu v ldi lea biddjon b ikk la  at Finnmárkku eanavuovdinkantuvrii, ja fuo đoh ldda eapmi lea biddjon Statskog guovdd  h lddahussii.

Juovlamánu 18. b. 1992 guolleh ldda annjuolggadusa   6 mielde, sáhttá eanavuovdinkantuvra ráddjet oaggungoartalogu dihto guovlluin dahje avádagain, gielldit dahje muddet muhtun bivdosiid geavaheami olles  z dagas dahje dan osiin ja oanidit guol stan iggi olles  z dagas dahje dan osiin. Ovdalgo eanavuovdinkantuvra mearrida dákkár ráddjehusaid hárrái, ferte    i ovddiduvvot fylkkamánnái cealkámuššii. Luondduhálddašandirektoráhta mearrida    i jus lea

sierramielalašvuohta gaskal eanavuovdinkantuvrra ja fylkkamánni, buo. § 6 maŋimušlađđasa.

Luondduhálddašandirektoráhta bajit sajádat báhkkođuvvo earret eará váiddamearrádusain¹⁵⁰⁶ge, main lea mearriduvvon ahte haddemiid ja luossabivdosajiid čujuheami ja ruovttoluotta váldima mearrádusaid ektui, sáhtta váidit

Luondduhálddašandirektoráhtii, geahča lánkaásahusa § 17.

Lihttoláigoheapmi. Luossaguolle- ja sáivabivdolága § 22 viđat lađđasa olis, buo. juovlamánu 18. b. 1992 lánkaásahusa stáhtaeatnamiin guollebivddus § 10, sáhtta Finnmárkku eanavuovdinkantuvra lihttoláigohit guollebivdovuoigatvuođa vihtanbivdosiiguin ja ohteriin gitta 10 jahkái báikkálaš organisašuvnnaide dahje servviide maid ulbmil vuohččan leat ovddidit guollebivddu. Dušše sierra háviid sáhtta lihttoláigohit fitnodagaide, joavkkuide ja ovttaskas olbmuide.

Lihttoláigoheapmi čázadagain galgá stágo- ja nođđoduorgooaggin leat lohpi álbmogii go háhket oaggungoarttaid. Áigeráddjejuvvon láigolihttošiehtadus mearkkaša ahte lihttoláigoheapmi ferte ocat ođđasit go láigolihttoáigodat¹⁵⁰⁷ lea gollan, ja soaita dan massit gilvvus earáiguin. Lánkaásahusa § 10 njealját lađđasa mielde galgá lihttoláigoheami gažaldat ovddiduvvot fylkkamánnái cealkámuššii ovdalgo šiehtadallo dan hárrái. Jus Finnmárkku eanavuovdinkantuvra ja fylkkamánni eai leat ovttaoaivilis galgá Luondduhálddašandirektoráhta mearridit ášši.

Suoidnemánu 6. b. 1982 dohkkehii Luondduhálddašandirektoráhta lihttoláigoheapmi njuolggadusaid. Finnmárkku eanavuovdinkantuvra oaččui válddi šiehtadit láigolihtuid. Guollehálddašepmi stáhtaeatnamiin lánkaásahusas § 10 nuppi lađđasis čuovvu, jus buohtastahtta § 2 vuosttas lađđasa nuppi čuoggáin, ahte Finnmárkku eanavuovdinkantuvra dál sáhtta mearridit "sierra njuolggadusaid lihttoláigoheapmi čázadagaide."

Stáhta guollebivdovuoigatvuođa lihttoláigoheapmi njuolggadusat dadjet ahte váldoeaktun lea ahte

---

¹⁵⁰⁶ klagebestemmelse

¹⁵⁰⁷ forpaktningsperiode

lihttoláigohanšiehtadus¹⁵⁰⁸ dušše dahkko daid háviid go jávrrit ja sáivačázadagat dárbbasit dikšuma, ja vuohččan báikkálaš servviiguin ja organisašuvnnaiguin mat beroštit bivddus, guollebivddus ja meahcceealáhusain. Direktoráhta sáhtta dušše láigolihtodit ovttaskas olbmui. Dábálaččat ii addo láigolihttu sidjiide geat dáhttot oktovuoigatvuohta fierbmebivdui ealáhussan, jus dás ii leat guovllulaš mávssolašvuohta, omd. lassiealáhussan¹⁵⁰⁹ ja ássama sealluheapmin.

Láigolihttu gusto dušše guollebivdui vihtanbivdosiiguin, nugo fierbmi, nuohhti jna. Buohkat sáhttet ain oaggut stákkuin ja nođđoduorgguin. Lihttoláigolaččas ii leat lohpi vuovdit oaggungoarttaid stággui ja nođđoduorgui, ja sáhtta dušše vuovdit fierbmebivdooaggungoarttaid ohcama ja eavttuid mielde maid fylkkamánni mearrida. Jus oažžu lobi vuovdit fierbmebivdooaggungoarttaid eaktuda Direktoráhta ahte earátge go lihttoláigohuvvon organisašuvnna miellahtut ožžot oastit fierbmebivdooaggungoartta. Lihttoláigolaš geatnegahtto bivdit ja dikšut fylkkamánni dohkkehan doalloplána mielde, ja lea vuoigatvuohta bearráigeahččat, ja ferte addit jahkásaš raportta ja rehketdoalu eanavuovdinkantuvrii.

Ollisvuođa dihte sáhtta namuhit ahte jogaid ja jávrriid lihttoláigolaččat sáhttet gohččut bargat muhtun hálldášanbargguid mat gullet eavttuide oažžut láigolihttovuoigatvuođa. Čuožžu omd. stáhtaeatnamiin guollehálldášeamis lánkaásahusas ahte Finnmárkku eanavuovdinkantuvra (Statskog SF) sáhtta gohččut lihttoláigolačča ordnet gohcci dahje eará mat gullet čázadaga hálldášeamis.

Čujuhit bivddu firpmiin, nuohtiin, mearddiin ja liinnain dahká eanavuovdinkantuvra, dahje geasa dan fápmuda, eanavuovdinorgánaid gárvvistan lagat njuolggadusaid mielde, buo. juovlamánu 18. b. 1992 lánkaásahusa § 2 guollehálldášeamis stáhtaeatnamiin ja njukčamánu 10. b. 1993 fylkkamánni lánkaásahusa § 8:s. Čujuhemiin áddejuvvo vuoigatvuohta ohcama mielde oažžut sierralobi bivdit firpmiin, nuohtiin, mearddiin ja liinnain guovlluin gos fierbmebivdu lea

---

¹⁵⁰⁸ bortforpaktningkontrakt

¹⁵⁰⁹ attåtning

gildojuvvon dahje ráddjejuvvon. Olbmobiire orru leat gáržžit go guollebivdui muđui, buo. mii lea celkon bajábealde ahte čujuhit dušše sáhtta sidjiide geat *manjimušjagi* leat ássan ja ain ássat Finnmárkkus. Boazosápmelaččain ealáhusaset ja giliássiin lea vuosttasvuoigatvuohta. Sáhtta dušše čujuhit guollebivdovuoigatvuođa dihto fierbmelohkui. Buohkat geat ožžot čujuheami geatnegahttot addit bivdodieđáhusa gieldda hálddašanorgánii, mii čohkke raportan ja sádde Finnmárkku eanavuovdinkantuvrii. Finnmárkku eanavuovdinkantuvra ja fylkkamánni birasgáhttenossodat sáhttet fierbmečujuhusas dihto guovlluid spiehkastit.

4.9.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Áššemeannudeapmi

Gitta dássáži leat oaggungoarttat dušše leamaš olgoriikalaččaide ja sidjiide geat eai ása Finnmárkkus. Oaggungoartahattiid jahkásaš heivehallan ii leat danin erenoamážit meannuduvvon mas earágo Finnmárkku eanavuovdinkantuvrra iežas orgánat leat leamaš mielde. Jus Finnmárkku eanavuovdinkantuvra gáibidišgoahtá sáivabivdогоarttaid sis geat fásta ássat fylkkas, ferte dan seammaláhkai áššemeannudit go luossabivddu ášši. Dát mearkkaša ahte oaggungoartamálliid, hattiid jna. evttohusat fertejit viiddis gulaskuddamii gielddaide, bivdi- ja guollebivdiserviide jna. ovdal eanavuovdineiseválddit loahpalaččat dan mearridit.

Fierbmečujuhusa ohcan sáddejuvvo Finnmárkku eanavuovdinkantuvrii dahje guoskevaš gieldda orgánii masa lea sirdon váldi (omd. sáivabivdolávdegoddái), albmademiin jávrri, ohcanáigodaga, galle fierpmi jándorii ja čalbmesturrodaga. Eanavuovdinkantuvra dahje gieldda mearridit iežaset árvošteami mielde galle fierbmejándorii, muhto lohpi galgá leat dihto áigái ja fierbmelohkui. Miedihuvvon ohcamiid mánggus sáddejuvvo leansmánnái, bolesgámmárii ja várra vel

Finnmárkku eanavuovdinkantuvrii. Ohcciide geat biehttaluvvojit dieđihuvvo váidinvuogasvuodas hálddašanlága mielde.

Lihttoláigoheami ohcan sáddejuvvo Finnmarkku eanavuovdinkantuvrii. Ohcan sáddejuvvo de gulaskuddamii, vuohččan guoskevaš gildii ja fylkkamánni birasgáhttenossodahkii. Muhto gilit ja eará beroštumitge gulaskuddojit, vaikko guollehálddašanláhkaásahus dušše gáibida ahte fylkkamánnái galgá ovddiduvvot ášši cealkámuššii, geahča láhkaásahusa § 10 njealját lađđasa. Maŋŋil gulaskuddama mearrida eanavuovdinkantuvra lihttoláigoheami hárrái. De čállo dábálaš láigolihttošiehtadus gaskal Finnmarkku eanavuovdinkantuvrra ja guoskevaš lihttoláigolačča.

Váidin

Guollehálddašeami stáhtaeatnamiin láhkaásahusas čuožžu § 17:s ahte Finnmarkku eanavuovdinkantuvrra haddenmearrádusaid sáhttet rievttálaš váidinberoštumiid searvvit guoddalit Luondduhálddašandirektoráhtii ovdal 3 vahkku leat gollan maŋŋilgo mearrádus lea almmuhuvvon. Bivdosajiid čujuheami ja ruovttoluotta váldima mearrádusaid váidagiid galgá meannudit suoidnemánu 15. b. 1966 eanavuovdinláhkaásahusaid § 16a mielde. Geahča lagat dáid njuolggadusaid birra 2. kapihttalis eanavuovdinorgánaid birra. Ii sáhte vádit mearrádusaid lihttoláigoheami hárrái guollehálddašanláhkaásahusa § 10 mielde, § 9 nuppi lađđasa mielde vuosttasvuogitvuodas ja § 6 mielde guovllebivddu ráddjehusain "guollenáli dahje guollebivddu deasttas".

Finnmarkku eanavuovdinkantuvra lea váiddaorgána gieldda fierbmečujuheami áššiid mearrádusaide, ja oazžu danin buot biehttalemiid mángosa. Dalle go eanavuovdinkantuvra meannuda fierbmečujuhemiid ohcamiid vuosttas vuorus, lea Luondduhálddašandirektoráhta váidalanásahus, ja ášši meannuduvvo eanavuovdinláhkaásahusa § 16 a ja hálddašanlága dábálaš njuolggadusaid mielde.

Geavat

Fierbmečujuheami ohcamiid meannuda álgovuorus Finnmárkku eanavuovdinkantuvra. Jus muhtun gielda dáhttu oažžut fierbmečujuhanválddi¹⁵¹⁰, sirdá eanavuovdinkantuvra válddi gildii. Fierbmečujuheapmi addo dušše go dán sáhhtá čatnat guolástanbiologalaš¹⁵¹¹ deasttaide. Gáibádusat lágidit bivdodieđáhusaid rivttes sadjái lea čavgejuvvon nu ahte ii galgga ođđasit čujuhit jus bivdodieđáhusa ii leat gergen. Jus rihkku njuolggadusaid sáhhtá lobi geassit ruovttoluotta. Deattuhuvvon lea ahte ii galgga meannudit ohcciid iešguđetláhkai, earret boazodoalu ja giliássiid vuosttasvuogiatvuođa hárrái.

Dál leat sullii 70 jávrri ja čázádaga lihttoláigohuvvon, válđoáššálaččat organisašuvnnaide. 1983 rájes muhtui geavat go šiehtaduvvui juohke jávrri nammii, dan ektui go ovdal šiehtaduvvui juohke lihttoláigolaččain sorjjasmeahtun galle jávrri lihttoláigohii. Sámi vuogiatvuođalávdegotti čállingoddi guorahalai 1993 giđa, 1990 sisabohtán áššiid eanavuovdinkantuvrras, geahča ovddabealde 2.6.4. kapihttalis. Oktiibuot 24 sisabohtán sáivačázádaga láigolihtu ohcamiin 18:s mieđihuvvo, golbma biehttaluvvo ja okta ii lean áššáiguoskevaš. Vaikko guollehálddašanláhkaásahus ii divtte váidit buot mearrádusaid mat dahkkojit láhkaásahusa láchkavuoduin, de diktá eanavuovdinkantuvra váidit hálddašanlága ja eanavuovdinláhkaásahusa § 16 a mielde, sihke lihttoláigohanbiehttaleami ja guollehálddašanláhkaásahusa eará mearrádusaid ektui. Lihttoláigohanmearrádusat guoddaluvvojit hui háreve, muhto sáhhtá geavvat.

Ovdal čájehuvvui ahte muhtun láigolihtut šiehtaduvvo vaikko ii lean doarvái duođaštuvvon ahte dárbbasii guollenáli dikšut. Muhtun lihttoláigolaččat eaige leat doarvái čuovvolan iežaset šiehtadusoasi go eai leat čađahan olus dikšunbarggu dahje gohcci. Dál ii šiehtaduvvo ovttainge jus ii leat deattuhuvvon vissásit ahte jávri dárbbasa dikšuma, jus

---

¹⁵¹⁰ garnutvisningsmyndighet

¹⁵¹¹ fiskeribiologisk

dárbbasuvvo de geahččalanbivddu bokte. Láigolihtu jahkedivat lea dál 50 ru. km² čáhceviidodagas. Finnmárkku eanavuovdinkantuvrii lei dát 8700 ru. dinestussan 1992:s. Sáhtta namuhit ahte moanat sámi organisašuvnnain leat vuostálastán lihttoláigohit ovttaskas olbmuid.

Maŋit áiggis leat bohtán soames láigolihttoohcamat man ulbmil lea leamaš guollebiebman, dávjá guolehis dahje uhccit jávrriin. Dáid ohcamiidda leat mieđihuvvon dainna eavttuin ahte ožžot guollebiebmanlobi. Guolástaneiseválddit eai lea datte háliidan guollebiebmama Finnmárkku jávrriin, ja ovdáneapmi leat danin bisánan.

Finnmárkkus eai leat addon mearrádušat báikegoddái ohteriin omd. gielddas dahje gielddaoasis, guollebivddu vuosttasvuoigatvuođas vihtanbivdosiiguin ja guollehálddašanláhkaásahusa § 9 nuppi lađđasa mielde, daningo Finnmárkku eanavuovdinkantuvra lea skunálaš háldduiguin maiguin sáhtta seaguhit iežas vuoigatvuođagažaldagaide ovdal Sámi vuoigatvuođalávdegoddi lea geargan čielggademiinis ja nuppástusevttohusaidisguin.

Finnmárkku eanavuovdinkantuvrras ledje 1992:s sullii 83 000 ru. sisabođut sáivabivdогоartavuovdimis dáža stáhtaborgáriidda.

4.9.5. Olgoriikalaččaid ja earáid guollebivdu Finnmárkkus

Olgoriikalažžan ádde dán oktavuodas su gii ii ása Norggas. Seamma joavkkus go olgoriikkalaš stáhtaborgár gii ássá olgoriikkas leat danin dáža stáhtaborgáratge geat ássat olgoriikkas. Dáža stáhtaborgáriin geat ássat olgoriikkas eai leat seamma vuoigatvuođat guollebivdui go (dáža dahje olgoriikkalaš stáhtaborgáriin) sis geat ássat, ja leat fásta ássan Norggas maŋimušjagi, buo. lága § 22 vuosttas lađđasa, dahje Finnmárkkus; sii geat "fásta ássat fylkkas", geahča § 22 njealját lađđasa. Guollebivddus stáhtaeatnamiin lea erohus bivdonjuolggadusaid ektui. Fuođđolága § 31 vuosttas lađđasa mielde leat dáža stáhtaborgáriin geat ássat olgoriikkas seamma vuoigatvuohta bivdui go sis geat maŋimušjagi leat ássan ja ain

fásta ássat Norggas. Luossaguolle- ja sáivabivdolága ođđa mearráduusat dagahit danin ahte dáža stáhtaborgáriin geat ássat olgoriikkas dahje olggobealde Finnmárkku eaige leat ássan Norggas mañimušjagi, ii šat leat vuoigatvuohta guollebivdui, muhto sáhttet bivdit Finnmárkku.

Juovlamánu 18. b. 1992 láhkaásahusas nr. 1176 stáhtaeatnamiid guollehálddašeamis čuožžu § 16:s: "Sidjiide geat ássat olgoriikkas sáhtta addot lohpi bivdit guliid Stáhta Vuvddiid mearrádusaid mielde." (Finnmárkku: Finnmárkku eanavuovdinkantuvrra mearráduusat) Láhkaásahus diktá buohkaid geat ássat olgoriikkas oazžut lobi bivdit guliid fylkkas, muhto láhkaásahus ii leat addán sierralobi ovttá jagi ássanáiggi gáibádusas dáža stáhtaborgáriidda dahje earáide geat eai ása Finnmárkku.

Ovdal ledje sierra láhkaásahusat mearriduvvon sihke dáža borgáriid ja olgoriikalaččaid guollebivdui Finnmárkku. 1964-lága § 17 láchkavuoduin mearridii Direktoráhta cuonomanu 20. b. 1983 láhkaásahusa olgoriikkalaš borgáriid guollebivdui Finnmárkku. Dán láhkaásahussii ii váldon mielde guollebivdu Deanučázadagas, Álttájogas ja Njávánjogas iige Báhčaveajjogas gokko lea riikkarádjá ja Vuorjánjoga mearas Vuorjánjávraí. Njukčamanu 10. b. 1993 láhkaásahusas (§ 17) anadroma luossaguoli ja sáivaguoli guollebivddus čázadagain ja oivožiin jna. Finnmárkku, mearridii Finnmárkku fylkkamánni ahte láhkaásahusa §§ 1 ja 2 olgoriikkalaš borgáriid guollebivddus Finnmárkku lea fámuhtton, ja láhkaásahus muđui fámuhtton ođđajagemánu 1. b. 1994. Ođđajagemánu 1. b. 1994 rájes lea eaktuduvvon ahte galgá atnigoahtit ođđa guollebivdonjuolggadusaid sidjiide geat ássat olgoriikkas.

1983-láhkaásahusa mielde lea olgoriikalaččain dušše lohpi bivdit guliid 5 km avádagain fylkka riikkageainnuid goappáge bealde, buo. § 3. Erenoamáš háviid lea Finnmárkku eanavuovdinkantuvrras váldi addit sierralobi dán geografalaš ráddjehusas, buo. láhkaásahusa § 4.

Sii geat ássat olgoriikkas sáhttet dušše eanemus 5 kg sáivaguoli váldit rastá rájá olgoriikii. Olgoriikalaččain iige leat lohpi geavahit fatnasa maid ieža leat buktán fárrosis guollebivddus.

Njukčamánu 10. b. 1993 ođđa lánkaásahusaid mielde lea olgoriikalaččain geat fásta ássat Finnmárkkus seamma vuoigatvuohta bivdit firpmiin go dáža stáhtaborgáriin, buo. lánkaásahusa § 7. Dás čuožžu ahte Finnmárkku eanavuovdinkantuvra sáhtta addit earáide go fásta ássiide lobi bivdit firpmiin oassin "guolledikšunbivdimis"¹⁵¹² sierra jávrriin ja dihto eavttuid mielde. Eará bivdosiiguin, nugo ohter, nuohhti, meardi ja liidna guollebivddus lea baicce dušše lohpi sis geat fásta ássat fylkkas. Ii sis geat ássat olgoriikkas iige Norggas muđui leat vuoigatvuohta bivdit dáid bivdosiiguin, buo. lánkaásahusa § 9.

Áššemeannudeapmi ja váidin

Go olgoriikalačča ohcama biehttala omd. beassat 5 km-avádaga gáibádusas ii dieđihuvvo eanavuovdinkantuvrra beales ahte mearrádusa sáhtta guoddalit. Cuošománu 20. b. 1983 lánkaásahus guollebivddus Finnmárkkus olgoriikkalaš borgáriidda ii siskkil makkárga váidinmearrádusaid. Formálalaččat ii leat danin váidinmeannudeapmi dákkár áššiin. Muhto jus olgoriikkalaš duodas váidá biehttaleami, meannuduvvo váidda dábálaš lági mielde. Dákkár váidagat leat ovdal boahtán, muhto eai manjmušjagiid.

Turismafitnodagaide j.s. lea datte addon dábálaš váidinvuoigatvuohta, ja turismafitnodagaohcama biehttaleamis čuvgejuvvo ahte mearrádusa sáhtta guoddalit hálddašanlága ja eanavuovdinlánkaásahusa dábálaš njuolggadusaid mielde.

Geavat

Olgoriikalaččat geat leat bivdán Finnmárkkus, leat ferten oastit oaggungoarttaid ja máksit guolledivada. Galle goartta vuovdá olgoriikalaččaide rievda jahkásaččat gaskal 3 - 5000. Jahkásaš sisabođut olgoriikalaččaidd guollebivddus leat rievdan garrasit ja lei 1992:s sullii 458 600 ru. Suoma stáhtaborgárat leat

---

¹⁵¹² fiskekultiveringsfiske

leamaš eanemusat - sullii 80%. Sisaboađuid hálddaša Finnmárkku eanavuovdinkantuvra.

Eanavuovdinkantuvra lea sierralohpeáššiin ovddeš njuolggadusaid ektui čuvvon liberála geavada, ja ii leat dulkon ráddjema "erenoamáš háviid" hiehkasi. Dát dávistedje Luondduhálddašandirektoráhta ovddeš njuolggadusaide gárvvistuvvon skábmamánu 6. b. 1987. Dás čuoččui ahte olgoriikalaččat geat sáhttet duođaštit leat ássan Norggas unnimus 2 mánu, sáhttet oažžut oppalaš sierralobi bivdit olggobealde 5 km avádaga jagi ain hávássii. Vázzit sáhttet oažžut sierralobi ráddjejuvvon guovllus gitta 10 beivvi. Báikkálaš mátkedoaimmaheaddjit, turismafitnodagat j.s. sáhttet oažžut oppalaš sierralobi olgoriikkalaš oasseváldiide dahje gussiide lagat ráddjejuvvon guovllus. Máttá-Várjjagis lea sajáiduvvon fásta geavat sierralobiin buot olgoriikkalaš Njávddán Duottarviesu gussiide. Dákkár háviid lea deattuhuvvon boaittobealbáikki bargosajiid dárbu. Dás čuožžu vel ahte ii berrešii addot sierralohpi geavahit girdi dahje meahccevuojániid, dahje guovlluin gos dáhtošii ráddjet ávkástallama. Eanavuovdinkantuvrras dieđihuvvo ahte ii addo sierralohpi jus olgoriikalaččat áigot geavahit girdi dahje mohtorvuojána guollebivddus.

4.10 LUOSSABIVDU

4.10.1 Álggahus

Dán kápihttala fáddán lea luossabivdu mearas ja cázádagain, go sihke luossabivdu ja sáivabivdu muddejuvvo seamma lágas, miessemánu 15. b. 1992 luossa- ja sáivabivdolága nr. 47, leat soames oktasaš gažaldat juo meannuduvvon 4.9. kapihttalis sáivabivddu birra, ja cujuhuvvo dasa.

Luossabivdu jogain ja mearas lea álo leamaš mávssolaš finnmárkolaccaide, ealáhussan, dálldollui dahje veajuiduhttimii. Finnmárkku 19 gielddas lea 17 gielddain mearrarádjá, main cuovvu bissovaš luossabivdosadji rittus ja vuonain. Oktiibuot leat badjelaš 1600 bissovaš luossabivdosaji stáhtaeatnamiin ja várra sulli 1000 priváhta eatnamiin. Luossabivdu vihtanbivdosiiguin lea dehálaš lassiealáhus fylkka riddo- ja vuotnaguovlluin ja moanaid sajiin sisaboadu eaktun ja danin maid ássamii.

Finnmárkkus lea dasa lassin mángga ja stuorra luossajoga. Jogaid sáhtá juohkit golmma jovkui; jogat, eanut ja rádjajogat. Luossaeanut siskkildit Deanu-cázádaga (sihke váldoeatnu ja oalgejogat), Álttá-cázádaga (váldejohka) ja Njávđánjoga. Doaba lea 1775 eanacujuhancealkámuša rájes. Deatnu lea stuorámus eatnu, oktan Anárjogain lea dat 360 km guhki. Nubbin guhkimus lea Álttájohka, mii lea 200 km. Vaikko fylkka eará jogat leat stuorát go Njávđánjohka, gohcoduvvo eatnu maid oktasašnamahussan jogain maidda gustojit erenoamáš njuolggadusat.

Eará luossajogat Finnmárkkus gohcoduvvojit johkan. Sáhtá bivdit luosa 60 jogain miehtá fylkka, ja guollebivdu rievdá jogas johkii.

Dasa lassin leat rádjajogat Báhcaveajjohka ja Vuorjánjohka, mat leat Ruošša rájá vuostá. Deanucázádat ja Njávđánjohka, mat maid leat rádján ja mannet Supmii, lea dás máinnašuvvon eatnun.

Johkabivddu oktavuodas lea lunddolaš ahte eanuin lea stuorimus sálaš. 1990:s bivdui oktiibuot 96,8 tonna luossa ja guvžá eanuin. Rehkenaston sállas lea dážabeale

Deanuscázádat riikka buoremus luossacázádat, 1989:s bivdui 85,3 tonna luossa ja guvžá. 1990:s veahá unnit, 77,7 tonna. Namsencázádagas, mii bivdojuvvon meari mielde lohkkjuvvo riikka nubbin buoremus luossacázádahkan, bivdui seamma jagiin 31,6 ja 33,3 tonna. Álttácázádat lea 1990:s gudát sajis 12 tonna sállashiin, 9,5 tonna ektui jagi ovdal, seammásgo Njávđánjohka lea logahallon 8,3 tonna sállashiin 1989:s ja 7,1 tonna 1990:s.

Finnmárkkus lei luossa- ja guvžábivdu 1990:s oktiibuot 255 tonna, meroštallon badjelaš 10 miljon ruvnu árvvuin. Dán sállas lei vuolle bealli, 122 tonna, bivdon fylkka jogain. Buhtastahttimii lei Máttá-Trøndelágas, mii lea riikka nubbin buoremus fylka dán oktavuodas, bivdun 147 tonna luossa ja guvžá, main 71 tonna lei johkabivddus. (Gáldu: Statistisk årbok 1992.)

Johkabivdu, ja erenoamážit joavdobivdu, lea dábálaccat stákkuin. Deanu, Njávđáma ja Vuorjánjoga sierra guollebivdonjuolggadusaid mielde lea lohpi firpmiin bivdit dáid eanuin lagat njuolggadusaid mielde, muhto mudui ii leat fierbmebivdu jogain lohpi. Mearraluossa bivdo vihtanbivdosiiguin gáidánuohttiin ja roahkkefirpmiin.

Luossalága § 5 meroštallá soames dehálaš doahpágiid mat adnojit dán govvádusas: "Cázádat" mearkkaša jávri, cáhci, jogat ja jogažat gosa luossa manná goddat, "mearra" mearkkaša vuonat ja áhpeguovllut, ja "anadroma luossaguolli" mearkkaša luossaguolit mat johtet gaskal meara ja sáivacázi ja dárbbasit sáivacázi goddimii. Norggas lea árbevrolaccat anadroma luossaguolli siskildan atlántta luosa, guvžžá ja valasa. Mañimuš jagiid lea girjeluossa¹⁵¹³ ja ruoššaluossa¹⁵¹⁴ maid ihtán.

4.10.2 Lágat ja njuolggadusat

Miessemánu 15. b. 1992 **luossaguolle- ja sáivaguolleláhka** nr. 47(dás gohcoduvvon luossaláhka), mudde luossabivddu

---

¹⁵¹³ regnbueørret

¹⁵¹⁴ pikkellaks

mearas ja cázádagain. Sierra njuolggadusaid geažil mat gustojit eanuide ja rádjajogaide, geahca vulobealde, gusto láhka Finnmáarkui ollásit dušše luossabivdui jogain ja mearas.

Dehálaš mearrádus lea luossalága § 4, mii bidjá anadroma luossaguliide ráfáiduhttinprinsihpa. Dát mearkkaša ahte luossabivdu dušše lea lohpi go cuovvu luossalágá olis addán mearrádusaid. Nu guhká go leat anadroma luossaguolit cázádagain gusto ráfáiduhttin eará guollenáliidege.

Luossalága § 16 mielde lea vuoigatvuohta bivdit anadroma luossaguliid eanaeaiggáda oktavuogitvuohta.

Eanaeaiggátvuoigatvuohta mearkkaša luossabivdu cázádagain, luossabivdu mearas nu guhkás go eatnamat ollet, ja lagamus guoski eatnamiid eaiggádii; luossabivdu mearas gáidánuohtiin, luossanuohtiin, roahkkefirpmiin, botnefirpmiin ja sullasaccain.

Luossalágas leat § 22:s luossa- ja sáivabivddu mearrádusat stáhtaeatnamiin, ja § 22 njealját laddasis ja § 24:s lea Finnmáarkku birra erenoamážit. 22 vuosttas ladas njealját laddasa ektui ja mearriduvvon eavttut leat lagat vihkkedallon ovddabealde 4.9. kapihttalis (sáivabivddu birra) ja Riektejoavkku cielggadeami 3.7. kapihttalis (sáivabivddu birra, dás maid luossabivddus jogain). Sáhtta almmatge namuhit ahte go eanaš luossajohtti cázádagat Finnmáarkkus leat ja leat leamaš lihttoláigohuvvon, lea geavadis eaktun leamaš luossabivddu oaggungoarta.

Moanat oppalaš láhkaásahusat leat addon luossalága olis ja mat gustojit miehtá riikka, Finnmárkuige. Dasa lassin leat moanat láhkaásahusat mat muddejit dušše guollebivddu Finnmáarkkus. Dehálamosat leat Birasgáhttendepartemeatta addán juovlamánu 10. b. 1992 láhkaásahus nr. 1176 guollehálddašeamis stáhtaeatnamiin ja Finnmáarkku fylkkamánni addán njukcamánu 10. b. 1993 láhkaásahusat anadroma luossaguoli bivdimis ja jávreguollebivddus cázádagain ja oivošiin jna. Finnmáarkkus.

Nugo namuhuvvon bisuha luossaláhka sierra njuolggadusaid eanuide, geahca luossalága § 22 vidát laddasa. § 24:s cuocuhuvvo ahte luossaláhka ii nuppástuhte sierra njuolggadusaid báikegotti guollebivdovuoigatvuoda hárrái mat cuvvot miessemánu 27. b. 1775 ggl. cea. Finnmáarkku

Eanajuohkimii ja Ássansajiid Cujuheapmái ja Vealgáibidjamii¹⁵¹⁵ seamma báikkis ja geassemánu 23. b. 1888 láhka Guollebivddu Vuoigatvuohta Deanucázádagas Finnmárkku Ámttas. Cuoŋománu 1. b. 1911 ggl. cea. addon 1888-lága olis, addá lagat njuolggadusaid Deanucázádaga guollebivddus.

Dasa lassin leat addon moanat láhkaásahusat eanuid bivddus, ja dát galget ain gustot, geahca luossalága § 50 2. cuoggá. Dát gusto ee. guovvamánu 24. b. 1989 ggl. cea. addán láhkaásahussii guollebivddus Deanu bivdoguovllus, cuoŋománu 6. b. 1990 ggl. cea. addán láhkaásahus guollebivddus norggabeale Deanu oalgecázádagain ja oaggungoartahattit dan oasis Deanus mii ii leat riikkarádjá, ja Finnmárkku fylkkamánni addán cuoŋománu 2. b. 1992 láhkaásahusa Deanubivdoguovllu mátkkálaš guollebivdiid lustabivddus. Njávđancázádagas doibmet skábmamánu 4. b. 1977 ggl. cea. addán Njávđánjoga bivdoguovllu guollebivdonjuolggadusat.

Vaikko eanuid guollebivdovuoigatvuohta ja guollebivdohálddašeapmi cuvvot sierra njuolggadusaid, galget guolástanáiggiid, bivddusatnima jna. dábálaš njuolggadusat dásge gustot.

Luossalága § 2 njealját laddasa mielde sáhttet muhtun cázádagaide leat sierra njuolggadusat vieris stáhta šiehtadusain. Ná lea šiehtadallon Ruoššain Vuorjánjoga ja Báhcaveajjoga guollebivdimis ja Suomain Deanucázádaga ja Njávđánjoga guollebivdimis. Guollebivdu Vuorjánjogas dážabeale muddejuvvo borgemánu 20. b. 1976 cea. addán láhkaásahusa bokte, Luonduhálddašandirektoráhta addán miessemánu 15. b. 1990 láhkaásahus lagat njuolggadusaiguin oaggungoartaortnegiid birra. Go ain bivdojuvvo luossa Báhcaveajjogas, galgá guollebivdu cuovvut borgemánu 20. b. 1976 addán cea. láhkaásahusa.

Finnmárkku 1992-95 fylkkaplánas cuožžu ee. cuovvovaš 20. siiddus:

"- Fylkkas lea Eurohpa dehálamos luossajogat. Árbevirolaš luossabivdu váikkuha nannosit ealáhusaide ja ássamii mánnga riddo-, vuotna- ja

---

¹⁵¹⁵ skyldlægning

leahkeguovlluin. Oktage min jogain ii vel leat bostojuvvon váralaš guolledávddain.

- Fylkkas lea ráját guokte riikkii, Supmii ja Ruššii, guvttiin stuorra, dehálaš eanodagain rádján.

- Fylkkas leat buorit vejolašvuodat olgoáimmudoaimmaide ja bivdimii, ja dát vejolašvuodat leat dehálaš eallindiliid eavttut álbmogii. Eaiggátdilli, gos stáhta oamasta eanaš oasi guovlluin, lea dehálaš eaktun ahte dát vejolašvuodat geavahuvvojit hui hálbbes haddái."

4.10.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Muhtun orgánat leat mielde hálldaašeamen luossabivddu Finnmárkkus, sihke riikkalaš ja báikkálaš válddiin. Go hálddašuvvo sierranas njuolggadusaid vuodul, earuhuvvo dás gaskal luossabivddu jogain ja mearas, eanuin ja rádjajogain. Luossabivddu njuolggadusat jogain ja mearas meannuduvvojit oktasaccat, go dát bivdin hálddašuvvo seamma njuolggadusaid mielde, (luossa- ja sáivabivdoláhka). Oppalaš njuolggadusat gohcci, bivddusatnima, guolástanáiggiid, guolástanbiologalaš guorahallamiid ja sullasaš doaibmabijuid dáfus eai máinnašuvvo dás.

Jogat ja luossabivdu mearas

Luossalága § 6 namuha luossahálldaašeami dábálaš orgánaid; Birasgáhttendepartemeanta, Luondduhálldaašandirektoráhta, fylkkamánni ja gieldda. Dasa lassin lea Gonagasas váldi luossalága mielde mearridit muhtun surggiid njuolggadusaid, omd. lága báikkálaš doaibmaguovllu njuolggadusaid, buo. § 2.

Birasgáhttendepartemeanta lea skábmamánu 27. b. 1992 ggl. cea. nr. 864 mielde fágadepartemeanta luossalága mielde ja lea seamma sajis addon soames doaimmaid mat luossalága mielde gullet Gonagassii.

Birasgáhttendepartemeanttas lea luossalága § 22 goalmmát laddasa láhkavuoduin addán juovlamánu 18. b. 1992 láhkaásahusa nr. 1176 guollehálldaašeamis stáhtaeatnamiin. Láhkaásahusa III ja IV kapihttaliin leat cázadagain ja mearas

anadroma luossaguliid guollebivdinnjuolggadusat. Dás mearriduvvo ee. ahte guollebivdovuoigatvuoda sáhtta lihttoláigohit dahje cujuhit.

Láhkaásahusa mielde galgá Stáhta Vuvddiid direktoráhta (dál Statskog) hálldašit guollebivddu stáhtaeatnamiin, earret Finnmárkkus, gos Finnmárkku eanavuovdinkantuvra galgá hálldašit guollebivddu, geahca láhkaásahusa § 2. Dát mearkaša ahte buot barggut mat láhkaásahusa mielde leat biddjon Stáhta Vuvddiid direktoráhtii, galgá Finnmárkkus Finnmárkku eanavuovdinkantuvra dahkat. Guolehálldašeapmi galgá leat njuolggadusaid mielde mat dan olis leat luossalágas ja láhkaásahusain addon, geahca láhkaásahusa § 2 nuppi laddasa.

Luondduhálldašandirektoráhta lea skábmamánu 27. b. 1992 ggl. cea. ožžon váldesirdot olu bargguid mat luossalága mielde gullet departementii. Barggut leat logahallon 4.9. kapihttalis sáivabivddu birra. Dasa lassin leat Direktoráhta barggut mat gusket erenoamážit anadroma luossaguliid hálldašeapmái, ee. vejolašvuohta diktit bivdit anadroma luossaguliid, geahca luossalága § 33 nuppi laddasa.

Juovlamánu 18. b. 1992 láhkaásahusa § 6 mielde guolehálldašeamis stáhtaeatnamiin galgá Luondduhálldašandirektoráhta mearridit ášši jus lea sierramielalašvuohta guollebivddu ráddjema mearrádusas gaskal Finnmárkku eanavuovdinkantuvrra ja fylkkamánni. Seamma gusto jus lea sierramielalašvuohta guollebivdovuoigatvuoda láigoheamis gaskal eanavuovdinkantuvrra ja fylkkamánni, geahca § 10. Direktoráhta galgá dasto leat váiddaorgána eanavuovdinorgánaid dahkan mearrádusaide luossabivdosajiid cujuheames ja hattiin, geahca láhkaásahusa § 17, ja sáhtta maid addit lagat njuolggadusaid láhkaásahusa anus ja sierra háviid luvvet dain, geahca láhkaásahusa § 18.

Fylkkamánnis lea skábmamánu 27. b. 1992 ggl. cea. bokte váldi addit lagat njuolggadusaid luossalágaid moanid mearrádusaid vuodul. Barggut leat seammago mat leat ovddiduvvon ovddabealde 4.9. kapihttalis sáivabivddu birra. Luossalága §§ 22, 33 ja 34 láchkavuoduin lea fylkkamánni

addán njukcamánu 10. b. 1993 lánkaásahusaid anadroma luossaguliid ja jávreguliid guollebivddus cázádagain ja oivošiin jna. Finnmárkkus. Lánkaásahusas leat ee. guolástanáiggiid ja ráfáiduhttinavádagaid njuolggadusat.

Gielda lea odda hálldašanorgána 1992 luossalága mielde, ja galgá leat ovddeš stáhta sáivabivdolávdegottiid ja luossastivrraid sajis. Odda luossalánka ii barggat veahášge gieldda, muhto ovdabargguid mielde lea jurdda sirdit guollehálldašeami bargguid válldi dádis gielddaide, erenoamážit sáivaguolleáššiid (Od. prp. nr. 29 1991-92 16. ja 17. siiddut). Go luossa johtá gielddaid gaskkaid sáhtta anadroma luossaguliid hálldašeames dárbbášit gielddaidgaskasaš ovttasbargu. Dát govvejuvvo luossalága § 6 nuppi laddasis, mii addá lánkavuodu dása ásahit sierra hálldašanorgánaid go dárbbášuvvo.

Finnmárkku eanavuovdinkantuvrras lea nugo namuhuvvon ovdalis hálldášánbarggut mat máinnašuvvojit juovlamánu 18. b. 1992 lánkaásahusas guollehálldašeames stáhtaeatnamiin. Dát siskkilda ee. bargguid nugo guollebivddu mudden lánkaásahusa § 6 mielde, luossabivddu lihttoláigoheapmi cázádagain § 12 mielde ja luossabivdosajiid cujuheapmi mearas § 13 mielde.

Luossajohtti cázádagaid galgá lánkaásahusa § 12 mielde dušše *lihttoláigohit* báikkálaš organisašuvnnaide dahje servviide maid ulbmil vuohccan leat guollebivddu ovddideapmi. Eanavuovdinkantuvra sáhtta mearridit sierra njuolggadusaid iešgudet lihttoláigohuvvon cázádaguide, geahca lánkaásahusa § 12 vuosttas laddasa buo. § 10 nuppi laddasa. Sáhtta maid gohccut lihttoláigolacca ordnet gohcci dahje eará doaimmaid mat gullet cázádaga hálldašeapmái, geahca lánkaásahusa § 10 goalmát laddasa. Jus eará ii leat mearriduvvon, galgá álbmogis leat lohpi oaggut stákkuin ja noddoduorgguin lihttoláigohuvvon cázádagain go lea oaggungoarta, geahca lánkaásahusa § 12 nuppi laddasa.

Lihttoláigolaš ferte máksit moadde divada. 10 % brutto oaggungoartasisaboalus galgá máksot Stáhta guollefondii, 10-15 % galgá máksot johkafondii, mii galgá gokcat stuorát luossabivdodoaibmabijuid fylkkas, ja 10 % galgá máksot

láigolihttodivvadin. Fylkkamánni birasgáhttenossadat hálddaša johkafoandda rudaid mat adnojit gohccái ja guolástanbiologalaš iskademiidda lihttoláigohuvvon cázádagain. Vuoittu maid lihttoláigolaš oažžu, galgá adnot guollenállái buoremussan dahje eará doaibmabijuide joga guollebivddu oktavuodas.

Finnmárkku eanavuovdinkantuvra mearrida olgoriikalaccaid guollebivddu ja goartahattiid njuolggadusaid. Dáid njuolggadusaid cadamannamii cujuhuvvo 4.9. kapihttalii sáivabivddu birra.

Go cujuha luossabivdosajiid mearas vihtanbivdosiidda, berrešii láhkaásahusa § 13 mielde deattuhit biologalaš deasttaid ja guollebivddu mávssolašvuolta ealáhussii ja ássamii. Dasto berrešii cujuhuvvot vuohccan sidjiide vuoddoealáhusain geat fásta orrot guoskevaš guovllus. Cujuheapmi lea gitta 5 jahkái, ja sáhtta addot ovttá dollui (namalassii bivdoovttadahkii) dahje duppal dollui (namalassii guovtti bivdoovttadahkii¹⁵¹⁶), geahca láhkaásahusa § 13 nuppi laddasa. Cujuhuvvogo okta dahje duppal doallu lea dan duohken gos luossabivdosadji lea ja mo rávdnji lea báikkis. Juohke luossabivdosadjai cállo juridihkalaccat luossareive, geahca láhkaásahusa § 14, ja galgá máksot divat saji ovddas, geahca láhkaásahusa § 3, buo. § 14. Guollebivdovuoigatvuoda ii sáhte ovdaláigohit dahje luoikat, ja dušše guollebivdis alddes ja su bearatgottis lea vuoigatvuolta saji geavahit.

Luossabivdosaji sáhtta § 15 mielde váldit ruovttoluotta jus guollebivdi ii bivdde luossalága addán njuolggadusaid mielde dahje dan addán láhkaásahusaid olis, jus ii bivdo dan mielde mii luossareivves lea mearriduvvon, dahje jus ii mákso saji ovddas rivttes áiggis. Go sadji guorrana, sáhtta mearriduvvot ahte saji ii galgga cujuhit oddasis jus guollenáli dihte ii ávžžuhuvvo dan dahkat.

Eanut

Nugo namuhuvvon bajábealde leat sierra guollebivdonjuolggadusat golmma "stuorra" luossacázádagaide

---

¹⁵¹⁶ fangstenhet

fylkkas. Dáid eanuid guollebivdovuoigatvuodat ja guollebivddu eavttut leat meannuduvvon Riektejoavkku cielggadeami 3.7.3. cuoggás. Dás galggašii várdudit sierra orgánaid mat hálldašit Finnmárkku eanuid luossabivddu. Dáid orgánain lea iešgudetlágan vuoigatvuodavuoddu ja váldi rievdá eanus etnui.

Alta Laksefiskeri Interessentskap (ALI) (Álttá Luossaguolástusa Beroštusgoddi) hálldaša guollebivdovuoigatvuoda guolástanvuoigaduvvomiid ovddas. Beroštusgoddi lea doaibman gaskamuttu 1700-logu rájes, mas dál leat badjelaš 200 miellahtu. Beroštusgottis lea leamaš sierra hálldašanváldi johkii juo 1700-logu loahpa rájes ja lea ieš ráhkadan njuolggadusaid organiseremistis ja válddistis, mii moanaid diggemearrádusain lea adnon cadni sihke dábálaš hálldašanválddiide, guovllu ássiide ja olggobealolbmuide. Váldi lea báikkálaccat ráddjejuvvon Buollánávžžis Jiepmaluoktái, ja áiggis geassemánu 24. b. ja guollebivdojahkodaga lohppii. Ráddjehusa mielde leat ee. geassemánu 1. b. rájes geassemánu 23. b. rádjai buot gieldda ássit guollebivdovuoigaduvvomat.

Beroštusgotti hálldašanbarggut bohtet ovdan golggotmánu 13. b. 1880 njuolggadusain manjelis nuppástusaiguin. Beroštusgottis lea hálldašanváldi eiseválddiid oppalaš muddenmearrádusaid ja sierra njuolggadusaid meriid mielde. Beroštusgoddi addá guollebivdonjuolggadusaid ja galgá fuolahit lágideami, gohcci ordnema, oaggungoarttaid vuovdima ja guollebivddu láigoheami dihto áiggiide. Orgána sáhtta maiddái lea lobihis guollebivddu váidi¹⁵¹⁷. Oaggungoarttaid vuovdima ja láigoheami sisabohtu gullá miellahtuide.

Neiden Fiskefellesskap (Njávdáma Guolástansearvevuohhta) hálldaša Njávđánjoga luossabivddu guolástanvuoigaduvvomiid ovddas. Guolástansearvevuohhta hálldaša guollebivddu Searvevuoda cuonomanu 14. b. 1985 njuolggadusaid lagat mearrádusaid mielde. Guolástansearvevuoda válddi báikkálaš ráddjen lea veahá eahpesihkar, muhto lea áibbas cielggas ahte Guolástansearvevuodas lea hálldašanváldi Geav??is ja dan

---

¹⁵¹⁷ anmelder

vulobealde. Guolástansearvevuolta fuolaha oaggungoarttaid vuovdima ja hálddaša ieš daid sisaboaid. Ggl. cea. addán skábmamánu 4. b. 1977 lánkaásahusas, manjmušdivuduvvon cuoŋománu 27. b. 1984, leat II kaŋpittalis mearriduvvon oppalaš njuolggadusat Njávđancázadaga bivddusgeavahusas ja guolástanáiggiin. Stáhtas lea erenoamáš fuolla cázadahkii go guollebivddu njuolggadusat leat addon šiehtadusain Suomain.

Mátta-Várjjaga *leansmánnis* lea lánkaásahusa mielde váldi dahkat skihkalašvuodaláŋan mearrádusaid. § 11 mielde sáhtta leansmánni ee. mearridit rájá gaskal joga ja jávri ja mearridit ráfáiduhhtinguovllu luossagorkŋohagas ja dan lahka.

Fylkkamánni lea váidalaneiseváldi leansmánni dahkan mearrádusaide, geahca lánkaásahusa § 11 goalmmát laddasa.

Deanucázádat hálddašuvvo 1888 lága, 1911 ggl. cea. ja 1989, 1990 ja 1992 lánkaásahusaid olis. Guovvamánu 24. b. 1989 lánkaásahus guollebivddu birra Deanu bivdoguovlluin guoská Deanu váldoetnui, oktan gaskkain gokko Deanucázádat lea riikkarádjá. Guollebivddu hálddašeapmi Deanucázadaga oalgecázadagain cuovvu cuoŋománu 6. b. 1990 lánkaásahusa. Dát lánkaásahus ii gusto ovttage johkagaskii mii lea riikkarádjá. 1992 lánkaásahus turisttaid guollebivddus gusto olles cázadahkii.

Deanucázadaga guollebivddu hálddašeapmi lea máŋggaláhkai earaláŋango Njávđámis ja Álttás. 1888-lága § 1 vuosttas ladas mearrida luossareivviid eavttuid, mii addá fierbmebivddu vuoigatvuoda Deanucázadagas. Dasto sáhtta Gonagas dahje gean son fápmuda, § 1 vuosttas laddasa nuppi cuoggá mielde addit lagat njuolggadusaid guollebivdovuoigatvuodain. § 1 nuppi laddasa mielde sáhtta vel fáldi, Gonagasa lagat mearrádusa mielde, addit earáidego luossareivevuoigaduvvomiidda lobi bivdit, muhto dušše stággooaggumii.

Gažaldat leago giliássiin geat eai deavdde guollebivdovuoigatvuoda gáibádusaid § 1 vuosttas laddasa mielde, maid vuoigatvuolta guollebivdui cázadagas, lea dál Alimusrievtti duohken. Stáhta, masa lea miedihuvvon vuosttas vuorui, oaivvilda ahte earáingo luossareiveeaiggádiin dušše lea lohpi bivdit go lea addon lohpi 1888-lága § 1 nuppi laddasa

láhavuoduin. 1989 lánkaásahusa IV kapihttala mielde lea sidjiide geat fásta eai ása Deanuleagis, eanet ráddjejuvvon vuoigatvuohta bivdit stákkuin ja noddoduorgguin go sis geat áset leagis. Oaggungoarta lea sidjiide divrasat go leagi ássiide, buo. § 2.

Deanucázádaga guollebivdovuoigatvuohta, sihke fierbmebivddu ja oagguma, lea lagat cadamannon Riektejoavkku cielggadeami 3.7.3.2. kapihttalis.

1911 ggl. cea. mielde leat mearrádusat guollebivddu hárrái eanaš biddjon stáhta orgánaide, namalassii fylkkamánnái, Cáhcesullo bolesmeaštáree ja Kárášjoga ja Deanu leansmánniide. Luossareiveeaiggádat, namalassii sis geain lea fierbmebivddu vuoigatvuohta cázádagas, lea maid dihto váldi luossadikkiid ja avádatcoahkkimiid bokte.

Fylkkamánnis lea guovddáš sajádat Deanucázádaga hálddašeamis. Son ovddasvástida ahte ráddedagat Suomain cuvvojuvvo. Fylkkamánni galgá dasto 1911 ggl. cea. mielde leat váiddaorgána bolesmeaštára dahkan mearrádusaide háhkat ja massit guollebivdovuoigatvuodaid, geahca § 12 vuosttas laddasa.

1989 ja 1990 lánkaásahusaid § 23 mielde sáhtta fylkkamánni iešgudet lánkai muddet sin guollebivddu geat eai ása Deanucázádaga johkalegiin. Eaktun lea ahte guollenáli ja guollebivddu dihte ferte dan dahkat. Dákkár mearrádusat leat addon cuoŋománu 2. b. 1992 lánkaásahusas mátkkálaš bivdiid lustabivddus Deanu bivdoguovllus, mas leat goartahattiid njuolggadusat, fanasbivddu ja vuoggaoaggunguovlluid eavttut. Johkagaskkain gokko lea riikkarádjá dahkaba Fylkkamánni ja Lapplánnda Leanahálddahuš ovttas mearrádusaid.

Fylkkamánni sáhtta 1989 ja 1990-lánkaásahusaid § 22 goalmát ja njealját laddasa mielde, sirdit leansmánni bargguid válddi "ovtta dahje eanet áššedovdiide". Fylkkamánni lea dasto váiddaorgána bolesmeaštára dahkan mearrádusaide dáid lánkaásahusaid lánkavuoduin, geahca lánkaásahusaid § 22 njealját laddasa.

Go lea ásahuvvon Deanucázádaga guolástanoaivadeaddji virgi mii hálddahušlaccat lea fylkkamánni vuollásažžan, lea sus

maid dihto ovddasvástádus guolástanbiologalaš iskkademiide ja cohkket cázádagas bivdostáhtistihka.

Bolesmeašttir (Cáhcesullos) mearrida 1911 ggl. cea. § 12 vuosttas laddasa mielde fierbmebivdovuoigatvuoda háhkamis ja massimis cázádagas njuolggadusaid §§ 2-4 vuodul, ja galgá juridihkalaccat cállit luossareivviid guollebivdovuoigatvuoda duodaštussan, geahca § 11. Bolesmeaštáris lea dasto váldi cujuhit guolástanvuoigaduvvomiidda luossa- ja guvžabivdosajiid vihtanbivdosiiguin ja golgadagain, geahca § 5. Geahpedan dihte cujuheami sáhhtá cázádaga juohkit avádagaide dahje gaskaide gos moadde guolástanvuoigaduvvoma ožžot vuoigatvuoda dákkár bivdui.

Cujuheapmi galgá § 6 mielde "dábálaccat" leat gielddas gos guolástanvuoigaduvvon ássá ja jus vejolaš dan avádagas mii lea lagamus su ássansaji, dainna eavttuin ahte báiki "guollebáikkiid logu ja buorrevuodaid ja dilálašvuodaid mielde mudui lea dohkálažžan".

Juohke njealját jagi galgá avádatjuohkima ja cujuheami árvoštallat, ja bolesmeašttir lea dalle geatnegas gohccut luossadiggái, geahca § 7. Bolesmeašttir sáhhtá dán oktavuodas "sirddašit ja nuppástuhttit .. mat leat dárbbášlažžan ja sávahahtti dássedis juogadeapmái guollebáikkiin buorrevuoda jna. deasttain ja oppalaccat guollebivdi beroštumiid ovddideapmái".

Leansmánni (namalassii Kárašjoga ja Deanu leansmánniid) váldi 1989 ja 1990 lánkaásahusaid mielde leat logahallon lánkaásahusaid § 22:s. Dáid njuolggadusaid mielde galgá leansmánni bidjat iešgudet rájaid, ee. gaskal váldojoga ja oalgejoga ja rájaid guovlluide gos sáhhtá golgadi. Leansmánni sáhhtá mearridit dohkálaš vihildanfiebmesajiid¹⁵¹⁸ge. Daid osiin cázádagas mat leat Suoma riikkarádján galget "guoskevaš leansmánnit Norggas ja Suomas searválagaid" mearrádusaid dahkat.

1911 ggl. cea. mielde galgá leansmánni ee. cealkit dan oktavuodas go bolesmeašttir mearrida guollebivdovuoigatvuoda háhkamis ja massimis, geahca § 12 vuosttas laddasa.

---

¹⁵¹⁸ kastenotplass

Luossadiggi lea Deanucázádaga guolástanvuoigaduvvomiid oktasašcoahkkin, oktiibuot sullii 400 olbmo. Luossadikkit dollojit sierra Kárášjoga ja Deanu gielddain. 1911-cealkámuša § 7 mielde galgá luossadikki gohccut coahkkái juohke njealját jagi guollebivdoavádagaid ja cujuhuvvon, bissovaš luossabivdosajiid árvvoštallama oktavuodas. Luossadiggi galgá cealkit áššiide ovdal bolesmeašttir sáhhtá daid mearridit.

Avádatcoahkkin lea iešgudet guollebivdoavádagaid guolástanvuoigaduvvomat. Kárášjoga gielda leat okta avádat, ja cázádaga oasis mat leat Deanu gielddarájáid siskkobealde, mii maid lea stuorámus oassi, leat juhkkovuvvon 75 avádagaide. Avádatjuohkin ii lea muhttojuvvon mánggaid jagiin earret oktii. Iešgudet avádaga guolástanvuoigaduvvomiid lohku rievdá gaskal 0 ja 8.

1911 ggl. cea. § 8 mielde galget iešgudet guollebivdoavádaga guolástanvuoigaduvvomat ieža mearridit guollebivddu geavatlaš beliid. § 10 mielde leat "gažaldagat, galgágo leat oktasašbivdu dahje sierrabivdu, ja vuosttas namuhuvvon oktasašbivddu ektui dárkilat ortnegis ja doaimmaheamis, nugo bivdosiid náššan ja navdojuvvon guolit searvevuoda rehket ala, ja šiehtadallat mudui guollebivddu áššiin". Dása gullá maid galgágo guollebivdovuoigatvuoda láigohit, geahca § 9. Láigoheapmi gáibida bolešmeaštára dohkkeheami, ja sáhhtá dušše šiehtadallot guhkimus 3 jahkái. Sáhhtá dušše láigohit jus avádaga guolástanvuoigaduvvomat dasa leat ovttaoaivilis.

Luondduhálddašandirektoráhta hálddaša cázádaga goartasisaboaid. Rudat cohkkejuvvojit "Deanujoga luossagohccikássii". Goartavuovdin cázádaga dáža bealde manná ollásit dása, ja goartavuovdin rádjagaskkain galgá juhkkovuvvot seamma olu Norgii go Supmii. Ortneaga mielde sirdašuvvo juohke jagi olu ruhta Suomas go olu eanet oaggungoarttat vuvdojit Suoma bealde. Fylkkamánni ráhkada bušeahta dáid rudaid geavaheamis maid Luondduhálddašandirektoráhta dohkkeha. Golut leat eanaš gohccái, hálddašeamái ja guolástanbiologalaš doaimbajuide.

Rádjajogat

Báhcavejohka ii lea dál šat miellagiddevaš luossajohkan, go Boris Gleb bokte rávdnjehuksema geažil ii šat mana luossa joga bajas. Jus bivdo ain guolli, gustojit borgemánu 20. b. 1976 ggl. cea. guollebivdonjuolggadusat. Jus fas vuovddašii oaggungoarttaid, galgá Finnmárku eanavuovdinkantuvra dan fuolahit.

Dušše Norgga borgárat sáhttet bivdit Báhcavejoga dáža beale. Buodu vulobealde Boris Gleb bokte lea guollebivdu eaktuduvvon oston oaggungoarttas, ja eanavuovdinkantuvra sáhttá vuovdit eanemus 50 goartta jándorii. Buodu vulobealde sáhttá dušše oaggut stákkuin ja noddoduorgguin ja dušše gaskal miessemánu 1. b. ja borgemánu 31. b. § 7 mielde leat muhtun albmadvon guovllut ráfáiduhhton cakcamánu 15. b. rájes golggotmánu 14. b. rádjai. Buodu bajábealde Boris Gleb bokte sáhttá bivdit bivdosiiguin ja daid vugiid mielde maid árbevirolaccat lea dahkan ja mii soahpá luossalága njuolggadusaiguin, geahca § 6.

Vuorjánjogas lea baicce stuorát mearkkašupmi guollebivdojohkan. Bivdu hálddašuvvo borgemánu 20. b. 1976 láhkaásahusa mielde, muhto miessemánu 15. b. 1990 addon láhkaásahusas oaggungoartaortnegiid sierra njuolggadusaiguin. Finnmárku eanavuovdinkantuvra vuovdá oaggungoarttaid ja cujuha bissovaš fierbmesajiid Vuorjánjogas, geahca miessemánu 15. b. 1990 láhkaásahusa § 1.

Borgemánu 20. b. 1976 láhkaásahusa § 2 mielde sáhttet dušše Norgga stáhtaborgárat bivdit cázádaga dáža-oasis. Sáhttá dušše bivdit gaskal miessemánu 1. b. ja borgemánu 31. b, geahca § 4. Bivdima eaktun lea datte ahte lea oaggungoarta. Eai galgga oktiibuot leat badjel 50 gustojeaddji goartta jándorii. Jándorgoartta sáhttá vuovdit buot Norgga borgáriidda, ja jahkodatgoartta sáhttá dušše vuovdit Norgga borgáriidda geat fásta ássat Vuorjánjogas ja geat eaiggáduššet matrikulerejuvvon eatnamiid doppe. Jahkodatgoartta sáhttá juohke bearatgoddi háhkat dušše ovtta stággui, ja jahkodatgoarttat leat nuvttá.

Lagat albmadvuvvon guovllus sáhtta fierbmesajiid cujuhit Norgga borgáriidda geat fásta orrot Vuorjánjogas ja geat eaiggádušset matrikulerejuvvon opmodaga doppe, stáhtaeatnamiin guollehálddašeami lánkaásahusa cujuheami hárrái dábálaš njuolggadusaid mielde (dál juovlamánu 18. b. 1992). Fierbmesajiid lohku lea datte ráddjejuvvon 10 rádjai. Fierbmebivddus lea maid mearriduvvon vahkkoloahparáfáiduhttin, buo. 1976-lánkaásahusa § 4. § 3:s leat biddjojuvvon lagat gáibádusat firpmiid sturrodahkii ja fierbmesajiide.

4.10.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Jogat ja mearraluossabivdu

Lihttoláigoheapmi dahkko juovlamánu 18. b. 1992 addon lánkaásahusa § 12 lánkavuoduin guollebivddus stáhtaeatnamiin. Áššemeannudanjuolggadusat leat lánkaásahusa §§ 10 ja 12:s. Ovdal láigolihttu šiehtaduvvo, galgá ášši ovddiduvvot fylkkamánái cealkámuššii. Jus lea sierramielalášvuotta gaskal fylkkamánni ja Finnmárkku eanavuovdinkantuvrra, sáddejuvvo ášši Luondduhálddašandirektoráhtii gos mearriduvvo. Guoskevaš gieldage oažžu cealkit ohcamuššii.

Eai leat addon njuolggadusat lihttoláigohanmearrádusaid váidimis, geahca lánkaásahusa § 17 mii máinnaša dušše cujuheami ja hattiid mearrádusaid. Dákkár váidagat meannuduvvojit liikká dábálaš lági mielde, namalassii Luondduhálddašandirektoráhtain váidinásahussan, geahca eanavuovdinlánkaásahusa § 16 a.

§ 10 nuppi laddasa lánkavuoduin sáhtta mearridit "sierra njuolggadusaid" juohke lihttoláigolažžii, muhto dábálaš šiehtadusat adnojit dávjjimusat.

Eatnašat Finnmárkku sullii 60 cázadagain gos lea lohpi bivdit luosa, leat lihttoláigohuvvon. Mat eai leat lihttoláigohuvvon, leat smávit cázadagat gos unnán guolli johtá. Eanavuovdinkantuvrras diedihuvvo ahte sii háliidivccii nu olu

cázádagaid go vejolaš lihttoláigohuvvot, go dalle sáhtta cázádagaid dikšut ja ordnet gohcci. Lihttoláigoheapmi lea eanaš báikkálaš bivde- ja guolástanservviide, muhto eará searvvitge, numo omd. eanaeaiggátsearvvit, sáhttet lihttoláigohit jogaid, nugo Rávttošjogas ja Leavnnjajogas leat dahkan.

Lihttoláigolaš geatnegahtta, jus eará ii leat mearriduvvon erenoamážit, luoitit olbmuid cázadahkii, muhto sáhtta gáibidit guollebivdi oastit oaggungoartta. Luossabivdooaggungoarttaid njuolggadusaid, sihke lihttoláigohuvvon cázadagaide ja dan moatti cázadahkii mat eai leat lihttoláigohuvvon, mearrida eanavuovdinkantuvra. Jogaid lea juohkán njealje jovkui, dan mielde man bivnnuhat dat leat luossajohkan, nu ahte oaggungoarttat leat divrasamos njealját joavkku jogaide. Dasa lassin eai leat seammalágan hattit lihttoláigolaš searvvi miellahtuide go johkaleagi eará fásta ássiide, eará norgga borgáriidda, olgoriikalaccaide ja vuollel 16 jahkásaš mánáide ja nuoraide. Hálb bemus goartahattit leat lihttoláigolaš searvvi miellahtuide ja johkaleagi eará fásta ássiide. Vai báikegoddeássit ožžot duohta vuosttasvuoigatvuoda, sáhtta maid mearriduvvot ahte oaggungoartta sáhtta oastit dušše go ieš boahta dan várás.

Lihttoláigolaš sáhtta ohcat cázadaga sirdit nuppi joavkkus nubái. Jus johka omd. sirdo goalmmát joavkkus njealját jovkui, oažžu lihttoláigolaš eanet sisaboaid. Seammás johka šaddá bivnnuhat mátkkálaš luossabivdiide, nu ahte guollebivddu gilvu lassána.

Muhtun cázadagain leat soames smávit priváhta eanaeaiggádat guollebivdovuoigatvuodain geat eai dáhto ovttasbargat lihttoláigolaccain. Dát vádduda merket gaskkaid gokko oaggungoarttat eai gusto, mii fas vádduda olbmuide diehtit gokko lea lohpi bivdit.

Sámi vuoigatvuodalávdegotti cállingotti guorahallamis Finnmárkku eanavuovdinkantuvrra hárrái cuoŋománus 1993:s, mas lea lagat máinnašuvvon 2.6.4. kapihttalis ovddabealde, logahallui ahte ohcco 9 láigolihtu 1990:s. Logus leat maid juo šiehtaduvvon šiehtadusaid odasmahttima ohcamat. Buot ohcamiidda miedihuvvui. Eanavuovdinkantuvrras diedihuvvo váldonjuolggadussan leat ahte searvi mii ovdal lea

lihttoláigohan joga oažžu láigolihttošiehtadusa odasmahttojuvvot, jus erenoamáš dilálašvuodat eai cealkkit eará.

Luossabivdosajiid cujuheapmi muddejuvvo lánkaásahusa guollebivddu birra stáhtaeatnamiin § 13. Dás eai leat addon njuolggadusat luossabivdosajiid cujuheami ráhkkaneaddji meannudeames, muhto geavadis guorahallo deavdago ohcci eavttuid § 13 mielde, namalassii leago guollebivddus mearkašupmi ealáhussii ja ássamii, leago son vuoddoealáhusas ja leago son gieldda fásta ássi.

§ 17 mielde lea váidinvuogasvuotta buot áššiin mat gustojit luossabivdosajiid cujuheapmái dahje daid ruovttoluotta váldimii. Váidinvuoigatvuotta lea "sus gii guoskkahuvvo", mii addá ohccái váidinvuoigatvuoda váikko ohcan biehttaluvvo ja váidinvuoigatvuoda guoskevaš 3. olbmui go ohcamii miedihuvvo. Váiddaášši galgá cuovvut dábálaš váidinnjuolggadusaid eanavuovdinlánkaásahusa § 16 a:s ja Luondduhálddašandirektoráhta mearrida dan loahpalaccat.

Sámi vuoigatvuodalávdegotti cállingotti logahallon 1990 áššiidlohku (geahca lagat 2.6. kapihttala válddahusa ovddabealde) cájeha ahte 1990:s ohce 329 fásta luossabivdosaji. 262 ožžo, ja 67 fas biehttaluvvo. 19 biehttaleami guoddaluvvo, eanavuovdinstivra ii rievddadan ovttage, muhto Luondduhálddašandirektoráhta rievdadii ovttá.

Luondduhálddašandirektoráhta cálii 1986:s notáhta Sámi vuoigatvuodalávdegoddái dákkár áššiid váidingeavadis. Dás cujuhuvvo ahte Direktoráhta maŋimuš10-jagiin meannudii gaskal 20-50 váidaga jahkásaccat, main eanavuovdinstivrra mearrádus nuppástuvvui 1-5 áššiin. Eanaš áššit rievdaduvvojedje go áššis bohte odda diedut. Dádis go Direktoráhta ja eanavuovdineiseválddit dulko cujuhanmearrádusaid seammaláhkai, ii dárbbášan šat stivret eanavuovdinorgánaid meannudeami váiddagiedahallama bokte. Eanavuovdinkantuvra diediha ahte sáhtta daddjot váidagiid lohku lea njiedjan maŋimušjagiid.

Njuolggadus ahte cujuheamis galgá deattuhit guollebivddu mávssolašvuoda ealáhussii ja ássamii, muhto vuosttasvuoigatvuodain sidjiide vuoddoealáhusain geat fásta

ásset guovllus, mearkkaša veaháš nuppástuhttima guovvamánu 20. b. 1973 láhkaásahusa ektui. Dás cuocci ahte Norgga borgáriin geat ásse Finnmárkkus lei vuosttasvuoigatvuohta, ja ahte cujuheapmi vuohccan berrešii leat gieldda árjjalaš eanadoalliide ja guollebivdiide. Odda mearrádus viiddiida vuosttasvuoigaduvvomiid biire gustot buot vuoddoealáhusdoalliid, iige dušše árjjalaš eanadoalliid ja guollebivdiid, ja lea maid váldon mielde ahte cujuheapmi galgá árvoštallot ohcci ealáhusvuddosis mudui, gullevašvuohta guvlui, eará sisabohtu jna. ektui.

Go dát nuppástuvve, šadde njuolggadusat oktasaš geavada mielde maid eanavuovdinkantuvra, eanavuovdinstivra ja Luondduhálddašandirektoráhta dádistaga ledje sajáiduhttán, ja man mielde eanet deasttat galge deattuhuvvot go bissovaš sajít galge juogaduvvot. Eanavuovdinorgánat ledje maid ovdal dulkon mearrádusa áddejumi viidát, dan ektui go Direktoráhta dulkui njuolggadusa vuosttasvuoigatvuohtan árjjalaš eanadoalliide ja guollebivdiide dadjat juo njuolggadussan mas ii spiehkastuvvo.

Deattuhit vuoddoealáhusaid cujuheami vuddosin, adno iešgudetláhkai iešgudet osiin fylkkas. Doppe gos leat eanemus vuoddoealáhusat, cujuhuvvojít eanaš luossabivdosajít vuoddoealáhusdoalliide. Máttá-Várjjagis, gos mángga ohcciin leat industribargit geat dáhttot luossabivddu lassiealáhussan, dihttojit eará deasttat sin guovdu.

Cujuheami odda njuolggadusat addet láhkavuodu váldit ruovttoluotta guorus sajiid go guollenáli dihte ii rávvejuvvo cujuhit odda bivdái saji. 1973 láhkaásahusas ii lean makkárgé cielga láhkavuoddu dákkár doaibmajuiide, muhto Luondduhálddašandirektoráhta mearridii 1979:s ahte sajít mat dan jahkodagas eai lean anus, eai galgan cujuhuvvot manjit jahkodagain. Mearrádus lei vuodduduvvon guollenáli dihte, ja adnui dakkár mearrádussan maid Direktoráhtas lei lohpi dahkat luossalága válddis mielde. Go sajít váldo ruovttoluotta geahpeduvvo sullii 3200 saji 1975:s 1308 rádjai 1983:s. Olusat guoddaledje mearrádusa go masse guollebáikkiideaset. Ii ovttaga váidái miedihuvvon váidda.

Dábálaccat oažžu bivdi cujuhuvvot seamma saji go ovdal jus dan dáhttu. Go ohcci ovdal lea ožžon cujuhuvvot dihto luossasaji lea ohcci ovdun jus háliida fas bivdigoahtit sajis. Makkár luossabivdosajit leat bivnnuhamos rivdet mealgat, muhtun sajiin leat gitta 10-15 ohcci, seammásgo geažos áiggi leat unnimus 300 luossabivdosaji gurros. Makkár sajit leat bivnnuhamos, lea sajádaga, mo dohko beassá, salláša, guovllu ealáhusmálla ja ássama jna. duohken.

Njuolggadussan lea sajáiduvvon ahte cujuhuvvojit dušše eanemus 3 luossabivdosaji juohke olmui. Mearri lea biddjon go luossabivdu lea oaivvilduvvon leat lassisisabohtun, seammásgo eambosat galggašedje beassat bivdit. Sáhtta maid álkit oažžut earáid bivdit iežas ovddas jus muhtumis leat mánga saji.

Namuhanveara lea vel ahte 1992:s lei eanavuovdinkantuvrras badjelaš 470.000,- ru. sisabohtu jahkásaš láigguš maid luossareivveaiggát galgá máksit. Láigu lea dál 160,- ru. jahkái ovttá doalus ja 320,- ru. duppá doalus.

Eanut

Alta Laksefiskeri Interessentselskap (ALI) mearrida ieš mo galgá bivdit jogas, galgágo guollebivdu láigohuvvot ja oaggungoarttaid hatti. Beroštusgoddi lea mearridan galgat bivdit dušše stákkuin. Mearriduvvui vel ahte bivdu gáibida oaggungoartta, jus ii leat guhkesáiggešiehtadus. Oaggungoarttat vuvdojit dušše go ieš fitná daid oastimin.

Álttájohka lei 1862 rájes ja guhkes áiggi maŋŋil dan, ollásit láigohuvvon eangals ádelii. Maŋit áiggi lea láigohišgoahtán joga dihto gaskkaid giliolbmuide. Luossabivdosajit juhkkajit luossavuorbádeamis¹⁵¹⁹, masa lea stuorra beroštupmi juohke jagi.

Neiden Fiskefelleskap mearrida mo galgá bivdit cázádagas. Guolástansearvevuotta lea mearridan ráddjet guollebivddu ávkkástallama skábmamánu 4. b. 1977 láhkaásahusa ektui, go lea gielán guollebivddu firpmiin.

---

¹⁵¹⁹ laksetrekning

Guolástansearvevuotta lea mearridan ahte dat nu gohcoduvvon livjelat- dahje vihildanfierbmebivdin (suomagillii gohcoduvvon kápäla- guovžagazzabivdin) ain galgá dihto áiggiin leat Geav??is. Dán guolástanvuogis lea guhkes árbevierru Njávdamis, ja dahkko dan láhkai ahte fierbmi šlivgejuvvo goržái ja gessojuvvo fas vajot. Suoma bealde moitet dan vuogi, muhto vuosteákkat leat ahte vaikko njuolggadusat diktet geavahit fierpmi, ii adno fierbmi dáža bealde, nugo Suoma bealde. Danin jotko, dábálaš fierbmebivddu sadjái, livjelatbivdduin.

Deanus lea Cáhcesullo bolesmeaštáris váldi mearridit mávssolaccamus mearrádusaid guollebivdovuoigatvuoda hárrái, numo guollebivdovuoigatvuoda háhkan dahje massin ja luossabivdosajiid cujuhit. Deanucázádaga guollebivdohálddašeaddji mielde ii dahkko olus ásahuvvon guollebivdovuoigatvuoda doaimmaheapmái nu guhká go guollebivdovuoigatvuoda eavttut leat devdon. Vai diehtá leago duodai nu, leamaš mañimušjagiid dárkkástusat vai diehtá cuvvojitgo dárbbášlaš gáibádusat eanadoalus. Guorahallamiid geažil leat luossareiveeaiggádat massán guollebivdovuoigatvuodaideaset, muhto orru luossareiveeaiggádat ieža leat dán ortnega dohkkehan. Molsumiid oktavuodas nuppástuhttojuvvo, dávjá omd. ahte luossareiveeaiggát sirdo eará avádahkii go dasa mii ovddihis lei.

Dádis lea geavvagoahtán nu ahte ohcamat ovddiduvvojit gieldda eanadoallokantuvrii, vai sáhtta mearridit leago opmodat nu stuoris ahte sáhtta leat vuodus luossareivii, ja ahte leago ohcci doallu.

1911 ggl. cea. § 7 mielde galgá luossadiggi beassat cealkit sirdimiid ja avádatjuohkimiid áššiide. Lassin dábálaš luossadikkiide lea ásahuvvon ortnet mas bolesmeaštáris galgá ráddádallat ovttá daid guovtti veahkelávdegottiin mat leat ásahuvvon veahkehan dihte bolesmeaštára dákkár gažaldagain. Deanu gielddas lea Luossareiveeaiggátsearvi nammadan veahkelávdegotti, mii lea ovttastupmi mas eanaš luossareiveeaiggádat leat mielde. Kárášjoga gielddas, mii lea okta avádat Deanucázádagas, doaimmá avádatstivra veahkelávdegoddin.

Bolesmeaštára mearrádusa sáhtta guoddalit fylkkamánái, dábálaš váidinnjuolggadusaid mielde. Maŋimuš jagiid leamaš soames váidagat go guolástanvuoigaduvvomat stuorát sirdinvejolašvuodaid geažil go ovdal, dáhttot lonuhit eará ja bivnnuhat avádahkii. Dákkár ohcamiidda lea bolesmeaštára beales, ja maŋimušvuorus maid fylkkamánni beales, leamaš skunálaccat miedihit, go leamaš ballu guollenáli badjilmearalaccat bivdo buoremus avádagain.

Dušše luossareiveeaiggádiin lea vuoigatvuohta bivdit firpmiin cázádagas, muhto luossareiveeaiggádatge fertejit oastit oaggungoartta. Dat lea hálbi ja seammago maid johkaleagi fásta ássit fertejit máksit oagguma ovddas.

Rádjajogat

Vuorjánjogas lea stáhta unnán seaguhan iežas guollebivdui, muhto geassemánu 16. b. 1961 ggl. cea. bokte bohte vuosttas viiddis ráddjehusat. Miessemánu 26. b. 1972 ggl. cea. mearridii, šiehtadusain Ruoššain, lassi bivdoráddjehusaid, ee. biddjui bajimus fierbmelohku ja mearriduvvui ahte bivdit firpmiin sáhtte dušše fásta ássit cujuheami mielde, seamma njuolggadusaid mielde go luossabivdosajiid cujuheapmi mearas.

Njuolggadusat leat maŋnil muhttojuvvon go ii leat šat birrajagi ássan cázádaga buohta. Njuolggadus fásta ássiide oktovoigatvuohta cujuhit firpmiid lea muhttojuvvon vuosttasvuoigatvuhtii ja fásta ássama gáibádus lea muhttojuvvon gáibádussii ahte eaiggáduššá matrikulerejuvvon eatnama johkagáttis. Luossabivdosajit galget leat nuvttá, mii lea vuodduduvvon go cujuheami njuolggadus šiehtadallui Ruoššain. Ii orrun leamen govttolaš ahte fásta ássit galge máksit bivdovuoigatvuoda ovddas go ráddjehusat eai dárbbášuvvon eará árttaid geažil.

Oaggunjahkodatgoarttaid njuolggadusatge leat ložžejuvvon ja buohkat geat eaiggáduššet matrikulerejuvvon eatnamiid ožžot jahkodatgoartta nuvttá. Dasa lassin vuvdojit dábálaccat sullii 30 jándorgoartta. Namuhanveara lea ahte oaggungoarttat maid eanavuovdinkantuvra vuovdá

geavahuvvojit bivdui sihke stáhta ja priváhta eatnamiin, ja goartavuovdima sisaboahu lei 1992:s masá 50.000,- ru. Goartavuovdima hálddaša Máttá-Várjjaga gieldda.

Go fásta ássama gáibádus ii biddjo vuoddun ja ovddut laktásit eaiggáduššat eatnamiid guovllus, lea cuocchuvvon ahte njuolggadusat leat massán aitosaš mearkkašumi. Finnmárkku eanavuovdinkantuvra ja Finnmárkku fylkkamánni leat danin ovddidan ášši Birasgáhttentdepartementii ahte iigo šiehtadus Ruoššain berrešii odasmahttot, nu ahte dábálaš njuolggadusat mat gustojit johkabivdui biddjojít vuoddun. Dát ii leat vuos ollán nuppástusevttohusaide.

Ovdal illá geavahuvvui guolleuvuoigatvuohta Ruošša bealde. Mañimuš áiggiid lea bivdin datte fas laskan, muhto eanavuovdinkantuvrras diedihuvvo ahte illá bivdojuvvo šiehtaduvvon njuolggadusaid mielde.

Báhcavejjo hálddašuvvui ovdal masá seamma njuolggadusaid mielde go Vuorjánjohka. Hálddašeamis lea almmatge leamaš soames erohusat, ee. eai leat cujuhannjuolggadusat dáppe adnon.

Go luossa rávdnjehuksema geažil ii šat goarkŋo johkii, illá šat dárbbášuvvo muddet bivddu. Luossagorkŋohagat leat huksejuvvon johkii vai luossa beasašii meattá váddásamos saji buodu bokte, muhto dán rádjai ii leat dát doaibman.

4. 11 MEARRAGUOLÁSTEAPMI

4.11.1 Álggahus

Olggobealde Finnmárkku lea áhpi rikkis šattuín ja elliin. Dat bohtá das go mearas leat sihke cuovggus dálkkádatlaš¹⁵²⁰ ja topografalaš dilálašvuodat. Kontineantaládas¹⁵²¹ leabbá miehtá Barentsmeara ja ráhkada stuorra coagis áhpeguovllu. Moanat áhperávnjit¹⁵²² buktet hui liegga ja álbmás cázi mii giddat bidjá vuddosa guliide buori buvttadeami šattuid ja biebmoealliid

---

¹⁵²⁰ klimatisk

¹⁵²¹ kontinentalsokkel

¹⁵²² havstrøm

dáfuš. Finnmárkorittu mearraguovllut leat biebm- ja goddanguovllut moanaid dehálaš guollenáliide. Juohke jagi márret¹⁵²³ moanat guollenálit jagi iešgudet áiggiide. Dát dahká Finnmárkku guollebivdduid mihtilmasat jahkodatguollebivdduide.

Guokte dorskenuáli leat olggobealde Finnmárkku; riddodorski¹⁵²⁴ ja dáža-áarktalaš dorski¹⁵²⁵. Riddodorski bissu eanaš olggobealde rittu miehtá jagi, ja dáža-áarktalaš dorski bohtá riddui guovtte geardde jagis. Dálvet bohtá rávis goddadorski¹⁵²⁶ goddat, ja go goddimin lea geargan bohtá rutnot¹⁵²⁷ borrat šávšša mii lea johtán riddui. Šákšamárran¹⁵²⁸ mearrida danin galgágo rutnotbivdu šaddat dohkálaš vai ii. Geasi mielde guoddá šákša rittu, ja dorski cuovvo áhpái. Geasset ja cakcat lea danin eanemus riddodorski riddomearraguovlluin.

Eará guolit mat bivdojit olggobealde finnmárkorittu, leat šákša, diksu, sáidi, bálddis, háhká ja reahka. Šákša goddá rittus, ja divssus ja sáiddis leat dehálaš guohton- ja šaddanguovllut dás. Stuorimus mearkkašupmi lea dorskebivddus, ja dalle erenoamážit rutnohiid giddabivdu. Divssu bivddus lea stuorra mearkkašupmi riddofatnasiidda¹⁵²⁹, ja šákša- ja reahkabivddu mearkkašupmi molsašuddá.

Finnmárkku vuotna- ja riddoguovlluid stuorra guollemeriin lea historjjá cada leamaš dehálaš oassi ássanvuddosii, vuos mearrasámi ja maŋŋil dáža ássamiige sullii 1200-logus.

Vuotna- ja riddobivddus Finnmárkkus leat eanaš guolásteaddjit guolásteaddjilogu B (ollesámmát) bláddis¹⁵³⁰, muhto seammás leat máŋggas geat bivdet vuonain lotnolasat eará fidnuiguin ja leat cállon A bláddái¹⁵³¹. Lassin bivdet vuonain ja lagas riddoguovlluin sii geat eai deavdde guolásteaddjilogu eavttuid. Árbevrolaccat lea

---

¹⁵²³ innsige

¹⁵²⁴ kystorsk

¹⁵²⁵ norsk-arktisk torsk

¹⁵²⁶ skrei

¹⁵²⁷ ungtorsk

¹⁵²⁸ loddeinnsig

¹⁵²⁹ kystfláte

¹⁵³⁰ B blad

¹⁵³¹ A blad

vuotnaguolásteapmi leamaš hui mávsssolaš, muhto mearkkašupmi molsašuddá sihke bivdiid mielde ja iešgudet gielddain. Erenoamážit lea giddadorskebivdu váduin¹⁵³² leamaš hui mávsssolaš. Muhtun báikegottit leat ollásit guollebivddu duohken, ja eará vuotnagilit leat ahtanuššan lotnolasealáhusaid geažil mas guollebivdu lea dehálaš oassin.

Dákkár lotnolasat leat dadis jávkagoahtán maŋimušjagiid. Erenoamážit lea eanadoallu lotnolasat guollebivdduin nohkamin, muhto ain lonuhallet muhtun guolásteaddjilohkocállon bivdit muhtun guovlluin gaskal guollebivddu ja eanadoalu. Dábálamos lea datte bivdu lotnolasat eará jahkodatbargguin; omd. huksenbargguin, geaidnobargguin, guolleindustriain ja meahcceealáhusain. Gielddain gos leat eanemusat lotnolasguolásteaddjit lea Unjárga, Deatnu, Fálesnuorri, Porsáŋgu, Cáhcesuolu, Áltá ja Máttá-Várjjat.

Ovdal dorskebivdu muddejuvvui fatnaseriiguin, lei vuotnaguolásteami ludolaš; buohkat sáhtte bivdit maid nákkejedje dahje dárbbášedje. Muhtumat háhke ruda odda fatnasiidda, ja earát fas ožžo dohkálaš bohtosa go bivde olu valljijahkodagain¹⁵³³ smávit háhkamiiguin. Sáhttit bivdit go guliid lei álki fidnet ja muddet eará doaimmaid dán mielde, šattai eallinvuohki mii lei vuotnaguovlluid ássama cavil. Dáidda lei dávjá guollebivddus stuorimus sisabohtu, ja eanadoalus ja meahcceealáhusas lei eanet biebmolassin vaikko dán doaimmasge lei dihto sisabohtu. Vuotnaguolásteaddjiid ráddjejuvvon guovlu unna, rabas fatnaseriiguin ja passiivva bivdosiid anuin nugo fierbmi, váddu ja liidna dagahedje ahte guollevaljit eai ávkkástallon badjelmearálacat.

Njuorjomárran¹⁵³⁴ lei jahkásacat sullii 1980 rájes Nuorta-Finnmárkku rittus, ja maŋgil Finnmárkku ja Davvi-Norggas mudui. Njuorjomárramiid geažil jávkkai dorski ja sii geain lei gullevažvuhta vuonaide, masse guovllebivddu sisaboadeaset. Go fatnaseriin gáibidišgohte bivdomeari mat molsašuvve 4 gitta 50 tonna rádjai fanassturrodaga mielde

---

¹⁵³² juksa

¹⁵³³ toppsesong

¹⁵³⁴ selinvasjon

ovtta 1987-89 jagiin, šattai masá veadjemeahttun moanaid vuotnaguolásteaddjiide maŋŋil fas oažžut fatnaseari.

Maŋimuš jagiid dorsebivddu muddemat leat danin mealgat geahpedan olu vuotna- ja riddobivdiid vejolašvuoda oažžut sisaboadu mainna birgešii. Jahkásaš earit eai leat dušše mearrideaddjin juohke guolásteaddji sisaboahui, muhto dain lea stuorra mearkkašupmi industria ja moanaid báikegotti boahhteáigái. Agálaš eriid soahti lea dagahan stuorra veartni guolástanealahusas, guovlluid gaskkas ja politihkalaš birrasis. Riddo- ja vuotnaguolásteaddjit leat garrasit vuostálastán ahte juhkkovuohteráidat earit eai leat politihkalaš rávvagiid mielde vuoruhit vuotna- ja riddobivdiid. St. diedáhusas nr. 33 (1992-93), By og land hand i hand - Om regional utvikling, cuodjá omd. 69. siiddus:

"Miedis bohtosat bivdoráddjemiin¹⁵³⁵ álget dál vuhttot go dehálaš guollenáliid máddodagat lassánit. Dát sáhtta fas bidjat vuddosa bivdoeriid várrogas lassáneapmái. Ráddehus deattuha ahte guolástansorjas¹⁵³⁶ guovllut sáhttet ávkástallat luonduvidá ovdamuniset ja ahte ovdáneami bonjuvuodaid sáhtta njulget. Davvi-Norggas, ja Finnmárkkus erenoamážit, lea cielga luonduvidá ovdamunni guolástanealahusa dáfus. ..."

Stuorát guollemeriid geažil 1990 gitta 1993 rádjai lea Norgga dorseearri lassánan inta loguin 113 000 rájes 248 000 tonnii, mii mearkkaša sullii 120 % lassáneapmi. Dát lassáneapmi lea datte juogaduvvon mánggaláhkai. Go feastonuohttefatnasiin¹⁵³⁷ lea lassánan sullii 170 % seamma áigodagas, lea riddofatnasiin lassánan dušše sullii 102 %. Nu gohcoduvvon "feastonuohtteráidalas¹⁵³⁸", mii Norges Fiskarlag (Norgga Guolástansearvvis) lea soabadallon, dagaha ahte feastonuohttefatnasat ožžot lasihit olleseari prosentta dadis go dat stuorru. Nealgejagis 1990 ja 1993 rádjai lea feastonuohttefatnasiid oassi lassánan ollesearis 25 rájes 31 % rádjai, ja riddofatnasat leat fas ožžon oasiset geahpeduvvot 75 rájes 69 % rádjai. Fatnasearri leat almmatge lassánan 4,3 tonnas vuollel 7m fatnasiidda oddajagemánus 1990, gitta 9,2

---

¹⁵³⁵ fangstbegrensning

¹⁵³⁶ fiskeriavhengig

¹⁵³⁷ tråler

¹⁵³⁸ trålstige

tonna rádjai seamma fatnasiidda 1993:s.

Váldovirgeguolásteaddjit 9,2 tonna fánaseari fatnasiiguin sáhtte 1993:s bivdit dorskki sullii 70 000 ruvdnosaš bruttoárvui.

Riddofatnasiid oasseearri leat várrejuvvon nu gohcoduvvon badjerádjeearrin¹⁵³⁹, molsašuddi 4,2 tonnas 11 tonnii fatnasa nammii 1993:s. Vai oažžu badjerádjeeari Finnmárkkus ja Davvi-Romssas dán jahkái, gáibiduvvo ahte guollebivdit leat cállon guolásteaddjilohkui ovdal skábmamánu 1993 ja ahte fanas lei cállon mearkalogahallamii¹⁵⁴⁰ ovdal juovlamánu 4. b. 1992. Dát earri lea ásahuvvon fatnasiidda mat eai sáhte duodaštit doarvái stuorra álvvuid ovddežis, nu ahte sáhttet oažžut iežaset fanaseari. Dán badjerádjeearis bivdet sullii 4000 fatnasa buohkaid soadis buohkaid vuostá oažžun dihte oasis ovdal badjerádjeeari lea bivdon. Jus ollesvirgeguolásteaddji nagoda bivdit 11 tonna badjerádjeeari vástida dat, dorski dálá njuolggahattiiguin¹⁵⁴¹, sullii 80 000 ruvnnu sisaboadu. Olu lotnolasguolásteaddjit ožžot almmatge dušše brutto sisaboadu sullii 32 000 ruvnnu omd. 4,2 tonna dorskeearis.

Mearrasámit ja eará vuotna- ja riddobivdit Finnmárkkus leat garrasit vuosttaldan dán ovdáneami. Sii dovdet iežaset vuoittáhallot valjiid soadis, ja ahte muddenpolitihkka goarida moanaid sámi báikegottiid. Muddemat áddejuvvojit nu ahte geavadis váldet sámi guovlluin sis geain leat unnit fatnasat vuoigatvuoda eallit smávvaivduin lotnolasat eará fidnuiguin. Mánnga beales lea cuocuhuvvon ahte dát juogadanpolitihkka lea vuostá ee. ILO-soahpamuša 169 eamiálbmoga vuoigatvuoda hárrái 15. artihkkala "leat osolažžan dáid luondduriggodagaid geavaheamis, hálddašeamis ja suodjaleamis." Dán vuodul ferte earret eará geahccat Sámedikki gáibádusa fertet vuoddudit "sámi guolástanavádaga" davvin.

Davimus fylkkaid vuotnaguovllut, ja erenoamážit Finnmárkkus, leat hui boares mearrasámi ássanguovllut. Guollebivdu lea hirbmat mávssolaš riddoguovlluid

---

¹⁵³⁹ maksimalkvote

¹⁵⁴⁰ merkeregister

¹⁵⁴¹ førstehåndspris

barggaheapmái ja ássamii, erenoamážit Finnmárkkus. Dáža guolastanmuddemis eai leat árbevrolaccat dál vuhtii váldán sámiid. Ii eahpiduvvo ahte stáhtas lea lohpi dárbblašlaccat muddet guollebivddu ovdeš sámii guovlluinge. Sáhtta goittotge jearrat leago stáhtaeseválddit geatnegahtton váldit odda geavada atnui mii vuhtii váldá dán álbmoga. Searvanlága¹⁵⁴² ja mearraguolástanlága mearrádusain ii leat mihkkege mii lea oaivvilduvvon erenoamážit sámii beroštumiide. 1980-jagiin lea datte sámii álbmoga riektedilli mealgat ovdánan rievtti dáfus, sihke go leat mearriduvvon odda dáža riektenjuolggadusat ja go eanet lea dohkkehan ahte sápmelaccain lea álbmotrievttálaš gáibádus sierra kultursuodjalussii.

Carsten Smith, Oslo universitehta dalá professor ja Sámi vuoigatvuodalávdegotti vuosttas ovdaolmmoš, ovddidii 1990:s cielggademi mii konkluderii ahte dáža stáhtaeseválddit - eiseválddiid álbmotrievtti áddejumiset mieldege - leat riektegeatnegasat addit sámiiid álbmogii vejolašvuodaid sihkkarastit ja ovddidit kultuvrraset, masa gullá kultuvrra ávnnaslaš vuddosa, numo ee. guollebivddu. Jus sierradoaibmabijut dárbbášuvvojit sámii álbmogii, earret eará go dábálaš earit eai atte doarvái ávnnaslaš vuddosa kultuvrii, lea sápmelaccain vuoigatvuodagáibádus dákkár doaibmabijuide dan muddui go dárbbášuvvo sihkkarastit ja ovddidit sin kultuvrra.

Sáhtta mánggaláhkai deastta atnit sámii guolástanberoštumiide. St. diedáhusa nr. 58 (1991-92) Strukturmeldingen:s cuožžu ná gažaldagaid hárrái 107. siiddus:

Váldoáššálaccat leat guokte vuogi mo deastta atná sámii vuoigatvuodaide. Sáhtta oppalaccat muddet sámii guollebivddu, dahje sáhtta sámii guollebivdiide sierraortnegiid evttohit. Árvvoštallamis dássáži lea gávnnavuvvon ahte lea buoremus jus sápmelaccaid deasta áimmahuššo oppalaš muddenortnegiin, go sámii beroštumit ovddastuvvojit earrejuogadanproseassas.

Jus dárbbášuvvojit sierraortnegat, sáhtta jearrat mo dákkár ortnegiid galgá hábmet; oktagaslaš ortnegiid cearddalaš vuodul dahje oktasaš ortnegiid sámii ássanguovlluide. Sámi

---

¹⁵⁴² deltagerlov

ássanguovlluid oktasaš ortnegat fertejit šaddat cearddalaccat seahkalasat, namalassii siskkildit buohkaid geat ássat dán guovllus, guollebivditge geat eai leat sápmelaccat. Mat leat sámi ássanguovllut, ferte eiseválddiid beales ráddjet geografalaccat jus välljejit dákkár ortnega.

1993 gida nammaduvvui Guolástandepartemeantta beales lávdegoddi mas earret eará iešgudet departemeanttaid, davimus fylkkagiellaid, Sámedikki ja Norgga Guolástansearvvi ovddasteaddjit cielggadit mearrasámi guolástangažaldagaid. Guolástandepartemeantta lea mearridan cuovvovaš mandáhta lávdegoddái:

"-albmadiid guovddáš sámi beroštumiid guolástanoktavuodas

- oanehaccat várdudit mo dát beroštumit leat leamaš meannuduvvon otnáži

- válddahallat sámi gáibádusaid boahhtevaš guolástanpolitihka dáfus

- várdudit riektenjuolggadusaid, sihke dáža rievttis ja álbmotrievttis, main lea mearkkašupm sápmelaccaide dán suorggi riektedillái

-cielggadit ja evttohit mo eiseválddit boahhteaiggis buoremusat sáhttet áimmahuššat sámi riddo- ja vuotnaguovlluid ássiid beroštumiid guolástanmuddenoktavuodas, maiddá vihkkedallat iešgudet beliid ásaht vejolaš sámi guolástanavádaga

- mudui ovddidit evttohusaid mat sáhttet leat áššáiguoskevaccat /sihkkarastin dihte sámi mearrabivddu."

Guollebivdduid mearkkašupmi Finnmáarkui

1993 álggus ledje logahallon 2583 guollebivdi Finnmáarkkus.

Dáin lei 1903 (74%) bivdu váldovirgin (B bláddi), ja 680:s

(26%) ledje eará fidnut lassin (A bláddi). 1984 rájes 1992

rádjai lea guollebivdiid lohku njiedjan 3123 rájes 2583 rádjai, namalassii 540 olbmui, dahje badjelaš 17%.

Ollesvirgeguolásteaddjiid lohku leat seamma áigodagas njiedjan sullii 25%, ja lotnolasguolásteaddjiid oassi seamma áigodagas

lea lassánan badjelaš 15%. (Sulastahttima dihte sáhtta

namuhit ahte Møre og Romsdal:s lea ollesvirgeguolásteaddjiid

lohku lassánan 5%, ja oassebivdiid lohku fas olles 44 % dán

áigodagas).

Sullii 30% ollesvirgeguolásteaddjiin leat badjel 50 jagi,

lassáneapmi sullii 3% 1984 rájes. Mudui riikka ektui lea

Finnmárkus veahá stuorát oassi guollebivdiin geat leat gaskal 40 ja 60 jagi, seammásgo vuollel 30 jahkásaccaid oassi lea veaháš vuolit.

1992:s ledje oktiibuot logahallon 371 badjel 10 mehtera bivdofatnasa fylkkas, ja 1984:s ledje 488, namalassii sullii 24% njiedjama. Gaskal 15-19,9 mehtera fatnasiidda lea njiedjan sullii 40%. Gaskal 5 ja 9,9 mehtera guhkodaga fatnasat leat áigodagas 1984 gitta 1992 rádjai njiedjan 2240 rájes 1275 rádjai, namalassii olles 43%. Lea mearkkašaveara ahte birrajage fatnasat Finnmarkkus njidje 362:s 1989-90 gitta 288:i 1991-92 (20%).

Bivdofatnasiid ahki lea datte áigodaga ovdánan buoret guvlui. Guollefanalogu geahpideapmi áрта lea eanaš valljivuohtadilli ja bivdofatnasiid hilgunfanasetnet¹⁵⁴³. (Gáldu: Fiskerisjefen i Finnmark, Årsmelding 1992.)

Dehálamos bivdosat vuotnaguolásteamis leat liidna, fierbmi ja váddu, muhto mañimušjagiid lea bivdu snoranuhtiin¹⁵⁴⁴ lassánan sakka. Unnimus fatnasat geavahit váldoáššálaccat vádu, fierpmi ja liinna. Fatnasat gaskal 22 ja 35 juolggi geavahit dábálaccat fierpmi dahje vádu, muhto liinnage. Snoranuohtti adno dábálaccat badjel 40 juolggi fatnasiin.

Finnmárkui dorskebivddu gáddebuktin geahpeduvvui 40% 1987 -1991 áigodagas, dan ektui go olles Davvi-Norggas, Trøndelágas ja Nordmøres geahpeduvvui 24%. Dát njeiddii njuolggárvvu Finnmarkkui 756 mill. ru. 1987:s 675 mill. ru. 1991:s. 1992:s lassánii gáddái bukton bivdu 1991 ektui badjelaš 50%, seammásgo árvu dorskebivddu njuolggavuovdin¹⁵⁴⁵ lei sullii 960 mill. ru. Finnmarkku sákša- ja reahkabivddu árvu lei 1992:s 70 ja 128 mill. ru. (Gáldu: Finnmarkku guolástanhoavda).

Lassin ieš guollebivdui lea viiddis guolleindustria ja moanat fuolahusealáhusat mat gullet Finnmarkku guollebivdui. Finnmarkkus ledje 1992:s doaimmas 25 fileafabrihka¹⁵⁴⁶, 23 dábálaš fitnodaga, 9 vuostáiváldinstášuvnna, 1 sallitoljofabrihka ja 2 cielga reahkafabrihka. 1985-91

---

¹⁵⁴³ kondemneringsordning

¹⁵⁴⁴ snurrevad

¹⁵⁴⁵ førstehåndsomsetning

¹⁵⁴⁶ filetfabrikk

áigodagas massii Finnmárku sullii 60-70% uhca ja gaskastuorra galmihagain¹⁵⁴⁷. 1992:s ledje datte muhtun odda- ja fas ásaheami filea- ja reahkaindustrias. Barggaheapmi njiejai garrasit jagiin 1993 rádjai. Vuoddoárta dása lei ii fidnen guoli. Oktiibuot barggahii guolleindustria 1991:s sullii 1921 olbmo, dan ektui go 1984:s ledje 3535, mii mearkkaša 1614 olbmo unnit, dahje sullii 46%. Gorálaš buorre guollebivdu 1993:s navdo leat bissehan dán ovdáneami. (Gáldu: Finnmárkku guolástanhoavda, Melding om virksomheten 1992 ja Fiskeristatistikk for Finnmark 1992.)

4.11.2 Láhkavuodus ja njuolggadusat

1960 rájes ja dássáži lea ovdáneapmi leamaš hui stuorra ludolašvuoda dilis dillái mas eanaš guollebivdu leat muddejuvvon. Dáža muddemat álggahuvvo konsešuvnnain, jotke olleseriiguin¹⁵⁴⁸ ja badjerádjeeariiguin ja maŋŋil dievasmuhtui ee. oktagaslaš fanaseriiguin. Dát lea mielddisbuktán ahte sullii 80% dáža guollebivddu njuolggáárvvus dál lea konsešuvdna- dahje earremuddejuvvon, dan ektui go dušše 10% 1960:s ja 50% 1980:s. (Gáldu: St. melding nr. 58, 1991-92 om struktur og reguleringspolitikk over fiskeflåten, 6. siidu)

Guolástanhálddašeapmi lea viiddis njuolggadusaid vuollásaš. Vuogádat lea sihke váttis, eahpevárddus¹⁵⁴⁹, bienalaš ja dávjá váttis fidnobargiide cuovvut. Dán ovdanbuktima leat geahccalan ráddjet meannudit muddemiid mat váldoáššálaccat gustojit riddo- ja vuotnaguovlluide, vaikko bivdomuddemis áhpeguovlluin maid lea stuorra mearkkašupmi riddo- ja vuotnaguolásteaddjiid valljiávkkástallamis. Gozihan- ja gohcciortnegiin iige máinnašuvvo.

Guovddáš lágat dán oktavuodas leat:

1. Juovlamánu 5. b. 1917 láchka nr. 1 (mearkaláhka) bivdofatnasiid logahallamis ja mearkumis.

---

¹⁵⁴⁷ fryseri

¹⁵⁴⁸ totalkvote

¹⁵⁴⁹ uoversiktlig

2. Geassemánu 16. b. 1972 láhka nr. 57 (searvanláhka) guollebivddu searvama muddemis.
3. Geassemánu 3. b. 1983 láhka nr. 40 (mearraguolástanláhka) mearraguolásteamis.
4. Juovlamánu 14. b. 1951 varasguollesláhka nr. 3, (varasguollesláhka).
5. Geassemánu 11. b. 1982 láhka nr. 42 (neavvaláhka) guolástanealáhusa nevvohagas

Áigequovdilamos dán oktavuodas leat searvanláhka, mearraguolástanláhka ja guolásteaddjilogu njuolggadusat mat leat addon neavvalága lánvuoduin. Hui olu muddejuvvo riikkaviidosáš ja báikkálaš lánáhusaid bokte mat leat addon dáid lágaid olis.

Riikkaidgaskasaš guolástanšiehtadusat lea dáža guolástanháddašeapmáige dehálaš vuodas. Eanaš dehálaš gávppálaš guollenálit leat oktasašmáddodagat maid Norga háddaša ovtta eará riikkaiguin. Norggas leat guolástanšiehtadusat dáiguin: EU, Ruošša, Fearsullot, Islánda, Ruonáeana, Ruotta ja Polen, ja jáhkásaccat šiehtadallá earremearrádusain dáid riikkaiguin. Norgga šiehtadallanáirrasgottiide¹⁵⁵⁰ servet eiseválddit ja ealáhusa ovddasteaddjit ja muhtun háviid áhpedutkit.

Guolástanealáhusa váldošiehtadus sohppui 1964:s gaskal stáhta ja Norgga Guolástansearvi. Das ledje guokte váldoulbmila:

- sihkarastit guolásteaddjiid sisaboadu seammago eará fidnojoavkkuid,
- doarjut guollebivddu beavttalmahttima nu ahte ealáhusdoarjja dádis šattašii liiggás.

Guolástanealáhusa Váldošiehtadusa bokte muddenvuogádat¹⁵⁵¹ viiddiduvvui rudalaš doarjjaortnegiiguin mat eanaš lágiduvvo Statens Fiskarbank, Garantikassen for fiskere og salgslagene bokte. Viiddis njuolggadusat ásahuvvo fatnasiid molsumis ja odasmahttimis, ruhtadandoarjjagiin,

---

¹⁵⁵⁰ forhandlingsdelegasjon

¹⁵⁵¹ reguleringsystem

struktuvradoaibmabijuin, sisaboahtodoarjagiin ja gollogeahpedeaddji¹⁵⁵² doaibmabidjuin. Šiehtadus lea dál dadjatjuo loahpahuuvvon, ja eiseválddiid beales lea ulbmil heaittihit olles šiehtadanortnega.

Finnmárkku 1992-95 fylkkaplánas cuodjá 4. kapihttalis mihttomearrin leat oažžut gánnáhahtti ja mánggageardánis fatnasiid ja márkanguvlui¹⁵⁵³ industria. Strategiain juksat dáid ulbmiliid cuožžu ee. :

«Oalgguhit regulerenpolitihkkii mii lea heivehuvvon ressursamolsumiidda ja regiovnnaš dárbbuide. .. Oalgguhit ja nannet riddosuvdosa ja ressursahálddašemi nu ahte sihkkarastá buot rittu álbmogii barggu. Fridnja bivdu fatnasiidda vuollel gávccii mehtera. ... Áigodahttit kvohtaortnega sihkkarastin dihtii industriijai ávdnasiid ja duhtadahttit márkana gáibádusaid kvalitehtii ja bastevašvuhtii. .. Lassi olgoriikkalaš ávdnasiid gáddáisuvdima. Oalgguhit lasihit márkankompetánssa ja bajidit muohkkadandási industriijas.» (40. siiddus).

Lagat muddenvuogádagas

Mudden sáhtta leat nu ahte mearriduvvojit iešgudet ráddjehusat guollebivdui. Mudden sáhtta gustot álggage oažžut lobi searvat guollebivdui, guollebivdomearrái, makkár bivdobiergasiid sáhtta geavahit ja gos ja goas sáhtta bivdit. Dáža guollebivddut leat muddejuvvon guovttesuorat vuogádaga vehkiin: nubbi vuogádat bivdosearvama muddemii - *bijusmudden*¹⁵⁵⁴ (buo. mearkalága, searvanlága ja feastonuohttefanaslága)- ja nubbi vuogádat ieš guollebivddu muddemii, dása gullet bivdoráddjehusat earret eará earreortnegiiguin - *bivdomudden*¹⁵⁵⁵ (buo. mearraguolástanlága). Vulobealde várdudat oanehaccat muddenvuogádagaid.

Bijusmudden

---

¹⁵⁵² kostnadsreducerende

¹⁵⁵³ markedsorientert

¹⁵⁵⁴ innsatsregulering

¹⁵⁵⁵ uttaksregulering

1917 logahallan- ja mearkaláhka. Guolástanhálddašeami vuoddun lea guovllebivdosearvama mudden. Vai sáhtá searvat guollebivdui fertejit buot bivdofatnasat logahallon merkengeatnegahtton¹⁵⁵⁶ dáža guollefatnasiid searvvis, buo. juovlamánu 5. b. 1917 lága nr. 1 bivdofatnasiid logahallamis ja mearkumis § 1. Buot bivdofatnasat mat adnojit háhkanládje guollebivddus Norgga rittus ja davvi mearraguovlluin leat merkengeatnegahtton, buo. §§ 1 ja 2.

1972 searvanláhka. Geassemánu 16. b. 1972 lágas nr. 57 guollebivdosearvama muddemis leat addon lagat njuolggadusat guollebivdui ja bivdui daid fatnasiidda mat leat logahallangeatnegahtton¹⁵⁵⁷ 1917 merken- ja logahallanlága¹⁵⁵⁸ mielde. Cielgasit deattuhuvvo § 1 mañimušladdasis ahte fatnasat mat eai leat logahallon merkengeatnegahtton dáža guollefatnasiin eai sáhte adnot guollebivddus dahje bivddus.

Searvanlága § 2 vuosttas laddasa mielde, buo. § 4 dárbbasuvvo Guolástandepartemeantta lohpi (váldesirdon Guolástandirektoráhtii) vai sáhtá háhkat eaiggáduššanvuoigatvuoda bivdofatnasii ja oažžut fatnasa logahallot mearkalogahallamii. Dihto spiehkastagat leat go árbe, buo. § 2 nubbi laddasa. Oažžun dihte dákkár háhkanlobi ferte ohcci leat dáža stáhtaborgár dahje dainna dássálaga, ja leat "bivdán guliid" unnimus 3 daid 10 mañimušjagiin ja ain leat cadnon guollebivdofidnui lunddolaš láchkai. Lohpi addoge jus ohcan gusto molsut logahallon fatnasa. "Bivdán guliid" báhkcodeamis gáibiduvvo ahte lea leamaš guollebivdu váldo- dahje lassiealáhussan. Departemeanta sáhtá spiehkastit dáid eavttuin erenoamáš háviid, omd. guolleindustrifitnodagaide sihkkarastin dihte vuoddoávnasskáhppoma¹⁵⁵⁹, buo. searvanlága § 4 goalmát laddasa.

Láhkaásahusa mielde sáhtá Guolástandepartemeanta spiehkastit vuollel dihto sturrodaga fatnasiid háhkanlobi gáibádusas, buo. searvanlága § 5 nuppi laddasa. Dákkár oppalaš sierralohpi lea addon konsešuvdnaeavttuin vuollel 50

---

¹⁵⁵⁶ merkepliktig

¹⁵⁵⁷ registreringspliktig

¹⁵⁵⁸ registreringslov

¹⁵⁵⁹ råstofftilførsel

juolggi (15,68 m) fatnasiidda, buo. suoidnemánu 18. b. 1956 2. cuoggá ja suoidnemánu 4. b. 1977 láhkaásahusaid. Dát mearkkaša ahte ii dárbbáš departemeantta lohpi háhkat dahje logahallat vuollel 50 juolggi bivdofatnasa. Iige dárbbáš leat guolástan unnimus 3 mañimuš10 jagiin, buo. searvanlága § 4 vuosttas laddasa nr. 1 eavttuid.

Dán suorggis sáhtta nuppástuhttit. St.diedáhusa nr. 58 1991-92 (Strukturmeldingen) cuožžu 8.1.3. cuoggás, 91. siiddus:

«Ráddehus dáhttu cavget gáibádusa ovddeš guollebivdosearvamis háhkat bivdofatnasa nu ahte gáibiduvvo cájehuvvon guollebivddu árjjalašvuohta 3 mañimuš5 jagiin. Gáibádus cájehan árjjalašvuoda gusto vuollel 15 mehtera bivdofatnasa háhkamisge.»

Dás cavge mealgat háhkangáibádusaid. Dán oktavuodas Ráddehus atnigoahtá vel odda guolásteaddjiidlogu C bláddi lassin A ja B bládiid, nu ahte lea álkit duodaštít cájehuvvon árjjalašvuoda bivdin. (Geahca vulobealde guolásteaddjilogu birra.) Ráddehus árvoštallá gáibidit sierra fágalaš gealbbu sáhttit cállot C bláddái. Dasto cuožžu seamma stuorradiggediedáhusas 91. siiddus:

«Beavttalmahttin dihte bivdofanasháhkama mearrádusaid hálddašeami, evttoha danin Ráddehus ásahtit C bládi guolásteaddjilogu oktavuodas. Logahallan galgá bidjat vuddosa háhkanlobi ohcamiid meannudeapmái. Dát mearkkaša ahte guollebivdit geat duhtadit gáibádusa leat árjjalaccat searvan guollebivddus (bargoveahkan dahje fanaseaiggádin) 3 mañimuš5 jagiin, cállorit dán logahallamii. ...Joavkkuid dihte mat árbevirolaccat bivdet guliid lotnolasat eará fidnuin, omd. sápmelaccaid, ii dárbbáš gáibádusaid háhkat vuollel 8 mehtera (26 juolggi) bivdofatnasa bidjat nu hiehkásin go mudui.»

Háhkanlobi gáibádusa áigga lea sihkkarastit ahte "bivdofatnasiid eaiggáduššanvuoigatvuohta doalahuvvo servodaga háhkanjoavkkuide main lea beaivválaš doaibma guollebivddus ja bivddus", buo. Od.prp. nr. 22, 1971-72, 1. siiddus. Háliidivcce nappo váfistit bivdofatnasiid eaiggáduššanvuoigatvuoda sidjiide geat árjjalaccat guolástit. Bivdieaiggáduššan fatnasat leat adnon rittu barggaheami ja

ássama sihkarvuhtan. Ii dárbbáš datte ballat ahte earát olggobealde ealáhusa galggašedje badjelasat váldit eaiggáduššanvuoigatvuoda vuotnaguolásteaddjiid unnit fatnasiidda.

Guolásteaddjilohku lea láhkavuodduduvvon cakcamánu 26. b. 1983 lánkaásahusas cállit guollebivdiid, bivdiid jna. olmmošlogu. Guolástandepartemeanta lea addán lánkaásahusa neavvalága § 8 olis.

Guolásteaddjilogus galgá logahallat buohkaid geat ássat riikkas ja geain lea mearraguolásteapmi dahje eallibivdu ábis ealáhussan. Ulbmil lea geavahit dán olmmošlogu ee. go dovddasta vuoigatvuodaid, sosiála buvttuid¹⁵⁶⁰ dahje doarjjaortnegiid, buo. lánkaásahusa § 1. Dáža stáhtaborgárvuodas eai biddjo gáibádusat sáhttit cuožžut olmmošlogus, buo. § 2 nr.1. Guolásteaddjilogus logahallan lea dávjá eaktun vai fatnasa eaiggát galgá oažžut guolleeriid. Dákkár eavttut leat omd. mearriduvvon 1990 rájes dorskebivdduide. Datte lea eaktun ahte bivdo fatnasiin mii lea merkengeatnegahtton dáža guollefatnasiid logahallamis, buo. § 2 nr. 1.

Geat dáhttot olmmošlohkui, fertejit gáibidit dán gieldda guolástanlávdegottis. Olmmošlohku biddjo ja almmuhuvvo juohke jagi ovdal skábmamánu 1. b. ja gusto cuovvovaš kalendarjáhái, buo. § 2.

Guolásteaddjilohku lea juogaduvvon **A bláddái** sidjiide geain guollebivdu lea **lassiealáhussan** (namalassi vuollel 20 vahkku bivdu jahkái ja vearrosisabohtu bivddus unnimus bealli álbmotoaju vuoddosumis ja ii sisabohtu eará fidnus badjel 3 gearddi vuoddosumis), ja **B bláddái** sidjiide geain lea guollebivdu **váldovirgin** (namalassi badjel 20 vahkku bivdu jahkái ja vearrosisabohtu unnimus bealli vuoddosumis ja ii sisabohtu eará fidnus badjel 3 gearddi vuoddosumis), buo. olmmošlohkolánkaásahusa¹⁵⁶¹ §§ 4 ja 5. Lánkaásahusa § 6:s leat addon dihto spiehkastanmearrádusat. Ii gáibiduvvo guolásteaddjilogu logahallan oažžut lobi háhkat bivdofatnasa geassemánu 16. b. 1972 searvanlága § 2 vuosttas laddasa

---

¹⁵⁶⁰ ytelse

¹⁵⁶¹ manntallsforskrift

mielde. Dákkár gáibádus dagahivccii ahte searvi ii sáhte eaiggáduššat bivdofatnasa.

Guollebivdiin geat dábálaccat leat cállon A bládis (lassiealáhusas) lea ovdal gáržžiduvvon moanat vuoigatvuodaideaset go olmmošlogu eavttut leat cavagejuvvon. Moanat vuotnaguolásteaddjit leat mañimušjagiid sihkkojuvvon guolásteaddjilogus go guollebivddu sisaboahu lea leamaš menddo uhccán, olmmošlohkonjuolggadusaid gáibádusaid ektui.

Bivdomudden

Guolleearit mearriduvvojit iešgudet náliide riikkaidgaskasaš šiehtadallamiid mielde gaskal Norgga ja ee. EU, Ruošša, Islánda, Fearsulluid ja Ruonáeatnama. Ollesearit juogaduvvojit jahkásaccat iešgudet guollebivdduin searvan fatnasiid mielde dihto njuolggadusaid mielde. Dehálamos guollebivdduid siskkobealde mearriduvvojit joavkoearit, namalassi ahte ollesearit vuosttas vuorus juogaduvvojit iešgudet bivdosiid mielde, omd. gaskal dábálaš bivdosiid ja feastonuohhti, gaskal snoranuohthofatnasa¹⁵⁶² ja mearrafatnasa jna. Joavkoearrái lea dábálamos ahte dan juohká fanaseriide ja /dahje badjerádjeeriide. Fanasearit mearriduvvojit tonnalogus fanassturrodaga vuodul.

Oanehacat mearraguolástanlágas

Earret muddet ieš guollebivdosearvama, lea Guolástandepartemeanttas viiddis váldi addit guollebivdoráddjehusaid láchkaásahusaid ja muddet guollebivddu jna., buo. mearraguolástanlága § 4. Dákkár láchkaásahusaid sáhhtá addit hálddašan dihte ealli áhperiggodagaid ávkkálaccat, dahje go ávkkálaš guollebivdu dahje bivdu dan cealkkiha. Dát mearkkaša ahte vuoddoulbmil

---

¹⁵⁶² ringnotfartøy

lea suodjalit guollemáddodagaid, seammásgo galgá deastta atnit ealáhusbargiinge.

Go lea muhtun máddodahkii guollebivdomeari badjerádji mearriduvvon dahje go dihto máddodaga rudalaš ja ulbmálaš ávkkástallama deasta dan cealkkiha, lea Guolástandepartemeanttas váldi addit lánkaásahusaid bivdoeriid hárrái searvan fatnasiidda dihto áigodagas ja juohke mátkki nammii, buo. § 5 vuosttas laddasa. Bivdoráddjemat sáhttet gustot ovtta dahje eanet bivddusjoavkkuide, fanasjoavkkuide ja sturrodatoavkkuide, buo. § 5 nuppi laddasa. Mudden sáhtta geahccalit sihkkarastit guliid gádderusttegiidda, dahje muddet bivdoeavttuid gaskal iešgudet fanasjoavkkuid.

Ee. mearraguolástanlága §§ 1, 2, 4 ja 11 olis lea Guolástandepartemeanta addán soames bastevaš riikkaviidosáš lánkaásahusaid earret eará juohke máddodaga guollebivdomearis, ráfáiduhhtináiiggiin, bivddusatnimis, calbmesturrodagas, lassibivddus ja unnimusmihtus. Dasto leat addon sierra báikkálaš lánkaásahusat juohke fylkka nammii mii gielá geavahit dihto bivdosiid j.s. Mearraguolástanlánka lánkavuoddudage ráddjet máddodatbivdima dihto áigodagain (áigolas¹⁵⁶³).

Mearraguolástanlága mielde galgá olleseari juogaduvvot searvan fatnasiidda dihto njuolggadusaid mielde. Dorskebivdu dábálaš bivdosiiguin muddejuvvo searvanlága lánkavuoduin go ása ja hákásaš konsešuvdnaortnega. Seamma gusto dihto fatnasiidda mat atnet nuhti earret eará sallit- ja makreallabivdimis. Unnimus fatnasiidda lea ovdal leamaš várrejuvvon dihto mearri ovtta badjerádjeeriiguin ja gáibádusain ahte fanas lea mearkalogahallamis ja eaiggát guolásteaddjilogus. Dát muhtui 1993:s go unnimus fatnasatge šadde fanasearreortnegii.

Dáhtus sáhttit vuoruhit Davvi-Norgga guolleindustria, addui 1988 njuolggadus mearraguolástanlága § 4:s mii addá Guolástandepartementii válddi mearridit ahte juohke máddodaga olleseari oassi galgá lágiduvvot dihto guovlluid

---

¹⁵⁶³ periodisering

gádderusttegiidda ráhkadeapmái (guovlluearit), buo. § 4 nuppi laddasa ja Árvalusa O. nr. 20 (1988-89), 2. siiddus.

Feastonuohtiin bivdit lea gielddus bivdit olggobealde rittu 12 mearra miilla vuoddolinjá guovllus, buo. mearraguolástanlága § 8 vuosttas laddasa. Gielddus ii gusto reahka- ja reabbáfeastonuohti¹⁵⁶⁴, buo. geassemánu 11. b. 1993 lánhanuppástusa. Ráddehusas lea dihto váldi spiehkastit dás, buo. § 8 goalmát ja njealját laddasa.

Mearraguolástanlága § 4 dahje ovddeš lága vástideaddji mearrádusa olis leat addon moanat bastevaš lánkaásahusat main lea mearkkašupmi Finnmárkku guollebivdui. Lassin bindilis ja báikkálaš lánkaásahusaide, addojit dehálaš oanehisáigge lánkaásahusat guollebivdui máddodaga geažos áiggi mahtodaga dieduid vuodul.

4.11.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Guovddáš orgánain main lea mearridanválddi leat Ráddehus, Guolástandepartemeanta ja Guolástandirektoráhta.

Guolástandepartemeanttas lea bajit váldi guolástangažaldagain. Departemeantta váldi ovdanbohtá das mii lea válddahallon bajábealde muddenvuogádagas.

Guolástandirektoráhtas leat guovddáš sajádat guolastanmuddemis, ja lea mearridanváldi moanaid oktavuodain, seammásgo ovddida ávžžuhusaid Guolástandepartementii. Direktoráhtas lea olggut ossodatge ovddastuvvon Dárkkistandoaimmahaga¹⁵⁶⁵ bokte ja oktan 5 guovllukantuvrrain ja Nevvohagain oktan 9 guolástanhoavddaiguin ja viehka mánga iešgudet gielddaid guollebivdobagadalliiguin. Dasa lassin leat guolástanlávdegottit buot guollebivdogielddain, ja guolástanstivra fylkkadásis, buo. neavvalága §§ 3-7. Earret dáid stáhta orgánain leat moanat eará orgánat main leat hálddašanbarggut; ee. guolásteaddjiid iežaset vuovdinorganisašuvnnat juovlamánu 14. b. 1951 varasguollelága nr. 3 mielde.

---

¹⁵⁶⁴ krepsetrál

¹⁵⁶⁵ Kontrollverk

Guolástanhálddašeamis vuhtto ahte hálddašanorgánain leat hui viiddis válddit ja ahte mearridanváldi uhccán lea sirdon báikkálaš vuolit orgánaide. Moanaid mearrádusaid, erenoamážit searvanlága mielde, ferte Ráddehus (Gonagas stáhtarádis) dahkat. Mearraguolástanlága mielde lea Guolástandepartemeanttas viiddimus váldi, muhto Guolástandirektoráhta lea ožžon sirdot muhtun surggiid válddi.

Muddenrádi¹⁵⁶⁶ nammada Guolástandepartemeanta ja das leat 13 olbmo guolásteaddjiorganisašuvnnaid, guolleindustria, guollebivdo- ja luondduhálddašeami ja Sámedikki ovddasteaddjiiguin, buo. skábmamánu 28. b. 1991 bargonjuolggadusa.

Oanehaccat nevvohagas

Nevvohat muddejuvvo geassemánu 11. b. 1982 lágas nr. 42 guolástanealahusa nevvohagas. Lága ulbmil lea ovddidit guolástanealahusa beroštumiid neavvagiid ja almmolaš doaibmajuid bokte, nu ahte ealahus nu olu go vejolaš sáhtta addit oadjebas bargosajiid ja mielváikkuhit ahte riddoássan bisuhuvvo ja nannejuvvo, buo. neavvalága § 1.

Guolástandepartemeanta ja Guolástandirektoráhta leat guovddášeiseválddit nevvohahkiige, ja mearridit njuolggadusaid guolástanstivrraide ja guolástanlávdegottiide ja mearridit gohccosa guolástanhoavddaide ja guollebivdobagadalliide, buo. § 2 ja suoidnemánu 9. b. 1982 ggl. cea.

Fylkka **guolástanstivra** lea stáhta orgána 5 miellahtuiguin maid fylkkadiggi nammada, buo. § 4 vuosttas ja nuppi laddasa. Miellahtuin galget oktiibuot leat vudolaš diedut guolástanealahusa iešgudet osiin, buo. § 4 goalmát laddasa. Guolástanstivra galgá meannudit buot gažaldagaid main lea mearkkašupmi fylkka guolástanealahussii, gohcit ee. nevvohaga, ja mielváikkuhit árjjalaccat gieldda- ja fylkkagieldda plánemis. Guolástanstivra galgá ieš vuolggahit áššiid, ja galgá vel fuolahit áššiidge maid guolástanhoavda

---

¹⁵⁶⁶ Reguleringsråd

ovddida, buo. suoidnemánu 1. b. 1982 guolástanstivrraid njuolggadusaid §§ 1 ja 2.

Guolástanhoavda lea stáhta fágahoavda fylkkas, ja Guolástandepartemeanta nammada su. Guolástanhoavda lea fágalaccat guovddáš guolástanhálddaha vuollásaš, buo. suoidnemánu 1. b. 1982 guolástanhoavddaid gohccosa. Hálddahuslaccat lea son datte fylkkamánni vuollásaš, ja ovddasvástida ee. ráhkadit guolástansuorggi fylkkaplánaevttohusa, buo. gohccosa § 4. Finnmárkku guolástanhoavdda kantuvrras barget gávccis. Guolástanhoavda lea fágalaccat bajábealde guollebivdobagadalliid. Guolástanhoavdda kantuvrra bargguid sáhhtá juohkit 3 váldosurggiide: hálddašeapmi, plána- ja doaibmabidjobargu ja oaivadeapmi ja diehtujuohkinbargu.

Gieldda guolástanlávdegoddi lea stáhta orgána 5 miellahtuiguin, maid gielddastivra nammada, buo. neavvalága § 6, 1. laddasa. Lávdegoddi galgá bargat dan maid guovddáš ja fylkkagieldda eiseválddit gohccot, buo. neavvalága § 5 vuosttas laddasa. Guolástanlávdegoddi galgá veahkehit gielddastivrraid guolástangažaldagain, ja galgá cealkit gieldda plánemis ja eará áššiin maid gusket guollebivdosuorgái. Guolástanlávdegottis leat moanat barggut, earret eará ovddasvástádus cállit gieldda guollebivdiid ja bivdoolbmuid olmmošlogu, buo. neavvalága § 8. Guolástanlávdegoddi sáhhtá iežas álgagiinge meannudit guolástangažaldagaid mat leat gildii beroštahti.

Guollebivdobagadallit leat stáhtabargi virgeolbmot ovttahaje eanet gielddaide ja lea guolástanlávdegotti cállingoddi. Guollebivdobagadalli galgá earret eará cállit guollebivdiid ja bivdiid olmmošlogu guovllus maid ovddasvástida buo. suoidnemánu 1. b. 1982 guollebivdobagadalliid gohccosa § 1 ja 2 ja cakcamánu 26. b. 1983 láhkaásahusa guollebivdiid ja bivdiid olmmošlogu cállimis § 7.

Finnmárkkus leat 9 guollebivdobagadalli ja 4 kantuvrabargi geat oktiibuot gokcet 17 finnmárkkogieldda.

4.11.4 Áššemeannudeapmi

Sierra njuolggadusat mearrádusaid ráhkkanahhttima hárrái gustojit searvanlága §§ 4 goalmát laddasa (lohpi sierra háviid) ja § 6 vuosttas gitta njealját laddasa (riikkalaš dahje riikkaidgaskasaš doaibmabijut headušan dihte guollemáddodagaid ávkkástallat badjilmearalaccat jna.) ja mearraguolástanlága § 4 (muddenfápmudusat¹⁵⁶⁷), § 5 (fanasearit) ja § 8 (lohpi bivdit guliid feastonuohtiin) mielde. Njuolggadusat geahccalit guolástanberoštumiid ja báikegotti galgat sáhttit dihto láhkai váikkuhit mearrádusaide. Ovdalgo mearriduvvo searvanlága §§ 4 goalmát laddasa ja 6 vuosttas gitta njealját laddasa mielde, galgá vižžot cealkámuš lávdegottis man ovddastit guolásteaddjiid fágalaš organisašuvnnat (Konsešuvdnalávdegoddi), buo. searvanlága § 7.

Ovdal ráhkaduvvojit muddemat mearraguolástanlága §§ 4 ja 8 mielde sáhttá viežžat cealkámuša Muddenrádis, buo. § 10. Mearrádusain mearraguolástanlága § 5 mielde fanaseriid birra, galgá álo viežžat cealkámuša Muddenrádis. Muddenevttohus ovddiduvvo gal Muddenráddái eanaš áššiin.

Áššemeannudeapmi báikkálaš bivddusatnima muddemiid mearrideames mearraguolástanlága § 4 mielde galgá cuovvut sierra njuolggadusaid, Guolástandepartemeantta geassemánu 7. b. 1988 njuolggadusaid mielde. Báikkálaš muddemat leat gildosat geavahit dihto bivdosiid dárkilat albmadvon vuonain ja nuriin. Bivddusmuddemiid meannudit báikkálaš ráddeaddi lávdegottit báikkálaš muddemiidda, buo. njuolggadusaid 2. cuoggá. Dákkár lávdegottit leat ásahuvvon juohke fylkkas dahje guolástanhoavdaguovllus, jus dát siskkildit eanet fylkkaid. Lávdegottiid ovddasteaddjiid leat válljen fylkkaguolásteaddjisearvi, fylkkagieldda ovddasteaddji ja guolástanhoavda.

Báikkálaš gáibádusat muddemiid hárrái galget sáddejuvvot báikkálaš guolástansearvvi bokte fylkkaguolásteaddjisearvái, dahje guolástanlávdegotti bokte, mii sádde ohcama guolástanhovdii. Guolástanhoavda fuolaha áššeráhkkanearvi, buo. njuolggadusaid 1. cuoggá.

---

¹⁵⁶⁷ reguleringsfullmakt

Gielddaiguin gulaskuddanortnet álggahuvvui 1988 njuolggadusaid mielde, ee. sámi organisašuvnnaid váikkuhemiin. Gáibádus sámi beales lei datte ahte galggai leat sámi ovddasteaddji báikkálaš muddenrádis.

Guolástandepartemeantta mielde lea ortnega áigga ahte báikegoddi earret fidno- ja oasseáiggeguolásteaddjit riddo- ja vuotnaguovlluin galget sáhttit oažžut iežaset beroštumiid áimmahuššot. Guolástandepartemeanttas diedihuvvo ahte moanat báikkálaš muddengáibádusat biehttaluvvo vaikko báikkálaš muddemiid ráddeaddi lávdegoddi lea daid ovttajienalaccat rávven.

Ohcan beassat guolásteaddjilohkui sáddejuvvo gieldda guolástanlávdegoddái. Olmmošlohku cálo ja almmuhuvvo beaiveáviissain ja guovddáš sajiin maŋimušskábmamánu 1. b. Listtas galget leat diedut váidinvuoigatvuodas ja váidináigemearis. Buohkain geain navdo leat vuoigatvuohta cuožžut guolásteaddjilogus galget cállot dasa, geahca cakcamánu 26. b. 1983 láhkaásahusa § 8 guolásteaddjilogu cállimis. Geat vuosttas geardde cállorit, sihkkojuvvojit, dahje sirdot A bládis B bláddái dahje nuppeláhkai, galget cálalaccat diedihuvvot váidinvuoigatvuodas ja váidináigemearis ja sáhttet, ovdal skábmamánu 30. b., váidit cálalaccat gieldda guolástanlávdegoddái hálddašanlága njuolggadusaid mielde. Ovdal juovlamánu 31. b. galgá lávdegotti ráhkkanahtti váiddagiedahallan leat loahpahuvvon, ja loahpalaš lista sáddejuvvo oadjokantuvrii ja Guollebivdodirektorii. Jus váidda ii váldo vuhtii sáddejuvvo diehtu ráhkkanahtti váiddagiedahallanboadus váidái ja Guollebivdodirektorii loahpalaš mearrádussii, geahca láhkaásahusa § 10.

4.12 GUOLLEBIEBMAN

4.12.1 Álggahus

Riddo- ja eksportealáhussan lea guollebiebman hui mávssolaš Norgga ássamii ja ruhtadillái. Mearradoalloealáhus¹⁵⁶⁸ lea dál eanaš seammago biebmat luosaid ja dápmohiid, muhto eará guolitge numo dorseguolit, rávddu ja skálžo- ja reabbaeallit¹⁵⁶⁹ leat biebmanbuvttadeamis.

Guollebiebmanealáhus¹⁵⁷⁰ álggahuvvui maŋŋit Finnmárkkus, eanaš rusttegat ledje doaimmas maŋŋil 1985. Dát bohtá das go guhká navdui ahte luondduvidá dilálašvuodat, erenoamážit galbma meara geažil, ii várra nu guhkin davvin gánáhan biebmagoahtit. Ealáhus ásahuvvui dalle goas lei veajehiid¹⁵⁷¹ váili ja vearditmeahttun divrras. Dasa lassin vuvdojuvvo álggadettiin hui fuones veajehat fylkkas, ee. nu gohcoduvvon "islándaveajehat" mat jámihedje stuorrát ja fuoniduhhte šattu. 1987 maŋŋil buoriduvvui dilli ja Guolástandirektoráhta 1990 gánáhahttimeroštallan cájehii ahte Finnmárkkus ja Romssas ledje olles riikkas buoremus gaskamearalaš bohtosat. Biebmanguoli njuolggaárvu Finnmárkkus lei 1992:s sullii 150 miljon ru.

Oktiibuot lea álggu rájes addon sullii 60 konsešuvnna Finnmárkkus. 1992:s ledje Finnmárkkus sullii 55 luosa ja dápmohiid biebmogullekonsešuvnna¹⁵⁷². Dáin ledje dušše 23 doaimmas, dan ektui go 38 1988:s ja 25 1990:s. Buvttadanmearri 1992:s lei sullii 3850 tonna. Eanaš luossa- ja dápmotbiebmoguollerusttegat leat biddjon Oarje-Finnmárkui. Stuorámus biebmoielddat leat Áltá ja Hámárfeasta. Nuorta-Finnmárkus ledje 1992:s dušše golbma rusttega doaimmas; guokte Gánjaviikkas, ja okta Unjárggas.

Hui stuorra beroštumi lea buvttadit eará guliidge go luosaid ja dápmohiid, erenoamážit gusto dát dorseguliide (dorski ja sáiddi), muhto vallasiidge. 1993 álggus ledje oktiibuot addon 67 konsešuvnna dorseguliide ja vallasiidda. Dáin ledje 1992:s dušše 33 dorsebiebmanrusttega ja okta rávdobuvttadanrusttet doaimmas. 1992:s buvttaduvvui sullii

---

¹⁵⁶⁸ havbruksnæring

¹⁵⁶⁹ krepsdyr

¹⁵⁷⁰ oppdrettsnæring

¹⁵⁷¹ smolt

¹⁵⁷² matfiskkonsesjon

200 tonna dorskeguolli. Skálžoelliid¹⁵⁷³ ja reabbáelliid buvttadeapmi lea áibbas unnán, dušše golbma lobi ledje doaimmas 1991:s, nuppis dain dutkot skálžžut. Finnmárkkus ledje 1992:s 11 gilvaguliid¹⁵⁷⁴ buvttadanlobi. Dain ledje golbma rusttega doaimmas, mat oktiibuot buvttadedje sullii 1.3 mill. tonna. Dasa lassin ledje guokte rusttega mat buvttadedje gilvaguliid maid galggai dikšunrusttegiida bidjat. (Gáldu: Finnmárkku guolástanhoavda, Melding om virksomheten i 1992, ja fiskeristatistikk i Finnmark 1992.)

Sáivacáhcebiebman ii leat olus leavvan. Dál lea dušše Guovdageainnus konsešuvdna ja gos buvttaduvvo rávdu. Ovdal lea geahccaluvvon buvttadit hávgga, cuovžža, girjeluosa ja Kanadarávddu. Šibitdoavttireiseválddit gilde datte oastit Kanadarávddu olgoriikkain, seammásgo doaimmas ledje gávpemárkanválttisvuodat.

Navdo ahte 1992:s ledje sullii 140 bargi biebmoealáhusas Finnmárkkus. Dábálaš lea navdit ahte vástideaddji lohku bargá dasa guoskevaš doaimmain, nu ahte Finnmárkkus ledje sullii 280 bargojahkodaga biebmoealáhussan. (Gáldu: Årsmelding 1992, Finnmárkku guolástanhoavda.)

4.12.2 Láhkvuodus ja njuolggadusat

Giessemánu 14. b. 1985 **guollebiebmanláhka** nr. 68 lea guovddáš láhka mii stivre biebmandoaimma. Anadroma luossaguliid ja sáivaguliid rusttegat meaddemiid veajahahttimii¹⁵⁷⁵ ja buvttadeapmái dikšumii, muddejuvvojit datte miessemánu 15. b. 1992 lágas nr. 47 luossaguliid jna. birra, geahca biebmanlága¹⁵⁷⁶ § 3 manjimušladdasa. Biebmanrusttegiid ásaheapmi ja doaibmage lea dan duohken addojitgo lobit eará lágaid mielde. Biebmanlága láchkvuoduin leat moanat láchkaásahusat addon mat ealáhusa lagat muddejit. Muhtun guovddáš láchkaásahusat meannuduvvojit lagat vulobealde.

---

¹⁵⁷³ skalldyr

¹⁵⁷⁴ settefisk

¹⁵⁷⁵ klekking av rogn

¹⁵⁷⁶ oppdrettslov

Eará lágat mat leat áigequovdilát biebmandoaimma ásaheami ja doaimma oktavuodas leat geassemánu 22. b. 1990 gaskaboddosaš láhka doaibmabijuid birra cáhcealániid dávdmaid vuostá, geassemánu 8. b. 1954 láhka hápmániid ja mearraguovlluid birra, suoidnemánu 8. b. 1983 nuoskkidanláhka. Dasa lassin lea geassemánu 14. b. 1985 plána- ja huksenlágas nr. 77 stuorra mearkkašupmi biebmandoaimmas go gieldda- ja fylkkaplánain mearriduvvo gosa biebmánrusttegat biddjojít go viesuid huksema ja rusttegiid bidjamat galget diedihuvvot. Mudui lea mearkkašupmige guovvamánu 23. b. 1959 lágas nr. 5 fuoddargohccis, miessemánu 28. b. 1959 lágas guliid ja guollegálvvuid kvalitehtadárkkistusas.

Finnmárkku 1992-95 fylkkaplána namuha 4. kapihttalís ahte mihttomearrin lea sihkkarastit gánnáhahti mearradoalloaláhusa. Strategiát dán mihttomeari juksat leat: «Prioriteret gánnáhahti rusttegiid/doaluid mat leat. Nannet oahppofálaldagaid ja fitnooahpa. Prioriteret ovdánahttindoaimmaid mat leat heivehuvvon nuoraid boahtteáigge dárbbuide. Sihkkarastit guliid lovpemis, dávdmaid vuostá ja gáhttet nuoskkidemiid. Ásahit ortnegiid nu ahte oažžu lonuhit dieduid/máhttáhusa rusttegiin/doaluin mat bures doibmet.»

Oanehaccat guollebiebmanlágas

Guollebiebmanlága § 2:s meroštallo biebmát "buot doaibma mas biebmá dahje giedahallá ealli guliid ja skálžoelliid gollama, fuoddariid, fas buvttadeami, gilvima, dutkama dahje oahpahusa áigumuššii. Doaibmasuorgái gullet vurket ealli guliid ja skálžoelliid biebmange.

Guollebiebmanláhka lea mealgat hábmejuvvon geahccalan dihte leat buorin hearkkes ealáhusdoaimma guovlluin. § 1:s cuožžu ahte lága ulbmil lea váikkuhit ahte biebmanealáhus sáhttá dássedit¹⁵⁷⁷ ovdánit ja šaddat gánnáhahti ja ceavzilis guovlluealáhussan. Lága guovlluhápmi dihtto § 6:sge, mas cuožžu ahte departemeanta galgá addit njuolggadusaidge

---

¹⁵⁷⁷ balansert

makkár guovlluide berrešii juolludit konsešuvnnaid. § 6 nuppi laddasis ovdanbohtá ahte váldonjuolggadus lea ahte eaiggádiin berrešii leat báikkálaš gullevašvuolta. Eaiggátberoštumiid báikkálaš gullevašvuoda gáibádus lea ložžejuvvon mañimušjagiid.

Lága vuogádat lea oanehaccat nu ahte gildojuvvo biebmat guliid jus ii leat Guolástandepartemeanttas ožžon lobi, dahje das geasa departemeanta lea fápmudan válddi. Gildosii gullá sihke eaiggáduššat, háhkat, hukset, bierggastit¹⁵⁷⁸ ja doaimmahit guolle- dahje skálžoeallibiebmanrusttega, buo. § 3 vuosttas laddasa. Gáibiduvvo lohpi sihke biebmat nu gohcoduvvon máddoguliid, meaddemiid veajahahhtit ja gilvaguolle-, borrhanguolle- ja eará cáhcealániid¹⁵⁷⁹ buvttadit.

Konsešuvdna sisdoallá mearrádusaid makkár guollenáliid dahje skálzoelliid sáhttá biebmat, makkár doaimmaid ja geat dahje makkár searvvit leat ožžon lobi, buo. biebmanlága § 4.

Biebmanlága § 5 vuosttas laddasis leat addon mearrádusat mat galggašedje sihkkarastit ahte ii addo biebmanlohpi jus rusttet sáhttá nuoskkidit, leavvadit guliide dahje skálžoelliide dávdmaid dahje jus rusttet ii leat biddjon vuohkasit guovllu birrasa, lobálaš johtalusa dahje eará ávkkástallama ektui. Vuosttas laddasa mearrádusat sáhttet omd. leat áigequovdilát sáivabiebmanama oktavuodas, gos cáhci golgá stuorát luossajohtti cázádagaide, numo lea eanaš sáivacáziin Sis Finnmárkkus. Dávda- ja nuoskkidangažaldagaid árvvoštallet šibitdoavttir- ja birasgáhtteneiseválddit nuoskkidanlága ja dávdalága vuodul, muhto guolástaneiseválddiin lea iehcanas ovddasvástádusge dáid dilálašvuodaid ollislaccat meroštallat biebmanlága § 5 mielde.

Árvvoštallama dáfus biebmanlága § 5 vuosttas laddasa nr. 3 mielde leago rusttet biddjon gokko ii leat vuogas birrasa ja johtalusa ektui, de áimmahuššá dáid deasttaid geassemánu 8. b. 1984 hápmaniid ja mearraguovlu jna. lága mieldege. Guolástandepartemeanttas lea bajit hálddašnovddasvástádus dänge lága mielde, muhto váldi lea sirdon Kystverket:i

---

¹⁵⁷⁸ innrede

¹⁵⁷⁹ akvatisk organisme

(Riddodoaimmahakkii). Biras- ja suodjalanberoštumiid árvoštallá fylkkamánni birasgáhttenossodat.

Rusttegiida mat juo leat ásahuvvon cuožžu biebmánlága § 5 nuppi laddasis ahte "sierra háviin sáhtta Gonagas ollásit dahje belohakkii spiehkastit vuosttas laddasa eavttuin, ja ee. diktit rusttegiid fárrehit almmá dohkkehuvvon mearrádusaid headuštemi haga. Dákkár spiehkastat gustojit gaskaboddosaccat, dassážiigo sierradilli lea nohkan." Geassemánu 14. b. 1991 ggl. cea. lea dát váldi sirdon Guolástandepartementii.

Biebmánlága § 11 lobi ruovttoluotta geassima hárrái ferte geahccet bákkolaš gáibádusaid oktavuodas mat biddjojit § 5:s. § 11 mielde sáhtta lohpi gessot ruovttoluotta jus rusttet dagaha, dahje sáhtta leavvadit dávdá dahje nuoskkideami, dahje jus rusttet ii biddjo vuohkasit birrasa dahje lobálaš johtalus j.s. ektui. Eaktun geassit lobi ruovttoluotta lea ahte vahága ii sáhte buoridit dahje muhttit rusttega saji.

§ 19:s lea láhkavuoddu ruovttoluotta geassit dahje biehttalit lobi addit jus háldejeaddji dahje ohcci sakka, dahje mánggii, lea rihkkon lága mearrádusaid dahje mearrádusaid dahkkon lága olis.

§ 14 mielde gildojuvvo mátkkašit lagabut go 20 mehtera cáhcedikšunrusttegis¹⁵⁸⁰ ja bivdit guliid lagabut go 100 mehtera. Rusttega lahkosis lea gielddus earáide go rusttega eaiggádis rusttegis bivdit guliid ja skálžoelliid mat eai šat leat giddejuvvon rusttegis. Dát bivdovuoigatvuohta¹⁵⁸¹ lea doalahuvvon eaiggádii gitta 14 beaivvi rádjai maŋgilgo guolli lea gárgidan rusttegis, ja gusto vaikko mudui leat dáid guollenáliide ludolaš dilis dohkkehuvvon ráfáiduhhtinmearrádusat, buo. biebmánlága § 9. Borgemánu 9. b. 1991 doaibma ja ásahanláhkaásahusaid § 11:s lea dát vuoigatvuohta gártan eaiggádii bivdogeatnegasvuohtan. Dás cuožžu ee. ahte konsešuvdnadoalli¹⁵⁸² ovddasvástida ahte jodihuvvo ráddjejuvvon, muhto virolaš gozihanguollebivdu 100

---

¹⁵⁸⁰ akvakulturanlegg

¹⁵⁸¹ gjenfangstrett

¹⁵⁸² konsesjonsinnehaver

mehter gaskkas rusttegis geahccalan dihte fuobmát biebmanguliid vejolaš gárgideami.

4.12.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Biebmandoaimmahálddašeamis lea mihtilmas ahte iešgudet hálddašanorgánat nannosit gozihit ealáhusa, belohahkii vai dihtet galle biebmanrusttega galggašedje ásahuvvot, belohahkii gos galggašedje ásahuvvot, gii galggašii oažžut lobi, ja lobi lagat sisdoalu dáfus.

Guovddáš hálddašanorgánat mearridanválddiin biebmanlága mielde leat Guolástandepartemeanta ja Guolástandirektoráhta. Muhto sihke Birasgáhttendepartemeanttas ja Eanadoallodepartemeanttas lea váldi biebmandoaimmas, ja lea iehcanas hálddašanoovddasvástádus iežaset surggiin ja dahket mearrádusaid sierra lágaid mielde.

Guolástandepartemeanttas lea bajit ovddasvástádus biebmanlága hálddašit, ja ráhkada lánkaásahusaid, addá cealkámušaid lága áddejumis ja lea váiddaorgána direktoráhta dahkan mearrádusaide.

Guolástandepartemeantta váldi § 3 mielde addit biebmanlobi lea váldesirdon Guolástandirektoráhtii, buo. geassemánu 21. b. 1985 váldesirdinmearrádusa.

Guolástandepartemeanttas lea § 6 vuosttas laddasa mielde váldi mearridit galle lobi galggašii addit luossa- ja dápnotborranguollebiebmamii ja addit juolludannjuolggadusaid, dása gullá makkár guovllut galggašedje vuoruhuvvot. Lága mielde ii leat vástideaddji lohpi ráddjet konsešuvnnaid logu eará biebmandoaimmaide, geahca omd. biebmanlága § 7 biebmat eará náliid go luosa ja dápnoha ja § 8 meaddemiid veajahahttimis ja gilvaguliidbuvttadeamis.

§ 6 goalmát laddasa mielde lea departemeanttas váldi ráddjet juohke eaiggáda rusttetlogu. Dán sáhtá eanjkalmearrádusa dahje lánkaásahusa bokte dahkat.

Guolástandirektoráhta lea geavadis biebmandoaimma guovddáš doaimmaheaddji orgána, ja lea váldi earret eará § 19

mielde biehttalit dahje geassit ruovttoluotta lobiid ja addit lobi § 15 mielde oastit olgoriikkain ealli mearraealániid nugo guliid, meaddemiid, skálzoelliid j.s. Váldi addit lobiid biebmát lea systemáhtalaccat váldesirdon Guolástandirektoráhtii, mii mealgat lea dasto sirdán válddi guolástanhoavddaide.

Birasgáhttendepartemeanta ovddasvástida árvvoštallama leago nuoskkidanvárra nuoskkidanlága mielde. Eaktun oažžut lobi biebmánrusttega doaimmahit lea ahte lea addon luoitinlohpi¹⁵⁸³. Fylkkamánni addá luoitinlobi territoriálrájá siskkobealde, ja Stáhta nuoskkidangeahccái¹⁵⁸⁴ fas dan olggobealde buo. nuoskkidanlága¹⁵⁸⁵ § 11.

Eanadoallodepartemeanttas lea bajit ovddasvástádus árvvoštallat sáhttetgo dávddat leavvat geassemánu 22. b. 1990 guolledávdalága (dahje manjit bistevaš lága) mielde. Eanadoallodepartemeanttas ovddasvástida guolledávdalága, muhto fylkkašibitdoaktárii leat sirdon váldi meannudit ja mearridit ohcamiid guolledávdalága mielde. Jus fylkkašibitdoavttir biehttala ohcama dán lága mielde, ii nappo addo lohpi ásahtit biebmánrusttega.

Fylkka guolástanhoavda lea orgána mas guovllulaccat lea guovddáš hálddašanoovddasvástádus biebmánlága mielde. Guolástandirektoráhta lea moanaid mearrádusain dasto sirdán válddi guolástanhovdii. Dát gusto ee. válddi geassemánu 11. b. 1990 skálžoealliláhkaásahusa, geassemánu 11. b. 1990 láhkaásahusa eará guollenáliid go luosa ja dápmohiid hárrái, geassemánu 11. b. 1990 meaddemiid veajahahttima ja gilvaguollebuvttadeami láhkaásahusa ja juovlamánu 20. b. 1985 láhkaásahus guollebiebman sáivacázis mielde.

1985-láhkaásahusa mielde mearrida Guolástandirektoráhta galgágo konsešuvnna addit jus gusto luossa- ja dápmotbiebmama lohpaí, buo. geassemánu 21. b. 1985 váldesirdinmearrádusa. Guolástandirektoráhta lea dasto sirdán dán válddi guolástanhovdii. Seamma gusto válddi addit lobi biebmát eará guollenáliid go luosa, dápmoha ja girjeluosa, buo. Guolástandirektoráhta njukcamánu 10. b. 1986 girjji.

---

¹⁵⁸³ utslippstillatelse

¹⁵⁸⁴ forurensningstilsyn

¹⁵⁸⁵ forurensningslov

Guolástanhoavda lea dasto ožžon válldi addit lobi biebmat skálžoelliid (suoidnemánu 11. b. 1990 láhkaásahus), gilvaguollebuvttadeapmái (suoidnemánu 11. b. 1990 láhkaásahus), luosa, dápmoha ja girjeluosa máddoguoli biebmanii (suoidnemánu 18. b. 1986) láhkaásahusa ja guollebiebman sáivacázis (juovlamánu 20. b. 1985 láhkaásahus). Buot dáid láhkaásahusain cuožžu ahte Guollebivdodirektora dahje geasa dan fápmuda addá lobi. Guolástandirektoráhta lea addán buot dáid surggiid váldesirdinválldi guolástanhoavddaide.

Borgemánu 20. b. 1991 mearrádusas lea guolástanhoavddaide addon válldi biebmanlága § 14a mielde dárkkistit ahte biebmanrusttegiin lea dárbbášlaš dohkálaš teknalaš dássi. Dasa lassin lea guolástanhoavda ožžon válldi borgemánu 9. b. 1991 doaibma ja ásanláhkaásahusa dehálaš osiin. Borgemánu 13. b. 1990 mearrádusas lea guolástanhovdii addon válldi bággoneavvuid¹⁵⁸⁶ láhkaásahusa mielde ja cuoŋománu 24. b. 1991 mearrádusas lea sutnje addon válldi máddogollekonsešuvnnaid¹⁵⁸⁷ sirdimii.

Guolástanhoavddas lea mudui dehálaš sajádat guollebiebmandoalliide ee. fágalaš rádiid, informašuvnna ja oaivadeami addimis.

Guolástanstivra lea stáhta lávdegoddi maid fylkkadiggi lea välljen. Guolástanstivrrat galget meannudit buot gažaldagaid main lea mearkkašupmi guolástanealáhussii, biebmanealáhussiige, muhto ii leat mielde dábálaš áššemeannudeamis.

Gielddaid **guolástanlávdegottit** leat báikkálaš stáhta orgánat. Dain ii leat mearridanválldi biebmandoaimma oktavuodas, muhto leat almmatge bákolaš gulaskuddanorgánat konsešuvdnaohcamiid oktavuodas.

Gielddain lea guovddáš sajádat biebmanrusttegiid ásaheimiid oktavuodas. Gildii sáddejuvvo biebmanrusttega ásaheimi ohcangáhppálat, ja dat ovddasvástida árvvoštallat gokko rusttet galgá biddjot guovllu birra, eará ávkkástallama, jna. ektui, buo. biebmanlága § 5 vuosttas laddasa nr. 3.

---

¹⁵⁸⁶ tvangsmiddel

¹⁵⁸⁷ stamfiskkonsejjon

Giellddaplána bidjá vuddosa gielldda eanahálddašeapmái iešgudet ulbmiliidda. Jus ohcon guovlu rusttetsadjái lea plánejuvvon dákkár ulbmilii sáhtá ohcama meannudit dušše eanjalohcamin. Jus ohcan lea vuostá giellddaplána mearrádusaiguin ferte várra aiddolašat meannudit plána- ja huksenlága mielde.

4.12.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Áššemeannudeapmi

Konsešuvdnaohcamat biebmat luosa ja dápmohiid borranguollin lea juolluduvvon nu gohcoduvvon konsešuvdnavuoruin. Dákkár konsešuvndavuorut leat leamaš jagiin 1981, 1983 ja 1985. Juohke konsešuvdnavurrui mearriduvvui sierra láchkaásahus biebmanlága olis, mii galggai gustot dušše dán juolludeamis. 1989:s mearriduvvui liige juolludanvuorru Davvi-Romssas ja Finnmárkkus, mas oktiibuot 30 borranguollekonsešuvnna galge juolluduvvot, 20 dán Finnmárkkus. Dán konsešuvdnajuolludeami láchkaásahus dohkkehuvvui ggl. cea. borgemánu 28. b. 1988.

Maŋimuš riikkaviidosáš, oppalaš láchkaásahus konsešuvdnajuolludemiid birra biebmat luosa ja dápmohiid borranguollin, addui geassemánu 21. b. 1985. Láchkaásahus gusto dušše ohcamiidda mat bohte borgemánu 15. b. 1985 rádjai. Odda konsešuvdnajuolludeamit ruovttoluotta váldima, reastaluvvama dahje sullasaš árttaid geažil, galget cuovvut 1985-láchkaásahusa njuolggadusaid. Jus boahteáiggis gártet odda konsešuvndavuorut ráhkaduvvojit odda láchkaásahusat.

Ohcci ferte cállit ohcama mas leat buot áššáiguoskevaš diedut meannudit biebmanlága, hápmanlága, guolledávdalága ja nuoskkidanlága mielde.

Biebmanlohpeohcan sáddejuvvo sihke guolástanhovdii guovllus gosa áiggošii bidjat rusttega ja guoskevaš gildii. Ohcci ovddasvástida, miessemánu 21. b. 1985 § 2 nr. 3 láchkaásahusa mielde, ahte ohcan biddjo almmolaš dárkkistussii ja ahte dát almmuhuvvo dábálaš lági mielde. Dán dahká gielda.

Manjilgo giella lea meannudan ohcama ja árvvoštallan mo dát cuohcá guovllu birrasii, johtalussii dahje eará plánejuvvon ávkkástallamii, sáddejuvvo dat mearkkašumiiguin guolástanhovdii.

Guolástanhoavda sádde ohcama riddodoaimmahakkii dahje hápmanstivrii meannudeapmái ja mearrádussii hápman- ja mearraguovllulága mearrádusaid mielde, fylkkašibitdoaktárii meannudeapmái ja mearrádussii guolledávdalága mielde ja fylkkamánnái birasgáhttenossodahkii meannudeapmái ja mearrádussii nuoskkidanlága mielde. Fylkkamánni cealká de luonddusuodjalan-, olgunastin-, guollebivdo- ja fuoddoberoštumiid hárráige, ja sádde cohkkejuvvon árvvoštallama guolástanhovdii. Iešgudet orgánat sáddejit mearrádusaideaset mángosa juohkehažžii. Jus muhtun dáid orgánain ii atte lobi namahuvvon lágaid mielde, de mearkkaša dát ahte biebmanohcan biehttaluvvo.

Guolástanhoavda de árvvoštallá fágalaccat gokko biddjo, lanjaid, gánnáhahti doaimma vejolašvuodaid, eaiggátberoštumiid báikkálaš gullelašvuoda jna., ja mearrida ohcama biebmanlága ja daid áigeguovdilis lánkaásahusaid mielde. Dán oktavuodas biddjojit vuoddun lága § 1 ulbmilatge earret eará váikkuheames "gánnáhahti ja ceavzilis guovlluealáhusa."

Ohcci gii dárbbáša eatnamage stáhta eatnamiin ohcá seammás Finnmárkku eanavuovdinkantuvrras oastit dahje láigohit eatnamiid. Guolástanhoavda buohtalastá ohcamiid, ja sádde viessosadjeohcama Finnmárkku eanavuovdinkantuvrii jus addo biebmanlohpi. Finnmárkku eanavuovdinkantuvrras meannuduvvojit viessosadjeohcamat dábálaš áššemeannudannjuolggadusaid mielde. Geahca lagat dán birra 2. kapihttalis eanavuovdinortnega birra.

Váidin

Guolástandepartemeanta lea váidalanásahus
Guolástandirektoráhta dahkan mearrádusaide, ja
guolástanhoavdda dahkan mearrádusat guoddaluvvojit

Guolástandirektoráhtii. Iešgudet suorgeiseválddiid dahkan mearrádusaide, lea Riddodirektoráhta váidalanásahus Riddodoaimmahaga (Hápmanstivrra) dahkan mearrádusaide, ja Eanadoalodepartemeanta leat váidalanásahus fylkkašibitdoaktára dahkan mearrádusaide ja Statens Forurensningstilsyn (Stáhta Nuoskkidangohcci) fylkkamánni birasgáhttenossodaga dahkan mearrádusaide.

Váidinnjuolggadusat cuvvo hálddašanlága VI kapihttala, §§ 28 rájes 36 rádjai njuolggadusaid. Konsešuvdnamearrádus lea eanjkalmearrádus ja dan sáhttáge dalle váidit.

Geavat

Luosa ja dápmohiid borranguollebiebmankonsešuvnnat leat dušše addon 3 riikkaviidosaš konsešuvndavuoruin ja liige vuorus 1989:s Finnmárkkus ja Davvi-Romssas.

Guolástaneiseválddiid árvvoštallama mielde ii dárbbáš dálá dilis juolludit eanet konsešuvnnaid. Danin ii leat olus jáhkehahti ahte lagamus boahhteáiggis gártet odda riikkaviidosaš konsešuvndavuorut. Geavadis juolluduvvojit dalle dušše ruovttoluotta váldon konsešuvnnat omd. maŋnil omd. reastaluvvamiid dahje garra rihkkumiid.

Dás ovdanboahdá mii álggos lea celkon ahte hui máŋga juolluduvvon konsešuvnnain eai leat doaimmas. Finnmárkkus leat omd. 67 konsešuvnna biebmat eará guliid go luosa ja dápmohiid, ja dušše sullii 13 dorsekiebmanrusttega ledje doaimmas 1992 álggus. Eanaš dorsekeguollebiebmanrusttegat mat leat doaimmas leat Finnmárkkus.

Go guolástanhoavda árvvoštalai konsešuvdnaohcamiid biebmat luosa ja dápmohiid borranguollin Finnmárkkus, ii lea deattuhan olus gánnáhahttiárvvoštallamiid, sihke go ii leat leamaš nu stuorra beroštupmi go riikkas mudui ja go oppalaccat fylkkas leat ruhtajorru ealáhusas leamaš unnit. Finnmárkkus lea guollebiebman máŋgasii lotnolasat eará ealáhusaiguin, ja dán láhkai sihkkarastimin olles ealáhusvuddosa mii addá doarvái rudalaš vuodu bisuhit báikegotti barggaheami ja ássama. Danin lea váttis cadahit

biebmandoaimma errejuvvon gánnáhahttiárvoštallan Finnmarkkus.

Sáivacáhcebiebman¹⁵⁸⁸ lea geahccaluvvon Guovdageainnus Davviriikkalaš Sámi Instituhta olis ja Deanu eanadoalloskuvlla bokte. Guovdageainnus buvttaduvvui ain 1992:s rávdu. Fylkka birasgáhtteneiseválddit leat álgovuorus vuostá biebama sáivacázadagain, ja dalle erenoamážit stuorát luossajogain. Jogain gos ii jode luossa ii gáržžiduvvo nu sakka. Guolástaneiseválddit eai leat mielas ahte vižžojit guolit eará guovlluin biebamii cázadagain, muhto leat mudui miedis biebamii go váldá ja biebma luondduguoli dihto áiggi ovdal dan goddá. Eaktun lea dalle ahte buot guoli maid váldá ja biebma gullá báikkálaš cázadahkii, ja ahte doaibma ii leavat dávddaid dahje nuoskkit cázadaga. Dehálaš áрта eiseválddiid cavgá geavadii sáivacáhcebiebmamii¹⁵⁸⁹ lea ballu dávddaid leavvamis fylkka luossajohtti jogaide, erenoamážit luossaparasihtta Gyrodactylus salaris.

4.13 MINERÁLAT

4.13.1 Álggahus

Finnmarkku baktevuodus leat golbma geadgelági¹⁵⁹⁰ váldojoavkku, juhkkjuvvon geadgelágiid agi ja boahtimuša mielde. Sis Finnmarkkus ja muhtun oasážiin Oarje-Finnmarkus leat eatnamiin nu gohcoduvvon *prekambralaš*¹⁵⁹¹ geadgelágit, namalassii geadgelágit mat šadde 3000-1000 miljon jagi dás ovdal. Dát geadgelágit gohcoduvvojit vuoddobáktin¹⁵⁹²ge, ja siskkildit ee. gneissa, granihta, gabbro.

Vuoddobáktegeadgelágiin¹⁵⁹³ lea liikká ruovdemálbmii eanemus beroštupmi. Stuorámus avádat ollá guovlluin gaskal Vuotnabada ja Deanus guhkás Ruššii. A/S Sydvaranger

---

¹⁵⁸⁸ ferskvannsoppdrett

¹⁵⁸⁹ innlandsoppdrett

¹⁵⁹⁰ bergart

¹⁵⁹¹ prekambrisk

¹⁵⁹² grunnfjell

¹⁵⁹³ grunnfjellsbergart

doaibma lea vuodduduvvon dán gávnoštupmái. Eará ruovdemálbmagávnoštumit gávdnojit guovllus gaskal Álttá, Guovdageainnu ja Kárášjoga. Muhtun vuoddobákteguovlluin gávdnojit ruonágeadgeávit¹⁵⁹⁴, mas lea kiisafievrrideaddji¹⁵⁹⁵ geardu ja veaikemineralat¹⁵⁹⁶. Ná lea Biedjovákkis, gos lei ruvkedoaibma gitta 1991 rádjai. Dákkár guovlluin sáhtta gávdnot gollige.

Várnjárggas ja Deanus gokcá vuoddobákti nu gohcoduvvon *manjeprekambra*laš¹⁵⁹⁷ geadgelágiid, namalassii ahte geadgelágit leat šaddan 1000-570 miljon jagi dás ovdal. Dábálaš geadgelágit dás leat sáddogeadgi, láiraráktu¹⁵⁹⁸, konglomeratat, dolomihtta ja kvárcihtta.

Finnmárkku olggut osiin, Deanuvuonas ja oarjjás, lea vuoddobákti gokcon *nuorat* geadgelágiin, šaddan 570-400 miljon jagi dás ovdal. Geadgelágit leat laiggohagain dahje hoigangokcasiin badjel boares geadgelágiid, ja dábálamos geadgelágit leat iešgudetlágan garra sáddogeadgi, kvartsihtta, ráktu ja dolomihtta. Ráktodoaimmas leat guhkes árbevierut Álttáguovllus, ja lea ain stuorra ealáhus. Ráktodoaibma lea Irgevuonasge Davvesiididas. Dasa lassin lea doaibma dolomihttagávdnoštumis¹⁵⁹⁹ Bissojogas.

Manjimuš joavku leat geadgelágit mat leat šaddan iešgudet áiggiid dollaváriid¹⁶⁰⁰ doaimmain. Dát gusto omd. nefelinsyenihtii, mii gávdno stuorát gávdnoštumis Stierdnásullos¹⁶⁰¹. Dát gávdnoštupmi lea ávnasgáldu Eurohpa glássa- ja bálseduodjeindustria¹⁶⁰² stuorra oassi.

Buriid gávdnoštumiid geažil lea mineralaroggan leamaš ja lea ain dehálaš ealáhus Finnmárkkus. Gávvuona veaikedoaimmahat lei 1840-70-jagiin stuorámuš industrifitnodat Davvi-Norggas. Dál leat oktiibuot cieža bákterusttetfitnodaga fylkkas. Guovtti fitnodagas lea gággan ja

---

¹⁵⁹⁴ grønnsteinsbelte

¹⁵⁹⁵ kisleirende

¹⁵⁹⁶ kobbermineralisering

¹⁵⁹⁷ senprekambrisk

¹⁵⁹⁸ leirskifer

¹⁵⁹⁹ dolomittforekomst

¹⁶⁰⁰ vulkan

¹⁶⁰¹ Stjernøya

¹⁶⁰² keramikkindustri

roggan málmma. Stuorámus lea A/S Sydvaranger Máttá-Várjjat gielddas, mas 1985:s ledje sullii 1200 bargi, ovdal bargoveahka 1990:s geahpeduvvui 675 bargái. 1996 rádjai galgá álggahuvvot eatnanvulošdoaimma¹⁶⁰³ ja odda buktagiid buvttadeapmi, seammásgo bargoveahka ain galgá geahpeduvvot, várra 250 bargái. Nuppi málbmafitnodagas, Bidjovagge gruber A/S:s Guovdageainnus, ledje 110 bargi ovdal skábmamánu 1991 doaimbottu.

Eará vihtta minerálafitnodaga fylkkas barget buohkat ráktoávdnasiiguin¹⁶⁰⁴; Elkem Nefelin AL Stierdnásullos olggobealde Álttá, Elkem Tana Kvartsittbrudd AS Deanus, Steinsliperiet AS Álttás, AL Alta Skiferbrudd ja Friarfjord AS Davvesiidas. Oktan ávnnaslágideaddjiin¹⁶⁰⁵ barggahit dát oktiibuot badjelaš 440 olbmo. Moanaid dáid fitnodagain leat buorit ávnnasliiggit¹⁶⁰⁶ ja jodihit mealgat vuoittuin.

Lassin fitnodagaide mat leat álggahuvvon, lea luonddugeadgegávdnoštumi geahccalandoaimma mángga sajis fylkkas, ee. Buodggáidnjárggas Máttá-Várjjagis, Sállánis, Láhpi gielddas ja Náranasas Guovdageainnus.

Rikkis gávdnoštumiid geažil leat olu geologalaš kártemat, minerál- ja málbmaohcamat ja luonddugeadgeiskadeamit, ja leage sakka lassánan mañimušjagiidge. Iskkaduvvon lea belohahkii Norges Geologiske Undersøkelse (NGU) olis ja belohahkii priváhta prošeaktaserviid olis.

NGU:s lea Finnmárkkus leamaš sierra logijagáš kártenprográmma mii loahpahuvvui 1992 álggus. NGU ovttasbarggai dalle báikkálaš eiseválddiiguin ja sullasaš industriain oažžun dihte várdosa fylkka minerála gávdnoštumiin ja vejolašvuodain. NGU lea addán dán várdosa áigequovdilis metállaid, industriminerálaid ja luonddugeadggi gávdnoštumiin Finnmárkkus:

"Gávdnoštumiid maid industria ciská /dahje berrešivccii ciskat, belohahkii ovttasbargguin almmolaš orgánaiguin ja ásahusaiguin, leat:

---

¹⁶⁰³ underjordsdrift

¹⁶⁰⁴ skiferråstoff

¹⁶⁰⁵ råstoffleverandør

¹⁶⁰⁶ råstoffreserve

Metállat

- moanat Biedjovákki-lágan objeavttat (golli, veaiki) Guovdageaidnu
- Gárenašmielli¹⁶⁰⁷ ja Boršejávrrit¹⁶⁰⁸ veaiki-PGE-gávdnoštumit, Porsángu
- Golli ja veaiki Ráiteváris, Kárášjohka
- Golli ja veaiki, Riehppovuotna- Gopmavuotna¹⁶⁰⁹
- Nihkkel, Máttá-Várjjat

Buot dovddus gávdnoštumit fylkkas leat iskkaduvvon ja válddahallon málbmalogahallamis mii leat dehálaš diehtovuoddu¹⁶¹⁰ joatkka málbmaohcamii.

Industriminerálat

- Coalbmejávrrí kvárcagávdnoštupmi, Máttá-Várjjat
- Bissojoga dolomihhtagávdnoštupmi, Porsángu
- Návvuona kvartsihhtagávdnoštupmi, Fálesnuorri¹⁶¹¹

Lea ráhkaduvvon várddus fylkka kvárca- ja kvartsihtta- ja karbonáhtaresursain. Ee. vejolaš davvi luonddugáássavuodduduvvon¹⁶¹² industriai lea dát dehálaš diehtun.

Luonddogeadgi

- Láhpi ráktogávdnoštupmi, Láhppi
- Máze luonddogeadgi (ruoná kvartsihtta) Guovdageaidnu
- Láiggohatváldin: gneaisa, Máttá-Várjjat/Unjárga¹⁶¹³ granihtta ja gneaisa, Oarje-Finnmárku ruovdemálbma, Guvžajávri

Luonddugeadgekataloga lea ráhkaduvvon fylkka dehálamos gávdnoštumiiguin. Kataloga lea riikkalaš ja riikkaidgaskaš vuovdaleapmái neavvun".

Sáddo- ja cievragávnoštumit Finnmárkkus leat mávssolaccat. NGU Cievra- ja mollengeadgelogahallamis¹⁶¹⁴, mii Finnmárkui ráhkaduvvui 1983-91 jagiin, leat cohkkejuvvon diedut gávnoštumiid fámolašvuodas, geasus, ávnnasbuorrevuodas ja eanaanus.

---

¹⁶⁰⁷ Karenhaugen

¹⁶⁰⁸ Porsvann

¹⁶⁰⁹ Komagfjord

¹⁶¹⁰ database

¹⁶¹¹ Kvalsund

¹⁶¹² naturgassbasert

¹⁶¹³ Nesseby

¹⁶¹⁴ pukregister

Loahpparaporttain lea dán áigái bargamin, muhto lea liikká diedihuvvon ahte oktiibuot leat logahallon 1052 sáddo- ja cievragávdnoštumi. Stuorámus cievragávnoštumit leat leahkeráiggiin ja leahkenjálmmiin, ja leat stuorra gávdnoštumit Álttás, Unjárggas, Porsáנגgus, Deanus ja Máttá-Várjjagis. Riddogiielddain gávdno baicce unnán cievra. 475 mássavieccahaga logahallo, main 45 diedihuvvojedje leat doaimmas ja 110 duollet dálle doaimmas. Cievrakvalitehta dehálaš gávdnoštumiin Unjárggas, Álttás ja Deanus daddjo leat buorre, ja leat eanaš dát gávdnoštumitge mat Finnmárkkus adnojit kvalitehtacievran. Diedihuvvo vel ahte eanariiddut cievrra ávkkástallama oktavuodas leat unnán eará riikkaosiid ektui.

Seamma sajis leat logahallon 23 geadgemollehaga¹⁶¹⁵ dahje báktevárdinsaji buori mollengeadgekvalitehtain¹⁶¹⁶. Dušše 4 dán lea mallosge bissovaš buvttadeapmi.

Ohcandoaibma lea divrras. 1989 rájes 1990 rádjai leat golut oktiibuot fylkka ohcanprošeavttaide masá duppalaston, 20 miljonas 35 miljonii. Ealáhusdepartemeanta juolludii 1991:s 7,5 miljon Guovdageainnu suohkanis 3-jagáš málbmaohcanprográmmii. Prošeavtta golut oktiibuot leat meroštallon 22 miljonii.

Minerálríggodagaid lágain ja hálddašeamis earuhuvvo mearrideaddjin gaskal *ozolaš* ja *eahpeozolaš* minerálaid. Erohus lea vuodduduvvon nu gohcoduvvon *bákteregálie*, masa dán riikkas leat árbevierut ruovttoluotta 1500-lohkui. Bákteregála lea ahte stáhtas lea sierra eaiggáduššanvuoigatvuohta minerálaide mat eai leat cujuhuvvon ja málmmaide¹⁶¹⁷ mat gávdnožit eatnamiin. Minerálat eai nappo gula eanagieraeaiggáda¹⁶¹⁸ eaiggáduššanvuoigatvuhtii ja ráddejupmái, ja dan sadjái doalahuvvon stáhtii regálan dahje sierravuoigatvuohtan.

Báktelága bokte lea mearriduvvon ahte muhtun minerálat, bákteregála dihte, liikká galget leat *ozolaccat*. Go minerála leat meroštallan ozolažžan, cuovvu báktelágain ahte juohkehaš

---

¹⁶¹⁵ pukkverk

¹⁶¹⁶ pukksteinskvalitet

¹⁶¹⁷ erts

¹⁶¹⁸ overflategrunneier

sáhtta ohcat ja soaita manjil oažžut baktevuoigatvuodaid dáid minerálaid roggamii. Makkár minerálat leat ozolaccat oidno baktelága § 1:s. Dás cuožžu:

"Cuovvovaš minerálat (metállat ja málmmat) leat ozolaccat ja gullet dán lága mearrádusaide:

1. metállat 5 dahje alit iešmássain ja dákkár metállaid málmmat,
2. metállat titána ja arsena ja dáid metállaid málmmat,
3. magnehtakiisa ja riššakiisa.

Jeagge- ja mearramálbma ja doidon golli eai leat ozolaccat.

....."

Eahpeozolaš minerálaid ii siskkil bákteregála eaige dat gula baktelága muddemii. Eahpeozolaš minerálat leat buot minerálat mat eai miehtásit leat meroštallon ozolažžan. Veaháš dárkilat dan cilget, leat vuosttažettiin buot minerálat mat sisdollet metállaid dahje málmmaid vuollel 5 iešmássain meroštallon baktelága § 1 mielde gullet dán jovkui. Dehálaš metállat dás leat nu gohcoduvvon geahppametállat.

Nuppádassii ovdanboahatá baktelága § 1 nuppi laddasis ahte muhtun metállat galget lohkkot eahpeozolažžan, vaikko iešmássa galggašii cealkkihit daid leat ozolažžan. Dát guoská málbmii mii gávdno jekkiin dahje mearas, ja doidon golli, namalassii golli mii lea láirrá, cievrra dahje jogasáddo geardásaš¹⁶¹⁹. Málbma ja golli mii gávdno giddes bávttis lohko nappo ozolaš minerálaid gaskkas.

Goalmmádassii eai leat minerálat mat eai gula baktelága § 1 logahallamii eahpeozolaccat. Dáid minerálaid sáhtta juohkit golmma vuoddojovkui:

1. industriminerálat (omd. kálkageadgi, kvárca ja nefelinsyenihtta),
2. luonddogeadgi (omd. ráktu, márbmor ja lárvihihtta),
3. huksenávdnasat (mollengeadgi ja cievrrat, namalassii cievra, sáttu ja láira).

Diamánttat mat manjimušáiggiid leamaš áigequovdilát Finnmárkkus, gullet eahpeozolaš minerálaide.

---

¹⁶¹⁹ avleiret

Mearavuloš minerálat eai meannuduvvo dán ovdanbuktimis. Sáhtta liikká oanehacat namuhit ahte gávdnoštumit mat leat beroštahtti dál leat petroleuma, skálžosáddu ja mássaluvvosat. Petroleumgávdnoštumiid mudde njukcamánu 22. b. 1985 láhka nr. 11 petroleumdoaimma birra. Skálžosáttu ja mássaluvvosat hálddašuvvojit geassemánu 21. b. 1963 lága nr. 12 mielde diedalaš dutkama ja guorahallan ja ávkkástallan eará mearavuloš luonddugávdnoštumiin¹⁶²⁰ go petroleumgávdnoštumiin. Petroleumgávdnoštumit eatnama vuolde cuvvot miessemánu 4. b. 1973 lága nr. 21 petroleuma guorahallan ja roggan norgga duovdagiin. Oktasaš mearavuloš minerálagávdnoštumiide leat ahte dat gullet stáhtii, ja ahte dárbbášuvvo lohpi guorahallat dahje ávkkástallat gávdnoštumiid.

4.13.2 Láhkavuodus ja njuolggadusat

4.13.2.1 Ozolaš minerálat

Geassemánu 30. b. 1972 láhka nr. 79 bákterusttegiid birra (bákteláhka) stivre ozolaš minerálaid ávkkástallama. Numo namuhuvvon lea vuolggasadji ahte eai cájehuvvon ozolaš minerálat bákteregála vuodul lea stáhta opmodat. Bákteláhka dahká guokte dehálaš spiehkastaga dán vuolggasajis.

Vuosttažettiin leat *ludolaš šerpenvuoigatvuoda*¹⁶²¹ dahje *bákteludolašvuoda*¹⁶²² *prinsihpa* njuolggadusat, geahca báktelága § 2 vuosttas laddasa, mas cuožžu:

"Juohkehaccas lea vuoigatvuohta daid eavttuid mielde ja ráddjehusaiguin mat ovdanbohtet dán lágas ohcat (šerpēt), roggat ja oažžut mihtiduvvot ozolaš minerálaid gávdnoštumiid iežas dahje earáid eatnamiin."

Njuolggadus mearkkaša ahte buot dážat ja dáža searvvit, namalassii searvvit main lea ollásit dáža stivren ja gullá Norgii,

---

¹⁶²⁰ naturforekomst

¹⁶²¹ fri skjerperett

¹⁶²² bergfrihet

sáhttet ohcat dáhtus mielde ozolaš minerálad. Olgoriikalaccain ja olgoriikkalaš servviin fertejit § 2 nuppi laddasa mielde leat konsešuvdna industrikonsešuvdnalága § 17 mielde ovdalگو sáhttet oažžut vuoigatvuodaid bákteleága mielde. Dát njuolggadus lea mearriduvvon muhttot go EEO-šiehtadus boahotá fápmui, nu ahte ovttaskas olbmot ja searvvit mat gullet EEO-stáhtii luvvejuvvojit konsešuvdnageatnegasvuodas. Dáidda gusto nappo ludolaš šerpenvuoigatvuohta ollásit.

Málmma sáhttá álgovuorus ohcat gos ohcci dáhttu, vieris priváhta eatnamiinge. Ovdal ohcama ii dárbbášuvvo formála lohpi, ii eiseválddiin iige eanaeaiggádis. Ohcat fertet datte meriid siskkobealde mat leat biddjon bákteleága 2. kapihttalas. Ii leat ee. lohpi šerpet guovlluin mat leat ráfáiduhhton šerpemii, geahca § 3, mii namuha ee. coahkkebáikki, bealddu, gietti, gilvvagárddi, párkka, valáštalansaji, ja guovlluid mat leat lagat go 100 mehtera viesuin eret. Šerpen ferte vel leat daid meriid siskkobealde mat biddjojit eará lágain, numo omd. nuoskkidanlágas ja kulturmuitalágas.

Šerpenvuoigatvuohta addá vuoigatvuoda váldit geadgeiskkosiid, goaivut rokkiid, unnit bávkkehahttiimiid dahkat; oppalohká bargat maid dárbbáša cielggadan dihte leatgo guovllus minerálat.

Nuppádassii sáhttá bákteleága § 2:s, buo. 3. ja 4. kapihttala, son geas lea šerpenvuoigatvuohta ja gii gávdná ozolaš minerálad, oažžut *báktevuoigatvuoda* gávdnoštupmái. Báktevuoigatvuodat vuodduduvvojit *vuosttas gávnni vuoigatvuoda prinsihppii*, ja mearkkaša ahte sus gii cájeha minerálagávdnoštumi lea vuosttasvuoigatvuohta guorahallat gávdnoštumi lagat mearridan dihte leago rogganveara, namalassii oažžut *ozovuoigatvuoda*¹⁶²³ bákteleága 3. kapihttala mielde. Vuosttas gávdnis lea vuoigatvuohta oažžut *mihtádusage* bákteleága 4. kapihttala mielde jus gávdnoštupmi cájehuvvo leat rogganveara. Báktehoavda dat miediha báktevuoigatvuodaide ohcama mielde, geahca vulobealde.

Šerpenvuoigatvuohta ja báktevuoigatvuodat addet oktiibuot ovttaskas olbmuide ja servviide vejolašvuoda ohcat ja

---

¹⁶²³ mutingsrett

ávkkástallat ozolaš minerála gávdnoštumiin, vaikko ozolaš minerálat nappo álgovvorus lea stáhta omodat.

Báktelága njuolggadusat šerpema, roggama ja mihtádusa hárrái addá dihto vuoigatvuoda ávkkástallat eatnamiin, geahca báktelága §§ 4, 18 ja 37. Muhtun háviid, erenoamážit báktedoaimma oktavuodas, sáhtta dárbbasuvvot eanaráddejupmi, earret maid lánka diktá. Jus eanaeaiggát dahje vuoigatvuodalaš ii eaktodáhtolaccat miedit šiehtadussii, sáhtta mihtáduseaiggát dahje ozolaš¹⁶²⁴ gáibidit bággolonisteami báktelága §§ 40 ja 41 mielde. Bággolonistanáššiin § 41 mielde, mat ee. addet bággolonistanlánkavuodu suorggi boares vuoigatvuoda átestuvvamii, sáhtta gáibidit bággolonisteami dušše maŋŋilgo Ealáhus- ja energidepartemeanta lea addán sierra lobi. Bággolonistuvvo rievttálaš árvvoštemiin suoidnemánu 1. b. 1917 lága nr. 1 mielde.

Juovlamánu 14. b. 1917 **industrikonsešuvdnalága** nr. 16 (lánka goržži, bákterusttega ja eará giddodaga háhkama jna.) II kapihttal guoská dallego doaimmaheaddji, maŋŋilgo lea ožžon mihtádusvuoigatvuoda¹⁶²⁵, álggaha jeavddálaš báktedoaimma gávdnoštumis, dahje gos báktevuoigatvuodat sirdojit earái go sutnje gii álgovvullgalaccat daid hágai. Ealáhus- ja energidepartemeanta addá konsešuvnna.

Lágas leat biddjon moadde spiehkastaga konsešuvdnageatnegasvuodas. Stáhta, dáža gielddat ja fylkkagielddat leat spiehkastuvvon konsešuvdnageatnegasvuodas, nu ahte doaibmabijut dáid olis eai leat konsešuvdnageatnegasat. Konsešuvdnageatnegasvuohta iige gusto geahccalandoibmii man ulbmil dušše lea guorahallat gávnoštumiid roggangánnáhanvuoda¹⁶²⁶. Eaktun lea dalle ahte ii gággo eanetgo 10000 tonna varasmálbma¹⁶²⁷ jahkái, geahca industrikonsešuvdnalága § 18.

Ferte aiddostahttot ahte bákteregála mielde cuovvu ahte njuolggadusat mat dás leat cadamannon gustojit ollásit

---

¹⁶²⁴ muter

¹⁶²⁵ utmålsrett

¹⁶²⁶ drivverdigheit

¹⁶²⁷ råmalm

doppege gos eanaeaiggát ieš dáhttu roggat ozolaš minerálaid iežas eatnamiin. Eanaeaiggátge ferte maiddái doahttalit ahte earát ožžot vuoigatvuoda roggat minerálaid mat leat su opmodagas.

Bákteregála rihkku datte dušše minerálgávdnoštumi eaiggáduššanvuoigatvuoda ja eaiggáduššanvuoigatvuohta eanagierragii gullá ain eanaeaiggádii. Eanaeaiggáda beroštumit leat bákterelágas áimmahuššon ee. šerpema vahátbuhtadasa njuolggadusain, geahca § 6, ja eanaeaiggátdivada mearrádusain go álggahuvvo doaibma, geahca § 42.

4.13.2.2 Eahpeozolaš minerálat

Eahpeozolaš minerálat eai siskkil numo namuhuvvon bákteregála ja gullet eanaeaiggádii. Ii leat addon makkárge oppalaš láchka mii njuolga guoská eanaeaiggáda eahpeozolaš minerálaid hálddašeapmái, muhto moanat lágat, ee. nuoskkidanláchka, guoskkahit ja stivrejit mo riggodagaid avkkástallát. Dehálaš lea vel ahte plánain geassemánu 14. b. 1985 plána- ja huksenlága nr. 77 mielde sáhhtá addit cadni rávvagiid mo eanaeaiggát galgá ávkkástallat gávnoštumi. Jus ii oktage konsešuvdnalágain gusto, lea plána- ja huksenláchka dehálamos láchka eanaeaiggáda ávkkástallama eahpeozolaš gávdnoštumi stivremis. Dehálaš mearrádusat leat plána- ja huksenlága § 84 buo. § 81, mii addá diedihangeatnegasvuoda mássavieccahahkii.

Vuolggasadji juohkehažžii gii dáhttu ávkkástallat eahpeozolaš gávnoštumi, gártá danin náššat *eanaeaiggátšiehtadusa* ovdal ohcan dahje roggan álggahuvvo. Go dán suorggis ii leat addon oppalaš láchkamudden, lea eanaeaiggáda ja doaimmaheaddji duohken šiehtadit eavttuid mo daid ávkkástallat.

Njukcamánu 21. b. 1952 **láchka** nr. 1 **eanaluobaheami jna. birra** doaimmahit eahpeozolaš minerála gávdnoštumiid, sáhhtá geavahuvvot jus eanaeaiggát ii eaktodáhtolaccat daga eanaeaiggátšiehtadusa. Láchka vuodduda bággonolisteami eatnamiid ja gávdnoštumi geavahanvuoigatvuodas dahje

eaiggáduššanvuoigatvuodas, geahca § 1. Bággolonisteapmi lea vuohkasamos gos lea álggahuvvon doaibma ja cájehuvvo ahte gávdnoštupmi ollá ránnjáopmodahkii, dahje gos gávdnojit dárbbášlaš mineráliiggít¹⁶²⁸ ránnjáopmodagas maid eanaeaiggát ii áiggošii eaktodáhtolaccat vuovdit. Eará mihtilmasvuohta lea ahte doaimmaheaddji dárbbáša luotta gávdnoštupmái. § 14 mielde gusto láhka:

"juohkelágan eahpeozolaš minerálaide ja geadgelágiide go dat leat lunddolaš dilis dahje bázahasmásson maŋŋil báktedoaimma, geadgecuohpahaga, bákterusttega dahje sullasaš doaimma."

Seamma mearrádusa mielde galget sáddo-, láira- ja cievragávdnoštumit dušše siskilduvvot go gávdnoštumis lea erenoamáš mearkkašupmi industriai dahje go das leat erenoamáš árvvolaš iešvuodat. Ealáhus- ja energidepartemeanttas dat lea vuoigatvuodavuoddu addit bággolonistanmearrádusa. Bággolonistanvuoigatvuodavuoddu lea hárve adnon, ja ii máinnašuvvo dás lagat.

Eahpeozolaš gávdnoštumi háhkan dahje doaibma sáhtta leat konsešuvdnageatnegahtti golmma iešgudet konsešuvdnalága mielde. Eahpeozolaš gávdnoštumit eai siskilduvvo bákterusttetdoaibmakonsešuvnna njuolggadusaide, geahca industrikonsešuvdnalága II kapihtala.

Geassemánu 17. b. 1949 **láhka** nr. 3

kvárcagávnoštumiid háhkamis gusto kvárca, kvárcihta, krystállakvárca ja kvárcakrystállaid gávdnoštumi háhkamii ja doaimmaheapmái. Geavadis gáibiduvvo konsešuvdna feltspáhtagávdnoštumiide¹⁶²⁹ge, go feltspáhtalaiggohagain dávjá gávdno kvárca.

Suoidnemánu 3. b. 1914 **láhka** nr. 5

káلكageadgegávnoštumiid háhkamis gustojit káلكageadggi, márbmora, dolomihttasidoalli káلكageadggi ja dolomihta. Dušše stuorát káلكageadgegávnoštumit leat konsešuvdnageatnegasat, ja rádjá leat biddjon 100000 tonnii.

---

¹⁶²⁸ mineralreserve

¹⁶²⁹ feldspatbrudd

Dáid guovtti konsešuvdnalágaid njuolggadusat leat seammaláhkai hábmejuovvon ja lea eanaš seamma sisdoallu. Goappašiid lágain lea láigohanvuoigatvuohta gávdnoštupmái dássálaga dan háhkamiin, muhto leat biddjon mánggalágan rájât man guhkes áigásaš lágidanšiehtadusat¹⁶³⁰ fertejit leat ovdal konsešuvdnageatnegasvuohta bohtá fápmui. Goappašiid lágaid mielde leat stáhta, norgga gielddat ja fylkkagielddat luvvejuvvon konsešuvdnageatnegasvuodas. Ealáhus- ja energidepartemeanta galgá addit konsešuvnna lágaid mielde cakamánu 5. b. 1958 ggl. cea. mielde, muhto lea miessemánu 13. b. 1993 rádjai váldesirdon Báktedoaimmahakkii.

Miessemánu 31. b. 1974 **konsešuvdnaláhka** nr. 19 (láhka eiseválddiid konsešuvnna ja oastinodavuoigatvuodas giddodaga háhkamis), gusto vel opmodaga háhkamis mas gávdnojit eahpeozolaš minerálat. Vaikko dávjá ferte leat háhkankonsešuvdna giddodaga háhkamis, sorjjasmeahtun gávdnogo minerálgávdnoštupmi doppe, lea eanaháhkán dovddus minerála gávdnoštumiin beroštahttimus dán oktavuodas. Háhkankonsešuvdnaláhka siskkilda háhkat unnit kálkageadgegávdnoštumiidge, namalassii gávdnoštumiid mat eai gula sierra kálkageadgekonsešuvdnaláhkii. Eanaláigohan- dahje geavahanvuoigatvuoda searvan dahje sirdin earáide guhkitgo 10 jahkái, ja mas lea klausula ahte láigoáiggi sáhttá guhkidit, lea maiddá konsešuvdnageatnegas lága mielde, geahca § 3.

Lágas leat addon moanat spiehkastagat konsešuvdnageatnegasvuodas, sihke opmodaga mihtilmasvuodas ja háhkki sajádagas, geahca konsešuvdnalága §§ 5 ja 6. Dasa lassin eai leat konsešuvdnageatnegasvuodas doaimmat mat leat ožžon konsešuvnna eará konsešuvdnalágaid mielde, geahca § 2 njealjât laddasa. Dát siskkildit nugo cujuhuvvon bajábealde kálkageadggi ja kvárca gávdnoštumiid. Eará dehálaš spiehkastat cuovvu go láhka dušše lea jurddašuvvon giddodagaid háhkamii dahje vuovdimii. Dalle go eanaeaiggát ieš álggaha doaibmabijud iežas eatnamiin, eai šat gula láhkii.

Finnmárkkus leat addon lassi spiehkastagat konsešuvdnageatnegasvuodas. Eanadoallodepartemeantta

---

¹⁶³⁰ leveransekontrakt

addán njukcamánu 30. b. 1990 láhkaásahus dagaha ahte eanaš eaiggáduššanhálddut Finnmárkkus leat luvvejuvvon konsešuvdnageatnegasvuodas háhkankonsešuvdnalága mielde.

Luvven gusto:

-huksejuvvon ja huksekeahtes eatnamiidda maid háhká Finnmárkku eanavuovdinkantuvrras

-priváhta eatnamat gos opmodat ii leat badjel 10 mihtu

-priváhta eatnamat mat leat biddjon eará ulbmilii go eanadollui gielddaplánas, muddenplánas dahje ássanplánas.

Finnmárkkus leat nappo eanaš opmodatháhkamat luvvejuvvon konsešuvdnageatnegasvuodas. Dáid áššiin šaddá eanavuovdinkantuvrra áššemeannudeapmi stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid vuovdimis, lihttoláigoheames ja láigoheames guovddážis. Stuurát priváhta opmodagaid háhkamis ja priváhta opmodagaid mat leat biddjon eanadollui háhkamis cuvvot dábálaš njuolggadusat. Dalle lea Eanadoalodepartemeanttas mearridanváldi stuurát konsešuvdnaáššiin, ja mearridanváldi áššiin mas leat vuollel 15 mihtu eatnamat, leat váldesirdon fylkkaeanadoallostivrraide. Jus oppanassiige šattaš konsešuvdnaášši, lea dan duohken dahkkogo gieldda dahje stáhta oastinovdavuogiatvuohka gustojeaddjin.

Numo ovdanbohtá bákteleága § 1 nuppi laddasis, lea doidon golli, namalassii golli mii gávdno mássaluvvosiin, eahpeozolaš, ja gullá eanaeaiggádii. Doidon gollegávdnoštumit stáhtaeatnamiin leat muddejuvvon borgemánu 18. b. 1987 láhkaásahusas nr. 687 ohcat ja roggat doidon golli, addon bákteleága § 1 nuppi laddasa, 2. cuoggá láhkavuoduin.

Láhkaásahusas ovdanbohtá ahte lohpi ohcat doidon golli, nu gohcoduvvon doidinlobiid, addá Baktehoavda, ja rogganlobiid addá Ealáhus- ja energidepartemeanta.

NOU 1980:18 sáddo ja cievrra birra máinnaša sáddo- ja cievrravaljiid hálddašeami ulbmiliid ja váikkuhangaskaomiid. Njuolggadusat mat dás leat addon dákkár riggodagaid hálddašeamis, ee. ahte berrešii deattuhit birasdeasttaid ávkkástallamis ja ahte ferte ovddidit doalloplána ovdal addo lohpi mássavieccahakkii, leat geavadis leamaš guovddážis eanavuovdinkantuvrra dákkár eahpeozolaš minerálaid

hálddašeames. Eanavuovdinkantuvrra hálddašeapmi lea máinnašuvvon dárkilat vulobealde 4.13.5. cuoggás.

4.13.2.3 Oktasaš njuolggadusat

Finnmárkku 1992-1995 fylkkaplána hábme fylkkagieldda mihttomeari eatnamiid ealáhuslaš geavaheapmái. Dás cuožžu sáddo ja cievrra birra 125. siiddus:

"Cievra ja luvvosat fertejit hálddašuvvot regiovnalaccat ja guhkes áigge badjel (erenomáš buorit luvvosat berrejit várašuvvot ulbmiliidda masa leat biddjon mearriduvvon kvalitehtagáibádusat).

Sátto- ja cievragoavumat leat dán rádjai dahkkon sahtedohku. Stuorra ja smávva cievvaroggamat leat rahppon almmá jurddaškeahtta mo dáid odasmahttit, ja olu buorre luovus lea geavahuvvon headjut atnui.

Ovdal go odda luovusrogamat rahppojit ferte leat plána mo galgá loahpahit roggama. Ferte maid sihkkarastit ahte leat duodalaš doaimmaheadjit geat jodihit doaimma, nu ahte barggut maid sáhttet loahpahuvvot. Dálá luovusgoaivvohagat berrejit maid doaimmahuvvot ja loahpahuvvot seamma prinsihpa mielde."

Minerálriggodagaid birra cuožžu seamma sajis:

"Minerála- ja málbmaohcan muhtun guovllus dábálaccat ii boade dagahit erenomáš riidduid suodjalanberošteaddjiiguin.

Bákerusttetdoaimmat ja luvvosiid váldin sáhttet dattege dagahit dákkár riidduid. Minerála- ja málbmaozadettiin sáhttet baicce cuožžilit váttisvuodat eará ealáhusdoaimmaheddjiide, nugo mat boazoealáhussii. Ohcandoaimmaid áigge lea danin dehálaš diedihit gos/makkár báikkít leat, nu ahte norddameamit eai cuožžil.

Jus minerála- dahje málbmagávdnosat orrut leamen gánnáhahtti, de ferte doaimmahit ahte cadahuvvo váikkuhancelggadeapmi. Ferte goitge doalahit nugo prinsihppan ahte guovllut eai galgga ráfohuvvot/suddjejuvvot ovdal go minerálalaš ressursat leat iskajuvvon."

Minerálealáhus deattuhuvvo dehálaš boahttevaš ealáhussan, ja cuožžu 56. siiddus :

"Vaikko vahkamuš dán ealáhussii ii sáhte buhtadit daid 450 bargosajiid mat jávket A/S Sydvaranger:s 1996/1997 rájes, cájehit

bohtosat iskkademiin ahte minerálaealáhusas leat stuorát vejolašvuodat go mii dán rádjai lea leamaš dovddus."

Riggodagaid ávkkestallamii hábme fylkkaplána cuovvovaš mihttomeriid:

"1. Ain vahkamuš árbevirolaš málmmaide, alolašmetállaid ja industriamineralaide
2. Árvvoštallat leat go rámiduvvon proševttat gánnáhahti.
3. Bajimuš árvohábmen minerálalaš ressursain.
4. Álggahit ásahit oktasaš márkanfievrridan-, vuovdin- ja jodihansuorggana Davvi- Norgga luondogedggiid várás ovttasbargguin Riikkaasselávdegottiin."

4.13.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

4.13.3.1 Ozolaš minerálat

Ozolaš minerálaid stivre báktelága ja industrikonsešuvdnalága bokte Báktedoaimmahat ja Ealáhus- ja energidepartemeanta.

Ealáhus- ja energidepartemeanta lea bákterusttetsuorggi bajimuš fágalaš váldi, ja lea Báktedoaimmahaga ja Norges Geologiske Undersøkelser (NGU) bajit orgána.

Departemeanta sáhtta miedihit konsešuvdnaohcamiidda doaimmahit ozolaš gávdnoštumiid industrikonsešuvdnalága 1917 mielde. Konsešuvnna sáhtta § 13 vuosttas laddasa mielde addit "go dábálaš deasttat eai vuosttil dan ". Hábmemis dihtto iešgudet servodatlaš deasttaid árvvoštallan. Eai leat addon njuolggadusat makkár dábálaš deasttat galggašedje váldot mielde ja maid erenoamážit galggašii deattuhit.

Dasa lassin sáhtta § 13 nuppi laddasa mielde olu lohpaí bidjat *eavttuid*, sihkkarastin dihte váldit doarvá deastta guovllu eará geavahanberoštumiide. Eavttut mat erenoamážit sáhttet leat áigeguovdilát dán oktavuodas leat ee. 11. cuokkis, mas cuožžu ahte berrešii gohccut konsešuvdnalacca¹⁶³¹, nu guhkás go sáhtta mádohis bilidemiid ja goluid haga:

---

¹⁶³¹ konsesjonær

"vai luonddugávdnoštumit ja guovllut eai billašuva go ii galggašii diedalaš dahje historjjálaš árttain, dahje guovlluid luondducábbodaga ja sierravuolta geažil."

Dasto addá 17. cuokkis lobi:

"bidjat lassi eavttuid mat juohke háve dárbbášuvvojit dábálaš deasttas dahje priváhta gillán beroštumiid áimmahuššamis."

Ealáhus- ja energidepartemeantta eavttuid molssaeaktun, sáhttá konsešuvdnaohcci ieš iskat coavdit vejolaš riidduid mat bohciidit doaimma geažil. Dán oktavuodas lea namuhanveara ahte konsešuvdnaohcci moddii lea šiehtadallan boazodoaluin báktedoaimma vahága ja bilideami buhtadasas. Ealáhus- ja energidepartemeantta lea dákkár háviid atnán boazodoalu beroštumiid leat doarvái áimmahuššon.

Namuhit sáhttá vel ahte Ealáhus- ja energidepartemeanttas industriakonsešuvdnalága § 13 nr. 3 mielde lea dihto iehcanas gohccigeatnegasvuolta bákte rusttegiiguin. Departemeantta ja Báktedoaimmahaga barggut bálddalastot, nu ahte váldoovddasvástádus cuovvut beaivválaš doaimma leat dodjaluvvon Báktedoaimmahakkii fágaeseváldin, ja departemeantta searvá eanet prinsihpalaš dahje rudalaš dehálaš áššiin.

Báktedoaimmahat lea Ealáhus- ja energidepartemeantta fágaossodat minerálriggodagaid dáfus, ja ovddasvástida báktelága mielde riikka ozolaš minerálriggodagaid hálddašeami ja ávkkástallama. Ovdal ledje Romsa ja Finnmárku okta riikka vida báktemeašttirguovlluin. Skábmamánu 29. b. 1985 ggl. cea., addon báktelága § 57 láchavuoduin, mearriduvvo báktemeašttirguovllut ovtastuvvot Troanddimii. Danin leat ožžon riikkaviidosas hálddašanorgána mas lea váldoovddasvástádus minerálriggodagaid hálddašeamái ja mii lea badjelasas váldán bargguid mat báktehoavddain ledje iešgudet njuolggadusaid mielde. Ii leat vel visot cohkkejuvvon go Nordlándda báktemeašttirguovlu ain bistá, muhto cohkken ollášuhtto lagamus jagiin.

Báktedoaimmahaga doaibma lea muddejuvvon Ealáhus- ja energidepartemeantta addán cakkamánu 19. b. 1990 láhkaásahusas. Láhkaásahus addá dievaslaš mearrádusaid mo Báktedoaimmahat galgá áimmahuššat bargguidis báktelága mielde. Dasa lassin cuožžu ahte Báktedoaimmahat lea Ealáhus- ja energidepartemeantta báktevuoigatvuodaid áššedovdi orgána, ja ahte galgá addit raporttaid ja julggaštusaid maid departemeanta bivdá, geahca § 2 buo. § 13.

Báktedoaimmahahkii addo dasto ovddasvástádus fuolahit ahte govttolaš birasdeasttat adnojit go báktedoaimmaid pláne ja doaimmaha, ja ahte sii geat váldet oktavuoda ossodagain galget oažžut rádiid ja oaivadusa maid dárbbášit, geahca § 11.

Bákteláhka láhkaásahusaiguin albmada makkár barggut Báktedoaimmahagas leat ozolaš minerálaid hálddašeames. Barggut leat guovtteláganat: Vuosttažettiin galgá Báktedoaimmahat meannudit báktevuoigatvuodaid ohcamiid, namalassii ozovuoigatvuoda ja mihtádusaid. Nuppádassii galgá Báktedoaimmahat gohcit minerálohcamiid ja mineralroggamiid.

Jus ohcci¹⁶³² gávdná maidege, ferte sus leat Báktehoavddas *ozovuoigatvuoda lohpi*, ovdalgo sáhtta gávdnoštumi eanet iskat. Dán njuolggadusat cužžot báktelága 3. kapihttalis.

Ozoohcama mearrideapmi cuovvu dárkilit njuolggadusaid. Báktelága §14:s leat namuhuvvon guhtta biehttanártta, mat leat inta ja mat leat ollislacat albmadvuvvon. Biehttanárttat leat ee. ahte minerála masa ohcco ii leat ozolaš, ahte meannudandivat ii leat mákson dahje ahte ohccis ovddežis leat báktevuoigatvuodat dán guovllus. Jus ii oktage dáid biehttanárttain doala deaivása, sáhtta ozolaš gáibidit oažžut ohcama miedihuvvot ja ohcanreive galgá juridihkalacat cállot, geahca § 15.

Báktehoavda ii sáhte lágaid mielde biehttalit ohcama eará deasttaid mielde go mat ovdanbohtet lágas. Fágalaš árvvoštallamat, omd. ahte ozolaš fágallacat ii leat dohkálaš dahje ii sáhte navdit gávdnat albmadvuvvon minerála, dahje eará árttain, numo omd. go ohcan ja geahccalandoaibma leat

---

¹⁶³² skjerper

vuostá guovllu eará deasttaid, ii sáhte nappo vuoduštuvvot biehttaleapmái.

Ozovuoigatvuoda áigga lea ahte dat galgá addit doaimmaheaddjái vejolašvuoda geahccalandoibmii ja eará iskkademiide, nu ahte gávdnoštumi mánggadáfotvuoda, mahtodaga ja lágášvuoda sáhtta mearridit. Diedut leat mearrideaddjin sáhttago gávdnoštumi manjit mihtádusohcamis dárkot rogganvearan. Jus guovllus gávdnožit eará ozolaš minerálat go maid ozolaš álgovuolggalaccat háliidii iskat, oažžu ozolaš vuoigatvuoda iskat dáidige seammaláhkaigo minerálaid son aitosaccat ozai.

Ozolaš ii sáhte dahkat stuorát meassamiid dahje vahágahttit vierroopmodaga go mii dárbbášuvvo sáhttit iskat, geahca báktelága §§ 17 ja 18. Eará ráddjehusat sáhttet cuovvut go earát leat ožžon báktevuoigatvuodaid seamma guovllus; ozolaš ii sáhte iskat gokko earát juo leat ožžon mihtádusa, dahje oktasaš guovlluin gos eambosat leat ožžon ohcanvuoigatvuoda ja iskkadeamit átestit boares vuoigatvuoda.

Ozovuoigatvuohta addo dábálaccat 7 jahkái. Lea láchkavuoddu guhkidit áigodaga 3 jagiin, muhto dalle gáibiduvvojit nana árttat, omd. ahte ozolaš, árttain masa ieš ii lean sivalaš, lea headuštuvvon iskat numo plánejuvvon ozoguovllus.

Ozovuoigatvuohta geatnegahtta ozolacca sihkkarastit guovllu, nu ahte olbmot ja šibihat eai vahágahtto. Geatnegasvuohta gusto sihke iskkadanbargui ja go dát leat loahpahuuvon. Váfistangeatnegasvuohta lea muddejuvvon Ealáhus-, oljo ja energidepartemeantta addán borgemánu 18. b. 1987 láchkaásahusain nr. 688 ja 689.

Dehálaš bealli ozovuoigatvuodas lea vuosttas gávdni vuoigatvuoda prinsihpa váikkuhus, ja mearkkaša ahte ozovuoigatvuodas cuovvu vuosttasvuoigatvuohta mihtádussii. Eambosiidda sáhtta seamma guovllus miedihit ozovuoigatvuoda, nu gohcoduvvon badjálaso¹⁶³³, muhto mihtádusa ohcamis vuoruhuvvo boarrasamos vuoigatvuohta, geahca báktelága § 24. Go lea ožžon miedihit ozohcamii, lea nappo vuoruhuvvon jus ferte ohcat mihtádusa, diedusge dainna

---

¹⁶³³ overmuting

eavttuin ahte ohcci beales lea lága gáibádus oažžut mihtádusa devdon.

Mihtádusohcan sáddejuvvo Báktehovdii. Áigemearri sáddet mihtádusohcama lea biddjon 7 jahkái maŋŋilgo ozoreive lea juridihkalacat cállon, muhto áigemeari sáhtá guhkidit gitta 3 jagiin erenoamáš háviid, geahca báktelága §§ 20 ja 21.

Mihtádusohcama mearridanfáddá lea cájehitgo ovddiduvvon iskkamat ja mihtideamit ahte gávdnoštumis leat dákkár máŋggadáfotvuohta, mahtodat ja lágášvuohta ahte dan sáhtá navdit leat, dahje govttolaš áiggis šaddat, rogganvearan, geahca § 23. § 33 mielde sáhtá ohcci gáibidit oažžut ohcamii miedihuvvot jus lága eavttut leat devdon. Mihtádus lea nuppiin sániiguin vuoigatvuohta masa galgá miedihit go láchkaduvvon eavttut leat devdon. Dát deattuhuvvo go mihtádusohcan báktefágalaš¹⁶³⁴ dilálašvuodain dušše sáhtá biehttaluvvot jus dieduid mielde lea cielggas ahte gávdnoštupmi ii leat rogganveara, geahca § 29 nr. 2. Láhka iige divtte eará, mat eai leat báktefágalaš deasttat, sáhttit vuodustit biehttaleami. Galget aivve leat ávkkálaš minerálaávkkástallama deasttat mat galget vuodustit Báktehoavdda mearrádusa.

Jus ohcamii miedihuvvo, galgá lágiduvvot mihtideapmi, mihtádusa rájáid merkemii, geahca ee. báktelága §§ 30 ja 35 ja borgemánu 18. b. 1987 láchkaásahusaid nr. 693 ja 694. Eanaeaiggát, iešgudet geavahanberoštumit ja earát geain lea ozo- dahje mihtádusvuoigatvuodat diedihuvvojit dan birra. Sisagohccuma ulbmil lea diedihit ráhkkanuvvon doaimmas iige váikkut mihtádussii. Mihtádusas ii galgan leat stuorát geografalaš viidodat go dárbbášuvvui gokcat gávdnoštumi, ja ráddjejuvvo ovddeš ozoguovllu osiide.

Mihtádusvuoigavuohta addá mihtáduseaiggádii vuoigatvuoda roggat ja ávkkástallat mihtádusguovllus buot ozolaš minerálain, geahca § 38. Muhtun muddui sáhtá mihtáduseaiggát maiddá i ávkkástallat eahpeozolaš minerálainmihtádusas, geahca báktelága § 39. Dás leat dihto spiehkastagat, ee. gokko mihtádusa eahpeozolaš minerálat bidjet ruvkedoibmii iehcanas vuddosa.

---

¹⁶³⁴ bergverksfaglig

Mihtáduseaiggátge geatnegahtta, seammaláhkai go ozolaš, sihkkarastit guovllu, geahca § 39 a, buo. borgemánu 18. b. 1987 láhkaásahusa nr. 688 ja 689.

Mihtádusvuoigatvuohta lea eaktun oažžut doaibmakonsešuvnna bákerusttegii industrikonsešuvdnalága mielde. Geahca industrikonsešuvdnalága II kapihttala, buo. báktelága § 36. Dalán go mihtádusreive lea juridihkalaccat cállon ja doaimmaheaddji lea ožžon doaibmakonsešuvnna, sáhtta álggahit ruvkedoaimma, geahca § 36. Doaibma ferte datte leat eará lágaid mielde, ee. plána- ja huksenlága ja nuoskkidanlága.

Mañjilgo mihtádusvuoigatvuohta lea addon, lea doaimmaheaddjis 10 jagi álggahit geahccalandoaimmain dahje ohcat doaibmakonsešuvnna gávdnoštupmái, geahca industrikonsešuvdnalága § 12 vuosttas laddasa. Áigemeeriid sáhtta Ealáhus- ja energidepartemeanta guhkidit. Áigemeeriid vuodustus lea ahte cájehuvvon minerálriggodagat eai galgga leat ávkki haga.

Báktedoaimmahaga nubbi váldobargun, lea *gohcit ja gozihit* báktedoaimmaid ja málbmaohcama¹⁶³⁵ riikkas, geahca báktelága 8 kapihttala, buo. cakcamánu 19. b. 1990 láhkaásahusa Báktedoaimmahaga birra.

Gohcci lea nu ahte iskkademiid, ruvkedoaimma álgima dahje heaittiheami plánat galget sáddejuvvot cuvgehussii Báktedoaimmahahkii. Dasto geatnegahtta son gii lea iskan málbmagávdnoštumi minerálroggama áigumušain sáddet Báktedoaimmahahkii raportta iskkademiin ja makkár bohtosiidda jovde, geahca borgemánu 18. b. 1987 láhkaásahusa nr. 697. Seamma geatnegahttet ruvkeeaiggádat, geat jahkásaccat galget sáddet raportta maid leat roggan mañjimušjagi. Báktedoaimmahat gohcá njuolga iskkadanbargguid ja doaimmaidge, nu ahte dát geavvá dohkálaš lági mielde ja láhkamearriduvvon njuolggadusaid ja addon konsešuvnnaid mielde.

Báktedoaimmahat galgá gohcit ja váfistit heaittihuvvon ruvkkiid main ii šat leat ovddasvástideaddji eaiggát. Dán bargui juolluduvvo stáhtabušehtas ruhta jahkásaccat.

---

¹⁶³⁵ prospektering

Dihto háviin galgá Báktedoaimmahat leat árjjalaš stáhta beales. Gokko stáhtas lea eaiggát- dahje hálddašanoavddasvástádus iskkadanbargui dahje doibmii, lea Báktedoaimmahaga bargun fuolahit plánema ja cadahit doaimmaid mat dárbbášuvvojit, omd. sihkkarastit laigenbáikki, álggahit doaimbajuid nuoskkideami vuostá dahje headuštit doaimbajuid eará heajos váikkuhusaid lundui ja birrasii. Stáhtage sáhtta iešgudet árttaid geažil doalahit ozo- dahje mihtádusvuoigatvuodaid. Ealáhus- ja energidepartemeanta lea miessemánu 13. b. 1993 lánkaásahusas sirdán válddi addit ozo- dahje mihtádusvuoigatvuodaid ovdaoastinšiehtadusa¹⁶³⁶ Báktedoaimmahahkii.

4.13.3.2 Eahpeozolaš minerálat

Ii leat oktage fágaeiseváldi masa lága bokte lea addon oavddasvástádus eahpeozolaš minerálaid hálddašit. Mánja iešgudet konsešuvdnalága sáhttet datte gustot dákkár gávdnoštumiid háhkamis ja doaimmas, mii diktá konsešuvdnaeiseválddiid stivret riggodathálddašeami.

Ealáhus- ja energidepartemeanta lea miessemánu 13. b. 1993 girjjiin sirdán válddis addit konsešuvnna kvárca- ja kálkageadgekonsešuvdnalágaid mielde Báktedoaimmahahkii, geahca vulobealde.

Doidon gollerogganlobit stáhtaeatnamiin addá Ealáhus- ja energidepartemeanta borgemánu 18. b. 1987 lánkaásahusa nr. 687 njuolggadusaid mielde. Dás cuožžu ahte lobiid dušše sáhtta addit go ohcci jáhkehahttin dahká ahte gávdnoštumis leat dákkár mánngadáfosvuohta, mahtodat ja lágašvuohta mudui ahte sáhtta navdit leat, dahje govttolaš áiggis šaddat, rogganvearan. Dás leat nappo seamma dovddaldagat go mihtádusas báktelága mielde, geahca lága § 23.

Lohpi sáhtta addot gitta 20 jahkái, ja lohpi galgá leat biddjon "dihto guvlui". Hábmén lea dulkojuvvon nu ahte sáhtta addit lobi dušše ovttá gildii. Lobis sáhtta bidjat doaimmaeavttu, «eiseválddiid, ránnjaid ja álbmoga beroštumiid

---

¹⁶³⁶ händgivelsesavtale

áimmahuššamii». Láhkaásahus addá njuolggadusaidge cujuhit stáhtaeatnamiid luottaide, viesuide ja rusttegiidda mat dárbbášuvvojit doibmii.

Vuoigatvuodalaš geatnegahtta sáddet dieduid roggon gollemearis Báktedoaimmahakii, mii vel goziha ahte doaibma ja eavttut doahttaluvvojit. Vuoigatvuodalaš iige sáhte vuovdit golli geasa áiggošii; stáhtas lea vuoigatvuohta gáibidit oažžut ja lonistuvvot golli lagat mearriduvvon hatti mielde.

Báktedoaimmahat sáhtta addit háhkankonsešuvnna kvárca- ja kálkageadgekonsešuvdnalágaid mielde "go dábálaš deasttat eai vuosttil dan", geahca kálkageadgelága § 4, buo. kvárcakonsešuvdnalága § 4. Ealáhus- ja energidepartemeantta váldesirdimis leat addon njuolggadusat dasa maid dát árvoštallan mearkkaša. Makkár deasttat leat gustojeaddji juohke áššis, cielggaduvvo ráhkkaneeaddji gulaskuddamis.

Dasto sáhtta lágaid § 4 nuppi ja goalmát laddasa mielde mearridit "gávdnoštumi doaimma eavttuid" ja mudui "eavttuid mat gáibiduvvojit dábálaš deasttas". Dás lea ráhkaduvvon dábálaš eavttut mat doibmet jus konsešuvdnaohcamii miedihuvvo.

Báktedoaimmahat addá lobi ohcat doidon golli, buo. láhkaásahusa ohcat ja roggat doidon golli stáhtaeatnamiin, beaiváduvvon borgemánu 18. b. 1987. Lohpi sáhtta addot gitta 5 jahkái, muhto dábálamos lea 1-2 jahkái. Lohpi lea ráddjejuvvon dihto guvlui, geavadis ovtta gildii. Guovllus sáhttet leat lassi ráddjehusat, omd. go gielddaoasit leat priváhta opmodagat dahje go leat biddjon ráddjehusat guvlui, omd. sáhtta guovllus leat johtolatgielddus.

Lohpi addá vuoigatvuoda iskat doidon geardásaccaid, váldit iskkadanbihtáid ja geahccalandoidit. Lohpi lea iežaslaš, ja ovdaláigoheami galgá Báktedoaimmahat dohkkehit.

Golleohccis lea várrogasvuodageaskku¹⁶³⁷. Dábálaš lobi lea dát hábmejuvvon ahte "ohcci galgá leat várrogas nu ahte ii vahágahtto eanet go áibbas dárbbášlaccat ja nu ahte luondu ii dárbbášmeahttumit billašuva".

---

¹⁶³⁷ varsomhetsplikt

Sihkarvuodadáhkádusa¹⁶³⁸ ja buhtadanovddasvástádusa njuolggadusat bákteleága §§ 5 ja 6 addojit seammaláhkai dás. Jus vahágahtta de daid ferte buhtadit beroškeahtta golleohcci beale sivas. Báktedoaimmahagas lea dásge gohcci- ja gozihanbarggut.

Eanadoallodepartemeanta lea konsešuvdnaváldi go eahpeozolaš gávdnoštumi háhkan gullá 1974 konsešuvdnalága njuolggadusaide. Vuolled 15 mihtu eatnamiidda lea váldi sirdon fylkkaeanadoallostivrii.

Konsešuvdnalága §§ 7 ja 8 albmadi makkár deasttat galget biddjot konsešuvdnamearrádussii vuoddun. Deasttain vuhtto bures lága ulbmil, mas § 1 cuodjá ná:

"Dán lága ulbmil lea muddet ja dárkkisit giddodagaid vuovdima vai eanadoalu buvttadaneatnamat ja dakkár eaiggát- ja geavahandilálašvuodat mat leat ávkkálamos servodahkii suodjaluvvojit beaktilit, ee. fuolahan dihte:

1. eana-, gilvvagárddi- ja vuovdedoalloaláhusa (eanadoalloaláhusa)
2. hukseneatnamiid dárbbu
3. dábálaš luonddusuodjalanberoštumiid ja olgunastinberoštumiid
4. servodatlaš dohkálaš haddeovdáneami giddodagaid dáfus."

§ 7 mielde ii galgga konsešuvdna dábálaccat addot, jus háhkama ulbmil lea duohccut ruda, cohkket giddodagaid dahje ferte navdot ahte háhkki geahccala náššat vuoittu oanehis áigebotta opmodagavuovdimis. § 8:s gáibiduvvo lassin ássan- ja jodihangeatnegasvuoda ja ulbmálaš doalu, go háhkan gusto eanadoalloopmodahkii. Ovdalgo ohcamii miedihuvvo ii leat lága ulbmil eaige dan vihkkedallamat nappo jurddašuvvon njuolga háviidego háhkan gusto eahpeozolaš minerálgávdnoštumiide.

§ 9 mielde sáhtta bidjat "dakkár eavttuid mat juohke háve gáibiduvvojit daid ulbmiliid dihte maid láhka galggašii ovddidit". Lága deasta siskkilda dušše muhtun muddui deasttaid mat leat áigeguovdilát eahpeozolaš minerála gávdnoštumi háhkamis. Dán cuoggás lea datte Ealáhus- ja energidepartemeantta ja Eanadoallodepartemeantta gaskasaš šiehtadusa mielde dohkkehuvvon dábálaš eavttut maid galgá bidjat go háhkan gusto eahpeozolaš minerála gávdnoštupmái. Eavttut leat geardduhuvvon vulobealde 4.13.4.2. cuoggás.

---

¹⁶³⁸ sikkerhetstillelse

4.13.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Cuovvovaccat galget iešgudet mearridanorgánaid áššemeannudannjuolggadusat ja geavat govviduvvot. Fylkkageologa ii leat njuolga ožžon hálddašanbargguid, ja ii leat danin namuhuvvon orgánavárdosis main leat hálddašanbarggut. Fylkkageologa lea datte guovddážis áššemeannudanmuttus go son fylkkagiella beales cealká bákterusttega ja minerálávkkástallama áššiin. Dasa lassin lea fylkkageologa fágalaš bagadalli giellaide ja earáide, eanjaláššiin ja plánenbarggus. Finnmárbkkus lea 1982 rájes leamaš fylkkageologa fylkkagielladas, mii cielgasit nanne báikkálaccat stivret sáhttit minerárriggodagaid ávkkástallama.

4.13.4.1 Ozolaš minerálat

Doaibmakonsešuvvna ohcan sáddejuvvo Ealáhus- ja energidepartementii. Industrikonsešuvdnalága § 24 addá njuolggadusaid mii ohcamis galgá cuožžut. Ee. galget prošeavtta válddahusat leat ohcama mielde, ja sáhttá gáibidit oktan tevnnegiiguin, kárttain j.s. jus departemeantta mielas dárbbášuvvo. Gáibiduvvoge ahte ohcamis lea eanaeaiggátšiehtadus, diedut oastin- dahje láigosupmi hárrái, ohcci válddahusa, guovlluválddahus ja leago ja jus, de mo guovlu lea muddejuvvon.

§ 24 njealját laddasa mielde galgá "dábálaccat" oažžut cealkámuša guoskevaš fylkkagielladas ja giellastivrras ovdal ohcan mearriduvvo. Dán láhkai beassá oaidnit makkár beroštumit guoskkahallogit doaibmabijus ja maid báikkálaccat oaivvildit doaimma hárrái. Cielgá vel sáhttágo báktedoaimma álggahit gustojeaddji muddenplánaid mielde.

Earret dáid eai leat addon oppalaš njuolggadusat makkár orgánat galget beassat cealkit dása, ja molsašuvvá veahá makkár orgánat gulaskuddojit. Báktedoaimmahat váldo áššesuorggi fágaorgánan mielde árvvoštallat ohcama

báktefágalaccat. Dasa lassin sáhttá oažžut cealkámušaid Eanadoallodepartemeanttas, Gielddadepartemeanttas, Birasgáhttendepartemeanttas ja fylkkadoaktáris, gii cealká áššai Sosialdepartemeantta beales. Báktedoaimmas stáhtaeatnamiin Finnmárkkus beassá Finnmárku eanavuovdinkantuvra cealkit áššái.

Doaibmakonsešuvdnaohcamiid mearridanfáddá lea jus "dábálaš deasttat vuosttaldit dan", geahca lága § 13 vuosttas laddasa. Makkár dábálaš deasttat leat gustojeaddji juohke áššis, bohtet ovdan cealkámušain maid ovddalgihtii leat ožžon. Stuurát báktedoaimbajuin sáhttá dasa lassin leat cielggadan cuozahusaid plána- ja huksenlága njuolggadusaid mielde, mii cielggada vudolaccat mo plánejuvvon doaibmabidju cuohcá lundui, birrasii ja servodahkii. Oppalohkái govvejit gulaskuddancealkámušat ja cuozahuscielggadeapmi makkár beroštumit guoskkahuvvojit doaibmabijus ja makkár váttisvuodaid gávdnoštumi doaibma dagaha. Lea diedihuvvon ahte Ealáhus -ja energidepartemeanta ii iskka dade eanet cilgen dihte guoskkahuvvojit báktedoaimmas eará dábálaš beroštumit go mat ovddalgihtii lea bohtán ovdan.

Makkár eavttuid galggašii bidjat, molsašuddá doaibmabiju sajádagas, guovllu vuostálasti ealáhusberoštumiin jna. Dás vuodduda departemeantta eanaš cealkámušaide mat leat bohtán ovdan gulaskuddamis ja jus lea cilgejuvvon mo dat cuohcá. Konsešuvdnaeavttut mat mearriduvvojit, molsašuddet.

Ozovuoigatvuoda ja mihtádusa ohcama mearrida Báktehoavda, bákteleága dovddaldagaid mielde. Ozoohcama hámi ja sisdoalu njuolggadusat leat meannuduvvon bákteleága §§ 10-12, buo. borgemánu 18. b. 1987 láhkaásahusa nr. 690. Dehálaš oasit leat kárta gos háliidivcce ozoguovllu ja várddus makkár minerálaid navdá gávdnat. Mihtádusohcama sisdoalu ja hámi gáibádušat leat addon §§ 26-28:s ja borgemánu 18. b. 1987 láhkaásahusas nr. 692.

Báktehoavdda beales ii gulaskuddo ovdal ohcan mearriduvvo, ii guovddášhálddahasain iige báikkálaccat. Dát geavat lea mealgat vuodustuvvon dasa ahte ozoohcana leat hui

vuoigatvuodahámát¹⁶³⁹, ja dasa galgá miedihit jus formála eavttut § 14 ja 15:s leat devdon. Dákkár áššiid áššemeannudeapmi ráddjejuvvo danin guorahallat leatgo minerálat ozolaccat, leago ozoguovlu doarvái dárkilit albmadvuvvon ja leago meannudandivat mákson. Jus ohcan bohtá vieris stáhtaborgáris dahje searvvis, ferte ohcci vuos leat ožžon konsešuvnna.

Mihtádusohcama meannudeames lea dehálamos iskat leago gávdnoštupmi ozolaš. Mearrádus galgá vuodduduvvot gávdnoštumi kvalitehtii, mahtodahkii, rogganvejolašvuodaide ja olamuddui, ja danin lea eaktun ahte lea iskkadvuvvon bohkat báikkis, nu ahte gávdnoštumi metállasisdoalu¹⁶⁴⁰ sáhtta iskat. Moanaid háviid lea dasa lassin doaibmageahccalanáiggis iskkadan gávpemárkaniid, mii maiddái váldo mielde roggangánáhanvuoda árvvoštallamis.

Báktevuoigatvuodaid ohcamiid ohcanmeannudeamis vuhtto ahte báktefágalaš deasttat leat nannosat, ja eará servodatlaš deasttaid ii sáhte lága mielde váldit mielde. Dalle go eará beroštumit guoskkahuvvojit gávdnoštumi doaimmas, árvvoštallojit datte dát doaibmakonsešuvdnaohcama meannudettiin.

Jus Báktehoavda biehttala rogganvuoigatvuoda dahje mihtádusa ohcama, sáhtta mearrádusa guoddalit Ealáhus- ja energidepartementii bajit orgánan, buo. hálddašanlága § 28.

4.13.4.2 Eahpeozolaš minerálat

Numo namuhuvvon addá Báktedoaimmahat *konsešuvnna kálkageadge- ja kvárcakonsešuvdnalágaid mielde*. Dáid lágain eai leat addon njuolggadusaid ohcama ohcanáigemeeriid ja sisdoalu birra, muhto 1917 industrikonsešuvdnalága V kapihttala njuolggadusat adnojit dákkár áššiinge. Danin cujuhuvvo dasa mii lea celkon ovddabealde 4.13.4.1. cuoggás.

Kálkageadge- ja kvárcakonsešuvdnalágain eaige leat addon njuolggadusat ráhkkaneaddji áššemeannudeapmis.

---

¹⁶³⁹ rettighetspreget

¹⁶⁴⁰ gehalt

Njuolggadusain mat addo Ealáhus- ja energidepartemeantta váldesirdima oktavuodas, cuožžu ahte fylkkagiella ja giella gos gávdnoštupmi lea berrešivcce beassat cealkit áššái.

Doaibmajuide stáhta eatnamiin Finnmárkkus beassá Finnmárkku eanavuovdinkantuvrage buktit cealkámuša.

Dábálaš eavttut leat ráhkaduvvon konsešuvnnaide dáid lágaid mielde. Dábálaš eavttut áimmahuššet erenoamážit dáhtu oažžut Báktedoaimmahaga mielde go eahpeozolaš minerálain lea sáhka. Konsešuvnna dábálaš eavttuin kálkageadgekonsešuvdnalága mielde cuožžu ee.:

"4. Roggandoaimmat galget leat báktelaccat¹⁶⁴¹ dohkálaš lági mielde ja nu ahte eanaš vejolaš ávkkálaš kálkageadggi sáhtta ávkkástallat.

Doaibma galgá leat nu ahte váldima váikkuhusat eai leat stuorátgo áibbas dárbbášlaccat ja nu ahte báikki luondu ja biras ii dárbbášmeahttumit biliduvvo.

Nu guhkásgo sáhtta dahkat mádohis bilidemiid ja goluid haga, lea searvi geatnegahttan garvit šattuid ja elliid, geologalaš ja mineralogalaš hámaiduvvamiid, ja oppalohkáii luonddugávdnoštumiid ja guovlluid bilidemiid, go dát ii galggašii geavvat diedalaš dahje historjjálaš árttain dahje guovllu luondducábbodaga dahje sierravuoda geažil. Jus dákkár bilidemiid ii sáhte garvit, galgá searvi ovdal bargu álggahuvvo, ovddidit ášši guoskevaš eiseváldái cealkámuššii geassemánu 19. b. 1970 lága nr. 64 mielde luonddusuodjalusa birra.

Doaimma goziha guovllu báktehoavda, gii galgá jámma diehtit doaimma manus."

Dasa lassin sáhttet gulaskuddamat cájehit ahte berrešii bidjat klausulaid mat omd. áimmahuššet guovllu báikkálaš geavaheaddjiid ja vuostálasti ealáhusberoštumiid deasttaid. Dákkár eavttuid sáhtta dasto bidjat lassin dábálaš eavttuid. Konsešuvdnamearrádusa sáhtta dáid lágaid mielde guoddalit Ealáhus- ja energidepartementii.

Konsešuvndaohcamii 1974 konsešuvdnalága mielde leat 6. kapihttalis áššemeannudannjuolggadusat. Buot háhkankonsešuvdnaáššiin álggahuvvo áššemeannudeapmi báikkálaccat. Áššiin maid Eanadoalodepartemeanta galgá mearridit, eaktuduvvo ahte guoskevaš báikkálaš beroštumit leat beassan ovddidit oaiviliideaset gieldda ja

---

¹⁶⁴¹ bergmessig

fylkkaeanadoallostivrra meannudettiin, nu ahte ii dárbbášuvvo odda gulaskuddanvuorru báikkálaccat.

Eanadoalodepartemeanta bidjá cealkámušaid ja ávžžuhusaid mat leat bohtán eanadoallostivrras ja fylkkaeanadoallostivrras vuoddun consešuvdnamearrádussii. Dasa lassin bivdet sii minerálaáššiin cealkámušaid Ealáhus- ja energidepartemeanttas ja Báktedoaimmahagas.

Numo namuhuvvon besset moanat eaiggáduššanhálddut¹⁶⁴² Finnmárkkus consešuvdnageatnegasvuodas. Jus ii leat nu, gullá Finnmárkku eanavuovdinkantuvra lunddolaccat daid orgánaide mat besset cealkámuša ovddidit ovdalگو ášši mearriduvvo.

Go Eanadoalodepartemeanta áiggošii addit consešuvnna eanháhkamii gos gávdno eahpeozolaš minerálgávdnoštupmi, lea Eanadoalodepartemeanta ja Ealáhus- ja energidepartemeanta šiehtadan dábálaš eavttuid. Váldosárgosat dás leat:

"1. Ovdalگو doaimma álggahuvvo, ráhkaduvvo doaimmamálla¹⁶⁴³ mii galgá Báktedoaimmahahkii ovddiduvvot dohkkeheapmái. Plána galgá válddahallat bohttevaš doaimmamálla, masa gullá rádjat/láigidit šlámbariid- ja hivvodagaid mat leat oidnosis, ja mo eanadaga jurddaša guoddit go doaimma heaittihuvvo.

2. Doaimmaplána galgá maŋŋil áiggis áiggi Báktehoavda leat dohkkehan.

...
Jus eaiggát jurddaša spiehkastit sakka dohkkehuvvon doaimmaplána, galgá dát almmuhuvvot Báktehovdii buori áiggis ovddalgihtii.

3. Doaimma goziha Báktehoavda, gii galgá diedihuvvot doaimma manus.

...
4. Mássavieccahat galgá doaimmahuvvot dohkálaš lági mielde ja nu ahte eanaš vejolaš ávkkálaš hivvodat ávkkástallo. Galgá mudui doaimmahuvvot nu ahte eanavahát ii leat stuorát go áibbas dárbbášlaš ja ahte báikki luondu ja biras ii dárbbášmeahttumit biliduvvo.

5. Eaiggát galgá jahkásaccat Ealáhusdepartemeantta mearriduvvon áigemuttus sáddet Báktehovdii doaimmadiedáhusa mii lea cállon numo Ealáhusdepartemeanta mearrida.

---

¹⁶⁴² eiendomsdisponering

¹⁶⁴³ driftsopplegg

6. Eaiggát geatnegahtá geažos áiggi sihkkarastit dohkálaccat mássavieccahaga osiid mat sáhttet vahágahttit olbmuid dahje šibihiid. Heaittiheamis galget mat dárbbášuvvojit.... sihkkarastot dohkálaccat ja ahkkái. [Dasa lassin) geatnegahtto eaiggát corget ja ordnet guovllu nu ahte unnimus vejolaš biliduvvo dáinna doaimmain. Báktehoavda geahcá ahte dát dahkko dohkálaccat."

Hui hárve *ohcco lohpi roggat doidon golli*, ja eai leat addon oppalaš njuolggadusat mo dáid áššemeannuda. Jus ohcco rogganlohpi, diedihuvvo ahte Ealáhus- ja energidepartemeanta ráddádallá Báktedoaimmahagain fágalaš eavttuid hárrái mat dárbbášuvvojit vai rogganlohpi adno devdon, namalassii leago gávdnostupmi rogganvearan. Dasa lassin fertejit formála gáibádusat leat devdon, ee. ferte ohcan gustot "dihto guvlui".

Dál eai leat makkárge gustojeaddji rogganlobit, ja eaige leat addon makkárge lobit maŋgilgo Ealáhus- ja energidepartemeanta šattai mearridanorgánan 1975:s. Maŋimuš lohpi addui 1955:s, muhto nogai 3 jagi maŋgil. Sáhtá datte vuordit dákkár ohcamiid boahit jus geahccaluvvo eanet doidit nu gohcoduvvon gravimetralaš¹⁶⁴⁴ proseassaid bokte, numo dál dahket Suomas.

Go dákkár ohcamiidda miedihuvvo, lea golleohccis eanaeaiggáda lohpi roggat doidon golli. Lohpi ii datte atte makkárge vuoigatvuodaid eará lágaid ektui. Ohcci fertet nappo ieš náššat eará dárbbášlaš lobiid, sierralobi mohtorjohtolatlága ja kulturमितolága mielde. Ohcci ferte vel cilget leatgo addon ráddjehusat gielddaplánas j.s.

Eai leat addon sierra áššemeannudannjuolggadusat *Báktedoaimmahaga golleohcanmeannudeapmái (golledoidimii)*. Geavadis árvvoštallojit leatgo formála eavttut devdon lálkaásahusa mielde, namalassii leago ohcan geografalaccat ráddjejuvvon ja gustogo ohcan stáhtaeatnamiidda. Fágalaccat ii árvvoštallo vejolašvuohta gávdnat maidege guovllus iige ohcci persovnnalaccat árvvoštallo.

Riikkadásis lea Finnmárku cielgasit dat fylka gos ohcco eanemus stáhtaeatnamiin. 1992:s addojedje oktiibuot 59

---

¹⁶⁴⁴ gravimetrisk

doidinlobi. Dáin addo 55 Finnmárkkus, ja 54 dáin fas guske Kárašjoga guovlluide.

4.13.5 Eanavuovdinorgánaid sadji

Go Finnmárkku eanavuovdinkantuvra hálddaša stáhta beales matrikulerekeahes eatnamiid Finnmárkkus, váikkuha dát minerálagávnoštumiide mat dás gávnojit, sihke ozolaš ja eahpeozolaš.

Ozolaš minerálaid dáfus Finnmárkku eanavuovdinkantuvra dušše spiehkastahkan lea mielde. Gos ja mo ohcá ja doaimmaha ozolaš minerálgávnoštumiid, mudde bákteláhka ja industrikonsešuvdnaláhka ja eanaeaiggáda beroštumit áimmahuššojit dáid njuolggadusain. Dát gusto stáhta matrikulerekeahes eatnamiinge

Go dát leat minerálat mat eai cuovo eanaeaiggáda eaiggáduššánvuoigatvuoda, eai sáhte eanavuovdinorgánat biehttalit luobahit gávnoštumi eanavuovdinlága mielde. Nuppi beales gullet eanavuovdinkantuvrii vuoigatvuodatge maid bákteláhka addá eanaeaiggádii, ee. buhtadasa §§ 6 ja 18 mielde ja divada eanaeaiggádii 6. kapihttala mielde.

Dilli lea datte earalágan go doibmii ohcá láigohit dahje vuovdit dárbbášlaš eatnamiid. Maná luobahuvvojit eatnamat mearrádusaid mielde, buo. 2.5.9.4. cuoggá ovddabealde nu gohcoduvvon «stuorra» meassamiid hárrái.

Eanavuovdinorgánat sáhttet goittotge bidjat mearrádusaid láigohan- dahje vuovdinšiehtadusas áimmahuššán dihte báikkálaš guoski beroštumiid. Makkár deasttaid galggašii atnit, bohtá ovdan ráhkkaneaddji gulaskuddamis.

Eanavuovdinláhkaásahusaid § 3 b) deattuha ahte eanaeaiggáda minerálvuoigatvuodat stáhtaeatnamiid vuovdimis ja láigoheamis eai galgga sirdojuvvot oastái, muhto doalahuvvot stáhtii. Ozolaš minerálaid dáfus lea dát ruvkeeaiggáda divat maid eanaeaiggát oažžu ozolaš gávnoštumiid doaimmas, geahca báktelága 6. kapihttala. Jus Finnmárkku eanavuovdinkantuvra vuovdá opmodaga Finnmárkkus gos roggo ozolaš gávnoštupmi, ii nappo oacco

oasti vuoigatvuoda divadiidda mat báktelága mielde gullet eanaeaiggádii; dáid galgá stáhta oažžut vaikko daid vuovdá.

Eahpeozolaš minerálaid, daid gaskkas sáddu ja cievra, lea eanavuovdinorgánaide olu dehálat bargosuorgi, go eanaeaiggádis lea eaiggáduššanvuoigatvuohta dákkár minerálaide. Go háldu gusto eahpeozolaš minerálgávnoštupmái, sáhttet eanavuovdinorgánat hálddašit eatnamiid eanavuovdinlága ja eanavuovdinláhkaásahusaid mielde. Hui guovddážis šattai eanavuovdinkantuvrra sadji maŋŋil 1990, go eanaš eaiggáduššanháldduid Finnmárkkus luvvejedje 1974 háhkankonsešuvdnalágas. Stáhta matrikulerekehtes eatnamiin dodjaluvvui eanavuovdinorgánaide áimmahuššat deasttaid maid Eanadoalodepartemeanta dábálaccat áimmahuššá konsešuvdnaeiseváldin.

Dilli sáhtta datte leat veahá earalágan go galgá addit doaibmakonsešuvnna kálkageadge- dahje kvárcakonsešuvdnalágaid mielde. Eanavuovdinorgánat doalahit dás eanet dasa maid konsešuvdnaeiseváldi, mii dál mearkkaša Báktedoaimmahat, oaivvilda doaibmabiju birra, ja adnet dávjá guovddáš eiseváldiid oainnu cadnin. Dát guoddu bohtá ovdan nu gohcoduvvon "lossa" meassamiin, mat leat govviduvvon ovddabealde 2.5.1.4. kapihttalis. Go doaibmaeavttut mearriduvvojit doaibmakonsešuvnnas eaige láigošiehtadusas, de Báktedoaimmahat gohcá ja giehtaguššá.

Eahpeozolaš minerálatge leat eanavuovdinláhkaásahusaid § 3 b):s áigeguovdilát. Go eanaeaiggáda eaiggáduššanvuoigatvuohta eahpeozolaš gávnoštumiide galgá doalahuvvot stáhtii stáhtaeatnamiid vuovdimis ja eará hállduin, de doalaha stáhta opmodagas eahpeozolaš gávnoštumiide vuoigatvuoda vaikko vuvdojit dahje lihttoláigohuvvojit.

Láhkaásahusa § 3 nuppi ladas diktá datte minerálvuoigatvuodaid sáhttit láigohit sierra. Minerálgávnoštumiid ja dárbbášlaš eatnamiid láigohit gávnoštumi oktavuodas lea eanavuovdinkantuvrra barggu dehálaš oassi. 1992:s lei eahpeozolaš gávnoštumiin, oktan sádduin ja cievrrain, masá 2,5 miljon ruvnnu sisabohtu, mii lei badjelaš 1/4 eanavuovdinkantuvrra sisabohtu oktiibuot.

Eanavuovdinorgánat leat ráhkadan vuogádaga mii sakka sulastahtta báktelága njuolggadusaid, golmma lágan vuoigatvuodaiguin mat mealgat vástidit šerpema, ozovuoigatvuoda ja mihtádusa. Dát golbma vuoigatvuodamálla gohcoduvvojit eanavuovdinvuogádagas *ohcanlohpi, ovdaoastinšiehtadus ja doaibmašiehtadus*. Juohke ášši áššemannu lea datte dan duohken leago gávdnoštupmi dovddus dahje ii. Jus gávdnoštupmi lea dovddus, numo dilli áinnas leat sáddo- ja cievrvieccahagas, sáhtta njuolga meannudit láigohan- ja doaibmašiehtadusa. Jus gávdnoštupmi ii leat dovddus, ferte vuos oažžut ohcanlobi.

Go ohcco *ohcanlohpi*, meannuda eanavuovdinkantuvra álkit ášši. Ii oktage fágaorgána dahje báikkálaš beroštupmi gulaskuddo, muhto Finnmárkku eanavuovdinkantuvra iská ieš leatgo sierra dilálašvuodat mat leat gustojeaddjin dán guovllus. Sáhtta omd. leat ahte guovlu lea bartaguovllus dahje dan lahkosis, dahje doaibmabidju lea dehálaš boazodoalloguovllus. Sieiva baktefágalaš árvoštallamat, omd. vuorddašii gávdnat dan minerála, eai váldo mielde dán muttus, mii bohtá das go eanavuovdinkantuvra dávjá ii diede gávdnojitgo minerálgávdnoštumit ohcanguovllus.

Dallego eanavuovdineiseválddit miedihit addit lobi, cállo juridihkalaccat ohccái julggaštus. Ohcci ii dárbbáš máksit iskanvuoigatvuoda ovddas. Julggaštus addá ohccái vuoigatvuoda, dihto guovllus, váldit dárbbášlaš eana- dahke geadgeláiggohagaid iskkademiid, nu ahte sáhtta diehtit gávdnojitgo minerálat ja leago gávdnoštumis dakkár kvalitehta go galggašii.

Julggaštus ii atte oktovuoigatvuoda iskkademiide. Iige atte gáibádusa oažžut láigohanvuoigatvuoda vejolaš gávdnoštupmái maŋnil. Ohcci ovddasvástida dasa maid vahágahtta ozadettiin. Son ferte vel ieš váldit oktavuoda eará orgánain ee. jus ferte oažžut sierralobi meahccejohtalussii dahje ohcanlobi kulturमितolága mielde.

Julggaštusas cuožžu ahte dat geatnegahtta ohcci doahhtalit guovllu boazodoalloberoštumiid ja eará geavahanberoštumiid, ja ahte "lohpi nohká beroštanriidduin". Lea eahpecielggas maid dát mearkkaša, earret ahte cujuha

seamma guovlluin leat eará geavaheaddjit ja ahte daidda galgá atnit deastta. Mearrádus lea vuodus geassit lobi ruovttoluotta jus ohcci ii leat doarvái várrogas. Eanavuovdinkantuvrras diedihuvvo ahte njuolggadusa áigga lea garrasit váikkuhit doaimmaheaddji, nu ahte doaimmahuvvo nu fuolalaccat¹⁶⁴⁵ go vejolaš ja muosehuhtá nu unnán go vejolaš.

Finnmárkku eanavuovdinkantuvrra logut cájehit ahte 1988 rájes 1992 lohppii leat ohcon 31 ohcanlobi. 21 ášši leat ožžon ohcanjulggaštusa¹⁶⁴⁶, ja 10 ain leat meannudeamen.

Jus iskkademiin leat buorit bohtosat, ferte ohcat nu gohcoduvvon *ovdaoastinšiehtadusa* ovdal gávdnoštumi sáhtá ain ávkkástallat. Dát lea sakka vudolat šiehtadus, sihke masa ohcci oažžu lobi, áigodahkii ja vejolašvuodaide guhkit doibmii go orru gávdnomiin juoga. Finnmárkku eanavuovdinkantuvra danin gulaskuddá ollásit dákkár áššiin, ja náššá cealkámušaid fágaásahusain ja báikkálaš eiseválddiin ja beroštumiin ovdalgo ohcan meannuduvvo. Cuovvovaš orgánat cužžot gulaskuddanlisttas:

1. Fágaásahusat, namalassii Báktedoaimmahat, fylkkageologa ja fylkkagiella huksenossodat,
2. Guovllu suorgeeiseválddit: kulturmuitosuodjalus (arkeologalaš ja sámi) birasgáhtteneiseválddit, boazodoallo- ja eanadoalloeiseválddit,
3. Báikkálaš eiseválddit: giella guovddášhálddahuš, giella ealáhusossodat, huksenráddi,
4. Eará vuoigatvuodalaccat.

Finnmárkku eanavuovdinkantuvrra dagaldumiid mielde lea inta eaktu ahte gielldastivra/ovdagoddi, fylkkamánni, fylkkagiella, eanadoalloeiseválddit ja boazoeiseválddit lea meannudan ohcama. Fylkkageologa fylkkagiella áššemeannudeaddjin lea mielde dehálaš ja dettolaš ásahus gulaskuddamis.

Go cealkámušat leat bohtán, ráhkkanahhtá eanavuovdinkantuvra ášši. Cealkámušain mat leat bohtán leat erenoamáš mávssolaccat dasa makkár eavttuid galggašii bidjat doibmii ja mo galggašii áimmahuššat sierra beroštumiid, omd.

---

¹⁶⁴⁵ skånsom

¹⁶⁴⁶ leteerklæring

guovllu vuoddoealáhusdoalliid deastta. Ovdaoastinohcama¹⁶⁴⁷ miediheapmi adnojuvvo nu dehálažžan ahte mearrádusa galgá eanavuovdinstivra dahkat.

Ovdaoastinšiehtadus addá oktovuoigatvuoda minerálohcamii ja geahccalandoibmii dárkilat mearriduvvon doaibmaguovllus dihto áigái, dábálaccat 5 jahkái, go máksá jahkásaš láigodivada. Ohcci sáhtta roggat olu minerálaid, ja sáhtta geahccalit buvttadit. Dán áigodagas dat galggašii iskat buktaga gávpemárkaniin ja iskkadit dárbbaslaš gávpemárkaniid mudui.

Šiehtadus gohccu láigolacca ráhkadit bargoplánaid. Plánaid galgá Báktedoaimmahat dohkkehit, mii eavttuid mielde earaláhkaige sáhtta gohčit barggu. Earret eará galget jahkásaccat sáddet iskkademiid diedáhusaid Báktedoaimmahahkii ja Finnmárkku eanavuovdinkantuvrii. Láigolaš geatnegahtta fuolahit guovllu dárbbaslaccat váfistit, ja iskkadit dohkálaš biraslaš láhkai.

Ovdaoastinšiehtadus lea opšuvdnašiehtadus¹⁶⁴⁸ ja addá vuoigatvuodalažžii vuosttasvuoigatvuoda dahkat láigošiehtadusa gávdnoštumi doibmii, geahca vulobealde. Eanavuovdineiseválddit geatnegahttet dan oktavuodas ávžžuhit doaibmakonsešuvnna go dárbbasuvvo kvárca- dahje kálkageadgekonsešuvdnalágaid mielde. Sihke láigošiehtadusa vuosttasvuoigatvuohta ja geatnegasvuohta ávžžuhit konsešuvnna eaktuda datte ahte ohcci ovddida dárbbaslaš ohcamiid ovdaoastináigodagas ja ahte guoskevaš gielddat ja stáhta suorgeiseválddit miedihit doaibmašiehtadussii.

1988 rájes 1992 lohppii bohte 6 ovdaoastinšiehtadusa ohcama Finnmárkku eanavuovdinkantuvrii. Buohkaide miedihuvvui.

Doaibmašiehtadus lea áigeguovdil go iskkadeamit cájehit ahte leat rogganveara gávdnoštumit ja doaimmaheaddji dáhttu álggahit doaimma. Šiehtadus ásahuvvo ovdaoastinšiehtadusa oalgešiehtadussan¹⁶⁴⁹, ja anus mudde vuoigatvuodaid ja

---

¹⁶⁴⁷ håndgivelsessøknad

¹⁶⁴⁸ opsjonsavtale

¹⁶⁴⁹ sideavtale

ráddjehusaid, rudalaš ja doaibmateknalaš dilálašvuodaid váldodeattuin.

Šiehtadus lea dan duohken leago addon doaibmakonsešuvdna. Go doaibma lea konsešuvdnageatnegas, namalassii go galgá doaimmahuvvot kálkageadge- dahje kvárcagávnoštumis, doaibmašiehtadus deavdá eanaš konsešuvdnaeavttuid maid Ealáhus- ja energidepartemeantta beales leat bidjan báikkálaš dilálašvuodaid ektui, ja dasa lassin sihkkarastá eanaeaiggáda beroštumiid ee. hattiid mearrideames.

Go gávdnoštumi doaibma ii gokco konsešuvdnalágain, lea dasa lassin johtucálus MA 17/87 Stáhta vuvddiid direktoráhtas ee. Finnmárkku eanavuovdinkantuvrii váldit luvvosiid bávttis dahje mássaluvvosiin, dehálaš. Dás mearriduvvo ahte eavttut maid Eanadoaldepartemeanta bidjá go doaibmabidju gáibida konsešuvnna 1974 lága mielde, galgá maiddái biddjot go eanavuovdineiseválddit šiehtadallet minerálroggamis stáhta matrikulerekeahtes eatnamiin. Eavttut leat geardduhuvvon bajábealde 4.13.4.2. cuoggás. Johtucálus ii ráddje lasihit eará eavttuid dasa, mii ain orru dárbbášuvvomin birrasa, luonddu, báikkálaš ealáhusberoštumiid ja mudui erenoamáš dilálašvuodaid deasttas.

Eavttut váldo mielde vuosttas geardde geassemánu 2. b. 1987 addán láigošiehtadusas "Karibakken" mássavieccahahkii Álttás, maid Alta Betongsand, Álttá gieldda ja Stáhta geaidnodoaimmahat láigohit.

Go doaibmašiehtadusa galgá cállit, eai lean odda gulaskuddamat. Dalle vuodduduvvo cealkámušaide mat leat addon ovdaoastinšiehtadusa oktavuodas. Cealkámušat mat leat addon, leat datte dábálaccat addon dainna eavttuin ahte lea sáhka gávdnoštumi jeavddalaš doaimmas. Doaibmašiehtadusat leat adnon nu dehálažžan ahte lea dodjaluvvon eanavuovdinstivrii daid mearridit.

Go doaibma lea álggahuvvon, ferte vuoigatvuodalaš máksit minerálaid ovddas maid roggá. Eanavuovdinkantuvrra haddenláhkaásahusaid mielde galgá haddet gaskal 1,5 - 3 % vuovdimis rehkega vuovdinhattis. Mássavieccahagas meroštallo haddi dan mielde man olu mássa roggo.

Lassin mineráldaid ohcan- ja ávkkástallanvuoigatvuhtii, ferte láigolaccas leat lohpi hálddašit eatnamiid dan láhkai ahte minerálgávdnoštumi sáhttá ávkkástallat. Lihttoláigoheapmi lea dábálaš. Dákkár šiehtadusain mearriduvvo makkár guovlu láigohuvvo, man guhkes áigái, buhtadas ja várra eará mearrádusat mat gulašit iešgudet guvlui.

Láigovejolašvuoda oppalaš ráddjehusat leat biddjon eanavuovdinlága § 2:i, geahca bajábealde 2. kapihttalis. Dán oktavuodas sáhttá vel namuhit ahte luonddusuodjalaneiseválddit eanavuovdinláhkaásahusa § 16 mielde galget gulaskuddot cievragávdnoštumiid ávkkástallamis. Dasa lassin lea seamma sajis oppalaš mearrádus ahte goskevaš orohatstivra ja guovllustivra galget váldot mielde go doaibmabidju guoská boazoealáhusa beroštumiide.

Dábálaš lea bidjat eaktun eanaláigoheapmái ahte doaimmaheaddji váldá oktavuoda boazodoalu orgánaiguin, nu ahte sáhttá mearriduvvot makkár doaibmabijuid ferte ásahit láivudan dahje headuštan dihte báktedoaimma vahágahttima. Dalle sáhttá cájehuvvot ahte dárbbášuvvo bissehit mineráloggama muhtun, erenoamáš hearkkes áigodagaid. Ovdamearkkat leat vel ahte eanavuovdinorgánat, dan sadjáigo biehttalit láigohanohcama, leat iskan ohcci ohcat eará guovlluin gos riggodat galggašii leat, muhto mas vuosttaldeamit, dávjá boazodoalus, eai leat seamma garrasat.

Eanavuovdinkantuvrra mihttomearri sáddo- ja cievrrariggodagaid hálddašeamis stáhtaeatnamiin ovdanbohtet eanavuovdinstivraášši 21/91 referáhtas. Dás cuožžu :

1. Servodat galgá oažžut vejolašvuoda mássaide maid dárbbáša, ráddjehusaiguin maid birasgáhtten bidjá guhkit ja oanehat áigái.
2. Finnmárku eanavuovdinkantuvra oidá gielddaid ieža mearridit plánavejolašvuodaid bokte mo galgá viežžat mássa.
3. Geavaheaddjiin galgá vejolašvuohta viežžat mássaid dallego sáhttet dainna ávkkástallat.
4. Kvalitehtamássat galget adnot kvalitehtagáibideaddji ulbmilii.
5. Mássaid vejolašvuodat galget seammás ráddjejuvvot nu ahte ámmátlaš mássavieccahaga doaimmaheaddjit sáhttet oažžut dohkálaš ruhtadili.
6. Ii ovttage mássagávdnoštupmái galgga hukset dahje earaláhkai bilidit jus rivttes fágalaš ja politihkalaš eiseválddit eai mielaevttot dan mearrit.
7. Buot sajiid gos dahket meassamiid galget plánejuvvot corgendoaimmat.

8. Corgendoaimmat galget álggahuvvot go doaibma álgo.
9. Mássavieccahaga galggašii sáhttit atnit eará ulbmilii go lea geargan dan atnimis.
10. Mássasuoládeapmi lea billisteaddji eanaeaiggádii, mássavieccahatdoaimmaheaddjiide, fievrredeaddjiide ja olles servodahkii. Suolavuolta ii galgga danin gánnáhit."

Ulbmil váldo dál láigošiehtadusaide eanavuovdinkantuvra dahká mássavieccahagaide.

Várdosa dihte sáhtá áibbas loahpas namuhit ahte Báktedoaimmahagas lánkaásahusa mielde Báktedoaimmahaga birra 1990 rájes ovddasvástida bákterusttegiid gohcci bákterusttegiin stáhtaeatnamiin. Šiehtadusain Báktedoaimmahagain lea Finnmárkku eanavuovdinkantuvra liikká, geavatlaš árttain, váldán badjelasas gohccibargguid fylkkas. Dán oktavuodas lea álggahuvvon corgenprográmma Álttás, masa AL Alta Skiferbrudd lea ráktodoaimma láigolihttošiehtadus. Corgenprográmma lea ee. ahte galgá ásahtit doapparrádjosiid ja ahte galgá garrasit deattuhit birasbuorri doaimma.

4.14. CÁHCEFÁPMU

4.14.1. Álggahus

Finnmárkkus eanaš cázádagain lea njuoskkadatguovlu¹⁶⁵⁰ njuoskkadatvátni¹⁶⁵¹ guovlluin Sis Finnmárkkus ja Davvi-Suomas, gos gaskamearalaš arve/muohttinmearri lea 300-500 mm jahkái. Cázádagat mannet dasa lassin cada hui vuollegis duottarguovllu, gitta 400 mehtera bajábealde ábi. Riddoguvlui lassána gahcahat muhtun jogain, muhto eai dásge leat dal stuorra gahcahagat. Danin lea Finnmárkkus hui unnán cáhcefápmovejolašvuolta¹⁶⁵². Oktiibuot leat

---

¹⁶⁵⁰ nedslagsfelt

¹⁶⁵¹ nedbørsfattig

¹⁶⁵² vannkraftpotensiale

cáhcefápmovejolašvuoda mas sáhtášii ávkki atnit 2701 Gwh (gigawattdiimmuid), mii vástida sullii 1,6% riikka cáhcefápmovejolašvuodain oktiibuot.

Moanat cázádagat Finnmárkkus lea ráfáiduhtton cáhcefápmohuksemii. Dasa lassin eai adno moanat cázádagat huksenprošeaktan go eará geavaheaddjit vuosttaldit dan dahje rudalaš deasttaid geažil.

Danin huksejuvvo viehka uhccán cáhcevaljiin Finnmárkkus, ja Finnmárku lea dál riikka stuorámuš, oktilaš guovlu gos cázádagat eai leat muddejuvvon.

14 cázádaga Finnmárkkus leat dál muddejuvvon cáhcefápmobuvttadeapmái. Buoddun masa leamaš stuorimus fuomášupmi, leat Álttá-Guovdageainnu-cázádaga buoddun, mii loahpalaccat mearriduvvui 1979:s ja buodduduvvui cuovvovaš jahkebotta. Buoddun lea dárkilat válddahallon Sámi vuoigatvuodalávdegotti vuosttas árvalusas, NAC 1984:18 50. siidus cuo.

Fylkka muddendoaimmat leat nuppástuhtán cáhcejodu oktiibuot 270 km, ja 23 km² leat áibbas goikan. Cáhcealdásat¹⁶⁵³ leat mielddisbuktán buoddudeami sullii 26-28 km². Birrasii guokte goalm mátoassi guoski johkagaskkain ja buddon eatnamat gullet Álttájoga, Báhcaveajjoga ja Áttánjoga-Irgevuonbuoddumiidda.

Dál leat 17 rávdnjelágádusa Finnmárkkus. Eanaš rávdnjelágádusat Finnmárkkus leat unnit, ja dušše njeallje dain, Álttá rávdnjelágádus, Remáguoika, Áttánjohka ja Máiddet, buvttadit badjel 100 Gwh jagis. 1985 rájes 1991 rádjai lea fylkka iežas buvttaduvvon elektralaš fápmu lassánan 697 Gwh 1985:s gitta 1500 Gwh 1991:s, mii dahká 1,35 % riikka olles buvttadeamis.

Oktiibuot lea fápmobuvttadanvejolašvuolta¹⁶⁵⁴ Finnmárkkus meroštallon 2701 Gwh. 31.1.1991 lei 1374 Gwh dahje 50,1% buodduduvvon, 842 Gwh dahje 31,1 % ahkkái suodjaluvvon ja 76 Gwh dahje 18,8% buoddudeamen/ohcanmeannudeamen.

---

¹⁶⁵³ vannmagasin

¹⁶⁵⁴ kraftproduksjonspotensiale

Fállejohka	Guovdageaidnoázádat	Riehppovuoncázádat
Goavkejohka ¹⁶⁵⁸	(Álttácázádaga osiiguin)	Muorralcázádat ¹⁶⁵⁹
Rávttošjohka		Leavnnjajohka ¹⁶⁶⁰
Bissojohka	Ráirrojohka (Leavnnjajohka)	Juovlajohka ¹⁶⁶¹
Stuorrajohka ¹⁶⁶²	Vuorjánjohka, Fállevejohka ¹⁶⁶³	Siidejohka ¹⁶⁶⁴
Ovsttarjohka ¹⁶⁶⁵	Doaresjohka Skáidi	Oarddojohka ¹⁶⁶⁶
Stuorrajohka ¹⁶⁶⁷	Ruoššajohk ¹⁶⁶⁸ cázádat	
Ánnejohka ¹⁶⁶⁹	Irevuonjohka ¹⁶⁷⁰	
IV(1992)		Suodjalanplána
Suovvejohka ¹⁶⁷¹	Billávuonjohka ¹⁶⁷²	
	Coakcavuonvágge ¹⁶⁷³ cázádat	
Máskejohka ¹⁶⁷⁴	Smievuonjohka ¹⁶⁷⁵	Gávvajohka ¹⁶⁷⁶
Rovvejohka ¹⁶⁷⁷	(Bruelva) Lavttejohka ¹⁶⁷⁸	Mielkejohka ¹⁶⁷⁹
Njidgujohka ¹⁶⁸⁰	Máskev. Skiessjohka ¹⁶⁸¹	Loamejohka ¹⁶⁸²
Veadjejohka ¹⁶⁸³	cázá. Ráhkojohka ¹⁶⁸⁴	Stuorrajohka ¹⁶⁸⁵
Njávđancázádat	Lággojohka ¹⁶⁸⁶	
Uvdojohka ¹⁶⁸⁷	Deatnu	
Lággojohka	Gállojogacázádat	
Ellejohka ¹⁶⁸⁸ /	Oddajohka ¹⁶⁸⁹ , Reahpenjohka ¹⁶⁹⁰	

-
- ¹⁶⁵⁸ Kokelv
  - ¹⁶⁵⁹ Snøfjord
  - ¹⁶⁶⁰ Lakselv
  - ¹⁶⁶¹ Julelv
  - ¹⁶⁶² Storelv
  - ¹⁶⁶³ Tårnelv
  - ¹⁶⁶⁴ Karpelv
  - ¹⁶⁶⁵ Austerelv
  - ¹⁶⁶⁶ Syltefjordelv
  - ¹⁶⁶⁷ Komagelv
  - ¹⁶⁶⁸ Russelv
  - ¹⁶⁶⁹ Vestre Jakobselv
  - ¹⁶⁷⁰ Hamnelv
  - ¹⁶⁷¹ Bergebyelv
  - ¹⁶⁷² Billefjordelv
  - ¹⁶⁷³ Fjorddal
  - ¹⁶⁷⁴ Meskelv
  - ¹⁶⁷⁵ Smørfjordelv
  - ¹⁶⁷⁶ Mattiselv
  - ¹⁶⁷⁷ Nyborgelv
  - ¹⁶⁷⁸ Brennelv
  - ¹⁶⁷⁹ Melkeelv
  - ¹⁶⁸⁰ Vesterelv
  - ¹⁶⁸¹ Lille Porsangelv
  - ¹⁶⁸² Risfjordelv
  - ¹⁶⁸³ Klokkerelv
  - ¹⁶⁸⁴ Veineselv
  - ¹⁶⁸⁵ Trollfjordelv
  - ¹⁶⁸⁶ Langfjordelv
  - ¹⁶⁸⁷ Munkelv
  - ¹⁶⁸⁸ Ellenelv

Ødevassbekken
Sáttovuonjohka¹⁶⁹¹
Gáiddošjohka¹⁶⁹²

Ábmotmehciid riikkaplánage, St.diedáhus nr. 62 (1991-92), sáhtta headuštit cáhcefápmovaljiid ávkkástallama. Dát riikkaplána ii mearkkaš maidege Finnmáarkui dán oktavuodas; go ii oktage plánejuvvon cázádatuhsen fylkkas leat guoskkahuvvon álbmotmeahcceplánas.

4.14.2 Láhkvuodus ja njuolggadusat

Dehálamos lágat dán áššesuorggis leat njukcamánu 15. b. 1940 cázádatláhka nr. 3 ja juovlamánu 14. b. 1917 cázádatmuddenláhka nr. 17. Dasa lassin guoskkahuvvojit juovlamánu 14. b. 1917 industrikonsešuvndaláhka nr. 16 ja geassemánu 19. b. 1990 energiláhka nr. 50. Geassemánu 19. b. 1992 láhka nr. 62 nuppástuhtta dehálaccat muddenlága, industrikonsešuvdnalága ja cázádatlága.

Njukcamánu 15. b. 1940 **cázádagaid láhka** nr. 3 (cázádatláhka) lea cázádagaid oppalaš láhka. Láhka gusto buot doaimbabiide cázádagain, earret go doaimbabiidju galgá cuovvut muddenlága, geahca vulobealde. Cázádatlágas leat ovttaskas olbmuid vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid mearrádusat ja álbmoga beroštumiid áimmahuššan. Lága § 1:s lea deattuhuvvon ahte buot cáhcecoahkut¹⁶⁹³ opmodagas gullet eanaeaiggádii. Cáhcefápmohuksema oktavuodas lea erenoamážit eanaeaiggáda gahcahatvuoigatvuodat beroštahti.

Cázádatlága 10. kapihttalas leat njuolggadusat cázádatdoaimbabiin. Lea dehálaš erohus gaskal doaimbabiin mii gullá rávdnjehuksemii ja eará cázádatdoaimbabiid. Erohus dihtto go leat iešgudet konsešuvdnaeiseválddit dan mielde

---

¹⁶⁸⁹ Nyelv

¹⁶⁹⁰ Reppenelv

¹⁶⁹¹ Sandfjordelv

¹⁶⁹² Transfarelv

¹⁶⁹³ vannsamling

gustogo doaibmabidju rávdnjehukseii dahje ii, geahca vulobealde.

Doaibmabijut mat gullet rávdnjehukseii leat hukset johkarávdnjelágádusa ja hukset alladeaddorusttega¹⁶⁹⁴ jahkemuddenaldásiid¹⁶⁹⁵ haga. Dáid rávdnjelágádusain váldo cáhci cázádagas ja biddjo bohccái fápmostášuvdnii. Dákkár rávdnjehukseii eai leat cázádatmuddemat muddenlága áddemis, daningo dás ii cáhcealdásiid geavaheames dássejuvvo jahkásaš cáhcejohtu. Cázádatlága njuolggadusat gustojit buot meassamiidda mat dahkkojit cázádagas rávdnjelágádusa huksema oktavuodas, gitta das rájes go cáhci váldo jogas ja máhcahuvvo. Doaibmabiju ovdamearkan leat cáhcegolgadeapmi sisa, jodihantunnela, fápmostášuvdna ja bohccespáitu¹⁶⁹⁶.

Datte galgá dušše unnit rávdnjehukseiiid meannudit cázádatlága mielde, ja rádjá lea biddjon vurdojuvvon gaskamearálaš¹⁶⁹⁷ jahkebuvttadeamis mii lea 40 Gwh. Jus buvttadeapmi stuorru, galgá konsešuvdna addot muddenlága mielde. Áigga bidjat dásálaga cielga rávdnjehukseiiid cázádatmuddemiiguin, leat go goappašiid háviid lea mealgadaš luondubillisteamit.

Go cázádatláhka gusto buot doaibmabijuide cázádagain, de cázádatláhka olaha cázádatmuddemiiddage mat iešgudet árttain eai siskkilduvvo muddenlágas. Cázádatláhka omd. gusto doaibmabijuide mat eai leat dan made stuorrát ahte muddenláhka gusto. Seamman gusto cázádatláhka go cáhcefámus galgá leat jándor- ja vahkkodoaibma ja go muddenrusttegis eai leat industriála ulbmilat.

Eará doaibmabijut cázádagas, nappo doaibmabijut mat eai gula rávdnjehukseii, omd. šalddit, gilvaguollerusttegat, guollecakkit biebmánrusttegiid oktavuodas, dulvegeahpedanrusttet¹⁶⁹⁸, buoddumat, goaivumat j.s.

---

¹⁶⁹⁴ høytrykksanlegg

¹⁶⁹⁵ årsreguleringsmagasin

¹⁶⁹⁶ rørgate

¹⁶⁹⁷ midlere

¹⁶⁹⁸ flomsenkingsanlegg

Oktasaš cázádatdoaimbajuide lea ahte dat, nu guhkásgo sáhtta vearditmeahtun goluid dahje vahága haga dahkat, galget cadahuvvot nu "ahte nu unnán go vejolaš vahágahtta dahje bilida dábálaš beroštumiid ovddas", geahca cázádatlága § 104 nr. 1. Njuolggadusa ulbmil lea mearridit ahte galgá deastta atnit dábálaš beroštumiide numo guollebivdui, johtalussii, lahttemii, ealáhus- ja luonddusuodjalanberoštumiide ja olgunastimii go cázádagas ohcco lohpi álggahit doaimbajiu.

Dasa lassin lea moanat háviid gáibádus dohkkehit doaimbajiu konsešuvnna bokte. Cázádatlága § 104 nr. 2 mielde šaddá konsešuvdnageatnegasvuohta go doaimbajiu "sáhtta vahágahttit dahje bilidit veahášge dábálaš beroštumiid ovddas". Konsešuvdnageatnegasvuohta gusto vel go doaimbajiu "sáhtta vurdot ahte gilván dahje gilvvehahtti eatnamat dahje lunddolaš gieddi, vuovdi, darfejeakkit dahje guohtumat biddjojit cázi vuollái dahje earaláhkai biliduvvojit nu olu ahte báikki dilálašvuodaid mielde ferte atnit vahátlašžan dábálaš beroštumiide", geahca § 105.

Konsešuvdnageatnegasvuohta gusto leš dal doaimbajiu ásaheapmi, fas huksen, lassi huksen dahje rusttega nuppástuhtin.

Konsešuvdnageatnegasvuohta ii leat dán lága mielde nappo gitta sturrodatalbmadeamis¹⁶⁹⁹, muhto boahtá doaimbajiu ollislaš árvvoštallama váikkuhusain. Eanaš cielga rávdnjehuksemin várra leat dákkár váikkuhusat ahte ferte leat konsešuvdnageatnegas.

Juovlamánu 14. b. 1917 **cázádatmuddemiid láhka** nr. 17 (muddenláhka) gusto stuorámuš cázádat huksemin. Muddenláhka lea sierraláhka doaimbajuide maid ulbmil lea stivret dahje lasihit cáhcejodu cázádagas, ja dán lálkai dássidit cázádaga cáhcejodu jagi badjel, dahje duvdi cáhcejodu eará áiggiide jagis omd. rudalaš deastta geažil. Láhka siskkilda danin sihke daid háviid go aldásiid geavaheames vurkejuvvo cáhci cáhčas áigodagain, mii maŋgil adno lasihit cáhcejodu coagis áigodagain, ja go lasiha cáhcejodu sirdimin cázi, juogo dan cázádagas dahje eará cázádagas.

---

¹⁶⁹⁹ størrelsesangivelse

Makkár doaibmabijut leat konsešuvdnageatnegasat, lea mearriduvvon § 1:s. Konsešuvdnageatnegasvuohta gusto:

"...rusttegiidda dahje biergasiidda cázádaga cáhcejodu muddemiidda, dása gullá maid stuoridit dahje nuppástuhttit boares muddenrusttega,

...rusttegiidda dahje bargguide cáhcejodu lasihan dihte go sirdá cázi."

Moanat dehálaš spiehkastagat leat dahkkon konsešuvdnageatnegasvuodas. § 2:s boahtá ovdan ahte láhka dušše gusto go muddemis leat industriála ulbmil, mii dábálaccat lea cáhcefápmobuvttadeapmi. Ovdamearkka dihte ii gula dáidda lágaide cáhcealdásiid huksen sihkkarastin dihte gieldda cáhceatnima.

§ 3:s leat muhtun doaibmabijut spiehkastuvvon konsešuvdnageatnegasvuodas. Láhka lea jurddašuvvon dušše huksemiidda main lea badjel dihto sturrosaš muddenalddis, ja § 3 2 d) cuoggá mielde ii leat konsešuvdnageatnegas jus mudden ii lasit olles cázádaga cáhcefámu badjel 3000 luondduheastafámuin, dahje cáhcefámu ovtta goržžis badjel 500 luondduheastafámuin.

§ 3 eará spiehkastagaide lea calbmáicuohcci iešvuohki ahte leat doaibmabijut mat eai cuoza erenoamážit eará beroštumiide. Cuožžu omd. § 3 nr. 2 a) bustávas ahte konsešuvdna ii dárbbášuvvo muddendoaimmas mii "ii váikkut, ahte báikedilálašvuodaid mielde mealgat gilvon dahje gilvvehahti eatnamat, lunddolaš gieddi, vuovdi dahje gárdeguohtun billašuvvá dahje vahágahtto". Doaibmabijut mat eai heive muddenláhkii, cuvvot numo namuhuvvon bajábealde cázádatlága, jus vahágahttet dahje bilidit dehálaccat dábálaš beroštumiid ovddas.

Rávdnjehuksemiin eai leat áibbas inta mearit makkár doaibmabijut galget cuovvut muddenlága ja makkárat galget cuovvut cázádatlága, ja muhtun háviidgo goappašat lágat galget aitosaccat adnot, guoddán meannudeami cázádatlága mielde ja baicce atnán muddenlága olles prošektii. Seamma lea muhtun háviid bidjan eavttuid muddenlága mielde, vaikko doaibmabidju aitosaccat gullá cázádatláhkii. Dán árta lea ahte

illá lea erohus dábálaš ja almmolaš beroštumiid váikkuhusain go ásaha aldásiid ja danin goikada cázádatosiid, dahje go váldá cázi cázádagas ja bidjá bohccái fápmostášuvdnii.

Juovlamánu 14. b. 1917 **industrikonsešuvdnalágas** nr. 16 (láhka háhkat goržži, bákterusttega ja eará giddodagaid jna.), leat njuolggadusat konsešuvdnageatnegasvuodas go háhká gorževuoigatvuodaid eaiggáduššanvuoigatvuoda dahje geavahanvuoigatvuoda.

Eará doaimmaheaddjiide go stáhtii dárbbášuvvo konsešuvdna jus gorži muddemis navdo sáhttit addit badjel 1000 luondduheastafámu, juogo dušše dat dahje ovttas eará goržžiiguin maid háhkki eaiggádušša dahje geavaha, geahca lága § 1 vuosttas laddasa.

Gonagas addá konsešuvnna industrikonsešuvdnalága § 1 mielde. Jus gorži muddemis navdo sáhttit addit badjel 20.000 luondduheastafámu, dahje jus mealgadaš beroštumit leat vuostálaga, galgá ášši ovddiduvvot Stuorradiggái ovdal konsešuvdna addo, geahca § 2 nuppi laddasa. Ná cuožžu maid muddenlága § 2:s. Mo stuorradiggemeannudangáibádusa galgá áddet, lea meannuduvvon vulobealde 4.14.3.1. cuoggás.

Geassemánu 19. b. 1990 **energiláhkage** nr. 50 (energia buvttadeami, earáhuhttima¹⁷⁰⁰, sirdima, jodiheami ja juogadeami jna. láhka) ferte namuhuvvot. Lága ulbmil lea buvttadan energias lasihit beavttalmahttima, haddedássema ja ulbmálaš vuovdima ja geavaheami. Mii vuhtto odna energilágas, ja mii lea earalágan go ovddeš energilágas, lea nannosat gávpemárkanlaš fápmosuorgái¹⁷⁰¹ dáhttu. Energidoaimmahagat galget ieža sáhttit gilvvohallet energigávpemárkaniin, ja prošeavtta ruhtadillái oažžut eanet ovddasvástádusa ja vára¹⁷⁰². Konsešuvdnaeiseválddiid bargun gártá sihkkarastit ahte huksen váikkuha dohkálaš coahkis valljihálddašeapmái, ja ahte váldo doarvái deasta eará beroštumiide maida rávdnjehuksen cuohcá, birasdeasttaidege.

Lágas ii leat njuolga mearkkašupmi cázádaga buoddumis, muhto guoskkahuvvo go ásaha "buvttadeami, earáhuhttima,

---

¹⁷⁰⁰ omforming

¹⁷⁰¹ kraftsektor

¹⁷⁰² risiko

sirdima ja juogadeami elektralaš alla gealdaga energirusttegiid", buo. lága § 3-1. Dákkár rusttegiid huksen ja doaibma gáibida Norgga cázádat- ja energidoaimmahaga Elefápmoossodaga konsešuvnna. Konsešuvdnageatnegasvuohta dán lága mielde gustoge go stáhta lea huksejeddji. Energiláhka gusto rávdnjelinjáid huksemis ja lea meannuduvvon vulobealde 4.14. kap.

Geassemánu 14. b. 1985 **Plána- ja huksenláhka** nr. 77 VII-a kap. cuozahuscielggademiid birra ja suoidnemánu 27. b. 1990 § 2 a) láhkaásahus addá diedihangeatnegasvuoda plánaide "cáhcefámu huksemii mii jahkásaccat buvttada badjel 40 Gwh, dahje huksemat mat mearkkašit cázádaga muddenlassáneami unnimus 9000 luondduheastafámuin."

Go lea diedihuvvon, mearrida Ealáhus- ja energidepartemeanta fágadepartemeantan, ovttasrádiid Birasgáhttendepartemeanttain, dárbbášuvvogo cuozahuscielggadeapmi. Dat galggašii dalle cuovvut ohcama, geahca muddenlága § 5 c) bustáva. Cuozauscielggademiid njuolggadusat leat lagat válddahallon oppalaccat bajábealde 3. kapihttalis plána ja huksenlága birra.

St.diedáhus nr. 60 (1991-1992) ovddida dárkkistuvvon Samlet plan for vassdrag (Coahkis cázádatplana). Dás cadamannojit ja árvvoštallojit riikka báhcán cáhcefápmovejolašvuodat, namalassii cázádagat mat eai vel leat buodduduvvon, mearriduvvon buodduduvvot dahje ahkkái suodjaluvvon suodjalanplánain dahje eará ráfáiduhttinmearrádusain. Coahkis Plánaid ulbmil lea cohkket riikka cáhcefápmovaljiid riikkalaš hálddašeami.

Dan ektui go suodjalanplánat leat vuodduduvvon cielga suodjalanárvvuide, vuolggahuvvo Coahkis Plána eará sajis. Dás biddjo fuomášupmi vejolaš cáhcefápmohuksemiidda ja bidjá dáid guovtti jovkui, riidomuttuin¹⁷⁰³ eará geavahanberoštumiiguin ja rávdnjelágádusekonomálaš árvvoštallamiin. Ovdalgo cáhcefápmoprošeakta lea biddjon ovttage jovkui, lea iešgudet cázádagat árvvoštallon, mas buoddudeami váikkuhusat leat vihkkedallon iešgudet

---

¹⁷⁰³ konfliktgrad

beroštumiid ektui ee. luonddusuodjalusa, olgunastima, fuodduid, guliid, cáhceatnima, kulturमितosuođjalusa, eana- ja vuovdedoalu, boazodoalu ja dulve- ja gollansihkkarastima¹⁷⁰⁴. Árvvoštallamat leat cállon cázádatraportii mii maŋŋil lea sáddejuvvon gulaskuddamii fylkkagiellaide, giellaide, báikkálaš ealáhus- ja beroštanorganisašuvnnaide, fápmoservviide jna.

Prošeavttat mat dasto leat biddjon I jovkui, leat huksemat mat dán áššemeannudeami vuodul adnojit cáhcefápmoprošeaktan maid dastán sáhtta konsešuvdnameannudit. I joavkkus leat prošeavttat muddejuvvon gaskal 1-5. Joavkkuid bidjan cájeha makkár vuoruheami huksemis leat riidomuttu ja ekonomalaš deastta mielde, ja 1 joavku vuoruhuvvo bajimužžii.

Prošeavttat maid leat biddjon II jovkui, leat buoddudeamit maid sáhtta ávkkástallat rávdnjehukseami dahje eará ulbmilii, muhto mii cohkkejuvvon árvvoštallama mielde ii sáhte dál konsešuvdnameannudit. Dán joavkku prošeavttat leat seammaláhkai muddejuvvon 6 -15 riidomuttu ja ekonomalaš deastta mielde. II joavkku prošeavttain daddjo (5.siidu):

"Maŋga II joavkku prošeavttain lea stuorra riidomuddu. Ii vuos mearriduvvo galles dán guhkit áiggis galgá sáhttit konsešuvdnameannuduvvot. Dákkár mearráduš ferte, lassin fápmođassádagaga, vuolggahuvvot oppalaš árvvoštallamis cázádagain mat guoskkahuvvojit. Ráddehus deattuha ahte cázádatguovllut gos leat stuorra riidut prošeavttaide vuosttažettiin berrešit geavahuvvot eará ulbmiliidda go cáhcefápmohukseami."

Finnmárkku beales ovdanbuktá Coahkis Plána muhtun prošeavttaid mat ovddit odda árvvoštallamis¹⁷⁰⁵ leat meannuduvvon ja juhkkujuvvon, muhto mas dál eai leat oddasit árvvoštallon. Prošeavttat doalahit danin árvodási dat ovdal leat ožžon. Dasto leat odda árvvoštallamat njealje prošeavttas, Stuorravuonbahta, Dálbmeluokta, Fálesnuorri ja Fielvuonklubbu II. Dasa lassin meannuduvvo okta odda

---

¹⁷⁰⁴ erosjonssikring

¹⁷⁰⁵ rullering

prošeakta, Skirvi/Liidnavuotna. Árvodássi vejolaš
cáhcefápmoprošeavttaide Finnmárkkus gártá dán mielde ná:

**I joavku
(sáhhtá hukset dalán):**

Guommajohka (gr.2)
6)

Mánešjohka¹⁷⁰⁶, mols. B (gr. 3)

Gávvajohka/Gávvuotna (gr. 3)
(gr.8)

Stuorravuonbahta¹⁷⁰⁷, lassihuksen. (gr.3) Liidnavuotna¹⁷⁰⁸, buot. B1 (gr.
10)

Mánešjohka, mols. A (gr. 4)

Strovbnavuotna II, mols. VA (gr. 4)
13)

Fálesnuorri, lassihuksen. mols. A 1 (gr. 5)

Siedgajávri¹⁷¹⁰/Idjavuotna¹⁷¹¹ (gr. 13)

**II joavku
(ii sáhte vel hukset)**

Dálbmeluokta lassihuksen. (gr.

Fálesnuorri VA2 (gr. 8)

Strovbnavuotna II, mols..VB

Liidnavuotna¹⁷⁰⁸, buot. B1 (gr.

Liidnavuotna, mols. A (gr. 13)

Fielvuonklubbu¹⁷⁰⁹, mols. B2 (gr.

Maŋŋilgo Coahkis Plána ovdanbuktui, lea
Gávvejohka/Gávvuotna huksejuvvon.

Beroštahtti dán oktavuodas lea vel ahte Coahkis Plánas lea
árvvoštallan makkár váikkuhusat odda cáhcefápmohuksemin
leat sámi beroštumiide, geahca 37. siiddus. Áigumuš lea leamaš
oažžut oppalaccabut dieduid mo sámi beroštumit
guoskkahuvvojit cáhcefápmohuksemin, ja dan láhkai addit
eiseválddiide buoret vuddosa árvvoštallat mo báhcán
cáhcefápmovaljiin sámi guovlluin berrešii ávkki atnit.

Daddjo ahte sámi beroštumit belohahkii leat leamaš eará
geavahanberoštumiid oassin, omd. guliid, fuodduid ja
olgunastima, ja belohahkii iehcanas geavahanberoštupmin,
omd. boazodoallu ja sámi kulturमितosuođjalus. Lassin
ávkkástallat iešgudet riggodagaid lea gidden fuomášumi sámi
guovlluid kultur- ja identitehtaárvuige mii lea sámi ássamis,
barggaheamis ja servodateallimis. Dán hárrái daddjo:

---

¹⁷⁰⁶ Møllelv

¹⁷⁰⁷ Langfjordhamn

¹⁷⁰⁸ Lerresfjord

¹⁷⁰⁹ Korsfjord

¹⁷¹⁰ Vidjevatn

¹⁷¹¹ Ifjord

"Lagaš oktavuoda geažil gaskal sámi kultuvrra, ealáhusaid ja ássama, eaktuda sámi kultuvrra suodjaleapmi suodjalit sámi ealáhusaid ja ássanguovlluide. Sámi vuoigatvuodalávdegoddi bargá cielggadit vuoigatvuoda sámi ássan- ja atnuguovlluid luondduriggodagaide. Berrešii ainjuo cájehuvvot várrogasvuolta sámi guovlluin jus pláneš odna luonddumeassamiid.

.....
Dán Coahkis Plána odnaárvoštallama oktavuodas leat sámi beroštumit deattuhuvvon proševttaid saji loahppaárvoštallamis. Departemeanta deattuha vel man dehálaš lea geahccat sámi beroštumiid oppalaccat jus boahhtevuodas sámi guovlluin prošektakonsešuvnnat meannuduvvojit."

Finnmárkku 1992-95 fylkkaplána hábme 104. siiddus fylkkagieldda ulbmila fylkka energiatnimii:

- "- Doaimmahit doarvái ja sihkkaris energiija geavaheddjiide fylkkas.
- Háhkát el-fámu hálbemus vejolaš haddái geavaheddjiide fylkkas.
- Dásset el-fápmohattiid fylkkas.
- Leahkit mielde geahpedeamen birasváikkuhusaid energijageavaheamis."

4.14.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Váldosárgosiin sáhtta dadjat ahte cáhcefápmoriggodagaid hálddašeapmi stivrejuvvo guovddášhálldahusas, ja ahte lobiid addá Ráddehus, dahje ráhkkaneaddji stuorradiggemeannudusa maŋnil erenoamáš stuorra áššiin. Ii ovttage orgánii gieldda dahje fylkkagieldda dásis leat njuolga biddjon hálddašanbarggut, muhto dat leat dehálaš gulaskuddanorgánat. Govvadás ráddjejuvvo orgánaide mat leat mielde go galgá addit konsešuvnna cázadatlága ja muddenlága mielde, go dat leat cáhcefápmohuksema guovddáš lágat.

Stuorradiggi galgá leat mielde konsešuvdnaohcanmeannudeamis stuorát cázadatmuddemiin, geahca muddenlága § 2, nuppi laddasa. Dás cuoŋžu :

"Jus mudden lasiha cázadagas cáhcefámu unnimus 20.000 luondduheastafámu, dahje leat mealgadaš beroštumit vuostálagaid, ii berrešii lohpi addot ovdalgo ášši leat ovddiduvvon Stuorradiggái."

Ahte ášši berre ovddiduvvot Stuorradiggái, leat dulkojuvvon nu ahte ášši galgá ovdanbuktot Stuorradiggái, ja ahte Stuorradiggi ferte miedihit ohccojuvvon cázádatmuddemii. Mearrádus adnojuvvo lágalašvuohtaeaktun¹⁷¹²; go doaibmabidju gullá láhkii, ferte Stuorradiggi dohkkehit huksema ovdalgo Ráddehus sáhtta addit loahpalaš cázádatkonsešuvnna.

Njuolggadus lea dulkojuvvon vel nu ahte stuorradiggemeannudeami gáibádus gusto dušše go Ráddehus miediha ohcamii. Biehttaleapmi ii dárbbáš nappo dohkkehuvvot Stuorradikki beales. Stuorradiggi lea datte váidalanásahus go ohcan biehttaluvvo, geahca muddenlága § 8 nuppi laddasa ja vulobealde.

Maŋgilgo cázádatlága § 22 muhtui 1992:s, mearriduvvui ahte stuorradiggemeannudeami gáibádus galgá gustot dallege go doaimmahuvvo stáhta olis, mii lágada ovddeš geavada, mas gal maná lea atnán "miedihit muddemii" namahusa, muhto mas mearrádus mearkkaša dan seamma. Vaikko stáhta muddenlága § 2 mielde orru leamen spiehkastuvvon konsešuvdnageatnegasvuodas, lea nappo háliidan seamma geavada huksema dohkkeheamis, sorjjasmeahtun leago priváhta dahje stáhta beroštumit mat leat duogábealde.

Gonagas stáhtarádis dahje Ráddehus lea konsešuvdnaeiseváldi muddenlága mielde go mearrádusa ii galgga Stuorradiggi dahkat, ja cázádatlága mielde go doaibmabidju álggahuvvo rávdnjehuksema oktavuodas, buo. cakcamánu 7. b. 1990 nr. 733 ggl. cea.

Vai konsešuvnna sáhtta addit *muddenlága* mielde, lea eaktun ahte huksema negatiivva váikkuhusat eai mearkkaš eanetgo huksema positiivva váikkuhusat. Dát gáibádus lea muddenlága § 8:s hábmejuvvon ná:

"Konsešuvnna cázádatmuddemii berrešivcce dábálaccat dušše addit, jus vahágat dahje bilideamit dábálaš dahje priváhta beroštumiid ovddas eai adno mearkkašit olus go buohtastahtta ovdduiguin maid mudden dagaha. Deasta berrešii atnit eará vahát- ja ávkeváikkuhusaidege main lea servodatlaš mearkkašupmi."

---

¹⁷¹² gyldighetsvilkår

Mañimuš ladas válđui láchkii, mañjilgo
Industriedepartemeanta, go mearridii § 8 vuosttas laddasa,
celkkii cuovvovacca :

"Departemeanta oaivvilda ahte dán árvvoštallamis ferte geahccat olles hommá ja dan váikkuhusaid posiitiivva ja negatiiva beliid ovttas, ii dušše gaskkahis ávke- ja vahátváikkuhusaid priváhta ja dábálaš beroštumiide, muhto buot gaskkustahti¹⁷¹³ dahje dobbelat váikkuhusaidge, omd. lassi fidnošemi, lassi vuovdinmárkanat guovllu buktagiidda, lassi investeremat j.s." (Od.prp. nr. 39, 1958).

Lassin doaibmabiju konkrehta vahágiid mat leat vuoddoealáhusaide, olgunastimii, suodjalanberoštumiide ja dálkkádatdilálašvuodaide, galgá nappo deattuhit oppalat servodatekonomalaš ja ealáhuslaš huksenváikkuhusaide. Dehálamos deasta rávdnjehuksemis lea fápmoatnin. Davimus riikkaosiin lea máddelat fápmoriggodagaid searvedoaibma hui rašši, ja bissovaš fámu mávssolašvuolta šaddá danin dehálaš. Muhto maiddái deasttat numo gánnáheapmi, doaresbeal bargosajit, ruhtajuolludeamit konsešuvndadivadiid ja ealáhusfoandda bokte, odda luoddaráhkadeamit, dulvesihkkarastin jna. leat maiddái dehálaš ákkat. Nuppiin sániiguin leat olu deasttat maid dás galgá muitit go mearrádusa dahká. Mii sáhhtá váddudit árvvošteami, lea ahte galgá mealgat vihkket buohtastahttinkeahes sturrodagaid vuostálaga.

Dábálaš eaktu konsešuvnna addit, lea ahte vuosttaldeamit fertejit leat *unnit mearkkašahhti* huksema ovdduid ektui. Mo iešgudet ovddut ja vahágat vihkkedalloyit vuostálaga, bohtá das mo doaibmabidju leat plánejuvvon cadahuvvot, makkár luonddu- ja servodatdilli lea dás, makkár eará beroštumit gillájit doaibmabiju dihte, fápmodárbu, bargosadjedárbu jna.

§ 12:s logahalloyit iešgudet *eavttut* maid sáhhtá bidjat go addo muddenlohpaí. Eavttut leat mánggaláganat, daid mearrádusaid rájes mat galget deastta atnit bargiin, lagasbirrasis ja luondduriggodagain, gitta teknalaccabut mearrádusaide muddet cáhcealdásiid, goziheapmi ja mádasatnin. Eavttutge leat iešgudetláganat, muhtumat leat

---

¹⁷¹³ middelbar

gohccumat mat galget leat buot konsešuvnnain, ja earáid sáhtášivcce dahje berrešivcce váldit mielde.

Ovdamearkka dihte lea nr. 8 árvvošteami eaktu. Dás cuožžu ahte konsešuvdnalacca sáhttá gohccut doarjut guovllu eanadoalu, vuovdedoalu, guollebivddu ja boazodoalu ovddideami, juogo foandda dahje jahkásaš mávssu bokte. Sullasaš mearrádus lea nr. 17, mas celko ahte doaimmaheaddji sáhttá gohccut ásahit ealáhusfoandda guoskevaš gildii. Dasto berrešivcce nr. 16 vuosttas laddasa mielde gohccut konsešuvdnalacca :

"garvit bilideames luonddugávdoštumiid ja guovlluid go dát lea sávahahtti diedalaš dahje historjjálaš árttain dahje guovllu luondducábbodaga dahje sierravuoda geažil. Jus dákkár bilidemiid ii sáhte garvit, galgá luonddusuodjalaneiseválddiide diedihit buori áiggis ovddalgihtii."

Dehálaš gohccun lea nr. 12:s. Doaimmaheaddji galgá cuovvut jodihannjuolggadusaid¹⁷¹⁴ maid Ráddehus lea dohkkehan. Njuolggadusain galget leat njuolggadusat mo cáhcemeari teknalaccat galgá muddet aldásis. Jodihannjuolggadusaid oktavuodas leat addon sierra áššemeannudannjuolggadusat, geahca muddenlága § 12 nr. 12 nuppi laddasa.

Huksenkonsešuvnna váikkuhusat leat ahte dat addet vejolašvuoda cázádatmuddemii, ráddjehusaiguin mat cuvvot muddenlága ja juohke konsešuvnna. Muddenlága §§ 10 ja 11 sisdollet lagat njuolggadusaid konsešuvnna áigodagas ja konsešuvdnadivadis.

Muddenlága mielde lea konsešuvdna seammás bággolonistanmearrádus. Muddenlága § 16 nr. 1 vuosttas laddasa mielde "geatnegahtto juohkehaš buhtadasa vuostá árvvošteami mielde luobahit eatnamiid huksejuvvon dahje huksekeahttá, mat dárbbášuvvojit rusttegii, ". Ii vihkkedallo sierra galgágo diktit bággolonisteami, muhto gullá árvvoštallat galgágo addot konsešuvdna. Beroštanvihkkedallan § 8 mielde,

---

¹⁷¹⁴ manøvreringsreglement

lea mudui sullii seammago bággolonistanlága¹⁷¹⁵ § 2 nubbi ladas.

Bággolonistanváikkuhus lea dušše ráddjejuvvon ieš muddema eatnamiidda, ládduin ja gullelaš rusttegiiguin. Jus dárbbášuvvojit eatnamat eará rusttegiidda ja ráhkkanusaide huksema oktavuodas, ferte bággolonistit cázádatlága mielde.

Konsešuvdna cázádatlága mielde sáhhtá addot muddenlága § 106 nr. 1 mielde:

"go navdo ahte doaibmabidju lea servodahkii ávkin nu ahte almmolaš dahje dábálaš beroštumiid vahát buhttejuvvo eanetgo doarváí."

Eai leat addon oppalaš njuolggadusat mat dán árvoštallamis galget váldot mielde, muhto teaksta bagada huksendeastta govda árvoštallama nuppi bealde, dan ektui mo huksen bilida ja vahágahtta ealahusa, suodjalanberoštumiid, olgunastima, johtalusa jna.

Dánge lága mielde sáhhtá konsešuvdniige bidjat *eavttuid*. Cázádatlága § 106 nr. 2 mielde sáhhtá konsešuvnnas

"bidjat dakkár eavttuid mat gáibiduvvojit almmolaš dahje dábálaš beroštumiid deasttas maid doaibmabidju sáhhtá vahágahttit dahje doaibmabiju servodaga ávkki dihte."

Unnit huksemiidda árvoštallojit eavttut konkreta huksema váikkuhusaid ektui. Makkár eavttut adnojit ávkkálažžan, molsašuvvá áššis áššái.

Go konsešuvdna lea addon, sáhhtá doaimmaheaddji álggahit doaibmabijuid lobi mielde ja eavttuin mat das leat. Doaibmabidjokonsešuvdna cázádatlága mielde addá dušše lobi álggahit dan doaibmabiju, ja eai leat muddenlága mielde konsešuvnna ektui bággolonistanváikkuhusat. § 62 ja § 148:s leat datte addon njuolggadusat bággolonistit eatnamiid ja gahcahatvuoigatvuodaid go dát dárbbášuvvojit cáhcefápmohuksema oktavuodas. §§ 17, 18, 30 ja 102:sge lea láhkavuoddu dihto ulbmiliid bággolonisteapmái.

---

¹⁷¹⁵ oreigningslov

Ealáhus- ja energidepartemeanta ovddida Ráddehussii dohkkehit mearrádusevttohusa konsešuvdnaáššiid muddenlága mielde ja rávdnjehuksenáššiid cázádatlága mielde.

Departemeanttas ii leat nappo mearridanváldi dákkár áššiin.

Áššiid dáfus mat cuvvot cázádatlága ja mat eai gusto rávdnjehuksemii, lea Gonagasa váldi dahkat mearrádusaid sirdon Ealáhus- ja energidepartementii, geahca Ruvdnoprinsaregeantta¹⁷¹⁶ cakcamánu 7. b. 1990 cea. nr. 733. Váldeširdimis várašuvvo ahte áššit main leat nana servodatlaš beroštumit leat seaguhuvvon ja prinsihpalaš mearkkašumi áššiid galgá ain Ráddehus mearridit.

Departemeanta lea de cakcamánu 18. b. 1990 girjjis sirdán válddi fas Norges vassdrags- og energiverk (NVE):i. Várašupmi ahte erenoamáš dehálaš dahje riidoáššiid ain galgá Ráddehus meannudit, gusto NVE ektuige.

Dál lea dilli nappo ahte Ealáhus- ja energidepartemeanttas ii leat mearridanváldi konsešuvdnaáššiin, ii cázádatlága iige muddenlága mielde. Departemeanta lea liikká mielde ráhkkanahhtimin mearrádusaid maid Ráddehus galgá dahkat, ja NVE:a bajit orgánan.

Norges vassdrags- og energiverk (Norgga cázádat- ja energidoaimmahat) (NVE) lea Ealáhus- ja energidepartemeanta vuollásaš direktoráhta ja lea departemeantta cázádatáššiid fágaorgána. NVE:s leat oktiibuot guhtta ossodaga, main Cázádatossodat (ovddeš gohcoduvvon Cázádatdirektoráhta) lea guovddášamos dán oktavuodas. Áššiin main NVE ovddida Departementii lea Cázádatgossodaga Konsešuvdnajuogus mii ráhkkanahhtá mearrádusaid, muhto lea NVE bajimuš jodihangoddi mii lea árvalusa duogábealde. Dát dábálaccat meannuvvo NVE Rádisge, maid ráddehus lea nammadan.

NVE:s ii leat mearridanváldi rávdnjehuksenáššiin, ii muddenlága iige cázádatlága mielde. Suorggi departemeantta fágaorgánan lea NVE:s liikká guovddáš sajádat áššemeannudeamis ja konsešuvdnaášši ovddideamis.

NVE lea baicce ožžon sirdot mearridanválddi doaimbajuide mat leat konsešuvdnageatnegasat cázádatlága

---

¹⁷¹⁶ Kronprinsregent

§§ 104 ja 105 mielde, buo. § 106, muhto mat eai gusto rávdnjehuksema. NVE ferte seammaláhkai vihkkedallat doaibmabiju ávkki ja vahága numo geardduhuvvon bajábealde. Go NVE addá konsešuvnna doibmii mii dábálaccat ii cuoza nu garrasit go doaibma rávdnjehuksema oktavuodas, leat eará guoskevaš beroštumit dábálaccat unnit. NVE addá lobi gaskaboddosaš doaibmabijuidege cázádagas cázádatlága § 104 nr. 4 mielde.

4.14.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Cuovvovaccat galget ovdanbuktot áššemeannudandagaldumit mat cuvvot ohcamiid cázádatlága ja muddenlága mielde. Ovdanbuktin lea nu ahte ohcan cuvvojuvvo olles áššemeannudanproseassas ja gitta dahkkon mearrádussii.

Konsešuvdnaohcamat cázádatlága §§104-106 mielde galget meannuduvvot áššemeannudannjuolggadusaid mielde mat leat válldahallon "Retningslinjer for inngrep i vassdrag" - NVE diehtocáhus¹⁷¹⁷ nr. 2/1993. Dás leat addon meannudandagaldumit¹⁷¹⁸ cuovvovaš meassamiidda:

1. Ásahit gilvaguollerusttega jna.,
2. Giddet cázádaga,
3. Eanacáhcenrusttet,
4. Cáhceatninrusttet,
5. Divodit rávdnjelágádusa, hukset unnit rávdnjelágádusa (vuollet 40 Gwh) ja rávdnjelágádusmuddemat mat eai cuovo muddenlága,
6. Huksen cázádagas dahje dan bajábealde, váldit cievrra,
7. Dulve- ja gollansihkkarastin jna.,
8. Eará doaibmabijut (omd. váldit cázi cázádatlága § 17 mielde ja cielga birasdoaimmat).

Johtucállošis leat addon njuolggadusat konsešuvdnageatnegasvuoda mearrádusa ovdánavuohká, gáibádus ohcamiidda, dehálamos gulaskuddanáhusat,

---

¹⁷¹⁷ publikasjon

¹⁷¹⁸ behandlingsrutine

váidinvuogasvuohta jna. Áššiin mat gullet 5. áššejovkui - rávdnjelágádusáššit -, 6. áššejovkui ja dehálamos 8. áššejoavkkus, meannuduvvo ohcan NVE guovddáš dásis, ášši bidjamin oaidinláhkai, gulaskuddan jna. Áššemeannudeapmi rievdá veaháš dan ektui makkár doaibmabidju ain gusto. 5. áššejoavkku ohcamiin, mii lea beroštahttimus dán oktavuodas, lea albmadvon cuovvovaš áššemannu:

1. Ohcan sáddejuvvo NVE:i mii almmuha, bidjá ohcama oaidninláhkai ja gulaskuddamii.
2. Fylkkamánni oažžu gulaskuddamiid cealkámušaid mat navdojit gustot nuoskkidangažaldagaide ja dábálaš beroštumiide mudui.
3. Fylkkamánni addá cealkámuša NVE:i.
4. Guovllucealkámušat ovddiduvvojit ohccái mearkašeapmái.
5. NVE addá árvalusa Ealáhus- ja energidepartementii.
6. Ráddehus mearrida.

Eará áššejoavkkuin leat ráhkkanahhti áššemeannudeapmi biddjon fylkkamánnái, gii addá árvalusa NVE:i konsešuvdnagažaldagas, muhto iehcanas mearridanválddiin nuoskkidanlága mielde ja dihto lágan bággolonisteamis.

Ohcanmutter¹⁷¹⁹ galgá ráhkaduvvot diehtujuohkingihpa rávdnjelágádusa huksemis jus doaibmabidju lea badjel 50 Gwh. Gihppaga sisdoallu lea mearriduvvon NVE johtucálloš 45, mii lea vulobealde lagat válddahallon.

Konsešuvdnaohcamis muddenlága mielde manná ohcanmeannudeapmi golmma muttu cada: Diedáhus-/cuozahuscielggadanmuddu¹⁷²⁰, ohcanmuddu ja mearridanmuddu. NVE:s lea guovddáš sajádat áššemeannudeamis ja ovddasvástida ahte ohcan cuovvu mearriduvvon ohcanmeannudeami.

Diedáhus- dahje cuozahuscielggadanmuddu plána- ja huksenlága mielde gusto stuorra cáhcefápmohukseidda. Cuozašuscielggadeami ulbmil lea mearridit mo mudden cuohcá luondduriggodagaide, birrasii ja servodahkii, geahca plána- ja huksenlága § 33-1. Dáid njuolggadusaid mielde galgá

---

¹⁷¹⁹ søknadsfase

¹⁷²⁰ konsekvensutredningsfase

sáddejuvvot diedáhus Ealáhus- ja energidepartementii fágadepartemeantan, doaibmabiju ja cuozahuscielggadanprográmma albmadeamen. NVE fuolaha dán geavatláš meannudeami, namalassii bidjat diedáhusa almmolaccat oaidninláhkai, ja gulaskuddat guoskevaš guovddáš ja báikkálaš eiseválddiin ja beroštanorganisašuvnnain. Gokko adno dárbbášuvvot cuozahuscielggadeapmi, mearriduvvo dasto cuozahuscielggadanprográmma ovttasrádiid Birasgáhttendepartemeanttain. Cuozahuscielggadeapmi galgá cuovvut ohcama, geahca muddenlága § 5 c bustáva.

NVE johtucálus nr. 36, konsešuvdnaohcamiid njuolggadusat mat gusket cázádatmuddemiidda, oaivadiit mii cuozahuscielggadeamis berrešivccii leat. Johtucálus gusto doaibmabijuidege mat gullet muddenláhkii, muhto mat eai leat diedihangeatnegasat¹⁷²¹ cuozahuscielggademiid njuolggadusaid mielde. Go johtucálus lea cállon jurdagiin dasa mii ovdal lánkanuppástusa gohcoduvvui plánenmuddu dahje § 4a-muddu, galgá johtucálus dárkkistuvvot vai heive cuozahuscielggademiid njuolggadusaide.

Johtucállosa mielde galgá dasa lassin go cilgejuvvo mo doaibmabidju cuohcá luondduriggodagaide, birrasii ja servodahkii, cielggadiit doaibmabijuid moanaid fágalaš teknalaš ja rudalaš dilálašvuodaid, geahca muddenlága § 5 a, b ja e bustávaide. Jus doaibmabidju galgá cuozahuscielggaduvvot, mearrida cielggadanprográmma juohke ášši guorahallamiid mahtodaga. Johtucállosa nr. 36 dárkkistemiid várašumiin, galgá ohcci viežžat dieduid:

- teknalaš dilálašvuodain, namalassii válddahit plánejuvvon meassamiid ja ávkkálaš gahcahagaid cázádagas, ja rávdnjejohtasaid, luottaid ja eanadárbbuid.
- hydrologias, namalassii mihtideamit ee. cáhcejodu, cáhceráji, cáhčas eatnama buodduma, báhcáncáhcegolgama ja luoitima geažil.
- alldiskárttas ja deavdinluoitimiin
- dulvemuddema cielggadeamis
- láddosajiid, tunnellaid ja stuorát rusttetsajiid eanaiskosiin

---

¹⁷²¹ meldepliktig

- gollancelggadeamis¹⁷²² mii galgá kártet vejolaš gollanvahágiid aldásiid, guoskevaš johkagaskkaid ja oivožiid mielde.
- udasárvoštallamis, sihke rusttetbarggu ja doaibmaálggu maŋŋil jurdagiin.
- plánejuvvon sirdinjohtasiin ja bissovaš rusttegiin
- golloluoittus¹⁷²³
- ovdánanplánas
- fápmodárbbus
- buvttadanluoitimiin
- eará ovdduin buoddumis, omd. dulveváfistanmaddásat
- gaskavuodas johtalussii ja lahttemii
- moanaid luonddufágalaš dilálašvuodain, numo báikkálaš dálkkádat, cáhcebuorre vuoha, geologia, sáivabiologia, flora ja fauna, fuoddoeallin, marinbiologia, eanadatválddahallamat, kulturmuittut, guollebivdu, bivdu, olgunastin, boazodoallu, eana- ja vuovdedoallu ja iešgudet doaibmabijut maid sáhhtá álggahit guozahan dihte dábálaš beroštumiid vahágiid ja bilidemiid.

Ohcci galgá evttohit jodihannjuolggadusaidge, buo. muddenlága § 5 d) bustáva buo. § 12.

Maŋgii fertešii cielggadit molssaevttolaš buoddunvugiid. Dákkár diedut sáhhtet dárbašuvvot vai ášši doarváii cuvgejuvvo ja vai sáhhtášii ollislacat árvoštallat § 8 mielde. Molssaevttolaš plánat leat dárkilat máinnašuvvon NVE johtucálloš nr. 38. Dákkár cielggadeamit mealgat buohtalastojit Coahkis Plánain. Dábálacat eai cielggaduvvo eará molssaevttut go dat mat leat árvoštallon Coahkis Plánas, vaikko eará molssaevttuide sáhhtá válddahallat, vai ovdanbohtá ahte dat leat árvoštallon. Ohcci galgá gárvvistit cázádathuksema dieduid, ja diedáhus plána- ja huksenlága njuolggadusaid vuodul leat dehálacat doaibmabiju birra. Diehtujuohkingihppagat numo válddahallon NVE johtucálloš nr. 45 ja Oljo- ja energidepartemeantta cakamánu 17. b. 1981 njuolggadusain, ferte ain almmuhit eanaš háviid, muhto veahá earaláhkai dalle go juo lea ráhkaduvvon diedáhus. Diehtujuohkinávdnasiid ulbmil lea ee.

---

¹⁷²² erosjonsutredning

¹⁷²³ kostnadsoverslag

álggahit dialoga ja ásahit luohhtámušgaskavuoda gaskal cázádaga huksejeaddji ja eará geavahanjoavkkuid. Cuovvovaš diedut leat dehálamos:

- Aiddostahttit ahte ohcanmuttu áigga lea oažžut ohcama meannuduvvot guovllus, kártet beroštumiid, cilget dáhtuid ja gáibádusaid, ja iskat ovttastahttit beroštusvuostálasvuodaid¹⁷²⁴ jus lea vejolaš.
- Várdudit njuoskkadatguovllu ja válldahit huksenprošeavtta numo huksejeaddji válldosárgásat jurddaša dan.
- Oanehis válldahallan navdon meassamiin, makkár beroštumit soitet guoskkahallot ja mo
- Albmadiid fápmovejolašvuoda ja goluid
- Oanehis várddus joatka áššemanus, erenoamáš deattuinn mo berošteaddjit galget láhttet beroštumiideaset áimmahuššamis, makkár áigemearit sis leat jna. Berrešii almmuhit huksejeaddji ja várra NVE guovddáš oktavuodaolbmuid nama, cujuhusa ja telefnummara.

Ohcanmuttus galgá ohcan, maŋŋilgo NVE lea dan dohkkehan, almmuhuvvot guoskevaš beliide ja orgánaide. Geat dáhttot galget maiddái sáhttit ovddidit cealkámuša doaibmabiju hárrái, ja vuosttaldeamit galget dahkkot dovddusin mearridanorgánii. Ulbmil lea cohkket buot vuodusávdnasiid mat dárbbášuvvojit loahpalaš mearrádussii.

Áššebáhpárat galget biddjot almmolaccat oaidninláhkai, nu ahte son gii berošta vuodjut ohcama sisdollui, beassá dan dahkat. § 6 nr. 1 vuosttas laddasa mielde galgá ohcan biddjot NVE kantuvrii ja gielddakantuvrii dahje eará dohkálaš báikái.

Seammásgo ohcan biddjo almmolaccat oaidninláhkai, galgá ohcan oktan mildosiiguin sáddejuvvot gulaskuddamii, geahca § 6 nr. 1 ja 2. Láhka namuha moanaid gulaskuddanorgánaid, sihke báikkálaccat ja guovddáš dásis. Guoskevaš gieldda, fylkkagieldda ja stáhta eiseválddit ja fágaossodagat galget ovddidit cealkámuša, lassin organisašuvvnaide, ovttastumiide jna. mat erenoamážit guoskkahuvvojit plánain. Od. prp. nr. 50 (1991-92) lágas cázádatmuddenlága jna. nuppástusain 112. siiddus daddjo ahte

---

¹⁷²⁴ interessemotsetning

Norgga luonddugáhttenlihttu, boazodoalloorganisašuvnnat, boazodoalloagronoma, orohatstivra ja sámi organisašuvnnat siskkilduvvojit dán njuolggadusas. Seamma gusto organisašuvnnaide mat ovddastit riddobivddu ja cáhcedikšunealáhusa, jus ealáhusvuodus geahpeduvvo muddema geažil. Vástideaddji ferte Ealáhus- ja energidepartemeantta oaivila mielde gustot guoskevaš eanaeaiggátserviide.

NVE johtucálloš nr. 37 leat addon lagat njuolggadusat gulaskuddama hárrái. Gulaskuddan rievda áššis áššái, muhto ainjuo stuorát áššiin gulaskuddo báikkálaš ja guovddáš dásis. Báikkálaš gulaskuddamii ovddasvástida fylkkamánni ahte fylkkagielda, fylkkaolgunastinlávdegoddi, fylkkakonserváhtor, fylkkaeanadoallostivra ja maid eará orgánat fylkkadásis ožžot bidjat cealkámuša. Dasto galgá ohcan sáddejuvvot gildii, mii viežžá cealkámušaid báikkálaš eanadoalu, vuovdedoalu, bivddu ja guollebivddu orgánain. Cealkámušaid maid gielda viežžá, galget sáddejuvvot fylkkamánnái, gii galgá cohkket bohtán báikkálaš dieduid ja sáddet dáid ovttas NVE:i.

Guovddáš orgánaid gaskkas gulaskuddojit direktoráhtadási orgánat dán vuoru, namalassii Luondduhálddašandirektoráhta ja Stáhta nuoskkidangohcci. Guolástandepartemeantage oažžu ovddidit cealkámuša. Eanadoalodepartemeanta ja Birasgáhttenossodat ožžot ohcama cuvgehussii. Viimmat sáddejuvvo ohcan sierra fágalaš ásahusaide cealkámuššii ee. luonduiedalaš dilálašvuodaid birra.

Diedihan dihte ohcama birra ja vai earátgo dábálaš gulaskuddanorgánat galget oažžut cealkit doaimbajibus, galgá ohcan almmuhuvvot Norsk Lysingsblad ja báikkálaš áviissain. Almmuhusa mánggus galgá de sáddejuvvot njuolga muhtun organisašuvnnaide, mat dábálaccat dáhttot cealkit dákkár doaimbajibude. Dát leat ee. Norges Naturvernforbund. Den norske Turistforening, Norges Jeger- og Fiskerforbund, Boazodoallohálddahus, Geaidnodoaimmahat, Landssamanslutninga av vasskraftkommunar ja várra sámeorganisašuvnnat. Sámediggi lea mañimušjagi gullan dán gulaskuddanvurru.

Go ohcan almmuhuvvo ja sáddejuvvo gulaskuddamii, galgá ilbmadvot gihpa mii oanehacat máinnaša ohcama birra. NVE johtucállosa nr. 45 mielde berrejit cuovvovaš diedut cállot gihppagii:

- Plánaid oanehis teknalaš válddahuš; makkár cázádagaide ja jávrride guoská, muddenallogat, geaidnospáittut, mohkkálagat cáhcejodus ovdal ja maŋŋil meassamiid, rávdnjevejolašvuohta ja golut jna.
- Vuosttažettiin galgá ohcon huksenmolssaeaktu válddahallot, muhto jus ležžet eanet vejolaš huksenplánat, berrešivce dáid válddahallat álkit
- Galgá ráhkadit kártta mas muddemat, sirdimat, tunnelat, luottat jna. leat sárgojuvvon. Berrešivce maiddá sárgut njuoskkadatguovllu.
- Válddahusat mo lea nákcen ovttahttit sierranas geavahanjoavkkuid gaskasaš beroštusvuostálasvuodaid.
- Galgá diedihit makkár fágalaš iskkademiid lea dahkan ja gii. Guovddášamos beroštumiide sáhtta váldit hui oanehis konklusuvnna, maid ovddasvástideaddji fágaceahppi cállá erenoamážit diehtujuohkingihppagii. Áššálašvuoda ja nu olu bealátkeahcesvuoda go vejolaš gáibádus gusto dáid cielggademiidege.
- Oanehis válddahuš joatka konsešuvdnameannudeami manus, oktavuohaolbmuid namma jna.
- Galgá diedihuvvot ahte eiseválddit bidjet huksejeaddjái iešgudet oppalaš ja sierra eavttuid konsešuvnna oktavuodas.

Go ohcan lea almmuhuvvon ja sáddejuvvon, váldá NVE oktavuoda gielddain iskat beroštuvvogo cuvgehussii NVE áššemeannudeami birra jna. Sáhttet leat siskkáldas coahkkimat gielddaid bargiide ja álbmotválljejuvvon áirasiidda. Buot stuorát áššin NVE vel dárkkista cázádaga guoskevaš osiid ja doallá guovllus rabas coahkkimiid.

Ollislaš árvvoštallamis- ja mearridanmutter lea NVE bargun árvvoštallat vuosttas háve ollislaccat muddenlága § 8 mielde, ee. sisabohtán cealkámušaid vuodul. Sisabohtán cealkámušat ovddiduvvojit ohccái mearkašeapmái. Guovddáš ášši lea kártet leatgo negatiivva huksenváikkuhusain, mat leat

bohtán ovdan áššeráhkkaneamis, unnit mearkkašupmi go huksema ovdduin. Dán ollislaš árvoštallamis lea áibbas iežas duohken gáržžidit meassamiid mahtodaga ja válljet molssaeavttu mii orru ávkkálaccamus, dainna eavttuin ahte molssaeaktu lea leamaš ollesárvosaš oassi ohcamis, nappo ahte molssaeaktu lea cielggaduvvon dábálaš lági mielde ja cielggaduvvon Coahkis Plána ektui. Konsešuvdna ii sáhte datte leat viidát go ohcan.

NVE vihkkedallama boadus cálo árvalussii mii sáddejuvvo Ealáhus- ja energidepartemeantii. Árvalus de sáddejuvvo gulaskuddamii departemeantadásis ja guoskevaš gielddaide, dalle mealgat oanehat cealkámušáigemiin. Jus bohtet dehálaš mearkkašumit, sáhtta departemeanta bivdit lassicealkámušaid NVE:s.

Departemeanta ovddida de ášši Ráddehussii. Jus departemeanta miehtá addit konsešuvnna stuorra huksenáššiin, galgá Stuorradiggi dohkkehit huksema ovdal Ráddehus addá loahpalaš lobi, geahca muddenlága § 2 nuppi laddasa.

Jus ohcamii miehtá, berrešivccii NVE johtucállosa nr. 45 mielde ráhkadit diehtujuohkingihppaga. Ulbmil lea diedihit guvlui huksema mahtodagas konsešuvdnameannudeami mielde, ja árjjaid ja meassamiid dat mielddisbuktá. NVE johtucállosa nr. 45 mielde berrešivccii gihppagis leat cuovvovaš diedut:

- Oanehis coahkkáigeassu makkár plánat leat loahpalaccat mearriduvvon ja makkár konsešuvdnaeavttuid eiseválddit leat mearridan.
- Huksema ovdánanplána. Galgá erenoamážit deattuhit cujuhit muttuide main guovlluin sáhtta leat erenoamáš beroštupmi diehtit, vai sáhtta buoremus láhkai heivehit báikkálaš plánaid huksenplánaide.

Doaimmaheaddji sáhtta *guoddalit* konsešuvdnaohcama biehttaleami, geahca muddenlága § 8 nuppi laddasa. Dalle ovddiduvvo biehttaleapmi Stuorradiggái. Go konsešuvdnaohcamii miedihuvvo, ii leat cázádaga guoskevaš beroštumiin vástideaddji váidinvuogasvuohta. Váidinvuogasvuohta gusto buot muddendoaimmaide mat

cuvvot muddenlága, nu ahte váidinvuogasvuohhta Stuorradiggái maiddáí gusto dallege go doaibma ii leat nu stuoris ahte konsešuvdna lea ovddiduvvon Stuorradiggái ovddalgihtii.

Váidalanortnet doaibmá nu ahte huksejeaddji sádde váidaga Ealáhus- ja energidepartementii, mii ovddida váidaga Stuorradiggái stuorradiggediedáhusa bokte. Dábálaš hálldašanrievttálaš njuolggadusaid mielde sáhtta Ráddehus rievdadit biehttaleami jus gávnnaha dasa ártta, ovdalگو ášši ovddiduvvo Stuorradiggái.

Geavadis sáhtta namuhit ahte áššiin main doaimmaheaddji lea guoddalan mearrádusa, leat Stuorradiggi doalahan biehttaleami guovtti áššis. Maŋimuš áššis muhtii Ráddehus oaivilis, ovdalگو ášši ovddiduvvui Stuorradiggái.

4.14.5 Eanavuovdinorgánaid sajádat

Eanavuovdinorgánain lea fylkka stuorimus oasi eanahálldašeaddjin, muhtun láhkai leamaš guoskkahuvvon Finnmárkku buot cázádat huksemiin. Eanaš šiehtadusat cázádat huksemiid vuoigatvuodain mat leat konsešuvdnameannuduvvon, leat dárkojuvvon nu dehálažžan ahte Stáhta vuvddiid direktoráhta, dál Statskog SF, bajit orgánan lea fuolahan dáid šiehtadusaid, buo. eanavuovdinláhkaásahusa § 10.

Huksejeaddji ja stáhta gaskasaš šiehtadusain eana- dahje cázádatvuoigatvuodaid hárrái leat áiggiid cada leamaš hui iešgudetláganat, sihke hámis ja sisdoalus. Ovdal šiehtaduvvui eana- ja cázádatvuoigatvuodain ovttas, nu ahte šiehtadus siskkildii gahcahatvuoigatvuodaid, buddonjávrrerusttegii, rávdnjesirdimiid, rávdnjestášuvnnaid, viesuid, luottaidd jna. vuoigatvuoda 1960 maŋgil lea eanaš šiehtadallon gahcahatvuoigatvuodaid ja eará vuoigatvuodaid ain sierra, nu ahte eanavuovdinkantuvrii lea álkit stivret huksema, seammásgo sáhtta iešgudet vuoigatvuodaid láiggu bidjat iešgudet bušeahhtapoasttaide.

Rávdnjehuksemis dárbbáša huksejeaddji dábálaccat golmmalágan vuoigatvuodaid: gahcahatvuoigatvuodaid,

eatnamiid bissovaš viesuide ja rusttegiidda huksema oktavuodas, ja eará, ráddjejuvvon vuoigatvuodaid. Gahcahatvuoigatvuodat leat muddejuvvon eanavuovdinláhkaásahusa § 3:s. Stáhta eatnamiid vuovdimis Finnmárkkus galget cáhce- ja gáddevuoigatvuodat doalahuvvot stáhtii, geahca eanavuovdinláhkaásahusa § 3 a) bustáva. Stáhta doalaha danin eaiggáduššanvuoigatvuoda mii eanaeaiggádis lea cáhcecohkuide iežas eatnamiin cázádatlága § 1 mielde, vaikko guovlu vuvdojuvvo.

Eanavuovdinláhkaásahusa § 3 nuppi laddasa mielde sáhttet datte vuoigatvuodat mat doalaheami geažil bissot stáhtas, "láigohuvvojit dahje lihttoláigohuvvojit sierra". Leage geavvan ahte eatnamat ja vuoigatvuodat leat vuvdon.

Stuorra váldonjuolggadus lea ahte rávdnjehuksen lea konsešuvdnameannuduvvon. Dalle lea gahcahatvuoigatvuodaid vuovdima dahje lihttoláigoheami gažaldaga duohtavuodas konsešuvdnaeiseválddit mearridan. Rávdnjehuksemis ferte guokte erenoamáš dilálašvuoda muitit. Numo cujuhuvvon bajábealde, dahket huksenmearrádusa riikka bajimuš eiseválddit: Ráddehus ja erenoamáš stuorra áššiin, Stuorradiggi. Dasa lassin lea konsešuvdna muddenlága mielde seammás bággonistanmearrádus, ja cázádatlágas leat bággonistanvuodut¹⁷²⁵ge, nu ahte sáhttá bágget luobahit jus šiehtadallan ii válgan eaktodáhtolaccat. Eanavuovdinorgánaid oainnu mielde ii sáhte danin iehcanasat árvvoštallat doaimbajibuid Eanavuovdinlága § 2:s. Dát oaidnu bohtá ovdan 83/1979 áššis, mii guoskai láigohit gahcahatvuoigatvuodaid Fálesnuori rávdnjelágádussii. Dás cuožžu Eanavuovdinhoavdda áššelogaldallamis:

"Eanavuovdinlága § 2 lea molssaevttolaš mearrádus, namalassii ahte dihto muddui lea dodjaluvvon eanavuovdineiseválddiid árvvošteapmái galgágo eatnamiid sáhttit háldet vuovdimis dahje hállduin maid ferte buohtastahttit vuovdimiin dallego boazoealáhus - earret eará - guoskkahuvvo.

...

Eanavuovdinkantuvra ii mearrit loahpalaccat beroštanriidduid mat dás bohciidit, go Eanavuovdineiseválddit juohke dilálašvuodas dábálaš

---

¹⁷²⁵ ekspropriasjonshjemmel

hálddahaslaš prinsihpaid fámus leat cadnon konsešuvdnaášši mearrádussii".

Eanavuovdinstivrra mearrádusas cuožžu :

"Dainna eavttuin ahte konsešuvdna addo, addá Eanavuovdinstivra lobi láigohit cázádat- ja eanavuogiatvuodaid go dát dárbbášuvvojit Fálesnuori Rávdnjelágádusa huksemii. Sierraeavttuid dáfus, cujuhuvvo dasa mii soaitá fertet mearriduvvot huksenlobis".

Eanavuovdinorgánaid áddejupmi lea nappo ahte dain ii leat makkárge iehcanas sadji dákkár áššiin; dat galget dušše fuolahit ahte dárbbášlaš šiehtadusat eanaluobaheamis ja gahcahatvuoigatvuodain doaimmahuvvojit go konsešuvdna lea addon. Dát oaidnu boahtá ovdan buot meassamiin mat gohcoduvvojit "stuorra meassamat", ja leat cadamannon lagat 2.5.1.4. kapihttalas ovddabealde.

Eanavuovdinorgánat sáhttet datte, gulaskuddamis mii lea ovdal mearrádusa ja várra dan cuozahuscielggadeami bokte, ovddidit oaiviliid doaibmabiju hárrái daid ektui mat eanavuovdinlága mielde galget váldot mielde. Geavadis dáhkiduvvoge ahte beroštumit maid eanavuovdinlága § 2 mielde galgá váldit erenoamážit vuhtii Finnmárkku eatnamiid hálddašeamis, leat beassan buktit cealkámuša doaibmabiju birra.

Daid spiehkastagain go doaibmabidju ii galgga konsešuvdnameannuduvvot, numo muhtun nu gohcoduvvon minirávdnjelágádusain, ferte huksejeaddji šiehtadit eanavuovdinkantuvrrain gahcahatvuoigatvuodaid láigoheamis. Áššiin ferte vuos cilget dárbbášago doaibmabidju konsešuvdna cázádatlága mielde. Dán mearrida NVE, maŋnilgo ášši lea ovddiduvvon Fylkkamánni birasgáhttenossodahkii. Jus cuocchuvvo ahte doaibmabidju ii dárbbáš konsešuvnna, sáhtta huksejeaddji ráhkadit minirávdnjelágádusa maŋnilgo eanavuovdinorgánat leat addán lobi. Dás ferte várašuvvot ahte eará lagat sáhttet ráddjet huksejeaddji. Dákkár áššit háreve ihtet, ja eai leat addon erenoamáš njuolggadusat ohcanmeannudeamis. Áššemeannudeami mahtodat boahtá das makkár beroštumit guoskkahuvvojit ja makkár mahtodat

doaimmabijus galgá leat, muhto dákkár áššit lohkkovit
dábálaccat lohpin maid eanavuovdinkantuvra sáhttá addit
almmá cuovvumin eanavuovdinláhkaásahusa dábálaš
áššemeannudannjuolggadusaid.

Sáhttá namuhit ahte guokte duottarviesu, Mollešjohka ja
Gárdin, leat ožžon lobi hukset minirávdnjelágádusa rávdnjái
moatti vissui ja bartii.

Eatnamiid oastima ja láigoheami šiehtadusat bissovaš
rusttegiidda, viesuide ja rádjovisttiide mat dárbbášuvvojit
doimii, dállojit dábálaccat seamma áigodahkii go
doaimmabidjokonsešuvdna. Šiehtadallo muhtun háviid njuolga
eanavuovdinkantuvrrain. Eará háviid biddjovit vuoigatvuodat
šiehtadussii gaskal Statskog ja huksejeaddji.

Eará vuoigatvuodat, numo eatnamat stoalpoláigoheapmái
fápmo- ja telefunlinjáide, johkabuoddun, geadge- ja
cievraváldin, ja doaimmabiju vuoigatvuodavuoddu addá
eanavuovdinkantuvra julggaštusaid bokte. Julggaštusat leat
dávjá ráddjejuvvon seamma áigodahkii go konsešuvdna.
Dábálaš lea várašuhttit ahte eará almmolaš eiseválddiid ja
priváhta beroštumiid gaskavuoha ferte ieš huksejeaddji ordnet.
Sáhttá geavvat ahte dákkár vuoigatvuodatge biddjovit
Statskog:in šiehtadallat.

Bággolonistanmearrádusas gáibiduvvo eanaeaiggát
buhtaduvvot, geahca cázádatlága kap. 12 luobaheami
buhtadasas ja muddenlága § 16. Go eanavuovdinorgánat
eaktodáhtolaccat šiehtadallat dan mii dárbbášuvvo álggahit
doaimma addon konsešuvnna mielde, ii dárbbáš dalle
bággolonistit stáhtaeatnamiid. Dan sadjái go buhtadas
mearriduvvo árvvošteamis, šiehtadallo buhtadas dábálaš láhkai.
Oddajagemánus 1984 šiehtadallui gaskal NVE ja Stáhta
vuvddiid direktoráhta mo dákkár áššiin galgá haddet.

4.15 RÁVDNJELINJÁT

4.15.1 Álggahus

Finnmárkkus fuolahit elefápmoatnima dábálaš geavaheapmái 6 báikkálaš ja iehčanas energidoaimmahaga dahje rávdnjelágádusa, mat oktiibuot gokčet olles fylkka. Sáhtta dadjat fylkka rávdnjelágádusain leat čuovvovaš atninguovllut:

Varanger kraftlag: Várggát, Čáhcesuolu, Deatnu, Bearalváhki, Máttá-Várjjat,

Báhcavuotna ja Unjárga

Nordkyn kraftlag: Gáŋgaviika ja Davvesiidda oasis

Luostejok kraftlag: Kárášjohka, Porsáŋggu oasis, ja

Guovdageainnu oasis

Repvåg kraftlag: Muosát, Davvenjárga, Porsáŋggu oasis ja

Fálesnuori oasis

Hammerfest kraftlag: Sállánnuorri, Ákŋoluokta ja Fálesnuori oasis

Alta kraftlag: Áltá ja Láhppi

Finnmark Energi AS (ovddeš Finnmark Kraftforsyning) maid Finnmarkku fylkkagiella eaiggádušša, buvttada vuovdinenergia ja vuovdá stuorra meriid elefámu lágideaddjiide, namalassii juolluda allagealddat energia rávdnjelágádusaide ja muhtun stuorát industrifitnodagaide. Energigávpemárkaniin Finnmarkkus buvttada Statskraft SFge, elefámu vuovdimii.

Linnjáfierpmádat¹⁷²⁶ iešguđet energidoaimmahaga skáhpponguovlluin eaiggádušša eanaš juohke energidoaimmahat, muhto moadde energidoaimmahaga sáhttet eaiggáduššat rávdnjejohtasiid ovttasge. Elefámu jođihit váldofierpmádagas¹⁷²⁷, namalassii 132 kV dahje alit gealdagiin, lea biddjon Statnett SF bargun, mii eaiggádušša dahje láigoha 85 % Finnmarkku váldofierpmádagas.

---

¹⁷²⁶ linjenett

¹⁷²⁷ hovednett

Fylkka rávdnjelinnjáfierpmádaga huksen lea válddahallon ná:

"Finnmárkku fápmolinjjáviidodat 132 KV dásis, d.l. váldolinjjádási, lea duppalastojuvvomin olles mátki Romssa rájás ja Vuotnabahtii Várjjatvuonas. Duppalastin Deanu-Šalddis ja Áhtánjohkii lea álggahuvvon, ja galgá leat gárvvis 1992 mielde. Dalle báhcá dušše bihttá Áhtánvuona ja Leavnjja gaskkas. Dárbu dán duppalastima lea vuos eahpečielggas, muhto várra dátge bohtá.

Mii guoská fámu háhkansihkkarvuhtii ja háhkanmeari birra Finnmárkkus, de gal sáhttá dadjat ahte dát orru leamen hui buorre." (Gáldu: Finnmárku 1992-1995 fylkkaplána 105. siiddus)

4.15.2 Láhavuodut ja njuolggadusat

Geassemánu 29. b. 1990 **energiláhka** nr. 50, (energia buvttadeami, earáhuhttima, sirdima, vuovdima ja juogadeami jna. láhka) addá elektralaš rusttegiid plánema, huksema ja doaimma njuolggadusaid. Energinjuolggadusat addon juovlamánu 7. b. 1990 nr. 959 ggl. cea. leat dievaslaš njuolggadusat lága mearrádusaide.

Elektralaš rusttega meroštallan lea energilága § 1-3 mielde "elektralaš rusttet ja dasa gullelaš huksenteknalaš huksejunit elektralaš energia buvttadeapmái, earáhuhttimii, sirdimii ja juogadeapmái." Rávdnjejohtasat leat dán mielde lohkkon elektralaš rusttegin. Rusttegat mat buvttadit elektralaš fámu galget energilága § 1-1 goalmmát lađđasa mielde meannuduvvot čázádatlága dahje čázádatmuddenlága mielde, ja dákkár rusttega njuolggadusat leat ovddiduvvon 4.14. kapihttalis čáhcefámu birra. Searvanjohtasiid ohcan, rusttetfápmojohtasiidge, galget datte meannuduvvot energilága mielde, ja čuvvot nappo njuolggadusaid mat ovddiduvvojit dán kapihttalis.

Lága ulbmil lea juksat beavttalmahttima, haddedássema ja ulbmálaš vuovdima ja geavaheami riikka buvttadan energias. Energilága § 1-2 mielde lea dát hábmejuvvon dego láhka galgá sihkkarastit ahte "energia buvttadeapmi, earáhuhttin, sirdin, vuovdin ja juogadeapmi geavvá servodatlaš ulbmálaš láchkai, galgá deastta atnit dábálaš ja priváhta beroštumiinge mat

guoskkahuvvojit". Láhka ii gusto ollásit stáhta lea doaimmaheaddji, geahča § 1-4.

Energiláhka lea konsešuvdnaláhka ja elektralaš rusttegiid ii sáhte hukset, jođihit, ođđasit hukset dahje stuoridit konsešuvnna haga, geahča § 3-1. Dán oktavuodas lea rusttetkonsešuvdna njuolggadusat energilága § 3-1 mielde ja guovllukonsešuvdna § 3-2 mielde mii lea miellagiddevaš. Norgga čázádat- ja energidoaimmahat (NVE) dat addá dákkár konsešuvnnaid, geahča vulobealde.

Geassemánu 14. b. 1985 **plána- ja huksenláhka** nr. 77 gusto dábálaš láhkai go elektralaš rusttega sadji galgá plánejuvvot ja mearriduvvot. Makkár njuolggadusat dalle gustojit leat ovddiduvvon 3. kapihttalis ovddabealde. Sáhtá liikká namuhit ahte guovllu allagealddamásttat¹⁷²⁸ galge biddjot muddenplána várraguovlun, geahča phl. § 25 5. čuoggá.

Plána- ja huksenlága čuozašielggademiid njuolggadusat galget dađis dán áššesuorgáige gustot. Čuozašielggademiid láhkaásahusat addon suoidnemánu 27. b. 1990 § 2 b) bustávva bidjá dieđihangeatnegasvuoda dábálaš njuolggadusaid mielde:

"b) 132 kV gealdda dahje eanet, ja guhkitgo 20 km rávdjejohtasiid bidjamii"

Dárbbášuvvogo čuozašielggadeapmi, mearriduvvo Ealáhus- ja energidepartemeantta fágadepartemeantan dieđáhusa vuodul, ovttasráđiid Birasgáhttenpartemeanttain, geahča láhkaásahusa § 4.

Čuozašielggadanláhkaásahusa § 7 mielde eai galgga čuozašielggademiid njuolggadusat dahkkot gustojeaddjin rávdnjejohtasiid bidjamii ovdal borgemánu 1. b. 1995. Doaibmabiju ja čuozašielggademiid dieđáhus galgá dan rádjai čuovvut energilága § 2-1 njuolggadusaid ja energiláhkaásahusa §§ 2-1 ja 2-2.

St. dieđáhus nr. 41 (1992-93) energiekonomiserema ja ođđa ođasmahtti energigálduid birra gárvvistahtá Ráđđehus váikkuhangaskaoapmeatnima ja enøkbárgoordnema

---

¹⁷²⁸ høyspenningsmast

váldoprinsihpaid. Dás guoskkahuvvojit ee. energidoaimmahagaid sadji enøk-barggus, makkár rámmaeavttut dain leat, makkár enøkgáibádusat biddjojtit guovllukonsešuvnnaide, ja makkár gáibádusat biddjojtit báikkálaš energiplánemii.

Finnmáarkui 1992-95 fylkkaplána addá 104. siiddus čuovvovaš ulbmila energiatnimii:

- "- Doaimmahit doarvái ja sihkkaris energiiija geavaheddjiide fylkkas,
- Hátkat el-fámu hálbemus vejolaš haddái geavaheddjiide fylkkas,
- Dásset el-fápmohattiid fylkkas,
- Leahkit mielde geahpedeamen birasváikkuhusaid energiijageavaheamis."

Strategiain juksan dáid mihttomeriid namuhuvvojit ee.:

"Bargu energiijaplánemin galgá addot alimus prioritehta ollašuhttidettiin eavttuid ođđa energiijalágas. Lea jurdda álggahit ovttasbargu energiijaplánemiin báikkálaš kraftlágain fylkkas."

4.15.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Ealáhus- ja energidepartemeanta lea dán suorggi fágadepartemeanta. Departemeanttas lea ođđajagemánu 18. b. 1991 ggl. cea. nr. 24 mielde dat váldi mii Gonagasas lea energilága mielde. Eanaš váldi lea dasto sirdon Norgga čázádat- ja energidoaimmahakkii (NVE):i, geahča vulobealde, muhto válddi oassi lea ain departemeanttas. Rávdnjejohtasiid dáfus, lea departemeanta doalahan válddi baggolotnut elektralaš rusttegiid § 3-5 mielde, ja váldi mearridit ránggáštusaid § 7-3 mielde.

Dasa lassin go ieš áddit mearrádusaid lea departemeanta váidalanásahus mearrádusaide maid NVE dahká dán áššesuorggis.

Norgga čázádat- ja energidoaimmahat (NVE) lea Ealáhus- ja energidepartemeantta vuollásaš. NVE:s lea mearridanválddi stuorimus oassi energilága mielde, belohakkii váldesirdinmearrádusa láchavuoduin ja belohakkii njuolga lágas.

Mearridanváldi energilága § 2-3 mielde sirdui ođđajagemánu 23. b. 1991 girjji mielde dasto Ealáhus- ja energidepartemeanttas NVE:i. Danin lea NVE:s váldi addit konsešuvnna allagealddarusttegiidda § 3-1 mielde ja guovllukonsešuvnna energidoaimmahagaide § 3-2 mielde. Konsešuvdnageatnegasvuohta *rusttegiidda* energilága § 3-1 mielde gusto dušše "allagealddat" rusttegiidda. Energiláhkaásahus § 3-1 bidjá rájá gealdagis badjel 1000 voltta molssarávnnji¹⁷²⁹ dahje 1500 voltta dásseávdnji¹⁷³⁰.

Go konsešuvdnagažaldaga galgá árvvoštallat, galgá energilága § 3-4 mielde ee. deastta atnit elektralaš energia jearaldagas ja dagahago rusttet ulbmálaš elefápmoatnima, geahča nr. 1. Dát lea čiekŋuduvvon NVE čállošis, EK-čálus nr. 10/92 energilága konsešuvdnavuogádaga birra, mas daddjo ahte konsešuvdnameannudeami guovddáš lea vihkkeallan gaskal birasdeasttaid ja rusttegiid goluid/dárbbuid. Dehálaš oasit dán vihkkeallamis lea elektralaš energidárbbu vurdojuvvon ovdáneapmi, dagahago rusttet ulbmálaš energiatnima, golut, molssaevttolaš čovdosat, eará eanageavaheapmi deasttat ja iešguđetlágan gáibádusat. Lobis sáhttet addot mearrádusat rusttega álggaheami, huksema, čadaheami, máđasatnima, doaimma ja doaibmaálggu birra.

Energilága § 3-4:s leat namuhuvvon moanat eavttut maid konsešuvnna addimii sáhtta bidjat. Rávdnjejohtasiidda lea buorre go biddjojit eavttut lága § 3-4 nr. 6 mielde, vai luondu ja kultuvraárvvut eai vahágahtto. Muđui sáhtta nr. 8 mielde bidjat lassi eavttuid "go dát orru gáibideamen dábálaš deasttain dahje gillájeaddji priváhta beroštumiid áimmahuššama dihte".

Energiláhkaásahusa § 3-4:s namuhit dasa lassin golmmalágan eavttuid mat nu guhkásgo heivejit galget biddjot go addo konsešuvdna elektralaš rusttegiid. Eavttut gustojit doaimmahit ja mađasatnit (a bustáva), biras ja eanadat (b bustáva) ja rusttega heittiheapmi ja čorgen (c bustáva). B bustávva čuodjá ná:

---

¹⁷²⁹ vekselstrøm

¹⁷³⁰ likestrøm

"Konsešuvdnalaš geatnegahtta rusttega plánemis, čađaheames ja doaimmaheames fuolahit ahte álbmogii nu unnán go vejolaš biliduvvo biras- ja eanadat jus sáhtta dahkat konsešuvdnalažžii máđohis goluid ja bilidemiid haga. Dán bustáva doahttaleapmi sáhtta gustohit gohcci Norgga čázádat- ja energidoaimmahaga mearrádusa mielde."

Guovllukonsešuvnna njuolggadusatge § 3-2 mielde leat beroštahtti go eatnamat galget geavahuvvot rávdnjejohtasiidda. Guovllukonsešuvdna lea dábálaš konsešuvdna mii addá juohke báikkálaš energidoaimmahakii válddi hukset ja jođihit "rusttega elektralaš energia juolludeapmái" energidoaimmahaga atninguovllus, iige dárbbáš konsešuvdna juohke rusttegi. Guovllukonsešuvnnat leat addon buot energidoaimmahagaide. Go energidoaimmahat oažžu guovllukonsešuvnna, geatnegahtta dat addit elektralaš fámu doalliide¹⁷³¹ atninguovllusis, geahča lága § 3-3.

Energiláhkaásahusa § 3-5:s buo. lága § 3-2 leat energidoaimmahagaid rávdnelinnjá huksemat ráddjejuvvon dan ektui man olu gealdda rávdnjelinjain leat. Guovllukonsešuvdna addá lobi hukset ja doaimmahit rusttegiid main lea gealdda gitta 22 kV, muhto juogadandoaimmahussii mas alit gealdaga rusttet adno olu sáhtta konsešuvdnage addit lobi hukset johtasiiguin rusttegiid ja viiddidit čuožžovaš transformahtor- ja goallostášuvnniid¹⁷³² main lea gealdda gitta 132 kV.

Vai oažžu guovllukonsešuvnna ferte konsešuvdnalaš leat ožžon dohkkehuvvot energiplána, mii galggašii leat oppalaš báikkálaš energiplána mii galgá čájehit ahte "energibálvalusaid lágideapmi konsešuvdnalačča skáhpponguovllus geavvá ulbmálaš láchkai", geahča energiláhkaásahusa § 3-6.

Go guovllukonsešuvdna addo, sáhtta bidjat eavttuid energilága § 3-4 mielde. Guovllukonsešuvnnain sáhtta omd. bidjat eaktun ahte konsešuvdnalaš galgá searvat stuorát ovttastumiide dahje lotnut eará energidoaimmahagaid, geahča nr. 2, dahje energiekonomiseren álggahuvvot ja guvlui ráhkaduvvot ulbmálaš energiatnima plánat, geahča nr. 5. Guovllukonsešuvnnas lea albmadvuvvon eaktun ahte

---

¹⁷³¹ abonnent

¹⁷³² koblingsstasjon

plánejuvvon ođđahuksemať juogadanfierpmádagas¹⁷³³ leat bures vuodustuvvon ja ahte rávdnjelágádus atná dárbblaš deasttaid eará geavahanberoštumiide, geahča nr. 8. Energiláhkaásahusas leat § 3-7:s dievaslaš njuolggadusat guovllukonsešuvnnaid eavttuin, mat belohahkii leat energikonomiserema ja belohahkii skáhponkvalitehta birra. Enøk-eavttuid dáfus, lea dávjá energidoaimmahaga beroštumis álggahit dakkár doaibmabijuid caggan dihte elektralaš fámu váni, go energidoaimmahagain lea dárbogokčangeatnegasvuohta¹⁷³⁴ atninguovlluineaset.

Lassin mearridanváldái konsešuvdnamearrádusaid mielde lea NVE ožžon eará dehálaš bargguid energilága ja energiláhkaásahusa mielde, ee. gozihit ahte konsešuvdnaeavttut doalahuvvojit ja ahte gohččumat 6. kapihtala olis addon vámmasvuođa hárrái doalahuvvojit, geahča lága § 7-1. NVE:i galget ovddiduvvot guovllu rávdnjevuogádatplánema guhkesáiggi várddusplánatge go elektralaš rusttegat ásahuvvojit, geahča energiláhkaásahusa § 3-3, ja seammaláhkai ovddiduvvojit energiplánat go energidoaimmahagat ohcet guovllukonsešuvnna, geahča energiláhkaásahusa § 3-6.

4.15.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Go ohcá konsešuvnna bidjat rávdnjejohtasiid, gustojit iešguđet njuolggadusat dan mielde gáibidago doaibmabidju sierra rusttetkonsešuvnna lága § 3-1 mielde vai sáhťtágo doaibmabiju álggahit guovllukonsešuvnna meriid siskkobealde mii elefápmodoaimmahgas lea lága § 3-2 mielde.

Ođđa elektralaš *rusttegiid* plánaid birra galgá ovddalgihtii dieđihit NVE:i, geahča lága § 2-1 nuppi lađđasa. Energiláhkaásahusa § 2-1:s lea mearriduvvon ahte ovddalgihtii dieđihangáibádus galgá ráddjejuvvot 132 kV gealdagiin dahje dan badjel ja badjel 20 km guhku rávdnjejohtasiidda. Dieđáhus galgá lága § 2-1 nuppi lađđasa mielde máinnašit makkár

---

¹⁷³³ distribusjonsnett

¹⁷³⁴ oppdekkingsplikt

rusttegiid plánat siskkildit ja makkár dehálaš váikkuhusat rusttegis leat dábálaš beroštumiide.

Láhkaásahusa § 2-2:s leat dieđáhusa gáibádusat lagat čilgejuvvon. Dieđáhus galggašii jus heive ee. válldahallat ohcci ja su doaimma, válldahallat doaibmabiju ja čađahanplánaid, čujuhit rávdnjevuogádatplánii, válldahallat eanageavaheami ja gieldda ja fylkkagieldda plánaid, várdudit makkár doaibmabijut dárbbášuvvojit čađahit doaibmabiju ja makkár almmolaš eiseválddiid lobit dárbbášuvvojit. Dasto galgá válldahallat doaibmabiju váikkuhusaid birrasii, luondduriggodagaide ja servodahkii, ja evttohit čuozašielggadanprográmma jus orru dárbbášeamen.

Dieđáhusa galgá NVE almmuhit, geahča lága § 2-1 goalmát lađđasa, ja berošteaddjit galget ávžžuhuvvot buktit cealkámuša doaibmabiju hárrái. Dieđáhus galgá vel sáddejuvvot almmolaš orgánaide cealkámuššii, geahča energilága § 2-1 njealját lađđasa. Gulaskuddanáhusat leat ee. gielddat, fylkkamánni birasgáhttenossodat, Luondduhálddašandirektoráhta, fylkkagieldda kulturossodat, boazodoallohálldahus, Riikkaantikvára ja Birasgáhttendepartemeanta. Doaibmabijuin Finnmárkkus gullet boazodoalloorganisašuvnnat ja Eanavuovdinorgánatge gulaskuddanvurru.

Konsešuvdnaohcan galgá sáddejuvvot NVE:i, geahča energilága § 2-2 vuosttas lađđasa. Rávdnjelinjáide mat leat konsešuvdnageatnegahtti, muhto eai dárbbáš ovddalgihtii dieđihuvvot, álggahuvvo dás áššemannu. Muhto dákkár doaibmabijuinge sáhtta ohcci eaktodáhtolaččat ovddalgihtii gulaskuddat čilgen dihte maid iešguđet ásahusat oaivvildit doaibmabiju hárrái. Dábálaš lea ahte dákkár áššiinge lea viiddis oktavuoha gaskal huksejeaddji ja gieldda ja earáid geaidda doaibmabidju guoská.

Konsešuvdnaohcamis galget leat "dieđut mat dárbbášuvvojit árvoštallat berrrešivččiigo lobi addit ja makkár eavttuid galggašii bidjat", geahča § 2-2 nuppi lađđasa. Dievaslaš mearrádusat ohcama birra leat addon energiláhkaásahusa § 3-2:s. Dás čuožžu ahte jus ohcamis heive galggašii leat ee. rusttega teknalaš ja ekonomalaš válldahus,

masa gullet rusttega fysalaš ráhkadeapmi ja vejolaš veahkkerusttegat numo luottat jna., rusttega heiveheapmi rávdnjevuogádatplánii, eanadaga heivehallama válldahallan, dábálaš beroštumiid ja váidudeaddji¹⁷³⁵ doaibmabijuid váikkuhus, eanaeaiggádiid ja eará vuoigatvuođalaččaid beroštumiid jna. váikkuhusat. Galgá válldahallat vejolaš čuozašielggademiid bohtosiidge.

Ohcan galgá biddjot oaidninláhkai NVE:i ja guoskevaš gielddaide dahje eará dohkálaš báikkis guovllus, geahča lága § 2-2 njealját lađđasa. Dasto galgá ohcan almmuhuvvot lagat čállon láhkai, geahča § 2-2 viđát lađđasa, ja galgá dieđihuvvot ahte sáhttá buktit cealkámuša doaibmabiju hárrái. Dán muttus galget almmolaš orgánat ja earátge maidda doaibmabidju njuolga gusto váldot mielde gulaskuddamii, geahča lága § 2-2 guđát lađđasa.

Dieđáhusa ja konsešuvdnaohcama vuođul galgá ohcci ráhkadit rávdnjevuogádatplána, mii lea ráddjejuvvon guovllus guhkes áigásaš várddusplána rávdnjevuogádaga ovdáneamis, geahča lánkaásahusa § 3-3. Dán áigga lea oppalaččat govvidit rávdnjevuogádaga, nu ahte eanet doaibmabijut ja boahttevaš doaibmabijut sáhttet ovttas gehččot. Konsešuvdnalaččat geatnegahttojit ovttasbargat rávdnjevuogádatplánaid heivehallamiiguin gaskaneaset ja riikkalaš rávdnjevuogádahkii, ja NVE sáhttá oktiordnejeaddji orgánan seaguhit iežas dasa jus lea sierramielalašvuohta mo ovttasbargu galggašii ordnejuvvot.

Jus ohcan gusto unnit rusttegiid maid energidoaimmahat mas lea *guovllukonsešuvdna*, sáhttá álggahit, ii šatta áššemannu viiddis. NVE skábmamánu 17. b. 1992 johtučállošis leat addon lagat njuolggadusat dákkár áššiid áššemanus. Doaibmabijuid plánat galget sáddejuvvot gulaskuddamii maŋŋilgo Elefápmogohcci lea dohkkehan daid. Plánat galget dábálaččat sáddejuvvot gildii, fylkkamánái, eanaeaiggádadiidda, gieldda eanadoalloeiseválddiide ja guovllu rávdnjevuogádatplánema ovddasvástideaddjiide, mii Finnmárkkus lea Finnmárk Energiverk. Jus leš dárbu čuvgehit eará beroštumiid dán birra, ferte dat mearriduvvot konkrehta juohke áššis.

---

¹⁷³⁵ avbøtende

Eanaeaiggádiid/vuoigatvuođalaččaid oktavuodain berrešii dán dásis geahččalit juksat eaktodáhtolaš šiehtadusaid dárbblaš eana- ja vuoigatvuođaháhkama hárrái. Jus ii lihkostuvaš, berre bággonistanohcamii ráhkkanuvvot.

Go plánat sáddejuvvojit gulaskuddamii, galget áššebáhpárat:

- čuvget guovllukonsešuvnna ortnegiid birra,
- válldahit rusttega (viidodaga, gealdda, gaskameari, mástasortta, suottahaga¹⁷³⁶ ja huksengiuddusavádaga¹⁷³⁷),
- merken rusttega várdduskártii,
- vuodustit vuogádatlaččat¹⁷³⁸ rusttega
- oanehaččat válldahallat birrasa ja eanageavaheami čuozašusaid

Jus gulaskuddanásahusas leat "dehálaš vuosttaldeamit" plánii, galgá ášši guovllukonsešuvnna eavttuid mielde sáddejuvvo NVE:i mearrádussii. Dát ortnet lea ásahuvvon huksejeaddji ja eará ášši berošteaddji beliid deasttas. 1992 johtučállošis leat dárkilat mearrádusat maid galgá sáddet NVE:i dákkár háviid. NVE mearrádusa sáhtta guoddalit Ealáhus- ja energidepartementii, geahča hálddašanlága § 28.

Manne lea veahá álkiduvvon áššemeannudeapmi dákkár háviid, lea go energidoaimmahat fertešii leat ráhkadan atninguovllu energiplána vai oažžu guovllukonsešuvnna, ja plánas galgá boahttevaš linnjáfierbmádatbidjange leat mielde, geahča energiláhkaásahusa § 3-6. Energiplánat galget ráhkaduvvot ovttasráđiid gieldda ja fylkkagieldda pláneneiseválddiiguin ja galget čájehit mo lea jurddašan elektralaš fámu skáhppot. Dás galgá ee. dásádat gaskal skáhppoma ja jearaldaga árvoštallot, seammaláhkai iešguđet dárbogokčanmolssaeavttuid¹⁷³⁹, boahttevaš jearaldatovdáneami, enøk-ortnet sierra rusttegiidda ja oastiide ja dáid mávssut, ja iešguđet dárbogokčanmolssaeavttuid birasčuozašusat. Energiplána galgá maŋnil dárkkistuvvot ovttasráđiid gieldda ja fylkkagieldda pláneneiseválddiiguin

---

¹⁷³⁶ ryddebelte

¹⁷³⁷ byggeforbudsbelte

¹⁷³⁸ systemmessig

¹⁷³⁹ oppdekkingsalternativ

juohke njealját jagi. Energiplána galgá sáddejuvvot NVE:i, mii galgá gozihit ahte plánengeatnegasvuohta doahttaluvvo ja mearridit dárkilat njuolggadusaid energiplánemis ja dan čađaheames.

Muđui sáhhtá namuhit ahte energiplánaid ortnet guovllukonsešuvnnaid dáfus NVE mielde, dađistaga heaittihuvvo ja dan sadjái buhttejuvvo enøk-plánaiguin, dan mielde mii lea ovdanbukton St. dieđáhusa nr. 41 (1992-93) energiekonomiserema ja ođđa ođasmahtti energigálduid birra, geahča ovddabealde.

4.15.5 Eanavuovdinorgánaid sajádat

Eanaš háviid guoská rávdnjejohtasiid bidjan Finnmárkkus stáhta "matrikulerekeahtes" eatnamiidda.

Njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinláhkaásahusaid § 3 c) bustávas lea addon njuolggadus mii máinnaša eatnama stoalpoláigoheapmái. Dán mearrádusa mielde galgá "matrikulerekeahtes" stáhtaeatnamiid vuovdimis doalahuvvot stáhtii:

"vuoigatvuohta ..... váldit stoalpoláigoheapmi telegráf-, telefun- ja rávdnjejohtasiidda sihke gieddeeatnamiin ja meahcis šiehtadusa dahje árvošteami buhtadasa mielde."

Láhkavuodđu baggolotnut eatnama stoalpoláigoheapmái lea plána- ja huksenlága VIII kapihttalis ja golggotmánu 23. b. 1959 bággonistanlágas nr. 3 § 2 nr. 19 (eatnamat "lieggafápmolágadussii, rávdnjelinjáide, transformahtorstášuvnnaide ja eará elektralaš rusttegiidda"). Go eanavuovdinorgánat ná várašuvvojit vuovdinšiehtadusain, sáhhtá eatnamiid gáibidit luobahit priváhta eaiggádiiguin buhtadasa vuostá, almmá bággolotnumin.

Nugo čujuhuvvon ovddabealde mearrida NVE rusttetkonsešuvnnaid stuorát johtasiid bidjamis. Unnit johtasiid sáhhtet juohke báikkálaš rávdnjelágádus bidjat, muhto dás gáibiduvvo ahte doaibmabidju galgá leat biddjon energiplánii maid NVE lea dohkkehan dalle go addo guovllukonsešuvdna, ja

dasa lassin galgá Energigohcci leat dohkkehan juohke doaibmabiju. Guovddášhálddahas mearrideapmi dahká ahte eanavuovdinorgánat atnet rávdnjejohtasiid bidjama muntunlágan meassamiid maid guovddáš eiseválddit mearridit čadnin, nu gohčoduvvon "stuorra meassamiinge". Lagat čađamannan mo eanavuovdinorgánat dahket dákkár meassamiin čujuhuvvo 2.5.1.4. kapihttalii ovddabealde.

Vaikko eanavuovdinorgánat eai meannut eanaluobahanohcamiid rávdnjejohtasiidda eanavuovdinláhkaásahusa dábálaš njuolggadusaid mielde, deattuhuvvo ahte fuolahuvvo ahte beroštumit mat leat ožžon erenoamáš suodjaleami eanavuovdinlága § 2 nuppi lađđasa mielde, leat beassan cealkit daid plánaid birra mat gávdnojit. Ii datte čuovvoluvvo man olu doaimmaheaddji deastta atná dáid beroštumiide go jođasspáittu¹⁷⁴⁰ bidjá.

Ovdal leat NVE ja Statkraft fuolahan váldorávdnjejohtasiid stáhta eatnamiin Finnmárkkus. Maŋŋilgo Statnett ásahuvvui lea dat badjelasas váldán dákkár áššiid. Eanavuovdinkantuvra lea čuvgejuvvon makkár doaibmabijut álggahuvvojit ja lea beassan cealkit áššiide, muhto eai leat olus leamaš vuosttaldeamit plánaide. Stáhtii máksojuvvo buhtadas go váldojohtasiidda luobahuvvojit eatnamat dábálaš njuolggadusaid mielde, namalassii ahte eanavuovdinkantuvra ferte čájehit massima meassamiid geažil. Jus sáhhtá čujuhit ahte jođasspáitu manná čađa boahttevaš barta- dahje ássanguovllu, čađa láiddomiid dahje eará eanadoalloguovlluid dahje čađa buvttadeaddji vuovddi, oažžu eanavuovdinkantuvra buhtadasa doaibmabiju dagahan massima ovddas. Linjáide duottarguovlluin ii dábálaččat dovddastuvvo buhtadas eanavuovdinkantuvrii.

Unnit linnjábiddjemiin rávdnjelágádusaid olis guovllukonsešuvnnaid mielde, lea geavat nu ahte rávdnjelágádusat dieđihit eanavuovdinkantuvrii doaibmabijus ja gokko johtasat galget mannat. Rávdnjelágádusaide luobahuvvojit eatnamat plánaid vuodul ja seamma njuolggadusaid mielde buhtaduvvojit. Eanavuovdinkantuvra lea dađis juridihkalaččat čálligoahtán nu gohčoduvvon eanaeaiggátjulggaštusa, mas ovdanboahdá gokko jođasspáittu

---

¹⁷⁴⁰ ledningstrase

lea lohpi bidjat ja makkár eavttut biddjojit lohpaí. Eanaeaiggátjulggaštusas aiddostahtto dan dušše addit lobi geavahit stáhta eatnamiid, ja ahte gaskavuohta priváhta eanaeaiggádiidda ii gula Finnmárkku eanavuovdinkantuvrii. Rávdnjelágádus ferte vel dohkkehit ahte leat eará vuoigatvuođalaččat eatnamiidda.

4.16 SUODJALUS

4.16.1 Álggahus

Finnmárku lea árbevirolaččat leamaš ulbmillaš dehálaš fylka suodjalusa ja sihkarvuođa dáfus, sihke riikka suodjalussii ja NATO-ovttasbarggus.

Suodjalusas leat garnisonat Porsáŋggus ja Máttá-Várjjagis ja bataljuvnnat Várjjagis ja Álttás. Bissovaš ásahuvvon rusttegat fylkkas leat báhčinguovlu Čuvosluovttas¹⁷⁴¹ Álttá gielddas ja hárjehallan- ja báhčinguovllut Hálkaváris Porsáŋggu gielddas, Inggášguolbanis Porsáŋggu gielddas, Hearrágoahtenjárggas¹⁷⁴² Unjárgga gielddas ja Nuvvosguolbanis Máttá-Várjjat gielddas. Dasa lassin leat unnit báhčínšiljjut Bánat girdistášuvnnas Porsáŋggu gielddas ja Dorvonjárgga rádjastášuvnnas Kárášjogas. Muhtun unnit militeara rusttegat leat duoppil dáppil fylkkasge.

Suodjalusa doaibma dárbbášahtta sihke eatnamiid bissovaš militeara rusttegiidda ja viesuide, ja eatnamiid maid sáhtta atnit duollet dálle hárjehallamiin. Danin earuhuvvo dás gaskal fásta viesuid ja rusttegiid militeara anus ja vierroopmodagaid gaskaboddosaš anus.

4.16.2 Láhkavuođut ja njuolggadusat

---

¹⁷⁴¹ Kvenvikmoen

¹⁷⁴² Nyborgmoen

Geassemánu 14. b. 1985 **plána- ja huksenláhka** nr. 77 addá plánema ja eanjaláššemeannudeami njuolggadusaid mat gustojit bissovaš militeara viesuid ja rusttegiid ásaheapmáige. Erenoamážit sáhtta namuhit ahte galget várrejuvvot guovllut suodjalussii gielddaplána eanaoasis ja muddenplánas, geahča phl. § 20-4, nr. 4 ja § 25 nr. 6.

Suoidnemánu 17. b. 1990 láhkaásahusaid mielde čuozašielggademiid birra § 2 g) bustávas lea dieđihangeatnegasvuohta:

"stuorát militeara báhčín- dahje hárbhallanguovllu bidjamis dahje dákkár guovlluid sakka nuppástuvvi geavahasas."

Leago doaibmabidju dieđihangeatnegahtti, namalassii leago "stuorát" doaibmabidju ja galgágo maŋŋil ráhkadit čuozašielggadeami, mearrida Suodjalusdepartemeanta fágadepartemeantan, ovttasráđiid

Birasgáhttendepartemeanttain, geahča láhkaásahusa § 5.

Dalle go rusttet lea julggaštuvvon čiegus suodjalusčiegusvuodaid¹⁷⁴³ borgemánu 18. b. 1914 lága nr. 3 mielde, galget plána- ja huksenlága § 86 sierra njuolggadusat gustot. Njuolggadus mearkkaša ahte suodjalus ieš ovddasvástida ahte lága njuolggadusat doahttaluvvojit, ii dárbbášuvvo huksenlohpi § 93 mielde ja iige huksenráđi beales dárkkistuvvo, earret luoitimii ja vuoigatvuodáhákanvuđđui. Gielda galgá datte čuvgejuvvot rusttega birra. Plána- ja huksenlága njuolggadusat leat dárkilat meannuduvvon 3. kapihttalis ovddabealde.

Golggotmánu 23. b. 1959 **bággolonistanlága** nr. 3 § 2 nr. 15 addá láchkavuodu baggolotnut eatnamiid "Militearafuolahussii"¹⁷⁴⁴. Láchkavuodu sáhtta geavahit jus lea dárbu eatnamiidda bissovaš militeara viesuide ja rusttegiidda ja dát ii šiehtadallo eaktodáhtolaččat.

Vierroopmodaga atnu sáhtta dárbbášuvvot go geahččala biergasiid dahje guovlluhárbhallamiin. Suodjalus sáhtta čujuhit

---

¹⁷⁴³ forsvarshemmelighet

¹⁷⁴⁴ militærstell

alcces eanet vuoigatvuođavuoduid mat diktet geavahit vierroopmodagaid, sihke gieddeeatnamiid ja meahci.

Geassemánu 28. b. 1957 **olgunastinlága** nr. 16 § 2 lea dábálaš láhka meahccejohtalusa birra. Láhka ii datte gusto militeara beales ordnejuvvon árjjalašvuodaide. Geahča lagat olgunastinlágas 4.20. kapihttalas olgunastima birra.

Geassemánu 10. b. 1977 **meahcce- ja čázádatmohtorjohtolaga láhka** nr. 82 bidjá ee. suodjalusa sierra dillái. Lága vuolggasadji lea ahte mohtorjohtolat meahcis lea gielddus, geahča § 3, muhto lága § 4 d) bustáva mielde lea militeara johtalus hárjehallamiid, sirdima ja sáhtu oktavuodas spiehkastuvvon gildosis. Suodjalusa mohtorjohtolat galgá almmatge leat "várrogas ja fuolalaš garvin dihte vahágiid ja bilideami luonddubirrasii ja olbmuide", geahča § 8. Dát láhka lea lagat meannuduvvon 4.21. kapihttalis mohtorjohtolaga birra.

Geassemánu 29. b. 1951 **láhka** nr. 19 **militeara bearran**¹⁷⁴⁵ § 1 addá suodjalussii lobi sihke soahte- ja ráfiáiggis, bearrat¹⁷⁴⁶ "buot" mii dárbbášuvvo soahtefápmui, giddodagaidge. Dárkilat njuolggadusat leat mearriduvvon bearrannjuolggadusain addon guovvamánu 22. b. 1952 ggl. cea. lassin addon ođđajagemánu 15. b. 1954 ggl. cea.

Ráfiáiggis geavahuvvo áinnas vuoigatvuođavuoddu stuorát válmmasvuodadoaimmain¹⁷⁴⁷ ja hárjehallamiin. Giddodaga bearran addá suodjalussii geavahanvuoigatvuođa opmodahkii, go máksá buhtadasa eaiggádii. Geavahanvuoigatvuohta siskilda § 2, nuppi lađđasa mielde maiddái "vuoigatvuođa nuppástuhttit opmodaga maid guoskevaš váldi gávnnaha dárbbášuvvot". Ođđajagemánu 15. b. 1954 láhkaásahusas galget ovddasvástideaddji militeara eiseválddit datte fuolahit ahte opmodat ii vahágahtto eanetgo inta dárbbášlaš, ja atnu galgá nu guhkásgo vejolaš ráddjejuvvot meahccái.

Namuhuvvo borgemánu 18. b. 1914 **suodjalusčiegunvuodaid láhka** nr. 3ge. Láhka addá suodjalussii ee.vejolašvuoda julggaštit guovlluid ja viesuid

---

¹⁷⁴⁵ rekvisisjon

¹⁷⁴⁶ rekvirere

¹⁷⁴⁷ beredskapstiltak

čiegusin. Dát ráddje earáid johtalusa guovllus, sihke iežas ja vierroeatnamiin ja meahcis, ja mearkkaša ahte viesuid galgá meannudit plána- ja huksenlága § 86 áššemeannudannjuolggadusaid mielde.

Čujuhuvvo vel ahte suodjalusa huksenbálvalus¹⁷⁴⁸ lea Bálvalusnjuolggadusaid vuoigatvuođavuoduin addán siskkáldas láhkaásahusa beaiváduvvon miessemánu 13. b. 1988 mo geavahit eatnamiid orohagain. Dát ii leat formála láhkaásahus, muhto gohččus mo boazodoalu deastta galgá áimmahuššat. Gohččus gusto "buot fysalaš meassamiin sihke Suodjalusa ja vierroeatnamiin", ja gusto nappo doaimmain suodjalusa iežas guovlluin ja vierroopmodagain.

Gohččuma ulbmil lea "sihkkarastit nu buori go vejolaš ovttasbargodilálašvuoda gaskal Suodjalusa ja boazoealáhusa". Láhkaásahusa mielde galget buot orohagat sárgojuvvot kártii, nu ahte sáhtta mearridit gusketgo meassamat láiddonguvlui. Dasto čuožžu ahte ii sáhte dahkat fysalaš meassamiid orohagas ovdalgo lea dárbbalaš lobi ožžon guoskevaš orohagain. Meassamiid plánemis galgá boazoealáhusain váldit oktavuoda nu árratgo vejolaš, ja čuožžu ahte dan oktavuodas berrešii geahččalit addit boazoealáhussii duohta váikkuheami go leat stuorát meassamat boazodoalloguovlluin.

St.dieđáhus nr. 16 (1992-93) Suodjalusa 1994-98 doaimma ja ovdáneami váldonjuolggadusaid hárrái meannuda 54. siiddus boahhtevaš riikkaossevuoruhemiid:

"Norgga suodjalusplánema vuolggasadji lea leamaš ahte falleheaddji vuosttalduvvo mo dal fallehanvuohki ja-báiki leš. Norgga vuollelis ássandávjodat, bonju riikkaoasi ássiid ja riggodagaid ja riikka militeara-geografalaš saji juogadeami Ruošša ektui, dahká datte dárbbasit vuoruhit hui čielgasit riikkaosiid gaskkas go militeara fámuid juohká, vai Davvi-Norga deattuhuvvo.

Vejolaš ruošša doaimmat mátta Norga ektui gáibidivčče viiddis ráhkkanemiid. Danin ferrešii dát leat mañit lávki stuorát eurohpalaš riiddus, mii cealkkiha ahte Davvi-Norga, go lea lahka Guoládatnjárgga militearaguovddážiid, ain berrešii militearas vuoruhuvvot dáža bealde.

...

---

¹⁷⁴⁸ bygningstjeneste

Finnmárkkus ferte bisuhit militeara lagašvuoda, erenoamážit Nuorta-Finnmárkkus. Dáža fearán- ja bahkadasgiedahallan¹⁷⁴⁹ máhttu berrešivččii ee. deattuhuvvot. Dehálaš lea dasa lassin deattuhit militeara oassálastima davvi áhpeguovlluin ja ávkkálaš cuggii davvi sorjjasmeahtunvuodačuoččuheami¹⁷⁵⁰ dárbbu. Dát gáibida dárbbášlaš mearramiliteara ja áibmomiliteara suodjalanávdnasiid.

Dáža bissu ossodagaid váldodeaddu berrešivččii dán vuodul ain várrejuvvot Davvi-Norgga bidjosii, ja militeara čohkken plánat berrešivčče ain seammaláhkai siskkildit dehálaš fámuidda Davvi-Norgii.

...
Datte ferte čujuhit ahte ii sáhte vuoruhit Davvi-Norgga soađis jus doarvái ráfidoaibma ii sáhte bisuhuvvot riikkaoasis. Ain berrešivčče danin dehálaš osiin Soahteveaga¹⁷⁵¹ oahppadoaimmas, sihke vuosttasgearbálvalus¹⁷⁵² ja repitišuvdnahárjehallamat, biddjojit Davvi-Norgii. Dát leat ee. čadnon dárbbu sealluhit báikkálaš eatnamiid ja dálkkádaga máhtu, ja ávkkástallat dalá viiddis infrastruktuurra riikkaoasis."

115. siiddus máinnašuvvojit boahttevaš plánat Davvi-Norgga hárjehallan- ja báhčinguovlluide:

"Suodjalusdepartemeanta oaidná mihttomearrin ahte juohke ossodat galgá olahit bissovaš báhčin- ja hárjehallanguvlui, čadnon bissu veagaid ja skuvlaossodagaid bissovaš rusttegiidda¹⁷⁵³, ja čohkkenossodagaid repetišuvdnaguovddážiid.

...
Stuorradiggi guorrasii go meannudii iežas St. prp. nr. 86 (1979-80) prinsihppii ahte Suodjalus sáhtii ásahit stuorra guovllu báhčin- ja hárjehallanguovlluid maid buot suodjalussurggiin galggašedje sáhttit atnit, ja gos galggai sáhttit báhčalit buotlágan vearjjuin. Davvi-Norggas lea dohkkehuvvon ahte ii sáhte váldit ruovttoluotta stuorra ođđa guovlluid lassin dálá báhčinguovlluid. Suodjalusdepartemeantta ulbmil lea de muhtton sáhttit duohtan dahkat Blátind ja Mevki báhčinguovlluid [Romssa fylkkas) ovttahttima govttolaš govda manahagain."

Finnmárkkku 1992-95 fylkkaplána dadjá čuovvovačča suodjalusmáhtus 23. siidus:

---

¹⁷⁴⁹ krisehåndtering

¹⁷⁵⁰ suverenitetshevdelse

¹⁷⁵¹ hær

¹⁷⁵² førstegangstjeneste

¹⁷⁵³ etablissement

"Nuppásusat sihkkarvuodapolitihkalaš dilis leat dagahan garra vearjjuidnjeaidimii stuorra osiin Eurohpás. Dát ii guoskka ollinge dahje hui unnán sovjetveagaide mat leat Guoládatnjárggas. Vaikko orruge čielggas ahte vearjjuin oktiinordda ii oro deaivvideamen, de dagaha liikká issoras militeara lahkavuolta balu álbmogii. Danin orruge áddetmeahttomín dábálaš olbmui ahte suodjalus dán dilis ráhkkanaddá doaimmaid čadahit mat njuolvudit suodjalan-veaju. Ovddalgihtii diehtit juo ahte mis lea vuolimus dási suodjalus ja ahte suodjalusa doaimmat Finnmárkkus leat ráddjejuvvon. Lea ballamis ahte njuolvudan suodjalusveadju sáhtta mielddisbuktit unnit suodjalusdáhtu.

Nuppástusat leat dagahan ahte davviguovlluid strátégalaš mávssolašvuolta relatiivalaččat lea deláleabbo dál go ovdal. Dát bohtá maid das ahte mearrasuodjalusveagat eai leat geahpeduvvon. Danin leage ovttaoaivilvuolta Finnmárkku alimus politihkalaš dásis ahte garrasit vuostálastit doaimmaid mat geanuhuhttet suodjalanveaju."

4.16.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Stuorradiggái ovddiduvvojit gažaldagat ásahit stuorát hárjehallanguovlluid mat gáibidit stuorra investeremiid, gusket moanaid iešguđet beroštumiide, main lea čielga guovllupolitihkalaš dehálaš čuolmmat, dahje leat stuorát čoavddekeahates riiddut. Stuorradiggi váldoge eahpenjuolgalat skavát mielde unnit ja unnán riido hárjehallanguovlluin go meannuda Suodjalusdepartemeanta bušeahttaproposišuvnna.

Gonagas mearrida stuorát hárjehallanguovlluid ásahemiin, gos leat čoavddekeahates riiddut, erenoamážit gaskal beroštumiid mat gullet iešguđet fágadepartemeantaid áššesurggiide.

Suodjalusdepartemeanta lea militeara gažaldagaid fágadepartemeanta ja lea bajit ja dárkkistus sadji gažaldagain mat dás meannuduvvojit, sihke bissovaš viesuide ja rusttegiidda ja vierroopmodagaid geavaheames.

Departemeanta dahká geassemánu 2. b. 1960 ggl. cea. bággonistanmearrádusa go ulbmil lea militearafuolahus. Váldi gusto datte dušše dálá rusttega viiddideames ja doaimmas. Dasto addá Suodjalusdepartemeanta dárbbášlaš mieđáhusa bearrat vierroatnamiid ráfiáiggis, geahča ođđajagemánu 15. b.

1954 ggl. cea. Miedáhus sáhtta addot nu guhká go hárjehallan bistá.

Suodjalushoavddas lea doaimmaheaddji jodiheapmi ja ovddasvástida suodjalusa olles doaimma ja resurssageavaheami stivrema. Suodjalushoavda sáhtta ee. mearridit bearrat eatnamiid hárjehallamiid oktavuodas.

Suodjalusa bajitkommando¹⁷⁵⁴ lea iešguđet suodjaluskommando: id bajit ovddasvástáduš. Suodjalusa bajitkommando galgá ee. dieđihit ođđa viesuid ja rusttegiid ásaheamis.

Suodjalusa huksehanbálvalus lea Suodjalusdepartemeantta vuollásaš ja lea suodjalusa ođđajagemánu 1. b. 1985 bálvalusnjuolggadusaid mielde guovddáš ja guovllu fága- ja hálddašanváldi viesuide ja rusttegiidda maid suodjalus eaiggáduššá. Suodjalusa huksehanbálvalusa direktora jodiha ossodaga, ja lea belohahkii Suodjalusdepartemeantta vuollásaš, belohahkii Suodjalusa bajitkommando, dan duohken makkár hállduin lea sáhka.

Ásahemiin pláne Suodjalusa huksehanbálvalus viesuid dahje rusttegiid ja mii šiehtadallá eanaeaiggádiin eanaháhkamis.

Fylkkamánnis lea ođđajagemánu 15. b. 1954 ggl. cea. mielde dihto barggut guovlluid bearramis ráfiáiggis.

4.16.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Viesuide mat galget meannuduvvot plána- ja huksenlága mielde, gustojit eanjaláššemeannudeami njuolggadusat mat leat máinnašuvvon 3. kapihttalis ovddabealde, earret čiegus militeara viesut mat galget meannuduvvot plána- ja huksenlága § 89 sierranjuolggadusa mielde.

Stuorát militeara báhčin- ja hárjehallanguovllut galget čielggaduvvot čuozašielggademiid njuolggadusaid mielde. Dát njuolggadusat bohtet áššemeannudannjuolggadusaid sadjai mat lea biddjon FD/MD 1/84 gihppagis ja maid Suodjalusdepartemeanta ja Birasgáhttendepartemeanta leat

---

¹⁷⁵⁴ overkommando

ráhkadan "suodjalusa hárbhallanguovlluin, ođđaásahemiid ja stuoridemiid áššemeannudeapmi/áššemannu". Ahte čuožahusčielggademiid njuolggadusat dál galget adnot, ii datte olus nuppástuhte áššemeannudangeavada dan ektui mii ovdal čuvvui FD/MD 1/84:s. Dál bargo oaivademiin hárbhallan- ja báhčinguovlluid čuožahusčielggademiid njuolggadusain.

Eai leat addon čielga rájât mat galget lohkkot "stuorát" báhčín- dahje hárbhallanguovlun, ja gažaldat ferte mearriduvvot juohke háve. Oppalaččat sáhttá daddjot ahte báhčín- ja hárbhallanguovlu dávjá lohkkot leat muhtunlágan doaibmabidju mii sakka váikkuha birrasii, luondduriggodagaide ja servodahkii. Suodjalusa huksehanbálvalusas dieđihuvvo dieđihangeatnegasvuođa ainjuo gáibidit ahte lea bissovaš rusttet, ja ahte rusttet mii ásahuvvo hárbhallamiid oktavuodas bearrannjuolggadusaid¹⁷⁵⁵ vuoigatvuođavuoduin eai siskkilduvvo ja mat vel dábálaččat fertejit leat hui stuorrát. Báhčínšiljjut mat leat nu stuorrát go siviilla báhčínšiljjut eai omd. dábálaččat gáibit dieđiheami. Rusttega sajádat, guovllu eará beroštumit jna. leatge guovddáža árvvoštallamis.

Go bearrá guovlluid ráfiáiggis albmada ođđajagemánu 15. b. 1954 ggl. cea. makkár ovdánanvuogi militeara eiseválddit galget geavahit. Fylkkamánni ovddasvástida ovttas hárbhallanjođiheaddjiin dieđihit guovllu eanaeaiggádiidda ja earáide geat ássat dahje mátkkašit dáppe. Dát dahkko áviissaidd, radio ja plakáhtaid bokte. Diehtujuohkimis galget leat bearrama vuoigatvuođavuodđu, lobi ráddjehusat, vahátbuhtadasa njuolggadusat ja čađaheami eará geavatlaš dieđut. Váldonjuolggadussan galget guovvamánu 10. b. 1967 hálddašanlága njuolggadusatge gustot bearramis ráfiáiggis, geahča bearranlága¹⁷⁵⁶ § 1, goalmmát lađđasa. Dás leat dehálamosat ovddalgihtii dieđiheami ja váidinvuogasvuođa njuolggadusat.

Numo 1988 láchkaásahus čájeha, lea celkojuvvon ulbmil suodjalusa beales bargat ovttas Finnmárkku meahccegeavaheaddjiiguin. Liikká sáhttet bohciidit riiddut, go suodjalusa doaibma sáhttá seamma guovlluin hehttet eará

---

¹⁷⁵⁵ rekvireringsregel

¹⁷⁵⁶ rekvireringslov

ealáhus- ja joavdogeavaheami. Suodjalusa árjjalašvuohta sáhttá maiddá i vahágahttit ja bilidit guovllu eará geavaheaddjiid ovddas. Boazoealáhus lea omd. rašši guottetáiggis, ja helikopteršlápma ja johtalus báhčinhárjehallamiin sakka muosehuhtáge. Eatnamat eai gierdda olus arvás áigodagaid, masa ferte deastta atnit stuorát hárjehallamiin ja go geavaha mohtorvuojániiid meahcis. Dasto ferte suodjalus, numo buot eará meahccegeavaheaddjit, čorget mañiset guovlluid maid leat geavahan. St.dieđáhusas nr. 16 (1992-93) 115. siiddus giddejuvvo fuomášupmi Suodjalussii ja birrasii:

"Suodjalus galgá váikkuhit juksat riikkalaš birasulbmila maid Stuorradiggi ja Ráđđehus leat bidjan. Suodjalus ferte danin ráfiáiggis čuovvut gustojeaddji biraslágaid. Dehálaš mihttomearri lea ahte Suodjalus várduda ja goziha mo váikkuha birrasii. Datte ferte birrasa deasta dássáduvot Suodjalusa gohččojuvvon barggaid ja doaimmaid deasttaid.

Ulbmil lea ahte Suodjalus galgá šaddat doaimmastis ovdavázzin¹⁷⁵⁷ birrasa áimmahuššamin. Suodjalusa birasbijus lea čohkkejuvvon njealje váldobargguide; doahttalit birasgáibádusaid, eastadit birasválttisvuođaid, čorget ovddeš birasválttisvuođaid ja addit birasveahkki servodahkii muđui.

Lagamus áiggis ovdanbukto stuorradiggedieđáhus "Miljøplan Forsvaret" ja Suodjalusa birasbijus lagamus boahhteáiggis."

Birasgáibádusaid doahttaleami mihttomeari dáfus, daddjo vuos ahte suodjalusas galgá ásahuvvot birasgealbofierpmádat¹⁷⁵⁸. Dasto čuožžu:

"Doaibmaplánen galgašii ovddiduvvot nu ahte birasdeasttat čielgasit gullet juohke doaibmaplániin, ja ahte birasbargui ráhkaduvvo boadusulbmil, várrejuvvojit resurssat, álggahuvvojit doaibmabijut, ja bohtosat dieđihuvvojit. Siskkáldasdárkkistus lea birasgáhttema ulbmil- ja boadusáŋgiruššan¹⁷⁵⁹ barggu neavvu.

Galgá ásahuvvot systemáhtalaš ođasmahttima várddus Suodjalusa birasmađđásiin áibmui, čáhcai ja eatnamii luoitimis, ja šláma ja vahágiid váikkuhusat lundui ja birrasii. Njuolggadusat ja plánat ráhkaduvvojit oktan konkrehta doaibmabijuiguin nuoskkidangeahpedemiide¹⁷⁶⁰,

---

¹⁷⁵⁷ foregangsetat

¹⁷⁵⁸ miljøkompetansenettverk

¹⁷⁵⁹ resultatorientert

¹⁷⁶⁰ utslippsreduksjon

šlápmaráddjemiidda, kemialaš veahkkeávdnasiid jna. rádjami ja gieđahallami. "

Ferte maid namuhit ahte militeara prámat¹⁷⁶¹ ee. adnojit suvdit bohccuid badjel čázadagaid go johtá sulluide geasseorohagaide. Bálvalus lea leamaš guhkit áiggi, ja suodjalus oažžu buhtadasa boazodoallošiehtadusas. Suodjalusa dákkár bijus lea boazodoalus adnon eaktun sáhttit ávkkástallat dáid láiddomiid, mat dárbbášuvvojit dábálaš láiddomiid lassin.

Suodjalus eaiggáduššá dasto moanaid rabas meahcebarttaid maid buohkat geat mátkkášit guovllus sáhttet átnit. Eanaš návddaša báikegoddi eanemusat dán fáldaga.

4.16.5 Enavuovdinorgánaid sajádat

Finnmárkku stáhta matrikulerekeahes eatnamiid hálddašeaddjin váldojit eanavuovdinorgánat mielde go suodjalus dárbbáša eatnamiid bissovaš viesuide ja rusttegiidda dahje hárjehallamiidda meahcis.

Eanavuovdinláhkaásahusa § 1, 2. čuoggás čuožžu :

"Plánemis, mii berrešii leat eanaplánema meari siskkobealde huksenlága mielde, ferte vuhtii váldit Suodjalusa rusttetdárbbu....."

Eanavuovdinláhkaásahusa § 16 8. čuoggás lea áššemeannudannjuolggadus mii galgá áimmahuššat dárbbuid mat suodjalusas galggašedje leat go earát áiggošedje álggahit doaimbiju. Mearrádus addá cealkámušvuoigatvuođa

"guoskevaš militeara hovdii (siviilla girdihápmaniidda: Luftfartsverket) eatnamiid oastima dahje láigoheami áššiin ja vuoigatvuođain Suodjalusa rusttegiid, hárjehallanguovlluid j.s. lahka dahje mat leat beroštahtti daidda."

Muhtun doaimbijut maida suodjalus dáhtošii eatnamiid, meannuduvvojit eanavuovdinláhkaásahusa dábálaš

---

¹⁷⁶¹ landgangsfartøy

áššemeannudannjuolggadusaid mielde omd. rabas meahccebarttat ja báhčínšiljjut, ja čujuhuvvo 2.6. kapihttalii eanavuovdinortnega hárrái dáid njuolggadusaid dárkilat čađamannamis.

Eará doaibmabijut, numo báhčín- ja hárjehallanguovlu, leat doaibmabijut maid eanavuovdinorgánat atnet "lossa meassamin", namalassii meassamat maid suodjalusa orgánaid guovddášhálddahus mearrida, ja maida luobahuvvojit eatnamat guovddáš hálddahusa mearrádusa mielde. Eanavuovdinorgánaid áššemeannudeapmi ja mearrádus áššesurggiin mat gohčoduvvojit "lossa meassamat" leat máinnašuvvon 2.5.1.4. kapihttalis eanavuovdinortnega birra.

Buot ohcamat mat gustojit Finnmáarkui sáddejuvvojit Suodjalusa huksehanbálvalusa Harstad:s bokte, ja Suodjalusa huksehanbálvalusa váldá ieš oktavuoha suorgeorgánaiguin main leat vuosttaldeamit plánaide. Eanavuovdinkantuvra čuvgejuvvo čoahkkimiin ja dárkkástusain, muhto ii searvva árjjalaččat dasa. Eanavuovdinorgánaid beales deattuhuvvo ahte vaikko eanavuovdinlága § 2 mielde dákkár áššit dábálaččat eai árvvoštallo, dáhkiduvvo ahte berošteaddjit mat galget erenoamážit suodjaluvvot eanavuovdinlága mielde, erenoamážit boazodoallu, leat beassan cealkit doaibmabiju plánemis. Go ohcamat mannet Suodjalusa huksehanbálvalusa Harstad:s bokte, oažžu dihto bajit árvvoštallamage doaibmabiju suodjaluslaš dehálašvuodas.

Čállošis Sámi vuoigatvuodálávdegoddái Finnmáarkku eanavuovdinkantuvrra doaimmas miessemánu 1987 «suodjalusa eatnamiid ja vuoigatvuodaid eanavuovdingeavadis», čujuhuvvo ahte eanavuovdinorgánaid meannudeapmi eatnamiin suodjalussii lea muhtun áiggi mielde. Go suodjalus ozai eanaháhkama ovdal 1970, ii oktage ášši sáddejuvvon gulaskuddamii, ii gielddaide iige guoski beroštumiide. Dán vuodustus lei ahte doaibmabiju ulbmil danin sáhtii šaddat dovddus, mii sihkarvuoda árttain ii háliiduvvon. Dát veaháš láivuduvvui sullii 1970:s. Dán oktavuodas čujuhuvvo Suodjalusa girjái Finnmáarkku eanavuovdinkantuvrii juovlamánu 17. b. 1971, mas čuožžu ahte áššiid sáhtii, jus lei

áibbas dárbblaš, meannudit gieldda dásis, muhto eaktuduvvui dárbblaš sniehpuma.

Eanavuovdinkantuvrra čállošis celko ahte Suodjalus dađis lea eanet earuhuhtán áššebáhpáriid čiegusvuoda. Čujuhuvvo cuoŋománu 11. b. 1986 girjái Suodjalusas Stáhta vuvddiid direktoráhtii, mas čuožžu:

"Sihkarvuoda oainnu dáfus adno dát áimmahuššon go Suodjalusa ráhkkanusaid geavahus dahje doaibmabiju ulbmil ii almmuhuvvo eanaháhkamis, jus dát ii ávžžuhuvvo sihkarvuoda geažil.

...
Eanaháhkamis .... lea Suodjalus ... gustojeaddji lágaid ja njuolggadusaid vuollásaš jus giddodagain lea sáhka. Nu fertet ovdamearka dihte ohcat juogadan- dahje rievddanlobi eanalága mielde, boazoealáhusain ferte váldit oktavuoda .... Numo oaidnit šaddá Suodjalus juohke dilálašvuodas njunnálaga iešguđet beroštumiiguin, omd. eanadoalloberoštumiiguin ja boazodoalloberoštumiiguin."

Eanabearramis hárjehallamiin almmuhuvvo goas ja gos hárjehallo, ja ahte priváhta eanaeaiggádat fertejit dieđihit massima dahje vahágiid buhtadangáibádusa nu farggago vejolaš. Stáhta matrikulerekeahes eatnamiidda lea bargan nu ahte ii dárbbáš bearrama sáddet. Suodjalus dieđiha hárjehallama áiggis ja báikkis nu ahte eanavuovdineiseválddit dihtet dan. Ii gáibiduvvo buhtadas atnui, muhto suodjalus gohččo čorget maŋis go hárjehallan lea nohkan. Jus galget hárjehallat báhčit bastilis báhčinneavuiguin, gohččo suodjalus váldit oktavuoda guoskevaš beroštumiiguin ja eiseválddiiguin, omd. olgunastin- ja boazoeiseválddiiguin.

4.17 GEAINNUT

4.17.1 Álggahus

Geaidnoráhkademiin leat stuorra servodatlaš váikkuhusat. Ođđa čoahkkebáikeovddideapmi, ealáhusovddideapmi ja buoret johtolat leat geaidnoráhkadeami buorit bealit, go Geaidnoráhkadeapmi geažil lea álkit geavahit ođđa guovlluid, ee. veajuiduvvamii, riggodagaid ávkkástallamii dahje

bartahuksemii. Seammás lea geaidnoráhkadeapmi dakkár doaibmabidju mas sáhttet leat guoskevaš guvlui viiddis luonddubirasváikkuhusat.

Fylkka duohta dilálašvuodát leat válldahallon ná: "Hástalusat johtolaga bealis Finnmárkkus leat go leat nu guhkes gaskkat relatiivalaččat smávva báikkiid gaskkas fylkkas, guhkes mátkkit guovddáš guovlluide riikkas - ja stuorra golut mat šaddet go galgá doalahit dohkálaš sáhttodási." (Gáldu: Finnmárkku 1992-95 fylkkaplána, 99. siiddus.)

Finnmárkkus ledje ođđajagemánu 1. b. 1992 sullii 4000 km almmolaš geainnut. Dan ektui ahte fylka lea riikka stuorámus sullii 48600 km² eatnamiin, lea unnánat geainnut go riikkas muđui. Nordlánddas, mii lea riikka nubbin stuorámus fylka badjelaš 38.000 km² eatnamiin, lea 8679 km geainnut oktiibuot. Akershus fylkkas, mas lea 4139 km almmolaš geainnut, nappo sullii seammago Finnmárkkus, leat 4917 km² eatnamat.

Finnmárkku geainnut leat sullii 2169 km riikkageainnut, main sullii 828 km leat vuodđogeainnut¹⁷⁶². Buot riikkageainnuin lea bistevaš vuodđu¹⁷⁶³. Dasto leat 672 km fylkkageainnut, main 74 % lea bistevaš vuodđu. Gieldda geainnut leat 1158 km. Dasa lassin leat oanehat priváhta luottat, numo dálloluottat¹⁷⁶⁴ ja tráktorluottat. (Gáldu: Statistisk årbok 1992)

Dát govvádus guoskkaha váldoáššálaččat almmolaš geainnuid ráhkadeami, go dát geainnut leat mávssolamosat. Liikká sáhtta namuhit ahte dallego lea sáhka priváhta luottain, namalassii luottain mat eai adno dábálaš johtalussii dahje maid stáhta, fylka dahje gieldda eai máđasane, gusto luoddalága VII kapihttala priváhta luottain ja plána- ja huksenlága njuolggadusat.

4.17.2 Láhkavuodus ja njuolggadusat

---

¹⁷⁶² stamveg

¹⁷⁶³ fast dekke

¹⁷⁶⁴ gårdsveg

Geassemánu 21. b. 1963 **geaidnolága** nr. 23 § 1 meroštallá almmolaš geainnu "geaidnun dahje gáhtan mii adno dábálaš johtalussii ja maid stáhta, fylka dahje gieldda mađasatná IV kapihttala njuolggadusaid mielde. Geaidnun lohko maid láttasadjji, čuožžunsadjji, bisánansadjji, šaldi, feargahápman dahje eará hápman mii njuolga manná geidnui dahje gáhtii." Geaidnolága § 2:s earuhuvvo gaskal golmmalágan almmolaš geainnuid; riikkageainnuid, fylkkageainnuid ja gieldda geainnuid.

Geassemánu 14. b. 1985 **plána- ja huksenláhka** nr. 77 lea guovddážis geaidnoráhkadeamesge. Geaidnolága § 12 nuppástusas, addon 21. cuoŋománu 1989 nr. 17 lánkan, mearriduvvui ahte luoddaplánen galgá leat plána- ja huksenlága plánennjuolggadusaid mielde. Dárkilat várdosii makkár njuolggadusat de danin galget gustot, čujuhuvvo 3. kapihttalii plána- ja huksenlága birra.

Liikká sáhtta namuhit ahte stuorat geaidnoprošeavttat gullet plána- ja huksenlága VII-a kapihttala čuozašielggademiid njuolggadusaide. Čuozašielggademiid lánkaásahas addon suoidnemánu 27. b. 1990 ggl. cea. § 2 e) lea dieđihangeatnegasvuohta "geaidno dahje ruovdemáđii ráhkadeapmái mat gáibidit badjel 200 mill. ruvnu investeremiid gávccii jahkái dahje oanehat áigái". Dárbbášuvvogo čuozašielggadeapmi geaidnoráhkadeamis, mearrida Johtolatdepartemeanta fágadepartemeantan, ovttasráđiid Birasgáhttendepartemeanttain, plána- ja huksenlága § 33-4 nuppi lađđasa njuolggadusaid mielde. Dás čuožžu ahte čuozašielggadeami galgá ráhkadit jus ráhkadeapmi "navdo sakka čuočcat birrasii, luondduriggodagaide ja servodahkii". Giehtagirjjis 140 maid Geaidnodoaimmahat 1988:s lea ilbmadan leat addon dárkilat njuolggadusaid geaidnoráhkadeami čuozašielggademiin.

Oktan geaidnolága § 12 nuppástusain addojuvvojedje vel njuolggadusat Stáhta geaidnodoaimmahaga, fylkkagieldda ja gieldda gaskasaš ovttasbargui riikka- ja fylkkageainnuid plánemis, geahča plána- ja huksenlága § 9-4.

St.diedáhus 34 (1992-93) Norsk veg- og vegtrafikkplan for 1994-97 (NVVT) válddahallá Finnmárkku riikkageainnuid váldobarguid ja hástalusaid 24. siiddus ná:

"Riikkageainnut Finnmárkkus leat eanaš buori dásis. Váldobargun lea ollášuhttit váldogeainnuid Ev 6 Romsa rádjá - Girkonjarga ja rv 93 Áltá - Guovdageaidnu/Riikaradjá ráhkadeami. Ain lea báhcán buoridit geaidnogaskkat muđui gokko dálki váldá, nu ahte dát sáhttet šaddat sihkkarat birra jagi.

Lea logahallon 90 mill. ru. dárbu buoridit 6 riikkageainnu main lea jahkásaš muohtauđas.

Birashástalusat Finnmárkkus leat erenoamážit eanadatdilálašvuodas. Jus oažžu 3 mrd. ru lassimeari, buo. 6.1.2. kap. máinnašeami, sáhtta hoahppuhit Ev 6 ráhkadeami čađa Finnmárkku."

Stuorámus doaibmabijut mat máinnašuvvojit Geaidnoplána Finnmárkku oasis, leat nannánoktavuođa Máhkarávjui ja birrajagegeaidnu Čorgašii ja Ávanuorrái.

Finnmárkku 1992-95 fylkkaplána dadjá 97. siiddus ahte johtolanpolitihka váldomihttomearri lea "addit ealáhusaide ja Finnmárkku álbmogii dohkálaš johtolafálaldagaid fylkka siskkabealde, riikaoasi siskkabealde ja guovddáš osiin/osiide riikkas". Geaidnoossodagas biddjo oassemihttomearrin ásahit "geainnuid mat addet buori buvttaheami ja oadjebas johtolaga fylkkas". Konkrehta strategiain juksat dáid mihttomeriid namuhuvvojit:

" - Viidásat fievrridit vuodđogeainnu huksema mii lea váldogeaidnooktavuohta nuortán-oarjjás ja davvi-máttás.

- Nannet doaimmaid huksen ja hoidensuorggis fylkkageainnuin.

- Buoreddit erenoamáš dálke-rašes geainnuid nu ahte dat šaddet buorit ja oadjebas geainnut.

- Garrasit rahčat johtolatoadjebasvuodabargguin, erenoamážit jurddašettiin mánáid, nuoraid ja sámiid ala."

4.17.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Makkár orgánat dahket mearrádusaid geainnuid dáfus, lea dan duohken galgágo mearridit riikkageainnu, fylkkageainnu dahje gieldda geainnu ráhkadit. Riikkageainnuid ovddasvástida

stáhta, ja mearrádusaid riikkageainnuid dáfus dahket eanaš guovddáš eiseválddit.

Stuorradiggi mearrida riikkalaš njuolggadusaid riikkageaidnoráhkadeapmái Norsk veg- og vegtrafikkplan meannudeames, ja mearrida loahpalaččat riikkageainnuid ráhkadeames, geahča geaidnolága § 6. Stáhta fuolaha válđoáššálaččat čađaheami ja ruhtada riikkageainnuid plánema, ráhkadeami, buorideami ja máđasatnima, geahča geaidnolága §§ 9 ja 20-22.

Johtolatdepartemeanta lea geaidnogažaldagaid fágadepartemeanta ja das lea válđi mii geaidnolága mielde gullá "departementii", ee. § 2 mielde almmolaš geainnuid joavkkuide ja luohkáide bidjan ja § 13 geaidnonormálaš birra. Departemeanta lea riikkageainnuide guovddáš fágaeiseváldi, geahča geaidnolága § 9 vuosttas lađđasa.

Geaidnodirektoráhta lea Johtolatdepartemeantta vuollásaš fágadirektoráhta ja geaidnodirektora galgá dan jođihit. Geaidnodirektoráhta lea riikkageainnuid guovddáš fágaeiseváldi, geahča geaidnolága § 9 vuosttas lađđasa. Juohke fylkkas galgá leat geaidnokantuvra maid geaidnohoavda jođiha, geahča geaidnolága § 10. Riikkageainnuid áššiin, gullá geaidnohoavda Geaidnodirektoráhta vuollái, geahča § 10 nuppi lađđasa. Geaidnohoavda lea guovddášis riikkageainnuid plánemis. Geaidnohoavddas lea maidái válđi addit sierralobi geaidnolága gildosis riikkageainnuid ektui, geahča omd. § 30 vuosttas lađđasa lobis bidjat rusttega dahje eará ráhkkanusa mearriduvvon huksenrájaid siskkobealde, ja § 40 nuppi lađđasa eretvuojáhatlohpi¹⁷⁶⁵ go eretvuojáhat ii čuovu muddenplána plána- ja huksenlága mielde dahje plána geaidnolága § 12 mielde.

Fylkkagiella ovddasvástida fylkkageainnuid. Finnmárkku fylkkagielladas lea johtolatlávdegoddi ja johtolathoavda. Fylkkadiggi mearrida fylkkageainnuid ráhkadeames, geahča § 6. Fylkkalávdegoddi galgá leat fylkkageainnuid doaimmaheaddji geaidnoeiseváldi, muhto sáhtta sirdit válđdis ee. geaidnohovdii. Muhtun barggut mat gusket fylkkageainnuide leat biddjon njuolga geaidnohovdiige, numo fylkkageainnuid áššit leat

---

¹⁷⁶⁵ avkjørselstillatelse

fylkkagieldda vuollásaččat, geahča § 10 nuppi lađđasa. Fylkkageaidnobargguid geaidnohoavda dahká fylkkagieldda beales, leat seammago geaidnohoavda dahká riikkageainnuin.

Fylkkagielda galgá fuolahit ja máksit fylkkageainnuid plánema, ráhkadeami, buorideami ja máđasatnima goluidege, geahča geaidnolága § 20 nuppi lađđasa ja § 23.

Fylkkalávdegoddi sáhhtá mearridit ahte muhtun gaskkaid galgá gielda mađasatnit, geahča geaidnolága § 18.

Gielda ovddasvástida gieldda geainnuid. Gielddastivra mearrida dákkár geainnuid ráhkadeames, geahča geaidnolága § 6. Ovdagoddi lea gieldda geainnuid geaidnoeiseváldi, mii mearkkaša bargguid numo mearridit geaidnoplánaid ja sierralobi addit geaidnolága iešguđet mearrádusain. Ovdagoddi sáhhtá sirdit válddi sierra lávdegoddái dahje gieldda virgeolbmui, geahča geaidnolága § 9 njealját lađđasa. Gieldda čađaha ja máksá gieldda geainnuid plánema, ráhkadeami, buorideami ja máđasatnima goluid, geahča geaidnolága § 25.

4.17.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Riikka- dahje fylkkageaidnoráhkadeami áššemannu lea ahte fylkkadiggi mearrida makkár geaidnoprošeavttaid dáhttu vuoruhit geaidnohoavdda ráhkadan evttohusaid vuodul.

Geaidnoprošeavttat de ovddiduvvojit Stuorradiggái

Geaidnoplána bokte, mas Johtolatdepartemeanta árvvoštallá juohke prošeavtta ja evttoha vuoruheami dáid gaskkas.

Geaidnoplána meannudeames juolluduvvojit ruđat fylkka geaidnoráhkadeapmáige, sihke rámmajuolludeamit¹⁷⁶⁶ ja dihto prošeavttaid várrejuvvon ruđat.

Jus prošeakta mearriduvvo álggahuvvot, lea geaidnoplána bargu ovdal čuvvon geaidnolága § 12 láhkaásahusa maid Johtolatdepartemeanta lea addán golggotmánu 7. b. 1980 rikkageainnuid ja fylkkageainnuid plánaid ráhkadeamis ja meannudeamis. Go geaidnolága § 12 muhttui, sáhhtá dákkár geainnuid plánen ja čađaheapmi gitta suoidnemánu 1. b. 1994 rádjai čuovvut geaidnolága njuolggadusaid ja plána- ja

---

¹⁷⁶⁶ rammebevilgning

huksenlága. Dušše láchkaásahusa váldosárgosat válddahuvvojit dás.

1980 láchkaásahusa mielde ovddasvástida geaidnohoavda riikka- ja fylkkageaidnoplánema. Plánenbargu lea njealje muttus; geaidnočielggadeapmi, váldoplána, bienalaš plána¹⁷⁶⁷ ja ráhkadanplána. Geaidnočielggadeapmi galgá árvvoštallat geaidnoráhkademiid dárbbu, árvvoštallat doaibmabijuid ja meroštallat mo doaibmabijut čuhcet, geahča láchkaásahusa § 6. Váldoplána galgá čájehit geaidnoráhkadandoaibmabiju váldosárgosiid, vuodustuvvon evttohusain ráhkadeami molssaeavttuid ja dási válljemiin, geahča láchkaásahusa § 7. Iešguđet evttohusaid váikkuhusatge galget dás ovddiduvvot. Bienalaš plána galgá čájehit geaidnoprošeavtta hábmema ja sajádaga, ja sisdoallat muddejeaddji mearrádusaid mat dárbbášuvvojit geainnu ráhkadeapmái ja doibmii, geahča § 8. Bienalaš plána galgá vel čájehit eanadárbbu ja makkár ráđđenduohhtadeamit¹⁷⁶⁸ dárbbášuvvojit. Ráhkadanplánat leat gárvvistuvvon teknalaš tevnnegat ja válddahasat, geahča láchkaásahusa § 9. Váldoplána ja bienalaš plána leat eaŋkalmearrádusat hálddašanlága mielde.

Láchkaásahusas leat addon dievaslaš áššemeannudanjuolggadusat váldo- ja bienalaš plánaide, geahča láchkaásahusa V, VI ja VII kapihttaliid. Gielda, fylkkagielda ja stáhta eiseválddit galget váldot mielde plánemii nu árrat go vejolaš geahččalan dihte ovttasbargat, ja guoskevaš almmolaš orgánat galget beassat cealkit áššái. Váldoplána sáhhtá gielda, fylkkagielda ja stáhta eiseváldi guoddalit Johtolatdepartementii. Earát geaidda guoská sáhhtet dušše guoddalit áššemeannudanmeattáhusaid, láchkaatnima ja eará lobihisvuodáárttaid¹⁷⁶⁹. Riikkageainnu bienalaš plána sáhhtá guoddalit Geaidnodirektoráhtii, ja fylkkageainnu bienalaš plána sáhhtá guoddalit fylkkalávdegoddái.

Dán láchkaásahusa mielde sáddejuvvo geaidnohoavdda riikka- dahje fylkkageaidnoplána evttohus gildii

---

¹⁷⁶⁷ detaljplan

¹⁷⁶⁸ rådighetsinngrep

¹⁷⁶⁹ ugyldighetsgrunn

meannudeapmái. Jus gielddas eai boađe vuosteákkat, dohkkeha Geaidnohoavda plána loahpalaččat.

Vaikko láchkaásahus addá plánenvuogádaga dábálaš eanaplánema bálddas, leat láchkaásahusas moanat mearrádusat mat čájehit ahte riikka- ja fylkkageaidnoplánen galgá leat lahka plánema mii dahkko plána- ja huksenlága mielde. Geaidnohoavda galgá oassálastit gieldda- ja fylkkagieldda plánemis ja veahkehit geaidno- ja johtolatteknalaš gažaldagaiguinge, geahča láchkaásahusa § 3. Dasto mearriduvvo láchkaásahusa § 4 1. čuoggás ahte riikka- ja fylkkageaidnoplánat mat eai leat gieldda várddusplánain, fertejit leat gieldda ja fylkkagieldda pláneneiseválddiid plánaid mielde.

Eanaš geaidnoplánen Finnmárkkus dahkko dál plána- ja huksenlága njuolggadusaid mielde ja suoidnemánu 1. b. 1994 maŋnil galgá dát leat njuolggadus buot geaidnoplánemii, buot geaidnolága § 12. Ovdánanmálla lea dalle ahte Stáhta geaidnodoaimmahat ráhkada ja ovddida várddusplánaid evttohusa, masa gullet geaidnočielggadeamit, ja mudden- ja huksenplánat, geahča plána- ja huksenlága § 9-4. Seammasajis čuožžu ahte gieldda galgá čuvgejuvvot go plánain bargojuvvo, seammásgo fylkkagieldda ja gieldda geatnegahttet meannudit Stáhta geaidnodoaimmahaga plánaevttohusa nu jođánitgo vejolaš. Erohus 1980-láchkaásahusa ektui lea nappo ahte riikka- ja fylkkageaidnoplánatge galget leat gieldda plánain ja maid gieldda eiseválddit mearridit muddenplánan ja huksenplánan. Dalle šaddet seamma njuolggadusat gainnuide go eará eanaávkástallanvugiide. Njuolggadusat plána- ja huksenlága mielde leat dárkilat meannuduvvon 3. kapihttalis bajábealde.

Gieldda gainnut eai leat siskilduvvon 1980-láchkaásahusas. Dákkár gainnuid ovddasvástida gieldda, ja gieldda ráhkada ja mearrida gieldda gainnuid plánaid plána- ja huksenlága njuolggadusaid mielde.

4.17.5 Eanavuovdinorgánaid sajádat

Eanavuovdinláhkaásahusa § 3:s čuožžu :

"Matrikulerekeahtes stáhtaeatnamiid vuovdimis galgá dábálaččat doalahuvvot stáhtii:

...
c) vuoigatvuohta ráhkadit, stuoridit dahje geavahit geainnuid, čievrvieččahaga, bidjat muohtasujiid, váldit stoalpoláigohemiid telegráf-, telefun- ja rávdnjejohtasiidda dahje áсахit eará rusttegiid maidda lea dábálaš beroštupmi, sihke gieddeeatnamiin ja mehciin šiehtaduvvon árvoštami buhtadasa mielde."

Go matrikulerekeahtes eatnamat Finnmárkkus vuvdojit, galgá nappo stáhtas leat vuoigatvuohta ráhkadit ođđa geainnu opmodagas ja stuoridit dahje geavahit juo áсахuvvon geainnu. Eatnama oasti ii sáhte vuostálastit dákkár doaibmabijuid, muhto galgá buhtaduvvot jus doaibmabijut álggahuvvojit.

Doaibmabijut mat leat namuhuvvon mearrádusas leat dakkárat maid eará njuolggadusaid mieldege sáhtta gáibidit álggahit priváhta eatnamiin buhtadasain, geahča plána- ja huksenlága §§ 32 ja 35, geaidnolága VI kapihttala ja golggotmánu 23. b. 1959 bággonisanlága nr. 3. Go lea várašán dákkár vuoigatvuođaide láhkaásahusa § 3 nr. c), sáhtta garvit bággolubaheapmi¹⁷⁷⁰ ja sáhtta dan sadjai eanaeaiggádiin oažžut "eaktodáhtolaš" šiehtadusa.

Riikka- ja fylkkageaidnoplánat galget 1980-láhkaásahusa § 10 mielde nu árrat go vejolaš fylkkagildii, gildii ja báikkálaš stáhta eiseválddiide sáddejuvvot gulaskuddamii.

Eanavuovdinorgánat leat lohkkon mañimušjovkui, muhto eai leat eanaš áššiin leamaš mearkkašumit dákkár plánaide. Dán geavada vuodustus, lea ahte plána ii sáhte árvoštallat eanavuovdinlága § 2 ektui, go nu árrat áššemeannudanproseassas ii dieđe eará orgánaid cealkámušaid main sáhttet leat vuosttaldeamit, erenoamážit boazodoalus. Eará vuodustus lea ahte riikka- ja fylkkageaidnoplánat ankke orrut leat dakkár áššit maid eará orgánat mearridit eanavuovdinorgánaide čadni váikkuhusain, ja danin ii árvoštallo eanaluobaheapmi eanavuovdinlága njuolggadusaid mielde. Dát guoddu lea sajáiduvvon daid nu gohčoduvvon

---

¹⁷⁷⁰ tvangsavstælse

"lossa meassamiin", ja lea suokkarduvvon dárkilat ovddabealde 2.4.1.4. kapihttalis eanavuovdinortnega birra.

Earaláhkai lea leamaš gieldda geainnuid ráhkadanplánain. Eanavuovdinorgánat leat daid ásahusaid gaskkas mat besset buktit cealkámuša gieldda plánaide. Dákkár áššiin lea geavat leamaš ahte geaidnoplána árvvoštallo eanavuovdinlága § 2 ektui, ja lea leamaš dábálaš cealkit plána ektui. Dallege go geaidnoráhkadeapmi lea álggahuvvon eanaluobahanohcamiin eanavuovdinkantuvrii, mihtilmasat priváhta geainnuin, lea eanavuovdinkantuvra čuvvon dábálaš áššemeannudannjuolggadusaid.

Namuhanveara lea vel ahte Stáhta geaidnodoaimmahat ja Stáhta vuvddiid direktoráhta lea šiehtadallan "njuolggadusaid geaidnodoaimmahaga eanaháhkamis ja vuoigatvuođas váldit čievrra ja eará deavddamássaid¹⁷⁷¹ opmodagain maid Stáhta vuvddiid direktoráhta hálddaša", geahča MA 24/1979 johtučállosa. Dát šiehtadus lea váldoáššálaččat geavahuvvon stáhtaeatnamiin riikkas muđui, muhto biddjon vuodđun Finnmárkkusge. Šiehtadus lea dagahan ahte ii dollo dábálaš geaidnoárvvošteapmi¹⁷⁷² jus geaidnospáitu¹⁷⁷³ dušše manná stáhta eatnamiid badjel.

Eanavuovdinorgánat leat vierrun váldán ahte eatnamat riikka- ja fylkkageainnuide leat luobahuvvon nuvtá dan mielde mii lea mearriduvvon guoskevaš bienalaš plánas. Dasto sáhtta geaidnodoaimmahat hálidet čievrraid ja deavddamássaid geaidnoguovllus mo dáhttu, ja mássa olggobealde geaidnoguovllu ferte dábálaččat ohcat ja áššemeannudit. Lea leamaš nu ahte geaidnodoaimmahat lea máksán allaárvosáš kvalitehta čievrra ovddas, ja dušše áibbas uhccán lea máksán sieiva deavddamássaid ovddas.

Go gielddageainnut leat mearriduvvon ráhkaduvvot, luobahit eanavuovdinorgánat eatnamiid gildii dan mielde mii lea mearriduvvon. Dákkár geainnuid ráhkadeames lea datte leamaš nu ahte gieldda lea ferten máksit sihke eatnamiid ja mássaid ovddas.

---

¹⁷⁷¹ fyllmasse

¹⁷⁷² vegskjønn

¹⁷⁷³ vegtrase

4.18 KULTURMUITOSUODJALUS

4.18.1 Álggahus

Geassemánu 9. b. 1978 kulturमितolága nr. 50 § 2 vuosttas lađas meroštallá kulturmittuid "buot olmmošlaš doaimmaid luottat min fysalaš birrasis, oktan historjjálaš dáhpáhusaid, oskku dahje árbevieruid báikkiin." Dát meroštallan lea ođas ja evttohuvvui Od. prp. nr. 51 (1991-92), ja lea gustojeaddjin ođđajagemánu 1. b. 1993 rájes. Nuppástus ii liikká mearkkaš ođđa kulturmitodoahpaga ovddeš sisdoalu ektui.

Kulturbiras lea kulturमितolága § 2 nuppi lađđasis meroštallon «guovllun gos kulturmittut gullet oassin stuorát ollisvuodas dahje oktavuodas.» Ulbmil lea áimmahuššat oktilaš ja oppalaš guovlluid min kulturárbbi ja identitehta oassin. Kulturbiras sáhttet leat guovllutge kulturmittuiguin main lea gaskaneaset vuogádat, omd. giliguovddáš dahje dálle ja geassesadji dahje eará guovllut doaimbi oktavuodain. Kulturbiras sáhtta leat guovlu mii čájeha guhkit ággi ovdáneami mas juohke kulturmittu ovddasta sierranas áigodaga¹⁷⁷⁴ historjjálaš ovdáneamis. Doaba deattuha ahte kulturmitosuodjalus guoská sihke eaŋkalobjeavttaide ja oppalaš birrasiidda.

Kulturमितolága § 4:s logahallo kulturmittuin mat leat automáhtalaččat ráfáiduhtton lága mielde. Máttaráiggi¹⁷⁷⁵ ja gaskaagi kulturmittut gitta jahkái 1537 leat automáhtalaččat ráfáiduhtton, ja ođđa áiggi kulturmittut sáhttet mearriduvvot ráfáiduhttot. Reformašuvdna Norggas (1537) čalmmustahtta erohusa gaskal gaskaagi ja ođđa áiggi.

Automáhtalaš ráfáiduvvon kulturmittut leat ee. ássansajit, biejut, viesso- dahje girkođuktasajit, buotlágan viesut dahje daid bázahusat, bargo ja bádjesajit, bealdosajiid vuhttomat, dáhrat ja áiddit, guollebivdo-, bivdo- ja bivdoráhkkanusat, diggesajit, fanassajit, ladnerusttegat, urat,

---

¹⁷⁷⁴ tidsepoke

¹⁷⁷⁵ oldtid

hávdemuittut, geađggit ja bávttit čállosiiguin, omd. báktesárgomat, runasárgumat¹⁷⁷⁶ ja heallumálemat¹⁷⁷⁷, bázzegeađggit, ruossat ja eará muitomearkkat. NOU 1987:34 "Samisk kultur og utdanning", meroštallojit sámi kulturmuittut vuosttažettiin fysalaš luottat, luvvos ja bissovaš, mat gullet sámi doibmii, muhto vuoi??alaš¹⁷⁷⁸ muittutge numo omd. báikenamat ja báikkálaš árbevierut gullet doahpagii. Dás deattuhuvvo ahte kulturmuittut leat historjjálaš duođáštusávdnasat¹⁷⁷⁹ sámi servodaga ja sámi eanageavaheami birra, ja ahte dát gullet sámi dálááiggi¹⁷⁸⁰ oktavuhtii go sáhttet nannet sámi identitehta ja sierravuođa ja leat sámi duoji ja dáiddaduoji ovdamearkaávdnasin ja sámi dáidaga movttiidahttingáldun.

Konkrehta sáhttet sámi kulturmuittut leat duktásajit, goahtesajit, muorra- ja geađgeviesut, barttat, návsttut, mielke- ja biergovurkensajit, hávdesajit, bassi guovllut, seaiddit, bivdorusttegat, máinnasbáikkít, duggit, návsttut, sátkkut¹⁷⁸¹ ja bissovaš guollebivdosajit, mearkkat ja bohčinsajit, lavdnjeloggumat, niittut ja eará muittut mat gullet sápmelaččaid árbevirolaš ássanguovlluide ja ealáhussii. Sámi kulturmuittut, mat leat badjel 100 jagi, leat automáhtalaččat ráfáiduhhton kulturmuittolága § 4 nuppi lađđasa mielde. 100 jagi njuolggadusa duogážiis čuožžu Od.prp. nr. 7, 1977-78 20. siiddus:

«Sámi kulturmuittut numo seaiddit, vuopmanat, hávdesajit jna. gullet sámekultuvrra áigá guođđán doaibmi osiide. Liikká bohtet vástideaddji kulturmuittut davviriikkalaš kulturguovllus áigodagain mat leat badjel čuođi jagi boarrasat go ovdáneapmi kristtalaš kultuvrii, girkogárddiid ráhkadeapmi ja bivdoservodaga heaittiheapmi lea hui goazahuvvon¹⁷⁸² sámevuovlluin. Láhka ferte danin addit vuođu ráfáiduhttit buot kulturmuittuid mat eai šat leat sámekultuvrra doaibmi oasis.»

---

¹⁷⁷⁶ runeinnskrift

¹⁷⁷⁷ hellemaling

¹⁷⁷⁸ immateriell

¹⁷⁷⁹ dokumentasjonsmateriale

¹⁷⁸⁰ samtid

¹⁷⁸¹ båtstø

¹⁷⁸² retardere

Norga lea áidna riikka máilmmis mii lágain ja hálddašemiin lea váfistan suodjalit eamiálbmoga kulturmuittuid. (Gáldu: Sámedikki Čielggadeamit: 1, 1991 36. siiddus.)

4.18.2 Láhkvuođus ja njuolggadusat

Geassemánu 9. b. 1978 **kulturmuittoláhka** nr. 50, muhttojuvvon mañimušsuoidnemánu 3. b. 1992, ja láhkaásahusat addon dan láhkvuođuin lea dán suorggi guovddáš láhka. Kulturmuittolága vuogádat lea oanehaččat nu ahte máttaráiggi ja gaskaagi kulturmuittut gitta jahkái 1537, ja sámi kulturmuittut badjel 100 jagi mañás, automáhtalaččat leat lágas ráfáiduhtton, buo. § 4. Ođđa áiggi kulturmuittut sáhttet ráfáiduhttot erenoamáš hálddahusmearrádusaid bokte, buo. V kapihttala. Láhka earuha gaskal objeavttaid ráfáiduhttima § 15:s ja guovlluid ja kulturbirrasa ráfáiduhttima §§ 19 ja 20.

Eará sierra beroštahti lágat kulturmuittuid suodjaleami dáfus lea geassemánu 14. b. 1977 plána- ja huksenláhka nr. 77 riikka-, fylkka- ja báikkálaš dási plánema mearrádusaiguin.

Oanehaččat kulturmuittolágas

Kulturmuittolága § 1 mielde galget «kulturmuittut ja kulturbirrasat daid sierravuođain ja mánggabealatvuođain suodjaluvvot sihke min kulturárbbis ja identitehta oassin ja maid oppalaš birrasa ja valljihálddašeami oassin.» Dasto čuožžu ahte lea «riikkalaš ovddasvástádus áimmahuššat dáid riggodagaid dieđalaš gáldoávdnasin ja ahkkás vuđđosin dálá ja boahttevaš buolvvaid vásáhusaide, iešáddejupmái¹⁷⁸³, čálgui ja doibmii.»

Buot almmolaš ja stuorát priváhta doaibmabijuid ovddasvástideaddjit, kulturmuittolága § 9 mielde, geatnegahttet iskat čuohcágo doaibmabidju automáhtalaš ráfáiduvvon kulturmuittuide dan láhkai ahte sáhttá vahágahttit, bilidit dahje

---

¹⁷⁸³ selvforståelse

sirdit automáhtalaš ráfáiduhhton kulturmuittu, buo. § 3 vuosttas lađđasa. Dát mearráduosat gustojit mudden- ja ássanplána ráhkadettiinge, buo. § 9 goalmát lađđasa ja plána- ja huksenlága VII kapihttala.

Vaikko doaibmabijut mat gusket automáhtalaš ráfáiduhhton kulturmuittu leat gildosat § 3 mielde, sáhtta liikká § 8 mielde addot lohpi álggahit doaibmabiju. Dát luvvenváldi¹⁷⁸⁴ lea sirdon arkeologalaš riikkaoassedávvirvuorkkáide, guoskevaš beliid vejolašvuodain váidit mearrádusa Riikkaantikvárii, buo. guovvamánu 9. b. láchkaásahus 1979 nr. 8785 manjit nuppástusaiguin.

Automáhtalaš ráfáiduvvon kulturmuittuid eaiggáduššanvuoigatvuohta lea eanaeaiggádis su eanaeaiggáduššanvuoigatvuođa fámus. Eaiggátráđđejupmi lea datte nannosit ráddjejuvvon. Luovos kulturmuittut áiggis ovdal 1537 gullet stáhtii jus ii leat govttolaš vejolašvuohta gávdnat gii daid eaiggádušša. Stáhta eaiggádušša sámi kulturmuittuide mat leat boarrasat go 100 jagi, buo. lága § 12 vuosttas lađđasa. Stáhta eaiggádušša badjel 100 jagi boares skiippaidge ja buot mat leat leamaš dan mielde, go ii šat leat govttolaš vejolašvuohta gávnnahit gii lea eaiggát, buo. § 14.

Lága § 23 mielde lea gielddus olggos riikkas doalvut buotlágan automáhtalaš ráfáiduvvon kulturmuittuid, ja dihto eará kulturmuittuid. Buot sámi kulturmuittuide lea beroškeahttá agis biddjon gielddus doalvut olgoriikii, buo. § 23 vuosttas lađđasa c bustáva. Sáhtta datte konkreta háviid addit lobi doalvut olgoriikii, ja moanaid ásausaide lea addon dat váldi, ee. riikkaantikvárii, dávvirvuorkkáide, girjerájuide jna., buo. guovvamánu 15. b. 1979 láchkaásahusa gildosa doalvut olgoriikii kulturmuittuid.

4.18.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Gonagas sáhtta kulturmuittolága § 28 mielde mearridit mii lea kulturmuittuáššiid rivttes eiseváldi. Guovvamánu 9. b. 1979 nr. 8785 ggl. cea. lea addon láchkaásahus fágalaš

---

¹⁷⁸⁴ frigivningsmyndighet

ovddasvástádusjuogádeamis jna., mas moanat barggut leat juogaduvvon fylkkagiellaide, riikkaantikvárii ja moanaid universitehtaide ja dávvirvuorkkáide. Láhkaásahusa § 10:s ovdanbohtá ahte Birasgáhttendepartemeanta sáhttá nuppástuhtit láhkaásahusa ja addit njuolggadusaid mo dan deavdit ja čađahit.

Birasgáhttendepartemeanta lea kulturमितосуодjalusa guovddáš bajit orgána, ja ovddasvástida vuosttažettiin bajit bargguid omd. suodjalanpolitihka mahtodaga ja váikkuhangaskaomiid. Dát mearkaša ee. ahte departemeanta evttoha láhkanuppástusaid, dulko lágaid, ráhkada láhkaásahusaid ja bajit njuolggadusaid, ovddasvástida bušeahhtabarggu ja mearrida bajit ja prinsihpalaš eanjaláššiid. Birasgáhttendepartemeanttas lea váldi mearridit ahte gielddat ja fylkkagielddat galget fágalaččat veahkehit kulturमितоáššiid, buo. kulturमितоlága § 28 nuppi lađđasa. Departemeanta lea bajimuš moanaid áššiid váidalanasahus kulturमितоlága mielde.

Riikkaantikvára lea nubbi guovddáš hálddašanorgána mearridanváldiin. Suoidnemánu 9. b. 1988 rájes oaččui Riikkaantikvára formála árvvu direktoráhtan, ja ođđajagemánu 1. b. 1990 rájes ovddasvástádusa buot kulturमितосуодjalusa surggiin. Riikkaantikvára lea dál kulturमितоhálddašeami guovddáš doaimmaheaddji ja ráđdeaddi fágaorgána. Lassin lágaid, láhkaásahusaid ja eará njuolggadusaid hálddašeami lea Riikkaantikvára bargun maid náššat ja gaskkustit dieđuid bissovaš kulturमितuid ja kulturbirrasiid birra, ja váikkuhit eiseváldiid ja álbmoga čađahit guhkesáigge hálldu kulturमितuin mat ovddastit riggodagaid mat eai ođasmahtto. Riikkaantikvára lea Birasgáhttendepartemeantta fágalaš ráđdeaddi ja ráhkkanahhtá áššiid departementii.

Riikkaantikvára lea ožžon sirdot válddi muhtun mearrádusaid mielde, ja sáhttá earret eará ráfáiduhttit guovllu ráfáiduhtton kulturमितu birra, «jus dárbbášuvvo vai kulturमितu váikkuhus seilluhuvvo eanadagas dahje birrasis dahje suodjalan dihte dieđalaš beroštumiid mat dasa gulašedje», buo. lága § 19 vuosttas lađđasa. Ráfáiduhttinmearrádusas ferte aiddostahttot makkár

doaimbajut galget gildot dahje dárkkistuvvot, buo. § 19 nuppi lađđasa.

Riikkaantikvára lea váidalanásahusge buot mearrádusaide mat vuos leat fylkkagiieldain ja riikkaosse- ja mearrajohtindávvirvuorkkáin¹⁷⁸⁵ dahkkon.

Stáhta kulturmuitoráđđi lea Birasgáhttendepartementta ráđđeaddi orgána ja galgá bargat ovddidit kulturमितosuodjalusa, buo. kulturमितolága § 24. Ráđis ii leat mearridanváldi, muhto galgá vuosttažettiin buktit cealkámuša áššiin main lea bajit dahje prinsihpalaš mearkkašupmi. Ráđđi ovttasbargá lahka Stáhta luonddusuodjalanráđiin.

Fylkkagildii lea, muhtun spiehkastagain, biddjon hálddášanovddasvástádus kulturमितosuodjalussii vuosttas vuorus. Dehálaš spiehkastat lea ee. sámi kulturमितosuodjalus. Guovvamánu 9. b. 1979 láchkaásahusas kulturमितosuodjalusa fágalaš ja geografalaš ovddasvástádusjuohkima hárrái ja cuoŋománu 30. b. 1990 láchkaásahusas lea fylkkagiieldaide ja riikkaosse- ja mearrajohtindávvirvuorkkáide sirdon dihto bargováldi lága mielde. Fylkkagiieldaid váldobarggut gullet vuohččan konkrehta dikšo¹⁷⁸⁶- ja suodjalanbargguide ja áimmahuššat plána- ja huksenáššiid jna. oktasaš suodjalanberoštumiid ee. cealkámušaid buvttedettiin.

Riikkaantikváras lea lohpi ráfáiduhttit kulturमितolága §§ 15 ja 19 mearrádusaid mielde huksemiid, rusttegiid jna. ráfáiduhttimis ođđa áiggis ja ráfáiduhttin guovlluid ráfáiduhtton kulturmuittuid birra. Šiehtadusain gaskal Birasgáhttendepartemeantta ja Giieldaid Guovddášlihtu, galgá fylkkagiielda ráhkkanahhtit dáid áššiid Riikkaantikvárii. Fylkkagiielda sáhtta danin váikkuhit sakka makkár kulturmuittut galget ráfáiduhttot. Go lea eahpádus dahje sierramielalášvuolta fylkkagiieldas berrešivččiigo ráfáiduhttinášši ovddiduvvot vai ii, galgá ášši ovddiduvvot Riikkaantikvárii. Cuoŋománu 30. b. 1990 láchkaásahusas lea fylkkagildii addon váldi spiehkastitge dihto ráfáiduhttima ja ráfáiduhttinmearrádusaid mearrádusain kulturमितolága §§ 15 a ja 19 goalmát lađđasa mielde.

---

¹⁷⁸⁵ sjøfartsmuseum

¹⁷⁸⁶ skjøtsel

Fylkkagielda sáhtá mearridit váfistanavádaga¹⁷⁸⁷ automáhtalaš ráfáiduhttin kulturmuittu birra, buo. lága § 6. Vuolggasadjin lea gielddus «álggahit doaibmabiju mii sáhtá vahágahttit, bilidit, goaivut, sirdit, muhttit, gokčat, čiehkát dahje earáláhkai heivetmeahttumit bilidit automáhtalaš ráfáiduhtton kulturmuittu, dahje dagahit ahte nu sáhtá geavvat», buo. lága § 3. Eatnamat automáhtalaš ráfáiduhtton kulturmuittuin, mat leat leamaš adnon guohtumiidda dahje gieddeeatnamiin, sáhttet ain adnot dáid ulbmiliidda jus fylkkagielda ii mearrit eará, buo. lága § 3 nuppi lađđasa.

Riikkaoassedávvirvuorkkain Oslos, Stavanger:s, Bergen:s, Troanddimis ja Romssas leat váldi ja dihto barggut automáhtalaš ráfáiduvvon kulturmuittuin ja skiipagávdnamiin¹⁷⁸⁸, ja ovddasvástidit arkeologalaš goaivumiidge jna., buo. guovvamánu 9. b. 1979 láhkaásahusa.

Sámi kulturmuithálddašeapmi

1990 rájes oaččui Romsa dávvirvuorká doaisttáži fágalaš válodoovdasvástádus sámi kulturmuithosuodjalussii, buo. johtučállosa T-6-89 Birasgáhttendepartemeanttas. Romsa Dávvirvuorká lea fágalaččat Riikkaantikvára vuollásaš. Romsa Dávvirvuorkká vuollásaččat leat golbma guovllukantuvrra, okta dáin leat Sámi Vuorká Dávvirat Kárášjogas. Mii omd. áiggošii álggahit doaibmabiju mii sáhtá čuohcat automáhtalaš ráfáiduhtton kulturmuithui dan láhkai mo lea § 3:s namuhuvvon, dahje mii dan easka fuomáša barggadettiin, lea dieđihangeatnegasvuolta lága § 8, vuosttas ja nuppi lađđasa mielde. Romssa Dávvirvuorká sáhtá, suorggistis, addit lobi doaibmabiju liikká sáhttit álggahit, ja jus, de mo.

Sámedikki lea, SU 1:1991:s, ovddidan sámi kulturmuithosuodjalusa boahttevaš hálddašanevttohusa, mas čuožžu:

«Sámi kulturmuithosuodjalusa guovlludoaibma ásahuvvo sierra

---

¹⁷⁸⁷ sikringssone

¹⁷⁸⁸ skipsfunn

orgánan, Sámi kulturmuitoráđđi, čadnon vuogádahkii mii galgá šaddat Sámedikki jahkásaš doaimma oassin.»

Evttohusa mielde galgá Sámediggi nammadit ráđi miellahtuid. Ráđđi lea fágapolitihkalaš ráđđeaddi orgána Sámediggái sámi kulturmuitosuodjalusa gažaldagain. Sámi kulturmuitoráđđi galgá ovddasvástidit sámi kulturmuittuid kulturmuitolága mielde. Ráđi barggut galget ee. leat addit jahkásaš diedáhusa doaimmas birra, ja ovdanbuktit plánaid ja bušeahta evttohusa. Orgána galgá leat politihkalaččat Sámedikki vuollásaš, muhto fágalaččat Riikkaantikvára vuollásaš, ja oažžu mealgat iehčanasvuođa, ee. bargoaddiovdasvástádusain bargiid ektui. Sámediggi mearridii skábmamánu 1991:s váldoáššálaččat guorrasit evttohussii, mii mearkkaša ahte Sámi kulturmuitoráđis lea vástideaddji váldi sámi kulturmuitosuodjalussii go fylkkagiieldas leat eará kulturmuitosuodjalussii. Sámedikki čoahkkimis skábmamánus 1992 mearriduvvui bidjat Sámi Kulturmuitoráđi váldokantuvrra Unjárgii, guovllukantuvrrain Gáivuotnii, Kárašjohkii ja Snoasai.

St.diedáhusas nr. 52 (1992-93) norgga sámeapolitihka birra čuožžu 110. ja 111. siidduin:

"Sámedikki mearrádus biddjo váldoáššálaččat vuodđun guovlludoaimma ovdáneapmái. Geahččaluvvo dán oažžui áigái 1994 rájes... .. Ráđđehus oaivvilda leat dehálažžan ahte sámi kulturmuitosuodjalusa ordnen sihkarasto sámi stivremiin ja deattuha danin sakka Sámedikki konklusuvnnaide joatka barggus hukset guovlludási sámi kulturmuithálddašeami."

4.18.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Finnmárkku eanavuovdineiseválddiide lea suodjalangažaldagain, ja danin áššemeannudannjuolggadusainge, stuorra mearkkašupmi stáhta eatnamiid hálddašeapmái. Daningo suodjalangažaldagat sáhttet guoskat omd. sáddo- ja čievragávdnostumiid ja eará minerálgávdnoštumiid ávkkástallamii, eatnamiid vuovdimii ja láigoheapmái eanadoalloulbmilii, barttaide,

geaidnoráhkadeapmái ja meahccemohtorjohtolahkii.

Áššemeannudeapmi

Ráfáiduhttima áššemeannudannjuolggadusat kulturमितolága mielde leat § 22:s. Ovdánavuohki lea seammago muddenplánaide plána- ja huksenlága, luonddusuodjalanlága ja fuođđolága mielde. Suodjalanbargu galgá gullat gieldda plánema oktavuodas plána- ja huksenlága mielde. Eanavuovdineiseválddiide ja eará eanaeaiggádiidda, ja eará guoskevaš beliide numo omd. boazodollui leat váfistuvvon vejolašvuodát mielváikkuhit plánaproseassas. Lea šiehtadallon gaskal hukseneiseválddiid ja eanavuovdinkantuvrra ahte kulturमितoeiseválddit ožžot sáddejuvvot viessosadjeáššiid cealkámuššii ovdal mearrádus dahkko. Suodjalaneiseválddit leat čielgasit geatnegasat ovttasbargat eará guoskevaš eiseválddiiguin ja organisašuvnnaiguin.

Áššeráhkkaneamis galget bealit dieđihuvvot buot dieđuin main lea mearkkašupmi áššái ja oažžut cealkit dáid hárrái, buo. hálddašanlága §§ 16 ja 17. Mearrádus galgá leat čállon ja vuodustuvvon, buo. hálddašanlága §§ 23-25. Bealli galgá váldonjuolggadussan mearrádusas dieđihuvvot čálalaččat, muhto hoahppoáššiin sáhtta dan muitalit ja dalle galgá manjil dát duođaštuvvot čálalaččat, buo. hálddašanlága § 27.

Almmolaš ja stuorat priváhta doaibmabijuid plánemis, masa gullá muddenplána ráhkadit, geatnegahtto ovddasvástideaddji iskat mearkkašago doaibmabidju meassamiid automáhtalaš ráfáiduvvon kulturmuittuin, buo. lága § 9 vuosttas lađđasa.

Go sierra mearrádus dahkko ráfáiduhttimis kulturमितolága V kapihttala mielde, galget ráddjen, ráfáiduhttima sisdoallu jna. ráđđádallot gielddain. Vuoigatvuodalaččat ja eará berošteaddjit galget dieđihuvvot girjji ja almmuhusaid bokte, buo. § 22 nr. 1.

Kulturmuittu ráfáiduhttinevttohus galgá biddjot gulaskuddamii ja almmolaš dárkkistussii ja ovddiduvvot guoskevaš stáhta fágaorgánaide cealkámuššii, buo. § 22 nr. 2. Ovdal ráfáiduhttinorgána mearrida, galgá evttohus ovddiduvvot

gielddastivriige cealkámuššii, buo. § 22 nr. 3.

§ 22 nr. 4 mielde sáhtta Birasgáhttendepartemeanta dahkat gaskaboddosaš ráfáiduhttinmearrádusa gitta dassáigo ášši leat mearriduvvon. Dát váldi lea sirdon riikkaantikvárii sámi kulturमितосуодjalusa dáfus, ja fylkkagielddas lea váldi eará kulturमितосуодjalusa hárrái, buo. cuoŋománu 30. b. 1990 láhkaásahusa. Fylkkagildii lea addon váldi dahkat gaskaboddosaš ráfáiduhttinmearrádusa sihke beavttalmahttin dihte ráfáiduhttináššiid ráhkkanahhtima Riikkaantikvárii ja sihkkarastin dihte suodjaleami gitta bastevaš ráfáiduhttingažaldat lea čielgan.

Ráfáiduhttinmearrádusa váidin kulturमितोलága mielde hálddašanlága VI kapihttala, §§ 28 rájes 36 rádjai dahkko dábálaš váidinnjuolggadusaid mielde. Ráfáiduhttinmearrádus leat eanjkalmearrádus ja sáhttáge dan váidit. Leago lohpi dahkat meassamiid automáhtalaš ráfáiduvvon kulturमितuittuin, cealká kulturमितोलága § 8 vuosttas lađas ahte mearrádusaid sáhtta guoddalit Birasgáhttendepartementii ovdal 6 vahkku leat gollan go mearrádusa dieđáhus lea joavdan oažžui. Cuoŋománu 30. b. 1990 láhkaásahusas nr. 351 lea datte Riikkaantikvárii sirdon váldi váidalanásahussan.

Geavat

Finnmárkku hálddašanorgánat, namalassii fylkkagielda ja Sámi Vuorká Dávvirat Kárášjogas, ovttasbarget lahkálaga ja lea dávjá guovttegearddáš meannudeapmi iešguđet doaibmabijuid álggahemiin mat sáhttet guoskat kulturमितuittuide. Sámi ja eará kulturमितuittuid ráját eai leat čielgasat, ainjuo áššemeannudeamis go muhtun dáhtošii ráhkadišgoahtit geainnu, rusttega j.s. Álggos ii leat dávjá čielggas guoskágo doaibmabidju sámi dahje eará kulturमितuittuide. Danin meannudit hálddašanorgánat dávjá guovttegeardásaččat, muhto nu ahte čuvgejit nubbái go ain čoahkkanit, oktasaš dárkkástusain ja go ohcamiid, áššebáhpáriid jna. sáddejít gaskaneaset. Dávjá ferte suokkardit doaibmabiju, ja dán máksá doaimmaheaddji ealáhusulbmiliid dáfus, muhto viesuid, barttaid

j.s. eanjalviessosajiid ovddas máksá fylkkagielda. Plánaid dárkkástusa ja erenoamáš suokkardeami ovddas máksá gielda, muhto bartaplánaid ovddas máksá eanavuovdinkantuvra mii de fas loahpas gáibida láigolaččain dáid goluid.

St. dieđáhusas nr. 52 (1992-93) norgga sámepolitihka birra čuožžu dáid gažaldagaid birra 111. siiddus:

"Ráđđehus oaivvilda leat dehálažžan ahte sámi kulturmuitosuodjalusa guovlludoaimma ovdáneamis ferte leat mihttomearrin gávnnahit dakkár hálddašanduogádaga mii doaibmá dohkálaččat daid ektui geat áimmahuššet geavaheaddjiid dárbbu. Ferte rahčat oažžut buorre oktavuohka gaskal dáža ja sámi hálddašandoaimma. Ferte deattuhit sakka oažžut čorges hálddašeami ja ahte ovttaláganvuodáprinsihppa biddjo hálddašanbarggu vuodđun."

Finnmárkkus leat moanat logi-duhát kulturmuittu automáhtalaččat ráfáiduhtton kulturmuitolága mielde. Ii leat oktage čohkkejuvvon várddus galle kulturmuittu leat ráfáiduhtton, dahje gos dat leat. Iešguđet gieldda ruđalaš kárttat várdudit dihto láhkai, muhto dát gustojit dušše guovlluide mat lea girdigovviduvvon, namalassii birrasii 18% fylkka eatnamiin. Finnmárkkus leat sihke sámi ja eará kulturmuittut, main sámi kulturmuittut leat čielgasit eanemus.

Mearriduvvon ráfáiduvvon kulturmuittuin lea guhkes áššemeannudanproseassa informašuvnnain ja gulaskuddamiin ovdal ráfáiduhttinmearrádus dahkko. Ráfáiduhttinmearrádus dábálaččat diggegulahallo giddehusain eatnamiin dahje opmodagas maid mearrádus siskkilda.

Dovddusamos kulturmuittut Finnmárkkus leat sámi báktesárgomat Álttás, mat leat sullii 2500 - 5500 jagi boarrásat. Báktesárgonguovllut leat čállon Unesco listii máilmmi suodjalanárvosaččamus kulturmuittuin (World Heritage List). Báktesárgomat leat logahallon Sállánisge. Muđui leat logahallon moanat duhát goddebivdorokki Luovttejogas gitta Vuopmanvárrái Deanus ja Álddajogas Unjárgga lahka. Ceavccegeadggis Várjjatvuonas leat logahallon hui olu sámi duktásajit, hávddit, labyrinthat, seaiddit jna. Dás gávdná sámi ássamiid moanaid áigodagain, geađgeáiggis, ruovdeáiggis ja

ođđa áiggis. Lákkosullos¹⁷⁸⁹ olggobealde Álttá ja Noatun:s Báhčaveajisge leat logahallon geađgeáiggi ássansajit. Porsáנגgu-guovllus gávdná bivdorokkiidge, sihke juovain¹⁷⁹⁰ ja álliin¹⁷⁹¹. Álttás ja Kárášjogas gávdnojit nu gohčoduvvon Ássebávttte-hávddit, maid ovdal navde hávdin, muhto maid dál oaivvildit leat gaskaagi goahtesajit. Seaidit gávdnojit miehtá fylkka ja eanaš vuonain, ee. Várjjatguovllus.

Kulturmuittut dáža dahje norrøna ássiid maŋis gávdnojit riddoguovlluin, ja dalle erenoamážit Oarje-Finnmárkkus. Dáppe leat geađgeáiggi hávdeborat¹⁷⁹² main leat norrøna ávdnasat maid ferte dadjat gullet norrøna ássiide. Á?koluovttá bokte omd. gávdnojit nu gohčoduvvon dálločomat¹⁷⁹³ mat várra leat dážá ássiid bážahusat. Láhpi sullos leat dálločomat ja girkoduktásadji mat leat norrøna ássiid bážahusat.

Várggáid ladni čuožžu stáhta ráfáiduhttinárvojaš rusttegiid listtas. Muđui leat moanat rusttegat ja viesut fylkkas ráfáiduhtton, ee. bivdohápmanrusttet Hámmanbirggis¹⁷⁹⁴ Báhcavuona¹⁷⁹⁵ gielddas, Noatun Bajit Báhčaveajis, St. Georg kapealla Njávddámis ja Strand internáhta Máttá-Várjjagis, Gonagasviessu Ladnesullos¹⁷⁹⁶ Álttá gielddas ja moanat boares dálut ee. Várggáid ja Čáhcesullo gielddain. Eai leat logahallon makkárge automáhtalaš ráfáiduhtton kulturmuittut suoma ássamis Finnmárkkus, muhto moadde dálu Čáhcesullos leat ráfáiduhtton, ee. Tuomainengárdin ja Pietilärusttet.

4.19 LUONDDUSUODJALUS

4.19.1 Álggahus

Finnmárkkku sáhtta gohčodit luonddufágalaš rádján. Riddu bidjá

---

¹⁷⁸⁹ Langnesholmen

¹⁷⁹⁰ ur

¹⁷⁹¹ helle

¹⁷⁹² gravrøys

¹⁷⁹³ gårdshaug

¹⁷⁹⁴ Hamningberg

¹⁷⁹⁵ Båtsfjord

¹⁷⁹⁶ Årøy

rájá buvttadeaddji Barentsmeara vuostá, ja dát dihtto erenomáš rikkis mearraloddeeallimis. Finnmárkkus lea Eurohpa muhtun lálli¹⁷⁹⁷ mearralottit čohkkejuvvon. Finnmárku ráját leat árktaš guvlui, ja moanat elliid- ja šaddošlájain leat davimus ordaráját dáppe. Fylkkas leat árktaš eallit ja šattutge mat eai gávdno Eurohpas muđui. Nuorta šaddo- ja fuođđoeallin lea maid finnmáarkoluonddu eará dovdomearka. Gávdnojit moanat láganat main lea nuorta leavvanminsttar fylkkas, ja mánga dáid šlájain váilot ollásit Oarje-Eurohpas muđui.

Finnmárku dovdo leat geologalaš rádjaguovlun, gos gollan vuodđobákteguovllut¹⁷⁹⁸ siseatnamis deaivvadit nuorat báktevuodđohámáiduvvamiin¹⁷⁹⁹ ja báktemáhciin¹⁸⁰⁰ rittus. Earalágan geologalaš ovdáneapmi lea Finnmáarkoluonddu mánggalašvuođa hábmen stuorra duoddariiguin, jekkiiguin, vuonain ja gáissáiguin. Riikkaidgaskasaš oktavuodas lea Finnmárku dehálaš guovlu kvartearageologalaš áddejumis. Fylkkas leat stuorra mássaluvvosat, mat báhce maŋimušjiekŋaáiggi ja maŋŋil hábmejedje daid garra luonddufámut numo čáhci ja biegea.

Eará dovdomearka lea ahte Finnmárkkus ain leat stuorra oktilaš guovllut losit luonddumeassamiid haga. Dát boahtá das go guovlluin lea viehka unnán ássit ja ahte luondu árbevirolaččat lea ekologalaččat leamaš ávkkástallon bures. Finnmárkkus leat danin mánga alla suodjalanárvosaš guovllu.

4.19.2 Láhkavuodus ja njuolggadusat

Geassemánu 19. 06. 1970 **luonddusuodjalanláhka** nr. 63 lea dán suorggi guovddáš láhka. Muhto luonddusuodjalus ovddiduvvo moanaid eará lágaid mearrádusainge numo omd. geassemánu 14. b. 1985 plána- ja huksenlága nr. 77, geassemánu 9. b. 1978 kulturmuitalága nr. 50, njukčamánu 15. b. 1940 čázádatlága nr. 3 ja konsešuvdnalágaid, main luonddusuodjalus lea daid deasttaid gaskkas mat galget

---

¹⁷⁹⁷ hekkende

¹⁷⁹⁸ grunnfjellsområde

¹⁷⁹⁹ berggrunnsdannelse

¹⁸⁰⁰ fjellfolding

áimmahuššot.

Finnmárkku 1992 - 1995 fylkkaplána cealká 18. kapihttalis eanaplánema ja luondduhálddašeami eavttuin ahte váldomihttomearrin lea sihkkarastit biras- ja valljivuđđosa ja ahte fylkka luondduárbi ja genetihkalaš riggodagat eai galgga fuotnut. Strategiat juksat dáid mihttomeriid leat:

«Viidusplánema oktavuodas ja suodjaleami bokte sihkkarastit elliid mángageardánvuoda ja meahccešlajaid mat leat dovdomearkan fylkii. Doaibmaálgimiin ávdinguovlluin dahje guovlluin erenoamáš suodjalusberoštumiin galget leat nana servodatekonomálaš váikkuhusat ovdal go oppa árvoštuvvojit ge. Eai galgga doaibmabijut dahje eará árri doaimmat álgot šaddan - dahje eallinguovlluin gos leat áitojuvvon dahje hearkkes šaddo- ja eallešlajat... Čuovvolit «ođđa riikaoasseplána nášunalpárkkaide» dan láchkai ahte positiivvalaččat árvoštallat evttohusaid ođđa suodjaluvvon guovlluid/nášunalpárkkaid hárrái» (121. siiddus).

Oanehaččat luonddusuodjalanlágas

Luonddusuodjalanlága mielde leat čuovvovaš suodjalanmearrádusa váldosorttat; álbmotmeahcit (§§ 3-4), eanadatsuodjalanguovllut¹⁸⁰¹ (§§ 5-7), luonddureserváhtat (§§ 8-10) ja luonddumuittut (§§ 11-12). Dát lea suodjalandoaibmabijut mat gullet geografalaš guovlluide. Dasa lassin sáhtta dahkat erenoamáš mearrádusaid meahcce šaddošlájain dahje šaddoservodagain ja dihto eallešlájain dahje elliidservodagaid ráfáiduhttimis (§§ 13-14), ja nu gohčoduvvon biotohpasuodjalus § 9 mielde.

Álbmotmehciid sáhtta ásahit stáhta eatnamiin ja guoskevaš priváhta eatnamiin sealluhan dihte stuorat áidelas, masá áidelas sierralágan dahje čáppis luonddubirrasiid, buo. luonddusuodjalanlága § 3. Álbmotmehciin galgá luonddubiras suodjaluvvot. Eanadat šattuiguin, elliiguin ja luonddu- ja kulturmuittuiguin galget suodjaluvvot huksema, rusttegiid, nuoskkidemiid ja eará meassamiid vuostá. Suodjaleami ulbmil ja makkár luondduávkkástallan lea lobálaš, lea juohke

---

¹⁸⁰¹ landskapsvernområde

álbmomeahci mearrádusaid duohken.

Eanadatsuodjalanguovllu sáhttá ásahit sealluhan dihte sierralágan dahje čáppis luonddu- dahje kultureanadaga, buo. luonddusuodjalanlága § 5. Dákkár guovlluin ii galgga álggahit doaibmabijuid mat sakka sáhttet muhttit eanadaga hámi dahje mihtilmasvuođa, numo omd. viesut, rusttegat, geainnut ja čievravieččahagat. Eana- dahje vuovdedoalu sáhttá dihto ráddjehusain joatkit guovllus.

Luonddureserváhta lea ráfáiduhtton guovllu namahus mii ásahuvvo guovlluin main lea áidelas dahje masá juo áidelas luondu. Guovllus sáhttá leat erenoamáš dieđalaš dahje pedagogalaš mearkkašupmige, dahje sáhttá leat earálágan sierravuodainis, buo. luonddusuodjalanlága § 8. Luonddureserváhtaguovlu sáhttá juogo ráfáiduhttot áibbas, dahje ráfáiduhttot dihto ulbmiliidda, numo omd. vuovdereserváhta, jeaggeserváhta, loddereserváhta j.s.

Luonddumuitoráfáiduhttin sáhttá go geologalaš, botanikhkalaš ja zoologihkalaš gávdnoštumit leat dieđalaččat dahje historjjálaččat beroštahti. Seamman maid jus gávdnoštupmi lea mihtilmas, buo. luonddusuodjalanlága § 11. Seamman gusto goržžiide ja eará čázádatosiide. Eatnamat birra sáhttet seammás ráfáiduhttot jus dárbbasuvvo.

Suodjalanmearrádusa oktavuodas sáhttet dárkilat njuolggadusat mearriduvvot guovllu anus ja divššus, buo. luonddusuodjalanlága §§ 4 (álbmotmeahcit), 6 (eanadatsuodjalanguovllut), 10 (luonddureserváhtat) ja 12 (luonddumuitu).

Meahcce šaddošlájat dahje šaddoservodagat mat juogo leat hárve dahje leat jávkamin, sáhttet ráfáiduhttot luonddusuodjalanlága § 13 láchkavuoduin. Ráfáiduhttinmearrádus sáhttá juogo siskkildit olles riikka dahje dan osiid.

Eallišlájat dahje elliidservodagat maid juogo leat hárve dahje leat jávkamin, sáhttet ráfáiduhttot § 14 láchkavuoduin. Sáhttá mearriduvvot ahte mearrádus galgá siskkildit olles riikka dahje dan osiid.

Johtolatmuddemiid sáhttá mearridit ráfáiduvvon guovlluin luonddusuodjalanlága § 22 vuosttas lađđasa láchkavuoduin.

Eanadatsuodjalanguovlluin, luonddureserváhtain, luonddumuittuin ja guovlluin mat leat biotohparáfáiduvvon, sáhtta buot johtalusa gielddit go adno dárbbášuvvot seailuhan dihte šattuid ja ealliid dahje geologalaš gávdnoštumiid.

Mohtorfievrojohtolaga álbmotmehciin sáhtta gielddit ja eará johtalusa muddet dihto erenoamáš luonddusuodjalandeasttaid geažil, buo. § 22 nuppi lađđasa. Dát ii gusto boles- , buollinsuodjalus-, buohccevovvna- dahje sihkkarastinjohtolahi, buo. § 22 goalmmat lađđasa.

4.19.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Orgánain main luonddusuodjalanlága mielde lea mearridanváldi leat Ráđđehus, Birasgáhttendepartemeanta, Luondduhálddašandirektoráhta ja fylkkamánni. Hálddašeaddjin lea Statskog:sge barggut ja váldi stáhta eatnamiin Finnmárkkus.

Ráđđehus lea orgána mii luonddusuodjalanlága vuogádaga mielde galgá mearridit bidjat guovllu juogo álbmotmeahccin, eanadatsuodjalanguovlun, luonddusuodjalanreserváhtan dahje luonddumuitun. Seamma gusto mearridit šaddo- ja ealliidráfáiduhttima ja mearridit biotohparáfáiduhttimiid, buo. luonddusuodjalanlága §§ 4, 6, 10, 12, 13 ja 14.

Birasgáhttendepartemeanta ráhkkanahhtá áššiid ráđđehussii ja lea dasa lassin addon mearridanváldi muhtun surggiide. Suoidnemánu 3. b. 1987 ggl. cea. nr. 572 lea Birasgáhttendepartementii sirdon váldi ee. sáhttit muhttit suodjalanguovllu nama, divvut meattáhusaid ja ehpedárvilvuodaid guovllu válddahas, nuppástuhttit rájaid veaháš, addit dihto mearrádušaid divššu, johtolatmuddema, mearkuma jna. hárrái.

Luondduhálddašandirektoráhtas leat moanat hálddašanbarggut, ja lea váiddaeiseváldi fylkkamánni dahkan mearrádušaide. Direktoráhta ovddasvástida plánema, oktiordnema, fágalaš oaivadeami ja hálddašannjuolggadusaid ovdáneami. Direktoráhtii lea vel sirdon váldi mearridit

gaskaboddosaš suodjaleami § 18 nr. 4 mielde.

Fylkkamánni birasgáhttenossodat ovddasvástida váldonjuolggadussan juohke fylkka priváhta eatnamiid ráfáiduvvon guovlluid hálddašeami, buo. suoidnemánu 26. b. 1983 ggl. cea. nr. 1385. Fylkkamánni váldi lea dárkilat muddejuvvon čealkámuša II oasis ja iešguđet suodjalanmearrádusas. Cealkámuš addá fylkkamánnái válldi ee. addit sierralobi suodjalusmearrádusain ja dohkkehit dikšoplánaid jus ležžet.

Gielddat sáhttet, "birasgáhtten gielddain" proševtta oassin, oažžut sirdot válldi mii dál lea biddjon fylkkamánni birasgáhttenossodahkii, buo. suoidnemánu 13. b. 1990 ggl. cea. Muđui galgá váldot gielddain oktavuolta ovdal suodjalanbargu lága mielde álggahuvvo, ja cealkit áššái ovdal suodjalandoaimbidju mearriduvvo álggahuvvot, geahča luonddusuodjalanlága § 18 nr. 1 ja 3.

Statskog SF, ovdal Stáhta vuvddiid direktoráhta, ii leat hálddašanorgána luonddusuodjalanlága mielde, muhto sáhtta dahkat hálddahaslaš ráfáiduhttinmearrádusaid. Vuovdeguovlluid ráfáiduhttin gáibida Eanadoallodepartemeantta dohkkeheami, muhto eará guovlluid ráfáiduhttima sáhtta Statskog:s stivra mearridit, buo. DSS johtučálloša, MA-60/78, 3.2. ja 3.3. čuoggáid.

Stáhta eatnamiid álbmotmehciid hálddášanbarggut leat álgovvorus biddjon Statskog:i (Stáhta vuvddiid direktoráhtii) váldesirdinmearrádusa mielde, buo. borgemánu 26. b. 1983 ggl. gea. mii dan nanne. Earret eará dan golmma álbmotmehciin Finnmárkkus lea sierralohpeváldi muhtun muddui sirdon Statskog:i.

Statskog-Finnmark fuolaha álbmotmehciid beaivválaš hálddašanoavddasvástádusa. Dát mearkkaša omd. ahte Várrebálvalus áimmahuššá gohccidoaimma.

4.19.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Áššemeannudeapmi

Luonddusuodjalanlága áššemeannudannjuolggadusat muddejit makkár guoskevaš beroštumit galget oažžut cealkit ja mielváikkuhit mearridanproseassas ovdalgu mearriduvvo suodjalit dahje ráfáiduhttit, buo. § 18. Cuoŋománu 21. b. 1989 lágas nr. 17 plána- ja huksenlága ja eará lágaid nuppástusain, muhttojuvvo § 18 ovddeš gulaskuddannjuolggadusat, nu ahte suodjalanmearrádusain galgá gustot seamma áššemeannudeapmi go muddenplána mearrideames. Dát mearkkaša ahte eanavuovdinkantuvra, fylkkagielda, guoskevaš gielda ja vejolaš eará vuoigatvuođalaččat ja eará almmolaš eiseválddit ja organisašuvnnat main lea erenoamáš beroštupmi doaibmabidjui, ožžot eanet mielváikkuhanvejolašvuođa go ovdal. Finnmárkkus leat álo sihke eanavuovdineiseválddit ja boazodoalu orgánat proseassas mielde.

Konkrehta mearkkaša § 18 ahte guoskevaš fylkkagielddain ja gielddain galgá váldit oktavuođa vihkkedallamiidda go suodjalanbargu álggahuvvo, buo. § 18 nr. 1. Vihkkedallamat galget gustot suodjalanguovllu ráddjemii, mii suodjalusmearrádusain galgá čuožžut ja eará mávssolaš gažaldagat gieldda dahje fylkkagieldda plánenbargui.

Suodjalaneiseválddiide galgá dieđihit jurddašuvvon suodjalandoaibmabijuid birra ja mo dát čuhcet buo. § 18 nr. 1 nuppi lađđasa. Eanaeaiggádat ja eará vuoigatvuođalaččat berrešit dieđihuvvot čálalaččat plánaid birra, ja oažžut govttolaš áigemeari buktit mearkkašumiideaset. Dasa lassin galgá árrat geahččalit ovttasbargat eará almmolaš eiseválddiiguin, organisašuvnnaiguin jna. main lea erenoamáš beroštupmi doaibmabidjui, buo. § 18 nr. 1 goalmát lađđasa. Go suodjalanevttohus lea ráhkaduvvon, galgá dat almmuhuvvot ee. Norsk Lysingsblad:s ahte evttohus lea oaidninláhkai 6 vahkku áigemeriin buktit cealkámušaid, buo. § 18 nr. 2. Eanaeaiggádiidda ja vuoigatvuođalaččaide berrešivčče dieđihuvvot evttohusa birra girjji bokte. Gielddastivra, fylkkagielda ja guoskevaš stáhta fágaorgánat galget dán áigemuttus oažžut ášši cealkámušii, buo. § 18 nr. 2 nuppi lađđasa ja § 18 nr. 3.

Luondduhálddašandirektoráhtii lea sirdon váldi § 18 mañimušlađđasa mielde dahkat gaskaboddosaš

suodjalanmearrádusa gitta ášši lea loahpalaččat mearriduvvon.

Maŋŋilgo suodjalanmearrádus lea dahkkon, galgá dat almmuhuvvot Norsk Lysingsblad:s ja ovttá dahje eanet guovlluáviissain, buo. § 19 vuosttas lađđasa. Eaiggát, geavaheaddji ja guoskevaš giella galget almmuhuvvot dahkkon suodjalanmearrádusas. Jus mearrádus guoská ovttá dahje eanet sierra albmáduvvon opmodagaide, galget guoski opmodagaid suodjalanmearrádusat diggelogahallot. Eará háviid sáhtta Birasgáhttendepartemeanta gáibidit mearrádussii mearkkašit vuodđogirjesiiddus¹⁸⁰² opmodagaid maid navdá sakka guoskkahuvvot suodjalanmearrádusas, buo. § 19 goalmát lađđasa.

Váidin

Mearrádusaide mat dahkkojit luonddusuodjalanlága mielde gusto dábálaš váidinvuogasvuotta hálddašánlága mielde, buo. Birasgáhttendepartemeantta dahkan borgemánu 26. b. 1983 váldesirdinmearrádusa ahte Luondduhálddašandirektoráhta lea váidalaneiseváldi.

Ráđđehusa mearrádusaid dáfus ásahit suodjalanguovlluid lea váidinvuogasvuotta caggojuvvon. Mearrádusaid dahkkon suodjalanmearrádusa mielde, sáhtta datte guoddalit. Luondduhálddašandirektoráhta dahkan gaskaboddosaš suodjalanmearrádusaid váidagat § 18 nr. 4 mielde, mannet Birasgáhttendepartementii.

Geavat

Finnmárkkus leat oktiibuot 1922 km² ráfáiduhhton luonddusuodjalanlága mielde. Dát lea sullii 4% Finnmarkku ollislaš eatnamiin, ja ráfáiduvvon eatnamat Norggas leat sullii 6,25% riikka ollislaš eatnamiin. Finnmarkkus lea sullii 9,7% oktasaš eatnamiin mii Norggas leat ráfáiduhhton luonddusuodjalanlága láhkavuoduin. Finnmarkkus leat dasa

---

¹⁸⁰² grunnboksblad

lassin njeallje unnit guovllu maid Stáhta vuvddiid direktoráhta. dál Statskog, lea hálddahušlaš suodjalan. Dát lea vuovdesárggát erenoamáš mihtilmasvuodain, dávjá eamivuovdi¹⁸⁰³. Oktiibuot leat dát guovllut sullii 1 km².

Dasa lassin leat fylkkas moanat guovllut mat lea suodjaluvvon meassamiidda kulturmuitalága, plána- ja huksenlága ja Verneplan for vassdrag olis.

Lagat Finnmárkku suodjalanguovlluin

Finnmárkkus leat golbma álbmotmeahci, oktiibuot sullii 1555 km² eatnamiin. Unnimus álbmotmeahcci lea Bajit Báhcaveajis sullii 67 km² eatnamiin. Eanadagas leat eanaš beahceguolbanat, jeakkit ja jávrrit, ja šattut lea sihke nuorta- ja oarjeeurohpalaš sorttat. Goahcevuovddis vuhtto ahte ii goassige leat leamaš vuovdedoaimma dán guovllus.

Bajit Anárjohka lea fylkka stuorámus álbmotmeahcci. Dat lea sullii 1398 km². Máttanuorttas lea rádja suoma álbmotmeahcci Leammojohka. Dát guokte álbmotmeahci leat gumpii, guvžii ja geatkái dehálaš luhtobáikin¹⁸⁰⁴. Vuovdi hábme Bajit Anárjoga eanadagage. Vuolimus guovlluid stuorra oassi lea ovddeš, roava beahcevuovddit masa dávjá leat seaguhuvvon soagit. Sullii bealli álbmotmeahcis lea vuovdi, muđui lea jeaggi ja duottar. Bajit Anárjohkii gullá fylkka stuorámus lunddolaš guossa oktan sullii 200 muorain.

Rávttošnjárggas lea Finnmárkku davimus álbmotmeahcci, mii lea sullii 98 km². Luondu lea mánggalágan: várit, goržžit ja duolba beahceguolbanat máilmmi davimus beahcevuvddiin. Rávttošnjárggas leat mánggalágan eallit, ja lea beakkán luossabivddunis. Rávttošnjárggas johtet turisttat ángirit.

Stuorát meassamat leat gildosat buot álbmotmehciin. Bartahuksenge lea gielddus, muhto sáhtta addot lohpi cegget boazodoallo-, gohcci- ja turismasearvebarttaid j.s. Eaktun lea ahte álbmotmeahcit galget olgunastimii leat ávkin, ja lea danin lohpi olgunastit ja johtalit doppe. Mohtorjohtolat lea datte

---

¹⁸⁰³ urskog

¹⁸⁰⁴ fristed

gielddus dán golbma álbmotmehciin, muhto lea lohpi vuodjit muohtaskohteriin boazodoalu oktavuodas. Bivdomearrádušat rivdet meahcis meahccái. Rávttošnjárggas lea lohpi bivdit, Bajit Anárjogas sáhttet dušše boazodoallit bivdit, ja Bajit Báhcaveajis lea buot bivdu gielddus. Boazodoallu lea lobálaš buot álbmotmehciin Finnmárkkus.

Finnmárkkus lea 7 eanadatsuodjalanguovllu, main lea sullii 129 km² eatnamat. Buot eanadatsuodjalanguovlluin Finnmárkkus lea ulbmilin sealluhit kvartearageologalaš neguid, numo jiekŋaravdageardduid¹⁸⁰⁵, gáddegittiid¹⁸⁰⁶, gollanspáittuid¹⁸⁰⁷, uđasgeailluid¹⁸⁰⁸ ja girdisáddolánaid¹⁸⁰⁹.

Ii leat lohpi makkárge meassamiidda eanadatsuodjalanguovllus mat sáhttet sakka muhttit eanadaga mihtilmasvuohta. Dákkár meassamat leat omd. váldit dahje deavdit mássa, rávdnjelinjáid bidjat, cegget viesuid dahje eará rusttegiid ja guođđit doabbariid. Mánngga dáid guovlluin lea mohtorjohtolat gielddus.

Ođđajagemánu 1. b. 1992 ledje 42 luonddureserváhta Finnmárkkus oktiibuot sullii 229 km² alde. Kvartearageologalaš gávdnoštumiid, jekkiid ja njuoskaeanagávdnoštumiid¹⁸¹⁰ suodjaleapmi lea luonddureserváhtaid vuodđoulbmil. Suodjalusmearrádušat rivdet suodjalanulbmila mielde, muhto buot reserváhtat leat suodjaluvvon teknalaš meassamiidda numo geaidnoráhkadeapmái, viessohukseamiidda ja mássadeavdimii. Mohtorjohtolat eatnama alde lea dábálaččat gielddus.

Dallego šattut ja eallit leat ártan ráfáiduhttimii, leat suodjalusmearrádušat čavgadat. Dáid háviid leat dábálaččat fuođđut ja šattut ráfáiduhtton, seammásgo dábálaččat gustojit čavgadat gáržžádušat monnemii, johtalussii ja gohttemiige. Dábálaš guohtun ja murjen ja borramušguobbariid čoaggin lea dábálaččat lohpi luonddureserváhtain.

---

¹⁸⁰⁵ israndsavsetning

¹⁸⁰⁶ strandvoll

¹⁸⁰⁷ erosjonsterrasse

¹⁸⁰⁸ raskjegli

¹⁸⁰⁹ flygesanddyne

¹⁸¹⁰ våtmarkforekomst

Ođđa luonddusuodjalanguovlluid plánat Finnmárbkkus

St.dieđáhusas nr. 62 (1991-92) «Ny landsplan for nasjonalparker og større verneområder i Norge», ovddida ráđđehus dálá luonddusuodjalanguovlluid viiddidanevttohusaid ja evttoha áсахit ođđa guovlluid.

Finnmárbkui evttoha ráđđehus ahte sihke Bajit Báhbčaveadji, Rávttošnjárga ja Bajit Anárjohka álbmotmeahcit joatkkašuvvojit riikkaplánas viiddidanáigumušain, geahča 92., 93. ja 109. siidduid.

Muđui evttoha ráđđehus ahte ain bargo Várnjárgga, Sievju ja Gohteluobbala suodjalanevttohusain. Áigequovdilamos suodjalanvuohki lea áсахit álbmotmeahci buot dáid guovlluin.

4.20 OLGUNASTIN

4.20.1 Álggahus

Finnmárbkkus leat viehka buorit olgunastinvejolašvuodát. Fylkkas lea mánggabealat luondu mii molsašuvvo jahkodagaid mielde. Storra guovllut leat ain hui áidelasat, vaikko dásge dovtagohtá mohtorfievrojohtolaga, boazodoalu ja nuoskkideami gollama ja vahágiid. Fylkkas leat viiddis eatnamat ja unnán ássandávjodat, dušše 1,6 ássi juohke njealjadaskilomehtera nammii. Stáhta eaiggáduššá sullii 96% eatnamiin. Dát diktá ássiid bures ávkkástallat meahcceriggodagaiguin.

Olgunastin lea šaddan ássiide kultuvrra ja eallinvuogi oassin. Olus finnmárbkoássiin servet iešguđet olgunastindoaimmaide, juogo vázzimidda ja čuoigamiidda vuovddis ja váriin dahje borramušávkkálaččabut doaimmain nugo bivdui, guollebivdui dahje murjemii. Olgunastin mii movttiidahttá ávkkástallat luondu badjebáhcagis lea dábálabbot Finnmárbkkus go riikkas muđui. Muhto Finnmárbkkus lea čálgu ja vuoi??asteapmige dehálamos movttiidahttin

olgunastimii.

Mánnggalágan olgunastinvejolašvuodát leat dehálaččat buori eallindillái. Olusat deattuhit olgunastinvejolašvuodaid sihke go välljejit ássanbáikki ja cuohkkin ásaiduvvat fylkii. Olles 37% fylkka ássiin almmuhit stuorámus ovdun ássat Finnmárkkus go álkit besset meahccái ja váriide, ja 19% almmuhit soga ja ustibiid ja 17% ahte gullet fylkii. Sullii 50% ássiin almmuhit ahte olgunastin lea hui mávssolaš go ásaiduvvet Finnmáarkui. Erenoamážit gusto dát albmáide ja sidjiide geat leat riegeádan Finnmárkkus. (Gáldu: Friluftslivet i Finnmark, NIBR-notat, 1987:133)

Álbmogis lea álo leamaš vuoigatvuohta mátkkašit nu mo dáhttot meahcis ja vuoigatvuohta dihto eará doaimmaide, numo ee. gáfestallat, gálašit, čoaggit meahccemurjiid jna. Buohkaid vejolašvuohta, nu gohčoduvvon buohkaidvuoigatvuohta ja sivahis ávkevuoigatvuohta lea dárki dáža vieruiduvvan vuoigatvuohta.

Ođđaáigásaš servodaga olgunastin lea mánnggabealat doaba, mii gokčá mánnga sierranas doaimmaid numo vázzit meahcis, bivddu ja guollebivddu, riidema jna.

Dábálaččat meroštallo olgunastin ásadeapmin ja rumašlaš árjjalašvuohtan olgun joavddus birasnuppástuhtti ja luondduvásáhusaid áigumušain.

St. dieđáhusas nr. 40 (1986-87) Olgunastima birra, 1. mielddus, 55. siiddus máinnašuvvojit čuovvovaš olgunastinárjjalašvuodá vuodđojoavkkut mat leat joavddus ja luonddu birrasiin:

«vázzimat, čuoigamat, muorje- ja guopparmátkkit jna. luonddulohkamat, luonddugovvideapmi jna., gálašeapmi ja beaivvážis velohallat olgun, suhkan, meallun, borjjasteapmi ja eará fanasteami vuogit mas luondduvásáhusat leat dehálamos oassi, joavdobivdu, bivdu, luisten jieŋa alde ja viehkan- ja njolggásteapmi, meahccedádjadeapmi, syhkkelastimat, riidemat, stoahkan ja lášmmohallan muđui.»

Erohusat gaskal olgunastima ja eará olgoárjjalašvuodaid leat eahpečielgasat. Valáštallamat siste dahje čoahkkebáikki rusttegis, eai gula olgunastindoahpagii. Valáštallamat luonddulágan birrasiin gullet baicce olgunastindoahpagii.

Mohtorvuojániin vuodjin ii adno olgunastindoaiman, vaikko sáhtta sulastahttit namuhuvvon olgunastindoaimmaid.

Lassi joavdu ja buoret ruđalaččat eallindilli lea lasihan olgunastima stuorra álbmotárjjalašvuohtan mii dat dál lea. Bartahuksema ovdáneapmige maŋgil 2. máilbmesoadi lea dehálaš oassi geavahit eatnamiid olgunastinulbmili.

Ee. Statistisk Sentralbyrå og NIBR dahkan guorahallamiid vuodul, sáhtta daddjot ahte olgunastin leat dehálaš buđaldeapmi olu ássiide. Dábálamos árjjalašvuođat Finnmárkkus leat vázzimat vuvddiin, mehciin ja váriin, murjen, čuoigamat, jiekŋa- ja lustabivdu. Árjjalašvuohta rievdá ássiid gaskkas. Nuorat oassálastet dávjjit go boarrasat, albmát dávjjit go nissonat, náitalkeahtes dávjjit go náitalan olbmot ja alit oahppan olbmot ja alla sisboadolaččat dávjjit go unnán oahppan ja unnán sisboadolaččat. (Gáldu: St.dieđáhus nr. 71, 1976-77, Spesialanalyse 6. Friluftsliv 9. og 16. siiddut ja St. dieđáhus nr. 40 1986-87 8. siidu, NIBR-notat 1987:133 Friluftslivet i Finnmark)

Olgunastinbiergasat leat eanet aht` eanet leavvan ássiid gaskkas. 1980-logus lea olgunastin teknihkaluvvon, erenoamážit go muohtaskohter ja eará mohtorvuojánat ja fatnasat bohte.

4.20.2 Láhkavuodus ja njuolggadusat

Olgunastin lea muddejuvvon geassemánu 28. b. 1957 olgunastinlágas nr. 16. Geassemánu 9. b. 1978 boazodoallolága nr. 49 § 28:sge lea várrogasvuodanjuolggadus¹⁸¹¹ sidjiide geat mátkkašit guovlluin gos bohccot guhtot dahje ásadi. Olgunastinláhka gusto miehtá riikka. Dat lea vuohččan mearrideaddjin álbmoga ja eanaeaiggáda gaskasaš gaskavuhtii. Almmolaš hálddašeapmi gusto eanaš johtolatvuoigatvuođa muddemiidda, masa gullá galgágo addit lobi dihto eanaeaiggáthállduide¹⁸¹² mat váikkuhit álbmoga johtolatvuoigatvuhtii.

---

¹⁸¹¹ aktsomhetsregel

¹⁸¹² grunneierdisposisjon

Olgunastinpolitihka váldoulbmil lea ahte buohkat galget oažžut seamma vejolašvuodaid olgunastit. Dan oktavuodas lea eiseválddiid bargu fuolahit ahte doarvái eatnamat leat olgunastinháldduide, sihke viidodagas ja kvalitehtas. (Gáldu: St. dieđáhus nr. 71, 1976-77, 9-10. siiddut).

St. dieđáhusas nr. 40 (1986-87) Olgunastima birra čuožžu 6. siiddus ahte :

«Ráđđehus oaidná dehálaš ulbmilin nannet olgunastima luondduustitlaš joavdodoaibman mii ovddida dearvvasvuoda ja čálgudahtta. Dát gáibida eiseválddiid bidjosa stáhta, fylkkagiella ja giella dásis. Dehálaš lea oadjudit álbmoga vuoigatvuoda luđolaš johtalussii. Ovddidan dihte ee. dearvvasvuodadili ja eallineavttuid ferte erenoamážit deattuhit buoridit olgunastima vejolašvuodaid guovlluin birra gávpogiid ja čoahkkebáikkiid.

...
Departemeanta áigu ávkkástallat plána- ja huksenlága vejolašvuodain suodjalit dehálaš olgunastinguovlluid giellaplánaid ja muddenplánaid bokte.»

12. siiddus čuožžu dasto:

«Álbmoga vuoigatvuoha luđolaš johtalussii lea olgunastima vuodđoeaktu nugo lea ovddiduvvon min riikkas. Ráđđehus oaidná dehálažžan oadjudit dán vuoigatvuoda.»

Finnmárkku 1992-1995 fylkkaplánas čuožžu 18. kapihttalis eanaplánema ja luondduhálddašeami eavttuin leat váldomihttomearrin sihkkarastit biras- ja valljivuđđosa. Dasto lea mihttomearrin sealluhit ja ovddidit buriid vejolašvuodaid mii Finnemárkku ássiin leat olgunastimii. Strategias juksat dáid mihttomeriid čuožžu 121. siiddus ahte galgá

«Sihkkarastit oppa fylkka álbmogii buori vejolašvuoda bivdui ja muorječoaggimii stáhta eatnamiid hálddašeamin. Bures lágidit olgoáimmu doaimmaide čoahkkebáikkiin. Bivdu eará ássiide riikkas galgá stivrejuvvot nu ahte riiddut guovllu ássiiguin šaddet nu unnán go vejolaš.»

Olgunastinlága váldonjuolggadusat

Dehálamos buohkaidvuoigatvuohta lea johtolatvuoigatvuohta. Olgunastinláhka earuha gaskal meahccejohhtalusa ja gieddeeatnamiidjohhtalusa. Gieddeeatnamiin lea johtolatvuoigatvuohta garrasit ráddjejuvvon, muhto álbmogis lea stuorát vuoigatvuođat meahcis. Olgunastinlága § 1:s leat gieddeeatnamat ja meahcci doahpagat meroštallon, ja čujuhuvvo dán mearrádussii.

Váldonjuolggadus lea ahte buohkat sáhttet mátkkašit vácci (ja sabehiiguin) miehtá jagi meahcis, jus dan dahká fuolalaččat ja doarvái várrogasvuođain, buo. lága § 2 vuosttas lađđasa. Johhtalus heasttain, gielkkáin, syhkkeliiguin j.s. luottas dahje bálgás meahcis ja birrarat meahcis váris, lea lohpi jus eaiggát, olgunastinlávdegotti miedáhusain, ii leat gielddán dákkár johhtalusa, buo. § 2 goalmát lađđasa. § 4 nuppi lađđasa mielde lea váldonjuolggadussan lohpi guođđit fievrru almmolaš luotta gurrii meahcis. Ii leat mearrideaddjin leago opmodat priváhta dahje almmolaš.

Gieddeeatnamiin sáhtta mátkkašit vácci go lea galbmon dahje muohta eana, muhto ii cuonomanu 30. b. rájes golggotmanu 14. b. rádjai. Liikká gustojit dihto spiehkastagat, geahča § 3 vuosttas lađđasa. Dihto háviid sáhtta eaiggát dahje geavaheaddji gielddit johhtalusa sierra guovllus dallege go lea galbmon dahje muohta eana, geahča § 3 vuosttas ja nuppi lađđasa.

Buohkat sáhttet mearas johtit fatnasiin. Seamma gusto johhtalussii galbmon mearas, buo. § 6. Oanehat áigái lea buohkain vuoigatvuohta geassit gáddái fatnasa meahcis. Muhto ii leat lohpi atnit hápmana dahje ruggu¹⁸¹³ eaiggáda dahje geavaheaddji miedáhusa haga. Eará gidddenráhkkanusaid¹⁸¹⁴, numo omd. rieggáid ja buoltuid, ii sáhte atnit jus eaiggát dahje geavaheaddji lea dan gielddán. Muhto vaikko eaiggát lea gielddán, sáhtta geavahit dákkár gidddenráhkkanusaid¹⁸¹⁵ oanehat áigái jus sáhtta atnit heivemeahttin átestuvvamin eaiggádii dahje geavaheaddjái, buo. § 7. Čázadagain, namalassii jávrriin, gusto

---

¹⁸¹³ brygge

¹⁸¹⁴ fortøyningsgreie

¹⁸¹⁵ fortøyningsordning

cuoŋománu 15. b. 1940 čázádatlága § 65, mii mearrida ahte johtalus dásge leat luđolaš. Vuolggasadjin lea ahte johtalit fatnasiin sáhttet buohkat dahkat, muhto ráddjehusat gustojit lohpi beassat čáhcai fatnasiin. Johtolat lea lobálaš jus sáhtta lágidit fatnasa čáhcai mohtorfievrruid haga, ja iige mannat gieddeeatnamiid badjel. Mohtorfatnasa atnin muddejuvvo mohtorjohtolaga lágas meahcis ja čázádagas, buo. 4.2.1. kapihttala.

Eaiggáda dahje geavaheaddji miedáhusa haga lea gielddus gieddeeatnamiin earret eará gáfestallat, idjadit j.s., buo. § 9 vuosttas lađđasa. Meahcis leat dákkár árjjalašvuodat lobálaččat jus dat eai heivemeahttumat átestuhte dahje bilit earáid ovddas, dahje vahágahte namuhanveara nuorra vuovddi dahje šaddi vuovddi guovllu. Tealttá ii galgga goassige bidjat lagat go 150 mehtera orronviesus dahje barttas, ja iige nu lahka ahte muosehuhtta ássiid. Eaiggáda dahje geavaheaddji miedáhusa haga ii galgga tealttá cegget badjel 2 jándora háválassii. Ii dárbbášuvvo eaiggáda dahje geavaheaddji miedáhus duoddaris dahje guovlluin guhkkin eret ássama, jus ii navdo ahte ásadeapmi sáhtta vahágahttit dahje bilidit namuhanveara, buo. lága § 9 goalmmat lađđasa.

Čoahkkimat olgun, valáštallangilvvohallamat j.s. eai galgga dábálaččat dollot eaiggáda dahje geavaheaddji miedáhusa haga jus eatnamii bidjá cakki, čoahku, vuolgaga dahje sisabohtima, dahje jus olbmot čoahkkanit dasa, buo. § 10. § 14 mielde lea eanaeaiggádis dahje geavaheaddjis dihto lohpi gáibidit govttolaš divada álbmoga gálašangátti, tealtasaji dahje eará ráhkaduvvon olgunastinguovllu lohpaí. Dákkár divat leat ráddjejuvvon «ráhkaduvvon» olgunastinguovlui, ja ii galgga leat vuostá eaiggáda dahje geavaheaddji doaibmabijuid maid leat álggahan olgunastinguovllu geavaheaddjiide ovdun. Eaiggát dahje geavaheaddji ii galgga bidjat cakkiid dahje earaláhkai váddudit lobálaš johtalusa jus ii dahkko iežas vuoigaduvvon beroštumiid áimmahuššama dihte. Muhto vaikko leage iežas vuoigaduvvon beroštumiid áimmahuššama dihte, ii sáhte eaiggát dahje geavaheaddji dahkat maidege mii heivemeahttun láhkai átesta álbmoga johtalusa, buo. § 13.

§ 11 mielde galget buohkat geat johtalit dahje ásadit

earáid eatnamiin dahje mearas olggobealde láhttet fuolalaččat ja várrogasat nu ahte ii vahágahte dahje bilit eaiggáda, geavaheaddji dahje earáid ovddas. Eanaeaiggát dahje geavaheaddji sáhtta vuojehit sin eret geat láhttejit fuolakeahtta dahje vahágahttet dahje bilidit opmodaga, buo. lága § 11.

Meahcemohtorjohtolat meannuduvvo čielggadeami 4.13. kapihttalas, ja ii vihkkedallo dás dárkilat.

4.20.3 Hálldašanorgánat ja daid váldi

Birasgáhttendepartemeanttas lea olgunastima bajit hálldašanovddasvástáduš, muhto váldi olgunastinlága mielde lea biddjon njuolga Ráđđehussiige.

Ráđđehus sáhtta Sturradikki mieđáhusain mearridit ahte stáhta eatnamiid guovllut biddjojit olgunastineatnamiidda, buo. olgunastinlága § 34. Dát láchkavuoddu ii leat datte leamaš adnon. Ráđđehus sáhtta, dárkilat njuolggadusaid mielde, addit servviide maid bargun lea ovddidit mátkkošteami dahje olgunastima, vuoigatvuođa dihkkádit bálgáid meahcis, ja bidjat roviid dahje šalddiid dahje álggahit eará doaimbajuid álkidan dihte meahccejohtalusa, buo. olgunastinlága § 35.

Birasgáhttendepartemeanta ráhkada mihttomeriid ja njuolggadusaid, stivre doaimma bušeahta, lágaid ja guhkesáigeplánema bokte ja lea váidalanásahus ja fuolaha bagadanválddi orgánaide mat leat departemeantta vuollásaččat.

Luondduhálldašandirektoráhta lea ožžon sirdot válddi olgunastinlága § 9 njealját lađđasa mielde gielddit dahje muddet gohttema duoddaris goddebivddu oktavuodas. Das ii leat muđui makkárga mearridanváldi olgunastinlága mielde, muhto ovddasvástida doaimmaheaddji doaimmaid guovddášhálldahusa dásis. Direktoráhta galgá áimmahuššat olgunastinberoštumiid iešguđet áššiin mat gustojit luonddumeassamiidda, ja leat dehálaš olgunastima dutkan- ja ovddidanbarggut ja diehtujuohkin ja oaivadeapmi.

Fylkkamánni lea ee. váidalanásahussan dallego gielddastivra dahje ovdagoddi dahket mearrádusa, geahča

omd. § 14 doaibmageatnegasvuoda¹⁸¹⁶ mearrádusa dáfus go gáibidišgoahtá divada álbmoga vejolašvuhtii olgunastinguvlui. Dasto leat fylkkamánnis dihto barggut almmuhit gieldda ja fylkkagieldda mearrádusaid meannonjuolggadusaid¹⁸¹⁷ §§ 15 ja 16 mielde, buo. olgunastinlága § 17. Fylkkamánni galgá nannet gieldda mearrádusage mearridit meannonjuolggadusaid guovlluin gos lea stuorra johtolat, geahča § 15 vuosttas lađđasa. Fylkkamánni vel mearrida áigemuttu goas mearrádusat §§ 15 ja 16 mielde galget leat fámus, buo. § 17 vuosttas lađđasa.

Fylkkamánni birasgáhttenossodat lea biddjon ovddasvástidit ahte stáhta olgunastinberoštumit fylkka dásis áimmahuššot, ja ovddasvástida fágalaččat fylkka birasgáhttenbarggu ja olgunastinaššiid. Birasgáhttenossodat galgá searvat gieldda plánenproseassas sihkkarastin dihte olgunastin- ja luonddusuodjalandeasttaid, ja sáhtta dan oktavuodas ovddidit plánaide vuosteákkaid.

Fylkkagielda sáhtta olles fylkii dahje dan osiide muhttit gieddeeatnamiid johtolatgildosa áigemuttuid, buo. olgunastinlága § 3 goalmát lađđasa.

Fylkkagielda sáhtta, dihto dilálašvuodain, addit eanaeaiggádii dahje geavaheaddjái lobi giddet opmodaga mas álbmot sakka johtá, buo. § 16, nuppi lađđasa. Dán mearrádusa mielde ii sáhte addot lohpi guhkit áigodahkii go 5 jahkái háválassii.

Fylkkaolgunastinlávdegoddi lea láhkageatnegas¹⁸¹⁸ orgána maid fylkkadiggi vállje 4 jahkái ain háválassii, buo. olgunastinlága § 22. Lávdegoddi galgá ovddidit fylkka olgunastinulbmila. Das lea bušeahttameriid siskkobealde vuoigatvuohta áššečuoččaldahttit¹⁸¹⁹ álbmoga beales buot áššiin mat leat olgunastimii beroštahti, ja ovddidit vuosteákkaid plána- ja huksenlága njuolggadusaid mielde, buo. olgunastinlága § 22. Lávdegoddi galgá áimmahuššat álbmoga vuoigatvuođaid olgunastinlága mielde, muhto dasa sáhttet biddjot eará sullasaš luonddusuodjalus-, bivdo- ja

---

¹⁸¹⁶ løyveplikt

¹⁸¹⁷ atferdsregel

¹⁸¹⁸ lovpålagt

¹⁸¹⁹ reise søksmål

guollebivdobarggutge. Lávdegoddi galgá áimmahuššat luondduriggodatháldema olgunastindeasttaid, sihke fylkka iežas doaimma ja eará surggiid plánema ektui numo omd. geaidnoráhkadeami, viesso- ja industria huksema, eanadoalldoaimma jna. Lávdegoddi berrešii cealkit gieldda plánema ektuige mii guoskkaha olgunastinberoštumiid, ja lea vuosteággavuoigatvuohta, geahča plána- ja huksenlága § 95 goalmát lađđasa.

Giella sáhtá, eanaeaiggáda dahje geavaheaddji mieđáhusain, mearridit meannonjuolggadusaid guovllus gos lea olu johtolagat, buo. lága § 15 vuosttas lađđasa. Njuolggadusat galggašedje erenoamážit geahččalit bisuhit ráfi ja ortnega, suodjalit elliid ja šattuid ja ovddidit dearvvašvuođadoaibmabijuid ja buhtáivuođa¹⁸²⁰.

Birasgáhttendepartemeanta sáhtá addit čujuheaddji lánkaásahusaid njuolggadusaid dábálaš sisdoalus. Guvlui maid stáhta eaiggáduššá, sáhtá «guoskevaš eiseváldi» mearridit meannonjuolggadusaid, buo. lága § 15 nuppi lađđasa. Jus gielddastivra addá doaibmalobi¹⁸²¹, sáhtá priváhta eanaeaiggát váldit govttolaš bummedivada priváhta šalddis buot johtalusas (maiddái vácci). Johtalussii priváhta luottas sáhtá dušše váldit divada jus mátkkaša heasttain dahje vuođaniin, buo. lága § 5. Giella sáhtá bidjat lohpi eavttuid. Dán mearrádusa mielde ii leat stáhtas lohpi gáibidit bummedivada johtalussii stáhta šalddis dahje geainnus.

Giella sáhtá, Birasgáhttendepartemeantta dohkkehemiin, mearridit ahte eanaeaiggát ii galgga sáhttit gáibidit divada olgunastinguovllu vejolašvuhtii gieldda erenoamáš lobi haga, buo. lága § 14 nuppi lađđasa. Dákkár lohpi sáhtá bidjat eavttuid. Jus giella ii daga dákkár mearrádusa, lea eanaeaiggáda dahje geavaheaddji duohken váldágo govttolaš divada, mearrádusaid § 14 vuođul.

Giellastivra sáhtá mearridit ahte gielddas galgá nammaduvvot olgunastinlávdegoddi, mii galggašii gielddas ovddidit olgunastinulbmila. Lávdegottis livččii bušeahttameriid siskkobealde vuoigatvuohta čuoččaldahttit álbmoga beales buot

---

¹⁸²⁰ sanitære forhold

¹⁸²¹ løyve

áššiid mat álbmogii leat beroštahti, buo. olgunastinlága § 23. Mearrádusa manjimušlađđasa mielde sáhtta gielddastivra mearridit ahte olgunastinlávdegotti barggut galget biddjot gieldda eará orgánii. Dát čuovvu ođđa gielдалága § 10 nr. 1 ja 2ge.

Vai eanaeaiggát sáhtášii gielldit johtalusa riiden- dahje guorbmeheasttain, gielkkáin, duolbmansyhkkeliin j.s. dárkilat albmadvuvvon gaskkain meahcis, ferte gieldda leat miehtan dasa, buo. olgunastinlága § 2 nuppi lađđasa.

Gielddas lea cealkámušvuoigatvuohta § 16 mielde fylkkagieldda mearrádusaid ektui erenoamáš čuohci guovllu giddema hárrái.

4.20.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Áššemeannudeapmi

Mearrádusaide olgunastinlága mielde gustojit moadde erenoamáš njuolggadusa dasa makkár beroštumit galget gulaskuddot.

Ovdal fylkkalávdegotti mearrádusa olgunastinlága § 16 mielde caggat guovllu gos olbmot sakka johtalit, galgá vižžot cealkámuš eanadoallostivrras, olgunastinlávdegottis, gielddastivrras ja fylkkaolgunastinlávdegottis.

Fylkkamánni bargun lea fuolahit ahte meannonjuolggadusaid mearrádus § 15 vuosttas lađđasa mielde guovlluid hárrái gos lea olu johtolat, ja § 16 mielde caggat erenoamáš čuohci guovllu, dalán almmuhuvvo Norsk Lysingsblad:s ja ovttá dahje eanet áviissain maid dábálaččat báikkis lohket. Fylkkamánni sáhtta mearridit ahte mearrádus galgá dahkkot dovddusin plakáhtain opmodagas dahje earaláhkaige, buo. § 17 vuosttas lađđasa.

Mearrádusaide §§ 15 ja 16 mielde stáhta eatnamiid dáfus gustojit seamma njuolggadusat go mii mearrádusa dahkan stáhta orgániige, buo. § 17 nuppi lađđasa.

Jus ráđđehus attašii olgunastinserviide j.s. vuoigatvuođa álggahit dihto doaibmabiju álkidan dihte meahccejohtalusa § 35

vuosttas lađđasa b) bustáva mielde, lea eaiggádis vuoigatvuohta ovddidit cealkámuša ovdal mearrádus dahkko, buo. § 35 mañimušlađđasa. Luottaid dihkádeames j.s. § 35, vuosttas lađđasa a) bustáva mielde galgá eaiggát dahje geavaheaddji dieđihuvvot buori áiggis ovdal dihkádeapmi álggahuvvo, buo. § 35 goalmát lađđasa.

Váidin

Olgunastinlágas leat dihto erenoamáš njuolggadusat váidinvogasvuođa hárrái. Gieldda mearrádusat olgunastinlága mielde § 5 bummeruđas ja § 14 olgunastinguovllu vejolašvuođa divadis, sáhttá guoddalit fylkkamánái hálddašanlága njuolggadusaid mielde.

Dihto guoskevaš bealit sáhttet lágidit Birasgáhttendepartementii dan go fylkkamánni nanne gieldda mearrádusaid § 15 mielde johtalusa muddemis guovllus gos lea olu johtolat ja fylkkalávdegotti mearrádusaid § 16 mielde doaimmalobi caggat guovllu gos erenoamáš olu álbmot johtala, buo. lága § 17 goalmát lađđasa. Sis geain mearrádusa mielde lea váidinvuoigatvuohta, leat eanaeaiggát, geavaheaddji, gieldda gos opmodat lea, eará gieldda mas lea áššái beroštupmi, ja dan fylkka fylkkaolgunastinlávdegoddi mii das berošta.

Stáhta eaiggádin dahkan mearrádusa § 15 nuppi lađđasa mielde guovlluid hárrái gos lea olu johtolat, ii sáhte guoddalit olgunastinlága mielde.

Jus eaiggát dahje geavaheaddji vuostálastá ráđđehusa dahkan mearrádusa § 35 vuosttas lađđasa a) bustáva mielde meahccedihtkádeamis, mearrida Birasgáhttendepartemeanta galgágo dihkádit oppanassiige, ja jus, de mo dihkádeami galgá diktít dahkat, buo. olgunastinlága § 35 goalmát lađđasa. Ráđđehusa váldi dán mearrádusa mielde ii leat vel adnon.

Geavat

Dehálaš eavttut buriid olgunastinvejolašvuođaide Finnmárkkus lea unnán ássandávjodat, stuorra oktilaš luondduguovllut ja ássiid olgunastima vuoigatvuođat ja árbevierut.

Finnmárkcolaččaid olgunastinárjjalašvuođaid guorahallamat čájehit ahte nissonat seamma olu go albmát čuvgejit ahte sii leat muhtunláhkai olgunastán fylkkas, vaikko albmát servet dávjjit go nissonat. Dábálamos árjjalašvuođat sihke riikkas muđui ja Finnmárkkus leat vázzin ja čuoigan, ja murjen, jieŋa alde oaggun dahje lustaguollebivdu ja bivdu ja monnen leat doaimmat maid finnmárkcolaččat dahket dávjjit go ássit riikkas muđui. Dálkkádat dahká ahte gálašeapmi ii leat nu olu go riikkas muđui. (Gáldu: Friluftslivet i Finnmark, NIBR -čáluš 1987:133).

Hui moadde ovdamearkka leat álbmoga vuoigatvuođa ráddjehusain luđolaččat johtalit Finnmárkkus. Dovddusamos lea divat vuoigatvuhtii beassat Davvenjárgga-šleađu¹⁸²² ala. Guovlu leat "matrikulerekeahtes" stáhtaeatnamat ja lihttoláigohuvvojit "Norkaps Vel A/S:i", mii 1988:s mearridii ahte buohkat geat háliidivčče ieš Davvenjárgga-šleađđui, fertejit máksit divada dalle maid go áigot dušše leat olgun. Fylkkamánni birasgáhttenossodat vuostálasttii dása, ja čuoččuhii divada leat vuostá olgunastinlága § 14, go divat ii soahpan geavaheaddji dahkan doaibmabijuide šleađus¹⁸²³ olgunastinolbmuide ovdun. Finnmárkku fylkkagielda oaivvildii datte ahte ii lean ávkkálažžan atnit olgunastinlága mearrádusaid dán áššis.

Friluftslivets fellesorganisasjon ja Friluftsrådenes Landsforbund ovddidedje ášši Birasgáhttendepartementii, mas álgovuolggalaččat eai lean mearkkašumit divada bidjamii. Ášši datte guoddaluvvui Siviilaáittardeaddjái, gii geassemánu 19. b. 1992 celkki konklusuvdnan ahte olgunastinlága § 14 «ii addán vuoigatvuođavuođu gáibidit lohpedivada gávppálaš rusttegii mii bargá mátkkošteami ja turismma ektui. Geavat ferte dán vuođul adnot gullat olggobealde meari masa sáhtta addit lobi olgunastinlága § 14 láchavuođuin». Suoidnemánu 31. b. 1992 girjjis "Nordkaps Vel A/S:i" árvvoštalai Birasgáhttendepartemeanta ođđasit oaiviliiddas ja konkluderii

---

¹⁸²² Nordkapp-platå

¹⁸²³ platå

ahte olgunastinlágas ii leat láhkavuodđu johtalusa ja ásadeami oktasaš divadii luonddu ja viesu sis fállaldagaide. Departemeanta dadjá ahte «riekta olgunastinlága mearrádusaid ektui lea danin juogaduvvon divat....»

1993:s leat atnigoahtán juogaduvvon divada, mas ollesolbmot fertejit máksit 80 ru. galledit šleađu ja hálla ja 30 ru. lassin jus dáhttot oaidnit nu gohčoduvvon "supervideográfa". Sáhtta datte oastit "buot" 95 ru. ovddas. Mánáide lea dušše okta haddi; 35 ru. Nordkaps Vel A/S orru dán maŋŋil joatkimin geavadis bidjamin divada sidjiide geat dušše dáhttot leat olgun ieš Davvenjárgga-šleađus.

Lassin dása leat dihto muddemat dahkkon § 15 mielde Lahtar-olgunastinguovllus Álttás. Dát lea olgunastinguovlu maid stáhta lea oastán ee. gálašeapmái. Dáppe lea gielddus johtit mohtorfievrruiguin ja dihto meannomuddema¹⁸²⁴ mearrádusat leat addon.

Finnmárkku fylkkagielddas dieđihuvvo ahte fylkkaolgunastinlávdegotti doaibma maŋimušjagiin lea mealgat leamaš ráddjejuvvon addit cealkámušaid iešguđet gielddaid bartasajiid ohcamiidda. 1992 rájes lea datte olgunastinlávdegoddi eanet adnon gulaskuddanáshussan moanaid oktavuodain, ee. mohtorfievrojohtolaga j.s. ođđa láhkaásahusaid gárvvisteamis. Bartasajiid cealkámušat leat váldesirdon hálddahussii, ja olgunastinlávdegoddi eanet iská váikkuhit gieldda eanaháldduid, nu ahte maŋit áiggis garvá riidduid.

Oppalaččat lea olgunastineiseválddiin leamaš hui unnán iehčanas vejolašvuohta suodjalit eatnamiid huksemiid, muhto gulaskuddanvuogádaga bokte leat sii váikkuhan eanavuovdineiseválddiid earret eará biehttalit bartasadjeohcamiid dehálaš olgunastinguovlluin ja dalle erenoamážit ávdinlágan¹⁸²⁵ guovlluin.

Statskog-Finnmark Várreálvalus bargá olu mávssolaš bargguid olgunastimii Finnmárkkus, omd. doarju ruđalaččat servviid mášiinnaid háhkat čuoiganláhttuid ráhkadeapmái,

---

¹⁸²⁴ atferdsregulering

¹⁸²⁵ ødemarkspreget

ráhkaduvvojit biilaguodđinsajit, goavddit¹⁸²⁶ ja vuoi??astansajit johtolatguovlluin, čorgejuvvojit bálgát ja lahttut, dorjojuvvojit gárvvistit olgunastinplánaid ja servet gárvvistit "ávdinviesu prošeavttaid" Mátta-Várjjagis mii leat váfistan álbmoga beassat 7 ávdinvissui.

Olgunastima doaibmaplána evttohusas lea Statskog, eanavuovdinkantuvra ja Várrebálvalus ožžon moanaid dehálaš bargguid, numo omd. seilluhit ávdinlágan guovlluid, ráhkadit bálgáid ja láhttuid duottarguovlluin gos olu johtaluvvo, luondduoavadeapmi, galben, dihkádeapmi ja eará olgodiehtujuohkin. Plánaevttohusas čuožžu ahte 96% eatnamiid eaiggádin Finnmárkkus lea Statskog dehálaš olgunastinbarggus ja ulbmilin lea ovddidit ovttasbarggu lámčimiin vejolašvuođaid olgunastimii stáhta eatnamiin.

4.21 MOHTORJOHTOLAT

4.21.1 Álggahus

Finnmárkkus oahpástuvvui¹⁸²⁷ muhtaskohteriin boazoealáhusa oktavuodas. Gitta dáláži lea boazodoallu garrasit mekaniserejuvvon go olu vudjet mohtorvuojániguin, sihke geasse- ja dálvesiivvus. Gitta 1960-jagiid lohppii lei olgunastiide dábálaš čuoigat dálvet. Dađis šattai maiddái dábálaš ahte sii geat eai gullan boazodollui, nášše muhtaskohtera, válđoáššálaččat olgunastimii. Muhto siige geain eai lean leamaš olgonastinárbevierut nášše muhtaskohtera, eanaš sieiva veajuiduvvangaskaoapmin. Finnmárkku rievddalmas dilálašvuođat stuorra gaskaiguin, bieđggus ja uhccán ássiiguin, ráddjejuvvon geainnuiguin, álkit beassat luottas meahccái, rabas eanadagain, váttis dálkkádatdilálašvuođaign, viiddis boazodoaluin ja go masá buot eatnamat Finnmárkkus leat matrikulerekeahes stáhtaeatnamat, leat mielddisbuktán ahte mohtorfievrojohtolat

---

¹⁸²⁶ gapahuk

¹⁸²⁷ introdusere

meahcis ja čázádagain lea hirbmadit lassánan. Gos lea olu muohtaskohtervuodjin leat bohciidan riiddut gaskal sin geat bealuštit ja sin geat vuostálastet muohtaskohteranu olgunastimii.

Árrat juo 1970-logus fuobmágođii áloládje lassi muohtaskohtervuodjima. Dát dagahii ahte Finnmárkku eanavuovdinkantuvra, eanaeaiggádin, 1971:s ráhkadii muohtaskohtervuodjima njuolggadusaid stáhtaeatnamiin. Váldonjuolggadus lei gieldit muohtaskohtervuodjima, muhto eanavuovdinkantuvra sáhtii addit sierralobi ovttaskas olbmuide ja muohtaskohterlahttovuodjimii.

Eará meahccevuojánat bohte dađis gávpemárkaniidda. Erenoamážit gusto dát nealljejuvllat biillaide, meahccemohtorsyhkkeliidda, ja golmma- ja njealljejuvllat mohtorsyhkkeliidda, mat leat erenoamážit jurddašuvvon bievlavuodjimii. Maŋimuš jagiid leat ráhkaduvvon jorritge muohtaskohteriidda, mat leat jurddašuvvon idjadeapmái, suodjin jna. (nu gohčoduvvon «gumpi»). Váttisvuohtan dáid «camping»- jorriin lea ahte dat ain guđđojit lundui ja adnojit fásta ássanbáikin guhkit áigái, namalassii muhtunlágan johtti meahccebartan.

Mohtorjohtolat luonddus bilida olu, ja mii bohtá das makkár mohtorjohtolagas lea sáhka. Helikopter seaivun ja girdileapmi ii vahágahte meahci numo omd. meahccemohtorvuojánat, muhto dás lea šlápma ja johtolat váttisvuohtan. Bievlavuodjin vahágahtta maiddá eanetgo dálvevuodjin. Šlápma, bázahassuovva¹⁸²⁸ ja eará nuoskkideapmi lea mihtilmasamos bilideamit lassin bindilat luondduvahágiid erenoamážit bievlavuodjima geažil. Go mohtorvuojániiguin olaha nu guhkás ovdal dárbbáša boaldámuša deavdit, ollá dainna guovlluide mat muđui leat hui boaittoealde ja áidelasat.

Seammás leat mohtorvuojánat hirbmat ávkin, numo omd. eanadoalus, vuovdedoalus, boazodoalus, boles- ja gádjunbálvalusas jna. Dasto leat máŋggas geaid mielas muohtaskohter lea ovdáneapmi ja čálgobuorin¹⁸²⁹, mii váfista

---

¹⁸²⁸ eksos

¹⁸²⁹ velferdsgode

eanet ássiid beassat finnmárgkolundui. Mánngasiid mielas lea go ná sáhtta olgunastit dehálaš árta ássat fylkkas. Muohtaskohter lea dehálaš daningo dainna jođánit joavdá, lea álki ja sáhtta váldit olles bearraša ja olu biergasiid várrái, nu ahte ásadeapmi šaddá nu vuogas go vejolaš.

Finnmárkkus leat sakka lassánan logahallon muohtaskohterat. Geaidnodirektoráhta statistihkka čájeha ahte Finnmárkkus 1980:s ledje logahallon 4259 muohtaskohtera ja ođđajagemánu 1. b. 1993 olles 11511, sullii 170% lassáneapmi dán 11 jahkeáigodagas. Juogaduvvon ássiide vástida dát 1980:s okta muohtaskohter juohke 18. ássái Finnmárkkus. Vástideaddji lohku riikkas lei 304 ássi juohke muohtaskohtera namas, ja omd. Hedemárkku fylkkas sullii 441 ássi juohke skohtera nammii. 1993:s lei dát lassánan ovttá muohtaskohterii juohke 7. ássi nammii Finnmárkkus. Finnmárkkus leat erenoamážit Guovdageainnu, Kárášjoga, Porsáŋggu, Deanu ja Unjárgga gielddat main leat viehka olu muohtaskohterat, mii várra lea boazoealáhusa dihte. Eanaš muohtaskohterat Finnmárkkus, ja erenoamážit omd. Álttás ja Máttá-Várjjagis, leat datte náššon olgunastimii.

Ii čállo bienasta bitnii statistihka eará vuojániin maid sáhtta atnit meahcis. Danin lea váttis dadjat maidege konkrehta dása. 1980:s ledje logahallon 36 722 vuojána fylkkas, ja 1992:s ledje logahallon 60 105, namalassii 23 383 vuojániid lassáneapmi dahje sullii 64%. (Gáldu: Statistisk Årbok 1992, Statistikk fra Vegdirektoratet)

Mánnga muohtaskohtergeavaheaddji leat muohtaskohterservviin mielde, mat muhtun oktavuodain sáhttet leat dehálaš váikkuhanjoavkun¹⁸³⁰ báikegottis.

Iige eahpiduvvo ahte mohtorvuojániiid, boaldámuša, biergasiid jna. vuovdimis lea sakka ruđalaš mearkkašupmi fylkka muhtun ealáhusaide. Dihto ássit atnet hui stuorra oasi sisabođuin mohtorvuojániiidda, ja dalle erenoamážit muohtaskohterii.

4.21.2 Láhkvuodus ja njuolggadusat

---

¹⁸³⁰ pressgruppe

Geassemánu 10. b. 1977 **meahci ja čázadagaid mohtorjohtolaga láhka** nr. 82, (mohtorjohtolatláhka) lea guovddáš láhka mii mudde mohtorjohtolaga meahcis ja čázadagain. Eará dehálaš lágat leat geassemánu 28. b. 1957 olgunastinláhka nr. 16 ja njukčamánu 15. b. 1940 čázadatláhka nr. 3 ja geassemánu 14. b. 1985 pláná- ja huksenláhka nr. 77. Ránnjá- ja luonddusuodjalanlágatge sáhttet leat mávssolaččat. Mohtorjohtolatláhka ráddje mohtorfievrojohtolaga lobi olgunastinlága ja čázadatlága ektui, ja dušše dat meannuduvvo dán ovdanbuktimis. Mohtorjohtolaga mearrádusat suodjalanmearrádusaid oktavuodas luonddusuodjalanlága mielde leat dávjá čavgadat go mohtorjohtolatlága mearrádusat, muhto eai manno dárkilat dás čađa.

Finnmárkku 1992-1995 fylkkaplána cealká 18. kapihttalis eanaplánema ja luondduhálddašeami eavttuin ahte váldomihttomearrin lea sihkkarastit biras- ja valljivuđđosa ja geahpedit dálá nuoskkideami ja birasfuotnáneami ja čuovvut "ovddalgihtii várrugasvuohta" prinsihppa huksengažaldagain. Strategia čuoggás juksat dáid mihttomeriid čuožžu:

«Mohtorfievrruid johtolat galgá gáržžiduvvot ja ii viidánit ođđa guovlluide. Eanagollan, erošuvdna ja ráfehuhttin mii čuovvu dán johtolaga geažil galgá gáržžiduvvot. Diehtujuohkin ja bearráigeahčču nannejuvvo. Gáržžidit mohtorfievrojohtolaga bievlan nu go «Fløttenlávdegoddi» lea evttohan».

Oanehaččat mohtorjohtolatlágas

Mohtorjohtolatlága § 1 mielde lea lága ulbmil «servodatlaš oppalaš oainnus muddet mohtorjohtolaga meahcis ja čázadagain áigumušain suodjalit luonddubirrasa ja ovddidit čálggu». Luonddubirrasa doahpaga galgá áddet viidásamos mearkkašumis, ja siskkilda sihke luonddu eatnamiiguin, šattuain ja elliin ja eará birasárvvuid numo buhtes áimmu, buhtes čázi, eanadaga, jaskatvuodá ja ráfi. «Čálggu» doahpagii gullá ahte láhka galgá fuolahit veajuiduvvanárvvuid, olgunastima ja luondduvásáhusaid. Láhka gusto dušše mohtorjohtolahkii

meahcis ja čázádagain. § 2 mielde gusto láhka sihke mohtorvuojániidda (biila, tráktor, mohtorsyhkkel, bealtabiila, muhtaskohter j.s.), mohtorfatnasiidda ja girddániidda (girdi, helikopter j.s.). Dát logahallan ii leat ollislaš. Finnmárkkus lea mohtorvuojániid vuodjin eanemusat leavvan ja áigeguovdil dán oktavuodas, muhto helikoptera ja smávvgirdi geavaheapmige duoddaris sáhttá šaddat váttisvuohtan boahtteáiggis, erenoamážit šláma dáfus.

Mohtorjohtolatlága olis leat addon guovddáš ja báikkálaš láhkaásahusat. Guovddáš láhkaásahusat leat miessemánu 15. b. 1988 riikkalaš láhkaásahus mohtorvuojániid atnu meahcis ja galbmon čázádagain, njukčamánu 14. b. 1988 láhkaásahus gielddit helikopteriin fievrrideapmi jna. ja suoidnemánu 28. b. 1989 láhkaásahus vuodjit mohtorvuojániiguin bievlas árbevirolaš johtolagaid mielde Finnmárkkus. Dán oktavuodas addui golggotmánu 7. b. 1992 T-5/92 johtučálus, mii addá dárkilat njuolggadusaid mo áddet lága ja láhkaásahusaid mearrádusaid. Láhka ja dehálamos láhkaásahusat čađamannojit dárkilat vulobealde.

Váldonjuolggadus mohtorjohtolatlága mielde lea ahte mohtorjohtolat meahcis ja čázádagain lea gielddus, buo. § 3. Gielddus gusto jus eará ii čuovo ieš lágas (§ 4), dahje mearrádusas lága (§§ 5 ja 6) láchkavuoduin, dahje láhkaásahusas addon lága § 4a láchkavuoduin.

Mohtorjohtolaga dáfus, de čuožžu lága § 8:s ahte «mohtorjohtin meahcis ja čázádagain galgá leat várrogasat ja fuolalaččat vai ii vahágahte ja bilit luonddubirrasa ja olbmuid ovddas».

§ 4 vuosttas lađđasis leat oppalaš gildosa spiehkastagat moanat konkrehta ulbmiliidda, ee. boles-, buohccevovdna- ja gádjunbálvalussii, almmolaš poasta- ja telebálvalusaide, suodjalusa doibmii, eanadoallo-, vuovdedoallo- ja boazoealáhussii ja dárbbášlaš sáhtui ovdan ruoktot bissovaš ássanbáikkiid.

4.21.3 Hálddašanorgánat ja daid váldi

Mohtorjohtolatlága mielde lea váldi biddjon Birasgáhttendepartementii, fylkkamánái ja gildii, ja Luondduhálddašandirektoráhta riikkalaš láchkaásahusa láchkavuoduin lea fas ožžon dihto bargguid earret eará váidalanásahussan. Dán joatka govvádus várduda vuos hálddašanorgánaid válddi mohtorjohtolatlága mielde ja dasto daid válddi miessemánu 15. b. 1988 riikkalaš láchkaásahus mielde. Suoidnemánu 28. b. 1989 láchkaásahus geavahit mohtorvuojána bievllass máinnašuvvoge oanehaččat.

Váldi mohtorjohtolatlága mielde

Birasgáhttendepartemeanta sáhhtá, mohtorjohtolatlága § 4 nuppi lađđasa mielde, láchkaásahusaid bokte addit mohtorjohtolaga lobi earáide go sidjiide geain lea lágafámus lohpi,. Dát vuoigatvuođavuodđu ii leat adnon.

Birasgáhttendepartementii lea addon sierra vuoigatvuođavuodđu § 4a:s addit láchkaásahusaid geavahit mohtorvuojániid meahcis ja galbmon čázadagain. Dát láchkavuodđu lea adnon addit miessemánu 15. b. 1988 láchkaásahusa, ja suoidnemánu 28. b. 1989 láchkaásahusa bievlavuodjimii Finnmárkkus.

Birasgáhttendepartemeanta sáhhtá, erenoamáš árvvolaš luonddu- ja olgunastinguovlluide láchkaásahusain gielddit dahje addit dárkilat mearrádusaid mohtorjohtolaga hárrái mii muđui lea lohpi lága § 4 vuosttas lađđasa mielde, buo. § 7 nuppi lađđasa. Dákkár njuolggadusaid sáhhtá addit priváhta luottaid mohtorjohtolahkiige. Dán njuolggadusa duogáš lea ahte mohtorjohtolatláhka ii gusto meahcceluddii mii lea ráhkaduvvon biilavuodjimii, buo. § 2 goalmát lađđasa. Mearrádusa sáhhtá ee. geavahit caggat mohtorvuodjimiid mat eai leat sávahahti erenoamáš dehálaš luonddu- ja olgunastinguovlluin; omd. biilagilvovuodjimii, guhkes joavkobiilamátkkiide j.s.

Birasgáhttendepartemeanta sáhhtá addit mearrádusaid ovttasbargat guovtti dahje eanet gielddaid gaskkasge ja muddet johtalusa maid ferte buohtalastit gielddarájáid badjel, buo. § 9.

Birasgáhttendepartemeanta sáhtta dasto addit dárkilat mearrádusaid gieldda ja fylkkamánni váldegeavaheamis §§ 5 ja 6 mielde, buo. § 7 vuosttas lađđasa. Dákkár ráddjehusat leat addon njukčamánu 14. b. 1988 láhkaásahusas gielddit helikopteriin fievrrideapmi jna., mas čuožžu ahte gielddas ii leat lohpi várret girdániid seaivunsajiid várrečohkain, várdduin, jihkiin ja sullasaččain.

Mohtorjohtolatlága § 13 mielde sáhtta Birasgáhttendepartemeanta addit láhkaásahusaid ee. leavttu ja mohtorsturrodaga ráddjemis. Dássáži eai leat addon dákkár láhkaásahusat, muhto gažaldaga leat árvvoštallamin Johtolatdepartemeanttas departemeanttaid gaskkasaš bargojoavkku čielggadeami vuodul.

Ovdal lei gielddastivrras, lága § 5 láchkavuoduin váldi gárvvistit sierra láhkaásahusaid buot mohtorjohtolahkii. Dáid gieldda njuolggadusaid vásáhusat ledje ahte vaikko lágas lei oppalaš gielddus, meahccemohtorfievrojohtolat lassánii sakka. Mánngga gieldda eai váldán dán nu duođas, dávjá lága ulbmila vuostá. Riikkalaš láhkaásahusa ulbmil lea heađuštit čielga lustavuodjima, almmá caggamis ávkkálaš ja dárbbášlaš vuodjima, geahča Od. prp. nr. 60 1986-87, 10. siidu.

Láhkaásahus gusto dušše mohtorvuojánii. Dát mearkkaša ahte ain sáhttet leat báikkálaš láhkaásahusat mohtorvuojániiid ja girdániid geavaheames. 1988 riikkalaš láhkaásahus fámuhtui dušše gieldda láhkaásahusaid mohtorvuojániiid hárrái.

Luondduhálddašandirektoráhtii lea addon váldi miessemánu 15. b. 1988 láhkaásahusa mohtorvuojánat meahcis jna. ektui. Láhkaásahusa mielde lea direktoráhta váidalanásahus fylkkamánni mearrádusaide gullágo vuodjin § 2 vuosttas lađđasii (bievlan), § 3 vuosttas lađđasii (dálvesiivus) ja mearrádusat sierralohpeohcamiid giđđagildosis gaskal miessemánu 5. b. ja geassemánu 30. b. Finnmárkkus ja Davvi-Romssas. Láhkaásahusa § 8 mielde galgá direktoráhta árvvoštallat ja dohkkehit guovlluid gokko muohtaskohterlahttut galget biddjot boaittobeale guollejávrride. Direktoráhta beales dieđihuvvo ahte hui moadde váiddaášši meannuduvvojit.

Lassin dáid bargguide lea Birasgáhttendepartemeanta

addán Luondduhálddašandirektoráhtii dihto bargguid sihke lága ja láhkaásahusaid mearrádusaid dulkomiin. Dušše prinsihpalat áššit galget ovddiduvvot Birasgáhttendepartementii mearrideapmái, geahča golggotmánu 7. b. 1992 T-5/92 johtučállosa, 3. siidu.

Gielddas lea, mohtorjohtolatlága § 4 goalmát lađđasa mielde, váldi ollásit dahje belohahkii gielddit mohtorfievrojohtalusa dihto jávrriin ja johkagaskkain gos álgovuorus lea lohpi lága mielde.

Mohtorjohtolatlága § 5 vuosttas lađđasa a ja b bustávid mielde, sáhtá gielddastivra addit láhkaásahusaid girddániid seaivumis ja girdileames ja mohtorfievrovuodjimis vuollel 2 njealjaskilomehtera jávrriin. Dán láhkaásahusválddi¹⁸³¹ ii sáhte sirdit gieldda lávdegottiide dahje virgeolbmuide, numo dábálaččat lea lohpi go váldi lea biddjon gildii, buo. § 5 nuppi lađđasa. Dán njuolggadusa duogáš lea go mearridit láhkaásahusaid lea nu dehálaš ahte bajimuš gieldda orgána ferte dan meannudit.

Erenoamáš árttaid geažil sáhtá gieldda addit ovttaskas olbmuide lobi geavahit mohtorvuojána dahje girddána mii dábálaččat ii leat lohpi lága dahje láhkaásahusa mielde, buo. mohtorjohtolatlága § 6. Erenoamáš árttaid doahpagii gullá ahte galgá gustot ávkkálaš dahje dárbbášlaš atnui. Sieiva lusta - dahje lustovuodjimii ii galgga lohpi. Gieldda mearrádusa dán mearrádusa mielde sáhtá guoddalit fylkkamánái.

Fylkkamánis lea, gielddastivrra evttohusa mielde, váldi addit láhkaásahusa lobis vuodjit muhtaskohteriin dálvesiivvus erenoamáš láhttuid mielde meahcis ja galbmon čázadagain. Dát lea sierranjuolggadus Finnmáarkui ja Davvi-Romsii, buo. mohtorjohtolatlága § 5 goalmát lađđasa. Dát sierramearrádus mearriduvvui geassemánu 8. b. 1984 nuppástuslágas nr. 71 Finnmáarkui, ja viiddiduvvon gustot Davvi-Romsii ođđajagemánu 15. b. 1988 lágas nr. 4. Vuodjin dáid láhkaásahusaid mielde ii galgga ráddjejuvvot erenoamáš ulbmiliidda.

Gielddastivrras lea evttohanváldi, ja Birasgáhttendepartemeanta eaktuda ahte gielddastivra lea várrogas váldesirdimiin, geahča Od. prp. nr. 60, 1986-87, 15.

---

¹⁸³¹ forskriftskompetanse

siiddus.

Mearrádusa duogáš lea ahte Finnmárkku ja Davvi-Romssa dilálašvuodát lea erenoamážat, garra dálkkádagain; guhkes dálvi, oanehis geassi, guhkes gaskkat ja biedggus ássan. Dát dilálašvuodát cealkkihit ahte Finnmárkkus lea hui vuogas muhtaskohtera vuodjimii sihke sáhtto/johtolatgaskaoapmin ja veajuiduvvamii, geahča Od. prp. nr. 48 1983-84, 3. siidu ja Od. prp. nr. 60 1986-87 11. siidu.

Váldi láhkaásahusa mielde meahccemohtorvuojániidda jna.

Miessemánu 15. b. 1988 riikkalaš láhkaásahus mohtorvuojániidda meahcis ja galbmon čázádagain lea hábmejuvvon nu ahte dat vuos albmada daid háviid go mohtorjohtolat leat lohpi sierra ohcama haga. Dát gusto § 2:i vuodjit bievllass olggobealde luotta ja § 3:i vuodjit dálvesiivvus. Vuodjin dálvesiivvus lea lohpi eanetgo bievllass daningo bievlavuodjin vahágahtta meahci eanet.

Spiehkastagat gustojit vuodjit dihto ávkkiide earret ulbmiliidda mat leat namuhuvvon mohtorjohtolatlága § 4:s. Ulbmilat siskkildit ee. fievrridit stuorát álvvu, ráhkadit geainnuid ja rusttegiid, vuodjit almmolaš gohccibálvalusa oktavuodas, dieđalaš guorahallamat, turismarusttega doaimmahit, fievrridit iežas muoraid fásta ássansadjái, ja fievrridit čujuhuvvon muoraid Finnmárkkus. Ii dárbbas ovttasge ohcat lobi vuodjit dákkár ulbmiliid mielde.

Fylkkamánni sáhtta, earret lánkamearriduvvon lobiid lága § 4:s, ráddjet dahje gielddit vuodjit erenoamáš rašis guovlluin, buo. láhkaásahusa §§ 2 goalmmát lađđasa ja 3 goalmmát lađđasa. Juovlamánu 3. b. 1990 nuppástusa mielde sáhtta fylkkamánni sirdit dán válddi gielddastivrii.

Jus eahpiduvvo gullágo vuodjin oppalaš lobiide láhkaásahusa §§ 2 vuosttas lađđasis ja 3 vuosttas lađđasis, mearrida fylkkamánni, buo. §§ 2 njealját lađđasa ja 3 goalmmát lađđasa.

Giellastivrras lea váldi ee. addit lobi vuodjit muhtaskohterin oktagaslas háviid

doaimmashehttejuvvomiidda, dáloniid dienasládje vuodjimii dihto háviid ja dihto eavttuid mielde bartaeaiggádiid fievrrideapmái biillageainnus bartii, buo. láchkaásahusa § 5.

Lassin dáidda sáhhtá gielddastivra spiehkastahkan addit lobi vuodjimii mii ii gula láchkaásahusa eará mearrádusaide, jus ohcci sáhhtá duođaštit dan fertet ja mii ii gula mátkevuodjimii, ja mii ii gokčo earaláhkai, geahča láchkaásahusa § 6. Birasgáhttendepartemeantta beales lea eaktuduvvon hiegis geavat dán spiehkastatnjuolggadussii.

Láchkaásahusa § 5 nuppi lađđasa mielde sáhhtá gielddastivrra sierralohpeváldi § 5 mielde sirdot álbmotválljejuvvon orgánii dahje gieldda virgeolbmui, ja váldi dahkat earjalmearrádusa § 6 mielde sáhhtá dušše váldesirdot eará álbmotválljejuvvon orgánii.

Sierra guovlluin maid Luondduhálddašandirektoráhta lea čujuhan, sáhhtá fylkkamánni gieldda evttohusa mielde, bidjat láhttuid muohtaskohtervuodjimii dehálaš guollejávriide ráddjejuvvon guovlluin. Guollejávrrit fertejit leat badjel 5 km eret boltojuvvon geainnus, guovlluin fertejit leat uhccán ássit ja leat bartaguovlluid ja rašis luonddusuodjalus-, olgunastin- ja fuođđoguovlluid olggobealde, buo. láchkaásahusa § 8. Birasgáhttendepartemeanta eaktuda ahte dákkár láhttuid dušše lea áigejuovdil dohkkehit Davvi-Norggas, geahča Od. prp. nr. 60 (1986-87) 10. siidu.

Miessemánu 5. b. rájes geassemánu 30. b. rádjai lea mohtorjohtolat gielddus Finnmárrkus ja Davvi-Romssas, buo. láchkaásahusa § 4 goalmát lađđasa ja § 9 vuosttas lađđasa. Fylkkamánni sáhhtá spiehkastit gildosis ja mearridit ahte gielddus galgá gustot eará áigodagas, olles gildii dahje sierra guovlluide go adno dárbbášuvvot áimmahuššat boazodoalloberoštumiid, fuođđoberoštumiid dahje eará beroštumiid maid mohtorjohtolatláhka galgá áimmahuššat, buo. láchkaásahusa § 9 vuosttas ja nuppi lađđasa. Dát gielddus ii gusto vuodjimii masa lea lohpi njuolga mohtorjohtolatlága § 4 láchkavuoduin, buo. láchkaásahusa § 9, manjimušlađđasa.

Láchkaásahus geavahit mohtorvuošana bievllas

Birasgáhttendepartemeanta lea suoidnemánu 28. b. 1989:s addán sierra láhkaásahusa geavahit mohtorvuojániid bievllass árbevirolaš johtolagaid mielde. Láhkaásahusa láchkavuodđu lea mohtorjohtolatlága § 4a. Gielddastivrra evttohusa mielde lea fylkkamánnis váldi diktit vuodjit mohtorvuojániiguin bievllass tráktorluottaide mielde maid sáhhtá gohčodit dábálaš johtolahkan. Vuodjin dákkár johtolagain sáhhtá dušše diktit gokko mohtorjohtolat ovdal lea leamaš lohpi, ja dušše sáhhtui barttaide ja bivddu, guollebivddu ja murjema oktavuodas. Fylkkamánni váldi siskkilda vel lobi addit sierra mearrádusaid dákkár tráktorluottaide, masa gullá dihkkádeapmi, áigeráddjen, buorideamit ja mearrádusat dan ektui makkár vuojániin lea lohpi vuodjit .

Eanavuovdinorgánain lea eanaeaiggádin váldi gielddit dahje ráddjet mohtorjohtolaga stáhta "matrikulerekeahtes" eatnamiin, buo. mohtorjohtolatlága § 10. 1982 rájes 1985 rádjai geavahii eanavuovdinhoavda dán válddi gielddit mohtorjohtolaga miessemánu 5. b. rájes suoidnemánu 1. b. rádjai boazodoalu ja fuodđuid deasttas. Maŋŋil ii leat dát váldi adnon čujuhusain ahte mohtorjohtolat berrešii muddejuvvot mohtorjohtolatlága ja iige eanaeaiggátvuoigatvuođa vuodul.

4.21.4 Áššemeannudeapmi ja geavat

Áššemeannudeapmi

Fylkkamánnis lea dál guovddáš sajádat hálddašit mohtorfievrojohtolaga meahcis ja čázádagain lága. Dát ee. báhkkoduvvo lága § 5 goalmát lađđasis ja 1988-láhkaásahusa § 4:s ahte fylkkamánni dat addá láhkaásahusa veajuiduvvanláhttuid dáfus ja láhkaásahusa § 8:s muhtaskohterláhttuin boaittoeale guollejávriin.

Gieldda láhttoevttohusa meannudeamis ferte fylkkamánni ollislaččat árvoštallat evttohusa, ee. leago doarvái dárbu láhttuide, leago fágalaš dohkálaš bidjat láhttuide numo leat evttohuvvon ja leago deastta atnán riikkalaš ja guovllu

beroštumiide. Fylkkamánni maiddái ovddasvástida sihkkarastit ahte áššemeannudeapmi lea leamaš hálddašanlága njuolggadusaid mielde, ee. leatgo guoski bealit gieldda ja fylkkagieldda dásis beassan cealkit ovdal láhttut dohkkehuvvojit. Fylkkamánni sáhttá bidjat eavttuid omd. áiggi ráddjehusaide geavahit láhttuid dahje galget sierraláhkai dihkádit j.s.

Fylkkamánni mearrádušat láhttuid hárrái leat lánkaásahusat hálddašanlága mielde, ja áššemeannudannjuolggadusat hálddašanlága VII kapihttalis lánkaásahusaid hárrái. Dát mearkaša ee. ahte ášši galgá leat nu bures go vejolaš dieđihuvvon ovdal mearráduš dahkko, ahte lánkaásahus galgá almmuhuvvot Norsk Lovtidend:s ja ahte dan ii sáhte guoddalit.

Priváhta olbmuid sierralohpeohcan meahccemohtorjohtolaga gildosis miessemánu 5. b. rájes geassemánu 30. b. rádjai lánkaásahusa § 9 mielde galgá sáddejuvvot gieldda bokte fylkkamánnái. Fylkkamánni eanjalmearrádusa sáhttá guoddalit hálddašanlága njuolggadusaid mielde.

Gielladas leat dehálaš barggut mohtorjohtolatlága hálddašeamis, sihke mearridanorgánan lága §§ 5 ja 6 ja lánkaásahusa §§ 5 ja 6 mielde ja fylkkamánni evttohanásahussan¹⁸³², geahča ee. lága § 5 goalmmát lađđasa veajuiduvvanláhttuid birra Finnmárkkus ja Davvi-Romssas ja § 8 láhttut dehálaš guollejávriide.

Eanaš gielddain lea nammaduvvon nu gohčoduvvon sierralohpelávdegoddi, masa lea sirdon gieldda váldi mearridit sierralohpeohcamiid lánkaásahusa §§ 5 ja 6 mielde.

Sierralohpeohcamat galget leat čállon, ja dain galget leat dieđut spáitoválljemis (áinnas sárgon kártii), áigodat ja logahallannumar.

Lánkaásahusaid gárvvisteapmi lága § 5 vuosttas lađđasa a) ja b) bustávid mielde leat mearrádušat mat sakka sulastahttet eanaplánema plána- ja huksenlága mielde. Lánkaásahusat galget sáddejuvvot guoskevaš stáhta fágaeiseválddiide (suodjalussii, fylkkaeanadoallokantuvrii,

---

¹⁸³² forslagsinstans

fylkkageaidnokantuvrii ja fylkkamánni birasgáhttenossodahkii) ja fylkkagildii cealkámuššii ovdal gielddastivra dahká mearrádusa.

Láhkaásahusaid galgá dušše fylkkamánni dohkkehit jus gielddastivra ii leat deastta atnán fylkkagieldda dahje guoski stáhta fágaeiseválddiid vuosteákkaide, buo. § 5 nuppi lađđasa. Muđui gustojit áššemeannudannjuolggadusat hálddašanlága VII kapihttalis láhkaásahusaid birra, buo. mii bajábealde lea celkon fylkkamánni hárrái.

Vai eanjkalsierralohpeohcamat eai váldde nu guhkes áiggi ja healbba dasa ovdal luomuid j.s., lea Birasgáhttendepartemeantta beales ođđajagemánu 4. b. 1989 johtučállošis T-5/92, rávven gielddaid dieđihit álbmogii ahte ohcamat berrešivčče sáddejuvvot buori áiggis ovdal vuodjigoaftá, jus dárbbášuvvo dihto áigemeiin.

Váidin

Fylkkamánni eanjkalmearrádus riikkalaš láhkaásahusa § 9 nuppi lađđasa mielde sierralobi gildosa miessemánu 5. b. rájes geassemánu 30. b. rádjai, sáhtta guoddalit Luondduhálddašandirektoráhtii. Seamma gusto fylkkamánni mearrádussii § 2 njealját lađđasa mielde gullágo vuodjin bievlas daid ulbmiliidda mat leat logahallon láhkaásahusa § 2 vuosttas lađđasis ja dávistago vuodjin dálvesiivvus daid ulbmiliidda mat leat logahallon § 3 vuosttas lađđasis, buo. láhkaásahusa § 3 goalmát lađđasa.

Gieldda mearrádus mohtorjohtolatlága § 6 ja láhkaásahusaid §§ 5 ja 6 mielde, galget vuodđuduvvot ja sáhttet guoddaluvvot fylkkamánnaí hálddašanlága njuolggadusaid mielde, buo. mohtorjohtolatlága § 6 goalmát lađđasa ja láhkaásahusa § 7 goalmát lađđasa.

Geavat

Vaikko mohtorjohtolatláhka siskkilda sihke biilla, tráktora,

mohtorsyhkkela, bealtabiilla, muohtaskohtera, fatnasa ja giridi, lea muohtaskohtera atnu ja boasttoatnu eanamus leavvan ja riidovuloš¹⁸³³, vaikko bievlavuodjin dál lea fylkkas áloládje lassáneaddji váttisvuohtan.

1987 guorahallamat čájehit ahte oktiibuot 60% ássiin háldejit muohtaskohtera, juogo go ieža eaiggáduššet dahje go sáhttet luoikkahit. Sullii 25% háldejit meahccemohtorsyhkkeliid ja 21% meahccebiilla. Dánne johtaluvvo olu olggobealde geainnuid. Muohtaskohteriin duohtavuodas vuddjoge olu. 50% sis geat dán guorahallamis ledje leamaš jođus ledje leamaš olgun gaskal 1 ja 10 geardde, ja 31% ledje leamaš mátkkis badjel 20 geardde. Hui duođalaš lea go 25% ledje vuodján biillain meahcceguovlluin, ja sullii 15% ledje vuodján mohtorsyhkkeliin dahje mopedain meahcis. (Gáldu: Friluftslivet i Finnmark, NIBR-rapport 1987:133)

Ovdal lánkanuppástusa ja miessemánu 15. b. 1988 lánkaásahusa lei finnmárgogielddaid geavat hui loažža ja muhtumiin iige mohtorjohtolága eavttuid mielde. Dál lea geavat ain loažža, vaikko vuohtá eanet áddejumi váttisvuodáide maid mohtorfievrojohtolagat dagaha.

Dálvesiivvus addojit Finnmárgkus sullii 3000 sierralobi jahkái. Sullii 50% dán leat addon riikkalaš lánkaásahusa § 6 sierra spiehkastamearrádusa vuoigatvuodávuođuin, ja sullii 40% lea addon fievrrideapmái biillaluottas iežas bartii. Dušše sullii 10-20% sierralohpeohcamiin biehttaluvvojit. Gielddat main lea eanamus sierralohpeohcamat leat Máttá-Várjjat, Deatnu, Áltá, Unjárga, Čáhcesuolu, Kárášjohka ja Guovdageaidnu.

Fylkkamánni birasgáhttenossodagas dieđihuvvo ahte ođđajagemánu 1. b. 1992 ledje fylkkas 291 dohkkehuvvon skohterláhttu sullii 5000 km guhki, ja sullii 650 km bievlamáđiid. Stáhta Geaidnodoaimmahagas Finnmárgkus dieđihuvvo ahte fylkkas lea sullii 4000 km almmolaš geainnu.

Fylkkamánni mearrádusa mielde leat dál fylkkas biddjon moanat bievlamáđiid, gos lea lohpi vuodjit erenoamáš sierralobi haga. Muhtun máđit mannet bartaguovlluide, ja earát fas geasuheaddji bivdo- ja guollebivdoguovlluide. Buot dát

---

¹⁸³³ konfliktfylt

bievlamáđiit čuvvot ásahuvvon tráktorluottaid.

Finnmárkku fylkkagieldda áššeovddideami mielde, ášši nr. 29/92 bievlavuodjima hárrái, leat vuodjinvaháгат meahcis meannuduvvon lassáneaddji ja duođalaš váttisvuohtan. Ártan lea ee.:

- ahte boazoealáhus atná mohtorvuojániid áloládje eanet ulbmiliidda numo vuojehit/čohkket ealu, dábálaš guođoheapmái/geahččui, áiddiid/rusttegiid goziheapmái/máđasatnimii jna.
- ahte eanadoallu dađis atná meahccevuojániid, erenoamážit sávzzadoalu oktavuodas.
- ahte menddo mángga gieldda addet menddo olu lobiid riikkalaš lámkaásahusa § 6 mielde (sierra dárbbuide).
- ahte menddo mángga bievlamáđii leat menddo funet dihkáduvvon ja fuonit, nu ahte dađis ođđa luottat vuddjojit.
- ahte mángga fylkka tráktorluottain ja vuodjinluottain lea dakkár dásis ahte lea váttis diehtit gokko luodda nohká ja meahcci álgá.
- ahte leat ráhkaduvvon meahccebiilla-, rusttet- dahje bartaluottat almmá árvoštallamin mo dát čuoheá lundui ja birrasii go dáid meassamiid ii leat geatnegahtton dieđihit plána- ja huksenlága huksenmearrádušaid mielde.
- ahte lassi bartahuksen gáibida bstevaš vuodjinmáđii gitta bartta lusa.
- ahte Suodjalus garrasit loaktá meahci hárjehallamiid oktavuodas ja ahte dát doaimma lea spiehkastuvvon gildosis.
- ja viimmat ahte váilevaš diehtujuohkima geažil lea vahágiidda áddejupmi váilevaš.

Finnmárkku fylkkagieldda beales leat evttohuvvon iešguđet doaimmabijut sihkkarastin dihte bievlavuodjima ráddjehusa. Evttohuvvo ee. ahte mohtorjohtolátlága § 4 nuppástuvvo nu ahte buot vuodjinvuogit olggobealde dohkkehuvvon láhttuid galget gildot, muhto galgá sáhttit diktit addit sierralobiid gildosis ee. ealáhusdoalliide. Dasto evttohuvvo nannet gohcci ja goziheami, buoridit diehtujuohkima ja dihkádeami ja buoridit láhttuid ja čavget dárkkisteami sierralohpegeavada. Evttohus lea dasto ahte ii galgga addot

sierralohpi veajuiduvvamii, ahte bievlamáđiid atnu boazodollui galgá geahpeduvvot ja ahte galgá ásahit avádagaid main ii galgga suovvat johtit mohtorfievrruiguin.

Gielddat dat ovddasvástidit dihkkádeami, heivehallet láhttuid ja ráhkadit biilabisánansajiid veajuiduvvanláhttuide. Datte lea ovttasbargu gaskal gielddaid ja Statskog-Finnmark Várrebálvalusa. Várrebálvalusa doaibmá maiddá i ráđđeaddin ja oaivadeaddjinge gielddaide láhttoválljemiin. Dasa lassin árvoštallá Várrebálvalus, Fylkkamánni birasgáhttenossodaga ovddas, sierralobiid mat leat addon lága ja lánkaásahusaid mielde. Várrebálvalus oažžu mángosa buot sierralobiin ja árvoštallá dán mielde maid diehtá iešguđet gielddaid geavadis.

Dábálaš boleseiseválddiide gullá bearráigeahččat ahte mohtorjohtolatlága oktan lánkaásahusaid mearrádusaiguin doahhtaluvvojit. Bolesis leat datte ráddjejuvvon resurssat, ja lea čájehuvvon bearráigeahčču lea váilevaš. Finnmárkkus lea Boazobolesisge gohceváldi, ja ovttasbargá lahka Várrebálvalusain.

Várrebálvalusas lea ráddjejuvvon bolesváldi miehtá fylkka ee. mohtorjohtolatlága mielde, ja ferte juohke jagi ohcat Justisdepartemeanttas oažžut dán bolesválddi. Justisdepartemeantta gohččosa mielde galgá čielga gohcebargu leat ovttas bolesain/leansmánniin. Nuorta-Finnmárkus gohcco váldoáššálaččat ovttas Boazobolesiin, muhto Kárášjoga rájes ja oarjjás lea ovttasbargan sihke Boazobolesiin ja leansmánnekantuvrraiguin. Manjimuš áiggi leat leansmánnekantuvrrat ožžon dárbbášlaš neavvuid nu ahte buorebut sáhttet doaimmahit mohtorjohtolatgohcci. Ii leat datte fylkka buot leansmánniid gaskkas seamma ánggirvuohka ja áddejupmi dákkár gohcci dárbbui.

Go ná oktasaččat gohcá, bargá boles boliisa bargguid ja čállá raporttaid. Jus Várrebálvalus fuobmá lánkarihkkumiid eará doaimmaid oktavuodas, dieđihuvvo dát áššečuoččaldahttieiseváldái mii mearrida galgágo dahkat dainna maidege. Eanaš váttisvuodát mohtorjohtolaga geažil meahcis leat lagašguovlluin ja bartaguovlluin. Dálvet lea buot mohtorjohtolatgohcci muhtaskohteriin, muhto geasset lea muhtun ráje mohtorjohtolatgohccis helikopteriin ja dalle álo

ovttas bolesiin dahje leansmánnebálvváiguin.

5. Friddjasuohkangeahččaleapmi Guovdageainnus

5. KAPIHTTAL

5. Friddjasuohkangeahččaleapmi Guovdageainnus

5.1 ÁLGGAHUS

Guovdageainnu suohkanis lea stuorámus eanaviidodagat Norgga buot gielddaid gaskkas (sullii 10 000 km²). Suohkanis ledje ođđajagemánu 1. b. 1993 3080 ássi. Numo Finnmárkkus muđui lea dáppege buot meahcci matrikulerekeahtes stáhtaeatnamat maid Finnmárkku eanavuovdinkantuvra hálddaša njukčamánu 12. b. 1965 eanavuovdinlága ja láhkaásahusaid ja mearrádusaid mielde mat dan láchkavuodul leat addon. Eanemus oassi guovllus leat birzzehis¹⁸³⁴ ja rašis luondduguovllut.

Birrasii 50% ássiin gullet vuodđoaláhusaide ja dain lea sullii 35% boazodoallu áidna eallingeaidnun. Sihke ealáhusdoaimma ja veajuiduvvanárjjalašvuodaid geažil lea mohtorfievrojohtolat meahcis buot jahkodagain. Suohkana riggodagat leat danin garrasit gollan, mii lea mielddisbuktán ahte suohkanis lea bohciidan riidu luondduriggodagaid geavaheamis, erenoamážit gaskal boazodoalu ja "dáloniid". Suohkana áddejupmi lea leamaš ahte ovddeš hálddašanvuogádat ii lean doarvái buorre stivret ja gozihit meahcceriggodagaid geavaheamis suohkana beroštumiid, geavaheddjiid dárbbu ja luondduvuodđosa gierdama ektui. Sii

---

¹⁸³⁴ marginal

hálliidedje danin nannosat báikkálaš stivrema ja ovddasvástádusa suohkana meahcceguovlluide.

5.2 LÁHKA- JA LÁHKAÁSAHUSVUOĐUS

Juovlamánu 19. b. 1986 gonagaslaš cealkámušas oaččui Guovdageainnu suohkan friddjasuohkana árvodási miessemánu 2. b. 1986 gaskaboddosaš lága nr. 16 vuoigatvuođavuođuin gielddaid ja fylkkagielddaid (friddjasuohkanláhka¹⁸³⁵) viiddiduvvon geahččalandoaimmain¹⁸³⁶. Dán lága mielde sáhtii iskat juksat earret eará gieldda hálddašeami buorebut heivehit báikkálaš dilálašvuhtii, buorebut bálvalit ássiid ja ávkkástallat juvssahahtti riggodagaid buoret ja beaktilat láhkai.

Guovdageainnu suohkan ožai ođđajagemánu 4. b. 1989 friddjasuohkangeahččaleami biras- ja luonddusuodjalanhálddašeami oktavuodas oažžun dihte stuorát báikkálaš stivrema ja ovddasvástádusa geavahit suohkana luondduriggodagaid. Friddjasuohkanlága § 5 láchkavuođuin mearridii Guovdageainnu suohkanstivra čakčamánu 18. b. 1991 mearrádušláhkaásahusa suohkana biras- ja luonddusuodjalanhálddašeapmái. Dán láchkaásahusa dohkkehii Gielddadepartemeanta guovvamánu 25. b. 1992 ja gustui ođđajagemánu 1. b. 1993 rádjai.

Gaskaboddosaš láchka friddjasuohkaniid birra bođii geassemánu 26. b. 1992 lága nr. 87 almmolaš hálddašeami iskkadeami birra sadjái, mii bođii fápmui ođđajagemánu 1. b. 1993. Lága § 7 láchkavuođuin mearridii Gieldda- ja bargodepartemeanta guovvamánu 15. b. 1993 ođđa friddjasuohkanjuolggadusaid seammaláganin go ovdal Guovdageainnu suohkanii. Gieldda- ja bargodepartemeantta guovvamánu 15. b. 1993 girjjis leat njuolggadusat gustojeaddjin ođđajagemánu 1. b. 1996 rádjai.

Dás ráddjet čađamannat guovvamánu 15. b. 1993 láchkaásahusa friddjasuohkannjuolggadusaid hárrái

---

¹⁸³⁵ frikommunelov

¹⁸³⁶ forsøksvirksomhet

Guovdageainnu suohkanis. Fuomášuhttitge ahte dás dušše čađamannat friddjasuohkangeahččaleami biras- ja luondduhálddašeapmi dáfus, eará surggiid iskandoaibma ii máinnašuvvo.

5.3 HÁLDDAŠANORGÁNAT JA DAID VÁLDI

Dás máinnašuvvo dušše gieldda hálddašanorgána, vaikko sihke Birasgáhttendepartemeanta, Luondduhálddašandirektoráhta ja Eanadoallodepartemeanta ja Fylkkamánni birasgáhttenossodat iežaset fágasurggiin leat bajábealde gieldda ja dihto háviid doibmet gieldda mearrádusaid váidalanásahussan. Dáid orgánaid váldi lea meannuduvvon čielggadeami resursamiel čađamannamis, ja čujuhuvvo dáid kapihttaliidda. Finnmárkku stáhta eatnamiid hálddašeaddjin, ja danin Guovdageainnuge, lea Statskog:s ain moanat eanaeiggátráđđejumit, vaikko muhtun oassi dáin leat sirdon suohkanii. Statskog:a ja Finnmárku eanavuovdinkantuvrra hálddašeamit eaige guoskkahuvvo dás. Čujuhuvvo oppalaš čađamannamii bajábealde 2. kapihttalii eanavuovdinortnega birra.

Birasgáhttema ja luondduhálddašeami váldolávdegottis lea hálddašanoavddasvástádus geahččaleapmái, geahča láhkaásahusa § 2. Váldolávdegottis galget leat 7 miellahtu várrelahtuiguin maid suohkanstivra vállje. Unnimus okta miellahtuin berrešii leat ovdagotti miellahttu, ja okta miellahtuin galgá ovddastit boazoealáhusa. Váldolávdegoddi galgá válljet 3 miellahttosas bargolávdegotti. Birasgáhttema ja luondduhálddašeami ossodaga jođiheaddjis lea lávdegotti čállingoddedoaibma ja lea vuoigatvuohta ja geatnegasvuohta searvat čoahkkimiin hállanvuoigatvuođain, geahča láhkaásahusa § 4.

Váldolávdegoddi sáhtta sirdit válddis bargolávdegoddái ja hálldahussii, muhto bargolávdegotti dahkan mearrádusat, fertejit leat ovttajienalaččat vai leat fámolažžan, geahča láhkaásahusa § 5. Láhkaásahusa § 6:s čuovvu ahte ovdagoddi sáhtta rievdadit váldolávdegotti mearrádusa jus unnimusat

goalmmátoassi ovdagotti miellahtuin, sátnedođiheaddji dahje ráđđeolmmái dan gáibidit.

5.4 FRIDDJASUOHKANGEAHČČALEAMI SISDOALLU

Birasgáhttema ja luondduhálddašeami váldolávdegoddi oaččui sirdot bargguid mat ovdal ledje earret eará fuođđolávdegottis ja sáivabivdolávdegottis. Maŋgilgo dát stáhta lávdegottit leat heaittihuvvon ja barggut sirdon gildii, eai siskkil geavadis dát barggut šat friddjasuohkangeahččaleapmái, vaikko dat formálalaččat leat mearriduvvon lánkaásahusa § 3 vuosttas lađđasis.

Friddjasuohkangeahččaleami oktavuodas oaččui suohkan sirdot muhtun bargguid ja válddi bivddu, guollebivddu, lubmema ja muorračujuheami hálddašeamisge buo. friddjasuohkannjuolggadusa § 3 nuppi lađđasa a rájes c rádjai. Dát leat barggut ja válddit mat eanavuovdinkantuvrras ja Statskog:s leat matrikulerekeahces stáhtaeatnamiin muđui Finnmárkkus.

Njuolggadusa § 3 c:s ovdanbohtá ahte váldolávdegoddi sáhtta mearridit sierralohpeohcamiid mohtorfievrojohtolat meahcis ja čázádagain lágas daid guovlluin gos suohkanis lea sierralohpeváldi njuolggadusaid mielde. Dát váldi lea juo suohkanis miessemánu 15. b. 1988 lánkaásahusa nr. 356 §§ 5 ja 6 mielde mohtorvuodjima birra meahcis jna.

Guovvamánu 25. b. 1992 dohkkehanmearrádusas ovdanbohtá ahte Gielddadepartemeanta lea bidjan dihto ráddjehusaid suohkana hálddašeapmái. Suohkanii sáhtta dušše sirdit muddenválddi ja váikkuhangaskaomiid mat juo leat lágaid mielde. Buot váidinortnegat galget bisuhuvvot, ja iežaset fágasurggiin galgá Birasgáhttendepartemeanta (bivdu, guollebivdu ja mohtorjohtolat) ja Eanadoallodepartemeanta (luopmánat ja murrenčujuhus) sáhttit suohkana bagadallat. Gieldda hálddašeapmi ferte leat iešguđet surggiid riikkalaš politihka rámmaid siskkobealde. Guovddáš prinsihppa leat dasto ahte galggašedje leat seamma njuolggadusaid buot fylkka ássiide, namalassii ahte finnmárkolaččat muđui galget

doalahit vuoigatvuođaideaset. Konkrehta mearkkaša dát ahte galget leat govttolaš bivdo- ja guollebivdohattit ja ahte vierrogiliássit eai galgga fuđošbivddu ovddas máksit badjel 3 geardde eanet go giliássit.

Almmolaš hálddašeami iskkadeami lága § 4:sge ovdanbohtá ahte ii sáhte dohkkehit iskkademiid mat spiehkastit gielдалága vuodđomearrádusain gielddaid ja fylkkagielddaid doaimma ordnemis. Iige sáhte spiehkastit hálddašanlága áššemeannudannjuolggadusain ja eará lágaid áššemeannudannjuolggadusain mat leat addon ovttaskas olbmuid riektesihkkarvuođa deasttas, jus ođđa njuolggadusat eai áimmahuša dáid deasttaid seamma bures. Dasto ii sáhte dohkkehit iskkademiid mat mearkkašit vuoigatvuođaid gáržžideami dahje geatnegasvuođaid viiddideami mat ovttaskas olbmui leat gustojeaddji lágaid mielde. Dasto ovdanbohtá lága § 5:s ahte, spiehkastuvvon mearrádusaid buhtadeapmái, lánkaásahusa bokte galget ráhkadit dárkilat njuolggadusaid iskkadeami čađaheapmái, ja ahte dáid lánkaásahusaid galgá Gieldda- ja bargodepartemeanta dohkkehit.

Váldolávdegotti barggut ja bargosuorgi ovdanbohtá lánkaásahusa § 3:s. Váldolávdegottis lea, numo namuhuvvon bajábealde, dat váldi mii suohkanis lea miessemánu 15. b. 1992 lága nr. 47 luossaguoli ja sáivaguoli birra jna., miessemánu 29. b. 1981 lága nr. 38 fuođđu birra ja miessemánu 29. b. 1957 lága nr. 16 olgunastima birra mielde.

Fuođđohálddašeami dáfus galgá suohkan "hálddašit bivdohálddašeami stáhta matrikulerekeahtes eatnamiin suohkanis, masa gullá mearridit bivdогоarttaid ja hatiid ja olgoriikalaččaid bivdolobis", geahča lánkaásahusa § 3 nuppi lađđasa a bustáva. Dát lea hui viiddis váldesirdin¹⁸³⁷ suohkanii, ja ii leat ráddjejuvvon mearridit bivdогоarttaid, hatiid ja olgoriikalaččaid bivdolobi. Buot bivdovuoigatvuođa hálddahus gullá prinsihpas suohkanii.

Fuđošbivdui sáhtta váldolávdegoddi lánkaásahusa mielde oanidit bivdoáiggi daid bivdoáiggiin maid bajit fágaeiseváldi lea mearridan nálliide maid lea lohpi bivdit. Váldi lea sirdon váldesirdima bokte Birasgáhttendepartemeanttas. Bivdoáiggi

---

¹⁸³⁷ myndighetsoverføring

oanideami ferte mearriduvvot láhkaásahussan. Váldolávdegoddi sáhtá dasto juohkit suohkana bivdoguovlluide ja juogadit bivdiid guovlluide ja muddet beanageavaheami bivddus. Ealgabivdui sáhtá váldolávdegoddi juohkit suohkana bivdoguovlluide, mearridit goddineriid ja juogadit eriid iešguđet bivdoguovlluide. Ealgabivdui sáhtá ásahit sierra haddevuogádaga. Suohkan ráhkada sierra njuolggadusaid iešguđet bivdoguovlluid juohkimii, ja mearrida njuolggadusaid olgoriikalaččaid fuođđobivdolohpái.

Fuođđuid dihte sáhtá lávdegoddi viiddidit beatnagiid gittadoallamage. Gittadoallan omiid dihte ferte Eanadoallodepartemeanta dohkkehit.

Váldi muddet guollebivdu gusto dušše sáivaguliide. Dán suorggisge lea lávdegoddi ožžon viiddis válddi "hálddašit sáivabivdu suohkanis, *masa gullá*_mearridit oaggungoartahattiid sidjiide geat eai ása fylkkas ja olgoriikalaččaide." (min deattuhus). Lávdegoddi sáhtá dasto lihttoláigohit guollebivdovuoigatvuođa earáide stáhta eatnamiin, addit lobiid čujuhit fierbme- ja/dahje nuohhteguollebivdui ja addit njuolggadusaid olgoriikalaččaid guollebivdui 5 km eret riikkageainnus.

Suohkanis lea dasto vejolašvuohta muddet bivdiid ja guollebivdiid logu jus oaivvilduvvo ahte fuođđuid dahje eará beroštumiid deasta numo omd. boazodoalu dan gáibida. Suohkan ii sáhte datte dahkat mearrádusaid mat addet suohkanássiide oktovuoigatvuođa ná bivdit dahje bivdit guliid, muhto sáhttet addot mearrádusat mat muhtun muddui addet giliássiide vuosttasvuoigatvuođa, numo Finnmárku eanavuovdinkantuvrras lea fylkka matrikulerekeahes stáhtaeatnamiidda muđui.

Suohkana duohken lea mo stivre olgoriikalaččaid lobi bivdit dahje bivdit guliid. Sáhtá addit sierra njuolggadusaid mat spiehkastit fylkkas muđui. Suohkan sáhtá mearridit olgoriikalaččaide hattiid dainna ráddjehusain ahte hattit eai sáhte leat badjel 50% alit go sidjiide geat ásset fylkkas.

Eará meahcchálddašemi dáfus, sáhtá váldolávdegoddi vuohččan mearridit sierralohpeohcamiid mohtorfievrojohtolat meahcis ja čázádagain lágas dálá válddi njuolggadusaid mielde,

mii lágas dahje láhkaásahusas lea biddjon suohkanii. Suohkan lea ožžon lobi bidjat divada dákkár sierralohpeohcamiid meannudeapmáige, geahča geassemánu 29. b. 1993 láhkaásahusa § 1.

Suohkan lea dasto ožžon sirdot válldi dahkat mearrádusaid eanavuovdinláhkaásahusa § 8a mielde luomejekkiid čujuheamis. Suohkan ii sáhte muhttit njuolggadusaid luomevalljiid čujuheapmái, ja leat dušše badjelasas váldán válldi mii Finnmárku eanavuovdinkantuvrras lea dán mearrádusa mielde. Suoidnemánu 19. b. 1990 girjjis Finnmárkku eanavuovdinkantuvrras lea Guovdageainnu suohkanii váldesirdon addit earáidego finnmárkolaččaide lobi lubmet. Lubmema njuolggadusat Finnmárkkus leat vihkkedallon dárkilat Riektejoavkku čielggadeami 3.10. kapihttalis ja Hálddašanjoavkku čielggadeami 4.7. kapihttalis.

Suohkan ovddasvástida muorračujuheami lastavuovddisge ja galgá hálldašit eanavuovdinláhkaásahusa § 8 mii addá giliássiide vuogitvuoda earret eará oažžut čujuhuvvot dálloatnui nuvtá muoraid lastavuovddis. Geat eai leat giliássit dahje áigot vuovdit boaldinmuoraid dahje atnit muoraid áiddiide, bartii j.s. fertejit máksit čujuheami ovddas. Dán dárkilat válldahallamii čujuhuvvo Hálddašanjoavkku čielggadeami 4.4. kapihttalii vuovddi birra, ja Riektejoavkku čielggadeami 3.2 kapihttalii muorraávdnasiid birra.

Meahcnehálldašeami sisabođut dán láhkaásahusa mielde galget mannat suohkana meahccefondii maid váldolávdegoddi galgá hálldet suohkanstivrra dárkilat mearriduvvon njuolggadusaid mielde, geahča láhkaásahusa § 3 maŋimušlađđasa.

Friddjasuohkangeahččaleami mearrádus mearkkaša ahte válldi muddet bivddu, guollebivddu jna. lea biddjon hálddašanorgánii mas seammás lea almmolašrievttálaš hálddašánválddi eanet lágaid mielde. Dát guovttegeardásaš doaibma¹⁸³⁸ dagaha ahte seamma olbmot galget hálldašit beroštumiid mat dávjá sáhttet leat vuostálasti. Ovddeš fuođđolávdegottis eai lean omd. makkárge ruđalaš beroštumit maida dárbbášii deastta atnit

---

¹⁸³⁸ dobbelt rolle

ealgaeriid mearrideames, go ealgabivddu sisaboađut manne Stáhta vuvddiid vuovdehálddašeapmái. Dál oažžu váldolávdegoddi, ja danin suohkan, háldenvuoigatvuoda suohkana fuođđohálddašeami sisaboađuide. Suohkan lea ásahan organisašuvnna mii ollásit dahje belohahkii galgá ruhtadit doaimmas meahcchálddašeami sisaboađuin. Ruđalaš deasttaid ferte dás árvvoštallat earret eará luonddu- ja meahcceriggodagaid deasttaid ektui. Sisaboađuiddárbu lea omd. báhkkuođuvvon go suohkana dál lea ožžon doarjaga gáibádusastis galgat váldit divada meannudit meahccemohtorjohtolaga ohcamiid. Erohus gaskal almmolaš hálddašeami ja eananeaiggáthálddáhusa lea dás eahpečielggas, ja doaimmat šaddet mealgat latnjalassii. Lihkostuvvágo dáid deasttaid veajihit njuolga¹⁸³⁹ vuostálaga bures, ferte oaidnit friddjasuohkangeahččaleami árvvoštallamis.

5.5 ÁŠŠEMEANNUDEAPMI JA GEAVAT

Áššemeannudeapmi

Gieldda áššemeannudeapmi ii leat prinsihpas earalágango áššemeannudeapmi mii muđui gusto surggiide maida lea addon lohpi dahkat iskkadeami. Čujuhuvvo dasa mii lea celkon áššemeannudeamis fuođđuidd, sáivabivddu, luopmániid, vuovddi, mohtorjohtolaga ja olgunastima kapihttaliin. Hálldašanlága ja guoski sierralágaid lánkaásahusaid váidinnjuolggadusat, galget gustot mearrádusaide maid suohkan sáhtta dahkat friddjasuohkangeahččaleami olis, geahča lánkaásahusa § 7.

Geavat

Suohkan oaččui guovvamánu 1992:s dohkkehuvvot friddjasuohkangeahččaleami. Dát mearkaša ahte 1993:s leat unnán masa čujuha. Sáhtta namuhit ahte go suohkan 1988:s

---

¹⁸³⁹ avbalansere

ozai meahcceriggodagaide lassi báikkálaš stivrema, digaštallui gažaldat ángirit fylkkas. Mánngas balle ahte suohkan livčče gieldán buohkaid earáid geavahit meahci Guovdageainnus ja ahte livčče mánnggalágan njuolggadusat, hattit ja vejolašvuodát bivdui, guollebivdu, murjemii ja olgunastimii fylkkas mii dassáži lei leamaš oktasašguovlun. Dát vuosteoainnut ledje muhtun muddui daningo álgo ohcama ii lean suohkan doarvai vuodustan. Danin sáddejuvvui maŋgil 1991:s ođđa ohcan mii buorebut vuodustii guovddáš deasttaid manne háliidedje meahcceriggodagaid eanet stivret báikkálaččat.

Geahččaleapmi mearkašii stuorra hástalusaid suohkanii, mas álggus ledje hui unnán resurssat čoavdit bargguid mat ain ihte. Álggus juo álggahuvvui buorre ovttasbarggu Finnmárkku eanavuovdinkantuvrrain ja Stáhta vuvddiin čoavdin dihte váttisvuodaid ja sihkkarastit njuovžilis váldesirdima suohkanii. Moanat ovttasbarggut šiehtadallo gaskal suohkana ja Finnmárkku eanavuovdinkantuvrra ja Statskog earret eará sáivabivddu, ealgabivddu ja vuovdefáldevirggiid sirdimis.

Suohkanii lei erenoamáš dehálaš báikkálaččat stivret fuođđoriggodagaid nu ahte báikegotti vásáhusat ja oaivilat vuhtii váldojedje. Dát lea dagahan ahte suohkan bivdojahkodaga 1992/93 rájes mearridii maŋidit rievssatbivddu čakčamánu 10. b. rájes 20. b. rádjai nu ahte sáhtii muddet ja stivret rievssatlohkobáhččima. Váldolávdegotti mearrádus sáddejuvvui gulaskuddamii fylkkas. Dát gáržžideapmi dagahii 1992:s dihto váttisvuodaid ránnjágielddaide, maidda dalle eanet bahkkejedje bivdit geat dábálaččat livčče bivdán Guovdageainnus juo čakčamánu 10. b. rájes. Go fuođđobivdu álggii čakčamánu 25. b, dagahii dát ahte seamma áigodagas bivde suohkanis sihke fuođđuid ja fuođžiid. Namuhanveara lea ahte fuođšbivdu muđui, omd. njoammiliid, ain sáhtta Guovdageainnus bivdit čakčamánu 10. b. rájes. Bivdoáiggi oanideami dáfus, lea eahpečielggas leago Guovdageaidnu suohkan ožžon válddi gáibidit áššečuoččaldahttima¹⁸⁴⁰ stáhta beales bivdoriektelažžan¹⁸⁴¹ ránggástanlága § 407 rihkkumis.

---

¹⁸⁴⁰ begjære pátale

¹⁸⁴¹ jaktrettshaver

Suohkan lea eaktudan ahte váldi gáibidit áššečuoččaldahttima lea váldesirdima váikkuhus.

1992:s vuvdo badjelaš 700 bivdогоartta Guovdageainnus, badjelaš 30% goarttain vuvdo ránnjágieldda Álttá olbmuide, ja sullii 8% goarttain vuvdojuvvo guovdageaidnolaččaide. Oktiibuot sullii 43% bivdогоarttain vuvdo finnmárkolaččaide, ja sullii 35% goarttain vuvdo mátta-norgalaččaide. 1992:s eai logahallon olgoriikalaččaid bivdoohcamat. (Gáldu: Jaktstatistikk fra Guovdageaidnu- Kautokeino kommune)

1992:s oaččui suohkan sullii 170 000 ru. sisaboađuid fuođšbivddus. 1993/94:s leat mearriduvvon čuovvovaš bivdогоartahattit:

Jahkodatgoarta giliássiide:	100 ru.
Jahkodatgoarta earágiliássiide:	300 ru.
Vahkkogoarta	
Guovdageainnu suohkanis:	250 ru.
3-beaivvi goarta:	150 ru.

Guovdageainnus hálddašii 1992/93:s fuođđobivddu Finnmárkku hálddašeapmi, ja seamma hattit ja mearrádusat gusto dalle Guovdageainnu suohkanii. Bivdojahkodaga 1993/94 rájes váldá Guovdageaidnu ieš ovddasvástádusa, ja oažžu dalle sisaboađuid mat fylkkas muđui mannet Statskog:i. 1993:s lea Guovdageainnus mearriduvvon vuodđodivat mii rievdá gaskal 1500 ru. ja 2040 ru. ealli nammii, gilohaddi gaskal 28,50 ja 31,50 ru. ja sagahanárvolásahusa¹⁸⁴² badjel 2,5 jagi ja boarrasat nji??elasaide 660 ru. Guovdageainnus lea goddinlohku dábálaččat sullii 25- 30 ealli. Dáin goddojit sullii 40-50%. Finnmárkku hálddašeamis ledje 1992:s sisaboađut sullii 80 000, - ru. fuođđobivddus Guovdageainnus.

Guovdageainnu suohkan navdá oktasaš fuođđosisaboađuid 1993:s leat sullii 270 000 ru.

Oaggungoarttaid vuovdimis olgoriikalaččaide ja sidjiide geat eai ása Finnmárkkus bođii 1992:s sullii 60 000 ru.

---

¹⁸⁴² avlsverditillegg

1993/94:s leat mearriduvvon čuovvovaš hattit
oaggungoarttaide:

Olgoriikalaččaid guollebivdu gitta 5 km eret
riikkageainnus:

1 beavegoarta: 70 ru.
3 beavvegoarta: 100 ru.
1 vahkkogoarta: 190 ru.
10 beavvegoarta: 250 ru.

Olgoriikalaččaid guollebivdu badjel 5 km riikkageainnus:

1 beavvi goarta: 90 ru.
3 beavvi goarta: 120 ru.
1 vahkkogoarta: 210 ru.
10 beavvegoarta: 270 ru.

Oaggungoarttat dážaide geat eai ása Finnmárkkus:

1 beavvi goarta: 50 ru.
3 beavvi goarta: 70 ru.
1 vahkkogoarta: 130 ru.
10 beavvegoarta: 240 ru.
Jahkodatgoarta: 240 ru.

Sierralohpeohcamiid meannudeapmái mohtorjohtolatlága
ektui lea divat mearriduvvon ru. 150, buo. geassemánu 29. b.
1993 lánkaásahusa máksit divada meannudit ohcamiid
mohtorjohtolatlága § 1 mielde. (Gáldu: Guovdageainnu
suhkan)

5.6 VIIDDIDIT FRIDDJASUOHKANGEAHČČALEAMI ?

Guovdageainnu suohkanis čuvgejuvvo ahte árvvoštallá viiddidit
iskkadeami siskkildit lágaidge maid eará orgánat hálddašit,
numo omd. boazodoallohoavda ja Finnmárkku
eanavuovdinkantuvra. Árvvoštallo earret eará suohkana
dohkkehit guođoheaddjibarttaid sajiid ja boazoáiddiid ja
mearridit eavttuid daid cegget, gohcit guohtondili ja boazologu
ja sierralohpeváldi guohtumii guovlluin mat leat

boazoguohtumii ráfáiduhhton. Dasto dáhttu suohkan badjelasas váldit válddi mii Fylkkamánni birasgáhttenossodagas lea meahccemohtorjohtolaga lága ja láhkaásahusa mielde. Vejolaš viiddideamis lea guovddážis dáhttuge ásaht suohkana biras- ja luonddu gohcci. Dat galgá ovddasvástidit suohkana meahcceriggodagaid goziheami ja kártema. Dákkár gohcci galgá eanetgo dálá Boazoboles ja Várrebálvalus bargat eastadeaddji doaibmabijuiguin ja kártet meahcceriggodagaid ja vejolaš luonddu ja birrasa áitagiid, ja plánet ja čađahit doaibmabijuid mo sihkkarastit riggodagaid.

Dát dáhttu viiddidit friddjasuohkangeahččaleami lea suohkanis buot meahcceriggodagaid oppalaččabut (ja ovttalat) hálldašit.

GÁLDUT FINNMÁRKKU EATNAMIID JA ČÁZIID HÁLDDAŠEAPMI

Andresen, Astri: Sii`daen som forsvant. Østsamene i Pasvik etter den norsk-russiske grensestrekningen i 1826, Sør-Varanger Museum 1989 (historjjá váldobargu, Romsa, 1983).

Benum, Edgeir: Sentraladministrasjonens historie, bd. 2 (1845-1884), 1979.
Bergvesenet: *Orientering om utnyttelse av mineralske ressurser - aktuelle lover og regler.*

Notat av 13 mars 1991.

Besl. O. nr. 72, cuonjom. 9. b. 1992: Vedtak til lov om laksefisk og innlandsfisk m.v.

Besl. O. nr. 78, miessem. 15. b.1992: Vedtak til lov om forsøk i offentlig forvaltning.

Besl. O. nr. 88, geassem. 2.b.1992: Vedtak til lov om endring i vassdragsreguleringsloven m.fl.

Besl. O. nr. 107, geassem. 15. b. 1992: Vedtak til lov om endringer i lov av 29. mai 1981 nr. 38 om viltet.

Besl. O. nr. 118, miessem. 27. b. 1993: Vedtak til lov om endringer i lov av 18. mars 1955 nr. 2 om tilskiping av jordbruk (eanaláhka) m.fl.

Besl. O. nr. 133, čakčam. 17. b. 1992: Vedtak til lov om kommuner og fylkeskommuner (gielddaláhka).

Dalseide, Nils: *Fritidsbebyggelse etter plan- og bygningsloven.* Ođđajagem. 1991.

De Regno Daniæ et Norwegiæ Tractatus varij, 2. dea. Universitetsbiblioteket i Oslo.

Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940, 1981.

Diplomatarium Norvegicum VII nr. 621; Vii nr. 644, 645, 646; II nr. 1116).

Direktoratet for naturforvaltning Terje Karterud bokte: *Forvaltningen av de store laksevassdragene i Finnmark, grensevassdragene Pasvikelva og Grense-Jakobselv, utvisning av lakseplasser i sjøen ør 1973 og praksis i klagesaker ved utvisning av lakseplasser etter 1973.* Siskkáldas,

čielggadeapmi Sámi vuoigatvuođalávdegoddái mii ii leat beaiváduvvon (F 15).

Direktoratet for statens skoger: *Statens skogers strategi for flersidig skogbruk..* DSS 's

orientering Nr. 3 1992.

Direktoratet for statens skoger: *Vedhogst på statens grunn i Finnmark.* DSS giropa.

Direktoratet for statens skogers organisasjon i Finnmark. Innstilling fra arbeidsgruppe nedsatt av Direktoratet for statens skoger 27. september 1983, addon njukčam. 27. b. 1984.

Eckhoff Torstein: *Forvaltningsrett.* 4. dea. Oslo 1992.

Eckhoff Torstein: *Rettskildelære.* 3. dea. Oslo 1989.

Falch Ingvald: *Bygdelagsrettigheter til laksefisket i vassdragene i Finnmark.* Institutt for privatretts stensiserie nr. 118, 1988.

Falkanger Thor: *Eierrådighet og samfunnskontroll.* 3. dea. Oslo 1985.

Finnmárkku Fylkkagielda: Fylkesplan for Finnmark 1980-83.

Finnmárkku Fylkkagielda: Fylkesplan for Finnmark 1984-87.

Finnmárkku Fylkkagielda: Fylkesplan for Finnmark 1992-95.

Finnmárkku eanavuovdinkantuvra Per Stene bokte: *Jordsalgspraksis vedkommende bergverksdrift i Finnmark.* Siskkáldas čálus Sámi vuoigatvuođalávdegoddái, miessem. 1987, (dok. F 31).

Finnmárkku eanavuovdinkantuvra Per Stene bokte: *Jordsalgspraksis vedkommende forsvarets arealer og rettigheter.* Siskkáldas čálus Sámi vuoigatvuođalávdegoddái, miessem. 1987 (dok. F 32).

Finnmárkku eanavuovdinkantuvra Per Stene bokte: *Jordsalgspraksis vedkommende kraftutbygging i Finnmark.* Siskkáldas čálus Sámi vuoigatvuođalávdegoddái, miessem. 1987 (F 30).

Finnmárkku eanavuovdinkantuvra Sverre Pavel bokte: *Finnmark jordsalgskontors forvaltning av statens jakt- og fiskerettigheter i Finnmark.* Čielggadeapmi Sámi vuoigatvuođalávdegoddái, 1986 (dok. 784).

Finnmarksforskning, Akvaplan: *Innlandsfiske i Finnmark, ressurskartlegging og markedsanalyse.* Raporta geassem. 27. b. 1991.

Fiskeridepartementet: Sammendrag av St. meld. nr. 65 (1987-88) Om havbruk

Fiskerisjefen i Finnmark: Fiskeristatistikk Finnmark 1992, Čáhcesuolu geassem. 8. b. 1993.

Fiskerisjefen i Finnmark: Melding om virksomheten i 1989 og 1990, skábmam. 1991

Fiskerisjefen i Finnmark: Melding om virksomheten i 1991, skábmam. 2. b. 1992

Fiskerisjefen i Finnmark: Melding om virksomheten i 1992, čakčam. 27. b. 1993.

Fladby, Rolf: Hvordan Nord-Norge ble styrt. Nordnorsk administrasjonshistorie fra 1530-åra til 1660, 1978.

Folke-og boligtellingsrapport 1990, Statistisk Sentralbyrå 1992

Forhandlinger i Odelstinget nr. 30, njukčam. 9. b. 1992 Om lov om laksefisk og innlandsfisk m.v. 435. siiddus čuo.

Forhandlinger i Stortinget nr. 130, juovlam. 7. b. 1992 om struktur og regionalpolitikk overfor fiskeflåten (strukturmeldingen) Ášši nr. 6 s. 1979 čuo.

Suodjalusdepartemeanta ja Birasdepartemeanta: *Øvingsområder for forsvaret. Saksbehandling/prosedyre ved nyetableringer og utvidelser.* Johtučálus FD/MD 1/84.

Frihagen Arvid: *Forvaltningsloven.* Oslo 1986.

Fylkeskartkontoret i Finnmark: *Hvorfor er det nødvendig med ny matrikkel for Finnmark?* Čáhcesuolu guovvam. 26. b. 1981.

Fylkeslandbrukskontoret i Finnmark: *Landbrukskontorene blir overført fra staten til kommunene fra 1.1.1994.* Diehtujuohkingihpa ilbman 1993.

Fylkeslandbrukskontoret i Finnmark: Årsmelding 1991.

Fylkeslandbrukskontoret i Finnmark: Årsmelding 1992.

Fylkesmannen i Finnmark, Miljøvernnavd: *Miljøstatus 1992.* Raporta nr. 3 1992.

Fylkesmannen i Finnmark: Rapport nr. 29 Reinøya naturreservat Vardø kommune.

Fylkesmannen i Finnmark: *Snøscooterkjøring i Finnmark.* Informasjon om lover og regler. Čáhcesuolu skábmamánu 1989.

Gauslaa Jon: *Jordbruket i Finnmark.* Siskkálda čálus Sámi vuoigatvuodálávdegoddái guovvam. 4. b. 1991 (dok. 1005).

Hagen Tore: *Dagens bruk av naturressursene i Finnmark.* Siskkáldas čálus Sámi vuoigatvuodálávdegoddái, guovvam. 26. b. 1986 (dok. 787).

Helland, Amund: *Norges Land og Folk, Finnmarkens Amt, bd. I, 1905.*

Historisk tidskrift 1981.

Hoffmann Jørgen: *Aust-Finnmark skogforvaltning*. Notáhta, Girkonjárga 1990.

Hyttebygging i Finnmark. Aktuelle tiltak. Utredning fra en arbeidsgruppe oppnevnt av Landbruksdepartementet 19. september 1988, addon njukčam. 1. b. 1989.

Håndbok for Riksarkivet. Red. Knut Johannessen, Ole Kolsrud, Dag Mangset, 1992, s. 54 čuo.

Indst. O. XI for 1901-02 Om Lov om afhændelse af Statens Jord og Grund i Finmarkens Amts Landdistrikt

Innstilling om lov og forskrifter om statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke. Eanavuovdinláhkalávdegoddi addán Eanadoallodepartementii čakčam. 29. b. 1962.

Innst. O. nr. 48 (1991-92) Innstilling fra kommunal- og miljøvernkomiteen om lov om laksefisk og innlandsfisk mv.

Innst. O. nr. 57 (1991-92) Innstilling fra kommunal- og miljøvernkomiteen om lov om forsøk i offentlig forvaltning.

Innst. O. nr. 66 (1991-92) Innstilling fra energi- og industrikomiteen om lov om endringer i vassdragsreguleringsloven m.fl.

Innst. O. nr. 73 (1991-92) Innstilling fra kommunal- og miljøvernkomiteen om lov om

endringer i lov av 9. juni 1978 nr. 50 om kulturminner.

Innst. O. nr. 82 (1991-92) Innstilling fra kommunal- og miljøvernkomiteen om lov om

endringer i viltloven.

Innst. O. nr. 95 (1991-92) Innstilling fra kommunal- og miljøvernkomiteen om lov om kommuner og fylkeskommuner (kommuneloven).

Innst. O. nr. 97 (1992-93) Innstilling frå landbrukskomiteen om lov om endringar i lov av 18. mars 1955 nr. 2 om tilskiping av jordbruk (jordlova) m.fl.

Innst. S nr. 205 (1987-88) Innstilling frå sjøfarts- og fiskerikomiteen om havbruk.

Innst. S nr. 158 (1991-92) Innstilling fra landbrukskomiteen om omorganisering av Direktoratet for statens skoger.

Innst. S. nr. 34 (1992-93) Innstilling fra landbrukskomiteen om organisering av landbruks etatene.

Innst. S. nr. 50 (1992-93) Innstilling frå sjøfarts- og fiskerikomiteen om struktur- og reguleringspolitikk overfor fiskeflåten (strukturmeldinga). Jaktkortstatistikk fra Kautokeino-Guovdageainnu kommune, suoidnem. 8. b. 1993.

Jutikkala, Einu og Pinnen, Kauko: Finlands historia, 4. dea. 1982.

Karlstadforhandlingene 1905. Av den norske delegasjonssekretær andreas Urbye. Utg. av Utenriksdepartementet, Gyldendal Norsk Forlag, 1953.

Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660-1815, utg. Fr. Aug. Wessel Berg, bind I-V., 1841-47.

Konsekvenser av å øke arealgrensene for konsesjonsfrie erverv ved overdragelse av fast eiendom i Finnmark. Evaluering av virkningene av lov 31. mai 1974 nr. 9 om konsesjon og om forkjøpsrett for det offentlige ved erverv av fast eiendom

(konsesjonsloven) i Finnmark. Rapport fra arbeidsgruppe nedsatt av Administra sjonsdepartementet og Landbruksdepartementet, addon suoidnem. 1993.

Landbruksdepartementet: *Frå sektoretatar til samfunnsetatar. Omorganisering av landbruks etatane.* Čuvgehus gielddaide ođđajagem. 1993.

Landbruksdepartementet: *Kommunal landbruksforvaltning; arbeidsoppgaver og organisering.* Raporta miessem. 1993.

Lappekommissionen 1897, Indstilling..., 1904.

Lindstøl, Tallak: Stortinget og statsraadet, vd. I, 1914.

Matheson, Wilhelm og Woxholth, Geir: *Lovavdelingens uttalelser.* Oslo 1990.

Mestad Ingvild: *Rettspolitisk notat vedrørende saltvannsfisket.* Siskkáldas čálus Sámi vuogiatvuodálávdegoddái guovvam. 5. b. 1990 (dok. 978).

Mevassvik Eilif: *Notat om forvaltningen av skogen i Finnmark.* Mussir skábmam. 3. b. 1986.

Miljøverndepartementet: *Kulturminnevern og planlegging etter plan- og bygningsloven.* Johtučálus T-4/92.

Miljøverndepartementet: *Om lov om motorisert ferdsel i utmark og vassdrag av 10. juni 1 977, nr. 82.* Johtučálus T-5/92.

Minde, Henry: *Folketilveksten i Alta på 1700-tallet (historjá váldobargu, Romsa, 1975).*

Nellejet, Zorgdrager, *De strijd der rechtvaardigen Kautokeino 1852.* Religieus verzet van Samen tegen intern Noors kolonialisme, Groningen

1989 (nákkosgirji Riksuniversitetet i Utrecht. Jorgalusas, Norsk Folkemuseum).

Nilsen Hans O. og Dahl Anton Leier: *Økt lokal styring av utmarksressursene - et virkemiddel for å få en bedre viltforvaltning.* Ruovttubargu Nord-Kalott Teknikerutdanning, Guovdageaidnu čakčamánu 20. b. 1992.

Norges vassdrags- og elektrisitetsvesen: *Vassdragsutbygging.* Veiledningshefte, ilbman 1980.

Norges vassdrags- og energiverk: *Mulig vannkrafttilgang fram til år 2005.* Publikašuvdna nr. V 23.

Norges vassdrags- og energiverk: *Retningslinjer for inngrep i vassdrag - saksbehandling i forhold til vassdragsloven §§ 104-106 m.v. (almene interesser).* Publikašuvdna nr. 02/1993.

Norges vassdrags- og energiverk: *Retningslinjer for konsesjonssøknader vedr. vassdrags reguleringer.* Publikašuvdna nr. V 10, johtučáalus 36.

Norsk biografisk leksikon.

Norsk historisk leksikon ... 1500-1850, red. Rolf Fladby, Steinar Imsen, Harald Winge, 1974, s. 15ff.

Norsk institutt for by- og regionsforskning: *Friluftslivet i Finnmark.* NIBR-rapport 1987:133.

Norsk institutt for by- og regionsforskning: *Hovedtrekk ved friluftslivet i Finnmark.*

NIBR-rapport 1988:109.

Norsk institutt for by- og regionsforskning: *Mot et bærekraftig samfunn i Indre Finnmark.* NIBR-rapport 1990:12.

Norsk Retstidende, nr. 4-6, 1920. «Trykt efter landbruksdepartementets foranstaltning.»

Norske Rigs-Registranter X.

NOU 1978 : 18 A Finnmarksvidda, Natur - kultur.

NOU 1978 : 18 B Bruken av Finnmarksvidda.

NOU 1980: 18 Sand og grus.

NOU 1981: 21 Hytter og fritidshus.

NOU 1983: 15 Planlov.

NOU 1983: 43 Kulturminner og vassdragsvern.

NOU 1983: 44 Vilt og ferskvannsfisk og vassdragsvern.

NOU 1983: 6 Stadnamn.

NOU 1984: 8 Utnyttelse og forvaltning av mineralressurser.

NOU 1984: 18 Sámi vuoigatvuodaid dili birra

NOU 1987: 2 Lov om anadrome laksefisk og innlandsfisk.

NOU 1988: 42 Næringskombinasjoner i samiske bosettingsområder.

NOU 1989: 5 En bedre organisert stat.

NOU 1991: 8 Lov om statsforetak.

NOU 1991: 28 Mot bedre vitende? Effektiviseringsmuligheter i offentlig sektor.

Omstilling i Indre-Finnmark . Rapport fra utvalg oppnevnt av Finnmark fylkeskommune (Fløtten-utvalget) 1992.

Organisering av Skogforvaltningene. Innstilling til Direktoratet for statens skoger fra Distriktsutvalget, nammaduvvon skábmam. 21. b. 1977. Árvalus addon njukcam. 22. b. 1982.

Oth.prp. No. 33 for 1863 Om Lov om afhændelse av Statens Jord og Grund i Finmarkens Amts Landdistrikt.

Ot. prp. nr. 20 for 1901-02 Om Lov om afhændelse av Statens Jord og Grund i Finmarkens Amts Landdistrikt.

Ot. prp. nr. 3 (1962-63) Om lov om laksefisket og innlandsfisket.

Ot. prp. nr. 48 (1963-64) Om lov om statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke.

Ot. prp. nr. 38 (1964-65) Om forvaltningsloven.

Ot. prp. nr. 45 (1976-77) Om lov om motorferdsel i utmark og vassdrag.

Ot. prp. nr. 7 (1977.78) Om lov om kulturminner.

Ot. prp. nr. 9 (1980-81) Om lov om viltet.

Ot. prp. nr 28 (1982-83) Lov om endringer i lov av 29. mai 1981 nr. 38 om viltet

Ot. prp. nr. 60 (1986-87) Om lov om endringer i lov av 10. juni 1977 nr. 82 om motorferdsel i utmark og vassdrag.

Ot. prp. nr. 31 (1989-90) Om lov om endring i lov nr. 16 av 14. desember 1917 om erverv av vannfall, bergverk og annen fast eiendom m.v.

Ot. prp. nr. 29 (1991-92) Om lov om laksefisk og innlandsfisk m.v.

Ot. prp. nr. 42 (1991-92) Om lov om kommuner og fylkeskommuner (kommuneloven).

Ot. prp. nr. 50 (1991-92) Om lov om endringer i vassdargsreguleringsloven m.fl.

Ot. prp. nr. 51 (1991-92) Om lov om endringer i lov av 9. juni 1978 nr. 50 om kulturminner.

Ot. prp. nr. 54 (1991-92) Om lov om forsøk i offentlig forvaltning.

Ot. prp. nr. 63 (1991-92) Om lov om endringer i viltloven.

Ot. prp. nr. 73 (1991-92) Om lov om offentlig støtte og lov om endringer i næringslov givningen m.v. som følge av EØS-avtalen.

Ot. prp. nr. 54 (1992-93) Om lov om endringer i viltloven.

Ot. prp. nr. 71 (1992.93) Om lov om endringer i lov 18. mars 1955 nr. 2 om tilskiping av jordbruk (eanaláhka) m.fl.

Ot. tid. for 1901-02, s. 1239.

Pedersen Roger: *Snøscooteren. En forutsetning for et vellykket friluftsliv?* Váldobargu, Institutt for Naturforvaltning Norges Landbrukshøgskole 1988.

Pedersen, Steinar: Bruken av land og vann i Finnmark inntil 1. verdenskrig, historisk utredning for Samerettsutvalget., 1986, jurddašuvvo ilbmat 1994.

Pedersen, Steinar: Laksen, allmuen og staten. Fiskerett og forvaltning i Tanavassdraget før 1888, Dieđut nr. 2, 1986 (historjjá váldobargu, Romsa 1985).

Pestalozzi Astri : *Notat om situasjonen for oppdrettsnæringa i Finnmark. Behov og muligheter for bistand.* Čáhcesuolus njukčam. 18. b. 1992.

Polvinen, Tuomo: Riket och gränsmarken. N.I: Bobrikov, Finlands generalguvernör 1898-1904, Helsset 1984 (ruota jorgalus 1988).

Rapport fra Finnmarksgruppen. Rapport fra Mevassvik-gruppen, oppnevnt av Direktoratet for statens skoger 13. april 1988, addon njukčamánu 31. b. 1989.

Rettsbok for Alta Herredsrett, borgem. 28. b. 1992. Ášši jávkadit bartta Krokvan gáttis Álttá gielddas.

Rundskriv MA 21/91, 13. mas 1991 fra Direktoratet for statens skoger vedr. retningslinjer for salg av festetomter.

Sametingets Utredninger: nr. 1:1991 Framtidig organisering av samisk kulturminnevern.

Sandvik, Gudmund: Dømande kommisjonar i Norge. Ein rettshistorisk studie, Institutt for privatrett, Stensiilaráidu, 1974:1.

Sandvik, Gudmund: «Non-existent Sami Language Rights in Norway, 1850-1940», i Sergij Vilfan (ed.), *Ethnic Groups and Language Rights (Comparative Studies on Governments and Non-dominant Ethnic Groups in Europe, 1850-1940, Volume III)*, European Science Foundation 1993 (dea. Dartmouth ja New York University Press).

Schanche Steinar, Fylkesmiljøvernssjef ved Fylkesmannen i Finnmark: *Barmarkskjøringen - et økende miljøproblem*. Notáhta, Čáhcesuolu suoidnem. 20. b. 1992.

Selfors Finn Arne S.: *Forvaltningen av statens umatrikulerte grunn i Finnmark*. Sámi vuoigatvuođalávdegoddái guorahallan eanavuovdinkantuvrra geavadis, addon suoidnemánu 27. b. 1984 (dok 667).

Smith Carsten: *Rettstenkning i samtiden*. Oslo 1992.

Smith Eivind: *Avtaler som forvaltningsvedtak*. Lov og rett 1978.

Smith Eivind: *Om fordeling av økonomiske goder i forvaltningsretten*. Jussens venner 1978.

Smith Eivind: *Rettsikkerhet ved offentlig tjenesteyting*. Artihkkal 1984.

Sokn, Erik: *Lappiske rettsstudie, 1933 (2. dea. 1970)*.

St. meld. nr. 57 (1980-81) Om målssetting og arbeidsoppgaver for Direktoratet for statens skoger.

St. meld. nr. 46 (1984-85) Direktoratet for statens skogers virksomhet i året 1983.

St. meld. nr. 40 (1986-87) Om friluftsliv.

St. meld. nr. 65 (1986-87) Om havbruk.

St. meld. nr. 34 (1988-89) Boligpolitikk for 90-årene.

St. meld. nr. 34 (1990-91) Om miljøvern i kommunene.

St. meld. nr. 38 (1990-91) Om frikommuneforsøket.

St. dieđ. nr. 28 (1991-92) Nana bissovaš boazodoallu.

St. meld. nr. 40 (1991-92) Frå sektoretatar til samfunnsetatar. Om organisering av

landbruksetatane.

St. meld. nr. 58 (1991-92) Om struktur og reguleringspolitikk overfor fiskeflåten (Strukturmeldingen).

St. meld. nr. 60 (1991-92) Om Samlet plan for vassdrag.

St. meld. nr. 16 (1992-93) Hovedretningslinjer for forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1994-98.

St. meld. nr. 31 (1992-93) Den regionale planleggingen og arealpolitikken.

St. meld. nr. 34 (1992-93) Norsk veg- og vegtrafikkplan 1994-97.

St. meld. nr. 41 (1992-93) Om energiøkonomisering og nye fornybare energikilder.

St. meld. nr. 52 (1992-93) Om norsk samepolitikk.

St. prp. nr. 52 (1991-92) Omorganisering av Direktoratet for staten skoger.

St. prp. nr. 118 (1991-92) Verneplan IV for vassdrag.

St. prp. nr. 1 (1992-93) For budsjettermin 1993 Miljøverndepartementet.

St. prp. nr. 66 (1992-93) Om ny hovedavtale for reindriften.

Statens skogers organisering i Finnmark. Rapport fra Aarseth-utvalget), oppnevnt av stat skogsjefen 28. september 1989, addon čuo?om. 3. b. 1990.

Statens vegvesen: *Konsekvensanalyser*. Giehtagirji-140.

Statens vegvesen: *Vegplanlegging - forskrifter for utarbeiding og behandling av planer for riks- og fylkesveger*. Giehtagirji-077.

Statistisk Sentralbyrå: Historisk statistikk 1978.

Statistisk Sentralbyrå: Regionalstatistikk for Finnmark 1993.

Statistisk sentralbyrå: Norges bergverksdrift 1989

Statistisk sentralbyrå: Statistisk Årbok 1992.

Tingbok for Finnmark 1620-1633. «Emneregister» ja «Lovanvendelsesregister».

Tingbok for Finnmark 1620-1633. Red. Hilde Sandvik ja Harald Winge, Norsk lokalhistorisk institutt, Oslo 1987.

Tromsø Museum: Årsberetning 1991.

Tønnesen, Sverre: *Retten til jorden i Finnmark*, nákkosgirji 1972, 2. dea.1979.

Uggerud Ken: *Tomteutnyttelse*. Siskkáldas riektepolitihkalaš čálus Sámi vuoigatvuodálávdegoddái, cuoŋom. 25. b. 1991 (dok. 1011).

Vegdirektoratet: Tabell 2 registrerte kjøretøyer i Norge, 1980-1992.

Vilt og fiskenytt nr. 1 1991 (Utgitt av Fylkesmannen i Finnmark, Finnmark jordsalgskontor og Fjelltjenesten).

Vilt og fiskenytt nr. 1 1992.

Woxholt Geir: *Forvaltningsloven. Kommentartutgave*. Oslo 1986.

Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv, dea. C.F. Wegener, 2. bd. Kbh. 1856-1860, s. 253ff, s. 272ff.

Årsmelding for Statens skoger 1992.

Årsmelding for Statens skoger, avdeling Finnmark Forvaltning 1991.

Årsmelding fra Sivilombudsmannen for 1984.

Årsmelding fra Sivilombudsmannen for 1985.

